KRAJEVNI LEKSIKON DRAVSKE BANOVINE

Vsebina

	Stran
Banovinski pregledi	1—68
Uprava dravske banovine	1
Cerkvena uprava	8
Prebivalstvo	12
Kulturni pregled	14
Socialno skrbstvo in zdravstvo	16
Poljedelstvo	18
Živinoreja	24
Vinogradništvo	28
Sadjarstvo	31
Šumarstvo	34
Lov	41
Ribarstvo	44
Tujski promet	47
Rudarstvo	50
Trgovina, obrt in industrija	55
Elektrifikacija	59
Denarni zavodi in zadrugarstvo	62
Prometna sredstva	65
Opisi srezov, občin in krajev	69—610
Srez Brežice	71
Srez Celje	87
Celje mesto	112
Srez Črnomelj	118
Srez Dravograd	144
Srez Gornji Grad	162
Srez Kamnik	175
Srez Kočevje	210
Srez Kranj	232
Srez Krško	254
Srez Laško	285
Srez Lendava	299
Srez Litija	308
Srez Ljubljana okolica	334
Ljubljana mesto	367
Srez Ljutomer	376
Srez Logatec	392
Srez Maribor desni breg	409
Srez Maribor levi breg	427
Maribor mesto	447
Srez Murska Sobota	452
Srez Novo mesto	465
Srez Ptuj	499
Ptuj mesto	522
Srez Radovljica	525
Srez Slovenj Gradec	547
Srez Slovenske Konjice	558
Srez Škofja Loka	571
Srez Šmarje pri Jelšah	589
Dodatek	611—614
Industrija dravske banovine	615—668
Elektrarne	616
Gradbena, steklarska in keramična industrija	617
Grafična industrija	620
Kemična industrija	622
Kovinska industrija	627
Lesna industrija	631
Papirna industrija	635
Rudarstvo	637
Tekstilna industrija	640
Usnjarska industrija	647
Živilna (hranilna) industrija	649
Razno (razne industrije, denarni zavodi, tujskoprometni obrati in drugo)	654
Abecedni seznam in kazalo krajev	669—715

Opisi srezov, občin in krajev

B. Splavarstvo

Srez Brežice

Splošen pregled

Brežiški srez je med manjšimi srezi naše banovine. Meri 407 km². Ima obliko trikotnika, čigar hipotenuza je Sava in krajši krak spodnja Sotla, odkoder drži meja po hribovitem ozemlju proti z. do gore Lisce (947 m), pod katero doseže Savo. S. meja se v pretežni meri krije z razvodnico krajših potokov, ki se iztekajo v Savo. Le potok Sevnična ima izvir v sosednjem šmarskem srezu. Nasprotno pripada brežiškemu srezu del porečja Bistrice, pritoka Sotle, in sicer okoli Podsrede, kjer dela potok veliko vijugo proti j. V skladu s tokom voda leže najvišje vzpetine na sv. meji (Bohor 1023 m, Lisca 947 m); precej visok je tudi s. rob sreza prav do Sotle (Veternik 712 m, Orlica 698 m, Sv. gore 621 m). Najnižje mesto v srezu in obenem najnižja točka vse dravske banovine je ob izlivu Sotle v Savo (139 m). Pokrajino sestavljajo tri geografske enote: plodna Brežiška ravan, ki leži v trikotu med Savo in Sotlo, nizko in položno gričevje, v katero prehaja ravan na s., in višje bolj strmo hribovje v ozadju (Orlica, Bohor).

Za geologijo pokrajine sta značilni dve starejši gubi, ki se vzdigujeta kot polotoka sredi mlajšega terciarnega gričevja in diluvialnih teras. S. meja poteka namreč pretežno po vrhu litijske karbonske antiklinale, ki tvori na v. hribovje Bohor. V z. delu antiklinale je ohranjeno še značilno karbonsko jedro; proti v. mu sledi ozek pas dolnje triade (werfenski skriljavci), s. od Sevnice pa pokrivajo gubo le srednjetriadni apnenci in dolomiti (školjkoviti in wettersteinski apnenci), ki segajo prav do Podsrede. Tu utone guba pod mlajšimi terciarnimi plastmi. Glavni dolomit gornje triade se pojavi v tem srezu le v ozkem pasu pri Kozjem. Pač so pa razviti ob j. pobočju antiklinale srednjetriadni wengenski grohi (pietra verde); razprostirajo se od potoka Lokve pri Reštanju do Podsrede na v.

Pri Rajhenburgu prihaja v naše ozemlje od jz. druga antiklinala. Predstavlja jo Orlica, ki se razteza v sv. smer še čez Sotlo do Klanjca. Tudi ta antiklinala razkrije svoje karbonsko jedro, toda le na malem prostoru v. od Svetih gora. Vendar ga še tu prekriva večinoma miocenski trahitski groh (tufit). Skoraj vsa Orlica je zgrajena iz triadnega wettersteinskega apnenca; le ob j. pobočju in pri Rajhenburgu jo spremlja pas školjkovitega apnenca in dolomita triade. Pri Gorici blizu Rajhenburga so razviti triadni »krški skriljavci«, ki odgovarjajo nekako ladinskim slojem. To so pločasti apnenci rdečkaste barve. V. od Krškega jih pokrivajo »trnske plasti« iz drobnika in glinastega skriljavca. Po starosti se približujejo rabeljskim skladom. S. od Orlice nastopa ob pobočju tudi ozek pas wengenskih plasti z večjimi erupcijami diabaza pri Leskovcah in pri Golem vrhu.

Dočim pokrivata nižje predele med Orlico in Bohorjem spodnjemiocenski lapor in rahli litavski apnenec, slede j. proti Savi pretežno pliocenske kongerijske plasti. Le neposredno ob Savi so ohranjeni še triadni apnenci kakor na Orlici. Miocenski lapor in litavec spremljata v ozkem pasu tudi j. pobočje Orlice od Zdol do Sotle. Njima sledi na j. širok pas kongerijskih plasti, ki se razprostirajo j. od Vidma, Zdol in Sromelj do Artič in Globokega ter do Sotle na v. Iste starosti je tudi gričevje pri Kapélah. Vso ostalo ravnino med Artičami in Brežicami zavzemajo diluvialne terase in prod. Le neposredno nižino ob Savi in Sotli, ki jo voda kdaj še preplavi, smemo prištevati sedanji dobi, aluviju.

V Brežiški nižini se sekata dva važna geološka preloma. Prvi »savski« drži ob dolini Save in se nadaljuje čez vso državo do Bolgarije; drugi »krški« pa prihaja sem od spodnjega dela Krke, nakar se nadaljuje čez Krapinske in Varaždinske Toplice proti sv. Ob teh prelomnicah se premikajo od časa do časa deli zemeljske skorje, povzročajoč potrese, ki so včasih uničujoči (n. pr. 1853, 1860, 1903, 1917). Odtod tudi radioaktivne toplice pri Čatežu (gl. srez Krško) s toplino 54° C. Geološko zanimiv je tudi pojav pri Klanjcu, kjer je prepilila starejša reka Sotla nanovo vstajajočo gubo Orlice.

V terciarnih usedlinah nahajamo na več mestih premog, in sicer pri Rajhenburgu, Raštanju in Koprivnici rjavi premog, pri Globokem pa lignit. Pri Globokem kopljejo tudi kremenov pesek. Pri Pečju blizu Sevnice in na Bohorju nastopa cinkova ruda, v Ledini pri Sevnici pa cinkova in svinčena ruda.

Zaradi precej odprte lege proti v. se uveljavljajo v podnebju vplivi Panonske nižine. To velja zlasti za Brežiško ravan. Razlike v toplini med letom so tu velike. Brežice imajo vroča poletja (povpr. temp. v juliju 20.5° C) in zaradi precej j. lege ne posebno mrzle zime (povpr. temp. v januarju —13° C). Zimski mraz traja malo časa. Povpr. dnevna temperatura, ki je nižja od ledišča, traja le od srede decembra do prvih dni februarja. Letna množina padavin je v nižini sorazmerno majhna (ca 1000 mm). Največ dežuje v poletnih mesecih, najbolj suha je zima. V ostalem je jesen bolj vlažna od pomladi. V višjih nadmorskih legah je seveda podnebje bolj hladno in tudi množina padavin je večja. Tako ima gričevje ca 1200 mm, pobočje Bohorja pa nad 1400 mm letnih padavin.

Rastlinstvo ima značaj evropsko-sibirske flore. Sestavljajo jo vse naše važnejše gozdne drevesne vrste, v družbi katerih žive premnoga zelišča: tako zlatica, vijolica, krvomočnica, črnobina, kresnica, šaš, bilnica (Ranunculus, Viola, Geranium, Scrophularia, Senecio, Carex, Festuca) in druge. V tem okviru so razširjene tudi nekatere rastline, ki so značilne ne-le za brežiški srez, ampak tudi za nekatere sosednje predele. Izmed teh posebnih rastlin nahajamo predvsem v našem srezu: temnordečkasti teloh (Helleborus atrorubens) zlasti med Zdolami in Vidmom; divjo trto (Vitis silvestris) med obsavskim grmovjem; brestovolistni oslad (Spiraea ulmifolia) pri Sevnici in po Bizeljskem. Vse to ozemlje spada v panonsko rastlinsko pokrajino. — V srez sega tudi sredozemska flora z nekaterimi predstavniki. Ti so: Chlorocyperus longus, ki raste na močvirnih travnikih samo pri Brežicah, ter žafran (Crocus neapolitanus) in orhideji Ophrys apifera in Linodorum abortivum, ki nastopajo tudi drugod. Samo ob Sotli na nekem posekališču je bila najdena temno-škrlatnordeča velelistna potonka (Paeonia corallina). Redke rastline so tudi štajerska popkoresa (Moehringia Malyi) pri Brežicah in na Bizeljskem; nežnolista grašica (Vicia tenuifolia) na Bizeljskem; košarica Linosyris vulgaris pri Rajhenburgu. Po obsavskih tratah sta močno podivjala beluš (Asparagus officinalis) in ameriška svilnica (Asclepias syriaca).

Radi prehodne lege med alpskim ozemljem in Panonsko nižino so pomešane oblike živalstva predgorja in nižin. Srez pripada skrajnemu z. delu nižinskega pasu naše države (subalpinsko-slavonska krajina). Lovnih živali je razmeroma malo. Tu nahajamo srne, zajce, gozdne in poljske jerebe, fazane, prepelice, sloke, divje race, divje prašiče, jazbece, lisice, veverice, razne ujede ter srake in vrane. V Savi žive približno do Brežic nekatere ribe dolnjega toka: čep (Aspro streber), smuč (Lucioperca sandra), kečiga (Acipenser ruthenus); poleg teh še bolj navadne ribe: ploščič (Abramis Brama), krap (Cyprinus carpio), som (Silurus glanis), ščuka (Esox lucius). Strupena kača je samo modras (Pelias berus). Od nevretenčarjev so za brežiški in sosednje sreze značilni metulj Phragmatobia luctuosa, srednje evropska oblika, pavlinček Smerinthus quercus in Macroglossa croatica. Jamsko fauno predstavljata slepi brzec (Trechus Schaumani) in Laemosthenes Schreibersi. (Jama Bučerca pri Rajhenburgu).

Ozemlje brežiškega sreza je bilo obljudeno že od bronaste dobe dalje. V starem veku so tu obstajala rimska taborišča, mimo katerih je držala pomembna cesta iz Ljubljane odnosno iz Celja po Savski dolini preko Brežic na Hrvatsko. Tudi savsko brodarstvo izvira že iz rimske dobe. Te kopne in vodne poti se je posluževala trgovina vse do 1862, ko so otvorili žel. progo med Zidanim mostom in Zagrebom. Toda kot je bila zemljepisna lega tega ozemlja v skrajnem jv. kotu Slovenije zelo pomembna v trgovskem oziru, je bila obenem usodna v dobi turških napadov, ker so se predvsem tu ob Savi valila turška krdela v naše kraje. V dobi kmetskih uporov je bilo

brežiško ozemlje ponovno prizorišče zbiranja kmečkih čet in bojev z graščaki (1515, 1573 in 1583). Pretežni del današnjega brežiškega sreza so imeli v zgodnjem srednjem veku v rokah grofje Breže-Seliški. Zadnja tega rodu bl. Hema je v 1. polovici 11. stol. podarila svoja posestva večinoma solnograškim nadškofom, deloma tudi krški škofiji. Oboji so se kot zemljiški gospodje tu obdržali do konca srednjega veka; nekatera zemljišča so si ohranili celo do 1595. V novem veku so bili zemljiški gospodje razni plemenitaši, ki so si zgradili svoje gradove. Cerkveno je srez pripadal do 1751 oglejskemu patriarhatu, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinski škofiji. Prva organizirana dušnopastirska postaja je bila v Vidmu. Iz te prafare so nastale skoraj vse današnje župnije v srezu.

Po ljudskem štetju iz l. 1931. ima srez 35.342 prebivalcev in je torej dobro obljuden. Povprečno prebiva 87 ljudi na 1 km². Prebivalstvo narašča zelo polagoma. V zadnjem desetletju se je pomnožilo komaj za 4%. Vzrok temu je v nemali meri izseljevanje ljudi v druge pokrajine naše države ali v tujino, kar je opažati zlasti v nekaterih hribovitih in siromašnih krajih. Najbolj naseljeno je nižavje, kjer pa so vasi zaradi nevarnosti poplav često odmaknjene od bregov Save in Sotle. Tudi gričevje je dobro poseljeno, so pa tu po veliki večini vasi razložene in malokje sklenjeno zgrajene.

Prebivalstvo se bavi večinoma s poljedelstvom in živinorejo. Lepe dohodke dajeta ponekod tudi vinogradništvo in gozdarstvo. Njive in vrtovi zavzemajo 22% površja vsega sreza (8970 ha). V prvi vrsti pridelujejo žito, in sicer koruzo v še večji meri nego pšenico. Zato daje koruza ljudem glavno hrano. L. 1934. so pridelali na 2700 ha 38.600 q koruze, na 1535 ha 13.000 q pšenice, na 600 ha 4500 q ječmena in na skupaj 780 ha po 3000 q rži in ovsa. Pridelek krompirja je to leto znašal 132.000 q (1836 ha krompirjevih nasadov!). Travniki in pašniki obsegajo 10.959 ha (27% vsega sreza). Živinoreja uspeva zelo dobro in je zlasti v bolj hribovitih krajih najvažnejši vir dohodkov. Največ goje govedo in perutnino. Tudi svinjereja je zadovoljiva, čeprav je po svetovni vojni nekoliko nazadovala. L. 1934. je bilo v srezu ca 9000 goveje živine, 7700 svinj, 1260 konj, 340 ovac, 100 koz in 43.750 perutnine. Čebelnih panjev je bilo ca 1400.

Prisojna pobočja nizkega gričevja so povsod na prikladnih mestih zasajena z vinsko trto. Vinogradi pokrivajo 2154 ha, t. j. 5.3% vsega sreza. V nobenem drugem srezu ni relativno toliko vinogradov, a le v redkih primerih je njih obseg absolutno večji. Najbolj izrazit vinogradniški predel v srezu je Bizeljsko, kjer je 27% ozemlja v vinogradih. Vinogradništvo se goji povsod z edino izjemo občin Brežic mesta in okolice. Čeprav je pravih sadovnjakov sorazmerno malo (401 ha = 1% tal), ima v mnogih krajih sadjarstvo precejšen pomen. Vseh sadnih dreves je ca 120.000. Med njimi je bilo 1934 54.000 jablan, 36.000 sliv, 25.000 hrušk, ostalo pa orehi, češnje itd.

Največji del površja pokrivajo gozdovi (17.021 ha, t. j. 41.8% tal). Po nižavju je sicer gozd manj razširjen, zato pa zavzema obsežna ozemlja višjih in najvišjih delov sreza. Prevladuje listnat gozd z glavnima zastopnikoma hrastom in bukvo. V občinah Brežice okolica, Dobova, Kapéle in Globoko se razprostira ob ban. cesti Brežice—Bizeljsko velik gozd Dobrava, ki meri okoli 700 ha; v njem prevladuje smreka. Ostala tla v srezu (1198 ha, t. j. skoraj 3%), so neplodna; sem prištevamo tudi močvirja, ki obsegajo dobrih 300 ha ozemlja.

Rudno bogastvo je skromno in se omejuje v glavnem na premogovna ležišča, ki pa so večinoma tako neznatna, da se jih ne izplača izkoriščati. Pridobivajo le rjavi premog pri Rajhenburgu in manjvreden lignit pri Globokem, ki pa daje le neznatne količine premoga. Industrija je v povojih. Večji pomen ima le lesna industrija v Sevnici in njeni bližnji okolici. Mnogo vodnih žag je ob potoku Sevnični. Glavna prometna žila v srezu je edina železnica, ki spremlja Savo na njenem levem bregu in je del naše najvažnejše proge Ljubljana—Zagreb—Beograd. Zvezo oddaljenih krajev z železnico posreduje redni avtobusni promet, ki se vrši med Bizeljskim in Brežicami ter Podsredo in Rajhenburgom. Prirodne lepote sreza so še malo znane. Letoviščarji obiskujejo večinoma le večje kraje ob železnici.

Občina Artiče

Preb. 1808,* hiš 361, posest. 197, koč. 163, najem. 16. Površina občine 1332.80 ha;* njiv in vrtov 486, trav. in paš. 374.75, vinogradov 44.50, gozdov 341, ostalo 86.55. Občina se razprostira severno od Brežic in leži na prehodu iz ravnine v nizko gričevje. Svet namaka več potokov, ki gonijo mline in teko proti jugu v Savo. Ilovnato, srednje rodovitno. Povsod je zelo razvito poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Čebelarstvo nima pomena. V severnem delu občine so obsežnejši gozdovi, največ hrastovi in bukovi. Tu se v malem obsegu goji tudi vinogradništvo. Kmetijski proizvodi se v pretežni meri prodajajo v Zagreb, deloma tudi na Dolenjsko. Jabolka se izvažajo predvsem v tujino.

Arnovo selo, 317-66-36-30-5. Sr so du žand zdr fin Brežice 9.3 km, žel Brežice 7 km, o p š župArtiče 5 km. Nm 230 m. Leži deloma v ravnini kraj ban. ceste Brežice—Zdole, deloma na sosednjem gričevju. Zelo raztresene hiše. Zaselki Mrzlak, Ivanje selo, Rovišče. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo (bela in rdeča vina).

Artiče, 210-46-22-24-1. Sr so du žand zdr fin Brežice 7.2 km, žel Brežice 5 km, o p š župv kraju. Šola ust. 1843, 5 odd. Šol. oder, SKJ, Pev. in Gas. dr. PSVD. Nm 217 m. Leži ob ban. cesti Videm—Globoko. Vzvišena lega z lepim razgledom po Krškem polju. K vasi spada zaselek Kralovec. Kmetijstvo, razno sadje, pridelovanje belega in rdečega vina (letno ca 50 hl). Hrastovi in bukovi gozdovi dajejo le drva za dom. Župnija Artiče (dek. Videm, škof lavant. 2021 duš). Pokopališče. Župna cerkev sv. Duha. Prvotna cerkvica oziroma kapelica je stala na starem pokopališču nekoliko niže od sedanje cerkve. Sedanja cerkvena stavba je zidana 1797—1824. Prvotno je bila cerkev podružnica videmske prafare in nato župnije Sromelj. Iz nje se je 1789 izločila kot samostojna kuracija. Župna kronika se vodi od 1787.

Dečno selo, 313-51-35-16-4. Sr so du žand zdr fin Brežice 6.3 km, žel Brežice 4 km, o p š župArtiče 1.3 km. Nm ca 175 m. Leži v ravnini pod gričevjem na križišču ban. cest Videm—Globoko in Brežice—Sromlje. K vasi spada zaselek Brezje. Kmetijstvo, vinogradništvo (letni pridelek ca 60 hl belega in rdečega vina) in razna obrt, predvsem mlinarstvo. Izvrstna sadjereja, zlasti hruške in jabolka. Manjši gozdovi. Vas se prvič omenja že 1246 kot last solnograških nadškofov.

Dolenja vas, 288-67-30-37-2. Sr so du žand zdr fin Brežice 7.3 km, žel Brežice 5 km, o p š župArtiče 3 km. Gas. dr. Nm 164 m. Leži na vznožju gričevja ob ban. cesti Videm—Globoko. K vasi spada zaselek Čela. Kmetijstvo, gojitev jabolk in hrušk. Vinogradov ni. Podr. cerkev Marije Pomoč. zidana 1627, najbrž v spomin na kugo.

Glogov brod, 118-22-14-7-1. Sr so du žand zdr fin Brežice 4.8 km, žel Brežice 2.5 km, o p š župArtiče 2.8 km. Nm ca 160 m. Leži v ravnini kraj ban. ceste Brežice—Dečno selo—Sromlje. Kmetijstvo, sadjereja. Malo gozda, vinogradov ni.

Gornji Obrež, 167-30-20-10-0. Sr so du žand zdr fin Brežice 6.3 km, žel Brežice 4 km, o p š župArtiče 2.7 km. Nm ca 160 m. Leži kraj žel. proge Videm—Brežice ob stranski poti 1 km južno od ban. ceste pri Spodnji Pohanci. Gospodarstvo kot Glogov brod.

Spodnja Pohanca, 124-22-16-6-1. Sr so du žand zdr fin Brežice 5.8 km, žel Brežice 1.4 km, o p š župArtiče 3.5 km. Nm ca 180 m. Leži v ravnini na križišču ban. cest Videm—Globoko in Brežice—Zdole. Gospodarstvo kot Glogov brod. Prvič se omenja vas že 1246 kot last solnograške nadškofije.

Trebež, 232-46-21-25-0. Sr so du žand zdr fin Brežice 6.1 km, žel Brežice 3.8 km, o p š župArtiče 2 km. Nm ca 180 m. Leži v ravnini kraj ban. ceste pri Spodnji Pohanci. Gospodarstvo kot Glogov brod.

Zverinjak, 39-11-3-8-2. Sr so du žand zdr fin Brežice 4.3 km, žel Brežice 2 km, o p š župArtiče 3 km. Nm 155 m. Raztresena vas kraj žel. proge ob ban. cesti Brežice—Zdole. Mešan gozd. Trgovanje s kmetijskimi proizvodi.

Občina Bizeljsko

Preb. 3317, hiš 678, posest. 560, koč. 118, najem 39. Površina občine 3067.73 ha: njiv in vrtov 680, trav. in paš. 563, vinogradov 830, gozdov 900, ostalo 94.73. Bizeljsko leži severno od kapelske občine in ima v splošnem dobre prirodne meje. Na vzhodu sega do ban. meje ob Sotli, na zahodu ga deli potok

* 1. julija 1936 sta se priključila občini dela vasi Curnovec in Volčje (gl. Sromlje), kar pa tu še ni vpoštevano.

Dramlja od pišečke občine, proti s. pa sega ca 10 km daleč na vrh Kunšperka (598 m) in na sosednje v. izrastke Orlice. Tu se najbolj izrazito dviga gora Silovec, ki je Bizeljancem zanesljiv vremenski prerok. O tej gori pravi ustno ljudsko izročilo, da je votla in polna vode, ki bo nekoč pridrla in poplavila ves kraj. Z izjemo ozkega ravninskega pasu ob Sotli izpolnjuje pokrajino valovito gričevje. To se proti severu postopoma vedno više dviga tako, da se dajo z j. skoraj v celoti pregledati položna in široka prisojna pobočja, za katerimi stoji v prijetnem kontrastu kot izrazita prirodna pregraja strmi in višji Silovec. Vodovje odteka v Sotlo. Toda razen Dramlje in Sušičkega potoka so ostale vode sami neznatni potočki. Ob Dramlji se vrsti 5 vodnih mlinov, ob Sušičkem potoku jih je 8, ob Sotli so mlini le na hrvatski strani. Svet je peščen ali ilovnat, a trd in kamenit le prav na s. Zaradi prikladnih tal in ne prestrme prisojne lege je Bizeljsko izrazito vinogradniška pokrajina, v kateri se večji del prebivalstva, okrog 400 družin, bavi izključno s pridelovanjem vina. Od celotnega vinskega pridelka v srezu odpade dobra tretjina na bizeljsko občino. Toda pridelek iz leta v leto zelo koleba, ker je močno odvisen od vremenskih razmer. Povprečno se pridela ca 15.000 hl vina na leto; v izvrstni letini utegne znašati pridelek tudi 30.000 hl, v slabi letini pa komaj 10.000 hl. Bizeljska vina uživajo zaradi izvrstne kakovosti upravičen sloves. Sortirana bela vina, ki jih pridelajo povprečno še enkrat več kot rdeča, prodajajo zlasti v Zagreb; odjemalci rdečih vin pa so gostilničarji v Ljubljani, na Gorenjskem in v Savinjski dolini. Poleg vinogradništva goje povsod tudi sadjarstvo, ki pa je manjšega gospodarskega pomena. Iz domačih sliv pripravljajo prinele (lupljene in sušene slive), ki jih po prekupcih prodajajo tudi v tujino. Kmetijstvo v ožjem smislu, poljedelstvo in živinoreja, se goji večinoma le v toliko, da krije domače potrebe. Predvsem so ugodni pogoji za koruzo, ki je najbolj razširjena, dočim pridelajo drugega žita, krompirja in fižola v manjšem obsegu. Precej razširjena je svinjereja in perutninarstvo. Poleg kokoši rede tudi purane. Svinje prodajajo na živinskih sejmih v Brežicah, v bližnjem Klanjcu in Kraljevcu onstran Sotle, perutnino nosijo na zagrebški trg, jajca pa večinoma pokupijo domače trgovine. Čebelarstvo je neznatno. Nekaj pomena ima ribolov v Sotli, kjer žive poleg belic in mren zlasti ščuke in celo somi. Sotla je tudi pripravna za kopanje. V manjših potokih so raki. Gozdov je malo. Najbolj razširjena je bukev, manj hrast. Ker je nad polovico gozdne površine last bizeljske graščine, nimajo nekateri domačini niti dovolj lesa za kurivo. Še več kot drva pa kupujejo kolje za vinograde. Nekdaj cvetoča lončarska obrt se je ohranila do danes le v vasi Orešju. Bizeljsko je dobro obljudeno, vendar docela pogreša večjih sklenjenih selišč. S soseščino je občina prometno zvezana le po ban. cesti Župelevec—Sv. Peter pod Sv. gorami—Prelasko, ki drži na jug proti Brežicam ali Dobovi, medtem ko se cesta na severu vzpne v višini 361 m na Orlico, kjer vstopa že na ozemlje šmarskega sreza. Nasprotno obstaja le slaba prometna zveza s sosednjimi Pišecami. Zanimivo je, da se v občini število ljudi v zadnjih stoletjih bistveno ni spremenilo, čeprav je prebitek rojstev napram smrtnim primerom stalno velik. Temu je vzrok siromašno življenje prebivalstva, ki mu je često edina hrana koruzni kruh in si zato išče boljšega obstanka v tujini. Največ se izseljujejo dekleta, ki hodijo služit v Zagreb. Možje (vsakokrat 40—50), odhajajo redno na sezonsko delo v Savinjsko dolino, kjer pomagajo pri obiranju hmelja. Nasprotno zaposlujejo Bizeljanci v svojih vinogradih hrvatske delavce iz bližnjih zagorskih krajev. Pri kapeli sv. Florijana v Spodnji Sušici obstoja prava borza dela. Od marca do novembra se zbere vsako jutro tudi do 100 mož broječa gruča Hrvatov, ki se ponujajo za delo. Kljub revščini so Bizeljanci vesele nravi in izredno gostoljubni. Vinskemu kupcu — tovorniku, ki predvsem prihaja v te kraje, znosijo vse na mizo in ga obligatno pogoste zlasti z izvrstno pečenim puranom. Med narodom so v časteh nekateri starinski običaji, tako n. pr. koledništvo in jurjevanje. Bizeljanci so v splošnem dobri gospodarstveniki. Mnogi so absolventi mariborske vinarske in sadjarske šole in vsako leto poseča ondotno šolo nekaj mladeničev. Bizeljsko je znano iz dobe znamenitih slovenskih taborov med svetovno vojno. Tu se je vršil po žalskem taboru 12. maja 1917 velik slovensko-hrvatski tabor, na katerem je 6000 zbranih Slovencev in Hrvatov zahtevalo samostojno jugoslovansko državo.

Bizeljska vas, 152-27-22-5-1. Sr so du fin Brežice 23.2 km, žand Gornja Sušica 4 km, zdr o p Bizeljsko 4 km, žel Brežice 24.2 km, š Orešje 0.5 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 4 km. Nm ca 330 m. Vas leži v sev. delu občine kraj gozda in vinogradov ob ban. cesti in vzhodno od nje. K vasi spadajo zaselki: Bizeljski grad, Cigonca, Maslarjev breg, Pod gradom, Prekošnica, Ptičnica, Sračjek. Vinogradništvo (letni pridelek do 2000 hl) in kmetijstvo. Zgodovinska znamenitost je starodavni bizeljski grad, ki stoji pod Kunšperkom (598 m) na težko pristopnem griču v nm 389 m nad Bizeljsko vasjo, ¼ ure hoda od ban. ceste. Njegova prva znana lastnica je bila bl. Hema iz domače plemiške rodbine Breže-Seliških, ki je imela obsežna posestva v tako zvani Krajini, t. j. med Bočem, Savo in Sotlo, z več upravnimi središči. Eno teh je bilo na bizeljskem gradu. Pred svojo smrtjo okoli 1045 je podarila Bizeljsko ženskemu samostanu v Krki na Koroškem. Ko je ta med 1067 in 1071 prenehal, je pripadlo Bizeljsko obenem z graščino 1072 tedaj ustanovljeni krški škofiji, ki je ostala tu gospodar cela stoletja. Krški škofje so postavljali na utrjenem gradu svoje ministeriale, navadno sorodnike bl. Heme. Prvi ministeriali so bili Bizeljski gospodje. Sredi 16. stoletja je postal grad last grofov Tattenbachov. Danes je lastnik dobro ohranjenega in obljudenega gradu grof Hugon Ceschi a S. Croce, ki ga je dobil po svoji soprogi kneginji Windischgrätz. V dobi kmečkih uporov 1515, 1573 in 1636 se pojavlja puntarsko gibanje tudi med podložniki bizeljske graščine. Bizeljance sta vodila Filip Višer in Peter Župan, rajhenburška podložnika. Takrat je bilo pri Bizeljskem ubitih 50 upornikov, 40 pa ujetih. Kmetje so ustanovili v vinorodnih krajih stare »gorske pravde«, ki se na Bizeljskem omenjajo še 1654. V zgodovini je bil grad pomemben tudi radi deželskega sodišča, ki je bilo v njem nameščeno. Vislice so stale ob Sotli. Graščina je še popolnoma ohranila značaj starega utrjenega gradu. V njej je kapelica sv. Jeronima iz l. 1623. s starinsko zanimivim oltarjem v baročnem slogu. Zanimivo je okrasje stropov v sobah prvega nadstropja; sicer nima grad posebnih znamenitosti, ker so starinske slike, orožje in druge dragocenosti tekom časa odnesli.

Bračna vas, 124-21-19-2-1. Sr so du fin Brežice 19.5 km, žand Gornja Sušica 1 km, zdr o p Bizeljsko 1 km, žel Brežice 21 km, š Gornja Sušica 0.5 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem v kraju. Prosv. dr. Nm 201 m. Vas leži pretežno v ravnini vrh terase ob Sotli. Dostop po obč. poti 1 km vzhodno od ban. ceste pri Spodnji Sušici. K vasi spada zaselek Sv. Lovrenc. Kmetijstvo in vinogradništvo. Župnija Sv. Lovrenc na Bizeljskem (dek. Videm, škof. lavant. ima 3775 duš). Pokopališče. Žup. cerkev sv. Lovrenca stoji nad vasjo na osamljenem hribčku kraj vinogradov. Izpred nje je krasen razgled po Bizeljskem, po hrvatskem Zagorju in na Sljeme. Prvotna cerkev je bila prastara. Prvič se omenja šele v vizitacijskem zapisku iz leta 1545. Bila je to majhna cerkvica z 1 lesenim oltarjem. Sedanjo cerkveno stavbo z dvema stranskima kapelama je dal zgraditi 1725 Tomaž Kapler. Posvečena 1737. Prvotno je bila podružnica prafare sv. Mihaela v Pilštanju in od 1394 župnije Sv. Petra pod Sv. gorami. S pilštanjsko prafaro je bila cerkev 1254 in ponovno 1364 inkorporirana gornjegrajskemu samostanu. L. 1461. je bila podrejena novoustanovljeni ljubljanski škofiji, nakar je šele 1787 pripadla lavantinski škofiji. Kljub temu izvršujejo še danes patronatske pravice nad župnijo ljubljanski škofje kot užitniki graščine Gornji grad. Kot vikariat se omenja že v 13. stoletju, vendar je bila ustanovljena posebna lokalija šele 1564. Lokalijo so 1787 povzdignili v samostojno župnijo, ki se je imenovala »fara sv. Lovrenca v Krajini«. Okrog cerkve je bilo nekdaj pokopališče. Po 1850 so vso cerkev prenovili. Tu se je rodil 1888 Dr. Moric-Adrian Makso, dr. med., operni pevec na Dunaju.

Brezovica, 316-63-53-10-2. Sr so du fin Brežice 17.1 km, žand š Gornja Sušica 1 km, zdr o p Bizeljsko 1 km, žel Brežice 19 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 1.5 km. Nm ca 180 m. Leži kraj ban. ceste in z. od nje po gričevju. Avtobusna zveza z Brežicami. K vasi spadata zaselka Kokotinjek in Stari dom. Vinogradništvo (letni pridelek vina ca 2000 hl) in kmetijstvo.

Bukovje, 225-46-35-11-2. Sr so du fin Brežice 20.5 km, žand š Gornja Sušica 2 km, zdr o p Bizeljsko 2 km, žel. Brežice 21.5 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 2 km. Nm ca 340 m. Raztresene hiše po gričevju j. od Bizeljske vasi v bližini Sotle. Dostop po obč. poti 1.5 km od ban. ceste možen le z vozom. K vasi spadata zaselka v Grabnu in Žalce. Kmetijstvo in vinogradništvo. Letni pridelek vina ca 500 hl.

Dramlja, 216-36-27-9-1. Sr so du fin Brežice 14.5 km, žand Gornja Sušica 4 km, zdr o p Bizeljsko 4 km, š Stara vas 1 km, žel Brežice 16.5 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 4 km. Nm 269 m. Vas leži v j. delu občine na levi strani istoimenskega potoka pretežno na gričevju. Dostop po obč. poti 2 km od ban. ceste le z vozom. K vasi spadata zaselka Kojance in Sv. Duh. Vinogradništvo in kmetijstvo. Povprečni letni pridelek vina ca 2000 hl. Med vinogradi leži na prijaznem griču podr. cerkev sv. Andreja z lesenim zvonikom. Starodavna

cerkev se prvič omenja šele 1545. V dobi turških napadov je cerkev obdajalo obrambno taborsko obzidje. Njegovi ostanki so še vidni.

Drenovec, 317-67-58-9-4. Sr so du fin Brežice 19.7 km, žand š Gornja Sušica 1 km, zdr o p Bizeljsko 1 km, žel Brežice 21 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 1 km. Nm 308 m. Vas leži severno od Bračne vasi kraj ban. ceste in vzhodno odtod po gričih prav do Sotle. K vasi spadajo zaselki: Gornja vas, Gornji Drenovec, Lipovec, Trnje. Vinogradništvo (letni pridelek vina ca 2500 hl), kmetijstvo, precej sadja. Sredi krasnih vinskih goric stoji podr. cerkev sv. Antona, ki sega vsaj v 16. stoletje. Cerkev je zelo priljubljena božja pot Hrvatov. Romanje na dan sv. Antona 17. januarja. L. 1918. se je porušil cerkveni stolp, ki še ni pozidan.

Gornja Sušica, 485-114-99-15-9. Sr so du fin Brežice 23 km, žand v kraju 2 km, zdr Bizeljsko 2 km, o 1 km, p Bizeljsko 0.5 km, š v kraju 1 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 0.5 km. Narodna šola, ust. 1790, 6 odd., Strok. nad. š. SKJ, Gas. Prosvetno dr., Bizelj. pev. dr., PCMD, Strel. druž., PJS, Vinar. dr. Zdravnik. Nm 365 m. Vas leži sev. zahodno od Spodnje Sušice med ban. cesto in potokom Dramljo. Zelo raztresene hiše po gričevju. H kraju spadajo zaselki: Boršt, Gradišče, Janeževa gorica, Nimnik, Sv. Vid, Sušica, Vrhovnica. Vinogradništvo (letni pridelek vina ca 3000 hl), kmetijstvo, precej sadja, tudi čebelarstvo. Sredi slovitih Janeževih goric stoji na Janeževem bregu podr. cerkev sv. Vida s krasnim razgledom po Bizeljskem, hrvatskem Zagorju in proti Gorjancem. Cerkvena stavba sega vsaj v 16. stoletje. Vidni so še ostanki nekdanjega obrambnega taborskega obzidja, ki je obdajal cerkev v dobi turških napadov.

Gregovce, 156-31-20-11-2. Sr so du fin Brežice 15.9 km, žand Gornja Sušica 2 km, zdr o Bizeljsko 2 km, žel Brežice 17 km, p Stara vas 0.5 km, š Stara vas 1 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 1.5 km. Nm ca 160 m. Kraj leži v južnem delu Bizeljskega v ravnini ob Sotli. Dostop po obč. poti 0.5 km od ban. ceste z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Vinogradov sicer v kraju ni, pač pa jih imajo domačini drugod v občini. Povprečni letni pridelek vina znaša 300—400 hl.

Nova vas, 117-19-16-3-2. Sr so du fin Brežice 17.5 km, žand š Gornja Sušica 0.5 km, zdr o p Bizeljsko 0.5 km, žel Brežice 19 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 0.5 km. Nm ca 160 m. Leži v ravnini ob Sušičkem potoku pred njegovim izlivom v Sotlo. Dostop po obč. poti 0.5 km od ban. ceste mogoč le z vozom. Kmetijstvo. Vas se prvič omenja v zgodovini že 1404.

Orešje, 400-88-74-14-3. Sr so du fin Brežice 25.8 km, žand Gornja Sušica 8 km, zdr o p Bizeljsko 8 km, žel Brežice 26.3 km, š v kraju 0.5 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 4 km. Šola ust. 1880, 1 odd. PJS, JS, PRK. Nm 258 m. Vas leži na severnem robu Bizeljskega pod Silovcem ob obč. poti 2 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Zaselki: Bohor, Gaberk, Hrastje, Kozja peč, Kupce, Ledina, Rupe, Ševce, V grabnu. Vinogradništvo (povprečni letni pridelek vina ca 2000 hl) in kmetijstvo. Kraj vinogradov stoji podr. cerkev sv. Marije Magdalene, ki je zelo stara, a se prvič omenja šele 1545. Sedanja stavba je domnevno iz 1653. L. 1895—1900 so ji prizidali zvonik. Pri cerkvi je pokopališče.

Spodnja Sušica, 177-38-31-7-6. Sr so du fin Brežice 18 km, žand š Gornja Sušica 0.5 km, zdr o p Bizeljsko 0.5 km, žel Brežice 19 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 0.5 km. Nm ca 175 m. Vas leži v geografskem osrčju Bizeljskega ob ban. cesti kraj Sušičkega potoka. Tu je končna postaja redne avtobusne proge Brežice—Dobova—Bizeljsko. H kraju spadajo zaselki Gradišče, Zaklen, Zupjek. Vinogradništvo in kmetijstvo. Povprečni letni pridelek vina znaša 1200 hl.

Stara vas, 450-91-80-11-6. Sr so du fin Brežice 14.5 km, žand Gornja Sušica 3 km, zdr o Bizeljsko 3 km, žel Brežice 15.5 km, p š v kraju š 0.5 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 3 km. Narodna šola ust. 1904, 3 odd. SKJ, Gas. Strel. druž. Nm povpr. ca 200 m. Raztresene hiše ob ban. cesti in zap. odtod po gričevju. Avtobusna zveza z Brežicami. H kraju spadajo zaselki Česnovec, Koče in Podvoj. Vinogradništvo (letno pridelajo ca 1500 hl vina) in kmetijstvo. Precej sadja, čebelarstvo v malem obsegu.

Vitna vas, 182-37-26-11-0. Sr so du fin Brežice 18 km, žand š Gornja Sušica 4 km, zdr o p Bizeljsko 4 km, žel Brežice 19 km, žup Sv. Lovrenc na Bizeljskem 4 km. Nm 277 m. Raztresene hiše po gričevju med potokom Dramljo in ban. cesto severno od vasi Dramlje. Vinogradništvo in kmetijstvo. Letni vinski pridelek ca 700 hl. Na griču nad potokom stoji zelo stara cerkev sv. Duha, ki pa se prvikrat omenja šele v vizitacijskem zapisniku iz 1545. V dobi turških napadov je služila za zatočišče prebivalstva. Ostanki obrambnega obzidja okrog cerkve so še vidni.

Občina Blanca

Preb. 3194, hiš 627, posest. 333, koč. 304, najem. 54. Površina občine 4731.97 ha: njiv in vrtov 861, trav. in paš. 1170.50, vinogradov 72, gozdov 2520, ostalo 108.47. Občina je teritorialno največja v tem srezu. Razprostira se od Save do Bohorja (1023 m), kjer izvirajo potoki, ki si med gričevjem krčijo pot in iztekajo v Blanški potok, pritok Save. Svet je v nižjem južnem delu pretežno ilovnat in prav rodoviten, v višjih legah na severu pa precej skalovit in manj prikladen za obdelovanje. Tod se razprostirajo sklenjeni iglasti in listnati gozdovi, ki pa tudi drugod pokrivajo obsežna površja. Gozdarstvo je zato prav važna pridobitna panoga. Les prodajajo zlasti industriji v bližnjo Sevnico. Nič manj važno je kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. V mnogih krajih imajo vzorne sadovnjake, kjer goje jablane, hruške, slive in orehe. Skoraj pri vseh vaseh so mali vinogradi, kjer pa pridelujejo le nekaj cvička za domačo porabo. Čebelarstvo je slabo razvito. Nekaj pomena ima ribolov na Savi; v Blanškem potoku je mnogo postrvi. Razen na severu je pokrajina dobro poseljena. Toda vasi so razdrobljene v male zaselke ali celo posamične kmetije. Poleg lesne trgovine ima pomen trgovanje s sadjem, živino in jajci. Mnogo teh kmetijskih proizvodov se proda v Sevnico in Rajhenburg.

Blanca, 258-48-30-18-5. Sr du Brežice 24.8 km, so žand fin Sevnica 7 km, zdr žup Rajhenburg 7.5 km, žel v kraju 0.5 km, o p š v kraju. Nar. šola, ust. 1874, 4 odd. Jav. knjižnica, Kolo j. s., Gas. PSVD kola j. s. NO. Nm ca 180 m. Vas leži na levem bregu Save kraj žel. proge in ban. ceste Sevnica—Rajhenburg. K vasi spadajo zaselki: Čanjski graben, Na žagi, Suho, Vrhk. Prebivalstvo se večinoma preživlja s kmetijstvom. Krasni sadovnjaki. Pridelovanje izabele v glavnem za dom. Iglasti in listnati gozdovi. Mlini in žage na Blanškem potoku. Brod čez Savo. Blanca je izhodišče izletov na razgledni in gozdnati Bohor (1023 m), ki se dviga 15 km severno odtod. V okolici Blance so odkrili 1892 predzgodovinske gomile iz keltske dobe. Odkopali so številne predmete: bronast meč, zapestnice, zaklopnice za plašče, lonce s pepelom sežganih trupel.

Brezovo, 214-41-24-17-4. Sr du Brežice 27.3 km, so žand zdr fin žup Sevnica 4.5 km, žel Sevnica 5 km in Blanca 3 km, o š Blanca 3 km, pTt Sevnica in p Blanca 3 km. Nm ca 175 m. Brezovo leži ob Savi kraj ban. ceste Sevnica—Rajhenburg. Vas sestavljajo zaselki Spodnje in Zgornje Brezovo, Čanjski graben, Knežji vrh, Vranje. Gospodarstvo kot Čanje. V bližini vasi so odkrili predzgodovinske gomile z mnogimi predmeti. Podr. cerkev sv. Janeza na Spodnjem Brezovem, podr. cerkev sv. Ulrika na Zgornjem Brezovem.

Čanje, 199-37-26-11-2. Sr du Brežice 31.2 km, so žand zdr fin žup Sevnica 7.2 km, žel o p š Blanca 6.3 km. Nm ca 240 m. Kraj leži vzhodno od Žigrskega vrha ob obč. cesti 2.5 km od ban. ceste pri Blanci. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki: Bečck, Brinje, Čanjska gora, Gaberje, Gračka gora, Sv. Neža, Topolje, Velika dolina, Zagradec, Žaga. Kmetijstvo in gozdarstvo. Pridelovanje cvička za dom. Znatna sadjereja. Podr. cerkev sv. Marije na Grački gori (359 m) leži 1.5 km vzh. od vasi; nekdanja sloveča božja pot. Cerkev je bila zidana pred 1651. Ko so jo v zač. 20. stol. popravljali, so odkrili slovenske napise, pisane v cirilici. Nad vasjo se dviga na prijaznem skalnatem griču podr. cerkev sv. Neže. Zgradili so jo domnevno v zač. 18. stol. Pri vhodu v cerkev pod zvonikom visi podoba Marije z letnico 1728.

Dolnji Leskovec, 384-68-28-40-11. Sr. du Brežice 31 km, so žand fin Sevnica 14.8 km, zdr žel pTt š žup Rajhenburg 4.7 km, o 5 km. Nm ca 240 m. Kraj leži zahodno od Rajhenburga kraj ban. ceste in za žel. progo po bližnjih gričih. Gosp. kot Čanje. K vasi spadajo zaselki: Blekovec, Budana, Dobrova, Dole, Hrušovje, Košeni vrh, Likov vrh, Poklon, Pržev dol, Rjavi hrib, Zakotec, Za Savo.

Kladje, 166-27-10-17-1. Sr du Brežice 24.1 km, so žand fin Sevnica 9.5 km, zdr žup Rajhenburg 6.4 km, žel o p š Blanca 2 km. Nm ca 210 m. Kladje leži vzhodno od Blance ob obč. poti 0.5 km od ban. ceste. Po ravnini in bližnjih gričih raztresene kmetije. Dostop z vozom ali avtom. K vasi spadajo zaselki: Dence, Nova gora, Stagonce, Svetinje, V reši. Ostalo kot Pečje. Pri vasi so odkopali mnoge predzgodovinske gomile s številnimi predmeti.

Krajna brda, 117-25-10-15-6. Sr du Brežice 27.6 km, so žand fin Sevnica 9.8 km, zdr žup Rajhenburg 8 km, žel o p š Blanca 2.5 km. Nm ca 300 m. Kraj leži na prisojni strani gričev, ob obč. poti 1.5 km severno od ban. ceste pri Blanci. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki: Artiče, Bizele, Blanški graben, Hrib, Nova gora, Okrog, Vihre, Zavrhe. Krasen razgled na Dolenjsko gričevje. Znatna sadjereja. Nekdaj veliki vino-

gradi se sedaj opuščajo. Pridelovanje cvička za dom. V bližini vasi so naleteli na predzgodovinske grobove z bogatimi najdbami.

Leskovec, 159-37-19-18-6. Sr du Brežice 32.5 km, so žand fin Sevnica 14 km, zdr žup Rajhenburg 8 km, žel o Blanca 6 km, p Tt Rajhenburg 8 km, š Sv. Anton ust. 1864, 4 odd. v kraju. Nm 379 m. Vas leži na razglednem griču ob obč. poti 6 km severno od ban. ceste pri Blanci. Raztresene hiše. Dostop z vozom ali avtom. K vasi spadajo zaselki: Blanca, Brglez, Handija, Mršive Lošce, Stagonce, V Brveh, Zavratje (Sv. Anton), Za grabnom, Zdole. Gospodarstvo kot Čanje. Podr. cerkev sv. Antona. Mesto prvotne majhne kapelice so najbrž v 17. stol. postavili pravo cerkev in ji prizidali zvonik (morda 1711).

Pečje, 118-25-9-16-1. Sr du Brežice 31.2 km, so žand zdr fin p Tt š žup Sevnica 1.5 km, žel Sevnica 2.5 km, o 6.4 km. Nm ca 300 m. Pečje leži na strmem hribu v. od Sevnice ob obč. poti 1 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Kmetijstvo, razvito sadjarstvo. Pridelovanje izabele za dom. Podr. cerkev sv. Marjete.

Poklek, 346-76-39-37-3. Sr du Brežice 28.2 km, so žand fin Sevnica 11 km, zdr žup Rajhenburg 11 km, žel o p Blanca 4 km, š Sv. Anton 3 km. Nm ca 260 m. Poklek leži v dolini ob Blanškem potoku in po sosednjih gričih. Dostop po obč. poti, ki se 4 km južno odtod odcepi od ban. ceste pri Blanci. Dohod z vozom ali avtom. K vasi spadajo zaselki: Brezovec, Brinovec, Brunk, Cirje, Graben, Grič, Handija, Hrib, Karlovec, Klanec, Kosimerjev dol, Osredek, Pirničev dol, Prikrance, Vsi Sveti, V selah (Zaselje). Gospodarstvo kot Čanje. Podr. cerkev Vseh svetnikov.

Presladol, 319-68-32-36-6. Sr du Brežice 24.5 km, so žand fin Sevnica 15 km, zdr žel pTt žup Rajhenburg 7 km, o 8 km, š Sv. Anton 3 km. Nm ca 270 m. Leži v dolini in po vinorodnih gričih ob obč. poti 3 km od ban. ceste Blanca—Rajhenburg. Zelo raztresena vas. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki: Dobrova, Kolešje, Kosova gora, Košeni vrh, Kamenski hrib, Petelinjek, Sedlo, Slatna, Srobotno, Sitni dol, Trate, Travnik, Veliko, Volčja jama, Zdole. Gospodarstvo kot Čanje.

Rožno, 276-52-26-26-5. Sr du Brežice 20.9 km, so žand fin Sevnica 10 km, zdr žel pTt š žup Rajhenburg 3.5 km, o 3.5 km. Nm 185 m Leži za žel. progo sredi pota med Blanco in Rajhenburgom ob obč. poti, 0.3 km od ban. ceste. K vasi spadajo zaselki: Brezje, Dobrova, Hrušovje, Lokve, Na peči, Na pesku, Petelink, Stagonce, Škocjan, Velki vrh. Ostalo kot Čanje. Podr. cerkev sv. Kancijana. Pokopališče.

Selce, 109-23-9-14-1. Sr du Brežice 29.7 km, so žand fin Sevnica 12 km, zdr žup Rajhenburg 6 km, žel o p Blanca 5 km, š Sv. Anton 3 km. Nm ca 270 m. Selce leže kraj gozdov in vinogradov ob obč. poti 5 km od ban. ceste pri Blanci. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki: Bogenina, Nova gora, Trate, Zdole. Ostalo kot Čanje.

Stranje, 180-30-18-12-1. Sr du Brežice 35.2 km, so žand fin Sevnica 17.7 km, zdr žup Rajhenburg 14.4 km, žel o Blanca 10 km, p Rajhenburg 14.4 km, š Sv. Anton 3 km, Stranje leže na j. pobočju Bohorja ca 400—800 m visoko. Vas sestavljajo majhni med seboj dokaj ločeni zaselki: Lošce, Nad Zalogom, Plat, Rujavi hrib, V klopcah, Zadnje selo, Zalog. Mimo krajev drži obč. pot, po kateri je iz Stranj 9 km od ban. ceste pri Sevnici. Dostop z vozom. Svet je kamenit in manj rodoviten. Lepi gozdovi. Malo polja. Precejšnja živinoreja in sadjarstvo. Prebivalstvo se preživlja pretežno z lesno trgovino. Blanški potok pada 10 minut od vasi v 15 m globokem slapu, ki javnosti ni posebno znan. Severno od vasi se dviga gozdnati Bohor (1023 m). Odkopani rimski predmeti. Podr. cerkev sv. Ahaca, zid. 1532. Pokopališče.

Žigrski vrh, 349-70-43-27-2. Sr du Brežice 29.7 km, so žand zdr fin žel pTt š žup Sevnica 5 km, o 5 km. Nm ca 310 m. Kraj leži na valoviti planoti istoimenskega hriba ob obč. poti 2 km od ban. ceste. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki: Delak, Dobrova, Gmajna, Kopince, Lončarjev dol, Mirni dol, Na Hribu, Praprotno, Raskeše, V Doleh, V Jezerih. Gospodarstvo kot Čanje. Podr. cerkev sv. Benedikta.

Občina Brežice

Brežice, mesto. Preb. 1229, hiš 151, posest. 150, koč. 2, najem. 190. Površina 160.87 ha: njiv in vrtov 88, trav. in paš. 57, gozdov 4, vinogradov 0, ostalo 11.87. V B. imajo sedež: sresko načelstvo, sresko sodišče, davčna uprava, občina, pošta Tt, železniška postaja (v Brezini 2.3 km odd.), zdravstveni okoliš, žand. stanica, odd. fin. kontrole, župnija. Šole: Narodna šola, ust. 1668, 10 odd., drž. meščanska (meš.) šola ust. 1921, 4 razr., Strok. nad., 2 odd. Krajevni šolski odbor. Obča javna bolnica. Združenje trgovcev za srez Brežice, Kolektivno združ. obrtnikov za srez Brežice, Združenje čevljarjev, Združenje krojačev, Združenje trgovcev za srez Brežice, Skupno združenje mlinarjev in žagarjev. Društva: SKJ z godbenim ods. in gled. odrom, JS, UJU, RK, Strel. druž., Udruž. četnikov, Prosvetno, Pevsko, PCMD, Gas., Šola in dom. 4 zdravniki, 2 lekarni, 3 advokati, notar. Mesto ima električno razsvetljavo in vodovod.

Nm 165 m. Brežice leže sredi plodne ravnine na levi strani Save v bližini izliva Krke. Glavna prometna os vodi od kolodvora skozi mesto in nato preko Save in Krke po 0.5 km dolgem železobetonskem mostu, za katerim doseže drž. cesto Ljubljana—Zagreb. Iz B. izhajajo ban. ceste proti Dobovi in Zagrebu, na Bizeljsko, dalje Globoko—Pišeče, na Sromlje, in mimo Spodnje Pohance na Zdole oziroma proti Vidmu. Izhodišče avtobusnih prog na Bizeljsko in Novo mesto. Del B. od gradu proti Savi se imenuje Predmestje, ker leži izven nekdanjega mestnega obzidja. Ugodno podnebje, obilo sonca. Vendar često neprijetni mrzli vetrovi iz v.

Brežice so važno trgovsko in obrtno središče spodnjega Posavja; zelo obiskovani živinski sejmi. Z brežiške postaje izvažajo: les, drva, suhe gobe, vino, govejo živino, svinje, sadje in razne druge deželne pridelke v Avstrijo, Italijo, Čehoslovaško in Nemčijo. Mesto je ugodno letovišče za ljubitelje miru in vodnega sporta. Zlasti velik poset Zagrebčanov. Kopališče na Savi in toplejši Krki, izdaten ribolov. Lepi sprehodi po okolici. Kraj drž. ceste ob Krki blizu mostu priljubljena restavracija »Grič« s tujskimi sobami: kopališče, v neposredni bližini smuški tereni. Mesto je izhodišče izletov na Čatež, v Čateške Toplice, Malence, Krško vas in na severne obronke Gorjancev, ki že pripadajo savski banovini (razgledni hrib Plešivica 730 m; 520 m visoko ležeča romantična vas Stojdraga, ki jo naseljujejo grkokatoliki, potomci slavnih Uskokov, do obeh krajev 3 ure, markacija). Pod B. med savsko »strugo«, kjer je imela reka nekdaj glavni tok, in sedanjo glavno strugo Save, se razprostira z vrbjem poraščena in često poplavljena Vrbina, ki služi največ travništvu in pašništvu. Tod nastajajo po povodnjih velike lokve, ki so plodišča nadležnih komarjev.

Predzgodovinske izkopine v okolici Brežic pričajo, da je bil kraj naseljen že pred prihodom Rimljanov. V dobi rimskega gospodstva je vodila skozi Brežice rimska vojaška cesta: Siscia (Sisak)—Emona (Ljubljana) in na nasprotnem bregu Save mimo Brežic cesta: Siscia—Neviodunum (Drnovo pri Krškem)—Emona. Tu so odkopali mnogo rimskih grobov. Najdeni rimski kamni so vzidani v gradu.

L. 859. je podaril kralj Ludvik Nemški Brežice solnograškim nadškofom, ki so ostali s presledki njeni lastniki do konca srednjega veka. V 10. in v prvi polovici 11. stoletja so namreč spadale B. pod rajhenburško gospoščino, ki je bila last grofa Viljema in njegove žene bl. Heme iz rodbine Breže-Seliških. Po smrti moža je ta podarila okoli l. 1043. svoja posestva solnograškim nadškofom, ki so tako ponovno bili gospodarji B. do l. 1480. Gotovo so B., ki so se že zgodaj razvile okrog brežiškega gradu v večjo naselbino, že v drugi polovici 13. stoletja uživale trške privilegije. L. 1253. in 1262 se omenjajo kot sedež urada. Poleg razvite trgovine in obrti je bila za pridobitev trških pravic predvsem važna strategična lega kraja ob prehodu po Savski dolini iz Hrvatskega na Kranjsko, oziroma preko Zidanega mosta na Štajersko. Druga važna prometna pot je držala iz B. mimo Podčetrtka in Poljčan v staro trgovsko in prometno središče Slovensko Bistrico. Trg je bil povzdignjen v mesto 1322. Najstarejši ohranjeni mestni privilegij, ki ga je izdal solnograški nadškof Ortolf, datira iz 1353. V njem se predpisuje sledeči red: mesto ima svojega mestnega sodnika, azilsko pravo (kdor se ni kaj pregrešil proti solnograški oblasti, sme nemoteno bivati 14 dni v B.) in 2 letna sejma (vsem udeležencem je 8 dni pred njim in za njim zajamčena prekinitev vsakršnega kazenskega zasledovanja). Meščani imajo pravico prostega ribolova in prodajanja rib pod pogojem, da nudijo zemljiškemu gospodu in njegovemu spremstvu, ko se mudi v B., dovolj rib. Meščani-trgovci so prosti vsake mitnine in carine. Sploh naj mesto uživa vse tiste pravice in svoboščine, kot jih je takrat imelo mesto Ptuj. Brežice so imele že v 14. stoletju lasten magistrat, svoje mestno sodstvo v okviru mestnega pomerija, ki je bilo zadnjič označeno s kamni 1764. Solnograški nadškofje so imeli že v 14. veku v Brežicah lastno kovnico denarja. Mesto je bilo obdano z obzidjem, ki so ga pa pozneje podrli. Novo mestno pravo dobe Brežice 1440. L. 1479. in 1480. je mesto razrušil ogrski kralj Matija Korvin. Ko ga je še istega leta končno izgnala cesarska vojska, so si solnograški nadškofje zaman prizadevali, da bi si ponovno pridobili mesto. B. so postale 1494 definitivno last cesarja in s tem deželno-knežje mesto. Habsburžani so ponovno potrdili vse stare mestne pravice in naklonili novih. Cesar Maksimilijan je 1501 dovolil B.

2 letna sejma in tedenski tržni dan na soboto. Cesar Ferdinand je naklonil meščanom pravico lastnega prehoda z brodom preko Save, cesar Jožef II. pa je 1784 potrdil volitev mestnega sodnika, 4 letne sejme in mestni grb. Pozneje je dobilo mesto pravico še do 2 letnih sejmov tako, da jih je imelo konec 19. stoletja na leto šest.

Veliko je trpelo mesto v dobi turških napadov, ki jim je bilo izpostavljeno že zaradi svoje zemljepisne lege. Zato so mesto obdali z močnim obzidjem in ga večkrat utrjevali (1532, 1539—1550). L. 1469. so Turki na poti iz Bosne na Kranjsko B. prvič napadli, izropali in požgali. Nič manj grozoviti turški napadi so se ponovili 1473, 1475 in 1476. Ko so se Turki 1480 na povratku iz Koroške skozi Savinjsko dolino utaborili pri B., jih je krščanska vojska pod vodstvom Jurija pl. Schaumburga slavno premagala. Toda že 1493 so Turki na svojem pohodu iz Bosne zopet pustošili po brežiški okolici. To se je ponovilo 1529, ko so se Turki vračali izpred Dunaja.

Posebno pomembno vlogo so imele Brežice v dobi kmečkih uporov. V velikem slovenskem puntu 1515 se je zbralo prav pri B. 80.000 borcev za »staro pravdo« iz Kranjske, Štajerske, Koroške in hrvatskega Zagorja. Tu so se utaborili, poslali k cesarju Maksimiljanu deputacijo, medtem pa zavzeli mesto. Po cesarjevem naročilu so se nato uporniki razšli, ostale pa je premagal deželni glavar Žiga Dietrichstein pri Brežicah. V največjem slovensko-hrvatskem kmečkem uporu 1573 se je zbralo zopet pri B. ogromno število kmetov, ki pa jih je zadela ista žalostna usoda: cesarska vojska jih je potolkla pri Krškem in Pilštanju. Kuga je morila v B. in okolici v letih 1358, 1529 in 1625, najhujše pa od 1646—1652. Brežiško šolstvo je zelo staro. Prvič se omenja šola že l. 1668. Poučevali so oo. frančiškani, ki so sem prišli iz Bosne. Pouk se je prvotno vršil v samostanu, od 1774 v hiši barona Moscona, od 1780—1820 v župnišču. L. 1825. so postavili prvo šolsko poslopje. Vzhodno od Brežic so pod graščinsko pristavo pruska grobišča. Okrog 3500 pruskih ujetnikov je tu v dobi sedemletne vojne od griže umrlo.

Zgodovinska znamenitost je sredi Brežic ležeči grad, ki je skozi stoletja delil usodo mesta. Prvotni grad, oziroma stolp je gotovo stal že v 9. stoletju. Na novo ga je dal sezidati in močno utrditi v obrambo proti Madjarom solnograški nadškof Konrad (1106—1147). V gradu so gospodarili kot solnograški vazali-ministeriali Brežiški gospodje, od katerih se prvi omenja Mendel Brežiški. Od 1480 je bil grad last Habsburžanov, ki so ga skupno z mestom in gospoščino dajali v najem. Zadnjih 250 let je last grofov Attemsov. Grad je v zgovini veliko trpel od turških napadov in kmečkih uporov, zato je bil močno utrjen. Še danes so ohranjeni 4 okrogli vogalni obrambni stolpi, kot tudi ostanki jarkov iz srede 16. stoletja. Na zunanjih vratih so pritrjene verige nekdanjega dvigljivega mostu. Strop glavnega stopnišča je bogato okrašen z iluzionističnimi baročnimi freskami iz prve pol. 18. stol., z motivi iz antične mitologije in baročnimi dekorativnimi motivi iz prve polovice 18. stoletja. V gradu je krasna viteška dvorana, poslikana s freskami, ki so še dobro ohranjene. V njem je tudi vsa v marmorju umetniško opremljena kapela sv. Križa. V zadnjih letih pa so iz nje odstranili umetnine visoke kvalitete, v kolikor se je to moglo storiti brez škode. Ohranjene so le freske, delo mojstra, ki je okrasil tudi strop glavnega stopnišča. Grad je sicer ohranjen, toda zanemarjen. V notranjosti ima ponekod velike razpoke izza potresa 1917. V gradu je bil nekdaj sedež deželnega sodišča. V drugi polovici 19. stol. se je v brežiškem gradu večkrat mudil nemški pesnik Anastasius Grün, grof Auersperg; bil je zaročenec kontese Attemsove. V graščinskem parku je spesnil lepo število svojih pesmi. V prvi pol. 18. stol. so se grajski posestniki bavili predvsem z živinorejo in sirarstvom. Četrt ure od mesta so imeli veliko pristavo s prostornimi hlevi. Tu stoji na kamenitem stebru soha sv. Vendelina, živinskega patrona, z napisom. Župnija Brežice (dek. Videm, škof. lavant.) šteje 3248 duš. Pokopališče za B. in obč. Brežice okolica. Mest. žup. cerkev sv. Lovrenca. Prvotna cerkev se omenja že v 12. stol. Stala je na zahodni strani mesta proti Savi. Ko jo je 1781 razdejala povodenj, so zgradili 1782 sredi mesta sedanjo cerkveno stavbo. Cerkev je bila prvotno podr. videmske prafare, iz katere se je izločila kot vikariat pred 1354, ko se omenja v B. vikar Markard. Samostojna žup. je bila ustanovljena v zač. 17. stol. V 1784—1803 so oskrbovali župnijo oo. frančiškani. Protestantizem se je tu v reformacijski dobi silno ukoreninil. Protestanti so se polastili vseh brežiških cerkva, tako da so imeli katoličani nekaj let edino cerkev sv. Lenarta pri B. Cerkveno je pripadala župnija sprva oglejskim patriarhom, od 1751 goriški nadškofiji in šele od 1787 lavantinskim škofom. Župna cerkev ima obliko križa, k njej so leto kasneje prizidali zvonik, ki je bil v novejši dobi povišan. Je to romanska cerkev z bolj renesančnim poudarkom, prehajajoč v barók. Fasadna dekoracija je v korintskem slogu. Prvič je bila cerkev poslikana 1834. Tomaž Fantoni jo je poslikal 1856 in renoviral 1885. Te freske je ponovno renoviral mariborski slikar Franjo Horvat 1932. Lepo delo je leseni veliki oltar, kjer je slika svetega Lovrenca. Oltarja v stranskih kapelah sta posvečena sv. Miklavžu in sv. Florijanu in imata tudi lepi sliki. Manjša dva oltarja sta posvečena Srcu Jezusovemu in Brezmadežni. L. 1932. je popravil podobar Miloš Hohnjec iz Celja table, oltarje, prižnico in misijonski križ. Imena slikarjev velikih tabel so neznana. Orgle iz 1823 so bile obnovljene pred približno 60 leti, a so skoraj že neuporabne.

Podr. cerkev sv. Roka. Marijina slika na gl. oltarju je bila dobra kopija Michelangelovega umotvora iz angelske cerkve (Chiesa degli Angeli) v Rimu, le Marijina glava z opremo je bila drugačna. L. 1917. jo je potres poškodoval, nakar so jo za silo restavrirali. Slikarijo je obnovil 1923 slikar Jošt Kreiner iz Dunaja. Cerkev so sezidali v spomin na kugo, ki je tu morila v sredini 17. stol. Zato je veljala takrat za znamenito božjo pot. Še sedaj se vrše obiskani romarski shodi vsako leto 17. januarja, 14. februarja in zlasti na praznik sv. Roka 16. avgusta. — Frančiškanski samostan je bil ustanovljen 1660. Bogato ga je obdaroval grof Jurij Frankopan in pozneje njegova vdova. Ignacij grof Attems († 1732) je dal samostan na lastne stroške na novo postaviti. Samostansko poslopje in frančiškansko cerkev sv. Antona Pad. so zgradili 1685. Po potresu 1917 poškodovani samostan so podrli, nakar so zgradili novo poslopje in popravili staro cerkev. Ob presbiteriju je kapela Sv. Terezije Deteta Jezusa. Cerkev je velika in čedna, toda brez posebnih umetnostnih predmetov in arhitektonskih odlik. V njej sta grobnici grofice Attemsove in grofa Lamberga. Zanimiv je kip Matere Božje, ki so ga postavili v cerkev 1769. V samostanu hranijo dragocene umetniške slike. — Kronika v župnišču je dvojna: stara, ki jo je začel pisati župnik Ignacij Fuchs 1817, sega nazaj do 1781. Kaplan Jožef Turin je naknadno vpisal še nekaj podatkov o raznih listinah, turških vpadih in kmetskih uporih. Ta kronika sega do konca župnikovanja Matije Stoklasa. Nato je sestavil poznejši župnik in dekan Jos. Mešiček novo kroniko izza župnikov Ferenčaka, Hočevarja in svoje, do pribl. 1917 (do potresa). Za čas od 1917—1923 ni redne kronike, le posamezni zapiski »za kroniko«. Župnik Martin Jurhar pa je pisal (od 1924 naprej) Dnevnik, v katerem je zabeležil vse, kar je omembe vrednega.

Poslopje sreskega sodišča je zgrajeno v staronemškem slogu. Zunanjščina in notranjost Narodnega doma v Brežicah kažeta slog secesije.

V B. rojeni: Georgius de Rain (—1415), slovenski glagoljaš, ki je spisal mnogo teoloških del in zapisal več cirilskih in glagolskih tekstov. Dr. Kruljc Franc, rojen 1873, dekan v Laškem, pap. komornik, pisec cerk. pravnih sestavkov in bogosl. člankov. Poljanec Ljudmila (Nataša), pesnica, rojena 1874, meščansko-šolska učiteljica v Mariboru, sotrudnica Dom in Sveta, Slovenke, Ljub. Zvona, Slovana. Krošelj Tone, roj. 1905; članek, esejist, prevajalec, prof. v Ljubljani.

Občina Brežice okolica

sedež Št. Lenart

Preb. 2000, hiš 378, posest. 217, koč. 161, najem. 40. Površina občine 2069.18 ha: njiv in vrtov 1104.50, trav. in paš. 490, gozdov 433, vinogradov 0, ostalo 41.68. Občina obsega ravninsko ozemlje severno in vzhodno od Brežic in se razprostira do Save. Ilovnat, deloma prodnat svet namaka več potokov. Največji je Gabernica. Lepa žitna polja in travniki, mali mešani gozdovi. Razno žito, predvsem koruza. Precejšnje sadjarstvo (raznovrstna jabolka, hruške, slive in češnje). Čebelarstvo se goji v malem obsegu. Znatna živinoreja, zlasti perutninarstvo. Trgovanje z živino, jajci in sadjem. Mleko oddajajo dnevno v Brežice in Zagreb.

Brezina, 480-81-30-51-8. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Brežice 2.3 km, o 0.1 km, žel Brežice v kraju. Nm 153 m. Leži v ravnini ob ban. cesti Brežice—Sromlje kraj brežiškega kolodvora. Izrazita obcestna vas. Avtobusna zveza z Brežicami, Novim mestom in Bizeljskim. Kmetijstvo, razna obrt. Za kolodvorom je zbiralnik za vodovod v Brežice. Tik kolodvora dobre gostilne, hotel s tuj. sobami.

Bukošek, 261-50-45-5-4. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Brežice 4.3, žel Brežice 3.5 km, o 3 km. Gas. d. Nm ca 160 m. Leži ob občinski poti in kraj ban. ceste Brežice—Bizeljsko. Raztresene hiše. Vas sega na jugu do železniške proge in se

razprostira do obširnih nekdanjih graščinskih gozdov, tako zvane »graščinske dobrave«. Kmetijstvo. Mešani gozdovi (hrast, bukovje, vrba, jelša, akacije itd.).

Cundrovec, 108-19-14-5-1. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Brežice 2.8 km, žel Brežice 1.5 km, o 1.5 km. Nm 155 m. Leži severno od Bukoška ob obč. poti 1 km od ban. ceste. Kmetijstvo.

Črnc, 222-43-26-17-3. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Brežice 1.5 km, žel Brežice 1 km, o 0.5 km. Nm 153 m. Leži jugovzhodno od Brezine tik žel. proge ob ban. cesti. Kmetijstvo, razna obrt in lesna trgovina. V vasi je staro pokopališče, ki je bilo opuščeno 1903. Tu je pokopanih 17 žrtev svetovne vojne. Dve veliki cementni plošči spominjata na kapelo, ki je bila postavljena 1835 in porušena po potresu 1917. Na tem pokopališču je pokopan tudi dr. Radosav Razlag. Med starim pokopališčem in kolodvorsko cesto je sportno igrišče in stavbišče za novo šolo oz. Sokola.

Št. Lenart, 355-70-32-38-12. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Brežice 2.3 km, žel Brežice 0 km, o v kraju. Nm 156 m. Leži blizu brežiškega kolodvora tik ban. ceste Brežice—Videm. Zelo rodovitno. Kmetijstvo, razna obrt, zlasti mizarstvo. Izdelovanje opeke. Precej se goji čebelarstvo. Manjši gozdovi, največ jelša. Ribolov v Savi. Podružna cerkev sv. Lenarta stoji na mestu prvotne kapele, ki se omenja že 1443. Cerkev so 1840 predelali. Domneva se, da je bila prvotno sedež brežiške župnije.

Trnje, 112-22-17-5-2. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Brežice 2 km, žel Brežice 4.5 km, o 3 km. Nm ca 150 m. Leži ob ban. cesti Brežice—Dobova, po kateri se vrši redni avtobusni promet med Brežicami in Bizeljskim. Peščen rodoviten svet. Kmetijstvo. Izdaten ribolov v Savi (ščuke, sulci itd.). V vasi je grobišče 3500 pruskih ujetnikov iz armade generala Finka; vojaki so tu 1759 pomrli radi vlažno-toplega podnebja, ki ga niso bili vajeni. Kakih 200 m od ceste stoji kip sv. Vendelina (gl. Brežice). Radi neregulirane Save je vas v zadnjem času izpostavljena velikim poplavam.

Zakot, 241-48-26-22-6. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Brežice 2.5 km, žel Brežice 2 km, o 1.5 km. Nm ca 160 m. Leži med Brežicami in žel. progo kraj ban. ceste Brežice—Bizeljsko. Kmetijstvo, razna obrt.

Zverinjak, 221-45-27-18-4. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Brežice 4.3 km, žel Brežice 0.5 km, o 1 km. Nm ca 155. Raztresena vas kraj žel. proge ob ban. cesti Brežice—Videm. Kmetijstvo, mešani gozdovi. Trgovanje s kmetijskimi proizvodi, prodaja lesa domačim lesnim trgovcem.

Občina Dobova

Preb. 2824, hiš 514, posest. 367, koč. 147, najem. 21. Površina občine 3099.42 ha: njiv in vrtov 1013, trav in paš 1217, vinogradov 2, gozdov 580, ostalo 287.42. Občina leži v skrajnem trikotu med Savo in Sotlo in zavzema najnižje ozemlje naše banovine. Nižina ob rekah izpostavljena povodnjim, nizki holmci le posamič na severu. Rodovitno; lepa žitna polja, največ koruze. Znatno perutninarstvo in svinjereja. Sadjarstvo (jabolka, hruške, slive) krije večinoma le domačo porabo. Čebelarstvo je povsod dobro urejeno. Gozda je malo. Pač pa imajo kmetje precej gozdov v krškem srezu ter vinograde v sosednjih občinah, zlasti onstran Sotle v savski banovini. Marsikje je precejšnjega gospodarskega pomena vrtnarstvo. Živahni trgovski stiki so z Zagrebom in deloma z Brežicami. Prebivalci prodajajo največ živino, jajca, mleko in vino, tuintam poljske pridelke in les. Ljudje so veselega značaja, družabni, obenem pa pridni gospodarji. V govorici so v rabi tudi poedine hrvatske besede.

Dobova, 214-22-19-3-5. Sr so du zdr fin Brežice 6.5 km, žel žand o pT š žup v kraju. Šola ust. 1819, 8 odd. Javna knjiž., šol. oder, SKJ s pev. odsekom in orkestrom. Gas. Dekl. zveza, JS, PRK. Nm 146 m. Leži v ravnini med Savo in Sotlo na križišču ban. cest proti Brežicam, Župelevcu in Zagrebu. Avtobusna zveza z Brežicami in Bizeljskim. Kmetijstvo, nekaj čebelarstva. Posestniki imajo vinograde onkraj Sotle. Precej trgovcev in obrtnikov. Lončarstvo, izdelovanje domačega platna. Tujske sobe. Najbližje izhodišče za Čateške Toplice (3.5 km). Župnija Dobova (dek. Videm, škof lavant.), 2666 duš. Pokopališče. Žup. cerkev Imena Marijinega. Prvotna zelo stara cerkev sega v dobo pokristjanjenja Slovencev. Poznejša cerkev je bila zidana 1659. Sedanjo cerkveno stavbo so zgradili 1864 in 1865. Prvotno je bila podružnica videmske prafare. Samostojen vikariat, ki je bil pozneje povzdignjen v pravo župnijo, je bil ustanovljen 1765. Župnija je bila skupno z materjo faro inkorporirana cistercijanskemu samostanu v Kostanjevici. Graščina verskega sklada kostanjeviškega izvršuje še danes patronatske pravice nad župnijo. Zvonik cerkve je v pritličnem delu četvero-, v etažah osmerokoten. Ob prehodu stoje na trikotnih prostorih ob oglih zvonika štirje starinski kameniti kipi.

Gaberje, 387-83-66-17-2. Sr so du zdr fin Brežice 6.5 km, žel Dobova v kraju, žand š žup Dobova 0.5 km, o pT Dobova 1 km. Nm ca 160 m. Leži na nizkem holmcu ob obč. poti 0.8 km od ban. ceste pri Dobovi. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo, urejeno čebelarstvo. Kmetje imajo vinograde na Bizeljskem in v savski banovini. Iglasti in hrastovi gozdovi. Izdelovanje žel. pragov.

Loče, 254-45-30-15-1. Sr so du zdr fin Brežice 8 km, žel žand o pT š žup Dobova 1.2 km. Gas. z godb. klubom in gled. odrom. Nm 142 m. Vas leži na levem bregu Save ob obč. poti 1.2 km od ban. ceste pri Dobovi. Dostop z vsemi vozili. Zaradi nizke lege je kraj izpostavljen povodnji, ki jo povzročajo Sava, Sotla in potok Negota. Kmetijstvo. Kmetje imajo vinograde v sosednjih občinah, kjer pridelujejo pretežno rdeča vina. Izdaten ribolov v strugah Save. Nabiranje šibja za jerbase in premoga v Savi. Prodaja živine, jajc in vina.

Mali Obrež, 165-30-23-7-1. Sr so du zdr fin Brežice 8 km žel Dobova 0.75 km, žand o pT š žup Dobova 1 km. Godb. d. Nm ca 160 m. Leži na prijaznem holmu ob ban. cesti Dobova —Župelevec. Avtobusna zveza z Brežicami in Bizeljskim. Kmetijstvo, urejeno čebelarstvo. Hrastovi gozdovi, izdelovanje železniških pragov. Kmetje imajo svoje vinograde v Kapelah in na Bizeljskem.

Mihalovec, 422-70-65-5-4. Sr so du zdr fin Brežice 6 km, žel žand o pT š žup Dobova 0.5 km. Gas. Pev. d. Nm ca 140 m. Leži med Dobovo in reko Savo tik ban. ceste. Avtobusna zveza z Brežicami, Dobovo in Bizeljskim. Kraj je često prizadet od poplav. Kmetijstvo. Urejeno čebelarstvo. Kmetje imajo vinograde v savski banovini. Ljudstvo zove vas Mihalovce.

Mostec, 221-39-32-7-0. Sr so du zdr fin Brežice 3.5 km, žel žand o pT š žup Dobova 3 km. Nm 142 m. Leži kraj Save ob ban. cesti Brežice—Dobova. Mimo drži avtobusna proga Brežice—Dobova—Bizeljsko. Kraj je izpostavljen povodnji. Kmetijstvo, urejeno čebelarstvo. Kmetje imajo vinograde južno od Save in v savski banovini. Nekaj gozda, tudi prodaja stavbnega lesa. Ribolov v Savi. Brod čez Savo posreduje zvezo z bližnjimi Čateškimi Toplicami. Podr. cerkev sv. Fabijana in Sebastijana, zid. 1767 v zahvalo za srečno rešitev pred kugo, ki je takrat razsajala.

Rigonce, 136-27-22-5-1. Sr so du zdr fin Brežice 8.5 km, žel. Dobova 1.25 km, žand š žup Dobova 0.75 km, pT o Dobova 1 km. Nm 143 m. Vas leži vzhodno od Dobove ob Sotli kraj železniške proge in ban. ceste. Kmetijstvo. Kmetje imajo vinograde onstran Sotle. Zelo urejeno čebelarstvo. Ribolov v Sotli in njenih stranskih rokavih. V vasi stoji gospodarsko poslopje odnosno magacin, nekdaj last grofov Attemsov, ki so imeli tu na Sotli svoj mlin. Nekdaj je služilo to poslopje za zapore, pozneje za šolske prostore. To enonadstropno hišo imenujejo domačini »gradič«. Poslopje z mlinom je danes last mlinarja Hotkota.

Sela, 611-115-30-85-6. Sr so du zdr fin Brežice 4 km, žel žand o pT š žup Dobova 2 km. Pev. in godb. dr. Nm ca 155 m. Razložena vas ob obč. cesti 1 km od ban. ceste Brežice—Župelevec. Dostop možen z vozom. Zdrava lega kraj smrekovih gozdov. K vasi spada zaselek Pistače. Kmetijstvo, gojitev raznega sadja tudi za prodajo, urejeno čebelarstvo. Vaščani imajo vinograde na Bizeljskem in v savski banovini. Lepi iglasti in hrastovi gozdovi.

Veliki Obrež, 414-83-80-3-1. Sr so du zdr fin Brežice 7.5 km, žel žand o pT š žup Dobova 1 km. Gas. društv. dvorana z gled. odrom. Nm ca 160 m. Leži na vzh. pobočju nizkega holma ob obč. cesti 0.7 km od ban. ceste pri Dobovi. Dostop z vsemi vozili. K vasi spada zaselek Gmajna. Zelo rodoviten svet. Kmetijstvo. Znatna sadjereja, vzorno čebelarstvo. Kmetje imajo vinograde na Bizeljskem in v savski banovini. Smrekovi, hrastovi in bukovi gozdovi. Izdelovanje desak in železniških pragov. Ribolov v Sotli.

Občina Globoko

Preb. 1644, hiš 313, posest. 208, koč. 105, najem. 35. Površina občine 2150.90 ha: njiv in vrtov 352, trav. in paš. 560, vinogradov 241, gozdov 913, ostalo 84.90. Občina zavzema južni rob terciarnega gričevja, ki se polagoma izgublja v Brežiško ravan. Hribovito ozemlje razčlenjajo male doline, po katerih se vijejo potoki. Največji potok je Gabernica. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom in deloma z vinogradništvom. Povsod dobro uspeva sadjarstvo (največ jabolka) in živinoreja. Zlasti goje perutnino. Gozdarstvo je podrejenega pome-

na. V glavnem prodajajo sadje, živino, jajca in vino, pretežno na zagrebški in brežiški trg. V občini je manjši premogovnik Globoko, ki je last d. d. Nova Nada iz Zagreba. Tu so nakopali 1933 ca 300 ton lignita. Premog ima 3200 kalorij. Rudnik zaposluje povprečno 60 delavcev.

Blatno, 237-49-37-12-8. Sr so du zdr fin Brežice 10.8 km, žel Brežice 10 km, žand Dobova 11 km, o 3 km, pT š žup Pišece 5 km. Nm 336 m. Razložena vas v hriboviti legi kraj ban. ceste Globoko—Pišece. Zaselki Artiče, Gaberska gorica, Spodnji Kamenski breg, Suhadol, Trate, Zgornji Kamenski breg. Kmetijstvo in vinogradništvo. Podr. cerkev sv. Jerneja na Artiškem bregu, zid. 1693.

Bojsno, 303-61-35-26-7. Sr so du zdr fin Brežice 11.3 km, žand Dobova 8 km, žel Brežice 9 km, o 3 km, pT š žup Pišece 5 km. Nm ca 220 m. Leži v valoviti pokrajini ob obč. poti 1.5 km od ban. ceste Župelevec—Bizeljsko. Dostop z vozom ali avtom. Zaselki Gornje Bojsno, Brezje, Jazbine, Makovce, Novi preh, Pekel, Pesjak, Spodnje Bojsno, Vice, Vogonce. Kmetijstvo, vinogradništvo. Večji gozdni kompleksi (hrast, smreka, bor). Tudi prodaja neobdelanega lesa.

Brezje, 118-30-18-12-6. Sr so du zdr. fin Brežice 13.3 km, žand Dobova 8 km, žel Brežice 9 km, o 3 km, pT š žup Pišece 5 km. Nm ca 260 m. Leži na hribovitih tleh ob obč. poti 2 km od ban. ceste pri Župelevcu. Dostop z vozom ali avtom. Zaselki Pekel, Puše, Slopno, Sv. Urh. Kmetijstvo, vinogradništvo. Povprečni letni vinski pridelek tu in v Bojsnu znaša okrog 800 hl. Podr. cerkev sv. Urha, zid. 1665.

Globoko, 392-65-44-21-5. Sr so du žand zdr fin Brežice 7.3 km, žel Brežice 6 km, o p š v kraju, žup Pišece 7.5 km. Šola ust. 1882, 6 odd., SKJ, Gas. Nm 175 m. Leži v ravnini kraj nizkih gričev ob ban. cesti Videm—Dečno selo—Globoko. Zraven vasi se odcepi ban. cesta v Pišece. Zaselka Lanišče, Zakotnik. Kmetijstvo in razna obrt.

Mali vrh, 241-44-31-13-5. Sr so du zdr žand fin Brežice 7.5 km, žel Brežice 6 km, o p š Globoko 1 km, žup Pišece 6 km. Nm 298 m. Raztresena vas kraj ban. ceste Globoko—Pišece. Hribovita lega. Zaselki Ledina, Kamše, Rudnik, Trebež. Kmetijstvo in vinogradništvo. Podr. cerkev sv. Jakoba iz 1689.

Piršenbreg, 353-64-43-21-4. Sr so du žand zdr fin Brežice 9.9 km, žel Brežice 7 km, o p š Globoko 1 km, žup Pišece 5 km. Nm 230 m. Leži na nizkem gričevju ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Globokem. Zaselki: Črnile, Dole, Roviščе, Slopno, Sv. Barbara. Kmetijstvo in vinogradništvo. Podr. cerkev sv. Barbare v Roviščah je bila zidana v protireformacijski dobi 1657.

Občina Kapéle

Preb. 1567, hiš 287, posest. 227, koč. 60, najem. 4. Površina občine 1453.94 ha: njiv in vrtov 382, trav in paš 670, vinogradov 18, gozdov 268.50, ostalo 115.44. Občina leži severno od Dobove in se razprostira po podolgovatem Kapelskem griču, ki ga na vzhodu obrobljа deloma mokrotno nižavje ob Sotli. Z nekaterih mest na griču se odpira lep razgled proti vzhodu in jugu. Poleg Sotle samostojno odvajajo vodo nekateri potoki; največji je Negota. Podnebje je zelo zdravo in sončno. Zemlja je plodna. Vasi leže večinoma vrh griča kraj ban. ceste, ki drži iz Dobove na Bizeljsko. Povsod so še precej razširjene nizke, starinske, večidel lesene kmečke hišice krvavordeče barve. Hišne gospodinje jih večkrat v letu pobarvajo. V vseh krajih je izvrstna pitna voda. Glavna gospodarska panoga je kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Vinogradništvo se goji v manjšem obsegu. V malo razširjenih gozdovih prevladuje listnato drevje, predvsem hrast. Prebivalci trgujejo največ z živino (svinje, perutnina), jajci in sadjem in prodajajo svoje kmetijske proizvode zlasti v Zagreb. Precej živine izvažajo tudi v tujino.

Jereslavci, 234-41-32-9-2. Sr so du fin Brežice 13.7 km, zdr Bizeljsko 6 km, žand žel Dobova 7 km, o p š žup Kapele 2.7 km. Nm 165 m. Pretežno lega v ravnini kraj Sotle. V vas drži od ban. ceste pri Kapelah 1 km dolga obč. cesta, ki je dostopna vsem vozilom. Prijetno kopanje v topli Sotli. Zaselki Dvor, Migličevo selo, Za Jovsom. Kmetijstvo lepo uspeva. Obilna sadjereja (letni pridelek ca 10.000 kg jabolk, 5000 kg sliv, 3000 kg hrušk). Pridelovanje vina le za domačo porabo. V vasi je nekdaj stal grad »Dvor«, o katerem ni nobenega sledu več.

Kapéle, 318-56-49-7-0. Sr so du fin Brežice 11 km, zdr Bizeljsko 8 km, žand žel Dobova 4.5 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1824, 6 odd. Gosp. nad. š., šolski oder, PRK, SKJ, Gas. č. z gled. odrom v gas. domu, Pev. d., PSVD. Nm 225 m. Kapele so dolga obcestna vas v zdravi vzvišeni legi nad povodnji izpostavljeno nižino ob spodnji Sotli. Skozi kraj drži ban. cesta Dobova—Župelevec. Po njej se vzdržuje redni avtobusni promet med Brežicami in Bizeljskim. Lep razgled po okolici. Zaselka Jarki, Ravne. Kmetijstvo in vinogradništvo. Znatna sadjereja. Letno pridelajo ca 3000 kg jabolk in po 1000 kg hrušk in sliv. Izvrsten cviček (letno do 300 hl pridelka) kupujejo gostilničarji zlasti v Trbovljah in Zagrebu. Mešani gozdovi (hrast, bukev, gaber, breza) dajejo le kurivo za dom. Od tujih trgovcev zelo posečani živinski sejmi. Kapele poleti radi obiskujejo Zagrebčani. Ti imajo tudi v najemu lov v Dobravi, v gozdu, ki se razprostira zahodno od vasi na obeh straneh potoka Negote. Kraj je znan radi stare lončarske obrti, ki je tu že od nekdaj cvetela Župnija Kapele (dek. Videm, škof. lavant.), šteje 1872 duš. Pokopališče za vso občino. Župna cerkev Vnebovzetja Marijinega. Na mestu, kjer je stala prvotna cerkev, so 1798 zgradili novo stavbo. Sedanja cerkev je bila zidana 1884 v baročnem slogu. Cerkev je bila prvotno podr. videmske prafare in nato žup. Pišec. Samostojna žup. je postala 1786. Pročelje cerkve in portal sta bogato dekorirana. Ladja in presbiterij sta kupolno svodena. Prižnica in dva stranska oltarja so v baročnem slogu. Novejše delo je leseni relief Marijinega Vnebovzetja ter štirje svetniški kipi iz 1906. Križev pot je zelo star. Podr. cerkev sv. Trojice, zidana 1777. Ko je 1870 pogorela, so jo 1876 restavrirali. Kapela sv. Križa zidana v prvi četrtini 19. stol. V Kapelah se je rodil 1874 Žmavc Andrej, vpok. ravn. vinarske in sadjarske šole v Mariboru. Bil je upravitelj in nadzornik raznih veleposestev in inspektor agr. reforme. Spisi: »Kmečka posojilnica«, »Vrtnarstvo«, »Vinarstvo«.

Podvinje, 175-31-24-7-0. Sr so du fin Brežice 9.5 km, zdr Bizeljsko 10 km, žand žel Dobova 4 km, o p š žup Kapele 0.5 km. Nm 190 m. Leži južno od Kapel ob ban. cesti Dobova—Župelevec. Avtobusna zveza z Brežicami in Bizeljskim. Zdrava prisojna lega. Zaselek Ravne. Vinogradništvo v manjšem obsegu. Kmetijstvo, sadjereja.

Rakovec, 118-18-15-3-2. Sr so du fin Brežice 11.5 km, zdr Bizeljsko 9 km, žand žel Dobova 5 km, o p š žup Kapele 0.5 km. Gas. č., Tambur. d. Nm 155 m. Leži ob Sotli kraj lesenega mostu na križišču treh obč. cest. Do ban. ceste pri Kapelah je 2 km daleč. Dostop z vozom ali avtom. Ugodno kopališče v Sotli. Kmetijstvo, zlasti živinoreja. V kraju je bil dvorec Reiherhof, ki danes več ne obstaja.

Slogonsko, 240-44-33-11-0. Sr so du fin Brežice 14.9 km, zdr Bizeljsko 8.5 km, žand žel Dobova 8 km, o p š žup Kapele 3.5 km. Nm ca 170 m. Precej razložena vas ob treh obč. cestah v ravnini kraj Sotle. Do ban. ceste pri Župelevcu je 0.5 km daleč. Dostop tudi z avtom. Zaselki Gornje in Spodnje Slogonsko, Za logom. Poljedelstvo in živinoreja. Hrastovi gozdovi.

Vrhjè, (izg. Vrhè), 297-62-45-17-0. Sr so du fin Brežice 12.9 km, zdr Bizeljsko 0.6 km, žand žel Dobova 6.4 km, o p š žup Kapele 2 km. Nm ca 195 m. Vrhjè leže severno od Kapel ob ban. cesti. Avtobusna zveza z Brežicami in Bizeljskim. Zdrava zračna lega z lepim razgledom. K vasi spada zaselek Lastine. Manj rodovitno. Kmetijstvo. Pridelovanje jabolk, sliv in izvrstnega cvička (letno ca 70 hl). Trg. z živino, jajci, sadjem in vinom.

Župelévec, 185-35-29-6-0. Sr so du fin Brežice 10.5 km, žand Dobova 9 km, zdr Bizeljsko 4 km, žel Brežice 12 km, o š žup Kapele 5 km, p v kraju. Nm 185 m. Leži na križišču ban. cest, ki drže v Brežice, Dobovo in na Bizeljsko. Avtobusna zveza z Brežicami in Bizeljskim. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo (letno ca 4000 kg sadja). Ljudstvo nazivlje vas Župelévce.

Občina Pišece

Preb. 1601, hiš 341, posest. 154, koč. 187, najem. 31. Površina občine 1998.67 ha: njiv in vrtov 323, trav in paš 544.80, vinogradov 164, gozdov 922, ostalo 44.87. Občina obsega nizko vinorodno gričevje severno od Globokega in južno stran strme in višje Orlice (698 m), ki jo pokrivajo sklenjeni listnati in iglasti gozdovi. Ilovica, lapor, srednje rodovitno. Prebivalstvo se preživlja v glavnem z vinogradništvom in sadjarstvom. Letno prodajo do 10.000 kg jabolk, 2000 kg marelic in ca 3000 hl boljših vrst belega in rdečega vina, »bizeljca«, v razne kraje naše banovine in v Zagreb. Veliki gozdovi na Orlici so last pišečke graščine. Les (letno ca 1500 m^3) se prodaja večinoma industriji v Sevnico. Prebivalstvo je večidel siromašno. V precejšnji meri se izseljuje v južne kraje naše države in v tujino, največ v Francijo.

Dednja vas, 265-65-11-54-5. Sr so du fin Brežice 12.8 km, žand zdr Bizeljsko 7.5 km, žel Brežice 10 km, o p š žup Pišece 4 km. Nm 276 m. Leži ob potoku Gabernici kraj ban. ceste in po sosednjih gričih. Dostop tudi z avtom. Zaselki Bab-

niki, Cerenja gorica, Dole, Gaberska gorica, Rapovce, Sela, Sv. Križ, Vel. Bukovje, Veseli vrh, Vošni dol, Zakozolec. Rodovitna pokrajina. Kmetijstvo, sadjarstvo (slive, marelice, breskve, jabolka, hruške) in vinogradništvo (letno ca 800 hl). Les le za domačo porabo. Podr. cerkev sv. Križa, zid. 1764.

Pavlova vas, 454-101-48-53-12. Sr so du fin Brežice 15.8 km, zdr Bizeljsko 8.5 km, žel Brežice 12.5 km, žand Bizeljsko 7 km, o p š župPišece 2 km. Nm 482 m. Leži ob obč. poti 2.5 km od ban. ceste kraj vinogradov in gozdov. Dostop možen z vozom. Zaselki Goliše, Grič, Jesenovec, Lipovec, Pišečki grad, Ravne, Rigelj, Sv. Jedert, Trate, Trobovnik. Kamenit, hribovit svet; manj rodovitno. Kmetijstvo, razno sadje; belo in rdeče vino (letno ca 900 hl). Gozdarstvo v malem obsegu. Podr. cerkev sv. Jederti (zgrajena v protireformacijski dobi 1594).

Pišece, 476-97-62-35-6. Sr so du fin Brežice 13.8 km žand zdr Bizeljsko 6 km, žel Brežice 12.5 km, o p š župv kraju. Šola ustanovljena 1826, 6 odd., Bralno d., Prosvetno d., SKJ, Gas. Nm 255 m. Vas leži konec ban. ceste Brežice—Globoko—Pišece. Dostop z vozom ali avtom. Zaselki Cerenja gorica, Čerenje, Okrog, Orehovec, Orešje, Pilštanj, Prekože, Vošni dol. Romantična lega ob vznožju prijazne Orlice (698 m) kraj vinskih goric. Le proti jugu v smeri ban. ceste se širi ravnina, ki prehaja polagoma v Brežiško ravan. Zavarovana lega proti severu in zahodu, zelo sončno in milo podnebje. Poljski pridelki in grozdje dozore tu 14 dni preje kot na severni strani Orlice. Skozi vas teče potok Gabernica, ki izvira za cerkvijo pod imenom Dupla iz podzemeljske jame. Zanimivo je, da ima voda vse leto isto temperaturo 12° C in je njen izvir tudi v največji suši enako močan. Potok goni v Pišecah 8 mlinov. Vas je zgrajena v podobi križa. Pripraven kraj za letovišče. Mimo drži pot na Sv. gore (521 m), ki se je poslužujejo romarji. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom, vinogradništvom in razno obrtjo. Pridelovanje belih in rdečih vin (letni pridelek ca 1000 hl). Obilno sadjarstvo (jabolka, hruške, marelice, slive, češnje). Čebelarstvo se goji v malem obsegu. Listnati in iglasti gozdovi (hrast, bukev, kostanj, iglavci). Trgovanje z vinom, sadjem, živino in lesom. Pišece so znane radi lončarske obrti, ki je tu že od nekdaj cvetela.

Ime vasi navajajo zgodovinski viri prvič 1268 in nato 1284. Vzhodno od vasi se dviga na idiličnem griču starodavni, sedaj štirinadstropni grad Pišece, ki je med najzanimivejšimi in najbolj ohranjenimi gradovi v Sloveniji. Zgrajen je bil najbrž v 13. stol. Prvič se omenja 1329 kot last Pišečkih vitezov, od katerih se že pred tem letom omenjata Konrad (1285) in Henzinger (1316). Pišečki vitezi so bili ministeriali pravih grajskih posestnikov — solnograških nadškofov. Radi denarnih stisk so nadškofje 1595 prodali grad grofom Mosconom, ki so tu gospodarili do 1927, ko je umrl zadnji te rodbine Julij Alfred. Danes je grad last njegovega nečaka Alfreda Buttlarja Moscona. Grad, ki ima podobo nepravilno mnogokotne stavbe, so v teku zgodovine večkrat prezidali in krog in krog obdali v visokim zidovjem in jarkom. Sedanje lice je dobil 1867. V 36 m visokem masivnem stolpu v obsegu 15 m, ki stoji v sredini, se še vidijo sledovi velikega kmečkega upora iz 1573. Takrat je pišečke kmete vodil Filip Višer. Pomemben je bil grad v preteklosti tudi kot sedež deželskega sodišča. V gradu hranijo dobre portrete nekdanjih grajskih lastnikov, raznovrstno orožje, mnogo starinskega, še dobro ohranjenega pohištva, razno posodo in drugo. V njem je tudi kapela Marije Pomočnice. Župnija Pišece (dek. Videm, škof. lavant.) šteje 3245 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela. Prvotno cerkev sv. Katarine so 1837 prezidali v župnišče. L. 1795. so zgradili sedanjo cerkveno stavbo. Zvonik je ostal stari, njega so le 1825 zvišali in 1863 prekrili z novo baročno streho. Arhitektura cerkvenega pročelja, kot vse stavbe, kaže čisti baročni slog, ki se izraža po členovitih pilastrih, gredah in segmentnih oknih. Freska na oboku presbiterija je Fantonijevo delo iz 1878, prenovljena 1891; freske v ladji pa so izvršene pod njegovim vplivom. Cerkev ima tri baročne oltarje. Veliki oltar je umetnina posebne vrste; delo kaže prehod baroka v rokoko in je iz srede 18. stol. Lepa prižnica, štirje stenski svetilniki z ogledali in dve kanonski tabli Frančiškovega oltarja so iz dobe okrog 1800. Slika »Marijino kronanje« v atiki glavnega oltarja je Layerjevo delo. Najznamenitejša je baročna slika »Ecce homo« na slavoloku, delo slikarja Adama Weissenkircherja iz Marenberga, konec 17. stol. Križev pot je iz 1877. Cerkev je bila sprva podr. videmske prafare. Od nje se je izločila kot vikariat po 1331, ko je bila z materjo župnijo inkorporirana cisterciankemu samostanu v Kostanjevici, in pred 1567, ko se že navaja vikar Janez Kastelic. Graščina verskega sklada v Kostanjevici še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo. Pišece so cerkveno pripadale do 1571 oglejskemu patriarhatu, nato do 1787 goriški nadškofiji, slednjič pa lavantinski škofiji. L. 1786. se je izločila iz pišečke župnije novoustanovljena samostojna župnija Kapéle. Župno kroniko vodijo sistematično od 1886. Sega v najstarejšo dobo.

V P. rojen 1840 Pleteršnik Maks, u. 1923 kot prof. v p. in tu tudi pokopan. Sestavil slov.-nem. slovar in v njem zbral slov. besedni zaklad. Na rojstni hiši mu je 1933 postavila Slov. Matica spominsko ploščo, njegovo ime nosi tudi pišečka šola.

Podgorje, 406-78-33-45-8. Sr so du fin Brežice 18.8 km, zdr žand Bizeljsko 4 km, žel Brežice 16.5 km, o p š župPišece 4 km. Nm ca 250 m. Leži ob obč. poti 2 km od ban. ceste. Razložena vas, precej hribovita lega. Dostop z vozom ali avtom. Zaselki Banovec, Debevec, Gradec, Kočni dol, Okrog, Perdislovce, Zagajca, Zibot, Letni pridelek vina ca 1500 hl. Gospodarstvo kot Pavlova vas.

Občina Podsreda

sedež Poklek

Preb. 2260, hiš 420, posest. 290, koč. 130, najem. 50. Površina občine 3801.85 ha: njiv in vrtov 700, trav. in paš. 900, vinogradov 100, gozdov 2000, ostalo 101.85. Občina leži v severnem delu brežiškega sreza in obsega valovito sredogorsko pokrajino, ki jo na jugovzhodu zagraja strma in precej visoka Orlica (698 m). Ker se na severu, čeprav že na ozemlju kozjanske občine, dviga 712 m visoki Veternik, je občina lažje dostopna le z jugozahodne in vzhodne strani. V obeh pravcih odtekajo tudi vode. Proti vzhodu teče precej globoka in široka Bistrica, ki se izliva v Sotlo, na zahodu pa zbira male potoke večji Koprivniški potok, glavna izvirnica Brestanice, ki se pri Rajhenburgu izliva v Savo. V smeri vzhod—zahod drži tudi glavna prometna pot, namreč ban. cesta Podsreda—Koprivnica; cesta ima mnogo klancev, ki potrjujejo izredno razgibanost pokrajine. Prebivalstvu dajeta glavni dohodek živinoreja in vinogradništvo, a manj gozdarstvo, medtem ko krije poljedelstvo komaj domače potrebe. Tudi tu pridelujejo v večji meri koruzo nego pšenico. Precej razvita je svinjereja in govedoreja. V hribih goje tudi ovce. Zelo razširjena je štajerska kokoš, rede pa tudi purane. Čebelarstvo je doma povsod in pridelujejo nekateri posestniki med tudi za prodajo. V Bistrici je mnogo postrvi in imajo ribolov v zakupu Zagrebčani. Potok je tudi zelo pripraven za kopanje. Vzporedno s kmetijstvom se bavijo prebivalci v vseh krajih tudi z vinogradništvom. Povprečni letni vinski pridelek znaša ca 2500 hl. Vina so deloma rdeča, deloma bela in so boljše kakovosti. Zadnji čas se posveča vedno večja pozornost sadjarstvu. Največ pridelujejo jabolk, manj sliv. Gozdovi sicer zavzemajo dobro polovico vsega ozemlja, toda z ozirom na to, da so veliki njihovi kompleksi last podsredske graščine, je gozdarstvo v splošnem podrejenega pomena in rabijo ljudje les večinoma le zase. Prevladuje listnato drevje (največ bukve in hrasti). Edina industrija je žagarstvo, ki je razvito ob potoku Bistrici. Nekdaj cvetoča lončarska obrt se je do današnjih dni ohranila le v skromnem obsegu. Nekateri revni kmetje pletejo koše, ki jih prodajajo bližnjim imovitejšim posestnikom. Prebivalstvo se zelo polagoma množi. Vzrok temu je izseljevanje moških v Nemčijo in Holandsko, medtem ko odhajajo dekleta služit v Ljubljano in Zagreb. Gospodarsko teži občina predvsem na Brežice, v Krško, Zagreb in Celje. Bela vina kupujejo največ v Zagrebu, rdeča pa zlasti v Trbovljah in Celju. Jabolka pokupijo prekupci za izvoz v Avstrijo. Tja se proda tudi precej svinj in goveda. Podsredska graščina izvaža les največ v Italijo.

Gorjane, 198-36-24-12-4. Sr Brežice 35.3 km, so du zdr fin Kozje 10 km, žand Senovo 14 km, žel Rajhenburg 15 km, o 1 km, p župPodsreda 3 km, š Podsreda 2.5 km. Nm ca 370 m. Prisojna hribovita lega ob obč. poti ½ km severno od ban. ceste pri Pokleku. Dostop z vozom. Zaselki Gorjevo, Kot, Prelasko, Rupe, Slatna, Topovsko in kraj ban. ceste ležeče Železno. Poljedelstvo, vinogradništvo, gozdarstvo. Izdelovanje železniških pragov, hlodov, drv in stavbnega lesa.

Gradišče, 122-26-21-5-2. Sr Brežice 37.3 km, so du fin Kozje 9 km, žand Senovo 17 km, zdr Sv. Peter 8 km, žel Rajhenburg 17.5 km, p š župPodsreda 1.5 km, 0.4 km. Nm ca 300 m. Vas leži pretežno na Stari Sv. gori nad Podsredo 1 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Zaselki Dolina, Gaj, Gorica, Gornje Gradišče, Spodnje Gradišče, Stara gora, Sušica, Škrapne, Zaravno. Kmetijstvo in vinogradništvo. Pri Zaravnem je izvrstna ilovica, ki jo poleg domačih lončarjev rabijo zlasti lončarji iz Pilštanja. Na Stari Sv. gori je v višini 582 m podr. cerkev Marije sedem žalosti, ki je bila zidana pred 1347, ko se prvič omenja v zgodovini. Cerkev je velika gotska stavba. L. 1866. je bila prenovljena. Cerkev je že od nekdaj znana

božja pot okoličanov. Romanja zlasti na tiho in binkoštno nedeljo in v septembru. Kapela sv. Mohorja in Fortunata je iz 1645. Romarska kapela sv. Ane je iz 1550.

Koprivnica, 180-37-27-10-2. Sr Brežice 29 km, so du zdr fin Kozje 13 km, žand Senovo 11 km, žel Rajhenburg 11 km, o 2.5 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1838, 5 odd. Javna knjižn., PRK, PJS, Kat. izobr. d., PSVD. Nm 327 m. Vas ima prijazno lego v mali dolinici med hribovjem ob ban. cesti Podsreda—Rajhenburg. Zaselki Božični vrh, Graben, Prevole, Sikovec. Avtobusna zveza na obe strani. Zdravo podnebje; svež zrak, kajti skozi vas vleče vedno veter. Mimo teče večji Koprivniški potok, ki izvira pod Veternikom (712 m) ob obč. meji. Kmetijstvo, vinogradništvo, gozdarstvo. Župnija Koprivnica (dek. Videm, škof. lavant.), 1600 duš. Pokopališče. Župna cerkev Marijinega Vnebovzetja je bila najbrž zgrajena v zač. 17. stol. Na zvonovih sta namreč letnici 1650 in 1645. L. 1824. so cerkev povečali; podaljšali so ji ladjo ter prizidali nov zvonik in dvoje stranskih kapel. Veliki oltar z mnogimi lesenimi kipi svetnikov je zelo lepo delo; prenovljen je bil 1873. Prvotno podružnica videmske in nato rajhenburške prafare, je postala cerkev 1780 samostojna župnija. Graščina Rajhenburg (samostan oo. trapistov) še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo. Kapelo Marije Lurške tik ban. ceste je dal postaviti 1885 Blaž Sikošek v zahvalo za srečno rešitev iz bitke pri Novari (1849).

Križe, 292-43-27-16-3. Sr Brežice 18.7 km, so du fin Kozje 18 km, žand Senovo 13 km, zdr Sv. Peter pod Sv. gorami 14 km, žel Rajhenburg 12 km, p Koprivnica 5 km, o 3 km, š Pečice 1 km, žup Podsreda 7 km. Nm ca 400 m. Vas leži ob obč. poti 3½ km od ban. ceste. Prisojna lega na pobočju Orlice. Dostop z vozom. Zaselki Artiče, Borovina, Brezina, Dobrova, Goli vrh, Gora, Grm, Križke gorice, Padežnik, Ravne, Rupe, Sela. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo in gozdarstvo.

Osredek, 165-25-13-12-4. Sr Brežice 24.2 km, so du fin Kozje 11 km, žand Senovo 16 km, zdr Sv. Peter pod Sv. gorami 11 km, žel Rajhenburg 15 km, o p žup Podsreda 4 km, š Pečice 2 km. Nm ca 640 m. Leži na Orlici v sedlu tik pod njenim najvišjim vrhom, 698 m visoko Presko goro ob obč. poti 4 km od Podsrede. Dostop z vozom. Zaselki Dobrova, Javorje, Preska, Pusti vrh, Rakonca. Poljedelstvo, živinoreja, izrabljanje gozdov, ki pokrivajo skoraj celotno površino bližnje in dalnje okolice. V bližini so velike ogljenice.

Pečice, 232-50-32-18-3. Sr. Brežice 18.2 km, so du fin Kozje 11 km, žand Senovo 15 km, zdr Sv. Peter pod Sv. gorami 11 km, žel Brežice 11 km, o p žup Podsreda 4 km. Šola v kraju, ust. 1881, 2 odd., šol. oder, PJS. Nm 423 m. Leže na južnem pobočju Orlice ob obč. poti 4 km od ban. ceste. Hribovito, dostop z vozom. Zaselki Graben, Na Bleku, Orehova dolina, Podsela, Rušno, Šapole, Ulčice. Kmetijstvo, vinogradništvo, gozdarstvo. Podr. cerkev sv. Ožbalta je bila zidana 1857—1863 in stoji na mestu prejšnje razpadle cerkve. Kapelo Presv. Srca Jezusovega v Šapolah so postavili 1909.

Podsreda, trg, 481-92-77-15-18. Sr Brežice 35.3 km, so du fin Kozje 7 km, žand Senovo 16 km, zdr Sv. Peter pod Sv. gorami 7 km, žel Rajhenburg 18 km, o 3 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1807, 3 odd. Ljudska knjižnica. Gas. č. Pev. tamb. d. PRK, PJS. Nm 244 m. Leži na severnem vznožju strme Orlice kraj velikega potoka Bistrice. Odprta lega proti severu. Križišče ban. cest proti Rajhenburgu, Pilštajnu in Sv. Petru pod Sv. gorami. Avtobusna zveza proti Rajhenburgu in Celju. Precej raztreseno selišče. Osrčje kraja, tako zvani Novi trg, tvorijo pretežno pritlične, deloma s slamo krite hiše, ki so razpostavljene na obeh straneh močno razširjene ceste. Poleg tega spadajo k trgu zaselki Cerkovšek, Ciglana, Duple, Gabrina, Loka, Lopanka, Njive, Peklenčev breg, Podgore, Prilep, Rožce, Socko, Srenjski grad, Stari trg, Staro gradišče, Strmec, Trg, Veniše, Vršelec, Zaloka. Podsreda je tih kraj, pripraven za letovišče. Lepi izleti na srednje visoke griče. Južno od trga leži v nm 474 m podsredski ali srenjski grad, še bliže pa se neposredno nad krajem dviga Stara Sveta gora s cerkvijo, ki je božja pot lokalnega značaja. Iz trga drži markirana pot na Sv. gore (521 m, 2 h). Tržani so pretežno kmetovalci, ki se bavijo tudi z vinogradništvom. Nekaj obrtnikov in trgovcev. Vzhodno od velikega kolena, ki ga dela Bistrica, je na njenem desnem bregu velika parna žaga, last graščine, ki poseduje v bližini že močno posekane gozdne komplekse. Dva km vzhodno odtod so na pobočju Orlice ogljarske bajte. Svet je tu precej plazovit. L. 1895. se je sprožil velik plaz, ki je prizadejal občutno škodo in terjal tudi smrtne žrtve.

Podsreda se prvič omenja v zgodovini 1213. Kraj se naziva po sredi, ki je bil tu tedenski tržni dan za razliko od Podčetrtka, kjer je bil tržni dan vsak četrtek. Ob sredah je najbrž izvrševal podsredski graščak tudi sodstvo, dočim so sodili v Podčetrtku vsak četrtek. Kot trg se prvič omenja 1377 in ponovno 1443. Ohranjeni trški privilegiji so iz 1560, 1609, 1811 in 1836. Živa priča nekdanjega trškega sodstva in privilegijev je še danes ohranjeni sramotilni kamen, zvan pranger, z letnico 1667, ki stoji sredi trga. V kraju je posebno hudo morila kuga 1358, 1529, 1625 in v letih 1646—1652. Sedanji trg pod gradom je mlajšega postanka od vzhodno ležečega Starega trga, ki je prvotna podsredska naselbina. Ko so odtod premestili v razvijajočo se naselbino pod gradom tržišče in trške pravice, se je ta začela nazivati Novi trg za razliko od Starega trga. Zgodovinska znamenitost kraja je podsredski ali srenjski grad, stara zgradba z visokim stolpom na severnem pobočju Orlice. Grad, omenjen prvič že 1213, je bil prvotno last plemiške rodbine Breže-Seliških, ki je posedovala prostrano ozemlje med Bočem, Savo in Sotlo. V gradu je bilo eno izmed njenih upravnih sodišč. Po smrti svojega moža je vdova bl. Hema Breže-Seliška okoli 1043 podarila Podsredo ženskemu samostanu v Krki na Koroškem. Ko je samostan med 1067—1071 prenehal, je pripadla gospoščina krški škofiji. Ta jo je dajala v najem svojim ministerialom, sorodnikom bl. Heme. Prvi znani grajski zakupniki so bili Podsredski gospodje. L. 1250. se že javljajo kot grajski zakupniki in od 1265 kot grajski lastniki Svibenski gospodje in Friderik V. Ptujski. L. 1340. so dobili od krškega škofa Henrika Žovneški gospodje grad v fevd. L. 1441. je krški škof podelil grad z gospoščino v fevd celjskemu grofu Frideriku. Ko je 1456 rod Celjanov izumrl, je postal grad deželnoknežji in Habsburžani so ga dajali v najem ali pa so postavljali na gradu svoje oskrbnike. Pred 1647 so pa postali njegovi lastniki grofje Tattenbachi. V drugi polovici 19. stol. so kupili grad knezi Windischgrätzi, ki so še danes lastniki dobro ohranjenega, trdno zidanega in obljudenega gradu. Grad je bil pomemben v preteklosti tudi radi deželskega sodišča, ki je bilo v njem nastanjeno. Tudi grajska kapela sv. Filipa in Jakoba je še dobro ohranjena. Župnija Podsreda (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 1862 duš. Pokopališče. Župno cerkev sv. Janeza Krstnika so prvotno sezidali 1173 v s. koncu trga. Ko je 1798 pogorela, so zgradili 1800—1806 sedanjo cerkveno stavbo kakih 50 korakov bolj proti jugu. Cerkev je bila prvotno podružnica prafare sv. Mihaela v Pilštajnu, od katere se je izločila kot zaseben vikariat pred 1426. L. 1364. je bila skupno z materjo župnijo inkorporirana gornjegrajskemu samostanu, od 1461 pa ljubljanskemu stolnemu kapitlju; zato je patron župnije še danes ljubljanska škofijska graščina Gornji grad.

Poklek, 163-31-23-8-6. Sr Brežice 34.3 km, so du fin Kozje 9.5 km, žand Senovo 13.5 km, zdr Kozje 10 km, žel Rajhenburg 12.5 km, o v kraju, p š Podsreda 2.5 km, žup Podsreda 3 km. Nm ca 340 m. Leži ob ban. cesti sredi pota med Podsredo in Koprivnico in po pobočju sosednjega gričevja. Avtobusna zveza s Podsredo in Rajhenburgom. Zaselki Brezorano, Godule, Potok, Unarjev graben, Virt. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo.

Veliki Dol, 209-35-21-14-3. Sr Brežice 32.1 km, so du fin Kozje 13.5 km, žand Senovo 10 km, zdr Kozje 13 km, žel Rajhenburg 10 km, p š žup Koprivnica 1 km, o 3 km. Nm ca 320 m. Leži v dolini ob obč. poti 2 km južno od Koprivnice in po sosednjem gričevju. Zaselki Handija, Kladje, Leskovec. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Vojsko, 218-45-25-20-5. Sr Brežice 30.2 km, so du fin Kozje 10.5 km, žand Senovo 12 km, zdr Kozje 11 km, žel Rajhenburg 11 km, p š Koprivnica 1 km, o 2 km, žup Podsreda 4 km. Nm ca 340 m. Leži med Poklekom in Koprivnico ob ban. cesti in v njeni bližini. Avtobusna zveza s Podsredo in Rajhenburgom. Zaselki Drča, Gore, Koprivniški graben, Loke, Okič, Prelasko, Rtiče, Rupe, Simonina, Slatna. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Občina Rajhenburg

Preb. 2030, hiš 316, posest. 214, koč. 63, najem. 39. Površina občine 1695.25 ha: njiv in vrtov 470, trav. in paš 440, vinogradov 17, gozdov 721, ostalo 41.25. Rajhenb. občina leži na levem bregu Save, kjer ji pripada večidel hribovita pokrajina. Hribovje je položnih valovitih oblik, vmes pa so ozke in globoke grape, ki nadomeščajo nižine. Tu tečeta Dolski potok in potok Brestanica, ki se združita v Rajhenburgu malo pred izlivom v Savo. Svet je peščen, ilovnat, deloma skalovit, sicer pa prav rodoviten. Vasi so navadno razdrobljene v male zaselke in leže pretežno na slemenih hribov. Občina je gosto obljudena. Prebivalstvo živi od kmetijstva in lesne trgovine. Sam Rajhenburg ima precejšnjo obrt in industrijo. Ribolov v Savi; postrvi v potokih.

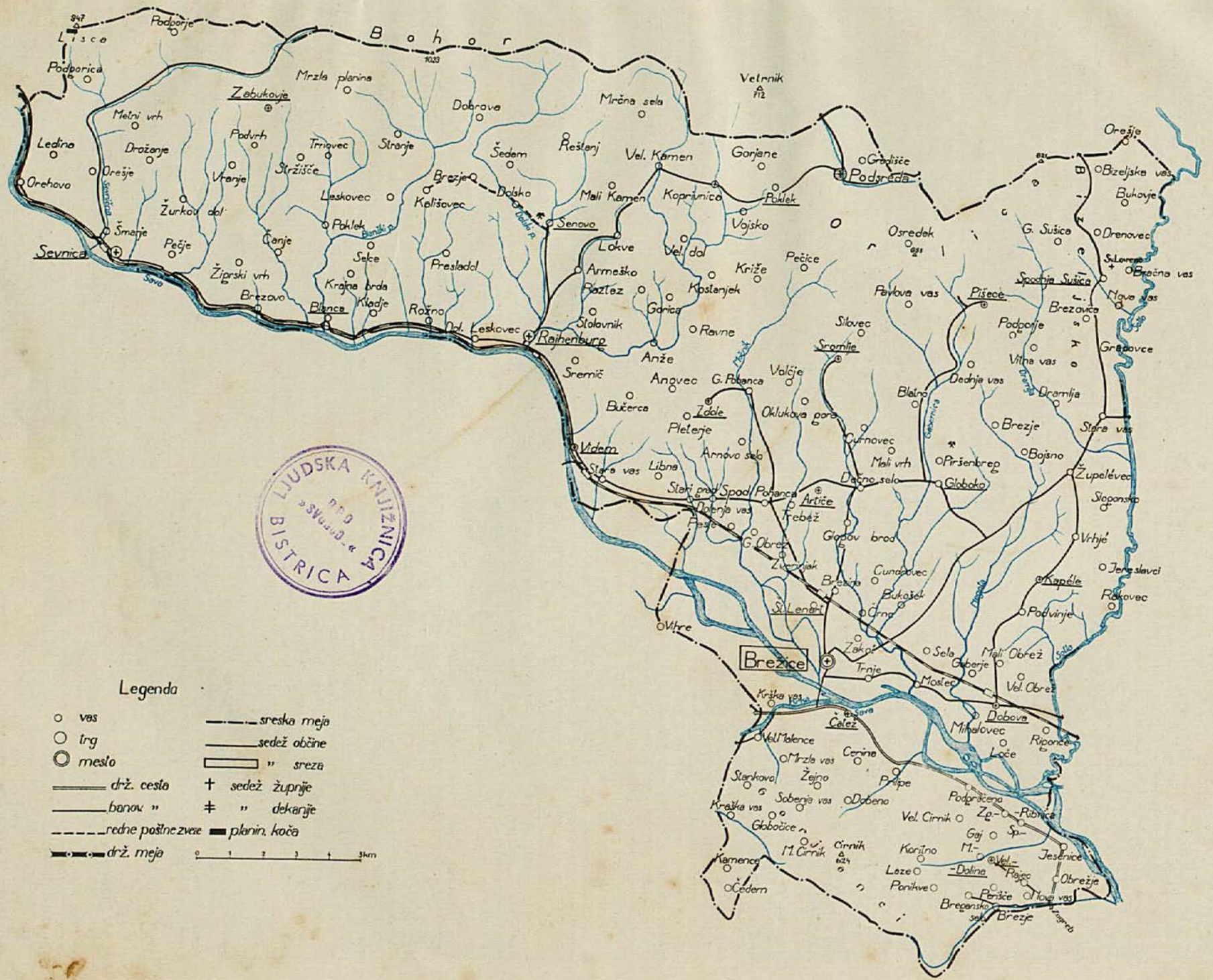
Bohor
Lisca
Podporje
Podporica
Zebukovje
Mrzla planina
Dobrava
Mrčna sela
Veternik
Metni vrh
Ledina
Dražanje
Podvrh
Trnjovec
Stranje
Šedem
Rešenj
Vel. Kamen
Gorjane
Podsreda
Orešje
Bizeljske vas
Bukovje
Orehovo
Vranje
Stržišče
Brezje
Dolsko
Mali Kamen
Kopriunica
Poklek
Vojsko
G. Sušica
Drenovec
Žurkov dol
Leskovec
Kališovec
Senovo
Lokve
Vel. dol
Osredek
Šmarje
Pečje
Čanje
Pohlek
Sevnica
Sava
Žipski vrh
Brezovo
Blance
Kladje
Rožno
Presladol
Armeško
Križe
Pečice
Spodnja Sušica
Hova vas
Pavlova vas
Pišece
Brezovica
Podporje
Silovec
Sromlje
Vitna vas
Grabovce
Dednja vas
Dramlja
Brezje
Stare vas
Bojsno
Župelevec
Sloponsko
Vrhje
Jeruslavci
Kapéle
Rakovec
Podvinje
Rajhenburg
Stolovnik
Ravne
Kostanjek
Gorica
Anže
Srernič
Angvec
G. Pobanca
Valčje
Bučerca
Žolde
Pleterje
Oklukova pora
Blatno
Videm
Stara vas
Libna
Arnovo selo
Curnovec
Mali vrh
Pirišenbrep
Dečno selo
Globoko
Stari prod
Spodnja vas
Pesje
Pobanca
Artiče
Žebež
Globov brod
G. Obrež
Cunkovec
Brezina
Bukošek
Črna
Št. Lenart
Vitre
Brežice
Žakot
Trnje
Sela
Mali Obrež
Mošteč
Vel. Obrež
Križna vas
Čelež
Dobova
Mihalovec
Ripoče
Vel. Malence
Mrzla vas
Cerine
Loče
Sterkovo
Žejno
Prapre
Kraška vas
Sobenja vas
Dobeno
Podpriečno
Globočice
Vel. Cirnik
Ribnica
Gaj
Cirnik
Mali Cirnik
Koritno
Jesenice
Kamence
Leze
Dolina
Obrežje
Čedem
Ponikve
Perače
Nova vas
Brezje
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne poštne zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča
0 1 2 3 4 5km
LJUDSKA KNJIŽNICA BISTRICA

Anže, 286-35-21-12-2. Sr du Brežice 21.3 km, so Sevnica 18 km, žand Senovo 7 km, o zdr žel pTt š žup Rajhenburg 4 km, fin Krško 9 km. Nm ca 220 m. Anže leže kraj potoka Brestanice ob obč. poti, ki se 4 km zahodno odtod odcepi od ban. ceste v Rajhenburgu. Dostop z vozom. Zaselki Brezje, Graben, Ilovec, Rekelnica, Videršk. Trgovanje z lesom, jabolki in živino. V potoku primerno za kopanje; sončne kopeli na obrežju. Na vzhodni strani vasi je še neraziskana podzemeljska jama. Lepi izleti po okolici.

Armeško, 182-31-16-9-6. Sr du Brežice 20-9 km, so Sevnica 18 km, žand Senovo 3 km, o zdr žel pTt š žup Rajhenburg 3 km, fin Krško 8 km. Nm ca 240 m. Leži ob banovinski cesti Rajhenburg—Podsreda. Avtobusna zveza z obema krajema. Zaselki Armez, Brihova, Čerenc, Kumerca, Površnica, Reber, Sv. Križ, Vrbec. Gozdarstvo in kmetijstvo. Sadjereja, zlasti jabolka. Pridelovanje cvička (letno ca 70 hl). Bukovi in hrastovi gozdovi. Podr. cerkev sv. Križa.

Gorica, 108-18-12-4-2. Sr du Brežice 23.3 km, so Sevnica 20 km, žand š Senovo 6 km, o zdr žel pTt žup Rajhenburg 6 km, fin Krško 10 km. Nm 281 m. Leži na hribčku nad potokom Brestanico ob obč. poti 6 km od ban. ceste v Rajhenburgu. Dostop z vozom. Zaselki Cvajerka, Graben, Škebelj, Trebež. K vasi spada tudi v mali dolinici ležeče naselje Jeričdol (nm ca 260 m) ob stoku Koprivniškega potoka v potok Brestanico. Pripravno za kopanje; mnogo postrvi, Vodni mlini. Romantična okolica. Gospodarstvo kot Armeško. Podr. cerkev sv. Duha s pokopališčem.

Lokve, 156-27-22-4-1. Sr du Brežice 23.3 km, so Sevnica 19 km, žand š Senovo 4 km, o zdr žel pTt žup Rajhenburg 6 km, fin Krško 9 km. Nm ca 250 m. Leže v kotlini med hribi ob istoimenskem potoku kraj ban. ceste Rajhenburg—Podsreda. Avtobusna zveza na obe strani. Zaselki Čerenc, Dobrova, Rupe, Sirovce, Strma reber, Skalovje. Bukov in hrastov gozd. Trgovanje z lesom, prodaja živine in živinorejskih proizvodov.

Rajhenburg, trg, 781-122-106-2-14. Sr du Brežice 17.3 km, so Sevnica 15 km, žand Senovo 4 km, o zdr pTt š žup v kraju, fin Krško 4 km. Šola ust. 1774, 8 odd., Strok. nad. š. SKJ, Slov. kat. izobr. d. PRK, PCMD, RK, Gas. č. Zdravnik. Elektrika. Nm 191 m. Leži na levem bregu Save ob potoku Brestanici v ozki zaseki med hribi. K trgu spadajo zaselki Jeterno selo, Kantalon, Sv. Mohor, Samostan trapistov, Šutna. Skozi trg drži ban. cesta Rajhenburg—Podsreda, ki se pri kolodvoru odcepi od ban. ceste Sevnica—Videm. Izhodišče avtobusne proge v Podsredo in Kozje. Redna avtobusna zveza s Senovim. Prebivalstvo se v glavnem bavi s trgovino in obrtjo. Pravih kmetovalcev je malo. Dobra sadjereja, zlasti jabolka, ki se izvažajo v Nemčijo in Češkoslovaško. Pridelovanje vina (letno ca 250 hl). Bukovi in hrastovi gozdovi. Prodaja živine in lesa le v domačem kraju. Rajhenburg je pripravno letovišče; obiskujejo ga skoraj izključno naši državljani. Tujski promet izkazuje več sto nočnin na leto. Prirodno kopališče v Savi; čolni, vodni sport. Brod čez reko. Na strmih pečinah nad Savo leži na krasni razgledni točki nekdanji grad, sedaj trapistovski samostan, ki se bavi z izdelovanjem čokolade in likerja »trapestin«. Samostan poseduje lepe vinograde ter vzorno urejeno poljedelstvo in živinorejo.

Kraj je bil naseljen že v predzgodovinski dobi, kar dokazujejo najdbe iz hallstattske dobe. Na rimsko dobo spominjajo odkriti miljniki ob znameniti rimski cesti kraj Save in sledovi mostu, ki je tu držal čez reko. Do R. je segalo mestno ozemlje rimske Celeje (Celja). V srednjem veku se R. omenja že 838, ko je sem pribežal slovenski-panonski knez Pribina k mejnemu grofu Salahonu. Gotovo je obstajal že v tem času prvotni r a j h e n b u r š k i g r a d, katerega razvaline še štrlijo v nebo tik nad Savo. L. 895. je izročil nemški kralj Arnulf tri kraljeve kmetije v Marki tik Save pri R. in neko posestvo pri Krškem plemiču Valtunu. Njegovemu potomcu Viljemu, mejnemu grofu savinjske marke, iz domače plemiške rodbine Breže-Seliških, je nemški cesar Henrik II. posestva še pomnožil. Po njegovi smrti je podarila vdova bl. Hema 1043 svoja posestva v R. solnograški nadškofiji v zameno za desetino na Koroškem. Solnograški nadškof Konrad je dal zgraditi 1127 ali pa med 1130 in 1147 na strmem kamenitem hribu nad Savo utrjen grad v obrambo proti napadom Madjarov. Grad so dajali nadškofje v najem. Najznamenitejši grajski posestniki so bili Rajhenburški vitezi, ki so tu gospodarili od 1290 do 1570, izvzemši dobo od 1480 do 1491, ko je bil grad v oblasti Madjarov. Rajhenburžani so bili zelo vplivni in mogočni vitezi ter lastniki mnogih gospoščin (Brežic, Kozjega i. dr.). L. 1448. je premagal Madjare Ivan Rajhenburški skupno s celjskim vojskovodjo Janom Vitovcem. Rajnpreht Rajhenburški († 1505), višji vojni stotnik na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, je osvojil v bojih z Madjari za cesarja Friderika III. enajst trdnjav na Ogrskem; od 1493 do 1499 je užival celo čast štajerskega deželnega glavarja. Kraj Rajhenburg se v 13. stol. še navaja kot vas. Gotovo je dobil kraj trške pravice že v 14. stol. od svojih zemljiških gospodov solnograških nadškofov. Poleg običajnih trških privilegijev, tržnega dne enkrat v tednu, lastnega sodstva s trškim sodnikom na čelu in lastne trške uprave, ki jo je vršil magistrat z 12 svetovalci, je imel R. pravico do štirih letnih sejmov. Solnograški nadškofje so imeli v R. celo lastno kovnico denarja. Trg je veliko trpel od napadov Turkov, ki so ga posebno hudo izropali in požgali 1476. V dobi kmečkih uporov so se pred gradom pogosto pojavljali uporni kmetje. Ti so ga brezuspešno oblegali 1515, 1573, in 1583. L. 1595. je prodal solnograški nadškof Wolf Ditrich rajhenburško gospoščino rodbini pl. Moscon. Nato so gospodarili na gradu vitezi Gradneški, do 1630 pa baroni Galli Gallensteini. Slednji so preuredili grad in mu dali sedanjo obliko. Njihov grb je še danes videti nad grajskimi vhodnimi vrati. Poznejši lastniki gradu so bili grofje Attemsi (od 1721 do 1802). Višek moči in slave je dosegla rajhenburška gospoščina pod grofom Ferdinandom Attemsom, ki je bil obenem lastnik Brežic, Podčetrtka, Bistrice, Vurberga, Ptuja in dr. V 19. stol. so se na gradu vrstili različni lastniki. L. 1881. so ga kupili s številnimi zemljišči vred francoski trapisti. Ti reformirani cistercianci, ki jim služi danes grad z veličastvenim obzidjem in lepim razgledom za samostansko poslopje, imajo tu vzorno gospodarstvo. Pri samostanu je lep širok drevored starih kostanjev. Grad je bil v preteklosti sedež grajskega sodišča z lastnim pomerijem in obenem tudi sedež deželskega sodišča. V vsej svoji obsežni gospoščini so uživali nekdaj graščaki pravico lova in ribolova po vseh vodah in po Savi 10 km daleč. Pozneje je bil sezidan še drugi s p o d n j i g r a d v trgu ob Savi tik kraj železniške proge. Po tradiciji je njegov postanek posledica prepira med rajhenburškim vitezom Nikolajem in njegovim bratom. Slednji se je izselil iz starega gradu in si je sezidal novo poslopje, tako zvani »turn«, L. 1434. sta iz obeh gradov skozi okno istočasno ustrelila oba brata drug na drugega in sta bila pri tem oba smrtno zadeta. Še danes hranijo v grajski kapeli dve človeški lobanji, ki ju stavlja tradicija v zvezo s postankom novega gradu. Tudi spodnji grad je danes v lasti oo. trapistov. K spodnjemu gradu spada še tretji F l i s o v g r a d, nekdaj last Rajhenburških vitezov, pozneje pa rodbine Flisove, po kateri se tudi še danes naziva. Rajhenburg je bil v srednjem in novem veku važno pristanišče za trgovino po Savi. Z vinom in žitom natovorjene ladje so vlačili z živinskih postaj, ki so se vrstile od hrvatske meje do Zaloga pri Ljubljani. Tu je takrat imenitno uspevala obrtnost; največ je bilo strojarjev. Ko je 1862 stekla železnica Zidani most—Zagreb, je Rajhenburg prenehal biti savsko pristanišče. Kraj je 1691, 1695, 1878, 1880, 1895 in 1906 precej trpel od potresov. Začetki rajhenburškega šolstva so že iz 1681, ko se tu prvič omenja šola.

Ž u p n i j a Rajhenburg (dek. Videm, škof. lavant.) šteje 6319 duš. Pokopališče. Župna cerkev lurške Matere Božje. Prvotna cerkev je bila posvečena sv. Petru in Pavlu in je nastala najbrž že v 11., gotovo pa v 12. stol. Prvič se omenja šele 1213 in ponovno 1273. Sedanjo cerkveno stavbo so sezidali zunaj trga 1908—1914 v spomin petdesetletnice Marijinega prikazovanja v Lurdu, po načrtih arh. Janeza Pascherja iz Graza. Triladijska romanska bazilika z dvema zvonikoma je v notranjosti okrašena s freskami. Veličastno cerkev je sam papež s posebnim pismom z dne 8. junija 1929 posvetil in povzdignil v baziliko. Rajhenburška cerkev je bila prvotno podružnica videmske prafare; iz nje se je izločila kot vikariat najbrž v 12. stoletju. Kot župnija se navaja že v oglejskem dajatvenem seznamu iz 1296. Cerkveno je župnija pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in slednjič lavantinski škofiji. Patronatske pravice nad župnijo izvršuje kot užitnik rajhenburške graščine samostan oo. trapistov. Samostan je bil 1891 povzdignjen v opatijo. Podr. cerkev sv. Boštjana je bila zgrajena 1523 v zgornjem delu trga. V presbiteriju so vidni sledovi fresk svetnikov.

Tu rojen 1885 dr. Matko Ivan, primarij bolnice v Mariboru, priv. doc. na Karl. univ. v Pragi.

Raztez, 189-34-14-14-6. Sr du Brežice 22.6 km, so Sevnica 21 km, žand Senovo 6 km, o zdr pTt š žup Rajhenburg 5 km, žel Rajhenburg 5.5 km, fin Krško 10 km. Nm ca 300 m. Leži ob obč. poti 4 km severovzhodno od Rajhenburga. Dostop z vozom. Zaselki Artiče, Čevec, Dolina, Gaj, Lastine, Lepec, Mačkovce, Mali Raztez, Na bregu, Podlesk, Ponikva, Postojna, Veliki Raztez, Trebež, Vrtače. Hribovito, zelo raztresene hiše. Kraj obdajajo z vseh strani iglasti in listnati gozdovi. Lepi sadonosniki. Les rabijo le za domače potrebe. Vinogradništvo je brezpomembno.

Stolovnik, 328-49-23-18-8. Sr du Brežice 20 km, so Sevnica 15 km, žand Senovo 3 km, o zdr žel pTt š žup Rajhenburg 1 km, fin Krško 6 km. Nm ca 195 m. Leži v dolini ob potoku Lokve in po sosednjih vzpetinah. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti 1.5 km od ban. ceste v Rajhenburgu. Zaselki Dvorec, Gorica, Hrib, Graben, Mačkovce, Pod Slomom, Rjavec. Gospodarstvo kot Armeško.

Občina Senovo

Preb. 3131, hiš 502, posest. 242, koč. 144, najem. 116. Površina občine 4051.02 ha: njiv in vrtov 659, trav. in paš. 1160, vinogradov 85, gozdov 2056.50, ostalo 56.52. Občina leži s. od rajhenburške občine in obsega zgolj hribovito pokrajino tja do Bohorja (1023 m) in Veternika (712 m). Tu izvirata Dolski potok in Brestanica, ki tečeta v ozki in globoki dolini proti jugu. Visoko gorsko ozadje na s. je vzrok, da je tukajšnja pokrajina zaščitena pred s. vetrovi. Zato je podnebje zelo milo. Poleg travnikov in njiv je tu mnogo lepih sadovnjakov in precej vinogradov. Najvišji predeli so zarastli z iglastimi in listnatimi gozdovi. Ponekod je v razvoju čebelarstvo. Prometno in gospodarsko središče občine je Senovo. S. odtod je večji premogovnik, ki daje ondotnemu prebivalstvu glavni zaslužek. Iz nekaterih vasi prodajo mnogo jabolk tudi v tujino.

Brezje, 172-28-12-13-3. Sr du Brežice 24.6 km, so Sevnica 19 km, o žand Senovo 3 km, zdr žel pTt š žup Rajhenburg 7 km, fin Krško 10 km. Nm 315 m. Leži kraj vinogradov in gozdov ob obč. poti 3 km zahodno od Senovega. Prisojna, hribovita lega. Dostop z vozom. Zaselki Dolge njive, Peč, Pekel, Suh Polič, Trebkovje, Vrhi, Za Grmi. V bližini ležišče premoga. Gospodarstvo kot Armeško. Odkopani rimski predmeti. Podr. cerkev sv. Pavla.

Dobrova, 335-53-34-15-4. Sr du Brežice 27.5 km, so Sevnica 23 km, o žand š Senovo 6 km, zdr žel pTt žup Rajhenburg 10 km, fin Krško 13 km. Nm ca 500 m. Leži na jugovzhodnem pobočju Bohorja (1023 m) ob obč. poti 6 km od Senovega. Dostop z vozom. Zaselki Bukošek, Doberce, Dobrovče, Globoko, Jablanca, Jelše, Kozlova sela, Lošce, Na mlakah, Na perišču, Plešivec, Požgance, Pristova, Puste lošce, Režeče, Rupna loka, Škofov križ, Sobnik, Studenčne, Travni laz, Vovčevje. Raztresene hiše vrh slemen in deloma v dolini kraj Dolskega potoka, ob katerem se vrste vodne žage. Lepi bukovi in smrekovi gozdovi. Lesna trgovina.

Dolsko, 408-64-42-4-18. Sr du Brežice 22.7 km, so Sevnica 18 km, o žand š Senovo 1.5 km, zdr žel pTt žup Rajhenburg 5 km, fin Krško 8 km. Nm ca 260 m. Leži ob obč. poti 1 km zahodno od Senovega kraj Dolskega potoka. Dostop z vozom ali avtom. Zaselki Borna, Cesta, Čeričje, Gače, Fužine, Gabrina, Jagote, Krvíca, Na bregu, Na cesti, Na hribu, Na žagi, Marof, Plotinc, Podgorje, Poreber, Sv. Jakob, Tratna, Volčja miza, V rovih, Zapečje, Zidanca, Zučica. Gospodarstvo kot Armeško. Postrvi v potoku. Podr. cerkev sv. Janeza na Cesti.

Kališovec, 117-20-8-9-3. Sr du Brežice 26.3 km, so Sevnica 26 km, o žand š Senovo 6 km, zdr žel pTt žup Rajhenburg 9 km, fin Krško 12 km. Nm ca 315 m. Leži v hriboviti pokrajini ob obč. poti 5 km zahodno od Senovega. Dostop z vozom. Zaselki Kokotnik, Lastina, Vučake. Kmetijstvo, gozdarstvo in vinogradništvo (letno ca 150 hl navadnega vina). Znatna sadjereja, letno prodajo do 5 vagonov jabolk. Postrvi v bližnjih potokih.

Mali Kamen, 274-44-32-7-5. Sr du Brežice 24 km, so Sevnica 20 km, o žand š Senovo 4 km, zdr žel pTt žup Rajhenburg 7.5 km, fin Krško 11 km. Nm ca 350 m. Leži na griču severovzhodno od Senovega ob obč. poti 1 km od ban. ceste Rajhenburg—Podsreda. Dostop z vozom. Zaselki Cov, Eržlina, Grič, Kladje, Okrog, Orešje, Slatno, Švarč, Topolovec, Vrh. Nekaj vinogradništva. Ostalo gospodarstvo kot Lokve.

Mrčna sela, 278-49-21-24-4. Sr du Brežice 32.3 km, so Kozje 3 km, o žand š Senenovo 4 km, zdr žel Rajhenburg 9 km, pTt Rajhenburg 8 km, fin Krško 12 km, žup Koprivnica 4 km. Nm ca 420 m. Ima hribovito lego na južnem vznožju Veternika (712 m). Dostop z vozom po obč. poti 1.5 km od ban. ceste Rajhenburg—Podsreda. Vas sestavljajo mali zaselki Bobovše, Čevca, Gaj, Lipin vrh, Pleselce, Slivje, Toplice. Pod vasjo v Brestanci primerno za kopanje; lepe postrvi. Gospodarstvo kot Armeško. Povprečni pridelek vina ca 500 hl na leto.

Reštanj, 532-79-26-21-32. Sr du Brežice 32.8 km, so Kozje 17 km, o žand š Senovo 3 km, zdr žel pTt žup Rajhenburg 7 km, fin Krško 10 km, delno žup Koprivnica 4 km. Nm ca 450 m. Leži na prisojnem pobočju hribovja ob občinski poti 2 km severno od Senovega. Dostop z vozom. Zelo raztreseni zaselki Belo, Dol, Gabrčna dolina, Jevša, Jazbine, Karpati, Rakoše, Ravni log, Sveti Jošt, Vrtača, V Štorih, Zakl, Zavrate, Završe. Kmetijstvo in rudarstvo. Vinogradništvo v malem obsegu. Prodaja mehkega in trdega lesa. Premogokop (gl. Senovo). Kraj se naziva po nekdanjem gradu Reštanju, ki se omenja že 1235 kot last Reštanjskih gospodov. Pozneje je pripadal Rajhenburškim vitezom. V velikem slovensko-hrvatskem kmečkem uporu je bil grad razrušen in je danes v popolnih razvalinah. Podr. cerkev Sv. Jošta.

Senovo, 523-84-21-22-41. Sr du Brežice 21 km, so Sevnica 18 km, žand š o v kraju, zdr žel pTt žup Rajhenburg 4 km, fin Krško 9 km. Šola ust. 1923, 12 odd. Mešč. šola ust. 1930, 4 odd. Društva: SKJ (godbeni odsek), Gas. č., PRK, Kraj. zašč. dece in mlad., d. rud. nam., Zveza rud. Jugosl. podr. Senovo, NO, Probuda (pevsko), Svoboda, Bohor (lovsko). Zdravnik, Vodovod. Elektrarna. Nm 210 m. Leži v kotlini med vinorodnimi griči ob obč. poti 2.5 km od ban. ceste v Rajhenburgu. Dostopno vsem vozilom. Avtobusna zveza z Rajhenburgom. K vasi spadajo zaselki Armez, Babja dolina, Belca, Drenovec, Kladje, Kurja vas, Majland, Pod Gajem, Podgora, Ravne, Rožlin, Terje, Za bajerji. V vasi se stekata Reštanjski in Dolski potok; postrvi in belice. Kmetijstvo in rudarstvo. Znatna sadjereja. Razvito čebelarstvo. Letno pridelajo ca 140 hl navadnega vina. Bukov in hrastov gozd. Sedež rudnika Trboveljske premogokopne družbe. Separacija, kjer čistijo premog, ki ga dovažajo iz dnevnega kopa v Reštanju po 2 km dolgi žični železnici. Odtod spravljajo premog po ozkotirni rudniški železnici na kolodvor v Rajhenburg. Ležišče rujavega premoga je v višini 450 m. Debelina sloja znaša 18 m. Premog ima 4000—4900 kalorij. L. 1933 so ga nakopali 28.000 ton. Rudnik je to leto zaposlil povprečno 140 rudarjev. Premogovnik je deloval že v 18. stoletju, ko je bil last znanega Viktorja Ruarda, lastnika številnih rudnikov okoli Zagorja in Litije. V okolici Senova je ta posedoval premogovnik v Srebotni dolini za Reštanjem, Zabukovu pri Reštanju, v Zgornji Sevnici in pri Rajhenburgu. Reštanjski premogovnik je 1852 prodal Alojziju Miessbachu z Dunaja. L. 1904. je premogovnik prevzela Trboveljska premogokopna družba. Šele ta ga je začela racionalno eksploatirati.

Šedem, 153-26-14-10-2. Sr du Brežice 24.8 km, so Sevnica 21 km, o žand š Senovo 2 km, zdr žel pTt žup Rajhenburg 6 km, fin Krško 10 km. Nm ca 400 m. Leži ob obč. poti 3 km severozahodno od Senovega. Dostop z vozom. Prisojna lega na pobočju hriba. Zaselki Gabela, Grmdol, Hrušovje, Ograj, Polje, Sapiček, Srobotno, Travnik, Zapečje. Gospodarstvo kot Armeško. Podr. cerkev sv. Jakoba.

Veliki Kamen, 339-55-32-19-4. Sr du Brežice 26.3 km, so Sevnica 20 km, o žand š Senovo 5 km, zdr žel pTt Rajhenburg 9 km, fin Krško 13 km, žup Koprivnica 4 km. Nm 317 m. Leži kraj potoka Brestanice ob banovinski cesti Rajhenburg—Podsreda. Avtobusna zveza na obe strani. Vas se razprostira deloma v ravnini, deloma na griču pod Veternikom (712 m). Zaselki Borovina, Brezje, Črete, Dolgi vrt, Jeraj, Kozja gora, Podbukovje, Volavec, Vrh, Zajčji kot. Gospodarstvo kot Armeško. Postrvi v potoku. Podr. cerkev sv. Martina.

Občina Sevnica

Preb. 2866, hiš 517, posest. 224, koč. 293, najem. 143. Površina občine 2501.25 ha: njiv in trtov 650, trav. in paš. 520, vinogradov 40, gozdov 1225, ostalo 66.25. Občina obsega hribovito ozemlje na obeh straneh potoka Sevnične in se razprostira na jugu do Save. Z izjemo Sevnice in Šmarja sestavljajo kraje razdrobljeni zaselki, katerih prebivalstvo živi predvsem od kmetijstva. Precej razvito je perutninarstvo in sadjereja, tu in tam je pomembno tudi čebelarstvo. V mali meri se skoro povsod prideluje lahko vino, deloma belo, a največ cviček. Precejšne površine pokrivajo gozdovi (bukev, hrast, kostanj, iglasto drevje), zato je lesna industrija zelo močno razvita. Ob Sevnični se vrsti mnogo vodnih žag, sicer pa je industrija koncentrirana v Šmarju in Sevnici, od koder se les po železnici odpremlja v razne kraje naše države, pa tudi v Italijo. Sploh je Sevnica izrazito gospodarsko središče vse občine. Tja prodajajo okoličani svoje kmetijske proizvode in les, nekateri tudi hodijo na tovarniško delo.

Drožanje, 168-29-16-13-4. Sr du Brežice 37.6 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Sevnica 5.8 km. Nm 384 m. Vas sestavljajo zaselki: Brezje, Drenovec, Drožanje, Drožanjska gora, Grilovka, Lamperče, Metenca, Sv. Rok in Šetenje, ki leže na prisojni strani hribovja ob obč. poti ca 3 km severno od Sevnice. Dostop z vozom. Kmetijstvo, precejšnje sadjarstvo (jabolka in hruške), mali vinogradi. Nekateri prebivalci se preživljajo tudi z delom v tovarnah. Izpred cerkve sv. Roka je lep razgled. Tod so ugodni smuški tereni. Podr. cerkev

sv. Roka kaže sledove pozne gotike. Priljubljena božja pot. Cerkev je bila zgrajena v spomin na kugo, ki je tu večkrat morila v 17. stol. Poleg nje so odkrili predzgodovinsko gradišče. Podr. cerkev sv. Martina v Lamperčah.

Ledina, 371-84-38-46-8. Sr du Brežice 38 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Sevnica 6.2 km. Nm povpr. ca 400 m. Vas leži na hribovju v kotu med Savo in dolino Sevnične. Tvorijo jo mali zaselki: Cerovce, Črete, Delak, Gornje Črete, Kozjak, Ledina, Ostrožno, Pekel, Resa, Vočivje, Zajčja gora in Zleteče. Dostop po obč. poti 1 km od ban. ceste le z vozom. Manj rodovitno. Lepi, a močno izsekani gozdovi. Kmetijstvo in lesna trgovina. Vinogradništvo v malem obsegu. Nekateri se preživljajo tudi s tovarniškim delom v Šmarju. Izvoz jabolk v Italijo in Nemčijo. Več lepih razglednih točk, zlasti z Ledine in Zajčje gore. Mimo vasi drži markirana pot na Lisco (947 m).

Metni vrh, 229-38-26-12-5. Sr du Brežice 39.9 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Sevnica 8.1 km. Nm povp. ca 450 m. Vas ima hribovito lego sev. od Drožanj ob obč. cesti 2 km od ban. ceste Sevnica—Planina. Dostop z vozom. Kraj tvorijo mali ločeni zaselki: Cimper, Komen, Konjiško, Konjska glava, Kostanje, Lahovnik, Metni vrh, Pohorje, Preška gora, Sela, Sevnična, Skopiče, Trupoglav, Vrbovec in Žabjek. Kmetijstvo, lesna trgovina. Precej sadja, vinogradništvo v skromnem obsegu. Podr. cerkev sv. Lovrenca v Žabjeku.

Orehovo, 112-23-10-13-8. Sr du Brežice 36.8 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Sevnica 5 km. Nm ca 200 m. Kraj leži na levem bregu Save ob ban. cesti. K vasi spadata zaselka: Dobrova in Leboje. Kmetijstvo, znatna sadjereja, zlasti jabolka. Pri Dobrovi je par vinogradov.

Orešje, 141-28-20-8-5. Sr du Brežice 35.8 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Sevnica 4 km. Povprečna nm ca 280 m. Kraj sestavljajo zelo raztreseni zaselki: Hudo Brezje, Jelovec, Krakovo, Orešje, Pecelj in Pekel, ki se vrste deloma ob Sevnični kraj ban. ceste, deloma po sosednjem hribovju. Avtobusna zveza s Sevnico in Planino. Kmetijstvo, vodne žage, lesna trgovina. Vinogradov je zelo malo. Pomembno je pridelovanje jabolk zlasti v Peklu. Mimo drži markirana pot na Lisco.

Sevnica, trg, 1321-228-72-156-92. Sr du Brežice 31.8 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup in veterinar v kraju. Nar. šola, ust. 1782, 13 odd., Strok. nad. š. Kolekt. združ. obrt. Združ. mlinarjev in žagarjev. Društva SKJ, PCMD, RK, JS, PJS, NO, Športni klub. Gas. d. Strelska druž. PSVD. Nm 190 m. Trg ima zelo prikupno lego na levem bregu Save na obeh straneh ban. ceste Zidani most—Videm. H kraju spadajo zaselki Artiče, Gline jame, Gobovce, Grad, Lizabon, Pečje, Škovc, Trupoglav, Vingrad, Vrtača. Trgu daje slikovito ozadje zelen grič s staro graščino, medtem ko so samemu kraju, v katerem je tudi nekaj mičnih vil, v poseben okras lepi vrtovi in številno sadno drevje. Tu je domovina poznane sevniške voščenke. V kraju se odcepi banovinska cesta na Radno, ki leži na desnem bregu Save blizu izliva Mirne. Cesta drži čez Savo po velikem lesenem mostu, ki ima prav velik osebni in tovorni promet. Sevnica je izhodišče avtobusne zveze s Planino. Trg ima močno razvito obrt in industrijo (lesna industrija, izdelovanje kopit). Kot domačo obrt je omeniti vrvarstvo. Nekateri prebivalci se bavijo tudi s kmetijstvom. Pomembno je predvsem sadjarstvo, a tudi čebelarstvo je vzorno urejeno. Sevnica je prijetno letovišče. Prirodno kopališče na Savi. Lepi izleti po okolici. Najbolj priljubljeni izletni točki sta Boštanj ob Savi (¾ ure) in razgledna Lisca (947 m, 3 ure, markirana pot). V neposredni bližini trga so lepi tereni za smučanje in sankanje.

Bronasta najdišča pričajo o predrimski naseljenosti kraja. V rimski dobi je bilo tu najbrž pristanišče za brodarstvo po Savi. Številne odkrite rimske starine (votivni spomeniki obrečnih božanstev) poseduje Narodni muzej v Ljubljani in deloma Joanneum v Gradcu. Tudi v srednjem veku je ležala Sevnica ob važni prometni poti, ki je vodila tod mimo iz Celja v Zagreb in Sisak. O nekdanji živi trgovini priča tu najdba okoli 800 srebrnih večinoma italijanskih novcev, ki so bili zakopani okoli 1529 ob priliki turške nevarnosti. Šele 1816 so to cesto popravili oz. kraj Savinje do Zidanega mosta zgradili novo. S Kranjsko je kraj vezal most in brod čez Savo. Prvič se omenja Sevnica 859, ko jo je kralj Ludvik Nemški podaril solnograškim nadškofom. Ti ostanejo njeni lastniki do 1595. Pod solnograško upravo se je Sevnica kmalu povzdignila do znatne veljave. Gotovo so ji njeni zemljiški gospodje, predvsem radi trgovskih ozirov, naklonili trške pravice že v 14. stol., najbrž 1322. L. 1408. je izdal nadškof Eberhard za Sevnico iste določbe, ki so jih dobile solnograške Brežice že 1353. Od starejših trških privilegijev ni ohranjen niti eden. Uničili so jih požari in sovražniki. L. 1513. je potrdil nadškof Lenart privilegij, ki sta ga izdala nadškofa Eberhard in Sigismund. Ta se glasi: trški sodnik, ki ga lahko imenuje nadškof ali vicedom, mora skrbeti za blagostanje trga; kdor ni tržan, ne sme točiti vina in ne loviti rib. Trg uživa azilsko pravico; kdor se vanj zateče, je 14 dni deležen njegove zaščite. Ako tržan koga ubije, se z njim postopa kot z meščanom v Ptuju: sorodniki umorjenega imajo pravico do premoženja ubijalca. Enake privilegije je trg dobival tudi kasneje. Kmečki pokret je zajel 1515 in 1573 tudi podložnike sevniške graščine. Slednjega leta je kmečka vojska pod vodstvom Elije Gregoriča prodrla od Vidma proti Rajhenburgu in Sevnici, ki si jo je osvojila brez odpora. Veliko je trpel trg od požarov. 5. marca 1763 je izvzemši dveh cerkva in treh hiš popolnoma pogorel. Ponovno je pogorel 11. avgusta 1812. Kuga je morila posebno v letih 1358, 1529, 1625, 1646 in 1652. Šola je obstojala že 1782. Spomenik sv. Martina sredi trga poleg lipe je iz 1754.

Sevnica je znana tudi iz dobe naših taborov. 2. maja 1869 se je tu vršil velik tabor, na katerem so zborovalci zahtevali zedinjeno in avtonomno Slovenijo, jezikovno enakopravnost, slovensko šolstvo in slovensko sodstvo.

S preteklostjo trga je v ozki zvezi zgodovina sevniške graščine, ki stoji nad trgom. Prvotni Zgornji sevniški grad je nastal najbrž že pred 9. stol.; sedanjo obliko je dobil med 1500 in 1520, o čemer pričajo 4 ogelni stolpiči. Prvič se omenja grad 859, ko je postal last solnograške nadškofije. Ponovno se grad omenja 1275 in 1292. L. 1480. je grad zavzel ogrski kralj Matija Korvin, a mu ga je kmalu iztrgal avstrijski cesar, ki pa ga je vrnil solnograškim nadškofom šele 1493. L. 1595. je prodal solnograški nadškof Wolf Ditrich med drugim tudi Sevnico Inocencu pl. Mosconu, ki je pokopan v grajski kapeli, posvečeni sv. Juriju. Sicer je morala ta rodbina kupljena posestva pozneje vrniti, a 1637 so postali Mosconi kot fevdniki solnograške nadškofije definitivno posestniki sevniške gospoščine. Grad in posestvo sta pozneje pogosto menjala lastnike. L. 1803. je kupila grad rodbina Rebenburg, ki ga je restavrirala in olepšala ter mu dala sedanjo obliko. Zato se grad še do danes često naziva Rebenburg. Sedanji lastnik slikovite graščine vrh zelene gorice (nm 256 m) je P. Lucca Wallmoden. Grad hrani mnogo starin in umetnin. Pod njim leži staro poslopje, nazvano Lutrov turn ali Lutrova klet. To je bila prvotno sevniška katoliška cerkev, ki so se je v reformacijski dobi polastili protestanti. V njej je učil Lutrov nauk Jurij Dalmatin. V protireformacijski dobi cerkve niso več obnovili, temveč so jo prezidali v klet, ki še danes hrani dragocene freske. V samem trgu stoji Spodnji sevniški grad, prvotno last Sevniških gospodov, ki se omenjajo že od 1400, vendar kot duhovniki tedaj najbrž še niso bili njegovi lastniki. Danes je še ohranjeni in obljudeni grad last gospe Julijane Verbič. Grad je zgodovinsko pomemben tudi radi deželskega sodišča, ki je imelo tu svoj sedež.

Župnija Sevnica (dek. Videm, škof. lavant.) ima 4118 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža. Prvotna stara cerkev je bila zidana pred 1431. Ko jo je upepelil požar 1854, so zgradili 1862 sedanjo triladijsko stavbo v romanskem slogu. L. 1909 je bila prenovljena. Notranjščino poživljajo dobra fresko-dekoracija in slikana okna. Dobra dela so slike stranskih oltarjev. Cerkveni patron sv. Miklavž — zaščitnik brodarjev in ribičev — še spominja na nekdanje cvetoče brodarstvo na Savi. Cerkev je bila prvotno podruž. videmske prafare. L. 1545. je bila ustanovljena kaplanija. Sevniški župniki so imeli v preteklosti tolik ugled, da so bili večkrat tudi savinjski arhidiakoni. Od 1331 do 1787 je bila cerkev skupno z materjo župnijo inkorporirana cisterciánskemu samostanu v Kostanjevici. Graščina verskega sklada v Kostanjevici izvršuje zato še danes patronatske pravice nad župnijo. Nad pokopališčem stoji kapelica Božjega groba, zidana po modelu cerkve Božjega groba v Jeruzalemu. Ob stari poti od Fleka do pokopališča so ostanki starih zaobljubljenih kapel.

Šmarje, 292-40-17-23-19. Sr du Brežice 33.4 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Sevnica 1.6 km. Nm 186 m. Vas leži v mali ravnini kraj Save pod vinorodno Zajčjo goro ob potoku Sevnični in na križišču ban. cest v sosednjo Sevnico, proti Zidanemu mostu in Planini. Mimo kraja drži avtobusna proga Sevnica—Planina. K vasi spadata zaselka Brod in Ledgonje. Poljedelstvo, lesna industrija in trgovina, tovarna kopit in tanina, razna obrt. Mimo drži markirana pot na Lisco (947 m).

Žurkov dol, 232-47-25-22-2. Sr du Brežice 35.9 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Sevnica 4.4 km. Nm ca 450 m. Hribovita lega ob obč. poti 3 km severno od Sevnice. Dostop le z vozom. Vas tvorijo zaselki: Dolge njive, Gline jame, Hudi dol, Kušerca, Marof, Nova gora, Ostrešje, Štangrab, Žurkov dol. Kmetijstvo, precej sadja, nekaj vina.

Občina Sromlje

Preb. 1056,* hiš 262, posest. 187, koč. 75, najem. 21. Površina občine 1674.11 ha:* njiv in vrtov 94, trav. in paš. 536, vinogradov 180, gozdov 830.50, ostalo 33.61. Občina zavzema nižje hribovito ozemlje do južnega roba Orlice (698 m) in se razprostira na obeh straneh ban. ceste, ki drži v Sromlje. Raztreseni zaselki. Vinogradništvo in kmetijstvo. Pridelovanje žita, zlasti koruze. Razvito sadjarstvo; jabolka, hruške, slive. Bukov in hrastov gozd. Trgovanje z vinom in kmetijskimi proizvodi.

Curnovec, 258-62-32-30-4. Sr so du žand zdr fin Brežice 9.1 km, žel Brežice 7 km, o p š žup Sromlje 2.5 km. Nm ca 250 m. Pretežno hribovita lega ob obč. poti 1 km od ban. ceste Brežice—Sromlje. Dostop le z vozom. Zaselki Lastine, Mali Javorovec, Migovec, Planina, Rudnik, Sitrovec, Srednji Javorovec. Vinogradništvo in kmetijstvo. Letni vinski pridelek 600—700 hl. 1. julija 1936 se je izločil del vasi (h. št. 1, 22, 23, 25, 26, 28, 29—31, 33—36, 48, 55, 64) in priključil obč. Artiče. (V stat. podatkih še ni vpoštevano.)

Gornja Pohanca, 180-41-36-5-7. Sr so du žand zdr fin Brežice 9.8 km, žel Brežice 7.5 km, o p š žup Sromlje 3 km. Nm ca 250 m. Leži kraj ban. ceste Brežice—Zdole in po sosednjem hribovju. Prisojna lega. K vasi spadajo zaselki Babčki dol, Plešivec, Rucmanov vrh, Vimpole. Slaba rodovitnost, obsežni vinogradi. Letni pridelek ca 1000 hl vina.

Oklukova gora, 160-32-25-7-5. Sr so du žand zdr fin Brežice 9.3 km, žel Brežice 7 km, o p š žup Sromlje 3 km. Nm ca 300 m. Leži na prisojni strani vinskih goric ob stranski poti 1 km od ban. ceste Brežice—Zdole. Dostopno z vozom. Zaselki Grmada, Ključice, Skopačno. Vinogradništvo in kmetijstvo. Letni pridelek vina ca 200 hl. Bukovi gozdovi.

Silovec, 72-22-12-10-2. Sr so du žand zdr fin Brežice 14.3 km, žel Brežice 12 km, o p š žup Sromlje 1.5 km. Nm ca 350 m. Leži na vzhodnem pobočju vinorodnega gričevja ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Sromljah. Dostop le z vozom. Zaselka Lastine, Topla jama. Glavni zaslužek nudi vinogradništvo. Letni pridelek ca 600—700 hl vina. Za časa turških vpadov so bile tu straže.

Sromlje, 171-52-41-11-0. Sr so du žand zdr fin Brežice 12.3 km, žel Brežice 10 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1874, 4 odd., SKJ, Gas., Izobr. d. Nm 292 m. Leže ob sklepu ban. ceste Brežice—Dečno selo—Sromlje. Dostop z vozom ali avtom. Zaselki Mekote, Sopote, Sv. Janez. Vinogradništvo in kmetijstvo. Letni pridelek vina do 1200 hl. Dobra sadjereja. Kraj se prvič omenja v zgodovini 1268. Župnija Sromlje (dek. Videm, škof. lavant.), 1025 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Sedanja cerkvena stavba je iz 1750. Cerkev je bila prvotno podružnica videmske prafare, od 1753 je pa samostojna župnija. V jožefinski dobi se je 1789 izločila kot novoustanovljena kuracija Artiče. Z materjo faro je bila inkorporirana cisterciánskemu samostanu v Kostanjevici. Graščina verskega sklada v Kostanjevici še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo.

Volčje, 215-53-41-12-3. Sr so du žand zdr fin Brežice 11.8 km, žel Brežice 9.5 km, o p š žup Sromlje 2 km. Nm ca 250 m. Leži na prisojni strani vinskih goric ob obč. poti 1 km od ban. ceste Brežice—Sromlje. Dostop le z vozom. Zaselki Cerovec, Javorovec, Sušice. Manj rodovitno. Vinogradništvo (letni pridelek vina ca 300 hl) in kmetijstvo. Podr. cerkev sv. Janeza je domnevno iz 16. stol. Del vasi (št. 31—33, 39, 41, 57, 58) se je 1. julija 1936 priključil obč. Artiče. (V stat. podatkih še ni vpoštevano.)

Občina Videm

Preb. 2011, hiš 425, posest. 288, koč. 137, najem. 24. Površina občine 2077 ha: njiv in vrtov 250, trav. in paš. 600, vinogradov 137, gozdov 783, ostalo 307. Izrazito hribovita občina na levi strani Save z neznatnim ravninskim ozemljem jugovzhodno od Vidma, kjer vstopa reka iz gorovja v nižino. Po hribovju lepi vinorodni kraji. Znatna živinoreja in manj razvito poljedelstvo, ki krije komaj domače potrebe. Sadjarstvo se lepo razvija (namizna jabolka, slive, češnje in hruške). Doma pridelujejo jabolčnik in kuhajo slivovko. Vinogradništvo daje lahka in srednjemočna vina (črnina, portugalka, rizling). Letno pridelajo 3000—4000 hl vina. Čebelarstvo nima gospodarskega pomena. Precejšnji mešani gozdovi; največ hrast, bukev in iglasto drevje. Trgovanje z živino, jajci, sadjem in vinom. Oddaja mleka v Krško in Zagreb. Precej se proda tudi gob. Les porabljajo le za domače potrebe.

Anovec, 167-35-27-8-1. Sr so du Brežice 13.3 km, fin Krško 5.5 km, zdr Rajhenburg 8.8 km, žel Videm-Krško 4.5 km, žand Senovo 12 km, o pT š žup Videm 4 km. Nm ca 300 m. Leži kraj gozdov in vinogradov na nizkem gričevju ob kolovozu, ki drži 1.5 km daleč do ban. ceste pri Zdolah. Dostop mogoč z vozom. Ugodna prisojna lega. Zaselka Loke, Potoče. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Bučerca, 160-43-30-13-2. Sr so du Brežice 15.3 km, žand Senovo 9 km, zdr Rajhenburg 7.8 km, fin Krško 4 km, žel Videm-Krško 3 km, o š žup Videm 3 km, pT Videm 2.8 km. Nm 341 m. Raztresena vas na vinorodnem gričevju, kamor drži iz Vidma 3 km dolg kolovoz. Dostop mogoč z avtom. Zaselka Kremen, Ponikva. Glavni zaslužek nudi vinogradništvo. Polja so manj vredna. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana na Kremenu je bila zidana najbrž 1654. L. 1835. so ji dozidali nov zvonik in zakristijo.

Libna, 141-38-18-20-2. Sr so du Brežice 12.3 km, žand Senovo 11 km, zdr Rajhenburg 7.3 km, fin Krško 3.2 km, žel Videm-Krško 2 km, o š žup Videm 2.2 km, pT Videm 2.1 km, Nm 359 m. Leži na istoimenskem hribu, kamor se odcepi od ban. ceste Videm—Globoko 2 km dolg kolovoz. Dostop z vozom ali avtom. Lep razgled proti Gorjancem. Obsežni vinogradi, ki nudijo glavni zaslužek. O predzgodovinski obljudenosti kraja pričajo številne gomile iz mlajše bronaste in starejše železne dobe (700—400 pr. Kr.). V gomilah so bili izkopani bogati predmeti: okrašena posoda, pasovi, noži, sulice in dr. Podr. cerkev sv. Marjete je iz 1580. Mesto prejšnjega lesenega stolpa so 1765 pozidali nov zvonik.

Pesje, 110-21-16-5-0. Sr so du Brežice 7.3 km, žand Senovo 13 km, zdr Rajhenburg 9 km, fin Krško 5 km, žel Videm-Krško 3.8 km, o pT š žup Videm 4 km. Nm ca 155 m. Vas leži v ravnini med travniki in rodovitnim poljem ob žel. progi. V kraj se odcepi od ban. ceste Videm—Globoko 1 km dolga stranska pot, ki je dostopna vsem vozilom. Kmetijstvo.

Sremič, 176-53-43-10-2. Sr so du Brežice 18.3 km, žand Senovo 9 km, zdr Rajhenburg 7 km, fin Krško 5 km, žel Videm-Krško 4.3 km, o pT š žup Videm 4 km, š nekaj hiš v Rajhenburg. Nm ca 420 m. Lega nad Savsko dolino na griču. V kraj se odcepi od ban. ceste pri Vidmu 3 km dolg kolovoz. Dostop le z vozom. Na južni strani vasi so krasni vinogradi. Zaselka Koritno, Slom. Prebivalstvo živi v prvi vrsti od vinogradništva. Kapeli sv. Janeza in Pavla ter Marije Lurške.

Stara vas, 698-116-90-26-1. Sr so du Brežice 11.3 km, žand Senovo 9 km, zdr Rajhenburg 5 km, fin Krško 2 km, žel Videm-Krško 0.7 km, o š žup Videm 1 km, pT Videm 0.9 km. Mlad. org. NO, Klub Primor. Nm ca 170 m. Vas leži v ravnini pod strmim pobočjem Libne (359 m) ob ban. cesti Videm—Globoko. Zaselka Poljščica, Resa. Kmetijstvo in vinogradništvo. — Odkopana bronasta čelada priča o predzgodovinski obljudenosti kraja. Podr. cerkev sv. Mihaela, zidana najbrž 1768 (vdolbena letnica na kamenitih podbojih velikih vrat). L. 1818. so ji dozidali zakristijo. Kapela sv. Jožefa v Sp. Resi.

Stari grad, 211-47-40-7-1. Sr so du Brežice 8.3 km, žand Senovo 13 km, zdr Rajhenburg 9 km, fin Krško 5 km žel Videm-Krško 3.7 km, o pT š žup Videm 4 km. Nm 160 m Vas leži kraj žel. proge ob ban. cesti Videm—Globoko. Kmetijstvo in vinogradništvo. Vas je dobila ime po nekdanjem gradu, ki je tu stal in ki je že davno izginil iz zgodovine. Nad vasjo je še danes zaselek Marof. Podr. cerkev sv. Miklavža, zidana 1627 v spomin na kugo, ki je takrat pustošila v teh krajih.

Videm, 348-72-55-17-20. Sr so du Brežice 12.3 km, žand Senovo 9 km, zdr Rajhenburg 5 km, fin Krško 1 km, žel Videm-Krško 0.3 km, o pT š žup v kraju. Šola ust. 1804, 7 odd. Javna knjiž., SKJ, Gas. č., Kmet. izobr. d., Pev. d. »Videmski zvon«, PRK, PJS, SVD, Prosv. d., Tambur. d. Nm 164 m. Leži na levem bregu Save v ravnini, pod vinorodnimi goricami. V kraju je križišče ban. cest, ki drže proti Zidanemu mostu, v Krško in Globoko. Izhodišče avtobusne proge proti Novemu mestu. H kraju spadata zaselka Reber in Sotelsko. Vas je po holmih zaščitena pred severnimi vetrovi in ima odprto lego proti jugu. Prebivalstvo živi od kmetijstva, vinogradništva in od razne obrti. Poljedelstvo ne krije domačih potreb. Sadjarstvo dobro uspeva. Ribolov na Savi je v zakupu. Zaradi slikovite okolice je kraj primeren za letovišče. — O predzgodovinski naseljenosti kraja pričajo najdbe iz bronaste dobe. V rimski dobi je bila tu pomembna postaja ob rimski cesti, ki je držala iz Celja v Sisak. Gotovo je bil Videm že takrat važno savsko pristanišče. Tudi v srednjem veku je bilo tu pomembno skladišče ob Savi; vse vino namenjeno na Kranjsko so do Vidma dovažali z vozovi in ga tu nalagali na ladje.

* Najnovejša komasacija vasi Curnovec in Volčje v stat. podatkih še ni vpoštevana.

Tu so merili posodo za vino. Videmski letni sejmi — sedem po številu — so že od nekdaj zelo obiskani. Na sejme so po vino, živino in svinje prihajali celo Italijani in Prusi. Videm z okolico je bil dolgo časa last domače plemiške rodbine Breže-Seliških. Vdova po savinjskem mejnem grofu Viljemu († 1015) iz tega rodu, bl. Hema, je odstopila okoli 1043 Videm in Brežice solnograškim nadškofom, ki so bili lastniki Vidma več stoletij. Velikega hrvatsko-slovenskega upora 1573 so se udeležili tudi videmski kmetje. Kmečka vojska se je pri Vidmu razdelila na dva dela. Vojskovodja Kupinič se je z 2000 uporniki prepeljal čez Savo in je prodiral proti Kostanjevici, Ilija Gregorič pa se je v svojim oddelkom napotil proti Rajhenburgu in Sevnici. Samostojna občina je Videm od 1881. Na Polšči nad vasjo stoji kamenito kužno znamenje z letnico 1635. Sedanji most čez Savo so zgradili 1866, potem ko je 1862 dobila vas žel. postajo. Župnija (dek. Videm, škof. lavant.) ima 2259 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ruperta je bila prvotno zgrajena najbrž že v prvi polovici 11. stol. Vendar se prvič omenja šele 1155. Sedanjo cerkveno stavbo so zgradili v romanskem slogu v 1893-1897. Cerkev ima tlorisno obliko križa in ravno zaključeni presbiterij. Nad ladjami se dviga lepo izpeljani križni svod. L. 1934. je bila zunanjščina stavbe popolnoma prenovljena. Do 1831 je bilo okrog cerkve pokopališče obdano z visokim zidom. Kot cerkev je stara tudi videmska župnija: že 1297 se omenja prvi videmski župnik Engelbert Brežiški. Župnija je bila do 1751 podrejena oglejskemu patriarhu, nato do 1787 goriški nadškofiji in slednjič lavantinski škofiji. L. 1331. je podaril župnijo patriarh Pagan cisterciankskemu samostanu v Kostanjevici, ki je poslej postavljal župnike. Inkorporirana mu je bila do 1787, ko je bil samostan ukinjen. Vendar graščina verskega sklada v Kostanjevici še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo. Od 1787 je Videm sedež dekanije. Prvotni obseg videmske prafare se ujema z mejami današnje videmske dekanije izvzemši župnijo na Bizeljskem. Videmska prafara je mati sledečih župnij: Rajhenburga, Sevnice, Pišec, Sromelj, Dobove, Koprivnice, Kapel, Artič, Zabukovja in Zdol. Kapela sv. Križa na Vidmu (Sotelsko).

Občina Zabukovje

Preb. 1727, hiš 376, posest. 149, koč. 227, najem. 3. Površina občine 3469.66 ha: njiv in vrtov 466, trav. in paš. 962, vinogradov 70, gozdov 1957.50, ostalo 14.16. Najbolj hribovita občina v tem srezu. Razprostira se na obeh straneh potoka Sevnične in sega do vrhov Bohorja (1023 m) in Lisce (947 m). Prostrani in bujni gozdovi zlasti na Bohorju. Znatno gozdarstvo. Vodne žage ob Sevnični. Zelo razvita živinoreja in sadjarstvo. Njiv je malo. Pridelujejo zlasti krompir, ki ga v manjših množinah tudi prodajajo. V južnem delu občine uspeva na prisojnih straneh nižjih hribov vinogradništvo. V nekaterih krajih je precejšnjega pomena čebelarstvo. Gospodarsko je pokrajina usmerjena na Sevnico. Prebivalci prodajajo predvsem les ondotni industriji. V ostalem trgujejo z živino (svinje, perutnina), jajci in jabolki. Zaradi zdravega gorskega podnebja in naravnih lepot ima občina vse pogoje, da postane bolj znana izletnikom in letoviščarjem.

Mrzla planina, 261-45-23-22-0. Sr du Brežice 50.6 km, so fin zdr žel pTt Sevnica 11 km, žand Sevnica 12 km, o š žup Zabukovje 2 km. Nm ca 640 m. Leži visoko na pobočju Bohorja ob poti 4 km od ban. ceste Sevnica—Planina. Dostop z vozom. Zaselki Bliskovec, Dobovce, Kračice, Laše, Migore, Ostrožnik, Podskalica, Pokojnik, Pokojni vrh, Poljana, Rebro, Vrtačnica. Čist gorski zrak. Lepi iglasti in listnati gozdovi. Primeren kraj za letovišče. Nad vasjo krasna razgledna točka. Travniki. Izleti po Bohorju. V okolici polno divjadi (divje svinje, srne, lisice, zajci, jerebice). Izvrstni smuški tereni. Prebivalci se bavijo z gozdarstvom in kmetijstvom. Razne vrste jabolk in hrušk. Urejeno čebelarstvo (ob dobrih letinah par sto kg medu). Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana je zidana v romanskem slogu. Ohranjenih je še nekaj starinskih kipov in slik.

Podgorica, 161-35-17-18-0. Sr du Brežice 41.8 km, so fin zdr žel Sevnica 8 km, žand Sevnica 10 km, pT Loka 8 km, o 5 km, š žup Razbor 3 km. Nm ca 430 m. Leži na hribovitem pobočju pod Lisco, ob obč. poti 2 km od ban. ceste Sevnica—Planina. Dostop z vozom. Mimo drži markacija na Lisco (1½ ure). Zaselki Cerje, Dolgi rt, Drnovec, Hrastje, Jelovec, Orehovec, Zarke, Zdole. Vas zalaga z jestvinami vse leto oskrbovani dom na Lisci in prodaja v dolino les, živino in sadje. Vas se prvič omenja že 1237.

Podgorje, 284-50-25-25-0. Sr du Brežice 43.5 km, so fin zdr žel Sevnica 11 km, žand pTt Sevnica 12 km, o žup Zabukovje 3 km, š v kraju 1 km. Šola ust. 1889, 1 odd. Nm 525 m. Leži na valovitem hribovju ob stranski poti 1 km severno od ban. ceste Sevnica—Planina. Dostop z vozom. Zaselki Bizelje, Dolina, Kostanjeva gorica, Malo Podgorje, Pocerje, Rebro, Srobotno, Stope, Veliko Podgorje. Kmetijstvo, sadjereja in gozdarstvo. Podr. cerkev Naše ljube Gospe je zidana v romanskem slogu. Pokopališče. Od 1788 do 1811 je obstajala pri cerkvi samostojna lokalija.

Podvrh, 193-58-17-41-0. Sr dr Brežice 35.5 km, so fin žand zdr žel pTt Sevnica 7 km, o š žup Zabukovje 2 km. Nm 525 m. Leži na prisojni strani strmega hriba ob obč. poti 5 km od ban. ceste Sevnica—Planina. Dostop z vozom ali avtom. Zaselki Drenovec, Gornje Stržišče, Hrušovje, Kladje, Njivce, Novna, Ograde, Veliki vrh. Gozdarstvo, kmetijstvo in vinogradništvo. Letno pridelajo ca 300 hl rizlinga ter nesortiranega belega in rdečega vina. Izvrstna jabolka in hruške.

Stržišče, 129-28-11-17-0. Sr du Brežice 39.2 km, so fin zdr žel pTt š Sevnica 6 km, žand Sevnica 7 km, o 4 km. Povpr. nm. ca 330 m. Leži zahodno od Trnovca ob obč. poti 4 km južno od ban. ceste. Dostop z vozom. Zaselki Dolnje in Gornje Stržišče, Komorivec, Loke, Mirni dol. Gozdarstvo, kmetijstvo; izvrstna jabolka in hruške. Precejšnja ležišča drvnega oglja.

Trnovec, 167-51-7-44-0. Sr du Brežice 31.6 km, so fin žand zdr. žel pTt Sevnica 8 km, o š žup Zabukovje 3 km. Nm ca 350 m. Leži na prisojni strani vinorodnih gričev ob obč. poti 6 km od ban. ceste Sevnica—Planina. Dostop z vozom ali avtom. Zaselki Gornje Stržišče, Pusti graben, Pusti vrh, Rebro. Milo podnebje. Kmetijstvo in vinogradništvo. Letno pridelajo ca 300 hl rizlinga ter nesortiranega belega in rdečega vina. Izvrstna jabolka. Podr. cerkev sv. Jurija v romanskem slogu. V cerkvi so starinski kipi in slike.

Vranje, 162-38-13-25-3. Sr du Brežice 33.6 km, so fin zdr žel pTt š žup Sevnica 5 km, žand Sevnica 6.5 km, o 3 km. Nm ca 300 m. Leži v kotlini pod špičastim hribom, ki se ponaša z razvalino stare utrdbe. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti, ki se 4 km severno odtod odcepi od ban. ceste Sevnica—Planina. Gospodarstvo kot v Podvrhu. Zaselki Dobje, Kokotinjek, Mačkovec, Ograda, Okič, Podgradec, Preška gora, Prešna loka, Štangrab. V dobi rimskega gospostva je držala skozi vas rimska cesta iz Celja skozi Zidani most v Sisak. Gotovo je bila tu rimska postaja, kar pričajo številne izkopine: ostanki rimskih stavb, sarkofagi, nagrobni spomeniki, žrtveniki, tehtnice, posoda iz konca 2. in začetka 3. stoletja po Kr. Na rimsko naselbino še spominjata najbrž »Stari grad« in »Ajdova hiša«. Veliko odkopanih starinskih predmetov hrani muzej v Celovcu. V vasi pred hišo št. 11 so marmornati pokrovi s tremi izklesanimi religijoznimi podobami. Podr. cerkev sv. Štefana.

Zabukovje, 370-71-36-35-0. Sr du Brežice 47.9 km, so fin zdr žel pTt Sevnica 9 km, žand Sevnica 10 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1895, 3 odd., šol. oder. Nm ca 550 m. Leži ob obč. poti 2 km od ban. ceste Sevnica—Planina. Hribovita lega. Dostop z vozom ali avtom. Zaselki Boršt, Bukovje, Dol, Draga, Holmec, Kobile laze, Lahovnik, Laze, Log, Meniški vrh, Padež, Podbukovje, Preske, Pustol, Reber, Sv. Lenart, Trebeže, Veliki vrh, Završe, Zlački mlin, Zlake. Znatna živinoreja, sadjereja (razne vrste jabolk, hruške, češnje). Nekaj čebelarstva. Izdelovanje košev za dom. Lepi gozdovi (hrast, bukev, kostanj, smreka). Župnija Zabukovje (dek. Videm, škof. lavant.) ima 1206 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lenarta je enoladijska stavba v romanskem slogu. Prvotno je bila cerkev podružnica videmske prafare in nato sevniške župnije. Od 1786 je bila samostojna kuracija, 1812 pa je postala prava župnija.

Občina Zdole

Preb. 877, hiš 183, posest. 140, koč. 43, najem. 4. Površina občine 1367.03 ha: njiv in vrtov 390, trav. in paš. 94, vinogradov 100, gozdov 714, ostalo 69.03. Občina obsega nizko gričevje zahodno od Sromelj in se razprostira na severozapad do potoka Brestanice. Raztresene kmetije. Povsod se prebivalstvo intenzivno bavi z vinogradništvom in kmetijstvom. Najbolj razširjeno žito je koruza. Sadje (jabolka, hruške, slive in češnje) goje le za domačo porabo. Listnati gozdovi (bukev, hrast, gaber, kostanj). Trgovanje z vinom, ki se prodaja večinoma na Gorenjsko.

Kostanjek, 198-35-30-5-0. Sr so du zdr Brežice 16.8 km, fin Krško 9 km, žand Senovo 8 km, žel Videm-Krško 8 km, o p š žup Zdole 2 km. Nm 379 m. Vas ima prisojno hribovito lego nad dolino potoka Brestanice ob obč. poti 4 km od ban. ceste

pri Zdolah. Dostop z vozom. K vasi spadata zaselka Gora, Šapole. Kmetijstvo in vinogradništvo. Povprečni letni pridelek belega in rdečega vina 1400 hl. Podr. cerkev sv. Vida, zidana 1710.

Pleterje, 112-29-22-7-1. Sr so du zdr Brežice 12.8 km žand Senovo 11 km, fin Krško 6 km, žel Videm-Krško 4.5 km, o p š žup Zdole 1 km. Nm ca 300 m. Leži v hriboviti pokrajini ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Zdolah. Dostop le z vozom. K vasi spadata zaselka Dunaj, Kostanjski graben. Prisojna lega. Letno pridelajo okrog 800 hl belega in rdečega vina.

Ravne, 298-58-38-20-1. Sr so du zdr Brežice 14.8 km, žand Senovo 6 km, fin Krško 7 km, žel Videm-Krško 6 km, o p š žup Zdole 1 km. Nm ca 380 m. Leži ob obč. poti 2 km od ban. ceste pri Zdolah. Dostop le z vozom. Pristojna lega nad dolino potoka Brestanice. Zaselki Cerina, Gaj, Močnik, Novi pruh, Prekopna, Vrh. Kmetijstvo in vinogradništvo. Povprečni letni pridelek belega in rdečega vina 1500 hl.

Zdole, 269-61-50-11-2. Sr so du zdr Brežice 11.3 km, žand Senovo 10 km, fin Krško 6 km, žel Videm-Krško 5 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1857, 4 odd., PJS, Kat. prosv. d. Nm 316 m. Prisojna lega ob sklepu ban. ceste Brežice—Zdole. Kmetijstvo, vinogradništvo. Letni pridelek ca 1000 hl belega in rdečega vina. Zaselki Betlehem, Čela, Lopate. Župnija Zdole (dek. Videm, škof. lavant.) ima 1058 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija je bila 1875 prezidana in isto leto posvečena. Prvotno je bila cerkev podružnica videmske prafare. Samostojna duhovnija obstaja od 1789. L. 1874. so kuracijo povzdignili v pravo župnijo.

Srez Celje

Splošen pregled

Celjski srez leži v osrčju naše banovine. Pripada mu Spodnja Savinjska dolina, nazvana tudi Celjska kotlina, in njeno obrobje. Slednje tvorijo na j. sredogorska slemena z Veliko planino (1206 m), Mrzlico (1119 m) Kamnikom (861 m), Gozdnikom (1092 m) in Tolstim vrhom (838 m) kot najmarkantnejšimi hribi. Na s. zapirata kotlino visoki in gozdnati Paški Kozjak (Basališče 1273 m) in Stenica (1092 m), ki pa se ne dvigata neposredno iz ravnine, temveč šele za širokim pasom nizkega gričevja; to se že pričenja na levi strani potoka Ložnice in na desnem bregu Hudinje. Na z. omejujejo kotlino široke Dobrovlje (996 m) z bližnjim Tolstim vrhom (1077 m) in Kresico (1055 m), ki predstavljajo skrajni vzhodni podaljšek Savinjskih Alp. Le proti v. je kotlina odprta in prehaja brez ostrih meja v nizko valovito gričevje, ki se razprostira ob Voglajni in njenih pritokih. Med navedeno obrobje je torej vložena Celjska kotlina, ki sega v sv.-jv. smeri od Letuša do Celja v zračni črti dobrih 20 km daleč. V tem pravcu se njena tla stalno znižujejo od 340 m do 240 m. Poleg tega osrednjega dela Spodnje Savinjske doline pa je omeniti še stranski ravninski pas ob potoku Boljski, ki sega še čez Vransko do Ločice. S tem pasom sega Celjska kotlina tudi na j. stran Dobrovelj.

V tem obsegu (brez Celja) meri srez 576 km². Toda njegove meje niso povsod v prirodi dobro zaznamovane. Kajti meja drži le na s. in j. večinoma po gorskem razvodju. Manj prirodna je meja deloma na z., predvsem pa na v. Srez ne predstavlja nikake homogene hidrografske enote. Na več mestih sekajo njegove meje potoki in reke, čeprav navadno v soteskah, po katerih pa drže prometna pota, ki odlično spajajo srez s sosednjimi pokrajinami. Taka soteska je pri Letušu ob Savinji, kjer se pričenja Zgornja Savinjska dolina in je v njeni neposredni bližini obenem vstop v porečje Pake. Podobna soteska na robu sreza je pri Ločici ob zgornjem toku Boljske, kjer se dvigata cesti proti Trojanam in Motniku. Tudi zgornji del porečja Hudinje leži izven našega sreza in drži meja j. od Vitanja čez sotesko (Socka). Pa tudi celotno porečje Voglajne ne pripada celjskemu srezu.

Celjska kotlina je terciarna udorina. Ob njenem j. robu poteka mimo Vranskega in Celja proti v. prelomnica, ob kateri se je pogreznilo v terciaru s. ležeče ozemlje. Na ta način je nastala obširna kotlina, ki jo zapirata na j. trojanska karbonska antiklinala, na z. pa Dobrovlje. Tudi ob v. pobočju Dobrovelj se je kotlina pogrezala ob znani prelomni črti Vransko—Šmartno. Staro prelomnico nahajamo tudi ob črti Zidani most—Celje—Vojnik.

Trojanska antiklinala je geološka guba, katere jedro tvorijo karbonski skriljavci. Karbonsko jedro je pa povečini razkrito, ker je triadne sloje že odstranila denudacija. Le tu in tam so še manjši ali večji deli triadnih plasti, ki ležijo kot preostanki na karbonu. Zdržema je ohranjena triada le ob pobočjih antiklinale, kjer ta niso porušena po prelomih. Južna meja sreza poteka skoraj izključno po tem karbonskem jedru. To se razteza proti v. skoraj do Sv. Jurija, kjer ga prekrijejo terciarne usedline. Med karbonom in triado leže rdečkasti permski peščenjaki, ki so ohranjeni v večjem obsegu med Mrzlico in Gozdnikom in j. od Tolstega vrha.

Werfenski skriljavci so kot najstarejši del triade le slabo zastopani; nahajamo jih kot ozke pasove ob permu. V glavnem sestavljajo triado školjkoviti in rudnati apnenci srednje triade; le neposredno ob robu kotline se razprostira širok pas ladinskih šenturških skriljavcev. S. pobočje trojanske antiklinale je tektonsko porušeno po prelomih, ki potekajo vzporedno k celjskemu prelomu. Ob teh črtah je privrela v miocenu andezitska lava na dan. Tako imamo pri Tremerju, že na ozemlju laškega sreza, obsežen pas take kamenine. Tudi ob celjskem prelomu je izstopila lava na mnogih mestih na površino.

Dobrovlje ob z. robu kotline so zgrajene iz triadnega rudnatega apnenca; le jv. od Creta in na nasprotnem bregu kotline j. od Vranskega so razviti ob pobočjih srednjetriadni šenturški skriljavci. Na Dobrovljah prodirajo triadne apnence na več mestih močne eruptivne mase andezita. Ob s. pobočju Dobrovelj, kakor tudi pri Braslovčah in še sredi Celjske kotline pri Sv. Andražu, nahajamo školjkovite dolomite kot vrhove nekdanjih pogreznjenih gora, ki so jih prelomi ločili od Savinjskih Alp.

Vulkani, ki so nastali v miocenu ob teh prelomih, so izmetavali poleg andezitske lave velike množine vulkanskega pepela v precej plitvo terciarno morje. V Celjski kotlini tako razširjeni zelenkasti rodovitni vulkanski groh je zmes vulkanskega pepela in morskih usedlin. Najbolj je razprostranjen andezit okrog Železnega in Galicije. Tu so ohranjeni na andezitu še manjši kosi školjkovitega dolomita. Tedanji vulkan je privzdignil triadne plasti v višino, od koder jih je pozneje odstranila denudacija. Velike mase andezita nahajamo tudi na Dobrovljah, kjer je delovalo več vulkanov. Manjši vulkani so bili še pri Braslovčah, pri Zalogu, pod Petrovčami in v neposredni bližini Celja na j. in v.

Od terciarnih sedimentov so razširjeni ob s. meji sreza peščenjaki in grohi spodnjega miocena, pri Sv. Juriju morski laporji in peščenjaki, med Teharjami in Sv. Jurijem pa pretežno miocenski litavec. Pliocenska glina, prod in pesek pokrivajo ob v. pobočju Dobrovelj skoraj vse nižje gričevje, spremljajo pa tudi j. rob Celjske kotline od Vranskega do Petrovč, od koder se razprostirajo na v. do Ponikve v širini od Lokanje pri Sv. Juriju do Dramelj na s. V manjši meri je ohranjen pliocen pri Podvinu in pri Ostrožnem.

Diluvialne tvorbe so ohranjene j. od Braslovč, dalje med Žalcem in Pirešico, med Vojnikom in Bukovim Žlakom in ob j. robu kotline od Vranskega do Kasez. V manjši količini jih nahajamo še na več mestih.

Največji del kotline pokrivajo aluvialne tvorbe, prod in pesek (od Šmartna in Braslovč do Celja na v.).

Od rudnih zakladov nahajamo pri Vranskem železno rudo z bakrom, pri Galiciji siderit, pri Pirešici in Železnem pirit z zlatom, ob Pristovi bakrene rude malahit, azurit in kuprit in pri Sv. Kunigundi blizu Galicije svinčeno rudo s srebrom. Premog kopljejo na več mestih, tako pri Dobrni, pri Pečovniku blizu Celja, v dolini Pristove, v Pečovju pri Štorah, pri Libojah, Zabukovici itd. Pri Rifniku in Podgorju je dober milovec (saponit), neke vrste suknarska glina. Pri Libojah se dobiva glina za polporcelan in druge lončarske izdelke.

Celjska kotlina ima zelo povoljne podnebne razmere. Povpr. temperatura v juliju znaša 19°—20° C, v januarju pa —2° do —3° C. Zimski mraz traja dobra dva meseca. Ker je kotlina na v. stran odprta, je odtod čutiti zlasti v padavinah vplive Panonske nižine. Povsod je najbolj deževno poletje in najbolj suha zima. Od v. proti z. narašča v srezu letna množina padavin od ca 1100 mm do 1200 mm. Več moče kot nižina dobiva seveda obrobno hribovje, zlasti na jz. (Velika planina in Mrzlica ca 1500 m). Celjska kotlina je precej vetrovna. Neprijeten veter je jugozahodnik, ki z gorskih pobočij često z veliko silo udarja v dolino.

Panonska flora se tudi v tem srezu uveljavlja po dolinah, gričevju in spodnjih pobočjih gora. Mešane listnate gozdove tvorijo predvsem: dlakavi hrast (Quercus lanuginosa), cer (Quercus cerris), črni gaber (Ostrya carpinifolia), mali jesen (Fraxinus ornus) in ponekod kostilja (Celtis australis); podraščevino pa: kločec (Staphylea pinnata), bradavičnata trdoleska (Evonymus verrucosa), lasuljar (Cotynus coggygria) in značilnejša zelišča oz. stebljike: diptam (Dictamnus albus), lipica (Epimedium alpinum), Hladnikov grintovec (Scabiosa Hladnikiana), oman (Inula ensifolia). Više v gore prevladuje bukov gozd, v katerem se rastlinje od opisanega močno loči. Poleg bukev nastopajo tudi smreke in macesni. Od nelesnatih rastlin so za to rastlinsko združbo značilni: črni teloh (Helleborus niger), preobjedi Aconitum puberulus in rostratum, gorski jetičnik (Veronica montana), žlezana (Adenostyles glabra) in druge. Omenjene rastline sestavljajo deloma floro alpskega predgorja, deloma so pa tudi sestavni del bosanskega (ilirskega)

gozdnega rastlinstva. V celjski srez segajo tudi nekatere sredozemske rastline: redka je praprot Ceterach officinarum (Kotečnik); pogosta je pomladanska torilnica (Omphalodes verna), ki v tem srezu dosega svojo s. mejo (Celje—Jurklošter—Planina—Sevnica); pri Sv. Tomažu blizu Vojnika raste lučica Lychnis ceronaria. Zelo redke rastline so: Kluzijeva penuša (Cardamine clusiana) okrog Dobrne, smolnat šipek (Rosa resinosa) samo na Kozjaku, potočnik (Sium latifolium), dlakavi rauš (Rhododendron hirsutum); edino pri Grižah uspevata Rosa boverniana in trokrpi jetičnik (Verenica triloba), ob Savinji pri Celju pa peščeni trpotec (Plantago ramosa). Izmed užitnih gliv sta pogosta navadni užitni goban (Boletus edulis) po mešanih gozdovih in pa lisička (Cantarellus cibarius), ki raste po vlažnih, posebno mahovitih iglastih gozdovih okrog Celja.

Z večino svojega ozemlja posega srez v gorski živalski pas naše države, in sicer v t. zv. triglavsko pokrajino, ki obsega vse naše Alpe. Tu bivajo živali, ki so značilne za srednjevisoke alpske dele, nekatere pa tudi za bolj visoko gorovje; tako divja koza (Rupicapra rupicapra), planinski zajec (Lepus Varronis), belka (Lagopus mutus) in številne nižje živali. Lovne živali v srezu so: srnjad, gamsi, zajci, divji petelini, gozdni jerebi, fazani, poljske jerebice, prepelice, sloke, lisice, jazbeci, kune, dehorji, podlasice, veverice, ujede, vrane in srake. Savinja je zelo dobra postrvja voda v gornjem in srednjem toku; pri Celju ima izvrstna drstišča za sulce. Po številu l. 1902—1906 nalovljenih modrasov stoji srez na I. mestu. Po vsem spodnjem Štajerskem do Drave je razširjen rod metuljev Eupithecia, kojega vrste vulgata, isgrammaria in pumlata so ugotovljene v celjskem srezu. Metrocampa marginata je orientalna oblika, Rohdostrophia calabraria pa je sicer predvsem razširjena po Nanosu. Med ptiči so redki gnezdilci: koconoga sova (Nyctala tengelmani), veliki srakoper (Lanius collurio), skalni kos (Turdus saxatilis). Pri Celju sta bila za selitve ustreljena galeb Larus fuscus in pelikan (Pelecanus onocrotalus). V Vrački luknji je bil najden do sedaj največji jamski kratkokrilec Lathrobium cavicola.

Teritorij celjskega sreza je bil deloma obljuden že v neolitski dobi (sledove hallstattskih in latenskih selišč so našli na več mestih). Že takrat je vodila tod trgovska pot iz s. proti j. Skoraj v vseh občinah so odkrili sledove rimskih naselbin ali taborišč, ali vsaj rimske predmete. Po Savinjski dolini in mimo Celja je držala glavna rimska cesta, ki je vezala Italijo s Panonijo. Tu so se obenem križale rimske vojaške in trgovske ceste, ki so držale v Virunum, v Poetovio in proti j. ob Savinji proti Savski dolini. V dobi preseljevanja narodov so se skozi Celjsko kotlino valila številna plemena proti j. v Italijo. V srednjem in novem veku so stara rimska trgovska pota še vedno obdržala svoj pomen. Zlasti važna je bila v tem oziru 1727 popravljena dunajska cesta Dunaj—Maribor—Celje—Trojane—Trst, ki je predstavljala najkrajšo prometno zvezo obrobja vzhodnih Alp z morjem. Od te poti se je v Celjski kotlini odcepila cesta ob Savinji proti Zidanemu mostu in proti s. mimo Vitanja in Slovenjega gradca na Koroško. Iz Celja je dalje držala cesta v Šmarje pri Jelšah in v Rogatec ter po Savinjski dolini na Sv. Peter in Gornji grad. O nekdanji živi trgovini v celjskem srezu pričajo mnogi stari trgi, ki so uživali posebne trgovske privilegije, in bogate najdbe srednjeveških novcev. Pomen cest je stopil v ozadje po zgraditvi železniške proge Dunaj—Celje—Zidani most (1847—1850) in proge Celje—Velenje (1892).

V frankovski dobi je spadalo porečje Savinje h krajini, iz katere se je pozneje razvila Kranjska. Že v zgodnjem srednjem veku je postal celjski srez središče savinjske marke ali krajine, ustanovljene po madjarskih napadih. Prvotni obseg krajine je bil zelo velik. Segala je od Ljubljane do Sotle in od Savinjskih Alp ter Boča do Gorjancev in kočevskih gora. V 13. stol. je z novo politično upravno razdelitvijo savinjska marka obsegala celotno porečje Savinje in ozemlje med Savo in Sotlo. Na s. je mejila pri Dravogradu na Dravo in junsko grofijo, nato pa je držala meja ob j. robu Pohorja mimo Vitanja čez Konjiško goro, Boč in Donačko goro do Sotle. Napram Kranjski je bila meja Sava; le porečje Mirne in spodnje Krke je še pripadalo savinjski krajini. Prvi krajišnik je bil Viljem I. Breže-Seliški. Ker je bil njegov sin Viljem II. 1036 ubit, je vdova bl. Hema Breže-Seliška podarila ogromna posestva, ki sta jih oba krajišnika sprejela od krone, cerkvi v Krki na Koroškem. Krajiško oblast v savinjski krajini so nato izvrševali kranjski krajišniki. Izrazito individualnost nasproti ostali Štajerski je imela celjska grofija kot upravna in politična tvorba Celjskih grofov. Ta je obstajala tudi po izumrtju Celjskih grofov (1456) in sicer jo je poslej upravljal celjski vicedom. V 16. stol. ustanovljena celjska četrt je bila celo večja od prejšnje grofije. Isti obseg je imelo tudi od Marije Terezije 1750 ustanovljeno celjsko okrožje. L. 1849. je bil celjski okrožni urad ukinjen v korist mariborskega okrožja, ki se je raztegnilo proti j. do deželnih meja s Kranjsko in Hrvatsko. Celje je ostalo samo središče 1850 ustanovljenega okrajnega glavarstva ter okrajnega in okrožnega sodišča. L. 1854. ukinjeno okrajno glavarstvo so zopet ustanovili 1868. Prvotno je to obsegalo tudi dele današnjega šmarskega in laškega sreza. Sedanje meje je dobil srez 1925.

V dobi kmečkega gibanja je uporni duh zajel tudi podložnike v celjskem okraju. Večji kmečki punt v 1635 je celo vzplamtel ravno na tem ozemlju. Odtod se je razširil do Pohorja, Ptuja in Žusma. Uporniki so tedaj razdejali 67 gradov, od teh veliko na celjskem teritoriju. V srednjem veku je ozemlje celjskega sreza cerkveno pripadalo do 1751 oglejskemu patriarhatu in savinjskemu arhidiakonatu, ki je 1332 braslovško prafaro z vikariati inkorporiral gornjegrajskemu samostanu in jo 1461 odstopil tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji. Ko je bil 1751 patriarhat ukinjen, so župnije celjskega sreza prešle pod tedaj ustanovljeno goriško nadškofijo. L. 1787. so pripadle župnije goriškega nadškofa, kot tudi župnije ljubljanskega škofa lavantinski škofiji. Ljubljanski škofje so si pridržali samo patronatske pravice. Prve organizarane dušnopastirske postaje, ustanovljene najkasneje v 12. stol., so bile v Braslovčah, Novi cerkvi, Žalcu oz. Sv. Petru. Iz teh prafara so nastale skoraj vse ostale sedanje župnije, razen Gornje Ponikve, Sv. Jurija pri Celju in Dramelj. Kot prafare veljajo tudi župnije: Celje, Vransko, Sv. Pavel pri Preboldu, Sv. Jurij pri Celju, Vojnik, Gotovlje in Polzela.

Srez ima 48.011 prebivalcev. Povprečna gostota znaša 83 ljudi na 1 km². Dobro naseljena je zlasti Celjska kotlina, ki ima zelo lepe in snažne vasi ter več trgov. Tu so selišča gručasta ali obcestna, vendar pa so zaradi nevarnosti poplav navadno odmaknjena od Savinje in njenih pritokov. V višjih legah, tako na s. in j., nahajamo razložene vasi, ki jih tvorijo majhni zaselki. Dolinsko prebivalstvo je večinoma dobro situirano. To ima zahvaliti predvsem hmeljski kulturi (golding), ki se je tu v znatni meri uvedla v 80 letih prejšnjega stoletja. Zaradi velike izpremenljivosti trgovske konjunkture pa obseg hmeljskih nasadov iz leta v leto silno koleba. Tako so 1933 obsegali tukajšnji hmeljniki 1205 ha, 1934 pa le 1100 ha. L. 1933 je dalo 7232 centov, naslednje leto pa 6100 centov hmelja. Kakšen gospodarski pomen ima hmelj za Celjsko kotlino, nam kaže to, da pridelujejo v tem srezu nad tri četrtine vsega hmelja v dravski banovini. Kljub gojitvi hmelja se ostale panoge poljedelstva nikakor ne zanemarjajo. Leta 1934. so na 2300 ha pridelali 150.000 q krompirja, na 1900 ha 29.000 q koruze, na 1900 ha nad 18.000 q pšenice, na 1200 ha 10.000 q ovsa in na skupaj 1300 ha 9000 q ječmena in 3500 q rži. Celotna polja in vrtovi obsegajo 20% ozemlja našega sreza (11.485 ha). Največ polj je v osrčju Spodnje Savinjske doline (v občinah Žalec in Sv. Peter zavzemajo do 50% tal), najmanj pa jih imajo gorate občine na s. in j. (manj kot 15% tal v občinah Dobrni, Grižah in Teharjah). Bolj enakomerno kot polja so po srezu razporejeni travniki in pašniki. Ti zavzemajo 28.1% vsega ozemlja (16.200 ha). Značilno je, da nahajamo zelo veliko travnikov tudi v Celjski kotlini. Ti se razprostirajo po nizkem mokrotnem ozemlju ob Savinji in njenih pritokih, zlasti še ob Ložnici, ki često prestopi bregove. Med Žalcem in Braslovčami je kar tretjina tal v travnikih. Intenzivno hmeljarstvo namreč ne izključuje intenzivne živinoreje, ampak jo vprav nujno terja že radi potrebnega gnojenja hmeljnikov, radi potrebe po vprežni živini, pa tudi radi potrebnih dohodkov v letih manj ugodne hmeljske konjunkture. L. 1934. je bilo število živine naslednje: 50.000 perutnine (zlasti štajerska kokoš), 15.000 goveje živine, 14.000 svinj, 3000 konj in 1700 ovac in koz. Čebelarstvo je na precejšnji višini in skoraj povsod razširjeno; število panjev znaša ca 2500. Vinogradi obsegajo 1628 ha (2.8% tal). V sami Celjski kotlini jih ni, pač pa so ponekod na gričevju. Večji gospodarski pomen ima vinogradništvo le v drameljski občini (7.3% vseh tal) in na sosednjem ozemlju proti Vojniku, kjer pridelujejo dobre vrste vina za prodajo. Žal se je posebno v z. delu sreza vsidrala samorodnica, ki se tu še danes širi. Celotni vinski pridelek v srezu je 1934 znašal 11.000 hl. Neprimerno večji pomen ima sadjarstvo, ki se v splošnem goji zelo racionalno, saj je s. stran celjskega sreza znana kot pokrajina sadjarskih strokovnjakov in drevesničarjev. Vseh sadnih dreves je ca 320.000. Med temi je 180.000 jablan ($^1/_{10}$ vseh jablan v banovini), nad 50.000 hrušk in prav toliko sliv, a ostalo so češnje in orehi.

Skoraj polovica sreza je pod gozdom (26.458 ha ali 45.9%), vendar ta v gospodarskem življenju večine prebivalstva nima posebnega pomena. Predvsem je važno to, da sama Celjska kotlina celo trpi pomanjkanje gozda (v obč. Sv. Peter je le 7%, v obč. Žalec celo samo 5% tal pod gozdom). Kjer pa ta v dolini bolj nastopa, se omejuje le na borne loge borovcev, ki spremljajo zlasti tok Savinje. Glavni in lepi gozdovi so torej potis-

njeni na hribovito obrobje na j., zlasti pa na s., in sicer na pobočje Stenice in Paškega Kozjaka (v dobrnski obč. zavzemajo gozdovi 68% ozemlja). Samo v teh krajih, kjer je poljedelstvo tako skromno, da je prebivalstvo navezano na kupovanje živil v dolini, ima izkoriščanje gozdov prvenstveni pomen. Tu so ob gorskih potokih vodne žage, vendar jih ne manjka tudi v sami Celjski kotlini, kamor seveda spravljajo les z oddaljenih, višjih predelov. Razen lesne industrije ima ponekod pomen tudi opekarstvo. Rudarstvo se omejuje le na pridobivanje rjavega premoga, ki ga kopljejo pri Zabukovici in Libojah. V srezu obsega močvirno in neplodno ozemlje 1824 ha (3.2% tal).

Celjski srez je prometno zelo dobro povezan. Od z. proti v. ga spaja savinjska železnica in glavna proga proti Mariboru (Polzela—Celje—Grobelno), od železnice pa izhaja cela vrsta dobrih cest, po katerih se vrši redni avtobusni promet z obrobnimi kraji v srezu (n. p. v Dobrno, na Vransko, v Sv. Pavel pri Preboldu), ali pa še dalje v sosednje pokrajine (v Vitanje, proti Podsredi, Mariboru in v Zgornjo Savinjsko dolino). Te prometne zveze zelo pospešujejo tujski promet, ki ima še lepe izglede v bližnji bodočnosti. Uvaževana letovišča so že sedaj Vransko, Braslovče, Sv. Pavel pri Preboldu, Vojnik, predvsem pa seveda Dobrna, ki ima značaj modernega, mednarodnega zdravilišča in letovišča.

Občina Braslovče

Preb. 2626, hiš 680, posest. 601, koč. 73, najem 35. Površina 4377 ha: njiv in vrtov ca 1012, trav. in paš. ca 1375, vinogradov ca 16, gozdov 1919, ostalo 55. Občina leži na desni strani Savinje; obsega z. del Spodnje Sav. dol. in del Dobrovelj. Ravninski svet je večinoma prodnat in se dviga v nižjih diluvialnih in višjih terciarnih terasah. Hribovito ozemlje je pretežno ilovnato. V Dobrovljah izvira več potokov, ki se združijo v potok Trnavco. Slednji se izliva v Boljsko. Nižavsko ozemlje kraj voda je navadno precej mokrotno; tu se razprostirajo obširni travniki. Le ozki pas ob Savinji je večinoma zarasel z logi borovcev in topolov. V ostalem je ravnina zelo rodovitna. Tu je eno najvažnejših jeder savinjskega hmeljarstva, ki daje prebivalstvu glavni dohodek. A tudi ostale gospodarske panoge se dobro uveljavljajo. Mnogo se pridela predvsem jabolk, ki se mestoma prodajajo v tujino. Tudi perutninarstvo in v zvezi s tem trgovanje z jajci daje lepe dohodke. Iz mnogih vasi prinašajo kmetijske proizvode na celjski trg. Vino se goji le tuintam v malenkostni meri. Marsikje prirejajo domači sadjevec. V ravnini je malo gozdov in morajo ondotni prebivalci les še kupovati. Z. del občine pa je skoro ves pod gozdom. Poleg iglastega drevja je tu tudi mnogo listovcev (bukve, hrasti, kostanji). Prebivalstvu teh krajev daje često les celo glavne dohodke. V Savinji in manjših potokih so predvsem postrvi, v Boljski tudi kleni in mrene. Občina je dobro naseljena. V ravnini so vasi večidel sklenjeno pozidane in imajo prostorne, higienično urejene hiše. V hribovju so mali zaselki. Nekateri kraji so radi zdrave sončne lege in bližine sveže Savinje primerni, da postanejo letovišča. Senčni sprehodi po Dobrovljah, ki imajo mnogo prirodnih lepot (jame s kapniki, lepe razgledne točke).

Braslovče, trg, 353-72-68-5-12. Sr du Celje 25 km, so fin Vransko 11 km, žel Polzela—Braslovče 2 km, žand zdr o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1804, 6 odd. Strok. nad. š., kmet. tečaji. Javna knjiž., SKJ z gled. odrom in orkestrom, ČD, Gas., Olepš. d., Pev. d., PSVD, Prosv. d. z domom in odrom, Strel. druž. Zdravnik, živinozdravnik. Nm 309 m. Trg leži ob potoku Trebniku na visoki terasi pod gozdnatimi Dobrovljami. V kraju je križišče ban. cest proti Letušu, Gomilskemu in Sv. Rupertu. Avtobusna zveza s Celjem in z Logarsko dolino. Lep glavni trg, snažne stavbe, mnogo cvetja. Zdravo podnebje. Peščen in ilovnat svet; zelo rodovitno. Kmetijstvo; največ hmelj, žito in krompir. Precej obrtnikov in trgovcev. Sirarstvo večinoma za dom. Sadjarstvo zelo razvito. V dobrih letinah prodajo do 3 vagone jabolk v razne kraje naše države. Perutninarstvo, največ štajerska kokoš. V okolici bujni gozdovi, zlasti borovci. Les pokupijo domači industrijci. V potokih goje postrvi. Kraj je priljubljeno letovišče. Lepi sprehodi. Izhodišče priljubljenih izletov na Goro Oljko (734 m, 2 uri), na Grmado (897 m, 2 uri), na Čreto (996 m, 2 uri) in k Sv. Urbanu (661 m, 2 uri), na Žovnek (1 uro) in na bližnjo Vinsko goro (Vinperk, 448 m, ½ ure). Kopališče v Savinji. Poldrugo uro od Braslovč proti Vranskemu je štiridelna Hlastejeva jama s kapniki.

Kraj je bil obljuden že v starem veku, o čemer pričajo izkopine v okolici. Srednjeveška naselbina sega najbrž že v 9. stol. Domneva se namreč, da so dobile B. svoje ime po slovenskem plemiču Preslavu ali Braslavu, mejnem grofu slovenskih dežel okoli 862. Zelo zgodaj je bila naselbina povzdignjena v trg. Kot tako jo omenja listina iz 1140. S tem je kraj dobil vse trške pravice in privilegije: tržani so si sami volili vsako leto trškega sodnika, ki jim ga je potrjeval sosednji Žovneški gospod. Trški sodnik je imel izključno pravico nižjega sodstva v trškem pomeriju, v katerem je bilo pod kaznijo prepovedano vsako vmešavanje Žovneških gospodov. Pozneje so dobili gospodje iz Žovneka vso oblast nad trgom. Braslovče z okolico so bile nekdaj last gornjegrajskih benediktincev. Po urbarju gornjegrajske gosposčine iz 1426 je bil v trgu sedež urada, ki so mu bili podrejeni sledeči kraji: Sv. Križ, Šešice, Sv. Lovrenc pri Preboldu. Ob Boljski, Loka, Gomilsko, Gorjakovo, Trnava, Glinje, Orla vas, Ob Savinji, Preserje, Rakovlje, Parižlje, Sp. in Zg. Gorče, Obramlje, Letuš, Ob Paki, Skorno, Prekopa, Zg. Ponikva, Gorica, Drešinja vas in Petrovče. V dobi madjarskih napadov se imele B. svoj strelski dvorec v obrambo proti Madjarom. Na dobo turških napadov spominja ohranjeno taborsko obzidje z enim stolpom okrog cerkve iz l. 1471. Večje elementarne nesreče v trgu so bile: požar, ki je 1600 vpepelil ves kraj, in kuga 1646 in 1680, za katero je pomrlo veliko tržanov. Zgodovinska znamenitost v trgu je še ohranjeno najstarejše trško poslopje Legant (Lehnhof), nekdaj lovski grad Celjskih grofov. Dva dvoglava orla na vrhu strehe pričata o nekdanjem sedežu sodišča v njem. Župnija Braslovče (dek. Braslovče, škof. lavant.) ima 2551 duš. Pokopališče. Prvotna žup. cerkev Vnebovzetja Marije Dev. je bila sprva zgrajena v gotskem slogu; zgodovinski viri jo omenjajo prvič že 1120 in nato 1255. L. 1600. je cerkev s trgom vred pogorela, nakar so (1604) sezidali sedanjo cerkveno stavbo. L. 1646. so ji prizidali kapelico sv. Sebastijana in sv. Roka v spomin na kugo v tem letu. V kapeli Žalostne Matere Božje je vidna letnica 1750. Konec 18. stol. so postavili novo zakristijo, zvonik in presbiterij. V novem glavnem oltarju, katerega je postavil Gallo iz Celja, je slika Layerja iz 1776. V cerkvi je bila 1428 sprva pokopana v ojstriškem gradu umorjena Veronika Deseniška, dokler niso njenega trupla prepeljali v Jurkošter. Braslovška prafara, imenovana prvotno »Marija na jezeru«, se prvič omenja kot župnija že 1440. L. 1173. se navaja prvi znani župnik Lambert. Prafara je bila zelo obsežna: segala je od Letuša do Brdnice pri Petrovčah ob Savinji, proti z. pa do Motnika in Menine. Župnija je mati sledečih sedanjih župnij: Gomilskega, Vranskega, Motnika, Sv. Pavla pri Preboldu, Sv. Jurija ob Taboru, Trbovelj, Marije Reke in Griž. Cerkveno je pripadala prafara oglejskemu patriarhu, odnosno savinjskemu arhidiakonu, ki je bil navadno gornjegrajski prior. Od 1461 je bila župnija podrejena ljubljanski in od 1787 lavantinski škofiji. Od 1797 je tu sedež dekanije. Patronatske pravice nad župnijo je podelil oglejski patriarh 1237 Konradu I. Žovneškemu. Da pa zadostijo za vse krivice, ki so jih prizadeli gornjegrajskemu samostanu, so se Žovneški gospodje odrekli patronatskim pravicam že 1278, definitivno pa 1332, s čimer je bila prafara inkorporirana temu samostanu. Od 1461 pa do danes so patroni župnije ljublj. škofje. Protestantizem se je začel širiti v braslovški župniji konec 16. stol. Kroniko je začel pisati kanonik in dekan Jakob Bohinc 1881. Njegovi nasledniki jo redno nadaljujejo. Tu rojeni: Globočnik Felicijan (1810—1873) župnik, prev. K. Šmida, sotr. Slomškov pri zabav. in pouč. knjižnici, pesmi v Ahacljevi zbirki in Drobtinicah.

Dobrovlje, 254-52-52-0-0. Sr du Celje 31 km, so fin Vransko 8 km, žel Polzela—Braslovče 11 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 6 km. Nm povpr. 750 m. Hribovita lega, več raztresenih zaselkov, kamor drži iz Braslovč 9 km dolga obč. pot. Dostopno z vozom. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo, a predvsem gozdarstvo. Borovci, smreke, jelke, hrasti in kostanji. Dober les za deske, hlode in drva. Izvoz lesa v Avstrijo in Italijo. Mnogo goje štajersko kokoš. Tudi razvita svinjereja. Čebelarstvo, nekaj vinogradov. V bližini manjše podzemeljske jame z lepimi kapniki in redkimi jamskimi hrošči. Podr. cerkev sv. Janeza in Pavla se prvič omenja 1545.

Glinje, 48-11-11-0-0. Sr du Celje 22.8 km, so fin Vransko 10 km, žel Polzela—Braslovče 3.5 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 2.2 km. Nm ca 295 m. Vas ima nekoliko vzvišeno lego ob obč. poti ½ km od ban. ceste pri Kamenčah. Dostopno z vozom. Trgovanje s hmeljem in lesom. Tu rojen 1865 dr. Korun Valentin, šolnik, pisatelj. Živi v Ljubljani kot upok. gimn. ravnatelj.

Gornje Gorče, 86-23-20-3-0. Sr du Celje 23.5 km, so fin Vransko 13.5 km, žel Polzela—Braslovče 3 km, zdr žand o pTt š žup Braslovče 1.5 km. Nm ca 310 m. Lega kraj Dobrovelj na visoki terasi ob obč. poti ½ km zah. od Malih Braslovč. Dostop z vozom. Gojenje hmelja, žita in krompirja, dobro razvita živinoreja. Obilo jabolk; domači sadjevec. Nekaj vinogradov. Trgovanje z lesom.

Kamenče, 97-20-17-3-0. Sr du Celje 23 km, so fin Vransko 10 km, žel Polzela—Braslovče 3.5 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 2 km. Gas. z gledal. odrom. DKfid. Nm ca 300 m. Leže na zahodnem robu Spodnje Savinjske doline ob ban. cesti Braslovče—Gomilsko. Hmelj, žito, krompir. Zelo razvita živinoreja in sadjarstvo. Domači sadjevec. Izbrana jabolka prodajo v Celje in Ljubljano. Listnati gozdovi. Tu rojen Baš Franjo (r. 1899), ban. arhivar v Mariboru, geograf, etnograf, zgodovinar in arheolog.

Letuš, 387-101-95-6-3. Sr du Celje 27 km, so fin Vransko 18 km, žel pTt Šmartno ob Paki 2 km, žand zdr o žup Braslovče 5 km, š v kraju, ust. 1897, 2 odd. Bral. d., Gas. z gled. odrom, PRK PJS. Nm 342 m. Krasna lega ob Savinji, kjer vstopa reka iz soteske v Spodnjo Savinjsko dolino. Tik za vasjo se dvigajo gozdnate Dobrovlje. H kraju spadajo zaselki Černevc, Gosivjak, Hrašan, Korant, Kugla, Slatine in Teleb. V vasi je križišče ban. cest proti Braslovčam, Šmartnu ob Paki in Mozirju. Avtobusna zveza s Celjem, Šmartnom ob Paki in s kraji v Zgornji Savinjski dolini. Prodnato, srednje rodovitno. Veliki nasadi hmelja. Razvita živinoreja in sadjarstvo. Domači sadjevec. Več čebelarjev. Lepi borovi in bukovi gozdovi. Postrvi v Savinji. V kraju je precej obrtnikov in trgovcev. Trgovanje zlasti s hmeljem in lesom. Pomemben je izvoz svinj v Avstrijo in Italijo. Zelo prijeten kraj za letoviščarje; tujske sobe. V kraju so odkopali rimske napisne kamne. Pri Letušu je imel v 9. stoletju svoj grad Braslav, mejni grof slovenskih dežel. Sledovi gradu, ki ga ljudstvo imenuje Trebinjšček ali trebinjski grad, so še ohranjeni. Podr. cerkev sv. Janeza se omenja šele 1545. Prižnica in oba stranska oltarja sta iz srede 19. stol., v tem času je bil tudi stari glavni oltar prenovljen. V cerkvi so po tradiciji taborili Turki.

Male Braslovče, 126-31-28--3-0. Sr du Celje 26 km, so fin Vransko 12 km, žel Polzela—Braslovče 3 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 1.5 km. Nm ca 305 m. Leže v ravnini blizu Savinje na križišču ban. cest, ki držé v Parižlje, Braslovče in Letuš. Prodnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo (hmelj), pridelovanje jabolk, čebelarstvo, v malem obsegu vinogradništvo. Postrvi v Savinji, več mlinov.

Orla vas, 140-38-34-4-2. Sr du Celje 20 km, so fin Vransko 11 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 6 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 5 km, š v kraju. Šola ust. 1899, 2 odd. 2 javni knjiž., kmet. nad. teč. PRK, PJS, SKJ, DKfid, Pev. d., Prosv. d. z gled. odrom, Gas., PSVD. Nm ca 285 m. Leži v ravnini blizu desnega brega Savinje kraj ban. ceste Sv. Rupert—Parižlje. Kmetijstvo, sadjereja, zelo razvito perutninarstvo in nekaj čebelarstva. Domači sadjevec. Izvoz hmelja, izbranih jabolk in svinj v tujino. Pletenje košar in stolov za domače potrebe in prodajo. Kopališče v Savinji.

Parižlje, 113-39-30-10-6. Sr du Celje 23 km, so fin Vransko 13 km, žel Polzela—Braslovče. 0.5 km, žand zdr o pTt žup Braslovče 2 km, š Braslovče 1.5 km. Gas. Nm 300 m. Ravninska lega na desnem bregu Savinje na križišču ban. cest proti Letušu, Sv. Rupertu in Polzeli. Most čez reko. Kmetijstvo, zlasti hmelj, perutnina in sadje; industrija platna. V bližini gozdovi z borovci, smrekami, kostanji in hrasti. Letno prodajo do 4 vagone izbranih jabolk v razne kraje naše države. Kopališče v Savinji; izdaten ribolov.

Podgorje, 116-21-18-2-1. Sr du Celje 31 km, so fin Vransko 17 km, žel pTt Šmartno ob Paki 3.5 km, žand zdr o žup Braslovče 6 km, š Letuš 1.5 km. Nm ca 340 m. Vas leži 1 km sz. od Letuša ob obč. poti na vznožju strmih Dobrovelj blizu Savinje. Dostop z vozom. Ilovnat in prodnat svet. Hmeljarstvo, sadjereja in gozdarstvo. Domači sadjevec, neznatno pridelovanje vina. Živinoreja, zlasti perutninarstvo. V okolici lepi bukovi in smrekovi gozdovi.

Podvrh, 325-107-90-17-0. Sr du Celje 25 km, so fin Vransko 17 km, žel Polzela—Braslovče 4 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 2 km. Nm 321 m. Hribovita lega na vzhodnem vznožju Dobrovelj. Zelo raztreseni zaselki Obramlje, Podgrad, Podvež, Podvrh, Puščaki, Šmartno, Vrtoglav in Žovnek. Dostop po obč. potih 2—5 km od Braslovč mogoč z vozom. Ilovnato, srednje rodovitno. Iglasti in listnati gozdovi. Kmetijstvo, sadjereja, čebelarstvo, precej vinogradov. Trgovanje z lesom. Zgodovinska znamenitost kraja je grad Žovnek. Prvotni grad je stal na strmi skali jz. od Braslovč. Danes je v razvalinah; ohranjen je samo še okrogli stolp. Grad je bil prvotno last Žovneških gospodov, poznejših Celjskih grofov. Žovneški nastopijo prvič v zgodovini z Gebhardom I. Žovneškim (1130 in 1144) in nato z Leopoldom I. (1146). Grad sam se prvič omenja 1173, ko je bil že v rokah Gebharda II. Njegovega sina in naslednika Konrada I. je oglejski patriarh obdaroval 1237 s patronatom nad braslovško župnijo in 1241 še s številnimi fevdi. Sinovi Konrada I. (umrl med 1241 in 1255): Gebhard III. (umrl 1291), Konrad I. (umrl 1262), Leopold III. (umrl 1286) in Ulrik I. (umrl med 1314 in 1318), so stopili v rodbinske zveze s tedaj močnimi Pfannberškimi, Vovbrškimi, Ptujskimi in Marenberškimi gospodi, s katerimi so 1262 sklenili medsebojno dedno pogodbo. Bratje Žovneški so bili v vednem sporu z gornjegrajskim samostanom, katerega odvetniki so bili. Radi velikih krivic, ki so mu jih prizadeli, so po razsodbi oglejskega patriarha izgubili 1261 odvetništvo nad samostanom. V enako sovražnih odnošajih so živeli tudi z žičkim, jurkloštersкim in studeniškim samostanom. Ulrik I., ki je preživel vse tri brate, je sklenil 22. aprila 1308 prvo dedno pogodbo s Habsburžani, in sicer z vojvodom Friderikom, ki mu je izročil svojo rodbinsko posest, nakar jo je sprejel od vojvode kot pravi fevd. Ulrikov sin Friderik je postal prvi močnejši Žovneški gospod. L. 1322. je nasledil posestvo svojih sorodnikov, grofov Vovbržanov, ki so tedaj izumrli. S tem je dobil posestva v Savinjski in Šaleški dolini: Mozirje in Šoštanj. Pomembna je tudi njegova pridobitev celjskega gradu (1331 do 1333). Z gornjegrajskim samostanom je živel v prijateljskih odnošajih, zato je 1326 zopet dobil odvetniške pravice. Njim se je pa odrekel 1361 in zadržal samo še krvno sodstvo. Tudi patronat nad braslovško župnijo je odstopil končno 1332 temu samostanu. L. 1341. je bil Friderik Žovneški, sedaj že Celjski, povzdignjen v grofovski stan. Celjski grofje, še vedno lastniki Žovneka, so od sedaj stolovali v celjskem gradu. Grad Žovnek je po smrti zadnjega Celjana (1456) prešel v roke cesarja Friderika III. Habsburžani so od sedaj postavljali na gradu svoje oskrbnike ali najemnike, ki so se precej naglo menjali. Med 1599 in 1601 je postal prvi pravi grajski posestnik Adam Schrott, ki je bil luteran; pri njem se je mudil protestantski predikant Ivan Dobransky. L. 1635. so kmečki uporniki zavzeli in izropali grad. Ponovno so se uprli 1674 in 1675. Grajski posestniki so se tudi poslej naglo menjali. L. 1816. je bil zgrajen v bližini nov žovneški grad, po tedanjem lastniku nazvan grad Ruhethal. Stari grad je začel propadati. Sedanji lastnik Ruhethala je industrijalec Westen iz Celja. Grad je bil v zgodovini pomemben tudi kot sedež privilegiranega deželskega sodišča za ozemlje, ki je segalo do Savinje in Boljske, do gradu Vrbovca, Črete in Čepelj. Posebno velik teritorij je pripadal sodišču okoli 1700, ko je bilo združeno z Mozirjem. Braslovške žovneške vislice so stale blizu Gomilskega na Visliškem hribu med Dragopoljem in Resano. Ta kraj se še danes imenuje »na Gavgah«. Podr. cerkev sv. Martina v zaselku Šmartnu je že od nekdaj znana božja pot. Prvič se omenja 1545. Romansko cerkveno stavbo so večkrat prenovili, zadnjič 1897.

Poljče, 67-13-12-0-0. Sr du Celje 22 km, so fin Vransko 10 km, žel Polzela—Braslovče 3 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 3 km. Nm ca 290 m. Ravninska lega ob potoku Trebniku. Skozi vas drži iz Parižlja 1 km dolga obč. pot. Dostop z vozom ali avtom. Trgovanje s hmeljem, jabolki in živinorejskimi proizvodi.

Preserje, 103-20-18-2-1. Sr du Celje 26 km, so fin Vransko 12 km, žel Polzela—Braslovče 2.5 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 0.8 km. Nm ca 305 km. Leži vzhodno od Braslovč na desnem bregu Savinje ob ban. cesti Parižlje—Male Braslovče. Pridelovanje hmelja, krompirja in fižola za prodajo. Izdatna sadjereja. Žaga na električni pogon. V dobrih letinah gre veliko jabolk, češpelj in češenj na celjski trg.

Rakovlje, 154-43-35-8-3. Sr du Celje 25 km, so fin Vransko 11 km, žel Polzela—Braslovče 2 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 0.2 km. Nm ca 305 m. Leži kraj Braslovč ob ban. cesti Braslovče—Parižlje. Kmetijstvo, več obrtnikov, izdelovanje opeke. Trgovanje s hmeljem in izbranimi jabolki. V kraju je obstajal dvorec gospodov Žovneških, ki so se mu 1286 odrekli v korist gornjegrajskega samostana.

Spodnje Gorče, 115-22-23-2-0. Sr du Celje 20 km, so fin Vransko 9 km, žel Polzela—Braslovče 4 km, žand zdr o pTt š žup Braslovče 2 km. Nm ca 310 m. Leži v ravnini ob ban. cesti Braslovče—Gomilsko. Prevladuje ilovnat svet. Kmetijstvo, sadjereja, malenkostno pridelovanje vina. Iglasti in listnati gozdovi. Prodaja hmelja in lesa. Tu rojen Baš Lovro (1849 do 1924), politik in žurnalist, gl. urednik celjske »Domovine«, sotrudnik drugih listov, narodni borec štaj. Slovencev.

Sv. Matevž, 147-26-24-2-2. Sr du Celje 21 km, so fin Vransko 6 km, žel Polzela—Braslovče 3 km, žand zdr o pTt Braslovče 5 km, š žup Gomilsko 0.5 km. Nm 324 m. Leži na mali vzpetosti nad potokom Boljsko ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri

Gomilskem. Dostop tudi z avtom. Kmetijstvo, lesna obrt in industrija. Odkrit rimski napisni kamen z ornamenti priča o nekdanjem rimskem gospodstvu v teh krajih. Zgodovinska znamenitost je grad Štrovsenek ali gomiljska graščina. V 15. stol. je bil last cesarja Friderika III., ki je prihajal sem na lov. Cesar je izročil grad 1467 v oskrbo Juriju Leisserju, ta pa žovneški graščini. Od 1578—1590 je bil grajski lastnik prirodoslovec Jakob Strauss, po katerem se grad od 1585 imenuje Straussenegg ali Straussenhof. Pozneje je šel grad s kupnimi pogodbami skozi več rok. Končno je pripadel neki hrvatski banki, ki je veleposestvo razkosala in razprodala. Sedanji lastnik je lesni trgovec in posestnik I. Čmak. V gradu je razkošen salon s krasno lončeno pečjo. Znameniti so tudi izredno lepi kamni. Sledovi požiga gradu izza dobe turških napadov se dajo še opaziti. Meje nekdanjega grajskega pomerija so točno navedene v žovneškem urbarju iz 1629. Mala cerkvica tik gradu je iz 17. veka. Podr. cerkev sv. Matevža blizu Štrovseneka se prvič omenja 1597. Od prvotne gotske arhitekture se je ohranil glavni portal in kor. Glavni oltar je iz 1795. L. 1843. so cerkev obokali. Do 18. stol. je služila cerkev za grajsko kapelo.

Sv. Rupert, 106-23-19-4-2. Sr du Celje 18 km, so fin Vransko 10 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 9 km, žand zdr o Braslovče 6 km, š Orla vas 1 km, pT žup Gomilsko 1 km. Nm 281 m. Leži v ravnini kraj drž. ceste Celje—Ljubljana in ob ban. cesti, ki se tu odcepi proti Braslovčam. Avtobusna zveza s Celjem in Vranskim. Kmetijstvo, zlasti hmelj; pridelovanje žlahtnih jabolk in nekaj malega vina. Domači sadjevec. Manjši iglasti in listnati gozdovi. Trgovanje s hmeljem, jabolki in z živinorejskimi proizvodi. Več obrtnikov. Podr. cerkev sv. Ruperta »na polju« se imenuje prvič 1391. L. 1847 je bila povečana in obokana. Pokopališče.

Topovlje, 80-18-16-4-5. Sr du Celje 31 km, so fin Vransko 14 km, žand zdr o pTt žup Braslovče 3 km, žel Polzela—Braslovče 1.5 km, š Orla vas 0.5 km. Gas. Nm ca 290 m. Leže blizu desnega brega Savinje kraj ban. ceste Sv. Rupert—Braslovče. Prodnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo, zlasti hmeljarstvo in sadjereja. Letna prodaja do 2 vagona izbranih jabolk v razne kraje naše države. Manjši gozdovi z borovci, smrekami, kostanji in hrasti. Pletarstvo, izdelovanje košev. Kopališče v Savinji, izdaten ribolov. Zgodovinsko znamenita je stara kapelica iz 13. stol., ki stoji ob ban. cesti.

Občina Dobrna

Preb. 1856, hiš 384, posest. 133, koč. 197, najem. 63. Površina 3168.68 ha: njiv in vrtov 447, trav. in paš. 484, vinogradov 13.75, gozdov 2146.25, ostalo 77.68. Občina leži v najsevernejšem delu celjskega sreza in obsega pretežno gorato ozemlje. Pripada ji mala kotlina ob potoku Dobrnici, sosednje nižje hribovje in celotno južno pobočje mogočnega Paškega Kozjaka, ki se najviše dviguje v 1273 m visokem Basališču. Ker zapira Kozjak dostop mrzlim severnim vetrovom proti j., imajo nižji deli občine zelo ugodne podnebne razmere in dobre življenjske pogoje. Tod so vse kmetijske panoge dobro razvite. Pridelujejo se vse vrste žita in krompir, dobro rodi sadje, v mali meri se goji tudi vinska trta, ki daje bela in rdeča vina. Tudi živinoreja je na precejšnji višini. Predvsem pa se razprostirajo zlasti v bolj hribovitih krajih bujni gozdovi (bor, smreka, bukev), ki pokrivajo kar ²/₃ dobrnske občine. Žagarstvo in ogljarstvo, trgovina z lesom. Kmetijski proizvodi se v precejšnji meri vnovčijo v Dobrni, ki je zaradi ondotnih toplih izvirkov zelo uvaževano zdravilišče in poleg Celja najvažnejša tujsko-prometna postojanka tega sreza. Nekaj km s. od Dobrne so na več mestih odkrili manjša ležišča rjavega premoga.

Brdce, 170-25-17-6-2. Sr so du žel Celje 21 km, zdr fin Vojnik 12.7 km, žand o pTt š žup Dobrna 8 km. Nm ca 840 m. Zelo hribovita lega; raztresene kmetije pod Paškim Kozjakom (1273 m). H kraju spada zaselek Les. Dostop po obč. poti 6 km od Dobrne le z vozom. Kmetijstvo, zlasti svinjereja in ovčarstvo. Veliki gozdovi (bor, smreka, bukev). Drvarstvo, ogljastvo, apnenice, prodaja lesa večinoma v Celje. Volneni izdelki in raševina za domače potrebe.

Dobrna, 271-64-17-35-11. Sr so du žel Celje 18.3 km, zdr fin Vojnik 10 km, žand o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1860, 5 odd. PRK, PJS, Ml. j., RK, Strel. družˇ., Gas., Pev. d. »Venček«, Bral d., Gled. ljud. oder. Zdravnik v seziji. Nm 374 m. Kraj leži v mali prijazni dolini med gozdnatim gričevjem, na j. vznožju Paškega Kozjaka (1273 m). Dostop po ban. cesti Nova Cerkev—Dobrna. Avtobusna zveza s Celjem. Zavarovana lega proti s., blago, poleti sveže podnebje; čist zrak, brez prahu in megle. Bujna vegetacija, bogata flora. Kmetijstvo, gozdarstvo, razni trgovci in obrtniki. Razvito sadjarstvo. Na prisojnih pobočjih gričev vinogradi. Volneni izdelki za domače potrebe. Postrvi in krapi v potoku Dobrnici, ki izvira na Kozjaku in se pri Novi Cerkvi izliva v Hudinjo. Mnogo tujskih sob. Pol km s. od vasi poznane, že nad 500 let stare toplice Dobrna (353 m), zdaj v oskrbi banovine. V bližini izvir Topliškega potoka, ki se pod vasjo združi z Dobrnico. Indiferentni radio-aktivni topli izviri (37° C), ki vsebujejo obilo ogljikove kisline. V Toplicah izvir hladne pitne vode, ki vsebuje mnogo železa. Tople in hladne kopeli. Zdravljenje ženskih bolezni, bolezni srca, jeter, živčnih bolezni itd. Kopališke zgradbe in vile, krasen park, velika snaga. Velik poset bolnikov in letoviščarjev iz vseh delov naše države in iz tujine. Letni obisk 1500—3000 gostov. Lepe izletne točke, mnogi razgledni holmi v okolici. Markirane poti na Kačji ali Stari grad (516 m, ¾ ure), k Št. Janžu na Vinski gori (473 m, 1¼ ure), k Sv. Miklavžu (431 m, ½ ure), na grad Lemberk (370 m, ¼ ure), na Aleksandrov vrh (607 m, ¾ ure, krasen razgled), v Zlodejev graben, po katerem se vije Dobrnica (1 uro), na Sv. Jošt na Kozjaku (1063 m, 3 ure). Hallstattske izkopine in hrib Gradišče nad Dobrno pričajo o ilirski naselbini v tem kraju. L. 1829. odkopan lonec s 500 keltskimi novci pa kaže, da je bil kraj obljuden tudi v keltski dobi. Iz odkritih rimskih reliefnih kamnov domnevamo nadalje, da so že Rimljani poznali tople zdravilne vrelce. V srednjem veku se omenja Dobrna v virih že 1147. Topli vrelci, radi katerih je kraj kmalu zaslovel, se pa navajajo prvič 1428. Urbar Franca pl. Neuhaus omenja 1532 kot najemnika toplic Blaža Schlosserja. Prvi znani lastnik toplic in gradu — do 1847 so bili namreč lastniki isti — pa je bil Ivan Franc Dobrnski, ki se omenja šele 1582. Prvo kopališčno poslopje je bilo zgrajeno 1612 na prošnjo zemljiške gosposke in celokupnega prebivalstva celjske četrti. L. 1613. je kupil toplice Ivan Kačnik. Njegov brat Matija je dal popraviti kamenit bazen in zgraditi novo poslopje za goste. Poslej je Dobrna še večkrat menjala gospodarje. L. 1847. je kupil toplice — brez gradu — Ivan grof Hoyos, ki jih je 1858 temeljito preuredil in zgradil velika nova zdraviliška poslopja. Od 1859 je bilo zdravilišče last štajerske dežele. Po prevratu so ga moderno preuredili. Danes je last dravske banovine. Župnija Dobrna (dek. Nova cerkev, škof. lavant.) ima 1640 duš. Pokopališče. Župna cerkev Marijinega Vnebovzetja se prvič omenja 1567. Od prvotne cerkve, ki je bila zidana v 12. stoletju, nam je ohranjen samo še presbiterij. Novo sedanjo cerkveno stavbo so zgradili 1844. L. 1846. jo je posvetil škof Slomšek. Prvotno se je cerkev imenovala »Marija ob jezeru«. Cerkev je bila prvotno podružnica prafare Nove cerkve. Samostojno župnijo je ustanovil 1628 strassburški kapitelj na Koroškem, ki še vedno izvršuje patronatske pravice nad župnijo. L. 1787. se je izločila iz župnije novoustanovljena kuracija Sv. Jošt na Kozjaku. Do 1787 je bila župnija podrejena komisariatu v Novi cerkvi in goriški nadškofiji, nato pa lavantinski škofiji.

Gorica, 142-35-6-25-4. Sr so du žel Celje 17.3 km, zdr fin Vojnik 9 km, žand Dobrna 1 km, o 0 km, pTt š žup Dobrna 2 km. Nm ca 450 m. Razložena vas po pobočju Vinskega vrha (569 m) ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Pristovi. K vasi spada zaselek Vinski vrh. Izvoz jabolk, prodaja lesa. Sobe za tujce.

Klanec, 371-82-16-58-18. Sr so du žel Celje 20 km, zdr fin Vojnik 11 km, žand o pTt š žup Dobrna 2 km. Nm ca 420 m. Razložena vas leži po hribovju 2 km s. od Dobrne ob obč. poti. Dostop z vozom. H kraju spadata zaselka Kladje in Stanetina. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo. Volneni izdelki za domače potrebe. Pridelovanje belega in rdečega vina, ki ga prodajo nekaj v okolico. Izvoz raznega sadja. Manjše množine lesa pokupijo trgovci. Na severnem koncu vasi manjši premogokop (rjavi premog), čigar lastnik je d. d. »Mirna« iz Zagreba. Rudnik zdaj ni v obratu.

Loka, 66-11-7-2-2. Sr so du Celje 21 km, žel Velenje 10 km ali Celje 21 km, zdr fin Vojnik 12 km, žand o pTt š žup Dobrna 3 km. Nm ca 650 m. Lega v gorski kotlini med gozdnimi pobočji ob obč. poti 3.5 km od Dobrne. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, izkoriščanje gozdov.

Lokovina, 173-32-18-10-4. Sr so du Celje 20 km, žel Velenje 8 km ali Celje 20 km, zdr fin Vojnik 10 km, žand o Dobrna 3 km, pTt š žup Dobrna 2 km. Nm ca 400 m. Razložena vas kraj ban. ceste Dobrna—Črna in po sosednem gričevju. H kraju spadajo zaselki Novi grad, Srebotno in Stari grad. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo (jabolka in hruške). Prodaja malih množin lesa. Dobro opremljene tujske sobe. Nad s. koncem vasi na razglednem griču razvaline starega dobrnskega gradu, zvanega Kačnik ali Schlangenburg. Prvi znani grajski lastniki z okolico so bili grofje Breže-Seliški, okoli 1100 pa bavarski grofje Bogen, ki izhajajo iz rodu pl. Heme Breže-Seliške. Ti so prodali 1147 svoja posestva z gra-

dom krški škofiji, lastnici Vitanja. Krški škofje so dajali grad v fevd. Kot njihovi vazali se javljajo v 15. stol. Celjski grofje, ki so tu postavljali svoje ministeriale — gospode Dobrnske. Ti so gospodarili na gradu tudi po 1456, ko je rod Celjanov izumrl. Rodbina pl. Dienersberg je 1772 stari razpadajoči grad podrla in je pod njim v dolini ob cesti v Vojnik zgradila 1773 Novi grad, ki je še danes ohranjen in obljuden. Zdaj ga poseduje Goll-Kompoš.

Parovž, 88-14-5-6-3. Sr so du žel Celje 22 km, zdr fin Vojnik 12 km, žand o pTt š žup Dobrna 4 km. Nm ca 600 m. Raztresene kmetije v zelo hribovitem terenu. Dostop po obč. poti 5 km severno od Dobrne možen z vozom. Kmetijstvo in lesna industrija. Razvita svinjereja in ovčarstvo. Več žag v romantičnem Zlodejevem grabnu, po katerem teče Dobrnica. Tu stoji tudi svoj čas močno obiskovani Zlodejev mlin. Volneni izdelki in raševina za domače potrebe. Privatna planinska koča (last. Lednik) 3 km od Dobrne.

Pristova, 109-25-9-12-4. Sr so du žel Celje 19 km, zdr fin Vojnik 10 km, žand o pTt š žup Dobrna 2 km. Nm ca 360 m. Vas leži na križišču ban. cest proti Dobrni, Črni in Novi cerkvi. Hiše deloma po sosednjih gričih. Avtobusna zveza z Dobrno in Celjem. H kraju spadata zaselka Hoste in Plate. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in gozdarstvo. Domači sadjevec. Žaga in mlin ob Dobrnici. Manjše množine lesa pokupijo bližnji trgovci. Južno od vasi Aleksandrov vrh (607 m, ½ ure, krasen razgled), ki ga zelo obiskujejo letoviščarji iz Dobrne.

Sv. Jošt na Kozjaku, 181-26-20-4-2. Sr so du Celje 30 km, zdr fin Vojnik 20 km, žand o Dobrna 12 km, žel Dolič 12 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1900, 1 odd. Nm 1063 m. Zelo hribovita lega na pobočju Paškega Kozjaka (1273 m) ob obč. poti, 12 km od Dobrne. Raztresene kmetije. Zdravo gorsko podnebje, veliki gozdovi (smreka, bor, bukev). Z. nad cerkvijo razgledni vrh Špik (1107 m), na katerem je tromeja celjskega, konjiškega in slovenjgraškega sreza. Tu so 1931 zgradili Čarfov razgledni stolp. Velik obisk turistov. Markirana pot iz Dobrne. Gospodarstvo kot Brdce. Odkrita ilirska naselbina in izkopani predmeti iz hallstattske dobe. Župnija Sv. Jošt na Kozjaku (dek. Nova cerkev, škof. lavant.) ima 660 duš. Župna cerkev sv. Jošta. Prvotna zelo stara cerkev sega v 13. ali 14. stol. Sedanja cerkvena stavba je iz 1884. Cerkev je bila sprva podružnica prafare Nove cerkve, od 1628 pa dobrnske župnije. Iz slednje se je izločila 1787 kot novoustanovljena kuracija.

Vrba, 124-35-10-19-6. Sr so du žel Celje 18 km, zdr fin Vojnik 9 km, žand o pTt š žup Dobrna 3 km. Nm ca 420 m. Hribovita lega z. od Dobrne ob obč. poti 2 km od ban. ceste. K vasi spada zaselek Cirkovce. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Pridelovanje belega in rdečega vina, ki se večinoma porabi doma. Prodaja manjših množin lesa bližnjim trgocem. Izvoz jabolk.

Zavrh, 161-35-8-20-7. Sr so du žel Celje 19 km, zdr fin Vojnik 10 km, žand o pTt š žup Dobrna 3 km. Nm 431 m. Raztresene hiše po gričevju ob obč. poti 3 km od ban. ceste pri Dobrni. K vasi spada zaselek Rače. Manj rodovitno. Gospodarstvo kot Vrba. Zgodovinska znamenitost je grad Dobrnica ali Guttenegg, ki stoji v ravnini ob potoku Dobrnici. Grad nima nikakršnih utrdb, vendar je bil skozi stoletja sedež imenitne gospoščine. Sedanje grajsko poslopje je iz novejšega časa. Domneva se, da je stala na Gradišču — holmu, ki leži jv. od Sv. Miklavža — konjušnica nekdanje stare Dobrnice. Grad se prvič omenja že 1055. V 14. stol. je bil last gospodov Dobrnskih. Pozneje so ga dobili v last deželni knezi, ki so postavljali tu svoje oskrbnike. Od 1851 so bili grajski lastniki grofje Kolovrat Liebsteinski; ti so ustanovili v njem pivovarno. L. 1857. je kupila Dobrnico premogokopna družba Reiter. Ta je začela v okolici kopati premog. Danes je grad last banovine, ki ga uporablja za zdraviliško poslopje. Podr. cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1567. Na j. zunanji strani je vzidan marmornat rimski votivni kamen. Cerkev je bila v dobi jožefinskih reform opuščena, a so jo 1862 prenovili. Najstarejši njen del je presbiterij. Blizu cerkve je nekdaj stal grad Schrottenegg, ki pa o njem ni več sledu.

Občina Dramlje

sedež Laze

Preb. 1804, hiš 438, posest. 144, koč. 158, najem. 71. Površina 2948.19 ha in sicer v ha: njiv in vrtov 545.86, trav. in paš. 718.33, vinogradov 216.52, gozdov 1384.35, ostalo 83.13. Občina se razprostira v. od Vojnika po močno razgibanem gričevju, ki doseza najvišje vrhove prav na s. (do 600 m abs. višine). Proti j. se pokrajina sicer znižuje, vendar se tu in tam dviguje više kak posamičen vrh, ki nudi kljub svoji skromni višini prav lep razgled po daljni okolici. Pokrajino preprezajo dolinice, po katerih se vijejo potoki, pritekajoč zlasti s s. in sv. Ob njih so mlini. V nižjih legah je svet ponekod močvirnat. Jv. stran občine ima cel niz ribnikov; tu goje krape in razne druge ribe. Tla so ilovnata, deloma peščena in srednje rodovitna. Na prisojnih rebrih gričev so obsežni vinogradi, katerih trta daje izvrstna vina. Prideluje se laški rizling, burgundec, traminec, silvanec, šipon, modra frankinja itd. Največ vinogradov je v najvišjem s. delu občine (Pletovarje in Gruše) in j. od tod na pobočju griča Sv. Uršule (464 m), sicer pa so razširjeni skoraj povsod. Povprečni letni vinski pridelek znaša 3000 do 4000 hl, kar je mnogo več kot kjerkoli v celjskem srezu. Vzporedno z vinogradništvom se goji racionalno sadjarstvo, ki daje vse vrste žlahtnega sadja. Njegov povprečni letni pridelek se ceni na ca 300.000 kg. Pri tem pa se ne zanemarjajo druge gospodarske panoge. Poljedelstvo daje vse vrste žita in mnogo krompirja; slednjega nekaterim ostaja za prodajo. Pomembna je tudi živinoreja in se proda mnogo svinj, perutnine, jajc in mleka. Končno donaša mnogim precej tudi lesna trgovina, saj je skoraj polovica občine pod gozdno odejo (smreka, jelka, bor, hrast, bukev itd.). Nekateri se bavijo z umnim čebelarstvom. Gospodarsko teži občina na Sv. Jurij pri Celju in na Celje, kamor največ prodaja presežek svojih pridelkov. Prometno os pokrajine tvori ban. cesta Sv. Jurij—Žiče. Od nje se odcepijo stranske poti. Občina je precej enakomerno naseljena, nima pa nikjer večjih sklenjeno zidanih vasi, temveč je vsa v zaselkih ali samotnih kmetijah. Hiše leže navadno vstran od voda na pobočjih gričev. Zadnja desetletja ni prebivalstvo številčno nič napredovalo. Prvi znani lastnik močvirnatih Dramelj s 50 ribniki je bil žički samostan, ki je imel tu celo svoj urad. Posestva tega urada so mu podarili gospodje Vojniški, Lemberški, Rogaški in Žovneški. V 14. stol. so bili lastniki j. dela drameljske župnije Celjski grofje. Kraj se omenja 1451. V začetku 19. stol. se je v kraju ustanovila steklarna. Steklo so izvažali predvsem v Italijo.

Bezovica, 50-11-4-4-2. Sr so du Celje 13.8 km, žand fin š žup Vojnik 5.5 km, zdr žel Sv. Jurij pri Celju 24 km, o p Dramlje 7 km. Nm ca 350 m. Dostop z vozom po obč. poti 5½ km od ban. ceste pri Sv. Ilju. Valovita pokrajina. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Pridelovanje raznih vrst boljšega vina. Nekaj čebelarstva. Mešani gozdovi. Trgovanje s sadjem, živino, v manjši meri tudi z vinom in lesom.

Gabrovec, 67-14-5-6-3. Sr so du žel Celje 16.8 km, žand fin pTt š žup Vojnik 8.5 km, zdr Sv. Jurij pri Celju 21 km, o Dramlje 5 km. Nm ca 380 m. Vas leži v valoviti pokrajini ob obč. poti 4 km od ban. ceste Sv. Jurij—Žiče. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Zlasti trgovanje s sadjem. Letno prodajo ca 700 m³ lesa.

Grušče, 77-26-4-12-4. Sr so du Celje 14.7 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 12 km, o p š žup Dramlje 5 km. Nm ca 500 m. Hribovita lega ob obč poti 1 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Manj rodovitno. Kmetijstvo in vinogradništvo (letna produkcija 400—500 hl vina).

Hrastnik, 41-8-3-4-2. Sr so du žel Celje 18.3 km, žand fin žup pTt Vojnik 10 km, zdr Sv. Jurij pri Celju 19.5 km, o š Dramlje 8 km. Nm ca 400 m. Hribovita lega ob obč. poti 3 km od ban. cest Sv. Jurij—Žiče. Hribovito. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo.

Jarmovec, 79-14-4-8-1. Sr so du Celje 18 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 9 km, o p š žup Dramlje 1 km. Nm ca 290 m. Vas leži v valoviti in zelo gozdnati pokrajini ob obč. poti 1 km od ban. ceste. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Suho Dobje. Smreka, hrast, bukev. Kmetijstvo in gozdarstvo, v manjši meri vinogradništvo. Letno prodajo ca 300 m³ lesa.

Jazbine, 59-26-6-7-3. Sr so du Celje 23 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 9 km, o p š žup Dramlje 4 km. Nm ca 560 m. Lega v valovitem gričevju ob obč. poti 0.5 km od ban. ceste. Dostop z vozom. H kraju spada zaselek Debejak. Gospodarstvo kot Bezovica. Letno se proda vseh vrst sadja ca 5000 kg.

Laze, 156-31-11-10-5. Sr so du Celje 18 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 9 km, sedež o p župe Dramlje v kraju, š Dramlje 1 km. Nm 327 m. Vas leži kraj ban. ceste in v njeni bližini. K njej spadajo zaselki Gaj, Podjez in Pozovec. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Vsi posestniki imajo vinograde v Pletovarju in v Gruščah. Več čebelarjev. Mnogo postrvi in drugih rib. Vodni mlini. Prebivalci trgujejo največ z živino, sadjem in lesom. Župnija Dramlje (dek. Šmarje pri Jelšah, škof. lavant.) ima 1640 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Magdalene. Prvotna cerkev je iz 14. ali 15. stol. Sedanja stavba je bila zgrajena pred 1754 v renesančnem slogu; 1904 so jo prenovili in poslikali. Cerkve-

na prečna ladja in oltar sta iz 1910. Sprva podr. prafare Ponikve, je bila cerkev 1494 inkorporirana stolnemu kapitlju v Novem mestu. Ta izvršuje še danes patronatske pravice nad župnijo. Del župnije je do 1765 pripadal župniji Sv. Jurija pri Celju. Samostojna župnija je bila ustanovljena pred 1761.

Marija Dobje, 184-38-15-13-5. Sr so du Celje 19 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 11 km, o p š žup Dramlje 2 km. Nm 317 m. Razložena vas z zaselkom Vidno. Dostop po obč. poti 3.5 km od ban. ceste z vozom. Valovita pokrajina. Gospodarstvo kot Bezovica. Zlasti gojitev vseh vrst sadja in trgovanje z lesom. Letno prodajo raznim prekupcem ca 20.000 kg sadja in 200 m³ lesa. Kamenit spomenik pri vasi spominja na kugo v 1641. Podr. cerkev sv. Marije je prvotno pripadala vojniški župniji. Zidana je bila pred 1718. Prenovili so jo 1909 v renesančno-baročnem slogu. Na svodu presbiterija so ohranjene še starejše freske, v ladji pa so iz novejše dobe. Priznana stara božja pot.

Pletovarje, 142-42-17-12-8. Sr so du Celje 25 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 16 km, o p š žup Dramlje 7 km. Nm ca 550 m. Zelo raztresene kmetije v izraziti hriboviti legi. Dostop po obč. poti 4 km od ban. ceste z vozom. K vasi spadajo zaselki Frajštajn, Bodsval in Slatina. Krasni vinogradi, vse vrste sadja, zlasti hruške za mošt. Več mlinov. Letno se proda ca 6000 kg sadja in 300 hl vina. Gozdarstvo je manj razvito. Vodni mlini. Po ustnem izročilu je tu stal na mestu, ki se sedaj imenuje Gradišče, nekdanji grad roparskih vitezov. Sledovi gradu se dado še dognati.

Razbor, 176-33-14-15-4. Sr so du Celje 19 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 10 km, o p š žup Dramlje 2 km. Nm ca 340 m. Valovita pokrajina, dostop z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste pri Sv. Ilju. K vasi spadata zaselka Kopinica in Rigli. Kmetijstvo, živinoreja in vinogradništvo. Nekaj čebelarstva. V manjši meri trgovanje z lesom. Ribniki, kjer goje ščuke, krape in druge ribe tudi za prodajo. Več mlinov. Kraj je bil nekdaj last žičkega samostana. Pozneje so tu imeli knezi Windischgrätzi razsežna posestva, ki so jih pa že pred svetovno vojno razprodali.

Sp. Slemene, 82-11-4-4-2. Sr so du Celje 21.3 km, žand fin Vojnik 13 km, zdr žel Sv. Jurij pri Celju 16.5 km, o p š Dramlje 7 km, žup Špitalič 9.1 km. Nm ca 450 m. Precej hribovita lega ob obč. poti 2 km z. od ban. ceste. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Bezovica. K vasi spada zaselek Preloge.

Straža, 149-41-9-13-7. Sr so du Celje 22 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 12 km, o p š žup Dramlje 3 km. Nm ca 370 m. Vas leži na j. in v. strani istoimenskega griča, kjer sega prav do ban. ceste. H kraju spada zaselek Gora. Valovito, prisojna lega. Manj rodovitno. Gospodarstvo kot Bezovica. Letno prodajo ca 5000 kg raznega sadja in 200 hl finejših vin raznim prekupcem.

Sv. Uršula, 86-31-7-10-8. Sr so du Celje 21 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 12 km, o p š žup Dramlje 4 km. Nm 464 m. Lega na istoimenskem griču in na njegovem podnožju ob obč. poti 2.5 km od ban. ceste. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Vodole. Kmetijstvo, zlasti sadjereja in pridelovanje boljših vin. Mešani gozdovi. Več mlinov. Tu ima banovina svoj matični nasad trsnic, ki jih razpošilja vinogradnikom po vsej Sloveniji. Letno prodajo ca 7000 kg raznovrstnega sadja, do 250 hl vina in ca 70 m³ lesa. Z griča izpred cerkve krasen razgled. Priljubljena izletna točka. Podružna cerkev sv. Uršule je zgrajena v renesančnem slogu in je največja in najlepša v vsej fari. Zgradili so jo pred 1661; 1907 so jo prenovili. Na stropu presbiterija so še ohranjene stare freske. V prejšnjih časih je bila cerkev znamenita božja pot.

Svetelka, 128-26-9-8-4. Sr so du Celje 20 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 11 km, o p š žup Dramlje tik kraja. SKJ, Gas., DKfid »Detelja« s pev. in gled. odsekom, Kmet. in sadj. podr. Nm ca 330 m. Pretežno prisojna lega kraj ban. ceste in v njeni bližini. K vasi spadajo zaselki Glažute, Straže in Vodenič. Gospodarstvo kot Bezovica. Letno prodajo ca 10.000 kg sadja, zlasti izvrstnih jabolk. Prodaja vina in lesa.

Sv. Ilj, 217-43-17-16-4. Sr so du Celje 18 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 8 km, o p žup Dramlje 1 km, š Dramlje v kraju 0.5 km. Šola ust. 1830, 5 odd. SKJ, DKfid, Gas. Nm 304 m. Pretežno nižinska lega ob ban. cesti Sv. Jurij—Žiče. K vasi spadajo zaselki Bela gora, Kozenburg ter Spodnje in Zgornje Dramlje. Pridelovanje žita in krompirja. Živinoreja; oddaja mleka v Celje. Zelo razvito sadjarstvo. Nekaj čebelarstva. Razna boljša vina. Mešani gozdovi, ki jih precej izrabljajo. Trgovanje z raznimi kmetijskimi proizvodi ter z vinom in lesom. Več mlinov. Tu se odcepi od ban. ceste pot na razgledni hrib Sv. Uršule (464 m, ¼ ure). Podr. cerkev sv. Ilja. Prvotna cerkev je bila zelo stara, najstarejša v župniji. Sedanja je bila zidana pred 1658 in prenovljena 1907. Do 18. stol. je bil tu sedež župnije.

Šedina, 65-15-4-7-4. Sr so du Celje 20 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 10 km, o p š žup Dramlje 3 km. Nm ca 370 m. Prisojna lega na vznožju hriba Sv. Uršule ob obč. poti 1.5 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo (letna prodaja ca 7000 kg sadja) in vinogradništvo. V manjši meri trgovanje z lesom. Več mlinov.

Zalog, 48-10-5-2-2. Sr so du Celje 22 km, žand zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 9 km, o p š žup Dramlje 4 km. Nm ca 320 m. Pretežno ravninska lega ob ban. cesti in vzhodno od nje pod hribom Sv. Uršule (464 m). K vasi spada zaselek Potok. Poljedelstvo in vinogradništvo. Precej sadja; več čebelarjev. Vodni mlini.

Zg. Slemene, 98-18-6-7-3. Sr so du Celje 24.8 km, žand fin Vojnik 16.5 km, o p Dramlje 1 km, zdr žel Sv. Jurij pri Celju 20 km, š žup Špitalič 8.5 km. Nm ca 550 m. Hribovita lega, dostop z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste. K vasi spada zaselek Zdol. Manj rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo in čebelarstvo.

Občina Gomilsko

Preb. 744, hiš 209, posest. 173, koč 9, najem. 24. Površina občine 873 ha: njiv in vrtov ca 376, trav. in paš. ca 340, vinogradov 0, gozdov ca 108, ostalo ca 50. Osrčje občine so plodna ravninska tla Spodnje Savinjske doline na obeh straneh Boljske, ki sprejema tu pritoka Konjšico in Trnavco. Veliki hmeljski nasadi. Lepi sadonosniki. Razvito perutninarstvo. Več vodnih žag in mlinov.

Gomilsko, 205-89-62-5-17. Sr du Celje 19 km, so fin Vransko 9 km, žel Polzela—Braslovče 6 km ali Sv. Peter v Sav. dolini 5 km, žand zdr Braslovče 5 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1810, 3 odd., Strok. nad. š., Združenje prostih in konces. obrti za vranski okraj na Gomilskem. Javna knjiž., meteor. post. IV. r., Bral. d., Nar. prosveta z odrom, Farna knjiž. PRK, PJS, SKJ, Gas., Obrt. d., PSVD, Podr. hmelj. d. Nm 294. Ravninska lega na desni strani potoka Boljske ob ban. cesti Braslovče—Gomilsko. H kraju spada zaselek Resana. Avtobusna zveza proti Celju in Vranskemu. Izdatna sadjereja; v dobrih letinah prodajo domačim prekupcem jabolka, hruške in češplje. Štajerska kokoš. Precej trgovcev in obrtnikov; več čebelarjev. V Boljski, ki ima čisto vodo in je pripravna za kopanje, največ klini in mrene, malo postrvi. Kraj je bil naseljen že v rimski dobi, ko je vodila tod mimo znamenita cesta: Emona (Ljubljana)—Atrans (Trojane)—Celeia (Celje). V bližini Gomilskega ali ob cesti Gomilsko—Vransko je iskati važno rimsko postojanko ob tej cesti »Ad Medias«. Izoliran griček v bližini vasi ob cesti Vransko—Celje predstavlja rimsko grobišče z grobnicami in številnimi umetniškimi predmeti. Današnje krajevno ime »Visliški hrib« spominja na vislice, ki so stale tu do konca 18. stol.; drugo ime »Francoski grič« bazira na tradiciji, po kateri je bil tu grob francoskega poveljnika, a nadaljnje ime »Turški grič« spominja na turško dobo. Župnija Gomilsko (dek. Braslovče, škof. lavant.) ima 1189 duš. Župna cerkev sv. Štefana se prvič omenja 1545. Cerkev je bila večkrat prezidana. Od prvotne gotske arhitekture sta se še ohranila portal zvonika in gotski obok. Znameniti stranski oltar iz 18. stol. je bil 1934 prenovljen. Prvotno podružnica braslovške prafare, se je izločila 1786 kot samostojna župnija. Župno kroniko je začel pisati župnik Luka Jeriša (1876—1894). Kronika sega v najstarejšo dobo. Podruž. cerkev sv. Ruperta se prvič omenja 1391. Tu rojen 1878 dr. Cukala Franc, stolni dekan v Mariboru, polit. organiz. koroških Slovencev; preds. MD.

Grajska vas, 300-66-60-2-4. Sr du Celje 18 km, so žand zdr fin Vransko 8 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 6 km, o pT š žup Gomilsko 2 km. Nm 283 m. Lega na robu ravnine kraj potoka Konjšice, ki se v bližini izliva v Boljsko. Mimo vasi drži drž. cesta Celje—Vransko. H kraju spadata zaselka Dobrovca in Selo. Kmetijstvo, zlasti hmelj, mnogo sadja. Vodni mlini in žage. Po tradiciji je na južni strani vasi stal nekdaj grad; razvaline so še vidne. Grajski lastnik je bil neki Rudolf, po katerem se hrib in okolica imenuje Rudolfica. Podr. cerkev sv. Krištofa je bila zidana pred 1498, ko se prvič omenja. Cesar Maksimilijan jo je 1504 obdaroval letno s tremi forinti iz urbarja celjske graščine. V zvoniku je star zvon, ki ga je 1614 posvetil ljubljanski škof Tomaž Hren.

Trnava, 191-40-40-1-1. Sr du Celje 16 km, so fin Vransko 11 km, žand zdr Braslovče 4 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 3 km, o pT žup Gomilsko 2 km, š Orla vas 0.5 km. Gas. Nm ca 285 m. Leži v ravnini kraj potoka Trnavce, ki ima obilo postrvi. Skozi dolgo obcestno vas drži obč. pot iz ¼ km oddaljenega Sv. Ruperta. Kmetijstvo, zlasti hmelj in sadje (jabolka, hruške in češplje). Gojitev štajerske kokoši.

Zakel, 48-14-11-1-2. Sr du Celje 17 km, so fin Vransko 11 km, žand zdr Braslovče 3.5 km, žel Polzela—Braslovče 3.5 km, o pŤ š žup Gomilsko 2 km. Nm ca 285 m. Lega v ravnini kraj potoka Trnavce ob obč. poti 2 km od ban. ceste pri Sv. Rupertu. Dostop vsem vozilom. Ostalo kot Trnava.

Občina Gotovlje

Preb. 1194, hiš 262, posest. 248, najem. 35. Površina 1129 ha: njiv in vrtov 379, trav. in paš. 380, vinogradov 37, gozdov 281, ostalo 52. Občina se razprostira na j. po Spodnji Savinjski dolini med Žalcem in Sv. Petrom do Savinje, dočim ji pripada na s. obrobno gričevje. Svet je prodnat ali ilovnat in prav rodoviten. Pokrajino namaka več potokov, med njimi zlasti Lava in Ložnica, ob katerih je zemlja mokrotna in deloma močvirna. V ravninskem delu občine docela prevladuje hmeljarstvo, na s. pa je precej gozda in so tu in tam tudi vinogradi. Največ je smrek, borov, hrastov in jelk. Sadjarstvo in čebelarstvo ni posebno razvito. Prav pomembna je lesna industrija. Razne kmet. proizvode nosijo prebivalci na celjski trg.

Gotovlje, 763-180-173-0-0. Sr so du Celje 8 km, žand zdr fin žel pTt Žalec 1 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1901, 3 odd. PRK, SKJ, PJS, Gas., Kmet. d. »Kmetovalec«. Nm 260 m. Vas leži v ravnini na desni strani Ložnice ob obč. poti 1 km od drž. ceste pri Žalcu. Dostop z vsemi vozili. Poleg tega sklenjeno pozidanega osrčja vasi spadajo h kraju mnogi zaselki, ki so večinoma raztreseni s. odtod po gričevju. To so zaselki: Plevna (grad), Podvinj, Sv. Jedert (364 m), Visoko in Zalog. Poljedelstvo, zlasti gojitev hmelja. Na s. gozdovi, vinogradi in sadonosniki. Več trgovcev in obrtnikov. V vasi ali v okolici je bil nekdaj grad Žovneških gospodov, ki so tu često prebivali. L. 1291. se je v njem odrekel Gebhard III. Žovneški patronatskim pravicam nad braslovško župnijo v korist gornjegrajskega samostana. Grad je bil sedež zemljiške gosposke in privilegiranega deželskega sodišča v celjski grofiji. Sodišče se omenja že 1524. Pozneje pa je bilo ukinjeno in v 18. stol. priključeno graščini Zalogu. L. 1800. je požar uničil skoraj vso vas. Župnija Gotovlje (dek. Celje, škof. lavant.) ima 814 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija je gotska stavba, o kateri pa ni znano kdaj je nastala. Cerkev je imela prvotno v ladji raven strop, v presbiteriju pa rebrasti svod. Sredi 18. stol. se prične barokizacija: takrat so dvignili stavbo, prenovili ladjo in presbiterij, prizidali kapelico in dodali najbrž nov zvonik. Vhod je skozi zvonico. Kapela in presbiterij, med katera so prizidali 1927 enonadstropno zakristijo, sta zaključena s tremi stranicami osmerokotnika. Stene so poživljene s pilastri. Med njimi je venčni zidec, ki je v presbiteriju mestoma prekinjen. Freske v vseh prostorih je izvršil M. Vipotnik 1894. Okrog cerkve je zid, ostanek nekdanjega močnega taborskega obzidja. Sprva podr. žalske prafare je postalo Gotovlje samostojna župnija pred 1256. Prvi župnik se omenja 1263. Patronatske pravice nad cerkvijo so izvrševali Celjski grofje, po 1456 pa deželni vladar. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskem patriarhatu, do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinski škofiji. Podr. cerkev sv. Jederti se prvič omenja 1545. Presbiterij ima pravokotno obliko in je križno svoden. Ladja ima raven lesen strop, ki je novejši kot ostala cerkev. Oltarji so iz 17. stol. Zaselek Plevna je znan po gradu Plevni, ki leži na eni izmed najlepših točk Savinjske doline. Grad je vzorno oskrbovan in v najboljšem stanju. Že 1809 je stala tu lesena gospodarska hišica, last rodbine Žuža iz Žalca. Od njenega poznejšega lastnika Jožefa Ludovika Hausmanna, posestnika Novega Celja, je kupil Plevno Prosoglio, laški državljan, ki je tu zasadil mnogo murv in gojil sviloprejko. Poznejši lastniki so stavbo prezidali in razširili. Današnji lastnik in upravnik Plevne je Oskar pl. Reiner. V G. rojen 1848 Cilenšek Martin, upok. prof. v Celju, pisal prirodosl. potopise in razprave.

Vrbje, 431-82-75-0-0. Sr so du Celje 8km, žand zdr fin žel pTt š žup Žalec, obč. 1 km. Gas. Nm ca 260 m. Leži na levi strani Savinje ob potoku Lavi na precej močvirnem terenu. Dostop po dveh obč. potih iz Žalca 1 km daleč z vozom ali avtom. Kmetijstvo, največ hmelj. Žage. Izdelovanje furnirja, elektrarna, mlin, ekonomija in hiralnica usmiljenih bratov iz Kandije. V vasi in okolici so našli več rimskih predmetov. Kapelica v Vrbju je iz 1863. Gorupova kapelica je iz istega leta in jo je poslikal Alojzij Šubic. Marovškova kapelica je iz 1910.

Občina Griže

Preb. 2176, hiš 432, posest. 413, koč. 0, najem. 30. Površina 2147.93 ha: njiv in vrtov 285.57, trav. in paš. 479.97, vinogradov 49.86, gozdov 1291.04, ostalo 17.38. Občina se razprostira na desni strani Savinje do njenega razvodja napram Savi in obsega večinoma hribovito pokrajino. Ta se najviše dviga s hriboma Kamnikom (861 m) in Gozdnikom (1092 m). Večji potok je Artičnica, ki se izteka v Savinjo. Kmetijstvo, delo v rudniku in gozdarstvo. Poleg vseh vrst žita se v nižjem delu občine kraj Savinje goji tudi hmelj. Vinogradništvo nima posebnega pomena. Nahajališče izvrstnega rjavega premoga v Zabukovici, ki je gospodarsko najpomembnejši kraj v občini. Rudnik zaposluje ca 400 delavcev in kupuje mnogo jamskega lesa.

Griže, 221-45-45-0-9. Sr so du Celje 13 km, žand zdr fin žel Žalec 4.5 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1838, 7 odd. SKJ, Gas., PRK, PJS, Podr. Hmelj. d. Nm 291 m. Vas sestavljata zaselka Spodnje in Zgornje Griže, ki ležita ob ban. cesti Petrovče—Sv. Pavel na griču, odkoder je lep razgled po Savinjski dolini. Kmetijstvo, vse vrste sadja, nekaj vinogradov. Gostilne s prenočišči. Markirana pot na Mrzlico (1119 m, vse leto oskrbovana koča, 3 ure). Župnija Griže (dek. Celje, škof. lavant.) ima 3250 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Pankracija je bila prvotno gotska stavba, ki je bila postavljena konec 15. stol. L. 1703. so ji prizidali kapelo, ki je služila kot presbiterij novi cerkvi, dograjeni 1789. Sedanjo cerkev so zgradili v 1883—84. Od stare cerkve so deloma uporabili pročelje, spredni del ladje in zvonik. Stavba ima obliko križa. Presbiterij je zaključen s tremi stranicami osmerokotnika. Na desni je prizidana enonadstropna zakristija. S pročelja vodijo v cerkev trije vhodi. Vsa okna so polkrožna. Kor, strop nad korom in središčni prostor so svodeni s plitvimi kupolami, ostali svodi so križni. V presbiteriju se polstebri nadaljujejo kot svodna rebra in stikajo vrh svoda. Slikarijo sta izvršila Brollo in Bandelc 1884. Oltarji so delo Rangusa iz Vojnika. Cerkev je bila sprva podr. braslovške prafare, od 1392 pa župnije Sv. Pavla pri Preboldu. Prvi znani vikar Mihael se omenja 1498. L. 1545. se cerkev navaja zopet kot podr. župnije Sv. Pavla. Od 1580—1631 imamo v Grižah vikarja Matijo Slivarja, ki je opravljal sv. mašo dostikrat v glagolici. V dobi reformacije vikariat ni bil zaseden. Pozneje obnovljeni vikariat je bil 1754 povzdignjen v župnijo. Cerkveno je župnija pripadala do jožefinske dobe (1787) pod oblast ljubljanskega škofa, ki je še sedaj patron župne cerkve. Poslej je podrejena lavantinski škofiji.

Migojnice, 455-90-90-0-11. Sr so du Celje 13 km, žand zdr fin žel Žalec 4.5 km, o p š žup Griže 1 km. Izobr. d. »Svoboda«. Nm ca 290 m. Vzvišena lega nad Savinjsko dolino na v. strani Griž ob obč. cesti. K vasi spada zaselek Rakuše. Kmetijstvo, rudniško delo. V bližini grič Marelica z vinskimi goricami. Podr. cerkev Lurške Matere Božje na Gradišču pri Grižah je bila zgrajena na holmu Gradišču v 1888—1891 s prostovoljnimi darovi župljanov. Presbiterij ima v oglih pilastre, iz katerih izhajajo rebra. Ladja je razdeljena s polstopi v štiri enake dele, ki so svodeni s kupolami. Vhod v ladjo je skozi zvonico. Freske je izvršil Brollo 1892.

Sv. Pankrac, 692-145-145-0-4. Sr so du Celje 15 km, žand zdr fin žel Žalec 5.5 km, o p š žup Griže 2.9 km. Nm ca 400 m. Zelo raztreseni zaselki Bezovnik, Britno selo, Mostice, Sv. Pankrac in Zahom, ki leže zahodno in južno od Griž pod Kamnikom (861 m) in Gozdnikom (1092 m) ob obč. potih 4 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Kmetovalci, rudarji in drvarji. Zelo malo vina. Prodaja jamskega lesa rudniku v Zabukovici.

Zabukovica, 808-152-133-0-6. Sr so du Celje 14 km, žand zdr fin žel Žalec 5.5 km, o p š žup Griže 5 km. SKJ, Gas. z gled. odrom. Nm ca 350 m. Vas leži na j. strani hriba Zabukovice (584 m) ob obč. poti 2 km od Griž. Dostop z vsemi vozili. H kraju spadata zaselka Podvin in Porence. Rudarstvo, kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja jamskega lesa in desk. Kraj vasi je državni premogovnik Zabukovica, kamor drži rudniška železnica iz Žalca. Izvrsten rjavi premog nastopa v treh plasteh in ima ca 5300—5800 kalorij. 2 jaška. L. 1933. so nakopali 42.000 ton premoga.

Občina Kalobje

Preb. 994, hiš 298, posest. 117, koč. 167, najem. 30. Površina 1721 ha: njiv in vrtov ca 280, trav. in paš. ca 500, vinogradov ca 60, gozdov ca 850, ostalo ca 30. Občina se je 1936 znova odcepila od združene občine Sv. Jurij pri Celju okol.; obsega j. del slednje v povirju Voglajne. Pokrajina je precej hribovita in gozdnata. Prebivalci so kmetovalci, ki se bavijo tudi z gozdarstvom in ponekod z vinogradništvom. V občini je precej žag in vodnih mlinov.

Jazbin vrh, 39-17-0-17-0. Sr so du Celje 20.7 km, žand zdr fin žel pTt š Sv. Jurij pri Celju 9.7 km, o žup Kalobje 3 km. Nm ca 500 m. Hribovita lega blizu Kalobja ob obč. poti 2 km od ban. ceste Sv. Jurij—Planina. Dostop z vozom. H kraju spada zaselek Javnik. Kmetijstvo, nekaj vinogradov.

Kalobje, 72-17-2-15-0. Sr so du Celje 17 km, žand zdr fin žel pTt Sv. Jurij pri Celju 6 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1898, 3 odd. Javna knjiž., Prosv. d., tamb. zbor »Zarja«. Nm 621 m. Vzvišena lega sredi hribovite pokrajine južno od Sv. Jurija. K vasi spada zaselek Ostri vrh. Dostop z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste. Kmetijstvo. Lep razgled izpred cerkve. Križišče potov. — Kraj se prvič omenja v zgodovini že 1278 in pozneje 1305. Župnija Kalobje (dek. Šmarje pri Jelšah, škof. lavant.) ima 1496 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije je bila zgrajena 1572 in posvečena 1621. Prenovili so jo 1804. Cerkev je bila sprva podružnica župnije Sv. Jurija pri Celju. L. 1765. je postala samostojna duhovnija. Patronat nad cerkvijo izvršuje še danes novomeški kolegijatni kapitelj, kateremu je bila 1494 inkorporirana mati župnija skupno s prafaro na Ponikvi. Tik farne cerkve je kapela sv. Mihaela.

Kostrivnica, 186-71-24-43-4. Sr so du Celje 23 km, žand zdr fin žel pTt Sv. Jurij pri Celju 12 km, o š žup Kalobje 5 km. Nm ca 550 m. Vas leži jv. od Kalobja in obsega raztresene zaselke Jezerce, Krajni dol, Podmelje in Vodelj. Dostop z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste Sv. Jurij—Planina. Hribovito. Kmetijstvo, v manjši meri vinogradništvo.

Osredek, 79-19-4-15-0. Sr so du Celje 17 km, žand zdr fin žel pTt Sv. Jurij pri Celju 6 km, o š žup Kalobje 3 km. Nm ca 380 m. Lega v hriboviti pokrajini sv. od Kalobja ob obč. poti, 3 km od ban. ceste. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Sečja vas. Kmetijstvo, več mlinov.

Planinca, 86-30-12-18-26. Sr so du Celje 17 km, žand zdr fin žel pTt Sv. Jurij pri Celju 6 km, o š žup Kalobje 2 km. Nm ca 480 m. Vas leži sz. od Kalobja na planoti. Zaselka Mlake in Petrovica. Ban. cesta mimo kraja v gradnji (Sv. Jurij —Marija Dobje). Kmetijstvo, nekaj vinogradov.

Podlešje, 70-23-3-20-0. Sr so du Celje 15 km, žand zdr fin žel pTt Sv. Jurij pri Celju 4 km, o š žup Kalobje 1 km. Nm ca 600 m. Lega v hriboviti pokrajini jz. od Kalobja ob obč. poti 3 km od ban. ceste Sv. Jurij—Planina. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Vinica. Kmetijstvo.

Sotensko, 52-12-7-5-0. Sr so du Celje 14.5 km, žand zdr fin žel pTt Sv. Jurij pri Celju 3.5 km, š Kalobje 3.5 km, o žup Kalobje 2.5 km. Nm ca 300 m. Vas leži s. od Sv. Jakoba deloma v dolini ob potoku kraj ban. ceste, deloma z. odtod v hribovju. Kmetijstvo, mlin in žaga.

Sv. Jakob, 103-29-27-2-0. Sr so du Celje 15 km, žand zdr fin žel pTt š Sv. Jurij pri Celju 4 km, o žup Kalobje 2 km. Nm 307 m. Lega v dolini j. od hriba Rifnika (570 m) ob potoku, kraj ban. ceste Sv. Jurij—Marija Dobje, ki je še v gradnji. K vasi spadata zaselka Goli vrh in Gorica. Kmetijstvo, kamenolom. V kraju so odkrili rimske napisne kamne.

Vodice, 125-31-21-10-0. Sr so du Celje 17.5 km, žand zdr fin žel pTt Sv. Jurij pri Celju 6.5 km, o š žup Kalobje 3.5 km. Nm ca 550 m. Hribovita lega jz. od Kalobja ob obč. poti 3 km od ban. ceste Sv. Jurij—Planina. Dostop le z vozom. K vasi spadajo zaselki Handil, Gabrče in Log. Kmetijstvo.

Vodruž, 182-49-17-22-0. Sr so du Celje 16.5 km, žand zdr fin žel pTt Sv. Jurij pri Celju 5.5 km, o š žup Kalobje 3 km. Nm ca 300 m. Lega v dolini in deloma po hribovju ob obč. poti 1—3 km od ban. ceste pri Sv. Jakobu. Dostopno z vozom. K vasi spadajo zaselki Gornja ves, Gradišče in Ravne. Kmetijstvo, mlin in žaga. Podr. cerkev sv. Filipa in Jakoba.

Občina Petrovče

Preb. 2854, hiš 511, posest. 339, koč. 153, najem. 293. Površina 2864 ha: njiv in vrtov 707.81, trav. in paš. 891.61, vinogradov 31.18, gozdov 1069.52, ostalo 163.88. Savinja deli občino v s. ravninski in j. hriboviti del. Slednji se najviše vzpne v obmejnem Gozdniku (1092 m) in obsega v glavnem porečje savinjskega pritoka Bistrice. Prometno zvezo med obema predeloma posredujeta dva mostova čez Savinjo. Ravnina je večinoma prodnata in prav rodovitna. Po njej teče več potokov; največja sta Ložnica in njen pritok Pirešica. Tod se intenzivno goji hmeljarstvo. Hmelj kupujejo tuji prekupci, druge poljske pridelke, perutnino in jajca pa prinašajo ljudje na trg v Celje. Hribovito ozemlje je sicer manj prikladno za kmetijstvo, ima pa precej gozdov in krije izdatna ležišča rjavega premoga, ki ga izkoriščajo. Poleg rudarstva uspeva v dolini Bistrice tudi industrija (vodne žage, keramična industrija). Vinska trta se goji le v skromnem obsegu.

Arja vas, 375-70-40-14-21. Sr žand Celje 7.7 km, so du Celje 7 km, zdr fin žup Žalec 3.1 km, žel o pTt š Petrovče 2 km. Gas. Nm 253 m. Obcestna vas ob ban. cesti, ki se tu odcepi od drž. ceste proti Velenju. Ravnina na desni strani Ložnice. Poljedelstvo, zlasti hmelj. Lesna industrija.

Dobriša vas, 209-39-36-0-5. Sr so du Celje 8 km, žand zdr fin žup Žalec 2 km, žel o pTt š Petrovče 1 km. Nm 252 m. Vas leži na z. strani Petrovč ob obč. poti 1 km od drž. ceste. Dostopna vsem vozilom. Kmetijstvo, največ hmelj. L. 1932. osnovana bolnica za duševne bolezni v gradu Novem Celju. Prvotno je tu stal Brunov grad, ki ga je domnevno zgradil v 9. stol. panonski knez Pribina. Prva znana lastnica gradu je bila rodbina pl. Leyser. Pozneje je bil grad skoraj 100 let v posesti rodbine pl. Miglio (1658—1752), ki ima svojo grobnico v petrovški cerkvi. Karel Miglio je bil tudi lastnik gradiča Schönbichla v Seščah pri Sv. Pavlu pri Preboldu. Od 1752—1825 so bili lastniki gradu grofje Gaisrucki, ki so s to gospoščino združili gorski urad Grmovje, gradič Medlog pri Celju in posestvo Marije Magdalene v Širju. Anton pl. Gaisruck je dal porušiti stari grad in sezidati v slogu dunajskega Schönbrunna (1754 do 1760) novi grad (Novo Celje), ki je postalo središče celjske gospoščine. Ta grad je ljudstvo po starem podrtem Brunovem gradu nazivalo Plumbergov grad. Med poznejšimi lastniki je bil najimenitnejši Ludvik Hausmann (1835—1863), ki je kupil tudi grad Medlog, Plevno z vsemi pritiklinami in Govče; ta je zgradil tovarno špirita, dve opekarni blizu Plevne in v Kasazah ter je imel dva kamnoloma in deset plantaž murv za rejo sviloprejk. Od hrvatskega plemiča barona Turkovića je pred par leti kupila grad banovina, ga prenovila in adaptirala za umobolnico. Zato je od prvotne arhitekture le malo ohranjenega. Impozanten je glavni portal s kipoma Samsona in Herkula. Kupola grajske kapele je okrašena s freskami, dvorana in stopnišče pa s štukaturami in figurami; ohranjenih je tudi še nekaj portretnih slik grofov Gaisruckov.

Drešinja vas, 264-54-48-6-41. Sr so Celje 6.2 km, du žand Celje 6 km, zdr fin žup Žalec 3.8 km, žel o š Petrovče 1 km, pTt Petrovče 1.6 km. Gas. Nm 250 m. Obcestna vas na v. strani Petrovč pretežno ob obč. cesti, ki se tu odcepi od drž. ceste. Kmetijstvo, zlasti hmelj. Odkopani grobovi iz latènske dobe pričajo o tamošnji keltski naselbini. Kraj se prvič omenja v nepristni darilni listini iz 1016. Z njo je podaril cesar Henrik II. 30 kraljevih kmetij v Drešinji vasi grofu Viljemu. Podelitev je potrjena z listino cesarja Konrada II. iz 1028. Kuga je grozno morila v vasi 1682. L. 1867. je požar uničil 84 hiš. Znamenje v vasi ob cesti v obliki osemogelnega stebra s pravokotnim znamenjem z odprtinami datira iz srede 16. stol. Popravljeno je bilo 1721 (letnica na stebrišču).

Kasaze, 320-59-28-31-36. Sr so du Celje 9.1 km, žand Celje 8 km, zdr fin Žalec 4 km, žel o Petrovče 1 km, pTt Petrovče 2 km, š Liboje 4 km, žup Griže 4 km. Nm ca 290 m. Vas leži na desni strani Savinje v dolini potoka Bistrice in po bližnjem hribovju. Dostop po ban. cesti iz Petrovč po mostu čez Savinjo. Poljedelstvo, zlasti hmelj in trgovina z lesom. Vodni mlini, žagarstvo. Mnogo ljudi se tu preživlja z delom v tovarni in v bližnjem premogovniku. Keramična industrija.

Levec, 372-60-31-29-24. Sr so Celje 4.2 km, du žand Celje 4 km, zdr fin žup Žalec 4 km, žel o Petrovče 3 km, pTt š Petrovče 2.9 km. Gas. Nm 247 m. Lega v ravnini kraj drž. ceste na desnem bregu Ložnice. Veliki hmeljniki. Južno od vasi drži tako zvani levški most čez Savinjo. Znamenje v vasi v obliki osemogelnega stebra s pravokotnim znamenjem z odprtinami je iz 16. stol. Tu je kuga grozno razsajala 1682. L. 1852. je vas pogorela.

Liboje, 659-107-60-47-115. Sr so du Celje 10 km, žand Celje 11 km, zdr fin Žalec 8 km, žel o Petrovče 4 km, pTt Petrovče 6 km, š v kraju, žup Griže 8 km. Šola ust. 1885, 3 odd. PRK, PJS, SKJ, Izobraž. d. Nm 367 m. Razložena vas v ozki vlažni dolini ob potoku Bistrici in po okolnem hribovju. Kamenito, manj rodovitno. Kmetovalci, rudarji, drvarji in tovarniški delavci. Neznatno pridelovanje vina. Trgovina z lesom. Žage in mlini. Kamnolom, žganje apna. Precejšnja ležišča rjavega premoga, ki so last Trboveljske premogokopne družbe (od 1884) in deloma last Keramične industrije v Kasazah. Premog ima 5240 kalorij. L. 1933. je znašala produkcija 27.000 ton. Zaposlenih je ca 200 rudarjev. Podr. cerkev sv. Neže je domnevno iz 11. stol., vendar se omenja prvič šele 1540. V 18. stol. so popravili presbiterij, 1827 in 1828 pa obokali ladjo in prizidali kapelico. Presbiterij je zaključen pravokotno in svoden s kupolo na štirih sosvodnicah. Ladja je deljena s pilastri v štiri dele. Med pasovi, ki vežejo preko svoda pilastre, so plitve kupole. Tudi kapelica in kor sta svodena s kupolami. Na freskah je podpisan Fridrih.

Mala Pirešica, 53-12-8-4-8. Sr so du Celje 10.5 km, žand Celje 10 km, zdr fin žup Žalec 5.9 km, žel o š Petrovče 3 km, pTt Petrovče 4 km. Nm ca 270 m. Ravninska lega kraj ban. ceste Arja vas—Velenje na obeh straneh potoka Pirešice. V bližini gozdnato hribovje. Kmetijstvo; vse vrste poljskih pridelkov.

Petrovče, 434-76-63-13-24. Sr so du žand Celje 7.1 km, zdr fin žup Žalec 2.5 km, žel o pTt š v kraju. Šola ust. 1873, 7 odd. Kmet. gosp. nad. šola. SKJ s knjiž., Gas., »Gospodar«, PCMD, PJS, PSVD. Nm 250 m. Ravninska lega med hmeljniki ob žel. kraj ban. ceste, ki se tu odcepi od drž. ceste proti Libojam. Kmetijstvo, predvsem hmelj. Mnogo mleka se proda v Celje in v bližnjo umobolnico. Neznatno pridelovanje vina. Prijazna vas je priljubljeno izletišče Celjanov. Tudi romarska pot. Na j. strani Petrovč drži most čez Savinjo. Vas je že od nekdaj znana radi stare cvetoče lončarske obrti, ki se je v novejšem času razvila v pravo keramično industrijo in se predvsem odlikuje po izdelovanju majolik. L. 1846. je vas pogorela. Znameniti so petrovški križi, skupina treh kipov iz srede 18. stol., deloma prenovljenih 1930, ki stoje kraj vasi na križišču cest. Podr. cerkev Matere Božje. Prvotno cerkev je domnevno dal zgraditi knez Bruno (Pribina) okoli 850. Poznejšo cerkev so sezidali Celjski grofje. Grof Friderik je tu 1442 ustanovil kapelanijo. Novo sedanjo krasno cerkev so zgradili okoli 1655. Stavba je bila v početku troladijska gotska bazilika, zidana najbrže že v prvi pol. 15. stol. Sto let kasneje so presbiterij ojačili z opornimi stolpi in postavili zvonik. Sredi 18. stol. je bila cerkev barokizirana. Monumentalno pročelje je prilagojeno notranji delitvi cerkve v tri dele. Zunanje vzdolžne stene poživljajo pilastri. Kor je svoden križno, ladja in stranska kapela kupolasto, presbiterij deloma banjasto, deloma kupolasto. Dvojni pilastri, med katerimi se vije dvojni venčni zidec, so preko svoda zvezani z dvojnimi loki ter delijo ladjo v štiri enake dele. Freske je slikal Jakob Brollo 1875. Leseni veliki oltar je iz srede 18. stol. Zanimiv je tudi oltar v tretji levi kapeli iz 1605, ki ga je poslikal Plainer.

Ruše, 38-7-5-2-2. Sr so du Celje 10.7 km, žand Celje 9 km, zdr fin žup Žalec 6.1 km, žel o š Petrovče 3 km, pTt Petrovče 4 km. Nm ca 280 m. Vas leži med Arjo vasjo in Malo Pirešico ob ban. cesti in v njeni bližini. Nekoliko vzvišen položaj nad nižino. Kmetijstvo; vse vrste poljskih pridelkov. Tu rojen (1853—1904) Kač Ivan, kmet. strokovnjak in zadružni delavec.

Sv. Križ, 71-15-8-7-15. Sr so du Celje 7.2 km, žand Celje 6 km, zdr fin Žalec 6 km, žel o pTt š Petrovče 3 km, žup Grižе 6 km. Nm ca 260 m. Leži na desnem bregu Savinje ob obč. poti v ravnini in deloma v hribih. Dostop od ban. ceste pri Levcu po mostu čez Savinjo 1.5 km daleč. Poljedelstvo, živinoreja, izabela in šmarnica za dom. Vas je dobila ime po cerkvi sv. Križa, ki se omenja že 1426. Cerkev je dal cesar Jožef II. zapreti, nakar je začela razpadati in ni danes o njej niti sledu.

Zaloška gorica, 59-12-12-0-2. Sr so du Celje 9.5 km, žand Celje 10 km, zdr fin žup Žalec 6 km, žel o š Petrovče 3 km, pTt Petrovče 4 km. Nm ca 280 m. Ravninska in deloma hribovita lega na severnem robu Spodnje Savinjske doline ob ban. cesti Arja vas—Velenje in obč. potih. Zelo razložena vas na valovitem terenu, po katerem teko potoki in izvirajo studenci. Kmetijstvo. Zgodovinska pomembnost kraja je stari grad Zalog, ki je stal že v 15. stol. L. 1588—1591. je bil s celjskim rotovžem vred last Maksimilijana pl. Schrottenbacha. Od 1870 do danes je lastnica ohranjenega gradu rodbina pl. Puthon.

Občina Polzela

Preb. 1874, hiš 383, posest. 233, koč. 91, najem. 44. Površina 1585 ha: njiv in vrtov 600.70 ha, trav. in paš. 376, vinogradov 60, sadovnjakov 55, gozdov 493, ostalo 0.30. Občinsko ozemlje leži na levem bregu Savinje, v. od braslovške občine in obsega ravninski svet Spodnje Savinjske doline z njenim hribovitim obrobjem na s. Poleg obmejne Savinje je edina pomembna voda potok Ložnica. Ravan je prodnata in prav rodovitna. Tu goje zelo intenzivno hmelj, ki pa je tudi v višjih legah važna, čeprav ne več tako glavna pridobitna gospodarska panoga. Na gričevju ima nekaj pomena tudi živinoreja (govedo, izdelovanje surovega masla) in vinogradništvo. Tod se razprostirajo tudi sklenjeni gozdni kompleksi, med tem ko jih ravnina večinoma pogreša. Le vzdolž Savinje so manj vredni, pretežno borovi logi. Tudi drugod je v pretežni meri zastopano iglasto drevje. Važno gospodarsko središče z. dela Spodnje Savinjske doline je Polzela, ki je sedež precejšnje industrije.

Breg, 285-48-22-24-0. Sr du Celje 15 km, so Vransko 14 km, žand Braslovče 5 km, zdr Polzela 1.5 km, fin Žalec 8 km, žel Polzela 2 km, o pTt š žup Polzela 1 km. Nm 285 m. Lega ob ravnini ob ban. cesti Polzela—Sv. Peter v Sav. dolini. Avtobusna zveza s Celjem in Gornjo Savinjsko dolino. H kraju spadata zaselka Gornje Roje in Roje. Kmetovalci, tovarniški delavci, več obrtnikov. Neznaten vinski pridelek. Letno prodajo ca 8000 kg hmelja v Nemčijo.

Ločica, 250-50-40-8-2. Sr du Celje 14 km, so Vransko 13 km, žand Braslovče 6 km, zdr o pTt š žup Polzela 2 km, fin Žalec 6 km, žel Polzela—Braslovče 3.5 km. Gas. Nm 278 m. Obcestna vas v ravnini ob ban. cesti Polzela—Sv. Peter v Sav. dolini. Avtobusna zveza s Celjem in Gornjo Savinjsko dolino. Kmetovalci, več obrtnikov. Neznaten vinski pridelek. Letno prodajo ca 12.000 kg hmelja v Nemčijo. V rimski dobi je bila Ločica važno vojaško taborišče. Cesar Mark Avrelij (161—180) je po zmagi nad Markomani ustanovil tu vojaško taborišče, ki je nad dvajset let branilo prehod rimske ceste čez Savinjo in odbijalo sovražne napade iz Panonije preko Norika v Italijo. Zadnja izkopavanja (1916 in pozneje) so odkrila močno zidovje, rove, utrdbe, opeko z žigi, nagrobne spomenike in drugo. Doslej so našli že 3 vrata in 15 vmesnih stolpov, ki so veliko večji kot sicer pri navadnih rimskih taboriščih. Obzidje je najmočnejše in najdebelejše na severni najbolj eksponirani strani. Odkopavanja se še nadaljujejo.

Orova vas, 58-11-9-2-0. Sr du Celje 15 km, so Vransko 13 km, žand Braslovče 5 km, zdr Polzela 1.5 km, fin Žalec 7 km, žel Polzela—Braslovče 2 km, o pTt š žup Polzela 1 km. Nm 292 m. Leži v ravnini ob obč. poti, ¼ km od ban. ceste pri Bregu. Dostop tudi z avtom. Sami kmetovalci. Letno prodajo ca 3000 kg hmelja v Nemčijo. Več čebelarjev, neznatno pridelovanje vina.

Podvin, 249-64-21-12-31. Sr du Celje 19 km, so Vransko 14 km, žand Braslovče 3 km, zdr Polzela 1 km, fin Žalec 9 km, žel Polzela—Braslovče 1.5 km, pTt Polzela 1.5 km, o š žup Polzela 2 km. Nm ca 300 m. Vas leži na robu nižine in po sosednjem gričevju kraj ban. ceste Polzela—Šmartno ob Paki. Vas sestavljajo zaselki Kopanka, Spodnji in Zgornji Podvin. Kmetijstvo, vinogradništvo, lesna industrija, kamnolom, apnenice. Letno prodajo do 5000 kg hmelja v Nemčijo. Vinski pridelek ca 500 hl. Na griču stoji podr. cerkev sv. Miklavža, ki je bila zgrajena v 15. stol. na mestu prvotnega šeneškega gradu; prvič se omenja šele 1545. Prvotni gotski stavbi so prizidali kasneje zvonik in zakristijo. Po barokizaciji iz prve pol. 18. stol. (1727) so ostali še stari oporniki in okno v presbiteriju. Današnja, banjasto svodena ladja je imela prvotno raven lesen strop. Presbiterij pa je svoden križno in z absidalno polkupolo. Zvonik je bil prenovljen 1850. Ko so 1931 cerkev nanovo belili, so pri tem zakrili stare freske. O prvotnem šeneškem gradu ni danes sledu. Razrušili so ga najbrž Celjski grofje. L. 1288. se omenja na tem mestu neki utrjeni grad. Prvotni lastniki so bili Žovneški gospodje in pozneje do 1456 Celjski grofje. Ko je rod Celjanov izumrl, so avstrijski vladarji izročali grad in po razpadu gradu grajska posestva v zakup. Pozneje so postavili nov grad. L. 1869. ga je dobil v posest Oskar Pongratz; danes ga poseduje njegova hči Fani pl. Pongratz.

Polzela, 651-130-80-40-0. Sr du Celje 17 km, so Vransko 14 km, žand Braslovče 2 km, fin Žalec 8 km, žel Polzela—Braslovče 1 km, zdr o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1826. 6 odd. Strok. nad. š., Gled. oder. PJS, SKJ, Gas., Kat. prosv. d., športno d. Nm 292 m. Prijazna lega na s. robu Spodnje Savinjske doline ob vznožju vinskih goric, pod katerimi teče Savinja. Tu je križišče ban. cest proti Sv. Petru v Sav. dolini, Novemu kloštru, Sv. Andražu, Šmartnemu ob Paki in Braslovčam. Mimo drži avtobusna proga Celje—Logarska dolina. Kmetijstvo, obrt, industrija, razne trgovine. Letno izvozijo ca 10.000 kilogramov hmelja v Nemčijo. Vinski pridelek le za dom. Lesna in kemična industrija, elektrarna, tovarniško izdelovanje pletenin, strojno mizarstvo. Ugodno letovišče s prijazno okolico. Prirodno kopališče v Savinji. Izhodišče izletov na Goro Oljko (734 m, 1½ ure, markacije), in bližnji Vinski vrh (Vinperk, 448 m, ½ ure), odkoder se nudi izpred cerkvice sv. Miklavža lep razgled po dolini in v druge kraje. Bogate rimske najdbe med Polzelo in Sv. Petrom pričajo, da je bil kraj obljuden že v rimski dobi. Zgodovinska znamenitost kraja je polzelski grad ali Komenda. Prvotni grajski posestniki so bili grofje Polzelski. Od njih se 1170 omenja Degenhard Polzelski, okoli 1193 Walter in v 12. stol. Neža Polzelska. Grad in obsežna posestva je dobil pred 1323 malteški viteški red. Posedoval ga je do 1780, ko je prodal grad in posestva graščaku Rajmundu pl. Šmidner. Ta je prodal grad Rajku Novaku, posestniku grada Šenek. Šeneški graščaki so bili odslej patroni župnije. Od 1869 pa do danes je v rokah rodbine Pongratz. Grad Komenda je še lepo ohranjen in obljuden. Na glavnih stopnicah ga krasi masiven kamenit vklesan lev z antičnimi potezami, kot simbol viteštva, oblasti in moči. V tem gradu je bil pred 1848 urad gospoščine Novo Celje. Župnija Polzela (dek. Celje, škof. lavant.) ima 1787 duš. Pokopališče. Prvotna romanska cerkev sv. Marjete sega najmanj v sredo 13. stol. V 15. stol. so pred pročelje prizidali zvonik. Barokizacija ladje, zvonika in dozidava obeh kapel je iz prve pol. 18. stol. Več prezidav je bilo izvršenih v drugi pol. 19. stol.

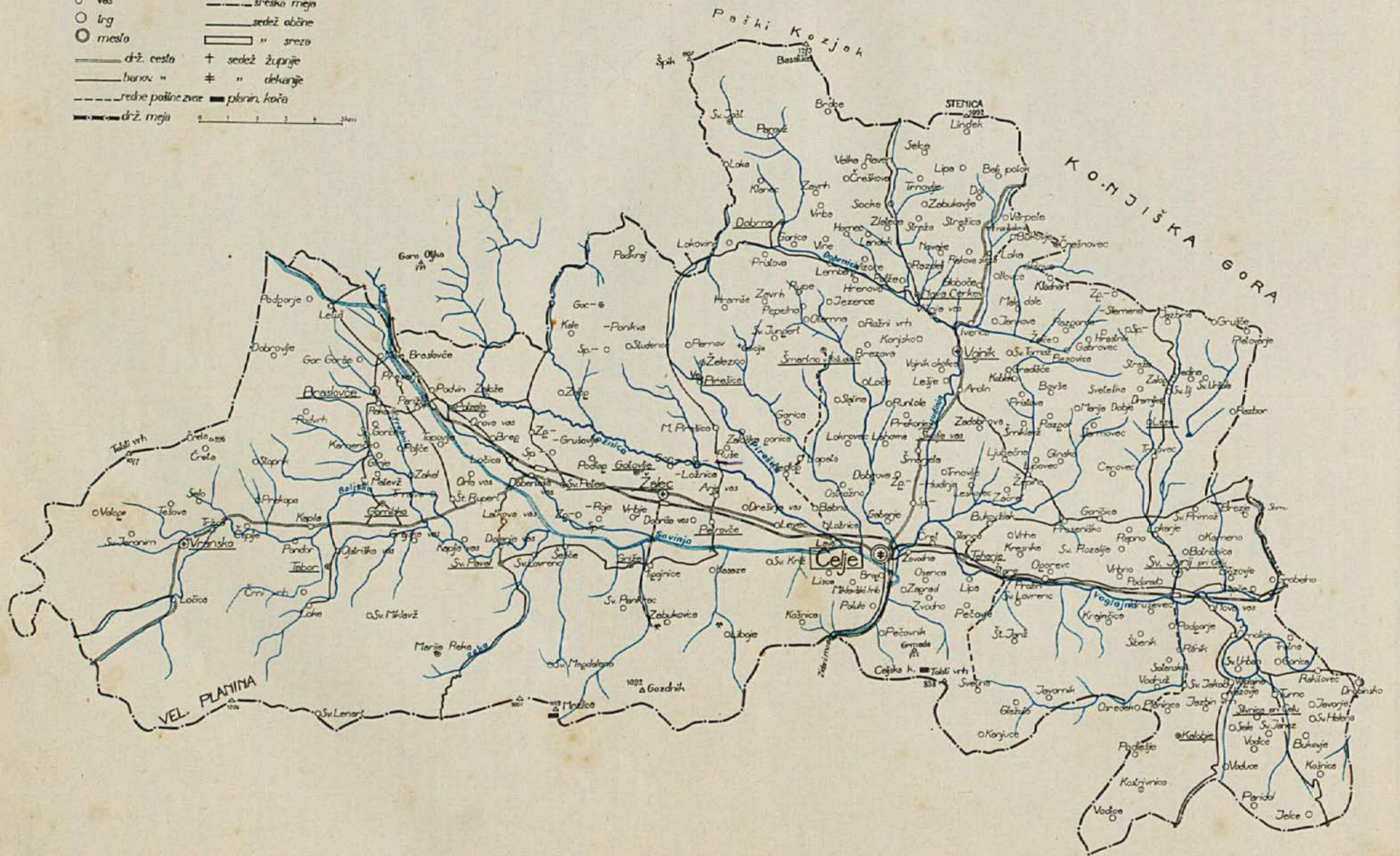
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne pošt. zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" sreza
sedež županije
" dekanije
planin. kvča
Poški Kozjak
KONJIŠKA GORA
VEL. PLANINA
Celje
Vojnik
Vransko
Braslovče
STENICA
Dobrna
Savinja
Voglajna
Ložnica
Petrovče
Zabukovica
Šmartno ob Paki
Gozdnik
Mrzlica
Golte
Rifnik
Konjiška g.
Tolsti vrh
Grmada
Celjska k.
Sv. Jošt
Bezovica
Sv. Lenart
Sv. Miklavž
Sv. Pavel
Sv. Florijan
Sv. Peter
Sv. Rupert
Sv. Lovrenc
Sv. Kunigunda
Sv. Jurij pri Celju
Sv. Primož
Sv. Urban
Sv. Jakob
Sv. Janez
Sv. Helena
Sv. Trojica
Sv. Ilj
Sv. Ožbalt
Sv. Križ
Sv. Pankrac
Sv. Magdalena
Sv. Tomaž
Sv. Florijan
Sv. Mohor
Sv. Ana
Sv. Jurij
Sv. Lovrenc
Sv. Pavel
Sv. Jakob
Sv. Janez
Sv. Helena
Sv. Trojica
Sv. Ilj
Sv. Ožbalt
Sv. Križ
Sv. Pankrac
Sv. Magdalena
Sv. Florijan
Sv. Mohor
Sv. Ana
Sv. Jurij

V to dobo spada tudi nova zakristija na desni strani ladje. V križno svodeno, z rebrovjem in konsolami okrašeno zvonico je vhod s treh strani. Kropilnik pod korom nosi letnico 1500. Župna cerkev je bila prvotno podr. žalske prafare, iz katere se je izločila kot samostojna župnija pred 1255. Od 14. stol. do 1780 je vršil dušno pastirstvo malteški viteški red. Še sedaj nosi malteški prior v Pragi naslov »Komendator polzelski«. Cerkev hrani več zgodovinskih nagrobnih plošč. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskemu patriarhu, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskemu škofu. Graščina Polzela še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo. Na P. rojen 1890 dr. G. Cremošnik, zgodovinar in arheolog, dolgoletni kvestor muzeja v Sarajevu in sedaj univ. prof. v Skoplju.

Založe, 381-80-61-5-11. Sr du Celje 16 km, so Vransko 15 km, žand Braslovče 4 km, zdr o pTt š žup Polzela 1 km, fin žalec 8 km, žel Polzela—Braslovče 2 km. Nm povpr. ca 300 m. Raztreseno pozidana vas v hriboviti in gozdnati pokrajini ob ban. cesti Polzela—Novi klošter. K vasi spadajo zaselki Novi klošter, Preloge in Zaklošter. Po j. pobočjih nad ravnino, po robu katere teče potok Ložnica, so vinogradi z lepimi razgledi. Kmetijstvo in gozdarstvo. Letno prodajo ca 8000 kg hmelja v tujino in nad 5000 kg izvrstnega surovega masla v Celje (novokloštersko maslo). Prodaja stavbnega lesa raznim lesnim trgovcem. Letni pridelek vina ca 300 hl. Grad Novi klošter, nekdanji dominikanski samostan, je ustanovil 1453 celjski grof Friderik II. na mestu prejšnjega lovskega dvorca. Takrat je obenem podelil samostanu mnoga posestva ter gorske pravice, desetino na vino in žito, pravico do lova, pa mline, pristave, vrtove in travnike v uradu in v urbarju v Kostrivnici pri Lembergu. Daroval mu je tudi kmetije v Gotovljah, Podlogu, Spodnjih Grušovljah, v Rojah, na Ločici, v Petrovčah, Levcu, na Polzeli, v Parižljah, v Poljčah, na Gomilskem, v Sv. Petru v Sav. dol., gornino v braslovški župniji, žitno desetino v Sv. Petru v Sav. dol., v Zabukovici in Sv. Lovrencu pod Sachsenwartom, 200 veder vina samostana v Gornjem gradu ter ribolov v potokih Trnjavi, Ložnici in Kotunji. Na vsem tem obsežnem ozemlju je imel samostan tudi sodne pravice, razen kriminalnega sodstva. Istega leta je vse te privilegije potrdil grof Ulrik II. Po izumrtju Celjanov (1456) je cesar Friderik III. 1459 potrdil vse samostanske pravice in svoboščine. Bogati in lepi dominikanski samostan in cerkev so 1471 in ponovno 1479 razdejali Turki in ju izropali. Cesar Friderik III. je 1492 restavriral obe stavbi. Veliko je samostan trpel v reformacijski dobi. V dobi kmečkih uporov so se 1635 uprli tudi samostanski podložniki, ki so izsilili od priorja znižanje desetine in tlake. L. 1745. je samostan s cerkvijo vred pogorel. Obnovljeni samostan je razpustil 1787 cesar Jožef II. L. 1802. je država prodala stavbo, nakar so se lastniki večkrat menjali. Sedanji lastnik O. Parin stanuje v lepo ohranjenem gradu z vzorno urejenim gospodarskim poslopjem, veleposestvom in živinorejo. Od nekdanjega samostana je ohranjen samo še obrambni stolp s strelskimi linami.

Občina Sv. Jurij pri Celju okolica

sedež Sv. Jurij pri Celju

Preb. 3857, hiš 798, posest. 477, koč. 224, najem. 98. Površina 4817 ha: njiv in vrtov ca 1167, trav. in paš. ca 1710, vinogradov ca 70, gozdov ca 1800, ostalo ca 70. Občina se razprostira na obeh straneh Voglajne, ki ji doteka s s. in j. več potokov. Pokrajina obsega položno gričevje in nižavje ob Voglajni; ker je slednje deloma izpostavljeno poplavam, so vasi od reke odmaknjene na višji rob doline. Svet je pretežno ilovnat. Prebivalci so skoraj sami kmetovalci, ki se deloma tudi bavijo z izkoriščanjem gozdov. Lepo razvita je živinoreja in sadjarstvo. Vinogradništvo se ne goji nikjer v večji meri. Nekdaj cvetoča lončarska obrt polagoma hira. Žage in mlini ob potokih. Trgovanje z živino, jajci in lesom. Razložene vasi z malimi zaselki.

Botričnica, 99-27-2-22-3. Sr so du Celje 13 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 2 km. Nm 341 m. Hribovita lega ob obč. poti ¼ km od ban. ceste Sv. Jurij—Dramlje; dostop z vozom. K vasi spadata zaselka Jezerišče in Rebre. Kmetijstvo, zlasti živinoreja (požlahtnjene svinje). Izdelovanje surovega masla za prodajo. Izvrstna jabolka in hruške. Zelo se goji čebelarstvo. Pridelovanje vina le za dom. Podr. cerkev sv. Marije sedem žalosti. Prvotna cerkev je bila zelo stara in spada med najstarejše podr. šentjurske župnije. Sedanja stavba je iz 1745.

Brezje ob Slomu, 135-22-14-6-2. Sr so du Celje 17.4 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 6.4 km. Nm ca 320 m. Vas leži ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Ponikvi nad železniško progo. Dostop z vozom. Mimo teče potok Slom, pritok Voglajne. H kraju spadajo zaselki Gorjakovo, Poharnica in Lastine. Kmetovalci, več mlinov.

Cerovec, 132-25-18-7-0. Sr so du Celje 18 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 7 km. Nm ca 300 m. Vas leži ob obč. poti 2 km z. od ban. ceste Sv. Jurij—Dramlje. Dostop le z vozom. Kraj sestavljajo zaselki Šohta, Tonik ter Spodnji in Zgornji Cerovec. Zaprt močvirnat svet, obdan od gozdov. Kmetijstvo in gozdarstvo. Izvrstna jabolka in hruške; domači hruševec tudi za prodajo. Pridelovanje vina le za domačo porabo.

Črnolica, 193-36-18-13-6. Sr so du Celje 15 km, žand zdr fin žel pTt o š žup Sv. Jurij pri Celju 4 km. Nm ca 280 m. Ravninska lega ob Voglajni na križišču ban. cest Sv. Jurij—Kozje in Črnolica—Planina. K vasi spadata zaselka Peklo in Preskočina. Zelo razvita živinoreja in sadjarstvo. Čebelarstvo se precej goji. Vino le za dom. Več mlinov, žaga, lončarska obrt.

Goričica, 135-27-19-8-0. Sr so du Celje 17 km, žand zdr fin žel o pTt žup Sv. Jurij pri Celju 6 km, š Blagovna 1 km. Nm ca 290 m. Vas leži na pobočju hriba tik ban. ceste Sv. Jurij—Teharje. H kraju spadajo zaselki Blagovna, (ki ima šolo ust. 1884, 2 odd. PJS, pev. d.), Brezinje, Posavec, Sele in Zakelj. Kmetijstvo. V zaselku Blagovni je najbrž že v zgodnjem srednjem veku stal grad Blagovna. Prvič se omenja 1223, ko se navajajo Henrik, Ortolf in Ulrik iz Blagovne. Sedanji veliki grad je novejši in še dobro ohranjen. Prvotni grajski lastniki so bili grofje Breže-Seliški, ki so imeli obsežna posestva med Savo, Sotlo in Bočem. Po smrti Viljema je po 1036 podarila njegova vdova bl. Hema svoja posestva ženskemu samostanu v Krki na Koroškem; 1072 so jih prevzeli krški škofje, ki so na gradu postavljali za svoje ministeriale gospode iz Blagovne. Poznejši grajski posestniki so bili isti kot v sosednem rifniškem gradu (glej Rifnik). Od 1784 do 1848 je bila Blagovna združena s trgom Sv. Jurijem in podgrajskim gradom. Pred svetovno vojno je bil grad last grofa Berksa, ki je pokopan v Sv. Juriju. Med vojno so stanovali v gradu begunci, po vojni je pa prešel v roke sedanjega lastnika veleposestnika St. Gologranca.

Grobelno, 196-38-17-11-10. Sr so du Celje 15 km, žand zdr fin o š žup Sv. Jurij pri Celju 4 km, žel pTt v kraju. Nm 264 m. Vas leži ob potoku Slomu kraj ban. ceste Sv. Jurij—Šmarje pri Jelšah. H kraju spadajo mali zaselki Dirne, Gorjakovo, Pirne Loke, Spodnji Vrh in Zgornji Vrh. Kmetovalci in železniški uslužbenci. V kraju se odcepi od glavne dvotirne proge lokalna železnica proti Rogatcu in Krapini. Do Rogatca je bila proga zgrajena 1905.

Hruševec, 217-43-38-5-0. Sr so du Celje 11.5 km, žand zdr fin žel pTt o š žup Sv. Jurij pri Celju 0.5 km. Nm ca 260 m. Lega v ravnini na levem bregu Voglajne ob obč. poti ½ km od ban. ceste pri Sv. Juriju. Dostop le z vozom. K vasi spadata zaselka Dobovica in Gorica. Zelo razvita živinoreja. Prodaja živine, surovega masla in jajc.

Kameno, 202-35-28-4-3. Sr so du Celje 13.5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 2.5 km. Nm ca 320 m. Kraj tvorijo zaselki Kramperje ter Spodnje in Zgornje Kameno, ki leže ob obč. poti 1.5 km od ban. ceste pri Sv. Juriju. Hribovita, prisojna lega, raztresene kmetije. Dostop z vozom. Kmetijstvo, razvita živinoreja in sadjarstvo (izvrstna jabolka in hruške). Pridelovanje vina za dom. Precejšnje čebelarstvo. Mešani gozdovi. Prodaja živine, surovega masla in krompirja, največ v Celje.

Krajnčica, 197-58-23-18-11. Sr so du Celje 11.5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 3 km. Nm ca 320 m. Precej hribovita lega na s. strani hriba Resevne (628 m) blizu Voglajne. Dostop z vozom po obč. poti 1 km od ban. ceste pri Sv. Juriju. Razloženo vas tvorijo mali zaselki Brde, Kladje, Spodnja Krajnčica in Zgornja Krajnčica. Zelo razvita živinoreja; surovo maslo in trapistovski sir. Izvrstna jabolka; vinogradništvo le za domače potrebe. Lepo razvito čebelarstvo. Izdelovanje hmeljevk za prodajo.

Lokarje, 91-20-20-0-0. Sr so du Celje 14 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 3 km. Nm ca 280 m. Vas obsega zaselke Božne ter Spodnje in Zgornje Lokarje in leži na obeh straneh ban. ceste Sv. Jurij—Dramlje, na robu doline nad potokom. Kmetijstvo; surovo maslo za prodajo, domači hruševec. Neznatno pridelovanje vina. Bukov in smrekov gozd. Lončarstvo.

Nova vas, 194-43-36-4-3. Sr so du Celje 13.5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 2.5 km. Nm ca 270 m. Lega v ravnini ob ban. cesti Sv. Jurij—Slivnica. Kmetovalci, več obrtnikov in trgovcev. Zelo razvita živinoreja; štajerska kokoš; izdelovanje surovega masla in trapistovskega sira. Fina jabolka in hruške. Nekaj čebelarstva. Vino samo za domačo

porabo. Bukev, gaber, smreka, jelka, mecesen. Trgovanje s sadjem, živinorejskimi proizvodi in z lesom.

Ogorevc, 143-31-28-3-0. Sr so du Celje 18.4 km, žand zdr fin žel pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 7.4 km. Nm ca 320 m. Hribovita lega nad železniško progo ob obč. poti, ½ km s. od ban. ceste Sv. Jurij—Štore. K vasi spada zaselek Laporje. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Izdelovanje surovega masla za prodajo. Nekaj čebelarstva. Neznatno pridelovanje vina za dom.

Podgorje, 109-20-18-1-1. Sr so du Celje 13.5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 2.5 km. Nm ca 270 m. Vas leži j. od Sv. Jurija ob ban. cesti kraj potoka Kozarice. H kraju spadajo zaselki Gradič, Pole in Zdenica. Ravnina, deloma močvirno. Kmetijstvo, nekaj obrtnikov. Zelo razvita živinoreja in sadjarstvo, zlasti jabolka in hruške. Izdelovanje surovega masla in trapistovskega sira. Vinogradništvo le za dom. Izvoz živine in sadja v tujino, prodaja lesa. Izdelovanje mlinskih kamnov; mlin, žaga.

Podgrad, 178-45-14-12-19. Sr so du Celje 11.5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 0.5 km. Nm ca 320 m. Lega kraj ban. ceste pri Sv. Juriju ob pobočju hriba Sv. Rozalije (369 m). K vasi spadajo zaselki Ogradec, Peščenca, Seme in Štangrob. Kmetijstvo. O predzgodovinski obljudenosti kraja priča krajevno ime »Groblje«, kjer so odkrili stare gomile. V. nad Grobljami, na levi strani Voglajne, je stal svojčas podgrajski grad (Anderburg). Sicer so danes že izginile celo grajske razvaline, a na nekdanji grad še spominja ime vasi in pa ob železnici pod hribom grajsko poslopje »Anderburg«, last veleposestnika Zdolška. Prvi znani lastniki gradu in okolice so bili grofje Breže-Seliški, ki so imeli tu eno izmed upravnih središč svojih obsežnih posestev. Po smrti svojega moža Viljema je po 1036 izročila grofica bl. Hema vsa ta posestva ženskemu samostanu v Krki na Koroškem. Ko je samostan prenehal, so ta posestva prešla 1072 na krško škofijo, ki je grad dajala v najem svojim ministerialom, sorodnikom Heme. V borbi Celjanov s krškimi škofi je razrušil grad 1436 celjski vojskovodja Jan Vitovec. Sicer so grad znova pozidali, vendar je izgubil prejšnjo veljavo in je vodilno vlogo prevzel grad Rifnik. Grajski lastniki so poslej isti kot na rifniškem gradu.

Proseniško, 132-32-18-4-10. Sr so du Celje 18 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 7 km. Nm ca 275 m. Lega na križišču ban. cest na Ljubečno, Teharje in na Sv. Jurij. K vasi spada zaselek Bobovo. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in gozdarstvo. Nekaj čebelarstva. Pridelovanje vina, največ za domačo porabo. Izvoz živine in lesa v tujino; prodaja surovega masla in izvrstnih jabolk v Celje.

Repno, 78-13-6-7-0. Sr so du Celje 14.5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 3.5 km. Nm ca 310 m. Vas tvorita zaselka Spodnje in Zgornje Repno, ki ležita kraj ban. ceste Sv. Jurij—Proseniško in v soseščini. Raztresene kmetije po s. pobočju hriba Sv. Rozalije (369 m). Kmetijstvo.

Rifnik, 166-46-5-32-9. Sr so du Celje 15 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij 4 km. Povp. nm ca 380 m. Vas leži j. od Sv. Jurija ob obč. poti ½ km od ban. ceste. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Kaniža. Raztresene hiše po gozdnatem pobočju Rifnika (570 m). Kmetijstvo in gozdarstvo. Surovo maslo za prodajo. Mnogo sadja; manjši vinogradi. Na vrhu Rifnika gostilna, lep razgled. V bližini razvalina rifniškega gradu (461 m). Priljubljena izletna točka, markirana pot iz postaje Sv. Jurij (1 uro). Že v predzgodovinski dobi je tu obstajala znatna naselbina. Izkopani predmeti so deloma iz neolitske dobe; številni ilirski grobovi z žarami in bogatimi predmeti pa iz hallstattske dobe; najdba keltskih novcev iz latènske dobe. Na predzgodovinsko naselbino spominja še sedaj krajevno ime »Ajdovska zidanica« na vrhu Rifnika in pa istotam preostalo staro zidovje. Tu so tudi izkopali mnoge rimske predmete. V srednjem veku je bil kraj pomemben radi znamenitega rifniškega gradu, ki so ga do 1480 posedovali Rifniški gospodje (prvič omenjeni 1163), ministeriali grofov Breže-Seliških. Rifniški grad je bil gospodarsko in upravno središče obsežnih posestev bl. Heme med Bočem, Sotlo in Savo. Ta posestva je bl. Hema izročila 1036 ženskemu samostanu v Krki na Koroškem, 1072 pa jih je prevzela krška škofija, ki je na gradu postavljala svoje ministeriale. Od okoli 1400 je bil grad last Celjskih grofov. L. 1635., ko je bila grajska lastnica Marjeta Waagen, so uporni kmetje graščino popolnoma oplenili. Danes so grajske razvaline last kmeta Korošca.

Stopče, 169-30-25-5-0. Sr so du Celje 14.3 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 3.3 km. Nm 288 m. Lega v ravnini na levem bregu Voglajne ob ban. cesti Sv. Jurij—Grobelno. K vasi spadajo zaselki Gornji Gaj, Melovje in Sv. Ahac. Kmetijstvo, več vodnih mlinov. Podr. cerkev sv. Ahaca je iz konca 17. stol.

Sv. Primož, 228-41-37-4-0. Sr so du Celje 16 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 5 km. Nm ca 300 m. Lega ob ban. cesti Sv. Jurij—Ponikva v nekoliko valoviti pokrajini. K vasi spadajo zaselki Kote, Grabno, Prahe in Preloge. Kmetijstvo, lončarska obrt, več mlinov. Podr. cerkev Sv. Primoža in Felicijana je iz pričetka 18. stol. V starem veku je držala tod mimo rimska cesta Celje—Ptuj.

Sv. Rozalija, 140-25-6-12-7. Sr so du Celje 14 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 3 km. Nm 369 m. Lega na hribu istega imena in na njegovi z. strani. Dostop z vozom po obč. poti 1 km od ban. ceste Sv. Jurij—Proseniško. H kraju spadajo zaselki Dolnja vas, Gornja vas in Zlateče. Kmetijstvo, nekaj vinogradov. Podr. cerkev sv. Rozalije. Prvotno cerkev, od katere je ohranjen še gotski presbiterij, so zgradili 1646 v spomin na kugo, ki je tod morila 1628—1646. Poznejša cerkev je iz 1667, ladja pa iz 1812.

Šibenik, 132-35-14-16-5. Sr so du Celje 14 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 3 km. Nm ca 300 m. Lega na vznožju Rifnika (570 m) ob ban. cesti in z. odtod deloma v hribovju. K vasi spadajo raztreseni zaselki Bevšeke, Ploštanj, Podpeč in Razbor. Kmetijstvo, več mlinov, kamenolom. Tu je nekdaj stal znameniti šibeniški grad, katerega razvaline so danes že skoraj izginile. Sezidan je bil najbrž že v zgodnjem srednjem veku, razrušil pa ga je menda Jan Vitovec, vojskovodja Celjskih grofov, v borbi s Habsburžani. Grajski lastniki in posestniki so bili gotovo isti kot v bližnjem rifniškem gradu (gl. Rifnik). Na nekdanji grad še spominja hišno ime kmeta »Grajška«, na mestu nekdanje grajske pristave na desni strani Voglajne. V zaselku Ploštanju je bil nekdaj ploštanjski grad. Prvi znani lastniki so bili grofje Breže-Seliški, po 1072 pa krški škofje. Ti so na gradu postavljali svoje ministeriale Ploštanjske gospode, od katerih se 1384 navaja Nikolaj Ploštanjski.

Tratna, 191-39-13-20-6. Sr so du Celje 15.5 km, žand zdr fin š žup Sv. Jurij pri Celju 3.5 km, žel Grobelno 0.2 km, o pTt Sv. Jurij pri Celju 4.5 km. Nm ca 400 m. Vas leži pri Grobelnem ½ km od ban. ceste ob obč. poti na hribovju. Dostop z vozom. Pripadajoči zaselki so Gangež, Medgore in Vodule. Kmetijstvo.

Trnovec, 151-32-28-4-0. Sr so du Celje 15.5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 4.5 km. Nm ca 290 m. Lega kraj ban. ceste Sv. Jurij—Dramlje. K vasi spadajo zaselki Dobe, Dole, Dolnje in Kozarica. Kmetovalci.

Vrbno, 249-41-32-6-3. Sr so du Celje 9 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 2 km. Nm ca 280 m. Lega kraj ban. ceste Sv. Jurij—Štore in po pobočju sosednjega hriba. K vasi spadajo zaselki Cesta, Dobneteča, Meliše in Podplat. Kmetijstvo, mlini in žage ob Voglajni.

Občina Sv. Jurij pri Celju trg

Preb. 750, hiš 147, posest. 92, koč. 38, najem. 17. Površina 282.71 ha: njiv in vrtov 113.98, trav. in paš. 90.98, vinogradov 3.15, gozdov 68.45, ostalo 6.15. Občina obsega zelo majhen teritorij na desni strani Voglajne. Svet je deloma nižinski in mokroten, deloma nekoliko rebrnat in nagnjen proti j. Precej rodovitno. Zlasti pripravno za živinorejo in sadjarstvo. Zaradi odlične prometne lege na križišču mnogih cest se je razvil trg Sv. Jurij v pomembno gospodarsko središče svoje okolice.

Bezovje, 171-47-36-10-1. Sr so du Celje 12 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Sv. Jurij pri Celju 1 km. Nm ca 300 m. Vas leži v. od Sv. Jurija ob ban. cesti Sv. Jurij—Šmarje pri Jelšah in s. odtod po valovitem gričevju. H kraju spadajo zaselki Dolec, Dolska gorca in Zlaka. Kmetijstvo kot Sv. Jurij.

Sv. Jurij pri Celju, trg, 579-100-56-28-16. Sr so du Celje 11 km, žand zdr fin žel o pTt š žup v trgu. Deška nar. š. ust. 1906, 6 odd., dekl. nar. š. ust. 1892, 6 odd. Na deš. šoli: Jav. knjiž., Strok. nad. š., Gosp. nad. š., Kmet. nad. š., Ban. in gosp. š. ust. 1910, 1 odd. Društva: Gas., SKJ s pev. ods. in sal. orkestrom, Strel. druž., Kat. prosv. d., PJS s pev. ods., DKfid, PSVD, PČD, PRK. Nm 259 m (žel. postaja) in 297 m (cerkev). Prijazen trg leži deloma v dolini kraj Voglajne, deloma na pobočju griča pri farni cerkvi. H kraju spadajo tudi okolni zaselki Podvrbica, Razkorže, Rupe in Tičnica. Veliko križišče ban. cest v Celje, Dramlje, Šmarje pri Jelšah, Kozje in Marijo Dobje. Avtobusna zveza s Celjem, Podsredo in Sv. Petrom pod Sv. gorami. Trg je gospodarsko središče bližnje okolice in ima živahno trgovino, obrt in industrijo. Pridelovanje žita in krompirja. Trapistovski sir, surovo maslo. Mnogo jabolk se izvozi v tujino. Precej mizarjev; parna žaga, izdelovanje mlinov in poljskih strojev. Gostilne s tujskimi sobami. L. 1910. se je tu osnovala znamenita enoletna kmetijska šola, ki je

pretežno živinorejsko-poljedelskega tipa in ima veliko vzorno urejeno posestvo. L. 1932. se je pridružila še gospodinjska šola. Iz Sv. Jurija drži izpred kolodvora markirana pot na Rifnik (570 m, lep razgled, grajske razvaline, 1 uro).

Kraj je bil obljuden že v neolitski in rimski dobi. Srednjeveška naselbina se je razvila pod ¼ ure oddaljenim starim podgrajskim gradom (Anderburg). Vas se prvič omenja 1340. Pod vplivom sosednjih gradov in radi razvite trgovine in obrti je kraj že zgodaj dobil trške pravice. L. 1384. se prvič omenja kot trg zgornji del današnjega trga, dočim se je spodnji trg takrat še nazival »spodnja vas«. Trški gospodje, Celjski grofje, so 1400 podelili tržanom pravico do davka prostega tržnega dne na nedeljo. Trg se je imenoval Št. Jurij pod Podgradom, po 1400 pa Št. Jurij pod Rifnikom. Ležal je ob važni trgovski poti Ptuj—Laško—Ljubljana, ki je tekmovala s prometno cesto Ptuj—Vojnik—Celje. Ker so se trgovci izogibali Celja, so 1524 prepovedali trgovino preko Št. Jurija. L. 1466. so dobili tržani pravico do letnega sejma o sv. Primožu. Po 1583 se je ta vršil na dan sv. Jurija. Krški škofje, ki so bili po 1456 trški gospodje, so 1492 zastavili Sv. Jurij in Podgrad Andreju pl. Weissbriachu. L. 1539. so dobili tržani od krških škofov privilegij, ki je dovoljeval lasten trški pečat s sliko sv. Jurija in lastno trško sodstvo v okviru trškega pomerija. Trški sodnik je izvrševal tudi krvno sodstvo. Vislice so stale na trški meji blizu Ulčarja, na mestu, ki se še danes imenuje »na gavgah«. L. 1795. je trgu odvzela graščina Blagovna sulice in boben, znake lastne sodnije, ki je bila od sedaj na tem gradu. Po 1612. ko je krški škof Janez prodal trg in grad rodbini pl. Waagen, so se hitro menjali njuni gospodarji. L. 1473. so Turki na svojem pohodu iz Koroške razdejali trg in oplenili okolico. Ponovno so ropali in požigali v okolici 1476, 1493 in 1494. L. 1635. so izropali sosednje gradove kmetski uporniki. V trgu je morila kuga posebno od 1628—1646. L. 1759. in 1817. je pogorel skoraj ves trg. Zgraditev južne železnice 1846 je mnogo pripomogla k razvoju trgovine v Sv. Juriju. Zelo znani so tu živinski sejmi. Do 1933 se je trg imenoval Sv. Jurij ob južni železnici.

Župnija Sv. Jurij pri Celju (dekanija Šmarje pri Jelšah, škof. lavant.) ima 4536 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. Prvotno je cerkev stala gotovo že 1340, ko se omenja kraj, ki je dobil ime po njej. Izrecno se cerkev navaja šele 1640. Sedanjo cerkev so zgradili 1721. Prvotno je bila cerkev podr. prafare na Ponikvi. Vikariat je obstajal že 1340, 1495 pa je bil povzdignjen v samostojno župnijo. L. 1509 je cerkvi daroval cesar Maksimilijan desetino v vsej župniji. L. 1494. je bila cerkev skupno z materjo župnijo na Ponikvi inkorporirana kolegiatnemu kapitlju v Novem mestu, ki izvršuje tu še danes patronatske pravice. Župnija v Sv. Juriju je mati sedanje, 1765 izločene slivniške in kalobske župnije, dela drameljske župnije in dela župnije Sv. Ruperta nad Laškim. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom.

Tu rojeni dr. Ipavic Gustav (1831—1908), zdravnik, glasbenik, buditelj nar. zavesti, gospodarstvenik; komponiral meš. zbore, samospeve, nad 60 pesmi. Dr. Ipavic Benjamin (1829 do 1909), zdravnik, glasbenik; izdal več zvezkov »Slovenskih pesmi«, klavirskih, plesnih skladb in zborov, opereto in opero; marljiv sotrudnik Glas. mat., Novih akordov. Dr. Ipavic Josip, sin Gustava (1873—1921), glasbenik, avtor več samospevov, pantomime »Možiček«, klavir. pesmi itd. Dr. Kukovič Avguštin (1849—1889), prof. v Marib. bogoslovju, soustanovitelj Cecil. d. za lavant. škof. Pečnik Janez (1821—1883), arhitekt, deloval predvsem na Dunaju in na Ogrskem.

Občina Sv. Pavel pri Preboldu

Preb. 2858, hiš 579, posest. 431, koč. 112, najem. 141. Površina znaša 4108.78 ha: njiv in vrtov 1079.58, trav. in paš. 755, vinogradov 60, gozdov 2228.76, ostalo 39.44. Občina se razprostira na desni strani Savinje, odkoder sega proti j. do njenega razvodja vrh Mrzlice (1119 m) in na sosednje nižje grebene. Ozemlje je povečini hribovito, ravno je le na s. ob Savinji in na obeh straneh potoka Boljske, ki se tu izliva v Savinjo. S hribovja priteka precej voda, zlasti večji potoki Velika in Mala Reka in Kolja. Gospodarsko težišče občine je v njenem s. ravninskem delu, ki je zelo gosto poseljen. Tu se intenzivno goji hmeljarstvo, pa tudi druge kmetijske panoge se ne zanemarjajo. V nekaterih krajih je razvita obrt in industrija (mlini, žage, mizarstvo, tekstilna industrija, izdelovanje opeke). Hriboviti del pokrajine je skoraj ves pod gozdom (največ iglavci, bukev, kostanj) in je bolj obljuden le v dolinah kraj potokov, kjer so mlini in žage.

Dolenja vas, 337-55-36-10-30. Sr so du Celje 17 km, žand zdr o pTt š žup Sv. Pavel pri Preboldu 0.5 km, fin Žalec 10 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 3.5 km. Gas. Nm ca 270 m. Lega v ravnini ob potoku Boljski na križišču ban. cest Latkova vas—Trbovlje in Sv. Rupert—Griže. Avtobusna zveza s Sv. Petrom v Sav. dolini. H kraju spada zaselje Laporje. Poljedelstvo, zlasti hmelj. Znatno čebelarstvo. Domači jabolčnik. Razni obrtniki in trgovci. Mlini in žage.

Kaplja vas, 328-77-58-19-9. Sr so du Celje 17 km, žand zdr o pTt š žup Sv. Pavel pri Preboldu 1.5 km, fin Žalec 10 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 5 km. Gas. Nm ca 280 m. Deloma ravninska, deloma nekoliko hribovita lega na obeh straneh potoka Boljske. K vasi spadata zaselka Gorica in Vučperk. Skozi kraj drži ban. cesta Sv. Rupert—Griže. Trgovanje s hmeljem. Jabolka, hruške in slive; domači sadjevec. Nekaj vinogradov, pretežno žlahtna trta. V kraju je gradič Gorica, ki se omenja že 1586. L. 1729. in 1736. ga je imela kot deželnoknežji fevd v zakupu rodbina pl. Strassberg. Danes je gradič last Vinka Vabiča ml.

Latkova vas, 367-78-60-15-8. Sr so du Celje 15 km, žand zdr o pTt š žup Sv. Pavel pri Preboldu 2 km, fin Žalec 8 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 2 km. Gas. Nm ca 275 m. Dolga obcestna vas v ravnini na desni strani Savinje kraj drž. ceste Ljubljana—Celje in ban. ceste, ki se tu odcepi proti Trbovljam. H kraju spadata zaselka Groblje in Trapeče. Avtobusna zveza s Sv. Petrom v Sav. dolini, Sv. Pavlom in Vranskim. Mnogo hmelja. Domači sadjevec. Razvito perutninarstvo. Obrtniki in trgovci. Pripravno za letovišče; tujske sobe. Ime zaselka »Groblje« morda spominja na rimsko utrdbo, ki je stala ob ondotni rimski cesti Ljubljana—Celje. V Groblju rojen 1891 Kač Janko, novinar in pisatelj.

Marija Reka, 497-98-85-13-6. Sr so du Celje 23 km, žand zdr o pTt Sv. Pavel pri Preboldu 6 km, fin Žalec 14 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 10 km, š žup v kraju. Šola ust. 1893, 1 odd. PRK. Nm 737 m. Zelo raztreseni zaselki in samotne kmetije po hribovju na s. strani Mrzlice (1119 m) ob ban. cesti Latkova vas—Trbovlje ter v. in z. od nje. Vas tvorita Velika in Mala Reka. Precej mokrotno. Mnogo studencev, ki se iztekajo v potoka Malo in Veliko Reko. Domači sadjevec. Iglasti in listnati gozdovi. Prodaja kostanjevega lesa za tanin, bukovih drv in mehkega jamskega lesa. Mlini in žage ob potoku Veliki Reki, v kateri je mnogo postrvi. Ležišča živosrebrne rude in železnega krška. Stari, ponovno opuščeni rovi. L. 1931. so za nekaj časa ponovno pričeli z eksploatacijo rude. Lastnika rud sta Omerzu Danijel iz Slov. Bistrice in Lavrenčič Ante iz Maribora.

Župnija Marija Reka (dekanat Braslovče, škof. lavant.) ima 400 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije je bila prvotno zgrajena konec 14. ali v začetku 15. stol., po tradiciji v zahvalo za srečno rešitev iz gozda, v katerem se je izgubil neki lovec iz spremstva Celjanov. Sedanjo cerkev so sezidali 1693, samo gotski presbiterij je starejši. Po požaru 1790 so jo v istem letu obnovili. Cerkev je bila prvotno podr. župnije Sv. Pavla pri Preboldu. L. 1787. je postala samostojna župnija.

Sv. Lovrenc, 366-73-58-15-11. Sr so du Celje 17 km, žand zdr o pTt š žup Sv. Pavel pri Preboldu 2 km, fin Žalec 6 km, žel Sv. Peter v Sav .dolini 4 km. Gas. Nm 285 m. Vas leži pretežno v ravnini na desni strani Savinje ob ban. cesti Sv. Rupert—Griže. Raztresene kmetije po sosed. gričih. Intenzivno hmeljarstvo. Zelo prikladno za sadjarstvo. Hruške, jabolka in češnje. Valjčni in vodni mlin. Žagarstvo in opekarstvo. Precej obrtnikov in trgovcev. Prodaja sadja prekupcem za izvoz. Malenkost vina. Na Kanclerjevem griču nad vasjo so razvaline gradu Sachsenwarta, ki spada med najstarejše gradove v Savinjski dolini; verjetno je iz 10. stoletja. Bil je last deželnega kneza. Redki zgodovinski viri omenjajo 1270 kot lastnika češkega kralja Otokarja II. Ta je izročil grad v zakup Vovbrškim grofom. Od 1363—1456 so bili grajski posestniki Celjski grofje. Grad je bil razrušen najbrž v dobi zadnjih Celjanov ali pa neposredno po 1456 v bojih za celjsko dedščino. Podr. cerkev Sv. Lovrenca se je v srednjem veku imenovala sv. Lovrenc pod Sachsenwartom. Prvič se omenja 1392. Sedanjo cerkev so zgradili v 1812—1813.

Sv. Magdalena, 352-65-46-19-20. Sr so du Celje 20 km, žand zdr o pTt š žup Sv. Pavel pri Preboldu 3 km, fin Žalec 13 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 6 km. Gas. Nm 608 m. Vas obsega male zaselke in samotne kmetije, ki leže raztresene po hribovju južno od Savinje na vznožju strmega Kamnika (861 m) in 1119 m visoke Mrzlice. To so zaselki Brdo, Golava, Hom, Jame, Kamnik, Matke, Mrzlica in Slom. Dostop po občinski poti 2—6 km od ban. ceste Sv. Rupert—Griže. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja hmelja in krompirja. Znaten pridelek hrušk, jabolk, sliv, češenj, kostanja in orehov. Hruševec in jabolčnik prodajo okoliškim gostilnam. Malo vina. Precejšnje čebelarstvo. Prodaja mehkega lesa, drv in kostanjevega lesa za tanin. Vrh hriba Homa (608 m), ki je lepa razgledna točka,

stoji podr. cerkev sv. Magdalene. Prvotno je bila sezidana 1360. Mala okna gotske cerkve so kasneje povečali. Glavni oltar je iz 1688, ostali iz novejše dobe. Presbiterij in ladja sta obokana.

Sv. Pavel pri Preboldu, 341-71-37-12-40. Sr so du Celje 17 km, žand zdr o pTt š žup v kraju, fin Žalec 8 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 4 km. Šola ust. 1818, 8 odd. 4 javne knjiž., Kmet. nad. š., Gosp. nad. š., Strok. nad. š. Društva: SKJ, PRK, JS, PCMD, Gas., DKfid, Kat. izobr., Slov. del. podp., Lov., PSVD, PHmD., Dram. in pev. odsek. Zdravnik. Vodovod. Elektrarna.

Nm 280 m. Kraj leži v Spodnji Savinjski dolini ob vznožju hribovja na desni strani velikega potoka Boljske. Tik ob njej leži malo vstran od osrčja trga zaselek Prebold z istoimenskim gradom. Skozi prijazen trg drži banovinska cesta Latkova vas—Sv. Pavel—Trbovlje. Avtobusna zveza s Sv. Petrom v Savinjski dol. Pretežno ilovnato in dosti rodovitno. Razno žito za domače potrebe. Mnogo hmelja za prodajo. Sadjarstvo dobro uspeva: jabolka, hruške, slive in češnje; domači jabolčnik; sadje pokupijo prekupci za izvoz. Precejšnja, zlasti mizarska obrt. Tekstilna industrija (tkanine) Mautner d. d., predilnica ust. 1839 še vedno v razvoju (do 400 delavcev). Lepo letovišče; kopalni bazen, športni prostori, krasna sprehajališča, precej tujskih sob. Predzgodovinske gomile med Sv. Pavlom in Grižami z izkopanimi predmeti iz hallstattske dobe pričajo o ondotni ilirski naselbini. Tudi v rimski dobi je bil kraj obljuden. V srednjem veku se je naselbina lepo razvijala in je že 1146 dobila trške pravice. Ta razvoj ima zahvaliti predvsem graščini Liebenstein, po kateri se je kraj celo imenoval Sv. Pavel pri Liebensteinu. Grad je danes izginil brez sledu. Stal je j. od Sv. Pavla, najbrž blizu posestnika vulgo Richterja. Grad je bil sedež deželskega sodišča in se prvič omenja 1288 kot dedna last Žovneških gospodov in pozneje Celjskih grofov. Domneva se, da se je deželsko sodišče semkaj preneslo iz Žalca. Meje sodišča opisuje urbar iz 1754. V 18. stol. so mu priključili še deželsko sodišče v Ojstrici. Vislice so stale 10 min. jv. od Sv. Pavla. Zgodovinsko pomemben je tudi grad Prebold, ki stoji z. od Sv. Pavla. Prebold, t. j. Pragwald, se imenuje po prvotnih lastnikih, rodbini pl. Prager. Pozneje sta ga posedovali rodbina pl. Erkenstein in rodbina Wagensberg. Od 16. stol. dalje je bil grad v rokah raznih zakupnikov. V 19. stol. je večkrat izmenjal lastnika. Od 1917 poseduje grad rodbina Hudovernik. V 17. stol. je bil grad Prebold od upornih kmetov dvakrat izropan (1635 in 1639). V reformacijski dobi je v njem našel zatočišče predikant Ivan Dolansky, ki je pribežal iz Govč pri Žalcu. Grad je še sedaj lepo ohranjen. — Župnija Sv. Pavel pri Preboldu (dek. Braslovče, škof. lav.) ima 2510 duš. Župna cerkev sv. Pavla. Prvotna cerkev je iz 14. stol. V 1762—1775 so zgradili drugo cerkev, ki so jo 1790 podrli, nakar so sezidali novo cerkev. Sedanja cerkvena stavba je iz 1898. Na njeni zunanji strani je vzidana nagrobna plošča celjskega škofa Gaudencija iz 6. stol. Ta plošča je eden najstarejših spomenikov iz starokrščanske dobe v naših krajih. Cerkev je bila prvotno podr. braslovške prafare. L. 1392. je postala vikariat. Župnija je mati župnije Grič (izločena v 15. stol.) in župnije Marije Reke (izločena 1787). Sv. Pavel je cerkveno pripadal do 1461 oglejskemu patriarhatu, nato do 1787 ljubljanski in slednjič lavantinski škofiji. Patronatske pravice izvršujejo še vedno ljubljanski škofje kot užitniki graščine Gornjega grada. Tu rojeni: dr. Pajk Janko (1837—1899), prof., sotrudnik leposl. in polit. listov, liter. zgodov.; Čobal Melhior (r. 1864), soc. politik in organizator; dr. Švab Anton (r. 1868) komponist, sedaj zdravnik v Celju.

Šešče, 270-62-51-9-17. Sr so du Celje 19 km, žand zdr o pTt š žup Sv. Pavel pri P. 4 km, fin Žalec 3 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 6 km ali Žalec 3 km. Nm ca 280 m. Kraj leži na desnem bregu Savinje v ravnini in deloma na nižjih sosednih vzpetinah. K vasi spadata zaselka: Na Gmajni in Schönbichl. Skozi kraj drži ban. cesta Sv. Rupert—Griže. Kmetijstvo, trgovanje s hmeljem. Jabolka, hruške in zlasti slive; domači jabolčnik. Malenkost vina. Več trgovcev in obrtnikov. Mlin, elektrarna. Kraj je bil obljuden že v hallstattski dobi. Ob reki Kolji so izkopali številne gomile z žarami, orodjem, orožjem, nakitom in dr. Grad Schönbichl, ki je stal na planoti v Šeščah, je danes izginil skoraj brez sledu. Le kleti so še delno ohranjene in predelane. Prvotni lastniki so bili grofje Thurni, ki so na bivšem Štajerskem posedovali 14 gradov. L. 1635. so kmečki uporniki izropali grad. Konec 18. stol. je grad začel razpadati.

Občina Sv. Peter v Savinjski dolini

Preb. 1442, hiš 328, posest. 237, koč. 60, najem. 41. Površina 1356 ha: njiv in vrtov 656, trav. in paš. 556, vinogradov 33, gozdov 98, ostalo 13. Občina leži v osrčju Sp. Savinjske doline in se razprostira s. od Savinje še čez potok Ložnico na bližnje gričevje. Prodnato, deloma ilovnato, srednje rodovitno. Intenzivno hmeljarstvo. Precej se pridela tudi žita, krompirja in fižola. Razno sadje zgolj za domače potrebe; domači sadjevec. Vinogradništvo v neznatnem obsegu. Malo gozdov; predvsem listnato drevje. V nižini nastopajo drevesne skupine le kraj naselbin. Pomembna lesna industrija v Sv. Petru. Oddaja raznih kmetijskih pridelkov na celjski trg.

Doberteša vas, 290-53-45-8-8. Sr so du Celje 13 km, žand Sv. Pavel pri Preboldu 3 km, zdr fin Žalec 5 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. v kraju, o p š žup Sv. Peter v Sav. dol. 1 km. Nm ca 275 m. Lega v ravnini ob drž. cesti Ljubljana—Celje kraj žel. postaje Sv. Peter v Sav. dolini. V vasi, h kateri spada zaselek Gmajna, se odcepi ban. cesta na Polzelo. Avtobusna zveza s Celjem, Sv. Pavlom pri Preboldu, Vranskim in kraji v Zgornji Sav. dolini. Kmetovalci, tovarniški delavci, obrtniki in trgovci. Obsežni hmeljniki, nekaj čebelarstva, neznatno pridelovanje vina za dom. Letno prodajo ca 8000 kg hmelja. Lesna obrt in trgovina. Industrija tkanin, barvarna. Prirodno kopališče v bližnji Savinji. Pri vasi so našli več rimskih spomenikov in rimski denar.

Podlog, 227-44-41-3-3. Sr so du Celje 11 km, žand Sv. Pavel pri Preboldu 5 km, zdr fin Žalec 2.5 km, žel š žup Sv. Peter v Sav. dol. 3 km, o p Sv. Peter v Sav. dol. 2—3 km. Nm 270 m. Obcestna vas v ravnini ob obč. poti 1½ km od drž. ceste v Sv. Petru. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo, več čebelarjev. Smrekovi in borovi gozdiči. Sadjevec in vino le za dom. Trgovanje s hmeljem (letno ca 12.000 kg). Prodaja hlodov in jamskega lesa domačim trgovcem. Več mlinov ob potoku Ložnici.

Spodnje Grušovlje, 135-24-21-3-4. Sr so du Celje 12 km, žand Sv. Pavel pri Preboldu 3 km, zdr fin Žalec 4 km, žel o p š žup Sv. Peter v Sav. dol. 1 km. Nm ca 275 m. Vas leži v ravnini zraven hrastovega gozda ob ban. cesti Sv. Peter v Sav. dolini—Novi klošter. Kmetijstvo. Obsežni hmeljniki. Letno prodajo ca 12.000 kg hmelja. Vinogradništvo večinoma le za dom. Rimske izkopine.

Spodnje Roje. 35-10-5-5-1. Sr so du Celje 13 km, žand Sv. Pavel pri Preboldu 3 km, zdr fin Žalec 3 km, žel o p š Sv. Peter v Sav. dolini 4 km, žup Sv. Peter v Sav. dolini 3 km. Nm 262 m. Kraj leži na levem bregu Savinje ob obč. poti 2 km od drž. ceste v Sv. Petru. Dostop z vozom. Kmetijstvo, trgovanje s hmeljem, ki ga prodajo letno ca 3000 kg. Prirodno kopališče v Savinji.

Sv. Peter v Savinjski dolini, 390-89-67-22-16. Sr so du Celje 12 km, žand Sv. Pavel pri Preboldu 4 km, zdr fin Žalec 4 km, žel. Sv. Peter v Sav. dol. 1 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1818, 4 odd. SKJ, Gas., Pev. d. »Savinjski zvon«, PJS. Nm 272 m. Lega v ravnini ob drž. cesti Celje—Ljubljana. V kraju se odcepi ban. cesta v Novi klošter. Avtobusna zveza proti Celju, Vranskemu in Zgornji Sav. dolini; izpred kolodvora vozijo avtobusi v Sv. Pavel pri Preboldu. K vasi spadata zaselka Dol in Petelinjek. Kmetovalci, industrijski delavci, obrtniki in trgovci. Veliki hmeljniki. Letno prodajo ca 10.000 kg hmelja. Raznovrstno sadje le za dom. Nekaj čebelarstva. Neznatno pridelovanje vina. Razvita lesna obrt in industrija; izdelovanje parketov in lesne volne. Prirodno kopališče v Savinji. Kraj je bil obljuden že v starem veku, ko je tod mimo vodila rimska cesta iz Ogleja preko Ljubljane v Celje. Ob tej cesti so našli rimske napisne kamne. Rimski tempelj boginje Junone je bržkone iskati na polju med Sv. Petrom in Novim kloštrom, kjer so našli sledove starega zidovja in kovan denar. Tudi v srednjem in novem veku je držala tod važna trgovska cesta. Gotovo je bil Sv. Peter poštna postaja že v 16. stol., ko so 1573 uvedli med Gradcem in Ljubljano stalno poštno zvezo, ki so jo vzdrževali pešci. L. 1802. so uvedli redno vozno pošto. Konje so prepregali v Sv. Petru pri še zdaj imenovani hiši »Stari pošti«, kjer je že za časa Marije Terezije obstajala poštna postaja »Peterhof«. Župnija Sv. Peter v Sav. dolini (dek. Celje, škof. lavant.) ima 1442 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra. Domneva se, da je prvotno cerkev — najstarejšo v vsej Sav. dol. — dal v 9. stol. zgraditi mejni grof Pribina in da jo je posvetil solnograški škof Lujpram. Sedanji stari romanski cerkvi, ki sega najmanj v l. 1256., so prizidali večji presbiterij in zvonik. V sredi 18. stol. se je izvršila barokizacija ladje in presbiterija. Takrat je bila dozidana tudi Roženvenska kapela. Novi zvonik je iz 1794. Zadnjikrat so povečali cerkev 1913. Stari romanski ladji je na obeh straneh prizidana po ena kapela, njenemu podaljšku pa na levi stara, na desni nova zakristija. Kor in stara romanska ladja sta križno svodena, vsa ostala cerkev pa kupolasto. Freske v presbiteriju je izvršil 1913 Oswald Bierti, v ladji pa Brollo 1893. Kip M. B. z detetom je najbrž iz 15. stol., a je bil kasneje barokiziran in prebarvan. Kapela sv. Alojzija na s. strani vasi je bila zgrajena 1869. Sv. Peter je bil gotovo že okoli 1140 vsaj začasno sedež žalske prafare. L. 1256. je oglejski patriarh inkorporiral

faro — brez Celja, Gotovelj in Polzele — stiškemu samostanu, ki je poslej izvrševal nad njo patronatske pravice. V turški dobi je Sv. Peter silno trpel (najhuje 1492). Takrat je najbrž izgubil lastno župnijo in je bil zopet podrejen Žalcu. Lastno župnijo je dobil šele 1783. Cerkveno je pripadala prafara do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinski škofiji.

Zalog, 89-58-20-7-7. Sr so du Celje 18 km, žand Sv. Pavel pri Preboldu 8 km, zdr fin Žalec 7 km, žel o p š žup Sv. Peter v Sav. dol. 5 km. Nm ca 300 m. Razložena vas v hriboviti legi nad ravnino kraj mešanih gozdov in vinogradov. Dostop po obč. poti 2 km od ban. ceste pri Novem kloštru. Dostop le z vozom. Ilovnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Nekaj vina in lesa prodajo domačim gostilnam oziroma trgovcem. V bližini podzemeljska jama »Pekel« s kapniki in vodopadom.

Zgornje Grušovlje, 150-27-22-5-2. Sr so du Celje 13 km, žand Sv. Pavel pri Preboldu 3 km, zdr fin Žalec 4 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 2 km, o p š žup Sv. Peter v Sav. dol. 2.5 km. Nm 280 m. Vas leži v ravnini na desnem bregu Ložnice ob ban. cesti Sv. Peter v Sav. dolini—Novi klošter. Zraven se razprostira hrastov gozd. Letno prodajo ca 9000 kg hmelja. Vino večinoma za domačo porabo. Rimske izkopine.

Zgornje Roje, 126-23-16-7-0. Sr so du Celje 12 km, žand Sv. Pavel pri Preboldu 2.5 km, zdr fin Žalec 3 km, žel š Sv. Peter v Sav. dol. 3 km, o p žup Sv. Peter v Sav. dol. 2 km. Nm ca 265 m. Lega blizu Savinje ob obč. poti 1½ km od drž. ceste v Sv. Petru. Dostop z vozom. Kmetijstvo, nekaj čebelarstva. Letno prodajo ca 4000 kg hmelja.

Občina Škofja vas

Preb. 3614, hiš 627, posest. 267, koč. 358, najem. 162. Površina 2874.61 ha: njiv in vrtov ca 803, trav. in paš. 959, vinogradov ca 21, gozdov ca 1090, ostalo 1. Občini pripada zelo gosto poseljena ravnina j. od Vojnika z obrobnim gričevjem na v. in z. Prodnat in ilovnat svet je prav rodoviten, a mokroten v bližini voda, zlasti ob potoku Ložnici in deloma ob Hudinji. Obe vodi se iztekata v reko Voglajno. Prebivalstvo se bavi pretežno s kmetijstvom; ostali so delavci, ki so zaposleni v domačih tovarnah (opekarne v Ljubečni) ali pa hodijo na delo v bližnja celjska predmestja. V ravnini so lepa polja in travniki. Ponekod se tudi goji hmelj. Nekateri kraji imajo vzorne sadovnjake (jabolka, hruške, slive). Po gričevju jv. od Vojnika so tudi manjši vinogradi. Vse višje predele pokrivajo obširni gozdovi (iglavci, bukev, hrasti). Z mnogih krajev prinašajo ljudje sadje, zelenjavo in mleko v Celje na prodaj.

Arclin, 259-49-20-29-15. Sr so du žel Celje 7 km, žand zdr fin pTt š žup Vojnik 1.3 km, o 2 km. Nm 270 m. Razložena vas v ravnini kraj Hudinje ob drž. cesti Celje—Vojnik. Avtobusna zveza med obema krajema in z Dobrno. V vasi se odcepi ban. cesta proti Ljubečni. Kmetijstvo; izdatna sadjereja (jabolka, hruške, slive). Nekaj čebelarstva. Prodaja kmetijskih proizvodov in manjših množin lesa. Tu rojeni: Popovič Janez Ž. Valentin (1705—1774), absl. bogosl., prof. plem. akad. v Kremsmünstru; zbiral gradivo in se bavil z zg. sloven. jez. Dr. Samec Makso, zdravnik (1844—1889); prev. Turgenjeva, opisal gluhoneme s sodn. stal., sp. o spektr. analizi.

Bovše, 100-18-15-0-3. Sr so du žel Celje 8 km, žand zdr fin pTt š žup Vojnik 4 km, o 3 km. Nm ca 360 m. Hribovita prisojna lega ob obč. poti 5 km od drž. ceste pri Vojniku. Dostop le z vozom. Pridelovanje manjše množine vina. Razvita sadjereja (hruške, češplje in češnje), sadjevec za dom in prodajo. Nekaj čebelarstva. Poljski pridelki, tudi hmelj, ki se izvaža.

Glinsko, 29-5-2-3-1. Sr so du žel pTt Celje 8 km, žand zdr fin žup Vojnik 5 km, o 4 km, š Ljubečna 3 km. Nm ca 270 m. Hribovita lega med gozdovi v. od Lipovca ob obč. poti 2 km od ban. ceste Ljubečna—Proseniško. Dostop z vozom ali avtom. Smreka, hrast in bor. Prodaja kmetijskih proizvodov in lesa.

Gradišče, 51-9-4-5-0. Sr so du žel Celje 8.5 km, žand zdr fin pTt š žup Vojnik 3.5 km, o 4 km. Nm ca 310 m. Sončna lega na mali vzpetini ob stranski poti 3 km v. od drž. ceste pri Arclinu. Dostop z vozom. Manj rodovitno. Smreka, bor. Kmetijstvo. Neznatno pridelovanje vina. Nekaj čebelarstva.

Koblek, 27-4-2-2-3. Sr so du žel Celje 8 km, žand zdr fin pTt š žup Vojnik 2.5 km, o 3 km. Nm ca 320 m. Hribovita lega v. od Arclina ob obč. poti 3 km od drž. ceste. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo, proizvodnja kislega vina za dom. Smreka, bor in bukev. Nekaj lesa pokupijo lesni trgovci.

Lahovna, 67-13-5-8-3. Sr so du žel pTt Celje 3 km, žand zdr fin š žup Vojnik 6 km, o 3 km. Nm ca 275 m. Prijazna lega na pobočju nizkega gričevja ob obč. poti 2 km od drž. ceste pri Šmarjeti. Dostop z vozom ali avtom. Iglasti gozdovi.

Leskovec, 160-27-6-21-5. Sr so du žel pTt Celje 7 km, žand Štore 7 km, zdr fin žup Vojnik 7 km, o 3 km, š Ljubečna 1 km. Nm ca 250 m. Prijazna lega v ravnini ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Trnovljah. Dostop z vozom ali avtom. Manjši smrekov in hrastov gozd. Kmetijstvo.

Lešje, 56-7-2-5-3. Sr so du žel pTt Celje 7.5 km, žand zdr fin š žup Vojnik 2.5 km, o 2 km. Nm ca 300 m. Hribovita lega med gozdovi na robu nižine ob obč. poti 1½ km od drž. ceste pri Arclinu. Dostop z vozom. Kmetijstvo.

Lipovec, 50-7-3-4-0. Sr so du žel pTt Celje 7.5 km, žand zdr fin žup Vojnik 6 km, o 4 km, š Ljubečna 2 km. Nm ca 280 m. Prisojna, nekoliko bregovita lega ob obč. poti ½ km od ban. ceste Ljubečna—Proseniško. Dostop z vozom ali avtom. Kraj vasi teče potok Ložnica. Smreka, bor in hrast. Prodaja kmetijskih proizvodov in lesa.

Ljubečna, 426-66-30-36-25. Sr so du žel pTt Celje 7 km, žand zdr fin žup Vojnik 7 km, o 3 km, š Ljubečna v kraju 1 km. Šola ust. 1903, 6 odd. Kmet. nad. š., Gosp. nad. š. Javna knjiž. SKJ, DKfid, Gas., Prosv. d., PJS, PRK, PSVD. Nm ca 265 m. Ravninska sončna lega ob ban. cesti Arclin—Proseniško. Kmetijstvo in delo v tovarnah. Več opekarn.

Prekorje, 120-17-10-7-3. Sr so du žel pTt Celje 4 km, žand zdr fin š žup Vojnik 3 km, o 1.5 km. Nm ca 300 m. Razložena vas v hriboviti legi nad ravnino ob stranski poti 1 km od drž. ceste pri Šmarjeti. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo. Smrekovi, borovi in hrastovi gozdovi v okolici.

Pristova, 53-8-4-5-2. Sr so du žel Celje 7.5 km, žand zdr fin pTt š žup Vojnik 2 km, o 3 km. Nm ca 280 m. Prisojna lega j. od Kobleka na pobočju gričevja ob obč. poti 2 km od ban. ceste Arclin—Ljubečna. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo; jabolka, hruške in češplje; nekaj čebelarstva. Letno pridelajo ca 80 hl kislega vina. Smreka, bor, Prodaja živine, jajc in sadja.

Razgor, 102-19-7-12-7. Sr so du žel Celje 9 km, žand zdr fin pTt š žup Vojnik 4 km, o 4 km. Nm ca 320 m. Hribovito, prisojna lega ob obč. poti 2½ km od ban. ceste pri Ljubečni. Dostop z vozom. Manj rodovitno. Smreka, bor in hrast. Nekaj vinogradov. Čebelarstvo v manjši meri. Prodaja kmetijskih proizvodov, zlasti jabolk, hrušk, živine in jajc. Manjše množine lesa pokupijo lesni trgovci.

Runtole, 51-7-3-4-2. Sr so du žel Celje 5 km, žand zdr fin pTt š žup Vojnik 4 km, o 2.5 km. Nm ca 270 m. Vas leži med iglastimi gozdovi ob obč. poti 2 km od drž. ceste pri Šmarjeti. Mala dolina ob potoku med gričevjem. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo. Domači sadjevec.

Sv. Tomaž, 78-26-7-19-5. Sr so du žel Celje 8 km, žand zdr fin pTt š žup Vojnik 2.5 km, o 3 km. Nm 417 m. Hribovita sončna lega ob obč. poti 2 km v. od drž. ceste pri Vojniku. Dostop z vozom. Kmetijstvo; jabolka in hruške, pridelovanje kislega vina (ca 70 hl). Nekaj čebelarstva. Smreka, hrast, bukev. Prodaja kmetijskih proizvodov, zlasti sadja in manjše množine lesa. Zgodovinska znamenitost kraja je nekdanji vojniški grad, ki je danes v razvalinah. Stal je na mestu sedanjega »Gradišča«, kjer je pozneje stala podružnica sv. Tomaža. Prvotni grad je bil zelo star. Prvi znani grajski lastniki so bili gospodje Vojniški iz rodu bl. Heme Breže-Seliške. Njihov rod je najbrž izumrl 1241, nakar je grad postal deželnoknežja last Babenberžanov. Tu se poslej vrste številni oskrbniki in zakupniki. L. 1363. so grad dobili v zastavo Celjski grofje, ki so tu tudi postavljali svoje oskrbnike. L. 1437. je grad razrušil Jan Vitovec v bojih s Habsburžani. V 18. stol. so vojniški urad združili z založko graščino in neobljudeni grad je razpadel. V gradu je bil nekdaj sedež deželskega sodišča, ki je bil pozneje premeščen v Arclin, končno pa v grad Zalog pri Petrovčah. Vislice so stale na slemenu Gavgališču pri Ivenci. Podr. cerkev sv. Tomaža je bila nekdaj kapela vojniškega gradu. L. 1787. so jo zaprli; v novejšem času je razpadla. Na istem mestu so z materialom razvalin vojniškega gradu zgradili v 1890—1893 sedanjo cerkev.

Škofja vas, 270-46-30-16-30. Sr so du žel pTt Celje 5 km, žand zdr fin š žup Vojnik 3 km, o v kraju. Gas., DKfid. Elektrarna. Nm ca 250 m. Vas leži ob drž. cesti Celje—Vojnik kraj reke Hudinje. Lepa lega v ravnini ob gozdnatem gričevju. Avtobusna zveza s Celjem, Dobrno in kraji proti Mariboru. Kmetijstvo, tovarniško delo.

Šmarjeta, 196-30-10-20-10. Sr so du žand žel pTt Celje 4 km, zdr fin š žup Vojnik 4 km, o 1 km. Nm ca 250 m. Vas leži v ravnini ob gričevju kraj drž. ceste Celje—Vojnik na desnem bregu Hudinje. Avtobusna zveza na obe strani. Kmetijstvo, zlasti poljedelstvo in živinoreja. Kraj je dobil svoje ime po nekdanji cerkvi sv. Marjete, ki se prvič omenja 1567. V dobi jožefinskih reform so cerkev zaprli in prodali.

Šmiklavž, 109-17-8-9-3. Sr so du žel pTt Celje 7.5 km, žand zdr fin žup Vojnik 4 km, o 4 km, š Ljubečna 2.5 km. Nm 277 m.

Nekoliko hribovita lega ob potoku kraj gozdov (smreka, bor, hrast). Dostop po obč. poti z vozom ali avtom 1 km od ban. ceste pri Ljubečni. Kmetijstvo, gozdarstvo. Kraj je dobil ime po podružni cerkvi sv. Miklavža, ki se prvič omenja v zgodovini v vizitacijskem zapisniku iz 1567. V dobi jožefinskih reform so jo 1787 zaprli in je razpadla. V 1830 so jo restavrirali, a je konec 19. stol. zopet razpadla.

Trnovlje, 889-151-80-71-30. Sr so du žand žel pTt Celje 5 km, zdr fin žup Vojnik 7 km, š Ljubečna 2 km, o 2 km. Gas., Godb. d. »Slavček«, DKfid. Nm ca 260 m. Razložena vas v ravnini z zaselkoma Spodnje in Zgornje Božne pretežno ob cesti, ki drži iz Spodnje Hudinje na Ljubečno. Dostop z vsemi vozili. Pretežno kmetijstvo; zlasti reja goved in svinj. Dnevno oddajo ca 500 l mleka v Celje. Na z strani vasi potok Hudinja.

Zadobrova, 300-52-10-42-5. Sr so du žel pTt Celje 6 km, žand zdr fin žup Vojnik 4 km, o 1.5 km, š Ljubečna 1 km. Nm ca 265 m. Precej razložena vas v ravnini ob obč. poti ½ km od ban. ceste Arclin—Ljubečna. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo. L. 1887. tu rojen dr. Novačan Anton, pripovednik, polit. organizator, izdal »Naša vas«, drami »Veleja« in »Herman Celjski«; zb. črtic in povesti.

Začret, 104-26-1-25-5. Sr so du žel pTt Celje 7 km, žand Štore 7 km, zdr fin žup Vojnik 7 km, o 4 km, š Ljubečna 1.5 km. Pev. d. Nm ca 250 m. Vas leži ob ban. cesti Teharje—Ljubečna. Ravnina, deloma močvirnato. Kmetijstvo in delo v tovarnah v Gaberju. Kraj vasi teče Ložnica, pritok Voglajne.

Želče, 36-9-5-4-2. Sr so du žel Celje 11 km, žand zdr fin pTt š žup Vojnik 3 km, o 6 km. Nm ca 400 m. Hribovito, prisojna lega ob obč. poti 3 km v. od drž. ceste pri Višnji vasi. Dostop z vozom ali avtom. Manj rodovitno. Kmetijstvo.

Žepina, 81-14-3-11-0. Sr so du žel pTt Celje 7.5 km, žand Štore 7 km, zdr fin žup Vojnik 7.5 km, o 5 km, š Ljubečna 2.5 km. Nm ca 260 m. Vas leži ob ban. cesti Ljubečna—Proseniško ob potoku Ložnici kraj gozda (smreka, hrast, bor in bukev). Trgovanje s kmetijskimi proizvodi.

Občina Tabor

Preb. 3293, hiš 572, posest. 517, kočar. 26, najem. 18. Površina 6219.77 ha: njiv in vrtov 984.56, trav. in paš. 1618.60, vinogradov 65.94, gozdov 3463.17, ostalo 87.50. Občini pripada ravninsko ozemlje ob potoku Boljski s hribovitim zaledjem na s. in j. Na s. se pokrajina najviše dviga v Krešici planini (1055 m), v Tolstem vrhu (1077 m) in v Zahojskem vrhu (996 m), na j. pa v mogočni Veliki planini (1206 m) in v sosednji Krvavici (906 m). Z obeh strani, zlasti z juga pritekajo v Boljsko mnogi potoki; največji je potok Konjšica. Povsod v dolini je hmeljarstvo najvažnejša gospodarska panoga. Precej pa se pridela tudi drugih poljskih pridelkov, enako mnogo sadja. Vinogradi so le redkokje na prisojnih rebrih in nimajo večjega pomena. Hribovito ozemlje pokrivajo pretežno iglasti gozdovi; najlepši so na pobočju Velike planine. Ob Boljski in nekaterih drugih potokih so žage in mlini. Pokrajina je dobro obljudena. V ravnini so običajne gručaste vasi, po hribih pa so večji in manjši zaselki, ki segajo ponekod čez 900 m visoko. V nekaterih krajih so ugodni pogoji za tujski promet.

Čeplje, 168-40-38-0-0. Sr du Celje 27 km, so žand zdr fin pTt š žup Vransko 6 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 7 km, o 5 km. Nm ca 320 m. Ravninska lega na obeh straneh Boljske ob drž. cesti. Avtobusna zveza z Vranskim in Celjem. V bližini zaselek Vivoda. Kmetijstvo, zlasti hmelj. Mnogo sadja.

Črета, 32-6-6-0-0. Sr du Celje 25 km, so žand zdr fin pTt š žup Vransko 2 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 10 km, o 8 km. Nm ca 950 m. Vas leži vrh hriba Črete na sz. strani Zahojskega vrha (996 m). Dostop po obč. poti 7 km od drž. ceste. Lepi gozdovi. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Podr. cerkev sv. Marjete se prvič omenja 1545. Podr. cerkev Vnebovzetja Matere božje za Črето (960 m) stoji vrh Črete, odkoder je zelo lep razgled po Gornji Savinjski dolini. Cerkev je priljubljena in ob romarskih shodih (7) zelo obiskovana božja pot pa tudi izletniška točka. Zidana je v gotskem slogu; 1898 so jo renovirali. Ohranjena sta še gotski portal in rebrasti svod. Podr. cerkev sv. Katarine za Črето (920 m) se omenja 1545. L. 1867. so notranjščino temeljito renovirali. Stavba ima gotska okna, v ladji poslikan raven strop in obokan presbiterij.

Črni vrh, 283-48-48-0-0. Sr du Celje 27 km, so žand zdr fin Vransko 12 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 12 km, pTt žup Sv. Jurij pod Taborom 5 km, š Loke 4 km, o 5 km. Nm ca 370 m. Lega na osojnem pobočju hribovja ob obč. poti 2 km od ban. ceste pri Taboru. Dostop z vozom. H kraju spadajo zaselki Dol, Lepa trata in Podlog. Kmetijstvo, izkoriščanje gozdov.

Kapla, 216-44-41-0-0. Sr du Celje 24 km, so žand zdr fin Vransko 7 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 9 km, o 1 km, š žup pTt Sv. Jurij pod Taborom 2 km. Nm 302 m. Ravninska lega na obeh bregovih Boljske ob drž. cesti. Avtobusna zveza proti Celju in Vranskemu. K vasi spadajo zaselki Božna, Dragopolje, in Gorjakovo. Intenzivno hmeljarstvo. Podr. cerkev sv. Radegunde je iz 13. stol. Prvič se omenja šele 1412. Cerkev je imela do 1868 lesen raven strop. Tedaj so cerkveno ladjo obokali in ji prizidali obe stranski kapeli. O prvotni gotski arhitekturi pričajo oporniki presbiterija.

Loke, 256-42-40-0-0. Sr du Celje 24 km, so žand zdr fin Vransko 9 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 11 km, o 2 km, pTt žup Sv. Jurij pod Taborom 2 km, š v kraju ust. 1913, 2 odd. Nm 385 m. Vas leži v stranski dolini ob potoku Konjšici in drugih vodah, ki pritekajo izpod bližnje Velike planine (1206 m) in Krvavice (906 m). V vas drži ban. cesta, ki se blizu Ojstriške vasi odcepi od drž. ceste. H kraju spada zaselek Ojstrica. Kmetijstvo, tudi gojitev hmelja. Mnogo sadja. V bližini vinogradi, ki dajejo nekaj belega vina. Mlini in žage. Tujske sobe. Mnogo letoviščarjev, zlasti v Ojstrici. Izhodišče gorskih poti proti Zagorju in Trbovljam.

Zaselek Ojstrica je dobil ime po gradu Ojstrici, o katerem ni več sledu. Prvotni grad je stal na griču, ki se še danes imenuje Stari grad ali Kukenberg. Ojstriška gospoščina je bila dedna last Žovneških gospodov. Obstajala je že pred 1288. Ulrik Žovneški je 1308 sklenil s Habsburžani dedno pogodbo, po kateri jim je med drugim prepustil tudi Ojstrico, ki jo je nato od njih sprejel kot fevd. Žovneški, poznejši Celjski grofje, so imeli v gradu ječe; tu je bila zaprta tudi Veronika Deseniška, ki so jo nato najbrž 1428 na ukaz grofa Hermana utopili v vreli vodi v kopalnici. Po smrti zadnjega Celjana Ulrika II. (1456) je grad branil pred cesarsko vojsko Jurij Eckelheimer z Vitovčevimi vojaki. Po brezuspešni obrambi je grad padel v roke cesarja Friderika III., ki ga je nato dajal v najem. L. 1566 je dobil v najem grad in deželsko sodišče, ki se tu prvič omenja 1480, Maksimilijan pl. Schrottenbach. Schrottenbachi so tu gospodarili do l. 1767. Najpomembnejši iz te rodbine je bil Feliks pl. Schrottenbach, ki se je odlikoval v bitki pri Sisku 1593. Za kmete-podložnike je bil pravi tiran, zato so se mu 1635 uprli. Kmetski upor se je takrat razširil v vsem celjskem okrožju in je zajel kmete do Pohorja, Ptujskega polja, studeniškega samostana in Žusma. Kmetje so izropali in razdejali 67 gradov in dvorcev, med njimi vse tri Schrottenbachove gradove: Ojstrico, Heckenberg in Prebold. Lokalen kmečki upor je bil v Ojstrici tudi 1644. Pod staro Ojstrico so zgradili Schrottenbachi okoli 1600 nov grad, v katerem je bil do 19. stol. sedež privilegiranega deželskega sodišča. Tedaj je pripadel ojstriški sodni teritorij deželski sodniji v Preboldu. Vislice ojstriške gosposke so stale na kolenu Boljske med Grajsko vasjo in Kaplo. Rodbina Perko, lastnica gradu od 1826—1846, je grad razen gospodarskega poslopja podrla. To poslopje so preuredili za šolo. Ojstriški gospoščini je v zgodovini pripadala tudi lovska pravica v območju celega deželsko-sodnijskega okraja. K njej sta spadali tudi mitnici pod gradom in v soteski Reke. Tu rojeni: Dr. Lukman Franc (r. 1880), profesor ljubljanske univerze za dogmatiko, preds. Leon. družbe., urednik »Časa«, VDV, BV; objavil številne razprave v raznih revijah (Čas, ČZN, GMDS); pisal v CG.

Ojstriška vas, 276-50-39-11-12. Sr du Celje 25 km, so žand zdr fin Vransko 8 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 9.5 km, o 1 km, pTt š žup Sv. Jurij pod Taborom 1 km, Gas., DKfid, Druž. klub. Nm ca 310 m. Lega na robu ravnine ob ban. cesti, ki se 1 km s. odtod odcepi od drž. ceste proti Lokam. Na južni strani kraja lepa gozdnata pobočja. Zelo rodovitno. Kmetijstvo, precej obrtnikov in trgovcev. Razno žito, krompir in fižol. Obsežni nasadi hmelja. Izdelovanje surovega masla za prodajo. Znatna sadjereja, zlasti jabolka in češnje. Napredno čebelarstvo. Pretežno iglasti gozdovi. Postrvi v potoku Konjšici, ki teče za vasjo. Ob njem mlini in žage. Pripravno za letovišče; tujske sobe. Vas se je razvila pod okriljem ojstriškega gradu kot prvotna naselbina grajskih rokodelcev. V vasi stoji še danes nekdanja grajska pristava, imenovana »graščina«. Zdaj je last rodbine Piussi. V njej stanuje gozdar obsežnih grajskih gozdov. O samem gradu in o cerkvi, ki je stala poleg, ni več sledu.

Pondor, 194-35-25-0-0. Sr du Celje 25 km, so žand zdr fin Vransko 5 km, o 3 km, pTt š žup Sv. Jurij pod Taborom 3 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 9.5 km. Gas. Nm 300 m. Ravninska lega kraj Boljske ob obč. poti 0.5 km od drž. ceste. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Blato. Kmetijstvo kot Ojstriška vas.

Prekopa, 262-40-40-0-0. Sr du Celje 22 km, so žand zdr fin pTt š žup Vransko 2 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 14 km, o 5 km. Gas. Nm ca 330 m. Vas leži v ravnini na levi strani

Boljske ob drž. cesti. Avtobusna zveza proti Celju in Vranskemu. H kraju spada zaselek Mala Prekopa. Kmetijstvo kot Ojstriška vas. Vas se prvič omenja 1229.

Selo, 32-6-6-0-0. Sr du Celje 24 km, so žand zdr fin pTt š žup Vransko 2 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 10 km, o 8 km. Nm ca 400 m. Razložena vas v hriboviti prisojni legi ob obč. poti 1 km od Vranskega. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Sv. Jeronim.

Stopnik, 229-24-20-0-0. Sr du Celje 23 km, so žand zdr fin pTt š žup Vransko 2 km, žel. Sv. Peter v Sav. dol. 14 km, o 6 km. Nm ca 400 m. Vas leži s. od Prekope ob obč. poti 1.5 km od drž. ceste. Dostop z vozom. Pobočna prisojna lega. Kmetijstvo kot Ojstriška vas. H kraju spada zaselek Marof. Na hribu Stopniku pol ure sz. od Vranskega je stal nekdanji grad Heckenberg, ki je danes v razvalinah; ohranjeno je samo še obzidje in obrambni stolp iz turške dobe. Grad spada med najstarejše gradove Savinjske doline; prvič se omenja 1188. Grad so sezidali verjetno Heckenberški plemiči, ki so najbrž izumrli konec 13. stol. L. 1442. ga je kupil celjski grof Friderik. Celjani so ga najbrž uporabljali za lovski dvorec. Po smrti zadnjega Celjana (1456) je grad prešel v roke Habsburžanov, ki so ga v začetku dajali v najem, pozneje pa prodali. Od 1587—1823 je bila njegova lastnica rodbina pl. Schrottenbach. L. 1635. so kmetski uporniki razdejali grad. V 19. stol. so se grajski lastniki hitro menjali. Od 1905 ga poseduje rodbina Ograjenšek. Na podnožju Stopnika j. od razvalin starega Heckenberga stoji novejša graščina, imenovana Marof, stopniški grad ali Novi Heckenberg. Zgradili so ga lastniki zgornjega Heckenberga. Sedanji lastnik je Gregor Zahojnik. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata se prvič omenja 1545. Nad glavnim oltarjem je grb rodbine pl. Schrottenbach iz 1712. L. 1863. so cerkev temeljito predelali, podaljšali ladjo ter 1865 zgradili kapelico sv. Sebastijana in Roka.

Sv. Jeronim, 403-60-50-5-2. Sr du Celje 25 km, so žand zdr fin pTt š žup Vransko 3—8 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 13 km, o 3—13 km. Nm 427 m. Vas tvorijo mnogi zelo raztreseni zaselki, ki leže po hribovju v. od Vranskega. To so: Kale, Klanjec, Klokočevec, Merinca, Pečice, Pečovnik, Planinca, Podgrad, Polšnik, Prapreče, Prosivnik, Ropasija in Sv. Jeronim. Ti leže ob obč. potih 1—6 km od Vranskega. Dostop z vozom. Zelo razvita živinoreja in gozdarstvo. Oddaja mleka na Vransko. Vse vrste sadja, ki jih v dobrih letinah prodajajo tudi tujim kupcem. Iglasti in listnati gozdovi (smreka, bor, bukev itd.). Izvoz lesa. Več mlinov; postrvi. Nad cerkvijo sv. Jeronima kapniška podzemeljska jama Skadavnica, ki jo obiskujejo tujci in domačini. V kraju stoji lepo ohranjeni in obljudeni grad Podgrad, ki so ga zgradili najbrž Podgrajski gospodje (Burgstalli) na vznožju hriba Tabor, deset minut od Vranskega. Prvotni grad je štal na Taboru. Pozneje sta grad posedovala rodbina pl. Hohenwart in gornjegrajski samostan. Slednji je imel tu svoje oskrbnike. Po 1347 so dobili vso gospoščino z gradom vred Celjani. Pozneje so se njegovi lastniki hitro menjali. L. 1916. je postal grajski lastnik Peter Majdič, veleindustrijalec iz Celja. Sedaj je grad v rokah njegove hčerke Anice, dr. Robičeve. Grad je bil nekdaj sedež deželskega privilegiranega krvnega sodišča, ki se tu omenja že 1542. Sodišče se je 1853 preselilo na Vransko kot okrajno sodišče. Podr. cerkev sv. Jeronima stoji na razvalinah nekdanje gorske grajske trdnjave. Zgrajena je bila nad podgrajskim gradom na Taboru in je bila nekdaj obdana z močno utrjenim taborskim obzidjem za obrambo proti Turkom. Danes je ohranjen še sv. stolp. Morda je cerkev stala že 1545, gotovo pa že 1747. L. 1860. so jo temeljito prenovili. Zidana je v gotskem slogu.

Sv. Lenart, 45-6-6-0-0. Sr du Celje 30 km, so žand zdr fin Vransko 14 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 16 km, o 5 km, pTt Sv. Jurij pod Taborom 5 km, š Loke 4 km, žup Čemšenik 5 km. Nm 886 m. Raztresene kmetije na vzhodni strani Velike Planine (1206 m) ob gorskem razvodju med Savinjo in Savo. Dostop z vozom po obč. poti 6 km od ban. ceste pri Lokah. Kmetijstvo in gozdarstvo. Podr. cerkev sv. Lenarta.

Sv. Miklavž, 446-72-72-0-0. Sr du Celje 22 km, so žand zdr fin Vransko 9 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 9 km, o 2 km, pTt š žup Sv. Jurij pod Taborom 2 km. Nm 702 m. Zelo raztresene kmetije po hribovju ob obč. poti 2—6 km od ban. ceste Ojstriška vas—Loke. Dostop z vozom. Mali zaselki Klobno, Zaglink in Zaršišče. Kmetijstvo, zlasti živinoreja; izkoriščanje gozdov. Podr. cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1483 v urbarju ojstriške graščine. L. 1865. so cerkev, ki je imela dotlej lesen strop, obokali.

Tabor, 218-40-29-0-0. Sr du Celje 22 km, so žand zdr fin Vransko 7 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 9 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1845, 5 odd. DKfid s knjiž. in gled. odrom, SKJ, Bral. d., PRK, PJS, PSVD, Hmelj. d., Družabni klub. Nm 324 m. Zelo romantična lega kraj Ojstriške vasi na robu ravnine ob ban. cesti. K vasi spadata zaselka Hudimarje in Zore. Gospodarstvo kot v Ojstriški vasi. Vpoštevano letovišče; tujske sobe, prirodno kopališče v Boljski. Izhodišče izletov na Sv. Planino (985 m, 3 ure, vse leto oskrbovana planinska koča, idealni smuški tereni), na Veliko Planino (1206 m, 3 ure, ogromni gozdovi, najvišja vzpetina daleč na okrog z lepim razgledom) in na stožčasto Krvavico (906 m, 2 uri, divje koze). Kraj je bil obljuden že v rimski dobi (odkriti rimski napisni kamni in dr.). V neposredni bližini je tod vodila znamenita rimska cesta Ljubljana—Trojane—Celje. Ob sedanji cesti, nekje med Vranskim in Gomilskim, je stala važna rimska postojanka »Ad Medias«. Na dobo turških napadov spominja hrib »Grmada«, j. od vasi. Kraj sam je domnevno dobil svoje ime po močnem in visokem obzidju, s katerim so utrdili cerkev v drugi pol. 15. ali v prvi pol. 16. stol. v obrambo proti Turkom. Obzidje je imelo 4 stolpe; za njim je bil 10 sežnjev širok jarek, ki je bil napolnjen z vodo. L. 1811. so odstranili razpadajoče zidovje in stolpe, zasuli jarke, materijal pa nato porabili pri povečanju cerkve (1814—1819). Prvotno se je kraj imenoval Sv. Jurij v Ojstrici; s tem pristavkom se razločuje od druge vranske podružnice Sv. Jurija v Motniku. Kasneje sta kraj in župnija dobila ime Sv. Jurij pod Taborom. Označba Sv. Jurij ob Taboru je novejša. Župnija Sv. Jurij pod Taborom (dek. Braslovče, škof. lavant.) ima 1908 duš. Župna cerkev sv. Jurija. Cerkev se prvič omenja 1391. Od stare gotske stavbe stoji samo še presbiterij. Gotska okna so pri poznejših prizidavah zazidali. L. 1817. so postavili novo ladjo. L. 1893. so povišali zvonik in mu dali streho v obliki visoke piramide. Cerkev je bila prvotno podružnica vranske župnije. Sredi 17. stol. se je okoliš te podr. nekako osamosvojil ter so na Vranskem zanj pisali posebne matične knjige. L. 1677. se je ustanovila posebna lokalna kaplanija, ki je okoli 1700 postala vranski subvikariat, od 1810 pa je samostojna župnija pod patronatstvom gornjegrajske graščine ljubljanskih škofov še do danes.

Tešova, 180-49-49-8-4. Sr du Celje 25—33 km, so žand zdr fin pTt š žup Vransko 3—4 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 10 km, o 1—8 km. Nm ca 500 m. Razložena vas, večidel v hriboviti legi ob obč. poti 2 km iz Vranskega. Dostopno z vozom. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Izkoriščanje bližnjih velikih gozdov. Na severu priljubljena izletna točka k cerkvi Matere Božje na Čreti (1 uro, 960 m, gostilna).

Vologa, 53-10-8-2-0. Sr du Celje 30 km, so žand zdr fin pTt š žup Vransko 5 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 17 km, o 12 km. Nm ca 600 m. Prisojna, hribovita lega na južni strani planine Krešice (1055 m). Dostop z vozom po obč. poti 5 km iz Vranskega. Kmetijstvo in gozdarstvo. Kraj se prvič omenja že 1231.

Občina Teharje

Preb. 4609, hiš 751, posest. 243, koč 329, najem. 293. Površina 4123 ha: njiv in vrtov 531, trav. in paš. 1503, vinogradov 40, gozdov 1662, ostalo 387. Občina leži v. od Celja, kjer ji pripada po veliki večini hribovito ozemlje, ki se najviše dviga s hribi Tolstim vrhom (838 m), Srobotnikom (765 m) in Resevno (628 m). Tod teče nekaj potokov v Voglajno, ob kateri leži deloma širša, deloma ožja dolina, ki pa je često izpostavljena povodnji. Ravninsko ozemlje zavzema majhen prostor med Voglajno in njenim pritokom Ložnico, a še tod se na v. pokrajina hitro dviguje v nizko gričevje. Ozemlje je ilovnato in lapornato in v dolini prav rodovitno. Ker pa so tla mnogokje močvirna in zato neproduktivna, so njive omejene na majhen prostor. Pridelujejo vse vrste žita; okoli Teharij tudi hmelj. Više v hribih goje zlasti krompir, ki se ga precej proda. Mnogo važnejša je živinoreja. Iz nekaterih krajev nosijo v Celje in okolico mnogo mleka. Zelo razširjena je štajerska kokoš. Tudi za sadjarstvo so tla prav prikladna. V nižini, kjer ni gozdov in je zato zelo sončno, zore poleg jabolk in hrušk zlasti breskve, v hribovitih krajih pa je mnogo češenj in pravih kostanjev. Tod so veliki gozdovi (iglavci, bukve, kostanji); precej lesa se proda lesni industriji v sosednje kraje. V gozdovih je mnogo borovnic in gob. Po prisojnih rebrih gričev so vinogradi, ki dajejo tudi boljše vrste vina. V dolinskih krajih tvorijo znaten del prebivalstva tovarniški delavci. Večja industrijska kraja sta Teharje (največ lesna industrija) in Štore (železarna). Pri Štorah je ležišče rjavega premoga. Teharska občina je med najbolj prikupnimi pokrajinami bližnje celjske okolice. Celjani posečajo radi zlasti Svetino in nekatere razgledne vrhove (Tolsti vrh, hrib Sv. Ane).

Bukovžlak, 373-61-17-35-21. Sr so du fin žel Celje 2 km, žand zdr Kresnike 3 km, o p š žup Teharje 1 km. Nm ca 255 m. Vas leži na valovitih tleh na desni strani Voglajne ob ban.

cesti in obč. potih. H kraju spada zaselek Bežigrad. Zelo rodovitno. Mnogo poljskih pridelkov in mleka se proda v Celje in v okolico. Izdelovanje bičevnikov. V kraju je še danes ohranjeni in obljudeni Bežigrad. Prvotni grad je bil last Celjskih grofov, današnji je last ind. I. Čaterja iz Celja. Poslopje ima velike podzemne prostore — po tradiciji grajske ječe.

Čret, 433-69-6-45-76. Sr so du fin žel Celje 1 km, žand zdr Kresnike 2.5 km, o p š žup Teharje 1 km. Nm ca 240 m. Kraj leži na deloma mokrotni ravnini ob Voglajni na v. strani Celja ob ban. in obč. cesti. Mimo drži avtobusna proga Celje—Podsreda. Tovarniško delo in kmetijstvo. Trgovanje z živinorejskimi proizvodi.

Glažuta, 77-13-13-0-0. Sr so du fin Celje 8 km, žand zdr Kresnike 4 km, žel pTt Štore 4 km, o Teharje 5 km, š Svetina 3 km, žup Sv. Rupert 1 km. Nm ca 500 m. Hribovita lega jv. od Svetine ob obč. poti 5 km od ban. ceste. Dostopno le peš. Kmetijstvo in ogljarstvo. Mnogo češenj in pravih kostanjev. Znaten pridelek krompirja. Drva in hlode prodajajo v Celje in Laško. Ime vasi spominja na bivšo steklarno, ki je bila tu ustanovljena v začetku 19. stol. Steklo so izvažali predvsem v Italijo. V kraju so imeli Celjski grofje veliko pristavo, ki je bila 1571 razdeljena med 16 kmetov.

Javornik, 128-20-20-0-0. Sr so du fin Celje 7 km, žand zdr Kresnike 3 km, žel pTt Štore 3 km, o Teharje 3 km, š Svetina 2 km, žup Sv. Rupert 2 km. Nm ca 600 m. Vas leži v hriboviti pokrajini v. od Svetine ob obč. poti 5 km od ban. ceste. Dostop le peš. H kraju spadata zaselka Mrzla planina in Ravnine. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Mnogo češenj in pravih kostanjev. Prodaja drv v Laško.

Kanjuce, 149-21-21-0-0. Sr so du fin Celje 10 km, žand zdr Kresnike 5 km, žel pTt Štore 5 km, o Teharje 6 km, š Svetina 3 km, žup Sv. Rupert 5 km. Nm ca 680 m. Vas leži južno od Svetine in spadajo k njej zaselki Jurkole, Leše in Slatina. Dostopno samo peš po obč. poti ca 7 km od ban. ceste. Gospodarstvo kot Glažuta.

Kresnike, 607-61-7-18-83. Sr so du fin Celje 4.5 km, žand zdr š v kraju, žel pTt Štore v kraju, o žup Teharje 1.5 km. Šola ust. 1891, 4 odd. Strok. nad. š., Javna knjiž., SKJ z gled. odrom, Gas., Strel. druž., Pev. d. »Bodočnost«. Elektrifikacija s Fale. Zdravnik. Nm 248 m. Vas leži v ozki dolini ob Voglajni kraj ban. ceste in železnice in po sosednjem gozdnatem hribovju. Mimo drži avtobusna proga proti Celju in Podsredi. K vasi spada zaselek Štore. Industrijski kraj v dolini, delavska kolonija. Železarska industrija (livarna, železarna, valjarna), izdelovanje šamotne opeke. Bližnji premogovnik je last tovarne za izdelovanje železa, a zdaj ni v obratu. Gostilna s prenočišči. Nad dolino po hribovju prebivajo poleg delavcev tudi kmetovalci. Tod uspeva mnogo sadja (jabolka, hruške, češnje, breskve). Obsežni iglasti in mešani gozdovi (smreka, bukev, hrast). Kresnike so izhodišče izletov na hrib Sv. Ane (352 m, ½ ure), k Celjski koči skozi romantično tesen Hudičev graben (2½ ure), na Svetino (2½ ure) in na razgledni Tolsti vrh (3 ure).

Lipa, 191-28-7-15-25. Sr so du fin Celje 4 km, žand zdr š Kresnike 1 km, žel Štore 1 km, o p š Teharje 1 km. Nm ca 300 m. Vas leži na desni strani Voglajne ob obč. poti 1 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Nekoliko hribovita lega jv. od Teharij. Tovarniško delo in kmetijstvo, zlasti živinoreja. Izdelovanje stolov.

Osenca, 69-18-8-8-2. Sr so du fin žel Celje 1.5 km, žand zdr Kresnike 2.5 km, o p š žup Teharje 2 km. Nm ca 320 m. Hribovita lega na sv. strani celjskega Starega gradu ob obč. poti 2 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Kmetijstvo, mnogo sadja (jabolka, hruške, češnje). Znatna živinoreja. Nekaj vinogradov. Osenca se prvič javlja 1181, ko se omenja Rajnbert iz Osence.

Pečovje, 175-39-7-25-17. Sr so du fin Celje 4 km, žand zdr š Kresnike 1.5 km, žel pTt Štore 1.5 km, o žup Teharje 1.5 km. Nm ca 350 m. Raztresene hiše j. od Teharij ob Bojanskem potoku in po sosednjem hribovju. Dostop z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste. Kmetijstvo, tovarniško delo. Nekaj vinogradov. Prodaja živinorejskih proizvodov v okolico.

Prožin, 525-113-43-40-13. Sr so du fin Celje 5 km, žand Kresnike 1 km, zdr Kresnike 2 km, žel Štore 2 km, pTt Štore 1.5 km, o Teharje 2 km, š Sv. Lovrenc 1 km, žup Teharje 2.5 km. Nm ca 300 m. Vas leži ob ban. cesti v dolini Voglajne in po hribovju južno od tod. H kraju spadajo zaselki Moste, Straža, Turn in Zagaber. Avtobusna zveza s Celjem. Zelo rodovitno. Kmetijstvo, tovarniško delo in obrt; lončarstvo.

Slance, 115-21-7-14-5. Sr so du fin Celje 3 km, žand zdr Kresnike 2 km, žel Štore 2 km, o p š žup Teharje 0.5 km. Nm ca 250 m. Nekoliko mokrotna ravan na desnem bregu Voglajne pri Teharjah ob ban. in obč. cesti. Delo v tovarnah in kmetijstvo, zlasti živinoreja.

Svetina (bolj pravilno Svetje), 172-28-28-0-0. Sr so du fin Celje 6 km, žand zdr Kresnike 5 km, žel pTt Štore 5 km, o Teharje 6 km, š v kraju, žup Sv. Rupert nad Laškim 4 km. Šola ust. 1875, 2 odd. PJS. Nm 700 m. Vas leži na v. strani Tolstega vrha (838 m) na mali planoti v hriboviti pokrajini. Dostop peš po obč. poti 5 km od ban. ceste. H kraju spadata zaselka Požnica in Veliki vrh. Manj rodovitno. Kmetijstvo in delo v tovarnah. Izraba gozdov. Trgovanje s krompirjem in lesom. Mnogo češenj se proda v Laško in Celje. Zelo obiskovana izletna točka; smuški tereni. Romarska pot. Podr. cerkev Dev. M. je znamenita poznogotska stavba, ki je stala že pred 1483. Baje jo je dal postaviti celjski grof Friderik I. V cerkvenem tlaku je ohranjena letnica 1489. Ko so 1487 Turki pridrli od Laškega, so cerkev oskrunili, okolico pa požgali. V tej dobi so cerkev obdali s taborskim obzidjem. Še danes so vidne strelne line v cerkvenem zidu in zvoniku. L. 1714. je cerkev pogorela in je njena arhitektura mnogo utrpela. V 1871 do 1873 so vso stavbo prenovili. Iz te dobe so freske, ki so Brollovo delo, ter obnovljeni veliki oltar (iz 1775). Cerkvica ima znake poznogotske arhitekture, tako da je tristrano zaključeni presbiterij rebrasto svoden, stene so razčlenjene s služniki, na zunanjščini pa ga podpirajo močni oporniki. Južni gotski portal in šilasti zaključki oken pa so danes zazidani. Vsa zunanjščina cerkve in zvonika je brez ometa. Zvonik je ladji predložen in prehaja iz četverokota v osmerokot; k njemu je prizidana mala predhala iz novejše dobe. Pri cerkvi so že Celjani ustanovili beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Ta je bil 1808 ukinjen. Do Jožefa II. je cerkev slovela kot božja pot. Od 1788 do 1791 je bila samostojna kuracija. Kapela sv. Križa je starejša od Marijine cerkve. Zidana je v romanskem slogu. Prvotno je imela v ladji raven strop in bokan kor. Po požaru 1714 je bila restavrirana. Oprema kapele je primitivna. Ima mašno licenco. L. 1753. je tu ustanovila rodbina Gaisruck steklarno, ki je obratovala do 1770. Na njo še spominja krajevno ime »Glažuta« in ostanki zidovja. Ta rodbina je postavila tudi kapelo sv. Florijana pod Mrzlo goro. To je majhna stavba z nizkim zvonikom in lepimi freskami. Marmornata plošča z letnico 1754 in latinskim napisom je vzidana v cerkvenem zidu. Kapela ima mašno licenco.

Sv. Lovrenc, 402-77-31-41-25. Sr so du fin Celje 6 km, žand zdr Kresnike 2 km, žel pTt Štore 2 km, o žup Teharje 3 km, š v kraju ust. 1876, 3 odd. Prosvet. d. z gled. odrom. PSVD. Nm 312 m. Lega na valovitem gričevju na levi strani Voglajne, jv. od Kresnik. Dostop peš po obč. poti 1 km od ban. ceste. H kraju spadata zaselka Gorica in Laška vas. Delo v tovarnah. Kmetijstvo. Nekaj vinogradov. Podr. cerkev sv. Lovrenca se prvič omenja 1525 in nato 1545. Sezidala jo je rodbina Saiffner v 15. stol. Sedanja stavba je iz 1739. L. 1787. je bila tu ustanovljena lokalna kaplanija, ki so jo 1791 ukinili. Vendar so duhovniki bivali pri cerkvi tudi še pozneje. Od prvotne cerkve danes ni ničesar ohranjenega. Zadnja prezidava je bila izvršena 1868. Oltar je iz 1868, rokodelske freske pa iz druge pol. 19. stol.

Št. Janž, 181-36-16-20-5. Sr so du fin Celje 7 km, žand zdr Kresnike 3 km, žel pTt Štore 3 km, o 4 km, š Sv. Lovrenc 1 km, žup Teharje 3 km. Nm 508 m. Vas leži na hribovju j. od Kresnik ob obč. poti 3 km od ban. ceste. Dostop peš. H kraju spadata zaselka Zaroviše in Simone. Manj rodovitno. Delo v tovarnah, kmetijstvo. Domači sadjevec. Mnogo bukovega lesa se proda v Celje. V kraju je stala nekdaj graščina Prežin, ki se omenja že 1167, prvotni grajski posestniki - ministeriali krške cerkve pa 1158 in 1189 (Herman iz Prežina). Celjani, ki so v 14. stol. pridobili grad, so ga podrli, razen grajskega stolpa, ki je sedaj samostojno stoječi zvonik podr. cerkve sv. Janeza Krstnika. Cerkev se prvič omenja 1525. Prvotno je bila to gotska stavba z lesenim stropom. Širši del ladje je bil prizidan pozneje. Presbiterij so konec 18. stol. barokizirali. Kapelica pod cerkvijo v obliki stolpiča je preprosta, a lepa arhitektura s freskami. Označena je z letnico 1662.

Teharje, 314-54-20-34-31. Sr so du fin žel Celje 3 km, žand zdr Kresnike 2 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1812, 5 odd. Kmet. in gosp. š., Strok. nad. š., SKJ, Prosv. d., PSVD, PD, Gas., DKfid, TD, PRK, PJ, Pev. d. »Slavec«. Nm 278 m. Lega na pobočju griča nad Voglajno ob križišču ban. ceste proti Celju, Sv. Juriju in na Proseniško. Avtobusna zveza s Celjem, Podsredo in Sv. Petrom pod Sv. gorami. H kraju spada zaselek Srpasti. Precej rodovitno. Kmetijstvo, obrt, predvsem pa delo v tovarnah. Pridelujejo vse vrste žita in hmelj. Vzorno sadjarstvo (breskve, češnje, žlahtne hruške in jabolka). Nekaj čebelarjev. Nekateri prebivalci posedujejo vinograde v Zvodnem (rizling, silvanec, burgundec). Znatna živinoreja (svinje, štajerska kokoš). V višjih legah prevladuje gozd (bukev, hrast, iglavci). Ribarjenje v Voglajni. Industrijsko izdelovanje stolov, mizarstvo, valjčni mlin. Dobro obiskovani sejmi. Zelo

snažen kraj, lepe vile, priljubljena izletna točka Celjanov. Pripravno za letovišče; tujske sobe. Nad vasjo se dviga grič Sv. Ane (352 m) z zelo razsežnim razgledom. Kraj se prvič omenja 1362. Bil pa je gotovo naseljen že v keltski in rimski dobi (izkopani novci iz latènske dobe in številni rimski predmeti). Skozi T. je vodila znamenita rimska cesta Celje—Teharje—Ptuj. V dobi madjarskih vpadov je stal tu strelski obrambni dvorec. Kraj je znan radi svojega plemstva, ki so ga dobili od Celjskih grofov. Teharski plemiči (kosezi) so bili združeni v posebni občini (Plemiška), ki je štela okrog 100 posestev. V vojni so morali braniti grad Zgornje Celje. Po ljudskem izročilu je Teharčanom naklonil plemiške pravice celjski grof Ulrik II. († 1456) ali Friderik II. († 1454), ali celo že Herman II. († 1435). Prvotna listina je zgorela. Cesar Ferdinand I. je z novo listino 1537 potrdil privilegij, ki vsebuje: prosto volitev štirih svetovalcev in župana, ki ga je potrjeval celjski vicedom. Župan je izvrševal nižjo sodno oblast, podpisoval za občino vse pogodbe in jih pečatil s plemiškim pečatom. Teharčani so tudi uživali graščinsko varstvo. Plačevali so samo celjskemu vicedomu določeni davek v denarju in naturi. Vse te svoboščine in predpravice so jim bile večkrat potrjene tudi pozneje. Občina hrani še danes kot dragocenost stari urbar s predpravicami iz 1576, staro zastavo Mlinarjevega Janeza, novejšo plemiško zastavo iz 1726, pergamentne plemiške listine, sodni zapisnik in predpis davčnih dajatev svojih podanikov, župansko srebrno žezlo in grb z dvema zvezdama. V celjskem muzeju pa hranijo meč z nožnico in helebardo teharskega starešine. Šola je obstajala tu že 1668. Župnija Teharje (dek. Celje, škof. lavant.) ima 4215 duš. Pokopališče. Župno cerkev sv. Martina iz 1907 je projektiral graški arhitekt A. Wagner. Tu je stala v 13. stol. že romanska, kasneje gotska in nato baročna stavba. Fasada cerkve je renesančno-gotska. Freske so delo Oswalda Bisetija. Cerkev je bila prvotno podr. žalske prafare; ž njo vred je bila 1256 inkorporirana stiškemu samostanu, ki je s tem dobil nad cerkvijo patronatsko pravico. Župne matrike segajo v začetek 18. stol. Podr. cerkev sv. Stefana na Ledini je iz začetka 18. stol. Zgradili so jo teharski plemiči. Cerkev ima še danes na pročelju teharski grb z letnico 1726, ko je bila stavba najbrž dogotovljena. Pri tej cerkvi so teharski sodniki razglašali svoje razsodbe. Oprema cerkve je novejša. Freske je slikal Jakob Brollo v 1876. S tremi stranicami zaključeni presbiterij je deloma svoden banjasto, deloma s polkupolo na sosvodnicah. Ladja je svodena banjasto s sosvodnicami, ker ni zvonika pa križno. Pilastri so zvezani preko svoda z loki, ki so okrašeni z rastlinsko štukaturo. Tu rojena: Jelovšek Martin (1837—1905), gimn. rav., sodni izvedenec za pisave, spisal razpravo o strojstvu; Stojan Mihael (1804—1863), dekan, ured. in dopisn. Drobt., dopisn. Novic.

Vrhe, 194-43-9-34-6. Sr so du fin Celje 4 km, žand zdr Kresnike 1 km, o p š župTeharje 1 km, žel Store 2 km. Nm 352 m. Vas leži na pobočju griča Sv. Ane ob obč. poti 1 km s. od Teharij. Dostop z vozom. Il kraju spada zaselek Sv. Ana. Tovarniško delo in kmetijstvo. Mnogo sadja (breskve, hruške, jabolka). Vino (izabela) za dom. Celjani radi obiskujejo hrib Sv. Ane, ker nudi razgled daleč naokrog. Podr. cerkev sv. Ane na Vrheh. Cerkev so zgradili po tradiciji Celjski grofje v poznogotskem slogu (grb Celjskih grofov na cerkvenem portalu). Najbrže v 16. stol. so cerkev prenovili. Do barokizacije, ki se je izvršila sredi 18. stol., je bil v ladji raven, lesen strop. Stari gotski presbiterij je zaključen s tremi stranicami, zakristija je v zvonici. Zanimivo je, da imata poleg presbiterija tudi ladja in zvonik močne kamenite opornike. Zelo lepo je modelirano pročelje. Freske v ladji in presbiteriju je naredil Jakob Brollo 1888. Bogato rezljani veliki oltar je iz početka 19. stol. Močno ornamentirane klopi v presbiteriju so iz srede 17. stol. Cerkev je znana božja pot.

Zvodno, 238-57-3-34-15. Sr so du fin žel Celje 3 km, žand zdr Kresnike 2 km, o p š župTeharje 1 km. Nm ca 300 m. Vas leži na jv. strani celjskega Starega gradu ob obč. poti 2 km od ban. ceste. Tovarniško delo, kmetijstvo, deloma vinogradništvo. Letni pridelek ca 600 hl vina. Trgovanje z živinorejskimi proizvodi in sadjem.

Občina Velika Pirešica

Preb. 2370, hiš 593, posest. 417, koč. 85, najem. 43. Površina 4564.74 ha: njiv in vrtov 719.88, trav. in paš. 937.93, vinogradov 143.65, gozdov 2673.09, ostalo 90.19. Občina leži na severni strani Spodnje Savinjske doline in obsega do 600 m visoko hribovito ozemlje. Pokrajina se znižuje proti j., kamor hite mnogi potoki, med katerimi sta največja Pirešica in Trnava. Slednja tečeta po globoki ozki dolini. Potok Pirešica deli občino na dva približno enaka, toda pokrajinsko prav različna dela. Ozemlje na v. izpolnjuje ljubko gričevje s prijaznimi doli in vijugastimi dolinami, po katerih žubore potočki. Hribovita pokrajina na z. pa je manj razgibana in podobna valoviti planoti. Tu stopajo na dan kraški pojavi, ki se kažejo v obilici vrtač, podzemeljskih jam in kraških voda (močni izvirki potokov, ponikalnice). O kraški naravi pokrajine pričajo že sama krajevna imena, kot n. pr. ime vasi Ponikva in potoka Ponikvica. Tudi v gospodarskem pogledu obstaja med obema deloma občine precejšnja razlika. Prebivalstvo na v. se pretežno bavi s kmetijstvom, specialno z racionalno sadjerejo (jabolka, hruške, jagode) in živinorejo (svinje, perutnina, pridelovanje surovega masla). Na z. pa ima večjo gospodarsko važnost poljedelstvo (hmelj) in zlasti še izkoriščanje obširnih gozdov. Tu je tudi precej vinogradov, ki so pa bili še nedavno bolj razširjeni nego so danes. Ozemlje hrani nekaj rud, ki pa se ne izkoriščajo (železna ruda, živo srebro). Občina je precej enakomerno naseljena. Prevladujejo zaselki; tudi doline pogrešajo sklenjeno pozidanih vasi.

Gorica, 117-53-40-4-0. Sr so du pTt žel Celje 5 km, žand zdr fin Žalec 7 km, o 4 km, š Galicija 3 km, žup Šmartno v Rožni dol. 4 km. Nm ca 280 m. Prisojna pobočna lega nad potokom Sušnico ob obč. poti 4 km od ban. ceste. Razložena vas z zaselkoma Mrvikom in Prešnikom. Gospodarstvo kot Zavrh. Zgodovinska znamenitost kraja je grad Prešnik, nekdanji Mayerberg. Prvotno je bil grad last gospodov Goriških (Mayerbergov), ki so bili tudi lastniki Lanovža. Še dobro ohranjeni in obljudeni grad je danes v rokah veleposestnika K. Kubesa.

Gornja Ponikva, 232-41-35-3-5. Sr so du Celje 15 km, žand zdr fin žel pTt Žalec 8 km, o 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1877, 3 odd. Kat. prosvet. d. »Slomšek«, Gas., PSVD, podružn. hmelj. d. Nm 413 m. Vas leži na valoviti gozdnati planoti ob obč. poti 2 km od ban. ceste Velenje—Petrovče. Dostop z vozom ali avtom. Kraj sestavljajo zaselki Gornja Ponikva, Spodnja Ponikva in Brezovo. Srednje rodovitno. Kraški svet z vrtačami in globokimi zasekami. Pridelovanje žita in izvrstnega hmelja. Živinoreja, posebno perutninarstvo. Znatna produkcija surovega masla. Razno sadje, domači sadjevec. Nekaj čebelarstva. Vino slabše kakovosti le za domačo porabo. Veliki gozdovi (bor, bukev, smreka) so že močno posekani. Raki v bližnjih potokih. Na s. strani Gornje Ponikve izvira potok Trnava. Pod Srednjo Ponikvo izvir potoka Ponikvice, ki teče po ozki zaseki proti Spodnji Ponikvi. Pod tem krajem izgine potok v zemljo, kjer teče po 1 km dolgi podzemeljski jami »Peklu«, ki je bogata kapnikov. Potok pride nato zopet na dan in se ob vstopu v Spodnjo Savinjsko dolino izliva v Trnavo. Župnija Gornja Ponikva (dek. Šaleška dolina, škof. lavant.) ima 748 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Pankracija se prvič omenja 1340. L. 1688. so jo renovirali in ji prizidali kapelico. Sedanja stavba s tristrano zaključenim obokanim presbiterijem in obokano ladjo datira iz 1925. Prvotno je bila cerkev podružnica župnije Št. Ilja pri Velenju. Samostojna kuracija je postala 1787. L. 1461 je pripadla skupno z materjo župnijo novoustanovljeni ljubljanski škofiji in šele 1787 lavantinskim škofom.

Hramše, 154-41-37-3-2. Sr so du Celje 13 km, žand Dobrna 3 km, zdr fin žel pTt Žalec 10 km, o 5 km, š žup Galicija 3 km. Nm ca 450 m. Dostop z vozom po obč. poti 2 km južno od ban. ceste Velenje—Dobrna. Hribovito, raztresene kmetije. K vasi spada zaselek Novinje. Gospodarstvo kot Zavrh.

Kale, 86-19-11-3-0. Sr so du Celje 14 km, žand zdr fin žel pTt Žalec 7 km, o 5 km, š žup Gornja Ponikva 3 km. Nm ca 460 m. Lega na gozdnati planoti ob vaški poti 4 km od ban. ceste Petrovče—Velenje. Dostop le z vozom. Gospodarstvo kot Gornja Ponikva.

Pernov, 205-42-15-14-0. Sr so du Celje 11 km, žand zdr fin žel pTt Žalec 5.5 km, o 0.5 km, š Pirešica 0.5 km, žup Galicija 3.5 km. Nm ca 400 m. Hribovita lega severno od Velike Pirešice ob obč. poti 1½ km od ban. ceste. Dostop z vozom. Zelo rodovitno. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Pridelovanje vina. Lepi gozdovi (hrast, bukev, kostanj, iglasto drevje). Lesna trgovina in obrt. Razne ribe in raki. Studenec s toplim vrelcem. Pernov se prvič omenja med 1231 in 1239. Vas je dobila ime po stari ondotni rimski naselbini. Kamenito znamenje v vasi je iz 1645. Podr. cerkev sv. Ožbalta se prvič omenja 1392. Konec 15. ali v začetku 16. stol. (najbrž 1535) so cerkev podaljšali. V začetku 17. stol. so ji prizidali zvonik. V drugi polovici 18. stol. so cerkev barokizirali. Svod ladje je iz prve pol. 19. stol. Z dveh strani odprta zvonica tvori vhod v ladjo, ki ima banjasti svod na sosvodnicah. Desna kapela je krita s kupolo, leva pa ravno. Freske je slikal J. Wrenko 1862. Zgodovinska znamenitost kraja je grad Grmovje. Prvotni grad, ki se omenja v 17. stol., je stal blizu podr. sv. Ožbalta in je imel glasom urbarja iz 1567 svoj pomerij s točno določenimi mejami. V 16. stol. je bil v gradu podurad žalskega urada za pod-

ložnike v Veliki Pirešici. Stari dvonadstropni grad je začel konec 18. stol. razpadati; 1790 je bil še obljuden. Nato so ga podrli in zgradili pristavo. L. 1867. so podrli tudi to in zgradili novi sedanji grad, ki je že dalj časa last rodbine Ježovnik.

Pirešica, 270-57-29-15-18. Sr so du Celje 8 km, žand zdr fin žel pTt Zalec 5 km, o š v kraju, žup Galicija 3.5 km. Šola ust. 1905, 2 odd. SKJ, Gas., Strel. druž. Nm 302 m. Razložena vas z zaselkom Osredkom leži na vznožju Penovskih goric na obeh straneh potoka Pirešice kraj ban. ceste Velenje—Žalec in v. odtod. Kmetijstvo in gozdarstvo. Precej hmelja in sadja. Vina se malo prideluje. Kamnolom. Umetno napravljeni ribnik v Borovju. Potoka Ahle in Vrščа; potočne ribe.

Podkraj, 158-29-12-8-4. Sr so du Celje 16 km, žand zdr fin žel Žalec 10 km, o 6 km, pTt Velenje 6 km, š žup Št. Ilj pri Velenju 4 km. Nm ca 400 m. Razložena vas v hriboviti legi ob obč. poti 1 km od ban. ceste Velenje—Dobrna. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo. Domači jabolčnik. Vina skoraj nič. Navadne potočne ribe.

Spodnja Ponikva, 147-50-22-6-2. Sr so du Celje 14 km, žand zdr fin žel pTt Žalec 6.5 km, o 4 km, š žup Gornja Ponikva 2 km. Nm ca 390 m. Vas tvorijo zaselki Spodnja Ponikva, Loke in Grče, ki leže na valoviti kraški planoti ob stranski poti 4—5 km od ban. ceste Velenje—Arja vas. Kmetijstvo, manjši hmeljniki. Pridelovanje surovega masla tudi za prodajo. Razvito perutninarstvo. Razno sadje, domači sadjevec in žganje. Nekaj čebelarstva. Precej posekani gozdovi (bor, bukev, smreka). Pred svetovno vojno veliki vinogradi, ki jih je uničila trtna uš, večidel niso obnovljeni. Pridelovanje slabšega vina. V bližini ca 200 m dolga in 8 m široka Boštenuhova jama. Pod zaselkom Loke priteka iz jame »Pekel« ponikalnica Ponikvica. Vhod v jamo s te strani je zelo veličasten in okoli 10 m visok, leži pa že v občini Sv. Peter v Sav. dol.

Studence, 310-68-52-8-4. Sr so du Celje 10—12 km, žand zdr fin žel pTt Žalec 4—7 km, o 3—5 km, š žup G. Ponikva 1—4 km. Nm ca 350—450 m. Vas ima pretežno hribovito lego; obsega zaselke Stebonik, Marof, Studence in Vrhe. Dostop z vozom po po obč. poti 1—3 km od ban. ceste Dobrna—Žalec. Pridelovanje žita, hmelja, raznega sadja in slabšega vina. Izdelovanje surovega masla. Domači sadjevec. Nekdaj so bili tu veliki vinogradi, a jih je zdaj le malo. Nekaj čebelarstva, veliki gozdovi (smreka, bor, bukev). Les kupujejo trgovci in velenjski rudnik. Pri vasi je nahajališče železne rude, ki pa se ne izkorišča. Lastnik rudnika je kemična tovarna v Hrastniku. Na Marofu je podzemeljska jama Steska z zelo nizkim vhodom. Njena dolžina znaša 400 m, širina 4—7 m, višina do 30 m. Kapniki večinoma odnešeni. Iz jame teče potok Steska, ki se izliva nato v Pirešico. Vrh hriba na koncu soteske Socke so na Marofu komaj še vidne razvaline nekdaj znamenitega Soteškega gradu (Helfenberg). Prvi znani grajski lastnik Henrik pl. Helfenberg se navaja 1256. Okoli 1300 je polovica grajskega posestva prešla v roke Friderika Zovneškega. L. 1439. je zavzel in razrušil grad celjski vojskovodja Jan Vitovec, ker se je njegov takratni lastnik Jošt Soteški postavil na stran Habsburžanov. Isti Jošt Soteški je bil morda morilec Veronike Deseniške. L. 1465. in 1635. so uporni kmetje izropali grad. V prvi polovici 18. stol. je grad do tal pogorel in ni bil več restavriran. Tedanji lastniki, založi graščaki, so okoli 1800 prodali grajske razvaline, gospodarska poslopja in bližnje zemljišče kmetu Matiji Škrlinu, ki si je zgradil hišo, še danes imenovano Pri Škrlinu. Grajske razvaline pa poseduje rodbina Ježovnik iz Velike Pirešice.

Sv. Jungert, 307-76-67-9-4. Sr so du žel Celje 6.5 km, žand Dobrna 4 km, zdr fin pTt Žalec 6.5 km, o 4 km, š žup Galicija 1.5 km. Nm ca 400 m. Vas leži na pobočju gore Sv. Kunigunde (574 m) in na njenem vznožju. H kraju spada zaselek Podgora. Dostop po obč. poti 3 km od ban. ceste z vozom. Gospodarstvo kot Zavrh. Gora Sv. Kunigunde je zaradi lepega razgleda priljubljena izletna točka. Na njej stoji božjepotna podr. cerkev Sv. Kunigunde, ki so jo zgradili v drugi pol. 14. ali prvi pol. 15. stol. Ladja in presbiterij imata prvotno obliko, mesto prvotno lesenega ravnega stropa pa nahajamo bokan svod. Zvonica, kor in kapela, ki je na desni strani ladje, so svodeni banjasto. Presbiterij ima šiljasti svod, prepрežen z rebrovjem in je poslikan ornamentalno (Hatzl). V njem so ohranjeni trije dobri kipi, ki so krasili stari veliki oltar iz 1643. Ponesrečena slikarija v ladji posnema gotsko svodenje. Pod presbiterijem so 1881 odkrili poln lonec srebrnega denarja (novci oglejskega patriarha iz 1319—1331 in dunajski pfenigi iz 14. stol.).

Zavrh, 165-50-41-7-1. Sr so du Celje 10 km, žand Dobrna 3.5 km, zdr fin žel pTt Žalec 7.5 km, o 6 km, š žup Galicija 3 km. Nm 343 m. Lega v kotlu pod goro Sv. Kunigunde in Aleksandrovim vrhom (607 m) ob obč. poti 3 km od ban. ceste Dobrna—Nova cerkev. Dostop z vozom. Kraj sestavljajo selišča Zgornji in Spodnji Zavrh in Sv. Jakob v Galiciji. Zelo rodovitno. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Izdelovanje sira in surovega masla za prodajo. Svinje in perutnino goje za trg. Obilo jabolk in hrušk. Zelo na glasu je gojitev sladkih debelih jabolk, ki jih izvažajo predvsem v južne kraje. Sloviti sadjevec in slivovka tudi za prodajo. Nekaj vinogradov, precejšnje čebelarstvo. Obširni gozdovi (bukev, hrast, bor, smreka, kostanj). Slap Šumevc. Odlična pitna voda. Opuščeni rudokopi, kjer so včasih pridobivali železno rudo in živo srebro. Nahajališča dobrega premoga. Zaradi zdravega podnebja kraj pripraven za letovišče. Lepe razgledne točke v okolici.

Razvaline Saltanca in Silnika so še iz rimske dobe (dva izkopana kamna boga plesa s krokarjem in orlom). Tudi krajevno ime hriba »Gradišče« kaže na rimsko naselbino (odkriti sledovi rimskega templja). Rimski napisni kamni so vzidani v stene župnišča. Župnija Sv. Jakob v Galiciji (dek. Celje, škof. lavant.) ima 1612 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba je bila prvotno zidana domnevno 1272; prezidana je bila 1666. Ko se je cerkev 1770 podrla, so zgradili med 1780—1782 novo poslopje; stolp je iz 1677 (vzidana spominska plošča s to letnico). Cerkev ima enoten prostor. Presbiterij je zaključen z ravno steno; na desni je prizidan zvonik, na levi zakristija. Ogli stavbe so zaokroženi, stene so zunaj in znotraj okrašene s pilastri, okna v njih so pravokotna. Kor, zvonica in zakristija so križno svodeni, ladja in presbiterij pa banjasto. Pilastri so zvezani preko svoda z loki, med katerimi je freske v presbiteriju narisal 1779 Jožef Schifferl. Na zadnjo steno je 1864 naslikal Jakob Brollo po Fantonijevi skici oltarni nastavek z le nakazano sliko v sredi. Oltarji so delo Vurnika, Wrenkota in Oblaka. V zvoniku je dober kip sv. Jakoba, apostola in cerkvenega patrona, ki je pokopan v Galiciji v Španiji; zato je kraj dobil ime »Galicija«. Cerkev je bila prvotno podr. žalske prafare, iz katere se je izločila kot vikariat 1422. L. 1545. se cerkev navaja zopet kot žalska podr. Iz tega bi mogli sklepati, da je bil vikariat v dobi protestantizma do začetka 17. stol. ukinjen. V samostojno župnijo je bil povzdignjen 1781. V Galiciji rojen 1910 Klemenčič Dore, slikar.

Zelezno, 219-67-56-5-3. Sr so du Celje 10 km, žand zdr fin žel pTt Žalec 5 km, o 1 km, š Pirešica 1—2 km, žup Galicija 3 km. Nm ca 360 m. Vzvišena lega z lepim razgledom po Savinjski dolini blizu Velike Pirešice ob občinski poti, 2 km od ban. ceste Vojnik—Petrovče. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo, zelo razvita živinoreja in sadjarstvo. Velik pridelek jabolk, hrušk in češenj; vinogradništvo, prodaja grozdja in vina. Razvito gozdarstvo. Izdelovanje košev in košaric za prodajo. Razne ribe in raki v potokih. V bližini jami Črna in Rudnica. Kraj je dobil svoje ime po starem železarstvu, ki je nekdaj tu cvetelo. Podr. cerkev sv. Ožbalta je iz 13. stol., prvič se pa omenja 1392. Prvotno je bila cerkev podr. šentpetrske župnije. V turški dobi so jo uporabljali za obrambni tabor. Taborsko obzidje in visoki obrambni stolp — današnji zvonik — so še ohranjeni. V cerkvi je grobnica graščakov z gradu Grmovja. Na južni zunanji strani zakristije je vzidan kamenit relief boginje Vesne. V reformacijski dobi je tu učil Lutrovo vero sam Primož Trubar. Kamenita soha iz 1345 spominja na kugo, ki je tedaj morila v vasi in po okolici.

Občina Vojnik okolica

sedež Nova cerkev

Preb. 5245, hiš 1133, posest. 561, koč. 369, najem. 68. Površina zemlje 6534.92 ha: njiv in vrtov 1346.87, trav. in paš. 1561.50, vinogradov 403.68, gozdov 3019.94, ostalo 202.93. Občini pripada zelo gozdnato hribovito ozemlje s. in z. od Vojnika. Razprostira se do vrhov strme Stenice (1092 m) ter po podnožju Paškega Kozjaka (1273 m) in Konjiške gore (1014 m). Pokrajina je morfološko izredno razgibana in bogata malih kotlin in dolinic. Tem važnejšo prometno os predstavljajo zato dolge in mestoma ozke doline Dobrnice, Hudinje in Tesnice, ki se združijo na j. pri Novi cerkvi, oziroma pri Višnji vasi. Teh dolin se poslužujejo zelo važne ceste, po katerih se vrši redni avtobusni promet med Celjem, Mariborom, Vitanjem in Dobrno. Z izjemo omenjenih dolin ima pokrajina izključno kmetiško obeležje. Povsod se goji razen koruze in krompirja le zelo malo poljskih pridelkov. To velja tudi za hmelj, ki se pod vplivom bližine Savinjske doline prideluje na majhnih njivah je v niže ležečih predelih. Večji pomen ima živinoreja, ki predstavlja ponekod celo glavni vir dohodkov. Nekateri kraji oddajajo na celjski trg zlasti mleko, jajca in perutnino. Tudi sadjarstvo je na znatni višini. Jabolka se prodajajo mestoma tudi v tujino, povsod pa se prideluje jabolčnik, ki je doma uvaževana pijača. Vinogradi so raztreseni povsod, a zavzemajo le neznatne površine. Značilno je, da so šmarnico že skoraj iztrebili in da pridelujejo žlahtna vina, n. pr. rizling,

silvanec, burgundec in portugalko. Čebelarstvo ima še velike možnosti razvoja, kajti v vsej sorazmerno veliki občini je komaj ca 600 panjev, od teh 75% s premakljivim satjem. V gozdovih prevladujejo iglavci. Listnato drevje zastopata večidel bukev in hrast. Najbujnejši gozd raste na pobočju Stenice. Ob večjih potokih je v celem kakih 10 žag; precej več je mlinov. Občina docela pogreša večjih in izrazitejših obrtnih krajev ter je gospodarsko navezana na Celje, tvoreč njegovo kmetsko proizvajalno zaledje. Precej ljudi hodi v Celje tudi na delo. V rudarskem oziru nima občina nobenega pomena, čeprav poseduje žile zelo dobrega rjavega premoga, ki pa se ne eksploatira. Tudi tujski promet ni razvit, ima pa dobre pogoje za to. V nekaterih krajih so gostilne s tujskimi sobami. Ponekod so ugodne možnosti za kopanje in lepe izlete, a tudi prometne zveze so na vse strani zelo ugodne.

Beli potok, 40-9-4-3-2. Sr so du žel Celje 15—17 km, žand zdr Vojnik 7 km, fin Vojnik 9 km, o 9 km, p š žup Frankolovo 2—3 km. Nm ca 420 m. Razložena vas pod razvalinami lindeškega gradu ob drž. cesti Vojnik—Konjice, ob obč. poti, ki se tu odcepi na Lipo in Lindek, in po bližnjih holmih. Avtobusna zveza proti Celju in Mariboru. Manj rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo komaj za domače potrebe. Kraj vasi teče potok Tesnica, ki sprejema tu Lindeški potok.

Brezova, 210-43-35-8-0. Sr so du žel Celje 9 km, žand zdr fin Vojnik 6—7 km, o 7—8 km, p š žup Šmartno 3 km. Nm ca 310 m. Raztresene hiše na griču ob obč. poti 2 km v. od Šmartna. Dostop z vozom ali avtom. V gradnji je ban. cesta Šmartno—Vojnik, ki bo držala mimo vasi. Kraj tvorijo zaselki Gorica, Spodnja in Zgornja Brezova. Gospodarstvo kot Šmartno.

Bukovje, 102-24-10-10-4. Sr so du žel Celje 15 km, žand zdr fin Vojnik 7 km, o 9 km, p š žup Frankolovo 2—3 km. Nm ca 420 m. Lepa gručasta vas na hribu ob obč. poti 1.5 km v. od drž. ceste pri Stražici. Bolj zložna nova obč. pot od Verpet čez Bukovje v Češnjice je v načrtu in je že trasirana. Dostop z vozom. Kmetijstvo, nekaj čebelarstva. Na sv. strani vasi se dviga strma Konjiška gora, kjer poseduje Windischgrätz krasne gozdove, ki pa so deloma že razdeljeni med tukajšnje kmete; ti jih lahko izkoriščajo, vendar pa še niso njihovi izključni posestniki. Tu rojen Bezenšek Anton (1854—1915), univ. doc. v Sofiji, priredil stenografski sistem za Bolgare in Ruse, pisal učbenike za Slov., Hrv., Bolg. in Ruse.

Creškova, 91-35-12-10-6. Sr so du žel Celje 17 km, žand Dobrna 4 km, zdr fin Vojnik 7 km, o 5 km, š žup Nova cerkev 5 km, p Socka 2 km. Nm ca 380—580 m. Vas leži na j. vznožju precej strmega gozdnatega Paškega Kozjaka (1273 m) ob obč. poti povpr. 2 km vstran od ban. ceste pri Socki. H kraju, ki ga tvori več malih skupin hiš, spadata zaselka Ljubljanca in Plate. Sz. odtod so odkrili povprečno 1 m debelo plast rjavega premoga, ki so ga svoj čas skušali kopati, a so namero opustili predvsem zaradi slabih prometnih zvez. Omenjena žila premoga se nadaljuje precej daleč proti z. na ozemlje dobrnske občine (glej Dobrna). Precej vinogradov.

Črešnovec, 26-6-4-2-0. Sr so du žel Celje 13 km, žand zdr fin pTt š Vojnik 4.5 km, o 5.5 km, žup Črešnica 4 km. Nm ca 400 m. Hribovita lega ob obč. poti 4 km v. od drž. ceste pri Ivenci. Dostop z vozom.

Dol, 168-38-25-12-1. Sr so du žel Celje 14—16 km, žand zdr fin Vojnik 6—8 km, o 9 km, p š žup Frankolovo 1—3 km. Nm 432 m. Razložena vas ob obč. poti 1 km s. od drž. ceste pri Stražici. Dostopno z vozom. K vasi spada zaselek Gojka. Kraj vasi teče Briški potok, pritok Tesnice. Kmetijstvo, nekaj vinogradov. Intenzivna sadjereja. Sadjevec za domačo porabo in prodajo. Mnogo jabolk se izvozi po prekupcih v tujino. Vrh griča stoji podr. cerkev sv. Trojice na Gojki, znana božja pot, odkoder se nudi obširen razgled po ravnini do Celja. Cerkev (v romanskem slogu) so sezidali 1848 na mestu 1841—1843 zgrajene kapele, ki so jo porabili kot presbiterij. Presbiterij je 1862 poslikal J. Brollo, slika v glavnem oltarju pa je delo J. Thunerja.

Globoče, 66-15-12-3-0. Sr so du žel Celje 12 km, žand zdr fin pTt Vojnik 3 km, o 5 km, žup Nova cerkev 5 km, š Frankolovo 1 km. Nm ca 290 m. Precej raztegnjena vas v lepi ozki dolini kraj drž. ceste nekako sredi pota med Vojnikom in Frankolovim. Redne avtobusne zveze proti Celju in Mariboru. Mimo hiš teče potok Tesnica, ki žene tu več žag in mlinov.

Homec, 96-23-10-11-0. Sr so du žel Celje 16 km, žand Dobrna 6 km, zdr fin Vojnik 7 km, o 4 km, p š žup Nova cerkev 4 km. Nm ca 400 m. Hribovita prisojna lega ob obč. poti 2 km z. od ban. ceste Vojnik—Vitanje. Dostop z vozom. Kmetije v malih gručah ali posamič. K vasi spada zaselek Veliki Razgor.

Hrenova, 143-32-14-10-2. Sr so du žel Celje 15 km, žand zdr fin Vojnik 3 km, o 2 km, p š žup Nova cerkev 2 km. Nm ca 320 m. Precej na dolgo in manj sklenjeno pozidana vas na obeh straneh ban. ceste Nova cerkev—Dobrna in večjega potoka Dobrnice, ki žene tu več žag in mlinov. Avtobusna zveza proti Celju in Dobrni. K vasi spada zaselek Volčja jama. Gospodarstvo kot Nova cerkev.

Ilovca, 83-18-10-4-0. Sr so du žel Celje 11 km, žand zdr fin pTt š Vojnik 2—3 km, o 4 km, žup Nova cerkev 4 km. Nm ca 390 m. Vzvišena lega na hribu nad ozko dolino, po kateri teče potok Tesnica. Dostop z vozom 1 km v. od drž. ceste pri Globočah. K vasi spada zaselek Dedni vrh.

Ivenca, 91-20-11-6-1. Sr so du žel Celje 10 km, žand zdr fin pTt š Vojnik 2 km, o 3 km, žup Nova cerkev 3 km. Nm ca 280 m. Precej razložena vas v ozki dolini na obeh straneh drž. ceste Celje—Maribor ob izlivu večjega pritoka v potok Tesnico. Redne avtobusne zveze na obe strani. K vasi spada zaselek Marovče. Gospodarstvo kot Višnja vas. Vodna žaga in mlin, gostilne brez prenočišč.

Jankova, 62-14-8-3-1. Sr so du žel Celje 11 km, žand zdr fin pTt š Vojnik 4 km, o 5 km, žup Nova cerkev 5 km. Nm ca 300 m. Kraj leži na robu gričevja pretežno v dolini med dvema potokoma. K vasi spada zaselek Legvart. Dostop z vozom po obč. poti 2 km zahodno od drž. ceste pri Ivenci.

Jezerce, 58-11-8-3-0. Sr so du žel Celje 12 km, žand zdr fin Vojnik 7—8 km, o 7—8 km, p š žup Šmartno 3 km. Nm ca 380 m. Prisojna lega v valoviti pokrajini pod gozdnatim hribom ob obč. poti 2 km s. od ban. ceste v Šmartnu. Dostop z vozom. Raztresene kmetije. Precej vinogradov. Ostalo gospodarstvo kot Šmartno.

Kladnart, 16-4-1-1-0. Sr so du žel Celje 14 km, žand zdr fin pTt š Vojnik 6 km, o 7 km, žup Nova cerkev 7 km. Nm ca 450 m. Zelo hribovita vzvišena lega tik sreske meje ob obč. poti 5 km od drž. ceste pri Ivenci.

Konjsko, 64-12-8-2-0. Sr so du žel Celje 12 km, žand zdr fin Vojnik 2—3 km, o 3—4 km, p š žup Vojnik 5—6 km. Povp. nm ca 350 m. Vas leži v hriboviti pokrajini ob obč. poti 2—3 km z. od drž. ceste pri Vojniku. Dostop z vozom. Raztresene hiše vrh griča in po njegovem južnem pobočju. K vasi spada zaselek Črepjek. Gospodarstvo kot Šmartno.

Landek, 100-26-12-10-1. Sr so du žel Celje 17 km, žand Dobrna 5 km, zdr fin Vojnik 7 km, o 4 km, p š žup Nova cerkev 4 km. Povp. nm. ca 400 m. Prisojna lega na gričevju med dolinama Dobrnice in Hudinje ob obč. poti 2.5 km s. od ban. ceste Nova cerkev—Dobrna. Dostop z vozom. Hiše posamič ali v malih gručah. K vasi spadata zaselka Vinegrad in Mali Razgor.

Lemberg, 113-24-11-8-2. Sr so du žel Celje 15 km, žand pTt Dobrna 2 km, zdr fin Vojnik 6 km, o 3—4 km, š žup Nova cerkev 3—4 km. Nm ca 340 m. Precej razložena vas prijaznega izgleda ob ban. cesti nekako sredi pota med Novo cerkvijo in Dobrno. Hiše deloma v dolini ob potoku Dobrnici, deloma v nekoliko vzvišeni legi. Avtobusna zveza s Celjem in Dobrno. H kraju spada zaselek Novi Lemberg. Kmetijstvo, več trgovcev in obrtnikov. Priljubljeno izletišče letoviščarjev iz Dobrne. Na vzvišenem mestu nad dolino stoji slikoviti in lepo ohranjeni grad Lemberg. Zgrajen je bil v 12. stol. Tu je bilo eno od upravnih središč bivših posestev Viljema Breže-Seliškega, ki so v prvi polovici 11. stol. prešla v roke krškega samostana na Koroškem in nato 1072 na krško škofijo. L. 1453. je grad razrušil Friderik II. Celjski. Novi grad so zgradili šele 1584. Ko so 1456 izumrli Celjani, je postala lemberška gospoščina last deželnih knezov, ki so jo dajali v najem. Danes je lastnica graščine rodbina Gallé. V gradu hranijo še izza turških časov zbirko starin in orožja in več starinskih slik. Ob stari rimski cesti, ki je iz Celja vodila mimo lemberškega gradu v Mislinjsko dolino, so odkrili pri vasi rimske napisne kamne. Pod. cerkev sv. Katarine se omenja že 1262, a sedanja cerkvena stavba je bila zgrajena šele 1843.

Lindek, 163-35-16-13-3. Sr so du žel Celje 17—22 km, žand zdr fin Vojnik 9 km, o 11—15 km, p š žup Frankolovo 4—5 km. Nm ca 700 m. Zelo raztresene hiše v podolgovatem gorskem kotlu pod strmo Sténico (1092 m) in Malo goro (904 m) na s. in Kiselco (992 m) na jz. K vasi spada zaselek Razgor. Dostop po obč. poti 3 km od drž. ceste Vojnik—Konjice možen le z vozom. Pod Sténico izvira Lindeški potok, ki teče skozi vas, kjer žene več mlinov, nakar pada pod razvalinami lindeškega gradu v lepem slapu. Kraj drž. ceste se potok izliva v Tesnico. Lepa črna, vendar ne posebno rodovitna zemlja. Prebivalstvo prideluje v glavnem samo oves in krompir in pase zlasti koze in ovce. Intenzivno žganje apna, ki se kot daleč poznano frankolovsko apno prodaja v Celje in druge kraje. Obsežni gozdovi: največ bukev, bor in hrast, tu in tam tudi tisa. Znaten izvoz drv. Po sosednjem hribovju je več manjših jam s kapniki. Razvaline nekdaj znamenitega lindeškega gradu (694 m), od katerega je ohranjen le grajski stolp. Prvotni grajski posestniki so bili gospodje Lindeški (prvič omenjeni 1293). Grad je razrušil najbrž celjski vojskovodja Jan Vitovec 1439. Re-

stavrirani grad je bil ponovno zrušen 1645—1660. Pozneje je grad večkrat menjal lastnike. L. 1930. je kupil grajske razvaline Ramšak, učitelj iz Maribora, ki namerava tu postaviti planinski dom.

Lipa, 166-35-20-12-1. Sr so du žel Celje 17—22 km, žand zdr fin Vojnik 9 km, o 11—15 km, p š žup Frankolovo 4—5 km. Povp. nm ca 500 m. Razložena vas v hribovitem terenu na j. strani 992 m visoke Kiselce. Dostop z vozom po obč. poti 3 km sz. od drž. ceste pri Stražici. Kmetijstvo, precej vodnih mlinov. Krasna izbrana jabolka za izvoz po prekupcih. Lepo razvito umno čebelarstvo. Tudi vinska trta dobro uspeva. Blizu vasi je manjše ležišče zelo dobrega tkzv. kovaškega premoga, ki so ga 1932 začeli izkoriščati. Toda kmalu je jamo zalila voda; v bližini se je pojavil na površju studenec, ki je tekel proti frankolovski strani. Posledica tega je bila, da je usahnil potok, ki sicer teče skozi vas Lipo. Šele po skoraj 2 letih se je potok znova pojavil, dočim je malo preje novi izvirek presahnil. Tako so mogli mlini zopet obratovati in je tudi sicer bila vas rešena pomanjkanja vode. V zahvalo za to so tu zgradili 1933 spominsko kapelo na čast Materi Božji.

Loče, 88-19-16-2-0. Sr so du žel Celje 11 km, žand zdr fin Vojnik 6 km, o 7 km, p š žup Šmartno 2—3 km. Nm ca 290 m. Vas leži ob obč. poti 2.5 km jv. od ban. ceste pri Šmartnu na levi strani potoka Koprivnice na pobočju nizkega griča. Dostop z vozom. Zelo raztresene kmetije. K vasi spada zaselek Prašence. Gospodarstvo kot Šmartno. Zlasti mnogo goveje živine; oddaja mleka v Celje.

Loka, 219-42-15-20-3. Sr so du žel Celje 13 km, žand zdr fin Vojnik 5 km, o 7 km, p š žup Frankolovo 0 km. Šola ust. 1816, 4 odd. Javna knjiž., gosp. nad. š. Kat. prosv. društvo »Slomšek«, DKfid, PSVD, PSD. Nm ca 310 m. Dolinska in deloma brežna lega kraj drž. ceste Vojnik—Konjice. Avtobusna zveza proti Celju in Mariboru. K vasi spada zaselek Hribar. Kmetijstvo, tudi nekaj hmelja. Pridelovanje buč za olje. Domači jabolčnik in jabolka za prodajo. V gozdovih mnogo užitnih gob, ki jih po prekupcih prodajajo v Celje. Skozi vas teče potok Tesnica, ki žene žage in mlin. Ker sprejema tople izvirke, nikdar ne zamrzne. Potočne postrvi. Gostilne s tujskimi sobami. Primeren kraj za letovišče. Pripravno za kopanje v Tesnici.

Male Dole. 240-53-10-25-6. Sr so du žel Celje 11 km, žand zdr fin pTt š Vojnik 3 km, o 4 km, žup Nova cerkev 4 km. Nm ca 350 m. Zelo razložena vas pretežno v prisojni hriboviti legi ob obč. poti 1—3 km zahodno od drž. ceste pri Ivenci. Dostopna z vozom. Kraj tvorijo zaselki Dolgo rebro, Jamnik, Lačna vas, Male Dole, Plate in Velike Dole. Bolj odprt svet z vinogradi.

Nova cerkev, 259-51-19-22-4. Sr so du žel Celje 12 km, žand zdr fin Vojnik 3 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1788, 4 odd. Kmet. nad. tečaj, Kat. bral. d., SKJ, PKD, Gas., RK. Nm 299 m. Vas leži na križišču ban. cest, ki drže proti Vitanju, Vojniku in Dobrni. Avtobusne zveze z Vitanjem, Celjem in Dobrno. Osrčje vasi je tesno pozidano in stoji na nekoliko vzvišeni dobravi na levi strani potoka Hudinje, ki tu sprejema pritok Dobrnico. Ostale hiše stoje raztreseno v bližini na ravnem, pa tudi po sosednjem valovitem ozemlju. Tu so zaselki: Boršt, Gilde, Hudina, Kaniža in Peklo, ki spadajo k Novi cerkvi. Milo podnebje; po hribovju na s. zaščitena lega pred mrzlimi vetrovi. Dokaj rodovitno. Vse kmetijske panoge, pa tudi precej raznih trgovcev in obrtnikov. Prebivalci pridelujejo vse vrste žita. V mali meri goje tudi hmelj. Po njivah raste mnogo sončnic in buč, ki jih rabijo za pridobivanje olja. Največ dohodkov daje živinoreja (govedo, svinje, perutnina). Sirarstvo in mlekarstvo v početnem razvoju. Vaščani posedujejo ca 2000 jablan in 250 hrušk ter izvozijo v dobrih letinah do 200 q namiznih jabolk v Italijo, Avstrijo in Nemčijo, pa tudi v razne kraje naše države. Na v. strani vasi se razprostira velik iglasti gozd Dobrova, v katerem raste obilo užitnih gob. Letno se proda ca 200 m³ lesa, pa tudi gobe nudijo lep zaslužek. Prijeten kraj za letovišče. Pripravno za kopanje v Hudinji. Tujske sobe v gostilnah. Idealni smuški teren v okolici. Tod je vodila iz Celja mimo župne cerkve v Mislinjsko dolino rimska cesta, ob kateri so odkrili stare napisne kamne. Župnija Nova cerkev (dek. Nova cerkev, škof. lavant.) ima 2928 duš. Pokopališče. Žup. cerkev sv. Lenarta. Prvotno romansko cerkev so po turških napadih v 15. stol. prezidali in utrdili s taborskim obzidjem. Prizidali so gotski presbiterij, ladjo pa dvignili in obokali. Zvonik na južni strani ima ohranjeno letnico 1522. K ladji prizidani stranski kapeli sta kupolno svodeni. L. 1795. je vso notranjščino poslikal Celjan Cimbol. L. 1730., 1781., 1839. so cerkev popravljali in prenavljali. Glavni oltar je iz 1779. Cerkev je bila že od početka (pred 1236) sedež župnije, katere prvotni obseg se je večinoma ujemal z današnjimi dekanijskimi mejami, izvzemši župniji Vitanje in Crešnjice. Prafara je mati sledečih sedanjih župnij: Vojnika, Dobrne, Šmartna v Rožni dolini, Frankolova in Sv. Jošta na Kozjaku. L. 1439. in definitivno 1468 je bila prafara inkorporirana zbornemu kapitlju v Strassburgu na Koroškem. Ta še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo. Cerkveno je pripadala prafara z vikariati — sedanjimi župnijami — do 1751 pod oglejski patriarhat, do 1787 pod goriško nadškofijo in poslej pod lavantinsko škofijo.

Novake, 79-21-7-8-2. Sr so du žel Celje 15 km, žand zdr fin Vojnik 6 km, o 3 km, p š žup Nova cerkev 2 km. Nm ca 380 m. Hribovita lega ob obč. poti 2 km sz. od ban. ceste pri Novi cerkvi. Dostopno z vozom. Raztresene kmetije po manj strmem prisojnem pobočju nad gozdom.

Otemna, 102-20-14-5-0. Sr so du žel Celje 12 km, žand zdr fin Vojnik 8 km, o 7—8 km, p š žup Šmartno 3 km. Nm ca 330 m. Vas leži ob obč. poti 1 km s. od ban. ceste v Šmartnu na prisojni strani gričevja. Dostop z vozom. Hiše v malih skupinah, a tudi posamič daleč narazen. K vasi spada zaselek Na kravskem pregledu. V poletni suši občutno pomanjkanje vode, zato je že dalje časa v načrtu vodovod. Lepi vinogradi, sicer pa gospodarstvo kot Šmartno.

Pepelno, 70-13-8-4-0. Sr so du žel Celje 12 km, žand zdr fin Vojnik 8 km, o 8 km, p š žup Šmartno 3—4 km. Nm ca 320 m. Vas leži ob obč. poti 2 km sz. od Šmartna med gričevjem. Dostop z vozom. Hiše deloma v osojni legi. Gospodarstvo kot Šmartno.

Polže, 79-23-10-7-2. Sr so du žel Celje 12 km, žand zdr fin Vojnik 1 km, o 1 km, p š žup Nova cerkev 1 km. Nm ca 300 m. Razložena vas v dolini na ravnem in deloma na valovitem ozemlju ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Novi cerkvi. Dostop z vozom ali avtom. H kraju spada zaselek Strmec. Kmetijstvo, predvsem živinoreja in sadjarstvo. Ca 700 jablan in 100 hrušk. Domači sadjevec. Prodaja namiznih jabolk in manjših količin lesa. Mnogo mleka in drugih kmetijskih proizvodov se oddaja dnevno v Celje. Ob potoku Hudinji, ki teče skozi vas, je več mlinov in žag.

Rakova steza, 33-8-4-3-1. Sr so du žel Celje 13 km, žand zdr fin Vojnik 5 km, o 5—7 km, p š Frankolovo 2—3 km, žup Nova cerkev 5—7 km. Povp. nm ca 370 m. Hribovita lega ob obč. poti 1 km z. od drž. ceste pri Loki. Dostop z vozom. Raztresene hiše, mnogo napol podrtih koč. Kmetijstvo, znatna sadjereja. Vinogradništvo v malem obsegu. Na j. strani vasi je večji kompleks krasnega gozda (bukev, smreka, hrast), ki sega do Višnje vasi in je večinoma last veleposestnika Winterja. Slednji ima v raznih krajih v najemu žage in proda mnogo lesa v Celje in drugam.

Razdelj, 87-17-11-4-1. Sr so du žel Celje 12.5 km, žand zdr fin Vojnik 3.5 km, o 0.5 km, p š žup Nova cerkev 0.5 km. Nm ca 310 m. Zelo razložena vas s. od Nove cerkve ob ban. cesti proti Vitanju in v soseščini. Avtobusna zveza z Vitanjem in Celjem. H kraju spada zaselek Hraše. Mimo vasi teče potok Hudinja. Gospodarstvo kot Nova cerkev.

Razgorce, 20-5-4-1-0. Sr so du žel Celje 14 km, žand zdr fin pTt š Vojnik 5 km, o 6 km, žup Nova cerkev 6 km. Nm ca 400 m. Hribovita lega ob obč. poti 4 km z. od drž. ceste pri Ivenci. Dostop z vozom.

Rove, 70-15-8-2-3. Sr so du žel Celje 13 km, žand zdr fin pTt Vojnik 6 km, o 7 km, š žup Frankolovo 2 km. Nm ca 350 m. Majhna razložena vas v hribovitem terenu ob istoimenskem potoku na j. strani Konjiške gore. Dostop z vozom po obč. poti 2 km z. od drž. ceste pri Frankolovu. Na j. strani kraja gozd, sicer pa polja in vinogradi.

Rožni vrh, 129-24-15-5-0. Sr so du žel Celje 13 km, žand zdr fin Vojnik 4—5 km, o 4 km, p š žup Šmartno 3 km. Povpr. nm ca 380 m. Hiše v gručah ali posamič v hriboviti pokrajini kraj obč. poti 2—3 km sv. od ban. ceste pri Šmartnu. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki Hraše, Kalše, Langeršek in Pristova. Prisojna lega, precej vinogradov. Gospodarstvo kot Šmartno. Nekdaj je v vasi stal grad Rožni vrh (Rosenberg). Danes ni sledu o njem.

Rupe, 138-24-14-4-1. Sr so du žel Celje 14 km, žand zdr fin Vojnik 8 km, o 8 km, p š žup Šmartno 4 km. Nm ca 400—500 m. Hribovita prisojna lega s. od Pepelna ob obč. poti 3—4 km od ban. ceste v Šmartnu. K vasi spadajo tudi raztreseni zaselki Marof, Ranšberg (ali Ravni breg) in Rupan. Dostop z vozom. Sončna pokrajina, lepi vinogradi, izvrsten hmelj. Ostalo gospodarstvo kot Šmatrno. Prvi znani lastniki kraja so bili grofje Breže-Seliški. Gotovo je tu že tedaj — v zač. 11. stol. — stal grad Ravni breg (Rabensberg). Prvi znani grajski posestniki so bili vitezi Rabensbergi, ki jih omenja zgodovina že 1139. L. 1453. je porušil grad iz strahu, da se ga ne polasti cesarska vojska, celjski grof Friderik in ga vzel tedanjemu lastniku Ulriku Schaumburškemu. O tem prvotnem gradu danes ni sledu. Stal je vrh gore, ki se imenuje Gradišče. Pod njo se sezidali grofje Hohenwarti novi grad, ki je danes v komaj še vidnih razvalinah.

Selce, 86-16-10-4-1. Sr so du žel Celje 17—20 km, žand zdr fin Vojnik 8—9 km, o 4—5 km, p Socka 3 km, š Frankolovo 5—6 km in Nova cerkev 4—5 km, žup Nova cerkev 4—5 km. Povpr. nm ca 500 m. Razložena vas ob Hudinji kraj ban. ceste Vojnik—Vitanje in v. odtod v precej hriboviti legi na j. strani strmega Kozjeka (749 m) in Kiselce (992 m). Avtobusna zveza proti Celju in Vitanju. K vasi spada zaselek Kozjak. Vse kmetijske panoge in gozdarstvo (smreka, bor, bukev). Malenkost vina. Domači jabolčnik, lepo sadje tudi za prodajo.

Slatina, 88-19-14-2-0. Sr so du žel Celje 8 km, žand zdr fin Vojnik 8—9 km, o 9—10 km, p š žup Šmartno 2—3 km. Nm ca 290 m. Raztresene hiše po hribovitem ozemlju nekako sredi med dolinama, po katerih se vijeta potoka Sušnica in Koprivnica. Dostop po obč. poti 1 km v. od ban. ceste Celje—Šmartno mogoč le z vozom. K vasi spada zaselek Slačjek, odkoder se zaradi vzvišene lege nudi lep razgled po okolici. Pod vasjo izvir malo kislaste in zelo slane tople vode, ki jo živina rada pije. Gospodarstvo kot Šmartno. Precejšnja dnevna oddaja mleka v Celje.

Socka, 229-55-23-20-4. Sr so du žel Celje 15.5 km, žand zdr fin Vojnik 7 km, o 3.5 km, š žup Nova cerkev 3.5 km, p v kraju. Nm ca 320 m. Manj sklenjena vas pretežno v dolini ob ban. cesti Nova cerkev—Vitanje. Avtobusna zveza z Vitanjem in Celjem. H kraju spadata zaselka Gorica in Selo. Mimo vasi teče po skaloviti strugi potok Hudinja, ki ima tu precejšen padec in ruši bregove. V slučaju daljšega deževja hude poplave. Malo s. od kraja zapušča Hudinja zelo ozko in slikovito sotesko Socko, ki jo na obeh straneh mestoma zagrajajo visoke navpične pečine Kozjeka (749 m) z z. in Vranje peči z v. strani. Nekako sredi soteske drži meja med konjiškim in celjskim srezom, tako, da slednjemu pripada južni del te doline. Nad vasjo je kamenolom, kjer pridobivajo iz sivega apnenca gramoz za posipanje ban. ceste. Vodni mlin in žaga. Precej vinogradov. Nekoliko v bregu nad dolino leži grad Socka z lepim parkom. Prvotni grajski lastniki so bili Soški gospodje, ki se javljajo že v prvi polovici 13. stol. Pozneje je grad prešel v last Celjskih grofov. Po smrti zadnjega Celjana 1456 je postal grad deželnoknežja last. Kot takega so ga dajali Habsburžani v najem. Prenovljeni in obljudeni grad z manjšo ekonomijo je danes last Walterja Dickinsa.

Straža, 107-22-6-10-2. Sr so du žel Celje 15 km, žand zdr fin Vojnik 6 km, o 3 km, p š žup Nova cerkev 3 km. Nm ca 280 do 500 m. Vas tvorijo večinoma precej daleč narazen stoječe hiše, ki stoje deloma v dolini na obeh straneh ban. ceste Vojnik—Vitanje kraj potoka Hudinje, ali pa na prisojnih stranch nižjega hribovja do 3 km daleč proti v. Kmetijstvo, več obrtnikov. Vodni mlin in žaga, drobljenje gramoza.

Stražica, 101-21-5-12-3. Sr so du žel Celje 13—15 km, žand zdr fin Vojnik 5—7 km, o 7 km, p š žup Frankolovo 0—2 km. Nm 316 m. Vas leži ob drž. cesti Celje—Maribor sredi pota med Vojnikom in Konjicami. Vendar stoje hiše pretežno na z. strani ceste ob obč. poti na pobočju nizkega gričevja. Avtobusna zveza proti Celju in Mariboru. Poljedelstvo, živinoreja, pridelovanje običajnih vrst vin v manjšem obsegu. Precejšnja sadjereja. Ca 30 panjev. Skozi vas teče potok Tesnica. Tujske sobe v gostilni. V potoku pripravno za kopanje. Primerno za letovišče. V starem veku je mimo vodila rimska cesta iz Celja skozi Hudo luknjo. Ob njej so odkrili številne rimske predmete. Župnija Frankolovo (dek. Nova cerkev, škof. lavant.) ima 1206 duš. Pokopališče. Sedanja župna cerkev sv. Jožefa je bila zgrajena 1789 v romanskem slogu. L. 1928. so jo temeljito restavrirali. Prvotna cerkev je bila podružnica prafare Nove cerkve, 1787 pa je postala samostojna lokalija. L. 1873. so lokalijo povzdignili v pravo župnijo. V župnišču hranijo župno kroniko.

Smartno v Rožni dolini, 254-44-22-15-3. Sr so du žel Celje 9 km, žand zdr fin Vojnik 8 km, o 8 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1818, 4 odd. Javna knjiž., kmet. in gosp. nad. š. PJS, PSVD, Prosv. d. Nm ca 310 m. Vas leži sredi močno razgibane gozdnate pokrajine ob sklepu ban. ceste, ki semkaj pridrži iz Celja in se sedaj gradi dalje proti Vojniku. Precej razloženi kraj leži deloma v dolini ob potoku Koprivnici, večidel pa z. odtod nad izvirom potoka Sušnice na griču, kjer stoji kraj manjšega števila hiš daleč vidna impozantna farna cerkev. H kraju spadajo zaselki Orehovice, Podturen in Zlaka. Zelo snažno pobeljene kmetske hiše med košatim sadnim drevjem; v ugodnih prisojnih legah tudi vinogradi. Zelo sončno in ugodno podnebje, kajti hribovje na s. strani brani semkaj dostop mrzlim vetrovom. Precej rodovitno, tako da morejo v dobri letini poljski pridelki za domače potrebe povsem zadoščati. V manjši meri se goji tudi hmelj. Precejšnja živinoreja. Mnogo jajc in perutnine pa tudi masla, sira in smetane se prinaša na celjski trg in v Dobrno. Prebivalci goje vse vrste sadja, a največ jabolka, ki so lepa in zdrava in jih potom prekupcev izvažajo v Nemčijo in na Češko. Iz slabšega sadja prirejajo jabolčnik. Čebelarstvo brez pomena. Vinogradništvo v skromnem obsegu. Mnogo gozda; največ jelka, bor, bukev, gaber in hrast. Prodaja hlodov v Celje, kajti za obdelavo lesa manjka vodnega pogona za žage. Potoki imajo premalo vode in ob suši presahnejo. Po gozdovih je mnogo užitnih gob, ki jih domačini prodajajo tudi prekupcem za izvoz v tujino. Šmartno je priljubljeno izletišče Celjanov, zlasti spomladi, ko tukajšnjo pokrajino odeva bohotno cvetje sadnega drevja (menda zato tudi pridevek »Rožna dolina«). V bližini je več razglednih gričev. Najbolj obiskovana je Sv. Jungert (574 m). Mimo kraja drži iz Celja bližnjica na Dobrno. Gostilne s prenočišči. — Župnija Šmartno v Rožni dolini (dek. Nova cerkev, škof. lavant.) ima 1402 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvotna cerkev se prvič omenja 1567, sedanja pa je bila zgrajena 1856. Prvotno podružnica prafare Nove cerkve, je postala 1760 vikariat, 1766 pa samostojna župnija; ustanovil jo je strassburški kapitelj, ki je še danes patron župnije.

Trnovlje, 135-30-15-5-3. Sr so du žel Celje 15.5 km, žand zdr fin Vojnik 7 km, o 4 km, š žup Nova cerkev 4 km, p Socka 0.5 km. Povp. nm ca 400 m. Zelo raztresene hiše na valovitem terenu ob istoimenskem potoku in s. odtod. Dostop le z vozom po obč. poti 1 km v. od ban. ceste pri Socki K vasi spadajo neznatni zaselki Blazina, Korbelje, Vinare in Zlaka. Kmetijstvo, tudi precejšnje vinogradništvo.

Velka Raven, 70-16-12-3-0. Sr so du žel Celje 18 km, žand Dobrna 4 km, zdr fin Vojnik 8.5 km, o 5.5 km, š žup Nova cerkev 5.5 km, p Socka 2 km. Povp. nm ca 550 m. Razložena, napol planinska vas na j. strani Paškega Kozjaka (1273 m) ob strmi obč. poti 2 km sz. od ban. ceste pri Socki. Dostop le s težavo z vozom. K vasi spada zaselek V Prelogah.

Verpete, 174-35-16-13-2. Sr so du žel Celje 13—14 km, žand zdr fin Vojnik 5—6 km, o 7—8 km, p š žup Frankolovo 0—1 km. Nm ca 400 m. Vas leži na z. strani Konjiške gore deloma v dolini potoka Tesnice na obeh straneh drž. ceste Vojnik—Konjice, deloma v bregu ob obč. poti, kjer stoje hiše večinoma v lepem redu. Avtobusna zveza s Celjem in Mariborom. K vasi spadajo zaselki Meje, Frankolovo in Stamberg. Kmetijstvo, v malem obsegu vinogradništvo, sadjarstvo in čebelarstvo. Zelo razvito gozdarstvo; izkoriščanje gozdov na Konjiški gori v svrho pridobivanja drv in desak (glej Bukovje). Vodne žage in mlini na Tesnici, ki ji dotekajo topli izvirki in zato nikdar ne zamrzne. Lesna trgovina. Lep graščinski kopalni bazen (stalna temp. vode 15° C), ki je dostopen tudi tujcem. V bližini je državni kamenolom (apnenec). Potočne postrvi. Zgodovinska znamenitost kraja je grad Frankolovo (Sternstein). Nekdanji njegovi lastniki so bili gospodje Lindeški, potem pa je grad večkrat menjal lastnika. Sedanji lastnik gradu z ekonomijo je Anglež Sidney Jurij Faber. V gradu hranijo zbirko starinskih predmetov velike vrednosti (španska omara), bogato biblioteko in dr.

Vine, 103-20-10-6-0. Sr so du žel Celje 16.25 km, žand pTt š Dobrna 2 km, zdr fin Vojnik 7.25 km, o 4.25 km, žup Nova cerkev 4.25 km. Nm ca 450 m. Hribovito; hiše v malih gručah in posamič. Dostop z vozom po obč. poti 1.5 km s. od ban. ceste pri Lembergu. K vasi spadata zaselka Totenpas in Spodnje Vine. V prisojnih legah lepi vinogradi. Na hribčku nad vasjo stoji gradič Vinegrad z vinogradi in manjšo ekonomijo. Gradič je mlajšega izvora in danes last gospe J. Piščanec.

Višnja vas, 190-36-20-8-3. Sr so du žel Celje 9 km, žand zdr fin pTt Vojnik 1 km, o 2 km, š žup Nova cerkev 2 km. Elektrarna. Nm ca 270 m. Vas leži s. od Vojnika ob drž. cesti Celje-Maribor in ob ban. cesti, ki se tu odcepi proti Vitanju oziroma Dobrni. Več skupin hiš v dolini ob Hudinji in potoku Tesnici, ki vteka vanjo na j. koncu vasi. H kraju spadata zaselka Kapla in Tabor. Avtobusne zveze proti Celju, Mariboru, Vitanju in Dobrni. Poljedelstvo, največ krompir in koruza; v mali meri goje tudi hmelj. Znatna živinoreja, zlasti govedo. Lepo sadje. Domači jabolčnik in prodaja jabolk. Tudi vina se nekaj prideluje. Gozdarstvo krije večidel le domače potrebe. Po gozdovih mnogo gob, ki jih suhe pokupijo trgovci. Postrvi v potokih. Ob Hudinji so žage na vodni in električni pogon. Več gostiln, a brez tujskih sob. Na stikališču dveh dolin stoji sredi jarka grad Tabor, ki je imel nekdaj velik strategičen pomen. Sedanjo obliko je dobil 1845. Grad so zgradili v 12. stol. verjetno gospodje Višnjegorski, ki se omenjajo že 1117. Lepo ohranjeni in obljudeni grad je danes last grofice I. Neuhaus.

Vizore, 94-25-12-10-0. Sr so du žel Celje 14 km, žand zdr fin Vojnik 5 km, o 2 km, p š žup Nova cerkev 2 km. Nm ca 360 m. Razložena vas na nizkem gričevju v. od Lemberga ob obč. poti 1 km s. od ban. ceste Nova cerkev—Dobrna. Dostopno z vozom. H kraju spadajo zaselki Brecelj, Galov in Kančica.

Zabukovje, 43-10-4-6-0. Sr so du žel Celje 15 km, žand zdr fin Vojnik 7 km, o 9 km, p š žup Frankolovo 2 km. Nm ca 420 m. Dostop po obč. poti 2 km zah. od ban. ceste pri Stražici le z vozom. Prisojna lega v gričevju, kjer stoje hiše posamič

ali v malih gručah. K vasi spada zaselek Lošca. Kmetijstvo. Mnogo jabolk za pridelovanje sadjevca in za prodajo. Nekaj vinogradov. Bukov in smrekov gozd.

Zlateče, 100-25-6-12-0. Sr so du žel Celje 14.5 km, žand zdr fin Vojnik 5.5 km, o 2.5 km, p š žup Nova cerkev 2.5 km. Povp. nm ca 400 m. Vas leži ob obč. poti v neposredni bližini ban. ceste Vojnik—Vitanje in potoka Hudinje. Pretežno hribovita lega, zato dostop le z vozom in deloma tudi z avtom. H kraju spada zaselek Na Pušči, ki ga tvori nekaj posamič stoječih hiš.

Občina Vojnik trg

Preb. 1488, hiš 237, posest. 148, koč. 89, najem. 17. Površina 493.33 ha: njiv in vrtov 169.74, trav. in paš. 142.03, vinogradov 12,48, gozdov 142.52, ostalo 26.56. Občina obsega trg Vojnik in njegovo neposredno okolico. Pripada ji ravnina ob Hudinji z okolnimi griči. Nižinski svet je prodnat in zelo rodoviten. Ker ga zagraja na s. hribovje, ima kraj za kmetijstvo zelo povoljno podnebje.

Vojnik-okolica, 567-111-50-61-17. Sr so du žel Celje 7 km, žand zdr fin o pTt š žup Vojnik 1 km. Nm ca 280 m. Vas leži v ravnini na desni strani Hudinje ob obč. poti 1 km jv. od Vojnika. Mali zaselki Božne, Gmajna, Korejastec in Petelinjek. Dostop z vozom. Kmetijstvo.

Vojnik, trg, 921-126-98-28-0. Sr so du žel Celje 8.3 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1785, 8 odd., drž. mešč. š., ust. 1922, 4 odd. Strok. nad. š., Kmet. nad. š., Gosp. nad. š. SKJ s knjiž., Glas., Kat. prosv. d., PSVD, PČD, Strel. družina, DKfid, Pev. d. »Lira«, Kolo j. s. Nm ca 270 m. Zelo prijazen kraj v ravnini, na obeh straneh drž. ceste Celje—Maribor, prislonjen k pobočju griča. Avtobusne zveze s Celjem, Dobrno, Vitanjem in Mariborom. Kmetijstvo, mnogo obrtnikov in trgovcev. Sadjarstvo na visoki stopnji (jabolka, hruške, slive, češnje). Več poklicnih drevesničarjev, ki razpošiljajo sadna drevesa v razne kraje naše države. Precejšnje čebelarstvo. Malo gozda (smreka, bor, bukev), par vinogradov. Precejšen tujski promet, tujske sobe, naravno kopališče v Hudinji, slikovita okolica. Odkopano predzgodovinsko kamenito orodje priča, da je bil kraj obljuden že v neolitski dobi. Gotovo je tu bila naselbina tudi v starem veku, ko je tod mimo vodila rimska cesta (rimski miljniki, napisni kamni in reliefi). Prvi znani lastniki kraja in okolice so bili grofje Breže-Seliški. L. 1025. je podaril Konrad II. sinu bl. Heme Viljemu 30 kraljevskih kmetij, ki so se razprostirale med Koprivnico, Hudinjo in Voglajno. V srednjem in novem veku je držala skozi Vojnik važna prometna pot Dunaj—Vojnik—Ljubljana. Promet po tej cesti je še oživel, ko so jo 1727 popravili in usposobili za vozni promet. Ugodna prometna lega in bližina sosednjega starega vojniškega gradu sta pospeševali razvoj naselbine, ki je kmalu dobila trške pravice. Prvič se kraj navaja kot trg 1306. Trškega sodnika so si volili tržani sami, njega je le potrjeval celjski vicedom. Trg je imel pravico do pobiranja mitnine in do šestih privilegiranih sejmov na leto. Vojniški magistrat je užival tudi služnosti kraja Dobrove. Deželnoknežji trg je imel lasten grb z grofovsko krono. Trg so dajali deželni knezi v najem. Ko je 1839 Vojnik pogorel, so tržani sezidali nov lepši trg. Župnija Vojnik (dek. Nova cerkev, škof. lavant.) ima 5050 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja je iz 1896, ko so zgradili na mestu prejšnje cerkve novo stavbo v rom. slogu po načrtih dun. arh. R. Jordana. V stavbo je vzidanih več rimskih kamnov. V vel. oltarju dobra slika Kremser-Schmidta. Prvotno je bila cerkev podr. prafare Nove cerkve. L. 1226. pa se tu omenja že vikar. L. 1613. je ustanovil župnijo strassburški kapitelj, ki je še danes njen patron. Cerkveno je prafara spadala do 1751 pod oglejski patriarhat, do 1787 pod goriško nadškofijo in poslej pod lavantinsko škofijo. Podružna cerkev Marije Sedem žalosti je bila zgrajena nad Vojnikom najbrž 1682. V l. 1821.—1822. so jo restavrirali. Tu rojeni: Kaš Igo (1853—1910), pisatelj potopisnih in leposlovnih črtic iz Dalmacije, Bosne in Hercegovine; Žižek Ciril (r. 1890), inspektor Min. trg. in ind., organizator tujskega prometa in podpornik sporta.

Občina Vransko

Preb. 1205, hiš 224, posest. 192, koč. 15, najem. 24. Površina 1396.93 ha: njiv in vrtov 259.89, trav. in paš. 321.99, vinogradov 8.86, gozdov 770.93, sadovnjakov 8.24, ostalo 27.02. Občina obsega hribovito ozemlje na obeh straneh potoka Boljske, ki teče večinoma po ozki dolini. Nekaj ravninskega sveta je ob potoku okoli Vranskega, kjer se pričenja ravnina polagoma širiti proti v. Z ozirom na to, da zapira dolino ob Boljski na s. do 1000 m visoko hribovje, je ta zavarovana pred mrzlimi vetrovi. Tu se še uveljavlja hmeljarstvo. Hribovite predele pokrivajo pretežno iglasti gozdovi, ki so važen vir dohodkov. Ob Boljski in drugih vodah so vodne žage; mnogo lesa se proda v razne kraje. Precejšnje sadjarstvo. Ugodni pogoji za razvoj tujskega prometa.

Ločica, 467-71-65-4-3. Sr du Celje 28 km, so žand zdr fin o pTt š žup Vransko 3 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 15.5 km. Gas. Nm 363 m. Leži ob drž. cesti Celje—Ljubljana kraj Boljske v ožji dolini, ki prehaja na z. v Črni graben. Tu se odcepi ban. cesta proti Motniku. K vasi spadajo mali zaselki Brce, Bistrica, Jakobdol, Križnik, Osredek, Ravne, Zahomce, Zaplanina, ki so raztreseni na v., z. in j. po hribovju. Kmetijstvo in gozdarstvo. Gojitev hmelja. Surovo maslo za dom. Sadje, domači sadjevec. Mlini in žage. V potoku ribolov (postrvi); pripravno za kopanje. Prodaja jabolk; letno se izvozi ca 250 m³ lesa. Podr. cerkev sv. Magdalene se prvič omenja 1545 v strassburškem zapisniku. L. 1865. so cerkev renovirali.

Tržca, 135-23-19-0-0. Sr du Celje 23.2 km, so žand zdr fin o pTt š žup Vransko 1.5 km. Nm ca 335 m. Leži na v. strani Vranskega ob drž. cesti kraj Boljske. Avtobusna zveza s Celjem. H kraju spada zaselek Brode. Kmetijstvo; gojitev hmelja. Lesna industrija. Ob drž. cesti stoji gradič na Brodeh, ki se prvič omenja 1730. Od rodbine Schauer ga je v novejšem času prevzela sedanja lastnica Ljudska hranilnica in posojilnica v Celju.

Vransko, trg, 603-130-108-11-21. Sr du Celje 25.6 km, žel Sv. Peter v Sav. dol. 13 km, so žand zdr fin pTt š žup v kraju, o Vransko-trg v kraju. Šola ust. 1806, 11 odd. Obrtna nad. š. SKJ, PCMD, Čitalnica, JS, Gas., PSVD, Obrtno d., Strel. druž., Tamb., PRK, PJS, Pev. Zdravnik. Nm 338 m. Prijazen trg ob drž. cesti Celje—Ljubljana ob zgornji Boljski, ki nad krajem zapušča tesno dolino in vstopa v širšo ravan. Slednja na v. kmalu prehaja v Spodnjo Savinjsko dolino. Avtobusna zveza s Celjem, Ljubljano in Kamnikom. H kraju se prištevajo tudi mali zaselki Briše, Ilovca in Videm. Rodovitna zemlja. Kmetijstvo. Mnogo obrtnikov in trgovcev. Pridelovanje raznega žita, krompirja, fižola in hmelja. Surovo maslo za dom. Sadje, zlasti jabolka. Domači sadjevec. Precej se goji čebelarstvo. Smreka, jelka, bor, bukev, kostanj. Hmeljarna, mlini in žage. V Boljski in njenih pritokih Merinščici in Podgraščici mnogo postrvi. Zaradi čistega zraka, zdrave vode, iglastih gozdov in krasne okolice je Vransko poznano letovišče. Precej tujskih sob, v Boljski pripravno za kopanje. Izhodišče markiranih poti na Menino (1508 m, 4 ure), na Tolsti vrh (1077 m, 1½ ure), na Creto (996 m, 1½ ure), na Sv. Jošt (955 m, 1½), na Zahomce (700 m, 1 uro), na sedlo Lipo (722 m) in dalje v Šmartno ob Dreti (3 ure). Zanimive kapniške podzemeljske jame Skadavnica (20 min. iz trga), Štebirnica (1½ ure) in Zelena jama (2 uri, znameniti hrošči).

Vransko je bilo že gotovo v rimski dobi večja naselbina ob cesti Ljubljana—Trojane—Celje, od katere se je v bližini odcepila cesta skozi Tuhinjsko dolino in Kamnik v Ljubljano. V srednjem in novem veku se je po istih cestah vršila živahna trgovina, in sicer je šel promet do 17. stol. pretežno po Tuhinjski dol. preko Kamnika, kasneje pa preko Trojan. Ko je dal 1727 cesar Karel VI. popraviti trojansko cesto, je začel tu prevladovati mesto dotedanjega tovornega vozni promet. Kot prvi večji kraj na meji Štajerske in Kranjske je Vransko dobilo zelo zgodaj svojo mitnico. Mitniški urad je bil nastanjen v poslopju nekdanjega carinskega urada. Prvič se omenja 1492, zadnjič 1778. Kot prometni kraj je Vransko tudi zelo zgodaj dobilo pošto, ki se omenja že 1651. Ko so 1802 uvedli med Gradcem in Ljubljano redno vozno poštno zvezo, so na Vranskem pripregali konje za trojanski klanec. Poštno zvezo Vransko—Lukovica so otvorili 1886. Obmejna lega kraja je ponovno prišla do izraza v francoski dobi (1809—1813), ko je postalo Vransko obmejni kraj Avstrije. Avstrija je ustanovila v hiši št. 101 (last barona Wittenbacha) carinski urad. Hiša se še danes imenuje »na avžlak«. Še prej je bila tu pivovarna, na kar spominja ljudski naziv »prajhaus«. Kuga je morila v kraju posebno 1599—1600. Da se ne bi bolezen razširila tudi na Kranjsko, so postavili na Trojanah kordon, ki je preprečil vsak prehod iz Štajerske na Kranjsko in obratno. Kuga je tu razsajala tudi 1625 in 1646. L. 1853. je dobilo Vransko okrajno sodišče, ki so ga sem premestili z gradu Podgrada. L. 1867. je bila ustanovljena narodna čitalnica, ki je pospešila narodno gibanje na Vranskem in okolici. Kmalu so ji sledila druga narodna društva. L. 1868. je postalo Vransko trg z lastnim trškim grbom: na ščitu srebrnobelega polja stoji vrana na zgoraj skrajšanem smrekovem deblu, ki raste na zelenem podnožju. O zgodovinski pomembnosti kraja pričajo tudi številni gradovi v neposredni okolici. Na z. koncu trga stoji še dobro ohranjeni mogočni grad baronov Wittenbachov, ki je danes last Goloba, trgovca iz Celja. Župnija Vransko (dekanija Braslovče, škof. lavant.) ima 2505 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela se prvič omenja med 1123 in 1146. Po

strassburškem zapisniku iz 1545 so cerkev zgradili kmetje sami. L. 1797. so prizidali stranski ladji in zgradili kupolo v levi ladji. Od prvotne gotske stavbe so še ohranjeni oporniki ob presbiteriju, v ostalem prevladuje baročni slog. Freske so delo Fr. Fantonija iz 1881, slika v glav. oltarju pa F. Barazuttija iz Gradca. Cerkev je bila prvotno podružnica braslovške prafare. Pred 1286 je postala vikariat, ki pa se je osamosvojil šele po 1332. Župnija se prvič omenja 1545. Od nje se je okoli 1600 izločil samostojni vikariat Motnik, 1677 pa župnija Sv. Jurij pod Taborom. Cerkveno je pripadalo Vransko do 1461 pod oglejski patriarhat, do 1787 pod ljubljansko, potlej pa pod lavantinsko škofijo. Vendar so ljubljanski škofje še danes patroni župnije. Župno kroniko so začeli zopet pisati 1863. Protestantizem je širil v župniji predvsem Krištof pl. Raumschüssel, zakupnik mitnice na Vranskem. Lutrovo vero je tu še učil predikant Ivan Dobransky, ki je živel na gradu Ojstrici 1601. Po poročilu vranskega vikarja Andreja Fellmanna (1601—1626), ki so ga luterani dejansko napadli, je bil kraj že 1611 očiščen protestantizma. Tu rojeni: zdravnik dr. Bergman Mihael (1850 do 1911), ima zasluge za razvoj savinj. hmeljarstva; Lipež Viktor (1835—1902), pisal narodopisne in lovske članke, urednik »Lovca«.

Občina Žalec

Preb. 1158, hiš 232, posest. 180, koč 0, najem. 64. Površina 741.84 ha: njiv in vrtov 370.26, trav. in paš. 236.54, gozdov 40.58, ostalo 94.46. Občina leži v geografskem osrčju Spod. Savinjske doline na levi strani Savinje; tu sega na s. še preko potoka Ložnice. Svet je večinoma prodnat in zelo rodoviten, le ob Ložnici je mokroten in deloma močvirnat. Hmeljarstvo, precejšnja obrt in industrija. Sončno, pripravno za letovanje.

Frenga, 98-11-11-0-4. Sr so du Celje 9 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Žalec 0 km. Nm 257 m. Kraj je danes sestavni del Žalca (gl. Žalec, trg); svojčas pa je spadal k občini Gotovlje.

Gornja Ložnica, 180-32-32-0-1. Sr so du Celje 8.5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Žalec 1 km. Nm ca 260 m. Lega v ravnini na obeh straneh potoka Ložnice kraj nizkih gričev. Skozi kraj drži ban. cesta Žalec—Velika Pirešica. Kmetovalci, predvsem trgovanje s hmeljem. Več čebelarjev. Izdelovanje zidne in strešne opeke (letna kapaciteta ca 1,000.000 kosov). Kapela Matere Božje z Mastnakovim kipom je iz 1877. Petarčev (Cesarjev) križ je iz 1905.

Spodnja Ložnica, 80-8-6-0-3. Sr so du Celje 8 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Žalec 1.5 km. Nm 250 m. Vas leži kraj potoka Ložnice ob obč. poti ½ km od ban. ceste v Gornji Ložnici. Dostop z vozom ali avtom. Deloma močvirnato, sicer rodovitno. Kmetijstvo, predvsem hmelj. Razvito čebelarstvo.

Žalec, trg, 898-142-142-0-60. Sr so du Celje 7.5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1762, 5 odd. Strok. nad. š., 3 odd. Združenje prostih in na dovolilo vezanih obrtov, Skupno zdr. rokodelcev, SKJ, Dram. d., D. za olepš. trga, Hmelj. d., Gas., Kat. in slov. izobr. d., PCMD, JS, Kolo j. s., PRK, PJS. 4 zdravniki. Elektrarna. Nm 257 m. Trg leži med hmeljniki kraj drž. ceste Celje—Ljubljana. Tu se odcepi na s. ban. cesta proti Vel. Pirešici, proti j. pa rudniška cesta in železnica čez Savinjo v Zabukovico. Avtobusne zveze proti Celju, Vranskemu in Gor. Savinjski dolini. Središče savinj. hmeljarstva. Hmeljarna, kovinska in pletilna industrija. Mnogo obrtnikov in trgovcev. Zlahtno sadje za dom. Nekaj čebelarstva. V potokih Lavi, Ložnici in Verški ribolov. V bližnji Savinji prirodno kopališče. Tujske sobe, pripravno tudi za letovišče. Izhodišče izletov na Mrzlico (1119, 4 ure, planinska koča) in dr. vrhove, ki se dvigajo na j. strani Savinjske doline. Tod so prikladni smuški tereni.

Odkopani rimski napisni kamni, več rimskih stavb in glav kamenitih stebrov pričajo, da je bil kraj naseljen že v starem veku. Tedaj je tod mimo vodila znamenita rimska cesta Emona (Ljubljana) — Atrans (Trojane) — Celeia (Celje). Domneva se celo, da je bil v vojnem času v Žalcu rimski tabor Sasov (castra Saxonum). V srednjem veku se je naselbina razvila že v prvi frankovski dobi. Njeni ustanovitelji so bili najbrž grofje Weimar-Orlamündski, upravniki Savinjske in Mislinjske doline. Ti so po zmagoslavnih saških vojnah Karla Velikega v začetku 9. stol. naselili med Slovenci saške kolonisti. Z ozirom na to hipotezo bi si lahko tolmačili nemški naziv Saehsenfeld, ki pa se prvič javlja šele 1147, a zanesljivo 1182. Toda pod tedanjim Žalcem ni razumeti samo naselbine, temveč vso dolino do Sv. Petra in še dalje. Kot v rimski dobi je ležal Žalec tudi v srednjem veku ob važni prometni žili, ki je vezala preko Ljubljane Primorje s Štajersko. O trgovini po Savinjski dolini pričajo mnoge najdbe srednjeveških novcev, breških in oglejskih pfenigov, ki so jih celo začeli nazivati »savinjske pfenige«. Že v tej dobi je bil Žalec važno pristanišče splavarstva po Savinji. Na to spominja tudi cerkveni patrocinij sv. Miklavž, zaščitnik brodarjev. Radi razvite trgovine je bila naselbina povzdignjena zelo zgodaj v trg. Trške privilegije so naklonili tržanom najbrž Traungavci († 1192) ali Babenberžani († 1246). Kljub temu se 1259 Žalec še naziva vas — villa. Ko se je polastil babenberške dedščine češki kralj Otokar II. Přemysl, je 1270 izročil Žalec v fevd Vovbrškim grofom Ti so ga obdržali tudi po 1278, ko je Žalec prešel v roke Habsburžanov. L. 1279. se izrecno navajajo žalski tržani in s tem tudi žalski trg. Zgodovinski viri omenjajo že 1265 trški pomerij. Iz 1336 nam je ohranjeno ime prvega znanega trškega sodnika Otona. L. 1347. je imel trg že svoj pečat in obzidje z dvojnimi vrati. Žalski urad je bil navadno združen z uradom Forchteneggom pri Šoštanju. Lastno trško sodstvo v okvirju trškega pomerija je potrdil in mu določil meje privilegij iz 1534. Vojvoda Karel je 1586 ponovno potrdil sodne pravice in omejil pomerij. Trgu je naklonil tudi pravico do dveh sejmov na leto. Žalec je bil celo sedež deželskega krvnega sodišča z lastnim krvnikom, kar pa so v dobi turških napadov opustili. Vislice so stale v bližini gostilne g. Kranjca. Trški grb predstavlja rdeč ščit, na katerem so petlistna roža in dve krilni kosti orlovskih kril, na vznožju ščita pa trije srebrni listi lilije. Zadnji trški privilegij je iz 1792. Pomembno vlogo je imel trg v turški dobi. Okoli cerkve in Frenge, to je skupine hiš na z. koncu trga ob drž. cesti, je stalo močno taborsko obzidje. Taborjani so imeli svoje lastne poveljnike, sodnike in taborsko blagajno. L. 1499. je cesar Maksimilijan podelil Andreju pl. Lilienbergu, žalskemu graščaku in najbrž prvemu taborskemu poveljniku, plemiške svoboščine. Dobil je pravico, da si lahko uredi svoj žalski dom v Frengi tako, da bo trg zavarovan pred turškimi napadi. Tudi žalski graščak Matija Bergomaske je imel najbrž svoj dom v utrjeni Frengi. Turki so izropali in požgali trg 1471 in 1480. V času reformacije je bilo v Žalcu precej protestantov. Ti so imeli lastnega predikanta Jurija Mačka († 1591), ki je 1580 ustanovil v trgu protestantsko šolo z učiteljem Vinkom Florjančičem. V Žalec so se zatekli tudi iz Celja pregnani protestanti. Luteranski obredi so se vršili v hiši (danes kovačnici Jožefa Zottla), ki se še danes imenuje »Lutrova kapela«. Ker si protestanti v Žalcu niso smeli zgraditi svoje cerkve in šole, so se zatekli na sosednjo pristavo Govče, kjer so si kljub nadvojvodovi prepovedi postavili v 1582—1589 cerkev; ta je imela obzidje s strelnimi linami in dva obrambna stolpa. Služba božja se je tu najbrže opravljala večinoma slovensko. Protireformacijska komisija je 1600 dala cerkev podreti, nakar so jo sežgali in razstrelili. Do danes so se ohranile le majhne razvaline. V Žalcu je divjala kuga 1552, 1600, 1646, 1647 (trg je bil vse leto zastražen), najhuje pa 1680—1682. Za kugo umrle so pokopavali med Žalcem in Vrbjem na mestu, ki se sedaj imenuje »Rodežev grad«.

Po 1848 je Žalec znan zaradi narodnostih bojev. L. 1869. je bila tu ustanovljena Čitalnica, ki je prevzela vodstvo narodnega preporoda. Dne 6. septembra 1868 se je vršil znameniti žalski tabor, drugi izza ljutomerskega v vrsti slovenskih taborov. Na njem so zborovalci zahtevali zedinjeno in avtonomno Slovenijo, jezikovno enakopravnost ter slovensko šolstvo in sodstvo. Zgodovinsko pomembna je bila tudi manifestacija žalskega tabora dne 18. marca 1918 (glavna govornika dr. Anton Korošec in dr. Vl. Ravnihar), ko je okoli 7000 zborovalcev sprejelo resolucijo, ki je zahtevala samostojno Jugoslavijo. Končno je tretji žalski tabor 15. junija 1928, ki se ga je udeležilo 10.000 ljudi, proslavil 700 letnico lavantinske škofije, ter 60 letnico prvega in 10 letnico drugega žalskega tabora.

Župnija Žalec (dek. Celje, škof. lavant) ima 3697 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža. O stari porušeni cerkvi ni podatkov. Stavbo so v 1499—1524 obdali s taborskim obzidjem in s štirimi obrambnimi stolpi, od katerih je eden še ohranjen. Po slogu spada v prvo polovico 16. stol. Sedanja cerkev je bila zgrajena v 1903—1906 v obliki križa. Slog je psevdorenesančni. V zvonik, čigar spodnji del je iz 1518, je vzidan star s. portal. Nad središčnim kvadratom se dviga križna kupola, nad ostalimi pa banjasti svod s sosvodnicami. Freske so Pisetijeve. Slika sv. Miklavža (delo F. Werganta) in prižnica sta iz srede 18. veka. Žalska prafara je obstajala že 1173 in je bila sprva cerkveno središče vsega celjskega okrožja, dokler ni v 13. veku postalo to Celje. Pred 1256 so prenesli sedež pražupnije v Sv. Peter v Sav. dolini. L. 1260. je pa že obstajala samostojna župnija v Žalcu poleg tiste pri Sv. Petru, ki pa so jo 1392 radi turške nevarnosti prenesli v utrjeni Žalec, dočim je Sv. Peter postal žalska podružnica z lastnim vikarjem. Žalska veležupnija je mati sledečih sedanjih župnij: Sv. Petra, Celja, Polzele, Sv. Andraža nad Polzelo, Sv. Jakoba v Galiciji, Sv. Martina ob Paki, Gotovelj in Teharij. Cerkveno je pripadala prafara do 1751 oglejskemu patriarhatu, nato 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinski škofiji. Podr. cerkev sv. Kancijana. Gotski stavbi s pravokotnim presbiterijem sta bili prizidani okrog 1700 stranski kupoli. Zvonica in kor sta

svodena križno, kapeli z banjastim svodom na sosvodnicah na prednjem delu, ladji in presbiterij pa s kupolami. Presbiterij je bil v drugi pol. 18. stol. barokiziran. Slika v nastavku velikega oltarja je delo Valentina Metzingerja iz 1757. Oltar sam je iz iste dobe. Oltarji v kapelah so Oblakovo delo iz druge pol. 19. stol. Slika sv. Antona Padov. je iz druge pol. 18. stol. Na zunanji strani je vzidanih več spomenikov. Župnišče je iz 17. stol. in je bilo prvotno zvezano po lesenem hodniku z beneficiatovo hišo. Severni trakt ima arkade na okroglih stebriščih. V župnišču je zbirka slik, predvsem dela iz 17. stol. Arhitektura beneficiatove hiše je iz prve pol. 18. stol. in ima lep portal iz 1733. V Žalcu rojeni: Hausenbichler Janez (1838—1896), nar. gospodar in politik, prvi hmeljar v Sav. dol. Jamšek Franc (1840—1892), delavec na pedagoškem in stanovsko učit. polju. Hočevar Ferd. (1833—1878), publicist, propagiral slov.-hrv. knjiž. zedinjenje.

Mestna občina Celje

Preb. 17.255 (po štetju iz 1931); ca 19.000 (po cenitvi 1935), hiš 1579, posest. 1653, koč. 593, najem. 2220. Površina 3934 ha; njiv in vrtov 874.40, travnikov in pašnikov 1075.04, gozdov 1572, vinogradov 77, ostalo 335.56. Občina obsega v prirodi dobro zaznamovano ozemlje, čigar geografsko, gospodarsko in prometno središče je tesno pozidano Celje v ožjem smislu, ki je bilo do nedavna v upravno-političnem oziru enota zase. Morfološko sestoji pokrajina iz dveh povsem različnih delov. Na s. se razprostira povprečno 245 m visoka, skoraj povsem ravna Celjska kotlina, kjer se le izjemoma dviga kak nižji osamljeni grič (n. pr. 273 m visoki Golovec na z. strani Gaberja), na j. pa jo nenadno zagraja brez pravih prehodov izrazito alpsko predgorje, ki je na robu ravnine še sicer nizko, a strmo (Anin vrh 471 m, Miklavški hrib 400 m, Stari grad 411 m), toda takoj zadaj ob j. robu občine že precej višje (Hum 576 m, Grmada 722 m). Celjska kotlina je le malo nagnjena in zato precej mokrotna. Zato je podnebje sicer vlažno, vendar pa bolj suho in manj megleno kot v Ljubljani. Letna množina padavin v Celju znaša ca 1200 mm.

Celjsko kotlino prepreza vse polno večjih in manjših voda, ki jih vse zbira Savinja, preden zapusti kotlino in stopi v velikem ovinku v ozko dolino med hribe. To sta predvsem potoka Ložnica in Sušnica ter reka Voglajna s Hudinjo in Koprivnico, ki ju tu sprejema malo pred svojim izlivom. Vse te vode v času večjega in daljšega deževja prestopijo bregove in poplavljajo bližnje kraje, enako tudi Savinja, ki ne more v sotesko sproti odvajati dovolj vode. Povodnji se ponavljajo običajno vsako leto tudi po večkrat in so neredko katastrofalne. Največkrat in najbolj hudo je prizadeto v tem oziru prav Celje, ki leži v skrajnem kotu Celjske kotline in zato v njenem najnižjem delu. Opaža se celo, da postajajo tu povodnji sčasoma vedno češče in večje, kajti Savinja nosi s seboj mnogo blata in peska, ki ga odlaga ravno tu pred vstopom v sotesko in tako stalno zvišuje dno svoje struge. Kljub tej slabi strani je ravnina zelo močno poseljena in je v tem oziru pravo nasprotje sosednjega hribovja, ki pogreša večjih krajev. Selišča pa niso niti malo izrazite kmetiške vasi, temveč imajo vse bliže Celju vedno bolj podobo tipičnih predmestij, kjer so močno zastopane obrt, trgovina in industrija. V njih prebivajo množice delavstva in drugih nameščencev, ki ne žive prvenstveno od zemlje, temveč si služi kruh v Celju ali dotičnem kraju blizu njega. Le tako je možna velika aglomeracija prebivalstva, zlasti v Gaberju in Zavodni, ki štejeta skupno nad 4000 ljudi. Industrija je zelo mnogovrstna in je zastopana v predmestjih še mnogo bolj kot v samem Celju. Obstaja tudi par industrijskih velepodjetij. Najvažnejše industrijske panoge so kovinasta industrija, izdelovanje emajlirane posode in opeke ter kemična in lesna industrija. Na hribovitem ozemlju j. od Celja imajo večji pomen le kamnolomi in žganje apna. V kolikor se prebivalstvo bavi s kmetijstvom, prideluje vse vrste žita, krompir in povsod po ravnini v manjših množinah tudi hmelj. Sadjarstvo se šele pričenja intenzivno gojiti. Tudi gozdarstvo ni posebno razvito, čeprav je v višjih legah precej gozdov. Vinogradi so le na jugu na pobočju celjskega Starega gradu in Miklavškega hriba. Živila, zlasti zelenjavo, mleko, perutnino in jajca prinašajo iz vseh krajev na celjski trg.

Babno, 164-25-20-5-15. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 2 km, zdr Celje-okolica 2 km. Nm 242 m. Lega v ravnini ob obč. cesti 1 km od drž. ceste na Lavi. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo.

Breg, 535-38-38-0-35. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 1 km, zdr Celje-okolica 1 km. Nm ca 245 m. Vas leži tik Celja na desnem bregu Savinje ob banovinski cesti proti Laškemu, v soteski pod Miklavškim hribom (400 m) nasproti celjskemu Staremu gradu (411 m). Tipično predmestje brez industrije, naseljeno z delavci, raznimi nameščenci, obrtniki in trgovci. Pod hišami kopališče Diana na Savinji. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi; izkopani bronasti predmeti.

Celje, mesto, 7636-608-1075-0-1190. So du žand fin žel o pTt š žup v kraju. Oblasti in uradi: Mestno načelstvo z oddelki: Obči in upravni, tehnični, zdravstveni, veterinarski, računovodstvo, gozdarstvo in oskrbništvo. Mestna podjetja: mestna elektrarna in plinarna, mest. klavnica, mest. vodovod in mest. pogrebni zavod. Predstojništvo mest. policije. Sresko načelstvo. Sreski cestni odbor. Sresko in okrožno sodišče. Upravno sodišče za vso dravsko banovino. Državno tožilstvo. Davčna in katastrska uprava. Komanda celjske žandarm. čete in stanice. Dekanija (škof. lavant.) in župnija (mestna in opatijska). Srbska pravoslavna cerkvena občina in evangel. občina. Javna bolnica in drž. zdravstveni dom. Ekspoziture OUZD, TBPD in Javne borze dela. Mestno gledališče, ust. 1885 in mestni muzej. Vojaški urad (komanda celjskega voj. okruga in 39. peš. p.). Tujsko prometna pisarna. Zdravnikov 27, živinozdravnika 2, advokatov 24, notarja 2. Šole: Drž. real. gimn.: ust. 1808 (kot nemška), 1895 še nem.-slov. nižja gimn., obe združeni 1918 v slov., sedanjo drž. real. gimn. Ima 8 razr., 11 vzpor., skupaj 19 odd. Drž. deška mešč. š., ust. 1870, 8 odd. Drž. dekl. mešč. š., ust. 1902, 7 odd. Zas. dekl. mešč. š. šolskih sester (s pravico javnosti od 1924), ust. 1870, 4 odd. Deška nar. š., ust. 1460, 10 odd. Na tej šoli: obrt. nad. š., 2 razr. trg. š., ust. 1908 (kot mestna trg. š.), 1920 podržavljena in trg. nad. š. Dekl. nar. š. ust. 1466, 10 odd. Okoliška deška nar. š., ust. 1875, 18 odd. Na tej š.: kmetijski nad. tečaj in gospodar. nad. tečaj. Zas. dekl. okol. nar. š. pri šolskih sestrah. Ust. 1878 (s pravico javnosti od 1924), 11 odd. Drž. rudarska š., ust. 1919, 3 odd. Hotelirska š. Društva, organizacije in združenja: SKJ, JS, CMD, PCMD, NO, RK, JUU, NSZ, PSVD, ČD, PČD, DKfid, Kat. prosv., Gas., župa »Boj«, »Branibor«, Strel. druž., Družab. klub, Esper. klub, Šah. klub, SK Celje, SK Atletika, SK Olimp, SK Jugoslavija, Klub kolesarjev, Steg skavtov in planink, Gozdovniški rod, Ljudsko vseučilišče, Dij. dom, Francoski krožek, Jugosl.-čehoslov. liga, Kolo j. s., Vinc. konf. »Dobrodelnost«, Družba sv. Mohorja, Protitub. liga, Dij. kuhinja. Pevska društva: Celjsko, »Oljka«, Celjski Zvon, Glasb. Matica. Dramat. d., Godb. d. železničarjev. Treznostno d. »Jutranja zarja« (za srez Celje), Ljudska čital., Olepš. in tuj. promet d., Smučar. klub »Soča«, »Sokol. dom«, Švabsko-nemški prosv. savez, Krožek mest. uslužb. in vpok., Savinjska podr. SPD, »Sloga« (stareš. organiz.). Društvo: Trgovsko; jugoslov. obrtnikov za drav. banovino (podr. Celje); odvet. in notar. uradnikov p. t. t. zvaničnikov in služiteljev kralj. Jugoslavije; slovenskih organistov; žand. upokojencev za Jugoslavijo; zaseb. in avtonomnih namešč. Celje; »Merkur« trgov. in priv. namešč. v Jugoslaviji, Kmet. sadj. in čebel., slov. komisijonarjev, Obrtno, Lovsko, Ribarsko, Muzejsko, Gospodarsko d. priv. trg. nameščencev, Trgovski kolegij Celje. Podružnica: Saveza jugoslov. srednješol. udruženj »Sloga«; Saveza priv. namešč. Jugoslavije; Ujedinjenega saveza železničarjev; Udr. jugoslov. nacional. železničarjev in brodarjev; Saveza metal. radnika; Saveza briv. pomoč.; Osred. d. oblačil. del. in sorod. strok; Ferijalnega saveza; društva A. A. nemške cerkv. obč.; Splošne delav. zveze za Jugoslavijo in Kraj. odbor rudar. d. Udruženje: rezerv. ofic. in ratnikov (pododbor); voj. invalidov kralj. Jugoslavije (kraj. odbor). Združenje: trgovcev v Celju; trgovcev za srez Celje, Gornji grad in Šmarje pri Jelšah; čevljarjev; kovinarjev in kolarjev; krojačev, šivilj in izdel. perila; mesarjev in prekajevalcev; mizarjev; pekov; kovačev; sedlarjev, tapetarjev in sorod. strok; klobučarjev; steklarjev. Skupno združenje rokodelcev. Zveza: čebel. podružnic za bivšo mariborsko oblast v Celju; obrtnih dr. dravske banovine; živilskih delavcev Jugoslavije (podr. Celje).

Nm 241 m (farna cerkev), 239 m (kolodvor). Celje je za Ljubljano in Mariborom največje in gospodarsko, prometno in kulturno najpomembnejše mesto dravske banovine. Njegov

geografski položaj v banovini je prav centralen. Kajti kot v. rob Prekmurja je tudi naša državna meja pod Snežnikom v zračni črti odtod približno 100 km daleč, tako daleč je pa tudi od Bohinja in le malo dalje od Triglava in Rateč na skrajnem sv. kotu naše Gorenjske. Celje leži na j. in obenem najnižjem robu Celjske kotline. Mesto se razprostira na levem bregu Savinje, kjer sprejema reka iz vseh delov kotline večje in manjše pritoke, preden v velikem ovinku ne zakrene v slikovito in precej ozko prečno dolino, ki jo z obeh strani zagrajuje predalpsko hribovje. Ker teče Savinja tik ob južnem robu kotline, sprejema vse večje pritoke le z leve strani. Pomembnejši so Ložnica in Sušnica, zlasti pa globoka in kalna Voglajna, ki sprejema že v mestu Koprivnico in malo preje nedaleč odtod deročo Hudinjo. Skozi mesto drži drž. cesta Ljubljana—Maribor, od katere se tu odcepijo ban. cesta v Šmartno v Rožni dolini, ki drži ob potoku Sušnici, ban. cesta proti Storam, ki spremlja Voglajno, in ban. cesta proti Zidanemu mostu, ki sledi Savinji v smeri njenega toka. Celje je obenem železniško križišče, še v mnogo večji meri pa izhodišče avtobusnih prog, ki drže večinoma daleč preko okvirja celjskega sreza. Redni avtobusni promet se vrši proti Vranskemu, Logarski dolini, Dobrni, Vitanju in Mariboru.

Talni načrt mesta je prilagojen toku Savinje. Ulice drže pravokotno na reko ali pa so vzporedne z njo. Večidel so ulice tlakovane in povsem zazidane, tako da Celje povsem pogreša večjih nezazidanih ploskev. To je vzrok, da število prebivalstva v središču mesta zelo polagoma napreduje. Vendarle pa se mesto dejansko razveseljivo razvija, zlasti na s., sz. in v., kjer nastajajo novi mestni deli že izven bivše mestne občine. Tu so vzrastle zlasti nove vilske četrti (n. pr. na pobočju Jožefovega griča in proti Spodnjemu Lanovžu pod Golovcem), med tem ko je Celje v ožjem smislu že dolgo zrelo in zavzema v njem trgovsko-obrtniška »city« vedno večji obseg. Tu prebivalstvo večinoma že nazaduje, ker se stanovanja predelujejo v obrtniške in trgovske lokale in pisarne raznih pridobitnih podjetij (na pr. Kralja Petra cesta, Žerjavova ulica, Prešernova ulica, Glavni trg, Gosposka ulica itd.). Celje ima okrog 250 trgovin, med katerimi je precejšnje število veletrgovin v pravem smislu (n. pr. Stermecki in Rakusch). V obrti je zaposlenih okrog 1000 ljudi; mesto poseduje več večjih denarnih zavodov, pomembna pa je tudi industrija, čeprav je v glavnem osredotočena izven mesta na periferiji. Važnejše industrijske panoge, ki so razvite v Celju, so proizvodnja barv in kemičnih proizvodov, pohištvena industrija, izdelovanje alkoholnih pijač in kamnoseštvo. V mestu je tudi velik parni mlin.

Celje je pomembno tudi v kulturno-prosvetnem oziru. Poleg ljudskih šol ima tri meščanske šole, trgovsko šolo, rudarsko šolo, gimnazijo in Glasbeno matico, ki so večidel nameščene v lepih modernih poslopjih. Tu so štiri tiskarne in več knjigarn. Mesto se ponaša z lepim muzejem, ki poseduje zlasti lep rimski lapidarij in paleolitske izkopine iz svetovnoznane Potočke zijalke. Kraj pa je tudi zelo uvaževano letovišče. Poleg domačih gostov iz vseh krajev Jugoslavije, prihajajo sem zlasti Avstrijci. V zadnjem času izkazuje statistika 10.000 do 25.000 gostov na leto, med temi je 20% inozemcev. Kot letoviščarski kraj ima Celje idealne pogoje: urejena kopališča v topli Savinji (20°—24° C), hotele in kavarne (skupaj ca 150 sob z 250 posteljami), mnogo privatnih sob, krasno urejen senčnat park na desni strani Savinje, dobre prometne zveze na vse strani ter izredno prijetno okolico. Nizki in lahko dostopni griči v neposredni bližini Celja s preglednim razgledom na mesto in okolico so predvsem: Jožefov grič (300 m, ¼ ure), Miklavški hrib (400 m, ½ ure), Stari grad (411 m, ¾ ure, razvaline celjskega gradu) in Anin vrh (471 m, ¾ ure, lesen razgledni stolp); nekoliko višji bolj oddaljeni vzpetini z zelo razsežnim razgledom pa sta v prvi vrsti Grmada (722 m, 1¾ ure) in Tolsti vrh (838 m, 2½ ure). Zelo obiskovani izletni točki južno od Celja sta tudi Celjska koča pod Grmado (650 m, 1¾ ure) in idilična gorska vas Svetina (700 m, 2 uri), medtem ko se nudijo proti v., s. in z. lepi izleti po ravnem, na pr. na Teharje (¾ ure), proti Vojniku (1½ ure), Šmartnu v Rožni dolini (2 uri) in Petrovčam ozir. Žalcu (2 uri). V celjski okolici je obilo idealnih smuških terenov. Zimski sport je tod že močno razširjen.

Tla današnjega Celja in okolice so bila obljudena že v neolitski dobi, kar dokazuje pri Celju izkopano kamenito orodje. Kraj je bil naseljen tudi v bronasti, hallstattski in latènski dobi, ko je tu prebivalo keltsko pleme Collatianov, ki je imelo svoje središče v okolici Slovenjega gradca. Številne najdbe novcev iz keltske dobe pričajo, da je Celje ležalo ob živi prometni cesti. Okoli leta 15. pred Kr. je mesto prišlo pod rimsko oblast. Ležalo je v novoustanovljeni provinci Noriku in je postalo v drugem ali morda že v prvem stoletju njeno administrativno središče, kamor so premestili sedež prokuratorja iz Virunuma na Koroškem. Celje je bilo municipium, t. j. mestna občina s samoupravo po rimskem vzorcu. Mestne pravice ji je naklonil cesar Klavdij; odtod tudi ime Claudia Celeia. Kot izrazito rimsko mesto je imelo C. svoj forum, kopališča, sijajne tempelje, tlakovane ulice in dobro urejeno mestno kanalizacijo, o čemer pričajo številne izkopine. Mesto je bilo obdano z obzidjem. Upravni teritorij rimskega Celja je segal na s. na vrh Pohorja, na j. preko Save do Litije in Rajhenburga, na v. do Slov. Bistrice, na z. pa do Savinjskih Alp. Rimska Celeia je bilo važno križišče mnogih cest; najpomembnejša je bila cesta, ki je držala iz Italije preko Ljubljane, Trojan in Celja in odtod po dolini Hudinje preko Konjic na Ptuj. V Ptuj pa je šla iz Celja tudi cesta ob Voglajni skozi Šmarje in Poljčane. Tretja cesta pa je odtod držala po dolini Savinje na Zidani most in dalje proti Neviodunumu (Drnovo pri Krškem). Zato ni čuda, da je bila rimska Celeia važno trgovsko središče. Za vladanja cesarja Marka Avrelija (161—180) je Celje dobilo vsaj manjšo vojaško posadko. Ko so pa začeli germanski narodi ogrožati mejo na Donavi, je Celje prenehalo biti glavno mesto Norika. Na podlagi upravnih reform cesarja Dioklecijana (284—305) in Konstantina Velikega (313—337) je postalo Celje periodično glavno mesto novonastalega Sredozemskega Norika. O širjenju krščanstva v Celju nimamo podatkov do Konstantina Velikega. Po legendi je bil l. 284. oblavljen v Celju sv. Maksimilijan, ker ni hotel žrtvovati bojnemu bogu Marsu. Vsekakor je imelo mesto že v zgodnji krščanski dobi škofijski sedež. Na prvo krščansko dobo spominja starokrščanska bazilika, ki so jo odkrili 1897 na mestu današnje pošte. V njeni bližini so naleteli na še starejšo cerkev. V dobi preseljevanja narodov je Celje veliko trpelo. Rimska Celeia je v tej dobi popolnoma izginila.

Po zmagi Karla Velikega nad Obri je prešla Celjska kotlina politično pod Franke, cerkveno pa pod oglejskega patriarha. V srednjem veku se prvič omenja Celje 824. Ludovik Pobožni je podredil 828 ustanovljeno mejno grofijo ob Savi, ki ji je pripadalo Celje, Bavarski. Po porazu Madjarov (955) je Celje prešlo v okvir novoustanovljene savinjske marke. V dobi Celjskih grofov pa je postalo središče gospodarsko in politično močne celjske grofije, ki je imela približno isti obseg. Kot trg se Celje prvič navaja 1323. Tedaj je bilo še brez obzidja. Gospodarsko je trg zlasti napredoval, ko je dobil od avstrijskih vojvod in cesarjev razne privilegije. L. 1372. sta izdala vojvoda Albreht in Leopold več tozadevnih odredb. V trgu se je naseljevalo plemstvo in židje. Najznamenitejše plemiške rodbine so bile: grofje Thurni-Vallesassina, Gaisrucki, Apfaltrerni in Schrottenbachi. Hiša Schrottenbachov je sedanji magistrat. Celjski židje so veljali za važne kreditorje denarja številnim graščakom celjske grofije, dokler jih ni iz vse grofije pregnal grof Herman II.

Grof Friderik II. je povzdignil 11. aprila 1451 Celje v mesto z vsemi pravicami in svoboščinami ostalih štajerskih mest. Obenem mu je določil sodni pomerij, oprostil meščanske točilnice vseh davkov in meščane vsake tlake, razen pri dograditvi mestnega obzidja, ki ga je ukazal postaviti 1450. Tega so dozidali šele 1473 v obliki četverokota s šestimi okroglimi stolpi. Obzidje je obdajal globok jarek s tremi vrati: vodnimi ob Savinji (ohranila so se do 1851), ljubljanskimi na z. (ohranjena do 1775) in graškimi na s. (ohranjena do 1804). Mestno obzidje so podrli 1785. Isti grof je svojim meščanom podaril svojo hišo v mestu za magistrat (hiša na Glavnem trgu št. 17), ki jo je pa 1830 mestna občina prodala. Grof Ulrik II. je potrdil 1455 privilegije svojega očeta in dovolil meščanom svobodno volitev župana, sodnika in mestnega sveta. Sodnik, ki je z občinskim svetom upravljal mestno gospodarstvo, je v 15. stol. vršil tudi krvno sodstvo. Mestni krvnik je obešal obsojence v Trnovljah. Pozneje je krvno sodstvo prešlo na grofinskega (četrtinskega) krvnega sodnika, ki je 1729 premestil vislice na Golovec; ta se od tedaj imenuje tudi »Visliški hrib«. V začetku 19. stol. so premestili vislice na Glazijo. Tudi po 1456, ko so izumrli Celjski grofje, je ostalo Celje središče celjske grofije. Njeni grofje so bili od sedaj Habsburžani. Tudi ti so bili Celju naklonjeni. Že Friderik III. je 1458 meščanom potrdil vse pravice in svoboščine, katere so jim podarili Celjani. Poleg tega jim je dovolil tedenski tržni dan na soboto in tri letne sejme. Isti cesar je ukazal odpraviti vse gostilne po kmetih 1 miljo od mesta, ker so škodovale meščanom; slednjim je povsod dovolil prost ribolov in lov na ptice. Friderik III. je dal C. tudi mestni grb, posnet po grbu Celjskih grofov: ščit s 3 zvezdami, figuro in napisom ter letnico A. D. 1464. Nadalje je naklonil mestu (1478) cestni privilegij, glasom katerega so morali trgovci potovati s svojim blagom (izvzemši pšenico, vino, sol) edino po cesti, ki je vodila skozi Celje. Končno je Friderik III. ustanovil v Celju, kot centru svoje grofije, vicedomski

urad, ki je bil predvsem finančnega značaja, a je izvrševal tudi sodne in druge zadeve. Poleg vicedoma je stanoval v Celju tudi glavar, ki je imel predvsem nalogo braniti Gornje Celje, posebno v turški dobi in času kmečkih uporov. Poznejši privilegiji Habsburžanov so bili v glavnem potrditev prejšnjih, le da se množe pravice do novih letnih sejmov. Sodna oblast celjske grofije je bila v rokah privilegiranih deželskih sodišč s pravico krvnega sodstva pri celjski, šoštanjski, velenjski, mozirski, gornjegrajski, žovneški, ojstriški in gotoveljski gospoščini ter pri številnih nepriviligiranih sodiščih z nižjim sodstvom. V 16. veku je celjsko grofijo zamenjala celjska četrt, ki je na s. segala do Drave; 1750 pa je postalo Celje središče celjskega okrožja ali kresije, ki je bilo manjše od celjske četrti, kajti njen severni del je pripadel Mariboru. Toda še isto leto je Marija Terezija prodala celjsko gospoščino grofu Antonu Gaisrucku, ki je gospodarski urad in deželsko sodnijo premestil v novo zgrajeni grad Novo Celje. Terezijanske in jožefinske reforme so spremenile mestno upravo z uvedbo občinskega tajnika in župana mesto sodnika. Od obeh so zahtevali pravni izpit. S tem je C. formalno izgubilo krvno sodstvo. Od 1815 je imelo C. moderno urejen magistrat: izprašanega župana in dva svetovalca-namestnika in sodna referenta. Po 1848 je C. postalo avtonomno mesto. L. 1867. je dobilo z graškim, ljubljanskim in vodnim predmestjem svoj mestni statut. L. 1908. je prevzela mestna občina po ministrski odobritvi stari grb Celjskih grofov: modri ščit s 3 šesterokrakimi zlatimi zvezdami.

Večina celjskih meščanov se je bavila z obrtjo in trgovino. Obrtniki so bili organizirani v zadrugah — cehih. Nekateri cehi so že iz konca 14. in 15. stol. Čehovska pravila in privilegije so v 17. in 18. stol. potrjevali razni vladarji. Trgovina se je razvijala paralelno z obrtjo. Poleg 2 tedenskih tržnih dni, t. j. sobote in od 1847 še srede, in 7 letnih sejmov, so uživali meščani še mnoge druge važne trgovske privilegije, tako od 1478 skladiščno pravico in cestno prisilnost. L. 1543. je mesto postalo središče prodaje morske soli. V zaščito celjske trgovine so vladarji s pogostimi odredbami prepovedali trgovino na kmetih in izven mesta sploh, ukinjali sejme v bližini mesta, ako bi ti škodovali celjskim sejmom. Daljna celjska trgovina je šla predvsem po cesti Dunaj—Maribor—Celje—Vransko—Ljubljana. Blago so večinoma tovorili, dokler ni 1727 cesar Karel VI. dal popraviti Dunajske ceste; poslej je začel prevladovati vozni promet. Važna prometna pot je vodila iz Celja tudi mimo Vitanja v Slovenjgradec in dalje na Koroško, ter cesta, ki je šla proti Sevnici in Zagrebu deloma po obronkih gora, dokler niso 1816 popravili oziroma zgradili nove po dolini Savinje do Zidanega mosta. 2. junija 1847 je pa stekla skozi Celje železnica Dunaj—Zidani most in 1889—1892 železnica Celje—Velenje, ki je bila 1897—1899 podaljšana do Dravograda. V 15. in 16. stol. je mesto veliko trpelo od turških napadov. Prvič so se pojavili Turki pred še nedograjenim mestnim obzidjem 1469 s kranjske strani. Z iste strani so pridrveli 1471, 1473 pa s Koroškega. V 1478 so dvakrat napadli mesto. L. 1489. so ropali po celjski okolici; 1492 je odbil njihov napad na C. grof Jurij Herberstein; tudi 1493 so na svojem pohodu iz Bosne brezuspešno oblegali mesto. Od Dunaja se vračajoče Turke je 1529 premagal Viljem pl. Herberstein. Tudi po bitki pri Kiseku 1532 so Turki nadlegovali Celje. Kot v času turške nevarnosti je tudi v dobi kmečkih uporov veljalo utrjeno Gornje Celje za važno obrambno postojanko. L. 1515. so kmečki uporniki zasedli grad in oblegali mesto. Toda Jurij Herberstein, ki so ga poslali deželni stanovi z vojsko, je udušil upor in kmete pobil. V splošnem kmečkem uporu 1573 je branil grad grajski glavar baron Ungnad. Ko so bili kmetje poraženi, je bil ujeti vodja Ilija Gregorič zaprt začasno na celjskem gradu. Za zapore ujetih uporniih kmetov so uporabljali celjski grad tudi 1635. Podobno je bilo v kmečkem uporu 1674. Celje je veliko trpelo tudi od nastanitve, prehrane, ropanja in pustošenja vojaških čet, katerih je bilo polno mesto tako v turški dobi in času kmečkih uporov, kot tudi pozneje za časa benečanske, 30 letne, avstrijske nasledstvene, 7 letne in francoske vojne. Ogromno škodo so napravile francoske čete, ki so se nastanile v Celju prvič 1797, drugič 1805 in tretjič 1809. Elementarne nesreče so pogosto zadele mesto. Mesto je pogorelo ali bilo vsaj močno od ognja poškodovano 1448, 1502, 1510, 1534, 1546, 1682, 1789, 1794 in 1798. Kuga je morila v mestu 1473, 1542, 1600, 1601, 1644—1647, 1679—1680, kolera 1836. Tudi Savinja je često poplavljala Celje.

Protestantizem je hitro prodrl v C. Glavni učitelj nove vere je bil Primož Trubar, tedaj župnik v Loki pri Zid. mostu. Dobil je tudi kapelanijo pri sv. Maksimilijanu pri Celju, kjer je često pridigal. Višek je dosegla reformacija v 2. pol. 16. stol. (predikanta Andrej Lang in Jurij Maček). Protestantska služba božja se je vršila v kapeli sv. Trojice na Glavnem trgu — v hiši, ki so jo v to svrho kupili 1575 deželni stanovi. V tej dobi je večina meščanov sprejela protestantsko vero. Mestna uprava je bila v luteranskih rokah. Toda na nadvojvodov ukaz so morali 1578 službo božjo opustiti, nakar je postal Žalec zbirališče celjskih protestantov. Proti koncu 16. stol. so odstavile protireformacijske komisije najprej protestantskega sodnika in mestni svet, meščane pa so pod prisego prisilile k vrnitvi v katoliško vero. Na glavnem trgu so zažgali protestantske knjige. Celjsko šolstvo je prav starodavno: mestna šola je obstajala že 1460. V dobi terezijanskih šolskih reform je dobilo mesto 1777 glavno šolo s 3 oddelki in 1826 še IV. razred. L. 1808. je dobilo I. razred gimnazije in 1850 VIII. razred. Tudi začetki današnje sirotišnice segajo v davno preteklost. Že pred 1456 je imelo C. hospital pri sv. Duhu izven tedanjega mesta. L. 1459. pa so ga premestili radi turške nevarnosti v utrjeno mesto in ga tu zgradili (med 1468 in 1487). Po kapelici sv. Elizabete, ki so jo kmalu prizidali, je sirotišnica dobila ime »špital sv. Elizabete«. Hospital so razni dobrotniki bogato obdarovali z zemljišči in hišami. Kapelo je močno poškodoval požar 1687 in 1798. L. 1825. je dobila sedanjo obliko; od 1930 jo uporabljajo tako kot nekdanjo bolnico za bivališče mestnih ubožcev. Ko je bilo hospitalsko premoženje prodano (1759 in 1798), je cesar Jožef II. ustanovil pravo ubožnico. L. 1848. se začenja tudi v Celju doba narodnega preporoda. Posebno hudi so bili boji za slovenski jezik v šoli. V 1895 ustanovljena utrakvistična gimnazija je prenehala na samem začetku. L. 1897. otvorjeni gimnazijski razredi z nemško-slovenskim učnim jezikom so bili podrejeni nemški gimnaziji. Tudi v Celju so bili slovenski profesorji voditelji narodnega gibanja: profesor Valentin Konšek je začel 1848 izdajati Celjske Slovenske novine, od 1849 pa Slovenske novine. Štefan Kočevar je ustanovil 1861 celjsko Čitalnico. L. 1885. je prineslo ustanovitev Družbe sv. Cirila in Metoda, l. 1893. Občega slov. obrtnega društva, 1894 Slov. pevskega društva, 1897 Slov. del. podp. društva. Gospodarsko zaščito in pomoč naj bi nudila slovenskemu življu 1881 ustanovljena Celjska posojilnica in (1883) Zveza slovenskih posojilnic, ki je nadzirala obstoječe posojilnice in ustanavljala nove. L. 1889. je bila ustanovljena Južno-štajerska hranilnica, 1907 pa Ljudska posojilnica. Narodno zavest je zlasti povzdignila otvoritev Narodnega doma (1897) in obisk čeških študentov in Sokolov (1899). Radi pogostih narodnostnih uličnih spopadov je oblast prepovedala 1900—1914 vse slovenske javne prireditve.

Današnja kasarna Kralja Petra na Dečkovem trgu je nameščena v nekdanjem dolnjem celjskem gradu, ki so ga prizidali k že obstoječemu mestnemu stolpu. Slednji je bil sezidan okoli 1200 najbrž na mestu nekdanjega rimskega svetišča. Prvotno je bil stolp last Vovbržanov; ko so ti 1322 izumrli, je prešel v roke Celjanov. Celjski grofje so stolpu prizidali grad, kamor so se okoli 1400 preselili iz Gornjega Celja, ki je od sedaj bil samo trdnjava. Po 1456 je bil grad sedež vicedoma, dokler ga ni Marija Terezija okrog 1750 preuredila v vojašnico.

Stara je tudi grofija, nekdaj last Celjskih grofov. L. 1580. jo je nadvojvoda Karel prodal rodbini grofov Thurn-Vallesassina, ki so zgradili na istem mestu današnjo baročno stavbo z arkadami na uličnı strani. Na stopnišču je še viden njihov grb. Veliko je trpelo poslopje od požara 1798. Sedaj ima v grofiji prostore okrožno sodišče. Ob priliki restavriranja poslopja 1926 in 1927 je bil odkrit in restavriran v veliki dvorani pod dotedanjim stropom starejši ravni strop, ki je ves poslikan. Po snovi je strop zgodnje baročno delo slikarja severne italijanske, možno tudi benečanske šole med leti 1591 do 1610. Štiri vogalne slike predstavljajo giganta v silno razgibanih položajih, štiri stranske slike štiri letne čase in dve sliki antično bitko. Marijin spomenik na Glavnem trgu je bil postavljen 1776 na mestu, kjer je bil usmrčen morilec Pretner.

Opatijska in mestna ž u p n i j a v Celju (dek. Celje, škof. lavant.) ima 17.563 duš. Župna cerkev sv. Danijela. Prvotna cerkev je bila postavljena v romanskem slogu tekom 13. stol. (1301 prvič omenjena). Obsegala je le sedanjo srednjo ladjo in dva stolpa. Ravni leseni strop je počival na še sedaj ohranjenih konzolah, apsida pa je stala na mestu sedanjega presbiterija. V 14. stol. so stavbo dvignili, prizidali stranski ladji, postavili nov gotski presbiterij in dozidali kapelo Žalostne Matere Božje. V prvi pol. 15. stol. so vse tri ladje obokali in postavili sedanji presbiterij. L. 1637. je bil postavljen stranski portal (Jurij Lenz). Iz 18. stol. sta obe kapeli; v to dobo spada tudi barokizacija cerkve. Tekom 19. stol. so regotizirali kapelo Ž. M. B., stolp in presbiterij. L. 1901. je bila posvečena zakristija (novo-gotska). Vse štiri kapele, presbiterij in zakristija so zaključene s tremi stranicami osmerokotnika; kapela Ž. M. B. ima sedem opornikov. Vse tri ladje, kapela Ž. M. B. in zvonica so križno svodeni. Mali kapelici sta kriti z banjastim svodom, enako tudi kor. Zakristija s predsobo ima raven strop. Svod kapele Ž. M. B. je okrašen z renesančno ornamentiko.

Apsido glavne ladje je poslikal (1742) Franc Jelovšek. Glavni oltar je benečansko delo iz prve pol. 18. stol. Notranjščina ima več znamenitih spomenikov in slik, med temi sv. Družino od Valentina Metzingerja. Konzole, na katerih stoje kipi svetnikov in baldahini ter sedile v kapeli Ž. M. B., so iz 14. stol. V isto dobo spada odlična freska Zveličarja za leseno steno prižnice. V zunanjščino cerkve je vzidanih več nagrobnikov. Prvotno je Celje pripadalo žalski prafari, v 13. stol. pa je bilo že samostojna župnija. Patronatske pravice nad njo so izvrševali prvotno Vovbržani, od 1300 klarisinje iz Judenburga, od 1319 oglejski patriarh, od 1362 avstrijski vojvoda, pozneje Celjani in po 1456 deželni vladarji. Cerkveno je župnija pripadala oglejskim patriarhom, odnosno njihovim namestnikom savinjskim arhidiakonom, ki so bili sprva običajno, od 1715 pa stalno celjski župniki. Ti so se poslej imenovali celo celjski arhidiakoni, 1761 pa so dobili še opatijski naslov. Ko je bil 1751 ukinjen oglejski patriarhat, je župnija pripadla goriški nadškofiji, od 1787 je pa podrejena lavantinski škofiji. Od 1790 je tu sedež dekanije.

Cerkev Marijinega Vnebovzetja je bila nekdaj minoritska cerkev; sedaj je podr. mestne župnije. Minoritski samostan in minoritsko cerkev so ustanovili 1241 Celjski grofje. Že v začetku 14. stol. je bila cerkev večkrat prezidana in popravljena. Prvotna gotska arhitektura je mnogo trpela ob požaru 1687. L. 1745. je bila cerkev obokana in že drugič barokizirana. Sedanji zvonik in pseudoromanska zunanjost sta delo arhitekta Bücherja iz 1880. Cerkev je v vzdolžni smeri vzidana med duhovniško hišo in kresijo in tvori z njima enotno fasado. Ladjo delijo polslopi v štiri enake dele, ki so kriti s plitvimi kupolami. Na levi strani ob koru je ladji prizidana božjegrobna kapela, spredaj pa zakristija. Lepa so železna vrata božjegrobne kapelice iz druge pol. 17. stol., ter kameniti, deloma prenovljeni portal zakristije, z reliefom iz konca 14. stol. Polkrožno zaključeno absido je okrasil Schiffer z veliko fresko Marijinega Vnebovzetja 1813. Freska spominja v gornjem delu na Jelovška. Restavrirana je bila 1881. Pomembno štajersko delo je slika 14 priprošnjikov v sili iz srede 18. stol. (morda Ronnacher). Klopi je mojstrsko izrezljal Simon Epenberger 1695. Rimski spomeniki v zakristiji spadajo v konec 1. stol. Veliki dobrotniki samostana in cerkve so bili Celjski grofje. Ti so imeli v cerkvi poleg oo. minoritov in Soteških vitezov (Helfenbergov) svojo grobnico. Tu sta pokopana Friderik II. in Ulrik II. V dobi protestantizma je redovno življenje začasno prenehalo in cerkev so uporabljali za shrambo živil. L. 1540. in 1687. je požar uničil cerkev in samostan. Oboje so 1694 na novo zgradili. L. 1797., ko so uporabljali samostan v vojaške svrhe, je znova pogorel in je bil v razvalinah do 1804. L. 1808. je bil samostan ukinjen in njegovo imetje je pripadlo verskemu skladu. L. 1811. so cerkev popravili. Za glavnim oltarjem še danes hranijo lobanje Celjskih grofov. Samostansko poslopje je kupil 1817 Ivan Steinmetz, od njega pa 1864 mestna občina, ki ga je priredila za jetnišnico.

Podr. cerkev sv. Duha se prvič omenja 1468. Okoli 1500 so cerkev prenovili, v sredi 18. stol. pa močno barokizirali; vendar je gotska razdelitev v tri ladje še ostala. Od prvotne poznogotske stavbe so ohranjeni tudi ostanki stenskih slikarij na v. steni, šilasta vdolbina s posnetimi robovi ob slavoloku, stopnice na kor in vhod v zakristijo. Presbiterij je ožji od ladje in ima posnete ogle. Okna so spodaj pravokotna, zgoraj segmentna. Ob vzdolžnih stenah ladje sta po dva pilastra, nad njimi pa je dvojni venčni zidec. Ladja je krita s kupolami, ki so prepredene s križnimi pasovi. V medaljonu vsake kupole je freska. Tudi presbiterij krije plitva kupola s križnim pasom. Poslikal ga je Tomaž Fantoni 1867. Glavni oltar je dobro delo iz srede 18. stol. Oltarno sliko je izvršil Giacomo Brollo (1868). Dobro delo so tudi kipi cerkvenih očetov na prižnici (iz 2. pol. 18. stol.) in slika: Prihod sv. Duha. V zunanjščino je vzidanih mnogo nagrobnikov iz konca 18. in 1. pol. 19. stoletja. — Arkova kapelica na Dolgem polju je iz srede 18. stol. V tlorisu kvadratična stavba je krita s streho, iz katere se dviga močan podstavek za kip M.B. Arhitektura je izredno učinkovita.

Cerkev sv. Andreja je iz 15. stol. L. 1783. so cerkev opustili in jo 1856 prodali evangeljski občini, ki jo je zase uporabljala do 1906; sedaj je v njej skladišče stavbenika Nerata. Sedanja evangeljska Kristusova cerkev je bila sezidana v poznogotskem slogu 1906 po načrtih arhitekta Steinhoferja. Znotraj je bila popolnoma obnovljena 1934. Evang. cerkvena občina je bila do 1901 podr. ljubljanske. Ima 422 duš. Pravoslavno cerkev sv. Save so zgradili 1930—1932 po načrtih beograjskega arhitekta M. Korunovića v pokosovsko srbsko-bizantinskem slogu. — V C. rojeni: Baukart Jan (r. 1889), vzgojesl. pis., Fink Fran (r. 1885), vzgojesl. pis., Hohenwart Sigismund pl. (1745—1825) škof, vnet naravoslovec; Jenko Fran Jožef, ž. tu v 2. pol. 18. stol., knjigar; Jeretin Janez (1803—1853), tiskar, 1848 izd. »C. Slov. novine« in »Slov. čbelo«; dr. Nikič Fedor (r. 1898), propagator treznosti s predavanji in publicistično v slov., hrv. in srb. listih; dr. Oblak Vatroslav (1864—1896), univ. prof., lingvist, slov. in jugosl. dialektolog, raziskovalec cerkv. starosl. jez.; dr. Vošnjak Bogomil (r. 1882), član Jgsl. odbora, soust. »Vede«, pisec politično pravnih del; Wiesthaler Franc (1849—1927), gimn. ravnatelj, lit. zgodovinar in leksikograf, glavno delo lat.-slov. slovar.

Dobrova, 251-38-10-28-15. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 2.5 km, zdr Celje-okolica 2.5 km. Nm ca 260 m. Dostop po obč. poti 2.5 km od drž. ceste v Celju z vozom ali z avtom. Valovit in precej gozdnat svet. Kmetijstvo in delo v tovarnah.

Gaberje, 2828-190-60-130-410. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 2 km, zdr Celje-okolica 2 km. Gas., Godb. d. železničarjev. Nm ca 240 m. Veliko industrijsko in obrtno predmestje na s. strani Celja kraj drž. ceste proti Mariboru. Na v. sega kraj do globoke in motne Voglajne. Prevladuje industrijsko delavstvo. Mnogo obrtnikov, trgovcev in raznih nameščencev. Velike tovarne: cinkarna, izdelovanje emajlirane posode in umetnih gnojil, kemična in žična industrija, mizarstvo, elektrarna itd. Razpečavanje industrijskih proizvodov po vsej državi in v tujino, zlasti v balkanske zemlje. Nad krajem se dviga podolgovat grič Golovec (Gaberni hrib, 273 m), na čigar pobočju je obsežno, tkzv. okoliško pokopališče; tu počiva mnogo naših odličnih mož. Cerkev sv. Maksimilijana, ki se omenja že v 14. stol., je dobila današnjo obliko ob prezidavi okrog 1500. Iz te dobe so glavna vrata, zakrite freske, vdolbina v presbiteriju in šilasto-ločna okna. Cerkev so nato prenovili 1832, 1862—1865 in 1927. Presbiterij je zaključen s tremi stranicami osmerokotnika. Krit je s kupolo in polkupolo, ladja pa s tremi križnimi kupolami. Okna ladje in presbiterija so pravokotna. Ob stenah in oglih ladje so prislonjeni pilastri. Freske so delo Štefana Šubica in Tomaža Fantonija (1862 do 1865). Oltarji so klasicistični. Dobra je slika Matere Božje iz konca 18. stol. V zunanjščino cerkve je vzidanih več nagrobnikov iz 1. pol. 19. stol., v zakristijo pa po dva rimska spomenika in stebra. L. 1797. in med svetovno vojno so uporabljali cerkev za vojaško skladišče. Na desni strani cerkve stoji stara kapela sv. Maksimilijana, ki jo omenja že Valvasor. Ima presbiterij, nad katerim se dviga kupolasto oblikovan stolpič, in nekoliko širšo ladjo. Kupola presbiterija je poslikana s fresko sv. Trojice. Freske so delo Štefana Šubica, okrasje pa je napravil Josip Hatzl 1865. Oltar je iz 2. pol. 17. stol.

Košnica, 251-36-20-16-10. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 3 km, zdr Celje-okolica 3 km. Povpr. nm ca 350 m. Vas leži na desni strani Savinje ob ban. cesti Celje—Laško in ob stranskih potih. Raztresene hiše na hribovitem in gozdnatem ozemlju. Kmetovalci in delavci. Kamnolomi.

Lava, 462-26-26-0-80. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 1.5 km, zdr Celje-okolica 1.5 km. Nm ca 240 m. Vas leži v ravnini na z. strani Celja ob drž. cesti proti Žalcu. Avtobusna zveza proti Vranskemu in Logarski dolini. Kmetijstvo, razni nameščenci v mestu. Lesna industrija, mizarstvo. Zgodovinska znamenitost kraja je grad zgornji Lanhof ali Lava, prvotno gospodarska pristava grofov Thurnov, ki so jo 1756 prodali grofom Reisigom. Ti so povečali gospodarska poslopja in svojemu uradu, ki je imel tu svoj sedež, prikljućili še Gorico in Lahovno. Grad je pozneje še večkrat menjal lastnike. Danes je še ohranjeni in obljudeni grad last D. Rakuscha, veletrgovca v Celju. Zgodovinski pomen ima v kraju tudi grad spodnji Lanhof ali Lanovž, ki se je nekdaj po posestnikih Stoblih (1801) imenoval Stoblov dvorec. Danes je ohranjeni in obljudeni grad (imenovan po prejšnjem lastniku pl. Brucku »Baronbruck«) last celjske občine.

Lisce, 267-53-40-13-15. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 4 km, zdr Celje-okolica 4 km. Povpr. nm ca 300 m. Raztresene hiše na desnem bregu Savinje in po sosednjem gozdnatem hribovju. Dostop po obč. poti 1—4 km iz Celja. Manj rodoviten svet. Kmetovalci, delavci in razni nameščenci. Nekaj vinogradov. Kopališče v Savinji, lepi smuški tereni (smuška skakalnica), tujske sobe za letovišćarje. Nad krajem se dviga Anin vrh (471 m) z lesenim razglednim stolpom in z restavracijo; priljubljena izletna točka Celjanov.

Lukrovec, 186-33-20-13-10. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 3 km, zdr Celje-okolica 3 km. Nm ca 260 m. Razložena vas na valovitem ozemlju na obeh straneh Koprivnice ob obč. poti 4 km s. od Celja. Dostop z vozom ali avtom. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom in delom v tovarnah.

Lopata, 207-39-20-19-15-. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 4 km, zdr Celje-okolica 4 km. Gas. Nm ca 250 m. Lega v dolini potoka Sušnice, s. od Ostrožnega ob obč. poti 4 km od Celja. Dostop z vsemi vozili. Kmetovalci, nekaj obrtnikov.

Ložnica, 138-21-18-3-10. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 2 km, zdr Celje-okolica 2 km. Nm ca 240 m. Vas leži ob istoimenskem potoku kraj drž. ceste proti Žalcu in deloma s. od nje ob obč. poti. Ravnina. Pretežno kmetovalci.

Medlog, 267-40-25-15-15. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 5 km, zdr Celje-okolica 5 km. Nm ca 250 m. Razložena vas v ravnini na robu gozdnatega gričevja ob obč. poti 2½ km od drž. ceste pri Ložnici. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo, več mlinov, žaga, izdelovanje klavirjev. Kraj je pripadal gospoščini Novemu Celju, ki je imela tu svojo pristavo; iz nje se je razvil grad Medlog. Zgradili so ga Celjski grofje kot lovski dvorec, v katerem je bival lovski čuvaj. Sčasoma se je grad razvil v samostojno gospoščino s podložnimi kmeti, bil pa je pozneje zopet združen z gospoščino Novim Celjem. L. 1849. ga je Novo Celje prodalo. Še dobro ohranjeni in obljudeni grad s pripadajočim večjim posestvom je bil do 1936 last rodbine Kvaternik. Zdaj ga poseduje celjska mestna občina.

Miklavški hrib, 130-28-25-3-10. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 3 km, zdr Celje-okolica 3 km. Nm 240—400 m. Vas leži tik Celja na desnem bregu Savinje pod istoimenskim hribom in na njegovem pobočju. Dostop iz Celja 0—2 km po obč. poti z vozom. Prebivalci so večinoma delavci in razni drugi nameščenci. Lepi vinogradi po prisojnih rebrih. Vrh griča se odpira krasna panorama na mesto in njegovo bližnjo okolico; zato je priljubljeno sprehajališče Celjanov. Tu stoji daleč vidna podr. cerkev sv. Miklavža, ki so jo postavili Celjski grofje konec 14. ali v začetku 15. stol. Več obnovitvenih del je bilo izvršenih 1617 in 1867. L. 1898. je bil stolp dvignjen in izgotiziran. Vhod v pravokotno ladjo je skozi zvonico. Presbiterij je ožji od ladje in je zaključen s tremi stranicami osmerokotnika. Silasto-ločna okna presbiterija so ostala še iz časa nastanka cerkve. Veliki oltar je bogato okrašen in nosi letnico 1657; kasneje je bil prenovljen. V podzidek stolpa sta vzidani dve rimski plošči. Na podnožju Miklavškega hriba ima vzvišeno lego nad Savinjo kapucinski samostan. Ustanovljen je bil v protireformacijski dobi 1609. Od 1609 do 1615 so gradili samostansko poslopje in cerkev sv. Cecilije, ki je danes podr. mestne župnije. L. 1866. in 1867. so samostan prezidali. L. 1912. so mu prizidali novi trakt. Vsa stara arhitektura cerkve je razen v fasadi ohranjena še do danes; od prvotne opreme pa je ostala samo še slika sv. Cecilije (morda Planner). Novi veliki oltar iz 1853 je napravil Janez Rangus iz Vojnika, oltarno sliko sv. Cecilije pa ljubljanski slikar Miškevič. Baje je izvršil Rangus tudi oba stranska oltarja, za katera je naslikal 1857 Štefan Šubic oltarni sliki. V tej dobi je izvršil Š. Šubic še druge slike in freske. Ladja in presbiterij sta banjasto svodena in ornamentalno poslikana. Freske na zaključni strani ladje pred presbiterijem sta izvršila Brollo in Fantoni. Desno ob ladji stoji lurška kapela; Marjetino in Frančiškovo kapelo so prizidali sredi 19. stol. Oltarje v njih je naredil 1912 podobar Čamernik iz Celja. Zakristija je krita z dvema plitvima kupolama. V samostanu, ki je prizidan cerkvi, je večja zbirka slik, ki so večinoma iz 18. stol. Na njih so podpisani Alojz in Štefan Subic, Rabič in Hatzl.

Ostrožno, 552-75-50-25-50. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 2.5 km, zdr Celje-okolica 2.5 km. Nm ca 245 m. Razložena vas v ravnini in deloma na valovitih tleh kraj gozda. Nekoliko močvirnat svet ob potoku Sušnici. Dostop z vsemi vozili po obč. poti 2 km od drž. ceste na Lavi. Kmetovalci, delavci in razni obrtniki.

Pečovnik, 343-65-15-50-20. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 4 km, zdr Celje-okolica 4 km. Nm ca 350 m. Raztresene hiše v pretežno hriboviti legi na levi strani Savinje ob obč. poti 3 km od Celja. Dostop z vozom, deloma tudi z avtom. Kmetovalci in delavci. Izdelovanje apna in gramoza. Vzorna ribogojnica. Skozi vas drži markirana pot k Celjski koči (700 m, 1 uro), zelo obiskani izletni točki. V ozadju strma Grmada (722 m) in Tolsti vrh (838 m), ki sta najlepša razgledna vrhova v bližini Celja.

Polule, 236-39-15-24-20. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 2.5 km, zdr Celje-okolica 2.5 km. Pev. d. »Edinost«. Nm ca 280 m. Vas leži na desni strani Savinje ob ban. cesti proti Laškemu in ob stranskih potih. Raztresene hiše, deloma hribovita lega. Kmetovalci in delavci.

Spodnja Hudinja, 694-83-15-68-125. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 2.5 km, zdr Celje-okolica 2.5 km. Sportno d. »Olimp«. Nm ca 240 m. Pretežno industrijski kraj severno od Celja v ravnini ob drž. cesti proti Vojniku. Precejšnja obrt in trgovina. Lesna in volnena industrija, izdelovanje mila in opeke.

Zagrad, 455-96-16-80-25. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 2.5 km, zdr Celje-okolica 2.5 km. Pev. d. »Sloga«. Povp. nm ca 300 m. Vas leži na j. strani celjskega Starega gradu (411 m); h kraju spada zaselek Pristova. Dostop iz Celja po obč. poti 2—3 km daleč z vozom, deloma tudi z avtom. Raztresene hiše v pretežno hriboviti legi. Kmetje in delavci. Pridelovanje lahkih vin. Izdelovanje bičevnikov, kamnolom. Pripravno za letovanje, tujske sobe. Poleg Pristove vojaško strelišče. Vrh strmega griča nad Savinjo, najbrž na mestu prejšnje rimske utrdbe visoko nad Celjem, se mogočno dvigajo razvaline gradu Gornjega Celja. Prvotni grajski lastniki so bili Vovbržani, ki se kot taki prvič omenjajo 1147. Ko so s Hermanom izumrli (1322), je grajski zakupnik Konrad Auffensteinski odstopil (1331) polovico gospoščine Frideriku Žovneškemu, ki je potem (1333) še preostali del kupil od Ulrika Pfannberškega. S tem je Gornje Celje postalo središče Žovneških gospodov, ki so se poslej imenovali Celjski gospodje. Friderik je zdaj ta grad povečal, preuredil za stanovanje in ga utrdil. Obenem si je kmalu pridobil obširnih posestev. L. 1334. je postal celo deželni glavar kranjske in slovenske marke. 16. aprila 1341 ga je cesar Ludovik Bavarski povzdignil v grofovski stan z naslovom Celjskega grofa z vsemi pravicami, svoboščinami in častmi, ki so jih uživali državni grofje. Kot Celjski grof je Friderik prevzel grb izumrlih Vovbrških grofov: tri zlate zvezde na modrem polju. Umrl je 1360 in je bil pokopan v celjski minoritski cerkvi. Njegova sinova Ulrik I. in Herman I. sta nadalje širila oblast Celjanov. Ponovno jima je bila podeljena in potrjena grofovska čast (1362 in 1365), obenem pa tudi priznana pravica izvrševati krvno sodstvo na vseh njunih posestvih. Ulrik je umrl v najboljši moški dobi (1368). Pokopan je v Jurkloštru, ki ga je bogato obdaroval. Herman I. je s političnimi in diplomatskimi zvezami povečal svoj vpliv in moč ne samo na Štajerskem in Kranjskem, temveč tudi na Hrvatskem. Oženil se je s Katarino, hčerjo bosanskega bana Štefana II. Cesar Karel IV. mu je 1372 znova potrdil grofovsko čast in mu obenem razširil meje grofije, ki je zdaj obsegala celotno porečje Savinje. L. 1377. je Herman I. sklenil z Ortenburžani medsebojno dedno pogodbo. Umrl je 1385 in je pokopan poleg očeta v minoritski cerkvi v Celju. Po smrti sta ga nasledila sin Herman II. in nečak Viljem. Slednji se je iz političnih razlogov oženil z Ano, hčerjo poljskega vladarja Kazimira Velikega. Herman II., ki je po zgodnji smrti Viljema (1392) ostal sam, je pravi utemeljitelj teritorialne moči Celjanov. Kmalu je zaslovel kot politik in diplomat; po 1390 je bil deželni glavar Kranjske. Politična moč mu je porastla zlasti po nikopoljski bitki (1396), v kateri je otel ogrskemu kralju Sigismundu življenje. V zahvalo za to mu je kralj podaril ogromna posestva na Hrvaškem: 1397 Varaždin, 1399 zagorsko grofijo, tako da so Celjani poslej nosili tudi naslov grofov Zagorskih. L. 1406. ali 1408. se je Sigismund poročil z njegovo hčerko Barbaro. Takrat je tastu podaril še Medjimurje s Čakovcem, ga je imenoval slavonskim banom in mu podaril pravico imenovati zagrebškega škofa. Na podlagi dedne pogodbe iz 1377 je Herman po izumrtju Ortenburžanov (1418) podedoval vsa njihova in po njih podedovana šternberška posestva na Kranjskem ter si je obenem privzel naslov »grofov Ortenburških in Šternberških«. Bosanski kralj Tvrtko II. je proglasil 1427 v svojem gradu Bobovcu Hermana II. in njegovo moško potomstvo za prave naslednike svojega kraljestva za slučaj, da umre sam brez legitimnih moških potomcev. S tem je hotel v Celjanih dobiti močno oporo proti Turkom, ki so ogrožali njegovo državo. Sicer je ostala oporoka le na papirju, vendar to jasno označuje tedanjo veljavo Celjanov. L. 1430. je doletela Hermana II. nova čast. Kralj Sigismund ga je imenoval obenem s sinom Friderikom II. in Ulrikom II. kot najmočnejšega velikaša ogrsko-hrvatske krone za ogrskega državnega barona. Evropski vladarji so poslej snubili Celjanke za svoje žene: Ana, Viljemova hči, je postala žena poljskega kralja Vladislava I. Jagelonca; Elizabeta, hči Hermana II., žena Goriškega grofa Henrika IV.; Ana, hči Hermana II., pa žena vplivnega Nikole Gorjanskega. Prvorojenca in naslednika Friderika II. je oženil Herman 1405 z Elizabeto, hčerjo Štefana I. Frankopansko-Modruškega. Toda ta zakon je bil nesrečen. Friderik se je zaljubil v lepo, toda siromašno Veroniko Deseniško, s katero se je po umoru Elizabete (1422) celo oženil. Radi tega ga je dal oče zapreti v stolp na gradu Ojstrici in nato v grad Gornje Celje, kjer ga je čuval vitez Jošt Soteški. Tudi Veroniko je privedel na ojstriški grad in jo je dal tu, ko jo je celjsko trško sodišče oprostilo krivde, 1425 nasilno v kadi utopiti. Pokopali so jo najprej v Braslovčah, nato v samostanu Jurkloštru. Vnuka Ulrika II. je Herman oženil s Katarino, hčerko srbskega despota Jurija Brankovića. S to ženitvijo so hoteli Celjani razširiti svoj vpliv na jugu in si pridobiti srbski prestol. Pri Katarini, ki je ostala zvesta pravoslavni veri, je stanoval od sedaj na celjskem gradu pravoslavni duhovnik. Po spravi s sinom Friderikom II. je Herman II. kmalu umrl (1435). Pokopan je v samostanu v Pleterjah, ki mu je bil ustanovitelj in velik dobrotnik. Sin Friderik in vnuk Ulrik sta nadaljevala njegovo delo. L. 1436. je Sigismund povzdignil Friderika II., Ulrika II. in njegovo potomstvo v knežji stan, njihova posestva pa v državno kneževino celjsko, ortenburško in šternberško s pravico neomejenega sodstva, kovanja denarja z lastnim grbom in rudogorskim regalom. Tako so postali

Celjani, ki so bili preje podložniki Habsburžanov, njim enakopravni. Habsburžan Friderik III. je začel radi tega boje s Celjani. Po izmiritvi in medsebojni dedni pogodbi (1443) sta začela Friderik II. in Ulrik II. borbo za pravice mladoletnega kralja Ladislava Posmrtnika. V vojni z Ivanom Hunjadijem sta si pridobila novih posestev na Hrvatskem. Ulrik II. je postal celo kraljevi namestnik in svetovalec Ladislava Posmrtnika. Toda Ivan Hunjadi ga je že 1453 izpodrinil na Ladislavovem dvoru. Skoraj nato (1454) je umrl oče Friderik II.; pokopali so ga v minoritski cerkvi v Celju. Ulrik II. pa je znova dobil vpliv na dvoru: tako se je nadaljevala zahrbtna borba s Hunjadijem za dominantni vpliv na Ogrskem. Tudi poroka Ulrikove hčere Elizabete s Hunjadijevim sinom Matijo ni spravila tega sovraštva s sveta. Elizabeta je umrla že tri mesece po poroki. Ko je postal Ulrik II. Celjski po smrti Ivana mesto njega 1456 generalni kapetan Ogrske, ga je v Beogradu 9. novembra 1456 ubil Hunjadijev sin Ladislav iz maščevanja in mu odsekal glavo. Z velikim sijajem so pokopali v celjski minoritski cerkvi zadnjega Celjana, kajti njegova sinova Herman († 1452) in Jurij († 1443), kot tudi hči Elizabeta († 1455) so bili že v grobu. Ostala je le še vdova Katarina Branković. Zdaj so se za celjsko dediščino vneli krvavi boji. Od 24 priglašenih dedičev so nastopili kot glavni: Katarina-vdova, kralj Ladislav Posmrtnik in cesar Friderik III., ki se je skliceval na dedno pogodbo iz 1443. Deželni stanovi, čeprav nekompetentni, so proglasili cesarja Friderika III. za edinega dediča. Zdaj se je vnel zadnji boj, v katerem se je za interese vdove Katarine srdito boril vojskovodja Jan Vitovec, ki je imel na svoji strani večino kastelanov po celjskih gradovih. V tej borbi sta obe sovražni vojski plenili, rušili in požigali slovenska mesta ter gradove Celjanov. Po smrti Ladislava Posmrtnika (1457) in po porazu Vitovca se je cesar polastil vse celjske dediščine. Vdovi Katarini je prepustil (1457) v dosmrtni užitek grad Krško z letno rento 2000 mark. Toda Katarina se je kmalu potem preselila v Dubrovnik, odtod pa nato v Ježevo pri Seru v Macedoniji k sestri Mari, ženi turškega sultana. Tu je umrla po 1490 v revščini in duševni osamelosti. Pokopana je v Končí, zahodno od Strumice. L. 1459. je cesar dosegel spravo tudi z Vitovcem. Odstopil mu je številne gradove na Hrvatskem in drugod. Celjske gradove in posestva so večinoma izročali Habsburžani v najem in zastavo, dokler ni 1750 Marija Terezija prodala Gornjega Celja Antonu Gaisrucku, ki si je sezidal nov grad v mestu (sedanja kasarna Kralja Petra) in graščino Novo Celje blizu Žalca. V Novo Celje je premestil gospodarski urad in deželsko sodnijo. Gornje Celje je začelo nato propadati in je danes v razvalinah; dobro ohranjen je samo še tkzv. Friderikov stolp ali »Stolp lakote«, v katerem je bil zaprt grof Friderik II. Grajske razvaline je kupil 1802 za 30 gld Andrej Gorišek in jih uporabljal za kamnolom. Rušenje gradu je prenehalo, ko ga je od Goriška 1846 kupil grof Wickenburg; ta je prepustil razvaline štajerski deželni vladi. L. 1930. je država izročila razvaline mestni občini proti obvezi, da jih bo vzdrževala.

Zavodna, 1210-146-125-21-120. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 2.5 km, zdr Celje-okolica 2 km. Nm ca 240—300 m. Kraj leži tik Celja ob ban. cesti proti Štoram kraj Voglajne. Prevladuje delavstvo in razno uradništvo. Obrtniki, trgovci, lesna industrija. Lepa, nova vilska četrt na Jožefovem griču, od koder je razgled na mesto. Vrh griča stoji cerkev Sv. Jožefa. Zgradili so jo med 1680—1682 kot zaobljubo za odvrnitev kuge, ki je 1679 in 1680 morila v mestu. Kmalu je postala cerkev obiskovana božja pot. Pri cerkvi je od 1775 obstajal beneficij za lastnega duhovnika, a je bil 1802—1809 začasno in 1831 definitivno ukinjen. Cerkev so popravljali 1739 in 1825. L. 1861. so postavili nov veliki oltar in prižnico ter prenovili ostale oltarje. Staro kapelo so 1880 preuredili v kapelo sv. Vincencija. L. 1884. je bila cerkev poslikana. Sedanji stranski oltarji so bili postavljeni 1905 do 1910. Zvonika oklepata pročelje ladje. S tremi stranicami zaključeni presbiterij je ožji in nižji od ladje. Stene delijo pilastri, ki so preko svoda zvezani z loki; med loki križni svodi, nad pilastri se vije venčni zidec. Okna pod njim so pravokotna, nad njim segmentna. Ladja je ornamentalno poslikana; nad slavolokom so v medaljonih imena Marije in Jezusa ter slike sv. Družine in angelov. Po prizadevanju škofa A. M. Slomšeka je bil pri cerkvi 1853 ustanovljen samostan lazaristov, ki je bil prvi na Slovenskem. Kalvarijo in kapelice na pobočju griča Sv. Jožefa so zgradili 1717. Kip sv. Petra v prvi kapeli je dobro delo. Lepa so železna kovana vrata pete kapelice z ornamentiko v slogu rokokoja. V to kapelico je vzidan rimski spomenik. L. 1930. je Berneker popravil vse kipe razen Marije Magdalene, ki jo je na novo sklesal točno po starem kipu.

Zg. Hudinja, 478-100-20-80-30. So du žand fin žel o pTt š žup Celje 3.5 km, zdr Celje-okolica 3.5 km. Nm ca 245 m. Lega v ravnini na desni strani potoka Hudinje kraj drž. ceste Celje—Vojnik in v njeni bližini. Avtobusna zveza s Celjem in proti Mariboru. Pretežno kmetiška vas, vendar precej tovarniških delavcev in obrtnikov. Kraj se prvič omenja v zgodovini 1245, ko je tu Henrik iz Rogatca podaril žičkim kartuzijancem tri kmetije.

Srez Črnomelj

Splošen pregled

Srez meri 578 km². Krije se domala povsem s pojmom Bele Krajine in tvori še precej izrazito prirodno enoto. Dobro prirodno mejo ima na s. in z. in ne dosti slabšo na j. ob Kolpi; na v. mu poteka meja dovolj neizrazito ob Kamenici in hribovitem svetu, ki se nadaljuje tudi onstran banovinske meje. Srez spada v območje plitvega krasa. Gorjanci, ki so zleknjeni v smeri jjz.—ssv., po hribinskih skladih in gubah ne predstavljajo enotnega karakterja, ampak jih loči črta Bela cerkev—Lošice—Karlovec v v. večji alpski sektor in z. kraški. Beli Krajini pripada le kraški del Gorjancev. Najvišji vrh v srezu je Sv. Gera ali Trdinov vrh (1181 m) v Gorjancih. Srez obsega poleg Bele Krajine tudi onstran Semiških gor zaprto Rožendolsko kotlino, onkraj Poljanske gore (Tanče gore) proti Kolpi nagnjene Poljane in bivšo občino Planino na gorati, v Belo Krajino nagnjeni planoti Kočevskega Roga. Bela Krajina je zelo rahlo zgibana, ploščata in podolgovata kraška ravan. Na tektonskih prelomnicah na sv. in s. jo obrobljajo Gorjanci, na z. in jz. planotasto gorovje Rogovske grude s Poljansko goro, na j. in jv. pa lok Kolpe s Kamenico — izvzemši Marindol, ki spada v savsko banovino.

Črnomeljski srez se razteza po izrazitem krasu. Povsod prevladuje apnenec, ki ga voda lahko raztaplja. Ob prelomih in razpokah uhaja dežnica v globino, izjeda tu podzemeljske vodotoke in jame ter ostane na ta način površina večinoma brez studencev in potokov. Le v globoko zarezanih strugah še dobimo večje vodotoke, ki se pretakajo že blizu podtalne vodne gladine. Najstarejši apnenci pripadajo jurskim oolitom, ki prehajajo polagoma in brez stroge meje v apnence dolnje krede. Mej še ni mogoče točno določiti, ker je ozemlje v geološkem oziru še premalo raziskano. Imenovani konglomerati so sestavljeni iz prodnikov titonske starosti. Južno od Črnomlja leži mladoterciarna kotlina z manjvrednim premogom-lignitom. V tektonskem oziru prereže naš srez znana tektonsko-termalna črta Ljubljana— Toplice—Karlovec, ki se nadaljuje proti jv. Vzporedno s to črto poteka črta Ribnica—Kočevje—Damlje itd. Ob jv. pobočju Gorjancev nahajamo prelomnico, ki se nadaljuje mimo Žagreba in Medvednice proti sv. Ob črtah Ljubljana—Toplice—Karlovec in Semič—Zagreb—Sv. Ivan ob Medvednici se je pogreznila Karlovško-Črnomeljska kotlina. Ozemlje Bele Krajine še danes ni umirjeno, ampak ga često vznemirjajo potresi.

Razen navedenega premoga in železne rude bobovca, ki pa za industrijo nima pomena, tu ne nahajamo rudnih zakladov. Le rdečo prst, ki je ponekod zastopana v izredno obsežni plasti, bo mogoče kdaj rabila industrija za svoje proizvode. Pač pa se dobi na mnogo mestih lep apnenec, ki bi dobro služil v gradbene in okrasne svrhe.

V belokranjski kraški plošči se morejo opaziti trije prirodni členi, in sicer belokranjsko dno, ki sega do absol. višine 200 m s povprečno višino 170 m, potem Bojanško hribovje, ki se vzpenja nad dnom med Tribučami in Vinico (najvišji vrh Izgornik 391 m v Velikem Bukovju) in Dobliška kadunja, ki se pričenja pod Kotom in se vleče ob vznožju Rogovske grude in njenega podaljška Poljanske gore (Debeli vrh 864 m) h Kolpi med Vinico in Vukovci. Belokranjsko dno se širi od Ručetne vasi mimo Nestoplje vasi, Brstovca in Vinjega vrha (224 m) z velikim zavojem proti Črešnjevcu, mimo Cerovca pod Krvavčjim vrhom k Trnovcu, v zavoju preko Metlike mimo Draščičev v Rakovco h Kamenici ter na drugi strani mimo Tribuč h Kolpi. Prepreženo je s plitvimi vrtačami, med katerimi se tu in tam dvigajo nizke vzpetinice in osamelci, ki redko kje prestopijo 200 m absolutne višine. Svet, ki se širi na nekdanji pontski terasi proti s., kamor neopazno prehaja, se od opisanega le toliko razlikuje, da je bolj kamenit. V Bojanškem hribovju je svet bolj vidno razgiban. Skraševanje je tu močneje napredovalo. Radi premnogih vrtač so v tem sektorju naselja drugačnega tipa kot drugod v Beli Krajini. Tu namreč sestoji vsako naselje iz več zaselkov, med katerimi so vrtače, njive in travniki. Kadunja, večidel suha dolina, ki se vleče v dolžini 22 km izpod Kota od višine 226 m proti Kolpi, nima enosmernega padca. Najnižjo točko 141 m doseže že pri Dobličah, nakar se prične mimo Nerajčkega Cirnika (241 m) zopet dvigati in preide končno po nekoliko skraševani ravni dolini v staro smer proti Kolpi. To poglobitev in usmeritev so povzročili Dobličica s svojimi pritoki in pritoki Lahinje pri Nerajcu in Suhorju. V tej suhi dolini, ki se ponekod razširi do 3 km, so se izoblikovala tudi periodično poplavljena kraška polja, tako Petrovsko, Kvasičko-Obrško in Suhorsko polje. V Beli Krajini so poleg suhih dolin, vrtač in kraških polj tudi zagatne doline (pri Griču), uvale, ponikalnice (Rečica pri Vrčicah, potok pri Vinici), izvori v velikih kotlih (Krupa, Dobličica, Jelševniški potok, Podturenski potok ali »Zdenec«), presihajoči ali hudourniški potoki (pri Suhorju, Sušica, Rian), v debrih tekoče reke (Krupa, deloma Lahinja in Kolpa), rupe, žlebiči, prepadi, vodne, podzemske in kapniške jame, gozdni kotliči, obilje kamenja v gozdovih, s kamenjem, brinjem in grmovjem porasle »gmajne«, košenice in pašniki ter omenjena rdečkasta ilovica.

Glavna voda v Beli Krajini je Lahinja, ki izvira kot Lahinjčica v Glavici pod Knežino in sprejema na levem bregu Nerajčico z Gričico, Podturenski potok z Obrhom in Stopincem, Dobličico z Jelševniškim in Zajčjim potokom in še Krupo. Pod Primostkom se izliva v Kolpo. Na desnem bregu dobi le kratek pritoček Banj pod Vel. Lahinjo. Razen naštetih nadzemkih dotokov dobi tik struge več vrotkov. V razliko od Kolpe je v belokranjskih rečicah nivelacija vodne gladine zelo majhna. V Kolpo se v srezu izlivajo Šumetac, Dolski potok, par pritočkov pod Vinico, metliški Obrh, Metličica in Sušica; ta pa dovaja vodo iz Gorjancev le ob času deževja. Suhe doline izpod Gorjancev kažejo sledove nekdaj gostejše vodovne mreže.

Podnebje v Beli Krajini je milo in se odlikuje zlasti po zmernih, vedrih zimah. Poletje pa je precej vroče. Šestletno (od jan. 1883—1889) opazovanje temperature v Črnomlju nam da povprečno letno temperaturo 10.1° C, (v Metliki 10.2° C po zanesljivih 22-letnih opazovanjih). Temperatura v juliju znaša povprečno 20.5° C, v avg. 19.6° C, sept. 15.7° C, juniju 18.8° C, dec. 0° C (v Metliki + 2° C), jan. — 8° C (v Metliki 0.5° C), febr. 0.9° C, marcu 4.6° C in maju 14.8° C. Metlika ima torej nekoliko milejšo zimo. Da je podnebje v Beli Krajini v resnici milejše od sosednjega novomeškega ali kočevskega sreza, nam pokažejo primere, ki sicer ne odgovarjajo enako dolgemu razdobju, vendar nam dajo vsaj približno sliko. Tako n. pr. je imelo v označeni šestletni dobi v Črnomlju letno 48 dni srednjo temperaturo nad 20° C, v Novem mestu v dobi 27½ leta letno le 28 dni, pod 0° C v Črnomlju letno 51 dni, v Novem mestu 66 dni, v Kočevju pa v 16 letni dobi letno povprečno 86 dni. Pripomniti pa je, da sta mraz in sneg izključena samo od srede junija do srede septembra. Slana posebno rada nastopa še v maju. Padavin Bela Krajina sicer za rastje nima premalo, pač pa jih ne dobi vedno v pravem času. To velja posebno za poletni, često tudi za pomladni čas, radi česar se vrste suše skoro vsako leto. Črnomelj dobi povprečno letne padavine 1326 mm, Metlika 1240 mm, a Novo mesto 1197 mm. Najbolj deževna meseca v Črnomlju sta oktober (167 mm) in junij (149 mm), najbolj suha pa februar (58 mm) in januar (77 mm). Po letnih časih pade največ padavin jeseni (340 mm), najmanj pozimi (205 mm) in poleti (216 mm).

Rastlinstvo kaže panonsko-pontski značaj z mnogimi primesmi baltsko-sibirske in sredozemske flore. V nižjih legah so mešani gozdovi hrasta, kostanja, breze, jesena in gozdnega bora. Zelo mnogo je skoro čistih kostanjevih gozdov. Ob vodah so značilni topolovi gozdiči, pomešani z vrbami in jelšami. V višjih legah prevladuje vedno bolj in bolj bukev in tvori končno skoro čiste bukovine, v z. delu pa mešani gozdovi iglavcev in listovcev, ki so podaljšek kočevskih gozdov. Nizko rastje je dosti pisano sestavljeno. Nekatere najznačilnejše rastline bi bile: za pontsko-panonsko floro kršin (Andropogon gryllus), trava, ki raste okrog Črnomlja in Metlike; križnica draguša (Lepidium campestre) po peščenih krajih; v tem območju nastopata tudi navadna grebenica (Scandix pecten Veneris) in li-

pica (Epimedium alpinum). Iz sibirsko-evropskega območja: poljska zlatica (Ranunculus arvensis), kosmatinec (Anemone nigricans) in močvirska vijolica (Viola uliginosa), krčina (Hypericum acutum) ter šaš (Carex vulpina), ki s prejšnjima dvema raste po močvirnih mestih. Od sredozemskih rastlin se nahaja pri Vinici redki vranični sršaj (Ceterach officinarum). Botanično zanimiv kotiček so Poljane ob Kolpi. Tu so na majhnem prostoru združeni mnogi zastopniki vseh naših flor. Večina gozdnega drevja predstavlja srednje-evropsko-sibirsko floro: aurikel (Primula auricula) v skalovju bregov Kolpe in dlakavi sleč na Kozicah pa alpsko: panonsko-ilirski so: bledorumeni petelinček (Corydalis ochroleuca), stremenasta košeničica (Genista radiata), ozkolista vilovina (Sesleria tenuifolia), krvavordeči klinček (Dianthus sanguineus) in Smyrnium perfoliatum; od sredozemske se nahajajo tukaj: hisop (Hyssopus officinalis) in škrlatna lakota (Gallium purpureum).

Zoogeografsko leži srez Črnomelj v gorskem pasu, deloma v slovenski, deloma v zapadnohrvatski kraški pokrajini. Nižje živalstvo je mešano iz predstavnikov teh pokrajin. Poleg tega sega sem tudi še vpliv nižinskega pasu, ki sega od Karlovca, mimo Metlike in dalje proti sz. do Ljubljane. V loviščih imamo: srnjad, zajce, gozdne jerebe, poljske jerebice, sloke, divje gosi, divje race, divje prašiče, jazbece, lisice, kune, severice, ujede, srake in vrane. Kolpa in Lahinja sta dobri ribji vodi z istimi ribjimi vrstami: som (Silurus glanis) je bolj redek, mrena (Barbus fluviatilis), ščuka, krap (Cyprinus carpio), podust (Chondrostoma nasus), smuč (Lucioperca sandra), ostriž (Perca fluviatilia). — Od strupenih kač živijo tu samo modrasi. Posebnost močvirij okrog Krupe in Prilozja je evropska sklednica (Emys orbicularis). Ljubek vtis napravijo številni pari grlic in divjih golobov (Turtur turtur, Columba oenas), zadnjih je zlasti okrog Tribuč posebno mnogo. Gnezdilec je tudi krokar (Corvus corax) ob Kolpi in pogosto tudi kačar (Circaetus gallicus). Več let zaporedoma sta bili opazovani za selitve modra taščica (Erithacus suecica) in bobnarica (Botaurus stellaris). Od nevretenčarjev so za Belo Krajino značilni nekateri metulji: Thais polyxena, Neptis aceris in Leptidia var. major, ki je redka; vse letajo ob vznožju in pobočju Gorjancev. Od polžev se nahaja do tu še Zonites carniolicus, znan samo iz bivše Kranjske. V jami na Talčjem vrhu pri Črnomlju živi redki jamski polž Zospaeum lautum.

Povsod na ozemlju črnomeljskega sreza so odkrili bogate predzgodovinske naselbine celo tam, kjer danes ni selišč. Posebno bogato je obojestransko pobrežje Dobličice (Črnomelj, Loka in Rožanec) in Lahinje, koder je vodila cesta Kočevje—Črnomelj. Okolica Vinice je klasična zemlja keltsko-latènskih starin in gomil. Gosto je bil obljuden srez tudi v starem veku, ko so ga izprepletale rimske ceste: Karlovec—dolina Kolpe—Metlika—Podzemelj—Gradac—Gaber pri Semiču—Brezje—Črmošnjice—dolina Poljanice in Krke, dalje cesta Rožanec—Semič—Strekljevec—Gorjanci—Kostanjevica in cesta Rožanec—Črnomelj—Bojanci—Plešivica—Adlešiči—dolina Kolpe—Karlovec. Že pred Rimljani je tu cvetelo fužinarstvo. V srednjem veku so železarstvo obnovili, a so ga v najnovejšem času opustili. V srednjem veku je prvotno Bela Krajina pripadla Hrvatski in po 1102 Ogrski. Sofija, hči ogrskega kralja Bele I., je Belo Krajino prinesla kot doto svojemu možu, kranjskemu in istrskemu mejnemu grofu Ulriku I. (1058—1070). Od njegovih naslednikov so jo prevzeli v zač. 13. stol. sorodniški grofje Andechs-Meranci in od teh 1248 delno, 1256 pa vso grofje Spanheimi. Okoli 1280 so Spanheime nasledili Goriški grofje, te pa 1374 Habsburžani. Bela Krajina se je od tedaj imenovala Marka, t. j. mejna pokrajina, ali slovenska marka, pa tudi hrvatska ali ogrska marka, pozneje pa metliška marka. Imela je še vedno separatno od Kranjske lastnega deželnega glavarja s sedežem v Metliki. Po smrti zadnjega metliškega glavarja Antona pl. Thurna (1543—1556) je dobila 1556 skupne deželne glavarje s Kranjsko. Sedanji naziv »Bela Krajina« je dobila pokrajina šele pred dobrimi sto leti in to po beli noši tamošnjega prebivalstva. Obrambo meje proti Hrvatski so poverili že v 13. stol. nemškim križarjem. Ti so se tu ohranili do danes. Usodna je bila obmejna lega Bele Krajine v dobi turških napadov. Posebno težka je bila doba od 1408—1578. L. 1469. je papež Pavel II. izrecno naklonil še posebne milosti onim, ki bi branili Metliko in slovensko krajino pred Turki, kajti Črnomelj in Metlika sta bila prva branilca na slovenskem ozemlju proti Turkom. V Beli Krajini so se začeli prvi kresovi, ki so se vrstili proti s. čez vso slovensko zemljo in oznanjevali prihod Turkov. Strategično važno obmejno ozemlje je bilo v teh kritičnih časih polno vojaštva. Za njegovo oskrbovanje so se tu naselili tudi obrtniki in trgovci, tako da je tedaj preživljala Bela Krajina dobo splošnega gospodarskega procvita. Z odhodom posadk v novo zgrajeni Karlovec in v novo formirano Vojno krajino, je pokrajina začela gospodarsko nazadovati. V srednjem in novem veku je vodila skozi srez važna prometna pot iz Karlovca v dolino Krke in dalje v Višnjo goro ter Ljubljano, dalje cesta iz Kočevja v Vinico in Hrvatsko. Železnica Novo mesto—Črnomelj—Bubnjarci je stekla 1914. Z razdelitvijo države na banovine (1929) je Bela Krajina pripadla savski banovini; l. 1931. je bil ustanovljen nov metliški srez, ki je bil tedaj skupno s črnomeljskim priključen dravski banovini. Metliški srez je bil 1936 ukinjen in zopet združen s črnomeljskim. Cerkveno je pripadal srez prvotno (do 1751) oglejskemu patriarhatu in dolenjskemu arhidiakonatu. Radi preoddaljenosti ga je že zgodaj prevzela zagrebška škofija, ki je pa tu samo pobirala desetino, in to nemoteno vse do 1330. Tedaj se je začel dolgotrajni prepir med zagrebškim kapitljem in nemškimi križniki za desetino v Beli Krajini. Še v začetku 13. stol. je bila Bela Krajina cerkveno najbolj zapuščena od vseh slovenskih pokrajin. Tu razen redkih grajskih duhovnikov sploh ni bilo dušnih pastirjev. Zato so jo v zač. 13. stol. ločili od zagrebške škofije in jo podredili Kranjski in oglejskemu patriarhu. Patriarh Bertold je ustanovil 1228 župnijo Črnomelj in ji podredil štiri podružnice: Tri fare pri Metliki, Vinico, Semič in Podzemelj. Iz črnomeljske prafare so nastale vse druge župnije. Od 1751 je bila Bela Krajina pod goriško nadškofijo in šele od 1787 pod ljubljansko škofijo.

Srez ima 27.353 preb., od tega bivši metliški srez 10.524. Gostota je mnogo večja v bivšem metliškem srezu (69) kot v črnomeljskem (40). Glaven vir dohodkov je v vinogradništvu in živinoreji. Goje se tudi druge kmetijske panoge, ki pa niti domačih potreb popolnoma ne krijejo. Tako je vsa Bela Krajina s Poljanami vred pasivna pokrajina, ki mora celo nekatere poljedelske produkte, posebno koruzo, krompir, seno, od drugod dobavljati. Radi siromaštva se Belokranjci še sedaj ob vsaki možnosti izseljujejo v tujino in mnoga naselja so navezana na podpore od svojcev iz Amerike in od drugod. V stiski si Belokranjec pomaga z odprodajo hrastov in smrek iz gozda, radi česar so že vsi lepši gozdovi do dobra izsekani.

Njive, vrtovi in sadovnjaki merijo 12.017 ha (ca 21%), travniki in pašniki 28.177 ha (49%), vinogradi 1920 ha (ca 3%) in gozdovi 12.785 ha (ca 22%). Če primerjamo med seboj ozemlji bivšega črnomeljskega in metliškega sreza, opazimo razlike, ki so povsem v skladu s prirodnimi predpogoji na obeh področjih: v bivšem metliškem srezu je znatno večji odstotek njiv in vrtov (ca 30%) kot v črnomeljskem (ca 17%), nekaj večji gozdov (26 % napram 20%) in neznatno večji vinogradov (3.7% napram 3.3% v črnomeljskem); znatno manj pa je travnikov in pašnikov (33% napram 54% v črnomeljskem).

Po podatkih za l. 1934 je bilo največ površine v bivšem črnomeljskem srezu zasejane s krompirjem, v metliškem pa s koruzo. Na drugem mestu je bila v obeh pšenica. Pridelalo se je:

	v bivšem črnomeljskem srezu		v bivšem metliškem srezu	
	q	na ha	q	na ha
koruze	22.500	1918	14.008	879
krompirja	64.060	1348	24.965	671
pšenice	11.085	1348	6.013	854
ječmena	3.088	485	1.578	249
ovsa	2.311	440	2.658	304
rži	1.568	228	1.176	175
zelja	1.707	44	1.960	41

Poleg navedenega se prideluje tudi proso, sorščica, repa, pesa, korenje, čebula, fižol, grah, bob, konoplja, salata in druga zelenjava. Znaten je seveda pridelek lucerne (10.897 q na 328 ha) in detelje (28.931 q na 1150 ha).

Statistika živine navaja za l. 1934 goveje živine 12.748, konj 949, svinj 7310, ovac 1303 in perutnine 35.231. Sadnih dreves beleži srez razmeroma malo: sliv 33.011, jablan 21.386, hrušk 16.691, orehov 7561, breskev 5362 in češenj 4860. Povprečen pridelek na drevo je znatno manjši kot v celotni banovini: dosega ga le pri orehih (7 kg na 1 drevo), zaostaja pa za njim pri slivah (1.6 napram 3.2 v vsej banovini), jabolkih (3.3 napram 13.4!), hruškah (7 napram 11.9), breskvah (4.8 napram 6.5) in češnjah (12.5 napram 15.5). Vinogradniški pridelek je znašal 12.883 hl, od tega v bivšem metliškem srezu 5433. Čebelarstvo je doneslo iz 1823 panjev 14.191 kg medu.

Prodaja kmetijskih produktov, v kolikor sploh pride vpoštev, je usmerjena proti Novemu mestu in Ljubljani, prav tako prodaja vina. Industrija nima predpogojev za razmah, rudarstvo je omejeno na majhni premogovnik pri Črnomlju. Promet oskrbuje železnica Ljubljana—Karlovec in nekaj banovinskih cest. Stanje cest, zlasti občinskih, je v splošnem še razmeroma slabo. Srez bo mnogo pridobil z dograditvijo iztrasirane žel. proge Črnomelj—Vrbovsko.

V oblikah naselij prevladujejo sklenjene vasi in sicer gručaste. Obcestni tip je precej zastopan le v starotrški občini. Po j. delu sreza je še precej lesenih in s slamo kritih hiš.

Prebivalci, ki se v vsem območju sreza smatrajo za Belokranjce, so zelo gostoljubni. Goje še razne šege in navade, a so že marsikaj opustili, zlasti tudi belo nošo, ki je ohranjena deloma še v Obkolpju, posebno v preloški in starotrški župniji. Prebivalci pod Poljansko goro od Breznika do Drežnika so »Podgorci«, v okolici Sinjega vrha so »Vrhovci«, okoli Vinice »Viničaki«, v adlešički občini »Privrščí«, v semiški občini proti Petrovi vasi so »Šokci«, v planinski župniji »Kočevarji«, v metliško-belokranjskem dnu »Poljci«, v vaseh Božakovo in Rakovec ter v bivši občini Draši či in Radovica so »Gorci«, v bivših občinah Suhor in Lokvica so »Privrščani«, v občini Radatovići pa uniatski »Vlahi«. S potomci Uskokov je prebivalstvo močno mešano tudi v j. in jz. delu sreza ter v Malinah v semiški občini, s kočevskimi Nemci pa po gorskih zaseljih obč. Črnomelj okol.

Občina Adlešiči

Preb. 2121, hiš 416, posest. 355, koč. 60, najem. 1. Površina občine 4773.26 ha: njiv in vrtov 978.75, trav. in paš. 2563.82, vinogradov 97.30, gozdov 1005, ostalo 128.39. V adlešički občini se razprostira razgiban kraški svet, ki se terasasto dviguje od Črnomlja proti Tribučam. Tod so vrtače, belokranjske »drage«, globokejše in grički številnejši kot na ostalih razsežnih straneh Črnomlja. To ima svoj vpliv tudi na tloris naselij, ki so tu sestavljena iz več ali manj zaselkov, med katerimi so vrtače, vrtovi, njive, travniki ali celo puste »gmajne«. Po posameznih vaseh se dobi še precej lesenih in s slamo kritih hiš, a največ v Bojancih, kjer tvorijo take hiše še večino. Večji del ilovnat in kamenit teren ni kaj prida rodoviten ter je v glavnem v steljnikih in gozdovih, ki pa so v veliki večini izsekani. Prebivalstvo živi na skopem kraškem terenu zelo skromno. Bavi in preživlja se s kmetijstvom ter je gostoljubno. Mešano je precej z Uskoki, ki so se sem preselili sredi 16. stoletja. Nanje spominjajo razen še sedaj pravoslavnega naselja Bojancev tudi Pribinci, Fučkovci, Dragoši, Žuniči, posebno pa zaselki Vlaščansko in Šikonijsko selo v Tribučah ter Jankoviči, Šoštariči, Karaman v Bednju, Vukobrati v Žuničih ter mnogi (ne vštevši bojanskih) priimki, kot Bahorič, Žarkovič, Cvitkovič, Ilinič, Jankovič, Marentič, Milčinovič, Miketič, Husič, Pavlakovič, Prianovič, Račič, Ritmanič, Stipanič, Šikonja, Šoštarič, Vlašič, Vranešič, Žunič itd. To se kaže seveda tudi v narečju, ki je poleg mnogih srbohrvatskih izrazov, posebno v Tribučah in Žuničih — slično kot v sosednjem Marindolu — ikavsko, kakor tudi v spominih in pripovedih ljudstva samega. V dialektološkem pogledu je zanimivo, da pravijo »Šem iz Adlešič, Pribinc, Fučkovec, Vrhovec, Dolenjc« itd. Ljudstvo je ohranilo še mnogo etnografskih zanimivosti v običajih, tkalstvu, čebelarstvu v koših itd. Zadrugarstvo se je ohranilo le še v Bojancih. Narodna bela noša se še ni povsem opustila. Za ostale Belokranjce so prebivalci adlešičke župnije Privrščí, a Preločani jim pravijo v nagajivosti »Fuziki«. Ozemlje adl. občine je imelo že v predzgodovinski dobi naselje v Gornjih Gribljah (Hallstatt) in Plešivici, v rimski dobi pa v Tribučah. Lov nudi na ozemlju te občine zajce, lisice, srne in jazbece, Kolpa pa izdaten ribolov (sulce, ščuke, some, lipane, mrene, platice itd.).

Adlešiči, 193-29-26-6-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 12.8 km, žand o š žup v kraju. Šola ust. 1858, 3 odd. Gas., Kat. slov. izobr. d., Farna knjiž. Nm 225 m. Adlešiči stoje na kameniti, vrtačasti terasi nad levim bregom Kolpe. Skupina šestih hiš v Adlešičih, na vzhodni strani, ob bregu h Kolpi, se imenuje Nabrežce. Skozi vas pelje ban. cesta II. reda. Vas ima studenec v Umolu ob Kolpi, sicer kapnice. Radi tople kopeli v bistri Kolpi, radi svoje romantične okolice, zlasti slikovitega gradu Pobrežja, podzemskih jam, narodne noše, jezika, domače obrti in običajev, kakor tudi kot izhodišče za izlete na vinorodno in razgledno Plešivico (366 m), v gričevnati in z vrtačami razjedeni Marindol (3 km), zelo gostoljubne Bojance, Žuniče in Preloko ter na hrvatske Kuniče in Karlovec, so Adlešiči hvaležno in idilično prijetno letovišče. Prebivalstvo se preživlja v glavnem od živinoreje in vinogradništva (rdeče in belo vino). Vinograde ima v Mali in Veliki Plešivici ter v Stari gori, onstran Kolpe na Hrvatskem. Zemlja je peščena, kamenita in srednje rodovitna. Kot domačo obrt tke prebivalstvo platno, plete nogavice, rokavice, copate in razne izdelke. Zeleni Jurij je tu še vedno v navadi tudi o kresu. Mešan gozd krije domače potrebe in daje nekaj lesa tudi za prodajo v Črnomelj. Župnija Adlešiči (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 1320 duš. Župna cerkev sv. Miklavža škofa. Cerkveni patron sv. Miklavž, zaščitnik brodarjev in ribičev, kaže na visoko starost cerkve, vendar nam jo viri omenjajo prvič šele 1334. Sedanjo cerkveno stavbo so zgradili pozneje v baročnem slogu. Zvonik je bil okoli 1820—1821 razširjen in dvignjen. Znotraj so trije lični baročni oltarji. Velikega je postavil 1782 Jurij Perg, a 1868 ga je prenovil Jernej Jereb. V njem je star kip in slika sv. Miklavža, ki je napravljena po šenklavški v Ljubljani. V glavnem oltarju sta še kipa sv. Petra in Pavla. Stranski oltar na evangeljski strani je posvečen Blaženi D. M., katere slika je v njem, ob straneh pa kipa sv. Joahima in sv. Ane. Na epistolski strani je oltar sv. Antona z njegovo sliko in s kipoma sv. Barbare in sv. Janeza Nepomuka. Sliki sv. Antona in Marije je napravil italijanski slikar Francesco Fantoni. V župnem arhivu je kelih z zanimivim napisom na stojalu. Cerkev je bila prvotno podr. podzemeljske prafare. Iz nje se je izločila 1785 kot samostojna lokalija, ki so jo 1789 povzdignili v pravo župnijo. Tu rojeni: dr. Adlešič Juro 1884, advokat v Ljubljani. Sotrud. Časa, Slovenca in Edinosti s socialnimi in pravosl. razpravami; župan ljubljanski. Germ Josip 1869, učitelj risanja na novomeški gimn. Pokrajinski, cerkveni slikar, portretist. Grabrijan Julij (1800—1882), pisatelj in politik; kot dež. posl. borec za pravice slovenskega jezika.

Bedenj, 209-34-36-4-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 9.1 km, žand o žup Adlešiči 4 km, š Tribuče 3 km. Nm ca 199 m. Vas, ki sestoji iz zaselkov Gornji Bedenj, Dolnji Bedenj. Karaman, Jankoviči in Šoštariči, je razpostavljena po gričkih in bregovih, med katerimi se razprostirajo vrtače, njive, travniki in »gmajne«. Mimo vasi in deloma skozi vas (Karaman) pelje ban. cesta II. reda iz Črnomlja v Adlešiče. Dohod mogoč z avtobusom. Bedenj ima na zapadni strani skupno s Pribinci studenec Curek, pod katerim je v plitvi vrtači banovina leta 1933. zgradila betonirani rezervoar, ki hrani vodo za čas suše. Tik Bednja na južni strani se naglo dviguje pobočje razgledne in vinorodne, deloma z gozdom porasle Plešivice (366 m). Ilovnata zemlja bolj slabo rodi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, vinogradništvom. Izdeluje tudi domače platno in nabira užitne gobe za prodajo. Perutnino, jajca in drugo prodaja Kmetijski družbi v Ljubljani. Mešan gozd daje drva za dom. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene na Plešivici. Po ljudskem izročilu je cerkev stara nad 700 let. L. 1846. so jo povečali in predelali v baročnem slogu. Ima en oltar, posvečen sv. Magdaleni. Ob straneh kipa svetnice sta podobi sv. Lovrenca in sv. Valentina. Nad kipom sv. Magdalene pa je še majhna slika Marijinega venčanja. Oltarna menza je zidana, nastavek pa je lesen in baročen. V cerkvi je mal križev pot. Izmed treh zvonov v zvoniku, ki je bil prekrit 1885, je eden iz 1709, ki je bil prej v Adlešičih in eden iz 1644. Pri cerkvi so odkrili predzgodovinsko naselbino.

Bojanci, 170-34-28-6-0. Sr so du fin zdr žel Črnomelj 16 km, žand o Adlešiči 6 km, pT Vinica 6 km, š žup pravosl. paroh. v kraju. Šola ustanovljena 1890, 1 odd. SKJ. Nm 279 m. Vas stoji na vrtačastem, ploščatem griču in se deli v Dolnje in Gornje Bojance. V sredi je šola. Od 6 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Okrog vasi je polje z nekaj vinogradi in nato steljniki. Bojančani pravijo, da so dali naselju ime Bojanci zato, ker so se naselili na sedanjem mestu od vasi Bojne. To se je zgodilo v 16. stol. Prvotno so se naselile 4 družine, a sedaj nahajamo tu šest različnih priimkov, in sicer od prvotnih Vrlinić, Kordić in Radojčić, od v najnovejšem času priseljenih pa Ivković. Milić in Jurjević. Zadnje tri družine so se doselile iz hrvatske Ponikve. Večina družin starih treh priimkov živi v zadrugi. Večina hiš je lesenih in kritih s slamo. Bogato vezena narodna noša se nosi le še o slovesnih prilikah. Vsaka hiša tke doma platno, brisače, rjuhe, izdeluje copate, uvezene prte, nogavice, rokavice, preproge za steno in tla, torbe in drugo. 6. maja, na Jurjevo, vsakega leta sprovajajo »zelenega Jurja«. Na ta dan imajo zborove, to je veselico, igre in razne zabave. Bojansko kolo še vedno »kolajo« na dan sv. Save, na Jurjevo, na Ivan dan, pravoslavni Božič, Veliko noč. Na Jurjevo in 1. decembra nastopa vedno tudi bojanski »Sokol«. Svoje staro besedilo za kolo so pozabili.

Bojančani imajo več ovac kot goveje živine. Ovce paso v čredništvu tako, da se pastirji od posameznih hiš vrste po sorazmerju ovčjih glav na pašo za en ali več dni in to v krogoteku. Govedo si pase vsaka hiša zase. Zemlja je ilovnata in srednje rodovitna. Prebivalstvo se bavi z živinorejo in poljedelstvom. Nekaj malega ima tudi vinogradov. V vasi se na-

haja 6 čebelarjev, od katerih ima eden tudi nekaj Žnidaršičev. Slab gozd daje drva za dom. Po pripovedovanju ljudi je na hribu severno od Bojancev pred stoletji stal Prunkarjev grad z velikim posestvom in vinogradi, radi česar se sedaj hrib imenuje Prunkarjevo brdo. Vas je znamenita kot edina srbska pravoslavna naselbina v Sloveniji. Ima lastno šolo in župnijo v Marindolu, Naselbino je ustanovil 1597—1598 Jurij Lenković z begunci iz Like, največ iz Korenice. L. 1934. je bila ust. posebna pravoslavna parohija.

Dolenjci, 124-24-21-3-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 11 km, žand o š žup Adlešiči 2 km. Nm ca 198 m. Naselje stoji na vrtačasti, kameniti ravnini ob ban. cesti. Okrog je polje. Zemlja je peščena in srednje rodovitna. Na zapadni strani vasi se dviga deloma gozdnata, vinorodna razgledna Plešivica (366 m), jugovzhodno od vasi, 1 km odtod, pa se nad Kolpo razgleduje stari, deloma razpadli grad Pobrežje. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in vinogradništvom (belo in rdeče vino na Plešivici). Ime imajo po nižji legi z ozirom na Adlešiče. Tko domače platno. Sprovajajo »zelenega Jurja«. Mešan gozd daje drva za dom in nekaj lesa za prodajo. Kapela Mat. Božje.

Dragoši, 23-4-4-0-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 11.6 km, žand o žup Adlešiči 5 km, š Griblje 1 km. Nm ca 150 m. Leži na terasi na levem bregu Kolpe. Zaselek ima ime po priimkih Dragoš. Od ¼ km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Pozimi tko domače platno.

Fučkovci, 113-15-15-0-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 11.5 km, žand o š žup Adlešiči 4 km. Nm ca 180 m. Vas stoji na vrtačasti terasi ob ban. cesti. Okrog je polje. Ime je vas dobila od slov. imena Vučko, ki so ga ljudje po svoje utrdili v Fučko. Vas ima studenec. Zemlja je večinoma ilovnata. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Vinograde ima na Plešivici. Čebelar goji čebele v koših. Pozimi tko domače platno in na Jurjevo sprovajajo »zelenega Jurja«. Mešan gozd daje drva za dom in nekaj lesa za prodajo.

Gorenjci, 62-10-10-0-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 13.9 km, žand o š žup Adlešiči 1 km. Nm 254 m. Naselje stoji na kameniti, valoviti terasi. Od mimo vodeče ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom; 4 čebelarji goje čebele v glavnem še primitivno v koših. Pozimi tko domače platno: narodne noše, kakor tudi raznih običajev še niso opustili. Mešan gozd daje drva za dom. Podr. cerkev sv. Jožefa.

Griblje, 520-98-70-18-0. Sr so du zdr fin Črnomelj 9.6 km, žand o Adlešiči 5 km, žel pTt Gradac 7 km, š v kraju, žup Podzemelj 5 km. Šola ust. 1889. 2 odd. Gas. Nm 161 m. Vas stoji na terasah nad Kolpo in se deli v Gor., Sred. in Dolnje Griblje. Okrog je rodovitno polje. Skozi vas drži ban. cesta od Gradaca v Adlešiče. H Gribljam (bivši občini) spadata tudi dve samotni Grabrijanovi hiši, imenovani Rim, ki se nahajata bolj v steljnikih že blizu Fučkovcev. Temu kraju so dali ljudje ime Rim iz hudomušnosti zato, ker je Grabrijanov predhodnik Kralj služil v papeževi telesni straži. Črna in ilovnata zemlja rodi dobro. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Pozimi tke domače platno in »zelenega Jurja« še ni opustilo. Prebivalstvo si pomaga z nabiranjem in prodajo užitnih gobanov. Vas je poleti prijetno letovišče. Odkriti grobovi hallstattske dobe pričajo o predzgodovinski obljudenosti kraja. Podr. cerkev sv. Vida. Pokopališče. Tu je rojen dr. Župančič Niko 1876; direktor etnografskega muzeja v Ljubljani; minister n. r., etnograf in politik, urednik »Etnologa«.

Purga-Pobrežje, 57-9-8-1-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 12 km, žand o š žup Adlešiči 1 km. Nm Pobrežja 183 m, Purge ca 200 m. Pobrežje z gradom in dvema hišama stoji na terasah, z mlinom ob Kolpi, Purga pa jugozahodno odtod v plitvi vrtači ob ban. cesti. Dohod tudi v grad mogoč z avtom. Purgo (5 hiš) so ustanovili kolonisti iz tabora gradu Pobrežja v 2. polovici 19. stol. Na drugi strani Kolpe, ki teče tu v kanjonu, tvori gradu Pobrežju lepo ozadje visoka, navpično odsekana skalnata stena, pod katero se peni in bučí drveča voda. Ob mlinu se vrši prevoz preko Kolpe na Mrzljake, preko katerih hodi adlešiško prebivalstvo v Karlovec na sejme. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom in pozimi tke domače platno. Mešan gozd daje drva za dom. Zgodovinska znamenitost kraja je grad Pobrežje. Prvič se omenja 1539 kot last Lenkovićev iz Like; vendar je grad veliko starejši. Na enem četverih stolpov pod rodbinskim grbom grofov Burgstallskih je dvakrat upodobljena letnica 1556. Tedaj je bil grad utrjen in prezidan. V turški dobi je veljal za glavno obrambno trdnjavo ob vhodu v Belo Krajino. Takrat so ga utrdili z obzidjem in ga opremili z masivnimi stolpi, od katerih so še danes štirje ohranjeni. Turki niso mogli gradu nikdar zavzeti, zato je pa toliko več trpela vas od pogostih turških napadov, ropanja in požiganja. Na grajskih vratih se še poznajo udarci turške sekire. V tej turški dobi je grad prešel v last rodbine pl. Burgstall iz Krupe. Iz tega rodu je najznamenitejši Erazem, večkratni zmagovalec nad Turki. Rodbina Bonazzi, ki je nasledila Burgstalle, je 1773 prodala grad grofom Auerspergom. V začetku 19. stol. so ga podedovali grofje Apfaltrerni, ki pa v njem niso več stanovali; zato je začel grad razpadati. Danes je dobro ohranjen samo še severovzhodni del gradu s stolpom. Grajska kapelica je bila sezidana 1697 in posvečena sv. Florijanu, kojega lepa slika, ki je bila v glavnem oltarju, je še ohranjena. Pod kapelo je graščinska grobnica. Na epistelski strani je v steno vzidan velik kamenit spomenik iz 1694. V gradu so še ohranjeni železen prsni oklep in dve čeladi iz srednjega veka, nadalje par slik: ena iz 1638. Sedanji grajski lastnik je rodbina Rauch, ki je grad kupila okoli 1900. Grad je prijetno bivališče za letoviščarje (lepi izprehodi v okolici, kopanje v Kolpi).

Pribinci, 101-16-14-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 8.6 km, žand o žup Adlešiči 6 km, š Tribuče 2 km. Nm ca 220 m. Vas stoji na hribu in se deli v Gornje in Dolnje selo. Ime imajo od imena Pribinac. Okoli se razprostira vrtačasto, ilovnato in kamenito polje. Na vzhodni strani se slikovito dviguje vinorodna reber razgledne Plešivice (366 m). Od banovinske ceste je mogoč dohod z avtom. Skupaj z Bednjem imajo Pribinci na svoji severovzhodni strani studenec »Curek«, pri katerem je v plitvi vrtači dala napraviti banovina leta 1933. s sesalko opremljeni rezervoar, ki hrani vodo za čas suše. Poleg tega imajo Pribinci tudi studenec Bunar. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. Kmetijski družbi v Ljubljano prodajajo jajca, perutnino, sadje. Čebelarstvo primitivno. Pozimi tko domače platno in na Jurjevo sprovajajo »zelenega Jurja«. Mešan gozd daje drva za dom in prodajo. Za prodajo nabirajo užitne gobane.

Sela, 125-20-17-3-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 14 km, žand o š žup Adlešiči 2 km. Nm ca 280 m. Stoje na hribu in v rebri ter se dele v Velika in Mala Sela. Na sz. strani Sel se dviga razgledna Plešivica (366 m), na z. gozdnata Lipovica (330 m), jz. pa Izgornik (391 m). Za zadnjima dvema gozdnatima vrhovoma se razprostira večji del posekano prostrano Veliko Bukovje. Pod Seli se nahaja studenec Vodenica. V okolici Sel se nahajajo še neraziskane kraške jame. Od 1 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Vinograde ima na Plešivici. Več posestnikov (10) goji čebele primitivno v koših. Pozimi tko domače platno, ženske še nosijo narodno nošo in imajo še mnogo starih običajev. Mešan gozd krije domače potrebe in daje tudi nekaj lesa za prodajo.

Tribuče, 259-97-80-17-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 6.5 km, žand o žup Adlešiči 6 km, š v kraju ust. 1896, 2 odd. Sol. oder, PRK, PJS, Gas. Nm 202 m. Vas je sestavljena iz več malih naselij, ki se v smeri od Črnomlja proti Pribincem imenujejo Šikonijsko selo, Dolenjsko selo, Vlaščansko selo in Golek. Razpostavljena je na gričih, med katerimi so po vrtačah in bregovih njive in travniki, ob Šikonijskem selu pa tudi vinogradi. Med Dolenjskim selom in Vlaščanskim selom se vleče v vijugi ozka, suha struga, ki se da zasledovati mimo Desinca prav do Lahinje. Nekdaj po tej strugi se odtekajoča voda je po skraševanju izginila v podzemni tok, ki se kot studenec Rian pojavi v globini pod Vlaščanskim selom. Ob povodnji se dvigne iz jame in se razlije proti ban. cesti, kjer požirajo vodo rupe. Ne daleč od Tribuč se v vrtači ob ban. cesti proti Bednju nahaja znamenita Hajdučka jama. Od ban. ceste, ki teče mimo vasi, je dohod mogoč tudi z avtom. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Perutnino, jajca, sadje prodaja Kmetijski družbi v Ljubljano. Po steljnikih rasto v veliki množini gobani, katere prebivalstvo pridno nabira za prodajo. Tu še tko domače platno in ob svojem času sprovajajo »zelenega Jurja«. Mešan gozd (hrast, smreka, bukev, breza) krije domače potrebe in daje les tudi za prodajo. Podr. cerkev Sv. Janeza Krstnika s pokopališčem. Cerkev so sezidali na mestu prejšnje prvotne kapelice, ki je imela letnico 1654. V kraju so odkrili rimsko grobišče iz 2. stol. po Kr.

Vrhovci, 72-10-10-0-0. Sr so du zdr fin žel pTt Črnomelj 14.7 km, žand o š žup Adlešiči 2 km. Nm ca 265 m. Naselje stoji na vrhu kamenitega hriba. Kolpa na vzhodnem vznožju teče v kanjonu. Pod Vrhovci na zapadni strani se cepi ban. cesta na Preloko in na pravoslavni Marindol, ki je le pol kilometra oddaljen od Vrhovcev. Marindol, ki spada v savsko banovino pod občino Netretić, sestoji iz treh med seboj prilično oddaljenih naselij. Od Vrbovcev proti Preloki se imenujejo Šobatovci ali Marindol, ki ima ca 25 hiš, Milić selo, ki ima ca 20 hiš, in Pavunović selo, ki ima tri hiše. Marindolski svet je precej pust in zelo razgiban z vrtačami. Vrhovci imajo svoj »zdenec«. Kraška jama tu še ni raziskana. Prebivalstvo se bavi

s kmetijstvom. Dva posestnika gojita čebelarstvo še v koših. Pozimi tko domače platno, se oblačijo v narodno nošo ter se drže še mnogih starih običajev. Mešan gozd krije domače potrebe.

Žuniči, 93-16-16-0-1. Sr so du zdr fin Črnomelj 20.2 km, žel Črnomelj 20.2 km in Karlovec 19 km, žand o Adlešiči 8 km, pT Vinica 11 km, š žup Preloka 2.5 km. Nm ca 205 m. Naselje stoji na terasi nad Kolpo. Pod Žuniče spada tudi zaselek Vukobrati, ki stoji nekoliko niže na skalnati terasi na vzhodni strani ca 100 m oddaljen od Žuničev. Od 2 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtobusom. Žuniči imajo ime od priimka Žunič. V Vukobratih pravijo še sedaj Barjakovičevi hiši vulgo Vukobrat — kakor so imenovali prvega naselnika. V hribu severozapadno od Žuničev se nahaja premog kar vrh zemlje. Pod vasjo teče Kolpa, preko katere se od mlina, ki ima osem gospodarjev, vrši stalen prevoz s čolnom na hrvatsko Prilišče. V poletni suši je Kolpa tako plitva, da je mogoče preko Kolpe z vozom in peš. Skoro tik Kolpe takoj pod Žuniči so še vidne razvaline gradu, porušenega pred okrog 300 leti. Bil je last pl. Žuničev, ki so bili baje iz Ogrske. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Vinograde ima na bližnji, razgledni Preloki (302). Perutnino, jajca in druge pridelke prodajo v Karlovec. Čebelarstvo je malenkostno in primitivno. Domače platno izdelujejo tudi za prodajo. Narodna noša se še ni opustila. Hrastov in bukov gozd krije domače potrebe in daje les tudi za prodaj.

Občina Črnomelj mesto

Preb. 1400, hiš 241, posest. 200, koč. 41, najemnikov 0. Površina 652.74 ha: njiv in vrtov 259, trav. in paš. 251.81, gozdov 110.82, ostalo 31.11.

Črnomelj, mesto 1400-241-200-41-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Sedež sreskega načelstva z oddelki: sanitetni, veterinarski in prosvetni. Davčna in katastrska uprava. Sresko sodišče. Šola ust. pred 1800, 12 odd. Obča obrt. šola. Gosp. nad. tečaj. Društva: SKJ, PCMD, PJS, RK, PRK, JUU, PSVD, PČD, PSPD, Gas., Prosv. d., Kolo j. s., Strel. druž., SK »Belokrajina«, Kraj. zašč. dece, Združenje trgovcev, Skupno združenje obrtnikov, Kino, sok. in mestna godba, pev. d., električarna in vodovod. Nm 156 m. Mesto stoji v tesnem okljuku reke Lahinje in Dobličice ter v obliki pahljače po bregovitem terenu ob cestah proti kolodvoru. Jedro mesta je omejeno le na tesni, ravni medrečni pomol, na katerem so se poleg glavne tržne ulice s trikotnim trgom, mogle razviti le še dve sporedni ulici. Poleg trga so zavzeli največ razpoložljivega prostora grad, komenda in cerkev, a meščani so dobili na tesnem, v prejšnjih stoletjih obzidanem pomolu, komaj prostora za strnjene enonadstropne stanovanjske hiše in za trgovsko in uradno poslovanje. Ker so bregovi k rekama strmo odrezani, vodijo navzdol k prehodu preko Dobličice le kratke, strme ulice. To prometno oviro pa je v novejši dobi odstranil visoko obokani železobetonski most preko imenovane reke. Tesni pomol, ki je bil na kopni strani, na mestu, kjer se strugi obeh rek zelo približata, s skopanim, sedaj zasutim jarkom, spremenjen v otok, je človek za prvotni Črnomelj izbral zato, da je bil kraj čim bolj zavarovan in utrjen proti sovražnikom (Turkom), da je nudil ugodno koncentrično lego za daljno okolico in promet ter da je nudil primerno tržišče kmetski okolici. Ker v utrjenem pomolu ni bilo prostora za gospodarska poslopja, jih je s kmetijo se baveči meščan moral postaviti zunaj utrdbe, na kopni strani pomola, pred nekdanjimi gornjimi vrati. Tako so nastale pred prvotnim mestom pristave in končno predmestja. In tako je prvotni Črnomelj dobil predmestja: Pred mostom, Skednje, Krštine, Kolnik in Grič, ki tvorijo sedaj krepko razvijajoče se mesto. Mesto ima poleg pritličnih in mnogoštevilnih enonadstropnih hiš tudi že nekaj dvonadstropnih. Odkar se je po svetovni vojni začela v Črnomlju razvijati industrija in se je otvoril premogovnik v 3 km oddaljeni Kanižarici, je dobil Črnomelj brezskrben pogled v bodočnost. Ima tri parne žage, umetni mlin na valjčke in druge manjše industrijske obrti. V mestu je sedež »Premogokopne družbe Bela Krajina«. V mestu se stekajo ceste z vseh strani Bele Krajine. V Črnomelj vozi tudi gozdna železnica iz daljnih Auerspergovih kočevskih gozdov. Skratka Črnomelj je in ostane geografsko in gospodarsko središče Bele Krajine. Mesto ima elektrarno in vodovod, napeljan iz Blatnika. Radi svoje zanimive okolice, milega a zdravega podnebja, radi kopališča in vedrega vodnega športa v topli Lahinji, je Črnomelj izredno prijetno kopališče. Je najprimernejše belokranjsko izhodišče za izlete h Kolpi, h gradu Pobrežju (12 km), ali v Marindol (15 km), Preloko (22 km), Vinico (18 km), na hrvatsko Bosiljevo (24.5 km), v Poljane (17 km), na Mirno goro (1048 m, ca 3 ure hoda), na sv. Križ (597 m, ca 2 uri hoda), k izvirom Krupe, Dobličice, Lahinje, Nerajčice, Obrha, Podturenskega potoka, v Mitrov tempelj na Rožancu, v podzemsko Jelenovo jamo med Pavičiči in Mlako, v Hajdučko jamo pri Tribučah, v Gradanji skedenj pri Miklarjih. Zemlja je ilovnata, srednje rodovitnosti. V mestu se nahaja poleg uradništva, industrije, obrtnikov in delavcev tudi nekaj prebivalstva, ki se bavi še s poljedelstvom, vinogradništvom, sadjarstvom, živinorejo, svinjerejo in perutninarstvom. Čebele goje čebelarji v Žnidaršičih. Sadje, živina, svinje se od tu izvažajo v Ljubljano in Sušak; perutnina in gobe v Ljubljano; vino v Ljubljano in Kočevje. Les hrastov, bukov in smrekov se izvaža v hlodih, železniških pragih, deskah, drvih in drugih izdelkih v razne kraje v Jugoslaviji, dalje v Italijo, Španijo in druge države. Lovski revir nudi zajce in lisice. Ribarska zadruga porabi ribe (ščuke in klene) doma.

Številne gomile ob cesti iz Kočevja v Črnomelj pričajo o predzgodovinski obljudenosti teh krajev. V rimski dobi je bila v Črnomlju večja rimska naselbina ali vsaj vojaška postojanka. Odkopali so nagrobne rimske spomenike z napisi in podobami. Znamenit je votivni rimski spomenik, posvečen bogu Jupitru; podobe bogov, podoba Apolona s Soncem in Luno in keltske matrone. V tem rimskem mestu je obstajala kopel: v vodi je še viden tlak iz kamenitih plošč, ki so zbite z železnimi kljukami. Južno od mesta so našli bogate gomile s številnimi izkopinami: zapestnice, igle in dr. Odkrito staroslovensko grobišče z žarami dokazuje zgodnjo slovensko kolonizacijo. Prvič se omenja kraj v zgodovini šele 1228. Srednjeveška naselbina se je začela razvijati okoli Starega gradu Črnomeljskih gospodov, na tesnem okljuku združenih rek Dobličice in Lahinje. Že po naravi utrjena vas je bila kmalu povzdignjena v trg in se kot taka prvič omenja 1277 v listini, s katero je cesar Rudolf Habsburški zastavil trg Črnomelj z mehovskim gradom Goriškemu grofu Albertu za 600 mark. Kot trg — last modruškega grofa Štefana — se še omenja 1377. Trg je bil povzdignjen 1407 v mesto — sigurno radi turške nevarnosti. Mesto je imelo že od nekdaj iste pravice in svoboščine kot sosednja Metlika. Važnejši mestni privilegiji so bili: lastna mestna uprava in sodstvo; meščani, vojaki in vitezi so bili od 1407 prosti davka; pravica do letnih sejmov. (V Valvasorjevi dobi je imelo mesto 7 sejmov na leto.) Mesto je imelo iste gospodarje kakor črnomeljski grad: v začetku gospode Črnomeljske; okoli 1280 je postalo last Goriških grofov. Od njih je 1374 prešla na Habsburžane in mesto je postalo deželnoknežje. Za mesto je veljalo isto mestno pravo, ki ga je dobila Kostanjevica med 1295—1307. Kot mesto je dobilo močno obzidje, ki je bilo obdano s prekopom, tako da je mesto stalo kot na otoku. Obzidje je imelo dvojna vrata: zgornja na kopnem delu pomola in spodnja pri vodi. Radi naravnih in umetnih utrdb Turki mesta samega niso mogli nikdar zavzeti. Zato pa je tembolj trpela črnomeljska okolica. Prvič so Turki napadli mesto že 9. oktobra 1408. Posebno hud napad je bil 1411, ko so Turki celo okolico izropali in požgali. Kljub turškim napadom je doba od 1407—1570 zlata doba mesta Črnomlja. L. 1529. je bil Črnomelj določen za zbirališče dolenjskih čet za obrambo proti Turkom. Kot važna obmejna strategična postojanka je bila polna vojaštva in brambovcev, za katerimi so prišli tudi trgovci. Od žive trgovine so meščani obogateli. Razvili so ravno tako živo obrt. Blagostanje mesta je začelo opadati z zgraditvijo Karlovca med 1570—1580 in z ustanovitvijo Vojne Krajine. Z odhodom obmejnih čet iz Črnomlja v novo bojno črto, je prenehala tudi trgovina. Mesto je od tedaj veliko trpelo od Uskokov in hajdukov — dokler jih ni okoli srede 19. stol. zatrla avstrijska vlada. Propadanje mesta, ki je po požaru okoli 1655 že popolnoma onemoglo, so pospešila še vojaška krdela, ki so se v 17. in 18. stol. pomikala skozi Črnomelj in ga izropala. Splošnemu dolenjskemu uporu proti Francozom so se pridružili tudi kmetje iz okolice Črnomlja. Po bitki med kmeti in novomeško francosko posadko za komendskim hribom ob »stari cesti«, so se 12. oktobra 1809 Francozi sicer začasno umaknili v Gradac, a 15. oktobra je bila francoska garnizija že nastanjena v Črnomlju. Pomirjevalno vlogo med kmeti in Francozi je vršil črmošnjiški župnik, čebelar Jonke. V novo ustanovljeni Iliriji je bil Črnomelj sedež kantona novomeškega distrikta. Kuga je morila v mestu v letih 1348, 1510, 1646, 1647, 1691, 1720—1724. Na kolero, ki je razsajala v mestu, spominja kapelica, postavljena 1855 na koncu suhega mostu v Črnomlju. Gospodarska pridobitev za mesto je železnica, ki je stekla skozi Črnomelj 1914.

V protestantski dobi je bil Črnomelj luteranska cerkvena občina s poluteranjeno prejšnjo mestno šolo. Mesto je imelo civilne in vojaške predikante, od katerih so znamenitejši: Ivan Schweiger (1562—1569), Martin Gorgič (1569—1574), Jurij Juričič (1574—1578), Tomo Jagonič (1578), Anton Neapolitan (do 1582), Gregor Sitarič (konec 16. stol.). Črnomeljski meščani so se krčevito držali nove vere do začetka 17. stol. L. 1615. je protireformacijska komisija klicala v Ljubljano le še 4 meščane na

odgovor. Nemški viteški red se je naselil v Črnomlju 1260 do 1268. L. 1655. si je zgradil na glavnem trgu še danes ohranjeno komendsko poslopje, sedež oskrbnika komend. posestev, kar priča nad pročelno steno poslopja vzidana spominska plošča. Del komende, ki so ga prizidali v začetku 19. stol., so uporabljali za šolo, od 1848 pa za državne urade, ki so se sem preselili iz krnske graščine. Gradiček nemških vitezov, ki je stal še pred sto leti na hribčku nad Črnomljem obenem z veliko viteško pristavo, je danes v razvalinah.

Črnomeljski grad je sezidal 1165 Oton Kraški (Karstberg) na mestu, kjer stoji sedanji Stoničev dvor. Pozneje so zgradili v bližini tega gradu nov grad, ki je še danes ohranjen. Grad je bil do 16. stol. last gospodov Črnomeljskih — ene najstarejših kranjskih plemenitaških rodbin. L. 1575. je bil lastnik gradu in posestev knez Nikolaj Frankopanski, za njim rodbina pl. Palmburg; Matevž Zaharija pl. Palmburg ima v cerkvi vzidano nagrobno ploščo z napisom in letnico smrti (1634). V Valvasorjevi dobi je gospodarila na gradu rodbina Schweiger. Danes pa je ohranjeni grad last hotelirja Laknerja.

Župnija sv. Petra v Črnomlju (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 4600 duš. Pokopališče s cerkvijo Matere Božje. Prvotna župna cerkev sv. Petra je še iz 13. stoletja. Slavolok svetišča je polukrožen. V cerkvi so trije baročni oltarji, ki so bili 1905 preslikani. Na episteljski strani velikega oltarja je vzidan kamenit spomenik z ladijskim napisom, postavljen enemu izmed grofov Palmburgov, ki so bili lastniki črnomeljske graščine. Na evangeljski strani oltarja je nagrobna plošča iz 1689. L. 1882. so odstranili stare orgle in jih prodali v Prilešče na Hrvaško. Nove orgle je napravil Goršič iz Ljubljane. Župnijo je ustanovil 18. oktobra 1228 oglejski patriarh Bertold na prošnjo svoje svakinje, istrske mejne grofice Sofije Višnjegorske. Prvi župnik je bil Ivan, poznejši vicedom in dvorni kaplan. L. 1268. je koroški vojvoda Ulrik III. podaril prafaro nemškemu viteškemu redu, kateremu jo je 1300 oglejski patriarh tudi inkorporiral. Še danes je inkorporirana knjižniškemu redu. Črnomeljska prafara in veležupnija je mati 13 sedanjih župnij: Metlike, Podzemlja, Semiča, Starega trga, Vinice in župnij, ki so se izločile iz teh starih fara: Dragatuša, Sinjega vrha, Preloke, Suhora, Radovice, Adlešičev in delov župnije Planine.

Podr. cerkev sv. Duha v mestu je zelo stara. L. 1487. je bil pri njej ustanovljen beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. L. 1805. je bila cerkev inkorporirana mestni župniji. Prenovljena je bila 1895. Ima s tremi stranicami zaključen kor, ki je nižji od ladje. Ladja ima strmo streho in čelni stolpič s četverokotnim tlorisom. Podr. cerkev sv. Sebastijana v mestnem logu. Prvotna kapelica je bila zgrajena 1510, ko je kuga morila v mestu. V času nove kužne epidemije so 1646 sezidali današnjo cerkev tako, da tvori prvotna kapela svetišče. Okrog cerkve so pokopavali za kugo umrle. L. 1904. so cerkev prenovili. Tedaj so odstranili tudi stari oltar in ga nadomestili z novim, ki ga je napravil Konrad Skaza iz Tirolske. Zupnišče, ki je bilo zidano 1808, ima dve manjši Metzingerjevi sliki. Ena predstavlja sv. Barbaro, na drugi pa je naslikan sv. Jožef. — V Črnomlju rojeni: Jakhel Rudolf, 1881, u. 1927 v Ptuju kot učitelj risanja. Slikar, portretist, figuralik, krajinar. Jarc Miran, 1900, sotrud. vseh sodob. literarnih revij kot lir. pesnik, novelist, dramatik in prevajalec. Jeršinovic Anton, 1876, u. 1925 v Celju kot gimn. ravnatelj. Priredil komentarje k latin. klasikom, kot ljubitelj glasbe koncertni poročevalec, pisal čl. o prosveti. Dr. Lokar Janko, 1881, direktor klas. gimn. v Ljubljani. Pisal liter. zgod. razprave za DS, LZ, Carniolo; lit. zgod. ocenjevalec. Kot folklorist spisal 2 monografiji o Beli Krajini; kot urednik »Lovca« sestavil slov. lovsko terminologijo. Malešič Matija, 1891, pisatelj. Dr. Malnerič Martin, 1885, pisec kulturno zgodov. člankov o Beli Krajini, sedaj odvetnik v Dubrovniku. Mazi Vilko, 1888, podlistkar, učitelj ljublj. gluhonemnice.

Občina Črnomelj okolica

sedež Loka

Preb. 3357, hiš 594, posest. 407, koč 206, najem. 12. Površina 9035.16 ha: njiv in vrtov 1406.75, trav. paš. 4358.44, vinogradov 355, gozdov 2713.64, ostalo 201.33. Občina obsega poleg hribovitih jugovzhodnih odrastkov Roga, na katerih so naselja bivše planinske občine, nizki kraški svet s plitvimi vrtačami in polji, od katerih je omeniti Petrovsko polje, Jelševniško in Dobliško-Jernejsko polje. Prebivalstvo ni enotnega porekla in sicer žive v bivši planinski občini, v Bistrici in Mavrlenu Kočevarji (mešanica Slovencev in bavarsko koroških Nemcev), drugod pa so Slovenci dobili neznatno primes Uskokov, Hrvatov, na kar kažejo imena naselij kot Desinc (od Desa priimek Desič), Pavičiči, Vidoši, planinska Lahinja ter priimki kot Šterk, Agnič, Fugina, Butala, Musič, Desič, Stanič, Vidoš, Juršinič, Matkovič, Jankovič, Prebilič, Pavičič, Hervat itd. Narodno nošo, kolo, zelenega Jurja, tkalstvo so že opustili. Prebivalstvo je kmetsko z majhnimi posestvi. Lov nudi zlasti srne, zajce in lisice; ribolov v Lahinji in Dobličici pa ščuke in klene.

Bistrica, 56-11-10-1-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 10 km, žel Črnomelj 10.5 km, š Mavrlen 2 km. Nm 445 m. Naselje stoji na malo nagnjenem kamenitem terenu, ob ban. cesti I. reda, tik ob pobočju pod Toplim vrhom. Na zapadni strani naselja so njive, sicer so okrog kameniti, z brinjem in grmovjem porastli steljniki, ki prehajajo na jugozapadni strani Bistrice v bukov gozd. Od Bistrice je lahek dostop in lep izlet na Sv. Križ (597 m), s katerega se nudi diven razgled po Beli Krajini in daleč po Hrvatski. Na zapadni strani Bistrice se nahajata dva obzidana studenca. Prebivalstvo je mešano s Kočevarji in se bavi s kmetijstvom. Vinograde ima na Dobliški gori in Mavrlenu. Bukov gozd krije domače potrebe in daje tudi drva za prodaj v Črnomelj. Vas je nastala po 1574, ko se še ne omenja v kočevskem urbarju. Ne omenja se niti 1770. Tudi po ustnem izročilu je vas ena najmlajših naselbin v župniji. Po pripovedki se je prebivalstvo tu naselilo na begu pred roparji.

Čudno selo, 70-12-9-3-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Črnomelj 3.5 km. Nm 180 m. Naselje stoji na gričku, 0.3 km oddaljeno od ban. ceste II. reda, od katere je dohod mogoč tudi z avtom. Okrog naselja je polje, sicer gozd. Ob Lahinji, preko katere je često mogoč peš-prehod po suhem jezu k Žagarjem, ima Čudno selo svoj studenec. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Mešan gozd krije domače potrebe. Tu rojen Gerdešič Josip 1834, pravnik, u. 1914 v Novem mestu kot pred. okr. sodišča; pridobil si je obilo zaslug za slovensko uradovanje.

Desinc, 63-12-9-3-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Črnomelj 4.6 km. Nm 193 m. Naselje stoji na vrtačastem gričku, ki je obdan z gozdom. Od 0.6 km oddaljene ban. ceste II. reda, ki pelje od Črnomlja v Griblje, je dohod mogoč tudi z avtom. Naselje ima na steljnikih dober studenec »Bezgovko«. Ilovnata zemlja je srednje rodovitna. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Mešan gozd krije domače potrebe. Podr. cerkev sv. Mihaela nadangela. Cerkev se prvič omenja 1526.

Dobliče, 293-58-41-17-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 5 km, žel Črnomelj 5.5 km, š v kraju ust. 1886, 2 odd. Kmet. nad. tečaj, PJS, Gas. Nm 186 m. Vas leži na vznožju pobočja Dobliške gore ob ban. cesti I. reda. Na vzhodno stran se širi preko Dobličice rodovitno polje, na severo-zapadno stran vasi pa se razprostira vinorodna Dobliška gora z mnogimi zidanicami in zaselkom Vidoši, ki tudi spadajo pod Dobliče. Dobliče so znamenite po tem, da so si tu delili posest najprej poljansko in metliško gospostvo in nato še Turn pri Brezniku. Tromeja je potekala v Dobličah samih pri Butali, vulgo Vrtinu. Vas ima studenec in v bližini kraško podzemsko jamo. Deloma ilovnata, a večji del peščena in humusna zemlja dobro rodi. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom (belo in rdeče vino), poljedelstvom, sadjarstvom, živinorejo in svinjerejo (bela požlahtnjena pasma). Čebele goje v 25 Žniderščičih. Sadje, gobe in jajca prodajajo največ v Ljubljano. Svinje in vino prodajajo v Kočevje, v Črnomelj in drugam. Iz Doblič hodi stalno 15 delavcev kopat premog v rudnik na Kanižarico. Bukov, kostanjev in smrekov gozd krije domače potrebe in daje les na prodaj raznim tvrdkam v Črnomelj. V kraju so že od 1879 kopali premog. Pozneje so obrat omejili in 1884 tudi delno opustili. Premogokop je prevzela 1921 premogokopna družba Bela Krajina s sedežem v Ljubljani. Podr. cerkev sv. Janeza Evang. se prvič omenja 1526. Podružna cerkev sv. Vida muč. Sedanja cerkev je bila zgrajena 1824 tik prejšnje pogorele cerkve.

Dolenja Paka, 52-9-8-1-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt žup Črnomelj 3.2 km, š Talči vrh 2 km. Nm 181 m. Naselje stoji na terasi nad Zajčkim potokom. Ta izvira iz dveh studencev pod Pako ter tuševskega studenca »Suhorne« in teče na zapadni strani Pake proti vzhodu v Dobličico. Na vzhodni strani se proti železnici širi gozd. Od 0.8 km oddaljene banovinske ceste je po občinski cesti II. reda mogoč dohod z avtom. Poljedelstvo, vinogradništvo, živinoreja. Mešan gozd daje les v prodajo na žage v Črnomelj.

Gorenja Paka, 65-9-8-1-0. Sr so du žand zdr žel o pTt žup Črnomelj 5.6 km, fin Semič 5.5 km, š Petrova vas 1 km. Nm ca 210 m. Stoji na prijaznem gričku, 0.6 km oddaljena od ban. ceste I. reda, od katere je dohod mogoč z avtom. Okrog naselja se širi vrtačasto polje z njivami in košenicami. Na jugovzhodni strani je na griču po rebri tudi nekaj vinogradov. V pačkih steljnikih je podzem. jama s studencem. Na Paki je nekaj tipično belokranjskih hiš, za katere so značilna z zidom zaprta dvorišča. V zidu so vrata. Poljedelstvo, vinogradništvo, živinoreja in sadjarstvo. Čebelarstvo v Žnidaršičih. Drva za dom in malenkost za prodajo.

Grič, 64-12-10-2-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt žup Črnomelj 7.6 km, š Dobliče 2 km. Nm 262 m. Stoji na terasah nad kotlastim izvirom Dobličice. Skozi naselje vodi v serpentinah

ban. cesta I. reda. Odtod se po slikovitem pobočju razprostirajo vinogradi preko Dobliške gore in Stražnjega vrha prav v Rodine. Dobre pol ure nad Gričem, na njegovi zapadno-jugozapadni strani, se nahaja podzem. kraška jama Grdanji skedenj. Prebivalstvo se bavi v glavnem z vinogradništvom, sicer tudi s sadjarstvom, živinorejo in poljedelstvom. Gozd daje les za dom in prodajo. Zaselek Kralji.

Jelševnik, 113-22-17-5-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt žup Črnomelj 4.8 km, š Dobliče 1 km. Nm 165 m. Vas obcestnega tipa stoji nekoliko v bregu pod kostanjevim gozdom, nad katerim so lepi mavrlenski vinogradi. Tik pod Jelševnikom izvirajoči potoček, ki v meandrih teče v Dobličico, žene tudi mlin. Pod Jelševnikom se proti Dobličanki širi ravno, rodovitno polje. Pod Jelševnik spadata tudi vzhodno odtod stoječi zaselek Sneči vrh in j. od Jelševnika stoječi zaselek treh hiš Jergli. V Jelševnik, ki se imenuje v listini že 1300 kot Ossewnik, je mogoč dohod od 1 km oddaljene banovinske ceste tudi z avtom. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom, živinorejo, svinjerejo in sadjarstvom. Kostanj in razno sadje prodajajo v Črnomelj in Ljubljano. Iz Jelševnika jih stalno hodi 5 delat v premogokop na Kanižarici. Kostanjev gozd daje drva in kolje za dom in prodajo.

Jerneja vas, 100-18-18-0-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt žup Črnomelj 6.6 km, š Dobliče 1 km. Nm 153 m. Vas stoji na ravnem, rodovitnem polju. Mimo, na severozapadni strani teče Dobličica, ki izvira tik pri Anjelih — zaselku 4 hiš — ki spadajo pod Jernejo vas. Od 0.8 km oddaljene banovinske ceste I. reda je mogoč dohod tudi z avtom. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, vinogradništvom in živinorejo. Iz Jerneje vasi hodijo 4 na delo v rudnik na Kanižarici. Mešan gozd daje les za dom in prodajo v Črnomelj.

Kanižarica, 106-16-2-4-3. Sr so du žand zdr fin žel o pTt žup Črnomelj 3 km, š Dobliče 3 km. Nm149 m. To mlado rudarsko in ciganško naselje leži na skoro ravnem svetu v gozdu ob ban. cesti I. reda. Naselje ni kompaktno, marveč sestoji iz dveh rudarskih zaselkov, od katerih je eden že zunaj gozda ob cesti proti Dobličam, drugi ob križišču cest pri rudniku ob opekarni, in ciganski zaselek malo južneje od tod ob cesti proti Dragatušu. Ciganske bajte (8) so lesene, rudarske pa lesene in ometane. Poleti cigani svoje bajte popolnoma opuste in nomadizirajo po Beli Krajini. Naselje ima studenec in tik glavnega zaselka teče počasno Dobličica. Premogovnik je v razvojnem stanju. Momentana kapaciteta znaša 16 tisoč ton letno. Povprečno število delavcev-rudarjev je v dobi krize 40. Kopljejo rjavi premog z bituminoznimi vložki, ki daje malo pepela in 4800 kalorij. Pričetek rudnika datira že v 1854. l., ko je bil lastnik Ritter von Friedau. Okrog 1866 je prišel rudnik v last »Alpine Montan Gesellschaft«, ki je delo ustavila. L. 1920 je kupil premogovnik g. Novotny iz Prage, ki je že 1922 likvidiral. Lastništvo je prevzela rudarska družba Bela Krajina. L. 1930. je premogovnik prešel pod last šentjanškega premogovnika družbe And. Jakil d. d. pod imenom »Premogokopna družba Bela Krajina« s sedežem v Črnomlju. Novo vodstvo je poživilo delo ter izvrtalo 23 strojnih in 13 ročnih lukenj v globino 60 do 300 m. Obrat se je opremil z električno centralo ter z vsemi potrebnimi tehničnimi pripomočki in strokovnim vodstvom ter v razvoju krepko napreduje. Vrtanje je pokazalo 4 odkopavanja vredne sloje, ki izkazujejo ogromne množine premoga. V svrho lažje in hitrejše eksploatacije potrebuje premogovnik še železniško zvezo, ker je od postaje Črnomelj oddaljen 3 km. Vas je dobila ime po Mihaelu Kanižarju (u. 1647), ki je v začetku 17. stoletja sezidal tu dvorec Okljuko. Po Valvasorjevem poročilu je postavil v sedanjem »komenskem Okljuku« ličen dvorec baron Janez Jakob Haller. Dvorec je služil za letovišče. Temelji dvorca Okljuke so danes še komaj vidni. Pozneje je postal lastnik dvorca nemški viteški red, ki ga je uporabljal za žitnico. Zato se kraj, kjer je dvorec stal, imenuje danes v »Kaščah«.

Kleč, 29-6-5-1-0. Sr so du žand zdr o pTt Črnomelj 14.1 km, fin Semič 6 km, žel Semič 5 km, š žup Planina 2 km. Nm 666 m. Stoji na kameniti terasi ob ban. cesti II. reda. Na vzhodno in severno stran je svet precej nagnjen v bukove gozdove. Precej strmo pada tudi v uvalo na zapadno stran. Na južno dvigajočo se stran se razprostirajo slabe košenice. 1 uro odtod na zahodno-jugozahodni strani se slikovito dviga razgledna in znana izletniška točka Mirna gora (1048 m). Teren okrog Kleča je pripraven za smučanje. Prebivalstvo se bavi z živinorejo, vinogradništvom, prodajo lesene robe, drv. Zemlja je peščena in slabo rodovitna. Njiv je le malo v uvali in vrtačah. Vinograde imajo v okolici postaje Semič. Bukov gozd krije domače potrebe in daje ca 300 m³ drv in hlodov na prodaj. Prebivalstvo je po narodnosti mešano. Podr. cerkev sv. Anton pušč. Cerkev je že stala v Valvasorjevi dobi — konec 17. stoletja.

Kočevje, 83-16-12-4-0. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Črnomelj 1.3 km, žel Črnomelj 1.5 km. Nm 156 m. Vas stoji na ravni terasi ob desnem bregu Dobličice ob ban. cesti I. reda. Pri vasi se nahaja par sto metrov dolga jama, »Gadine« imenovana, ki ima tudi kapnike. Poleg nje je druga jama »Zupenca«, v katero ponikuje kočevski potoček, ki se pokaže spet kot Ločki zdenec, druga žila pa se pri »Rasuljah« izliva v Lahinjo. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, svinjerejo, vinogradništvom. Štirje vaščani hodijo na delo v premogovnik v bližnjo Kanižarico. Mešan gozd daje drva za dom in za prodaj v Črnomelj.

Konjski hrib, 24-4-3-1-1. Sr so du žand zdr fin o pTt Črnomelj 9.4 km, žel Semič 8.5 km, š žup Planina 1 km. Nm ca 625 m. Stoji na razglednem, kamenitem hribu, 2 km oddaljen od ban. ceste II. reda v Planini. Dohod je mogoč z vozom. Ima svoj studenec. Okrog so kamenite, z grmovjem porasle košenice. Na jugovzhodni in severovzhodni strani se širi prostran bukov gozd. Prebivalstvo se preživlja z živinorejo in prodajo drv. Bukov gozd krije domače potrebe in daje drva in hlode ca 100 m³ letno v Črnomelj na prodaj.

Lahinja pri Sredgori, 33-5-4-0-1. Sr so du žand zdr žel o pTt Črnomelj 9.1 km, fin Semič 9 km, š žup Planina 2 km. Nm ca 510 m. Leži v podolžni uvali, ki se zaključuje pod Konjskim hribom. Od 2 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč tudi z avtom. Od Črnomlja vodi mimo Lahinje v Rog gozdna železnica. Prebivalstvo se preživlja z živinorejo, vinogradništvom v Rodinah, prodajo drv in suhe robe. Peščena zemlja tu slabo rodi. Bukov gozd daje drva za dom ter hlode in drva do 100 m³ letno na prodaj v Črnomelj.

Loka, 346-52-38-14-0. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Črnomelj 0.5 km, žel Črnomelj 1 km. Nm 156 m. Loka stoji ob sotočju Lahinje in Dobličice, na desnem bregu le-te ter na obeh bregovih Lahinje. V pomolu med obema rekama pa je Črnomelj. Iz Črnomlja vodita v Loko čez Dobličico dva mosta in sicer 1 visoki železobetonski in drugi nizki, zidani ter nato eden čez Lahinjo. Skozi Loko drži ban. cesta proti Dragatušu in Vinici, ki se v Kanižarici odcepi na Dobliče—Kočevje, pri Kvasici v Stari trg, druga cesta pa drži preko mostu čez Lahinjo v Adlešiče, od katere se nedaleč od Loke odcepi ban. cesta na Griblje. Svet se od Lahinje v Loki daleč proti Tribučam terasasto dviga. Na desnem bregu Lahinje v Loki je črnomeljski »Rdeči križ« zgradil lepo kopališče z mnogimi kabinami in skakalno desko. Zemlja je deloma ilovnata, deloma črna in dobro rodovitna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, govedorejo, svinjerejo (bele požlahtnjene svinje), sadjarstvom in vinogradništvom. Od poljskih pridelkov pridelajo največ krompirja, kateremu sledé koruza in druge vrste žita. Mleko in jajca prodajajo v Črnomelj. 3 hodijo delat v premogokop v Kanižarico, 3 v tovarno v Črnomelj. Mešan gozd (hrast, smreka) daje potrebni les za dom in nekaj na prodaj v Črnomelj. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Odkrili so velike obokane rimske toplice, lončene cevi in napisne kamne.

Lokve, 57-10-9-1-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 4.3 km, žel Sela pri Otovcu 2 km, š Talči vrh 2.5 km. Nm 175 m. Leže na ravnem polju, 100 m oddaljene od ban. ceste I. reda. Dohod mogoč tudi z avtom. Lokve imajo vodovod iz Blatnika. V bližini se nahaja podzemeljska jama s studencem. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. Mešan gozd krije domače potrebe in daje les na prodaj v Črnomelj.

Mavrlen, 78-18-7-11-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 6.6 km, žel Črnomelj 8.5 km, š v kraju ust. 1882, 1 odd. PJS, Gas. Nm ca 376 m. Ta vinogradniška vas stoji na terasah, na jugovzhodnem pobočju Sv. Križa (597 m), na katerega je odtod lahek dostop. Sv. Križ je znana belokranjska izletna in razgledna točka, od katere se nudi lep razgled po vsej Beli Krajini, kakor tudi daleč po Hrvatskem. Skozi vas drži ban. cesta II. reda, ki se priključi na Dobliški gori na ban. cesto I. reda. Mavrlen je znan po svojih vinogradih, ki dajejo veči del rdeče vino. Tu se nahaja tudi podzemska jama. Prebivalstvo je mešano s Kočevarji in se največ bavi z vinogradništvom, v manjši meri tudi z drugimi kmetijskimi panogami. Mešan gozd krije domače potrebe in daje tudi les na prodaj v Črnomelj. V drugi polovici 14. stoletja (med 1348 do 1363) je ondotni zemljiški gospod Oton grof Ortenburški koloniziral nemške doseljence bavarskega pokolenja med tedaj redko naseljene Slovence. Kolonisti so krčili gozdove in kultivirali svet. Močnejša, glavna nemška kolonizacija je bila izvršena v 16. stol. Prebivalstvo je še sedaj mešano. Znan je kraj tudi po narodnostnih bojih med Slovenci in nemškim Schulvereinom.

Miklarje, 6-1¤1-0-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt žup Črnomelj 12.6 km, š Mavrlen 5 km. Nm 508 m. Miklarji se imenuje ena logarska hiša z gospodarskimi poslopji in posestvom, ki leži na ravnici ob ban. cesti I. reda, vodeči v smeri Črnomelj —Brezovica—Kočevje. Logar se ukvarja poleg svoje službe s posestvom in čebelarstvom v Znidaršičih. Od Miklarjev drži

bližnjica preko Mrzlih dolov v poljansko Podgoro. Na južnovzhodni strani odtod se nahaja podzemska jama Grdanji skedenj, ki je znan po nekdanjih roparjih. Les se izvaža v Črnomelj.

Mihelja vas, 61-12-9-2-1. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 6.3 km, žel Sela pri Otovcu 2.5 km, š Petrova vas 1.5 km. Nm ca 208 m. Leži na vznožju hriba tik pod drž. železnico Ljubljana—Karlovec ob robu kraškega polja, ki se ob velikem deževju periodično poplavlja. Pod Miheljo vas spada tudi zaselek Strmec, ki se nahaja nad železnico. Od 0.5 km oddaljene ban. ceste Črnomelj—Kot je po občinski cesti I. reda mogoč dohod z avtom. Vas ima vodovod. Deloma ilovnata zemlja dobro rodi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, vinogradništvom (belo in rdeče vino), sadjarstvom, živinorejo in prašičerejo (bela požlahtnjena pasma). Sadje prodajajo v Črnomelj in Ljubljano, vino v Črnomelj in razne kraje, jajca in užitne gobe prekupcem v Ljubljano. Mešan gozd daje les za prodajo in za dom.

Naklo, 78-17-4-13-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 7.4 km, žel Sela pri Otovcu 3.5 km, š Talči vrh 2 km. Nm 481 m. Vas stoji v rebri med sadnim drevjem in vinogradi. Od 3 km oddaljene ban. ceste je po obč. cesti II. reda mogoč dohod z avtom. Skozi vas vodi markirana pot na Mirno goro (1048 m). Pod Naklo spada zaselek Stalcerji. Zemlja je ilovnata in kamenita ter srednje rodovitna. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, sadjarstvom, živinorejo in poljedelstvom. Vino (belo in rdeče) prodajajo v Črnomelj in drugam, sadje v Ljubljano in Črnomelj, jajca in užitne gobe v Ljubljano. Mešan gozd daje les za dom in prodajo.

Otovec, 111-18-14-4-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 4.2 km, žel Sela pri Otovcu 0.5 km, š Talči vrh 0.5 km. Nm 183 m. Vas stoji na ravnem polju ob železnici, ki teče na južni strani Otovca po znanem visokem viaduktu, pod katerim se širi lepo polje. Pod Otovec spada tudi mali User, ki stoji na jugovzhodni strani železniškega viadukta. Od banovinske ceste je mogoč dostop po obč. cesti I. reda z avtom. Pri Otovcu se nahaja podzemeljska jama in pod viaduktom studenec. Skozi vas vodijo markacije na Mirno goro. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, vinogradništvom, sadjarstvom, živinorejo in svinjerejo. Sadje, jajca in užitne gobe prodajajo v Ljubljano. Mešan gozd daje drva za dom in les za prodajo v Črnomelj na žage. Podr. cerkev sv. Jerneja ap. Cerkev se prvič omenja 1526.

Petrova vas, 111-21-15-5-1. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 6.1 km, žel Sela pri Otovcu 2 km, š v kraju ust. 1887, 2 odd., Gosp. tečaj, PJS, Gas. Nm ca 206 m. Vas leži na vznožju hriba tik pod železnico Ljubljana—Karlovec. V Petrovo vas spada tudi del nad železnico se nahajajočega Strmca. Od 1 km oddaljene ban. ceste I. reda je dohod mogoč z avtom. Vas ima vodovod iz Blatnika. Petrovsko polje se iz rupe pod Miheljo vasjo periodično poplavlja. Deloma ilovnata zemlja dobro rodi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, vinogradništvom (belo in rdeče vino), sadjarstvom, živinorejo (domača svetlosiva in montafonska pasma), svinjerejo (bela požlahtnjena pasma). Od poljskih pridelkov pridelajo največ krompirja, zatem koruze, pšenice, repe, zelja in ostalih žitnih vrst. Sadje in jajca prodajajo v Ljubljano, les v Črnomelj, vino in prašiče v Črnomelj in drugam. Odtod hodijo 3 delavci stalno na delo v Črnomelj. Mešan gozd daje potrebni les za dom in prodajo. Podr. cerkev sv. Janeza Krstnika se prvič omenja 1526.

Planina, 131-33-24-8-4. Sr so du žand zdr o pTt Črnomelj 11.4 km, fin Semič 8 km, žel Črnomelj 11.4 km in Semič 7 km, š žup v kraju. Šola ust. 1866, 2 odd., Gas., PSPD. Nm 737 m. Vas središčnega tipa deloma v ravnini ob ban. cesti II. reda na vznožju Mirne gore (1048 m), do katere je od tu po markirani poti le ½ ure hoda. Na Mirni gori stoji v višini 1000 m stalno oskrbovana planinska koča. Ima dve tuj. sobi, vsaka po 3 postelje in skupno ležišče. Z Mirne gore, posebno z zvonika cerkve sv. Frančiška, se nudi diven razgled po Beli Krajini, dalje preko Kolpe v Hrvatsko na Karlovec in proti severu na Kamniške planine. Vrh (1048 m) Mirne gore je porasel z bukovim gozdom. Na severovzhodni strani planine začno od banovinske ceste preko Skrilja markacije na razpadli Pogorelec in razvaljene Gače proti Črmošnjicam. Pogorelec in Gače imata vsak svoj, od Kočevarjev 1930 postavljen, stolp v spomin na nekdanje naselje. O nekdanjem tlačanskem naselju na Mirni gori ni več sledu. Iz Planine je idilična pot po gozdu in košenicah preko Ponikev, gozdne železnice in Golobinjka v Koprivnik. Od Mirne gore v Črnomelj je 14 km, v Semič 9 km, na Sela pri Otovcu 9 km. Teren okrog Planine je pripraven tudi za smučanje. Planina ima vodovod in studenec. Zemlja je peščena, kamenita in plitva. Prebivalstvo se preživlja z živinorejo, prašičerejo, poljedelstvom; prodaja lesa, drv, suhe robe. Nekaj vinogradov ima v Gorenjcih pri semiškem kolodvoru in v Rodinah. Poljedelstvo niti za domačo porabo ne zadostuje, vendar pridelajo zelja toliko, da ga prodajajo v Črnomelj. Prašiče prodajajo mesarjem v Semič in Črnomelj. Mešan gozd (bukev, smreka, jelka) daje potrebni les za dom ter drva, železniške prage, hlode in drugo na prodaj preko postaje Semič in Črnomelj. Župnija Planina (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 396 duš. Župna cerkev sv. Elija preroka. Namesto prvotne pokopališke kapele so okoli 1730 zgradili sedanjo cerkev. Cerkev je prvotno bila podr. župnije Črmošnjic. Kuracija je bila ustanovljena 1737, 1791 pa lokalija iz delov črnomeljske, črmošnjiške in koprivniške župnije. Lokalija je bila 1875 povzdignjena v samostojno župnijo. Radi premajhnih dohodkov župnije nima od 1934 stalnega duhovnika, temveč je pod upravo semiške župnije. Podr. cerkev sv. Frančiška Ksaverija na Mirni gori so zgradili v 17. stol. kot zaobljubo, da odvrnejo točo, ki je 7 let zaporedoma padala. V cerkvi je znamenita slika iz 1743. Nekdaj je bila cerkev znana božja pot za odvrnitev hude ure. Bila je posebno obiskovana od Hrvatov in Belokranjcev. Cerkev je zato imela že 1746 svojega kurata. Zraven cerkve je razvalina starega župnišča iz 1790.

Ponikve, 32-8-7-1-0. Sr so du žand zdr o pTt Črnomelj 14.8 km, žel Semič 11 km, fin Semič 13 km, š žup Planina 4 km. Nm 819 m. Naselje stoji na severnem robu majhnega polja v kotlu, ki leži na zapadni strani Mirne gore (1048 m). Od 4 km oddaljene ban. ceste II. reda je dohod mogoč z vozom. Naselje ima ime po ponikvah, ki se tu nahajajo. Na polju sta 2 studenca. Ne daleč od Ponikev se na jugozahodni strani proti Golobinjeku nahaja prepad in nato gozdna železnica s par drvarskimi kočami. Večji del kotla je v košenicah. Peščena zemlja tu ne rodi dobro. Prebivalstvo se preživlja največ s prodajo lesa in vina. Vinograde imajo v Gorenjcih nad Sodinjo vasjo proti Semiču. Prašiče prodajajo mesarjem v Semič. Mešan gozd (bukev, smreka, jelka) krije domače potrebe in daje 1000 m³ tesanega lesa, hlodov in drv za izvoz preko postaje Semič. Podr. cerkev sv. Trojice.

Rodine, 143-7-5-36-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 6.9 km, žel Sela pri Otovcu 3.5 km, š Talči vrh 2.5 km. Nm 333 m. To vinogradniško naselje je razpostavljeno na terasi in po rebri med vinogradi. Po občinski cesti I. reda je od 2.2 km oddaljene ban. ceste I. reda mogoč dohod z avtom. Zemlja je ilovnata in kamenita. Siromašno prebivalstvo se preživlja večji del z vinogradništvom. Nekatere poljske pridelke morajo dokupovati. Pridelujejo belo in rdeče vino. 4 odtod hodijo na tovarniško delo v Črnomelj. Skozi vas vodijo markacije na Mirno goro (1048 m). Kostanjev in bukov gozd daje nekaj lesa tudi za prodaj. Kraj je znan po narodnostnih bojih med Slovenci in nemškim Schulvereinom, ki je tu ustanovil nemško šolo. Šola je v novejšem času razpadla. Podr. cerkev sv. Jakoba ap. je bila zidana pred 1655. Podr. cerkev Preblažene Device Marije Pomočnice.

Rožič vrh, 55-11-5-6-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt žup Črnomelj 6.6 km, š Talči vrh 2.5 km. Nm ca 320 m. Vinogradsko naselje stoji na prijaznem svetu med vinogradi in zidanicami. Ime ima od priimka Rožič, ki je še sedaj tam doma. Od 1.5 km oddaljene ban. ceste II. reda je po obč. cesti II. reda mogoč dohod z avtom. Ilovnata in kamenita zemlja je pripravna za vinograde, ki dobro uspevajo. Prebivalstvo se bavi v glavnem z vinogradništvom, v majhni meri pa tudi z drugimi kmetijskimi panogami. Kostanjev in bukov gozd dajeta potrebni les za dom in nekaj malega za prodajo. Skozi naselje vozi gozdna železnica les iz Roga v Črnomelj na žago in postajo. Kapela sv. Roka je bila zid. 1855.

Rožanec, 103-16-11-5-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 5.6 km, žel Sela pri Otovcu 1.5 km, š Petrova vas 1.5 km. Vodovod priključen na vodovod Blatnik-Črnomelj. Nm 200 m. Vas stoji na neznatno dvignjenem kamenitem robu polja, tik drž. železnice Ljubljana—Karlovec. Pod Rožanec spada tudi nad železnico se nahajajoči Vodičnik, ki ima le dve naseljeni hiši. Od 0.5 km oddaljene ban. ceste je po obč. cesti I. reda mogoč dohod z avtom. Ilovnata in ilovnato-peščena zemlja je srednje rodovitna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, vinogradništvom (belo in rdeče vino), sadjarstvom, govedorejo in svinjerejo. Vas ima vodovod iz Blatnika. Mešan (največ bukov in kostanjev) gozd daje potrebni les za dom in za prodajo. V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta na Gradac in po dolini Kolpe na Hrvatsko. Pod podr. cerkvijo sv. Jurija, ki je v zapiskih omenjena prvič 1526, je še ohranjeno pogansko svetišče z oltarjem. Eno steno tvori živa skala in sredi te je vrezana podoba rimskega sončnega boga Mitre — mladeniča, ki ubija bika. V steno je vsekan tudi rimski napis. Skulptura je deloma pokončana (nos odbit). Pred pečino, na kateri je ta oltar, leži ravna trata, ogrnjena naokrog z visokimi lahko nanesenimi kamenitimi skladi. Prostor zapira tudi drevje. Ljudstvo imenuje to svetišče »Judovje«. Ljudska pripovedka pravi, da je v Judovju zakopano zlato tele, druga verzija pa, da je zgradil spomenik neki lovec, ki je ušel napadu divje zveri.

Ručetna vas, 120-19-13-6-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 6.8 km, žel Semič 2.5 km, š Petrova vas 0.5 km. Nm 240 m. Vas stoji na lahno nagnjeni slikoviti terasi tik pod državno železnico Ljubljana—Karlovec. Okrog vasi so zasajeni lepi vinogradi in zgrajene mnoge zidanice. K Ručetni vasi spada tudi više nad železnico se nahajajoči zaselek Pretle, ki ima 5 hiš. Na vzhodni strani pod Ručetno vasjo se razprostira rodovitno polje, ki se v najnižjih delih periodično poplavlja. Proti vzhodu se polagoma dviguje manj rodovitni, vrtačasti in ilovnati teren. V Ručetno vas je od 200 m oddaljene ban. ceste I. reda mogoč dohod po občinski cesti I. reda tudi z avtom. Naselje ima vodovod iz Blatnika. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom, sadjarstvom, govedorejo in svinjerejo. V Ručetni vinorodni gori imajo vinograde občinske vasi, pa tudi iz Črnomlja, Vinjega vrha (1) in od drugod. Prideluje se belo, črno in rdeče vino, ki se prodaja največ v Črnomelj. Mešan gozd krije domače potrebe.

Sela pri Otovcu, 73-14-8-6-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 4.5 km, žel v kraju, š Talči vrh 1.5 km. Nm ca 190 m. Vas stoji na neznatni vzpetosti tik pod železnico in postajo istega imena. Po občin. cesti I. reda je od 1.5 km oddaljene banovin. ceste I. reda mogoč dohod z avtom. Vas ima svoj studenec. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, sadjarstvom, govedorejo in svinjerejo. Pretežno bukov gozd krije domače potrebe in daje malenkost za prodaj.

Sredgora, 32-8-6-1-0. Sr so du žand zdr fin o pTt Črnomelj 12.6 km, žel Črnomelj 12.6 km in Semič 9 km, š žup Planina 2 km. Nm 668 m. Stoji na bregu, 1 km oddaljena od ban. ceste II. reda, od katere je mogoč dohod z avtom. Zaselek, ki ima mešano prebivalstvo, (kočevske Nemce in Slovence), v 16. stol. še ni obstojal. Mimo vozi gozdna železnica iz Auerspergovih gozdov v Rogu v Črnomelj. Prebivalstvo se preživlja s prodajo lesa, govedorejo, svinjerejo in vinogradništvom v Rodinah. Poljedelstvo na peščeni, slabo rodovitni zemlji niti iz daleka ne krije domačih potreb. Bukovega in smrekovega lesa (hlode, drva) prodajo do 700 m³ letno v Črnomelj in na postajo Semič za izvoz v razne kraje. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene.

Stražni vrh, 94-25-4-21-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt žup Črnomelj 4 km, š Mavrlen 1—3 km. Nm 252 m. Vas stoji na rebri in ima hiše raztresene med vinogradi. Skozi vas, ki ima ime po stražnjih ognjih v dobi turških napadov, drži ban. cesta II. reda iz Črnomlja preko Stražnega vrha in Mavrlena na ban. cesto I. reda, na katero se priključi v Dobliški gori. Iz vasi je lahek dostop na bližnji, znani belokranjski izletni vrh Sv. Križ (597 m), s katerega je diven razgled po Beli Krajini ter daleč po Hrvatski. Prebivalstvo je siromašno in se preživlja največ z vinogradništvom, dnino. Gozd (bukov, kostanjev) krije domače potrebe. Vas je dobila ime po turški straži, ki je nekdaj bila v tem kraju. Podr. cerkev sv. Miklavža šk. se prvič omenja 1526.

Svibnik, 103-18-10-8-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Črnomelj 1.9 km. Nm 156 m. Vas stoji na terasi, na levem bregu Dobličice. Skozi naselje drži banovin. cesta II. reda iz Črnomlja preko Mavrlena na ban. cesto I. reda, na katero se priključi v Dobliški gori. Vas ima studenec. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, sadjarstvom, govedorejo, svinjerejo (bele požlahtnjene svinje) in vinogradništvom na Stražnem vrhu (Mavrlenu). 3 odtod hodijo v tovarno v Črnomelj in 3 v rudnik na Kanižarico. Mešan gozd daje drva za dom.

Škrilj, 28-6-6-0-0. Sr so du žand zdr o pTt Črnomelj 13.8 km, fin žel Semič 8 km, š žup Planina 2 km. Nm ca 860 m. Naselje stoji v slikoviti prisojni legi na ravnici, odkoder se svet proti severu in jugozapadu dviguje, proti vzhodu, jugovzhodu in zapadu pa pada. Okrog so košenice, polja največ na zapadni strani. Naselje, ki v 16. stoletju še ni obstojalo, ima slovensko in nemško prebivalstvo. Ima tudi studenec. Od ban. ceste II. reda je po obč. cesti II. reda mogoč dohod z vozom. Zemlja je tu peščena, kamenita. Prebivalstvo se preživlja s prodajo drv, lesa, lesenih izdelkov, z živinorejo, vinogradništvom, z vinogradi v Gorenjcih pri semiškem kolodvoru in v Rodinah. Bukov, smrekov in jelkov gozd da do 1000 m³ (hlodov in drv) na prodaj za izvoz s postaje Semič. V bližini, na zapadni strani Škrilja se dviga priljubljena izletna točka Mirna gora (1048 m). Preko Škrilja vodijo markacije na Pogorelec, Gače, Štale, Črmošnjice. Teren v okolici je prav dober za smučanje.

Talči vrh, 58-9-8-1-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 3.4 km, žel Sela pri Otovcu 1.5 km, š v kraju ust. 1913, 2 odd. Gas. z dram. odsekom. Nm ca 199 m. Majhno naselje leži na polju pod rodinskimi vinogradi. Po občinski cesti I. reda je od 1.8 km oddaljene ban. ceste mogoč dohod z avtom. Ima studenec. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, vinogradništvom, govedorejo, prašičerejo in sadjarstvom. Mimo naselja vozi gozdna železnica iz Roga v Črnomelj. Sadje prodajajo v Črnomelj in Ljubljano. Od poljskih pridelkov pridelajo največ krompirja, zatem koruze in ostalih žitnih vrst. Mešan gozd (bukev, kostanj, hrast, smreka) krije domače potrebe.

Topličice, 15-4-3-1-0. Sr so du žand zdr žel o pTt Črnomelj 10.4 km, fin Semič 10 km, š žup Planina 2 km. Nm 563 m. Leže v ozki dolini, 2 km oddaljene od ban. ceste II. reda, od katere je mogoč dohod z vozom. Prebivalstvo je kočevsko. V bližini vozi gozdna železnica iz Roga v Črnomelj. Zemlja je peščena, nič posebno rodovitna. Prebivalstvo se preživlja s prodajo drv, živinorejo, vinogradništvom, z vinogradi v Rodinah. Vino ter drva in hlode prodajajo v Črnomelj. Mešan gozd (bukev, smreka) daje les za dom in prodajo. Vas je mlajše naselje, nastalo po 1574, ko se še ne omenja v kočevskem urbarju, in pred 1610, ko je v vasi že stala podr. cerkev sv. Martina. Zvon v tej cerkvi, težak 80 kg, je iz 1610, ter predstavlja najstarejši spomenik cele župnije.

Tušev dol, 91-14-11-3-0. Sr so du žand zdr fin o pTt žup Črnomelj 4.7 km, žel Sela pri Otovcu 3 km, š Talči vrh 1.5 km. Nm 200 m. Vas stoji na ravnini, tik pod vinskimi goricami Stražnega in Rožič-vrha. Po obč. cesti I. reda je mogoč dohod tudi z avtobusom. Vas ima studenec. Zemlja je ilovnata in srednje-rodovitna. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom, živinorejo, prašičerejo (bele požlahtnjene svinje) in sadjarstvom. Sadje prodajajo v Črnomelj in Ljubljano. Mešan gozd (največ bukev, kostanj) krije domače potrebe. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene se prvič omenja 1526. Zaselek Ablji vrh.

Vojna vas, 176-26-21-5-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Črnomelj 1.1 km. Nm 186 m. Vas leži na terasah na levem bregu Lahinje, 1 km oddaljena od ban. ceste v Črnomlju. Po obč. cesti I. reda je mogoč dohod tudi z avtom. Pod Vojno vas spadata tudi proti vzhodu, na terasah nad Lahinjo stoječa zaselka Dolenja vas in Žagarji. Vas ima studenec. Zemlja je večinoma ilovnata, sicer črna in dobro rodovitna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in nekaj z vinogradništvom. Od poljskih pridelkov pridelajo največ krompirja, zatem koruze, krmilne pese, in ostalih žitnih vrst. Mleko nosijo v mlekarno v Črnomelj. Pet domačinov hodi na delo v tovarno v Črnomelj. Mešan gozd (hrast, smreka) daje drva za dom. Podr. cerkev Rojstva prebl. Dev. Mar. omenja prvič Valvasor okoli 1680. Ima dve Metzingerjevi sliki in sicer sv. Ano in sv. Trojico, ki krona Mater Božjo (slabo ohranjena). L. 1802. so k tej cerkvi premestili pokopališče od župne cerkve v mestu.

Zajčji vrh, 23-4-4-0-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt žup Črnomelj 3.4 km, š Talči vrh 2 km. Nm ca 180 m. Stoji na terasi 0.3 km oddaljena od ban. ceste II. reda. Po obč. cesti II. reda je dohod mogoč z avtom. Na zapadni in južni strani zaselka se širi majhen gozd. Zemlja je ilovnata, srednje-rodovitna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom na Stražnem vrhu. Mešan gozd daje potrebni les za dom in malenkost za prodajo.

Zástava, 81-13-8-5-0. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Črnomelj 5 km, žel Črnomelj 5.5 km. Nm 156 m. Pod Zastavo, ki stoji na terasi, na levem bregu Lahinje, spadajo tudi Pavičiči z Zuniči, ki stoje na terasi na nasprotnem bregu Lahinje. Preko Lahinje je prevoz z navadnim čolnom. Od 3 km oddaljene ban. ceste v Vranovičih je po obč. cesti II. reda mogoč dohod z vozom, od ban. ceste Črnomelj—Griblje pa v 1.7 km oddaljene Pavičiče z avtom. Ne daleč od Pavičičev se proti Mlakam nahaja »Jelenova jama«, v kateri živi močvirska želva. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, 2 hodita delat v Črnomelj v tovarno. Prebivalstvo nabira tudi užitne gobe po steljnikih za prodajo. Mešan gozd daje večinoma le drva za dom.

Občina Dragatuš

Preb. 2014, hiš 390, posest. 306, koč. 83, najem. 16. Površina 5424.85 ha; njiv in vrtov 1014.50, trav. in paš. 3542.03, vinogradov 75, gozdov 670, ostalo 123.32. Ta občina obsega kaj raznolik svet. Na zap. obsega gozdnato pobočje Poljanske gore z vrhovi Debeli vrh 864 m, Okrožnik 813 m, Vušec 617 m, v sredini lepa, ravna polja, kot Obrško-Dragatuško polje, ki se po neznatni zgibanosti mimo Vel. Nerajca nadaljuje v travnato, deloma močvirno ravnino med Pustim gradcem, Velikim Nerajcem in Malo Lahinjo, dalje Selsko, Kvasičko ter travnato polje ob Podturenskem potoku, na vz. in sev. pa z vrtačami in hribi razgibane steljnike in gozde. Občina ima mnogo majhnih potokov in studencev. Prebivalstvo, ki se bavi z živinorejo in poljedelstvom, v severozap. delu pa posebno z vinogradništvom, je gostoljubno in v majhni meri mešano z Uskoki, na kar kažeta koleg nekaterih znakov v narečju, pesmih in nekaterih priimkov kot Šterk, Lasič, Drasumerič,

Paunovič, Radovič, Ilinič, Geršetič, Kunič, Butala in dr., posebno še krajevni imeni Velika in Mala Lahinja, kar je nastalo iz Vlahinja po Vlahih, to je Uskokih, ker pomeni Vlah v Beli Krajini Uskoka. Nekaj Uskokov se je naselilo v predelu te občine tekom 16. stol. V vseh naseljih dragatuške občine tko ženske domače platno, vendar to v smeri Knežina-Dragovanja vas polagoma pojema tako, da tko v Kvasici le še dve gospodinji, v Dragovanji vasi pa le še ena. V južnih naseljih (Knežina, Belči vrh, Mala Lahinja, Črešnjevec) nosijo moški in ženske spodnjo obleko iz domačega platna, ženske pa tudi vso obleko. V občini so ugodne prilike za lov (zajci, srne, lisice, jerebice itd.), prav tako za ribolov v Lahinji (ščuke, kleni). Tudi čebelarstvo je v nekaterih vaseh precejšnje razvito.

Belči vrh, 181-36-28-8-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 11.7 km, žand pT o š žup Dragatuš 3 km. Nm 194 m. Vas obcestnega tipa stoji na hribu. Od 2 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Vas ima ime od priimka Belec. Ilovnata zemlja je srednje rodovitna. Od 300 ha vasi pripadajoče zemlje zavzemajo pašniki in travniki 130 ha, gozd 80 ha. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in v mali meri z vinogradništvom. V vasi sta dva čebelarja. Pozimi ženske tko domače platno, ki služi posebno njim za vso obleko. Hrastov gozd daje potrebni les za dom ter železniške prage in hlode za prodajo. Podr. cerkev sv. Helene.

Breznik, 37-7-5-2-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 8.4 km, žand pT o š žup Dragatuš 2 km. Nm ca 180 m. Stoji na vznožju Okrožnika (813 m). Proti vzhodu se razprostira lepo, ravno polje, ki ga često poplavlja Podturenski potok, vulgo »Zdenec«. Ta ima mlin in žago pri izvirku. Breznik je oddaljen od ban. ceste 0.7 km. Dohod je mogoč z avtom. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. Gozd (akacija, bukev) daje drva za dom. Ribolov v »Zdencu«, Podturenskem potoku — daje ščuke, klene. V kraju stoji romantični grad Podturn ali Turn, ki je deloma že razpadel. Grad je dobil ime po prvotno utrjenem stolpu, zgrajenem na skali nad potokom, ki se vliva v Lahinjo. Mesto tega stolpa so pozneje zgradili pravo graščino. Prvotni znani grajski lastniki so bili gospodje Guraltiči, nato rodbine pl. Schnitzenbaum, Bernardiz in Stemberg. Okoli 1680 je grad kupil Janez Jurij baron Apfaltrer. Po 1848 je bila gospoščina razprodana in grad je začel razpadati. Danes je ohranjen le stolp brez strehe in majhen del grajske stavbe, ki je pokrita s slamo.

Brdarci, 76-10-10-0-1. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 7.4 km, žand o pT š žup Dragatuš 2 km. Nm 165 m. Naselje stoji na ravnini. Jugozapad. stran griča, ki se dviguje na severovzhodni strani odtod, je zasajena z vinogradi, ki se vrste med majhnimi zidanicami. Na severni strani vasi so še vidne razvaline 1907 podrtega, dvostolpnega gradu, ki je bil last graščakov iz Pustega gradca, kjer so imeli svoj glavni grad. Od 2.5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Zemlja je ilovnata. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo. Hrastov gozd daje drva in deske za dom ter železniške prage za prodajo.

Butoraj, 92-19-15-5-0. Sr so du zdr fin žel pTt š žup Črnomelj 4.1 km, žand o Dragatuš 4 km. Nm 213 m. Vas, ki jo prebivalstvo deli med seboj v Gornji in Dolnji Butoraj, stoji v bregoviti legi na terasah na desnem bregu Lahinje, ki žene tu dva mlina. Pri južnem mlinu vodi zidan most preko Lahinje v Zorence, pri severnem pa lesen most v hrastov gozd. Slikovita reber nad Gornjim Butorajem je zasajena z vinogradi. Studenec ob Lahinji pod Gornjim Butorajem imenujejo Jezero. Od ban. ceste, ki je oddaljena 3 km, je mogoč dohod tudi z avtom. Zemlja je ilovnata. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in nekoliko z vinogradništvom. Mešan gozd (hrast, smreka) daje drva, deske, hlode in železniške prage. Pri vasi so odkrili številne gomile iz hallstattske dobe. Podr. sv. Marka evang. Cerkev se prvič omenja 1526. Pokopališče.

Črešnjevec, 47-10-9-1-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 9.3 km, žand o pT š žup Dragatuš 3 km. Nm 200 m. Naselje stoji na hribu, na katerem goje nekaj vinogradov. Od ca. 4 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z vozom preko mostu pri Podlogu ali preko železobetonskega mostu pod Malo Lahinjo. Slab, lesen most preko Lahinje drži na Črešnjevec tudi od mlina v Pustem gradcu. Zemlja je ilovnata in srednje rodovitna. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, živinorejo in v majhni meri z vinogradništvom. Pozimi tke domače platno. Čebel ima 25 kranjičev. Hrastov gozd daje drva za dom ter železniške prage in hlode za prodajo.

Dragatuš, 213-36-20-16-8. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 8 km, žand o pT š žup v kraju. Šola ust. 1858, 6 odd. Javna knjiž. Gospod. nad. š. PJS. Gas., Prosv. d. Nm 164 m. Vas okroglega tipa stoji na hribčku tik ban. ceste, od katere je mogoč dohod z avtom. Med Dragatušem in Obrhom, Tančo goro in Nerajčkim Cirnikom (241 m) ter Velikim Nerajcem se razprostira skoro popolnoma ravno Obrško-Dragatuško polje, ki je brez kamna, do 1 km široko, a dolgo preko 3 km. Črna, aluvialna zemlja je zelo rodovitna. Ob velikem deževju poplavlja severni rob polja, ki je v travnikih in pašnikih, Podturenski potok in Obrh, južnega, ki je v njivah, pa studenčna vodna jama na »Černicah«. To polje se po malem zgibu mimo Velikega Nerajca nadaljuje proti jugovzhodu preko Nerajčice k Mali Lahinji, kjer pa radi močvirnosti ni toliko pripravno za kulturo. Iz prijaznega Dragatuša, ki ima svoje ime od osebnega imena Dragota, se nudijo krasni sprehodi k izvirom Lahinje pod »Glavico« pri Knežini, Nerajčice v »Oknu« pri Malem Nerajcu, k hudourniškemu Bregu v Gornji Suhor, k izviru potoka »Griči«, ki teče na zapadni strani Lahinje v Nerajčico, k izviru »Obrške vode« pri Obrhu, Podturenskega potoka pri Brezniku, k razvalinam Pustega gradca pri Brdarcih in v Pustem gradcu ali pa k pravoslavnim in zelo gostoljubnim Bojančanom ter na razgledni Nerajčki Cirnik (241 m). Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom (na Tanči gori). Kraj je zelo veliko trpel v dobi turških napadov, ko so tu ropali in požigali Turki. Župnija Dragatuš (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 1728 duš. Sedanja cerkev sv. Janeza Krstnika je bila sezidana 1858. Prvotno je bila cerkev podružnica črnomeljske prafare. Samostojna župnija je bila ustanovljena 1854 iz delov črnomeljske in viniške župnije. Pokopališče.

Dragovanja vas, 103-15-13-1-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 5.4 km, žand o pTt š žup Dragatuš 4 km. Nm ca 175 m. Vas stoji na ravnem v vznožju pobočja, ki je v spodnjem delu poraslo s kostanjevim gozdom. Od 0.5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. Gozd (smrekov, kostanjev) daje drva in deske ter kolje za dom. Podr. cerkev sv. Ožbalta kr. muč. Pokopališče. Tu rojen Kambič Mihael 1887, slikar, prof. risanja v Ljubljani.

Golek, 88-13-12-1-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 8.1 km, žand o pT š žup Dragatuš 1.5 km. Nm 148 m. Vas stoji na nizkem griču. Okrog se vrsti polje, steljniki, gozd. Teren med Golekom in Zorenci je prepreżen z nekaj malimi potočki, ki se počasi plazijo proti Lahinji in povzročajo na več mestih močvirnat in s travo porasel svet. Preko Podturenskega potoka drži lesen most proti Dragatušu. Od 1.5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Zemlja je rodovitna črnica. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, vinogradništvom. Čebel ima 25 kranjičev. Mešan gozd (hrast, smreka) krije domače potrebe ter daje stavbni les, hlode, železniške prage za prodajo. Podr. cerkev sv. Antona pušč. Pokopališče.

Knežina, 76-17-12-5-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 10.9 km, žand o pT š žup Dragatuš 4.5 km. Nm ca 210 m. Vas stoji na hribu in bregu, katerega reber je na zapadni strani Knežine proti Belčemu vrhu zasajena z vinogradi. Od 3 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Tik pod Knežino, na severozap. strani izvira v »Glavici« z več izvirki Lahinja. Loka ob Lahinji je od izvira in še po združitvi z večjo Nerajčico na obeh bregovih več ali manj močvirnata. Na vzh. in jugovzh. strani Knežine se razprostirajo najprej njive z vrtačastimi travniki, katerim slede steljniki, vse do Velikega Bukovja, ki je večji del izsekano in mlado. Proti Bojancem je nekaj redkega gozda (hrast, smreka, jelše). Hiše v Knežini so največ lesene in krite s slamo. Zemlja je peščena in ilovnata. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo in le za domačo porabo z vinogradništvom. Pozimi tke ta vas marljivo domače platno in ženske tu še nosijo narodno nošo. Hrastov gozd daje hlode, stavbni les, železniške prage za prodajo.

Kvasica, 42-10-10-0-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 5.1 km, žand o pT š žup Dragatuš 3 km. Nm 169 m. Naselje stoji v gruči na rodovitnem, ravnem polju ob ban. cesti. Takoj ob naselju je proti jugovzhodu svet močviren, namakan od dveh potočkov, ki tu izvirata, se združita in skupno tečeta v Podturenski potok. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. Smrekov gozd daje deske, hlode za prodajo.

Mala Lahinja, 41-10-9-1-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 12 km, žand o pT š žup Dragatuš 3 km. Nm ca 160 m. Naselje stoji na vzpetini nad levim bregom potočka Lahinje, ki izvira ne daleč odtod, z več izvirki v »Glavici« ter se po kratkem teku na severozapadni strani Male Lahinje združi z večjo Nerajčico. Od svojega izvora do Nerajčice dobi Lahinja več neznatnih pritočkov, ki tvorijo močvirja. Na zap. strani Male Lahinje izvira potoček »Griči«, ki teče v meandrih v Nerajčico. V Malo Lahinjo, ki je 1.5 km oddaljena od ban. ceste v

Nerajcu, je mogoč dohod preko mostu nad Nerajčico tudi z avtom. Naselje ima ime od Vlahinja, Vlahov-Uskokov. Betonski most vodi preko potoka Lahinje proti Črešnjevcu. Pri mostu na desnem bregu Lahinje se nahaja vaški ograjeni studenec »Pod lipo«, ki ga uporablja tudi Črešnjevec. Na zap. strani Male Lahinje so pri kopanju v globino naleteli na debelo žilo premoga. Zemlja je ilovnata in v nižji legi črna, aluvialna. Prebivalstvo živi od poljedelstva in živinoreje. Nekaj vinogradov ima na Črešnjevcu. Pozimi marljivo tko domače platno. Hiše so tu večji del lesene in krite s slamo. Hrastov gozd krije domače potrebe.

Nerajec, 161-31-24-7-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 10.1 km, žand o pT š žup Dragatuš 2 km. Nm ca 162 m. Naselje obstoji iz Velikega in Malega Nerajca. Veliki Nerajec stoji na hribčku ob stari cesti tik ban. ceste, od katere je mogoč dohod z avtom. Pod Velikim Nerajcem teče Nerajčica, v katero se izliva na desnem bregu potoček Gričica. Po združitvi Nerajčice z Lahinjo prihaja vanjo pod Velikim Nerajcem močvirnati studenec Kranjica. Nad cesto na zap. stoji osameli, za smuko ugodni Nerajčki Cirnik (241 m). Mali Nerajec, na čigar severni strani izvira v »Oknu« Nerajčica, stoji na vznožju pobočja Nerajčkega Cirnika ob ban. cesti. Na Nerajčkem polju proti Belčemu vrhu se nahaja globoka vodna jama »Glušenka«, ki ne poplavlja polja. Peščena in črna zemlja dobro rodi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in v malenkostni meri z vinogradništvom. Vas ima 18 kranjičev čebel. Ženske v obeh Nerajcih pozimi tko domače platno. Smrekov gozd daje deske, stavbni les. Odkrite hallstattske gomile v Velikem Nerajcu pričajo o predzgodovinski obljudenosti kraja.

Obrh, 160-34-26-8-1. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 9.6 km, žand o pT š žup Dragatuš 1.5 km. Nm 172 m. Vas stoji na robu pobočja Tanče gore (Vušec 617 m). Od ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Na severozap. strani vasi izvira izpod skalnate stene Obrh ali Obrška voda, ki se po kratkem teku združi s Podturenskim potokom, da skupno tečeta v Lahinjo. Medtem ko Podturenski potok v veliki suši presahne, se to ne zgodi pri Obrhu. Pri izviru pelje preko Obrha cementna brv, preko Podturenskega potoka pa lesen most. Na južnem delu Obrškega polja se nahaja studenčna vodna jama Cernice, ki ob povodnji poplavi del polja. Aluvialna, črna zemlja je zelo plodna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. Ima 30 kranjičev čebel. Bukov gozd daje drva, hlode (železniške prage). Podr. cerkev sv. Lovrenca muč. s pokopališčem za vas Obrh.

Podlog, 71-11-10-1-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 8.5 km, žand o pT š žup Dragatuš 1 km. Nm 158 m. Stoji na nizkem gričku, 1.3 km oddaljen od ban. ceste. Dohod mogoč z avtom. Na jugovzh. strani od naselja pelje preko Lahinje v Brdarce občinski most. Studenec Dobrec daje dobro vodo. Zemlja okrog Podloga je ilovnata, srednje rodovitna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo. Ima 13 kranjičev čebel. Listnati gozd (hrast in breza) daje drva za dom.

Pusti gradec, 35-7-7-0-1. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 9 km, žand o pT š žup Dragatuš 1.5 km. Nm 158 m. Stoji na terasah na levem bregu Lahinje, ki žene tu mlin in žago. Pri mlinu vodi preko Lahinje brv na Šipek in leseni most na Črešnjevec. Od ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Peščena in črna zemlja dobro rodi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo. Hrastov gozd daje drva, hlode in železniške prage. Kraj je bil obljuden že v predrimski in rimski dobi. Pri podružni cerkvi so odkrili predzgodovinsko gradišče, utrjeno z jarkom. Izven gradišča so odkopali grobišče z bronastimi predmeti. Našli so tudi rimske napisne kamne. Na mestu rimskega gradišča je bil na polotoku oziroma na otoku Lahinje tik cerkve v srednjem veku zgrajen grad Pusti gradec, ki je danes že v razvalinah. Po Valvasorjevem poročilu so bili prvi grajski posestniki gospodje Plazmani, ki so tu gospodarili tudi v njegovi dobi. Ko so konec 17. stol. izumrli, so jih nasledili gospodje Silly. Od njih je kupila grad rodbina pl. Burgstall, lastnica Podbrežij v Adlešičih in krupske graščine. Podr. cerkev Vseh svetnikov s pokopališčem, zid. 1638.

Sela, 56-12-8-4-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 7 km, žand o pT š žup Dragatuš 1 km. Nm 160 m. Naselje stoji na ravnini sredi polja. Od pol km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč tudi z avtom. Pod vasjo na vzhodni strani teče majhen potoček Stopinc od Kvasice v Podturenski potok. Črna, ob potokih poplavljena zemlja prav dobro rodi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom na Tanči gori. Čebel. ima 18 kranjičev. Hrast, breza in akacija dajejo drva za dom.

Šipek, 26-7-6-1-0. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 7.7 km, žand o pT š žup Dragatuš 2 km. Nm ca 164 m. Stoji na terasi nad desnim bregom Lahinje. Od 2.5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z vozom. Ilovnata zemlja tu dobro rodi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo. Hrastov in brezov gozd daje drva, hlode, železniške prage.

Tanča gora, 223-49-40-9-1. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 6.4 km, žand o pT š žup Dragatuš 3 km. Nm ca 250 m. Vas stoji ob ban. cesti na vrtačastem, peščenem in ilovnatem hribu. Pod Tančo goro spada tudi zaselek Finki. Pobočje Okrožnika (813 m) je visoko gori nad Tančo goro posejano z zidanicami in zasajeno z vinogradi. Nad vinogradi se vrste košenice, pašniki in gozd. Visoko nad vasjo se nahaja v gozdu slab »Kozlov zdenec«. Boljši je studenec »Podmaklen«. Iz Tanče gore se nudi lep pogled na Črnomelj, na vzhodni, jugovzhodni in severni del Bele Krajine. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, živinorejo in sadjarstvom. Bukov gozd daje drva, hlode, železniške prage. Vas ima skupnega črednika za ovce. Pri cerkvi so odkrili sledove predzgodovinskega selišča iz hallstattske dobe. Podr. cerkvi sv. Ane (343 m) in sv. Tomaža ap. Pokopališče.

Velika Lahinja, 91-16-12-4-2. Sr so du zdr fin žel pTt š Črnomelj 5.1 km, žand o žup Dragatuš 3 km. Nm 160 m. Vas stoji v bregoviti legi, na terasah na desnem bregu Lahinje, preko katere drži most v Zorence. Od 4 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč tudi z avtom. Vas ima studenec »Banj«. Zemlja je ilovnata. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo ter za domačo potrebo z vinogradništvom. Hrastov gozd daje drva, hlode in železniške prage.

Zapudje, 162-33-25-8-2. Sr so du zdr fin žel Črnomelj 12.6 km, žand o pT š žup Dragatuš 3 km. Nm 256 m. Manjši del vasi, imenovan Golek (240 m), stoji na hribu, večji del pa ca 200 m proti jugozahodu in niže, deloma v plitvi vrtači na robu pobočja Vuseca (617 m). Na severozapadnem robu Suhorskega polja, odnosno ob koncu Zapudskih Lok se nahaja vodna jama Lobešnica, ki ob velikem deževju skupno s suhorsko vodno jamo Gradnico zalijeta del izredno rodovitnega in popolnoma ravnega Suhorskega polja. V tem slučaju vodo požirajo rupe na zapadnem vznožju Nerajčkega Cirnika (241 m). Voda prihaja spet na dan v »Oknu« — izviru Nerajčice. Majhen studenec »Škalva« se nahaja v Zapudju samem. Od 3 km oddaljene ban. ceste je mogoč dohod tudi z avtom. Zemlja na Lokah je črna, sicer ilovnata, peščena. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, vinogradništvom in čebelarstvom. Večinoma bukov in kostanjev gozd daje drva, kolje za vinograde, hlode in stavbni les. Vas ima skupnega črednika. Podr. cerkev sv. Petra apost. Pokopališče.

Zorence, 33-7-5-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt š žup Črnomelj 5.2 km, žand o Dragatuš 4 km. Nm ca 165 m. Stoji na vzpetini na levem bregu Lahinje, preko katere je most. Od 3.5 km oddaljene ban. ceste je po obč. cesti I. reda mogoč dohod tudi z avtom. Zemlja je ilovnata, Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo. Hrastov gozd daje drva za dom ter hlode in železniške prage za izvoz.

Občina Gradac

Preb. 2128, hiš 398, posest. 352, koč. 38, najem. 19. Površina 2890 ha: njiv in vrtov 1245, trav. in paš. 1339, vinogradov 18, gozdov 1114, ostalo 183. Gradaška občina obsega nizek, vrtačast kraški svet in diluvialno-aluvialno ravnino ob Kolpi. Na ozemlju občine se izliva pod kloštersko cerkvijo M. B. mrzla Krupa v počasno Lahinjo, ki teče vzdolž z. in s. dela obč. V. del občine omejuje vse do izliva Lahinje Kolpa. Posebno veliko zemljišča zavzemajo steljniki, porasli deloma s praprotjo in brezovjem, od gozdov pa je le majhen del v rokah kmetov (precej ga poseduje nem. viteški red). Prebivalstvo, ki se v glavnem bavi s poljedelstvom in živinorejo, razen tega pa ima nekaj vinogradov na Plešivici pri Adlešičih in v Draščičih, se je ob Kolpi pomešalo z Uskoki, ki so sem prišli v 1. pol. 16. stoletja. Prebivalce bivše podzemeljske občine imenujejo ostali Belokranjci Poljce, Krasinčane tudi »Zbularje«, ker mnogo pridelajo čebule tudi za prodajo. K Poljcem spadajo tudi Gribeljci, ki so po komasaciji pripadli adlešički občini. Vasi so gručastega tipa. Promet oskrbuje ban. cesta Črnomelj—Metlika, ki se ji tu pridruži ona od Semiča—Stranske vasi. Ribolov v Kolpi in Lahinji nudi ščuke, klene, some. Obe vodi sta tudi izredno ugodni za vodni sport. Gozd daje večinoma le drva za dom.

Boginja vas, 47-8-6-2-0. Sr fin Črnomelj 9 km, so du zdr Metlika 8 km, žand žel o pT Gradac 2 km, š žup Podzemelj 1.5 km. Nm 156 m. Vasica leži v ravnini, na svetu, ki je ob deževju močvirnat. Do nje je od ban. ceste (1 km) mogoč dohod z avtom. Poljedelstvo in živinoreja. Nekaj trtja so si kmetje nasadili po njivah. Nekaj dohodkov od perutnine in od prodaje užitnih gob.

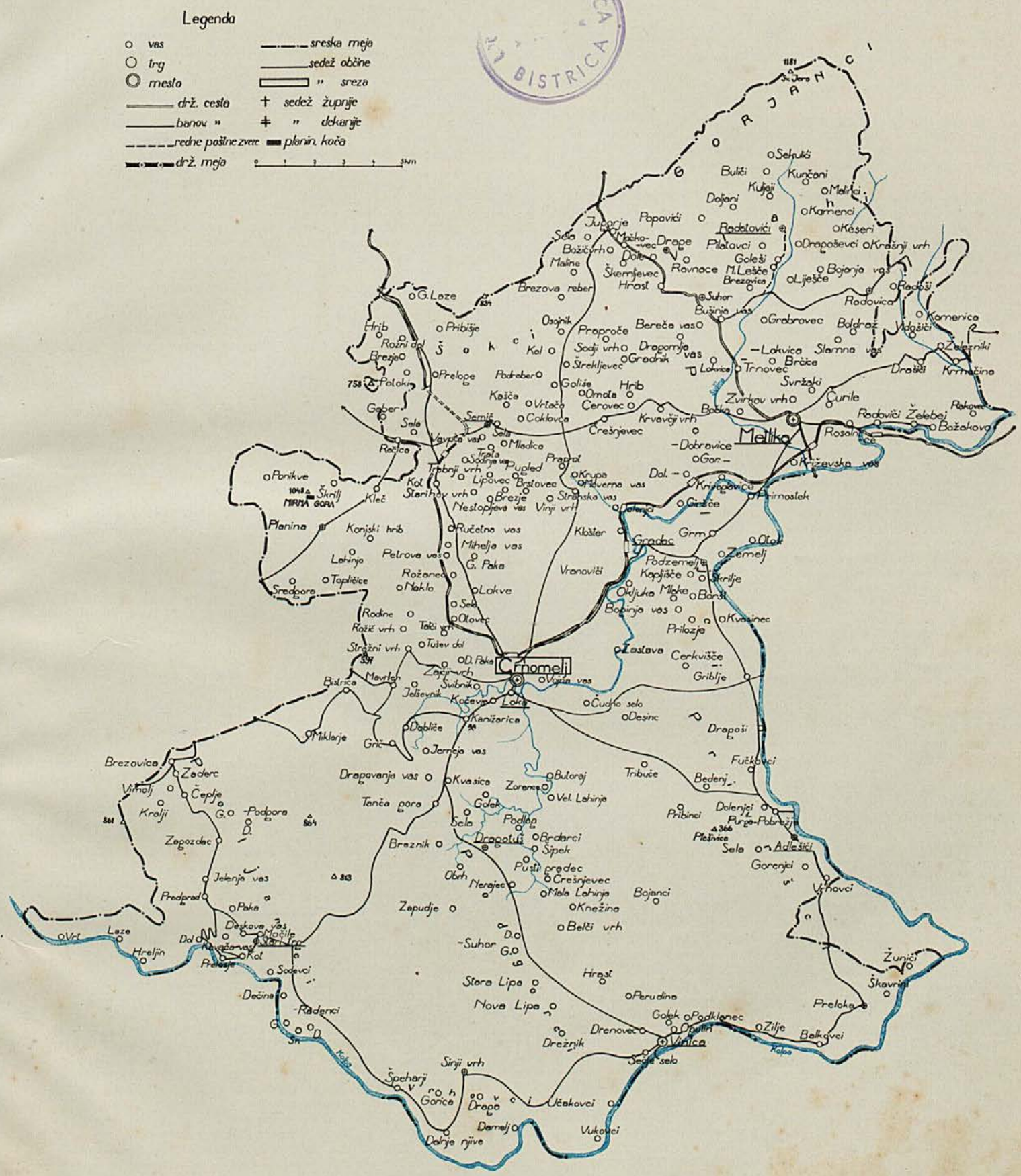
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. »
redne pošt. zveze
drž. meja
srezka meja
sedež občine
» sreza
sedež župnije
» dekanije
planin. koča
Črnomelj
Metlika
Vinica
Gorjanci
Bistrica
Lahinja
Kolpa
Mirna gora

Boršt, 75-13-19-2-2. Sr fin Črnomelj 9 km, so du zdr Metlika 8 km, žand žel o pT Gradac 2 km, š žup Podzemelj 1.5 km. Nm 157 m. Leži na nizkem griču, 100 m od ban ceste. Dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo živi od kmetijstva, nekaj vinogradov ima v 3 ure oddaljeni Plešivici pri Adlešičih. Dohodki od perutnine. V bližini Boršta so odkrili rimske grobove. V vasi je stala cerkev sv. Marjete, ki se prvič omenja že 1334 v sporu med zagrebškim kapitljem in nemškim viteškim redom. Razpadajočo stavbo so 1925 podrli. Sv. od vasi je nekdaj stal dvorec Dominič. Sezidal ga je Peter Dominič 1563. Ko je rodbina Dominič izumrla, je grad prešel v last baronov Gušičev, lastnikov graščine Gradac. V 1. pol. 19. stol. so tu gojili svileprejko, o čemer pričajo še današnji ostanki murvinih nasadov. Grad je pozneje razpadel.

Cerkvišče, 156-37-34-1-2. Sr fin Črnomelj 6 km, so du zdr Metlika 10 km, žand žel o pT Gradac 3 km, š Griblje 0.5 km, žup Podzemelj 2 km. Nm 170 m. Vas stoji na nizkem griču, od ban. ceste oddaljena 1 km. Dohod z avtom. Higijenski zavod v Ljubljani je pri vasi zgradil higijenski vodnjak. Poljedelstvo in živinoreja, vinogradi na Plešivici. Dohodki od perutnine in gob. Pri vasi so odkrili rimsko zidovje in grobove.

Dolnje Dobravice, 51-7-6-1-0. Sr fin Črnomelj 9 km, so du zdr fin Metlika 5 km, žand o pT Gradac 2 km, žel v kraju, š Podzemelj 1.5 km, žup Podzemelj 2 km. Gas. Nm 155 m. Vasica leži na ravnem in v bregu pri železnici, od ban. ceste oddaljena 3 km. Dohod mogoč z avtom. Pred zaselkom je skupen studenec tudi za Gornje Dobravice, v katerem živi človeška ribica. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in perutninarstvo. Vinograde imajo doma in v Draščičih. Sadje prodajajo deloma v Ljubljano. Podr. cerkev D. M. presv. rožn. venca.

Giršiče, 38-7-6-1-0. Sr Črnomelj 8 km, so du zdr fin Metlika 6 km, žand o pT Gradac 1 km, žel Dobravice 1 km, š žup Podzemelj 1 km. Nm ca 145 m. Stoji na terasi nad Lahinjo, preko katere pelje lesen most. Od ban. ceste (1.5 km) dohod tudi z avtom. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Nekaj vinogradov imajo v Draščičih.

Gor. Dobravice, 92-16-4-2-0. Sr Črnomelj 9 km, so du zdr fin Metlika 5 km, žand o pT Gradac 2 km, žel Dobravice 0.5 km, š žup Podzemelj 2.5 km. Nm 165 m. Vas leži na gričku, med njivami, travniki in vinogradi, proti s. in z. gozdovi. Ostalo kot v Dolnjih Dobravicah.

Gradac, 382-83-74-5-8. Sr fin Črnomelj 7 km, so du zdr Metlika 8 km, žand žel o pT š v kraju, žup Podzemelj 2 km. Šola ustanovljena 1933, 2 oddelka, SKJ, Sas., DKfid. Nm 153 m. Vas stoji na terasah na obeh bregovih Lahinje, ki tu napravi okrog gradu velik zavoj. Važno križišče cest v Metliko, Črnomelj, Semič in Griblje na prehodu preko Lahinje. Na Lahinji je mlin in žaga, nudi pa tudi idealen vodni sport in ribolov. Prebivalstvo se bavi v glavnem z obrtništvom. Poljedeljstvo ne zadostuje niti za dom. Nekaj zaslužka daje prodaja gobanov, malin in jagod, katere hodijo nabirat v daljne kočevske hribe okrog Golobinjka onstran Mirne gore. S postaje Gradac se izvažajo hlodi, brzojavni drogi, železniški pragi, deske, drva in dr. v razne kraje Jugolavije ter preko Sušaka v Italijo. Gradac ima svoje ime od ustanoviteljev gradu, gospodov Graz (Gracarji), ki se omenjajo tu že 1220. Od raznih poznejših lastnikov tega gradu je vitez von Fridau zgradil tu 1851 železolivarno. Tedaj je prišlo v Gradac mnogo tujih delavcev, ki so se tu za stalno naselili. Radi propadanja so 1883 železolivarno podrli in deloma iz njenih temeljnih kamnov 1885 zgradili sedanji zidani most čez Lahinjo. Poleg tega držita v Gradacu grajski leseni most čez Lahinjo v grajski park in na vrt Tropinik, ter leseni most preko suhega jarka v grad sam. Ta grad je znamenit ne samo kot nekdanji z vodo in obzidjem obdani tabor, ampak tudi po svojih dveh rimskih spominskih napisnih kamnih, ki sta pri vhodu na vrt. Na vrtu stoji kamenit mavzolej, v katerem je pokopan Jurij Žiga baron Gušič, zadnji od Gušičev, ki so tu gospodarili v Valvasorjevi dobi. Sedanji lastnik precej zapuščenega gradu je zagrebški trgovec Šutej. Pri vasi so odkopali hallstattske in rimske grobove. Izleti na arheološko sloviti Kučer pri Podzemlju, h gradu Krupi (s tujskimi sobami) itd. Iz Gradaca doma: Pirsch Adolf (1858—1929), portretist evropskega slovesa.

Grm, 69-11-9-2-0. Sr Črnomelj 9 km, so du zdr fin Metlika 6 km, žand o pT žel Gradac 2 km, š žup Podzemelj 0.5 km. Nm 152 m. Stoji na gričku, tik ban. ceste Metlika—Črnomelj. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo (vinogradi na pobočju Kučerja [220 m] in v 3 ure oddaljenih Draščičkih goricah). Izdeluje se še domače belokranjsko platno. Pri vasi so odkrili bogata hallstattska in keltska grobišča. Zanimiva je bila starodavna kovačnica na Grmu, katere sledovi so še vidni. Tu so odkopali številne bronaste in železne predmete. Na strmem in osamelem Kučerju nad vasjo so odkopali utrjeno predzgodovinsko grobišče, ki ga je obdajal 2300 m dolg nasip. Okrog hriba so naleteli na mnoge gomile in najdbe iz hallstattske, latènske in rimske dobe. Izkopine hranijo v ljubljanskem, dunajskem, monakovskem in berlinskem muzeju. Na j. pobočju Kučerja so odkopali tudi predzgodovinske topilnice železne rude iz 2. pol. prvega tisočletja pred Kr. Kraji od Žežlja pri Vinici do Metlike so polni železne rude, zlasti rjavega in rdečega železovca. Kučer spada skupno z Vačami in Šmarjeto med najvažnejše in najznamenitejše postojanke predzgodovinskega železarstva. Železo iz Kučerja je bilo gosto, trdo in brez žvepla ter tako celo boljše od železa iz Vač.

Kapljišče, 48-7-7-1-0. Sr Črnomelj 8 km, so du zdr fin Metlika 8 km, žand žel o pT Gradac 1 km, š žup Podzemelj 0.5 km. Nm 139 m. Zaselek stoji deloma v bregu in ravnini, 100 m od ban. ceste. Dohod mogoč z avtom. Kmetijstvo, nekaj vinogradov na pobočju Kučerja in v Draščičih.

Klošter, 76-14-12-2-0. Sr fin Črnomelj 7 km, so du zdr Metlika 9 km, žand žel o pT š Gradac 0.5 km, žup Podzemelj 3.5 km. Nm 155 m. Vas stoji na vrtačasti ravnini ob ban. cesti. Ime ima po frančiškanskem samostanu, ki so ga po ustanovni listini iz 1467 dali ob sedanji Marijini cerkvi zidati brata Jurij in Gašper Črnomeljski in glavar metliške grofije Andrej Hohenwartski za frančiškane, begunce iz Bosne. A še ne dovolj utrjeni samostan so Turki kaj hitro podrli, nakar se ni več obnovil. Ena hiša v Kloštru se še danes imenuje vulgo Vardjan (gvardijan). Klošterska podr. cerkev Žal. M. B. s pokopališčem stoji nad izlivom Krupe v Lahinjo. V prejšnjem stoletju je bila romarska pot, sedaj pa je ta sloves izgubila. Pri cerkvi so odkrili tudi rimske grobove in rimsko zidovje.

Krasinec, 275-53-49-4-2. Sr fin Črnomelj 8 km, so du zdr Metlika 8 km, žand žel o pT Gradac 2 km, š žup Podzemelj 1 km. Nm 149 m. Gručasta vas stoji na ravnini, tik ob ban. cesti. Zemlja je deloma aluvialna in ilovnata. Na v. strani vasi teče široka Kolpa, ki žene mlin in nudi lepa naravna kopališča. V suši je mogoč prehod preko Kolpe z vozom, sicer s čolnom. Poljedelstvo in živinoreja. Zelenjadno semenje, posebno pa čebulo in »polajc« prodajajo ženske po sejmih v Beli Krajini, pa tudi v Kočevju, Karlovcu in Ogulinu. Nekaj vinogradov imajo na Plešivici pri Adlešičih. Na sejme nosijo tudi perutnino in jajca. Ribolov v Kolpi je prost. Nekdaj je stal 500 m s. od vasi grad Krasinec (Crassinitz). Po Valvasorjevem poročilu je grad v njegovi dobi — konec 17. stol. — sezidal Ivan Adam grof Burgstall. Grad je pozneje razpadel. Podr. cerkev sv. Antona s pokopališčem.

Krivoglavice, 41-8-7-1-0. Sr Črnomelj 9 km, so du zdr fin Metlika 6 km, žand o pT Gradac 2 km, žel Dobravice 0.5 km, š žup Podzemelj 0.5 km. Nm 145 m. Zaselek stoji med gozdovi na visoki terasi nad Lahinjo, ki žene tu mlin. Mimo zaselka vozi železnica. Od 2 km oddaljene ban. ceste dohod z vozom. Kmetijstvo, vinogradi v Draščičih.

Mlake, 14-2-2-0-0. Sr Črnomelj 7 km, so du zdr fin Metlika 8 km, žand žel o pT Gradac 1 km, š žup Podzemelj 0.5 km. Nm 160 m. Dve kmetiji, 1 km daleč od ban. ceste, dohod z vozom. V bližini so vidni obrisi nekdanjih grajskih ribnikov. Kmetijstvo.

Okljuka, 16-3-2-1-0. Sr fin Črnomelj 8 km, so du zdr Metlika 8.5 km, žand žel o pT Gradac 1 km, š žup Podzemelj 3.5 km. Nm 156 m. Tri kmetije na terasi v okljuku Lahinje. Od ban. ceste (1.5 km) dohod z vozom. Kmetijstvo.

Otok, 175-28-25-3-1. Sr Črnomelj 10 km, so du zdr fin Metlika 5 km, žand žel o pT Gradac 3 km, š žup Podzemelj 1 km. Nm 139 m. Vas stoji na plodni terasi ob Kolpi. Dohod z vsemi vozili 1 km od ban. ceste. Ob Kolpi dva mlina. Kmetijstvo, nekaj vinogradov v Draščičih goricah. Pri vasi po pašnikih »Na jamah« so odkrili veliko rimsko grobišče.

Podzemelj, 122-18-17-1-0. Sr Črnomelj 9 km, so du zdr fin Metlika 6 km, žand žel o pT Gradac 2 km, š žup v kraju. Šola ust. 1857, 5 odd. Javna knjiž., SKJ, DKfid, Prosv. d. »Bela Krajina«, 2 Gas., PRK, PJS. Nm 158 m. Ta majhna župnijska vas stoji na položnem pobočju Kučerja (220 m), komaj 50 m od ban. ceste. Dohod z vsemi vozili. Kučer, ki je znamenit po svoji predzgodovinski naselbini (gl. Grm), slovi tudi kot lepa razgledna točka. Na njegovi v. in j. strani so zasajeni vinogradi, ostalo pa zavzemajo gozdovi. Poljedelstvo in živinoreja. Prost ribolov v Kolpi. Prodaja živine in svinj. Lepo naravno kopališče »na Viru« (v poletju se segreje voda v Kolpi do 31° C). Ugoden kraj za letoviščarje. Gostilna s prenočišči. Ne le na bližnjem Kučerju, temveč tudi okrog vasi so odkrili hallstattske in latènske gomile ter sledove fužinarstva. Tudi rimske izkopine imamo. Župnija Podzemelj (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 2667 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina je bila domnevno sezidana 1375. Prvotno je bila podr. črnomeljske prafare, samostojna je postala pred 1338, ko je bila skupno z materjo župnijo inkorporirana nemškemu viteškemu redu, kot je še danes. L. 1785. se je izločila iz nje župnija v Adlešičih.

Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Podzemeljska rojaka: Barle Janez (r. 1869), kanonik v Zagrebu; Tomc Matija (r. 1899), skladatelj.

Prilozje, 43-10-9-1-0. Sr fin Črnomelj 8 km, so du zdr Metlika 9 km, žand žel o pT Gradac 2 km, š žup Podzemelj 1 km. Nm 157 m. Naselje stoji v ravnini med njivami in steljniki, 1 km od ban. ceste, dostopno z vozom. Prebivalstvo se preživlja enako kot Boginja vas.

Primostek, 124-19-15-3-1. Sr Črnomelj 10 km, so du zdr fin Metlika 5 km, žand žel o pT Gradac 3 km, š žup Podzemelj 1.5 km. Nm 140 m. Vas stoji ob ban. cesti na desnem bregu Lahinje, nedaleč z. od njenega izliva v Kolpo. Na levem bregu stoječi del Primostka spada pod Metliko. Preko Lahinje pelje lesen most. Poljedelstvo in živinoreja, nekaj vinogradov v Drašičih.

Škrilje, 24-3-2-1-0. Sr Črnomelj 8 km, so du zdr fin Metlika 8 km, žand žel o pT Gradac 1 km, š žup Podzemelj 0.5 km. Nm 137 m. Tri kmetije na ravnini pri Kolpi, 0.7 km od ban. ceste. Dohod mogoč z avtom. Kmetijstvo.

Vranoviči, 155-31-30-1-1. Sr fin Črnomelj 5.5 km, so du zdr Metlika 9 km, žand žel o pT Gradac 1.5 km, š žup Podzemelj 4 km. Nm 155 m. Vas leži v ravnini na obeh straneh ban. ceste Črnomelj—Metlika. Mimo vasi na z. strani teče železnica, na v. pa Lahinja. Poljedelstvo, precejšnje čebelarstvo. Hrastov gozd daje drva in deske za dom. V kraju so odkrili predzgodovinske in rimske grobove.

Zemelj, 105-20-17-3-2. Sr Črnomelj 8 km, so du zdr fin Metlika 7 km, žand žel o pT Gradac 2 km, š žup Podzemelj 0.5 km. Nm 150 m. Vas stoji na v. vznožju Kučerja (220 m), 1 km od ban. ceste. Dohod mogoč z avtom. Glasom ustnega izročila je nekdaj stal Zemelj s cerkvijo vred na vrhu Kučerja. Poljedelstvo, živinoreja, svinjereja, vinogradi na Kučerju in v Drašičkih goricah. Ribolov v Kolpi je prost. Podr. cerkev sv. Helene.

Občina Metlika mesto

Preb. 1426, hiš 291, posest. 281, koč. 35, najem. 24. Površina 1301 ha: njiv in vrtov 515, trav. in paš. 185, vinogradov 40, sadovnjakov 130, gozdov 200, ostalo 231. Mestna občina obsega poleg mesta še eno vas in štiri zaselke. Svet je vrtačast in brez velikih vzpetosti. Hudournik Sušica, ki prihaja iz Gorjancev in se pri Križevski vasi izliva v Kolpo, teče le ob velikem deževju in tedaj često prestopa nizke bregove ter dela škodo rodovitnemu polju. Teče v številnih meandrih. Na j. omejuje mestno občino Kolpa in tudi Lahinja tik pred in pri svojem izlivu (v Kolpo). Loka ob Kolpi je ravna, aluvialna in prav tako tudi polje ob Sušici. Prebivalstvo izven mesta se preživlja z vinogradništvom in poljedelstvom ter nekaj z obrtjo. Prebivalci imajo naziv Poljci.

Bočka, 21-3-3-0-0. Sr Črnomelj 17 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Metlika 2 km. Nm 190 m. Stoji na nizkem brdu, deloma ob drž. cesti Karlovac—Novo mesto. Vse panoge kmetijstva.

Brčice, 16-2-2-0-0. Sr Črnomelj 17 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Metlika 2 km. Nm 222 m. Zaselek stoji nekoliko v bregu ob obč. cesti proti Grabrovcu. Brčice se imenuje vsa slikovita vinogradniška reber nad zaselkom do cerkve sv. Urbana (334 m) vrh hriba. Tu ima svoje vinograde Grabrovec in nekaj tudi Metlika. Dohod mogoč z avtom. Voda v kapnicah. Vinogradništvo in kmetijstvo.

Križevska vas, 178-34-34-3-2. Sr Črnomelj 17 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Metlika 2 km. Nm 140 m. Vas stoji na terasi ob Kolpi, v katero se tu izliva Sušica. Povodenj zalije le mlin, drugih hiš ne doseže. Na loki ob Kolpi pri novem železnem mostu udobno kopališče (poleti do 31° C). Dohod od drž. ceste z vsemi vozili. Vas ima od higijenskega zavoda s črpalko opremljen močan studenec. Poljedelstvo, sadjarstvo, vinogradi v Drašičkih goricah. Jajca, mleko, hruške prodajajo, nekaj čebelarstva.

Metlika, mesto, 1167-246-236-32-22. Sr Črnomelj 15 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1650, 13 odd. Javna knjiž., obrtna nad. šola., SKJ, RK, PRK, PCMD, PJS, Nar. čitalnica, Prosv. d., UVI, Gas. č. in župa, Tuj. prometno d., Strel. družina, Kolo jug. s., Združenje obrtnikov. Vodovod od 1935, elektrika iz Ozlja, 2 zdravnika. Nm 166 m. Mesto stoji s svojim najstarejšim jedrom na vzvišenem pomolu med potokom Obrhom, ki tu izvira na v. strani izpod Požege, in presihajočim Suhorom, katerega podaljšek na s. tvori jarek Bujica, ki ima vodo iz kanalov le v dežju. Novejši del mesta je razpostavljen po bregovih ob drž. cesti, katere s. sektor nad uniatsko cerkvijo sv. Cirila in Metoda se imenuje »Šranga«, odtod niže do hotela Makar »Draga«, dalje odtod do cepitve cest na Črnomelj in Karlovec »Strnišče« in odtod proti kolodvoru »Borštek«. Nad pomolom na s. strani segajo hiše na Požegi v reber vinorodne Veselice, ki rode rdeče vino. Sicer imajo Metličani svoje glavne vinograde po goricah pri Drašičih, a nekaj tudi v Brčicah. Pri z. vrsti hiš na pomolu je od »Strnišča« še mogoče videti, kako so nadzidane na nekdanje mestno obzidje. Nova drž. cesta se je izognila pomolu in tako glavnemu metliškemu trgu. Odkar nima mesto obzidja, se razvija ob sedanji drž. cesti, ko pa je 1914 stekla železnica, se je obrnil razvoj na jv. proti kolodvoru in Kolpi. Razvoj mesta je v ostalem neznaten, ker ni prepotrebne industrije. Mesto tvori gospodarsko-prometno središče za v. del Bele Krajine in bližnjo obkolpsko Hrvatsko. Zlasti se v njem gospodarsko uveljavljajo Žumberčani. Poleg uradništva mnogo trgovine in obrti. Razen drž. ceste Karlovec—Novo mesto drže iz mesta ban. ceste v Črnomelj, Semič, Radovico, Drašiče in Božakovo. M. je mirno, ceneno in gostoljubno letoviško mesto, katerega glavna privlačnost je poleti do 31° C topla Kolpa (kopališče v Križevski vasi) in lepa vinorodna okolica. Hotel in gostilne s tujskimi sobami. Izlet na Trdinov vrh v Gorjancih (1181 m, 4 ure) in k Sv. Miklavžu v Gorjancih (5 ur, planinsko zavetišče). Bližnji izleti: vinorodna, kršna Vivodina, Vidošiči, kapniška jama Vrlovka na desnem bregu Kolpe v bližini postaje Kamanje.

Na hribu nad mestom so odkrili predzgodovinsko naselbino, na višini j. od mesta ob cesti proti Kolpi pa veliko rimsko grobišče. Predzgodovinske gomile so našli tudi na Ivanetičevem vrhu in na graščinskem vrhu ter njivah. Tod mimo je vodila rimska cesta. V srednjem veku se je razvila prvotna metliška naselbina v ravnini ob potoku Metličici, v bližini sedanjih Rosalnic (»Pri treh farah«). Vsled pogostih turških vpadov se je prebivalstvo odselilo k utrjenemu gradu na bližnjem griču. Kot gospodarji Metlike se navajajo ogrski kralji, ki so okoli 1205—1213 odstopili slovensko marko grofom Andechsom. L. 1228. jo je podedovala soproga Sofija roj. Višnjegorska († 1256). Po njej so jo podedovali grofje Spanheimi in sicer 1248 delno, celo pa 1256. Spaheimsko dediščino so okoli 1280 prevzeli Goriški grofje. Na temelju dedne pogodbe iz 1353 so jo 1374, po smrti zadnjega Goriškega grofa Albrehta IV., podedovali avstrijski vojvode. M. je bila ves ta čas središče slovenske marke (Bele Krajine) in sedež deželnih glavarjev, ki so bili odvisni le od deželnih knezov. Tudi po 1374, ko so jo Habsburžani priključili Kranjski, je Metlika ohranila svoje deželne glavarje vse do 1556. M. je bila povzdignjena v trg gotovo že v zgodnjem srednjem veku, pri čemer ni bil toliko merodajen gospodarski pomen kraja, kolikor strategični motivi. Kot »Novi trg« se omenja M. že 1300 in 1377, ko ga je imel v zastavi Štefan pl. Frankopan, modruški grof. Že 1305 je imel trg iste pravice, kot mesto Kostanjevica. V mesto je bil povzdignjen iz obrambnih razlogov v turški dobi. Prvič se omenja M. kot mesto v listini iz 1365 in nato 1407. Zanj je veljalo isto mestno pravo, kot ga je dobila Kostanjevica med 1295 in 1307. Mesto je imelo svojo upravo, lastno sodstvo z mestnim sodnikom, ki so ga volili na praznik sv. Mihaela, lasten grb (stolp, katerega čuvata dva krokarja — znamenje čuječnosti proti Turkom), letne sejme (v Valvasorjevi dobi jih je bilo 9). Ko je bila 1588 uvedena redna poštna zveza Ljubljana—Metlika—Karlovec, je M. postala važna poštna postaja. Težka doba je napočila za M. z nastopom turških upadov. Že 1408 so jo Turki oropali. Napadi so se ponovili 1411, 1469 (mesto zgorelo), 1470, 1471, 1475, 1477, 1491, 1511, 1522, 1527, 1529 (vse mesto zgorelo), 1543, 1547, 1559, 1575, 1578 (mesto razrušeno). Kuga je morila 1348, 1510, 1646—1647, 1691, 1720—1724. V 1646—1647 je pomorila okoli 1200 prebivalcev. Mnogo hiš je bilo zapuščenih, mestno obzidje je popolnoma propadlo, mesto je obubožalo in ni moglo plačevati zaostalih davkov. Še 1686 so meščani prosili ljubljanskega vicedoma za odpis zaostalih davkov. Požar je 1705 znova upepelil M. z gradom, cerkvijo in komendo. Protestantizem je širil v Metliki in okolici prvak luteranskih apostol v Beli Krajini Gregor Vlahovič, dalje Peter Vokmanič, Peter Lukič in župnik Janez Weixler, ki je okoli 1563 pribegel iz Kostela.

Zelo zgodaj je imela Metlika sirotišnico, katero je ustanovil Andrej pl. Hohenwarth. Sedanja hiralnica je v nekdanji komendi — gradu nemškega viteškega reda — ki je bila 1726 na novo zgrajena in 1776 povečana. Zgodovinsko znamenit je metliški grad, ki stoji sredi mesta. Nekdaj je bil zelo utrjen in obdan z močnim obzidjem. Kot njegovi lastniki se omenjajo grofje Alapi (1578). V Valvasorjevi dobi je začel razpadati. Pozneje so gospodarili na gradu Frankopani, katere je nasledil zagrebški stolni kapitelj. Zdaj je last Prve dolenjske posojilnice. Na vzvišenem prostoru pri mestu je nekdaj stal tudi grad Pungert, na katerega spominja le še ime za ta prostor, kjer se sedaj vršijo javne prireditve. Grad, ki ga je sezidal neki Sterniša, je razpadel že kmalu po Valvasorjevi dobi.

Župnija Metlika (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 3583 preb. Pokopališče s podr. cerkvijo sv. Roka. Župna cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1334 kot podružnica župnije »Treh fara«. Ko je ob priliki turškega napada 1578 zgorela, so zgradili novo, ki je pa 1705 znova pogorela. Sedanja stavba je iz 1759. Župnija je bila ustanovljena že pred 1200; njen sedež je bil do 1461 pri današnji podružnici »Treh far«. Ob ustanovitvi črnomeljske župnije 1228 je bila metliška župnija še podrejena materi župniji v Črnomlju. Župnijo pri »Treh farah« je oskrboval prvotno nemški viteški red, ki se tu omenja že okoli 1150, a ga 1200 že več ni bilo pri tej cerkvi. V dobi turških napadov so vodili župnijo oo. frančiškani, ki so pribegli pred Turki iz Bosne. L. 1469. so Turki razrušili cerkev in samostan, a frančiškani so se umaknili v Novo mesto. L. 1268. je bila župnija inkorporirana nemškemu križniškemu redu, kot je še danes. Od 1735 je bil v Metliki sedež proštije nemškega viteškega reda. Njihov grad komenda stoji na koncu pomola v mestu. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji, poslej ljubljanski škofiji. Podr. cerkve Žal. M. B., Glej človek in lurške M. B. »pri Treh farah« s pokopališčem. Tri cerkve in samostan je sezidal nemški viteški red v prvi pol. 12. stol. Tu je bil do 1461 sedež metliške župnije. Tri fare so veljale že od nekdaj za znamenito božjo pot, katero so trumoma obiskovali tako domačini, kot tudi Hrvatje in Žumberčani (uniati). Uniati imajo v mestu svojo cerkev sv. Cirila in Metoda.

Primostek, 12-2-2-0-0. Sr Črnomelj 5 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Metlika 5 km. Nm 140 m. Gostilna in mlin na Lahinji, ki spadata v metliško občino, stojita na levem bregu Lahinje, preko katere drži lesen ban. most v del Primostka na nasprotnem bregu, ki spada v obč. Gradac. Pod mlinom se Lahinja izliva v Kolpo. Ban. cesta Metlika—Črnomelj ima tu velik klanec. Poljedelstvo in obrt. Jabolka, svinje, perutnino, jajca prodajajo. Ribolov v Lahinji in Kolpi (sulci, postrvi, ščuke). Na njivah v bližini so odkrili rimske grobove.

Zvirkov vrh, 32-4-4-0-0. Sr Črnomelj 16 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Metlika 1 km. Nm ca 228 m. Stoji na hribu nad vinorodno metliško Veselico. Kmetijstvo, posebno vinogradništvo. Sadje tudi za prodajo.

Občina Metlika okolica

Preb. 4959, hiš 1046.* Površina 7471 ha; njiv in vrtov ca 2240, trav. in paš. ca 2150, vinogradov ca 520, gozdov ca 2240, ostalo 321. Občina je raztegnjena od Škrbca (774 m) v Gorjancih do izliva Kamenice v Kolpo pod Vivodino. V sz. delu ob Gorjancih je svet precej razgiban s hrbti, brdi in suhimi dolinami, v predelu med Metliko in Kamenico pa se širi pas vinskih goric. Lepa ravnina se nahaja ob kolenu Kolpe pri Rosalnicah. Skozi občino se vije suha struga hudourniške Sušice, ki ob deževju vali vodo izpod Trdinovega vrha (1181 m) v Kolpo. Poljedelstvo ne krije niti domačih potreb, vinogradništvo pa je glavna pridobitna panoga v sektorju Grabrovec—Radovica—Dražiči—Božakovo. Poleg Vidošičev, Repice in Drašičev so lepe vinske gorice v občini tudi Brčice, Lokvice in Gradnik. Dobro napreduje sadjarstvo in čebelarstvo. Mnogo prebivalstva si mora ob skopi zemlji pomagati z dnino ali prekupčevanjem. Prebivalstvo je precej mešano z Uskoki, kar kažejo mnogi priimki in imena nekaterih naselij. Naselja so majhna, a sklenjenega, največ gručastega tipa. Prebivalci v vaseh Božakovo in Rakovec ter v bivši obč. Drašiči in Radovica so »Gorci«, na planem svetu pri Metliki so »Poljci«, v bivši obč. Suhor in Lokvica so »Privrščani«, v bivši obč. Črešnjevec pa »Šokci«. Več kot polovica občine proti Selom in Črešnjevcu je v suši hudo prizadeta radi pomanjkanja vode.

Bereča vas, 199—37. Sr Črnomelj 20 km, so du zdr fin Metlika 5 km, žand Suhor 1.5 km, žel Metlika 6 km, o 5 km, pT š žup Suhor 0.75 km. Nm ca 290 m. Vas stoji v bregoviti legi pod vinogradi med Dol. Suhorjem in Gor. Lokvico. Tik pod vasjo velika strma vrtača. Od bližnje drž. ceste Novo mesto—Karlovec je mogoč dohod z avtom. Poljedelstvo, vinogradništvo, živinoreja, sadjarstvo in svinjereja. Vino se porabi doma, sadje, posebno črešnje ter perutnina se prodaja v Metliki. Gostilna, nekaj obrtnikov in trgovcev. Podr. cerkev sv. Jakoba se prvič omenja 1334 kot podr. metliške prafare. Pokopališče.

Bojanja vas, 217—50. Sr Črnomelj 22 km, so du žand zdr fin pTt Metlika 6.5 km, žel Metlika 7 km, o 6.5 km, š žup Radovica 2.5 km. Nm 438 m. Leži na pobočju med sadnim drevjem in vinogradi. Od 1 km oddaljene ban. ceste Metlika—Radovica, od katere se pod vasjo odcepi ban. cesta v Bušinjo vas, je mogoč dohod z avtom. Dober studenec v skalnati votlini. Vinogradništvo, poljedelstvo, živinoreja in svinjereja. Pridelujejo belo in črno vino (portugalko), ki ga letno prodajo do 200 hl. Za prodajo se nabirajo užitne gobe, borovnice, jagode. Podr. cerkev sv. Marjete.

Boldraž, 72—22. Sr Črnomelj 18 km, so du žand zdr fin pTt Metlika 3 km, žel Metlika 4 km, o 3 km, š žup Radovica 2 km. Nm 266 m. Vas stoji v rebri v. od Slamne vasi. Pod vasjo med Slamno vasjo in Boldrežem se nahaja studenec Okno, ki ima dobro pitno vodo, a večkrat usahne. Od ban. ceste Metlika—Radovica dohod z avtom. Kmetijstvo, vinogradništvo, sadjarstvo. V Metliko prodajajo perutnino in jajca, vino in prašiče pa na Gorenjsko. Proda se tudi nekaj sadja (jabolk). Mešan gozd daje les za prodajo.

Božakovo, 160—34. Sr Črnomelj 20 km, so du žand zdr fin pTt žup Metlika 5 km, žel Rosalnice 4 km, o 5 km, š v kraju ust. 1851, 1 odd. Gas. Nm 178 m. Vas leži na visoki, skalnati, valoviti terasi nad Kolpo, ki žene pod vasjo mlin. Radi slikovite lege nad visoko, skalnato steno imenujemo kraj »belokranjski Bled«. V vasi priteka iz podzemske kapniške jame obzidan studenec. Onstran Kolpe, koder vozi železnica, stoji vas Orlakovo. V vas drži ban. cesta iz Metlike. Poljedelstvo, vinogradništvo, prašičjereja, perutninarstvo, nekaj čebelarstva. Svoje glavne vinograde imajo v Repici nad Drašiči in v Škalovici (Vivodini). Pridelujejo dobro belokranjsko črnino (portugalko) in izborno belo vino. Proda se ga več 100 hl. Perutnina se prodaja v Metliki. Jajca pokupijo jajčarice, ki jih nosijo na trg v Ljubljano. Listnat gozd (hrast, bukev, breza) daje nekaj lesa za izvoz. Ne daleč od Božakovega proti Kamanju se v desnem bregu Kolpe nahaja znamenita kapniška jama Vrlovka, ki je 330 m dolga. Ribolov in kopanje v Kolpi. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene se prvič omenja 1334 kot podr. župnije Treh fara.

Božič vrh, 24-5. Sr Črnomelj 17 km, so du zdr fin Metlika 12.5 km, žand Suhor 5 km, žel Metlika 13 km, o 12.5 km, pT žup Suhor 6 km, š Sela 1 km. Nm ca 520 m. Leži na hribčku j. od Jugorja nasproti Mačkovcu, dostopen z avtom od drž. ceste Novo mesto—Karlovec. Voda iz kapnic. Kmetijstvo. Listnat gozd (hrast, kostanj in dr.) daje mnogo lesa za prodajo.

Brezovica, 36-3. Sr Črnomelj 21 km, so du zdr fin Metlika 6 km, žand Suhor 2.3 km, žel Metlika 7 km, o 6 km, pT š žup Suhor 2 km. Nm ca 350 m. Stoji na vinorodni rebri tik nad ban. cesto Radovica—Bušinja vas—Krvavčji vrh. Krošnjarstvo, vinogradništvo in prodaja lesa. Dve gostilni. Drva, jajca in gozdne sadeže prodajajo v Metliki. Za dom tkejo domače platno.

Bušinja vas, 214-41. Sr Črnomelj 20 km, so du zdr fin Metlika 5 km, žand pT Suhor 1.5 km, žel Metlika 6 km, o 5 km, š žup Suhor 1 km. Nm 317 m. Vas leži v ravnici z neznatnimi vrtačami ob ban. cesti Radovica—Lokvica—Krvavčji vrh. J. od vasi so v rebri pod Plešivico (356 m) nad drž. cesto zasajeni vinogradi. Voda iz kapnic. V suši pomanjkanje vode. Poljedelstvo, vinogradništvo (belo in črno vino), sadjarstvo, svinjereja in prodaja bukovih drv. Čebelarstvo se razvija. V Metliki prodajajo sadje, maslo, jajca, drva, gozdne sadeže. Vino prodajajo v razne kraje. Za dom tko domače platno. Podr. cerkev sv. Marka s pokopališčem.

Cerovec, 56-15. Sr Črnomelj 21 km, so du zdr fin Metlika 5.3 km, žand Gradac 6 km, žel Dobravice 2 km ali Metlika 6.3 km, o 5.3 km, pT žup Semič 9 km, š Črešnjevec 0.2 km. Nm 220 m. Vas stoji v zelo bregoviti legi pod Hribom (286 m) takoj nad ban. cesto Semič—Metlika. Ob cesti pod vasjo črešnjevska šola. Voda iz kapnic. V suši pomanjkanje vode. Nekaj vinogradov (dobro belo in črno vino) poleg ostalih kmetijskih panog. Sadje dobro uspeva. Prodaja lesa.

Črešnjevec, 154-29. Sr Črnomelj 19 km, so du zdr fin Metlika 6.7 km, žand Gradac 5 km, žel Semič 7 km, pT žup Semič 5 km, o 6.7 km, š v kraju 1 km, ust. 1871, 1 odd. Gosp. nad. š. Gas. Nm 200 m. Vas leži na vrtačastem svetu ob ban. cesti Semič—Metlika. Za poljem se proti Semiču in Krupi razprostirajo steljniki z brezami, proti Omoti kostanjev gozd. Voda iz kapnic. V suši jo morajo dovažati iz Krupe. Prebivalstvo se preživlja enako kot Cerovec. Vinograde imajo večinoma v semiških goricah. Dve gostilni.

Čurile, 147-20. Sr Črnomelj 16 km, so du žand zdr fin pTt š žup Metlika 1 km, žel Rosalnica ali Metlika 0.5 km, o 1 km. Nm ca 160 m. Vas leži v ravnini od Metlike proti Trem faram. V njen okvir spada tudi zaselek Dacarji ali Perinja vas. Pod vasjo v Obrhu se nahaja obzidan dober studenec »Vušivec«. Pri vasi izvira nepresahljivi potoček Metličica, po

* Od obč. Metlika okol. nismo mogli dobiti popolnih podatkov za posamezne vasi. Zato številke za prebivalstvo in hiše pri posameznih krajih niso povsem zanesljive in se ne skladajo z vsoto prebivalstva za vso občino. Iz istega razloga je izostala docela nepopolna statistika posestnikov, kočarjev in najemnikov. — Op. ured.

katerem je dobila stara Metlika svoje ime. Ob Obrhu pri mestnem mlinu se nahaja podzemska »Mestna jama«. Dohod mogoč z avtom. Poljedelstvo, vinogradništvo, živinoreja in sadjarstvo. Vinograde imajo v Novi gorici in Vidošicih. Mleko prodajajo v Metliki in jajca jajčaricam za Ljubljano. V vasi kapela sv. Antona, pod vasjo ob ban. cesti v Božakovo pa Samprenova kapelica.

Dole, 141-23. Sr Črnomelj 24 km, so du zdr fin Metlika 9 km, žand Suhor 2.5 km, žel Metlika 10 km, o 9 km, pT š žup Suhor 3 km. Nm 440 m. Gručasta vas v bregoviti legi v bližini drž. ceste Novo mesto—Metlika—Karlovec. Mimo vasi poteka meja radatoviške občine, kjer ima vas z vasjo Drago dober studenec. Svet je zelo kamenit. Dohod je mogoč z avtom. Poljedelstvo, živinoreja, svinjereja, sadjarstvo. Vino se prideluje le za dom. Gozd je večinoma bukov in kostanjev.

Dragomlja vas, 160-26. Sr Črnomelj 21 km, so du zdr fin Metlika 6 km, žand Suhor 1 km, žel Metlika 7 km, o 6 km, pT š žup Suhor 1.5 km. Nm ca 292 m. Vas stoji na mali vzpetimi sz. od Gor. Lokvice. Proti Gradniku se razprostirajo največ vrtačasti steljniki z brezami. Dohod mogoč z avtom. Voda iz kapnic. V suši trpi prebivalstvo pomanjkanje vode. Preživlja se slično kot Bereča vas.

Drašiči, 327-67. Sr Črnomelj 21 km, so du žand zdr fin pTt žup Metlika 6 km, žel Rosalnice 7 km ali Metlika 7 km, o 6 km, š v kraju ust. 1879, 2 odd. Gas. Nm 279 m. Vas stoji ob ban. cesti na podolgovatem griču. Deli se v Gorenjo vas z. od podr. cerkve in v Dol. vas v. pod cerkvijo. K Drašičem spada zaselek Vinomer ter Blaževa vas in Kraljev vrh, ki stojita ob obč. cesti na Božakovo. Na s. in v. stran listnat gozd, na z. in jv. strani vinogradi. Niže po »dragah« njive in travniki. Pod gozdom nad Drašiči in Železniki teče proti Kamenici potok, ki žene mlin. Preko potoka drži zidan most v gorico Repico, ki je proti Krmačini in Vidošičem vsa v skrbno obdelanih vinogradih in zidanicah. V Repici in Draščkem vrhu tik z. od Drašič uspeva najboljše vino metliške okolice. V Draščkem vrhu se nahaja tudi vzorna banovinska trsnica. V teh goricah imajo svoje vinograde nekateri Metličani in tudi kmetje iz občine Gradac. Vina (dobre črnine in belega) se pridela preko 1000 hl in prodaja v razne kraje po Dolenjskem, v Ljubljano in na Gorenjsko. Za prodajo uspeva tudi sadje, posebno slive. Razen tega svinjereja, živinoreja in poljedelstvo. Čebelarstvo daje nekaj medu za prodajo. Gostilne in trgovine, nekaj obrtnikov. Pol ure j. od vasi še neraziskana »Perna jama«. Podr. cerkev sv. Petra je prvotno pripadala stiškemu samostanu. — V Dr. rojena: Bajuk Marko (r. 1882), prof. in pevovodja v Ljubljani; dr. theol. Kastelec Avg. (r. 1879), kulturni in gosp. org. stiškega samostana.

Grabrovec, 194-45. Sr Črnomelj 19 km, so du žand zdr fin pTt š žup Metlika 4 km, žel Metlika 5 km, o 4 km. Nm 334 m. Vas stoji po bregu ob gozdu, ki jo oklepa na s. in z. Gozd se razprostira proti Bušinji vasi, Trnovcu in Brčicam. Svet vrtačast. V gozdu je globoko zarezana struga Sušice, ob kateri je studenec. Pod vasjo se proti jv. širijo njive, ki pod podr. cerkvijo sv. Urbana (334 m, lep razgled) preidejo v vinsko gorico Brčice, v kateri imajo precej svojih vinogradov in zidanic tudi Metličani (gl. Metlika mesto). Reber slikovito pada k Metliki. Voda iz kapnic, v suši veliko pomanjkanje vode. Prav dobro uspeva sadje. Razvito perutninarstvo. Perutnino prodajajo v Metliki. Tko domače platno.

Gradnik, 86-19. Sr Črnomelj 21 km, so du zdr fin Metlika 6 km, žand Gradac 7 km, žel Metlika 7 km, o 6 km, pT žup Semič 5 km, š Štrekljevec 2 km. Nm ca 300 m. Znana vinska gorica, v kateri se prideluje dobro belo in črno vino. Lep razgled. Leži ob obč. cesti, ki se odcepi od ban. na Krvavčjem vrhu in se priključi na ban. proti Jugorju pod Brezovo rebrijo. Dohod mogoč z avtom. Voda iz kapnic. Ostalo kot Cerovec. Podr. cerkev sv. Miklavža.

Hrast, 154-30. Sr Črnomelj 22 km, so du zdr fin Metlika 7.3 km, žand Suhor 0.8 km, žel Metlika 8.3 km, o 7.3 km, pT š žup Suhor 1.3 km. Nm ca 422 m. Vas leži ob drž. cesti na kamenitem gričku. Lep razgled. Voda iz kapnic. V suši veliko pomanjkanje vode. Kmetijstvo in krošnjarstvo. Razvita svinjereja. Iz gozdov se prodaja les in gozdni sadeži (v Metliko). Za prodajo se pridela vino.

Hrib, 31-4. Sr Črnomelj 21 km, so du zdr fin Metlika 5.4 km, žand Gradac 6 km, žel Metlika 6.3 km, o 5.4 km, pT žup Semič 9 km, š Črešnjevec 0.3 km. Nm 286 m. Naselje na razglednem hribu. Nekaj vinogradov. V suši pomanjkanje vode. Dohod z vozom. Ostalo kot Cerovec.

Jugorje, 68-18. Sr Črnomelj 25 km, so du zdr fin žel Metlika 15 km, žand Suhor 6.5 km, o 15 km, pT žup Suhor 7 km, š Sela 1 km. Nm 545 m. Vas stoji na terasi in v bregu na pobočju Gorjancev ob drž. cesti Novo mesto—Karlovec, od katere se tu odcepi ban. cesta v Črnomelj. S. nad vasjo prestopi drž. cesta prelaz »Na vahti« v Gorjancih (635 m). Obširen razgled in svet za smuko. Dve dobri gostilni ter trgovina. Voda iz kapnic. Vinogradništvo, poljedelstvo, živinoreja, svinjereja in gozdarstvo. Proda se mnogo lesa (bukev, kostanj). Tkanje domačega platna. — Na hribu nad vasjo so odkrili predzgodovinsko naselbino. V srednjem veku je bil kraj zelo zgodaj naseljen. O živem prometu in razviti srednjeveški trgovini priča najdba 6670 pfenigov iz Bavarske, Salzburga, Zgornje Pfalze itd. Novci so iz let do 1493. Podr. cerkev sv. Vida se prvič omenja 1334 kot podr. metliške prafare.

Kamenica, 10-2. Sr Črnomelj 24 km, so du žand zdr fin žel pTt žup Metlika 9 km, o 9 km, š Drašiči 4 km. Nm ca 320 m. Naselje leži s. od Vidošičev v bregoviti legi, z. nad potokom istega imena. Dohod z vozom. Ostalo kot Boldraž.

Krašnji vrh, 200-35. Sr Črnomelj 24 km, so du žand zdr fin pTt Metlika 9 km, žel Metlika 10 km, o 9 km, š žup Radovica 2.5 km. Nm 543 m. Vas stoji na razglednem hribu s. od Radovice, med dvema grapama. Na sz. strani teče potok Jamnik, ki žene mlin (469 m). Dohod z vozom. Poljedelstvo, vinogradništvo, živinoreja, prašičjereja, sadjarstvo. Za izvoz hrastov les, za prodaj gobe, borovnice, jagode, višnje. Tkanje domačega platna. Podr. cerkev sv. Trojice.

Krmačina, 51-13. Sr Črnomelj 22 km, so du žand zdr fin pTt žup Metlika 7 km, žel Rosalnice 6 km ali Metlika 8 km, o 7 km, š Drašiči 2 km. Nm 194 m. Vas stoji v bregoviti legi ob obč. cesti na Vivodino. Nad vasjo se proti Železnikom in Vidošičim razprostira vinska gorica Repica, na kateri se prideluje izborno vino. Sv. od vasi onkraj potoka Kamenice, pa se dviga vinorodna Vivodina (316 m). Kamenica meji tu dravsko in savsko banovino. Dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo se preživlja slično kot Drašiči. Za izvoz hrastov in bukov les.

Krvavčji (Krvoški) vrh, 151-29. Sr Črnomelj 19 km, so du zdr fin Metlika 4.5 km, žand Gradac 2.5 km žel Metlika 5.5 km, o 4.5 km, pT žup Semič 6 km, š Črešnjevec 1.2 km. Nm 234 m. Vas stoji na razglednem hribu ob ban. cesti Semič-Metlika. Na z. in j. strani vasi je nekaj vinogradov, sicer vrtačasto polje. Pod vasjo se na sv. strani odcepi cesta v Lokvico—Radovico. Pod vas spada zaselek Zabrezje. Voda iz kapnic. V suši pomanjkanje vode. Prebivalstvo se preživlja kot Cerovec. Podr. cerkev sv. Florijana, gotska stavba s pokopališčem.

Lokvica, 370-69. Sr Črnomelj 19 km, so du žand zdr fin pTt š žup Metlika 4 km, žel Metlika 5 km, o 4 km. Nm ca 250 m. Kat. prosv. dr. Vas, ki se deli v Gor. in Dol. Lokvico, leži na razglednem hribu in po bregu med vinogradi ter sega do drž. ceste Novo mesto—Metlika—Karlovec. V. nad drž. cesto so vinogradi in zidanice po rebri Plešivice (356 m), pod katero je vdolbljena struga Sušice. Voda iz kapnic. Vinogradništvo, sadjarstvo, poljedelstvo, živinoreja, svinjereja, čebelarstvo. Za prodajo se prideluje dobro belo in črno vino. Na trg v Metliko se prodaja suho sadje, sir, surovo maslo in jajca.

Mačkovec, 39-5. Sr Črnomelj 28 km, so du zdr fin Metlika 13 km, žand pT š žup Suhor 6 km, žel Metlika 14 km, o 13 km. Nm ca 520 m. Naselje stoji tik nad drž. cesto pod Jugorjem. Svet kamenit. Voda iz kapnic. Ostalo kot Dole. Pri vasi so odkrili predzgodovinsko naselbino, na njivah pa rimske grobove.

Malo Lešče, 106-18. Sr Črnomelj 22 km, so du zdr fin Metlika 7 km, žand Suhor 3 km, žel Metlika 8 km, o 7 km, pT š žup Suhor 2.5 km. Nm 412 m. Vas stoji v osojni bregoviti legi. Nad vasjo gozd. Na z. strani skalovita struga Sušice. Od ban. ceste Bušinja vas—Radovica dohod z avtom. Prebivalstvo se preživlja kot Brezovica. Od živine goji največ drobnico. Podr. cerkev sv. Ivana.

Praproče, 29-5. Sr Črnomelj 22 km, so du zdr fin Metlika 7 km, žand pT žup Semič 5 km, žel Semič 7 km ali Metlika 8 km, o 7 km, š Štrekljevec 1.8 km. Nm ca 300. Naselje v bregoviti legi pod vinogradi. Od 2 km oddalj. ban. ceste na Štrekljevcu je dohod mogoč z avtom. Voda iz kapnic. Ostalo kot Gradnik.

Radoši, 50-12. Sr Črnomelj 20 km, so du žand zdr fin pTt Metlika 5.5 km, žel Metlika 6 km, o 5.5 km, š žup Radovica 1 km. Nm ca 250 m. Vas leži na hribčku v. od Radovice. Na s. strani gozd, sicer vinogradi in polja. Dohod mogoč z avtom. Vinogradništvo, poljedelstvo, živinoreja in svinjereja.

Radovica, 413-79. Sr Črnomelj 21 km, so du žand zdr fin pTt Metlika 6 km, žel Metlika 7 km, o 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1882, 3 odd. Gas. Nm 399 m. Vas stoji na razglednem hribu. Okrog na prisojnih straneh vinogradi. Pripraven izhod za izlet na Trdinov vrh (1181 m). V vas vodi ban. cesta iz Metlike, ki se pod Bojanjo vasjo odcepi na Bušinjo vas—Lokvico—Krvavčji vrh. Zemlja je ilovnata in skalovita. Trgovine, gostilne in obrti. Vinogradništvo, poljedelstvo, živinoreja, svinjereja, sadjarstvo, gozdarstvo, čebelarstvo (med za prodajo). Sadja se mnogo proda, enako tudi vina. Izvaža se hrastov les in v Metliki pro-

daja kurivo. Domača preja iz lanenega prediva. Župnija Radovica (dek. Semič, škof ljublj.) ima 806 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. D. M. se prvič omenja 1334 kot podr. metliške prafare. Župnija je bila ustanovljena 1854.

Radoviči, 147-26. Sr Črnomelj 18 km, so du žand zdr fin pTt š žup Metlika 2.8 km, žel Rosalnice ali Metlika 1.5 km, o 2.8 km. Nm 151 m. Vas stoji deloma na loki ob Kolpi, deloma v bregoviti legi ob ban. cesti Metlika—Božakovo. Spodnji del vasi ni varen pred poplavami. Kolpa žene mlin, v katerega vozijo žito za časa suše iz zelo oddaljenih vasi. Na jz. strani od vasi je na Kolpi železniški most. S. in sv. od vasi se nahaja deloma gozd, deloma steljniki z brezami. Studenec »Na Vučini«. Ob cesti pri vasi se nahaja lepa velika kapela Karmelske M. B. Poljedelstvo, vinogradništvo, živinoreja, svinjereja in perutninarstvo. Vinogradi v Drašičih, Vinomeru, Vidošičih in Repici. V Metliko se prodaja mleko. Ribolov v Kolpi izdaten. Kolpa ugodna tudi za vodni sport.

Rakovec, 62-12. Sr Črnomelj 23 km, so du žand zdr fin pTt žup Metlika 8 km, žel Metlika 9 km, o 8 km, š Božakovo 3 km. Nm ca 212 m. Vas stoji na gričku, obdana od gozdov. Zraven spadata zaselka Mačkov vrh na s. in Repičja draga na jv. V. pod vasjo teče proti Kolpi Kamenica, ki žene mlin in tvori mejo med dravsko in savsko banovino. Pri njenem izlivu v Kolpo jv. od Rakovca, se nahaja brodarnica, od katere vozi vivodinski brod preko Kolpe iz vivodinske ceste na žel. p. Kamanje. Tu prevažajo preko Kolpe hrvatski trgovci vivodinsko vino. Dva studenca. Po obč. cesti od Božakovega je mogoč dohod z avtom. Kmetijstvo, vinogradništvo, gozdarstvo. Vinograde imajo v Drašičih, Repici in Babni gori. Ribolov v Kamenici in Kolpi.

Ravnace, 81-16. Sr Črnomelj 23 km, so du žand zdr fin Metlika 8 km, žand pT š žup Suhor 2 km, žel Metlika 9 km, o 8 km. Nm 414 m. Vas leži s. od Suhorja na vznožju Gorjancev. V bližini so uniatska naselja in farna cerkev Rodj. sv. Bog. župnije Drage (gl. obč. Radatoviči). Svet zelo kamenit, vrtačast. Odtod preko Popovičev dostop na Trdinov vrh (1181 m). Voda iz kapnic. V suši pomanjkanje. Prebivalstvo se preživlja kot Dole.

Rosalnice, 262-47-40-4-3. Sr Črnomelj 16 km, so du žand zdr fin pTt š žup Metlika 1.5 km, žel v kraju, o 1.5 km. Nm 156 m. Precej raztegnjena vas stoji na terasah nad železnico Ljubljana—Karlovec, ki takoj jv. odtod po železniškem mostu prestopi na hrvatsko stran. Dva studenca. Skozi vas vodi ban. cesta Metlika—Božakovo. Več gostiln. Prebivalstvo se preživlja kot Radovica. Na s. koncu vasi se nahaja znana božja pot »Tri fare«, to so tri cerkve, okrog katerih je pokopališče (prim. Metlika). Žegnanje je tu poleti 25. avg. in naslednjo nedeljo.

Sela, 77-15. Sr Črnomelj 29 km, so du zdr fin Metlika 14 km, žand Suhor 6.5 km, žel Metlika 15 km, o 14 km, pT žup Suhor 7 km, š v kraju 0.5 km, ust. 1933, 1 odd. Nm ca 532 m. Vas leži na ravnotnem gričku pod Velikim vrhom (737 m). V okvir Sel spada ob ban. cesti Jugorje—Črnomelj ležeči zaselek Luža z motornim mlinom. Sz. od vasi se dviga Škerbec (774 m) s sijajnim razgledom in smuškim terenom. Voda iz kapnic. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, sadjarstvo. Vinograde imajo na Sodjem vrhu.

Slamna vas, 144-25. Sr Črnomelj 18 km, so du žand zdr fin pTt š žup Metlika 3 km, žel Metlika 4 km, o 3 km. Nm 265 m. Vas stoji v bregoviti legi ob ban. cesti Metlika—Radovica. Nekaj vinogradov, deloma na Vinomeru. Prebivalstvo se preživlja kot Boldraž. Podr. cerkev sv. Križa.

Sodji vrh, 80-20. Sr Črnomelj 21 km, so du zdr fin Metlika 6 km, žand Gradac 6 km, žel Metlika 7 km, o 6 km, pT žup Semič 6 km, š Štrekljevec 3 km. Nm 360 m. Vas stoji na bregu med vinogradi. Prideluje se dobro belo in črno vino. Svet zelo kamenit. Dohod mogoč z avtom. Voda iz kapnic. Ostalo kot Gradnik.

Svržaki, 66-12. Sr Črnomelj 16 km, so du žand zdr fin pTt š žup Metlika 1.3 km, žel Metlika 2.3 km, o 1.3 km. Nm ca 226 m. Vas stoji na prijaznem gričku, obdana s treh strani z gozdom. Na j. stran se razprostira polje. Pod vasjo v gozdu imajo »Francetovi cigani« svojo leseno bajto. Od bližnje ban. ceste Metlika—Drašiči je mogoč dohod z avtom. Voda iz kapnic. Prebivalstvo se preživlja enako kot Čurili. Vinograde imajo v Drašičih, Vinomeru (ali Novi gori) in Vidovičih. Čebelarstvo.

Suhor, 229-45. Sr Črnomelj 21 km, so du zdr fin Metlika 6.5 km, žand v kraju 0.5 km, žel Metlika 7.5 km, o 6.5 km, pT š žup v kraju. Šola ust. 1873, 5 odd. PRK, Gas., Prosv. d. Nm 355 m. Vas stoji na terasi in v mali vzpetini po bregu ob drž. cesti Novo mesto—Metlika—Karlovec. Deli se v Gor. in Dol. Suhor. Vas ima vodo iz kapnic in v suši trpi pomanjkanje vode. Trgovine, gostilne in obrtniki. Nekaj vinogradov. Poljedelstvo, živinoreja, prašičjereja, sadjarstvo in prodaja bukovih drv v Metliko. Nekaj čebelarstva. Vasi je delal svoj čas škodo 1936 od banovine reguliran, ob deževju tekoči in v rupo ponikajoči hudournik »Gričko«. Župnija Suhor (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 1124 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jožefa, prvotno podr. metliške prafare, je dobila 1855 samostojnost. Sedanja dvostolpna stavba je bila zgrajena 1855.

Škemljevec, 19-15. Sr Črnomelj 27 km, so du zdr fin Metlika 12 km, žand pT žup Suhor 5 km, žel Metlika 12.5 km, o 12 km, š Sela 2 km. Nm 480 m. Vas stoji na kamenitem, vrtačastem gričku sz. od Suhorja. Prebivalci so Uskoki uniatske vere. Od drž. ceste je dohod mogoč z avtom. Voda iz kapnic. Ban. vodnjak. Krošnjarstvo, trgovanje s prašiči in živino, poljedelstvo in sadjarstvo. Izvaža se hrastov les.

Trnovec, 57-19. Sr Črnomelj 18 km, so du žand zdr fin pTt š žup Metlika 3 km, žel Metlika 3.5 km, o 3 km. Nm 231 m. Naselje leži na kamenitem svetu ob drž. cesti Novo mesto—Metlika. Na z. in s. strani vasi se vije struga hudourniške Sušice. Voda iz kapnic. V suši pomanjkanje vode. S. od vasi se dviga vinorodna Plešivica (356 m). Prebivalstvo se preživlja enako kot Lokvica. Nekaj čebelarstva. Podr. cerkev sv. Antona Pad.

Vidošiči, 88-21. Sr Črnomelj 22 km, so du žand zdr fin pTt žup Metlika 7 km, žel Metlika 7.5 km, o 7 km, š Drašiči 1 km. Nm 300 m. Vas stoji na pobočju razgledne gorice s podr. cerk. sv. Ane (300 m). Na tej gorici pridelujejo prav dobro belo in črno vino (portugalko) tudi nekatere oddaljene belokranjske vasi. Na s. in v. stran so vinogradi, na z. gozd, na j. pa nekaj njiv in gozd. Vas ima precej svojih njiv pol ure daleč ob cesti proti Metliki. Pod vasjo na z. in j. strani teče »Potok«, ki žene mlin. H kraju spada zaselek Plešči vrh. Dohod mogoč z avtom. V bližini je na hribu vlaška vas Brašljevica (322 m). Prebivalstvo se preživlja slično kot Drašiči. Podr. cerkev sv. Ane, omenjena že 1145 kot last krškega samostana.

Želebej, 80-15. Sr Črnomelj 19 km, so du žand zdr fin pTt žup Metlika 4 km, žel Metlika 5 km, o 4 km, š Božakovo 1 km. Nm ca 160 m. Vas stoji na terasah nad Kolpo, ki žene mlin tik ob ban. cesti, ki se tu vzpne v klanec. Prebivalstvo se preživlja kot Božakovo. Na Kolpi ribolov in primerna mesta za kopanje in taborjenje.

Železniki, 44-10. Sr Črnomelj 21 km, so du žand zdr fin pTt žup Metlika 6.5 km, žel Rosalnice ali Metlika 5.5 km, o 6.5 km, š Drašiči 0.5 km. Nm ca 212 m. Vas leži na terasi na levi strani Potoka s. od Drašičev, na osojni strani vinorodne Repice. Dohod mogoč z avtom. Prevladuje vinogradništvo, ostalo kot Vidošiči.

Občina Radatovići

Preb. 2011, hiš 398, posest. 371, koč. 0, najem. 27. Površina 3956.11 ha: njiv in vrtov 815.4, trav. in paš. 1741.2, vinogradov 12.1, gozdov 1271.2, ostalo 116.2. Od žumberških Uskokov (srbsko-hrv. beguncev iz turške dobe, danes grško-katol. uniatov) so ob ustanovitvi metliškega sreza prebivalci radatoviške občine bili prideljeni temu srezu in tako Beli Krajini, pod katero so nekoč spadali vsi Žumberčani. Pripadli so tako Sloveniji, pod katero (namreč Kranjsko) je spadal Žumberk z gospostvom že v 13. stol., ko so ga kranjski deželni knezi dajali v najem, a je bil nato po predhodni Vojni krajini in karlovškem generalatu 1865 s prebivalstvom vred definitivno prideljen Hrvatski. — Od celokupnega žumberškega teritorija, ki obsega 237 km², je pripadla z radatoviško občino metliškemu, oziroma nato črnomeljskemu srezu šestina pokrajine. Občina zavzema prisojna južna pobočja Gorjancev, ki so še v veliki meri porasla z gozdom. Gozd je mlad, največ bukov, manj hrastov in iglast, v zasebni kmetski lasti ga je le 280 ha. Vino (v majhni meri) pridelajo le nekatera južna naselja. Od živine goje kmetje običajno le vole za delo, dosti pa drobnice. Zemlja — večji del težka ilovica — ni plodna, radi nagnjenega kraškega sveta. Poljedelstvo ne krije domačih potreb, a iznajdljivo in podjetno ljudstvo, ki se že od naselitve — stanujoč večji del po kolibah — bori s siromaštvom, si zna pomagati. Marsikdo ima korist od prispevkov v Ameriko izseljenih svojcev. Razen tega pridno krošnjarijo (zlasti z blagom). Zadružno življenje so že pred desetletji popolnoma opustili. Celotni žumberški teritorij, ki sega na vzhodu do gore Grabrovice in potoka Bregane, deli Kupčina v dva dela. Prebivalce na zapadni strani Kupčine nazivajo Uskoki »Fužinare«, na vzhodni strani pa »Maslare«. Radatoviška občina spada k »Fužinarjem«, ki se bavijo bolj s trgovino drobnice, svinj ter krošnjarstvom, medtem ko se »Maslarji« bavijo bolj s poljedelstvom in govedorejo. Belokranjci pa nazivajo vse Uskoke Vlahe. »Maslarji« in »Fužinarji« se ločijo med seboj nekaj tudi v nošnji, dialektu (štokavščini), značaju. Naselili so se v 1. pol. 16. stol. od 1530 dalje od rek Cetine in Zrmanje v Dalmaciji ter ustanovili naselja, katerih velika večina nosi ime po priimkih kolonistov.

Bulići, 68-16-16-0-0. Sr Črnomelj 29 km, du fin Metlika 14.5 km, so Jastrebarsko 51 km, žand Dol. Suhor 9.6 km, zdr Metlika—Radatovići 14.5 km, žel Metlika 16.5 km, o š žup Radatovići 3 km, pTt Radatovići 2.7 km. Nm 680 m. Pod naselje Buliće, ki stoje na brdu, spada tudi niže na jz. odtod stoječi zaselek Gudalji (650 m). Od 5.5 km oddaljene ban. ceste je po obč. cesti I. reda mogoč dohod za silo tudi z avtom. Na v. strani v grapi teče ob deževju hudournik Sušica. Markacije na najvišji vrh Gorjancev, na Trdinov vrh (1181 m). Teren za idealno smuko. Zemlja je kraška in slabo rodi. Poljedelstvo in živinoreja, posebno drobnica.

Doljani, 135-26-22-0-4. Sr Črnomelj 25 km, du fin Metlika 10 km, so Jastrebarsko 51 km, žand Dol. Suhor 5.6 km, zdr Metlika—Radatovići 10 km, žel Metlika 12 km, o š žup Radatovići 2 km, pTt Radatovići 1.7 km. Nm 500 m. Vas leži v plitvi dolini v pobočju Gorjancev. V grapi se nahaja izvir Točak. Od ca 4.4 km oddaljene drž. in ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Zemlja bolj slabo rodi. Poljedelstvo ne krije domačih potreb. Živinoreja, svinjereja in drobnica. Mnogi si pomagajo s krošnjarstvom in prekupčevanjem.

Drage, 152-31-30-0-1. Sr Črnomelj 24 km, du fin Metlika 9 km, so Jastrebarsko 57 km, žand Dol. Suhor 2 km, zdr Metlika—Radatovići 9 km, žel Metlika 11 km, o 7 km, pT Suhor 3 km, š žup v kraju. Šola ust. 1897, 1 odd. Javna knjiž. Nm 460 m. Vas, v kateri je sedež uniatskega župnika, leži v tesni uvali jz. pobočja Gorjancev. Dohod z vozom 1½ km od drž. ceste. Glavni vir dohodka ima prebivalstvo od prekupčevanja, prodaje živine in svinj na sejmih v Beli Krajini, kakor tudi v Sošicah, Karlovcu, Novem mestu. Pomaga si tudi s krošnjarstvom. Pridelajo nekaj vina za dom. Bukov gozd v Gorjancih daje drva za dom. Župnija Drage (dek. žumberačka, škof. Križevci grško-kat.). Župna cerkev Rodjenja presv. Bogorodice (Mala Gospa). Prvotna lesena cerkev je bila zelo stara. Sedanjo so zgradili v 1914—1923. Prvotno je bila cerkev podr. župnije v Radatovićih. Samostojna je postala v zač. 19. stol.

Dragoševci, 132-33-32-0-1. Sr Črnomelj 23 km, du fin Metlika 8.5 km, so Jastrebarsko 45 km, žand Dol. Suhor 6 km, zdr Metlika—Radatovići 8.5 km, žel Metlika 10.5 km, o š žup Radatovići 3 km, pTt Radatovići 3.3 km. Nm 500 m. Vas stoji na razglednem hribu, z. nad grapo Sušice, 2½ km od ban. ceste. Dohod z vozom. Pridela nekaj vina, sicer se prebivalstvo preživlja kot Drage. Podr. cerkev bl. Dev. M. spada h grško-katoliški župniji v Radatovićih.

Goleši, 45-9-8-0-1. Sr Črnomelj 23 km, du fin Metlika 8.5 km, so Jastrebarsko 47 km, žand Dol. Suhor 4 km, zdr Metlika—Radatovići 8.5 km, žel Metlika 10.5 km, o pTt š žup Radatovići 3 km. Nm ca 480 m. Skozi Goleše, ki stoje na razglednem brdu, vodijo markacije na Trdinov vrh (1181 m). Od 1.5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo pridela za dom nekaj vina, sicer se preživlja kot Bulići.

Komenci, 96-21-19-0-2. Sr Črnomelj 24 km, du fin Metlika 9.5 km, so Jastrebarsko 45 km, žand Dol. Suhor 7 km, zdr Metlika—Radatovići 9.5 km, žel Metlika 11.5 km, o š žup Radatovići 3 km, pTt Radatovići 3.3 km. Nm 530 m. V vas, ki stoji na razglednem brdu, je mogoč dohod od 3.8 km oddaljene ban. ceste z avtom. Potoček Jesenik. Prebivalstvo se preživlja enako kot Bulići.

Keseri, 54-12-10-0-2. Sr Črnomelj 24 km, du fin Metlika 9 km, so Jastrebarsko 42 km, žand Dol. Suhor 7 km, zdr Metlika—Radatovići 9 km, žel Metlika 11 km, o š žup Radatovići 6 km, pTt Radatovići 6.3 km. Nm 500 m. Naselje v prisojni legi na j. pobočju z bukovim gozdom poraslega razglednega hriba (580 m). Dohod z avtom 2.5 km od ban. ceste. Zemlja je kamenita, ilovnata. Poljedelstvo ne more kriti domačih potreb, dohodek donaša trgovanje z živino, drobnico, svinjami.

Kuljaji, 66-11-8-0-3. Sr Črnomelj 27 km, du fin Metlika 12.5 km, so Jastrebarsko 49 km, žand Dol. Suhor 8 km, zdr Metlika—Radatovići 12.5 km, žel Metlika 14.5 km, o pTt š žup Radatovići 1 km. Nm 610 m. Skozi naselje, ki stoji na razglednem brdu, vodijo markacije na Trdinov vrh (1181 m). Od 4.5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Po pobočju Gorjancev ugoden smuški svet. Ostalo kot Bulići.

Kunčani, 87-21-21-0-0. Sr Črnomelj 25 km, du fin Metlika 10.5 km, so Jastrebarsko 44 km, žand Dol. Suhor 8 km, zdr Metlika—Radatovići 10.5 km, žel Metlika 12.5 km, o š žup Radatovići 4 km, pTt Radatovići 4.3 km, o š žup Radatovići 4 km, pTt Radatovići 4.3 km. Nm 635 m. Stoji na razglednem brdu. Na s. in z. strani vasi se razprostira mlad bukov gozd. Od ca 5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Pridelajo slabše vrste vina za dom, sicer se preživljajo kot Doljani.

Liješće, 271-48-44-0-4. Sr Črnomelj 22 km, du fin Metlika 7 km, so Jastrebarsko 42 km, žand Dol. Suhor 5 km, zdr Metlika—Radatovići 7 km, žel Metlika 9 km, o pTt š žup Radatovići 6 km. Nm 340 m. Vas stoji na vinorodnem pobočju v prisojni legi, 1 km od ban. ceste. Dohod z vsemi vozili. Zemlja je kamenita in ilovnata. Poljedelstvo ne krije domačih potreb. Vina pridelajo tudi za prodajo. Podr. cerkev sv. Ivana Krst. spada h grško-katoliški župniji v Radatovićih.

Malinci, 157-28-28-0-0. Sr Črnomelj 27 km, du fin Metlika 12.5 km, so Jastrebarsko 40 km, žand Dol. Suhor 10 km, zdr Metlika—Radatovići 12.5 km, žel Metlika 14.5 km, o š žup Radatovići 8.2 km, pTt Radatovići 8.5km. Nm ca 660 m. Stoje na v. pobočju razglednega Križa (681 m) sredi bukovega gozda. Dostop tudi z avtom 4.5 km od ban. ceste. Pod Malince spadajo tudi zaselki Cvetiši, Dvor in Šiljki. Prebivalstvo se preživlja kot Bulići.

Pilatovci, 178-29-25-0-4. Sr Črnomelj 24 km, du fin Metlika 9.5 km, so Jastrebarsko 50 km, žand Dol. Suhor 6 km, zdr Metlika—Radatovići 9.5 km, žel Metlika 11.5 km, o pTt š žup Radatovići 2 km. Nm 500 m. Vas stoji na razglednem brdu, 2 km od ban. ceste. Dohod z avtom. Pod Pilatovce spada tudi vinogradniška Brezovica s svojimi zidanicami. Zemlja je kamenita in ilovnata. Prebivalstvo se preživlja kot Liješće.

Popovići, 75-16-16-0-0. Sr Črnomelj 27 km, du fin Metlika 12 km, so Jastrebarsko 56.5 km, žand Dol. Suhor 5 km, zdr Metlika—Radatovići 12 km, žel Metlika 14 km, o 8.5 km, pTt Radatovići 8.8 km, š žup Drage 3 km. Nm 810 m. Naselje visoko na travnatem pobočju Gorjancev. Teren izvrsten za smuko. Lahek dostop na Trdinov vrh (1181 m). Od 4 km oddaljene drž. ceste je dohod mogoč z vozom. Poleg reje drobnice in živine krošnjarstvo po Jugoslaviji.

Radatovići, 321-64-59-0-5. Sr Črnomelj 26 km, du fin Metlika 11.5 km, so Jastrebarsko 48 km, žand Dol. Suhor 8 km, zdr Metlika—Radatovići 11.5 km, žel Metlika 13.5 km, o pTt š žup v kraju. Nm 510 m. Stoje na razglednem bregu pod Gorjanci. Pod matično naselje spadajo zaselki Dručići, Grmki, Milčinovići, Ratkovići in Vukšići. Skozi kraj drže markacije od Metlike na Trdinov vrh (1181 m, odtod 2 uri). Od razglednih Radatovićev je vabljiv izlet na vinorodno Vivodino ali v jamo pri Keserih, Stričanico pri Kalju, Pogano jamo ali Pećno. Nad portalom radatoviške cerkve se nahaja spom. plošča pesnika in književnika Jovana Hranilovića (odkrita 23. nov. 1934). Od 3 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč za silo z avtom. Kmetijstvo, trgovanje po sejmih, krošnjarstvo in obrt. Poljedelstvo ne krije domačih potreb. Župnija Radatovići (dek. Žumberak, škof. Križevci, grško-kat.) ima 1800 duš. Župna cerkev sv. Uskrsnuća (Sv. Nedelje) se prvič omenja 1626 in že tedaj kot župna cerkev. Sedanja stavba je bila zgrajena 1870 v bizantinsko-romanskem slogu. L. 1912. so jo restavrirali. Župnija je ena od žumberačkih uskoških grško-katoliških župnij.

Sekulići, 174-33-33-0-0. Sr Črnomelj 30 km, du fin Metlika 15.5 km, so Jastrebarsko 5.2 km, žand Dol. Suhor 12 km, zdr Metlika—Radatovići 15.5 km, žel Metlika 17.5 km, o pTt š žup Radatovići 4 km. Nm 735 m. Leže slikovito in visoko v pobočju Gorjancev, obdani na s. in v. strani od bukovega gozda. Pod Sekuliće spadajo zaselki Gaj (6 hiš), najvišje naselje v tej občini (840 m), Rajakovići (9 hiš) in Malići (10 hiš). Dohod le z vozom 6 km od ban. ceste. Reja drobnice, manj živine, krošnjarstvo. Hvaležen teren za zimski sport, lep razgled po Beli Krajini in Hrvatski, markacije na najvišji vrh v Gorjancih, Trdinov vrh (sv. Gera 1181 m) in na novomeško stran. Na Trdinovem vrhu se nahajajo razvaline dveh cerkvic: kranjske rim.-kat. sv. Gere in žumberške grškokat. sv. Ilije. Na s. strani pod Trdinovim vrhom v položnem pobočju Gorjancev se nahaja »Krvavi kamen«, imenovan tako po nekdanjih prepirih med Uskoki in Slovenci, in sv. Miklavž (969 m) s planinskim zavetiščem.

Občina Semič

Preb. 3082, hiš 794, posest. 795, koč. 81, najem. 23. Površina 5984.49 ha: njiv in vrtov 1436, trav. in paš. 1806.49, vinogradov 446, gozdov 1995, ostalo 301. Občina Semič, ki se ne krije z župnijo, pod katere upravo spada od oktobra 1934 tudi planinska župnija, ni geografsko zaključena enota. Saj se teren občine neovirano nadaljuje z enakimi kraškimi značilnostmi tudi v druge belokranjske občine, poleg tega pa prečka občino relativno visoka gozdnata gorska pregraja — Semiške gore — kot zadnji odrastek Gorjancev (Škrbec 774 m, Peščenik 834 m, Pleš 625 m, Kameni vrh 672 m). Ta loči obenem v občino spadajočo Rožendolsko kotlino in ostalo Dolenjsko od Bele Krajine. Prebivalstvo semiške občine je še najbolj čisto slovensko od vseh Belokranjcev; le v Malinah se je ohranilo še nekaj Uskokov-Vlahov in v Rečicah par kočevskih družin. Prebivalce semiške občine in vse župnije imenujejo ostali Belokranjci »Šokce«. Ti »Šokci«, zlasti ženske, so zelo verni in praznoverni ter gostoljubni. Prebivalstvo živi največ od vinogradništva, v drugih kmetijskih panogah pa le toliko pridela, da komaj zadostuje za dom,

krompir za seme in često tudi koruzo ter krmo za živino pa mora kupovati. Teren v dolini je največ v steljnikih, ki dajejo ljudstvu le nastilj za živino. Ljudstvo si skuša dobiti zasilen zaslužek z nabiranjem in prodajo užitnih gob, kakor tudi s prodajo mleka v semiško mlekarno. Več naselij trpi pomanjkanje vode. Naselja so majhna in gručasta. Lovišča nudijo zajce, srne, lisice, jazbece, jerebice, kune in v Semiških gorah divje vepre, ribolov v Krupi ščuke, postrvi in klene.

Brezje pri Rožnem dolu, 23-4-4-0-0. Sr so zdr Črnomelj 18.9 km, so Metlika 18 km, žand fin o žup Semič 3.5 km, žel Rožni dol-Pribišje 3.5 km, p š Rožni dol 3.5 km. Nm 458 m. Stoji na podložnem pobočju nad rožnidolsko uvalo. Po obč. cesti II. reda je mogoč dohod tudi z avtom. Zaselek je oddaljen od ban. ceste 1 km. Ilovnata zemlja rodi bolj slabo. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom in živinorejo. Bukov gozd daje drva tudi za prodajo.

Brezje pri Vinjem vrhu, 17-3-3-0-0. Sr so du zdr Črnomelj 13.4 km žand fin o pT š žup Semič 4 km, žel Semič 5 km. Nm 223 m. Neznaten zaselek na pobočju nizkega griča, ki je na severni strani porasel s hrastovim gozdom, na ostalih treh straneh pa so njive in travniki. Od ban. ceste je zaselek oddaljen 2 km, dohod vanj pa je po obč. cesti II. reda mogoč tudi z avtom. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, vinogradništvom ter nabiranjem in prodajo užitnih gob. Hrastov gozd daje drva za dom ter hlode in železniške pragove, ki jih vozijo v Črnomelj ali Gradec na postajo.

Brezova reber, 69-14-14-0-0. Sr du zdr Črnomelj 16.8 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT žup Semič 6 km, žel Semič 8 km, š Strekljevec 3 km. Nm 464 m. Naselje leži v plitvi in ozki uvali na hribu pod pobočjem Peščenika (834 m), ki je porasel z bukvami, kostanji in hrasti. Pod Brezovo rebrijo, na južno stran, so vinogradi, njive in travniki. V vas, ki je 1½ km oddaljena od ban. ceste, se more priti z vozom. Od tu je mogoč lep izlet na vrh Peščenik 834 m in na Škrbec 774 m. Zemlja je ilovnata. Prebivalstvo se preživlja z vinogradništvom in živinorejo. Gozd daje hlode, drva in les za tanin, ki ga vozijo prekupcem na postajo v Gradac in Črnomelj. Podr. cerkev Sv. Katarine, dev. muč. Pokopališče.

Brstovec, 41-8-8-0-0. Sr so du zdr Črnomelj 10.3 km, žand o pT Semič 4 km, fin žel š žup Semič 5 km. Nm 218 m. Stoji na nizkem, po vrtačah razgibanem hribčku, ki je na severni in deloma na južni strani porasel s hrastovim gozdom, na ostalih straneh pa so njive in travniki. V zaselek, ki je oddaljen 1.5 km od ban. ceste, je mogoč dohod po obč. cesti II. reda tudi z avtom. Na sev. strani zaselka se nahaja v globoki vrtači v gozdu studenec Vodenice, ki ob veliki suši presahne. Zemlja je ilovnata, srednje rodovitnosti. Prebivalstvo se preživlja kot v bližnjem Brezju.

Coklovca, 29-5-5-0-0. Sr du zdr Črnomelj 13 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT š žup Semič 1 km, žel Semič 2.5 km. Vodovod za Coklovco. Nm ca 220 m. Stoji na prijaznem gričku, okrog katerega je polje. Na zahodni strani pod naseljem se nahaja obzidan podolgovat studenec »Lebica«, ki teče pod zemljo v potok Krupo. V zaselek, ki je oddaljen od ban. ceste 700 m, je mogoče priti tudi z avtom. Ilovnata in kamenita zemlja tu slabo rodi. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom ter nabiranjem in prodajo užitnih gob. Mešan, večinoma hrastov gozd daje les za dom in za železniške pragove.

Dolenjci, 5-1-1-0-0. Sr so du zdr Črnomelj 9.1 km, žand fin o žup Semič 4 km, žel pT š Gradac 2 km. Nm 140 m. Dolenjci se imenuje mlin na potoku Krupi, oddaljen ½ km od ban. ceste. Vanj se more priti z vozom. Čez Krupo vodi slab lesen most. V neposredni bližini tega mlina, ob katerem izvira studenec, se nahaja visok zidan železniški viadukt nad Krupo, ki teče v debri in se takoj nato izliva v le malo širšo Lahinjo. Krupa je vse poletje mrzla in ni za kopanje. V njej se nahajajo kleni, ščuke in postrvi.

Gaber, 48-11-11-0-0. Sr du zdr Črnomelj 8.7 km, so Metlika 16 km, žand fin o pT š žup Semič 2 km, žel Semič 0.5 km. Nm ca 440 m. Naselje stoji na pobočju na jugozahodni strani Semeniča (575 m), v bližini ban. ceste. Dohod mogoč tudi z avtom. Pri naselju je križišče cest v Semič, Črnomelj, Toplice in Novo mesto. Prebivalstvo živi od vinogradništva. Bukov in hrastov gozd daje drva za dom in prodajo. Pod Gabrom je reber zasajena z vinogradi in posuta z zidanicami. Pod Gaber spada tudi hiša Vrh. Nad železniško postajo malo pod vrhom enako imenovanega hriba je nekdaj stal grad Semenič, ki je danes v razvalinah. Grad spada med najstarejše gradove v Sloveniji. Prvotni grajski lastniki so bili Semeniški gospodje, ki so bili v reformacijski dobi vneti protestanti. V gradu so imeli svoje predikante in Žiga Semeniški je 1585 zgradil v bližini gradu leseno protestantsko kapelico. Veliko je trpel grad v dobi turških napadov, posebno 1547. V Valvasorjevi dobi — grad naziva zgodovinar Semiški grad — je bil stari grad že popolna razvalina, grajsko posestvo je pa bilo v rokah Žige Semeniškega. Semeniški so namreč opustili stanovanje na tem gradu in zgradili približno 3 km od starega gradu nov grad Smuk. Kot gospodarsko poslopje semiškega gradu je stal v Valvasorjevi dobi pri Semiču dvorec, imenovan Pristava. Pozneje je postal samostojna gospoščina z lastnim pomerijem. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana se prvič omenja 1334 kot podr. semiške prafare.

Goliše, 7-1-2-0-0. Sr so zdr Črnomelj 11.9 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT žup Semič 2 km, žel Semič 4.5 km, š Strekljevec 1 km. Nm ca 250 m. Goliše — domačini pravijo Goliš — se imenuje osamljena kmetija, stoječa na gričku, ki je krog in krog obdan s hrastovim gozdom, razen na vzhodni strani, na kateri se razprostira polje. Zemlja je ilovnata in peščena. Vinogradništvo, poljedelstvo in živinoreja.

Hrib pri Rožnem dolu, 14-3-3-0-0. Sr du zdr Črnomelj 14.9 km, so Metlika 18 km, žand fin o žup Semič 5 km, žel Rožni dol-Pribišje 2 km, p Rožni dol 2 km, š Rožni dol 1.5 km. Nm ca 520 m. Stoji na hribu nad rožnidolsko uvalo 2 km od ban. ceste. Dohod mogoč z vozom. Ilovnata in peščena zemlja slabo rodi. Kmetijstvo.

Kal, 101-26-26-0-0. Sr du zdr Črnomelj 14.6 km, so Metlika 14 km, žand fin o pT žup Semič 3 km, žel Semič 5 km, š Strekljevec 0.5 km. Nm ca 280 m. Naselje stoji v plitvi vrtačasti dolini, ki je zasajena z vinogradi. Na severozapadni strani se vzdiguje precej visoko hribovje (Pleš 625 m), poraslo največ s kostanjevim in bukovim gozdom. V vas je po obč. cesti II. reda mogoč dohod tudi z avtom. Od ban. ceste je Kal oddaljen ½ km. Ilovnata zemlja je srednje plodna. Prebivalstvo se preživlja z vinogradništvom in z drugimi panogami kmetijstva. Bukov in kostanjev gozd daje drva za dom in prodajo. Podr. cerkev sv. Lenarta.

Kašča, 44-18-18-4-0. Sr du zdr Črnomelj 12.2 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT š žup Semič 1 km, žel Semič 3 km. Nm ca 215 m. Naselje leži na vrtačasti kraški ravnini ob obč. cesti I. reda. Dohod mogoč tudi z avtom. Od ban. ceste je Kašča oddaljena 0.5 km. V tej ravnini so vrtovi in njive, največ pa vinogradi, ki se razprostirajo na pobočju Smuka v »Stari gori« visoko gor, na kar slede slabe košenice ali pašniki in gozd. Prebivalstvo se preživlja največ z vinogradništvom, ki daje belo, rdeče in črno vino. Vas ima vodovod, ki dovaja vodo iz Blatnika.

Kot, 301-62-62-28-0. Sr so du zdr Črnomelj 8.1 km, žand fin o pT š žup Semič 2.5 km, žel Semič 1 km. Nm 292 m. Naselje leži v bregoviti legi ob pregibu hribovja iz smeri severovzhod-jugozahod v smer sever-jug. Skozi to vinogradniško naselje pelje ban. cesta in železnica. V vasi stoji žel. postaja Semič, odkoder vodijo markacije na Mirno goro (1048 m), kamor se odtod lahko dospe v pičlih dveh urah. Vas ima dober vodovod. Ilovnata in peščena zemlja bolj slabo rodi. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom. Dobro belo in črno vino se prodaja v Črnomlju, v razne dolenjske kraje in v Ljubljano. Kostanjev gozd daje kolje za vinograde, hrastov pa drva za dom in železniške prage za prodajo. Podr. cerkev sv. Jožefa.

Krupa, 83-15-15-2-0. Sr so du zdr Črnomelj 8.3 km, žand o pT Semič 4.5 km, fin š žup Semič 4 km, žel Semič 6.5 km. Nm ca 164 m. Naselje stoji na visoki terasi nad izvirom Krupe, po kateri je dobila vas svoje ime. Ta potok, ki ima poleti in pozimi skoro enako temperaturo (ca 8° C), nikoli ne zamrzne in takoj pri izviru žene mlin. Široki izvor potoka ima veličastno ozadje .v široki, blizu 60 m visoki strmo odsekani skalnati steni. Na Krupi je elektrarna, odkoder je elektrika napeljana na Krupo, Moverno vas, Stransko vas in Praprot. Vas Krupa je oddaljena od ban. ceste 200 m in vanjo je mogoč dohod tudi z avtom. Ilovnata zemlja je slabo plodna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in vinogradništvom. Hrastov gozd daje drva za dom in hlode ter železniške prage, katere vozijo v Gradac ali Črnomelj.

Pri vasi in gradu so odkrili hallstattske in rimske grobove. Zgodovinsko pomembna je krupska graščina, ki stoji na desnem bregu potoka Krupe, četrt ure od vasi. Grad je bil dobro utrjen s petimi stolpi in jarkom, ki je dobival vodo iz Krupe. V turški dobi je grad veljal za pravo obrambno trdnjavo. Prvotni grajski posestniki so bili Krupski gospodje. Ana grofica Ortenburška, roj. Krupska, vdova po 1374 umrlem grofu Otonu, je ustanovila avguštinski samostan v Ljubljani, župnijo v Radovljici in ženski samostan v Velesovem, kamor je tudi sama vstopila. L. 1439, je grad razdejal Jan Vitovec v borbi s Habsburžani. Pozneje je gospoščina prešla na rorodniško rodbino pl. Hohenwart in od te na rodbino pl. Burgstall. Nadaljni lastniki so bili grofje Apfaltrer, pl. Makar in Mazelle. Danes je veliki, že razpadajoči grad s štirimi okroglimi vogelnimi stolpi last trgovca Josipa Zurca iz Semiča.

V gradu so trije zelo zanimivi nagrobniki, najstarejši iz l. 1618. Grad je nekdaj imel dve pristavi: poznejši grad Podbrežje pri Adlešičih in Pusti gradec. V reformacijski dobi (v drugi pol. 16. stol.) je grad veljal za pravo luteransko postojanko. V gradu sta bili dolgo sodna in davčna oblast, dokler jih niso 1850 premestili v Črnomelj in Metliko. Tu rojen Lavrin Janko 1887, esejist, prof. ruskega jezika in literature na univ. v Nottinghamu.

Gornje Laze, 28-3-3-0-2. Sr du zdr Črnomelj 20 km, so Metlika 18 km, žand o fin žup Semič 5 km, žel Rožni dol-Pribišje 1.5 km, p Rožni dol 1.5 km, š Rožni dol 2 km. Nm ca 435 m. Stoje v pobočju Peščenika (834 m), oddaljene ca 800 m od ban. ceste. Dohod mogoč tudi z avtom. Teren je tu precej nagnjen proti severozapadu. Skozi zaselek drži tovarniška gozdna železnica iz Radohe na postajo Rožni dol-Pribišje. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in vinogradništvom. Bukov gozd daje drva za dom in prodajo.

Lipovec, 27-8-8-0-0. Sr so du zdr Črnomelj 9.6 km, žand fin žel o pT š žup Semič 3 km. Nm ca 222 m. Stoji na vrtačasti ravnini. V naselju na jugozapadni strani je studenec. Na Lipovec, ki je od ban. ceste oddaljen 1.5 km, je po obč. cesti II. reda mogoč dohod tudi z avtom. Na vzhodni strani Lipovca se nahaja ca 250 m oddaljena podzemska jama Malikovec. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, sadjarstvom in vinogradništvom. Hrastov gozd daje drva za dom in malenkost železniških pragov za izvoz.

Maline, 116-19-19-0-0. Sr du zdr Črnomelj 18.6 km, so Metlika 16 km, žand fin o pT žup Semič 8 km, žel Semič 10 km, š Strekljevec 5 km. Nm ca 480 m. Naselje leži v plitvi vrtačasti dolinici, oddaljeno 1.5 km od ban. ceste. V vas je mogoč dohod tudi z avtom. Iz vasi je lahek dohod na razgledni hrib Škrbec (774 m). Zemlja je ilovnata. Prebivalstvo se bavi z živinorejo, prašičerejo, poljedelstvom in vinogradništvom. Kostanjev in bukov gozd daje drva za dom in prodajo.

Mladica, 49-9-9-1-0. Sr du zdr Črnomelj 12 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT š žup Semič 1 km, žel Semič 1.5 km. Nm 224 m. Zaselek leži na vrtačasti ravnini, oddaljen 400 m od banovinske ceste. Dohod je lahek tudi z avtom. Krog in krog naselja se razprostira obdelano polje. Zaselek ima vodovod. Peščena zemlja je še prilično rodovitna, ako ni suše. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom in drugimi kmetijskimi panogami. Mešan gozd daje drva za dom.

Moverna vas, 35-6-6-0-0. Sr so du zdr Črnomelj 9.8 km, žand o pT Semič 5 km, fin š žup Semič 4.5 km, žel Semič 7 km. Nm ca 160 m. Stoji na visoki terasi nad potokom Krupo, ki ima tu mlin in leseno brv. Naselje ima ime po priimku Movern, ki se še sedaj tu nahaja. V zaselek, ki je oddaljen od ban. ceste 0.5 km, je mogoč dohod tudi z avtom. V bližini (ca 600 m) na vzhodni strani odtod, se nahaja na gozdni terasi nad potokom Krupo podzemska jama z imenom »Judovska hiša«, ki je bila po ljudski pripovedki nekoč jama razbojnikov, sedaj pa često služi ciganom v zavetje. Prebivalstvo se preživlja kot v Krupi.

Nestopljeva vas, 59-10-10-0-0. Sr so du zdr Črnomelj 9.2 km, žand fin žel o pT š žup Semič 4 km. Nm ca 210 m. Naselje stoji na vrtačasti ravnici, oddaljeno 1.6 km od ban. ceste. Dohod mogoč z vozom. Na zapadni strani vasi je kostanjev in hrastov gozd Belečnik, ob njem po rebri na vzhodno stran so vinogradi in polje. Gospodarstvo kot Lipovec. Podr. cerkev sv. Roka je bila zgrajena v spomin na strašno kugo, ki je morila v Beli Krajini 1646. Pokopališče.

Omota, 71-12-12-1-0. Sr du zdr Črnomelj 13.4 km, so Metlika 12 km, žand fin o pT žup Semič 5 km, žel Semič 7 km, š Strekljevec 1 km. Nm 260 m. Naselje leži na bregu nizkega hribčka. Od ban. ceste, ki je oddaljena 600 m, je mogoč dohod z avtom. Ilovnata zemlja je srednje plodna. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom, živinorejo in sadjarstvom, ki daje vsako leto mnogo jabolk na prodaj. Kostanjev in hrastov gozd daje potrebni les za dom ter hlode ali žel. prage, ki jih vozijo v Gradac ali Črnomelj na prodaj. V suši si vaščani dovažajo potrebno vodo iz potoka Krupe.

Osojnik, 158-39-39-3-0. Sr du zdr Črnomelj 15.5 km, so Metlika 14 km, žand fin o pT žup Semič 3.5 km, žel Semič 5.5 km, š Strekljevec 1 km. Nm 386 m. Vas stoji na vinorodnem hribu tik banovinske ceste. Dohod mogoč tudi z avtom. Ilovnata zemlja je tu radi zelo nagnjene lege najpripravnejša za obdelavo vinogradov, ki dajejo belo in črno vino. Pod vasjo zraven ban. ceste je studenec. Prebivalstvo se preživlja kot v Brezovi rebri.

Podreber, 81-30-30-2-0. Sr du zdr Črnomelj 12.6 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT žup Semič 2 km, žel Semič 4 km, š Strekljevec 1 km. Nm ca 250 m. Vas stoji na mali ravnini pod vinorodno rebrijo. Od ban. ceste, od katere je oddaljena 1 km, je mogoč dohod po obč. cesti I. reda tudi z avtom. Zemlja je ilovnata. Prebivalstvo živi od vinogradništva (belo in črno vino), poljedelstva in živinoreje. Kostanjev, hrastov in bukov gozd daje drva za dom in nekaj malega tudi za prodajo (tanin). Vas ima vodovod iz Blatnika. Od tu je blizu izlet na Smuk (547 m), na katerem se nahajajo še zidovi razpadlega gradu enakega imena.

Potoki, 37-6-6-0-0. Sr du zdr Črnomelj 11.3 km, so Metlika 18 km, žand fin o žup Semič 5 km, žel Rožni dol—Pribišje 1.5 km, p š Rožni dol 1.5 km. Nm 424 m. Stoji na bregu nad globoko kraško kotlinico (357 m), v kateri tvori zajezen potok tako imenovani »Bajer« in žene mlin. Tu je tudi parna črpalka za železnico. Dohod v zaselek, ki je oddaljen 1 km od ban. ceste, je mogoč z vozom. Prebivalstvo se preživlja kot v Brezju pri Rožnem dolu.

Praprot, 58-10-10-2-0. Sr so du zdr Črnomelj 13.1 km, žand fin o pT š žup Semič 4.3 km, žel Semič 7.3 km ali Gradac 6 km. Nm ca 174 m. Naselje leži v plitvi dolinici. Zemlja je ilovnata. Mimo naselja drži ban. cesta. Prebivalstvo se preživlja kot v Krupi. Hrastov gozd daje drva za dom.

Preloge, 45-5-5-2-0. Sr du zdr Črnomelj 14.3 km, so Metlika 17.5 km, žand fin o žup Semič 4.5 km, žel Rožni dol—Pribišje 1.5 km, p Rožni dol 1.5 km, š Rožni dol 2 km. Nm 440 m. Stoji na terasi na hribu, čigar vrtačasta reber je večinoma v steljnikih, na katerih rasto breze. V zaselek, ki je od ban. ceste oddaljen 200 m, je mogoč dohod z vozom. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom in živinorejo. Gozd, ki je večinoma bukov, manj hrastov, daje drva za dom in prodajo.

Pribišje, 88-11-11-1-0. Sr du zdr Črnomelj 9.4 km, so Metlika 17 km, žand fin o žup Semič 5 km, žel Rožni dol—Pribišje 1.5 km, p Rožni dol 1.5 km, š Rožni dol 2 km. Nm 491 m. Naselje stoji na rebri, oddaljeno 1 km od ban. ceste. Dohod mogoč z vozom. Zemlja je ilovnata. Prebivalstvo živi od vinogradništva, poljedelstva in živinoreje. Gozd je večinoma bukov in v mali meri hrastov. Daje drva za dom in drva ter železniške prage za prodajo.

Pugled, 17-2-2-2-0. Sr so du zdr Črnomelj 10.7 km, žand fin o pT š žup Semič 5 km, žel Semič 4 km. Nm 225 m. To naselje 2 hiš stoji na hribčku, s katerega je lep pogled na Semič in vinske gorice. Dohod mogoč z vozom. Od ban. ceste je oddaljen 2 km. Prebivalstvo se preživlja kot Lipovec.

Rečice, 49-10-10-0-0. Sr du zdr Črnomelj 11.4 km, so Metlika 20.5 km, žand fin o pT žup Semič 5 km, žel Semič 3 km, š v kraju ust. 1911, 2 odd. (1 sl., 1 nem.). Gas. Vodovod gre skozi vas. Nm ca 490 m. Naselje — imenovano tudi Vrčice — stoji na ravnici ob vhodu v tesno Črmošnjiško dolino. Skozi naselje drži ban. cesta II. reda in teče potok Rečica, ki pod naseljem ponikne. Iz Rečic je blizu za izlet na Mirno goro (1048 m), kakor tudi na Pogorelec (1029 m) in Gače (942 m), na katere vodijo markacije od Planine. Zemlja je ilovnata in peščena. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom in poljedelstvom. Bukov gozd daje drva za dom in prodajo. Podr. cerkev Rojstva Dev. M.

Rožni dol, 75-12-12-2-0. Sr du zdr Črnomelj 14 km, so Metlika 18 km, žand fin o žup Semič 4.5 km, žel Rožni dol—Pribišje 1 km, p Rožni dol 1 km, š v kraju ust. 1909, 1 odd. PRK, Gas., DKfid. Nm 348 m. Vas stoji v dolu, uvali, od ban. ceste oddaljena 0.8 km. Dohod mogoč po obč. cesti II. reda tudi z avtom. Ob vasi so 3 studenci in ozek potoček, ki žene mlin. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom in živinorejo. Čebelarstvo v Žnidaršičih. Večji del bukov gozd daje drva za dom in deloma za prodajo. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene. Pokopališče. Cerkev se omenja že 1334 kot podr. semiške prafare.

Sela pri sv. Duhu, 80-18-18-4-0. Sr du zdr Črnomelj 12.6 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT š žup Semič 1 km, žel Semič 2 km. Nm 205 m. Vas stoji na vrtačasti ravnini. Od ban. ceste je oddaljena 100 m. Dohod mogoč tudi z avtom. Vas ima vodovod. V vrtači pod cerkvijo sv. Duha se nahaja obzidan, podolgovat studenec Lebica, ki teče podzemno v Krupo. Kmetsko prebivalstvo se tu preživlja kot Kašča. Podr. cerkev sv. Duha. Pokopališče. Cerkev je bila zgrajena 1646 v baročnem slogu.

Sela pri Rečicah, 29-5-5-0-0. Sr du zdr Črnomelj 10.2 km, so Metlika 20 km, žand fin o pT žup Semič 5 km, žel Semič 3 km, š Rečice 1 km. Nm ca 520 m. Stoji na hribčku v pobočju pod Semeničem (575 m), s katerega se nudi lep razgled po Beli Krajini. V zaselek, ki je oddaljen od ban. ceste 0.5 km, je mogoč dohod tudi z avtom. Prebivalstvo se preživlja z vinogradništvom, ki daje rdeče in belo vino. Zemlja je ilovnata in peščena. Bukov gozd daje drva za dom in za prodajo.

Semič, 373-156-156-14-11. Sr du zdr Črnomelj 11.4 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT š žup v kraju, žel Semič 2 km. Sola ust. 1838, G odd., Javna knjiž., SKJ, PJS, RK, PRK, Gas.,

Prosv. d., PCMD. Nm 249 m. Jedro te vinogradniške vasi s trgovinami, mesarji in gostilnami leži ob ban. cesti na vznožju pod Semeničem (575 m) in Smukom (547 m). Po pobočju na Stari gori, imenovani v semiških starih matrikah »in Vineis«, so med zidanicami raztresene mnoge semiške hiše in bajte. Ima dober vodovod iz Blatnika. Ilovnata in peščena, zelo kamenita zemlja, posebno ob suši slabo rodi. Najpripravnejši je teren po pobočju za vinograde, ki dajejo dobro belo in črno vino. Prebivalstvo živi od vinogradništva, dnine, obrti, trgovine. Čebelarstvo v Znidaršičih. Mlekarna izdeluje dober sir in čajno maslo. Listnati gozd (bukev, hrast, kostanj) daje drva za dom. V Semiču so še dobro vidne utrdbe nekdanjega tabora, ki je oklepal cerkev in župnišče. Na cerkveni steni ob zakristiji in v zakristiji sta 2 spominski plošči graščakov. Semič je izredno pripravna izhodna točka za izlete na Mirno goro (1048 m), kamor se pride do planinske koče (1010 m) lahko v 2 urah in pol, dalje na Smuk, uro hoda, na Semenič (1½ ure), na Trdinov vrh (1181 m, prej sv. Gera) na Gorjancih, kamor se lahko dospe v 6 urah, ali pa v dolino k izviru potoka Krupe in k starinskemu gradu Krupa (5 km), ali na Vinji vrh (224 m, 4 km), kjer je znamenita baročna cerkev, ter končno v Lahinjo v Gradcu ali v Kolpo pri Podzemlju na kopanje.

Na hribu Smuku je nekdaj stal grad Smuk, ki so ga sezidali posestniki gradu Semenič. Grad in okolica sta veliko trpela od napadov Uskokov. V Valvasorjevi dobi je bil v rokah Franca Bernharda pl. Lichtenberga, ki ga je restavriral in olepšal. Gradu sta pripadali dve pristavi: Podturn in Turn. Ko je grad razpadel, sta pristavi postali samostojni gosposčini. Lastnik parcele z grajskimi razvalinami je danes kmet Hutar iz Sadinje vasi. Po tradiciji so bili graščaki gradu Smuk zelo kruti. Tlačani so jim morali tlakovati s kamenitimi ploščami zelo strmo pot do gradu. Po tej poti so morali nositi grajsko gospodo v dolino.

Župnija Semič (dek. Semič, škofija ljubljanska) ima 3553 duš. Župna cerkev sv. Štefana. Prvotna prastara cerkev je stala domnevno že v 9. stol. Po drugi hipotezi je prvo cerkev dal postaviti ogrski kralj Bela III. v drugi polovici 12. stol. V cerkvi so tri slike slavnega slikarja Metzingerja in sicer po kompoziciji zelo zanimiva slika sv. Štefana, ki je v glavnem oltarju; nadalje Kristusova zadnja večerja iz 1713, katera slika je sedaj najbrže v župnišču, in slika sv. Notburge. Prvotno je bila podružnica črnomeljske prafare. Samostojna župnija je bila ustanovljena pred 1338, ko je bila skupno z materjo župnijo inkorporirana nemškemu viteškemu redu, kot je še danes. Križniški red izvršuje še danes patronatske pravice nad župnijo. Prvi znani župnik Nikolaj Tuskanič se navaja 1570. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Na Smuku je podr. cerkev sv. Lavrencija. — V Semiču rojeni: dr. Drganc Franc 1877, primarij kirurg. odd. ljublj. bolnice, lastnik sanatorija »Emona« v Ljubljani; obj. filozof. vprašanja; izdajal z Župančičem kult.-polit. revijo na Dunaju; priobčil nem. in slov. medic. spise. Jundič Davorin 1860, u. 1922 kot upok. učitelj; članka r preganjan radi nar. zavednosti.

Sodinja vas, 82-19-19-2-1. Sr so du zdr Črnomelj 9.7 km, žand fin o pT š žup Semič 1.5 km, žel Semič 1 km. Vodovod v vasi. Nm 254 m. Naselje stoji na vrtačasti terasi in na bregu pod vinorodnimi Gorenjci. Od ban. ceste, od katere je oddaljena vas 0.5 km, je dohod mogoč tudi z avtom. Zemlja je ilovnata. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, ki rodi dobro belo, rdeče in črno vino. Obdeluje tudi polje. Sadjarstvo.

Starihov vrh, 55-7-7-0-0. Sr so du zdr Črnomelj 8 km, žand fin o pTt š žup Semič 4 km, žel Semič 3.5 km. Nm ca 220 m. Stoji na nizkem griču, ki je deloma porasel s hrastovim in kostanjevim gozdom. Od ban. ceste je oddaljen ca 2 km. Dohod je mogoč z vozom. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom in poljedelstvom. Gozd (hrastov in kostanjev) daje drva za dom in po potrebi železniške prage in tanin za prodajo.

Stranska vas, 101-16-16-0-3. Sr so du zdr Črnomelj 7.9 km, žand fin o pT š žup Semič 4.5 km, žel Semič 7.5 km ali Gradac 4.3 km. Gas. Nm ca 158 m. Vas, skozi katero drži ban. cesta, stoji na vrtačasti terasi nad desnim bregom Krupe. V vasi je križišče cest, na eni strani v Črnomelj in Gradac, na drugi v Semič in Novo mesto. V bližini, ob cesti v Gradac, stoji v obliki kvadrata starinski, s štirimi stolpi utrjeni grad Krupa, ki ima mnogo tujskih sob poceni na razpolago. Prebivalstvo se prežívlja enako kot v Krupi. Dva, včasih tudi 4 posestniki si služijo denar s prevažanjem hlodov, pragov in drv iz okoliških gozdov na postajo v Gradac ali na žago in postajo v Črnomelj. Hrastov gozd daje drva za dom in žel. prage za izvoz.

Strekljevec, 105-21-21-2-2. Sr du zdr Črnomelj 13.1 km, so Metlika 12 km, žand fin o pT žup Semič 3.5 km, žel Semič 5 km, š v kraju ust. 1889, 4 odd. Godba. Nm 270 m. Skozi vas, ki stoji na vrtačasti ravnici, drži banovinska cesta II. reda v smeri Črnomelj—Jugorje, kjer se priključi na državno cesto Novo mesto — Karlovec. Zemlja je ilovnata. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom (belo in rdeče vino), poljedelstvom in sadjarstvom. Bukov, hrastov in kostanjev gozd krije domače potrebe. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Odkrili so sledove rimske ceste čez Gorjance proti Kostanjevici. Odkopali so tudi rimske grobove s številnimi rimskimi predmeti: fibule, meč in dr. Podr. cerkev Vnebovzetja prebl. D. M.

Trata, 21-3-3-0-0. Sr du zdr Črnomelj 12.4 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT š žup Semič 1 km, žel Semič 2.5 km. Vodovod v vasi. Nm 218 m. V naselje, ki leži v plitvi vrtačasti ravnici, je mogoče priti tudi z avtom. Od ban. ceste je kraj oddaljen ca 600 m. Zemlja je peščena, obilno posuta s kraškim kamenjem. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom, živinorejo. Gozda v bližini Trate ni.

Trebnji vrh, 16-2-2-0-0. Sr so du zdr Črnomelj 9.4 km, žand fin žup Semič 4 km, o pT š Semič 3.8 km, žel Semič 3 km. Nm ca 225 m. Kraj stoji na nizkem gričku. Od ban. ceste je oddaljen 3 km. Dohod mogoč z vozom. Zemlja je ilovnata. Ljudje žive od vinogradništva in poljedelstva. Hrastov gozd daje drva za dom in žel. prage za prodajo.

Vavpča vas, 190-89-89-3-4. Sr du zdr Črnomelj 12 km, so Metlika 15 km, žand fin o pT š žup Semič 1.5 km, žel Semič 1.8 km. Vodovod gre skozi vas. Nm ca 270 m. Vas stoji na rebri pod in med vinogradi. V to vas spadata tudi vinogradniški Drganj dol in Krč, odkoder so markacije na Smuk in Preloge. Skozi vas drži ban. cesta II. reda. Vavpča vas ima ime po valptu, ki je imel tu svoje bivališče. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom in poljedelstvom. Gozda ni v bližini. Podr. cerkev sv. Mihaela nadang.

Vinji vrh, 82-15-15-1-0. Sr so du zdr Črnomelj 9.5 km, žand fin o pT š žup Semič 4 km, žel Semič 7 km. Nm 224 m. Vas stoji na vrtačastem, južnem bregu hriba, ki je na vzhodni strani zasajen z vinogradi (rdeče vino), na severni je hrastov gozd, drugod pa so njive in košenice. Na južni strani pod njivami se daleč proti Črnomlju in Vranovičim razprostira prostrani hrastov in smrekov gozd ter poleg njega, na njegovi zah. strani, z brezami porasli steljniki, v katerih rasto v veliki množini užitni gobani, ki dado zasilni zaslužek mnogim naseljem od Gradaca preko Vinjega vrha do Rožanca. Vinji vrh ima ime po vinogradih, ki so v prejšnjih stol. zavzemali veliko večji del hriba nego ga sedaj. Od ban. ceste II. reda, ki je oddaljena 1 km, je mogoč dohod z avtom. Iz visokega zvonika cerkve sv. Trojice na hribu (224 m), se nudi lep razgled po Beli Krajini na široko Kolpo, na Klek (1182 m), na Trdinov vrh (1181 m) in drugo hribovje. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom in sadjarstvom za prodajo; dva, odnosno trije tudi s prevozom lesa iz gozdov na postajo Gradac, Črnomelj, s kočevskih hribov pa na postajo Semič. V vasi sta dva čebelarja. Gozd daje drva za dom in železniške prage za prodajo. V suši trpi vas pomanjkanje vode in tedaj si vozi vodo iz potoka Krupe. Pri vasi so odkrili predzgodovinsko selišče in rimske grobove. Podr. cerkev sv. Trojice je bila zgrajena 1647 v baročnem slogu z dvema kupoloma in visokim zvonikom.

Vrtača, 173-80-80-5-0. Sr du zdr Črnomelj 14.2 km, so Metlika 13 km, žand fin o pT š žup Semič 2 km, žel Semič 4.5 km. Vodovod gre skozi vas. Nm ca 220 m. Vas stoji na vrtačastem gričku, poldrugi km oddaljena od ban. ceste II. reda, od katere je po obč. cesti I. reda mogoč dohod z avtom. Pod Vrtačo spada tudi vzhodno odtod na griču stoječi zaselek Oskoršnica (nm ca 240 m). Vodovod ima vas iz Batnika. Zemlja je ilovnata, peščena in kamenita. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, sadjarstvom in poljedelstvom, deloma z nabiranjem gob. Mešan gozd daje drva za dom in malenkost (prage) za prodajo. Mleko prodajajo mlekarni v Semič. S. od vasi je nekdaj stal grad Turn, ki je danes v razvalinah. Domačini ga zovejo Kureč grad (po nekdanjem graščaku Kuraltu) ali »v Padarju«. Prvotno je tu stala pristava gradu Smuka. Ko je ta grad razpadel, se je pristava razvila v samostojno gosposčino in mesto pristave so zgradili pravi grad. V novejšem času so grajsko posestvo razprodali, grad sam je začel razpadati in 1902 so ga podrli. Večina grajskega posestva je danes v rokah rodbine Šušteršič iz Semiča. V neposredni bližini teh grajskih razvalin tik pod Turnom stoji še ohranjeni Vajdov grad, morda nekdanji Sternisenhof, katerega navaja Valvasor. Grad je imel nekaj časa iste lastnike kot sosednji grad Smuk (rodbina pl. Lichtenberg). Sedanji lastnik gradu je Janko Ogulin, ki ga je popravil, renoviral in priredil za stanovanje.

Občina Stari trg

Preb. 1797, hiš 426, posest. 340, koč. 37, najem. 8. Površina 7181.26 ha: njiv in vrtov 635.75, trav. in paš. 4353.60, vinogradov 87, gozdov 1168.23, ostalo 936.68. Poljane ali Poljanska kraška suha dolina, proti Kolpi lahno nagnjena, se razprostira od Brezovice do Dola v dolžini 8 km med Spodnjeloško in Poljansko goro h Kolpi, ki jo dosega med Dolom in Dolenjimi Radenci. V geografskem oziru je popolnoma ločena od Bele Krajine, zaključena na jugozapadu od Poljanske gorske vrste (imenovane tudi Tanča gora). Pojem Poljancev pa se zopet ne krije z geografskim obsegom Poljanske doline, ker se Poljancem prištevajo vsi prebivalci sedanje starotrške občine, torej tudi Hreljin, Laze in Vrt, ki so v zaprti obkolpski soteski, kjer vodi pot v Poljane le po ozki terasi ob Kolpi. V Belo Krajino spadajo Poljanci le v politično-pravnem oziru, v gospodarsko-prometnem in cerkvenem pa le deloma. Poljanci v severnem delu Poljan prodajajo svoje stvari največ v Kočevje, v južnem obkolpskem pa na Hrvatsko. V cerkvenem oziru spadajo naselja bivše čepljanske občine, namreč Brezovica, Zaderc, Čeplje, Vimolj in Kralji pod župnijo v Nemško loko; Laze, Vrt in Hreljin pa pod Spodnji Log. Poljanci so po svojem izvoru mešanica Slovencev, Uskokov, Kočevarjev in Hrvatov. To še sedaj tujec takoj zapazi, ko čita poljanske priimke, kot Šterk, Bižal, Fugina, Butala, Turk, Prebilič, Rade, Maierle, Kump, Rauch, Wolf, Verderber, Schneller, Spitznagel, Ostermann, Lackner, Staudoher, Röttel, Schmalzel, Šute, Barc, Štefanc, Vuk, Muhvič, Tomljanovič, Tekavec, Movrin, Kranjc, Arbanas itd. Značilen je tudi poljanski dialekt, ki ima ob Kolpi še posebno polno hrvatskih izrazov. Belo narodno nošo nosijo starejše ženske, posebno ob Kolpi, še vedno i ob delavnikih i ob nedeljah. Poljanska narodna noša sestoji iz robače, rokavov, pisanega predpasnika in rdeče-zeleno-modrega volnenega repa, ki ima pet kot prst debelih kit, visečih do spodnjega roba robače. Vsakdanja robača je iz domačega blaga, praznična pa iz kupljenega, tako zvanega »ljubljanskega« blaga. Robača je »nakrišpana«. Rokavi, ki pokrivajo pleča in prsa, sestoje iz tankega platna, imenovanega stan, a rokavi niže iz debelejšega platna »baleš«. Za na glavo je bela peča. Pozimi nosijo dolgo volneno suknjo brez rokavov, okrašeno z zelenimi trakovi. Poljansko kolo, ki ga »kolajo« fantje, dekleta in snahe, se je kot običaj že opustilo. Neveste imajo tudi svojstveno nošo. Za Poljane je tudi značilno čredništvo, ki ga je pa polovica poljanskih naselij že opustila. Črednik, ki ima vsak dan drugega ali stalnega poganjača, začne pasti v maju in pase vse do sv. Martina, ko zaključi svojo pastirsko službo, plačano od glave po 10 Din ali po dogovoru z likofom, ki ga pije pri onem gospodarju, ki mu mora dati jesti in piti po določenem redu ravno tisti dan. Poleg plače namreč morajo vsi gospodarji sorazmerno po številu svoje živine vzdrževati črednika s hrano in pijačo skozi vso dobo paše. Črednik ima poseben rog, s katerim pri odgonu, kakor dogonu, opozarja gospodarje na njih živino. Nekatera naselja imajo tudi svoje vaške oskrbnike, ki skrbe, da so pota popravljena in čista, ter za vse drugo, kar je potrebno za vas. Vsi trije Radenci imajo kot enota enega oskrbnika, sicer ima oskrbnik le eno vas, zaselki pa se priključujejo pod oskrbnika bližnje vasi. Poljanske vasi so več ali manj gručastega tipa. Obcestne vasi so: Stari trg, Predgrad, Jelenja vas, Močile, Sodevci, Brezovica, Čeplje. Hiše so po veliki večini zidane in krite z opeko. Prebivalstvo se bavi poleg kmetovanja v nekaj vaseh tudi s krošnjarstvom, skoro vse vasi pa dobivajo tudi več ali manj podpore od svojcev iz Amerike. V Poljanah je dobro razvito čebelarstvo. V Starem trgu obstoji tudi čebelarsko društvo. V bivši občini Stari trg je bilo 1924 22 Žnidaršičevih, 27 Gerstungovih in 20 dunajskih panjev, v občini Radence pa 49 Žnidaršičevih. Manjši čebelarji goje čebele še v koših. Lovišča nudijo zajce, srne, lisice, jazbece itd. Kolpa je bogata rib (sulci, lipani, platnice, mrene, »kljune«).

Brezovica, 79-13-12-1-0. Sr so du žel Črnomelj 21.2 km, žand Predgrad 7 km, zdr o Stari trg 9 km, fin Vinica 29 km, p žup Nemška Loka 1 km, š Čeplje 0.5 km. Gas. Nm 526 m. Vas leži na ravnem ob vznožju gore Spaha (836 m). Skozi vas pelje ban. cesta Črnomelj—Kočevje, ki se tu odcepi v Stari trg. Prebivalstvo je mešano: slovensko in kočevsko. Bavi se s poljedelstvom, ki zadostuje le za domačo potrebo, poleg tega tudi še z živinorejo in sadjarstvom ter nabiranjem in prodajo užitnih gob. Sadje prodajajo največ v Kočevje. V vasi izdelujeta dva gospodarja cementno strešno opeko. Tu sta tudi dve trgovini in gostilni. Mešani gozd daje drva za dom.

Čeplje, 93-20-18-2-0. Sr so du žel Črnomelj 22.8 km, žand Predgrad 4.5 km, zdr o Stari trg 7 km, fin Vinica 28 km, p žup Nemška loka 3 km, š v kraju ust. 1910, 1 odd. Gas. Nm 457 m. Skozi vas, ki stoji v bregu, vodi ban. cesta II. reda. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom (največ pridela krompirja in koruze), živinorejo, sadjarstvom in v majhni meri tudi z vinogradništvom, krošnjarstvom, ter prodajo užitnih gob. Sadje prodajajo v Kočevje in drugam. Mešan gozd (bukev, jelka, hrast, gaber) daje drva za dom. Podr. cerkev D. M. sedem žalosti.

Dečina, 24-4-4-0-0. Sr so du žel Črnomelj 22.3 km, žand Predgrad 5 km, zdr o pT žup Stari trg 3 km, fin Vinica 21 km, š Radenca 1 km. Nm 180 m. To naselje stoji na loki pri Kolpi ob obč. cesti I. reda. Dohod mogoč tudi z avtom. Od ban. ceste je oddaljeno 2 km. Zemlja je tu aluvialna črnica z veliko rodovitnostjo. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom (največ koruza in krompir), ki krije le domače potrebe. Goje tudi živino, sadje (največ hruške), perutnino in vinsko trto, ki daje belo in črno vino. Odvečno sadje in vino prodajajo na Hrvatsko. Bukov gozd daje drva le za dom.

Deskova vas, 85-36-12-6-2. Sr so du žel Črnomelj 18.5 km, žand Predgrad 2 km, zdr o pT š žup Stari trg 0.5 km, fin Vinica 23 km. Nm 420 m. Vas stoji na hribu ob ban. cesti II. reda. Poljedelstvo na peščeni zemlji daje prebivalstvu pridelek le za domačo porabo. Po količini pridelka je na prvem mestu krompir, sledi koruza in nato pšenica. Prebivalstvo se bavi tudi z živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom in perutninarstvom, ki daje polovico jajc za prodajo. Sadje krije le domače potrebe, vina pa v majhni meri prodajo domačim gostilničarjem. Mešan gozd (bukev, gaber, hrast) daje drva za dom. Ima črednika skupno s Kovačo vasjo.

Dol, 80-18-11-4-0. Sr so du žel Črnomelj 21.7 km, žand Predgrad 2 km, zdr o pT š žup Stari trg 5 km, fin Vinica 26 km. Nm 184 m. Vas stoji v ravnini na loki ob Kolpi in Dolskem potoku, ki izvira pod Predgradom. Tik ob vasi drži ban. cesta II. reda. Črna in ilovnata zemlja dobro rodi, vendar se porabi ves pridelek le za domače potrebe. Pridelajo več koruze kot pšenice. Poleg poljedelstva se bavi prebivalstvo tudi z živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom (belo in rdeče vino) in perutninarstvom, ki nudi precejšnjo količino jajc za prodajo. Tretjino vina prodajo v domačo okolico, nekaj sadja pa na Hrvatsko in drugam. Mešan gozd (bukev, hrast, jelka) daje poleg drv za dom tudi deske za prodajo. V vasi se nahajajo trije mlini, dve žagi in ena gostilna; tu žgo tudi prsteno zidarsko opeko. Kapela sv. Jurija.

Dolenja Podgora, 46-9-9-1-0. Sr so du žel Črnomelj 24.3 km, žand Predgrad 3 km, zdr o pT žup Stari trg 5.5 km, fin Vinica 26.5 km, š Zagozdac 0.5 km. Gas. Nm 380 m. Vas stoji v ravnini ob vznožju Debelega vrha (770 m), oddaljena 0.5 km od ban. ceste. Po obč. cesti I. reda je mogoč dovoz z avtom. Odtod in iz Gorenje Podgore drži bližnjica po Mrzlih dolih tik ob Debelem vrhu v Miklarje (1 uro hoda). Peščena zemlja je slabo rodovitna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom in perutninarstvom, ki daje jajca tudi za prodajo. Prebivalstvo si pomaga tudi s prodajo užitnih gob ter z zaslužkom ali podporami svojcev v Ameriki. Brnene robe po svetovni vojni več ne izdelujejo. Mešani gozd daje drva za dom in za prodajo v Črnomelj.

Dolenji Radenci, 77-14-13-1-0. Sr so du žel Črnomelj 21.1 km, žand Predgrad 8 km, zdr o pT žup Stari trg 4 km, fin Vinica 21 km, š Sred. Radenci 0.5 km. Nm 196 m. Vas stoji na loki ob Kolpi ob obč. cesti I. reda. Do ban. ceste II. reda je 1 km. Dohod mogoč z vozom. Črna prst je zelo plodna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom (belo in rdeče vino), perutninarstvom ter prodajo užitnih gob. Jajca in vino prodajajo na Hrvatsko in domačinom. Bukov in jelov gozd daje drva in deske za dom.

Gorenja Podgora, 70-14-13-1-0. Sr so du žel Črnomelj 23.8 km, žand Predgrad 3 km, zdr o pT žup Stari trg 5.5 km, fin Vinica 26.5 km, š Zagozdac 0.5 km. Nm 410 m. Stoji na hribu ob pobočju Debelega vrha (770 m). Od ban. ceste je oddaljena 0.5 km. Dovoz je mogoč tudi z avtom. Vse ostalo enako kot v Dolenji Podgori. Dolenja in Gorenja Podgora imata skupno črednika, pa vsaka svoj studenec.

Gorenji Radenci, 75-12-12-0-0. Sr so du žel Črnomelj 21.4 km, žand Predgrad 8 km, zdr o pT žup Stari trg 4 km, fin Vinica 21 km, š Srednji Radenci 0.5 km. Nm 198 m. Vas stoji na loki pri Kolpi ob obč. cesti I. reda. Od ban. ceste je oddaljena do 1.5 km. Prebivalstvo se preživlja enako kakor v Dol. Radencih. Letno prodado ca 100 m^3 drv za kurivo v Črnomelj. Pri Gor. Radencih vozi brod preko Kolpe v Podpeč na hrvatsko stran.

Hreljin, 7-2-2-0-0. Sr so du žel Črnomelj 24.9 km, žand Predgrad 6 km, zdr o pT Stari trg 8 km, fin Vinica 30 km, š Laze 0 km, žup Spodnji log 7 km. Nm 341 m. To naselje dveh hiš stoji na hribu nad Kolpo, oddaljeno 5 km od ban. ceste.

Dohod mogoč z vozom. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, perutninarstvom, ki daje tretjino jajc za prodajo, in z nabiranjem užitnih gob. Mešan gozd daje drva za dom.

Jelenja vas, 81-21-15-2-1. Sr so du žel Črnomelj 21.2 km, žand Predgrad 0.5 km, zdr o pT š žup Stari trg 3 km, fin Vinica 24 km. Nm 400 m. Vas stoji na nizkem hribu ob ban. cesti II. reda. Iz vasi, v katere bližini se nahaja dober studenec, je pripraven izlet na bližnjo Kozico (852 m), odkoder se nudi lep razgled na Kočevsko, na hrvatsko kraško hribovje in Poljansko dolino. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in perutninarstvom, ki daje jajca tudi za prodajo. Bukov, hrastov in smrekov gozd daje drva za dom.

Kot, 37-7-5-2-0. Sr so du žel Črnomelj 21.7 km, žand Predgrad 3.5 km, zdr o pT š žup Stari trg 2 km, fin Vinica 23 km. Nm 192 m. Stoji na ravni, tu široki loki pri Kolpi ob ban. cesti II. reda. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom (belo in rdeče vino) in perutninarstvom, ki daje polovico jajc za prodajo. Odvečno sadje prodajajo na Hrvatsko, vino na Hrvatsko in domačinom. Mešan gozd daje drva za dom. Ob Kolpi je en mlin.

Kovača vas, 35-8-7-1-0. Sr so du žel Črnomelj 19.5 km, žand Predgrad 1 km, zdr o pT š žup Stari trg 1 km, fin Vinica 24 km. Nm 432 m. To naselje stoji na bregu nad Kolpo, oddaljeno od ban. ceste 0.5 km. Po obč. cesti je dohod mogoč tudi z avtom. Prebivalstvo se preživlja na enak način kot v Deskovi vasi. Mešan listnati gozd daje drva za dom. Podr. cerkev sv. Antona Pad.

Kralji, 37-11-8-2-1. Sr so du žel Črnomelj 24 km, žand Predgrad 5.5 km, zdr o Stari trg 8 km, fin Vinica 29 km, p žup Nemška Loka 3 km, š Čeplje 1 km. Nm 486 m. Kraj ima bregovit položaj na vznožju pobočja Spodnjeloške gore (Sv. Duh 861 m). Dohod je mogoč po obč. cesti I. reda tudi z avtom. Naselje ima ime po priimku Kralj, ki se nahaja tu že od ustanovitve kraja. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, perutninarstvom in z nabiranjem gob. Sadje in jajca prodaja v Kočevje in Ljubljano. Mešan gozd daje drva za dom. Kralji imajo le slovensko prebivalstvo.

Laze, 67-11-11-0-0. Sr so du žel Črnomelj 25.8 km, žand Predgrad 7 km, zdr o pT Stari trg 9 km, fin Vinica 31 km, š v kraju, žup Spodnji Log 38 km. Šola (amb.) 1 odd. Nm ca 217 m. Vas stoji na bregoviti terasi nad Kolpo, ob kateri se nahajajo 3 mlini. Vas je oddaljena od ban. ceste ca 6 km. Dohod je mogoč z vozom. Črna in ilovnata zemlja zelo dobro rodi. Iz Laz je kaj prijeten izlet po loki ob Kolpi v 4 km oddaljeno, sedaj po prebivalstvu čisto slovensko Bilpo. Tu se nudi diven pogled na slikovito skalnato visečo steno nad izvirom šumečega potoka Bilpe. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom (belo in rdeče vino), perutninarstvom in nabiranjem ter prodajo gob. Po poljskem pridelku je na prvem mestu krompir, na drugem koruza, na tretjem pšenica, na četrtem ajda. Sadje, vino in jajca prodajajo na Hrvatsko. V rebri pri Lazah imajo svoje vinograde tudi Kočevarji iz Spod. Loga. Mešan gozd daje drva za dom. Podr. cerkev sv. Vida ima baročen oltar iz 18. stol.; vanj je vstavljen relief iz prejšnjega krilnega oltarja iz l. 1520.

Močile, 17-11-5-3-0. Sr so du Črnomelj 17.9 km, žand Predgrad 3 km, zdr o pT š žup Stari trg 0.2 km, fin Vinica 21 km, žel Črnomelj 19 km. Nm 379 m. Naselje stoji na ravnini ob ban. cesti II. reda. Ilovnata zemlja je srednje rodovitna. Prebivalstvo se preživlja na enak način kot v Deskovi vasi.

Paka, 18-4-4-0-0. Sr so du Črnomelj 20 km, žel Črnomelj 21 km, žand Predgrad 0.5 km, zdr o pT š žup Stari trg 2 km, fin Vinica 24 km. Nm 385 m. Stoji na neznatnem gričku do 400 m oddaljen od ban. ceste. Dohod mogoč tudi z avtom. V prejšnjih stoletjih je bilo naselje mnogo večje, kar priča še sedaj mnogo hiš v razvalinah. Zemlja je peščena, srednje rodovitna. Prebivalstvo se preživlja enako kot v Deskovi vasi.

Predgrad, 361-88-72-5-2. Sr so du žel Črnomelj 20.3 km, žand v kraju, zdr o pT š žup Stari trg 2.5 km, fin Vinica 23 km. Gas. Nm 378 m. Ta največja vas v Poljanski dolini se razprostira na nizkem griču, bregu in ravnini ob ban. cesti II. reda. Predgrajčani dele med seboj naselje v šest delov, nazivajoč jih v smeri od Starega trga proti Jelenji vasi po vrsti z imeni Purga (grad in hiše do cerkve), Tržič (nekdanji Novi trg v bregu pod cerkvijo), Dolenjska vas (od cerkve do Šmalcljeve trgovine), Središče ali »Proces gasa« (od Šmalclja na breg), Gorenja vas (breg do vrha griča) in končno Mala vas. Pod Predgradom izvira Dolski potok, ki je gnal nekoč v svojem kratkem teku kar 4 mline, sedaj le dva. V bližini se nahajajo tudi podzemeljske jame. Iz Predgrada je pripraven izlet na bližnjo Kozico (852 m), odkoder se nudi razgled na Kočevsko, na hrvatsko plitvo kraško hribovje in v Poljansko dolino. Peščena zemlja je srednje rodna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom (po količini največ krompirja, za tem koruze, nato druge vrste žita), živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom (belo in rdeče vino), nabiranjem in prodajo užitnih gob ter perutninarstvom, ki daje jajca tudi za prodajo. Mešan gozd daje drva za dom in za prodajo. V vasi je več trgovin in obrtnikov; dve gostilni s tujskimi sobami.

Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi, na kar kaže odkrita predrimska naselbina pri starem poljanskem gradu, ki stoji strmo nad Kolpo. Grad je bil nekdaj obdan z jarki in nasipi, preko katerih je držal viseči most. Pod gradom je stal velik »Tabor« z mnogimi kočicami, podoben trgu. Vanj so se zatekali okoličani v dobi turških napadov, ki so bili zlasti hudi 1559, 1582, 1584. Pri gradu so v tej dobi zažigali kresove. Poljanski grad je bil prvotno last Poljanskih gospodov, nato Ortenburžanov (do 1418) in Celjanov. Ko je rod Celjanov 1456 izumrl, je grad postal deželno-knežji in Habsburžani so ga dajali v zakup. Poznejši grajski lastniki so bili v 16. in 17. stol. gospodje Schnitzenbaumi, nato Kizlji. Ti so grad združili s kočevsko gospoščino. V 17. stol. je kupila celo kočevsko gospoščino s poljanskim gradom rodbina pl. Auersperg, ki je še danes lastnica Poljan. Po grofih Auerspergih se imenuje grad tudi »Auerspergov grad«. Sedanji grad je samo večja, enonadstropna hiša. Poleg gradu stoji sramotilni kamen. V gradu je bilo dolgo časa sodišče in okrajno glavarstvo. Podr. cerkev sv. Fabijana in Sebastijana muč.

Prelesje, 36-10-6-1-1. Sr so du žel Črnomelj 20.3 km, žand Predgrad 3 km, zdr o pT š žup Stari trg 2 km, fin Vinica 23 km. Nm 180 m. Naselje stoji na loki ob Kolpi ob ban. cesti II. reda. Zemlja je rodovitna, aluvialna črnica. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom in perutninarstvom, ki daje jajca tudi za prodajo. Sadje in vino prodajajo na Hrvatsko, vino tudi domačinom. Mešani gozd (bukev, gaber, jelka) daje drva za dom in deske. Letno prodajo 5 vagonov lesa v Karlovec in Sušak. Na Kolpi mlin in žaga. Gostilna ima tudi eno tujsko sobo. Primeren kraj za vodni sport in letovišče.

Sodevci, 92-19-18-0-0. Sr so du žel Črnomelj 20.9 km, žand Predgrad 4 km, zdr o pT š žup Stari trg 2 km, fin Vinica 21 km. Nm 190 m. Vas stoji na loki ob obč. cesti I. reda. Od ban. ceste so Sodevci oddaljeni ca 200 m. Dovoz mogoč z avtom. Črna prst je zelo plodna. Loka je široka in deloma močvirna. Prebivalstvo se preživlja na enak način kot v Dolenjih Radencih. Od tu vozi brod preko Kolpe v Blaževce na Hrvatsko. Tu rojen: Kobe Jurij, 1807, u. 1858 v Čatežu pri Zaplazu kot župnik; narodopisec, pristaš ilirizma.

Srednji Radenci, 69-15-14-1-0. Sr so du žel Črnomelj 21.6 km, žand Predgrad 8 km, zdr o pT žup Stari trg 4 km, fin Vinica 21 km, š v kraju ust. 1900, 1 odd. PRK, Gas. Nm 195 m. Vas stoji na loki, ki je tu precej široka. Od ban. ceste je oddaljena ca 1 km. Dovoz je mogoč z vozom. Prebivalstvo se preživlja na enak način kot v Dol. Radencih. Mlin na Kolpi. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene. Pokopališče.

Stari trg, 139-33-30-2-1. Sr so du žel Črnomelj 18.4 km, žand Predgrad 2.5 km, zdr o pT š žup v kraju, fin Vinica 21 km. Šola ust. 1844, 4 odd. Gas. z odrom, Prosv. dr., PRK. Nm 375 m. Vas stoji na nekakem ravnem polotoku, pomolu, ki se na vzhodno, zapadno in južno stran strmo spušča na okoli 180 m nižje ležečo loko ob Kolpi. Po sredi ličnega naselja drži obč. cesta po kateri je mogoče od mimovodeče ban. ceste v Močilah priti z avtom. Stari trg velja radi tradicije in sedeža župnije, pošte itd. za glavni kraj v Poljanah, čeprav sta Predgrad in Deskova vas večja. Vendar pa ima pri krajevno pomembnih dogodkih v Predgradu mogočnega rivala. Stari trg je v poletju prijetno bivališče za ljubitelje vodnega sporta in ribarenja v Kolpi, kakor tudi pripravno izhodišče za izlete v bližnje podzemske jame (Brlog, Graščica), na razgledno Kozico (582 m), v hrvatska ali kočevska naselja ter ob Kolpi k izviru divjeromantične Bilpe (11 km) in drugih kraških izvorov v kanjonu vse do ponosnega Kostela in izvora Kolpe in Kolpice. Prebivalstvo se preživlja na enak način kot v drugih naseljih. Ima 5 trgovin in 4 gostilne s tujskimi sobami. Sejma se tu vršita letno dva in sicer eden 18. marca, drugi 13. junija. Mešan listnat gozd (bukev, hrast, gaber) daje drva za dom. Ima z Močilami skupnega črednika.

Na njivah pri vasi so odkrili predzgodovinsko naselbino in v bližini rimske grobove. Predzgodovinsko selišče so odkrili tudi zahodno od trga in na hribu severno od trga. Selišče Stari trg je bila prvotna tukajšnja naselbina, ki je kot tržišče za svojo okolico dobila že v srednjem veku trške pravice. L. 1576. se že navaja kot Stari trg za razliko od Novega trga, danes imenovanega Tržič (v Predgradu). Tržni dan so pozneje premestili v sosednje Poljane in trške pravice so sčasoma prenehale. Župnija Stari trg (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 1443 duš. Župna cerkev sv. Jožefa je bila zgrajena 1740. Pokopališče. Cerkev je bila prvotno podr. črnomeljske prafare, iz katere se je izločila pred 1248 kot samostojen vikariat.

L. 1248. je oglejski patrijarh Bertold podaril patronatske pravice nad župnijo Hermanu, grofu Ortenburškemu. Ko so Ortenburžani izumrli, so 1420 dobili patronat Celjski grofje in po smrti zadnjega Celjana 1456 Habsburžani. Cesar Maksimilijan je 1509 podaril župnijo novomeškemu kolegiatnemu kapitlju, ki še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo. Prafara je mati župnije Sinji vrh. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. V vasi je kapela sv. Andreja.

Vimolj, 54-16-14-0-0. Sr so du žel Črnomelj 24.8 km, žand Predgrad 5 km, zdr o Stari trg 8 km, fin Vinica 29 km, p žup Nemška Loka 2 km, š Čeplje 0.5 km. Nm 480 m. Vas stoji na hribu, pod katerim teče ob deževju hudournik. Vimolj je od ban. ceste oddaljen ca 600 m. Dovoz mogoč tudi z avtom. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, perutninarstvom, s prodajo užitnih gob in z zaslužkom v tujini. Sadje prodajajo v Kočevje in v Ljubljano. Mešan gozd daje drva za dom.

Vrt, 16-4-4-0-0. Sr so du žel Črnomelj 28 km, žand Predgrad 8 km, zdr o pT Stari trg 10 km, fin Vinica 32 km, š Laze 2 km, žup Spodnji Log 6 km. Nm 199 m. To naselje se nahaja na loki ob Kolpi, oddaljeno od ban. ceste ca 7 km. Dovoz mogoč z vozom. Črna prst je tu zelo plodna. Kraj je zelo ugoden za letovišče, vodni sport (čolnarenje). V bližini (3 km) je romantičen izvor Bilpe. Diven je izlet po soteski Kolpe h Kostelu (ca 10 km). Prebivalstvo se preživlja kot v Lazih, pomaga pa si tudi s podporami svojcev iz Amerike. Mlin.

Zadrc, 38-11-7-2-0. Sr so du žel Črnomelj 21.7 km, žand Predgrad 5.5 km, zdr o Stari trg 8 km, fin Vinica 29 km, p žup Nemška loka 1.5 km, š Čeplje 0.5 km. Nm 490 m. Naselje stoji na hribčku tik nad banovinsko cesto. Dovoz mogoč tudi z avtom. Studenca naselje nima. Prebivalstvo je mešano in Kočevarji imajo večino. Peščena zemlja slabo rodi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, perutninarstvom, prodajo užitnih gob in krošnjarstvom. Sadje in jajca prodajajo v Kočevje. Mešan gozd daje drva za dom. Kapela sv. Frančiška Ksav.

Zagozdac, 64-15-14-0-0. Sr so du žel Črnomelj 22.7 km, žand Predgrad 2.5 km, zdr o pT žup Stari trg 5 km, fin Vinica 26 km, š v kraju ust. 1910, 1 odd. Gas. Nm 393 m. Vas gručastega tipa stoji ob ban. cesti na vrtačasti ravnini. Prebivalstvo se poleg krošnjarstva in podpor od svojcev iz Amerike, preživlja na enak način kot obe Podgori. Gostilna s tujsko sobo. Podr. cerkev Prebl. Dev. Marije.

Občina Vinica

Preb. 3058, hiš 597, posest. 563, koč. 40, najem. 15. Površina 8801.31 ha: njiv in vrtov 1443, trav. in paš. 5935.67, vinogradov 260, gozdov 921.50, ostalo 241.14. Viniška občina ne tvori nikake geografske enote. Vzh. del je hribovit in večji del v gozdovih in steljnikih, sredino od Vinice proti sev.-zap. zavzema nizko obdelano podolje s plitvimi vrtačami, vrhovski sektor na zap. pa je zopet hribovit, gozdnat in kamenit, z globoko in prostrano špeharsko vrtačo. V hribovju med Vinico, Preloko in Hrastom proti Dragatušu se nahajajo debeli skladi premoga in tudi rdečkasti boksit ter železna ruda. Vsa naselja so gručastega tipa in stoje razen podgorskih naselij, ki stoje v podolju, na terasah ob Kolpi in gričih. Po naseljih se nahaja precej lesenih hiš, kritih s slamo. Prebivalstvo predstavlja mešanico Slovencev z v prvi pol. 16. stol. priseljenimi Uskoki. Hrvatski vpliv pa je v mnogočem, in ne samo v dialektu, toliko očiten, da na to ni treba še posebej opozarjati. Na nekdanje živahno doseljevanje Uskokov, odnosno Hrvatov, kažejo patronimična imena naselij Učakovci, Vukovci, vsi zaselki, ki sestavljajo Balkovce, dalje Škavrini, preloški Kroci, Jakovini, Grduni. Uskoki so poselili tudi Sečje selo in njih porekla je skoro gotovo Ogulin in Damelj. Odveč bi bilo našteti vse uskoške priimke te občine. Omenjam le priimke Šterk, Fugina, Hajduk, Vlahovič, Vrlinič, Pavlakovič, Brozovič, Čadonič, Ivanušič, Miketič, Spišič. Največ Uskokov se je naselilo v preloški župniji, kjer je velika večina priimkov uskoškega porekla. Na uskoštvo spominja tudi zadrugarstvo, ki se je v nekaj primerih še ohranilo, tako na pr. ima v zadrugi posestvo Čadonič z Miketičem v Krocih, dva bratranca Simčiča v Novoselih, 2 Vrliniča (doseljena od Bojancev) v Perudini. Prebivalce v podolju pod Poljansko gorsko vrsto, to je v obeh Lipah, Drežniku, Suhorjih in Zapudju (v dragatuški obč.) nazivajo viničanje Podgorce, prebivalce sinjevrške župnije pa Vrhovce; za druga naselja obstojajo le zbadljivke. Prebivalstvo se bavi z vsemi panogami kmetijstva. Pozimi tko povsod domače platno, nekaj tudi za prodaj. V preloškem sektorju nosijo še belo narodno nošo. Mnogih starih običajev (zeleni Jurij, kresovanje, preja, tri kralji in dr.) se še zvesto drže. Gospodarski promet gre v Karlovec, Sušak, Črnomelj in Ljubljano. Čebelarstvo je v nekaterih vaseh razvito. Na Kolpi je donosen ribolov in prijetno kopanje.

Balkovci, 141-25-23-2-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 23 km, žand Adlešiči 12 km, fin o pT Vinica 6 km, š žup Preloka 3 km. Nm 153—290 m. Vas obsega več zaselkov na terasah Kolpe. To so: Novoseli (5 hiš), Vidine (7 hiš), Valeti (3 hiše), Dejani (4 hiše), Pavlini (2 hiši) in Balkovci (4 hiše). Pavlini stoje ob ban. cesti II. reda, v druge zaselke, ki so največ do 2 km oddaljeni od ban. ceste, je mogoč dohod z vozom. Nad Dejani se nahaja lep hrastov gozd »Gaj« (300 m). Novoseli, katerim so rekli v prejšnjem stoletju tudi Kavrani, stoje na precej nagnjeni rebri na vzh. strani pod preloško cerkvijo med vinogradi. Pod Vidinami se pri mlinu vrši prevoz čez Kolpo na Luizinsko cesto v Prilišču. Tu se nahajajo 3 čolni. Eden služi za prevažanje vozov in živine. Nameravani brod na 220 m dolgo žico je kriza preprečila. Vsi zaselki imajo svoje studence. Zemlja je ilovnata in peščena, večidel dobro rodovitna. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom. Vinogradništvo za domačo porabo. Pozimi tko domače platno, pleto copate in nogavice tudi za prodajo. Nosijo še belo narodno obleko. Razne stare običaje prebivalstvo še zvesto čuva. Živino, drobnico, jajca in posebno gobane prodajajo prekupcem. Mešan gozd (hrast, cer, topol, breza, gaber) daje tudi les za prodajo v Črnomelj.

Dalnje njive, 64-14-12-2-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 25.4 km, žand fin o pT Vinica 11 km, š žup Sinji vrh 2 km. Nm 396 m. Vas stoji v rebri na levem bregu Kolpe, ki teče globoko v soteski. Brežina od vasi strmo pada h Kolpi, kakor tudi pobočja severno tik nad vasjo se dvigajoče Straže (522 m). Vzhodna reber ob Dalnjih njivah je deloma zasajena z vinogradi. Pri vasi se nahaja podzemska jama »Djot«. Skozi vas vodi ban. cesta Vinica—Stari trg. Prebivalstvo se bavi z živinorejo, ovčjerejo, poljedelstvom in za domačo porabo z vinogradništvom (rdeče vino). Poljedelstvo ne krije potreb. Ženske tko pozimi domače platno tudi za prodajo. Mešan gozd (bukev, hrast) daje les na prodaj v Sušak. Vas je mlada naselbina, nastala po 1576, ko se še ne omenja v poljanskem urbarju. Na razglednem hribu »Straži« so v dobi turških napadov zažigali kresove. Po ustnem izročilu je na hribu stala tudi utrdba. Danes je vidna samo še neka votlina — domnevno vodnjak. Podr. cerkev sv. Marka je bila zgrajena po 1688. Ko je cerkev 1857 z vasjo pogorela, so jo restavrirali.

Damelj, 151-22-23-0-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 21.9 km, žand fin o pT Vinica 8 km, š žup Sinji vrh 1.2 km. Nm ca 203 m. Vas stoji na terasi nad Kolpo, ki žene tu mlin. Pod Damelj spada tudi pod Sebetihom (476 m) ob Kolpi stoječi mlin in zaselek Kot. Od 1.5 km oddaljene ban. ceste Vinica—Sinji vrh je dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, ovčerejo, vinogradništvom. Pozimi tke domače platno tudi za prodajo. Bukov gozd na Sabetihu daje les tudi za prodajo na Sušak. Podr. cerkev sv. Mihaela.

Dolnji Suhor, 68-15-15-0-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 12.2 km, žand fin o žup Vinica 5 km, pT Dragatuš 5 km, š Stara Lipa 1 km. Nm ca 170 m. Gručasta vas leži na ravnini ob ban. cesti Črnomelj—Vinica. Vas ima tik ceste proti Vinici s črpalko opremljeno studenčno jamo, imenovano Breg. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom za domačo porabo. Pozimi tke domače platno. Od zanimivejših običajev obhajajo v Dolnjem in Gornjem Suhorju še zelenega Jurija, kresnice, tri Kralje. Bukov gozd na Kolečaju (691 m) in kostanjev gozd »Gora« daje les na prodaj v Črnomelj.

Draga, 56-9-9-0-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 23.9 km, žand fin o pT Vinica 10 km, š žup Sinji vrh 1 km. Nm ca 270 m. Naselje stoji v bregu na pobočju Straže (522 m) pod Vrhom. Od ban. ceste, oddaljene 1 km, je dohod mogoč z vozom. Naselje ima slab studenec, imenovan »Na vodi«. V smeri proti Kolpi se širi polje, ki ni posebno rodovitno. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in ovčerejo. Ženske tko pozimi domače platno tudi za prodajo. Njim služi za perilo in narodno nošo. Bukov in hrastov gozd daje les za dom in prodajo.

Drenovec, 83-13-13-0-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 17.3 km, žand fin o pT š žup Vinica 0.5 km. Nm ca 198 m. Vas leži na gričku in bregu ob ban. cesti. Okrog se širi vrtačasto polje. Pod vas spadata studenca »Potok« in Grabrovec. Gospodarstvo kot Draga.

Drežnik, 63-10-10-0-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 16.3 km, žand fin o pT žup Vinica 3 km, š Stara Lipa 0.5 km. Nm 175 m. Naselje stoji v gruči na ravnem. Okrog se širi polje s plitvimi vrtačami. Naselje po poljanskem urbarju 1576 še ni obstojalo. Od 1.5 km oddaljene banovinske ceste Črnomelj—Vinica ter od par sto metrov bližje ban. ceste Vinica—Vrh—Stari trg je dohod mogoč z avtom. Poleg svojih vodnjakov uporablja

Drežnik novolipsko studenčno jamo »Breg«. Prebivalstvo se preživlja s kmetijo. Pozimi tke domače platno. Mnogih belokranjskih običajev, kot zelenega Jurija, kresnice, treh kraljev in preje še niso opustili. Kostanjev gozd »Gora« daje les in sad naprodaj v Črnomelj.

Golek, 80-15-13-2-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 18.9 km, žand fin o pT š žup Vinica 0.3 km. Nm ca 195 m. Vas stoji na neznatnem gričku, izpod katerega izvira na vzhodni strani »Potok«, ki teče v Kolpo. Nad vasjo so po spodnjem pobočju Žeželja (334 m) zasajeni vinogradi, nad katerimi se razprostira hrastov gozd, ki raste tudi na vrhu in se razprostira proti Preloki. Ob poti na Žeželj, s katerega se nudi lep razgled po Hrvatskem, so kapelice-postaje križevega pota. Cerkev Matere Božje na Žeželju je poleg Treh far najbolj obiskovana belokranjska božja pot, in to na nedeljo po malem Šmarnu. Prebivalstvo se bavi z vsemi panogami kmetijstva ter tke domače platno tudi za prodaj. Goleku pravijo okoličani v zbadljivem pomenu Pónikve, ker so tu prej izdelovali enake opanke kot Hrvati v Pónikvah. Gozd daje drva za dom.

Gorica, 22-6-5-1-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 25 km, žand fin o pT Vinica 11 km, š žup Sinji vrh 2 km. Nm 450 m. Naselje stoji na visokem sedlu, odnosno na prelazu ob slabi obč. poti, ki vodi od Vrha v Špeharje. Južno od Gorice se dviga razgledni hrib Straža (522 m), znan po stražnjih ognjih iz turške dobe. Pobočje proti Špeharjem strmo pada. Od 15 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z vozom. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom. Pozimi tko domače platno tudi za prodajo. Mešan gozd (bukov, hrastov) daje les za prodajo na Sušak.

Gornji Suhor, 74-15-14-1-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 11.7 km, žand fin o žup Vinica 5 km, pT Dragatuš 5 km, š Stara Lipa 1 km. Nm ca 171 m. Vas stoji ob vznožju hriba, na katerem stoji podr. cerkev sv. Sebastijana. Od 0.3 km oddaljene ban. ceste v Dolnjem Suhorju je dohod mogoč z avtom. Na severni strani vasi se proti Zapudju, stisnjeno med pobočje Nerajčkega Cirnika (241 m) in Grobaka (566 m), razprostira rodovitno Suhorsko polje, ki se ob povodnjih periodično poplavlja na gornjem severo-zapadnem koncu pod Zapudskimi Lokami iz vodne jame Lobešnice, na zapadnem pa iz Gradnice, nakar voda izginja v rupe pod Nerajčki Cirnik (241 m) ter pride na dan v »Oknu«, izviru Nerajčice. V Gornjem Suhorju se nahaja hudourniška struga studenca Breg, ki tu ponikuje in prihaja pod zemljo v Nerajčico. Prebivalstvo se bavi z vsemi panogami kmetijstva. Pozimi tke domače platno. Bukov gozd na Kolečaju (691 m) in kostanjev gozd »Gora« dajeta les na prodaj v Črnomelj.

Hrast, 191-36-38-2-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 14.3 km, žand fin o pT žup Vinica 3 km, š Stara Lipa 1 km. Nm 224 m. Stoji slikovito na hribu, oddaljen 1 km od ban. ceste Črnomelj—Vinica, od katere je mogoč dohod z avtom. Ilovnat in vrtačast svet proti ban. cesti pada, na severno in vzhodno stran pa se dviguje. Vas ima studenec Pečino in Škavlo. Pri vasi se nahaja debela premogovna žila, boksit in železna ruda. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in vinogradništvom. Čebelarstvo v razvoju. Pozimi tko platno tudi za prodajo. Sadje, jajca in drugo prodajajo prekupcem največ v savsko banovino. Hrastov gozd »Visoče« daje les za dom in za prodajo v Črnomelj. Zeleni Jurij, kresovanje in mnogi drugi običaji so še ohranjeni. Podr. cerkev sv. Roka sp. Cerkev je bila zgrajena v spomin na kugo, ki je morila v Beli Krajini 1646. Zgodovinsko znamenit je star zvon z letnico 1338.

Nova Lipa, 162-33-31-2-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 14.8 km, žand fin o pT žup Vinica 3 km, š Stara Lipa 0.4 km. Nm 191 m. Gručasta vas, ki po poljanskem urbarju 1576 še ni obstojala, stoji na ravnem, ob vznožju hriba Tominec (662 m). Od ¾ km oddaljene ban. ceste Črnomelj—Vinica je dohod mogoč z avtom. Na svoji južni strani ima s črpalko opremljeno vodno jamo »Breg«. Prebivalstvo se bavi z vsemi panogami kmetijstva za domačo porabo. Pozimi tke domače platno. V Novi in Stari Lipi zelenega Jurija in drugih zanimivih običajev še niso opustili. Bukov gozd daje les in drva za prodajo v Črnomelj. Podr. cerkev v Novi Lipi.

Ogulin, 45-10-8-3-2. Sr so du zdr žel Črnomelj 7.5 km, žand fin o pT š žup Vinica 0.5 km. Nm 190 m. Naselje stoji na ravnem ob vznožju Žeželja in Šlemin, ki so znane po ostankih gradišča iz latènske dobe. Žeželj (334 m) je znana božja pot in lepa razgledna točka na Hrvatsko. Ima studenec »Cerkvenik«. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom ter tke pozimi domače platno za prodajo. Tu so imeli Rimljani svojo utrdbo, ki je bila 900 m dolga z enim okroglim in štirimi štirioglatimi stolpi.

Perudina, 102-19-20-1-1. Sr so du zdr žel Črnomelj 15.5 km, žand fin o pT š žup Vinica 2 km. Nm 257 m. Vas ima slikovito lego, deloma na bregu, deloma na hribu. Hribovje tik na vzhodni strani se rdeči v težki, mastni ilovici. Ima studenec »Stelnice«. Od 1.5 km oddaljene ban. ceste I. reda je po obč. cesti II. reda mogoč dohod z avtom. V vas so doseljene tri pravoslavne družine iz Bojancev, od katerih živita dve v zadrugi v eni hiši (Vrlinić). Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, ovčerejo, sadjarstvom in vinogradništvom. Čebelarstvo v razvoju. Pozimi tko domače platno tudi za prodajo. Mešan gozd krije domače potrebe. Tu rojen: Malevac Jurij, 1734, u. 1812 v Varaždinu kot predstojnik v p. Glavni religijozni kajkavski pesnik 18. stol.

Podklanec, 171-31-30-1-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 19.6 km, žand fin o pT š žup Vinica 1 km. Nm 158—200 m. Vas je razpostavljena v več zaselkih v vznožju gozdnatih hribov Klanec (319 m) in Žeželj (334 m), ki je znan kot božja pot in razgledna točka. Od Podklanca se proti Kolpi na loki širi zelo rodovitno polje. V vasi izvirajo studenci Jarbol, Potok in Hruškvar. Mimo vasi vodi na Preloko ban. cesta, od katere je mogoč dohod z avtom. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, vinogradništvom, sadjarstvom in živinorejo. Čebelarstvo se razvija. Pozimi tko domače platno tudi za prodajo. Ohranjeni so še mnogi stari običaji. Sadje, jajca, les prodajajo raznim prekupcem v Črnomelj, Ljubljano, Karlovec, Sušak. Podr. cerkev sv. Jožefa. Odkopani rimski grobovi.

Preloka, 263-59-56-7-1. Sr so du zdr Črnomelj 20.6 km, žand Adlešiči 9 km, fin o pT Vinica 8.8 km, žel Črnomelj, Gradac, Karlovec 22 km, š žup v kraju. Šola ust. 1864, 2 odd. PRK, PJS. Nm 302 m. Vas stoji na razglednem hribu, visoko nad Kolpo, ki teče na vzh. strani pod vasjo v globini 150 m. Skozi vas, pod katero spadajo na skalnih terasah ob Kolpi stoječi zaselki Kroci (6 hiš), Jakovini (6 hiš) in Grduni (7 hiš), drži ban. cesta od Vinice v Adlešiče. V zaselke je mogoč dohod z vozom. Iz razgledne Preloke se vidi ob jasnem vremenu proti sz. Triglav, proti j. pa vse do Velež pl. (1969 m). Na sev. strani pod Preloko se vleče široka, več km dolga suha dolina od Velikega Bukovja h Kolpi pod Žuniči. V okolici z vinogradi obdane Preloke, se nahajajo podzemske jame in prepadi, ki jim tu pravijo zvonka. Preloka ima najbolj milo zimo v Beli Krajini, ker pozimi običajni maksimum mraza ne seže preko —12.5° C ter je v ostri zimi 1929, ko je ponekod v Sloveniji mraz segel že preko —35° C, tu prišel le do —21° C. Poletje pa je tu skrajno vroče. Vino vsebuje 12—14 stopinj alkohola, a nima imena, ker se ne prideluje za izvoz. Le 40—50 hl ga prodajo kmetje gostilničarjem na Vinici. V hribovju proti Vinici in Dragatušu se nahajajo velika ležišča premoga.

Preloka se s svojimi zaselki poslužuje vode iz kapnic in iz studencev ob Kolpi, imenovanih Hruščivec in Vušivec. Zemlja je ilovnata in peščena ter dobro rodi. Prebivalstvo se bavi z vsemi panogami kmetijstva. Majhno količino sadja prodado prekupcem in prav tako gobe. Maslo in surovo maslo nosijo kmetice pekom v Črnomelj in v Karlovec. Svinje in jajca prodajajo v Karlovec. Pozimi tko domače platno, pleto nogavice, tu imenovane čarape, in izdelujejo običajno kmetsko orodje. Nosijo še staro belo nošo. Zvesto se drže mnogih starih običajev. Letovanje je tu prijetno, ker je prebivalstvo zelo gostoljubno in Kolpa imenitna za vodni sport in ribolov. Mešan gozd daje drva za dom. V kraju so razvaline nekdanje Grdunske graščine. Razvaline ležijo levo od ban. ceste, nekako sredi pota v Adlešiče ob kolovozu iz Marindola v Bojance. Župnija Preloka (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 916 duš. Pokopališče. Župna cerkev presv. Trojice. Prvotna cerkev iz 1400. Nekdaj je bila cerkev »vlaška«, t. j. pravoslavna in je obsegala le sedanji presbiterij. Ladjo z zvonikom so prizidali najbrž v 17. stol. Cerkev je bila sprva podr. viniške župnije, iz katere se je izločila 1787 kot lokalija. L. 1860. je bila lokalija povzdignjena v samostojno župnijo.

Sečje selo, 118-22-20-1-1. Sr so du zdr žel Črnomelj 18.8 km, žand fin o pT š žup Vinica 0.5 km. Nm ca 188 m. Vas stoji na visoki, deformirani terasi nad Kolpo tik ban. ceste Vinica—Sinji vrh—Stari trg. Pod vasjo ob Kolpi izvira vaški »Potok«. Prebivalstvo se bavi z vsemi panogami kmetijstva ter tke pozimi domače platno. Pod vasjo drži preko Kolpe betonski most na hrvatske Pribanjce.

Sinji vrh, 144-36-34-2-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 23.2 km, žand fin o pT Vinica 9 km, š žup v kraju. Šola ust. 1859, 2 odd. Kmet. nad. š., Prosv. d., Gas. Nm 368 m. Vas stoji v boku hriba, nad katerim se v ozadju na s. in z. v obliki polkroga dviguje visoko hribovje, ki doseže v Tomincu 662 m. Skozi vas drži ban. cesta II. reda v smeri Vinica—Stari trg. Z Vrha je lep pogled na 3 km oddaljeno blestečo se Kolpo pod Damljem. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živino- in ovčerejo ter v malenkostni meri z vinogradništvom. Zemlja je pusta, kamenita in slabo rodovitna. Poljski pridelki ne krijejo domačih potreb. Čebelarstvo razvito. Pozimi tko domače platno tudi za prodajo. Jajca, perutnino, sadje prodajajo na Sušak. Bukov, hrastov, kostanjev gozd na Tomincu (662 m), Srednjem vrhu

in Graščini daje potrebni les za dom in za prodajo na Sušak. Južno od cerkve so odkrili predzgodovinsko naselbino. Odkopali so številne keltsko-latènske in rimske grobove. L. 1865. je vas pogorela. Župnija Sinji vrh (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 424 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Ev. Sedanja cerkvena stavba je bila zgrajena 1822—1823 v preprostem baročnem slogu. Prvotno je bila cerkev podr. župnije Starega trga pri Poljanah. Iz nje se je 1658 izločila kot vikariat. Vikariat so 1863 povzdignili v samostojno župnijo. Sedež župnije je bil prvotno pri sedanji pokopališki kapeli, podruž. sv. Janeza pri Sinjem vrhu, ki je bila 1902—1903 prezidana in prenovljena.

Stara Lipa, 86-18-18-0-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 13.7 km, žand fin o pT žup Vinica 4 km, š v kraju ust. 1910, 2 odd. Javna knjiž. Nm 171 m. Vas, ki po poljanskem urbarju 1576 še ni obstojala, stoji deloma v bregu in na ravnini ob ban. cesti Črnomelj—Vinica. Ima s črpalko opremljeno vodno jamo »Breg«. Kmetsko prebivalstvo se preživlja kot v Novi Lipi.

Škavrini, 24-3-3-0-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 20 km, žand Adlešiči 8.5 km, fin o pT Vinica 8.8 km, š žup Preloka 1 km. Tamb. d. Nm ca 210 m. Naselje stoji na neznatnem gričku, na vzh. strani pod Preloko. Preko plitve Kolpe, ki teče v bližini pod Škavrini, se vrši prevoz s čolnom na Prilišče. Tu je najugodnejše mesto za nameravan most čez Kolpo. Tu je dolina Kolpe nekaj širša. Na vzh. strani prav blizu Škavrinov, se nahaja marindolsko Pavnović selo. Od ceste v Preloki je dohod mogoč z vozom. Prebivalstvo se bavi z vsemi panogami kmetijstva. Vinograde, v katerih pridelajo ca 30 hl vina, imajo na Preloki. Mešan gozd (hrast, kostanj, gaber, breza, topol) daje les na prodaj prekupcem. Prebivalstvo tke domače platno za dom in prodajo. Perutnino, jajca, sadje, prodajajo v Karlovec.

Špeharji, 138-32-29-2-1. Sr so du zdr žel Črnomelj 24.1 km, žand fin o pT Vinica 14 km, š žup Sinji vrh 5 km. Nm 287 m. Vas, pod katero spadajo poleg matičnega naselja še zaselki: na severo-zapadni strani Hrib, na severo-vzhodni na dnu široke, suhe, kraške vrtače Selce in ob Kolpi Breg z mlinom, stoji ob ban. cesti Vinica—Sinji vrh—Stari trg. Zemlja je peščena, slabo rodovitna. Prebivalstvo se bavi z živinorejo, ovčerejo, poljedelstvom, vinogradništvom, čebelarstvom. Pozimi tko platno tudi za prodajo. Bukov in hrastov gozd na Gori in Kamenskem vrhu dajeta les na prodaj v Sušak. Vas je nastala pred 1576, ko se že omenja v poljanskem urbarju. V župnijskih matrikah sinjevrške župnije, ki segajo do 1658, se vas imenuje tudi »Nešovac« (Knežja vas). L. 1929. je vas pogorela. — Podr. cerkev presv. Trojice. Cerkev je najstarejša sinjevrška podružnica, zidana preprosto v baročnem slogu. V Valvasorjevi dobi je bila še posvečena sv. Roku.

Učakóvci, 167-37-35-2-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 21.1 km, žand fin o pT š žup Vinica 2 km. Nm ca 200 m. Vas stoji na terasi na levem bregu Kolpe, ki žene dva mlina. Okrog se širi rodovitno polje. Vas ima studenec Žlanik. Od 2.5 km oddaljene ban. ceste je po obč. cesti II. reda mogoč dohod z avtom. Prebivalstvo se bavi z vsemi panogami kmetijstva. Gozd daje drva za dom.

Vinica, trg, 290-60-48-8-8. Sr so du zdr žel Črnomelj 18 km, žand fin o pT š žup v kraju. Šola ust. 1822, 5 odd. Kmet. nad. š., kmet. gosp. tečaj. SKJ, PRK, PJS, PSVD, Gas., Prosv. d. Nm 190 m. Stoji ob ban. cesti I. reda na terasi, ki je ostro odrezana pod starim viniškim gradom. Trg ima ime po vinu, odn. od lat. Vinitium. Nad trgom se na severovzhodni strani ponosno dviguje razgledni božjepotni Žeželj (334 m), na južni strani pa nudi Kolpa pogoje za vodni sport in ribolov. Viniški bet. most preko Kolpe je edini most preko te reke v črnom. srezu. Zato predstavlja Vinica živahno prometno točko. Vinica ima lepo prisojno lego in nudi idilično prijetno življenje letoviščarjem. Pripravni so odtod izleti v bližnjo in daljno okolico. Pri Vinici se nahaja tudi podzemska jama imenovana »Lapičgrad«. Trg ima dva studenca, imenovana Potok in Kaček. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, sadjarstvom, obrtništvom. Divjačina je običajna. Ribolov v Kolpi.

Vinica in njena okolica ima polno predzgodovinskih naselbin in gomil. Sistematično odkopavanje gomil (353 grobov) iz hallstattske in latènske dobe je vodila vojvodinja Meklenburška v l. 1905—1914. L. 1933. je bogato, okoli 20.000 predmetov broječo zbirko prepeljala v Ameriko, kjer je bila 1934 prodana na javni dražbi v New-Yorku. Najvažnejša predzgodovinska naselbina je bila na hribu Šlemine. Tu je stalo utrjeno keltsko-latènsko gradišče, od katerega je še vidno številno kamenje in nasipi. Tudi v rimski dobi je bil kraj naseljen. Iz ostankov utrdb in izkopin je razvidno, da je stala poleg sedanje župne cerkve močna rimska trdnjava.

Srednjeveška naselbina se je razvila pod istoimenskim gradom. Viri jo prvič omenjajo že 1082, ko je Katarina Žovneška prinesla poleg Ribnice in Sodražice tudi Vinico kot doto Konradu Turjaškemu (1067—1107). Auerspergi so 1227 prodali Vinico gospodom iz Loža. Poznejši trški lastniki so isti kot lastniki viniškega gradu. Pomembna je bila Vinica v turški dobi kot obmejna trdnjava v obrambi proti turškim napadom. Radi izredne strategične lege je bila Vinica povzdignjena v trg. Glavne trške pravice in privilegiji so bili lastna uprava, sodstvo in trški grb: ptič z razprostrtimi peroti, imenovan »grajf« — z grozdom v krempljih. Ta grb se je ohranil na štampiljki viniške občine do 1924. Trška vešala so stala na hribčku tik Vinice, ki ima še danes značilni naziv »Vešenik«. S privilegijem iz 1795 je trg dobil pravico do 4 živinskih in kramarskih sejmov. Kot trg je bila Vinica obdana z močnim obzidjem in obrambnimi stolpi, zato trga po Valvasorjevem poročilu Turki niso mogli nikdar zavzeti. Turški napadi na Vinico so bili zelo pogosti. Mimo Vinice je namreč v celi Beli Krajini najlažji prehod čez Kolpo iz Hrvatske na Kranjsko. Turška grozodejstva še dandanes živijo v ustnem izročilu in raznih pripovedkah. Najhujši napadi na Vinico so bili 1469 in 1471, ko so Turki na potu iz Bosne pod vodstvom Izak paše taborili pri Vinici. Pri Vinici so zažigali v tej dobi kresove v znak, da Turek prihaja v deželo. Požari so uničili večji del trga 1874 (pogorelo je 17 hiš) in 1888 (pogorelo je 54 hiš). Tedaj so tudi pogorele trške listine in privilegiji. — Znamenit in star je tudi viniški grad, ki stoji nad bregom Kolpe. Kot trg je bil tudi grad utrjen z močnimi stolpi in obzidjem. Prvi znani grajski lastniki so bili Žovneški gospodje. L. 1082. je grad prešel z ženitvijo Konrada Turjaškega s Katarino Žovneško na grofe Auersperge, ki so ga 1227 prodali Loškim gospodom, ministerialom Ortenburških grofov. Ko je rod Ortenburžanov 1418 izumrl, so nasledili glasom dedne pogodbe iz 1377 njihova posestva Celjski grofje. Pozneje so gospodarili na gradu: gospodje Thurni, rodbina pl. Burgstall, gospodje Semenič in ponovno Burgstalli. Poznejši njegovi lastniki Gusiči so grad prodali zagrebškemu židu Grünwaldu, ki je 1890—1891 parceliral grajsko posestvo ter ga razprodal Viničanom. Grad je pa kupil Miha Malič in od tega Peter Malič. Poznejši lastnik Jožef Bergant ga je prodal sedanjemu lastniku Francu Miheliču. Nad vrati grajske kapele je še dandanes ohranjena plošča z glagolskimi črkami, iz česar bi mogli sklepati, da se je tu brala sv. maša v staroslovenskem jeziku. Pol ure od Vinice, visoko nad Kolpo je nekdaj stal grad Volčja vas. Grad je bil že v Valvasorjevi dobi opuščen, posestvo pa je prešlo na viniško gospoščino.

Župnija Vinica (dek. Semič, škof. ljublj.) ima 2124 duš. Pokopališče. Župna cerkev Najdenja sv. Križa je zelo stara gotska stavba; prenovljena je bila 1929, pod ometom pa so gotske freske. Pred glavnimi vrati je zvonik z baročno streho. Koru je prizidana zakristija. Na stolpu cerkve so Ogrinove freske (Poveličanje sv. Križa). Glavni oltar je baročen. V cerkvi so tri slike Antona Cebeya. V glavnem oltarju je slika, ki predstavlja najdenje sv. Križa. Na tej je podpis: Ant. Cebey pinx. 1750. Na evangelijski strani je slika Marije Brezmadežne, na listni pa slika sv. Frančiška Ksaverija. Ti dve sliki nista signirani, vendar sta brez dvoma tudi Cebeyevo delo. Prvotno je bila cerkev podr. črnomeljske prafare. Stalnega duhovnika je imela najbrž že od 1228, ko je oglejski patrijarh ustanovil črnomeljsko župnijo in ji podredil poleg Metlike, Semiča in Podzemlja tudi Vinico. Gotovo je pa obstajala župnija že 1268. L. 1338. je bila skupno z materjo župnijo definitivno inkorporirana nemškemu viteškemu redu. Križniškemu redu, ki izvršuje patronatske pravice nad župnijo, je še danes inkorporirana. Prafara je mati sedanje župnije Dragatuša in Preloke. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Podr. cerkev preblažene Device Marije na Žežlju je zelo stara. Veliki oltar je eden najlepših baročnih oltarjev v Sloveniji. Mnogobrojni stebri in arhitravi ga dele v tri nadstropja. Ima več kipov. Tudi oba stranska oltarja sta baročna in prav tako prižnica pod polkrožnim slavolokom med svetiščem in ladjo. Visok zvonik ima spodaj četverokoten tloris, ki pa kmalu preide v osmerokotnik. Prislonjen je južni steni ladje ob glavnem pročelju. Temu je prizidana velika lopa (preddvor). Tlorisna grupacija posameznih delov cerkve je podobna oni crngrobske. V notranjščini cerkve so tudi znamenite Langusove slike. Na Žežlju so odkrili predzgodovinsko naselbino. V Vinici rojeni: Tomšič Ivan (1838—1894), znan mladinski in poljudno-gospodarski pisatelj, ustanovitelj in urednik »Vrtca«. Tomšič Ljudevit, njegov brat, 1843, u. 1902 kot učitelj v Zagrebu, hrvatski mladinski pisatelj. Zagar Nikolaj, 1851, u. 1934 v Mariboru kot prof. v p., ustanovitelj dijaške ustanove. Župančič Oton, 1878, največji sodobni slovenski pesnik, dramatik, prevajalec iz raznih svetovnih jezikov, dramaturg in intendant Narodnega gledališča v Ljubljani.

Vukovci, 114-12-11-1-0. Sr so du zdr žel Črnomelj 22.7 km, žand fin o pT š žup Vinica 5 km. Nm ca 180 m. Vukovci stoje na terasi, nad levim bregom Kolpe. Pod Vukovce spada tudi severovzhodno na terasi stoječi Kovačji grad (6 hiš), znan po gradu, ki je razvaljen, in na jugozap. strani ob Kolpi stoječi Otok (3 hiše). Od 3.5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo se bavi z vsemi kmetijskimi panogami ter tke pozimi domače platno tudi za prodajo. Ohranjeni so mnogi običaji. Gozd daje drva za dom.

Zilje, 241-45-45-1-1. Sr so du zdr žel Črnomelj 22 km, žand Adlešiči 15 km, fin o pT Vinica 5 km, š žup Preloka 6 km. Nm 230—300 m. Vas je razpostavljena v več delih po precej nagnjenem bregu, visoko nad Kolpo, ki teče tu v nm 153 m stisnjena v sotesko, v kateri ostane do tik pred Žunići. Ljudstvo deli vas v smeri od Vinice proti Preloki v Dol., Sred. in Gor. Zilje. Skozi vas pelje ban. cesta II. reda proti Preloki, katero v svrho znižanja klanca sedaj izpeljujejo niže. Od ziljske cerkve (299 m) se nudi lep razgled daleč po Hrvatski, posebno na Klek (1182 m) in Bjelo lazico (1534 m). Vas se poslužuje poleg vode iz kapnic tudi studencev Kačja peč in Cvetašev zdenec. Tu se nahaja podzemska jama Djoti. Zemlja je ilovnata in peščena, srednje rodovitna. Prebivalci se bavijo z vsemi panogami kmetijstva za domačo porabo. Vina se pridela ca 300 hl. Proda se nekaj svinj kajžarjem in v Karlovec, telet in jagnjet na Prilišče in Vinico, jajc in masla prekupcem. Tko domače platno za dom in prodajo ter nosijo staro belo obleko. Mešan gozd da nekaj lesa tudi za prodajo. V kraju so našli keltsko-latènske in rimske grobove s številnimi predmeti. Podr. cerkev sv. Antona. Pokopališče.

Srez Dravograd

Splošen pregled

Dravograjski srez obsega zahodni del Podravja naše banovine. Njegova površina znaša 650 km². Od jz. proti sv. se srez razprostira 60 km daleč; njegova največja širina znaša le 24 km. Ozemlje sestavljata dve približno enako veliki, a skoraj ločeni pokrajini, ker ju druži na črti Vič—Dravograd—Otiški vrh komaj 6 km široki pas našega sreza. Jz. stran sreza leži više in obsega celotno porečje Meže, ki izvira na s. strani Olševe (1929 m) v Koprivni. Njeno razvodje je povsod na gorskih vrhovih: ob avstrijski meji napram Koroški Beli je na Olševi (1929 m), Peci (2126 m) in Strojni (1054 m), na j. napram Savinji poteka razvodnica po s. strani Raduhe (2062 m), čez Travnik (1637 m), Kamen (1695 m) in Smrekovec (1569 m), na v. napram Mislinji pa drži razvodje čez Plešivec (1696 m) in sosednje Selške hribe. Porečje Meže je povsod zelo hribovito. Ponekod dobiva celo velegorske oblike (Peca, Plešivec). Ravnin ni nobenih. Med hribovjem so le ozke in globoke doline, po katerih teko šumni pritoki Meže. Tudi dolina ob Meži je večinoma zelo ozka in se le ponekod razširi za več 100 metrov.

Vzhodni del sreza je bistveno drugačen. Tu leži Dravska dolina, ki sega od avstrijske meje pri Libeličah do v. sreske meje pri Št. Ožbaltu dobrih 35 km daleč. Sicer teče ponekod Drava po ozki dolini, toda marsikje spremljajo njeno globoko strugo več 10 metrov visoke prodne terase, ki so včasih tudi do 2 km široke. Lepa, ravna polja na dravskih terasah so na njenem desnem bregu zlasti Libeliško, Črneško in Trbonjsko polje, na njenem levem bregu pa Viško, Mučko in Marenberško polje. Razen Dravske doline spada k srezu tudi njeno gorsko ozadje, večinoma do razvodnic tukajšnjih pritokov. Tako posega srez na j. globoko v osrednje Pohorje do Kremžarjevega vrha (1161 m), Velike Kope (1542 m) in Črnega vrha (1543 m) in nato na v. do potoka Velke, na levi strani Drave pa mu pripada vsa južna stran Kobanskega do avstrijske meje, ki drži tu čez Košenjak (1522 m), Sv. Urban na Planini (1330 m), prelaz Radel (670 m), Kapunarjev vrh (1049 m) in Sv. Pankracij (900 m). Kobansko se znižuje bolj strmo k Dravi nego Pohorje. Zato teko odtod proti Dravi samo zelo kratki in malo vodnati potoki. Izjema je le potok Bistrica, ki pa izvira daleč v Avstriji pod Golico (2141 m). Glavni pritoki Drave, ki izvirajo na Pohorju, so Reka, Cerkvenica in Vuhreščica. Srez sega nad 2000 m visoko samo s Peco; najnižja točka je na mestu, kjer zapušča Drava pri Št. Ožbaltu sresko mejo (ca 280 m).

Na tem ozemlju so zastopane najrazličnejše geološke tvorbe od najstarejših do najmlajših. Ob j. meji z. dela sreza nastopa širok eruptivni pas, ki sega pri Tolstem vrhu čez mejo še dalje proti v. Ta pas je sestavljen na j. iz tonalita, na s. pa iz granitita z obrobnim porfirjem; med obema leži kontaktno spremenjeni pas paleocojskih skriljavcev. Omenjeni eruptivni predel sega na s. do potokov Tople in Črne, na j. pa do Smrekovca in Olševe. Tudi Smrekovec je eruptiven; zgrajen je iz miocenskega andezita. Olševa je zgrajena v zgornjem delu iz zgornjetriadnih apnencev in dolomitov, a spodaj iz karbonskih skriljavcev. Dalje proti v. sledijo spodnjetriadni werfenski skriljavci ter školjčni in ladinski apenenci. S. imenovanega pasu so razviti do podnožja Pece paleocojski zeleni skriljavci z diabazom in diabazovim grohom. Starosti jim še niso določili. Sama Peca je zgrajena iz rudnatih apnencev, le ob potoku Topli prihajajo na dan werfenski skriljavci spodnje triade, vzhodni del je pa iz gornjetriadnega glavnega dolomita. Ti sloji Pece se nadaljujejo še dalje na v. in sestavljajo na enak način tudi Plešivec. Ozemlje med Mežico, Guštanjem in Libeliško goro pokrivajo paleocojski glinasti skriljavci in filiti, mestoma prepojeni z diabazom. Od Guštanja proti s. do Drave in proti v. do Mislinje so razviti blestniki.

Vzhodni del sreza loči Drava na dva dela. S. del je povečini zgrajen iz blestnikov. Toda pri Pernicah jih zamenjajo zeleni amfibolitovi skriljavci, ki segajo do Sv. Treh Kraljev. Isti skriljavci so razviti tudi ob Dravi na obeh bregovih do Trbonj. Do Sv. Janeza pri Marenbergu segajo od s. v naše ozemlje terciarne miocenske plasti, ki so se nekdaj raztezale nepretrgoma čez Dravo. Proti v. se nadaljujejo blestniki še preko v. meje našega sreza.

Južno od Drave, kjer obsega srez del Pohorja, zavzemata med kameninami najvažnejše mesto eruptivni tonalit in dacit. Ob s. meji tonalita se raztezajo blestniki in filiti, ki so ohranili na z. še značaj glinastih skriljavcev, najbrž karbonskih. Pri Jesenkovem vrhu leži na dacitu še del krednih apnencev. Z. in s. od Jesenkovega vrha so razviti dolnjetriadni werfenski skriljavci. Od Vuzenice se vleče mimo Ribnice in Sv. Lovrenca do Drave 3—6 km široki pas miocenskih laporjev in peščenjakov. Ta pas je bil prvotno v zvezi s terciarnim pasom, ki prihaja od s. pri Marenbergu. Med terciarom in tonalitom nahajamo pretežno gnajs, ob Dravi pa blestnik. Močne žile eruptivnega dacita so prodrle na površino tudi pri Vuzenici, Trbonjah in pri Vuhredu.

V dravograjskem srezu je več važnih prelomnic. Po Labodski in Mislinjski dolini poteka labodski prelom; ob prelomnici, ki drži od z. čez Črno, je privrel na dan tonalit; severno pobočje Karavank spremlja dolg dravski prelom mimo Guštanja in Ribnice. Ob križišču labodskega in dravskega preloma je privrela eruptivna žarja Pohorja, ki je privzdignila starejše in mlajše usedline raznih dob in jih deloma spremenila s svojo vročino in plini. Pretežni del te žarje se je strdil pod zemeljskim pokrovom kot lakolit, manjši del pa je prodrl zlasti na z. kot lava na zemeljsko površino. V spodnjem miocenu erupcija še ni bila končana, ker je prodrla lava tedanje usedline in se izlila na površino. Pohorski vulkan je deloval istočasno kot par sto drugih vulkanov okrog Gornjega grada, Celja itd.

Da je v globini strjena žarja še vedno vroča, nam pričajo številne toplice in slatine v teh krajih. Termalne vode in eruptivne kamenine so prinesle s seboj mnogo rudnih snovi, nastala so rudišča. Tako imamo znano rudišče za svinčeno in cinkovo rudo pri Mežici, pa še na več mestih ob dravski črti. Pri Sv. Ožbaltu ob Dravi nahajamo svinčeno rudo s srebrom, pri Vuhredu in Št. Lovrencu železno rudo, pri Ribnici v Hudem kotu magnetit, na Kozjaku železno okro in v Bistriškem jarku pri Muti bakreni kršec. Tonalit in dacit veljata kot prvovrsten gradbeni kamen, ki ga uporabljajo zlasti za tlakovanje cest in za spomenike. Tudi gnajs s pridom uporabljajo predvsem za vodne zgradbe.

Podnebne razmere so v Dravski dolini zaradi njene zavetne lege zelo ugodne. Povprečna letna toplina znaša dobrih 8° C, julijski maksimum je 19—20° C, januarski minimum pa okrog —4° C. Povprečna dnevna toplina pod ledиščem traja do 3 mesece v letu. Mežiška dolina je zaradi višje nadmorske lege in pod vplivom sosednjih visokih gora nekoliko hladnejša. Z nadmorsko lego narašča množina letnih padavin, Dravska dolina jih dobiva ca 1100 mm, grebeni Kobanskega nad 1200 mm, najvišji predeli Pohorja do 1500 mm, pobočja Pece, Travnika in drugih sosednjih gora pa 1600—2000 m. Povsod je v splošnem najbolj deževna jesen in najbolj suha zima. Toda medtem, ko sprejema srednji in v. del sreza največ padavin v juniju, je v zgornjem delu Mežiške doline najbolj mokroten mesec oktober.

Po dolinah našega sreza prevladuje mešan listnat gozd, nato visoko v gore bukov in ponekod smrekov; po najvišjih vrhovih se razprostira vegetacija planinskega pasu. Deli Kobanskega in Pohorja, ki spadajo v ta srez, so obraščeni s smrekovimi gozdovi, ki so pomešani z borovcem in jelko (Abies alba). Vegetacija nižjih predelov je subalpinska s sledečimi značilnimi rastlinami gozdov in trat: krhlika (Ramnus fallax), alpski nagnoj (Laburnum alpinum), kranjski kobulček (Astrantia carniolica), alpska orlica (Aquilegia vulgaris var. alpina). Na skalovitem svetu uspevajo: belo-rumeni česenj (Allium ohroleucum), rumeni jetičnik (Veronica lutea), smetlika Euphrasia cuspidata in skorjasti kamenokreč (Saxifraga incrustata). V alpskem pasu rušja in planinskih pašnikov so važne: koroška bilnica (Festuca violacea var carniolica), togi in vedno

zeleni šaš (Carex firma in sempervirens). Traunfellnerjeva zlatica, Hohenwartova kamenokrečnica, bohinjski repnjak (Arabis wochinensis), brezstebelna lepnica (Silene acaulis), mali planinski zvonček (Soldanella minima). Na Plešivcu raste Cortusa Mathioli, ki je sicer ni najti v J. apneniških Alpah. Na trahitnem Kamnu rasto za kristalinsko podlago značilne rastline: praprot Woodsia alpina, lisičjak Lycopodium alpinum, trobentici Primula vilosa in minima in kokovičnik (Arnica montana).

V faunističnem oziru pripada srez triglavski pokrajini gorskega pasu in to onemu delu, ki se po svoji kristalinski hribinski podlagi tudi v živalstvu nekoliko loči od izrazito apnenčastega dela te pokrajine. Med lovnimi živalmi nahajamo zlasti srnjad, planinske zajce, divje peteline, gozdne jerebe, lisice, veverice, posamič pa tudi gamze, ruševce, fazane, poljske jerebice, prepelice, sloke, divje race, jazbece in kune. Na Plešivcu živi tudi nekaj jelenov.

Da je bil srez obljuden že v predzgodovinski dobi, o tem govore sledovi predrimskih selišč. Zelo mnogo je najdb in spominov na rimske čase. Tedaj je vodila iz Ptuja važna prometna cesta po dolini Drave v Virunum na Gosposvetsko polje in druga cesta iz Celja po Mislinjski in Mežiški dolini na Koroško. Prehod iz Mislinjske in Dravske doline v Podjuno je zapiral cel kompleks utrdb, ki so se razprostirale od podnožja Plešivca do Javornika nad Guštanjem. Že Rimljani so začeli tu kopati rudo. Na glasu je bilo poleg svinca noriško železo, s katerim so zakladali Italijo. Rudarstvo je znova oživelo v srednjem veku in se je potem obdržalo do današnjih dni. Kopali so svinčeno in cinkovo rudo (Mežica, Črna), železno rudo in naposled tudi premog. Železnica po Dravski dolini je stekla 1863.

Vse ozemlje sreza je bilo nekdaj del Koroške, ki je prvotno segala daleč v poznejšo Štajersko. Do srede 12. stol. je obsegala Podravje do Brezna in Št. Ožbalta, nato pa se je do 15. stol. razprostirala celo po vsem porečju Mislinje in do Stenice, vključivši še okolico Vitanja. Od 1809 je v. Koroška s Celovcem pripadala graškemu guberniju, od 1825 pa ljubljanskemu ilirskemu kraljestvu. Od 1849 do svetovne vojne je bila Koroška samostojna vojvodina, ki ji je na jv. pripadala vsa Mežiška dolina in okolica Dravograda. Srez je dobil sedanje meje 1922. Tedaj so mu namreč priključili marenberški sodni okraj, ki je preje spadal k slovenjgraškemu glavarstvu. Cerkveno je bil srez v preteklosti skoraj vedno razdeljen v področje jurisdikcije treh škofij. Prve organizirane dušnopastirske postaje so bile v Dravogradu, Labodu, Šmihelu pri Pliberku (obe zdaj v Avstriji), v Libeličah in Vuzenici. Nekaj župnij (Kotlje in Kronska gora) je nastalo iz prafare sv. Martina pri Slovenjemgradcu. Dravograjska in labodska prafara sta z vsemi pozneje nastalimi in izločenimi župnijami prvotno pripadali solnograški nadškofiji in od 1228 tedaj ustanovljeni lavantinski škofiji. Po jožefinski razmejitvi škofij (1787) so koroške župnije te prafare (Dravograd in Ojstrica) ostale pri lavantinski škofiji, štajerske župnije, t. j. današnja marenberška dekanija, so pa bile odstopljene sekovskim škofom. Ko se je ob priliki premestitve lavantinskega škofijskega sedeža iz Št. Andraža v Mariboru (1859) izvršila razmejitev med lavantinsko, krško in sekovsko škofijo, sta koroški lavantinski župniji Dravograd in Ojstrica pripadli krški, štajerske, sekovske v tem srezu, t. j. marenberška dekanija, pa lavantinski škofiji. Le Kapla je še ostala sekovskim škofom. Meja med lavantinsko in sekovsko škofijo se je namreč krila s tedanjo mejo med graškim in mariborskim okrožjem. Župnije, ki so se izločile iz prafare Šmihela pri Pliberku (Črna, Mežica in Strojna), so do 1461 pripadale oglejskemu patriarhatu. Tedaj so bile odstopljene novoustanovljeni ljubljanski škofiji, ki jih je obdržala do razmejitve škofij v jožefinski dobi (1787). Odslej so pripadale jurisdikciji lavantinske in od 1859 krške škofije. Libeliška prafara s poznejše izločenimi župnijami je do 1751 spadala pod Oglej, nato do 1787 pod goriško nadškofijo, od 1787 do 1859 pod lavantinsko in slednjič pod krške škofe. Vuzeniška prafara s svojimi pozneje nastalimi župnijami je do 1751 pripadala oglejski cerkvi, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom. Od 1923 spadajo pod administracijo lavantinskega škofa vse župnije v srezu.

Srez ima 33.454 prebivalcev. Povprečna naseljenost znaša 51 ljudi na 1 km². Relativno najmanj ljudi biva v največji in najbolj gorati občini Črni (gostota 25 ljudi), največ pa jih je v zelo industrijski in obrtni občini Guštanju (77). V razdobju od našega prvega do drugega ljudskega štetja (1921—1931) je prebivalstvo sreza narastlo za nad 22%. Tako velikanski prirastek je v dravski banovini nekaj izrednega. Da je temu v znatni meri vzrok priseljevanje od drugod, dokazuje zlasti primer občine Mežice, kjer se je število ljudi v tem času povečalo kar za dve petini. Najbolj je prebivalstvo napredovalo v rudarskih, industrijskih in obrtnih krajih, dočim je v ostalih ravninskih in seveda še bolj v goratih, čisto kmetskih vaseh naraščanje prebivalstva mnogo manjše. Ponekod po Kobanskem, še bolj pa na Pohorju prebivalstvo stagnira ali celo upada, kot je to slučaj v občini Ribnici na Pohorju. Vse hribovje je posuto zgolj z majhnimi zaselki, ki segajo v mnogih primerih znatno nad 1000 m visoko. V Karavankah pod Možganskim vrhom (1575 m) nahajamo celo najvišjo kmetijo v dravski banovini (1320 m). Toda tudi doline imajo večidel razložene vasi. Samo tu pa tam nastopajo gručasta naselja, med njimi pa imata le Guštanj in Farna vas nad 1000 prebivalcev.

Poljedelstvo je v srezu dokaj slabo razvito. Kajti razen na velikih dravskih terasah ni nikjer najti primernih tal za obširna polja. Zato je razumljivo, da zavzemajo polja in vrtovi komaj 13.9% ozemlja vsega sreza. Relativno največ polj poseduje marenberška občina (skoraj $^1/_3$ tal, Marenberško polje!), le par odstotkov ozemlja pa odpade nanje v ribniški (4.1%), brezenski (5.6%) in črnski občini (6—7%). Na pretežno gorati značaj sreza končno namiguje tudi statistika o produkciji žita za 1934. Največ polj (2170 ha) je bilo takrat zasajenih z ržjo, ki so jo pridelali skoraj 10.000 q, nato sledi pšenica (1517 ha, 9600 q), oves (1014 ha, 6000 q), ajda (546 ha, 5000 q), koruza (530 ha, 8000 q) in ječmen (490 ha, 3000 q). To leto so obenem pridelali na 1578 ha 125.000 q krompirja in na 81 ha 685 q hmelja. Slednjega goje zlasti na Marenberškem polju (nad polovico vsega), majhni hmeljniki pa so tudi drugod ob Dravi in ponekod celo v spodnji Mežiški dolini. Precej večje površje v srezu zavzemajo travniki in pašniki (21.2% vsega ozemlja). Tudi živinoreja ni nikjer prebivalstvu posebno važen vir dohodkov. L. 1934. je bilo v srezu 12.855 goveje živine, 9132 svinj, 6167 ovac, 1434 koz, 1010 konj in 23.952 perutnine. Tu je poudariti posebej veliko število koz in ovac, glede katerih je dravograjski srez daleč na prvem mestu v naši banovini. Čebelarstvo je zlasti v Mežiški dolini precej razvito; vseh panjev je blizu 4000.

Vinogradi docela manjkajo, ker je poletje za zorenje grozdja prehladno. Mesto vina si ponekod prirejajo domači sadjevec iz jabolk ali hrušk. Vendar tudi za sadjarstvo ni povsod prikladno podnebje. Vseh sadnih dreves je le ca 80.000. Skoraj polovica je jablan, ostalo pa so skoraj same hruške in slive.

Dravograjski srez je med najbolj gozdnatimi pokrajinami Slovenije. Nič manj kot $^3/_5$ površja (59.6%) pokriva gozd, ki docela prevladuje na pobočjih hribov, umikajoč se le ponekod dolinam ali pa najvišjim vrhovom (Peca, Plešivec), ki jih več ne doseže drevesna meja. Gozd daje podlago zelo razviti lesni industriji in trgovini. Ob gorskih potokih se vrste številne žage, večji obdravski kraji pa so obenem središča lesne industrije in trgovine z lesom, ki ga odtod odpremljajo v druge dele naše države in v tuji svet po Dravi navzdol ali z železnico. Vse ostalo ozemlje so močvirna in nerodovitna tla (4.5%), ki jih je zlasti mnogo v zgornjem delu porečja Meže. Starodavno rudarstvo se danes omejuje predvsem na pridobivanje svinčene in cinkove rude, ki ju kopljejo pod Peco. Tu poleg je v Žerjavu velik industrijski obrat za pridobivanje surovega svinca. Kopanje premoga je skoraj popolnoma zamrlo (Lešče). Po sredi sreza drži železnica Holmec—Prevalje—Dravograd—Brezno; od nje se v Dravogradu, torej prav tam, kjer se stikata oba naravna dela sreza, odcepita progi v Avstrijo proti Labodu in v Mislinjsko dolino. Od glavne železniške proge izhajata avtobusni progi Prevalje—Črna in Brezno—Ribnica na Pohorju. Tujski promet se razveseljivo razvija. Večji kraji ob Dravi in ob Meži so izhodišča turistike na Pohorje, oziroma na Karavanke, obenem pa tudi sama postajajo uvaževana letovišča. Kot zdravilišče je poznan Rimski vrelec. Na Peci in vrh Plešivca obstajata lepa planinska domova S. P. D.

Občina Brezno

Preb. 1910, hiš 260, posest. 131, koč. 51, najem. 59. Površina 2248.68 ha: njiv in vrtov 121.67, trav. in paš. 150, gozdov 1920, sadovnjakov 12.50, ostalo 44.51. Občina se razprostira med dolino Drave (med Spodnjo Vižingo in Sv. Ožbaltom) in med drž. mejo na Kobanskem. Hribovito ozemlje je razrezano po globokih jarkih, po katerih hite potoki, in nima nikakih ravnin, ki bi bile prikladne za poljedelstvo. Zato se tu bavi preb. s poljedelstvom le v toliko, kolikor porabi teh produktov doma, sicer pa je navezano na zaslužek, ki mu ga nudijo gozd, predelava lesa in le v majhni meri sadjarstvo in živinoreja. Vodni mlini in žage. Prevladujejo samotne obširne kmetije, ki niso skoraj nikjer združene v pravo vas. Prometne zveze so zaradi konfiguracije tal slabe. Glavna prometna pot je ban. cesta ob Dravi, kamor drže obč. ceste.

Brezno ob Dravi, 259-41-14-3-9. Sr Dravograd 32 km,* so zdr fin Marenberg 9 km, du Prevalje 44 km, žand Remšnik 6 km, žel Brezno—Ribnica 2 km, o š žup v kraju, pTt Brezno 2 km. Šola ust. 1840, 1 odd. Pev. d. »Velka«, JS, Gas. Nm 299 m. Precej razložena vas na levem bregu Drave kraj ban. ceste v ozki dolini, ki sega od Spod. Vižinge do Fale. Hribovita okolica je večinoma v gozdovih, ki imajo v gosp. življenju vasi primeren pomen. Vodne žage ob Brezniškem potoku, ki se tu izteka v Dravo. Poljedelstvo v skromnem obsegu. Prodaja živine in jabolk po prekupcih v tujino. Ca 180 panjev. Lesna trgovina. Prodaja polobdelanega lesa in drv. Precejšen zaslužek daje tudi splavarstvo. B. je uvaževana turistična izhodna točka na Kobansko in Pohorje. Most čez Dravo. Gostilne s tujskimi sobami. Nad vasjo je ležišče srebrne rude v zvezi z bakrom in svincem. Rudnik je bil v zadnjih 150 letih večkrat v obratu in je zaposleval včasih tudi do 300 delavcev. L. 1930. so pričeli v starih rovih in na dnevnih kopih začasno zopet z delom. Rudosledna pravica je v rokah ge. Eber. Vas se prvič omenja 1147 kot last Spanheimov, ki so tukajšnja posestva prevzeli od prejšnjih lastnikov grofov Breže-Seliških. Bernhard Spanheim Mariborski je Brezno izročil Henriku Prisu, pod pogojem, da ga po smrti da šentpavelskemu samostanu. Ta je kraj res dobil pred 1184. Župnija Brezno (dek. Marenberg, škof. lavant.) ima 700 duš. Pokopališče. Župna cerkev Matere Božje. Prvotna cerkev se prvič omenja v darilni listini, s katero jo je grof Bernhard Spanheim poklonil med 1112 in 1184 šentpavelskemu samostanu, ki jo je upravljal do svoje ukinitve 1782. Patronatske pravice so tedaj prešle na koroški verski sklad. Prvotno je bila cerkev podr. dravograjske prafare. Kot župna cerkev se omenja 1184. L. 1532. so jo opustošili Turki, 1710 pa jo je uničil požar. Pozneje so cerkev večkrat prenovili in predelali. Danes je od stare prvotne arhitekture le malo ohranjenega, morda gotsko rebrovje v koru. Sedanja ladja je najbrž iz 1710, zvonik pa iz 1671. Cerkveno pripada prafara lavantinski škofiji; le od 1787 do 1859 je spadala pod sekovsko škofijo.

Javnik, 262-32-14-13--6. Sr Dravograd 36 km, so zdr fin Marenberg 14 km, du Prevalje 48 km, žand Remšnik 11 km, žel Brezno—Ribnica 3 km, o 5 km, pTt Brezno 3 km, š žup Sv. Ožbalt 3 km. Nm ca 750 m. Vas obsega hriboviti predel samotnih kmetij sz. od Sv. Ožbalta. Dostop z vozom po obč. cestah 2—4 km od drž. ceste. Lesna trgovina in kmetijstvo kot Kapla. Gostilne s tujskimi sobami.

Spodnja Kapla, 687-93-58-13-21. Sr Dravograd 48 km, so zdr fin Marenberg 24 km, du Prevalje 60 km, žand Remšnik 18 km, žel Sv. Lovrenc na Poh. 10 km, o 15 km, pTt Brezno 13 km, š Kapla 6 km, žup Sv. Ožbalt 6 km. Nm ca 500—800 m. Raztresene kmetije v hriboviti, a večidel položni legi v. od Zgornje Kaple kraj drž. in sreske meje. Dostop z vozom po obč. potih 5—10 km od Dravske doline. Vodne žage in mlini. Gozdarstvo in kmetijstvo kot Zgornja Kapla.

Sv. Ožbalt, 234-37-17-14-10. Sr Dravograd 40 km, so zdr fin Marenberg 16 km, du Prevalje 52 km, žand Remšnik 14 km, žel Brezno—Ribnica 7 km, o pTt Brezno 7 km, š žup v kraju. Šola ust. 1810, 2 odd. Javna knjiž., PRK, PJS. Nm 311 m. Vas leži ob ban. cesti Maribor—Dravograd v ozki Dravski dolini, ki jo na obeh straneh obdajajo strmi gozdnati bregovi. H kraju spadajo tudi samotne kmetije po strmih pobočjih Kobanskega in ob manjših potokih (predvsem Ožbaltski potok), ki pritekajo v Dravo. Intenzivno gozdarstvo. Splavljanje lesa. Sedež Zadruge splavarjev Dravske doline. Kmetijstvo v prav skromnem obsegu. Blizu vasi so ostanki topilnice, ki spominja na nedavno cvetoče rudarstvo (gl. Brezno). Župnija Sv. Ožbalt (dek. Marenberg, škof. lavant.) ima 400 duš. Župna cerkev sv. Ožbalta se prvič omenja 1372. Prvotno je stala tu le mala kapela. Sedanjo stavbo so zgradili 1813—1817. Zvonik je iz 1859. Prvotno je bila cerkev podr. dravograjske prafare. Samostojna lokalija je bila ustanovljena 1787.

Zgornja Kapla, 468-57-28-8-13. Sr Dravograd 43 km, so zdr fin Marenberg 15 km, du Prevalje 55 km, žand Remšnik 8 km, žel Brezno—Ribnica 12 km, o 8 km, pTt Brezno 12 km, š žup v kraju. Šola ust. 1807, 4 odd. Javna knjiž., ZKD. Nm 771 m. Razložena vas kraj drž. in sreske meje na j. strani obmejnega gozdnatega Remšnika (do 800 m) v vzvišeni in precej položni legi. V bližini osrčja vasi izvirajo Pupaški in Ožbaltski potok ter Čermenica, kraj katerih drže ca 10 km dolge obč. poti v Dravsko dolino. Dostop z vozom. Veliki iglasti in listnati gozdovi, ki nudijo prebivalstvu glavni dohodek. Znatno trgovanje z deskami in drvmi. Precejšnja živinoreja in sadjarstvo. Jabolka in hruške za domači sadjevec in izvoz po prekupcih. V Zg. in Sp. Kapli je ca 300 umetnih in navadnih panjev. Izdelovanje volnene obleke in platna kot domača obrt. Mnogo postrvi v potokih. Zaradi sončne in razgledne lege se kraj polagoma odpira tujskemu prometu. Gostilne s prenočišči. Krasna okolica. Markirane poti ob meji k Sv. Pankraciju (900 m, 5 km) in k Sv. Duhu na Ostrem vrhu (907 m, 10 km). Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi (odkrito orodje, podobno neolitski sekiri iz železne dobe). Prvič se Kapla omenja med 1041—1060, ko je tu pl. Walfrit iz Karantanije podaril solnograškemu nadškofu Balduinu neko posestvo. Župnija Kapla (dek. Marenberg, škof. lavant.) ima 1330 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Katarine. Prvotna prastara cerkev se prvič omenja 1389. L. 1532. so jo razdejali Turki; 1535 so cerkev na novo posvetili, a 1813 je pogorela z župniščem vred. Tedaj so postavili sedanjo stavbo. Cerkev je bila prvotno podr. prafare sv. Jurija na Remšniku, iz katere se je 1749 izločila kot ekspozitura. Ta je bila 1752 povzdignjena v posebno kuracijo, 1795 pa je postala župnija. Cerkveno je pripadal kraj do 1787 lavantinski škofiji in nato sekovski škofiji; ker je bila 1858 župnija priključena lučanskemu dekanatu, je tudi po 1859 ostala pod to škofijo. Od 1923 je prideljena apostolski administraciji lavantinskega škofa.

Občina Črna pri Prevaljah

Preb. 3107, hiš 481, posest. 182, koč. 101, najem. 175. Površina 12.609.62 ha: njiv in vrtov 843.24, trav. in paš. 1619.10, gozdov 8959.50, sadovnjakov 1.40, ostalo 1186.38. Občina je v tem srezu sicer po površini največja, toda najmanj obljudena. Kajti pripada ji vseskozi gorato ozemlje v povirju Meže med Olševo (1929 m), Raduho (2062 m), Smrekovcem (1569 m), Plešivcem (1696 m) in Peco (2126 m). Ker vežejo omenjene obrobne gore sklenjeni gorski hrbti, ki se nikjer ne znižajo pod 1000 m visoko, je pokrajina prometno tako oddaljena od svoje okolice, da jo vežejo z njo le redka pota, ki morajo prevaliti visoke prelaze. Taka prelaza sta n. pr. med Olševo in Raduho ležeča Spodnje Sleme (1263 m) in Zgornje Sleme (1351 m), preko katerih obstaja edina zveza med Mežiško in Zgornjo Savinjsko dolino. A tudi v Šaleško dolino drže le redka in slaba pota, n. pr. preko Kramarice (1095 m) ali čez Št. Vid na Slemenih (1065 m). Tako je občina in obenem vsa Mežiška dolina, dokler se ne zgradita prepotrebni dobri cesti proti Solčavi in Šoštanju, prometno enostransko usmerjena le v smislu toka Meže proti Dravogradu in s tem na s. periferijo naše banovine, dočim je tako iz Ljubljane kot iz Celja praktično dosegljiva le po velikanskem ovinku. Hidrografsko je ozemlje močno razčlenjeno. Kajti Meža sprejema tu celo vrsto daljših pritokov, Koprivno in Topelski potok z leve, ter Bistro, Javorski in Jazbinski potok z desne strani. Ti potoki teko naglo po ozkih in globokih dolinah in ker so precej vodnati, se vrste ob njih večje in manjše žage. Podnebje je precej hladno. V hribovitih krajih so zime mrzle, vetrovne in jako dolge. Sneg skopni šele okrog Binkošti, sicer pa narejajo veliko škodo snežni plazovi. Poletja so kratka in nastopa takrat nevarnost suše. Zelo lepa in dolga pa je jesen. Z ozirom na to, da so skoraj ¾ vsega ozemlja pokrite z gozdom, je razumljiva močno razvita lesna industrija, ki je najvažnejša gospodarska panoga tukajšnjega prebivalstva. Zaradi znatne nadmorske višine prevladuje iglasti gozd. Prebivalci prodajajo mehek les lesnim trgovcem na Prevalje, ali ga pa, tako predvsem grof Thurn, direktno izvažajo v Italijo, Madjarsko in Grčijo. Bukovo drevje služi le za drva, ki jih porabljajo doma, ali pa prodajajo v najbližji soseščini. Pomen kmetijstva je mnogo manjši. Sicer večinoma še povsod uspevajo vse vrste žita, toda v večjem obsegu se prideluje le krompir, pesa in krmske rastline. Za rejo živine nedostaja travnikov; več je lepih planinskih pašnikov, kjer pasejo govedo ali ovce. Za sadjarstvo je vobče prikladno podnebje in sicer uspevajo moštnice, češnje in slive. V višjih

* Vse kilometrine zraven navedbe »Sr Dravograd« se pri vaseh tega sreza nanašajo na Dravograd, čeprav so zaenkrat uradi še na Prevaljah.

legah pa je za sadje premrzlo. Tu uspevajo le češnje, ki pa dozore šele sredi avgusta, takrat kot rdeče jagode. Čebelarstvo ima še lepe izglede. Pravkar ga goje bolj racionalno in nadomeščajo navadne panje z Žnidaršiči. Vasi v pravem pomenu besede občina skoraj nima. Tod prevladujejo zelo raztresene samotne kmetije, ki leže deloma v dolini kraj potokov poleg žag, ali pa visoko gori na odprtih sončnih slemenih. Neredko leže kmetije nad 1000 m, pa tudi nad 1200 m visoko. Večja in sklenjeno pozidana kraja sta samo Črna in Žerjav, ki pa sta se razvila pod vplivom ondotnega rudarstva, odnosno topilniške industrije (svinec). V občini prebivajo predvsem v hribovitih krajih krepki in trezni ljudje, ki so vesele nravi in navadno dosegajo visoko starost. Prebivalstvo se rado seli v doline, kjer kupuje bolj zložne njive ali pa odhaja v bližnje rudokope pod Peco. Za tujski promet so povsod dani izredno povoljni pogoji. Tu se križajo turistična pota, ki drže na vrhove Savinjskih Alp in bližnjih Karavank; tu so zelo prikladni kraji za letovišča, pa tudi ugodni smuški tereni. Toda tujski promet je šele v začetnem razvoju. Sijajne perspektive bodo zanj nastopile šele takrat, ko bo Mežiška dolina prometno dobro zvezana na tri strani.

Bistra, 136-26-5-0-17. Sr Dravograd 31—37 km, so du žel Prevalje 19—25 km, žand zdr fin o pTt š žup Črna 1—8 km. Nm ca 600—1100 m. Raztresene kmetije v gorski dolini ob potoku Bistri na sv. strani Raduhe (2062 m) ob obč. poti povp. 4 km od ban. ceste v Črni. Dostop z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Pridelovanje rži, ovsa, krompirja in malo pšenice. Iglasti gozdovi, največ smreka. Glavni dohodek daje prodaja lesa. Nad izlivom Bistre je preval Spodnje Sleme (1263 m) med Raduho in Olševo, kjer je najnižji prehod iz Mežiške doline v Savinjsko dolino proti Solčavi.

Crna pri Prevaljah, 827-112-92-20-0. Sr Dravograd 29 km, so du žel Prevalje 17 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1811, 9 odd. s telovad. Javna knjiž., SKJ z orkestrom, Gas., Olepš. in tuj. promet d., PRK, PJS, Podp. d. za šol. mlad., Prosv. d., PČD, Podr NSZ. 2 zdravnika. Elektrarna. Nm 575 m. Zadnji večji kraj v zgornjem delu Mežiške doline v precej ozki in stisnjeni legi med visokimi hribi ob sklepu ban. ceste, ki sem pridrži iz Prevalj. Avtobusna zveza proti Prevaljam. Mimo vasi teče Meža, ki tu sprejema z desne strani Javorski potok. 1 km s. odtod leži kraj Meže in ban. ceste zaselek Mošenik. Zdravo sveže podnebje. Mnogo delavcev, ki so zaposleni v svinčenem rudniku, ca 40 raznih obrtnikov in trgovcev. Razvita lesna industrija; vodne žage. Srednje rodovitno. Kmetijstvo le v skromnem obsegu. Mlekarna. Izdelovanje surovega masla; sirarstvo zaenkrat opuščeno. Sadja malo. Čebelarstvo se v zadnjem času modernizira. Veliki gozdovi (smreka, macesen, bukva) so deloma last grofa Thurna, ki les direktno izvaža v Italijo in Grčijo, v ostalem pa pripadajo manjšim posestnikom, ki prodajajo les lesnim trgovcem v Farno vas. Prijetno letovišče. Gostilne s tujskimi sobami. L. 1932. zgrajeno moderno letno kopališče s plavalnim bazenom, prho in prostori za sončenje. Krasni sprehodi po okolici. 2 uri v. odtod Zgornje Javorje (1156 m), 2 uri jz. odtod Sv. Jakob v Koprivni (1073 m); oba kraja sta višinski letovišči. Črna je obenem izhodišče gorskih tur na Peco (2126 m, 5 ur), na Plešivec (1696 m, 4 ure), Olševo (1929 m, 5 ur), Raduho (2062 m, 5 ur), Smrekovec (1569 m, 3 ure) in Kamen (1695 m, 3 ure). Markirana pota. Idealna vežbališča za smučanje. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Že takrat so tu kopali svinčeno rudo. Srednjeveška naselbina, zaradi bližnjih temnih gozdov imenovana Črna, se v zgodovini prvič omenja kot last grofov Spanheimov. L. 1439. je tu razsajala kuga. L. 1472. in 1476. so vas izropali in razdejali Turki. L. 1601. je Črna pripadla grofom Thurn-Valsassina. V njihovi upravi je ostala do 1782, ko je bilo odpravljeno dedno kmetsko podložništvo. L. 1603. so se naselili na kmetiji Rezman jezuitje. Razvoj Črne je v zvezi z zgodovino bližnjih svinčenih rudnikov in kovinske industrije (gl. Mežica!). Vas je pogorela 1863 in 1910. V zaselku Mošeniku stoji še dobro ohranjeni grad Mošenik, čigar lastnik je grof A. Thurn. Župnija Črna (dek. Mežiška dolina, škof. lavant.) ima 3468 duš. Prvotno žup. cerkev, ki se omenja že v 11. stol., so zgradili grofje Spanheimi in jo posvetili sv. Ožbaltu, lovskemu patronu, ker so tu imeli in jo posvetili sv. Ožbaltu, lovskemu patronu, ker so tu imeli svoja lovišča. Sedanja stavba je bila sezidana 1812—1817, stolp pa 1859. Prvotno je bila cerkev podr. prafare Sv. Mihaela pri Pliberku. Iz nje se je izločila pred 1362 kot vikariat, ki je bil 1787 povzdignjen v župnijo. Župnija je mati župnije v Koprivni in Javorju. Cerkveno je pripadala Črna do 1461 oglejskim patriarhom. Tedaj jo je cesar Friderik III. podredil skupno z materjo župnijo novoustanovljeni ljubljanski škofiji. Od 1787—1859 je bila pod lavantinsko škofijo, nato pa je prešla pod krško škofijo. Po svetovni vojni je pripadla apostolski administraciji lavantinskega škofa.

Javorje pri Črni, 460-86-37-8-41. Sr Dravograd 37 km, so du žel Prevalje 25 km, žand zdr fin o pTt Črna 8 km, š žup v kraju. Šol. stanica ust. 1890. Nm 1156 m. Raztresene kmetije v hriboviti legi v porečju Javorskega potoka ob obč. poti 3—10 km v. od ban. ceste pri Črni. Dostopno z vozom. Zdrav planinski zrak med gozdovi. Manj rodovitno. Kmetijstvo in prodaja lesa bližnjim trgovcem. Oddaja svežega mleka v Žerjav. Pripraven kraj za letovišče. Krasni smuški tereni. Gostilna s prenočišči. Izpred farne cerkve, poleg katere stoji starodavna lipa, krasen razgled. Odtod drži zložna pot na Plešivec (1696 m, 2½ ure) in k Sv. Križu pri Belih vodah (1044 m, 2½ uri). Župnija Javorje (dek. Mežiška dolina, škof. lavant.) ima 330 duš. Sedanja župna cerkev sv. Magdalene se prvič omenja v 14. stol. Kasneje so cerkev večkrat prezidali. Sedanja stavba je zgrajena v baročnem slogu in ima tudi baročno opremo. Prvotno je bila podr. pliberške prafare in pozneje župnije v Črni. Iz slednje se je izločila 1789 kot kuracija, ki je bila 1792 povzdignjena v župnijo. Župnija je do 1859 pripadala lavantinski, nato do 1923 krški škofiji. Zdaj je dodeljena apostolski administraciji lavantin. škofa.

Jazbina, 50-11-4-0-7. Sr Dravograd 31 km, so du žel Prevalje 19 km, žand zdr fin o pTt Črna 6 km, š žup Javorje 4 km. Nm ca 570—1100 m. Raztresene hiše v dolini Jazbinskega potoka in po sosednjih bregovih ob obč. poti 2—9 km od ban. ceste pri Žerjavu. Kmetijstvo, trgovanje z lesom kot Topla.

Koprivna, 397-70-30-25-15. Sr Dravograd 39 km, so du žel Prevalje 27 km, žand zdr o pTt Črna 10 km, fin š žup v kraju. Šol. stanica ust. 1910. Nm 1073 m. Razložena vas v mirnem gorskem zatišju kraj drž. meje v povirju Meže med Olševo (1929 m), Raduho (2062 m) in Peco (2126 m). Dostop z vozom po obč. poti 10 km od ban. ceste pri Črni. Raztresene kmetije Koprivcev v starem domačem slogu po strmih bregovih in tesnih dolinah Meže in njenih pritokov, med katerimi je največji potok Koprivna. Blizu izvira tega potoka stoji v višini 1320 m lepa kmetija Kupec (po domače Jekel), ki je najvišje stalno naseljeno kmetsko selišče v naši banovini. Tu so na razpolago tudi sobe za tujce. Prebivalci se bavijo s poljedelstvom, živinorejo in prodajo lesa. Obsežni pašniki. Njiv primanjkuje; zato si kmetje napravljajo »novine« s tem, da posekajo hosto, jo zažgo ter prekopljejo zemljo, kamor vsejejo rž ali pšenico. Zaradi znatne nadm. višine se seje tu šele aprila ali maja, žanje pa v septembru ali oktobru. Po žetvi novine več ne prekopljejo, temveč si v hosti poiščejo novih. Prejšnje novine pa zaraste trava in služi za pašnik. Ko spravljajo jeseni žito domov, obhajajo še vedno z veliko slovesnostjo star domač praznik »nosačijo«. Izdelovanje surovega masla. Zelo malo sadja, največ češnje. Čebelarstvo, a skoro sami navadni panji. Pretežno iglasti gozdovi, ki so pa zaradi »novin« že močno posekani. Vodni mlini in žage. Potočne postrvi. Pripraven kraj za letovišče. Od 1932 obstaja na hribu pri cerkvi sv. Jakoba, odkoder je krasen razgled na sosednje vrhove Karavank in Savinjskih Alp, planinsko zavetišče s posteljami in dobro prehrano. Tu je zelo važna gorska prehodna postojanka, kjer se križa več turistovskih potov, na Olševo in k Potočki zijalki, na Raduho, na Peco, čez Zgornje Sleme (1351 m) v Solčavo in dalje v Logarsko dolino, v Črno in v Avstrijo na Remšnik in Železno Kaplo. Koprivna je nekdaj spadala pod sodni okraj graščine Sonnegg ali »Žinek«, kot jo je nazivalo ljudstvo. Grad je bil zgrajen 1430. Zemljiška gosposka je na gradu prenehala 1850, nakar je bila premeščena v Železno Kaplo. Od 1850 do plebiscita 1920 je vas pripadala občini Beli. Nato je bila do 1934 samostojna občina. Župnija Koprivna (dek. Mežiška dolina, škof. lavant.) ima 433 duš. Župna cerkev sv. Jakoba je bila zidana med 1300 do 1400. Zvon je iz 1443. Prvotno je bila cerkev podr. prafare v Pliberku in nato župnije v Črni. L. 1790. je postala samostojna kuracija, ki pa je bila pozneje povzdignjena v župnijo. Župnija je pripadala do 1859 lavantinski, nato do 1923 krški škofiji. Zdaj je dodeljena apostolski administraciji lavantinskega škofa. Podr. cerkev sv. Ane datira domnevno iz 14. stol. L. 1654. je dobila nove oltarje, ki so jih 1912 prenovili. Znamenit je star oltar v zvoniku s kipom zamorske Matere B.

Ludranski vrh, 253-45-7-11-27. Sr Dravograd 34—40 km, so du žel Prevalje 22—28 km, žand zdr fin o pTt š žup Črna 5 do 11 km. Povp. nm. ca 900 m. Raztresene kmetije v hriboviti legi v. od Bistre med Smrekovcem (1569), dolino Javorskega potoka in Črno. Dostop po obč. poti z vozom 5—11 km od ban. ceste v Črni. Kmetijstvo in trgovanje z lesom kot Topla. Na Smrekovcu idealni smuški tereni. Tu je 1933 otvorila šaleška podružnica SPD Koritzkyjevo kočo.

Pristova, 225-38-2-17-19. Sr Dravograd 29 km, so du žel Prevalje 17.2 km, žand zdr fin o pTt š žup Črna 1.5 km. Nm ca 600 m. Razložena vas kraj Meže ob obč. poti 1.5 km z. od ban. ceste v Črni. Dostop z vozom ali avtom. Delo v svinče-

nem rudniku in kmetijstvo. Le 2 kmeta posedujeta gozd in prodajata les lesnim trgovcem v Farno vas. Potočne postrvi. Na z. strani kraja so ostanki starega plavža, kjer so nekdaj topili svinčeno rudo.

Topla, 73-15-4-1-10. Sr Dravograd 36—40 km, so du žel Prevalje 24—28 km, žand Črna 8 km, zdr žup Črna 10 km, fin š Črna 8—10 km, o pTt Črna 7—12 km. Nm ca 900—1200 m. Raztresene kmetije na j. podnožju Pece (2126 m) v gorski dolini Topelskega potoka in po sosednjih bregovih. Dostop z vozom po obč. poti povpr. 8 km od ban. ceste v Črni. Manj rodovitno. Iglasti gozdovi, največ smreka in mecesen. Pridelovanje rži, ovsa in krompirja; reja goveje živine in ovac. Glavni dohodek daje les, ki ga prodajajo lesnim trgovcem v Mežiško dolino. Vodne žage.

Žerjav, 686-78-1-19-39. Sr Dravograd 27 km, so du Prevalje 13.5 km, žand zdr fin o pTt š žup Črna 2.5 km, žel Prevalje 14 km. Amb. šola v kraju. SKJ z odrom, JS. Nm ca 550 m. Velika novejša rudarska naselbina v ozki gorski dolini ob Meži, ki tu sprejema Jazbinski potok. Dostop po ban. cesti Prevalje—Črna. Avtobusna zveza na obe strani. V kraju so velike industrijske naprave svinčenega rudnika: žične železnice, velika prebiralnica za svinčeno rudo, topilnica svinca, tovarna svinčenih izdelkov in tri elektrarne. Več obrtnikov in trgovcev. Tu se odcepi v Jazbinski jarek markirana pot, ki drži na Plešivec (1696 m, 3½ ure). Naselbina je dobila ime po ondotni kmetiji Žerjav. Kraj je bil radi rudarstva poznan že v rimski dobi in nato v srednjem veku, posebno pa se je rudarstvo razvilo po 1809, ko so Francozi zasedli rabeljski rudnik, in po 1868, ko je bila ustanovljena Pliberška unija, ki je združila vse svinčene rudnike v Mežiški dolini in je modernizirala obrat z uvedbo strojev. Po svetovni vojni je jugoslovanska vlada prepustila rudnik angleški družbi The Central European Mines Limited Mežica.

Občina Dravograd

Preb. 4145, hiš 619, posest. 449, koč. 120, najem. 87. Površina 7438.32 ha: njiv in vrtov 1478.12, trav. in paš. 1813.85, sadovnjakov 86.10, gozdov 3849.50, ostalo 210.75. Občini pripada slikovita Dravska dolina od drž. meje na Koroškem skoraj do Trbonj z bližnjim gorskim ozadjem, ki pripada kar trem hribovjem. To so v. pobočja le izjemoma nad 1000 m visoke Strojne med drž. mejo pri Libeličah in reko Mežo, skrajni sz. izrastki Pohorja na desni strani Meže in Mislinje in j. stran obmejnega Košenjaka (1522 m) in nižjih bližnjih vrhov, ki pripadajo gozdnati Gólici. Med omenjenim hribovjem se vije Drava, ki jo od drž. meje do Dravograda večinoma še spremljajo do 100 m visoke in precej obsežne prodne terase, kjer so lepa polja in travniki (Libeliško, Črneško in Viško polje), med tem ko vstopa reka šele z velikim ovinkom pri Meži v ozko gorsko dolino, ki jo z obeh strani hribovje tako tesno oklene, da tu ni več prostora za plodne ravnine. Prav ob vstopu v ozko dolino sprejema Drava reko Mežo, v katero se izteka komaj 1 km više reka Mislinja. Tako se tu na ozkem prostoru stikajo kar tri velike doline, Dravska, Mežiška in Mislinjska dolina in s tem važna prometna pota. Ob njihovem križišču leže tesno skupaj pomembni kraji Dravograd, Meža in Brod, ki jih loči le Drava oziroma Meža. Podnebne razmere so v Dravski dolini zaradi zavetne lege pred severnimi vetrovi za kmetijstvo zelo ugodne, manj povoljne pa so na hribovitem ozemlju, ki je obenem tudi manj rodovitno. Tod pridelujejo največ krompir, ki ga ponekod izvažajo v savsko banovino. V nekaterih krajih je razvito mlekarstvo in izdelovanje surovega masla, ki ga prodajajo v bližnjo okolico. Sadje služi predvsem za pridelovanje mošta. Čeprav pokrivajo gozdovi dobro polovico vse občine, sta gozdarstvo in lesna industrija le bolj podrejenega pomena. Vendar se precej lesa izvozi v notranjost države ter v Italijo in Madjarsko. Precejšen ribolov v Dravi, Meži in Mislinji. Zelo razložena selišča v hribovju, kjer je še v precejšnji meri ohranjeno izdelovanje domačega platna. Kot letoviščarska kraja sta poznana le Dravograd in Meža. Vse pogoje za to pa imajo tudi predvsem Libeliče, ki se ponašajo z lepo okolico, a so doslej zaradi odročne lege še skoraj nepoznane. Kot turistično izletišče prihaja v poštev razgledni Košenjak, kamor drže markirana pota.

Črneče, 179-20-9-10-1. Sr Dravograd 2 km, so du Prevalje 14 km, žand zdr fin o Dravograd 2 km, žel Dravograd—Meža 1.5 km, pTt Meža 1.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1879, 1 odd. PJS, Gas. Nm 362 m. Gručasta vas ob ban. cesti Dravograd—Libeliče na robu Črneškega polja pod gozdnatim hribovjem. Kmetijstvo, lesna trgovina, več obrtnikov. Smrekovi in borovi gozdovi, bogati lovski revirji kot pri Libeličah. Ribolov v Dravi. Domači sadjevec. Prodaja krompirja, živine, surovega masla in jajc. Potom domačih lesnih trgovcev se izvažajo drva in stavbni les v Italijo in Madjarsko. Vas se prvič omenja 1239 kot last Henrika Dravograjskega. Zgodovinska znamenitost kraja je grad Črneče, ki je bil v Valvasorjevi dobi last Adama S. Waldnerja. Še sedaj obljudeni grad poseduje danes Kirchner Günter. Poleg župne cerkve stoji močno poslopje, zvano Rimski kastel, zidano na mestu nekdanje rimske utrdbe. Župnija Črneče (dek. Dravograd, škof. lavant.) ima 564 duš. Župna cerkev sv. Andreja. Sedanji cerkveni stolp je iz 1699. Prvotno je bila cerkev podr. pliberške prafare in pozneje župnije v Libeličah. Iz slednje se je izločila 1780 kot duhovnija s stalnim duhovnikom. L. 1811. je postala kuracija, 1891 pa župnija. Skupno z materjo faro je bila župnija inkorporirana šentpavelskemu samostanu. Samostanska graščina v Dobrli vasi še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo. Cerkveno je pripadala župnija do 1787 pod goriško nadškofijo, nato do 1859 pod lavant. in slednjič pod krško škofijo. Od 1923 je dodeljena apostolski administraciji lavant. knezoškofa.

Črneška gora, 152-21-9-5-6. Sr Dravograd 3 km, so du Prevalje 17 km, žand Guštanj 8 km, zdr fin o Dravograd 3 km, žel Dravograd—Meža 2.5 km, š žup Črneče 1 km, pTt Meža 2.5 km. Nm ca 380—900 m. Male skupine hiš ali osamljene kmetije kraj ban. ceste Dravograd—Libeliče in po sosednjem hribovju. Do najbolj oddaljenih hiš je od ban. ceste 1½ ure daleč. Iglasti gozdovi. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Črneče.

Dobrova, 231-45-26-7-17. Sr Dravograd 2 km, so du Prevalje 12 km, žand zdr fin o Dravograd 2 km, žel Dravograd—Meža 1.5 km, pTt Meža 2 km, š žup Črneče 1 km. Nm 526 m. Vas tvorijo zaselki Dobrova, Brod in Podklanec, ki leže v kotu med Dravo in Mežo v dolini in deloma po sosednjem gričevju. Skozi Brod drži ban .cesta Dravograd—Libeliče, ki krene sem po lesenem mostu čez Mežo, do ostalih zaselkov pa je možen dostop z vozom po obč. poti 1—3 km daleč. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo kot Črneče. Rafinerija mineralnega olja. Podr. cerkev sv. Križa stoji na gozdnatem griču (526 m) v lepi legi. Cerkev so postavili v 1845—1851 na mestu 1804 zgrajene lesene kapele, ki so jo radi velikega navala romarjev podrli že po dveh letih. Tudi cerkev je bila nekoč sloveča božja pot.

Dravograd, trg, 704-90-79-4-7. Sr Dravograd 0 km, so du Prevalje 12 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Dravograd-Meža v kraju. Šola ust. 1873, 6 odd. Kmet. nad. š. Gosp. nad. tečaj. SKJ z gled. in pev. ods. in knjiž., PRK, PJS, Gas., Kolo j. s., Prosv. d. Tujskoprom. d. Zdravnik. Živinozdravnik. Elektrarna, vodovod. Nm 364 m. Lega na levem bregu Drave nasproti izliva Meže ob stiku Dravske in Mežiške doline. Zelo važno križišče železniških prog (glej Meža) in ban. cest, ki drže proti Mariboru, drž. meji pri Viču in v Mežo, kjer se pota zopet cepijo na tri strani, v Mislinjsko, Mežiško in Dravsko dolino proti Libeličam. Dva mosta, železniški in leseni most čez Dravo. Zelo hribovita okolica; na s. strani 1522 m visoki Košenjak, ki brani sem dostop mrzlim vetrovom. Milo podnebje. Kraj leži na nekoliko visečem ozemlju, ki se znižuje proti Dravi. Lep prostoren trg s stareišimi visokimi stavbami; v bližini nekaj vil. Trg ima značaj izrazitega obrtnega in trgovskega kraja, ki je navezan na dovoz živil iz bližnje okolice. Izkoriščanje gozdov v manjšem obsegu, Ribolov v Dravi. Prijetno letovišče. Gostilne s tujskimi sobami. Zelo prijazna okolica. Na s. strani trga so na griču razvaline starega gradu, kamor drži lepo urejena pot (glej Stari grad). Možnost krajših in daljših izletov v Dravsko, Mežiško in Mislinjsko dolino. Markirana pot čez Ojstrico na obmejni Košenjak (1522 m, 3 ure).

Že v starem veku je bilo tu važno križišče rimskih cest, ki so vezale Štajersko s Koroško (cesta Ptuj—Virunum na Gosp. polju in druge). Dravograd (Traberg) se prvič omenja 1161. Njegovi prvi znani lastniki so bili šentpavelski benediktinci in gospodje Trušenjski ali Mariborski, imenovani tudi Dravograjski. Že v dobi Dravograjskih gospodov je imel D., ki se je razvil pod gradom (gl. Stari grad), večji pomen. L. 1185. ga navajajo listine kot trg (forum Traberch). Ker je ležal tik deželne meje ob glavni podravski cesti iz Mislinjske v Mežiško dolino in na Koroško, se je že v samem začetku razvila tu obrt in trgovina. Radi te prometne zveze čez Dravo je D. imel tudi pravico do mitnice. Iz istega razloga je v D. že zgodaj obstajala obmejna carinarnica, ki se prvič omenja okoli 1185, izrecno pa 1239. Ta je bila sprva v rokah šentpavelskega samostana, a so se je pozneje polastili gospodje Dravograjski. Samostansko blago je bilo prosto carine. Istočasno kot grad je bil pod D. zgrajen most čez Dravo, kjer so pobirali mostnino, ki so je pa bili oproščeni podložniki šentpavelskega samostana. Okoli 1200 se mesto mostu omenja brod, 1225 zopet most in ponovno 1304 brod. Drava je gotovo

most večkrat odnesla. Ko je rod Dravograjskih 1261 izumrl, je njihova zemlja pripadla šentpavelskemu samostanu. Tudi v tej dobi je trg napredoval. Za njegov gospodarski razvoj je bila gotovo pomembna tudi premestitev sedeža labodske prafare in zbornega kapitlja iz Laboda v Dravograd. Pozneje je D. postal deželnoknežja last in so ga dajali Habsburžani v najem. L. 1543. je dobil trg pravico do glavnega skladišča za sol. V zvezi s tem je bil tu ustanovljen carinski urad, ki je bil nameščen v današnji hiši št. 8. V dobi turških napadov je D. veliko trpel. Zastopniki notranjih avstrijskih dežel so v tej dobi večkrat zborovali v Dravogradu (1529 in 1531). V 16. ali 17. stol. je dobil D. svoj trški grb: velikonočno jagnje na zelenem polju s poševno banderico nad hrbtom. Od 1667 dalje se kraj omenja kot »Spodnji« Dravograd za razliko od »Zgornjega« Dravograda. Kraj je bil že od nekdaj, zlasti od 16. stol., pomembno pristanišče za dravsko brodarstvo. Tu so izdelovali majhne štirioglate ladje-šajke, na katerih so prevažali les po Dravi nizdol in dalje proti Beogradu. Šajkarstvo je začelo opadati šele v 2. pol. 19. stol., ko je stekla železnica iz Maribora na Koroško (1863). Od 1839 obstaja tu sedanji leseni most čez Dravo. Ob otvoritvi je imel slavnostni govor Anton Martin Slomšek, ki je bil takrat nadžupnik v Vuzenici. Po zgraditvi železniške proge v Wolfsberg in Velenje (1899) je D. važno žel. križišče, ki ima po prevratu, radi svoje obmejne lege še večji pomen. Župnija (proštijska) Dravograd (dek. Dravograd, škof. lavant.) ima 1615 duš. Pokopališče. Prošt. cerkev sv. Janeza Ev. je romanska stavba, ki je bila v pozni gotiki prezidana, a je stala nedvomno že v 13. stol. Veliki oltar je iz 15. stol.; v tej dobi se tudi cerkev v listinah prvič omenja (1386). Stranska oltarja sta iz baročne dobe. Vsa cerkev, ki je obokana, je bila poslikana 1899. V cerkvi je ohranjen nagrobni spomenik prošta Quidobalda grofa pl. Platz. Zvonik je ladji predzidan in ima vhodno lopo, v kateri stoji poznogotski krstni kamen. V župnišču hranijo župno kroniko, ki se vodi od 1893 naprej. Cerkveno je spadala prafara do 1859 pod lavantinsko in nato pod krško škofijo. Od 1923 pripada apostolski administraciji lavantinskih škofov. Lavant. škofijstvo je ohranilo še danes patronatske pravice nad župnijo. Dravograjska pra- in veležupnija je mati sledečih sedanjih župnij: Ojstrice, Brezna, Sv. Ožbalta ob Dravi, Kaple, Marenberga, Ivnika, Sv. Lovrenca nad Ivnikom, Remšnika, Mute, Pernic in Sv. Jerneja v Radvanju. Podr. cerkev sv. Vida v trgu je veliko starejša od župne cerkve ter spada med najstarejše cerkve v Sloveniji. Kot večina cerkva iz romanske dobe je imela prvotni pravokotni presbiterij nameščen pod nizkim masivnim zvonikom. Zgradili so jo Dravograjski gospodje istočasno z gradom (okoli 1167 do 1171) na zemlji šentpavelskega samostana. Ti so ustanovili pri njej pred 1228 (okoli 1200) zborni kapitelj za 6—7 kanonikov, nakar so kmalu (1237) izposlovali pri solnograškem nadškofu, da se je sedež župnije prenesel iz Laboda v Dravograd. S tem je bila župnija povzdignjena v proštijo. L. 1383. je obstajal kapitelj iz 1 dekana in 4 kanonikov. Ko so se v dobi reformacije kanoniki poluteranili, je kapitelj (današnja hiša št. 24) prenehal. Danes je tu samo še infuliran prošt in dve sistemizirani kaplaniji. Tako je bila današnja podr. prvotno župna cerkev dravograjske prafare. Šele v 14. ali 15. stol. so sedež župnije prenesli k sedanji župni cerkvi sv. Janeza.

Goriški vrh, 340-59-44--8-7. Sr Dravograd 7 km, so du Prevalje 15 km, žand zdr fin o pTt žup Dravograd 7 km, š Dravograd 7 km, žel Dravograd-Meža 8 km. Nm ca 450—1200 m. Vas tvorijo raztresene hiše na jv. pobočju Košenjaka (1522 m) poleg avstrijske meje. Dostop po obč. poti 1 do 3 ure od ban. ceste Dravograd—Vič—dežel. meja. Gospodarstvo kot Ojstrica. Vodni mlini ob obmejnem potoku.

Kozji vrh, 258-41-33-4-4. Sr Dravograd 12 km, so du Prevalje 24 km, žand zdr fin o pTt Dravograd 12 km, žel Dravograd-Meža 13 km, š žup Ojstrica 4 km. Nm ca 600—1200 m. Zelo raztresene kmetije v hriboviti legi na jv. strani Košenjaka (1522 m) v povirju Velčkega potoka. Težaven dostop z vozom po obč. poti 1 do 3 ur od ban. ceste Dravograd—Muta.

Libeliče, 220-38-12-19-7. Sr Dravograd 8.5 km, so du Prevalje 20 km, žand Guštanj 16 km, zdr fin o Dravograd 8.5 km, žel Dravograd-Meža 8.5 km, p š župa v kraju. Šola ust. 1820, 2 odd. Gospodinj. nad. š. SKJ, Gas., Izobr. d. »Skala«, Slov. kat. izobr. društvo. Nm 453 m. Gručasta vas v malo vzvišeni legi na jz. robu rodovitnega Libeliškega polja pod gozdnato Strojno (1054 m). Dostop po ban. cesti z vsemi vozili iz Dravograda. K vasi spada zaselek Gorče. Zelo rodovitna polja. Znatno pridelovanje izvrstnega krompirja, ki ga letno izvozijo v savsko ban. do 15 vagonov. Lepo razvita živinoreja (govedo, svinje, perutnina). Znatna produkcija surovega masla za prodajo v bližnji Dravograd in Guštanj. Pridelovanje sadjevca. Čebelarstvo je manj razvito. Po sosednjem hribovju so lepi iglasti gozdovi (največ smreka in bor). Stavbni les prodajajo v Italijo in Madjarsko ali pa v notranjost države. Bogat lovski okoliš: divji petelini, srne, zajci, jerebice in prepelice. V kraju je več obrtnikov in trgovcev. Vas ima lepe pogoje za tujski promet. Gostilne s prenočišči, bližina Drave, lepi sprehodi po gozdni senci, markirane poti mimo vasi Strojne (997 m) na Prevalje (3 ure) ali v Št. Danijel (688 m). Lepi smuški tereni. Libeliče so narodno zelo zavedne. L. 1920. so ležale še v plebiscitni coni A, a so nato končno kljub nesrečnemu plebiscitu, ki pa je v tem kraju izkazal veliko večino za Jugoslavijo, pripadle naše državi. V zameno za ta lepi okoliš smo odstopili Avstriji približno enako veliko, a manj naseljeno ozemlje na drugi strani Drave, kjer leži grad Rabštanj in prebiva nekaj pretežno že ponemčenih kmetov. — Vas se prvič omenja 1201 kot last solnograških nadškofov. V srednjem in novem veku, zlasti v 16. stol., je bil tu važen pristan za dravsko brodarstvo (glej o tem Dravograd). Na hribu nad vasjo v kraju »gradišče« so še vidne utrdbe iz dobe turških napadov. Župnija Libeliče (dek. Dravograd, škof. lavant.) ima 686 duš. Župna cerkev sv. Martina. Prvotna prastara cerkev je stala že pred 1154. Pozneje je bila večkrat prezidana. Stara okrogla kapelica pred cerkvijo s prižnico na zunanji strani je najbrž to prvotno svetišče. Sedanja stavba je iz 1792, ko je prejšnja cerkev od strele pogorela (napis na kamenitih ploščah). Vhod v njo drži skozi zvonico. Kronika se vodi od 1863. Listine ustanov segajo celo v 15. stol. Sprva je bila cerkev podr. pliberške prafare. Samostojna župnija je postala med 1106 in 1154. Pozneje je bila župnija inkorporirana samostanski graščini v Dobrli vasi. Sedanji njen lastnik je šentpavelski samostan, ki še vedno tu izvršuje patronatske pravice. Prafara je mati župnije v Farni vasi in v Črnečah. L. 1850. se je odcepila podr. cerkev sv. Jederti in pripadla župniji Št. Janža pri Dravogradu. Cerkv. pripadnost gl. Farna vas, občina Prevalje.

Libeliška gora, 236-45-26-17-2. Sr Dravograd 8 km, so du Prevalje 20 km, žand Guštanj 15 km, zdr o Dravograd 8 km, fin Dravograd 6 km, žel Dravograd—Meža 8.5 km, p š žup Libeliče 2 km. Nm ca 400—700. Vas tvorijo raztresene hiše v hriboviti legi j. in jv. od Libelič. Dostop po obč. poti z vozom 0.5 km od ban. ceste Dravograd Libeliče. Lepi iglasti gozdovi. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Vodni mlini.

Meža, 378-33-8-5-5. Sr Dravograd 1 km, so du Prevalje 12 km, žand zdr fin o š Dravograd 1 km, žel Dravograd—Meža v kraju, pTt v kraju, žup Sv. Peter na Kronski gori 2 km. Nm 347 m. Zelo pomemben kraj tik za žel. postajo med Dravo in Mežo, ki se tu v njo izliva. Križišče železnic proti Mariboru, Celju, Prevaljam in Labodu; križišče ban. cest proti Dravogradu, Slovenjemgradcu in Libeličam. Dva železniška mosta čez Mežo, velik lesen most čez Dravo. Kmetovalci, trgovci, železniški uslužbenci. Pridelovanje krompirja za prodajo; surovo maslo za dom. Neugodne podnebne razmere za sadjarstvo. Izbrane vrste sadja ne uspevajo, temveč le navadno sadje, iz katerega prirejajo mošt. Gozdovi dajejo mehek in trd les, ki ga kupujejo od kmetov domači lesni trgovci. Udoben letoviščarski kraj. Gostilne s tujskimi sobami. Okolica in sprehodi gl. Dravograd.

Ojstrica, 239-64-51-8-5. Sr Dravograd 8 km, so du Prevalje 15 km, žand zdr fin o pTt Dravograd 8 km, žel Dravograd—Meža 9 km, š žup v kraju. Šola ust. 1894, 2 odd. Jav. knjiž. in čitalnica, Prosv. d., PRK. Nm 981 m. Raztresene kmetije v prisojni legi na j. pobočju obmejnega Košenjaka (1522 m). Dostop po obč. poti 4 km od ban. ceste v Dravogradu komaj z vozom. Lepi gozdovi, največ iglasto drevje; med listovci prevladuje bukev. Prostrane sončne košenice in senožeti. Hladno podnebje, zato sadje slabo uspeva. Sami kmetovalci. Poljedelstvo in živinoreja za domače potrebe. Domači sadjevec. Zelo je še razširjeno izdelovanje domačega platna. Prodaja lesa lesnim trgovcem v dolino. Izvrsten krompir, ki se ga pridela preko potreb za izvoz v savsko banovino. Vodni mlini ob Ojstriškem potoku. Mimo kraja drži iz Dravograda markirana pot na obmejni Košenjak (1½ ure). Župnija Ojstrica (dek. Dravograd, škof. lavant.) ima 641 duš. Župna cerkev sv. Janeza Krstnika na Ojstrici je iz 15. stol. in spada med najstarejše cerkve na Koroškem. Prvotna romanska stavba z ravnim lesenim stropom je bila kasneje gotizirana. Presbiterij ima opornike. Na z. strani je prizidan cerkvi masiven zvonik, Krstni kamen je preprosto delo pozne gotike. Kip v velikem oltarju je iz konca 15. ali začetka 16. stol. Oltarji so renesančno-baročni. L. 1898. je cerkev poslikal Tomaž Fantoni. Prvotno je bila cerkev podr. dravograjske prafare. Iz nje se je izločila 1784 kot kuracija, ki je bila pozneje povzdignjena v župnijo. Ta je cerkveno pripadala do 1859 lavantinski, nato pa krški škofiji. Od 1923 pripada župnija apostolski admini-

straciji lavantinskega škofa. Lavantinsko škofijstvo si je do danes ohranilo patronatske pravice nad župnijo. Župna kronika datira od 1893.

Otiški vrh, 567-107-76-16-18. Sr Dravograd 1 km, so du Prevalje 14 km, žand zdr fin o pTt š Dravograd 1 km, žel Dravograd—Meža 1 km, žup Sv. Peter na Kronski gori 1 km. Nm 343 m (kolodvor). Kraj leži deloma v dolini ob ban. cesti Dravograd—Celje na desni strani Mislinje blizu njenega izliva v Mežo, v pretežni meri pa v. in sv. odtod po mestoma nad 800 m visokem hribovju, ki se na s. strani naglo znižuje k Dravi. Raztresene hiše. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Meža. Vodni mlini. Tekstilna industrija. Postrvi v Mislinji. Tkanje domačega platna za lastno uporabo. Gostilne. Župnija Sv. Peter na Kronski gori (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 782 duš. Pokopališče. Dvostolpna župna cerkev sv. Petra je baročna stavba iz 1750. Po požaru so jo 1873 restavrirali in 1925 prenovili. Prvotno je bila cerkev podr. prafare Šmartna pri Slovenjemgradcu, 1786 je postala samostojna kuracija, ki je bila 1891 povzdignjena v pravo župnijo. Nadžupnija sv. Martina pri Slovenjemgradcu še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo. Kroniko v župnišču vodijo od 1788 naprej. Dva km v. od Meže stoji ob Dravi še danes ohranjeni grad Buchenstein (ali Pukštanj). Prvotni grad je v razvalinah, ki so tik nad novim gradom, zgrajenim v 18. stol. Prvi znani grajski lastnik Ditrih Buchensteinski se omenja 1304. L. 1635. so grad razrušili uporni kmetje. Predzadnja lastnica gradu, kjer je bil nekdaj sedež zemljiške, okrajne in deželsko-sodne gosposke, je bila do 1932 rodbina baronov Kometer, ki ga je posedovala nad sto let. Ta grad, ki je še danes ohranjen in obljuden, so 1899 restavrirali, prezidali in dozidali. V njem je bila do nedavna lepa zbirka starinskih predmetov. Zlasti grof Ivan Kometer je bil strasten zbiralec umetniških slik, plastik, starinskega pohištva itd. Tu je bila lepa zbirka keramičnih in steklenih predmetov, kovinastih izdelkov iz 16. do 18. stol. V zbirki orožja sta bila posebno znamenita dva velika viteška oklepa, od katerih je bil eden iz 15. stol. Vse te dragocene starinske zaklade skupno z gradom je zadnja grajska lastnica Melita Feldmann iz rodu baronov Kometrov razprodala 1932 na javni dražbi.

Stari grad, 29-5-4-1-0. Sr Dravograd 1 km, so du Prevalje 12 km, žand zdr fin o pTt š žup Dravograd 1 km, žel Dravograd—Meža 2 km. Nm 485 m. Neznatna vas na s. strani Dravograda v vzvišeni legi kraj grajskih razvalin. Dostop z vozom po obč. poti 0.3 km od ban. ceste. Kmetovalci. Tu je nekdaj stal dravograjski grad, ki so ga med 1150—1167 zgradili Dravograjski gospodje na tuji samostanski šentpavelski zemlji. Zato se je 1177 opat Peregrin proti temu pritožil na samega papeža Aleksandra. Zgodovina gradu je tesno združena z dravograjskim trgom. Po izumrtju Dravograjskih gospodov je grad pripadel šentpavelskemu samostanu. L. 1313. je sprejel češki kralj Henrik od samostana grad in dravograjsko gospoščino v fevd. Po Valvasorjevem poročilu je bil grad pozneje v rokah gospodov Auffensteinskih. Ko se je pa Friderik Auffensteinski 1395 uprl nadvojvodi Viljemu, je grad s trgom vred prešel v posest Habsburžanov. Ti so ga kot deželnoknežjo last dajali v najem. V 15. stol. je pripadel grad Celjskim grofom, nato pa Habsburžanom, ki so ga 1613 izročili obenem z gospoščino krškim škofom. Tudi pozneje so se lastniki še opetovano menjali. V 1. pol. 19. stol. je začel grad razpadati, ko se je njegov tedanji lastnik Dumreicher preselil v trg, kjer je imel večje enonadstropno poslopje. To poslopje je od 1833 last dravograjske občine, ki ga je priredila za prostore osnovne šole.

Sv. Boštjan, 77-13-9-2-2. Sr Dravograd 3 km, so du Prevalje 15 km, žand zdr fin o pTt š žup Dravograd 3 km, žel Dravograd—Meža 4 km. Nm 353 m. Dolinska in deloma pobočna lega na levem bregu Drave kraj ban. ceste 3 km sv. od Dravograda. Kmetijstvo in lesna trgovina. Vodni mlini in žage. Podr. cerkev sv. Boštjana.

Sv. Duh, 231-28-23-3-2. Sr Dravograd 8 km, so du Prevalje 18 km, žand fin o pTt žup Dravograd 8 km, žel Dravograd—Meža 9 km, š Ojstrica 2 km. Nm 819 m. Raztresene kmetije v. od Ojstrice pod Košenjakom (1522 m). Dostop le z vozom po obč. poti 4 km od ban. ceste v Dravogradu. Gospodarstvo kot Ojstrica. Podr. cerkev sv. Duha je bila posvečena 1629 (strop z letnico 1626 in 1627).

Velka, 140-25-22-2-1. Sr Dravograd 10 km, so du Prevalje 19 km, žand zdr fin o pTt š žup Dravograd 10 km, žel Dravograd—Meža 11 km. Nm 344 m. Vas leži deloma ob ban. cesti nekako sredi pota med Dravogradom in Muto v dolini na levem bregu Drave, a deloma tudi po sosednjem hribovju v smeri proti obmejnemu Košenjaku (1522 m) do 1000 m visoko. Vodni mlin in žage ob Velčkem potoku. Gospodarstvo, zlasti kmetijstvo in gozdarstvo kot Ojstrica.

Vič, 164-30-18-9-3. Sr Dravograd 3 km, so du Prevalje 14 km, žand zdr fin o pTt š žup Dravograd 3 km, žel Dravograd—Meža 4 km. Nm ca 350 m. Razložena vas na visoki dravski terasi sz. od Dravograda kraj drž. meje. Pod vasjo drži ban. cesta vzporedno z Dravo. Rodovitno Viško polje pod Košenjakom (1522 m). Kmetijstvo in gozdarstvo. Mnogo poljskih pridelkov, krompirja in ajde, ki prihajata v poštev tudi za prodajo. Precejšnje sadjarstvo, največ jabolka. Smrekovi in borovi gozdovi, ki so jih pa v zadnjem času močno izkrčili. Prodaja hlodov in drv v Dravograd. Ribolov v Dravi in v obmejnem potoku, ob katerem je več mlinov in žag. V kraju so nekdaj obstajale vislice dravograjskega starega gradu. Nedavno je bil tu sedež občine, ki je obsegala danes večinoma že v Avstriji ležeče kraje. Podr. cerkev sv. Lenarta je iz 16. stoletja. Svoj čas je bila zelo obiskovana romarska cerkev. Tu rojen: Končnik Peter (1844—1919), gimn. ravnatelj in šol. nadzornik, priznani pedagog, ki je izdal več šolskih knjig.

Občina Guštanj

Preb. 3498, hiš 487, posest. 366, koč. 50, najem. 53. Površina 4515.92 ha: njiv in vrtov 968.92, trav. in paš. 927.56, gozdov 2513.75, ostalo 105.69. Občina obsega zgolj hribovito ozemlje na obeh straneh Meže, ki teče tu večidel v ozki soteski. S. od nje spada semkaj jv. stran Strojne (1054 m) do Steknetovega vrha (1061 m), na j. pa položno in nizko hribovje, ki se zadaj naslanja na strmi Plešivec (1696 m). Pod njim izvirata potoka Suha in Kotulja, ki se iztekata kraj Guštanja v Mežo. Z izjemo Guštanja so vsi ostali kraji razložena kmetska naselja. Poleg kmetijstva se bavi prebivalstvo v znatni meri tudi z gozdarstvom, čeprav so sicer veliki in najlepši gozdni kompleksi veleposestniška last (grof Douglas Thurn). Mnogo mlinov in več žag ob potokih. Znatno razširjena obrt v Guštanju, jeklarska industrija v sosednjih Ravnah. Velik tujski promet. Močna slatinska izvirka v Tolstem vrhu in Rimskem vrelcu. Slednji kraj je moderno urejeno letovišče in v zadnjem času zaradi idealnih smuških terenov zelo obiskovano zimovišče. Kot letovišče velja tudi Guštanj, ki je obenem izhodišče turistične poti na Urško goro ali Plešivec (krasen razgled, vse leto oskrbovani planinski dom).

Brdinje, 285-54-39-12-7. Sr Dravograd 10 km, so du fin Prevalje 6—8 km, žand zdr žel pTt Guštanj 4 km, o 4 km, š Kotlje 2—3 km, žup Kotlje 2—4 km. Nm ca 500 m. Razložena vas v hriboviti pobočni legi jv. od Guštanja. Dostop z vozom po obč. poti ca 2 km od ban. ceste. Kmetijstvo in lesna trgovina.

Breški vrh, 141-24-16-2-0. Sr Dravograd 11 km, so du fin Prevalje 5.5 km, žand zdr žel Guštanj 3 km, o 3 km, p žup Kotlje 2.5 km, š Kotlje 3 km. Nm 518 m. Raztresene kmetije na nizkem gričevju j. od Guštanja med potokoma Suho in Kotuljo. Kmetijstvo in lesna trgovina. Na z. strani vasi stoji grad Lubas, ki je bil v Valvasorjevi dobi last gospodov pl Russdorfov. Grad ima značaj večje kmetije in je zdaj v posesti B. Kotnika. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Stara gotska cerkev stoji na t. zv. »turški šanci« (glej Kotlje). Stavba v sedanji obliki je domnevno iz druge pol. 18. stol. (bandera ima letnico 1760).

Dobrije, 64-14-9-0-2. Sr Dravograd 5 km, so du fin Prevalje 7 km, žand zdr žel o pTt š žup Guštanj 2 km. Nm ca 370 m. Pretežno dolinska lega v. od Guštanja na desni strani Meže, ki vstopa tu iz soteske v nekoliko širšo dolino. Gozdarstvo in kmetijstvo kot Tolsti vrh. Tu rojena: dr. Kotnik Fran (roj. 1882), ravnatelj MD v Celju, narodopisec in knjiž. zgodovinar; bil je sotrudnik in urednik »Mira« ter organizator kult. in izobraževalnega dela na Koroškem. Dr. Kotnik Janko (roj. 1885), prof. v Mariboru, pisec nar. polit. in lit. zgod. razprav; izdal slov. franc. slovar, bil urednik »Mira« in član plebiscitne komisije.

Guštanj, trg, 1580-138-109-2-12. Sr Dravograd 8 km, so du fin Prevalje 5 km, žand zdr žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1700, 7 odd. Obrt. nad. š., gosp. nad. š., »Malgajeva« knjiž., Kat. prosv. d., SKJ, NO, RK, Pev. in godb. d., Gas., PCMD, PJS, Tuj. prom. in olepš. d., ČD, PSVD, Podr. NSZ. Zdravnik. Nm 398 m. Guštanj leži ob ban. cesti Prevalje—Dravograd na desni strani Meže, ki tu sprejema potok Suho. Nekoliko vzvišen položaj v dolini; lep prostran trg, sicer pa bolj ozke in zavite ulice. V neposredni bližini je industrijski zaselek Ravne z mnogimi daleč vidnimi dimniki. Tu je največja jeklarna v Jugoslaviji (lastnik grof Thurn). Tudi sam Guštanj ima značaj bolj industrijskega delavskega kraja. Precej obrtnikov in trgovcev. Kmetijstvo je postranskega pomena, pač pa je važen vir dohodkov les. Veliki iglasti gozdovi v bližini so večinoma last grofa Thurna, ki ima v kraju gozdno upravo.

Primeren kraj za letovišče. Tujske sobe v gostilnah; urejeno kopališče. Postrvi in kleni v Meži. Krasna okolica. Najugodnejše izhodišče za Rimski vrelec (1 uro, tudi avtotaksi izpred postajališča), za Plešivec (1696 m, 3 ure) in za Strojno (1054 m, 2 uri). Markirana pota, povsod tudi lepi smuški tereni. V starem veku je vodila skozi Guštanj rimska cesta iz Celja v Juenno na Koroškem. Ob njej so pri trgu izkopali mnoge rimske predmete. Že tedaj je bilo tu razvito rudarstvo, ki je dalo pozneje v srednjem in novem veku podlago tukajšnji domači obrti in končno industriji. Prvi znani lastniki Guštanja in okolice so bili bamberški škofje. Ti so sezidali grad Guštanj (Gutenstein), ki je stal pred vhodom v sotesko Meže. Bamberški škofje so izročili grad v fevd rodbini de Ort, ki je tu postavljala svoje ministeriale, gospode Guštanjske. Od njih se najprej omenja Ditrik Guštanjski 1248. L. 1281. so izročili bamberški škofje grad v fevd Vovbrškim grofom, od katerih so ga 1322 prevzeli Celjski grofje, ki so ga 1333 odstopili grofom Auffensteinom. V 14. stol. je Bamberg najbrž izgubil oblast nad Guštanjem; kmalu nato so izginili z gradu tudi gospodje Guštanjski. Prvotni obseg guštanjske grajske gospoščine se je ujemal z mejami pozneje ustanovljene guštanjske deželske sodnije. Slednja se prvič omenja 1317 kot last bamberških škofov. Ko se je 1395 Friderik Auffensteinski uprl proti nadvojvodi Viljemu, je guštanjski grad postal deželnoknežja last. Habsburžani so ga sedaj izročali v najem raznim plemenitaškim rodbinam. Pozneje je grad razpadel. Na istem mestu je bil kasneje zgrajen grad Grünfels, ki je bil v Valvasorjevi dobi še ohranjen. Tedaj je bil njegov lastnik Maksimilijan pl. Gaisruck. Danes je ta grad v razvalinah, ki so sedaj last trgovca F. Brundula. Pod guštanjskim gradom se je razvila naselbina, ki je radi razvite obrti in trgovine kmalu dobila trške pravice. Od 1396 je bil trg deželnoknežji in njegovi zakupniki so bili istočasno lastniki gradu. O pomembnosti G. priča že veliko število starih gradov v njegovi neposredni bližini. Tu je bilo razvito predvsem žebljarstvo, ki je bilo osredotočeno v ulici pod guštanjsko cerkvijo. Iz tega žebljarstva je 1774 nastala današnja jeklarna na Ravneh, ki je delala pred svetovno vojno predvsem za izvoz in municijo za avstrijsko armado. Veliko je trpel trg v dobi turških napadov. L. 1473. so Turki na pohodu po Koroški izropali Guštanj in oskrunili župno cerkev. Ponovno so tod ropali 1531. Tedaj so najbrž nastale pri Guštanju tako zvane »rimske« ali »turške šance«, to je cel kompleks utrdb, ki so še danes ohranjene (glej Kotlje!). Na malem hribu stoji nad Guštanjem stari grad Ravne, ki je bil v dobi pred Valvasorjem v rokah Matije pl. Süchten. Ohranjeni in obljudeni grad je danes last grofa Douglasa Thurna. Župnija Guštanj (dek. Mežiška dolina, škof. lavant.) ima 2196 duš. Župna cerkev sv. Ilja. Prvič se omenja 1341 in že tedaj kot župna cerkev. Do 1725 je bila cerkev podr. prevaljske prafare. Kot samostojna župnija datira od 1861. Cerkveni patron je magistrat trga Guštanja. Glede cerkv. pripadnosti nekdaj in sedaj glej Farno vas, občina Prevalje. Podr. cerkev sv. Antona v trgu se prvič omenja 1561.

Javornik, 146-21-18-2-2. Sr Dravograd 8 km, so du fin Prevalje 4 km, žand zdr žel o pTt š žup Guštanj 0.5 km. Nm ca 400 m. Razložena vas na sv. strani Guštanja v neposredni bližini ban. ceste. Več mlinov. Gospodarstvo kot Tolsti vrh. Tujske sobe v gostilni in lepo ohranjenem gradu Javorniku, ki stoji na malem hribu. V Valvasorjevi dobi je bil grad last Ivana Andreja pl. Javornika. Sedanji lastnik je Ossiander, protestantski Nemec iz Rajha. Tu obstaja pri trgu Guštanju dvorazredna šola za tolstovrški šolski okoliš. Za to šolo in slov. učni jezik se je za časa Avstrije boril pokojni posestnik Dominik Kotnik iz Dobrij.

Kotlje, 136-23-19-1-0. Sr Dravograd 11 km, so du fin Prevalje 8 km, žand zdr žel Guštanj 4 km, o 3.5 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1878, 3 odd. PJS, Gas. Nm 450 m. Prijazna vas ob potoku Kotulji kraj obč. ceste 4 km j. od Guštanja. Dostop z vozom ali avtom. Kraj leži sredi male kotline, ki jo obkrožajo Brdinje, Breški vrh, selski hribi in ponosni Plešivec (1696 m), ki se dviga na j. strani. Na malo vzvišenem mestu leži 1 km jv. od Kotelj zaselek Rimski vrelec (475 m), majhno, toda zelo uvaževano zdravilišče in letovišče. Tu izvira izpod skalovja v globini 4 m najčistejša alkalična in brezžveplena slatina, tako zvana rimska voda. Slatina se močno peni, ima osvežujoč okus in zdravilno moč zlasti za slabokrvne ter bolezni v želodcu in mehurju. Tu vodo tudi polnijo in jo razpošiljajo v steklenicah. Moderni urejeni prostori za ca 60 oseb. Večji senčnati park, čeden ribnik, ki je pozimi preurejen za drsališče, prostor za tenis., podgorski osvežujoči zrak, lepi sprehodi skozi smrekove gozdove. Daljši izletni točki sta Plešivec (1696 m, 3 ure), ki ima na vrhu udoben turistovski dom, in Slovenjgradec (2 uri), kamor drži lepa pot mimo Sel. Kot letoviščarji prihajajo na Rimski vrelec poleg naših državljanov tudi Avstrijci. Še bolj kot poleti oživi kotlinica pozimi. Tu je obilo idealnih smuških terenov in vedno prvovrsten smuški sneg kot malokje v Sloveniji. L. 1933. si je tu pod Plešivcem postavil smuški klub Guštanj-Kotlje svojo kočo in prireja tod vsako zimo smučarske tekme. A tudi drugi klubi, zlasti iz Maribora in Zagreba, imajo na Rimskem vrelcu in na bližnjem hribčku Brezju smuške tečaje. V starem veku je tod mimo vodila rimska cesta iz Celja v Juenno na Koroškem. Na rimsko dobo spominja Rimski vrelec; ko so tu 1877 gradili novo poslopje, so odkrili ostanke rimskega kopališča. Kraj se prvič omenja 1367 kot last oglejskega patriarha. Po tradiciji je tu nekdaj stal samostan belih sester. Pri odkopavanju so zadeli na njegovo temeljno zidovje. Zahodno od vasi so še vidne utrdbe, tako zvane »rimske« ali »turške šance«, ki so branile prehod iz Mislinjske in Dravske doline v Podjuno na Koroškem. Te so najbrž že iz rimske, morda celo keltske ali ilirske dobe in ne šele iz časa turških napadov. Takrat so jih morda samo obnavljali in vzdrževali. Kužno znamenje v bližini Kotelj spominja domnevno na kugo 1680. Župnija Kotlje (dek. Mežiška dolina, škof. lavant.) ima 827 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete. Prvotna kapelica, posvečena sv. Neži, sv. Fortunatu in sv. Felicijanu, se prvič omenja 1367. Pozneje zgrajeno cerkev so šele posvetili sv. Marjeti. Radi ponovnih turških izropanj in požigov so stavbo večkrat prezidali. Sedanja baročna cerkev je iz srede 18. stol. Kroniko v župnišču vodijo od 1881 dalje. Cerkev je bila sprva podr. prafare sv. Martina pri Slovenjemgradcu. Iz nje se je izločila kot samostojna kuracija v jožefinski dobi. Vendar je imela svoje duhovnike že mnogo preje (krstne knjige datirajo od 1698). Patronatske pravice izvršuje še danes mati župnija. Cerkvena pripadnost v preteklosti in sedaj ista kot Farna vas (obč. Prevalje).

Podgora, 257-58-42-4-8. Sr Dravograd 14 km, so du fin Prevalje 10 km, žand zdr žel o Guštanj 5 km, p š žup Kotlje 2 km. Povp. nm 550 m. Raztresene kmetije v pobočni legi j. od Kotelj pod Plešivcem (1696 m). Vodni mlini in žage ob Kotulji. Gospodarstvo kot Kotlje. Rimske izkopine. Zgodovinsko pomemben je tu grad Šrotenek, nekoč Kačji grad (Schlangenburg) imenovan, ker je bil nekdaj last gospodov Schlangenburgov. Še sedaj ohranjeni in obljudeni grad s posestvom predstavlja danes le večjo kmetijo, ki je last Rudolfa Kostweina. Nad grajskim vhodom je vidna kamenita plošča s ščitom Schlangenburgov in začetnicama H. S. ter letnico 1609. V dobi turških napadov je bil grad pomembna obrambna trdnjava. Ohranjene so še grajske ječe.

Selovec, 105-19-15-2-0. Sr Dravograd 5 km, so du fin Prevalje 8 km, žand zdr žel o pTt žup Guštanj 3.5 km, š Guštanj 4 km. Nm ca 400—700 m. Vas leži v. od Dobrij na hribovju, ki se dviga do 500 m visoko nad Mežiško dolino. Dostop z vozom po obč. poti 2—4 km od ban. ceste Guštanj—Dravograd. Same raztresene kmetije. Lepi iglasti gozdovi, v višjih legah tudi prostrane senožeti. Gospodarstvo kot Tolsti vrh.

Tolsti vrh, 613-106-81-18-18. Sr Dravograd 4—7 km, so du fin Prevalje 4—7 km, žand zdr pTt žup Guštanj 2—5 km, žel Dravograd 4—5 km, o 2—5 km, š v kraju ust. 1907, 2 odd. PJS, PCMD. Nm ca 360—900 m. Vas tvorijo zelo raztresene hiše, ki leže deloma v dolini ob Meži kraj ban. ceste Guštanj—Dravograd, deloma s. odtod po pobočjih gozdnatega hribovja, ki se najbolj vzpne v 1061 m visokem Steknetovem vrhu. Do najoddaljenejših kmetij je od ban. ceste dve uri daleč. Tik kraj Meže izvira 2.5 km daleč od Guštanja alkalični vrelec, tako zvana tolstovrška slatina; poleg je gostilna s tujskimi sobami. Prebivalci se bavijo s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom. Mnogo gozdnih delavcev. Navadna jabolka, hruške in češplje; domači sadjevec in žganje. Prodaja živine in živinorejskih proizvodov v okolico. Nekaj lesa gre tudi v tujino. Hribovje je precej bogato divjačine. Na Šteharskem vrhu (840 m) je lovska koča; prenočišča tudi pri ondotnih kmetih. Kraj žel. prelaza stoji na nekoliko vzvišenem mestu nad ban. cesto spomenik z napisom in stihi gen. Maistra, postavljen 1924 v spomin junaku Francu Malgaju in tovarišem, ki so tu 6. maja 1919 padli v borbi za osvoboditev Koroške.

Zelenbreg (Selemberg), 171-30-18-7-4. Sr Dravograd 10 km, so du fin Prevalje 5 km, žand zdr žel pTt š žup Guštanj 6 km, o 5—6 km. Nm 600—900 m. Raztresene kmetije v hribovju pod Strojno (1054 m), sz. nad Guštanjem. Prometne in gospodarske razmere kot Tolsti vrh.

Občina Marenberg

Preb. 2140, hiš 334, posest. 213, koč. 65, najem. 56. Površina 472.80 ha: njiv in vrtov 255.50, trav. in paš. 106.70, sadovnjakov 74, gozdov 36.60, ostalo 0. Občini pripada sorazmerno majhno ozemlje med Dravo in državno mejo. Dravo spremlja na

levi strani 1—2 km široka in 5 km dolga prodna terasa, na kateri se razprostira rodovitno Marenberško polje. Na s. obdajajo polje položnejša in deloma strma skalnata pobočja Kobanskega, po katerem drži avstrijska meja. Tu prevali hribovje na sedlu Radlu (670 m) edina dobra cesta, ki veže naše Podravje z avstrijsko Štajersko. Značilna za občino je velika razširjenost njiv in vrtov, ki zavzemajo tako površje kot gozdovi. Poleg žita in krompirja, ki ga pridelujejo preko lastnih potreb, so na Marenberškem polju zaradi prikladnih tal in zavetne lege precejšnji hmeljski nasadi (ca 80 ha). L. 1934. so pridelali 576 meterskih stotov hmelja. Tudi gozdarstvo (največ smreke in jelke) in v zvezi s tem lesna industrija in trgovina, je dobro razvito. V normalnih razmerah izvozijo iz občine ca 350 vagonov lesa, največ v Italijo in Madjarsko. Lepe dohodke donašata živinoreja in sadjarstvo. V ravnini pridelujejo surovo maslo tudi za prodajo. Kot letovišče prihaja v poštev Marenberg, ki je naravno izhodišče turističnih izletov na razgledne obmejne vrhove.

Dobrava, 60-14-10-4-0. Sr Dravograd 17 km, so žand zdr fin o pTt š žup Marenberg 2 km, du Prevalje 29 km, žel Vuhred—Marenberg 1 km. Nm ca 350 m. Prijazna vasica na levem bregu Drave vrh terase za večjim ovinkom ban. ceste, ki semkaj pridrži iz Vuhreda po mostu čez Dravo in se nato nadaljuje proti Marenbergu. Tu se pričenja ravno in rodovitno Marenberško polje, kjer se menjavajo travniki, polja, obsežni hmeljniki in manjši gozdovi. Pridelovanje krompirja in hmelja za prodajo. Precejšnja živinoreja in sadjarstvo. Mnogo jabolk razpečajo v Maribor in druge kraje. Gostilna s prenočišči. Naravno kopališče na Dravi.

Gornja Vižinga, 264-38-18-15-5. Sr Dravograd 16 km, so žand zdr fin o pTt š žup Marenberg 2 km, du Prevalje 28 km, žel Vuhred—Marenberg 5 km. Nm 358 m. Vas leži z. od Marenberga na obeh straneh ban. ceste. Sončen kraj z odprtim pogledom proti j.; iglasti gozdovi na s. strani. Kmetijstvo. Vodni mlini ob potoku. Vas se prvič omenja že 1161 kot last admontskega samostana. L. 1204. je Oton Dravograjski podelil vetrinjskemu samostanu tukajšnjo kmetijo. Podr. cerkev sv. Ilja se omenja že 1278, 1683 so jo prezidali. V začetku 18. stol. so zgradili novo cerkev. Sedanja stavba je iz 1792; po požaru 1834 so jo prenovili. V cerkev je vzidana rimska nagrobna plošča.

Marenberg, trg, 890-133-105-10-18. Sr Dravograd 17 km, so žand zdr fin o pTt š žup v kraju, du Prevalje 28 km, žel Vuhred—Marenberg 2.5 km. Šola ust. 1827, 9 odd. Obrt. nad. š. Javna knjiž., SKJ, RK, PJS, NO, Kat. prosv. d., Gas., Godba, Strel. druž., Tujsko prom. d., Skup. zdr. obrt., Zdr. obrt. obl. strok., Ceb. podr. Zdravnik, advokat, notar. Vodovod. Elektrarna. Nm 371 m. Prijazna zavetna lega na vznožju Kobanskega pod strmimi skalnatimi Pavlijevimi pečmi (598 m) in Starim gradom (573 m) vzdolž banovinske ceste Maribor—Dravograd. Na z. strani lepega trga, ki se razprostira 1.5 km daleč ob tej ban. cesti, se odcepi precej strmo izpeljana ban. cesta na obmejni preval Radel (670 m) in dalje v Avstrijo; na v. strani kraja pa se oddeli ban. cesta proti Dravi, drže nato po mostu čez reko v Vuhred. Vzporedno z radelsko cesto priteka iz Kobanskega Radelski potok, ki loči Marenberg od Gornje Vižinge. Lepe visoke hiše in nove vile v trgu razodevajo gospodarsko trdnost njenega prebivalstva. Precej protestantov. Kmetijstvo, gozdarstvo, trgovina, obrt in industrija. Obširna polja in hmeljski nasadi na prostranem Marenberškem polju; tu stoji ob ban. cesti proti Dobravi domača hmeljarna. Znatno pridelovanje krompirja, ki ga letno do 30 vagonov izvozijo v Avstrijo; ves hmelj (letno ca 300 q) prodajo v Nemčijo in Ameriko. Reja lepega goveda in svinj za izvoz v tujino. Izdelovanje surovega masla, ki ima odjemalce v Mariboru in drugih krajih naše države. Tudi sadjarstvo je na lepi višini; žlahtna jabolka (letno ca 3 vagone) prodajajo zlasti v Nemčijo. Ribolov v Dravi in potokih. Vodni mlini in žage. Znatna lesna industrija, tovarna usnja, strojarna kož. Izvoz mehkega lesa v Italijo, Madjarsko in Švico (letno ca 250 vagonov). Idilično letovišče, ki nudi vse udobnosti. Gostilne s tujskimi sobami. Lepa okolica; pripravno izhodišče izletov na Kobansko, po Dravski dolini in na Pohorje. Jama Huda luknja v neposredni bližini nad trgom. Deloma markirane poti k Sv. Trem Kraljem (823 m, 1½ ure, razgled), na prelaz Radel (670 m, 1½ ure), na obmejni Kapunarjev vrh (1049 m, 2 uri, razgled), k Sv. Urbanu na Radlah (900 m, 2½ uri, razgled), k Sv. Pongracu (900 m, 3 ure, razgled) itd.

Že v predzgodovinski in rimski dobi je vodila tod po Dravski dolini važna cesta (odkriti rimski napisni kamni na Marenberškem polju). V srednjem veku je bil M. med najstarejšimi naselbinami v »marki onstran Dravskega gozda« (t. j. v Krajini med Pohorjem in Kozjakom). Prvotno nazvan Radle, se je začel kraj v 13. stol. po Marijini cerkvi in po gradu imenovati Marenberg (prvič 1271); vendar se je prvotno ime Radle ohranilo v okolici do danes. M. se prvič omenja med 1007 in 1043 kot last grofa Askvina, ki je bil sorodnik bl. Heme Breže-Seliške. Njegov poznejši lastnik grof Werigant je okoli 1122 podaril svoja posestva v »provinci na Radlu« solnograškemu nadškofu. Ta jih je odstopil admontskemu samostanu. Toda slednjemu jih je kmalu vzel grof Bernard Spanheimski. Po njegovi smrti (1147) je prešel M. v roke šentpavelskega samostana na Koroškem. Kmalu je postal M. tako pomemben, da je bil povzdignjen v trg (prvič se omenja 1268). Trg je imel gotovo pravico do sejmov, ki so se vršili pri cerkvi. Tedenski tržni dan pa mu je dovolil šele 1437 vojvoda Friderik III. Turki so razrušili trg 1480 in ponovno 1522. Požar pa ga je uničil 1721 in 1727. Kuga, legar in druge epidemije so tu morile 1473, 1679—1682, 1786—1787 in 1855. M. je bil nekdaj znamenit radi svojega starega gradu in dominikanskega samostana. Prvotni marenberški grad, tako zvani grad na Kamnu, je okoli 1161 sezidal Kolon Mariborski. Po Marijini cerkvi, ki je bila zgrajena v drugi polovici 13. stol., je grad dobil ime Marijin hrib ali Marenberg. Ta grad je pozneje izginil brez sledu. Na zemljišču šentpavelskega samostana na hribu nad trgom je bil pozneje postavljen novi grad, o katerem pričajo danes le njegove razvaline, ki jih ljudstvo naziva Stari grad. Ta grad se prvič omenja med 1193 in 1220, a je gotovo mnogo starejši. Kot ministeriali šentpavelskega samostana so ga prvotno posedovali Marenberški gospodje, med katerimi se prvi omenja Hartl Marenberški (1199). Najimenitnejši te rodbine je bil Siegfrid, ki je pomagal češkemu kralju Otokarju Přemyslu pregnati Ogre iz Štajerske. Toda ko se je Siegfrid pozneje Otokarju izneveril, ga je dal ta 1271 po Ortolfu Slovenjegraškemu ujeti in odvesti v Prago, kjer je bil obglavljen. Pokopan je v marenberškem samostanu; v njem počiva tudi njegova vdova, ki je tu umrla kot redovnica (1304). Po Siegfridovi smrti je dal šentpavelski samostan grad v fevd Pfannberškim grofom. Ti so ga znova pozidali, ker ga je verjetno kralj Otokar 1278 razrušil. V vrsti poznejših fevdnikov se v 15. stol. omenjajo tudi Celjski grofje. Ti so bili obenem zakupniki tukajšnje mitnice in sodstva. L. 1484. je cesar Friderik III. dovolil grajskemu zakupniku Juriju Koloniću po 60 pfenigov mitnine od vsakega soda vina, ki se tu prepelje čez Dravo. Zato pa je moral Kolonić utrditi grad, ki so ga 1480 razrušili Turki. L. 1574. je grad strela dvakrat delno razrušila. Pozneje obnovljeni grad je konec 17. stol. kupil ondotni dominikanski samostan. Po požaru 1697, ki je grad popolnoma razrušil, stavbe niso več obnovili. Takrat so prenesli upravo gospoščine v novi grad, ki je bil dotlej gotovo grajska pristava. Grad je po ukinitvi marenberškega samostana 1782 prešel v roke verskega sklada. Še sedaj ohranjena in obljudena stavba v trgu je danes last Doroteje Zupanc, ki je tudi lastnica razvalin Starega gradu. Nekdanji marenberški dominikanski samostan sta ustanovila pred 1251 Siegfrid Marenberški († 1272) in njegova mati Gizela, ki sta mu zraven prizidala cerkev Marijinega Oznanenja. Samostan sta obdarovala z zemljišči na Pohorju pri Slovenjemgradcu in ob Glini na Koroškem. Redovnice so bile večinoma plemkinje. V dobi turških napadov in reformacije je samostan veliko trpel. Veliko škodo so mu prizadeli tudi požari 1584—1586. Od 1650 do 1666 so sezidali novo samostansko poslopje. Ta čas so dominikanke kupile vuzeniško (1663), nato (1669) marenberško gospoščino ter (1693) grad Kienhofen in Ivniški stolp na Muti. L. 1732. in 1780. je samostan znova pogorel. V dobi jožefinskih reform so ga 1782 končno ukinili; cerkveno opravo so prenesli v bližnje cerkve, Marijine kipe, ki so stali pred samostanom, so premestili v trg, zapuščino samostanskih ustanoviteljev pa v marenberško župno cerkev in pozneje v Joanneum v Gradec, kjer je še danes. Cerkev in stolp sta se začela kmalu podirati in ni o njih več vidnih ostankov. Samostansko poslopje, ki so ga preuredili v bolnico, je tudi začelo pozneje propadati in je danes v popolnem razsulu; v njem stanujejo sedaj siromašni ljudje. V trgu je nekdaj obstajal tudi samostan celestink, ki je bil 1782 ukinjen. Župnija Marenberg (dek. Marenberg, škof. lavant.) ima 2230 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela. Prvotna cerkev je bila zgrajena gotovo že v 12. stol. Prvič se omenja 1255. Sedanja cerkev ima gotski presbiterij in ladjo, ki je bila prizidana v začetku 18. stol.; prenovljena je bila 1824 in 1931. Presbiterij ima fresko slike iz 1523, ki so najstarejši primeri čiste renesanse pri nas. Cerkev je bila najprej podr. dravograjske prafare. Župnija je postala med 1251 in 1349 in je mati sledečih sedanjih župnij: Mute, Pernic, Sv. Jakoba na Soboti in Sv. Lovrenca nad Ivnico (zadnji dve v Avstriji). Cerkveno je pripadala prafara do 1787 lavantinski škofiji, nato do 1859 sekovski in poslej zopet lavantinski škofiji. V trgu stoji Marijin steber, ki je umetniško delo iz dobe 1760—1783; restavriran je bil 1899. Križev pot je iz 1724. Kalvarija je obzidana; na

kamenitih podstavkih so kipi, od katerih sta zanimiva krasna starinska kipa Žal. M. B. in sv. Janeza Ev. Kalvarijo so renovirali 1784 in 1859.

Spodnja Vižinga, 311-27-14-9-4. Sr Dravograd 19 km, so žand zdr fin o pTt š žup Marenberg 2 km, du Prevalje 30 km, žel Vuhred—Marenberg 4 km. Nm 329 m. Vas leži na levem bregu Drave kraj ban. ceste Marenberg—Brezno ob vstopu iz ozke doline na široko Marenberško polje. H kraju spada zaselek Ehart. Kmetijstvo in gozdarstvo. Iglasti gozdovi. Mlini in žage ob potokih, ki se tu izlivajo v Dravo. Letno izvoz lesa ca 10 vagonov. Prvotna podr. cerkev sv. Martina je zelo stara (zvon ima letnico 1534) in so jo mnogokrat prezidali. Sedanja stavba je iz 1702; od preje (1672) je le zvonik.

Sv. Janž nad Marenbergom, 376-63-30-15-18. Sr Dravograd 20 km, so žand zdr fin o pTt š žup Marenberg 3 km, du Prevalje 33 km, žel Vuhred—Marenberg 6 km. Nm 551 m. Hribovita lega na Kobanskem med Marenbergom in drž. mejo pri Kapunarjevem vrhu (1049 m). Zelo raztresene kmetije. Dostop do njih deloma z vsemi vozili po ban. cesti Marenberg—Radel, deloma z vozom po obč. potih 2—5 km od ban. ceste. Manj rodovitno. Kmetijstvo, lesna trgovina. Priljubljena turistična postojanka s precejšnjim razgledom izpred cerkve. Markirana pot iz Marenberga in nato dalje k Sv. Urbanu. Podr. cerkev sv. Janeza na Radlu stoji na mestu prvotne kapele, ki jo je dal postaviti 1725 kmet Marko Gerhold na svojem zemljišču. Cerkev je iz 1735 in je takoj zaslovela kot božja pot. Tu je nekdaj obstajal beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika.

Sv. Trije Kralji, 239-59-36-12-11. Sr Dravograd 18 km, so žand zdr fin o pTt š žup Marenberg 4 km, du Prevalje 29 km, žel Vuhred—Marenberg 7 km. Šol. stanica z 1 odd. Nm 823 m. Razložena vas v hriboviti legi s. od Marenberga do drž. meje. Dostop z vozom po obč. potih 3—7 km od ban. ceste. Skalovito, manj rodovitno. Iglast in bukov gozd. Vodni mlini ob Radelskem potoku. Kmetijstvo, lesna trgovina. Smuški tereni. Priljubljena izletna točka. Markacija iz Marenberga. Vrh gozdnatega hriba stoji 1 km j. od drž. meje podr. cerkev sv. Treh Kraljev, izpred katere je lep razgled na avstrijsko stran, po Dravski dolini in na Pohorje. Cerkev je bila zgrajena 1691 do 1732.

Občina Mežica

Preb. 2939, hiš 316, posest. 52, koč. 65, najem. 29. Površina 4505.64 ha: njiv in vrtov 457.50, trav. in paš. 821.30, sadovnjakov 50, gozdov 2743, ostalo 433.84. Občina leži na obeh straneh Meže v zgornjem delu Mežiške doline, ki jo na z. obdaja široki in zelo razčlenjeni masiv Pece, na v. pa predgorje nekoliko nižjega Plešivca (1696 m). Preko Pece drži drž. meja čez najvišji vrh, Veliko ali Kordeževo glavo (2126 m) tako, da pripada Jugoslaviji le tretjina tega obsežnega gorskega masiva; njegov večji del z le malo nižjo Luško Kopo (2114 m) pripada Avstriji. Značilna za Peco so široka grbasta slemena, male, kraškim vrtačam podobne dolinice in skalnata prepadna pobočja, s katerimi pa se gora mnogo bolj strmo nagiba na avstrijsko koroško stran, nego proti Mežiški dolini. Našo Peco pokrivajo v nižjih legah gozdovi, v ostalem pa se razprostirajo pašniki; zelo mnogo je tudi neplodnih tal. Ta zavzemajo v celoti skoraj 10% površja mežiške občine. V obč. goje poljedelstvo v zelo skromnem obsegu; bolj razvita je živinoreja (govedo, svinje, koze, ovce, perutnina) in gozdarstvo (največ iglavci). Tudi čebelarstvo dobro uspeva (ca 340 panjev, zelo napredni čebelarji!). Donosen je tudi ribolov (mnogo postrvi). Največjega gospodarskega pomena za večino prebivalstva pa je rudarstvo, ki je tu že dolgo razvito. Na pobočju Pece in ob njenem vznožju so rudniški rovi, iz katerih spravljajo na dan svinčeno rudo. V rudnikih je bilo zaposlenih 1933 povprečno 550 rudarjev. To leto so izkopali 122.000 ton rude, ki je dala 18.600 ton svinčenega in 2500 ton cinkovega koncentrata (topilnice v Žerjavu, glej občina Črna). Vsi rudniki so last angleške družbe The Central European Mines Limited, ki ima svoj sedež v Zagrebu. V občini nahajamo tudi rjavi premog in železno rudo, ki se pa ne eksploatirata. Premogovnik je kraj Mežice in last grofa Jurija Thurna, ležišče železne rude pa je blizu drž. meje v Lomu (lastnik g. Muskatevc iz Laškega). Prebivalstvu donaša zadnji čas lepe dohodke tujski promet. Mežica je že lepo urejeno letovišče, ki nudi mnogo udobja, obenem pa je tudi priljubljeno izhodišče izletov na Peco, zlasti odkar so postavili oskrbovano planinsko Uletovo kočo (1654 m) ob vznožju Male Pece (1718 m). Zadnja leta obiskujejo Peco tudi smučarji, ki so odkrili tu idealna vežbališča. V občini so tudi lepi lovski revirji (lisice, zajci, jazbeci, divje koze).

Lom, 186-34-14-2-14. Sr Dravograd 19 km, so du žel Prevalje 7 km, žand o pTt š žup Mežica 5 km, zdr fin Črna 10 km. Nm ca 650 m. Raztresena vas s. od Mežice kraj drž. meje v hriboviti legi ob obč. poti 1—5 km od ban. ceste Poljana—Mežica. H kraju spada tudi neznaten del vasi Zgornjih Libuč, v kolikor so pripadle Jugoslaviji. Dostopno z vozom. Kmetijstvo, delo v rudniku in prodaja lesa kot Onkraj Meže. Izletna točka nad vasjo ležeči Hamunov vrh (769 m).

Mežica, 653-60-3-26-4. Sr Dravograd 20 km, so du žel Prevalje 8 km, žand fin o pTt š žup v kraju, zdr Črna 8 km. Drž. mešč. šola ust. 1926, 4 odd. Nar. šola ust. 1877, 8 odd. Gosp. nad. š. Javna knjiž., SKJ, Gas. župa in Gas., PJS, Kolo j. s., Slov. kat. izobr. d., JS, JUU, PČD, Zveza rudarjev, Jug., Šah. klub, Podr. SPD, Podr. NSZ. Elektrarna in vodovod. Nm 491 m. Največji kraj ob srednjem toku Meže v gorski kotlini poleg ban. ceste Prevalje—Črna. Avtobusna zveza na obe strani. Precej velika vas deloma v nekoliko vzvišeni legi okrog farne cerkve, deloma na dnu doline ob cesti, kjer se razprostira novejši del kraja. Mnogo rudarjev. Sedež angleške rudarske družbe, ki eksploatira svinčeno rudo v Mežiški dolini. Precej trgovcev in obrtnikov; umetni mlin, lesna industrija, v ostalem kmetijstvo. Srednje rodovitno. Poljedelstvo v skromnem obsegu. Mlekarna. Surovo maslo za prodajo domačemu delavstvu in deloma za izvoz. Mnogo sadnega drevja (ca 2500 jablan, 1200 hrušk, 350 sliv in 150 češenj). Razvito umno čebelarstvo; ca 250 panjev. Povsod v okolici večinoma iglasti gozdovi (smreka, jelka, bor, mecesen, bukev). Izdelovanje desak in tesanega lesa, ki ga prodajajo bližnjim lesnim trgovcem ali pa direktno izvažajo v Italijo. Obilo užitnih gob v gozdovih; postrvi v Meži in drugih potokih. Mizarstvo, izdelovanje kotenine, šiber in svinčenih cevi. Zelo zdravo podnebje, krasna lega in mirno gorsko zatišje nudijo vse pogoje, da postane kraj vprav središče živahnega tujskega prometa v Mežiški dolini in priljubljeno letovišče. Dobre gostilne s tujskimi sobami. L. 1934. otvorjeno moderno kopališče. Izhodišče daljših in krajših izletov na vse strani. Markirane poti na Štalekerjev vrh (754 m, ½ ure), Hamunov vrh (769 m, ¾ ure), Volinjak (886 m, 1 uro), k Sv. Lenartu (1020 m, 1½ ure, božja pot), k Sv. Heleni v Podpeci (986 m, 1½ ure, božja pot), k Uletovi koči na Mali Peci (1654 m, 3 ure), oziroma dalje na Peco (Kordeževa glava 2126 m, 4 ure), na Plešivec (1696 m, planinski dom, 3½ ure). V okolici Mežice, zlasti na Peci so zelo ugodne prilike za smučanje. Kraj je znan radi prastarega rudarstva, ki sega že v rimsko dobo. V srednjem veku je v dobi turških napadov rudarstvo za nekaj časa prenehalo. Pozneje, zlasti po 1809, ko je rabeljski rudnik prišel pod francosko oblast, so rudarstvo v Mežiški dolini pospeševale posebno državne oblasti. V zadnjih 75 letih se je svinčeno rudarstvo razvilo do viška. Svinčeni rudnik in tvornice jekla so imeli tu grofje Thurni. L. 1868. je Pavel Mühlbacher ustanovil podjetje Bleiberger Bergwerks-Union (BBU), ki je prevzelo vse svinčene rudnike v Mežici, pod Dobračem in v Rablju. Središče delovanja te družbe je bilo v starih rudarskih naselbinah v Mežici in Črni. Rudarstvo in plavžarstvo se je kmalu razvilo v močno industrijo, ker se je obratovanje racionaliziralo z uvedbo strojev. L. 1921. je kupila od jugoslovanske vlade rudnik v Mežici angleška družba The Central European Mines Limited Mežica. Danes je ta svinčeni rudnik najpomembnejši v naši državi; njegova produkcija znaša 1% celokupne svetovne produkcije svinca. Župnija Mežica (dek. Mežiška dolina, škof. lavant.) ima 2127 duš. Prvotna prastara cerkev sv. Jakoba se prvič omenja 1154. Sedanja žup. cerkev je bila posvečena 1840. Cerkev je bila sprva podr. pliberške prafare. Iz nje se je izločila 1498 kot vikariat, ki je bil pozneje povzdignjen v župnijo. Patronatske pravice še danes izvršuje pliberška graščina. Cerkveno je pripadala Mežica do 1461 oglejskim patriarhom, nakar jo je cesar Friderik III. podredil skupno z materjo župnijo v Pliberku tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji. L. 1787. je pripadla M. lavantinski, 1859 pa krški škofiji. Od 1923 je dodeljena apostolski administraciji lavantinskega knezoškofa.

Onkraj Meže, 281-25-11-14-0. Sr Dravograd 20 km, so du Prevalje 8 km, žand o pTt š žup Mežica 4 km, zdr fin Črna 6 km, žel Prevalje 9 km. Rudniška elektrarna. Nm ca 600 m. Raztresena vas v hriboviti legi ob obč. poti 1—4 km v. od ban. ceste pri Mežici. Kmetijstvo in delo v mežiškem svinčenem rudniku. Precej sadja. Oddaja mleka mlekarni v Mežico; prodaja mehkega lesa trgovcem v Farno vas. Izletne točke Volinjak (886 m) in Plešivec (1696 m).

Plat, 129-18-7-11-0. Sr Dravograd 22 km, so du Prevalje 10 km, žand o pTt š Mežica 8 km, zdr fin Črna 5 km, žel Prevalje 9 km, žup Mežica in Prevalje 8 km. Nm 1020 m. Raztresene kmetije v hriboviti in precej strmi legi na s. in z. strani Jankovca (1231 m) ob obč. poti povp. 1 uro od ban. ceste Mežica—Črna. Kmetijstvo in prodaja smrekovega lesa lesnim trgovcem v Farno vas. Markirana pota iz Mežice in Prevalja na Jankovec in Plešivec (1696 m). Podr. cerkev sv. Lenarta.

Podpeca, 1114-101-6-4-0. Sr Dravograd 32 km, so du žel Prevalje 20 km, žand zdr fin pTt žup Črna 9 km, o 12 km, š v kraju ust. 1904, 3 odd. Javna šol. knjiž., Podp. d. za šol. mlad. s pev. in dram. ods., PJS, PCD. Nm 986 m. Razložena vas v zelo hriboviti legi na jv. podankih Pece (2126 m) ob obč. cesti in kolovoznih potih ca 1—2 h od ban. ceste Mežica—Črna. Dostop z vozom. Zaselki Mihev, Najbrževo in Sv. Helena. Manj rodovitno. Razen nekaj kmetij same rudniške hiše. Več rudniških rovov. Markirane turistične poti k Uletovi koči (1654 m) in na vrh Pece (2126 m). Koča stoji pod Malo Peco (1718 m) od 1928, ko jo je tu zgradila mežiška podružnica SPD. Velik poset poleti, a tudi pozimi, ker se tu zaradi idealnih smuških terenov prirejajo zimskosportni tečaji. V skalnati duplini stoji poleg koče lesen kip Kralja Matjaža (delo akad. kiparja N. Pirnata), ki je bil tu kot simbol naših sanj po nesvobodni Koroški slovesno ustoličen 1932. Podr. cerkev sv. Helene je lokalna božja pot. Kraj cerkve je grob srbskega vojaka, ki je tu padel v času nemške invazije 1919.

Takraj Meže, 576-78-11-8-11. Sr Dravograd 22 km, so du Prevalje 10 km, žand o pTt š žup Mežica 3 km, zdr fin Črna 10 km, žel Prevalje 11 km. Nm ca 600 m. Raztresena vas v hriboviti legi ob obč. poti 1—3 km z. od ban. ceste pri Mežici. Dostop z vozom. Kmetijstvo, rudniško delo in prodaja lesa kot Onkraj Meže. Izletniška točka nad vasjo leže̊či Štalekerjev vrh (754 m). Tu je nekdaj stal grad Štaleker, ki je danes v komaj še vidnih razvalinah. Grad je bil nekoč last gospodov Štalekerjev. Zdaj so grajska posestva v rokah kmeta Graufa.

Občina Muta

Preb. 2669, hiš 410, posest. 228, koč. 139, najem. 54. Površina 3608.56 ha: njiv in vrtov 787.12, trav. in paš. 660.55, gozdov 1793.17, sadovnjakov 57.12, ostalo 310.60. Občina zavzema ozemlje med Dravo in drž. mejo, na z. sega do potoka Bistrice, na v. pa do Hudega potoka. Teren je večinoma hribovit, le ob kolenu Drave je malo ravninskega sveta. Edino strnjeno naselje je Muta; vsa druga sestavljajo večinoma samotne kmetije in deloma zaselki. Zemlja je srednje rodovitna in večinoma porasla z gozdovi, ki tvorijo glavni vir dohodkov. Kmetijske panoge so zastopane le v tolikšni meri, da produkti zadostujejo za dom.

Muta, trg, 946-118-60-48-10. Sr Dravograd 14 km, so fin Marenberg 5 km, du Prevalje 27 km, žand o pTt š žup v kraju, zdr žel Vuzenica 3 km. Šola ust. 1858, 7 odd. Obrtno nad. š., SKJ, PRK, PJS, PCMD, Prosv. d., Strel. druž., Gas., Godb. d. železarne. Javna knjižnica. CM podr., podr. Čeb. d. Zdravnik. Nm 381 m. Trg leži ob državni cesti Maribor—Dravograd na terasi nad Dravo, ob izlivu potoka Bistrice in deloma v položnem pobočju s. odtod. Tu se odcepi banovinska cesta proti Gortini, ob kateri leži obcestni del naselja. Ta kraj sestoji iz Zgornje Mute, ki leži na pobočju, in iz Spodnje Mute na ravnem. Z. od naselja v kolenu Drave se razprostira diluvialno-aluvialno Mučko polje, ki ga na s. omenjuje Kobansko. Kmetijstvo le za domače potrebe. V veliki meri je prebivalstvo Mute in okoliških krajev navezano na delo v tovarni (železolivarni), ki je na Spodnji Muti in izdeluje vse vrste železnih izdelkov po odlitkih. V fužini, ki tudi spada pod tovarno, se izdeluje poljsko orodje. Precejšnje dohodke dajejo povečini iglasti gozdovi. Prodaja lesnih polfabrikatov. Tujske sobe. Naravno kopališče v Bistrici. Izhodišče izletov na Kobansko in Pohorje. Že v predzgodovinski in rimski dobi je vodila tod po Dravski dolini važna prometna pot na Koroško. O živi trgovini priča najdba aleksandrijskih novcev na Muti. Prvi znani lastniki kraja so bili v srednjem veku grofje Breže-Seliški. Zadnja tega rodu bl. Hema je okoli 1043 podarila svoja tukajšnja posestva bamberški cerkvi. Ker je imel kraj tudi v srednjem veku važno prometno lego med Štajersko in Koroško, so sem konec 12. stol. (po 1147) premestili mitnico iz Bistrice pri Selnici. V njeno varstvo so zgradili na Grašinu grad Mutenberg ali »na Muti«, ki se prvič omenja 1255. Tudi pod gradom se razvijajoča naselbina je dobila svoje ime po mitnici. Vas je že zgodaj dobila trške privilegije. Kot trg se prvič imenuje 1301. Grad, mitnico in trg, ki so pripadali bamberški škofiji so imeli v zakupu navadno štajerski deželni knezi. Od 1261—1278 je bil kraj last češkega kralja Otokarja II., nato pa je zopet prešel v roke bamberške škofije, dokler ga ni ta izročila Celjskim grofom v zameno za neke druge gradove. Celjani so združili s tukajšnjim uradom vuzeniško graščino. Po izumrtju Celjanov 1456 so prevzeli Habsburžani njihovo posest. Deželnoknežji grad, na katerem so živeli od Habsburžanov postavljeni oskrbniki, je začel razpadati in bil po njihovem nalogu končno razrušen, nakar je bil urad priključen vuzeniški gospoščini. Grajske razvaline so danes zaraščene in že težko vidne. L. 1510. je cesar Maksimilijan podaril razvaline Žigi Dietrichsteinu, ki je pa zgradil novi grad Kienhofen. Lastnik ohranjenega gradu je sedaj Ernest Leitinger, gostilničar na Zgornji Muti. Mutski grad in trg sta uživala pravico nižjega sodstva v mejah svojega pomerija. L. 1532. so Turki prvič in zadnjič izropali Muto in zažgali samostan. V kraju je že od nekdaj razvito železarstvo. Tukajšnjo železarno so v aprilu 1934 opustili. Konec 1934 jo je kupila štajerska železna industrijska družba iz Zreč, ki je železarno preuredila in začela znova z obratom. Na Muti je nekdaj stal avguštinski eremitski samostan, ustanovljen pred 1271. Po nekem poročilu so tu živeli menihi že 1259. Samostan so bogato obdarovali grofje Viltuški, Vuzeniški, Marenberški, posebno pa Celjani. Samostan je bil 1785 razpuščen, njegovo premoženje pa razprodano in izročeno štajerskemu verskemu skladu. Poslopje je pozneje začelo razpadati. Župnija Muta (dek. Marenberg, škof. lavant.) ima 2000 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete. Prvotna prastara cerkev se omenja prvič 1349. Stavba je bila 1689 popolnoma prezidana in posvečena 1690. Veliki oltar je nov, stranski pa so iz 17. stol. Cerkev je bila sprva podr. dravograjske prafare in pozneje marenberške župnije. Iz slednje se je izločila kot župnija po 1349. L. 1789. se je izločila iz župnije novo ustanovljena lokalija sv. Jerneja nad Muto. Cerkveno je pripadala župnija do 1787 lavantinski škofiji, nato do 1859 sekovski in poslej zopet lavantinski škofiji. Lavantinsko škofijstvo si je do danes ohranilo patronatske pravice nad župnijo. Podr. cerkev sv. Janeza na Spodnji Muti je bila baje postavljena že v 8. stol.; posvečena je bila 1052 baje od papeža Leona IX. Cerkev je rotunda; tristrano zaključeni kor je bil kasneje prizidan. Ladja spada med najstarejše kultne stavbe v Sloveniji. V njej je ohranjenih dvoje romanskih oken, v presbiteriju pa so še ohranjena tri gotska okna, od katerih ima eno ostanke zgodnje gotske slikarije na steklo.

Pernice, 380-61-30-20-10. Sr Dravograd 15 km, so fin Marenberg 15 km, du Prevalje 27 km, žand o pTt Muta 9 km, zdr Vuzenica 12 km, žel Vuzenica—Muta 12 km, š žup v kraju. Šola ust. 1866, 1 odd. Javna knjiž., Kat. prosv. d. Nm 900 do 1100 m. Samotne kmetije v precej strmih pobočjih Sv. Urbana (1060 m), z. od potoka Bistrice in s. od Zgornje Gortine do drž. meje. K vasi spada tudi del Mlak (ca 950 m), v kolikor niso pripadle avstrijski republiki. Občinska cesta preko Zg. Gortine spaja vas z ban. cesto, od katere je oddaljena 4—8 km in je dostopna z vozom. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Precej skalovita, lapornata tla so srednje rodovitna. Ves pridelek se porabi doma. Lepi iglasti gozdovi dajejo les, ki se prodaja na pol obdelan na Muto. Nekaj zaslužka daje nabiranje gozdnih sadežev (brusnice in borovnice). Primeren kraj za letovišče. Župnija Pernice (dek. Marenberg, škof. lavant.) ima 397 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Simona in Jude. Prvotna cerkev se prvič omenja 1368. L. 1494. so jo oskrunili Turki, nakar so stavbo restavrirali in 1510 nanovo posvetili. Cerkev je bila sprva podr. dravograjske prafare. Iz nje se je izločila pred 1630 kot vikariat, ki je bil 1787 povzdignjen v župnijo. Župnija je mati 1778 ustanovljene in izločene lokalije Sv. Jakoba na Soboti, ki leži v Avstriji. Cerkveno so pripadale Pernice do 1787 lavantinski škofiji, nato do 1859 sekovski in poslej zopet lavantinski škofiji. Lavantinsko škofijstvo si je obdržalo patronatske pravice nad župnijo do danes. Tik drž. meje stoji podr. cerkev sv. Urbana na Planini (1330 m). Prvotno je tu stala lesena kapela, ki so jo zgradili v prvi pol. 18. stol. Presbiterij sedanje cerkve je iz 1825—1827, ladja pa iz 1833. Cerkev ima lep starinski zvonik in hrani zanimive slike.

Sv. Jernej, 180-33-18-7-8. Sr Dravograd 18 km, so fin Marenberg 10 km, du Prevalje 30 km, žand pTt Muta 5 km, zdr Vuzenica 8 km, žel Vuzenica—Muta 8 km, o 6 km, š ust. 1880, 1 oddelek, župnija v kraju. Javna knjižnica, podružnica CM društva. Nm 1044 m. Raztresene kmetije v zelo hriboviti legi tik državne meje v. od potoka Bistrice. H kraju spada zaselek Radvanje. Dostop z vozom po občinski poti 5 km s. od drž. ceste pri Muti. Kmetijstvo in gozdarstvo. Župnija Sv. Jernej nad Muto (dek. Marenberg, škof. lavant.) ima 195 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja je bila prvotno zgrajena 1382. Ko je 1623 pogorela, so jo 1625 restavrirali. Prvotno je bila cerkev podr. mutske župnije. Iz nje se je izločila kot lokalija 1789, ki je postala pozneje župnija.

Sv. Primož nad Muto, 439-85-48-26-11. Sr Dravograd 18 km, so fin Marenberg 5 km, du Prevalje 30 km, žand o pTt Muta 4 km, zdr žel Vuzenica—Muta 7 km, š in žup Sv. Jernej nad Muto 2.5 km. Nm ca 750—1050 m. Predel samotnih kmetij v hriboviti legi v. od deroče Bistrice. Dostop z vozom po obč. cesti 3—8 km od drž. ceste pri Muti. Ilovnata tla so precej ugodna za poljedelstvo, vendar se vsi produkti porabijo doma. Domači hruševec. Živine prodajo malo. Skoraj ¾ ozemlja je pokritega z iglastimi gozdovi, ki dajejo letno do 6 vagonov rezanega lesa za izvoz. Mnogo žag ob potoku Bistrici. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana na Radlu je iz 15. stol.

Sp. Gortina, 274-30-17-13-5. Sr Dravograd 11 km, so Marenberg 6 km, du Prevalje 23 km, fin Marenberg 8 km, žand o pTt Muta 3.5 km, zdr Vuzenica 5 km, žel Vuzenica—Muta 5 km, š Muta 3 km, žup Muta 4 km. Nm 370 m. Vas leži ob ban. cesti z. od Mute na ozemlju, ki je malo nagnjeno proti Dravi, pod Gortinskim vrhom. Na dravski terasi med obema cestama se razprostira večidel iglasti gozd, imenovan Dobrava. 1 km z. od središča vasi, se ban. cesta združi z drž. cesto, ki drži tik ob Dravi. Tu sta ob kolenu drave zaselka Ribičje in Sv. Peter. Zelo zdravo podnebje, peščen svet. Rodovitna polja. Pridelovanje žita in okopanin, zlasti krompirja, ki ga prodajo letno 2—3 vagone. Živino prodajajo na Muto. Razvito sadjarstvo, zlasti goje jabolka. V dobrih letinah prodajo do 2 vagona sadja. Važen dohodek dajejo gozdovi. Prodaja drv, stavbnega lesa in hlodov. Ribolov na Dravi. Kraj se prvič omenja 1147. Med 1193 in 1220 je Gotfrid iz Grabštajna podelil šentpavelskemu samostanu na Koroškem eno kmetijo pri Gortini. Podr. cerkev sv. Štefana je bila zidana okoli 1700. Prvič se omenja 1724. Lepo lego tik nad Dravo ima podr. cerkev sv. Petra, ki je bila zgrajena v 15. stol. v gotskem slogu.

Vrata, 190-28-20-5-5. Sr Dravograd 9 km, so fin Marenberg 9 km, du Prevalje 21 km, žand Muta 6 km, zdr Vuzenica—Muta 8 km, žel Trbonje 1—2 km, o 5 km, pTt Muta 4 km, župnija Dravograd 8 km, š v kraju ust. 1884, 1 odd. Javna knjiž., PRK, PJS. Povp. nm ca 400 m. Pobočna lega na l. bregu Drave nasproti Trbonj tik nad drž. cesto. V neposredni bližini brod čez Dravo. Kmetijstvo in lesna trgovina. Vodne žage. Vas se prvič omenja že 1161 kot last admontskega samostana.

Zgornja Gortina, 260-55-35-20-5. Sr Dravograd 10 km, so fin Marenberg 8 km, du Prevalje 22 km, žand o pTt Muta 5 km, zdr žel Vuzenica—Muta 8 km, š Vrata 3.5 km ali Pernice 4 km, žup Muta in Pernice 5 km. Nm 380—850 m. Vas sestoji iz samotnih kmetij, ki leže na z. položnem pobočju Gortinskega vrha proti Pernicam med Sv. Primožem, Spodnjo Gortino in Vratami. Dostop po obč. cesti, povpr. 2 km od ban. ceste Sp. Gortina—Muta. Lepa prisojna lega, sveže zdravo podnebje. Kmetijstvo za domačo porabo. Precejšnja živinoreja. Nekaj živine prodajo na Muto. Obsežni gozdovi. Predelava mehkega in trdega lesa na žagah ob Bistrici v polfabrikate, ki jih prodajajo po vsej državi.

Občina Prevalje

Preb. 4984, hiš 733, posest. 357, koč. 301, najem. 75. Površina 8688.41 ha: njiv in vrtov 1608.08, trav. in paš. 2030.45, sadovnjakov 49.50, gozdov 4915.10, ostalo 85.28. Občini pripada j. in z. pobočje Strojne (1054 m) do drž. meje, dolina Meže, kjer je nekaj nižinskega, toda mokrotnega in poplavam često izpostavljenega ozemlja, ter hribovito zaledje j. odtod do Jankovca (1231 m) in Plešivca (1696 m). Z obeh strani pritekajo tu Meži gorski potoki, in sicer z leve Šentdanijelska reka in Tolstovrški potok, z desne pa Leški in Barbarski graben. Večino pokrajine pokrivajo iglasti gozdovi (smreka, mecesen, bor). Nad tretjina gozdov je last grofa Douglasa Thurna, precej gozda pa poseduje tudi Vincenc Thurn. Zelo pomembna lesna industrija in trgovina. Velika parna žaga, 12 vodnih žag, tvornica za lesovino. V normalnih razmerah se odpremi iz Prevalj letno ca 1200 vagonov lesa v notranjost države in v tujino. Kmetijstvo le za domače potrebe ali za prodajo v bližnjo okolico. Ca 70 vodnih mlinov ob zgoraj imenovanih potokih. Tudi sadje goje prebivalci večidel le zase; pridelovanje domačega sadjevca. Na več mestih so ležišča dobrega rjavega premoga, ki so ga še nedavno eksploatirali v večji meri (Leše, Holmec). Močno razvita obrt v Farni vasi, kjer je tudi sedež lesne industrije in trgovina. Hišna obrt (izdelovanje cokelj, košev, košar platna) je še precej ohranjena v hribovitih krajih. Postrvi v Meži in potokih. Mnogo gozdnih sadežev (maline, brusnice, borovnice) in razne divjačine (srne, divje koze, gozdni in planinski zajci, lisice, kune, jazbeci, divji petelini, jerebice, gozdni golobi). Mali zaselki ali samotne kmetije po hribovitem ozemlju. Prirodno naraščanje prebivalstva je precejšnje; izseljevanja ni skoraj nobenega. Pogoji za tujski promet so ugodni. Markirane poti na Urško goro ali Plešivec (1696 m), ki nudi krasen razgled in ima vse leto oskrbovan planinski dom. Več primernih krajev za letovišče, zlasti Farna vas ter Št. Danijel in Strojna, ki pa sta doslej še malo poznana. Tod so tudi lepi smuški tereni.

Belšak, 80-14-8-4-2. Sr Dravograd 24 km, so du fin žel o pTt Prevalje 12 km, žand Mežica 10 km, zdr Prevalje—Guštanj 12 km, š Lokovica 4 km, žup Št. Danijel 5 km. Povp. nm ca 650 m. Razložena vas med Št. Danijelom, Dolgim brdom in državno mejo na jz. pobočju Strojne (1054 m) ob obč. poti 1—3 km od ban. ceste Prevalje—drž. meja. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Lokovica. Na v. strani vasi teče Šentdanijelska reka, ob kateri so vodni mlini.

Breznica, 189-39-21-15-3. Sr Dravograd 14 km, so du žand fin žel o pTt š žup Prevalje 4 km, zdr Prevalje—Guštanj 4 km. Povp. nm ca 600 m. Hribovita prisojna lega na s. strani Mežiške doline ob obč. poti ca 2 km od ban. ceste pri Prevaljah. Dostop z vozom. Raztresene kmetije. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Domači sadjevec. Izvrsten planinski med. Prodaja kmetijskih proizvodov in lesa v dolino. Kot domača obrt izdelovanje cokelj, pletenje košar in košev; v mali meri tudi še tkanje platna za lastno uporabo.

Dobja vas, 221-23-11-12-0. Sr Dravograd 10 km, so du žand fin žel o pTt š žup Prevalje 3 km, zdr Prevalje—Guštanj 2 km. Nm 410 m. Vas leži v Mežiški dolini kraj ban. ceste Prevalje—Guštanj. Kmetijstvo, gozdarstvo, tovarniški in gozdni delavci. Sadje v glavnem za domači sadjevec. Manjši, pretežno iglasti gozdovi. Prodaja živinorejskih produktov v okolico, trgovanje z lesom. Odtod drži pot v Kotlje in Rimski vrelec (1 uro). V Zagradih odkriti rimski sarkofag je shranjen pri Brančurniku.

Dolgo brdo, 285-45-12-29-4. Sr Dravograd 21 km, so du fin o pTt Prevalje 9 km, žand Mežica 8 km, zdr Prevalje—Guštanj 11 km, žel Holmec 0 km, š Lokovica 2 km, žup Št. Danijel 4 km. Nm ca 550 m. Razložena vas v nekoliko hriboviti in gozdnati pokrajini kraj. ban. ceste Poljana—drž. meja in s. odtod proti Št. Danijelu. Gospodarstvo kot Lokovica. Na ozemlju te vasi leži naše obmejno postajališče Holmec.

Farna vas, 1323-129-114-12-3. Sr Dravograd 12 km, so du žand fin žel o pTt š žup Prevalje 1 km, zdr Prevalje—Guštanj 3 km. Oblasti, uradi in društva — glej Prevalje! Nm 378 m (kolodvor), 427 m (far. cerkev). Kraj leži na l. bregu deroče Meže ob ban. cesti Dravograd—Poljana. Izpred kolodvora redno vozijo avtobusi v Mežico in Črno. Velika, široko pozidana vas z mnogimi ličnimi stavbami ima značaj izrazitega trgovskega, obrtnega in industrijskega kraja. Rodovitna črna zemlja. Pridelovanje raznih poljskih pridelkov, zlasti žita in krompirja. V malem obsegu goje tudi hmelj. Jabolka za mošt, v dobrih letih tudi izvoz v Nemčijo. Čebelarstvo in ribogojstvo (belice, postrvi) šele v razvoju. Po okolnih pobočjih hribov se razprostirajo iglasti in bukovi gozdovi, ki so v znatni meri last veleposestva Thurn. Precejšnja lesna industrija (žagarstvo, tovarna za lesovino). Do 1896 je tu obstajala žičarna, ki so jo nato prenesli v Donawitz na Gornje Štajersko. Okrog 70 raznih obrtnikov in trgovcev. Večja žel. postaja, carinarnica, izvoz lesa v notranjost države in v tujino. Krasna okolica. Markirane poti na vse strani. Izhodišče izletov na Brinjevo goro, kjer je lična kapelica sv. Kuzme in Damijana (¾ ure), na Riflov vrh (1 uro, 726 m), na Jankovec (1231 m, 2½ ure), na Hom (1189 m, ½ ure), k cerkvi sv. Lenarta (1020 m, 2 uri), na Rimski vrelec (letovišče, izvir slatine, 1½ ure), na Volinjak (886 m, 1½ ure), na Navrški vrh (602 m, ¾ ure), na Leše (star premogokop, 1 uro), na Strojno (997 m, 2½ ure), k Št. Danijelu (688 m, 1½ ure), na Plešivec (4 ure) itd. Župnija Devica Marija na Jezeru (dek. Mežiška dolina, škof. lavant.) ima 4455 duš. Župna cerkev Device Marije na Jezeru. Postanek prvotne romarske cerkve je zavit v pripovedke. Stavbo so 1890 prezidali in razširili. Triladijska cerkev ima dobro ohranjene fresko slike v presbiteriju, na svodu glavne ladje in na obokih in stenah obeh stranskih ladij. Oltarji so večinoma v romanskem slogu. V stranski kapeli pod masivnim zvonikom je dobro ohranjen romanski oltar iz 1341. Tu je bil preje glavni oltar prvotne cerkve. Cerkev je bila sprva podružnica župnije v Libeličah, s katero je bila inkorporirana samostanski graščini v Dobrli vasi. Sedanji lastnik te graščine, šentpavelski samostan, še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo, ki se kot taka prvič navaja že 1335. Iz prevaljske župnije se je 1725 izločila novoustanovljena župnija v Guštanju. Cerkveno je pripadala Farna vas do 1751 oglejskim patriarhom, do 1787 goriški nadškofiji in do 1859 lavantinski škofiji, ki jo je takrat odstopila krški škofiji. L. 1923. je bila dodeljena apostolski administraciji lavantinskega knezoškofa. Tu rojen Schlögel Franc (r. 1851), slikar akvarelov z bosanskega bojišča, ilustrator raznih nemških listov in revij.

Jamnica, 199-28-13-5-10. Sr Dravograd 24 km, so du žand fin o pTt Prevalje 12 km, zdr Prevalje—Guštanj 15 km, žel Holmec 6 km, š žup Št. Danijel 4 km. Nm ca 600—700 m. Vas leži s. od Št. Danijela na pobočju Strojne (1054 m) tik drž. meje. Dostop z vozom po obč. poti 7 km od ban. ceste Prevalje—drž. meja. Zelo raztresene kmetije v povirju Šentdanijelske reke. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Strojna. Vodni mlini. Krasna razgledna točka na gozdnem obronku Pernače puše ob poti iz Št. Danijela v Strojno.

Kot, 168-16-9-6-1. Sr Dravograd 17 km, so du žand fin žel o pTt š žup Prevalje 7 km, zdr Prevalje—Guštanj 10 km. Nm 688 m. Raztresene kmetije v hriboviti legi pod Plešivcem (1696 m) j. od Prevalj ob obč. poti, 1 uro od ban. ceste. Dostop z vozom. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Leše. Živinoreja; poleg goveda precej ovac in koz. Dva mlina, žaga ob Barbarskem grabnu. Smuški tereni.

Leše, 454-87-21-62-4. Sr Dravograd 15 km, so du žand fin žel o pTt žup Prevalje 3 km, zdr Prevalje—Guštanj 6 km, š v kraju ust. 1856, 2 odd. Nm ca 550 m. Vas leži v majhni dolini in deloma po pobočjih med hribi ob obč. cesti 2 km jz. od Prevalj. Dostop z vsemi vozili. Skozi kraj teče Leški graben, pritok Meže. Kmetovalci in rudarji, tudi delo v gozdovih. Srednje, deloma tudi manj rodovitno. Poljedelstvo za domače potrebe. Sadje večinoma za mošt, zlasti hruške. Toda žlahtnega sadja je malo, ker se sadjereja še ni razvila. Čebelarstvo brez pomena. Veliki gozdovi (največ iglavci, pa bukev in gaber) so last gozdne uprave Thurn, ki je pod agrarno reformo. Drugi posestniki imajo le manjše gozdne komplekse. Razpečavanje lesa v notranjost Jugoslavije ali pa domačim tvrdkam. Mnogo užitnih gob, malin in drugih gozdnih sadežev. Lepa lovišča (srne, zajci, lisice, kune, jazbeci, fazani). Potočne postrvi. Do zač. 19. stol. je bilo v Lešah le nekaj kmetij, sicer so se pa razprostirali tu obširni gozdovi. Ko pa je 1818 slučajno odkril upokojeni dunajski magistratni uradnik Blaž Meyer v Lešah ležišče premoga, je o najdbi obvestil brate Rosthorn na Dunaju, ki so si že 1822 pridobili pravico eksploatacije rude. Tako se je tu razvila prava rudarska naselbina, kajti v premogokopu je bilo včasih zaposlenih do 900 rudarjev. Rova Barbara in Frančiška (slednji iz 1849). Rudnik je bil zadnji čas last Ilirske rud. družbe s sedežem na Prevaljah. Dober rjav premog (4900 kalorij). V zadnjih letih silno nazadovanje produkcije, ker je premogovnik večinoma že izčrpan (1933 samo še 7000 ton); od 1934 je rudnik v likvidaciji. L. 1935. je izdražila premogovnik z najvažnejšimi poslopji na Lešah »Rudarska zajednica« na Lešah. Ostala zemljišča in hiše na Prevaljah pa so bila 1936 na dražbi prodana. Rudniška železnica, ki je držala od rudokopa na Prevalje, je razdrta.

Lokovica, 129-120-12-3-5. Sr Dravograd 19 km, so du fin o pTt Prevalje 7 km, žand žup Mežica 7 km, zdr Prevalje—Guštanj 10 km, žel Holmec 2 km, š v kraju ust. 1877, 2 odd. Jav. šol. knjiž., PRK, PJS. Povp. nm ca 500 m. Vas leži med drž. mejo in ban. cestama Mežica—Poljane in Poljane—drž. meja. Raztresene kmetije v nekoliko hriboviti legi. Dostop z vozom po obč. poti ca 2 km od ban. ceste pri Poljani. Manj rodovitno. Obširni gozdovi (smreka, bor, mecesen, bukva), ki so večidel last veleposestva Thurn. Kmetijstvo in gozdarstvo. Izdelovanje desak, drv in hlodov. Nekaj žlahtnega sadja, a večinoma navadne vrste za domači sadjevec. Ca 70 panjev; izvrsten planinski med. Prodaja kmetijskih produktov v bližnjo okolico. Kraj ban. ceste je blizu postajališča Holmca manjši premogokop, ki je bil svoj čas v obratu, a je zaprt že 10 let. Njegov lastnik je grof Vincenc Thurn.

Naverški vrh, 75-12-4-7-1. Sr Dravograd 12 km, so du žand fin žel o pTt š žup Prevalje 6 km, zdr Prevalje—Guštanj 3 km. Povp. nm ca 550 m. Raztresene hiše v hriboviti legi med potokom Suho in Barbarskim grabnom ob obč. poti 1—3 km j. od ban. ceste pri Dobji vasi. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Dobja vas. Vodni mlini.

Podkraj, 64-14-5-6-3. Sr Dravograd 14 km, so du žand fin žel o pTt žup Prevalje 7 km, š v Guštanju, del na Prevaljah, zdr Prevalje—Guštanj 6 km. Povp. nm ca 580 m. Vas leži j. od Naverškega vrha blizu izvira potoka Suhe in kraj Barbarskega grabna ob obč. poti 4 km od ban. ceste pri Guštanju. Hiše v gručah ali posamič. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Dobja vas. Lepa lovišča (srne, zajci, jerebice, fazani). Kraj vasi je še malo raziskano ležišče premoga, ki se doslej še ni izkoriščal. Premog je iste kvalitete kot oni v Lešah. Lastnik premogokopa je g. Möderndorfer. Mimo vasi drži markirana pot iz Guštanja na Plešivec (1696 m). Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Iz kleti pri vulgo Apolahu vodijo rovi, ki še niso raziskani.

Poljana, 114-19-5-12-2. Sr Dravograd 16 km, so du žand fin žel o pTt š žup Prevalje 4 km, zdr Prevalje—Guštanj 7 km. Nm 443 m. Prikupna vas v Mežiški dolini na križišču ban. cest v Dravograd, Črno in proti bližnji drž. meji. Avtobusna zveza s Črno in Farno vasjo. Kmetijstvo in gozdarstvo. Vodni mlin, žage, elektrarna. Tod je nekdaj držala rimska cesta iz Celja preko Slovenjegagradca in Guštanja v Virunum na Gosposvetskem polju. Nekdanji poljanski grad je izginil brez sledu. Ohranjeni so le še temelji zidovja. Obstaja pa še danes poljanski dvor, ki pa je le večje gospodarsko poslopje. Na Poljani so 1. septembra 1935 slovesno odkrili spominski knežji kamen, ki je točen posnetek knežjega kamna pri Krnskem gradu, kjer se je nekdaj vršil znameniti obred ustoličenja domačih vojvod v slovenskem jeziku. Kamen so postavili v spomin narodnih junakov, ki so padli v borbi za osvoboditev slovenske Koroške in v spomin pokojnemu viteškemu kralju Aleksandru I. Popoldne istega dne so ob tem kamnu uprizorili Brenkovo dramo »Poslednje ustoličenje«.

Prevalje, 418-69-10-57-2. Sr Dravograd 12 km, so du žand fin žel o pTt š žup v kraju 1 km, zdr Prevalje—Guštanj 4 km. Načelstvo sreza dravogr. na Prevaljah z upravnim, sanitetnim, veterinarskim, kmetijskim, prosvetnim in vojaškim oddelkom.* Šola ust. 1853, 12 odd. Kmet. nad. š., Javna knjiž., 3 gledal. odri, SKJ, PCMD, Kolo j. s., RK, PRK, Gas., Kat. prosv. dr., Klub Kor. Slov., Strel. družina, PSPD, JUU, PJS, JS, Jugosl. strok. zveza rudarjev, Strok. zveza tov. del., Podr. NSZ, Udruž. voj. inv., PSVD, ČD, Skupno združ. obrtnikov. 2 zdravnika, 1 advokat, 1 notar. Povp. nm ca 450 m. Manj sklenjeno pozidan kraj na desnem bregu Meže deloma v dolini, deloma na pobočju sosednjega gozdnatega hribovja. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti takoj po mostu čez Mežo, kjer se odcepi od ban. ceste v Farni vasi. Pretežno delavska kolonija, ki je nastala že v času, ko je bila tu razvita železarska industrija. Kmetijstvo, lesna trgovina in deloma delo v Farni vasi. Domači sadjevec. Nekaj čebelarstva. Izhodišče lepih izletov kot Farna vas. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. O rimskem taborišču pričajo ostanki kastela in odkopani rimski predmeti (glej Dobja vas). Tudi ime kraja datira domnevno že iz rimske dobe (prae-valli = pred dolino, ali prae-vallis = prednja dolina). V 19. stol. se je tu razvila kovinska industrija. Leta 1823. je rodbina Rosthorn ustanovila v kraju cinkarno, ki je topila cinkovo rudo iz rabeljskega rudnika. Radi padca cene cinka pa so cinkarno opustili že 1828. Na mestu nje je 1832 rodbina Rosthorn zgradila topilnice železa, ki so izrabljale vodno moč Meže in premogovno ležišče v Lešah. Od 1838 se je tukajšnja žel. industrija specializirala na izdelovanje žel. tračnic. Tu je bil dolgo časa sploh najvažnejši tovrstni obrat v vsej Avstriji. L. 1869. se je podjetje priključilo Hüttenberški uniji, nakar se je nekaj let vršil obrat v še večjem obsegu. Vendar je radi slabih ekonomskih razmer in deloma radi izgube italijanskega in ogrskega trga, pa tudi radi konkurence družbe Alpine-Montan-Gesellschaft že 1896 prenehal obrat delno, 1899 pa popolnoma. Industrijske naprave je namreč kupila omenjena konkurenčna družba, ki je centralizirala železarsko industrijo na Gornjem Štajerskem. Leta 1900. je podjetje prodalo cinkarno in leški premogovnik grofu Hencklu. Ta je železarno na Prevaljah kmalu opustil.

Stražišče, 166-25-16-8-1. Sr Dravograd 12 km, so du žand fin žel o pTt žup Prevalje 5 km, zdr Prevalje-Guštanj 2 km, š delno Prevalje 5 km, delno Guštanj 2 km. Povp. nm ca 550 m. Razložena vas v hriboviti legi ob obč. poti 1—3 km od ban. ceste v Farni vasi. Raztresene hiše ob gozdnatem hribovju in deloma ob večjem potoku, kjer se vrste vodni mlini. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Breznica. V kraju je manjši svinčeni rudnik, ki od 1931 ni več v obratu. Rudnik je zadnja leta last Ilirske rudarske družbe.

Strojna, 247-46-23-14-9. Sr Dravograd 15 km, so du žand fin žel o pTt Prevalje 17 km, zdr Prevalje—Guštanj 15 km, š žup v kraju. Šola ust. 1907, 1 odd. PJS, Ml. j. Nm 997 m. Zelo raztresene kmetije v prisojni legi pod vrhom istoimenske gorske gmote (1054 m) kraj drž. meje. Dostop z vozom po obč. poti 8 km od Prevalj mimo Suhega vrha, ali pa od ban. ceste Prevalje—drž. meja preko Št. Danijela. Ilovnato in lapornato, manj rodovitno. Težavni življenjski pogoji. Zaradi strmih pobočij težko obdelovanje tal; tudi živinoreja je manj razvita, ker nedostaja pašnikov. Iglasti gozdovi (smreka, bor, mecesen), ki pa ne rastejo posebno bujno in so že preveč izsekani. Domači sadjevec tudi za prodajo v okolico. Precejšnje čebelarstvo. Mnogo gob, brusnic in borovnic v gozdovih. Lepa lovišča (srne, zajci, lisice, jerebi, fazani). V manjši meri trgovanje z lesom. Zdrav planinski zrak, dobra pitna voda. Lepe razgledne točke. Pripraven kraj za letovišče, tudi za zimski sport idealni tereni, toda žal še skoraj nepoznana pokrajina. Na križiščih potov so lepe kapelice v domačem gorskem slogu. Kraj je bil v dobi narodnega preporoda zavedna slovenska občina, ki se je borila za slovenski jezik v šoli in uradu. Župnija Strojna (dek. Mežiška dolina, škof. lavant.) ima 238 duš. Župna cerkev sv. Ulrika je po svojem značaju in slogu prava bela slovenska planinska cerkvica, o kateri pa ni znano, kdaj je bila postavljena. Leta 1847. so cerkev prezidali in povečali. Prvotno je bila cerkev podr. pliberške prafare in nato

* Sresko načelstvo je začasno še vedno na Prevaljah.

sosednje župnije Št. Danijela. Samostojna kuracija je bila ustanovljena 1788. Graščina Pliberk še danes izvršuje patronatske pravice nad župnijo. Cerkveno je pripadala Strojna do 1461 oglejskim patriarhom, nato pa do 1787 ljubljanski, do 1859 lavantinski in do 1923 krški škofiji. Takrat so jo dodelili apostolski administraciji lavantinskega knezoškofa.

Suhi vrh, 150-30-21-3-6. Sr Dravograd 18 km, so du žand fin žel o pTt Prevalje 8 km, zdr Prevalje—Guštanj 10 km, š žup Št. Danijel 4 km. Povp. nm ca 800 m. Raztresene kmetije v. od Št. Danijela po j. pobočju Strojne (1054 m). Dostop z vozom po obč. poti 1 uro od ban. ceste pri Prevaljah. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Strojna. Vodni mlini. Zelo lep razgled s Tratnikovega vrha na Koroško, Dravsko in Mislinjsko dolino ter na Pohorje in Kobansko. V kraju ima Kolo jug. sester iz Mežice svojo postojanko z letoviščem za slabotne otroke.

Št. Danijel, 201-32-20-6-6. Sr Dravograd 20 km, so du žand fin o pTt Prevalje 8 km, zdr Prevalje—Guštanj 11 km, žel Holmec 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1871, 2 odd. Kat. prosv. dr., PSVD, podr. Č. d. Nm 688 m. Razložena vas na strmem pobočju Strojne (1054 m) v prisojni legi ob obč. poti 3 km od ban. ceste Prevalje—drž. meja. Dostop z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Strojna. Mlini in žage ob Šentdanijelski reki; mnogo postrvi, tudi pripravno za kopanje. Iznad cerkve lep razgled v Podjuno in na koroške gore. Tod mimo drži kolovozna pot na Strojno. Primeren kraj za letovišče; lepi smuški tereni. V dobi narodnega preporoda zelo zavedna občina, ki se je dosledno borila za slovensko šolo in slovenski uradni jezik in je nemške dopise velikovškega glavarstva vedno vračala. Župnija Št. Danijel (dek. Mežiška dolina, škof. lavant.) ima 789 duš. Župna cerkev sv. Danijela. Prvotna cerkev je stala že v 11. stol. in je bila med 1050 in 1065 podrejena briksenski škofiji. Sedanja cerkev je iz 1864. Prvotno je bila podr. prafare v Pliberku. Kot župnija se navaja šele 1755. Do 1859 je cerkveno pripadala lavantinski, nato pa krški škofiji. Leta 1923. je bila dodeljena apostolski administraciji lavantinskega knezoškofa.

Urška gora, 169-25-9-7-9. Sr Dravograd 34 km, so du fin žel o Prevalje 26 km, žand Mežica 24 km in delno Prevalje 26 km, zdr Prevalje—Guštanj 27 km, pTt Prevalje 26 km, š žup Javorje 8 km in Prevalje 26 km. Nm ca 700—1200 m. Raztresene kmetije po gozdnatem sz. pobočju Urške gore ali Plešivca (1696 m) ob kolovozih in stezah 2—3 ure od Prevalj. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Leše. Precej goje ovce in koze. Mimo kmetij drži markirana pot iz Prevalj na vrh Plešivca, ki se mogočno dviga kot gorski mejnik med Mežiško in Mislinjsko dolino. Tu obstaja lepo urejeni turistovski dom, ki ga je prvotno postavilo nemško planinsko društvo, a je po prevratu prešel, skoraj povsem izropan, v slovenske roke. Mislinjska podružnica SPD je stavbo na novo opremila in jo oskrbuje vse leto. Zelo velik poset turistov, v zadnjem času ca 2000 na leto. Bogata alpska flora, veličasten razgled na vse strani. Po pobočjih smuški tereni. Markirane poti na vrh iz Prevalj (4 ure), Guštanja (4 ure) in Slovenjegradca (4½ ure). Vrh Plešivca stoji znamenita romarska cerkev sv. Uršule z mašno licenco. Cerkev je bila sezidana 1580—1601. V njeni gotski arhitekturi se že močno uveljavlja vpliv renesanse.

Volinjak, 96-13-10-3-0. Sr Dravograd 16 km, so du žand fin žel o pTt š žup Prevalje 3 km, zdr Prevalje—Guštanj 8 km. Nm 675 m. Razložena vas v hriboviti legi blizu Leš jz. od Prevalj. Dostop z vozom po obč. poti 2—4 km od ban. ceste. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Breznica. Poleg vasi se dvigata razgledna hriba Riflov vrh (726 m) in Volinjak (886 m). Podr. cerkvi sv. Bolfenka in sv. Ane stojita tesno skupaj. Razmeroma veliki gotski cerkvi sta nekako iz 1. pol. 15. stol. Njun postanek je zavit v megleno tajnost pripovedk (gl. Möderndorfer, Pripovedke iz Mežiške doline). Znamenit je nad 200 let stari kasetiran strop v cerkvi sv. Ane. Cerkev sv. Bolfenka, ki je večja od spodnje cerkve, je brez zvonika; v njeni kripti pod glavnim oltarjem je lep mramornat oltar. Tu so baje pokopavali menihe iz nekdanjega bližnjega samostana. Cerkvi sta bili podr. pliberške prafare. V jožefinski dobi je bila pri njih ustanovljena kuracija, ki je pa pozneje prenehala.

Zagradi, 236-47-13-30-4. Sr Dravograd 14 km, so du žand fin žel o pTt š žup Prevalje 3 km, zdr Prevalje—Guštanj 6 km. Nm 436 m. Hribovita lega med Barbarskim in Leškim grabnom ob obč. poti 0.5—2.5 km od ban. ceste pri Farni vasi. Dostop z vozom. Raztresene kmetije. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Breznica. Tu so odkopali razvaline nekdanjega rimskega selišča, mimo katerega je takrat držala cesta iz Rimskega vrelca k leški cerkvi. Odkopane predmete hranijo v Celovcu, rimski sarkofag pa v Dobji vasi. Na griču, kraj ban. ceste nad Mežo stoji podr. cerkev sv. Barbare, ki je zidana v obliki križa in ima tri ladje. Postanek cerkve ni znan. Gotovo je že stala 1302. Nad z. vhodom v cerkev so 1902 postavili mesto prvotnega lesenega nov zidan zvonik v gotskem slogu.

Občina Remšnik

Preb. 1511, hiš 257, posest. 95, koč. 89, najem. 62. Površina 669 ha: njiv in vrtov 154.30, trav. in paš. 272.80, gozdov 240, ostalo 1.90. Občina obsega del hribovja med drž. mejo in sotesko Drave v. od Marenberga. Svet, ki vrhuje v Kapunarjevem vrhu (1049 m) in Sv. Pankraciju (900 m), je zelo hribovit in gozdnat. V njem prevladujejo raztresene samotne kmetije. V gospodarstvu je najbolj donosen gozd, ki daje obilo lesa za izvoz.

Brezni vrh, 369-53-15-27-21. Sr Dravograd 31 km, so zdr fin Marenberg 12 km, du Prevalje 43 km, žand o š žup Remšnik 3 km, žel Brezno—Ribnica 5 km, pTt Brezno 5 km. Nm ca 700 m. Hribovita lega s. od Brezna med Brezniškim in Potočnikovim potokom. Samotne kmetije in zaselki, ki so zvezani z Dravsko dolino po obč. cesti, po kateri je mogoč promet z vozovi. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Glavni dohodek daje prodaja lesa; trgovanje z živino in sadjem v manjšem obsegu. V kraju je ležišče grafita, ki so ga včasih eksploatirali. Rudnik je last J. Borlaka iz Celja.

Kozji vrh, 256-38-15-13-15. Sr Dravograd 30 km, so zdr fin Marenberg 4 km, du Prevalje 42 km, žand o š žup Remšnik 4 km, žel Brezno—Ribnica 7 km, pTt Brezno 5 km. Povp. nm ca 600 m. Samotne kmetije z. od Brezna v hriboviti legi med Velškim in Remšniškim potokom ter Dravo, ki teče tu po ozki dolini. Občinska cesta veže kraj z Dravsko dolino; dostop z vozom. Gozdarstvo, v manjšem obsegu kmetijstvo.

Radelca, 276-40-16-17-6. Sr Dravograd 24 km, so zdr fin Marenberg 6 km, du Prevalje 36 km, žand o š žup Remšnik 2 km, žel Brezno—Ribnica 9 km, pTt Brezno 9 km. Nm ca 800—900 m. Vas obsega predel samotnih kmetij v hribovitem, močno razrezanem terenu med obmejnim Kapunarjevim vrhom (1049 m), Sv. Pankracijem (900 m) in Remšnikom. Dostop z vozom po obč. potih 4—7 km od drž. ceste ob Dravi. Glavni donos ima preb. od prodaje lesa v obdravske kraje. Trgovanje z živino v manjšem obsegu. Priljubljena razgledna točka je obmejni Sv. Pankracij (900 m), kjer ima Mariborsko SPD v oskrbi dve koči za izletnike in smučarje. Koči stojita na v. robu Radelskega grebena kraj podr. cerkve sv. Pankracija, ki se prvič omenja 1655. Sedanja cerkev je bila posvečena 1910. Velika romanja; glavni cerkveni shod 17. VII. Dva km jz. od tod stoji blizu drž. meje podr. cerkev sv. Urbana, ki so jo gradili med 1850—1860. Vas Radelca se prvič omenja 1161 kot last admontskega samostana.

Remšnik, 325-73-13-23-12. Sr Dravograd 28 km, so zdr fin Marenberg 10 km, du Prevalje 40 km, žand Remšnik 1 km, žel Brezno—Ribnica 7 km, pTt Brezno 7 km, o š županija v kraju. Šola ust. 1815, 3 odd. Javna knjiž., Prosvet. dr. Nm 686 m. Razložena vas v hriboviti legi med Dravo in drž. mejo pri Sv. Pankraciju (900 m), pretežno v sedlu ob vstopu v dolini Velškega in Brezniškega potoka. Dostop z vozom po obč. poti po Brežniški grapi ca 5 km od drž. ceste pri Breznu. Pretežno iglasti gozdovi. Intenzivno gozdarstvo, predvsem prodaja desak (letno ca 2000 m^3). Kmetijstvo v precejšnjem obsegu, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Letno prodajo do 8 vagonov žlahtnih jabolk. Čebelarstvo v razvoju. Izdelovanje domačega platna in volnenih izdelkov. Zaradi zdrave sončne lege in lepih razglednih točk v bližini, postaja vas zadnji čas priljubljeni cilj izletnikov. Več gostiln s tujskimi sobami. Mimo drži markirana pot k Sv. Pankraciju (planinska koča, krasen razgled). S. od vasi so odkrili številne grobove iz hallstattske dobe. Vas se prvič omenja 1147, ko je grof Bernard Dravograjski podaril tukajšnja posestva admontskemu samostanu. Med 1193 in 1220 se navaja kot lastnik Remšnika šentpavelski samostan. V dobi narodnega preporoda je bilo tu 1871 ustanovljeno Slovensko društvo. Župnija Remšnik (dek. Marenberg, škof. lavant.) ima 1569 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. Prvotno majhno cerkev, ki jo je sezidal šentpavelski samostan 1165, so 1532 porušili Turki. Nova stavba je 1863 pogorela, nakar so sezidali sedanjo. Cerkev je bila prvotno podr. labodske prafare; 1201 je postala župnija, ki je bila inkorporirana šentpavelskemu samostanu. Ta jo je upravljal do svoje ukinitve 1782. Patronatske pravice so nato prešle na falsko graščino, ki jih ima še danes. Župnija je mati 1749 oz. 1752 izločene župnije v Kapli. Cerkvena pripadnost prafare ista kot Brezno.

Vas, 285-53-36-9-8. Sr Dravograd 21 km, so zdr fin Marenberg 6 km, du Prevalje 33 km, žand o Remšnik 3 km, žel Vuhred—Marenberg 9 km, pTt Brezno 6 km, š Marenberg

5 km in Remšnik 3 km, žup Marenberg 6 km in Remšnik 3 km. Nm ca 400—800 m. Raztresena vas po pobočju Kobanskega s. od Sp. Vižinge. Dostop z vozom 1—6 km po obč. poti od ban. ceste. Sončna lega. Manj rodovitno. Kmetijstvo in lesna trgovina. Iglasti gozdovi. Vodni mlini in žage. Izvoz lesa (letno ca 50 vagonov).

Občina Ribnica na Pohorju

Preb. 2114, hiš 306, posest. 115, koč 128, najem. 65. Površina 6972.47 ha: njiv in vrtov 284.80, trav. in paš. 1736.19, gozdov 4766.09, sadovnjakov 21.88, ostalo 163.51. Občina zavzema osrednji del severnega Pohorja od Dravske soteske do razvodja med Podravjem in Posavjem, ki drži tu preko Črnega vrha in le par metrov nižjega Jezerskega vrha. V njuni bližini prihajajo na dan izvirnice dravskih pritokov, zlasti Vuhreščice in Velke, ki približno omejujeta občinsko ozemlje na z. in v. strani. Edino večje naselje je Ribnica, ki je centralna točka občine v vsakem oziru; v ostalem je predel posejan s samotnimi kmetijami, v ozkih dolinah tudi z manjšimi zaselki. Kmetijstvo krije komaj domače potrebe. Več dohodkov nudijo sadjarstvo, živinoreja in nabiranje gozdnih sadežev. Glavni zaslužek pa daje gozdarstvo. Ob vsakem večjem potoku so žage, ki niso samo last dolinskih posestnikov, temveč tudi samotnih kmetij po oddaljenih pobočjih. Les prodajajo v večje obdravske centre in deloma tudi v Ribnico na Pohorju. Zaradi pokrajinskih lepot je tod precej razvita turistika, pa tudi za zimski sport so dani izredno ugodni pogoji.

Hudi kot, 590-96-27-34-35. Sr Dravograd 28 km, so fin Marenberg 12 km, du Prevalje 40 km, žand zdr o pTt žup Ribnica na Poh. 1—8 km, ambulatna š v kraju v lovski hiši ing. Pahernika, 1 odd., žel. Vuhred 1—13 km. Nm ca 700—1200 m. Vas obsega samotne kmetije na s. pobočjih Pohorja pod Malo in Veliko Kopo ter Črnim Vrhom, ki se znižujejo proti Ribniškemu polju. Ozemlje je precej strmo in razrezano po manjših potokih, ki se izlivajo v Vuhreščico in Velko. Voznemu prometu služijo obč. ceste, po katerih je povpr. 1 uro daleč do ban. ceste pri Ribnici. Zemlja je ilovnata in deloma peščena ter srednje rodovitna. Poljedelstvo v skromnem obsegu. Precej sadja. Glavni dohodek daje les (mehek in trd), ki ga prodajajo kot kurivo in polfabrikat. Bajtarske hiše segajo više od pravih samotnih kmetij; njih prebivalstvo se preživlja z delom v gozdovih. Tukajšnje ozemlje je v turističnem oziru zelo pomembno. Tod drži več markiranih poti na Črni Vrh (1543), k Senjorjevemu domu, ki ga je z. odtod zgradilo SPD 1932, Vel. Kopo (1542 m), na Jezerski vrh (1535 m) in k sosednjemu Ribniškemu jezeru, ki ima svoj izvor v ledeni dobi. Tujske sobe v gostilnah in pri privatnikih. Obsežni in idealni smuški tereni. Podr. cerkev sv. Bolfenka je bila zidana okoli 1500. Prvič se omenja 1585.

Janževski vrh, 412-64-33-21-10. Sr Dravograd 28 km, so fin Marenberg 12 km, du Prevalje 40 km, žand zdr o pTt žup Ribnica na Poh. 3—16 km, žel Brezno 3—16 km, š Ribnica 1—6 km, ali Podvelka 1.5 km, ali Lehen na Poh. 1—3 km. Nm 680—900 m. Predel samotnih kmetij po s. pobočjih Pohorja z. od potoka Velke in sv. od Ribnice na Pohorju. Dostop z vozom po obč. poti 2—4 km od ban. ceste Ribnica—Brezno. Gozdarstvo, kmetijstvo in sadjarstvo kot Orlica. Podr. cerkev sv. Janeza je iz 16. stol. Prvič se omenja 1585.

Josipdol, 312-39-2-35-4. Sr Dravograd 31 km, so fin Marenberg 13 km, du Prevalje 43 km, žand zdr o pTt š žup Ribnica na Poh. 2 km, žel Brezno 10 km. Nm ca 700 m. Obcestno naselje v ozki dolini Velke, ob obč. cesti 2 km jv. od ban. ceste pri Ribnici. Dostop tudi z avtom. Kamenito, manj rodovitno. Kmetijstvo je stranskega pomena, kajti prebivalstvo se večinoma preživlja z gozdnim in kamnoseškim delom. Obširni iglasti in bukovi gozdi dajejo podlago razviti lesni industriji, ki se bavi tudi z izdelovanjem parketov. Radi nahajališč kremenjaka so tu nekdaj obstajale glažute, ki pa so začele ob pomanjkanju modernih industrijskih naprav zač. 20 stol. propadati. Prebivalstvo, ki je bilo dotlej zaposleno v steklarski industriji, je nato našlo zaslužek v kamenolomih granita, ki so tu največji na Pohorju. Tu dela v normalnih razmerah nad 100 delavcev. Pred nekaj leti so odtod zgradili privatno ozkotirno železnico, po kateri prevažajo granitne kocke na žel. postajo Brezno—Ribnica. Letno se izvozi v razne kraje naše države ca 300 vagonov granita.

Orlica, 250-29-14-10-5. Sr Dravograd 28 km, so fin Marenberg 12 km, du Prevalje 40 km, žand zdr o pTt žup Ribnica na Poh. 1—4 km, žel Vuhred 11 km, ali Brezno 13 km, š Ribnica 1—4 km, Vuhred 3 km, Podvelka 13 km, ali Lehen 11 km. Nm 650—800 m. Samotne kmetije v hribovitem ozemlju na s. pobočju Pohorja v. od Vuhreščice. Teren prehaja na j. polagoma v Ribniško polje. Dostop z vozom po obč. poti 1—3 km od ban. ceste. Peščena in ilovnata tla so ugodna za poljedelstvo, vendar se produkti porabijo doma. Živine se proda le malo; nekaj več sadja. Gozdovi obsegajo pretežno iglavce. Les predelujejo na vodnih žagah v polfabrikate in ga prodajajo v večja središča lesne trgovine (Ribnica na Pohorju, Vuhred). — Tu rojeni: Miklavec Filip (1863—1910), gospodarski in ljudski pisatelj; Miklavec Peter (Podravski, 1859—1918), prevajalec raznih slovanskih spisov in informator polj., rus. in češkili listov o našem kulturnem stanju.

Ribnica na Pohorju, 550-78-39-28-11. Sr Dravograd 30 km, so fin Marenberg 12 km, du Prevalje 42 km, žand zdr o pTt š žup v kraju, žel Brezno 11 km ali Vuhred 11 km. Šola ust. 1806, 7 odd. SKJ, PJS, PCMD, PSVD, Gas., Kat. prosv. d., Olepš. in tuj. promet. d., Strel. druž., Šport. d. »Svoboda«. Zdravnik. Nm 715 m. Večja gručasta vas v severnem delu Pohorja, na odprtem ravnem prevalu med dolinama potokov Vuhreščice in Velke, ob katerih drži ban. cesta v Dravsko dolino proti Vuhredu ozir. proti žel. postaji Brezno—Ribnica. S slednjim krajem ima Ribnica redno avtobusno zvezo. K vasi spada zaselek Sv. Lenart. Čedne, vilam podobne hiše med sadonosniki in vrtovi, poleg katerih se razprostirajo njive in pašniki na valovitem Ribniškem polju. Takoj za njimi pa slede obsežni iglasti in bukovi gozdovi, ki obkrožajo vas od vseh strani. Poljedelstvo in živinoreja za domače potrebe. Jabolka, hruške, češnje in slive tudi za prodajo. Vodne žage. Trgovanje z deskami in drvmi. Potočne postrvi. Idilično letovišče in primeren kraj za zimski sport. Mnogo tujskih sob v gostilnah in pri privatnikih. Zdravo in sveže podnebje. Lepi sprehodi v okolici. Izhodišče izletov k Sv. Lovrencu na Pohorju (840 m, 2½ uri), na Jezerski vrh (1535 m) in k ondotnemu Ribniškem jezeru (2¼ ure), na Veliko Kopo (1542 m, 1½ ure) i. t. d. Vas se omenja v zgodovini že v 13. in 14. stol., ko so imeli v okolici Ribnice veliko posestev šentpavelski samostan in gospodje Vuzeniški. Župnija Ribnica na Poh. (dek. Vuzenica, škof. lavant.) ima 2410 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja. Prvotna cerkev je iz konca 13. stol., a se prvič omenja šele 1356. Sedanja stavba je bila sezidana 1500. Leta 1740. so cerkev povečali. Prvotno podr. vuzeniške prafare, je postala cerkev pred 1478 vikariat, ki je bil najbrž 1757 povzdignjen v župnijo. Nad njo izvršuje nadžupnija Vuzenica še danes patronatske pravice. Kapele križevega pota so iz 1. pol. 18. stol., deloma pa so bile sezidane 100 let pozneje. Prvotno so bile kapele fresko poslikane, danes pa imajo postaje križevega pota naslikane v tablah na pločevino po Fürichu. Podr. cerkev sv. Lenarta je najstarejša podr. v župniji. Prvič se omenja okoli 1528.

Občina Vuhred

Preb. 1620, hiš 222, posest. 88, koč 90, najem. 44. Površina 2563.11 ha: njiv in vrtov 310.71, trav. in paš. 1009.46, sadovnjakov 15.93, gozdov 1219.93, ostalo 7.08. Občina leži med vuzeniško in ribniško občino ter obsega s. stran Pohorja na obeh straneh Vuhreščice do Drave. Hribovito ozemlje pokrivajo lepi iglasti gozdovi, ki so pa že precej izsekani. Za poljedelstvo so tla manj prikladna. Večje njive so le v nižjih legah blizu Drave. Kraj Vuhreda ima par posestnikov celo hmeljske nasade. Povsod je zelo razvito gozdarstvo. Ob Vuhreščici se vrsti nebroj žag poleg mlinov in manjših elektrarn. Sicer pa je lesna industrija razvita najbolj v Vuhredu, ki je obenem večji obrtni kraj in naravno gospodarsko središče svojega pohorskega zaledja. Oba kraja v občini, Vuhred in Sv. Anton na Pohorju, se razvijata v mali letovišči, obiskujejo ju pa tudi turisti, ker sta izhodni točki raznih markir. poti po Pohorju.

Sv. Anton na Pohorju, 720-94-40-49-5. Sr Dravograd 27 km, so fin Marenberg 8 km, du Prevalje 39 km, žand Ribnica na Poh. 5 km, zdr Vuzenica 6 km, žel Vuhred—Marenberg 6 km, o pTt Vuhred 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1877, 2 odd. Kmet. nad. tečaj. Javna knjiž. Nm 855 m. Zdrava gorska lega po severnem zelo razčlenjenem pobočju Pohorja med potokoma Plavžnico in Vuhreščico. Dostop po obč. poti 6 km od ban. ceste v Vuhredu možen nekaj časa z avtom, nato le z vozom. Večidel ilovnata tla. Kmetijstvo, gozdarstvo in planšarstvo. Poljski pridelki le za domačo porabo. Živinoreja, sadjarstvo in čebelarstvo kot Vuhred. Blizu ¾ vsega ozemlja je pod gozdom. Največ mehek les, v ostalem bukovina. Mlini in žage ob Vuhreščici. Izvoz lesa v vzhodne dele naše države in v tujino. Še močno razširjena domača obrt: izdelovanje platna, rašević, cokelj in jerbasov. Opuščeni rudniški rovi na Kopnikovem posestvu, kjer so nekdaj kopali železno rudo. Postrvi v

Vuhreščici. Krasna lovišča (srne, zajci, lisice, ruševci, fazani). Poleti zelo obiskovan kraj od turistov in letoviščarjev. Gostilne s prenočišči, tujske sobe tudi pri kmetih pod Malo Kopo. Naravne podzemeljske jame, tako zvane »Zapečke peči«. Markirane poti na Malo Kopo (1526 m, 2½ uri), Veliko Kopo (1542 m, 3 ure) in na Črni vrh (1543 m, 3½ ure). Ugodne prilike za zimski sport. Zelo poučen razgled s hriba, kjer stoji župna cerkev, ki je znana božja pot. Župnija Sv. Anton na Poh. (dek. Vuzenica, škof. lavant.) ima 620 duš. Prvotna cerkev, ki je bila zgrajena 1681—1684, je pogorela 1874. Nova stavba je iz 1877—1878 in je zidana v romanskem slogu. V njej so znamenite velike oljnate slike, ki so stare okoli 250 let. Prvotno je bila cerkev podr. vuzeniške prafare. Leta 1757. je postala kuracija, 1891 pa samostojna župnija. Patronatske pravice nad njo še danes izvršuje nadžupnija Vuzenica.

Vuhred, 900-128-48-41-39. Sr Dravograd 20 km, so žand zdr fin Marenberg 2 km, du Prevalje 32 km, žel Vuhred— Marenberg v kraju, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1848, 3 odd. JS, PJS, SVD, SKJ, Gas. Nm 331 m. Večja, precej industrijska vas na desnem bregu Drave poleg mosta čez reko ob ban. cesti Marenberg—Ribnica na Pohorju. Kraj leži deloma tik nad žel. postajo, deloma više zadaj na obeh straneh šumnega potoka Vuhreščice, ki pada tu preko dveh zaporednih jezov, preden se izteka v Dravo. K Vuhredu spadata tudi dela krajev Sv. Vida (v. od Šentvidskega potoka), in Orlice, ki ležita na s. obronkih Pohorja, od središča vasi pol do 1 uro daleč. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom, gozdarstvom, trgovino in obrtjo. Poljski pridelki ne zadoščajo za domačo porabo in jih morajo v znatni meri kupovati. Preko potreb se prideluje samo krompir, ki ga prodajajo v razne kraje naše banovine, pa tudi drugam v državi. V ravnini je nekaj hmeljskih nasadov. Živinoreja je na precejšnji višini. Poleg goveje živine, svinj in perutnine prodajajo tudi živinorejske proizvode, kot smetano, sir, maslo in jajca. Kraj je ugoden za čebelarstvo; med se razpošilja v posebnih patentiranih posodah od ½ do 1 kg. Okrog hiš so zasajene največ jablane in hruške. Jabolka razpečavajo po državi, a izvažajo tudi v Nemčijo, Češkoslovaško in Francijo. Vino ne uspeva, pač pa so ob hišah brajde (žlahtnina). Na j. strani vasi se razprostirajo po pobočju Pohorja temni iglasti gozdovi, v katerih prevladujejo smreke in jelke. V višjih legah se uveljavljajo tudi bori in mecesni. Ob Vuhreščici so mlini, žage in elektrarne, med temi dve večji. Lesna industrija izdeluje hlode, deske, drva in tesan les, ki se odtod razpošilja po železnici ali po vodni poti v v. dele naše države, na Madjarsko ali v Italijo. Splave po Dravi prevažajo domači splavarji neredko prav do Beograda. Zadnje čase je Vuhred tudi obiskovana tujsko-prometna postojanka. Največ letoviščarjev prihaja iz Hrvatske. Precej gostiln s tujskimi sobami; pripravna mesta za kopanje v Dravi; izdaten ribolov v Dravi in Vuhreščici (sulci, belice, mrene, lipani, postrvi); lepi sprehodi po ravnem in v hribe. Izhodišče poti v Marenberg (½ ure), na razgledni Brdnikov hrib (750 m, 1 uro), k Sv. Antonu na Pohorju (656 m, 2 uri, lep razgled), v Ribnico na Pohorju (715 m, 3 ure), skozi Hudi kot na Malo Kopo (1526 m) in Veliko Kopo (1542 m). Markirane poti po Pohorju. Vas se prvič omenja v zač. 15. stol. Že od nekdaj je bilo tu pomembno pristanišče za plovbo po Dravi. Tu so izdelovali plitke in štirioglate ladje, imenovane šajke, na katerih so prevažali blago po Dravi nizdol v Osijek, Novi Sad in Beograd, kjer so prodali blago s šajko vred. Dravsko brodarstvo se je obdržalo do 2. pol. 19. stol. Ko je 1863 stekla železnica iz Maribora na Koroško, sta začela obrt in brodarstvo nazadovati in sta pred svetovno vojno popolnoma prenehala. Župnija Vuhred (dek. Vuzenica, škof. lavant.) ima 500 duš. Župna cerkev sv. Lavrencija je bila prvotno večinoma lesena stavba, ki so jo od 1668—1701 postavili kot zaobljubo za odvrnitev kuge. Pozneje so cerkev popravili, 1883 pa podrli. Sedanjo cerkev so zgradili 1882—1884 v gotskem slogu. Tudi oprema je gotska. Vso cerkev je okrasil Brollo. Nekaj cerkvene oprave (monštranca, kelih) je iz marenberškega samostana. Cerkev je bila sprva podr. vuzeniške prafare. Iz nje se je izločila 1788 kot kuracija, 1881 pa je postala župnija. Župno kroniko vodijo od 1860. V vzhodnem, Vuhredu pripadajočem delu Sv. Vida, stoji podr. cerkev sv. Vida, ki je najbrž iz 15. stol. Prvič se omenja 1478. Tu rojen Vrban Ivan—Zadravski (1841—1864), pisatelj in prevajalec.

Vuzenica

Preb. 2817, hiš 447, posest. 237, koč. 95, najem. 57. Površina 5068 ha: njiv in vrtov 805, trav. in paš. 719, sadovnjakov 15, gozdov 3477, ostalo 52. Občina se razprostira od Drave na s. do Kremžarjevega vrha (1161 m) ter Male (1526 m) in Velike Kope (1542 m) na j. in od Šentdanijelskega vrha (860 m) na z. do Šentvidskega potoka na v. Obsega torej dobršen del sz. dela Pohorja prav do Drave odnosno do njenih ca 50—80 m visokih teras, kjer se vrste Trbonjsko, Dravčko, Vuzeniško in Šentvidsko polje. Hribovito ozemlje je zaokroženih valovitih oblik; mestoma je razčlenjeno po globokih grapah, po katerih hite potoki k Dravi. Večji dravski pritoki so Reka z Dravčkim potokom in Cerkvenica s svojima izvirnicama Požarnico in Plavžnico. Pokrajina je redko obljudena. Z izjemo Vuzenice in deloma Trbonj nahajamo zgolj neznatne zaselke in raztresene samotne kmetije, ki so upravno združene v posamezne vasi. Najvišje kmetije segajo do 1050 m visoko. Hribovito ozemlje je manj rodovitno in ni prav prikladno za kmetijstvo. Polj je malo, pa tudi večjih travnikov in pašnikov nedostaja. Tu nudijo predvsem važen vir dohodkov gozdovi (največ iglasto drevje), ki so pa že močno izsekani. Tembolj uspeva kmetijstvo na visokih terasah. Marsikje pridelujejo krompir tudi za prodajo. Pri Vuzenici so celo manjši nasadi hmelja. Tudi sadje boljše uspeva v nižjih legah, a povsod ga uporabljajo predvsem za domači sadjevec. Ob potokih je polno vodnih žag, zlasti pa je razvita lesna industrija in trgovina v Vuzenici. Kot domača obrt je še marsikje ohranjeno izdelovanje raševine. V tujskoprometnem oziru je občina zelo važna. Tu je več prijaznih letoviščarskih krajev, še večji pa je poset turistov in v novejšem času tudi smučarjev, ki jih privabljajo krasni tereni zlasti okoli Kremžarjevega vrha ter Velike in Male Kope.

Dravče, 194-30-22-2-4. Sr Dravograd 11 km, so fin Marenberg 9 km, du Prevalje 23 km, žand Muta 6 km, zdr o pt Vuzenica 4 km, žel Vuzenica 3 km, š Vuzenica 4 km ali Trbonje 2 km, žup Vuzenica 3 km ali Trbonje 2 km. Nm ca 350—500 m. Razložena vas na visoki dravski terasi jv. od Trbonj in po sosednjem nižjem pobočju Pohorja. Dostop z vozom po obč. poti 3 km od ban. ceste v Vuzenici. Poljedelstvo, živinoreja in izkoriščanje gozdov. Domači sadjevec. Več iglastega kot listnatega drevja. Pridelovanje krompirja za prodajo in izvoz lesa v v. dele Jugoslavije. Vodni mlini in žage ob Dravčkem potoku in potoku Reki. Kraj žel. proge izvira poleg čuvajnice št. 39 tako zvana hudournica, ki je vse leto enako mrzla in močna tudi v največji suši.

Sv. Danijel, 425-85-46-15-6. Sr Dravograd 6 km, so fin Marenberg 13 km, du Prevalje 18 km, žand Muta 10 km, zdr o pt Vuzenica 8 km, žel Vuzenica 7 km, š žup Trbonje 3 km. Nm 838 m. Razložena vas na pobočju Pohorja jz. od Trbonj pod Mežnarjevim vrhom (860 m). Dostop po obč. poti 8 km od ban. ceste pri Vuzenici možen komaj z vozom. K vasi spadata deloma zaselka Dravče in Reka. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo kot Trbonje. Zelo pripraven kraj za letovišče. Z Mežnarjevega vrha edinstven razgled na vse strani, da lepšega nikjer ne nudi Pohorje. Domači sadjevec. Podr. cerkev sv. Danijela je veliko starejša od župne cerkve v Trbonjah. Kraj, ki je dobil ime po cerkvi, se prvič omenja 1408 in 1436; tedaj je cerkev gotovo že stala. Sedanja cerkvena stavba je bila zidana 1625. Ta prvotna bogata gotska cerkev je sčasoma radi požarov in prezidav (1625, 1644 in 1780) utrpela mnogo dragocenosti. Dobra in zanimiva dela so oltarne slike.

Sv. Janž, 503-86-47-16-29. Sr Dravograd 15 km, so fin Marenberg 10 km, du Prevalje 27 km, žand Muta 6 km, zdr o pt Vuzenica 4 km, žel Vuzenica 3 km, š žup Vuzenica 4 km ali Sv. Primož 3 km. Nm 655 m. Vas leži na s. izrastkih Pohorja ob obč. poti 4 km jz. od ban. ceste pri Vuzenici. Dostop z vozom. Raztresene hiše v hriboviti legi med Cerkvenico in Dravčkim potokom j. od Sedlarjevega vrha. Manj rodovitno. Ilovnat in deloma skalnat svet. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo kot Trbonje. Domači sadjevec. Podr. cerkev sv. Janeza je bila zidana okoli 1300; prvič se omenja 1305. Pozneje, posebno v 15. stol., so cerkev večkrat prenovili.

Sv. Primož na Pohorju, 405-61-27-5-5. Sr Dravograd 22 km, so fin Marenberg 10 km, du Prevalje 34 km, žand Muta 8 km, zdr o pt Vuzenica 6 km, žel Vuzenica 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1902, 2 odd. Jav. šol. knjiž. Nm 671 m. Raztresena vas po sz. pobočju Pohorja pod Malo Kopo (1526 m) ob obč. poti 5 km od ban. ceste pri Vuzenici. Dostop težaven z vozom. Raztresene posamične kmetije leže 400—1100 m visoko na vrhovih, obronkih ali slemenih hribovja. Ilovnato, manj rodovitno. Poljedelstvo daje le pičel pridelek; tudi živinoreja je manj razvita, kajti primanjkuje travnikov in pašnikov. V večji meri goje ovce in koze. Sadjarstvo v niže ležečih predelih zadnji čas vidno napreduje. Še dosti se pridela žlahtnih jabolk, v ostalem pa tepke in lesne hruške. Gozdovi so že precej izsekani; smreka, jelka, bor, bukev. V splošnem je zato življenjska borba težavna in so mnogi kmetje zelo zadolženi. Nekatera

posestva so celo v tujih rokah. V vsem srezu ni kraja, kjer bi bilo na kmetijah toliko najemnikov kot tu. Prirodni prirastek prebivalstva je sicer precejšen, a prebitek se seli v doline, kjer so lažji življenjski pogoji. Kot domača obrt je na kmetijah razširjeno izdelovanje raševine, ki jo moški še mnogo nosijo ob delavnikih. V j. koncu vasi izvirata pod Sedlarjevim vrhom (1212 m) potoka Požarnica in Plavžnica, ki tečeta po globokih dolinah in se na s. združita v potok Cerkvenico. Ob obeh vodah je polno žag, kajti skoraj vsak kmet poseduje svojo. Ime Požarnica spominja na že opuščeno kmetijo Požarnik nad potokom, ime Plavžnica pa na nekdanje plavžarstvo, ki je obstajalo niže v dolini. Še pred 100 leti so namreč pod Malo Kopo in tudi na Peruševem posestvu blizu cerkve kopali železno rudo. Spomini na to dobo so še danes kmetija Plavž na Ledinekovem posestvu, hiša Perkavs (= Berghaus) pod Malo Kopo in cesta, tkzv. knapov pot. Prijetno letovišče. Mnogo obiskovan kraj od turistov, kajti iz Vuzenice drži tod mimo najkrajša pot na Veliko Kopo (1542 m). Lepi smuški tereni, zato v zadnjih letih velik obisk od mariborske in slovenjegraške strani. Pri Tajzeljnu pod Malo Kopo ima sportno d. Rapid zavetišče in prenočišče za smučarje, pod vrhom na slovenjegraški strani pa stoji nova planinska koča SPD in kapela sv. Roka, ki so jo blagoslovili 1935. V bližini lepa lovišča (srne, zajci, lisice). Župnija Sv. Primož na Pohorju (dek. Vuzenica, škof. lavant.) ima 465 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Primoža. Prvotna cerkev je bila sezidana okoli 1400 na bližnjem Žvirčevem vrhu, sz. od sedanje cerkve. Prvič se omenja med 1420 in 1440. V 1786—1789 so zgradili z gradivom stare cerkve novo cerkveno stavbo na Prešnikovem vrhu. Sedanja prostorna cerkev je šele iz 1843. Zvonik je bil prizidan 1859. L. 1895. je bil poslikan presbiterij. Cerkev ima raven strop. Cerkev je bila sprva podr. vuzeniške prafare. Iz nje se je izločila 1787 kot kuracija, ki je bila 1891 povzdignjena v samostojno župnijo.

Sv. Vid, 380-55-40-9-6. Sr Dravograd 19 km, so fin Marenberg 10 km, du Prevalje 31 km, žand Muta 5 km, zdr o pt žup Vuzenica 3 km, š Vuhred 3 km, del. tudi Vuzenica, žel Vuzenica 4 km. Nm 370 m. Vas leži sv. in v. od Vuzenice na visoki terasi nad kolenom Drave. Dostop z vozom po obč. poti 2—4 km od ban. ceste pri Vuzenici. Po novi komasaciji spada k vuzeniški občini le večji del vasi, ki leži z. od Šentvidskega potoka. Zaselka Marof in Sekožen. Večidel ravninska lega, nekaj hiš pa je tudi na sosednjih pobočjih Pohorja. Rodovitno na terasi, v višjih legah manj produktivno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Pridelovanje krompirja tudi za prodajo na Hrvatsko. Jabolka v glavnem za sadni mošt. Pretežno iglasti gozdovi. Vodni mlini. Trgovanje z lesom. Lepa lovišča (srne, zajci, lisice, fazani). Gostilne s prenočišči. Vas se prvič omenja 1187, ko je od Otona Trušenjskega kupil posestvo Sekožen šentpavelski samostan na Koroškem.

Trbonje, 350-35-15-10-3. Sr Dravograd 9 km, so fin Marenberg 10 km, du Prevalje 21 km, žand Muta 7 km, zdr o pt Vuzenica 5 km, žel Vuzenica 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1864, 3 odd. Nm 396 m. Manjša prijazna vas na ca 70 m visoki terasi na desni strani Drave ob obč. poti 5 km od ban. ceste v Vuzenici. Dostop le z vozom. Mnogo bliže (samo 1 km) je do ban. ceste na levem bregu Drave pri Vratih, kamor se pride z brodom. Osrčje kraja je precej skupaj pozidano in leži na z. robu plodnega Trbonjskega polja pod Pohorjem, v ostalem pa so hiše raztresene in spadata k vasi tudi zaselka Reka in Dravče. Prodnat in precej ploden svet na terasi. Tu so lepa polja zlasti v poznem poletju, ko cvete ajda. Pridni kmetovalci. Največ navadna jabolka in hruške, ki služijo za pridobivanje izvrstnega sadjevca. Zelo ugodno za čebelarstvo, toda večinoma imajo tu le navadne panje. Ribolov v malem obsegu v potoku Reki, ki teče na j. strani Trbonj v velikem ovinku proti Dravi. Vodni mlini in žage. Večinoma iglasti gozdovi. Izvoz lesa v Vojvodino in na Madjarsko. Prijeten kraj za letovišče. Nekaj tujskih sob. Izhodišče izletov na z. Pohorje; onstran Drave markirana pot na Košenjak (1522 m, 4 ure). Kraj se prvič omenja 1251. Župnija Sv. Križ v Trbonjah (dek. Vuzenica, škof. lavant.) ima 760 duš. Cerkev je iz 1642 (napis na oboku nad glavno ladjo), prvič pa se omenja 1668. L. 1754. so stavbo temeljito prezidali in postavili zvonik, ki ima gotsko obliko; k njemu so v novejšem času prizidali zakristijo. S prizidavo polkrožno zaključenih kapel je dobila cerkev obliko križa. Ladjo in polkrožni presbiterij pri kapeli je presno poslikal 1898 Tomaž Fantoni. Cerkev je bila prvotno podr. vuzeniške prafare. Iz nje se je izločila 1757 kot kuracija, od 1891 pa je samostojna župnija. Nadžupnija Vuzenica še danes izvršuje patronatske pravice. Župna kronika se vodi od 1758. Kapelico na polju je dal sezidati kmet Franc Lipold (1839—1843). Tu rojen župnik Hašnik Jožef (1811—1883), ljudski pesnik in komponist.

Vuzenica, trg, 560-95-40-38-4. Sr Dravograd 16 km, so fin Marenberg 6 km, du Prevalje 28 km, žand Muta 2 km, zdr o pt š žup v kraju, žel Vuzenica 1 km. Šola ust. 1784, 6 odd. SKJ z gled. in godb. ods., Gas., PSVD, PRK, PJS. Zdravnik. Nm 337 m. Lep trg v prijazni pokrajini ob vznožju Pohorja na desnem bregu Drave kraj ban. ceste, ki pridrži sem iz Mute po lesenem mostu preko Drave. Kraj sestavljata dva nekoliko ločena dela: tako zvani Spodnji trg, ki leži tik Drave v ravnini pod strmo prepadno pečjo, na kateri so razvaline starega gradu, in Zgornji trg, ki je j. odtod nekoliko odmaknjen od Drave in ima malo vzvišeno lego nad potokom Cerkvenico. Ta priteka s Pohorja in se tu izliva v Dravo. V kraju prebivajo večinoma trgovci in obrtniki, ki se vzporedno bavijo tudi s kmetijstvom. Manjša žitna polja in nekaj nasadov hmelja. Peščena in zelo rodovitna zemlja, ker jo obilo gnoje. Navadna jabolka, pa tudi bobovci in kanadke. Večino sadja porabijo za pridobivanje mošta. Nekaj čebelarstva; navadni in boljši panji. Skoraj samo iglasto drevje v gozdovih. Vodni mlini in žage. Izdelovanje desak in stavbnega lesa, ki se izvaža po železnici ali po vodni poti v v. dele Jugoslavije. Priljubljeno letovišče. Gostilne s prenočišči. Postrvi v Cerkvenici, belice v Dravi. Izleti po ravnem in na Pohorje. Lepa pot z odprtim razgledom na Muto (½ ure), markirana pot na Veliko Kopo (1542 m, 5 ur). Tri km j. od Vuzenice se združita izvirnici potoka Cerkvenice, Požarnica in Plavžnica. Ime slednje spominja na nekdanje plavžarstvo, ko so tod kopali in topili železno rudo, kar pa je povsem propadlo že 1834. Prvi znani lastniki Vuzenice in okolice so bili grofje Breže-Seliški, katerih posestva so v 1. polovici 12. stol. prevzeli Spanheimi. Vuzenica je tedaj pripadala dolnještajerski marki, ki je bila do 1147 spanheimovska, do 1192 traungavska, do 1246 pa babenberška. Po smrti zadnjega Babenberžana (1246) se je njihovih posestev polastil češki kralj Otakar II. Přemysl, 1278 pa Rudolf Habsburški. Zgodovinski viri prvič omenjajo Vuzenico 1238. Naselbina je bila že v tej dobi pomembna in povzdignjena v trg. Trške pravice ji je naklonil najbrž Rudolf Habsburški že 1278. Kajti v njegovem spopadu nad Otakarjem II. je odločila zmago ravno pomoč deželnega glavarja Kolona III. Vuzeniškega. Kot trg se Vuzenica prvič omenja 1288. Prvotna slovenska naselbina se je razvila v zgornjem delu okoli župne cerkve in ob potoku. To je bil tako zvani »Stari trg« za razliko od »Novega trga«, ki je nastal 1220 do 1235 z doselitvijo tujcev v spodnjem delu. Ta poznejši del so v začetku 15. stol. obdali z obzidjem. V začetku 14. stol. so tržani dobili pravico do lastnega nižjega sodstva v okviru trškega pomerija. Leta 1560. je cesar Ferdinand dovolil trgu poleg dveh že obstoječih še tretji letni sejem. Poleg kmetov so bili tržani tudi obrtniki. Posebno je bil razvit ceh usnjarjev. Od nekdaj — zlasti pa v 16. stol. — je tu cvetelo splavarstvo in šajkarstvo. Izdelovali so majhne, plitve štirioglate ladje, imenovane šajke, za kar je bilo v bližini dovolj dobrega lesa na razpolago. Po splavih in šajkah so prevažali hlode, tesan in rezan les v Osijek, Novi Sad in Beograd, dokler niso prodali blaga s šajko vred. Splavarstvo je uspevalo do zgraditve železnice, ki je stekla skozi Vuzenico 1863. Poslej sta obrt in prevoz po Dravi tako propadala, da sta že pred svetovno vojno popolnoma zamrla. Ko so bile 1850 priključene trgu sosedne kmečke občine, so tržani ohranili še dalje skupno premoženje, t. j. gozdove in pašnike. L. 1869. je dobila trška občina še dva letna sejma. Vuzeniško šolstvo sega v daljni srednji vek. Že 1356 se omenja vuzeniški učitelj. Stalno šolo ima trg od 1784. V dobi narodnega preporoda in borbe za slovensko upravo in šolstvo so 1871 ustanovili tu Slovensko društvo. Zgodovinska znamenitost kraja je vuzeniški grad, ki je danes v razvalinah. Grad je mnogo pripomogel k razvoju vuzeniškega trga, kajti njegovi lastniki so bili obenem trški gospodje. Grad je sezidal Kolon I. Vuzeniški 1220—1235. Vuzeniški gospodje so bili znameniti in bogati graščaki, ki so si pridobili številna posestva na Koroškem in Štajerskem. Na slovenskem ozemlju so imeli posestva zlasti v okolici Vuzenice, Ribnice, Št. Lovrenca, Št. Janža pri Dravogradu, Ojstrice, Jablane, Cerknice in Podgradca v Slov. goricah. Najmočnejši in najbogatejši je bil zadnji Vuzeniški gospod Kolon V. († 1374), ki je bil tudi štajerski glavar in stolnik deželnega kneza. Ta si je 1345 povečal svojo gospoščino z nakupom zemljišč pri Trbonjah, Slovenjemgradcu in Buchensteinu. Po njegovi smrti je v smislu oporoke prešla vuzeniška posest v roke sorodnikov, ki so vuzeniško gospoščino še povečali z nakupom novih posestev. Po izumrtju Celjanov 1456 je postala gospoščina last avstrijskih cesarjev. Ti so v gradu postavljali svoje oskrbnike. Leta 1515. so napadli grad kmečki uporniki, ki so pa bili pri Vuzenici od Jurija Herbersteina, poveljnika deželnih stanov, potolčeni. V 16. in 17. stol. so se grajski gospodarji pogosto menjali, dokler

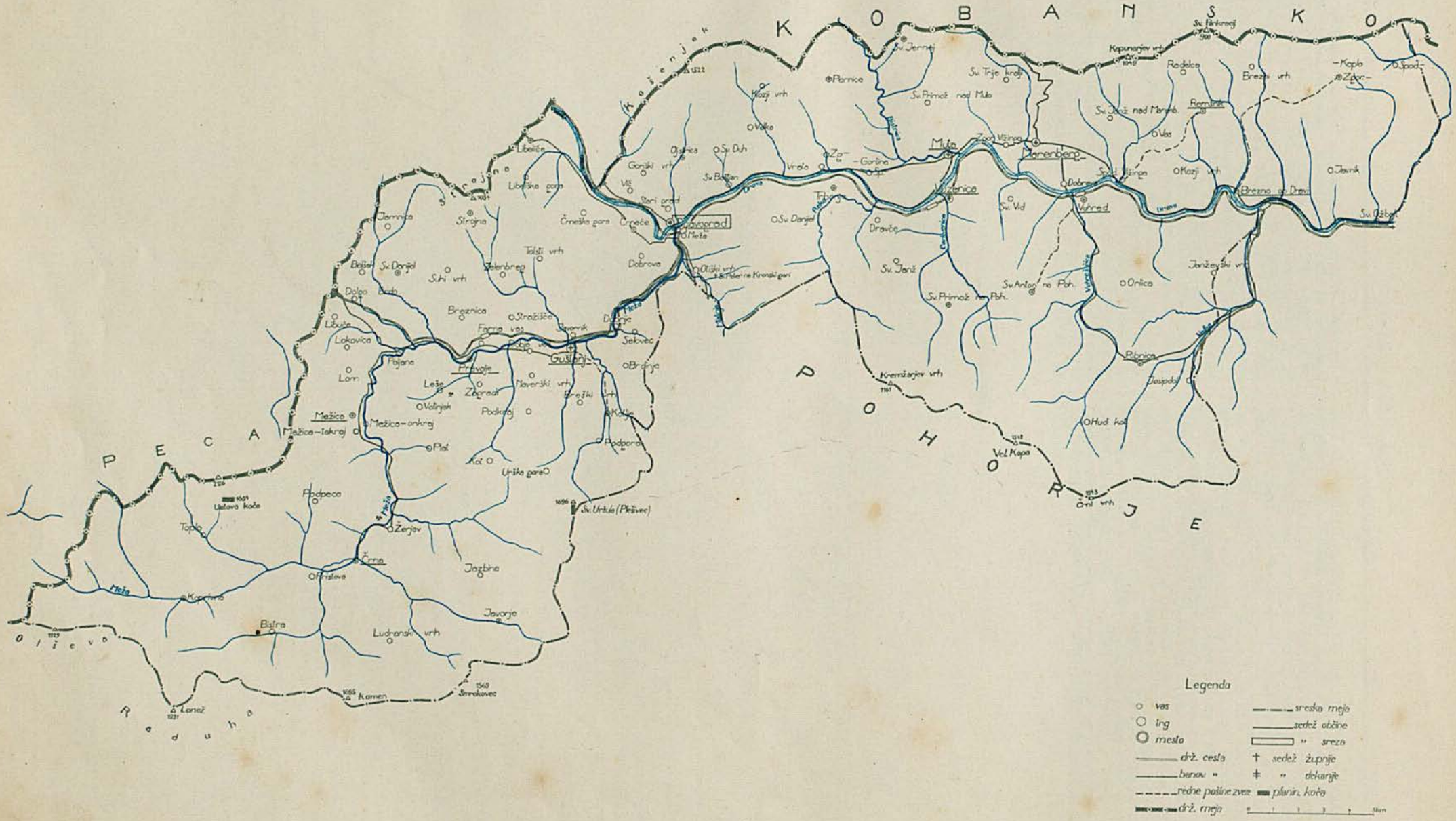
K O B A N S K O
P O H O R J E
P E C A
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
beriov. "
redne pošiine zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
plurin. koča

ga ni kupil 1663 marenberški samostan. Po ukinitvi samostana (1782), je grad začel razpadati. Razpadajoči, toda še obljudeni Stari grad je last 1928 † viteza Pistora. L. 1578.—1585. je bil zgrajen v trgu Novi grad, zvan Štok ali Thümersfelden, ki je tudi še ohranjen in obljuden; v njem je znamenit kameniti relief iz 1658. Župnija (dek. Vuzenica, škof. lavant.) ima 1736 duš. Prvotna župna cerkev sv. Miklavža je bila sezidana morda že okoli 843. Pozna romanska arhitektura stavbe se je deloma ohranila le v banjasto obokani s. kapeli in v glavnem portalu, kajti cerkev je bila v gotiki in kasneje močno prezidana. V s. stranski ladji so še ostanki gotskih fresk iz začetka 16. stol. V dobi pozne gotike so postavili presbiterij in podaljšali s. stransko ladjo. Pravokoten ravno zaključeni presbiterij tvori lok zvonika in je vrinjen med ladjo in novejši presbiterij ter kaže prehod romanske dobe v gotiko. V cerkvi so baročni oltarji in skupina zanimivih nagrobnikov. Cerkev je bila prvotno podr. prafare Sv. Martina pri Slovenjemgradcu; vikariat je bil ustanovljen v 11. stol. Od matere župnije se je odcepil definitivno 1265, vendar se prvi župnik navaja že 1238. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskemu patriarhatu, nato do 1787 goriški nadškofiji in slednjič lavantinski škofiji. Od 1267 je bil vuzeniški župnik celo arhidiakon, t. j. namestnik patriarhov za župnije med Savo in Dravo. Vuzeniški župnik je imel gospoščino, nad katero je izvrševal od 1369 do 1848 nižje sodne pravice, ki jim jih je naklonil Kolon V. Vuzeniški in so jih pozneje potrdili Celjski grofje kot patroni župnije. Vuzeniška župnija je mati župnij: Vuhreda, Sv. Antona na Pohorju, Sv. Primoža na Pohorju, Trbonj in Sv. Jerneja v Ribnici. Izčrpno župno kroniko je sestavil A. M. Slomšek, ki je tu služboval od 1838—1844. Podr. cerkev Device Marije na Kamnu je najstarejša med vuzeniškimi podružnicami. Prvotna stavba je najbrž že iz 12. stol., prvič se pa omenja šele 1383, ko so tu ustanovili beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Cerkev so povečali 1500, 1666 in 1842. Tu rojena: Mravljak Josip (r. 1892), posestnik z gimn. maturo, zgodovinar in narodopisec. Izdal 4 knjige o Vuzenici, 1 o Dravogradu; vitez Pistor Oskar (1865—1928), akademski slikar.

Srez Gornji grad

Splošen pregled

Gornjegrajski srez meri 527 km². Od z. proti v. se razprostira 38 km daleč, od s. proti j. največ 19 km. Srez meji na sz. na Avstrijo, kjer drži državna meja po vrhovih Savinjskih Alp (Mrzla gora 2202 m) in po Karavankah (Olševa 1929 m); tu je obenem razvodje med Savinjo in Belo in s tem med Savo in Dravo. Tudi drugod ima srez izvrstno prirodno mejo. Na s. drži ta od Olševe preko Travnika (1637 m) in Kamna (1695 m) na Smrekovec (1569 m); tu je obenem razvodje med Savinjo in Mežo. Na jz. in j. pa gre meja po Savinjskih Alpah čez Križ (2429 m), Kamniško sedlo (1921 m), Planjavo (2399 m) in Ojstrico (2349 m), nato mimo Velike planine čez prelaza Volovljek (1029 m) in Črnelec (902 m) in končno po širokem hrbtu Menine (Vivodnik 1508 m) in Dobrovelj (Zahojski vrh 996 m). Tudi tu je meja obenem razvodnica, in sicer dele višji gorski grebeni porečje Savinje od porečja Kamniške Bistrice, nizke Dobrovlje pa ločijo porečje Savinje od porečja njenega velikega pritoka Boljske. Le na v. ima srez deloma izumetničeno mejo. Tu mu pripada tudi še del porečja Pake, kjer drži meja čez Goro Oljko (734 m), čeprav je to ozemlje kot sestavni del Spodnje Savinjske doline prirodno in gospodarsko bolj navezano na Celje.

V označenih mejah obsega srez celotno porečje zgornjega dela Savinje, ki sprejema tu poleg manjših potokov večja pritoka Lučnico in Dreto. Savinja deli pokrajino na dva približno enaka dela. Z. od njenega izvira se ozemlje najviše dviga v obmejnem Križu (2429 m), prav na v., ob izlivu Pake v Savinjo, pa leži njegova najnižja točka (300 m). Hribovit svet docela prevladuje nad ravninskim. Izrazito velegorje so Savinjske Alpe, na katere se naslanja predgorje Menina in Dobrovlje. Znatno nižje so tu Karavanke, ki prehajajo na v. v Golte (Boskovec 1590 m). Doline, ki pa nimajo nikjer podobe večjih ravnin, obdajajo navadno nižje vzpetine. Največja taka dolina je Zgornja Savinjska dolina med Ljubnim in Mozirjem. Tu in tam se malo razširi tudi Zadrečka dolina; sicer pa se razen ravnine ob spodnji Paki, ki je kot že omenjeno, del široke Spodnje Savinjske doline, ugrezajo med visoke gore le ožje tesni, tako n. pr. ob zgornjem toku Savinje, ob Lučnici in ob zgornji Dreti.

Geološka zgradba tega sreza je zelo raznolika. Najstarejše geološke plasti prihajajo na dan v kristaliniku Volovljeka in v ozkem pasu v Menini. To so najbrž staropaleocojski sericitovi skriljavci, ki jim pa točne starosti do sedaj še niso mogli določiti. Ob s. meji prihaja od z. v naše ozemlje širok pas silurskih skriljavcev in drobnikov, ki se tu raztezajo v širino od Pavličevih sten do Velikega vrha; proti v. postaja pas vedno ožji, dokler se pri Prosenčevem vrhu ne izklini. Na s. strani ga spremlja ozek pas karbonskih skriljavcev.

Savinjske Alpe so zgrajene skoraj iz samih srednje- in gornje-triadnih apnencev (rudnatih in dachsteinskih) in dolomitov. Ob s. pobočju spremlja Alpe dolnjetriadni werfenski skriljavec rumenkaste in rdečkaste barve, ki je zlasti pri Solčavi široko razvit. Na j. mu sledi školjčni apnenec, ki sega v splošnem do konca Logarske doline. Vsi višji deli Savinjskih Alp pa so iz srednje- in gornje-triadnega apnenca in čerskega dolomita. Ob v. pobočju Križa in v dolini Lučke Bele nastopa tudi širok pas triadnih wengenskih grohov. Boskovec sestavlja v pobočjih školjčni apnenec, višje dele pa rudnati apnenec, tako kot Savinjske Alpe. Tudi Menina je zgrajena predvsem iz rudnatega apnenca: le v višjih delih nahajamo gornjetriadni dachsteinski apnenec. Dobrovlje so večinoma iz rudnatega apnenca, njihovo s. pobočje pa je tako kot tudi Veliki vrh pri Šmartnu in Skorno, iz školjčnega apnenca.

Vse nižje predele, torej skoraj vso Zgornjo Savinjsko dolino, pokrivajo miocenske morske usedline, pomešane z vulkanskim pepelom (groh); le v globljih dolinah rek prihajajo starejše oligocenske terciarne plasti na dan. V miocenu je pokrivalo vso dolino morje; iz njega so se dvigali večji in manjši vulkani, na pr. na Dobrovljah, ob Menini pri Bočni in Šmartnu, ob v. pobočju Rogača, pri Černelcu; največji vulkan pa je bil Smrekovec. Andezitska lava je prihajala namreč na dan ob prelomih. Mlajše terciarne usedline pliocena sestoje največ iz rečnih naplavin in so ohranjene zlasti okrog Brda pri Bočni.

Diluvialne terase so ohranjene ob Savinji, zlasti med Ljubnim in Mozirjem. Rogač, Menina, Dobrovlje in Boskovec so nekdanji sestavni deli Savinjskih Alp, ki so se tu ob številnih prelomih stopnjevito pogrezali proti v. in se ločili od glavne gorske skupine. Ti potekajo pretežno v dinarski podolžni in povprečni smeri, torej od sz. proti jv. in pravokotno na to smer. Najznamenitejši prelomi med omenjenimi gorami so: Solčava — Luče, Ljubno — Kokarje, Podvolovljek — Luče, Črnelec—Ljubno, Bočna—Rečica itd.

Med naravnim bogastvom je omeniti predvsem boksit, ki ga nahajamo na več mestih, največ pri Kokarjih. Pri Mozirju in Ljubiji nastopa rjavi premog; pri Rečici ob istoimenskem potoku so kopali nekdaj svinčeno rudo, ki jo spremlja živo srebro. Pri Stangrobu blizu Nove Štifte so sledovi premoga, cinkove rude in pirita. Ob Paki nahajamo siderit, ob Ljubiji pri Lepi njivi antimonit, pri Solčavi pa apneni maček (rabi za ognjestalne zgradbe) in marmor.

Podnebje je pod vplivom visokih gora na z. bolj hladno in vlažno nego na v. Gornji grad ima sveža poletja (povpr. temp. v juliju 16.2° C) in hladne zime (povpr. temp. v januarju —3.2° C). Povprečna letna temp. znaša tu +6.3° C. Zimski mraz traja precej dolgo. Od začetka decembra do ca 20. febr. je povpr. dnevna toplina v Gornjem gradu stalno nižja od ledišča, sicer pa sneži navadno tudi še maja in že začetkom oktobra. V zgornji Zadrečki dolini pogosto brije mrzel jug, ki prinaša slabo vreme. Zato imajo Savinjske Alpe tu več dežja kot bolj s. ležeče Karavanke. Okoli Okrešlja je letno ca 2000 mm padavin, Gornji grad jih ima 1565 mm, v. rob sreza pa le še ca 1200 mm. Povsod je zelo deževen junij; še bolj mokrotna pa je jesen.

Zaradi svoje odročne lege ob Dreti in v povirju Savinje je bilo to ozemlje v preteklosti odmaknjeno od večjih svetovnih dogodkov. Sledovi predzgodovinskih in rimskih selišč so tu redkejši kot drugod. Vendar pa nahajamo na pobočju Olševe v Potočki zijalki najstarejšo paleolitsko postojanko cele Slovenije. Ker so bile v preteklosti prometne zveze s sosednjimi deželami zelo slabe, — v srednjem in novem veku je držala le prometna pot iz Savinjske doline v Gornji grad in nato čez Črnelec v Kamnik, — niso dosegli te pokrajine madjarski, turški in drugi sovražni napadi. Pač pa je puntarski kmečki duh zajel tudi škofove podložnike. Prvi znani lastniki sedanjega gornjegrajskega in delov celjskega sreza (braslovška dekanija) so bili v 12. stol. plemiči Chageri, ki so pa že 1140 prepustili to ozemlje tedaj ustanovljenemu gornjegrajskemu samostanu. Ta si je razširil svojo posest tudi izven današnjega sreza, saj je imel podložne kmete po vsej Savinjski in Tuhinjski dolini in celo v šoštanjskem in kozjanskem okraju. To obsežno gospoščino so oskrbovali in nadzirali njihovi ministeriali s sedežema v Gornjem gradu in Vrbovcu; v 13. stol. se omenjajo tudi oskrbniki s sedežem v Ljubnu, Vologu, Juvanjih, Grušovljah, Bočni in Delcah. Urbar iz 1462 našteva 13 uradov gornjegrajske gospoščine: 1. urad Tirosek je segal od Črnelca do Čepelj, 2. savinjskemu uradu so pripadali kraji od Ljubna do Mozirja, 3. uradu ob Dreti je pripadala vsa spodnja Zadrečka dolina do Vrbovca, 4. urad na gori Ljubnu se je razprostiral po današnji ljubenski župniji, 5. urad Luče je obsegal župnijo Luče, 6. urad Solčava župnijo Solčavo, 7. braslovškemu uradu so pripadali podložniki okrog Braslovč, ob Boljski in v Savinjski dolini, 8. urad Volog je obsegal kraje v župniji Vransko, 9. urad blizu Lemberga, ostali štirje uradi pa so bili Št. Ilj, Poreber v Tuhinjski dolini ter urada Pozica in Inkratec na Furlanskem. L. 1461., ko je bil gornjegrajski samostan ukinjen, je prevzela njegovo bogato dediščino ljubljanska škofija, ki ja bila prav to leto ustanovljena. V njenih rokah je gornjegrajska gospoščina z malimi izvzetki še danes.

Cerkveno je srez prvotno pripadal oglejskemu patriarhatu. L. 1461. so ga podredili ljubljanski škofiji. Šele 1787 je ta odstopila lavantinski škofiji tukajšnje župnije, nad katerimi si je pa večinoma zadržala patronatske pravice. Prvotna in prvoorganizirana dušnopastirska postaja je bila v Gornjem gradu. Iz nje so se izločile vse sedanje župnije v srezu.

Srez šteje 17.878 prebivalcev in je torej malo naseljen (34 ljudi na km²). Obsežni gorski predeli so brez naselij. Na z. so obljudene le doline in sosednja gorska pobočja, kjer segajo kmetije največ do 1250 m visoko. Više leže v poletnih mesecih obljudene pastirske staje. Bolj naseljena je Zadrečka dolina (ca 40 ljudi na km²), zlasti pa v. del sreza, kjer prebiva ca 70 ljudi na km². Medtem ko leže na hribovitem ozemlju navadno le samotne kmetije, prevladujejo v dolinah sklenjeno pozidane gručaste naselbine. Ni pa med njimi nobenega večjega kraja; niti eno naselje ne šteje 800 prebivalcev.

Podobno kot v redki obljudenosti se tudi v rastlinstvu in živalstvu izraža gorati značaj sreza. V njegovem v. delu nastopa v dolinah mešan listnat gozd, ki prehaja v višjih legah in proti z. v bukovega. Bukev sega do gornje gozdne meje kot drevo do 1630 m, kot grm pa do 1700 m. Precej veliki kompleksi so pokriti s čistim smrekovim in jelovim gozdom, deloma pa so listovci in iglavci pomešani. V območju gozdnega pasu so nekatere obsežne planine z lepimi subalpinskimi tratami (Menina in dr.). Na najvišjih vrhovih (Olševa, Ojstrica, Raduha in Kamen) sledi v nižjem delu alpinski pas z rušjem (Pinus mughus), v višjem pa s tratami in naskalnimi rastlinami. Alpinski pas označujejo mnoge splošno znane visokogorske rastline; nekatere so posebno značilne za naše Južne apneniške Alpe, kajti v srednjih in s. Alpah teh nimamo; to je posledica nepopolne poledenitve naših Alp. V Savinjskih Alpah so endemične: lakotnik (Draba Bertolonii), smiljka (Cerastium rupestre), savinjski lan (Linum iulicum), ki raste tudi po Karavankah in Julijskih Alpah do Pontebe, mošnjak (Thlaspi Kerneri) in kamenokrečnica (Saxifraga Hohenwarti). Po domačih krajih in botanikih se nazivata: Hieracium prediliense var. prassbergense (po Mozirju = Prassberg), ker je bil najden prvič v njegovi bližini, in Hieracium Dollineri (po dr. Juriju Dollinerju, gl. Radeče), ki nastopa v Logarski dolini in po skalovju alpskega predgorja. Nekatere redkejše in zanimivejše rastline bi bile še: Hieracium piliferum na Kamniškem sedlu; H. psamogenes prav tam, pa tudi še med Solčavo in Lučami; čober (Saturea grandiflora in nepetoides) pri Solčavi in pri Mozirju; samo pri Kocbekovi koči je nahajališče hribske rese Alchemilla semisekta; razmeroma redka je tisa (Taxus baccata), ki nastopa na apnenčastih tleh med Lučami in Solčavo; lisičjak Lycopodium alpinum in praprot Woodsia alpina rasteta samo na Kamnu; na meleh pod Mrzlo goro in pri koči na Okrešlju pa Asplenium fissum.

Zoogeografsko pripada gornjegrajski srez triglavski pokrajini gorskega pasu z značilnimi visokogorskimi živalskimi oblikami, ki se pa deloma spuščajo globoko v doline. Med lovnimi živalmi je precej visokogorske in sredogorske (srne, gamsi, zajci, divji petelini, ruševci, gozdne jerebice), razmeroma malo pa poljske, nižinske divjačine (poljske jerebice, prepelice, divje race in gosi). Poredko žive v srezu tudi jelen in kotorna (Caccabis saxatilis), planinski orel (Aquilla chrysaëtus), beloglavi jastreb (Gyps fulvus), bobnarica (Botaurus stellaris), od škodljive divjačine pa jazbec, lisica, kuna, veverica, ujede, medved (Ursus arctos) in divja mačka (Felis silvestris). Strupene kače so: navadni gad, črni planinski gad (Vipera berus var. prester) in modras. Zdi se pa, da kač ni posebno mnogo. Savinja s svojimi pritoki je izvrstna postrvja voda (potočna postrv, lipan, ščuka in razne belice). Od nižjih živali je za visokogorske kraje značilen metulj apolo (Parnassius apollo), ki se tu spušča izredno nizko v doline. Drugi bolj redki metulji so: bisernik Argynnis amathusia v Logarski dolini, Erebia euryale var. ocellaris istotam in na Okrešlju, Hesperia alveus po višavju in v Logarski dolini, Satyrus actea med Ljubnom in Lučami. Larentia albicillata in hastata ob slapu Savinje. Polž Orcula gularis restituta je poznan samo v Savinjskih Alpah in Karavankah. V Zeleni jami na Čreti so našli Zospeum alpestre amoenum; to je hkrati najbolj sv. znano nahajališče rodu zospejev. V jamah pri Mozirju, Lučah in Nazarju so razni jamski hrošči, ki so omenjeni že pri jamah celjskega in brežiškega sreza, poleg teh pa še Leptinus testaceus in Atheta spelaea.

Goratost sreza je vzrok, da zavzema kar 5884 ha (11.2%) neploden svet; ta se širi zlasti po Savinjskih Alpah; obsega pa tudi nekaj močvirij (116 ha). Velika večina neplodnega ozemlja (4026 ha) leži v solčavski občini (²/₅ občinske površine). Prebivalstvo se preživlja predvsem z gozdarstvom in živinorejo. Dobro polovico pokrajine pokrivajo gozdovi (27.645 ha, t. j. 52.4% tal); v njih prevladujejo iglavci, a tudi listnato drevje, predvsem bukev, je precej zastopano. Največ gozdov je v osrednjem delu sreza. Manj se ti uveljavljajo pod vplivom velike razširjenosti neplodnih tal, čisto na z., in na v., kjer se gozd v ravnini umika poljem in travnikom. Četrtina gozdnega površja pripada ljubljanski škofiji (ca 7000 ha); ta poseduje gozdove zlasti po hribovju nad Zadrečko dolino in na levi strani Savinje od Raduhe do Medvedjaka in Boskovca. Gozd daje podlago razviti lesni industriji, ki izrablja vodno silo. Zlasti ob Savinji, Lučnici, Dreti in Ljubiji se vrste večje in manjše žage.

Četrtino površja (13.627 ha, t. j. 25.9% tal) zavzemajo travniki in pašniki. Teh je največ v lučki in ljubenski občini ter v zgornji Zadrečki dolini, skratka tam, kjer se najbolj uveljavlja zeleno alpsko predgorje. L. 1934. je imel srez ca 6600 goveje živine, 5400 svinj, 1000 konj, 2900 ovac, 840 koz (t. j. nad 8% ovac in koz v drav. banovini), 15.600 perutnine in 1800 panjev. V skladu z višinskimi razmerami sta ovčarstvo in kozjereja najbolj doma v solčavski in lučki občini. Šele na četrtem mestu za pašniki je polje, ki obsega komaj desetino površja sreza (5249 ha, t. j. 9.9% tal). Ker so zanj ugodni pogoji le v nižavju, narašča njegov delež od z. proti v. nekako od 5—20%. Približno v enaki meri goji prebivalstvo koruzo in pšenico, relativno mnogo tudi oves, rž, ječmen in krompir. Vendar pridelek žita skoraj nikjer ne krije domačih potreb. L. 1934. so pridelali na 912 ha 7500 q pšenice, na 420 ha prav toliko koruze, na 516 ha 4000 q ovsa, na 324 ha 2000 q rži, na 270 ha skoraj 2000 q ječmena in na 830 ha 32.000 q krompirja. V nekaterih krajih spodnje Zadrečke doline in Zgornje Savinjske doline in okoli Šmartna ob Paki uspeva tudi hmelj. L. 1934. je bilo 54 ha hmeljnikov. Pridelalo se je 308 q hmelja (5% vse hmeljske produkcije v drav. banovini). Prav v v. delu sreza goje celo vinsko trto, s katero pa je zasajen zelo skromen areal (138 ha = slabih 0.3% vsega ozemlja). Le v šmartenski občini ima vinogradništvo nekaj gospodarskega pomena. Celotni letni vinski pridelek znaša povprečno komaj 1000 hl. Več kot vinogradov je sadovnjakov (173 ha, t. j. 0.3% tal); teh ima največ ljubenska občina. Sadnih dreves je ca 60.000. Med njimi je 37.000 jablan in 11.000 hrušk. Ostalo so slive, češnje in orehi.

Rudarstvo je povsem nerazvito. V mali meri izrabljajo le boksitna ležišča okoli Mozirja. Razen lesne industrije, ki je koncentrirana zlasti v Zgornji Savinjski dolini, imajo vse druge industrijske panoge komaj skromen lokalni pomen. V velikih množinah spravljajo les po Savinji in Dreti v v. dele naše države, v normalnih razmerah pa ga zelo mnogo prodajo tudi v tujino. Vedno važnejši pridobitni vir je tujski promet. Letoviščarji posečajo največ Logarsko dolino, Mozirje, Luče, Gornji grad, Ljubno in Solčavo, ki so obenem glavna izhodišča turistov v Alpe. Slednji obiskujejo predvsem Savinjske Alpe, v manjši meri tudi Olševo in Golte. Mnogi kraji, zlasti Golte, so deležni velikega obiska smučarjev, ki prihajajo od blizu in daleč. SPD poseduje v gorah več udobnih planinskih koč.

Gornjegrajski srez je tako rekoč brez železnic. Le par kilometrov proge Celje—Dravograd teče po njegovem ozemlju. Tu leži železniška postaja Šmartno ob Paki, odkoder redno vozijo avtobusi proti Gornjemu gradu in Logarski dolini. Avtobusni promet obstaja v času tujske sezone tudi med Logarsko dolino in Celjem. Pozimi vozijo avtobusi po Zgornji Savinjski dolini le do Luč. Zdaj je v poletnem času v obratu tudi direktna redna avtobusna zveza med Ljubljano in Logarsko dolino (Ljubljana—Kamnik—Črnelec—Gornji grad—Ljubno—Logarska dolina).

Občina Bočna

Preb. 1445, hiš 243, posest. 220, koč 18, najem. 20. Površina 3783 ha: njiv in vrtov ca 376, trav. in paš. ca 796, vinogradov 0, gozdov ca 2555, ostalo 56. Občini pripada na jugu osrčje Zadrečke doline s pobočji Menine (1508 m) in Krašice (1055 m), na s. pa nizko hribovje do Savinje in ondotna ravnina okoli Radmirja. Glavna reka je Dreta, ki sprejema poleg neznatnih potokov zelo močan kraški vrelec Kropo. Ta omogoča, da postane reka naenkrat sposobna za splavarstvo. Hribovito ozemlje pokrivajo ogromni gozdovi, ki nudijo prebivalstvu glavni zaslužek. Prevladujejo iglavci, je pa mnogo tudi bukev in orehov. Mnoge vodne žage. Splavljanje lesa, ki ga večinoma prodajajo v vzhodne dele naše države. Živinoreja, (štajerska kokoš), sadjarstvo (jabolka, slive) in čebelarstvo so v lepem razvoju. Tudi tujski promet dobiva vedno večjo važnost, saj so zanj dani najboljši pogoji. Ozemlje cele spodnje Zadrečke doline s pobočji Menine in Črete, in desni breg Savinje od Meliš do Vrbovca je pripadalo gornjegrajskemu benediktinskemu samostanu. Glasom urbarja te gospoščine iz 1426 je bila ta pokrajina podrejena uradu ob Dreti s sedežem v Šmartnu. Pripadali so mu sledeči kraji: Homec, Otok, Brezje, Lešje, Brdo, Dobrova, Breg, Zg. in Sp. Podbreže, Trnovec, Gorica, Hrastovje, Doblatina, Žlabor, Kokarje, Brdo na Čreti, Lom, Tajna, Potok, Lačja vas, Pusto polje, Sp. in Zg. Kraše, Sp. in Zg. Volog s Sv. Martinom, Sp. in Zg. Rovte, Podgora, Delce, Bočna in Kropa.

Bočna, 771-128-118-10-8, Sr so du žand zdr fin Gornji grad 4 km, žel Šmartno ob Paki 21 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1877, 3 odd. Gas., Olepš. d. z gled. odrom, Pev. d., ČD, DKfid. Nm 445 m. Bočna leži na severnem vznožju Menine v Zadrečki dolini. Cerkev z župniščem, občinski urad in šola so nad vasjo na malem griču Gradišču. Skozi vas drži ban. cesta proti Gornjemu gradu in Mozirju. Avtobusna zveza na obe strani. K Bočni spadajo bližnji zaselki Čeplje, Delce, Homce, Kropa, Nadbočna, Otok, Podom in Slatina. Prav rodovitno. Razvito gozdarstvo. Lepi sadonosniki, tudi čebelarstvo napreduje. Pri zaselku Čepljah mogočen izvir potoka Krope, ki goni mline in žage in se skoraj nato izteka v Dreto. Tu vežejo splave, ki jih poslej more nositi Dreta. Bočna je lepo letovišče; tujske sobe. Krasni sprehodi po ravnini. Markirane poti čez Hom (625 m), k Sv. Frančišku (1½ ure), v zaselek Nadbočno (ca 650 m, ½ ure, lep razgled), čez prelaz Lipo (1½ ure), na Vransko (3 ure) in na Menino (1508 m, 3 ure). Kraj se prvič omenja 1231. Že 1247 se tu javlja neki ministerial gornjegrajskega samostana. O hribčku Gradišču krožijo različne pravljice. Velika stara lipa pri cerkvi je po ustnem izročilu iz turških časov. Župnija Bočna (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 674 duš. Pokopališče. Cerkev sv. Petra se prvič omenja 1426. L. 1855. so jo prezidali in po potresu 1895 popravili. Ladjine stene so razčlenjene s pilastri. Ladja in tristrano zaključen presbiterij sta kupolno svodena. Okna so polkrožna. Zanimiv je glavni oltar iz 1646. Prvotno podružnica gornjegrajske prafare, je cerkev postala 1906 samostojna župnija. Od takrat datira tudi župna kronika.

Sv. Jošt, 263-41-35-2-4. Sr so du žand zdr fin Gornji grad 7.5 km, žel Šmartno ob Paki 18.5 km, o 2.5 km, p š žup Šmartno ob Dreti 0.5 km. Nm 955 m (cerkev). Hribovita lega južno od Šmartnega ob Dreti. Raztresene kmetije in zaselki Krašica, Lipa, Mali in Veliki Rovt, Sela in Strojnik. Dostop po obč. poti 1—3 km od ban. ceste z vozom. Bujni gozdovi. Izpred cerkve, ki leži na meji gornjegrajskega in celjskega sreza, krasen razgled. Priljubljena izletniška točka. ½ ure v. odtod na j. strani Tolstega vrha (1077 m) skrita podzemeljska jama Štubernica z lepimi kapniki. Podr. cerkev sv. Jošta je prastara, a prvič se omenja šele 1426; sredi 15. stol. so ladjo obokali, v 16. stol. pa postavili zvonik. Vhod v cerkev je pod zvonikom iz veže, ki je skoraj enako široka kot ladja. Presbiterij je tristrano zaključen; svoden je z enim križnim poljem in s šesterostranim zaključnim svodom z rebri. Ti izhajajo iz polkrožnih služnikov, katerim odgovarjajo na zunanjščini presbiterija slabotni oporniki. Svod presbiterija ima obliko zgodnje gotike (14. stol.). Ladja je svodena z zvezdnimi oboki z rebri, veža pa s kupolnim obokom. Cerkev je poslikana; pod sedanjimi freskami so odkrili sledove stare dekoracije. Ohranjenih je še nekaj ostankov starih gotskih oltarjev. V bližini stoji kapelica sv. Gervazija in Protazija, ki je iz konca 15. ali iz začetka 16. stol. Opisuje jo vizitacijski zapisnik iz 1631. Prvotna mala gotska okna, zaprta samo z lesenimi oknicami, so 1631 razširili. Glavni vhod ima gotsko obliko. Ladja je ravno krita, presbiterij pa je v bistvu banjasto svoden. Na strani je lesen stolpič. Stavbo so v 1861—1868 restavrirali.

Šmartno ob Dreti, 411-74-67-7-8. Sr so du žand zdr fin Gornji grad 7 km, žel Šmartno ob Paki 18 km, o 2.5 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1879, 3 odd. Kmet. nad. tečaj, Gas. z gled. odrom in pev. d., Prosv. d., Nogom. d. Nm 371 m. Vas leži v osrčju Zadrečke doline ob ban. cesti. Avtobusna zveza proti Gornjemu gradu in Mozirju. H kraju spadajo zaselki Podgora, Vrhi, Volog in Zgornje Kraše. Lesna trgovina in prodaja živinorejskih proizvodov. Prijetno letovišče; tujske sobe. Važno križišče markiranih poti čez Lipo na Vransko (2 uri), čez Slopnik na Motnik (3 ure), čez Brdo v Radmirje (1½ ure). Gorski izleti na Krašico planino (1055 m, 1½ ure), k cerkvi sv. Jošta (955 m, 1½ ure) in na Menino (1508 m, 3 ure). Župnija Šmartno ob Dreti (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 729 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Cerkev se prvič omenja 1426. L. 1632. so ji podaljšali ladjo, okoli 1800 pa so ji prizidali obe stranski kapeli. Zvonik, ki je iz 17. stol., je bil pozneje povišan. Skozi zvonico je vhod v ladjo, ki se zaključi z enako širokim polkrožnim presbiterijem. Notranjščina cerkve ni razčlenjena. Ladja je banjasto svodena, ena kapela križno, druga kupolno. Cerkev je poslikana. Prvotno podr. gornjegr. prafare je postala 1788 kapelanija, 1891 pa župnija.

Občina Gornji grad mesto

Preb. 780, hiš 135, posest. 78, koč. 50, najem. 47. Površina 1125.77 ha: njiv in vrtov 97.25, trav. in paš. 296.19, gozdov 708.92, ostalo 23.41.

Gornji grad, mesto, 780-135-78-50-47. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Šmartno ob Paki 26 km. Sresko načelstvo z oddelki: obči in upravni, sanitetni, veterinarski, kmetijski, gozdarski, prosvetni in vojaški. Sreski cest. odbor. Sresko sodišče. Davč. upr. Žand. stanica. Dek. in mestna žup. Oddelek fin. kontrole. Dva zdravnika, živinozdravnik, 2 advokata, notar. Šola ust. 1804, 5 odd. Strok. š Društva: SKJ z gled. odrom, RK, PJS, PCMD, NO, JUU, Kat. prosv. d., Gas. župa in Gas. z godbo, Pev. d., Kolo j. s., Tuj. prom. d., Podružnica SPD.

Nm 434 m. Mestece leži v zgornjem delu Zadrečke doline tik pod strmo Menino (1508 m) na jugu in nižjem hribovjem na severu, za katerim se vzpenja mogočni Rogatec (1557 m) in Lepenatka (1422 m). Križišče banovinskih cest proti Radmirju, Mozirju in Kamniku. Avtobusna zveza s Šmartnom ob Paki, Logarsko dolino in zadnji čas tudi z Ljubljano. Poleg skupaj pozidanega osrčja, ki leži kraj znamenite graščine, spadajo k mestecu manjši zaselki Podsmrečje, Rore, Šokat in Tajna. Zaščitena lega pred mrzlimi vetrovi, vendar svež, zdrav gorski zrak. Krasni, pretežno iglasti gozdovi v bližnji okolici (smreka, mecesen, deloma bukev). Srednje rodovitno. Kmetijstvo v skromnem obsegu, tako da morajo mnogo žita in krompirja uvažati. Trgovanje z govejo živino in živinorejskimi proizvodi. Močna lesna industrija. Vodne žage ob Dreti in njenem pritoku Šokatu; parna žaga. Izvoz lesa v vzhodne dele naše države, deloma tudi v Italijo, severno Afriko in Palestino. Ribolov, največ postrvi in lipani. Priljubljeno letovišče za ljubitelje miru. Prirodno kopališče ob Dreti. Mnogo tujskih sob. Izhodišče gorskih izletov na Menino (1508 m, 3 ure; pastirske kolibe in staje za živino, velika ledena podzemeljska jama »Jespa« pod Ovčjim stanom, krasni smuški tereni), Rogatec (1557 m, 3½ ure), Lepenatko (1422 m, 3 ure) in na razne vrhove Savinjskih Alp. Krajši izleti po okolici (n. pr. k Sv. Florijanu, 743 m, ¾ ure, lep razgled). Vse poti so dobro markirane.

Zgodovina kraja je tekla vzporedno s preteklostjo gornjegrajskega gradu in samostana, ozir. škofijskega dvorca. Gornjegrajski grad, imenovan tako za razliko od gradu Vrbovca, t. j. Spodnjega gradu, je stal prvotno na Gradišču pod Menino v. od današnjega Gornjega grada. Prvič se omenja 1174. Leta 1247. ga imenuje listina že Stari grad. Ta je stal še 1334, a 1456 je bil že v razvalinah, o katerih pa ni od 1877 več nikakega sledu. Prvotni grajski lastniki so bili plemiči Chageri, posestniki obsežnega ozemlja, ki sedaj pripada gornjegrajski in deloma še braslovški dekaniji. L. 1140. so posestvo dobili v dar oglejski patriarhi, ki so tu postavljali svoje fevdnike in sicer: Vovbržane (od ca 1285 do ca 1308), Vrbovske viteze (do 1350), Celjane in po 1456 Habsburžane. Zgodovinsko pomemben je bil tudi 1140 ustanovljeni benediktinski samostan, ki mu je to leto podarila rodbina Chagere obsežna posestva. Obenem mu je oglejski patriarh odstopil delno desetino na ozemlju, ki jo je dobil od rodbine de Chagere; dal mu je tudi denar za zidavo samostana in deset kmetij v Furlaniji, odkoder so redovniki dobivali sol in olje. Nad svojo obsežno gospoščino je samostan izvrševal nižje sodstvo; imel je pa tudi mnoge druge svoboščine in privilegije. Poleg oglejskih patriarhov so bili veliki dobrotniki samostana Celjski grofje, med njimi predvsem Friderik II. Ta mu je 1439 priznal gorsko pravico nad vinogradi pri Gornjem gradu, Ljubnu, Radmirju in Rečici, 1447 pa mu je potrdil sodno imuniteto, razen krvnega sodstva, in pravico do ribolova po vseh vodah gornjegrajske gospoščine. Samostanu

so bile inkorporirane sledeče župnije: 1254 Pilštanj, 1261 v zameno za njo župnija Škale, od 1346 zopet Pilštanj, 1332 Braslovče, 1398 Hoče. Samostan je ukinil 1461 cesar Friderik III. Ukinitev samostana, ki je 1473 definitivno prenehal, je bila v zvezi z ustanovitvijo ljubljanske škofije, a je imela tudi politično ozadje; kajti gornjegrajski benediktinci so bili v borbi Habsburžanov za celjsko dediščino na strani Celjanov. Ko so zapustili samostan, so odnesli benediktinci s seboj vse dragocenosti, orodje, živino in živila. Listine so pozneje deloma vrnili. Po njihovem odhodu je ostal v samostanu samo še zborni kapitelj 10—12 svetnih duhovnikov, ki so opravljali redno službo božjo. Danes živi samostan, ki je stal j. od cerkve, kjer je sedaj travnik in vrt, še v ljudski tradiciji; nanj spominjajo mnoga hišna, osebna in krajevna imena: »na opatih«, »gospodnje« (poljski imeni na Menini), »Menina«, t. j. »Menihna« planina in dr. Od samostanskih poslopij je ohranjen samo še stolp pri glavnem vhodu v današnjo graščino.

Z ustanovitvijo ljubljanske škofije je nastopila za kraj nova doba. Škofijski sedež je bil v današnji graščini, ki jo je postavil in obdal z obzidjem, stolpi in jarkom škof Ravbar (1493—1536), škof grof Attems (1743—1757) pa prezidal v današnjo obliko. Cesar Friderik III. je škofom podaril dohodke gornjegrajske opatije in vso gornjegrajsko gospoščino. Njen upravni sedež je bil v Gornjem gradu. Škofje so nasledili tudi vse samostanke privilegije in si kot deželni knezi pridobili novih. Leta 1470. so dobili kriminalno sodstvo. Nadvojvoda Ernest jim je 1593 potrdil stare sodne privilegije s pravico krvnega sodstva v Gornjem gradu in Goričanah. Justifikacija se je izvrševala v Homu tik Gornj. grada, na kar spominjajo še danes ostanki zidanih vislic. Škof Tomaž Hren je ustanovil v Gornjem gradu mesto zbornega kapitlja vzgojevališče duhovnikov (Collegium Marianum).

O tukajšnji škofijski rezidenci še danes pričajo nagrobni spomeniki, vzidani v južno stran nove cerkve. Tu so spomeniki: Nikolaja Graczerja, vzgojitelja škofa Ravbarja (iz 1522), škofov Ravbarja (iz 1527), Janeza Kacijanarja (iz 1538), Jakoba Kacijanarja (iz 1540), Franca Kacijanarja (iz 1544), Tomaža Hrena (iz 1609), Urbana Tekstorja (iz 1619), Janeza Tavčarja (iz 1622), Baltazarja Radliča (iz 1623), Konrada Glušiča in iz 1625 Žige Lamberga, ki je že rezidiral v Ljubljani. Vendar so se ljubljanski škofje povsem preselili v Ljubljano šele po 1783. Graščina je še danes dobro ohranjena in je last ljubljanskih škofov. Hrani mnoge znamenitosti in umetnine. V njej je kapelica sv. Tomaža ap., ki je bila postavljena istočasno kot nova cerkev. Pravokoten prostor v njej je banjasto svoden; stene so razčlenjene s pilastri. Vsa notranjščina je poslikana. Tu je slika Valentina Mezingerja: sv. Tomaž (iz 1756), ki je najboljše delo tedanje slovenske umetnosti.

Gornji grad je bil že zgodaj povzdignjen v trg. Trške pravice je najbrž dobil že pred 1461. L. 1470. je cesar Friderik III. potrdil vse dotedanje tržne privilegije in dovolil tržni dan na nedeljo in letni sejem o sv. Marjeti. Trške pravice so pozneje potrjevali ljubljanski škofje. Dokaj je bila razvita obrt. V srednjem veku so bili znani predvsem ondotni suknjarji. Kraj je sicer ležal izven območja večjih prometnih cest, vendar so tu našli svoj odmev važnejši svetovni dogodki: 1471 so Turki na pohodu iz Ljubljane na Štajersko razdejali tudi Gornji grad in samostan. Pogosti so bili kmečki upori. Ker je bilo kmetom v letih kuge 1603—1607 prepovedano pokopavati mrliče pri podr. cerkvi sv. Magdalene, so se uprli in odrekli poslušnost in dajatve. L. 1635. se je razširil kmetski upor iz gradu Ojstrice tudi na podložnike ljubljanskega škofa, ki so mu izropali gornjegrajsko gospoščino, grad Vrbovec in Rudenek pri Rečici ob Savinji. Kuga je morila v Gornjem gradu tudi 1473,1552 in 1646.

5. avgusta 1928 je bil Gornji grad povzdignjen v mesto. Mesto je prevzelo prejšnji trški grb: trolistno deteljo na modrem polju, ki jo zagrinjata beli zavesi; za njo je strma gora s cerkvico na vrhu, zgoraj v vsakem desnem kotu zavese pa po ena zlata zvezda.

Župnija Gornji grad (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 1378 duš. Mestna župna cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Župna cerkev se omenja prvič že 1140. Najbrž 1209, gotovo pa pred 1220 so gornjegrajski benediktinci sezidali drugo cerkev, ki je bila posvečena Mariji Devici. To cerkev je dal grof Attems podreti in v 1757—1763 sezidati sedanjo prostorno baročno cerkev. Fantoni ji je 1863 poslikal presbiterij. Vsa vrednost oltarjev je v znamenitih slikah. V glavnem oltarju je Layerjeva slika Matere Božje s sv. Mohorjem in Fortunatom. Oltarne slike: Rojstvo Gospodovo, Zadnja večerja, Vstajenje, Vnebohod, tri ovalne slike sv. Apolinarija in sv. Janez Krstnik so delo Kremser-Schmidta, slika Brezmadežne pa P. Künla iz 1860. Njegovi sta tudi sliki sv. Jožefa z detetom in sv. Valentina. V južni zunanji steni cerkve je vzidanih več nagrobnikov in spominskih plošč od 16. stol. dalje. Župnija je pripadala do 1461 oglejskemu patriarhatu in je bila z vsemi podružnicami in vikariati inkorporirana gornjegrajskemu samostanu. Od 1461 do 1787 je spadala pod ljubljansko, nato pa pod lavantinsko škofijo. Ljubljanski škofje so si kot užitniki gornjegrajske graščine ohranili samo še patronatske pravice. Prvotna gornjegrajska pražupnija je bila zelo obsežna; njene meje se večinoma ujemajo z mejami današnje gornjegrajske dekanije vključivši še Bele vode. Prafara je mati sledečih sedanjih župnij: Gornjega grada, Ljubna, Solčave, Rečice ob Savinji, Mozirja, Luč, Nove Štifte, Šmartna ob Dreti, Marije Nazaret, Belih voda in sv. Frančiška Ksaverija.

Podružna cerkev sv. Magdalene s pokopališčem. Cerkev je bila zgrajena 1867 in stoji na mestu stare stavbe iz 15. stol. Oporniki, šilasto zaključena okna in vrata spominjajo na gotiko. Stolp sega v ladjo, ki je obokana s tremi križnimi svodi. Vsa cerkev je dekorativno poslikana. V presbiteriju so tri Fantonijeve freske. Glavni oltar je gotski. Tu rojeni: Kuripešič Benedikt (življenjski podatki neznani); izdal potopisni dnevnik o potovanju na sultanov dvor, ko je kot latinski tolmač 1530 spremljal ces. poslanca Jurišiča in Lamberga. Matek Blaž (1852—1910), pisatelj matemat. učnih knjig. Dr. Tominšek Franc, dolgoletni predsednik SPD. Dr Tominšek Josip (r. 1872), gimn. ravnatelj v pok., avtor literarn. zgod. in filoloških razprav, urednik »Planinskega vestnika«, pisatelj učbenikov in slovarjev za klas. jezike. Tu pokopan Kocbek Franc (1863 do 1929), eden prvih naših alpinistov in propagatorjev Sav. Alp.

Občina Gornji grad okolica

sedež Tirosek

Preb. 1511, hiš 218, posest. 153, koč. 70, najemnikov 0. Površina 6023.55 ha: njiv in vrtov 651.46, trav. in paš. 1853.56, sadovnjakov 20.46, gozdov 3428.74, ostalo 69.33. Občina se razprostira v zgornjem delu Zadrečke doline, ki je tu zelo ozka in obdana od visokih gora. Na z. se dviga 902 m visoki prelaz Črnelec, na s. zeleno hribovje, ki se zadaj mogočno vzpne v Lepenatki (1422 m) in Rogatcu (1557 m), na j. pa zapira dolino kot strma prirodna pregraja Menina (1508 m). Proti v. sega občina tako daleč, da od vseh strani oklepa Gornji grad. Kljub toliki zaprtosti je pokrajina zelo vetrovna. Zlasti je neprijeten jug, ki brije z Menine in prinaša slabo vreme. Dreta sprejema nekaj večjih potokov le z leve strani. Ti so predvsem Mačkovka, Rogačnica in Kanolščica. Večino ozemlja pokriva gozd (največ smreka, jelka, mecesen in bukev), ki je v višjih legah last ljubljanske škofije. V občini je 14 vodnih žag, od teh 9 ob Dreti. Do nastopa gospodarske krize so prevažali les večinoma v Kamnik, odkoder se je izvažal v Italijo, zdaj pa se skoraj ves proda v vzhodne dele naše države. Okrogel les spravljajo po Dreti, rezan les pa prevažajo z vozmi do Krope pri Bočni, kjer ga vežejo v splave. Živinoreja nima posebnega pomena. Pač pa goje dobre pasme goveje živine, ki jo gonijo v poletnih mesecih v planine. Precej volov se proda na sejmih v Kamniku. Čebelarstvo ima ugodne pogoje, a je še v početkih razvoja. V občini je komaj 24 velikih in 100 malih panjev. Poljski pridelek je minimalen in morajo moko v veliki meri kupovati. Zlasti slabo zori koruza. Vodnih mlinov je precej ob manjših potokih, ob Dreti jih je malo. Sadjarstvo krije domače potrebe, za prodajo pridejo v poštev le jabolka; manj je hrušk in orehov. Kljub prirodnim lepotam tujski promet sem še ni prav prodrl. Tudi za zimski sport so idealni tereni. Pač pa se večkrat v letu semkaj zgrinjajo romarji, ki prihajajo od blizu in daleč na starodavno božjo pot Novo Štifto. Prebivalci žive večinoma v malih zaselkih in samotnih kmetijah. Kljub skromnim življenjskim pogojem prebiva tod zdrav in krepak rod, o čemur priča njegovo znatno prirodno naraščanje.

Sv. Florijan, 293-43-36-12-0, Sr so du žand zdr fin pTt š žup Gornji grad 1—6 km, žel Šmartno ob Paki 25 km, o 6 km. Nm 742 m. Vas obsega male zaselke in samotne kmetije s., j. in v. od Gornjega grada. Pretežno hribovita lega. H kraju spadajo zaselki Rakovnik, Križka vas in Sleme. Manjši del vasi leži ob ban. cesti kraj Gornjega grada. Od tu je do najbolj oddaljenih kmetov 1¼ ure daleč. J. od Gornjega grada stoji pod Menino podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana (742 m, zaradi razgleda priljubljena izletna točka). Cerkev je stala že 1389, ko se omenja »sv. Primoža hrib«. Izrecno se omenja 1426. Ta cerkev je v tlorisu najbolj nepravilna in preprosta stavba vsega gornjegrajskega okraja. V 16. stol. so ladjo podaljšali ter prizidali zvonik in kapelo. O starosti cerkve bi pričal napis ob glavnem vhodu, ki omenja l. 1094. Bogato rezljani oltar v kapelici ima 15 medaljonov, ki predstavljajo v reliefih skrivnosti sv. rožnega venca.

Sv. Lenart, 259-32-24-8-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Gornji grad 1—6 km, žel Šmartno ob Paki 26 km, o 6 km. Nm 914 m. Raztresene kmetije po hribovju s. od ban. ceste Kamnik-

Gornji grad pod Lepenatko (1422 m) in Rogatcem (1557 m). Dostop do njih z vozom ¼—1½ ure. Nad izvirom potoka Kanolščice stoji podr. cerkev sv. Lenarta, ki se prvič omenja 1426. Po tradiciji je v cerkvi pokopan neki gornjegrajski benediktinec, ki je živel v tej vasi v pregnanstvu. Ko je cerkev 1895 poškodoval potres, so stavbo restavrirali. Ladja ima raven strop, baročni presbiterij pa je pokrit s plitvo kupolo. Zakristija je v zvonici.

Sv. Miklavž, 323-50-32-18-0. Sr so du žand zdr fin pTt Gornji grad 4—8 km, žel Šmartno ob Paki 28 km, o 5 km, š žup Nova Štifta 5 km. Nm 525 m. Vas leži deloma ob Dreti kraj ban. ceste, deloma severno odtod ob potoku Mačkovki. H kraju spadata zaselka Dol in Mačkin kot. Sv. Miklavž se prvič omenja že 1426. Tedaj je skupno z Mačkinim kotom pripadel urad Tirosku. Podr. cerkev sv. Miklavža je bila zgrajena pred 1426; 1869 so cerkev podrli in v naslednjih treh letih sezidali sedanjo stavbo. V tlorisu je stavba osmerokotna. Prizidani sta ji dve stranski kapeli, zvonik in tristrano zaključeni presbiterij. Prostor je prekrit z visoko kupolo z rebri, ki segajo do srednje odprtine. Vsi prostori so svodeni in ornamentalno poslikani (Fantoni mlajši). Arhitektura je novogotska; vsi oltarji so gotski.

Štajngrob, 230-35-23-12-0. Sr so du žand zdr fin pTt Gornji grad 1—6 km, žel Šmartno ob Paki 26 km, o 5 km, š žup Nova Štifta 5 km. Nm 525 m. Leži v. od Tiroska kraj ban. ceste in v njeni bližini. H kraju spada zaselek Dol. Vas se prvič omenja 1426. Tedaj je pripadala uradu Tirosku. Na nizkem holmu stoji ob ban. cesti podr. cerkev Marijinega darovanja, ki so jo sezidali pred 1631, ko se prvič omenja. L. 1868. in v 1870—1873 so stavbo prezidali. Cerkev je gotska; ladja in presbiterij imata opornike. Oproge preko svoda ladje nosijo slopi ob stenah. Vsa notranjščina je ornamentalno poslikana.

Tirosek, 406-58-38-20-0. Sr so du žand zdr fin pTt Gornji grad 6—12 km, žel Šmartno ob Paki 30 km, o 0—4 km, š žup Nova Štifta 0—4 km. Šola v Novi Štifti ust. 1875, 3 odd. Kmet. in gosp. nad. tečaj, Prosv. d. Nm 606 m. Raztresene hiše v povirju Drete kraj ban. ceste Kamnik—Gornji grad pod prelazom Črnelcem (902 m). Samotne kmetije v višjih legah. Sestavni deli vasi so Nova Štifta, Tirosek in Toman. V bližini, 1—2 uri daleč razgledni hribi, kjer je razvito planšarstvo. Priljubljene izletne točke so poleg Črnelca (1 uro) zlasti Javorščček (1344 m, 1 uro), Tomanova planina (1190 m, 1 uro) in Ostri vrh (1200 m, 1 uro). Ob dobri cesti 1½ km vstran od ban. ceste stoji v krasni vzvišeni legi znamenita božjepotna cerkev Nova Štifta. Tirosek se omenja že 1426 kot sedež urada, ki se je razprostiral od Črnelca do Čepelj pod Gradiščem oziroma Menino. Uradu so bili podrejeni sledeči kraji: Nova Štifta, Črnelec z Volovljekom, Bezgovje, Sv. Miklavž z Mačkinim kotom, Štajngrob, Slemene, Kriška ves, Slatina, Čeplje in Sv. Primož ali Florijanska gora. Župnija Nova Štifta (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 850 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije ima krasno lego na nekdaj imenovanem Metuljskem griču, ki je bil sredi 16. stoletja še poraščen z gozdom. Prvotno cerkev so zgradili (najbrž 1558—1559) na mestu, kjer so se prikazovali iz zemlje tajinstveni plamenčki. Nazivali so jo Novo Štifto. Ko jo je 1850 skupno z župniščem uničil požar, so 1854 zgradili sedanjo cerkev v renesančnem slogu. Požaru so oteli le sliko Matere Božje. Cerkev je 1854 posv. lavant. škof Anton Martin Slomšek. S slikami jo je okrasil Fantoni (1856). Ob straneh ladje so po tri kapele; vhodna veža zavzema vso širino ladje; presbiterij je tristrano zaključen. Oltarno sliko je izvršil Ljubljančan P. Künl. Štirje kipi v presbiteriju so baročni. Cerkev je od vsega početka do danes daleč znana in zelo obiskovana božja pot. Prvotno je bila podružnica gornjegrajske prafare. Od 1772 je imela stalnega duhovnika. V jožefinski dobi (1777) je bil ustanovljen vikariat, ki so ga pozneje povzdignili v samostojno župnijo. Kapelica božjega groba je iz druge polovice 17. stol. Veža, ki ima obliko pravokotnika, je obokana z banjo in polkupolo. Nizka odprtina vodi v križno obokan pravokoten prostor. Zaključni del kapelice obkrožajo polkrožne arkade v steni. Cerkv. pripadnost kraja nekdaj in zdaj ista kot v Gor. gradu.

Občina Ljubno

Preb. 2770, hiš 293, posest. 301, koč 156, najem. 73. Površina 7534 ha: njiv in vrtov ca 841, trav. in paš. ca 2423, vinogradov ca 3, sadovnjakov ca 91, gozdov ca 4028, ostalo 148. Občina se razprostira na obeh straneh Savinje v. od Luč in obsega valovito gozdnato sredogorje, ki se naslanja na Savinjske Alpe, na s. pa deloma tudi na Karavanke. Prav tu se na meji občine dvigajo najvišje vzpetine: Travnik (1637 m), Kamen (1695 m) in Smrekovec (1569 m); preko njih poteka gorsko razvodje med Savinjo in Mežo. Omenjeni gorski hrbet je geološko zelo zanimiv. Zgrajen je predvsem iz vulkanskega andezita, ki je tu v miocenski dobi privrel na dan. Vse vodovje zbira Savinja, ki sprejema razen Gračence, Ivanskega potoka in Ljubnice samo neznatne dotoke. Največ vode ima Ljubnica, ki nastaja iz Krumpaha in potoka Sopata. Slednji priteka na dan iz jame Jezernice. Polovico občine pokrivajo gozdovi; v njih prevladuje smreka. Vodne žage zlasti ob Savinji, Ljubnici in Gračenci. Les odpremljajo po vodni poti (pričetek splavarstva!) v v. dele naše države in deloma v Italijo. Precej razvita živinoreja (zlasti govedo, svinje in perutnina). Tudi čebelarstvo lepo napreduje. Znatno sadjarstvo; prodaja jabolk in orehov. Na ugodnih prisojnih mestih zori celo grozdje. Ribolov v Savinji in Ljubnici (postrvi, lipani). Razen ob Savinji so povsod precej enakomerno posejani neznatni zaselki, ki jih vežejo samotne gorske poti.

Juvanje, 105-21-21-9-6. Sr so du fin Gornji grad 7 km, žand zdr o pTt š žup Ljubno 2 km, žel Šmartno ob Paki 22.4 km. Nm ca 460 m. Kraj leži na levem bregu Savinje ob Ivanskem potoku. Dostop z vozom po obč. poti 0.5 km od ban. ceste. Vas je nekdaj pripadala gornjegrajskemu samostanu. Že 1231 se tu omenja gornjegrajski ministerial. Po urbarju omenjenega samostana iz 1426 je kraj pripadal savinjskemu uradu.

Ljubno, trg, 697-128-128-80-48. Sr so du fin Gornji grad 8 km, žand zdr o pTt š žup v kraju, žel Šmartno ob Paki 23.4 km. Šola ust. 1805, 4 odd. Strok. nad. š., Jav. knjiž., Pev. in prosv. d. »Raduha«, SKJ, Tuj. prom. d., Strel. druž., Gas., Združ. žag., mlin. itd. Zdravnik. Nm 423 m. Trg leži na jz. vznožju Mozirske planine ob Savinji kraj ban. ceste Radmirje—Solčava. Avtobusna zveza s Celjem, Gornjim gradom in Logarsko dolino. Vzvišen položaj nad izlivom Ljubnice v Savinjo, ki vstopa tu iz soteske v bolj široko dolino. Lesna industrija in kmetijstvo. Pričetek splavarstva po Savinji. Prijetno letovišče, kamor zahajajo zlasti tujci iz Vojvodine in Avstrije. Moderno kopališče na Savinji. Lepi izleti po gozdnatem sredogorju. Izhodišče daljših markiranih poti k Mozirski koči (1343 m, 3½ ure), na Smrekovec (1569 m, 4 ure; planinska koča pod vrhom), na Travnik (1637 m, 3½ ure), na Kamen (1695 m, 3½ ure) in na Raduho (2062 m, 7 ur). Ljubno se omenja v zgodovini že 1247, ko se tu navaja ministerial gornjegrajskega samostana, ki mu je pripadalo tukajšnje ozemlje. Urbar tega samostana iz 1426 navaja goro Ljubno kot sedež enega svojih uradov. Njegov delokrog je približno obsegal sedanjo ljubensko župnijo. Ljubno je dobilo gotovo že v prvi polovici 15. stol. trške privilegije. L. 1470. je potrdil cesar Friderik III. Ljubnu stare trške privilegije: tržni dan na nedeljo, vsakoletni sejem na praznik sv. Elizabete in na dan cerkvenega proščenja ter lastno sodstvo. Trg je imel svoj pečat in grb: ščit z zvezdo s šestimi konicami. — Župnija Ljubno (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 2126 duš. Župna cerkev sv. Elizabete je bila sezidana med 1235 in 1308. Sedanja stavba je iz 15. stol. Današnji tloris je produkt večkratnih prezidav. Radi simetrične namestitve stranskih kapel ima tloris cerkve obliko križa. Pod presbiterijem je kripta, ki ima dohod z zunanje strani cerkve. Stavba je svodena s kupolami. Na zunanji steni presbiterija se vidijo med dvema opornikoma še ostanki gotskih fresk. V cerkvi je krasna srebrna in pozlačena monštranca, renesančno delo z gotskimi motivi z letnico 1637, grbom in monogramom rodbine Reich, ki je tu živela v zač. 17. stol. in po kateri se tudi imenuje hrib Rajhovka. Prvotno je bila cerkev podružnica gornjegrajske prafare, toda že v 13. stoletju je dobila lastnega stalnega duhovnika. Glede podrejenosti škofiji v preteklosti in sedaj velja isto kot za Gornji grad. Do 1812 je bilo okrog cerkve farno pokopališče; tedaj ga je odnesla voda, zato so ga premestili k podr. cerkvi sv. Primoža.

Planina, 202-34-34-6-8. Sr so du fin Gornji grad 12 km, žand zdr o pTt š žup Ljubno 5 km, žel Šmartno ob Paki 27.4 km. Nm ca 600—1200 m. Samotne kmetije v povirju Krumpaha na pobočju Kamna (1695 m) in Smrekovca (1569). Dostop po občinski poti 6 km od ban. ceste z vozom. Gozdarstvo in kmetijstvo.

Radmirje, 407-82-74-9-18. Sr so du zdr fin Gornji grad 6 km, žand o Ljubno 2 km, žel Šmartno ob Paki 23 km, pTt š žup v kraju. Šola v kraju Ksaverij ustanovljena 1874, 3 odd. Kat. prosv. d., Gas. Nm ca 410 m. Vas leži v z. delu Zgornje Savinjske doline ob križišču ban. ceste proti Mozirju, Solčavi in Gornjemu gradu. Avtobusna zveza na vse tri strani. H kraju spadajo zaselki Brezje, Hom, Ksaverij, Razbor in Ržiše. Kmetijstvo, zlasti pa lesna trgovina. Pridelujejo nekaj hmelja. Precej sadja. Malo letovišče; tujske sobe, prirodno kopališče na Savinji. Izhodišče izletov na Hom (625 m, ¾ ure) in na Golte (2—3 ure). Radmirje je bilo obljudeno že v predzgodovinski dobi (odkrito staro gradišče). Župnija Radmirje (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 1294 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Frančiška, ki stoji tik nad vasjo na griču Straža, je iz 1725. Na njenem mestu je preje stala cerkev sv. Barbare, ki je bila zgrajena med 1426 in 1569, ko se prvič

omenja. Ko je tod 1715 morila kuga, lakota in beda, je v tej cerkvi postavil gornjegrajski dekan Ahacij Strežinar oltar sv. Frančiška, h kateremu so se takoj začele zgrinjati ogromne množice romarjev. Zato so že 10 let pozneje sezidali sedanjo cerkev sv. Frančiška, ki je postala slovita božja pot. Tloris cerkve ima obliko križa. Stolp stoji pred ladjo in je le iz nje dostopen, glavna dohoda v ladjo pa sta ob straneh stolpa. Odprta mostovža ob straneh ladje sta namenjena romarjem. Kapela in presbiterij sta bokana s kupolami, ki imajo diagonalne oproge; ladja je bokana banjasto. Glavni oltar je povečini iz marmorja. Postavek ima obliko sarkofaga s spečim svetnikom. Sliko sv. Frančiška je naslikal Ivan Mihael Rheinwald 1715. To čudodelno podobo so mnogo kopirali. Cerkev hrani mnogo dragocenih daril raznih vladarjev: Marije Terezije (kelih z letnico 1751), Marije Antoinete, raznih nemških knezov, poljskega kralja Augusta III., poljske kraljice Dauphine (kelih z letnico 1763). V župnišču nahajamo sliki: ustanovitelja božje poti Ahacija Steržinarja iz 1741 (prenovljena 1847) in avtoportret slikarja Ivana Mihaela Rheinwalda. Podr. cerkev sv. Mihaela se omenja že 1375. Sedanja cerkev je iz konca 15. ali začetka 16. stol.; 1846 so jo prenovili. L. 1895. jo je močno poškodoval potres. Kasneje so nadomestili dotedanji ladjin rebrasti svod z banjastim obokom in zgradili novo zakristijo. S tremi stranicami zaključeni presbiterij ima lep zvezdnati svod poznogotske oblike z zanimivimi plastikami. Zvonica tvori vhod v ladjo. Glavni oltar je iz srede 17. stol. Radmirje je prvotno spadalo pod gornjegrajsko prafaro in je bilo od 1461 skupno z njo podrejeno tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji. L. 1782. je dobilo (cerkev sv. Frančiška) samostojno župnijo, ki so jo 1787 pridelili lavantinski škofiji. Vendar imajo ljubljanski škofje patronatske pravice nad župnijo še danes. V Ksaveriju rojen: Kolenc Anton (1868—1922), veletrgovec, v oporoki zapustil med drugim 750.000 Din za ustanove slov. visokošolcem in 125.000 Din celjskim srednješolcem.

Savina, 421-58-58-24-8. Sr so du fin Gornji grad 10 km, žand zdr o pTt š žup Ljubno 1—5 km, žel Šmartno ob Paki 25.4 km. Nm ca 420—950 m. Raztresene kmetije na desnem bregu Savinje in po sosednjem hribovju. Kolovozi in pešpoti od ban. ceste pri Ljubnu. Mnogo vodnih žag. Skladišča za les. Tu vežejo splave. Več lepih razglednih točk, zlasti hrib Rajhovka.

Sv. Primož, 462-73-73-29-12. Sr so du fin Gornji grad 11 km, žand zdr o pTt š žup Ljubno 1—6 km, žel Šmartno ob Paki 26.4 km. Nm 882 m. Vas leži kraj ban. ceste in severno odtod po obronkih istoimenskega hriba. Mali zaselki, n. pr. Kovšak in Kumprej. Skozi kraj drži markirana pot na Travnik (1637 m) in odtod na Raduho (2062 m). Podr. cerkev sv. Primoža je bila sezidana 1481. L. 1716. jo je upepelila strela. Ponovno je cerkev zgorela 1781; 1794 so jo restavrirali, v 1874—1875 pa povečali. Stolp stoji pred ladjo, ki je nekoliko širša od tristrano zaključenega presbiterija. Ladja je krita z banjastim svodom, presbiterij pa s kupolo. Pokopališče. Jv. odtod stoji tik nad Ljubnom podr. cerkev Matere Božje na Rosulah. Prvotna gotska cerkev je bila zidana pred 1631. Kelih ima letnico 1512. Po 1642 so cerkev podrli. Od nove cerkve (nastala v l. 1661 do 1669), ki je bila uničena 1835, sta ostala samo kapela sv. Jožefa in zvonik, h katerima so prizidali sedanjo stavbo. Zanimivo je, da sega bogati venčni zidec kapele sv. Jožefa v ostrešje nižje ladje. Zvonik so zvišali 1863, zakristijo pa so zgradili 1883. Presbiterij, sprednji del ladje in obe kapeli imajo zaokrožene ogle. Kapela sv. Jožefa je krita s čisto kupolo ostala stavba pa je svodena s plitvimi ovalnimi kupolami. Zanimiva je oljnata slika: smrt sv. dečka Konstancija. Slika je namreč edini znani primer, kjer je upodobljen ta prizor. Slika sv. Jožefa je dober bakrorez iz 17. stol.

Ter, 476-61-61-17-9. Sr so du fin Gornji grad 12 km, žand zdr o pTt š žup Ljubno 1—6 km, žel Šmartno ob Paki 24.7 km. Nm 450—900 m. Vas leži deloma ob potoku Gračenci na južni strani strmih Terskih peči, deloma severno odtod pod Mrzlim vrhom (1238 m). Zelo raztreseni samotni zaselki, od katerih je po kolovoznih potih do 10 km daleč do ban. ceste. Lepe razgledne točke. Več manjših jam. Kraj potoka Krumpaha stoji podr. cerkev sv. Miklavža (554 m) v Rastkah. Prvotna cerkev je bila zidana pred 1631. Sedanja stavba je iz 1864. Stene ladje poživljajo pilastri. Presbiterij je okrašen s freskami. Vsa stavba je krita s kupolami. Vzhodno od trga na strmem pobočju Tera so ob Gračenci razvaline gradu, o katerem krožijo razne ljudske pripovedke. Njegova zgodovina je popolnoma neznana.

Občina Luče

Preb. 1580, hiš 253, posest. 156, koč. 100, najem. 69. Površina 11.170.47 ha: njiv in vrtov 784.14, trav. in paš. 3636.19, gozdov 5623.17, ostalo 1126.97. Občina se razprostira na obeh straneh Savinje in obsega v svojem sz. delu visokogorski alpski svet, ki proti jz. nenadno prehaja v nižje predalpsko hribovje. Občinsko ozemlje je v prirodi izvrstno zaznamovano. Na jz. in j. sega do razvodja med Savinjo in Kamniško Bistrico, na jv. do razvodja med Savinjo in pritokom Dreto, na s. pa do razvodja med Savinjo in Mežo. Vrh tega preseka občinska meja Savinjo napram solčavski in ljubenski občini v zelo ozki dolini. Na desni strani Savinje je zastopan visokogorski svet z Ojstrico (2349 m), pred katero se razprostira obsežna, 1800 do 2000 m visoka Dleskovška planota. Iz nje se dvigajo posamezni vrhovi nad 2000 m visoko (Veliki vrh 2111 m, Lučki Dedec 2033 m). Dleskovška planota je polna ledniških grbin in kraških vrtač ter skoraj brez vsakega zelenja, kajti gozdna meja je tu že v višini 1600—1700 m in prav ob njej se večinoma tudi nehajo planinski pašniki. Visokogorski svet, ki se strmo znižuje k Savinji, se na njenem levem bregu ponovno uveljavi v mogočni in masivni Raduhi (2062 m). Vendar je ta mnogo bolj odeta v zelenje. Kajti gozd sega mestoma do 1900 m visoko in poganja redka trava tudi po najvišjem grebenu, čeprav so sicer tukajšnje planine pod drevesno mejo le bolj ali manj vidne oaze med gozdovi (n. pr. planina Arta v višini 1569 m). Strmim skalnatim Savinjskim Alpam se priključuje na jv. bujno zeleno kopasto sredogorje. Iz njega moli svoj strmi skalnati vrh le Veliki Rogatec (1557 m). Savinja, ki si krči pot skozi ozko dolino, sprejema edini večji pritok Lučnico. Ta izvira pod Volovljekom (1029 m) in dobiva z leve Lučko Belo, ki priteka izpod Savinjskih Alp po koritasti dolini. Prebivalstvo živi navadno v malih zaselkih ali samotnih kmetijah. Te segajo le izjemoma nad 1000 m visoko. Glede poljedelstva je pokrajina močno pasivna. Prideluje se predvsem pšenica, krompir in oves. Glavni dohodek prebivalstva dajeta gozdarstvo in živinoreja. Velika površja zavzemajo lepi iglasti gozdovi (smreka, mecesen, bor); listnato drevje je zastopano le v skromnem obsegu. Ob Savinji in Lučnici so vodne žage. Les izvažajo po vodni poti v v. dele naše države. Svinjereja je dobro razvita. Goje pa tudi govedo in v hribih ovce in koze. Perutninarstvo, čebelarstvo in sadjarstvo nimajo večjega pomena. Vode so bogate postrvi in lipanov. Visok alpski svet, mnoge pokrajinske zanimivosti in zdrave podnebne razmere vabijo semkaj turiste in letoviščarje; od njih ima prebivalstvo precejšnje gmotne koristi. Na ozemlju lučke občine stoji ponosna zgradba SPD Kocbekov dom na Korošici (1808 m).

Krnica, 298-45-37-8-10. Sr so du fin Gornji grad 12 km, žand o pTt š žup v kraju, zdr Ljubno 10 km, žel Šmartno ob Paki 37 km. Na ca 500—900 m. Vas leži jv. od Luč na pobočju Krničkega ali Jeročkega vrha (1071 m). Dohod do posameznih hiš po kolovozih od ban. ceste pri Lučah.

Konjski vrh, 192-30-22-8-9. Sr so du fin Gornji grad 12 km, žand o pTt š žup Luče 6 km, zdr Ljubno 8 km, žel Šmartno ob Paki 30 km. Nm 500—1050 m. Vas ima hribovito lego na jv. strani Raduhe. Do vznožja hriba drži ban. cesta, odkoder vodijo boljša in slabša pota do poedinih kmetij.

Luče, 309-60-5-58-20. Sr so du fin Gornji grad 18 km, žand o pTt š žup v kraju, zdr Ljubno 10 km, žel Šmartno ob Paki 35 km. Šola ust. 1873, 2 odd. Tuj. prom. d., Gas., Podr. NSZ, Kat. prosv. d. Nm 520 m. Vas leži med gozdnatimi razrastki Raduhe, Dleskovške planote in Velikega Rogatca v romantični kotlini na medvodju Savinje in Lučnice. Skozi kraj drži ban. cesta Mozirje—Solčava. Avtobusna zveza s Celjem in Logarsko dolino. Tesno pozidana vas z ozkimi ulicami in lepim pogledom na Raduho. Ilovnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo, lesna trgovina. Krasni travniki in pašniki. Smreka, mecesen, bukev in razno drugo drevje. Vodne žage in mlini. Splavljanje lesa, ki se prodaja v razne kraje naše države in deloma izvaža v Italijo. Zdrav gorski in gozdni zrak; mirno in zelo prijetno letovišče. Povprečni letni tujski promet v zadnjih štirih letih je znašal 150 oseb in 1700 nočnin. Tujske sobe tudi v privatnih stanovanjih. Kopališče na Savinji; prirodne kopeli tudi v topleji Lučnici. Povsod v bližini smuški tereni, ki so pripravni za smuške tečaje. Lepi sprehodi po ravnem in na bližnje griče. Ob cesti proti Solčavi, kjer Savinja zapušča gorsko tesen, je zelo močan pečovski studenec, ki vre izpod skalovja in ima izvrstno pitno vodo (¼ ure). Naprej ob tej cesti se dviga nad ozko skalnato strugo Savinje vitek skalnat rog z globoko navpično zarezo, znamenita Igla (¾ ure). Pod njo izvira ob cesti presihajoči studenec, ki se takoj izteka v Savinjo. Od ceste proti Ljubnu se odcepi stranska pot čez Savinjo, preko katere drži zanimiva brv, ki je položena čez veliko skalo sredi struge (¼ ure). Po tej poti se v par minutah pride do kmeta Jezernika, poleg katerega leži v mali globeli neznatno jezero, čigar obseg in globina sta zelo odvisna od vremenskih razmer. Blizu Luč je več podzemeljskih jam. Največji sta Trbiška zijalka (½ ure) in Rjavčeva jama (1 uro); obe ležita sz. od Luč nad Savinjo. V njih so odkopali kosti jamskih medvedov in našli redke jamske hrošče. Luče so obenem zelo pripravno izhodišče turistov v Savinjske Alpe. Več markiranih poti na Raduho

(2062 m, 4 ure, znamenita flora, hvaležen razgled); najzložnejši pristop na Korošico (1808 m, 5 ur), mimo velike kmetije Planinšek (1087 m) in dalje na Ojstrico (2349 m, 7 ur). Nadalje zlasti priljubljene izletne točke so Veliki Rogatec (1557 m, 3 ure), Gornji grad (mimo Arničevega vrha, 3 ure) in Robanov kot (2 uri). Kraj se prvič javlja v zgodovini 1241. Tu je bil sedež enega od dvanajsterih uradov gornjegrajske samostanske gospoščine. Temu uradu so glasom urbarja omenjenega samostana iz l. 1426. pripadali sledeči kraji: Krnice, Rogač, Podvolovljek ob Lučnici, Podveža, Raduha, Skrile, Konjiški vrh in Ljubečka ves. Z u p n i j a Luče (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 1600 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lovrenca. Prvotna cerkev je bila zgrajena pred 1426. Sedanjo stavbo so sezidali v l. 1641—1690, presbiterij pa v 18. stol. Obe stranski kapeli sta zaključeni tristrano, presbiterij pa ravno. Zakristija je v zvonici. Ladja je svodena banjasto, kapele in presbiterij pa kupolno. Cerkev je poslikal Fantoni mlajši 1897. Kip sv. Janeza Nepomuka je izrazito baročno delo. Križev pot je izvršil Franc Wisiak iz Kranja 1866. Prvotno je bila cerkev podr. gornjegrajske prafare. Iz nje se je izločila kot zaseben vikariat najbrž že koncem 15. stol., ko nahajamo v Lučah poseben gospodarski urad z okoli 600 ljudi. Podrejenost škofije v preteklosti in sedaj ista kot Gornji grad.

Podveža, 183-34-28-6-6. Sr so du fin Gornji grad 24 km, žand o pTt š žup Luče 6 km, zdr Ljubno 16 km, žel Šmartno ob Paki 41 km. Nm ca 530—850 m. Raztresene kmetije z. in jz. od Luč pretežno ob Lučnici in po hribovju nad njeno dolino. Do hiš drže boljši in slabši kolovozi. K vasi spada zaselek Palčič. Na ozemlju te katastralne občine stoji 1929 zgrajeni Kocbekov dom na Korošici (1808 m). Tu je najvažnejše križišče turističnih potov v vsem v. delu Savinjskih Alp. Zelo prikladni tereni za smučanje. Na mestu sedanje stavbe je stala prvotno mala koča nemškega planinskega društva (postavljena 1883, povečana 1912). Pol ure sv. odtod je zgradilo (1894) SPD na Molički planini v jarku pred kratkim opuščeno Kocbekovo kočo (1774 m), ki služi danes le pastirjem. Kraj nje stoji kapelica sv. Cirila in Metoda, ki jo je SPD postavilo 1898. Tako kot Kocbekova koča je tudi opuščena sredi pota med Lučami in Korošico ležeča Lučka koča (1614 m), ki rabi turistom le kot zatočišče v slabem vremenu. Tudi to je zgradila SPD (1901).

Podvolovljek, 205-29-22-7-9. Sr so du fin Gornji grad 28 km, žand o pTt š žup Luče 10 km, zdr Ljubno 20 km, žel Šmartno ob Paki 45 km. Nm 650 m. Vas leži v zgornjem delu Lučenske doline ob kolovozni poti 5—10 km od ban. ceste v Lučah. Mlini in žage ob Lučnici. Zelo lepa zelena pokrajina, ki jo na j. zapira prelaz Volovljek (1029 m). Tu preko je že dolgo v načrtu prepotrebna avtomobilska cesta Kamnik—Luče, s katero bi bila Ljubljana prometno direktno zvezana z Zgornjo Savinjsko dolino. V geografskem središču vasi stoji na zeleni trati podr. cerkev sv. Antona, ki se prvič omenja 1631. L. 1830. so ji prizidali nov stolp. Ko so 1862 odstranili stari poslikani leseni strop, so povečali tudi okna. Vhod v ladjo je skozi zvonico. Ladja je z renesančno okrašenimi pilastri deljena v tri dele. Ti so kriti s plitvimi kupolami, presbiterij pa ima križni svod iz 18. stol. in je ravno zaključen.

Raduha, 212-31-24-7-6. Sr so du fin Gornji grad 15 km, žand o pTt š žup Luče 3 km, zdr Ljubno 7 km, žel Šmartno ob Paki 32 km. Nm 530—900 m. Vas leži kraj ban. ceste pri Lučah in severno odtod po hribovju kraj malih studencev, mimo katerih drži markirana pot na vrh Raduhe.

Strmec, 181-24-18-6-9. Sr so du fin Gornji grad 13 km, žand o pTt š žup Luče 5 km, zdr Ljubno 5 km, žel Šmartno ob Paki 30 km. Nm 500—1050 m. Vas leži med krajema Raduho in Konjskim vrhom. Raztresene kmetije se vrste v. od Luč kraj ban. ceste in s. odtod precej visoko na j. pobočje Raduhe. Mimo najviše ležečih hiš drži markirana pot na vrh Raduhe (2062 m). Kraj poti je v višini 1500 m postavilo SPD 1901 planinsko kočo, ki pa je bila zaradi pičlega poseta kmalu opuščena. Zdaj nudi koča turistom le zasilno zavetje ob slabem vremenu.

Občina Mozirje okolica

sedež Ljubija

Preb. 2213, hiš 400, posest. 309, koč. 86, najem. 0. Površina 5089 ha: njiv in vrtov ca 779, trav. in paš. ca 1118, vinogradov ca 4, gozdov ca 3040, ostalo 148. Občina se razprostira okoli Mozirja severno in južno od Savinje, kjer je edino nekaj ravninskih tal. Na s. ji pripadajo Golti (Mozirska planina), razdrapana in strmovalovita sredogorska planota, ki vrhuje v 1590 m visokem Boskovcu (ali Bliskavcu). Planota je večinoma zgrajena iz lahko topljivega apnenca; zato pogreša vode in je polna lijastih žrel in podzemeljskih jam. S. del Golti je bistveno drugačen. Zgrajen je večinoma iz vulkanskega kamenja, ki je v davni dobi prodrlo na dan. Tu so površinske oblike mnogo mirnejše; posamični vrhovi se dvigajo v obliki lepih kop, tako da pokrajina zelo spominja na Pohorje. Tod se širijo krasni iglasti gozdovi, medtem ko so Golti proti j. v višjih legah goli in bogati planinskih pašnikov. Tu so staje, kamor gonijo okolni prebivalci poleti svojo živino. Z Golti priteka precej potokov v Savinjo. Med večjimi so Mozirnica, Trnava in Ljubija. Ob slednjih dveh vodah je mnogo žag. Žage pa so tudi ob Savinji, oziroma ob njeni stranski strugi, ki drži vzporedno s Savinjo na njeni desni strani. Južno od Savinje pripadajo občini tako zvane mozirske Dobrovlje. Tudi te so zgrajene iz topljivega apnenca in imajo zato mnogo vrtač in več podzemeljskih jam. V skladu z veliko razširjenostjo gozdnega površja je les glavni vir dohodkov tukajšnjega prebivalstva. Les splavljajo po Savinji v v. dele naše države, deloma ga izvažajo tudi v tujino. Mnogo lesa proda veleposestvo ljubljanske škofije zadnji čas v Palestino. Precejšnje sadjarstvo. Boksitna ležišča na več mestih. Ugodni pogoji za tujski promet, ki je v lepem razvoju. Idealni smuški tereni na Golteh, kjer ima SPD dve planinski koči.

Brezje, 318-60-45-15-0. Sr so du Gornji grad 16 km, žand zdr fin pTt š žup Mozirje 2 km, žel Šmartno ob Paki 9 km, o 2 km. Nm 430 m. Vas leži v hribovitem terenu severno od Mozirja na vznožju Mozirske planine. Dostop z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste. H kraju spadajo zaselki Brdo, Breslovski vrh, Jazbine, Korenov vrh, Krnice, Prečno in Sele. Kmetijstvo, gozdarstvo. Sadje, zlasti jabolka. Žage na potoku Trnjavi. Gorske postrvi. Neusahljiv studenec pri nekdanji cerkvi sv. Jošta. Na mestu te prvotne cerkve, ki se omenja že 1426, je bila zgrajena konec 16. ali v začetku 17. stol. (pred 1618) sedanja podr. cerkev Matere Božje. Stari presbiterij, poživljen s pilastri, spominja na gotske oblike. Baročni kapelici sta približno iz 18. stol., zakristija pa iz 1857. Tloris cerkve ima obliko križa. Stene so razčlenjene s pilastri. Ladja in presbiterij sta banjasto svodena, kapeli pa kupolasto. V vasi stoji na Strucljevem vrhu znamenito Strucljevo gradišče, ki se tako zove po sedanjem lastniku Strucljju. Utrjeno gradišče sta obdajala dva jarka in dva paralelna visoka nasipa. Vidni so še sledovi starega zidu. Glinaste cevi grajskega vodovoda so segale do vznožja Mozirske planine v »Peklo« pod cerkvijo sv. Radegunde. Na gradišče še spominja krajevni naziv za njive pod vrhom »na Gradišču«.

Dobrovlje (mozirsko), 81-16-14-2-0. Sr so du Gornji grad 14 km, žand zdr fin pTt Mozirje 3 km, žel Šmartno ob Paki 12 km, o 3 km, š žup Nazarje 1 km. Nm 661 m. Raztresene kmetije po s. delu istoimenskega hribovja ob obč. poti ca 3 km od ban. ceste v Mozirju. Dostop z vozom. K vasi spadata zaselka Tiršek in Velam. Manj rodovitno. Kmetijstvo, tudi gozdarstvo. Domači sadjevec. Prodaja lesa žagam ob Savinji. — Podr. cerkev sv. Urbana. Prvotno cerkev so zgradili pred 1426. L. 1655. so jo podrli in sezidali sedanjo stavbo v baročnem slogu; 1829 so ji povišali stolp. Ta se dviga nad obokom presbiterija, ki je danes s steno ločen od ladje. Stene v ladji poživljajo pilastri. Ladja in presbiterij sta banjasto svodena. Edini oltar je delo Janeza Vurnika iz Radovljice (1886). Cerkev je bila do 1798, oz. celo do 1860 podr. braslovške župnije.

Lepa njiva, 639-102-83-19-0. Sr so du Gornji grad 22 km, žand zdr fin pTt žup Mozirje 3—7 km, žel Šmartno ob Paki 9 km, o 3.5 km, š v kraju ust. 1927, 1 odd. PSVD. Nm 465 m. K vasi spadajo zaselki Guječ, Lokovec, Na lokah, Ržiše in Završe, ki so raztreseni večinoma po gričevju nad potokom Ljubijo. Dostop z vozom po obč. poti 3 km od ban. ceste pri Ljubiji. Manj rodovitno. Kmetijstvo, gozdarstvo. Domači sadjevec. Prodaja lesa žagam ob Ljubiji. Trgovanje s sadjem. Podr. cerkev Matere Božje je iz 1493. Cerkev je bila še 1668 brez stolpa in zakristije. Obokali so jo 1770; stolp so povišali 1834. Stene ladje so razčlenjene s pilastri. Ladja in presbiterij sta v bistvu svodena z nizkimi kupolami. Zaselek Završe se prvič omenja 1241 kot last gornjegrajskega samostana.

Ljubija (tudi Lebija), 408-91-64-27-0. Sr so du Gornji grad 16 km, žand zdr fin pTt š žup Mozirje 0.2—3 km, žel Šmartno ob Paki 9 km, o 0 km. Nm ca 340 m. Vas leži vzhodno od Mozirja ob banovinski cesti in severno odtod ob potoku Ljubiji. H kraju spadajo zaselki Guječ, Kolovrat, Preseka, Rožnik in Soteska. Kmetijstvo, lesna trgovina. Žage na Ljubiji, industrija barv. Mnogo sadja, neznatno pridelovanje vina. Kraj se prvič omenja 1426, ko je pripadal savinjskemu uradu. Kužno znamenje pred vasjo spominja na kugo, ki je morila v Mozirju 1682. Tu so takrat pokopavali mrliče. Sedanja podr. cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1241 kot kapela sv. Ruperta, 1582 pa kot cerkev sv. Ruperta in sv. Ožbalta. Od 17. stol. dalje je cerkev posvečena sedanjemu patronu sv. Miklavžu, zaščitniku brodarjev, ki so s svojimi splavi prevažali les in dr. V cerkvi je prigoden napis za splavarje. Ko je Savinja 1852 izpodjedla obrežje, so cerkev 1858 podrli in zgradili (1859—1861) sedanjo

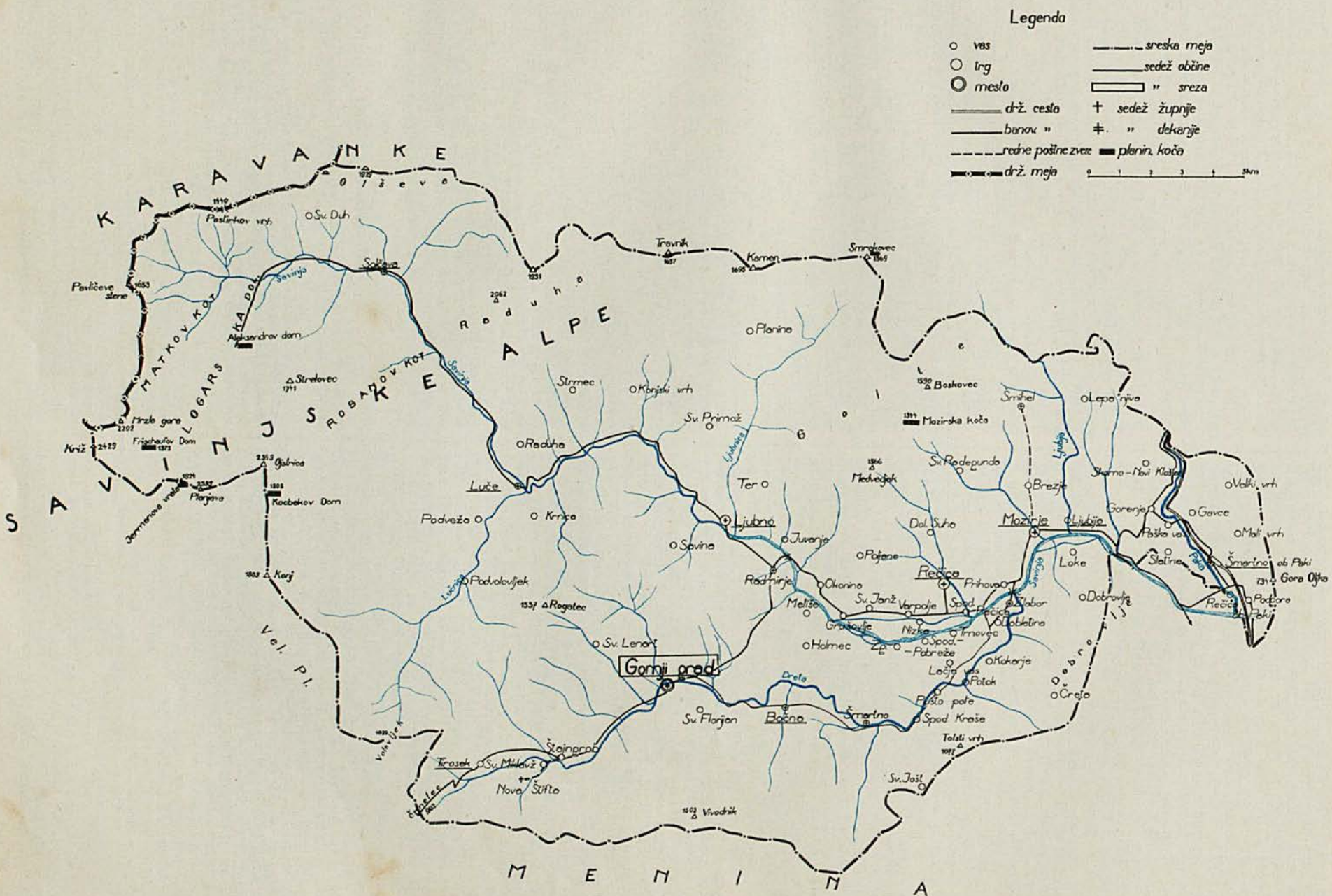
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne pošt. zveze
drž. meja
srezka meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča
KARAVANKE
SAVINJSKE ALPE
MEDMEJA
Olševa
Peštirkov vrh
Sv. Duh
Pavličeve stene
Matkov Kot
Aleksandrov dom
Robanov Kot
Raduha
Travnik
Kamen
Smrekovec
Planina
Strmec
Korijski vrh
Sv. Primož
Mozirska koča
Boskovec
Smihel
Lepa njiva
Sv. Podepunda
Medvedjek
Brezje
Šmarna - Novi Kloštr
Veliki vrh
Gavce
Mali vrh
Šmartno ob Paki
Gora Oljka
Podgora
Paki
Mozirje
Ljubija
Gorenje
Paška vas
Slatina
Lake
Dobrovlje
Ljubno
Ter o
Juvanje
Dol. Suha
Pojane
Radmirje
Okonino
Prihova
Spod. Rečica
Rečica
Sv. Janž
Vrapolje
Grušovlje
Melišo
Nižke
Spod. - Pobreže
Holmec
Kokarje
Lečja vas
Potok
Pusta pole
Spod. Kraše
Črejo
Sv. Florjan
Bočna
Šmartno
Tolsti vrh
Sv. Jošt
Sv. Lenart
Gornji grad
Drete
Podvolovljek
Rogatec
Korj
Ojstrica
Koschekov Dom
Frischaufov Dom
Mrzla gora
Križ
Planjava
Jermanova vrata
Luče
Podveža
Krnica
Savinja
Lučnica
Ljubnica
Velunja
Volovljek
Črnivec
Trasek
Sv. Miklavž
Nova Štifta
Štajnpreh
Vivodnik
0 1 2 3 4 5km

baročno stavbo, ki ima še mnogo gotskih form. L. 1783. so povišali stolp. Pravokotni presbiterij z dvema svodnima poljima je nekoliko ožji od ladje, ki je krita s tremi navideznimi krožnimi svodi. Vso cerkev so poslikali 1900. Glavni oltar, izvirno delo Mozirčana Andreja Cesarja kaže, kako svobodno so nastopale pri nas gotske forme.

Loke, 187-36-27-9-0. Sr so du Gornji grad 16 km, žand zdr fin pTt š Mozirje 1 km, žel Šmartno ob Paki 10 km, o 1 km, žup Nazarje 2 km. Nm ca 340 m. Vas leži na s. vznožju Dobrovelj v lepi ravnini. Desna stran Savinje, obč. pot 1 km od ban. ceste v Mozirju. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo, gozdarstvo. Mnogo sadja. Žage ob stranski strugi Savinje.

Sv. Radegunda, 291-53-45-8-0. Sr so du Gornji grad 19 km, žand zdr fin pTt š žup Mozirje 3—6 km, žup delno Šmihel n. Moz. 3—6 km, žel Šmartno ob Paki 14 km, o 3.8 km. Nm 813 m. Raztreseni zaselki Globoko, Jazbine, Radegunda, Trnavče in Žekovec po jv. pobočju Golt na obeh straneh potoka Trnjave. Dostop po občinski poti 3—6 km od ban. ceste pri Mozirju mogoč le z vozom. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Obilo sadja. Prodaja lesa žagam ob Savinji. Gorske postrvi v potokih. Mimo vasi drži iz Mozirja markirana pot k Mozirski koči (1344 m, 2 uri iz Radegunde), ki jo je postavilo SPD že 1896, a jo je pozneje dvakrat prenovilo. Poleg te stare koče je zgradilo društvo 1929 novo stavbo. Koča je vse leto oskrbovana in jo obiskujejo turisti in pozimi mnogi smučarji. Od nje drže markirane poti k Ledenici (jama s snegom, ¼ ure), na Medvedjak (1566 m, ¾ ure), na Boskovec (1590 m, ¾ ure) in na Ojstri vrh (1579 m, ¾ ure); krasni razgledni vrhovi. Podruž. cerkev sv. Radegunde v Goltih je bila prvotno posvečena sv. Vidu. Prvič se omenja 1241. Od 1690 je glavni oltar posvečen sv. Radegundi. Sedanja cerkev je bila sezidana po potresu od 1896 do 1900. Zvonik stoji pred ladjo. Stene ladje so ojačene z močnimi pilastri, ki nosijo oproge za svod iz treh v tlorisu ovalno zasnovanih kupol; tudi presbiterij je kupolno sveden. Pilastrom odgovarjajo na zunanjščini lizene, ki stene razčlenjujejo. Kot znano božjo pot obiskujejo cerkev številni romarji, da si izprosijo pomoč zoper bolezni v glavi. Zaselek Trnavče se prvič omenja 1241 kot last gornjegrajskega samostana.

Šmihel, 236-35-29-6-0. Sr so du Gornji grad 20 km, žand zdr fin Mozirje 4 km, žel Šmartno ob Paki 13 km, o 4 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1892, 1 odd. Javna knjiž., Strel. druž., PSVD. Nm 718 m. Po v. pobočju Mozirske planine raztresena vas ob obč. poti 5 km od ban. ceste v Mozirju. Dostop z vozom. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in gozdarstvo. Mnogo sadja. Prodaja lesa žagam ob Ljubiji in Savinji. Mimo vasi drži markirana pot k Mozirski koči (1344 m, 2 uri iz Šmihela), ki je vse leto oskrbovana; velik poset radi krasnega razgleda in idealnih smuških terenov. Župnija Šmihel (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 415 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela je iz 1631. Cerkev je imela prvotno lesen strop v obliki banjastega svoda; 1869 so jo obokali. Zvonik in zakristija sta bila večkrat prezidana. Ladja je z močnimi slopi deljena v tri dele, ki so kriti kupolno, s tremi stranicami zaključen presbiterij pa ima zvezdnat gotski svod z rebri. Presbiterij je zanimiv, ker nam kaže, da je bil konec gotike pri nas šele v začetku 17. stol. Fantoni mlajši je 1903 poslikal cerkev. Prvotno podr. mozirske župnije, se je od nje izločila 1787 kot lokalna kaplanija, 1862 pa je postala samostojna župnija. Župna kronika vsebuje dogodke od 1604. Tu r. 1886 Levstik Vladimir, plodovit pisatelj povesti in novel naturalistične smeri, prevajalec iz ruščine in francoščine.

Občina Mozirje trg

Preb. 629, hiš 120, posest. 104, koč. 0, najem. 42. Površina 255.95 ha: njiv in vrtov 82.19, trav. in paš. 66.74, gozdov 76.55, sadovnjakov 10.12, ostalo 20.35.

Mozirje, trg, 629-120-104-0-42. Sr so du Gornji Grad 17 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, lekarna, železnica Šmartno ob Paki 8.8 km. Šola ustanovljena 1896, 6 odd., strok. nad š. SKJ, Čitalnica, PRK, PJS, Kat. prosv. d., Združenje žagarjev, mlinarjev itd., Skupno združenje rokodelcev. Nm 347 m. Trg leži v v. delu Zgornje Savinjske doline kraj veličastne Mozirske planine na severu in nižjih Dobrovelj na j. Skozi kraj, ki je ves na levem bregu Savinje, drži ban. cesta Šmartno ob Paki—Solčava. Avtobusna zveza na obe strani in proti Gornjemu gradu. Zelo prikupen in snažen trg, poln rož, h kateremu spadata sosedna zaselka Brdce in Oljnik. Rodovitno. Kmetijstvo, lesna trgovina, mnogo obrtnikov in trgovcev. Precejšnje čebelarstvo in sadjarstvo. Letno prodajo do 5 vagonov prvovrstnih jabolk. Iglasti in listnati gozdovi v bližini. Vodni mlini in žage. Izvoz lesa v razne kraje naše države in v tujino (letno ca 50 vagonov, splavarstvo). Izdaten ribolov v Savinji in bližnjih potokih (sulci, postrvi, lipani). Lepo urejeno letovišče obiskujejo zlasti Hrvati. L. 1934. je izkazalo ca 350 tujcev s 1600 nočninami. Lepe tujske sobe; kopališče na Savinji; pestra okolica; lepe izletne točke v bližini. Izhodišče markiranih poti na Golte k Mozirski koči (1343 m, 3 ure), na Medvedjak (1566 m, 3½ ure), na Boskovec (1590 m, 4 ure), h koči na Smrekovec (1569 m, 4 ure). Golte zelo obiskujejo turisti in smučarji. Iz Mozirja drži tudi markirana pot k Sv. Križu pri Belih Vodah (1044 m, 3 ure, razgledni vrh). Kraj je bil naseljen že v starem veku; tu je obstajal rimski kastel. V srednjem veku se omenja kraj že 1146. Prvotni njegovi lastniki so bili plemiči de Chagere, ki so 1140 podarili oglejskemu patriarhu Peregrinu skupno z gornjegrajsko gosposčino tudi Mozirje. Vas je bila zelo zgodaj povzdignjena v trg, morda že 1231, ko se navaja Ulrik Mozirski, ali pa 1241, ko je bil lastnik Mozirja Viljem Vovbrški, a gotovo pred 1348, ko se izrecno omenja mozirski trg. Stare trške privilegije in svoboščine je uničil požar 1580. Cesar Karel V. jih je ponovno potrdil 1581 z listino, ki se še hrani v občinskem arhivu. Ta listina navaja trške sodnike in njih pravice, opisuje trški grb (trije stolpi na zelenem griču na modrem polju) in potrjuje pravico do dveh letnih sejmov. Mozirska trška oblast se je nazivala magistrat. Tvoril ga je trški sodnik s svetovalstvom. Sodnika so si volili tržani, a potrjevala ga je žovneška graščina, ki ji je bil podrejen mozirski magistrat. Volitev v magistrat se je vršila na dan sv. Marka, to je prvi dan po sv. Juriju, ko se je sestajalo narodno veče. Trški sodnik je izvrševal le lokalno civilno sodstvo. Pobiral je tudi davek pri tržanih in ga izročal zemljiški gosposki na Žovneku. L. 1814. je prevzela ta posel davčna okrožna oblast. Magistrat je sprejemal tržane, ki so morali javno priseči; slovenski izvirni tekst prisege se nam je ohranil iz 1790. Točno določeni trški pomerij, ki je obsegal 62 kmečkih in 19 gospodarskih podložnikov, so tržani vsakih sedem let obhodili v slovesnem sprevodu, zadnjikrat 1835. Ob takih prilikah so se vršile velike tridnevne slavnosti. Vse stare trške pravice je potrdil in dovolil nove nadvojvoda Ferdinand 1598 in pozneje cesar Jožef II. L. 1838. je cesar Ferdinand dovolil dva nova letna sejma. Za gospodarski razvoj trga je bila pomembna pravica do lastne mitnice in točenja pijač, kar je bilo izven trga prepovedano. Kuga je tu morila 1646, posebno hudo pa 1682—1683. Tedaj so morali trg obdati s kordonom. Za kugo umrle so pokopavali v spodnjem koncu trga pri mlinu. Na to nadlogo še spominja kužno znamenje pri trgu, ki so ga postavili za kugo umrlemu mozirskemu župniku Antonu Ussarju. Spomenik ima slovenski napis in letnico 1682. Ponovno je razsajala kuga 1785. L. 1798. je požar uničil ves trg. V dobi narodnega preporoda je Mozirje prednjačilo vsem drugim slovenskim trgom. Mozirski župan Janez Lipold je že 1845 uvedel slovensko uradovanje; on je bil obenem vodja vse Gornje Savinjske doline. Iz 1866 je ohranjen prvi slovenski zapisnik. L. 1873. je bila tu ustanovljena Slovenska posojilnica, ki naj bi rešila našega kmeta gospodarske odvisnosti od Nemcev, 1877 Narodna Čitalnica, 1882 pa Sokolsko društvo, eno prvih v Sloveniji. Zgodovinsko pomembna je okrog 400 let stara gostilna »Pri pošti«; tu je 1571 obedoval ljubljanski škof Konrad Glušič. Nad potokom Mozirnico so še sledovi starega mozirskega gradu, ki ga je okoli 1247 Friderik de Castel podaril oglejskemu patriarhu Bertoldu; slednji je dal grad 1249 razrušiti. Pozneje obnovljeni grad je bil najprej last oglejskih fevdnikov Vovbržanov, po 1322 njihovih dedičev Celjskih grofov, po 1456 pa je prešel v roke Habsburžanov, ki so ga dajali v najem. V bojih za celjsko dediščino je bil grad menda zopet razrušen. Grad je menda veliko trpel 1635 od kmečkih upornikov, ki jih je v Mozirju vodil Gregor Brezar. V zaselku Brdce stoji obljudeni grad Brdce, čigar zgodovina pa je malo znana. Njegov prvi znani lastnik je bil (1730) Danijel Freund. Danes je gradič last ljubljanske škofije. Župnija Mozirje (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 2054 duš. Župna cerkev sv. Jurija. Cerkev so verjetno sezidali že Vovbržani. Prvič se omenja 1241. L. 1754. so jo prezidali, tako da je dobila stavba nasprotno smer. Na mestu nekdanjega presbiterija je današnji vhod, k prvotni vhodni strani pa so prizidali dve kapeli, presbiterij in ob njem na vsaki strani eno zakristijo. Stolp je bil kasneje še dvakrat povišan. Kapeli in presbiterij so kriti s kupolo, ladja in zakristija pa banjasto. Stene so razčlenjene s pilastri. Okna so deloma pravokotna, deloma polkrožna. Tloris ima obliko križa. Presbiterij je poslikal 1888 Matija Bradaška iz Kranja, svod v ladji pa 1891 Tomaž Fantoni. Tudi križev pot je delo Bradaške. V dobi turških napadov je bila cerkev obdana s taborskim obzidjem in obrambnimi stolpi. L. 1835. so to opustili pokopališče in ga premestili k cerkvi sv. Štefana na Oljniku. Prvotno je bila cerkev podr. gornjegrajske prafare, iz katere se je izločila kot zaseben vikarijat kmalu po 1241. Mozirska župnija je mati sledečih sedanjih župnij: sv. Andreja v Belih Vodah, sv. Mihaela nad Mozirjem in Marije Nazaret. Cerkev sv. Štefana na pokopališču v Oljniku je bila zgrajena med 1835—1836, ko so sem premestili pokopališče. Gotski značaj stavbe poudarjajo predvsem posamezni arhitektonski členi, ki pa niso obdelani po

pravilih stroge gotike, temveč zelo svobodno. Stene tristransko zaključene ladje so razčlenjene s pilastri. Cerkvica ima samo mali nastrešni stolp. Cerkv. podrejenost kraja nekdaj in sedaj ista kot za Gornji grad. Tu rojeni: Brložnik de et in Pernberg Ivan, dr. phil. et med., živel v 17. in v zač. 18. stol., član Akad. Naturae Curiosorum in Acad. operosor. v Ljubljani, napisal nekaj obširnih razprav; Goličnik Janez (1737—1807), župnik, pisec knjige o čebelarstvu; Laykauf (Lajakov) Žiga R. (r. 1868), pesnik in publicist; Lipold Jožef (1736—1855), župnik in ljudski pesnik (zlasti v Ahacljevi zbirki in Drobt.); Lipold Marko Vincenc (1816—1883), rud. geolog, geološko raziskal in mapiral nekatere slov. in druge predele; pospeševal čipkarstvo.

Občina Rečica ob Savinji

Preb. 3822, hiš 728, posest. 520, koč. 121, najem. 79. Površina 5751 ha: njiv in vrtov ca 1169, trav. in paš. ca 1251, vinogradov ca 16, gozdov ca 3259, ostalo 56. Zelo obsežna občina se razprostira od Medvedjaka (1566 m) in Tera (1266 m) na s. preko Savinje in spodnje Drete na pobočje Tolstega vrha (1077 m) in Črete (996 m). V njenem geografskem osrčju leži lepo Rečiško polje na levi strani Savinje. Ožja je Spodnja Zadrečka dolina, ki jo od Zgornje Savinjske doline loči le relativno do 50 m visoko gričevje. Savinja ima tu sorazmerno majhen padec. Zato odlaga mnogo proda in ima plitvo strugo, razcepljeno na več rokavov. Precej vode ji prinaša potok Rečica, ki zbira vodovje s pobočja Medvedjaka. Dreta sprejema le kratke neznatne pritoke. Svet je deloma prodnat, deloma ilovnat in vobče srednje rodoviten. Z izjemo nižin pokrivajo pokrajino skoraj sami gozdovi. Prevladuje iglasto drevje (smreka, bor, jelka). V ostalem je precej razširjena bukev, medtem ko nastopa hrast le v nižavju. Les splavljajo po Savinji in Dreti, večinoma v v. dele naše države prav do Beograda. Prebivalci pridelujejo vse vrste žita in zlasti krompir, ki mu prodnat svet zelo prija. V zavetnih legah uspeva še hmelj in tuintam celo zori grozdje. Sadje v precejšnji meri goje povsod, zlasti jabolka, ki jih prodajajo tudi v inozemstvo. V nižavju je pomembna svinjereja in perutninarstvo, v goratih krajih ovčarstvo in kozjereja. Ponekod lepo uspeva čebelarstvo. Postrvi, lipani in klini v Savinji in Dreti. Ob obeh rekah mlini in žage. Mnogi primerni kraji za letovišče. Vasi so v dolini večje in bolj skupaj zgrajene kot na hribovju; tod so ugodni smuški tereni. Večji del občine je nekdaj pripadal gornjegrajskemu samostanu. Glasom urbarja gornjegrajske gospoščine iz 1426 je bilo to ozemlje podrejeno savinjskemu uradu, ki so mu pripadali kraji od Ljubnega do Mozirja, in sicer: Meliše, Brezje, Trboljca, Radmirje s Stražo ali Sv. Frančiškom, Suha, Trebež, Dobrova, Ljubenca, Volovnije, Brdo, Juvanje, Ravno, Tajna, Negojnica, Poljane, Okonina, Grušovlje, Sv. Ivan, Rtpolje, Mlinska ves, Rečica, Sp. Rečica, Sardovnik, Prihova, Libija, Trnavče in Petkovca.

Črета, 71-10-8-0-1. Sr so du Gornji grad 16 km, žand zdr fin pTt Mozirje 7 km, žel Šmartno ob Paki 17 km, o žup Rečica ob Sav. 7 km, š Gorica 4 km. Povp. nm ca 780 m. Zelo raztresene kmetije na osojnem pobočju istoimenskega hriba (996 m) ob obč. poti 4 km od ban. ceste Prihova—Gornji grad. Dostop le peš. Manj rodovitno. Glavni zaslužek daje gozdarstvo. Velik del gozdov je veleposestniška last. Letno izvozijo ca 300 m³ lesa. Različno sadje; prodaja kostanja in češenj v bližnjo okolico. Črета je zelo obiskovana in lahko dostopna izletniška točka.

Dobletina, 126-22-10-10-0. Sr so du Gornji grad 13 km, žand zdr fin pTt Mozirje 3 km, žel Šmartno ob Paki 11 km, o 3 km, š žup Nazarje 1 km. Nm ca 365 m. Vas leži ob spodnji Dreti kraj ban. ceste Prihova—Gornji grad. Avtobusna zveza s Šmartnom ob Paki in Gornjim gradom. Kmetijstvo, gozdarstvo. Precejšnje čebelarstvo. Izdelovanje hlodov in drv.

Dol. Suha, 202-37-29-3-4. Sr so du Gornji grad 14 km, žand zdr fin Mozirje 7 km, žel Šmartno ob Paki 16 km, o pTt š žup Rečica 1 km. DKfid, Godba. Povp. nm ca 440 m. Vas leži na jv. vznožju Medvedjaka (1566 m) ob obč. poti 1.5 km s. od Rečice. Dostop z vozom. Raztreseni zaselki kraj gozdov in travnikov. Manj rodovitno. Manjši nasadi hmelja in lanu. Največ goje koze, ovce in svinje. Precej sadja, zlasti jabolk in sliv, iz katerih pirejajo domači jabolčnik in slivovko. Razvito čebelarstvo. Neznatno pridelovanje vina. Platno tko za domače potrebe. Izvoz lesa, hmelja (letno ca 1000 kg) in jabolk (letno ca 20.000 kg). Letno prodajo ca 1000 kg masla v Celje in Bosno. V kraju izvir potoka Rečice; pri izviru podzemeljska jama »Župnekovo žrelo«, postrvi. Blizu markirane poti, ki drži iz Rečice na Medvedjak, zelo globoka ozka jama s podzemno vodo.

Grušovlje, 94-20-15-3-2. Sr so du Gornji grad 9 km, žand Ljubno 6 km, zdr fin Mozirje 8 km, žel Šmartno ob Paki 18 km, o pTt š žup Rečica 4 km. Gas. Nm ca 380 m. Leži na levem bregu Savinje z. od Št. Janža ob ban. cesti. Avtobusna zveza proti Solčavi in Šmartnu ob Paki. Kmetijstvo, sadjarstvo, lesna industrija. Mlini in žage ob stranski strugi Savinje. Kraj se prvič omenja 1231 kot sedež gornjegrajskih ministerialov.

Holmec, 298-51-46-5-6. Sr so du žand zdr fin Gornji grad 6.5 km, žel Šmartno ob Paki 19.5 km, pTt š Radmirje 3 km, o žup Rečica ob Sav. 4.5 km. Nm ca 420 m. Vas tvorijo raztreseni zaselki Brdo, Holmec in Meliše. Ti leže na nizkem razvodnem gričevju med Zadrečko in Zgornjo Savinjsko dolino. Dostop le z vozom po obč. poti 2—4 km od ban. ceste v Radmirju. Kmetijstvo, lesna trgovina. Lepi gozdovi. Nad krajem stoji na desnem bregu Savinje dvorec Lešje, katerega lastnik je bil v 17. stol. Jurij Milošič, škofijski nadupravitelj v Gornjem gradu. Sedaj je gradič last Ivana Bršnjaka, posestnika na Homcu.

Kokarje, 196-34-29-7-2. Sr so du Gornji grad 13 km, žand zdr fin pTt Mozirje 4 km, žel Šmartno ob Paki 12.8 km, o žup Rečica ob Sav. 4 km, š Gorica 1 km. Nm 407 m. Lega pod Črето (996 m) na desnem bregu Drete ob obč. poti 300 m od ban. ceste Prihova—Gornji grad. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo in gozdarstvo; mnogo sadja; nekaj čebelarstva. Letno prodajo v tujino ca 2 vagona jabolk, v druge banovine izvozijo ca 100 m³ lesa. Vas je izhodišče izletov na Črето (1½ ure, lahka, prijetna hoja). Nekdaj je bil kraj znan radi stare lončarske obrti, ki pa je danes radi konkurence moderne industrije popolnoma ubita. Podr. cerkev Device Marije je znamenita božja pot. Cerkev je bila zgrajena 1453. Obzidje okrog nje je ostanek nekdanjega obrambnega tabora proti Turkom. Turške napade v te kraje opeva neka tukajšnja zgodovinska pesem. Stari presbiterij in zakristijo so postavili 1668, pozneje so oba porušili in 1852 zgradili nov presbiterij. Stene poživljajo pilastri. Ladja je svodena banjasto, presbiterij pa z ovalno kupolo. Slike v njem je izvršil Jakob Brollo 1887. Ob stranskem vhodu v cerkev je vzidan zgodovinski nagrobni spomenik Eve Sofije Dietrichstein iz 1612. Od 1785—1786 je pri cerkvi obstajala lokalna kapelanija. Cerkev je stara božja pot. Za cerkvijo je do konca 18. stol. stala cerkev sv. Ane, ki so jo v jožefinski dobi zaprli, nakar je razpadla. Njen glavni oltar je sedaj v stranskem oltarju Marijine cerkve.

Lačja vas, 112-22-18-6-2. Sr so du Gornji grad 12 km, žand zdr fin Mozirje 5 km, žel Šmartno ob Paki 13.8 km, o pTt žup Rečica ob Savinji 5 km, š v zaselku Gorici ustanovljena 1875, 3 odd., Javna knjiž., PJS, Gas., Prosv. društvo. Nm ca 380 m. Vas leži na l. strani Drete ob ban. cesti Prihova—Gornji grad in po sosednjem gričevju. Avtobusna zveza na obe strani. H kraju spada zaselek Gorica, ki je na pobočju istoimenskega griča. Precejšnje sadjarstvo in čebelarstvo. Žage ob Dreti. Letno prodajo ca 5000 kg jabolk v tujino in 50 m³ lesa v razne kraje naše države. Podr. cerkev sv. Katarine v Gorici se prvič omenja 1631. V 18. stol. je dobila današnji stolp. Ravni lesen strop so 1879 zamenjali z banjastim svodom, dočim so peterostrani presbiterij obokali s kupolo. Na posameznih kapah banjastega ladjinega svoda so freske g. Fantonija iz 1898.

Nizka, 103-20-18-2-1. Sr so du Gornji grad 12 km, žand zdr fin Mozirje 5 km, žel Šmartno ob Paki 14 km, o pTt š žup Rečica 1 km. Nm ca 365 m. Kraj leži ob ban. cesti med Spodnjo Rečico in Varpoljem. Avtobusna zveza proti Solčavi in Šmartnu ob Paki. Kmetijstvo, lesna industrija. Jabolka, slive; domač jabolčnik, tropinovec in slivovka. Skozi vas teče del Savinje po umetno speljani strugi, ki se od glavne struge odcepi pri Okonini in se z njo združi pri Spodnji Rečici. Ob njej je mnogo žag, mlinov in malih elektrarn. Tu vežejo in zbijajo splave. Iz vasi drži čez Savinjo brv v Trnovec. Tu rojen dr. Jeraj Josip (r. 1892), prof. teol. v Mariboru, avtor razprav o kult. in vzgojnih vprašanjih.

Okonina, 203-41-26-3-10. Sr so du fin Gornji grad 8 km, žand zdr Ljubno 5 km, žel Šmartno ob Paki 19 km, o pTt Rečica 5 km, š žup Sv. Frančišek 3 km. Nm 391 m. Vas leži na levi strani Savinje ob ban. cesti Šmartno ob Paki—Solčava. Avtobusna zveza na obe strani. Kmetijstvo, lesna industrija. Jabolka in slive, malenkost vina za dom. Izvoz lesa in jabolk (letno ca 25.000 kg). Skozi kraj teče topli studenec (19° C), ki izvira tik nad ban. cesto in nikdar ne zamrzne. Malo nad izvirom globoko brezdno s toplo in mrzlo vodo. Podr. cerkev sv. Jakoba se prvič omenja 1426. Slika iz 1650 nam kaže gotsko stavbo z nastrešnim stolpičem. Novejši presbiterij je iz 1731. Oblika tlorisa je križ. Ladja je svodena banjasto, stranski kapeli, presbiterij in križišče pa s kupolami, ki so vidne tudi od zunaj. Zvonik se dviga nad ladjo. Stranska oltarja sta zanimiva kot skrajno razgibani baročni skulpturi. Do ustanovitve župnije pri Sv. Frančišku 1787 je bila cerkev podružnica župnije Rečice. Od 1758—1824 je bila ekspozitura. Sedaj je ekspozitura nezasedena; oskrbuje jo župnik pri Sv. Frančišku. L. 1722. so sezidali kapelico sv. Ignacija.

Poljane, 218-46-34-1-8. Sr so du Gornji grad 15 km, žand zdr Ljubno 12.7 km, fin Mozirje 8 km, žel Šmartno ob Paki 17 km, o pTt š žup Rečica 2 km. Nm ca 550 m. Raztresena vas na j. podnožju Medvedjaka (1566 m) ob obč. poti 2.3 km od ban. ceste pri Grušovlju. Dostop z vozom. K vasi spadata zaselka Negojnica in Vimpasle. Hribovito, malo rodovitno. Kmetijstvo, gozdarstvo. Največ goje ovce, koze in svinje. Precej sadja, razvito čebelarstvo. Tkanje platna za domačo porabo. V bližini izvira potok Lučnik, v katerem žive žlahtni raki. Na s. pod vrhom Medvedjaka so gozdarske in pastirske koče in hlevi za živino. Poleg vasi je bogata žila zelo dobrega premoga, ki pa se doslej še ni izkoriščal. Na v. strani Poljan je na strmem hribčku nekdaj stal grad Rudenek ali Lekšetov grad, ki je danes v razvalinah. Grad so postavili v začetku 14. stoletja sinovi viteza Eberharda Vrbovskega. Vrbovski gospodje so 1447 izročili grad in posestvo celjskemu grofu Frideriku II. Od Wolfa Sigmunda pl. Gaissrucka je 1578 kupila grad s posestvi ljubljanska škofija, ki ga je dajala v najem raznim gospodarjem. L. 1635. so grad uporni kmetje popolnoma oplenili in najbrž tudi zažgali. Od tedaj je verjetno v razvalinah. Posestvo so nato priključili pomeriju in uradu na Slomu pri Ponikvi. Po Lekšetovi kmetiji, ki je v neposredni bližini razvalin, je grad v novejši dobi dobil ime Lekšetov grad. Grajske razvaline so danes na gornjegrajskem veleposestvu ljubljanske škofije. O nekdanjem gradu Negojnici, ki je stal vzidan v skali na j. pobočju gore Ter (1266 m), ni danes skoraj sledu. Le krajevni naziv »Gradovi« za livado še priča o njem. Zgodovina gradu je popolnoma neznana in zavita zgolj v številne pravljice (o zakladu in podobno). Starinski predmeti, ki so jih izkopali, so v muzeju v Celju.

Potok, 119-25-19-7-0. Sr so du Gornji grad 12 km, žand zdr fin Mozirje 5.5 km, žel Šmartno ob Paki 14 km, o žup Rečica ob Savinji 5.5 km, p Šmartno ob Dreti 3 km, š Gorica 1 km. Prosv. d. Nm 370 m. Vas leži na s. vznožju Tolstega vrha (1077 m) ob Dreti kraj obč. ceste ½ km od ban. ceste Prihova—Gornji grad. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Pusto polje. Izhodišče poti na razgledno Črето (996 m, 1½ ure). Tu rojen 1881 Tratnik Franc, akad. slikar, restavrator v Nar. muzeju v Ljubljani.

Prihova, 241-51-35-14-2. Sr so du Gornji grad 14 km, žand zdr fin Mozirje 3 km, žel Šmartno ob Paki 12 km, o pTt š žup Rečici 2 km. Nm ca 360 m. Vas leži na levem bregu Savinje vrh terase ob gozdu. Skozi kraj drži ban. cesta Šmartno ob Paki—Solčava. V neposredni bližini se odcepi od nje ban. cesta proti Gornjemu gradu. Avtobusne zveze na vse tri strani. Kmetijstvo, lesna industrija. Hmeljski nasadi. Precej sadja; domači tropinovec. Malenkostno pridelovanje vina za dom. Več žag. Letno prodajo ca 500 kg hmelja in 5000 kg jabolk v tujino. Znaten izvoz lesa. Nekdaj je držala glavna cesta iz vasi naravnost čez Rečico v Sv. Janž. Pod to staro cesto, ki služi sedaj le za lokalni promet, izvira na travniku manjši studenec kislastega okusa. Na potu iz Prihove v Rečico nahajamo pod zemljo ostanke nekdanjega poslopja. Tu so v začetku 19. stol. našli velik rimski nagrobni spomenik z napisom. Kamen so prenesli v Spodnjo Rečico.

Pusto polje, 130-22-15-5-2. Sr so du Gornji grad 11 km, žand zdr fin Mozirje 6 km, žel Šmartno ob Paki 15 km, o žup Rečica ob Savinji 6 km, p Šmartno ob Dreti 2 km, š Gorica 1.3 km. Nm ca 370 m. Ravninska lega na desnem bregu Drete ob ban. cesti Prihova—Gornji grad. Avtobusna zveza na obe strani. Kmetijstvo, gozdarstvo. Precej sadja, zlasti jabolka. Večji del gozda je veleposestniška last. Tu rojen Lekše Frac (1868 do 1928), župnik, pisal jezikosl. in zgod. spise v DS.

Rečica ob Savinji, trg, 381-83-57-2-11. Sr so du Gornji grad 13 km, žand zdr fin Mozirje 6 km, žel Šmartno ob P. 15 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1877, 5 odd. Jav. knjiž., Sl. izobr. dr, Prosv. d., SKJ, PJS, Gas., Strel. druž. Elektrarna. Nm 367 m. Centralna lega v Gornji Savinjski dolini na j. vznožju Medvedjaka (1566 m). V kraj drži ban. cesta, ki se 1 km južno odtod odcepi od glavne ceste Šmartno ob Paki—Solčava. Avtobusna zveza z obema krajema. Z v. in z. sega do trga gozd, na s. so travniki, na j. se širi rodovitno polje do Savinje. Kraj krase lepi vrtovi in sadovnjaki. Skozi trg teče potok Rečica, v katerega se tu izliva potok Lučnik. Razna obrt, kmetijstvo in lesna trgovina. Pridelovanje hmelja. Zelo razvita svinjereja. Jabolka, hruške, slive; domači jabolčnik, tropinovec in slivovka. Nekaj čebelarstva, malenkostno pridelovanje vina. Letno prodajo ca 1200 kg hmelja, 15.000 kg jabolk in nekaj medu. Les se izvaža v Italijo, ali pa ga splavljajo prav do Beograda. Zelo pripraven kraj za letovišče. Izhodišče markiranih poti na Medvedjak (1566 m, 3 ure) in k Mozirski koči (1344 m, 3 ure). Tod so krasni smuški tereni. Prvi znani lastniki Rečice so bili v srednjem veku plemiči Chageri. Ti so 1140 podarili kraj z ostalo gornjegrajsko gosposčino vred oglejskemu patriarhu, ki pa je Rečico pridržal zase in tu nastavljal Rečiške gospode kot svoje ministeriale. Kot oglejska last se omenja Rečica 1231 in 1247. V Rečici so se često mudili oglejski patriarhi; tu so imeli tudi svoj dvorec. L. 1347. je oglejski patriarh podelil Frideriku Celjskemu tukajšnjo vinsko in žitno desetino. Ljubljanski škof Ivan Tavčar (1580—1597), ki je bil z Rečice doma, je kraj povzdignil v trg in mu naklonil trške pravice. Z listino iz 1585 mu je dal lastno sodstvo, izvzemši kriminalno justico ter je trgu določil njegovo območje. Originalno listino hranijo v občinskem arhivu. O nekdanjem trškem sodstvu priča še sramotilni kamen (pranger), ki stoji v trgu; nanj so privezali obsojence v javno zasramovanje. V listini iz 1788, ki je tudi v trškem arhivu, je ohranjeno slovensko besedilo prisege, ki so jo opravljali trški funkcionarji. V trškem arhivu hranijo tudi več listin, ki jih je izdal nekdanji trški magistrat, trški pečat in 4 helebarde. Originalni trški grb (lipa z zvezdo) je v celjskem muzeju. V trgu še stoji Tavčarjev dvor, ki ga je kupil 1597 škof Tavčar od Ivana Hurnussa. Zadnja iz rodu Tavčarjev je bila samska Uršula Tavčar, ki je umrla okoli 1885. Njeni dediči so razprodali večji del posestva. Dvorec je sedaj v rokah Antona Fürsta, posestnika v Rečici. L. 1799. je uničil požar pol trga s cerkvijo in župniščem vred. Župnija Rečica v Sav. dolini (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 3018 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Kancijana. Prvotna cerkev je bila gotovo najstarejša v vsej Gornji Savinjski dolini, najbrž že iz 10. stoletja. Zgrajena je bila v romanskem slogu in je dobila kasneje gotski zvonik, ki je še ohranjen, razen v vrhnjem delu. Po požaru 1799 so zgradili sedanjo stavbo, ki so ji 1826 prizidali še zakristijo. Pilastri so preko svoda zvezani s progami, na katerih počivajo kupole. Cerkev je s freskami okrasil 1896 Ivan Gosar iz Celja. Cerkev je bila prvotno podr. gornjegrajske prafare. Iz nje se je izločila kot vikariat med 1140 in 1173. Glede cerkv. pripadnosti kraja v preteklosti in sedaj velja isto kot za Gornji grad. Kroniko je začel pisati župnik A. Jug (1855—1878). Novo vzorno kroniko je 1890 sestavil J. Majcen.

Spodnja Rečica, 207-40-27-5-8. Sr so du Gornji grad 13 km, žand zdr fin Mozirje 4 km, žel Šmartno ob Paki 13 km, o pTt š žup Rečica 2 km. Nm ca 360 m. Kraj leži ob izlivu potoka Rečice v Savinjo kraj ban. ceste Šmartno ob Paki—Solčava. Avtobusna zveza z obema krajema. Tu drži čez Savinjo ban. most. Niže mosta dva velika jeza; prvi dobavlja vodo desni stranski strugi, ki drži proti Nazarju, drugi pa levi strugi proti Prihovi. Ob obeh stranskih strugah Savinje so žage, mlini in elektrarne. Kmetijstvo in lesna trgovina. Jabolčnik in tropinovec za dom. Neznatno pridelovanje vina. Rimski nagrobni spomenik, ki je bil v začetku 19. stol. pripeljan iz Prihove v Spodnjo Rečico, so vzidali v hišo Ivana Rakuna. Ko so 1903 hišo prezidali, se je kamen popolnoma razbil; njegovi delci so domnevno vzidani v novo stavbo.

Spodnje Kraše, 176-38-31-4-1. Sr so du žand Gornji grad 9.5 km, zdr fin Mozirje 7.5 km, žel Šmartno ob Paki 16.3 km, o žup Rečica 8 km, p š Šmartno ob Dreti 1 km. Nm ca 375 m. Vas leži na obeh bregovih Drete kraj ban. ceste Šmartno ob Paki—Gornji grad. Avtobusna zveza z obema krajema. Osojna lega v dolini ob vznožju Tolstega vrha (1077 m). Kmetijstvo, gozdarstvo. Precej sadja, nekaj čebelarstva. Letno prodajo ca 1000 kg jabolk v tujino in ca 100 m^3 lesa v druge banovine.

Spodnje Pobreže, 88-13-11-2-0. Sr so du Gornji grad 13 km, žand zdr fin Mozirje 5.5 km, žel Šmartno ob Paki 14.3 km, o pTt žup Rečica 2.5 km, š Gorica 1.5 km. Gas. Nm ca 365 m. Lega na terasi na desnem bregu Savinje ob obč. poti 2 km od ban. ceste v Spodnji Rečici. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Nekaj čebelarstva, precej sadja. Žage in mlini. Letno prodajo ca 2000 kg sadja v tujino in 100 m^3 lesa v druge banovine.

Sv. Janž, 254-56-39-3-14. Sr so du Gornji grad 10 km, žand zdr fin Mozirje 7 km, žel Šmartno ob Paki 17 km, o pTt š žup Rečica 3 km. Nm 383 m. Kraj leži v. od Grušovlja kraj ban. ceste. Avtobusna zveza proti Solčavi in Šmartnu ob Paki. Kmetijstvo, lesna industrija. Jabolka (letni izvoz ca 15.000 kg) in slive; neznaten vinski pridelek za dom. Nekdaj je bilo tu mnogo vinogradov, a so jih pozneje opustili. Žage ob stranski strugi Savinje. Tik nad krajem prijazen razgledni hribček Lipa. O stari obljudenosti kraja pričata rimska nagrobna kamna z napisi, ki so jih našli pri kopanju cerkvenih temeljev. Vzidana sta v cerkveni stolp. V bližini cerkve so ostanki starega, domnevno rimskega poslopja. Podruž. cerkev sv. Janeza Krst. Stara prvotna cerkev se prvič omenja 1347 v gornjegrajski ustanovni listini. Gotski cerkvi je bil kasneje na levi strani presbiterija prizidan zvonik. Na notranji zvonikovi strani je še ohranjena stara freska sv. Krištofa, ki spada najbrž v 15. stol. Ladja, stranski kapeli in presbiterij so svodeni s kupolami. Cerkev so 1843 podrli in sezidali novo v sedanji obliki.

Trnovec, 83-15-11-4-2. Sr so du Gornji grad 13 km, žand zdr fin Mozirje 4.2 km, žel Šmartno ob Paki 13 km, o pTt žup Rečica 2 km, š Gorica 1 km. Nm ca 370 m. Kraj leži na terasi

na desnem bregu Savinje ob obč. poti 1 km od ban. ceste v Spodnji Rečici. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo, gozdarstvo. Žage ob Savinji.

Varpolje, 101-16-14-1-1. Sr so du Gornji grad 11 km, žand zdr fin Mozirje 6 km, žel Šmartno ob Paki 15 km, o pTt š žup Rečica 2 km. Nm ca 365 m. Ravninska lega jz. od Rečice ob ban. cesti. Avtobusna zveza proti Solčavi in Šmartnu ob Paki. Kmetijstvo, lesna industrija, žage ob stranski strugi Savinje. Iz vasi drži brv čez Savinjo v Pobreže.

Zgornje Pobreže, 159-29-20-5-2. Sr so du Gornji grad 14 km, žand zdr fin Mozirje 6 km, žel Šmartno ob Paki 14.8 km, o pTt žup Rečica 3 km, š Gorica 2 km. Nm 370 m. Lega na terasi nad Savinjo ob obč. poti 3 km od ban. ceste v Spodnji Rečici. Dostop z vozom ali avtom. Gospodarstvo kot Spodnje Pobreže.

Žlabor, 240-37-8-29-0. Sr so du Gornji grad 14 km, žand zdr fin pTt Mozirje 2.5 km, žel Šmartno 10.5 km, o 3 km, š žup Nazarje v kraju. Žas. šola (s pravico javnosti od 1924) ust. 1786, 2 odd. Gosp., JSZ., Kat. prosv. d. Nm 380 m. Leži na vznožju Dobrovelj pretežno v levem bregu Drete tik pred njenim izlivom v Savinjo. Skozi kraj drži ban. cesta, po kateri se vrši avtobusni promet proti Gornjemu gradu in Šmartnu ob Paki. K vasi spada del Prihove (desni breg Savinje), Nazarje in zaselek Zavodice. Kmetijstvo, lesna industrija. Vodne žage. Precejšnja ležišča boksita, ki ga prodajajo tovarni barv v Ljubijo. Pripraven kraj za letovišče. Tujske sobe.

Na ozkem medvodju med Savinjo in Dreto se dviga trdnjavi podoben grad Vrbovec. Tu je graščinska uprava ljubljanskega škofijskega veleposestva. Prvotni grad na strmi visoki skali je domnevno sezidal okoli 835 knez Pribina, ki mu je frankovski kralj Ludvik Nemški podaril med drugim tudi zemljišča v Savinjski dolini. Prvi znani lastniki gradu so bili plemiči Chageri. Ti so ga 1140 podarili za novoustanovljeni gornjegrajski samostan oglejskemu patriarhu, ki je imel tu svoje ministeriale. L. 1286. je bil grajski posestnik vitez Eberhard pl. Vrbovski kot fevdnik Vovbrških grofov. L. 1360. so kupili Vrbovec Celjski grofje. Ti so 1445 postavili ob vznožju hriba nov, sedanji grad. Ta je štirioglat, s tremi stolpi, podoben srednjeveški trdnjavi. Po izumrtju Celjanov (1456) je grad pripadel avstrijskim vladarjem, ki so tu postavljali svoje oskrbnike. L. 1530. je postal gospodar Vrbovca Ivan baron Kacijanar, slavni zmagovalec nad Turki, 1615 pa ga je kupil ljubljanski škof Tomaž Hren za svojo škofijo. L. 1920. je dal tu vrh strme skale na mestu prvotnega gradu škof Bonaventura Jeglič postaviti masivno kapelo Matere Božje. Po njej se Vrbovec naziva tudi Marijin grad. Kapelo krije opeka, ki so jo prinesli iz Gornjega grada in nosi inicialke Tomaža Hrena. Grad je bil v preteklosti pomemben tudi kot sedež deželskega sodišča. Pripraven kraj za letovišče; tujske sobe. Nad izlivom Drete v Savinjo stojita na griču Gradišču krasna župna cerkev in samostan Nazarje. Prelepa razgledna točka, zelo obiskovana romarska pot. Župnija Marija Nazaret (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 839 duš. Prvotno Marijino cerkev »Marija Nazaret« je dal po vzorcu nazareške hišice postaviti v 1624—1626 ljubljanski škof Tomaž Hren. Ker je cerkev kmalu zaslovela kot božja pot, je ljubljanski škof Rajnold Scarlichi izročil cerkev 1632 oo. frančiškanom bosansko-kranjske province. Ti so si 1639 na griču postavili samostan in zgradili v 1661—1666 sedanjo dvostolpno cerkev v poznorenesančnem slogu. V 1886 do 1888 so odstranili znamenite, a najbrž slabo ohranjene freske, ki jih je naslikal 1772 Franc Jelovšek. Nove freske so od Tomaža Fantonija. Slike na zadnji steni kapele in na svodu so delo Ivana Bradaške iz 1896. Dekorativni okras cerkvene ladje, svoda in njenih kapel je bil izvršen v 1872—1873. Zvonika sta dobila sedanjo obliko 1875. Banjasto svodena ladja ima na vsaki strani po tri z nizkimi kupolami obokane kapele. Vhodna veža je enako široka kot cerkev in zavzema tudi prostor pod zvonikoma. Mesto presbiterija ali abside pa vodi nizek slavolok v loretsko kapelo, ki je banjasto svodena. Beli mramornati oltar v njej je izklesal Ivan Vurnik iz Radovljice 1897. Do cerkve na hribčku drži 193 vijugasto speljanih stopnic. Samostan ima bogato, 1752 ustanovlj. knjižnico. Tu rojen: dr. Gross Fran (1851—1892), sodnik, ustanovitelj in prvi dirigent pevskega zbora ljublj. Glasb. Matice.

Občina Solčava

Preb. 842, hiš 132, posest. 44, koč. 60, najem. 40. Površina 10.174.53 ha: njiv in vrtov 331.24, trav. in paš. 1902.69, gozdov 3914.53, ostalo 4026.07. Občina leži v skrajnem kotu Gornje Savinjske doline ob avstrijski meji. Na j. se razprostira do glavnih grebenov Savinjskih Alp, na s. do Raduhe (2062 m) in Olševe (1929 m). Savinjske Alpe se tu najvišje dvigajo v obmejnem Križu (2429 m) ter se razodevajo v vsem svojem veličastju (Mrzla gora, Turska gora, Okrešelj, Brana, Kamniško sedlo, Planjava, Ojstrica). Prav do teh ponosnih golih vršacev segajo od vseh strani po gorskih grebenih zagrajene zelene alpske doline z izvirki voda: Matkov kot, Logarska dolina in Robanov kot, ki so med najlepšimi prirodnimi biseri dravske banovine. Vse tri doline so poglobili in razširili nekdanji ledeniki, ki so jim dali s tem skupne značilnosti: skoraj ravno in zelo široko dno, ki na robeh nenadno prehaja v strmo gorsko pobočje. Največja med temi dolinami je svetovnoznana Logarska dolina, ki jo glede veličastnosti prirode ne doseza niti ena ledeniška koritasta dolina v Alpah. Po mnenju nekaterih potovalcev utegne imeti v Evropi še veličastnejše gorsko ozadje edino Cirque de Gavarnie v Pirinejih, ki je v marsičem presenetljivo podoben Logarski dolini. Logarska dolina sega v skoraj premi črti 7 km daleč proti j. Njeno ravno dno pokrivajo travniki, gozdovi in tudi polja. Na levi in desni zagrajajo dolino gozdna pobočja sredogorskih slemen, dočim tvorijo njeno neposredno ozadje na j. v polkrogu razvrščene razorane stene Savinjskih Alp z globoko usločenim Kamniškim sedlom (1921 m) v sredini. V. od njega kipi v vrtoglave višine široka Planjava (2399 m) in strma piramida Ojstrice (2349 m), na z. pa se vrste Brana (2253 m), Turska gora (2233 m), Križ (2429 m) in Mrzla gora (2202 m). Prav ob tem veličastnem sklepu doline izvira Savinja, ki se takoj vrže raz skalovje 120 m globoko (Logarski šum) v dolino, kjer po kratkem teku izgine v pesku, iz katerega ponovno privre na dan v spodnjem delu doline pod imenom Črna. Šele po združitvi s potokom Jezero, ki izvira v prodnatem Matkovem kotu, zovejo domačini to reko Savinjo. Matkov kot in Robanov kot sta krajša in deloma ožja od Logarske doline. Oba pogrešata predvsem širokega amfiteatralnega zaključka. Toda kljub temu ju ni priroda nič manj bogato obdarila. Matkov kot se ponaša z redko prirodno zanimivostjo tako zvanim Škafom, globoko in obsežno lijasto votlino v snežišču na koncu doline pod Mrzlo goro, dočim nudi Robanov kot, v katerem izvira potok Bela, nedosežen pogled na Ojstrico. Medtem ko se Savinjske Alpe na levem bregu Savinje še nadaljujejo v strmi Raduhi, spada njena bližnja soseda Olševa h Karavankam, ki segajo tu iz Avstrije v našo državo. Olševa je le v svojem najvišjem delu prepadna in zgrajena iz propustnega apnenca. Zato je njeno pobočje v nasprotju z golimi rebri Savinjskih Alp visoko navzgor pokrito z bujnim gozdom. Tu izvirajo še v višini 1500 m studenci, ob katerih nastopajo včasih prava močvirja. Celotno vodovje zbira Savinja, ki teče od Logarske doline dalje po ozki gorski dolini. Opisane gorske razmere so vzrok, da sta kar $^2/_3$ vsega ozemlja neplodni. V ostalem zavzema veliko površino le gozd, ki se na s. strani Savinjskih Alp navadno neha že v višini 1200 m. V njem prevladujejo iglavci (smreka, bor in mecesen). V nižjih legah je precej zastopana tudi bukev. V prav zmernem obsegu se uveljavljajo pašniki in travniki, za polja in vrtove pa skoraj ni prostora. Ni čuda, da je občina silno redko obljudena; na 1 km² pride komaj 5 prebivalcev. Stalno naseljeno ozemlje je zelo omejeno. S. od Savinje segajo kmetije do 1250 m visoko, j. od nje le izjemoma više od 800 m. Blizu drevesne meje so le še posamezne planine, kjer pasejo živino v poletnih mesecih. Prebivalci se bavijo največ z gozdarstvom. Ob Savinji in nekaterih njenih pritokih so vodne žage. Letno se proda do 50.000 m³ lesa v vzhodne dele naše države in tudi v inozemstvo. Živino goje večinoma le za domače potrebe. Poleg svinj in goveje živine rede zlasti ovce, ki dajejo volno prav dobre kakovosti. Poljedelstvo se omejuje na skromno pridelovanje pšenice, rži, ovsa in krompirja. V vodah, predvsem v Savinji, je mnogo postrvi. Lepe dohodke daje tujski promet, ki je v stalnem razvoju. Poleg letoviščarjev prihajajo sem mnogi domači in tuji turisti, ki obiskujejo razen Logarske doline zlasti Savinjske Alpe in zadnja leta precej tudi Olševo. V Logarski dolini in na Okrešlju ima SPD svoje domove. Občina je prometno zvezana z ostalim svetom po ban. cesti, ki drži kraj Savinje. Med Lučami in Solčavo so zgradili to cesto šele 1894. Prej je držala tod le slaba steza in so morali vozniki 22krat prebroditi Savinjo. Stezo, ki je vezala Solčavo z Logarsko dolino, so razširili v vozno pot šele 1924. Toda za avtobusni promet je postala ta pot sposobna šele po nadaljni razširitvi 1930. Zato ni čuda, da je bila občina do nedavna tako rekoč odrezana od svoje okolice. Zveza Solčave z Lučami je bila tako slaba, da so bili ondotni prebivalci gospodarsko usmerjeni na Koroško, zlasti na Železno Kaplo. Ti stiki so se kazali tudi v mnogih rodbinskih zvezah Solčavanov s Korošci, ki so zanesli vidne vplive koroškega narečja v tukajšnjo govorico.

Solčava, 590-99-24-53-36. Sr so du fin Gornji grad 28 km, žand Luče 10 km, zdr Ljubno 20 km, žel Šmartno ob Paki 45 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1872, 2 odd. Javna knjiž., PJS, Strel. druž., Slov. kat. izobr. d., Prosv. d., Gas. Nm 660 m. Zadnja večja vas v Zgornji Sav. dol. Kraj leži v globoki in tesni dolini ob Savinji med razrastki Raduhe, Olševe in Ojstrice.

Tu se konča ban. cesta, ki drži iz Mozirja. Avtobusna zveza s Šmartnom ob Paki, Celjem in Logarsko dolino. Pravkar se otvarja redni avtobusni promet tudi direktno z Ljubljano. Jedro vasi tvorijo tesno pozidane hiše kraj farne cerkve. Sicer pa spadajo h kraju raztresene kmetije ob Savinji, v Robanovem kotu in na sosednjih gorskih pobočjih. To so predvsem mali zaselki Belšak, Havdej, Knez, Štiftar in Tolstovršnik. Lesna industrija; znaten tujski promet. Slednji izkazuje za 1934 230 posetnikov z 2432 nočninami. Solčava je izhodišče mnogih krajših in daljših izletov: v Robanov kot (1½ ure) in dalje na Korošico (5 ur) in Ojstrico (6 ur); na Raduho (4 ure); k Sv. Duhu (2 uri) in dalje do znamenite Potočke zijalke (3 ure) in na vrh Olševe (3½ ure); v Logarsko dolino (1 uro) in mimo slapa Savinje (3 ure) na Okrešelj (3½ ure). Vsa ta pota so markirana. Solčava je bila naseljena že med 1000—1200. Kraju so dali ime »Sulzbach«, odtod Solčava, nemški kolonisti, ki jih je naselil v Gornji Savinjski dolini nemški plemič Diebald de Chagere, lastnik gornjegrajske gospoščine. Ta je 1140 podaril Solčavo z ostalo gornjegrajsko gospoščino oglejskemu patriarhu Peregrinu za tedaj ustanovljeni gornjegrajski samostan. Kraj se prvič izrecno omenja 1268 (silva Sulzpach). Po urbarju tega samostana iz 1426 je bil v Solčavi sedež urada, ki je obsegal celo solčavsko župnijo. Meje so mu bile: Igla — ob Savinji navzgor — pod Raduho — Olševa — Citrija — Sv. Duh — Ložeške Alpe — Matkov kot — pod Kočno — Logarska dolina, na desnem bregu Savinje pa so mu pripadale kmetije na Beli in v Robanovem kotu. Pozneje so bili lastniki Solčave Celjski grofje. Domače hišno ime »Knez« je po tradiciji v zvezi z vojnami Celjanov s Habsburžani, ko je Celjan Friderik II. dal prenesti svoje dragocenosti v Solčavo in jih je pri tem kmetu shranil. — Župnija Solčava (dek. Gornji grad, škof. lavant.) ima 850 duš. Pokopališče. Župna cerkev Marije Snežne. Po tradiciji so prvotno cerkev zgradili Celjski grofje. Cerkev je bila najbrž romanska in je po zgradbi sodeč nastala med 1000 do 1225. Sedanja cerkev je bila postavljena v 1461—1485 in kaže v oblikah prehod visoke gotike v pozno. Cerkev je imela najbrže samo nastrešni stolpič, 1710 pa so sezidali sedanji zvonik. Vsa stavba je bila prenovljena najprej v 1825—1826, nato pa 1871, ko so baročne slike prebelili in 1888 popolnoma zakrili. Kjer je belež na zunanjščini odpadel, so vidni sledovi slik. Ladja ima štiri, presbiterij tri prazna svodna polja z rebri, ki so okrašena in izhajajo iz polstebrov. Ker je bila cerkev že v prvotni zasnovi zelo prostorna, so jo tako malo prezidali, da je še ohranjena arhitektura iz 15. stol. Tristrano zaključeni presbiterij in leva stena ladje imata močne opornike. Slike v ladji sta izvršila Tomaž Fantoni in Franc Zdolšek 1891. V čelu velikega oltarja je romanski kip Matere Božje, eno najstarejših del, ki so ohranjena v lavantinski škofiji. Polihromija je najbrž iz 1873. Prvotno je bila cerkev podružnica gornjegrajske prafare. Med 1341—1365 so Celjski grofje tu ustanovili beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Urbar gornjegrajskega samostana iz 1426 omenja pri cerkvi že vikarja. Podrejenost cerkve v preteklosti in sedaj ista kot v Gornjem gradu. Kapela sv. Ane na pokopališču je bila okoli 1000 zgrajena iz lesa. Ko je pozneje pogorela, so jo okoli 1605 obnovili. L. 1610. jo je na novo posvetil ljubljanski škof Hren. L. 1848. so kapelo popravili. Tu rojen Štiftar Božidar (Tvorcov), (1846—1913) prof., pisal o Rusih in Rusiji in se bavil z imenoslovjem.

Sv. Duh, 252-33-20-7-4. Sr so du fin Gornji grad 33 km, žand Luče 15 km, zdr Ljubno 25 km, žel Šmartno ob Paki 50 km, o pTt š žup Solčava 5 km. Nm 1250 m. Najvišja vas v dravski banovini. Raztresene kmetije. Jedro vasi tvorijo mali gorski zaselki na s. strani Strelčeve, Golarjeve in Klemenče peči, ki se skoraj navpično dvigajo iz ozke doline nad Savinjo. H kraju spadata tudi Matkov kot in Logarska dolina s svojimi redkimi kmetijami. Iz Solčave drži v Logarsko dolino obč. cesta, po kateri se vzdržuje v poletnem času redna avtobusna zveza s Celjem in zdaj tudi z Ljubljano. Od te ceste se odcepijo kolovozi in steze do gorskih zaselkov. Lesna industrija. Zelo velik tujski promet. L. 1934. je posetilo Logarsko dolino 913 tujcev (skupno število nočnin 5.945). Blizu kmetije Klemenšek izvira močan slatinski vrelec. Blizu kmetije Zibovt so krasni skladi zrnatega apnenca, ki so ga v prejšnjih časih precej lomili. Sijajen razgled izpred cerkvice sv. Duha. Zraven v kapelaniji se more udobno prenočiti. Odtod drži markirana pot skozi dehteče gozdove na obmejno Št. Lenartsko sedlo in nato strmo navzgor k znameniti Potočki zijalki (nm ca 1700 m, 1 uro). Odkopavanja, ki se vršijo od 1928 dalje vsako poletje pod strokovnim vodstvom prof. Brodarja, so spravila na dan poleg okostij jamskega medveda sledove ognjišč in zelo številno kameno in koščeno orodje, ki spada v mlajši paleolitik (aurignaška kultura, ca. 20.000 let pred Kristusom). Tako predstavlja Potočka zijalka najstarejše doslej odkrito predzgodovinsko najdišče v Sloveniji. Širok vhod v jamo je lepo viden iz Logarske doline. Izpred jame poučna panorama po Savinjskih Alpah. Od zijalke se nadaljuje steza na vrh Olševe (½ ure). Nove lepe zgradbe za letoviščarje v Logarski dolini. Tu je na najlepšem mestu postavil Janez Piskernik 1890 malo, pretežno leseno zgradbo, ki pa je 1893 prešla v posest nemškega planinskega društva. Po prevratu je postala njena lastnica SPD. Ta je 1925 zgradila poleg stare stavbe lično Tillerjevo kočo, nakar je 1932 otvorila še ponosni Planinski dom v Logarski dolini (nm 757 m). Tik za temi stavbami je slap Palnik z malim bazenom za kopanje. Logarska dolina je izhodišče krasnih planinskih izletov. Od slapa Savinje ob sklepu doline drži steza na Okrešelj (1378 m, ½ ure), krasno ležečo gorsko teraso, ki je večidel v bujnem zelenju. Tu je postavilo nemško planinsko društvo l. 1876. malo turistično kočo, ki je bila 1896 povečana, a je postala l. 1907. žrtev snežnega plaza. Naslednje leto je tu zgradilo SPD svojo kočo, ki je dobila po našem velezaslužnem prijatelju in propagatorju Savinjskih Alp ime Frischaufov dom. Na Okrešlju se križajo razna gorska pota, ki drže v osrčje Alp (Kamniško sedlo, Savinjsko sedlo, Mrzla gora itd.). — Sveti Duh je zaslovel v novejšem času zaradi znamenitih odkritij v Potočki zijalki. Podr. cerkev sv. Duha. Staro cerkev iz prve pol. 17. stol. (prvič omenjena 1631) so podrli, današnja pa je bila dogotovljena 1891. Od prvotne cerkve je le zvonik, ki so ga nekoliko povišali. Ladjo dele pilastri v tri polja, ki so krita z nizkimi kupolami; tudi tristrano zaključeni presbiterij je v bistvu krit s kupolo. Na slavoloku nahajamo lesen reljef sv. Trojice iz 15. stol. Delo je zanimivo radi tega, ker sv. Duh ni upodobljen s simbolom, temveč z osebo. Na Olševi so tudi razvaline kapelice, katere zvon hranijo v gradu Hageneggu pri Železni Kapli. Kapelica Kristusa Kralja v Logarski dolini je bila postavljena 1931.

Občina Šmartno ob Paki

Preb. 2013, hiš 414, posest. 200, koč. 110, najem. 67. Površina 1808.29 ha: njiv in vrtov 356.63, trav. in paš. 448.61, vinogradov 114.28, gozdov 818.38, ostalo 70.39. Občini pripada pokrajina ob spodnji Paki. Ta teče tod sprva po ožji dolini med hribovjem, nato pa vstopa malo pred izlivom v Savinjo v širšo ravan, ki predstavlja skrajni sz. zaključek velike Spodnje Savinjske doline. Hribovje je večinoma pod gozdom (iglasto in listnato drevje); nižja prisojna pobočja so deloma v vinogradih. Pomembno je sadjarstvo, ki daje zlasti obilo izvrstnih jabolk. Poleg vseh vrst žita se prideluje tudi nekaj hmelja. Štajerska kokoš. Umno čebelarstvo; v občini je ca 250 žnidaršičevih panjev. Trgovanje z lesom, ki ga prodajajo v savsko banovino. Sklenjeno pozidane vasi v dolini z Rečico kot edinim industrijskim krajem (lesna industrija, opekarstvo) in sosednjim Šmartnom ob Paki, kjer je izhodišče poštnega avtobusnega prometa za ves gornjegrajski srez.

Gavce, 190-48-14-19-9. Sr Gornji grad 27 km, so du fin Šoštanj 8 km, žand Mozirje 6 km, zdr Polzela 3 km, žel o pTt žup Šmartno ob Paki 3 km, š Šmartno 2 km. Nm ca 450 m. Razložena vas v hriboviti prisojni legi ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Paški vasi. Dostop z vozom. H kraju spada zaselek Pokleka. Kmetijstvo, vinogradništvo za dom. Trgovanje z živinorejskimi proizvodi in raznim sadjem. Prodaja borovega lesa. Markirana pot v Šoštanj (2 uri) in na Goro Oljko (734 m, 1 uro).

Gorenje, 115-22-10-5-2. Sr Gornji grad 27 km, so du fin Šoštanj 7 km, žand Mozirje 6 km, zdr Polzela 9 km, žel o pTt š žup Šmartno ob Paki 3 km. Nm ca 340 m. Lega ob ban. cesti severozahodno od Paške vasi na desnem bregu Pake. Kmetijstvo, razna obrt in trgovina. Sadje, zlasti izvrstna jabolka za prodajo. Bukev, hrast, oreh. Markirana pot v Mozirje (1 uro). Podr. cerkev sv. Janeza s pokopališčem je zelo stara, a se omenja prvič šele 1684. V bližini so odkrili rimske spomenike.

Mali vrh, 216-59-8-31-18. Sr Gornji grad 27 km, so du fin Šoštanj 10 km, žand Mozirje 8 km, zdr Polzela 5 km, žel o pTt š žup Šmartno ob Paki 1 km. Nm ca 420 m. Lega s. od Šmartna kraj ban. ceste in po sosednjem gričevju, kjer je mnogo vinogradov. Raztresene hiše. K vasi spada zaselek Kapla. Kmetijstvo, vinogradništvo, tovarniško delo v Šoštanju. Manjše množine lesa izvažajo v savsko banovino. Mimo vasi markirana pot na Goro Oljko (734 m).

Paška vas, 147-24-19-1-0. Sr Gornji grad 27 km, so du fin Šoštanj 7.5 km, žand Mozirje 7 km, zdr Polzela 8 km, žel Šmartno ob Paki 2 km, o pTt š žup Šmartno ob Paki 2.5 km. Nm 319 m. Prijazna vas v ožji dolini ob Paki kraj ban. ceste Šoštanj—Šmartno ob Paki. Kmetijstvo, razni mlekarski izdelki. Železniško postajališče, od koder je najugodnejše in najbližje izhodišče za pešce v Gornjo Savinjsko dolino. Markirana pot v Mozirje (1 uro).

Podgora, 181-42-20-10-9. Sr Gornji grad 27 km, so du fin Šoštanj 10 km, žand Mozirje 7 km, zdr Polzela 5.5 km, žel o

pTt š žup Šmartno ob Paki 1 km. Nm ca 330 m. Vas leži na vznožju gore Oljke kraj ban. ceste in v njeni bližini. Kmetijstvo, nekaj vina za dom. Bukev; manjše množine lesa izvažajo v savsko banovino. Markirana pot na Goro Oljko (1 uro).

Rečica ob Paki, 291-54-35-3-3. Sr Gornji grad 26 km, so du fin Šoštanj 11 km, žand Mozirje 7 km, zdr Polzela 5.5 km, žel o pTt š žup Šmartno ob Paki 1 km. Nm ca 310 m. Vas leži ob Paki tik pred njenim izlivom v Savinjo. Križišče ban. cest proti Polzeli, Šoštanju in Mozirju. Avtobusna zveza proti Celju, Gornjemu gradu in s kraji v Gornji Savinjski dolini. Kmetijstvo, obrt. Mlini, žage, izdelovanje lepil in opeke. Deske izvažajo v savko banovino.

Skorno, 234-43-29-9-2. Sr Gornji grad 26 km, so du fin Šoštanj 10 km, žand Mozirje 8 km, zdr Polzela 6 km, žel o pTt žup Šmartno ob Paki 3 km, š v kraju ust. 1922, 1 odd. Strel. druž. Nm ca 500 m. Raztresene kmetije ob Paki kraj ban. ceste Šoštanj—Šmartno ob Paki in po sosednjem hribovju. K vasi spada zaselek Novi klošter. Kmetijstvo, nekaj vina za dom. Bor, smreka, izdelovanje desak. Markirana pot na Golte (1590 m, 5 ur) in k Sv. Križu pri Belih vodah (1044 m, 4 ure).

Slatine, 152-33-14-13-5. Sr Gornji grad 26 km, so du fin Šoštanj 10 km, žand Mozirje 5 km, zdr Polzela 4 km, žel o pTt š žup Šmartno ob Paki 1 km. Elektrarna. Nm ca 350 m. Nekoliko hribovita lega ob obč. poti 1 km od ban. ceste v Šmartnu ob Paki. Dostop z vozom. Kmetijstvo, precej sadja, pridelovanje vina za dom. Smrekovi gozdovi.

Šmartno ob Paki, 211-42-18-10-14. Sr Gornji grad 26 km, so du fin Šoštanj 10 km, žand Mozirje 8 km, zdr Polzela 6 km, žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1834, 7 odd. Kmet. nad. š., obrt. nad. š. SKJ, PJS, Kolo j. s. Gas., Kat. prosv. d. Elektrarna. Nm 314 m. Lega v ravnini pod Goro Oljko (734 m) ob Paki in kraj ban. ceste Šoštanj—Rečica ob Paki. Izhodišče avtobusnega prometa proti Gornjemu gradu in Logarski dolini. Kmetijstvo, več obrtnikov in trgovcev. V okolici mnogo sadja, zlasti jabolk, hrušk in grozdja. Važna železniška postaja, h kateri gravitira skoraj ves gornjegrajski srez. Odtod izvažajo v normalnih gospodarskih razmerah mnogo vagonov boksita, ki ga naročajo tovarne za izdelovanje barv. Pripraven kraj za letovišče; nekaj vil, tujske sobe, lepi vrtovi, kopališče v Savinji. Izhodišče izletov za vso Gornjo Savinjsko dolino. Markirana pot na goro Oljko (734 m, 1 uro), ki jo zelo obiskujejo izletniki radi divnega razgleda. Odkriti rimski spomeniki. Nad vasjo so razvaline starega paškega gradu, ki se je nekdaj zval paški turn. Prvi znani grajski posestniki so bili Paški gospodje (Packenstein). L. 1264. je Hartnid Ptujski izročil grad bratom Chazzensteinom v fevd. L. 1416. se je Henrik Abfalter odpovedal svojemu deležu na Turn v korist grofa Hermana Celjskega. Pozneje je grad često menjal lastnike. Zadnji njegov lastnik Josip Vinko Novak je opustil stanovanje v gradu in je 1848 sezidal pod njim v dolini ob cesti novi paški grad. Njegov naslednik Oskar baron Warsberg je dal 1872 podreti streho in stari grad je začel razpadati. Novi paški grad stoji danes sredi lepega parka in je last rodbine pl. Warsberg. Župnija Šmartno ob Paki (dek. Braslovče, škof. lavant.) ima 2013 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Cerkev se prvič omenja 1256 kot podružnica žalske prafare, ko so jo skupno z materjo župnijo inkorporirali stiškemu samostanu. Samostojna župnija je bila ustanovljena pred 1528.

Veliki vrh, 276-47-33-9-5. Sr Gornji grad 27 km, so du fin Šoštanj 8 km, žand Mozirje 7 km, zdr Polzela 8 km, žel o pTt š žup Šmartno ob Paki 2 km. Nm ca 550 m. Hribovita lega na skrajni vzhodni meji gornjegrajskega sreza s. od Malega vrha. Raztresene hiše. Dostop z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste. Kmetijstvo, pridelovanje vina za dom, tovarniško delo v Šoštanju. Smreka, izraba gozdov. V bližini Zidaretova podzemeljska jama. Markirana pot v Šoštanj (2 uri) in na Goro Oljko (1 uro).

LJUDSKA KNJIŽNICA BISTRICA DPD »SVOBODA«

Srez Kamnik

Splošen pregled

Kamniški srez spada s površino 584 km² med srednjevelike okraje. Njegovo obliko, raztegnjeno na s. in v., določa območje Kamniške Bistrice in njenih pritokov. Ta se prebija v ravan skozi oklep Kamniških planin in dobiva večje dotoke šele iz predgorskih hribov, vendar mnogo daljše z leve kot z desne strani. Na desnem bregu sprejema le Bistričico in Pešato, dočim se z v. vanjo iztekajo Črna, Nevljica in močno razčlenjena Rača. Razvodno črto Kamn. Bistrice prekorači sreska meja na dveh robeh, na skrajnem jz. ob gornji Gameljščici (Dobravi) in v. podaljšku onstran Trojan, kjer izvirajo dotoki Medije in se pričenja že savinjsko rečje (z Boljsko in Motnišnico). Tako je srez narava sama močno ogradila, zlasti na s. z najvišjimi vrhovi Savinjskih Alp, ki se jih drži meja od Krvavca (1853 m) do Ojstrice (2349 m), nato pa sega kot nekdaj deželna meja, sprva še varujoč razvodno črto, na Vežico (1979 m), mimo Velike planine in Črnelca (902 m) na Menino (niže najvišjega vrha, 1508 m), Jasovnik in Čemšeniško Veliko planino (1206 m), vključuje njeno gornje pobočje in se vrne po vrheh v Rebarju (875 m) spet tesno ob razvodju nasproti šibkim savskim dotokom na Slivno (870 m), Cicelj (817 m), Murovico (740 m) in Ajdovščino (496 m); odtod gre meja blizu savskega levega brega od izliva Pešate v Bistrico nad Sotešk im hribom (407 m) na j. pobočje Rašice (Stražni hrib 446 m, Veliki vrh 567 m) in se obrne s. nad vznožjem Šmarne gore preko Dorniškega vrha (487 m) in gozdnatih Gmajn, tik ob Brnikih in Šmartinu, v loku nad Tunjiškimi Dobravami na izhodišče. Visokogorski svet doseže največjo višino v Grintovcu (2558 m); j. od Črne in Bistričice prevladujejo na levem bregu Bistrice sredogorske planjave s kotlastimi dolinami (Tuhinj, Črni graben, Moravška dolina), dočim se na desnem bregu razvije večja ravan (Kamniško, Mengeško in Domžalsko polje), iznad katere se dvigajo le nizki griči. Najnižja točka v srezu je 255 m, ob Savi (nasproti Kresnic). V vseh treh predelih, tako v nizkih brdih, kakor v gričevju in zlasti tudi v gorskem svetu, srečavamo poleg široko odprtih dolin mnogo tesni s strmim obrobjem, nad njimi pa viseče razjedene planjave, ostanke razpadlih planot. Dobro so planote vidne le še v Menini in Veliki planini, drugod pa spominja nanje vrsta ponavljajočih se enakih višin, ki se na splošno stopnjema znižujejo od s. na j.

Geološko je kamniški srez zelo pestro sestavljen. Njemu pripadajoči del Kamniških planin je zgrajen skoro izključno iz gornjetriadnih apnencev in dolomitov od školjčnega do dachsteinskega apnenca. Je pa par mest, ki vzbujajo sumnjo, da imamo mestoma še mlajše apnence, namreč jurske, vendar pa dokazov za to sedaj še nimamo. Globoko v ta apneni masiv sega dolina Kamniške Bistrice. Ob njej so ohranjeni terciarni oligocenski laporji in numulitski apnenci, to zlasti pri Kopiščih in pri Predaslju; pa tudi više, celo na Veliki planini, nahajamo še manjše ostanke oligocena.

Jv. del sreza obsega dve znameniti geološki sinklinalni dolini in med njima antiklinalo s karbonskim razgaljenim jedrom. Antiklinalo imenujejo trojansko, ker poteka čez Trojane. S. od te antiklinale leži sinklinalna Neveljsko-Tuhinjska dolina, j. pa Trboveljska. Karbonski pas trojanske antiklinale se razteza v širini 2—3 km od Homca pri Kamniku še preko St. Gotharda na v. Triadni sloji, ki so nekdaj prekrivali karbonsko jedro, so ohranjeni le še ob pobočjih antiklinale. Na s. so to werfenski skrilavci, školjčni dolomiti in gornjetriadne šenturške plasti. To so gornjetriadni drobniki in glinasti skrilavci. Šenturške skrilavce jih imenujejo, ker so pri Šenturški gori najbolj značilno razviti, leže pa tudi na obeh straneh Tuhinjske doline. Ob j. pobočju karbonske antiklinale so razviti pretežno školjčni apnenci in le ozek pas šenturških skrilavcev.

Dno tuhinjske doline pokrivajo miocenski laporji in peščenjaki.

Moravška kotlina je le podaljšek Trboveljske. Tudi ta je pokrita na dnu s terciarnimi miocenskimi plastmi. Kotlino zapirajo na j., deloma ob srezki meji, apnenci in dolomiti iz s. pobočja druge, litijske karbonske antiklinale, ki pa leži že izven našega sreza.

Po tuhinjski in trboveljsko-motniški sinklinali je segalo nekdaj panonsko morje v Gorenjsko kotlino ter jo pokrivalo precej visoko. Ko se je začelo pozneje vzdigovati Zasavje med Gorenjsko kotlino in Brežicami, se je pretrgala tudi zveza med kotlino in panonskim morjem. Voda v kotlini je polagoma posladela in si poiskala odtok v savsko strugo. Miocensko morje je v Gorenjski kotlini zapustilo za seboj usedline, v katerih so na mnogo mestih sledovi rjavega premoga. Te usedline so posebno razširjene okrog Tunjic ter se nadaljujejo na eni strani proti Tržiču in Gornji Savski dolini, na drugi strani pa po Tuhinjski dolini proti Štajerski.

Z. in j. del sreza se raztezata po Gorenjski kotlini, iz katere mole posamezne gore kot otoki. To so vrhovi pogreznjenih delov trojanske in litijske antiklinale, ki so bili v terciarnem morju res otoki (Rašica, Strmca, Homec itd.). Karbonsko jedro trojanske antiklinale se nadaljuje v Homcu, litijska antiklinala pa v Ajdovščini pri Dolu, dalje pri Podgorici in v gričevju Stražkega hriba od Črnuč do Rašice. Kakor običajno leži na karbonu rdečkasti permski peščenjak, na njem pa werfenski skrilavci. Višji deli so zgrajeni iz školjčnega apneneca in dolomita. Tudi na Rašici nastopa ladinski šenturški skrilavec Gričevje nad Repnjami, Strmca in Templjovo nad Mengšem, so zgrajeni iz školjčnih dolomitov triade. Z. od Skaručine so ohranjene usedline terciarnega oligocenskega morja, v. od Dobenega pa miocenskega.

Ledeniška ali diluvialna doba je zapustila v našem ozemlju mnogo vidnih sledov. V dolini Kamniške Bistrice se začno ledeniške groblje že pred Kopišči in se končajo šele za Žagano pečjo. O ledeni dobi pričajo nadalje terase proda ob Kamniški Bistrici od Trzina do Stranj. Nižine ob rekah pa pokriva aluvialni prod in pesek, zlasti od Dragomelj do Homca in ob Radomlji v smeri proti Št. Vidu.

Pri Brezovici blizu Domžal so ohranjeni poleg tega še kredni apnenci v manjšem obsegu.

Mimo Kamnika poteka od sz. znana »savska prelomnica« v smeri Jesenice—Tržič—Kamnik—Trbovlje—Brežice. Druga važna prelomnica se vleče v smeri od Logarske doline ob Kamniški Bistrici in dalje mimo Zaloga proti j. Ob teh dveh prelomnicah se je pogreznila na s. in v. Gorenjska kotlina. Ob savski prelomnici se je prevalil tudi del Kamniških planin v poznem terciaru in najbrž tudi še v ledeni dobi proti j. na mlajše terciarne plasti pri Šenturški gori. Od z. proti v. poteka mimo Stranj še tretja prelomnica, ki preseka bistriško pri Stranjah in se nadaljuje čez Črnelec dalje proti v.

V bližini križišča teh prelomov je prodrla v pozni triadni dobi žareča žarja na površino ter se strdila deloma tudi pod zemeljskimi plastmi v obliki kamniškega porfirja, ali bolje keratofirja. Poslednji je prodrl istočasno kakor v Kokri na več mestih na dan; enako tudi v Menini. Na Črnelcu dobimo eruptivni andezit iz terciarne miocenske dobe kot učinek davno ugaslega vulkana.

Na opisani geološki podlagi se je po preperevanju razvila dosti močna rodovitna prst, ki daje radi primeroma ugodnih podnebnih razmer možnost dosti močnemu rastju, tako naravni odeji kot gospodarski izrabi tal. V ravnini je prst splošno rahla in peščena, le proti j. mešana z ilovico; ta prevladuje skoraj povsod, kjer se je še sicer razvilo poljedelstvo. Večina pobočij nima pogojev za obdelavo zemlje, zato jih pokriva gozd, šele više, ko nastopi nad školjčnim apnencem zopet glinasti skrilavec, so tla zopet prikladna za obdelavo. V najvišjih legah na s., kjer rastju primanjkuje toplote, hkrati manjka kulturnih tal. Tod in po vseh drugih apniških predelih tja do ravnine srečavamo v ozkih pasovih raztresene kraške pojave (podolja, polja, mnogo vrtač, podzemnih jam in vodnih odtokov manjšega obsega). Ob dolenjem toku Pešate, Bistrice in Rače se je pod vplivom glinastih nasipov močno razširilo barjansko ozemlje, v manjšem obsegu celo zaraslo močvirje.

Srez zavzema v. rob Gorenjske ravni, obenem pa ustvarja pregrajo proti Celjski kotlini, zato podnebne razmere pomenijo vmesno stopnjo med tema dvema klimatičnima enotama. Za Ljubljansko kotlino pomenja ta svet zvišanje kontinentalnosti in zmanjšanje padavin. Ravninsko območje predstavlja zatišno stran, kjer izginejo značilnosti Ljubljanskega polja (na pr. megla pri Domžalah), v. hribovje pa veterno stran za Celjsko kotlino. Prava planinska klima se javlja v malem obsegu le na s. od Črne, nasprotno pa vpliv morja znatno pada v primeri z ostalo Gorenjsko.

Podnebne razmere nam dobro tolmačijo podatki za Kamnik, ki leži v razhodišču označenih podnebnih pasov. V primeri z Ljubljano je tu letna toplota že manjša za celo stopinjo (znaša 8° C), zima in poletje sta hladnejša in bolj suha (januarski povpreček —2.8° C, julijski 18.2° C, letno kolebanje toplote kljub odprti legi 21.9° C). Zmrzuje (temperatura pod 0° C) tod že 87, vročina pa trpi samo še 93 dni (nad 15° C dnevne toplote), nad 20° C toplote ne vzdrži niti en mesec v letu. Najugodnejše toplotne razmere imajo kraji v črti Ihan—Komenda, za tem pa v dnu Črnega grabna in prisojna pobočja nad njim; še v Blagovici so toplotne postavke nekaj višje kot v Kamniku. Nasprotno pa postajajo kraji nad Stranjami tako hladni, da vzdržijo selišča samo v sončnih legah.

V množini padavin zaostaja Kamnik za Ljubljano za ca 100 mm na leto; zato ima 5 do 50 deževnih dni manj, manjše nalive in šibkejšo snežno odejo. Ravan ob Bistrici, Pešati, pa tudi Rači in Nevljici ima zopet padavinsko zatišje s povprečkom izpod 1400 mm na leto. Hriboviti svet sprejme že 1600, planinski povprečno 2000 mm padavin. Pravo izjemo ustvarja izvorno ozemlje Kamniške Bistrice, kjer doseže letna množina padavin že 2500 mm; tod se preko poletja stalno ponavljajo kratki nalivi, omejeni na planinski kotlič. Kadar se ob jesenskem ali pomladnem maksimu razširijo, povzročajo precejšne poplave. Razpored dežja po letnih časih je isti kot na vsem Gorenjskem. Suša je nevarna le na odprtem prodnatem polju, ki ga ne dosežejo podgorske, poletne dežene prhe. Pomladanska in jesenska slana ne nastopa nad običajno mero.

V kolikor griči in nižji hribi niso obdelani ali uporabljeni za travnike, so pokriti z mešanimi gozdi, ki jih sestavljajo: navadni bor (Pinus silvestris), smreka, jelka, deloma mecesni; izmed listovcev: bukev, kostanj, breza, hrast, javor in ob vodah ter močvirnih tleh jelše in vrbe. Nad Stranjami in od Olševka pa do Žage v Črni dolini se začenja bukov gozd, ki sega po prisojnih in zavarovanih dolinah ter pobočjih skoro do gozdne meje. V. področja so bolj izpostavljena mrzlim vetrovom, na njih uspevajo le smrekovi gozdovi. Ti so na strmem, skalovitem svetu bogati podraščevine: mesnordeča vres (Erica carnea), borovničje (Vaccinium myrtillus in V. vitis idea), vmes pa mahovi in lišaji, zlasti klobuk (Lilium Martagon), orlica (Aquilegia nigricans), jesenski svišč (Gentiana asclepiadea); po glogu (Crataegus), moki (Sorbus aria), brinju (Juniperus communis), planinskem šipku (Rosa pendulina) se pne planinski srobot (Clematis alpina). V bukovih gozdih uspevajo le pomladne cvetlice: jetrnik (Anemone hepatica), razne trobentice (Primula), mali in veliki zvonček (Galanthus nivalis, Leucojum vernum); od poznejših zajčja deteljica (Oxalis acetosella), dišeča perla (Asperula odorata) in jeseni razne pestrobarvane glive. Spodnji alpski pas tvori rušje, ki je strnjeno ponekod v pravcate pritlične pragozdove (Košutna, Krvavec, Dedec). Za pas rušja so značilne še naslednje rastline: pritlikavo brinje (Juniperus nana), pritlikavi skorš (Sorbus chamaemespilus), dlakavi sleč, ki pa tudi sam prekriva precej površine; dalje bela čmerika (Verarum album), orlicolistni talin (Thalictrum aquilegifolium), šternbergov klinček (Dianthuse Sternbergii), planinski zvonček (Soldanella alpina), razni ušivci (Pedicularis), petoprstniki (Potentilla), nizka kosmatulja (Saussurea alpina), alpska nebnica (Aster alpinus). Alpske trate leže nad pasom rušja in segajo do 2000 m višine. Travno rušo sestavljajo: alpski svinjski rep (Phleum alpinum), alpska latovka (Poa alpina), kranjska bilnica (Festuca fallax) in togi šaš (Carex firma), ki v šopkih uspevajo tudi še v skoraj golem skalnem pasu. Med travami cveto: brezstebelna lepnica (Silene acaulis), razne kamenokrečnice, klinčki, jegliči (Primula auricula, Wulfeniana), oklep (Androsace villosa), murka (Nigritella), alpske ločike (Homogyne alpina in discolor), škržolice (Hieracium) i. dr. Najvišji vrhovi imajo borno neskalno rastlinstvo: po špranjah in globelicah raste trava obloglavičasta vilovina (Sesleria sphaerocephala), poleg že omenjenih; planika (Leontopodium alpinum), vejicati peskovec (Arenaria ciliata), lilasti žmikelj (Petrocallis pyrenaica), triglavski in Frölichov svišč (Gentiana triglavensis in Frölichii). Planine v Savinjskih Alpah večinoma niso prave gorske trate, ampak so nastale potom izsekanja in trebljenja gozdov in rušja. Posebno dobri pašniki so tam, kjer prevladuje zelo redilni mleč (Leontodon danubialis in autumnalis), na pr. na Veliki in Mali planini. Poleg mnogih že omenjenih alpskih rastlin pripada tej flori tudi Heracleum siifolium z Grintovca, kranjski osat (Cirsium carniolicum) s Križke planine ter cinobrsko rudeča gliva (Polyporus cinnabarinus) s Trojan. Ilirsko-panonski flori prištevajo krvomočnico Geranium macrorhizum, dimek Crepis pulchra (Grintovec), glivo Tulostoma mammosum (Trojane). Od sredozemske flore dosega južni ovad (Drypis Jacquiniana) na dolomitnem svetu nad Stranjami svojo s. mejo; pasja črnobina (Scrophularia canina) pa raste še na Grintovcu.

Nov mah je našel Dežman v Dolu na Kamniških planinah; imenuje se Brym Zierii Dicks. Nekatere redkejše in znamenitejše rastline bi bile: severni sršaj (Asplenium septentrionale) v stiku Konjske z Bistriško dolino; Cystopteris regia in Nephrodium rigidum, tudi praproti (Kokrško sedlo); na Grintovcu triglavska roža (Potentilla nitida) in kamenokrečnica (Saxifraga opositifolia); na Planjavi modra neboglasnica (Eritrichium nanum in triglavense), ceptec (Cypripedium calceolus) na raznih mestih in Genista radiata nad Sv. Primožem. Po jezuitu Fr. Ks. Wulfenu je imenovan jeglič Primula Wulfeniana, katerega je sam našel na pobočju Grintovca. Hladnikia Golacensis Koch (kranjska zrnjača) je kobuljnica, katero je botanik Fr. P. Hladnik (1773—1844) nabral za svoj herbarij v Krašnji.

V zoogeografskem oziru pripada srez v celoti triglavski pokrajini. Lovišča imajo poleg redkega medveda, srne, gamse, zajce, divje peteline, ruševce, gozdne jerebe, fazane, poljske jerebice, prepelice, sloke, divje race, jazbece, lisice, kune, podlasice in dehorje, ujede, vrane in srake. V ribarskem pogledu je Kamniška Bistrica do Kamnika malo rodovitna, izključno postrvja voda. Izpod Kamnika so tudi lipani, sulci in druge savske ribe, v Rači, Drtijšci in Pešati pa tudi ščuke. L. 1912. je bilo v srezu nalovljenih 194 modrasov in 5 gadov.

Edino iz tega sreza so znani hrošči-mrharji: Ceutomonocharis Robiči (Ihanščica), C. Freyeri iz Dolge jame pri Domžalah, C. Robiči ssp. Staudacheri iz Bostonove jame pri Moravčah.

Redek je metulj mešičkar Rebelia karavankensis, ki živi v glavnem na s. strani koroških Karavank. Po Kamniških pl. je razširjena Larentia tempestaria, ki se sicer nahaja še po Jul. Alpah in na Tirolskem. Na Grintovcu živi posebno lep krešič Carabus creutzeri var. stolzi imenovan. Med polži je zlasti redka zaklepnica Clausilia aproximans, ki živi po predgorju. Iz skupine plazilcev nastopata zelo redko modropikčasti slepič (Anguis fragilis var. incerta) in progasta belouška (Tropidonotus natrix var. persa). Lešnikar (Nucifraga caryocatactes) gnezdi včasih na Veliki planini. Sem in tja se pojavlja tudi belohrbti detal (Picus leuconotus), pogostejši so pa: krokar (Corvus corax), rumena pastirica (Motacilla sulphurea) in pinože (Fringilla montifringilla). Za selitve večkrat opažajo v trzinskih močvirjih zelenonogo tukalico (Gallinula chloropus),

Jamska polžka zospeja (Z. lautum in alpestre) se nahajata tudi še tu po jamah (Dobeno, Zidanca nad Rašico in Veternica na Veliki planini).

Ozemlje kamniškega sreza je bilo deloma obljudeno že v predzgodovinski in rimski dobi. Sledovi hallstattske in latenske kulture, pa tudi rimske starine so odkrili največ na črti Mengeš—Domžale—Črni graben—Trojane. Ob tej glavni prometni poti iz Primorja na Stajersko so Rimljani zgradili znamenito panonsko cesto Aquileia (Oglej)—Emona (Ljubljana)—Ad quartum decimum (v bližini Mengša—Ad publicanos (Podpeč pri Lukovici ali Krašnja)—Atrans (Trojane)—Celeia (Celje)—Panonija. V srednjem veku je glavna prometna žila Primorje—Stajerska vzela drugo smer po Tuhinjski dolini. Iz Kamnika je vodila pot še preko Črnelca v Gornji grad. Samo manjši del prometa med Avstrijo in Primorjem je šel po 1224 na Zidani most in od 15. stol. po Savi navzgor do Zaloga in odtod po cesti Domžale—Kranj—Poljanska dolina—Italija. Ko so v 2. pol. 17. stol. popravili staro rimsko cesto po Črnem grabnu in ko so 1725—1730 zgradili po tej dolini novo cesto, je ta zopet prevzela vso trgovino med Avstrijo in Primorjem. Po tej dolini je krenil tudi 1573 uvedeni poštni promet Ljubljana—Gradec in obdržal to smer skozi stoletja, kljub temu, da so se kamniški meščani 1717 prizadevali dobiti pošto zase. S cesto po Tuhinjski dolini in Črnem grabnu je tekmovala tovorna pot iz Ljubljane, preko Moravč, Medije, Gamberka, Št. Lenarta na Sedlu in Marije Reke v Savinjsko dolino. V 2. pol. 19. stol. je začel bledeti nekdanji trgovski in poštni pomen Dunajske ceste. Njeno vlogo je prevzela 1849 otvorjena železnica Dunaj—Zidani most—Ljubljana. L. 1891. je stekla železnica Ljubljana—Kamnik. Po Črnem grabnu so se valila tudi številna vojaška krdela. Napadi na francoske posadke in blagajne v Napoleonovi dobi še živijo v ljudskem spominu. Radi krvavih napadov kmetov na Francoze v 1809—1911 je ta dolina dobila ime Črni ali Krvavi graben. Upravno-politično je Kamnik sedež okrajnega glavarstva, sedanjega sreza, od 1851, ko so se

državni uradi preselili iz Mekinj v Kamnik. Cerkveno je srez prvotno pripadal oglejskim patriarhom in gorenjskemu arhidiakonatu. L. 1461. je pripadla tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji vodiška, 1518 še dobska prafara s podrejenimi vikariati in podružnicami. Ostale župnije so ostale pod patriarhom do 1751, ko so pripadle goriški nadškofiji. Ta jih je 1787 odstopila ljubljanskemu škofu. Prve dušnopastirske postaje so bile ustanovljene morda že v 11. ali 12., najkasneje pa v začetku 13. stol. Bile so mnogo bolj gosto posejane kot v ostalih delih Slovenije. Iz mengeške (segala je daleč preko meja današnjega sreza), dobske, krašenjske, kamniške oziroma neveljske, moravške, ihanske, komendske in vodiške prafare so se izločile vse ostale župnije v tem srezu.

L. 1931. je imel srez 40.042 prebivalcev, 3056 več kot 1921. Porast znaša 9.5%. Ker so srednji ravninski kraji med tem močno narasli, skoraj vsi hriboviti pa nazadovali, je računati z velikim ljudskim premikanjem v domača industrijska in prometna središča, še več pa izven okraja. Opuščanje naselbin je razvidno iz dejstva, da je v okraju mnogo naselij, ki so ohranila ime vasi le radi nekdanje večje obljudenosti. Tudi gostota naseljenosti kaže zanimivo spreminjanje. Za vse ozemlje znaša 68 ljudi na km², je pa ta povpreček zelo teoretičen. Štiri osrednje občine (Kamnik, Domžale, Mengeš in Homec) so poseljene mnogo gosteje, 212.5 na km², vse občine okrog teh imajo približno gostoto 82, v. hribovito ozemlje le še 48.6, planinska občina Kamniška Bistrica manj kot polovico tega (23.3). Ravan ob Bistrici je strnila sama $^2/_3$ vseh ljudi v srezu. Naselbine si tu slede niže Kamnika v dveh vrstah do Domžal, kjer se strnejo v nov vozel. Tod in na ravnini proti z. prevladujejo načrtne vasi, razvrščene ob bivših in sedanjih cestah. Na levem bregu Bistrice se med nje mešajo že gručasta selišča, na ihanski strani pa poseben tip razložene ravninske vasi. V dolinah proti v. so načrtne obcestne naselbine samo še izjema in načelno raztegnjene. Po gorskih policah že prevladujejo gručaste hišne skupine, okrog njih zelo številne, večkrat redko razpostavljene samotne kmetije. Največja selišča, zlasti oba trga, so nastala v teh krajih redno ob prometnih središčih, oprtih na obrt in cerkveno upravo. V zadnjih desetletjih komaj vzdržujejo svoj nekdanji vodilen položaj.

Kot gospodarski temelj prebivalcev še vedno prevladuje kmetijstvo, ki preživlja okr. ¾ sreza. Posestva so povečini srednja, v ravnini pogosto razdrobljena na majhne deleže. Večje so kmetije v više ležečih krajih, vendar so manj donosne. Pravih veleposestev je devet, od teh sedem graščinskih, eno v agrarni zajednici, eno mestno. Kmetije združujejo poljsko, gozdno in travniško posest, vendar je gozda v ravnini in deloma v dolinah komaj za domačo rabo, v gorskem svetu pa predstavlja lesna prodaja poleg živinoreje glavno mero blagostanja. Planinske pašnike izkoriščajo po srenjah ali zadrugah. Glede prehrane je okraj pasiven, vendar le v najbolj obljudenih krajih, drugod poljske pridelke oddajajo celo na zunanji trg. Izven sreza gre v kupčijo presežek v živinoreji in gozdnih pridelkih. Od celotne površine pripada gozdu z vštetim grmičevjem 28.669 ha (50%), povsem neplodnega sveta (skalnate zemlje, vodovja, stavbišča itd.) je 3512 ha (ca 6%). Pri obdelanem svetu stoje na prvem mestu njive in vrtovi 13.023 ha (ca 22%), na drugem travniki in pašniki (vštete so tudi gorske trate) z 12.481 ha (21%). V gozdni površini ima veliko premoč visoko drevje z $^9/_{10}$, na nizko ruševje in podobno okrnjeno gozdno rastje pride le $^1/_{10}$ gozdnega ozemlja. Neploden svet pripada največ gorskim vrhovom in planjavam. Nad 86% gozda je v zasebni, pretežno kmetski lasti, dobrih 13% v skupni, zvečine solastniški posesti, državi pripada le 11.2 ha (0.04%). Na njivah goje žitaric 55.8, krmilnih rastlin 23.2, povrtnine in zelenjave 20.5%, v industrijske namene gre le 0.3% poljskih pridelkov, ledin je 0.2%.

Letni pridelek žitaric stoji v donosu na ha splošno na isti višini kot povpreček v banovini, posebno ugodno uspeva koruza; najbolje na Gorenjskem donaša lan, ki pa še zaostaja za ostalo Slovenijo. V qu so l. 1934. pridelali: krompirja 115.610, pšenice 24.512, ovsa 14.613, zelja 10.673, ječmena 9505, koruze 8046, prosa 5725, rži 5206, soržice 1695, ajde 142, lanu 221, hmelja 30; močan je še donos fižola (2262 qu), posebno pa repe (najboljši donos v banovini), korenja in pese.

Stanje živine je od 1931 splošno nekaj nazadovalo, le število perutnine je neznatno poraslo; vendar živinoreja izboljšuje stalno vrsto živali, tako da se je njen gospodarski pomen po vojni kljub temu v celoti precej dvignil. Gojitev domače pasme so prevzele poleg veleposesti zlasti zadruge (Križ, Menina, Velika planina). L. 1934. je bilo v okraju: goved 16.765, svinj 8558, konj 2844, drobnice 1892 (od teh le $^1/_{11}$ koz), perutnine 34.982, čebelnih panjev 2660. Pridelek detelje cenijo nad 80.000, pridelek sena na okr. 225.000 qu.

Za sadjarstvo v večjem obsegu ravan kamniškega sreza ni primerna, pač pa prinaša kmetom v okolici Tunjic in nekaterih predelih v v. dolinah uvedeni sadni izbor lepe dohodke; pridelke spravljajo na domač in ljubljanski trg. Jablan in hrušk je zasajenih 127.000, orehov 6.200, češenj 3.400, sliv 18.000, drugih debel le malo. Sadovnjaki merijo 778 ha.

Rudarstvo se v okraju ne more razmahniti, čeprav ima že stare podlage (fužinarstvo) in precej neizrabljenih zemeljskih zakladov (boksit, kreda, lapor, za cement med Kamnikom in Tunjicami, nekaj premoga v isti okolici). V manjši meri, vendar stalno izkoriščajo kaolin (kopljejo ga v Črni), porfir iz Kamniške Bistrice in drobnik (iz skladov šenturških skrilavcev) kot izvrstno gradivo za ceste, terciarne plasti dajejo dobro glino (Komenda), bistriški prod izvrstno apno, apnenec pri Ihanu lomijo za gradbeni marmor, prav tam kopljejo okro za zemeljsko barvo.

Vsi gospodarski sloji napredujejo v okraju le tam, kjer se obdelovanju zemlje pridružujejo industrija, obrt in trgovina, ker ustvarjajo močan domač trg za zemeljske proizvode in krijejo primanjkljaj v gospodarstvu. Tako področje ima srez zlasti v bistriški črti, njegovih gospodarskih ugodnosti pa so posredno deležni tudi še bližnji hribi (delavski zaslužek, prodaja poljskih in gozdnih sadežev). Značilno za industrijo vsega okraja je, da ni ustvarila močnih središč in da je z razmestitvijo na široko omogočila stalen stik delavstva z obdelovanjem zemlje.

Industrijska delavnost kamniške okolice se udejstvuje zlasti v pridobivanju smodnika (kamniktit in štapin), v obdelavi in predelavi lesa (deske, trami, pohištvo, zaboji, furnirji, kartonaža), v kovinarstvu (ključavničarski predmeti), usnjarstvu in izdelavi čevljarskih potrebščin. Jarše se odlikujejo v tkalstvu (platno). Mengeš izdeluje poleg drugega pohištvo in glinaste predmete (peči), ima pa že delež na domžalskem slamnikarstvu in klobučarstvu. Domžale same in v zvezi z okolico imajo v omenjenih panogah lastne obrate, vodilne so zlasti v slamnikarstvu, ključavničarstvu, mlinarstvu, pridobivanju laka in barv. V zvezi z industrijo, deloma pa tudi samostojno, se je v ravninskih in dolinskih vaseh ter bližjih hribih dvignila domača obrtnost. Glavne panoge so: ogljarstvo (na s.), apnarstvo (Stranje), lončarstvo (v okolici Komende), ščetarstvo (Moste), pletenje košar, cekarjev, torbic, zlasti pa slamnatih kit za tovarne (na vsem jugu). Poklicna obrt, deloma industrializirana, se drži glavnih prometnih poti; najmočnejše vrste so opekarstvo, mizarstvo in ključavničarstvo, v oddaljenih krajih so pomembne še žage in mlini. Pogonsko silo za stroje daje največ Bistrica z vrsto industrijskih strug (do 2000 l na sek.), deloma domača in velenjska elektrika. Elektrificirane so tudi stranske doline.

Trgovsko središče se krije z industrijskim; kamniški trg vodi zlasti nakup in prodajo kmetijskih pridelkov (les, živina), v drugih prednjačijo Domžale. Skupen izvoz znaša ca 5000 vagonov na leto, uvoz je nekaj manjši. Izven sreza prodajajo gozdne in poljske pridelke, živino, sadje, posebno pa izdelke strojne in ročne obrti, v inozemstvo gre zlasti les in slamniki. Za glavno prevozno sredstvo rabi dobro obiskana kamniška lokalna železnica, ki bi potrebovala zveze na vzhod in zahod. Cestno omrežje je popolno le v ravnini, opira se na državno cesto Ljubljana—Domžale—Trojane—Celje. Črni graben bi potreboval zveze s Tuhinjem, dolina Črne pa preko Volovljeka zveze z Lučami v Savinjski dolini. Tudi gričevje na zapadu (Tunjiško) nima še trdne cestne zveze s svetom.

Tujski promet je v osrednjih krajih dobro vpeljan, vsaj deloma znan pa po vsem ozemlju. Kamnik, Stranje—Stahovica in Kamniška Bistrica spadajo med prva turistična izhodišča na Slovenskem; odtod so dostopni glavni vrhovi Savinjskih Alp od Krvavca mimo Grintovca na Menino. Dobro izdelana in zaznamovana pota vodijo ne le v planine, ampak tudi v manjše višine v predgorju, kjer pa je obisk mnogo manjši kljub prikupni pokrajini in izvrstnim razgledom (Vranja peč, Češnjice, Limbarska gora, Rebar i. p.). Za glavna smučarska področja veljajo planine z alpsko trato (Krvavec, Velika planina, Menina), izhodišče v Kamniku. Prav tam in v vsej bistriški črti od Homca in Doba se je razvilo letovanje, oprto na zdravo lego in možnost kopanja. Za letovišča imajo pogoje tudi večji kraji v vzhodnih dolinah. Ob izlivu Nevljice v Bistrico se je razvilo manjše termalno zdravilišče. Gostinska obrt je splošno na primerni stopnji.

Občina Blagovica

Preb. 1314, hiš 219, posest. 151, koč 45, najem. 40. Površina 2859 ha*: njiv in vrtov ca 662, trav. in paš. ca 432, gozdov ca 1698, ostalo 67. Občina obsega zgornji del doline Radomlje (Črnega grabna) od razvodja pri Trojanah do pod Limbarsko goro (768 m). J. od doline obsega še slabo naseljena in osojna gozdnata pobočja, na s. pa ugodnejše prisojno hribovje nekako do razvodja proti Tuhinjski dolini, ki poteka preko gozdnatega Šipka (956 m) in Rakitovca (899 m). Ta hribovski svet se odpira proti središču občine v Blagovici po dolini Zlatenškega potoka in njegovih pritokov. Ozki Črni graben je sicer precej naseljen, a vsa ta naselja niso po svojem izvoru poljedelska, ker za to ni pravih pogojev, temveč so nastala ob stari važni prometni cesti čez Trojane. Še danes je v njih mnogo kajžarjev, obrtnikov, dninarjev itd. Vasi v hribih pa so izrazito kmetske in imajo obliko malih zaselkov. Kmetijstvo zadostuje komaj za dom, nekaj dohodkov daje prodaja lesa. Precej dobro uspeva sadje. Promet teži na trojansko drž. cesto.

Blagovica, 155-27-17-3-14. Sr du Kamnik 28 km, so Brdo 7 km, žand Trojane 6 km, zdr fin pTt Lukovica 7 km, žel Domžale 23 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1858, 2 odd. Strel. druž., Kat. prosv. d. Nm 412 m. Vas leži v dnu t. zv. Črnega grabna, ob drž. cesti Ljubljana—Celje, kjer se steka v Radomljo Zlatenški potok. Avtobusna zveza z Ljubljano in Celjem. Kmetijstvo, nekaj obrti in trgovine. Dva sejma na leto. Izkoriščanje gozdov (smreka, bukev). Nekaj žag in mlinov na Radomlji ter Zlatenškem potoku. Gostilne s tujskimi sobami. Gospodarsko in nekdaj tudi upravno središče gornjega Črnega grabna. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi, o čemer pričajo razna »gradišča«. V rimski dobi je tod vodila znamenita rimska cesta Emona (Ljubljana)—Atrans (Trojane)—Celeia (Celje). Krajevna imena »v zidovju« in »zidovje« na Piskarjevi njivi spominjajo na ostanke nekdanjih rimskih utrdb. Tudi v srednjem in novem veku je kraj ležal ob živi prometni cesti med Primorjem in Štajersko. Ljudska tradicija še pomni tovorni promet s Štajersko. Po tradiciji je bila Piskarjeva, nad 350 let stara hiša (letnica 1585 na kašči), največja tedanja gostilna v Blagovici. V zaščito trgovine so ob cesti v Blagovici gotovo že v zgodnjem srednjem veku postavili grad. Njegovi prvotni posestniki so bili vitezi Blagoviški, po Valvasorjevem poročilu domači plemiči. L. 1273. se kot prvi omenja Bertold, 1278 in 1289 Henrik Blagoviški. V 14. stol. ti gospodje pogosto nastopajo kot priče v več listinah. Grad pa prvič omenja šele listina iz 1345. Iz nje se razvidi, da so bili pravi grajski lastniki oglejski patriarhi, a Blagoviški vitezi samo ministeriali. Konec 14. stol. so Blagoviški vitezi izumrli, grajski posestniki so postali grofje Auerspergi. Grad je razpadel najbrž v dobi turških napadov; že v Valvasorjevi dobi o gradu ni sledu. Iz gradiva razvalin so po tradiciji zgradili v 18. stol. sedanje župnišče. Tudi ime »Graščinica« na mestu sedanjega poslopja posestnika »Bizelja« spominja na grad. Ves »Črni graben« je znan iz boja celjskega vojskovodje Jana Vitovca proti cesarju Frideriku III.: med Blagovico in Trojanami so kmetje tedaj iz zasede napadli Vitovčevo vojsko, vračajočo se izpred Radovljice in Škofje Loke. Župnija Blagovica (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 750 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra ap. Cerkev je bila zgrajena na mestu srednjeveške grajske kapelice vitezov Blagoviških. Slednji so imeli pri kapelici stare grajske kaplane že od 1345. Ti so opravljali službo božjo tudi po razpadu gradu v 15. stol. Sedanja cerkvena stavba je bila zgrajena 1750—1755 v poznem baročnem slogu. Prvotno je bila podr. dobske, pozneje krašenjske prafare. Iz slednje se je izločila 1787 kot vikariat, ki je bil 1876 povzdignjen v župnijo. L. 1518. je bila cerkev skupno z dobsko prafaro inkorporirana stolnemu kapitlju v Ljubljani, ki še danes izvršuje patronatske pravice.

Bršljinovec, 22-4-3-1-1. Sr du Kamnik 35 km, so Brdo 20 km, žand Trojane 1.5 km, zdr fin pTt Lukovica 20 km, žel Domžale 28 km, š Št. Ožbalt 1 km, o žup Blagovica 3 km. Nm ca 620 m. Leži na prisojnem pobočju, ½ km od drž. ceste pri Št. Ožbaltu. Dostop z vozom. Kmetijstvo, prodaja lesa.

Češnjice, 42-8-5-1-2. Sr du žel Kamnik 21 km, so Brdo 15 km, žand zdr fin Lukovica 14 km, o 4 km, p Šmartno 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1900, 1 odd. Gas., Vodovod. Nm 735 m. Gručasta vas v hribovitem svetu j. od Tuhinja, obrnjena proti j. k Črnemu grabnu. Hiše stoje na položni polici pod farno cerkvijo. Od drž. ceste v Blagovici jo loči 4 km, od ban. v Šmartnem 6.7 km obč. poti. Radi prisojne lege je rodnost zemlje srednje dobra; največ je mešanega gozda, najmanj travnikov. Za prodaj les, živina in gozdni sadeži. Dobro uspeva sadje, celo grozdje. Izletna točka z bogatim razgledom. V preteklosti, posebno v 18. in 1. pol. 19. stol., ko so veljale Češnjice za znamenito božjo pot, je bil kraj gospodarsko veliko bolj razvit kot danes. Še do 1787 je bilo tu 12 gostilen (danes niti ene). 1789 so dobile Češnjice privilegij treh letnih sejmov, ki jih je 1840 obnovil cesar Ferdinand I. Radi slabega obiska so pa čez par desetletij sejme znova opustili. Župnija Češnjice (dek. Moravče, škof. ljublj.) šteje 428 duš. Pokopališče. Župna cerkev Karmelske M. b. Po tradiciji je prvotno obstajala samo kapelica Škapulirske M. b. — na mestu sedanjega presbiterija — in zvonik. Ker pri poznejšem dozidavanju ladje niso prav izmerili, ne stoji danes zvonik točno sredi glavnega vhoda. V turški dobi so cerkev obdali s taborskim obzidjem, ki so ga odstranili šele ob priliki povečanja pokopališča. Sedanja cerkvena stavba je bila zgrajena tik pred 1755. Cerkev je bila prvotno podr. dobske prafare in nato krašenjske župnije. Iz slednje se je izločila 1787 kot lokalija, 1876 povzdignjena v župnijo. L. 1721. je bila ustanovljena tu bratovščina Škapulirske M. b., ki je izredno cvetela (1818 je bilo 2838 članov). S tem so postale Češnjice zelo obikovana božja pot. Romanje pa je pozneje prenehalo. L. 1850. se je bratovščina obnovila in romanje deloma oživilo. Lurška kapelica za pokopališčem pod zemljo (iz 1891) je bila nekdaj zelo obiskovana.

Dolina, 3-1-0-0-1. Sr du Kamnik 38 km, so Brdo 23 km, žand Trojane 3 km, zdr fin pTt Lukovica 23 km, žel Domžale 31 km, ali Jarše 31 km, o 6 km, š žup Št. Ožbalt 2 km. Nm 740 m. Borna samotna kmetija v osojnem pobočju hriba Rebar (875 m), 2 km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Dostop z vozom.

Gabrje, 45-6-6-0-0. Sr du Kamnik 32 km, so Brdo 10 km, žand Trojane 10 km, zdr fin pTt Lukovica 10 km, žel Domžale in Jarše 18 km, o š žup Blagovica 10 km. Nm 750 m. Leži visoko v pobočju Šipka (956 m). Ena najvišjih vasi s. nad Črnim grabnom. Sem spada še kmetija v Jasnah. Težak dostop z vozom 3 km od drž. ceste pri Blagovici. Kmetijstvo, sadje, prodaja lesa. O srednjeveškem, po tradiciji roparskem gradu, vrh Velikega hriba nad Gabrjem in Gorenjem, ni vidnih sledov. Roparski vitezi so odtod obvladali trgovsko pot skozi Črni graben.

Golčaj, 14-2-2-0-0. Sr du Kamnik 28 km, so Brdo 13 m, žand Trojane 10 km, zdr fin pTt Lukovica 13 km, žel Domžale 21 km, o š žup Blagovica 4 km. Nm 677 m. Neznatno naselje poleg podr. cerkve v strmem osojnem pobočju nad Blagovico, dostop le z vozom, 1 km od drž. ceste. Kmetijstvo, gozd. Podr. cerkev sv. Neže muč. so zgradili na mestu prvotne kapele v začetku 15. stol. Cerkev je dobila nov raven strop 1870; prvotni je bil lepo kasetiran, a je pozneje razpadel. Sedanji mali zvon na Golčaju je bil vlit 1423 v Benetkah (napis z letnico na zvonu). Za vzdrževanje stalnega cerkovnika je podarila cerkvi neko posestvo gospodična iz gradu Belneka pri Moravčah.

Gorenje (pri Blagovici), 50-8-4-4-0. Sr du Kamnik 28 km, so Brdo 13 km, žand Trojane 7.5 km, zdr fin pTt Lukovica 13 km, žel Domžale 21 km, o 4 km, š žup Št. Ožbalt 5 km. Nm ca 700 m. Položaj in gospodarstvo kot bližnje Gabrje.

Javorje, 31-6-4-1-1. Sr du Kamnik 33 km, so Brdo 16 km, žand Trojane 9 km, zdr fin pTt Lukovica 16 km, žel Domžale 24 km, o š žup Blagovica 8 km. Nm 566 m. Kmetska vas na visokem slemenu sev. nad Blagovico. Dostop z vozom, 1½ km od drž. ceste v Črnem grabnu. Gospodarstvo kot v Gabrju.

Jelše, 50-8-5-3-0. Sr du Kamnik 32 km, so Brdo 11 km, žand Trojane 8 km, zdr fin pTt Lukovica 11 km, žel Domžale 19 km, o š žup Blagovica 2 km. Nm ca 520 m. Raztreseno naselje v pobočju nad Zlateškim potokom, 1½ km od drž. ceste v Blagovici. Zraven spadata zaselka Zg. Jelše in Srednjek. Gospodarstvo kot v Gabrju.

Korpe, 18-3-2-1-0. Sr du Kamnik 25 km, so Brdo 8 km, žand zdr fin pTt Lukovica 8 km, žel Domžale 16 km, o š žup Blagovica 2.5 km. Nm 512 m. Zaselek leži na malem položnejšem pregibu v sv. pobočju Limbarske gore (768 m). Dostop z vozom 1 km od drž. ceste v Črnem grabnu. Kmetijstvo, gozdarstvo.

Lipa, 52-7-5-2-0. Sr du žel Kamnik 20 km, so Brdo 15 km, žand p Šmartno 6 km, zdr fin Lukovica 14 km, o 5 km, š žup Češnjice 1 km. Nm 655 m. Skromna vas, pičel km z. od Češnjic, na obronku istega slemena. Obrnjena je na jv. k dolinici Zirošče, po kateri odvaja promet gozdni kolovoz k Blagovici (5 km); prikladnejši dovoz iz Šmartna v Tuh. preko Pišajnovice (6 km).

Log, 45-9-5-2-2. Sr du Kamnik 30 km, so Brdo 10.5 km, žand Trojane 8 km, zdr fin pTt Lukovica 9 km, žel Domžale 18 km, o 5 km, š žup Št. Ožbalt 2 km. Nm ca 560 m. Prisojna lega v zatišju pod strminami Šipka (875 m). Dohod z vozom od drž. ceste v Črnem grabnu (2 km). H kraju spada samotna kmetija Bezovljak, skoraj pod vrhom Šipka. Gospodarstvo kot v Gabrju.

Mali Jelnik, 47-6-6-0-0. Sr du Kamnik 30 km, so Brdo 9 km, žand Trojane 9 km, zdr fin pTt Lukovica 9 km, žel Domžale

* Z vasema Vel. in Mali Rakitovec, zdaj v obč. Tuhinj.

8 km, o š žup Blagovica 2 km. Nm 537 m. Leži na koncu slemena, 1 km sz. nad Blagovico. Dostop po obč. poti z vozom. Kmetijstvo. Prodaja lesa.

Petelinjek, 50-9-5-2-4. Sr du Kamnik 31 km, so Brdo 10 km, žand Trojane 9 km, zdr fin pTt Lukovica 9 km, žel Domžale 18 km, o š žup Blagovica 3 km. Nm 420—430 m. Precej raztresena vas v dnu Črnega grabna ob drž. cesti nad Blagovico. Zraven spada zaselek Vašice v hribovitem svetu. Kmetijstvo s slabimi predpogoji. Prevozništvo. Mlini, žaga. Prodaja lesa. Precej kajžarjev, ki hodijo na dnino.

Podmilj, 73-14-7-7-2. Sr du Kamnik 28 km, so Brdo 10 km, žand Trojane 12 km, zdr fin žel pTt Lukovica 10 km, o 2 km, š žup Sv. Ožbalt 1 km. Nm ca 560 m. Vas je raztresena od drž. ceste v Črnem grabnu do vrha slemena nad njo. K njej spada zaselek Samoglav. Kmetijstvo. Mlini ob Radomlji. Gozd za domačo porabo. Kraj je 1400 pripadal kamniškemu deželskemu sodišču.

Podsmrečje, 65-13-4-5-8. Sr du Kamnik 26 km, so Brdo 9 km, žand Trojane 13 km, zdr fin pTt Lukovica 9 km, žel Domžale 18 km, o š žup Blagovica 1.5 km. Nm ca 400 m. Pretežno kočarsko naselje, raztreseno ob drž. cesti z. od Blagovice. Poljedelstvo. Kajžarji hodijo na dnino. Nekaj mizarske in tesarske obrti. Žaga, mlini na Radomlji. Predzgodovinsko naselbino in utrdbo predstavlja gradišče »Na Grebenu«, komaj vidno, ker so razvaline že odstranili.

Poljane, 30-7-3-4-0. Sr du žel Kamnik 22 km, so Brdo 16 km, žand p Šmartno 7 km, zdr fin Lukovica 16 km, o 4 km, š žup Češnjice 1 km. Nm 690 m. Ima lepo lego v pobočju Rakitovca (899 m), 1 km v. od Češnjic. Položnejše bregove pokrivajo njive s travniki, v višjih strminah mešan gozd, poleg živine glavna gospodarska vrednost v kraju, ki se skromno preživlja.

Prevoje (pri Blagovici), 26-5-3-1-0. Sr du Kamnik 30 km, so Brdo 13 km, žand Trojane 6 km, zdr fin pTt Lukovica 13 km, žel Domžale 22 km, o š žup Blagovica 2 km. Nm ca 540 m. Lega na širokem slemenu sv. nad Blagovico. Dostop z vozom po obč. poti 1 km od drž. ceste. Gospodarstvo kot v Gabrju pri Prilesju.

Prilesje, 27-5-4-1-0. Sr du Kamnik 32 km, so Brdo 15 km, žand Trojane 8 km, zdr fin pTt Lukovica 15 km, žel Domžale 24 km, o 3 km, š žup Št. Ožbalt 3 km. Nm ca 640 m. Ima hribovito lego na sončnih pobočjih pod Šipkom (956 m). Dostop z vozom po obč. poti 2½ km od drž. ceste pri Blagovici. Gospodarstvo gl. Gabrje.

Prvine (Pervinje), 17-3-2-0-1. Sr du Kamnik 34 km, so Brdo 12 km, žand Trojane 6 km, zdr fin pTt Lukovica 10.5 km, žel Domžale 20 km, o 3 km, š žup Št. Ožbalt 1 km. Nm ca 660 m. Vas ima hribovit prisojen položaj na j. strani Šipka (956 m), 1½ km od Št. Ožbalta. Dostop le z vozom. Kmetijstvo, sadje, prodaja lesa.

Selce, 49-7-6-1-0. Sr du fin žel Kamnik 23 km, so Brdo 16 km, p Šmartno 7.5 km, žand zdr Lukovica 15 km, o 4.5 km, š žup Češnjice 1.5 km. Nm ca 690 m. Leži sredi med Kozjakom in Blagovico, v j. brdih pod Rakitovcem in gozdnatim Polhovcem (912 m). Vključuje manjše kmetije v prisojnih gozdnih jasah. Sredi vasi stoji staro zidano (kužno) znamenje.

Suša, 21-4-4-0-0. Sr du Kamnik 32 km, so Brdo 15 km, žand Trojane 8 km, zdr fin pTt Lukovica 15 km, žel Domžale 24 km, o 3 km, š žup Št. Ožbalt 2.5 km. Nm 610 m. Vas z neugodno hribovito lego, 2 km od drž. ceste nad Blagovico. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot v bližnjem Gabrju.

Št. Ožbalt, 50-6-4-0-2. Sr du Kamnik 30 km, so Brdo 15 km, žand pTt Trojane 2.5 km, zdr fin Lukovica 15 km, žel Domžale 23 km, o 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1924, 1 odd. Nm 531 m. Osojna naselbina ob drž. cesti v zgornjem tesnem delu Črnega grabna pod Trojanami, brez predpogojev za kmetijstvo. Obrtniki, trgovci, prevozniki. Gostilne s prenočiščem. V starem veku je bil kraj pod trojanskim klancem nedvomno naseljen. Obstajala je tu vsaj manjša rimska postojanka. V 18. stol. tu ustanovljeno poštno postajo so 1872 premestili v Trojane. Prvi znani poštar in poštni predstojnik Miha Pibernik — prej poštar na Vranskem — se omenja 1734. Št. Ožbalt je postal važen posebno, ko so 1802 uvedli redno poštno zvezo med Gradcem in Ljubljano. Tu se je vršila priprega konj. Današnja mogočna Smrkoljeva hiša je bila nekdanje poštno poslopje (v trgovini še danes vdelana v zid omara nekdanje pošte). V napoleonski dobi so se tu vršili napadi na francosko vojsko in njene blagajne (gl. Trojane). Župnija Št. Ožbalt (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 311 duš. Pokopališče. Župno cerkev sv. Ožbalta prvič omenja seznam cerkv. dragocenosti 1526. L. 1733. je bila posvečena. Sedanja oblika je iz 1825 (napis na portalu). Prvotno je bila podr. krašenjske fare. Iz nje se je izločila 1786 kot vikariat, ki je bil 1876 povzdignjen z župnijo. Že veliko poprej je imel kraj tako zvane poštne duhovnike. L. 1728. se navaja Gregor Krivec, duhovnik »na pošti« v Št. Ožbaltu.

Veliki Jelnik, 34-6-5-0-0. Sr du Kamnik 32 km, so Brdo 11 km, žand zdr fin pTt Lukovica 11 km, žel Domžale 19 km, o š žup Blagovica 2 km. Nm nad 540 m. Vas leži slično kot Mali Jelnik, le na prihodnjem slemenu proti severu. Dostop z vozom 1½—2 km od drž. ceste v Blagovici. Kmetijstvo, sadje, prodaja lesa. Zgodovinsko znamenita je stara hiša kmeta Glasa, ki se omenja 1571, 1619 in 1647 kot desetinski podložnik samostana klarisinj v Škofji Loki.

Vošce, 56-8-8-0-0. Sr du Kamnik 30 km, so Brdo 13 km, žand Trojane 19 km, zdr fin pTt Lukovica 13 km, žel Domžale 22 km, o š žup Blagovica 2.5 km. Nm ca 590 m. Leže na visokem hrbtu nad Črnim grabnom. Vas, h kateri spada bližnja samotna kmetija v Gmajni, živi od kmetijstva in deloma od prodaje lesa. Vas je 1558 B. pl. Lamberg s Črnela prepustil župniku Luki v Krašnji.

Vranke, 22-5-5-0-0. Sr du Kamnik 16 km, so Brdo 15 km, žand Trojane 13 km, zdr fin pTt Lukovica 15 km, žel Domžale 24 km, o š žup Blagovica 2.5 km. Nm 569 m. Imajo hribovito lego v gozdnatem pobočju južno nad Črnim grabnom. Dostop z vozom 1 km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Kmetijstvo, 2 mlina na Radomlji.

Zgornje Loke, 170-22-19-3-0. Sr du Kamnik 27 km, so Brdo 6.5 km, žand Trojane 8 km, zdr fin pTt Lukovica 6 km, žel Domžale 15 km, o š žup Blagovica 1 km. Nm ca 400 m. Leže ob drž. cesti nad Krašnjo in Blagovico, z jedrom na s. nekoliko vstran od ceste. Ostalo kot Loke v obč. Lukovica.

Zlatenik, 50-10-8-3-2. Sr du Kamnik 26 km, so Brdo 10 km, žand Trojane 7 km, zdr fin pTt Lukovica 10 km, žel Domžale 16 km, o š žup Blagovica 1 km. Nm 423 m. Kraj, h kateremu spadata zaselka Hrastje in mala samotna kmetija na Gradu, leži v grapi Zlateniškega potoka, 1 km s. od drž. ceste pri Blagovici. Dostop po obč. poti z vozom. Kmetijstvo, mlini, žaga.

Občina Dob

Preb. 2396, hiš 490, posest. 267, koč. 223, najem. 140. Površina 2368.90 ha: njiv in vrtov 681.72, trav. in paš. 802.42, gozdov 749.78, sadovnjakov 24.30, ostalo 110.68. Predstavlja združeno ozemlje bivših občin: Brezovica, Dob, Krtina in Vir, tvoreč dobro zemljepisno enoto v porečju dolenje Rače in Radomlje. Na z. meji na K. Bistrico, proti j. in s. preneha v neposeljenem gozdnem pasu, v. zaključek tvori most nizkih gričev (Krtina—Opatice). 4/5 ravninske površine pokrivajo mlade naplavine, na z. plitve apnenčaste, na v. ilovnate, radi nizkega korita in majhnega padca Rače in njenih pritokov izpostavljene poplavam; prst je tu podobna barjanski črnici, pokrajina spominja na Barje. Griči so nizki osamelci, ki jim prija predvsem gozd. Poseljeni so le na meji občine, drugod se jim naselbine približujejo. Gospodarstvo ima glavno oporo v skrbnem obdelovanju zemlje, vendar se kažejo razločno trije pasovi: ob Bistrici z najlepšimi njivami in vrtovi, ob Radomlji zlasti travniški svet, l. breg Rače pa z gozdovi, ki jih prva dva močno pogrešata. Vsi 3 pasovi imajo v Dobu središče in izhodišče. Le malokje ostaja kaj poljskih pridelkov za izvoz, splošno je občina glede prehrane pasivna. Večji preostanek dajeta živinoreja in gozd (izvoz mleka, jajc, govedi, prašičev, jelovine in drv). Prvi pas ima z Dobom nad polovico prebivalcev, ker črpa svoje dohodke iz obrti, industrije, trgovine in prometa, drugega preživlja živinoreja, tretjega tudi gozdarstvo. Prometno os nudi trojanska državna cesta Ljubljana—Celje. V občini sprejema pet dovoznih prog in številna občinska pota, po katerih gre večji del prometa na železniško postajo v Domžalah. Letoviški in izletniški promet je razmeroma šibak, kljub temu, da je ozemlje lahko dostopno, mirno in zdravo, dosti priložnosti za kopanje, svet pokrajinsko zanimiv in kulturno zgodovinsko važen. Bogata lovišča razdeljena po prvotnih občinskih mejah.

Brezje, 135-31-20-11-4. Sr du Kamnik 16 km, so Brdo 4 km, žand fin žel Domžale 5 km, zdr Lukovica 4 km, o pTt žup Dob 2 km, š Krtina 1 km. Nm 333 m. Leži na skoraj osamljenem z. izrastku hribovja z apneno zemljo, ki jo obdaja naplavinski svet ravninskih potokov: Rače na j., Radomlje na s. Selišče je nastalo po združitvi samotnih kmetij in malih zaselkov na položnem pobočju med podr. cerkvijo sv. Kancijana na s. in ban. cesto II. reda Želodnik—Moravče na j. strani. Največji zaselek Opatice leži na z. hribu. Druga občinska cesta odvaja promet na Prevoje in Brdo—Lukovico. V vasi dobro uspeva gorenjsko kmetijstvo, vse panoge v ravnovesju. Brezje spadajo s cerkvijo med najstarejše naselbine v okolici. Cerkveni patron sv. Kancijan spominja tudi tu na kraške jame in ponikalnice (pri vasch Studenec, Zalog, Prevalje). Vas se omenja prvič v zgodovini 1400, ko je pripadala kamniškemu deželskemu sodišču. Prvotna podr. cerkev sv. Kancijana in tov. muč. je bila zelo stara. Omenja se že 1400. Sedanja je bila zidana 1769—1771. L. 1896. so jo restavrirali. Pokopališče.

Brezovica, 52-8-6-2-1. Sr du Kamnik 13.5 km, so Brdo 6 km, žand fin žel Domžale 4 km, zdr Lukovica 6 km, o pTt š žup Dob 3 km. Vodovod. Nm 350 in 420 m. Vas sestavljata zaselka Spodnja in Zgornja Brezovica. Postavljena sta nad j. robom ravnine ob spodnji Rači, na dveh lepo ležečih, nekoliko senčnih policah s precej močno prstjo. J. odtod se začenja apniški svet z jelovim gozdom, ki zavzema večino vaške zemlje in daje poleg živinoreje glavne dohodke. Promet po obč. poti na Dob (3 km).

Češenik, 79-15-11-4-3. Sr du Kamnik 10.4 km, so Brdo 5 km, žand fin žel Domžale 3 km, zdr Lukovica 5 km, o pTt š žup Dob 0.5 km. Kat. prosv. d. Nm 314 m. Razmaknjena kmetska vas s. od Doba, skrita med sadnim drevjem pod istoimenskim gradom. Svet je malo dvignjena sončna ravan z dobro poljsko zemljo; potok Rovščica jo loči od malo više ležeče Češeniške gmajne z ribnikom na j. strani. Dovoz k drž. cesti v Dobu 0.5 km po ban. cesti Dob—Radomlje. Izvaža krompir, fižol, mleko, živino, nekaj sadja in drva, gobe. Zgodovinska pomembnost kraja je češeniški grad. Spada med najstarejše slovenske gradove. Ustanovitelji in prvotni grajski posestniki so bili Češeniški gospodje (omenjeni 1300 in 1329). Ko je 1581 strela razrušila prvotni stolp, so zgradili sedanje grajsko poslopje. Ko je rod Češeniških gospodov izumrl, je grad nasledila rodbina pl. Lamberg, zaščitnica protestantskih predikantov. Sedanja lastnica še danes dobro ohranjenega in obljudenega gradu je rodbina Urbančeva iz Ljubljane.

Dob, 557-108-67-41-21. Sr du Kamnik 10.4 km, so Brdo 5 km, žand fin žel Domžale 3 km, zdr Lukovica 5 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1787, 6 odd., SKJ z odrom, Gas., Kat. prosv. d., PJS, PRK, PSVD, Skupno združenje obrtnikov. Nm 305 m. Velika naselbina v ravnini ob Radomlji, ki se tu združi z Račo in manjšimi potoki, potem pa se 2 km z. izliva v Kamn. Bistrico. Vas se je razvila iz prvotnega kmetskega naselja ob farnem središču, vstran od nekdanje rimske, zdaj drž. ceste, pri kateri so se naselili zlasti obrtniki in manjši posestniki. Sedanja velika gručasta vas s številnimi ulicami kaže nekatere trške znake, zlasti še v gospodarstvu. Dvakratna dnevna avtobusna zveza na Ljubljano, velik dovoz z žel. postaje v Domžalah (3 km), 4 kramarski in živinski sejmi na leto. Glavni vir dohodkov prihaja še vedno iz poljedelstva, ker je na razpolago dovolj dobre ilovnate in prodnate prsti. Na trg (v Domžale, Ljubljano, tudi izven banovine) oddajajo: krompir, fižol, živino, prašiče, mleko in nekaj gozdnih pridelkov. Dob je zelo primeren za mirno letovišče, ker ima v bližini jelove gozde, dobra naravna kopališča, na v. slikovito, z jelševimi mejami in gozdički pretkano planjavo mokrotnih lok, iznad katere se dvigajo holmi s pomembnimi kulturno-zgodovinskimi spomeniki v cerkvah in gradovih. Zgodovina omenja že 1220 Ivana iz Doba, 1223 Viljema iz Doba. Župnija Dob (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 2586 duš. Pokopališče. Ima izvrstno urejeno kroniko (v domačem bogatem arhivu). Žup. cerkev sv. Martina je bila prvotno podr. mengeške prafare. Iz nje se je izločila pred 1296, ko jo kot župnijo omenja desetinski seznam oglejske dieceze. Iz 1323 je znan prvi župnik Nikolaj, 1345 Weigand. Večkrat so bili dobski župniki celo arhidiakoni za vso Gorenjsko. Patronatske pravice so dobili pred 1485 avstrijski vladarji. L. 1518. je bila prafara inkorporirana ljubljanskemu stolnemu kapitlju, ki izvršuje še danes nad župnijo patronatske pravice. Obseg prvotne župnije je bil velik, dobska veležupnija je mati sledečih sedanjih župnij: Brda, Krašnje, Zlatega polja, Blagovice, Št. Ožbalta in Češnjic. Pripadala je oglejskim patriarhom do 1518, ko je prešla s podrejenimi vikariati in podružnicami pod ljubljansko škofijo. Prvotna cerkev je bila zidana že v 12. stol.; sedanjo so zgradili 1757 do 1762. V dobi turških napadov so postavili okrog cerkve močan obrambni tabor. Od starejše cerkve je ostal zvonik (na pročelni strani) in dva kamenita kropilnika iz 17. stol. Tudi del presbiterija je še prvoten, tu so 1926 odkrili na steni ostanke starih gotskih fresk iz zač. 15. stol. Ima 5 oltarjev in 4 oratorije za okoliške graščine, med opravo je mnogo umetniških starin. Prvotni veliki oltar je delo Iv. Vrbnika, 2 stranska Iv. Vurnika iz 1887, kor arh. Vurnika (1931), orgle zadnje Zupanove, križev pot M. Koželja po vzoru ljublj. stolnice. V Dobu rojeni: Flis Janez, prelat (1841—1911), cerkv. umetn. zgodovinar; Traven Ivan (1781—1847), dekan, bogoslov. pisatelj; Virk Jožef (1810—1880), nabožni pesnik.

Gorjuše, 81-15-9-6-3. Sr du Kamnik 12.3 km, so Brdo 6 km, žand fin žel Domžale 3 km, zdr Lukovica 6 km, o pTt š žup Dob 1 km. Nm 330 m. Leže na skoraj odsekanem zavitem brdu, j. od Doba, nad levim bregom Rače. Z. od raztresenih hiš z malo posestjo ob podanku obč. cesta na Krumperk, j. gozdna površina. Ilovnata in peščena zemlja omogoča skromno kmetsko gospodarstvo. Vaščani iščejo deloma zaslužek v tovarnah.

Količevo, 272-57-23-34-35. Sr du Kamnik 9.7 km, so Brdo 6 km, žand zdr fin žel Domžale 1.5 km, o pTt š žup Dob 1 km. Nm 312 m. Leži ob obč. poti 1 km s. od drž. ceste na Viru, 0.5 km od levega brega Kamn. Bistrice, ki dobiva iz vasi šibek dotok, poleg potoka Mlinice, ki se izteka v Račo. Lepa lega sredi ravnine z dobro rodno, mestoma peščeno prstjo. Uspešno kmetovanje; pičla prodaja živine in jajc na zunanji trg, drugo uporablja dom ali pokupijo domači delavci in obrtniki, ki tvorijo večino vaščanov. Precej zaslužka daje prevozništvo iz tovarn na domžalsko postajo. Gozdna površina je razmeroma majhna (30 ha). Na s. strani tovarna za lepenko in papir, na j. manjša za barve in lake. Vas se omenja prvič 1428, ko je kamniški meščan Viljem v njej dobil v fevd 1 kmetijo.

Krtina, 323-61-37-24-13. Sr du Kamnik 15.3 km, so Brdo 4 km, žand fin žel Domžale 4 km, zdr Lukovica 4 km, o pTt žup Dob 1 km, š v kraju ust. 1908, 1 odd. Gas., ČD. Nm 329 m. Vas sestavljata dve skupini raztresenih hiš ob ban. cesti Želodnik—Moravče, povp. 2.5 km od drž. ceste na Trojane. Ima ime po položnem zavitem brdu (365 m), ostanku stare dolinske površine med drž. cesto in potokom Radomljo, kateremu se hiše odmikajo. Njive segajo v prisojne bregove, v ozadju šibek gozd, glavna površina preostaja za malo močvirne travnike s črno zemljo, značilno za ozemlje ob dolenji Radomlji in Rači. Prevladuje kmetski sloj, ki oddaja na trg krompir, fižol, mleko in živino. Kraj z okolico je veliko trpel od turških napadov. Turško podkev iz Krtine hranijo v starinski zbirki dobske šole. Cesta skozi Krtino (Dob—Moravče) je bila zgrajena 1898. Podr. cerkev sv. Lenarta s pokopališčem leži na jv. čelu krtinskega brda. Prvotna cerkev je po tradiciji iz dobe pokristjanjenja Slovencev in sezidana od »ajdov«. Poznejša je bila zgrajena okoli 1458 na mestu prvotne grajske kapelice češeniških graščakov. Cerkev so požgali Turki najbrž 1471. Novo, zgrajeno šele ca 1500, so obdali z močnim, do 5 m visokim taborskim obzidjem s štirimi obrambnimi stolpi, in jarkom, čez katerega je držal dvigljiv most. Del obzidja je še ohranjen, prav tako hrastova taborska vrata. Zvonik, ki je ločen od cerkve, je podoben trdnjavskemu stolpu. L. 1640. in 1886. so cerkev obnovili. Obris cerkve kaže pravokotno dvorano v poznogotskem slogu, prekriva jo rebrasti svod, dve vrsti vitkih stebrov jo delita v tri ladje brez presbiterija. Obe glavni steni sta pokriti z ostanki gotskih fresk iz srede 15. stol.; sev. kaže Jezusovo rojstvo in fragment pohoda Sv. treh kraljev, j. pa znamenito Poslednjo sodbo, največji in najbogatejši spomenik te vrste v Sloveniji. K. je lepa izletna točka, na katero je lahko navezati izlete proti Lukovici ali čez Račo na moravško stran (Sv. Trojica 526 m).

Lačni vrh, 17-5-4-1-0. Sr du Kamnik 18 km, so Brdo 6 km, žand fin žel Domžale 5 km, zdr Lukovica 6 km, o pTt žup Dob 3 km, š Sv. Trojica 2 km. Nm 395 m. Izrazita kmetska vas na jv. robu ravnine nad potjo, ki vodi od levega brega Rače v z. moravške griče, 5 km od drž. ceste v Dobu. Apniški svet donaša srednje; lepo sadno in gozdno drevje. Dostop le z vozom.

Laze, 29-5-2-3-1. Sr du Kamnik 13 km, so Brdo 5 km, žand fin žel Domžale 3 km, zdr Lukovica 5 km, o pTt š žup Dob 2 km. Nm 330 m. Leži tik ob levem bregu Rače v položni krčevini, do katere vodi obč. pot iz Doba na Brezovico, sposobna le za vozni promet. Skromna kmetska vas, ki izvaža zlasti gozdne pridelke. Mlin.

Podrečje, 160-38-18-20-9. Sr du Kamnik 11 km, so Brdo 6 km, žand zdr fin žel Domžale 1 km, o pTt š žup Dob 1 km. Nm 304 m. Novejša naselbina v ravnici ob ban. cesti Vir—Dol, pičel km j. od drž. ceste, kamor teži glavni promet. Pravih kmetij ni, mali posestniki si iščejo postranskih zaslužkov v obrti, v javni službi, večino imajo delavci; celotni zemljiški obseg le 100 ha. Za vasjo teče Rača, za njo gozdnata griča Tičnica in Šum, ki ju loči ihanska cesta, ob njej manjši del vasi. V območju Šuma, za katerim se izliva Rača v Kamn. Bistrico, stoji zaselek Podšumberk, prometno vezan na Domžale (lepo kopališče!). Sezonska gostilna za časa kopanja v Kamn. Bistrici. Žaga, valjčni mlin.

Rača, 26-5-4-1-0. Sr du Kamnik 17.5 km, so Brdo 6 km, žand fin žel Domžale 5 km, zdr Lukovica 6 km, o pTt žup Domžale 3 km, š Sv. Trojica 2 km. Nm 320 m. Ima senčno lego ob obč. cesti, ki spremlja levi breg Rače, na mestu, kjer se dolina najbolj razširi. Proti potoku so poplavam izpostavljeni travniki, v bolj prisojnih višjih legah pod gozdnimi planotami j. od vasi njive. Precej trdna kmetska vas z enakomernim izvozom v vseh panogah.

Studenec, 57-10-7-3-0. Sr du Kamnik 17 km, so Brdo 5 km, žand fin žel Domžale 6 km, zdr Lukovica 5 km, o pTt š žup Dob 3 km. Nm 312 m. Leži na v. meji občine ob ostrem ovinku ban. ceste Želodnik—Moravče. Hiše so odmaknjene od močvirnate ravnine ob Rači v vznožje gričev, ki segajo kot most v

dolino Radomlje. Oklepa še mlin v Zalogu ob Rači. Vodo dobiva z apnenčevih tal, v katerih je manjša podzemeljska jama. Kmetije z dobro zemljo, dohodki iz živinoreje in gozda.

Turnišče, 68-12-8-4-3. Sr du Kamnik 9 km, so Brdo 6 km, žand zdr fin Domžale 1.5 km, žel Domžale 1.5 km in Jarše 1.5 km, o pTt š žup Dob 1 km. Nm 319 m. Leži v vznožju nizkega holma ob ban. cesti Dob—Radomlje okrog gradu Črnelo, ki ga od ostalih hiš loči Volčji (Dobski) potok. Do drž. ceste 1.3 km. Kraj razpolaga z dobro ravninsko zemljo, ki pa je razdeljena na srednjo posest, zato se prebivalci preživljajo v veliki meri z zaslužkom v tovarnah, izvažajo le nekaj krompirja. Mikavna izletna točka; za vasjo lep razgled od Hribarjeve domačije (na hribu z ruševinami utrjenega gradu). Bržkone je naslednik tega gradu današnji grad Črnelo, v ravnini stoječa, dobro ohranjena, štirioglata stavba z obširnim dvoriščem. Zgradili so ga Črnelski gospodje, tudi Pirso imenovani. Od njih se omenja Nikolaj Pirso 1310, ko je prodal neki dvor stiškemu samostanu. Ko je ta rod izumrl, je grad prešel v last grofov Lambergov, ki so tu zasnovali posebno črnelsko vejo. Sedanja lastnica je rodbina pl. Apfaltrern. V splošnem kmečkem puntu 1515 so uporniki oblegali grad in ga znatno poškodovali. Zanimivo je to obleganje radi redkega primera, da se je pridružil upornim kmetom dragomeljski graščak Franc Glanhofer. (Prim. Dragomelj!) V reformacijski dobi sta našla v gradu zatočišče pribegla predikanta Ivan Znojilšek in Jurij Clemens.

Vir, 360-79-31-48-39. Sr du Kamnik 10.4 km, so Brdo 1 km, žand fin žel Domžale 1 km, zdr. Lukovica 1 km, o pTt š žup Dob 1 km. Gas., električna razsvetljava. Nm 307 m. Vas je modernim prometnim in industrijskim razmeram primerno dopolnilo Doba, pred katerim ima prednost večjih vodnih sil Kamn. Bistrice s potokom Mlinico, in prometnega križišča drž. ceste s prečnimi cestami v smeri Bistrice. Razvila se je kot obcestna naselbina blizu najvažnejšega mostu na Domžale, deloma kot delavsko in obrtno naselje. Posestva so majhna, zato je stopil kmetski živelj v ozadje; pridelke razen nekaj živine, uporabijo in prodajo doma, večino živeža uvažajo. Vaščani se preživljajo deloma kot sezonski delavci, zlasti zidarji. Glavno premoženje predstavljajo tovarniški obrati; električna sila iz velenjske in privatne elektrarne. Po francoski okupaciji so ustanovili na mostu čez Kamn. Bistrico pri Viru mitnico, ki je skupno s krašensko nasledila stoletni carinski urad v Podpeči pri Lukovici. Znamenje s kipom sv. Martina iz stare dobske cerkve.

Zaboršt, 101-25-5-20-8. Sr du Kamnik 11.5 km, so Brdo 6 km, žand fin žel pTt Domžale 2 km, zdr Lukovica 6 km, o 2 km, š žup Ihan 2 km. Nm 305 m. Leži v zamočvirjeni ravnici med gozdnatimi brdi Tičnice (352 m) in Tabra (419 m), kjer vodi obč. vozna cesta mimo Krumperka v Dob. Zemlja je barjanska črnica, vse vzpetosti iz apnenca. Hiše brez reda. Odtok vode zavirajo nasipine ob Kamn. Bistrici, zato je kraj izpostavljen poplavam (»Mlake«). Več kot polovica prebivalcev išče zaslužek v tovarnah; privabilo jih je poceni zemljišče v zatišnem kraju nedaleč od prometa, ki se obrača že k ban. cesti na Domžale. Zgodovinska znamenitost kraja je grad Krumperk. Sezidali so ga gospodje Koprivniški (Rabensbergi), ko so zapustili svoj prvotni grad Koprivnik v Konfinu pri Moravčah. Grad, prvotno imenovan Turn v Krumperku, je bil 1338 last Herkula, pozneje Ulrika Krumperškega. Kasnejši lastniki, vitezi Ravbarji, so grad prezidali in tak se nam je ohranil do danes. Najznamenitejši od njih je Adam Ravbar, junak slovenskih narodnih pesmi, radi hrabrosti v turških bojih (1593 pri Sisku). V najnovejšem času je grad last Pogačnika, veleindustrijalca v Rušah. Od 1817 je bila v gradu nastanjena okrajna gosposka.

Želje, 41-9-8-1-0. Sr du Kamnik 15.5 km, so Brdo 8 km, žand fin žel Domžale 5 km, zdr Lukovica 8 km, o pTt žup Dob 5 km, š Sv. Trojica 1 km. Nm 432 m. Najviše ležeča vas v občini, na kraški planoti ob obč. vozni poti za Račo k Sv. Trojici. Hiše stoje v hribu, da ostaja več prostora za njive, kjer dobro rodi žito, zlasti ajda. Lepa kraška gozdna pokrajina s podzemeljskimi jamami v smeri proti Zalogu (Devsova, Čebarjeva, Dolga cerkev ali Sovnica). Prodaja živine in lesa. Ljudje in živina so navezani na kapnice.

Želodnik, 38-7-7-0-0. Sr du Kamnik 11 km, so Brdo 5 km, žand fin žel Domžale 3 km, zdr Lukovica 5 km, o š žup Dob 1.3 km, pTt Dob 1 km. Nm 312 m. Obcestna vas na nekoliko dvignjenem delu drž. ceste med potokoma Rovščico in Želodnikom, ki se pod njo združita in tečeta v Radomljo. V. od preproste kmetske naselbine z etnografsko zanimivimi stavbami odcep ban. ceste na Moravče. Prodajajo krompir in fižol, nekaj živinorejskih pridelkov in opeko.

Občina Domžale

Preb. 2818, hiš 496, posest. 455, koč. 36, najem. 158. Površina 1302 ha: njiv in vrtov 434, trav. in paš. 715, gozdov 44, sadovnjakov 10, ostalo 99. Občina zavzema ravninski svet na desnem bregu Kamn. Bistrice, z glavnim območjem ob drž. cesti Ljubljana—Celje in odtod na j. in z. do izliva Depaljščice v Pešato, ki tvori nekaj časa njeno južno mejo. Najnižja točka leži 286, najvišja 305 m visoko (osamela Goričica s farno cerkvijo). S. del pripada še rodovitnemu Mengeškemu polju, j. sega v zamočvirjeno aluvialno ravan ob dolenji Pešati, v katero se zbirajo številni potočki. Kot gonilna sila se uveljavlja Kamn. Bistrica s svojo glavno, pomanjkljivo regulirano, prodnato in nestalno, do 180 m široko strugo, še bolj pa z Mlinščico, posebno industrijsko strugo, ki se odcepi od nje pri Duplici in se po vzporednem toku vrne vanjo pri Mali Loki. Talna voda je povsod lahko dostopna. Naselbine so razvrščene v višjem delu občine, ob drž. cesti in vzporedno z Bistrico. Od prometnih naprav je poleg železnice Ljubljana—Kamnik izrednega pomena trojanska drž. cesta, v katero se izteka dovoz po 5 ban. cestah; dva mostova preko Kamn. Bistrice spajata občino z njenim levim bregom, ravnino ob Radomlji in Rači, z Ihanom in Zasavjem. V gospodarstvu je stopilo poljedelstvo z živinorejo in sadjarstvom v ozadje in napravilo prostor industriji, trgovini, poklicni in hišni obrti ter različnim malim zaslužkom (tujski promet, prevozništvo, čebelarstvo, ribogojstvo, vrtnarstvo). Industrijski in drugi proizvodi gredo na širši trg preko Ljubljane, ki dobavlja tudi premog, manjkajočo hrano in pijače, dočim nudi les in nekaj surovin bližnja okolica. Za ves slovenski svet imajo Domžale važen položaj kot sedež radiooddajne postaje (na travniku z. od Stude), ustanovljene 1928.

Depalja vas, 228-42-38-4-8. Sr so du Kamnik 12.5 km, žand zdr fin o š žup Domžale 2 km, žel Trzin 0.5 km, p Trzin 1 km. Nm 299 m. Enostranska obcestna vas v ravnini z osjo pravokotno nad drž. cesto, ki se je dotika s sev. robom in na kamniško železnico, ki jo preseka na dva dela. Vas je pomaknjena na mejo rodovitnega Mengeškega polja, ki je dalo prostor njivam, in ilovnatega, mestoma močvirnega sveta ob Depaljščici s travniki in redkim drevjem. Izvori šibkih potočkov, ki ob suši usahnejo. Vas je ohranila neokrnjeni kmetski značaj in je v primeri z drugimi bližnjimi kraji le malo narasla (8 hiš v 80 letih). V malem obsegu zalaga s poljskimi in živinorejskimi pridelki sosednje Domžale, na ljubljanski trg pošilja še mleko in fižol.

Domžale, trg, 2298-392-367-21-148. Sr so du Kamnik 10 km, žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1864, 8 odd. Obča obrt. in nad. š., Gosp. nad. š., Gas., SKJ, JS, Strel. druž., Godba, Kat. izobr. in podp. d., PSVD, PČD, PCMD, NSZ, Protitub. liga, Pev. d., Ml. j., SK Domžale, SK Disk. Nm 291 do 305 m. Leže ob drž. cesti Ljubljana—Celje blizu desnega brega Kamn. Bistrice. V trg Domžale so bile 1925 združene dotedanje vasi: Stob za Goričico ob glavni cesti, Zg. Domžale z jedrom ob Industrijski cesti, Sp. Domžale ob ban. cesti na Dragomelj—Sv. Jakob (Savska cesta) in razmaknjena Studa, ki leži zase ob spodnji Mlinščici. Vse štiri so dvignili in z novimi stavbami zgostili v industrijsko središče novodobni promet, industrializacija domače slamnikarske in klobučarske obrti z izrabo vodnih sil Kamn. Bistrice in Mlinščice, pa tudi izredno velik razmah kulturnih, gospodarskih in socialnih organizacij. Ves ta razvoj se je pričel 1890, ko je postaja ob novi kamniški železnici pritegnila v Domžale glavni dovoz z levega brega Kamn. Bistrice in od dolenje Pešate. D. imajo 4 živinske in kramarske sejme (4. jan., 4. maja, 26. julija in 25. nov.). Prometni pomen zvišujeta oba mostova preko Kamn. Bistrice (na Vir in na Ihan) in dobre ceste na vse strani, industrijo pa domača in velenjska elektrifikacija. Za socialni položaj tržanov je velikega pomena možnost širokega naselitvenega razmaha v ravnini, ki je dovoljevala gradbo novih hiš v večji medsebojni razdalji, ne da bi priseljenci in domačini opustili zemljiško posest. Hidrografsko so važni izvirki talne vode izpod Mengeškega polja; prvega od teh (Srednik) trga železnica na dvoje, drugi, večji leži v Stobu za Goričico (305 m). Pod imenom Stobovšak združuje v sebi 7 večjih in več manjših izvirkov, potem pa teče v Pešato, zvezan na poti proti Dragomlju s prečno strugo s Srednikom. Ozemlje ob obeh potokih je lahno zamočvirjeno, prikladno za travnike. Na prehodu v peščeno zemljo ob Studi oddajna stolpa ljubljanske radiopostaje. Zemlja je izvrstno obdelana; poleg starih kmetij, ki zalagajo domači trg s poljskimi in živinorejskimi pridelki, se odlikujejo v vrtnarski delavnosti tudi priseljenci. Dokaj visoko je razvito čebelarstvo in perutninarstvo. Domžale so nase pritegnile vodstvo v slamnikarski domači obrti, ki se je v prejšnjem stol. kot sezonsko delo v zimskem času raztegnilo

na ves ravni del brdskega in kamniškega okraja in ob najvišjem dvigu zaposlilo do 12.000 ljudi. V prvotnih središčih Ihan, Sv. Jakob, Beričevo, Dragomelj, Trzin in Mengeš je domača obrt v zadnjem desetletju docela propadla, tu pa se obdržala kot tovarniška delavnost. Domžale so zaposlile največ blizu 900 delavcev. Slamnikarstvo je imelo selektivno funkcijo za pšenico; uporabljali so le najboljšo slamo in sejali hkrati pridobljeni žitni izbor. Ob močnem nazadovanju v zadnjem desetletju so tovarne deloma preosnovali, deloma pa so delavci dobili drugo zaposlitev, tako da se socialna struktura ni premenila. V sestavi prebivalstva kažejo Domžale najnovejšo priselitev tujcev. Prvotno čisto slovenska in katoliška naselbina ima še dobro stotino inozemcev, oz. drugovercev v svoji sredi (pravoslavnih, grško-katoliških in protestantov).

Na domžalskih tleh je verjetno obstajala rimska naselbina, ki je stala ob važni cesti: Aquileia (Oglej)—Emona (Ljubljana)—Atrans (Trojane)—Celeia (Celje). V bližini so odkrili rimske predmete. V srednjem veku so bile Domžale izven območja glavne trgovske poti med Štajersko in Primorjem, ki je namreč tedaj držala skozi Škofjo Loko, Kamnik in po Tuhinjski dolini. Od domžalskih naselij se prva omenja Studa 1205. Po 15. stol. se je trgovina vršila po Savi navzgor do Zaloga, odtod po poti Domžale—Kranj—Poljanska dolina—Italija. Po Valvasorjevem poročilu je bilo v tej dobi v Domžalah (Goričici) veliko prenašalcev tovorov za blago, ki je prihajalo iz Ogrske. Ti so ga dalje tovorili v Italijo in obratno. Živahnejši promet in s tem gospodarski procvit kraja je nastopil šele v drugi polovici 17. stol. Tedaj so popravili staro rimsko cesto po Črnem grabnu. Na tej progi so začeli 1720 graditi »dunajsko cesto« Dunaj—Trst. L. 1724. so dobile Domžale most čez Kamniško Bistrico z mitnico kranjskih deželnih stanov. V 18. stoletju se je začela poleg trgovine razvijati tudi obrt, predvsem slamnikarstvo. Tovarne so ustanovili Tirolci, dotedaj samo krošnjarji, ki so se pa 1862 stalno naselili. S stroji so začeli delati okrog 1867. Radi razvite industrije in prometa (izhodišče Črnega grabna) so bile Domžale 31. marca 1925 povzdignjene v trg. Veliko je trpel kraj v dobi turških napadov. Vsekakor so izropali Turki Goričico 1471. V dobi francoske okupacije je bila na Domžalsko-Mengeški ravnini potolčena francoska posadka. Kuga je razsajala v Domžalah 1600. Na to kugo še spominja Polževo znamenje v Zg. Domžalah in druga kužna znamenja v okolici (Dimčevo v Studi, Rodetovo v Stobu), ki so jih pozneje večkrat renovirali. Velika nadloga Domžalcev so bili v preteklosti rokovnjači.

Župnija Domžale (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 2556 duš. Župna cerkev Vnebovzetja D. M. na Goričici je bila prvotno podr. mengeške prafare. Iz nje se je izločila kot vikariat 1801 radi žive tedanje trgovine, ki je šla skozi Domžale: da bi vozniki imeli priložnost biti pri sv. maši ob nedeljah in praznikih. V samostojno župnijo, od sedaj imenovano Domžale, je bila povzdignjena 1908. Staro ime »Goričica« je ohranila le kapelica Matere božje, ki je bila nanovo zgrajena 1906. Stoji na osameli Goričici (305 m); pod njo pokopališče. Prvotna cerkev je bila zidana najbrž konec 14. ali v zač. 15. stol., v dobi prvih turških napadov. Prvič jo omenja šele 1526 zapisnik cerkv. dragocenosti. L. 1532. so jo prezidali in 1892 temeljito predelali. Cerkev je nekdaj obdajalo taborsko obzidje z obrambnimi hodniki, strelnimi linami in štirimi masivnimi stolpi. V 19. stol. so začeli podirati taborsko obzidje. L. 1904. so odstranili zadnje zidovje, razen močnih temeljev. Gradivo iz porušenega tabora je deloma uporabljeno za cerkev in župnišče. Današnja cerkvena stavba je novejše delo s tlorisom latinskega križa, z banjastim glavnim in križnim prečnim svodom. Zvonik je ostal stari in je pri zvišanju ohranil baročno streho. Oprava je bogata, večinoma umetniško kvalitetna, vendar brez enotnega sloga. Sodelovali so: Fr. Tončič, M. Kremžar, Toman (vel. oltar), orgle po načrtu arh. Vurnika izdelal Fr. Jenko, križev pot posnet po Führichu. Lepa stara cerkvena oprava je ohranjena deloma v župnišču in društv. domu. V D. rojeni: dr. Ahčin Ivan (r. 1897), sociolog, subsidiarij pri Sv. Petru v Ljubljani, gl. urednik »Slovenca«. Loboda Peter (roj. 1894), kipar. Sicherl Josip (1860—1935), cerkv. skladatelj.

Dragomelj*, 250-53-45-7-2. Sr so du Kamnik 12 km, žand zdr fin žel o pTt Domžale 3.5 km, š žup Št. Jakob 2.5 km. Elektrarna. Nm 287 m. Vas je razvrščena ob ban. cesti Domžale—Sv. Jakob ob Savi—Ljubljana, in sicer ob meji ilovnatega območja ob Pešati proti Soteškemu hribu in savskim ježam. Zemlja je rodovitna, na s. strani radi močvirnosti prikladna le za travnike; tu je ohranjen še skupni vaški pašnik. Prebivalstvo živi od poljedelstva in živinoreje; rede posebno prašiče, v nasprotju s savskim desnim bregom, ki jih tod kupuje. Mleko vozijo dnevno v Ljubljano. Med poljskimi pridelki imajo večji pomen kumarice; vas jih skupno s Podgorico pošilja na ljubljanski trg, po državi in v inozemstvo. Odlično uspeva novi ribogojni zavod »Malenče«, par minut v. od vasi ob močnem vodnem izvoru. Edini večji gozd v občini. Stara domača slamnikarska obrt je propadla, ohranilo se je izdelovanje »kranjskih cekarjev«. Vas se omenja 1469, ko je ljubljanska meščanska bolnica dobila v fevd desetino od 14 zemljišč v Dragomlju in Št. Pavlu. Zgodovinska pomembnost: nekdanji grad Dragomelj, ki se prvič omenja 1497. Ko so Turki 1528 izropali in požgali vas in okolico, ga niso mogli zavzeti. Po Valvasorjevem poročilu je bil grad utrjen, lep in imeniten. Prvi znani lastniki so bili gospodje Glanhoferji. Graščak Franc Glanhofer se je v splošnem kmečkem uporu 1515 pridružil upornikom zoper graščaka Lamberga s Črnela. Kmetom je celo dal svoj top za obleganje črnelske graščine. V 2. pol. 19. stol. je grad pogorel; danes so vidni samo še sledovi nasipa in jarka, ki ga je obdajal. Pri neki hiši v Dragomlju je kamenit napis z grbom: stolp, prekrižani liliji, pol orla in križ.

Št. Pavel, 42-9-5-4-0. Sr so du Kamnik 12 km, žand zdr fin žel o pTt š Domžale 2.5 km, žup Sv. Jakob ob Savi 3.2 km. Nm 287 m. Majhna gručasta naselbina okrog podr. cerkve nad močnim izvorom talne vode, ki odteka v Pešato. Zavzema prehod med ilovnato ravnino in peščenim bregom K. Bistrice. Dostop po 0.5 km dolgi obč. cesti k banovinski v Dragomlju. Vaščani se preživljajo z obdelovanjem malih posestev ter delavskim in obrtnim zaslužkom; na trg oddajajo nekaj povrtnine (Domžale in Ljubljana). Hišna obrt izumira. Podr. cerkev sv. Pavla je stala že 1469, ko se kraj prvič omenja. Cerkev prvič navaja 1526 zapisnik cerkv. dragocenosti. Bila je podr. mengeške prafare. L. 1787. je bila podrejena novo ustanovljeni župniji pri sv. Jakobu ob Savi. V 17. stol. so jo temeljito prezidali, kaže pa še v tlorisu in del. zidovju značilnosti podeželske cerkvice iz poznega sr. veka. Preprosta baročna oprava iz 17. do 18. stol. Po tradiciji je nekdaj stal pri cerkvi samostan »belih nun«, o čemer bi pričalo še preostalo zidovje.

Občina Homec

Preb. 1810, hiš 373, posest. 138, koč. 206, najem. 27. Površina 819.87 ha: njiv in vrtov 520.90, trav. in paš. 168, sadovnjakov 7.61, gozdov 34.17, ostalo 89.19. Občina zavzema ravninski svet v najširšem delu Kamniško-Mengeškega polja, ob desnem bregu Kamn. Bistrice. Tla tvori diluvialni prodnati nanos K. Bistrice; iznad njega se dviga osamelo brdo Homec (394 m), po katerem je dobila vas in občina svoje ime. V podolžni črti se vije skozi občino kamniška železnica in ban. cesta Domžale—Smarca. V prečni smeri se križa s to ban. cesta Mengeš—Jarše—Radomlje—Rova in otvarja tako nove prometne stike baš v bližini glavne žel. postaje Jarše; pomožne zveze nudijo še 3 občinske ceste. Naselbine se vrste v glavnem v smeri K. Bistrice. Začenjajo se ob južnem koncu desne nizke bistriške diluvialne terase in se drže meje med suhim poljem in poplavnim ozemljem na v. Na tem ozemlju so vaški logi in travniki, nekdanji skupni pašniki »Roje«. Med Rojami in vasmi je bistriška pogonska sila speljana v posebno strugo Mlinščico, ob kateri stoji vrsta mlinov in industrijskih podjetij. Vendar ostaja glavni gospodarski temelj poljedelstvo in živinoreja, le na s. in j. prevladujejo med prebivalstvom delavci. Samo 1% nima lastnega doma in okr. 8% prebivalstva sploh ne obdeluje zemlje. Pridelki gredo deloma v Domžale, Kamnik in Ljubljano. Občina je kulturno in gospodarsko na visoki stopnji; močno so razvite gospodar. zadruge. Brdo Homec ima izredno lep razgled na vso okolico s planinskim ozadjem. Radi lepe lege, zdravega zraka, bližine jelovega gozda in planin je Homec zelo primeren za letovišče. Številni izleti v bližnjo in daljnjo okolico. Lov na poljsko divjačino. Postrvi v lipani v Bistrici in Mlinščici. Vsa občina je elektrificirana, nekaj domačih elektrarn in velenjski vod.

Homec, 245-55-20-26-7. Sr so du zdr fin Kamnik 5.5 km, žand Mengeš 2.5 km, žel o š žup v kraju, p Radomlje 1.5 km. Šola ust. 1888, 2 odd. Gosp. nad. š., SKJ, Gas., Kat. prosv. d., PSVD, PRK, PJS. Nm 334 m (cerkev 394 m). Leži ob obč. cesti Mengeš—Radomlje, v črti od žel. postajališča preko ban. ceste, j. pod hribom Homec proti Kamn. Bistrici, deloma umaknjen na pobočje. Vasi je dal ime ravno ta osameli holmec iz glinastega laporja s slikovito ležečo župno cerkvijo. Lične hiše so postavljene v lepem stavbnem redu. Zdrava voda, prilika za kopanje, lepi sprehodi in izleti ter mirna lega privabljajo v kraj precej izletnikov in letoviščarjev. Gospodarsko se večina preživlja s poljedelstvom. Poleg tega delavski zaslužek v tovarnah in obrti. Za izvoz ostaja mleko, ki ga oddajajo v Radomlje, in nekaj živine. Les morajo dokupovati.

* Zdaj v srezu Ljubljana okolica, gl. dodatek.

Homec je znan iz začetka nov. veka in francoske dobe. L. 1528. so bili tu potolčeni Turki; 8. sept. 1813 so pa bili odbiti in pognani v beg proti Kranju Francozi. Po ljudskem poročilu je avstrijski poveljnik v znak hvaležnosti za zmago podaril cerkvi na Homcu svečnike, ki so jih 1931 na novo pozlatili in posrebrili. Ob vznožju hriba med Homcem in Nožicami je nekdaj stal Škrpinov grad, kjer so imeli mengeški graščaki Lambergi ustanovljen beneficij za grajskega duhovnika. Danes spominja nanj samo še ohranjena klet ob pobočju hriba. Sredi Homca je trivogelno znamenje M. b. iz 1885. Župnija Homec (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 1150 duš. Pokopališče. Cerkev Rojstva prebl. Dev. Marije je bila prvotno podr. mengeške prafare. Iz nje se je izločila 1788 kot vikariat, ki je bil povzdignjen v župnijo 1876. Homška cerkev je dolgo slovela kot najznamenitejša slovenska božja pot, dokler je niso zatemnele Brezje in Velesovo. Zato zasledimo veliko pred ustanovitvijo vikariata, že 1585 in 1620, homške beneficiate ali kapelane. Žup. cerkev je bila po legendi zgrajena okoli 1419 na mestu prejšnje grajske kapele oz. gradu, ki ga sicer zgodovina ne omenja, pač pa navaja znamenite in ugledne Homške gospode (1238 Markard Homški). Prvič omenja cerkev seznam cerkv. dragocenosti (1526). Okrog cerkve je bil v dobi turških napadov zgrajen utrjen tabor. Slikoviti, daleč vidni šilasti zvonik je nekdanji taborski obrambni stolp. Staro cerkev so 1722 do 1728 podrli in zgradili novo z visoko kupolo v baročnem slogu. Po potresu 1895 so močno poškodovano cerkev podrli in zgradili sedanjo stavbo. Ta je v tlorisu kvadrat s posnetimi ogli in podaljški ter polkrožno, 17 m visoko kupolo na 8 listov. Stenske slikarije v ladji je slikal M. Koželj 1913 zvečine po tujih vzorih. Umetniško pomembnejša je slika homške Marije v glavnem oltarju, ki jo je poleg glavnih slik v stranskih olt. naslikal L. Layer. Čedno rokokojsko delo je prižnica in reliefni križev pot. V župniji so se udejstvovali kot župniki dobri organizatorji in cerkveni delavci: V. Bernik (napisal »Spomenico župnije«), A. Mrkun, graditelj društvenega doma (izdal »Homec, zgodovina homške fare«). Kapelica Presv. Srca Jez. ob Društv. domu je iz l. 1900.

Nožice, 136-27-9-18-0. Sr so du zdr fin Kamnik 5 km, žand Mengeš 2.5 km, žel Jarše—Mengeš 1.5 km, o š žup Homec 0.5 km, p Radomlje 2 km. Nm 339 m. Mala vas na s. strani homškega griča, kakih 200 m odmaknjena na v. od ban. ceste v smeri na deloma pogozdene Roje ob Bistrici. Poleg kmetij vključuje precej industrijskega in obrtnega delavstva, ki pokupi večino odvišnih poljskih pridelkov. Mleko prevzema še mlekarna v Radomljah, nekaj sadja ljubljanski trg.

Preserje, 260-58-19-38-1. Sr so du zdr fin Kamnik 6 km, žand Mengeš 2 km, žel Jarše—Mengeš 0.1 km, o 0 km, p Radomlje 1.5 km, š Homec 1.5 km, žup Homec 2 km. Nm 321 m. Vas oklepata dve ban. cesti, Domžale—Šmarca in Mengeš—Radomlje; glavna vrsta hiš se drži smeri, ki je s prvo cesto vzporedna. Edino selišče v obč., ki mu je potreben vodovod. Vaško ozemlje obsega zvečine le srednje rodovitno poljedelsko zemljo, gozda je manj kot 1%, ostalo pripada precej iztrebljenim Rojam, kjer zidajo na cenenem stavbišču nove hiše. Gospodarsko osnovo dajejo kmetije, ki glavne pridelke prodajajo tovarniškim delavcem, izven vasi pa krompir, fižol, mleko, jajca in nekaj sadja, ki ga požlahtnujejo. Les kupujejo onstran Bistrice; sedež lesne industrije iz Kolovca in zadr. elektrarne za trg Mengeš.

Rodica, 240-51-22-24-5. Sr so du Kamnik 9 km, žand zdr fin žel pTt Domžale 0.5 km, o 1 km, š Jarše 0.2 km, žup Mengeš 1.5 km. Nm 310 m. Predstavlja severni podaljšek Domžal, ki vanje prehaja brez vidnega presledka. Od ostalih vasi v občini se loči po svobodnejši obliki talnega načrta in po pomanjkanju posesti v Rojah. Onstran železnice leži naselje Groblje z nekdanjo graščino in podr. cerkvijo. Gospodarski obstoj omogoča obrt in delavski zaslužek z oporo v mali zemljiški posesti. Zemlja je izvrstno izrabljena, tako da ostaja nekaj pridelkov za trg. Goje tudi žlahtno perutnino, sadje in čebele. Pri vasi so odkrili mnogo predmetov iz rimske dobe. Tu je verjetno stal kastel ob cesti Emona—Celeia, ki je vodila tod mimo. Na razvalinah — grobljah — rimske trdnjave so zgradili najbrž grad Groblje. L. 1698. so ga prenovili kot se nam je ohranil. Bil je v posesti številnih plemiških rodbin. Od 1920 je grad v posesti gg. lazaristov, ki so ga popravili, povečali in priredili za misijonišče. V okolici Grobelj so 4 starodavna, štirioglata, poljska znamenja (spomin na kugo?). Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata na Grobljah se prvič omenja v zapisniku cerkv. dragocenosti (1526). Današnja cerkev je iz 1741—1763. V njej so umetniške freske, verjetno iz Jelovškove delavnice. Notranjost tvori močno členovit in plastično v lepem baročnem slogu oblikovan prostor, ki nosi plitvo kupolo, stranski pa banjaste svode. Vsi oboki so slikani na svež omet, s posrečeno arhitekturo in ornamentiko. Oltarji in prižnica so baročne umetnine; novejši dostavki motijo slogovno enotnost (kip Brezmadežne Iv. Pengova). Veliko oltarno podobo je napravil J. Potočnik. Zvonik je starejši kot cerkev, verjetno iz 17. stol. Na južni strani parka stoji kapelica sv. Notburge, poslikana zunaj in znotraj od istega slikarja kot cerkev. Tu rojeni: Mav Alojzij (r. 1898), cerkv. skladatelj; Šubelj Anton (r. 1899), operni in koncertni pevec.

Spodnje Jarše, 128-25-11-11-3. Sr so du Kamnik 8.5 km, žand zdr fin žel pTt Domžale 0.75 km, o 0.75 km, š v kraju, žup Mengeš 1.5 km. Šola ustanovljena 1906, 2 odd., gosp. nad. š., Javna knjiž., PJS, PRK. Nm 310 m. Leže ob ban. in z njo vzporedni vaški cesti, za dober km na s. od drž. ceste v Domžalah. Vas razpolaga z močno kmetsko posestjo na ravninskem svetu. 4/5 pripada srednje rodovitni poljski površini in vrtovom, ostanek deloma pustim travnikom in pašnikom (v »Rojah«), pravega gozda ni. Vaščani so deloma zaposleni kot industrijski delavci, večinoma pa žive od zemlje. Za prodaj ostaja krompir, fižol, mleko in živina, izjemno sadje in jajca. Kraj Jarše se prvič omenja 1428, ko je kamniški meščan Viljem dobil tu v fevd žitno desetino. Starodavno Borčevo znamenje s staro slikarijo.

Srednje Jarše, 236-49-17-26-6. Sr so du Kamnik 8 km, žand zdr fin pTt Domžale 1 km, žel Jarše—Mengeš 0.5 km, o Homec 0.5 km, š Jarše 0.3 km, žup Mengeš 1.5 km. Nm 314 m. Leže slično kot Sp. Jarše, samo bolj s., tik ob Mlinščici. Glavni del jarške naselbine, razdeljen na tri vasi s sličnim gospodarskim značajem in lego. Zemljiška posest je tu šibkejša, zato pa nekaj več obrtnikov in tovarniških delavcev. V J. rojen Majdič Peter (1823—1908), sprva navaden mlinar, ustvaril osnovo mlinarski industriji v Celju in Kranju, kjer so nadaljevali njegovo delo sinovi Franc (1843—1931), Vinko (1858—1924) in Peter (1862—1930). Dimnik Jakob (1856—1924) nadučitelj, mlad. pisatelj in organizator učiteljstva.

Šmarca, 455-88-35-50-3. Sr so du zdr fin pTt Kamnik 4 km, žand Jarše 3 km, žel Duplica 1 km, o š žup Homec 1 km. Elektrika. Nm 352 m. Vas leži v ravnini, po dolgem ob Mlinščici in ob ban. cesti Domžale—Šmarca, ki se na s. koncu združi z ono iz Mengša v Kamnik; promet po obeh sprejema postaja Duplica. Kmetijstvo preživlja manj kot polovico vaščanov, ostali so delavci, vozniki in obrtniki, s stranskimi zaslužki iz sadjarstva, perutninarstva itd.. Vodna sila Mlinščice, ki žene 4 mline, 3 žage, 2 kovačiji, elektrarno in 2 tovarni, je napravila Šmarco za močno delavsko in obrtno naselbino. Pičlo gozdno posest so nadomestili z gozdi v drugih obč., drva zvečine kupujejo. Podr. cerkev sv. Mavricija muč. stoji v kotu pod stikom obeh cest. Omenja jo prvič seznam cerkv. dragocenosti (1526). L. 1691. so jo popravili, 1884 korenito prezidali in povečali, po potresu 1895 restavrirali. Cerkev hrani Layerjev križev pot. Podobe sv. Mavricija, sv. Valentina in Matere božje, vklesane v kamenito piramido, so iz 1904. Mirovna kapela Brezmadež. spoč. je bila sezidana 1914—1918, kapela Kristusa Kralja sredi vasi 1930.

Zgornje Jarše, 110-20-5-13-2. Sr so du Kamnik 7 km, žand zdr fin Domžale 1.5 km, žel Jarše—Mengeš 0.2 km, o 0.5 km, pTt žup Mengeš 1.5 km, š Jarše 0.5 km. Nm 317 m. Lega kot v Sp. in Sr. Jaršah, le nekaj bliže železnici in banovinski cesti. Najmanjši, po zemljiški posesti najšibkejši, zato najbolj delavski del jarških vasi. Prometno prednost mu daje bližina žel. postaje, dveh cest na Mengeš in ene na Radomlje.

Občina Ihan

Preb. 972, hiš 193, posest. 127, koč. 70, najem. 0. Površina 1131.47 ha: njiv in vrtov 260, trav. in paš. 340, sadovnjakov 28, gozdov 449, ostalo 54.47. Zavzema ravnino ob levem bregu dolenje K. Bistrice in ozek pas na bistriškem desnem bregu do dol. Pešate. Nad ravnino oklepa še z. pobočje Moravških hribov med Tabrom (419 m) in Ajdovščino (496 m) v območju Žabnice, glavnega bistriškega pritoka. Na sestavo tal je vplivala največ Bistrica, ki je naplavila širok pas proda, ki je zdaj pokrit z lokami (»Roje«), in zaustavila dotok manjših potokov od v., jih obrnila na j. in prisilila, da so odložili svoje glinaste usedline vzporedno z njeno strugo. Južni konec ima globoko črno prst, v sredini je že nekaj prodnatih njiv, na s. pa je zemlja povsem plitva, vsa pa precej močvirna. Poleg ravnine so poseljena samo še nekatera k. j. obrnjena pobočja nad Žabnico. Gozda je mnogo (v pobočjih in v ravnini); pomnožuje ga jelševje in vrbovje ob vodah. Kmetije so raztresene, stoje brez reda in daleč vsaksebi, vsaka sredi svojega zaključenega zemljišča, le ob cesti so jih nekoliko zgostile nove delavske hiše. Ta tip vasi v sosednji ravnini ni običajen, a je razširjen v območju ihanske fare. Gospodarsko prevladuje kmetijstvo, ki se opira na šibek žitni pridelek in zelenjadno rastlinstvo, na živinorejo in močno gozdno posest, obsegajočo na v. zgolj jelovino. Na trg oddajajo krompir, fižol, presno maslo in les, drva (letno do 400 m^3). Sadje donaša dobro, čebele deloma. V treh

mlinih pripravljajo zemeljsko barvo, gradivo (okro) kopljejo na Dobravi (Brdo) ob Žabnici. Kamnoseki lomijo nad ravnino marmor in ga oddajajo v Ljubljano; prav tam pripravljajo apno. V domači obrti so slamnikarstvo nadomestili s pletenjem košar. Delavci hodijo v Količevo, Domžale in Ljubljano. Glavna prometna žila je ban. cesta Vir—Dol, ki se na s. cepi na Dob in Domžale, kamor gre glavni tovorni in osebni promet, na j. pa na Beričevo in v Ljubljano. Občina nudi predpogoje za letovišče. Zasebno zdravilišče imajo sestre sv. Križa v Mali Loki. Pogonsko silo za (zasebne) elektrarne, mline in žage daje Žabnica, v spodnjem toku hkrati industrijska struga K. Bistrice. Lovišče 12 km². Ribolov 5 km Bistrice, 3 km Pešate. Ribogojnica.

Brdo, 125-30-25-5-0. Sr du Kamnik 12 km, so Brdo 9 km, žand zdr fin žel pTt Domžale 6 km, o š žup Ihan 4 km. Nm 340 do 370 m. Združuje kmetije z zaokroženimi zemljišči nad v. robom ravnine. Zaledje tvori z jelovim gozdom pokrita apniška planota, jz. nadaljevanje pa glinasta Dobrava, šibka vzpetost med dvema potokoma, z zaselkom, kjer kopljejo prst za zemeljsko barvo (železnato ilovico-okro). Gospodarsko so poleg trdnih kmetov oprti na obdelovanje zemlje tudi obrtniki in delavci. Dovoz z vozom od ban. ceste največ 2 km daleč. Na Dobravi so odkopali rimske grobove. Na Goropeči, 20 minut nad vasjo, stoji podr. sv. Miklavža (403 m), zidana v 1. pol. 15. stol. v preprostem gotskem slogu, z mnogimi popravili in dopolnili. Presbiterij hrani znamenite freske iz srede 15. stol., zasnovane še na srednjeveški način. Kažejo legende o sv. Nikolaju, apostole in cerkv. očete, na slavoloku pa posebno zanimive »Pametne in nespametne device«. Figuralne konzole in z reliefi opremljeni sklepniki (renoviral 1910 M. Sternen). Dostop iz Ihana ali od Dolskega skozi Vinje, odtod mimo Tabra na Domžale. Ob poti (iz Tabra proti Brdu) kraški jami Mačkovec in Ihanščica. Na v. zaselka Oklo in Opaške.

Goričica, 81-15-9-6-0. Sr du Kamnik 11 km, so Brdo 9 km, žand zdr fin žel pTt Domžale 5 km, o š žup Ihan 2 km. Nm 300 do 318 m. Kmetska posestva, zgoščena z manjšimi v skoraj sklenjeno skupino v. od Ihana, in v j. podnožju Tabra. Preživlja jih poleg obdelovanja zemlje še gozdarstvo in delo v kamnolomu z naselbino. Drugo kot pri Brdu. V. od vasi stoji razgledni Tabor (377 m) s podr. cerkvijo sv. Kunigunde. Stara cerkev z dvema vhodoma ima na levi strani stranskega oltarja nagrobno ploščo grofa Thurna Valsassino. Na drugi strani je vzidana spominska plošča Ivana Ludvika Raspa († 1646). V sredi cerkve pod tlakom grobnica. Cerkveni zvonik, ločen od cerkve, predstavlja obrambni stolp nekdanjega taborskega obzidja, po katerem se kraj imenuje. Obzidje razpada. Ohranjene so še strelne line v dveh vrstah v steni, ki so jo uporabili za cerkovnikovo hišo.

Ihan, 254-55-30-25-0. Sr du Kamnik 11 km, so Brdo 9 km, žand zdr fin žel pTt Domžale 4 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1874, 3 odd. Javna knjiž., Gas., Kat. prosv. d., PRK, PJS. Nm pri cerkvi 300 m, ostalo 10—20 m niže. Skoraj 2 km dolga, vštric ban. ceste brez reda razpostavljena vas. Sončna lega, zavarovana s hribovjem proti s. in v. Hiše stoje precej daleč vsaksebi, vrzeli so v zadnjih desetletjih deloma že izpolnile delavske hišice. Zemljiška posest je le srednja, zato si morajo ljudje iskati poleg dohodkov od živine, sadja, perutnine, gozdarstva in čebelarstva postranskega zaslužka: v domači obrti (izdelovanje košar iz vrbovja), prevozništvu (les, okra) in kot delavci izven vasi. Vas se prvič omenja 1228. Konec 18. stol. se je tu začelo razvijati slamnikarstvo, ki je predhodnik domžalske slamnikarske obrti. Župnija Ihan (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 1025 duš. Pokopališče. Žup. cerkev sv. Jurija muč. je postavljena na s. vzvišeni rob vasi pod apneno, z jelovjem poraslo pobočje Tabra. Prvotna cerkev je stala že v 10. stol. Sedanja je stara nad 600 let. L. 1744. so jo restavrirali. Bila je podr. mengeške prafare, a se osamosvojila že pred 1296. Patronatske pravice nad župnijo so dobili pred 1485 avstrijski vladarji. Pripadala je do 1751 oglejskim patriarhom, do 1787 goriški nadškofiji, poslej ljubljanski škofiji. Tu rojeni: dr. Breznik Anton (r. 1881), gimn. ravn. v Št. Vidu nad Ljubljano, jezikoslovec, pisatelj slov. slovnice in pravopisa. Kavka Mihael, cerkv. slikar (1809—1832). Pengov Ivan (1879—1932), kipar in podobar.

Mala Loka, 200-31-23-12-0. Sr du Kamnik 11 km, so Brdo 10 km, žand zdr fin žel pTt Domžale 5 km, o š žup Ihan 3 km. Nm ca 280 m. Združuje kmetije in male zaselke na desnem bistriškem bregu, med izlivom Mlinščice in dol. Pešate tostran potoka Obevška. Skozi vas drži obč. pot iz Pešate v Ihan. Glavni zaselek Bišče na j. strani. Naselbinski in gospodarski značaj kot v Ihanu. Prst je bolj prodnata in suha. Mnogo listnatega drevja ob vodnih tokih. Precejšne vodne sile, mnogo rib in divjačine. Naravno kopališče v Bistrici. Kraj je primeren za mirno letovanje. Samostan in zas. zdravilišče sester sv. Križa v nekdanji graščini Mala Loka. Prvotna graščina se omenja že 1332, ko jo je dobil od Henrika Koroškega v fevd Herman Mengeški. Današnji dvorec omenja že Valvasor. V lasti sester sv. Križa je od 1920. V Bišču rojen 1881 Mrčun Franc, slikar.

Prelog, 150-29-17-12-0. Sr du Kamnik 10 km, so Brdo 10 km, žand zdr fin žel pTt Domžale 3 km, o š žup Ihan 1 km. Nm 294 m. Mlajša, zelo raztrgana skupina samotnih kmetij in delavskih hišic v ravnini med Tabrom in Bistrico. Hiše so odmaknjene od ban. ceste, ki se v gornjem delu cepi na Domžale, Vir in Dob. Zemlja je mestoma močvirna, prst plitva, zato se večina preživlja tudi z obrtnim, gozdarskim in delavskim zaslužkom v okolici. Pri znamenju ob cesti v Domžale so pokopani Francozi, ki so padli v bitki pri Viru 1813.

Selo, 162-33-23-10-0. Sr du Kamnik 12 km, so Brdo 9 km, žand zdr fin žel pTt Domžale 5 km, o š žup Ihan 2 km. Nm 279 do 300 m. Leži v j. delu ihanske ravni, deloma umaknjeno v podnožje Ajdovščine. Mimo vodi ban. cesta Ihan—Dol. Tla so na s. koncu zamočvirjena. Številni vodni tokovi (bistriški rokavi) se prepletajo in deloma iztekajo v Žabnico, ki se končno umakne tik do hriba; njen padec izrabljajo 4 zasebne ihanske elektrarne in tovarne za barve. Vaščani žive od poljedelstva in delavskega zaslužka. Na enako imenovanem hribu leže razvaline gradu Ajdovščine.

Občina Kamnik

Preb. 3140, hiš 437, posest. 404, koč. 12, najem. 379. Površina 940.08 ha: njiv in vrtov 190.76, trav. in paš. 202.11, gozdov 459.88, sadovnjakov 26, ostalo 61.33. Zavzema do 4 km dolg in za polovico ožji pas sveta ob srednji Kamn. Bistrici, ki se tu po spojitvi z Nevljico prebije skozi alpsko predgorje na Gorenjsko ravan. Malone polovico je ravne površine, ostalo pa nizko gričevje, na v. strmo in pečinasto, skoraj neposeljeno, na z. valovito z mehkimi oblikami. Največjo površino zavzemajo gozd in travniki. Pravo kmetijstvo se je obdržalo le na mestnem robu. Glavno gospodarsko označbo daje občini mesto, ki živi od delavskega zaslužka, obrti in trgovine, industrije (ta uporablja poleg Bistrice tri posebne industrijske struge), prometa in javnih služb. Močan dotok tujcev omogoča kamniška železnica, ki ima v občini tri postajališča; spoj 4 ban. cest z urejenim dovozom po obč. cestah in potih. Redne avtobusne zveze na Stahovico, Vransko, Ljubljano. Večina občine ima delež pri letoviškem, kopališkem, turističnem in smučarskem prometu. Lovišče 780 ha, dobre 3 km ribolovne struge. Kot upravna celota je občina nova tvorba iz 1934, ko si je pridobila del bivših občin Mekinje in Šmarca; pri tem se je izvršilo tudi sedanje poimenovanje krajev; kot posebne vasi so prenehale obstojati: Bakovnik, Fužine, Košiše, Perovo, Zaprice, Žale in se spojile z mestom.

Duplica, 280-35-35-5-24. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Kamnik 3 km, žel v kraju ½ km. Nm 360 m. Leži v razširjeni vrsti po terasnih zavojih na desnem bregu Kamn. Bistrice. Pri lokalno važnem mostu čez Bistrico odcep glavne industrijske struge (Mlinščice). Ugodna prometna lega blizu žel. postaje, nad stikom domžalske in mengeške ban. ceste proti Kamniku in pri odcepu one na Radomlje—Dob, oprta še na vodne sile. Število naseljencev se je v 50 letih potrojilo, kmetsko selišče pa preustrojilo v industrijsko delavsko naselbino. Močna pohištvena industrija, 2 elektrarni. Kmetijstvo redi manjši del vasi. V suhi strugi Bistrice so pri mostu na Duplici pod nekdanjim mlinom odkrili meč iz poznejše bronaste dobe. Najdbo hrani Sadnikarjeva zbirka v Kamniku.

Kamnik, mesto, 2660-365-339-0-345. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Oblasti in uradi: Mestna občina. Sresko načelstvo z oddelki: upravni, sanitetni, veterinarski in šolski. Sreski cestni odbor. Sresko sodišče. Davčna uprava. Žandarmerijski vod in stanica. Dekanija in mestna župnija. Tujsko prometna pisarna. Trije zdravniki, 1 živinozdravnik, 4 advokati, 1 notar. Nar. šola ust. 1391, deška 6 odd., dekliška 5 odd., Obrt. in trg. nad. šola. Društva: SKJ, RK, Gas. župa in Gas., PJS, PCMD, ČD, Podr. SPD, Lov. d., JUU, PSVD, Tuj. prom. d., Kolo j. s., Vinc. konf., Nar. čit., Podr. Jugosl. matice, Strel. druž., Kat. prosv. d., Podr. NSZ, Izobr. d. »Tabor«, Branibor, Gled. oder, Zvočni kino, I. slov. pevsko društ. »Lira« in »Solidarnost«, Mest. godb. d., SK Kamnik, Koles. d., Gamsov steg skavtov, Taborniški rod »Bele gore«, Združenje voj. inval., Okr. d. zveze delovodij in industr. uradn., Obrtno d., D. hiš. pos., Združenje: trgovcev za srez Kamnik; obrtnikov stavb. strok; mesarjev in klobasičarjev. Obrtna zadr., elektrarna, vodovod; Meščanska korporacija. Nm 379 m. Upravno (uradi se preselili sem iz mekinjskega samostana 1855), gospodarsko, kulturno in tujsko prometno središče v. Gorenjske z izredno srečno zemljepisno

lego v predgorju Kamniških planin. Mesto leži prav ob tesnem prehodu iz ravnine Kamn. polja v kotlini pri Mekinjah in Nevljah. Sotesko zapira na v. apniška strmina z razvalinami Starega gradu (585 m), v sredini odsekana osamela kopa z Malim gradom, na z. pa v isti višini (pokopališče Žale 406 m) stopnjevinast pomol terciarnega hribovja. Slikovita in značilna, nekdaj strateško važna lega. Danes deli »Samčev predor« (1882 imenovan po tedanjem županu) na kraju nekdanjih vrat naselbino v dve skoraj ločeni polovici. Kamnik je s preuredbo uprave in selišč (1934) precej upravičeno pritegnil nase nove okoliške kraje, ki so z njim ustvarili gospodarsko celoto. Danes ga sestavljajo: Trg (okoliš Glavnega trga, prvotno mestno jedro), Šutina (staro južno predmestje in farno središče), Graben (novejša obrt in industrija), Zaprice (prva žel. postaja, druga je zdaj v mestu), Fužine (bivši Andreolijevi plavži, brusilnice in prej zasebna, zdaj državna smodnišnica), Košiše (raztresene hišice po slemenu med bistriško in tunjško dolino), Žale (kmetski in delavski del pri pokopališču), na levem bregu Bistrice pa: Pred mostom (kopališče) in Novi trg (prehod v kmetsko okolje), končno nova predmestja z industrijskim delavskim značajem: Perovo (Zg. in Sp.) in Bakovnik, na j., kjer se kot v Košišah in Žalah še vidi delno kmetsko obeležje. Naravno zaledje daje mestu hribovita okolica, ki s svojim prometom ob Bistrici, Črni in zlasti ob Nevljici (skozi Tuh. dolino na savinjsko stran, sredogorska cesta obnovljena 1822) nujno tod teži proti j., da doseže večje tržišče. Kamniška železnica (od 1891) je trgovski pomen K. še povečala. Mesto kupuje les in živino, prodaja lastne in uvožene obrtne, industrijske in zemeljske pridelke. Živinski sejmi (vsak 2. torek v mesecu) imajo širok obseg. Tuda lastna izraba zemlje ni prenehala; poljedelstvo je sicer podrejenega pomena, pač pa je iz fevdalne dobe ohranila »Meščanska korporacija« močno gozdno posest v Kamn. Bistrici. Moderne tehnične naprave v Stahovici ji omogočajo, da stavi letno na trg okrog 5000 m³ drv, desk, pragov in zabojev (razpošilja večinoma v inozemstvo). Mesto zavzema odlično stališče v tujskem prometu. Nakopičilo je izredno množino vrednot, lepot in mikavnih zanimivosti, ki privlačijo obiskovalce. Ker se je odmaknila industrija (lesna, kovinska, usnjarska, živilska) bolj v južno pokrajino, je moglo postati zdravo in mirno letovišče pod planinami. Poskrbelo je za izvrstne kopališke naprave, dvignilo gostilniško obrt, pripravilo smuško skakalnico, zadnji čas so še preuredili zdraviliški dom v Sp. Mekinjah. Poleg Sadnikarjevega »Kamniškega muzeja« razpolaga mesto z obilico kulturnih spomenikov, zgodovinskih zgradb in ustanov, ima mnogo razgledišč in prijetnih sprehodnih in izletnih poti ter ugodnih prostorov za smuko. K. je glavno izhodišče v veličastno gorsko ozadje z vrsto planin, gorskih planjav, grebenov in skalnatih vrhov. Večje ture: na Krvavec (1853 m) v 2 smereh (Tunjice—Šenturška gora—Sv. Ambrož in iz Stahovice 4—5 ur), v Kamn. Bistrico 3 ure, do Kamniškega sedla 6 ur, do Kokrškega sedla 6 ur, mimo Sv. Primoža (2 uri) na Veliko planino (4 ure). Iz teh postojank z domovi SPD dostop na vse vrhove. Lažja izletna pota, prikladna tudi za smuči: po slikovitem grebenu na Paloviče—Vranjo peč—Tuhinj; na Nevlje—Sela—Črnelec; skozi Mekinje na Tučno ali Godič—Brezje—Gozd—Črna itd.

V starem veku je ležal K. le ob stranski rimski cesti. Domneva pa se, da je stala v K. (na Šutini) rimska postojanka. Največji prometni pomen je dobil K. v srednjem veku že pred 12. stol., ko je glavna prometna žila med Primorjem in Štajersko vodila čez Skofjo Loko in dalje po Tuhinjski dolini. V tej dobi se je naselbina, ki je nastala pod Starim in Malim gradom, hitro razvijala in kmalu dobila trške pravice. Najstarejši del mesta je bil Stari trg, s. od Malega gradu. V listini, nastali med 1188 in 1204, se Kamnik že navaja kot trg. Druga ohranjena listina omenja 1229 kamniške meščane, tretja imenuje 1267 Kamnik že mesto. Ok. 1140 so ga podedovali Andechs-Meranski grofje. Postal je upravno središče njihovih obsežnih posestev, ki so se razprostirala od Trojan in Motnika do Kokre, Kranja in Smlednika. Kamnik je veljal za glavno in najvažnejše mesto Kranjske. Andechs-Meranci so pravilno ocenili geografski moment mesta Kamnika, križišča in izhodišča tedanjih važnih prometnih cest med Primorjem in Štajersko. Tod čez je bila tudi najbližja zveza z drugo andeško posestjo, Slovenjim gradcem. Andeški grofje so ustanovili v K. lastno kovnico denarja z likom in napisom Kamnik. Stala je vsekakor na Malem gradu, ki so ga verjetno tudi oni postavili. Stari grad je bil preveč od rok in preoddaljen od napredujočega mesta. Oglejski patriarh Bertold iz rodu Andechs-Merancev je ustanovil 1228 na Šutini poleg prvotne cerkve hospital-gostinjec za sprejemanje popotnikov in trgovcev. (Pogorel 1804, sedanja ubožnica je bila zgrajena 1843). Z ženitvijo Friderika I. Bojevitega (1230—1246) z Nežo Andechs-Meransko je K. postal last Babenberžanov. L. 1248. je dobil Kamnik vojvoda Ulrik Spanheim po ženitvi z Nežo Meransko (»gospod Kamnika«). Ko je 1269 ž njim izumrl rod Spanheimov, se je mesta polastil 1270 češki kralj Otokar Přemisl. L. 1271. je Otokar bil sam v Kamniku in tu izdal neko listino, v kateri mesto prvič omenja s slovenskim imenom »Kamnik«. Zadnji kovi kamniških novcev izhajajo iz te dobe. L. 1278. je prešel K. v roke Habsburžanov. Kdaj je mesto dobilo mestne pravice, viri molčijo. Prva tozadevna ohranjena listina cesarja Karla IV. že potrjuje podeljene pravice in svoboščine in poklanja mestu obširne gozdove v Bistriški dolini. Ta ustanova se je ohranila do danes (Meščanska korporacija). K. je imel lastno mestno upravo pod vodstvom sodnika, ki so ga volili vsako leto na dan sv. Marjete, mestne zavetnice. Magistrat je sestavljal poleg sodnika zunanji in notranji svet. Od 1247 je bil K. sedež deželskega sodišča približno v mejah sedanjega sreza. Imel je pravico do krvnega sodstva. Zločince so sodili v mestu in jih pošiljali k justifikaciji na sosedno kriško graščino, dokler ni mesto v drugi pol. 17. stol. dobilo lastnih vislic. Sodni zbor je sestavljalo starešinstvo 12 mož z mestnim sodnikom na čelu. Mestne pravice so bile znova potrjene 1380, 1382, 1386—1396, nato pa še z listinami iz 1447, 1499, 1539, 1572, 1618, 1637, 1838. (Originalne pergamentne listine hrani mestni arhiv.) Važen za teritorialni razvoj mesta je privilegij cesarja Friderika III. iz 1478. Z njim je dobilo mesto azilsko pravico: s kmetov v mesto pribegle podložnike ni imela več pravice zahtevati zemljiška gosposka. Mestno obzidje, ki so ga sezidali 1451 na ukaz cesarja Friderika III., je imelo 4 mestna vrata: šutinska na današnjem Samčevem predoru, biričevska ob potoku pod Malim gradom, grabenska pri vhodu v predmestje Graben in mestna vrata ob vhodu v Tuhinjsko dolino. Obzidje je bilo zavarovano s 4 obrambnimi stolpi. Šutina, sedanji Graben in Novi trg so bili kot predmestja izven mestnega obzidja. Meščani so uživali važne gospodarske privilegije. Po ukazu vojvode Ernesta so smeli v K. in okolici trgovati samo oni; v okolici so bile prepovedane vse gostilne. Po ukazu cesarja Friderika III. je smel biti 1 miljo okrog mesta samo po en krojač, čevljar in kovač. Cesar je izročil 1489 meščanom v najem vse dohodke, mestne davke, mitnino, prevoznino in dr. L. 1500. je dovolil cesar Maksimilijan mestu letni sejem na dan sv. Primoža in Felicijana. Pozneje je dobilo še 4 letne sejme. Na sejme so prihajali celo trgovci iz Ljubljane, Kranja in Tržiča. Od obrti je bilo posebno razvito žebljarstvo (predvsem na Grabnu), krznarstvo, usnjarstvo in lončarska obrt. V Kamniku in okolici so imeli meščani fužine, plavže in brusilnice. (Obrti so se obdržale do najnovejšega časa; šele 1852 je posestnik Andreoli prodal propadajoče fužine erarju za smodnišnico, nakar so žebljarji opustili delo, drugi so se izselili). V mestu so se naselili zlatarji in draguljarji in 1370 se omenjata celo dva kamniška žida, kar priča o razviti trgovini in denarnem prometu. Mestno mitnico je že 1363 avstrijski vojvoda Rudolf zastavil skupno z mestom in sodnijo Celjskemu grofu Hermanu. V dobi turških napadov, ki so procvitajočemu Kamniku izvzemši 1471, 1492 in 1528 prizanesli, je v Kamniku našlo varno zavetje veliko kranjskega plemstva, ki si je tu postavilo svoje dvorce. Dvorce v K. so imeli grofje Auerspergi (v prejšnjem dvorcu grofov Thurnov), Hohenwarti, Paradeiserji in Lambergi poleg rotovža, dalje samostani gornjegrajski, mekinjski, velesovski in žički, okrog mesta pa posestva oglejski patriarhi, brižinski in briksenški škofje, Ortenburžani, Auerspergi, Ostrovrharji, Lambergi, Thurni in dr. Že 1391 je imel Kamnik lastno šolo, predvsem za vzgojo duhovniškega naraščaja. V 15. stol. se omenjata tudi že kopališče in bolnišnica pri Nevljah. V tisti dobi je bil Kamnik poleg Ljubljane najbogatejše in najvplivnejše mesto na Kranjskem ter edino razen nje zastopano v dež. zboru. Mesto je pričelo propadati, ko se je glavni promet obrnil zopet po stari rimski cesti skozi Črni graben, zlasti po zgraditvi nove ceste (1720—1727). Ko so v 16. stol. uvedli redni poštni promet med Gradcem in Benetkami, je sicer pošta nekaj časa šla po Tuhinjski dolini na Kamnik. Radi kuge v K. pa je brž krenila po stari poti čez Trojane. L. 1717. so kamniški meščani brezuspešno prosili nadvojvodo, naj bi pošta zopet šla skozi njihovo mesto. V Valvasorjevi dobi je mesto že popolnoma propadlo: četrtina hiš je bilo porušenih, nekdanja trgovina je zamrla, plemstvo se je izselilo. Propadanje mesta so pospešile elementarne nesreče: potresi 1511 in 1895; požari 1511, 1609 (pogorelo je skoro vse mesto), 1660, 1779, 1788, 1804 in 1845; kuga 1510, 1563, 1598, 1599, 1624—1625. Kamnik je zgubil svoje lepo in bogato zunanje lice: lepe, trdno iz rezanega kamna zidane hiše s številnimi železnimi balkoni, na kar spominjajo še danes hiše v Veliki ulici s kamenitimi portali, arkadami in slično. Znamenit je tudi relief iz 15. stoletja v hiši Meščanske korporacije (današnje šole). Relief so baje prenesli sem z mestnih vrat. Arhitektonsko najbogatejša hiša sedanjega Kamnika je hiša rodbine Pintar na trgu. Zanimivi »Kamniški muzej« (last insp. Jožefa N. Sadnikarja) je zbirka umetniških

in zgodovinskih starin (Dalmatinov Pentateuh iz 1578, prva slovenska v Ljubljani tiskana knjiga). Važne so tudi zbirke: M. Koželjeve, ge. dr. Binterjeve in Joška Steleta.

Med glavne zgodovinske znamenitosti Kamnika spadajo številni gradovi na njegovem področju. Stari grad (tudi: Zgor. grad) so zgradili na Bergantovem hribu ali Kriški gori, ki strmo pada proti Bistrici in mestu, gospodje Kamniški, andeški ministeriali, v zaščito trgovine po Tuhinjski dolini. Bertold Kamniški, t. j. Bertold II. Andeški, se prvič omenja v listini med 1143 in 1147, Bertold III. pa 1154 in 1159, grad sam šele 1202, nato 1206, 1207, 1209 in 1250. Tedaj sta bila že dva gradova v Kamniku. Grad je prešel v 13. stol. v roke Ortenburžanov in pozneje Gallenbergov-Ostrovrharjev. Siegfrid Gallenberški je sezidal v gradu kapelo sv. Janeza Krstnika in ustanovil pri njej beneficij za stalnega duhovnika. L. 1450. je postal grad deželnoknežji fevd, ki so ga avstrijski vojvode dajali v najem (pl. Lambergi do 1500, nato Thurni, ki so 1572 postali pravi lastniki gradu). Ker je 1576 udarila strela v grad, ki ga je bil poškodoval že potres 1511, se je grof preselil v mesto, nato pa v novo kriško graščino. Opuščeni grad je začel razpadati. V grajski kapeli so še do 1749 opravljali službo božjo oo. frančiškani. Grajsko posestvo so združili s kriško gospoščino. Danes je grad popolna razvalina. Posestvo je še vedno last kriške graščine (Apfaltrern). — Mali grad so sezidali Andeški grofje, ko jim je postal Stari grad preveč odročen. Prvič se omenja 1202, ko ga je vojvoda Bertold Andechs-Meranski zastavil skupno s Starim gradom oglejskemu patriarhu Peregrinu II. L. 1511. ga je tako razrušil potres, da se ni več dvignil iz razvalin. Ohranjeni so le temelji in majhen del vrhnjega zidovja. V neposredni bližini stoji še dobro ohranjena grajska kapela, ki je — po kamenitem portalu sodeč — celo iz 12., gotovo pa srede 13. stol. V listinah se omenja 1250, ko je bila tu podpisana vojna zveza med patriarhom Bertoldom in Ulrikom Koroškim proti Goriškemu grofu. Ima dve nadstropji, zgornje za grajsko gospodo, spodnje za služinčad. Proti koncu 19. stol. je bila temeljito prenovljena zgornja kapelica, 1893 tudi preslikana, vendar še spada med najvažnejše in najstarejše romanske spomenike cele Slovenije. Znamenit je romanski portal iz 12. stol., po stenah ostanki fresk iz 1414. O Malem gradu in kapeli krožijo najraznovrstnejše legende: o zakopanem zakladu, o nekdanjem poganskem templju na gradu, o Veroniki, o zakleti ajdovski deklici, ki je celo vplivala na mestni grb na vodnjaku pred Kamniškim domom (devica s kačo med vrati).

Na mestu upravnega poslopja kamniške smodnišnice (zgrajenega 1853) je stal nekdaj gradič Kazenberg. Svoje ime je dobil po lastniku Štefanu Kazenbergu (1517). Pozneje je prešel v drž. roke. — Grad Zaprice, stoječ na konglomeratni terasi z. nad mestom, je sezidal med 1514—1550 grof Jurij Lamberg na mestu prejšnjega manjšega dvorca. Zidanju so se energično, toda brez uspeha upirali kamniški meščani, ker bi Turki po njihovi sodbi, polastivši se gradu, lahko oblegali mesto; zato so sezidali kot protiutež močno utrjeni stolp v oglu mestnega obzidja na Žalah. (Sedanji Smoletov gradič na Turnu, last veterin. svet. J. Rauterja.) V reformacijski in celo še v protireformacijski dobi (1566, 1594) je bil grad podobno kot kriška graščina zatočišče kamniških luteranov, ki so jim bili po 1574 prepovedani luteranski obredi v mestu. Protestantizem je bil v Kamniku močno razširjen; protireform. komisija je še 1601 našla v mestu 50 protest. družin in morala zažgati mnogo knjig. Grad Zaprice so v 2. pol. 18. stol. predelali kot se je ohranil do danes. Zdaj je last dedičev viteza Schneida. Umetniško opremljene sobane. Graščine imamo nadalje v nekdaj samostojni vasi Perovo, j. od mesta. Kraj se prvič omenja 1241 in 1247. Graščina Perovo je bila sezidana na mestu prvotnega v 13. stol. zgrajenega dvorca. Pozneje so prvotnemu severnemu traktu dozidali novi trakt. Sedanji lastnik je rodbina Janežič. Grad Zgornje Perovo (ali Smolčeva graščina) predstavlja zelo staro stavbo. Do danes je mnogokrat menjal lastnike. Zdaj je njegova lastnica gospa Pučko.

Mestna župnija Kamnik (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 4143 duš. Pokopališče na Žalah. Že 1207 se omenja kamniški župnik Ulrik. Sedež prvotne župnije je bil najbrž pri cerkvi v Nevljah. Cerkev na Šutini je postala župna cerkev šele 1232, ko je bila potrjena ustanovitev špitala poleg cerkve. L. 1539. so sedež župnije vsled turške nevarnosti premestili v izpraznjeno samostansko zgradbo in cerkev, ker sta bili znotraj mestnega obzidja. Ponovno so prenesli sedež župnije na Šutino 1627, ko je bil samostan obnovljen. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskim patriarhom, ki so večkrat obiskali Kamnik. Arhidiakoni za Gorenjsko so bili do 1675 navadno kamniški župniki. Od 1751—1787 je pripadala goriški nadškofiji, nato ljubljanskim škofom. Patronatske pravice je podelil 1448 papež Nikolaj V. cesarju Frideriku III.; Ferdinand III. jih je 1628 odstopil ljubljanski škofiji. Obseg kamniške prafare je bil zelo velik. Postala je namreč mati sedanjih župnij: Nevelj, Šmartina v Tuhinju, Zg. Tuhinja, Špitaliča, Sel, Vranje peči, Gozda, Mekinj, Stranj in Rov. Župna cerkev Brezmad. spočetja D. M. je znana od 1205. Cerkev so konec 13. stol. podrli in zgradili na mestu sedanje kapelanije novo v gotskem slogu. Sedanjo baročno cerkev so sezidali na prejšnjem pokopališču 1734 za časa župnikovanja humanistično izobraženega barona Maks. Leop. Raspa, ki je vneto popravljal in zidal cerkve po svoji župniji. Cerkev so restavrirali po požaru 1788 in po potresu 1895. Zadnjič so jo prenovili 1906. Sedanja stavba ima ločen zvonik, preprosto, nerazčlenjeno zunanjščino, na fasadi (renovirana) 5 kipov. Znotraj kaže značilnosti baročne umetnine; enotnemu glavnemu prostoru lepo vključene 3 m globoke kapelice. Ladjo harmonično dopolnjujeta kor in presbiterij. Po svodu velika iluzionistična kompozicija Fr. Jelovška, te in druge slike (Kurz v. Goldenstein) je mestoma preveč restavriral in dopolnil M. Koželj. Oprava izbrana (barok, rokoko, moderna), natrpana. Glavni oltar (Vurnik, V. Progar) ima lepa kipa kerubov in sv. Mohorja in Fortunata iz Planine, stranske (barok) je restavriral M. Ozbič; več Metzingerjevih slik. Umetniško pomembna in dragocena liturgična oprava. — Frančiškanska cerkev sv. Jakoba ap. je bila zgrajena 1474—1492. Pri cerkvi sta ustanovila samostan grofa Thurn in Hohenwart. Ustanovna listina Friderika III. iz 1493 dovoljuje meščanom sezidati samostan, ker je bila pot v šutinsko cerkev nevarna radi turških napadov. V protestantski dobi je na prošnjo samih bratov cesar Ferdinand I. 1538 razpustil samostan, ki je bil nato od 1539 sedež kamniške župnije, šole in špitala. L. 1627. ga je obnovil cesar Ferdinand II. L. 1695.—1703. so cerkev in samostan iz temelja na novo sezidali v baročnem slogu. Pod presbiterijem so postavili tedaj in 1732 dve kripti. L. 1804. je požar zelo poškodoval samostan in cerkev. V toku 19. stol. so ju večkrat prenovili, zadnjič 1890—1892. Od 1801—1882 so frančiškani oskrbovali ves pouk na deški ljudski šoli. Sedaj oskrbujejo katehezo na deški ljudski šoli in na dekliški uršulinski šoli v Mekinjah. Noviciat za redovni naraščaj provincije sv. Križa. Cerkvena fasada in deloma tudi cerkev je neprikladno moderniziran barok. Kvalitetni so le oltarji, zlasti stranski, ki so bliže prvotnim, in prižnica. Slikarji niso vsi ugotovljeni (M. Langus, Stroj, Št. Šubic, P. A. Roblek, V. Metzinger, Cuderman). Zanimiva bogoslužna oprava. Več prvovrstnih umetnin v samostanu. Podr. cerkev sv. Jožefa na Žalah je bila zgrajena 1677—1683. Popolnoma jo je prenovil v baročnem slogu v 1. pol. 18. stol. župnik Leopold Rasp. Zadnja popravila po potresu v 1895. L. 1733. so premestili sem mestno pokopališče od šutinske cerkve. Mestna pokopališka cerkev je lep predelan barok; nov moderen obok, krasna balustrada na koru. Učinkovite Jelovškove slike na oltarni steni, v stranskih oltarjih Metzingerjeve, vse preslikal M. Koželj. Več važnih napisov, v zakristiji bogata oprema. Na pokopališču kapelica božjega groba, zgrajena sredi 17. stoletja, posneta po palestinski, več pomembnih spomenikov. Više pot do kalvarijske kapele sv. Križa mimo 4 slikanih kapelic (M. Koželj po predlogi), ki jih harmonično dopolnjuje lep veliki oltar. O gradu, ki je nekdaj stal na Žalskem hribu, ni več sledu. Grajski posestniki so bili Žalski gospodje. Podzemeljski rov, ki je vodil iz gradu v mesto, so odkrili pri kopanju železniškega predora pod Žalami.

V Kamniku rojeni: Albreht Fran (r. 1889), pesnik, bivši urednik LZ, urednik »Sodobnosti«. Urednik Benkovič Alojz (1867—1935), prevajalec. Benkovič Josip (1869—1900), kult. in liter. zgodovinar. Odvetnik dr. Benkovič Ivo (1875), politik. Cuderman Stane (r. 1895), slikar. Fajdiga Ivan (1854—1935), gospodarstvenik in pisatelj. Japelj Jurij (1744—1807), cerkveni pisatelj, jezikoslovec. Koželj Anton (r. 1874), akad. slikar in profesor v Ljubljani, Koželj Maks (r. 1883), akad. slikar, pokrajinar. General Maister Rudolf-Vojanov (1874—1934), osvoboditelj Maribora. Prof. Mazovec Ivan (1888—1930), r. na Perovem, prosv. del., obl. poslanec. Medved Anton (1869—1910), lirski pesnik in dramatik. Omerza Mihael (1679—1742), komponist oratorijev. Paglovec Frančišek Miha (1679—1759), nabožen pisatelj, graditelj in obnovitelj cerkva v Tuhinjski dolini. Peterlin Radivoj Petruška (r. 1879), pesnik, izdajatelj »Odmevov«. Vavpotič Ivan (r. 1877), akad. slikar v Ljubljani. Vera Marija (r. 1889), igralka.

Spodnje Mekinje, 200-37-30-7-10. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Kamnik 1 km. Nm 380 m. Nova naselbinska enota, nastala z upr. uredbo 1934. Obsega hiše, ki leže tik ob levem bregu Kamn. Bistrice do izliva Nevljice. Močno delavsko in obrtno usmerjeno prebivalstvo; pičlo polje, brez gozda. Lepa sprehodna pota. Kraj obsega kamniško zdravilišče, ki ga je 1876 zgradila rodb. Prašnikar, po vojni (1929) ga je prevzela družba usmiljenih bratov. V najnovejšem času pa ga je meščansko zdraviliško in kopališko društvo (»Kamnik« d. d.) preuredilo po načrtu arh. Khama v dietno in vodno zdravilišče po Schrottovi metodi.

Občina Kamniška Bistrica

sedež Stahovica

Preb. 2571, hiš 498, posest. 277, koč. 183, najem. 38. Površina 11.032.04 ha: njiv in vrtov 543.13, trav. in paš. 2946.27, sadovnjakov 45.90, gozdov 5517.02, ostalo 1979.72. S spojitvijo bivših občin Bistričice, Mekinj, Stranj, Županjih njiv in del. Gozda je nastala v novi občini Kamniška Bistrica geografsko idealno zaokrožena enota. Obsega gorski in dolinski svet v porečju Kamniške Bistrice in njenih pritokov tja do vrat Kamnika. Meja začne tik nad mestom in se vzpne na prvo v. sleme za Mekinjami, pride mimo Vovarja (941 m) nad dolino Črne, jo vso objame in se nato drži bivše deželne meje, jo spremlja vse do Ojstrice (2349 m) in Rinke (2458 m), se obrne na Grintovec (2558 m), Greben (2223 m), Krvavec (1853 m), nato pa po nižjih razvodnih slemenih do kamniške smodnišnice in se zaključi j. od Mekinj; povsod, razen na j. se drži razvodne črte. Ozemlje se da razdeliti po nadmorski legi in pokrajinskem značaju v 4 pasove, ki rahlo prehajajo drug v drugega: 1. visoki gorski svet, 2. Kamniške planine, 3. gozdni pas, 4. poseljeni kraji. Visoko gorovje (nad ca 1900 m) ima le izjemno rastlinsko odejo, ki neha kmalu nad 2200 m in jo morejo izkoriščati samo ovce v visokem poletju. Obsega veličasten venec nad 2000 m visokih vrhov in grebenov na s. od Kalškega grebena do Lučkega Dedca (2033), od Jermanovih vrat (1884 m) na z. do Grintovca in na v. do Ojstrice; j. zaključek zajame še Mokrico (1988 m) in Konja (1803 m). Pod vrhovi se širijo k Bistrici zaokrenjene skalne planjave: ruševnati Kalci pod Grebenom, Veliki in Mali Podi pod Dolgim hrbtom (2454 m), Skuto (2532 m) in Rinko, proti v. le še manjše pod Brano, Planjavo in okrog Korošice. Grušč in skalovje nižjih leg poživljajo travnate zelenice, gorske cvetlice in ruševje; kraljestvo divjih koz, bolj izjemno tudi paša ovcam (Brana). Največ zelenja kažejo južna pobočja, zlasti okrog pomembnih sedel: Kokrskega (1791 m), celo do Mlinarskega (2358 m), enako pod Jermanovimi vrati in Korošico (1808 m). SPD je postavilo tod svoje domove za zavetišča številnim turistom: Cojzovo kočo in kočo na Kamniškem sedlu. Najteže dostopni so vrhovi od Grintovca do Turske gore, posebno na Skuto, nevarni nekateri vmesni prehodi, vendar dobro zavarovani; plezalnim turam je prihranjenih od bistriške strani le nekaj sten in čeri (Zeleniške špice i. p.). Stalnih ledenikov ni, pač pa mestoma dolgotrajna snežišča. Območje planin se razteza od prvega pasu navzdol in proti j. povprečno do 1200 m. Pripadajo mu j. zeleni vrhovi in visoke planjave, ki se ustavijo tik nad dolino Bistričice in Črne. Na z. so to slemena od Krvavca na s. (v Korenu, Košutina, Dolga njiva) in jv. (Jezerica, Osredek, Kamniški vrh 1261 m). Malo število planšarskih koč ne odgovarja povsem gospodarski moči. Radi bogatega razgleda in prostranih goličav dobiva stalen dotok turistov in smučarjev, čeprav je močno oddaljen od velikih prometnih potov. Dom na Krvavcu (SPD) leži že izven občine. V. skupina ima skupno ime Velika planina; to je valovita gorska planota, 1860—1200 m nm, polna kotlin in suhih dolin. Med smrekovimi in mecesnovimi gozdiči si sledé planine: Pirčev vrh, Gojška, Mala in Velika planina, Dolga griča, Konjščica, Dol, Rženik in dr. Na Veliki planini in v okolici je nastalo največje slovensko planšarsko selišče, okrog 120 koč s svojsko ovalno obliko in dotalno streho. Tu je gospodarsko važno gojišče zdrave domače goveje pasme, nekaj donaša še planšarstvo. Sem zahajajo trumoma turisti, smučarji, celo letoviščarji. Zavetje nudi poleg pastirskih stanov postojanka SPD; dostop iz Stahovice 3 ure. Nižji gozdni pas sega v malone nepretrgani celoti do dna Bistriške doline in ob njej proti j. Gospodarski pomen zadobi nekako v višini pod 1500 m, kjer listnato drevje nadomeščajo iglavci. Hlode in celo drva plavijo spomladi po Bistrici, listovce spravljajo na kopišča radi oglja. Po lastništvu dele Bistrico v kamniško in kmetsko; kmetje imajo svoje deleže le ob vhodu v tesni, do Konjske, na z. strani par km severneje, vse ostalo je last kamniške Meščanske korporacije. Poseljeni svet se navezuje na gozdni pas proti j., le v pičli meri se je ustavil ob gornji Bistrici. Drži se ozkih dolin Bistrice, Bistričice in Črne, se razširi na terase Mekinjskega polja in se dvigne na nižje stopnjevine pod Kamniškimi planinami. Gorske vasi se preživljajo s kmetijstvom, na s. izkoriščajo zraven še senožeti in planine, v dolinah imajo pomen gozdarstvo, rudarstvo (apno, kaolin, porfir), prevozništvo, obrt in delavski zaslužek. Glavna gospodarska opora ostaja povsod živinoreja. V Stahovici je križišče 4 cestnih zvez: iz Kamnika (mimo Mekinj in mimo Stranj), ob Bistričici, po dolini Črne in Kamn. Bistrice. Prav tam je tudi izhodišče turističnih potov. Tujski promet je močan, vendar pogreša razen planinskih domov SPD dobrih gostišč in letoviških naprav. Bogata lovišča so v posesti mesta Kamnika in prejšnjih občin (divja koza, divji petelin).

Bistrica (Kamniška), 34-10-1-0-9. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 15 km, o 10 km, p Stahovica 10 km, š žup Stranje 11 km. Nm 530—620 m. Zavzema dolinsko območje ob izvirih in gornjem toku Kamn. Bistrice s. od Grohata (911 m) in Pasjih peči (Ravni hrib 1190 m). Združuje redka, močno razkropljena kmetska, gozdarska in lovska, deloma nestalna bivališča: kmetijo Uršič blizu izvira Bistrice (»v Koncu«), hišo pred Konjsko, lovske koče pri izviru, na Kopiščih, na Kraljevem hribu in Na Iglarjevem, izletniško postojanko SPD pri izviru. Pravo poljedelstvo ovirajo senčna lega, strmine in močne padavine, večkrat združene s poplavami. Domačinom donaša največ živina, gozdno delo, lov in vseletni tujski promet. Dolina odpira v svojem širokem amfiteatralnem »Koncu« dostop h glavnim vrhovom Savinjskih Alp. Stranske dolinice hudourniškega značaja ob bistriških pritokih: Sedeljščku, Kamniški Beli (slap Orličje), Konjski in Korošici. Bistrica sama je ob izviru krotka (malo jezerce), preide pa kmalu v strmo korito z globokimi tolmuni ter tvori pri Predaslju dvojni slap in »prirodni most«. V apniških tleh so zanimive jame: Nandetova (»rokovnjaška«) jama ali koča nad visoko skalno vežo (previsna skala), Kovaška luknja, pri kmetu Uršiču Zijalka; skaloviti hudournik Žmavčarji, ledniški balvan Žagana peč itd. Vozni promet z vsemi vozili posreduje 1935 odprta občinska, subvencionirana ban. cesta, dočim je slikovita pešpot preložena na desni breg doline (od ban. ceste v Stahovici 10 km). Od glavne smeri vodijo markirana pota: izpod Konjske na Veliko planino, izpod Kraljevega hriba na Mokrico, od Kopišč na Dol, ob Kamn. Beli na Presedljaj (2 uri). Ob vhodu v mogočni »Konec« leži blizu glavnega izvira Bistrice, Bistriški dom s turistovsko kapelico (zgrajena 1898). Največji in najbolj obiskani dom SPD, nad 5000 letnih gostov. Poleg par manjših odcepov vodi odtod zveza na Cojzovo kočo (3 ure) in Kamniško kočo (3 ure), posredno tudi na Korošico. Na Kopiščih in ob izviru Bistrice stojita kraljeva lovska gradiča. Meščanska korporacija, glavni gospodar doline, ki ji daje letno okrog 5000 m³ lesa, je svoje bogato lovišče v izmeri 5400 ha oddala v najem ministrstvu za gozdove in rudnike. Porfir za posipanje cest kopljejo pod Konjsko. V Kamn. Bistrici je bila že v srednjem veku razvita železarska obrt. V 16. stol. so tu obstajali že visoki plavži. 1739 je zaprosil Jožef Žigram, lastnik fužin, kamniški mestni zbor, da mu dovoli sekati gozdove v bistriških gozdovih. Fužine so še delovale v francoski dobi.

Bistričica, 107-25-16-7-2. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 7 km, o 2 km, p Stahovica 2 km, š žup Stranje 3 km. Nm 500 m. Kraj je dobil ime po večjem desnem pritoku Kamn. Bistrice, ki se vanjo izliva v Stahovici. Leži v plodni dolinici pod j. izrastki Kamniškega vrha, kjer se vzpenjajo vaški pašniki, gozdi in travniki. Glavni dohodek donaša živina, promet gre po novi obč. cesti na Stahovico (2 km), odtod se odcepijo 3 markirane poti iz Stranj na Krvavec (dve čez planino Osredek, tretja na Senturško goro).

Brezje, 64-13-11-2-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 6 km, o 3 km, p Stahovica 3 km, š žup Mekinje 4 km. Nm 610 m. Strnjena vas od položne planjave vrh gorskega hrbta med Črno in Stranjami. Sončna lega godi kljub plitvi ilovnati zemlji polju, živini in sadju, gozd zvečine jelov. Zelo prikladen smuški teren in obenem razgled. Vozna pot na Godič in Stahovico (½ ure).

Godič, 400-70-33-35-2. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 4 km, o 1 km, p Stahovica 1 km, š žup Mekinje 2 km. Nm 428 m. Leži na levem bregu Kamn. Bistrice nasproti Stranjam, nad široko rečno teraso z dobrimi njivami, proti s. zavarovan z bregovi. Delavski sloj dobiva prevlado nad kmeti. Promet gre po dobri občinski cesti v Stahovico (1 km) in Mekinje (2.5 km). Smučarsko izhodišče za Brezje in Tučno. Večja kapelica Lurške M. b.

Jeranovo, 53-12-6-4-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kamnik 2.5 km, o 2.5 km, š Mekinje 0 km, žup Mekinje 1 km. Nm 400 m. Šibko in razbito selišče na pol poti od Godiča do Mekinj. Živi od polja, mlinarstva in delavskega zaslužka. Odtod doma Maleš Miha (r. 1903), slikar in grafični umetnik v Ljubljani.

Kališče, 61-16-10-6-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 14 km, o 9 km, p Stahovica 9 km, š žup Gozd 2 km. Nm 800 do 943 m. Leži v gornjem koncu Črne, na jz. obronku Kranjske rebri (1435 m) s pičlo apnenčevo prstjo v velikih strminah. Položnejša mesta izrabljata dve glavni progi hiš in njiv, drugo so največ travniki; uspeva tudi sadje. Stranski zaslužek daje gozdarstvo. Vozna obč. pot k ban. cesti na Podlom (½ km). Mimo se vzpenja gornja pot na Volovljek (1029 m). Podr. cerkev sv. Ahacija muč. na Krasni rebri (906 m). Tipična podeželska cerkvica s skromno vnanjostjo, a lep stavbinski spomenik iz poznogotske in zgodnje baročne dobe. Po izročilu je stal okoli cerkve turški tabor. Zvonik ima piramidasto streho in lopo, ki vodi v pravokotno ladjo z ravnim lesenim stropom in rebrasti

presbiterij. Gotske freske so prebeljene. Oltarje je slikal Potočnik 1772, iz 18. stol. je tudi ostala oprava. Cerkev prvič omenja 1526 zapisnik cerkv. dragocenosti.

Klemenčevo, 33-4-4-0-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 9 km, o 4 km, p Stahovica 4 km, š žup Stranje 5 km. Nm 610 do 700 m. Selišče sestavljajo večje kmetije ob gornjem toku Bistričice. Gozd imajo v osojah proti izvoru tega potoka, senožeti v smeri na Kržiše (1647 m) in Kamn. vrh. Dohodke daje les in živina. Dovoz po obč. poti iz Stahovice (do 4 km). Mimo vodita dve turist. poti na Krvavec in Jezerco.

Kregarjevo, 81-13-7-5-1. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 5 km, o 0 km, p Stahovica 0 km, š žup Stranje 1 km. Nm 495 m. Kmetska vas zavzema več skupin hiš v najnižjem delu doline ob Bistričici. Zemlja prikladna za polja in sadovnjake. Ob cesti, kamor vodi ½ km obč. poti, spada sem še par delavskih hiš. Tem dajejo zaslužek Stahovica, Črna in Kamnik.

Krivčevo, 108-22-10-10-2. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 12 km, o 7 km, p Stahovica 7 km, š Gozd 0 km, žup Gozd 2 km. Nm 636 m. Leži ob zgornji Črni, v katero se tu izliva Volovljek. Na peščeni in apneni prsti uspevajo zlasti senožeti. Gozdarstvo, izraba vodnih sil, obrtniki. Tu se z ban. cesto Kamnik-Gornji grad stikajo pota, ki teže preko Volovljeka (1029 m) na Podvolovljek—Luče ter na Malo in Veliko planino.

Kržiše, 32-4-4-0-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 4 km, o 1.5 km, p Stahovica 1.5 km, š Mekinje 1.5 km, žup Mekinje 2 km. Nm 440—505 m. Od pol do 1 km v. od Godiča raztresena kmetska vas. Deloma delavci. Ob potoku gre vozna pot k obč. cesti na Mekinje.

Mekinje, 219-69-48-21-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kamnik 2 km, o 3.5 km, š Mekinje 0.5 km, žup v kraju. Nar. šola ust. 1908, 3 odd. Zaseb. dekl. mešč. šola pri uršulinkah v Mekinjah ust. 1919, 4 odd. (s pravico javnosti od 1924). Zaseb. dekl. nar. šola pri uršulinkah ust. 1903, 1 odd. (s pravico javnosti od 1924). PJS, Mladi j., Kat. prosv. d., PRK, Strel. druž., elektrarna. Nm 408 m. Glavni s. predkraj za mesto Kamnik, od katerega ga loči le Kamn. Bistrica. Precej razkosano naselje leži na levih bistriških terasah in v valovitem vznožju gričevja. Prebivalci so poleg kmetijstva zaposleni v obrti, predvsem lesni (jelovi gozdovi) in trgovini; ostali so delavci (tovarna za testenine 1934). Promet teži na Kamnik, ki prevzema tudi vrtne in gozdne pridelke ter obrtne izdelke. Ob ukinitvi samostojne občine (1934) je del vasi (Sp. Mekinje) z zdraviliščem pripadel mestni občini Kamnik. Priljubljena izletna in letoviška točka s slikovito in razgledno ležečim samostanom. V zgodovini so imele Mekinje važno vlogo. Na Mekinjskem polju so odkopali železne keltske sekire. (Šadnikarjev muzej v K.) Predhodnik današnjega uršulinskega samostana je bil grad grofov Gallenbergov; 1143 in 1169 se omenja Viljem Mekinjski. Samostan s cerkvijo je 1300 ustanovil Siegfrid Gallenberški ter ga podaril redu klarisinj. Redovnice so bile predvsem iz kranjskih plemenitaških rodbin. L. 1388. je dobil samostan sodno oblast nad svojimi podložniki. Kamniški meščani so mu podarili več pravic do gozdov v Bistriški dolini. L. 1471. so ga razrušili Turki, a je bil kmalu obnovljen. L. 1577. je povzdignil papež Gregor XIII. samostan v opatijo. Vanj je prodrl tudi protestantizem: obtožena prednica Suzana Gornjegrajska (1585—1593) je bila odstavljena. L. 1682. so stari samostan podrli ter zgradili novega. L. 1782. je bil razpuščen in je pripadel verskemu skladu. Za časa francoskih vojn so ga uporabljali za vojašnico in pozneje za bolnišnico. Od države ga je 1830 kupil baron Apfaltrern s Križa. Do 1848 so bili v njem državni uradi, ki so se nato preselili v Kamnik. L. 1902. so kupile samostan uršulinke iz Ljubljane. Župnija Mekinje (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 1046 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vnebovzetja D. M. Prednica današnje cerkve je starodavna grajska kapela poleg mekinjskega gradu. Pri cerkvi je že od 1287 obstajala kaplanija. V sedanjo obliko so cerkev prezidali najbrž 1682. V lepi baročni stavbi so vidni šibki sledovi gotskega sloga. Arhitektonski povdarek nosita razkošno bogati glavni oltar in kor. Presbiterij in ladja imata isto širino. Veliki oltar iz 1719 je izdelal F. M. Struss; iz tega časa sta tudi stranska oltarja in dragocena cerkvena oprava. V kapeli sv. Kolomana je zabeležena vrsta opatinj, kapela sv. Antona iz 1696 z lepim marmornatim oltarjem in ital. kipi (delo M. Cusse) ima Gallenberški grb; v cerkvi je še vrsta grbov in nagrobnikov in trije nagrobni ščiti grofov Gallenbergov. Veliko spomenikov umetniške in zgodovinske vrednosti ima tudi samostanska kapela Roženvenske M. b. in stavba, ki je cerkvi prizidana. Prvotno so bile Mekinje podr. kamniške prafare. Iz nje so se izločile 1787 kot lokalija, ki je postala 1875 župnija.

Okroglo, 15-3-3-0-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 8 km, o 3 km, p Stahovica 3 km, š žup Stranje 4 km. Nm 620 m. Kmetsko naselje na položni polici jz. od Grohata (911 m). Njive in dobre senožeti v prisojni legi. Prometna zveza z vozom preko Županjih njiv v Stahovico (2 km).

Podjelše, 32-5-4-0-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kamnik 3 km, o 2 km, š Mekinje 1 km, žup Mekinje 1.5 km. Nm 419 m. Leži ob robu ravnine 5 min. v. od ceste Mekinje—Stahovica. Kmetje; nekaj delavcev.

Podlom, 32-4-3-1-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 14 km, o 9 km, p Stahovica 9 km, š Gozd 2 km, žup Gozd 3 km. Nm povpr. 860 m. Raztresena hribovska naselbina ob ban. cesti Kamnik—Gornji grad, tik pred prelazom Črnelec (902 m). Ime ima od Loma (1184 m), izrastka Kranjske rebri (1435 m) s pašniki in senožeti. Polje donaša slabo, bolje uspeva živina, največ prinaša gozd; gospodarski položaj splošno šibak. Etnografsko zanimive stavbe, zlasti lesene.

Podstudenec, 61-10-5-5-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 10 km, o 5 km, p Stahovica 5 km, š Gozd 2 km, žup Gozd 4 km. Nm ca 580 m. Raztresene hiše nad ban. cesto Kamnik—Gornji grad, nekako sredi Črne. V dolini je prostora le za pičlo polje, nad njo v Pirčevem vrhu (1372 m) razsežne sončne planine in senožeti, nasproti pa lepa jelovina. Prodajajo živino in les.

Potok v Črni, 56-9-3-5-1. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 8 km, o 3 km, p Stahovica 3 km, š žup Stranje 4 km. Nm povpr. 540 m. Leži proti središču v dolini Črne, ob ban. cesti v Gornji grad. Od vasi pešpot k Sv. Primožu. Vaščani se preživljajo z obdelovanjem zemlje, gozdarstvom, deloma z ročnim delom in obrtjo. Nasproti vasi leži podjetje Črna—Kaolin (z elektr. centralo), ki izrablja kaolinsko glino za papirno, keramično in barvno industrijo. Glina, ki jo ob Črni odkopavajo že 70 let, se koplje v rovih več kot 3 km daleč. Edino podjetje te vrste v državi.

Praprotno—Sv. Primož, 99-17-6-8-3. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 8 km, o 3 km, p Stahovica 3 km, š žup Stranje 4 km. Nm 495—842 m. Naselbina brez izrazitega jedra združuje domove ob poti iz Stahovice do Sv. Primoža »na Planini« in malo selišče blizu tovarne kaolina v Črni. Prisojna, vendar za izdatno poljedelstvo prestrma lega; zelo razvita živinoreja, obsežne senožeti in pašniki, deloma tudi na Veliki planini. Živino in les (predvsem drva) izvažajo po obč. poti na Stahovico (povpr. 3 km) ali po ban. cesti ob Črni. Iz Stahovice vodi tod mimo najprikladnejši dostop na Veliko planino, največjo slovensko planino (flora, idealni smuški prostori, koča SPD). Sv. Primož velja za eno prvih izletnih točk v Sloveniji (razgled, znameniti cerkvi). Cerkev sv. Primoža in Felicijana muč. je ostala kamniška podr., dočim vsa okolica spada pod Stranje. Cerkev je že konec 14. stol. (1396) veljala za imenitno božjo pot. Veliko je trpela od turških napadov 1471 in 1492, ko so relikvije sv. Primoža in Felicijana prenesli v utrjeni Kamnik. Radi tega je izgubila za nekaj časa sloves. Romanje je zopet oživelo po 1628, ko so ji del relikvij vrnili. Cerkev hrani velike umetniške dragocenosti: freske, slike iz 1. pol. 16. stol., zlate oltarje iz 1628, 1655 in 1656. Zelo stara kapela je bila v gotskem slogu prezidana 1459, končana 1507 (presbiterij z drugo osjo) in 1535 (vel. oltar). Baročni zvonik stoji posebej. Dvoladijska dvorana in presbiterij, oboje z rebrastim svodom s figuralnimi in dekorativnimi sklepniki in figuralnimi konzolami. S. in j. stena sta pokriti s slikami na presni omet. Oprava je značilna baročna iz 17. stol. Taborsko obzidje podrto. V notranjosti stoji zase baldahin z relikvijami sv. Prim. in Fel., zelo važno kiparsko in rezbarsko delo. Freske so znamenite po izdelavi in snovi, žal toliko pokvarjene v 19. stol., da jih 1912 M. Sternen ni mogel vseh obnoviti. Avtor je znan le po krstnem imenu (Baltazar), delo je iz 2. ali 3. desetletja 16. stol. Tudi ostala oprava je kvalitetna, zvečine mlajša, avtorji deloma znani: (orgle J. Faller 1680, prižnica Metzinger 1742, križev pot Potočnikov?). Ob oltarju na s. strani je važna slika legende o obeh cerkvenih patronih iz 1632. Cerkev sv. Petra iz 2. pol. 15. stol., v strmini nad prvo, se je razen oltarjev iz 17. stol. ohranila v prvotni obliki. Je brez zvonika in zakristije. Ladja je prekrita z znamenitim lesenim stropom, kjer se še kaže v obledelih barvah cikcakasti motiv z bogatim okrasom. Presbiterij obokan, lepi sklepniki. Oltarji so baročni z moderno ustrezajočo polihromacijo. Vas se ponaša z večjim številom važnih kapelic in znamenj: med obema cerkvama kap. M. b. s kipom iz srede 17. stol., v Črni ob odcepu poti k Sv. Primožu znamenje s Koželjevo fresko (1899), nad tem na ovinku pri tovarni kapelica s poznogotsko Pieta iz 15. stol. prenovljena v 18. stol., iz istega časa je še znamenje na zadnjem ovinku proti cerkvi s presno slikarijo in rokokojsko ornamentiko.

Praprotno-Zakal (za Kalom), 104-17-11-4-2. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 10 km, o 0.5 km, p Stahovica 5 km, š žup Stranje 6 km. Nm 520—585 m. Razkropljeni kmetski domovi v nizkem plodnem gričevju sz. od Stranj. Skrilasta prisojna zemlja godi njivam in sadju, drugod so gozdovi in travniki. Podr. cerkev sv. Lenarta (v spec. karti napačno sv. Florijan) se prvič omenja 1457. Pozneje je bila večkrat prenovljena. Cerkev so domnevno zgradili benediktinci iz Gornjega grada. Slabo ohranjene freske (križanje, pri zvoniku). Pod cerkvijo kripta.

Ladja ima ometan raven strop, presbiterij banjast svod. Oltarji so deloma bogato rokokojsko okrašeni, kipa sv. Gregorja in Roka iz 16. stol. (j. str. oltar).

Slevo, 26-5-5-0-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 8 km, o 3 km, p Stahovica 3 km, š žup Stranje 3 km. Nm 624 m. Kmetsko selišče v prisojni plitvi dolinici j. pod senožetmi Kamniškega vrha (1261 m). Živinoreja, precej gozda.

Smrečje, 21-4-2-2-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 12 km, o 7 km, p Stahovica 7 km, š Gozd 0.5 km, žup Gozd 2 km. Nm povpr. 710 m. Šibka vas ob sklepu Črne, pod velikimi zavoji ban. ceste na Črnelec. Živi od zemlje in obrti.

Spodnje Stranje, 157-28-16-10-2. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 3 km, o 1.5 km, p Stahovica 1.5 km, š Stranje 0.5 km, žup Stranje 1 km. Nm 412 m. Leže nad desnim bregom Kamn. Bistrice, od kamniške smodnišnice preko Stranjskega potoka. Gručasto kmetsko jedro leži vstran od ban. ceste; umaknjeno na rob terciarnih gričev. Ob cesti so le delavske hiše. Poleg obdelovanja zemlje, ki je temelj gospodarstva, splošno iščejo stranskih zaslužkov; dohodke dobivajo iz živinoreje (pašniki na Vel. planini in Konjščici), gozdarstva, pripravljanja apna, prevoza (apna, kaolina i. p.) in dela po tovarnah. Odtod doma Škrbinc Janko (1841—1928), učitelj, sadjar in skladatelj (pripisujejo mu »Vigred«).

Stahovica, 111-20-6-13-1. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 5 km, o p v kraju, š žup Stranje 1 km. Nm 433 m. Leži v dolgi pretrgani vrsti ob sotočju Bistričice in Črne z Bistrico, ki se odtod dalje razširi v dolino med terciarnim gričevjem. Prometno središče ob Črni za Gornji grad, turistična cesta v Kamn. Bistrico, več obč. cest in potov. Avtomobilska zveza z žel. postajo v Kamniku (5 km), poleti tudi v Logarsko dolino. Tu izhodišče za ture v osrednje Savinjske Alpe, na Vel. planino in Krvavec. Kmetsko jedro vzdolž Bistrice je gospodarsko stopilo v ozadje. V ostalem so Stahovčani obrtniki, delavci in dninarji; zaslužek jim dajejo naprave kamniške Meščanske korporacije (lesna industrija z izrabo vodnih sil Bistrice), apnenice, manj kaolin v Črni in kamniške tovarne.

Stolnik, 88-15-10-3-2. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 4 km, o 3 km, p Stahovica 3 km, š žup Stranje 2 km. Nm 472 m. Leži v dvojni vrsti ob obč. cesti 1 km z. od Stranj. Dobre, prisojne njive obkrožajo gozdi. Prebivalci iščejo še nekaj delavskega zaslužka. Lep sprehodni izlet.

Vodice, 31-4-4-0-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 5 km, o 3 km, p Stahovica 3 km, š Mekinje 2.5 km, žup Mekinje 3 km. Nm povp. 610 m. Neenotna kmečka vasica sredi gozda na gorski polici v. od Godiča in Brezij. Njive s sončno lego. Obč. pot na Kamnik (1 uro) in na Stahovico (½ ure).

Zagorica, 82-13-6-3-4. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 5 km, 0.5 km, p Stahovica 0.5 km, š Stranje 0.5 km, žup Stranje v vasi. Nm 448 m. Leži na vzpetini s. od župne cerkve v Stranjah in tik nad ban. cesto, pri stranjskem mostu. Na z. krasni smrekovi gozdovi. Ker so poljedelska tla precej plitva, se vaščani posvečajo bolj živinoreji (sedež gospodarskega odbora za Vel. planino), goje švicarsko pasmo. Stranski zaslužki z vožnjo in delom v tovarnah. Prodaja čajnega masla (250—300 kg), drv in hlodov. Kraj je primeren za letovanje.

Zavrh, 54-8-6-2-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 13 km, o 8 km, p Stahovica 8 km, š Gozd 1 km, žup Gozd 3 km. Nm povpr. 850 m. Med Malo planino, Plešivcem (1325 m) in Lomom (1184 m) nad dolinico Volovljeka raztresena planinska vas. Do Krivčevega ob ban. cesti po Črni najmanj 1 km obč. poti. Kmetijstvo, prodaja lesa (drva).

Zduše, 78-18-13-4-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kamnik 3 km, o 2 km, š Mekinje 0.5 km, žup Mekinje 1 km. Nm 418 m. Leži v ravnini blizu obč. ceste Mekinje—Godič. Vaščani so manjši posestniki in delavci. Grad Zduša: prvotni grad je povečal in prenovil 1608 A. pl. Issenhausen. V bistvu je ostal tak do danes. L. 1736. so gradu prizidali kapelo, ki se nam je tudi v glavnem ohranila do danes. Sedanji lastnik Rebolj. Odtod doma profesor Šušnik Anton (1880—1934), kult. delavec., nar. posl., večkratni minister.

Zgornje Stranje, 116-21-9-11-1. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 4 km, o 1 km, p Stahovica 1 km, š Stranje v kraju, žup Stranje 0.5 km. Šola ust. 1913, 4 odd. Gas., Kat. prosv. d., Strel. druž. Nm 454 m. Stoje na visoki bistriški terasi tam, kjer se terciarno gričevje najbolj približa desnemu bregu Bistrice; ob ban. cesti le nekaj novih hiš. Pečina z župn. cerkvijo daje vasi značilno pokrajinsko lice. Gospodarstvo kot v Spodnjih Stranjah. Priljubljeno letovišče. Župnija Stranje (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 1296 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Benedikta op. se prvič omenja 1499. Zgradili so jo po tradiciji gornjegrajski benediktinci na mestu prvotne kapelice sv. Martina, patrona pastirjev. To prvotno cerkev razen presbiterija so v 1. pol. 19. stol. podrli in 1828—1834 zgradili novo. Pravokotna ladja z banjastim svodom, skoro kvadraten tloris s prirezanimi ogli. Vnanje stene nerazčlenjene, streha na zvoniku baročna. Slike največ M. Koželjeve, zanimiv pacifikal od župnika Raspa iz 1732. O taboru iz turške dobe ni več sledu. Cerkev je bila prvotno podr. kamniške prafare, oz. neveljskega vikariata. L. 1788. je bila ustanovljena lokalija, 1875 pa župnija.

Žaga, 61-12-3-9-0. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 11 km, o 6 km, p Stahovica 6 km, š Gozd 1 km, žup Gozd 3 km. Nm povpr. 600 m. Raztresena vas ob ban. cesti malo pred sklepom doline ob Črni. Lega deloma osojna, zemlja večinoma pusta. Za prodaj ima les in živino.

Županje njive, 155-27-12-13-2. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 6 km, o 0.5 km, p Stahovica 0.5 km, š žup Stranje 2 km. Nm povpr. 670 m. Leže na razgibani stopnjevini nad j. vznožjem Grohata (911 m). Lepe sončne njive in bogati gozdovi. Do ban. ceste na Stahovici dober km obč. vozne poti. Prodajajo živino in les, tudi žito tu dobro donaša. Zelo prijeten napol gorski kraj, ugodna smuka. V kraju je do 1924 kamniška Meščanska korporacija kopala boksitno rudo.

Občina Komenda

Preb. 4342, hiš 916, posest. 654, koč. 234, najem. 63. Površina 4927.30 ha: njiv in vrtov 1813.65, trav. in paš. 880.42, sadovnjakov 154.14, gozdov 1916.81, ostalo 162.28. Komenda s svojimi 24 vasmi spada med najmočnejše in gospodarsko najtrdnejše občine. Zavzema ravninski svet ob prehodu Kranjske ravni (Cerkljanskega polja) v Kamniško in Mengeško polje in pa v nizko (izpod 500 m nm) gričevnato ozemlje nad njim. Ravan je pokrita z aluvialnim prodom, ki ga prodre mestoma konglomerat, izlivi tesnih dolinic izpod hribov pa ga pokrivajo z najmlajšimi ilovnatimi rečnimi nanosi. Miocensko gričevje (Tunjiške Dobrave) je razpadlo v vrsto ozkih in zavitih slemen v smeri sj. Izredno močna hidrografska mreža je razgibala tudi ravan, tako da je svet, zvečine še v gozdnem okvirju, valovit in nepregleden. Vodne tokove zbira Pešata z dotoki: Brnik (ali Cerkljanska Reka) na desni, na levi pa Knjež in Tunjščica, oba z močno zamočvirjenim bregom (travniki, glina). Ob vstopu na Mengeško polje se Pešata zaustavlja, rada poplavlja travnike, po svojih začasnih strugah, končno pa se mora umakniti v mehko vznožje Bukovskega hriba (Debeli vrh 445 m), drugi nadzemski tokovi prenehajo. Selišča razpadajo na 3 skupine: prva v »dobravskem svetu« malo poseljenega gričevja, druga v zgoščenem vznožnem loku, na vršajih in terasah, tretja v ravnini tik ob strugi Brnika, nato Pešate. Gospodarski temelj je dobro urejeno kmetijstvo, ki mu splošno bolj prijajo suha leta (razen j. pasu). Izvažajo nekaj poljskih pridelkov (zlasti fižol, mestoma krompir in žito), živinorejske pridelke, izjemno les. Gozd (pretežno bor, smreka, hrast) ni posebno močan. Veliko praproti in gob. Okrog Mlake, kjer so njive šibke, obsežni pa travniki, prevladuje živinoreja. Važen dohodek nudi še lončarstvo, moderno urejeno na zadružni podlagi; zalaga trge po banovini, gre pa še v inozemstvo (Italijo). V Tunjicah je pomemben izvoz sadja. Čebelarstvo slabo napreduje. Dobro so zastopane poklicne obrti, trgovina (vinska, lesna, z deželnimi pridelki). Delavski sloj ni močan; nekaj je sezonskih zidarjev in tesarjev, železn. in ca 100 tovarniških delavcev (vozijo se v kraje ob Bistrici in v Kranj). Ob Tunjščici in v Podgorju so po vojni nekaj časa kopali premog. Občina se je šele zadnji čas odprla večjemu prometu (1928 telefon, žel. betonski most v Mostah), 1932 velenjska, zdaj zavrŠniška elektrika, avtobusna zveza na Cerklje—Kranj in Vodice—Ljubljana, iz Most pa na Kamnik in Mengeš-Ljubljana. Kamniška železnica se dotika le v. roba. Cestno omrežje ima dovoljno križišče v Mostah; tu naveže edina ban. cesta I. reda stik z ban. cestama II. reda: Visoko—Cerklje—Komenda—Mengeš in Suha—Smlednik—Vodice—Moste. Iz Komende, kjer se ustavlja največ lokalnega prometa, vodi ban. cesta II. reda proti Kamniku na Križ. Težavna so pota v ilovnatem gričevju, odkoder se steka promet po obč. cesti na Kamnik. Za tujski promet so dani predpogoji; najbolj obiskana kraja sta Komenda pa sončna Tunjiška krajina pod Kamniškimi planinami; ta dobiva velik dotok izletnikov in romarjev, ima nekaj smuškega terena. Izhodišče za ture na Krvavec čez Dobravo—Senturško goro ali na Cerklje (po 5 ur), Tunjice (1 uro). Bogata lovišča. Brnik in Pešata sta bogata postrvi in klenov.

Breg, 109-19-18-1-2. Sr so du zdr fin žel Kamnik 7 km, žand Vodice 4 km, o pt š žup Komenda 1 km. Nm 348 m. Majhna, a trdna gručasta vas nad levim bregom Brnika, zahodno od Komende. Plodno polje se nadaljuje v ravni ploskvi preko gozdnih krp ob ban. cesti na Cerklje (oddaljena ½ km) do gozda na j. Dober pridelek pšenice, rži, prosa; oves in fižol, včasih krompir tudi za prodajo. Živinoreja in gozd imata malo presežka nad domačo uporabo. Dvonadstropna mala kapela sredi vasi je bila zgrajena 1752.

Cerkljanska Dobrava, 53-11-11-0-1. Sr so du žel fin Kamnik 10 km, žand Vodice 8 km, zdr Cerklje 6 km, o pt Komenda 5 km, š Zalog 1 km, žup Cerklje 5 km. Nm 370—382 m. Razmaknjena skupina kmetskih domov na sončni polici sredi širše uleknine v zapadnem Tunjiškem gričevju. Gozd je iztrebljen skoraj do ravnine ob Pešati. Težka zemlja, zvečine travniki. Šibek izvoz na ban. cesto v Zalogu (2 km).

Dobrava (Komendska Dobrava), 70-14-12-2-1. Sr so du zdr fin žel Kamnik 9 km, žand Vodice 7 km, o pt š žup Komenda 4 km. Nm 375 m. Leži v. od Cerkljanske Dobrave; na polici, izpod katere odteka voda v Komendo, ob njej vozna pot (3 km); trdnejša vodi na Klanec po slemenu (3.5 km). Srednje močnim j. kmetijam se priključuje na s. gospodarsko šibkejši zaselek Vrtače v gozdni jasi (395 m).

Glinje, 84-11-11-0-0. Sr so du fin žel Kamnik 10 km, žand Vodice 8 km, zdr žup Cerklje 5 km, o pt Komenda 5 km, š Zalog 1 km. Nm 362 m. Rahlo povezana skupina kmetij, skrita med drevjem, na levem bregu Pešate na z. občinski in sreski meji. Srednje plodna zemlja, enakomerno razvite kulture, nekaj vodnih sil, ilovnat svet, vlažni travniki. Do ban. ceste v Zalogu pičel km.

Gmajnica, 157-29-11-18-2. Sr so du zdr fin žel Kamnik 6 km, žand Kamnik 5 km, o pt š žup Komenda 0.5 km. Nm 342 m. Leži tik v. od Komende na skoraj ravnem vznožju Tunjiških gričev, od levega brega Pešate do Knježa. Ime kaže na prvotni skupni svet Kaplje vasi. Prevladuje mala posest, v njej travnato ozemlje. Vodne sile izrablja lesna obrt in trgovina, glinasto zemljo lončarji; nekaj druge obrti. Vasi se dotika ban. cesta proti Križu.

Gora, 92-23-12-11-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 6 km, žand Kamnik 5 km, o pt š žup Komenda 0.5 km. Nm 340 m. Vas leži na konglomeratni polici nad vstopom Knježjega potoka v ravnino. V pobočju nad vasjo gojen gozd, proti vodi travniki. Sličen postanek in promet kot Gmajnica v zvezi z vasjo Križ. Izdatna živinoreja; mleko oddajajo v komendsko mlekarno. Nekaj lončarjev in drugih obrtnikov.

Kaplja vas, 158-45-44-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 6 km, žand Vodice 4 km, o pt š žup Komenda v kraju. Nm 336 m. Lepa in gospodarsko močna vas v dolgi, pretrgani vrsti ob ban. cesti iz Komende v Moste in ob Pešati, ki se tu združi z Brnikom in Knježem. Polje obsežno, gozd le za dom. Ugodne prometne zveze (avtobusna zveza s Cerkljami in Ljubljano) izkorišča močna trgovina (z vinom), gostilniška obrt je strnila večji del tujskega prometa; dva mlina, dve žagi, nekaj druge obrti. Izvoz deželnih pridelkov na Kamnik, Mengeš in Ljubljano. Vas je naselbinsko in prometno dopolnilo Komende. Lepe stavbe in vrtovi. Sedež gospodarskih zadrug (mlekarska, lončarska, živinorejska). Hiše pod cerkvijo so nosile do ca 1800 vaško ime Apnenica.

Klanec, 255-60-27-33-3. Sr so du zdr fin žel Kamnik 7 km, žand Vodice 4 km, o pt š žup Komenda 0.5 km. Nm 353 m. Podolgovata gručasta vas na zgornjem robu konglomeratne terase med Pešato in Brnikom (Cerkljansko Reko). Proti j. rodovitno polje, preko Pešate vlažni travniki in obsežen gozd. Goji vse kmetijske panoge, izvoz malenkosten, največ donaša živinoreja. Dva mlina, par obrtnikov. Skozi vas klanci ban. ceste Komenda—Cerklje. Zgornji del vasi se je še v 18. stol. imenoval Dragomenja vas.

Komenda, 50-6-6-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 6 km, žand Vodice 4 km, o pt š žup v kraju. Šola ust. 1852, 6 odd. Kmet. in gosp. nad. š., SKJ, PRK, PJS, Kat. prosv. d., Strel. druž., Gas., PSVD, Mlad. pev. zbor. Nm 360 m. Naselje, središče občine in župnije, sestavljajo: farna cerkev z župniščem in kaplanijo, grad, šola, bivša Glavarjeva bolnica in nad njo nekdanja Glavarjeva beneficiatura (s krasnim kamenitim portalom in 3 Jelovškovimi freskami). Poslopja leže vrh plane konglomeratne terase, blizu sotočja Pešate in Brnika. Kraj je bil naseljen že v prvi slovenski dobi, kar dokazuje 1895 odkrito staroslovensko grobišče, na katerem je zgrajena sedanja župna cerkev. Ime izvira od komende (posestva, gospoščine) jeruzalemskega viteškega reda sv. Janeza Krstnika, ki se je pozneje začel imenovati malteški viteški red. Red se je naselil tu že pred 13. stoletjem. L. 1256. omenjajo viri »hišo reda sv. Janeza iz Jeruzalema« pri sv. Petru. Istega leta se omenja tudi fra Wernecher, komendator (upravnik komende) pri sv. Petru, ki je bil istočasno tudi komendator na Polzeli. Komenda je imela svoj sedež v prvotnem komendskem gradu, ki je stal na tako zvanem Gradišču, nekoliko proti z. od današnje Šmidove graščine. Ko ga je 1751 baron Testeferrata prenovil, je bil odstranjen stari strop z letnico 1499. Malteški red je prodal posestvo z graščino vred 1872 Marku Černiču, bivšemu oskrbniku graščine na Križu. Od 1908 je v posesti rodbine Šmid. Posebna komendska znamenitost je bila v preteklih stol. procesija na konjih, ki se je vršila na velikonočno jutro. Izvira gotovo še iz dobe naselitve malteškega reda v sred. veku. Na čelu velikonočne procesije sta jezdila dve zastavonoši, za njim duhovnik z Najsvetejšim, nato kmetje, vsi na konjih. Sprevod je šel daleč naokrog. Udeležili so se ga posestniki konj iz Vodic, Šenčurja, Cerkelj, Mengša in celo iz Bohinja. Iz Bohinja so prihajali v Komendo vse do 1870, tudi ko se ni več vršila konjska procesija, po trije ali štirje možje in so se udeležili velikonočnih obredov. Po procesiji se je vršil živahen konjski sejem; konje so navadno pokupili Italijani in jih v celih krdelih gnali mimo Škofje Loke v Italijo. Procesijo je kljub odporu župljanov cerkvena in posvetna oblast prepovedala 1777 in končno 1782. V francoski dobi (1810) so jo obnovili, toda brez duhovnika. Zadnjič se je vršila 1817. L. 1905. sta bili ustanovljeni v Komendi hranilnica in posojilnica ter Mlekarska zadruga, 1908 Kat. izobr. d., 1909 je bil otvorjen Društveni dom. Na šoli je vzidana spominska plošča dr. Jan. Ev. Kreka; Krek je namreč obiskoval šolo, ko je bil njegov oče Valentin tu učitelj. Bolnico ali hiralnico, ki stoji pod župno cerkvijo ob ban. cesti Kaplja vas—Cerklje, je ustanovil 1750 nekdanji komendski župnik Peter Pavel Glavar. L. 1873. so jo razširili. Ustanovna glavnica je za časa svetovne vojne propadla. Župnija Komenda (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 2423 duš. Pokopališče. Prvotna župna cerkev sv. Petra ap. je bila zelo stara. Drugo cerkev je po tradiciji sezidal neki član rodbine pl. Latern de Schalis. Omenja jo seznam cerkv. dragocenosti 1526. L. 1726. jo je podrl baron Peter Testaferrata in zgradil sedanjo stavbo, ki je bila okoli srede 18. stol. in po potresu 1895 restavrirana. Okrog cerkve so zgradili taborsko obzidje, ki so ga odstranili šele 1877. Cerkvena stavba ima pravokotno ladjo s plitvimi štirimi kapelami, dvojno enonadstropno zakristijo ob presbiteriju. Notranjščina je dosegla sedanjo harmonično dovršitev z opremo po skicah Fr. Jelovška (2. pol. 18. stol.). Veliki oltar je eden najlepših baročnih umetnin Slovenije. Podobno prižnica in krstni kamen. Stranski oltarji so novi, s starimi Bambinijevimi slikami. Stene je poslikal M. Koželj. Izredne bogate umetnine za liturgično rabo, zvečine po zaslugi P. J. de Testaferrata in P. P. Glavarja. Mnogo važnih umetnostnih spomenikov v pokopališkem zidu, zakristiji, pri Andreju Mejaču in v župnišču (staro gotsko znamenje na vrtu z malteškim grbom in letnico 1510). Arhitektonsko učinkoviti prostor pri cerkvi so prvič preuredili že 1510. Sedanjo obliko mu je dal Josip Plečnik 1935. Vhod k znižanemu trgu okrog cerkvene stavbe tvori stopnišče s slikovitim dovoznim potom in razčlenjenim zidom. Na njem masiven evharistični svetilnik, v ozadju pa spomenik vojnim žrtvam s težkim jeklenim povojnim zvonom na vrhu. Kot cerkev je stara tudi komendska župnija. L. 1147. in 1154. se omenja prvi znani župnik Altvin, 1163 Ulrik. Cerkev je bila že 1298 podrejena malteškemu viteškemu redu, ki je tu postavljal svoje redovnike za župnike. Vendar je župnikove posle navadno opravljal vikar domačin. Prvotno se je imenovala župnija sv. Peter v gozdu. Komenda je ostala župnija malteškega viteškega reda do 1799. Nato je bilo razmerje reda do župnije nejasno, šele 1850 je župnik dobil v upravo tudi cerkveno premoženje, red je ostal še patron župnije. Komendska prafara je mati sedanjih župnij v Tunjicah in Zapogah. Upravno je spadala do 1750 pod Oglej, do 1787 pod Gorico, poslej k ljubljanski škofiji. V Komendi rojeni: Breznik Anton (1737—1793), izdal »Večno pratiko«. Dr Čerin Josip (r. 1867), glasbenik, operni in vojaški kapelnik. Mejač Andrej (r. 1866), veletrgovec, dolgoletni župan, deželni poslanec, zbiratelj starin in umetnin.

Križ, 265-69-53-11-6. Sr so du žand zdr fin Kamnik 5 km, žel Kamnik 4 km, o pt š žup Komenda 1 km. Nm 353 m. Leži na konglomeratni terasi, na skrajnem j. vznožju Tunjiških Dobrav. Pod vasjo križišče ban. cest na Kamnik in Mengeš. Prisojna zemlja, rodovitnost dokaj dobra. Na prodaj stavljajo precej plemenske govedi in prašiče (pincgavska in domača zboljšana pasma). Mleko oddajajo v komendsko mlekarno. Nekaj obrtnikov in delavcev. Kraj je 1400 pripadal kamniškemu deželskemu sodišču. Na s. strani vasi se dviga grič Gavšek, kjer je nekdaj stala cerkev, zidana v 1713—1716. Pozneje je pogorela; vidijo se le še obrisi temeljev v gozdu. Na sz. strani vasi grič Tabor; na njem še danes viden raven prostor, obdan z jarkom, ostanek nekdanjega tabora. V sredi med gričema se dviga znamenita križka graščina. Lepa razgledna postojanka. Stavba močno poživlja krajinsko sliko. Vzorno gospodarstvo. V 2. polovici 16. stoletja se navaja njen ustanovitelj Ahacij grof Thurn, ki je združil gradič z gospoščino kamniškega Starega grada. Graščina je bila v dobi reformacije zatočišče kamniških protestantov, posebno po 1574. Grof Ahacij je 1595 zgradil protestantsko kapelico v gradu in pokopališče; kapelico je razstrelila 1601 protireformacijska komisija. Leta 1606. so grad povečali, 1730 pa prezidali in dozidali. V njem je bil sedež deželskega privilegiranega krvnega sodišča, ki je bilo ločeno od kamniškega. Pozneje sta imeli sodišči skupne vislice na Križu, a sodbe so izrekali v Kamniku; v Valvasorjevi dobi

sta bili sodišči zopet samostojni. Kriški graščaki so uživali velike privilegije: dokler ni bilo razprodano žito iz grajskih kašč, se ni smelo v Kamniku prodajati drugo žito. Grad je prešel 1797 v roke rodbine pl. Apfaltrern, ki še danes poseduje grad in skrbno čuva grajske umetnine: lepe freske, Metzingerjeve slike, zbirko tihožitij grofice Marije Auerspergove, lep marmornati kamen iz 1606, galerijo portretov knezov Auerspergov, zbirko orožja. Podr. cerkev sv. Pavla je baročna stavba. Stranska oltarja sta izvrstna baročna rezbarska izdelka. Prvotno cerkev, zgrajeno najbrž v prvi pol. 16. stol., je podrl 1736 baron de Testaferrata in zgradil sedanjo, ki je bila po potresu 1895 restavrirana. Bila je prvotno posvečena sv. Križu, patrona je premenila med 1526—1566.

Lahoviče, 324-72-67-3-3. Sr so du fin Kamnik 10 km, žand Vodice 4 km, zdr žup Cerklje 5 km, žel Jarše—Mengeš 8 km, o pt Komenda 3 km, š Zalog 2 km. Nm 357 m. Gručasta vas v polkrožnem loku od ban. ceste Moste—Cerklje preko Brnika (Cerkljanske Reke). Avtobusna zveza na progi Cerklje—Ljubljana. Razpolaga s plodnim (»zlatim«) poljem in enako močno gozdno površino, travnikov je malo. Dober pridelek krompirja in žita, prodaja mleka in živine. Izdatna lesna trgovina in obrt, gostilna s tujskimi sobami, električna žaga, mlin, električna zadruga. Na njivi Kalvariji so odkrili rimske žare, vrče in dr. Po rimski naselbini je dobila vas ime. Podr. cerkev sv. Florijana s pokopališčem ima presbiterij iz 1642, ladjo iz 1698. L. 1830. so jo prenovili. Presbiterij in zvonik z zvončasto streho kažeta na gotsko tradicijo, osmerokotna ladja je bila večkrat prenovljena, slog baročen. Lep, učinkovit glavni prostor, oprava preprosta. Velik oltar Taučarjev.

Laniše, 88-11-11-0-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kamnik 4 km, o 5 km, š žup Tunjice 2 km. Nm povprečno 465 m. Slabo povezana skupina kmetskih domačij v zgornjem koncu doline ob Tunjščici, ki se tu prvič razširi. Od vseh strani, razen na j. po gorah zavarovana lega. Preživljanje skromno, prodaja nekaj sadja in živine. 3 km vozne poti od obč. ceste na Kamnik. Kmetski mlin.

Mlaka, 140-36-27-9-3. Sr so du zdr fin žel Kamnik 6 km, žand Kamnik 5 km, o pt š žup Komenda 0.5 km. Nm 355 m. Leži brez reda, raztresena na oblasti sončni polici sv. od Komende. Hiše stoje na trdnih suhih tleh, dočim je proti Knježjem potoku nagnjeni svet, razen gozdnatega slemena, zelo vlažen. Poljski pridelki ne zadoščajo, prodajajo pa živinorejske pridelke, precej perutnine (štajerska kokoš) in nekaj drv iz bogatih, pretežno jelovih gozdov. Važen dohodek dajejo lončarski izdelki. Obrt je cvetela že v Valvasorjevi dobi. Komendska lončarska produktivna zadruga ima tu moderno peč, ki izdeluje poleg navadnih posod tudi lepe vaze, vrče za kis iz kamenine in keramične predmete. Izven zadruge je po hišah še 12 lončarskih delavnic, ki splošno dobro poslujejo. Dovoz z vsemi vozili po kratki obč. cesti do Komende.

Moste, 400-107-60-30-10. Sr so du zdr fin Kamnik 5 km, žand Vodice 5 km, žel Jarše—Mengeš 6 km, o pt š žup Komenda 2 km. Nm 336 m. Velika vas v dveh obcestnih skupinah, tretja leži med obema tokoma Tunjščice, ki se tu izliva v Pešato. V sredi pred novim ban. železobetonskim mostom večji trg. V vasi se stekajo ceste s peterih strani, zato je za postanek in obstoj naselbine poleg kmetijstva odločilne važnosti živahni promet. Avtobusna zveza z Ljubljano in Cerkljami. Zemlja je deloma izpostavljena poplavam. Par trdnih kmetij, pridelke uporabljajo in prodajajo doma, kurivo še uvažajo. Več gostilen (prenočišče), par močnejših obrtnikov, mlin, ščetarstvo v poklicni in domači obrti (dela za Ljubljano in okolico). Kraj se prvič omenja 1256. Podr. cerkev sv. Boštjana je stala že 1512 (letnica v presbiteriju), prvič jo omenja 1526 seznam cerkv. dragocenosti. Pozneje so jo večkrat popravili, zadnjič po potresu 1895. Gotski ostanki pri h. št. 18 in A. Mejaču. Ladja pokrita s kupolo, presbiterij (gotsko rebrovje) poslikal M. Koželj. Oprava lična, odličen barok v oltarju sv. Frančiška Ksav. s Künlovo sliko. Na j. stoji manjša kapelica M. b.

Nasoviče, 163-48-35-13-4. Sr so du zdr fin žel Kamnik 8 km, žand Vodice 4 km, o pt š žup Komenda 1 km. Nm 355 m. Leži na bregovih Brnika (Cerkljanske Reke). Ban. ceste med Mostami in Sp. Brnikom se dotika v gozdnih presledkih, med katerimi je rodovitno polje. Prodajajo fižol in oves, nekaj mleka in živine, gobe, perutnino. Obrt je slabo zastopana. Prometni stik s Kranjem in Kamnikom.

Podboršt, 144-26-17-9-2. Sr so du žand zdr fin Kamnik 7 km, žel Duplica 5 km, o pt š žup Komenda 0.5 km. Nm 348 m. Vas v zatišju s. od Komende; hiše se deloma vzpenjajo od vodnate ravnine na levi breg Pešate. Zemljiška posest je za prehrano premajhna. Primanjkljaj krije poklicna in domača obrt (lončarstvo) in izraba gozda. Prometno teži na Komendo. Skozi vas vodi krasna turistovska pot na Krvavec skozi Tunjiške Dobrave (5 ur).

Podgorje, 440-89-61-28-11. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Kamnik 2 km, o 4 km. Nm 394 m. Leži v malone 3 km dolgi vrsti od Križa do Kamnika, do pol km odmaknjeno od ban. ceste pod vznožje gozdnate Dobrave. Presledke med tremi premožnimi skupinami kmetskih domov so izpolnili mali posestniki in delavski priseljenci; zavzeli so tudi prostor ob cerkvi, na najvišjem delu naselbine. Prisojna in zavarovana lega, radi meje med ilovnatim gričevjem in prodnato ravnino primerna za vse vrste kmetijskih kultur. Izdaten črni gozd, precej sadja, čebelarstvo. Pridelke pokupijo domači delavci ter bližnja tovarniška in mestna okolica. Podr. cerkev sv. Nikolaja škofa s pokopališčem. Prvotno cerkev, zidano v poznogotskem slogu, so pozneje podrli in sezidali sedanjo v baročnem slogu, zvonik po potresu 1897. L. 1932. so cerkev popravili in prenovili. Lična arhitektura in oprava; pri slikah je sodeloval M. Koželj. V steni presbiterija lepa baročna svečnika. Cerkev prvič omenja zapisnik cerkv. dragocenosti 1526. Sprva je bila podr. mengeške prafare, V 18. stol. so jo priključili kamniški župniji. V reformacijski dobi so se cerkve polastili protestanti. V njej so se zbirali kljub večkratnim (1576, 1577, 1580) prepovedim in zahtevam nadvojvode Karla, naj mengeški župnik prepreči to shajanje. Blizu križišča ceste Kamnik—Ljubljana z žel. progo stoji krvavo znamenje, t. j. kamenit steber s kroglo na vrhu, na njej trikraki križ. Ima letnico 1510. Tu je do 17. stol. izvrševalo smrtne obsodbe kamniško krvno sodišče. Znamenje je dal postaviti neki kmet iz Podgorja v spomin svoji hčeri, ki je bila tu umorjena. Tu rojeni: Kalinšek Felicita (Terezija), šolska sestra (roj. 1865), priredila »Slov. kuharico«. Ogrinec Josip (1844—1879), ljudski pripovednik. Svetec Luka (1826—1921), pisatelj, prevajalec iz slovanskih jezikov, jezikoslovec, politik iz Bleiweisove dobe.

Potok, 43-6-5-1-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 6 km, žand Vodice 4 km, o pt š žup Komenda 1 km. Nm 340 m. Obsega dve mali gruči kmetskih domov ob potoku Brniku, z. od Komende, 5—10 min. oddaljeni od ban. ceste. Zaokrožene kmetije z dobrim poljem in gozdom.

Suhadole, 264-48-40-8-5. Sr so du zdr fin žel Kamnik 4 km, žand Mengeš 3 km, o pt š žup Komenda 2 km. Nm 329 m. Leže ob Pešati j. od Most, ca 5 min. od ban. ceste Moste—Mengeš. Na z. so travniki z drevjem; obsežne in dobre njive proti v., gozdi v Bukovskem hribu. Med trdnimi kmeti precej obrtnikov in nekaj delavcev. Prodaja mleka doma in v Kamnik. Podr. cerkev sv. Klementa, pap. in muč. Prvi patron sv. Anton Pušč. Cerkev gotska (ohranjen Marijin kip), 1740 nova, sedanja oblika po potresu 1895. Arhitektura in oprava v baročnem duhu (18. in 19. stol.). Podstavek za močno razčlenjeni glavni oltar krase pozlačeni reliefi z legendo sv. Urha, preneseni iz Smlednika. Vas ima 5 znamenj.

Tunjice, 270-41-31-9-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kamnik 4 km, o 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1859, 2 odd. Javna knjiž., Mlad. pev. zbor, Prosv. d., PRK, JS, Gas. Nm 476 m. Zavzemajo najvišjo, zelo razčlenjeno površino miocenskega gričevja. Domovi s središčem pri cerkvi sv. Ane, leže vsaksebi po slemenih, j. in z. od prevala, ki ga doseže obč. cesta (slabo oskrbovana, ilovnat svet) iz Kamnika (4 km). Onstran gozdnatega presledka pod slikovito stožčasto razgledno postojanko »Stulo« (njiva) zaselek Vinski vrh. Srednje kmetije gojijo malo živine, veliko sadja, ki ima dober sloves na trgu (Kamnik, Ljubljana). Težka poljska zemlja rodi dovolj le v suhih letih. Redno donašajo v mesto zelenjavo (kumare), nekaj mleka in masla. Iz gozda (bor, smreka, hrast, bukev) prodajajo drva. Obrtnikov ni, delavcev malo. Krasna sončna lega z mogočnim planinskim ozadjem privablja precej izletnikov, par mest ima ugodno smuko. Najlepši dohod iz Kamnika čez Žale—Vinski vrh ali Mlake (Komenda, šibko uro); za vasjo turistovska pot na Krvavec (4 ure). Župnija Tunjice (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 600 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ane, stoječa na razglednem vrhu, se prvič omenja v zap. cerkv. dragocenosti 1526. Prvotna gotska cerkev je bila 1762 podrta in do 1766 zgrajena nova večja stavba. Sezidati jo je dal Peter Pavel Glavar (gl. Komenda). Harmonično izvedena, mogočna kupolasta zgradba z dvema zvonikoma. Po požaru 1929 prekrita z bakrom. Zidani glavni oltar s sliko sv. Ane (Layer). Potočnikove stranske oltarje je slabo prenovil M. Koželj. Lepi nastavki za kanon. tablice (rokoko). Pri slikah sta verjetno še sodelovala Metzinger in Layer. Votivne slike, zgodovinsko važni dokumenti (bakrorezi) v župnijskem arhivu. Tunjice so spadale prvotno pod Komendo. Ker pa je bila cerkev zelo obiskovana božja pot, je bival že zgodaj duhovnik v Tunjicah. 1787 ustanovljena lokalija, ki je bila 1810 ukinjena, nato pa 1831 obnovljena. Samostojna župnija iz delov komendske in kamniške župnije od 1875.

Tunjiška Mlaka, 202-30-21-9-3. Sr so du žand zdr fin žel Kamnik 4 km, o 5 km, pt š žup Komenda 4 km. Nm 400 m. Leži s. od Tunjic po brdih in dobravah ob Tunjščici. Slikovito raz-

postavljene kmetije imajo njive po pobočjih ali v dnu širših dolin, večje strmine izrabljajo za gozd in travnike. Nekaj obrtnikov, drugo podobno kot Tunjice. Odtod doma dr. Stelé France (r. 1886), konservator, umetn. zgodovinar.

Vopolje, 109-20-17-1-2. Sr so du fin Kamnik 11 km, žand Vodice 4 km, zdr Cerklje 5 km, žel Jarše—Mengeš 9 km, o pt Komenda 4 km, š Zalog 3 km, žup Cerklje 4 km. Nm 264 m. Leže ob Brniškem potoku v. od Sp. Brnika, nekaj minut od ban. ceste. Dobro ravno polje med ostanki gozdne površine. Kmetje, gostilna, mlin. Vas se prvič omenja 1238. Tu rojen general pl. Basaj Jernej (1719—1784), komandant Vojne krajine v Karlovcu.

Zalog, 382-78-40-38-4. Sr so du zdr fin žel Kamnik 9 km, žand Vodice 6 km, o pt Komenda 3 km, š Zalog 3 km, žup Cerklje 5 km. Šola ust. 1859, 2 odd. Nm 350—359 m. Največje selišče ob Pešati in ban. cesti med Komendo in Cerkljami. Cerkljansko polje se tu znižuje do vznožja Tunjiškega gričevja, vas zakriva še ostanek gozda, drevje tudi po precej vlažnih travnikih. Svet pokrit z ilovnato prstjo, srednje rodoviten. Pridelki komaj krijejo domače potrebe, prodajajo le nekaj goved in prašičev, jajca, perutnino, gobe. Več trgovcev, dva mlina, žaga, nekaj drugih obrtnikov, gostilna s tujsko sobo. Vas razpada v tri ločene skupine: Spodnji, Srednji in Zgornji Zalog. Srednji zvečine na levem bregu Pešate. V Zg. Zalogu podr. sv. ap. Matije iz 2. pol. 17. stol (1666). Sliči cerkvi v Lahovičah. Rahel spomin na gotiko, korenasta streha; lični baročni kameniti okviri na zvoniku. Ladja s kapasto banjo, presbiterij s kupolo, veliki oltar iz marmorja (F. Toman). Na j. strani vasi zidano trikotno znamenje, dobra rokodelska slikarija 18. stol.

Žeje, 80-17-17-0-1. Sr so du zdr fin žel Kamnik 6 km, žand Vodice 4 km, o pt š žup Komenda 1 km. Nm 332 m. Leže tik z. od Most, pod ban. cesto na Vodice. Mlada gozdna krčevina. kotanjasti svet pada k Pešati. Preživljanje s kmetijstvom.

Občina Lukovica

Preb. 2823, hiš 530, posest. 360, koč. 120, najem 48. Površina (vštevši vasi Gabrovnica, Laseno, Pišajnovica iz nekd. obč. Zlato polje, ki pripada zdaj obč. Tuhinj) 4296.71 ha: njiv in vrtov ca 860.27, trav. in paš. ca 878.86, gozdov ca 2182.31, ostalo 375.27. Občini pripada spodnji del Črnega grabna, t. j. doline Radomlje do tam, kjer ta potok med poslednjimi osamelimi griči na v. robu Domžalskega polja vstopa v ravnino. Pripada ji tudi obsežno hribovje s. nad Črnim grabnom, v kolikor teži proti j., in pa vse ozemlje j. nad dolino do razvodnice med Drtijščico in Radomljo. Dolina sama je ozka in dno močvirnato, zato so v njej pogoji za kmetijstvo le slabi. Vasi, ki leže v njej, so po večini nastale v zvezi s starodavno, na rimski osnovi potekajočo cesto iz Ljubljanske v Celjsko kotlino. Zato so zanje v veliki meri značilne obrt, trgovina, vozništvo in kajžarstvo, dočim je za ostale vasi, ki so raztresene po prisojnih straneh hribovja, kmetijstvo poglavitna gospodarska panoga; odkar je pa zgrajena železnica ob Savi (1849), in je cesta skozi Črni graben izgubila na pomenu, so se tudi vasi ob njej temu primerno preustrojile. Pridelujejo se vse vrste žita ter precej krompirja in fižola. Živinoreja ni razvita nad običajno mero, tudi mleko se oddaja v Zadružno mlekarno v Prevojah le iz najbližjih vasi. V zavetnih legah nad Črnim grabnom dobro uspeva sadje, ki ga deloma konsumira Ljubljana. Tudi perutnina in jajca se prodajajo v Domžale in Ljubljano. Gozda je mnogo, zlasti na strmih pobočjih same doline, ali ker ga v veliki meri sestavljajo listovci in bor, je le malega gospodarskega pomena in le redkokje njegovo izkoriščanje znatno preseže domačo porabo. V z. delu občine, na področju širokih ilovnatih teras, je v precejšnji meri razvito opekarstvo. Lukovica z bližnjimi vasmi se razvija v majhno letovišče in zdravilišče.

Brdo, 39-4-1-0-3. Sr du Kamnik 17 km, so š žup v kraju, žand zdr fin o pTt Lukovica 0 km, žel Domžale 8 km. Šola ust. 1837, 4 odd. Javna knjiž., PRK, PJS, PCMD, Gas., Pev., D. za narodno zdravje, Kat. prosv. d. Nm 382 m. Malo naselje na visoki terasi tik nad Lukovico, obstoječe predvsem iz župne cerkve, šole in gradu. Dostop z vsemi vozili 1 km od drž. ceste. Kmetij ni. Osnova naselbine je brdska (tudi: Kersnikova) graščina. Grad je začel zidati v zač. 16. stol. Ivan Lamberg s Črnela, dokončal ga je šele njegov sin Sigismund. Pri Herbertu Lambergu, protestantu, je iskal po razglasu nadvojvode Ferdinanda zatočišča Trubarjev sin Felicijan, izgnan iz Ljubljane 1599. Pozneje je grad večkrat menjal lastnike. V Valvasorjevi dobi ga je Ferd. E. pl. Apfaltrern popravil in predelal, ker so ga kmečki uporniki znatno poškodovali. Prizidali so mu tedaj veliko pristavo in uredili lep ribnik. Kmalu nato je grad od strele pogorel, a so ga zopet restavrirali. Z ženitvijo ga je dobil v novejšem času v last sodni svetnik Kersnik, oče pisatelja Janka Kersnika, čigar sin Anton je zdaj posestnik gradu. Grajsko poslopje uporabljajo danes za prostore sodišča (ust. 1868), davkarije, zaporov in dr. Župnija Brdo (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 1334 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vnebovzetje D. M., je bila zidana 1718 na mestu prvotne grajske kapele. L. 1753. so jo popolnoma predelali, 1883 podaljšali. Napravlja vtis utilitaristične, slogovno neenotne podeželske cerkve. Bila je prvotno podr. dobske prafare. Samostojna duhovnija je od 1787. Vikariat je bil povzdignjen v župnijo 1876. L. 1518. je bila cerkev skupno z dobsko prafaro inkorporirana ljublj. stolnemu kapitlju, ki ji je še danes patron. Na B. rojeni: Kersnik Janko (1852—1897), pisatelj, pripovednik — poetičen realist, nj. sin Kersnik Janko (r. 1881), notar in nar. gospodar (zadružništvo); Lebar Ana (r. 1887), kršč.-pedagoška pisateljica; dr. Lončar Dragotin (r. 1876), esejist, kult. in soc. zgodovinar, preds. Mat. Slov.; Marolt France (r. 1891), glasbenik, vodja akad. pev. zbora, glasb. folklorist; Stegnar Feliks (1842—1914), glasbenik, se udejstvoval predvsem v Mariboru.

Brezovica, 64-9-6-3-0. Sr du Kamnik 25 km, so Brdo 7 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 7 km, žel Domžale 15 km, š žup Zlato polje 1 km. Nm 614 m. Lega na sončnem položnem pobočju s. hribovja iz karbonskih skrilavcev. Dostop z vozom 5 km od drž. ceste v Črnem grabnu ali 3—4 km od ban. ceste pri Smartnu v Tuhinjski dolini. Kmetijstvo. Gozdarstvo le malo razvito (pretežno bor in bukev).

Čeplje, 44-9-8-0-1. Sr du Kamnik 14 km, so š žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2 km, žel Domžale 10 km. Nm ca 530 m. Lega na širokem hrbtu, 2 km s. od drž. ceste Ljubljana—Celje pri Lukovici. K naselju spada samotna kmetija Goriškovo. Dostop z vozom. Kmetijstvo, prodaja lesa.

Dupeljne, 82-12-11-1-0. Sr du Kamnik 8 km, so š žup Brdo 3 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 3.5 km, žel Domžale 7 km. Nm ca 560 m. Vas in njena polja leže po prisojnih terasah Velikega vrha (638 m). Dostop z vozom, 4 km od drž. ceste pri Lukovici, ali 5 km od ban. ceste pri Rovi. Kmetijstvo. Gozd (bor, listovci) za domačo porabo.

Gorenje, 47-7-7-0-0. Sr du Kamnik 16 km, so š žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2 km, žel Domžale 7 km. Nm 355 m. Vas leži na terasi v neposredni bližini ban. ceste Lukovica—Moravče. Dostopna z vsemi vozili. Pripada ji zaselek Hrib. Kmetijstvo. Prodajajo deloma živino, perutnino in jajca. Gozd le za domačo porabo.

Gradišče, 158-29-23-6-0. Sr du Kamnik 17.5 km, so š žup Brdo 1.5 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 1.5 km, žel Domžale 7 km. Nm 393 m. Vas stoji tesno strnjena na terasi ob južnem vznožju Gradiškega griča (466 m), za 1 km vozne poti j. od drž. ceste pri Lukovici. Kmetijstvo. Prodaja perutnine in jajc. Gozd (največ bukev) samo za domačo porabo. Podr. cerkev sv. Marjete prvič omenja seznam cerkv. dragocenosti 1526. Mala gotska cerkev je bila zgrajena najbrž konec 15. ali v zač. 16. stol. ter obdana z 2 m visokim taborskim obzidjem. Nizki, masivni, od cerkve ločeni zvonik predstavlja nekdanji obrambni stolp.

Imovica, 42-7-6-0-1. Sr du Kamnik 15 km, so žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2 km, žel Domžale 6 km, š Št. Vid 1 km. Nm ca 330 m. Leži na najnižji terasi nad Radomljo tik ban. ceste Prevoje—Moravče, 1 km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Dostop tudi z avtom. Poljedelstvo, živinoreja. Oddaja mleka v zadr. mlekarno na Prevojah. Gozda skoraj ni.

Kompolje, 42-7-6-1-0. Sr du Kamnik 20 km, so Brdo 3 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 3 km, žel Domžale 11 km, š žup Krašnja 1 km. Nm ca 360 m. Malo naselje z raztresenimi hišami ob drž. cesti med Lukovico in Krašnjo. K vasi spada kmetija Zabukovje. Radi močvirnatega dolinskega dna kmetijstvo le slabo uspeva. Vozništvo (v propadanju), izraba gozda. Žaga, kamnolomi (apnenec, dolomit). Kraj se prvič omenja 1428, ko je tu kamniški meščan Viljem dobil v fevd eno kmetijo. Na hribu nad vasjo je nekdaj stal grad Kompolje, zgrajen v zaščito trojanske ceste. Že v Valvasorjevi dobi je bil grad pust in razvaljen, a posestvo je pripadlo gospoščini na Brdu. Danes ni sledu o njem.

Koreno, 69-18-16-0-2. Sr du Kamnik 20 km, so Brdo 3.5 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 3.5 km, žel Domžale 11.5 km, š žup Krašnja 1 km. Nm ca 560 m. Leži na položnem valovitem pobočju s. nad Črnim grabnom. Dostop z vozom 1 km od drž. ceste v Krašnji. Kmetijstvo in izkoriščanje gozdov.

Krajno brdo, 113-20-20-0-0. Sr du Kamnik 26 km, so Brdo 8.5 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 7 km, žel Domžale 16 km, š žup Krašnja 2 km. Nm 620 m. Leži na visokem, sončnem brdu nad Črnim grabnom. Dostop z vozom po obč. poti 2 km od drž. ceste v Krašnji. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo. Izraba gozdov (smreka, bor, bukev). Sredi vasi je zidana kapela iz 1858, s kipom M. b., prenesenim iz krašenjske cerkve.

Krašnja, 180-50-36-5-12. Sr du Kamnik 20 km, so Brdo 5 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 5 km, žel Domžale 13 km, š žup v kraju. Šola ust. 1859, 3 odd. Javna knjiž., SKJ, Gas. z gled.

odrom, PRK. Nm 375 m. Vas je razpostavljena brez reda vzdolž drž. ceste Ljubljana—Celje, na s. robu doline Radomlje. Posamezne hiše so raztresene še po stranskih grapah in pobočjih. Največji in najpomembnejši kraj v Črnem grabnu; v njem živi poleg kmetskega prebivalstva tudi nekaj obrtnikov in trgovcev. Prodaja lesa, žaga. Avtobusna zveza z Ljubljano in Celjem. Gostilne s prenočišči za tujce. Izhodišče za izlet na Limbarsko goro (1 uro), ki je z uporabo avtobusne zveze tod najhitreje dostopna. Kraj je bil naseljen gotovo že v rimski dobi, ko je vodila skozi Črni graben znamenita cesta Emona (Ljubljana)—Celeia (Celje). Tudi v srednjem in predvsem v novem veku je držala skozi Krašnjo zelo prometna »cesarska cesta«. Po francoski okupaciji (v zač. 19. stol.) je v Krašnji ustanovljena mitnica nadomestila ukinjeni večstoletni carinski urad v sosedni Podpeči. Tu so tedaj imeli kamniški meščani velike zaloge kožuhovine. Kože so tu kupovali vozniki, ter doma ali po poti prodajali. Izvažali so jih celo na Češko in Saško. Župnija Krašnja (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 857 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Tomaža ap. Prvotna cerkev je bila zelo stara, na novo je posvečena 1739. Tloris tvori obliko križa. Cerkev ima dve stranski kapeli, kojih ena je bila 1863 podrta in na novo sezidana. Zvonik je bil prvotno zelo nizek in krit s skrilom, pozneje pa so ga dvignili in mu napravili s pločevino krito baročno streho. V cerkvi so trije oltarji, v njih slike Jan. Šubica. Križev pot je napravil slikar Leopold Layer, dva angela za veliki oltar pa akad. kipar Zajc. V zakristiji je star zvonec z vrezano letnico 1584. Iz prvotne podr. dobske prafare se je cerkev razvila kot samostojna duhovnija verjetno že pred 1341, gotovo pa pred 1363. L. 1519. je postala samostojen vikariat. Krašenjska prafara je mati sledečih sedanjih, 1787 izločenih, župnij: Blagovice, Češnjic, Št. Ožbalta in Zlatega polja. Župnija je pripadla 1518 ljubljanskemu stolnemu kapitlju, ki še danes izvršuje patronatske pravice. V K. rojeni: Burger Jožef (1800—1870), dekan, nabožni pisatelj, prevajalec sv. pisma NZ, metélkovec. Podmilšak — Andrejčkov Jože (1845—1874), pripovednik (spom. plošča na r. hiši).

Loke, 268-39-29-9-1. Sr du Kamnik 27 km, so Brdo 6.5 km, žand Trojane 8 km, zdr Lukovica 8 km, fin o pTt Lukovica 6 km, š žup Blagovica 1 km, žel Domžale 15 km. Nm 380—400 m. Na dolgo raztreseno naselje ob drž cesti med Krašnjo in Blagovico. Zg. Loke spadajo že v obč. Blagovico. Leže ob cesti in na prisojnih obronkih. Kmetijstvo, mlin, kajžarji hodijo na dnino. Ob cesti kovačija, gost. in trgovina. Vas se prvič omenja 1558 v isti listini kot Vošče. V Sp. Lokah rojen Fran Maselj-Podlimbarski (1852-1917), stotnik v p. in pisatelj.

Lukovica, 187-27-16-11-0. Sr du Kamnik 18 km, so š žup Brdo 0.5 km, žand zdr fin o pTt v kraju, žel Domžale 8.5 km. Nm ca 330 m. Vas leži ob drž. cesti Ljubljana—Celje, pri vstopu iz ravnine v Črni graben. Razporejena je ob cesti na severnem robu močvirne doline. Odcep ban. ceste na Sp. Koseze in Moravče, avtobusna zveza z Ljubljano in Celjem. Za vnanjost vasi so značilni stari »furmanski« domovi z obsežnimi hlevi, sled nekdaj živahnega vozništva. Slabi pogoji za kmetijstvo, ki tu ni nikdar bilo glavna gospodarska panoga. Tudi izraba gozda le za domače potrebe. Obrtniki in gostilne s tujskimi sobami ter hlevi za voznike. Pet sejmov na leto. Letovišče in zdravilišče (zdravstveni dom). Prirodne kopelji v Radomlji. Lepi izleti (Limb. gora, Sv. Trojica). Prim. tudi Brdo. Upravno spadata pod Lukovico še kraj Selo in Podpeč. Selo (nm 337 m) je neznatno naselje ob drž. cesti na odcepu obč. poti na Brdo med Št. Vidom in Lukovico (mlin in žaga). Podpeč pa je malo naselje ob drž. cesti tik v. od Lukovice. Kraj nima poljedelskega značaja, temveč je nastal v zvezi z nekdanjo slovito poštno in mitniško postajo. Obrtniki, mlini, žaga, opekarstvo, kamnolomi. Gostilna s sobami za tujce.

Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi, o čemer pričajo izkopani predmeti iz hallstattske dobe (v Nar. muzeju v Ljubljani). V rimski dobi je vodila mimo znamenita cesta Emona (Ljubljana)—Atrans (Trojane)—Celeia (Celje). Važno rimsko postajo »Ad publicanos« imamo iskati ravno v bližini Lukovice in Podpeči. Tudi v novem veku je bila Podpeč pomembna postojanka v Črnem grabnu, ko so popravili staro rimsko cesto, posebno pa še od začetka 18. stol., ko so cesto okoli l. 1725.—1727. na novo zgradili. V Podpeči je obstajala mitnica, last deželnega kneza, ki je izročal njeno upravo vicedomu, a ta je tu postavljal oskrbnike. Prvi znani zakupnik Andrej Salittinger se omenja 1538. Iz visoke zakupnine sklepamo, da je moral biti promet jako živahen. Odkar je nadvojvoda Karel 1573 upeljal redni poštni (peš) promet med Gradcem in Ljubljano, je Podpeč tudi važna poštna postaja, ki je bila okoli 1585 združena z mitnico. V Valvasorjevi dobi je bila tu edina poštna hiša na Gorenjskem in poleg Ljubljane gotovo tudi več stoletij najvažnejša poštna postaja. Prvotno peš pošto in pozneje (od 1585) tedensko ježno pošto je zamenjal 1730 prevoz za ljudi in blago enkrat na teden. V dobi francoske okupacije (1809) je carinski urad prenehal in ni več oživel. Mitnice ob cestah so se po cestnem patentu 1810 in dvornem dekretu 1821 združile z mitnicami ob mostovih. Podpeški urad sta zamenjali novi mitnici pri bistriškem mostu na Viru in Krašnji. V Podpeči je ostala le še poštna postaja, katere zakupniki so se pogosto menjali. L. 1867. so jo premestili v bližnjo Lukovico, kjer je še danes. V tej dobi je itak trojanska cesta izgubila na svojem pomenu, njeno vlogo je prevzela 1849 otvorjena železnica po dolini Save. Danes spominja na znamenito postajo v Podpeči samo še enonadstropna hiša z večjim gospodarskim poslopjem, last graščaka Antona Kersnika.

Mala Lašna, 22-4-3-1-0. Sr du Kamnik 24 km, so Brdo 6.5 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 5 km, žel Domžale 14 km, š žup Zlato polje 1 km. Nm ca 700 m. Neznatno naselje na visoki kraški planoti med Črnim grabnom in Tuhinjsko dolino. Precej težak dohod z vozom, 5 km od drž. ceste pri Lukovici ali 4 km od ban. ceste v Tuhinjski dolini. Gospodarstvo kot v Zlatem polju.

Obrše, 48-10-8-2-0. Sr du Kamnik 20 km, so Brdo 5 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 5 km, žel Domžale 13 km, š žup Zlato polje 2 km. Nm 540—580 m. Vas je raztresena po položnem prisojnem svetu v vznožju apniških pobočij Velinka (809 m). Dohod mogoč z vozom po obč. poti 4 km od drž. ceste pri Lukovici. Gospodarstvo kot v Zlatem polju.

Podgora, 53-9-5-1-0. Sr du Kamnik 23 km, so Brdo 6 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 6 km, žel Domžale 15 km, š žup Zlato polje 0.5 km. Nm 555 m. Lega, dostop in gospodarstvo glej Zlato polje, ki leži v neposredni bližini.

Prapreče, 40-12-8-3-1. Sr du Kamnik 18 km, so š žup Brdo 1 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 1 km, žel Domžale 9 km. Nm 347 m. Vas, sestoječa iz Zg. in Sp. Prapreč, leži na najnižjih obronkih nad močvirno ravnino ob Radomlji, 1 km jv. od Lukovice. Skozi Sp. Prapreče vodi obč. cesta I. reda iz Lukovice v Moravče, zato je mogoč dostop z vsemi vozili. Tla ilovnata in za kmetijstvo precej ugodna. Gozd le za domače potrebe. V Spodnjih Praprečah izdelovanje opeke. Podr. cerkev sv. Luka je stara, enotno zgrajena gotska stavba s 3 ladjami iz začetka 16. stol. (okoli 1520). Hrani mnogo starinskih slik iz 1522 (v presbiteriju) in 1524 (j. ladja). Predstavljajo prehodno dobo iz gotike v renesanso. »Centralna komisija« na Dunaju jo je dala kot zgodovinsko znamenitost 1910 popraviti. Tu rojen dr. Capuder Karel (r. 1879), prof. v p., zgodovinar in politik.

Preserje (pri Sp. Kosezah), 37-8-7-1-0. Sr du Kamnik 16 km, so š žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2 km, žel Domžale 7 km. Nm ca 380 m. Vas leži na domala ravnem prevalu, 1 km od ban. ceste pri Sp. Kosezah. K njej spada zaselek Vrhe. Dostop po obč. poti z vozom. Poljedelstvo in živinoreja. Proda se nekaj živine, perutnine in jajc.

Preserje (pri Zlatem polju), 50-7-6-1-0. Sr du Kamnik 19 km, so Brdo 3 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2 km, žel Domžale 10 km, š žup Zlato polje 2.5 km. Nm ca 620 m. Leži na sončni strani širokega slemena, ki loči globoko vrezani grapi potokov Vrševnika na j. in Rovšice na sz. Dohod z vozom 4 km od drž. ceste pri Lukovici. Gospodarstvo kot v Zlatem polju.

Prevalje, 37-10-6-4-0. Sr du Kamnik 16 km, so š žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2.5 km, žel Domžale 5 km. Nm ca 340 m. Vasica leži na terasi le malo vstran od ban. ceste Prevoje—Moravče. Dostopna z vsemi vozili. Prodaja sadje, jajca in perutnino v Ljubljano.

Prevoje, 304-63-28-22-14. Sr du Kamnik 15 km, so žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2.5 km, žel Domžale 6 km, š Št. Vid 1.5 km. Nm 324—330 m. Vas, h kateri spada zaselek Zaboršt, leži na široki ilovnati terasi, med močvirno ravnico ob Radomlji in ob Želodniku, a hkrati veže osameli grič Krtino (365 m) z gozdnatim hribovjem na s. Izrazit tip cestne vasi, ki se je razvila na dolgo ob stari cestni zvezi Ljubljanske in Celjske kotline. Avtobusna zveza z Ljubljano in Celjem. Odcep ban. ceste v Moravče. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja mleka in mlekarskih izdelkov vse okolice po Mlekarski zadrugi, predvsem v Ljubljano. Prodaja sadja, perutnine in jajc v Ljubljano in Domžale. Gozd (pretežno bor in bukev) le za domačo porabo. Obrtniki, gostilne s prenočišči za tujce (»furmanski domovi«). Pri Zaborštu opekarna. Tu rojen: dr. Zupan Jakob (1785—1852), prof. sem., slavist, janzenist.

Rafolče, 150-30-16-12-2. Sr du Kamnik 10 km, so š žup Brdo 1 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 1.5 km, žel Domžale 8 km. Nm 367 m. Tesno sklenjena vas leži na prvih sončnih obronkih živahno razrezanega hribovja nad dolino potoka Vrševnika v. od Lukovice. Dostop je možen tudi z avtom po obč. poti, 1.5 km od drž. ceste v Št. Vidu pri Lukovici. Ilovnata zemlja. Kmetijstvo. Mleko oddajajo v zadr. mlekarno v Prevoje. Prodaja sadja in deloma živine v Ljubljano. Gozda je sicer precej, a ni prvovrsten (pretežno bor in bukev), prodaja lesa neznatna.

Nekaj obrti. Gostilne s prenočiščem. Podr. cerkev sv. Katarine, dev. muč., preprosta baročna prezidava. Hrani znamenit mali zvon, vlit okoli srede 16. stol., po tradiciji iz starih novcev v livarni na Trojanah (darilo Celjske grofice). Odtod doma Rape Andrej (r. 1872), ban. šol. nadz. v Lj. v p., mladinski pisatelj.

Sp. Koseze, 48-7-6-1-0. Sr du Kamnik 16 km, so Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2 km, žel Domžale 7 km, š žup Brdo 2.5 km. Nm ca 350 m. Vas leži na valovitem svetu, ½ km od ban. ceste Lukovica—Moravče, dostopna z vsemi vozili. Kmetijstvo. Prodajo nekaj živine, perutnine in jajc v Ljubljano. Izraba gozda nepomembna. Nekaj obrtnikov. Podr. cerkev sv. Lavrencija. Precej prenovljena stavba iz 16.—17. stol. Tu rojen Jovan Vesel-Koseski (1798—1884), višji fin. svetnik, izredno plodovit pesnik in prevajalec.

Straža, 36-5-3-2-0. Sr du Kamnik 9 km, so š žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2.5 km, žel Domžale 10 km. Nm 480 m. Prisojno selišče na podolgovatem hrbtu nad Rafolčami. Dostop z vozom 3 km od drž. ceste pri Št. Vidu. Kmetijstvo. Gozd malone le za domačo potrebo.

St. Vid pri Lukovici, 130-28-11-10-5. Sr du Kamnik 15 km, so žup Brdo 1.5 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 1.5 km, žel Domžale 6.5 km, š v kraju ust. 1836, 2 odd. Javna knjiž., PJS, Gas., pev. d. »Žarja«, Brdo. Nm 323 m. Večji del vasi leži nekoliko vstran od drž. ceste Ljubljana—Celje ob potoku Radomlji. Avtobusna zveza z Ljubljano in Celjem. Poljedelstvo radi močvirnih tal slabo uspeva, nekoliko bolje živinoreja. Prodaja živine v Ljubljano, Kranj in na Bled. Mleko oddajajo v zadr. mlekarno v Prevoje ali prodajajo v Ljubljano, ki kupuje tudi perutnino in jajca. Trgovci, gostilne s sobami za tujce in letoviščarje. Ekspozitura Št. Vid (dek. Moravče, škof ljublj.). Cerkev sv. Vida je bila zgrajena 1749 v preprostem baročnem slogu. Bila je prvotno podružnica, od 1790 vikariat, od 1823 pa ekspozitura brdske župnije. Odtod doma dr. Beuk Stanislav (r. 1875), naravoslovec, nač. prosv. odd. v p. v Ljubljani.

Trnjava, 100-18-10-4-4. Sr du Kamnik 19 km, so Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 1.5 km, žel Domžale 9.5 km, š žup Krašnja 2.5 km. Nm 340 m. Naselje, h kateremu spada v hribih zaselek Brezje, je raztreseno v bližini drž. ceste, kjer se v Črni graben iztekata stranski dolinici ob Drtijščici in ona izpod Zlatega polja. Nekaj kmetijstva, mlin, kamnolomi. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi, na kar kaže krajevno ime Gradišče.

Trnovče, 116-25-20-5-0. Sr du Kamnik 21 km, so Brdo 5 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 5 km, žel Domžale 14 km, š žup Zlato polje 1.5 km. Nm 540—580 m. Vas se razprostira po širokem prisojnem hrbtu v vznožju strmega apniškega pobočja Velinka (809 m). Dostop z vozom 3 km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Gospodarstvo kot v bližnjem Zlatem polju.

Videm, 34-5-5-0-0. Sr du Kamnik 16 km, so š žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2 km, žel Domžale 7 km. Nm 329 m. Majhno naselje ob križišču cest iz Lukovice in s Prevoj v Moravče. Gospodarstvo kot v Sp. Kosezah.

Vrba, 105-20-6-11-2. Sr du Kamnik 15 km, so žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2 km, žel Domžale 6.5 km, š Št. Vid 0.5 km. Nm 321 m. Vas leži na robu poplavnega ozemlja Radomlje pod Prevojami. Razvrščena je v obcestni obliki ob obč. poti, pravokotno na ban. cesto Prevoje—Moravče, ½ km od Prevoj. Dostopna za vsa vozila. Poljedelstvo in živinoreja. Nekaj živine, perutnine in jajc se proda v Ljubljano. Mleko oddajajo v prevojsko zadružno mlekarno. Gozd krije komaj domače potrebe. V tej vasi je 1428 dobil v fevd kmetijo kamniški meščan Viljem.

Vrh, 95-14-14-0-0. Sr du Kamnik 23 km, so Brdo 7 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 23 km, žel Domžale 15 km, š žup Krašnja 3 km. Nm 680 m. Vas leži na obli kopi v skrilavem hribovju nad Krašnjo, 3 km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Dostop le z vozom. Kraj, kakor tudi k njemu pripadajoči zaselek Lisičje, živi od kmetijstva. Sadje, prodaja lesa.

Vrhovlje, 78-13-12-1-0. Sr du Kamnik 10 km, so š žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2 km, žel Domžale 8.6 km. Nm ca 400 m. Prisojna in zatišna vas nad obč. cesto, ki vodi od Lukovice v Rova. Pripada ji še zaselek na Rjavici. Dostop z vozom, 2 km od drž. ceste v Št. Vidu pri Lukovici. Poljedelstvo, živinoreja. Prodaja živine in sadja (jabolk) v Ljubljano, perutnine in jajc tudi v Kamnik. Mleko prevzema mlekarna v Radomljah. Lepi gozdovi (smreka, bor, listovci).

Zlato polje, 99-14-9-5-0. Sr du Kamnik 23 km, so Brdo 5 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 5 km, žel Domžale 13 km, š žup v kraju. Šola ust. 1912, 1 odd. Nm ca 560 m. Ima prijetno sončno lego na skrilastih tleh v zavetju strmega pobočja kraške Lašenjske planote. Dostop z vozom, 3 km od drž. ceste Ljubljana—Celje v Črnem grabnu, ali približno istotoliko od ban. ceste pri Šmartnu v Tuhinjski dolini. Poljedelstvo, živinoreja. Dobro uspeva sadje (jabolka, hruške, slive, češnje), ki ga precej prodajo v Ljubljano. Gozd (pretežno listovci) samo za domačo porabo. Hvaležna, še malo znana izletna točka (1½ ure iz Lukovice). V vasi je gostilna. Župnija Zlato polje (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 405 duš. Pokopališče. Župno cerkev sv. Marije Magdalene prvič omenja seznam cerkv. dragocenosti iz 1526. Sedanja stavba (barok) iz 1770 dokaj skromna. Bila je najprej podr. dobske, pozneje krašenjske prafare. L. 1787. ustanovljena lokalija, ki je bila 1876 povzdignjena v župnijo.

Znojile, 14-2-2-0-0. Sr du Kamnik 19 km, so š žup Brdo 2 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 2.5 km, žel Domžale 10 km. Nm 504 m. Leže na dolomitnem slemenu sv. nad Lukovico. Dostop z vozom 1 km od drž. ceste v Lukovici. Kmetijstvo (2 kmetiji).

Žirovše, 42-8-7-1-10. Sr du Kamnik 23 km, so Brdo 7 km, žand zdr fin o pTt Lukovica 7 km, žel Domžale 15 km, š žup Krašnja 2 km. Nm 380—420 m. Raztreseno naselje v Črnem grabnu v. od Krašnje. Gospodarski značaj kot v Lokah in Podsmrečju.

Občina Mengeš

Preb. 2262, hiš 426, posest. 251, koč. 149, najem. 66. Površina 2064.69 ha: njiv in vrtov ca 929.56, trav in paš. ca 251.12 sadovnjakov ca 16.34, gozdov ca 796.94, ostalo 70.73. Srednja Pešata loči občino v dva dela: Mengeško polje in skoraj neposeljene sv. izrastke Rašice (nad trgom 433 m) s s. odtod zase stoječim Debelim vrhom (v Bukovškem hribu, 445 m). Vse tri naselbine stoje ob glavnih prometnih potih in ob Pešati, ki predstavlja z malim desnim dotokom edino tek. vodo. Gospodarski temelj daje občini obdelovanje zemlje; druge gospodarske panoge so se nanj oprle, ne da bi ga premaknile. Kmetijstvo si je ustvarilo 3 gosp. proge: na v. izredno obsežne njive, pri hišah vrtove in travnike (le ¼ poljske površine), na z. v gričih gozd s praprotnicami. Prst nad gruščem je različno plitva in rodovitna; nevarna ji je suša. Mlajšega postanka je vodnata zemlja ob Pešati z glinastimi naplavinami, dočim v hribovitem svetu prevladuje ilovnata prst nad peščenim apnencem. Polje je prikladno za žito ter za druge hranilne in krmilne rastline. Na prodaj gre 5—10 vagonov krompirja in okrog 10.000 kg fižola, dočim morajo moko deloma uvažati. Živinoreja daje na trg največ mleka, mesa izvažajo malo, iz jelovega in mešanega gozda prodajajo gozdne sadeže, les se močno izčrpa v domači rabi. Slično velja za sadjarstvo, perutninarstvo in rejo čebel. Industrija je omejena na trg in ima z obrtjo drugi najmočnejši delež pri preživljanju občanov. Največja delavnost je razvita v lesni, stavbarski in oblačilni stroki (klobučarstvo, zlasti pa slamnikarstvo, organizirano tudi na zadružni podlagi, čedalje bolj zaostaja), zastopana je dobro še hranilna, gostilniška, vrtnarska in mala obrt. Domače vodne pogonske sile so šibke in jih v veliki meri izpopolnjuje elektrika. Kljub temu, da se občine dotika kamniška žel. le na meji in je do drž. ceste na Trzinu povp. 4 km daleč, so prometne razmere dosti ugodne. Od ban. ceste vodijo cestne zveze k žel. postaji in Radomlje, na Homec, Moste—Cerklje—Kranj, na Bukovico—Vodice in Rodico—Domžale. Srečna lega selišč je vzrok, da ostaja kraj miren, prahu malo, dostopen gozdnemu hladu in soncu, pripraven za zmeren tujski promet. Izletnike privablja pokrajinska prikupnost kraja, mogočne in zanimive zgradbe, bogate starinske posebnosti in lepa okolica.

Dobeno, 63-13-11-1-0. Sr so du Kamnik 12—15 km, žand o pTt š žup Mengeš 5 km, zdr fin Domžale 6 km, žel Trzin 4 km. Nm 375—525 m. Je edina naselbina na položnih policah v v. pobočju Rašice. Zavzema tri raztresene skupine hiš: Zgornje, Srednje in Spodnje Dobeno. Radi prisojne lege dober poljski pridelek, glavna vrednost v gozdnem in sadnem drevju. Radi jelovine ugodno za čebelarstvo. Tih in ljubek kraj z lepim razgledom, ki ga radi obiskujejo izletniki in smučarji (izletniški dom s prenočišči). Dostop z vozom iz Trzina ali Loke (dobro uro), do Rašice ½ ure.

Loka pri Mengšu, 433-93-43-35-16. Sr so du Kamnik 9 km, žand o pTt š žup Mengeš 2 km, zdr fin Domžale 3 km, žel Trzin 2 km. Nm 305 m. Velika vrstna vas med Mengšem in Trzinom, ¼ km z. od ban. ceste; hiše se drže starejše ceste ob nizkem levem bregu Pešate, le par samotnih domov in podr. cerkev je umaknjenih med precej močvirnate travnike na desni breg (zaselek na Gmajni). Vsestransko razvito kmetijstvo oddaja na trg, zlasti v Ljubljano, dnevno ca 100 l mleka, obdobno pa govedo, prašiče, jajca in perutnino, malo poljskih pridelkov. Obrt dela večinoma za vaško uporabo, delavski sloj je šibak. Vas se ponaša z enim najlepših in najbolje ohranjenih gradov v Sloveniji (Habah ali Jablje). Sezidali so ga 1530, konec 16. ali v začetku 17. stol. prezidali, okrog 1745 renovirali. Današnji lastniki gradu in posestva so baroni Lichtenbergi. Ima še močne arhitekturne znake iz gotske dobe, prezidava v baročnem slogu (17. stol.) je harmonična z njo, izredno pozornost pa vzbujajo freske, slikane imitacije gobelinov, oprava in slike v notranjščini, največ iz 18. stol. Velika obednica spada

med najlepše baročne slikane prostore naših gradov, krasna je knjižnica in drugi prostori v I. nadstropju do »kitajske sobe«, v enotni opremi (1745) z razkošjem motivov. Med slikami je 6 podob (delo H. A. Weisenkircherja) in pomembni portreti Lichtenbergov. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana, muč., prvič omenja 1526 zapisnik cerkv. dragocenosti. Cerkev ima vidne ostanke prvotne gotske arhitekture v z. steni; baročno predelana je bila 1751, prenovljena pa 1895. V zvoniku s korenasto streho je srednji, z reliefi okrašen zvon še iz gotske dobe. Na j. steni Koželjeva freska sv. Krištofa in grb Lichtenbergov. Oprava iz 17. in 18. stol., deloma prav lična (omara v zakristiji).

Mengeš, trg, 1476-258-160-98-48. Sr so du Kamnik 8 km, žand o pTt š žup v kraju, zdr fin Domžale 4 km, žel Jarše—Mengeš 2.5 km. Šola ust. 1835, 6 odd. Obrt. nad. š. SKJ, JS, Kat. prosv. d., Strel. druž., Godb. d., Gas., PSVD. Nm 318 m. Največja naselbina ob ban. cesti Trzin—Kamnik, zvečine na levem bregu Pešate. Nad 2 km dolga vrsta večinoma moderniziranih poslopij, ki so se jim po stavbinskem slogu deloma prilagodile tudi novejše industrijske zgradbe, se loči v dva nepretrgana dela. Severni, Veliki Mengeš se začenja ob križišču cest na Moste, Topole, Križ, se zgosti najbolj v loku ob mogočnem drugem cestnem križišču (na Kamnik in 3 v. smeri) in preide ob večjem zavoju (odcep stare ceste) v Mali Mengeš. Ta se razdeli v dve obcestni skupini, tretja ob Pešati je slabo razvita. Gospodarskemu napredku se zna trg prilagoditi tako zmerno, da prenese tudi težke krize. Kljub močni industriji in obrti, ki izrabljata največ domače sirovine in pridelke, mu daje glavno označbo kmetijstvo, ljudje z nestalnim zaslužkom so redki. Kmetijski pridelki se prodajajo in uporabljajo največ doma. Trg je gospodarsko središče za široko okolico. Blagovni in živinski sejmi so tu 7 krat na leto. V Malem Mengšu je že od nekdaj — posebno v Valvasorjevi dobi (17. stol.) — cvetela lončarska obrt. Izdelovanje peči, mizarstvo, klobučarstvo in prodaja gozdnih sadik.

Mengeška tla so bila obljudena že v predzgodovinski dobi. Tu odkopane predmete iz latènsko-keltske dobe hrani Nar. muzej v Ljubljani. V starem veku je vodila v bližini Mengša znamenita rimska cesta iz Emone (Ljubljana) v Celeio (Celje). Staro rimsko postajo »Ad quartodecimum« (t. j. pri 14. miljniku) imamo iskati nekje ob Pešati. Tu so odkopali rimske predmete. 1899 so bila odkrita grobišča iz prve slovenske dobe na mestu sedanjega župnišča; izkopanine se odlikujejo z znamenitimi bronastimi ter bakrenimi uhani. Prvič se omenja naziv Mengeš 1154. Veliko je trpel kraj od turških napadov. 1528 so odbili združeni Mengšani, Domžalci in Trzinci ropajočo tolpo 10.000 Turkov. Odlikovali so se Mengšani tudi v francoskih vojnah, ko so skupno z avstrijsko vojsko meseca septembra 1813 potolkli Francoze pri bistriškem mostu in ujeli vojskovodjo Belottija. Tudi rokovnjaška nadlega, ki je pogosto vznemirjala prebivalstvo, še živi v ljudskem spominu. Požari so poškodovali Mengeš 1834 in 1861. Veliko je trpel trg v preteklosti tudi po povodnji. 1818 je rodbina Stare ustanovila mengeško pivovarno. Staro je mengeško šolstvo: zasebna šola izvira že iz 1697, javna pa iz 1796. L. 1835. zgrajeno staro šolo uporabljajo danes za mežnarijo. V dobi slovenskega preporoda po 1848. so 1884 ustanovili v Mengšu Godb d., 1887 Bralno d., 1897 Katoliško prosv. d. V tej dobi je bil Mengeš 17. junija 1867 povzdignjen v trg, ki je obsegel Veliki in Mali Mengeš. Zgodovinsko znamenit je mengeški Novi grad, naslednik prvotnega Starega gradu, ki je nekdaj stal na hribu Gobovcu in je zdaj v razvalinah. Stari grad je sezidal po tradiciji vojvoda Mengo že v 8. stoletju. Bil je last oglejskih patriarhov, v zakupu so ga imeli Mengeški gospodje. Prvi znani gospod Ditrih Mengeški se omenja 1154. Mengeški gospodje se pogosto javljajo v listinah od 12. do 15. stol. 1250 se je mudil v gradu patriarh Bertold in koroški vojvoda Ulrik. Slednjemu je patriarh prepustil vse pravice do gradu. Mengeški gospodje so od sedaj sprejemali grad v najem od koroških vojvod in kasneje od avstr. vladarjev. Ko je v 1. polovici 15. stol. izumrl rod Mengeških gospodov, so Habsburžani dajali grad in posestvo v najem zakupnikom; od 16. stoletja so bili to Lambergi, posestniki črnelske in brdske graščine. Ker ti niso več stanovali v gradu, je začel razpadati, posestvo pa se deliti. Po tradiciji so pa grad razrušili že konec 15. stol. Turki, oz. grajska hči, ki je s smodnikom pognala v zrak grad, Turke in sebe. L. Raumschlüssel je 1625—1630 sezidal ob Pešati nov, sedanji mengeški grad, ki je obstajal že tedaj iz dveh poslopij. Grajski posestniki so se v 17. in 18. stol. hitro menjali. Sedanja lastnica, rodbina Stare, je grad 1840 popolnoma preuredila. Zadnjo preobrazitev je doživel grad po potresu 1895. Drugi mengeški, Ravbarjev ali Zgornji grad, je sezidal 1567 Jurij pl. Haller s. od sedanjega Staretovega gradu ob Pešati na mestu pristave ali dvorca Lambergov in Hohenwartov. Tudi ta graščina je kasneje menjala mnogo lastnikov. Od 1839 je njegova lastnica rodbina Stare, ki ga je 1843 prenovila. Župnija Mengeš (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 3790 duš. Pokopališče. Prastara župnija, ena najstarejših na Slovenskem. Prvi znani župnik Konrad se omenja šele 1215. Njen prvotni obseg je bil ogromen. Župnija je segala do štajerske meje in je mati sledečih sedanjih župnij: Čemšenika, Črnuč, Dola, Domžal, Homca, Hotiča, Ihana, Kolovrata, Save, Sv. Gore, Sv. Helene, Sv. Jakoba ob Savi, Sv. Planine, Št. Gotarda, Št. Lamberta, Vač in Zagorja. Pripadala je do 1751 Ogleju, nato do 1787 Gorici, od 1787 ljubljanski škofiji. Oglejski patriarhi so bili njeni cerkveni patroni do 1355, ko je patriarh Nikolaj izročil patronat avstrijskemu vojvodi Albrehtu II. in 1448 papež Nikolaj V. cesarju Frideriku III. Cesar je potrdil 1462 župnijo s tedanjimi vikariati cistercijanom v Dunajskem Novem mestu, ki so odtedaj pošiljali sem svoje vikarje. V zameno je pa dobil od tega samostana župnijo Sv. Petra v Ljubljani, katero so priključili novi ljubljanski škofiji. L. 1668. je kupil župnijo stiški samostan. Ta jo je 1731 prodal Jožefu pl. Schiffersteinu, župniku v Laa na Avstrijskem. Ko je izumrla rodbina Schiffersteinov, so patronatske pravice prešle na verski sklad. Mengeški župniki so večkrat vršili posle gorenjskih arhidiakonov. O prvotni župni cerkvi sv. Mihaela nadang. nimamo podatkov. Od poznogotske stavbe, zidane okoli 15. stol. sta ohranjena presbiterij in masivni, zase stoječ zvonik, ki je imel tudi obramben pomen v nekdanjem taboru, ki je danes porušen. Sodeč po prostornem in arhitektonsko uspelem stilu presbiterija, je bila v baročni slog 1740 v dobi Schiffersteina prezidana cerkev lepa in mogočna. Iz nje je ohranjen krasen kip sv. Mihaela (18. stol.), danes na konzoli na desni strani. Baročna dvorana je imela do požara 1834 eno ladjo z vencem kapelic, od 1879 pa napravlja, po odstranitvi vmesnih zidov, vtis troladijske stavbe. L. 1906.—1908. je bila zgrajena nova renesančna fasada (arh. Vančaš), presbiterij regotiziran in poslikan (I. Jebačin), postavljen nov oltar (kipi Al. Tomana). Zadnja prenovitev 1933. Ladja in kapele imajo križne svode, nad štirioglatimi slopi visoko ogrodje; presbiterij ima 3 svode in triogelni zaključek, močna rebra, oprta na služnike z lijakastimi kapiteli, nova gotska slikana okna. Oprava je iz 18. stol., deloma nova, z umetniško ceno (kor, krstni kamen, prižnica). V presbiteriju stara gotska vdolbina, zaprta z lepimi vratci, in ostanki znamenitih fresk Janeza Ljubljanskega (okoli 1450, odkril dr. Stele). Župnišče hrani več umetnin, zlasti slik J. S. Schifferja in L. A. Schliberja iz 18. stol. Razvaline cerkvice ob starem gradu dajo sklepati na obrise gotske zgradbe, ki jo je dal okoli 1886 podreti mengeški graščak N. Bonhomo. Steber Marije Brezmadežne na razhodu ceste v Kamnik in Kranj je postavil Mengeš 1857 v spomin na prestane težave, kugo in povodnji. Spominska plošča pisatelju Janezu Trdini na pročelju slamnikarske tovarne Stemberger-Melitzer (od 1930), spomenik padlim vojakom na razpotju cest v Vel. Mengešu (od 1927).

V M. rojeni: Hallerstein Avguštin SJ (1703—1774), misijonar na Kitajskem in astronom. Juvan Polonica, roj. Oražem (r. 1884), od 1908 članica Nar. gledališča v Ljubljani. Kuralt Franjo (1874—1921), pisec strok. kmet. člankov v slov. in hrv. listih. Trdina Janez (1830—1915), pisatelj basni, novel itd., znan posebno po »Bajkah in povestih o Gorjancih«. Vesel Ivan Vesnin (1840—1900), pisatelj, mnogo prevajal iz ruščine in biblije.

Pristava, 155-35-25-10-2. Sr so du Kamnik 8 km, žand o pTt š žup Mengeš 0 km, zdr fin Domžale 4 km, žel Jarše—Mengeš 2.5 km. Nm 317—380 m. Mlajša naselbina, ki združuje gručo kmetskih hiš na desnem bregu Pešate nasproti Malemu Mengšu in raztresene hiše v območju gozdnih lazov proti zapadu. Poleg tovarn (za karton, opekarna) so tu nastanjeni gospodarsko najšibkejši sloji v občini. Radi deloma močvirne ilovnate zemlje žito slabo uspeva, močnejše je gozdarstvo in delavski zaslužek. Od ban. ceste največ 1½ km.

Topole, 135-27-22-5-0. Sr so du Kamnik 8 km, žand o pTt š žup Mengeš 1.5 km, zdr fin Domžale 4.5 km, žel Jarše—Mengeš 3 km. Nm 328 m. Vas v ravnini v. od Debelega vrha (445 m), od katerega jo loči zaviti tok Pešate; ob njej precej močvirni travniki. Do trga obč. cesta (2 km), do ban. ceste na Moste 0.5 km vaške poti. Goje enakomerno vse kmetijske kulture s precej močnim izvozom; nekaj delavcev.

Občina Moravče

Preb. 3820, hiš 699, posest. 541, koč. 134, najem. 26. Površina 5778.06 ha: njiv in vrtov 1892.29, trav. in paš. 873.49, sadovnjakov 171.09, gozdov 2687.45, ostalo 153.74. Občina obsega vso Moravško kotlino od vrhov (Limbarska gora 768 m, Vel. hrib 753 m), ki jo ločijo od Črnega grabna na s., do gorskih slemen (Murovica 740 m, Cicelj 817 m, Slivna 870 m), ki jo dele od Savske doline. Preko slemen na savsko stran sega le v območju vasi Dešen pod Slivno, na v. sega do razvodja med Drtijščico in Medijo, na z. pa ob Rači do njenega vstopa v Domžalsko

ravnino. Tla so v nižjih legah, kjer prevladujejo glinaste in peščene terciarne plasti, precej rodovitna, dočim so v višjih apniških predelih v veliki meri kraška, kamenita in neugodna. Na z. segajo močno kraška tla prav do dolinskega dna. Mnogo intenzivneje so naseljeni in obdelani prisojni kraji s. od Drtijščice in Rače, dočim so osojna področja zasavskih hribov v ogromni večini pod gozdom (smreka, bor, bukev). Središče Moravške kotline ali Moravško dolino v ožjem smislu tvori dokaj široka ravnica, preko katere teče Drtijščica, da si na njenem s. robu prebije pot v ozki soteski skozi hribovje do Radomlje v dolino Črnega grabna. Drtijščica je do nedavne regulacije tekla preko ravnice v neštetih ovinkih in jo često poplavljala. Zato je ta najnižji predel Moravške kotline vlažen in skoraj ves le v travnikih. Tudi druge ožje doline, kakor dolina Rače, so v travnikih, dočim so njive zgoraj na širokih terasah in planotah, vmesna pobočja pokriva gozd. Prebivalstvo občine je izrazito poljedelsko. V nižjih legah je gosto naseljeno, tu je gozd mestoma skrčen že do neznatnih ostankov. Pridelujejo vse vrste žita, krompir in fižol ter precej sadja, a skoraj vse le za domačo porabo. Živinoreja je precej razvita, mleko se skoro iz vseh vasi oddaja v zadružno mlekarno v Moravčah. Perutnino in jajca prevzemajo v veliki meri prekupčevalke za Ljubljano, deloma tudi za Zagorje. Gozdarstvo je močno, vendar domače lesne industrije razen nekaj manjših žag ni, hlode prodajajo v Domžale in Ljubljano, prav tako drva. Kot domača obrt je razvito pletenje slamnatih kit za tovarne slamnikov v Domžalah in okolici. Prometno je zvezana Moravška kotlina po ban. cestah z drž. cesto Ljubljana—Celje, z dolino Save preko Vač in z Zagorjem preko Kandrš. Do železnice je za pešce najbližja pot preko sedla Grmač na Kresnice.

Češnjice, 177-36-28-6-2. Sr du Kamnik 20.5 km, so Brdo 10 km, žand o pT š žup Moravče 1.5 km, zdr Lukovica—Brdo 10 km, fin Lukovica 10 km, žel Domžale 14 km. Nm ca 365 m. Vas stoji na le malo valoviti ravnini nad izvirnim delom potoka Rače. K njej spadajo še zaselki in samotne kmetije Dunaj, Grmače, Groblje, Hribce, Klen, Njive, Podbrdo, Požarnica in Rigelj, ki pa so vsi raztreseni po apniškem hribovju proti j. do višine 700 m. Dostop po obč. poti 1 km od ban. ceste pri Moravčah. Preko Grmač (576 m) vodi stara obč. pot iz Moravške kotline v Savsko dolino, najkrajši dostop iz teh krajev k železnici (ž. p. Kresnice). Poljedelstvo in živinoreja. Oddaja mleka v Mlekarsko zadrugo v Moravčah. Prodaja perutnine in jajc v Ljubljano. Veliki gozdovi (poleg smreke bor in bukev). Izvoz lesa v Domžale in Ljubljano. Grad Češnjice so sezidali 1550 gospodje Galli s sosednjega Rožeka radi večje udobnosti. Lepo ohranjeni grad je danes last g. Primca, davčnega uradnika iz Ljubljane. Iz Č. doma Kos Tine (r. 1894), akad. kipar v Ljubljani.

Dešen, 209-28-26-2-0. Sr du Kamnik 25.5 km, so Brdo 14 km, žand o pT š žup Moravče 5 km, zdr Lukovica—Brdo 14 km, fin Lukovica 14 km, žel Kresnice 5 km. Nm 540—580 m. Prisojna lega na položnem karbonskem svetu v zavetju strmega apniškega pobočja Slivne (870 m). Dostop z vozom od ban. ceste Moravče—Vače pri Drtiji (3 km) ali od ban. ceste Ljubljana—Litija pri Ribičah (3 km). K vasi spadajo zaselki in samotne kmetije Cvetež, Golezen, Planjava, Ušeništče, Ušte in Žerenik, raztreseni pod prisojnimi pobočji Slivne do višine 700 m. Prištevamo ji tudi še zaselke in kmetije: Kovačije, Stance laze, Štebalija in Storovje, raztresene po kraških severozapadnih stranch Slivenske planote.

Dole (pod Sv. Trojico), 17-4-3-1-0. Sr du Kamnik 16 km, so Brdo 6 km, žand o pT žup Moravče 5 km, zdr Lukovica—Brdo 6 km, fin Lukovica 6 km, žel Domžale 9 km, š Vrhpolje 3 km. Nm ca 330 m. Vasica leži na najnižjih obronkih tik j. nad potokom Račo, niti 1 km od ban. ceste v Moravče. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo. Prodaja jajc v Ljubljano. Zaslužek od gozda (bukev, jesen, gaber, smreka) je omejen na prodajo drv.

Dole (pri Sv. Andreju), 78-16-14-2-0. Sr du Kamnik 16.5 km, so Brdo 6 km, žand o pT š žup Moravče 3 km, zdr Lukovica—Brdo 5 km, fin Lukovica 5 km, žel Domžale 11 km. Nm ca 380 m. Vas tvorijo kmetije, raztresene posamič po prisojnem kraškem svetu ob ban. cesti med Imenjem in Moravčami. Večinoma mala posestva s slabimi življenjskimi pogoji. Tudi gozd (pretežno bor) ne nudi nikakih dohodkov.

Drtija, 238-48-37-7-4. Sr du Kamnik 21.5 km, so Brdo 11 km, žand o pT š žup Moravče 2 km, zdr Lukovica—Brdo 10 km, fin Lukovica 10 km, žel Domžale 16 km. Nm 387 m. Vas leži tik jv. nad močvirnim dnom Moravške kotline v neposredni bližini ban. ceste Moravče—Vače. Dostop z vozom in avtom. Sem štejemo zaselke Belnek, Brinje, Dobravo, Gorico, Podbrdo, Stražo in Trzen. Poljedelstvo in živinoreja. Mleko prodajajo v zadr. mlekarno v Moravčah, svinje, perutnino in jajca pa v Ljubljano. Ribolov v Drtijščici. Kraj se omenja prvič 1444, ko je Margareta, vdova Ulrika Limbarskega (Lilienberger) podarila ključarjem cerkve v Drtiji neko zemljišče v Zideh pri Trojanah. Zgodovinska znamenitost: grad Belnek. Prvotni lastniki so bili gospodje Limbarski. Ko so konec 15. stoletja izumrli, je grad prešel v last gospodov iz Loža. Od njih se 1512 omenja Jurij Ložki, nakar so se lastniki večkrat menjali. Danes je lepo ohranjeni grad last baronice Daublebsky-Eichheim iz Gradca. V reformacijski dobi (1598) so na tem gradu deželni sodniki ujeli Trubarjevega sina Felicijana, zadnjega superintendenta, ki se je sem zatekel iz Ljubljane. Podr. cerkev D. M. je bila prvotno najbrž grajska kapela. Za 1704 navajajo že v cerkvi 4 oltarje, sto let kasneje njeno posvečenje. Cerkev hrani Layerjevo sliko in J. Potočnikov križev pot. Že 1418 so ustanovili limbarski graščaki pri cerkvi svoj beneficij.

Dvorje, 35-6-4-2-0. Sr du Kamnik 16.5 km, so Brdo 6 km, žand o pT žup Moravče 3 km, zdr Lukovica—Brdo 5 km, fin Lukovica 5 km, žel Domžale 11 km, š Vrhpolje 2 km. Nm ca 340 m. Vasica leži na robu terase nad grapo Rače jz. od Sv. Andreja, le malo vstran ceste. Gospodarstvo kot pri Sv. Andreju. Mlini na Rači.

Gora, 163-31-31-3-0. Sr du Kamnik 26.5 km, so Brdo 15 km, žand o Moravče 6 km, zdr Lukovica—Brdo 17 km, fin Lukovica 15 km, žel Kresnice 7 km, p š žup Vače 4 km. Nm 698 m (pri cerkvi sv. Florijana). Vas, h kateri spadajo zaselki Dol, Dolina, Log, Poljane in Selišče, je raztresena po neugodnih osojnih pobočjih Slivne od doline Drtijščice (n. pr. Dol, Log, Poljane), pa do najvišjih kraških planot pod Slivno (870 m), kjer leži glavni del naselja s podr. cerkvijo sv. Florijana na Gori. Dohod z vozom 1—2 km od ban. ceste Moravče—Vače. Nekaj zaselkov leži tik ob cesti. Kmetijstvo, izkoriščanje gozdov, žage ob Drtijščici. Razgledna izletna točka ob poti iz Moravč k Sv. Neži na Slivni (833 m).

Gorica, 60-10-5-5-0. Sr du Kamnik 19 km, so Brdo 8 km, žand o pT š žup Moravče 1.5 km, zdr Lukovica—Brdo 7 km, fin Lukovica 7 km, žel Domžale 12.5 km. Nm ca 360 m. Vasica leži na rahlo valoviti planoti med Moravško dolino in dolino Rače, tik poleg ban. ceste v Moravče. Dostop z vsemi vozili. Osnova terciarna, ilovnata. Kmetijstvo. Prodaja svinj, perutnine in jajc v Ljubljano. Pletenje kit za slamnikarsko industrijo. V bližini majhna opekarna.

Goričica, 63-10-5-5-0. Sr du Kamnik 14.5 km, so Brdo 6 km, žand o pT žup Moravče 5 km, zdr Lukovica—Brdo 5 km, fin Lukovica 5 km, žel Domžale 9 km, š Vrhpolje 3 km. Nm ca 340 m. Vasica leži v pobočju kraške planote nad klancem ban. ceste v Moravče, med Studencem in Sv. Andrejem. Kmetijstvo, prodaja jajc in perutnine v Ljubljano.

Hrastnik, 56-9-7-2-0. Sr du Kamnik 27 km, so Brdo 15 km, žand o pT žup Moravče 6 km, zdr Lukovica—Brdo 14 km, fin Lukovica 14 km, žel Domžale 20 km, š Peče 3 km. Nm ca 610 m. Tesno strnjena vas na izraziti kraški planoti, ki je vložena v jv. pobočje Limbarske gore (768 m). Dohod mogoč z vozom 1.5 km od ban. ceste Moravče—Zagorje ali ca 3 km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja prašičev v Moravče in Ljubljano in jajc ter perutnine v Ljubljano in v Zagorje. Veliki gozdovi (smreka, bukev). Večino lesa (hlodov) pokupijo moravški in domžalski lesni trgovci. Lepa razgledna točka na prehodni izletniški kombinaciji s Sv. Gore na Limbarsko goro. V bližini podzemske jame.

Hudej, 54-8-8-0-0. Sr du Kamnik 24.5 km, so Brdo 14 km, žand o pT š žup Moravče 5 km, zdr Lukovica—Brdo 13 km, fin Lukovica 13 km, žel Domžale 19 km. Nm ca 425 m. Majhen zaselek 0.5 km od ban. ceste Moravče—Zagorje jv. od Mošenika. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot v Mošeniku.

Imenje, 68-12-12-0-0. Sr du Kamnik 15.5 km, so Brdo 5 km, žand o pT š žup Moravče 4 km, zdr Lukovica—Brdo 4 km, fin Lukovica 4 km, žel Domžale 10 km. Nm 390 m. Vas stoji na valovitem kraškem svetu ob ban. cesti, ki vodi iz Prevoj mimo Sp. Kosez v Moravče. Kmetijstvo, prodaja jajc, perutnine in mleka. Na kraški planoti proti z. (Komovec 426 m) je sicer precej gozda (bor, bukev), ki pa daje le malo dohodkov.

Kokošnje, 52-10-5-5-0. Sr du Kamnik 16 km, so Brdo 6 km, žand o pT žup Moravče 6 km, zdr Lukovica—Brdo 6 km, fin Lukovica 6 km, žel Domžale 9 km, š Vrhpolje 2.5 km. Nm ca 330 m. Leži na z. robu deloma kraške ravni med Račo in s. vznožjem Murovice (740 m). Dostop za vsa vozila 2 km od ban. ceste v Moravče. Kmetijstvo. Prodaja jajc v Ljubljano. Izkoriščanje iglastega in listnatega gozda (deske, drva).

Konfin, 26-4-3-1-0. Sr du Kamnik 20 km, so Brdo 7 km, žand žel Domžale 10 km, žel Laze 6 km, zdr Lukovica—Brdo 7 km, fin Lukovica 7 km, o žup Moravče 9 km, pT Dob 7 km, š Sv. Trojica 1 km. Nm 545 m. Kraj obstoji iz nekaj samotnih kmetij, raztresenih po strmem apniškem slemenu med Murovico (740 m) in Vrhom pri Sv. Trojici (526 m). Dostop z vozom 3.5 km od ban. ceste v Moravče pri Zalogu ali 4 km od ban. ceste Ljubljana—Litija pri Dolskem. Tu preko, mimo Jemčevega znamenja (545) m), že od nekdaj važen prehod iz Moravške kotline na Posavje (s tem v zvezi ime). Danes tudi izletniško važna

točka za kombinacije od Sv. Miklavža (741 m) in Ciclja (817 m) preko Murovice k Sv. Trojici. Gospodarstvo glej Vrh pri Sv. Trojici. V kraju so le delno ohranjene razvaline nekdanjega gradu Koprivnik (Rabensberg), zvane tudi Stari ali Tovorov grad. Od grajskih lastnikov se omenjajo Ulšak (1214), Eberhard (1262) in 1270 Bertold Koprivniški kot velik dobrotnik kartuzije v Bistri. Koprivniški so pozneje opustili grad in sezidali udobnejši Krumperk (obč. Dob). V Valvasorjevi dobi je bila koprivniška gospoščina v rokah zemljiške gosposke mekinjskega samostana. L. 1782. je prešel grad pod kameralno upravo. V drugi polovici 19. stol. je postal posestnik Tovor, po katerem se je začel grad imenovati. Priimek Tovor izvira od omenjene tovorne poti (t. zv. »Velike ceste«), po kateri so tovorili blago iz Zasavja v Moravško dolino in dalje proti Štajerski. L. 1930. je kupil grajske razvaline domačin senator dr. Val. Rožič († 1935). Na nekdanji grad še danes spominja ime zaselka Koprivnik pri Jemčevem znamenju in ondotne njive Koprivnica.

Krašce, 95-16-11-5-0. Sr du Kamnik 17.5 km, so Brdo 7 km, žand o pT š žup Moravče 2 km, zdr Lukovica—Brdo 6.5 km, fin Lukovica 6.5 km, žel Domžale 12 km. Nm ca 370 m. Leže ob obč. cesti proti Vrhpolju, ki se tik od vasi cepi od ban. ceste v Moravče. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja. Od kmetijskih proizvodov se mleko oddaja zadružni mlekarni v Moravčah, jajca in perutnina pa prodaja v Ljubljano. Gozda prav malo (bor). Domača obrt: pletenje slamnatih kit. Gostilna za tujce.

Križate, 51-9-7-2-0. Sr du Kamnik 30 km, so Brdo 19 km, žand o pT Moravče 10 km, zdr Lukovica—Brdo 18 km, fin Lukovica 18 km, žel Kresnice 8 km, š žup Peče 2 km. Nm 458 m. Vas, ki obsega tudi zaselke Kandrše, Muzgo, Prašnik in Reber, leži ob ban. cesti Moravče—Zagorje 2 km v. od Peč. V. od vasi pri Kandršah prekorači cesta razvodje med Drtijščico in Medijo. Tod je glavni prehod iz Moravške kotline na v. Vas živi od kmetijstva. Grad Križate ali Kržate je nanovo sezidal Michael Sigismund pl. Brembsfeld, oskrbnik gospoščine Sv. Križa pri Komendi in Starega gradu v Kamniku. Ok. 1770 ga je kupil Val. Trtnik, kaplan v Mengšu. Ta je tu ustanovil beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika in s tem dal pogoje za duhovnijo v Pečah. Grad je sicer še ohranjen, toda neobljuden in razpada.

Moravče, trg, 362-64-56-3-5. Sr du Kamnik 19.5 km, so Brdo 9 km, žand o pT š žup v kraju, zdr Lukovica—Brdo 8 km, fin Lukovica 8 km, žel Domžale 14 km. Šola ustanov. 1823, 10 odd. Gosp. nad. š., 2 javni knjiž. SKJ, PRK, PJS, JS, Pev. d., Gas., Kat. prosv. d., Strel. druž., D. za nar. zdravje. Nm 381 m. Trg leži v jedru terciarne Moravške kotline, na z. robu široke močvirne doline Drtijščice. V kraj privede ban. cesta, po kateri imajo Moravče avtobusno zvezo z Domžalami in Ljubljano. Tu se cepita ban. cesti v Zagorje in Litijo. Okrog farne cerkve so postavljene v četverokotnem tlorisu zgradbe političnih in cerkvenih oblasti, obrtniške hiše in gostilne. Upravno in gospodarsko središče pokrajine. Poljedelstvo in živinoreja. Gozdarstvo (smreka, bor, bukev). Obrt in trgovina (les, deželni pridelki). Šest sejmov na leto. Izhodišče za izlete na Limbarsko goro, k Sv. Miklavžu, Sv. Trojici itd. Zaznamovana pešpot (1½ ure) preko Grmač (576 m)na žel. postajo Kresnice in Jevnico. Gostilne s tujskimi sobami. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi; v Škofskem hribu (»Ajdovske jame«) so najbrž že Kelti kopali svinčeno rudo. Rimljani so imeli na tem mestu dva svinčena rudnika. Na rimsko dobo spominjajo tu odkopani predmeti: denar in dr. V okolici Moravč so živeli v srednjem veku številni kmetje svobodnjaki, kosezi ali kasazi imenovani. (Prim. imena vasi Sp. in Zg. Koseze!) V sred. in nov. veku se je v Moravčah razvila obrt, v 17. stol. predvsem suknjarstvo. Z obrtjo so kmetje obogateli in se odkupili podložništva številnih gradov v moravški okolici. Tod mimo je vodila v tej dobi pomembna tovorna pot iz Ljubljane proti Štajerski. Po njej so tovorili predvsem živo srebro iz Idrije. V tej dobi razvite obrti in trgovine, so bile M. najbrž povzdignjene v trg. V novejšem času so tu veliko kopali kremenasti pesek za izdelovanje steklenih posod in za topilnice železa. Izvažali so ga predvsem na Štajersko in Češko. V Moravčah je nekdaj stal grad, o katerem danes nimamo sledu, le krajevno ime »Čebulovna« še spominja nanj. Grad so zgradili 1550 gospodje Galli s sosednjega Rožeka. Pozneje so graščinsko posestvo razprodali, grad je razpadel. Zgodovinsko znamenita je zbirka slik v župnišču. Na trgu nasproti cerkve spomenik v bližnji Zagorici (obč. Kresnice) rojenega matematika Jurija barona Vega, odkrit 1906. Župnija Moravče (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 4690 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvotna cerkev je bila prastara, sedanje baročne oblike je dobila 1740; večje predelave zlasti pri obeh zvonikih po potresu 1895. Učinkovito pročelje je dal cerkvi arh. Jeblinger R. Križev pot (1751), glavna in nekaj drugih slik so Layerjevo delo. Župnija sega že v 12. stoletje. Prvi moravški župnik Vitiko je znan iz 1286. Cerkveno je pripadala prafara do 1751 Ogleju, do 1787 goriški nadškofiji, od 1787 ljubljanski škofiji. Patronatske pravice so dobili 1485 avstrijski vladarji. Moravški župniki so bili v preteklosti zelo ugledni, pogosto arhidiakoni (namestniki oglej. patriarha) za Gorenjsko. Kot stara in znamenita župnija je postala tudi sedež dekanije. Iz nje je nastala sedanja župnija v Pečah. V reformacijski dobi se je tod zelo razširil Lutrov nauk; njegovi vneti pristaši so bili namreč graščaki številnih gradov v Moravški dolini. V njih se je novi nauk zelo dolgo obdržal, tako, da so imele protireformacijske komisije še 1642 z njim opraviti. Zelo je bila v Moravčah razširjena sekta skakačev, štiftarjev in zamaknjencev z Gašp. in Lukom Golešem na čelu. V Moravčah rojen dr. Detela Fran (1850—1926), gimn. ravn., pripovednik in pisatelj, poet. realist, na rojstni hiši spominska plošča.

Mošenik, 53-12-10-2-0. Sr du Kamnik 24 km, so Brdo 13 km, žand o pT š žup Moravče 4 km, zdr Lukovica—Brdo 12 km, fin Lukovica 12 km, žel Domžale 18 km. Nm ca 390 m. Prisojna lega v vznožju Limbarske gore ob ban. cesti Moravče—Zagorje. V kraju spadata zaselka Brode in Podbreg. Kmetijstvo. Nekaj mleka prodaja v Zadr. mlekarno v Moravčah. Prodaja svinj, perutnine, jajc in bukovih drv v Ljubljano. Skozi vas pelje zaznamovana pot iz žel. postaje Kresnice na Limbarsko goro (1½ ure).

Negastrn, 62-15-13-2-0. Sr du Kamnik 24 km, so Brdo 6 km, žand o pT š žup Moravče 4 km, zdr Lukovica—Brdo 6 km, fin Lukovica 6 km, žel Domžale 18 km. Povpr. nm 480 m. Leži na prisojnih pobočjih skrilastega hribovja med Moravško kotlino in Črnim grabnom (dolino Radomlje). Dostop z vozom 4 km od ban. ceste v Moravčah ali (težji) 2 km od drž. ceste v Črnem grabnu. Kmetijstvo. Mleko se oddaja v mlekarno v Prevoje, perutnina in jajca pa prekupčevalcem v Moravče in Ljubljano. Izraba gozda (bukev, smreka).

Peče, 176-28-17-10-1. Sr du Kamnik 27.5 km, so Brdo 17 km, žand o pT Moravče 8 km, zdr Lukovica—Brdo 16 km, fin Lukovica 16 km, žel Kresnice 9 km, š žup v kraju. Šola ust. 1884, 2 odd. Gas. Nm 452 m. Sklenjena vas v prisojni legi ob meji razgibanega terciarnega gričevja in strmih, zavetnih apniških pobočij Velikega hriba (753 m). Skozi vas vodi ban. cesta iz Moravč v Zagorje. K vasi spadajo zaselki Goričane (0.2 km proti jz.), Hleve (nad robom doline Drtijščice) in Reka (v vlažni dolini Zg. Drtijščice tik pod ban. cesto Moravče—Litija). Kmetijstvo, deloma obrt in trgovina. Kmetijske proizvode in drva v majhni meri prodajajo v Ljubljano in Zagorje. Izdelujejo še platno za domačo porabo. Gostilna s prenočiščem za tujce. Ob Reki mlin. Župnija Peče (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 350 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja. Layerjeva slika. Cerkev prvič omenja seznam cerkv. dragocenosti 1526. Prvotno je bila podružnica moravške prafare. Od 1771 samostojna lokalija, od 1863 pa župnija.

Podgorica, 22-7-5-1-1. Sr du Kamnik 30 km, so Brdo 19 km, žand o pT žup Moravče 10 km, zdr Lukovica—Brdo 18 km, fin Lukovica 18 km, žel Domžale 24 km, š Peče 2 km. Nm 473 m. Vasica leži na prisojnem pobočju terciarnega gričevja nad grapo Drtijščice, 2 km jv. od ban. ceste pri Pečah. Kmetijstvo in gozdarstvo zadostujeta komaj domači potrebi. Dostop le z vozom.

Podoreh, 17-6-4-2-0. Sr du Kamnik 22.5 km, so Brdo 6 km, žand o pT š žup Moravče 3 km, zdr Lukovica—Brdo 6 km, fin Lukovica 6 km, žel Domžale 17 km. Nm ca 400 m. Leži v prisojni rebri nad samotno sotesko Drtijščice. Dostop z vozom po obč. cesti 3 km od Moravč. Gospodarstvo kot v Negastrni.

Podstran, 38-6-5-0-1. Sr du Kamnik 18 km, so Brdo 7 km, žand o pT š žup Moravče 2 km, zdr Lukovica—Brdo 6 km, fin Lukovica 6 km, žel Domžale 12 km. Nm ca 390 m. Vas tvori nekaj hiš, raztresenih sredi gozda ob zgornji ban. cesti Prevoje—Moravče, j. pod Sv. Mohorjem (522 m). Kmetijstvo kot v sosednjih vaseh. Odtod doma Oliban Anton (1824—1860), pesnik in narodop. pisatelj.

Pogled, 32-7-4-3-0. Sr du Kamnik 22.75 km, so Brdo 9 km, žand o pT š žup Moravče 3 km, zdr Lukovica—Brdo 8 km, fin Lukovica 8 km, žel Domžale 17 km. Nm 437 m. Razgledna lega na valoviti planoti nad s. zaključkom Moravške kotline. Dostop z vozom 2 km od ban. ceste v Moravčah. Poljedelstvo, sadjarstvo. Oddaja mleka v zadr. mlekarno v Moravčah. Prodaja jajc, perutnine in sadja v Ljubljano. Izvoz lesa (hlodov, drv) v Ljubljano.

Prekrnica, 72-14-12-0-2. Sr du Kamnik 18.5 km, so Brdo 6 km, žand o pT š žup Moravče 3 km, zdr Lukovica—Brdo 5 km, fin Lukovica 5 km, žel Domžale 13 km. Nm ca 430 m. Vas leži na široki kraški planoti med dolino Drtijščice in ban.

cesto v Moravče. Od te ceste ni oddaljena niti 1 km, a dostopna le z vozom. Prebivalstvo živi od kmetijstva. Nekaj perutnine, jajc in sadja prodajajo v Ljubljano.

Pretrž, 48-7-5-2-0. Sr du Kamnik 29.5 km, so Brdo 19 km, žand o pT Moravče 10 km, zdr Lukovica—Brdo 18 km, fin Lukovica 18 km, žel Kresnice 9 km, š žup Peče 2 km. Nm 507 m. Vas, h kateri spada tudi zaselek Topole, leži ob ban. cesti Moravče—Zagorje in sicer na s. robu razgibanega terciarnega sveta v zavetju bolj strmih apniških pobočij. Kmetijstvo, ki pa krije le domače potrebe. Odtod doma dr. Mal Josip (roj. 1884), ravnatelj muzeja v Lj., zgodovinar.

Rudnik, 15-4-3-1-0. Sr du Kamnik 20.5 km, so Brdo 9 km, žand o pT š žup Moravče 1 km, zdr Lukovica—Brdo 8 km, fin Lukovica 8 km, žel Domžale 14 km. Nm ca 350 m. Zaselek ob pregibu valovite terase 1 km od Moravč. Kmetijstvo kot v sosednjih vaseh. Sledovi nekdanjega rudarstva, o katerem priča ime kraja, niso ohranjeni.

Selo, 63-12-8-4-0. Sr du Kamnik 15.5 km, so Brdo 6 km, žand o pT š žup Moravče 4 km, zdr Lukovica—Brdo 5 km, fin Lukovica 5 km, žel Domžale 10 km. Nm 336 m. Precej raztresena vas na s. strani ban. ceste Želodnik—Moravče. Kmetijstvo, sadjarstvo.

Soteska, 57-12-9-2-1. Sr du Kamnik 21.5 km, so Brdo 9 km, žand o pT š žup Moravče 2 km, zdr Lukovica—Brdo 8 km, fin Lukovica 8 km, žel Domžale 16 km. Nm ca 370 m. Vas leži na s. robu Moravške kotline tam, kjer jo zapusti potok Drtijščica in vstopa v svojo dokaj tesno sotesko med Limbarsko goro (768 m) in Sv. Mohorjem (522 m). Dostop po obč. cesti 1.25 km iz Moravč za vsa vozila. Gospodarstvo kot v bližnjem Pogledu, poleg tega še mlini na Drtijščici. V bližini so pred 50 leti kopali premog.

Spodnja Dobrava, 35-7-5-2-0. Sr du Kamnik 17.5 km, so Brdo 12 km, žand o pT š žup Moravče 3 km, zdr Lukovica—Brdo 11 km, fin Lukovica 11 km, žel Domžale 17 km. Nm ca 380 m. Neznatno naselje ob zgornji cesti Prevoje—Moravče, s. od vasi Krašce. Kmetijstvo krije domače potrebe.

Spodnja Javoršcica, 54-10-9-1-0. Sr du Kamnik 19.5 km, so Brdo 9 km, žand o pT žup Moravče 5 km, zdr Lukovica—Brdo 8 km, fin Lukovica 8 km, žel Laze 6 km, š Vrhpolje 2 km. Nm ca 510 m. Izrazito hribovska vas na apniških pobočjih Murovice (740 m). Dostop z vozom 2 km od ban. ceste pri Sv. Andreju. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Perutnino in jajca prevzamejo prekupčevalci za Ljubljano. Veliki gozdovi (smreka, bukev, javor). Pletenje slamnatih kit za domžalske tovarne.

Spodnji Tuštanj, 90-22-15-5-2. Sr du Kamnik 19 km, so Brdo 7 km, žand o pT žup Moravče 3 km, zdr Lukovica—Brdo 7 km, fin Lukovica 7 km, žel Laze 10 km, š Vrhpolje 1.5 km. Nm 366 m. Leži na valoviti ravni s plodno terciarno osnovo. Dostop tudi z avtom po obč. poti 1 km od ban. ceste pri Moravčah. Kmetijstvo. Oddaja mleka v Moravče, jajc in perutnine v Ljubljano. Posestniki so lastniki lepih gozdov na Murovici (740 m) in Ciclju (817 m). Pletenje slamnatih kit.

Stegne, 46-9-7-2-0. Sr du Kamnik 16 km, so Brdo 7 km, žand o pT žup Moravče 5 km, zdr Lukovica—Brdo 6 km, fin Lukovica 6 km, žel Domžale 10 km, š Vrhpolje 2 km. Nm 361 m. Vas leži med plitvimi kraškimi vrtačami povrhu planote med grapo Rače in s. pobočjem Murovice (740 m). Dostop z vozom 1 km od ban. ceste v Moravče. Kmetijstvo, sadjarstvo. Prodaja jajc in drv v Ljubljano. Več mlinov na Rači. Izdelovanje slamnatih kit za Domžale.

Sv. Andrej, 31-6-4-2-0. Sr du Kamnik 17 km, so Brdo 7 km, žand o pT š žup Moravče 2.5 km, zdr Lukovica—Brdo 6 km, fin Lukovica 6.5 km, žel Domžale 11.5 km. Nm 353 m. Mala vasica na robu deloma kraške planote, nad strmo vrezano grapo malega dotoka Rače. Dostop z vsemi vozili, 0.4 km od ban. ceste v Moravče. Kmetijstvo. Oddaja mleka v moravško zadružno mlekarno, perutnine in jajc prekupčevalkam za Ljubljano. Gozd (večinoma bor) je za domačo porabo. Pod cerkvijo zanimiva kraška Vetrna jama. Podr. cerkev sv. Andreja. Cerkev spada med najstarejše in najlepše cerkvene stavbe v Moravški dolini. Domnevno je bila prvotno farna cerkev moravške prafare. Prvič jo omenja šele seznam cerkv. drag. 1526. Cerkveno obzidje je ostanek nekdanjega obrambnega tabora. Znamenita je cerkev radi kupole, ki predstavlja posebno redkost, in radi starinskih slik. Slika sv. Andreja Metzingerjeva (?). Cerkvena oprava je mlajšega postanka, presbiterij prizidan.

Sv. Mohor, 8-2-1-1-0. Sr du Kamnik 22.5 km, so Brdo 8 km, žand o pT š žup Moravče 4 km, zdr Lukovica—Brdo 9 km, fin Lukovica 9 km, žel Domžale 14 km. Nm 522 m. Neznatno naselje pri cerkvi sv. Mohorja na strmi dolomitni kopi jv. nad sotesko Drtijščice. Dostop z vozom 3 km od ban. ceste v Moravčah. Hvaležna izletniška točka, združljiva z obiskom bližnjega gradu Rožeka (1 uro iz Moravč). Prvotno z močnim obzidjem in obrambnimi stolpi zelo utrjeni grad je danes v razvalinah. Od prvotnih lastnikov Gallov je prvi znan Konrad Gall (1365). Galli so bili vneti protestanti; v gradu so imeli luteransko kapelo in zraven grobnico, v katero so pokopavali člane svoje rodbine in ugledne protestante tudi od drugod (iz Ljubljane etc.). Grad je začel v 17. stol. razpadati; graščaki so se preselili v ugodnejše nove gradove: Češnjice in Moravče. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata je znana že iz 16. stol., oprava je mlajša.

Sv. Valentin, 204-28-23-4-1. Sr du Kamnik 26.5 km, so Brdo 16 km, žand o pT š žup Moravče 8 km, zdr Lukovica—Brdo 16 km, fin Lukovica 16 km, žel Domžale 22 km. Nm 768 m. Kraj je raztresen po kraških pobočjih Limbarske gore (773 m). Poleg naselja pri romarski cerkvi Sv. Valentina na vrhu Limb. gore obsega še zaselke in kmetije Globočico, Hruško, Mrzovec, Planino, Pristavo, Ravne, Šijo in Vodice. Precej težak dostop z vozom, 3 km od drž. ceste Ljubljana—Celje in 4 km od ban. ceste Moravče—Zagorje. Kmetijstvo. Prodaja svinj, perutnine in jajc, pretežno v Ljubljano. Prodaja lesa (hlodov, drv) bližnjim lesnim trgovcem. Domača obrt: pletenje slamnatih kit za tovarne slamnikov v Domžalah. Limbarska gora je slovita božja pot in priljubljena izletniška točka. K njej vodijo zaznamovane poti iz Krašnje (avtobusna zveza z Ljubljano in Celjem), Moravč ter od žel. p. Jevnica in Kresnice. Pri cerkvi gostilna s tujskimi sobami. Idealni smuški tereni. Na gori je nekdaj stal Limbarski grad (Lilienberg). O gradu že v Valvasorjevi dobi ni bilo dosti sledu. Grad je bil last Limbarskih gospodov, od katerih se 1156 in 1188 navaja prvi znani Vitigo. V 13., 14. in 15. stol. pogosto srečavamo Limbarske. Zadnjega Limbarskega gospoda so konec 15. stol. ubili kmetje na pokopališču v Mekinjah. Podr. cerkev sv. Valentina, zgrajena 1667, ima zunaj pod lopo star kamenit oltar s kipom sv. Valentina. Znotraj v zg. kupoli na čelni strani slika sv. Tilna (Egidija) in sv. Trojice (V. Metzinger 1743), na moški strani slika sv. Valentina (1737, Metzinger?). Lep, zase stoječ zvonik.

Svinje, 76-11-10-1-0. Sr du Kamnik 25 km, so Brdo 6 km, žand o pT š žup Moravče 5 km, zdr Lukovica—Brdo 6 km, fin Lukovica 6 km, žel Domžale 14 km. Nm ca 400 m. Vas leži na prisojnem pobočju nad sotesko Drtijščice. Dostop z vozom od ban. ceste pri Moravčah (4 km). Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Prodaja jajc in perutnine v Ljubljano. Izkoriščanje gozda. Mlin in žaga na Drtijščici.

Tlačnica, 32-4-4-0-0. Sr du Kamnik 31 km, so Brdo 18 km, žand o pT Moravče 9 km, zdr Lukovica—Brdo 17 km, fin Lukovica 17 km, žel Kresnice 10 km, š žup Peče 1 km. Nm ca 700 m. Hribovita lega na prisojnem slemenu apniškega Velikega hriba (753 m). Zelo težak dohod z vozom 2 km od ban. ceste pri Zg. Kosezah. Kmetijstvo le za domačo porabo. Proda se le nekaj živine. Izkoriščanje gozda (smreka, bor, mecesen, bukev).

Višovek, 36-6-4-1-0. Sr du Kamnik 17 km, so Brdo 7 km, žand žel Domžale 9 km, žel Laze 7 km, zdr Lukovica—Brdo 7 km, fin Lukovica 7 km, o žup Moravče 9 km, pTt Dob 6 km, š Sv. Trojica 0.5 km. Nm ca 440 m. Vasica leži na izraziti kraški planoti z. pod vrhom Sv. Trojice (526 m). Dostop in gospodarstvo glej Vrh pri Sv. Trojici. Tu rojen dr. Rožič Valentin (1878—1935), profesor v p. in senator, narodno polit. organizator koroških Slovencev, pisal propagandne brošure o Kor.

Vojni dol, 23-6-5-1-0. Sr du Kamnik 30.5 km, so Brdo 20 km, žand o pT Moravče 11 km, zdr Lukovica—Brdo 19 km, fin Lukovica 19 km, žel Kresnice 9 km, š žup Peče 3 km. Nm 480 m. Neznatno naselje v pobočju nad izvorno grapo Drtijščice. Dostop z vozom 1 km od ban. ceste Moravče—Zagorje pri Križatah. Prebivalstvo se bavi le s kmetijstvom.

Vrh pri Sv. Trojici, 29-10-6-1-3. Sr du Kamnik 18 km, so Brdo 7 km, žand Domžale 9 km, žel Domžale 9 km ali Laze 7 km, zdr Lukovica—Brdo 7 km, fin Lukovica 7 km, o žup Moravče 9 km, pTt Dob 6 km, š Sv. Trojica 0.5 km. Nm 526 m. Lep položaj na razglednem slemenu, ki se dviga iznad okolnih kraških planot. Dostop mogoč samo z vozom od ban. ceste v Moravče pri Zalogu (ca 3 km), ali od drž. ceste pri Dobu (ca 7 km). Poljedelstvo in živinoreja. Na trg oddajo nekaj jajc in nekaj prašičev. Močno izkoriščajo gozd, ki zavzema $^2/_3$ vse površine (smreka, bor, bukev). Kraj je ena najlepših razglednih točk v ljublj. okolici in zato priljubljeno izletišče. Dostop 1½ ure z žel. postaje Laze skozi Dolsko (avtobusna zveza), ali z ban. ceste pri Zalogu ¾ ure (tu prav tako avtobusna zveza z Ljubljano). Podr. cerkev sv. Trojice s pokopališčem. Cerkev je bila sezidana 1686. Nekdaj je slovela kot božja pot.

Vrhe, 20-5-4-1-0. Sr du Kamnik 16.5 km, so Brdo 5 km, žand o pT š žup Moravče 4 km, zdr Lukovica—Brdo 4 km, fin Lukovica 4 km, žel Domžale 12 km. Nm 450 m. Kraj obsega le nekaj raztresenih kmetij na kamnitih kraških tleh s. nad ban. cesto Prevoje—Moravče. Posestva so majhna in porabijo domala vse pridelke doma.

Vrhpolje, 147-27-20-7-0. Sr du Kamnik 17.5 km, so Brdo 8 km, žand o pT žup Moravče 4 km, zdr Lukovica—Brdo 8 km, fin Lukovica 8 km, žel Domžale 12 km, š v kraju ust. 1888, 3 odd. SKJ, PJS, PRK, Ml. j., Slov. kat. izobr. d., Gas. Nm 375 m. Vas leži na j. robu široke, s plitvimi kraškimi vrtačami pokrite, a vendar intenzivno obdelane planote, ki tvori prehod iz Moravške kotline v Domžalsko ravnino. Dostop mogoč z avtom ali z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste v Moravče. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Oddaja mleka v Moravče ter prodaja jajc in perutnine v Ljubljano. Izkoriščanje gozdov (smreka, bor, bukev, jesen). Domača obrt: pletenje kit za slamnike. Gostilne s tujskimi sobami. Podr. cerkev sv. Petra in Pavla apost. se prvič omenja v seznamu cerkv. dragocenosti iz 1526. Zidana je v baročnem slogu in hrani stare umetniške slike. (Layerjeva slika sv. Petra in Pavla.) Nekdaj je slovela kot božja pot. Beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika je ustanovil tuštanjski graščak, grof Karel pl. Lichtenberg 1778. Tu rojen dr. Požar Lovro (1855), dvorni svetnik in gimn. ravn. v p. v Lj., marljiv delavec v nar. društ.

Zalog, 212-37-28-8-1. Sr du Kamnik 20.5 km, so Brdo 11 km, žand o pT š žup Moravče 2 km, zdr Lukovica—Brdo 10 km, fin Lukovica 10 km, žel Domžale 16 km. Nm ca 380 m. Vas sama leži 1 km od Moravč ob ban. cesti Moravče—Zagorje. K njej spadajoči zaselki in kmetije (Boršt, Gabrje, Hrastje, Hrib, Reber, Selce, Srjuče, Stražni vrh) pa so raztreseni po hribovju do višine 440 m. Tla so v nižjih legah na terciarni osnovi precej rodovitna, više na apniških pobočjih pa kraška in neugodna. Kmetijstvo. Oddaja mleka v mlekarno v Moravčah. Prodaja perutnine in jajc. Izkoriščanje gozdov (bukev, smreka, bor, macesen). V domači obrti izdelujejo slamnate kite za tovarne slamnikov v Domžalah. Zgodovinska pomembnost: Zaloški grad. Prvotni grad se prvič omenja 1202 kot last grofov Ortenburžanov. Takrat ga je od Ortenburžanov kupil brižinski škof in ga dal razrušiti. Novi grad Zalog je dal okoli 1570 sezidati Jošt pl. Thurn. Potres 1895 ga je deloma razrušil. Od rodbine Koširjeve je grad kupil s posestvom poslanec Povše in veleposestvo razprodal. Sedanja lastnica rodbina Bregar. Pred 70 leti so grad uporabljali za prostore okrajnih uradov, ki so bili nato premeščeni na Brdo.

Zalog (pod Sv. Trojico), 55-12-4-8-0. Sr du Kamnik 14.5 km, so Brdo 6 km, žand žel Domžale 10 km, zdr Lukovica—Brdo 6 km, fin Lukovica 6 km, pTt Dob 7 km, o žup Moravče 6 km, š Sv. Trojica 2 km. Nm 312 m. Vas leži tik j. pri vstopu potoka Rače v ravnino, 0.5 km od ban. ceste v Moravče. Kmetijstvo. Prodaja perutnine in jajc v Ljubljano. Mlini na Rači. Izkoriščanje gozdov. V bližini vrsta kraških jam.

Zgornja Dobrava, 42-5-4-1-0. Sr du Kamnik 23 km, so Brdo 12 km, žand o pT š žup Moravče 3 km, zdr Lukovica—Brdo 11 km, fin Lukovica 12 km, žel Domžale 17 km. Nm ca 345 m. Oba zaselka (Zg. Dobrava in Ples) ležita na položnih kopah živahno raztresenega terciarnega gričevja s. od doline Drtijščice. Dostop z vozom 1.5 km od ban. ceste Moravče—Zagorje in ca 1 km od ban. ceste Moravče—Vače. Kmetijstvo. Mleko oddajajo v moravško mlekarno, jajca in perutnino prodajajo v Ljubljano. Iz obsežnih gozdov (smreka, bor, bukev) izvažajo drva in mehek les, ki ga deloma predelavajo žage ob Drtijščici.

Zgornja Javorščica, 67-12-11-1-0. Sr du Kamnik 21 km, so Brdo 9 km, žand o pT žup Moravče 5 km, zdr Lukovica—Brdo 8 km, fin Lukovica 8 km, žel Laze 6 km, š Vrhpolje 2 km. Nm ca 540 m. Zelo hribovita lega na s. pobočju Murovice (740 m). Slabo rodoviten svet kraškega značaja. Dostop z vozom 2 km od ban. ceste pri Sv. Andreju. K vasi spadajo kmetije Koprivnik in Oštat. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo. Oddaja mleka v moravško mlekarno. Lepi smrekovi in listnati gozdovi (bukev, javor, gaber). Kot domača obrt je razvito pletenje slamnatih kit.

Zgornje Koseze, 82-15-9-6-0. Sr du Kamnik 25 km, so Brdo 15 km, žand o pT žup Moravče 6 km, zdr Lukovica—Brdo 14 km, fin Lukovica 14 km, žel Kresnice 9 km, š Peče 2 km. Nm 463 m. Strnjena vas, ležeča na strmem robu terciarnega gričevja v zavetju prisojnih apniških pobočij Vel. hriba (753 m). Mimo vodi ban. cesta iz Moravč v Zagorje. Prebivalstvo živi od kmetijstva, ki krije v glavnem le domače potrebe. Poleg tega daje gozd (smreka, bukev, bor) nekaj dohodkov. Podr. cerkev sv. Štefana je znana iz seznama cerkv. dragocenosti (1526).

Zgornji Tuštanj, 72-14-11-1-2. Sr du Kamnik 20 km, so Brdo 8 km, žand o pT žup Moravče 3 km, zdr Lukovica—Brdo 8 km, fin Lukovica 8 km, žel Laze 10 km, š Vrhpolje 1.5 km. Nm ca 400 m. Leži na razgibani ravni med Račo in s. pobočji Ciclja (817 m). Dostop z vozom, 2 km od ban. ceste pri Moravčah. K vasi spadata zaselka Podkraj in Sela. Kmetijstvo, izraba gozda. Oddaja mleka v Moravče, jajc in perutnine v Ljubljano. Pletenje slamnatih kit. Kraj se prvič omenja 1238, ko je v njem podarila velesovska samostanska sestra Marjeta svojemu samostanu kmetijo. Zgodovinsko pomemben tuštanjski grad, še lepo ohranjen, stoji na gričku. Prvič se omenja 1490, ko je bil najbrž sezidan. L. 1667. so postali njegovi lastniki Lichtenbergi (do 1801). L. 1671. ga je predelala in olepšala rodbina pl. Lichtenbergov, lastnica Ortneka na Dol. H gradu je 1671 prizidala kapelico sv. Janeza Nepomuka, a 1780 ustanovila beneficij na Vrhpolju. V gradu je več starih umetniških slik in razne druge starinske znamenitosti. V kapelici je na steklo slikan križev pot, darilo papeža, ter Layerjeva slika Marije in Janeza Nep. Pred 150 leti je bilo na gradu višje okrajno glavarstvo in sodišče, obsegajoče litijski, tedanji poganiški in brdski okoliš. Izrekale so se tudi smrtne obsodbe. Po 1854 je grad prešel v domače roke. Sedanja lastnica je ga. Fr. Pirnat. Tu rojen Pirnat Maks (1875—1935), prof., ljudski govornik in časnikar.

Občina Motnik

Preb. 1244, hiš 211, posest. 176, koč. 35, najem. 10. Površina 3878.88 ha: njiv in vrtov 484.46, trav. in paš. 652.30, sadovnjakov 17.02, gozdov 2673.99, ostalo 51.11. Občina obsega vso dolino Motniščice ali Motniške reke, ki jo razvodje na Kozjaku (667 m) loči od Tuhinjske doline. Poleg doline same, ki je posebno v spodnjem delu dokaj globoka in tesna, obsega tudi j. pobočja pod Šipkom (897 m) in s. pobočja vse do visoke planote Menine. V dolini so v ozkem pasu naložene mlade terciarne plasti, dočim tvorijo pobočja večinoma triadni apnenci in dolomiti, ki jih deloma nadomestujejo triadni skrilavci. Strmine j. nad dolino so skoraj neposeljene in porasle z velikimi gozdovi, tudi na prisojnih straneh pod Menino imamo le redka naselja, majhne zaselke in samotne kmetije. Celo dolina sama ni kdove kako obljudena. Posamezne hiše in zaselki so raztreseni vzdolž ban. ceste, ki vodi tod iz Kamnika preko Tuhinjske doline v porečje Savinje. Ob tej cesti, ki je v ranem srednjem veku po svojem pomenu prekosila cesto skozi Črni graben in čez Trojane, se je razvilo edino večje sklenjeno naselje, mali trg Motnik. Vsa občina ima skupno s trgom izrazito poljedelsko prebivalstvo, dasiravno pogoji za to niso baš ugodni. Le ob cesti in v trgu Motniku žive tudi poedini trgovci, obrtniki in gostilničarji. Pridelujejo vse vrste žita, a le za domačo porabo. Ponekod uspeva dobro sadje. Tudi živinoreja kljub gorskim pašnikom na Menini ni na kaki posebni višini. Važno je gozdarstvo, saj obsega gozd 67% vse površine. Iglast gozd (smreka, macesen) prevladuje nad listovci, zato je izvoz lesa (hlodov, desak) v normalnih razmerah precejšen. Prodajo do 2500 m³ lesa na leto, pretežno lesnim trgovcem v Savinjski dolini. Pri Motniku, v rudniku Bela—Motnik, kopljejo prvovrsten rjav premog. V tujsko-prometnem oziru občina še ne nudi mnogo, vendar pa je za letovišče prav prikladna. V Menini z glavnima vrhovoma Vivodnikom (1508 m) in Savnico (1426 m) ima prav privlačno turistično in zlasti smučarsko točko s planinskim zavetiščem Biba (2½—3 ure iz Motnika).

Bela, 232-38-34-4-0. Sr so du Kamnik 23 km, žand zdr o pT Motnik 2 km, fin Vransko 9 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 23 km, š žup Špitalič 2 km. Nm 626 m. Soseska Bela obstoji iz zaselkov Dolina, Mala ravan, Nova reber, Sv. Miklavž v Beli, Slope in Vodlan. Ti zaselki in k njim pripadajoče kmetije so raztresene po zgornjem delu ozke doline Motniščice, po grapi njenega levega pritoka Bele ter v nekaterih ugodnejših hribovitih legah. Nekaj hiš leži ob ban. cesti Kamnik—Vransko, Sv. Miklavž v Beli pa stoji 2 km daleč od nje pod odrastki Menine (dostop z vozom). Vas sega torej od višine ca 450 m (ob Motniščici) do preko 900 m (kmetija Slopnik na tkzv. Farovški planini). Za poljedelstvo in živinorejo so predpogoji slabi ter krijeta ti dve panogi le domačo porabo. Zelo obsežni so gozdovi (smreka, bukev). Mnogo lesa pokupijo bližnji lesni trgovci. Mlini na Motniščici in Beli. Ob ban. cesti različni obrtniki. Podr. cerkev sv. Miklavža šk. v Beli, prvič omenja zapisnik cerkv. dragocenosti 1526. Zgrajena je bila okoli srede 15. stol. Ok. 1728 so jo renovirali, 1904 lesen strop nadomestili z obokom. Oprava nova (20. stol.). Popolnoma gotski je ostal le presbiterij (zvezdnat svod). Stare stenske slike so bile v novejši dobi prebeljene.

Češnjice, 122-20-14-6-0. Sr so du Kamnik 18 km, žand zdr o pT Motnik 6 km, fin Vransko 13 km, žel Kamnik 20 km, š žup Špitalič 3 km. Nm ca 670 m. Vas leži tesno sklenjena na visoki sončni terasi pod Menino v območju razvodja med Kamniško Bistrico in Savinjo. Dostop z vozom 3 km od ban. ceste Kamnik—Vransko pri Špitaliču, ali približno toliko od iste ceste pri Cirkušah. V hribovju j. od vasi, na Kozjaku (667 m), prekorači cesta v strmem klancu razvodje. Vas živi

od kmetijstva in gozdarstva (smreka, bukev, hrast). Les prodajajo trgovcem. Precej dobro uspeva sadje. Vas prvič omenjena že 1229 (glej Špitalič).

Motnik, trg, 314-61-54-7-6. Sr so du Kamnik 25 km, žand zdr o pT š žup v kraju, fin Vransko 7 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 21 km. Šola ust. 1888, 2 odd. SKJ, Kat. prosv. d., Strel. druž., Gas. Nm 442 m. Trg leži v tesni dolini Motniščice ob ban. cesti Kamnik—Vransko, ki je naslednica že v zgodnjem srednjem veku važne prometne črte iz Kamnika skozi Tuhinjsko dolino proti v. Hiše stoje dokaj tesno skupaj ob cesti. K trgu spadajo tudi samotne kmetije Hrušice, Mejač, Strmec in Zavrh, raztresene po bližnjih gričih. Od drž. ceste na Ločici je trg oddaljen 5 km. Dnevna avtobusna zveza s Kamnikom in Vranskem. Glavni gospodarski panogi prebivalstva sta danes poljedelstvo in živinoreja. Poleg tega so v trgu razni obrtniki in trgovci. Gozdarstvo. Prodaja mehkega lesa (smreka) lesnim trgovcem. Žaga in mlini na Motniščnici. Pet sejmov na leto. Gostilne s tujskimi sobami. V bližnjih oligocenskih plasteh premogovnik Bela—Motnik (produkcija 2—3 vagone dnevno, 40 rudarjev). Motnik je izhodišče za izlete na Menino (1508 m, zaznamovana pot skozi Belo, 2½—3 ure, banovinski planšarski dom z oskrbo za turiste in smučarje). Trg sam z okolico je prikladen za letovišče in ima prirodno kopališče v Motniščici.

Krajevno ime »Gradišče« za hribček tik v. od trga kaže na to, da je bil kraj naseljen že v predzgodovinski dobi. V rimski dobi je bržkone obstajala v Motniku vsaj manjša postojanka ob stranski rimski cesti skozi Tuh. dolino (krajevno ime »Za zidom« s. od trga). Motnik je postal tudi v srednjem in novem veku obmejna in prometno važna naselbina med Kranjsko in Štajersko, pripadajoč poslednji. Srednjeveška naselbina se je začela razvijati pod starim motniškim gradom (gl. Zg. Motnik). Prvič se omenja M. v listini, izdani med 1123 in 1146 kot last Cejzolfa Spanheima. Napredujoča naselbina je kmalu razvila obrt in trgovino. Nadvojvoda Ernest Železni jo je zato 1423 povzdignil v trg s pravico do tedenskega tržnega dneva na nedeljo. Originalno ustanovno listino hranijo še danes v trškem arhivu. Trg je kmalu dobil lastno nižje sodstvo v okviru trškega pomerija, ki se je razprostiralo pol ure daleč, nadalje lastno upravo, trški magistrat (magistratno poslopje so 1795 prodali). Grb je naklonil tržanom cesar Friderik III. v zahvalo za njihovo zvestobo v borbi z Janom Vitovcem. Slednjega so namreč z uspehom napadli na povratku po brezuspešnem obleganju Ljubljane na vrhu Kozjaka. Radi te hrabrosti so dobili tržani vojaško prostost in azilsko pravo. Vse svoboščine so jim potrdili vladarji: cesar Maksimilijan (1506), Ferdinand I. (1536), ki je tržni dan z nedelje preložil na drugi dan v tednu. Nadvojvoda Karel je leta 1571 za to določil četrtek. Nadvojvoda Ferdinand je 1597 potrdil trške privilegije in 1613 naklonil trgu pravico do dveh letnih sejmov, kar so pozneje potrdile cesarske listine 1639, 1708, 1750 in 1832. L. 1842. so dobili pravico do 3 letnih sejmov. Že v 14. stol. je bila v M. jako razvita obrt, posebno usnjarska. Usnjarji so bili organizirani v ceh, katerega pečat z letnico 1641 nam je še ohranjen. Uživali so prostost trgovine z usnjem po vseh sejmih (1753) ter so dobili monopol usnjarske trgovine (1762, 1784). Zastopano je bilo tudi barvarstvo, suknarstvo, klobučarstvo in železna obrt (fužinarstvo). Krajevna imena »Fužine«, »Zeblarija«, še spominjajo na železarstvo, ki je pred 50—60 leti prenehalo. Trgovina je posebno cvetela v srednjem in novem veku do konca 17. stol., ko je šel tod po Tuhinjski dolini glavni tovorni promet med Primorjem in Štajersko. Po zgraditvi nove ceste preko Trojan v začetku 18. stol., je ostal Motnik ob strani. Pomembna je bila za M. francoska okupacija. Do tedaj štajerski trg so z razglasom z dne 9. apr. 1811, izdanim v Celju v slovenskem jeziku, priključili kranjski Iliriji. Pri tej reformi je bil vsekakor odločilen strategični moment. Ostal je pri Kranjski tudi po odhodu Francozov. Znani so iz te dobe napadi na francosko vojsko in blagajne (v Zajasovniku na motniških tleh). Kot obmejni kraj francoske Ilirije in avstrijske Štajerske je dobil carinsko postajo, izgubil je pa zato vse starodavne trške privilegije. Prošnje tržanov za obnovitev starih pravic so bile brezuspešne. Danes spominjajo na nje samo še ohranjeni letni sejmi, volitev trškega sodnika, ki ima predvsem pravico pobiranja stojnine ob sejmih. Na trško sodstvo še spominja sramotilni kamen — pranger — z letnico 1794, ki leži poškodovan sredi trga. Župnija Motnik (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 567 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija muč. Prvotna cerkev je bila zgrajena pred 1360, sedanja je iz srede 15. stol., popravljena 1724 in 1743. Baročna prezidava je odstranila vnanje znake gotskega sloga, najmanj v presbiteriju. Oprava iz 19. stol. (Goetzel Al.). Pomembna stara monstranca iz 15. in 17. stol. V Motniku je bila sprva podr. vranske župnije. L. 1360. je motniški graščak Gerloh ustanovil beneficij za stalnega duhovnika. Vendar je dobil Motnik vikarja šele v protireformacijski dobi okoli 1600. Motnik je cerkveno pripadal do 1461 oglejskim patriarhom, nato do 1787 ljubljanski škofiji, 1787—1811 lavantinski škofiji. Od 1811—1814 je bila župnija pod ljubljansko, od 1814—1833 zopet pod lavantinsko, od 1833 naprej stalno pod ljubljansko škofijo. Kapela sv. Marije Magdalene se prvič omenja 1631 v vizitacijskem zapisniku. V 19. stol. večkrat predelana (1828, 1862). Prava starost ni znana. Po notranji arhitekturi je stavba sorodna župni cerkvi. V Motniku rojeni: Bervar Karel (1864), cerkv. skladatelj. Križnik Gašper (1848 do 1908), po poklicu obrtnik in trgovec, eden najmarljivejših zbirateljev narodn. blaga.

Okrog, 111-18-12-6-0. Sr so du Kamnik 20 km, žand zdr o pT Motnik 5 km, fin Vransko 12 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 30 km, š žup Špitalič 2 km. Nm 768 m. Prisojna hribovita lega pod Menino. K vasi spada zaselek Kozji hrbet. Dostop z vozom 2 km od ban. ceste pri Špitaliču ali 4 km od ban. ceste v Tuhinjski dolini. Kmetijstvo, sadje, izraba gozda (smreka, bukev). Skozi vas vodi zaznamovana pot iz Tuhinjske doline na Menino (k planinski in smučarski postojanki Biba, 1 uro).

Reber, 17-3-3-0-0. Sr so du Kamnik 27 km, žand zdr o pT š žup Motnik 2 km, fin Vransko 9 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 23 km. Nm 610 m. Zaselek na prisojni strmini, 1½—2 km od ban. ceste pri Špitaliču. Dostop z vozom. Kmetijstvo, prodaja lesa.

Špitalič, 203-38-31-7-3. Sr so du Kamnik 21 km, žand zdr o pT Motnik 3 km, š žup v kraju, fin Vransko 10 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 24 km. Šola ust. 1900, 2 odd. PRK, PJS, Kat. prosv. d., Ml. j. Nm 503 m. Prometno važna lega v najvišjem delu doline Motniščice na izhodu stranske Reberske grape. Naselje in njegovo ime sta v zvezi s srednjeveškim hospitalom. K vasi spadajo tudi zaselki in kmetije Petrživec, Zabava ter ob ban. cesti proti z. raztreseno naselje Jastroblje. Dnevna avtobusna zveza Kamnik—Motnik. Kmetijstvo le za domače potrebe. Izraba gozda (smreka, bukev, hrast). Nekaj obrtnikov, mlin, gostilna s prenočiščem. Špitalič je vršil v srednjem in novem veku do 17. stol. zelo pomembno trgovsko vlogo. Ker je vodila v tej dobi glavna prometna žila med Primorjem in Štajersko preko andechs-meranskega Kamnika in po Tuhinjski dolini, je istrski mejni grof Henrik († 1228) iz rodbine Andechs-Merancev ustanovil ok. 1228 pod Kozjim hrbtom hospital sv. Antona za potnike in trgovce. Hospital je oskrbovalo nekoliko menihov. Njegov brat Oton Meranski je 1229 ustanovo potrdil in ji določil posestne meje. Segale so od Češnjic do potoka Bele in Trojan, na s. do Savnice. L. 1242. je Friderik Babenberžan naklonil gostinjcu sodne pravice, izvzemši tatvino in dvoboje. V toku 13. stol. so z novimi posestvi, svoboščinami in pravicami še povečali pomen te ustanove. Okoli 1251 je bil hospic izročen vetrinjskemu samostanu pri Celovcu, ki je pozneje sezidal cerkev sv. Antona in močan grad. Ustanova hospitala v Špitaliču je prenehala ob nastopu protestantizma. Vetrinjski opat je grad 1608 prodal Ivanu pl. Thallerju. Ta ga je popravil, morda celo prezidal in ga imenoval »Neuthal«. Vendar se je staro ukoreninjeno ime v obliki »Špitalič« do danes ohranilo. L. 1635. so podložniki grad napadli in ga izropali. Po požaru 1755 so sezidali stavbo, kot se nam je ohranila do danes. Sedanja lastnica je rodbina pl. Apfaltrern. Župnija Špitalič (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 672 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Antona Pušč. Prvotno stavbo so zgradili menihi poleg hospitala. Staro cerkev so temeljito prezidali in povečali ok. 1728. Slogovno kaže tipičen barok 18. stol.; oprava zvečine v novejšem času prenovljena, le veliki oltar je ohranil baročne, lepa monstranca celo gotske znake. Sprva je bila cerkev podružnica župnije Šmartna v Tuhinju, iz katere se je izločila kot vikariat pred 1711 in kot župnija 1762.

Zajasovnik, 50-9-9-0-0. Sr so du Kamnik 34 km, žand zdr o pT š žup Motnik 2 km, fin Vransko 6 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 21 km. Nm ca 400—563 m. Vas je raztresena v dolini Boljske ob drž. cesti Ljubljana—Celje in deloma po prisojnem pobočju hriba Jasovnik (770 m), ki jo loči od Motniške doline. Avtobusna zveza na črti Ljubljana—Celje. Iz vasi vodi najkrajša pešpot od drž. ceste čez Strmec v trg Motnik (20 min). Kmetijstvo za dom. Prodaja lesa v Sav. dolino. Žaga, mlin, gostilna s prenočiščem.

Zg. Motnik, 195-24-19-5-1. Sr so du Kamnik 26 km, žand zdr o pT š žup Motnik 2 km, fin Vransko 7 km, žel Sv. Peter v Sav. dolini 19 km. Nm ca 660—700 m. Vas, ki obsega tudi zaselke: Brezovica, Kovšak in na Vrhu, je raztresena po prisojnih pobočjih s. in sv. nad trgom Motnikom. Dostop z vozom, 1—2 km od ban. ceste pri Motniku. Kmetijstvo, sadje, nekaj lesa pokupijo lesni trgovci. H kraju spadajo zaraščene, danes

že komaj vidne razvaline motniškega gradu. Zgrajen je bil na hribu tik nad trgom, najbrž že v 9. ali 10. stol. kot obrambni stolp proti madžarskim napadom. Vsekakor pa je treba pod Motnikom v listini Cejzolfa Spanheima (med 1123 in 1146) razumeti poleg naselbine tudi grad. Prvotni posestniki, Motniški gospodje, se omenjajo 1247 (Konrad), 1360 (Gerloh Motniški) in 1484 (Mertleinb). Njihov rod je najbrž konec 15. ali v začetku 16. stol. izumrl in grad je s trgom vred postal deželnoknežji fevd, katerega so dajali Habsburžani v najem. Najemnik G. Zurler (po 1600) je živel v večnem sporu s podložniki. Nadvojvoda Ferdinand je 1619 rešil spor s tem, da je prepovedal graščaku krniti trške pravice in nalagati nova bremena. Vendar so tudi naslednji lastniki pl. Apfaltrerni, živeli v neprestanih sporih s tržani. L. 1751. je grad zgorel. Provizorično restavrirani grad se je držal še do 1771, ko se je podrl in ni bil več obnovljen. Razvaline so danes last pos. Fr. Križnika iz Zg. Motnika št. 3.

Občina Nevlje

sedež Vrhpolje

Preb. 2183, hiš 353, posest. 234, koč. 106, najem. 24. Površina 2544.53 ha: njiv in vrtov 464.50, trav. in paš. 691.17, gozdov 1324.43, ostalo 64.43. Ozemlje je zvečine hribovito, močno zatišno. Obsega porečje dolenje Nevljice s Paloviško planjavo na j. in Gojško planoto na s.; v. meja: Velink (809 m) — Srednja vas — Žubejevo (746 m) — Tomanova planina (1190 m). Selišča so razvrščena podobno kot v Tuhinju (v 3 pasovih). Dolinska vrsta naselbin je tu bolj raztrgana, zemlja pičla. Srednji, hribovski pas je razvit le na s., svet mestoma zelo strm. Najvišji pas sega na obe dolinski strani, j. razpolaga poleg kraškega sveta tudi z boljšo zemljo, dočim so na s. tla samo apnena; najbolj rodovitne so kraške vrtače na Gojški planoti, med tem ko so na paloviški strani neobdelane. Strnjenost malih vasi je šibka, j. vrsta vasi je ločena po širšem neposeljenem gozdnem ozemlju od ostalih. Gospodarski temelj daje kmetijstvo, v njem zlasti živinoreja. Mnogo živine se prehrani na paši (drobnica); s. vasi oddajajo živino na Veliko planino. Žita primanjkuje, mestoma občutno, več je krompirja in zelenjadnih pridelkov. V obsežnih gozdovih prevladuje smreka, zatem bukev in gaber. Sadnega drevja je mnogo, a je premalo gojeno. Obrt je šibka; na z. je precej delavstva. Na j. robu Gojške planote kopljejo zemeljsko barvo, krede ne izkoriščajo. Pičli promet se drži ban. ceste iz Kamnika na Vransko, manj na Gornji grad. Drugod radi neugodnega terena slabi kolovozi, izjema je občinska cesta Podhruška—Sela, oz. Rožično. Dobri smuški tereni in izdatna obč. lovišča.

Bela peč, 64-5-4-1-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 20.9 km, žand Šmartno 8 km, o 19.9 km, p š žup Sela 10 km. Nm povpr. 860 m. Razkropljene gorske kmetije nad povirjem Šnoviškega potoka. H kraju spadata zaselka Hočevo in Osredek. Največ, precej puste zemlje leži v zložnejših j. pobočjih Tomanove planine (1190 m) na sv. meji občine. Dostop z vozom na Sela ali po grapi na Potok v Tuhinju (dobrih 5 km); na bližnjo ban. cesto na Črnelcu ni kolovoza.

Briše, 47-7-5-2-0. Sr so du žand zdr fin pTt Kamnik 5 km, žel Kamnik 5.5 km, o 4 km, š žup Nevlje 3 km. Nm 520 m. Dokaj strnjena hribovska vas sv. od Nevelj. Leži na prisojni, zelo položni stopnjevini pod gozdnato apniško gmoto. Slaba vozna pot do ban. ceste v Vrhpolju (3.5 km). Kraj se prvič omenja 1400, ko je pripadal kamniškemu deželskemu sodišču.

Gozd, 274-35-19-12-0. Sr so du žand zdr fin Kamnik 14 km, žel Kamnik 15 km, o 6 km, p š Gozd 2 km, žup v kraju. Šola ust. 1922, 2 odd. Nm 792 m. Največja gorska vas v široki kraški suhi dolini med Vovarjem (941 m) in Grebenom (952 m). Proti Črni jo krije gozdnati greben Skrotov. Kmetije so razložene na dolinskem robu v rahli medsebojni zvezi, njive v vrtačah, nad njimi travniki, po vrheh zvečine jelov gozd, ki daje poleg živinoreje glavne dohodke. Promet posreduje obč. cesta (zložna, tudi za avto) na ban. v Smrečju (1.5 km), odtod na Kamnik 11 km. Pešci (domačini, izletniki, smučarji) uporabljajo še kolovoze preko Brezja na Stahovico ali na Zduše —Mekinje. Gozd, s središčem pri sv. Ani, je skupno ime za vse zaselke in kmetije na tej kraški planjavi: Breg, Gorenja vas, Javorje, Laze in Zabrezje. Župnija Gozd (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 700 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ane. Prvotna cerkev je bila posvečena 1520. Na novo so jo sezidali 1753. Nova, sedanja stavba datira iz 1830. Cerkev je pozen odmev rokokoja, v osnovi potegnjen osmerokotnik, oprava preprosta. V zvoniku hranijo okrušen kip sv. Ahacija iz 16. stol. Nekaj kvalitetnega okrasja, kelih in relikviarij iz 18. stol. Cerkev je bila najprej podr. neveljske župnije. Iz nje se je izločila 1792 kot lokalija, 1875 povzdignjena v župnijo. Ta sega izven domače soseske le na s.; preko sedanjih obč. mej obsega še vso zgornjo Črno do v. roba Velike planine. Vas je omenjena že 1309.

Hrib, 62-10-7-2-4. Sr so du zdr fin Kamnik 4.6 km, žand žel pTt Kamnik 5 km, o š žup Nevlje 3.5 km. Nm 485 in 520 m. Obsega vrsto skromnih domov, pod zavito kopo v skrilastem svetu (Spodnji Hrib), deloma na položnejši polici nad njo (Zgornji Hrib). Vas je dostopna po 1½ km dolgem slabem kolovozu od ban. ceste, v Soteski.

Markovo, 70-13-9-4-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 7.6 km, žand Šmartno 6 km, o 6.6 km, p š žup Sela 3 km. Nm 505 do 590 m. Leži v raztrgani vrsti od j. proti s. na slemenu zgornje tuhinjske terase, za 1—3 km vozne poti nad ban. cesto v Kavranu. Dobri travniki, precej sadja, žito rodi komaj srednje. Zaselka Ržiše in Kavran (manjši del). Vas je omenjena že 1257.

Nevlje, 169-31-16-10-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kamnik 1.9 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1862, 2 odd. PJS, PRK, Kat. prosv. d., Gas. Nm 389 m. Najniže ležeča vas sv. od Kamnika, umaknjena v zatišje nad ban. cesto v Tuhinj. Svet ob zavitem toku Nevljice je močviren. Razmeroma pičlo polje leži po rečnih terasah, večino vaškega ozemlja pokriva gozd. Redne dohodke daje živinoreja, sadjarstvo, tovarniško delo, izjemoma poljski pridelki. Vas se navaja že 1287. Po tradiciji so bila neveljska tla vse do Kamnika pod jezerom, zato se je tudi neveljska cerkev imenovala »sv. Jurij ob jezeru«. Jezero je baje odteklo ob tretji uri popoldne in zato tudi ob tej uri vsak dan zvoni. Župnija Nevlje (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 786 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. Tu je bil do 1232 najbrž sedež kamniške prafare. Tedaj so Nevlje postale vikariat kamniške župnije, ki je bil povzdignjen v župnijo 1783. Neveljska prafara je mati župnije v Gozdu in delov župnije na Vranji peči. Prvotna cerkev je bila zgrajena že v 12. stol. (?), a je omenjena šele v seznamu cerkv. dragocenosti 1526. Cerkev ima medle sledi prvotne gotske stavbe, ki so jo baročno prezidali v 18. stol. Oprava baročna, rokokojska, deloma iz zadnjih desetletij. Sliko sv. Jurija je prvotno napravil Jelovšek, orgle Zupanove, važen inventar v zakristiji, deloma v župnišču (arhiv). — V Nevljah rojen dr. Ivan Dornik (r. 1892), prof. v Mariboru, pisatelj.

Podhruška, 60-7-4-3-0. Sr so du zdr fin žel pTt Kamnik 7.6 km, žand Šmartno 6 km, o 6.6 km, š žup Sela 2 km. Nm 424 m. Prva ravninska vas po vstopu ban. ceste Kamnik—Vransko v z. Tuhinjsko kotlino. Žitni pridelek razmeroma šibak, ker godi vodnata zemlja le travniku in mešanemu gozdu. Hiše so odmaknjene od Nevljice na vznožje gričevja. Vas zbira lokalni promet s hribov na s. (obč. cesta na Rožično in Sela). Kmetje in delavci.

Poljane, 45-4-4-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 19 km, žand Šmartno 10 km, o 18 km, p š žup Sela 10 km. Nm povpr. 925 m. Zavzema plitvo uleknino pod z. kopami Tomanove planine (1190 m). Razmaknjene kmetije imajo prostran in pust apniški svet, kjer uspeva dobro le oves; izdatna ovčereja. Kolovoz (2 km) na Črnelec (902 m), do ban. ceste v Tuhinju 12 km.

Póreber, 104-19-13-5-1. Sr so du pTt Kamnik 5 km, žand zdr fin žel Kamnik 5.5 km, o š žup Nevlje 3 km. Nm 580 m. Značilna hribovska vas z raztresenimi domovi med Gojško kraško planoto in vlažno tuhinjsko Sotesko, po slabem kolovozu 2 km od ban. ceste. V dolini šteje sem večji del zaselka Kavran. Precej napeto prisojno pobočje s slabo prstjo; gospodarske razmere zelo skromne. Vas se omenja že 1209, ko je istrski mejni grof Henrik podaril tod dve kmetiji gornjegrajskemu samostanu. Po urbarju gornjegrajske gospoščine iz 1426 je bil tu sedež urada, kateremu so bili podrejeni kraji: Gozd, Póreber, Studence, Markovo, Breznično, Selo, Okrog, Trobelno, na Bistrici, Štefanja gora, Zapoge, Tučna, Srednja vas in Hruševka pri Moravčah.

Rožično, 66-10-6-4-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 8.5 km, žand Šmartno 6 km, o 7.5 km, p š žup Sela 3 km. Nm 525 m. Leži vrh skrilastega slemena, ki se izvije iz apniške gmote in nadaljuje v kopastih vrhovih (nad 500 m) na j. k ban. cesti med Virom in Podhruško. Dovoz iz Kavrana, zložneje po obč. cesti iz Podhruške (2 km). Prebivalce skromnih raztresenih hiš preživlja zemlja (živinoreja, gozd) in delavski zaslužek.

Sela, 71-10-6-4-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 9.5 km, žand Šmartno 5 km, o 8.5 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1872, 2 odd. Gosp. nad. š., PJS, PRK, Gas., Kat. prosv. d., Ml. j. Nm 532 m. Raztresena kmetska naselbina na široki polici nad Tuhinjsko kotlino, 1¼ km od ban. ceste. Zelo lepa lega sredi sadnega drevja, z dobrimi travniki in močnim jelovim gozdom. Dovoz z vozom po obč. cesti ob potoku Rožičniku (20 min.). Izdatne prilike za smuko. Izhodišče za izlete na Gozd (1 uro, markirano), v Novo Štifto (2½ ure) in Gornji grad (3½ ure), preko

Črnelca v osrčje Kamniških planin. Župnija Sela pri Kamniku (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 780 duš. Župna cerkev sv. Neže omenja seznam cerkv. dragocenosti 1526. V prvi polovici 17. stol. je bila večkrat prenovljena in 1722 podaljšana. 1860 so zgradili novo, sedanjo cerkveno stavbo. Stene in en stranski oltar je poslikal A. Jebačin 1922, drugega M. Koželj, glavnega J. Tavčar. Svileni plašči, eden v osnovi iz 15. stol. Novogotska monstranca iz 1860. Zvonik (v fasadi) z lepo baročno streho. Cerkev je bila sprva podr. župnije Šmartina v Tuhinju. Iz nje se je izločila 1793 kot vikariat, sestavljen iz delov šmartinske in neveljske župnije. Od 1875 samostojna župnija. Pokopališče.

Sovinja peč, 72-13-7-6-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 22.8 km, žand Šmartno 12 km, o 21.8 km, p š žup Sela 11 km. Nm 885 m. Skromna kmetska vas skoraj j. od Črnelca (1 km). Vas sestavljata še zaselka Livkovo in Smolnik. Pičlo polje s slabo apneno prstjo, velike senožeti in pašniki, gozdarstvo. Do tuhinjske ban. ceste 13 km.

Spodnje Paloviče, 134-27-18-7-2. Sr so du zdr fin žel pTt Kamnik 7 km, žand Šmartno 6 km, o 7 km, š Vranja peč 1.5 km, žup Vranja peč 0.5 km. Nm povpr. 580 m. Leže v položni sredini Paloviške planjave; razkropljene kmetije se drže poleg v. še j. slemena proti potoku Rovščici (Gmajnar). Več male posesti, sicer podobno kot Zg. Paloviče.

Studenec, 82-6-5-1-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 7.6 km, žand Šmartno 6 km, o 6.6 km, p š žup Sela 3 km. Nm 605 in 690 m. Obsega dve raztreseni skupini domov (Zgornji in Spodnji studenec) v jv. pobočju Gojške apnene planote. V kamenitem svetu s strmimi njivami uspeva le pozno žito in krompir; obdelovanje težko. Po enkratni košnji po travnikih pasejo govedo in drobnico. Del vaščanov se preživlja s kopanjem rude za zemeljsko barvo, ki jo odvažajo v Domžale. Nekaj žil krede, ki je ne izkoriščajo. Do ban. ceste Kamnik—Vransko 5 km kolovoza.

Trebelno pri Palovičah, 33-5-3-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt Kamnik 9.5 km, žand Šmartno 10 km, o 8.5 km, š žup Vranja peč 2 km. Nm povp. 570 m. Raztresena kmetska naselbina vrh položnega slemena pod Zg. Palovičami. Šibki promet se obrača zvečine proti Kamniku (5 km), prikladnejši pa je dovoz ob Rovščici iz Radomelj (7 km).

Trobelno pri Selah, 38-4-3-1-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 17.1 km, žand Šmartno 10 km, o 16.1 km, p š žup Šela 8 km. Nm 750 m. Ima slično lego in gospodarski položaj kakor Studenec (z. odtod), le da je vaščanom na razpolago obsežnejše kulturno zemljišče v prisojnem širokem slemenu, ki se spušča k srednjemu Tuhinju. Močni iglasti in listnati gozdovi. Do ban. ceste v Lokah 5 km kolovoza.

Tučna, 50-6-5-1-0. Sr so du žand zdr fin pTt Kamnik 4 km, žel Kamnik 4.5 km, o š žup Nevlje 3 km. Nm 530 m. Leži vrh sončne, zavetne police s. od Nevelj. Donos prostrane zemlje je razmeroma pičel. Izletna in smučarska točka z dohodom iz Kamnika—Nevelj ali Zduše (ca 1 uro). Slab kolovoz ob Uševku.

Uševk (Olševek), 65-12-9-3-0. Sr so du pTt Kamnik 1.8 km, žand zdr fin žel Kamnik 2 km, o š žup Nevlje 0.2 km. Nm 390 m. Razkropljena delavska in kmetska naselbina v senčni in mokrotni dolinici enako zvanega potoka, ki se izliva v Nevljico pri Nevljah.

Velika Lašna, 165-36-23-13-0. Sr so du zdr fin žel pTt Kamnik 15.2 km, žand Šmartno 5 km, o 14.2 km, š žup Vranja peč 3 km. Nm 660 m. Rahlo povezana vrsta kmetskih domov na široki valoviti planjavi za strmim j. robom srednjega Tuhinja. Slikovit, prisojen, precej rodoviten svet, ob prehodu apnenca v permokarbonske sklade. Nad vasjo proti s. zložen prelaz, ki odvaja po kolovozu promet do tuhinjske ban. ceste pri Potoku (3 km).

Vir, 22-3-2-1-0. Sr so du zdr fin Kamnik 5 km, žand pTt Kamnik 5.5 km, žel Kamnik 5.7 km, o š Nevlje 4 km, žup Šela 3 km. Nm 420 m. Skromna vasica ob vstopu ban. ceste Kamnik — Vransko v ravno tuhinjsko kotlino. Pod seliščem si Nevljica utere posebno ozko deber skozi apniško hribovje pod Stražo proti Vrhpolju. Z njo vzporedna vodi stara vozna pot, cesta pa se dvigne po kavranskem klancu do dolinice ob potoku Soteska. Ob Nevljici in dalje na jug, deloma še preko hribov neposeljeno, pusto gozdno ozemlje.

Vranja peč, 41-11-7-4-0. Sr so du zdr fin žel pTt Kamnik 7 km, žand Šmartno 6 km, o 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1896, 1 odd. Nm 662 m. Slikovit, prisojen in zavarovan položaj na v. delu Paloviške planjave tik pod razdrapano kraško planoto. Srednje plodna tla; kmetijstvo. Do ban. ceste v Lokah v Tuh. 4 km vozne poti. Izletna in smučarska točka z dohodom iz Kamnika. O nekdanjem gradu Vranji peči ni več sledu. Grajski lastniki so bili Andeški grofje, odnosno njihovi ministeriali, gospodje Vranjepeški. (Engelskalk z Vranje peči znan že 1238.) Župnija Vranja peč (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 419 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Urha se prvič omenja 1463, nato 1488. Sprva je bila podr. neveljskega vikariata. 1788 je bila ustanovljena lokalija z matrikami in 1875 župnija iz delov kamniške in šmartinske župnije. Cerkev, ki so jo v 18. in 19. stol. večkrat predelali, je gotska stavba z novejšo opravo. Potočnikov križev pot, orgle Zupanove. V župnišču umetne peči iz konca 18. stol.

Vrhpolje, 288-56-45-11-12. Sr so du žand zdr fin pTt Kamnik 2 km, žel Kamnik 2.5 km, o v kraju, š žup Nevlje 1.8 km. Nm 395 m. Obcestna vas leži vštric ban. ceste Kamnik—Vransko, umaknjena na višji j. pas Neveljske doline. Gospodarsko in prometno najbolj napredni kraj v občini. Skrbno obdelana zemlja, cvetoča obrt, več delavskih družin. V pobočjih lep, smrekov gozd. Izhodišče lepih izletov (neveljske tesni, po Soteski, na Brišče—Tučno).

Zgornje Paloviče, 58-10-5-5-0. Sr so du zdr fin žel pTt Kamnik 7 km, žand Šmartno 6 km, o 6 km, š Vranja peč 3 km, žup Vranja peč 0 km. Nm 670 m. Prva hribovska vas onstran neposeljenih gozdnih krajin v. od Kamnika (Tolsta gora, Platišnik). Razmaknjena gruča kmetskih domov stoji na prisojni južni planjavi pod kraško planoto, ob kateri se tu pričenja dolga vrsta najvišjih selišč med Tuhinjem in Črnim grabnom. Vozna pot na Loke v Tuh. (6 km, avtobus). Vabljiva razgledna lega, ugodna smuka; slikovita izletna pota na Kamnik (7 km), Duplico (8 km) in Radomlje (9.5 km).

Znojile, 49-7-4-3-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 11.4 km, žand Šmartno 7 km, o 10.4 km, p š žup Sela 2 km. Nm 572 m. Zaselek na mali vzpetini nad valovito teraso vz. od Sel. Dober kmetijski pridelek, sadno drevje, dobri travniki in pašniki. Do ban. ceste 3 km.

Žubejevo, 54-6-5-1-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 13.3 km, žand Šmartno 7 km, o 12.3 km, p š žup Sela 4 km. Nm 580 do 660 m. Razmaknjena vrsta srednjih in malih posestnikov ob j. meji široke police, v. od Znojil. katerim sliči po legi in gospodarstvu. Promet teži na Loke v Tuhinju (4 km).

Občina Radomlje

Preb. 1220, hiš 218, posest. 112, koč. 94, najem. 0. Površina 1970.50 ha: njiv in vrtov 260.29, trav. in paš. 342.20, sadovnjakov 35.73, gozdov 1256.52, ostalo 75.76 Občina zavzema v. del Kamniško-mengeške ravnine. Na z. sega do Kamn. Bistrice, na v. pa tudi v obrobno hribovje. Gosteje je poseljen z. del v bližini Bistrice, odnosno iz nje izpeljane umetne struge Mlinščice, ki daje vodno silo celi vrsti mlinov, žag in manjših industrijskih podjetij. Večji v. del občine pa tvorijo široke diluvialne terase (Dobrave), sestoječe v glavnem iz ilovnatega gradiva. Pokrite so po ogromni večini z lepim gozdom (pretežno bor, smreka), le ob Rovščici in Rudniškem potoku, ki režeta terase povprek, so nastala posamezna naselja. Gosteje naseljena je zopet prisojna stran hribovja v. od Rov. Občina ima pretežno poljedelski značaj. Pridelujejo vse vrste žita ter mnogo krompirja in fižola, ki se deloma prodajata v Ljubljano in Kamnik. Prav tja prodajajo tudi sadje in jajca ter mlekarske proizvode radomeljske Mlekarske zadruge, v katero donašajo vsak dan mleko domala iz vseh vasi. Gozd je radi svoje kakovosti in prometno ugodnega položaja precej dobičkanosen. Izrablja ga zlasti graščina Kolovec. Diluvialna glina in ilovica v Dobravah je nudila predpogoje za nastanek cele vrste manjših in večjih opekarn v vsem obsegu občine. Vendar se do večje industrije niso nikjer povzpele.

Dolenje, 32-7-1-6-0. Sr du Kamnik 9 km, so Brdo 3 km, žand zdr fin Lukovica 3.5 km, žel Jarše—Mengeš 5 km, o p Radomlje 4 km, š žup Rova 2 km. Nm ca 350 m. Vasica, h kateri spada zaselek Stegne, leži malo nad dnom široke doline, ki se v. od potoka Rovščice globoko zajeda v hribovje iz karbonskih skrilavcev. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 2½ km od ban. ceste v Rovih ali (težje) 3½ km od drž. ceste v Št. Vidu pri Lukovici. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja živine, oddaja mleka v mlekarno v Radomljah. Sadjarstvo. Izkoriščanje gozda (smreka, bor). Opekarna. Tu rojen Andrejka Jernej (1850—1926), ppolk. v p., pisatelj (predvsem iz vojaškega življ.).

Hudo, 138-23-12-11-0. Sr so du žup Kamnik 5.5 km, žand Mengeš 3.5 km, zdr Kamnik 5 km, fin Domžale 4.5 km, žel Jarše—Mengeš 2 km, o p š Radomlje 1 km. Nm 340 m. Vas, h kateri spadajo še samotne kmetije Jan, Kovaček in Stojc, leži na robu nizke terase, ob Rudniškem potoku. Dostop z vsemi vozili po obč. poti ½ km od ban. ceste nad Radomljami. Ilovnata tla. Kmetijstvo samo za dom. Izraba obširnih gozdov (pretežno bor in smreka). V vasi trgovina in obrt. Na robu gozdnate Dobrave velika opekarna. Mlin in žaga.

Jasen, 23-4-4-0-0. Sr du Kamnik 9.5 km, so Brdo 3 km, žand zdr fin Lukovica 3—5 km, žel Jarše—Mengeš 6.5 km, o p Radomlje 5 km, š žup Rova 4.5 km. Nm ca 480 m. Majhen zaselek na slemenu v živahno razrezanem skrilavčevem hribovju v.

od Kolovškega gradu. Težak dostop z vozom po obč. poti 3½ km od Rov. Kmetijstvo za dom. Tudi gozdarstvo (bukev, bor, smreka) skoraj le za domačo potrebo.

Kolovec, 36-7-4-1-0. Sr du Kamnik 8 km, so Brdo 7 km, žand zdr fin Lukovica 8 km, žel Jarše—Mengeš 4—8 km, o p Radomlje 3—5—6 km, š žup Rova 2.4 km. Nm 381 m. Malo, raztreseno naselje v samotni, gozdnati dolini Rovščice okoli istoimenskega gradu. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 2 km od Rov. Poljedelstvo, sadje. Oddaja mleka mlekarni v Radomlje. Veliki iglasti gozdovi (smreka, bor). Iz graščinskih gozdov vozijo les na grajsko lesno industrijsko podjetje v Preserju ob Kamn. Bistrici. Prvotni utrjeni grad Kolovec je danes v razvalinah. Sezidali so ga gospodje Kolovški (omenjajo se 1315, 1328, 1351). Ker je grad v 16. stol. pogorel, so tedanji lastniki Hohenwarti zgradili okoli 1530 pod njim novega. Ko je tudi tega 1679 uničil požar, je ista rodbina sezidala nov, do danes lepo ohranjeni grad (1683), ki je last rodbine Fr. Stare. Tu rojen Fr. E. pl. Hohenwart (1650—1714), genealog, član Acad. operosorum v Ljubljani.

Radomlje, 440-79-31-41-0. Sr so du zdr žup Kamnik 6 km, žand Mengeš 2.5 km, fin Domžale 3.5 km, žel Jarše—Mengeš 1.5 km, o p š v kraju. Šola ust. 1888, 3 odd. SKJ, Gas., PSVD, Strel. druž., Kat. prosv. d. Nm 333 m. Tesno sklenjena vas, razporejena večinoma vzdolž ban. ceste nad poplavno mejo Kamn. Bistrice ter ob cesti na Rova. Z. od vasi je speljana z Bistrico vzporedna umetna struga Mlinščice. Prometno križišče na direktnem prehodu od Kamnika proti Črnemu grabnu in Moravškim hribom. Tu se stikajo ceste od Duplice, Homca, Jarš, Rov, Doba in Vira. Poljedelstvo in živinoreja. Središče mlekarstva za vso okolico (Mlekarska zadruga). Velika prodaja mlekarskih proizvodov (zlasti čajnega masla) v Ljubljano in Kamnik, prav tja tudi jajca in sadje. Veliki iglasti gozdovi Dobrave (bor, smreka). Žage, mlini, opekarna. Razni obrtniki in trgovci. Gostilne s prenočišči. Naravno kopališče v Kamn. Bistrici. Podr. cerkev sv. Marjete dev. muč. Prvotno stavbo so zgradili v 2. polovici 15. stol. Prvič se omenja 1501. V 18. stol. so cerkev popolnoma predelali. Bivši presbiterij iz 15. stol. rabi danes za zakristijo. V cerkvenem stolpu in zakristiji so ostanki važnih gotskih in poznejših, manj uspelih fresk iz 15.—17. stol. Oltarji baročne umetnine. Z novo baročno stavbo (18. stol.), ki stoji pravokotno na staro, je gotski slog prve le medlo zabrisan. V R. rojeni: Belec Ivan (1856—1889), pisec soc. in pol. člankov. Koder Anton (1851—1918), pripovedni pisatelj. Levec Anton (r. 1852), odvetnik, pravni pisatelj.

Rova, 111-21-12-6-0. Sr du Kamnik 7 km, so Brdo 4 km, žand zdr fin Lukovica 5 km, žel Jarše—Mengeš 3 km, o p Radomlje 2 km, š žup v kraju. Šola ust. 1901/2, 1 odd. JS, Kat. prosv. d., PSVD. Nm 335—380 m. Precej raztresena vas sredi obširnih gozdov, od najnižjih hiš ob Rovščici do cerkve na razglednem dolomitnem griču. Dostop z vsemi vozili po ban. cesti 2 km od ban. ceste v Radomljah. Od drž. ceste Ljubljana—Celje je dohod manj prikladen (4—6 km). Kmetijstvo, sadjarstvo. Oddaja mleka v zadružno mlekarno Radomlje. Prodaja krompirja, fižola in jajc v Ljubljano. Lepi gozdovi (smreka, bor). Nekaj obrti in trgovine. Mlin na Rovščici, opekarne. Pri cerkvi sv. Katarine hvaležna razgledna točka. Markiran dostop iz Kamnika. Župnija Rova (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 328 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Katarine, dev. muč. Prvotna cerkev, zgrajena pred 1511, je bila pozneje prezidana. Bila je podružnica kamniške prafare. 1704 ustanovljena ekspozitura z beneficijem, je postala 1789 samostojna lokalija z matrikami, 1875 pa prava župnija.

Rudnik, 73-11-10-1-0. Sr so du zdr fin žup Kamnik 7.5 km, žand Mengeš 6 km, žel Jarše—Mengeš 5 km, o p š Radomlje 3 km. Nm ca 360—420 m. Sestoji iz kmetij, na široko raztresenih od močvirnega dolinskega dna Rudniškega potoka pa po prisojnih obronkih skrilastega hribovja navzgor. Dostop z vozom od ban. ceste v Radomljah 2—4 km. Poljedelstvo in gozdarstvo (bor, smreka). Oddaja odvišnega mleka zadružni mlekarni v Radomljah.

Škrjanče, 66-12-8-4-0. Sr so du zdr žup Kamnik 6.5 km, žand Mengeš 4 km, fin Domžale 3 km, žel Jarše—Mengeš 1.5 km, o 0.5 km, p š Radomlje 1 km. Nm 320 m. Vas leži tik j. od Radomelj ob umetni strugi Mlinščice. Skozi vas vodi ban. cesta Radomlje—Vir. Kmetijstvo. Izraba gozda (bor, smreka). Velik Škrjančev mlin in žaga (od posestnika je dobila vasica svoje ime). Obrtniki.

Volčji potok, 186-32-15-17-0. Sr so du zdr fin žup Kamnik 4 km, žand Mengeš 5 km, žel Jarše—Mengeš 5 km, o p š Radomlje 3 km. Nm 352 m. Jedro vasi leži tik nad robom široke diluvialne terase Kamn. Bistrice, posamezne kmetije pa raztresene po tej terasi daleč na v. in s. Nekoliko vstran ban. cesta Radomlje—Kamnik, zato je vas z avtom lahko dostopna samo v svojem spodnjem delu, v bližini slikovite istoimenske graščine. Kmetijstvo in živinoreja, oddaja mleka v zadružno mlekarno v Radomlje. Manjša opekarna. Zgodovinsko znamenit grad Volčji potok. Porušeni stari grad je stal na hribu jv. od cerkve. Gospodje iz Volčjega potoka se omenjajo 1220 (Herman) in 1247 (Konrad). Pozneje ga je posedovala rodbina Bonhomo. V Valvasorjevi dobi je bil ta grad že v razvalinah. Ohranjeni so danes le še zaraščeni temelji. Novi grad je sezidala rodbina Bonhomo v ravnini v začetku 17. stol. Lepo ohranjeni in obljudeni grad je zdaj last g. L. Souvana iz Ljubljane. Na s. strani je na grajskem prizidku vzidana spominska plošča Ane Justine, roj. Schwab pl. Lichtenberg iz Tuštanja († 1630). Podr. cerkev sv. Ožbalta, kr. muč. Prvotno gotsko cerkev prvič omenja seznam cerkv. dragocenosti 1526. V 18. stol. je bila korenito predelana. Hrani par dobrih slik Layerjeve šole. V kraju je bil rojen dr. Krivic Rudolf (roj. 1887), pravnik, publicist.

Zagorica, 52-7-5-2-0. Sr du Kamnik 8.5 km, so Brdo 3 km, žand zdr fin Lukovica 4 km, žel Jarše—Mengeš 5 km, o p Radomlje 4 km, š žup Rova 2.5 km. Nm ca 370 m. Prijetna prisojna lega na položnem svetu ½ km nad obč. cesto, ki vodi iz Lukovice v Radomlje. Dostop z vozom, 2½ km od Rov. Poljedelstvo, sadjarstvo, oddaja mleka v radomeljsko mlekarno. Dohodki od gozda (pretežno smreka in bor).

Žiče, 63-15-10-5-0. Sr du Kamnik 8 km, so Brdo 3.5 km, žand zdr fin Lukovica 4 km, žel Jarše—Mengeš 5 km, o p Radomlje 3.5 km, š žup Rova 2 km. Nm ca 380 m. Prisojna lega pod vznožjem Žičkega hriba (532 m). Dostop mogoč z vozom, 3½ km od ban. ceste v Radomljah skozi Rov. Kmetijstvo. Oddaja mleka v Radomlje. Prodaja krompirja, fižola, jajc v Ljubljano in Kamnik.

Občina Trojane

Preb. 1485, hiš 250, posest. 142, koč. 74, najem. 24. Površina 3328.46 ha: njiv in vrtov 656.89, trav. in paš. 682.73, sadovnjakov 62.83, gozdov 1924.12, ostalo 0.89. Občina obsega ves predel v. od znamenitega trojanskega razvodja med Savo in Savinjo na Učaku (609 m). K njej spadajo največji deli dolin Boljske in Orehovice, prisojna stran hriba Kamnec (860 m), osojna pobočja hriba Rebar (875 m) in široke Velike ali Čemšeniške planine (1206 m), ter končno gosto naseljena prisojna pobočja slednje. Osrednji del občine leži že od rimske dobe ob prometni črti prvenstvene važnosti. Zato leže tu največja naselja, ki pa niso izrazito poljedelska, temveč tudi obrtniška in prevozniška. V hribovitih legah vstran od drž. ceste Ljubljana—Celje pa leže mali zaselki in razložena selišča z izrazito kmetijskim značajem, a brez ugodnih življenjskih pogojev. V gospodarstvu celotne občine prevladuje poljedelstvo. Pridelujejo vse vrste žita ter mnogo krompirja in fižola. Živine se nekaj proda v Zagorje, prav tako sadja, perutnine in jajc. Mlekarski izdelki zadružne mlekarne v Št. Gotardu se prodajajo na vse strani. Važno je izkoriščanje obsežnih gozdov (smreka, bukev, macesen), ki donašajo v normalnih razmerah radi dobre kakovosti lesa in bližine državne ter dveh ban. cest precej dohodkov. Les se izvaža večinoma kot jamski les v Zagorje, deske in hlodi pa pretežno v Savinjsko dolino. Industrije razen manjšega podjetja za pridobivanje antimona ni. V občini se nahaja zanimiva izletniška in smučarska točka Velika planina (1206 m), s poučnim razgledom za Zasavje in Savinjsko dolino. Odtod zanimiva grebenska pot proti Sveti planini (985 m) in Mrzlici (1119 m). Tudi Reber (875 m) j. nad Trojanami s svojim podaljškom Križanovo goro je zanimiva, a še malo znana razgledna gora.

Blodnik, 16-4-2-1-1. Sr du Kamnik 35 km, so Brdo 19 km, žand pTt Trojane 3 km, zdr Lukovica 19 km, fin žel Zagorje ob Savi 16 km, o 2 km, š žup Št. Gotard 2 km. Nm ca 600 m. Zaselek leži na robu slemena, ki se vleče od Št. Gotarda proti grapi Boljske. Dostop z vozom, 1 km od ban. ceste Trojane—Zagorje. Kmetijstvo le za dom. Prodaja jajc in lesa (jamski les) v Zagorje.

Brezje, 195-26-22-3-1. Sr du Kamnik 37 km, so Brdo 20 km, žand Trojane 4 km, zdr Lukovica 20 km, fin Zagorje ob Savi 13 km, žel Zagorje ob Savi 14 km, o 3 km, pT Medija—Izlake 3 km, š žup Čemšenik 2 km. Nm ca 620 m. Prisojna hribovita vas nad dolino Orehovice. Sem spadajo više ležeči zaselki Brezovška brda, Brinje, Košenice in Pečenac. Dostop z vozom po obč. cesti I. reda, 3 km od ban. ceste, ozir. 4 km od drž. ceste Ljubljana—Celje pri Trojanah. Poljedelstvo in živinoreja. Izraba gozda (jamski les za Zagorje). Nad vasjo krasna razgledna točka Pleš (910 m), najzapadnejši odrastek široke Čemšeniške ali Velike planine (1206 m). Na Plešu je domnevno stala »trdnjava« ali rimska utrdba, o kateri danes ni več sledu.

Čemšenik, 180-33-10-9-4. Sr du Kamnik 38 km, so Brdo 21 km, žand Trojane 5 km, zdr Lukovica 21 km, fin Zagorje 9 km, žel Zagorje 10 km, o 4 km, pT Medija—Izlake 3 km, š

žup v kraju. Šola ust. 1800, 2 odd. Gosp. nad. š., Gas., Prosv. d. Nm 625 m. Strnjena vas, h kateri spadata zaselka Čemšeniška brda in v Peklu, leži na prisojnih terasah iz karbonskega skrilavca, zavarovana proti s. po strmih apniških in dolomitnih pobočjih Velike planine (1206 m). Dostop mogoč evt. tudi z avtom po obč. cesti 6 km od drž. ceste pri Trojanah ali pa (le z vozom) 4 km od ban. ceste Trojane—Zagorje pri Medijskih Toplicah. Kmetijstvo, mnogo sadja. Prodaja jamskega lesa v Zagorje. Obrtniki, trgovina. Niže, v grapi Lesjega potoka, mlini. Gostilna s prenočišči. Nad vasjo hvaležna izletna točka: Čemšeniška ali Velika planina. Dostop na njo iz Zagorja mimo razvalin slovitega gradu Gamberka (3 ure). Krajevno ime Kresišče za malo razgledno ravnico nad Čemšenikom domnevno spominja na turško dobo. Blizu vasi je v Valvasorjevi dobi (konec 17. stol.) zgradil Anton pl. Luenberg, lastnik gamberške graščine, majhen dvorec. Danes spominja na ta gradič samo še domače ime posestnika »Hoferja« in velike obokane kleti pod hišo. Zgornji del je podoben drugim hišam v vasi. Župnija Čemšenik (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 1750 duš. Župna cerkev Vnebovzetja D. M. Prvotno prastaro cerkev so v 16. stol. predelali. Večji del ladje so ji prizidali po 1800. Najstarejši del je presbiterij, ki ima pozneje zazidana gotska okna. Sedanji baročni zvonik datira iz 1841. Oltarji, kipi in slike (J. Šubic, M. Koželj) so večinoma iz 2. pol. 19. stol., slika sv. Dominika v desnem oltarju je iz 1767 (Vergant), Janeza Nep. v levem pa iz 1839 (Goldenstein). Cerkev je bila najprej podr. mengeške prafare, iz katere se je izločila kot vikariat že pred 1262. Samostojna župnija pred 1596. Že pred ustanovitvijo vikariata nahajamo v Čemšeniku grajske kaplane v Gamberku (1248). Od 1462—1668 je bil vikariat z mengeško prafaro vred inkorporiran cisterciankemu samostanu v Dunajskem Novem mestu in nato do 1784 stiškemu samostanu. Ko je bil ta 1784 razpuščen, je prešel patronat na verski sklad. Čemšeniška župnija je mati župnije v Št. Gotardu. Cerkveno je spadala župnija do 1751 pod oglejski patriarhat, do 1787 pod goriško nadškofijo, slednjič pod ljublj. škofijo.

Dobrljevo, 123-18-15-3-0. Sr du Kamnik 37 km, so Brdo 20 km, žand Trojane 4 km, zdr Lukovica 20 km, fin Zagorje ob Savi 11 km, žel Zagorje ob Savi 12 km, o 3 km, pT Medija—Izlake 3 km, š žup Čemšenik 1 km. Nm ca 640 m. Prisojen položaj v vznožju zelenih pašnikov Velike planine (1206 m). Do vasi, h kateri spadajo više v pobočju Vel. planine ležeči gorski zaselki Dobrljevska brda in Pripeče, je mogoč dostop z vozom, 4 km od ban. odnosno 5 km od drž. ceste pri Trojanah. Kmetijstvo, prodaja lesa v Zagorje. Tudi prebivalstvo samo je deloma zaposleno v zagorskem rudniku.

Drtno, 6-1-1-0-0. Sr du Kamnik 33 km, so Brdo 18 km, žand pTt Trojane 2 km, zdr Lukovica 18 km, fin Zagorje ob Savi 16 km, žel Zagorje ob Savi 17 km, o 4 km, š žup Št. Gotard 4 km. Nm ca 630 m. Samotna kmetija na gorskem slemenu nad dolino Boljske vz. od Trojan. Dostop z vozom 4 km od Trojan ali (težji) naravnost od drž. ceste ob Boljski (2 km). Kmetijstvo, gozd.

Hrastnik, 88-14-8-4-2. Sr du Kamnik 34 km, so Brdo 19 km, žand Trojane 3 km, zdr Lukovica 19 km, fin Zagorje ob Savi 15 km, žel Zagorje ob Savi 16 km, o 1 km, pT Medija—Izlake 4 km, š žup Čemšenik 5 km. Nm ca 600 m. Precej raztresena vas po prisojnem pobočju pod Št. Gotardom, ½ km od ban. ceste Trojane—Zagorje in 2 km od drž. ceste pri Trojanah. Dostop z vozom. K vasi spadata samotni kmetiji Kosivnik in Laze. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo, vse le za domačo porabo. Prodaja jamskega lesa v Zagorje.

Hribi, 32-6-5-1-0. Sr du Kamnik 34 km, so Brdo 19 km, žand pTt Trojane 1 km, zdr Lukovica 19 km, fin Zagorje 16 km, žel Zagorje 17 km, o 3 km, š žup Št. Gotard 3 km. Nm ca 640 m. Hribovita naselbina na položnih sončnih pobočjih pod hribom Kamnec (860 m), s. nad Boljsko, že blizu Trojan. Dostop le z vozom, 1 km od drž. ceste. Kmetijstvo, izraba gozda (predvsem smreka). Tkanje domačega platna.

Jelenk, 36-6-2-2-2. Sr du Kamnik 36 km, so Brdo 20 km, žand pTt Trojane 3 km, zdr Lukovica 20 km, fin Zagorje ob Savi 14 km, žel Zagorje ob Savi 15 km, o 3 km, š žup Št. Gotard 3 km. Nm ca 635 m. Leži z. pod strminami Pleša (910 m), zadnjega odrastka Vel. planine. Dostop z vozom, 3 km od ban. ceste pri Trojanah. Kmetijstvo, izkoriščanje gozda.

Jelševica, 21-4-1-3-0. Sr du Kamnik 34 km, so Brdo 19 km, žand o pTt Trojane 2 km, zdr Lukovica 20 km, fin Zagorje ob Savi 16 km, žel Zagorje ob Savi 17 km, š žup Št. Gotard 2 km. Nm ca 480—500 m. Vas obstoji iz nekaj hiš, raztresenih ob drž. cesti Ljubljana—Celje, kjer se dolina Boljske izpod Trojan zavije proti s. Avtobusna zveza z Ljubljano in Celjem. Kmetijstvo, izraba gozda.

Lebenice, 11-2-1-1-0. Sr du Kamnik 32 km, so Brdo 21 km, žand pTt Trojane 3 km, zdr Lukovica 21 km, fin žel Zagorje ob Savi 19 km, o 4 km, š žup Št. Gotard 4 km. Nm ca 740 m. Majhen zaselek z višinsko lego na osojni strani Kamneca (860 m) nad Motnikom. Dostop po obč. poti z vozom 2 km od ban. ceste Kamnik—Vransko pri Motniku ali 3 km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Kmetijstvo, dohodek od gozda.

Lemovce, 124-17-14-3-0. Sr du Kamnik 37 km, so Brdo 22 km, žand pTt Trojane 3 km, zdr Lukovica 22 km, fin Zagorje ob Savi 18 km, žel Zagorje ob Savi 19 km, o 4 km, š žup Št. Gotard 4 km. Nm 705 m. Vas, ki se deli v Zg. in Sp. Lemovce, leži na osojni strani Velike planine (1206 m), pod gozdnatim Prosevnikom (803 m). Dostopna je z vozom, 3 km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Kmetijstvo, izraba gozda (smreka, bukev). Vas z zaseljem Prosevnik je nekdaj veljala za važno vojaško postojanko. Kranjsko-štajerska meja.

Podzid (Pod zidom), 38-11-3-8-0. Sr du Kamnik 33 km, so Brdo 18 km, žand o pTt Trojane 2 km, zdr Lukovica 18 km, fin žel Zagorje 16 km, š žup Št. Gotard 2 km. Nm 520—530 m. Raztreseni domovi ob drž. cesti Ljubljana—Celje, tik vz. pod Trojanami. Ime izvira od ostankov rimske ceste in rimskega naselja. Kmetijstvo s slabimi predpogoji, prevladujejo kočarji. Mlini. Nastanek vasi je v zvezi z nekdanjim vozništvom ob tej stari cesti. Bila je glavna postaja za voznike preko trojanskega klanca do zgraditve železnice ob Savi (1849). Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata muč. je bila zgrajena 1481 do 1499. Cerkev ima zelo star presbiterij in freske iz srede 15. stol. (izdelane v t. zv. gotskem idealističnem plastičnem slogu). Slike so delo istega mojstra kot one v cerkvi na Krtini. Nekdanji veliki zvon je imel letnico 1720.

Polšina, 37-6-3-3-0. Sr du Kamnik 34 km, so Brdo 18 km, žand pTt Trojane 2 km, zdr Lukovica 18 km, fin žel Zagorje 12 km, o 3 km, š žup Št. Gotard 3 km. Nm ca 400—440 m. Vas z dokaj osojno lego je precej raztresena na desni strani grape Orehovice pod Trojanami. Dostop z vozom ca ½ km od ban. ceste Zagorje—Trojane. Kmetijstvo, izraba gozda.

Razbor, 82-13-6-6-1. Sr du Kamnik 39 km, so Brdo 22 km, žand o Trojane 6 km, zdr Lukovica 24 km, fin Zagorje ob Savi 9 km, žel Zagorje ob Savi 10 km, pT Medija—Izlake 4 km, š žup Čemšenik 1.5 km. Nm 640 m. Prisojna lega v zavetju Vel. planine (1206 m). H kraju spadata zaselek Zaloke in Sv. Primož. Dostop z vozom, 7 km od drž. ceste pri Trojanah ali 8 km od ban. ceste pri Zagorju. Kmetijstvo, sadje, izraba gozda. Prodaja jamskega lesa. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana.

Št. Gotard, 66-16-6-7-3. Sr du Kamnik 35 km, so Brdo 19 km, žand pTt Trojane 2 km, zdr Lukovica 19 km, fin Zagorje ob Savi 15 km, žel Zagorje ob Savi 16 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1872, 2 odd. Kat. prosv. d., PRK, Gas., Strel. druž. Nm 630 m. Vas z zaselkom Šiverk leži na sončnem, izrazitem slemenu, ki se vleče od Vel. Planine (1206 m) proti razvodju nad Trojanami. Dostop je mogoč z vsemi vozili po obč. cesti 0.7 km od ban. ceste Trojane—Zagorje, odnosno 2 km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Upravno in gospodarsko središče občine. Poljedelstvo in živinoreja za domačo porabo. Prodaja izdelkov mlekarske zadruge v razne kraje. Prodaja živine, sadja, perutnine in jajc v Zagorje. Izraba gozda (smreka, bor, bukev). Jamski les prodajajo v Zagorje, ostalega lesnim trgovcem. Obrtniki, trgovine. 5 sejmov na leto. Gostilne s prenočišči. V vasi je vzidanih več rimskih napisnih kamnov, vsekakor iz sosednega Atransa (Trojan). Prvič se omenja vas okoli 1400, in sicer v zemljiški davčni knjigi gospoščine in sosednjega okrožja kamniškega. Šentgotardski sejmi so bili znani že v 16. stol., ko se v cerkvenem urbarju navajajo prodajalne in stojnice. Stojnino je pobirala od 1814 do 1838 protipostavno brdska graščina, sejme je pa nadzirala in vzdrževala mir po svojih sodnih slugah kriška in gamberška graščina. Župnija Št. Gotard (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 854 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Gotarda, šk. sp., v prvotni gotski obliki zgrajena v 14. stol. Sedanja stavba je iz 1733. Prvotno je bila podružnica čemšeniške župnije. Iz nje se je izločila 1760 kot vikariat Trojane, 1850 je postala samostojna župnija. Cerkv. pripadnost in patronat kot v župniji Čemšeniku.

Trojane, 72-13-8-2-3. Sr du Kamnik 33 km, so Brdo 17 km, žand pTt v kraju, zdr Lukovica 17 km, fin žel Zagorje ob Savi 15 km, o 2 km, š žup Št. Gotard 2 km. Privatna elektrarna za dve hiši. Nm 563 m. Vas leži sv. od znamenitega razvodja med Savo, Kamn. Bistrico in Savinjo. Postavljena je ob drž. cesti Ljubljana—Celje tik nad grapo potoka Boljske. Avtobusna zveza z Ljubljano in Celjem (že od 1913). V vasi se odcepi ban. cesta mimo Medijskih toplic v Zagorje. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja živine v Zagorje. Izkoriščanje gozdov, prodaja jamskega lesa v Zagorje, desak v Savinjsko dolino. Mlini in žage. Obrtniki, trgovina, avto-prevozništvo, gostilne s prenočišči. Radi svoje izredne zemljepisne lege so bile Tro-

jane važna trgovska postojanka najbrž že v predzgodovinski dobi. Do popolnega izraza je pa prišel kraj v rimski dobi, ko so Rimljani zgradili znamenito cesto Aquileia (Oglej)—Emona (Ljubljana) — Atrans (Trojane) — Celeia (Celje) — Poetovio (Ptuj). Ob tej cesti je stala v današnjih Trojanah (na Konškovem, Cenchjevem in Stojčevem svetu) pod Zidom in v Zideh 5. postaja, imenovana Atrans, oddaljena od prve (Emona) 26 rimskih milj. V Trojanah je bila postaja za prenočevanje (mansio), postajališče za izmenjavo konj (mutatio) in carinska postaja. Kraj je postal v dobi cesarja Hadrijana tudi pomembna vojaška postojanka na meji Italije in Norika. Okoli 176 je dobil vojaško posadko. Rimski Atrans se je razvil v pravo mesto z žrtveniki bogov, katerim je tu na Trojanah slovesno daroval cesar Maksimin v 1. polovici 3. stol., na povratku iz vojne proti Markomanom in Sarmatom. Tu je bil razvit kult boga Jupitra, Baha, Diane, Hekate, Noreje, Honorja, Mitre in domačega božanstva Atransa. Številne rimske najdbe: nagrobne in votivne kamne, dele razbitih kipov, opeko, keramiko, gorke kopeli, na tisoče novcev hranijo večinoma v Narodnem muzeju v Ljubljani. Rimski Atrans je razrušil najbrž hunski kralj Atila, gotovo pa je, da ni preživel preseljevanja narodov. Na njega spominjajo danes številna krajevna imena, kot Zide, ki je dobila ime po obrambnem zidu, ki je oklepal kraj v rimski dobi in ga vezal s takratnim rimskim Atransom, dalje vas Podzid, imena Cesta, Groblje, Razdrto, Prezid, v Zideh. Glavna slovenska naselbina pa je celo prevzela ime po prejšnjem selišču Atrans — Trojane. Prvič se omenja vas 1228: do Trojan je segalo zemljišče špitališkega hospitala. Pogosto se navajajo Trojane okoli srede 15. stol., ko je preko njih večkrat drvel celjski vojskovodja Jan Vitovec v borbi za celjsko dediščino. Po stari rimski cesti je krenila trgovina med Primorjem in Štajersko, posebno, ko so jo konec 17. stol. popravili. Ko pa je dal cesar Karel VI. ok. 1720 večinoma po stari rimski cesti zgraditi novo, sedanjo cesto, so pritegnile Trojane in Črni graben ves dotedanji promet sosednje Tuhinjske doline. V spomin na otvoritev te ceste so 1728 postavili ob cesti v Zajasovniku, na meji med Kranjsko in Štajersko, piramido iz črnega marmorja z napisom. Razpadajočo piramido so 1845 podrli. Nanjo spominja še danes hišno ime pri Konfinarju. K razvoju in pomenu Trojan so pripomogli tudi politično administrativni momenti: lega na meji Kranjske in Štajerske, v francoski dobi na meji Avstrije in francoske Ilirije. T. so dobile takrat glavni carinski urad. Iz časa francoske okupacije še danes žive v spominu napadi tamošnjih kmetov na francoske posadke in blagajne v Trojanah in okolici. Duša vsega odpora in gibanja proti Francozom je bil šentgotardski župnik Anton Rozman. Napadi so imeli v začetku obeležje odpora proti tujcem, njihovim nasilstvom, proti novim davkom, dajatvi vprežne živine za prevažanje blaga preko trojanskega klanca, pozneje so pa bili to navadni roparski napadi. L. 1810. je sodilo vojno sodišče v Ljubljani 32 kmetov iz Št. Ožbalta, Trojan, Hrastnika, Brda in sosednih krajev ter jih 6 obsodilo na smrt. V T. rojen: Konšek Valentin (1816—1899), politik (ur. celjskih »Slov. novic«) in naravoslovec.

Trzin, 10-2-1-1-0. Sr du Kamnik 35 km, so Brdo 20 km, žand pTt Trojane 3 km, zdr Lukovica 20 km, fin žel Zagorje ob Savi 15 km, o 1 km, š žup Št. Gotard 1 km. Nm 640 m. Neznatno naselje ob obč. cesti Trojane—Čemšenik, 4 km od drž. ceste na Trojanah. Kmetijstvo. Prodaja nekaterih kmetijskih pridelkov in jamskega lesa v Zagorje.

Učak (Ovčjak), 75-16-5-9-2. Sr du Kamnik 32 km, so Brdo 16 km, žand pTt Trojane 1 km, zdr Lukovica 16 km, fin Zagorje ob Savi 15 km, žel Zagorje ob Savi 16 km,o 3 km, š žup Št. Gotard 3 km. Nm 609 m. Kmetski domovi, raztreseni posamič okrog najvišje točke trojanskega razvodja med Radomljo, Orehovico in Boljsko. Prometno važna lega vrh klanca ob drž. cesti z dnevno avtobusno zvezo v Ljubljano in v Celje. Kmetijstvo, prodaja pridelkov in jamskega lesa v Zagorje. Nekaj obrti.

Velika ravan, 22-3-3-0-0. Sr du Kamnik 32 km, so Brdo 19 km, žand pTt Trojane 4 km, zdr Lukovica 19 km, fin žel Zagorje ob Savi 19 km, o 6 km, š žup Št. Gotard 6 km. Nm ca 800 m. Majhno zaselje v višinah med dolinama Boljske in Motniščice. Najvišje naselje v občini. Precej težak dostop z vozom 3 km od drž. ceste pri Trojanah ali 3½ km od ban. ceste v Motniku. Kmetijstvo in izraba gozda krijeta le domače potrebe.

Zaplanina, 119-19-12-4-3. Sr du Kamnik 39 km, so Brdo 22 km, žand o pTt Trojane 5 km, zdr Lukovica 22 km, fin Zagorje ob Savi 18 km, žel Zagorje ob Savi 19 km, š žup Št. Gotard 5 km. Nm od 460—640 m. Razloženo naselje, s posameznimi kmetijami, raztresenimi pod osojnimi obronki Vel. planine 1206 m (»za planino«) vse do grape potoka Zaplaninščice. Dostop z vozom ca 3 km od drž. ceste Ljubljana—Celje nad Ločico, ali pa 5 km od ban. ceste pri Trojanah. Slabi življenjski pogoji. Kmetijstvo, dohodki od velikih gozdov. Na j. se dviga razgledna Vel. planina (1206 m) s kraškimi jamami (1 uro od Zaplanine, 3 ure od Vranskega).

Zapleš (Za plešjo), 21-3-3-0-0. Sr du Kamnik 34 km, so Brdo 21 km, žand pTt Trojane 2 km, zdr Lukovica 21 km, fin žel Zagorje ob Savi 18 km, o 3 km, š žup Št. Gotard 3 km. Nm 680 m. Hribovski zaselek na prisojnem pobočju Kamneca (860 m) nad Trojanami. Dostop z vozom, 1½ km od drž. ceste Ljubljana—Celje. Kmetijstvo, gozdarstvo.

Zavrh (Za vrhom), 52-10-4-4-2. Sr du Kamnik 32 km, so Brdo 16 km, žand pTt Trojane 2 km, zdr Lukovica 16 km, fin Zagorje ob Savi 14 km, žel Zagorje ob Savi 15 km, o 4 km, š žup Št. Gotard 4 km. Nm 600—640 m. Kraj sestoji iz posameznih kmetij, raztresenih po osojnih straneh hriba Rebar (875 m) j. nad razvodjem pri Trojanah. Dostopne so z vozom, 1—2 km od drž. ceste na vrhu trojanskega klanca. Kmetijstvo in gozdarstvo za domačo porabo. Vz. pod vasjo antimonski rudnik. Prednik današnjega rudnika se omenja že 1749, a je bil spet 1784 opuščen. Ponovno so začeli kopati antimon 1852; tudi tedaj so delo kmalu opustili. Zopet je oživel rudnik 1907 v eksploataciji belgijske družbe »Antim. rudn. d. v Trojanah«. Od 1931 delo počiva.

Zgornja Zaplanina, 18-2-2-0-0. Sr du Kamnik 37 km, so Brdo 19 km, žand o pTt Trojane 3 km, zdr Lukovica 19 km, fin žel Zagorje ob Savi 16 km, š žup Št. Gotard 3 km. Nm 660 m. Zaselek. Prim. Zaplanina.

Zide (V Zideh), 23-3-3-0-0. Sr du Kamnik 34 km, so Brdo 18 km, žand o pTt Trojane 1 km, zdr Lukovica 18 km, fin žel Zagorje ob Savi 18 km, š žup Št. Gotard 1 km. Nm ca 560 m. Zaselek leži 1 km od Trojan na slemenu, ki se vleče proti Št. Gotardu. V bližini se cepita ban. cesta v Zagorje in obč. v Čemšenik. Kmetijstvo. Ime kraja kot v Trojanah in pod Zidom v zvezi z rimsko postojanko. Kraj se prvič omenja 1444, ko je Margareta Limbarska podarila ključarjem cerkve v Drtiji neko zemljišče v Zideh.

Zlokarje, 18-2-2-0-0. Sr du Kamnik 35 km, so Brdo 20 km, žand o pTt Trojane 3 km, zdr Lukovica 20 km, fin žel Zagorje 17 km, š žup Št. Gotard 3 km. Nm 541 m. Zaselek na skrajnem sz. robu gorskega hrbta, ki se vleče od Vel. planine (1206 m) proti dolini Boljske. Dostop ½ km od drž. ceste ob Boljski. Kmetijstvo. Prodaja lesa v Zagorje (jamski les) in Sav. dolino (deske).

Občina Trzin

Preb. 831, hiš 175, posest. 129, koč.43, najem. 30. Površina 1117.32 ha: njiv in vrtov ca 185.60, trav. in paš. ca 334.75, sadovnjakov ca 18.91, gozdov ca 548.22, ostalo 29.84. Občinski teritorij obsega jz. del Kamniške ravnine in obrobno hribovje do vrha Rašice (641 m). Ravninski svet leži na prodnatem Mengeškem polju in zamočvirjenih Mlakah. Sibko poseljeni hriboviti svet pripada posavskim gubam, z apnenčastimi skladi v višjih legah in položno oblikovanim skrilastim podnožjem; poseljena je le mejna črta med njima, kjer izvirajo studenci. Vodovje odvaja večinoma Pešata, ki ima tu plitvo korito in pogosto preplavlja dolenji konec občine, rašiška stran si je utrla poseben odtok v Savo. V gospodarstvu odločno prevladuje dobro razvito kmetijstvo, v njem živinoreja. Živeža uvažajo malo, prodajajo pa fižol, goveda in razmeroma mnogo prašičev, perutnino in jajca. Za domačo rabo je dovolj sadja in lesa. Stranske dohodke dajejo: gozdni sadeži, pletenje slamnih kit za slamnike, čebelarstvo. Živinorejo goje racionalno, zlasti švicarsko pasmo, norveško vrsto prašičev, štajersko kokoš. Velikih industr. obratov ni, obrt je dosti močna (mlini, lesna mesarska obrt, stavbarstvo). Delavski zaslužek iščejo zunaj občine slamnikarji in tovarniški delavci, med njimi so le izjeme brez zemljiške lasti. Daleč so znani trzinski trgovci in prekupčevalci z živino (konji, govedo, prašiči). Prometne zveze so ugodne, vsa občina leži ob dobrih cestah, Dobeno pa ima lepo grajeno obč. pot; na v. meji občine žel. postaja. Tujskemu prometu ne posvečajo posebne pozornosti. Markiran je dostop na Rašico (641 m, 1½ ure) mimo graščine Habah, poleg nje ima precej obiska slikovito Dobeno (zdaj obč. Mengeš). Bogata lovišča; ribolov v Pešati je last graščine Habah.

Rašica,* 99-19-14-2-2. Sr so du Kamnik 12—15 km, žand žup Mengeš 6 km, zdr fin Domžale 8 km, žel Trzin 6 km, o 5.5 km, pTt Št. Vid 4 km, š Šmartno 3 km. Nm 425 m. Slikovita gručasta vas na z. prisojni planjavi v zavetju apniških strmin vrha Rašice (641 m). Iz skrilastega sveta se zbira vodovje v Črnuški potok s široko, a neposeljeno dolino. Sončni travniki, srednje

* Med tiskanjem leksikona je vas Rašica prešla v občino Tacen, srez ljubljanski (glej dodatek).

plodne njive, razsežni gozdi, spodaj jelovina s praprotnicami, zgoraj pretežno listovci; dobro gojeni sadni vrtovi. Mnogo starinskih domov. Nova obč. cesta na ban. cesto v Srednje Gameljne (dobre pol ure), odvaja promet bolj na Šmartno pod Šmarno goro in na Črnuče (kot po vozni poti na Trzin) dobre 1½ ure. Izvoz mleka, sadja, živine in lesa. Priljubljena izletna točka spomladi in jeseni, posebno pa pozimi (smuka, razgled, gostilna). Vrh Rašice je kraški in porastel. Markacija na Dobeno. V apniški Rebri nad vasjo, desno od pečine »Bela peč«, dve podzemeljski jami (Šit in Židanica). Podr. cerkev sv. Križa znana od 1526 iz seznama cerkv. dragocenosti. Prezidava v 17. in 18. stol. je močno zastrla gotske oblike. Prostor je skromen, enako oprava v baročnem slogu. Srednji zvon spada med najlepše rokokojske izdelke (1778). Cerkev leži skrito med hišami.

Trzin, 732-156-105-41-28. Sr so du Kamnik 12 km, žand žup Mengeš 4 km, zdr fin Domžale 3.5 km, žel o pt š v kraju. Šola ust. 1889, 3 odd. Gosp. šola. Nepolit. izobr. d. z jav. knjiž., dramat. in pev. odsekom, SKJ, Gas., Strel. druž., Prosv. dom. Nm 314 m. Zadnja večja naselbina ob Pešati, ki tu preide iz prodnatega Mengeškega polja v barjanske Mlake. Hiše stoje v treh pretrganih vrstah (na obeh bregovih in ob ban. cesti na Mengeš), ki jih veže prečna skupina ob drž. cesti Ljubljana—Domžale, dopolnjuje pa na jz. gruča novih stavb (že deloma v bregu) na Mlakah. Razvoj naselbine je tod zaviralo močvirno ozemlje, kajti Pešata tu rada prestopi bregove. Radi žel. je Trzin bolj napredoval kot Mengeš, a mnogo manj kot Domžale, s katerimi se ne more meriti po vodnih silah. Močno se je razvila obrt (zlasti mesna) in trgovina (prekupčevalna) z živino, posebno s prašiči, pa tudi stavbinska stroka; slamnikarji hodijo šivat slamnike v večja mesta (Bukarešt, Sisak Zagreb, naseljeni so tudi v New Yorku), nekaj delavcev se vozi v tovarne (Ljubljana, Domžale). V glavnem pa se prebivalstvo še vedno preživlja od zemlje in gozda. Letno stavijo na trg do 150 q fižola, ca 100 goved (ementalska p.) in 200 prašičev (norveška p.), več 1000 jajc, nekaj lesa in gob, dnevno do 500 l mleka. Avtobusne zveze iz Kamnika, Vranskega in Cerkelj na Ljubljano. Markirana pot čez Dobeno in Rašico na Ježico (3 ure), podzemeljska jama v smeri na Dobeno »pod Ručigajevim mlinom«. O graščini Habah gl. Loka. Številna znamenja (5 kapel in 11 križev). Kapelo Sv. treh kraljev, ob popravilu drž. ceste 1907 prestavljeno, je poslikal Blaznik, kapelo M. b. Marčun. Kraj je bil obljuden gotovo že v rimski dobi (izkopine ob rimski cesti Ljubljana—Celje). Omenja se prvič 1301. Po Valvasorju je Trzin že od nekdaj slovel radi številnih izdelovalcev postelj in pletilcev majhnih mrež za ribe, palic za ribolov in podobnega. Svoje blago so razpečevali po vsej deželi. Na polju blizu vasi so bili 1813 potolčeni Francozi. V Trzinu je 1862 zgorel glasoviti rokovnjač Dimež (Fr. Sicherl) s svojim tovarišem. Podr. cerkev sv. Florijana je bila zgrajena v sredi 14. stol., omenja jo 1526 seznam cerkv. dragocenosti. V sredi 18. stol. so jo temeljito predelali, po potresu 1895 restavrirali. 1899/1900 jo je arh. Rupnik podaljšal in nanovo fasadiral. Zvonik ima nenavadno lego za presbiterijem. Vanj je vzidan kip sv. Henrika iz srede 14. stol. Med opravo nekaj spretno izrezljanih kipov, lepa baročna omara v zakristiji. Od 1888 je ustanovljen pri cerkvi beneficij za dušnopastirsko službo. V Trzinu rojen Hribar Ivan (roj. 1851), politik, pisatelj, bivši župan ljublj., poslanik Jug. v Pragi, pokrajinski namestnik v Lj., zdaj senator.

Občina Tuhinj

sedež Šmartno

Preb. 2497, hiš. 405, posest. 313, koč. 71, najem. 22. Površina 5750.02 ha: njiv in vrtov 1051.49, trav. in paš. 1025.72, sadovnjakov 61, gozdov 3462.56, ostalo 149.25. Občini pripada glavni del Tuhinjske doline, t. j. pokrajine v porečju srednje in gornje Nevljice s Tuhinjščico in številnimi manjšimi dotoki. Dolinska oblika Tuhinja prehaja na z. v zaprto kotanjo (pred Sotesko), široki gornji del ima lep zaključek v polkrožnih zavojih pri prelazu Kozjak (667 m, ob razvodnici). Upravno področje se drži na sz. vrhov in pobočij Menine, na j. nekako razvodja proti dolini Radomlje. Svet je v gorskem obodu apniški, jedro pa tvorijo skrilaste psevdoziljske in terciarne plasti. Dolina ima 3 gospodarske in naselbinske pasove, ki se na vzhodu strnejo: dolinsko dno, zgornje tuhinjske stopnjevine in hribovske naselbine. Zgornja dva pasova sta razvita v loku, le na s. prisojni strani doline. Dolinsko dno je do Šmartna enotno (Spodnji Tuhinj), v Zgornjem Tuhinju se razcepi, večji pomen kot Nevljica dobi Tuhinjščica. Naplavinska ravan je ozka, močno vodnata in zato prikladnejša travi kot žitu. Gospodarsko se obdelovanju zemlje pridruži promet, izraba vodnih sil, obrt in trgovina; te panoge se ne morejo razviti v polni meri, ker je okolica majhna, mesto preblizu, manjka večjega tujskega prometa in industrije. Zemljiška posest je razkosana, močne kmetije redke. Selišča so razmeroma šibka, tudi središče občine in edine dolinske fare ni premagalo naravnih populacijskih ovir. Več naseljencev je privabila meja med skrilastim in apniškim svetom, ki ima pod strmim gorskim ozadjem na razpolago široko terasasto planjavo z globoko zarezanimi stranskimi dolinicami. Zemlja je tod boljše kakovosti, lega prisojna, več prostora za njive, posestva večja in bolj zaokrožena. Ta kmetski, hribovski Tuhinj, ves odet v zelenje, s slikovito menjavo talnih oblik, ima veliko privlačnost tudi za tujca, a je žal le malo znan. Lepo predstavlja ta pas sedež druge tuhinjske fare (Zg. Tuhinj). Zadnja naselbinska vrsta je najbolj neznatna. Sem spadajo le nekatera naselja z močno živinorejo in gozdarstvom, ki prehajajo v nestalno poseljene planine v Menini. Celotni gospodarski položaj ni ugoden. Žitni donos ne zadošča, večina doline živež dokupuje. Redne dohodke prejemajo od živinske prireje (meso, mleko, kuhano in čajno maslo, v planinah sir). Poleg manjših pašnikov pri kmetijah so dolini dostopne planine na Menini; v planšarskem domu na Bibi vzrejajo z banovinsko podporo dobro (pincgavsko) pasmo, ki naj dvigne živinorejo kot glavno gospodarsko panogo. Ob dobri prodaji lesa je enako močno gozdarstvo, oprto na jelovino. Hkrati služijo vozniki, tesarji in koparji; stranski dohodek iz gozdnih sadežev. V obrti uspeva še mlinarstvo, večjih in domačih obrti manjka. Tudi stranski dohodki iz zemlje so pičli: sadjarstvo, perutninarstvo, čebelarstvo. Neznaten je ribolov (postrvi, kleni), mnogo pa divjačine (kuna, srna, lisica, zajec, jazbec, divji petelin). Prometna os: ban. cesta Kamnik—Motnik—Vransko; do nje vodijo številna obč. pota. Osebni promet z dnevno avtobusno zvezo na Ljubljano (iz Vranskega), tovorni največ z vozovi. Tujski promet pospešuje lov, obilje prilik za smuko, obisk Menine, deloma tudi letovanje.

Buč, 178-31-20-11-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 10 km, žand p š žup Šmartno 1.5 km, o 1.5 km. Vodovod, elektr. centrala. Nm 462 m. Leži tesno po dolgem ob ban. cesti na desnem bregu Nevljice, ki se tu radi dotokov od s. umika na j. in daje prostora za precej prisojne njive in travnike. Srednje močni gozdovi na obeh straneh doline, dobro uspeva sadje. Dohodki iz prodaje živine in lesa, nekaj iz obrti in vožnje. Prevladuje mala posest. Veliki promet teži na Kamnik, lokalni na Šmartno. Na z. spada k vasi zaselek Brezovica. Vas se prvič omenja 1400, ko je pripadala kamniškemu deželskemu sodišču, in nato 1495, ko je kamniški meščan in vodja mestne bolnice Luka tu kupil zemljišče od kamniškega čevljarskega ceha.

Cirkuše, 60-9-9-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 15 km, žand p Šmartno 3.5 km, o 3.5 km, š žup Zg. Tuhinj 1.3 km. Nm 572 m. Zavzema v. del valovitega brda med Tuhinjščico in Nevljico. Ta izvira na vaškem svetu pod Kozjakom (razvodje in prelaz 667 m). Precej šibka zemlja je skrbno izrabljena. Do ban. ceste vodi več voznih potov (povpr. ½ km). Vas je znana že 1428, ko je v njej vdova kamniškega meščana Janeza Solze prodala meščanu Lenartu desetinske kmetije. Slednji je te kmetije 1432 dobil v fevd.

Črni vrh, 36-6-6-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 18.5 km, žand p Šmartno v Tuh. 5 km, o 5 km, š žup Zg. Tuhinj 3 km. Nm 722 m. Leži na prisojnem osamljenem brdu na v. koncu Tuhinja, sv. nad Kozjakom. Do ban. ceste v prelazu 1 km kolovoza. Preživlja se s kmetijstvom.

Gabrovnica, 43-9-9-0-0. Sr du Kamnik 15 km, so Brdo 8 km, žand zdr fin p Št Lukovica 8 km, žel Domžale in Jarše 16 km, o 4 km, š žup Zlato polje 7 km. Nm 736 m. Prisojna lega ob stiku širokih slemen in karbonskih skrilavcev in peščenjakov. K vasi spada zaselek Zalog. Dostop z vozom 4—5 km od drž. ceste Ljubljana—Celje ali 4 km od ban. ceste Kamnik—Motnik. Gospodarstvo kot v bližnji Brezovici. Nad sedanjo Lužarjevo hišo so odkrili gradišče s predzgodovinskimi predmeti.

Golice, 92-16-14-2-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 15.5 km, žand p Šmartno 4 km, o 4 km, š žup Zg. Tuhinj 1 km. Nm ca 660 m. Kmetsko selišče na robu položne police z lepimi njivami po vozni poti ½ km nad ban. cesto po Tuhinju na Vransko. Lepa zveza na Zg. Tuhinj skozi Kolk. H kraju spada zaselek Pajkelc. Vas se prvič omenja 1400, pripadala je kamniškemu deželskemu sodišču.

Gradišče, 105-14-12-2-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 12 km, žand p š žup Šmartno 2 km, o 2 km. Nm ca 680 m. Večje selišče z zaselkom Hom s. od Šmartna; leži na obsežni terasi, ki se pričenja tostran Sel in sega preko Zg. Tuhinja; bregovi proti s. ji dajejo zatišen položaj. Gospodarski temelj gozd in živinoreja, njive so ilovnate. Nad strmim robom gozdnatega slemena šmartinska podr. Sv. Miklavž na Gori (757 m), znan 1526 iz zapisnika cerkv. dragocenosti. Stavba je v sedanjo obliko prezidana po 1721. Taborsko obzidje in ločen zvonik. V

ladji lep lesen strop, kasete deloma iz Mekinj. Glavni oltar z Metzingerjevo sliko sv. M., stranske sta slikala Potočnik in Jelovšek.

Hrib, 156-25-20-4-1. Sr so du zdr fin žel Kamnik 15 km, žand p Šmartno 3.5 km, o 3.5 km, š žup Zg. Tuhinj 1.2 km. Nm ca 615 m. Združuje večji naselbini (Mali in Veliki hrib) z izrazito kmetskim značajem vrh podolgovate Dobrave med tuhinjsko ban. cesto in gor. Nevljico. Do ban. ceste na s. vodi več ca 1 km dolgih voznih poti. Pridelki so šibki, za prodaj les in živina. Vas prvič omenjena kot Golice 1428, ko je tu kamniški meščan Križaj prodal Jan. Ingveru tri in pol desetinske kmetije.

Hruševka, 60-7-7-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 13 km, žand p š žup Šmartno 3 km, o 3 km. Nm 625 m. Leži na robu večje planjave v zgornji tuhinjski terasi. Poljske zemlje primanjkuje, živež dokupujejo z odprodajo živine in lesa iz obsežnih mešanih gozdov. Slab kolovoz do ban. ceste v Buču (2 km).

Kostanj, 73-9-8-1-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 13 km, žand p š žup Šmartno 2 km, o 2 km. Nm 559 m. Lična hribovska vas na stopnjevini sv. od Šmartna. K njej spada zaselek Stor. Prisojna lega omogoča dober poljski pridelek, za izvoz preostaja živina, les iz gozdov v rebrih Slevca (1070 m) in nekaj sadja. Dovoz z ban. ceste po obč. poti 2 km. V zgornjem kraju vasi daleč vidna podr. cerkvica sv. Doroteje. Prvič zabeležena v zapisniku cerkv. dragocenosti 1526. L. 1725. so cerkev temeljito predelali in povečali. Pravokotna ladja z ravnim lesenim slikanim stropom; po prezidavi 1725 ostal še gotski presbiterij z bogatim rebrovjem. Glavna slika Metzingerjeva.

Laseno, 25-4-4-0-0. Sr du žel Kamnik 15 km, so Brdo 9 km, žand zdr fin pTt Lukovica 7.5 km, o 3 km, š žup Češnjica 2 km. Nm ca 760 m. Naselje leži na osrednjem gorskem hrbtu med Črnim grabnom in Tuhinjsko dolino. K njemu spada še zaselek Reber in samotna kmetija pri Ogradarju. Precej težak dostop z vozom nad 5 km od drž. ceste pri Krašnji, ali pa 3 km od ban. ceste pri Šmartnu v Tuhinjski dolini. Kmetijstvo, izraba gozda.

Laze, 168-27-21-5-1. Sr so du zdr fin žel Kamnik 13.5 km, žand p Šmartno 2 km, o 2 km, š žup Zg. Tuhinj 1 km. Elektrarna za Zg. Tuhinj. Nm 505 m. Največja vas v dnu gornje Tuhinjske doline ob križišču ban. ceste in ceste v Zg. Tuhinj. Prometno važna točka. K vasi spada zaselek Vrhač s krasno slemensko lego proti Nevljici. Razpolaga s prostranim poljem in šibkim gozdom. Kmetijstvu se pridružuje obrt. Vas se prvič omenja 1428, ko je tu prodal kamniški meščan Križaj Jan. Ingveru 4 desetinske kmetije.

Liplje, 33-5-4-1-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 17 km, žand p Šmartno 5 km, o 5 km, š žup Zg. Tuhinj 3 km. Nm 610 in 690 m. Osamljena lega na položnem slemenu med obema izviroma Nevljice jz. od prelaza Kozjak (oddaljen 1—2 km). Krasne senožeti, nad njimi zaselek Pečmanovo (795 m).

Loke, 103-22-17-2-2. Sr so du zdr fin žel Kamnik 6.5 km, žand p žup Šmartno 5 km, o 5 km, š Potok 1 km. Nm 436 m. Leži v širokem dnu spodnje Tuhinjske doline, na obeh straneh Nevljice in ceste. Vasi pripada zaselek Vobovše v s. bregovih. Zemlja je razdeljena na malo posest, največ površine zavzema gozd. Žitni donos je šibak, planine nima nihče. Živinoreja je usmerjena na prodajo mleka in prašičev. Stranski zaslužek iz obrti, gozdarstva in prevozništva. Zelo lepa izletniška pot na Vranjo peč. Nad cesto podr. cerkev sv. Tomaža ap., ki jo prvič omenja 1526 seznam cerkv. dragocenosti. V Paglovčevi dobi so staro cerkev podrli in zgradili 1725 sedanjo stavbo. Obokana ladja in kupolast presbiterij. Leseni strop odstranjen 1846. Oltar z Metzingerjevo sliko.

Mali Rakitovec, 42-7-6-1-0. Sr so du fin žel Kamnik 21 km, žand p Šmartno 5.5 km, zdr Lukovica 14 km, o 5.5 km, š žup Češnjice 1 km. Vodovod. Nm 850 m. Sklenjena vas z velikimi kmetijami vrh najvišjih hribov med zgornjo Tuhinjsko dolino in Črnim grabnom (dolino Radomlje). Vrh Rakitovca (899 m) jo ščiti proti s. vetrovom. Vozna pot v Blagovico in Šmartno v Tuhinju. Priporočljiva izletna točka, smuški tereni. Krajevno ime »Gradišče« na hribu nad vasjo, okoli katerega so bili še konec prejšnjega stoletja vidni nasipi, priča o predzgodovinski ali vsaj rimski naselbini.

Pirševo, 25-4-4-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 7 km, žand p žup Šmartno 4.5 km (p tudi Potok 0.5 km), o 4.5 km, š Potok 1 km. Nm 520 m. Prisojen kmetski kraj 1.5 km s. nad srednjo Tuhinjsko dolino, kamor vodi kolovoz na Potok. Vaške njive in travniki vrh širokega, gozdnega brda. Izvaža precej jelovine.

Pišajnovica, 161-25-15-10-0. Sr du Kamnik 10 km, so Brdo 8 km, žand zdr fin pTt Lukovica 8 km, žel Domžale 17 km, o 3 km, š žup Zlato polje 2 km. Nm 658 m. Lepa, razgledna lega na slemenu med tesnima grapama Nevljice in Reke. Dostop je možen z vozom 3 km od ban. ceste pri Šmartnu v Tuhinjski dolini ali 6—7 km od drž. ceste Ljubljana—Celje pri Krašnji. Kmetijstvo, sadje, dohodki od gozda. Kraj se prvič omenja 1400, ko je pripadal kamniškemu deželskemu sodišču. Hrib »Grmada« pod vasjo spominja na turško dobo (zažiganje grmad-kresov). Podr. cerkev sv. Lenarta iz zač. novega veka. Bila je okoli 1755 prezidana. L. 1847. so ji vzeli prejšni raven, lesen, kasetiran strop in jo obokali.

Podbreg, 17-3-4-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 13 km, žand p š žup Šmartno 4 km, o 4 km. Nm ca 650 m. Združuje 3 kmetije nad Podbreškim potokom, ki se pri Brezovici izteka v Nevljico. Svet je bregovit in le deloma prisojen. Vozna pot k ban. cesti na Buč (5 km). 2 mlina.

Potok, 77-13-10-2-2. Sr so du zdr fin žel Kamnik 7 km, žand žup Šmartno 4.5 km, o 4.5 km, p š v kraju. Šola ust. 1933, 2 odd. Nm 455 m. Razmaknjena gruča domov na desnem bregu Nevljice, v katero se tu izliva Snoviški potok. Dolinsko dno se prične tu ožiti, zato je malo polja v ravnem svetu. Prevladujejo srednji posestniki, ki žito dokupujejo. Prevozništvo in obrt (izraba vodnih sil). Ban. cesta se tu dvigne v položnem dolgem klancu.

Prapreče, 51-6-6-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 13 km, žand p žup Šmartno 4 km, o 4 km, š Potok 2.5 km. Nm 740 m. Kmetska naselbina 3 km s. od srednje Tuh. doline, na robu obsežne planjave med Snoviščico in Podbreškim potokom. Glavno površino zavzemajo travniki in gozd. V apnencu za vasjo kraški svet; zanimiva gorska pot mimo Tomanove planine (1190 m) in Ostrega vrha (1200 m) k Novi Štifti. Zaselek Meje.

Ravne, 75-10-10-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 16 km, žand p š žup Šmartno 5.5 km, o 5.5 km. Nm 770—840 m. Obsega kmetske hiše po bregovih nad povirjem Podbreškega potoka, ob katerem gre promet na j. k ban. cesti v sred. Tuh. dolini (Buč). Tipična vas za gorski predel vrh doline; razsežna posest, zlasti v gozdu, senožetih in pašnikih. Njive s težko, dobro rodno prstjo; dohodke daje živina in les. Zaselek Senena dolina.

Sela, 72-10-10-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 13.5 km, žand p Šmartno 2 km, o 2 km, š žup Zg. Tuhinj 1 km. Nm 570 m. Ima slikovito lego vzdolž gornje tuhinjske skrilavčeve terase; proti s. varujejo vas gozdnata pobočja v Slevcu (1070 m). Razmeroma plodna poljska zemlja, glavno premoženje dajeta gozd in živina. Več kolovozov do ban. ceste v Zg. Tuhinju (1—2 km).

Sidol, 58-9-7-1-1. Sr so du zdr fin žel Kamnik 10.2 km, žand p š žup Šmartno 1.3 km, o 1.3 km. Nm 550 m. Kmetsko selišče na mali ravnici ca 1½ km po vozni poti jz. od Šmartna v Tuhinju. Spada med redke naselbine na levem bregu Nevljice. Donos polja srednji, bolje uspeva živina in gozd (smreka). Ime vasi je nastalo iz »Suhi dol«. V starem veku je tu najbrž stal rimski tabor (rimske predmete hrani Sadnikarjeva zbirka v Kamniku). V dolinici v. pod vasjo zaselek Jevnik.

Snovik, 47-5-5-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 7 km, žand p žup Šmartno 5 km, o 5 km, š Potok 1 km. Nm 500 m. Leži na gornji tuhinjski terasi v plitvi zarezi Snoviškega potoka, 3 km obč. poti s. od ceste v Potoku. Rodnost zemlje srednja, dobro donaša umna živinoreja in gozd.

Srednja vas, 142-29-16-8-5. Sr so du zdr fin žel Kamnik 6 km, žand Šmartno 5.5 km, o 5.5 km, p š žup Sela 1.5 km. Gas. Vodovod. Nm 428 m. Osrednja naselbina v dnu spodnje Tuhinjske kotline ob ban. cesti in ob Nevljici, ki se tu odmakne na j. mejo dolinske ravni. K vasi spada zaselek Zaplečje. Povečini srednja in mala zemljiška posest. Ker kraj ni dosti žitoroden, imata v gospodarstvu prednost živinoreja in gozd; živina deloma na paši na Menini. Del vasi se preživlja z obrtjo. Primerno za letovanje in izlete.

Stebljevek, 41-5-5-0-0. Sr so du zdr fin žel Kamnik 12.7 km, žand p š žup Šmartno 1.2 km, o 1.2 km. Nm povp. 500 m. Združuje raztresene kmetske domove ne daleč sv. od Šmartna. Dostop z vozom po obč. poti. Svet je nekaj rahlo nagnjen, nekaj valovit, vodnat in prikladen za travnike. Zaselek Boršt na slemenu med Tuhinjščico in Nevljico. Vas se prvič omenja 1428, ko je tu kamniški meščan Križaj prodal Jan. Ingveru 2 desetinski kmetiji.

Šmartno (Šmartin) v Tuhinju, 150-28-19-4-5. Sr so du zdr fin žel Kamnik 11.5 km, žand p š žup v kraju, o 0 km. Šola ust. 1857, 2 odd. PRK, Gas., Prosv. d., Strel. druž. Elektr. razsvetljava. Nm 475 m. Glavni prometni in upravni kraj ob ban. cesti v srednjem Tuhinju, ob stikališču dolinskih zajed ob Nevljici in Tuhinjščici. Hiše v gruči okrog nizkega griča z žup. cerkvijo. Gospodarski temelj daje kmetijstvo, oprto na obsežne njive in gozdno posest, vse razdeljeno na zvečine majhne deleže. Avtobusna zveza z Ljubljano preko Kamnika. Prijetno za letovišče in izlete. Na hribu Ivanku j. od cerkve ležijo danes že zaraščene razvaline starega gradu. Že v Valvasorjevi dobi so obstajale samo razvaline, kjer so večkrat izkopali lepe, štirioglate rezane kamne, srebrne in zlate novce.

Župnija Šmartno (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 1127 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina, šk. Prvotna cerkev je stala že v 13. stol., a jo prvič omenja šele 1526 zapisnik cerkv. dragocenosti. 1734 so jo podrli in zgradili 1742 za časa župnikovanja znamenitega Paglavca sedanjo stavbo v baročnem slogu; osrednji kvadrat je pokrit s koničasto kupolo. Pet lepih oltarjev je delo: Iv. Vurnika st., A. Janežiča, Metzingerja (preslikan) in M. Koželja. Del umetniške oprave še iz 18. stol. Zvonik ma piramidasto streho. Cerkev je bila najprej podr. kamniške prafare. Iz nje se je izločila pred 1481 kot vikariat, ki je bil 1650 povzdignjen v župnijo. L. 1762. se je izločila iz nje novoustanovljena župnija Špitalič, 1793 Sela pri Kamniku in 1788 deli župnije na Vranji peči. V župnem arhivu važen rokopis-kronika F. M. Paglavca iz 1757.

Vaseno, 46-6-3-2-1. Sr so du zdr fin žel Kamnik 7.1 km, žand p žup Šmartno 4.4 km, o 4.4 km, š Potok 0.1 km. Nm 435 m. Naselbina nasproti Potoku, na levi strani Nevljice, ki dobiva tu največji levi dotok. Do ban. ceste je 0.3 km po dobri obč. poti. Dohodki od živinoreje in gozdarstva.

Veliki Rakitovec, 42-7-4-3-0. Sr du fin žel Kamnik 21.5 km, so Brdo 15.5 km, žand p Šmartno 6 km, zdr Lukovica 14.5 km, o 6 km, š žup Češnjice 1 km. Nm 845 m. Zavzema rob prostrane planjave v. od Rakitovca (899 m). V ostalem kot Mali Rakitovec.

Zgornji Tuhinj, 319-54-38-12-4. Sr so du zdr fin žel Kamnik 15 km, žand p Šmartno 3.5 km, o 3.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1857, 3 odd. PRK, Gas. Vodovod. Nm 580 m. Za dober km na s. od ban. ceste dvignjeno središče zgornje Tuhinjske doline. Prijetna lega v zatišni dolinici Tuhinjščice ob njenem izstopu iz gora na zgornjo tuhinjsko teraso. Tu je svet plodnejši in bolj sončen kot v tesni dolinici ob cesti. Vas se razprostira od 600 m visokega holma preko potoka ob obč. cesti v dolinsko dno, manj proti Lazam kot na Vel. in Mali hrib. Ima pretežno kmetski značaj. Največ donaša živinoreja in gozdarstvo, del vasi se preživlja z obrtjo in prometom. Dobro uspeva sadje. V ozadju vrhovi Menine (Slevec 1070 m, Javorščck 1344 m, Stene 1282 m), v vznožju tik nad vasjo strmi Sv. Vid 844 m. Menina daje vir gospodarske moči vsem Tuhinjcem z vzorno urejenimi planšarskimi napravami. Ugodni pogoji za tujski promet (letni in smučarski izleti na Menino). Vas se prvič omenja 1213, nato 1217 in 1239. L. 1400. je pripadala kamniškemu deželskemu sodišču. Današnje, graščini slično župnišče, so zgradili po izročilu za svoj lovski grad Celjski grofje. Župnija Zg. Tuhinj (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 932 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vnebovzetja D. M. Prvotno cerkev so baje zgradili Celjski grofje, a omenja se šele 1526 v zapisniku cerkv. dragocenosti. Cerkev so popolnoma prezidali v 1. pol. 17. stol. in nazadnje okr. 1850. L. 1471. so jo po tradiciji izropali Turki na svojem pohodu skozi Tuh. dolino. V s. steni presbiterija je vzidana kamenita plošča s ščitom, na katerem je relief dvoglavega orla s krono. Napis ima letnico 1534. Gotske osnove cerkve iz 15. stol. je prezidava zabrisala (freske, kasetiran strop izginil ob zadnji predelavi sredi 19. stol.). Poslikal jo je S. Ogrin (1920) in M. Koželj (1908). Pri opravi so sodelovali Iv. Vurnik st., P. Künl, H. Langus (križev pot); v zvoniku kip Žal. M. b. iz 15. stol., prižnica lepo rokodelsko delo. Več umetnin hranita zakristija in župnišče. Cerkev je bila sprva podr. kamniške pražupnije. Iz nje se je izločila pred 1526 kot vikariat, ki je bil povzdignjen v župnijo šele v 2. polovici 18. stoletja — najbrž 1776. Obseg župnije se radi naravnih meja ni nikoli menjal. Kapela sv. Vida na Planini je po tradiciji in po Valvasorjevem poročilu prvotno stala niže od sedanje, na Zatrepu (kjer je stal staroslovenski žrtvenik), a je bila čudežno premeščena na sedanje mesto. Omenja jo zapisnik cerkv. dragocenosti 1526. Cerkev je zgubila gotske sledi v predelavah 1889 in 1925. Lepa razgledna točka. V Zg. Tuhinju rojeni: P. Angelik Hribar (1843—1907), glasbenik in (pretežno) cerkveni skladatelj. Hribar Anton (1839—1887), pevovodja in skladatelj, ust. »Slavca«. P. Florentin Hrovat (1847—1894), mlad. in biografski pisatelj. P. Ladislav (Jožef) Hrovat (1825—1902), jezikoslovec. Jeglič Janko (1859—1913), šol. ravn., delavec na vzgojnem, gospod. in prosvetnem polju.

Občina Vodice

Preb. 2314, hiš 424, posest. 205, koč. 260, najem. 27. Površina 2729.26 ha: njiv in vrtov 976.86, trav. in paš. 339.31, sadovnjakov 41.12, gozdov 1279.53, ostalo 92.44. Ozemlje tvori jz. kot kamn. sreza, zaprt med osamelce: Smledniški in Bukovški hrib, Šmarno goro in Rašico, segajoč po s. odprtini do velike ravnine med Kamnikom in Kranjem. Tudi na drugih straneh meji na velike gozdove. Neposeljeni rob hribovja sega malo preko 400 m, le na j. nekaj više. Glavno površje pa je rahlo valovita ravnina. Vodovje zbirajo pritoki Gameljščice (Dobrava, Poljščak). Močni studenci gozdnih tokov se mestoma posuše, potočki ilovnate vodiške okolice začasno poniknejo v peščenih tleh. Deloma jih zbira spet Poljščak. Zemlja sama je ugodna mešanica apnenčastih in skrilastih nasipin. Travniki so mestoma vlažni. Pretežno jelov gozd (bor, smreka, jelka, jelša, breza) z močno praprotjo in vresjem tvori mejo deloma tudi še med vasmi. Selišča se rada drže talnega načrta dvostranske ali vsej enostranske vrstne vasi. Gručasti vtis delajo mlajši in gospodarsko šibkejši prirastki. Stavbe so pri samotnih kmetijah mogočne, pri sklenjenih seliščih pa mestoma majhne, starinsko zanimive, posebno lične v lesenih, izginjajočih konstrukcijah. Gospodarstvo kaže ravnovesje kmetijskih panog, za spoznanje šibkejše kot sicer na Gorenjski ravnini. Za izvoz (največ v Ljubljano) ostaja precej poljskih in živinorejskih pridelkov (mleko, govedo, prašiči), nekaj lesa in gob. Sadju podnebje ne prija; češplje in orehi ne obrode. Čebelarstvo le počasi napreduje, obrt je pičla (opekarstvo), delavski zaslužek izven občine. Prometno križišče ban. cest II. reda v Vodicah veže proge: Smlednik—Moste, Cerklje—Tacen (avtobus na Ljubljano in Kranj) in Vodice—Mengeš. Tujsko-prometnih naprav je malo. Lovišča. V Povodju ribogojnica. Električno silo daje daljnovod Velenje—Završnica.

Bukovica, 310-57-33-27-4. Sr so du zdr Kamnik 13 km, žand o p š žup Vodice 2 km, fin Domžale 9 km, žel Št. Vid 12 km. Nm povpr. 330 m. Vrstna, proti j. dvostransko razširjena vas ob ban. cesti Vodice—Mengeš, prislonjena na z. vznožje Bukovskega hriba. Zemljiška posest v ravnini je razdrobljena. Večina kočarjev stanuje na v. strani Pod hribom. Na prodaj stavljajo les, mleko, krompir, fižol. Delavski zaslužek zunaj vasi: nekaj obrti.

Dobruša, 74-13-8-9-0. Sr so du zdr Kamnik 13 km, žand o p š žup Vodice 1 km, fin žel Št. Vid 1 km. Nm 330—350 m. Skromna raztresena vas ob sv. zaključku Smledniškega hriba (Dorniški vrh ali Repenjski hrib 847 m). Strnjena posestva v precej mladi krčevini, malo njiv. V domači obrti izdelujejo prte s kmetskimi motivi. Promet teži k ban. cesti Smlednik—Vodice (pičel km). Ob gozdni meji proti j. znana »Jama nad Dobrušo«, po izročilu konec podzemskega rova iz repenjskega tabora pri Sv. Tilnu; ohranjen je v dolžini 150 m, deloma zasut in napolnjen z vodo.

Koseze-Kot, 132-24-13-15-0. Sr so du zdr Kamnik 11 km, žand o p žup Vodice 3.5 km, fin Domžale 10 km, žel Jarše—Mengeš 5 km, š Šenkov turn 2 km. Nm povpr. 345 m. Dvodelna vas, razdrobljena na več skupin, na gozdnem robu med Bukovškim hribom in Rašico. Od ostalih selišč ju ločijo male gozdne krpe in zamočvirjeni travniški svet. Ker primanjkuje poljske zemlje, izkoriščajo še gozdne pridelke, goje obrt in hodijo na delo.

Polje, 166-29-18-14-3. Sr so du zdr Kamnik 13 km, žand o p žup Vodice 1.5 km, fin žel Št. Vid 9 km, š Skaručina 1 km. Gas. Nm 324 m. Edina vas v sredini Skaručinskega polja, umaknjena pol km od ban. ceste. Promet mogoč z vsemi vozili. Tipična dvovrstna naselbina ob široki poti. Zemljišča v progah, nedavno opuščena skupna paša, od gozdne meje so ostale le še male krpe. Zemlja spada med najboljše v okolici, kmetijstvo in posebej živinorejo goje po načrtu in z uspehom. Ob meji ilovnatega sveta, ki se splošno nagiba na v., proti j. ravninski izvor Poljščaka.

Povodje,* 17-3-3-1-0. Sr so du zdr Kamnik 16 km, žand o p žup Vodice 4 km, fin žel Povodje 8 km, š Skaručina 1 km. Nm 322 m. Osamljene kmetije na terasah nad prodorom med Šmarno goro in Rašico ob ban. cesti Cerklje—Tacen, od katere se odcepi cesta na Zg. Gameljne. Po svojem padcu (vodne sile izrablja večji mlin) in po združitvi Dobrave z Gameljščico se prične vodovje ob sreski meji ustavljati (barjanski svet). Naselbina se odlikuje po mogočnih zgradbah (»Rebol« iz 18. stol.). Odtod doma Hubad Matej (roj. 1866), dolgoletni ravnatelj Glasbene Matice in konservatorija ter vodja pevskega zbora Glasb. Matice v Ljubljani, urednik njenih publikacij, bivši upravnik ljublj. opere.

Repnje, 280-45-26-21-5. Sr so du zdr Kamnik 13 km, žand o p š žup Vodice 1 km, fin žel Št. Vid 11 km. Nm 350 m, cerkev 419 m. Leži na v. strani Smledniškega hriba (Repenjski hrib 847 m). Tipični vrstni naselbini kmetskih domov se na j. priključuje gruča male posesti, še dalje jv. pa zaselek Benko. Donos valovitega, na v. nagnjenega polja je dober. Posestva so razmeroma šibka, preživljanje podpira domače izdelovanje prtov in delavski zaslužek. Vaška pota do ban. ceste Cerklje—Tacen in Vodice—Smlednik ne dosegajo 1 km. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi: na vrhu Repenjskega hriba imamo eno najlepših utrjenih predzgodovinskih gradišč. Tudi na Breceljevem hribu je stalo gradišče iz 6. ali 7. stol. pr. Kr.

* Sedaj v srezu Ljubljana okolica. Gl. dodatek.

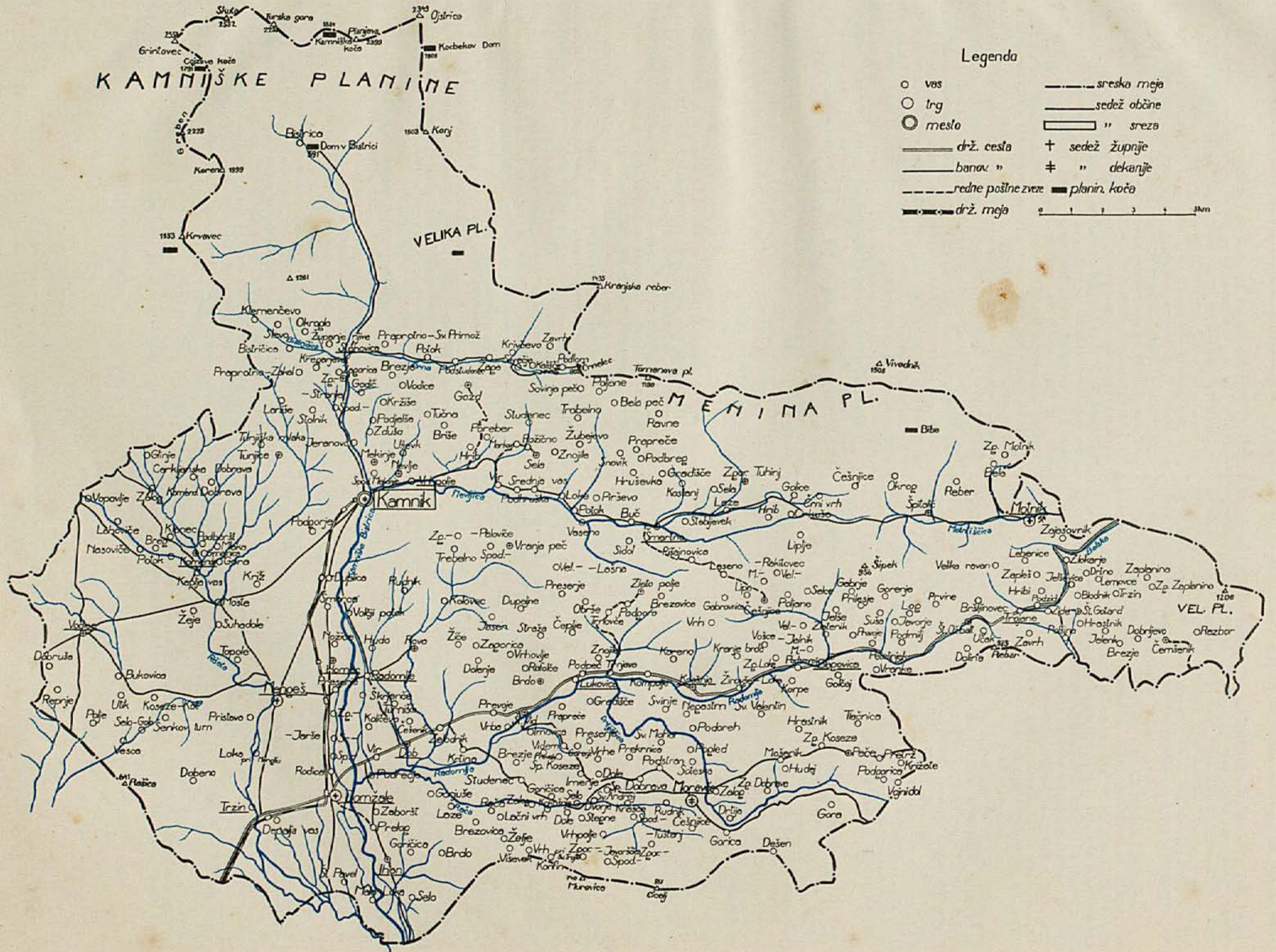
KAMNIŠKE PLANINE
VELIKA PL.
MENINA PL.
VEL. PL.
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne pošt. zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča
Kamnik
Mengeš
Domžale
Ihan
Trzin
Molnik
Kranjska reber
Ojstrica
Kocbekov Dom
Grintovec
Skuta
Turska gora
Planjava
Kamniška koča
Cojzova koča
Kokrica
Dom v Bistrici
Konj
Kreneca 1939
Krvavec
Vivodnik
Tamarjeva pl.
Bibe
Šipek
Zajasovnik
Velika rovan
Zapleš
Jelenovec
Zaplanina
Brdo
Trojane
Hrastnik
Dobrijevo
Rezbor
Brezje
Černivec
Dolenja vas
Gora
Dešen
Gorica
Vojnidol
Mlačevo
Moravče
Podstran
Podgorica
Križače
Hudaj
Mošenik
Peče
Preturj
Tlačnica
Hrastnik
Podoreh
Sv. Valentin
Nepastrn
Švinje
Gradišče
Lukovica
Korpolje
Žirovšče
Loke
Korpe
Goltaj
Podgorje
Zg. Loke
Kraljev hrib
Kraljevo brdo
Zg. Jarše
Jarše
Rodica
Radomlje
Studenec
Homec
Šmartno
Sidol
Liplje
Leskovec
Rekovec
Vel. Loščna
Preserje
Zlato polje
Brezovica
Gabrovica
Češnjice
Poljane
Gorenje
Prijesje
Prvine
Brdinovec
Lipe
Selce
Gebrje
Jelše
Zelenik
Vel. Zelenik
Vošce
Jelnik
Podmilj
Hvaje
Susa
Jevorje
Št. Gotard
Hribi
Podzid
Blodnik
Trzin
Zg. Zaplanina
Lemovce
Leberice
Zlakarje
Drino
Zaplanina
Češnjice
Okrog
Reber
Molnik
Zg. Molnik
Bela
Ravne
Podbrezje
Gradišče
Zgor. Tuhinj
Kastanj
Selo
Gaice
Črni vrh
Hrib
Špitalič
Lazе
Hruševka
Jesenovik
Žubejevo
Prapreče
Trobelno
Bela peč
Poljane
Sovinja peč
Podlom
Zavrh
Križevo
Kranjska reber
Klemenčevo
Okrogla
Župnje njive
Prapratno-Sv. Primož
Bistrica
Pošak
Brezje
Podstudenec
Zape
Kriška
Podlom
Tamarjeva pl.
Vivodnik
Kamnik
Vrhpolje
Srednja vas
Loke
Pirševo
Byč
Šebjevek
Vasenik
Zg. Palovče
Vranja peč
Trebelno
Spod.
Vel. Loščna
Preserje
Zlato polje
Brezovica
Gabrovica
Češnjice
Poljane
Gorenje
Prijesje
Prvine
Brdinovec
Lipe
Selce
Gebrje
Jelše
Zelenik
Vel. Zelenik
Vošce
Jelnik
Podmilj
Hvaje
Susa
Jevorje
Št. Gotard
Hribi
Podzid
Blodnik
Trzin
Zg. Zaplanina
Lemovce
Leberice
Zlakarje
Drino
Zaplanina
Velika rovan
Šipek
Zajasovnik
Molnik
Zg. Molnik
Bela
Reber
Okrog
Češnjice
Gaice
Črni vrh
Hrib
Špitalič
Lazе
Hruševka
Kastanj
Selo
Zgor. Tuhinj
Gradišče
Podbrezje
Znojile

V srednjem veku zasledimo Repnje že v listinah 1154 in 1260. Na sv. delu Repenjskega hriba je bil sezidan v 1. pol. 17. stol. grad Reittlstein. Grad živi samo še v ljudskem spominu. V Valvasorjevi dobi je bil še dobro ohranjen. Grad je osamel in je začel razpadati 1777. L. 1815. so ga začeli podirati in kamenje odvažati. Iz kamenja grajskih razvalin je sezidanih več hiš v Repnjah. Sedanji mali repenjski grad je brez arhitektonskih pomembnosti. Prizidana cerkvica iz 1870, posvečena Srcu Jezusovemu, je lična stavba z momenti modernega romanskega sloga. Slike in kipi spominjajo na jezuitsko ustanovo. Zadnja grajska lastnica (rodbina Špornova iz Lokarjev) je okrog 1880 prepustila grajsko posestvo šolskim sestram pod pogojem, da vzdržujejo v njem dekliško gospodinjsko šolo za vodiško občino. — Podr. cerkev sv. Tilna (419 m) ima daleč vidno lego v pobočju. Cerkev se prvič omenja v listinah iz 1476 in 1507. To prvotno cerkev so 1731 podrli in na istem mestu zgradili sedanjo stavbo. Tloris ima nepravilne pravokotnike. Učinkovit prostor, pokrit s svodi in visečo kupolo. Oprava (17.—19. stol.) je precej bogato okrašena. Okoli cerkve so v 2. pol. 15. stol. zgradili cerkveno taborsko obzidje z 2 okroglima stolpoma. Bilo je v Valvasorjevi dobi še nepoškodovano, a danes je delno ohranjeno; sedanja cerkev je deloma postavljena na taborsko obzidje. Ohranjeni stolp z oboki in strelskimi linami rabi za zakristijo. V R. rojeni: Kopitar Jernej (1780—1844), slavist in slov. preporoditelj, soustvaritelj slov. in srb. knjiž. jezika. Dr. Valentin Zarnik (1837—1888), advokat, narodni borec in dež. poslanec, humoristični pisatelj.

Selo-Golo, 171-32-14-23-0. Sr so du zdr Kamnik 12 km, žand o p župVodice 4 km, fin žel Št. Vid 11 km, š Šenkov turn 1 km. Nm 325 m. Naselbini z. od Šenkovega turna, med j., z gozdom poraščenimi podanki Bukovškega hriba in Rašice, v katero sega manjši del hiš tostran Dobrave, gornjega toka Gameljščice. Dočim je gospodarsko močnejše Selo z deležem na prisojnem Skaručinskem polju vrstni tip selišča, je šibkejše Golo postavljeno v črti med obojno gozdno vrsto. Promet odvajajo poljske poti (2.5 km) k ban. cesti na Utik—Vodice ali na Kot—Mengeš (5.5 km).

Skaručina*, 156-33-16-18-3. Sr so du zdr Kamnik 14 km, žand o p župVodice 3 km, fin žel Št. Vid 8 km, š v kraju ust. 1898, 2 odd. Kmet. nad. š., Sok. knjiž., SKJ, PRK, DKfid, Gas. PČD. Nm 340 m. Zavzema najvišjo ploskev Skaručinskega polja, ki jo je na v. Poljščak izoblikoval v trikotno sleme z vrhom ob krasno ležeči cerkvi. Kmetsko jedro leži severneje odtod v vrsti ob ban. cesti. Zaselek Stan. Gospodarstvo se opira na precej plodna tla in zadružno organizacijo. Spada med najprometnejše kraje v občini. Močan dotok romarjev k sv. Luciji in na Šmarno goro. Podr. cerkev sv. Lucije. Namesto prvotne stare cerkve so 1662—1667 zgradili novo v zahvalo za čudežna ozdravljenja očes na priprošnjo sv. Lucije. V 1744—1748 je nastala sedanja baročna cerkev, le zvonik je ostal od prej. Cerkev ima zunaj podolžen grbast obris, znotraj dva kupolasto se dopolnjujoča prostora. Poleg harmonične oprave slovi cerkev po freskah predstavljajočih življenje sv. Lucije, ki jih je slikal 1748 Fr. Jamšek, popravili pa Al. in P. Šubic ter M. Sternen. Cerkev slovi kot božja pot za bolne na oči. Iz dobe prve skaručinske cerkve je ohranjeno znamenje (kamenit steber) pod cerkvijo, drugo ob odcepu poti k cerkvi je iz časa, ko so sezidali sedanjo stavbo. Pokopališče. Na Sk. rojeni: Alešovec Jakob (1842—1901), ljudski pisatelj; Hubad Franc (1849—1916), dv. svetnik in šol. nadz., narodopisni, mlad. pisatelj itd.

Šenkov turn, 105-21-9-10-0. Sr so du zdr Kamnik 11 km, žand o p župVodice 5 km, fin Domžale 11 km, žel Jarše—Mengeš 5 km, š v kraju ust. 1921, 2 odd. Kmet. in gosp. nad. š. Jav. knjiž., PRK, PJS, Gas., DKfid. Nm 357 m. Manjše središče za sv. zatok Skaručinske ravni. Zavzema ljubke prisojne holme v vznožju Rašice, vstran od mlakužnatega povirja Dobrave. Združuje rahlo povezane skupine hiš okrog cerkve in gradu na griču, pa zaselek Potok (Zgornji in Spodnji). Do ban. ceste na Mengeš 1 km poljske poti; izletna pešpot v trg preko gozda (1 uro). Zemlje je malo, zato iščejo prebivalci zaslužka tudi kot delavci in v reji malih živali (središče v šoli); nekaj nudi še gozd. Grad Šenkov turn je sezidal 1240 baron Almarih Šenk pl. Osterwitz s Koroškega. Prvotni stolp so sredi 17. stol. podrli in sezidali nov grad, ki je bil tekom stoletij večkrat prezidan. Kaže značilen prehod iz gotike v barok. V gradu je našel svoj čas zatočišče protestantizem, ki se je v teh krajih izredno dolgo obdržal. (Zadnji luteran cele kamniške okolice je umrl 1813 v Vodicah.) V dobi vojaških beguncev in rokovnjačev je rabil grad za njihovo skrivališče. Danes je preurejen za šolsko poslopje. Podr. cerkev Dev. Marije je baročna (18. stol.) s pičlimi sledovi prvotne gotike. Oprava skromna baročna. Ob cerkvi lep razgled.

Utik, 154-28-14-19-1. Sr so du zdr Kamnik 14 km, žand o p š župVodice 2 km, fin Domžale 9 km, žel Št. Vid 12 km. Nm 328 m. Kmetska vas j. od Bukovice. Del vasi, zaselek Dolce, se drži ban. ceste na Mengeš, ki tu prereže j. vznožje Bukovškega hriba. Preživljanje skromno, zemljišča močno razdrobljena. Podr. cerkev sv. Štefana muč. je bila zgrajena konec 15. stol. v gotskem slogu; prvič se omenja 1526 v seznamu cerkv. dragocenosti. Gotska sklepnika v zidu portala skozi obzidje. Cerkev so 1726 prezidali v baročnem slogu, z grbastim zunanjim obrisom. V zakristiji lepa oprava iz 17.—18. stol.

Vesca, 66-12-7-7-1. Sr so du zdr Kamnik 13 km, žand o p župVodice 4 km, žel fin Št. Vid 13 km, š Šenkov turn 2 km. Nm 325 m. Leži na v. robu skaručinskega hrbta. Del hiš v lepi vrsti sredi polja, manjši preko potoka v Rašici. Promet gre v enaki razdalji (2.5 km) k ban. cestam po obč. cesti na Polje ali Selo—Golo—Koseze, ali po poti na Skaručino. Preproste zanimive stavbe. Izhodišče na Rašico, ki ima za vasjo prvi višji vrh (462 m), za njim široko kraško planjavo, pod njim slikovite vodne izvire; podzemeljske jame. Tu rojen Koželj Matija (1842—1917), cerkveni slikar.

Vodice, 591-111-37-84-8. Sr so du zdr Kamnik 11 km, žand o p š župv kraju, fin žel Št. Vid 11 km. Šola ust. 1854, 6 odd. Kmet. nad. š., SKJ, RK, PRK, Strel. druž., Gas., Sl. kat. izobr. d., PSVD, PČD. Nm 345 m. Zavzemajo širok prostor nad križiščem cest pod robom velike gozdne terase Plane gmajne. V primeri z okolico izredno močno nadzemsko vodovje (»vodice«!) se zbira v ilovnatih plasteh na sv., na jv. pa izginja v ponorih. Ob večjih nalivih teko vode pod vasjo v smeri na Polje. Po potočkih razgibani svet in različna starost je vasi dala zamotan sestav: prvotno kmetsko jedro Vodic pod ilovnato teraso, na njej zaselek Lokarji (z močnimi plastmi jezerske gline, opekarna), na z. Griže in rovtarske Zaprice, prometno središče ob cestnem križišču pod okriljem farne cerkve in ločena skupina močnih kmetij, Pustince. Radi dobre kakovosti tal, prometne lege in po uspešni organizaciji je postala vas gospodarsko vodilni kraj v občini; kmetskemu jedru se pridružuje le najnujnejša obrt in trgovina, delavstva je malo. Tujsko-prometnih naprav, razen običajnih gostiln s prenočišči, manjka. Župnija Vodice (dek. Kamnik, škof. ljublj.) ima 2329 duš. Vodiška prafara se omenja že 1257 in 1262. L. 1399. je oglejski patriarh Ivan Češki podaril patronat grofu Hermanu Celjskemu. Po 1456 je patronat prešel na cesarja Friderika III. Pražupnija je mati župnije v Smledniku. Cerkveno je pripadala do 1461 oglejskim patriarhom, od tedaj pa novi ljubljanski škofiji. Arhiv sega po matrikah do 1638, starejša je zbirka listin in cerkvenih urbarjev. Župna cerkev sv. Marjete je bila najprej gotska, omenjena 1526, v 18. stol. nadomeščena z baročno, ki so jo morali po potresu 1895 podreti do tal. Iz nje ohranjene lepe Metzingerjeve in Layerjeve slike so zdaj v župnišču poleg več umetnoobrtnih predmetov. Nova cerkev je bila dovršena 1896—1900 po načrtih R. Jeblingerja. Tloris ladje in presbiterija sta prisekana pravokotnika, nad glavnim prostorom plitvi viseči kupoli. Vsa notranjost poslikana (M. Koželj), oprava novo renesančna, izvrstne orgle iz 1933 (Jenko, omara arh. Vurnik). Dva oratorija, ob straneh plitve udolbine, pod mogočnim zvonikom s čebuljasto, na vrhu močno prišiljeno streho, krstni kamen in lurška kapelica. Taborsko obzidje s stolpci so podrli 1871. Pokopališče s kapelo sv. Lazarja; kapelo je zgradil 1843 zidarski mojster Medved, a poslikal Langus, V V. rojeni: Holmar L. Matej (roj. 1869), glasbenik, dolgoletni pevovodja v Clevelandu. Trost Anton (roj. 1889), klavirski virtuoz, zdaj na Dunaju.

Vojsko*, 92-16-7-12-2. Sr so du zdr Kamnik 15 km, žand o p župVodice 4 km, fin žel Št. Vid 9 km, š Skaručina 1 km. Nm 322 m. Leži jv. od Skaručine na ravninski terasi, ki jo izpodjedata Poljščak in Dobrava. Jedro ima vrstni talni načrt, nad njim je zaselek Gmajnica. Dobra zemlja. Do ban. ceste 1 km.

* Sedaj v srezu Ljubljana okolica. Gl. dodatek.

* Sedaj v srezu Ljubljana okolica. Gl. dodatek.

Srez Kočevje

Splošen pregled

Po velikosti je kočevski srez med našimi srezi na prvem mestu. Meri 1065 km². Podoben je stisnjeni elipsi, katere veliko os predstavlja črta Turjak—Kočevje—Fara ob Kolpi, malo os pa črta Travnik—Ribnica—Struge. Južno stran obkroža gorenji tek Kolpe od Kužlja do Novih Lazov, kjer zapusti meja dolino in se vzpne na vzhodne gorske grebene Koprivniške in Starološke planote, župnije Topla Reber ter Struške in Dobrepoljske kotline. Najvišje točke doseže vzhodna meja na Kopi (1074 m) in Rogu (1100 m). S. stran zapirajo nekoliko nižji vrhovi: Stari grad (667 m), Limberk (668 m), Sv. Ahacij (749 m), Črevec (600 m), Krušec (705 m) in Peričnik (920 m). Znatno višji so zapadni obmejni grebeni: Mačkovec (905 m), Žimarski (804 m) in Gorniški lazi (965 m), Blošček (1039 m), Kolačnik (919 m), Kozji vrh (949 m), Kavka (1024 m). Pod Zajčjim hribom se meja zaobrne proti v. na koto 1139 m, potem pa iznova krene proti j. na Debeli vrh (1255 m) in Goteniški Snežnik (1289 m), nakar se po Borovški gori (1168 m) in Planini (915 m) zopet spusti v dolino Kolpe.

Geomorfološko pripada srez kraškemu svetu in obsega štiri večje in ostro ločene kotline: Dobrepoljsko, Velikolaško, Ribniško in Kočevsko z nekaterimi manjšimi in izoliranimi stranskimi dolinami. Podolžno prehodnost olajšujejo kraška polja, doline in uvale, ki jih obkrožajo višji in nižji gorski grebeni v značilnih kraških smereh od sz. proti jv., prečno prehodnost pa otežujejo obsežni gozdovi in razmeroma visoki vrhovi, ki razdružujejo poedine doline tudi gospodarsko in etnografsko. Izvzemši kanjonsko dolino gorenje Kolpe (Fara 243 m), so višinske razlike kotlinskih tal neznatne: Dobrepolje 445 m, Kočevje 460 m, Ribnica 491 m, Velike Lašče 541 m. Večja je višinska razlika obmejnih slemen in dolin. Najnižji del sreza je njegov jv. kot ob Kolpi (197 m), najvišja kota pa je v Goteniškem Snežniku (1289 m). Dočim se Kočevska, Ribniška in Dobrepoljska kotlina skoraj nevidno znižujejo proti jv., pada Velikolaška proti sv. V tej smeri teko tudi vode, izrazite kraške ponikalnice, razen v Dobrepoljski kotlini, ki je brez tekoče vode. V Kočevski kotlini je znana Rinža, ki prihaja med Slovensko vasjo in Lošinskim vrhom iz 3 studencev na dan in se po 14 km dolgem teku pri Dolgi vasi in Livoldu zopet izgubi pod zemljo. Ker je padec neznaten, trpita mesto Kočevje in bližnja okolica radi pogostih poplav, zlasti spomladi in jeseni. Manjša potoka namakata polje ob Kočevski Reki in globoki jarek pod Banjo Loko, oba gonita mline. Poleg studencev uporabljajo kot pitno vodo tudi kapnico. Ker ni moderno urejenih vodnjakov, nastopi ob suši pomanjkanje vode, ki jo dovažajo po več kilometrov daleč. Ribniško dolino označajo štiri ponorna porečja: Tržišnica prihaja izpod Slemen in se izgublja v pečinah Tentere v neposredni bližini Žlebiča. Bistrica izvira pod Stenami nad Žimaricami in ponicuje na j. strani Goriče vasi. Pri »Žagi« pod Brežami se odcepi 1896. leta izkopani kanal, ki odvaja vodo ob poplavah v skalni odprtini na železne grablje. Večina vode se izgubi že med potjo. Ribnica teče izpod Podgore, kjer žene žago, in izginja v jamah pri Dolenji vasi. Rakitnica namaka 6 km² veliko Rakitniško polje, ločeno od Ribniškega po 534 m visokem Gričku. Vsakoletne poplave povzročajo na polju in travnikih občutno škodo. Velikolaško planoto namaka razen nekaterih manjših potokov le Rašica, ki se imenuje v gorenjem teku Kolpa. Teče izpod Lužarskih hribov in ponicuje v 2 požiralnikih pri Ponikvah. Po podzemski poti je v zvezi z Rašico v Kopanjski dolini, dočim so vode Ribniške in Kočevske kotline prav tako v zvezi najbrž s Krko in Kolpo. Tudi Rašica poplavlja bližnjo okolico in otežuje v dolini pod vasjo Rašico celo promet na državni cesti.

Geološko bazirajo kraška tla sreza na jurskem, krednem in deloma na triadnem apnencu. Najstarejša geološka tvorba so karbonski skriljavci in peščenjaki. Ti se nahajajo med Kočevsko Reko in Banjo Loko, med Mozljem in Knežjo lipo, jz. od Rašice ter s. od Žlebiča. Na teh mestih pokrivajo karbon ob robovih permski in werfenski skriljavci in školjčni dolomit. S. od Kočevja se nahaja mladoterciarna kotlina z lignitom. Aluvialne rečne usedline so ob naštetih ponikalnicah in v Dobrepoljah. V sv. in v. delu sreza prevladujejo jurski apnenci, zlasti okrog Dobrepolj, v sz. delu triadni školjčni dolomiti, v sredini, zlasti med Zvirčem in Mozljem, pa kredni apnenci. Studenci in potoki so redki, mnogo pa je podzemeljskih jam z močnimi vodotoki. Tudi ledene jame s celoletnim ledom niso redke. Tektonsko predstavlja srez planoto, ki je razpadla v več posameznih delov. Ob dinarskih podolžnih prelomih je vedno zdrknil sv. del s svojim južnim robom v globino, medtem ko se je s. rob j. dela dvignil. Važnejši prelomi v podolžno dinarski smeri so Turjak—Ribnica—Kočevje, Dobrepolje—Struge ter Loški potok—Briga. Ob vseh nahajamo ponornice in podzemeljske jame. Tudi poprečnih prelomnic je več; te pa nimajo drugega pomena kakor, da uhaja po njih podtalna voda iz ene podolžne doline v drugo. Rudnih bogastev razen navedenega lignita pri Kočevju srez nima. Dobiva se le glina v terciarnih plasteh, ki omogoča lončarstvo, opekarsko in podobne industrije. Železna ruda, ki se nahaja ponekod v karbonskih in werfenskih plasteh ter v ilovici je brez večjega pomena.

Toplotne razlike med letnimi časi so velike, ker se križajo v srezu celinski in namorski vplivi. Vsled bližine Jadrana je v vročih poletjih do 36° C, pozimi pa vsled razmeroma visoke lege in s. in sv. vetrov do —20° C. Januarske izoterme kažejo —2.5 do —3.5° C posebno v Kočevju in Ribnici. Srednja letna temperatura je 8.36° C. Izjemo tvorijo ozki in prisojni predeli ob Kolpi z milejšim podnebjem, ki celo omogoča vinorejo. Padavina, letno 1400 do 1500 mm, je še precej enakomerno razdeljna skozi vse leto, čeprav jo je največ v zgodnji pomladi in jeseni. Vendar nastopa v poletju tudi suša, ki utegne imeti zle posledice.

Flora je bogata in pestrobojna. Na splošno so gozdovi mešani, kjer so pa kultivirani, prevladuje smreka in jelka. Proti v. obrnjena pobočja s. dela sreza so pokrita z listnatim drevjem: bukev, gaber, javor, moka, redkejši je hrast, brest (Ulmus), črni gaber in jesen; niže je breza pomešana s smreko, jelko in mecesnom. Na nasprotnih pobočjih prevladuje iglasto drevje. Borovec tvori tu in tam samostojne gozdiče, sicer je pomešan med listovci. Kot podraščevina je zlasti v Ribniški dolini in na Mali gori proti Kočevju razširjeno leščevje, ki daje vitre za rešeta in rete. Okrog Loškega potoka so čisti smrekovi gozdovi. Tudi ostali jv. del sreza je pokrit deloma z mešanimi, deloma s čistimi iglastimi gozdovi. Po vseh dolinah ločijo obdelan svet od gozdov široki pasovi travnikov. V ta srednjeevropski gozdni okvir posega panonsko-ilirska flora: dlakavi hrast (Quercus lanuginosa), cer (Quercus cerris), moka, tatarski javor (Acer tataricum), lipica (Epidemium alpinum), bledorumeni klinček na Goteniškem Snežniku in krvavordeči klinček nasproti Brodu, riževka (Oryzopsis virescens) po j. delih sreza, ozkolistna vilovina (Sesleria tenuifolia) v skalnih špranjah okrog Borovca in Kozic, bela narcisa (Narcissus poeticus) okrog Kočevja, lavorolistni volčin (Daphne laureola), gladki naprstec (Digitalis laevigata) in podobne. Nasproti Brodu raste meteljka (Medicago prostrata), škrlatna lakota pri Borovcu in Kozicah, okrog Koprivnika in Novih sel je zvončnica Campanula ranunculus, okrog Oneka in Brež je hrbtičasti tropotec (Planatago carinata). V srezu je zastopana tudi alpska flora: Ob Kolpi nasproti Brodu raste redka smrdljiva brina (Juniperus sabina), na Goteniških hribih alpski srobot, črna čmerika (Veratrum nigrum), naskalna škržolica (Hieracium saxatile), zelena meta (Mentha viridis) in odtod do Kočevske Reke strupena zlatica. Po senčnih mestih okrog Kočevja in Ribnice je najti kobuljico (Laserpitium archangelica), na Friedrichsteinu pa redko rjavo kukovico (Orchis fusca). Dlakavi sleč dela zvezo preko Kozic na Hrvatsko, lepi čeveljc (Cypripedium calceolus) cvete v soteski Weibach pri Koprivniku, dočim poživlja skalne bregove Kolpe pri Lazih avrikel. Močvirsko alpsko floro predstavljata okrog Kočevja rastoča močvirska kukavica (Malaxis paludosa) in navadna vodna popkovina (Hydrocotyle vulgaris). Okrog Kočevja se nahaja tudi

redki osat Cirsium Fryerianum. Bolj redke so v srezu: močvirska praprot (Aspidium thelypteris) pri Koprivniku, severni sršaj (Asplenium septentrionale) v obcestnem zidu iz Osilnice v Plešče, na gradu Ortneku rjavo rdeča kukavica (Orchis purpurea), ki je med najlepšimi orhidejami naših krajev (Koprivnik, Ovčjak, Remergrund, Friedrichstein), na Goteniški planini pa je Hedreanthus croaticus. Poleg mnogih užitnih gob se nahaja v borovih gozdovih okrog Ribnice užitna slivarica (Agaricus prunulus).

V zoografskem pogledu leži srez v jv. delu slovenske kraške pokrajine gorskega pasu naše kraljevine. Za kras značilna človeška ribica biva skoro v vseh podzemskih vodah dolenjskega Krasa. Od drugih niže organiziranih jamskih živali so našli v jamah sreza rake dvoklopnike (Candona eremica), v Kompoljski jami je deseteronožec Troglacaris schmidti, ki je brez barvila in slep. V njegovi družbi živi rak-enakonožec jamski kočič (Asellus cavaticus). V Podpeški jami je odkril F. Schmidt iste skupine raka Monolistra coeca. Istotam je ugotovljen rak-raznonožec Synurella jugoslavica subterranea. Samo na slovenske kraške jame je omejen rod jamskih hroščev anoftalmov. V kočevski »God« jami so našli 1868 dosedaj edinega Anophthalmus capillatus Josephi, ki se nahaja v Berlinu. Pogostejša sta A. Bilimecki v Zelmski jami in Leptoderus sericeus. V jamah okrog Strug je bil prvič najden Machaerites spelaeus, ki je med najredkejšimi oblikami naše favne. Izmed jamskih polžev slovi v Zelmski jami Zospeum alpestre. Od podzemeljske nižje favne so važnejši hrošči: Chrysomela crassicollis var. robusta s Friedrichsteina in Carabus croaticus var. carniolicus po gričevju okrog Kočevja. Polž Aegopis carniolicus se nahaja tudi v tej okolici in sega še dalje v hrvaško pokrajino. Od hrvaškega Primorja pa do Kočevja je razširjen polž Helicigona hirta.

Gozdovi sreza so bogati koristne in škodljive divjačine: jelenov, srn, zajcev, divjih petelinov, velikih kozic, gozdnih jerebov, poljskih jerebic, prepelic, slok, divjih rac, redkih medvedov in volkov, divjih prašičev, jazbecev, lisic, kun, divjih mačk, veveric, ujed, srak in vran. Med ujedami so poleg skobca, kragulja, kanje tudi jastrebi in planinski orel. Po bukovih gozdovih žive številni polhi (Myoxus glis). V mirnem toku Rinže, Bistrice in Ribnice uspevajo ščuke in razne belice, ostriži so majhni, v bistrem gorskem toku Bistrice so tudi potočne postrvi. Raki so se ohranili samo še v gorskih potokih, ki poleti ne usahnejo. Strupena kača je modras. Pri lovu 1912 jih je bilo na dolenjskem Krasu ujetih 3721, poleg tega tudi mnogo nestrupenih smokulj.

Kočevski srez je pretežno kmetiškega značaja. Prebivalstvo se bavi večinoma s poljedelstvom in živinorejo, deloma tudi z domačo obrtjo in gozdarstvom. Skoraj polovico celokupne zemlje je v travnikih in pašnikih (152.933 ha, t. j. malo pod 50%), ki pa radi kraškega značaja tal niso niti srednje dobri. Zato je živinoreja bolj podrejenega pomena. Poprečno izkazuje statistika živinoreje v zadnjih 4 letih ca 14.000 glav goveje živine, 6000 svinj, 2500 konj, 1600 ovac in koz in nad 40.000 perutnine. Govedo in svinje se izvažajo tudi v tujino, perutnino in jajca pokupijo domači trgovci. Konje uporabljajo zlasti lesni trgovci in prevozniki, zato je število konj razmeroma nizko in stalno nazaduje. Na drugem mestu po velikosti površine so gozdovi (39.397 ha ali 37%), ki so po vsem srezu precej enakomerno razdeljeni. Ti pokrivajo predvsem gorske vrhove in njih pobočja ter niže ležeče gričevje, v ravnini so omejeni le na poedine loge smrek in borovcev. Med občinami izkazuje največ gozdnih tal Koprivnik (57.63%), najmanj Kočevje okolica (18.02%). Vendar je prav v jv. delu sreza gozd že zelo izsekan. Večino lesa so izvažala lesna podjetja Auersperg, Kosler in Kajfež ter manjše lesne družbe in zasebni trgovci v Italijo, Španijo, Algerijo, Egipt in Grško. Na tretjem mestu je obdelani svet (12.357 ha ali ca 11%). Njive so deloma na obronkih kotlin, deloma na više ležečih vzpetinah, ker so dna kotlin izpostavljena vsakoletnim poplavam. Največ ornih tal izkazuje občina Kočevje (16.16%), najmanj občina Stari log (5.68%). Uspevajo vse vrste žita, vendar v precej neenaki meri. Žetev iz leta 1934. je prinesla 9247 stotov koruze, 8212 stotov pšenice, 7960 stotov ovsa, 5329 stotov ječmena, 1578 stotov rži, 161.526 stotov krompirja, 16.296 stotov zelja in 706 stotov fižola. Ostali areal v srezu odpade na neplodna tla. Sadjarski in vinski pridelek se porabi za dom, le nekaj jabolk in hrušk se proda domačim trgovcem. Rudno bogastvo je pičlo in omejeno le na rjavi premog pri Kočevju. Kot domača obrt se goji v občini Dolenja vas lončarstvo, v občinah Ribnica, Sodražica in deloma tudi Velike Lašče izdelovanje suhe robe in igrač. Industrija je neznatna. Razen opekarne v Ribnici, stolarne v Sodražici in tekstilne industrije v Kočevju uspeva le lesna industrija v Kočevju, Ribnici, Sodražici, Loškem potoku in Velikih Laščah. Tujski promet je komaj v povojih, čeprav ima srez več krajevnih in zgodovinskih zanimivosti. Glavna ovira turizma je pomanjkanje dobre pitne vode.

Srez šteje 39.356 prebivalcev, med njimi ca 15.000 kočevskih Nemcev, ki so vsi katoliške vere. Poprečna gostota, 37 na 1 km, je na videz majhna, dejanska gostota pa je večja, ker so nižinski predeli zelo gosto, višinski pa radi obsežnih gozdov le redko naseljeni. Večina naselij je srednje velikih. Izmed 300 vasi, ki jih srez šteje, ima le 105 več ko 100 prebivalcev. Največja selišča so mesto Kočevje 3079 prebivalcev in trije trgi: Ribnica 1111, Sodražica 771, Velike Lašče 535. Nižinska naselja so večinoma obcestnega tipa, le deloma tudi gručasta, po gričevju prevladujejo razložene vasi, hiše so raztresene in brez določenega reda postavljene. Za starejše kočevske vasi je značilen turinško-frankovski slog. Vsakoletni prirodni prirastek prebivalstva je velik, družine z 8 otroki so pogoste, število rojstev daleko presega število smrti. Vendar pa število prebivalstva kljub temu le počasi narašča. Ker je zemlja povečini slabo rodovitna, po nižinskih predelih celo preobljudena in je agrarna reforma na Auerspergovem in Koslerjevem veleposestvu zajela predvsem gozdove, je izseljevanje v tujino veliko. Mnogo jih odhaja za stalno v Kanado, Združene države in Argentino, drugi si iščejo zaslužka kot krošnjarji v Jugoslaviji, Avstriji in na Nemškem ali kot tesači v slavonskih šumah. Znaten je tudi odtok v Francijo. Glavna prometna žila je železnica Grosuplje—Kočevje. Zvezo oddaljenih krajev posreduje redni avtobusni promet, ki se vrši med Velikimi Laščami in Ložem, med Kočevjem in Črnomljem, Kočevjem in Brodom ob Kolpi, ob sezoni tudi s Sušakom.

Občina Dolenja vas

Preb. 1949, hiš 391, posest. 193, koč. 182, najem. 24. Površina 4703.37 ha*: njiv in vrtov 685.89, trav. in paš. 1652.73, gozdov 2201.60, sadovnjakov 19.80, ostalo 143.35. Občina obsega skrajni j. del kraške Ribniške doline in nanjo se naslanjajoče Rakitniško polje: prvo namaka ponikalnica Ribnica, drugo Rakitnišca; loči ju 534 m visok Gričeк. J. zapirata Jasnica (568 m) in Strmec (656 m), z. Stene (1129 m), v. Črni vrh (955 m). Občina tvori obmejno ozemlje napram nem. kočevskemu jezikovnemu otoku. Dve kočevski vasi: Grčarice (75% Nemcev) in Grčarske Ravne (100%) spadata še v to občino. Ravnina rodovitna, največ koruze; pogoste povodnji, zlasti spomladi in jeseni, spremene polje v jezero, kjer mrgoli vodnih ptičev. Živinoreja znatna: 182 konj, 989 goved, 808 prašičev, 16 ovac, 3400 perutnine, 212 panjev čebel. Obilo jelovega in bukovega gozda in gozdnih sadežev: gob, lipovega cvetja, beladon in malin. Razvita lončarska in pečarska obrt. Živahni trgovski stiki s Kočevjem in Sušakom. Izseljevanje v Sev. Ameriko in Kanado. Z Velike gore krasen razgled proti Kolpi, Karavankam in Savinjskim Alpam.

* Vštevši Nemško vas in Zadolje, priključeni zdaj k občini Ribnica.

Blate, 51-11-6-5-0. Sr Kočevje 14 km, so du žand zdr fin Ribnica 7 km, žel Lipovec 4 km, o pTt š žup Dolenja vas 2 km. Nm 508 m. Gručasta vas leži ob robu Rakitniškega polja ob vznožju Stene (1129 m), 2 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, lončarstvo, prevoz hlodov, desk in drv ter nabiranje gozdnih sadežev. V bližini Obrh, t. j. jezercu podoben izvir ponikalnice Rakitnice, ki je v podzemeljski zvezi z vodovjem Loškega potoka. Obkroža ga zdrav smrekov gozd. Sestre Naše Gospe (De Notre Dame) grade stalno gospodinjsko šolo in sirotišnico. Pod Rezinskim vrhom (1246 m) so Ribniški okameneli svatje ali Stene, 50 do 60 m visoke skale z Lintvernovo jamo. S Sten razgled do Kolpe, Karavank in Savinjskih Alp.

Dolenja vas, 631-130-51-75-4. Sr Kočevje 12 km, so du žand zdr fin Ribnica 5 km, žel Ribnica ali Lipovec 2 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1846, 7 odd. PRK, SKJ, Gas., Kat. prosv. d., Društv. dom z gled. odrom, tambur. odsekom in pev. zborom, Strel. druž. Nm 495 m. Ozko strnjena obcestna vas leži na obeh straneh drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Po njej se od maja do oktobra vzdržuje redni avtobusni promet med Ljubljano in Sušakom. Kmečko jedro vasi je v ravnini, kočarji na zadnjem obronku Velike gore. Posebna značilnost hiš: pročelje ima redno po 3 okna. Kmetijstvo, živinoreja, lončarstvo, krošnjarjenje, prevoz jelovih desk in hlodov, nabiranje gozdnih sade-

žev. Prodaja mlečnih izdelkov v Kočevje, na Sušak in otoke. Precej obrtnikov, trgovine, gostilne s prenočišči. Kraj je znan radi lončarske obrti, ki je tu že od nekdaj cvetela. Letno se proizvaja ca 150.000 kosov. Pred vojno je segal lončarski trg do Raba in Krka, preko Trsta in Gorice do Benetk. Za vasjo ponicuje Ribnica, ki povzroča vsakoletne poplave (posebno občutna 1933). Sredi vasi Obč. dom s spom. ploščo kralja Aleksandra Zedinitelja in min. predsed. dr. Korošca. Na Jasnici (568 m), ki loči kraj od Kočevskega, je stal do 1920 mejni kamen med »Herzogtum Gottschee« in Kranjsko, danes je tam kraj gozda gostilna, priljubljena izletna točka. Tam je tudi »Francozova jama« (spominja na poraz Francozov 1813). Župnija Dolenja vas (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 1500 duš. Župna cerkev sv. Roka. Prvotna cerkev je stala sredi vasi na mestu vojne spominske kapelice, zgrajene 1930, sedanja romansko renesančka stavba stoji na »Gričku« (531 m) in slovi kot božja pot. Zgrajena je bila 1818, posvečena 1830. Glavni oltar Gosarjevo delo, oltarna slika in 2 stranski Wolfovo, ostalo ornamentiko sta napravila ob stoletnem jubileju (1930) Ravnikar in Loboda. Sprva podružnica ribniške prafare, 1788 samostojen vikariat, 1830 samostojna župnija. Na polju kapela sv. Marjete, muč. sezidana po legendi zoper zmaja, ki je prihajal zvečer iz požiralnikov Ribnice in ugonobil vsakega, ki se je po Avemariji zakasnil. Tu rojeni: Arko Andrej (1794—1868), nabožni in narodno gospodarski pisatelj, od 1852 novomeški prošt. Kozina Peter (1876—1930), ustanovitelj tovarne Peko v Tržiču, ljubitelj umetnosti, preuredil Cojzovo palačo v Lj. Dr. Zbašnik Franc (1855—1935), ravn. dež. uradov v Lj., dvorni svetnik, pripovednik in kritik. Zbašnik Franc (1897—1918), pesnik, padel na ital. bojišču.

Grčarice, 210-52-28-21-3. Sr Kočevje 18 km, so du žand zdr fin žel Ribnica 12.5 km, o pTt Dolenja vas 7.9 km, š žup v kraju. Šola ust. 1886, 1 odd. Gas., PRK. Nm 424 m. Gručasta vas leži v dolini, obdani od smrekovega in jelovega gozda, ob ban. cesti Dolenja vas—Jelendol—Grčarice. Dostop z vsakim vozilom. Kmetijstvo, delo v gozdu, prevoz hlodov in tramov (parna žaga), krošnjarjenje. Izseljevanje znatno. Čebelarstvo razvito. Med nemškimi prebivalci je do 25% Slovencev. Trgovina, gostilna s prenočiščem. Župnija Grčarice (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 328 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Primoža in Felicijana, sprva podr. ribniške prafare, postala 1767 samostojen beneficiat, 1878 pa samostojna župnija. 1771 se omenja kot zelo ubožna. L. 1845 je dobila sedanji zvonik.

Grčarske Ravne, 47-10-8-2-1. Sr Kočevje 18.5 km, so du žand zdr fin žel Ribnica 12 km, o pTt Dolenja vas 7 km, š žup Grčarice 1 km. Nm 518 m. Leži na valovitem svetu, obdanem proti j. s hribi, ob obč. cesti 1 km od ban. ceste Dolenja vas—Grčarice. Dostop samo z vozom. Teren kamnit, slabo rodoviten. Kmetijstvo, živinoreja, delo v gozdu, nabiranje jurčkov, malin in lipovega cvetja. Življenje zelo siromašno.

Jelendol, 48-3-0-0-11. Sr Kočevje 16 km, so du žand zdr fin žel Ribnica 10 km, o pTt Dolenja vas 5 km, š žup Grčarice 2 km. Nm 517 m. Kraj je industrijska naselbina pri parni žagi kneza K. Auersperga. Leži ob ban. cesti Dolenja vas—Jelendol sredi močnega jelovega in bukovega gozda. Do 700 vagonov desk se letno izvozi v Italijo, Španijo in Afriko.

Kot, 23-5-1-3-1. Sr Kočevje 14.8 km, so du žand zdr fin žel Ribnica 6 km, o pTt š žup Dolenja vas 2 km. Nm 459 m. Leži na valovitem svetu na pobočju Bukovice (736 m) ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste Dolenja vas—Grčarice. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, delo v gozdu in nabiranje gozdnih sadežev. Mlin na motorni pogon.

Lipovec, 85-20-14-5-1. Sr Kočevje 15.5 km, so du žand zdr fin žup Ribnica 5 km, žel v kraju, o pTt š Dolenja vas 2 km. Nm 459 m. Tesno strnjena obcestna vas leži v ravnini ob obč. cesti 3 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod z vsemi vozili. Gostilna s prenočiščem. Zemljišče preživlja prebivalstvo le deloma, zato išče zaslužka s krošnjarjenjem in nabiranjem gozdnih sadežev in zelišč. Vas stoji na meji »Kočevske dežele«, ločena po pustem svetu, poraščenim z leščevjem in trnjem.

Makoše, 17-5-3-2-0. Sr Kočevje 17.4 km, so du žand zdr fin žup Ribnica 9 km, žel Lipovec 3 km, o pTt š Dolenja vas 5 km. Nm 490 m. Razmetan zaselek leži med kraškimi kadunjami na podnožju Male gore ob obč. cesti, 5 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod samo z vozom. Rodnost kamnito ilovnatih tal šibka; ljudje si pomagajo s krošnjarjenjem, prodajo leskovih palic za rete in rešeta ter nabiranjem lipovega cvetja, malin in jurčkov.

Prigorica, 480-90-56-33-1. Sr Kočevje 13 km, so du žand zdr fin Ribnica 3 km, žel Lipovec 2 km ali Ribnica 3 km, o pTt š žup Dolenja vas 1 km. Nm 486 m. Gručasta obcestna vas leži v ravnini ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje na levem bregu Ribnice. Prazgodovinske gomile. Poljedelstvo, živinoreja, lončarska obrt, nabiranje gozdnih sadežev. Obrtniki, gostilne s prenočišči. Podr. sv. Petra. L. 1855. prenovljena. Pokopališče tudi za Dolenjo vas. Na št. 37 rojen Kramar Franc (1800—1884), kanonik in semeniški vodja, dež. poslanec, soustanovitelj »Slovenca« in ustanovitelj hiralnice sv. Jožefa. Na št. 18 Klun Karol (1841—1896), kanonik, dež. in drž. poslanec, ustanovitelj »Slovenca«. Merhar Ignacij (r. 1855), starešina Gas. župe Ribnica, ustanovitelj več gas. društev, početnik slovenskega poveljevalnega jezika.

Rakitnica, 357-65-26-36-2. Sr Kočevje 14.5 km, so du žand zdr fin Ribnica 7 km, žel Ribnica ali Lipovec 4 km, o pTt š žup Dolenja vas 2 km. Nm 495 m. Deloma ozko strnjena, deloma raztresena obcestna naselbina nastala na robu Rakitniškega polja in na prevalu ban. ceste proti Grčaricam. Starejše kmečko jedro v sredini, kočarji ob robu. Tla ilovnata in slabo rodovitna. Kmetijstvo, največ pa prevoz lesa iz Auerspergovih gozdov. Mlin in žaga, gostilne s prenočišči. Podr. cerkev sv. Vida. Sloveča božja pot tudi za Kočevarje. Pokopališče.

Občina Fara

Preb. 2273, hiš 543, posest. 419, koč. 122, najem. 30. Površina 5211.44 ha: njiv in vrtov 716.66, trav. in paš. 2613.42, gozdov 1693.33, vinogradov 2.42, sadovnjakov 65.60, ostalo 120.01. Občina obsega globoko zarezani levi breg gorenje Kolpe in nad njo se vzpenjajoče gričevje ob obeh straneh drž. ceste Kočevje—Sušak. Razen Kolpe odvaja vodo še nekaj majhnih dotokov, ki prihajajo iz poedinih prav tako globoko zasekanih grap. Podnebje je zelo zdravo, sončno in primerno za letovišče. Zemlja v dolini še dosti debela in plodovita, po rebrih in gričih plitva in slabo rodovitna. Vasi leže ob Kolpi in drž. cesti, deloma tudi drugje v hribih. Hiše so starinske in lesene, pa tudi moderno zidane. V višjih predelih nadomešča pitno vodo kapnica. V dolini stanujoči so »Pobrežci«, v hribih »Gorenjci«, oboji skupaj pa imajo naziv »Kostevci«. Znani so kot izredno prijazni in gostoljubni. Stari običaji so še večini sveti. Življenje dokaj priprosto, ker žive večinoma od skromnih pridelkov, ki jih nudi skromna gruda. V jeseni odpotuje večina moških z doma v Zagreb, Split in Beograd, kjer krošnjarijo s slaščicami in drobnarijo, mnogi odidejo na Dunaj in v Prago kostanj peč. Dekleta in fantje si iščejo zaslužka v Zagrebu, Beogradu in na Sušaku. Prej je bilo znatno izseljevanje v Združene države, Argentino, Kanado in Francijo. Gozd precej izsekan. Z nekaterih mest krasen razgled v dolino Kolpe in na Hrvatsko.

Ajbelj, 68-21-19-2-3. Sr so du žel Kočevje 14 km, žand Vas 11.5 km, zdr fin o Fara 11 km, pT Nova Sela 4 km, š žup Banja Loka 3 km. Nm 620 m. Leži na hribu ob obč. poti 2. reda, 1 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Svet ilovnat, srednje rodoviten. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje. Gozd precej iztrebljen, krije domače potrebe.

Banja Loka, 198-48-34-12-3. Sr so du žel Kočevje 20 km, žand Vas 6.5 km, zdr fin o Fara 6 km, pT Nova Sela 1 km, š žup v kraju. Šola ust. 1863, 3 odd. Meteor. postaja, SKJ, PJS, PRK, Strel. druž., Izobr. d. Nm 554 m. Leži v hribovitem terenu ob drž. cesti Kočevje—Sušak. Kmetijstvo, čebelarstvo, krošnjarjenje. Trgovina, obrtniki, gostilne. Župnija Banja Loka (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 1141 duš. Pokopališče. Žup. cerkev sv. Jakoba ap. Sprva podr. Fare pri Kostelu, je postala župnija 1785. Sedanja stavba zgrajena 1742. Kronika od 1824 dalje. Znamenita je kapelica sv. Notburge, nastale iz zaobljube soproge barona Andraša pl. Androka. Tu je še danes vsako leto »shod sv. Notburge«, cerkveno proščenje na nedeljo po sv. Notburgi (13. sept.). Letni sejem 24. jul.

Briga, 15-6-5-1-1. Sr so du žel Kočevje 18 km, žand Vas 8.5 km, zdr fin o Fara 8 km, pT Nova Sela 3 km, š žup Banja Loka 2 km. Nm 547 m. Leži raztresena ob drž. cesti Kočevje—Sušak. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Brsnik, 40-8-8-0-0. Sr so du Kočevje 26 km, žand Vas 5 km, zdr fin o pT župFara 4.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 14.5 km, š Kostel 2 km. Nm 210 m. Leži ob Kolpi ob obč. poti, 3 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Obsega tudi zaselek Maverc. Dohod samo z vozom. Tla ilovnata, srednje rodovitna. Kmetijstvo, krošnjarjenje.

Colnarji, 33-6-5-1-0. Sr so du Kočevje 22 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 15 km, žand Vas 5.5 km, zdr fin o župFara 5 km, pT Nova Sela 1 km, š Kostel 2 km. Nm 530 m. Leži na strmem pobočju ob državni cesti Kočevje—Sušak. Kmetijstvo, nekaj čebelarstva. Do 6000 l mleka se letno proda v Faro. Krasen razgled v dolino Kolpe in proti hrvaški strani.

Delač, 23-6-5-1-0. Sr so du Kočevje 22 km, žand Vas 6 km, zdr fin o župFara 5.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 15 km, pT Nova Sela 2 km, š Kostel 1 km. Nm 498 m. Leži ob obč. poti pod drž. cesto Kočevje—Sušak. Dohod z vozom in avtom. Gospodarstvo kakor Ajbelj.

Dolenja Žaga, 16-7-5-2-1. Ostalo kot Gorenja Žaga. Obsega zaselka Reber in Lobič.

Dren, 19-5-4-1-2. Sr so du Kočevje 22.5 km, žand Vas 5 km, zdr fin o žup Fara 4.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 14 km, pT Nova Sela 2.5 km, š Kostel 3 km. Nm 512 m. Leži ob obč. poti 2. reda, 1 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dostop samo z vozom. Gospodarske razmere kakor Ajbelj.

Drežnik, 23-12-9-3-2. Sr so du žel Kočevje 18 km, žand Vas 8.5 km, zdr fin o Fara 8 km, pT Nova Sela 3.5 km, š žup Banja Loka 2 km. Nm ca 600 m. Leži ob obč. poti, 1.5 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje.

Fara, 119-25-23-2-0. Sr so du Kočevje 26 km, žand Vas 0.5 km, zdr fin o pT š žup v kraju, žel Kočevje ali Brod—Moravice 10 km. Šola ust. 1858, 3 odd. SKJ, PJS, PRK, KD, Gas. Nm 243 m. Leži ob drž. cesti Kočevje—Sušak. Kmetijstvo, krošnjarjenje s slaščicami po Hrvaškem in Češkoslovaškem. Gozd precej iztrebljen. Trgovina, obrtniki, gostilna s prenočišči. Važno prometno križišče. Od drž. ceste se odcepijo: ban. cesta Brod—Moravice—Vrbovsko—Ogulin, ban. cesta Brod—Osilnica—Čabar—Loški potok. Avtobusne zveze: Brod—Delnice, Brod—Čabar, Ljubljana—Sušak (od maja do oktobra). Kolpa pripravna za kopanje, ribolov (lipan, sulc, postrv). Priljubljeni izleti k izviru potoka Fare s slikovitim mlinom, k izviru Kolpe in Čabranke. Slap »Zeleni vir« pod Skradom z elektrarno. Izhodišče turistov na Risnjak (1628 m). Tujske sobe v Petrini, kjer je tudi avtogaraža. Ž u p n i j a Fara (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 1350 duš. Pokopališče. Žup. cerkev Mar. Vneb. Sprva podr. ribniške prafare. L. 1363. dovoli oglejski patriarh grofu Otonu Ortenburškemu, da nastavi stalnega duhovnika. Patronatske pravice imajo do 1418 Ortenburžani, do 1456 Celjani, nato Habsburžani. Za turških vpadov se je župnik pogosto zatekel v utrjeni Kostel. Sredi 16. stol. se udomači luterantstvo (luter. župniki). L. 1785. se izloči od Fare župnija Banja Loka. L. 1747. so staro župno cerkev na novo pozidali. Sedanja krasna romanska stavba je iz 1862.

Gladloka, 9-3-3-0-0. Sr so du Kočevje 34 km, žand Vas 4.5 km, zdr fin o žup Fara 5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 15 km, pT Fara ali Kuželj 2 km (sav. ban.), š Kuželj 2 km. Nm 240 m. Leži ob Kolpi ob obč. poti Grivac—Kuželj. Dostop z vozom. Kmetijstvo, krošnjarstvo.

Gorenja Žaga, 51-6-6-0-0. Sr so du Kočevje 25 km, žand Vas 5.5 km, zdr fin o žup Fara 5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 15 km, pT Nova Sela 4 km, š Kostel 2 km. Nm 207 m. Leži ob Kolpi ob obč. poti, 3 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Gospodarstvo kakor Ajbelj. V bližini razvaline gradu Kostel. Gostilna, mlin, žaga.

Gorenji potok, 12-2-2-0-0. Sr so du žel Kočevje 18 km, žand Vas 7 km, zdr fin o Fara 6.5 km, pT Nova Sela 2 km, š žup Banja Loka 1.5 km. Nm ca 400 m. Leži ob Kolpi ob obč. poti 7 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Gotenc, 56-12-12-0-1. Sr so du Kočevje 24 km, žand Vas 4.5 km, zdr fin o pT Fara 4 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 13 km, š Fara—Vas 4.5 km. Nm 435 km. Leži na strmem pobočju ob obč. poti, pol km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Obsega tudi zaselek Oskrt onstran jarka. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Do 15.000 l mleka se letno izvozi v Delnice.

Grivac, 82-19-9-10-0. Sr so du Kočevje 29 km, žand š Fara-Vas 3 km, zdr fin o pT žup Fara 3.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 12 km. Nm 226 m. Leži ob Kolpi ob obč. poti 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod z vozom in avtom. Kmetijstvo. Do 7000 l mleka se letno proda v Delnice.

Hrib, 21-4-4-0-0. Sr so du Kočevje 26.5 km, žand Vas 0.5 km, zdr fin o pT Fara 0.5 km, š Fara—Vas 0.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 11 km. Nm 250 m. Leži na nizkem griču ob drž. cesti 200 m od Fare proti Brodu. Gospodarstvo kakor Ajbelj.

Jakšiči, 30-10-7-3-0. Sr so du Kočevje 27 km, žand Vas 1.5 km, zdr fin o pT žup Fara 1 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 11 km, š Fara—Vas 1,5 km. Nm 275 m. Leži ob obč. poti, 1.5 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Kmetijstvo, krošnjarjenje, mlin. Izvir mrzlega in toplega potoka.

Jesenovrt, 27-13-10-3-1. Sr so du žel Kočevje 19 km, žand Vas 9.5 km, zdr fin o Fara 9 km, pT Nova Sela 4.5 km, š žup Banja Loka 3.5 km. Nm 613 m. Leži v hribovitem terenu ob obč. poti, 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Kmetijstvo, dninarstvo.

Kaptol, 31-9-7-2-2. Sr so du žel Kočevje 13 km, žand Vas 11 km, zdr fin o Fara 10.5 km, pT Nova Sela 5 km, š žup Banja Loka 4 km. Nm 570 m. Leži raztreseno, nekaj hiš ob obč. poti, nekaj ob drž. cesti Kočevje—Sušak. Krošnjarjenje, kmetijstvo, delo v gozdu.

Kostel, 85-13-10-3-1. Sr so du Kočevje 23 km, žand Vas 5.5 km, zdr fin žup Fara 5 km, pT Nova Sela 3 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 14 km, š v kraju ust. 1914, 1 odd. SKJ. Nm 402 km. Leži raztreseno ob vznožju hriba, z razvalinami gradu Kostel, ob obč. poti, 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dostop z vozom in avtom. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Podr. sv. Treh kraljev nastala najbrže že v 13. stol. Za turške nevarnosti je večkrat nadomestovala farno cerkev, ker je bil sedež župnije premeščen iz Fare v utrjeni Kostel. Po gradu dobila ime tudi okolica. Kostelska zemlja v širšem smislu znači v ljudski govorici ves svet občine Fare, prebivalci pa se imenujejo Kostevci ali Kostelci. Do 1898 se je tudi sedanja občina Fara imenovala Kostel. Kostelska zemlja bila sprva last oglejskih patriarhov, v 13. stoletju jo je dal patriarh Bertold v najem Ortenburžanom, ki so naseljevali slovenske, hrvaške in nemške kmete. Radi strategično važne lege je dobila naselbina zgodaj tržne pravice in bila utrjena z močnimi stolpi in širokim obzidjem Turki so trg in grad pogosto napadali (1469, 1476, 1480, 1491, 1522, 1528, 1540, 1545, 1558, 1561, 1584, 1585), oplenili in požgali pa samo 1578. L. 1492. je podelil cesar Friderik III. prosto trgovino z živino, platnom in drugimi izdelki doma, v sosednji Hrvatski in drugih deželah. Za 30 letne vojne je trg obubožal, 1631 so se tržani uprli radi neznosnih davkov. Trg so popolnoma uničili in požgali Francozi 1809. Grad, zgrajen v 13. stol., je prišel po pogodbi iz 1377 od Ortenburžanov na Celjske grofe, ki so ga znova utrdili in ga nazvali Grafenwart. Po 1456 je postal last Habsburžanov, ki so dajali grad in trg v najem raznim plemiškim rodovinam. Tudi grad so razrušili Francozi 1809. Obsežna posestva so danes last gospoda Belatsvet Andreja.

Krkovo, 44-11-8-3-0. Sr so du Kočevje 24 km, žand š Vas 2 km, zdr fin o pT žup Fara 1.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 12 km. Nm 399 m. Leži na strmem pobočju ob drž. cesti Kočevje—Sušak. Kmetijstvo, čebelarstvo. Do 8000 l mleka se letno proda mlekarni v Faro. Podr. sv. Lenarta.

Kuželič, 14-3-3-0-0. Sr so du Kočevje 28 km, žand š Fara—Vas 2 km, zdr fin o pT žup Fara 2.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 12 km. Nm ca 400 m. Leži na griču nad drž. cesto nasproti Brodu. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Kuželj, 136-30-20-10-2. Sr so du Kočevje 35 km, žand Fara—Vas 8 km, zdr fin o žup Fara 8.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 18 km, pT Fara ali Kuželj (v savski banovini) 0.5 km, š v kraju ust. 1902, 1 odd. PRK, PJS, SKJ. Nm 235 m. Leži v ravnini ob Kolpi ob obč. cesti Brod—Čabar. Kraj je zvezan z mostom s krajem enakega imena v savski banovini. Kmetijstvo, zaslužek v tujini. Do 15.000 l mleka se letno izvozi v Delnice.

Laze, 49-11-9-1-0. Sr so du Kočevje 34 km, žand Fara—Vas 5 km, zdr fin o žup Fara 5 km, š Kuželj 1 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 15 km, pT Fara ali Kuželj (v sav. ban.) 0.8 km, ali Brod ob Kolpi 2 km. Nm 300 m. Leži ob Kolpi ob obč. cesti, 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Zraven spada tudi zaselek Ograja. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo in dninarstvo.

Lipovec, 21-6-5-1-0. Sr so du žel Kočevje 21 km, žand Fara—Vas 6 km, zdr fin o Fara 5.5 km, pT Nova Sela 1 km, š žup Banja Loka 2 km. Nm 340 m. Leži v hribovitem terenu ob obč. cesti, 1 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Obsega tudi zaselek Selo. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Matvoz, 4-1-1-0-0. Sr so du žel Kočevje 21 km, žand Fara—Vas 6 km, zdr fin o Fara 6 km, pT Nova Sela 1.5 km, š žup Banja Loka 2 km. Nm 390 m. Drugo kakor Lipovec.

Nova Sela, 123-27-20-7-1. Sr so du žel Kočevje 20 km, žand Fara—Vas 5.5 km, zdr fin o Fara 5 km, pT v kraju, š žup Banja Loka 1 km. SKJ. Nm 544 m. Leži strnjeno ob drž. cesti Kočevje—Sušak. Kmetijstvo, krošnjarjenje, nekaj čebelarstva. Gozd krije domače potrebe. Gostilna, trgovina.

Padovo, 21-6-4-2-0. Sr so du Kočevje 25 km, žand Fara—Vas 3 km, zdr fin o pT žup Fara 2 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 12 km, š Fara—Vas 3 km. Nm 300 m. Leži ob obč. poti, 1 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Petrina, 68-14-11-3-3. Sr so du Kočevje 28 km, žand š Fara—Vas 2 km, zdr fin o pT žup Fara 2.5 km, žel Brod—Moravice 8 km. Nm 222 m. Leži ob drž. cesti Kočevje—Sušak pred mostom ob Kolpi ob važnem prometnem križišču cest na Čabar, Brod in Delnice. Kmetijstvo, trgovina, krošnjarjenje. Kraj zelo pripraven za letovišče, število tujcev vsako leto narašča. Kopanje v Kolpi, ribolov. Za prenočišče izletnikov in letoviščarjev dobro preskrbljeno.

Pirče, 78-20-13-7-1. Sr so du Kočevje 27 km, žand š Fara—Vas 2 km, zdr fin o pT žup Fara 2.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 10 km. Nm 224 m. Leži v dolini Kolpe ob drž. cesti Kočevje—Sušak. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Do 10.000 l mleka

se letno izvozi v Delnice in na Sušak. Lična kapelica M. B., gospodarska poslopja veleposestva Gorjan in parna žaga, ki pa ne obratuje. Gostilna.

Planina, 13-4-3-1-0. Sr so du Kočevje 28 km, žand š Fara — Vas 2 km, zdr fin o pT žup Fara 2.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 12 km. Nm ca 330 m. Leži ob obč. poti 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo. Krošnjarjenje.

Poden, 15-3-3-0-0. Sr so du Kočevje 24 km, žand š Fara—Vas 2 km, zdr fin o pT žup Fara 2.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 13 km. Nm ca 310 m. Leži ob obč. cesti, 1 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Podstene, 157-17-12-5-0. Sr so du žel Kočevje 20 km, žand Fara—Vas 8.5 km, zdr fin o Fara 8 km, pT Nova Sela 3 km, š žup Banja Loka 3 km. Nm 356 m. Leži v grapi med strmimi hribi, 3 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dostop samo z vozom. Tla peščena, slabo rodovitna. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Podr. cerkev sv. Duha, okrog 250 let stara. Pokopališče.

Potok, 53-21-10-11-0. Sr so du Kočevje 26.5 km, žand š Fara —Vas 0.3 km, zdr fin o pT žup Fara—Vas 0.5 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 11 km. Nm 240 m. Leži ob potoku, ne daleč od izliva v Kolpo, 0.5 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Mlini, žaga, gostilna.

Puc, 12-7-5-2-0. Sr so du žel Kočevje 16 km, žand Fara—Vas 9.5 km, zdr fin o Fara 9 km, pT Nova Sela 4 km, š žup Banja Loka 3 km. Nm 630 m. Leži na vrhu hriba, 1 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Rake, 8-2-2-0-0. Vse drugo kakor **Kuželj,** ker leži vas na strmem hribu nad Kužljem. Bližnja kmetija Rački potok je opuščena.

Rajšele, 45-10-9-1-0. Sr so du žel Kočevje 21 km, žand Fara —Vas 7.5 km, zdr fin o Fara 7 km, pT Nova Sela 2 km, š žup Banja Loka 2 km. Nm ca 400 m. Leži v grapi ob obč. poti, 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo in krošnjarjenje. Gozd krije domače potrebe.

Sapnik, 19-4-2-2-0. Sr so du Kočevje 28 km, žand š Fara—Vas 3.5 km, zdr fin o pT žup Fara 3 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 13 km. Nm 215 m. Leži ob Kolpi, 3 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje.

Slavski laz, 117-24-18-6-0. Sr so du Kočevje 27 km, žand š Fara—Vas 2.5 km, zdr fin o pT žup Fara 2 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 12.5 km. Nm 230 m. Leži ob Kolpi, 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dostop deloma z vozom, deloma tudi z avtom. Kmetijstvo, čebeloreja, krošnjarjenje. Podr. sv. Trojice. Dvakrat v letu, prvo nedeljo po sv. Antonu 17. jan. in prvo nedeljo po binkoštih na praznik sv. Trojice, se zbere tu vsa fara in bližnje hrvaške vasi onkraj Kolpe. Stare navade, da prinašajo sv. Antonu kot zaščitniku živine darove v naravi, se še krčevito drže.

Stelnik, 14-2-2-0-0. Sr so du Kočevje 22 km, žand Fara—Vas 4.5 km, zdr fin o žup Fara 4 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 14 km, pT Nova Sela 2 km, š Kostel 0.5 km. Nm 385 m. Leži ob obč. poti, 1 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo.

Stružnica, 11-4-4-0-0. Sr so du Kočevje 26 km, žand š Fara—Vas 4.6 km, zdr fin o pT žup Fara 5 km, žel Kočevje 26 km ali Delnice 14 km. Nm ca 670 m. Leži na odrastkih Vršiča (821 m), 4—5 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod deloma z vozom. Lep razgled v dolino Kolpe. Kmetijstvo, dninarstvo. Sv. obsežni gozdovi graščine Kostel in kneza Auersperga. V vasi gospodarska poslopja graščine Kostel in zbirališče lovcev na divje prašiče, ki povzročajo na polju vsako leto občutno škodo.

Suhor, 35-11-11-0-0. Sr so du žel Kočevje 18 km, žand Fara—Vas 9.5 km, zdr fin o Fara 9 km, pT Nova Sela 3.5 km, š žup Banja Loka 3 km. Nm 480 m. Leži v hribovitem terenu, 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Stajer, 13-5-4-1-0. Sr so du Kočevje 28 km, žand š Fara—Vas 2.5 km, fin zdr o pT žup Fara 3 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 12 km. Nm 335 m. Leži v bregovitem svetu, 5 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje.

Tišenpolj, 10-2-2-0-0. Sr so du Kočevje 26 km, žand š Fara —Vas 2 km, zdr fin o pT žup Fara 1.5 km, žel Kočevje ali Brod —Moravice 11.5 km. Nm 420 m. Leži v hribovitem terenu blizu izvira potoka Fare, 1.5 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Vas, 144-33-30-3-4. Sr so du Kočevje 26.5 km, žand š v kraju (glej Fara), zdr fin o pT žup Fara 1 km, žel Kočevje ali Brod—Moravice 9 km. Nm 230 m. Leži ob drž. cesti Kočevje—Sušak v ravnini ob Kolpi. Kmetijstvo, trgovina, krošnjarjenje, čebelarstvo. Gozd krije domače potrebe. Kraj zelo pripraven za letovišče. Gostilna, obrtniki.

Vimol, 8-7-5-2-2. Sr so du žel Kočevje 20 km, žand Fara—Vas 7 km, zdr fin o Fara 6.5 km, pT Nova Sela 1 km, š žup Banja Loka 0.3 km. Nm 480 m. Leži na pobočju grape ob obč. cesti, 0.3 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo in krošnjarjenje.

Vrh, 60-14-9-5-1. Sr so du Kočevje 24 km, žand š Fara—Vas 2.5 km, zdr fin o pT žup Fara 2 km, žel Kočevje 24 km ali Brod—Moravice 12 km. Nm 426 m. Raztresena vas, deloma na strmini deloma ob drž. cesti Kočevje—Sušak, s. stran zapira hribovje, sicer na vse strani odprta. Kmetijstvo, krošnjarjenje, gostilna. Podr. sv. Miklavža poleg vasi zelo stara.

Zapuže, 22-9-7-2-0. Sr so du žel Kočevje 23 km, žand Fara—Vas 6.5 km, zdr fin o Fara 6 km, pT Nova Sela 2 km, š žup Banja Loka 2 km. Nm 339 m. Leži v hribovitem terenu, 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje.

Občina Kočevje mesto

Preb. 3324, hiš 392, posest. 314, koč. 20, najem. 200. Površina 1814.92 ha: njiv in vrtov 293.49, trav. in paš. 635.82, gozdov 828.96, sadovnjakov 8.42, ostalo 48.23.

Kočevje, mesto, 3079-345-261-17-186. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Oblasti in uradi: Mestna občina. Mestna policijska straža. Mestna podjetja: gramozarna in vodarna. Sresko načelstvo z oddelki: upravni, sanitetni, veterinarski, prosvetni, kmetijski, šumarski, tehnični in vojni. Sresko sodišče. Sreski cestni odbor. Žandarmerijski vod in stanica. Dekanija in mestna župnija. Ekspozitura OUZD v Ljubljani. Narodnostno-zgodovinski muzej Svabsko-nemške kulturne zveze. Trije zdravniki, 1 živinozdravnik, 4 advokati, 1 notar. Šole: Drž. realna gimnazija ust. 1871, 8 odd. Ustanovljena prvotno kot nižja nemška, postopoma prešla v slovensko (1919—1920) popolno. Zas. dekl. mešč. šola v Marijinem domu (s pravico javnosti od 1924) ust. 1895, 4 odd. Nar. šola ust. 1854, 18 odd. Zas. dekl. osnovna šola v Marijinem domu (s pravico javnosti od 1932) ust. 1895, 1 odd. Zavod za slepo deco ust. 1919, 3 odd. Obrt. nad. šola, 4 odd. Strok. obrt. nad. šola (košarska). Trg. nad. šola, 1 odd. Društva: SKJ, JS, RK, NO, PCMD, PČD, Gas. župa in Gas., Aeroklub, Strel. druž., Kolo j. s., Vinc. konf. Pr. tub. liga, »Dij. dom«, Dij. kuhinja, »Orjen«, D. hiš. pos., Čitalnica, Franc. krožek, Nemško čitaln. d., Prosv. d., Šah. klub. Jugosl. akad. d., Dij. podp. d., Kočevsko pev. d., Glasb. d., Ton kino »Trst«, Pev. in glas. d. »Rog«, Strok. skup. del., Steg skavtov in planink, Podr.: Jugosl. matice; Obč. radničkega saveza; Udruž. voj inval. Združenje: trgovcev; obrtnikov; čevljarjev; gostilničarjev za srez Kočevje. Mesto ima električno razsvetljavo in vodovod.

Nm 460 m. K. leži sredi kraškega Kočevskega polja, ki je srednje rodovitno. Stari del mesta obkroža od treh strani kraška ponikalnica Rinža, novejši pa se širi proti j. in jv. ter proti premogovniku, kjer pospešujejo hitri razmah tudi novo nastala industrijska podjetja. Važno prometno križišče: od s. proti j. vodi skozi K. drž. cesta Ljubljana—Sušak, od nje se odcepita 2 ban.: proti Žužemberku in proti Črnomlju. Od 1930 veže K. z morjem avtobus (proga Ljubljana—Sušak, od maja do novembra). Manjše avtobusne proge so: Kočevje—Kočevska Reka, Kočevje—Mozelj—Nemška Loka—Koprivnik, Kočevje—Stalcarji—Banja Loka—Delnice. Radi bližine morja in gorskih slemen Roga in Friedrichsteina se v podnebju križajo celinski in sredozemski vplivi. Vročim poletjem od junija do septembra, slede od srede novembra do srede marca razmeroma mrzle zime. Poletni maksimum doseže 36° C, zimski minimum do —25° C. Pozimi povzročajo severni in severnovzhodni vetrovi zamete in ovirajo promet. K. je trgovsko, industrijsko in kulturno središče Kočevskega ozemlja. Tekstilna in lesna industrija (parne žage), paromlin, premogovnik. Znaten je izvoz lesa, goveje živine in prašičev v Italijo, lesa, sena in sadja v Nemčijo, goveje živine, prašičev in sadja v Avstrijo. Ugodno letovišče. Mnogo tujskih sob. V neposredni bližini smrekovi in jelovi gozdovi. Ob Rinži kopališče, ribolov in vodni sport. Izhodišče lepih sprehodov v okolico in izletov k Željnskim jamam (3 prirodni mostovi, okno, kapniki): Mestni vrh (1022 m); nad njim Ledena jama (80 m globoka); Ledena jama pri Handlerjih (596 m); Stojne z jamo Treh bratov (900 m); Ledenik (1068 m), v višini 900 m Leonorina jama (lepe kapniške tvorbe, zaprta, last Turjačanov); Ledena jama pri Škrilju (520 m); Friedrichstein z razvalinami gradu (971 m).

Arheoloških sledov predzgodovinske in rimske dobe doslej še niso odkrili, le pri Gorenjem so 1924 zadeli na tako zvane »hunske grobove«, podobne hallstattskim. Prve zanesljive vesti

potekajo iz 13. stol. K. ozemlje, dotlej last oglejskih patriarhov, dobe okrog leta 1267. Ortenburžani, ki nasele okrog 1330 svoje koroške in tirolske podanike. Njim se v naslednjih treh desetletjih pridružijo frankovski in turinški kolonisti. Naselniki krčijo gozdove, sušijo močvirja in grade sela, med katerimi prednjači izprva Mooswald v neposredni bližini sedanjega Kočevja. Ime Kočevje (Gottschee), oznanjujoč ves naselniški predel tja do Kolpe, se prvikrat pojavlja v listini oglejskega patriarha iz 1363. Ker se v Mooswaldu že okrog 1339 omenja stalen duhovnik, je verjetno, da se je kolonizacija že nekaj let prej vršila. V spomin na to so proslavili Kočevarji 1930 šeststoletni jubilej naselitve. Naselbina dobi 1377 tržne pravice. Ortenburžanom slede do 1456 Celjski grofje. L. 1471. povzdignejo trg v mesto z mestnim obzidjem, mestnim pečatom in grbom (na modrem ščitu s plotom ograjena trdnjava, pred njo pa sv. Jernej s knjigo in nožem v roki). Kočevsko mestno pravo je podobno kostanjeviškemu iz 1295—1307. L. 1479. dobi pravico svobodnih volitev mestnega sodnika, svetovalcev, 4 sejmov in oprostitev mitnine in carine v okolici 6 milj, kar jim potrde 1493 in 1642. Ko Turki 1491 porušijo mesto, dovoli cesar Friderik III. prosto trgovino z živino, platnom in drugimi izdelki po Kranjskem, Hrvatskem in sosednjih deželah. Tuji trgovci se radi mitnine ogibljejo Ljubljane in hodijo v Kočevje po blago. Na pritožbo ljubljanskih trgovcev jim Maksimilijan I. to prepove (1496). Predpravica kočevskih trgovcev je položila temelj krošnjarjenju, ki se je hitro razvilo. Domače izdelke nosijo zlasti v Italijo, kjer dobe v zameno južno sadje, ribe, sir, vino in kostanj maroni. Kočevarji so zgodaj znani kot kostanjarji po vseh večjih mestih. Marija Terezija jim 1774 dovoli prosto razprodajo južnega sadja po vsej državi. S suho robo odhajajo v Rusijo in Nemčijo. Svobodno krošnjarjenje dovoljujejo tudi listine iz 1571, 1596 in 1780. Doma cvete obrt in trgovina. O cehu krojačev govori listina iz 1771, o cehu čevljarjev listina iz 1798. V habsburški dobi (1456—1667), postane K. deželno knežje mesto, ki ga Habsburžani z gradom Friedrichsteinom in kočevskim ozemljem vred zastavijo: 1507 grofu Juriju Thurnu, zoper katerega se kmetje 1515 upro, 1547 Francu Ursiniju grofu Blagaj. Ker je Kočevje radi turških napadov (1469, 1471, 1476, 1480, 1491, 1528, 1530, 1540, 1546, 1558, 1559) veliko trpelo, dovoli cesar Ferdinand I. 1547. tedenski tržni dan, nadvojvoda Karol Notranjeavstrijski pa 1564 pobiranje mostnine 1 vinarja od vsakega tovornega živinčeta za vzdrževanje mestnih utrdb. Ker se tovorniki ogibajo mesta, raztegne deželni knez mitnino četrt ure daleč v okolico. L. 1619. proda Ferdinand II. graščino s kočevskim ozemljem — mesto ostane deželno knežje — Jakobu bar. Kizelj, ki dobi grofovski naslov, kočevsko ozemlje pa postane grofija. L. 1641. kupi grofijo Engelbert Turjaški, ki mu podari cesar Leopold I. 1667 tudi mesto. Engelbertu sledi Vajkart. L. 1791. postane knez Karol Jožef Turjaški vojvoda kočevski, kočevsko ozemlje pa vojvodina. Zadnji kočevski Turjačan Karol je umrl 1927. Mesto je pogorelo 1515, 1596, 1684, kuga je nastopala: 1578, 1600, 1601, 1838, 1858, živinska kuga 1761, 1776. Od 1809 do 1813 so bivale v gradu francoske čete. Tedaj je prišlo do oboroženega odpora, ki so ga morali Francozi s silo udušiti. Za kazen so mesto izropali in ustrelili pred grajskim obzidjem 5 kolovodij. Kočevska pesem Die Wacht an der Kulpe (Straža ob Kolpi) se turških vpadov in Francozov posebe spominja (»turška in francoska kri je rdečila našo zemljo«).

Župnija Kočevje (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 5182 duš. Pokopališče sv. Križa. Že 1339 je bil pri kapeli sv. Jerneja sredi pokopališča stalen duhovnik. Do 1393 je bilo K. vikariat, podrejen ribniški pražupniji, tedaj pa postane samostojna župnija. Patronatske pravice so imeli od 1247, ko se K. v cerkv. zgodovini prvič omenja, do 1420 Ortenburžani, nato Celjani, po 1456 Habsburžani, od 1666 Turjačani. Do 1752 je župnija podrejena oglejski patriarhiji, od 1752 do 1787 goriški nadškofiji, od 1787 pripada kot dekanija 15 župnij ljubljanski škofiji. Protestantizem ni našel v K. ugodnih tal, slovenski luteranci so ga oznanjali največ v okolici, tako zlasti Janez Schweiger. L. 1613. pridiguje v mestu Lenart Ziegelfest, odpadli katoliški duhovnik. Kot prvotna župna cerkev je veljala cerkev sv. Jerneja na pokopališču, od Turkov in požara večkrat uničena, pa vedno nanovo pozidana, 1872 pa stalno odpravljena. Kot župna cerkev je prenehala 1791, ko je stopila na njeno mesto mestna cerkev sv. Fabijana in Sebastijana. Sedanja krasna stavba je zgrajena 1900—1903 v romanskem slogu. Notranjščino krase 3 oltarji, nad glavnim je baldahin, ki ga podpirajo 4 granitni masivni stebri. Stranska oltarja sta posvečena Srcu Jez. in Mar. Znamenita dekorativna okna nosijo napise darovalcev, delo umetnika dr. Jehle v Inomostu. Orgle (iz 1929), delo Fr. Jenka iz Št. Vida nad Ljubljano, spadajo med največje v Jugoslaviji. V K. rojeni: Dr. Janez-Daniel pl. Erberg, objavil 1671 na Dunaju Disputatio juridica de officiis. — P. dr. Martin Gotser, okrog 1701 vseuč. prof. v Gradcu. — Karol Henrik Schweiger, okrog 1700, član ljubljanske Academia Operosorum. — Fayenz Josip (1745—1828), slikar. — Hönigmann Franc, filozof in pesnik (u. 1886). — Braune Robert, publicist in prevajalec poljskih novel in pesmi, popisal kočevsko zemljo. — Stampfel Ivan, veletrgovec v Pragi (u. 1881), šolski mecen, podprl zidanje gimnazije in obrtne šole (sedaj zavod za slepe). — Erker Ivan, ljudski pisatelj. — Braune Josip (u. 1889), lekarnar, slovenščine šahist, deželni poslanec, podpornik gimnazije. — Ostermann Jurij, lirski pesnik 19. stol. — Dr. Böhm Ludvik (1864 do 1935), ravn. trg. akad., nar.-gospodarski pisatelj.

Mahovnik, 245-47-53-3-14. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Kočevje 1 km, žel Kočevje 0.5 km. Nm 458 m. Leži ob Rinži na s. strani mesta, že nekako predmestje. Kmetijstvo, nekaj obrti, krošnjarjenje, prodaja poljedelskih in živinorejskih izdelkov v Kočevje. Izhodišče lepih sprehodov po okolici: ob Rinži skozi smrekov gozd k Reber studencu, izviru Rinže; na vrh Friedrichsteina do Vršiča in Lednika; idilična partija do mlina pri Slovenski vasi. Kopališče ob Rinži, priljubljen ribolov. Gostilna s tujskimi sobami.

Občina Kočevje okolica

sedež Kočevje

Preb. 3718, hiš 894, posest. 760, koč. 109, najem. 11. Površina 10.601.79 ha: njiv in vrtov 1168.83, trav. in paš. 7293.22, gozdov 1910.67, sadovnjakov 56.13, ostalo 172.94. Občina zavzema s. del Kočevskega polja; razprostira se deloma v ravnini ob Rinži in drž. cesti Ljubljana—Kočevje, delomà pa na skrajnih odrastkih Male gore. Vasi so večinoma sklenjene in obcestne ter razmeroma velike, hiše le deloma starinske in lesene, povečini moderno zidane. Manjših zaselkov ni. Še dosti rodovitna zemlja preživlja v tej občini prebivalstvo bolj kot v drugih občinah; pomagajo si pa tudi s krošnjarjenjem doma in izven države, izseljevanjem v Kanado, poprej tudi v Združene države. Sadje (jabolka, hruške in slive) goje le za domačo porabo. Listnati gozdovi (bukev, gaber, breza, hrast) so že precej iztrebljeni. Izvzemši Staro cerkev je gospodarsko občina usmerjena v Kočevje. Pitno vodo dajejo studenci in kapnica. V vaseh živi slovenski in nemški živelj. Ljudje so družabni in pridni, prepiri redki.

Breg, 105-21-12-9-0. Sr so du žand zdr fin Kočevje 3 km, žel pT š žup Stara cerkev 1 km, o 3 km. Nm 478. Leži ob Rinži, 0.5 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod z vsemi vozili. Ilovnat in peščen ter slabo rodoviten svet. Kmetijstvo, gozd, krošnjarjenje, nabiranje gozdnih sadežev.

Cvišlerji, 163-42-32-5-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Kočevje 4 km, o 4 km. Nm 516 m. Leži v hribovitem terenu ob ban. cesti Kočevje—Koprivnik. Dostop z vsemi vozili. Zemlja ilovnata, gozd večinoma iztrebljen. Kmetijstvo, krošnjarjenje, dninarstvo. Podruž. sv. Janeza Krstnika.

Dolga vas, 457-90-82-7-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Kočevje 2 km, o 2 km. Nm 460 m. Leži strnjeno ob drž. cesti Kočevje—Sušak. Zemlja ilovnata, srednje rodovitna. Gozd mešan, izsekan. Izseljevanje veliko, Kmetijstvo, krošnjarjenje, nabiranje gozdnih sadežev. Podr. presv. Imena Jezusovega.

Gorenje, 152-34-28-3-1. Sr so du žand zdr fin Kočevje 4 km, žel pT š žup Stara cerkev 1 km, o 4 km. Nm 508 m. Leži ob ban. cesti Kočevje—Stari log. Pitno vodo dajeta 2 studenca. Prazgodovinska naselbina. Tu edini prahistorični grob, tako zvani »Hünerbüchel«. Kmetijstvo, krošnjarjenje, nabiranje gozdnih sadežev.

Gornje Ložine, 129-31-28-3-0. Sr so du žand zdr fin Kočevje 8 km, žel pT š žup Stara cerkev 4.3 km, o 8 km. Nm 473 m. Sončna lega na nizki vzpetini kraj državne ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod z vsakim vozilom. Trpi večkrat radi poplave. Izseljevanje znatno. Kmetijstvo, krošnjarjenje, nabiranje gob in lipovega cvetja. Podr. cerkev Sv. Petra in Pavla.

Klinja vas, 185-46-45-1-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Kočevje 3 km, o 3 km. Nm 482 m. Prisojna in ravna lega med gozdom in poljem ob obč. poti, 1 km od ban. ceste Kočevje—Mala gora. Dohod z vozom in avtom. V bližini podzemeljska jama s pitno vodo. Kmetijstvo, prevoz lesa, izseljevanje v Kanado. Podr. sv. Marije Magdalene.

Koblarji, 196-54-47-7-0. Sr so du žand zdr fin Kočevje 5 km, žel pT š žup Stara cerkev 0.8 km, o 5 km. Nm 472 m. Leži strnjeno v ravnini ob obč. poti, 0.5 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dostop z vsakim vozilom. Zemlja peščena in slabo rodovitna. Dva studenca, zanimiva podzemeljska jama (»Weites Loch«). Izseljevanje razmeroma veliko. Kmetijstvo, živinoreja, gozd, krošnjarjenje. Podr. cerkev sv. Štefana in sv. Antona p., zgrajena v 16. stol.

Konec, 80-24-22-4-0. Sr so du žand zdr fin Kočevje 4 km, žel pT š žup Stara cerkev 0.5 km, o 4 km. Nm 482 m. Leži na nizkem gričku, obdanim s poljem, ob obč. poti, 0.2 km od ban. ceste Stara cerkev—Mala gora. Dohod z vsakim vozilom. Zemlja peščena, še dosti rodovitna. Pretežno listnat gozd. Izseljevanje veliko. Kmetijstvo, živinoreja, krošnjarjenje.

Livold, 364-67-60-7-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Kočevje 4 km, o 4 km, šola v kraju, ust. 1892, 2 odd., PJS, PRK, Gas. Nm 459 m. Leži v ravnini ob drž. cesti j. pod Kočevjem. Zahodno gorski hrbet Fridrihštajn. Ledena jama, jama Treh bratov, Leonorina jama, razvaline gradu Fridrichstein. Kmetijstvo, krošnjarjenje, nabiranje gozdnih sadežev. 9. jan. vsako leto kramarski in živinski sejem. Podr. cerkev Vseh svetnikov.

Mačkovec, 93-22-20-2-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Kočevje 9 km, o 9 km, š Onek 1 km. Nm 581 m. Leži na nizkem sončnem griču ob obč. poti, 1 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dohod z vsakim vozilom. Zemlja ilovnata, slabo rodovitna, izseljevanje veliko. Kmetijstvo, krošnjarjenje.

Mala gora, 203-58-51-7-1. Sr so du zdr fin Kočevje 5 km, žand Stari log 5 km, žel pT š žup Stara cerkev 4.2 km, o 5 km. Gas. Nm 477 m. Leži sklenjeno na nizkem griču ob ban. cesti Kočevje—Stari log. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Studenec. Podzemeljska jama »Fürsleisch-Loch«. Podr. cerkev sv. Nikolaja zgrajena 1623. Na št. 3 rojen 1874 Josip Eppich, duh. svetnik, pisatelj, narodni buditelj.

Mlaka, 164-46-25-20-1. Sr so du žand zdr fin Kočevje 2 km, žel pT š žup Stara cerkev 1 km, o 2 km. Nm 478 m. Strnjena obcestna vas leži v ravnini ob obč. poti, 0.3 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod z vsemi vozili. V sredi vasi studenec in napajalna luža. Gozd mešan in redek. Kmetijstvo, prevoz hlodov, desk in drv, nabiranje gozdnih sadežev, krošnjarjenje. Prodaja mleka in masla v Kočevje.

Nove Ložine, 56-15-13-2-0. Sr so du žand zdr fin Kočevje 6 km, žel pT š žup Stara cerkev 2 km, o 6 km. Nm 469 m. Sončna lega na prijaznem gričku kraj drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Pod Loškim hribom (935 m) znamenit studenec Reber. Zemlja ilovnata, srednje rodovitna. Kmetijstvo, krošnjarjenje, nabiranje gozdnih sadežev.

Onek, 140-37-37-0-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Kočevje 8 km, o 8 km, š v kraju, ust. 1884, 1 odd. PRK, Gas. Nm 587 m. Strnjena obcestna vas leži ob ban. cesti Kočevje—Koprivnik. Nad vasjo kapela sv. Ane (587 m). Mešan gozd. Izseljevanje znatno. Kmetijstvo, krošnjarjenje, izvoz lesa in drv.

Slovenska vas, 254-61-52-8-1. Sr so du žand zdr fin Kočevje 4 km, žel pT š žup Stara cerkev 0.8 km, o 4 km. Nm 478 km. Leži v ravnini ob obč. poti, 0.8 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dostop z vsemi vozili. Za vasjo eden izmed izvirov Rinže »Ulbrich« imenovan. Nad vasjo Slovenski vrh (1040 m), razgledna točka. Kapela Device Marije dobrega sveta. Mleko vozijo v Kočevje.

Spodnje Ložine, 62-16-15-1-0. Sr so du žand zdr fin Kočevje 7 km, žel pT š žup Stara cerkev 3.8 km, o 7 km. Nm 473 m. Leži strnjeno na vznožju griča, 0.3 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod z vsemi vozili. Ob daljšem deževju poplavi Rinža vse okoliško polje. V gozdu gaber, bukev, breza, smreka. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev.

Stara cerkev, 177-47-40-7-0. Sr so du žand zdr fin Kočevje 4 km, žel pT š žup v kraju, o 4 km. Šola ust. 1843, 5 odd. SKJ, JS, PRK, Gas., Prosv. d. Nm 480 m. Leži kraj drž. ceste Ljubljana—Kočevje z odcepkom ban. ceste proti Staremu logu. Kmetijstvo, izseljevanje, krošnjarjenje, nabiranje gozdnih sadežev. Podzemeljska jama »Frauen-Loch«. Župnija Stara cerkev (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 1550 duš. Pokopališče. Župna cerkev Marijino Vnebovzetje. Sprva podr. Ribnice, kasneje Kočevja, postala župnija 1788. Prva cerkev na mestu sedanje stavbe od 14. stol. do 1820, druga do 1853, sedanja zgrajena 1853. V stolpu zvon iz 15. stol., najstarejši na Kočevskem. Kronika iz 1788. Na št. 26 rojena: Ferdinand Erker (r. 1866), kočevski dekan, narodni organizator; Jožef Erker (r. 1873), župnik in ljudski pisatelj.

Šalka vas, 441-104-73-15-6. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Kočevje 1 km, o 1 km. Gas. Elektrarna TPD. Nm 492 m. Leži na položnem gričku poleg premogovnika TPD ob ban. cesti Kočevje—Šalka vas. Zemlja ilovnata, slabo rodovitna. Podr. cerkev sv. Roka. Kmetijstvo, izvoz lesa in drv, izseljevanje, zaslužek v rudniku.

Željne, 297-79-78-1-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Kočevje 3 km, o 3 km. Gas. Nm 463 m. Leži strnjeno med dvema položnima gričema na koncu ban. ceste Kočevje—Šalka vas. Kmetijstvo, prevoz lesa in drv, izseljevanje, krošnjarjenje. Sloveča podzemeljska jama »Željna« s pitno vodo. Podr. sv. Lavrencija iz 16. stol.

Občina Kočevska Reka

Preb. 2143, hiš 699, posest. 450, koč. 192, najem. 67. Površina 14.936.45 ha: njiv in vrtov 1008.42, trav. in paš. 7524.29, gozdov 6169.74, sadovnjakov 74.03, ostalo 159.97. Občina obsega Goteniško-Reško polje, ki pa ne predstavlja nizke in ravne doline, ampak valovito visoko planoto, ki jo pokriva grmičevje in mešan gozd. Na sev.-vzh. jo obkroža Fridrihštajnski gozd (1023 m), na jz. Borovška planina (1121 m) in Goteniški Snežnik (1289 m). Poljedelstvo je omejeno na ozke pasove ob vznožju imenovanih gorskih hrbtov. Ker so življenjski pogoji težki, je planota razmeroma redko naseljena. Nekaj večjih naselbin je ob ban. cesti Grčarice—Gotenica—Kočevska Reka, manjše ob vznožju gozda in v gozdu. Siromašno prebivalstvo se preživlja s pičlim poljedelstvom in živinorejo, prevozom lesa in krošnjarjenjem. Okrog Gotenice, Borovca in Kočevske Reke je sadjarstvo v razmahu. Izseljevanje znatno. Planota trpi tudi radi pomanjkanje vode. Kočevsko-Reški potok se po 5 km dolgem teku izgubi pod zemljo. Podnebje je mrzlo, vendar zdravo.

Borovec, 110-35-22-11-7. Sr so zdr žel Kočevje 22.5 km, du deloma Kočevje 22.5 km, deloma Čabar v sav. ban., žand o pTt Kočevska Reka 7 km, fin Fara 14 km, š žup v kraju. Šola ust. 1856, 1 odd. Gas. Nm 675 m. Strnjena obcestna vas leži v hribovitem svetu ob ban. cesti. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, krošnjarjenje in prodaja lesa, ki se v precejšnji meri izvaža v inozemstvo. Borovec je izhodišče turistov na Goteniški Snežnik (1289 m) in Steinwald (1182 m). Gostilna s tujskimi sobami in trgovina. Parna žaga. V bližini velika podzemeljska jama. Župnija Borovec (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 570 duš. Že pred 1526 se omenja kot samostojna lokalija. Sedanja cerkev sv. Mihaela nadang., ki spada med najlepše na Kočevskem, je bila zgrajena 1858—1863. Pokopališče.

Dolenja Briga, 127-46-28-13-5. Sr so du zdr žel Kočevje 28 km, žand o pTt Kočevska Reka 11 km, fin Fara 9 km, žup Borovec 5 km, š v kraju, ust. 1923, 1 odd. PRK, Gas. Nm 617 m. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Čebelarstvo v razvoju. Gozd daje deske, hlode in oglje. Na j. izletna točka Borič (889 m), lep razgled v dolino Kolpe. Gostilne s tujskimi sobami, obrtniki. Podr. sv. Valentina.

Draga, 7-2-2-0-0. Sr so du zdr žel Kočevje 27 km, žand o pTt Kočevska Reka 11 km, fin Fara 9 km, š žup Borovec 5 km. Nm 821 m. Leži ob gozdni poti, 6 km od ban. ceste Osilnica—Čabar. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, delo v gozdu.

Gorenja Briga, 57-16-11-5-1. Sr so du zdr žel Kočevje 26 km, žand o pTt Kočevska Reka 10 km, fin Fara 10 km, š Dolenja Briga 1 km, žup Borovec 4 km. Nm 630 m. Leži ob gozdni poti, 4 km od ban. ceste Borovec—Draga. Gospodarstvo kakor Draga. Gostilna s prenočiščem.

Gorenji Vencenbah, 48-13-6-7-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 17 km, žand o pTt š žup Kočevska Reka 3 km. Nm 520 m. Leži na pobočju gozda ob gozdni poti, 3 km od ban. ceste Gotenica—Kočevska Reka. Gospodarske razmere kakor v Dragi.

Gotenica, 316-108-72-27-9. Sr so du zdr fin Kočevje 23 km, žand o pTt Kočevska Reka 6 km, žel Kočevje ali Ribnica 18 km, š žup v kraju. Šola ust. 1854, 1 odd. PRK, Gas. Vodovod. Nm 666 m. Leži v odprti dolini na vznožju Kamenite stene (1142 m) ob ban. cesti Ribnica—Dolenja vas—Rakitnica. Kmetijstvo, gozdno delo, prevoz desk in tramov, čebelarstvo. Parna žaga, gostilna, trgovina. Priljubljena izletna točka Goteniški Snežnik (1289 m). Pol ure severno od Gotenice znamenita podzemeljska jama. Župnija Gotenica (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 331 duš. Sprva podr. Kočevske Reke, od 1847 vikariat, od 1878 župnija. Župna cerkev sv. Ožbalta, ki ima 3 oltarje, spada med najstarejše na Kočevskem, ker je peljala preko Gotenice že pred prihodom Kočevarjev pot proti Kostelu. Stara cerkev je bila 1839 nanovo prezidana in povečana. V stranskih oltarjih sliki Štefana Subica iz 1863. Dragocenost gotska monštranca iz 1571. Farna kronika od 1785 dalje.

Handlerji, 81-31-23-7-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18.5 km, žand o pTt š žup Kočevska Reka 3 km. Gas. Nm 625 m. Leži v dolini med gozdovi, 2 km od ban. ceste Gotenica—Kočevska Reka. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev, prevoz desk in hlodov. Kapela presv. Srca s pokopališčem tudi za vasi Koče in Mlako.

Inlauf, 63-15-9-6-0. Sr so du zdr žel Kočevje 23.5 km, fin Fara 16 km, žand o pTt Kočevska Reka 8 km, š žup Borovec 1 km. Nm 690 m. Leži v dolini med gozdovi ob gozdni poti, 1 km od ban. ceste Borovec—Draga. Kmetijstvo, delo v gozdu. Priljubljeni izletni točki Borič in Steinwald z lepim razgledom. Kapela sv. Kozma in Damijana, 1 oltar.

Iskrba, 12-3-3-0-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 12.5 km, žand o pTt žup Kočevska Reka 5 km, š Stalcerji 1 km. Nm

562 m. Leži med njivami na pobočju gozda ob obč. poti, 0.5 km od ban. ceste Borovec—Draga. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, prevoz lesa.

Koče, 66-31-18-9-4. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18.5 km, žand o pTt š žup Kočevska Reka 2 km. Nm 607 m. Leži v dolini, obdani od gozdov, ob obč. poti, 2 km od ban. ceste Gotenica—Kočevska Reka. Gospodarske razmere kakor Inlauf. Trgovina z lesom in usnjem. Gostilna. Podr. Mar. Vneb. s pokopališčem.

Kočevska Reka, 317-104-76-16-12. Sr so du zdr fin žel Kočevje 16 km, žand o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1829, o odd. Kmet. nad. tečaj. PRK, PJS, Gas. Nm 569 m. Leži v dolini sredi gozdov ob ban. cesti Gotenica—Kočevska Reka. Kmetijstvo, delo v gozdu, prevoz desk, hlodov in tramov. Nad 40 vagonov lesa izvozijo v Italijo. Opekarna, parna žaga, obrtniki. Hotel in gost. s tuj. sobami. Župnija Koč. Reka (dek. K., škof. ljublj.) ima 1200 duš. Župna cerkev sv. Janeza Krstnika je bila zgrajena najbrž že v 14. stol., sedanja pa po velikem potresu 1511 in je dobila od tedaj le prizidan poveček. Ima 3 oltarje. Pokopališče.

Mlaka, 89-33-20-8-5. Sr so du zdr fin žel Kočevje 20 km, žand o pTt š žup Kočevska Reka 4 km. Nm 610 m. Leži v odprti dolini med gozdovi ob obč. poti 2 km od ban. ceste Gotenica—Kočevska Reka. Dostop samo z vozom. Gospodarske razmere kakor Inlauf. Trg. z lesom, gostilne. Kapela sv. Roka. Pokopališče.

Morava, 135-49-34-12-3. Sr so du zdr fin žel Kočevje 13 km, žand o žup Kočevska Reka 9 km, p Nova Sela 6 km, š Štalcerji 3 km. Nm 547. Leži ob drž. cesti Kočevje—Brod—Sušak. Kmetijstvo, krošnjarjenje, delo v gozdu. Trgovina vina na debelo, gostilne. Podr. cerkev sv. Trojice.

Novi lazi, 223-63-32-28-3. Sr so du zdr fin žel Kočevje 12 km, žand o pTt žup Kočevska Reka 6.5 km, š Štalcerji 1 km. Nm 545 m. Leži 1 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Gospodarske razmere kakor Morava. Gostilna. Podr. cerkev sv. Jurija s pokopališčem.

Ograja, 42-9-5-4-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 16.5 km, žand o žup Kočevska Reka 9 km, p Nova Sela 3 km, š Skrilj 3 km. Nm 569 m. Leži na pobočju med gozdovi ob obč. poti, 3 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje.

Pleš, 37-6-4-2-3. Sr so du zdr žel Kočevje 21 km, žand o pTt Kočevska Reka 7 km, fin Fara 15 km, š žup Borovec 1 km. Nm 650 m. Leži v bregu med gozdovi ob ban. cesti 2. reda Kočevska Reka—Borovec. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarske razmere kakor Ograja. Parna žaga.

Preža, 40-18-12-6-1. Sr so du zdr žel Kočevje 15,5 km, žand o pTt žup Kočevska Reka 6 km, fin Fara 9 km, š Dol. Briga 3 km. Nm 637 m. Leži ob obč. poti 5 km od ban. ceste Kočevska Reka—Borovec. Dohod samo z vozom. Gospodarske razmere kakor Ograja. Nekaj obrti. Podr. cerkev sv. Jožefa.

Prežulja, 20-4-2-2-0. Sr so du zdr žel Kočevje 27 km, žand o pTt Kočevska Reka 11 km, fin Fara 17 km, š Dol. Briga 2 km, žup Borovec 3 km. Nm 635 m. Leži v dolini med gozdovi, 4 km od ban. ceste Kočevska Reka—Borovec. Gospodarstvo kakor Ograja.

Ravne, 47-18-9-5-4. Sr so du zdr žel Kočevje 25 km, žand o pTt žup Kočevska Reka 8 km, fin Fara 16 km, š Borovec 2.5 km. Nm 753 m. Leži v ozki kotlini med gozdovi ob dobri obč. poti 2.5 km od ban. ceste Kočevska Reka—Borovec. Dohod z vozom in avtom. Gospodarstvo kakor Ograja. Parna žaga.

Rogati hrib, 116-40-29-6-5. Sr so du zdr fin žel Kočevje 12 km, žand o pTt žup Kočevska Reka 8 km, š Štalcerji 2 km. Nm 537 m. Leži v dolini med gozdovi ob obč. poti 2 km od drž. ceste Kočevje—Sušak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje, prevoz lesa. Gostilna.

Spodnji Vencenbah, 63-19-9-10-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 15.5 km, žand o pTt š žup Kočevska Reka 3 km. Nm 481 m. Leži v kotlini ob obč. poti 3 km od ban. ceste Kočevska Reka—Novi lazi. Gospodarstvo kakor Rogati hrib. Gostilna.

Štalcerji, 127-36-24-8-4. Sr so du zdr fin žel Kočevje 10 km, žand o pTt žup Kočevska Reka 8 km, š v kraju ust. 1874, 2 odd. Kmet. nad. š. PRK, JS, Gas. Nm 545 m. Kmetijstvo. Prevoz lesa. Gostilna. Podr. cerkev sv. Antona pušč.

Občina Koprivnik

Preb. 1195, hiš 304, posest. 292, koč. 12, najem. 40. Površina 9323.86 ha: njiv in vrtov 634.42, trav. in paš. 3176.54, gozdov 5376.83, vinogradov 0.22, sadovnjakov 26.16, ostalo 109.69. Občina zavzema jv. rob 700 do 800 m visokega kraškega hribovja, ki ga zapira na s. Steinbüchel (8846 m) in Kugelhaus (1074 m), na v. Starološki grič (1037 m), na j. Spaha (8836 m), na sz. pa Kumersdorfska gora (957 m). Hribovito ozemlje je razčlenjeno v poedine kraške kadunje in kotline. Pomanjkanje vode je dostikrat zelo občutno. Kot pitno vodo uporabljajo večinoma kapnico. Prebivalstvo se preživlja z obdelovanjem borne zemlje in živinorejo, izdelovanjem lesenih posod, zlasti škafov, ki jih zamenjavajo za žito. Mnogo družin uživa podporo svojcev iz Amerike, drugi pa krošnjarijo z igračami in slaščicami ali pečejo po večjih mestih Avstrije in Nemčije kostanj. Gozdarstvo je podrejenega pomena, ker je gozd ponekod zelo izsekan. Izseljevanje v Ameriko in Kanado veliko, nekatere vasi so skoraj popolnoma opuščene. Skromno in pridno ljudstvo.

Golobinjek, 15-3-3-0-3. Sr so du zdr fin žel Kočevje 21 km, žand o p š žup Koprivnik 4 km. Nm 892 m. Leži v kotlini, obdani od hribov, 4 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dohod samo z vozom. Napravljanje oglja, sekanje drv in hlodov. Vas kupil knez Auersperg 1891 od kmetov, ki so se izselili v Ameriko, zato sami najemniki. Oglje se izvaža v Italijo, hlodi na parno žago »Jugoles«. Kapelica sv. Florijana, zgrajena 1845, pogorela 1913, nato nanovo pozidana.

Gorenja Bukova gora, 5 opuščenih hiš, oddaljenih od Koprivnika 4 km. Nm 710 m. Ko so se pred 20 leti kmetje izselili v Ameriko, je prešla v posest takratnega ljublj. advokata dr. Brejca. Gozd izsekan, z bukovim in smrekovim drevjem nanovo posajen.

Gorenja Loka, 32-6-6-0-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 20 km, žand o p š žup Koprivnik 4 km. Nm 594 m. Leži v hribovitem terenu, 1 km od ban. ceste Kočevje—Livold—Črnomelj. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, delo v gozdu, čebelarstvo napreduje. Gozd večinoma izsekan, raste le še javor in bukev.

Gorenji Mačkovec, 9-2-1-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 12 km, žand o p š žup Koprivnik 4 km. Nm 810 m. Leži v hribovitem svetu ob ban. cesti Kočevje—Koprivnik. Tla kamnita, slabo rodovitna. Gospodarske razmere kakor v Gor. Loki.

Gradec, 33-6-6-0-0. Sr so du fin žel Kočevje 24 km, zdr Črnomelj 12 km, žand o p š žup Koprivnik 7.5 km. Nm 520 m. Leži v kotlini med hribi, 2.5 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Podr. cerkev sv. Križa, sloveča božja pot, nm 597 m. Po ustnem izročilu zgrajena pred 350 ali 380 leti.

Hrib, 152-40-40-0-3. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18 km, žand o p š žup Koprivnik 1.5 km. Leži na razglednem hribu (676 m) 1.5 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, napravljanje bukovih drv, žganje oglja, prevoz železniških pragov na postajo Črnomelj 16 km. Čebelarstvo v razvoju. Podr. cerkev sv. Martina škofa. Starost cenijo na 300 let, cerkev omenja že Valvasor.

Koprivnik, 291-72-62-10-24. Sr so du zdr fin žel Kočevje 16 km, žand o p š žup v kraju. Šola ust. 1829, 3 odd. SKJ, PRK, PČD, Gas. Nm 628 m. Dolga obcestna vas leži v kotlini ob ban. cesti 2. reda Kočevje—Koprivnik. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, prevoz desk in hlodov, izdelovanje škafov. Čebelarstvo. Gozd krije domače potrebe, le nekaj lesa se proda domačim lesnim trgovcem. Trgovine, obrtniki, opekarna, parna žaga, gostilna s prenočiščem. Župnija Koprivnik (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 1110 duš. Župna cerkev sv. Jakoba apost. Prvotna stavba se omenja šele v sezn. cerkv. drag. (1526), a bila je zgrajena najbrž 1363—1400, ker se omenja K. že 1400 kot samostojna župnija. L. 1622. cerkev pogorela, nato nanovo pozidana, 1736 prizidan sedanji presbiterij in obsežna zakristija, 1830 je dobila obokano ladjo v sedanji obliki in bila posvečena. Znamenito zlatosrebrno monštranco s podobama sv. Petra in Pavla, podaril domačin, veletrgovec Verderber Tomaž (1793—1886). Tu rojena: dr. Josip Lukan (r. 1870), sloveč zdravnik v Weipertu (ČSR); Schleimer Ivan 1878—1931), drž. bibliotekar v Gradcu.

Kumrova vas, 32-10-10-0-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18.5 km, žand o p š žup Koprivnik 3 km. Nm 782 m. Leži v hribih, 3.5 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, živinoreja, krošnjarjenje. Kapela presv. Krvi Jez. V lesenem stolpiču zvon, vlit 1603. Na Kumrovi gori (885 m) stoji božjepotna cerkev presv. Imena Jez. iz 1708. Za turških vpadov tabor in grmada. L. 1865. skodlasta streha vsled strele pogorela, nato dobila cerkev streho iz pločevine. L. 1933. cerkev prenovljena. V neposredni bližini cerkve bival 1837—1855 puščavnik Salzer Jožef iz Starobrezja, dotlej trgovec in krošnjar, v nalašč za to zgrajeni celici.

Laze, 23-10-99-1-1 Sr so du zdr fin žel Kočevje 12 km, žand o p š žup Koprivnik 4 km. Nm 810 m. Leže v hribovitem svetu ob ban. cesti Kočevje—Koprivnik. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Podr. sv. Jožefa. Omenja že Valvasor.

Nemška Loka, 97-29-29-0-2. Sr so du zdr fin žel Kočevje 22.5 km, žand o Koprivnik 5 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1860, 1 odd. Gas. Nm 481 m. Leži v dolini, obdani od bukovega gozda

in grmičevja, ob ban. cesti Kočevje—Mozelj—Črnomelj. Kmetijstvo, krošnjarjenje, nabiranje gozdnih sadežev. Župnija Nemška Loka (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 422 duš. Žup. cerkev D. M. Tolažnice.

Ovčjak, 48-10-10-0-0. Sr so du žel Kočevje 22 km, žand o p žup Koprivnik 5 km, zdr fin Črnomelj 14 km, š v kraju ust. 1883, 1 odd. Nm 697 m. Leži na razglednem hribu ob ban. cesti Kočevje—Koprivnik. Kmetijstvo, dninarstvo, krošnjarjenje. Gozd večinoma izsekan. Tu rojen 1863 Mihael Ruppe, akad. slikar v Salzburgu.

Podstene, 18-5-5-0-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 19 km, žand o p š žup Koprivnik 4 km. Nm 926 m. Leži v hribovitem terenu, 4 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo in izdelovanje lesenih posod, zlasti škafov, ki jih v okolici zamenjujejo za žito. Lična kapela sv. Frančiška Ser., sezidana 1833.

Prerigelj, 65-13-13-0-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 21 km, žand o Koprivnik 6 km, p š žup Nemška Loka 3 km. Nm ca 679 m. Leži ob obč. poti, 1 km od ban. ceste Kočevje—Mozelj—Črnomelj, na podnožju razglednega hriba Spaha (836 m). Podr. cerkev sv. Andreja hrani dragocen kelih vojnega kurata Vogrina, ki mu ga je podaril sloveči vojskovodja Laudon.

Rajhenau, 134-31-31-0-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18.5 km, žand o p žup Koprivnik 5 km, š v kraju ust. 1905, 1 odd. PRK. Gas. Nm 685 m. Leži v kotlini med hribi, 5.5 km od ban. ceste Koprivnik—Kočevje. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, živinoreja, izdelovanje škafov. — Podr. cerkev sv. Marije Magdalene. Kapelica sv. Elije. Cerkev omenja že Valvasor.

Slaba gorica, 9-4-4-0-0. Sr so du žel Kočevje 20 km, žand o p žup Koprivnik 4 km, zdr fin Črnomelj 16 km, š Ovčjak 2 km. Nm 744 m. Leži v hribovitem terenu ob ban. cesti Kočevje—Koprivnik. Kmetijstvo, krošnjarjenje, delo v gozdu.

Spodnja Bukova gora, 62-13-13-0-0. Sr so du žel Kočevje 19 km, žand o p š žup Koprivnik 4 km, zdr fin Črnomelj 14 km. Nm 603 m. Leži na hribu, 4 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Gozd večinoma izsekan.

Srednja Bukova gora, 26-7-7-0-0. Sr so du fin žel Kočevje 20.5 km, zdr fin Črnomelj 16 km, žand o p š žup Koprivnik 3.5 km. Nm 749 m. Leži na hribu, 3 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Gozd večinoma izsekan. Podr. cerkev sv. Petra, pred leti zelo obiskovana božja pot. Stari glavni oltar, ki je bil 1887 nadomeščen z novim, nosi napis iz 1736. Še starejše sledove kaže stranski oltar z napisom na zadnji strani (1657). Zanimiv tudi zvon, 115 kg težak, z napisom iz 1757. L. 1909. velik del vasi pogorel.

Staro Brezje, 58-17-17-0-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 16.5 km, žand o p š žup Koprivnik 4 km. Nm 830 m. Leži na hribu, 1 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dohod z vozom in avtom. Kmetijstvo, živinoreja, delo v gozdu. Okrog 1880 je štela vas še 30 hiš, nazadovala vsled izseljenja v Ameriko. Podr. cerkev prebl. Dev. M. omenja že Valvasor. Znamenita v oltarju, prenovljenem 1887, iz lesa izrezana podoba M. božje. L. 1882. požar uničil cerkev in 11 hiš; ker je manjkalo vode, so gasili z vinom in moštom. L. 1898. požar uničil 3 hiše. Na gori Sv. Ane planinska koča (886 m), otvorjena 1934. Gostilna.

Studeno, 3-1-1-0-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18 km, žand o p žup Koprivnik 4 km, š Svetli potok 1 km. Nm 577 m. Leži na razglednem hribu, 4 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik.

Svetli potok, 59-17-17-0-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 20 km, žand o p žup Koprivnik 3 km, š v kraju ust. 1882, 1 odd. Gas. Nm 674 m. Leži v kotlini, 3 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, živinoreja, krošnjarjenje, delo v gozdu. Od 1843—1900 so v 8 tovarnah izdelovali sukno iz ovčje volne, ki so ga izvažali na sejme v Črnomelj, Metliko, Ogulin, Vrbovsko, Karlovec, Zagreb. Zaposlenih je bilo 80 domačinov. Podružnica Mar. Vneb., pred leti še sloveča božja pot, zgrajena 1656. Do 1914 imela 3 oltarje, sedaj sta bila oba stranska iz 1765 odstranjena, glavni pa marmoriran in pozlačen. Hkrati dobila notranjščina figuralne in ornamentalne okraske (slikar P. Sopracase iz Vidma v Italiji). Sredi vasi kapelica, ki je imela do 1917 15 kg težak zvon z napisom iz 1635. Tu rojen: Jonke Ferdinand (1873—1906), župnik pri Sv. Križu pri Trstu, nabožen pisatelj; dr. Tschinkel Ivan (1872—1926), slovničar in pisatelj v Pragi.

Tanči vrh, 6-2-2-0-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18 km, žand o p š žup Koprivnik 3 km. Nm 815 m. Leži v hribovitem terenu, 3 km od ban. ceste Kočevje—Koprivnik. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, živinoreja, krošnjarjenje. Podr. cerkev sv. Marjete muč.

Topli vrh, 23-6-6-0-0. Sr so du žel Kočevje 24 km, zdr fin Črnomelj 12 km, žand o p žup Koprivnik 5 km, š Ovčjak 1.5 km. Nm 599 m. Leži med hribi ob ban. cesti Kočevje—Koprivnik. Tla kamnita in slabo rodovitna. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom, živinorejo, krošnjarjenjem.

Občina Loški potok

sedež Hrib

Preb. 2510, hiš 481, posest. 311, koč. 174, najem. 32. Površina 5304.96 ha: njiv in vrtov 483.78, trav. in paš. 3084, gozdov 1647.68, sadovnjakov 2, ostalo 87.50. Občina obsega ozko, koritu podobno kraško polje, ki ga ob hudih nalivih in daljšem deževju poplavi ponikalnica Loški potok. Obronki korita so pokriti deloma z bornimi njivami in senožeti, deloma z listnatimi in iglastimi gozdovi. Dolino zapirajo vrhovi: Blošček (1035 m), Kolačnek (919 m), Retijska gora (934 m), Srednji vrh (865 m), Jazbina (846 m), Sadol (832 m), Vrat (868); odpirajo pa jo ban. ceste proti Čabru, Rakeku in Sodražici. Podnebje je ostro in mrzlo, zima traja skoraj 6 mesecev, sončno, vendar zelo zdravo. Tla so kamnita in peščena, slabo rodovitna. Vasi so obsežne in gručasto strnjene, hiše večji del zidane in snažne. Posestniki tvorijo sredino, kočarji so na obrobju. Pitno vodo nadomešča večinoma kapnica. Prebivalstvo se preživlja z živinorejo, delom v gozdu, prevozom desk in tramov na Rakek ali Ortnek ter s sezonskim izseljevanjem v slavonske šume, kjer izdelujejo hrastove doge in železniške pragove. Les (letno ca 11.400 m^3 in sicer iz zasebnih gozdov ca 4400 m^3, iz Auerspergovih pa ca 7000 m^3) se izvaža zlasti v Italijo. Prebivalstvo je siromašno, živi zelo skromno in se v veliki meri izseljuje v Francijo in Kanado, ženske služijo.

Hrib, 504-99-69-34-11. Sr Kočevje 39 km, so du fin Ribnica 21 km, žand o p š žup Loški potok v kraju, zdr Sodražica 12 km, žel Sodražica—Žlebič 18 km. Šola ust. 1875, 10 odd. Jav. knjiž., SKJ, PCMD, PRK, PJS, Gas., »Boj«, Kat. prosv. d. Nm 773 m. Gručasta vas leži na pobočju hriba Vrat (868 m) tik nad ban. cesto Sodražica—Loški potok. Obsega tudi naselje Tabor, ležeče zap. od vasi, z župno cerkvijo, župniščem in šolo (816 m). Poljedelstvo v pičli meri, bolj razvita živinoreja, izvoz jelovih tramov, desk in hlodov. Moški odhajajo na jesen z doma v hrv.-slavonske hrastove šume. Gostilne s prenočišči, trgovine. Župnija Loški potok (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 2496 duš. Pokopališče s cerkvijo sv. Barbare, ne daleč od župne cerkve. Župna cerkev sv. Lenarta (zgrajena okrog 1670) kaže mešan slog, prevladuje romanski. Prvotno cerkveno središče je bila pokopališka cerkev sv. Barbare, sprva podružnica Blok, od 1666 vikariat, od 1866 samostojna fara. Kronika od 1666.

Mali log, 315-56-42-14-3. Sr Kočevje 39 km, so du fin Ribnica 19 km, žand o p š žup Loški potok 3 km, zdr Sodražica 10 km, žel Sodražica—Žlebič 16 km. Nm 770 m. Strnjena obcestna vas leži ob obč. cesti v kotlini, 1 km od ban. ceste Sodražica—Loški potok. Dohod samo z vozom. Polje v celi občini najslabše. Gospodarske razmere kakor v vasi Hrib. Gostilne in trgovina.

Retje, 640-122-88-34-5. Sr Kočevje 39 km, so du fin Ribnica 21 km, žand o p š žup Loški potok 1 km, zdr Sodražica 12 km, žel Sodražica—Žlebič 18 km. Nm 720 m. Strnjena vas leži ob vznožju in na pobočju Retijskega gozda (825 m) ob ban. cesti Loški potok—Rakek. Gostilne, trgovine. Gospodarske razmere kakor v vasi Hrib. L. 1904. je zadel vas velik požar. Podr. cerkev sv. Florijana. Na vratih je letnica 1768, ko je bila popravljena, cerkev je gotovo starejša.

Srednja vas, 126-22-15-7-1. Sr Kočevje 40 km, so du fin Ribnica 22 km, žand o p š žup Loški potok 1 km, zdr Sodražica 13 km, žel Sodražica—Žlebič 19 km. Nm 720 m. Gručasta vas leži v kotlini pod ban. cesto Sodražica—Loški potok. Gospodarske razmere kakor v vasi Hrib.

Šegova vas, 228-43-21-22-3. Sr Kočevje 40 km, so du fin Ribnica 22 km, žand o p š žup Loški potok 1 km, zdr Sodražica 13 km, žel Sodražica—Žlebič 19 km. Nm 720 m. Gručasta vas leži na podnožju Retijske gore (934 m) in Jazbine (846 m) v neposredni bližini ban. ceste Loški potok—Sodražica. Gospodarske razmere kakor v vasi Hrib. V Šegovi vasi prihaja na dan ponikalnica Loški potok kot »Mežnarjev studenec«, ki po približno 1 km dolgem teku za vasjo Travnik zopet izgine. Ob času suše, ko se posuše kapnice, vozijo vodo iz Mežnarjevega studenca, ki nikoli ne presahne, in iz še močnejšega studenca »Pri mlinih«. Tu rojen 1887 dr. Anton Debeljak, gimn. prof., pesnik, kritik in prevajalec.

Travnik, 697-139-76-63-9. Sr Kočevje 41 km, so du fin Ribnica 22 km, žand o p š žup Loški potok 1 km, zdr Sodražica 13 km, žel Sodražica—Žlebič 19 km. Nm 718 m. Strnjena obcestna vas leži ob ban. cesti Loški potok—Draga—Čabar. Go-

spodarske razmere kakor v vasi Hrib. Trgovine, gostilne s prenočišči. K vasi spadajo naselja Bela voda, Dednik in Kaplja, od katerih ima zlasti prva, ležeča na večji kraški planoti, značaj samostojne vasi (940 m).

Občina Mozelj

Preb. 1735, hiš 406, posest. 304, koč. 109, najem. 17. Površina 8513.24 ha: njiv in vrtov 951.30, trav. in paš. 5662.83, gozdov 1725.17, vinogradov 0.76, sadovnjakov 49.52, ostalo 123.66. Občina obsega 500 do 600 m visoko kraško hribovje, ki se razprostira jv. od Kočevja pa doli do srednje Kolpe. Deloma peščena, deloma kamnita tla so pokrita z listnatimi in iglastimi gozdovi, ki pa so ponekod že precej izsekani. Prebivalstvo se v glavnem preživlja s poljedelstvom in živinorejo. Ker je pa kraški svet glede pridelka večidel pasiven, odhajajo moški v zimskih mesecih kot krošnjarji in kostanjarji v Avstrijo in Nemčijo. Izseljencev je zlasti v Združenih državah in Kanadi zelo veliko.

Črni potok, 160-38-28-10-4. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Kočevje 8 km, o 2 km, š Livold 2 km. Nm 476 m. Sklenjena obcestna vas leži v dolini ob obč. poti, 2 km od ban. ceste Kočevje—Mozelj. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Podr. sv. Treh kraljev, ustanov, okrog 1700.

Bilpa, 18-4-3-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 25 km, žand o Mozelj 15 km, p Nemška Loka 10 km, š žup Spodnji log 2 km. Nm 200 m. Gručast zaselek v pobočju tik nad Kolpo ob obč. poti, 6 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Dostop samo z vozom. Gospodarstvo kakor Črni potok.

Ferderb (Verderb), 23-6-3-1-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 13.5 km, žand o pT Mozelj 4.5 km, š Ferdreng 2 km. Nm 516 m. Leži v dolini, obdani od vrhov do 800 m, ob obč. poti, 2.5 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Gospodarstvo kakor Črni potok.

Ferdreng (Verdreng), 91-17-13-4-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 15 km, žand o pT žup Mozelj 6.5 km, š v kraju ust. 1911, 1 odd. PRK, PJS, Gas. Nm 528 m. Raztresena naselbina v dolini ob obč. poti, 4.5 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Dohod samo z vozom. Gospodarstvo kakor Črni potok. Podr. sv. Janeza Krst.; stara cerkev iz 16. stol., nova romanska iz 1771, glavni oltar iz 1784, enega stranskega (sv. Katarine) je 1899 nadomestil kip Lurške Matere božje, drugega (sv. Andreja) iz 1631 so 1899 prenovili, stari kip pa prenesli v poljsko kapelico v Zgornji Pokštajn. Na gori nad Ferdrengom božjepotna cerkev Mar. Vneb. iz 17. stol. z gotskim presbiterijem. Pokopališče.

Kačji potok, 74-22-9-13-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 13.5 km, žand o pT š žup Mozelj 4 km. Nm 548 m. Strnjena obcestna vas leži v dolini na podnožju z bukovjem poraščenega Staudacha (637 m) ob obč. poti, 4 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Kmetijstvo, živinoreja, delo v gozdu, krošnjarjenje. Kapela sv. Štefana muč. s pokopališčem. Prvotna gotska cerkev se omenja že okrog 1526, sedanja romanska stara okrog 200 let.

Knežja lipa, 122-29-20-9-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18 km, žand o pT Mozelj 9 km, š žup Spodnji log 4 km, Gas. Nm 546 m. Strnjena obcestna vas leži v dolini ob ban. cesti Mozelj—Nemška Loka. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Gostilna. Podr. sv. Trojice. Pokopališče.

Kočarji, 141-35-27-8-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 11.5 km, žand o pT š žup Mozelj 2 km. Gas. Nm 592 m. Gručasto raztresena vas leži v dolini ob obč. cesti, 2 km od ban. ceste Kočevje—Mozelj. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarstvo kakor Knežja lipa. Gostilna, mlin. Podr. sv. Ambroža iz 17. stol. Na stropu je bil napis iz 1698, ko je bila najbrž prenovljena. Pokopališče.

Kozice, 0-5-4-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 24 km, žand o Mozelj 15 km, p Nemška Loka 10 km, š žup Spodnji log 2 km. Nm 750 m. Leži na hribu ob obč. poti, 6 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Dostop samo z vozom. Opuščena vas, lastniki so se izselili večinoma na področje obč. Stari trg (srez Črnomelj). Lep razgled proti Kolpi in Hrvaški.

Kuhlarji, 17-4-4-0-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 15 km, žand o pT žup Mozelj 10 km, š Škrilj 1.5 km. Nm 620 m. Leži v ozki dolini ob obč. poti, 9.5 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje.

Lapinje, 41-5-5-0-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 19.5 km, žand o pT Mozelj 8.5 km, š žup Spodnji log 3.5 km. Nm 570 m. Zaselek leži na griču ob obč. poti, 7 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Gospodarstvo kakor Kuhljarji. Dohod samo z vozom.

Mozelj, 265-68-35-33-6. Sr so du zdr fin žel Kočevje 9 km, žand o pT š žup v kraju. Šola ust. 1820, 3 odd. SKJ, PJS, Gas., Kolo j. s., Švab.-nem. kult. d. Nm 510 m. Dolga obcestna vas v zdravi in prisojni legi z lepim razgledom. Skozi kraj pelje ban. cesta Kočevje—Črnomelj, do drž. ceste v Livoldu 5 km. Vodovod od 1906 iz bližnjega gozdiča Staudach. Prijetni sprehodi in izletne točke: gora Ferdreng (811 m) in Zgornji Škrilj (659 m), z razgledom proti Kolpi in Hrvaški. Kmetijstvo, krošnjarjenje. Peščeni svet daje dober pesek za zidanje in izdelovanje strešne opeke; izvažajo ga v Kočevje. Živinski sejmi (3 na leto) obiskani. Gostilne, trgovine, obrtniki. Obsežno lovišče. Župnija Mozelj (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 818 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lenarta. Na mestu prvotne lesene cerkve so postavili 1360 zidano, ki jo je 1511 porušil potres, nakar so 1520 zgradili novo, utrjeno s taborom. L. 1750. so jo v renesanskem slogu prezidali in povečali. Umetno slikana okna s slikami iz 1905. Orgle iz 1930 (mojster Fr. Jenko v Št. Vidu nad Lj.). Iz imena farnega patrona sklepajo, da so prišli prvi naselniki od Sv. Lenarta na Koroškem in prinesli s seboj svetnikov kult. Domnevo podpira tudi kapela presv. Krvi, zgrajena 1589 in izprva posvečena sv. Brikciju. Tudi sloveča koroška božja pot pri Sv. Krvi (Heiligenblut) ima sv. Brikcija, ki je po legendi prinesel sv. Kri iz svete dežele in umrl na kraju, kjer stoji cerkev sv. Krvi. Sredi vasi kapelica sv. Florijana iz 1830, ki je prej stala pod orjaško vaško lipo, pa so jo radi rastočih korenin morali odstraniti. Nasproti kapele sv. Krvi od 1927 kapelica presv. Trojice. Kronika sestavljena na podlagi arhivalij od 1904 dalje.

Muhavas, 47-9-7-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 14.5 km, žand o pT Mozelj 8 km, š Ferdreng 1.5 km. Nm 510 m. Leži v dolini, raztresena ob obč. poti, 6 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Dohod samo z vozom. Gospodarske razmere kakor Mozelj.

Rajndol, 136-35-29-6-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 11 km, žand o pT š žup Mozelj 2 km. Gas., vodovod. Nm 511 m Raztresena vas leži na prisojnem griču ob ban. cesti Mozelj—Nemška Loka. Gospodarstvo kakor Mozelj. Gostilna in trgovina. Podr. sv. Trojice, stara do 400 let, glavni oltar nosi letnico 1647. Mali zvon iz 1698, stranski oltar iz 1648. L. 1751. zgradili v čast angelov varuhov kapelo, ki je dobila 1875 nov oltar. Okrog cerkve pokopališče.

Ramsrigelj, 28-5-4-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 17 km, žand o Mozelj 7 km, p Nemška Loka 6 km, š žup Spodnji log 6 km. Nm 540 m. Gručasta vas na razglednem griču ob ban. cesti Mozelj—Nemška Loka. Kmetijstvo, krošnjarjenje.

Remergrund, 30-9-7-2-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 16.5 km, žand o Mozelj 6.5 km, p Nemška Loka 6.5 km, š žup Spodnji log 6.5 km. Nm 519 m. Gručasta obcestna vas leži ob ban. cesti Mozelj—Nemška Loka. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj. Kapela angelov varuhov.

Spodnji log, 173-39-30-9-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 22 km, žand o Mozelj 13 km, p Nemška Loka 8 km, š žup v kraju. Šola ust. 1854, 1 odd. Gas. Nm 498 m. Dolga obcestna vas leži ob obč. poti, 4 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Dohod z vozom in avtom. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj. Gostilna, trgovina. Župnija Sp. log (dekanija Kočevje, škof. ljublj.) ima 560 duš. Župna cerkev sv. Petra ap., zgrajena 1819, stolp 1708, v romanskem slogu, ima 3 oltarje. Od ca 1400 do 1796 podr. župnije Stari trg ob Kolpi, od 1796 ekspozitura, od 1875 samostojna župnija. Pokopališče.

Spodnji Pokštajn, 17-4-4-0-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18 km, žand o pT Mozelj 8 km, š žup Spodnji log 2 km. Nm 546 m. Leži ob obč. poti v dolini, 6 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Dostop samo z vozom. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj.

Suhi potok, 54-13-12-1-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 12 km, žand o pT š žup Mozelj 3 km. Nm 499 m. Strnjena obcestna vas leži v dolini ob obč. poti, 3 km od ban. ceste Kočevje—Mozelj. Dohod z vozom in avtom. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj. Sedanja podr. cerkev sv. Andreja, zgrajena 1758 po vzorcu župne cerkve v Mozlju. Preje tu stala cerkev že v 17. stol. (stara mašna knjiga iz 1641).

Škrilj, 84-16-13-3-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 14 km, žand o pT žup Mozelj 8.5 km, š v kraju ust. 1890, 1 odd. PJS, Gas. Nm 522 m. Raztresena vas v dolini ob obč. poti, 8.5 km od ban ceste Mozelj—Nemška Loka. Dohod samo z vozom. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj. Trgovina, gostilna. Podr. cerkev sv. Križa, zgrajena okrog 1600. Pokopališče.

Turkova draga, 46-9-7-2-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 15.5 km, žand o pT žup Mozelj 7.5 km, š Ferdreng 1 km. Nm 560 m. Gručasta vas leži na prisojnem hribčku, 5.5 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj. Mlin, nekaj obrti. V bližini zaselek Žlebe.

Turen, 22-4-3-1-0. Sr šo du zdr fin žel Kočevje 16 km, žand o Mozelj 7 km, p Nemška Loka 6 km, š žup Spodnji log 6 km. Nm 530 m. Gručast zaselek na griču ob obč. poti, 1 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj.

Zajčje polje, 96-24-23-1-2. Sr so du zdr žand fin žel pTt žup Kočevje 7 km, o 4 km, š Livold 3 km. Nm 486 m. Sklenjena obcestna vas leži v dolini ob obč. poti, 1 km od ban. ceste Kočevje—Mozelj. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj. Gostilna. Podr. sv. Valentina, zgrajena 1867. Pokopališče.

Zdihovo, 16-7-8-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 15 km, žand o pT žup Mozelj 9.5 km, š Škrilj 1 km. Nm 659 m. Raztresena vas leži na razglednem griču ob obč. poti, 9 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj. Gostilna. Cerkev Žal. M. b., zgrajena 1702, od 1840 ekspozitura župnije Mozelj (210 duš).

Zgornji Pokštajn, 34-4-4-0-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18 km, žand o pT žup Mozelj 7.5 km, š Ferdreng 1 km. Nm 539 m. Leži na prisojnem griču ob obč. poti, 5.5 km od ban. ceste Mozelj—Nemška Loka. Dohod samo z vozom. Gospodarstvo kakor Ramsrigelj. Kapela Marije Pomočnice zgrajena v romanskem slogu 1913.

Občina Ribnica

Preb. 5127, hiš 963, posest. 694, koč. 245, najem. 121. Površina 8877.44 ha:* njiv in vrtov 1245.24, trav. in paš. 3149.30, gozdov 4220.08, sadovnjakov 63.93, ostalo 198.89. Občina zavzema s. in sv. del Ribniške doline, obsežnega, podolgovatega kraškega polja. Tesno sklenjene obcestne vasi leže na valovitih vzpetostih, zložna pobočja krijejo vrtovi in njive, dočim se razprostirajo travniki in pašniki v ravnini, izpostavljeni pogostim povodnjim izrazitih kraških ponikalnic Bistrice, Sajevca in Tržiščice. Hiše zidane, z opeko krite in zelo snažne. Vodovodi dovajajo iz skrilastih tal Velike gore dobro pitno vodo. Električna razsvetljava-daljnovod Velenje (napeljana 1934—1935). Srednje rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja in krošnjarjenje, ki je prav v tem delu Ribniške doline najbolj močno zastopano. Krošnjarji gredo z doma v marcu in se vrnejo povečini za košnjo. Nato zapuste iznova domači kraj navadno za 2 meseca. Izseljevanje v Kanado in Združene države zelo veliko. Gozd mešan; v Veliki gori bukev, jelka in smreka, v Mali gori hrast, gaber in breza. Prodajajo se živinorejski proizvodi, svinje, fižol in les v Ljubljano in Kočevje. Lesna in druga trgovina je osredotočena v trgu Ribnici, ki leži nekako v srednjem, najplodnejšem delu doline. Prebivalci so znani po svoji marljivosti, podjetnosti, veselem značaju in lepo pojoči govorici.

Breg, 250-32-26-7-0. Sr Kočevje 18.5 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 2 km. Nm 495 m. Raztresena obcestna vas leži na levem bregu Bistrice ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje. Kmetijstvo, krošnjarjenje s suho robo, delo pri železnici, prevoz jelovih hlodov. Gostilna, mlin. Za vasjo razvaline gradu, ki ga je okrog 1470 zgradil ribniški graščak Andrej pl. Lamberg. Obdan je bil z mogočnimi obrambnimi stolpi in širokim, deloma še vidnim jarkom. Zapiral je pot Turkom, ki so vpadali iz Bosne preko Kolpe in Kočevja. Lastniki do 1570 pl. Lambergi, ki so se nagibali k protestantizmu. L. 1562. je v gradu pridigal Trubar, ker mu je ribniški arhidiakon prepovedal vhod v ribniško cerkev. Od 1810 je v rokah Rudežev. Zobu časa kljubuje samo še ena stena.

Breže, 298-48-33-12-1. Sr Kočevje 20 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 3 km, žel Žlebič—Sodražica 2 km. Nm 548 m. Sklenjena obcestna vas leži ob obč. cesti, 1 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje, na prisojnem holmu. Dostop z vsakim vozilom. Kmetijstvo, krošnjarjenje s suho robo, prodaja živinorejskih proizvodov. Čebelarstvo. Gostilna, mlin in žaga. Priljubljena točka za smučarje, posebno iz Ribnice. Vodovod. Ob poti k podr. sv. Križa v Jurjevici 14 zidanih postaj sv. križ. pota iz 1759 (obnovljen 1887). V Micnekovem griču na podnožju Male gore je podzemeljska jama »Breška luknja« s kapniki.

Bukovica, 133-25-14-11-1. Sr Kočevje 19 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 2 km. Nm 490 m. Sklenjena obcestna vas na podnožju Tintovca (607 m) in Jazbena (562 m) ob obč. cesti, izpostavljena jutranjemu soncu. Dostop z vsakim vozilom. Kmetijstvo, krošnjarjenje s suho robo, delo v bližnji opekarni, prodaja stavbnega peska, poljskih in živinorejskih proizvodov v Ribnico. Lična kapelica sv. Antona Pad. Bližnji potok Sajevec znan po postrvih in rakih.

Dane, 151-26-17-10-1. Sr Kočevje 20.5 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 4 km. Nm 590 m. Gručasta vas leži v kotlini na podnožju Velike gore (1121 m) in Tintovca (607 m), ki zapira pogled v Ribniško dolino, ob obč. cesti. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, rešetarstvo, čebelarstvo, prodaja jelovih in smrekovih hlodov. Tkalnica žičnih tkanin. Kapelica Žal. Mat. b. Za vasjo »rupe«, požiralniki.

* Brez Nemške vasi in Zadolja, prikljućenih 1936 od obč. Dol. vas.

Dole, 4-0-0-0-0. Sr Kočevje 23 km, so du žand zdr fin o Ribnica 14 km, žel pTt Ortnek 0.3 km, š žup Velike Poljane 1.6 km. Nm 530 m. Leži ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje, v neposredni bližini žel. p. Ortnek. Žaga graščine Kosler.

Dolenji Lazi, 390-52-25-26-1. Sr Kočevje 19.5 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 3 km. Nm ca 500 m. Raztresena obcestna vas leži ob obč. cesti na podnožju Male gore, 1 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje, dostopna vsem vozilom. Ob drž. cesti zaselek Podstene (mlin, žaga). Čist gorski zrak. Vodovod z Velike gore. Kamenit in slabo rodoviten svet. Kmetijstvo, krošnjarjenje, izdelovanje rešet, prodaja jajc in živinorejskih proizvodov. Čebelarstvo. Izseljevanje. Podr. sv. Ane v Mali gori (939 m) na prazgodovinskem gradišču. Za turških vpadov okrog sv. Ane tabor, na 20 min. oddaljenih Stenah (964 m) pa kres. Zidovje deloma še vidno. Danes priljubljena izletna točka. Pot iz Ribnice čez Gorenjo vas ali iz postaje Žlebič—Sodražica. Pri Selanu (ca 800 m) okrepčilo z mlekom.

Gorenja vas, 271-59-47-12-15. Sr Kočevje 18.5 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 0 km. Nm 494 m. Strnjena obcestna vas leži ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje s. od Ribnice. Kmetijstvo, obrt, prevoz desk, hlodov, tramov in krošnjarjenje s suho robo. Prodaja poljskih pridelkov, jajc in mleka v Ribnico in do 100 m³ lesa v inozemstvo. Mlin in žaga, gostilna. Tu rojen Pucelj Ivan (1890), duhovnik, pesnik in pisatelj.

Goriča vas, 390-75-69-6-10. Sr Kočevje 17 km, so du žand zdr fin o pT žup Ribnica 1 km, žel Ribnica 2 km. Nm 488 m. Deloma tesno sklenjena, deloma raztresena vas leži v ravnini na levi drž. ceste Ljubljana—Kočevje ob požiralnikih Bistrice (t. zv. »rupah«, 7 večjih požiralnikov). Gospodarske razmere kakor v Gorenji vasi. Lesna industrija, mlin, obrtniki, gostilna. Omembe vredna vnema za izóbrazbo! Vas ima še žive: 4 duhovnike, 2 profesorja, 2 zdravnika, 1 sodnika, 1 bančnega uradnika z visokošolsko izobrazbo in 18 izobražencev s srednješolsko maturo. Podr. cerkev Marijinega Imena. Okoli 1880 prenovljena (podobar A. Miklič) in dobila nov zvonik.

Hrvača, 255-49-43-6-8. Sr Kočevje 17.5 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Ribnica 0.5 km, žel Ribnica 1 km. Nm 491 m. Leži v ravnini ob obč. cesti. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarske razmere kakor v Gorenji vasi. Obrtniki, mlin in žaga, gostilna. Podr. sv. Trojice, zgrajena 1909. Pokopališče. Na št. 14 rojen o. Stanislav Škrabec (1844—1918), frančiškan in jezikoslovec. Tu pokopan Ignacij Holzapfel (1799—1868), duhovnik, pisatelj in mecen (volil 50.000 gld. za ljubljansko gluhonemnico).

Jelenov žleb, 4-5-1-0-0. Sr Kočevje 32 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 25 km. Nm 939 m. Leži sredi gozda v Veliki gori. Rudeževa parna žaga, prenešena v Ribnico 1933. Kapela posvečena 1906.

Jurjevica, 320-53-33-17-1. Sr Kočevje 20 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 3 km, žel Žlebič—Sodražica 2.5 km. Gas. Vodovod. Nm 549 m. Sklenjena, deloma raztresena obcestna vas leži na prisojnem holmu ob obč. cesti, 2 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dostop vsem vozilom. Kmetijstvo, krošnjarjenje s suho robo, izdelovanje rešet, prodaja svinj in živinorejskih izdelkov, izvoz lesa v Italijo in na Grško. Gostilna, obrt, mlin in žaga. Podr. sv. Križa, notranje preurejena 1864 do 1868, ko se je radi zidanja ribniške farne cerkve vršila tu služba božja. Pokopališče. Poleg cerkve kapela božjega groba, zadnja postaja sv. križevega pota iz Brež (gl. Breže), obnovljena 1903.

Kot, 228-36-13-20-2. Sr Kočevje 22 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Ribnica 4 km, žel Žlebič—Sodražica 3 km. Nm 570 m. Deloma sklenjena, deloma raztresena obcestna vas ob obč. cesti na valovitem odrastku Velike gore 3 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje, dostopna vsem vozilom. Kmetijstvo, rešetarstvo, krošnjarjenje, prevoz desk in hlodov na bližnje žage. Izdelovanje žičnih tkanin. Izseljevanje veliko. Gostilna. V Veliki gori pri »Podružnici« sloveča ledena jama. Na »Brinju«, ob vstopu v vas, kužno znamenje in lična kapelica sv. Antona Pad.

Nemška vas, 293-55-29-24-1. Sr Kočevje 15 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 3 km. Nm 485 m. Strnjena obcestna vas leži v ravnini ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje. Ilovnat in peščen svet. Jelov in smrekov gozd v Veliki in Mali gori. Nezadostni žitni pridelek krije krošnjarjenje, prevoz hlodov in desk in nabiranje gozdnih sadežev. Gostilna s prenočiščem. Podr. cerkev sv. Lenarta. Prvotno cerkev so postavili že v 14. stol. bavarski priselniki, sedanjo pa 1863.

Ortnek, 40-15-3-8-7. Sr Kočevje 25 km, so du žand zdr fin o Ribnica 8 km, pTt žel v kraju, š žup Velike Poljane 1.6 km. Nm 536 m. Naselbina obsega žel. postajo in nekaj hiš ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje. Gostilna in kovačija. Na Žernovcu (757 m) jv. nad vasjo so razvaline gradu Ortneka. Zgradili so

ga v 13. stol. Ortenburžani, fevdniki oglejskih patriarhov. Ko so 1418 izumrli, je oglejski patriarh della Torre 1425 izročil vso njihovo dediščino Celjskemu grofu Hermanu II. v fevd. Za Celjani (1456) so si grad prilastili Habsburžani, ki so ga dajali kot deželno-knežji fevd v zakup plemenitim rodbinam, dokler ga niso kupili Lambergi. Proti Jožefu Lambergu so se 1515 uprli kmetje in napadli grad. Turki so ga napadli 1526 in 1546. L. 1823. je grad kupila rodbina Kosler, ki ga je 1884 opustila in se preselila v dolino v t. zv. Koslerjevo graščino, kjer še danes gospoduje. Tik starega gradu je stal še drugi grad, Ostenstein imenovan. Po ustnem izročilu ga je zgradil neki Oton, ki se je sprl s svojim bratom, graščakom ortneškim. Za Valvasorja je bil popolna razvalina. Poleg ortneških razvalin je še ohranjena grajska cerkev sv. Jurija z baročnimi oltarji in umetniško izrezljano baročno prižnico.

Otavice, 153-38-31-7-0. Sr Kočevje 14.5 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Ribnica 2 km, žel Ribnica 2.5 km ali Lipovec 1 km. Nm ca 485 m. Strnjena obcestna vas leži na podnožju Male gore ob obč. cesti Ribnica—Hrvača—Otavice. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, krošnjarjenje s suho robo, nabiranje lipovega cvetja in zdravilnih zelišč. Prodaja mleka, sirovega masla in jajc v Kočevje. Kraj, obdan od lipovega in jelovega gozda, se odlikuje po izredno zdravem podnebju, zdravniki ga imenujejo dolenjski Golnik. Čebelarstvo v razvoju. Otavško lovišče slovi kot najboljše v Ribniški dolini. Med tako zvanimi »Vrtačami« so vidni sledovi rimske vojaške ceste, ki jo še danes imenujejo »stara« ali tudi »rimska« cesta. Podzemeljske jame (»Bršljunkovka« nad Makošo). Ob gorski poti čez Malo goro je »Turovo polje«, ki je bilo svojčas baje turško pokopališče. Kapelica s kipom Žal. M. b., o katerem veli ljudski glas, da je prinešen iz Rima. Gostilna s prenočiščem.

Ribnica, trg, 1111-218-185-33-63. Sr Kočevje 18 km, so du žand zdr fin o pTt š žup žel v kraju. Šole: Drž. deška mešč. šola ust. 1919, 4 odd., Deška nar. šola ust. 1397, 8 odd., Dekl. nar. šola ust. 1878, 8 odd., Obrt. nad. šola, Pletarska šola. Jav. knjiž., SKJ, PJS, PRK, RK, PCMD, JUU, PSVD, ČD, Gas., Kat. prosv. d., Olepš. d., Prosv. dom z gled. odrom, Zvočni kino, Pev. d., Združenje trgovcev za sodna okraja Ribnica in Vel. Lašče v Ribnici, Združenje čevlj. mojstrov, Združenje kovinarjev. Razne gospodarske zadruge. Dva zdravnika, 2 advokata, 1 notar. Trg ima električno razsvetljavo in vodovod. Nm 491 m. Trg leži v sredi Ribniškega polja ob obeh straneh ponikalnice Bistrice. Staro jedro trga je postavljeno ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje—Sušak. Ugodno podnebje, obilo sonca, le od s. včasih manj prijazni vetrovi, ki povzročajo pozimi tudi zamete in ovirajo promet. Spomladi in jeseni trpi okolica od povodnji Bistrice. R. važno trgovsko in obrtno središče, obiskani sejmi (prib. 5 na leto). Gospodarsko se je R. razvila posebno po otvoritvi kočevske železnice (1893). Iz ribniške postaje izvoz lesa, sena, drv, goveje živine, svinj, fižola v Avstrijo in Italijo. Trgovine, obrtniki, gostilne s tujskimi sobami. Parna žaga, opekarna, industrija tekstilij, žičnih tkanin, telov. orodja. Ugodno letovišče. Ob Bistrici moderno opremljeno kopališče in priljubljen ribolov. Lepi sprehodi k sv. Ani na Stene (964 m), k Tenteri pri Žlebiču, k Novi Štifti (622 m), k Ribniškim svatom v Veliki gori (1129 m), k požiralnikom Bistrice v Goriči vasi. Podzemeljska jama Žiglavica na pobočju Male gore. Pozimi ugoden smuški teren.

Početki R. segajo v pradavnino. Za Rimljanov je vodila ob robu doline rimska vojaška cesta čez Otavice proti Ložinam na Kočevskem in dalje proti jugovzhodu. Razvoj slov. Ribnice je v tesni zvezi z zgodovino gradu in župnije. Kdaj je R. postala trg, ni znano, ker je listine uničil požar. Trgovsko je zaslovela koncem srednjega veka in v začetku novega veka. L. 1492. je podelil cesar Friderik III. Ribničanom pravico proste trgovine z živino, platnom in lesenimi izdelki. Pravico svobodnega krošnjarjenja potrjujejo tudi listine iz 1571, 1596, 1774, 1780. R. je veliko trpela od turških napadov. Gradu Turki niso nikdar zavzeli, trg sam mnogokrat oropali in požgali (1462, 1469, 1473, 1480, 1491, 1497, 1522, 1529, 1546, 1559, 1564). Prihod Turkov je naznanjal kres vrh Male gore pri sv. Ani (939 m). Požari so bili 1445, 1480, 1558, 1728, 1778, 1887 in 1915. Zanimiv je hrast, pod katerim je bila baje sežgana zadnja čarovnica Marina Sušarkova, vulgo Česnova (1701). Želo staro je v Ribnici šolstvo. Že okrog 1400 se omenja sedemrazredna latinska šola, ustanovljena od ribniških arhidiakonov za vzgojo ondotnega duhovskega naraščaja. Vrhovec meni, da je iskati v R. najstarejšo gimnazijo na Kranjskem. Za Francozov (1809—1813) je ribniška šola tako slovela, da so prihajali dijaki iz kranjskih, dalmatinskih, tržaških in laških krajev. V ribniški šoli je zapisan pesnik Prešeren v »zlati knjigi« kot odličnjak.

Ribniški grad so postavili najbrž prvi znani svetni gospodarji R. Žovneški gospodje, fevdniki oglejskega patriarha. Z ženitvijo je prešel grad 1082 v roke Turjačanov. L. 1263. so ga dobili Ortenburžani, ki so ga napravili za središče vseh svojih posestev od Čušperka do Kolpe. Ko so 1418 izumrli, so jim po pogodbi iz 1377 sledili Celjani in po 1456 Habsburžani, ki so dajali grad v najem, 1618 pa ga prodali rodbini Kizelj. Od 1810 je v rokah rodbine Rudež. Grad stoji na desnem bregu Bistrice, preko katere pelje kamnit most, nekdaj najbrž dvigalni most. Ponosna stavba zavzema eliptično zaokrožen prostor in hrani mnogo znamenitih portretov, trofej in starega orožja. Ima kapelico iz 15. stol. s sliko Janeza Krst. od neznanega umetnika.

Župnija Ribnica (dekanija Ribnica, škof. ljublj.) ima 4687 duš. Pokopališče v Hrvači. Župna cerkev sv. Štefana pap. in muč. O zgradbi prvotne cerkve ni poročil. Domneva se, da je bil iz prvotnih časov presbiterij prednice sedanje cerkve, večkrat prezidane, 1764 od strele poškodovane, 1766 popravljene, 1778 po požaru uničene, nato obnovljene. Njen tloris križa današnja renesanška stavba, zgrajena 1865—1868 (3 ladje z 2 koroma in 2 mogočna zvonika). Slika sv. Štefana v glavnem oltarju Groharjeva, slike sv. Trojice, Matere božje, sv. Janeza Wolfove, križev pot in slike v poprečni ladji Koželjeve. Znamenita je tudi Franketova Žal. M. b. v okvirju na steni. Umetniška dragocenost tabernakeljska vratica, po načrtu Vurnika izdelal Kregar iz Ljubljane. Orgle iz 1874, eno največjih del Franca Goršiča iz Ljubljane. Ribniška cerkv. občina je bila verjetno ustanovljena že v 9. stol. Po odločbi Karla Vel. iz 811 je prišla R. stalno pod jurisdikcijo Ogleja in je postala središče misijonskega okrožja, ki se je razprostiralo od Ljubljanskega Barja do Kolpe, od Metlike do Cerknice. Oglejski patriarh Pavlin II. (787—802), »apostol Slovencev«, je najbrž osebno prepotoval ribniško misijonsko ozemlje. Patriarh je vzdrževal namestnika, od 1363 »Erzpriester« imenovanega. V naddiakonat sta spadali sedanja ribniška in kočevska dekanija ter deli cerkniške, novomeške in metliške, t. j. 28 župnij, ki so bile dolgo odvisne od ribniške prafare. Protestantizem je imel zaslombo v 3 gradovih: v Ribnici, na Bregu in Ortneku. L. 1567. se je v R. sešel Trubar z ujetim turškim duhovnikom in se z njim posvetoval o prevodu sv. pisma na turški jezik. Protireformacija uspešna, 1615 so se vrnili zadnji tržani v katoliško cerkev. Od 1751 je bila R. pod goriško nadškofijo, od 1787 kot dekanija pod ljubljansko škofijo. Patronatske pravice po smrti Celjanov (1456) prešle z gradom vred na avstrijske cesarje, ki so jih ohranili do 1918. Kronika do 1730 do 1771 (začel naddijakon grof Žiga Petazzi) in od 1868 dalje.

Znameniti tuk. naddijakoni: Peter pl. Bonhomo (1497 do 1502), poznejši tržaški škof in mecen Primoža Trubarja. Dr. Jan. Lud. Schönleben (1667—1676), zgodovinar. Dr. Karol Žiga grof Petazzi (1730—1744), pozneje ljubljanski stolni prošt. Dekani: J. Ev. Traven (133—1847), pisatelj, komponist in janzenist. Ign. Holzapfel (1848—1868), pisatelj, pesnik in mecen. Skubic Anton, dekan od 1914 (v rokopisu Zgodovina ribniške fare). Kaplani: Val. Vodnik (1788—1793), slov. pesnik. Ant. Žakelj, »Rodoljub Ledinski« (1845—1849), pesnik in pisatelj. Dr. J. Ev. Krek (1892). Rojeni v R.: Burgar Ignacij (1874—1905), politični in nabožni pisatelj v Ameriki; Gallus Petelin (r. najbrž ca 1550, umrl v Pragi 1591, skladatelj; na stari ljudski šoli spomin. plošča iz 1933); Podboj Janez (1848—1910), nabožni pisatelj in ljudski pesnik; Rudež Jožef Anton (1793—1846), graščak, zbiratelj slovenskih narodnih pesmi; dr. Jože Rus (r. 1888), geograf in zgodovinar; dr. Matevž Šmalc (r. 1888), vseuč. tajnik in književnik; dr. Ivan Šušteršič (1863—1927), advokat, politik, načelnik SLS in zadnji dež. glavar kranjski.

Sajevec, 153-27-19-8-2. Sr Kočevje 18.5 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ribnica 2 km. Nm 493 m. Gručasta vas leži v ravnini na desnem bregu ponikalnice Sajevec ob obč. cesti Ribnica—Sajevec. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarske razmere kakor v Bukovici. Vodovod. Gostilna s prenočiščem. Podr. sv. Frančiška As. 1 km nad vasjo, zgrajena ca 1730, posvečena 1743. Slike v stranskih oltarjih Metzingerjeve. 1902 dobila namesto starega lesenega oltarja novega iz barvastega marmorja. Ribolov v Sajevcu in raki.

Slatnik, 125-30-24-6-2. Sr Kočevje 22 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Ribnica 5 km, žel Žlebič—Sodražica 0.5 km. Nm 535 m. Ozko strnjena obcestna vas leži na prisojnem holmu, 0.5 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje in prav toliko nad ban. cesto Žlebič—Sodražica. Primanjkljaj v kmetijstvu krije krošnjarstvo, prodaja živinorejskih izdelkov in izseljevanje v Sev. Ameriko in Kanado.

Sušje, 163-34-25-6-1.Sr Kočevje 21.5 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Ribnica 5 km, žel Žlebič—Sodražica 1 km. Gas. Vodovod. Nm 550 m. Strnjena obcestna vas na griču nad ban. cesto Žlebič—Sodražica. Gospodarske razmere kakor v Slatniku. Gostilna, trgovina, mlin. Skozi vas pot k Novi Štifti (sloveča božja pot). Lična gotska kapelica s kipom Lurške M. b. iz 1907. V podnožju Male gore več podzemeljskih jam (»Luke-

ževa jama«, »Kapna dolina«). Pri »Martinovih« št. 23 rojena: Lesar Anton (1824—1873), duhovnik, gimn. prof. in pisatelj, dr. Lesar Josip (1858—1931), duhovnik, prof. bogoslovja in pisatelj.

Škrajnek, 24-3-3-0-0. Sr Kočevje 28 km, so du žand zdr fin o Ribnica 11 km, žel pTt Ortnek 4 km, š žup Vel. Poljane 2.5 km. Nm 705 m. Leži s. od Vel. Poljan na planoti. Ostalo gl. Žukovo.

Vrh, 16-2-2-0-0. Sr Kočevje 30 km, so du žand zdr fin o Ribnica 12 km, pTt žel Ortnek 5 km, š žup Velike Poljane 3.5 km. Nm ca 700 m. Leži na podnožju Grmade (887 m) ob obč. cesti. Dostop samo z vozom. Gospodarstvo kakor Žukovo.

Velike Poljane, 175-45-29-15-3. Sr Kočevje 27 km, so du žand zdr fin o Ribnica 9 km, pTt žel Ortnek 1.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1885, 1 odd. SKJ, PJS. Nm 612 m. Velika gručasta vas v. nad dolino Tržiščice nasproti Ortneku. Lepa razgledna lega na podnožju Grmade (887 m) med iglastimi gozdovi. Kmetijstvo, prodaja lesa, desk, tramov, v gozdu obilo gob. Obsežno lovišče. Prijetno letovišče, smuč. tereni. Domača obrt: izdelovanje kmetskega orodja (vile in grablje). Župnija Vel. Poljane (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 369 duš. Pokopališče okrog stare cerkve sv. Tomaža, 1 km nad vasjo. Župna cerkev sv. Jožefa, zgrajena 1900, cerkev sv. Tomaža najbrž iz 13. stol. Prvotno podr. Ribnice, od 1899 župnija. Kronika od 1899 dalje.

Zadolje, 36-10-8-0-1. Sr Kočevje 18 km, so du žand zdr fin žel o š žup Ribnica 4 km, pTt Dolenja vas 3 km. Nm 530 m. Leži v ozki soteski na podnožju Velike gore (1156 m) ob obč. cesti 4 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dostop samo z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, krošnjarjenje, prodaja gozdnih sadežev v Ljubljano in na Sušak. Kapela M. B. sv. rožnega venca. Pokopališče v Hrvači.

Zapuže, 45-6-5-1-0. Sr Kočevje 20 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Ribnica 5 km, žel Ribnica ali Žlebič—Sodražica 4 km. Nm 493 m. Leži na podnožju Male gore, zaselek Pri Seljanu (ca 800 m) pa na njenem pobočju. Dostop samo z vozom. Kraški kamnit svet, obdan od bukovega in jelovega gozda. Ostro in zdravo podnebje. Pomanjkanje pitne vode. Siromašno prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom in krošnjarjenjem. Izseljevanje.

Žlebič, 80-18-8-10-1. Sr Kočevje 21 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Ribnica 5 km, žel v kraju. Nm 513 m. Raztresena vas leži ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje na obeh straneh potoka Tržiščice. Jz. odtod se odcepi ban. cesta v Sodražico in na Bloke. Ilovnata zemlja zadostuje življenjskim potrebščinam le deloma, primanjkljaj krije izdelovanje suhe robe, krošnjarjenje, delo v gozdu in pri železnici. Gostilna s prenočišči, obrtniki, žage. Izkopine iz bronaste dobe. Četrt ure pod vasjo se Tržiščica izgublja v podzemeljsko jamo Tentero (2 dvorani) in nato baje v Dobrepoljsko kotlino. 200 m od Tentere še dva umetno izkopana ponora, obdana z močnim železnim omrežjem. V njih se končuje 700 m dolg kanal (iz 1896), ki se pri »Žagi« odcepi od Bistrice, da odvaja ob povodnji preobilno vodo Ribniške doline.

Žukovo, 19-2-2-0-0. Sr Kočevje 29 km, so du žand zdr fin o Ribnica 11 km, žel pTt Ortnek 4 km, š žup Velike Poljane 2.5 km. Nm ca 700 m. Leži ob obč. cesti. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, prodaja lesa.

Občina Sodražica

Preb. 3015, hiš 606, posest. 294, koč. 311, najem. 65. Površina 5109.57 ha: njiv in vrtov 723.60, trav. in paš. 2118.94, gozdov 2054.57, sadovnjakov 56.68, ostalo 155.78. Občina leži v sz. kotu Ribniške doline in se razprostira deloma v ravnini, deloma po skrilastem gričevju Slemen in Velike gore. Vodo odvaja ponikalnica Bistrica, v katero prihaja izpod Velike gore 5, izpod Slemen 2 hudournika. Podnebje bolj ostro, vendar zdravo in sončno, zemlja ilovnata, po gričevju peščena in kamnita in bolj slabo rodovitna. Večina vasi leži vstran ban. ceste Žlebič—Sodražica—Bloke. Hiše so večinoma zidane in z opeko krite, le v više ležečih predelih so še vmes lesene in s slamnatimi strehami. Povsod pa vlada znotraj in zunaj snaga, ker jih navadno slednje leto prebelijo. Za pitno vodo uporabljajo nižinske vasi studenčnico, gorske pa kapnico. Glavna gospodarska panoga je poljedelstvo, živinoreja in prašičjereja. Nekaj goved in mnogo prašičev se izvozi v tujino. Največ dohodkov daje domača obrt: izdelovanje suhe robe, obodov in škafov, ki se v večji množini izvažajo tudi v inozemstvo. Gozd je mešan, v Veliki gori prevladuje bukev, v Slemenih jelka in smreka. Do 2200 m³ lesa se izvozi v Italijo. Zdravo, a siromašno ljudstvo. Izseljevanje znatno, zlasti v Združene države in Kanado.

Betonovo, 27-4-1-3-0. Sr Kočevje 36 km, so du fin Ribnica 17 km, žand Loški potok 7 km, zdr o Sodražica 7 km, žel Žlebič 11 km, p š žup Gora 2 km. Nm ca 800 m. Leži na holmu, 3 km od ban. ceste Sodražica—Loški potok. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, moški iščejo zaslužka v hrvatskih šumah.

Brinovšica, 31-5-2-3-0. Sr Kočevje 32.5 km, so žand fin Vel. Lašče 8 km, du Ribnica 11 km, zdr o Sodražica 2 km, žel Vel. Lašče ali Žlebič—Sodražica 6 km, p š žup Sv. Gregor 1 km. Nm 720 m. Leži v vznožju hriba ob obč. cesti Sodražica—Sv. Gregor. Dohod z vozom in avtom. Kmetijstvo in izdelovanje suhe robe, nekaj obrti, mlin.

Globel, 181-31-15-16-5. Sr Kočevje 32.5 km, so du fin Ribnica 14 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 4 km, žel Žlebič—Sodražica 9.5 km. Nm 600 m. Leži v globoko zarezanem kotlu ob enako imenovanem hudourniku, 2 km od ban. ceste Sodražica—Bloke. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, izdelovanje obodov in krošnjarjenje s suho robo. Čebelarstvo. Gostilna, mlini, obrtniki. Na Sedlu (630 m) nad vasjo podr. cerkev sv. Družine, zgrajena 1908.

Gorenje Laze, 69-11-8-3-0. Sr Kočevje 30 km, so du fin Ribnica 6.5 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 4 km, žel Žlebič—Sodražica 3 km. Nm 532 m. Tipična sklenjena obcestna vas leži na prisojnem hribovitem svetu ob obč. cesti, 3 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod z vozom in avtom. Kmetijstvo, izdelovanje obodov in škafov. Čebelarstvo.

Graben, 42-7-5-2-0. Sr Kočevje 31 km, so žand fin Velike Lašče 7 km, du Ribnica 10 km, zdr o Sodražica 2.5 km, žel Vel. Lašče ali Ortnek 3 km, p š žup Sv. Gregor 1 km. Nm 750 m. Leži v hribovitem svetu ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste Sv. Gregor—Vel. Lašče. Dohod z vozom in avtom. Gospodarske razmere kakor v Gor. Lazih. Lesna trgovina.

Hojče, 33-7-2-5-0. Sr Kočevje 31.5 km, so žand fin Velike Lašče 7 km, zdr o Sodražica 2.5 km, žel. Vel. Lašče ali Ortnek 3.5 km, p š žup Sv. Gregor 1 km. Nm 725 m. Leži ob obč. cesti na prisojnem kraju. Dohod z vozom in avtom. Gospodarstvo kakor v Gor. Lazih.

Hudi konec, 51-11-4-7-0. Sr Kočevje 30.5 km, so Vel. Lašče 9 km, du fin Ribnica 8 km, žand zdr o Sodražica 3 km, žel Ortnek 2 km, p š žup Sv. Gregor 2.5 km. Nm 730 m. Leži na odrastkih Slemen ob obč. cesti Sv. Gregor—Ortnek. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarske razmere kakor v Gor. Lazih. V neposredni bližini razvaline ortneškega gradu. Lep razgled na Ribniško dolino, ugoden smučarski teren, pod vasjo lep gozd, pripraven kraj za letovišče.

Janeži, 57-11-5-6-1. Sr Kočevje 34 km, so du fin Ribnica 15 km, žand Loški potok 7 km, zdr o Sodražica 5 km, žel Žlebič—Sodražica 11 km, p š žup Gora 0.5 km. Nm 840 m. Leži v hribovitem svetu ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste Loški potok—Sodražica. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarstvo kakor na Betonovem. Izredno zdrav zrak, v bližini gozdovi, smučarski teren.

Jelovec, 72-13-8-5-1. Sr Kočevje 28.5 km, so du fin Ribnica 10 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 1 km, žel Žlebič—Sodražica 7 km. Nm 600 m. Leži v prisojni dolini med Sodražico in Globeljem, 1 km od ban. ceste Sodražica—Bloke. Gospodarstvo kakor v Globelju. Tu rojen 1887 sloveči ameriško-slovenski slikar Perushek (Perovšek).

Kračali, 81-17-8-9-0. Sr Kočevje 34.5 km, so du fin Ribnica 16 km, žand Loški potok 7 km, zdr o Sodražica 6 km, žel Žlebič—Sodražica 12 km, p š žup Gora 1 km. Nm 800 m. Leži v hribovitem svetu ob obč. cesti, 3 km od ban. ceste Sodražica—Loški potok. Dohod z vozom in avtom. Gospodarstvo kakor na Betonovem. Tu rojen 1883 dr. Samsa Ivan, duhovnik, gimn. prof. in pisatelj.

Kržeti, 86-19-9-10-1. Sr Kočevje 33.5 km, so du fin Ribnica 15 km, žand Loški potok 7 km, zdr o Sodražica 5 km, žel Žlebič—Sodražica 11 km, p š žup Gora 1 km. Nm 917 m. Gručasta vas leži ob obč. cesti, 0.8 km od ban. ceste Sodražica—Loški potok. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarstvo kakor na Betonovem.

Lipovšica, 72-17-7-10-0. Sr Kočevje 24.5 km, so du fin Ribnica 6 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 3 km, žel Žlebič—Sodražica 3 km. Nm 531 m. Strnjena obcestna vas leži na podnožju Travne gore (940 m), na levem bregu enako imenovanega potoka, 0.5 km od ban. ceste Žlebič—Sodražica. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, krošnjarjenje, izdelovanje obodov, škafov in suhe robe. Izseljevanje.

Nova Štifta, 14-3-2-0-0. Sr Kočevje 24.5 km, so du fin Ribnica 6 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 4 km, žel Žlebič—Sodražica 3 km. Prosv. d. z gled. odrom. Nm 622 m. Leži na prisojnem holmu ob podnožju Travne gore, 1 km od ban. ceste Žlebič—Sodražica. Dohod od te strani samo peš, čez Sušje z vsakim vozilom. V Travno goro se gradi nova cesta, ki bo imela direktno zvezo z ban. cesto. Sloveča božja pot. Cerkev Vnebovzetja D. M. zgrajena 1641—1671, ima 20 m visoko kupolo z laterno s 4 okni, 3 baročne oltarje (prvotno je bilo 7 oltarjev in 2 kora) in prav tako, izredno lepo prižnico, zunaj pa obokan hodnik. Po legendi, ki še živi med ljudstvom, je dal pobudo za zidanje domačin Furlan Matija iz Sušja, opozorjen po pri-

kazni Matere božje. L. 1780. so na s. strani prizidali svete stopnice z oltarjem, pod katerim je božji grob. Stene stopnic so spodaj obložene s slikovitim marmorjem, zgoraj pa s slikami na presno, predstavljajoče prizore iz Kristusovega trpljenja. Kupolo je v 1922—1923 poslikal o. Blaž Farčnik. L. 1925. je pogorela skodlasta streha, ki so jo precej nadomestili s pločevinasto. Kot božja pot je imela N. Št. stalnega, toda nesamostojnega duhovnika, le v jožefinsko-janzenistični dobi je bila 20 let (1812—1832) brez njega. Od 29. avgusta 1914 jo oskrbujejo oo. frančiškani. Je ekspozitura sodraške župnije. 20 m pod cerkvijo je prav tako v podobi kupole zgrajena kapela sv. Jožefa z oltarjem. Nekoliko niže stoji prastara, četverooglata kapelica z leseno piramidno streho. V štirih vdolbinah zanimive slike na presno. Redka zanimivost so 3 orjaške lipe na prostoru med cerkvijo in samostanom, četrto je pred 6 leti podrl vihar, o čemer priča iz njenega štora napravljena govorniška tribuna. Razgledniško izredno krasna lega privablja sleднje leto novih letoviščarjev, zlasti od juga. Smučarski teren. Gostilna s prenočiščem.

Petrinci, 89-17-9-8-1. Sr Kočevje 34 km, so du fin Ribnica 15 km, žand Loški potok 7 km, zdr o Sodražica 5 km, žel Žlebič—Sodražica 11 km, p š žup Gora v kraju 0.1 km. Šola ust. 1892, 1 odd. SKJ, PJS, Gas., DKfid. Nm 845 m. Deloma strnjena, deloma raztresena vas leži na podnožju Gore (858 m) ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste Sodražica—Loški potok. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarske razmere kakor na Betonovem. Izseljevanje veliko. Gostilna s prenočiščem. Tik nad vasjo župna cerkev in župnišče Gora (858 m), ime, ki znači hkrati tudi vasi cele župnije: Betonovo, Janeži, Kračalji, Krženi, Petrinci. Župnija Gora (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 330 duš. Župna cerkev Marije Snežnice. Po tradiciji nastala iz kapelice, ki so jo postavili prvotni naselniki, gozdarji iz bližnje vasi Žimarice. V škofijskem arhivu se omenja že okrog 1260. Izprva podr. Ribnice, postala 1790 kapelanija novoustanovljene župnije Sodražice, od katere se je 1907 ločila kot župnija. Romanska stavba. Pokopališče. Krasen razgled. Idealna prehodna točka za smučarje v smeri na Bloke in Loški potok. Privlačna izletna točka je pot do izvira Bistrice v Podklancu do tkzv. »Kadic«, t. j. stopničastih, v živi apnenec izdelanih okroglih kadunj z izredno zanimivo floro. Kraj ima zelo zdravo podnebje, kar se opaža tudi na žilavem ljudstvu. Gora je zaslovela po 1888 po zamaknjenki Magdaleni Gornik.

Podklanec, 151-33-16-17-1. Sr Kočevje 34 km, so du fin Ribnica 14 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 3.5 km, žel Žlebič—Sodražica 11 km. Nm 592 m. Deloma strnjena, deloma raztresena vas leži v ozki dolini ob ban. cesti Žlebič—Bloke na podnožju slovečega klanca Boncarja (823 m), odtod tudi ime. Vas nastala iz 3 zaselkov: Mlake, Podklanec, Zavrata. Ljudje imenujejo vas navadno Zavrata. Kmetijstvo, izdelovanje suhe robe, krošnjarjenje. Čebelarsvo, mlini. Izredno ugoden teren za smučanje. Gostilna.

Preska, 20-4-3-1-0. Sr Kočevje 29 km, so du fin Ribnica 8 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 2.5 km, žel Žlebič—Sodražica 3.5 km ali Ortnek 3 km. Nm 728 m. Leži na valovitem griču ob obč. cesti. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo in izdelovanje suhe robe. Krasen razgled in ugoden teren za smučanje.

Ravni dol, 52-11-5-6-3. Sr Kočevje 24 km, so du fin Ribnica 6 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 5 km, žel Žlebič—Sodražica 3.5 km. Nm 530 m. Deloma raztresena, deloma strnjena vas leži na podnožju Travne gore (940 m) v ozkem žlebu na obeh straneh gorskega potoka ob obč. cesti, 2 km od ban. ceste Žlebič—Sodražica. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, izdelovanje suhe robe, delo v gozdu in krošnjarjenje. Izseljevanje znatno. Mlin in žaga. Tu rojen Luschin Andrej, vitez Ebengreuth (1807—1879), pravnik.

Sinovica, 58-14-7-7-0. Sr Kočevje 28 km, so du fin Ribnica 7.5 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 3.5 km, žel Ortnek 4 km. Nm ca 740 m. Gručasta vas leži na prisojnem holmu, 4 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo in obodarstvo. Čebelarstvo v razvoju. Razgled in smuški teren.

Sodražica, trg, 771-151-72-79-39. Sr Kočevje 27 km, so du fin Ribnica 9 km, žand zdr o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1811, 11 odd. Obrt. trg. nad. š., Gosp. nad. š., Drž. učna tečajna š. za pletarstvo. Jav. knjiž., PJS, PCMD, RK, PRK, Gas., PČD, Izobr. in pev. d. »Glas«, Strel. druž., SKJ. z gledal., pev. in smuč. odsekom, Prosv. d. z gled. odrom. Zdravnik. Trg ima električno razsvetljavo. Nm ca 535 m. Velik stegnjen trg leži v ozkem žlebu med odrastki Slemen in podnožjem Velike gore na obeh straneh Bistrice. Ilovnat in srednje rodoviten svet trpi od pogostih poplav Bistrice. Skozi trg pelje ban. cesta na Bloke—Rakek, od nje se odcepi ban. cesta na Loški potok in obč. cesta proti Sv. Gregorju. Podnebje še dosti ugodno. S. je važno trgovstvo in obrtno središče za zgornji konec Ribniške doline; obiskovani tržni dnevi (vsak četrtek) in živinski sejmi (6 na leto). Trgovine, obrtniki, mlini, manjša lesna industrija. Gostilne s tujskimi sobami. Bistra voda, smrekov in jelov gozd in privlačne izletne točke: Travna gora (940 m), 5 km nad trgom v Veliki gori z lepo urejeno gostilno in prenočiščem, Kadice k slapu in izviru Bistrice, Nova Štifta (622 m) 3 km, Sv. Gregor (736 m) 3 km, razvaline ortneškega gradu (757 m) 5 km. Že v rimski dobi je tod peljala cesta od Postojne proti Ribnici in dalje proti jv. V srednjem veku se omenja okrog 1082, obenem z Ribnico. Tudi nadaljnja usoda sodraške pristave je ista kot ribniške graščine (gl. Ribnica). Že zgodaj se je v S. razvila obrt in trgovina. Sodraška suha roba se omenja v listini iz 1492 (kot Ribnica). Od poznejših privilegijev je znana listina Marije Terezije iz 1752, s katero podeljuje S. pravico tržnega dneva. Iz nje je razvidno, da je cvetela trgovina s suho robo. (»Število tujcev se lahko meri s številom kupcev v Ljubljani, Kranju ali Novem mestu.«) Mesto Lož je ugovarjalo proti tej pravici. Živahna je bila tudi trgovina s soljo. Od 1809—1813 so bile v S. francoske čete (1813 v okolici S. hud boj med Francozi in Avstrijci). Zelo važna je bila 1826 zgraditev ceste Žlebič—Sodražica; ker je vodila čez strm hrib Sušje—Vinice in po gozdu v Zamostec, je bila 1840 preložena v dolino. Odslej je krenil ves izvoz lesa iz Ribniške doline preko S. in Blok v Trst. S. se je gospodarsko dvignila in postala 1865 trg. Z otvoritvijo kočevske žel. (1893) je promet ponehal, nekako nadomestilo naj bi bila nova cesta Sodražica—Loški potok (1894). Požari so zadeli S. 1795 in 1848. Župnija Sodražica (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 2882 duš. Pokopališče. Sprva podružnica ribniške prafare, od 1753 vikariat, od 1762 župnija. Stara župna cerkev, stoječa na mestu nekdanje kapelice sv. Nikolaja, zgrajena 1753 in posvečena Mariji Magdaleni, 1863 prenovljena, 1927 znatno povečana in notranjščina popolnoma preurejena. Odlikuje se veliki oltar, delo Vurnikovo, stranska oltarja še provizorična. Nad trgom na holmu Strmica (599 m) lična kapela Žal. M. b., zgrajena v spomin na kugo 1836.

Vinice, 176-35-18-17-1. Sr Kočevje 24 km, so du fin Ribnica 6 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 3 km, žel Žlebič—Sodražica 2.5 km. Nm 544 m. Strnjena obcestna vas na razglednem holmu nad ban. cesto Žlebič—Sodražica. Kmetijstvo, izdelovanje obodov, suhe robe in krošnjarjenje. Izseljevanje veliko. Do 1840 živeli vaščani v blagostanju, ker je vodila skozi vas prometna cesta in so dajali priprego. Gostilna, trgovina. Tu rojen dr. Ivan Prijatelj, 1905—1919 kustos dvorne knjižnice na Dunaju, od 1919 vseuč. prof. v Lj., književnik, lit. zgodovinar in kritik.

Zamostec, 321-67-30-37-10. Sr Kočevje 26 km, so du fin Ribnica 8 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 1 km, žel Žlebič—Sodražica 4 km. Gas. Nm 530 m. Jedro vasi ob ban. cesti Žlebič—Sodražica, ostali del zelo raztresen z več skupinami hiš, ki se imenujejo Grdi dol, Njivice in Podgora. Kmetijstvo, izdelovanje obodov in suhe robe, krošnjarjenje, prevoz tramov, hlodov in desk, žaga in mlin, obrtniki, gostilne. Tu rojena: Gorše France (1897), akad. kipar, dr. Lovrenčič Ivan, (r. 1878), advokat, pisatelj in lovski organizator, nar. posl.

Zapotok, 180-36-17-19-0. Sr Kočevje 23 km, so du fin Ribnica 6 km, žand zdr o pTt š žup Sodražica 3.5 km, žel Žlebič—Sodražica 2.5 km. Nm 626 m (pri cerkvi). Raztresena vas leži v 2 večjih skupinah strnjeno (Veliki in Mali Zapotok), ostalo ob vznožju in na vrhu hriba Sv. Marka (626 m). Kmetijstvo, izdelovanje obodov in krošnjarjenje. Podr. sv. Marka, Pokopališče. Tradicija ceni njeno starost na 800 let in veli, da je stal tu nekoč poganski tempelj. Kamniti tlak iz 1778, obokan strop iz 1865, stari je bil lesen in raven. Križev pot iz 1896. Razgledna točka, smrekov gozd, primerno letovišče, smuški teren. Tu rojen 1857 mons. Arko Mihael, dekan v Idriji, bivši dež. posl., glasbenik in dopisnik slov. listov.

Žimarice, 381-82-41-41-2. Sr Kočevje 31.5 km, so du fin Ribnica 10.5 km žand zdr o pTt š žup Sodražica 2 km, žel Žlebič—Sodražica 8 km. Nm 570 m. Leži strnjeno ob ban. cesti Sodražica—Bloke, deloma raztreseno v njeni bližini (zaselki Čampe, Kožarji, Mlaka, Potok). Kmetijstvo, izdelovanje škafov, prevoz tramov. Gostilna, obrtniki, mlini, žaga. Do zgraditve kočevske železnice vas v blagostanju, ker je šel ves promet na Bloško planoto in Rakek preko Žimaric in čez Boncar, najvažnejši prelaz na Bloško planoto. V »Planinah« nad vasjo so našli pred nekaj leti aluminij, z delom niso nadaljevali, ker vsebuje premalo rude.

Občina Stari log

Preb. 2071, hiš 501, posest. 416, koč. 83, najem. 16. Površina 10.365.39 ha: njiv in vrtov 589.26, trav. in paš. 7114.72, vinogradov 1.10, gozdov 2426.76, sadovnjakov 59.13, ostalo 174.42. Občina zavzema severnozapadni del Roga. Hribovito ozemlje razčlenjajo kraške doline, vrtače in kadunje, ki so brez tekoče

vode. Prebivalstvo se preživlja s skromnim kmetijstvom, živinorejo in izdelovanjem škafov, brent in čebric, ki jih poleti v slovenskih krajih zamenjujejo za žito in moko. Razširjeno je krošnjarstvo doma in izven države. Izseljevanje je bilo veliko. Podnebje višinsko in zelo zdravo. Več mest nudi lep razgled in ugoden smučarski teren. Gozd je v višjih predelih iglast, v nižjih mešan in že precej iztrebljen. V zasebni lasti ga je razmeroma malo, največ v rokah kneza Auersperga. V gozdu se nahaja medved, volk, divja mačka, divji prašič.

Beli kamen, 50-23-18-4-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 15 km, žand o p š žup Stari log 2 km. Nm 486 m. Leži na bregu sredi kraškega sveta, 2 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev, jurčkov, malin in jagod. Podr. cerkev sv. Ane.

Cesta, 30-8-7-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 13 km, žand o p š žup Stari log 3 km. Nm 510 m. Leži na bregu ob obč. cesti, 3 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Dohod samo z vozom. Gospodarske razmere kakor v vasi Beli kamen. Gostilna in trgovina.

Dolenja Topla reber, 118-30-24-5-1. Sr du žel Kočevje 24 km, so zdr fin Žužemberk 13 km, žand Dvor 10 km, o p Stari log 10 km, š žup v kraju. Šola ust. 1881, 2 odd. PRK, PJS-Ml. j., Pev d. Nm 714 m. Leži v hribovitem terenu sredi kraških travnikov in pašnikov, ob občinski cesti II. reda, 4.5 km od banovinske ceste Kočevje—Smuka. Dohod samo z vozom. Tanka peščena zemlja krije le deloma življenjske potrebščine, primanjkljaj krije delo v gozdu, ki je večinoma last kneza Auersperga. Izdelujejo: železniške pragove, skodle za strehe, drva, oglje. Les se izvozi v Stražo do 100 m³. Drobnica: koze, ovce. Pozimi izdelujejo doma škafe, brente, čebričke, pinje in banke, ki jih poleti zamenjavajo v slovenskih krajih za žito in moko. Ljudstvo siromašno. Gostilna in trgovina. Župnija Topla reber (dek. Kočevje, škof. ljublj.) ima 326 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida.

Grintovec, 46-9-8-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 11.5 km, žand o p žup Stari log 8 km, š Stari breg 5 km. Nm 585 m. Leži sredi hoste ob obč. poti, 4 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Dohod samo z vozom. Dober meter pod površino povsod talna voda. Kmetijstvo, izseljevanje. Bukov in smrekov les nima skoraj nobene cene, ker so pota slaba.

Gorenja Topla reber, 60-19-11-8-0. Sr du žel Kočevje 23 km, so zdr fin Žužemberk 14 km, žand Dvor 11 km, o p Stari log 11 km, š žup Dolenja Topla reber 2.5 km. Nm 850 m. Leži na hribu, odprtem na vse strani, pozimi visok sneg, veliki zameti, dohod samo z vozom. Do ban. ceste Kočevje—Smuka 5 km. Gospodarstvo kakor v Dol. Topli rebri. Gostilna. Nad vasjo hrib Sv. Petra, lepa razgledna točka. Baje se vidi 70 cerkva. (Dohod iz Dvora po obč. cesti, iz Soteske po markirani stezi, 1—2 uri hoda.) Pozimi krasen teren za smučanje. V bližini cerkve sv. Petra, podr. župnije Žužemberk, so v turških časih zažigali kres. Kapela sv. Matije ap.

Kleče, 89-21-21-0-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 9.5 km, žand o p š žup Stari log 4.5 km. Nm 487 m. Sklenjena obcestna vas leži ob ban. cesti Kočevje—Stari log, dostopna vsem vozilom. Poljedelstvo, izdelovanje škafov, kadunj, lopat, železniških pragov, drv ter prodaja desk in hlodov, nabiranje gozdnih sadežev. Gostilna. Podr. cerkev sv. Andreja ap.

Komolec, 91-23-14-9-0. Sr du žel Kočevje 22.5 km, so zdr fin Žužemberk 14.5 km, žand Dvor 11.5 km, o p Stari log 11.5 km, š žup Dolenja Topla reber 1.5 km. Nm ca 800 m. Hribovita lega ob obč. cesti II. reda, 6 km od ban. ceste Kočevje—Smuka. Dohod samo z vozom. Polja zelo malo, večina travniki in pašniki, ob robu gozd. Glavni dohodek daje delo v gozdu. Pozimi veliko snega in zametov. Gozd večidel last kneza Auersperga, ki ima tu svojega lovca. Pri vasi studenec, ki v poletni suši usahne.

Kunče, 28-7-5-2-0. Sr du žel Kočevje 21.5 km, so zdr fin Žužemberk 19 km, žand Dvor 16 km, o p Stari log 16 km, š žup Dol. Topla reber 6 km. Nm 796 m. Leži na planoti, odprti proti Kočevju, ob občinski cesti 2. reda, 10.5 km od banovinske ceste Kočevje—Smuka. Dostop samo z vozom. Poljedelstvo, delo v gozdu, ki je večinoma last kneza Auersperga. V vasi majhna razvalina, najbrž nekdanja pristava kneza Auersperga. Tu se je baje skrivala Veronika Deseniška. 20 minut nad vasjo Ledena jama.

Kukovo, 74-18-16-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt Kočevje 17 km, žand o Stari log 14 km, š žup Polom 7 km. Nm 481 m. Leži v hribovitem svetu ob obč. cesti, 7 km od ban. ceste Mala gora—Polom. Dohod z vozom in avtom. Poljedelstvo, napravljanje drv in železniških pragov, nabiranje gozdnih sadežev. Pod Črnim vrhom (955 m) 4 podzemske jame. Podr. cerkev sv. Antona.

Novi breg, 40-12-10-2-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 11 km, žand o p š žup Stari log 5 km. Nm 590 m. Leži v hribovitem terenu ob obč. poti, 5 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Dostop samo z vozom. Gospodarske razmere kakor Kukovo.

Novi log, 89-21-17-4-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 16 km, žand o p š žup Stari log 2 km. Nm 400 m. Gručasta vas leži ob obč. poti, 2 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Sončna lega, zdrav zrak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev, krošnjarjenje. Do 4000 kg sadja se proda. V bližini več neraziskanih podzemeljskih jam.

Pogled, 72-16-13-3-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 17.5 km, žand o p š žup Stari log 3.5 km. Nm 651 m. Leži na hribu z lepim razgledom ob obč. poti 3.5 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Gospodarstvo kakor Beli kamen.

Polom, 148-36-32-4-0. Sr so du zdr fin pTt žel Kočevje 16 km, žand Stari log 8 km, š žup v kraju. Šola ust. 1866, 1 odd. PRK, Gas. Nm 396 m. Leži v kotlini, obdani od hribov, ob ban. cesti Mala gora-Polom. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo, krošnjarjenje, prevoz hlodov in drv. Voda kapnica. Gostilne s prenočišči. Župnija Polom (dek. Kočevje, škof. ljubljanska) ima 384 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela nad.

Rdeči kamen, 70-14-10-4-0. Sr du žel Kočevje 22 km, so zdr fin Žužemberk 15.5 km, žand Dvor 12.5 km, o p Stari log 12.5 km, š žup Dolenja Topla reber 2.5 km. Nm 912 m. Zelo hribovita lega ob obč. cesti 8 km od ban. ceste Kočevje—Smuka. Dohod samo z vozom. Polja malo, več trav. in paš., zlasti pa gozda, ki je večinoma last Auersperga. Pozimi obilo snega in zametov. Gospodarstvo kakor Kunče. V okolici mnogo rdečega kamna.

Rigel, 45-8-7-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 13.5 km, žand o p žup Stari log 5 km, š Stari breg 1 km. Nm 585 m. Leži na hribu, obdanem od gozda, ob obč. cesti, 6 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Dohod samo z vozom. Poljedelstvo, nabiranje gozdnih zelišč, prodaja drv in hlodov. Sredi vasi vodnjak.

Seč, 115-24-23-1-0. Sr so du zdr fin žel pTt Kočevje 16.5 km, žand o Stari log 9 km, š žup Polom 2 km. Nm 379 m. Leži v dolini ob obč. poti, 1 km od ban. ceste v Polom. Voda kapnica. Poljedelstvo, krošnjarjenje, prodaja drv in hlodov. Gostilna. Podr. cerkev sv. Neže.

Smuka, 270-52-46-6-0. Sr so du zdr Kočevje 19 km, žand o p žup Stari log 5 km, fin Žužemberk 9 km, žel Stara cerkev 15 km, š v kraju ust. 1882, 2 odd. Nm 504 m. Sončna lega ob ban. cesti Kočevje—Dvor na podnožju hriba. Kmetijstvo, krošnjarjenje, prodaja drv in hlodov. Četrt ure od vasi podzemeljska jama »Stübloch«. Gostilna. Podr. cerkev sv. Roka.

Stari breg, 75-16-15-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 14 km, žand o p žup Stari log 6 km, š v kraju ust. 1898, 1 odd. Nm 585 m. Leži sredi gozda ob obč. poti 2. reda, 6 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, krošnjarjenje, nabiranje gozdnih sadežev. Prodaja lesa radi slabih potov malenkostna. Cesta iz Kočevja projektirana. Lovišče izredno bogato (več lovskih koč). Priljubljena izletna točka. Zasilna prenočišča pri posestnikih in v šoli. Podr. cerkev sv. Uršule.

Stari log, 380-104-87-17-10. Sr so du zdr fin žel Kočevje 14 km, žand o p š žup v kraju. Šola ust. 1818, 3 odd. PRK, Prosv. d., Gas. Nm 402 m. Leži v dolini ob ban. cesti Kočevje—Stari trg. Poljedelstvo, sadjarstvo, čebelarstvo, napravljanje žel. pragov, hlodov in drv, izdelovanje škafov, lopat, kadunj, nabiranje jurčkov, jagod in malin. Trgovine, gostilne, obrtniki. V okolici več podzemskih jam. Župnija Stari log (dekanija Kočevje, škof. ljublj.) ima 1385 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete muč. Prvotna cerkev, zidana najbrž že okrog 1360, pozneje povečana, po potresu 1511 uničena in nanovo pozidana, je 1691 pogorela, nakar je bila zgrajena sedanja v romanskem slogu.

Šenberk (Lepi hrib), 45-6-3-3-2. Sr so du zdr fin žel Kočevje 14.5 km, žand o p š žup Stari log 1 km. Nm 495 m. Leži na prisojnem bregu ob obč. poti 1.5 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Dostop z vozom. Poljedelstvo, dninarstvo, nabiranje jurčkov, jagod in malin. Drobnica.

Trnovec, 55-17-15-2-1. Sr so du zdr fin žel Kočevje 11 km, žand o p š žup Stari log 6 km. Nm 585 m. Leži sredi gozda ob obč. poti, 6 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Kmetijstvo, krošnjarjenje, delo v gozdu, nabiranje gozdnih sadežev.

Vrbovec, 68-13-11-2-1. Sr so du zdr fin žel pTt Kočevje 12 km, žand o Stari log 11 km, š žup Polom 3 km. Nm 564 m. Strnjena obcestna vas leži v hribovitem terenu ob obč. cesti 1. reda, 5 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, delo v gozdu, nabiranje gozdnih sadežev. 3 podzemeljske jame: Globoko, Konjska jama, Peklej. Podr. cerkev sv. Osvalda, božja pot.

LJUDSKA KNJIŽNICA
DPD »SVOBODA«
BISTRICA

Legenda

- vas
- trg
- mesto
- drž. ceste
- banov. "
- redne pošt. zveze
- drž. meja
- srezka "
- sedež občine
- " sreza
- sedež župnije
- " dekanije
- planin. koča

0 1 2 3 4 5km

Žiben, 13-4-3-1-0. Sr so du zdr fin žel Kočevje 18 km, žand o p š žup Stari log 3.5 km. Nm 655 m. Leži na razglednem hribu, ob obč. poti, 3.5 km od ban. ceste Kočevje—Stari log. Gospodarstvo kakor Pogled.

Občina Velike Lašče

Preb. 6056, hiš 1066, posest. 678, koč. 318, najem. 70. Površina 11.899.48 ha: njiv in vrtov 1704.06, trav. in paš. 3618.08, gozdov 6150.96, sadovnjakov 129.07, ostalo 297.31. Občina, valovita kotlina s skrilastim jedrom sredi kraških planot, se razprostira na jv. strani Rakitniške planote in v. od Bloške planote; proti sz. jo zapira 1058 m visoki Mokrec, proti sv. vrh Sv. Ahca (749 m), na jz. Blatnik (870 m) in njegov podaljšek Slemena, dočim jo oklepa na j. Žernovec (757 m), na v. pa severni odrastki Grmade (887 m). Razen ponikalnice Rašice ni večjih potokov. Pitno vodo nudijo stalni in presihajoči studenci, manjši potočki in umetno napravljene kapnice. Višinsko podnebje, zelo zdravo in sončno. Zemlja peščena in ilovnata, bolj slabo rodovitna. Ljudstvo se preživlja s pičlim kmetijstvom, izdelovanjem škafov, obodov, zobotrebcev in suhe robe, delom v gozdu, prevozom lesa in nabiranjem gozdnih sadežev. Nekaj živine se proda domačim trgovcem, nekaj pa se je izvozi. V precej razširjenih gozdovih so zastopani listovci in iglavci. Vasi, gručaste, sklenjene in raztresene, leže vrh gričev in gorskih slemen, deloma tudi ob vznožju in v ravnini. Hiše so nizke in deloma tudi še lesene. Nekateri višji predeli nudijo krasen razgled in ugoden smučarski teren.

Adamovo, 57-8-8-0-0. Sr Kočevje 36 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 4.5 km, du Ribnica 19.5 km, žel Velike Lašče 5.5 km. Nm 540 m. Raztresene hiše leže na obeh straneh ceste v kotlu pod Veliko Slevico ob obč. poti, 3 km od ban. ceste Rašica—Lužarje. Dohod samo z vozom. Bližnji potok Kolpa žene mlin in žage. Auerspergov-Koslerjev ribolov: postrvi, belice. Kmetijstvo, gozd, sadje ob dobri letini za prodajo.

Andol, 27-3-3-0-0. Sr Kočevje 27 km, so žand zdr fin o Vel. Lašče 5.5 km, du Ribnica 12 km, žel Velike Lašče ali Ortnek 4 km, p š žup Sv. Gregor 0.2 km. Nm 715 m. Leži z. pod hribom Sv. Gregorja. Peščena ilovnata zemlja razmeroma rodovitna. Kmetijstvo, obodarstvo. Studenec in kapnica. Teren ugoden za smučanje. Dohod z vsemi vozili. Na št. 3 rojen 1892 dr. Franc Jaklič, duhovnik, prof. in pisatelj.

Bane, 14-3-2-1-0. Sr Kočevje 41 km, so zdr fin o Velike Lašče 8 km, du Ribnica 23 km, žand Turjak 8.5 km, žel Velike Lašče 9 km, p š žup Rob 3 km. Nm 805 m. Strnjene hiše leže na vrhu planote ob obč. poti, 4 km od ban. ceste Rašica—Lužarje. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, gozd, izvoz bukovih drv. V bližini podr. sv. Primoža (811 m).

Bavdki, 45-6-4-2-0. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin o Velike Lašče 6 km, du Ribnica 21 km, žand Turjak 6 km, žel Velike Lašče 7 km, p š žup Rob 1 km. Nm 590 m. Strnjen zaselek leži na podnožju hriba, 1 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, izdelov. suhe drobnarije.

Borovec, 29-3-0-0-3. Sr Kočevje 38 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 6 km, du Ribnica 19 km, žel Velike Lašče 7 km, p š Karlovica 1 km. Nm 345 m. Strnjen zaselek leži na vznožju hriba Blatnik (870 m). Kmetijstvo, dninarstvo. Po obč. poti z vsemi vozili 0.5 km do ban. ceste Velike Lašče—Lužarje.

Boštetje, 22-4-3-1-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Velike Lašče 14 km, du Ribnica 22 km, žand Turjak 15 km, žel Velike Lašče 15 km, p žup Rob 7 km, š Mohorje 1 km. Nm 791 m. Raztresene hiše leže na visoki planoti ob obč. poti 7 km od ban. ceste Rašica—Rob. Zemlja slaba. Pičlo poljedelstvo, izdelovanje zobotrebcev, lesenih žlic, obešalnikov, krošnjarjenje. Studenec in kapnica. Razgledna lega; ugodni tereni za smučanje.

Brankovo, 51-4-5-0-0. Sr Kočevje 35 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 4 km, du Ribnica 17 km, žel Velike Lašče 5 km. Nm 518 m. Leži v dveh skupinah, ena pri »Zajcih« imenovana, na hribčku z razgledom v dolino Kolpe ob obč. poti, 3 km od ban. ceste Rašica—Lužarje. Dohod samo z vozom. Dobra zemlja, močni kmetje. Kmetijstvo, gozd. Kapnica, pod vasjo potoček.

Brlog, 17-3-1-2-0. Sr Kočevje 40 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 10 km, du Ribnica 22 km, žel Velike Lašče 11 km, p š Karlovica 5 km. Nm 590 m. Hiše v 2 skupinah, pol km vsaksebi, leže v soteski ob izviru Rašice, 1 km od ban. ceste Velike Lašče—Lužarje. Del vasi se imenuje »Kuzmanka«. Peščena zemlja slabo rodovitna. Gozdno delo, lesna obrt in drobna strugarska dela.

Bukovec, 32-3-3-0-0. Sr Kočevje 44 km, so zdr fin o Velike Lašče 16 km, du Ribnica 26 km, žand Turjak 16.5 km, žel. Vel. Lašče 17 km, p žup Rob 9 km, š Krvava peč 1.5 km. Nm 683 m. Leži nad Iško med hribi ob obč. poti. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo.

Bukovice, 10-2-2-0-0. Sr Kočevje 27 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 5.5 km, du Ribnica 14 km, žel Velike Lašče 6.5 km. Nm 690 m. Leži jv. od Velikih Lašč pod Grmado (887 m). Ostalo kot Finkovo.

Centa, 38-6-5-1-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Vel. Lašče 9 km, du Ribnica 22 km, žand Turjak 5 km, žel Velike Lašče 10 km, p š žup Rob 3 km. Nm 610 m. Leži sz. nad Robom. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, suha roba.

Četež, 38-6-4-2-0. Sr Kočevje 37 km, so zdr fin o Velike Lašče 6.6 km, žand pT š žup Turjak 2 km, žel Velike Lašče 7.6 km. Nm 530 m. Leži na strmem pobočju ob poti na Kurešček, 2 km od drž. ceste proti Turjaku. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, gozdno delo.

Črni potok, 52-8-6-2-0. Sr Kočevje 36 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 5 km, du Ribnica 22 km, žel Velike Lašče 6 km, p š Karlovica 2 km. Nm 587 m. Leži na prisojnem pobočju ob gozdni poti, 2 km od ban. ceste Velike Lašče—Lužarje. Dohod samo z vozom. Poljedelstvo, prašičereja, gozd. Obsega tudi zaselek Žganjarji.

Črnec, 62-11-9-2-0. Sr Kočevje 29 km, so žand zdr fin o Vel. Lašče 6 km, du Ribnica 14 km, žel Velike Lašče 7 km ali Ortnek 6 km, pTt Ortnek 6 km, š žup Sv. Gregor 1.75 km. Nm 730 m. Leži na prisojnem griču ob gozdni poti, 1.75 km od obč. ceste pri Sv. Gregorju. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, gozd.

Dednik, 48-7-4-3-0. Sr Kočevje 43 km, so zdr fin o Velike Lašče 14 km, du Ribnica 25 km, žand Turjak 15 km, žel Velike Lašče 15 km, p žup Rob 7 km, š Mohorje 1 km. Nm 780 m. Gručasta vas leži na planoti v »Rupah«, ob obč. poti, 7 km od ban. ceste Rašica—Rob. Zemlja slaba. Kmetijstvo, domača obrt, izdelovanje zobotrebcev, krošnjarjenje.

Dolenje Kališče, 20-3-0-3-0. Sr Kočevje 40 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 10.5 km, du Ribnica 22 km, žel Velike Lašče 11.5 km, p š Karlovica 4 km. Nm 740 m. Leži na sončnem sedlu nad Kolpo, 2 km od ban. ceste Vel. Lašče—Bloke. Dohod zelo težak, samo z vozom. Vodnjak, talna voda. Ugoden svet za smučanje. Borno kmetijstvo, tesanje tramov, izdelovanje zobotrebcev.

Dolenje Podpoljane, 53-7-7-0-0. Sr Kočevje 28 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 5.5 km, du Ribnica 10 km, žel Ortnek 1.5 km. Nm 570 m. Strnjena obcestna vas leži na vrhu hriba, 2 kmeta na vznožju (zaselek Močila) ob obč. poti, 1.5 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod z vsemi vozili. Močni kmetje. Kmetijstvo, prevoz lesa.

Dolenje Retje, 40-6-4-2-0. Sr Kočevje 29 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 2 km, du Ribnica 13 km, žel Vel. Lašče 3 km. Nm 552 m. Leži na nizkem holmu, ca 100 m od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dostop z vsemi vozili. Na apnenčevih tleh še dosti rodovitne njive in senožeti. Kmetijstvo, obrt, izdelovanje zobotrebcev, gozd, večinoma bukev. Tu rojen Levstik France (1831—1887), pisatelj, kritik, pesnik. Na hiši vzidana spom. plošča. Ohranjen še Ilijev kozolec, pod katerim je Levstik oblikoval Krpana.

Dolšaki, 53-9-7-2-0. Sr Kočevje 38 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 6.5 km, du Ribnica 20 km, žel Velike Lašče 7.5 km, p š žup Rob 6.5 km. Nm 510 m. Gručasta vas leži v ravnini ob potoku Rašici, desno od ban. ceste Rašica—Rob. Svet deloma močviren, deloma ilovnat, še dosti rodoviten. Kmetijstvo, prevoz lesa iz Auerspergovih gozdov. Lastnega gozda malo.

Dvorska vas, 198-39-29-9-1. Sr Kočevje 32 km, so žand zdr fin o pTt žup Velike Lašče 5 km, du Ribnica 14 km, žel Velike Lašče 6 km, š v kraju, ust. 1930, 2 odd. Jav. knjiž., SKJ, PSVD, Gas. Nm 606 m. Strnjena obcestna vas leži na položnem pobočju ob obč. poti, od drž. ceste pri Prilesju 2.5 km, od ban. ceste pri Mali Slevici 1.5 km. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo, dninarstvo. Studenec in kapnica. Podr. sv. Janeza Krstnika s pokopališčem.

Finkovo, 13-2-1-1-1. Sr Kočevje 26 km, so žand zdr fin o š žup Velike Lašče 5.5 km, du Ribnica 10 km, žel pTt Ortnek 2 km. Nm 630 m. Majhen zaselek na pobočju 610 m visokega hriba jv. od Velikih Lašč. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, prevoz lesa.

Gašpinovo, 22-4-3-1-0. Sr Kočevje 27 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 8 km, du Ribnica 11 km, žel pTt Ortnek 3 km, š žup Sv. Gregor 1.5 km. Nm 718 m. Strnjeno zaselje leži na vrhu »Slemen«, na prisojnem kraju ob obč. poti, 1.5 km od Sv. Gregorja ali 3 km od drž. ceste pri Ortneku. Dohod samo z vozom. Studenec in kapnica. Izven vasi mlin in žaga. Kmetijstvo, gozd, obodarstvo.

Gorenje Kališče, 33-6-0-6-0. Sr Kočevje 40 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 10 km, du Ribnica 22 km, žel Velike Lašče 11 km, p š Karlovica 3.5 km. Nm 760 m. Strnjene hiše leže v sedlu pod vrhom razglednega hriba. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, izdelovanje zobotrebcev, delo v gozdu.

Gorenje Podpoljane, 35-5-5-0-0. Sr Kočevje 28 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 5.5 km, du Ribnica 10 km, žel Ortnek 1.5 km. Nm 620 m. Gručasta vas leži na valovitem pobočju ob obč. poti, 1.5 km od drž. ceste pri Ortneku. Pod vasjo potok, ob njem mlin. Kapnica, za napajališče zajet studenec. Dostop samo z vozom. Poljedelstvo, prevoz lesa, obodarstvo.

Gorenje Retje, 26-4-2-0-0. Sr Kočevje 29 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 2.2 km, du Ribnica 12 km, žel Vel. Lašče 3.2 km. Nm 565 m. Leži ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje na jutranjem soncu zaprti vzpetini. Kmetijstvo, gozd. Izseljevanje znatno.

Gradež, 89-18-15-3-0. Sr Kočevje 39 km, so zdr fin o Velike Lašče 8.5 km, du Ribnica 21 km, žand Turjak 3.5 km, žel Vel. Lašče 9.5 km, p š žup Škocjan 1 km. Nm 615 m. Leži nad ban. cesto Turjak—Škocjan. Kmetijstvo. Izvoz bukovih drv v Ljubljano. Za smučanje zelo ugodne »Gradeške« senožeti. Studenec in kapnica.

Gradišče, 66-13-8-5-0. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin o Velike Lašče 7 km, du Ribnica 20 km, žand Turjak 7.5 km, žel Velike Lašče 8 km, p š žup Rob 0.5 km. Nm 540 m. Raztresena vas leži v vznožju hriba ob malem potoku tik ban. ceste Rašica—Rob. Nad vasjo razvaline rimskega zidu. Kmetijstvo, izdelovanje zobotrebcev in suhe drobnarije.

Grebenje, 20-4-4-0-0. Sr Kočevje 30 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 4 km, du Ribnica 15 km, žel Velike Lašče 5 km, p š žup Sv. Gregor 2.5 km. Nm 636 m. Raztresena vas sestoji iz dveh skupin hiš (ena »Jazbina« imenovana). Leži ob obč. poti 2 km od ban. ceste Velike Lašče—Lužarji. Mlin in žaga. Kmetijstvo in gozd.

Grm, 17-2-2-0-0. Sr Kočevje 34 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 2.2 km, du Ribnica 16 km, žel Velike Lašče 3.2 km. Nm 510 m. Dve kmetiji na nizkem osamljenem griču, ob obč. poti, 1 km od drž. ceste pri Rašici.

Hlebče, 30-4-3-1-0. Sr Kočevje 36 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 3 km, du Ribnica 16 km, žel Velike Lašče 4 km. Nm 545 m. Leži na položnem in prisojnem griču ob gozdni poti, 1 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, nabiranje gob in malin.

Hrustovo, 42-6-3-3-0. Sr Kočevje 36 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 3 km, du Ribnica 16 km, žel Vel. Lašče 4 km. Nm 544 m. Leži na nizkem griču ob gozdni poti, 2 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, gozd.

Jakičevo, 24-4-4-0-0. Sr Kočevje 34 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 2 km, du Ribnica 16 km, žel Vel. Lašče 3 km. Nm 538 m. Leži na griču ob gozdni poti, 2 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Poljedelstvo, gozd.

Javorje, 40-6-4-2-0. Sr Kočevje 36 km, so zdr fin o Velike Lašče 7 km, du Ribnica 20 km, žand pTt š Turjak 1 km, žel Velike Lašče 8 km, žup Škocijan 2 km. Nm 530 m. Leži na prisojni višini, 1 km od drž. ceste pri Turjaku. Dohod težaven, samo z vozom. Poljedelstvo, dnina.

Junčje, 16-5-3-2-0. Sr Kočevje 29 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 4 km, du Ribnica 18 km, žel Velike Lašče 5 km. Nm 642 m. Leži na položni rebri, 2 km od obč. ceste Vel. Lašče—Sv. Gregor. Dohod z vozom in avtom. Kmetijstvo, nabiranje gob, les.

Kaplanovo, 43-6-6-0-0. Sr Kočevje 39 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 6 km, du Ribnica 19 km, žel Vel. Lašče 7.5 km, p š Karlovica 2.5 km. Nm 520 m. Raztresene hiše na vznožju hriba Kališče (748 m) ob potoku Rašici in obč. cesti, 2 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod z vozom in avtom. V Rašici postrvi. Kmetijstvo, dninarstvo, nabiranje gob.

Karlovica, 47-5-2-1-2. Sr Kočevje 37 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 5.5 km, du Ribnica 18 km, žel Velike Lašče 7 km, p š v kraju. Šola ust. 1923, 2 odd. Nm 514 m. Leži raztreseno v razdalji 1 km v dolini Rašice, ki se tu imenuje »Kolpa«, ob ban. cesti Velike Lašče—Lužarji. Kmetijstvo, izvoz lesa.

Knej, 38-5-3-2-0. Sr Kočevje 35 km, so zdr fin žel o Velike Lašče 7 km, du Ribnica 21 km, žand Turjak 4 km, p š žup Rob 3 km. Nm 520 m. Leži raztreseno na podnožju hriba ob ban. cesti Rašica—Rob. Kmetijstvo, suha roba.

Kot, 30-5-3-2-0. Sr Kočevje 34 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 4.5 km, du Ribnica 16 km, žel Velike Lašče 5.5 km, p š Karlovica 2 km. Nm 605 m. Leži raztreseno na hribu, 1 km od ban. ceste pri Mali Slevici. Dohod z vozom in osebnim avtom. Zajet studenec in kapnica. Kmetijstvo, obrt in gozd.

Kotel, 22-3-2-1-0. Sr Kočevje 41 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 10 km, du Ribnica 23 km, žel Velike Lašče 11 km, p š Karlovica 4.5 km. Nm 780 m. Leži ob koncu ozke doline, poraščene z gozdovi, 2 km od ban. ceste Velike Lašče—Lužarji. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, izvoz lesa, nabiranje gozdnih sadežev.

Krkovo, 23-4-3-1-0. Sr Kočevje 37 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 6 km, du Ribnica 20 km, žel Vel. Lašče 7.5 km, p š Karlovica 1 km. Nm 575 m. Leži na jv. vznožju hriba Kališče (748 m) ob gozdni poti, 1 km od ban. ceste Velike Lašče—Lužarji. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, izvoz lesa, nabiranje gozdnih sadežev.

Krnče, 24-3-3-0-0. Sr Kočevje 27 km, so žand zdr fin o Vel. Lašče 5.7 km, du Ribnica 12 km, žel Ortnek 4 km, p š žup Sv. Gregor 0.3 km. Nm 720 m. Leži na vzhodni strani Sv. Gregorja ob obč. poti. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo, obodarstvo.

Krvava peč, 146-25-16-9-0. Sr Kočevje 43 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 12 km, du Ribnica 25 km, žel Velike Lašče 13 km, p žup Rob 5 km, š v kraju, ust. 1896, 1 odd. Nm 806 m. Dolga obcestna vas leži v kraški suhi dolini, visoko nad debrijo Iške. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev, domača obrt, zlasti izdelovanje škafov. Za izletnike in smučarje zanimiv kraj na prehodu od Kureščka v Ižanski Vintgar in proti Rakitni. Podr. cerkev sv. Lenarta op., baje iz 1616, ima znamenit lesen poslikan strop iz 1667, restavriran 1828. Leži vrh hriba; prazgodovinsko najdišče.

Kukmaka, 17-4-3-1-0. Sr Kočevje 34 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 2.5 km, du Ribnica 17 km, žel Velike Lašče 3.5 km. Nm 490 m. Leži na položni rebri ob gozdni poti, 3 km od drž. ceste Ljubljana—Velike Lašče. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, gozd.

Laporje, 57-12-8-4-0. Sr Kočevje 37 km, so zdr fin o Velike Lašče 8 km, du Ribnica 21 km, žand š p Turjak 1 km, žel Vel. Lašče 9 km, žup Škocijan 2 km. Nm 527 m. Leži na položni rebri ob gozdni poti blizu drž. ceste Ljubljana—Turjak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, delo v gozdu.

Laze, 21-4-3-1-0. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin o Vel. Lašče 7 km, du Ribnica 20 km, žand Turjak 5 km, žel Velike Lašče 8 km, p š žup Rob 3 km. Nm 750 m. Leži na hribu med Robom in Turjakom. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev, suha roba.

Levstiki, 24-4-3-1-1. Sr Kočevje 28 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 5 km, du Ribnica 13 km, žel pTt Ortnek 5 km, š žup Sv. Gregor 1 km. Nm 690 m. Leži na nizkem griču ob gozdni poti, 5 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, obodarstvo, jelov in bukov gozd.

Logarji, 40-5-3-2-0. Sr Kočevje 37 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 5 km, du Ribnica 18 km, žel Velike Lašče 6 km. Nm ca 500 m. Leži ob vznožju gore Sv. Primoža (816 m). Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, gozd.

Lužarji, 54-10-6-4-0. Sr Kočevje 43 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 12 km, du Ribnica 23 km, žel Velike Lašče 13 km, p š Karlovica 5.5 km. Nm 793 m. Leži na robu Bloške planote na vrhu 3 km dolgega klanca ob ban. cesti Vel. Lašče—Bloke. Redna avtobusna zveza Ljubljana—Vel. Lašče—Lož. Izhodišče smučarjev na Bloško planoto. Predzgodovinska naselbina. Podr. sv. Ožbalta s pokopališčem. Prvotna cerkev je stala že v 12. stol. in pripadala župniji sv. Petra v Ljubljani. Sedanjo stavbo so prezidali in povečali 1739. Ima 3 oltarje, stranska baročna, veliki iz 1910. Presbiterij ima obliko gotskega šesterokotnika, je ostanek stare gotske cerkve.

Mački, 46-7-5-2-0. Sr Kočevje 41 km, so zdr fin o Velike Lašče 7 km, du Ribnica 25 km, žand Turjak 7 km, žel Velike Lašče 8 km, p š žup Rob 3 km. Nm 690 m. Leži na nizkem obronku ob obč. poti, 3 km od ban. ceste pri Robu. Kmetijstvo, gozdno delo.

Male Lašče, 208-43-36-7-0. Sr Kočevje 33 km, so žand fin zdr o pTt š žup Velike Lašče 2 km, du Ribnica 15 km, žel Velike Lašče 3 km. Nm 520 m. Leži na nizki vzpetini, 1 km od drž. ceste Ljubljana—Velike Lašče. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo, obrt, krošnjarjenje. Podr. cerkev sv. Trojice. Kupola z laterno iz 1735. V njej 8 slik neznanega slikarja. 3 baročni oltarji.

Mali Ločnik, 115-21-16-4-1. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Velike Lašče 9 km, du Ribnica 23 km, žand pT Turjak 2 km, žel Velike Lašče 10 km, š žup Skocijan 2 km. Nm ca 600 m. Leži pod vrhom Sv. Ahca (749 m) ob gozdni poti, 2 km od drž. ceste Ljubljana—Turjak. Dohod samo z vozom. Poljedelstvo, dninarstvo.

Mali Osolnik, 75-14-8-5-1. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin o Velike Lašče 6 km, du Ribnica 18 km, žand pT š Turjak 3 km, žel Velike Lašče 7 km, žup Škocijan 4 km. Nm 580 m. Leži na hribu ob gozdni poti, 3 km od drž. ceste pri Turjaku. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, gozdno delo, nabiranje sadežev.

Mala Slevica, 144-28-17-9-2. Sr Kočevje 33 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 3.5 km, du Ribnica 17 km, žel Vel. Lašče 4.5 km. Nm 584 m. Leži vrh nizkega griča nad ban. cesto Velike Lašče—Lužarji. Kmetijstvo, gozd, obrt. Dohod z vsemi vozili. Redna avtobusna zveza Ljubljana—Vel. Lašče—Bloke. Podr. cerkev sv. Jakoba, iz baročne dobe, danes predelana, le ravni strop še spominja na njeno starost. Na podbojih vrat vsekana letnica 1656, takrat je bila najbrž posvečena.

Marinčki, 46-8-5-3-0. Sr Kočevje 38 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 8 km, du Ribnica 20 km, žel Velike Lašče 9 km, p š žup Rob 4 km. Nm 500 m. Leži na vznožju hriba Sv. Primoža (816 m) ob gozdni poti, 4 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev.

Marolče, 56-8-8-0-0. Sr Kočevje 28 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 5 km, du Ribnica 14 km, žel pTt Ortnek 5 km, š žup Sv. Gregor 1.5 km. Nm 670 m. Leži na pobočju hriba, 5 km od drž. ceste Ljubljana—Velike Lašče. Kmetijstvo, domača obrt, delo v gozdu.

Maršiči, 36-5-4-1-0. Sr Kočevje 27 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 6 km, du Ribnica 10 km, žel pTt Ortnek 2 km, š žup Sv. Gregor 2.5 km. Nm 679 m. Leži na griču ob gozdni poti, 2 km od drž. ceste pri Ortneku. Kmetijstvo, delo v gozdu, domača obrt, nabiranje gozdnih sadežev. Dohod samo z vozom. Podr. cerkev sv. Urha, zgrajena okrog 1450. Znamenit križev pot iz 1802.

Medvedjek, 42-6-5-1-0. Sr Kočevje 32 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 2 km, du Ribnica 16 km, žel Velike Lašče 3 km. Nm ca 580 m. Leži nad obč. cesto Velike Lašče—Sv. Gregor ob gozdni poti. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev, gozd.

Mohorje, 33-5-3-2-0. Sr Kočevje 43 km, so zdr fin o Velike Lašče 10 km, du Ribnica 24 km, žand Turjak 7 km, žel Velike Lašče 11 km, p žup Rob 3 km, š v kraju, ust. 1922, 1 odd. Nm 827 m. Leži ob gozdni poti na hribu, 3 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Poljedelstvo, suha roba, izdelovanje zobotrebcev, delo v gozdu, nabiranje gozdnih sadežev.

Naredi, 52-10-6-4-0. Sr Kočevje 41 km, so zdr fin o Velike Lašče 11 km, du Ribnica 25 km, žand Turjak 10 km, žel Velike Lašče 12 km, p žup Rob 6 km, š Mohorje 1 km. Nm 790 m. Leži na planoti v Rutah, 6 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, suha roba, nabiranje gozdnih sadežev.

Novi pot, 29-7-2-4-1. Sr Kočevje 43 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 12 km, du Ribnica 26 km, žel Velike Lašče 13 km, p š Karlovica 6.5 km. Nm 800 m. Leži na hribu pod 870 m visoko Miklovo gorico, 3 km od ban. ceste Velike Lašče—Lužarji. Dohod samo z vozom. Lep razgled in priljubljen smučarski teren. Kmetijstvo, domača obrt, dninarstvo, nabiranje gozdnih sadežev.

Opalkovo, 54-8-3-5-0. Sr Kočevje 36 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 4 km, du Ribnica 17 km, žel Velike Lašče 5 km. Nm 590 m. Leži na nizkem griču, 3 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, delo v gozdu, nabiranje gozdnih sadežev.

Osredek, 42-7-4-3-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Velike Lašče 9 km, du Ribnica 23 km, žand Turjak 5 km, žel Velike Lašče 10 km, p š žup Rob 3 km. Nm 640 m. Leži na nizki vzpetini pod hribom Krušče (705 m), 3 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo.

Pečki, 38-7-5-2-0. Sr Kočevje 39 km, so zdr fin o Vel. Lašče 8 km, du Ribnica 22 km, žand Turjak 9 km, žel Velike Lašče 9 km, p š žup Rob 1 km. Nm 615 m. Raztresene hiše deloma na sončnem pobočju, deloma v dolini, 1 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Teren ugoden za smučanje. Kmetijstvo, obodarstvo, delo v gozdu. Pitna voda studenčnica.

Perovo, 30-4-4-0-0. Sr Kočevje 33 km, so žand zdr fin o Vel. Lašče 9 km, du Ribnica 17 km, žel Velike Lašče 10 km ali Ortnek 8 km, p š žup Sv. Gregor 4 km. Nm 670 m. Leži na strmem hribu ob gozdni poti, 4 km od ban. ceste Vel. Lašče—Lužarji. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, obodarstvo, izdelovanje škafov.

Plosovo, 22-4-0-4-0. Sr Kočevje 37 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 6 km, du Ribnica 18 km, žel Velike Lašče 7 km, p š Karlovica 1 km. Nm 590 m. Leži ob gozdni poti, 1 km od ban. ceste Velike Lašče—Bloke. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, gozd.

Podhojni hrib, 47-10-6-4-0. Sr Kočevje 39 km, so zdr fin o Velike Lašče 8 km, du Ribnica 22 km, žand Turjak 9 km, žel Velike Lašče 9 km, p š žup Rob 1 km. Nm 570 m. Gručasta vas leži v kotlu senčne doline, 1 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod z vozom. Mlin in žaga. Kmetijstvo, prevoz lesa, izdelovanje zobotrebcev, suha drobnjarija.

Podkogelj, 20-5-1-4-0. Sr Kočevje 37 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 6 km, du Ribnica 19 km, žel Velike Lašče 7 km, p š Karlovica 1 km. Nm 555 m. Leži na vznožju hriba Kališče (747 m) ob obč. poti. Dohod z avtom in vozom. Kmetijstvo, prevoz lesa, domača obrt.

Podkraj, 18-3-3-0-0. Sr Kočevje 31 km, so žand zdr fin o pTt žup Velike Lašče 3 km, du Ribnica 12 km, žel Velike Lašče 4 km, š Dvorska vas 1 km. Nm 610 m. Leži na nizkem griču, 1 km od obč. ceste Velike Lašče—Sv. Gregor. Dostop samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, nabiranje gozdnih sadežev.

Podlog, 32-6-5-1-0. Sr Kočevje 35 km, so zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 4 km, du Ribnica 18 km, žand Turjak 5 km, žel Velike Lašče 5 km. Nm 545 m. Leži na vznožju hriba ob ban. cesti Rašica—Rob. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo, dninarstvo.

Podsmreka, 22-3-3-0-0. Sr Kočevje 35 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 4 km, du Ribnica 18 km, žel Velike Lašče 5 km. Nm 550 m. Gručasto strnjene hiše na osamljenem hribčku, ki se dviga iznad doline Kolpe ob obč. poti. Studenec. Razmeroma močne kmetije preživlja poljedelstvo in gozd. Tu rojen Josip Stritar (1836—1923), prof. in pisatelj. Rojstne hiše ni več.

Podstrmec, 43-11-4-6-1. Sr Kočevje 39 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 8 km, du Ribnica 21 km, žel Velike Lašče 9 km, p š Karlovica 3.5 km. Nm 559 m. Leži ob vznožju hriba ob ban. cesti Velike Lašče—Lužarji. Kmetijstvo, domača obrt, dninarstvo.

Podulaka, 34-8-3-4-1. Sr Kočevje 35 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 3.5 km, du Ribnica 17 km, žel Velike Lašče 4.5 km. Nm 580 m. Raztresene hiše na prisojnem svetu, 3.5 km od drž. ceste Ljubljana—Velike Lašče. Dohod samo z vozom. Kapnica in studenec. Kmetijstvo, izdelovanje zobotrebcev, delo v gozdu.

Podžaga, 36-7-2-2-3. Sr Kočevje 37 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 6.5 km, du Ribnica 21 km, žel Velike Lašče 7.5 km, p š Karlovica 1 km. Nm 534 m. Raztresene hiše leže ob Kolpi na obeh straneh ban. ceste Velike Lašče—Lužarji. Avtobusna zveza Velike Lašče—Lož. Slabo rodovitna peščena zemlja preživlja le deloma ljudstvo, ki je večinoma zaposleno v Koslerjevih gozdovih. Doma izdelujejo suho drobnarijo, pletejo iz vrbja košare in koše.

Pogled, 24-3-2-1-0. Sr Kočevje 40 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 9 km, du Ribnica 22 km, žel Velike Lašče 10 km, p š Karlovica 4 km. Nm 725 m. Leži ob zelo strmi gozdni poti, 4 km od ban. ceste Vel. Lašče—Lužarji. Izredno ugoden teren za smučanje. Kmetijstvo, prevoz lesa, dninarstvo.

Polzelo, 16-4-3-1-0. Sr Kočevje 37 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 6 km, du Ribnica 19 km, žel Velike Lašče 7 km, p š Karlovica 1 km. Nm 525 m. Leži na vznožju hriba blizu ban. ceste Vel. Lašče—Velika Slevica. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, domača obrt, dninarstvo.

Poznikovo, 52-8-5-3-0. Sr Kočevje 36 km, so žand zdr fin o žup Velike Lašče 5.5 km, du Ribnica 18 km, žel Velike Lašče 6.5 km, p š Karlovica 0.5 km. Nm 536 m. Leži raztreseno deloma na hribu, deloma na sončnem vznožju ob obč. poti, 0.5 km od ban. ceste Vel. Lašče—Lužarji. Dostop z vsemi vozili. V Kolpi mnogo rib. Kmetijstvo, dninarstvo, izdelovanje suhe drobnarije.

Praproče, 95-16-10-5-1. Sr Kočevje 26 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 5 km, du Ribnica 8 km, žel pTt Ortnek 1.5 km, š žup Sv. Gregor 3 km. Nm 630 m. Leži na griču, 1 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, prevoz lesa, obodarstvo.

Prazniki, 28-5-4-1-0. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin o Velike Lašče 10 km, du Ribnica 24 km, žand pT š Turjak 2 km, žel Vel. Lašče 11 km, žup Škocijan 5 km. Nm 556 m. Leži na pobočju, 2 km od drž. ceste Ljubljana—Turjak. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, obrt.

Prelesje, 67-15-4-11-0. Sr Kočevje 30 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 3 km, du Ribnica 10 km, žel Velike Lašče 4 km. Nm 598 m. Leži deloma na hribu, deloma v dolini ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje. Kmetijstvo, obrt, dninarstvo.

Prhajevo, 29-3-3-0-0. Sr Kočevje 35 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 2 km, du Ribnica 17 km, žel Vel. Lašče 3 km. Nm 525 m. Leži na nizki vzpetini ob obč poti, 2 km od drž. ceste Ljubljana—Vel. Lašče. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, obrt.

Purkarče, 37-5-3-2-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Velike Lašče 9.5 km, du Ribnica 22 km, žand Turjak 5 km, žel Velike Lašče 10.5 km, p š žup Rob 2.5 km. Nm 730 m. Deloma raztresene, deloma strnjene hiše leže na prisojnem kraju, 3.5 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod z vozom. Teren ugoden za smuko. Kmetijstvo, obodarstvo, prevoz tramov, desk in hlodov.

Pusti hrib, 22-3-2-1-0. Sr Kočevje 26.5 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 6 km, du Ribnica 10 km, žel pTt Ortnek 2 km, š žup Sv. Gregor 2 km. Nm 700 m. Leži na hribu, 2 km od drž. ceste Ljubljana—Ortnek. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, prevoz lesa, obodarstvo.

Pušče, 20-3-3-0-0. Sr Kočevje 34 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 2 km, du Ribnica 14 km, žel Velike Lašče 3 km. Nm 515 m. Leži na nizki vzpetini, 1 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, dninarstvo, obrt.

Rašica, 220-34-20-11-3. Sr Kočevje 34 km, so zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 2.5 km, du Ribnica 17.5 km, žand Turjak 3 km, žel Velike Lašče 3.5 km. Nm 504 m. Gručasta vas leži deloma na

položnem hribu, deloma ob vznožju poleg drž. ceste Ljubljana—Kočevje—Sušak. Važno prometno križišče: odcepijo se ban. ceste na Bloke in Rob, na Dobrepolje in Krko. Pod vasjo ponikalnica Rašica, ki stopi ob povodnji čez drž. cesto. Ob kamnitem mostu čez Rašico stoji Temkov mlin, rojstni dom Primoža Trubarja (1508—1586). Sredi vasi podr. cerkev sv. Jerneja s 3 lesenimi oltarji, zgrajena v začetku 17. stol. L. 1415. in 1528. so vas požgali Turki, tedaj zgorel tudi Trubarjev rojstni dom. Rašica pripravna za kopališče. Kmetijstvo, trgovina, obrt. Zelo podjetno prebivalstvo.

Rigelj, 15-2-2-0-0. Sr Kočevje 26 km, so žand zdr fin o Vel. Lašče 6 km, du Ribnica 8 km, žel pTt Ortnek 1.5 km, š žup Sv. Gregor 2.5 km. Nm 650 m. Dve močni kmetiji na pobočju hriba, 1.5 km od drž. ceste Ljubljana—Ortnek.

Rob, 112-25-16-6-3. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin o Velike Lašče 7 km, du Ribnica 21 km, žand Turjak 6 km, žel Velike Lašče 8 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1869, 2 odd., Kat. prosv. d., Gas., PČD, DKfid. Nm 590 m. Leži ob ban. cesti na koncu doline, kjer se začenja hribovit svet. V bližini obsežni gozdni kompleksi. Velika žaga turjaške graščine. Kmetijstvo, izdelovanje suhe drobnarije in zobotrebcev. Župnija Rob (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 1553 duš. Sprva podružnica Škocijana, postala župnija 1876, cerkev zgrajena 1845.

Rupe, 26-5-3-2-0. Sr Kočevje 42 km, so zdr fin o Velike Lašče 12.5 km, du Ribnica 25 km, žand Turjak 15.5 km, žel Vel. Lašče 13.5 km, p žup Rob 7.5 km, š Mohorje 0.7 km. Nm 810 m. Gručasto strnjene hiše leže na visoki planoti v Rutah (odtod naziv Rutarji za prebivalstvo) ob zasebni poti grofa Auersperga, ki se odcepi od ban. ceste pri Robu. Dohod samo z vozom. Teren zelo ugoden za smučarje. Kmetijstvo, delo v Auerspergovih gozdovih, izdelovanje zobotrebcev.

Sekirišče, 44-6-4-2-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Velike Lašče 13.5 km, du Ribnica 23 km, žand Turjak 12 km, žel Vel. Lašče 14.5 km, p š žup Rob 3.5 km. Nm 560 m. Leži strnjeno na hribovitem sončnem obronku, 3.5 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod z vozom in avtom. Studenec. Ugoden svet za smučanje. Kmetijstvo, obodarstvo.

Selo, 132-17-8-8-1. Sr Kočevje 42 km, so zdr fin o Velike Lašče 13.5 km, du Ribnica 25 km, žand Turjak 15.5 km, žel Vel. Lašče 14.5 km, p žup Rob 6.5 km, š Mohorje 0.6 km. Nm 815 m. Leži raztreseno blizu roba Rutarske planote. Dohod in gospodarstvo kot Rupe.

Sloka gora, 31-6-4-2-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Velike Lašče 9.5 km, du Ribnica 23 km, žand pT š Turjak 3.5 km, žel Velike Lašče 10.5 km, žup Škocijan 2 km. Nm 635 m. Leži na sončni vzpetini, 2 km od drž. ceste Ljubljana—Turjak—Studenec. Dohod samo z vozom. Ugoden svet za smučanje. Kmetijstvo, izvoz bukovih drv, dninarstvo.

Srnjak, 40-10-8-2-0. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin o Velike Lašče 10 km, du Ribnica 23 km, žand Turjak 6 km, žel Velike Lašče 11 km, p š žup Rob 4 km. Nm 670 m. Leži na odprti planoti ob obč. poti. Dohod samo z vozom. Kapnica, studenčki. Teren ugoden za smuko. Kmetijstvo, izdelovanje suhe drobnarije in zobotrebcev.

Srobotnik, 56-5-4-1-0. Sr Kočevje 30 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 1.5 km, du Ribnica 12 km, žel Velike Lašče 2.5 km. Nm 536 m. Gručasto strnjene hiše leže na podnožju hriba Sv. Roka (619 m) z. od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod z vsakim vozilom. Ugoden svet za smučanje. Nad vasjo podr. cerkev sv. Roka. Zgradili so jo stiški menihi 1550 o priliki kuge. Prvotna cerkev večkrat prezidana, sedanjo obliko je dobila 1732 (latinski napis nad vhodom). 3 lepi baročni oltarji. Božjepotni shodi 6. nedeljo po binkoštih in na dan sv. Roka 16. avg. Pred cerkvijo stoji več košatih lip, pod katerimi je učil pisatelj Levstik svoje rojake zgodovine in narodnega gospodarstva. Kmetijstvo, izdelov. suhe drobnarije.

Stope, 41-5-3-1-1. Sr Kočevje 36 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 7 km, du Ribnica 18 km, žel Velike Lašče 8 km. Nm 535 m. Raztresene hiše leže deloma ob vznožju, deloma na pobočju hriba ob obč. poti, 1 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod z vsemi vozili. Studenec, pod vasjo potok Kolpa z mlinom in žago. Kmetijstvo, dninarstvo.

Strletje, 50-8-4-4-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Velike Lašče 10 km, du Ribnica 23 km, žand Turjak 9.5 km, žel Velike Lašče 11 km, p š žup Rob 2 km. Nm 650 m. Raztresene hiše leže na podnožju Tolstega vrha (912 m), s katerim konča tu gozdnata planota Mačkovec. Dohod samo z vozom, 2 km od ban. ceste Rašica—Rob. Kapnica. Pičlo poljedelstvo, izdelovanje suhe drobnarije, prevoz graščinskega lesa, krošnjarjenje tudi izven države.

Strmec, 34-5-4-1-0. Sr Kočevje 31 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 3 km, du Ribnica 14 km, žel Velike Lašče 4 km. Nm 602 m. Leži na razglednem slemenu, 0.8 km od ban. ceste Vel. Lašče—Lužarji. Dohod peš, preko Srobotnika z vozom. Studenec. Kmetijstvo, obodarstvo, izdelov. zobotrebcev.

Sv. Gregor, 82-16-14-2-0. Sr Kočevje 29 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 6 km, du Ribnica 12 km, žel Ortnek 4 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1859, 2 odd. Kat. prosv. d., PJS, Gas. Nm 736 m. Leži ob obč. poti med Velikolaško in Sodraško dolino. Dohod z vsemi vozili. Krasen razgled. Poleti privlačna točka za letoviščarje, pozimi za smučarje. Sprehodi k razvalinam ortneškega gradu in k stari grajski cerkvi sv. Jurija, ki je do 1899 pripadala župniji Sv. Gregor. Ljudstvo se preživlja s kmetijstvom, obodarstvom, izdelovanjem škafov in suhe drobnarije. Jelovi in smrekovi gozdovi, domači kostanj. Župnija Sv. Gregor (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 892 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Gregorija Vel., p. Do 1662 pripadala župniji Dobrepolje, do 1788 vikariatu Velike Lašče, nato postala lokalija, 1876 župnija. Oltarna slika sv. Gregorija delo Langusa iz 1832. Cerkev zgrajena v renesančnem slogu. Orgle iz 1861. Kronika od 1886 dalje. V šolskem poslopju (na njem spom. plošča iz 1926) rojen 1865 dr. Janez Ev. Krek, ljudski voditelj in organizator.

Škamevec, 34-6-3-2-1. Sr Kočevje 37 km, so zdr fin o Velike Lašče 9 km, du Ribnica 22 km, žand Turjak 6 km, žel Velike Lašče 10 km, p š žup Rob 3.5 km. Nm 690 m. Leži raztreseno na sončni strani pod Velikim Osolnikom, 3.5 km od ban. ceste Rašica—Rob. Studenec. Krasen razgled, ugoden svet za smuko. Kmetijstvo. Izdelovanje zobotrebcev.

Škrlovica, 67-10-8-2-0. Sr Kočevje 32 km, so žand zdr fin o pTt Velike Lašče 4 km, du Ribnica 12 km, žel Velike Lašče 5 km, š Dvorska vas 0.5 km, žup Sv. Gregor 4 km. Nm 690 m. Leži vrh hriba ob obč. poti. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, izdelovanje škafov in čebric, obodarstvo.

Ščurki, 25-3-3-0-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Velike Lašče 10 km, du Ribnica 23 km, žand p š žup Turjak 3 km, žel Velike Lašče 11 km. Nm 320 m. Leže v dolini pod Turjakom ob obč. poti. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo, izvoz drv v Ljubljano, izdelovanje zobotrebcev.

Tomažini, 43-7-4-3-0. Sr Kočevje 41 km, so zdr fin o Velike Lašče 8 km, du Ribnica 23 km, žand Turjak 8 km, žel Velike Lašče 9 km, p š žup Rob 2.5 km. Nm ca 500 m. Leže v dolini pod Sv. Primožem (816 m) ob obč. poti, ki se odcepi pri Gradišču od banovinske ceste Rašica—Rob. Kmetijstvo, izdelovanje lesenih igrač, delo v Auerspergovih gozdovih. Studenec-hudournik.

Turjak, trg, 185-46-20-20-6. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin o Velike Lašče 6 km, du Ribnica 21 km, žel Velike Lašče 7 km, žand pT š žup v kraju. Šola ust. 1901, 1 odd. SKJ, Prosv. d., PJS, PSVD. Nm 524 m. Trg leži deloma ob drž. cesti Ljubljana—Kočevje, večidel pa nekoliko vstran nad gradom. Kraj nima trškega značaja, prebivalstvo je docela kmetijsko. Važno prometno križišče; od tu se odcepi ban. cesta proti Grosuplju in Želimljam. Nastanek trga je v tesni zvezi s starodavnim turjaškim gradom. Grofje Turjačani — Auerspergi — imenovani po divjem volu, čigar glavo imajo v svojem grbu, so frankovskega pokolenja. Priselili so se v 9. stol. ali pa kmalu po bitki na Leškem polju 955. Na obronku Ljubljanskega Barja so zgradili izprva »Spodnji grad«, 1067 pa je postavil grof Konrad novo in večje poslopje, sedanji Turjak. V prepiru radi dediščine je grof Henrik Ortenburški grad do tal požgal. 50 let v razvalinah, 1190 ga je obnovil grof Adolf. V bojih z goriškimi Ortenburžani in patriarhom Volkmerjem oglejskim je bil iznova razdejan ali vsaj opustošen. Grof Otoman (1167—1215) ga je zopet pozidal. L. 1511. ga je porušil potres, nakar ga je 1520 grof Trojan (1475—1554) obnovil v obliki trikotnika, ki jo ima še danes. Na vsakem treh oglov je močan stolp. Stolp na pročelju nosi tura v reliefu; temu stolpu pravijo »Ochsenturm«. Jarka in nasipa ni več. S teritorialno posestjo Turjaških grofov je rastel tudi njih politični ugled, zlasti v turških vojskah. Pred imenom Herbarta (1528—1575) so Turki trepetali. Padel je v bitki pri Budačkem. Njegovo truplo je pokopano v Ljubljani, nagačena glava pa se hrani kot dragocena rodbinska relikvija v skrinjici iz cipresnega lesa na Turjaku. Grof Andrej je na god sv. Ahacija dne 22. junija 1593 porazil Turke pri Sisku. Hvaležen spomenik zmage je cerkev sv. Ahaca nad Turjakom (749 m). Sedanji lastnik gradu je grof Herbart, rojen 1912. Zanimivosti v gradu: Orjaška lipa pred vhodom v grad. Z železom obita vrata pri glavnem vhodu. Srednjeveška ječa v levem ogelnem stolpu. »Lutrova kapela«, prvotna grajska kapela, ki spominja po romanski apsidi, banjastem gotskem svodu in gotskih freskah na najstarejšo dobo gradu. V dobi reformacije so v njej propovedovali Jurij Dalmatin, Savinec Andrej, Folt Janez in drugi. Po ustnem izročilu so v dneh protestantskega preganjanja Dalmatina zazidali v luknjo nad vhodom, kjer je prevajal sv. pismo. Ko je bilo luteranstvo zatrto, so na zapadni strani dvorišča zgradili novo kapelo, sedanjo župno cerkev. Tako zvani »turški« ali »Hasanov plašč« po mnenju strokovnjakov ni v nikaki zvezi s pašo Hasanom in bitko pri

Sisku; izvira iz dobe Marije Terezije. Grajski arhiv, staro orožje, v starinskem slogu opremljen salon in obednica, kjer vise velike umetniške slike prednikov. Župnija Turjak (dek. Ribnica, škofija ljublj.) ima 263 duš. Župna cerkev, grajska kapela, Brezmadežnega spočetja D. M. Župnija je od l. 1789. Na Turjaku je župnikoval pesnik Anton Medved (od 1908 do 1910).

Ulaka, 52-9-6-3-0. Sr Kočevje 35 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 4 km, du Ribnica 17 km, žel Velike Lašče 5 km. Nm 620 m. Leži na hribu ob obč. poti, 4 km od drž. ceste Ljubljana—Vel. Lašče. Zelo ugoden svet za smučanje. Krasen razgled. Kmetijstvo, sadjereja, izdelovanje zobotrebcev.

Uzmani, 40-10-6-4-0. Sr Kočevje 39 km, so zdr fin o Velike Lašče 12 km, du Ribnica 22 km, žand Turjak 13.5 km, žel Vel. Lašče 13 km, p žup Rob 6 km, š Mohorje 0.5 km. Nm 821 m. Raztresene hiše leže na slemenu ob obč. poti proti Mohorjem. Suša, celo kapnica včasih primanjkuje. Dohod samo z vozom. Pičlo poljedelstvo, dninarstvo, izdelovanje suhe drobnarije in zobotrebcev.

Velika Slevica, 108-19-12-6-1. Sr Kočevje 33 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 3.5 km, du Ribnica 17 km, žel Velike Lašče 4.5 km. Nm 646 m. Sklenjena vas leži na sončnem pobočju, 0.8 km od ban. ceste Velike Lašče—Lužarji. Dohod z vozom in avtom. Vodovod, ki ob suši usahne, tedaj porabljajo potok pod vasjo. Lep razgled. Podr. cerkev Marijinega Oznanjenja. V 13. stol. so stiški menihi tu postavili pristavo, imenovano Zillovez. V pristavi bivala 2 redovnika. Sprva so imeli najbrž samo kapelo, pozneje zgradili cerkev. Trubar pripoveduje v svoji Postilli, da so nameravali »štifterji« pri tej cerkvi zgraditi samostan, zidavo pa so preprečile razne nezgode. Kdaj je bila zidana sedanja cerkev, zgrajena v pravokotniku (3 baročni oltarji), ni znano. Valvasor trdi, da so jo pred nekaj leti zgradili. Na v. strani pri stranskih vratih je prag, kjer se pozna vtisnjeno kopito turškega konja (prim. Stritarjevo pesem Turki na Slevici). Kmetijstvo, gozd, izdelovanje bariglic za vinogradnike, zobotrebci, obodarstvo.

Velike Lašče, trg, 535-103-50-20-33. Sr Kočevje 31 km, so žand zdr fin o pTt š žup v kraju, du Ribnica 15 km, žel v kraju 1 km. Šola ust. 1759, 10 odd. Trg. obrt. nad. šola, Pletarski tečaj, SKJ, PCMD, RK, PRK, PJS, PČD, Gas., Prosv. d., Strel. druž., razne zadruge, Skupno združenje obrtnikov. Vodovod in elektrarna. Nm 541 m. Velike Lašče, od 1913 trg, leže na prijaznem holmu sredi kraške kotline, obrobljene z nizkimi griči, ki jih pokrivajo smrekovi in bukovi gozdi. Skozi trg pelje drž. cesta Ljubljana—Kočevje—Sušak, od nje se odcepi ban. cesta na Bloke—Lož—Rakek. Dnevno avtobusni promet Ljubljana—Velike Lašče—Lož (v sezoni dvakrat ali trikrat dnevno) in Ljubljana—Sušak (v sezoni enkrat dnevno). Zemljo sestavlja apnenec, deloma tudi železovec. Pravih kmetov je v trgu razmeroma malo, večino tvorijo uradniške družine, gostilničarji, trgovci in obrtniki. Šest sejmov na leto. Lašče se omenjajo prvikrat 1156 kot last višnjegorskega plemiča Dietricha, ki jih je tedaj izročil oglejskemu patriarhu, ta pa stiškim menihom. L. 1230. se omenjajo 3 redovniki kot dušni pastirji. Prvotna naselbina je stala niže na polju, še danes Sela imenovanem. Vsled pogostih turških napadov pa so najbrž po 1471 ustanovili vas in cerkev na sedanjem višjem kraju. V dobi reformacije so menihi zapustili kraj, zadnjo posest je stiški samostan prodal ortneškemu graščaku baronu Lichtenbergu. Župnija Vel. Lašče (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 3050 duš. Pokopališče. Župna cerkev Marijinega Rojstva, deloma v renesanskem, deloma v romanskem slogu, ima 3 ladje in 3 oltarje. Sedanja veličastna stavba je bila dograjena 1858, zvonika iz 1877. Slike iz 1863 so delo J. Wolfa, ki mu je pomagal slikar Jernej Grošelj. Sprva so bile Lašče podrejene dobrepoljski župniji, od 1657 je bival tu stalni kaplan, od 1662 stalni vikar. Vikariat je obsegal sedanjo velikolaško in gregorsko župnijo, ki se je ločila 1787 kot samostojen vikariat. Od 1862 so Lašče župnija. Pred cerkvijo stoji kamenit Levstikov spomenik (iz 1889) s plaketo, ki jo je za stoletnico pisateljevega rojstva izdelal kipar Peruzzi. V Vel. Laščah rojena: Pavčič Josip (r. 1870), skladatelj; Pucelj Ivan (r. 1877), bivši minister in senator.

Veliki Ločnik, 49-10-7-3-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin o Velike Lašče 10.5 km, du Ribnica 24 km, žand pT Turjak 5 km, žel Velike Lašče 11.5 km, š žup Škocijan 4 km. Nm 615 m. Strnjene hiše leže na s. pobočju Sv. Ahca (750 m), 2 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Dohod samo z vozom. Ugoden svet za smučanje. Kapnica. Kmetijstvo, izvoz bukovih drv, izdelovanje zobotrebcev.

Veliki Osolnik, 156-33-20-11-2. Sr Kočevje 36 km, so zdr fin o Vel. Lašče 6 km, du Ribnica 18 km, žand Turjak 5 km, žel Velike Lašče 7 km, p š žup Rob 2.5 km. Nm 721 m. Deloma strnjene, deloma raztresene hiše leže na razglednem hribu, 2.5 km od ban. ceste Rašica—Rob. Dohod samo z vozom. Kapnica in studenec, ki ob suši usahne. Ugoden teren za smučanje. Kmetijstvo, izdelovanje suhe drobnarije.

Vintarji, 31-4-4-0-0. Sr Kočevje 35 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 8 km, du Ribnica 17 km, žel Velike Lašče 9 km, p š Karlovica 3 km, žup Sv. Gregor 5 km. Nm 700 m. Leži na razgledni planoti v 2 skupinah, ena Puhovo imenovana, 3 km od ban. ceste Vel. Lašče—Lužarji. Zajet studenec in kapnica. Zelo ugoden teren za smučanje. Kmetijstvo, gozd, obodarstvo.

Vrh, 57-12-3-9-0. Sr Kočevje 41 km, so zdr fin o Velike Lašče 14 km, du Ribnica 24 km, žand Turjak 10.5 km, žel Vel. Lašče 15 km, p žup Rob 6 km, š Mohorje 0.5 km. Nm 821 m. Raztresene hiše na slemenu ob obč. poti proti Mohorjem. Dohod samo z vozom. Dninarstvo v graščinskih gozdovih, izdelovanje suhe robe in zobotrebcev.

Zadniki, 49-10-8-2-0. Sr Kočevje 32 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 6 km, du Ribnica 14 km, žel pTt Ortnek 7 km, š žup Sv. Gregor 2.5 km. Nm 730 m. Gručasto razvrščene hiše leže deloma na pobočju, deloma na slemenu, 2.5 km od obč. ceste pri Sv. Gregorju. Zraven spada zaselek Avžlje. Studenec, lep razgled, ugoden teren za smučanje. Kmetijstvo, sadje, suha roba, obodarstvo.

Zlati rep, 26-4-3-1-0. Sr Kočevje 29 km, so žand zdr fin o Velike Lašče 4 km, du Ribnica 12 km, žel Velike Lašče ali Ortnek 3 km, pTt Ortnek 3 km, š Dvorska vas 1.5 km, žup Sv. Gregor 3.5 km. Nm 683 m. Gručasto sklenjene hiše leže na strmem pobočju ob občinski poti, 1.5 km od državne ceste pri Podpoljanah. Dohod samo z vozom. Kmetijstvo, živinoreja, obodarstvo.

Zgonče, 18-3-2-0-0. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin o Velike Lašče 11 km, du Ribnica 25 km, žand Turjak 10.5 km, žel Vel. Lašče 12 km, p š žup Rob 5 km. Nm 760 m. Gručasto razvrščene hiše leže na vz. pobočju Sv. Primoža ob obč. poti, ki se pri Logarjih odcepi od obč. poti. Kapnica. Kmetijstvo, izvoz bukovih drv, izdelovanje suhe drobnarije. Razgleden kraj. Ugodni smuški tereni.

Žaga, 23-4-1-3-0. Sr Kočevje 39 km, so žand zdr fin o pTt š žup Velike Lašče 8 km, du Ribnica 20 km, žel Velike Lašče 9 km. Nm 540 m. V dolini Kolpe raztresene hiše leže ob obeh straneh ban. ceste Vel. Lašče—Lužarji. Žaga in mlin. Pičlo kmetijstvo, dninarstvo, gozdni delavci, zlasti tesači.

Občina Videm-Dobrepolje

Preb. 4240, hiš 840, posest. 426, koč. 392, najem. 22. Površina 9800.92 ha: njiv in vrtov 1290.85, trav. in paš. 5289.57, gozdov 2990.28, sadovnjakov 45.94, ostalo 184.28. Občina obsega dve izraziti kraški kotlini, večjo Dobrepoljsko na s. in kot njeno nadaljevanje proti j. manjšo Struško, obe nanizani v tektonski smeri Dinarskega gorstva od sz. proti jv. Dno pokriva razmeroma rodovitna rjava rdeča prst, učinek preperevanja apneniških tal. Pobočja obmejnih vrhov so poraščena z gozdovi, v katerih prevladujejo listovci, oklepajo pa jo Videmski hrib (620 m), Kamen vrh (786 m), Grmada (887 m), Petelinjek (871 m), Tolsti vrh (891 m), Kurji grič (897 m) in Tisovec (739 m). Vsa Dobrepoljsko-struška dolina nima nobene tekoče vode. Le potok Rašica teče nekaj časa po dobrepoljskem svetu in se v Ponikvah v velikem požiralniku izgublja v zemljo. Ob daljšem deževju se Rašica razlije po polju in teče proti Vidmu in Strugam. Ob takih prilikah bruhajo vodo, ki se prav tako razlije po okoliških njivah, tudi Podpeška, Podgorska in Kompoljska jama. Katastrofalne poplave so zadele vso dolino v sept. 1933, ko so bile Struge 14 dni pod vodo. Podnebje razmeroma ugodno. Poletja vroča in bolj suha, zime mrzle in snežene. Dežuje ponajveč spomladi in jeseni, v poznem poletju nastopi rada suša. Vasi so tesno sklenjene obcestne, ponekod z značilnimi lokvami v sredini. Hiše večinoma zidane in zelo snažne. Ljudje se preživljajo s kmetijstvom in dohodki iz gozda. Izvozi se do 100 vagonov krompirja in obilo fižola. Velika prodaja bukovih drv, jelovih desk in stavbnega lesa, ki se večinoma izvaža v Italijo. Hvalevredna izraba gozdnih sadežev: jagod, gob, malin in ižic. Pozimi se v veliki množini izdelujejo zobotrebci. Skromni in družabni ljudje, ki kažejo veliko vnemo za prosveto in gospodarsko izobrazbo. Promet pospešuje železnica Ljubljana—Kočevje in ban. ceste Rašica—Videm—Struge, Videm—Zdenska vas—Kočevje—Krka, Videm—Zdenska vas—Kopanj—Grosuplje.

Bruhanja vas, 175-34-18-15-1. Sr Kočevje 42 km, so zdr fin Vel. Lašče 11 km, du Ribnica 24 km, žand Podgorica 1 km, žel Dobrepolje 2.5 km, o pTt š žup Videm—Dobrepolje 1 km. Nm 431 m. Strnjena obcestna vas s tipično lokvo v sredini leži v ravnini ob obč. cesti, 0.5 km od ban. ceste Dobrepolje—Struge.

Dohod z vsemi vozili. Zemlja ilovnata in še dosti rodovitna, dobri travniki in precej bukovega gozda. Kmetijstvo, prodaja drv, goveda in prašičev, izdelovanje zobotrebcev.

Cesta, 318-70-35-33-2. Sr Kočevje 39 km, so zdr fin Velike Lašče 9 km, du Ribnica 22 km, žand Podgorica 2.5 km, žel Dobrepolje 0.5 km, o pTt š žup Videm 2 km. Nm 450 m. Vas, sestavljena iz dveh skupin hiš, leži na s. robu Dobrepoljskega polja ob obč. cesti, 0.5 km od ban. ceste Velike Lašče—Dobrepolje. Dohod z vsemi vozili. Gospodarske razmere kakor v Bruhanji vasi. Nekaj obrtnikov. Tu rojen Jernej Pečnik (1861—1914), starinoslovec in dr. Prelesnik Matija (1872—1905), duhovnik in pisatelj.

Četež, 81-12-5-7-0. Sr Kočevje 48 km, so du zdr fin Ribnica 7 km, žand Podgorica 6 km, žel Dobrepolje 8 km, o 7 km, p š žup Struge 3 km. Nm 435 m. Razložena vas se razprostira deloma v ravnini, deloma na hribu ob obč. cesti proti Tisovcu tik nad ban. cesto Dobrepolje—Struge. Dohod z vsakim vozilom. Primanjkljaj poljedelstva krijeta živinoreja in gozd, ki daje drva, železniške pragove, gobe in maline. Izseljevanje znatno.

Hočevje, 118-24-17-7-0. Sr Kočevje 46 km, so zdr fin Vel. Lašče 18 km, du Ribnica 31 km, žand Podgorica 8 km, žel Dobrepolje 8 km, o žup Videm 8 km, p š Krka 4 km. Gas. Nm 475 m. Leži v hribovitem svetu ob ban. cesti 2. reda Dobrepolje—Krka. Dohod z vsakim vozilom. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom, nabiranjem jagod, gob in malin. Izseljevanje na tuje in v domača mesta. Podr. cerkev sv. Jožefa, zgrajena v 17. stol. v kužni dobi, ko sta se kot zaščitnika zoper kugo posebno častila sv. Jožef in sv. Rok. Kip sv. Jožefa delo kiparja Pengova.

Ilova gora, 108-20-12-8-0. Sr Kočevje 45 km, so zdr fin Velike Lašče 16 km, du Ribnica 29 km, žand Podgorica 9 km, žel Dobrepolje 7 km, o pTt š žup Videm—Dobrepolje 8 km. Nm ca 500 m. Leži v hribovitem svetu med povirjem Krke in Radenske doline ob obč. cesti, 4 km od ban. ceste Dobrepolje—Grosuplje. Sestavljajo jo Mala in Vel. Ilova gora (538 m). Dohod z vozom. Gospodarske razmere kakor v Hočevju.

Kolenča vas, 78-12-9-3-0. Sr Kočevje 49 km, so du zdr fin Ribnica 6.5 km, žand Podgorica 11 km, žel Dobrepolje 13 km, o 12 km, p š žup Struge 0.5 km. Nm 425 m. Leži v ravnini, 200 m od ban. ceste Dobrepolje—Struge. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo in mizarska obrt. Gozd daje mnogo drv za izvoz. Tu rojen Hočevar Jernej (1814—1889), 16 let struški župan in neumoren dobrotvorec Struške doline (zasluge za zgraditev šole 1872).

Kompolje, 514-118-54-61-3. Sr Kočevje 44 km, žand Podgorica 4 km, so zdr fin Velike Lašče 14 km, du Ribnica 27 km, žel Dobrepolje 6 km, o pTt š žup Videm—Dobrepolje 5 km. Gas. Nm 432 m. Leži na jz. koncu Dobrepolja na odrastkih Grmade (887 m) ob ban. cesti Dobrepolje—Struge. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom, nabiranjem zdravilnih rož, jagod, gob in malin ter napravljanjem bukovih drv. Trgovina, gostilna s prenočiščem. V bližini znamenita kapniška jama »Okroglica«, z močnim studencem, ki je menda v podzemski zvezi s Tržiščico pri Žlebiču; ob daljši suši hodijo sem po vodo celo iz Suhe Krajine. Podr. cerkev sv. Vida se omenja že 1526. L. 1877. je pogorela vsa vas s cerkvijo. Novo cerkev pozidali z gradivom opuščene topilnice železa v Ponikvah. Ob Valvasorjevem času je stala v vasi še druga cerkev, posvečena sv. Trojici, ki je danes ni več. Tu rojen 1880 Hren Anton, pisatelj in nar. obrambni organizator.

Lipa, 80-16-9-6-1. Sr Kočevje 49.5 km, so du zdr fin Ribnica 9 km, žand Podgorica 11 km, žel Dobrepolje 13 km, o 12 km, p š žup Struge 0.5 km. Pev. d. Nm 421 m. Leži ob ban. cesti Dobrepolje—Struge in se preživlja s kmetijstvom in delom v gozdu. Gost. in prenočišče.

Mala vas, 198-38-22-14-2. Sr Kočevje 41 km, so zdr fin Vel. Lašče 11 km, du Ribnica 24 km, žand Podgorica 1 km, žel Dobrepolje 2.5 km, o pTt š žup Videm-Dobrepolje 1 km. Nm 448 m. Leži v ravnini 1 km sv. od Vidma in ban. ceste Dobrepolje—Struge. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, nabiranje zdravilnih zelišč, jagod, gob, malin in izdelovanje zobotrebcev. Lesna trgovina.

Paka, 40-7-5-2-0. Sr Kočevje 50 km, so du zdr fin Ribnica 9 km, žel Dobrepolje 13 km, žand Podgorica 10 km, o 11 km, p š žup Struge 0.5 km. Nm 421 m. Leži ob robu Dobrepoljske doline ob ban. cesti Dobrepolje—Struge. Gospodarske razmere kakor v Lipi.

Podgora, 210-38-24-14-0. Sr Kočevje 43 km, so zdr fin Vel. Lašče 12 km, du Ribnica 25 km, žand Podgorica 3.5 km, žel Dobrepolje 6 km, o pTt š žup Videm-Dobrepolje 4.5. Nm 428 m. Leži v ravnini na vznožju Grmade (887 m), 1 km od ban. ceste Dobrepolje—Struge. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarske razmere kakor v Mali vasi. V bližini podzemeljska jama »Puhavka«, ki bruha ob povodnji velike množine vode. — Podr. cerkev sv. Nikolaja se omenja že 1526.

Podgorica, 180-34-16-16-2. Sr Kočevje 40.5 km, so zdr fin Velike Lašče 10.5 km, du Ribnica 28.5 km, žand v kraju, žel Dobrepolje 1.5 km, o pTt š žup Videm—Dobrepolje 0.5 km. Nm 446 m. Leži ob obč. cesti Videm—Zagorica, 0.5 km od ban. ceste Dobrepolje—Struge. Dohod z vsakim vozilom. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev. Lesna industrija. Gostilna s prenočiščem. Tu rojen 1862 Jaklič Franc (»Podgoričan«), nadučitelj, pisatelj in drž. in dež. poslanec.

Podtabor, 200-39-10-27-2. Sr Kočevje 51 km, so du zdr fin Ribnica 8.5 km, žand Podgorica 10 km, žel Dobrepolje 13 km, o 11 km, p š žup Struge 1 km. Nm 419 m. Leži na valovitem kraškem svetu na podnožju Male gore (939 m) ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste Dobrepolje—Struge. Dohod z vsakim vozilom. Ljudje se preživljajo s kmetijstvom in zaposlitvijo pri parni žagi. — Vas in najbrž tudi župna cerkev je zgrajena iz zidovja gradu (tabora?), ki je nekoč stal nad vasjo v obrambo pred turškimi vpadi. Gradu Valvasor sicer več ne omenja, vendar pa so še danes vidne razvaline, pod katerimi je studenec s pitno vodo. Tik za gradom pelje prelaz čez Malo goro v Ribnico.

Podpeč, 151-33-18-15-0. Sr Kočevje 41.5 km, so zdr fin Vel. Lašče 12 km, du Ribnica 25 km, žand Podgorica 1 km, žel Dobrepolje 3 km, o pTt š žup Videm—Dobrepolje 2 km. Nm 466 m. Leži ob vznožju Kamen vrha (786 m), ob obč. cesti 1 km od ban. ceste Dobrepolje—Struge. Dohod z vsakim vozilom. Poljedelstvo, prevoz bukovih drv, nabiranje malin, jagod in gob. Prodajajo krompir in prašiče. Nekaj obrtnikov. Iz sloveče »Podpeške jame« prihaja ob povodnji voda, ki zalije vas in okoliško polje. Ker presahne le ob izredni suši, jo uporabljajo kot pitno vodo. V jamo teko vode iz Velikolaške kotline in odtekajo pod zemljo proti Krki, kar je potrdilo barvanje vode v letih 1912 in 1934. Zoološki institut ljublj. univerze ima v njej laboratorij. Notranjščina s premerom 18 m ima mnogo lepih kapnikov. V vodi je človeška ribica. Pred jamo je stal v srednjem veku grad »Dobrepoljskih gospodov«, ki pa je bil ob Valvasorjevem času že razvalina. Temeljno zidovje je še vidno. Podr. cerkev sv. Martina se omenja že 1526. L. 1904. je pogorela z vasjo vred. Oltarji so delo podobarja Fr. Jonteza iz Velikih Lašč.

Ponikve, 325-70-38-29-3. Sr Kočevje 34 km, so zdr fin Vel. Lašče 5 km, du Ribnica 17 km, žand Podgorica 6 km, žel Dobrepolje 3 km, o pTt š žup Videm-Dobrepolje 5 km. Gas. Združenje krojačev in krojačic za Ribnico in Vel. Lašče v Ponikvah. Nm 460 m. Deloma strnjena, deloma raztresena vas leži ob ban. cesti Rašica—Dobrepolje, 2 km od drž. ceste Ljubljana—Kočevje. Kmetijstvo, izvoz bukovih drv ter prodaja gozdnih sadežev. Obrtniki, mlini, gostilna. Zavod sv. Terezike, otvorjen 1934 na mestu poslopij nekdanje žel. industrije; na mirnem kraju sredi gozdov. Obsega: 1. Zavetišče in okrevališče. Ima 2 oddelka, domačega duhovnika, zdravnika. Vodijo ga sestre sv. Križa. 2. Zdravstveni dom z oddelki: posvetovalnica za matere, dečji dispanzer, šolska poliklinika, protituberkulozni dispanzer, brezplačno zdravljenje revežev. 3. Javno ljudsko kopališče s hladno in toplo vodo. 4. Gospodinjska šola s trimesečnimi tečaji za kmetska dekleta. 5. Mali lokalni muzej. 6. Knjižnica. Poleg zavoda lepo urejen park. Okolica polna naravnih in zgodovinskih zanimivosti: Županova jama in dobrepoljske jame, vrh Sv. Ahca, Turjaški grad, rojstni kraj Trubarjev Rašica, rojstni kraj Stritarjev Podsmreka in Levstikov Spodnje Retje, Lašče z Levstikovim spomenikom, razvaline starega Čušperka in Ortneka. Ponikalnica Rašica tvori pri Novem mlinu južno od vasi 10 m visok slap, potem izgine pod zemljo in se zopet prikaže kot Račna v Rački. Okoli glavnega ponora še več jam. Znameniti kapniški jami »Skedence« nad vasjo. Podr. sv. Florijana iz 1731 (njena predniča pogorela 1637), ima 3 zelo lepo izrezljane baročne oltarje. Zunaj prizidek kapele sv. Florijana, ker ob shodih ljudje niso mogli v cerkev in se je vršila služba božja tu zunaj. Tu rojen 1883 Škulj Karol, duhovnik, bivši nar. posl. in zaslužen gosp. organizator.

Potiskavec, 88-13-10-3-0. Sr Kočevje 48.5 km, so du zdr fin Ribnica 7 km, žand Podgorica 11 km, žel Dobrepolje 13 km, o 12 km, p š žup Struge 1.5 km. Nm 420 m. Leži na podnožju Kožarjevega hriba (562 m) ob ban. cesti Dobrepolje—Struge. Kmetijstvo, prodaja drv in prašičev. Izseljevanje obilno. Nad vasjo »Potiskavška jama« z zlatimi ribicami, ki jih ima tudi ljubljanski muzej. Tu rojen Meglen Janez (1862-1931), čebelarski strokovnjak in gospodarski organizator.

Predstruge, 68-13-10-3-0. Sr Kočevje 38 km, so zdr fin Vel. Lašče 8 km, du Ribnica 21 km, žand Podgorica 3 km, žel Dobrepolje v kraju, o pTt š žup Videm-Dobrepolje 2 km. Nm

450 m. Leži strnjeno ob žel. postaji Dobrepolje. Kmetijstvo, nabiranje gob, jagod, malin, izvoz bukovih drv. Lesna trgovina, tvornica apna, gostilna s prenočiščem.

Pricerkev (Pri cerkvi), 109-24-8-15-1. Sr Kočevje 50 km, so du zdr fin Ribnica 7 km, žand Podgorica 11 km, žel Dobrepolje 13 km, o 12 km, p š žup v kraju. Šola ustanovljena 1873, 2 odd. Katoliško prosvetno društvo, SKJ PRK, DKfid, Gas. Nm 421 m. Središče župnije in bivše občine Struge. Struge se imenuje ves najjužnejši del Dobrepoljsko-struškega polja z vasmi Četež, Kolenča vas, Lipa, Podtabor, Potiskavec, Pricerkev, Rapljevo, Tisovec, Tržič. Naselbina Pricerkev leži na zadnjih odrastkih Suhe Krajine ob ban. cesti Dobrepolje—Struge. Zemlja ilovnata in slabo rodovitna, prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom, obrtjo in nabiranjem gozdnih sadežev. Izvažajo se bukova drva. Izseljevanje veliko. Gostilna, trgovina. Struge se omenjajo že 1229, ko so stiški menihi izsekavali gozdove in naseljevali kmete. L. 1251. je vrnil vojvoda Urh Spanhajmski brižinskim škofom Struge, ki jih je bil njegov oče Bernard nasilno vzel. Župnija Struge (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 1028 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Avguština ima 3 oltarje. Do 1762 je bila podr. dobrepoljske župnije in je imela za patrona sv. Janeza apostola. Po tem letu je opravljal tu duh. službo subsidiarij iz Ribnice. Od 1771 so Struge samostojen vikariat, od 1772 župnija. V cerkvenem zidu nad stopnicami na kor vzidana plošča iz 1850 z napisom v spomin matere takratnega župnika Dobravca Petra (1846—1858), nečakinje pesnika Prešerna. Kronika od 1771 dalje.

Rapljevo, 140-32-15-16-1. Sr Kočevje 52.5 km, žand Podgorica 11 km, žel Dobrepolje 14 km, so du zdr fin Ribnica 6.5 km, o 12 km, p š žup Struge 2 km. Nm 425 m. Leži v ozki kraški dolini na robu Struške kotline, 2 km od ban. ceste Dobrepolje—Struge. Dohod z vozom in avtom. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom, delom v gozdu, prevozom hlodov (žel. pragov) in drv. Trgovina. V Črnem vrhu (625 m) nad vasjo parna žaga, ki je od 1902—1930 zaposlevala vso vas. Poleti 1934 je pogorela. Poleg žage vila.

Tisovec, 100-15-13-2-0. Sr Kočevje 51 km, so du zdr fin Ribnica 12 km, žand Podgorica 7 km, žel Dobrepolje 9 km, o 8 km, p š žup Struge 4 km. Nm 568 m. Leži že v t. zv. Suhi Krajini, strnjeno ob obč. cesti, 5 km od ban. ceste Dobrepolje—Struge. Dohod samo z vozom. Kraška tla. Kmetijstvo, nabiranje gozdnih sadežev. Izseljevanje znatno. — Podr. cerkev sv. Petra. Kapnica po načrtu Higijenskega zavoda v Ljubljani. 100 m nad vasjo podzemska jama, 3 km sv. razvaline korinjskega gradu.

Tržič, 72-14-5-5-4. Sr Kočevje 49.5 km, so du zdr fin Ribnica 7 km, žel Dobrepolje 13 km, žand Podgorica 11 km, o 12 km, p š žup Struge v kraju. Nm 420 m. Leži v ravnini ob obč. cesti, 200 m od ban. ceste Dobrepolje—Struge. Dohod z vsakim vozilom. Gospodarske razmere kakor Pri cerkvi. Gostilna.

Videm, 226-43-21-22-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin Vel. Lašče 10 km, du Ribnica 23 km, žand Podgorica 1 km, žel. Dobrepolje 2 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1793, 10 odd. SKJ, JS, PJS, PRK, PSVD, Kat. prosv. d., Gas., Strel. druž., Glasb. d., Dobrodelno d., Kat. društv. dom, D. bojevnikov. Nm 445 m. Leži sredi Dobrepoljske kotline, razširjen na obeh straneh ban. ceste. Središče Dobrepoljske kotline in kot tak izrazit tip krčmarsko-trgovsko-obrtniške vasi. Kmetijstvo, trgovina in obrt. Gostilne s prenočišči. Župnija Dobrepolje (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 3350 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Križa, prvotno podr. Št. Vida pri Stični, je 1260 postala župnija, ki je obsegala tudi sedanje župnije Sv. Gregor, Struge in Vel. Lašče. Sedanja cerkev zidana 1844. Ob Valvasorjevem času je bilo v stari cerkvi 5 oltarjev: sv. Križa, sv. Štefana, Matere božje, sv. Rešnjega Telesa in sv. Andreja. Z oltarjem sv. Andreja je bil po Valvasorju združen beneficij, ki ga je ustanovil Andrej pl. Lambergar, graščak na Bregu pri Ribnici. Kristus na križu delo Langusovo, Mati božja sv. rožnega venca St. Šubičevo, veliki oltar Zajčev. Dva kamnita stranska oltarja sta še iz stare cerkve, oltar sv. Terezike D. J., delo prof. Fr. Kralja, iz 1933. Slednji je postavil tudi spomenik padlim vojakom pred cerkvijo in kipe v kapeli sv. Cirila in Metoda pri župni cerkvi.

Vodice, 20-4-4-0-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin Vel. Lašče 8 km, du Ribnica 21 km, žand Podgorica 7 km, žel Dobrepolje 4 km, o pTt š žup Videm-Dobrepolje 6 km. Nm ca 580 m. Vas, nekdanja graščinska pristava, ima malo polja. Prebivalci goje govedo in prašiče in imajo lepe gozdove (jagode, gobe). Pozimi izdelujejo razne lesene predmete. V bližini razvaline starega čušperškega gradu (667 m), ki so ga postavili Ortenburžani. Stolp dograjen okrog 1160, drugo v 1160—1190. Razrušili so ga dobrepoljski kmetje 1573.

Zagorica, 350-66-28-38-0. Sr Kočevje 42 km, so zdr fin Vel. Lašče 12 km, du Ribnica 25 km, žand Podgorica 1 km, žel Dobrepolje 4 km, o pTt š žup Videm—Dobrepolje 2 km. Gas. Nm ca 435 m. Leži pod hribom Javhe ob občinski cesti, 2 km od banovinske ceste Dobrepolje—Struge in je dostopna vsem občilom. Peščeno ilovnata zemlja rodi srednje, primanjkljaj krije živinoreja, prašičereja, gozd, nabiranje gozdnih sadežev ter izdelovanje zobotrebcev. Tu rojeni: Kralj Anton (1878), zadrugar in zadružni pisatelj ter brata Kralj Franc (1895) in Kralj Tone (1900), slikarja in kiparja.

Zdenska vas, 291-51-20-31-0. Sr Kočevje 40 km, so zdr fin Vel. Lašče 10 km, du Ribnica 23 km, žand Podgorica 2 km, žel Dobrepolje 2 km, o pTt š žup Videm-Dobrepolje 2 km. Gas. Nm 454 m. Obcestna vas. Leži na zložnih obronkih Planine (511 m). Kraj se omenja že 1256, ko ga grof Herman Ortenburški proda stiškemu samostanu. Poljedelstvo, živinoreja, prodaja bukovih drv, jelovega lesa in nabiranje gozd. sadežev. Trgovina, obrtniki, gostilne s tujskimi sobami. — Vas je doživela požar 1865 in 1902. Podr. cerkev sv. Antona Pad. na Zdenski rebri nad vasjo, zgrajena ob Valvasorjevem času. Strop slikal Štefan Šubic. Nekdaj sloveča božja pot. Pred cerkvijo prostrana romarska hiša (nova po požaru 1869). Štirikrat v letu zelo obiskovani živinski sejmi. V bližini cerkve podzemeljska jama s kapniki, podobna jama tudi v Zdenskih lazih (v turških časih skrivališče).

Srez Kranj

Splošen pregled

Kranjski srez je bil do nedavna s 1099 km² površine najobsežnejši na Gorenjskem. Odkar pa se je odcepila 1936 dotedanja sreska izpostava v Škofji Loki kot samostojen srez, mu je preostalo le še 599 km². To ozemlje je dobra pokrajinska enota v osrčju Gorenjske ravni. Periferno ležečo oporo ima v savski soteski od Smlednika do izliva Lipnice, pravo središče v ravnini na levem bregu Save, gorsko zaledje pa v z. delu Savinjskih Alp in osrednjih Karavank. Na desno stran Save sega srez le v toliko kot njeno neposredno rečno območje, sorško porečje pa ima po naravi in zgodovini lasten razvoj, kar je dobilo izraza tudi v upravni osamosvojitvi Škofje Loke. Nasprotno pa svet na levem savskem bregu, kamor prihajajo ločeni močni pritoki, nujno teži k sreskemu središču.

Sreska meja se zato ravna po levih pritokih Save, zlasti Tržiške Bistrice in Kokre, osrednjega in drugega, najdaljšega vodnega toka. Po gorskih grebenih od Zelenice (1704 m) preko Košute (Vel. vrh 2088 m, Košutnikov turen 2134 m), Plešivca (1800 m) in jezerskih vrhov (Pečovnik 1640 m, Virnikov Grintovec 1654 m, Jezerski vrh 1216 m, Goli vrh 1787 m) do Grintovčeve skupine predstavlja sreska meja hkrati državno in razvodnico med Savo in Dravo. Na vzhodni strani se drži razvodne črte proti Kamniški Bistrici le v gorah (od Rink 2429 m, Skute 2532 m, preko Grintovca 2558 m — najvišje točke v srezu — do Krvavca 1853 m), prekorači nato gornji tek Pešate in Brnika (Cerkljanske Reke), v ravnini pa se pomakne tik do izvirov Gameljščice. Sorškega polja pripada srezu toliko, kolikor obsega njegov naklon k Savi, nato pa se meja dvigne na razvodnico proti Selški Sori (Špičasti hrib 835 m, Bezovniški vrh 941 m), tako da zajame še vso Nemiljščico. Z. meja se mota od Ljubenščice na gornjo Peračico, odtod pa se spet vrne v razvodni črti preko Dobrče (1634 m), Srednjega vrha (1411 m) in Begunjščice (2063 m) na izhodišče.

Gorski svet ni tako enoten, kakor ga razodevajo zunanje oblike. Karavanškemu vencu z oblastimi pobočji in dolgimi ostrimi grebeni se v Grintovčevi skupini Savinjskih Alp pridružujejo razorane apniške gmote, ki oblikujejo tostran Kokre trikrako Storžičevo skupino, najbolj vidno predstavnico alpskega sveta v srezu; na s. se Storžič razrašča v Javornik (1716 m) in Stegovnik (1691 m), na v. v Záplato (1854 m) in Javorjev vrh (1485 m), na z. preko Zaloške planine pa v Tolsti vrh (1715 m), v Kriško goro (1587 m) in obmejno Dobrčo. Jz. gričevje spada že v predgorje Julijskih Alp. Tudi ravan, ki ji pripada druga polovica sreza, ni razvita enakomerno. Večji del v. od Kranja je dosti enotna ploskev, visoka 350—420 m, le slabo nagnjena k vodnim tokovom. Manjši del z. od Kranja je razbit po vodovju v dolge, različno visoke proge, ki od povprečne višine preko 400 m prehajajo komaj vidno v gričevju podobne dobrave in vznožna brda. Edino v tem okolišu se je dobro razvilo nadzemno vodovje, ki se v dobravah le izjemoma izgublja v apnenem produ. Kokra in Tržiška Bistrica, ki imata velik zbiralni kotel, postajata v gornjem toku ob nalivih močno nevarni, v dolenjem delu pa sta si izkopali globoki soteski sredi ravni. V. od Kranja so nasprotno nadzemni vodni tokovi prava izjema, pronicanje vodovja in globoke rečne tesni pa pravilo. Največja ponikalnica je tod Šenčurski potok, ki se poizgubi v pesku, kakor hitro zapusti nepropustna tla v podgorju. Pešata in Brnik ohranita nadzemni tek le s tem, da tečeta v podgorski smeri. Tostran Kokre ravninski prebivalci uporabljajo predvsem talno vodo.

V geološkem pogledu se s. del sreza razteza v znatnem delu po paleocoiku Karavank in sicer od Jezerskega do Begunjščice. Na j. sega paleocoik do Sv. Katarine pri Tržiču in do Starca v Kokrski dolini. Najstarejše tvorbe so tu silurski skriljavci in devonski apnenci. Razširjajo se od Jezerskega do Stegovnika. S. od silursko-devonskega pasu leži širok pas karbonskega skriljavca in apnenca, ki se nadaljuje na z. do meje sreza pri Begunjščici. Obrobljajo ga in mestoma prekrivajo permski peščenjak in apnenci, te prekrivajo pa zopet triadni sloji. Naravno vrsto usedlin so porušili podolžni prelomi, ob katerih se je pogorje stopnjema pogrezalo proti Gorenjski kotlini. Permski apnenec je zlasti v Kokrski dolini zelo razširjen ter ga moremo opazovati od Jezerskega do Starca na j.; le med Zavratnikom in Cundrom jih pokrivajo 1 km na široko triadni werfenski skriljavci. Poslednji se razširjajo od Kokre do Sv. Katarine pri Tržiču, ustvarjajo rodovitna in studencev bogata tla. Formacija školjčnega apnenca je tu razvita kot glinasti skriljavec in peščenjak. Vsi j. predeli, kakor Storžič, Kriška gora in Dobrča, so iz zgornjetriadnega diploporskega dolomita.

Ob Kokrski dolini in v njeni bližini je prodrl v gornji triadi kremenov keratofir (splošno imenovan porfir) na površino, tako pri Kokri, pri Jezerskem, s. od Storžiča ob istoimenskem potoku in v. od Kriške gore pri Tržiču. Ob koroški meji so najvišji triadni sloji iz dachsteinskega apnenca, deloma so ohranjeni še jurski apnenci kakor tudi na Begunjščici. Na Sv. Joštu so zastopane triadne plasti zlasti po školjčnem apnencu in dolomitu, deloma glinastem skriljavcu. Nižje gričevje med Tržiško Bistrico in Kokro je ostanek terciarnih miocenskih usedlin: laporja, peščenjaka in konglomerata. Vso drugo ravnino pokrivata ledeniški prod in konglomerat. Vanj so si Sava, Bistrica in Kokra vrezale številne izrazite terase.

V terciarnih miocenskih usedlinah se nahaja na več mestih vulkanski andezitski groh. Zeleni kamen rabijo pogosto za stopnice, tlak in za okvirje pri oknih in durih. V karbonskih plasteh Begunjščice so pred nekaj desetletji kopali železno rudo (sferosiderit), v jurskih (lias) plasteh pa manganovo rudo. V dolini Sv. Ane je cvetelo rudarstvo (živo srebro). V Kokrski dolini se nahaja v veliki množini porfir, ki bo imel še važno vlogo pri gradnji cest.

Podnebje v kranjskem srezu kaže legi primerno povprečno stanje Ljubljanske kotline; naravni obod gričev in gora se uveljavlja v toliko, da zapira dostop ljubljanski megli (te ima srez za $^2/_3$ manj), dovoljuje pa večje kroženje zraka. Sicer je tu za spoznanje hladneje, vendar pa mnogo bolj sončno, jasni dnevi se v Kranju že podvoje. Januarska toplina znaša še 2.5° C, julijska samo 19° C, letna 8.6° C, dočim se letno kolebanje zniža že na 21.5° C. Zmrzuje povprečno 78 dni v letu, dočim je vročih dni (105) manj kot v Ljubljani (113). Množina letne padavine se dvigne v Kranju že na 1484 mm, vsa ravan se drži iste mere, vendar je ima nekaj več na z. in s. kakor na nasprotni strani. Podgorsko gričevje beleži nad 1600 mm, najvišji vrhovi, zlasti j. vetrovom izpostavljena pobočja tudi nad 2000 m, celo 2200 mm (v črti Ljubelj—Storžič—Grintovec).

Izjemno ugodne podnebne razmere uživajo podgorski kraji, ki leže nad ravnino, nad območjem megle in so hkrati zavarovani proti severnim vetrovom, zlasti od Preddvora do Golnika, pa tudi pod Dobrčo in v Podbrezju. Prva dva prištevamo med najbolj zdrave slovenske kraje; toplote imata že sicer za celo stopinjo na leto manj kot Kranj, zato pa posebno ugodne vetrovne razmere. Podobno velja za povsem planinsko pokrajino Jezersko, kjer je ozračje še bolj izčiščeno, višinsko sonce izrazitejše, čeprav ima kraj le 5.3° C letne temperature.

Razvrstitev padavin kaže glavni maksimum jeseni, stranski, ki redko prevladuje, pa spomladi. Najmanj dežja ima poletje, suša pa ograža le izjemoma prodnata polja v ravnini. Zgodnji pomladni povrat mraza je sicer močan do —9° C, vendar posetvam malokdaj resno škoduje.

Ravninski del sreza in gričevje je večinoma kulturen svet. Med njive in travnike so posejani gozdiči, kjer so borovcu primešani hrast, breza, obe lipi (Tilia cordata in platyphyllos), jesen, ob vodah jelša, vrba in topol. V gorskem svetu so razmere enake kot v kamniškem srezu. Večina pobočij Karavank je poraščenih z mešanim gozdom, v katerem tu prevladuje smreka, tam bukev. Kjer človek ne posega vmes, je še lep mešan pragozd, drugod pa ga izpodriva kultura enovitega

drevja. Gozdni pas završuje macesen. Planine in pašniki so tudi tu nastali deloma v gozdnem pasu po iztrebljenju, samo nekaj je pravih planin.

V florističnem oziru so posebno zanimivi kraji: Jezersko, Zelenica in Begunjščica. Jezerska dolina slovi po svojih prelepih travnikih, ki so polni cvetja. Med travami (dišeča boljka, lisičji rep, grebenika, pasja trava, smiljica (Koeleria montana) cveto spomladi v silnih množinah visoki jegliči (Primula elatior), poleti ivanjščice in vmes kumin, ripeče zlatice in škrobotci, arnika, volovec (Bupthalmum salicifolium), hrumica (Helianthemum obscurum), gorske kresnice (Chrysanthemum montanum), razne bolj ali manj temnomodre zvončnice (Campanula) in repušči (Phyteuma). — Zelenica in Begunjščica pa nudita skoraj vse alpsko rastjé na razmeroma majhnem prostoru v bujni slikovitosti. Bolj redke so med njimi: črnobina žrelovka (Tozzia alpina), bradata zvončnica (Campanula barbata), rogata vijolica (Viola cornuta), Seguierova zlatica (Ranunculus Seguierrii), kobuljnici Molospermum cicutarium, Pleurospermum austriacum, ušivec Pedicularis Hacquetii. Poleg teh alpskih rasteta na Begunjščici noriška detelja (Trifolium noricum) in brezstebelni ušivec (Pedicularis acaulis) kot zastopnika ilirsko-panonske flore. Ušivec raste tudi na Storžiču, kjer se nahaja še mleč Leontodom crispus. V Kokrsko dolino sega ta flora s črnobino Scrophularia vernalis; sorodna Sc. canina z Ljubelja in gliva Polyporus arcularis s Šenturške gore pripadata sredozemski flori.

Na Šenturški gori je župnik Simon Robič nabral mnogo gliv, od katerih nekatere še niso bile opisane: rod Stictophacidium, vrsta Diaporthe microcarpa, Cenangium carpini, Rannularia montana in Sphaerella Deschmanni iz Zaloga pri Cerkljah. Poleg teh gliv je našel Robič v jarku Doblica nov mah, nazvan Trochobryum carniolicum.

Po svoji legi in živalstvu pripada večina ozemlja triglavski pokrajini. Lovišča nudijo: jelene, srne, gamse, zajce, divje peteline, ruševce, gozdne jerebe, fazane, poljske jerebice, prepelice, sloke, divje race, jazbece, lisice, kune, ujede, vrane in srake. V loviščih barona Borna nad Tržičem žive tudi kozorogi (Capra bex) poleg številnih jelenov. — Sava je dobra postrvja voda, v kateri živita lipan (Thymallus thymallus) in potočna postrv. Izvrstne in izrazito postrvje vode so njeni pritoki Tržiška Bistrica, Kokra in zlasti Lipnica. V Tržiški Bistrici in Savi pri Kranju uspeva šarenka (Trutta iridea). — Strupene kače so modrasi, ki jih je bilo l. 1912. v Karavankah vlovljenih 219; dalje navadni gad (116 vlovljenih) in črni gad (Vipera berus var. prester). Poleg teh je bilo ujetih še 7 bosanskih gadov (V. b. var. bosniensis).

Edino iz Potoč pri Preddvoru je znan polžek Paladilhiopsis robičiana Cless., ki je domnevno ostanek izpred ledene dobe; Vitrella gracilis var. robičiana in Sadleriana robičiana Cless. sta tudi odtod. Vse je našel Robič in so po njem imenovani. V Cerkljah je nekajkrati gnezdil ležetrudnik (Caprimulgus europaeus), ki se sicer drži na severu; v Kokrski dolini pri Kranju gnezdi grlica (Turtur). Zanimivosti visokogorske favne so iste kot v kamniškem srezu. Za selitev se na Savi pogosteje pomudijo morski slapnik (Urinator lumme), rjava čaplja (Ardea purpurea) v okolici Cerkelj, dalje veliki roparski galeb (Stercorarius skua), sokol selec (Falco peregrinus) in brinovka (Turdus pilaris). Iz Tularske jame pri Kranju je znana vrsta iz rodu Trechus (Anophthalmus miklitzi ssp. staudacheri).

Kot vsa Gorenjska, ima tudi kranjski srez zelo malo najdb iz predzgodovinske in rimske dobe. Gotovo je pa vodila tu skozi važna predzgodovinska in nato rimska ljubeljska cesta Emona (Ljubljana)—Santicum (Kranj)—Tržič—Ljubelj—Virunum na Gosposvetskem polju. Sledovi te ceste so še vidni in o njej priča rimski napisni kamen, vzidan v cerkev sv. Lenarta pod Ljubeljem na s. strani. Staro pot je ohranila trgovina tudi v srednjem veku. Koroški vojvode so imeli na Ljubelju svojo carinarnico; vetrinjski samostan pa cerkev sv. Lenarta in več posestev, ki mu jih je 1239 podaril oglejski patrijarh s pogojem, da ustanovi hospital, v katerem naj vzdržuje duhovnika in več hlapcev za zaščito potnikov in trgovcev in vzdrževanje ceste. Koroški vojvoda Bernhard je 1253 podaril istemu samostanu gozd in cerkvico sv. Marije Magdalene na Malem Ljubelju. Ko je 1330 vojvoda Henrik pomnožil to ustanovo z novimi zemljišči, je gostinjec dobil stalnega duhovnika in potrebno prenočišče. V 16. stol. je bila ljubeljska pot izročena v oskrbo deželnim stanovom — koroškim in kranjskim. L. 1560—1575. so zgradili novo ljubeljsko cesto s 150 m dolgim predorom na vrhu in jo pozneje večkrat popravljali in razširjevali. Cesar Karel VI. jo je dal 1724—1728 spet preurediti. Rušeči se predor so tedaj podrli, klanec znižali in postavili v spomin na otvoritev dve kameniti piramidi z latinskim napisom. L. 1820. so cesto zopet restavrirali in pozneje večkrat popravljali. Važna prometna pot je vodila v srednjem in novem veku tudi iz Kranja po dolini Kokre, čez Jezersko na Koroško. Železniška proga Ljubljana—Kranj—Jesenice—Trbiž je bila otvorjena 1870, tržiška 1908.

V politično upravnem oziru je kranjski srez zibelka pozneje formirane dežele Kranjske. Kranjska marka ali Krajina ob zgornji Savi se javlja že v prvih stoletjih slovenske naselitve in že tedaj je bil Kranj njeno središče. Po tem mestu je morda dobila svoje ime. Mejni grofje Kranjske Krajine so že v 10. in 11. stol. navadno rezidirali v Kranju, v sedanji Ogrinčevi hiši št. 2 ali se pa pogosto mudili v mestu. Šele v 13. stol. je prevzela vodilno vlogo Ljubljana, ki je postala glavno mesto vojvodine Kranjske (1364).

Prve dušnopastirske postaje so bile v Šmartinu pri Kranju, Kranju, Preddvoru, Cerkljah, Naklem, Šenčurju, Kovorju in Tržiču. Iz teh prafara so se pozneje izločile skoro vse današnje župnije v srezu; le nekaj župnij ima svoje matere-župnije v sosednjih srezih. V cerkvenem oziru je srez prvotno pripadal oglejskim patriarhom in gorenjskemu arhidiakonatu. L. 1461. je cesar Friderik III. inkorporiral tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji župnije Šmartin, Naklo in Šmlednik (skupno z Vodicami), 1507 ji je pa cesar Maksimilijan podredil še preddvorsko in kranjsko prafaro. Ostale župnije so ostale v rokah oglejskih patriarhov do 1751; nato so do 1887 pripadle goriški nadškofiji, končno pa ljubljanskim škofom.

L. 1931. je bilo v srezu 39.224 prebivalcev, l. 1921. pa 29.996. Prirastek znaša torej skoraj 31%, kar je nenavadno mnogo. Ni pa to naravni prirastek domačega prebivalstva, namreč se je mnogo ljudi sem priselilo od drugod, zlasti iz območja škofjeloškega sreza, pa tudi iz drugih delov države, kar izpričuje več stotin drugovercev in pripadnikov neslovenskih narodnosti. Okraj je od 1884 do 1921 napredoval le za 1309 ljudi ali 4.56%. Na 1 km² živi povprečno po državni statistiki 65 naseljencev, vendar so ti zelo neenakomerno razporejeni. Tej gostoti so blizu le ravninske kmetske občine, ki imajo gostoto blizu 70, z delavci poseljeni okoliš Tržiča sprejema že 191, okolica Kranja celo 224 ljudi na km²; nasprotno izkazuje povpreček vseh gorskih občin le še gostoto 20 ljudi. Podeželske vaške občine komaj vzdržujejo svojo gostoto, v gorah že močno nazadujejo, vse v korist obeh mest (z okolico), ki sta svoje prebivalstvo v 50 letih podvojili. — Po ravnini, zlasti j. in v. od Kranja prevladujejo velike in srednje sklenjene načrtno zgrajene vasi v vrsti; ob Savi in deloma na Šenčurskem polju so razširjene dolge progaste naselbine tkzv. gozdnih vasi, nastalih v krčevinah. V nižjem gričevju so se kmetije strnile v majhne, na Cerkljanskem polju v velike in urejene gruče. Novodobne naprave so talni načrt v prometnih krajih močno zabrisale.

Gospodarski temelj prebivalstva je še vedno kmetijstvo, ki neguje v ravnini predvsem polja, v goratih krajih pa bolj živino in gozd. Poleg tega išče kmet stranskih dohodkov, da si olajša preživljanje. Njegov položaj je najbolj znosen tam, kjer dobro vnovči svoje glavne in stranske pridelke, v bližini industrijskih in prometnih središč. Ker ta niso nikjer težko dostopna in so povsod vsaj deloma med kmete pomešani delavci, se srez more gospodarsko sam vzdrževati. Posestva so pretežno srednja, bliže mest razdrobljena, po manj donosni zemlji tudi velika; 24 posestev obsega nad 200 ha, od teh 4 nad 1000 ha (eno tudi nad 2000, eno celo nad 4000 ha), v teh je večinoma gozd in planina.

Po sreski statistiki je zemlja razdeljena: povsem nerodovitne površine (skalovje, stavbišča i. p.) je 4206 ha ali 7%, gozda 33.227 ali 55.41%, ostale kulturne zemlje pa 22.542 ha ali 37.59%. — Med obdelano zemljo je travnikov (6160 ha) in pašnikov skupaj 12.107 ha ali 53.7%, njiv in vrtov (teh le 106 ha) 9609 ha ali 42.62%, sadovnjakov 822 ha ali 3.66%, zaraslega močvirja 4 ha ali 0.02%. Zadnje postavke prevladujejo v ravnini, dočim imajo v goratem svetu premoč travniki in pašniki, ki so drugod jako šibki.

Glede poljskih pridelkov so na razpolago le skupni podatki za prvotni okraj skupno s Škofjo Loko. Produkcija kaže za banovino nadpovprečne uspehe na ha zlasti pri pšenici (9.5 q), ječmenu (9.3 q), rži (10.2 q) in krompirju (64.2 q), povpreček dosega še pri prosu (10.1 q na 1 ha). Povprečno so pridelali od 1931 do 1934: pšenice 33.489 q, rži 17.689 q, ječmena 13.834 q, koruze 4673 q, prosa 7395 q, fižola 1635 q, krompirja 148.752 q, zelja 14.772 q, hmelja 32 q. Za prodajo izven sreza je preostajalo predvsem zadnjih pridelkov, dočim je bilo treba žito (moko) dokupovati. Za sadjarstvo so res ugodni samo posamezni z. kraji v podgorju, mnogo manj v ravnini. Vseh sadnih dreves so našteli 1934 le 270.000; od teh je bila dobra tretjina jablan, hrušk 37.000, orehov in češenj po 13.000, ostala drevesa so slabo zastopana. Na prisojnih pobočjih je imel gospodarski pomen še kostanj.

Dosti napredna in smotreno urejena je v srezu živinoreja, ki se še vedno izpopolnjuje v reji pasem in v izrabi prireje. Splošno je vpeljano pincgavsko govedo, izboljšana reja prašičev (yorkshirska) in ovac, posebno pa je organizirana prodaja mleka in mlečnih izdelkov. Po številu je padla drobnica, kjer goje jezersko pasmo, napredovalo pa je število perutnine in svinj. L. 1934. je bilo skupno v kranjskem in škofjeloškem srezu goveje živine 23.655, konj 3461, svinj 9835, ovac 1577, perutnine 48.547, panjev čebel pa 4344.

Gozd ima skoraj izključno (nad 99%) visoko drevje, kjer imajo veliko premoč jelova drevesa, v gorah znana radi izvrstne kvalitete. Poleg smreke in mecesna goje umetno tudi javor. Zavzema na z. in s. zemljo, ki je za druge kulture neporabna, v ravnini tudi drugo, vendar je tu gozd že toliko iztrebljen, da komaj še ščiti poljsko zemljo in daje za dom drva in nastilj. Po veliki večini je v lasti posameznikov, le nekaj ga je tudi v lasti družabnikov in solastnikov, državna in samoupravna gozdna posest je komaj zastopana, prav malo več je cerkvene. Glavne dohodke daje gozd zlasti v Karavankah.

Nekdaj mnogo močneje rudarstvo je danes omejeno na pridobivanje apna in cestnega drobirja. Ob Nemiljščici so neizrabljeni topli vrelci, na Jezerskem izviri 30% kisle vode.

V zadnjem desetletju hitro narašča gospodarska moč industrije, ki se opira zvečine na izrabo vodnih sil in začetke iz prejšnje dobe. V veliko oporo ji je tudi elektrifikacija, ki je izvedena v celem okraju. Najobsežnejša je danes bombažna tekstilna stroka, kjer je prevzel vodstvo Kranj, »slovenski Manchester«, čeprav je v Tržiču starejša in dobro vpeljana. Pridružujejo se ji druge vrste oblačilne industrije, zlasti usnjarstvo, kjer prednjači Tržič (»Peko«, »Runa«) v zvezi s široko okolico, izdelovanje perila in gumijastih predmetov (Kranj), pletilstvo, trikotaža. S tem v zvezi je deloma domača in poklicna obrt, ki izdeluje na roke in stroje pletenine, volnene predmete, copate itd. (predvsem v Naklu in okolici). Stražišče s stroji nadaljuje nekdanjo domačo obrt sitarstva in žimarstva. Druga močna panoga se udejstvuje v obdelavi in predelavi lesa (deske, zaboji, lepenka, pohištvo). Industrijska in obrtna delavnost te vrste sega najdlje v gorske doline obeh glavnih savskih pritokov, največ žag stoji ob Kokri. Tržič je ohranil sicer propadlo kovinsko industrijo (izdeluje predvsem poljsko orodje). V Britofu je tovarna firneža in lakov. Industrializirano je tudi opekarstvo, ki je razširjeno na sz., enako mnogo obrtnih podjetij. V predelavi kmetijskih proizvodov se odlikujejo mlekarne pod vodstvom Združenih gorenjskih mlekarn v Naklu, največjega zadružnega podjetja te vrste na Slovenskem.

Kranj ima pomembno mesto v trgovini. Ima največ grosistov na Gorenjskem; vodi kupčijo z živino, živili in manufakturo (tu nudi nižje cene nego Ljubljana), po obsegu najmočnejša pa je lesna trgovina. Velike trgovine so razmeščene tudi po deželi (za vino, živino in les). V izvoz gredo izven sreza les, živina in živinorejski pridelki, krompir, fižol, prvo vrednost pa predstavljajo tekstilni izdelki. Prometno središče ima srez v Kranju, kjer se odcepi od gorenjske železnice lokalna tržiška proga. Vzporedno z železnico drži državna cesta, ki jo podpira dokaj gosto omrežje banovinskih in občinskih cestnih dovozov iz vseh večjih krajev, povezanih med seboj in deloma tudi z Ljubljano z avtobusnimi progami. — Obisk tujcev je stalen, čeprav ne najmočnejši na Gorenjskem, vendar še narašča. Dotok je najmočnejši skozi Kranj, vendar imajo stalnih gostov več v podgorju in planinah. Gostinske naprave so na splošno na primerni višini, enako gorska zaznamovana pota in planinske postojanke, kopališke naprave, gozdna sprehodna pota in smuški tereni. Kot letovišča so na glasu kraji ob Tržiški Bistrici in Kokri, mestoma tudi ob Savi in Cerkljanski Reki. Kot zdravilišče je urejen Golnik, kot planinsko okrevališče Jezersko in razni planinski domovi (Kofce, Krvavec itd.).

Občina Besnica

Preb. 1122, hiš 221, posest. 65, koč. 143, najem. 11. Površina 3637 ha: njiv in vrtov 306, trav. in paš. 604, sadovnjakov 24, gozdov 2618, ostalo 85. Občina Sv. Jošt, preurejena na s. 1934, vključuje pod novim imenom Besnica predgorsko hribovje med Savo in razvodnimi slemeni proti Selški dolini in Sorškemu polju, tja do Jelovice in sreske meje nad Nemiljščico. Ozemlje se na splošno znižuje v širokih stopnjevinah v smeri vodovja, ki ga zbirata Besnica in Nemiljščica. Poseljeni so le najvišji nivoji (820—850 m) in široke brdarske planjave nad Savo (400—500 m), glavna osojna površina (okr. 700 m, planota Rovnik 702 m) je pa pokrita z močnim jelovim in mešanim gozdom, nekaj selišč imata še tesni dolinici Nemiljščice in Besnice s Smetincem. Vodovje žene večje število žag in mlinov. Poljedelstvo ima na razpolago srednje rodovitna tla, ki ne donašajo povsod niti ajde niti koruze, splošno pa največ krompirja in sočivja. Več kot prodajo, morajo živeža dokupovati. Število živine narašča, izboljšuje se tudi pasma (pincgavska) in prodaja mleka. Le počasi se izboljšuje sadjarstvo. Gozd je močan, vendar v najboljših parcelah poleg kmetske še v tuji lasti, zlasti Kranjčanov. Za prodajo daje hlode, deske, trame, drva, oglje in mnogo sadežev. Lovišče je zelo bogato. Prometni razvoj podpira gorenjska železnica in nova ban. cesta Kranj—Besnica, ki ima podaljšek po vsem dnu Nemiljščice. Pogreša pa cestne zveze do Podnarta. Gorska pota so zaznamovana od postaj na Selško dolino in Sorško polje. Krasna razgledišča, slap Šum ob spodnji Nemiljščici. Lepi izleti, smuški svet. Za Sv. Joštom je »Zdravilni studenec«, nad Šumom pa tople »Rimske toplice«, zdaj pomešane z mrzlo vodo.

Jamnik, 108-17-3-12-2. Sr zdr Kranj 16 km, so du Škofja Loka 22 km, žand fin železniki 8 km, žel Podnart 5 km, o 10 km, pTt žup Selca nad Šk. L. 6 km, š Podblica 4 km. Nm ca 834 m, vas 872 m. Zavzema poševno polico na v. strani visoke planote Jelovice z dolgim, ravnim pomolom v Golem brdu. Vas si je izbrala zavetno lego na jz. in se strnila v gosto gručo okrog obč. ceste (5—6 km od ban. iz Krope v Podnart). Ime po opuščenih jamah za železno rudo. Glavni dohodek daje zdaj gozdarjenje v Jelovici (hlodi in drva za Kranj in za Kropo, oglje), manj živinoreja; poljedelstvo je šibko, celih kmetij je malo. Električna razsvetljava iz Podblice. Izvrsten razgled po srednji Gorenjski, zaznamovana pota iz Podnarta, Krope, Selške doline in Sv. Jošta, najbližji dostop do klimatsko pomembne Mošenjske planine (pod Kotličem 1410 m, stan 2 uri, sestop na Nemiljščico, 2½ uri od Šuma). Na izvrstni razgledni točki vrh pomola podr. cerkev sv. Primoža. Malo zabrisan zgodnji gotski slog, v presbiteriju novo odkrite stenske slike iz 15. stol. Viri omenjajo cerkev šele 1622.

Javornik, 58-13-8-4-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 6 km, o žup Besnica 4 km, š Sv. Jošt 2 km. Nm 680 m. Gorska vas na prisojni strani slemena, jz. od Sv. Jošta. Nova obč. cesta iz Šmartina p. Kr., zaznamovana vozna pot v Škofjo Loko. Prodaja drva in hlode v Kranj.

Nemilje, 76-12-4-8-0. Sr so du zdr žel Kranj 12 km, žand fin železniki 6 km, o 6 km, pTt žup Selca nad Šk. L. 4 km, š Podblica 2 km. Nm 495 m. Leži v travnatem kotliču tik pod strmim pobočjem Jelovice, konec najglobljе zajede v Besniško gričevje. Lahek prehod v Selško dolino (Preval, 691 m). Ugoden dovoz po obč. cesti iz Besnice (5 km). Pod vasjo pot k Sv. Primožu ½ ure. Največ donaša gozd.

Njivica, 56-9-2-6-1. Sr so zdr žel Kranj 10 km, du Škofja Loka 16 km, žand fin železniki 7 km, o 5 km, pTt žup Selca nad Šk. L. 5 km, š Podblica 3 km. Nm 465—527 m. Zavzema ploščato brdo (Njivica) in prisojno stran srednje Nemiljščice (Log). Dostop z vsemi vozili po obč. cesti iz Besnice. Glavni dohodek daje les (letno ca 3 vagone desak, hlodov, drv, tramov in oglja). Mlin in žaga.

Podblica, 144-29-5-22-2. Sr zdr žel Kranj 14 km, so du Škofja Loka 22 km, žand fin železniki 7 km, o 7 km, pTt Selca nad Šk. L. 5 km, žup Selca nad Šk. L. 7 km, š v kraju ust. 1896, 1 odd. Elektrarna. Nm 813 m. Leži na nekaj širšem pomolu v. pod Jelovico, j. od Jamnika, kateremu je podobna po legi, obliki in gospodarstvu. Gostilna s prenočiščem.

Pševo, 56-12-6-6-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 5 km, o 4 km, š Sv. Jošt 2 km, žup Šmartin pri Kranju 4 km. Vodovod. Nm povpr. 600 m. Leži v zlomu manjše prisojne police pod Sv. Joštom, dobre 3 km obč. poti iz Stražišča (dovoz z vozom). Kmetijstvo. Proda nekaj sadja in precej drv v Kranj.

Rakovica, 23-7-3-0-2. Sr so du žand zdr fin pTt Kranj 3 km, žel Sv. Jošt v kraju, o 4 km, š Sv. Jošt 5 km, žup Šmartin pri Kranju 4 km. Nm 361 m. Zavzema dolinico med Šmarjetno goro in Sv. Joštom do savskega brega in železnice. Pripada ji postajališče Sv. Jošt; prometno važnejša je ban. cesta Kranj—Besnica. Kmetovanje in drvarjenje; prodajajo mlečni pridelek (sir) in les (deske, drva, stavbni les). Kopališče, markacije na Stari grad (½ ure), Šmarjetno goro in Sv. Jošt (po 1 uro). Gostilna s prenočiščem.

Rovte, 10-3-1-2-0. Sr zdr Kranj 12 km, so du Škofja Loka 18 km, žand fin železniki 9 km, žel pTt Podnart 3 km, o 6 km, š Podblica 2 km, žup Selca nad Šk. L. 6 km. Nm 480 m. Manjši del upravno razcepljenega selišča vrh dobrave v vznožju Malega vrha (811 m). Ostala vas pripada srezu Radovljica (obč. Ovsiše). Les izvažajo po obč. kolovozu na Podnart (3 km). Turkova podzemska jama s kapniki, obnovljeno staro znamenje. Turist. pot na Jamnik (1 uro). Gostilna s prenočišči.

Spodnja Besnica, 223-40-13-27-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 5 km, o 2 km, š žup Zg. Besnica 2 km. Gas. Nm 424 m. Zavzema nižji dobravski svet med Savo in potokom Besnico. Široka razpostavljena naselbina se deli na več zaselkov: Trata (kočarji na s., plitve vrtače), Srednja vas ob ban. cesti; jedro kmetske vasi, ki se nadaljuje Pri cerkvi. Svet je deloma ilovnat, drugod že kamenit. V Kranj prodajo več poljskih pridelkov (zlasti krompir), jajca, gobe, sadje, les (500 m³ oglja, mnogo manj desak in stavb. gradiva), dočim mleko prevzema Naklo. Čebelarstvo. V osojnem bregu ljubka stara podr. cerkev. sv. Janeza Krst., ki je bila zgrajena najbrž že prej, kot se prvič omenja (1456). Presbiterij iz ca 1520 kaže že močen vpliv čiste renesanse. Pomembni ostanki stenske slikarije. Dva »zlata oltarja«. Do 1843 je imela lesen raven strop (iz 17. stol.).

Sv. Jošt, 10-3-0-0-3. Sr so du žand zdr fin pTt Kranj 7 km, o 5 km, žel Sv. Jošt 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1901, 1 odd. Nm 845 m. Poseljeni vrh dve uri dolgega slemena med Škofjo Loko in Kranjem (6 km kolovoza od ban. in drž. ceste). Dviga se osamljeno najdlje proti osrčju Gorenjske ravni, katero vso zajema s svojim mogočnim razgledom. Le na z. strani je proste nekaj trate pod stoletnimi lipami (smuški svet), sicer je vrh ovenčan z uspelo arhitektonsko enoto cerkvenih poslopij: poleg cerkve in Marijine kapele, gostišče (cerkovnik) in bivše romarsko poslopje, zdaj župnišče (šola in nekaj stanovanj za letoviščarje). Sv. Jošt je na široko znan po soc. tečajih slovenskih, hrvatskih in srbskih izobražencev, ki jih je tu zbiral Dr. J. Ev. Krek. Na goro prihajajo izletniki v vseh letnih časih, bližnja in daljna okolica (Štajerska in Koroška) jo pozna kot božjo pot (dostop iz Kranja ali post. Sv. Jošt 1½ ure, iz Škofje Loke in Selc 3 ure). Ekspozitura Sv. Jošt (dek. Kranj, škof. ljublj., žup Šmartin pri Kr.) ima 208 duš. Cerkev sv. Jošta op. je bila zidana najbrž že v 15. stol. V 1735—1740 so jo povečali. Ima dva stolpa. Slog je baročni, v presbiteriju še gotski, ostanki gotskih slik Jerneja iz Loke; 4 Metzingerjeve slike, križev pot Fr. Wissiaka. Kot božja pot je posebno cvetela 1730—1770; letno je bilo tedaj opravljenih okrog 2000 sv. maš in 50.000 sv. obhajil. V tej dobi je imel sv. Jošt svojega cerkvenega vodjo-direktorja z več pomočniki, ki so skrbeli za red v cerkvi in potrebe romarjev. L. 1752. so bile zgrajene svete stopnice — 287 po številu — iz domačega rdečega marmorja, vrh katerih stoji kapelica Žal. M. b. Romanje je začelo opadati že pred jožefinskimi reformami. V cerkvenem stolpu iz 1660 znamenit 1344 kg težak veliki zvon, ulit 1834 iz topov na turških bojnih ladjah, potopljenih 1827 v bitki pri Navarinu. Na zvonu Prešernov napis. Od ok. 1600 je Sv. Jošt ekspozitura šmartinske župnije.

Zabukovje, 69-11-6-5-0. Sr so du žand zdr fin pTt Kranj 5 km, žel Sv. Jošt 1.5 km, o 3 km, š Sv. Jošt 3 km, žup Šmartin pri Kranju 4 km. Vodovod. Nm 440—580 m. Široko razprostrta, deloma prisojna kmetska naselbina po zavojih sv. pobočja Sv. Jošta, tik nad desnim bregom Save in izlivom Besnice. Površina njiv in travnikov izginja v prostranem gozdnem oklepu. Živeža primanjkuje, prodajo pa mnogo drv, sadja in gozdnih sadežev. Izdatno čebelarstvo. Dovoz po obč. kolovozu od ban. ceste na Besnico. Deli se v Spodnje in Zgornje Zabukovje.

Zgornja Besnica, 289-65-14-51-0. Sr so du žand zdr fin pTt Kranj 7 km, žel Sv. Jošt 1.5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1878, 1 odd. Prosv. d., Gas. Vodovod. Nm 480 m. Leži na zgornji dobravski stopnjevini, prislonjena na prisojnejše vznožje strmega Rovnika (702 m). Večji sestavni deli vasi so: Podrovnik, Dvor (v. od cerkve), Videm (s. del) in Čepulje (najnižji dolinski del). Vsi imajo dovoz po ban. cesti iz Kranja z zvezo v dolino Nemiljščice. Prodaja krompir (do 100 vag.), mleko, sir in čajno maslo, precej sadja, zlasti pa les (stavbni, deske, drva in oglje). Malo obrtnikov (mlina, gostilni in trg.). Nekaj čebelarjev. Slap Nemiljščice, nad njo zapuščene »Rimske toplice« (25—30° C), kapniška jama v Rovniku, prikladen dostop na Jamnik in Sv. Jošt, smuški teren v Pungartu. Čedalje večji obisk izletnikov. Besniška okolica je znana po rokovnjaški nadlogi, ki še sedaj živi v ljudskem spominu. V gozdu »Utcenk« ali »Lucenk« je bilo v 19. stol. skrivališče 16 rokovnjačev z Dimežem (Francem Ziherlom) na čelu. Skrivališče je bilo v Bregu za Savo, kjer je še vidna miza in klopi iz skal. Pokopališče. Župna cerkev sv. Tilna (Egidija). Prvotno prastaro cerkev je baje dal zgraditi škofjeloški oskrbnik v zahvalo za srečno rešitev iz gozda. Omenja jo že 1291 urbar loškega gospostva. Pozneje so gotsko stavbo predelali in posvetili. Nova zgradba iz 1778—1782 je tipično baročna. Gl. slika L. Layerja, oltarji: nova renesansa (K. Götzl). Iz pražupnije v Šmartinu pri Kranju se je izločila 1779 kot subvikariat, ki si je 1900 izvojeval župnijsko samostojnost. V Zg. Besnici so se rodili: Fabijan dr. Janez (1889), prof. dogmatike na lj. univerzi, Tomaževič Janez (1840—1910), pedagog in komponist, Tomaževič Simon (r. 1805), dunajski dvorni kapelnik.

Občina Cerklje pri Kranju

Preb. 3116, hiš 589, posest. 524, koč, 65, najem 0. Površina 5223 ha: njiv in vrtov 1521, trav. in paš. 1164, sadovnjakov 150, gozdov 2559, ostalo 129. Občinsko ozemlje spaja Kranjsko ravan s Kamniškimi planinami. Na v. ima skupno mejo s srezom do vrha Krvavca (1853 m), na s. zaključuje občino razvodno sleme blizu do Možjance, potem zaokrene meja mimo velesovskega Adergasa na gozdno površje v. Veliki dobravi in Za ježami. Proti s. ščiti občino pobočje Krvavca, ki se znižuje v vrsti stopničastih planot; glavni sklenjeni in poseljeni stopnjevini sta v višini nad 1020 m (Sv. Ambrož—Vižnica—Kopa) in 670—770 m (od Šenturške do Štefanje gore). Rob spodnje planote pada strmo v naplavinsko ravan Cerkljanskega polja, le proti gričevju Tunjiških dobrav je prehod zložnejši. Plodna ravnina je nagnjena na v., kamor se obrača vodovje: Cerkljanska Reka (tudi Brnik) s šibkim desnim pritokom in gornji tok Pešate. V gorah se javlja dobro kulturno ozemlje tam, kjer se med apnene triadne plasti vriva skriljavec, v ravnini pa na starejšem močno preperelem aluviju. V hribih pokriva površino predvsem gozd (bukev, hrast, smreka, macesen), nad njim paša, po stopnjevinah senožeti in poljske kulture; gozd (v njem zlasti bor, smreka, hrast) nastopi spet v ravnini na jz., v krpah tudi med vasmi. Prebivalci so po veliki večini trdni kmetje, z dobro urejenim gospodarstvom. Ravan goji zlasti polje, v višinah živino, ki splošno donaša občini največ stalnih dohodkov. Zadružni planinski stan na Križki planini (1494 m); med Krvavcem in Kržišem; pod tem na razglednem travnatem sedlu pl. Jezerca (1435 m). Na prodaj stavijo izdatne količine lesa, precej goved, prašičev in konj, mleko in sir (mlekarstvo v stiku z Naklom), krompir (žito le izjemno), gozdne sadeže, sadje (jabolka, malo kostanja, hruške) in med. Glavni trg v Kranju in Ljubljani, 4 sejmi v Cerkljah (17. jan., cvetni petek, 16. avg., 21. okt.). Redki delavci se vozijo v tekstilne tovarne v Kranj. Glavna ban. cesta Kranj—(Šenčur)—Moste—Kamnik, drugoredni Visoko—Cerklje—Komenda in Cerklje—Vodice—Tacen—(Št. Vid—Ljubljana). Avtobusna zveza na Kranj in Ljubljano. Cerkljanska ravan šteje med najlepše slovenske pokrajine. Odlične razgledne postojanke v gorah s prostranimi planjavami. Dotok izletnikov, turistov in smučarjev narašča. Pešata slovi po postrvih.

Apno-Ravne, 69-11-11-0-0. Sr so du fin Kranj 15 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 3 km, š tudi Šenturška gora 1 km, žel Kranj 1.6 km. Nm 650—682 m. Dvojno selišče na v. delu spodnje gorske planote nad Cerkljami. Loči ju nizka dobrava, okrog nje dno suhe doline. Zavarovana prisojna lega, dober pridelek na mestoma skoraj ravnem polju, v strminah senožeti in mešan gozd. Težak dovoz preko Pešate, od ban. ceste 3—4 km.

Cerklje, 473-79-70-9-0. Sr so du fin Kranj 12 km, žand zdr o pTt š žup v kraju, žel Kranj 13 km. Šola ust. 1811, 10 odd. Obrt. nad. š. Jav. knjiž., Kat. prosv. d., PCMD, PJS, SKJ, Strel. druž., Gas. Vodovod. Elektrika. Nm 413 m. Leže nad reguliranima bregovoma Reke, ki se je tod precej globoko zajedla v svoj lastni nasip. Ponosno središče Cerkljanskega polja in najpomembnejši, gospodarsko in socialno vodilni podgorski kraj. Izrazito kmetska sta samo sv., predvsem pa j. konec dolge naselbine, mogočno upravno in prometno središče ju združuje. Polje ni najboljše v okolici, a dobro obdelano, gozd večinoma iztrebljen. Sedež važnih zadrug, izdatne trgovine in obrti, izhodišče za izlete in ture (dve markaciji na Krvavec, okr. 4 ure), avtobusna zveza z Ljubljano in Kranjem, gostilne s prenočišči. Kraj se je prvotno po novi cerkvi »Marija v Trnju« imenoval Trnovlje. Cerkev so po legendi sezidali na mestu, kjer so pastirji našli med trnjem podobo M. b. Sedanje ime Cerklje se prvič javlja v listinah 1239. Župnija Cerklje pri Kranju (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 3500 duš. Pokopališče. Prvotno prastaro župno cerkev Vneb. D. M. so okoli 1500 povečali, 1777 pa podrli in do 1783 sezidali zelo prostorno sedanjo stavbo, ki je 1819 dobila nov presbiterij. Za osnovo je rabil renesanški slog. Oprava večkrat prenovljena, pri oltarjih sodelovali L. Layer, Stroj, Ben. Tavčar in Jur. Šubic. Križev pot: J. Franke. Močno taborsko obzidje

iz 15. stol. so podrli in ga uporabili pri zidanju sedanje cerkve. Začetki cerkljanske prafare, katere sedež je bil prvotno najbrž v Šmartnu, segajo morda že v 11. stol. Prvi znani župnik Richerus se omenja med 1147 in 1154. Sedež župnije je bil tedaj že v Trnovljah (Cerkljah). Župnija je bila do 1751 podrejena oglejskemu patriarhu, ki jo je med 1350 in 1356 inkorporiral velesovskemu samostanu. Ta je od sedaj postavljal vikarje, a patriarh jih je potrjeval. 1751—1787 je bila župnija podrejena goriški nadškofiji, poslej ljubljanski škofiji. 1751 do 1787 je bila v Cerkljah dekanija. Župnija je mati sedanji župniji Šenturški gori in Velesovu. Protestantizem se je tu zelo razširil. Celo župnik Krištof Schwab pl. Lichtenberški in Tufsteinski (1546—1595) je bil vnet protestant. V zahvalo za zmago katoliške stranke so baje postavili 1645 pod vasjo pri lipici kamenito, 2 m visoko piramidasto znamenje. Vendar je bilo verjetneje postavljeno v spomin na kugo. Pomembni cerkljanski rojaki: Bedenik Jakob (1850—1916), ljudski pisatelj, Borštnik Ignacij (1858—1919), gled. igralec in dramatik, Medved Matej (1796—1865), gradbenik (kupola lj. stolnice), Nastran p. Joahim (1802—1863), nabožni pisatelj, Vavken Andrej (1838—1898), komponist.

Češnjevek, 122-27-25-2-0. Sr so du fin Kranj 10 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 2 km, žel Kranj 11 km. Nm 408 m. Tipična podgorska vas ob obč. cesti iz Cerkelj v Velesovo. Preproste, deloma nizke stavbe z gručasto osnovo so se odmaknile od vodnatega gorskega vznožja na višji, suhi rob prodnatega polja. Skozi vas se prebije v isto smer potok Češnjevščica; dotok izpod Strmola. Pod gozdno površino opekarna. Vas se prvič omenja 1238. Podr. cerkev sv. Duha. Prvotna cerkev je bila posvečena 1535, sedanjo slogovno neizrazito stavbo so postavili 1833. Odtod doma: Hacin dr. Janko (r. 1884), fin. izvedenec na mednar. konferencah in Hacin dr. Josip (r. 1881), odvetnik in prevajalec.

Dvorje, 290-55-50-5-0. Sr so du fin Kranj 12 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 0 km, žel Kranj 13 km. Elektrarna. Nm 425 m. Zavzema vrh prisojnega vršaja na desnem bregu Reke tik ob njenem izstopu iz gorske soteske. Mlajše hiše, žage in mlini se malone dotikajo Cerkelj in se na s. pomikajo v rečno globel, kmetska poslopja so razvrščena v z. smeri proti lepemu polju. Valjčni mlin. Manjše letovišče (pension Sangrad). Zgodovinska pomembnost: grad Strmol pod hribovjem v bližini ban. ceste. Zgradili so ga gospodje Strmolski, ki jih navajajo viri pogosto od 14.—16. stol. Pozneje je bil grad v rokah raznih rodbin. Dobro ohranjeni grad z grajskim obzidjem in 4 stolpiči je od 1901 last rodbine Fuchs. Podr. cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1485. Prejšnjo cerkev so sezidali 1641, sedanjo 1755. Glavni oltar je Tavčarjevo delo z Metzingerjevo sliko (ni več v rabi), stranska sta iz 17. stol. Rojstni kraj Jenka Davorina (1835—1914), skladatelja, vodilnega glasbenika v Srbiji (1879—1911).

Grad, 221-42-38-4-0. Sr so du fin Kranj 12 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 0 km, žel Kranj 13 km. Nm 430 m. Ima slično, nekoliko severnejšo lego kakor Dvorje, na nasprotnem bregu Reke. Močne kmetije, parna žaga, nekaj mlinov, večja elektrarna. Dovoz iz Cerkelj z vsemi vozili. Vas je dobila ime po gradu, ki je stal na mestu današnje Podgorškove hiše in so ga najbrž Turki razdejali v 15. stol. Podr. cerkev sv. Helene je bila zgrajena 1426 (letnica na zvoniku) na mestu prejšnje grajske kapele. 1640 in 1857 so jo prenovili in povečali. Lep vel. oltar (1710).

Poženik, 196-38-30-8-0. Sr so du fin Kranj 13 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 1 km, žel Kranj 14 km. Elektrarna. Nm 382—395 m. Leži v. od Cerkelj ob gornji Pešati. Pomembna lega na meji Tunjiških dobrav in Cerkljanskega polja. Rodovitna ravan na z., na v. ilovnate, gozdne in travnate dobrave. Uspevajoče kmetije, sadjarstvo, par mlinov. Trdna obč. pot iz Cerkelj, začetek prometne zveze na Šenturško goro; markacija na Krvavec (3½ ure). Poženiški grad na Milharjevem hribu je danes že zaraščena razvalina; le krajevna imena Pristava (travniki pred gradom), Straža (gozd na sv.) in Tabor (više od tod) še spominjajo nanj. V listinah zasledimo grajskega lastnika Otokarja iz Poženika (1160) in Valburgo Gallenberško (do 1248). Poznejši lastniki so bili freisinški škofje (do konca 13. stol.) in v 14. stol. Poženiški gospodje. Grad so najbrž razrušili Turki v 1471—1473. Rojstni kraj Ravnikarja Matije-Poženčana (1802—1864), pisatelja ilir. dobe in zbiralca nar. blaga.

Pešata, 103-23-19-4-0. Sr so du fin Kranj 13 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 1 km, žel Kranj 14 km. Elektrarna. Nm 420 m. Gručasta vas na poglobljenem v. robu ravnine. Na s. jo varuje strmi rob spodnje gorske planote, ki se tu zavije v položnejše in plodnejše bregove. Ugodno za sadje. Dobre kmetije. Takoj pod močnim izvirom Pešate več mlinov. Prometni stik na Cerklje. Podr. cerkev sv. Marije Magd. je bila prvotno podrejena malteškemu redu v Komendi. Ta jo je 1738 za časa župnikovanja P. P. Glavarja baročno prenovil. Od 1788 pripada Cerkljam.

Pšenična polica, 98-15-10-5-0. Sr so du fin Kranj 13 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 1 km, žel Kranj 14 km. Vodovod. Elektrika. Nm 386 m. Leži na odprtem polju jv. od Cerkelj. Proti j. gozdne krpe, zraven travnato površje, boljše njive na s. Precej sadja. V kraju rojen dramatik Joža Vombergar (1902).

Sidraž, 53-8-8-0-0. Sr so du fin Kranj 17 km, žand zdr o pTt žup Cerklje 5 km, žel Kranj 18 km, š Cerklje 5 km ali Šenturška gora 1 km. Nm 580—600 m. Prisojno hribovsko selišče na prevalu med Dobličem in gornjo Tunjiščico, najdaljšima pritokoma Pešate, v. od Šenturške gore. Manjše kmetije v območju Tunjiškega ilovnatega ozemlja. Prometno teži na Kamnik (do ban. ceste dobrih 6 km kolovoza in obč. ceste). V vasi se stikajo turistična pota na Krvavec.

Spod. Brnik, 317-63-55-8-0. Sr so du fin Kranj 12 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 1 km, žel Kranj 13 km. Prosv. d. Nm 370 m. Izrazita gručasta naselbina z nezazidanim središčem ob večjem ovinku Cerkljanske Reke (Brnika). Kmetje imajo splošno precej mogočna poslopja, postavljena brez reda ob potoku, zraven njih ograjene travnike in sadovnjake, prostrano polje pa predvsem na j. strani. Ob važnem križišču cest (Šenčur—Moste, Cerklje—Vodice) zanimive starinske, deloma novejše hiše malih posestnikov. Gospodarsko močna vas s skrbno (zadružno) nego vseh kmetijskih panog. Izdaten pridelek žita, zlasti pšenice, prosa in ajde, prodajajo pa več živinorejske proizvode in krompir. Vodne sile izrablja par mlinov; malo obrtnikov, še manj delavcev. Avtobusna zveza z Ljubljano in Kranjem. Delitev vasi v Sp. in Zg. Brnik se že javlja 1428, ko je dobil v fevd kamniški meščan Viljem žitno desetino v obeh vaseh. Podr. cerkev sv. Simona in Juda se prvič omenja 1511. V reformacijski dobi je bila do 1555 v rokah protestantov. 1641 in 1758 so jo baročno renovirali. Vel. oltar Tavčarjevo delo, v stranskih sliki L. Layerja. Tu se je rodil 1897 ak. slikar, prof. Mežan Janez.

Stiška vas, 83-15-11-4-0. Sr so du fin Kranj 15 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 3 km, žel Kranj 16 km. Nm 725 m. Leži na zgornjem prisojnem robu spodnje stopnjevine pod Krvavcem, v. od reškega jarka. Živinoreja in gozdarstvo (lep macesen). Preko slemena s. nad vasjo se Reka dvigne v hudourniško grapo blizu do gozdne meje pod Krvavcem. Dovoz iz doline oskrbuje 4 km obč. kolovoza in ceste iz Cerkelj (preko Grada). Markacije tudi na Kokro, Bistriško dolino in Krvavec (3 ure). Podr. cerkev sv. Križa. Prvotna cerkev je stala niže v dolinici, kjer je še opaziti sledove, sedanja je zidana 1751 do 1752. Layerjev križev pot.

Sv. Ambrož, 59-8-8-0-0. Sr so du fin Kranj 17 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 5 km, žel Kranj 18 km. Nm 1084 m. Zavzema najugodnejše prisojno mesto nad poglobljeno gornjo stopnjevino v j. Krvavčevem slemenu. Živinoreja in gozdarstvo; zadružni pašnik pod domom na Krvavcu. Kmetije na nižjih policah v višini okr. 900 m (Vižničan, Škrjanec). Uživa sloves ene najlepših razglednih postojank in ugodnega smučarskega vežbališča. Markacije kot Stiška vas, dovoz iz Cerkelj (2 uri). Podr. cerkev sv. Ambroža na Gori (1086 m). Cerkvica je baje veliko trpela v turški dobi. Zadnjikrat so jo restavrirali 1881—1884.

Sv. Lenart, 59-6-6-0-0. Sr so du fin Kranj 17 km, žand zdr o pTt Cerklje 5 km, žel Kranj 18 km, š Cerklje 5 km ali Šenturška gora, žup 1 km. Nm 816 m. Leži skoraj s. od Šenturške gore, nad globeljo, ki jo je izdolbel v mehka tla potok Doblič (pritok Pešate izpod Sv. Ambroža). Glavna poljska zemlja in senožeti raztresenih kmetij v zaščiteni prisojni legi, gozd v osojah. Naselbino sestavljata zaselka Jagosci (Jagodec) in Senožet. Dovoz po kolovozu s Šenturške gore ali po Tunjiški dolini (do ban. ceste 6—7 km). Podr. cerkev sv. Lenarta na Rebri. Prvotno cerkev so v zač. 18. stol. prezidali.

Šenturška gora, 115-23-20-3-0. Sr so du fin Kranj 16 km, žand zdr o pTt Cerklje 4 km, žel Kranj 17 km, š žup v kraju. Šola ust. 1905, 1 odd. PJS, PRK. Nm 673 m. Večji kraj na v. delu spodnje stopnjevine pod Krvavcem. Glavna hišna skupina ob gozdnati vzpetini, ki prekinja planoto, drugod raztresene kmetije. Skromno kmetsko preživljanje. Pašniška zadruga. Nekaj sadja. Dosti zložen dovoz iz Cerkelj preko Poženika (5 km). Zdravo podnebje, lep razgled. Župnija Šenturška gora (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 364 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Urha. Prvotno kapelo z zvonikom so 1764 povečali v pravo cerkev. Dve sliki Jur. Tavčarja, ladjo okrasil S. Ogrin. Iz cerkljanske prafare se je izločila 1787 kot lokalija, ki je postala 1875 župnija. Začasnega duhovnika je imela že od 1764.

Štefanja gora, 164-26-24-2-0. Sr so du fin Kranj 16 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 4 km, žel Kranj 17 km. Nm 687 m. Skrita hribovska vas na z. strani spodnje planote pod Krvavcem. Obsega Zgornjo in za 20 m nižjo Spodnjo Štefanjo goro; na jz. ji pripada cerkev sv. Štefana (746 m, izvrstno razgledišče z roba planote), v plodnem skrilastem sedlu med Slemenom in Kopo pa kmetija Davovec. Na dosti rodovitni površini plitve doline in kotanje, prikladne za njive in travnike, više sočne senožeti. Težak dovoz iz Cerkelj (dobre 4 km), bližji sestop na Velesovo (½ ure) in v Kokrsko dolino, slikovit vzpon na Krvavec. Vas se prvič omenja ok. 1132. Podr. cerkev sv. Štefana, muč., je stala že v 12. stol. Ok. 1654 so jo prenovili. 1804 je udarila vanjo strela, da je pogorela. 1805 so zgradili sedanjo stavbo.

Šmartno (Šmartin), 139-39-35-4-0. Sr so du fin Kranj 14 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 2 km, žel Kranj 15 km. Nm 375 m. Ravninska vas na v. robu občine ob Pešati. Pod vasjo se začno glinaste naplavine iz v. dobrav; tod je svet primeren le za travniško kulturo; vodni izviri. Tesna površina za njive v ravnini sili h krčenju gozda v. pobočij. Precej sadja, par mlinov. Dobra občinska pot v Cerklje. Podr. cerkev sv. Martina je najstarejša cerkev v okolici in do 12. stol. najbrž sedež župnije. Baročna stavba z nekaj mlajšo opravo in lepim zvonikom; povečana 1742. V 16. stol. so se je polastili luterani.

Vasca, 47-10-10-0-0. Sr so du fin Kranj 12 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 0.5 km, žel Kranj 13 km. Nm 399 m. Gospodarsko trdno kmetsko naselje ob edinem desnem dotoku Reke (Češnjevščica ali Všica), tik z. od Cerkelj.

Viševca, 22-3-3-0-0. Sr so du fin Kranj 17 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 5 km, š tudi Šenturška gora 1 km, žel Kranj 18 km. Nm 475—485 m. Selišče v gozdni krčevini nad desnim bregom Dobliča, že v območju Tunjiških dobrav. Razpolaga zlasti z gozdom v ilovnatih tleh. Uspešno sadjarstvo. Slabi kolovozi, do ceste 5—6 km.

Vrhovje, 14-3-3-0-0. Sr so du fin Kranj 17 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 5 km, š tudi Šenturška gora 1 km, žel Kranj 17 km. Nm 460 m. Leži nad levim bregom Dobliča, že izven strnjenega gozdnega kompleksa Tunjiških dobrav. Preživljanje in promet kot Viševca.

Zgornji Brnik, 472-95-88-7-0. Sr so du fin Kranj 12 km, žand zdr o pTt š žup Cerklje 1 km, žel Kranj 13 km. Gas. Nm 373 m. Najmočnejša izrazito kmetska naselbina na Cerkljanskem polju. Leži tik nad Spod. Brnikom ob Reki in ban. cesti, ki ima tu odcep v smeri na Voglje. Ustroj vasi, gospodarstvo in promet slično Sp. Brniku, le da prevladujejo tu zastavnejše stavbe in večja posestva. Kraj se prvič omenja 1238; 1400 je pripadal kamniškemu deželskemu sodišču. Po tradiciji je vas dobila ime po graščaku Brnikarju, ki je baje ustanovil cerkljansko prafaro in sezidal prvotno cerkljansko cerkev v Šmartnu. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. se prvič omenja 1404. Sedanja stavba je iz 1741—1743. Ima podobo križa in skladno opravo, 1873—1875 prenovljeno (Janežič, Tavčar), gl. slika Franketova.

Občina Jezersko

Preb. 689, hiš 125, posest. 23, koč. 28, najem. 71. Površina 6866 ha: njiv in vrtov 107, trav. in paš. 1307, gozdov 4329, ostalo 1123. Ozemlje jezerske občine smo pridobili od Koroškega po svetovni vojni. Njegova pripadnost k slovenskemu Posavju ni samo narodno, temveč tudi zemljepisno utemeljena, ker je bivša deželna meja protinaravno ločila Kokrsko dolino od njenega izvornega ozemlja. Meja prostrane občine se drži grebenov, ki obkrožajo razčlenjene gorske kotline (Grintovec 2558 m, Skuta 2532 m, Rinke 2429 m, ob državni meji: Babe 2020 m, Goli vrh 1787 m, Jezerski vrh, j. pobočje Pristovškega ali Koroškega Storžiča 1759 m, Virnikov Grintovec 1654 m, Pečovnik 1800 m, od tam na j. po slemenih med Storžičevo skupino in Karavankami: Stegovnik 1691 m, in oba Javornika, Mali 1684 m, Veliki 1716 m; v. od Storžiča krene nazaj v loku od Mal. Grintovca 1744 m preko Macesnovca in Kokre na greben Kočne 2539 m). Pokrajina je v celoti važen dolinski prehod iz Savinjskih Alp v Karavanke, ki se zaključuje z lahko dostopnim, važnim prelazom iz savskega v dravsko porečje (Jezerski vrh 1216 m). Zgornji del pokrajine se bistveno razlikuje od spodnjega: dočim sega spodnji še pod 700 m, je zgornji visok okrog 900 m. Spodnji del se le malo razlikuje od Kokrske doline, od katere ga loči ozka soteska nad Fužinami; pripada mu predvsem dolinska stran, izvir Kokre pod Pečovnikom, gorenja Kokra do sovodja z Jezernico in Reko, ki sega od Podloga z Zabukovškim potokom pod Stegovnik in daleč v Podstoržič. V osrednjem srednjegorskem svetu Sp. Jezerskega s kopastimi vrhovi in položnimi slemeni leže široke prisojne police s prostranimi kmetijami, doline pa se v višinah široko odpro proti senožetim in planinam, dočim glavno površino skoraj do vrhov pokriva gozd. Zgornja pokrajina ob Jezernici, pravo Jezersko, je mnogo širša gorska ravan, odprta na jv. To ozemlje je izraziteje preoblikovala ledena doba po ledenikih izpod Grintovca in Kočne, ki sta izdolbla dolgi krniški dolini tja pod gorske čeri (Spodnja ali Makekova in Zgornja ali Ravenska Kočna). Na gorski prelom spominjajo izviri slatine (Anko, Štular). Jezero, ki je obe kotanji vezalo, je odteklo in zapustilo v ravni površini mlade usedline; še zdaj so pogoste poplave Jezernice. Gozd pokriva večino pobočij največ do pribl. 1800 m in dna obeh Kočen, nižje hrbte pa pokrivajo gorske trate. Naseljence je privabila zlasti ravan, ob obodu kmete, na spodnjem robu pretežno lesno industrijo, obrtnike in prometne naprave. Na dosti šibkih njivah goje (jaro) rž, ječmen in oves, krompir in zelenjavo, pridelek pa ne zadostuje za prehrano. Živinoreja je izdatnejša. Zlasti pomembna je reja dobre ovčje pasme (solčavsko-jezerska). Za dom izrablja prašiče, sir, mleko in maslo, za prodaj ostane okrog ⅓ goveje prireje. Neznatno je perutninarstvo in čebelarstvo. Sadno drevje malokje obrodi. Glavni vir dohodkov daje gozdarstvo, ki zaposluje največ domačinov, denar pa se izteka v veliki meri na zunanja veleposestva. Pokrajinsko sliko označujejo v ravni površini nasadi jesenov, ki so poleg bukve in javorja edini predstavniki listovcev; izpodrinilo jih je skrbno negovano smrečje, ponekod pomešano z macesnom in jelko. Za trg pripravljajo deske, manj hlode in drva. Bogata so lovišča z visokogorsko divjačino; značilno za socialno strukturo v občini je, da pripada nad ⁶/₇ površine samolastnim lovom, le ostanek občini. Tudi ribolov (postrvi) ima poleg občine v zas. lasti družba »Jezersko«. Velike kmetije stoje zvečine posamič, zaključene in omejene z živimi mejami ali plotovi. V lasti imajo redno poleg njiv planino in gozd, večkrat tudi mlin in žago, do polovice še električno centralo. Ostali prebivalci so obrtniki, gozdni delavci, prevozniki in uslužbenci. Lep dohodek prinaša tujski promet. Vsa pokrajina ima za obisk izredno privlačnost, domačini pa stalno izboljšujejo že vpeljane tujskoprometne naprave. Glavna prometna žila je ban. cesta iz Kranja preko drž. meje v dolino Bele; avtobusna zveza s Kranjem. V poletnih dneh je tu hkrati preko 300 gostov, do vojne zlasti Čehov, zdaj domačinov, pretežno od j. Velik pomen ima Jezersko za turiste in smučarje; zaznamovana pota drže v Grintovčevo skupino, kakor tudi na Storžič in v Karavanke.

Spodnje Jezersko, 126-24-5-5-13. Sr so du žel Kranj 27 km, žand fin o pt š žup Zg. Jezersko 3 km, zdr Preddvor 18 km. Nm 694 do ca 1080 m. Obsega j. in z. del pokrajine v območju gornje Kokre in Reke, začenši s kapelico na strmi zaporni skali nad Fužinami. Jedro ob sovodnju z Jezernico se raztegne ob Kokri globoko v kotlinasto Komendo, drugo obcestno središče v nižjem Podlogu pa ob Reki v Zabukovec in Podstoržič, ostali deli se imenujejo po razkropljenih velikih kmetijah. Večina zemlje je v lasti domače in tuje gozdne veleposesti, ki goji lesno industrijo. Kmetje prodajajo deske, hlode in živino. Nekaj gostiln s prenočišči, lovske hiše. Izhodišča za ture v Komendo (1½—2 uri) s prehodom v dolino Trž. Bistrice, (preko Fevče) na Storžič (2½ ure), Bašeljsko sedlo (prehod na Lom) in Tržiško sedlo.

Zgornje Jezersko, 563-101-18-23-58. Sr so du žel Kranj 30 km, žand fin o pt š žup v kraju, zdr Preddvor 21 km. Šola ust. 1855, 2 odd. Jav. knjiž., PRK, PJS, Kat. prosv. d., Gas. Tuj. prom. ods., Smučarski klub. Nm 903—1216 m. Združuje selišča okrog bivšega jezerskega dna. Gosto obljudeni Spodnji kraj se prične v morenskem razsulu malo nad 800 m in predstavlja glavno prometno središče z žagami, mlini, elektrarnami, trgovinami in gostišči ter s cerkvenim središčem pri Sv. Ožboltu. V razširjeni ravnici se nato prične vrsta kmetskih domov z glavnim selišcem v Ravnem (Sv. Andrej, 906 m), in se na Podršnikovem in Jezerskem vrhu, najviše ležečem poseljenem svetu, spet strne v važno obmejno zaselje. Obe Kočni sta poseljeni le v dnu, na drugi strani pa se posamezne kmetije dvignejo tudi v prisojnejše karavanške višine. Zemljo posedujejo največ domači veliki posestniki. Jezernica z okrog 30 izviri in pritokom Mlinščico se ob poplavah razlije po ravninskem površju. Kjer je dno izsušeno, uspeva dobra trava, njive se umikajo na položne robove. Na njih pridelujejo zlasti krompir in zelenjavo. V gospodarskih napravah velika sličnost s koroškimi navadami (ostrvi, hišni slog). Redni dohodki iz živinoreje, prodaje in obdelave lesa, trgovine in tujskega prometa. Gospodarsko vodilna sta j. in s. rob naselbine, letovišče večjega obsega okrog Sv. Ožbolta, smuški teren in avtomobilski promet od Sv. Andreja do prelaza, turistično središče v Češki koči (1543 m, 2 uri iz ravnine). Bogat izbor sprehodov in izletov (slap Čevca, Makekova Kočna itd.).

Vstop h gorskim vrhovom odpirata Jezersko sedlo (k Savinjskemu sedlu 1930 m) in Mlinarsko sedlo (h Grintovcu 2558 m), h Kočni posebej Zdolška škrbina (2½ ure od Češke koče.) Na s. strani položni dohodi do Virnikovega Grintovca (3—6 ur). Krajevno ime »Za gradiščem« morda spominja na predzgodovinsko naselbino. Kraj je dobil ime po nekdanjem jezeru. Med najstarejše stavbe, ohranjene iz 16. stol., spada poleg Šenkove hiše zlasti Jenkova kasarna pri Štularju na Ravnem, nekdanji grad roparskih vitezov. Napisi potnikov v latinskem, italijanskem in nemškem jeziku iz 1569—1573 na stenah grajske kašče pričajo o nekdanjem živem prometu. Že stari Rimljani so uporabljali cesto čez Jezersko na Koroško. L. 1821. so jo popravili in 1900 zgradili novo. Župnija Jezersko (dek. Kranj, škof. krška) ima 452 duš. Pokopališče. Župna cerkev Sv. Ožbolta. Prvotna stara, sedaj opuščena cerkev sega najmanj v sredo 14. stol. (ca 1350). Stavbi so pozneje odvzeli gotski okras in raven strop prebelili. M. Sternen je restavriral dve plasti stenskih slik; zgodnjegotske risbe na j. strani ladje (deloma unič. Poslednja sodba) in poznogotsko (ca 1490), nepopolno ohranjeno Kristusovo trpljenje v presbiteriju, zunaj pa sv. Krištof, oboje močno realistično in visoko umetniško delo. Niže postavljena nova cerkev je bila zgrajena 1855; je svetla stavba s 3 apsidami; stene poslikal B. Markovič (1925). Prvotno je bila cerkev podr. župnije v Dobrli vasi. Iz nje se je izločila 1681 kot župnija. Matične knjige segajo do 1757. Župnija je pripadala najprej Ogleju, 1751—1787 goriški nadškofiji, 1787—1859 lavantinski in poslej krški škofiji. L. 1923. je prešla v apostolsko administracijo ljublj. škofa. Župnija Sv. Andrej na Ravnem (dek. Kranj, škof. krška, od 1923 v administraciji ljublj. škofa) ima 274 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja je preprosta lična stavba iz 1790. Cerkev je bila najprej podr. sv. Ožbolta. L. 1789. je tu nastala kuracija, 1875 župnija. Opravlja se od 1931 iz župnije sv. Ožbolta na Jezerskem.

Občina Kovor

Preb. 1872, hiš 218, posest. 125, koč. 90, najem. 82. Površina 1640 ha: njiv in vrtov 241, trav. in paš. 515, sadovnjakov 42, gozdov 770, ostalo 72. Občina spada med najlepše podgorske občine na Gorenjskem. Zavzema jv. razčlenjeno pobočje Dobrče (1634 m) do potoka Lešnice, brdarsko in dobravsko gričevje v njenem vznožju in valovite obrežne ravnice na desnem bregu Tržiške Bistrice. Z. meja je hkrati sreska, na j. se vrne k Bistrici po širnem gozdnem površju niže Zvirč. Podgorske vasi imajo v Dobrči visoke senožeti in planine s kočami, poseljeno je šele vznožje, ki trpi pod gorskimi posipi. Zemlja je tod šibka in kamenita (apnenec). Pravo njeno nasprotje je težka ilovnata prst po brdih in dobravah proti j., precejšnje ravne ploskve po vrheh razjedajo bistriški in savski pritoki. Najugodnejša je sestava tal na pobrežnih terasah ob v. robu občine. Splošno prevladuje kmetski stan, le v bližini Tržiča dobivajo premoč delavci (tovarniški in lesni), poleg teh je pomembna čevljarska obrt in lesna trgovina. Ravne ploskve dajejo dovolj poljskih pridelkov, zlasti krompirja in sočivja, več kot žita, katerega morajo obrtniki in delavci uvažati. Goje umno živinorejo, ki daje glavni dohodek; prodajo mnogo goved (pincgavska pasma) in prašičev, kokoši in jajc, deloma domačim delavcem, deloma v Tržič, Kranj, Radovljico. Pri kmetski posesti zavzema največji areal gozd, ki je po višavah mešan, v nižjih legah pretežno jelov. Za prodaj nudi deske, drva, stavbni les in gozdne sadeže (gobe, borovnice, maline, jagode; ponekod izdaten stranski dohodek). Razen pod gorami je povsod mnogo sadja, večinoma že po določenem izboru. Precej obiskovano lovišče. Bistrica redi mnogo postrvi. Čebelarstvo je v zastoju. Prometne zveze so dobre. Sicer se izogne občini tržiška železnica in drž. cesta, vendar je dostop do obeh dosti lahek. Prikladen dovoz na obe postaji (Križe, Tržič) in drž. cesto oskrbuje podgorska krasna razgledna ban. cesta II. r. (Tržič—Begunje) in njen odcep skozi Kovor k drž. cesti v Podbrezju. Neposredna bližina ljubkih planin Dobrče in Kriške gore, ki sta dostopni v 2—3 urah, nepozabni razgledi na Gorenjsko ravan, prilike za izlete in kopanje so privabile v tihi kot precej letoviških gostov, izletnikov in turistov, največ v črti ob Bistrici.

Bistrica, 608-71-10-20-60. Sr du Kranj 15 km, so žand zdr fin žel pTt š žup Tržič 1 km, o 2 km. Gas. Nm povpr. 530 m. Vas, ki tvori deloma že predmestje Tržiča, leži v prisojnem vznožju Dobrče, deloma na gornjih terasah Tržiške Bistrice, ki tod dobiva deroč pritok izpod Lešanjske planine. Nad vasjo raztrgan, posipen, slabo z iglavci porastel dolomiten svet. Više boljši gozd, senožeti in Bistriška planina s kočo (1 uro). Precej trdna stara kmetska naselbina prehaja v delavsko; posestva so deloma razdrobljena, večina več ne obdeluje zemlje in se živi od tovarniškega in gozdarskega zaslužka. Kmetje prodajajo mleko in živino, sočivje in les največ v mesto. Nekaj obrti. Gostilne s prenočišči. Vasi se dotika trž. postajno selišče s tovarno »Peko« in Bornovo žago. Prometno važnost povečuje stik podgorske ban. ceste na Begunje z ono na Podbrezje. Markacija na Dobrčo (1634 m, 2½ uri) in Brezje (2 uri). Najbližja sprehodna in izletna točka za Tržič; grajske razvaline in izvrstno razgledišče vrh holma ob znameniti cerkvici do 1400 m nad vasjo. Po listini iz 1050—1065 je B. istrsko-kranjski mejni grof Odalrik pogojno izročil cerkvi v Brixenu. Znamenit je nekdanji Lambergov ali bistriški grad; prvotno ime Gutenberg (tudi Altgutenberg). Stal je pod Tržičem, ki mu je bil podrejen. Danes so vidne samo še razvaline »Hudega gradu«. Kot posestniki se omenjajo v 12. in 13. stoletju Gutenbergi, ministeriali andeških grofov, od ca 1400 Lambergi. Turki so 1472 ali 1484 na pohodu na Koroško grad razrušili. L. 1511. ga je močno poškodoval potres. Ko je bil v 17. stoletju grad združen s tržiškim gradom, je stavba propadla. Podr. cerkev sv. Jurija je stala že 1421. Po potresu 1511 so jo restavrirali in 1517 posvetili. Ohranila je poznogotski presbiterij in staro krogovičje v oknih, v ladji ostanki fresk iz 16. stol. na s. steni. Znamenitost cerkve je izvrstno ohranjen raven, lesen, lepo kasetiran strop s sliko sv. Jurija in letnico 1698; spada med najlepše primere svoje vrste. Zakristija stoji na pokopališču Lambergovega gradu, ki mu je pripadala tudi cerkev. Prvi ljubljanski škof Žiga Lamberg (okr. 1415 do 1488), ki se je rodil v Lamb. gradu, ima v cerkvi spominsko ploščo.

Brdo, 12-2-2-0-1. Sr du Kranj 15 km, so zdr fin Tržič 8 km, žand Podbrezje 6 km, žel p Podnart 4 km, o žup Kovor 4 km, š Ljubno 4 km. Nm 548 m. Lepi kmetiji v prisojnem ilovnatem svetu na jz. meji občine. Obč. cesta na Ljubno, od ban. ceste 2—3 km. Prodaja živine, jajc, drv in hlodov, precej sadja, zvečine v Tržič in Radovljico.

Brezje, 443-28-15-13-4. Sr du Kranj 16 km, so žand zdr fin žel Tržič 4 km, o š žup Kovor 2 km, pTt Križe 4 km. Nm 680 m, vas povpr. 630 m. V sončno vznožno brdo pod Dobrčo postavljena, zvečine kmetska, sicer delavska naselbina pod ban. cesto na Begunje. V pobočnem slemenu Dobrče (Breška gora 1207 m) senožeti in lep, pretežno iglast gozd, prekinjen z melišči. V Tržič in okolico prodajajo mleko, presno maslo, živino, deske in gozdne sadeže. Lesna trgovina, več gostiln, lep razgled. Podr. cerkev sv. Neže je dala po tradiciji zgraditi gospa pl. Paradeiser z nekdanjega Lambergovega gradu. Bila je sprva podr. kriške, od 19. stol. pa kovorske župnije. Prvotno cerkev so 1736 podrli in zgradili novo, ki se je radi močvirnate podlage kmalu začela rušiti. Župnik Fr. Bohinjec je dal sezidati tretjo cerkev, ki je bila 1864 posvečena. Stavba je brez slogovnih izrazitosti. Znameniti stari zvon je bil vlit med 1450 in 1500. Tu je bil rojen Brejc dr. Janko (1869—1934), polit. voditelj kor. Slovencev, prvi predsednik slov. nar. vlade.

Hudo, 57-10-9-1-0. Sr du Kranj 16 km, so zdr fin Tržič 7 km, žand Podbrezje 6 km, žel pTt Križe 5.5 km, o š žup Kovor 1.5 km. Nm 565 m. Izrazito kmetska vas na j. robu viseče brdarske ravni z. za Kovorjem, 1¼ km od ban. ceste. Na trg stavlja mleko, živino, drva in deske, izdaten sadni pridelek, jajca in perutnino. Čebelarji s kranjiči.

Hušica, 19-2-3-1-1. Sr du Kranj 17 km, so žand zdr fin Tržič 6.5 km, žel pTt Križe 4 km, o š žup Kovor 1.5 km. Nm 582 m. Leži na isti brdarski ravnici kot Hudo, za dober km proti s. Občinska pot v Kovor, 1½ km do ban. ceste. Preživlja se s kmetovanjem in obrtjo.

Kovor, 400-75-35-35-5. Sr du Kranj 15 km, so zdr fin Tržič 4 km, žand Podbrezje 5 km, žel pTt Križe 2 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1893, 2 odd. SKJ, PRK, Gas. Elektrika, vodovod. Nm 514 m. Vodilen kraj sredi ravni ob gornjem desnem bregu Trž. Bistrice. Leži ob ban. cesti, za 2 km oddaljen od ceste in žel. postaje v Križah. Prisojna, zdrava lega pod lepim iglastim gozdom. Gospodarsko oporo daje dobro urejeno (zadružno) kmetsko gospodarstvo. Presežek poljskih pridelkov (krompir, sočivje) prodajajo zvečine doma, živinorejske in sadjarske (izbor) v Tržič, iz gozda prodajajo deske, hlode, drva in stavbni les, borovnice in gobe. Lesna in druga trgovina, žage, mlini, več gostiln s prenočišči, precej čevljarjev, tovarniških in lesnih delavcev. Priljubljeno letovišče, kopališče v Trž. Bistrici, sprehodi in izleti (Brezje 1 uro, Bistrica ½ ure, Podbrezje 1 uro), izhodišče za lahke planinske ture na Dobrčo (par koč, do 2 uri) in Kriško goro (2 uri). Odkrito rimsko zidovje spominja na ljubeljsko cesto, ki je v rimski dobi vodila tod mimo na Koroško. Kraj prvič omenja darilna listina izdana v Kovorju 1050—1063 (prim. Bistrico!). Župnija Kovor (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 850 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Krst. Prvotna cerkev je bila stara in premajhna, sedanja je bila večinoma znova zidana okr. 1840 v baročnem okusu. Glavna

slika in križev pot Layerjeva. Tabernakelj Burnikov. Župnijo navaja že 1296 oglejski desetinski seznam. Prvi duhovnik (Herman Dupljanski) je znan šele 1375. Od 1400—1786 je bila župnija inkorporirana kostanjeviškemu samostanu. L. 1560. do 1561. je v okolici učil Lutrov nauk odpadli kovorski župnik Peter Kuplenik s podporo sosednjih graščakov. Cerkveno je župnija pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški, poslej ljubljanski škofiji. Iz Kovorja je bil doma kanonik Aljančič Andrej (1813—1894), borec za slov. šole na Koroškem, in amer. misijonar Erlah F. Jak. (1839—1894).

Loka, 72-3-11-8-5. Sr du Kranj 15 km, o š žup Kovor 1 km. Nm 462 m. Leži ob Bistrici tik nad Kovorjem 1 km v. od ban. ceste. Prodaja malo živine, mleka, sadja in lesa. Kmetje in delavci.

Popovo, 26-3-3-0-0. Sr du Kranj 17 km, so žand zdr fin Tržič 7 km, žel pTt Križe 5 km, o žup Kovor 3 km, š Leše 2 km. Nm 593 m. Kmetsko selišče na prisojnem, na jz. obrnjenem brdu, za 2 km pod ban. cesto na Begunje. Kmetije z dobro in globoko ilovnato zemljo. Umno sadjarstvo.

Vadiče, 47-5-7-2-0. Sr du Kranj 19 km, so žand zdr fin Tržič 7 km, žel Križe 5.5 km, o žup Kovor 4 km, pTt Brezje 4 km, š Leše 1.5 km. Nm 510 m. Pobočna kmetska vas z. od Popova. Poleg živinoreje črpa dohodke iz sadjarstva in gozda, ki ima poleg jelovine še veliko listovcev (bukve, jelše, hrast, kostanj, i. pod.). 2.5 km obč. poti od podgorske ban. ceste. Vas se omenja med 1050 in 1063 kot last briksenskih škofov.

Visoče, 47-10-6-4-1. Sr du Kranj 17 km, so žand zdr fin Tržič 6 km, žel Križe (Tržič) 6 km, o žup Kovor 2.5 km, pTt Brezje 3 km, š Leše 0.5 km. Nm povp. 650 m. Leže nad vznožno in prisojno globeljo, ki jo je v pobočje Dobrče izdolbel močni gorenji tok Lešnice, niže ban. ceste na Begunje. Zemlja plitva, peščena in slabo rodovitna. Izvaža le malo kmetskih pridelkov (drva, deske in živino). Gostilna, žaga, mlin. Manjše izhodišče za planine in vrh Dobrče (mark., 2—3 ure). Vas je bila sredi 11. stol. last briksenskih škofov.

Zvirče, 141-9-24-6-5. Sr du Kranj 15 km, so zdr fin žel Tržič 5 km, žand žup Podbrezje 5 km, pTt Križe 5 km, o š Kovor 1 km. Nm 491 m. Leže j. od Kovorja ob ban. cesti na Podbrezje. Slikovita razgledna ravan nad desnim bregom Bistrice z ugodnim poljem in prostranim iglastim gozdom na j. in z. Kmetje in čevljarji, trgovina z lesom in gostilna. Dobra prodaja živinorejskih in gozdnih pridelkov (zlasti deske in stavbni les).

Občina Kranj

Preb. 4220, hiš 405, posest. 375, koč. 30, najem. 1040. Površina 426 ha: njiv in vrtov 187, trav. in paš. 122, sadovnjakov 5, gozdov 63, ostalo 49. Ozki prostor kranjske mestne občine zavzema najvažnejši prostor sredi Ljubljanske kotline. Tu se predgorje Julijskih Alp s Šmarjetno goro (651 m) najgloblje zajeda v Kranjsko ravan, pod njim pa se razvije prva večja ravnina na savskem desnem bregu (Sorško polje). Podobno se tu strneta večji ravninski ploskvi na levem savskem bregu, tako na v., kakor na s., ostro ločeni po Kokrski debri, ki razmejuje občino proti v. Pod izlivom Kokre v Savo tvori obč. mejo savska struga, ki se kmalu prične zoževati v nedostopne tesni. Občinsko ozemlje tako sestavlja pomol med Savo in Kokro s prehodom na Sorško polje. Sava ga je preoblikovala s štirimi, Kokra z dvema terasama. Prvotni tok Kokre, ki se je izlivala nasproti sedanjemu kolodvoru, je v pomol zajedel široko sedlo v črti Graben—Stara pošta—Jahačevo in Jelenovo dvorišče. J. konec pomola je tako postal močna naravna trdnjava in posebno ugodno mesto za srednjeveško mestno naselbino. V prometno območje kranjske občine spada vsa Kranjska kotlina med osamelimi hribi na j. (Smledniški hrib) in mogočnim gorskim obodom Kamniških planin, Karavank in Julijskih Alp. Vsi ti kraji imajo edino ali vsaj najzložnejšo medsebojno zvezo skozi kranjsko mestno občino, je pa tod tudi najvažnejša pot iz Ljubljane preko alpskih prelazov, ki jih je izrabila obojna železnica in drž. cesta. Raznoličnost krajinskih oblik in posredniška prometna vloga je dala tudi podlago za obsežen tujski promet.

Gorenja Sava, 220-35-25-10-70. Sr so du žand zdr fin o pTt š Kranj 1 km, žel Kranj 0 km, žup Šmartno pri Kranju 0.8 km. Nm 357 m. Zavzema ozek vznožni prostor, razčlenjen v dve terasi, med Šmarjetno goro in desnim bregom Save. Po dovozu h kolodvorskim napravam ima zveze z drž., v lastnem območju pa z ban. cesto Kranj—Besnica. Precej osojen svet, ki obvladuje dohod ob Savi od s. in prehod v nekdanjo dolino Trž. Bistrice, ki se je izlivala na nasprotnem bregu pri Struževem; oba je izrabila železnica, tržiška proga z važnim mostom. Ohranjeno kmetsko jedro je močno zabrisano s poznejšimi doseljenci, ki jih je privabila neposredna mestna bližina. Velika tekstil. tovarna, parna žaga, več obrtnikov in delavcev. Na gospodarstvo in ves promet ima glavni vpliv mesto.

Kranj, mesto, 4000-370-350-20-970. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Kranj 1 km. Sedež sreskega načelstva. Kat. in davčna uprava. Sresko sodišče. Sreski cestni odbor. Žandarm. stanica. Dekanija in mestna župnija. Ekspozitura OUZD, Tuj. prom. pisarna. Šole: Drž. real. gim. ust. 1894, 15 odd. Deš. nar. šola ust. 1806, 5 odd. Dekl. nar. šola ust. 1883, 7 odd. Drž. teks. šola ust. 1930, 2 odd. Obča obrt. in trg. grem. šola. Glasb. šola. Gosp. šola šol. sester. Javna knjiž. Nar. čitalnica, SKJ, Gas., NO, RK, PRK, JS, PJS, PCMD, SPD, JUU, PSLD, PSVD, PCD, Strel. druž., Prosv. d. »Kranj«, »Nar. dom«, kino »Talija«, Prim. d. »Sloga«, Del. kult. in podp. d., Branibor, Jug.-češkoslov. liga, Češka beseda, Krožek prijateljev Francije, SK Korotan, Protitub. liga, Kolo j. s., Vincenc. družba, Tuj. prom. d., Glasb. d., Društvo: avtonom. in zas. nameščenk; hiš. pos.; jugoslov. obrtnikov; Udruž. rez. ofic., Udruž. voj. inval., Podr. NSZ, Strok. komisija, Jugosl. nar. strok. komisija; Združenje: trgovcev za srez Kranj; drž. nameščenk in upok., jugosl. žel. in brod.; obrtnikov; gostilniških podjetij; trg. pomoč.; mesarjev; krojačev in krojačic; mlin. in žagarjev; Skupno združenje obrtnikov, »Šola in dom«, Preporod, skavti, planinke, Ferijalni savez.

Nm 385 m. Mesto se je razvilo na vseh štirih savskih in obeh kokrskih terasah. Sestavljajo ga: 1. srednjeveško jedro na drugi gornji terasi (južni del pomola) s strmimi pečinami proti Kokri in deloma proti Savi, nekdaj utrjeno z danes malo vidnim mestnim obzidjem. Omejeval ga je globok jarek v sedlu na s. strani (vrh klanca drž. ceste). Nad ježo je vanje vodilo 5 mestnih vrat. Prostor sega okrog 200 m v dolžino in 70 m v širino. 2. Predvojno območje, ki je seglo že navzgor do najvišje (4.) terase proti s., na z. pa pod obzidje na obe nižji terasi tik do Save in na otok med industrijsko in rečno strugo (Savsko predmestje, Majdičev log). 3. Najnovejši del, ki se raztega na obe spodnji kokrski terasi (Kokrsko predmestje) in na desni breg Save s široko najnižjo spodnjegaštejsko teraso, ki se nadaljuje v Gorenjo Savo. Dovoz v mesto oskrbuje drž. cesta Ljubljana—Jesenice (Bled) z močno obremenjenim mostom z desnega na levi savski breg; vanjo se stekata obsavska ban. cesta Labore—Mavčiče—Medvode in bitenjska na Škofjo Loko; nekdaj enako važen nizki hujski most čez Kokro (pod Klancem) sta nadomestila dva: spodnji ob izlivu za cesto Trboje-Smlednik in zgornji visoki iz železobetona za cesto preko Šenčurja na Kamnik in za ono na Jezersko. Vse ceste in mostovi imajo živahen promet; drž. cesta še posebej radi odcepa na Tržič in Ljubelj, jezerska radi lesnega dovoza, šenčurska radi prostranega kmetskega zaledja. Zato je K. predvsem trgovsko mesto, ki strinja v sebi močno lesno in živinsko trgovino in kupčijo z deželnimi pridelki. Razen običajnih ponedeljkovih tržnih dni se vrše tu 1. ponedeljek v maju, septembru, oktobru in decembru veliki sejmi za vso kmetsko okolico Kranjske kotline. Za kmetske pridelke ima velik pomen močna Kmetijska okrajna zadruga (kupčija s krompirjem i. p. z južnimi deli države). Meščani imajo sami precejšnja zemljišča, kjer pa imajo večji pomen le gozdni kompleksi (izven občine). Enako močna je posredovalna trgovina za lastno in okoliško nabavo industrijskih in obrtnih izdelkov. V obrti sami K. ne nudi veliko posebnosti (puškarska šola je obnovila propadlo stroko), pač pa je vodilno vplival na razvoj domače obrti v okolici (sitarstvo, platnarstvo itd.), sam zalaga le ožje območje. Izredno nagel razvoj je dosegla tu industrija, ki se je po vojni preko lesne, mlinarske in usnjarske stroke raztegnila v tekstilno in izdelovanje gumijskih prdmetov. Opira se na »beli premog« izdatnih vodnih sil (domače elektrarne, KDE). K. ima izredno važne arheološke in zgodovinske spomenike, krasne priče srednjeveške gospodarske in duhovne kulture, odlične stavbe od gotske do najnovejše dobe, številne kulturne organizacije in ustanove. Privlačna je tudi pokrajina sama, ki odpira dostop na bližnjo in daljnjo slikovito gorsko zaledje. Od tod je izhodišče za Šmarjetno goro (¾ ure), Sv. Jošt (1¾ ure); dohod v Storžičevo in Grintovčevo skupino, na Jezersko. Neposredna okolica ima mnogo prirodnih slikovitosti (Savske tesni, Kokrski kanjon, Besniška krajina, Udin boršt, Dobrave), zgodovinsko važne postojanke (Šentpeter, Straža, Brdo itd.), lepe sprehode, kopališča, smuške terene in smuško skakalnico pod Šmarjetno goro. Obisk tujcev je znaten, čeprav je v mnogih primerih le prehoden. Hotelska in gostilničarska obrt, kakor druge tujskoprometne naprave so sodobno urejene; preskrba mesta s pitno vodo je rešena z velikim vodovodom iz Kokre (značilni vodni stolp zunaj mesta).

Izkopine iz starejše hallstattske dobe med pokopališčem in sirotišnico pričajo o ilirski, na j. strani o keltski naselbini na kranjskih tleh. Kranj je bil obljuden tudi v rimski dobi. Ob izlivu Kokre v Savo so si ustanovili Rimljani naselbino Santicum (Carnium). Na tem mestu je v dobi preseljevanja narodov stala močna langobardska vojaška postojanka za obrambo pred Slovani in Obri; v toku 7. stol. so jo verjetno razrušili Slovani. Predmete ok. 700 do sedaj odkritih langobardskih (in gotskih) grobov pri izlivu Kokre v Savo hrani Nar. muzej v Ljubljani ter zasebniki v K. Odkrili so tudi sledove staroslovenske naselbine iz 9. stol., ki je prevzela naziv po nekdanjem rimskem selišču (Carnium = Kranj). V 9. stol. je bil K. središče Kranjske mejne grofije. Tudi poznejši gospodarji, domači grofje Breže-Seliški, Spanheimi in Andechs-Meranci so pogosto obiskovali K. Tu so imeli posestva tudi grofje Ortenburžani. L. 1256. je koroški vojvoda, tedanji lastnik K., podaril Henriku in Frideriku Ortenburškemu prostor za zgradbo trdnjave, ki je pozneje dobila ime Kieselstein (prva utrdba se omenja že ok. 1075). Ko je 1230 prešla Kr. mejna grofija pod oblast oglejskih patriarhov, so koroški vojvode še ohranili svoje vojvodske pravice. L. 1307. sta na ukaz Habsburžana Albrehta zavzela Kranjsko goriški grof Henrik in Ortenburžan Majnhard I. in si Kranj obdržala v zastavo. L. 1315. je koroški vojvoda zopet Kranj odkupil od Majnharda Ortenburškega. L. 1420. je postal kranjski stolp (grad) last Celjskih grofov. V bojih s Habsburžani je celjski vojskovodja Jan Vitovec 1435 zavzel mesto, ki pa je kmalu zopet padlo nazaj v cesarske roke. K. je bil v prvi frankovski dobi kot sedež mejnih grofov najimenitnejši kraj slovenskega ozemlja, dokler ga ni prekosila Ljubljana. Kdaj je dobil K. mestne pravice, viri molčé. Že 1221 se omenjajo kranjski meščani, 1256 pa izrečno tudi mesto. Mestni privilegiji so znani iz 15. stol. Vojvoda Ernest Železni je že potrdil mestu prejšnje pravice; 1414 je oprostil meščane mitnine, 1422 jim zaukazal graditi hiše le iz kamenja, da se preprečijo požari, 1423 je podelil meščanom pravico voliti mestnega sodnika na dan sv. Jurija. Cesar Friderik III. je 1451 sam obiskal K. in mu 1493 potrdil pravico do dveh letnih sejmov. Za vzdrževanje mestnega obzidja in utrdb so dobili meščani pravico pobirati mitnino (ces. listina iz 1488 in 1597). Danes so vidni le ostanki obzidja in stolp v Pungertu na jv. koncu mesta. Stolp uporabljajo za zapore. Mestne svoboščine in privilegiji so bili potrjeni še 1529, 1637, 1650 in pozneje. Turki so mesto opustošili 1471, pohodi 1475 in 1491 mu gotovo tudi niso prizanesli. Veliko je trpelo od kmečkih upornikov 1525, ko so poslali kranjski plemiči v Kranj 300 konjenikov proti puntarjem. Požar je uničeval mesto 1668 (več kot polovico), 1749 (celo mesto), 1811, 1832 (savsko predmestje). Kuga je morila v mestu 1553, 1557, 1625, 1627, 1657, 1836 in 1855. Šola se omenja v Kranju že 1424 in 1494. Že 1569 sta bili v Kranju dve šoli: katoliška župna in protestantska deželnih stanov. V dobi prosvetljenega absolutizma je dobilo mesto 3 razredno glavno šolo, v francoski dobi pa gimnazijo, ki je trajala samo 1 šolsko leto (1810—1811). Vnovič so gimnazijo odprli 1861. Sedanje gimn. poslopje je iz 1897. Zanimiva je bila ustanova beneficija s slovenskim pridigarjem in spovednikom pri oltarju sv. Cirila in Metoda v Aachenu, katero so ustanovili 1495 meščani iz K., ki so tja često romali. L. 1536. so kranjski župan, sodnik in mestni svetovalci »po narodnosti Slovenci« predlagali v potrditev slovenskega kaplana v Aachenu. V 17. stol. so te pravice zapravili. Znamenit je tudi slovenski rokopis iz 1493, ki ga hrani mesto. Vsebuje 4 slovenske prisege za kranjskega župana, svetovalce in porotnike. Protestantizem je širil v mestu in gradu Brdu pri Kranju Gašper Rakovec okoli 1549—1565. Nato so do 1579 imeli meščani predikanta Jerneja Knafla, od 1562 luteransko šolo z učiteljem Doksom. Večina meščanov, razen okrog 80 hišnih posestnikov, je sprejela novo vero ter se udeleževala luteranskih obredov. Na številne pritožbe župnika M. Mrcine in katoliških meščanov je zaukazal nadvojvoda pregnati predikanta Knafla, prepovedal zbiranje na Brdu in pozval kolovodje v Gradec na odgovor. Protireformacijska komisija škofa T. Hrena je sežgala 1601 prot. knjige na trgu blizu prangerja in prisilila meščane k vrnitvi v katoliško vero.

Kranjski grad (Kieselstein) se je razvil iz prvotnega stolpa ali trdnjave, ki sta jo sezidala po 1256 Ortenburžana Henrik ter Friderik, potem ko sta odstopila brižinskim škofom grad Stražišče nad Rakovico. Ime je dobil grad po poznejšem lastniku Ivanu Kizlju, ki ga je posedoval v 16. stol. Danes ga uporabljajo za prostore sreskega načelstva. Nekdanjo kapucinsko cerkev (zgrajeno 1640 in zaprto 1786) so začeli pozneje uporabljati za pivovarno »Jalen« (Roosova hiša). Bivši kapucinski samostan pa uporabljajo danes za sresko sodišče (ust. 1868). Od 1770 je bil Kranj važna poštna postaja. L. 1870. je stekla železnica Ljubljana—Kranj—Jesenice in 1908 železnica Kranj—Tržič. L. 1923. je bil zgrajen Narodni dom. Župnišče (zidano 1753) hrani dragoceno zbirko slik (Metzinger, Layer) in rokopisov: Moralia (1410), Misal (istodoben) in Antifonar (1491).

Župnija Kranj (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 5730 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Kancijana in tov., muč. Prvotna cerkev je bila prastara. L. 1491. so okrog 100 let starejšemu presbiteriju s čistim križastim svodovjem prizidali ladjo in zvonik v pozno gotskem slogu (zvezdasta rebra). Obok je slikan pozno idealistično (1460—1470). Cerkev je bila večkrat prenovljena, zadnjič 1934 (arh. Vurnik), ko so odstranili mnogo navlak in postavili nov veliki oltar (kipi Fr. Goršeta). Tudi župnija je prastara: že 1226 se omenja prvi znani župnik Peter. L. 1507. je bila podrejena ljubljanski škofiji. Patronatske pravice so izvrševali 1355—1507 avstrijski vladarji. Najkasneje v 13. stol. je prevzela kranjska fara pravice prafare za levi savski breg. Veležupnija je mati župnij: Preddvora, Podbrezja, Križa, Ljubna, Kokre, Predoselj in Trstenika.

Podr. cerkev sv. Rožnega venca je gotska stavba iz 1518. Že tedaj je dobila lastnega kaplana. Začasno so se je polastili protestanti in jo popolnoma izropali. L. 1892. so jo prenovili. Stene je poslikal M. Bradaška. Podružnična cerkev sv. Fabijana in Sebastijana na Pungertu je zidana v skladni zreli gotiki in verjetno spominja na kugo, ki je morila v mestu. Stala je že 1478. L. 1931. so jo restavrirali. Nova streha na zvoniku (arh. J. Vurnik). Hrani znamenito Kremser-Schmidtovo sliko v glavnem oltarju. Kapela sv. Križa na mestnem pokopališču je bila zgrajena 1825. — Kranjski rojaki: Ambrožič Miroslav (r. 1885), narodni delavec v Trstu, publicist; Bleiweiss dr. Janez, vitez Trsteniški (1808—1881), voditelj slovenske prosvete in politike sredi 19. stol., ustanovnik in 38 let urednik »Novic«, »oče slovenskega naroda«; Bradaška Franjo (1829—1904), zgodovinar; Grasselli vitez Peter (1841—1934), pravnik, nar. delavec, ljublj. župan in poslanec; Klančnik dr. Simon (1810—1844), biblicist, prevajalec; Koch Ciril Metod, ing. arch. (1867—1925), delal regulacijske načrte; Koch Metod (r. 1874), kontreadmiral jugoslov. mor. v p.; Layer Marko (1727—1808) in nj. sin Leopold (1752—1828), vodilna cerkvena slikarja; Puhar Janez (1814—1864), duh., izumitelj steklenih plošč za fotogr., spesnil »Vigred se povrne«; Rozman Ivan (1873), pisatelj črtic, dramatik; Sajovic dr. Gvido (1883—1920), vodilen slov. ornitolog; Sentiner dr. Florijan (ok. 1785—1836 v Moskvi), zdravnik v Rusiji, raziskovalec kolere; Šmid (Schmidt) dr. Valter, univ prof. v Gradcu, arheolog. V K. sta se udejstvovala in umrla pesnika Prešern dr. France in Jenko Simon, ki imata na pokopališču blizu kapelice spomenik.

Občina Križe

Preb. 2687, hiš 418, posest. 103, koč. 315, najem. 118. Površina 2060 ha: njiv in vrtov 516, trav. in paš. 564, sadovnjakov 66, gozdov 831, ostalo 83. Občinsko ozemlje ščiti na s. podolgovat in zložen hrbet Kriške gore (Kukovnice 1587 m) s pasom prisojnih planin po sredini. Pod goro se senožetne planjave, prekinjene z gozdnatim črnim površjem, spuščajo v valovito ravan z zavarovanimi kotliči, obrnjenimi na j. Povsod se menjava trata in gozd, jelov ali mešan, logi, njivice in drage, ki jih namakajo gosti studenci. Nekaj enotnejši je levi breg Tržiške Bistrice tik do Nakelske ravni, ki se dvigne v Udin boršt (do z. od potoka Staniča). Tu svet prehaja od globoke, puste struge preko plodnejše naplavinske ravni do gozdnih drag. Le z. in j. stran imata stalno nadzemsko vodovje; nobeden od dupljanskih izvirkov, ki večinoma pridro iz kraških duplin in podzemskih jam, ne doseže bistriške struge preko prodnatega ravninskega pasa. Vsa zemlja je razdeljena na srednje in večje kmetije. Ob cestah proti Tržiču leže čedalje manjša zemljišča obrtnikov in delavcev, ki skušajo obdržati vsaj njivo in nekaj vrta, toliko da rede po kako živinče; preživljajo se največ s čevljarstvom (za trgovce in tovarne). Poljske pridelke uporabijo doma, mleka prevzame največ Golnik, v prodaj gre le živina in les, pa vrtni in gozdni sadeži (gobe, borovnice, jagode). Lovnih živali je obilo, lovišče občinsko. Dostop v svet odpirajo tržiška železnica in avtobusne zveze na Ljubljano, poleg tega ban. cesta II. r. pod goro (Križe—Preddvor), vendar promet ni močan. Pač pa so vzljubili lepo pokrajino z zdravo vodo in veliko tihoto letoviščarji in turisti, ki poleg Kriške gore (okr. 2 uri iz podnožja) obiskujejo še Storžič (iz dna 3—4 ure).

Breg, 54-7-3-4-0. Sr du Kranj 12 km, so zdr fin Tržič 6 km, žand Podbrezje 5 km, žel o pTt š žup Križe 1.5 km. Nm 470 m. Dolga, pretrgana vrsta kmetij in obrtniških domov na strmem bistriškem bregu, za pičlega pol km z. od drž. ceste. Čevljarske izdelke prodajajo v Ljubljano, poljske pridelke porabijo doma.

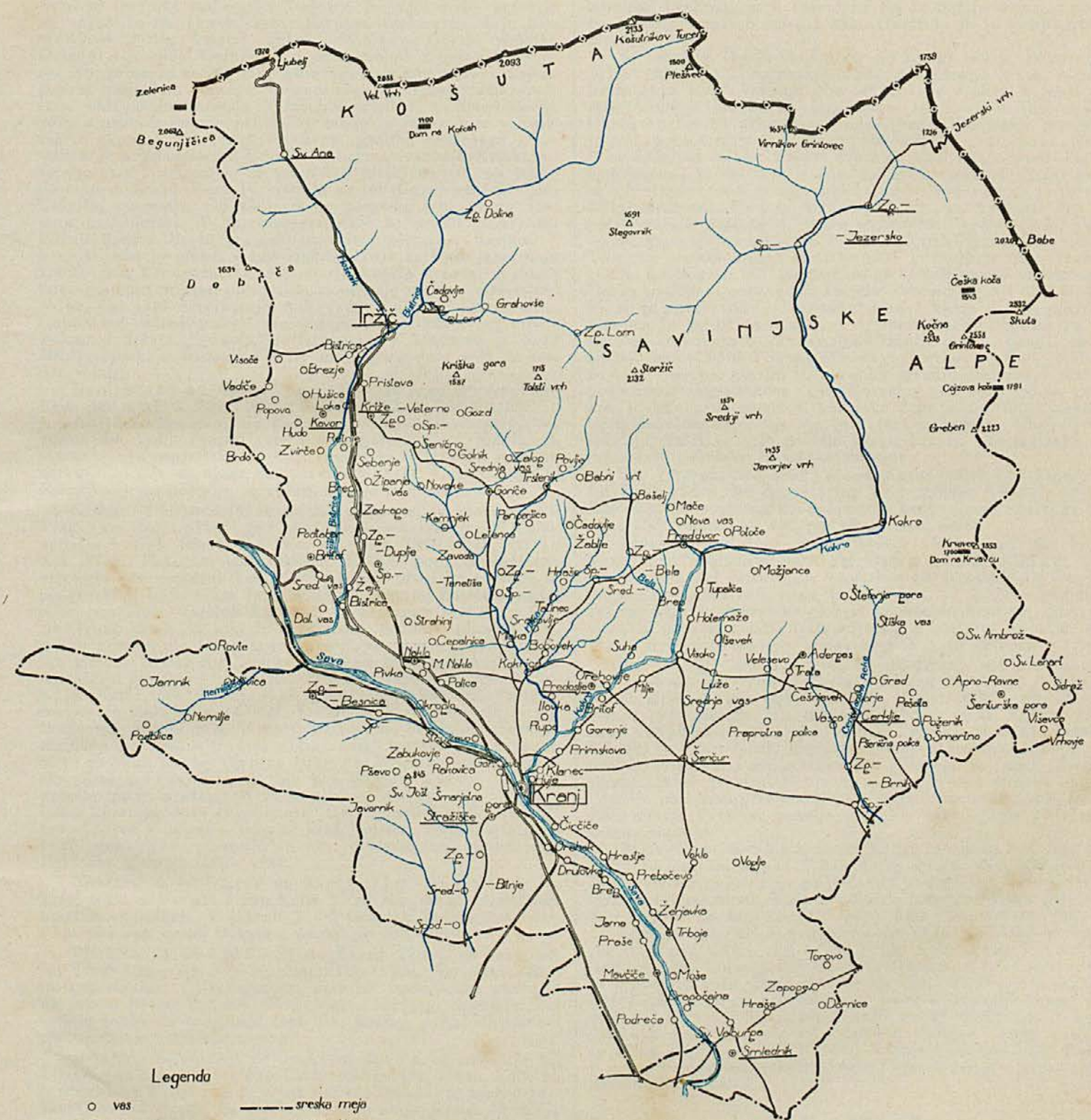
K O Š U T A
S A V I N J S K E
A L P E
Karavanke
Kamniške Alpe
Trž.
Kranj
Jezersko
Kokra
Sava
Sava Dolinka
Sava Bohinjka
Begunjščica
Ljubelj
Zelenica
Vel. Vrh
Kašutnikov Turn
Dom na Kofcah
Sv. Ana
Plešivec
Jezerski vrh
Babe
Vrnikov Gristovec
Stegovnik
Zg. Dolina
Zg. Jezersko
Sp. Jezersko
Češka koča
Skuta
Kočna
Grintovec
Cojzova koča
Greben
Kriška gora
Tolsti vrh
Storžič
Srednji vrh
Javorjev vrh
Zg. Lom
Čadovlje
Grahovše
Visoče
Brezje
Prisleva
Vodiče
Hušica
Križe
Veterno
Gozd
Kovor
Hudo
Zvirče
Brdo
Sebenje
Žipanja vas
Breg
Zadrga
Podtabor
Duplje
Britof
Sred. vas
Žeje
Bistrica
Dol. vas
Strahinj
Cepalnica
Nakl. M. Nakla
Pivka
Police
Jamnik
Ravne
Nemilje
Podbrica
Besnica
Zg. Besnica
Sp. Besnica
Zabukovje
Pševo
Ponovica
Sv. Jošt
Šmarjetna gora
Javornik
Stražišče
Zg. Bitnje
Sred. Bitnje
Spod. Bitnje
Čirčiče
Drulovka
Hrastje
Prebačevo
Breg
Žerjavka
Jarne
Praše
Trboje
Voklo
Vodje
Mavčiče
Moše
Podreča
Zapoge
Hrastje
Dobrnice
Torovo
Šv. Valburga
Šmledrik
Kokro
Mače
Nova vas
Preddvor
Položje
Bašelj
Babni vrh
Mažjance
Tupalče
Šeškova pora
Stiška vas
Sv. Ambrož
Sv. Lenart
Apno-Ravne
Šentjurška pora
Višovec
Vrhovje
Šmerino
Pužnik
Cerklje
Grad
Češnjevek
Velesovo
Trata
Adergas
Luže
Srednja vas
Praprotna polica
Pšenična polica
Šenčur
Primskova
Gorenje
Rupa
Ilovka
Predoslje
Orehovje
Suha
Kokrica
Bobovek
Kokrica
Hotemaže
Olševek
Vrako
Bela
Breg
Zg. Bela
Sred. Bela
Hrastje
Tenetiše
Zg. Duplje
Zavodnje
Leitenca
Kondrijek
Perovica
Čadovlje
Žablje
Irsenik
Goriče
Novake
Zg. Lom
Zg. Dolina
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne poštne zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča
0 1 2 3 4 5km

Golnik, 159-22-7-15-2. Sr du Kranj 10 km, so žand fin Tržič 7 km, zdr pTt v kraju, žel Križe 4.5 km, o žup Križe 4 km, š Goriče 3 km. Nm popr. 500 m. Leži v sončnem brdovitem vznožju z. vrha Križke gore (1482 m), malo odmaknjen od ban. ceste na Preddvor. Naselbino varuje na vse strani hrastova in jelova gozdna površina, odprt je samo prisojen kotlič z njivami in travniki pod vasjo. Vodovod je zajel vodo, ki velja za najboljšo na Gorenjskem; Bornova elektrarna daje razsvetljavo. Poleg kmetov nekaj obrtnikov. Gorski pašniki. Državni sanatorij »Golnik« v dveh zgradbah z najmodernejšo opravo; prostora za 200 tuberkuloznih bolnikov, zdravi z röntgenom, višinskim soncem; diagnostična in terapevtična sredstva, balkoni in verande. 3 zasebni pensioni za letoviščarje, gost. s prenoč. Bogata prilika za izlete in lahke ture v Storžičevo skupino (do 4 ure). Osnovna zgradba sedanjega zdravilišča je nekdanji grad Golnik. Dvorec so zgradili Križki gospodje okoli 1600, ko so že prenehali turški napadi, na lahko dostopnem kraju. Poznejši lastniki so bili Gornjegrajski, nato Golniški gospodje. Od slednjih je gospodaril na gradu 1688 Ivan A. Golniški. V Valvasorjevi dobi so gradu priključili bližnji dvorec Brezovje, nekdanjo last gospodov Raspov. V novejši dobi je prešel v last rodbine Turk iz Ljubljane, nato kmeta Jak. Gorjanca. L. 1922. ga je kupila država, dozidala nova poslopja in grad preuredila za obolele vojake iz svetovne vojne. Od 1925 sprejemajo tudi druge bolnike. Danes slovi Golnik kot najmodernejše in najboljše zdravilišče zoper tuberkulozo v državi. Upravlja ga banovina. V kraju se je rodil (1863) župnik, č. kanonik Grašič Josip, gospodar., kult. in soc. del. v Istri.

Gozd, 82-11-8-3-0. Sr du Kranj 17 km, so žand zdr fin Tržič 5 km, žel o pTt š žup Križe 2 km. Nm 882 m. Edino selišče v j. pobočju Križke gore, tik nad Golnikom (oddaljen za ½ ure vozne obč. poti). Preživlja se s kmetijstvom (lepi pašniki in senožeti). Na osojni strani podr. cerkev sv. Miklavža. Prvotna cerkev je bila zgrajena in posvečena 1451. Gotski slog je ohranjen v presbiteriju in oknih. Stavba trpi vsled vlage.

Križe, 378-61-10-51-15. Sr du Kranj 14 km, so žand zdr fin Tržič 3 km, žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1859, 6 odd. Obrt. nadalj. š. Kat. prosv. d., Pev. d., Gas., PRK, PJS, PSVD. Nm 505 m. Slikovito pod vznožje Križke gore postavljena osrednja vas v občini. Leži na meji med bistriško ravnico in podgorskimi brdi, ½ km ban. ceste od postaje. Poseben cestni odcep na Tržič. Zaselek Snakovo. ¾ vaščanov se bavi s čevljarstvom, ostali so kmetje in delavci. Senožet, planine (Tegošiče z večjo planinsko kočo, prenoč. za turiste, 2 uri) in mešan gozd v Križki gori, jelov v Udinem borštu. Nekaj drugih obrtnikov, gostilne s prenočišči. Mirno in lepo letovišče. Župnija Križe (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 2049 duš. Prvotna cerkev je stala že v 14. stol. Ko so jo Turki izropali in poškodovali, je bila 1494 na novo posvečena. Sedanja cerkev je sezidana po 1810 v ovalni obliki. Nižji presbiterij kaže na mere prvotne stavbe. Stenske slike Fr. Wissiaka (1848), stranska oltarja Fr. Götzla, križev pot Wolfov. Cerkev je bila prvotno podr. pražupnije v Kranju. L. 1512. je bila ustanovljena kuracija, 1526 ekspozitura, 1563 vikariat, ki je bil 1657 povzdignjen v župnijo. Rojstni kraj Dolžana Jerneja (1815 do 1800), duh., ljud. pisatelja in nar. delavca, ter skladatelja Hladnika Ignacija (1865—1932).

Novake, 22-4-2-2-1. Sr du Kranj 17 km, so žand zdr fin Tržič 5 km, žel o pTt š žup Križe 3 km. Nm 458 m. Osamljena kmetska naselbina v globeli j. od Golnika in Senična, okr. 1 km pod ban. cesto. Dostop z vozom po obč. cesti.

Pristava, 341-24-4-20-55. Sr du Kranj 15 km, so žand zdr fin Tržič 2 km, žel o pTt š žup Križe 1 km. Nm 520 m. Leži tostran vhoda v tržiško kotlino, nad drž. cesto. Ozek pas njiv na levem bregu Bistrice. Nad vasjo kopljejo blesteče bel apneni pesek za posipanje cest. Par kmetij, nekaj obrtnikov, večina delavci tržiških tovarn.

Retnje, 212-31-8-23-9. Sr du Kranj 13.5 km, so žand zdr fin Tržič 3 km, žel o pTt š žup Križe 0.5 km. Nm 486 m. Leže na levem bregu Bistrice j. in z. od Križev. Domovi so močno razkropljeni od struge do drž. ceste in postaje Križe; tu večje prometno središče (gostilna s prenočišči, vodovod, pTt, postajna čakalnica). Boljši kmetje prodajajo mleko, poljske pridelke in nekaj lesa, ostali so obrtniki in delavci. Tri žage in mlini. Manjše letovišče.

Sebenje, 279-46-6-40-13. Sr du Kranj 12.5 km, so žand zdr fin Tržič 5.5 km, žel pTt š žup Križe 1 km, o 0.5 km. Nm 488 m. Ravninska vas med Križami in Žiganjo vasjo. Manjši deli raztreseni do rečnega jarka in drž. ceste, jedro vasi s posebno obč. cesto. Ob Udinem borštu je zemlja ilovnata in močvirna. Večina se preživlja z obrtjo (čevljarstvom), ¼ je kmetov in tržiških tovarniških delavcev, skoraj vsaka hiša ima nekaj zemljišča. Vas uporablja vodo iz kapnic, čeprav so v bližnji Rjavi peči zadostni studenci.

Seničnо, 135-21--9-12-3. Sr du Kranj 16 km, so žand zdr fin Tržič 5.5 km, žel o pTt š žup Križe 2.5 km. Nm 530 m. Leži z. od Golnika, na vznožni polici z ban. podgorsko cesto. Prisojna in zavarovana lega nad prvo globeljo za Udinim borštom. Preživlja se s kmetovanjem in obrtjo. Podr. cerkev sv. Jerneja se prvič omenja 1526. Ohranila je še gotski presbiterij.

Sp. Duplje, 364-73-10-63-3. Sr du Kranj 10 km, so zdr fin Tržič 7 km, žand Podbrezje 3 km, žel Duplje 1 km, o pTt Križe 3 km, š žup v kraju. Nm 443 m. Leže v plitvi kotanji na robu Udinega boršta, na vzh. strani železnice in drž. ceste. Okrog »Arhovega gradišča«, v najvišjem grobeljskem predelu, je več podzemskih jam in duplin; največja, »Luknja«, ima 17 m dolgo in enako visoko dvorano (skrivališče pred Turki in Francozi), iz Boltarja je izpeljan večji vodovod. Preživljajo se s čevljarstvom v zvezi z malimi kmetijami, okr. ⅓ je tovarniških delavcev. Mlin in žaga, trg. z usnjem, gostilna. Vas se prvič omenja 1246. Zgodovinsko pomembni Dupljanski ali Vojvodov grad so zgradili nad farno cerkvijo Dupljanski vitezi. Te prvič omenja listina iz 1205—1208. Pozneje je bil v raznih rokah. Ko je grad 1832 pogorel, so ga znižali za eno nadstropje. Danes predstavlja navadno kmečko enonadstropno hišo št. 42, ki ji je ostalo ime »Vojvodov grad«. Vidna je še grajska temnica in celica za stražo. V Udinem borštu (gozdu) so se skrivali rokovnjači. Župnija Duplje (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 673 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida je stala že 1454. Sedanjo stavbo so na novo zgradili pod vasjo 1789 v preprostem slogu tistega časa. Gosarjev vel. oltar (1874). Cerkev je bila prvotno podr. nakelske župnje. L. 1785. ustanovljena lokalna kaplanija je bila 1811 ukinjena. Obnovljena lokalija (1832) je 1876 postala prava župnija. Sestavljajo jo deli bivše nakelske in križke župnije.

Sp. Veterno, 54-8-4-4-0. Sr du Kranj 16 km, so žand zdr fin Tržič 5.5 km, žel o pTt š žup Križe 2.5 km. Nm 590—660 m. Kmetska vas v prisojnem pobočnem brdu s. nad Seničnim, za 1 km obč. vozne poti nad podgorsko ban. cesto.

Zadraga, 95-15-7-8-1. Sr du Kranj 11 km, so zdr fin Tržič 6 km, žand Podbrezje 5 km, žel Duplje 0.5 km, o 2.5 km, pTt Golnik 0.5 km, š žup Duplje 1 km. Nm 465 m. Leži s. od Dupelj na obeh straneh drž. ceste in Drage, t. j. do 20 m globoke, zvečine suhe hudourniške globeli, ki seže do Bistrice; začne se v veliki podzemni jami (»Dupeljnik«) s krasnimi kapniki. Zadragó žive mali kmetje, nekaj obrtnikov in delavci.

Zg. Duplje, 229-42-14-28-8. Sr du Kranj 10.5 km, so zdr fin Tržič 6.5 km, žand Podbrezje 3.5 km, žel š žup v kraju, o pTt Križe 2.5 km. Šola ust. 1882, 2 odd. PRK, PJS, Ml. j., Gas. s pev. zborom. Nm 463 m. S sadnimi vrtovi zakrita gručasta vas ob drž. cesti in žel. postaji. Za vasjo široka in kratka dolinica v Udin boršt. Kmetije, nekaj obrtnikov, trgovina s prašiči, gostilna. Podr. cerkev sv. Mihaela je stara gotska stavba, ki so ji vzeli raven strop in okrušili stenski okras. Pozneje poslikani presbiterij kaže največ prvotnih oblik. Lični zlati oltarji. Prvič se omenja 1665. Do 1832 je bila podr. nakelske župnije.

Zg. Veterno, 56-9-3-6-3. Sr du Kranj 16 km, so žand zdr fin Tržič 5.5 km, žel o pTt š žup Križe 2.5 km. Nm 630—660 m. Ima podoben položaj in gospodarski značaj kot Spodnje Veterno. Leži na mestu, kjer se položno pobočje Križke gore zaokrene proti jz. Lep smrekov gozd. 2 km obč. dovozne poti.

Žiganja vas, 227-44-8-36-5. Sr du Kranj 11.5 km, so žand zdr fin Tržič 6.5 km, žel o pTt š žup Križe 2 km. Nm 483 m. Leži na robu Udinega boršta, par sto korakov v. od drž. ceste in železnice. Hiše so razvrščene ob cesti na Sebenje—Križe. Zemljiška posest je razdrobljena, kmetom pridelki komaj zadoščajo; obrtniki in delavci imajo nekaj zemljišča, le premožnejši gozd in vodovod. Zaselek Novine. Podr. cerkev sv. Urha prvič omenja kot podr. Kranja listina iz 1327. Tedaj ji je kot božjepotni cerkvi patriarh Pagan Turrijan (1319—1332) podelil odpustke.

Občina Mavčiče

Preb. 917, hiš. 184, posest. 60, koč. 102, najem. 22. Površina 1126 ha: njiv in vrtov ca 673, trav. in paš. 58, gozdov 341, ostalo 54. Občina obsega vasi nad desnim savskim bregom nasproti smledniški občini. Od ostalega Sorškega polja jo ločijo obsežni, pretežno iglasti gozdni kompleksi, od smledniške občine pa tesna soteska Save, ki si je tu vrezala svojo strugo globoko v konglomeratne plasti. Ravno na ozemlju mavčiške občine je ta soteska najtesnejša. Stene trdnega konglomerata, iz katerega izdelujejo v vasi Jama celo mlinske kamne, so

vzrok, da je Sava tu le težko prehodna. Vasi so postavljene po dolgem nad najvišji rob debri, polja se jim širijo deloma na z. v ravninski gozd, deloma po nižjih terasah nad Savo. Kmetijstvo nudi nekaj poljskih pridelkov (krompirja, zelja itd.) za prodajo v Kranj. Nekaj prebivalstva je zaposlenega po bližnjih industrijskih krajih. Promet oskrbuje dobra ban. cesta Jeperca—Kranj, čez Savo pa morejo vozila le pri smlednišKem mostu.

Jama, 187-37-14-19-4. Sr so du zdr fin žel Kranj 6 km, žand p Smlednik 7 km, o š žup Mavčiče 1.5 km. Nm 361 m. Tesno ob desni savski breg postavljena vrstna vas na s. obč. meji. Dobro ohranjena razdelitev zemljišč na proge, od ban. ceste skozi vas do drž., kjer ji pripada povsem osamljen zaselek Meja. Do sem je segalo brižinsko loško gospostvo; kraj omenja že darilna listina Otona II (973). Savsko korito dosega tod najtesnejše mesto, voda največjo globino pod navpičnimi čermi. Peščena zemlja donaša dobro, gozd uporabljajo predvsem za steljnike. Vas vpeljuje sadni izbor; razvito čebelarstvo. Nekaj tovarniških delavcev. Pridelke prodajajo v Kranj (6 vagonov krompirja, 1 vagon zelja, nad 1 vagon žita). Iz savske labore izdelujejo tu mlinske kamne. Na koncu vasi je gotsko znamenje. Podr. cerkev sv. Lenarta je znana od 1433 iz cerkv. urbarja v Mavčičah. Bila je večkrat prezidana, zadnjič 1858 v baročnem slogu, vidni pa so še sledovi stare gotike. Tedaj je izgubila leseni strop.

Mavčiče, 285-62-24-28-10. Sr so du zdr fin Kranj 7 km, žand p Smlednik 5 km, žel Medvode 5.5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1873, 2 odd. PJS, Gas., PRK, Kat. prosv. d., Tamb. zbor, Strel. druž. Nm 358 m. Poglavitni kraj ob ban. cesti iz Kranja v Medvode, s slikovito lego na desnem savskem bregu. Poseben odcep ban. ceste k drž. (2 km). Dobro urejeno kmetovanje; goje predvsem živino; nekaj obrtnikov, sezonskih in tovarniških delavcev. V kupčijo gre do polovice poljskih pridelkov, večina goveje in prašičje prireje, redko tudi mleko, sadje in les (pretežno igličast). Lepa izletna postojanka, ugodno naravno kopališče v Savi. Pri vasi stoji staro kužno znamenje, t. j. štirioglat spomenik, zidan v obliki stebra s štirimi vdolbinami in piramidasto streho. Župnija Mavčiče (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 879 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Pavla se prvič omenja 1444. Prvotno gotsko cerkev je 1766 zažgala strela. Sedanja baročna prezidava je iz 1826—1829. Cerkev je bila prvotno podr. pražupnije v Šmartnu pri Kranju, 1736 ustanovljena lokalija se je 1787 izločila od matere župnije in 1875 postala župnija. V kraju se je (1848) rodil nadučitelj Benedek Jos., gospodarski organizator.

Podrečа, 293-57-14-36-7. Sr so du zdr fin Kranj 10 km, žand Smlednik 4 km, žel Medvode 3.5 km, p Smlednik 2.5 km, o š žup Mavčiče 1.5 km. Nm 354 m. Močna kmetska vas j. od Mavčič, v zelo plitvi uleknini, obrobljeni z mešanim gozdom (iglavci in listovci, steljniki). Cesta na Kranj ima tu po gozdu zvezo na Smlednik. Pod vasjo savska deber. Presežek poljskih pridelkov kupuje Okrajna kmetijska zadruga v Kranju (krompir, fižol), mleko zadruga, les papirnica v Medvodah. Več obrtnikov in trgovcev, žaga in mlin. Vas se javlja v listinah z imenom Patriarhova vas, na kar spominja še sedaj ime vasi (od »podreka« = slov. »patriarh«) in ime Opatni hrib za grič v bližini. Podr. cerkev sv. Kancijana prvič omenja 1526 seznam cerkv. drag. Prvotno staro cerkev so podrli in sezidali 1854 sedanjo. Po potresu 1895 so jo restavrirali. Ima lep Götzlov oltar in nekaj umetnin v liturg. opravi (zakristija). Sredi vasi stoji spomenik pesnika Simona Jenka (1835—1869). Postavili so ga (1935) na mestu, kjer je nekdaj stala njegova rojstna hiša.

Praše, 152-28-8-19-1. Sr so du zdr fin pTt Kranj 7 km, žand Smlednik 6 km, žel Kranj ali Medvode 6 km, o š žup Mavčiče 1 km. Nm 362 m. Vrstna vas med Mavčičami in Jamo. V. od vasi manjše savsko koleno pod Trbojami. Proti drž. cesti gozd (zvečine steljniki). Poljedelstvo, živinoreja, nekaj obrtnikov in tovarniških delavcev. Glavni trg v Kranju, za sadje tudi Ljubljana. Manjše letovišče z lepim naravnim kopališčem. Vas omenja že 973 darilna listina loškega gospostva. Škofje so kraj kolonizirali. Po urbarju iz 1291 je bil tu sedež županstva. Rojstni kraj Jenka Ivana (1853—1891), brata Simona Jenko, gimn. prof. in pesnika. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene se omenja že 1444 in 1463. L. 1858. so jo predelali v baročnem slogu ter odstranili lesen strop. Dva lepa zlata oltarja (17. stol.).

Občina Naklo

Preb. 2220, hiš 389, posest. 205, koč. 176, najem. 26. Površina 3179 ha: njiv in vrtov 622, trav. in paš. 396, sadovnjakov 52, gozdov 1941, ostalo 168. Občina zavzema svet na obeh straneh dolenje Trž. Bistrice tja do Save, od izliva Piračice na z. do bivšega iztoka Bistrice malo nad Kranjem. Kljub hribovitem videzu je to ravninski svet treh razbitih ploskev. Glavno ravan je izoblikovala opuščena bistriška struga s širokimi terasami, dolino pod njimi je urezala sedanja vodna struga. Do 120 m nad to pa je ostala prvotna prodnata ravan s sedanjo gozdno površino Udinega borštа, Dobrave in visokih polic nad Podbrezjem. Voda je najvišje površje (do 486 m nm) močno razgrebla in kraško preoblikovala (»rokovnjaške jame«). Med podzemnimi duplinami je največja Lebinica tostran Strahinja z izvirom potočka, ki kot več drugih usahne v pesku; ob nalivih delajo studenci precej škode, a njihova moč pojema. Poseljen je le desni breg sedanje in široko dolinsko dno nekdanje Trž. Bistrice, kjer se je nabralo največ sipkega peska in prepereline, proti Udinem borštu deloma mešane z ilovico. Z. skupina vasi nosi skupno ime Podbrezje, na v. so se vasi strnile okrog Nakla. Dobro polovico ljudi preživlja kmetovanje, ostali so obrtniki in delavci, zlasti kranjskih in tržiških tovarn; v domači obrti goje pletenje jopic, dočim je platnarstvo, čevljarstvo in prevozništvo močno nazadovalo, deloma propadlo. Med poljskimi pridelki ostaja za prodaj krompir in fižol, živinoreja (pincgavska pasma) je usmerjena zlasti na prodajo prašičev in mleka, ki ga predelujejo in spravljajo na trg Združene gorenjske mlekarne v Naklem, največje zadr. mlekarsko podjetje na Slovenskem. Čebelarjev je malo, dobro pa napreduje sadni izbor in perutninarstvo. V močni gozdni posesti prevladuje iglasto drevje, med listovci sta se obdržala hrast in bukev, nekdaj gosto brezje je malone iztrebljeno. Vsi pridelki gredo dobro v kupčijo radi lahko dostopnih tržišč v Kranju, Tržiču in Bledu. Promet oskrbuje železnica po obeh progah s 3 postajami v neposredni bližini. Bolj uporabljajo državno cesto, ki veže vse vasi in se v sredini cepi na ljubeljsko in jeseniško smer; dovozna cesta na Podnart, odcep ban. ceste na Kovor. Osebni promet pospešujejo še tržiški in blejski avtobusi. Ker je ozemlje elektrificirano (KDE), oskrbljeno z vodovodi in ima poleg tega zelo ugodno podnebje in obilo pokrajinskih lepot, privablja že davno redne letoviške goste, najbolj Podbrezje (slikovit pogled na bližnje planine, »vrt Gorenjske«).

Bistrica, 116-23-15-8-3. Sr so du zdr fin Kranj 7.5 km, žand p š žup Podbrezje 1.5 km, žel Naklo 2.5 km, o 1.5 km. Nm povpr. 400 m. Leži v globokem dolinskem dnu Trž. Bistrice kot zadnja naselbina nad njenim izlivom v Savo. Prometna lega med dvojnim klancem blejske (jeseniške) drž. ceste, betonski most, odcep ljubeljske ceste v ravnini nad vasjo. Iz Bistrice napeljana obrtna struga namaka tudi travnike. Preživlja se s kmetijstvom, manjši del z obrtjo (mlinarstvo) in delavskim zaslužkom. Na trg stavlja letno do 4000 kg krompirja (Kmetijski zadrugi v Kranju), precej mleka, živine in jajc.

Britof, 200-22-18-4-2. Sr so du zdr fin Kranj 10 km, žand p š žup Podbrezje 0.5 km, žel Podnart 2 km, o 5 km. Nm 463 m. V redki vrsti razpostavljena vas ob ostrem prehodu iz zgornje na srednjo desno bistriško teraso. Pod njo manjši klanec drž. ceste. Tipična podbreška vas s srednje plodnim poljem; razsežni travniki, jelovi gozdi in negovani sadovnjaki. Prodaja krompir (8000 kg), mleko, sadje in les. Sedež župnije Podbrezje (dek. Kranj, škof. ljublj.) z 908 dušami. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba je znana že pred 1400. L. 1654. so jo popravili in nanovo posvetili. Zunanjščina stavbe še danes kaže na gotski slog, oltarji so renesančni. L. Layer je naslikal tu sv. Jakoba in Franč. Ks., Iv. Kobilca M. b. Oprava novodobna. Cerkev je bila prvotno podr. kranjske prafare, iz katere se je izločila kot vikariat pred 1502. L. 1650. je postala prava župnija. Iz nje se je 1786 izločil vikariat Ljubno, vasi Otoče in Žaloše sta 1788 pripadli lokaliji Dobravi, Dobro polje pa župniji v Mošnjah. Priključili so pa zato Podbrezju vas Bistrico iz nakelske župnije.

Cegelnica, 83-13-1-12-0. Sr so du zdr fin Kranj 5.25 km, žand Podbrezje 5.25 km, žel o p š žup Naklo 0.25 km. Nm 409 m. Pretežno kajžarska naselbina med Lebinico in robom Udinega borštа, 0.5 km obč. ceste oddaljena od Nakla. Šibek ostanek sicer odnesenega ilovnatega površja (ime). Glavni dohodek daje delo v tovarnah.

Dolenja vas, 180-39-29-10-1. Sr so du zdr fin Kranj 9 km, žand p š žup Podbrezje 1 km, žel o Naklo 4 km. Nm 420 do 455 m. Velika vas ob strmo prisekanem in razjedenem j. koncu terasnih stopnjevin v Podbrezju. Preloženi podbreški klanec drž. ceste se v dolgem ovinku ogne vasi; opuščeno, strmo drž. cesto upravlja občina. Dobro urejeno kmetsko gospodarstvo z nekaj izdatnejšimi pridelki kot Britof.

Malo Naklo, 26-4-3-1-0. Sr so du zdr fin Kranj 5.25 km, žand Podbrezje 0.25 km, žel o p š žup Naklo 0.25 km. Nm 407 m. V. del Nakla, v ilovnati ravnici onstran Lebinice, 0.25 km od drž. ceste. Zanimiv zatok diluvialne bistriške

struge, ki jo je na j. zaustavil trden pomol višje laboraste police. Preživlja se s poljedelstvom.

Naklo (Veliko Naklo), 264-67-25-40-3. Sr so du zdr fin Kranj 5 km, žand Podbrezje 5 km, žel o p š župn v kraju. Šola ust. 1860, 4 odd. SKJ, PRK, Prosv. d., Gas., PSVD. Nm 406 m. Središče široke in plitve kotline ob ostrih ovinkih drž. ceste in tik ob postaji tržiške železnice. Lepo ravan na v. in z. varuje višje gozdnato površje. Razsežno polje ima močno preperelo, prodnato in z ilovico mešano prst. Lične in mogočne zgradbe, dobro urejeno kmetsko gospodarstvo, središče gorenjskega mlekarstva. Prodaja krompir (do 20.000 kg), sadje (Kmetijski zadrugi v Kranju) in mleko. Več gostiln in trgovin, malo obrtnikov in delavcev, tovarna pletenin, izdelovanje jopic. Prvič se vas omenja 1241. Turki so jo izropali in razdejali 1475. V ljudskem izročilu še živi spomin, da je (junija 1809) francoska konjica plenila tri ure po Naklem. Velika nadloga prebivalstva, rokovnjači, so imeli v Udinem borštu varno zavetišče. Župnija Naklo (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 1214 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra, ap. Prvotna prastara cerkev se omenja šele 1348. V zač. 16. stol. so jo predelali in 1509 posvetili. Sedanja prostorna in svetla stavba je iz 1735. Ko je cerkev 1843 pogorela, so jo 1846 renovirali. Marmornati veliki oltar postavil J. Stimmer (1794), popravil J. Götzel, 2 stranska G. J. Götzel, glavna slika Layerjeva, križev pot Wolfov. Župnija je stara, že 1271 se omenja župnik Ortolf. Patronatske pravice so najprej uživali (od 13. stol.) Goriški grofje, 1377—1418 Ortenburžani, nato Celjani in od 1456 cesar Friderik III. Ta je 1461 župnijo inkorporiral ljublj. stolnemu kapitlju. Izpod radovljiškega arhidiakonata je bila 1603 priključena kranjskemu. Mati župnij v Dupljah in Goričah. — Rojstni kraj Legata Jerneja (r. 1807), trž. koper. škofa (1846—1875), slovečega cerkv. in narod. delavca; Voglarja Jur. (1651—1717) pl. Wieseneg »Carbonarius«, osebnega zdravnika Petra Velikega.

Okroglo, 85-17-12-5-0. Sr so du zdr fin Kranj 3 km, žand Podbrezje 7 km, žel o p š župn Naklo 2 km. Vodovod. Nm 418 m. Skrita vas za 1.5 km obč. ceste j. od Nakla, edina naselbina na Dobravi, nagnjeni planjavi nad levim bregom Save. Brod še iz časa loškega gospostva; prevoz na žel. postajo Sv. Jošt. Številni studenci vro iz vodnatega kraškega višavja naravnost v Savo, najmočnejši žene mlin in daje vasi pitno vodo (razen vlastelinstvu Toma Zupana, v gradiču vrh visoke laboraste pečine). Poljski pridelki šibkejši kot v Naklem, največ donaša živinoreja. Sredi vasi »vaški dom«. Vas je 1274 češki kralj Otokar II. podaril brižinskemu škofu Konradu. Po urbarju loškega gospostva iz 1291 je njenih 14 kmetij pripadalo uradu Bavarcev. Podr. cerkev sv. Marije Magd. je bila sprva podr. župnije v Šmartinu pri Kr. L. 1786. so jo priključili nakelski župniji. Po požaru 1798 so jo prenovili, vendar še kaže presbiterij močne, ladja šibkejše gotske oblike.

Pivka, 130-20-18-5-0. Sr so du zdr fin Kranj 5 km, žand Podbrezje 5 km, žel o p š župn Naklo 0.25 km. Vodovod. Nm 402. Kmetski kraj z rodovitno zemljo pod drž. cesto na j. koncu Nakla, ki mu je podoben po zgradbi in gospodarstvu. Odcep ban. ceste Naklo—Kokrica—Šenčur. Nad vasjo 20 m visoko gradišče (»na Stuclju«), ena izmed treh razvaljenih utrdb, ki so varovale rimsko in srednjeveško cesto iz Ljubljane na Kranj—Ljubelj.

Podtabor, 240-36-15-19-2. Sr so du zdr fin Kranj 11 km, žand p š župn Podbrezje 1 km, žel Podnart 3 km, o 6 km. Nm 481 m. Ima slikovito lego okrog izrazitega vrška, na gornjem koncu Podbrezja. Obč. cesta za 0.5 km od drž. in kovorske ban. ceste. Tabor nad vasjo nudi eno najlepših pokrajinskih slik na Gorenjskem. Gospodarstvo kot Britof. Vas in hrib sta dobila ime po močnem tabru, ki je bil ok. 1476—1477 zgrajen okrog cerkve, v obrambo proti Turkom. Obzidje je imelo streho, močna železna vrata, dvigljiv most in globok jarek. Je precej ohranjeno, deloma predelano v zid s postajami križevega pota in Kalvarijo. Turki so napadali vas posebno 1476 in 1477. Podr. cerkev Žal. Mat. b. se omenja 1502, a je mnogo starejša. Prenovili so jo 1682 in 1931. Prvotno gotsko svetišče so podaljšali z baročno ladjo. Ostal je še vitki gotski zvonik, Layerjev križev pot in slika M. b. Prvotno je bila cerkev posvečena sv. Benediktu. L. 1694. so zgradili pred cerkvijo kapelico Žal. M. b., začelo se je češčenje Marijino, zato je 1830 cerkev sama spremenila svoj patrocinij.

Polica, 33-5-2-3-0. Sr so du zdr fin Kranj 4 km, žand Podbrezje 6 km, žel o p š župn Naklo 1 km. Nm 418 m. Leži ob vzponu drž. ceste iz Nakla na višjo ploskev Kranjskega polja. Kmeta se preživljata kot okoličani, kočarji so obrtniki. Velika transformatorska postaja s stalnim elektromonterjem in telefonom. Vas se prvič omenja 1238.

Srednja vas (Podbrezje), 130-24-18-6-3. Sr so du zdr fin Kranj 10 km, žand p š župn v kraju, žel Podnart 2 km, o 5 km. Šola ust. 1864, 3. odd. SKJ, Gas. PSVD, Strel. druž. Nm povpr. 460 m. Priljubljen letoviški kraj sredi Podbrezja ob prehodu drž. ceste iznad desnih bistriških teras na hribovito gornje površje. Za vasjo obsežen, pretežno iglast gozd (jelke, smreke, bor, hrast, jesen, breza), niže sadovnjaki in srednje rodovitno polje. Vrh klanca odcep ban. ceste na Kovor—Tržič, onstran klanca Gobovca (savska stran) dovozna cesta na Podnart. Nekaj pomembnih stavb z lepo lego. Preživlja se večinoma s kmetijstvom. Velika vinska trgovina, gojenje eksotičnih ptic (znano preko drž. mej).

Strahinj, 388-68-28-33-7. Sr so du zdr fin Kranj 6 km, žand Podbrezje 4 km, žel o p š župn Naklo 1 km. Nm 432 m. Največja naselbina v občini s prikupno lego na obronkih diluvialnih dobrav Udinega boršta ob obč. cesti s. od Nakla, dober km od drž. ceste. Za vasjo več studencev s kratkim tekom, zemlja zvečine prodnata in precej plodna. Po zgradbi tržiške proge je močno ponehala konjereja in vozarjenje, tkalska in čevljarska domača obrt. Vaščani so do polovice kmetje, drugi obrtniki ali tovarniški delavci, ki se vozijo v Kranj. Prodajajo zlasti mleko, les in sadje. V Udinem borštu, ki ima v. od vasi manjše travnate presledke, je le malo listnatega drevja, med iglavci prevladuje borovec, proti valovitemu polju močno smrečje. Vas omenja 1260 ustanovno pismo kartuzije v Bistri, ki ji je koroški vojvoda Ulrik III. potrdil dve kmetiji v Str. Podr. cerkev sv. Miklavža; prvotno zgrajeno ok. 1382, so ok. 1450 predelali. Sedanja renesančna stavba je iz 1769 (letnica nad vrati); oprava prenovljena v 19. stol.

Struževo (Stržévo), 252-38-10-28-5. Sr so du zdr fin žel pTt Kranj 2 km, žand Podbrezje 8 km, o š župn Naklo 3 km. Strel. druž. Nm 362 m. Naselbina ob vstopu nakelske globeli (Temnik) v savsko dolino, 0.5 km pod drž. cesto, do nje obč. pot. Glavni promet teži na Kranj, ki ima tu lepo kopališče. Pod vasjo žel. most čez Savo. S poljedelstvom se bavi le ¼ prebivalcev, ostali so tovarniški delavci. Na vnanji trg prodajajo krompir (do 6000 kg), nekaj vrtnih in gozdnih sadežev, malo lesa. Priljubljeno sprehajališče za meščane. Rojstni kraj pesnika Potočnika Blaža (1799—1872).

Žeje, 93-13-11-2-0. Sr so du zdr fin Kranj 8 km, žand Podbrezje 2 km, žel o p š župn Naklo 3 km. Vodovod. Nm 432 m. Trdna kmetska vas, nad vasjo in reko Bistrico. Drž. cesta Ljubljana—Tržič se pod vasjo odcepi od one na Jesenice—Bled. Dohodki iz živinoreje, nekaj iz sadjarstva in gozdarstva.

Občina Preddvor

Preb. 2871, hiš 572, posest. 280, koč 222, najem. 80. Površina 11.044 ha: njiv in vrtov 821, trav. in paš. 3027, sadovnjakov 126, gozdov 5928, ostalo 1041. Občina je najrazsežnejša v kranjskem srezu. Obsega vso Kokrsko dolino z z. pobočjem Krvavca (1853 m) in Grebena (2223 m) do Grintovca (2258 m) in Kočne (2539 m); meja se nato ob bivši deželni meji premakne na desno stran Kokre in oklepa vsa v. in j. pobočja Storžičeve skupine od Javorjevega vrha (1435 m) preko Zaplate (Srednji vrh 1854 m) na vrh Storžiča (2132 m) in do kraja Zaloške planine (Tolsti vrh 1715 m). Odtod krene meja na Malijevo brdo (537 m) in Udin boršt (do Tenetiškega vrha 442 m) in se vrne v zaviti črti pod Bregom na desni breg Kokre. Gozd je iztrebljen le v ozkem dnu doline ob Kokri in stranskih dolinicah, na v. se dvigajo iznad njega planine in prepadni skalnati grebeni. Na z. se neposeljeni gorski svet po zložnem vstopu iznad dobrav strmo vzpne v gozdnata pobočja, nad 1400 m visoko gozd kmalu opeša. Med vznožna brda je vodovje zarezalo široke in plitve globeli, kjer je našlo prostora polje in obsežni travniki. Ta površina je nadaljevanje prostrane Kranjske ravni, dočim je pod gorami plodno ozko polje delo mlajših nasipov, ki se pojavljajo ob močnejših pritokih Kokre (Bistrica in Suha) in Kokrice; pri slednji je poleg Stražnice zlasti važna Belica-Bela, ki se ob vstopu v široki ilovnati breg razcepi in teče deloma v Kokro, deloma (z Milko) v Kokrico. Gosta dobravska vodna mreža na jugu hitro menja imena, zlasti zato, ker so selišča močno razmetana in slabo povezana med seboj. Najmočnejše vasi se največ drže podgorske črte. V gospodarstvu prevladuje srednja in mala kmetska posest, večje kmetije so le v Kokri; njive in vrtove goje večinoma le za lastno prehrano, šibkejši posestniki, obrtniki in delavci jo morajo uvažati. Za prodajo uspešno goje živinorejo, kot gospodarska rezerva jim rabi gozd, ki je zvečine v kmetski lasti. Poljska zemlja je sicer plodna, a preveč razbita, splošno sestava tal bolj prija travništvu. Tudi najvišje dosegljive planine izkoriščajo za senoţeti, izredno višino in strmino dosegajo v Zaplati in Storžiču;

najboljša trava uspeva v Zaloški planini (t. j. v Tolstem vrhu; ime je domačinom tuje); tod kosijo samo v avgustu vsako drugo leto. Skupna paša le na z.; iz krajev na v. ženó mlado živino pomladi na jezerske planine. Stranski dohodki dohajajo iz sadjarstva (tepke), gobarstva, delno še iz domače obrti (izdelovanje žebljev, pletenje košaric i. p.). Ob Kokri lesna industrija. Poklicnih obrtnikov je malo, precej pa (predvsem lesnih) delavcev. Kraj je zelo ugoden za čebelino pašo, le ajdov cvet rad posuši nočni planinski veter »podsončnik«. Bogat je lov (zajci, srce, divje koze in petelini, jeleni). Dve večji središči imata letoviške goste, posebno je v tem smislu urejen Preddvor. Avtobusna zveza Kranj—Jezersko, poleti dvakrat dnevno. Preddvor in Kokro približuje žel. postaji velika jezerska cesta, dočim so drugod le ceste drugega reda. Iz Preddvora vodijo ban. ceste na Trstenik—Križe in ob Beli na Kokrico, odtod spet v Goriče (z odcepom na Trstenik). Za turiste so izdelane markacije; pripravno zavetje dobe v planinskem stanu na Javorniku pod Storžičem, v Grintovčevi skupini pa v Cojzovi koči (1791 m, 4 ure iz Kokre) in Domu na Krvavcu (4 ure). Po Storžiču raste mnogo planik.

Babni vrt, 65-10-5-5-0. Sr so du fin žel Kranj 10 km, žand zdr o Preddvor 5 km, pTt Golnik 5 km, pTt Golnik 5 km, š žup Trstenik 2 km. Nm 570 m. Ima zavarovano lego pod z. obronki gore Sv. Lovrenca. Vstop potoka Milke v valovito ravan z obsežnim ilovnatim poljem. Lep bukov in jelov gozd. Mnogo sadja. Nad gorskimi senožeti osamljena Krničarjeva kmetija, najvišja v občini. Dvojna markacija na Storžič (2 do 3 ure). Prikladne smuške planjave. Dovoz iz ban. ceste na Trstenik (1 km). Prvotni znani lastniki kraja so bili domači grofje Breže-Seliški (Viljem in nj. žena bl. Hema 1043—1044). L. 1152. je grofica Hema, soproga Wolfrada iz Trebnjega, podelila stiškemu samostanu svoj alod v Babnem vrtu (1 dvor, 8 kmetij, 2 gostilni) z vsemi podložniki in pravicami. Ljudska etimologija stavlja ime vasi v zvezo z graščakinjo Mehtildo, ki je 1207 zapustila posestva v tej vasi vetrinjskemu samostanu.

Bašelj, 164-29-13-12-3. Sr so du fin žel Kranj 9 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 3 km. Nm 560 m. Največja vznožna vas ob Belici tik j. pod Storžičem. Zemlja jo kljub razsežnosti slabo prehranja s poljskimi pridelki, na prodaj gre le živina in les. Strme senožeti s pičlo, a sočno travo. Pravokoten ovinek ban. ceste Preddvor—Trstenik. Važno izhodišče za Storžič (okr. 3 ure) in preko Baševljskega sedla (1629 m) ob Reki na Sp. Jezersko; do vrha grebena tri variante. Po krasnih tesneh ob Belici najbolj strma, zložnejša po v. Suhem vrhu, lepša po z. vitkem stražnem slemenu s slovito podr. sv. Lovrenca na Gori 888 m (izdaten razgled). Prvotni znani lastniki kraja so bili domači grofje Breže-Seliški. Grofica Hedviga Bogenska iz rodu bl. Heme Breže-Seliške je podarila vetrinjskemu samostanu 9 baševljskih kmetij. Vas in prastaro cerkev prvič omenja listina iz časa 1154—1156. Cerkev so vaščani prezidali v začetku 16. stol. L. 1507. so jo posvetili, v 17. stol. renovirali. Ohranili so ličen gotski presbiterij in stene, kjer je na j. zunanji strani freska (križanje) iz srede 15. stol.

Breg, 85-16-13-3-0. Sr so du fin žel Kranj 8 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 1 km. Nm 453 m. Leži v ravnini j. od Preddvora, za 1 km z. od kokrske ban. ceste (vaška cesta preko dvojnega mostu). Dobro uspevajoče kmetijstvo. Prodajajo zlasti mleko (v mlekarno na Visokem). Prvi znani lastniki kraja so bili grofje Breže-Seliški. Vas prvič omenja darilna listina, izdana med letom 1147 in 1154. Z njo je grof Bertold iz Kamnika podaril vetrinjskemu samostanu svojo posestvo od sedmih studencev tik Kokre do Brega. L. 1154. je grof Majnhard iz Šumberka iz rodu bl. Heme deloma podaril, deloma prodal istemu samostanu tri kmetije pri Bregu. Podr. cerkev sv. Lenarta je stara gotska stavba, kjer so se ohranila na Slovenskem redka slikana prvotna okna in raven lesen strop s kasetami. Bogata stranska »zlata« oltarja.

Čadovlje, 39-7-4-3-0. Sr so du fin žel Kranj 9 km, žand zdr o Preddvor 5 km, pTt Golnik 5 km, š žup Trstenik 1 km. Nm 486 m. Leži na nizki dobravici, za pičel km kolovoza pod cesto na Trstenik. Valovit, srednje rodoviten ilovnat svet, precej močna kmetska posest (osamljeno večje posestvo »Ušlakar«).

Goriče, 175-34-16-18-0. Sr so du fin žel Kranj 9 km, žand Tržič 9 km, zdr o Preddvor 11 km, pTt Golnik 3 km, š žup v kraju. Šola ust. 1875, 2 odd. Kat. prosv. d., PRK, PJS, Strel. druž. Nm 472 m. Leže v podnožju sedla med Tolstim vrhom in Kukovnico (v Kriški gori 1587 m), ob prehodu v valovito gozdnato ravan. Ljubka prisojna lega, med dvojno, rahlo zamočvirjeno globeljo. Ban. cesta v podgorski in kokriški smeri. Preživlja se s poljedelstvom, živinorejo in sadjarstvom (pridelek ograža pomladni mraz). Mleko oddaja zadruga zdravilišču Golnik. Več opekarn. Vasi pripada še široko odprta plitva kotlinica ob cesti na Golnik (Malijevo brdo, Vevarije). Priljubljena izletna točka, izhodišče za Storžič (preko Poljane, prevala z. od vrha). Krajevno ime na »Gradišču« jz. od Letenic in kmet »Gradiščar« v podnožju teh gradišč spominjajo najbrž na predzgodovinsko naselbino. Zgodovina navaja 1221 nekega Valterja iz Gorič. L. 1376. je Martin Farlon podaril minoritskemu samostanu v Ljubljani vinograd v G. pri sv. Andreju. Nanj danes spominja ledinsko ime »v vinogradu«. Župnija Goriče (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 457 duš. Župna cerkev sv. Andreja se prvič omenja 1376. Sedanjo stavbo so na novo zgradili 1852. Tipična oprava 19. stol.; stranski oltar G. L. Goetzla, Brezmadežna Fr. Pustavrha. Od 1568 ima cerkev pokopališče, od 1689 pa začasne dušne pastirje. Bila je prvotno podr. nakelske župnije. L. 1786. je postala lokalija, 1876 župnija.

Hraše, 26-5-3-2-0. Sr so du fin žel Kranj 6 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 4.5 km. Nm 438 m. Kmetska naselbina med zadnjimi dotoki potoka Milke, do 2 km kolovoza od belske ceste. Precej zamočvirjen ilovnat svet, poljski pridelek šibak. Manjši jelovi gozdi. Mleko prodajajo v Naklo.

Kamnjek, 12-4-3-1-1. Sr so du fin žel Kranj 10 km, žand Podbrezje 14 km, zdr o Preddvor 16 km, pTt Golnik 4 km, š žup Goriče 4 km. Nm 428 m. Leži v vodnati dolinici na v. strani Udinega boršta, 3 km z. od goriške ceste. Živeža primanjkuje, mleko prodajajo v Goriče.

Kokra, 485-95-27-11-68. Sr so du žel Kranj 15-22 km, žand zdr o Preddvor 12 km, fin Jezersko 15 km, pt š žup v kraju. Šola ust. 1903, 1 odd. Nm 538 m. Nad 10 km dolga naselbina v globoki dolini Kokre. Središče raztresenega zaselja je pri župni cerkvi ob velikem ovinku Kokre iz smeri s.—j. v smer v.—z. Nad Preddvorom, pod v. delom Storžičeve skupine ima kot Spodnja Kokra še sličnost s srednjegorskimi dolinami (redka naselja na prisojnejših mestih v dnu in na šibkih terasah); pravo visokogorsko prodorno dolino predstavlja šele Zgornja Kokra med Grebenom, Javorjevim vrhom in Starcem (1419 m). Tu se naselja drže prisojnejših tal nad dolino, ali se umikajo v stranske dolinice (Lobnica, Suhodolnikov potok) in na gorske terase (najvišja stalno poseljena 900 do 980 m). V dnu doline stoje le prometne zgradbe in izrazito industrijske Fužine na s. koncu selišča. Dolina je radi geološke in oblikovne mnogoličnosti (dolomit, apnenec, razni skrilavci in porfir) zelo slikovita. Pravi kmetje so v manjšini. Poljski pridelki ne krijejo potreb; pač pa kot živinorejec kmet proda delno že doma svoje proizvode (kuhano in presno maslo in sir), izvaža le živino (izvrstna ovčja pasma). Glavne dohodke daje spravljanje, obdelovanje in prevoz lesa ter prodaja hlodov, desak in drv. Pet žag. Gozdni veleposestvi: Fr. Dolenc in Fr. Heinrihar. V gozdu negujejo predvsem jelovino (macesen, smreka, jelka), med listovci tudi javor. Nekaj donaša še izraba gozdnih sadežev (gobe, maline). Prometno sposobnost ban. ceste so 1935 zboljšali z napravo novih mostov. Pri Polšnarju drobijo porfir. Največje zasebne naprave za spravljanje lesa imajo Sp. Fužine v Koritu. Stalen dotok turistov in izletnikov; v Sp. Kokri pri cerkvi manjše letovišče (gostilna s prenoč., pension). Izhodišče za ture v Grintovčevo skupino (do planinskih koč 3—4 ure). Ime Kokra srečamo prvič 1147 (ministerial Majnhard pl. Schabab iz Kokre). Krajevno ime »Fužine« in opuščene kovačnice še spominjajo na staro fužinarstvo. V kraju stoji grad in posestvo češke grofice Sametzan. Župnija Kokra (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 440 duš. Pokopališče. Župna cerkev Brezmad. spoč. D. M. Prvotna, zelo stara cerkev se prvič omenja 1390 in nato 1668. Stala je nad sedanjo cerkvijo, na griču, kjer so še vidne razvaline, na katerih si je med svetovno vojno sezidal lepo vilo dr. E. Globočnik iz Kranja. Sedanja romanska cerkev je bila zgrajena 1797. L. 1833. so sezidali nov stolp. Hrani star Marijin kip in Layerjevo sliko sv. Urbana. Znana božja pot, ki jo spomladi obišče 14 procesij. Prvotno podr. preddvorske prafare; l. 1751. se je izločila kot beneficiat, 1787 postala lokalija, 1875 župnija.

Letence, 75-10-8-2-0. Sr so du fin žel Kranj 8 km, žand Podbrezje 15 km, zdr o Preddvor 13 km, pTt Golnik 4.5 km, š žup Goriče 2 km. Nm 439 m. Naselbina v krčevini j. od Gorič, za pičel km od ban. ceste. Ilovnata prst. Mleko kupuje mlekarna v Goričah.

Mače, 45-16-11-5-0. Sr so du fin žel Kranj 11 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 2 km. Nm 563 m. Leže tik pod gorskim vznožjem sz. od Preddvora. Kmetje in dninarji. Zemlja precej pusta, gozd šibak. Občinska pot, 2 km do ban. ceste ob Suhi. Izhodišče za Storžič (dobre 3 ure). L. 1156. je Alberon iz Gutenberga (pri Tržiču) odstopil M. vetrinjskemu samostanu. Na šibki polici nad vasjo podr. cerkev sv. Miklavža (653 m). Cerkev je bila zgrajena v 14. ali 15. stol. L. 1649. so jo renovirali (letnica na lesenem stropu). Stare stenske slike iz 1467

predstavljajo višek idealističnega gotskega slikarstva (poleg Muljave najboljše na Slovenskem).

Možjanca, 69-11-6-3-2. Sr so du fin žel Kranj 11 km, žand Šenčur 8 km, zdr o pTt š Preddvor 3 km, žup Cerklje 7 km. Nm 678 m. Zavzema zavarovani rob valovite ravnice v z. stopničastem Krvavčevem slemenu. Glavne dohodke ji daje živinoreja in les. Vozna pot na Olševek in Tupaliče, do ban. ceste 3—4 km. Priljubljena izletna točka ob poti na Krvavec, smuške planjave. Podr. cerkev sv. Miklavža je preprosta, svetla stavba iz 1871; njena skromnejša prednica je znana iz 17. stol. (1653).

Nova vas, 82-14-5-9-0. Sr so du fin žel Kranj 11 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 1 km. Elektrarna. Nm 500 m. Podaljšek predvorskega selišča, za slab km obč. poti proti s. Poljedelstvo in živinoreja, nekaj gozdarstva; žaga ob Bistrici, ki prihaja iz globoke, slikovite zajede izpod Zaplate; v tej v visokih, opolzlih senožetih »Hudičev boršt«; krasna razgledna pot do vrha (3 ure). V bližini vasi nad sedanjim gradom Turnom leže razvaline Starega gradu. Nekdaj se je imenoval Novi grad (Neuberg) in je bil prvi grad cele okolice. Posestniki so bili gospodje Novigrajski (omenjajo se 1139, 1140, 1178). Od grajskih razvalin je še vidno zidovje iz rezanega kamna. Posestniki tega gradu so zgradili pozneje tri še sedaj ohranjene gradove v Preddvoru, Hribu in Turnu.

Pangeršica, 63-7-2-5-0. Sr so du fin žel Kranj 7 km, žand zdr o Preddvor 10 km, pTt Golnik 4 km, š žup Trstenik 1 km. Nm 462 m. Leži na j. robu široke uleknine pod Trstenikom, v. od ceste iz Tenetiš. Glavni dohodek daje živinoreja in delavski zaslužek.

Potoče, 103-20-10-10-0. Sr so du fin žel Kranj 11 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 2 km. Nm 518 m. Raztresena vas na prisojni vznožni polici pod Potoško goro (1274 m). Ob ban. cesti v Kokro ji pripada zaselek Draga. Zemlja prehaja iz skalnatih v peščena tla, rodovitnost srednja. Nad razsežnim pobočjem lepe gorske senožeti s seniki. Prodajajo živino in les (do 600 m³ letno). Lastno lovišče turnske graščine. Prvotni stari grad Turn je stal nad sedanjim na griču, kjer so bile v Valvasorjevi dobi še vidne razvaline. Rabil je kranjskim deželnim knezom in mejnim grofom za trdnjavo, ki je zapirala vhod v dolino Kokre, za lovski dvorec in letovišče. L. 1156. so tu stolovali kranjski mejni grofje, ki so sicer tu postavljali kastelane in gradnike. L. 1439. je grad razrušil Jan Vitovec. L. 1473. so ga poškodovali Turki ob pohodu na Koroško. L. 1500. ga je cesar Maksimilijan prodal Juriju Brdskemu, kranjskemu vicedomu. V 17. stol. je lastnik Adam pl. Dinzl grad renoviral. Od Urbančičeve rodbine je kupila sedanji obljudeni grad z lepim položajem ob Kokri rodbina Detela. V parku lična kapela žal. M. b. iz 1760. Tu je bila rojena pisateljica Urbančič Josipina Turnograjska, por. Tomanova (1833 do 1854). V v. grebenu Potoške gore v lepi razgledni legi, podr. cerkev sv. Jakoba (960 m). Prvič se omenja 1415, ko je bila na novo posvečena. V 17. stol. so jo povsem prezidali. Obledele freske.

Povlje, 48-9-6-3-0. Sr so du fin žel Kranj 10 km, žand zdr o Preddvor 6 km, pTt Golnik 6 km, š žup Trstenik 1 km. Vodovod. Nm 618 m. Trdna kmetska vas z obsežnim razgledom na položnem vzponu iz Trstenika v Storžičevo pobočje. Do ban. ceste 1 km obč. poti, markacija na Storžič (planinska koča na Javorniku). Dosti dobra zemlja, za prodajo ostaja sir, presno maslo, živina, les in sadje. Na vetrinjski samostan na Kor., ki je imel tu v 13. stol. svoja posestva, spominja kraj »Klošterc«. Hiša št. 9 pri Grosu v vasi je bila svoj čas graščina. Njeni lastniki Erbežniki so obubožali in jo prodali v 18. stol. L. Perčicu iz Bitnja, v loški okolici. Hiša je zato dobila ime Ločan. Odtod sta doma: Pernè dr. Franc (1861—1935), gimn. katehet, cerkv. in zgod. pisatelj, in Pernè Ivan (1889 do 1934), diplomat, jugosl. svet. pri Z. N.

Preddvor, 281-50-38-12-0. Sr so du fin žel Kranj 10 km, žand zdr o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1859, 5 odd. Jav. knjiž., gled. in pev. d., Kat. prosv. d., SKJ, PRK, JS, Strel. druž., Gas., Tuj. prom. d., PSVD. Zdravnik. Nm 475 m. Prisojna in zavarovana lega na slikovitem prehodu vznožne gorske ploskve v stopnje na desnem bregu Kokre, 1 km z. od ban. ceste iz Kranja na Jezersko. Jedro tvori j. selišče ob Suhi, okrog cerkve in gradu z nekaj kmetijami; pozneje sta se mu pridružila zaselka Hrib (ob potoku Bistrici) in Dol, kjer je več kmetij in vil. Preddvorska graščina je odprodala svet manjšim posestnikom in drugi graščini (Fr. Dolenca), ki ima tu večjo žago. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, obrt, prevozništvo, čebelarstvo, precej tujskega prometa. Priznano klimatično zdravilišče in letovišče z ugodnim dostopom na gore (Záplata, Storžič 3—4 ure, Krvavec 5 ur). Udobne stanovanjske naprave, avtobusna zveza s Kranjem. Prvi znani lastniki kraja so bili plemiči Breže-Seliški. Vas prvič omenja listina iz časa 1070—1080. V 12. stoletju (1147—1197) se navaja kot last vetrinjskega samostana na Koroškem. V vasi stoji starodavna preddvorska graščina. Že med 1154 in 1156 jo je Bertold II. Meranski podaril vetrinjskemu samostanu. Pozneje je bil grad last stiškega samostana, ki ga je renoviral. Poznejša lastnica rodbina Wurzbach je veleposestvo in hleve razprodala, a grad priredila za letoviščarje. L. 1936. je kupil graščino dr. O. Majerič iz Ormoža. — Grad Hrib stoji v ravnini ob Kokri. Posestvo je prvotno pripadalo gradu Neuburgu v Novi vasi. V novejši dobi je dobil po lastniku ime Fuchsova graščina. Danes je last industrijalca Fr. Dolenca. Župnija Preddvor (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 1423 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra se prvič omenja 1156. Sedanja baročna oblika večkrat prezidane rotundne stavbe izvira največ iz 1751. Stari masivni zvonik ima baročno streho. Razsežna, zdaj zaprta kripta. Kvalitetna oprava. Gl. slika: Zadnja večerja Wolfova. Preddvorska je ena najstarejših Kranju podrejenih cerkva na Gorenjskem. L. 1156. jo je oglejski patriarh Peregrin podaril vetrinjskemu samostanu. Cerkveno je pripadala sprva oglejskemu patriarhu, od 1507 pa ljublj. škofiji. Že 1150 se omenja klerik Ulrik iz Preddvora. Kmalu se je kot vikariat popolnoma osamosvojila, mati župnija je zadržala samo še patronatske pravice. V reformacijski dobi so ostali župljani zvesti katoliški veri, tako da se predikant Jernej Knafelj niti ni upal skozi Preddvor. Iz obsežne preddvorske fare so se v jožefinski dobi (1787) izločile kot lokalije: Predoslje, Trstenik in Kokra. Podr. Primskovo, Rupa in Čirčiče so pripadle Kranju.

Sp. Bela, 62-15-9-6-0. Sr so du fin žel Kranj 5 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 4 km. Nm 451 m. Spodnja izmed treh skoraj strnjenih kmetskih naselbin ob ravninskem toku Bele. Težka ilovnata zemlja, najbolj prikladna za travnike. Nizke dobrave pokrivata borovec in smreka. Za prodaj ostaja živina, mleko kupuje mlekarna v Naklem. Ban. cesta Preddvor—Kokrica. Izhodišče za Storžič preko Babinega vrta (4 ure). Tu se je rodil 1846 Grča Blazij, duh., dež. poslanec in publicist, narodni borec na Goriškem.

Sp. Tenetiše, 85-13-7-6-0. Sr so du fin žel Kranj 6 km, žand zdr o Preddvor 11 km, pTt Golnik 5 km, š žup Trstenik 4 km. Nm 418 m. Leži pod razcepom ceste iz Kranja na Goriče, oz. Trstenik, ob potoku Stražnici. Raztresena naselbina kmetov in delavcev. Prodaja mleko in les. Izdelovanje opeke, več mlinov, žaga.

Srednja Bela, 151-35-18-17-0. Sr so du fin žel Kranj 7 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 3 km. Nm 470 m. Zavzema breg z. toka Bele in bližnjega brda. Zemlja in gospodarstvo kakor v Sp. Beli. Mlin in žaga, pletenje košev in košar, nekaj tekstilnih in opekarskih delavcev, prodaja sadja. Podr. cerkev sv. Egidija je bila po tradiciji zgrajena na mestu prejšnje kapelice brdske graščine. Bila je večkrat prenovljena, zadnjič 1856, ko je izgubila raven strop; ostali znaki preproste gotike so še vidni. Vel. oltar je nov, stranski iz 17. stol. Tu se je rodil Valjavec Matija-Kračmanov (1831-1897), pripovedni pesnik, slavist, zbiratelj nar. blaga.

Srednja vas, 98-16-7-8-0. Sr so du fin žel Kranj 9.5 km, žand Tržič 9 km, zdr o Preddvor 10 km, pTt Golnik 3 km, š žup Goriče 1 km. Nm 498 m. Leži ob obč. cesti sv. nad Goričami. Kmetje, par obrtnikov. Prodajajo mleko (Golnik), živino, malo lesa in sadja. Staro kužno znamenje v vasi domnevno spominja na kugo v 1553.

Trstenik, 163-34-12-22-0. Sr so du fin žel Kranj 10 km, žand Podbrezje 6 km, zdr o Preddvor 6 km, pTt Golnik 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1870, 1 odd. SKJ, PRK, PJS, Prosv. d. Nm 512 m. Manjše gospodarsko in cerkveno središče Storžičevega predgorja v plitvi uleknini ob začetku dobrav. Pomanjkljive poljske pridelke dokupujejo za izkupiček iz živinoreje (goveda, prašiči, čajno maslo, sir), sadjarstva in obrti. Živinorejska in gospodarska zadruga. Dobra podgorska cestna zveza, ob Stražnici dovoz na kokriško cesto, zaznamovana pot na Storžič (3 ure). Prenočišča. Župnija Trstenik (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 560 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Staro cerkev, ki jo prvič omenja vizitacijski zapisnik iz 1631, so 1869 podrli in 1869—1871 zgradili prostorno novo v lombardskem slogu, ostal pa je še baročni zvonik (1703). Tri oltarje in glavno sliko napravil Jur. Tavčar. Cerkev se je iz preddvorske prafare izločila 1787 kot lokalija, ki je 1876 postala župnija.

Tupaliče, 204-43-17-20-6. Sr so du fin žel Kranj 8 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 2 km. Nm 456 m. Leže v zgornjem delu ravnine ob Kokri; zgornja, ločena hišna skupina, pretežno naseljena z obrtniki in delavci, sega pod gorsko vznožje nasproti Preddvoru. Kmetsko jedro ob preddvorski podr. sv. Klemena s pokopališčem. Žaga ob Kokri, začetek obrtne struge.

Prvotni znani lastniki so bili grofje Breže-Seliški. Cerkev se prvič omenja 1154. L. 1478. so jo na novo posvetili, ker je bila od Turkov oskrunjena, po 1631 renovirali. Gotski slog so ohranile le stene (rebra, sklepnika), freske so prebelili, okna premenili, baročne oltarje modernizirali.

Zalog, 64-12-7-5-0. Sr so du fin žel Kranj 9.75 km, žand Tržič 9.5 km, zdr o Preddvor 10 km, pTt Golnik 3.5 km, š žup Goriče 1 km. Nm 535 m. Leži na robu brda pod Zaloško goro (Tolsti vrh 1715 m), za dober km obč. ceste od Gorič. Planjava je nagnjena na jz. in ima izredno razgledno lego, zlasti izpod zaselka Svarije, že ob robu močnih jelovih gozdov. Izvrstne gorske senožeti in pašniki. Prodajajo mleko (na Golnik), precej živine, hruške in jabolka, hlode in drva, gozdne sadeže. Trgovina s prašiči, več obrtnikov. Turist. pot na Storžič, ob njej prelaz k Sv. Katarini, lep smuški teren. Podr. cerkev sv. Lamberta se prvič omenja 1493, nova posvečena 1521. Preprosta pozna gotika z ravnim stropom. Nekdaj je slovela kot božja pot.

Zavoda (Za vodó), 6-2-1-1-0. Sr so du fin žel Kranj 8 km, žand Podbrezje 12 km, zdr o Preddvor 15 km, pTt Golnik 5 km, š žup Goriče 3 km. Nm 427 m. Propadajoča naselbina pod Goričami, z. od Letenc, 2 km od ceste. Zelo senčna lega tik poleg Udinega boršta. Pičla posest, ilovnata, slaba kmetska zemlja.

Zg. Bela, 124-49-25-24-0. Sr so du fin žel Kranj 8 km, žand zdr o pTt š žup Preddvor 2 km. Nm 480—500 m. Severna in največja naselbina ob Beli. Večinoma delavci in mali kmetje, več obrtnikov in trgovcev (z lesom), mlin in žaga. Opuščena domača obrt (kovanje žebljev). Dovoz oskrbuje podgorska cesta; turistična pota kot Bašelj. Vas Bela je znana od 1216. L. 1217. se navaja vitez iz Bele, 1221 pa Kolon iz Bele. Kraj je znan po starih fužinah, ki so nekdaj stale ob Belici.

Zg. Tenetiše, 74-12-3-9-0. Sr so du fin žel Kranj 6 km, žand zdr o Preddvor 11 km, pTt Golnik 4 km, š žup Trstenik 3 km. Nm 456 m. Leže ob potoku Stražnici ob nastopu trsteniške ceste. Kmetje in delavci, ostalo kot v Sp. Tenetišah. Podr. cerkev sv. Dominika prvič omenja 1631 vizitacijski zapisnik. L. 1766. in 1877. so jo predelali, med drugim tudi baročne oltarje (Jurij Tavčar).

Žablje, 23-4-4-0-0. Sr so du fin žel Kranj 8 km, žand zdr o Preddvor 5 km, pTt Golnik 5 km, š žup Trstenik 2 km. Nm 472 m. Leži v ravnini pod podgorsko ban. cesto. Do nje pičel km obč. ceste z betonskim mostom. Daljši desni pritok Bele iznad Babinega vrta. Prodajajo živino, presno maslo, drva in nekaj sadja.

Občina Predoslje

Preb. 1881, hiš 315, posest. 163, koč. 152, najem. 24. Površina 1804 ha: njiv in vrtov ca 670, trav. in paš. ca 287, gozdov ca 780, ostalo 67. Občina zavzema del prodnate ravnine ob Kokri v območju njenega sotočja z Belo, na z. pa sega v bolj ilovnat svet, kjer se ob Kokrici združuje več potokov izpod Storžiča v enotno Rupovščico. Vzhodni del občine razpolaga z rodovitnim poljem, proti z. in s. pa se pričnо gozdnate dobrave (pretežno borovec), ki nudijo kaj malo gospodarske koristi. Pač pa so ilovnata tla na z. ugodna za razvoj tamošnjih opekarn. Kljub bližini Kranja in delni industrializaciji je prebivalstvo še vedno večinoma kmetijsko. Zlasti je razvito mlekarstvo s središčem v Predosljah. Iz Kranja vodita skozi občino ban. cesti na Jezersko in na Belo—Preddvor, nju veže lokalna cesta Britof—Kokrica in tako posreduje še zvezo z ban. cesto na sz. proti Golniku in Naklu na v. proti Šenčurju.

Bobovek, 70-12-3-9-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 3.5 km, o š žup Predoslje 1 km. Nm 412 m. Leži na dobravski krčevini tik nad Kokrico, v početku belske ceste na Preddvor. Debele plasti izprane ilovice je izrabila velika opekarna, ki preživlja dobro polovico vaščanov, ostali so kmetje. Večina zemlje je v travnikih, najmanj v gozdih (smreka, bor). Mleko prodajajo mlekarni v Predoslje.

Britof, 375-62-30-32-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 3 km, o š žup Predoslje 1 km Nm 410 m. Pripada naselbinski skupini ob sotočju Bele s Kokro. Jezersko ban. cesto križa tu ona iz Nakla v Šenčur. Kmetijstvo ima na razpolago dosti plodno polje med krpastimi ostanki ravninskega gozda. Na trg stavlja poleg krompirja in sočivja zlasti mleko (Predoslje). Tovarna lanenih tropin. Gostilna s prenočišči. Podr. cerkev sv. Tomaža je bila zgrajena 1512 (letnica na oboku presbiterija). L. 1888. so jo popravili. Od stare cerkve je še ostal gotski presbiterij; gotiko posnema tudi nova ladja. Oltarji bogato okrašeni (17. stol.).

Ilovka, 34-8-8-0-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 2 km, o š žup Predoslje 1 km. Elektrarna. Nm 400 m. Kmetska vas ob Rupovščici, ¼ ure nad njenim izlivom v Kokro, za 0.75 km obč. kolovoza oddaljena od Rupe. V kupčijo oddaja živino in mleko, polovico sadnega pridelka, perutnino, malo lesa. Dobro razvito čebelarstvo, zbiranje gozdnih sadežev; mlin.

Kokrica, 400-64-30-34-10. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 2.5 km, o š žup Predoslje 2 km. Nm 410 m. Lokalno prometno križišče v plitvi sovodenjski uleknini, kjer se zbira vodovje v Rupovščico (»Kokrica«). Na polici j. od vasi ostanki Udinega boršta s precejšnimi krčevinami (vrtače). Zemlja je napol ilovnata, vodnata in prikladna deloma le za travnike. Pravi kmetje so v manjšini proti mali posesti in delavcem. Za prodaj ostane nekaj krompirja, mleka in živine, malo borovega in smrekovega lesa. Podr. cerkev sv. Lovrenca. Prvotna cerkev je bila v reformacijski dobi zelo zapuščena. Sedanja preprosta baročna stavba je iz 1868.

Mlaka, 98-19-6-13-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 4 km, o š žup Predoslje 3 km. Nm 410 m. Leži ob ban. cesti Kranj—Goriče, tik nad Kokrico na v. robu Udinega boršta. Vodnat svet s težko ilovnato zemljo. Par šibkejših kmetij, več malih posestnikov, ki se preživljajo še s tovarniškim delom. Borov gozd sega tik do hiš.

Orehovlje, 84-14-4-10-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 4 km, o š žup Predoslje 1 km. Nm povpr. 415 m. Leže v. od Predoselj, na poševni terasi nad sotočjem Bele in Kokre. Pod vasjo ban. cesta Kokrica—Šenčur z mostom na Britof. Rahla, peščena zemlja, tesno odmerjena, zato iščejo delavskega zaslužka v tovarnah. Kmetje prodajajo mleko v Predoslje.

Predoslje, 520-86-50-36-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 4.5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1860, 4 odd. Gosp. nad. š. Jav. knjiž., Kat. prosv. d., SKJ, PJS, Gas., dram. odsek, PSVD. Nm 422 m. Zavzemajo v. rob široke prodnate ravni na desnem bregu Kokre. Hiše v več vrstah nad Belo, deloma že nad Kokro. Gospodarsko središče za ravan med Kranjem in Preddvorom, oprto na obsežno in dosti plodno zemljo, vodne sile in prometno lego (Kokrica—Šenčur in cesta na Jezersko). Preživlja se največ s kmetijstvom (mlekarna za širšo okolico), prodaja lesa. Gostilne in trgovina, 4 mlini. Sz. od vasi stoji grad Brdo, ki je bil sezidan pred 1500. Tedaj ga je dobil od cesarja Jurij Brdski, kranjski vicedom in lastnik gradu Turna pri Preddvoru. Pozneje je bil v lasti barona Zoisa. V reformacijski dobi so se tu zbirali luterani iz Kranja. Park in lep ribnik. Od 1932 je bil dobro ohranjeni grad last lesnih trgovcev Heinriharja in Dolenca, ki sta ga temeljito prenovila. L. 1935. je prešel v last Nj. Vis. kneza-namestnika Pavla. Enonadstropna, arhitektonsko zanimiva stavba, zidana v četverokotu s posebnimi prizidki na vogalih. Krase jo stukature. V gradu je baročna kapelica sv. Mihaela. Od 1712 ima mašno licenco. Župnija Predoslje (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 1663 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ksista. Prvotno cerkev je dal zgraditi ok. 1530 Ksist baron Egkh, ki je bil že 1512 stolni kanonik v Ljubljani. V reformacijski dobi je bila zelo zanemarjena. L. 1882. so jo podrli in sezidali sedanjo stavbo v baročnem slogu z romanskimi oblikami. Glavna slika Iv. Franketova, stene poslikal Bradaška; Vurnikov ciborij. Bila je podr. preddvorske prafare, iz katere se je 1787 izločila kot župnija. Vendar je imela že poprej svoje kurate. Ob poti od ban. ceste proti cerkvi stoji lepo Marijino znamenje, zgrajeno po načrtih župnika Ign. Zupana. Kamnoseška dela je izvršil kipar Pavlin, slikarijo Bradaška.

Srakovlje, 40-6-4-2-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 6 km, o š žup Predoslje 2 km. Nm 411 m. Leže ob potoku Milki, s. od Kokrice, za ½ km z. od ceste na Preddvor. Preživljajo se skoraj izključno s kmetovanjem.

Suha, 220-37-25-12-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 5.5 km o š žup Predoslje 2 km. Nm 431 m. Osamljena kmetska vas sv. od Predoselj. Valovita ravan, obkrožena od treh strani z gozdnim površjem, uglobljena proti v. toku Bele. Občinska pot na Predoslje za vsa vozila (1.5 km). Proda večino poljskih pridelkov, nekaj manj živinorejskih in malo lesa, zvečine v Kranj. Vas je znana že iz 1288, ko je tu goriški grof Majnhard podaril hišo grofu Ulriku Vovbržanu. Podr. cerkev sv. Štefana. Pokopališče. Prvotno gotsko cerkev so večkrat prezidali in renovirali. Sedanja je baročna. Vsi trije oltarji so zlati, iz srede 17. stol.

Tatinec, 40-7-3-4-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 6.5 km, o š žup Predoslje 2.5 km. Nm 422 m. Najsevernejša naselbina v občini s prikupno lego ob Milki, pičel km od preddvorske ceste. Pod vasjo ilovnata ravan, za njo gozdnate dobrave (borovec). Prodaja mleka (Predoslje), goved (Kranj) in prašičev (Zalog).

Občina Primskovo

Preb. 2290, hiš 363, posest. 104, koč. 259, najem. 200. Površina 1299 ha: njiv in vrtov ca 835, trav. in paš. ca 140, gozdov ca 249, ostalo 55. Občini pripada sv. ravninsko zaledje mesta Kranja. Na vse strani jo oklepa gozdna površina, ki zavzema vsa višja in slabo plodna mesta. V površje so se globoko zajedli vodni tokovi, savski na jv. meji, dolenji kokrski po sredini. Zlasti Kokra tvori nad Kranjem slikovite tesni s 25—30 m visokimi laborastimi stenami. Ta reka, ki z ozkim izlivnim koritom deli občino od Kranja, dobiva tod z desne večji dotok Rupovščico. Tu srečamo že v izdatni meri predmestna delavska naselja ob industriji, ki ji je v Kranju prostor pretesen. Vendar zemljo radi bližine dobrega trga še vedno vestno izkoriščajo. Prometne žile imajo izhodišče v Kranju: (žel. postaja), tako ban. cesta I. reda na Jezersko, kakor gosta mreža ban. cestá II. reda: na Goriče—Trboje—Smlednik—Tacen, na Šenčur—Moste—Kamnik. Občina ima precej dotoka izletnikov iz Kranja; občinski lov, kopališče v Kokri. Mesto ji odstopa še del letoviških gostov.

Čirčiče, 400-62-30-32-15. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Kranj 2 km, o š Primskovo 2 km. Nm 380 m. Edina naselbina v obsavskem delu občine, postavljena največ v enojni vrsti nad rob savskih tesni z. od ban. ceste iz Trboj v Kranj. Kmetijstvo in tovarniško delo v Kranju. Priljubljena izletna točka (mogočen pogled v savsko deber, tkzv. »Kranjski Vintgar«). Podr. cerkev sv. Ožbolta je bila prvotno podružnica predvorske župnije, 1794 priključena kranjski. L. 1848. so ravni strop nadomestili z obokom. L. 1931. so cerkev restavrirali. Oltarni sliki Fr. Wissiaka.

Gorenje, 100-20-10-10-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Kranj 2 km, o š Primskovo 1 km. Nm 399 m. Leži ob ban. cesti Kranj—Jezersko na v. strani sotočja Kokre in Rupovščice. Valovito razgibano obrobje kokrske globeli z lepimi vodnimi napravami. Ostanki smrekovih gozdov med plodnim poljem. Pridelke oddaja na trg v Kranju, krompir tudi v j. kraje. Več obrtnikov.

Huje, 220-32-8-24-10. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Kranj 1 km, o š Primskovo 1 km. Nm 383 m. Leže nasproti Kranju na strmem levem bregu Kokre. Kmetska osnova vasi in globoko rečno korito sta podlaga upravni ločitvi selišč, ki se zbližujeta šele zadnji čas. Kmetom se je pridružilo večje število tovarniških delavcev za mesto in domačo tovarno Inteks. Intenzivna živinoreja (mleko). Zvezo s Kranjem posredujeta brv in most v Klancu nad vasjo. Podr. cerkev sv. Jožefa je bila posvečena 1686. Zidava je v osnovi gotska. Do konca 18. stol. je bila podr. šenčurske župnije.

Klanec, 320-52-8-44-20. Sr so du žand zdr fin žel pTt Kranj 0.5 km, o š Primskovo 0.5 km. Nm 388 m. Leži nasproti Kranju, nad levim bregom Kokre, z obč. cesto (klanec) in nizkim mostom v mesto. Cestna zveza tudi na jezersko in šenčursko cesto. Hiše se mešajo s Hujami, deloma pa se dotikajo že Primskova. Nekaj trdnih kmetij, drugo obrtniki, tovarniški delavci, dobršen del že brez zemljišč. Tovarna perila, vinska trgovina.

Primskovo, 1000-155-26-129-150. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Kranj 1 km, o š v kraju. Šola ust. 1890, 4 odd. PRK, Gas., Strel. druž. Nm 395 m. Predmestno prometno središče, ok. 1 km sv. od Kranja. Stikališče velike jezerske in šenčurske ceste, od važnega mostu čez Kokro na v. in s. V j. koncu lične delavske in stanovanjske hiše z vrtovi, na zgornjem koncu še pretežno kmetsko selišče (ohranjene še starinske zgradbe). Hrastov in smrekov gozd močno iztrebljen. Na trg pošiljajo preostanek poljskih pridelkov (zlasti krompir) in mleko. Močna obrt, tovarniški delavci. Zanimiv pogled z 28 m visokega mostu v tesni Kokre. Podr. cerkev D. M. s pokopališčem prvič omenja 1631 vizitacijski zapisnik. Sedanja stavba je bila zgrajena 1729 kot podr. preddvorske župnije. L. 1793—1814 je bila pri cerkvi ekspozitura.

Rupa, 250-42-22-20-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Kranj 2 km, o 1 km. Nm 404 m. Leži na valovitem j. koncu Udinega boršta, 2 km s. nad Kranjem, odprta k sotočju Rupovščice s Kokro. Trdne kmetije, mala posest in tovarniški delavci. Na trg oddajajo krompir, mleko, živino in del drugih pridelkov. Cesta na Kokrico, dobra vozna pot na ban. cesto (goriško in jezersko, 1—2 km). Zgodovinska pomembnost: grad Prevalje (ali Predole), ki ga je sezidal v 17. stol. Gregor Toperzer. Danes je last Recherjevih dedičev. Podr. cerkev sv. Marije Magd., prvotno podr. preddvorske župnije. Okna spominjajo na prvotni slog. L. 1837. so jo restavrirali. Stranska oltarja Egartnerjeva. Tu se je rodil Remec Fr. Jos. (1850—1883), kritik, prevajalec in folklorist.

Občina Smlednik

Preb. 1593, hiš 384, posest. 68, koč. 247, najem. 41. Površina 2479 ha: njiv in vrtov ca 948, trav. in paš. ca 269, gozdov ca 1173, ostalo 89. Občina obsega najnižji del Kranjskega polja na levem bregu Save. Nad prodnato in konglomeratno, le mestoma rahlo valovito ravnino se na j. dvigne samo Smledniški hrib, skrajni sz. savski osamelec (517 m, Dorniški vrh 487 m). Reka Sava, ki predstavlja glavno tekočo vodo, si je izdolbla v površje globoko deber, ki se na par mestih zoži pod 50 m, dolinsko obliko ima le na j. Laborasti breg z divjimi pečinami (na njih očnice ali planike) menja višino med 22 in 50 m. Posul se je le na par mestih in dopustil zgradbo smledniškega mostu, par brodov (čolni uporabljivi le ob mirni vodi), mlinov in žag. Savska deber predstavlja hudo prometno oviro. Ob savski breg so se razvrstile vasi, ki so zvečine nastale v gozdnih krčevinah. Selišča za Smledniškim poljem leže v opuščeni (»suhi«) dolini, ki ima v dnu posebno plodno zemljo. Obsavske vasi imajo izrazito kmetsko gospodarstvo z enakomernimi zemljišči, one za Smledniškim hribom so močno pomešane z malo posestjo in delavskimi hišami. Na j. se je obdržala tudi velika posest. Tla so prikladna za žito vseh vrst, najbolj uspeva krompir, ki ga mnogo izvažajo. Polja obsegajo nad polovico vse površine, nasprotno je obseg travnikov povsem neznaten. Kljub temu je živinoreja največji in stalen vir dohodkov; čeprav mlekarstvo v osrednjih vaseh ni na višku, prodajajo mleko mlekarskim zadrugam in prekupcem, deloma naravnost v Kranj, Šenčur, Vodice in Ljubljano. Za poljem zavzema glavni del površine gozd, vendar ga v izdatni meri goje le za dom (drva, stelja), za prodaj spet le v obmejnih vaseh. Prevladuje srednje visoko drevje, najbolje na j.: bor, smreka, hrast, gaber, breza, bukev, jelša. Močna lovišča. Poleg kmetovanja donaša največ tovarniško delo (izven občine), zatem obrt, ki dela za vaške potrebe; sadjarstvo je večjega pomena le na j., čebelarstvo v malem obsegu, pač pa so gozdovi bogati gob, deloma tudi borovnic in p. Prometni stik s svetom je razmeroma šibak. Ne samo, da ima Sava tod le en most, izognila se je občine tudi železnica, dostopna v Kranju in Medvodah, in drž. cesta Ljubljana—Kranj. Glavna zveza je ban. cesta Kranj—Trboje—Smlednik—Tacen, ter prečna zveza (Jeprca—Smlednik—Vodice). Okolica Smlednika privablja nekaj letoviščarjev. Obč. ima zvečine električno razsvetljavo (KDE), dobro talno vodo, deloma (na j.) studenčno.

Dornice, 45-10-2-7-1. Sr so du zdr fin Kranj 16 km, žand o p Smlednik 4 km, žel Medvode 10 km, š Vodice 2 km, žup Zapoge 1 km. Nm povpr. 345 m. Leže na sv. vznožju Smledniškega hriba (Dorniški vrh 487 m), 0.5 km od vodiške ceste. Vas je mlajša krčevina v ilovnatem svetu z malimi zemljišči. Poljski pridelki ne zadoščajo, prodajajo pa mleko v Vodice, nekaj sadja in gob v Ljubljano.

Dragočajna, 58-12-3-7-2. Sr so du zdr fin Kranj 8 km, žand o p š žup Smlednik 3 km, žel Medvode 5 km. Nm 344 m. Leži v plitvi in široki dragi na levem savskem bregu, s. od Smlednika. 1 km obč. ceste do ban. ceste v Trboje. Preživlja se s kmetijstvom, nekaj slabše kot sosednje vasi; na trg pošilja nekaj poljskih pridelkov, večino mleka, goved, prašičev in perutnino, malo lesa.

Hraše, 237-49-13-29-7. Sr so du zdr fin Kranj 12 km, žand o p š žup Smlednik 1 km, žel Medvode 7 km. Nm 346 m (vas 355 m). Večja naselbina v valovitem vznožju za najvišjim vrhom Smledniškega hriba (517 m). Precej razmaknjene hišne skupine veže ban. cesta na Vodice. Nekaj kranjskih in ljubljanskih tovarniških delavcev brez zemlje; nekaj obrtnikov, večja gostilna in veleposestvo. Živinorejske pridelke prodajajo v Ljubljano. V močnem gozdu prevladuje bor, zatem smreka in listovci. Nad vasjo sledovi gradišča. Podr. cerkev sv. Jakoba, prenovljena pozno gotska stavba z baročnim velikim oltarjem 1647. Iz Hraš je doma Knific dr. Ivan, prof. v St. Vidu, pisatelj potopisov (r. 1875).

Moše, 185-38-9-27-2. Sr so du zdr fin Kranj 7 km, žand o p š žup Smlednik 5 km, žel Medvode 6 km. Nm 351 m. Ljubka kmetska vas na strmem savskem bregu nasproti Mavčičam. Slično gospodarstvo, le da proda nekaj manj poljskih pridelkov in nekaj več mleka (trgovec z mlekom v vasi). Zemlja srednje dobra, deloma težka. Dovoz po trdnih potih k ban. cesti (0.5 km) v Trboje. Podr. cerkev sv. Mihaela, preprosta gotska stavba, docela prenovljena in obokana (1859).

Smlednik, 271-65-4-53-8. Sr so du zdr fin Kranj 12.5 km, žand o p š žup v kraju, žel Medvode 6 km. Šola ust. 1815, 4 odd. Kmet. nad. š. SKJ, PRK, Prosv. d. »Kvišku«, Strel. druž., Gas. Sadj. podr., Pev. in godb. d. z gled. odrom. Nm 358 m. Važen prometni kraj nad I. bregom Save in ob izhodu iz šibke drage med Brezovcem in Starim gradom (461 in

515 m). Ban. cesta Trboje—Tacen se križa z ono na Vodice in Jeprco šele nad vasjo. Krajevno važen most čez Savo. Radi ugodne lege se je šibkemu kmetskemu jedru priključilo mnogo malih posestnikov, precej obrtnikov in delavcev. Zemlja je že deloma ilovnata, odtod sorazmerno velik areal travnikov in gozdov. Poljskih pridelkov zmanjkuje, za prodaj ostanejo le živinorejski. Večji mlin in žaga. S kalvarijske poti na Stari grad sloveč razgled. Zgodovinsko znameniti stari smledniški grad je danes v daleč vidnih razvalinah. Zgrajen je bil na predzgodovinskem gradišču iz 5. ali 6. stol. pred Kr. in na mestu poznejše rimske utrdbe, ki je varovala cesto Ljubljana —Smlednik—Kranj. Prvotni grajski posestniki so bili Smledniški gospodje, ki se omenjajo že 1136, nato 1163 in 1216. Ok. 1340 so izumrli. L. 1328. in 1332. je pokupil vso graščino grof Friderik Celjski. L. 1374. je grad že deželna last. L. 1439. ga je razdejal Jan Vitovec. Pozneje je večkrat menjal lastnike. V Valvasorjevi dobi je bil grad že v razvalinah. Močni ohranjeni stolp priča o njegovi nekdanji utrjenosti. Sezidali pa so v 17. stol. v ravnini pri cerkvi sv. Valburge novi smledniški grad v renesančnem slogu. Po sedanjih lastnikih se še lepo ohranjeni in obljudeni grad s krasnim parkom imenuje Lazzarinijeva graščina. (Dobre freske v kapeli sv. Ane so najbrž Cebejeve.) »Kalvarijo« pod starim gradom je dal postaviti 1772 baron Smledniški. Ok. 100 let kasneje je postavil Franc Lazzarini pokopališko kapelo. Župnija Smlednik (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 2037 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Urha je v prvotni obliki stala že 1228. Sedanja stavba je bila zgrajena v 1848—1849. Posnema romanski slog in učinkuje monumentalno. Sv. Urha je naslikal L. Kupelwieser, druge slike J. Tunner in Egartner, stenska slikarija Jebačinova. Cerkev je bila sprva podr. vodiške prafare. Prvi znani duhovnik (Ulrik) se v Smledniku omenja že 1341. Samostojen vikariat je postal 1462, 1676 povzdignjen v župnijo. Župnija je mati 1785 izločene župnije v Trbojah. Do 1461 je bil S. podrejen oglejskim patriarhom, poslej skupno z Vodicami ljublj. škofiji. Tu je bil doma Čebaček dr. Andrej, prof., cerkv. pisatelj, ust. Katol. d. (1820—1899); Krek Vinko (1874 do 1914), skladatelj.

Sv. Valburga (Šentomperga), 248-49-6-36-7. Sr so du zdr fin Kranj 12 km, žand o p š žup Smlednik 0.5 km, žel Medvode 6 km. Nm 351 m. Ravninska vas tik nad Smlednikom. Pod vplivom njegovega prometa je zadnji čas močno narasla (cestno križišče). Nastala je na ozemlju smledniške gosposke, od katere se je ohranilo graščinsko veleposestvo. Živinoreja, delavski zaslužek in obrt, malo še vrtni in gozdni donos. Na s. koncu razkropljene naselbine lepa podr. cerkev sv. Valburge. Stala je že, ko je tu oglejski patriarh Bertrand 1341 podaril zemljišče smledniškemu duhovniku Ulriku iz Kamnika, (omenja se kot sv. Valburga v Pristavi). Hrani znamenite Layerjeve slike in bogato okrašeno prižnico iz 17. stol. (O gradu glej Smlednik!)

Torovo, 36-10-1-8-1. Sr so du zdr fin Kranj 16 km, žand o p Smlednik 4 km, žel Medvode 10 km, š Vodice 2 km, žup Zapoge 1 km. Nm 344—349 m. Leži na rahli vzpetini nad ban. cesto iz Zapog proti Vodicam (pičlo 0.5 km). Prevladuje mala posest s poudarkom na živinoreji. Par delavcev. Zemlja težka, gozda le za domačo porabo.

Trboje, 290-71-10-57-7. Sr so du zdr fin žel Kranj 6 km, žand Šenčur 5 km, š žup v kraju, o p Smlednik 6 km. Šola ust. 1888, 1 odd. SKJ, PRK, Strel. druž., Gas. Slov. kat. izobr. društvo. Nm 354 m. Glavna vas na levem savskem bregu med Kranjem in Smlednikom. Spaja cestno zvezo ob Savi s šenčursko smerjo, preko struge le brod. Krompir, fižol in perutnino prodaja v Kranj, mleko tudi v šenčursko mlekarno, les trgovcem. Več obrtnikov, nekaj delavcev. Zdrav, miren kraj z lepo lego. Župnija Trboje (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 339 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. D. M. je znana od 1351. Sedanja baročna stavba je iz 1743 (letnica na zunanji strani presbiterija). L. 1883. je cerkev s 60 hišami vred pogorela, nakar so jo restavrirali. Občutno jo je poškodoval potres 1895. Tristrani presbiterij spominja še na gotsko osnovo. Trb. so bile sprva podr. župnije v Smledniku. L. 1785—1795. je bila tu lokalija, 1795—1809 le še ekspozitura, ki so jo 1841 obnovili. L. 1912. je bila ustanovljena prava župnija. Po izročilu je bila cerkev nekdaj božja pot. V vasi pod cerkvijo stoji kapela M. B. s kipom iz stare cerkve. Sredi vasi ob cestnem križišču trioglato zidano znamenje, pred vasjo pa Burgarjevo znamenje, obe z lepimi slikami.

Zapoge, 185-34-17-18-4. Sr so du zdr fin Kranj 15 km, žand o p Smlednik 4 km, žel Medvode 9 km, š Vodice 2 km, žup v kraju. Slov. kat. izbr. d., DKfid, Gas. Nm 340 m. Vas leži v dnu šibke (suhe) dolinske uleknine, na pol poti od Sv. Valburge v Vodice, razpostavljena enakomerno ob ban. cesti. Trdni kmetje, drugi mali posestniki, obrtniki, zidarji in tov. delavci. Čevljarji delajo za Ljubljano in Karlovec. Za kupčijo le nekaj presežka v krompirju, več donaša reja goved, prašičev, nekaj perutnina in gobe. Gozd precej izčrpan. Gostilna s prenočiščem. Župnija Zapoge (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 280 duš. Pokopališče. Župno cerkev sv. Miklavža omenja 1526 seznam cerkv. drag. Sedanjo stavbo je zgradil baron Testaferrata (prim. Komendo. Njegov grb nad velikim oltarjem na d. strani, na levi pa grb križke graščine, ki je pomagala zidati cerkev). Kraj je baje pripadal prvotno župniji Št. Vidu n. Lj., pozneje pa Komendi. L. 1769. je bil ustanovljen kuratni beneficij za stalnega duhovnika, podrejen komendski župniji. L. 1789. ustanovljena lokalija je 1876 postala prava župnija.

Žerjavka, 38-10-3-5-2. Sr so du zdr fin žel Kranj 5 km, žand o p Smlednik 6 km, š žup Trboje 1 km. Nm 361 m. Po načrtu v progah urejena, obsavska kmetska vas ob ban. cesti s. od Trboj. Prodaja nekaj krompirja in fižola in večino mleka na kranjski trg.

Občina Stražišče

Preb. 4382, hiš 619, posest. 156, koč. 404, najem 284. Površina 2469 ha: njiv in vrtov 820, trav. in paš. 428, sadovnjakov 54, gozdov 1043, ostalo 124. Gosto obljudena stražiška občina zavzema s. trikot Sorškega polja, med desnim savskim bregom Save in ravninsko v. mejo škofjeloškega sreza; na j. seže do zaselka Meja, na s. do vznožja Sv. Jošta in v vrh Šmarjetne gore, na v. do savske debri, ki postane proti Kranju širša. Skoraj vso ravninsko ploskev izkoriščajo za njive, le na pustem savskem bregu so se ohranili borovi, smrekovi in z listovci mešani gozdi (hrast, gaber). Z. plat ravni ima pod slemenskim vznožjem šibke stopnjevine, ki prehajajo v prod preko ilovnatih naplavin. Potok Žabnica, poleg Save edina tekoča voda v občini, je vanje zarezal plitvo, mestoma močvirno uleknino. Za njo se začenja druga jelova gozdnata površina, mešana z listovci (jelša, bukev, hrast in kostanj), ob njej dolga vrsta naselbin, ki sega brez presledka v starološko občino. Šibkejša in pretrgana vrsta selišč ob Savi se s to strne v središču občine, ki je sámo v veliki meri predmestnega značaja. Gospodarski in prometni razvoj se namreč vežeta na mesto Kranj, ki odpira pridelkom trg ali posreduje promet v svet, občina pa oddaja Kranju delovne sile. Pretežno kmetski značaj so ohranile le oddaljenejše vasi, vendar se povsod naseljujejo novi delavci, stari kočarji prehajajo od kmetske dnine k tovarniškemu delu. Stara domača sitarska obrt v Stražišču se je morala industrializirati. Močna je še predelava in prodaja žime. Kmetje oddajajo presežek poljskih pridelkov (zlasti krompir, fižol, zelje, sočivje, mestoma tudi žito) delavcem in preko kranjske trgovine na zunanji trg. Radi lahke oddaje mleka (Naklo!) in mesnih živali se je poživila tudi živinoreja, gospodarske investicije so olajšane s prodajo zemljišč. V kraju dobro uspeva čebelarstvo. V prometu nima za občino tolike važnosti železnica in drž. cesta iz Ljubljane v Kranj, kakor oba cestna dovoza, ban. cesta I. reda Suha—Kranj in II. reda Labore—Mavčiče—Medvode. Neposredno okolico Kranja obiskujejo izletniki na Sv. Jošt in Šmarjetno goro, smučarji (Šmarj. gora s skakalnico, gl. Kranj), deloma celo letoviški gostje.

Breg, 180-38-28-10-4. Sr so du žand zdr fin Kranj 4.5 km, žel Kranj 4.3 km, o pTt š žup Stražišče 4 km. Gas. Nm 369 m. Kmetska vas ob obsavski ban. cesti za 2.2 km od drž. Rečni breg je po šibki uleknini toliko dostopen, da posreduje lokalni promet na v. stran z manjšim brodom, zato so tod iztrebili gozd, ki sicer prekinja zvezo na s. Nad $^2/_3$ površine zavzemajo njive, ostalo skoraj izključno gozd (smreka, gaber, hrast). Na trg odda 6 vagonov krompirja, 7000 kg fižola, precej pšenice in ovsa, živine, sadja, gozdnih sadežev, perutnine in povrtnine. Dva čebelarja, mlin, žaga, trgovina. Podr. cerkev D. M. se prvič omenja 1560 in je nekdaj slovela kot božja pot »Marija v Leševju«. Prvotna gotika je močno zabrisana, raven strop je 1874 nadomestil obok; 3 oltarji z bogatim okrasjem (1687). Votivna slika iz 1717. Pomembna zvonova iz 1530 in 1534.

Drulovka, 190-41-6-34-30. Sr so du žand zdr fin Kranj 3 km, žel Kranj 2.7 km, o pTt š žup Stražišče 2.5 km. Nm 371 m. Leži ob isti ban. cesti kot Breg, v. od žel. proge, le za 1 km od drž. ceste. Kmetje so v veliki manjšini, prodajajo sicer še pridelke v Kranj, a delavci mnogo več dokupujejo. Gozdna posest je šibka. Nekaj obrtnikov. Vas se prvič omenja 1444. Podr. cerkev sv. Mihaela je gotska stavba, prezidana v barok (17. stol.). Lesen strop so odstranili 1874. Layerjev križev pot.

Orehek, 130-23-4-16-25. Sr so du žand zdr fin Kranj 2.6 km, žel Kranj 2.3 km, o pTt š žup Stražišče 2.1 km. Nm 371 m. Vas

leži tik nad Savo, v mirnem zatišju gozdičev ob meji Sorškega polja. Ban. cesta 0.5 km od drž., več hiš že ob tej. Kmetje in tovarniški delavci. Žitni donos ne zadošča, na trg gre preostanek krompirja in fižola, pšenice in zelja, drugo prevzemajo delavci. Trgovina in delavnica cementnih izdelkov.

Spodnje Bitnje, 200-27-20-7-8. Sr so du žand zdr fin Kranj 4.2 km, žel žup Žabnica 1 km, o pTt š Stražišče 3 km. Nm 378 m. Spodnji del dolge, tzv. gozdne vasi, kmetske naselbine v nekdanjem gozdnem ozemlju, kjer so vsi domovi enakomerno razpostavljeni v dolgi vrsti na koncu raztegnjene in ozke zemljiške proge. V vlažnih logih ob potoku, ki teče po ilovnatem svetu na meji prodnate ravnine, in ob gozdni meji so se brez reda doselili kočarji, ki nudijo danes zvečine delavski pritok kranjskim tovarnam, le malo se jih še bavi s sitarstvom, dnino in zbiranjem gozdnih sadežev. Sp. B. ima kočarjev najmanj, zato največji odstotek popolnih kmetij. Za prodaj ostane precej krompirja, zelja in fižola, malo sadja in lesa, mleko prevzema Naklo. Promet po ban. cesti Suha—Kranj. Par čebelarjev, gostilna in trgovina. Izletne točke z markir. potjo: Sv. Jošt (2 uri), Planica (1¼ ure), Crngrob (okrog ½ ure). V bitenjski okolici so dali loški škofje iztrebiti gozd in so že konec 10. stol. naselili nemške podložnike iz Bavarske. Še v Valvasorjevi dobi so ti govorili mešanico slovenskega in nemškega jezika. V vasi omenja dajatveni register loške gospoščine posebnega oskrbnika. Po urbarju iz 1291 in 1318 je vas pripadala županstvu Bavarcev in štela 47 kmetij. Kuga je morila v Bitnju in okolici 1553, 1557, 1625 in 1627. Podr. cerkev sv. Miklavža je znana že od 1423. Pred to je stala še starejša cerkev sv. Vida, po kateri je tudi vas dobila ime. Sedanja cerkvena stavba ima lep, lesen slikan strop iz 1715 in 3 zlate oltarje. Spada med najstarejše gotske cerkve na Slovenskem. V presbiteriju novo odkrite stenske slike iz srede 15. stol.

Srednje Bitnje, 450-67-42-25-10. Sr so du žand zdr fin Kranj 3.7 km, žel Žabnica 1.2 km, o pTt š žup Stražišče 2.5 km. Nm 383 m. Po legi, obliki in gospodarski strukturi Spodnjemu Bitnju podobna vas. Ima poleg kmetov, ki so še v večini, več kočarjev (sitarjev in precej delavcev). Podr. cerkev sv. Uršule stoji osamljena sredi polja. Prvotno leseno cerkev je dal podreti župnik Jurij Kramaršek (1614—1632) in postaviti sedanjo zidano cerkev, ki je bila 1616 posvečena. Glavna slika renesanško delo (1616), sv. Tomaž Stroyev.

Stražišče, 2532-303-32-218-160. Sr so du žand zdr fin Kranj 1.2 km, žel Kranj 1 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1812, 8 odd. SKJ, PRK, PJS, Gas., Del. strokovna zveza, Kat. prosv. društvo, Nogom. d. »Savica«. Podr. NSZ. Nm 397 m. Zavzema širok zgornji konec Sorškega polja, zavarovan na s. s Šmarjetno goro, ki z zložnim vznožjem prehaja v pobočje gore Sv. Jošta. Jedro vasi, v razmaknjeni gruči sredi sadnega drevja, ob začetku ban. ceste Suha—Kranj, zaselek Gaštej nad klancem drž. ceste pod tovarniškimi objekti. Središče gospodarskega življenja v občini. Kmetski izvor velike vasi je zabrisala mala zemljiška posest, ki se ji priključuje delavski sloj. Od zemeljskih pridelkov izvažajo krompir, živino, jelov les. Sitarstvo v zadrugah in tovarniškem obratu; priključuje se mu razgibano žimarstvo, ostala domača obrt pojema. Žimo dobavljajo iz inozemstva (Poljska), izdelke prodajajo po vsej državi. Dve večji tekstilni tovarni, izdelovanje cementnih izdelkov, mnogo obrtnikov, mlin in žaga, več trgovin, gostilne s prenočišči. Nad vasjo smuški svet. Markirana pota na Šmarjetno goro (½ ure), Sv. Jošt (1½ ure). Z darilno listino iz 1002 je Henrik II. podaril Stražišče in svet med Lipnico, Savo in Soro brižinskemu škofu Gotšalku, ki ga je priključil loškemu gospostvu. L. 1291. je vas pripadala županstvu Bavarcev in je štela 17 kmetij. Izdelovalci sit iz Stražišča so bili znani že v 16. stol. Sita so razpečavali celo po Italiji, Franciji, Holandiji, Belgiji, Nemčiji, Ogrskem, Hrvatskem in celo v Grčiji. Žimo za sita so si nabavljali v Franciji, Nizozemski, Poljski, Rusiji, Ogrski, Vlaški, Srbiji in Bosni. Industrializacijo sitarstva je sredi 18. stol. začel Jožef Demšar, starološki graščak in ustanovitelj ubožnice v elizab. samostanu v Škofji Loki, v zvezi z Jenkom pl. Jenkheimom. Hkrati je organiziral platnarstvo in za oboje oskrbel tržišča. Podr. cerkev sv. Jerneja prvič omenja vizitacijski zapisnik iz 1631. Pozneje so jo večkrat predelali. Okrasil jo je Wolf. Ko so sezidali drugo cerkev, so 1736 sem prenesli še sedež župnije Šmartin (dek. Kranj, škof. ljublj.), ki ima 3812 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvo cerkev, ki je stala ob Savi blizu sedanje železniške postaje, so zgradili ob nekdanji rimski cesti že v prvi slovenski dobi in sicer v času neke epidemije. Konec 18. stol. so jo podrli in zgradili 1735 mogočno baročno cerkev v Stražišču. Pročelje je okrasil Langus, gl. oltar postavil Št. Šubic, glavno sliko Metzinger, ostale L. Layer, Egartner, Langus in Stroy. Šmartinska župnija je prastara; že 1163 se omenja župnik Arnold, 1248 župnik Filip. L. 1448. je podelil papež Nikolaj V. proti volji oglejskega patriarha patronat nad župnijo cesarju Frideriku III., ki jo je 1461 podaril novi ljubljanski škofiji. Obsežna šmartinska prafara je mati župnij: Ovšiš pri Podnartu, Mavčič in Besnice, deloma tudi župnije v Naklem. Iz Str. je doma Bernik Val. (r. 1761), zdaj župnik v Komendi, publicist, objavlja verske in cerkveno zgod. spise. Dr. Jerše Josip (r. 1872), gimn. katehet, nabožni pisatelj, cerkveni govornik.

Šmarjetna gora, 200-30-0-28-12. Sr so du žand zdr fin Kranj 2 km, žel Kranj 1.5 km, o pTt š žup Stražišče 1.5 km. Nm povpr. 420 m, vrh 651 m. Močno raztresena vas, največ v položnem in strmem vznožju, nekaj v pobočju, 2 hiši na temenu Šmarjetne gore, ki po legi, obliki in priljubljenosti kot izletna postojanka spominja na Šmarno goro. Vaščani se preživljajo z delom v tovarnah z majhno oporo v obdelovanju zemlje. Dovoz od ban. in drž. ceste po utrjeni poti, ki nosi tudi gorske avtomobile do vrha (povpr. 2 km). Največ gostov privablja s svojimi smuškimi tereni, posebno pa z razgledom. Ob razvalinah cerkvice sv. Marjete večja restavracija (s prenočišči), razgledni hodnik na strehi. Odlična izprehodna pota. Jv. vrh (592 m) nosi posebno ime Gradišče (Stari grad), v vznožju ležita zaselka Straža in Šentpeter.

Na Gradišču je stala že predzgodovinska naselbina. V srednjem veku je kraj pripadal županstvu Bavarcev. Tu so imeli brižinski škofje svoje vinograde, dokler jih niso v 16. stol. spremenili v polja. V zač. 12. stol. so zgradili na pečini pod Šmarjetno goro Ortenburški grofje grad Wartenberg. Ker je bil nevaren loškemu gospostvu, ga je 1282 škof Oton kupil in dal razrušiti. Ortenburžani so pozneje grad obnovili in ropali po Okroglem in Stražišču, ki sta bila last brižinskih škofov. Toda 1263 so se Ortenburžani odpovedali vsem pravicam do gradu in škofje so ga za stalno porušili. Danes so vidni le ostanki razvalin. V bližini gradu je stalo gospodarsko poslopje na »Kucnji«, še do potresa 1895 je imelo podobo dvorca s stolpičem in letnico 1653. Zgodovinsko znamenit je tudi vznožni šentpeterski grad (Schrottenthurn). Sezidali so ga (1537) brižinski škofje za svoje oskrbnike. Portal z letnico 1574. Danes je ohranjeni grad last rodbine Detela. Kapela sv. Petra poleg Schrottenthurna je zidana okoli 1500. V protestantski dobi je rabila za shajališče luteranov in za grobnico protestantskih Siegersdorfov. V naslednji dobi so kapelo popravili in 1645 nanovo posvetili. Iz 17. stol. je ohranjen raven, kasetiran strop in stenske slike v apsidi, slika b. groba M. Plainerja (1615), na s. steni tabla z opisom lakote 1817.

Zgornje Bitnje, 500-90-24-66-35. Sr so du žand zdr fin Kranj 2.7 km, žel Kranj 2.5 km, o pTt š žup Stražišče 1.5 km. Nm 386 m. S. del načrtne naselbine ob ban. cesti na Kranj, ki prehaja z večino domov v gručasto skupino ob potoku Žabnici. Kmetije so v manjšini, glavni zaslužek v tovarniškem delu. Ostalo prim. Spodnje Bitnje. Podr. cerkev sv. Tomaža. Staro romansko cerkev so predelali v gotsko in jo posvetili 1521. Sledovi prve stavbe v zvoniku. Edini oltar ima sliko P. Künla (1853).

Občina Sv. Ana

Preb. 596, hiš 107, posest. 41, koč. 32, najem. 50. Površina 3962 ha: njiv in vrtov 64, trav. in paš. 1106, sadovnjakov 15, gozdov 2148, ostalo 629. Občinsko ozemlje je najprikladnejši prehod preko srednjih Karavank z važno drž. cesto na Ljubelj (1370 m). Sestavlja ga stopnjevinasta dolina ob potoku Mošeniku, ki se v Tržiču steka v Bistriško dolino. Občino omejuje močan obod gorskih grebenov. Meja sledi razvodnici med Mošenikom in Trž. Bistrico na vrh Kofce (1967 m); v Vel. Vrhu Košute (2088 m) že zapusti j. lok Karavank in se pomakne na Babo (1966 m) in Ljubelj (1370 m), odtod na presedljaj v Zelenici (1704 m), tam spet na j. preko Begunjščice (2063 m) kot razvodnica in sreska meja na Dobrčo (1634 m), ki jo spremlja po v. grebenu tik nad Tržič. Vso gorsko zajedo spremljajo ostanki ledeniških in mlajših posipov, melišč in plazov. Svet je odet v travnato zelenje in jelovo črnino s počasnim prehodom v razdrapane skalnate vrhove. S. konec ima mnogo neplodnega sveta, poleg njega smrekov, jelov in macesnov gozd, vmes gorske pašnike. Širša glavna kotanja ima poleg jelovine še listovce, pašniki prehajajo v senožeti. Za njive je prikladno le dno in nekaj zložnejših prisojnih brdov. Dolina je bila nekdaj kot važna prometna zveza s Koroško in kot rudarski kraj močneje poseljena. Danes se preživlja večinoma z obdelovanjem zemlje, le manjši del živi od prometa, gozdarskega, na j. tudi tovarniškega dela. Na polju rodi dobro le rž, ječmen, oves in krompir poleg sočivja, zato

je treba mnogo hrane uvažati. Za izvoz preostajajo les (deske in drva, ca 2800 m³ na leto) in živinorejski produkti (pincgavsko govedo, ovce, prašiči). Precej visoko stoji čebelarstvo (100 panjev), sadjarstvo je šibko. Pomembno lovišče je razdeljeno: nad polovico (2788 ha) je občinskega, ostalo pripada trem zasebnim revirjem: Fr. Dolenc (189 ha), J. Primožič (230 ha), bar. Frid. Born (750 ha, kolonija kozorogov pod Ljubeljem). 8 km potočnega jarka s plemenitimi postrvmi in amerikankami je last tržiške predilnice. Dobro izpeljana in vzdrževana avtomobilska drž. cesta omogoča kraju izdaten promet, ki ga večinoma sprejema žel. postaja v Tržiču. Cesta prevali Karavanke v 16 ključih, in sicer v višini 1370 m. Mejni prevoz pozimi zaustavlja sneg s pogostimi plazovi, posebno na koroški strani. V tem času je močan obisk smučarjev: ljubeljska cesta je prikladna tudi za sankanje (svet deloma v zasebni lasti). V poletju prihaja v kraj mnogo motornih športnikov (dirke na Ljubelj), turistov, izletnikov in letoviščarjev; ustavljajo se v Plazu in obeh planinskih postojankah: Kofcah (1388 m, stalno oskrbovan dom s kapelico, planinska gostilna, več plan. stanov, od ceste ca 2 uri) in koči na Zelenici (1½ ure); zasebno Bornovo gorsko zdravilišče za premožnejše sloje. Številna zaznamovana gorska pota. 3 industrijske in 2 zasebni elektrarni, žaga, gostilne s prenočišči. Ljubeljsko cesto je (na rimski osnovi) dal zgraditi nadvojvoda Karel 1560, cesar Karel VI. pa razširiti in podreti predor, na njegovo delo in obisk spominjata obe piramidi vrh Ljubelja iz 1728. Za prelaz so se 1809 in 1813 bili hudi boji med Francozi in Avstrijci. Za Begunjščico so kopali živo srebro že 1557 in s presledki tudi pozneje, v večjem obsegu pa od 1886. Rudokop je bil od 1906 last živosrebrne družbe sv. Ana. Že 1902 so obratovanje skoro opustili. Naprave se rušijo. Tudi rudokopi bakra, železa in sadre so danes opuščeni.

Sv. Ana, 596-107-41-32-50. Sr du Kranj 21 km, so zdr pTt žup Tržič 5 km, žand fin o š v kraju, žel Tržič 6 km. Šola ust. 1891, 2 odd. SKJ, PRK, PJS, Gas. SD, Strel. druž. Nm 1026 m (središče doline 650 m, spodnji konec 560 m). Naselbine spremlja v raztrgani vrsti malih selišč skoraj 9 km ljubeljske ceste. Začne se s prvimi hišami na desnem bregu Mošenika nad mestom in neha vrh prelaza v zgolj prometni postojanki. Bolj se zgosti v 4 dolinskih kotličih: Sv. Ana (pod Ljubeljem, podr., zdravilišče, kozorogi), Lajba pod Begunjščico, dohod k Prevalu (1309 m) z izvirom Begunjščice nad Drago, Plaz na groblji izpod Podkošute z dotokom Gebenom in Tominčevim potokom (izpod slapa na drugi strani, zložen dostop na Kofce, manjše letovišče), in Deševno pred ozkim izhodom iz doline, kjer je pri kapelici vstop na slikovito razgledno pot po senožetih (preko Kala) na Kofce. Podr. cerkev sv. Ane. Prvotno kapelico so najbrž zgradili stiški menihi, ki so 1261 dobili od Ulrika III. hospital pod Ljubeljem v oskrbo. Gotsko kapelico, zgrajeno pred 1560, so pozneje povečali v cerkev, s tem da so ji prizidali višjo ladjo s slikanim svodom. V njej so se potniki in trgovci priporočali sv. Ani za srečno potovanje. V Valvasorjevi dobi je dobila cerkev sedanjo obliko. Ob francoski okupaciji je bila zelo poškodovana, nakar so jo restavrirali. Kapelica sv. Janeza Krst. na Kofcah je bila zgrajena in blagoslovljena 1928.

Občina Sv. Katarina

sedež Sap

Preb. 1456, hiš 188, posest. 104, koč. 57, najem. 2. Površina 7561 ha: njiv in vrtov 72, trav. in paš. 1609, sadovnjakov 15, gozdov 5638, ostalo 227. Občina zavzema gorski svet med grebeni Košute v Karavankah (2134 m) na s., Storžiča (2134 m) in Kukovnice ali Kriške gore (1482 m) na j. Ob Tržiški Bistrici je svet odprt proti Tržiču in Gorenjski ravnini. Gornja Trž. Bistrica in Lomščica sta strnila gorske stopnjevine v sistem dveh dolin, ki se je med nje vrinil široki, k Bistrici zložno padajoči hrbet Konjščice (1664 m). Bistriška struga je imela laže delo v mehkem karavanškem svetu in se je s svojimi pritoki izpod planin (Dolžanka, Zalpotok, Košutnik, Slepi potok, Stegovnik) globoko zarezala vanj. Dolina je splošno preozka, ohranjene terase pa previsoke, da bi se na njih razvila večja stalna selišča. Kraji ob Lomščici pa so radi izdatne prepeline in bolj odprtega sveta dosti gosto obljudeni, posebno na s. robu (peščenčeva tla, večja prisojnost, zato kmetije posamič nad 1000 m visoko). Obe dolini združi slovita Dolžanova soteska, ki vodna toka okrene proti Tržiču. Do zavoja pod Košuto se dolina tako stesni, da so morali mestoma izklesati cesto v živo apneno skalo in ji dati zidano oporo (skalnate piramide, slikovite brzice Bistrice). Gospodarsko podlago daje občini prevladujoča gozdna površina. Sestavlja jo največ jelovina (smreka, jelka, macesen), v obsežni kmetski lasti tudi bukovje; največji lastnik je gozdna bistriška veleposest dr. K. bar. Borna, prodana 1936 vojvodu Kentskemu. Gozd daje glavni dohodek kmetom (prodaja hlodov, desak in drv) in delavcem. Druge redne dohodke daje živinoreja, ki je pa ne goje povsod v pričakovani višini (lomski kmetje nimajo redno nad 10 goved). Poleg travnikov so na razpolago lepe senožeti in planinski pašniki. Največje lomske planine so: Jesenje v kotu pod Storžičem, na obmejnem Javorniku in prisojnem hrbtu Konjščice. V območju gornje Bistrice so planine bolj redke (v j. osojah: v sredi Veterna, na meji Fevča), vrste pa se v sklenjeni črti pod Košuto na sklenjenih gorskih terasah v višini 1200—1500 m. Poleg goved (bohinjska pasma) goje mnogo ovac in prašičev; na trg oddajajo največ le živino. Poljedelstvo je izdatneje le pri Sv. Katarini, a še tu je treba živež dokupovati. Ob Bistrici so se naselili večinoma obrtniki (mlini, žage, gostilne, izdelava mlinskih kamnov ob skakavcu) in lesni ter tovarniški delavci. Naselitev je podprla obč. cestna zveza do ban. ceste in žel. postaje v Tržiču. Po njej je avtomobilski dovoz mogoč skoraj do konca obeh dolin, ob gornji Bistrici pa jo dopolnjuje še zas. gozdna industrijska železnica. Stalno je v porastu dotok turistov in smučarjev, zlasti v Dom na Kofcah (3 ure od Tržiča), in na Storžič mimo planine v Jesenju (5 ur); zložna prehoda na Jezersko preko Tržiškega sedla pod Javornikom (1456 m) na s. čez Fevčo in na j. preko Poljane (1477 m). Za stalne letoviške goste so na razpolago le preprosta gostišča. Gozdna pokrajina je polna visokogorske divjačine; zasebno gojišče jelenov in več lovskih koč. Ribolov v zakupu.

Čadovlje, 61-10-10-5-0. Sr du Kranj 17 km, so žand zdr fin pTt žup Tržič 3 km, žel Tržič 4 km, o 1 km, š Lom 2 km. Nm povpr. 600 m. Pretežno kmetska naselbina v dolini nad izlivom Lomščice in po prisojnem bregu nad Bistrico. Dovoz z vsemi vozili po obč. cesti, 2 km od ban. Pridelajo največ ovsa in rži, za prodaj živina. Uspešno sadjarstvo.

Grahovše, 43-7-7-1-0. Sr du Kranj 20 km, so žand zdr fin pTt Tržič 5 km, žel Tržič 6 km, o 4 km, š žup Lom 2 km. Nm povpr. 800 m. Leže osojno ob zavoju Lomščice iz spodnje v zgornjo lomsko stopnjevino. Dokaj peščene njive. Šibak mešan gozd. Obč. cesta.

Lom (Sv. Katarina), 535-68-37-28-0. Sr du Kranj 19 km, so žel Tržič 3 km, žand zdr fin pTt Tržič 4 km, o 1 km, š žup v kraju. Šola ust. 1930. 2 odd. Prosv. d., PSVD, SKJ, Gas. Nm 642 m. Mično v breg nad spodnjo Lomščico postavljena osrednja vas v pokrajini. Obč. cesta se tu po 3 km dolgem hujšem vzponu spusti na široko razgleden svet, zaprt s strmim pobočjem Kukovnice proti j., malo zavarovan proti s. Na s. strani zaselek Potarska vas (Potarje). Zelo obsežna kmetska posest, predvsem v gozdu in senožetih: njive peščene, pridelek ne zadošča. Prodajajo živino in les. Lesna trgovina, mlini, žaga, nekaj obrtnikov in gostiln (brez prenoč.). Kraj obiskujejo turisti in smučarji: zaznamovana pota na vrhove (Storžič z dvema dohodoma, 4 ure, nekaj krajši dostopi na Javornik). Sedež župnije Sv. Katarine (Lom) (dek. Kranj, škof. ljublj.), ki ima 425 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Katarine se omenja že 1421. Gotsko cerkev so 1726 in 1730 temeljito predelali. Krasni baročni oltarji. Bila je sprva podr. tržiške prafare. Iz nje se je izločila 1786 kot lokalija, ki je pa že 1809 prenehala. Od 1833 ekspozitura, ki je bila 1911 povzdignjena v župnijo.

Slap, 144-13-5-1-1. Sr du Kranj 16 km, so žand zdr fin žel pTt žup Tržič 2 km, o 0 km, š Lom 2 km. Nm 555—610 m. Prva naselbina v manjšem kotliču ob Bistrici sv. od Tržiča (2 km). Živi od kmetijstva, industrije (tovarna lepenk), prometa in delavskega zaslužka. Ime po slapu nad tovarno. Več trgovin, gostilniški obrat.

Zgornja Dolina (s Puterhofom), 602-77-32-17-1. Sr du Kranj 21 km, so žand zdr fin pTt Tržič 6 km, žel Tržič 7 km, o 5 km, žup Lom 3 km, š v kraju ust. 1930, 1 odd. SPD, Pev. d., Godb. d. Nm 700—875 m. Nad 6 km dolgo dolinsko selišče ob Bistrici, z jedrom v podolgovatem kotliču nad Dolžanovo sotesko. V sklepu dolinice sovodenjski zaselek Medvodje. Izredno zanimiva naselbina radi talnih oblik (dohod pod slapom na Jamah, Hudičev most, piramide, skakavec) in svojevrstnih zgradb. Ob robu doline se bavi s poljedelstvom, v dnu več z delom v gozdu (lesni delavci, drvarji) in obrtjo. Kamnolom, izdelovanje brusnih in mlinskih kamnov, več žag in mlinov, trgovin in gostiln (brez tujskih sob). Turistovske poti pod Košuto (okrog 2½ uri). Veleposestvo Puterhof meri 3957 ha (skoraj izključno gozd, 3 planine). Žaga na dva jarma izdeluje deske, zaboje, sode in drva. Lastna elektrarna. 3860 ha lovišča in 7 km ribolovne struge (postrvi). V velikih ogradah v Medvodju goje jelene. Industrijska železnica. Grad Puterhof je dal postaviti 1892—1893 Julij baron Born, ki je veleposestvo kupil od Kranjske industr. družbe in posestnika J. Primo-

žiča. Po 1895 so postavili žago in druga gospodarska poslopja, do danes 15. Dr. Karel bar. Born je grad 1932 restavriral. Lepo ohranjena dvonadstropna graščina je zidana iz sekanega kamna. Pri gradu je zoološki vrt.

Zgornji Lom, 71-13-13-5-0. Sr du Kranj 20 km, so žand zdr fin pTt Tržič 5 km, žel Tržič 6 km, o 4 km, š žup Lom 2 km. Nm povpr. 840 m. Zelo razkropljena vas ob zgornji Lomščici. V osojni legi bolj strnjena zaselka Slaparska vas in Hrib, proti Konjščici par sončnih kmetij. Pridelujejo rž, ječmen, oves in krompir, za prodajo največ živina, izjemno les. Obč. cesta, markirana pot na Storžič. Po prostranih senožetih izvrstna smuka.

Občina Šenčur

Preb. 3862 hiš, 777, posest. 344, koč. 367, najem. 71. Površina 4633 ha: njiv in vrtov 2019, trav. in paš. 357, sadovnjakov 92, gozdov 2036, ostalo 129. Občini pripada sv. del Kranjske ravni na levem bregu Kokre; na zgornjem koncu se ravnemu svetu pridruži pobočje planote Možjance (okr. 680 m) z najvišjimi selišči v občini. Ravnina se proti j. zniža za 80 do 90 m. Poseljena je predvsem ob vodnih tokih: ob z. in j. meji (Kokra—Sava), ob Šenčurskem potoku (ravninska ponikalnica) in manjših izvirih v podgorju. Nekaj sredi v polju ležečih vasi je navezanih na talno vodo in vodovod iz Kranja. Kokra teče po širokem koritu niže od naselbin; kot edina uporabna vodna sila ima posebno obrtno strugo za pogon mlinov in žag. Kljub šibkim tokovom ravan splošno ne pogreša vode, ker dobiva tudi v poletju večkrat deževne prhe, kratke podgorske nalive; pod Oblo gorico je svet celo rahlo zamočvirjen. Zemlja je močno preperela in rahla, le na s. se diluvialni prod meša z ilovico. Zato preseneča, da je še velik del površine pod gozdom. Poljski pridelek krije domače potrebe, male presežke (manj v žitu kot pri krompirju in sočivju) použije domači in kranjski trg. Za izvoz preostaja glavni del živinorejskih proizvodov, ki jih pridobivajo in prodajajo zlasti v zadružni organizaciji (živinorejska, mlekarska); doma izkoristijo šibko polovico goved (pincgavska pasma), prašičev in mleka. Lesna kupčija je izdatnejša le ob dobri konjunkturi (hlodi, deske, trami, drva); ravnina ima zlasti borov in smrekov, hrib mešan gozd. Poleg kmetov ima občina nekaj obrtnikov in delavcev (bliže Kranja in Preddvora, delajo zlasti v tekstilni in lesni stroki). Promet teži na Kranj po dveh ban. cestah (I. reda): Kranj—Tupaliče in Kranj—Šenčur—Moste—Kamnik; s to vzporedna je ban. zveza II. reda: Visoko—Velesovo—Cerklje. Glavno občinsko križišče v Šenčurju ima cestne zveze še na Trboje, Visoko—Britof—Kokrica—Naklo in Trata—Adergas. Razen v gorah so vsi kraji dostopni z vsemi vozili. Enkratna avtobusna zveza ob Kokri, dvakratna na Kranj in Cerklje—Ljubljana. Tujski promet je še neznaten, lov je dosti izdaten.

Adergas, 142-32-6-26-2. Sr so du fin Kranj 9 km, žand o Šenčur 5 km, zdr pTt Cerklje 3 km, žel Kranj 10 km, š žup Velesovo v kraju. Šola ust. 1880, 2 odd. PRK, Gas. Nm 437 m. Ima skrito lego v podgorskem kotliču, ki ga proti pravi ravnini zapira Obla gorica, na s. pa ščiti polkrožno strmo pobočje plane Štefanje gore (721 m). V domači obrti izdelujejo koše in peharje. Nekaj poklicnih obrtnikov; velesovske preste. Postanek vasi in obseg zemljišča je v zvezi z opuščenim velesovskim samostanom. V kraju je nekdaj stal velesovski viteški grad Kamen, katerega so zgradili nad samostanom Kamniški gospodje, ministeriali Andeških grofov. Listine jih navajajo 1147, 1154, 1163. L. 1472. so Turki grad razrušili, nakar je pripadel velesovskemu samostanu. V njem so redovnice iskale zatočišča pred turškimi napadi in shranjevale dragocenosti. Samostan so ustanovili pred 1238 velesovski graščaki, Kamniški gospodje Veriand, župnik mengeški, Valter in Gerloh, skupno z vdovo Rihco, s sinom ter gornjegrajskim opatom Albertom. Ustanovna listina je bila izdana 11. decembra 1238 v cerkvi sv. Marjete na Trati. Patriarh Bertold je ustanovo potrdil, ji inkorporiral 1238 župnijo sv. Jurija v Polju (Šenčur) in kapelo sv. Tomaža v Cerkljah in ji podaril nižjo sodno oblast. Že ustanovitelji so bogato obdarovali samostan in mu utelesili velesovsko župnijo. Samostan je pozneje še povečal svojo obširno gospoščino z nakupom posestev v sosednjih župnijah, zlasti v cerkljanski in šenčurski. Poleg Stične je bilo Velesovo največje gospodarsko podjetje v deželi. Samostan je slovel daleč izven Kranjske in mnogo plemiških rodbin je pošiljalo vanj svoje hčere. L. 1317. je vojvoda Henrik Meranski znova potrdil samostanu vse privilegije in ga oprostil carine in mitnine. L. 1338. je vojvoda Albreht II. dobil nad samostanom odvetniške pravice. L. 1353. mu je oglejski patriarh inkorporiral cerkljansko župnijo. L. 1471. so Turki pod vodstvom Izak paše porušili tudi velesovski samostan. Zelo je bil prizadet tudi v reformacijski dobi; disciplina je popustila in klavzura je bila proti koncu 16. stol. popolnoma zanemarjena. L. 1782. je Jožef II. samostan ukinil. Samostansko poslopje (zgrajeno ok. 1732) so uporabljali za vojaško bolnico, pozneje (1826) pa za prostore okrajne gosposke. Po 1826 so poslopje predelavali in podirali, 1860 razprodali samostanska zemljišča. Po samostanu se je kraj imenoval tudi »Dolina Matere božje« ali »Marijina dolina«. Staro slovensko ime je bilo Velesovo, t. j. velika vas. Župnija Velesovo (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 612 duš. Župna cerkev Oznanjenja D. M. je prvotna samostanska cerkev, zgrajena obenem s samostanom. V to cerkev so 1238 prenesli iz dotedanje župne cerkve sv. Marjete na Trati sedež župnije. Sedanja stavba je bila dozidana 1771 (napis nad gl. vrati). Cerkev spada med najlepše baročne cerkvene zgradbe v škofiji. Uspelo arhitekturo dopolnjuje odlična oprava. Oltarne slike. V. Metzingerja (zdaj na koru) je nadomestil z odličnimi umetninami Kremser-Schmidt. L. 1908—1914 so vso cerkev skladno obnovili. Iz prvotne cerkve je ohranjen kip M. b. (milostna podoba v gl. olt.). Marijina božja pot po ukinitvi samostana ni prenehala.

Hotemaže, 175-34-14-16-4. Sr so du fin Kranj 7 km, žand o žup Šenčur 4.5 km, zdr pt Preddvor 3 km, žel Kranj 8 km, š Olševek 1 km. Nm 449 m. Leže ob kokrski ban. cesti, že v gornjem delu ravnine. Preživljanje s kmetijstvom. V obrtni strugi Kokre par žag in mlinov. Gostilne s prenočiščem. Vas se omenja prvič 1207 (Wolhard iz Hotemaž). Podr. cerkev sv. Urha je stala že 1397. Novo cerkev so zgradili ok. 1470, posvetili 1494. Gl. oltar lep rokoko (1701), stranska postavil Št. Šubic. L. 1740. je imela svojega duhovnika.

Hrastje, 121-18-6-8-4. Sr so du žand zdr fin pTt Kranj 4 km, žel Kranj 5 km, o žup Šenčur 5.5 km, š Voklo 3 km. Prosv. d. Nm 370 m. Leži nad levim savskim bregom ob ban. cesti iz Trboj na Kranj. Načrtna »gozdna naselbina« s kmetskimi zemljišči v progah, gozd na savski strani (smreka, hrast). Polje je plitvo in izpostavljeno suši, pitno vodo daje kranjski vodovod. Glavni dohodek daje mleko, ki ga vozijo v Kranj in Šenčur. Vzorno gojenje angleške svinjske pasme. Trgovina in mlin. Nekaj tekstilnih delavcev. Beneficiatska cerkev sv. Mateja s pokopališčem. Prvotna cerkev je stala že 1508. Novo cerkev je dal sezidati 1665 bogat kmet. Ima lep zlat gl. oltar. Beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika sta ustanovila Andrej Novak in M. Pirc, ki sta na lastne stroške sezidala 1817 župnišče.

Luže, 262-53-28-20-5. Sr so du fin Kranj 7 km, žand o p žup Šenčur 3 km, zdr Cerklje 5 km, žel Kranj 8 km, š Olševek 1 km. Nm 430 m. Gručasta vas ob Šenčurskem potoku, ob cesti iz Visokega v Velesovo. Na j. močno iztrebljen gozd, na s. prisojno dobro polje. Posest razdrobljena. Vas prvič omenja listina, izdana v Lužah 1154—1156. Podr. sv. Janeza Krst. je stara gotska, večkrat prenovljena cerkev. Gl. slika Jur. Šubica, stranski oltar dober barok (1691).

Milje, 65-15-8-6-1. Sr so du fin Kranj 5 km, žand o p žup Šenčur 3 km, zdr Cerklje 7 km, žel Kranj 6 km, š Olševek 2 km. Nm 429 m. Leži ob kokrski cesti pod Visokim. Mlada gozdna krčevina. Živi od male in srednje kmetske posesti, male obrti in delavskega zaslužka.

Olševek, 253-54-26-21-7. Sr so du fin Kranj 7 km, žand o žup Šenčur 4 km, zdr pt Preddvor 3 km, žel Kranj 8 km, š v kraju ust. 1874, 3 odd. PRK, Kat. prosv. d. »Krek«. Nm 471 m. Ima slikovito prisojno lego na podolgovatem brdu pod gorskim vznožjem. Večja travniška in gozdna površina po nizkih dobravah v. od vasi. Živinoreja, sadjarstvo. Dovoz po obč. cesti na kokrsko in velesovsko cesto, povp. 2 km. Manjše letovišče. Vas prvič navaja zgodovina 1154 (Erchanbert in Wirento iz Olševka). L. 1238. je tu mengeški župnik Weriand podaril 5 zemljišč novemu velesovskemu samostanu. Pokopališče. Beneficiatna cerkev sv. Mihaela. Načrt so povzeli po Šenčurju. Oprava iz 19. stol. Sedanja stavba je bila zgrajena 1781—91 namesto prvotne iz sr. veka. Beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika je ustanovil 1771 rojak Tomaž Košnjik.

Praprotna polica, 162-27-17-6-4. Sr so du fin Kranj 8 km, žand o Šenčur 4 km, zdr pTt Cerklje 4 km, žel Kranj 9 km, š žup Velesovo 2 km. Nm 408 m. Leži j. od Velesovega, 1 km oddaljena od ban. ceste Šenčur—Trata. Zelo razkosano polje prekinja gozdno površino. Dobro urejeno kmetsko gospodarstvo, na prodaj gre zlasti živina in mleko, malo lesa in sadja. Perutninarstvo in čebelarstvo, nabiranje gob. Na vaški zemlji izginja šibek potoček, ki prihaja iznad Velesovega.

Prebačevo, 230-44-12-26-6. Sr so du žand zdr fin pTt Kranj 5 km, žel Kranj 6 km, o 3 km, š Voklo 2 km, žup Hrastje 1 km. Nm 367 m. Vrstna vas v dveh hišnih skupinah niže Hrastja, poleg ban. obsavske občinske ceste na Voklo, brod čez Savo. Pod vasjo slikovita savska deber. Gospodarstvo kot v Hrastju.

Valjčni mlin, par obrtnikov in nekaj delavcev. Podr. cerkev sv. Križa. Prvotno cerkev so 1517 vnovič posvetili. Sedanja stavba je iz 1855. Preprosta domača oprava.

Srednja vas, 248-50-22-25-3. Sr so du fin Kranj 6 km, žand o p š žup Šenčur 1 km, zdr Cerklje 6 km, žel Kranj 7 km. Nm 428 m. Ob Šenčurskem potoku (Olševnica) podolžno razpostavljena vas tik s. nad Šenčurjem. Prostrano, dokaj rodovitno polje obkrožajo pretrgane gozdne ploskve. Poleg močnih kmetij mala posest, nekaj obrtnikov in delavcev. Podr. cerkev sv. Radegunde se prvič omenja 1494. Cerkev je najbrž sezidal velesovski samostan. Raven strop so odstranili 1853, sicer je gotski slog ohranjen. Gl. slika Jur. Šubica. Poleg sedanje cerkve je po ustnem izročilu stal nekdaj grad. Podr. cerkev sv. Katarine je bila sezidana 1531 (letnica na sklepniku got. oboka). Ohranila je značilnosti pozne gotike v arhitekturi, oknih in kasetiranem stropu. Zlati oltarji. Odtod sta bila doma: Kokalj dr. Alojzij, odv. in publicist (1869—1931), Valjavec Janez (1832 do 1875), mis. govornik in publicist.

Šenčur, 907-193-106-87-30. Sr so du fin Kranj 5 km, žand o p š žup v kraju, zdr Cerklje 7 km, žel Kranj 6 km. Šola ust. 1820, 4 odd. SKJ, Strel. druž., Kat. prosv. d., Gas., PJS, RK, godba, Gospod. d. Vodovod. Elektrika. Nm 402 m. Ena največjih kmetskih vasi gorenjega Posavja, hkrati važno prometno središče Kranjske ravni. Vaško območje oklepa le malo prekinjena gozdna površina. Različni sestavni deli selišča, ki danes kaže lepo urejeno enoto, izpričujejo, da se je vas namenoma zgostila ob Šenčurskem potoku, ki tu zaključi svoj nadzemni tok. Na j. in s. ima gručasto obliko, spaja ju izrazito načrtna vrsta kmetij, ob cestah pa dopolnjuje po prometu privabljeno prebivalstvo. Mogočno zgrajena južna gruča ob stiku cestnih zvez blizu cerkve spominja na tržno naselbino. Gospodarsko podlago daje kmetijstvo, oprto tudi na zadruge. Poljski pridelki gredo na domači in kranjski trg, ki sprejema tudi večino goved in prašičev. Prodajo mleka posreduje domača mlekarna. Pretežno jelova gozdna površina nudi za trg deske, trame in drva ter nekaj gob. Stranski dohodki iz sadjarstva in čebelarstva niso veliki, nekaj več donaša umno perutninarstvo. Manjši obrtniki, nekaj delavcev. Gostilne s prenočišči. Župnija Šenčur (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 3258 duš. Župna cerkev sv. Jurija sega domnevno v prve čase krščanstva med Slovenci. Sedanja stavba je bila zgrajena 1747, razen starejšega stolpa. Baročni gl. oltar predelan. Glavna slika Jurija Šubica, ostale slikala Egartner in Jan. Šubic. Freske (1750) na oboku zelo uspelo delo (Jelovšek?). V turški dobi so cerkev obdali z visokim še ohranjenim taborskim obzidjem, skozi katero so vodila obokana vrata. Začetki šenčurske župnije segajo morda že v 11. stol. L. 1238. jo je patriarh Bertold inkorporiral velesovskemu samostanu, ki je od tedaj predlagal župnike. Prvi znani župnik Ulrik se omenja 1297. Fara je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, do 1787 goriški nadškofiji, poslej ljublj. škofiji. Rojstni kraj publicista in nar. borca Jelenca Vit. Fed. (1885—1922); prof. Martinaka Luka (1798—1850), nar. buditelja.

Trata, 67-15-8-7-2. Sr so du fin Kranj 8.5 km, žand o Šenčur 4.5 km, zdr pTt Cerklje 3 km, žel Kranj 9 km, š žup Velesovo 0.5 km. Nm 432 m. Leži v. od Velesova. Šibkejše kmetsko selišče, razpostavljeno po nizkem predgorskem brdu, blizu nad cestnim križiščem. Glavne dohodke daje živinoreja. Par obrtnikov. Podr. cerkev sv. Marjete na Trati s pokopališčem je bila prvotno podr. pražupnije v Cerkljah, dokler je ni 1163 patriarh Udalrih III. povzdignil v župno cerkev. L. 1238. je ob prenosu župnije spet postala podr., vendar je še ohranila pokopališče. Ko je cerkev 1756 pogorela, so zgradili novo, sedanjo stavbo. Rojstni kraj Zormana J. (1890), amer. slov. pesnika.

Velesovo, 233-48-16-18-14. Sr so du fin Kranj 8 km, žand o Šenčur 4 km, zdr pTt Cerklje 4 km, žel Kranj 9 km, š žup Adergas 1.5 km. Gas. Nm 430 m. Leži na robu ravnine z dolgo in pretrgano vrsto domov preko ban. ceste Visoko —Cerklje. Prehod iz prodnatega v ilovnat svet. Gospodarsko najmočnejši del župnije in bivše občine, ki sta po njem dobili ime (prim. Adergas). Na trg stavijo zlasti mleko, živino, hlode in trame, precej gob, jajc in kokoši. Pičla obrt. Iz V. je doma Čebul Ivan (1832—1898), goreč misijonski sodelavec škofa Barage.

Visoko, 289-57-25-27-5. Sr so du fin Kranj 6 km, žand o p žup Šenčur 3 km, zdr Preddvor 4 km, žel Kranj 7 km, š Olševek 1 km. Nm 436 m. Ima odprto lego z manjšim stikališčem cest v kokrski črti. Pod slikovito oblikovanim kokrskim bregom par mlinov in žag, na njem razmaknjena gruča kmetij, nekaj obrtnikov in delavcev. Dobro vpeljana mlekarna. Vas je bila 1239 last velesovskega samostana. Podr. cerkev sv. Vida je stala že pred 1500. Poznejšo cerkev so sezidali 1665 (letnica na vzidanem kamnu). Sedanja stavba je iz 1851. L. 1888. so jo renovirali. Vel. oltar Götzlov. V kraju je bil doma Bohinjec Peter (1864—1919), pripovednik.

Voglje, 367-67-23-37-6. Sr so du zdr fin Kranj 6 km, žand o p žup Šenčur 2 km, žel Kranj 7 km, š Voklo 1 km. Kat. prosv. d., Gas. Nm 371 m. Leži prosto v gozdni krčevini jv. od Šenčurja. Lep primer središčne vasi okrog vaške lokve. Tekoče vode nadomešča vodovod iz Kranja. V površini prevladuje gozd (smreka, bor, hrast), ki je pretrgan le proti z., odkoder vodi dobra obč. cesta iz Vokla (1 km od ban. ceste) in dalje na Brnik; dostop z vsemi vozili. Srednje dobra poljska zemlja. Glavni vir dohodkov daje živina (mleko prodajajo v Šenčur), malo še les; perutninarstvo, čebelarstvo. Cerkev sv. Simona in Jude s pokopališčem in kuratnim beneficijem šenčurske župnije. Cerkev je zgrajena 1750. Lastnega duhovnika imajo V. od 1808, beneficij od 1738, fundiran 1817.

Voklo, 341-70-27-37-8. Sr so du zdr fin Kranj 5 km, žand o p žup Šenčur 1.5 km, žel Kranj 6 km, š v kraju ust. 1874, 3 odd. PRK, PJS, Gas. Nm 373 m. Edina vas ob ban. cesti med Šenčurjem in Trbojami, z manjšim cestnim križiščem v prečni smeri. Podobna lega kot v Vogljah; zgrajena kot obcestna vas, ob manjši lokvi, gozd bolj skrčen. Prodaja živino, mleko, čajno maslo, krompir in les. Poleg močnih kmetij mala posest, trgovina z živino, več obrtnikov, gostilna s prenočiščem. Kranjski vodovod. Vas se prvič omenja 1238. Ljublj. Nar. muzej hrani staro pergamentno listino iz Vokla, ki določa, kateri vaščani imajo pravico uporabljati vodo. Podr. cerkev sv. Jerneja je stala že pred 1500, sedanja stavba je iz 1862. Oltarje so izdelali Šubici (gl. oltar Štefan, sliko Jurij in Janez, ostalo Valentin).

Občina Tržič

Preb. 3450, hiš 300, posest. 203, koč. 0, najem. 1319. Površina 489 ha: njiv in vrtov 23, trav. in paš. 119, sadovnjakov 7, gozdov 321, ostalo 19.

Tržič, mesto, 3450-300-203-0-1319. Sr du Kranj 18 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Drž. deška in dekliška šola, ust. 1919, 6 odd. Deška in dekliška narodna šola ust. 1790, 11 odd. Obrtno nad. šola, ust. 1882. Društva JS, SKJ, DJS, PRK, PCMD, Gas., Strel. druž., Kat. prosv. d., Kolo j. s., Bral. d. Šola in dom, Mlad. pev. zbor, Podr. NSZ, Strok. podp. d. čevljar. uslužb., Podp. d. delovodij in ind. urad. Podp. d. izučenih čevlj. pomoč. D. hišnih posestnikov, Sportni klub, Združ. čevlj. mojstrov, Združ. obrtnikov. Nm 515 m. Mestna občina Tržič zavzema gorski kotlič ob sovodju Tržiške Bistrice in njenega pritoka Mošenika, ki sta si tod med strmimi pobočji Dobja (877 m) na z., Pirmance (871 m) na s. in Kukovnice (Križke gore 1482 m), na v., skupno utrla ozek izhod na Gorenjsko ravan. Osnovo za razvoj T. so dale močne vodne sile Mošenika in Bistrice in prometno važna lega. Tu vstopajo iz ravnine v gore važne ceste pod Košuto in na Lom, posebno pa ljubeljska cestna zveza med Ljubljansko in Celovško kotlino, ki je že oddavna imela velik pomen. Tržiška železnica in avtomobilski promet (šestkrat na dan avtobusna zveza z Ljubljano), oba z veliko frekvenco, sta kraj zbližala s savsko prometno črto. Mesto se ponaša z zdravim subalpinskim podnebjem. Obkrožajo ga jelovi gozdovi in pod njimi voljno oblikovane trate. Za polje je kotlič pretesno zgrajen, zato nima pravih kmetij, odmaknila se mu je tudi gozdna veleposest, le mestna občina je lastnica večjega gozda. Glavni del naselbine izpolnjuje napeto vznožje Pirmance ob rečnem medvodju. Jedro mu je v obliki tesno sklenjene ulice zazidani Glavni trg, obkrožen z obrežno skupino malih pol lesenih ličnih hišic, s krasnimi vodnimi napravami ob Bistrici. Nekaj širše je zgrajen podaljšek proti Mošeniku, prav na široko gre j. tovarniško naselje s posebno industrijsko strugo za predilnico. Novejša industrija z lično kolonijo za uslužbence sega za cel km daleč k žel. postaji ob robu kotliča. Gospodarski temelj so dale T. stare fužine, ki še danes (modernizirane) izdelujejo poljedelsko orodje. Tudi usnjarska in čevljarska obrt se je dvignila, deloma na zadružni podlagi, deloma z osebno podjetnostjo do vodilnih mest v državi. Najbolj racionalno je izrabila vodno pogonsko silo predilnica, ki tudi šteje med naše največje tovarne. Delavci in obrtniki dajejo jedro mestnemu prebivalstvu, važne dohodke pa dobiva še iz trgovine, prevoza in tujskega prometa. Največji je dotok turistov, sportnikov in letoviščarjev (smuka, motociklistične in avtomobilske dirke po ljubeljski cesti, ture na Dobrčo 2½ uri, Storžič 4 ure in Ljubelj 3 ure, k plan. domu na Kofce 3 ure, do koče na Zelenici 3—4 ure, poslednji dve z lepimi smuškimi planjavami); lepa dobravska pešpot na Brezje 2 uri. Izvrstne tujskoprometne naprave dopolnjujejo hoteli in dobre gostilne. Več

naravnih kopališč. Lov je občinski, ribolov ima v najemu predilnica. Privatna ribogojnica A. Primožiča. Sejmi so v mestu prvo soboto po 20. marcu, 16. maju, 4. oktobru in 30. novembru, tržni dnevi vsako sredo in soboto. Elektriko daje mestu Bornova elektrarna, poleg nje še 6 zasebnih central. V mesto je bil povzdignjen trg 1. decembra 1926.

Že v rimski dobi je držala čez Ljubelj iz Emone (Ljubljane) v Virunum na Gosposvetskem polju tovorna pot, ki se je ohranila tudi v srednjem veku. Po ustanovitvi ljubeljskega gostinca v 1. pol. 13. stol. se je razvil v njegovem vznožju »Na plazu«, prvotni Ljubeljski trg ali Stari Tržič. Ležal je nekako 6 km proti s. od sedanjega. Po izročilu ga je zasul plaz izpod Košute. Katastrofa se je izvršila med 1261, ko je koroški vojvoda Ulrik III. podaril Ljubeljski trg stiškemu samostanu, in 1320, ko se že omenja niže novo nastala naselbina, Novi Tržič. L. 1492. je dobil trške pravice (listino hranijo v ljublj. muzeju). Ko so 1560—1575 zgradili in 1724—1728 prenovili ljubeljsko cesto, je dobil trg tudi nov most in mitnico. S tem je zlasti porastel trgovski pomen Tržiča.

V srednjem veku je bil T. eden najznatnejših gorenjskih središč fužinarstva in železarstva. Že v 12. in 13. stol. so tu delovale fužine za baker. Po Valvasorjevem poročilu so izdelovali v Tržiču izredno mnogo železnine vseh vrst. Fužine so bile takrat last grofa Barbo in barona Verneškega. Razvita je bila tudi barvarska obrt, izdelovanje nogavic in posebno usnjarska obrt. V 17. stol. so bili splošno znani tržiški izdelki: kordovansko usnje v rdeči in črni barvi, groba tkanina »mezlan«, bakrena in železna posoda, kotli, ponve in dr. Rokodelci so bili organizirani v šestih cehih. Že v 18. stol. je postal T. pravi industrijski kraj. Grof Radecky je ustanovil topilnice za železo, veliko fužino »na Balosu«, drugo za izdelovanje jekla v »Njivi«, kjer še vedno izdelujejo kose, srpe in lopate. Ustanovili so dalje tovarno za pile na »Fabriki« — ta del mesta se danes imenuje »Pilarna«. Izdelovanje pil je 1870 prenehalo. Že v 17. stol. so imeli v T. bratovsko skladnico in pokojninsko zavarovanje. 30. marca 1811 je vpepelil požar skoro ves trg; pogorelo je 151 hiš, nad 100 delavnic in 73 ljudi. Francoska vlada je organizirala nabiralno akcijo za pogorelce. V spomin na ta požar se vrši vsako leto na dan sv. Florijana prošnja procesija. L. 1813. so se vršili med avstrijsko vojsko in Francozi boji na Ljubelju, od katerega so bili Francozi odbiti. Zgodovinsko znamenit je privatni muzej Mr. Bohuslava Lavičke in lepi kameniti portali starih tržiških hiš. Okoli Tržiča so v srednjem veku živeli svobodnjaki, ki so pa ostali le kmetje na svobodnih posestvih. — Tržiško šolstvo sega najmanj v 16. stoletje, ko se 1587 omenja prvi znani učitelj. L. 1908. je bila otvorjena železniška proga Kranj—Tržič. Stari tržiški grad »Neuhaus« stoji v gornjem delu Tržiča. Zgrajen je bil po 1261. Njegovi lastniki so bili tudi gospodje tega dela trga. L. 1305. je bil last Goriškega grofa Albrehta, 1374 pa je prešel v roke avstrijskih vladarjev, ki so ga dajali v najem. Pozneje je bil v lasti raznih rodbin. Grof J. Radecky je dal po požaru (1811) poškodovani grad 1817 podreti in na razširjeni planoti postaviti sedanje grajsko poslopje, ki so ga v toku 19. stol. večkrat prenovili. Od poznejših lastnikov je kupila graščino Kranjska industrijska družba in odprodala dele posestva: Neuhaus s pristavo je kupil Julij Hanhart (od njega 1888 Andr. Gassner), »Njivo« Barbara Ahačič, največ graščinskega sveta pa bar. Jul. Born (1891) in tvrdka Glanzmann-Wachter (1885).

Župnija Tržič (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 5002 duši. Pokopališče s kapelo sv. Križa (od 1856). Župna cerkev Oznanenja Dev. Marije. Prvotna cerkev (kapela sv. Magdalene) je bila zgrajena (v smeri na Slap) že pred 1261, nova gotska posvečena sv. Trojici in M. b. pa 1575. L. 1713. in 1785. je cerkev pogorela. Sedanja renesančna stavba je bila zidana radi francoske okupacije in požara (1811) v presledkih 1808 do 1815. Od gotske cerkve je še ohranjen glavni vhod pod stolpom. Cerkvena oprava je umetniško visoko vredna. Stenske slike so napravili: L. Layer (presbiterij 1815), J. Mežan in N. Pirnat (1931 v moški kapeli). Oltarne slike: glavna Layerjeva, stranske Mat. in Frid. Langus. Oltarne nastavke Fantoni, križev pot Jurij Subic. Manjše stvari še Ivan Pengov in Ivan Vurnik. Začetki prafare segajo že v 13. stol. L. 1261. jo je koroški vojvoda Ulrik III. podaril stiškemu samostanu, 1339 pa nadv. Viljem zamenjal z Dobrničem. Prvi župnik Martin se omenja šele 1475. Patronatske pravice nad župnijo so bile vedno in so še sedaj združene z gradom Neuhaus. Protestantizem se je v Tržiču zelo razširil. Še danes obstaja v mestu mala protestantska občina. Tržiška prafara je mati župnije sv. Katarine v Lomu. Pripadala je do 1787 patriarhom in goriški nadškofiji, poslej ljubljanski škofiji. Župnija je uvedla v mestu mnogo verskih, zlasti pa socialnih ustanov. Podr. cerkev sv. Andreja ap. na glavnem trgu. Mesto prejšnje cerkve iz 12. ali 13. stol., ki je stala na griču pod gradom, je bila zgrajena 1865 sedanja cerkev, popravljena 1929 in 1934. Zvonik je še prvotni. V cerkvi nahajamo patrone tržiških cehov, ki so tu imeli svoje verske obrede. Marmorni oltarji. Podr. cerkev sv. Jožefa nad Tržičem. Cerkev je bila zgrajena 1704 v obliki rotunde in križa, najbrž v spomin na kugo. Glavni oltar je novejše (1860), ostali lepo baročno delo z Langusovima slikama. Na svodu Layerjeva freska: Sv. Jožef, zavetnik Tržiča.

V Tržiču so se rodili: Debeljak Mihael (1818—1888), kanonik, narodni buditelj Istre in Trsta; Dev o. Janez Damascen (1732—1786), diskalceat, urednik in glavni pesnik »Pisanic«; Gertscher Adalbert (1846—1906), jurist, uvedel hrvatski jezik v dalmatinsko sodstvo; Globočnik Franc, akademski slikar (1825—1891); Globočnik Viktor (1852—1898), notar v Kranju, državni poslanec; Hitzinger Peter (1812—1867), dekan, zgodovinar in pesnik; Holzapfel Ignac (1799—1868), ribn. dekan, publicist, ustanovnik ljublj. gluhonemnice; Šarabon dr. Vinko (r. 1880), prof., zgodovinar, geograf.

Srez Krško

Splošen pregled

Krški srez meri 850 km². Desni breg Save z izjemo Vrbinske vasi, ki stoji na levem bregu pod Vimom, mu tvori mejo od izliva potoka Sklendrovca v bližini postaje Zagorje do izliva Bregane. Ostala meja sreza je večinoma hribovita. Krka tvori sresko mejo proti novomeškemu srezu od Dolenjega Kronovega do Dobrave. Najvišjo vzpetino v srezu predstavlja Kum (1219 m), najnižja točka v srezu pa se nahaja ob izlivu Bregane v Savo (137 m).

Srezu dajeta obeležje dve večji kotlini: Krška in Mokronoška ter gričevnat in hribovit svet ob njih. Krško polje ali Krška kotlina, ki je v svojem spodnjem delu razširjena le na levem bregu Krke, poseže široko tudi na desnega šele onkraj Kostanjevice pri sprejemu Prekopskega potoka. V kotlini, ki jo tvori široka prodna ravnina z diluvialnimi in terciarnimi terasami, se širi rodovitno Krško polje ter nekaj gozdov, od katerih je omeniti hrastov gozd Krakovo med Rako, Kostanjevico in Leskovcem. Globok zatok proti sz. ima kotlina ob Radulji in Laknici. Dosti manjša je Mokronoška (ali Mirnska) kotlina, ki se širi ob Mirni in njenem pritoku Bistrici. Je zelo rodovitna in deloma močvirnata (Pušča). Obdaja jo venec terasastega, deloma gozdnatega in vinorodnega terciarnega gričevja. Približno ¾ sreza zavzema hribovit svet. Na j. se ob prelomnici strmo dviga nad Krško kotlino široki čok gozdnatih Gorjancev, ki tvorijo mejo sreza skoro tik do Trdinovega vrha (Sv. Gera 1181 m). Najvišji obmejni vrh tega sreza doseže v Opatovi gori odnosno Kobili 1002 m. V svojem v. sektorju so Gorjanci zelo raztreseni z grapami številnih potočkov in končujejo nad Krškim poljem z vinorodnim gričevjem (Gadova peč). Terciarno gričevje, ki se širi s. od Krške kotline, polagoma preide ob Savi v visoko planotasto zasavsko triadno hribovje, ki vrhuje v razglednem Kumu (1219 m), znani izletni točki. V zasavskem hribovju se visoko dvigajo tudi Ključevica (1077 m), Nebeška gora (962 m), Lenovec (902 m) itd. Planotasto hribovje in gričevje je posebno j. od Sopote in Save zelo razjedeno in razčlenjeno po grapah številnih pritočkov Save, Mirne, Sopote in Krke. Gorato hribovje, ki se s svojimi planotami proti j. in v. znižuje, dobiva polagoma na nižjih prisojnih, položnejših pobočjih vinograde, ki zavzemajo na s. obrobju Krškega polja znaten kompleks.

V geološkem oziru pripada veliki s. del sreza litijski karbonski antiklinali. Najstarejše geološke tvorbe so tu karbonski skriljavci in peščenjaki. Deloma se prikažejo tudi na j. od Št. Janža. Večinoma jih prekrivajo rdečkasti permski peščenjaki, na njih ležijo pa pogosto še ostanki dolnje triade, zlasti werfenskih skriljavcev in školjčnega apnenca.

Kjer je razgaljeno karbonsko jedro, tam ga obroblja najprej perm, nato werfen in večinoma tudi pas školjčnega apnenca. Werfenski skriljavci so obsežno razviti z. od Št. Janža in j. zlasti okrog Hrasta, manjše krpe se nahajajo še ob Savi z. od Zidanega mosta, v. od Sevnice, pri Zavratcu, j. od Studenca itd. Školjčni apnenec in dolomit se nahaja ne samo v ozkih pasovih ob antiklinali, ampak sta v večji količini razvita v. od Dol in Št. Janža. V poslednjem primeru segata prav do Save pri Sevnici.

Na školjčnem apnencu leži med Sevnico in Št. Janžem, dalje s. od Št. Ruperta in pri Krškem rdečkast pločast apnenec z rogoličnikom. Spada v ladinsko stopnjo triade. Ker so te skriljavce proučavali najprej pri Krškem, jih tudi imenujejo krške skriljavce. Na njih leže plasti drobnika in glinastega skriljavca z vmesnimi plastmi črnega apnenca. Te plasti imenujejo trnske plasti po Velikem Trnu pri Krškem. Odgovarjajo nekako ladinskim do rabeljskim plastem gornje triade. Trnske plasti so obširno razvite od potoka Mirne pri Gabrju blizu do Zabukovja pri Bučki, dalje z. od Trebelnega od vasi Radne do Vinjega vrha in ob s. pobočju Gorjancev. Krške plasti nahajamo pa še okrog Čateža in na Primskovem. Vse drugo gričevje je z malimi izjemami zgrajeno iz školjčnega apnenca in dolomita.

Pokrajina leži ob važnih tektonskih črtah ali prelomnicah. Ob Savi poteka znana savska prelomnica, ob Krki pa krško-krapinska. Ob Krški nižini potekata dve vzporedni prelomnici: ena ob s. robu kotline, druga ob j. Krška nižina je torej udorina, ki je nastala ob teh prelomnicah. Ob križišču savske in krške prelomnice izvirajo Čatežke Toplice s toplino 54° C. Tretja prelomnica poteka vzporedno s savsko v smeri Mokronog—Kostanjevica. Tudi ob tej črti izvirajo terme, ena pri Šmarjeti, druga neznatna pri Kostanjevici.

Od rudnega bogastva naj omenimo tu lignit, ki ga kopljejo pri Št. Janžu in pri Sevnici. Pri Sevnici se nahaja tudi cinkova ruda. Cinober se nahaja kot impregnacija v karbonskih peščenjakih pri Podgori s. od Št. Janža. Pri Št. Janžu dobivajo ognjestalno glino itd.

V srezu se nahaja mnogo tekoče vode. Večji pritoki Save so: Krka, Mirna in Sopota. Slednja izvira v litijskem srezu v polšniških hribih pod Borovakom in teče pod Sv. Jurijem kakih 6 km po meji litijskega in krškega sreza ter se pri Radečah izliva v Savo. V litijskem srezu pod Pečjo (775 m) v bližini Sopote izvira tudi Mirna, ki dobi nekaj daljših pritokov na levem bregu, od katerih je največji Bistrica. Mirna teče zelo dolgo v grapi in soteski, ki se razširi v lepo dolino šele pri enako imenovani vasi. Dolina se ji zelo razširi proti Mokronogu, nakar se zoži in pri Dolah stopi zopet v sotesko, po kateri teče skoraj do svojega izliva pri Dol. Boštanju. Krka vstopi na ozemlje sreza pod Dolenjim Kronovim ter spejema na levem bregu pritoka Raduljo z Laknico, Račno, Lokavec in Senušo z Velikim potokom. Na desnem bregu dobiva iz Gorjancev Čadreški potok, Kobilo, Prekopski potok, Studeno z Obrhom, Sušico in Piruško vodo. Levi pritoki Krke so se zelo daleč in globoko zajedli proti sz. in s. ter tako pomaknili razvodje v planotastem gričevju (400—543 m) zelo tesno k Mirni in Savi.

V klimatskem oziru segajo na Krško polje še vplivi panonskega podnebja. Kratke zime so zmerno mrzle in poletja vroča. V Krškem znaša srednja januarska temperatura —1.2° C, srednja majska 14.5° C, julijska 20.1° C in letna 9.7° C. Povprečno temperaturo pod 0° C imata le januar in december (—0.5° C). Po rezultatih 15 letnega opazovanja pade letno povprečno 1007 mm padavin. Povprečno pade največ padavin junija (132 mm) in nekoliko manj oktobra (126 mm). Minimum padavin ima februar, ko pade povprečno le 39 mm snega in dežja. Poletna polovica leta je bolj deževna od zimske, kar je za uspevanje rastlin zelo ugodno. V hribovju je podnebje hladnejše in padavine obilnejše.

Srez leži skoro v celoti v območju ilirsko-panonske flore. Gozdovi so po večini listnati, v katerih je samo bukev, ali so ji pa primešani kostanj, javor, gaber in hrast. Krakovski gozd pri Kostanjevici je lepa dobrava doba (Quercus pedunculata) in gradnja (Quercus sessiliflora) z jelšami, topoli in vrbami.

Ilirsko-panonska flora se kaže v splošnem razširjenju trave zlatolasi kršin (Andropogon gryllus), mišjega trna (Ruscus Hypoglossum), lipice (Epimedium alpinum), njivnega grahorja (Latyrus aphaca), kranjskega in srpastega mlečka (Euphorbia carniolica in falcata), ki sta v tem srezu pogosta, drugod pa redka. Samo tukaj se na Kranjskem nahaja il.-pan. praprotnica štirilistna marsilija (Marsilia quadrifolia) v obcestnih jarkih in mlakah pri vasi Brod. Na Kumu, ki spada v srednjeevropski gozdni pas, rasto od il.-pan. flore navadna ploščevica (Peltaria aliacea), trilistna konopnica (Dentaria trifolia) i. dr. V Sklendrovcu se še nahaja po gorenjskih planinah pogosta praprot Botrychium lunaria; dlakavi sleč cvete pri Podkraju še v višini 200 m in je to njegovo najnižje in najbolj v. nahajališč. Klinastolista kamenokrečnica (Saxifraga cuneifolia) z gorenjskih planin uspeva pri Pijavškem v višini 200 m. Tu pa raste tudi sredozemska rastlina Chlorocyperus longus, pri Čatežu Schoenoplectus triqueter, bolonjska zvončnica (Campanula bonensis) pa pri Svibnem in Šmarjeti. Po zoogeografski karti Jugoslavije pripada srez nižinskemu pasu, za katerega so v v. delih značilni hrček in tekunica i. dr. (Cricetus cricetus, Spermophilus citillus).

Po Ajdovski peči pri Krškem je imenovana podvrsta jamskega krešiča Anophthalmus miklitzi ssp. ajdovskanus. Po S. Robiču pa polž Bythinella robiči, ki je bil najden v Krki. Za vinorodne kraje značilen je metulj Thais polyxena, kojega gosenica živi na navadnem podraščecu (Aristolochia clematitis). Redek je po Dolenjskem orjaški krešič (Procerus gigas). Po vinorodnih krajih je posebno pogost navadni drozg (Turdus musicus). Okrog St. Jerneja se večkrat pojavljata kocasta kanja (Archibuteo lagopus) in sokol selec. Pri Kostanjevici je redno opazovan beloglavi jastreb (Gyps fulvus). V Ajdovski jami je ista favna kot v jamah brežiškega sreza, poleg tega še Nargus badius. Lovišča v srezu so obsežna in nudijo zajce, srne, lisice, jazbece, divje mačke, divje vepre, divje peteline, divje race in gosi, prepelice, jerebice itd. Sava je do Krškega radi premogovnega blata iz Trbovelj za ribarstvo brez pomena. Odtod naprej pa žive v njej ribe spodnjega toka: androga (Blicca björkna), smuč (Lucioperca sandra), krap in som ter kečiga (Acipenser ruthenu), ki prihaja do Sevnice. Pri Brežicah je v Savi in Krki bolen (Aspius rapax), okun (Acerina cernua) in smrkež (Acerina schraetser) ter ameriški ostriž (Grystes salmoides). Vse te so okusne, a redke ribe. Krka je izborna ribja voda v vseh svojih oddelkih. V gornjem toku je bistra in zato zelo ugodna in primerna za ščuke, krape in some, katerih je pa vedno manj, ker ni več rakov, njih najboljše hrane. V spodnji tok zahajajo iz Save tudi sulci. Glede strupenih kač glej podatke pri srezu Litija.

Krški srez je zelo bogat predzgodovinskih najdišč. Zlasti mnogo je najdb iz hallstattske in latenske dobe. V času rimskega gospodstva so tod držale važne prometne ceste, predvsem ob Savi, Krki in Mirni. S cesto Emona—Praetorium Latobicorum (Trebnje)—Neviodunum (Drnovo)—Siscia (Sisak) se je križala cesta, ki je držala iz Drnova proti Celju in Ptuju. Živo prometno pot po dolini Krke so Rimljani zavarovali s celo verigo trdnjav, ki so se vrstile od Brežic do Novega mesta. Tudi v srednjem in novem veku so te doline obdržale svoj prometni pomen. Od glavne prometne žile po Savski dolini se je odcepila prometna pot v dolino Krke, kjer je Kostanjevica osredotočila vso trgovino. Iz Kostanjevice se je odcepila pot v Žužemberk. Pri Boštanju ob Savi pa v dolino Mirne. Prometni in trgovski pomen teh krajev je bil toliko večji že radi njihove lege na prehodu v sosednjo Hrvatsko. Seveda so radi bližine Hrvatske delili tudi njeno zlo usodo. V dobi turških napadov so Turki pogosto prodirali ravno po Savski dolini preko Krškega polja in po dolini Mirne na Dolenjsko. Savsko brodarstvo, ki ima svoj začetek že v rimski dobi, je posebno cvetelo v srednjem in novem veku. Z blagom, predvsem z vinom in žitom iz Hrvatske, Slavonije in Dolenjske natovorjene ladje so vlekli po Savi navzgor s konjsko ali volovsko vprego. Od hrvatske meje pri Jesenicah pa do Zaloga pri Ljubljani se je vrstilo 14 vlačilnih postaj. Ko je 1862 stekla železnica Zidani most—Zagreb, je promet po Savi prenehal.

Od številnih zemljiških gospodov so imeli v zgodnjem srednjem veku tu največ zemlje grofje Breže-Seliški. Bili so krajišniki savinjske krajine, ki je v tem srezu obsegala porečje Mirne in Sopote z več gradovi. Po smrti Weriganta († 1130 do 1141) so prevzeli posestva deloma grofje Spanheimi (Kostanjevico, Kalce-Naklo, Rako, Brezovo Raduljo in dr.), deloma pa jih je okoli 1072 dobila krška škofija (Mokronog, Št. Rupert, Škrljevo do 1616). Posestva brižinskih škofov so se razprostirala okrog Dobrove pri Škocjanu, Vinjega vrha, Hrvatskega broda in Zagrada. To zemljo jim je podaril 1074 nemški cesar. Središči njihove županije sta bili Dobrova in Zagrad. Škofje so dajali to zemljo v fevd istrskim grofom, 1229 pa so jo izročili Babenberžanom.

Kot ostala Dolenjska je bil tudi ta srez v dušnopastirskem oziru zelo zgodaj organiziran. Začetki večine župnij segajo najmanj v 13., deloma celo v 12. stol. Najstarejše župnijske postaje so bile ustanovljene v Št. Rupertu, Kostanjevici, Leskovcu, Svibnu in Sv. Križu. Iz teh prafara in iz prafare Bele cerkve so nastale vse ostale župnije v tem srezu. Starost prafara uživajo tudi župnije: Boštanj, Čatež, Mokronog, Radeče, Raka, Škocjan, St. Jernej in Trebelno. Cerkveno je srez pripadal prvotno oglejskim patriarhom in dolenjskemu arhidiakonatu. L. 1461. sta bili dodeljeni svibenjska in šentjernejska prafara tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji. Vsa ostala Dolenjska je še naprej do 1751 pripadala Ogleju. Tedaj so župnije prešle pod upravo goriške nadškofije in od te 1787 pod ljubljansko škofijo.

Srez šteje 54.911 preb. Povprečna gostota znaša 65 preb. na 1 km². Z ozirom na obsežno hribovje in precejšnjo površino gozdov je srez dobro naseljen. Najmočneje ste naseljeni občini Krško, ki ima 125 preb. na 1 km², in Mokronog, ki ima 101 preb. na 1 km². Tolikšna gostota v imenovanih občinah je umevna seveda radi mestnega in trškega prebivalstva ter radi majhnega obč. areala. Najredkeje je poseljena obč. Trebelno s 41 preb. na 1 km² in obč. Sv. Jurij pod Kumom s 44 preb. na 1 km². Na Krškem polju znaša gostota povprečno 70 preb. na 1 km². Naselja so v dolinah in na ravnini sklenjenega, običajno obcestnega tipa, v gričevju in hribovju pa razloženega, večinoma v obliki zaselkov in deloma tudi samotnih kmetij. Na Krškem polju se nahaja nekaj velikih vasi, ki imajo nad 350 preb. (Leskovec, Krška vas, St. Jernej, Sv. Križ, Drnovo). Naselja stoje na terasah, na pobočjih, planotah, slemenih in vrhovih. Prebivalce v Gorjancih nazivajo v smeri od Jesenic ob Savi proti Trdinovemu vrhu (1181 m) Dolince, Gorjance, Hribce, »Pregurce« (v obč. sv. Križ), Čačarje (v obč. Kostanjevica) in Podgorce (v obč. St. Jernej). Prebivalci na Krškem polju so v. od potoka Senuše Poljanci, z. od nje in od Zalok proti Dobravi in St. Jerneju—Maharovcu pa Zakrakovci. Prebivalci v gričevju in hribovju so Hribci.

Prebivalstvo se preživlja z raznimi kmetijskimi panogami. Glavna pridobitna panoga je živinoreja. L. 1934. je imel srez 17.791 glav goveje živine, 21.038 svinj, 3292 konj, 676 ovac in 145 koz. Prašičereja je zelo razvita v Krški in tudi Mokronoški kotlini. Za prašiče in prašičke so glavni trgi v Brežicah, Novem mestu in Mokronogu. S konjerejo se mnogo bavijo v šentjernejski in škocjanski občini. Goje lipicance, amerikance in križance teh pasem. Za konje so glavni sejmi v St. Jerneju, Bučki in v Škocjanu. Čebelarstvo je zelo razvito v šentjernejski občini, kjer imajo poleti čebele obilo ajdove paše. L. 1934. je imel srez 3939 panjev čebel. Medu se je dobilo 38.063 kg in voska 2782 kg. Perutnino povsod goje, a posebno v velikem številu v obeh kotlinah, kjer je najbolj donosna. L. 1934. je imel srez 76.290 glav perutnine. Poljedelstvo je donosno na Krškem polju in v Mokronoški kotlini, kjer se pridela za prodajo precej krompirja, nekaj žita in zelja. Njive in vrtovi zavzemajo 19.452 ha (ca 23%), travniki in pašniki 14.828 ha (ca 17.5%), vinogradi 3597 ha (ca 4%), sadovnjaki 864 ha (ca 1%), gozdovi 43.147 ha (nad 50%). Od njiv je zasejanih 57% ha z žiti, 0.5% z industrijskimi rastlinami (lan, konoplja), 23.5% s sočivjem in 18.7% z živ. krmo. L. 1934. se je posadilo koruze na 3077 ha zemlje in se je pridelalo 53.068 q, pšenice posejalo na 3625 ha in se pridelalo 35.345 q, ječmena se je spravilo s 1401 ha posetve 11.461 q, ovsa z 820 ha 9187 q, rži z 823 ha 5166 q, sorščice s 620 ha 6128 q, prosa s 380 ha 4070 q in ajde z 28 ha 200 q; zelja se je pridelalo na 268 ha 18.198 q, krompirja na 3599 ha (največ površine za pšenico) 279.190 q, korenja na 330 ha 24.204 q, fižola na 171 ha 1303 q, lucerne na 802 ha 22.343 q, detelje na 2198 ha 46.039 q, živ. repe na 564 ha 57.764 q in trave na travnikih 198.223 q. Vinogradništvo, ki je glavna gospodarska panoga prebivalstva v nizkem gričevju, je dalo 1934 32.905 hl vina. Z vinogradništvom se bavijo v vseh občinah, a najmanj v obč. Sv. Jurij in Radeče, ker trta v visokem zasavskem hribovju preneha. Najbolj pa je razvito na obrobju Krškega polja. Pridelujejo bel in rdeč cviček ter ga prodajajo v okolico, v Ljubljano in po Gorenjskem. Pridobitna gospodarska panoga je tudi sadjarstvo. Dobro uspevajo češplje (slive). L. 1934. je bilo v srezu 235.000 sadnih dreves. Od teh je bilo 110.000 jablan, 43.000 hrušk, 13.500 orehov, 15.700 češenj in 4800 breskev. V gričevju in hribovju, v Gorjancih in okrog gozda Krakovo se prebivalstvo bavi tudi z gozdarstvom. V raznih legah, zlasti v ravnini prevladuje hrastov les. Siromašno hribovsko prebivalstvo se preživlja tudi z dnino, z delom v premogokopih in s sezonskim delom. Promet je za nekatere produkte (krompir in druga živila, konji, perutnina) iz vzhodnega dela sreza usmerjen večinoma v Zagreb, iz ostalih delov pa v Ljubljano. Kraji v porečju Mirne bodo mnogo pridobili v gospodarskem in prometnem oziru z dograditvijo žel. proge Trebnje—Sevnica. V ostalem se promet steka na drž. cesto Ljubljana—Zagreb in na ban. cesto Novo mesto—Krško, v v. delu pa na železnico Zidani most—Zagreb. Srez ima mnogo prirodnih lepot (Kum, Gorjanci) in tujskoprometno važnih krajev (Šmarješke Toplice).

Občina Boštanj

Preb. 2741, hiš 538, posest. 262, koč. 162, najem. 100. Površina 4977.42 ha: njiv in vrtov 620.48, trav. in paš. 533.20, vinogradov 204.20, sadovnjakov 42.26, gozdov 3290.80, ostalo 286.48. Občino sestavlja desni breg Savske doline nasproti Sevnici in nizko hribovje z. od sotočja Mirne in Save. Več manjših potokov, ki se izlivajo neposredno v Savo ali pa v Mirno (Grahovca), razčlenjuje ta svet, ki ga prekrivajo povečini obsežni mešani gozdovi (smreka, bukev). Obsežnejša rodovitna polja in večje vasi so samo v Savski dolini, ostalo kulturno tlo pa je razporejeno po više ležečih prisojnih pobočjih in slemenih, kjer so raztreseni majhni zaselki ter samotne kmetije. Prebivalstvo se v glavnem bavi s kmetijstvom, nekaj še z vinogradništvom in deloma gozdarstvom. Prodaja se vino in živina ter sadje v razne obsavske kraje (Sevnica, Trbovlje, Hrastnik). Znatna je tudi prodaja lesa (stavbni les, trami, hlodi, drva). Središče občine je v bližini sotočja Mirne in Save, kjer se združita dve ban. cesti: obsavska cesta Radeče—Krško ter cesta po dolini Mirne med Mokronogom in Sevnico. Mnogo bodo ti kraji pridobili v gospodarskem in prometnem oziru z dograditvijo žel. proge Št. Janž—Sevnica. V občini je več lepih razglednih točk: Veternik (536 m), Zajčja gora (396 m), Poganka.

Apnenik, 90-21-3-10-2. Sr du Krško 21 km, so Radeče 14 km, žand Radna 4 km, zdr fin žel Sevnica 5 km, o p š žup Boštanj 2 km. Nm ca 350 m. Raztreseno naselje po s. in v. pobočjih razglednega Veternika (536 m) sz. od Boštanja. Vključuje zaselke Gunte, Kravjo dolino, Potovec, Reber in Veternik. Kmetijstvo in vinogradništvo. Dohod z vozom, 1 km od ban. ceste Radeče—Boštanj. V kraju so razvaline starega gradu.

Dolenji Boštanj, 226-44-15-10-16. Sr du Krško 17 km, so Radeče 15 km, žand Radna 1 km, zdr fin žel Sevnica 2 km, o p š žup Boštanj 1 km. Nm ca 200 m. Vas leži tik ob sotočju Mirne in Save ter malega potoka Grahovice. K njej spadajo zaselki Brod, Grahovica in Zapuže. Mlini in žage. Ostalo glej Gorenji Boštanj.

Gaberje, 104-19-11-5-3. Sr du Krško 27 km, so Radeče 12 km, žand Radna 9 km, zdr fin Sevnica 11 km, žel Krmelj 5 km, o 7 km, p š žup Tržišče 3 km. Nm ca 400 m. Precej raztreseno naselje vrh kopastega griča z. od Dol. Boštanja. Vključuje zaselke in kmetije Dolino, Domačevec, Jelovec, Kržiše, Planino, Reber. Kmetijstvo. Neznatna prodaja lesa. Dostop z vozom.

Goli vrh, 26-5-3-2-0. Sr du Krško 17 km, so Radeče 22 km, žand Radna 3 km, zdr fin žel Sevnica 4 km, o p š žup Boštanj 6 km. Nm 330 m. Vinorodno naselje s prisojno lego v. od Lukovca. Vinogradništvo in kmetijstvo. Znatna prodaja vina, živine in deloma sadja. Dostop le z vozom.

Gorenji Boštanj, 231-37-17-8-12. Sr du Krško 18 km, so Radeče 15 km, zdr fin žel Sevnica 3 km, žand Radna 2 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1850, 5 odd. SKJ s knjiž., PRK, PJS, Gas., PSVD. Nm 210 m. Precej obsežna vas na ravnem svetu desnega savskega brega nad izlivom Mirne v Savo. Skozi vas vodi ban. cesta Radeče—Boštanj. H kraju spadajo zaselki Puglej, Puše in Redna. Kmetijstvo, deloma vinogradništvo. Znatna prodaja živine, sadja (jabolk) ter vina (cviček 250 hl) v razne kraje ob Savi (Trbovlje, Hrastnik). Primeren kraj za letovišče. Izletne točke: Topolovec (479 m), Veternik (536 m), Rukenštajn (razvalina gradu), Zajčja gora (396 m), Lisca (947 m). V 2 km oddaljeni »Vranji peči«, blizu ban. ceste, ki vodi proti Mokronogu, je lepa podzemeljska jama. V Dolenjem Boštanju so 1911 odkopali hallstattske gomile z bogatimi najdbami, ki jih hrani Narodni muzej v Ljubljani. Pri boštanjski graščini so odkrili rimske grobove. V srednjem veku je Boštanj pripadal najprej grofom Breže-Seliškim, po 1043 žen. samostanu v Krki na Koroškem, po 1072 pa krškim škofom. Ti so s tem dobili širok pas zemlje od Save do Mirne z Boštanjem, Novim gradom in Mokronogom. Že v 1. pol. 11. stol. je bil verjetno zgrajen prvotni boštanjski grad, ki je stal nekaj minut nad Savo. Danes so le še neznatni ostanki razvalin. Grad je bil last gospodov Boštanjskih, ki se omenjajo 1197, 1228 in 1232. Ko so 1306 izumrli, je bil skozi vse 14., 15. in 16. stol. last Kacijanarjev. L. 1515. so ga razrušili uporni kmetje. Nekako v dobi francoske okupacije so zgradili nekoliko sz. ob Savi v Mlačevem današnji boštanjski grad. Grad, imenovan tudi Stanjski grad, stoji na mestu predzgodovinskega gradišča. Danes je grad last Jakilovih dedičev. Župnija Boštanj (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 2502 duš. Pokopališče, Župna cerkev sv. Križa. Sedanjo stavbo so sezidali 1853, mesto prejšnje stare cerkvice. Prvotno je bila podr. šentrupertske prafare. Kot kuracija se omenja že 1296. Od 1509 je tu obstajal vikariat. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. v Gor. Boštanju rojeni: grof Coronini Alfred (1846—1921), politik, dež. posl.; Dobovšek Fran (1876—1915), preparator in lepidepterolog; Klemenčič Franc (r. 1880), slikar.

Jablanica, 381-74-45-23-6. Sr du Krško 28 km, so Radeče 8 km, žand Radna 9 km, zdr fin žel Sevnica 10 km, o p š žup Boštanj 7 km. Nm povpr. 400 m. Kraj sestavljajo sledeči zaselki in raztresene kmetije sredi obsežnih gozdov nad povirjem Grahovice: Brezovica, Dolina, Drbogaj, Gorenji Kremen, Jablanica, Kradnje, Nežnice, Nova gora, Novi grad, Podzavrh, Sončnik, Staro dobje, Velika ravan, Vitovec, Zavine, Živa gora. Kmetijstvo skoro le za dom. Gozdarstvo. Dostop z vozom. Visoko na hribu pri zaselku Vitovcu stoji grad zgornji Erkenstein ali Novi grad, štirioglata stavba z lepim razgledom. Grad je bil na novo zgrajen, potem ko ga je razrušil Jan Vitovec. Gospoščina je bila prvotno last Breže-Seliških, od katerih je 1072 prešla v last krških škofov, ki so tu postavljali svoje ministeriale, gospode Erkensteine. Ti so 1473 izumrli. Danes je last Napoleona pl. Spun-Strižić iz Zagreba. V začetku 17. stol. so lastniki zgornjega Erkensteina zgradili nov grad spodnji Erkenstein (gl. Šmarčna).

Kompolje, 121-24-17-5-2. Sr du Krško 21 km, so Radeče 11 km, žand Radna 8 km, zdr fin žel Sevnica 9 km, o p š žup Boštanj 6 km. Nm 188 m. Vasica leži na terasi ob Savi v. od Šmarčne. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Vključuje zaselek Dvorec s. odtod. Podr. cerkev sv. Mihaela.

Konjsko, 73-17-14-3-0. Sr du Krško 20 km, so Radeče 16 km, žand Radna 3 km, zdr fin žel Sevnica 4 km, o p š žup Boštanj 5 km. Nm ca 330 m. Vasica med gozdovi sredi gričevja j. od Boštanja. Kmetijstvo, gozdarstvo in nekaj vinogradov. Kraj se prvič omenja že 1178 kot last stiškega samostana.

Križ, 375-85-28-41-16. Sr du Krško 28 km, so Mokronog 7 km, žand Radna 8 km, zdr Sevnica 9 km, fin Sevnica 10 km, žel Krmelj 4 km, o 6 km, p žup Tržišče 3 km, š Telče 2 km. Nm 407 m. Raztresena vasica nad desnim bregom Mirne jz. od Boštanja. Vključuje tudi zaselke Artiče, Gradišče, Kovačev hrib, Križ, Plavne, Veliki vrh, Vozovnik. Dostop le z vozom. Kmetijstvo, gozdarstvo in sadjarstvo z neznatno prodajo. Deloma nastopa že vinogradništvo (Veliki vrh).

Lesičje jame, 34-4-4-0-0. Sr du Krško 19 km, so Radeče 12 km, žand Radna 5 km, zdr fin žel Sevnica 6 km, o p š žup Boštanj 3 km. Nm ca 240 m. Zaselek v prisojnem pobočju Veternika (536 m) nad Savo. Kmetijstvo ter vinogradništvo. Dostop z vozom.

Laze, 42-7-5-2-0. Sr du Krško 24 km, so Radeče 18 km, žand Radna 5 km, zdr fin žel Sevnica 6 km, o p š žup Boštanj 8 km. Nm ca 550 m. Po visokem gozdnatem slemenu raztreseno naselje, blizu vasice Konjsko j. od Boštanja. Kmetijstvo in gozdarstvo. Dostop z vozom.

Log, 108-37-18-13-6. Sr du Krško 16 km, so Radeče 19 km, žand Radna 2 km, zdr fin žel Sevnica 3 km, o p š žup Boštanj 5 km. Nm 195 m. Vas leži v ravnini na desnem savskem bregu nasproti Sevnici. Skozi vas vodi ban. cesta I. reda. Kmetijstvo ter razne obrti. Izhodna točka za izlete na Orlje (481 m) in Lukovec (330 m). Nekdaj so tu kopali svinec; 1890 so obrat opustili.

Lukovec, 117-19-10-5-4. Sr du Krško 22 km, so Radeče 17 km, žand Radna 2 km, zdr fin žel Sevnica 3 km, o p š žup Boštanj 6 km. Nm 310 m. Leži v gričevju med gozdovi jv. od Boštanja. Dostop le z vozom. Kmetijstvo in deloma gozdarstvo. Predzgodovinski grobovi. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene.

Mrtovec, 45-5-5-0-0. Sr du Krško 24 km, so Radeče 10 km, žand Radna 6 km, zdr fin žel Sevnica 7 km, o p š žup Boštanj 4 km. Nm ca 320 m. Nekaj kmetij med gozdovi j. od Šmarčne. Kmetijstvo in gozdarstvo. Dostop z vozom.

Poganka, 6-3-0-2-1. Sr du Krško 27 km, so Radeče 19 km, žand Radna 4 km, zdr fin žel Sevnica 5 km, o p š žup Boštanj 8 km. Nm ca 500 m. Zaselek v gričevju jz. od Lukovca. Dostop po obč. cesti z vozom. Prisojna razgledna lega sredi gozdov.

Preska, 29-4-4-0-0. Sr du Krško 26 km, so Radeče 19 km, žand Radna 6 km, zdr fin žel Sevnica 7 km, o p š žup Boštanj 9 km. Nm ca 520 m. Zaselek v gozdnatem gričevju j. od vasice Konjsko. Kmetijstvo le za dom, gozdarstvo. Dostop samo z vozom. Predzgodovinske gomile.

Radna, 125-11-4-1-6. Sr du Krško 16 km, so Radeče 17 km, žand v kraju, zdr fin žel Sevnica 4 km, o p š žup Boštanj 3 km. Nm ca 200 m. Vasica ob ban. cesti Radeče—Krško na desnem savskem bregu nasproti žel. p. Sevnica. Vključuje zaselek Zamirno. Ostalo kot Gorenji Boštanj. Ob cesti proti Krškemu so odkrili predzgodovinske grobove. Med Radno in Konjsko so razvaline nekdanjega gradu Jelše. Nad cesto nasproti savskemu mostu stoji novi rukenštajnski ali t. zv. teriški grad (prim. Rekštajn). Prvi njegovi lastniki so bili gospodje Hund. Danes je last oo. salezijancev, ki so ga priredili za vzgojevališče moške mladine.

Rekštajn (Rukenštajn), 14-2-0-1-1. Sr du Krško 22 km, so Radeče 16 km, žand Radna 8 km, zdr fin žel Sevnica 8 km, o p š žup Boštanj 7 km. Nm 364 m. Dvoje kmetij poleg razvalin

istoimenskega gradu nad reko Mirno. Zelo gozdnata okolica. Dostop z vozom od ban. ceste Mokronog—Sevnica v dolini. Razvaline prvotnega gradu so še precej ohranjene, dasi so ga že 1515 razdejali uporni kmetje. V Valvasorjevi dobi že ni nihče več stanoval v njem. Grajski lastniki so postavili novi, tkzv. teriški grad (gl. Radna).

Smarčna, 118-22-14-1-7. Sr du Krško 24 km, so Radeče 9 km, žand Radna 10 km, zdr fin Sevnica 12 km, žel Breg 2 km, o p š žup Boštanj 8 km. Nm 192 m. Vas leži v ravni vrsti na obsavski terasi sz. od Boštanja. Rodovitna polja v ravnini obkroža Sava v velikem loku. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo in živinoreja v glavnem za dom. Pri vasi so odkopali grobove iz hallstattske dobe. Blizu vasi (ob današnji ban. cesti) je stal grad Gomila ali spodnji Erkenstein, zgrajen v zač. 17. stol. (prim. Jablanica). Pozneje je grad razpadel. Pred 50 leti so bili še vidni njegovi sledovi.

Vrh, 476-98-45-30-18. Sr du Krško 24 km, so Radeče 16 km, žand Radna 6 km, zdr fin žel Sevnica 7 km, o p š žup Boštanj 5 km. Nm povp. 400 m. Kraj sestavljajo zaselki, raztreseni po gričevju med potokom Grahovico in reko Mirno, z. od Boštanja. Večji med njimi so: Dole, Drenovec, Gabrnik, Lepi dob, Lipoglav, Lipovec, Okič, Pleček, Pod Roviščem, Ravne, Sela, Straški hrib, Topolovec, Vrh, Volčja jama. Dohod z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo za domače potrebe. Lepa razgledna točka. Nekdanji gradič Lepi dob je skupno s pristavo v Valvasorjevi dobi pogorel. Gradič je pripadal Juriju Žigi pl. Aichelburg. Pozneje so grad večkrat obnovili. Lepo ohranjeni grad je danes last ge. dr. Kobalove iz Ljubljane; ima vzorno urejeno gospodarstvo. Podr. cerkvi sv. Ane na Okiču in Vneb. D. M. na Topolovcu. Slednjo je dal postaviti boštanjski graščak A. Mordaks (vzidana spominska plošča). Cerkev hrani velike umetnine in slovi kot stara božja pot. Z Okiča doma Umek Anton (1838—1871), pesnik.

Občina Bučka

Preb. 1157, hiš 246, posest. 167, koč. 79, najem. 0. Površina ca 1876 ha:* njiv in vrtov ca 453, trav. in paš. ca 279, vinogradov ca 166, gozdov ca 939, ostalo 39. Občina zavzema vinorodno gričevje na sz. robu Krške kotline. Na j. sega do ravnine, na s. pa ob Raduljskem potoku nekako do razvodja proti Mirni. V gospodarstvu je zelo pomembno vinogradništvo s prodajo vina v Mokronog, Trebnje in Ljubljano, pa tudi druge kmetijske panoge, ki nudijo precej pridelkov za prodaj. Glavno tržišče za nje je Krško, deloma pa gredo tudi na zagrebški trg (perutnina, jajca, sadje itd.). Nekaj se proda lesa (žel. pragi, drva) in sicer v Krško. Promet oskrbuje ban. cesta Škocjan—Raka— Krško.

Bučka, 187-39-19-20-0. Sr so du Krško 24 km, žand zdr Raka 10 km, fin Škocjan 6 km, žel Videm—Krško 25 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1858, 3 odd. Gosp. nad. tečaj, SKJ, PRK, Gas. Nm 308 m. Vas stoji na zadnjih prisojnih obronkih gričevja, na sz. robu Krške kotline. Razložena je deloma ob ban. cesti, deloma pa okoli župne cerkve, ki stoji na vzvišenem prostoru. Vključuje zaselka Okič in Sleme. Kmetijstvo, vinogradništvo, sadjarstvo. Sadje prodajajo tudi v inozemstvo. Dober vinski pridelek kupujejo gostilničarji iz Ljubljane, Trebnja, St. Vida in Mokronoga. Proda se dalje precej živine, perutnine in jajc, zlasti v Brežice in Zagreb. Mešani gozdovi dajejo precej lesa (žel. pragi, hlodi, drva), ki ga v največji meri pokupi Zagreb. Znani in dobro obiskani so sejmi v Bučki. Dve trgovini in gostilni s tujskimi sobami. Župnija Bučka (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 1133 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Matije je bila do 1788 podr. župnije Rake.

Dol. Radulje, 190-42-30-12-0. Sr so du Krško 22 km, žand zdr Raka 8 km, fin Škocjan 8 km, žel Videm—Krško 23 km, o p š žup Bučka 1 km. Nm 195 m. Vas leži v dolini potoka Radulje, pod vinorodnimi goricami ob ban. cesti Bučka—Raka ter vključuje zaselka Dobravico in Dolec. Kmetijstvo, izdatno vinogradništvo in sadjarstvo. Dobro rdeče in belo vino prodajajo v Krško, Mokronog in Ljubljano, sadje in les (žel. prage, drva) v Krško, prašiče (do 400 glav) v Novo mesto, perutnino in jajca pa večinoma v Zagreb. Trgovina, vodna žaga in mlin. Zgodovinska pomembnost kraja je grad Radelštajn (Radelca, Radovlje). Po Valvasorjevem poročilu je grad zgradil šele v 17. stol. gospod Rab st. Grajsko posestvo so si konec 19. stol. razdelili trije posestniki. Grad je še danes v zelo dobrem stanju. Njegov lastnik je J. Novak. Podr. cerkev sv. Mihaela s pokopališčem. Odtod doma Wester Josip (r. 1874), inšpektor v p., slavist in potopisec.

* Z vasicama Osredek in Mala Hubajnca (deloma) iz katastrske občine Bučka, ki sta po zopetni vzpostavitvi samostojne obč. Bučka ostali pri obč. Studenec.

Dule, 120-20-18-2-0. Sr so du Krško 23 km, žand zdr Raka 10 km, fin Škocjan 6 km, žel Videm—Krško 24 km, o p š žup Bučka 1 km. Nm 180 m. Leži v dolini potoka Radulje, v. od Bučke. Vključuje zaselke Čolnišče, Laverco, Orje in Pleterje. Dostop po obč. cesti 2 km od ban. ceste Bučka—Raka. Poljedelstvo in vinogradništvo s prodajo v Krško, Novo mesto in Ljubljano. Proda se tudi nekaj lesa v Krško.

Gor. Radulje, 181-34-20-14-0. Sr so du Krško 24 km, žand zdr Raka 8 km, fin Škocjan 5 km, žel Videm—Krško 25 km, o p š žup Bučka 1 km. Nm ca 270 m. Leži nad dolino enako imenovega potoka sv. od Bučke. Obsega tudi zaselke Dolino, Gorico in Križe. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja sadja, vina in perutnine deloma tudi v Zagreb. Les (žel. pragi, hlodi in drva) se prodajo večinoma v Krško. Prvi znani lastniki kraja so bili grofje Breže-Seliški.

Jarči vrh, 98-28-18-10-0. Sr so du Krško 19 km, žand zdr Raka 8 km, fin Škocjan 5 km, žel Videm—Krško 20 km, o p š žup Bučka 1 km. Nm ca 300 m. Vas je raztresena v vinorodnem gričevju s. od Bučke. Gospodarstvo kot Gor. Radulje. Trgovina, gostilna s tujskimi sobami. Odtod doma Fabjančič Vladislav (r. 1894), mestni arhivar in publicist v Ljubljani.

Jerman vrh, 30-18-10-8-0. Sr so du Krško 24 km, žand zdr Raka 6 km, fin Škocjan 4 km, žel Videm—Krško 25 km, o p š žup Bučka 1 km. Nm ca 230 m. Vas leži na podolgovatem napetem hrbtu, 200 m vstran od ban. ceste, j. od vasi Bučka. Dostop z vsemi vozili. Gospodarstvo kot v Bučki.

Močvirje, 146-27-20-7-0. Sr so du Krško 24 km, žand zdr Raka 8 km, fin Škocjan 10 km, žel Videm—Krško 25 km, o p š žup Bučka 2 km. Nm 310 m. Vas leži v pobočju hrbta Kala nad dolino malega potoka s. od Bučke. Dostop po obč. cesti 3 km od ban. ceste. K vasi spadajo zaselki Čep, Gorica, Laze, Legarje. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, sadja, vina, prašičev in lesa, največ v Krško. Podr. cerkev sv. Jurija.

Strit, 131-24-20-4-0. Sr so du Krško 19 km, žand zdr Raka 3 km, fin Škocjan 6 km, žel Videm—Krško 20 km, o 4 km, p š žup Bučka 1 km. Nm 195 m. Leži na zadnjih obronkih v. od Bučke. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo. V ravnini pod vasjo se pričenjajo obsežni mešani gozdovi. Sadje in les (hlodi in drva) prodajajo le v Krško, ostale pridelke ter perutnino, jajca in prašiče pa v Zagreb in Novo mesto.

Zaboršt, 74-14-12-2-0. Sr so du Krško 19 km, žand zdr Raka 5 km, fin Škocjan 5 km, žel Videm—Krško 20 km, o p š žup Bučka 1 km. Nm ca 200 m. Raztresena vasica z zaselki Gosinki in Obrežice leži v ravnini j. pod Bučko. Gospodarstvo kot Bučka.

Občina Cerklje ob Krki

Preb. 2189, hiš 435, posest. 284, koč. 150, najem. 29. Površina 2872 ha:* njiv in vrtov ca 1161, trav. in paš. ca 851, gozdov ca 111, ostalo 249. Občina obsega Krško polje ob l. bregu Krke. Ravnino prekinja višja terasasta vzpetina (Gaj), na katero se vzpne drž. cesta Ljubljana—Zagreb. Porasla je z gozdom, na prisojni strani ima tudi vinograde. Gozd sega v občino tudi v z. delu ravnine, kjer tvori zadnje izrastke Krakovskega gozda. V ostalem pa je ravnina vsa dobro obdelana. Poleg poljedelstva dobro uspeva tudi živinoreja, zlasti konjereja. Za prodajo se pridela precej krompirja (v Zagreb). Vinograde imajo občani v sosednjih gričih j. od Krke, kjer pridelajo precej vina za prodaj. Les je pretežno hrastov, a gozda je malo in nima posebnega pomena v gospodarstvu. Od drž. ceste se v z. delu občine cepita ban. cesti na Drnovo in k Sv. Križu, v v. delu pa tudi na Drnovo in proti Dol. Pirešici.

Boršt, 145-29-20-8-1. Sr so du zdr Krško 12 km, žand Krška vas 1.5 km, fin pT o š žup Cerklje 3 km, žel Brežice 6 km. Nm 155 m. Vas stoji v vrsti nad levim bregom Krke. Dohod z vsemi vozili, 0.2 km od drž. ceste Novo mesto—Zagreb. Kmetijstvo. Najbolj cvete perutninarstvo in prašičereja. Prodajajo se tudi poljski pridelki in vino. Poklicni ribiči love ribe v Krki za prodaj. Brod.

Cerklje, 304-55-47-8-14. Sr so du zdr Krško 12 km, žand Krška vas 4 km, fin pT o š žup v kraju, žel Brežice 9 km. Šola ust. 1854, 8 odd. SKJ, PRK, PJS, PSVD, Gas., Kat. prosv. d., Društvo za nar. zdravje. Vodovod. Nm 156 m. Vas stoji na ravnem na Krškem polju, na levem bregu Krke, ob drž. cesti Ljubljana—Zagreb, od katere se tu odcepita ban. cesti proti Drnovemu in do Vel. Pirešice (preko mostu na Krki). Poljedelstvo, živinoreja, svinjereja, konjereja, vinogradništvo in perutninarstvo. Krompir se prodaja v Zagreb. Mlekarna izde-

* V površini je všteta Krška vas iz istoimenske kat. obč., ki pa spada zdaj v obč. Čatež; ni pa všteta vas Vel. Mraševo, ker je razen nje vsa kat. obč. Vel. Mraševo pripadla upr. obč. Sv. Križ.

luje trapistovski sir. Vas ima črednika. Hrastov gozd za dom. Ribolov in kopanje v Krki. Trgovine, gostilne s tujskimi sobami in obrtniki. Dva km odtod so Toplice v Bušeči vasi (27° C). Vas je zelo prijeten letoviški kraj. Priljubljene izletne točke so Gadova peč, Piroški vrh, Belinje, Stojdraga. Župnija Cerklje ob Krki (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 2698 duš. Pokopališče. Zupna cerkev sv. Marka. Prejšnja cerkev je bila zidana 1611. Sedanjo stavbo so zgradili 1903—1915. Prvotno je bila podr. leskovške prafare. Iz nje se je izločila pred 1689 kot samostojna duhovnija.

Češnjice, 277-61-18-43-3. Sr so du zdr Krško 11 km, žand Krška vas 5 km, fin pT o š žup Cerklje 1 km, žel Brežice 10 km. Nm 160 m. Vas stoji na Krškem polju sz. od Cerkelj. Deloma drži skozi vas ban. cesta II. reda. Kmetsko prebivalstvo se preživlja slično kot v Cerkljah.

Dol. Skopice, 236-49-40-9-0. Sr so du Krško 10 km, žand Krška vas 2 km, zdr žel pTt Brežice 3 km, fin o š žup Cerklje 4 km. Nm ca 156 m. Vas stoji na ravnem Krškem polju ob obeh straneh ban. ceste. Deloma lesene in s slamo krite hiše so obrnjene s čelno (ozko) stranjo proti cesti. Poljedelstvo, živinoreja. 1/3 poljskih pridelkov se proda v Zagreb, perutnina v Brežice.

Gazice, 66-13-9-4-0. Sr so du zdr Krško 13 km, žand Krška vas 5 km, fin pT o š žup Cerklje 2 km, žel Brežice 9 km. Nm 201 m. Gručasta vas stoji na hribčku v okljuku Krke na levem bregu. Okrog gozd. Od 2 km oddaljene drž. ceste je po obč. cesti mogoč dohod z avtom. Ostalo kot v Cerkljah.

Gorenje Skopice, 217-41-35-6-0. Sr so du žel Krško 9 km, žand p Krška vas 2 km, zdr Brežice 2 km, fin o š Cerklje 4 km, žup Čatež 4 km. Gas. Nm ca 156 m. Je nadaljevanje Dol. Skopic s sličnim izgledom in gosp. razmerami. Opekarna. Tod mimo je vodila rimska cesta Neviodunum (Drnovo pri Krškem)—Siscia (Sisak). Ob njej so odkopali številne rimske grobove.

Hrastje, 172-32-23-9-2. Sr so du zdr Krško 11 km, žand Krška vas 6 km, fin pT o š žup Cerklje 3 km, žel Videm—Krško 12 km. Nm 163 m. Lepa obcestna vas stoji na Krškem polju sz. od Cerkelj. Dohod z vsemi vozili 1 km od ban. ali drž. ceste. J. od vasi se na višji terasi, preko katere se v strmem klancu vzpne drž. cesta Ljubljana—Zagreb, razprostira gozd. Prebivalstvo se preživlja kot Češnjice.

Mrtvice, 17-4-0-4-0. Sr so du zdr Krško 4 km, žand Krška vas 4 km, fin o Cerklje 4 km, žel Videm—Krško 5 km, pT š žup Leskovec 3 km. Nm 160 m. Prim. obč. Leskovec, kamor spada večji del vasi.

Račja vas, 150-28-16-12-0. Sr so du zdr Krško 12 km, žand Krška vas 3 km, fin pT o š žup Cerklje 1 km, žel Brežice 5 km. Nm ca 156 m. Stoji nad levim bregom Krke tik z. od Boršta, nc daleč od drž. ceste. Ostalo kot Boršt. Mnogo rimskih grobov.

Veliko Mraševo, 317-58-42-16-4. Sr so du zdr Krško 9 km, žand Krška vas 7 km, fin pT o š žup Cerklje 4 km, žel Videm—Krško 10 km. Nm ca 155 m. Vas leži deloma ob drž. cesti Ljubljana—Zagreb, v glavnem pa j. od nje na terasi levega brega Krke ob vznožju višje, z gozdom in vinogradi porasle terase, preko katere se vzpne drž. cesta v strmem klancu. Gospodarske razmere kot v Cerkljah. Podr. cerkev sv. Petra.

Zasap, 88-19-12-7-0. Sr so du zdr Krško 10 km, žand Krška vas 5 km, fin pT o š žup Cerklje 2 km, žel Videm—Krško 11 km. Nm 160 m. Vas leži na Krškem polju ob ban. cesti II. reda Cerklje—Krško. Preživlja se kot Češnjice. Pri vasi so odkrili utrjeno predzgodovinsko gradišče z velikim nasipom. V grobišču v bližini so odkopali bogate predmete iz hallstattske dobe. V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta, ob kateri so odkopali številne grobove.

Zupečja vas, 200-46-22-24-5. Sr so du zdr Krško 12 km, žand Krška vas 3 km, fin pT o š žup Cerklje 1 km, žel Brežice 8 km. Vodovod. Nm 156 m. Vas leži v. od Cerkelj na obeh straneh drž. ceste v Krški ravnini. Prebivalstvo se preživlja slično kot v Cerkljah. Rimski grobovi.

Občina Čatež*

Preb. 2148, hiš 406, posest. 194, koč. 202, najem. 16. Površina 2702 ha:** njiv in vrtov ca 639, trav. in paš. ca 409, vinogradov ca 70, sadovnjakov in gozdov 1483, ostalo 194. Občina obsega skrajni jv. del Brežiško-krške ravnine ter sv. terciarne odrastke Gorjancev. Na v. jo omejuje Sava, na j. pa meji pri Stojdragi na savsko banovino. Preko Krke, ki se pod Čatežem izliva v Savo, seže le s Krško vasjo. Hriboviti svet je razrezan po mnogih grapah, večinoma gozdnat in na prisojnih legah zasajen z vinogradi. Vasi v hribih so precej raztresene, medtem ko imamo v ravnini strnjene obcestne vasi. Prebivalce hribovskih vasi nazivajo »Gorjance«, one v ravnini »Poljance«, a Čatežane »Purgarje«. Ravninske vasi žive največ od poljedelstva in živinoreje, a gorjanske od vinogradništva. Ravnina producira do 25% pridelkov za prodajo. Močno se goje tudi prašiči in konji. Glavni trg za prašiče so Brežice, poleg tega pa jih izvažajo na Gorenjsko. Za živila in konje je glavni trg Zagreb. Nekatere vasi ob Krki in ob Savi se bavijo tudi z ribištvom (poklicni ribiči). Gozd je bukov in kostanjev, manj hrastov. Les (drva, tanin) prodajajo od časa do časa vsa gorjanska naselja. Skozi občino vodi drž. cesta Ljubljana—Zagreb, vzporedno z njo teče j. od Krke ban. cesta.

Cerina, 213-39-20-19-0. Sr du Krško 16 km, so Kostanjevica 15 km, žand Dol. Ribnica 2 km, zdr Brežice 2 km, fin Cerklje 6 km, žel Brežice 6 km, pTt Brežice 2.5 km, o š žup Čatež 1 km. Gas. Nm 232 m. Vas je raztresena po terasah nad drž. cesto jv. od Čateža. Sega do razgledne gore Sv. Vida (384 m), izpod katere teče proti Savi potok Dvorce (mlin). V vas in vinograde je mogoč dohod z vozom. Ob drž. cesti gostilna s tujskimi sobami. Vinogradništvo in kmetijstvo za dom. K Cerini spadajo tudi Čateške Toplice (nm 142 m), ki stoje spodaj na loki (»v Vrbinah«) blizu Save. Od Čateških Toplic vozi preko Save na Mostec brod (3 km do postaje Dobrova). Tople vrelce so tu odkrili 1797. Ko jih je 1824 zasula povodenj, so jih 1854 nanovo odkrili. Lastniki toplic so bili od početka do danes grofje Attemsi iz Brežic. Ti so dovolili brež. frančiškanu o. Edvardu Zagorcu, da je tu zgradil prvo privatno kopališče. L. 1924. so toplice modernizirali. Obsegajo 3 zgradbe z 18 bazeni in 110 posteljami; popolna oskrba. Od treh izvorov ima najtoplejši temp. 54.5% (največ v banovini). Čista voda (kalcij, bikarbonat, radioaktivnost 6.48 Machejevih enot). Zdravi razne revmatizme in notranje bolezni. Stalen zdravnik, lastna elektrarna. V srednjem veku so v. od Čateža na desnem bregu potoka Dvorce zgradili Draganičev dvorec, last enako imenovane hrvatske rodbine. V Valvasorjevi dobi ga je kupil kostanjeviški samostan. V matrikah (in pri domačinih) v Čatežu se dvorec imenuje »Dvorica«. Na istem mestu stoji sedaj gostilna. V vasi je menda stal samostan, zgrajen v dobi turških napadov. Bil je nekdaj last kostanjeviških menihov. Razpustil ga je cesar Jožef II. Kapela sv. Mihaela.

Čatež, 218-51-15-36-5. Sr du Krško 14 km, so Kostanjevica 17 km, žand Dol. Ribnica 4 km, zdr žel pTt Brežice 1 km, fin Cerklje 6 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1854, 4 odd. SKJ, DKfid, PRK, Gas. Nm ca 160 m. Gručasta vas stoji na terasah pod razglednim vrhom Sv. Vida (384 m). Tik pod vasjo se izliva Krka v Savo. Skozi spodnji del vasi vodi drž. cesta iz Ljubljane v Zagreb, od katere se odcepi ban. cesta preko železobetonskega mostu v Brežice. Jv. od vasi tik pod cesto izvira precej tople vode, ki tvori majhno lužo. Pravijo ji Toplice in služi za perišče. Trgovine in gostilne s tujskimi sobami. Kraj je pripraven za letovišče: dve kopališči na Krki, lepi izleti (Sv. Vid, grad Mokrice, Stojdraga), v bližini (1½ km) slovite Čateške Toplice (gl. Cerina). Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, govedo- in prašičerejo, sadjarstvom, vinogradništvom in perutninarstvom. Perutnino prodaja v Brežice. Ribolov v Krki in Savi. Posebnost Čateža je črednik, ki pase za celo vas na loki ob Savi med Čatežem in Čateškimi Toplicami. Ima svoj rog, s katerim opozarja gospodarje pri odgonu in dogonu živine. Pase od sv. Jožefa pa do sv. Mihaela in je plačan v zrnju. O sv. Juriju pobira jajca kot biro za svojo službo. Pri izlivu Krke so odkrili grobišča iz hallstattske dobe. Ob Krki pri Borštu in Sajovci so odkopali številne bronaste zapestnice, pasove, igle, nože, sekire in dr. Na njivah pri vasi so odkrili rimske grobove, v vasi pa rimske napisne kamne in votivni kamen, posvečen vodnemu bogu Neptunu. Župnija Čatež (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 1732 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija muč. je v današnji obliki iz 1832—1833. Prvotno je bila podružnica prafare sv. Križa pri Kostanjevici, župnija je postala pred 1323. Okoli 1400 je bila inkorporirana kostanjeviškemu samostanu. Kostanjeviški verski sklad izvršuje zato še danes patronatske pravice. V 1400—1640 so župnijo upravljali menihi iz samostana Cerine. Čateška prafara je mati župnije Velike doline. Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 Gorici in poslej ljubljanski škofiji. Iz Čateža doma Račič Božo (r. 1887), folklorist.

Čedem (Gramci), 31-5-5-0-0. Sr du Krško 16 km, so Kostanjevica 12 km, žand Krška vas 3 km, zdr Brežice 4 km, fin pT Cerklje 3 km, žel Brežice 6 km, š Bušeča vas 4 km, o žup Čatež 4 km. Nm ca 380 m. Naselje na pobočju Gorjancev ob meji med dravsko in savsko banovino. Jv. odtod se v grapah proti Stojdragi (520 m) nahajajo številni izvori potoka Slednika, ki se pri Brveh združi s Piruško vodo, s katero teče v Krko. V

* Celotna občina je po novi preureditvi (sep. 1936) pripadla srezu Brežice (gl. dodatek).

** Brez Krške vasi, ki je ostala v občini, ko so se ostale vasi katastr. obč. Krška vas priključile znova ustanovljeni obč. Cerklje ob Krki (1936).

okolici se nahajajo bogati skladi premoga, ki so ga 1928 začeli že kopati, a so obrat radi pomanjkanja cestnih zvez ustavili. Kmetijstvo; prodaja drv in tanina.

Dobeno, 93-16-13-3-0. Sr du Krško 16 km, so Kostanjevica 17 km, žand Dol. Ribnica 4 km, zdr žel pTt Brežice 4 km, fin Cerklje 8 km, o š žup Čatež 3 km. Nm 341 m. Vas je deloma raztresena v hribih j. nad Čatežem. Obsega vinograde v Dobenskih Mladinah. Dohod z vozom 2 km od drž. ceste v Prilipah. Vinogradništvo, bukov in kostanjev les, sadjereja. Polje in sadje za dom.

Globočice, 99-13-8-5-0. Sr so du Krško 15 km, žand Dol. Ribnica 7 km, zdr žel pTt Brežice 3 km, fin Cerklje 3 km, o š žup Čatež 3 km. Nm povp. 220 m. Vas stoji na visoki terasi nad močnim izvirom potoka, ki se v Vel. Malencah izliva v Krko. Ostalo kot Dobeno. Markacije na Stojdrago.

Kamence, 27-4-3-1-0. Sr du Krško 15 km, so Kostanjevica 10 km, žand Krška vas 4 km, zdr žel Brežice 6 km, fin pT Cerklje 4 km, š Bušeča vas 5 km, o žup Čatež 6 km. Nm ca 380 m. Zaselek v bregovitem sedlu sz. od razgledne Stojdrage (520 m), priljubljene izletne točke Zagrebčanov. Ostalo kot Čedem.

Kraška vas, 91-16-8-8-0. Sr du Krško 15 km, so Kostanjevica 15 km, žand Krška vas 3 km, zdr žel Brežice 4 km, fin pT Cerklje 4 km, š Bušeča vas 4 km, o žup Čatež 4 km. Nm ca 224 m. Vas stoji na desnem bregu potoka Slednika. K njej spadajo tudi vinorodni zaselki Jarek, Hladine in Vranjek. Dohod z vozom. Ostalo kot Dobeno.

Krška vas, 470-99-45-54-7. Sr so du Krško 13 km, žand p v kraju, zdr Brežice 2 km, fin š žup Cerklje 4 km, žel Brežice 4 km, o 2 km. SKJ, Pev. d. »Vrbnica«, Gas., DKfid. Nm 155 m. Velika vas stoji nad levim bregom Krke, preko katere drži lesen most. Tu se od drž. ceste Ljubljana—Zagreb odcepi ban. cesta proti Leskovcu in Raki. Na z. polja, proti Savi s travo in grmovjem porasle loke. Gospodarstvo kot v Borštu, razen tega mnogo obrtnikov, trgovina in gostilne. Krka nudi bogat ribolov, izvrstne kopeli, ter žene več mlinov. Številni predrimski in rimski grobovi. Naleteli so tudi na sledove rimskega mostu čez Savo. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata.

Mali Cirnik, 18-2-2-0-0. Sr du Krško 16 km, so Kostanjevica 15 km, žand Dol. Ribnica 7 km, zdr žel Brežice 5 km, pTt Brežice 6 km, fin Cerklje 6 km, o š žup Čatež 5 km. Nm 461 m. Zaselek na sz. pobočju razglednega Golega Cirnika (624 m). Po ljudskem izročilu sta kmeta potomca meniha bivšega cerinskega samostana. Prodaja bukovih drv, tanina, prašičev in vina.

Mrzlava vas, 157-28-10-18-1. Sr du Krško 14 km, so Kostanjevica 15 km, žand p Krška vas 0 km, zdr Brežice 2 km, fin Cerklje 4 km, žel Brežice 3 km, o š žup Cerklje 2 km. Vodovod. Nm ca 205 m. Vas z zaselkom Kozolec stoji na desnem bregu potoka, ki izvira v Globočicah, žene v tesni dolini pod vasjo dva mlina in se v Vel. Malencah izliva v Krko. Pri vasi še neraziskana podzemska jama. Ostalo kot Dobeno. Podr. cerkev sv. Duha.

Prilipe, 93-18-12-6-0. Sr du Krško 16 km, so Kostanjevica 17 km, žand Dol. Ribnica 3 km, zdr pTt Brežice 3 km, žel Brežice 5 km, fin Cerklje 6 km, o š žup Čatež 2 km. Gas. Nm 177 m. Vas stoji jv. od Čateža na visoki terasi tik nad drž. cesto Ljubljana—Zagreb. Vključuje zaselek Glavico. Gospodarske razmere kot Dobeno. Pod vasjo teče Sava v več rokavih. Veliki kamnolomi, ki so služili prej za regulacijo Save.

Sobenja vas, 192-32-14-18-1. Sr du Krško 14 km, so Kostanjevica 17 km, žand Dol. Ribnica 4 km, zdr žel pTt Brežice 5 km, fin Cerklje 6 km, o š žup Čatež 4 km. Gas. Nm ca 210 m. Vas v hriboviti legi jz. od Čateža. Dohod z vozom. Ostalo kot Dobeno.

Stankóvo, 29-6-4-2-0. Sr du Krško 14 km, so Kostanjevica 14 km, žand Krška vas 3 km, zdr žel š Brežice 4 km, fin pT Cerklje 4 km, o žup Čatež 4 km. Nm 282 m. Zaselek v vinorodnih hribih j. od Boršta. Dohod z vozom. Preb. se preživlja slično kot Dobeno. Podr. cerkev sv. Petra ap.

Velike Malence, 234-50-16-24-2. Sr du Krško 13 km, so Kostanjevica 14 km, žand Krška vas 0 km, zdr Brežice 2 km, fin Cerklje 3 km, žel Brežice 4 km, o š žup Čatež 1 km, p Krška vas 1 km. Nm 164 m. Raztresena vas na terasi in v vznožju ob desnem bregu Krke. V vasi se odcepi od drž. ceste ban. cesta v Sv. Križ—Kostanjevica. Kmetijstvo kot v Krški vasi, mnogo obrtnikov, trgovine in 2 gostilni s tujskimi sobami. Kopanje in ribolov v Krki. Markacije na Stojdrago (520 m). Na mali, trikotniku podobni planoti (»Gradišče«), kakih 30 m nad desnim bregom Krke, v bližini njenega izliva v Savo, je stalo utrjeno predzgodovinsko gradišče, ki je zapiralo vhod v Krško dolino. V hallstattski dobi so ta plato utrdili z zidom, v kolikor ga ni ščitila rečna struga sama. V rimski dobi so gradišče obnovili in mu v poznorimski dobi (konec 4. in v zač. 5. stol.) dodali utrjene stolpe. Do sedaj so odkopali taborsko obzidje, hallstattsko keramiko, in rimske napisne kamne. V taboru odkopana cerkev je prva do sedaj znana starokrščanska cerkev na Kranjskem. Predmete hrani ljublj. Narodni muzej, ki je postal tudi lastnik tega terena. V. od gradišča so odkopali že preje predzgodovinske gomile. Z. od grobišča v cerkvi sv. Martina so odkrili ostanke večje rimske kmetije, ki pa ni bila v zvezi z gornjim gradiščem. Podr. cerkev sv. Martina šk. Pokopališče.

Vihre (deloma), 25-5-3-2-0. Sr so du žel Krško 8 km, žand Krška vas 4 km, zdr Brežice 6 km, fin pT š žup Cerklje 5 km, o 6 km. Nm 156 m. Del gručaste vasi ob ban. cesti na ravnini. Večji del vasi spada v občino Leskovec.

Žejno, 158-22-16-6-0. Sr du Krško 14 km, so Kostanjevica 17 km, žand Dol. Ribnica 4 km, zdr žel pTt Brežice 4 km, fin Cerklje 6 km, o š žup Čatež 3 km. Nm 239 m. Vas na deloma kraških tleh z. od Prilip. L. 1934. so tu odkrili podzemsko jamo. Ostalo kot Dobeno. V vasi je tkalec dom. platna.

Občina Kostanjevica

Preb. 2922, hiš 569, posest. 469, koč. 84, najem. 74. Površina 6455.79 ha:* njiv in vrtov 914.07, trav. in paš. 985.44, vinogradov 155.92, sadovnjakov 38.97, gozdov 4174.89, ostalo 186.50. Občina zavzema raven svet na obeh bregovih Krke in pobočje Gorjancev (Opatove gore). V ravnini obsega del obsežnega Krakovskega gozda. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Glavna gospodarska panoga je prašičereja, ki dá nad 60% prašičev na prodaj. Zelo je razvito tudi perutninarstvo in prodaja jajc. Tudi govedo se močno goji. Mleko se nosi v mlekarno v Kostanjevici. S konjerejo se zelo bavita Koprivnik in Malence. Poljski pridelki se porabijo doma. Važna sta vinogradništvo in sadjarstvo, ki producirata tudi za prodajo. Vinske gorice so omejene na spodnja pobočja Gorjancev. Naselja so tu večinoma razloženega tipa med vinogradi in zidanicami. Opatova gora je porasla z bukovim gozdom, ki ga izkorišča šumska uprava v Kostanjevici. Poplavam Krke so poleg Kostanjevice izpostavljene vse ravninske vasi. Prebivalce v hribovskih krajih nazivajo Čačarje, ker so tu mnogi potomci Uskokov, ki so sprejeli katoliško vero. Le še v Prušnji vasi se nahaja en unijat (grški katolik). Glavna prometna žila je drž. cesta Ljubljana—Zagreb, kateri se tu pridruži ban. cesta z one strani Krke. V Gorjance vodi več lokalnih cest.

Avguštine, 21-9-7-1-2. Sr du Krško 18.5 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 1.5 km, fin Cerklje 12.4 km, žel Videm—Krško 19.4 km. Nm ca 320 m. Raztresena vasica leži na rebri med vinogradi jv. od Kostanjevice. Dohod z vozom. Vinogradništvo in poljedelstvo. Cvička pridela okrog 100 hl in ga proda $^2/_3$ vinarski zadrugi v Kostanjevico in gostilničarjem.

Črneča vas, 189-43-33-3-10. Sr du Krško 24.8 km, so žand zdr o pT Kostanjevica 7.8 km, fin Cerklje ob Krki 16.3 km, žel Videm—Krško 23.3 km, š v kraju, žup Sv. Križ 5 km. Šola ust. 1906, 2 odd. PRK, PJS. Nm ca 400 m. Vas stoji v bregoviti legi pod vinorodnim Črneškim vrhom. Sem vodi ban. cesta iz Kostanjevice. Na v. strani pod vasjo teče Sušica (postrvi). Vinogradništvo in kmetijstvo. Prodajajo sadje, cviček (pridelek ca 400 hl), prašiče, drva. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata stoji na razglednem hribu (416 m).

Črešnjevec, 65-10-9-0-1. Sr du Krško 27 km, so žand zdr o pT Kostanjevica 7.6 km, fin Cerklje ob Krki 21.1 km, žel Videm—Krško 28.1 km, š Črneča vas 1.5 km, žup Sv. Križ 7 km. Nm ca 420 m. Vasica stoji pod gozdom na pobočju Opatove gore jv. od Kostanjevice. Dohod z vozom. Voda iz kapnice. Bukov in kostanjev gozd. Kmetijstvo, drva.

Dobe, 200-24-19-1-3. Sr du Krško 17 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 2.3 km, fin Cerklje ob Krki 12.3 km, žel Videm—Krško 18 km. Nm ca 160 m. Raztresena vas stoji v ravnini z. od Kostanjevice tik drž. ceste in blizu Krke. Odcep ban. ceste v Orehovec. Poljedelstvo, svinjereja, govedo, konjereja in sadjarstvo. Mleko in sadje prodajajo v Kostanjevico. Pod Dobe spada kostanjeviška graščina, to je bivši cisterciansko samostan, ki stoji na levem bregu potoka Studeno (gl. Kostanjevica). Pri Dobah so odkopali rimske grobove.

Dobrava, 53-9-6-0-3. Sr du Krško 20 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 3 km, fin Cerklje ob Krki 14.3 km, žel Videm—Krško 21.3 km. Nm ca 157 m. Stoji tik ban. ceste pri Dol. Prekopi v medvodju dveh potokov. V bližini se izliva v Krko Prekopski potok. Prebivalstvo se preživlja kot Dobe. V ravnini med drž. cesto in Krko stoji ob smrekovem gaju grad Dobrava. Bil je domnevno sezidan že 1496 kot viničarija (Maierhof), ki je pripadala nekdanjemu cisterciankemu samostanu v Kostanjevici in jo je upravljal svoboden kmet. V viničariji

* Pred priključitvijo vasi Gruča sosednji obč. Št. Jernej.

je bila tudi kapelica, ker je tu živelo vedno 4—5 menihov cistercijancev. Ko je Jožef II. razpustil samostan, je prišla pristava v zasebne roke. Zdaj je last rodbine Globočnik.

Dolenja Prekopa, 215-47-37-3-10. Sr du Krško 20 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 3 km, fin Cerklje ob Krki 15 km, žel Novo mesto 20 km. Gas. Nm 160 m. Velika vas stoji na robu Krške ravnine, ob drž. cesti med Št. Jernejem in Kostanjevico. Skozi vas teče Prekopski potok, ki žene mlin. Trgovina, gostilne s prenočišči in obrtniki. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo. Vina (cvička) se pridela okrog 350 hl in do polovice proda, prav tako perutnine (v Novo mesto in Ljubljano).

Dolšče, 66-18-14-0-4. Sr du Krško 18.6 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 1.6 km, fin Cerklje ob Krki 15 km, žel Videm—Krško 22 km. Nm ca 270 m. Vas stoji pod hribom Kičerjem (549 m) s krasnim razgledom na Kostanjevico in ravnino proti Novemu mestu. Od bližnje ban. ceste v Črnečo vas je mogoč dohod z vsemi vozili. Vinogradništvo, sadjarstvo, kmetijstvo. Pod vasjo je potok Studena.

Frluga, 21-2-2-0-0. Sr du Krško 15 km, so žand zdr o pT Kostanjevica 12.1 km, fin Cerklje ob Krki 11 km, žel Videm—Krško 25 km, š Črneča vas 2.5 km, žup Sv. Križ 3 km. Nm 490 m. Zaselek stoji na razglednem hribu v. od Črneče vasi. Ostalo kot Črneča vas. Podr. cerkev sv. Katarine.

Globočice, 86-21-16-0-5. Sr du Krško 18.2 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 1.2 km, fin Cerklje ob Krki 11.7 km, žel Videm—Krško 18.7 km. Nm ca 190 m. Raztresena vas stoji v dolinici ob potoku Studeni, ki tu žene mlin in žago, ter v bregoviti legi ob obč. poti in ban. cesti Kostanjevica—Črneča vas. V dolini stoji gostilna s tujskimi sobami (»Švajcarija«). Ostalo kot Dolšče. Sledovi predzgodovinske naselbine.

Gor. Prekopa, 104-25-20-2-5. Sr du Krško 20 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 3 km, fin Cerklje ob Krki 15 km, žel Novo mesto 20 km. Nm ca 180 m. Vas stoji ob obč. cesti I. reda in ob Prekopskem potoku, ki žene mlin. Dohod z vsemi vozili od bližnje drž. ceste. Gostilna in dva lončarja. Ostalo kot Dol. Prekopa.

Gradinje, 38-5-5-0-0. Sr du Krško 15 km, so žand zdr o pT Kostanjevica 9.9 km, fin Cerklje ob Krki 12 km, š Črneča vas 3 km, žel Videm—Krško 25 km, žup Sv. Križ 3 km. Nm ca 430 m. Naselje je raztreseno po vinorodnem hribu v. nad grapo Sušice. Dohod z vozom. Vinogradništvo, kmetijstvo, kostanjev les (prodaja tanina).

Grič, 37-7-5-0-2. Sr du Krško 19 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 2 km, fin Cerklje ob Krki 13 km, žel Videm—Krško 20 km. Nm ca 260 m. Raztreseno naselje na vinorodnem griču, pod katerim izvira z dvema izvirkoma Obrh. Vinogradništvo, sadjarstvo, poljedelstvo in živinoreja.

Ivanjše, 22-4-2-0-2. Sr du Krško 21.5 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 4.5 km, fin Cerklje ob Krki 14.1 km, žel Videm—Krško 21.1 km. Nm ca 370 m. Naselje na vinorodnem pobočju med Gričem in Kočarijo. Od ban. ceste je dohod mogoč z vozom. Kapnice. Govedo in svinjereja, vinogradništvo in poljedelstvo.

Jablanice, 65-20-17-3-3. Sr du Krško 20 km, so žand zdr o pT š Kostanjevica 3 km, fin Cerklje ob Krki 12.7 km, žel Videm—Krško 19.7 km, žup Sv. Križ 2.5 km. Nm 358 m. Vas, sestoječa iz vinorodnih naselij Jerovec, Kolajnovče in Zavode, je raztresena med vinogradi med Kostanjevico in grapo Sušice. Dohod z vozom. Prebivalstvo se preživlja kot Črneča vas.

Karlče, 21-3-2-0-1. Sr du Krško 15.8 km, so žand zdr o pT š Kostanjevica 2.8 km, fin Cerklje ob Krki 10 km, žel Videm—Krško 17 km, žup Sv. Križ 3.8 km. Nm ca 150 m. Zaselek na desnem bregu Krke, ki tvori tu otoček. Dohod od ban. ceste z vsemi vozili. Kmetijstvo.

Kočarija, 93-19-14-5-1. Sr du Krško 21.5 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 4.5 km, fin Cerklje ob Krki 14.5 km, žel Videm—Krško 21.5 km. Nm ca 340 m. Raztreseno naselje v bregoviti legi med vinogradi j. od Prekope. Vključuje naselja Grabnovce in Pijavce. Pod Kočarijo skozi Dolge dole vodijo markacije v Lurd. Dohod z vozom. Kapnice. Vinogradništvo, poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo.

Koprivnik, 38-7-7-0-0. Sr du Krško 10 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 6.3 km, fin Cerklje ob Krki 15.7 km, žel Videm—Krško 15 km. Nm 152 m. Zaselek stoji v ravnini blizu izliva Lokavca v Krko na robu Krakovskega gozda tik ban. ceste Novo mesto—Št. Peter—Kostanjevica. Vse kmetijske panoge, prodaja lesa.

Kostanjevica, mesto, 450-79-74-39-0. Sr du Krško 16 km, so žand zdr o pT š žup v kraju, fin Cerklje ob Krki 10 km, žel Videm—Krško 17 km ali Novo mesto 24 km ali Brežice 19 km. Šola ust. 1789, 9 odd. Obrt. nad. š., Gosp. š., SKJ s knjiž. in gled. odrom, RK, Gas. z godbo, Kraj. zašč. dece in mladine, PCMD, PSVD, Tuj. prom. d., Uniformirana mešč. garda, Strel. druž., Udruž. voj. inv., Slov. kat. prosv. d., Združ. obrtnikov, Združ. obrtnikov čevlj. stroke. Zdravnik. Nm 158 m. To najstarejše dolenjsko mesto stoji na podolgovatem otoku Krke. Otok je umetnega izvora; nastal je v srednjem veku na ta način, da so prekopali okljuk Krke okrog mesta v otok. Na jv. strani priteka v okljuk potok Studeno. Na otok držita od s. in j. dva lesena mostova, po katerih gre po dolgem skozi mesto drž. cesta Novo mesto—Zagreb, ki tvori obenem glavno mestno ulico. Vzporedno z njo se je mogla na ozkem otoku razviti samo še ena podolžna ulica. Nekaj zelo kratkih povprečnih ulic tvori vmesne prehode. V novejšem času se mesto širi izven otoka in sicer ob drž. cesti proti Novemu mestu. Mesto je važno križišče cest. Pri j. mostu se na drž. cesto stekajo ban. ceste od Sv. Križa, Črneče vasi in Orehovca, na s. ban. cesta od Novega mesta. V gospodarskem in prometnem oziru se mestu pozna pomanjkanje železnice ter bližina Brežic in Krškega. Neugodne so tudi skoro vsakoletne poplave. Ob takih prilikah se vrši promet od hiše do hiše s čolni. Mesto ima več trgovin, tovarno usnja (usnje se prodaja po vsej Krški dolini), parno žago, več gostiln s tujskimi sobami in celo vrsto drugih obrtnikov. Razen tega je sedež raznih uradov, ki so nameščeni v kostanjeviškem gradu (gl. Dobe): šumska uprava, sresko sodišče, notariat. Več sejmov na leto. Prebivalstvo pa se preživlja v veliki meri tudi s kmetijstvom. Mlekarna proda mesečno ca 300 kg sira in ca 20 kg surovega masla. K. je prijetno letovišče: zdrava in mirna lega, izhodišče izletov v Pleterje ter v Gorjance (Opatova gora 1½ ure, Ječmenišče 3 ure, Trdinov vrh 5 ur). Krka je pripravna za vse vodne sporte in nudi poleg Studene in Obrha izdaten ribolov. Obsežni lovski revir.

Številni grobovi in zidovje iz rimske dobe pričajo o tedanji važni postojanki na otoku sredi Krke. Nazivala se je Castagneum in je tvorila člen v verigi trdnjav ob Krki od Brežic do Novega mesta. V srednjem veku se K. prvič omenja 1091. Prvi znani njeni lastniki so bili grofje Breže-Seliški, ki so jih okoli 1043/44 nasledili koroški vojvode Spanheimi. K. je bila središče njihovih posestev ob spodnji Krki, ter zato tedaj najvažnejši kraj slovenske marke. Okoli 1250 je bila Kostanjevica važno trg. središče, ki je imelo celo lastno kovnico denarja, kjer so kovali vse do Banata razširjene novce (moneta Landestrostensis). K. je veljala za protiutež bližnjemu brižinskemu-bamberškemu trgu ob Hrvatskem brodu (Gutenwörth). Kot trg se K. omenja 1249, a 1252 kot mesto. Mestne pravice ji je med letom 1295 in 1307 potrdil koroški vojvoda in odstavljeni češki kralj Henrik. Ohranjen nam je samo prepis te listine iz 1772. Mesto je uživalo poleg običajnih mestnih privilegijev pravico do letnega sejma (1435) in važne trgovske privilegije, ki so mu jih naklonili Spanheimi, Celjski grofje in Habsburžani. Slednji so bili po 1456 poleg gradu tudi lastniki mesta, ki je s tem postalo deželnoknežje. Doba mestnega bogastva in blagostanja je trajala do turških napadov (1469, 1491, 1494, 1545). L. 1563. sta pri K. Herbert Turjaški in Lenkovič potolkla Turke. Veliko škodo je trpelo mesto tudi od Uskokov. Požari so vpepelili mesto 1617, 1663 in 1674. Kuga in lakota sta zadeli Kostanjevico 1646—1650, 1663, 1670, 1676, velika povodenj pa 1681. V okolici K. so v srednjem veku živeli kmetje svobodnjaki (»kosezi«).

Zgodovinsko pomemben je nekdanji kostanjeviški grad, ki so ga zgradili koroški vojvode Spanheimi kot obrambno trdnjavo na otoku Krke. Zval se je Landtrost (iz tega poznejše nemško ime Landstrass). Tu so postavljali kot oskrbnike svoje ministeriale, gospode Kostanjeviške (omenjeni 1248). Po smrti zadnjega Spanheima Ulrika III. (1269) se je polastil gradu in mesta češki kralj Otokar II. Přemysl (1278). Poznejši lastniki so bili Goriški grofje (1305), nato rodbina Frankopanov (1320), gospodje Svibenski (1329) in Celjski grofje (1388). L. 1439. je grad razrušil celjski vojskovodja Jan Vitovec v bojih s Habsburžani. Po smrti zadnjega Celjskega grofa († 1456) je pripadel grad z mestom Habsburžanom, ki so ga kot deželnoknežji fevd dajali v najem. Poznejši grajski lastniki so bile rodbine Valvasor, Moscon, Barbo in Auersperg, nato Petar Zrinjski in v 17. stol. kostanjeviški samostan. L. 1793. ga je kupila mestna občina in ga priredila za šolske prostore.

Posebna znamenitost mesta je tudi nekdanji cistercijanski samostan, sedaj kostanjeviška graščina imenovan (glej Dobe). Samostan je ustanovil 1234 Bernhard Spanheim kot obrambno postojanko proti Madjarom. Ustanovna listina je bila izdana šele 7. maja 1249. Menihi so prišli iz Vetrinja na Koroškem. Ustanovitelj sam je še bogato obdaroval samostan, razen tega so bili njegovi dobrotniki še: ogrski kralj Bela IV., bosanski ban Stefan s sinovi in dr. Oglejski patriarh ga je 1247 sprejel v svoje varstvo. Samostan je spadal med najbogatejše in največje zemljiške posestnike v tedanji Kranjski. Podložnih mu je bilo nad 100 vasi, inkorporirane pa so mu bile okoli 1600 sledeče župnije: Sv. Križ, Čatež, Mokronog, Kostanjevica, Videm ob Savi, Sevnica, Brežice, Rajhenburg in po-

zneje vse župnije, katerih patron je danes verski sklad kostanjeviški. Samostan je razvijal živahno trgovino, zlasti s sosednjo Hrvatsko. Radi velikega bogastva so samostan pogosto napadali roparji, Uskoki in Vlahi iz Hrvatske. L. 1736. so ga napadli Uskoki iz Žužemberka. Napad prikazuje Jelovškova freska iz 1737 na sprednji samostanski strani nad portalom. L. 1786. je cesar Jožef II. samostan zaprl. Imetje je pripadlo verskemu skladu. Še dobro ohranjena baročna stavba okrog ogromnega arkadnega dvorišča, največjega v Sloveniji, služi sedaj za prostore sreskega sodišča, šumske uprave, notariata, vinarske zadruge in pisarne banovinske trsnice in drevesnice, ki je v bližini. Dobro je ohranjena tudi samostanska cerkev D. M. Stud. Prvotno je bila gotska, pozneje pa prezidana v romanskem slogu in 1931 renovirana. Prvotna stavba, obokana bazilika s prečno ladjo pred presbiterijem, je imela tri ladje. V cerkvi je grob Jute, soproge vojvode Bernarda in sina Bernarda († 1249) ter verjetno tudi grob Viljema Svibenskega.

Župnija Kostanjevica (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 2310 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba. Prvotna gotska cerkev je bila zelo stara. Danes ima rom. ladjo, gotski presbiterij, oboje enotno baročno prezidano. Glavni in stranski portal v krasnem rom. slogu. Glavni portal kaže ostanke nekdanje polihromacije, stranski pa lepo gotsko fresko Kristusa. Na desni strani malih vrat reliefni spomenik Ivana Franca pl. Turna, nekdanjega zakupnika Kostanjevice. Kostanjeviška župnija je obstajala že v 12. stol. Od 1234—1786 so službo božjo vršili kostanjeviški cistercianci. L. 1249. so prafaro podarili kostanjeviškemu samostanu. Ponovno so mu jo inkorporirali 1392 in 1400. Iz nje so izšle župnije: Čatež in Velika Dolina. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom. Podr. cerkev sv. Miklavža v mestu so 1931 restavrirali. Kapela sv. Ane v župnišču.

Iz Kostanjevice doma: Belle Ivan (1867—1924), kmetijski strokovnjak in pisatelj; Fabinc Franc (1881—1923), profesor, organizator Slomškove zveze in pedag. pisatelj; Gorjup Jože (1907—1932), akad. slikar in kipar; Marešič Franč. (1846—1901), publicist in nabožni pisatelj, Marešič Jožef (1846—1901), nabožen pesnik in pisatelj; dr. Oražen Ivan (1869—1921), prvi starosta jugosl. sokolstva, ustanovitelj »Oražnovega dij. doma« v Ljubljani.

Malence, 114-18-17-1-1. Sr du Krško 18.4 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 1.4 km, fin Cerklje ob Krki 12.3 km, žel Videm—Krško 19.3 km. Nm ca 152 m. Vas je raztresena na dolgo ob ban. cesti proti Novemu mestu v ravnini na levem bregu Krke. Za vasjo se prične obširni Krakovski gozd. Gostilna. Konjereja, poljedelstvo, gozdarstvo. Prodaja sadja, žel. pragov in hlodov.

Male Vodenice, 65-13-12-0-1. Sr du Krško 22.6 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 5.6 km, fin Cerklje ob Krki 14.4 km, žel Videm—Krško 21.4 km. Nm 383 m. Vas stoji na pobočju gozdnate Opatove gore. Dohod z vozom. Vinogradništvo, poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo. Mleko se prodaja v Kostanjevico. Bukov gozd za dom. Podr. cerkev Matere Božje.

Mladje, 51-9-9-0-0. Sr du Krško 14.5 km, so žand zdr o pT Kostanjevica 10.3 km, š Črneča vas 2.5 km, fin Cerklje ob Krki 10 km, žel Videm—Krško 23 km, žup Sv. Križ 2.5 km. Nm ca 385 m. Vasica v hriboviti legi sredi gozdov v. od Kostanjevice. Dostop z vozom. Vinogradništvo, živinoreja, gozdarstvo (kostanj, prodaja tanina).

Orehovec, 282-58-45-13-5. Sr du Krško 20 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 3 km, fin Cerklje ob Krki 13 km, žel Videm—Krško 20 km. Nm ca 220 m. Velika vas stoji na mali vzpetini pod Opatovo goro j. od Kostanjevice. Od Kostanjevice drži sem ban. cesta. Nad vasjo vinogradi in nad njimi bukov in hrastov gozd. Kmetijstvo, vinogradništvo in čebelarstvo. Gozd v Opatovi gori je povečini last šumske uprave v Kostanjevici, ki spravlja les v dolino po žičnici. Prodajajo hlode, žel. prage, deske, drva. Izhodišče za izlete v Gorjance. Kapela Device Marije sv. rožnega venca. Izvor Orehovskega potoka, ki teče v Studeno.

Oštere, 197-35-22-4-13. Sr du Krško 22.7 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 5.7 km, fin Cerklje ob Krki 14.1 km, žel Videm—Krško 21.1 km. Nm 293 m. Vas stoji ob ban. cesti Kostanjevica—Črneča vas. J. od vasi se dviga Kičer (549 m), ki se nadaljuje v višjo Opatovo goro. Voda iz kapnic. V prisojnih legah lepi vinogradi. Vinogradništvo, poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo. Cvička se pridela 200 hl za prodajo. Bukov in kostanjev gozd daje drva za prodajo. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene s pokopališčem.

Podstrm, 20-5-3-2-0. Sr du Krško 21.5 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 4.5 km, fin Cerklje ob Krki 14.6 km, žel Videm—Krško 21.6 km. Nm ca 290 m. Zaselek stoji v vznožju Opatove gore med Orehovcem in Vodenicami. Dostop z vozom. Kapnice. Kmetijstvo, sadjarstvo.

Prušnja vas, 82-13-12-0-0. Sr du Krško 16 km, so žand zdr o pT Kostanjevica 12.1 km, fin Cerklje ob Krki 13 km, žel Videm—Krško 20 km, š Črneča vas 3.5 km, žup Sv. Križ 4 km. Nm ca 475 m. Hribovita lega v bližini meje s savsko banovino. Dostop z vozom. Vinogradništvo (200 hl cvička), poljedelstvo, živinoreja in drva.

Ržišče, 47-9-9-0-0. Sr du Krško 24.9 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 7.9 km, fin Cerklje ob Krki 16.7 km, žel Videm—Krško 23.2 km. Nm 426 m. Raztreseno naselje na vinorodnem hribu pod Gorjanci s krasnim razgledom. Ostalo kot Kočarija. Podr. cerkev sv. Helene.

Sajevce, 53-8-8-1-0. Sr du Krško 15.5 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 2.5 km, fin Cerklje ob Krki 8 km, žel Videm—Krško 14.3 km. Nm ca 150 m. Stoje na ravnini ob drž. cesti na levem bregu Krke, preko katere drži v bližini lesen most v Sv. Križ. Kmetijstvo in gozdarstvo (Krakovski gozd). Prodaja hrastovih hlodov, žel. pragov, desk in drv. Ribolov v Krki. Gomile iz hallstattske dobe.

Slinovce, 77-16-14-2-2. Sr du Krško 18.2 km, so žand zdr o pT š Kostanjevica 1.7 km, fin Cerklje ob Krki 9 km, žel Videm—Krško 17 km, žup Sv. Križ 4.7 km. Nm 196 m. Vas stoji na terasah ob ban. cesti Kostanjevica—Sv. Križ. Nad vasjo vinogradi, proti Krki široka, obdelana loka. Kmetijstvo, vinogradništvo (pridelek 200 hl cvička). Sledovi predzgodovinskih selišč. Dvostolpno podr. cerkev M. B. so zgradili 1778 kostanjeviški cistercianci. Bila je že od nekdaj znamenita božja pot za vso Dolenjsko, pa tudi za Hrvatsko. Ob shodih se vršijo pri cerkvi veliki sejmi, predvsem za usnje. Kapelica M. B. je bila zgrajena 1759. Po tradiciji je na tem mestu že preje stala starejša kapela iz dobe turških napadov.

Velike Vodenice, 64-17-13-4-0. Sr du Krško 23.7 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 6.7 km, fin Cerklje ob Krki 16.2 km, žel Videm—Krško 23.7 km. Nm ca 380 m. Vas je raztresena po pobočju Opatove gore med vinogradi. Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Ostalo kot Male Vodenice. Podr. cerkev Dev. Marije.

Vrbje, 33-7-7-0-0. Sr du Krško 28 km, so žand zdr o pT Kostanjevica 10—8 km, fin Cerklje ob Krki 21.5 km, žel Videm—Krško 28.5 km, š Črneča vas 2.5 km, žup Sv. Križ 5 km. Nm ca 460 m. Zaselek blizu meje s savsko banovino, pod Osunjskim vrhom sv. Miklavža (729 m). Dostop z vozom. Kmetijstvo, vino le za dom in les za drva.

Vrtača, 27-5-5-0-0. Sr du Krško 29 km, so žand zdr o pT Kostanjevica 11.9 km, fin Cerklje ob Krki 12.6 km, žel Videm—Krško 29.6 km, š Črneča vas 3 km, žup Sv. Križ 5 km. Nm ca 440 m. Zaselek tik jz. od Vrbja. Vse kot Vrbje.

Zaboršt, 26-4-4-0-0. Sr du Krško 18.5 km, so žand zdr o pT š žup Kostanjevica 1.5 km, fin Cerklje ob Krki 12 km, žel Videm—Krško 19 km. Nm ca 190 m. Zaselek stoji nekoliko v bregu za Malim borštom jz. od Kostanjevice. Dostop z vozom. Kapnice. Kmetijstvo.

Občina Krško

Preb. 1979, hiš 329, posest. 283, koč. 39, najem. 165. Površina 1460.60 ha:* njiv in vrtov 211.46, trav. in paš. 128.01, vinogradov 190.12, sadovnjakov 15.02, gozdov 827.99, ostalo 88. Občina zavzema svet ob savski soteski pred vstopom Save v Brežiško-krško ravan in sosednje vinorodno mladoterciarno gričevje, razrezano po številnih grapah. Razen na savski strani omejuje pokrajino povsod leskovška občina. Male razložene vasi po plečatih pobočjih in holmih. Med hiše so deloma pomešane zidanice in hrami. Poljedelstvo, sadjarstvo, zlasti pa vinogradništvo. Prodaja belega in rdečega vina v Ljubljano in na Gorenjsko. V mali meri trgujejo tudi z drvmi in z užitnimi gobami. Prebivalstvo se preživlja tudi z dnino, sezonskim delom in z delom v premogokopih. Prebivalce na gričevju zovejo »Hribce«.

Cesta, 98-21-17-4-9. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 3 km, žel Videm—Krško 4 km. Nm ca 370 m. Vas stoji na plečatem slemenu v gričevju sz. od Krškega. Od ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo se bavi z vinogradništvom, poljedelstvom in sadjarstvom. Ob dozoritvi hmelja hodi na sezonsko delo v Savinjsko dolino. Zaslužek iščejo tudi v premogokopu v Senovem. V bližini (s. od Krškega, nasproti Rajhenburgu) so odkrili znamenito predzgodovinsko gradišče, ki sega celo v dobo mostišč. Tu so odkopali mnoge hallstattske, latenske in rimske predmete.

Čretež, 62-14-14-0-4. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 3 km, žel Videm—Krško 4 km. Nm 400—450 m. Vas je

* Pred 1936 izvršeno priključitvijo krajev Gor. Dole, Gor. Pijavško in Sred. Pijavško iz obč. Leskovec.

razložena po lepi vinski gorici z. od Krškega. Dohod z vozom. Ostalo kot Cesta. Pod Čretež spada zaselek Drgače. V grapi izvira potok Šlapovec.

Dunaj (Mladevine), 39-9-4-5-11. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 4 km, žel Videm—Krško 5 km. Nm ca 380 m. Stoji na plečatem pobočju sz. od Krškega. Dohod z vozom. Ostalo kot Cesta. V okolici se širi bukov in hrastov gozd. Pri vasi so odkrili predzgodovinske sledove.

Golek, 52-14-9-5-8. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 4 km, žel Videm—Krško 5 km. Nm ca 400 m. Kraj je raztresen po vinorodnem hribu z. od Trške gore. Lep in obširen razgled. Od bližnje ban. ceste Krško—Sv. Duh je mogoč dohod z avtom. Vinogradništvo in sadjarstvo. Sadje in cviček za prodaj. Del Goleka spada v obč. Leskovec.

Gora sv. Lovrenca, 106-25-20-5-10. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 3 km, žel Videm—Krško 4 km. Nm 432 m. Vas s podr. cerkvijo sv. Lovrenca stoji na hribu, s katerega se nudi krasen razgled. Priljubljena točka za krajše izlete iz Krškega. Dohod je mogoč z avtom. V vas se gradi od Krškega nova cesta. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo in živinoreja.

Gorenje Dole, 19-4-3-1-0. Sr so du žand zdr fin o pTt Krško 5.8 km, žel Videm—Krško 6.5 km, š žup Leskovec 6 km. Nm ca 300 m. Zaselek nad Savo pri Gor. Pijavškem. Dohod z vozom. Vinogradništvo.

Gorenje Pijavško, 88-19-18-1-0. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 7 km, žel Videm—Krško 8 km. Nm ca 172 m. Stoji ob vznožju gričevja ob ban. cesti Krško—Radeče in na obeh bregovih Pijavškega »Grabna«, ki teče odtod vzdolž po aluvialni ravnini v bližnjo Savo. Sava se tu malo odmakne proti s., nakar preide spet v sotesko do Krškega. Nad vasjo bukov gozd. Poljedelstvo. Kadar dozori hmelj, hodi prebivalstvo na sezonsko delo v Savinjsko dolino. Zaselek Trebež.

Gunte, 41-9-7-2-6. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 1 km, žel Videm—Krško 2 km. Nm ca 320 m. Naselje stoji na plečatem, z bukovim gozdom pokritem pobočju visoko nad Savo. Dohod z vozom. Kmetijstvo in dnina. Zaselek Podgunte.

Krško, mesto, 1009-120-113-0-63. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Videm—Krško 1 km. Sedež sreskega načelstva. Sresko sodišče. Sreski cestni odbor. Davčna uprava. Žand. stanica. Oddelek finančne kontrole. Mestna župnija. Obča bolnica, zdravniki, živinozdravnik, advokati, notar. Lekarna. Šole: Drž. mešč. š. ust. 1877, 4 odd. Nar. š. ust. 1786, 5 odd. Obrt. trg. nad. š., 2 jav. knjiž., Samaritanski tečaj, SKJ, RK, JS, PRK, PJS, PCMD, NO, JUU, PSVD, Gas., Za nar. zdravje, Nar. čitalnica, Prosv. d., Glasb. matica, Godba gas., Udruž. voj. inval., Športni klub, Šah. klub, Jah. in dirk. d., Tuj. prom. d., Združ. trgovcev za srez Krško, Skupno združ. obrtnikov.

Nm 168 m. Krško stoji na d. bregu Save ob koncu savske soteske, ki se tu razširi v rodovitno Krško polje. Ker se nad ozko teraso dviga strma, visoka in deloma gozdnata reber Johi, se je mesto razvilo med Savo in njo v ozki podolgovati obliki v dolžino 1.5 km. Del mesta je nizko nad savsko gladino, da Sava ob visoki poplavi doseže hiše, posebno na sejmišču. Glavni del mesta stoji med župno cerkvijo sv. Janeza in trgovino Engelsberger. Mesto je izrazito obcestnega tipa s sklenjeno zazidano glavno ulico ob ban. cesti. Poleg enonadstropnih ima tudi dvonadstropne hiše. Razvoj mesta gre proti j. Razen številnega uradništva se prebivalstvo preživlja s trgovino, obrtjo, rokodelstvom, dnino ter deloma tudi z vinogradništvom, sadjarstvom in poljedelstvom. Industrije razen 1 žage ni. Hotel in gostilne s tujskimi sobami. V mestu, ki ima živahen promet z okolico, se nahaja postaja avtobusne proge Krško—Novo mesto, ki se tu priključi na žel. progo Zid. most—Zagreb. Žel. p. je za mesto v Vidmu onstran Save, preko katere drži v j. delu mesta močan lesen most. Mesto ima prijetno lego, prijazno okolico in ugodne klimatske razmere. Vinorodno gričevje nad Krškim nudi s svojimi holmci, grapami, zidanicami, hrami in cerkvicami za sprehode in izlete zelo lepo, zanimivo in pestro sliko. Iz K. so primerni izleti na Trško goro (375 m), Goro sv. Lovrenca (432 m), k Sv. Duhu (470 m), na Libno (359 m), Vrbino, Sremič (487 m). Lovski revir nudi srne, zajce, jerebice, fazane, kljunače. Ribolov v Savi.

Kraj je bil verjetno obljuden že v rimski dobi. Že tedaj je bilo tu gotovo važno pristanišče na Savi. Prvič se omenja že 895, ko je nemški kralj Arnulf podaril bavarskemu plemiču Valtunu Rajhenburg in neka posestva pri Krškem. Razvijajoča se naselbina je že v 14. stoletju dobila trške pravice. Gospodarji so bili krški graščaki. Ker je bila zelo izpostavljena turškim napadom, jo je cesar Friderik III. 1477 povzdignil v mesto. Z ustanovnim pismom je dobilo mesto svoj grb, sodno oblast z določenim mestnim pomerijem in prostost vseh bremen napram gradu. Meščani so bili od sedaj podložni samo cesarju in podrejeni mestnemu sodniku, ki so ga sami volili. Mesto hrani še sedaj znake nekdanjega lastnega sodstva in mestne avtonomije: srebrno sodno palico z zlatimi vložki, srebrn pečat z mestnim grbom, dva stara grba na traku iz 1526 in 1623, razne privilegijske listine (ohranjene deloma v mestnem arhivu, deloma v ljublj. muzeju) in dr.

Radi lažje obrambe pred Turki so okoli 1480 zgradili mestno obzidje, ki se je ohranilo tja v 18. stoletje; vleklo se je nekako skozi sredo današnjega mesta. Že konec srednjega veka je bila v mestu ustanovljena meščanska garda v svrho samoobrambe. Garda je dobila 1838 lastno uniformo. V prvi polovici 15. stol. (1421) je v trgu posebno cvetela usnjarska in čevljarska obrt, organizirana v cehih. Najstarejši krški in menda najstarejši ceh vseh slovenskih mest in trgov je krojaški ceh. Ohranjen nam je njegov register iz 1399. Register vsebuje listino vojvode Viljema, ki potrjuje bratovščino in njene pravice. Zadrugo je potrdil tudi cesar Maksimilijan (1519), krojaška pravila pa nadvojvoda Karel (1574). V novem veku je trgovina nadkrilila obrt. Gospodarski razmah mesta v tej dobi je predvsem zavisel od savskega brodarstva, ki je imelo tu važno postojanko. Prevažali so predvsem les, vino in žito. Natovorjene ladje so vlekli po Savi navzgor z vprežno živino. V Krškem so izdelovali ladje, čolne in ladijske vlačilne vrvi. Brodarstvo je cvetelo, dokler ni 1862 stekla železnica Zidani most—Zagreb. L. 1866. so zgradili mesto dotedanjega broda sedanji leseni most čez Savo na Videm. Turki so napadali Krško 1463, 1469, 1472, 1475, 1476, 1477, 1480 in 1545. L. 1515. je kmečki upor iz Kočevja zajel tudi krške kmete. Veliko silnejši je bil slovensko-hrvatski upor iz 1573. Neznosno in kruto je tedaj postopal s kmeti v Krškem Jurij Turnski. Uporniki (okr. 2000) so prodirali od Brežic proti Vidmu in se pod vodstvom Nikole Kupiniča utaborili nasproti Krškemu. Toda kmečko vojsko je premagal Jošt baron Turn z Uskoki. Kuga je razsajala v mestu 1578, 1625—1626, 1634 in 1646. Potres ga je razrušil 1628, 1632 in 1635, a povodenj poškodovala 1628. Protestantizem je začel v 16. stoletju širiti v mestu sam Primož Trubar, ki je nekaj časa tu bival. Novi nauk sta tu učila tudi Jurij Dalmatin (rodom iz Krškega) in Adam Bohorič. Slednji je ustanovil 1564 protestantsko šolo, ki je po njegovem odhodu v Ljubljano prenehala. Poznejšega predikanta Weixlerja ali Vlahoviča, bivšega župnika pri Kostelu, je 1567 pregnal leskovški župnik Polidor pl. Montangnana. Večina meščanov je sprejela Lutrovo vero in se je je vkljub vztrajnemu zatiranju krčevito držala do 17. stol.

Krško šolstvo moremo zasledovati do srede 18. stoletja. L. 1784. je frančiškan p. Emanuel otvoril v Krškem šolo, v kateri so po njegovi smrti poučevali svetni učitelji. Velika mecena krškega šolstva sta domačina Martin Hočevar in njegova žena Josipina. Ta dva sta dala 1877 na lastne stroške sezidati dvonadstropno poslopje za ljudsko in meščansko šolo. Krška meščanska šola je bila poleg postojnske prva in edina na bivšem Kranjskem. Zgodovinsko pomembna je spominska plošča, vzidana na 1609 zgrajeni hiši (sedaj št. 83), ki jo je 1693 kupil slavni zgodovinar Kranjske Valvasor in brž nato v njej umrl. Na s. koncu mesta je nekdaj stal krški grad, danes Stari grad imenovan. Grad je že preko 150 let v razvalinah. Sezidal ga je najbrž v prvi pol. 10. stol. plemič Valtun, prednik grofa Viljema Breže-Seliškega. Po Viljemovi smrti (1015) je tu gospodarila vdova, blažena Hema in nato bogenski grofje iz njenega rodu, ki so 1189 zastavili grad z vsemi posestvi solnograški nadškofiji. L. 1202. so ga solnograški nadškofje dobili v pravo last. Bogenski kot tudi solnograški nadškofje so postavljali na gradu svoje ministeriale, gospode Krške. L. 1351. in ponovno 1353 ter 1373 je postal grad skupno s trgom last Celjskih grofov. Herman II. ga je izročil sinu Frideriku II., ki je na tem gradu po poroki z Elizabeto Frankopansko 1405 stalno bival. Po smrti zadnjega Celjana Ulrika II. († 1456) je dobila njegova vdova Katarina, hčerka srbskega despota Jurija Brankovića, grad na dosmrtno uživanje. Ko se mu je kmalu nato odpovedala, je grad prešel na Habsburžane. Pozneje je večkrat menjal lastnike. Ker od zač. 19. stol. ni nihče več bival v gradu, je začel razpadati.

Župnija Krško (dekanija Leskovec, škofija ljubljanska) ima 1489 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Evangel. je bila zgrajena pred 1477; na mestnem grbu iz tega leta je tudi slika krške cerkve. V slovensko-hrvatskem kmečkem puntu je 1573 pogorela, a je bila kmalu obnovljena. Cerkev je bila sprva podr. leskovške prafare, ki se je imenovala tudi krška župnija. Že pred 1483 je bil v Krškem ustanovljen Zgodnjikov beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. L. 1768. je bil ustanovljen vikariat, župnija pa šele 1894. Podružna cerkev sv. Duha se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526. Na cerkvi je grb grofov Auerspergov, ki so ga 1777 renovirali. Sedanja cerkev je baročna. Podr. cerkev sv. Križa na pokopališču so zgradili 1891, na mestu prejšnje cerkve sv. Florijana. Podr. cerkev sv. Rozalije je stara, še danes zelo obiskovana romarska cerkev na gričku nad mestom. Zgradili so jo 1648 v

spomin na kugo. Okoli 1880 je bila prenovljena. Kapucinski samostan s cerkvijo Brezm. spoč. D. M. je bil ustanovljen 1640. V njem hranijo staro kroniko iz 1543, ki vsebuje imena vseh mestnih sodnikov in druge važne podatke. Redovniki-kapucini so oskrbovali šolski pouk do 1803. V K. rojen: Dalmatin Jurij (1547—1589), protestantski teolog in pisatelj, prevedel »Biblijo« po Lutru. Tu je deloval tudi Bohorič Adam, slovničar iz protest. dobe, ustanovitelj pravopisa (»bohoričica«).

Osredek, 16-3-2-1-8. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 2 km, žel Videm—Krško 3 km. Nm ca 325 m. Stoji na vinorodnem pobočju z. od Trške gore. Dohod z vozom. Ostalo kot Golek.

Senožete, 22-5-5-0-5. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 5 km, žel Videm—Krško 6 km. Nm 425 m. Stoji na hribu z. od Gore sv. Lovrenca. Nedaleč odtod izvira in teče v Mrzlem dolu potok Ledine. Dohod z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Spodnje Dole, 65-19-17-2-6. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 5 km, žel Videm—Krško 6 km. Nm povp. 400 m. Razloženo naselje na vinorodnem pobočju z. od Goleka. Dohod z avtom ne daleč od ban. ceste. Gospodarstvo kot Golek. H kraju spada zaselek Krepeličnik.

Spodnje Pijavško, 35-6-6-0-8. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 4 km, žel Videm—Krško 5 km. Nm ca 180 m. Naselje stoji na terasi tik nad ban. cesto v dolini Save in nad Pijavškim grabnom, ki se po vzporednem toku s Savo v bližini izliva vanjo. Nad naseljem bukov gozd. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom.

Srednje Pijavško, 40-6-4-2-0. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 6.7 km, žel Videm—Krško 7.7 km. Nm ca 180 m. Zaselek stoji na okljuku potoka Ledine v Pijavški Graben na terasi ob ban. cesti Krško—Radeče. Preživlja se slično kot Gor. Pijavško.

Straža sv. Lovrenca, 30-7-6-1-4. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 3 km, žel Videm—Krško 4 km. Nm ca 399 m. Naselje stoji na plečatem vinorodnem hribu sz. od Gore sv. Lovrenca. Vključuje zaselek Dvorišče. Dohod z vozom. Ostalo kot Cesta.

Strmo rebro, 23-8-4-4-3. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 4 km, žel Videm—Krško 5 km. Nm 425 m. Stoji na vinorodnem hribu sz. od Gore sv. Lovrenca. Krasen razgled. Dohod z vozom. Vinogradništvo, sadjarstvo in dnina.

Trška gora, 238-40-34-6-20. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Krško 1 km, žel Videm—Krško 2 km. Nm od 200—340 m. Naselje je razloženo po prisojnih pobočjih jz. od Krškega, med vinogradi, zidanicami in hramovi. Vključuje zaselke Gmajno, na Kamnu, Narpelj. Gričevje je razrezano po številnih grapah. Dohod na goro je mogoč z avtom. Priljubljena izletna točka. Gospodarske razmere kot Golek. Pod 375 m visokim vrhom gore stoji na razglednem mestu podr. cerkev sv. Jožefa. Prvotna cerkev je 1686 pogorela, nakar so zgradili sedanjo stavbo. L. 1700. je bil pri cerkvi ustanovljen beneficij za stalnega duhovnika.

Občina Leskovec

Preb. 5425, hiš 1142, posest. 862, koč. 209, najem. 100. Površina 7759.42 ha:* njiv in vrtov 2622.38, trav. in paš. 1767.16, vinogradov 509.87, sadovnjakov 69.59, gozdov 2503.51, ostalo 286.91. Občina leži v Krški ravnini na gričevju, ki tvori njen severni rob. Ravnina je neposredno ob Savi in njenih mrtvih rokavih (»mrtvicah«) mokrotna in neobdelana, više na terasah pa suha in rodovitna. Z Vrbinsko vasjo sega občina na levi breg Save, ker je tu Sava premaknila svojo strugo v škodo bivše Kranjske. Na z. prekriva ravnino obsežni Krakovski gozd; skozenj tečeta potoka Lokavec in Senuše proti Krki. Prisojna pobočja gričevja so zasajena z vinogradi, osojna pa pokriva gozd. Glavni gospodarski panogi na gričevju sta vinogradništvo in sadjarstvo, na ravnini pa poljedelstvo in živinoreja. Prodajajo se prašiči, govedo in konji. Od poljskih pridelkov se prodaja krompir, koruza, ajda, zelje, repa. Razvito je tudi perutninarstvo in do neke mere čebelarstvo. Vasi, ki leže blizu Krakovskega gozda, prodajajo hrastov les. Hribovska naselja so navezana tudi na dnino, zlasti na sezonsko delo. Prebivalstvo se med seboj deli v Poljance in Hribce. Vasi v ravnini so velike, strnjene, obcestnega tipa, v gričevju pa prevladujejo majhna naselja razloženega tipa. Mnogo hiš je lesenih in s slamo kritih.

* Vštevši kraje Gor. Dole, Gor. Pijavško in Sred. Pijavško, ki so se 1936 priključili obč. Krško, in del vasi Hrastje, ki se je priključil vzpostavljeni občini Cerklje ob Krki. Brez teh krajev obsega občina ca 5941 ha.

Aplenik, 50-12-6-4-2. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 13 km, žel Videm—Krško 14 km, o 10 km, š Vel. Trn 0 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 0 km. Nm 300—400 m. Raztreseno naselje pod Sv. Duhom (470 m) med vinogradi, zidanicami in hramovi. Deli se v Dolenji in Gorenji Aplenik. Pod vasjo se v grapah nahajajo izvirki potoka Lokavca. Dohod z vozom. Glavna panoga je vinogradništvo. Prodaja cvička ter bukovega in jelovega lesa. Zaselek Cizen.

Brege, 244-64-49-9-6. Sr so du zdr Krško 5.5 km, žand Krška vas 6 km, fin Cerklje 5 km, žel Videm—Krško 6.5 km, o pTt š žup Leskovec 3 km. Nm ca 160 m. Vas stoji na Krškem polju na terasi ob ban. cesti Krška vas—Leskovec. V bližini pod teraso izvira potoček, ki se izgublja v aluvialni ravnini. Poljedelstvo, konjereja, svinjereja in perutninarstvo. J. od vasi so ob nekdanji rimski cesti Neviodunum (Drnovo pri Krškem) —Siscia (Sisak) odkrili številne grobove.

Brezje, 78-17-15-1-1. Sr so du žand zdr fin Krško 5.6 km, žel Videm—Krško 6.6 km, o pTt š žup Leskovec 3 km. Nm 190 m. Vas stoji v bregoviti legi ob križišču cest z. od Leskovca. Na j. strani se prične obsežni Krakovski gozd. Kmetijstvo, manj tudi vinogradništvo in gozdarstvo.

Brezovska gora, 79-18-12-4-2. Sr so du žand zdr fin Krško 6.2 km, žel Videm—Krško 7.2 km, o pTt š žup Leskovec 4 km. Nm 220 m. Razložena vas med vinogradi nad cesto Leskovec—Senuša. Dohod z vozom. Vinogradništvo, svinjereja, sadjarstvo.

Črešnjice, 45-11-7-4-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 9.1 km, žel Videm—Krško 10.1 km, o 12 km, š Vel. Trn 4 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 4 km. Nm 330 m. Vas v gričevju sv. od Sv. Duha. Dohod z vozom. Poljedelstvo, svinjereja in v manjši meri vino, sadje in bukov gozd.

Dalce, 22-4-3-0-1. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 8.9 km, žel Videm—Krško 9.9 km, o 14 km, š Vel. Trn 4 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 4 km. Nm 381 m. Zaselek se nahaja s. od Sv. Duha sredi bukovega gozda. Dohod z vozom. Kmetijstvo in dnina. Podr. cerkev sv. Andreja. Zelo stara gotska stavba s starinskimi freskami iz 16. stol. Pravilni naziv vasi je Dolec.

Dedni vrh, 40-5-4-1-0. Sr so du zdr fin Krško 7.6 km, žand p š Raka 4 km, žel Videm—Krško 8.6 km, o žup Leskovec 7 km. Nm 220—260 m. Razloženo naselje z zidanicami in hramovi z. od Leskovca. V grapi na z. strani teče potok Smolinšček v potok Lokavec, ki teče skozi Krakovski gozd in se pri Koprivniku izteka v Krko. Dohod z vozom. Vinogradništvo, poljedelstvo in svinjereja.

Dolenja Lepa vas, 31-5-4-1-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 5.8 km, žel Videm—Krško 6.8 km, o 12 km, š Vel. Trn 4 km, žup sv. Duh v Vel. Trnu 4 km. Nm ca 360 m. Vas v gričevnati legi z. od Krškega. S. od vasi poteka proti Savi Pijavški graben. Okrog bukov gozd. Od dober km oddaljene ban. ceste dohod z vozom. Glavna panoga poljedelstvo. Tkanje domačega platna.

Dolenje, 33-5-5-0-0. Sr so du žand zdr fin Krško 5.7 km, žel Videm—Krško 6.7 km, o pTt š žup Leskovec 3 km. Nm 170 m. Stoji ob potoku, ki se izliva v Senušo, ne daleč od obč. ceste Leskovec—Senuše. Ostalo kot Brezje.

Drenovec, 72-22-12-8-2. Sr so du žand zdr fin Krško 7.7 km, žel Videm—Krško 8.7 km, o pTt š žup Leskovec 6 km. Nm nad 200 m. Vas v gričevju med najboljšimi vinogradi v teh krajih. Dva potočka iz grap se združita in tečeta v potok Senušo. Dohod od Senuš z avtom. Vinogradništvo in sadjarstvo. Pri vasi so odkopali rimske grobove. Zanimiva je podzemeljska jama, ki je bila pri vhodu zazidana najbrž v dobi turških napadov.

Drnovo, 370-91-73-11-7. Sr so du zdr Krško 4.7 km, žand Krška vas 7 km, fin Cerklje 4 km, žel Videm—Krško 5.7 km, o pTt š žup Leskovec 3 km. Nm 163 m. Velika obcestna vas stoji na Krškem polju ob križišču ban. ceste z občinskimi. K njej spada Beli breg ob ban. cesti med Leskovcem in Drnovim. Poljedelstvo, živinoreja, svinjereja, perutninarstvo. Čebelarstvo srednje. Trije dobro obiskani sejmi na leto. Tu so odkopali mnoge predmete iz mlajše bronaste in železne dobe (v Nar. muzeju v Ljubljani). V starem veku se je tu razvila znamenita rimska naselbina; cesar Vespazijan jo je povzdignil v mesto (Municipium Flavium Neviodunum). Mesto je ležalo ob cesti Emona—Siscia (Sisak), od katere se je tu odcepila rimska cesta proti Celju in Ptuju. Tu so odkopali rimske grobove, sledove stavb, denar, orožje, nakit, žare, keramične predmete, mozaik, kopalnice in vodovod, ki je dovajal vodo iz Gorjancev. Razkošno opremljeno mesto je imelo žrtvenik boga Mitre. Mnoge predmete hrani Narodni muzej v Ljubljani, še številnejše pa Dunajski muzej. Že Rimljanom je mesto verjetno služilo za pristanišče za savsko brodarstvo. V Neviodunumu so domnevno živeli in vladali Konstanc, sin cesarja Konstantina, Septimij Sever in dr. Mesto je bilo v dobi preseljevanja narodov razrušeno.

Golek, 46-7-7-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 4 km, žel Videm—Krško 5 km, o š žup Leskovec 5 km. Nm ca 400 m. Naselje stoji ob ban. cesti na vinorodnem pobočju. Vinogradništvo in sadjarstvo. Sadje in cviček prodajajo širom banovine.

Gorenja Lepa vas, 58-11-9-2-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 5.3 km, žel Videm—Krško 6.3 km, o 8 km, š Vel. Trn 4 km, žup sv. Duh na Vel. Trnu 4 km. Nm 410 m. Vas v gričevnati legi. Dohod z vozom. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana. Prebivalstvo se preživlja kot Dolenja Lepa vas. V okvir te vasi spadata Lačna gora in Primoževa gora.

Gorenja vas, 121-22-18-3-1. Sr so du žand zdr fin Krško 5 km, žel Videm—Krško 6 km, o pTt š žup Leskovec 5 km. Nm ca 180 m. Vas stoji na robu Krškega polja, na levem bregu Velikega (Selškega) potoka in vključuje zaselka Tičnico in Žužemberk. Mimo drži ban. cesta Novo mesto—Krško. Poljedelstvo, živinoreja.

Gorica, 159-38-26-6-6. Sr so du zdr Krško 8.7 km, žand Krška vas 7 km, fin Cerklje 6 km, žel Videm—Krško 9.7 km, o pTt žup Leskovec 6 km, š Vel. Podlog 2 km. Nm 170 m. Vas stoji na neznatni vzpetini na Krškem polju. Križišče obč. cest. Dohod z vsemi vozili 2 km od ban. ceste. Prebivalstvo se preživlja kot Gorenja vas. V okolici vasi so odkrili rimske grobove. Podr. cerkev sv. Pavla.

Gržeča vas, 164-35-24-5-6. Sr so du zdr fin Krško 7.6 km, žand Raka 7 km, fin Cerklje 6 km, žel Videm—Krško 8.6 km, o pTt žup Leskovec 7 km, š Vel. Podlog 2 km. Nm 157 m. Obcestna vas stoji na Krškem polju, na desnem bregu Velikega potoka. Z. odtod se širi Krakovski gozd. Dostop z vsemi vozili 2 km od ban. ceste. Kmetijstvo in gozdarstvo.

Ivanji dol, 38-10-8-2-0. Sr so du žand zdr fin Krško 7 km, žel Videm—Krško 7.5 km, o pTt š žup Leskovec 6 km. Nm ca 370 m. Razložena vasica na vinski gorici, ki je v okolici znana po dobrem cvičku, enako kot Drenovec. Vključuje zaselek Na Hribu. Mimo drži ban. cesta k Sv. Duhu. Vinogradništvo in sadjarstvo. Bukov in jelov gozd daje drva za prodaj.

Jelše, 144-30-26-3-1. Sr so du zdr Krško 8.6 km, žand Krška vas 7 km, fin Cerklje 5 km, žel Videm—Krško 9.6 km, o pTt žup Leskovec 6 km, š Vel. Podlog 0.5 km. Nm 161 m. Obcestna vas stoji ob obč. cesti na Krškem polju, ne daleč od ban. ceste Krško—Sv. Križ. Ostalo kot Gorica.

Jelševec, 20-6-5-1-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 9.4 km, žel Videm—Krško 10.4 km, o 12 km, š Vel. Trn 4 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 4 km. Nm 332 m. Zaselek stoji med vinogradi jz. od Sv. Duha. Dohod z vozom. Vinogradništvo. Bukov gozd daje drva za prodaj.

Kalce, 69-17-6-1-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 9 km, žel Videm—Krško 10 km, o 9 km, š Vel. Trn 2 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 2 km. Nm 465 m. Vas v hriboviti legi ob ban. cesti Krško—Sv. Duh. Lep razgled. Vinogradništvo in poljedelstvo.

Kobile, 68-10-10-0-0. Sr so du žand zdr fin Krško 5 km, žel Videm—Krško 5.5 km, o pTt š žup Leskovec 3.5 km. Nm 334 m. Vas med vinogradi sz. od Leskovca. Dohod z vozom. Ostalo kot Golek. Kostanjev gozd.

Kočno, 20-4-3-1-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 6.6 km, žel Videm—Krško 7.6 km, o 8 km, š Vel. Trn 5 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 5 km. Na ca 440 m. Zaselek sv. od Sv. Duha. Dohod z vozom. Ostalo kot M. in V. Trn.

Leskovec, 633-127-88-36-21. Sr so du žand zdr fin Krško 2.8 km, žel Videm—Krško 3.8 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1812, 12 odd. Slov. kat. izobr. d., Gas., DKfid, Tamb. d., Olepš. d., PČD., Udruž. Borcev za Jugosl. Nm 202 m. Velika obcestna vas stoji na s. robu Krškega polja na prisojnih terasah. Pod vas spada tudi zaselek Bajer, dalje s. odtod stoječi Veliki marof in Turnska graščina. Skozi vas na v. strani teče potok Vejerček ali Tršljavec, ki se na aluvialni ravnini pri Srednjem marofu v Žadovinku razgubi v zemljo. Ima prav veliko rakov, a v veliki suši usahne. Vas ima značaj večjega upravnega, cerkvenega in gospodarskega središča. Tu se cepijo ban. ceste proti Novemu mestu (avtobusna zveza Krško—Novo mesto), Sv. Križu, Krški vasi in Sv. Duhu. V vasi se vrše letno trije sejmi. Trgovine, gostilne s prenočišči, obrtniki. Sicer se prebivalstvo preživlja s kmetijstvom in vinogradništvom. Čebelarstvo srednje. Sz. od Leskovca stoji Turnska graščina, imenovana tudi Turn na Vrhu ali Šrajberski turn. L. 1515. so jo izropali in zavzeli uporni kmetje. Konec 16. stoletja je bil grad last Ivana Valvasorja. Kmalu nato so ga prevzeli grofje Auerspergi, ki so tu gospodarili celo 17., 18. in 19. stol. V zač. 20. stol. je kupil grad veleindustrijalec Lenarčič, ki je odprodal posestvo. Močno utrjeni grad s 4 masivnimi okroglimi obrambnimi stolpi je sedaj last baronice Gaggern Daschy. V graščinskem parku stoji rodbinska grobnica grofov Auerspergov. Tu počiva Anton Aleksander grof Auersperg, znan kot pesnik Anastazij Grün (1806—1876). Župnija Leskovec (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 5300 duš. Pokopališče. Prvotna župna cerkev Žal. M. b. je stala že pred 1200. Imenovala se je »Mati božja na jezeru«. L. 1500. so jo podrli in zgradili novo sedanjo gotsko stavbo. V cerkvi je znamenita stara prižnica iz 1500 z grbom grofov Aichelburgov in napisom, dalje marmornat steber in deli rimskih spomenikov iz sosednjega Drnova. Veliki baročni oltar je iz 1683, v stranskih oltarjih iz 1777 sta sliki od Karlina, v stranski kapeli iz 1668 pa Metzingerjeva slika M. b. V zunanji cerkveni zid so vzidani rimski napisni kamni s podobami. Na trgu pred cerkvijo stoji star rimski miljnik, katerega so baje pozneje uporabljali kot sramotilni kamen, in nov spomenik padlim vojakom. Leskovška pražupnija, ki se je imenovala prvotno krška župnija, se omenja že 1274. Cerkveno je bila do 1751 podrejena oglejskemu patriarhu, nato do 1787 goriški nadškofiji in od 1787 ljubljanski škofiji. L. 1393. je oglejski patriarh Janez podelil patronatske pravice Celjskemu grofu Hermanu. Po 1456 je patronat prešel na Habsburžane. Prafara je mati župnij Krškega, Vel. Trna in Cerkelj. Podr. cerkev sv. Ane na razglednem griču. V L. rojen Wolf Janez (1825—1884), popularni cerkv. slikar; na Turnskem gradu pa se je rodil 1853 Paulin Alfonz, botanik.

Libelj, 22-5-3-1-1. Sr so du žand zdr fin Krško 6 km, žel Videm—Krško 7 km, o pTt š žup Leskovec 3 km. Nm 327 m. Zaselek na vinski gorici sz. od Leskovca. Dohod z vozom. Vinogradništvo.

Loke, 33-8-6-2-0. Sr so du žand zdr fin Krško 3.7 km, žel Videm—Krško 4.7 km, o pTt š žup Leskovec 1 km. Nm ca 202 m. Zaselek stoji na terasi ob Tršljevskem potoku ali Vejerčku sz. od Leskovca. Vinogradništvo. H kraju spadajo zaselki Florjanovo, Mladine in Tršljavec.

Lomno, 82-19-18-1-0. Sr so du žand zdr fin Krško 10.6 km, žel Videm—Krško 11.6 km, o pTt Leskovec 7 km, š Vel. Trn 4 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 4 km. Nm ca 307 m. Vas stoji na gričevnati planoti j. od Save nad Artom. Dohod z vozom. Bukov gozd; prodaja drv.

Mali Podlog, 139-22-17-4-1. Sr so du žand zdr fin Krško 6.2 km, žel Videm—Krško 7.2 km, o pTt žup Leskovec 5 km, š Vel. Podlog 0.5 km. Nm 157 m. Vas stoji na Krškem polju na levem bregu Velikega potoka. Dohod z vsemi vozili 1.5 km od ban. ceste. Ostalo kot Gerželja vas.

Mali Trn, 99-18-14-4-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 12 km, žel Videm—Krško 13 km, o 10 km, š Vel. Trn 2 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 2 km. Nm ca 460 m. Vas stoji v bregu ob ban. cesti v. od Sv. Duha (470 m). J. od vasi vinogradi in gozd (Vrhuljski gaj). Vinogradništvo in sadjarstvo.

Mrtvice, 243-58-49-5-4. Sr so du zdr Krško 6.5 km, žand Krška vas 5 km, fin Cerklje 5 km, žel Videm—Krško 7.5 km, o pTt š žup Leskovec 5 km. Nm 160 m. Vas stoji na Krškem polju na diluvialni terasi ob ban. cesti proti Krški vasi. Pod vasjo se proti Savi širi aluvialna, deloma z vrbjem in grmovjem porasla Savska ravan z mrtvimi strugami (»mrtvicami«). Prebivalstvo se preživlja slično kot Brege. V domači obrti je omeniti tkalca domačega platna. Ribolov v Savi.

Nemška gora, 50-7-7-0-0. Sr so du žand zdr fin Krško 9 km, žel Videm—Krško 10 km, o pTt š žup Leskovec 7 km. Nm 320—380 m. Naselje razloženo po vinski gorici sz. od Leskovca. Vključuje zaselek Poljano. Dohod mogoč z avtom. V gori se nahaja velika podzemeljska jama z jezercem.

Nemška vas, 40-6-5-0-1. Sr so du žand zdr fin Krško 10 km, žel Videm—Krško 11 km, o pTt žup Leskovec 9 km, š Vel. Trn 4 km. Nm 392 m. Zaselek stoji na vinski gorici pod podr. cerkvijo sv. Štefana tik ban. ceste proti Sv. Duhu. Vinogradništvo, sadjarstvo, poljedelstvo in svinjereja. Kolje za vinograde.

Nova gora, 59-18-13-5-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 12 km, žel Videm—Krško 13 km, o 10 km, š Vel. Trn 3 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 3 km. Nm ca 420 m. Razložena vinogradniška vas v rebri med vinogradi, zidanicami in hramovi jv. od Sv. Duha (470 m).

Pijana gora, 23-6-3-3-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 11.5 km, žel Videm—Krško 12 km, o Leskovec 9 km, š Vel. Trn 4 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 4 km. Nm 279 m. Naselje stoji v bregoviti legi na vinski gorici, ki se dviga v medvodju med Lokavcem in njegovim levim pritokom. Dohod z vozom. Ostalo kot Nova gora. H kraju spada zaselek Lašče.

Pristava na Krškem polju, 103-19-14-3-2. Sr so du zdr Krško 9 km, žand Kostanjevica 8 km, pTt fin Cerklje 4 km, žel Videm—Krško 10 km, o žup Leskovec 7 km, š Vel. Podlog 1 km. Nm ca 155 m. Vas stoji v ravnini na Krškem polju ob ban. cesti Krško—Sv. Križ. Poljedelstvo, živinoreja, svinjereja. Čebelarstvo srednje. Vino in sadje za dom. Opekarne.

Ravni, 106-23-18-4-1. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 7.9 km, žel Videm—Krško 9 km, o 6 km, š Vel. Trn 4 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 4 km. Vodovod. Nm 315 m. Vas stoji v bregoviti legi pod Novo goro. Pripadajo ji zaselki Beznica, Rantovec, Vindiji. Dohod tudi z avtom. Zemlja je kamenita. Vinogradništvo, sadjarstvo, poljedelstvo, živinoreja in svinjereja. Podr. cerkev sv. Vida, muč.

Selce, 60-9-9-0-0. Sr so du žand zdr fin Krško 5.4 km, žel Videm—Krško 6.4 km, o pTt š žup Leskovec 3 km. Nm ca 310 m. Zaselek na robu vinorodnega gričevja sz. od Leskovca, ob Selškem potoku, ki se po združitvi s Čerinkom dalje imenuje Veliki potok. Vinogradništvo, pojedelstvo.

Senuše, 220-44-32-8-4. Sr so du žand zdr fin Krško 6.5 km, žel Videm—Krško 7 km, o pTt š žup Leskovec 5 km. Nm 179 m. Leži ob istoimenskem potoku, ki tu stopa iz gričevja v Krakovski gozd. V okvir te vasi spadajo zaselki Križe, Ladna, Reber in Smoline. V okolici lepe vinske gorice. Po lepi obč. cesti morejo iz Leskovca dospeti sem vsa vozila. Vinogradništvo, ostale kmetijske panoge in gozdarstvo. En sejem na leto. V vasi so odkopali rimsko zidovje in rimske grobove. Podr. cerkev sv. Lucije.

Smečice, 97-17-14-2-1. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 14 km, žel Videm—Krško 1.5 km, o 12.5 km, š Vel. Trn 1 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 1 km. Nm 330 m. Obcestna vas v bregu ob ban. cesti z. od Sv. Duha. S. in z. od vasi se širi gozd (Trnovski gaj). Gospodarstvo kot Planina. K vasi spadata zaselka Brezje in mlin Štagin.

Srednje Arto, 32-6-6-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 9.8 km, žel Videm—Krško 10.8 km, o 11 km, š Vel. Trn 5 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 5 km. Nm ca 360 m. Naselje stoji v bregu nad Savo j. od Gornjega Pijavškega. V njegov okvir spada zaselek Peščak. Dohod z vozom. Kmetijstvo.

Straža sv. Valentina, 129-25-21-4-0. Sr so du zdr fin Krško 7.7 km, žand Raka 2 km, žel Videm—Krško 8.7 km, o pTt žup Leskovec 0 km. Nm 223 m. Vas stoji v. nad dolino Lokavca. Od vinske gorice se širi do ban. ceste Drnovo—Raka, kjer se imenuje Podstraža in tudi Stražki vrh. Avtobusna zveza na Novo mesto—Krško. Vinogradništvo in kmetijstvo. Na njivah pri vasi so odkrili sledove predzgodovinske naselbine in odkopali rimske grobove. Podr. cerkev sv. Valentina.

Velika vas, 196-33-28-5-0. Sr so du žand zdr fin Krško 5.9 km, žel Videm—Krško 6.9 km, o pTt š žup Leskovec 4 km. Nm 157 m. Vas stoji na Krškem polju ob ban. cesti Krško—Novo mesto (avtobusna zveza), od katere se tu odcepi ban. cesta na Drnovo in Krško vas. V njen okvir spada zaselek Dobrava. Skozi vas teče Vel. potok. Prebivalstvo se preživlja slično kot Drnovo. Tod mimo je vodila rimska cesta Emona (Ljubljana)—Neviodunum (Drnovo pri Krškem). Ob njej so odkopali številne rimske grobove, bakrene in srebrne novce, kamne in dr. Domnevno je celo do sem segalo mesto Neviodunum. V Valvasorjevi dobi je tu postavila grad Marija Rozina Buzet, roj. Rasp. Sedanje poslopje so zgradili grofje Auerspergi v 2. pol. 18. stol. V prvi pol. 19. stol. so ga renovirali. L. 1915. ga je kupil domačin Franc Pirc. Med svetovno vojno je bila v njem nastanjena vojaška bolnica. Vojaki so napravili ogromno škode in uničili razne zanimivosti: slike, staro orodje in dr. Močno ga je poškodoval potres 1917. L. 1920. so ga restavrirali. Danes je v njem gostilna. Podr. cerkev sv. Martina.

Veliki Podlog, 215-42-36-4-5. Sr so du žand zdr Krško 7.8 km, fin Cerklje 6 km, žel Videm—Krško 8.8 km, o pTt žup Leskovec 6 km, š v kraju ust. 1901, 3 odd. Ljud. knjiž., Gas. Nm 157 m. Obcestna vas stoji v ravnini na Krškem polju, deloma ob ban. cesti Krško—Sv. Križ. Z. od vasi se razprostira hrastov Krakovski gozd. Ostalo kot Mali Podlog. Podr. cerkev sv. Miklavža.

Veliki Trn (Sv. Duh), 69-17-14-3-5. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 13 km, žel Videm—Krško 13.5 km, o 10.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1892, 3 odd. PJS, PRK. Nm 470 m. Vas stoji na plečatem terciarnem gričevju, deloma ob ban. cesti pri sv. Duhu, deloma sz. odtod. Od Sv. Duha, ki slovi kot izletna točka, je lep razgled. Z. od vasi se razprostira bukov gozd (Trnovski gaj). V bližini se nahaja podzemeljska jama. Vinogradništvo in sadjarstvo. Župnija Sv. Duh v Vel. Trnu (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 1150 duš. Župna cerkev sv. Duha. Staro cerkev je 1878 uničila strela, nakar so 1885 zgradili novo gotsko stavbo. Do 1793 je bila podr. leskovške prafare. V župnišču obstaja kronika od 1906 dalje.

Veniše, 138-37-14-16-7. Sr so du žand zdr fin Krško 4.2 km, žel Videm—Krško 5.2 km, o pTt š žup Leskovec 2 km. Nm ca 170 m. Vas se vleče v jz. smeri od Leskovca ob robu Krškega polja. V njen okvir spadata zaselka Zajčki in Podveniše. Tik vasi so na terasah vinogradi. Dostop od Leskovca tudi z avtom. Vinogradništvo in kmetijstvo. Sledovi predzgodovinskih selišč.

Vihre, 214-36-31-3-3. Sr so du žand zdr Krško 7.2 km, fin pTt š Cerklje 4 km, žel Videm—Krško 8.2 km, o žup Leskovec 6 km. Nm 156 m. Vas stoji na Krškem polju ob ban. cesti Velika vas—Krška vas. V. od vasi ob ban. cesti na polju stoji podr. cerkev Sv. Urha. Ostalo kot Mrtvice.

Volovnik, 29-7-5-2-0. Sr so du žand zdr fin Krško 4.5 km, žel Videm—Krško 5.5 km, o pTt š žup Leskovec 2 km. Nm 306 m. Naselek stoji na vinorodni gorici pod Golekom. Dohod z vozom. Zaselek Selska gora.

Vrbinska vas, 73-19-6-11-2. Sr so du žand zdr fin Krško 4 km, žel Videm—Krško 4 km, o 5 km, pTt š žup Videm 2 km. Nm ca 155 m. Vas se nahaja na levem bregu Save na terasi pri Starem gradu pod vinogradniško goro Libno (359 m) kraj železnice Ljubljana—Zagreb. Vas spada radi tega pod Leskovec, ker si je Sava v 19. stol. prekopala strugo v škodo Kranjske. V stari savski strugi teče stalen potok. Dohod je mogoč z avtom. Poljedelstvo, svinjereja. Ribolov v Savi.

Vrhulje, 72-15-11-4-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 8 km, žel Videm—Krško 9 km, o 7 km, š Vel. Trn 3 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 3 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje v vinorodnem gričevju s. od Drenovca. Ponikujoč potoček. Sz. od vasi se razprostira kostanjev Vrhuljski gaj. Dohod z vozom. Vinogradništvo in kmetijstvo. Kostanjevo kolje za vinograde. Zaselki: Podjama, Gaji, Sremič.

Zadovinek, 114-16-7-5-6. Sr so du žand zdr fin Krško 3 km, žel Videm—Krško 4 km, o pTt š žup Leskovec 1 km. Nm 150—155 m. Kraj sestoji iz več zaselkov, ki stoje na terasah in aluvialni ravnini desnega brega Save. Po loki kraj vasi teče potok Vejerček, ki se pri Srednjem marofu razgubi v zemlji. Del vasi je ob ban. cesti. Kmetijstvo. Pri vasi so odkopali rimske grobove.

Zenje, 74-17-14-3-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 6.7 km, žel Videm—Krško 7.7 km, o Leskovec 8 km, š Vel. Trn 4 km, žup Sv. Duh v Vel. Trnu 4 km. Nm 348 m. Razložena vas stoji na plečatem griču j. od Srednjega Pijavškega. V. od vasi v grapi teče proti Pijavškemu potok Ledine, ki žene tri mline. Dohod z vozom. Prebivalstvo prodaja bukova drva.

Občina Mokronog

Preb. 2045, hiš 452, posest. 389, koč. 81, najem. 32. Površina 2018.80 ha:* njiv in vrtov 508.30, trav. in paš. 435.72, vinogradov 87.85, sadovnjakov 18.13, gozdov 928.67, ostalo 40.13. Občina zavzema del Mirnske doline, na desnem bregu Mirne, dolino zgornje Laknice in hribovje med obema. Visoki hrbet, ki se vleče od Korena (487 m) preko Trebelnega (527 m) nad Mokronogom na Sv. Vrh (420 m), Medvedjek (414 m) in dalje, tvori razvodje med pritoki Mirne in Krke. Terasasto hribovje, globoko razrezano po številnih potokih, je v veliki meri poraslo z gozdom, na prisojnih pobočjih pa so vinogradi in naselja. Obe dolini sta zelo rodovitni. V dolini Laknice se nahaja mnogo železovca, ki se nahaja tudi okrog Loga ob Mirni. Pomanjkanja vode ni. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, vinogradništvom, sadjarstvom in živinorejo. Dolinske vasi imajo več ali manj na prodaj pšenico, koruzo, oves, ječmen, krompir, fižol, zelje, lan. Za prodajo se nabirajo tudi gobe. Naselja v območju Laknice nabirajo za prodaj tudi jagode, borovnice in zdravilne rastline. Gozd je večinoma listnat in daje le malo dohodkov. Na km² pride skoraj 93 prebivalcev.

Bačje, 5-2-1-0-0. Sr du Krško 45 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 5 km, žel Mokronog—Bistrica 8 km. Nm 442 m. Samotna kmetija stoji visoko na levem bregu Bačjega potoka, ki izvira pod Korenom (487 m) in teče po globoki grapi proti Mirni. Dohod z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo (ca 50 hl).

Bruna vas, 91-16-8-7-2. Sr du Krško 35 km, so zdr fin o pTt š žup Mokronog 3 km, žand Krmelj 4.5 km, žel Pijavice 1.5 km. Nm 242 m. Vasica leži raztresena vzdolž ob ban. cesti Mokronog—Tržišče, v zložnem pobočju sredi njiv in travnikov. Dolinsko dno Mirne s. od vasice poraščajo gozdovi. Kmetijstvo in deloma vinogradništvo. Prodaja sadja, surovega masla, perutnine in lesa (smrekovi trami).

Gorenja vas, 34-10-5-5-0. Sr du Krško 43.5 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 3.5 km, žel Mokronog—Bistrica 5.5 km. Nm 409 m. Vasica z raztresenimi hišami, v bregu nad in ob Bačjem potoku, ki žene mlin. V okvir te vasi spada zaselek Laščice. Dohod z vozom. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja mleka v Mokronog.

Križni vrh, 21-8-6-2-0. Sr du Krško 43 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 3 km, žel Mokronog—Bistrica 5 km. Nm ca 400 m. Zaselek stoji na vinorodnem hrbtu jz. od Mokronoga. Dohod z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo, prodaja kokoši v Mokronog. Pri vasi so odkrili več predzgodovinskih gradišč, mimo katerih je držala stara cesta na Sončni marof in Trebnje. Univ. prof. dr. V. Schmid je 1935 odkopal 6.9 m dolgo in 3.3 m široko hišo iz lesa, obdano z ometom. Predmeti so iz hallstattske in rimske dobe. Odkril je tudi kupe železne žlindre, kar kaže na ondotno železarstvo.

Log, 86-16-15-1-0. Sr du Krško 44 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 4 km, žel Mokronog—Bistrica 6 km. Nm 261 m.

---

* Pred priključitvijo krajev Bruna vas in dela Sp. Laknic od obč. Tržišče (1936).

Vas stoji v bregoviti legi ob obč. cesti j. od Mirne. Obsega tudi zaselek Podlog. Dohod z avtom. Kmetijstvo. Prodaja krompirja, mleka in perutnine v Mokronog in Ljubljano. Ribolov v Mirni in pritokih.

Martinja vas, 145-29-27-2-2. Sr du Krško 40 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 1 km, žel Mokronog—Bistrica 1.8 km. Nm 267 m. Gručasta vas leži v ravnini in na rahlo razgibanem svetu ter ob ban. cesti med Mokronogom in postajo Mokronog—Bistrica. Mimo vasi teče v bližnjo Mirno potok Savrca, ki izvira pod Zabukovjem. Zemlja je deloma aluvialna in rodovitna, sicer peščena in ilovnata. Razen nekaj obrtnikov se prebivalstvo preživlja enako kot v Logu. Pri vasi so odkopali predrimske grobove. Podr. cerkev sv. Miklavža.

Mokronog, trg, 809-174-174-20-24. Sr du Krško 40 km, so žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Mokronog—Bistrica 2.8 km. Šola ust. 1808, 9 odd. Obrt. trg. nad. š., SKJ s knjiž., pev. od. z gled. odrom in kinom. PCMD, JS, PRK, PJS, PSPD, Gas., Kat. prosv. d. z odrom in knjiž. Skupno združ. obrt. Zdravnik, notar. Vodovod, elektrarna. Nm 251 m. Trg leži v jugovzhodnem kotu Mirenske doline ali Mokronoške kotline pod gozdnatim vencem hribovja. Trg se nahaja v plitvi dolinici, ki jo namaka več neznatnih potokov. V spodnjem s. delu trga se vodice združujejo. Glavni potok (Stajniški potok) teče v. od Martinje vasi proti Mirni. Trg se vzpenja po prav malo nagnjenem terenu od s. proti j. in proti Žalostni gori, na kateri doseže 336 m. V okvir trga namreč spadajo še zaselki Dolina, Preloge, Škarpa, Sv. Florijan in slikovita razgledna Žalostna gora (336 m), znamenita božja pot z. nad Mokronogom. Središče trga pa je široka glavna ulica, ki se vzpenja od sv. proti jz. Kraj je ostal sicer precej vstran (2.8 km) od železnice, vendar je v prometnem oziru dovolj važen, kajti tu je križišče ban. cest v Novo mesto, Sevnico, na Trebelno in v Mirno. Obrtniki, trgovine, gostilne s tujskimi sobami, tovarna usnja, parna žaga, strojno mizarstvo, precej pomembna lesna trgovina: prodaja se hrastov, bukov, smrekov in orehov les (hlodi, žel. pragi, tesan les, hmeljevke, plohi in drogovi). Prebivalstvo se razen tega še v veliki meri bavi s kmetijstvom in vinogradništvom. Vinograde ima v Pričah. V Zagreb prodajo letno ca 10 vagonov krompirja in 32 vagonov fižola, v Ljubljano pa do 500 hl cvička. Od sadja se prodajajo tepke in slive. Čebelarstvo. V trgu se vrši letno 18 sejmov. Mokronog je idilično miren, prijazen, zdrav in prijeten kraj za letoviščarje. Lepi sprehodi po Mirenski dolini. Primerne izletne točke so Vesela gora, Škrljevo, Trebelno, Debenec, Sv. Vrh, Cirnik, Hmeljnik, Zaplaz, Primskovo, Kum itd. Topla kopel v bližnji Mirni. Električno razsvetljavo imata obe tovarni in nekaj privatnikov.

V M. in po vaseh v njegovi neposredni bližini so odkopali mnoge gomile s številnimi hallstattskimi in latènskimi predmeti. Grobovi so vsebovali bogate predmete (v Nar. muzeju v Ljubljani). V Zapečarju jz. od trga so imeli že Kelti in za njimi Rimljani svinčen rudnik. Rimske gomile so večinoma iz 3. stol. po Kr. Od najdb je najznamenitejši lonec s 4000 novci. V M. je obstajalo večje rimsko selišče in zraven njega utrdba, ki je ščitila prometno cesto Trebnje—Mirna—Mokronog—Šmarjeta. V zač. 11. stol. je bila lastnica Mokronoga rodbina Breže-Seliška, okoli 1034 ga je z drugimi posestvi vred podarila blažena Hema ženskemu samostanu v Krki, od 1072—1616 pa je Mokronog pripadel krški škofiji.

Prvič se Mokronog izrecno navaja 1215, ko je imel tu neka posestva koroški vojvoda Bernhard. L. 1256. se omenja kot važen kraj ob prometni cesti Zidani most—dolina Mirne—Trebnje—Ljubljana. Kot trg se prvič omenja 1280. Imel je lastno sodstvo; prvi trški sodnik se omenja 1367. L. 1531. je administrator krške škofije in pozneje škof Anton potrdil trgu vse trške pravice, ki jih je podelil škof Matevž; azilsko pravico, lastno sodstvo (krvno sodstvo si je pridržala mokronoška deželska sodnija), prost ribolov v potokih in Mirni ob petkih in postnih dnevih, svobodno volitev sodnika in pravico umestitve o Božiču. Trški sodnik je pri sodnih razpravah nosil pozlačeno palico. Privilegiji so bili še večkrat kesneje potrjeni (zadnjič 1606). Po 1616, ko je mokronoški trg z gradom prešel v druge roke, je začel propadati. V dobi splošnih upravnih reform je 1783 dobil tudi M. novi red in predpise. Tržani so postali tedaj pravi lastniki vseh zemljišč. Dobili so svobodo gibanja, gospodarsko vodstvo pa je bilo poverjeno trškemu sodniku. V trgu je že od nekdaj cvetela obrt. Obrtniki so bili organizirani v cehe, z raznimi privilegiji. L. 1767. je podelila Marija Terezija trgu pravico do treh letnih sejmov in 1842 cesar Ferdinand I. do štirih. Trg je bil v 16. in 17. stol. obzidan, o čemer priča še danes štirioglati stolp (»Turn«) in ulica »Za zidom«. M. je imel tudi lasten trški pečat in grb (bosa noga). Požari so vpepelili trg 1641 in 1682. Mokronoški grad, v zgornjem koncu trga nad cerkvijo, so zgradili verjetno že v dobi bl. Heme. V njem so gospodarili Mokronoški gospodje (omenjeni 1137, 1143, 1173 in 1177), ministeriali grofov Breže-Seliških, oz. pozneje krških škofov kot poznejših grajskih lastnikov. L. 1189. so živeli na gradu grofje Bogen, ki potekajo iz rodu bl. Heme. L. 1256., 1265. in 1288. se omenja grad sam in sicer kot zelo utrjen. L. 1439. je grad začasno zavzel in opustošil Jan Vitovec. L. 1515. so ga pa zavzeli in izropali kmečki uporniki. Po 1616 so se lastniki večkrat menjali. Lastnik še danes ohranjenega gradu je bančni ravn. Pečenko iz Ljubljane. Na gradu je bil nekdaj tudi sedež krvnega deželskega sodišča (1526—1787).

Župnija Mokronog (dek. Trebnje, škof. ljublj.) ima 2194 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Egidija je stala že v 12. stol. Prvič se omenja šele 1370. Sedanja stavba je iz 1828. Prvotno je bila podr. šentrupertske prafare. Kot vikariat pa se omenja že 1296. Župnija je bila ustanovljena 1649 z ustanovo mokronoškega graščaka E. pl. Scherenburga. Graščina izvršuje zato še danes patronatske pravice. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom. Podružna cerkev Žal. M. B. na Žalostni gori (336 m) je bila po Valvasorjevem poročilu zidana 1670. Dograjena je bila najbrž šele 1797 (letnica vsekana na vratih na ženski strani). Kip žalostne Matere Božje je daroval cerkvi mokronoški graščak Janez Kizelj. Znamenita božja pot. Sem prihajajo romarji iz cele Dolenjske in Sp. Štajerske, v velikem številu tudi Belokranjci, Kočevarji in Hrvatje. Pod vrhom je kapela sv. Križa, ki ima 28 svetih stopnic iz črnega marmorja. V bližini cerkve so odkrili predzgodovinske grobove. Prav tako tudi pri podr. cerkvi sv. Florijana na Šiginkah (ob ban. cesti proti Sevnici). V M. rojena: Gutman Ivan (1808—1875), pol. delavec in dež. posl.; Šašelj Ivan Feliks (r. 1859), župnik v p. v Št. Lovrencu na Dol., folklorist.

Ostrožnik, 77-24-20-4-0. Sr du Krško 43 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 3 km, žel Mokronog—Bistrica 5 km. Nm ca 266 m. Vas stoji na j. robu Mirenske doline ob obč. cesti z. od Mokronoga med Bačjim in Gomilskim potokom (zaselek Gomila). Na desnem bregu Bačjega potoka stoji lurška kapelica. Dohod z vsemi vozili. V vasi dva trgovca z usnjem, sicer se prebivalstvo preživlja slično kot Log. Tu je obstajalo večje predzgodovinsko gradišče iz keltske dobe. Naleteli so tudi na rimske grobove. Najdbe hrani večinoma Narodni muzej v Ljubljani.

Pugled, 46-13-7-6-0. Sr du Krško 41.5 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 1.5 km, žel Mokronog—Bistrica 3 km. Nm ca 375 m. Vas z raztresenimi hišami stoji v bregoviti legi na levem bregu Savrce, ki žene več mlinov. Pod vas spada tudi zaselek Lakovšče. Dohod z vozom. Ostalo kot Gorenja vas.

Ribjek, 42-8-7-1-1. Sr du Krško 41 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 1 km, žel Mokronog—Bistrica 3 km. Nm ca 264 m. Leži v dolini z. od Mokronoga. Dohod mogoč z avtom. Kmetijstvo. Mleko, surovo maslo in deloma perutnino prodajajo v Mokronog. Predzgodovinski in rimski grobovi.

Slepšek, 111-25-22-3-0. Sr du Krško 41 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 1 km, žel Mokronog—Bistrica 3 km. Nm 271 m. Gručasta vas stoji ob obč. cesti na j. robu Mirenske doline. Obsega tudi zaselka Dole in Gmajno. V. od vasi teče potok Savrca, preko katerega drži po mostu cesta v Mokronog. Dohod z vsemi vozili. Gospodarstvo slično kot v Logu. Tu je obstajalo večje ilirsko gradišče in keltska postojanka (mnoge gomile z žganimi grobovi). Nad vasjo in pri »Božjem grobu« so odkrili rimske grobove. Najdbe hrani Narodni muzej v Ljubljani. Podr. cerkev sv. Martina.

Spodnje Laknice, 157-25-20-5-0. Sr du Krško 45 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 5 km, žel Mokronog—Bistrica 8 km. Nm 219 m. Raztresena vas stoji ob ban. cesti, ob potoku Laknici in med vinogradi. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja mleka v Mokronog. Bukov, hrastov in smrekov gozd daje na prodaj hlode, žel. prage in drva. Ribolov v Laknici. Gostilna in mlin.

Srednje Laknice, 86-16-14-2-1. Sr du Krško 44 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 4 km, žel Mokronog—Bistrica 7 km. Nm 258 m. Stoji v dolini Laknice ob ban. cesti. Pod vas spadata zaselka Kranji vrh in Stara gora. Ostalo kot Spodnje Laknice. Prvotni zelo utrjeni čreteški grad (Reutenberg) je stal na visokem hribu nad današnjim gradom. Grad je bil prvotno last gospodov Čreteških (omenjenih 1228, 1238, 1346). V 1. polovici 15. stoletja je oglejski patriarh podelil grad Celjskim grofom. Pozneje je bil grad v lasti rodbin Kreug in Lamberg. L. 1770. je strela razrušila grad, ki je najbrž od tedaj ostal v razvalinah, ki so še danes dobro vidne. Grad, ki so ga nato zgradili, je še danes ohranjen in obljuden (last L. Berdajsa).

Sv. Križ, 61-17-10-7-0. Sr du Krško 42 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 2 km, žel Mokronog—Bistrica 4 km.

Nm 286 m. Stoji na griču z. od Mokronoga. Dohod po obč. poti z vsemi vozili. Gostilna. Gospodarstvo kot Ribjek. Kraj spada med najznamenitejša predzgodovinska najdišča mlajše hallstattske in ilirsko-latènske dobe. Tu so odkopali številne gomile z bronastimi okrašenimi predmeti, fibulami, obroči in z orožjem, v bližini pa so zasledili nad 100 grobov keltskih Latobikov. Predmete so 1934 prodali v Ameriko (del tako zvane Mecklenburške zbirke). Podr. cerkev sv. Križa s pokopališčem.

Sv. Vrh, 123-36-28-8-1. Sr du Krško 44 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 4 km, žel Mokronog—Bistrica 7 km. Nm 420 m. Stoji po prisojni rebri med vinogradi in zidanicami nad Laknico. Vključuje zaselke Brezovico, Hrenovice in Spečno. Od ban. ceste Mokronog—Novo mesto je po obč. cesti mogoč dohod tudi z avtom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja se cviček in sadje v Mokronog in Ljubljano. Podr. cerkev Prebl. D. M. s pokopališčem.

Zgornje Laknice, 151-33-25-8-1. Sr du Krško 42 km, so žand zdr fin o pTt š žup Mokronog 2 km, žel Mokronog—Bistrica 5 km. Nm 275 m. Vas je precej raztresena po zgornji dolini Laknice, deloma ob banovinski cesti Mokronog—Novo mesto. Laknica dobi tu več malih pritokov. V vas spada vinorodna Priča in zaselek Strgovec. Gospodarske razmere slične kot Sp. Laknice. Predzgodovinske gomile z dragocenimi predmeti. V rimski dobi je tod mimo vodila cesta Trebnje—Šmarjeta. Podr. cerkev sv. Jošta.

Občina Radeče

Preb. 4059, hiš 757, posest. 651, koč. 80, najem. 448. Površina 6097.86 ha: njiv in vrtov 834.09, trav. in paš. 855.47, vinogradov 130, sadovnjakov 61.58, gozdov 4025.08, ostalo 191.64. Občinsko ozemlje omejuje s s. in v. strani Sava, na j. razvodje med Sopoto in Mirno, na z. pa približno črta Hrastnik—Svibno. Ozka dolina Sopote deli to ozemlje na približno dva enaka dela. Podnebje je sicer ugodno, vendar še ne dopušča pravega razmaha vinski trti. Kulturnega sveta je bolj malo. Večja naselja so le v Savski dolini, kamor tudi vsi ti kraji gospodarsko težijo, na ostalem hribovitem in precej gozdnatem ozemlju pa zadobi premoč tip raztresenih zaselkov in samotnih kmetij. Edini dohodek prebivalstvu na tem ozemlju je le gozdarstvo, živinoreja ter deloma sadjarstvo. Samo na v. je zastopano še vinogradništvo, a le za domače potrebe. V prometnem oziru sta važni za to ozemlje cesti: Radeče—Preska—Litija in Radeče—Hrušica—Št. Janž. V občini je več lepih izletnih in razglednih točk (Svibno, Žebnik, Kum).

Brunk, 37-8-7-1-0. Sr du Krško 39 km, so žand zdr fin o pTt žup Radeče 5 km, žel Zidani most 8 km, š Št. Janž 4 km. Nm 561 m. Zaselek vrh brunškega brega ob ban. cesti Št. Janž—Radeče. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Največ se proda sadja (do 3000 kg v Švico) ter perutnine in lesa domačim trgovcem. Dobro je še tu razvita domača obrt pletenja košev ter izdelovanja grabelj. Pri vasi so odkrili predzgodovinske gomile. Dva letna sejma je izdejstvoval kraju 1764 F. I. Amigoni, lastnik hotemeške graščine. Podr. cerkev sv. Treh kraljev so sezidali najbrž sredi 14. stol. v spomin na kugo »črno smrt«. Cerkev hrani mnoge umetnine: freske, baročne oltarje in leco iz 17. in 18. stol., v vel. oltarju renesančni relief sv. Treh kraljev iz 1. pol. 16. stol., v stranskem oltarju kip Madone iz srede 16. stol. in slika Križanje iz konca 18. stol. od Benečana Rosinija. V ladji je vzidana spominska plošča z napisom okrog grba gospodov z Visokega, t. j. Novega gradu (Ober-Erkensteina). Ti so imeli tu svojo grobnico.

Brunška gora, 109-24-23-1-3. Sr du Krško 38 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 3 km, žel tudi Zidani most 4 km. Nm ca 450 m. Raztresena vas v prisojnih pobočjih sredi lepih gozdov (smreka, bukev) j. od Radeč. Poljedelstvo in gozdarstvo. Prodaja in izvaža se samo les (hlodi, drva), tudi v Italijo. Dostop z vozom.

Dobrava, 69-24-24-0-7. Sr du Krško 40 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 2 km, žel tudi Zidani most 6 km. Nm ca 350 m. Raztreseno naselje v gozdnatih pobočjih j. od Radeč. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja lesa, sadja, gob in perutnine v razne kraje.

Gorelce, 45-16-16-2-3. Sr du Krško 38 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 4 km, žel tudi Zidani most 8 km. Nm ca 450 m. Vasica leži v bregu jv. od Radeč, nedaleč od ban. ceste Radeče—Št. Janž. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo. Vključuje zaselka Radno in Senice.

Hotemež, 184-33-33-0-18. Sr du Krško 33 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 2 km, žel tudi Zidani most 2 km. Nm ca 200 m. Leži ob ban. cesti Radeče—Krško v podnožju Brunške gore. Obsega še zaselka Breško vas in Brod. Rodovitna polja v ravnini ob Savi. Kmetijstvo. Izvoz sadja (2000 kg v Švico) in lesa (deske, pragi, hlodi in drva). Od 1928 dobivajo v »Pristanu« premog iz naplavin v savski strugi. Pri vasi so odkrili predzgodovinske gomile. Marijino znamenje pri vasi na polju so sezidali 1750 v spomin na kugo ali na povodenj. Zgodovinska pomembnost kraja je grad Hotemež. Prva znana grajska lastnica je bila rodbina Raumschüssel, ki je grad restavrirala. Od 1934 je last častnih sester sv. Vincencija. S. od vasi blizu Save, le 1 km jv. od Radeč, stoji graščina Dvor (»Novi Dvor«, »Marijin Dvor«). Njegov bivši lastnik Gutmannsthal je 1926 prodal grad in vse umetnine. Videti je še samo arabeske na stropu. Lepo ohranjeni grad z vzornim parkom je v lasti usmiljenih sester iz Ljubljane.

Log, 75-15-15-0-4. Sr du Krško 30 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 5 km, žel tudi Zidani most 9 km. Nm 220 m. Vas leži raztresena v podnožju Vrhovške gore na desnem savskem bregu jv. od Radeč. Ostalo kot Vrhovo.

Loška gora, 33-6-5-1-3. Sr du Krško 30 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 3 km, žel tudi Zidani most 7 km. Nm ca 420 m. Naselje v hribovju z. od Vrhovega ob ban. cesti Radeče—St. Janž. Obsežni smrekovi gozdovi. Kmetijstvo. Prodaja sadja v Nemčijo.

Močilno, 229-26-22-4-19. Sr du Krško 37 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 2 km, žel tudi Zidani most 6 km. Nm 574 m. Vas raztresenih kmetij, vrh gozdnatih pobočij j. od Žebnika pri Radečah. Vključuje zaselke Dunaj, Ivje in Leščevje. Dohod le z vozom. Prebivalci so večinoma zaposleni kot delavci v papirnici v dolini Sopote. Podr. cerkev sv. Miklavža.

Njivice, 257-48-34-7-12. Sr du Krško 38 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 4 km, žel tudi Zidani most 7 km. Nm ca 200 m. Naselje je raztreseno v ozki dolini Sopote ob ban. cesti Radeče—Svibno in v prisojnih pobočjih nad njo. Prebivalci so kmetovalci in delavci v tovarni papirja. Razvito sadjarstvo in perutninarstvo. Izvoz sadja (4000—5000 q) v inozemstvo in perutnine in jajc v Rimske Toplice, Laško in v Avstrijo. Kot domačo obrt treba omeniti izdelavo peharjev, košar, ki jih tudi prodajajo v Trbovlje in Hrastnik. Ob Sopoti tovarna za dokumentni in kartni papir z vzorno urejenim gospodarstvom. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Pri gradnji ban. ceste Radeče—Litija je 1934 odkril prof. Srečko Brodar novo paleolitsko postojanko, ki predstavlja poleg Potočke zijalke na Olševi drugo paleolitsko naselbino v vsej Sloveniji. V votlini ob cesti so našli kosti jamskega medveda, koščeno orodje in kamenite artefakte. Najdišče spada v začetek mlajšega paleolitika ter je nekoliko starejše od olševskega.

Podkraj, 157-56-34-20-37. Sr du Krško 41 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 7 km, žel tudi Zidani most 11 km. Nm od ca 200 do 750 m. Naselje sestavljajo samotne kmetije, raztresene v strmih pobočjih na desnem savskem bregu od Hrastnika do Zidanega mosta. Večji zaselki so: Bajda, Boriče, Jelše, Kladje, Ravne, Ruda, Rus, Sava, Strušce, Trebežni graben, Zahrib. Ti kraji so tudi z vozom zelo težko dostopni. Prebivalci se bavijo s kmetijstvom in gozdarstvom. Pridelki krijejo le za silo domače potrebe. Prodajajo samo drva in oglje. Kraj je znan kot prehodna točka za izlete na Kum (1219 m), tako iz Hrastnika, kakor iz Zidanega mosta po Škratovi dolini. Tu koplje Litijska rudarska družba svinčeno rudo (srebrast svinčeni sijajnik). Podr. cerkev sv. Miklavža v zaselku Sava (211 m) nasproti žel. p. Hrastnik.

Prapretno, 98-18-18-0-5. Sr du Krško 29 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 6 km, žel tudi Zidani most 9 km. Nm 195 m. Vasica na desnem savskem bregu ob ban. cesti Radeče—Boštanj, konec vrhovškega polja. Kmetijstvo krije le domače potrebe. Prodaja jabolk (letno do 9000 kg).

Radeče, mesto, 1280-192-187-0-246. Sr du Krško 35 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1781, 10 odd. Obrt. trg. nad. š. SKJ s knjiž., PRK, RK, PCMD, PJS, Gas., Kmet. knjiž., Glasb. d. Zdravnik, notar. Nm 195 m. Lepo obsavsko mesto leži ob sotočju potoka Sopote in Save, kjer se dolina Save pod Zidanim mostom nekoliko razširi. Skozi mesto vodi ban. cesta od Zid. mosta proti Krškemu, ki tu z velikim železnim mostom prekorači Savo. Hiše so razporejene deloma še ob ban. cesti, ki se tu odcepi v dolino Sopote. Večina prebivalstva se preživlja z obrtjo, trgovino in industrijo (papirna ind., gl. Njivice). S kmetijskimi proizvodi zalaga mesto bližnja okolica. Gostilne s tujskimi sobami. Prav prijeten kraj za letovanje. Več lepih izletnih točk kakor Kum (1219 m), Svibno, Žebnik, na drugi strani Save pa Lisca (3 ure) in Kozje (1 uro).

Na hribu pod trgom so izkopali mnogo predzgodovinskih gomil. Številne so tudi rimske izkopine, od katerih so najpomembnejši oltarji vodnih božanstev Neptuna, Savusa in Adsulate. Že v tej dobi je bil kraj važno pristanišče za trgovino po Savi. Tu je stala 34. postaja na rimski prometni cesti Aquileia (Oglej)—Siscia (Sisak). S to cesto se je tu križala pot Poetovio (Ptuj)—Celeia (Celje)—Zidani most—Ra-

deče—Neviodunum (Drnovo pri Krškem). Srednjeveška naselbina se je razvila pod okriljem starega radeškega gradu. Kot trg nam viri prvič omenjajo R. 1206, privilegiji so se izgubili. Trški gospodje so bili gospodje Svibenski (Schärfenbergi) in pozneje Celjski grofje. L. 1429. je Friderik Celjski podaril R. jurklošterskim kartuzijancem. Do gospodarskega razmaha je trgu pripomogel predvsem živi promet po Savi. Tu so nalagali na ladje železno rudo, ki so jo kopali v svibenski in radeški okolici. Okoli 1588 se omenja rudarsko podjetje Jurija Gaisperga, katero je pa 1595 uničil požar. Tu je obstajal tudi brodarski urad. Ko je 1862 stekla železnica Zidani most—Zagreb, je promet na Savi začel propadati. Propad trga je zavrla papirniška industrija, ki sega že v začetek 19. stol. Trg je bil povzdignjen v mesto dne 25. avgusta 1925.

V reformacijski dobi se je Lutrov nauk širil iz sosedne Loke, ki je bila prava luteranska trdnjava. V Radečah se je razširila nova vera poebno okoli 1570, ko je imel radeški grad s trgom v zakupu Viljem pl. Lamberg, vnet pobornik nove vere. Tega leta je živel v trgu predikant Ivan Hočevar, kateremu so zgradili tik cerkve luteransko kapelo. V gradu Hotemežu je tedaj pridigoval predikant Jurij Maček. Sam nadvojvoda Karel je zaukazal graščaku Lambergu, da mora izgnati predikanta. Ukaz je bil izvršen šele 1587. Tržani so večina sprejeli novo vero.

Stari radeški grad je zgradila okoli 1000 ena od treh vej rodu Svibenskih, ki so se odtlej imenovali Radeški gospodje (prvič 1206). L. 1336. sta avstrijska vojvoda Albreht in Oton prodala Frideriku Žovneškemu poleg Laškega in Zidanega mostu tudi radeški grad. Celjski grofje so gospodarili na gradu vse do 1456. V bojih za njihovo dediščino je bil grad obenem z mostom čez Savo razrušen. Razvaline so še danes vidne v razglednem pobočju nad trgom. Tik pod njim so zgradili nov grad, last Habsburžanov, ki so ga kot deželnoknežji fevd dajali raznim rodbinam v zakup. Grad je še danes ohranjen in obljuden ter last rodbine Trink. V njem je bil nekdaj sedež deželskega sodišča. Tik pri trgu stoji pod radeškim gradom gradič Turn, nekdaj last W. A. pl. Busegkh. Na oglu še danes ohranjenega gradiča je grb Gutmannsthala, prejšnjega lastnika Hotemeža in Dvora. Gradič uporabljajo danes za hiralnico.

Župnija Radeče (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 3056 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra je bila prvotno podr. laške prafare, oziroma pozneje vikariata Loke. Lasten vikariat je bil ustanovljen 1385, a se prvič izrecno omenja 1429 oz. šele 1461. L. 1618. je postal župnija, ki je pripadala do 1751 oglejskemu patriarhatu in savinjskemu arhidiakonatu, nato do 1751 ljubljanski škofiji. Svoj današnji obseg je dobila župnija 1810. L. 1811. se je izločila iz župnije novo ustanovljena lokalija Širje. V R. rojen: dr. Dolinar Jurij (1794—1872), botanik.

Stari dvor, 107-21-18-3-43. Sr du Krško 40 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 5 km, žel tudi Zidani most 9 km. Nm ca 280 m. Raztreseno naselje v dolini Sopote, ob ban. cesti Radeče—Svibno in v prisojni legi nad njo. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom, v veliki meri je zaposleno v tovarni za papir. Kapela Brezm. spoč. D. M.

Svibno, 864-188-155-29-19. Sr du Krško 44 km, so žand zdr fin žel o pTt Radeče 9 km, žel tudi Zidani most 13 km, š žup v kraju. Šola ust. 1892, 3 odd. Knjiž., PSVD, Skupina bojevnikov. Nm 580 m (župna cerkev). Jedro vasi leži v prisojnem vznožju strmega stožca, vrh katerega so slikovite razvaline svibenskega gradu. Ostalo pa je raztreseno daleč naokoli v hribovju ob Sopoti ter v njeni dolini. Večji zaselki in sestavni deli naselja so: Bajšovna, Češnjice, Čimerno, Črni log, Čumer, Dolina, Glažuta, Golobinjek, Gradec, Hrušica, Hudi kraji, Jagnjenica, Jelše, Kumnov dvor, Kompanija, Koti, Lepa ravan, Mogovnik, Malarija, Počakovo, Podboršt, Pod gradom, Podkamen, Podlog, Pod Svibnom, Pristava, Rasperk, Rižnarija, Sela, Slab mrt, Studence, Vetrni vrh, Volčji dol, Volčji svet, Zadnji vogel, Za gradom. Ob Sopoti vodi ban. cesta Radeče—Svibno—Litija. Dohod v jedro vasi pa je možen samo z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in gozdarstvo. Precej živine, lesa ter oglja prodajo v Italijo, sadje (12.000 kg) raznim prekupcem. Kot domača obrt je razvita izdelava košev, košar in grabelj. Lepa izletna točka s krasnim razgledom na Kum, ki je oddaljen ca 1¼ ure hoda. Pri župni cerkvi so odkrili predzgodovinsko gradišče in gomile. Nekdaj je bil kraj mnogo pomembnejši kot je danes. V okolici so stali mnogi gradovi. Naselbina je imela svoj čas trške pravice (tudi v Valvasorjevi dobi), a jih je pozneje izgubila. Prvi znani njeni lastniki so bili v zač. 11. stol. domači grofje Breže-Seliški. Že tedaj je bil gotovo zgrajen znameniti svibenski grad. Po Valvasorjevem sporočilu ga je zgradil 928 frankovski grof Arnulf Svibenski. Gospodje Svibenski (Schärfenbergi) pripadajo poleg Auerspergov Turjaških k najstarejšim plemenitaškim rodbinam. Ko se je njihov rod razcepil na tri veje, je ena veja zgradila radeški grad in se nazvala Radeškim gospodom, druga planinski grad in tako zasnovala novo vejo Planinskih gospodov. Prvotni starodavni svibenski grad je danes v razvalinah, ki so že zaraščene. Grad se je odlikoval po svoji naravni utrjenosti in dominantnem položaju. Služil je predvsem za obrambo proti Madjarom. Svibenski gospodje so bili okoli 1200 ministeriali mejnega grofa Otokarja Traungavskega in pozneje do srede 13. stol. Andeških grofov. L. 1324. je Pavel Svibenski sezidal nov grad, ki je danes tudi v razvalinah. Vidni so še lepi dolgi hodniki. Ko je rod Svibenskih izumrl, je grad prešel na Habsburžane, ki so ga kot deželnoknežji fevd dajali v najem. Na gradu je bil tudi nekdaj sedež deželskega krvnega sodišča, ki se tu omenja že 1526, 1700 in 1787. Pozneje je grad razpadel in sedež zemljiške gosposke so v 2. pol. 19. stol. premestili v Radeče. — Pet minut od zaselka Jagnjenice tik ob stezi, ki vodi na Svibno, je nekdaj stal grad Selo. Zgradili so ga najbrž Svibenski gospodje. Danes je grad popolna razvalina, last g. Zakrajška, ki ima v bližini lepo urejeno hišo z gospodarskim poslopjem. O starem dvorcu Robalia, ki je nekdaj stal blizu gradu Selo, ni danes sledov. Župnija Svibno (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 875 duš. Pokopališče. Prvotna župna cerkev sv. Križa je bila zelo stara. L. 1324. so na istem mestu zgradili drugo cerkev, eno najstarejših gotskih stavb in umetnin v Sloveniji, ki jo je žal uničil požar. Začetki svibenske prafare segajo že v 13. stol. (omenja se 1282 in 1296). Ustanovili so jo Svibenski gospodje. Konec 14. stol. je patronat prešel na Habsburžane. Prafara je bila prvotno cerkveno podrejena oglejskemu patriarhatu in savinjskemu arhidiakonatu. Cesar Friderik III. jo je 1461 podaril tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji. Še danes je inkorporirana ljubljanskemu stolnemu kapitlju. Prafara je mati sedanje župnije Sv. Jurija pod Kumom in Dobovca. Kapelico pri župnišču so zgradili 1646. Podr. cerkev sv. Janeza Ev. poleg župnišča imenovana »nova cerkev« (Sv. Janez v Kotu) je bila nanovo zgrajena 1881 v romanskem slogu. Podr. cerkvi sv. Marjete v Jagnenici in sv. Trojice na Čimernem. Na Svibnem rojen dr. Lenart Leopold (1876), publicist, sedaj v Beogradu.

Vrhovo, 418-51-42-9-8. Sr du Krško 31 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 4 km, žel tudi Zidani most 8 km. Gas. Nm 202 m. Precej velika vas leži v podnožju Vrhovške gore ob ban. cesti Radeče—Krško, na desnem savskem bregu. Rodovitno polje se razteza v ravnini do Save. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Največ prodajo sadja (2500 kg). Znano je vrhovško lovišče žab, ki jih prodajajo celo v Zagreb.

Žebnik, 97-31-18-3-21. Sr du Krško 38 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Radeče 3 km, žel tudi Zidani most 6 km. Nm 477 m. Raztresena vasica po pobočju ostre dolomitne Žebniške gore j. nad dolino Sopote. Domovi so raztreseni po jasah med obsežnimi gozdovi. Prebivalci so deloma kmetovalci, deloma delavci v papirni tovarni ob Sopoti. Največ se proda sadja v Radeče in Trbovlje, nekoliko manj pa lesa in oglja. Znana izletna in razgledna točka. Nekdanji žebniški grad (Siebenegg) je stal na Žebniški gori, zraven podr. cerkve Žal. M. B. Prvotni grajski posestniki so bili Žebniški gospodje, ministeriali štajerskega mejnega grofa Otokarja Traungavca (okoli 1200). Ko je njegov rod konec 13. stoletja izumrl, so dobili grad Vovbrški grofje, od njih pa 1293 Habsburžani, ki so ga kot deželnoknežji fevd dajali v najem. Konec 17. stoletja je bil grad že v razvalinah, ki danes skoro niso več vidne. Na vrhu je še danes rov, nad 30 m dolg; uporabljali so ga za skrivne grajske dohode.

Občina Raka

Preb. 2616, hiš 621, posest. 419, koč. 182, najem. 57. Površina 3503.83 ha:* njiv in vrtov ca 692, trav. in paš. ca 892, vinogradov 216, gozdov ca 1649, ostalo 54. Občinsko ozemlje se razprostira jz. od Krškega v gričevju, ki se najgloblje proti j. spušča v Krško kotlino. Vodo odvajata potoka Lokavec in Račna, ki tečeta nato skozi obsežni ravninski Krakovski gozd v Krko. Prisojna lega in rodovitna ilovnata vrhnja plast zemlje omogočata izdatno izrabo kulturnih tal zlasti v obliki vinogradništva. Zato je razmeroma mali areal občine zelo gosto naseljen. Vasi so večidel raztresene v višjih legah, vlažnih dolin se sploh izogibajo. Glavne gospodarske panoge so poljedelstvo, vinogradništvo ter v manjši meri živinoreja. Od poljskih pridelkov se največ (⅓) proda krompirja in to predvsem v Zagreb, slično kakor tudi sadja. Vina pridelajo letno do 3500 hl (večinoma rdečega); z njim zalagajo predvsem Ljubljano in Gorenjsko. Omembe vredna je tudi reja mladih prašičkov, ki jih prodajajo na raznih sejmih, zlasti pa v Novo

* Pred priključitvijo kraja Planina od obč. Leskovec (1936).

mesto. Tudi perutninarstvo donaša dokaj dohodkov. Iz Krakovskega gozda se proda mnogo hrastovine (žel. pragi, hlodi) in bukovine (deske, drva), večinoma trgovcem za izvoz. Obsežna lovišča nudijo srne, zajce, divje race itd. V vseh teh krajih je še precej lesenih kmetskih domov, deloma ometanih z ilovico in z belo obrobljenimi okni.

Ardro, 144-35-22-13-0. Sr so du fin Krško 11 km, žand zdr o pTt š žup Raka 1 km, žel Videm—Krško 12 km. Nm 240 m. Razloženo naselje na malem vinorodnem hrbtu sv. od Rake. Vključuje zaselek Pokle. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti iz Rake. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, sadja, vina, perutnine in jajc. Precej vina gre v Ljubljano in na Gorenjsko, nekaj sadja pa tudi v Zagreb. Znatno gozdarstvo, deloma za izvoz (hrastovi hlodi, bukove deske, drva). Dva mlina.

Brezje, 128-28-17-11-0. Sr so du fin Krško 15 km, žand zdr o pTt š žup Raka 3 km, žel Videm—Krško 16 km. Nm 205 m. Raztresena vas na zadnjih obronkih gričevja, ki se z. od Rake izgublja v Krško kotlino, v tem predelu pokrito z lepimi hrastovimi gozdovi (»Krakovski gozd«). Vključuje naselje Raški vrh. Dostop z vsemi vozili nedaleč od ban. ceste. Gospodarstvo kot Podulce. Grobišča iz hallstattske dobe.

Celine, 41-13-8-5-1. Sr so du fin Krško 14 km, žand zdr o pTt š žup Raka 2 km, žel Videm—Krško 15 km. Nm 260 m. Vasica na osojnem pobočju vrha Buče (363 m) s. od Rake in nad dolino Lokavca. Dostop tudi z avtom ne daleč od ban. ceste. Kmetijstvo in vinogradništvo. Trgovanje z živino, perutnino, jajci, vinom in lesom (v Sevnico in druge obsavske kraje).

Cirje, 116-30-15-15-4. Sr so du fin Krško 13 km, žand zdr o pTt š žup Raka 1 km, žel Videm—Krško 14 km. Nm ca 200 m. Med vinogradi razloženo naselje jv. od Rake. Vključuje naselja Pijavice, Sočnik in Visela. Dostop z vozom po obč. cesti iz bližnje Rake. Gospodarstvo kot na Raki.

Dobrava, 41-8-8-0-0. Sr so du fin Krško 14 km, žand zdr o pTt š žup Raka 2 km, žel Videm—Krško 15 km. Nm ca 180 m. Mali zaselek v prisojnem pobočju nad dolino Račne j. od Rake. Ban. cesta Raka—Kostanjevica je oddaljena 1 km. Dostop le z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Dolenja vas, 69-15-14-1-0. Sr so du fin Krško 14 km, žand zdr o pTt š žup Raka 2 km, žel Videm—Krško 15 km. Nm ca 190 m. Kmetije so v malih skupinah raztresene ob obč. cesti, ki gre vzporedno s potokom Račna (desni breg). Dostop le z vozom. Ban. cesta Krško—Novo mesto je speljana bolj s. v gričevju in je oddaljena 2 km. Prodaja živine, vina, perutnine, jajc in lesa večinoma okoliškim trgovcem. Ob Račni mlin. Vas se prvič omenja v listini izdani med 1214 in 1220 kot last brižinske cerkve.

Dolga Raka, 95-22-16-6-3. Sr so du fin Krško 13 km, žand zdr o pTt š žup Raka 1 km, žel Videm—Krško 14 km. Nm ca 230 m. Vas leži raztresena po vinorodnem slemenu ob ban. cesti Raka—Kostanjevica j. od Rake. Kmetijstvo in vinogradništvo. Sadjarstvo, perutninarstvo in reja mladih prašičev za prodajo po sejmih (največ v Novo mesto). Vino prodajajo največ v Ljubljano in na Gorenjsko, krompir v Zagreb.

Gmajna, 217-42-30-12-1. Sr so du fin Krško 15 km, žand zdr o pTt š žup Raka 4 km, žel Videm—Krško 16 km. Nm ca 165 m. Leži ob ban. cesti Kostanjevica—Raka. Je precej raztresena in vključuje tudi naselji Gomilo in Prekope. Kmetijstvo in vinogradništvo. Trgovanje z vinom, živino, perutnino in jajci. Precejšnja prodaja sadja (jabolka, češnje) v Zagreb. Dobro razvita prašičereja. Številne predzgodovinske gomile. Najdeni rimski miljniki ob cesti Emona—Neviodunum, ki je držala tod mimo.

Goli vrh, 30-5-5-0-0. Sr so du fin Krško 13 km, žand zdr o pTt š žup Raka 2 km, žel Videm—Krško 14 km. Nm ca 190 m. Leži na obronkih gričevja j. od Rake, ne daleč od ban. ceste (0.5 km). Poljedelstvo in vinogradništvo kot v sosednjih vaseh.

Gradišče, 19-5-2-3-0. Sr so du fin Krško 13 km, žand zdr o pTt š žup Raka 1 km, žel Videm—Krško 14 km. Nm ca 300 m. Raztreseno naselje s. od Rake, na j. vinorodnem pobočju Buče (363 m). Dostop z vsemi vozili 1 km od ban. ceste. Gospodarstvo kot Raka.

Jelenik, 49-15-8-7-0. Sr so du fin Krško 15 km, žand zdr o pTt š žup Raka 3 km, žel Videm—Krško 16 km. Nm 320 m. Mala, deloma raztresena vasica leži na prostranem hrbtu s. od Rake. Dostop le z vozom 1 km od ban. ceste Sevnica—Raka. Pobočja in dolina Lokavca s. pod vasjo so porasla z gozdovi, j. pod vasjo pa se že pričenjajo vinogradi. Poljedelstvo in vinogradništvo.

Koritnica, 19-6-5-1-0. Sr so du fin Krško 15 km, žand zdr o pTt š žup Raka 3 km, žel Videm—Krško 16 km. Nm ca 340 m. Razloženo naselje s podr. cerkvijo sv. Petra ob ban. cesti Sevnica—Raka. Vinogradništvo in kmetijstvo. Prodaja vina, sadja, perutnine in jajc v Sevnico in Krško.

Kržišče, 63-14-13-1-0. Sr so du fin Krško 14 km, žand zdr o pTt š žup Raka 3 km, žel Videm—Krško 15 km. Nm 170 m. Raztresena vasica leži na zadnjih obronkih gričevja j. pod Rako. Dohod z vsemi vozili 1 km od ban. ceste Raka—Kostanjevica. J. pod vasjo se prične obsežni hrastov »Krakovski gozd«. Kmetijstvo in vinogradništvo. Trgovanje z vinom, sadjem, perutnino in lesom. Prodaja se večinoma v Krško, nekaj sadja gre v Zagreb.

Mali Koren, 37-7-7-0-0. Sr so du fin Krško 17 km, žand zdr o pTt š žup Raka 4 km, žel Videm—Krško 18 km. Nm ca 160 m. Precej raztreseno naselje na skrajnih obronkih gričevja, ki tu preide v »Krakovski gozd«. Dohod z vsemi vozili 0.5 km od ban. ceste Raka—Kostanjevica. Poljedelstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Dobro razvito perutninarstvo, reja mladih prašičev za prodajo (Novo mesto) in deloma gozdarstvo. Gospodarske proizvode prodajajo največ v Krško in Kostanjevico.

Mikote, 81-18-10-8-2. Sr so du fin Krško 14 km, žand zdr o pTt š žup Raka 2 km, žel Videm—Krško 15 km. Nm 180 m. V rahlo valovitem gričevju j. od Rake ob obč. cesti ležeča vas. Dostop z vozom 1 km od ban. ceste na Dolgi Raki. Gospodarske razmere kot na Raki. Poleg te vasi je še naselje Gomila. Lončarstvo.

Planina, 89-24-24-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Krško 12 km, žel Videm—Krško 13 km, o 4 km, š Veliki Trn 2 km, žup Sv. Duh v Velikem Trnu 2 km. Nm ca 380 m. Vas stoji v rebri na lepi vinski gorici, ob ban. cesti jz. od Sv. Duha proti Raki. Vinogradništvo, poljedelstvo, svinjereja in gozdarstvo. Prodajajo se bukova drva. H kraju spadata zaselek Sajenice in mlin Roztake. Predzgodovinske gomile.

Podlipa, 57-14-12-2-1. Sr so du fin Krško 14 km, žand zdr o pTt š žup Raka 2 km, žel Videm—Krško 15 km. Nm 210 m. Vasica leži ob ban. cesti Raka—Kostanjevica, vrh malega slemena le malo južneje od Dolge Rake, kateri sliči v gospodarstvu.

Podulce, 184-51-26-25-4. Sr so du fin Krško 14 km, žand zdr o pTt š žup Raka 2 km, žel Videm—Krško 15 km. Nm 280—350 m. Raztreseno naselje v gričevju z. od Rake, ob ban. cesti Novo mesto—Krško. Sestavljajo ga: Blatnik, Hruškovec, Podulce, Podvrh, Zabuče, Žirovnik. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja vina v razne kraje, sadja in perutnine v Krško in Sevnico, sadja v Krško in Zagreb. V dolini ob Račni 2 mlina. Podr. cerkev sv. Marjete.

Površje, 125-24-18-6-2. Sr so du fin Krško 15 km, žand zdr o pTt š žup Raka 3 km, žel Videm—Krško 16 km. Nm 202 m. Leži po dolgem slemenu, ob obč. cesti z. od Rake in potoka Račne, ob katerem je več mlinov. Dohod z vozom 2 km od ban. ceste Krško—Novo mesto. Gospodarske razmere kot Podulce.

Pristava, 26-5-5-0-1. Sr so du fin Krško 13 km, žand zdr o pTt š žup Raka 2 km, žel Videm—Krško 14 km. Nm ca 205 m. Leži sredi vinogradov v prisojni rebri z. od Dolge Rake. Gospodarstvo kot Dolga Raka.

Raka, 403-105-60-25-30. Sr so du fin Krško 12 km, žand zdr o pTt š žup v kraju, žel Videm—Krško 13 km. Šola ust. 1832, 8 odd. SKJ, RK, Gas., Kat. prosv. d., PSVD. Vodovod. Nm 267 m. Zelo obsežna vas in upravno središče občine, leži na valovitem hrbtu ob križišču ban. cest Sevnica—Kostanjevica in Krško—Novo mesto (avtobusna zveza). Vas je tip središčne vasi z malim trgom v sredi, na katerem stoji župna cerkev. Hiše so deloma razvrščene okoli tega trga, deloma pa stoje ob cestah, ki vodijo iz vasi. V okvir vasi spadajo še naselja Banija, Jamrovec, Kripsar, Ljubljana, Senice, Slinovec, Vinji vrh. Rodovitna ilovnata zemlja omogoča, da so vse panoge kakor: vinogradništvo, živinoreja in sadjarstvo na znatni višini. Tako prodajo mnogo krompirja (1/3) in sadja v Zagreb, večinoma rdeče vino v Ljubljano ter na Gorenjsko in mlade prašiče zlasti v Novo mesto, perutnino in jajca v bližnje kraje (Krško, Kostanjevica, Zagreb), hrastovino in bukovino (žel. pragi, hlodi, deske in drva) pa večinoma trgovcem za izvoz. Dva živinska sejma na leto. Obrtniki, gostilne s tujskimi sobami, trgovine.

Pri vasi so našli predzgodovinsko gradišče in rimske grobove. V dolini pod vasjo je držala glavna rimska cesta, katere sledovi so še vidni. Prvi znani lastniki Rake v srednjem veku so bili grofje Breže-Seliški (gl. Kostanjevico!). Weriganta (r. 1091 do 1130/41) iz rodu bl. Heme so nasledili Spanheimi. Vas se prvič omenja 1178, ko je že bila last stiškega samostana. Poleg župne cerkve stoji grad Raka, ki spada med najstarejše gradove v Sloveniji. Bil je prvotno last gospodov iz Rake (omenjenih 1248 in 1316). Ta rodbina se pozneje v 14. in 15. stol. pogosto javlja, dokler ni bil 1471 zadnji iz njihovega rodu od Turkov ujet. L. 1515. so grad izropali in zažgali kmečki uporniki. Grad so nato restavrirali in v 17. stol. je bil v rokah gospodov Verneških in rodbine Kajzelj. Danes je last posestnika Weissa. Župnija Raka (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima

2910 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lovrenca. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Sedanja baročna stavba z dvema stolpoma je iz 1804. Cerkev je bila do 1363 podr. prafare Bele cerkve. L. 1454. je bila cerkev skupno z materjo župnijo inkorporirana stiškemu samostanu. Verski sklad stiški izvršuje še danes patronatske pravice. Raka je mati župnij Bučke in Studenca. Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Z R. doma: Grm Franc (r. 1877), voditelj gluhonemnice v Lj.; Humek Dragotin (r. 1877), mlad. pisatelj in ilustrator; Humek Martin (r. 1870), sadjarski strokovnjak.

Ravno, 113-23-19-4-2. Sr so du fin Krško 16 km, žand zdr o pTt š žup Raka 4 km, žel Videm—Krško 17 km. Nm 185 m. Vas leži raztreseno na prisojnem pobočju j. od Rake. Vključuje zaselek Žabjek. Dohod z vozom. Gospodarske razmere kot Dolga Raka. Podr. cerkev sv. Lenarta.

Sela, 116-31-16-15-2. Sr so du fin Krško 11 km, žand zdr o pTt š žup Raka 1 km, žel Videm—Krško 12 km. Nm 200—240 m. Raztresena vas ob ban. cesti Raka—Krško. Avtobusna zveza. Gospodarske razmere kot Ardro. Obsega zaselka Savnik in Taterno.

Smednik, 63-9-9-0-1. Sr so du fin Krško 15 km, žand zdr o pTt š žup Raka 3 km, žel Videm—Krško 16 km. Nm 175 m. Mala vas prislonjena v sončno pobočje j. od Dolge Rake, kjer se ban. cesta razdeli v smeri proti Kostanjevici in Krškemu. Ostalo kot Dolga Raka.

Veliki Koren, 25-5-5-0-0. Sr so du fin Krško 15 km, žand zdr o pTt žup Raka 4 km, žel Videm—Krško 16 km, š Zameško 2 km. Nm 180 m. Položaj in ostalo kot Mali Koren.

Videm, 37-7-6-1-0. Sr so du fin Krško 13 km, žand zdr o pTt š žup Raka 1 km, žel Videm—Krško 14 km. Nm 175 m. Malo naselje leži v dolinici malega potoka pod vinorodnimi pobočji jz. od Rake. Obsega zaselek Dule. Poljedelstvo in vinogradništvo. Dohod z vozom.

Vrh, 32-13-8-5-1. Sr so du fin Krško 14 km, žand zdr o pTt š žup Raka 2 km, žel Videm—Krško 15 km. Nm 224 m. Leži v gričevju z. od Rake, deloma ob ban. cesti proti Bučki. Gospodarstvo kot Raka. Pri vasi so odkopali predrimske grobove. Podr. cerkev sv. Neže.

Zabukovje, 129-35-20-15-2. Sr so du fin Krško 15 km, žand zdr o pTt š žup Raka 3 km, žel Videm—Krško 16 km. Nm ca 240 m. Razloženo naselje z. od Rake ob ban. cesti Raka—Škocijan. Obsega del naselja Raški vrh in Višnjevec. Avtobusna zveza Krško—Novo mesto. Gostilna. Gospodarstvo kot Podulce.

Zaloke, 68-12-11-1-0. Sr so du fin Krško 9 km, žand zdr o pTt š žup Raka 3 km, žel Videm—Krško 10 km. Nm ca 175 m. Vasica leži v ravnini poleg ban. ceste ob sz. robu Krakovskega gozda. Z. od vasi močviren svet ob Lokavcu. Kmetijstvo, vinogradništvo v manjšem obsegu. Prodaja sadja, prašičev, perutnine in jajc. Mala opekarna, dva mlina. Pri vasi so odkrili rimsko grobišče z lepo okrašeno stekleno posodo. Pod vasjo je vodila rimska cesta v Veliko vas. Ob njej so odkopali mnogo grobov, zidovje in ostanke mostu.

Občina Studenec

Preb. 1681, hiš 328, posest. 262, koč. 66, najem. 0. Površina ca 2627 ha:* njiv in vrtov ca 466, trav. in paš. ca 173, vinogradov ca 210, gozdov ca 1713, ostalo 75. Občina zavzema s. del gričevja med ravnino zapadnega Krškega polja in dolino Save pod Sevnico. Dočim je j. del gričevja (obč. Bučka) živahno razrezan, prisojen, izrazito vinogradniški predel, stopi na s. vinogradništvo v ozadje, deloma se pojavijo znaki krasa, zlasti pa je tu več gozda, pretežno listnatega (bukev, hrast, kostanj). Gospodarsko osnovo tvori poleg kmetijstva vinogradništvo. Prodaja pridelkov (vina, sadja, prašičev, perutnine in jajc) gre večinoma na s., v Sevnico in Trbovlje, deloma pa tudi v Krško, Brežice, Novo mesto in v bolj oddaljene kraje (Ljubljana, Zagreb). Tudi trgovanje z lesom (žel. pragi, hlodi, drva) teži v Sevnico, kamor vodi skozi občino od Krškega polja sem ban. cesta.

Arto, 121-20-20-0-0. Sr so du fin Krško 10 km, žand Radna 8 km, zdr Raka 16 km, žel Sevnica 10 km, o p š žup Studenec 3 km. Nm ca 200 m. Vas leži v pobočju na desnem savskem bregu, nad ban. cesto Zidani most—Krško, nasproti vasi Blanca. Dostop z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja sadja (200 q) perutnine in jajc v Krško in Sevnico ter vina in žel. pragov v Krško, Trbovlje in Ljubljano. Kjer se prične (3 km z. od vasi) vzpenjati ban. cesta iz savske doline proti Studencu, leži grad Impoljca. Danes ima 4 lastnike (3 iz Celovca, 1 iz Budimpešte).

Brezovo, 75-19-16-3-0. Sr so du fin Krško 24 km, žand zdr Raka 3 km, žel Sevnica 8 km, o p š Studenec 3 km, žup Raka 3 km. Nm 280 m. Vasica leži na nizkem hrbtu v povirju potoka Račne, j. od Studenca. Dostop z vozom po obč. cesti, 1.2 km od banovinske. Kmetijstvo, vinogradništvo. Trgovanje s sadjem, vinom, prašiči, perutnino in lesom. Predzgodovinske gomile.

Dedna gora, 24-13-4-9-0. Sr so du Krško 24 km, žand Radna 5 km, zdr Raka 10 km, fin žel Sevnica 5 km, o p š žup Studenec 5 km. Nm 400—500 m. Vas je razmeščena vrh vinorodne gorice vzdolž ob obč. cesti. Prisojna pobočja pod vasico pokrivajo lepi vinogradi. Dostop z vozom 6 km od ban. ceste. Vinogradništvo in kmetijstvo. Prodaja sadja, vina, jajc, perutnine in lesa.

Dolenje Impolje, 52-10-10-0-0. Sr so du Krško 23 km, žand Radna 7 km, zdr Raka 12 km, fin žel Sevnica 8 km, o p š žup Studenec 3 km. Nm ca 360 m. Leži na pobočju pod Dedno goro. Dostop po obč. cesti z vozom, 3 km od ban. ceste. Kmetijstvo in vinogradništvo. Trgovanje z vinom, sadjem, perutnino in lesom.

Dol. Orle, 59-10-10-0-0. Sr so du Krško 20 km, žand Radna 4 km, zdr Raka 13 km, fin žel Sevnica 5 km, o p š žup Studenec 3 km. Nm ca 350 m. Vasica ob obč. cesti na pobočju z. od Studenca. Dostop z vozom 3 km od ban. ceste. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo. Pri vasi predzgodovinske gomile.

Gor. Impolje, 58-10-10-0-0. Sr so du Krško 24 km, žand Radna 7 km, zdr Raka 12 km, fin žel Sevnica 8 km, o p š žup Studenec 5 km. Nm ca 450 m. Leži vrh valovitega hrbta, z. od Studenca. Dostop samo z vozom 5 km od ban. ceste. Prodaja vina, sadja, perutnine, jajc in prašičev v Sevnico in Trbovlje. Prodaja lesa v Sevnico.

Gor. Orle, 68-18-18-0-0. Sr so du Krško 23 km, žand Radna 2 km, zdr Raka 8 km, fin žel Sevnica 3 km, o p š žup Studenec 1 km. Nm ca 420 m. Vas v prisojnem pobočju z. od Studenca. Dostop le po obč. cesti z vozom. Vinogradništvo, kmetijstvo in sadjarstvo. V gozdu boštanjske graščine so odkrili predzgodovinske gomile.

Hudo Brezje, 190-24-18-6-0. Sr so du fin Krško 17 km, žand zdr Raka 8 km, žel Sevnica 7 km, o p š žup Studenec 1 km. Nm 320—360 m. Raztreseno naselje po valovitem svetu v. od Studenca, obdano krog in krog od listnatih gozdov. Vključuje zaselke Breško goro, Cerovec in Hudo Novo. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodajajo sadje, prašiče, perutnino ter jajca v Sevnico, Trbovlje in Ljubljano, les pa večinoma v Krško.

Mala Hubajnica, 67-10-10-0-0. Sr so du Krško 25 km, žand zdr Raka 12 km, fin žel Sevnica 10 km, o p š žup Studenec 7 km. Nm ca 500 m. Malo naselje z raztresenimi kmetijami po valovitih, z listovci porastlih višinah s. od Bučke. Vključuje zaselka Dolge dole in Podboršt. Dostop za silo tudi z avtom po obč. cesti 7 km od ban. ceste. Prodaja vina, sadja, prašičev, perutnine, jajc in lesa večinoma v Sevnico.

Osredek, 30-7-7-0-0. Sr so du Krško 20 km, žand zdr Raka 8 km, fin Škocjan 10 km, žel Sevnica 12 km, o p š žup Studenec 5 km. Nm 420 m. Leži jv. od Hubajnice in ima iste gospodarske prilike.

Ponikve, 121-24-20-4-0. Sr so du fin Krško 15 km, žand Radna 7 km, zdr Raka 10 km, žel Sevnica 8 km, o p š žup Studenec 1 km. Nm 312 m. Vas leži na podolgovatem hrbtu sv. od Studenca. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti, do ban. ceste 1 km. Vključuje zaselek Novo. V vsej okolici se uveljavlja kras (vrtače). Poljedelstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Večinoma listnati gozdovi dajejo žel. pragove, hlode in drva za prodajo v Sevnico.

Rovišče, 227-52-40-12-0. Sr so du fin Krško 19 km, žand Radna 6 km, zdr Raka 5 km, žel Sevnica 7 km, o p š žup Studenec 1 km. Nm 333 m. Strnjena vas leži ob ban. cesti Studenec—Raka v rahlo nagnjenem pobočju. V njen okvir spadajo zaselki Grebljenec, Mlada gora, Stara gora, Straža, Vrša, Zabreza. V prisojnem pobočju pod vasjo se pričenjajo vinogradi, ki se nato vrste ob ban. cesti skozi vso občino Rako, do Krškega polja. Kmetijstvo in vinogradništvo. Gospodarsko je vas usmerjena proti s., kamor tudi največ prodajajo (Sevnica in Trbovlje). V kraju so odkopali številne hallstattske gomile. (Najdbe hrani Narodni muzej v Ljubljani.) Podružna cerkev sv. Urha s pokopališčem.

Sv. Primož, 24-5-5-0-0. Sr so du Krško 26 km, žand Radna 5 km, zdr Raka 10 km, fin žel Sevnica 6 km, o p š žup Studenec 6 km. Mal zaselek 5 kmetij okoli podr. cerkve sv. Primoža z razgledom z. od Gor. Impolj. Ostalo kot Gor. Impolje.

Studenec, 313-62-40-22-0. Sr so du fin Krško 18 km, žand Radna 7 km, zdr Raka 8 km, žel Sevnica 8 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1878, 4 odd. Knjiž. in oder prosv. d., Gas. Nm

* Brez neznatnega dela vasi Mala Hubajnica in Osredka iz kat. obč. Bučka, ki sta po zopetni vzpostavitvi samostojne upr. občine Bučka (1936) ostala pri obč. Studenec.

404 m. Obcestna vas na planoti ob ban. cesti Sevnica—Raka. Vključuje zaselka Ilovico in Rzenec. Okolica ima deloma že kraški značaj. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in deloma še vinogradništvo. Gostilne s tujskimi sobami, trgovine, 4 sejmi na leto. Južno od vasi so odkrili predzgodovinske sledove. Župnija Studenec (dekanija Leskovec, škofija ljublj.) ima 1425 duš. Pokopališče. Župna cerkev Brezmad. spoč. D. M. je bila prvotno podr. prafare Bele cerkve, od 1363 pa župnije Raka. L. 1771. je postala vikariat z lastnimi matrikami, 1862 pa župnija. Odtod doma O. F. M. Kovač Veselko (1872—1928), misijonar na Kitajskem.

Velika Hubajnica, 88-12-12-0-0. Sr so du Krško 24 km, žand zdr Raka 8 km, fin žel Sevnica 10 km, o p š žup Studenec 4 km. Nm ca 450 m. Hribovit kraj s. od Bučke, dostop od ban. ceste pri Bučki (4 km). Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo.

Zavratec, 164-32-22-10-0. Sr so du fin Krško 19 km, žand Radna 7 km, zdr Raka 6 km, žel Sevnica 8 km, o p š žup Studenec 1 km. Nm ca 340 m. Raztreseno naselje ob obč. cesti j. od Studenca. Obsega tudi zaselke Domarjev hrib, Gradnji hrib, Prevolje in Zavrh. Dostop z vsemi vozili do ban. ceste pri Studencu (1 km). Poljski pridelki ostanejo doma. Prodajajo pa sadje, vino, prašiče, perutnino in les v Sevnico in Trbovlje. O nekdanjem gradu Zavratcu, ki o njem govori Valvasor, danes ni sledu.

Občina Sv. Jurij pod Kumom*

Preb. 1942, hiš 286, posest. 250, koč. 24, najem. 13. Površina 4387.61 ha: njiv in vrtov 659.98, trav. in paš. 1006.03, vinogradov 30.28, sadovnjakov 2, gozdov 2604.82, ostalo 84.50. Obč. zavzema močno hriboviti svet med tesno dolino Save pri Zagorju in Trbovljah ter zgornjo dolino Sopote. Na z. sega do grape Šklendrovca. Ves ta svet vrhuje v slovitem razglednem Kumu (1219 m), okoli katerega so v nižjih legah raztresena redka naselja, večidel majhni zaselki in samotne kmetije. Prebivalstvo živi od kmetijstva. Od pridelkov proda nekaj živine, perutnine in jajc v Trbovlje, Zagorje in Radeče. Veliko je v občini gozdov (smreka, bukev, hrast, mecesen, jesen), ki dajejo za prodaj v Trbovlje precej lesa (hlodi, drva, žel. pragi) in oglja. V gozdovih so obenem obsežna lovišča (srne, zajci, divji petelini), v Sopoti in Šklendrovcu pa izdaten ribolov (postrvi). Glavna prometna žila občine je ban. cesta od Radeč proti Litiji. Proti železnici ob Savi so pota za vozni promet dokaj neprikladna. Kum (1219 m) je izredno obiskovana izletna točka Ljubljančanov, Zagrebčanov in Celjanov. (Gl. Ključevica.)

Borovak, 202-30-22-5-3. Sr du Krško 60 km, so žand zdr fin žel Radeče 10—12 km, žel tudi Zagorje ob Savi 8 km, o p š žup Sv. Jurij pod Kumom 2—5 km. Nm 730 m. Vas leži v sončni legi ob obč. cesti, ki vodi iz Sv. Jurija na Kum, 1—3 km od ban. ceste Radeče—Sv. Jurij pod Kumom. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki v pobočjih nad dolino Sopote: Jarčje selo, Rožna gora, Selo, Svit in Vrh. Kmetijstvo. Prodaja živine, žita (oves, krompir), perutnine, jajc in lesa v Trbovlje in Radeče. Domača obrt, pletenje košev za prodajo v Trbovlje. Trgovina z lesom in oglje m. Gostilna. Podr. cerkev sv. Uršule.

Dobovec, 444-59-52-7-1. Sr du Krško 60 km, so žand zdr fin Radeče 10—16 km, žel Trbovlje 4 km ali Hrastnik 7 km, o p Sv. Jurij pod Kumom 10 km, š žup v kraju. Šola ust. 1890, 2 odd. Gas. Nm 674 m. Vas leži na visokem sz. pobočju Kuma. Iz Trbovelj vodi čez savski most obč. cesta, prikladna le za voz. Markirana pota na Kum. Do ban. ceste Radeče—Litija 6 km. Jedro vasi je okoli župne cerkve, sicer pa obsega še raztresene kmetije in zaselke Češnjevje, Matico, Premrle in Škofjo rižo. Prodaja živine (50—60 glav), perutnine, jajc in lesa (drva, oglje), vse v Trbovlje. V bližini vasi je brezno »Turkov prepad«, iz katerega odteka potok (slap v Mítalu) v Savo. Gostilne. Župnija Dobovec (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 733 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ane se prvič omenja 1548. Sprva podr. svibenske prafare, je postala župnija 1776.

Gorenja vas, 43-7-7-0-0. Sr du Krško 60 km, so žand zdr fin Radeče 12 km, žel Zagorje ob Savi 8 km, o p š žup Sv. Jurij pod Kumom 6 km. Nm 740 m. Leži po sončnih pobočjih z. pod Kumom. Dostop z vozom, 5 km od ban. ceste. Kmetijstvo. Prodaja živine, jajc in lesa v Zagorje in Trbovlje.

Ključevica, 204-33-26-5-2. Sr du Krško 60 km, so žand zdr fin žel Radeče 10—15 km, žel tudi Trbovlje 8 km, o p Sv. Jurij pod Kumom 6—8 km, š žup Dobovec 5—7 km. Nm 1077 m. Raztresena vas po v. pobočjih Kuma. Obsega zaselke Kum, Pirniče, Prevale, Sitni kal, Strgarijo, Župo. Kmetijstvo. V Trbovlje prodajajo živino, krompir, mleko, perutnino, jajca, les (žel. pragi, jamski les, drva) in oglje. Dostop po obč. cesti Dobovec—Ključevica. Ban. cesta oddaljena 5—8 km. K vasi spadata cerkvici sv. Neže in sv. Jošta na Kumu (1219 m) in cerkev sv. Marije (1077 m) v pobočju v. od Kuma. Kum je najvišja izletna in razgledna točka v Zasavju (1219 m) in znana božja pot. Najbližja markirana pot je iz Trbovelj (2—3 ure), lepša pa je ona iz Zagorja čez Završje (ca 3 ure). Shodi: prvo nedeljo po sv. Jerneju, peto nedeljo po Veliki noči, binkoštni ponedeljek in prvo nedeljo po kresu. Gostilna s prenočišči. Turistovski zatočišči SPD in Ski-klub Zagreb. Gradišče iz hallstattske dobe.

Mali Kum, 59-6-6-0-0. Sr du Krško 60 km, so žand zdr fin Radeče 11 km, žel Zagorje ob Savi 9 km, o p š žup Sv. Jurij pod Kumom 5 km. Nm 820 m. Zaselek v malem sedlu j. pod Kumom, ob obč. cesti iz Sv. Jurija v Zagorje (z vozom). Ban. cesta Litija—Radeče oddaljena 4 km. Kmetijstvo. Od vasice vodi markirana pot na Kum (1219 m). Gospodarske razmere kot Ključevica.

Osredek, 143-14-13-1-0. Sr du Krško 60 km, so žand zdr fin Radeče 15 km, žel Zagorje ob Savi 10 km, o p š žup Sv. Jurij pod Kumom 5 km. Nm 793 m. Kraj tvorijo trije zaselki na podolgovatem hrbtu med dvema potokoma jz. od St. Jurija. Pod vasjo (300 m) ban. cesta Litija—Radeče. Kmetijstvo, prodaja živine, perutnine, jajc in lesa v Zagorje, Trbovlje in Radeče.

Sv. Jurij (St. Jurij) pod Kumom, 656-110-98-5-7. Sr du Krško 60 km, so žand zdr fin Radeče 10—20 km, žel Zagorje ob Savi 8 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1869, 6 odd. Prosv. d., Gas., PJS. Nm 770 m. Vas leži na visokem hrbtu jz. pod Kumom (1219 m). Dostop z vsemi vozili od ban. ceste Radeče—Litija. Vas s središčem pri župni cerkvi je na široko raztresena po hribovju. Pomembnejši zaselki so: Breberno, Briše, Berložnik, Čatež, Jazbina, Jesenova ravan, Kidavnik, Laze, Padež, Planine, Podlaze, Pungart, Purgarija, Ravne, Reber, Sinčna gora, Uš te, Voda, Vrh, Zastopje. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja pridelkov (oves, sadje), živine, jajc in lesa. Markirana pot v Polšnik, Dole, Svibno itd. Mlini in vodne žage. Domača obrt: pletenje košev za prodajo v Trbovlje. Na hribčku, zvanem »Na gradcu«, je nekdaj stal grad, ki je služil za poslopje valpetstva in za zaporo kmetov. Iz kamenja gradu so pozneje razširili kapelico v Artičah v pravo cerkev. Župnija St. Jurij pod Kumom (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 1292 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija se prvič omenja v seznamu cerkv. dragocenosti 1526. Iz pražupnije v Svibnem se je izločila 1786 kot lokalna kapelanija, ki je postala 1806 župnija. Podr. cerkev sv. Jakoba na Padežu.

Završje, 191-27-26-1-0. Sr du Krško 65 km, so žand zdr fin Radeče 17 km, žel Zagorje ob Savi 8—10 km. o p Sv. Jurij pod Kumom 5 km, š žup Dobovec 5—8 km. Nm 755 m. Vasica s središčem pri podr. cerkvi sv. Mihaela je raztresena po sz. senčnih pobočjih Kuma vse do Save. Vključuje zaselke: Dol, Kozlovo goro, Log, Lontovž, Pavliče, Senico, Skrinjarjevo dolino, Završje in Prusnik ob Savi. Najprikladnejši dostop za voz je od Sv. Jurija (od ban. ceste Litija—Radeče 8 km). Kmetijstvo. Prodaja prašičev, perutnine, jajc in smrekovega lesa večinoma v Trbovlje. Iz Zagorja mimo Prusnika vodi tod na Kum markirana pot (1219 m, ca 3 ure). Pri gradu Prusniku je bila v dobi savskega brodarstva ena od 14 vlačilnih postaj, ki so se vrstile od hrvatske meje do Zaloga. Tu je bila mitnica in brodarsko razsodišče, podrejeno okrožnemu sodišču v Ljubljani. L. 1776. so ustanovili brodarsko zadrugo, ki je imela svoj brodarski urad v prusniškem gradu. L. 1683. in nato 1737 se je v bližini Prusnika odtrgal plaz in zajezil savski tok. Radi nevarnih in številnih savskih pečin so morali napraviti kanal, ki se je imenoval jez. Bil je zelo ozek in je dopuščal prehod le po eni ladji. Savsko brodarstvo je prenehalo z zgraditvijo južne železnice (1849). Iz male pristave oziroma poslopja nekdanje mitnice se je razvil prusniški grad, ki se še danes imenuje »na jezu«. Današnje poslopje je bilo zgrajeno po Valvasorjevi dobi. Od 1897 je njegova lastnica rodbina O. Potiorek.

Občina Sv. Križ

Preb. 2932, hiš 521, posest. 477, koč. 41, najem 12. Površina 4313 ha*: njiv in vrtov ca 1226, trav. in paš. ca 886, vinogradov ca 122, gozdov ca 1915, ostalo 164. Občina se razprostira po pobočju Gorjancev in po ravnini ob Krki v. od Kostanjevice. Hribovit svet je v gozdu in v vinogradih, ravninski pa največ v njivah in travnikih. Krka sprejema v območju občine več potokov na obeh bregovih. Reka nudi ugodno kopanje in zaslužek ribičem. Prebivalstvo se deli v Poljance in Hribce, ki jih v višjih gorjanskih naseljih imenujejo tudi »Pregurce«.

* Celotna obč. je po najnovejši preureditvi (sept. 1936) pripadla srezu Litija. Glej dodatek.

* Vštevši kraj Vel. Mraševo iz istoimenske kat. obč., ki je ob vzpostavitvi obč. Cerklje ob Krki (1936) pripadel njej.

Poljanska naselja so strnjena, hribovska pa so deloma razložena. Poleg poljedelstva žive od svinjereje, živinoreje, vinogradništva in perutninarstva. Od poljskih pridelkov pridelujejo poljanske vasi krompir za prodajo v Zagreb. Trg za prašiče je v Brežicah in v Novem mestu. V ravnini je omembe vredna tudi konjereja. Z vinogradništvom se bavijo vsa naselja in prodajo vino v Ljubljano ter na Gorenjsko. V občini se nahaja po svojem cvičku znana Gadova peč. Za prodaj rodi tudi sadje, ki gre na trg v Zagreb in v Avstrijo. Trg za perutnino in jajca je Zagreb (Brežice). Od lesa prodajajo nekatera naselja kostanjeva (kolje) in bukova drva. Lovski revir nudi zajce, srne, lisice, jazbece, jerebice, prepelice, divje race, gosi in drugo.

Brezje, 99-14-14-0-0. Sr du Krško 18 km, so žand zdr Kostanjevica 11 km, fin Cerklje 7.5 km, žel Videm-Krško 19 km, o pT š žup Sv. Križ 6 km. Nm 538 m. Gručasta vas stoji v bregoviti legi na pobočju Gorjancev v bližini meje s savsko banovino. Dohod z vozom. Glavna gospodarska panoga je vinogradništvo. Prodaja vina.

Brezovica, 57-11-11-0-0. Sr du Krško 18 km, so zdr Kostanjevica 11 km, žand Krška vas 10 km, fin Cerklje 6 km, žel Brežice 18 km, o pT žup Sv. Križ 6 km, š Bušeča vas 5 km. Nm 320 m. Vas stoji na lepi vinski gorici, pod katero na v. in s. strani teče potok Gracje, ki se izliva v Šutni v Sušico. Dohod z vozom. Vina se pridela precej za prodajo na Gorenjsko.

Brlog, 37-6-6-0-0. Sr du Krško 16 km, so žand zdr Kostanjevica 8 km, fin Cerklje 6 km, žel Videm-Krško 17 km, o pT š žup Sv. Križ 3.5 km. Nm ca 350 m. Zaselek stoji visoko na terasi na desnem bregu potočka, ki se v bližini izliva v Sušico. Dohod z vozom. Vinogradništvo in poljedelstvo.

Brod, 139-23-17-6-1. Sr so du Krško 12 km, žand Krška vas 10 km, zdr Kostanjevica 4 km, fin Cerklje 8 km, žel Videm-Krško 13 km, o pT š Sv. Križ 1 km, žup Leskovec 9 km. Nm 153 m. Lepa vas v vrsti stoji na terasi, na levem bregu Krke. Preko Krke ban. leseni most k Sv. Križu. Skozi vas drži ban. cesta, ki se križa z drž. Novo mesto—Brežice. Jz. od vasi se izliva v Krko potok Senuša. Kopanje v Krki in izdaten ribolov. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, vinogradništvom, svinjerejo, perutninarstvom. V bližini je nekdaj stal Stari grad, ki je danes izginil skoro brez sledu. Grad je bil zgrajen na mestu predzgodovinskega utrjenega gradišča, okoli katerega so odkrili številne gomile. Zaselek Dvor.

Brvi, 49-11-11-0-0. Sr du Krško 13 km, so zdr Kostanjevica 13 km, žand Krška vas 5.5 km, fin pT Cerklje 3.5 km, žel Brežice 11 km, o žup Sv. Križ 8 km, š Bušeča vas 3 km. Vodovod. Nm ca 240 m. Vas stoji na pobočju nad sotočjem Piruške vode in Slednika. Od 2 km oddaljene ban. ceste v Dol. Pirošici je dohod mogoč z avtom. Poljedelstvo in svinjereja. Zgodovinska pomembnost kraja je tako zvani »rimski« vrelec, znan že Rimljanom.

Bušeča vas, 205-39-39-0-0. Sr du Krško 12 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand Krška vas 5 km, fin pT Cerklje 2.5 km, žel Brežice 9 km, o žup Sv. Križ 5 km, š v kraju ust. 1899, 4 odd. Prosv. d., PJS. Nm 186 m. Gručasta vas stoji na gričku in na terasah potočka Muzge, ki teče skozi vas. Skozi vas drži ban. cesta Sv. Križ—Vel. Malence. Na s. koncu vasi se tik ban. ceste nahajajo znane Klunove Toplice, ki zdravijo revmatizem. Bazen se nahaja v poslopju (27° C). Največ jih obiskujejo domačini in tudi tujci iz savske banovine. Toplice so znane že iz srednjega veka, ko so bile last turnske graščine. Prav blizu Toplic teče Krka. Izletna točka odtod je Gadova peč in Stójdraga. Poljedelstvo, živinoreja, svinjereja in vinogradništvo. 4 sejmi na leto. Nad vasjo so odkrili predzgodovinsko gradišče, pri vasi pa številne rimske grobove. Podr. cerkev Matere božje (s pokopališčem) je zelo stara. Oltarni del je domnevno star že 600—700 let.

Dobrava, 119-19-19-0-0. Sr du Krško 14.5 km, so žand zdr Kostanjevica 7.5 km, fin Cerklje 5 km, žel Videm-Krško 15.5 km, o pT š žup Sv. Križ. 2.5 km. Nm ca 170 m. Obcestna vas leži na mali vzpetosti v. od Sv. Križa. Po obč. cesti je dohod mogoč z avtom. Zemlja je črna, zelo rodovitna. Poljedelstvo, govedoreja, svinjereja in konjereja.

Dol, 70-17-17-0-0. Sr du Krško 13 km, so žand zdr Kostanjevica 7 km, fin Cerklje 6 km, žel Videm-Krško 14 km, o pT š žup Sv. Križ 2.2 km. Nm 189 m. Vas stoji nad levim bregom Sušice. Nad vasjo na slemenu Bočja (347 m), okoli katerega se v velikem ovinku vije grapa Sušice, so lepi vinogradi z zidanicami in hrami. Dohod je mogoč z avtom. Zemlja ob Sušici je črna in dobro rodi. Vinogradništvo in svinjereja. Ribolov v Sušici (postrvi). Mlini na Sušici.

Dolenja Pirošica, 131-22-22-0-0. Sr du Krško 12.5 km, so zdr Kostanjevica 12 km, žand Krška vas 3 km, fin pT Cerklje 0.5 km, žel Brežice 8 km, o žup Sv. Križ 6 km, š Bušeča vas 1 km. Vodovod. Nm ca 150 m. Obcestna vas stoji v ravnini ob ban. cesti Kostanjevica—Vel.Malenca, od katere se tu odcepi ban. cesta v Cerklje. Skozi vas teče v Krko Piroška voda. Zemlja je zelo rodovitna. Poljedelstvo, svinjereja, vinogradništvo. Svoje vinograde ima na Piroškem vrhu. Trgovina in gostilna.

Gorenja Pirošica, 153-33-33-0-0. Sr du Krško 12 km, so zdr Kostanjevica 13 km, žand Krška vas 5 km, fin pT Cerklje 3 km, žel Brežice 9 km, o 7.5 km, š Bušeča vas 3 km, žup Sv. Križ 7 km. Vodovod. Nm 146 m. Vas stoji na ravnem na obeh bregovih Piroške vode, ki žene več mlinov. Na jv. strani vasi se dviga slikovita vinska gorica Piroški vrh (282 m). Po obč. cesti je dohod mogoč z avtom. Ostalo kot v Dol. Pirošici. Pri vasi na njivah so odkrili ostanek rimskih toplic in mnoge rimske grobove. Podr. cerkev sv. Petra na Piroškem vrhu.

Gradac, 42-7-7-0-0. Sr du Krško 20 km, so zdr Kostanjevica 12 km, žand Krška vas 10 km, fin Cerklje 8 km, žel Videm-Krško 21 km, o pT žup Sv. Križ 7 km, š Bušeča vas 6 km. Nm ca 520 m. Zaselek stoji na kamenitem svetu v pobočju Gorjancev. Dohod z vozom. Ostalo kot Brezje. Podr. cerkev sv. Miklavža (577 m).

Hrastek, 50-9-9-0-0. Sr du Krško 16 km, so žand zdr Kostanjevica 9 km, fin Cerklje 6 km, žel Videm-Krško 17 km, o pT š žup Sv. Križ 4 km. Nm ca 320 m. Naselje na pobočju jv. od Sv. Križa. Vključuje zaselek Banovce. Dohod mogoč z volovsko vprego. Ostalo kot Brlog. 10 min. nad Hrastkom se v gozdu nahaja podzemska »Seliščeva jama«.

Izvir, 66-12-12-0-0. Sr du Krško 14 km, so zdr Kostanjevica 14 km, žand Krška vas 5 km, fin pT Cerklje 5 km, žel Brežice 10 km, o žup Sv. Križ 9 km, š Bušeča vas 5 km. Nm ca 300 m. Stoji na hribu med Skledníkom in Piroško vodo. Dohod z vozom. Pod vasjo izvira znamenit studenec »Izvir«, iz katerega je napeljal vodovod Hig. zavod skozi Brvi in obe Pirošici do Cerkelj in Zupeče vasi (najboljša voda v Krški dolini). Vidni so še ostanki rezervoarja iz dobe Rimljanov, ki so odtod napeljali vodo v mesto Neviodunum (Drnovo). Blizu odtod je izletna točka Stojdraga (520 m). Poljedelstvo in vinogradništvo.

Kalce—Naklo, 197-34-28-6-3. Sr so du zdr Krško 9 km, žand Krška vas 8 km, fin Cerklje 7 km, žel Videm-Krško 10 km, o pT š Sv. Križ 2 km, žup Leskovec 7 km. Nm 155 m. Vasi stojita druga poleg druge na Krškem polju tik ban. ceste Krško—Sv. Križ. Z. od vasi se širi ravninski Krakovski gozd. Poljedelstvo, govedoreja, konjereja, svinjereja, vinogradništvo, gozdarstvo. Od poljskih pridelkov prodajajo krompir. Kraj ima skupnega črednika. Prvotni znani lastniki Nakla so bili grofje Breže-Seliški. Vas se prvič omenja 1145, ko je bila že last stiškega samostana.

Karlče, 7-1-1-0-0. Sr du Krško 14 km, so žand zdr Kostanjevica 3 km, fin Cerklje 9 km, žel Videm-Krško 15 km, o pT š žup Sv. Križ 2 km. Nm ca 150 m. Kmetija na loki na desnem bregu Krke v bližini ban. ceste Sv. Križ—Kostanjevica.

Kolarica, 12-2-2-0-0. Sr du Krško 13.5 km, so žand zdr Kostanjevica 3 km, fin Cerklje 8 km, žel Videm-Krško 14.5 km, o pT š žup Sv. Križ 2 km. Nm ca 180 m. Dve kmetiji na terasi ob enako imenovanem potoku, ki žene dva mlina in teče v Krko. Dohod z vozom. Poljedelstvo in svinjereja.

Malo Mraševo, 162-29-25-4-3. Sr so du zdr Krško 9 km, žand Krška vas 8 km, fin Cerklje 7 km, žel Videm-Krško 10 km, o pT š Sv. Križ 2 km, žup Leskovec 7 km. Nm 153 m. Vas stoji na Krškem polju na levem bregu potoka Senuše. Tik za vasjo prične obsežni Krakovski gozd. V bližini na jv. strani je križišče ban. ceste z državno. Vas ni varna pred povodnijo. Vas ima črednika. Ostalo kot Naklo—Kalce. Zaselek Sajevec. Pri vasi so odkopali rimske grobove.

Planina, 95-15-15-0-0. Sr du Krško 22 km, so zdr Kostanjevica 14 km, žand Krška vas 11 km, fin Cerklje 8 km, žel Videm-Krško 23 km, o pT žup Sv. Križ 9 km, š Bušeča vas 6 km. Nm ca 660 m. Najvišja vas v občini stoji visoko na pobočju Gorjancev. Tik nad vasjo poteka meja s savsko banovino. Od ca 5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z volovsko vprego. Kmetijstvo in še vinogradništvo.

Poštena vas, 65-11-11-0-0. Sr du Krško 12 km, so zdr Kostanjevica 11 km, žand Krška vas 5 km, fin pT Cerklje 3 km, žel Brežice 10 km, o žup Sv. Križ 6 km, š Bušeča vas 2 km. Nm ca 208 m. Vas stoji na pomolu med dvema potokoma, j. od Pirošice. Dohod z vsemi vozili od ban. ceste v Bušeči vasi. Ostalo kot Brvi.

Premagovce, 48-7-6-1-0. Sr du Krško 18 km, so zdr Kostanjevica 13 km, žand Krška vas 11 km, fin Cerklje 9 km, žel Brežice 18 km, o pT žup Sv. Križ 8 km, š Bušeča vas 6 km. Nm povprečno ca 450 m. Zaselek stoji na kamenitem svetu v pobočju Gorjancev. Od ca 5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z volovsko vprego. Ima lepe vinograde na znameniti Gadovi peči (glej Višji vrh). Veliko prav dobrega cvička za prodajo.

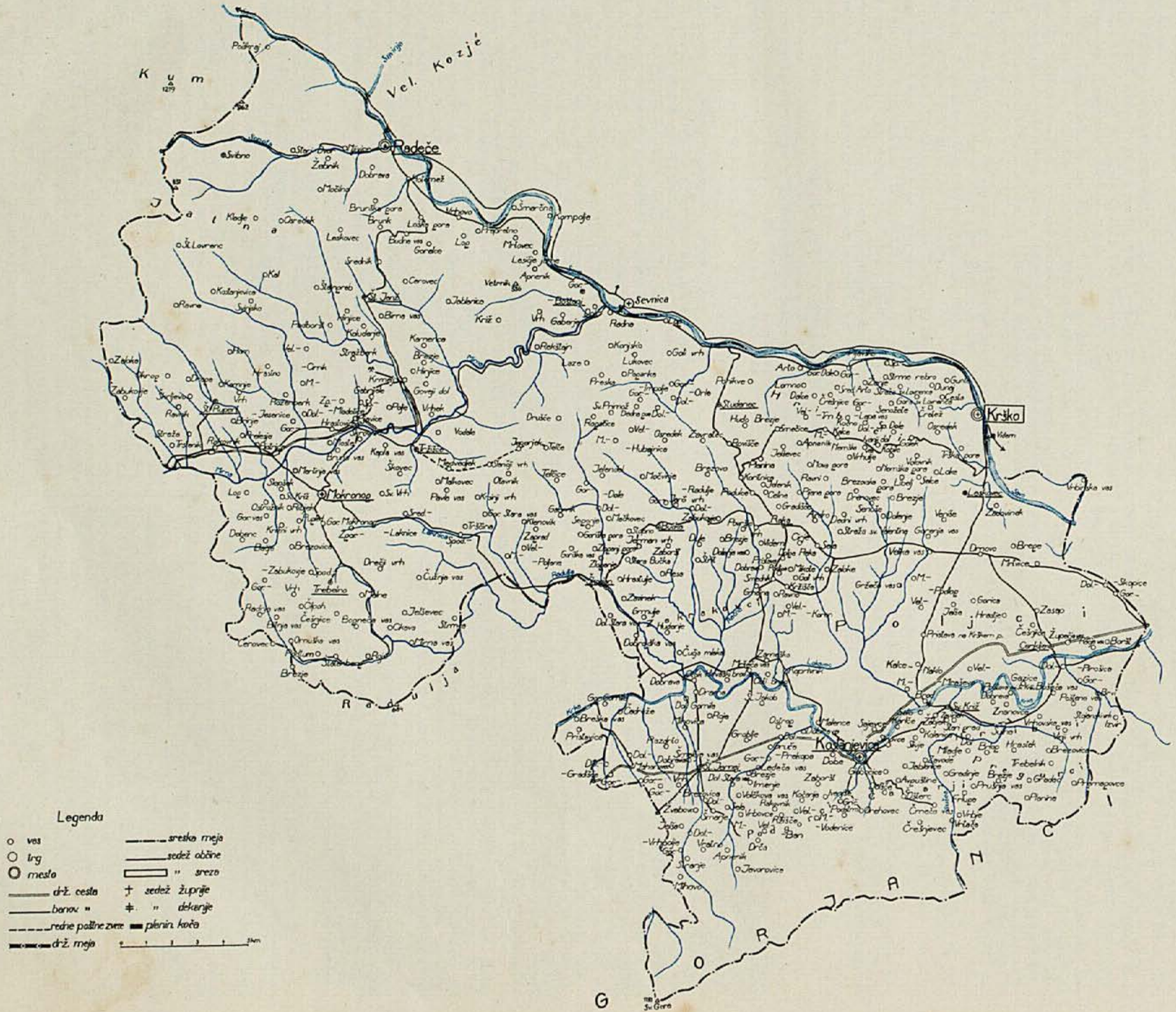
Radeče
Sevnica
Krško
Kostanjevica
Trebelno
Mokronog
Trebnje
Vel. Kozje
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne pašne zveri
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" srezo
sedež župnije
" dekanije
planin. koča

Pristava pri Sv. Križu, 50-10-6-4-0. Sr du Krško 15 km, so žand zdr Kostanjevica 8 km, fin Cerklje 4.5 km, žel Videm-Krško 16 km, o pT š žup Sv. Križ 3 km. Nm 148 m. Vasica stoji nad desnim bregom Krke nasproti Gazicam. Od 1.6 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Zemlja je črna in zelo rodovitna. Poljedelstvo, živinoreja, svinjereja, perutninarstvo. Kopelj in ribolov v Krki. Pri vasi so odkopali rimske grobove.

Pristava na Krškem polju, 12-3-2-1-0. Sr so du zdr Krško 7 km, žand Krška vas 8 km, fin žup Cerklje 5 km, žel Videm-Krško 8 km, o pT Sv. Križ 3 km, š Vel. Podlog 1.5 km. Nm 156 m. Prim. obč. Leskovec, kamor spada večji del vasi.

Selo, 34-6-5-0-1. Sr du Krško 12 km, so žand zdr Kostanjevica 5 km, fin Cerklje 7 km, žel Videm-Krško 13 km, o pT š žup Sv. Križ 0 km. Nm ca 150 m. Zaselje stoji na desnem bregu tik ob Krki. Ljudstvo ga deli v večje Štihe in manjše Obadovo. Od zaselka drži ban. cesta z lesenim mostom preko Krke. Poljedelstvo.

Slivje, 21-4-2-2-0. Sr du Krško 12 km, so žand zdr Kostanjevica 4 km, fin Cerklje 9 km, žel Videm-Krško 13 km, o pT š žup Sv. Križ 2 km. Nm 167 m. Zaselek stoji tik nad ban. cesto Kostanjevica—Sv. Križ. Poljedelstvo.

Stari grad, 57-10-10-0-0. Sr du Krško 12 km, so žand zdr Kostanjevica 5 km, fin Cerklje 7 km, žel Videm-Krško 13 km, o pT š žup Sv. Križ 0.5 km. Nm 347 m. Vas je razložena na prijaznem Bočju, katerega južna stran proti Dolu je zasajena z lepimi vinogradi. Od treh strani obteka Bočje potok Sušica. Od Starega gradu, katerega severno vznožje pri Sv. Križu se imenuje »Pod Gradiščem«, je prav lep razgled po Brežiško-krški kotlini. Dohod po strmi obč. cesti od Žabjeka z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Na hribu je stala važna predzgodovinska naselbina v hallstattski in latènski dobi, prav tako je bil naseljen v rimski dobi. Tudi v srednjem veku so tu zgradili grad, o katerem pa že davno ni več sledu.

Stojanski vrh, 105-19-19-0-0. Sr du Krško 16 km, so zdr Kostanjevica 12 km, žand Krška vas 6 km, fin pT Cerklje 5 km, žel Brežice 10 km, o žup Sv. Križ 7 km, š Bušeča vas 3 km. Nm 245 m. Vas stoji na vrhu pomola med Piroško vodo in njenim levim dotokom. Vključuje zaselek Topolova draga. Dohod z vozom 2.5 km od ban. ceste. Poljedelstvo, vinogradništvo in svinjereja. V gozdu so odkrili predrimsko gradišče, pri vasi pa rimske grobove. Vas se prvič omenja 1228 kot last stiškega samostana.

Sv. Križ, 370-65-51-12-2. Sr du Krško 12.5 km, so žand zdr Kostanjevica 4 km, fin Cerklje 7 km, žel Videm-Krško 13.5 km, o pT š žup v kraju. Šola ust. 1877, 6 odd. SKJ PRK, RK, Kat. dom, Kat. prosv. d., Gas. Nm 155 m. Vas stoji na j. robu Krškega polja v. od Kostanjevice v vznožju vinske gorice Bočje, ki ima južno stran proti Dolu zasajeno z lepimi vinogradi, severno pa večinoma z gozdom. Tu je križišče ban. cest proti Krškemu, Kostanjevici in Cerkljam—Brežicam (do Vel. Malenc, kjer preide na drž. cesto). Onstran Krke (½ km) se ban. cesta priključi na državno. Skozi vas teče Sušica, ki žene tu 5 mlinov. V suši presahne. Zemlja je črna, zelo rodovitna. Poljedelstvo, živinoreja, svinjereja, sadjarstvo, vinogradništvo, čebelarstvo. Bukov in kostanjev gozd daje na prodaj drva, taninski les, brzojavne droge. Obrtniki, trgovine, gostilne s tujskimi sobami. Lovski revir nudi srne, jerebice, prepelice, zajce, race, kune, vidre; ribolov v Sušici nudi postrvi, v Krki pa raznovrstne ribe. Lepi izleti (mark. pot na Stójdrago 520 m); pripraven kraj za letovišče. Po njivah okrog vasi so odkopali mnogo hallstattskih grobišč in rimskih napisnih kamnov. Župnija Sv. Križ ob Krki (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 3300 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Križa. Prvotna cerkev, kakor tudi začetki prafare so prastari. Že 1248 se omenja prvi znani župnik Tomaž. Župnija je bila 1468 inkorporirana kostanjeviškemu samostanu, ki jo je po svojih redovnikih tudi upravljal. Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljublj. škofom.

Sutna, 152-28-26-0-2. Sr du Krško 14.5 km, so žand zdr Kostanjevica 7.5 km, fin Cerklje 7 km, žel Videm-Krško 15.5 km, o pT š žup Sv. Križ 2 km. Nm 206 m. Stoji na gričku in ob izlivu potoka Gracje v Sušico in sicer ob ban. cesti. Trgovine, gostilne in nekaj obrti. Poljedelstvo in vinogradništvo. Vinograde ima na Gradičku in Šutenskem vrhu.

Trebelnik, 27-5-5-0-0. Sr du Krško 16 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand Krška vas 9 km, fin Cerklje 7 km, žel Brežice 13 km, o pT žup Sv. Križ 5.5km, š Bušeča vas 5 km. Nm 370 m. Zaselek v pobočju Gorjancev, ki so tu razrezani po dotokih potoka Gracje, ki žene več mlinov. Ostalo kot Brezovica.

Vinji vrh, 88-16-16-0-0. Sr du Krško 16 km, so zdr Kostanjevica 11 km, žand Krška vas 10 km, fin pT Cerklje 6 km, žel Brežice 13 km, o žup Sv. Križ 6 km, š Bušeča vas 3.5 km. Nm 318 m. Vas stoji na prijaznem vinorodnem hribu na desnem bregu potoka Gracje. Po obč. cesti je dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo ima svoje vinograde nad vasjo na Gadovi peči, kjer se prideluje znameniti cviček. Zemlja je peščena in dobro rodi. Na Gadovi peči imajo nekaj vinogradov tudi Vlahi, potomci Uskokov iz savske banovine.

Vrhovska vas, 152-23-23-0-0. Sr du Krško 13 km, so zdr Kostanjevica 9.5 km, žand Krška vas 8 km, fin pT Cerklje 4.5 km, žel Brežice 12 km, o žup Sv. Križ, š Bušeča vas 2.5 km. Nm 298 m. Vas je razložena po gričevju v. od Sv. Križa. Vključuje zaselke Jarek, Razkrižje in Vinterco. Od bližnje ban. ceste je po obč. cesti mogoč dohod z avtom. Vinogradništvo in kmetijstvo.

Zavinek, 8-2-2-0-0. Sr du Krško 15 km, so žand zdr Kostanjevica 5 km, fin Cerklje 7 km, žel Videm-Krško 16 km, o pT š žup Sv. Križ 1.2 km. Nm ca 190 m. Dve kmetiji nad ban. cesto Sv. Križ—Kostanjevica. Poljedelstvo in vinogradništvo.

Zavode, 4-1-0-1-0. Sr du Krško 14 km, so žand zdr Kostanjevica 4 km, fin Cerklje 9 km, žel Videm-Krško 15 km, o pT š žup Sv. Križ 3 km. Nm ca 350 m. Kočarska hiša visoko na terasi nad Sušico.

Znanovce, 22-3-3-0-0. Sr du Krško 14 km, so žand zdr Kostanjevica 8 km, fin Cerklje 5 km, žel Videm-Krško 15 km, o pT š žup Sv. Križ 3 km. Nm 160 m. Zaselek na mali vzpetosti na desnem bregu Krke pri Dobravi. Kmetijstvo.

Žabjek, 27-4-2-4-0. Sr du Krško 13 km, so žand zdr Kostanjevica 4.5 km, fin Cerklje 8 km, žel Videm-Krško 14 km, o pT š žup Sv. Križ 1 km. Nm ca 160 m. Zaselek na terasi ob ban. cesti Sv. Križ—Kostanjevica. Kmetijstvo.

Občina Škocjan

Preb. 3980, hiš 727, posest. 514, koč. 197, najem. 31. Površina 5102 ha: njiv in vrtov ca 1447, trav. in paš. ca 1030, vinogradov ca 252, gozdov ca 2154, ostalo 219. Občino sestavlja gričevnat svet med Krško in Mirensko dolino in del ravnine ob levem bregu Krke. Ves svet preprezajo manjše plitve dolinice, večji dolini pa sta si vstvarili Laknica in Radulja, ki v glavnem odvajata vodo s tega ozemlja proti jugu v Krko. Ob Radulji je deloma široko dno, vlažno in v travnikih. Glavne gospodarske panoge so poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Večje strnjene vasi se drže bolj nižinskih tal, v vinorodnem gričevju pa ima premoč tip raztresenih naselij. V splošnem je Škocjanska dolina znana po svoji rodovitnosti, zato je to ozemlje tudi precej gosto poseljeno. Severni, vinorodni in bolj gozdnati predeli težijo gospodarsko k Mirenski dolini (na Mokronog in Sevnico), južni predeli pa v Krško kotlino. Preko tega ozemlja vodijo ban. ceste Krško—Novo mesto—Mokronog—Škocjan—Kostanjevica ter Škocjan—Bučka—Raka.

Cisti breg, 32-7-7-0-0. Sr so du Krško 21 km, žand zdr Raka 7 km, fin o p žup Škocjan 10 km, žel Videm-Krško 22 km, š Zameško 1 km. Nm 152 m. Zaselek leži v rodovitni ravnini na levem bregu Krke. Dostop z vsemi vozili le ½ km od ban. ceste Raka—Kostanjevica (most čez Krko). Gospodarstvo kot bližnje Zameško.

Čučja mlaka, 43-8-8-0-0. Sr so du Krško 23 km, žand zdr Raka 8 km, fin o p žup Škocjan 6 km, žel Videm-Krško 24 km, š Zameško 2 km. Nm 154 m. Malo raztreseno naselje v ravnini na levem bregu Krke ob ban. cesti Novo mesto—Kostanjevica. S s. strani obdajajo vasico obsežni, večinoma hrastovi gozdovi. Gospodarstvo kot Hrovaški Brod.

Dobrava, 234-40-33-4-3. Sr du Krško 22 km, so zdr Mokronog 18 km, žand fin o p žup Škocjan 4 km, žel Novo mesto 16 km, š Zameško 5 km. Gas. Nm 155 m. Raztresena vas na levem bregu Krke, deloma ob ban. cesti Novo mesto—Krško. (Avtobusna zveza). Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Ostale prilike slične onim v Škocjanu. Pod vasjo most čez Krko (ban. cesta v Št. Jernej). Tu se izliva v Krko potok Radulja. Tod mimo je vodila znamenita rimska cesta Emona (Ljubljana)—Siscia (Sisak). Odkopali so številne rimske predmete, katere hrani Narodni muzej v Ljubljani. V srednjem veku je bil kraj (imenovan Gutenwerd ali Gutenwöth) zelo pomemben, eden od večjih krajev v slovenski marki. Naselbina je imela zelo živo trgovino z Belo Krajino in Hrvatsko. Kot trg se prvič omenja že 1251. Imel je lastno sodstvo. Bil je že od 1074 središče tamošnje posesti brižinskih škofov. V trgu so imeli škofje lastno hišo, sodnika, kastelana, mnoge uradnike in nadzornike obsežnih posestev. L. 1426. se Dobrava omenja celo kot mesto. Turški napadi 1469, 1491 in 1526 so trg popolnoma razrušili, tako da danes ni sledu o njem. Podr. cerkev sv. Miklavža na Otoku pri Dobravi je zelo stara. Do 1492 je bil pri tej cerkvi sedež škocjanske prafare (gl. Škocjan). Na Otoku je stala tudi cerkev sv. Katarine, katero so 1809 podrli.

Dobrovška vas, 166-30-20-10-0. Sr du Krško 23 km, so zdr Mokronog 16 km, žand fin o p š žup Škocjan 2 km, žel Novo mesto 18 km. Nm 178 m. Strnjena vas na vznožju gričevja, ob ban. cesti Dobrava—Škocjan. Avtobusna zveza z Novim mestom in Krškim. Rodovitna polja. Poljedelstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. V ravnini pod vasjo teče potok Radulja, ki često poplavlja okolico. V vasi so odkrili mnoge predzgodovinske in rimske predmete. Kapela Brezm. sp. D. M. je bila zgrajena 1861.

Dolenja Stara vas, 170-35-25-5-5. Sr du Krško 27 km, so zdr Mokronog 16 km, žand fin o p š žup Škocjan 1 km, žel Novo mesto 20 km. Nm 218 m. Strnjena vas v bregovitem svetu j. od Škocjana. Rodovitna polja. Gospodarske prilike sličijo onim v Škocjanu. Dostop z vozom. Podr. cerkev sv. Trojice je bila zgrajena najbrž šele v 2. pol. 17. stol. V bližini cerkve so odkrili predzgodovinsko gradišče in rimske grobove.

Drušče, 215-46-19-27-0. Sr du Krško 36 km, so zdr Mokronog 14 km, žand fin o p žup Škocjan 7 km, žel Sevnica 8 km, š Telče 3 km. Nm 478 m. Vas sestavljata naselji Velike in Male Drušče ter zaselki Hantina, Nova gora, Pečice. Leže precej visoko v prisojnem gričevju s. od Škocjana. Poljedelstvo in živinoreja, vinogradi ravno tu prenehajo. Prodaja živine, sadja, perutnine in nekaj malega vina (v Sevnico). Dostop le z vozom. Vas se prvič omenja 1364. Podr. cerkev sv. Barbare je stara. L. 1778. do 1781. so jo renovirali.

Dolenje Dole, 112-23-20-2-1. Sr du Krško 31 km, so zdr Mokronog 18 km, žand fin o p š žup Škocjan 4 km, žel Novo mesto 24 km. Nm 200 m. Vas leži v pobočju ozke doline s. od Škocjana. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in perutninarstvo. Dostop za silo tudi z avtom.

Gabrnik, 30-7-4-3-0. Sr du Krško 31 km, so Mokronog 9 km, žand fin o p š žup Škocjan 6 km, zdr Raka 11 km, žel Mokronog—Bistrica 12 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje po vinorodnem hrbtu sz. od Škocjana. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja vina, perutnine in jajc. Dostop le z vozom. Vas se prvič omenja že 1249, ko je imel tu tri kmetije kostanjeviški samostan.

Gorenja Stara vas, 38-8-7-1-0. Sr du Krško 35 km, so Mokronog 7 km, žand fin o p žup Škocjan 7 km, zdr Raka 16 km, žel Mokronog—Bistrica 9 km, š Telče 4 km. Nm ca 340 m. Po dolgem prisojnem slemenu razložena vasica v gričevju s. nad Laknico. Dostop z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja vina, sadja, živine ter prašičev. Vas se prvič omenja 1301. Podr. cerkev sv. Tomaža se omenja v vizitacijskem zapisniku iz 1609.

Gorenje Dole, 171-24-17-6-1. Sr du Krško 32 km, so zdr Mokronog 15 km, žand fin o p žup Škocjan 5 km, žel Novo mesto 25 km, š Telče 3 km. Nm 273 m. Vasica leži na prisojnem hrbtu s. od vasi Sp. Dole; vključuje zaselka Otresk (omenjen že 1364) in Pijano goro. Dostop z vozom. Gospodarske razmere kot Dol. Dole. Podr. cerkev sv. Križa se prvič omenja 1737. Na pobočju pri cerkvi je star zidan križev pot.

Goriška gora, 36-8-3-5-0. Sr du Krško 30 km, so Mokronog 10 km, žand fin o p š žup Škocjan 5 km, zdr Raka 11 km, žel Mokronog—Bistrica 14 km. Nm ca 300 m. Vinorodno naselje sz. od Škocjana. Ostalo kot Goriška vas.

Goriška vas, 96-19-16-3-0. Sr du Krško 30 km, so Mokronog 12 km, žand fin o p š žup Škocjan 4 km, zdr Raka 12 km, žel Mokronog—Bistrica 15 km. Nm 212 m. Vas leži prislonjena v pobočju nad dolino malega potoka sz. od Škocjana. Vključuje zaselek Bregance. Poljedelstvo, živinoreja in deloma sadjarstvo. Dohod z vsemi vozili iz Škocjana po obč. cesti I. reda. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata je bila zgrajena najbrž šele v 1. pol. 18. stol. (morda 1726).

Grmulje, 164-37-31-6-2. Sr so du Krško 26 km, žand zdr Raka 12 km, fin o p š žup Škocjan 3 km, žel Videm-Krško 27 km. Nm 180 m. Precej obsežna vas leži ob obč. cesti le malo nad dolino potoka Radulje jv. od Škocjana. Ban. cesta Krško—Novo mesto oddaljena 0.4 km. Kmetijstvo in deloma vinogradništvo. Mlin in žaga. Na njivah pri vasi so odkopali rimske grobove in zidovje. Podr. cerkev sv. Jurija je bila zidana morda šele v 18. stol. (pred 1754).

Hrastulje, 118-19-10-9-0. Sr du Krško 28 km, so zdr Mokronog 15 km, žand fin o p š žup Škocjan 0.5 km, žel Mokronog—Bistrica 16 km. Nm 205 m. Vas leži raztresena ob ban. cesti tik v. od Škocjana, deloma pa v bližnjem pobočju. Vključuje naselje Rebro ob cesti proti Bučki. Dostop z vsemi vozili. Ostalo gl. Škocjan. Vas se prvič omenja že 1136.

Hrvaški brod, 101-24-20-4-2. Sr so du Krško 22 km, žand zdr Raka 7 km, fin o p žup Škocjan 7 km, žel Videm-Krško 23 km, š Zameško 1 km. Nm 153 m. Strnjena vas leži v ravnini na levem bregu Krke. S s. strani jo obdajajo lepi hrastovi gozdovi, ob robu katerih vodi ban. cesta Novo mesto—Krško. Poljedelstvo in živinoreja, v manjši meri vinogradništvo. Prodaja živine, perutnine, jajc, sadja, ter deloma prašičev in lesa. Mlin na Rački. Prvi znani lastniki kraja so bili brižinski škofje, ki so imeli obsežna posestva v okolici (glej Dobravo v obč. Škocjan). Razvili so zelo živo trgovino, predvsem s sosednjo Hrvatsko. Tu je bil brod čez Krko. Vas so povzdignili v trg, v katerem so imeli celo svojo kovnico denarja. Nedvomno so brižinski škofje tudi že zgradili grad Hrvaški brod (Gutenwert), ki je danes v razvalinah. Stal je ob Krki na mestu, kjer je držal brod čez njo. Prvi znani njegovi posestniki so bili Raški gospodje. Pozneje so ga imeli v posesti skoro 300 let Verneški gospodje, lastniki Rake in nato do zač. 17. stol. Hohenwarti. Pozneje je prehajal iz rok v roke. L. 1895. ga je potres močno poškodoval, zato ga je dal tedanji lastnik baron Lenk podreti. Poznejša lastnika Lenarčič in Modic sta 1904 posestvo razprodala sosednjim kmetom.

Hudenje, 40-8-7-1-1. Sr so du Krško 25 km, žand zdr Raka 10 km, fin o p š žup Škocjan 4 km, žel Videm—Krško 26 km. Nm 158 m. Mala vasica leži v ravnini v. od Dobruške vasi ob stranskem rokavu Radulje. Dohod z vsemi vozili po obč. cesti 1.5 km od ban. ceste Krško—Novo mesto. Kmetijstvo in prodaja hrastovega lesa. Mlin in žaga. V vasi še sedaj stoji pristava raške graščine.

Jelendol, 27-6-4-2-0. Sr du Krško 33 km, so zdr Mokronog 16 km, žand fin o p žup Škocjan 6 km, žel Mokronog—Bistrica 19 km, š Telče 4 km. Nm 320 m. Leži na gozdnatem pobočju sv. od vasi Gorenje Dole. Dostop z vozom. Ostalo kot Gorenje Dole. Vas se prvič omenja 1364.

Jeperjek, 68-11-7-4-0. Sr du Krško 35 km, so Mokronog 9 km, žand fin o žup Škocjan 10 km, zdr Raka 13 km, žel Mokronog—Bistrica 12 km, p š Telče 2 km. Nm 485 m. Vasica leži vrh slemena jz. od vasi Telče. Dostop z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja suhega in svežega sadja ter vina. Znaten dohodek od svinj.

Klenovik, 152-28-13-15-0. Sr du Krško 32 km, so Mokronog 7 km, žand fin o p š žup Škocjan 5 km, zdr Raka 14 km, žel Mokronog—Bistrica 10 km. Nm 270 m. V sončno pobočje prislonjena vasica sz. od Škocjana. Obsega tudi zaselke Dolino, Drago, Hrastje, Lep stan, Stare vine, Zagradsko goro. Dostop z vozom 1.5 km od ban. ceste Mokronog—Škocjan. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodajo zlasti sadje, vino, prašiče, perutnino in jajca. Podr. cerkev sv. Tomaža v zaselku Lep stan.

Krsinji vrh, 191-10-4-6-0. Sr du Krško 35 km, so Mokronog 7 km, žand fin o p š žup Škocjan 7 km, zdr Raka 17 km, žel Mokronog—Bistrica 9 km. Nm 363 m. Vasica v vinorodnem gričevju med Mokronogom in Škocjanom. Dostop le z vozom, 1.5 km od ban. ceste Mokronog—Škocjan. Poljedelstvo in vinogradništvo. Izdatna prodaja vina. Prodaja prašičev-mladičev v Mokronog in Novo mesto.

Mačkovec, 63-8-7-1-0. Sr du Krško 31 km, so zdr Mokronog 17 km, žand fin o p š žup Škocjan 3 km, žel Novo mesto 23 km. Nm 220 m. Vasica v prisojnem pobočju s. od Škocjana. Ostale prilike iste kot Sp. Dole.

Male Poljane, 58-9-6-2-1. Sr du Krško 34 km, so Mokronog 7 km, žand fin o p š žup Škocjan 6 km, zdr Raka 16 km, žel Mokronog—Bistrica 9 km. Nm 240 m. Vasica nad dolino Laknice sz. od Škocjana. Vinogradništvo in sadjarstvo, prodaja vina, prašičev in deloma sadja. Dohod z vsemi vozili ne daleč od ban. ceste Škocjan—Mokronog. Vas ima lastno elektriko.

Mrševa vas, 81-13-11-2-1. Sr so du Krško 21 km, žand zdr žup Raka 7 km, fin o p Škocjan 8 km, žel Videm—Krško 22 km, š Zameško 1 km. Nm 153 m. Leži ob ban. cesti Novo mesto—Krško (avtobusna zveza) v ravnini na levem bregu Krke. Odtod vodi preko mostu ban. cesta proti Št. Jerneju. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Prodaja živine, krompirja, sadja, prašičev, perutnine in jajc. Gostilna.

Otavnik, 89-14-6-7-2. Sr du Krško 34 km, so Mokronog 8 km, žand fin o žup Škocjan 10 km, zdr Raka 15 km, žel Mokronog—Bistrica 11 km, p š Telče 2 km. Nm 488 m. Naselje, obsegajoče tudi vinorodni Bojnik in Strmec, je raztreseno vrh vinorodnega griča sz. od Škocjana. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja vina, sadja, prašičev in perutnine v Mokronog, Tržišče in Krmelj. Podr. cerkev sv. Urha. Vas se prvič omenja že 1252, ko je tu Viljem Svibenski kupil od brižinskih škofov nekaj posestev.

Rogačice, 133-19-17-2-0. Sr du Krško 32 km, so Mokronog 15 km, žand fin o žup Škocjan 7 km, zdr Raka 10 km, žel Sevnica 5 km, p š Telče 3 km. Nm 515 m. Mala vasica vrh prisojnega hrbta v. od vasi Velike Drušče. Obsega tudi Češnjice in Znojile. Poljedelstvo in živinoreja ter še nekaj vinogradov. Proda se le nekoliko vina, perutnine in žel. pragov v Sevnico. L. 1933. je vasica pogorela in se šele počasi obnavlja.

Resa, 17-3-3-0-0. Sr du Krško 29 km, so Mokronog 15 km, žand fin o p š žup Škocjan 1 km, zdr Raka 8 km, žel Mokro-

nog—Bistrica 17 km. Nm 180 m. Zaselek v ravninskem gozdu j. od Bučke in v. od Škocjana. Prodaja vina in lesa (drv, žel. pragov). Dostop z vozom.

Segonje, 23-6-2-4-0. Sr du Krško 30 km, so Mokronog 9 km, žand fin o p š žup Škocjan 2 km, zdr Raka 9 km, žel Mokronog—Bistrica 11 km. Nm ca 280 m. Razloženo naselje po dolgem gozdnatem hrbtu s. od Škocjana. Ostalo kot Zloganje. Dostop z vozom.

Stara Bučka, 123-30-4-26-6. Sr du Krško 22 km, so Mokronog 16 km, žand fin o p š žup Škocjan 2 km, zdr Raka 11 km, žel Mokronog—Bistrica 18 km. Nm ca 240 m. Raztreseno ležeči domovi, deloma tudi ob ban. cesti Novo mesto—Krško sv. od Škocjana. Poljedelstvo, vinogradništvo in živinoreja. Iste gospodarske razmere kot v vasi Bučka. Avtobusna zveza z Novim mestom in Krškim.

Slančji vrh, 90-17-12-5-0. Sr du Krško 35 km, so Mokronog 5 km, žand fin o žup Škocjan 7 km, zdr Raka 15 km, žel Mokronog—Bistrica 7 km, p Tržišče 2 km, š Telče 2 km. Nm 483 m. Vasica vrh razvodnega slemena med Mirno in Krko. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, sadjarstvo, svinjereja in perutninarstvo. Prodaja lesa (drva, hlodi, žel. pragi). Pri vasi so odkrili predzgodovinske gomile in rimske grobove. Podr. cerkev sv. Urha je stala že 1249, ko je imel tu 4 kmetije kostanjeviški samostan.

Stopno, 72-12-7-5-0. Sr du Krško 30 km, so zdr Mokronog 17 km, žand fin o p š žup Škocjan 3 km, žel Novo mesto 23 km. Nm 355 m. Raztresena vas v valovitem svetu z. od Bučke (1 km). Iste gospodarske in ostale prilike. Dostop z vozom. Podr. cerkev roženvenske M. B. so zgradili najbrž v zač. 17. stol. Nekoč je veljala za znamenito božjo pot. Po Valvasorjevem poročilu so celo Ogri romali na Stopno, ki se je takrat imenovalo Srobotna ali Dedna gora. L. 1696. je cerkev pogorela, nakar so jo restavrirali. Kapela sv. Petra je bila nekoč prava cerkev. V 1795—1820 je bila opuščena, a so jo tedaj zopet posvetili.

Škocjan, 242-40-35-1-4. Sr du Krško 28 km, so zdr Mokronog 14 km, žand fin o p š žup v kraju, žel Novo mesto 20 km. Šola ust. 1852, 8 odd. Jav. knjiž., SKJ, PRK, PJS, Gas., PSVD, Kat. prosv. d. s pev. in godb. ods., Strel. druž. Nm 182 m. Lepa, obsežna vas leži v dolini ob potoku Radulji in v rahlo nagnjenem pobočju ob nji. Znaten del prebivalstva se bavi z raznimi obrtmi in trgovino. Živino in prašiče prodajajo po sejmih v Mokronogu in Novem mestu, ostale pridelke (vino, fižol in krompir) pa v razne kraje, tudi v Ljubljano. Skozi vas vodi ban. cesta Mokronog—Kostanjevica, pridruži pa se ji tu cesta iz Bučke in Rake. Avtobusna zveza z Novim mestom in Krškim. Z. od vasi so odkrili več predzgodovinskih gomil in gradišč. Odkopali so tudi rimske grobove. 1 km z. od Škocjana stoji graščinica Vrh (Auental); predstavlja le večjo samotno kmetijo. Danes je last J. Ruparja iz Goriške vasi. Župnija Škocjan pri Mokronogu (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 3363 duš. Pokopališče. Prvotno župno cerkev sv. Kancijana so zgradili v 1630—1644 poleg že obstoječe kapele sv. Magdalene. Sedanjo prostornejšo stavbo so sezidali v 1777—1782. L. 1850. so jo renovirali. Škocjan je bil sprva podr. prafare Bele cerkve, postal pa je vikariat najbrž že v 11. stol. Prvi znani župnik Bertold se omenja šele 1320. Sedež vikariata oz. župnije je bil do 1492 pri cerkvi sv. Miklavža na Otoku in od 1492—1644 pri kapeli sv. Magdalene v Škocjanu. L. 1454. je oglejski patriarh Ludvik inkorporiral župnijo stiškemu samostanu. Cerkveno je Škocjan pripadal do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Iz Šk. doma Knoblehar Ignacij (1819—1858), misijonar v Afriki in znanstvenik; na Vrhu rojen: Metelko Franc (1789—1860), jezikoslovec.

Telče, 82-15-11-4-0. Sr du Krško 30 km, so zdr Mokronog 14 km, žand fin o žup Škocjan 7 km, žel Mokronog—Bistrica 17 km, p š v kraju. Šola ust. 1901, 2 odd. PJS. Nm 506 m. Po vinorodnem slemenu razložena precej obsežna vas sz. od Škocjana. Poljedelstvo in vinogradništvo. Znatna prodaja vina in deloma živine v Mokronog in Tržišče. V vasi je podr. cerkev sv. Jakoba, zid. v 17. ali 18. stol. s pokopališčem. Vas se prvič omenja 1252.

Telčice, 91-17-12-5-0. Sr du Krško 32 km, so Mokronog 18 km, žand fin o žup Škocjan 4 km, zdr Raka 9 km, žel Mokronog—Bistrica 20 km, p š Telče 2 km. Nm ca 410 m. Raztresena vasica med vinogradi na j. sončnih pobočjih Pijane gore s. od Škocjana. Znatna prodaja vina, prašičev in živine. Dostop z vozom.

Velike Poljane, 113-21-17-4-0. Sr du Krško 34 km, so Mokronog 7 km, žand fin o p š žup Škocjan 5 km, zdr Raka 16 km, žel Mokronog—Bistrica 9 km. Nm ca 240 m. Precej obsežna vas v bregovitem svetu sz. od Škocjana. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo. Vino prodajajo v razne kraje, sadje, prašiče, perutnino, jajca in gobe pa v Mokronog in Novo mesto. Dostop po obč. cesti I. reda z vsemi vozili.

Zagrad, 146-28-21-7-0. Sr du Krško 31 km, so Mokronog 11 km, žand fin o p š žup Škocjan 2 km, zdr Raka 12 km, žel Mokronog—Bistrica 13 km. Nm 270 m. Obsežna vas v bregovitem svetu sz. od Škocjana. K vasi spadata zaselka Breznik in Rink. Dostop skozi Vel. Poljane z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. V manjših količinah prodajajo bukova drva, perutnino, vino in živino. Prvi znani lastniki kraja so bili brižinski škofje, ki so 1074 dobili tod obsežna posestva. Zagrad je bil središče brižinske županije za 28 vasi. L. 1229. so ta posestva prešla na Leopolda Babenberžana. Podr. cerkev sv. Tomaža (285 m) stoječa na višini proti Vel. Poljanam je zelo stara. Po Valvasorjevem poročilu je bil tu nekdaj vikariat župnije sv. Miklavža na Otoku.

Zameško, 101-23-20-3-2. Sr so du fin Krško 20 km, žand zdr Raka 6 km, žel Videm—Krško 21 km, o p žup Škocjan 9 km, š v kraju ust. 1900, 2 odd. PRK, PJS. Nm 152 m. Strnjena vas v ravnini na levem bregu Krke, ob ban. cesti Novo mesto—Kostanjevica. S s. strani jo obdaja »Krakovski gozd«. Kmetijstvo, v manjšem obsegu tudi vinogradništvo. Prodaja sadja, perutnine, prašičev in jajc (v Kostanjevico, Novo mesto). Izraba gozda (hrastovina).

Zavinek, 74-13-12-1-0. Sr du Krško 27 km, so zdr Mokronog 15 km, žand fin o p š žup Škocjan 1 km, žel Mokronog—Bistrica 19 km. Nm 175 m. Vasica leži v bregu ob robu gozda na levem bregu Radulje ne daleč jv. od Škocjana. Kmetijstvo, sadje. Dohod z vozom.

Zloganje, 143-34-34-0-0. Sr du Krško 29 km, so zdr Mokronog 14 km, žand fin o p š žup Škocjan 1 km, žel Novo mesto 22 km. Nm 227 m. Velika vas v prisojnem bregu s. od Škocjana. Dohod po obč. poti iz Škocjana z vozom. K vasi spada zaselek Brinovec. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Prodajo nekaj vina, živine in perutnine. Kraj se prvič omenja 1364. Podr. cerkev Obisk. D. M. se prvič omenja šele 1757, vendar je veliko starejša. V njeni bližini so odkrili predzgodovinska gradišča in rimske grobove. V Brinovcu rojen 1873 dr. Komljanec Josip, gimn. ravn. v p. v Ptuju, nar. in kult. delavec.

Zloganjska gora, 35-7-2-5-0. Sr du Krško 29 km, so Mokronog 13 km, žand fin o p š žup Škocjan 1 km, zdr Raka 11 km, žel Mokronog—Bistrica 15 km. Nm 280 m. Mal vinoroden zaselek nad Zloganjem v bližini Škocjana. Neznatna prodaja vina. Dohod le z vozom.

Občina Št. Janž

Preb. 2475, hiš 456, posest. 243, koč. 183, najem. 50. Površina 3965.36 ha: njiv in vrtov 778.40, trav. in paš. 510.50, vinogradov 175.62, sadovnjakov 48, gozdov 2346.84, ostalo 106. Ozemlje sestavlja večinoma gričevnat svet, s. od mirenske doline. Vse to po potokih precej razjedeno gričevje se rahlo znižuje proti v. Večina voda se steka v Mirno in po njej v Savo. Podnebne prilike so dokaj ugodne, kar nam izpričujejo že precej številni vinogradi in vinske gorice. Pretežno na vsem ozemlju, zlasti pa še v vinorodnem predelu, prevladuje tip razloženih naselij ter zaselkov in samotnih kmetij. Glavne gospodarske panoge so poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo. V s. predelu občine so obsežni mešani gozdovi (smreka, bukev, hrast) v pobočjih obsežne Jatne. Poljski pridelki le za silo krijejo domače potrebe. Precejšen odstotek prebivalstva je zaposlen v krmeljsko-šentjanškem premogovniku (lignit). Prometno so bili ti kraji do sedaj navezani na Ljubljano, po tkzv. šentjanški železnici, z dograditvijo proge Št. Janž—Sevnica, pa bo ta navezanost znatno popustila spričo bodočega tranzitnega pomena proge.

Birna vas, 86-13-9-4-4. Sr du Krško 36 km, so Radeče 10 km, žand Krmelj 3 km, zdr fin Mokronog 8 km, žel Št. Janž 3 km, o p š žup Št. Janž 1 km. Nm 310 m. Kraj, ki vključuje tudi zaselke Brinje, Gomilo in Videm, leži jv. od Št. Janža malo nad ban. cesto, ki vodi proti Krmelju ter deloma ob njej. Dostop z vozom, ostalo gl. Št. Janž.

Brezje, 29-8-8-0-0. Sr du Krško 36 km, so Radeče 11 km, žand pt Krmelj 1 km, zdr fin Mokronog 7 km, žel Št. Janž 1 km, o š žup Št. Janž 3 km. Nm 300 m. Zaselek v prisojnem pobočju sv. od Krmelja nad ban. cesto Krmelj—Boštanj. Ostale prilike kot v bližnjem Krmelju.

Budna vas, 109-29-18-11-0. Sr du Krško 36 km, so Radeče 4 km, žand Krmelj 7 km, zdr fin Mokronog 11 km, žel št. Janž 7 km, o p š žup Št. Janž 4 km. Nm 510—540 m. Leži ob ban. cesti Radeče—Št. Janž. Vključuje zaselka Hrušice in Zdeno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Vino le za dom. Podr. cerkev sv. Miklavža.

Cerovec, 139-32-15-17-0. Sr du Krško 36 km, so Radeče 7 km, žand Krmelj 5 km, zdr fin Mokronog 9 km, žel Št. Janž 5 km, o p š žup St. Janž 2 km. Nm od 360—500 m. Kraj sestavlja vrsta razloženih zaselkov v gričevju sv. od Št. Janža, nad dolino po-

toka Kamence. To so: Bajnof (nekdaj vinogradniško naselje, nem. Weinhof), Cerovec, Grič, Hom, Lesičjek, Podcerovec, Trebelno in Veliki vrh. Vsi dostopni z vozom. Kmetijstvo za dom in deloma gozdarstvo.

Goveji dol, 36-10-10-0-0. Sr du Krško 34 km, so Radeče 12 km, žand pt Krmelj 1 km, zdr fin Mokronog 5 km, žel Št. Janž 1 km, o š žup Št. Janž 4 km. Nm 320—380 m. Naselje, razloženo po vinorodni gorici v. od Krmelja. Vinogradništvo in kmetijstvo. Prodaja perutnine. Dostop z vozom iz Krmelja po obč. cesti (1 km).

Hinjice, 60-12-6-6-4. Sr du Krško 34 km, so Radeče 12 km, žand pt Krmelj 1 km, zdr fin Mokronog 6 km, žel Št. Janž 1 km, o š žup Št. Janž 4 km. Nm 310 m. Vasica leži ob ban. cesti na prisojnem pobočju sv. nad Krmeljem. Ostalo gl. Krmelj.

Kal, 124-27-15-12-3. Sr du Krško 40 km, so Radeče 8 km, žand Krmelj 8 km, zdr fin Mokronog 8 km, žel Št. Janž 2 km, o p žup Št. Janž 3 km, š v kraju ust. 1880, 2 odd. Nm 500—600 m. Razloženo naselje v gričevju z. od Št. Janža. Obsega tudi naselja Lačenberg, Sejenice in Svrževo. Dostop z vozom. Kmetijstvo in deloma vinogradništvo. Predzgodovinske izkopine. Podr. cerkev sv. Martina se prvič omenja v seznamu cerkv. dragocenosti iz 1526. V 1789—1809 je pri cerkvi obstajala lokalija. Pokopališče.

Kamenca, 126-18-14-4-0. Sr du Krško 36 km, so Radeče 11 km, žand pt Krmelj 2 km, zdr fin Mokronog 7 km, žel Št. Janž 2 km, o š žup Št. Janž 3 km. Nm 300—420 m. Mala vasica v pobočjih sv. od Krmelja. Vključuje tudi vinorodno naselje Kamenško. Dostop z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Znatna prodaja vina in sadja ter perutnine. Podr. cerkev sv. Marjete stoji na robu polja izven vasice. Prvič se omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526.

Kladje, 124-14-14-0-0. Sr du Krško 40 km, so Radeče 7 km, žand Krmelj 8 km, zdr fin Mokronog 8 km, žel Št. Janž 8 km, o p žup Št. Janž 5 km, š Kal 1 km. Nm 680 m. Zaselek v sedlu med dvema vrhovoma slemena Jatne (789 m in 760 m). Obsega tudi niže ležeče zaselke Bransko, Gradec in Podbransko. Zelo gozdnata okolica. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prehodna točka in razvodje med dolinama Sopote in Mirne. Dostop le z vozom.

Koluderje, 128-19-14-5-1. Sr du Krško 36 km, so Radeče 10 km, žand Krmelj 3 km, zdr fin Mokronog 8 km, žel Št. Janž 3 km, o p š žup Št. Janž 1 km. Nm 340 m. Vasica na hrbtu j. od Št. Janža. Obsega tudi zaselek Hinje. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo ter deloma zaposlenost v krmeljskem premogovniku. Ob potoku pod vasico 2 mlina.

Krmelj, 490-38-6-7-28. Sr du Krško 36 km, so Radeče 11 km, žand pt v kraju, zdr fin Mokronog 6 km, žel Št. Janž v kraju, o š žup Št. Janž 3 km. Elektrarna. Nm ca 240 m. Precej obsežna vas leži v mali kotlinici koncem žel. proge Trebnje—Št. Janž. Spričo premogovnega rudnika ima danes značaj industrijskega kraja. V tem rudniku, ki daje sicer samo manj vreden premog (lignit), je zaposlenih do 700 delavcev (lastnik rudnika And. Jakil d. d.). Razne obrti, kmetijstvo le v omejenem obsegu. Z dograditvijo nove proge Št. Janž—Sevnica, bo kraj v gospodarsko-prometnem oziru precej pridobil. Vinorodna okolica nudi mnogo lepih izletnih točk.

Leskovec, 171-42-12-30-0. Sr du Krško 37 km, so Radeče 5 km, žand Krmelj 6 km, zdr fin Mokronog 10 km, žel Št. Janž 6 km, o p š žup Št. Janž 3 km. Nm 721 m. Leži po prisojnih pobočjih enakoimenovanega razglednega hriba sz. od Št. Janža vse do njegovega vrha. Dostop le z vozom. Vključuje zaselke Kolarijo, Murnce, Podrupo, Ravine in Sejenice. Dostop le z vozom. Kmetijstvo le za dom, nekaj dohodkov od gozda v nižjih legah. Podr. cerkev Žal. M. B.

Osredek, 108-43-23-20-0. Sr du Krško 38 km, so Radeče 7 km, žand Krmelj 7 km, zdr fin Mokronog 8 km, žel Št. Janž 7 km, o p žup Št. Janž 4 km, š Kal 2 km. Nm od 300—720 m. Naselje obsega raztresene zaselke in kmetije po gozdnatem hrbtu, ki se vleče od Jatne proti Št. Janžu. Ti zaselki so: Dobovec, Gabrje, Kij, Komaca, Oplaz, Osredek, Primštal, Rupa. Osredek je najvišji, Primštal pa najnižji (žage, mlini v grapi, 298 m). Kmetijstvo za dom in gozdarstvo (obsežni gozdovi v Jatni). Sadje in perutnina. Dostop le z vozom. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana.

Podboršt, 211-49-26-23-0. Sr du Krško 36 km, so Radeče 16 km, žand Krmelj 4 km, zdr fin Mokronog 7 km, žel Št. Janž 9 km, o p žup Št. Janž 6 km, š Kal 1 km. Nm od 340—580 m. Sam Podboršt (16 hiš) leži v podnožju griča jz. od Št. Janža, dostopen po obč. cesti z vsemi vozili. K njemu spadajoči razloženi zaselki in kmetije Leševje, Nunski log, Orehovica, Ovseno, Pasjek, Požarče in Sejenice pa so raztresene sz. nad njim do obsežnih gozdov Jatne. Kmetijstvo v glavnem le za dom. Na Orehovici nekaj vinogradništva. Proda se nekaj vina, perutnine in živine. Zaselki so dostopni le z vozom. Podr. cerkev sv. Jurija na Orehovici je bila zgrajena pred 1609.

Srednik, 168-42-11-31-1. Sr du Krško 36 km, so Radeče 5 km, žand Krmelj 5 km, zdr fin Mokronog 9 km, žel Št. Janž 5 km, o p š žup Št. Janž 2 km. Nm od 400—500 m. Kraj sestavljajo raztreseni zaselki in kmetije po prisojnih rebrih z obeh strani doline potoka Kamence, s. od Št. Janža. To so: Brežane, Brunik (deloma, večina v obč. Radeče), Gaj, Goljek, Lapušnik in Srednik. Kmetijstvo in ponekod v prisojnih legah (Lapušnik, Srednik) vinogradništvo. Ob Kamenci poteka ban. cesta Št. Janž—Radeče, od katere so posamezni zaselki dostopni z vozom. Zaselek Gaj se prvič omenja že 1178 kot last stiškega samostana.

Stražberk, 26-5-4-1-0. Sr du Krško 36 km, so Radeče 10 km, žand Krmelj 2 km, zdr fin Mokronog 4 km, žel Št. Janž 2 km, o p š žup Št. Janž 2 km. Nm 371 m. Vas je razložena po prisojnem vinorodnem pobočju z. od Krmelja. Vinogradništvo, poljedelstvo in sadjarstvo. Prodaja vina, sadja, perutnine in jajc v Krmelj in okolico. Dostop le z vozom. Razvaline nekdanjega gradu.

Št. Janž, 253-36-23-8-9. Sr du Krško 36 km, so Radeče 10 km, žand Krmelj 3 km, zdr fin Mokronog 8 km, žel Št. Janž 3 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1851, 8 odd. SKJ, PJS, Strel. druž., Gas., PSVD. Vodovod. Nm 311 m. Precej obsežna vas, sedež občine in župnije, leži na rahlo razgibanem svetu s. od doline Mirne. Obsega tudi bližnje zaselke Češnjice, Gabrce, Glino (mlini na Kamnici), Potok in Pristavo. Skozi Št. Janž vodi ban. cesta Radeče—Mokronog. Vas sama je precej na široko razložena ter napravlja prav prijeten vtis. Rodovitna zemlja daje dobro osnovo vsem gospodarskim panogam. Razvito poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo ter perutninarstvo. Največ prodajo sadja, živine, perutnine in jajc. Precej ljudi pa je zaposlenih v raznih obrtih ter v premogovnem rudniku. V šentjanški okolici je več lepih izletnih in razglednih točk (Kamenško, Leskovec 721 m, Kal itd.). Kraj bo znatno pridobil z dograditvijo žel. proge Št. Janž—Sevnica. Zgodovinsko pomembna je spominska plošča, vzidana v župnišču v spomin dr. Janeza Ev. Kreka, ki je tu umrl 8. oktobra 1917. Ploščo so odkrili 18. avgusta 1918. Od 1864 kopljejo v Št. Janžu rjavi premog. Premogovnik je od 1929 last združbe: Šentjanški premogovnik And. Jakil d. d. v Krmelju. Župnija Št. Janž (dek. Trebnje, škof. ljublj.) ima 2687 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Krstnika. Cerkev se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. L. 1828. so jo povečali. Prvotno je bila podr. šentrupertske prafare, iz katere se je izločila 1752 kot vikariat, ki je 1784 postal župnija.

Stajngrab, 87-19-15-4-0. Sr du Krško 37 km, so Radeče 10 km, žand Krmelj 6 km, zdr fin Mokronog 10 km, žel Št. Janž 6 km, o p š žup Št. Janž 3 km. Nm od 400—600 m. Kraj sestavljajo zaselki in kmetije, razložene po gričevju sz. od Št. Janža proti Jatni: Breško, Dolgi mrt, Gabrska gora, Glaviše, Štajngrab in Vodice. Dostop le z vozom. Kmetijstvo, sadje, deloma v nižjih legah še vinogradi (Breško), više gori obsežni gozdovi.

Občina Št. Jernej

Preb. 4533, hiš 874, posest. 600, koč. 194, najem. 80. Površina 6828.40 ha:* njiv in vrtov 2235.47, trav. in paš. 1334.37, vinogradov 143.57, sadovnjakov 59.81, gozdov 2837.06, ostalo 218.12. Občina zavzema na desnem bregu Krke obširno, ravno polje in nad njim gozdnato pobočje Gorjancev, katerih položno obrobje je na mnogih mestih zasajeno z vinogradi. Na ravnini je poleg njiv in travnikov tudi nekaj gozdov. Izpod Gorjancev izvira mnogo potočkov, ki se združujejo in teko v Krko. Prebivalstvo se bavi z vsemi kmetijskimi panogami. Šentjernejski okoliš je zelo na glasu po konjereji in svinjereji. Goje se lipicanci, amerikanci in križanci teh pasem. Za prodaj in izvoz se priredi približno polovica konj (gl. Št. Jernej). Prav tako se nad 60% prašičev proda in izvozi. Žanje je glavni trg vsak ponedeljek v Novem mestu. Kadar dozori bukov žir, ženo mnoge vasi prašiče na pašo v Gorjance. Tudi govedoreja je zelo razvita in nudi precej živine za prodajo. Nekaj vasi ima za govejo živino skupnega vaškega črednika. Živinski sejmi v Št. Jerneju so zelo obiskovani. Mleko se prodaja in vozi v mlekarno v Prekopi. Zelo je razvito perutninarstvo. Jajc se veliko izvozi. Za čebelarstvo je v tej občini tako ugodno, da vozijo sem čebele iz drugih oddaljenih občin, kot na pr. iz črmošnjiške občine. Ob dobri sadni letini se proda mnogo sliv. Cvička (rdeče vino) se mnogo pridela tudi za prodaj. Omeniti je vinske gorice v Vinodolu, Drči, Stražniku, Novi gori, Sončniku, Golobinjku, Vrhovcih, Tičnici, Hrvatski gori. Gozd je večinoma bukov in hrastov. V Gorjancih se za prodaj in izvoz nažge mnogo oglja. Za prodaj se nabere mnogo užitnih gob, kostanja in borovnic. V občini je nekaj opekarn in več lončarjev. Naselja na polju so velika, sklenjena, na pobočju Gor-

* Pred priključitvijo vasi Gruča od obč. Kostanjevica (1935).

jancev pa so deloma razloženega tipa. Naselja v bližini Krke niso varna pred poplavami. Prebivalce na vznožju in na pobočju Gorjancev nazivajo tu »Podgorce«. Šentjernejce v ravnina pa nazivajo leskovški Poljanci »Zakrakovce«. Precej obsežna so v občini lovišča, važen tudi ribolov v Krki in njenih dotokih z Gorjancev (postrvi).

Apnenik, 31-6-4-2-0. Sr du Krško 28 km, so zdr Kostanjevica 9 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 4.5 km, fin žel Novo mesto 18 km. Nm ca 260 m. Zaselek je raztresen po pobočju Gorjancev nad samostanom Pleterje. Dohod po obč. cesti z vozom. Vse kmetijske panoge, vinogradi. Mešan gozd daje na prodaj hlode in drva. Čebelarstvo.

Breška vas, 37-8-6-1-1. Sr du Krško 30 km, so zdr Kostanjevica 11 km, žand o žup Št. Jernej 7 km, fin žel Novo mesto 12 km, p Bela cerkev 3 km, š Čadreže 3 km. Nm 160 m. Stoji na terasi na desnem bregu Krke nasproti Beli cerkvi. Od ban. ceste Maharovec—Draga je dohod mogoč z avtom. Ostalo kot Čadreže.

Brezje, 49-10-4-3-3. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 5 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3 km, fin žel Novo mesto 20 km. Nm ca 220 m. Vasica stoji v. od Št. Jerneja na gričku ob vznožju Opatove gore. Dohod je mogoč z avtom. Razne panoge kmetijstva.

Čadreže, 129-18-16-1-1. Sr du Krško 29 km, so zdr Kostanjevica 10.5 km, žand o žup Št. Jernej 7 km, fin žel Novo mesto 13 km, p Bela cerkev 3 km, š v kraju ust. 1910, 1 odd. Jav. knjiž., Gas. Nm 164 m. Vas leži sz. od Št. Jerneja na terasi blizu Krke, ob robu smrekovega gozda. Skozi vas teče Čadreški potok, ki žene mlin in žago. Poplave segajo v vas. Od bližnje ban. ceste je po obč. cesti I. reda mogoč dohod z vsemi vozili. Poljedelstvo, vinogradništvo, živinoreja (konji in prašiči), perutninarstvo, čebelarstvo. Ribolov v Krki in Maharovskem potoku. Podr. cerkev sv. Urha se prvič omenja v vizitacijskem zapisniku iz 1609. Gradiček na bližnjem Golem je že od 2. pol. 19. stol. v razvalinah. Grajsko posestvo so 1899 kupili kartuzijanci iz Pleterij. Pri Golem so našli predzgodovinske gomile.

Dobravica, 166-29-15-10-4. Sr du Krško 25 km, so zdr Kostanjevica 9 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 2 km, fin žel Novo mesto 15 km. Nm ca 182 m. Vas stoji na Krškem polju z. od Št. Jerneja blizu drž. ceste Novo mesto—Brežice. Po obč. cesti I. reda je dohod mogoč z vsemi vozili. Razne kmetijske panoge, gostilna in nekaj obrtnikov.

Dol. Brezovica, 94-12-8-2-2. Sr du Krško 25 km, so zdr Kostanjevica 7 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 1 km, fin žel Novo mesto 18 km. Nm ca 207 m. Vas stoji ob obč. cesti I. reda proti Pleterjem, dostopna vsem vozilom. Skozi vas teče potok Kobila, ki žene dva mlina in žago ter malo elektrarno. Ostalo kot Čadreže. V Kobili postrvi.

Dol. Gomila, 8-1-1-0-0. Sr du Krško 23 km, so zdr Kostanjevica 9 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3 km, fin žel Novo mesto 20 km. Nm 155 m. Kmetija z mlinom ob potoku Kobili v bližini izliva v Krko. Mimo drži ban. cesta od Št. Jerneja preko Krke na Dobravo.

Dol. Gradišče, 70-9-8-1-0. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 13 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 5 km, fin žel Novo mesto 12 km. Nm 170 m. Vasica leži z. od Št. Jerneja v ravnini na desni strani potoka Pendirjevke ali Cerovšce, ki žene mlin. Od 0.3 km oddaljene drž. ceste je dohod mogoč z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja (svinje, konji, govedo), vinogradništvo, sadjarstvo, čebelarstvo in perutninarstvo.

Dol. Maharovec, 211-32-23-6-3. Sr du Krško 30 km, so zdr Kostanjevica 11 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 4 km, fin žel Novo mesto 13 km. Nm 176 m. Obcestna vas stoji na Krškem polju ob ban. cesti, ki se nad vasjo odcepi od drž. ter se onstran Krke v Dragi priključi na cesto Novo mesto—Krško. Na z. strani vasi teče Maharovski potok, ki se izliva v Pendirjevko. Gostilna, trgovina, nekaj obrtnikov, ostalo kot Dol. Gradišče.

Dolenja Stara vas, 225-44-30-11-3. Sr du Krško 24 km, so zdr Kostanjevica 7 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3 km, fin žel Novo mesto 20 km. Nm ca 190 m. Vas leži na Krškem polju v. od Št. Jerneja, na levem bregu Prekopskega ali Lačnega potoka. Po obč. ceti I. reda je mogoč dohod z vsemi vozili. Gostilna, nekaj trgovine s prašiči in obrti. Poljedelstvo, reja svinj, konj in goveda, čebelarstvo, sadjarstvo, vinogradništvo, perutninarstvo. Med se prodaja v Novo mesto. V Prekopskem potoku žive postrvi. Predzgodovinsko grobišče s številnimi izkopinami. Podr. cerkev sv. Frančiška v. nad vasjo (217 m) je stala že 1609. Do 1745, ko so jo podrli, je bila posvečena sv. Štefanu. L. 1746. so sezidali jezuitje iz Pleterij sedanjo lepo in prostorno stavbo.

Dol. Vrhpolje, 84-17-11-6-0. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3 km, fin žel Novo mesto 20 km. Nm ca 241 m. Vas stoji na terasi ob potoku Kobili, ki žene mlin. V. od vasi vinogradi. Vključuje zaselek Dolge njive. Po obč. cesti I. reda dohod z vsemi vozili. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo, reja svinj, goved in perutnine.

Drama, 113-22-18-2-2. Sr du Krško 27 km, so zdr Kostanjevica 9 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 4 km, fin žel Novo mesto 21 km. Nm ca 153 m. Vas leži na Krškem polju ob ban. cesti Št. Jernej—Dobrava in ob potoku, ki se tu izliva v Krko. Izpostavljena je poplavam. Ostalo kot Čadreže. Vas ima črednika.

Drča, 76-6-2-4-0. Sr du Krško 27 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3 km, fin žel Novo mesto 20 km. Nm ca 220 m. Naselje je raztreseno v vznožju Gorjancev po rebri med vinogradi nad Lačnim potokom jv. od Št. Jerneja. Pod Drčo spada tudi znameniti kartuzijanski samostan Pleterje, kamor vodi od Št. Jerneja lepa ban. cesta, ki so jo od Šmarja do samostana napravili kartuzijanci sami. Samostan ima doma v Ravni gori obširen gozd, iz katerega prodaja les; lastno lovišče in lasten vodovod. Na mestu današnjega samostana je nekdaj stal grad, ki se že v 10. stol. omenja kot grad Sicherstein, last enako imenovanih gospodov. Od njih so ga 1374 kupili Celjski grofje. Grof Herman II. je 1407 tu ustanovil kartuzianski samostan, 1413 zgradil novo samostansko poslopje, dovedel prve redovnike iz žičkega samostana pri Konjicah ter jih bogato obdaroval s kmetijami v okolici, pri Krškem, pri Starem gradu, Slivnici, Št. Jerneju in drugod. Samostan je podredil svojemu varstvu. V njem so Hermana II. 1435 tudi pokopali. Po smrti zadnjega Celjana (1456) je samostan začel propadati. L. 1471. so ga Turki popolnoma razrušili, 1476 pa ponovno brezuspešno oblegali. L. 1595. je bil samostan kartuzijancem odvzet in 1596 izročen ljubljanskim jezuitom, ki so tu živeli do razpustitve njihovega reda 1772. Nato je bil do 1808 samostan last države, domena študijskega fonda. L. 1808. je prešel v zasebne roke. Zadnji zasebni lastnik je bil grof Borsch. Od njegovih dedičev so ga kupili 1899 francoski kartuzijanci, ki so ga v dobi od 1900—1905 popolnoma prezidali in preuredili (franc. arh. Pichat). Od starega samostana je ohranjena samo še krasna gotska cerkev sv. Trojice iz 1407. Cerkve sicer več ne uporabljajo, a je še dobro ohranjena. Kartuzija je znamenita, ker je največji samostan te vrste v Jugoslaviji. Bogata samostanska biblioteka šteje okrog 12.000 knjig. Prinesli so jih večinoma iz francoskih samostanov Boserville in Seligнac.

Gor. Brezovica, 126-27-19-5-3. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 8 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 2 km, fin žel Novo mesto 15 km. Nm 215 m. Vas leži tik drž. ceste z. od Št. Jerneja. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo.

Gor. Gomila, 65-13-7-4-2. Sr du Krško 28 km, so zdr Kostanjevica 14 km, žand o pTt žup Št. Jernej 7 km, fin žel Novo mesto 16 km, š Čadreže 1 km. Nm 156 m. Vas stoji na terasi ob ban. cesti, ki ima tu lesen most čez Krko v Drago. Opekarna. Ostalo kot Breška vas.

Gor. Gradišče, 119-23-18-3-2. Sr du Krško 27 km, so zdr Kostanjevica 14 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 7 km, fin žel Novo mesto 11 km. Nm ca 175 m. Vas stoji v ravnini ob drž. cesti Novo mesto—Brežice. Skozi vas teče potok Pendirjevka, ki žene mlin. Avtobusna zveza z Novim mestom in Krškim. Prebivalstvo se preživlja enako kot Dol. Gradišče. Pri vasi so odkrili številne gomile. Podr. cerkev sv. Kozma in Damijana je bila prvotno posvečena sv. Lenartu. Kot taka se že omenja v vizitacijskem zapisniku iz 1609. Pokopališče.

Gor. Maharovec, 62-12-6-4-2. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3 km, fin žel Novo mesto 14 km. Nm 190 m. Obcestna vas stoji na terasi Maharovskega potoka ob obč. cesti. Dohod z vsemi vozili od bližnje drž. ceste. Gostilna in opekarna. Ostalo kot Dol. Maharovec.

Gor. Vrhpolje, 299-62-52-8-2. Sr du Krško 27 km, so zdr Kostanjevica 11 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 4 km, fin žel Novo mesto 21 km. Nm 297 m. Velika vas stoji v vznožju Gorjancev na terasah ob potoku Kobili, ki žene dva mlina. Dohod je od Št. Jerneja po obč. cesti mogoč z vsemi vozili. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo, reja živine in nekaj obrti. Listnat gozd daje hlode, deske, drva in oglje. Ribolov v Kobili nudi postrvi. Pri vasi so odkrili rimske grobove. Podr. cerkvi sv. Urbana in sv. Miklavža na Gorjancih (969 m) se prvič omenjata 1609. Slednja cerkev je razpadla, a so jo 1887 obnovili. Poleg nje je plan. zavetišče.

Groblje, 256-45-35-7-3. Sr du Krško 20 km, so zdr Kostanjevica 6 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3 km, fin žel Novo mesto 19 km. Nm 178 m. Velika vas stoji v ravnini v. od Št. Jerneja, 0.3 km s. od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Dostop z vsemi vozili. Prebivalstvo se preživlja podobno kot Dol. Stara vas. Vas ima črednika. Kraj je dobil ime po razvalinah rimske naselbine Crucium, važnega postajališča na prometni cesti Emona (Ljubljana)—Siscia (Sisak). Tu so se križala tudi druga prometna pota; po tem križišču je tudi dobilo mesto svoje

latinsko ime. Mesto je bilo bogato, imelo je kopališče, tlakovano z mozaikom. Mnoge odkopane predmete hrani Narodni muzej v Ljubljani. Naselbino so najbrž razdejali Huni ali Obri. Meščani so se tedaj rešili na Gorjance in tam sezidali močno trdnjavo. Podr. cerkev sv. Martina s pokopališčem.

Gruča, 53-19-15-2-4. Sr du Krško 20.5 km, so žand zdr fin o pT š žup Kostanjevica 3.5 km, žel Novo mesto 20 km. Nm ca 165 m. Stoji v ravnini ob Prekopskem potoku, ki žene tu dva mlina. Od drž. ceste morejo sem po obč. cesti I. reda vsa vozila. Prebivalstvo se preživlja slično kot Ostrog. Vinograde ima na Hrvaški gori.

Imenje, 35-6-4-2-0. Sr du Krško 25 km, so zdr Kostanjevica 7 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 4 km, fin žel Novo mesto 21 km. Nm ca 220 m. Nahaja se v. od Dol. Stare vasi na terasi. Dohod mogoč z avtom. Ostalo kot Brezje.

Javorovica, 94-13-4-8-1. Sr du Krško 30 km, so zdr Kostanjevica 15 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 10 km, fin žel Novo mesto 27 km. Vodovod. Nm ca 550 m. Najvišja vas v šentjernejski občini stoji na pobočju Gorjancev pod Kobilo (Sljeme 1002 m). Dohod z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, čebelarstvo. Bukov gozd daje drva za dom. Jv. od vasi so razvaline cerkve sv. Ožbalta.

Jelša, 14-4-2-2-0. Sr du Krško 25 km, so zdr Kostanjevica 9 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 2 km, fin žel Novo mesto 19 km. Nm 260 m. Stoji na gričku s. od Gor. Vrhpolja. Dohod je mogoč z avtom. Ostalo kot Gor. Vrhpolje.

Ledeča vas, 96-16-9-5-2. Sr du Krško 22 km, so zdr Kostanjevica 7 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 5 km, fin žel Novo mesto 22 km. Nm 191 m. Vas stoji na ravnem polju na obeh bregovih Prekopskega potoka. Od bližnje drž. ceste morejo sem vsa vozila. Ostalo kot Dol. Stara vas. Vas je dobila domnevno svoje ime po rimskem svetišču boginje rodovitnosti Lade. Na mestu, kjer je stal tempelj te boginje, so domnevno zgradili podr. cerkev sv. Ane, ki se prvič omenja 1609. L. 1907. so jo predelali.

Mali Ban, 36-8-5-3-0. Sr du Krško 23 km, so zdr Kostanjevica 6 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 6 km, fin žel Novo mesto 24 km. Nm povp. 350 m. Razloženo naselje jv. od Št. Jerneja na pobočju Opatove gore (Ječmenišče 979 m). Dohod z vozom. Ostalo kot Dol. Vrhpolje.

Mihovica, 125-26-22-1-3. Sr du Krško 23 km, so zdr Kostanjevica 8 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 2 km, fin žel Novo mesto 19 km. Nm 164 m. Vas stoji na Krškem polju ob potoku Kobili, ki žene 4 mline in žago. Preko potoka sta dva lesena mosta in en kamenit. Pod Mihovico spada tudi grad Draškovec in pristava Jordan, oboje že blizu Krke. Od 2 km oddaljene drž. ceste je po obč. cesti I. reda mogoč dostop vsem vozilom. Prebivalstvo se preživlja slično kot Čadreže. Mešan gozd daje deske in stavbeni les na prodaj v Novo mesto. Opekarna, gostilna. Prvi znani lastniki grada Draškovca so bili Draškovići, lastniki ljutomerske graščine. V Valvasorjevi dobi je bil v rokah baronov Jurišićev. V novejšem času je kupila še danes ohranjeni grad rodbina Trenz. V gozdu v bližini gradu je bila v rimski dobi opekarna za bližnje rimsko mesto Crucium (Groblje pri Št. Jerneju). Tu so odkopali več gomil z bogatimi predmeti.

Mihovo, 124-25-18-4-1. Sr du Krško 29 km, so zdr Kostanjevica 13 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 6 km, fin žel Novo mesto 22 km. Nm ca 322 m. Vas stoji na terasi v pobočju Gorjancev j. od Gor. Vrhpolja. Po obč. cesti I. reda je mogoč dohod z avtom. Vse kmetijske panoge, deloma še vinogradi. Uspeva prav dobro sadje. Nekaj čebelarstva. Izhodišče izletov k sv. Miklavžu (969 m) in Sv. Geri (1181 m) v Gorjancih. Pol ure nad vasjo so odkrili grobišče iz hallstattske, latènske in iz prve rimske dobe. Najdbe hrani Nar. muzej v Ljubljani.

Ostrog, 238-40-36-2-2. Sr du Krško 20 km, so zdr Kostanjevica 5 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 4.5 km, fin žel Novo mesto 21.5 km. Nm ca 165 m. Vas obcestnega tipa stoji na Krškem polju ob obč. cesti I. reda, po kateri morejo v njo od 0.4 km oddaljene drž. ceste vsa vozila. Poljedelstvo, konjereja, prašičereja, govedoreja, vinogradništvo, perutninarstvo in nekaj čebelarstva. Najdbe predzgodovinskih (bronastih) predmetov. Tod mimo je vodila rimska cesta v bližnje mesto Crucium (Groblje). Ob njej so odkopali mnogo grobov.

Otok, 3-1-0-1-0. Sr du Krško 23 km, so zdr Kostanjevica 8 km, žand o pTt š Št. Jernej 5 km, fin žel Novo mesto 19 km, žup Škocjan 5 km. Nm 155 m. Samotna mežnarija ob Krki. Nekdanja struga Krke tik banovinske ceste Št. Jernej—Dobrava in okrog kmetije še vidna. Podr. cerkev sv. Miklavža s pokopališčem (prim. obč. Škocjan).

Pristavica, 37-6-4-1-1. Sr du Krško 27 km, so zdr Kostanjevica 13 km, žand o žup Št. Jernej 6 km, fin žel Novo mesto 14 km, p Bela cerkev 3 km, š Čadreže 2 km. Nm ca 160 m. Stoji na terasi blizu Krke. Na jz. strani proti Strugi se razprostira velik, večinoma iglast gozd Vodalje. Od 1.5 km oddaljene ban. ceste Maharovci—Draga je po obč. cesti mogoč dohod z avtom. Gospodarstvo kot Breška vas. Kapela sv. Jožefa.

Rakovnik, 32-8-2-6-0. Sr du Krško 27 km, so zdr Kostanjevica 12 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 6 km, fin žel Novo mesto 23 km. Nm ca 300 m. Stoji na pobočju Opatove gore. Hiše raztresene. Znan je po božjepotni kapeli M. B. »Novi Lurd«, zgrajeni 1912. Markacije proti Kostanjevici. Dohod po obč. cesti z vozom. Gostilna. Vse kmetijske panoge in vinogradništvo.

Razdrto, 73-15-8-5-2. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3 km, fin žel Novo mesto 15 km. Nm 175 m. Obcestna vas stoji na Krškem polju sz. od Št. Jerneja. Od 1.5 km oddaljene drž. ceste je po obč. cesti mogoč dohod z vsemi vozili. Poljedelstvo, vinogradništvo, prašičereja, konjereja, govedoreja, perutninarstvo in čebelarstvo. Tu je nekdaj stalo rimsko taborišče.

Roje, 69-16-10-4-2. Sr du Krško 22 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3 km, fin žel Novo mesto 19 km. Nm ca 156 m. Leže v ravnini s. od Št. Jerneja. Sestoje iz dveh zaselkov: Velike in Male Roje. Od bližnje ban. ceste je mogoč dostop z vsemi vozili. Ostalo kot Čadreže.

Sela, 86-14-7-7-0. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 4 km, fin žel Novo mesto 21 km. Nm ca 205 m. Vas stoji na terasi na levem bregu Prekopskega ali Lačnega potoka, ki žene dva mlina. Pod Sela spada zaselek Hrib. Dohod z vsemi vozili. Ostalo kot Dol. Stara vas. Pri vasi so odkopali mnoge predzgodovinske gomile s številnimi predmeti.

Stranje, 65-15-6-7-2. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 5 km, fin žel Novo mesto 22 km. Nm ca 278 m. Vas stoji ob potoku Kobili, ki žene mlin in žago. Nekaj vinogradov. Dohod je mogoč z avtom. Trgovina in gostilna. Ostalo kot Gor. Vrhpolje.

Smalčja vas, 115-23-16-5-2. Sr du Krško 25 km, so zdr Kostanjevica 8 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 1 km, fin žel Novo mesto 18 km. Nm 180 m. Vas stoji sz. od Št. Jerneja ob potoku Kaludri, ki žene mlin. Od pol km oddaljene drž. ceste je dohod mogoč z avtom. Ostalo kot Dol. Gradišče.

Smarje, 98-26-6-18-2. Sr du Krško 25 km, so zdr Kostanjevica 9 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 2 km, fin žel Novo mesto 19 km. Nm 215 m. Lična vas stoji v ravnini ob ban. cesti v Drčo (Pleterje). Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, perutninarstvo in nekaj obrti. Podr. cerkev Rojstva D. M. se omenja 1609. L. 1925. so jo obnovili.

Št. Jakob, 54-8-7-1-0. Sr du Krško 22 km, so zdr Kostanjevica 7 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 5 km, fin žel Novo mesto 22 km. Nm 150 m. Leži sv. od Št. Jerneja v bližini Krke, ki bližnjo okolico poplavlja. Od ceste Št. Jernej—Mršeča vas je dohod mogoč z avtom. Vse kmetijske panoge kot Čadrež.

Št. Jernej, 448-101-75-5-21. Sr du Krško 24 km, so zdr Kostanjevica 7 km, žand o pTt š žup v kraju, fin žel Novo mesto 17 km. Šola ust. 1871, 14 odd. Obrt. nad. š. SKJ s knjiž., PCMD, PRK, PJS, Ml. j. Gas., PSVD, Dirk. in jah. d., Kolo j. s., DKfid. Zadr. elektrarna. Nm 183 m. Velika vas leži v ravnini Krškega polja ob drž. cesti Novo mesto—Zagreb in križišču ban. cest v Drčo, Dobravo, Mršečo vas in Orehovico. Avtobusna postaja na progi Novo mesto—Brežice. Skozi vas, ki se ob drž. cesti razširi v prostoren trg, teče potok Kobila, ki žene mlin. Vas je središče za široko okolico in ima več trgovin, gostiln s tujskimi sobami in obrtnikov. Ob bližnjih povsem kmetskih vasi jo loči že zunanje lice z več ličnimi enonadstropnimi hišami. Znane so šentjernejske konjske dirke, ki se vsako leto vrše o sv. Petru in Pavlu. Dirkališče se nahaja na v. strani vasi ob drž. cesti. Dirkalna proga meri ca 1 km. V vasi ima banovina svojo žrebčarsko plemenilno postajo, kjer ima svoje žrebce od februarja do avgusta. Na j. strani vasi se nahaja veliko moderno urejeno sejmišče. Št. Jernej ima 5 letnih sejmov, ki so dobro obiskovani. Pravico do treh letnih sejmov je podaril vaščanom cesar Ferdinand 1840. L. 1900. so dobili četrti sejem, petega so pa sem premestili iz Pleterij. Vas je znana tudi po stari, nekdaj cvetoči lončarski obrti. Kmetje žive od poljedelstva, konjereje, govedoreje, prašičereje, vinogradništva, sadjarstva, čebelarstva in perutninarstva. Ugodno izhodišče v Pleterje, v Mali Lurd, v Rakovnik, v Kostanjevico, na Opatovo goro, k raznim starim gradovom pod Gorjanci in ob Krki, na Tolsti vrh, v podzemsko jamo v Petrinjevki in na Gorjance (do Trdinovega vrha ali Sv. Gere 1181 m je 4 ure). Pripravno za letovišče. Pri Št. Jerneju so odkopali številne hallstattske in latènske gomile, rimske grobove in staroslovenska grobišča. Pomemben je bil Št. Jernej tudi v srednjem in novem veku. Veliko je trpel od turških napadov (1469, 1471, 1476) in ropanja Uskokov. Župnija Št. Jernej (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 6500 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja

je bila v prvotni zasnovi zelo stara. Pozneje so jo večkrat predelali, posebno pa temeljito 1641, na kar kaže kamenita plošča vzidana na zvoniku. Cerkev, ki je bila prvotno podr. prafare Bele cerkve, se omenja kot samostojna župnija že pred 1249. Cerkveno je pripadala do 1461 oglejskemu patriarhu. Ta je 1351 podaril patronatske pravice nad prafaro avstrijskemu vojvodi Albrehtu. Habsburžani so župnijo 1400 in ponovno 1459 inkorporirali kostanjeviškemu samostanu. Cesar Friderik III. jo je 1461 podredil ljubljanski škofiji in 1462 inkorporiral ljubljanskemu stolnemu kapitlju, ki še danes izvršuje patronatske pravice. L. 1787. se je odcepila župnija v Brusnicah. V Št. Jerneju je bil rojen Grabner Jurij (1806—1862), pisatelj.

Veliki Ban, 64-11-9-2-0. Sr du Krško 23 km, so zdr Kostanjevica 6 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 6 km, fin žel Novo mesto 24 km. Nm 437 m. Naselje na pobočju Opatove gore, raztreseno med vinogradi in zidanicami. Dohod z vozom. Vse kmetijske panoge z vinogradništvom.

Volčkova vas, 84-19-16-2-1. Sr du Krško 25 km, so zdr Kostanjevica 8 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 3.5 km, fin žel Novo mesto 20 km. Nm ca 227 m. Vas stoji na gričku nad Dol. Staro vasjo. Po obč. cesti I. reda je dohod mogoč z avtom. Gospodarstvo kot Dol. Stara vas.

Vratno, 67-15-10-5-0. Sr du Krško 28 km, so zdr Kostanjevica 12 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 5 km, fin žel Novo mesto 22 km. Nm ca 290 m. Vas stoji v gorskem kotu pod Gorjanci (Sljeme 1002 m) j. od Št. Jerneja. Od ban. ceste v Pleterjah je mogoč dohod z avtom. Prebivalstvo se preživlja kot Apnenik. Pod Vratno spadajo Njivice, Nova gora, Stražnik.

Vrbovce, 68-14-4-9-1. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 7 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 4 km, fin žel Novo mesto 19 km. Nm ca 250 m. Razloženo naselje med vinogradi in zidanicami s. od pleterskega samostana. Vključuje zaselka Hrib in Zabrezovec. Dohod z vozom. Gostilna. Vinogradništvo in kmetijstvo.

Vrh, 84-17-15-2-0. Sr du Krško 25 km, so zdr Kostanjevica 9 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 2 km, fin žel Novo mesto 15 km. Nm 206 m. Vas stoji na terasi, z. od Št. Jerneja ob ban. cesti proti Orehovici. Gostilna. Kmetijstvo in zelo razvito čebelarstvo, ki daje mnogo medu za prodajo.

Žvabovo, 51-12-7-5-0. Sr du Krško 26 km, so zdr Kostanjevica 10 km, žand o pTt š žup Št. Jernej 4 km, fin žel Novo mesto 19 km. Nm ca 240 m. Vas stoji na levem bregu potoka Kobile na terasi z. od Šmarja. Vse kmetijske panoge. V vasi se izdeluje tudi cementna roba.

Občina Št. Rupert

Preb. 3929, hiš 778, posest. 640, koč. 104, najem. 37. Površina 6731.16 ha: njiv in vrtov 1298.39, trav. in paš. 1646.15, vinogradov 299.49, sadovnjakov 232.67, gozdov 3042.67, ostalo 211.79. Občina zavzema živahno razrezano gričevje ob srednji Mirni in njenih pritokih s s. Na j. obsega še široko nenaseljeno dolinsko dno ob Mirni, pokrito z vlažnimi travniki in logom; na s. pa sega v hribovje do višine 800 m pod široko gozdnato Jatno (851 m). Najbolj rodoviten in poseljen je nižinski svet ob Bistrici, levem pritoku Mirne, prav tako obrobne gorice z razloženimi naselji, ki imajo osobito v prisojnih legah vinogradniški značaj. Kraji žive od kmetijstva. Za prodajo pridelajo le v dolinskih vaseh nekaj krompirja, v goricah nekaj vina. Mleko in maslo se iz cele občine prodaja v Št. Rupert, sadje, perutnina in jajca pa po prekupčevalcih celo v Ljubljano. Gozdov je precej, v njih je sicer mestoma precej smrekovine, a prevladujejo vendarle listovci (bukev, gaber, hrast). Iz njih se proda precej lesa v obliki drv, žel. pragov, pa tudi stavbnega lesa. Najsiromašnejši so hribovski zaselki na skrajnem s. in sz. občine, daleč od prometa in z zemljiščem, ki jih jedva redi. Prometno je ves predel navezan na železnico in ban. cesto Trebnje—Št. Janž.

Bistrica, 188-40-37-0-3. Sr du Krško 40.3 km, so zdr fin Mokronog 3 km, žand o pTt š žup Št. Rupert 3 km, žel Mokronog—Bistrica v kraju. Nm 245 m. Lepa vas na s. obrobju rodovitne Mirenske doline. Leži deloma v ravnini, deloma pa je prislonjena v zložno pobočje nad ban. cesto Trebnje—Sevnica. K vasi spadajo zeselki Fužine, Kremen in Puščava. Kmetijstvo in vinogradništvo, razne obrti in trgovine. Gostilna s prenočišči. Prodaja polj. in živin. proizvodov, sadja, vina in lesa, ki ga deloma izvažajo v Italijo. Na Kremenu so odkopali ilirske gomile.

Brinje, 86-21-17-4-0. Sr du Krško 42 km, so zdr fin Mokronog 5 km, žand o pT š žup Št. Rupert 1 km, žel Št. Rupert—Rakovnik 1 km. Nm 260 m. Vasica leži sredi rodovitnega polja j. od Št. Ruperta, 1.5 km od ban. ceste Trebnje—Sevnica. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo, prodaja perutnine in jajc v Ljubljano, mleka in masla v Št. Rupert. K tej vasi spadajo še zaselki Podgorica, Križev pot in del Vesele gore. Pri Brinju so odkrili predzgodovinsko gradišče s številnimi gomilami. Večji del izkopin (bronasti predmeti, steklene korale) hrani rakovniška graščina. Kapela Žal. M. B. na Križevem potu je bila zgrajena 1730.

Dol. Jesenice, 109-20-15-4-1. Sr du Kršo 37 km, so zdr fin Mokronog 5 km, žand o pT š žup Št. Rupert 5 km, žel Pijavice 2 km, Nm ca 240 m. Vasica je prislonjena v zložno pobočje koncem ravnine, ki se s. od Mokronoga globoko zajeda v gričevje. K vasi spada zaselek Sv. Rok ob ban. cesti Trebnje—Sevnica, od katere je kraj dostopen po obč. cesti z vsemi vozili. Od poljskih pridelkov prodaja največ krompirja, sicer pa tudi sadje, vino, svinje in perutnino. V gozdovih prevladujejo iglavci, ki dajejo dober les tudi za izvoz (Italija). Podružno cerkev sv. Roka so zgradili v spomin na kugo, ki je tu morila v 16. in 17. stol. Zidana je v gotskem slogu.

Draga, 135-32-32-0-0. Sr du Krško 45 km, so zdr fin Mokronog 7 km, žand o pT š Žup Št. Rupert 1.5 km, žel Št. Rupert—Rakovnik 3.5 km. Nm 298 m. Vas leži na prisojnem vznožju vinske gorice Zadraga sz. od Št. Ruperta, dostopna z vsemi vozili. Vključuje zaselek Vrbje. Kmetijstvo in vinogradništvo. Precej sadja, perutnine in jajc prodajo v Ljubljano, mleko in živino v Št. Rupert, les (žel. pragovi, drva) in vino pa v razne kraje. Predzgodovinske gomile iz ilirske dobe.

Gor. Jesenice, 113-19-14-4-1. Sr du Krško 38 km, so zdr fin Mokronog 6 km, žand o pT š žup Št. Rupert 4 km, žel Pijavice 2.5 km. Nm 246 m. Samo dolina malega potoka loči to vas od Dol. Jesenic. Lepa prisojna lega. Ostalo kot v Dol. Jesenicah. Kraj obsega tudi zaselke Arniče, Močile in Škocijan. Podr. cerkev sv. Kancijana je bila zidana najbrž v protireformacijski dobi. Prvič se omenja okoli 1600.

Hom, 201-41-42-0-0. Sr du Krško 46 km, so zdr fin Mokronog 8 km, žand o pT š žup Št. Rupert 2—3 km, žel. Št. Rupert—Rakovnik 5 km. Nm ca 500—600 m. Kraj sestavlja precejšnje število manjših zaselkov in samotnih kmetij, raztresenih po vinorodnem gričevju, s. nad Št. Rupertom: Brezje, Golek, Hom, Homska gora, Klemenca, Kovačev hrib, Križevje, Kropnik, Medvedje, Površnica, Preša, Reber, Slape, Slevec, Ukenberg, Vedrina, Viher. Vinogradništvo, živinoreja ter v manjši meri poljedelstvo. Razen vina in proizvodov živinoreje, prodajajo tudi les (drva, trami, žel. pragi, oglje), sadje in gozdne sadeže. Pri vasi so odkrili veliko predzgodovinsko gradišče. V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta. Odkrili so rimski vodnjak, zidovje in grobove. Podr. cerkev sv. Duha je zgrajena najbrž konec 15. stol.

Hrastno, 124-25-23-0-0. Sr du Krško 46 km, so zdr fin Mokronog 7 km, žand o pT š žup Št. Rupert 3 km, žel Št. Rupert—Rakovnik 5 km. Nm 410 m. Leži visoko v gričevju sz. od Št. Ruperta. Dostop z vozom. H kraju spadajo zaselki Dol, Močile, Pod Vihrom, Sela, Zagrad. Kmetijstvo, nekaj vinogradništva in gozdarstvo. Prodaja mleka in živine v Št. Rupert, perutnine in jajc tudi v Ljubljano ter nekaj lesa, vina in sadja. V okolici ležišča železne rude. Pri Zagradu so odkopali predzgodovinske gomile.

Hrastovica, 89-23-16-0-7. Sr du Krško 38 km, so zdr fin š Mokronog 2.5 km, žand o pT žup Št. Rupert 5 km, žel Mokronog—Bistrica 2 km ali Pijavice 1 km. Nm 240—260 m. Vas leži v prisojnem pobočju na levem bregu Mirne ob ban. cesti in žel. progi Trebnje—Št. Janž, jz. od žel. p. Pijavice. Prodaja sadje, perutnino in jajca ter izvaža les. Sz. od vasi stoji gradič Zagorica. Pripadal je prvotno mirenski gospoščini, prešel 1275 na stiškega opata, nato pa večkrat iz rok v roke. Danes je last kmeta A. Keržiča.

Kamnje, 121-25-15-10-0. Sr du Krško 43 km, so zdr fin Mokronog 6 km, žand o pT š žup Št. Rupert 1 km, žel Št. Rupert—Rakovnik 3 km. Nm ca 300 m. Manjša vinorodna vasica leži v prisojnem pobočju s. nad Št. Rupertom. Vključuje zaselke Brod (ob Bistrici, mlini in žage), Ozidje, Škovec. Kmetije so raztresene ob obč. poteh med vinogradi in sadovnjaki. Dostop le z vozom. Največ se proda živine in vina. Listnati in iglasti gozdovi.

Kostanjevica, 69-13-8-4-1. Sr du Krško 40 km, so zdr fin Mokronog 13 km, žand o pT žup Št. Rupert 8 km, š Kal 3 km, žel St. Rupert—Rakovnik 11 km. Nm ca 520 m. Mala vasica v hribovju s. od Št. Ruperta pod obronki Črne gore in Jatne (856 m). Vključuje zaselek Srednik. Precej zapuščeni kraji, daleč od ban. cest in žel. prog. Dostop po slabih obč. poteh le z vozom. Kmetijstvo samo za dom.

Mali Cirnik, 134-25-28-0-0. Sr du Krško 37 km, so zdr fin Mokronog 4 km, žand o pT š žup Št. Rupert 5 km, žel Mokronog—Bistrica 4 km. Nm ca 430 m. Vas leži na prisojnem hrbtu

v gričevju s. od Mokronoga. Vključuje razložene zaselke Buševec, Pod Strašberkom in Vrhe. Dostop z vozom po obč. cesti. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja mleka in vina v Št. Rupert, sadja, perutnine in jajc v Ljubljano. Gozd daje hlode, drva in žel. pragove. Številne ilirske gomile.

Moste, 45-8-8-0-0. Sr du Krško 36 km, so zdr fin Mokronog 5 km, žand o pT š žup Št. Rupert 5 km, žel Pijavice 1.5 km. Nm ca 240 m. Vasica leži poleg žel. proge Trebnje—Št. Janž malo nad regulirano strugo Mirne. Le malo više vodi ban. cesta. Dohod z vozom. Razen nekaj krompirja ostajajo pridelki doma.

Okrog, 79-22-8-14-0. Sr du Krško 45 km, so zdr fin Mokronog 8 km, žand o pT š žup Št. Rupert 3 km, žel Št. Rupert—Rakovnik 6 km. Nm 521 m. Vas je raztresena po vinorodni gorici sz. od Št. Ruperta. Vključuje naselja Gole njive, Maček, Rakovke in Ravni boršt. Dostop po obč. cesti le z vozom. Prevladuje vinogradništvo s precejšno letno prodajo vina (črnina, cviček). Podr. cerkev sv. Barbare je bila zidana konec 15. stol. Cerkveni patron spominja na nekdanje rudarstvo. Nekdanje taborsko obzidje so 1823 odstranili.

Prelesje, 132-28-26-2-0. Sr du Krško 41 km, so zdr fin Mokronog 4 km, žand o pT š žup Št. Rupert 1 km, žel Mokronog—Bistrica 2 km. Nm ca 260 m. Raztresena vas v rahlo valovitem nižinskem svetu jv. od Št. Ruperta, deloma ob ban. cesti proti Mokronogu. Rodovitna polja dovoljujejo celo prodajo poljskih pridelkov, predvsem krompirja. Prodaja živine, mleka, jajc in lesa. Nekoliko izven vasi opekarna. Odtod doma Steklasa Ivan (1846—1921), zgodovinar.

Rakovnik, 156-25-23-2-0. Sr du Krško 45 km, so zdr fin Mokronog 5 km, žand o pT š žup Št. Rupert 2 km, žel Št. Rupert—Rakovnik v kraju. Nm ca 250 m. Vas stoji v ravnini tik žel. postajališča Št. Rupert—Rakovnik, ob ban. cesti Trebnje—Sevnica. Kmetijstvo. Prodaja prašičev in perutnine. Lesna trgovina (smrekovina), gostilna s prenočiščem. Okrog rakovniškega gradu so odkopali predzgodovinske gomile s številnimi predmeti (deloma v graščini, deloma v ljubljj. muzeju). Kraj se prvič omenja med 1193—1220 kot last šentpavelskega samostana na Koroškem. Že tedaj je gotovo stal grad Rakovnik, čigar prvi znani lastniki so bili gospodje Rakovniški (omenjajo se okoli 1193). Od 17. stol. do danes je last rodbine pl. Barbo. Ta je grad restavrirala in olepšala. Mnoge zgodovinske znamenitosti: portreti prednikov rodbine Barbo in knjižnica. Odtod doma grof Barbo-Waxenstein Jos. Emanuel (1825—1879), slov. dež. in drž. poslanec.

Ravne, 94-16-12-4-0. Sr du Krško 47 km, so zdr fin Mokronog 10 km, žand o pT š žup Št. Rupert 5 km, žel Št. Rupert—Rakovnik 7 km. Nm 497 m. Razloženo naselje v gozdnatem hribovju s. od Št. Ruperta. Dostop le z vozom. Kmetijstvo v glavnem le za dom. Znatna prodaja lesa (žel. pragov, hlodov, drv in oglja).

Ravnik, 110-27-19-8-0. Sr du Krško 45 km, so zdr fin Mokronog 8 km, žand o pT š žup Št. Rupert 2—3 km, žel Št. Rupert—Rakovnik 4 km. Nm povpr. 300 m. Raztreseno naselje v gričevju z. od Št. Ruperta. Vključuje zaselke Apnenik, Bojanko, Ostrež, Plankarico, Ravnice. Dohod po obč. cesti. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja se tudi les.

Roženberk, 45-7-4-3-0. Sr du Krško 38 km, so zdr fin Mokronog 6 km, žand o pT š žup Št. Rupert 4 km, žel Mokronog—Bistrica 2.2 km. Nm ca 300 m. Malo naselje v gričevju v. od Št. Ruperta. Dohod z vozom. Kmetijstvo v glavnem le za dom.

Straža, 207-34-22-11-5. Sr du Krško 47 km, so zdr fin Mokronog 7 km, žand o pT š žup Št. Rupert 3 km, žel Mirna 2.2 km. Nm 280—300 m. Raztreseno naselje v valovitem svetu jz. od Št. Ruperta, deloma v ravnini, deloma po pobočju Vesele gore. Obsega tudi naselja Cvikla, Grilov hrib, Nemška vas, Prapreče, Vesela gora. Skozi kraj vodi ban. cesta. Prodaja živine, sadja, perutnine, jajc in lesa (drva, žel. pragi). V bližini so odkrili utrjena predzgodovinska gradišča. Na mestu sedanje podr. cerkve sv. Frančiška na razgledni Veseli gori (324 m) je nekdaj stala kapela sv. Marjete. Kapeli je Vigil Turjaški ok. 1456 daroval podobo Matere Božje. L. 1489. so jo Turki razdejali, nakar jo je Osterman Turjaški restavriral. Pozneje so jo opustili in na istem mestu zgradili v 1723—1729 novo cerkev sv. Frančiška, ki je kmalu zaslovela kot znamenita božja pot. Od 1730—1790 so jo oskrbovali jezuitje. Po 1790 je cerkev izgubila sloves božje poti. Vendar je romanje v poznejšem času zopet oživelo. Baročna cerkev ima obliko rotunde, dve kapeli in 4 kupole. Freske v kupolah so delo Škofjeločana A. Tuška (1760). Baročni veliki oltar (po originalu I. M. Reinwalda pri Sv. Frančišku nad Radmirjem) je krasno rezbarsko delo; v kapeli Sv. Marjete Metzingerjeva slika (1738), na steni kora starinska olina slika Madone s Škrljinega, poleg nje Metzingerjev sv. Franč. Sal. Jv. od vasi na bregu nad Mirno stoji graščina Dob. Prvotni dobski »turn« ali stolp je stal v bližini današnjega gradu Rakovnika in je bil last Dobskih gospodov (omenjenih 1320). Ko so ti 1420 izumrli, je grad prehajal iz rok v roke. V 17. stol. so ga dobili Wazenbergi, ki so podrli stari grad in zgradili sedanje poslopje ter ga po sebi imenovali grad Wazenberg. Kljub temu se je med ljudstvom obdržalo staro prejšne ime. V tej dobi je bil na gradu tudi sedež sodnije. V Valvasorjevi dobi je imel grad lepo urejene hleve za konje. Od 1789 do francoskih vojn (1797) je pri gradu obratovala velika tovarna za usnje. Danes je tu pristava rakovniške graščine za gojitev goveje živine in mlekarstvo (sir za izvoz). Grad sam pa uporabljajo za stanovanje oskrbnika in za žitnico.

Svinjsko, 180-33-20-5-0. Sr du Krško 46 km, so zdr fin Mokronog 9 km, žand o pT žup Št. Rupert 4 km, š Kal 0.5 km, žel Št. Rupert—Rakovnik 6 km. Nm 400—460 m. Po dolgem, prisojnem hrbtu na široko razporejena vas, v gričevju s. od Št. Ruperta. Vključuje zaselke Log, Lontovž in Suho goro. Dohod po slabi obč. cesti samo z vozom. Kmetijstvo; proda se nekaj živine, sadja, in lesa. Pletarstvo (koši itd.) le za domačo porabo.

Škrljevo, 73-16-12-0-2. Sr du Krško 44 km, so zdr fin Mokronog 6.5 km, žand o pT š žup Št. Rupert 1.5 km, žel Št. Rupert—Rakovnik 4 km. Nm ca 275 m. Vasica v podnožju gričevja z. od Št. Ruperta. Dohod po obč. cesti z vozom. Kmetijstvo. Prodaja mleka in živine v Št. Rupert ter perutnine in jajc v Ljubljano. V lepi prisojni legi nad vasjo stoji grad Škrljevo, po katerem se je nekdaj imenovala vsa šentrupertska prafara (1163). Kraj je bil namreč že zgodaj obljuden. Odkrili so predzgodovinske gomile. V zgodnjem srednjem veku je bila tu najvažnejša naselbina v savinjski marki, v kolikor se je slednja razprostirala po Kranjski. Kraj se prvič omenja v nepristni listini iz 1044. Tedaj je bl. Hema iz rodu Breže-Seliških podarila svoja tukajšnja posestva ženskemu samostanu v Krki na Koroškem, nakar so okoli 1072 pripadli krški škofiji. Od 1616 je bil grad last rodbine Mohorčičeve in pozneje grofov Auerspergov, ki so ga renovirali. Danes je v posesti graščakinje Podobnik.

Št. Lovrenc, 340-53-45-6-0. Sr du Krško 53 km, so zdr fin Mokronog 15 km, žand o Št. Rupert 6 km, žel Št. Rupert—Rakovnik ali Zagorje 8—10 km, p Dole 6 km, š žup Dole 5—8 km. Nm ca 500—807 m. To zelo obsežno vas sestavlja veliko število manjših hribovskih zaselkov v jz. podnožju gozdnate Jatne (851 m): Bobneči vrh, Briše, Dobje, Gradišče, Javorje, Jelševec, Mlake, Podstrmec, Sedeše, Strmec. Kmetijstvo v glavnem le za dom, proda se nekaj živine in lesa iz velikih smrekovih gozdov. Lepi smuški tereni ob poti s Kuma (1219 m) v dolino Mirne. Na Gradišču je stalo močno utrjeno predzgodovinsko taborišče: odkopali so predmete iz hallstattske, latènske in deloma tudi iz rimske dobe. Slično gradišče so odkrili tudi na Strmcu. Podr. cerkev sv. Lovrenca s pokopališčem na Prelesju.

Št. Rupert, 373-70-61-3-6. Sr du Krško 43.3 km, so zdr fin Mokronog 6 km, žand o pT š žup v kraju, žel Št. Rupert—Rakovnik 2.5 km. Šola ust. 1833, 6 odd. Jav. knjiž., Kat. prosv. d., PCMD, SKJ, PRK, JS, PSVD, PČD, Gas. Nm 291 m. Velika, lepa in premožna vas leži v s. delu Mirenske doline, ob močnem potoku Bistrici. Vključuje zaselka Na Polju in Poštanje. Ban. cesta veže vas z Mirno in Mokronogom ter z žel. postajo Št. Rupert—Rakovnik. Zidane hiše so razvrščene ob ban. cesti ter okoli večjega prostora s farno cerkvijo. Rodovitna polja leže večinoma v ravnini, po bližnjih prisojnih pobočjih pa so razvrščeni vinogradi. V dobrih letinah prodajajo v razne kraje precej fižola in krompirja ter deloma sadja. Dobro urejena mlekarna prodaja v Ljubljano precej masla in sira. Tudi perutnine in jajc se precej izvozi na ljubljanski trg. Ostali pridelki ostajajo večinoma doma. Zelo je razvito čevljarstvo, ki izdela mnogo robe za prodajo po sejmih. Več drugih obrtnikov, gostilne s tujskimi sobami, ugodno letovišče. V okolici je več izletnih točk: Hom (1 uro), Okrog (1 uro), Gradišče (2 uri), Apnenik (1 uro), Hrastnik (1 uro), Vesela gora (pol ure). Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Odkrili so sledove stavb na koleh. Po okolnih hribih so naleteli na gradišča in gomile iz hallstattske in latènske dobe. Odkopali so nadalje lepe rimske grobnice. Tudi v srednjem veku se ti kraji kmalu omenjajo, le da je bilo njihovo središče tedaj na bližnjem Škrljevem (gl. Škrljevo). Pozneje so imeli tu posestva tudi Celjski grofje: Herman II. je dal zgraditi v obrambo pred Turki tabor okoli cerkve (sedanji masivni cerkveni zvonik predstavlja nekdanji obrambni stolp; obzidje je bilo porušeno 1834). Kuga je morila v kraju in okolici 1564, 1578, 1599, 1715. Velik požar je uničil 1870 22 kmetij. V Št. Rupertu so do 1922 kopali železovec. Župnija Št. Rupert (dek. Trebnje, škof. ljubljj.) ima 3772 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ruperta. Prvotno kapelo so domnevno zgradili oglejski misijonarji že pred 796 ali pa v začetku 9. stoletja. Na njenem mestu je najbrž dala blažena Hema okoli 1042 zgraditi novo cerkev.

Sedanja stavba je bila zidana med 1482—1497 (letnica na glavnem portalu). Spada med najlepše gotske stavbe v Sloveniji. Stavba sestoji iz pravokotne ladje z bogatim zvezdnatim obokom, presbiterij z velikimi trodelnimi okni je lepo gotsko obokan, v njem je ohranjen gotski stolp, ki je prvotno služil za tabernakelj (tkzv. »božja hišica«). Izredno masiven je zvonik. Vel. oltar v modernem gotskem slogu je delo Ign. Tomana iz 1865. Začetki šentrupertske prafare segajo gotovo že v 11. stol. Prvotno se je imenovala po bližnjem gradu Škrljevo. L. 1393. je oglejski patriarh Janez izročil patronatske pravice Celjskemu grofu Hermanu II. Po smrti zadnjega Celjana (1456) je patronat prešel na Habsburžane. Cesar Friderik III. je 1493 inkorporiral župnijo tedaj ustanovljenemu kapitlju v Novem mestu. L. 1810. je župnija postala samostojna; novomeški kapitelj je obdržal do danes samo še patronatske pravice. Prafara je mati župnij: Dol, Polšnika, Boštanja, Mokronoga, St. Janža, Sv. Trojice v Tržišču. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom. Pokopališče pri cerkvi so opustili 1785. Na tem nekdanjem pokopališču stoji gotska kapela sv. Križa z grobnico grofov Barbo (iz 1859).

Trstenik, 178-36-32-4-3. Sr du Krško 46 km, so zdr fin Mokronog 5 km, žand o pT š žup St. Rupert 3 km, žel St. Rupert—Rakovnik 2 km ali Mirna 2 km. Nm ca 260 m. Raztresena vas v dolini Žetiške Reke s. od vasi Mirne ter deloma po njenih zložnih pobočjih. Vključuje zaselke Gmajno, Fužine, Podkot in Sotlo. Dohod z vsemi vozili, ne daleč od ban. ceste Mirna—St. Rupert. Poljedelstvo daje nekaj celo za prodajo (fižol, krompir). Posestniki imajo vinograde v drugih krajih. Prodaja prašičev, masla, sira, perutnine in jajc. Mlinarstvo in fužinarstvo, toda le za domače potrebe. Zaselek Fužine ima zasebno elektrarno. Grad Kot je bil nekdaj last vitezev Ravbarjev. L. 1858. ga je kupil dr. Primož Dolar, ki ga je 1859 predelal. Še danes ohranjeni grad ima krasno lego in velik sadni vrt. Letovišče. Pri gradu so odkrili predzgodovinske gomile.

Vel. Cirnik, 159-34-32-0-0. Sr du Krško 37 km, so zdr fin Mokronog 4—5 km, žand o pT š žup St. Rupert 5—6 km, žel Mokronog—Bistrica 3 km. Nm 386—420 m. Leži vrh precej kopastega griča, deloma raztreseno po bližnjih rebrih s. od Mal. Cirnika. Vključuje zaselke Češnjevec, Majalo in Vinji vrh. Kmetijstvo in vinogradništvo. Živino, mleko in vino prodajajo v St. Rupert in okolico, perutnino in jajca pa v Ljubljano. Gozdovi dajejo žel. pragove, hlode in drva. Predzgodovinski grobovi. Podr. cerkev sv. Križa je bila zidana v protireformacijski dobi. Prvič se omenja 1600. L. 1838. so jo prenovili.

Vrh, 175-38-31-7-8. Sr du Krško 44 km, so zdr fin Mokronog 6 km, žand o pT š žup St. Rupert 1.5 km, žel St. Rupert—Rakovnik 4 km. Nm ca 330 m. Vas leži v gričih takoj v. nad St. Rupertom ter obsega še zaselke Breg, Gruče, Hujevino, Lopato, Pužmanice in Volenjak. Prodaja živinorejskh proizvodov in sadja. Tkanje platna za dom in prodajo. Predzgodovinske gomile.

Zabukovje, 177-35-30-5-0. Sr du Krško 48 km, so zdr fin Mokronog 10 km, žand o pT žup St. Rupert 5 km, š St. Rupert ali Sv. Križ 5 km, žel St. Rupert—Rakovnik 7.5 km. Nm 360—450 m. Po širokem hrbtu razloženo naselje v gričevju z. od St. Ruperta. Sestavni deli naselja: Golenberk, Kozje, Krokarje, Podmahovec, Podžumovec, Zabukovje, Zrasle. Dostop samo z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja sadja, vina, prašičev, perutnine in jajc (tudi v Ljubljano). Listnati gozdovi dajo les za drva, žel. prage in oglje. Podr. cerkev sv. Petra na Žunovcu se prvič omenja 1600. Znamenita je radi treh starinskih oltarjev.

Zaloka, 37-12-8-4-0. Sr du Krško 49 km, so zdr fin Mokronog 11 km, žand o pT š žup St. Rupert 6 km, žel St. Rupert—Rakovnik 5 km ali Mirna 4 km. Nm 630—650 m. Vasica z zaselkom Drenovec leži visoko v hribovju, v skrajnem sz. delu občine. Dohod le z vozom. Borno kmetijstvo. Nekaj živine, drv in oglja se proda, sicer pa ostaja vse doma. Pod vasjo so odkrili predzgodovinske gomile. Podr. cerkev sv. Neže, dev. muč. je bila zgrajena v protireformacijski dobi (okoli 1600).

Občina Trebelno

Preb. 2104, hiš 406, posest. 244, koč. 134, najem. 21. Površina 5093.91 ha: njiv in vrtov 843.25, trav. in paš. 662.46, vinogradov 192.88, sadovnjakov 53.74, gozdov 3117.03, ostalo 224.55. Zavzema gričevje j. od Mokronoga. Svet je razrezan v precej strmo odrezane hrbte, na katerih so vasi in vinogradi. K potokom padajoča nižja pobočja so porasla z gozdom. Od potokov je omeniti Raduljo, Gostinco, Gostinčico, Savrco in Bačji potok, ki teko po ozkih grapah proti jv. in v. Širša je le tkzv. Štatenberška dolina ob zgornji Radulji. Prebivalstvo se preživlja v glavnem s poljedelstvom in vinogradništvom. Vasi v Štatenberški dolini in Trebelno pridelajo nekaj krompirja, pšenice ter sadja tudi za prodaj. Vina se pridela ¾ belega, ¼ rdečega tudi za prodaj. Glavne vinorodne gore so: Bitovska gora, Jerenga in Čužnja vas. Nekaj dohodkov dajejo tudi živina, sadje, perutnina in jajca. Vse to se prodaja preko Trebelnega v Ljubljano, Gozd je že precej posekan in večidel listnat (hrast, bukev, kostanj). Nekaj lesa se vendar izvaža preko postaje Mokronog—Bistrica. Proda se tudi precej gob in jagod. Glavna prom. žila je ban. cesta II. reda Mokronog—Trebelno—Ornuška vas. Zapadne vasi imajo najbliže na postajo Mirno peč, ostale pa v Mokronog—Bistrico. Večina vasi je razložena, vinogradniškega tipa. Od domačih obrti je razvita še preja. V Radulji je bogat ribolov.

Bitnja vas, 73-14-5-9-0. Sr du Krško 49, so žand zdr fin Mokronog 9 km, žel Mirna peč 6 km, o p š žup Trebelno 4 km. Nm 380—420 m. Vas stoji v bregu nad Zg. Raduljo. Od 1.5 km oddaljene ban. ceste II. reda je po obč. cesti II. reda mogoč dohod z avtom. K vasi spadata zaselka Bitovska gora in Na hribu. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Vina pridelajo okoli 20 hl za dom.

Bogneča vas, 100-21-21-0-0. Sr du Krško 47 km, so žand zdr fin Mokronog 8 km, žel Mirna peč 8 km, o p š žup Trebelno 3 km. Nm ca 460 m. Leži v hribih nad Raduljo in Gostinco. V okvir vasi spadajo zaselki Banija, Cirje, Predale in Vinski vrh. Od 2 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z vozom. Poljske pridelke, sadje in vino porabi prebivalstvo doma. Prodaja živine in lesa. V domači obrti se prede in izdeluje platno. Odtod doma dr. Zore Janez (r.1875), univ. prof. teol. v p. v Ljubljani.

Brezje, 56-9-6-3-0. Sr du Krško 48 km, so žand zdr fin Mokronog 10 km, žel Mokronog—Bistrica 12 km, o p š žup Trebelno 5 km. Nm ca 382 m. Stoje v gručasti obliki na terasi nad Zg. Raduljo. Preko 2 lesenih mostov je mogoč dohod od ban. ceste z avtom. Prodaja polj. pridelkov, perutnine in cvička. V vasi in okolici so odkopali več lepih predzgodovinskih gomil.

Brezovica, 37-5-4-1-0. Sr du Krško 41 km, so žand zdr fin Mokronog 2 km, žel Mokronog—Bistrica 4 km, o p š žup Trebelno 3.5 km. Nm 422 m. Stoji na širokem hribu sz. od Trebelnega, onstran grape Zavrce (v njej mlin »Dolina«). Od 3 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, svežega in suhega sadja ter vina (ca 30 hl v okolico). Podr. cerkev. sv. Ane. Pri vasi so odkrili predzgodovinske gomile.

Cerovec, 88-16-10-6-0. Sr du Krško 49 km, so žand zdr fin Mokronog 9 km, žel Mirna peč 5 km, o p š žup Trebelno 4 km. Nm 394 m. Gručasta vas z. nad Zgornjo Raduljo. Od bližnje ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Ob dobri letini ostane nekaj pšenice in krompirja za prodaj. Vina se pridela 100 hl (belega ¾, rdečega ¼), običajno le za dom. Prodaja živine in svinj ter jajc in perutnine v Novo mesto in Ljubljano. Drva in gradbeni les tudi na prodaj. Na njivah pri vasi so odkopali več rimskih grobov, v vasi in okolici pa več lepih predzgodovinskih gomil. V bližini so od 1874 kopali cink in cinober. Rudnik (od 1930 last Rudarske družbe Trebelno v Ljubljani) zdaj ne obratuje.

Cikava, 101-19-9-9-1. Sr du Krško 49 km, so žand zdr fin Mokronog 9 km, žel Mokronog—Bistrica 12 km, o p š žup Trebelno 4 km. Nm 420—500 m. Vas leži v bregoviti legi visoko nad levim bregom tesne doline Gostince. Kraj sestavljajo: Boršte (vinogradi), Cikava, Gostinški vrh in Pungert. Dohod z vozom 3.5 km od ban. ceste. Poljedelstvo, vinogradništvo. Vina pridela 80 hl (¼ za prodaj). Prodaja sadja, živine in lesa.

Češnjice, 116-21-12-9-0. Sr du Krško 46 km, so žand zdr fin Mokronog 7 km, žel Mokronog—Bistrica 9 km, o p š žup Trebelno 2 km. Nm ca 430 m. Hribovita, vinogradniška vas ob ban. cesti II. reda j. od Trebelnega. K njej spadata zaselka Gmajna in Reber. V dobri letini se proda ¼ poljskih pridelkov (pšenica, krompir). Vina pridelajo 200 hl in ga polovico prodajo. Razen tega prodaja svinj, kokoši in jajc. Gozd daje drva in stavbni les. Tod mimo je vodila rimska cesta Sv. Jurij—Mokronog—Krško. (Sledovi rimskega zidovja in grobovi.)

Cilpoh, 72-16-7-9-0. Sr du Krško 47 km, so žand zdr fin Mokronog 8 km, žel Mokronog—Bistrica 10 km, o p š žup Trebelno 3 km. Nm ca 500 m. Vas je zelo raztresena po hribovitem terenu jz. od Trebelnega. Vključuje vinogradniško Bitovsko goro in Sela. Od 0.5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z vozom. Poljedelstvo, vinogradništvo in sadjarstvo.

Čužnja vas, 194-51-9-36-6. Sr du Krško 40 km, so žand zdr fin Mokronog 6 km, žel Mokronog—Bistrica 8 km, o p š žup Trebelno 5 km. Nm ca 480 m. Deloma raztresena vas med vinogradi in zidanicami v. od Trebelnega. Obsega tudi zaselke: Brine, vinogradništvo Jerengo, Vesko, Zaloko, Zapadež. Po obč.

cesti I. reda je od 4.5 km oddaljene ban. ceste mogoč dohod z avtom. Vinogradništvo in poljedelstvo. Prodaja sadja (zlasti tudi orehov), perutnine, vina (letni pridelek ca 300 hl) in lesa (drva, stavbni les in tanin).

Drečji vrh, 109-17-14-2-1. Sr du Krško 45 km, so žand zdr fin Mokronog 6 km, žel Mokronog 7.5 km, o p š žup Trebelno 1 km. Nm ca 520 m. Vas stoji na razglednem hribu v. od Trebelnega. Po obč. cesti I. reda je od 2.5 km oddaljene ban. ceste mogoč dohod z avtom. Obsega še zaselke Bajhovec, Polje in Rajec. Z. pod vasjo v grapi izvira in teče potoček Gostinčica, ki v močni suši presahne. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Vina pridela ca 80 hl.

Gor. Mokronog, 42-10-6-2-2. Sr du Krško 43 km, so žand zdr fin Mokronog 4 km, žel Mokronog—Bistrica 6 km, o p š žup Trebelno 1 km. Nm 441 m. Leži ob ban. cesti Mokronog—Trebelno z. nad dolino Zg. Laknice. Sestoji iz zaselkov: Bajhovec, Gor. Mokronog, Marof, Na Stuku in Vanjek. Za cerkvijo sv. Petra, tik nad ban. cesto, se nahaja stara znamenita kostnica. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Bukov in hrastov les na prodaj. Nekdanji grad Gornji Mokronog je danes v razvalinah. Spada med starejše gradove v Sloveniji. Prvotni njegovi lastniki so bili Mokronoški gospodje (se omenjajo 1177 in 1248). V 2. polovici 15. stol. so izumrli. Poznejši lastnik Jurij Lenković je v 2. pol. 16. stol. združil gornjemokronoški grad in štatenberško gospoščino z gradom Otočcem. Grad je začel razpadati; bil je že v Valvasorjevi dobi popolna razvalina. Imel je pa v bližini malo stavbo za stanovanje. Na gradu je bil do konca 16. stol. sedež deželske sodnije. Podr. cerkev sv. Petra ap. Prvotna kapelica je bila zelo stara, po tradiciji celo iz dobe sv. Cirila in Metoda. Pozneje zgrajena cerkev je bila od samega početka (pred 1248) župna cerkev trebelske župnije. L. 1803. so sedež župnije premestili k sedanji župni cerkvi sv. Križa. Pod cerkvijo so odkrili utrdbo iz pozne rimske dobe (začetka preseljevanja narodov).

Gor. Zabukovje, 85-18-18-0-0. Sr du Krško 46 km, so žand zdr fin Mokronog 6 km, žel Mokronog—Bistrica 8 km, o p š žup Trebelno 1 km. Nm ca 508 m. Leži z. od Trebelnega in vključuje zaselke: Gradišče, Košučje in Kremen. Z. pod vasjo v grapi teče Radulja, ki žene dva mlina. Od ban. ceste pri Trebelnem je po obč. cesti I. reda mogoč dohod z vsemi vozili. Prodaja živine in lesa. Vino (50 hl) in pridelke porabijo doma. V domači obrti izdelujejo pipe in predejo. Pri vasi so odkrili veliko predzgodovinsko gomilo.

Jelševec, 129-21-18-2-1. Sr du Krško 40 km, so žand zdr fin Mokronog 8 km, žel Mokronog—Bistrica 10 km, o p š žup Trebelno 5 km. Nm ca 402 m. Leži v hribih jz. od Trebelnega in vključuje še zaselke Blečji vrh, Cirkence, Padež, Sela in Lansperž. Od 5 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z vozom. Od vinskega pridelka (250 hl) se proda 100 hl gostilničarjem. Prodaja sadja, živine in lesa. Pod Blečjim vrhom so odkopali predzgodovinske gomile. Podr. cerkev sv. Antona Pad. na Blečjem vrhu.

Malne, 42-6-6-0-0. Sr du Krško 45 km, so žand zdr fin Mokronog 6 km, žel Mokronog—Bistrica 7 km, o p š žup Trebelno 1 km. Nm ca 450 m. Raztresen kraj s. nad levim bregom potoka Gostince, ki žene mlin. Pod Malnami se izliva v Gostinco Gostinčica. Dohod z vozom 1½ km od ban. ceste. Prodaja sadja, vina in živine.

Mirna vas, 120-19-14-3-2. Sr du Krško 47 km, so žand zdr fin Mokronog 8 km, žel Mokronog—Bistrica 10 km, o p š žup Trebelno 5 km. Nm 328—447 m. Vas je raztresena po vinorodnem hribovju in na terasah s. nad Raduljo. Obsega tudi zaselke Lipovec, Mirno dolino in Vinji vršič. Radulja, ki teče v tesni dolini, pušča sprva ob vodi komaj prostor za kolovozno pot, žene dva mlina in žago hmeljniške graščine. Dohod z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja vina, kokoši in jajc. Mešan gozd daje drva, tesan les in oglje. Predzgodovinske gomile.

Ornuška vas, 62-9-9-0-0. Sr du Krško 48 km, so žand zdr fin Mokronog 8 km, žel Mokronog—Bistrica 11 km, o p š žup Trebelno 4 km. Nm ca 380 m. Vas stoji na terasi nad Štatenberško dolino ob ban. cesti II. reda. Pod vasjo teče potok Radulja, ki dolino rad poplavlja. Vključuje zaselek Udujo vas. Prodaja pšenice, krompirja, živine in lesa.

Podturn, 131-24-5-19-0. Sr du Krško 49 km, so žand zdr fin Mokronog 9 km, žel Mokronog—Bistrica 12 km, o p š žup Trebelno 4 km. Nm ca 382 m. Leži na bregoviti terasi nad Raduljo. H kraju spadajo zaselki Hribe, Jagodnik, Laze, Nova gora, Šmeje in Vejerje. Od ban. ceste je mogoč dohod z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja sadja, živine, cvička, jajc in deloma lesa. V bližini vasi so odkrili predzgodovinske gomile.

Radnja vas, 70-16-8-6-2. Sr du Krško 50 km, so žand zdr fin Mokronog 10 km, žel Mokronog—Bistrica 12 km, o p š žup Trebelno 5 km. Nm ca 408 m. Vas stoji v bregoviti legi visoko na desnem bregu Radulje, ki žene v grapi mlin. Vključuje zaselke Hrib, Ostrvec in Raduljo. Po obč. cesti I. reda more do vasi vsako vozilo. Poljedelstvo in vinogradništvo za dom. Prodaja kokoši in jajc v Ljubljano.

Roje, 70-13-8-5-0. Sr du Krško 48 km, so žand zdr fin Mokronog 9 km, žel Mokronog—Bistrica 11 km, o p š žup Trebelno 4 km. Nm ca 360 m. Stoji na prisojnih obronkih Štatenberške doline. Vključuje zaselka Dole in Sela. Pod vasjo teče Radulja, v katero se sv. odtod izliva Gostinca. Dostop za vsa vozila od ban. ceste. Kmetijstvo. Prodaja živine in izvoz hlodov.

Sp. Zabukovje, 53-10-8-2-0. Sr du Krško 45 km, so žand zdr fin Mokronog 5.5 km, žel Mokronog—Bistrica 7 km, o p š žup Trebelno 0.5 km. Nm ca 470 m. Stoji ob obč. cesti I. reda ne daleč z. od Trebelnega. Zaselka Srobotnica, Suho brezje. Dohod z vsemi vozili. Na j. strani v grapi pod Zglavnico (549 m) izvira Gostinca, na s. pa pritok Savrce, ki teče pri Martinji vasi v Mirno. Kmetijstvo. Prodaja sadja, živine, svinj, kokoši, jajc, gob, jagod, masla.

Strmca, 58-11-11-0-0. Sr du Krško 50 km, so žand zdr fin Mokronog 11 km, žel Mokronog—Bistrica 13 km, o p š žup Trebelno 7 km. Nm 380—420 m. Vas (Velika in Mala Strmca) je raztresena med vinogradi in zidanicami visoko na strmem levem bregu Radulje, ki teče tu v globoki grapi. Od 8 km oddaljene ban. ceste Trebelno—Mokronog je dohod mogoč z vozom. Kmetijstvo, vinogradništvo (ca 60 hl), gozdarstvo.

Štatenberg, 72-11-11-0-0. Sr du Krško 49 km, so žand zdr fin Mokronog 7 km, žel Mokronog—Bistrica 9 km, o p š žup Trebelno 4 km. Gas. Nm 348 m. Del vasi leži v dolini ob levem bregu Radulje, del pa na obronku nad njo. Zaselka Lahko in Naplje. V bližini vodi ban. cesta. Prebivalstvo se preživlja enako kot Ornuška vas, le da pridela tudi nekaj vina (160 hl, polovica za prodajo). Tod mimo je v rimski dobi držala cesta Sv. Jurij—Češnjice—Mokronog—Krško. Na njivah pri vasi so odkrili rimsko zidovje in v bližini sledove staroslovenske naselbine. Grad Štatenberg je bil že v Valvasorjevi dobi v razvalinah. Stal je ob Radulji in bil prvotno last rodbine pl. Stattenberg, ki se omenja že 1220. L. 1291. so izumrli in grad je postal deželnoknežja last. Od 1510 so grad posedovali gospodje Črnomeljski, nato Jurij Lenković († 1601), general v Karlovcu in deželni glavar Kranjske. Ta je štatenberško in gornjemokronoško gospoščino združil z gradom Otočcem.

Trebelno, 163-37-13-11-6. Sr du Krško 44 km, so žand zdr fin Mokronog 5 km, žel Mokronog—Bistrica 7 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1810, 6 odd. Gosp. tečaj, Jav. knjiž., Gas., Kat. prosv. d., PSVD. Nm 527 m. Jedro vasi stoji v obliki kroga okrog župne cerkve na vrhu razglednega hriba. Ostale hiše so razpostavljene večinoma ob ban. cesti, ki privede sem iz Mokronoga. Sestavni deli vasi so še Poklek, Trebelska vas in Veliki kamen. Priljubljena izletna točka (1 uro iz Mokronoga). Lep razgled zlasti od cerkve sv. Rozalije (543 m) v. nad vasjo. Gospodarsko in prometno središče občine, več dobrih obč. cest na vse strani. Gostilne, trgovine, obrtniki. Kmetijstvo in vinogradništvo. Od poljskih pridelkov se prodaja pšenica in krompir, nadalje živina, svinje itd. Vino se porabi doma. Gozd daje na prodaj žel. prage in drva. Sejem v Trebelnem se vrši na belo soboto. Župnija Trebelno (dek. Trebnje, škof. ljublj.) ima 2100 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Križa. Na mestu prvotne cerkve, posvečene sv. Mariji Magdaleni, so 1780 zgradili sedanjo stavbo in jo posvetili sv. Križu. Cerkev je bila prvotno podr. prafare Bele cerkve. Pred 1248 se že omenja kot župnija. L. 1331. in ponovno 1393 je bila prafara inkorporirana kostanjeviškemu samostanu. Sedež trebelske prafare je bil do 1803 pri cerkvi sv. Petra v Gornjem Mokronogu. V reformacijski dobi se je širil Lutrov nauk iz številnih sosednjih gradov. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom.

Vrh, 61-12-12-0-0. Sr du Krško 47 km, so žand zdr fin Mokronog 8 km, žel Mokronog—Bistrica 10 km, o p š žup Trebelno 3 km. Nm ca 550 m. Vas stoji jz. od Trebelnega na pobočju razglednega hriba (549 m), s katerega se nudi krasen razgled, zlasti v Mirnopeško dolino, Hmeljnik, Trško goro, novomeško okolico in na Gorjance. Dohod z vozom 1½ km od ban. ceste. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Občina Tržišče

Preb. 1907, hiš 364, posest. 154, koč. 182, najem. 40. Površina 3488.77 ha:* njiv in vrtov 691.46, trav. in paš. 382.99, vinogradov 240.51, sadovnjakov 4.23, gozdov 2070.20, ostalo 99.38.

* Vštevši kraje Perma vas in del Sp. Laknic, ki sta se priključila obč. Mokronog (1936).

Občina zavzema gričevje ob dolini Mirne in njenih malih pritokih sv. od Mokronoga tam, kjer se prične dolina zoževati in prehajati v tesno sotesko proti Sevnici. Na j. sega skoro do doline Laknice. Dolina Mirne je v logih in travnikih, njive so po večjih razgibanih terasah in gričevju. V s. delu občine imamo večje, precej strnjene vasi, ki jim je gospodarska osnova kmetijstvo. Od pridelkov prodajajo v večji meri le sadje, ki se deloma izvaža tudi v inozemstvo (Avstrijo in Nemčijo). Vinogradništvo je bolj razvito samo na prisojnih straneh v jv. delu občine (Malkovec, Medvedjek, Vodolje), kjer so tudi naselja bolj razložene oblike. Na s. je prebivalstvo deloma zaposleno v bližnjem šentjanškem premogovniku. Glavna prometna žila (ban. cesta) gre v smeri Trebnje—Sevnica. V tej smeri se gradi tudi železnica, ki zaenkrat vodi samo do bližnjega Št. Janža. J. rob občine teži proti ban. cesti Mokronog—Šmarjeta.

Gabrijele, 290-54-18-28-8. Sr du Krško 34 km, so fin Mokronog 7 km, žand zdr pt Krmelj 1 km, žel Št. Janž na Dol. 1 km, o š žup Tržišče 6 km. Nm 300 m. Deloma obcestna, deloma raztresena vas ob obeh straneh ban. ceste Mokronog—Pijavice—Št. Janž. K njej spadajo zaselki Brinje, Jesenice, Strašperk, Žabjek. Kmetijstvo in deloma vinogradništvo. Prodaja živine, sadja, perutnine, surovega masla, vina in lesa. Prebivalstvo je deloma zaposleno v bližnjem šentjanškem premogovniku. Predzgodovinske gomile. Podr. cerkev sv. Lenarta ima tri bronaste zvonove iz novejše dobe in zelo stare orgle.

Kapla vas, 108-20-6-12-2. Sr du Krško 32 km, so zdr fin Mokronog 7 km, žand Krmelj 5 km, žel Pijavice 2 km, o pt š žup Tržišče 2 km. Nm 271 m. Raztresena vas leži deloma ob ban. cesti z. od Tržišča, deloma pa po pobočjih hriba sv. Jurija (366 m). Obsega tudi naselje Podgoro, Šentjurski hrib, Zakotje. Gospodarstvo kot v bližnjem Tržišču. Od podr. cerkve sv. Jurija zelo lep razgled. Pri vasi so odkopali grobove iz hallstattske dobe. Cerkev sv. Jurija je stala že 1444. V zvoniku visi 64 kg težak zvon iz 1545. Pokopališče okrog cerkve so opustili.

Malkovec, 132-28-9-18-1. Sr du Krško 31 km, so žand zdr fin Mokronog 6 km, žel Št. Janž na Dol. 5 km, o pt š žup Tržišče 1 km. Nm 418 m. Raztreseno naselje v vinorodnem gričevju j. od Tržišča. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja vina, živine in raznega sadja. Dostop z vozom po obč. cesti dober km od ban. ceste Mokronog—Sevnica pri Tržišču. Predzgodovinske gomile.

Medvedjek, 227-50-15-29-6. Sr du Krško 33 km, so fin Mokronog 8 km, žand zdr Krmelj 6 km, žel Št. Janž na Dol. 6 km, o pt š žup Tržišče 3 km. Nm 414 m. Raztreseno naselje na visokem slemenu jv. od Tržišča, čigar s. pobočja pokrivajo mešani gozdovi, j. pa polja in vinogradi. Sestavni deli naselja: Brežnik, Gabrovica, Gor. Vodale, Gredice, Marindol, Medvedjek in Poklek. Dostop po obč. cesti iz Tržišča za silo tudi z avtom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Precej se izkupi za vino, sadje, perutnino in surovo maslo.

Pavla vas, 36-9-5-3-1. Sr du Krško 34 km, so žand zdr fin Mokronog 6 km, žel Št. Janž na Dol. 7 km, o pt š žup Tržišče 3 km. Nm 353 m. Leži v vinorodnem gričevju jv. od Tržišča nad dolino Laknice. Dostop z vozom 3 km od ban. ceste Mokronog—Sevnica. Kmetijstvo in vinogradništvo. Donosna je le prodaja vina in sadja. Podružna cerkev sv. Jakoba ima star 120 kg težak bronast zvon iz 1722.

Pijavice, 44-8-5-2-1. Sr du Krško 34 km, so zdr fin Mokronog 5 km, žel v kraju, žand Krmelj 3 km, o pt š žup Tržišče 4 km. Nm ca 230 m. Leži v ravnini na levem bregu Mirne, ob žel. progi Trebnje—Št. Janž na Dol., in ban cesti Trebnje—Sevnica. Poljedelstvo in živinoreja v glavnem le za dom. Dohodki od svinj in perutnine, zlasti pa od sadja, ki gre v večji meri tudi v Nemčijo in Avstrijo.

Polje, 117-21-14-6-1. Sr du Krško 34 km, so zdr fin Mokronog 6 km, žel Pijavice 1 km, žand pt Krmelj 2 km, o š žup Tržišče 5 km. Nm ca 300 m. Leži na prisojnem pobočju ob obč. cesti j. od vasi Gabrijele. Dostop samo z vozom 1 km od ban. ceste, v Gabrijelah. Ostalo kot Gabrijele. Lep razgled po dolini Mirne.

Skrovnik, 96-16-10-5-1. Sr du Krško 34 km, so zdr fin Mokronog 4 km, žand Krmelj 3.5 km, žel Pijavice 0.5 km, o pt š žup Tržišče 4 km. Nm ca 270 m. Leži sredi njiv in travnikov na valoviti terasi j. od Mirne nasproti žel. p. Pijavice. Vključuje zaselka Potok in Trato. Takoj z. od vasi vodi ban. cesta Mokronog—Št. Janž. Gospodarstvo kot v Tržišču. Pri vasi so odkrili predzgodovinsko naselbino z gomilami.

Spodnje Mladetiče, 85-15-10-5-0. Sr du Krško 35 km, so zdr fin Mokronog 6 km, žand Krmelj 3 km, žel Pijavice 1 km, o pt š žup Tržišče 5 km. Nm ca 280 m. Vasica leži na položnem in prisojnem hrbtu, ki sega s svojimi obronki prav do doline Mirne pri žel. p. Pijavice. Dostop z vsemi vozili od 1 km oddaljene ban. ceste. Kmetijstvo in deloma vinogradništvo. Sadje gre deloma tudi v inozemstvo (Avstrijo, Nemčijo). Predzgodovinske gomile s številnimi predmeti (bronaste sekire in drugo).

Škovec, 87-21-7-12-2. Sr du Krško 31 km, so žand zdr fin Mokronog 10 km, žel Pijavice 5 km, o pt š žup Tržišče 1 km. Nm 380 m. Deloma raztresena vas sredi gozdov južno Tržišča. Vključuje zaselka Dolince in Petrinjek. Po obč. poti iz Tržišča dostop z vozom. Prodaja živine, sadja, perutnine ter v manjši meri vina le v bližnje kraje.

Tržišče, 188-32-12-20-10. Sr du Krško 30 km, so zdr fin Mokronog 9 km, žand Krmelj 3 km, žel Št. Janž na Dol. 4 km, o pt š žup v kraju. Šola ust. 1880, 8 odd. Nar. knjiž., PRK, PJS, PSVD, Prosv. d., I. gospod. dobrodelno d. Vodovod. Nm 278 m. Obsežna vas v pobočju jv. nad ban. cesto Trebnje—Sevnica. Sestavni deli: Mostec, Sv. Trojica in Tržišče. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, sadja, sirovega masla, vina, prašičev, perutnine in lesa. Dva dobro obiskana sejma na leto. Gostilne in trgovine. Na ozemlju od sv. Trojice proti Mokronogu so odkrili več gomil iz hallstattske dobe in mnoge rimske grobove. Župnija Sv. Trojica v Tržišču (dek. Trebnje, škof. ljublj.) ima 2152 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Trojice je bila sezidana okoli 1526 v gotskem slogu. Po ustnem izročilu so jo sezidali iz kamenja gradu, ki je domnevno stal poleg cerkve. O gradu ni sledu, le pri kopanju so naleteli na temeljno zidovje. Prvotno je bila cerkev podr. šentrupertske prafare. L. 1752. je bil ustanovljen vikariat, ki je bil pozneje povzdignjen v župnijo. Podr. cerkev Matere Božje je bila prizidana pozneje prvotni majhni kapeli, posvečeni sv. Florijanu (zgrajeni okoli 1450). Znamenit je 50 kg težak bronast zvon iz 1586.

Trščina, 90-20-11-7-2. Sr du Krško 35 km, so žand zdr fin Mokronog 6 km, žel Mokronog—Bistrica 8 km, o pt š žup Tržišče 4 km. Nm ca 280 m. Precej na široko raztresena vas na prisojnih vinorodnih pobočjih na skrajnem južnem robu občine, blizu ban. ceste Mokronog—Šmarjeta ob Laknici. Kmetijstvo in vinogradništvo. Trgovanje z vinom, sadjem, živino in jajci.

Vodale (Spodnje), 169-21-11-9-3. Sr du Krško 31 km, so fin Mokronog 10 km, žand zdr Krmelj 2 km, žel Št. Janž na Dol. 2 km, o pt š žup Tržišče 1 km. Nm ca 300 m. Vas leži v malem sedlu sv. od Tržiča. Dostop z vozom 1 km od ban. ceste Ljubljana—Sevnica. Obsega tudi zaselek Dole ob ban. cesti. Gospodarstvo kot Tržišče. Kraj se omenja prvič 1364.

Vrhek, 168-35-11-22-2. Sr du Krško 31 km, so fin Mokronog 10 km, žand zdr Krmelj 2 km, žel Št. Janž na Dol. 1 km, o pt š žup Tržišče 1 km. Nm ca 360 m. Razloženo naselje po prisojnem pobočju nad žel. progo, ki baš tu zapušča dolino Mirne in se v ostrem kotu obrne proti Št. Janžu in Krmelju. Dostop le z vozom 1 km od ban. ceste proti Sevnici. Gospodarstvo kot Tržišče. H kraju spadajo naselja Dolina, Krtina loka in Stučnik.

Zgornje Mladetiče, 70-14-10-4-0. Sr du Krško 35 km, so zdr fin Mokronog 6 km, žand Krmelj 4 km, žel Pijavice 1 km, o pt š žup Tržišče 5 km. Nm 253 m. Leži v zatišju pod gozdovi na prisojnem, položnem pobočju z. od vasi Spodnje Mladetiče. Dostop z vsemi vozili 1 km od ban. ceste. Ostalo kot Spodnje Mladetiče. Vključuje zaselek Trebež.

Občina Velika Dolina*

Preb. 2147, hiš 376, posest. 166, koč. 204, najem. 10. Površina 2742.48 ha: njiv in vrtov 757.65, trav. in paš. 329.36, vinogradov 58.31, sadovnjakov 14, gozdov 1425.60, ostalo 157.56. Občina leži na desnem bregu Save jv. od Brežic, ob potoku Bregani, ki tu priteka z Gorjancev. Večji zapadni del občine je hribovit, manjši v. ob Savi in spodnji Bregani pa terasast in raven. Več kot polovico občine zavzemajo gozdi, več kot četrtino pa njive in vrtovi. Vinogradi zavzemajo manj kot neproduktiven svet, čeprav ima prebivalstvo od njih izdaten vir dohodkov. Živine se malo proda, več pa sadja in perutnine (purani). Mnogo vasi ima glaven dohodek od gozda. Nabirajo tudi nekatere gozdne sadeže za prodajo. Trgovina in skoro ves promet gre po drž. cesti v Samobor in Zagreb in le malo v Brežice, ki so za večino vasi bolj oddaljene kot Samobor. V Bregani se odcepi od drž. ceste ban. cesta proti Stojdragi. Prebivalce občine nazivajo »Dolince«. Vasi so raztresenega in gručastega tipa. V nekaterih vaseh še tko domače platno.

Bregansko selo, 214-44-17-27-0. Sr du Krško 20 km, so Kostanjevica 25 km, žand Sp. Ribnica 5 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 12 km, o š žup Vel. Dolina 2 km, pT Jesenice na Dol. 4 km. Nm 163 m. Vas leži v dolini ob levem bregu Bre-

* Celotna obč. je po najnovejši preureditvi (sept. 1936) pripadla srezu Brežice. Gl. dodatek.

gane, ki žene dva mlina. Preko Bregane, ki izvira v žumberškem razvodju pod Zečakom (797 m), drži lesen most na ban. cesto. Od drž. ceste v Zagreb je mogoč dohod z vsemi vozili. Poljedelstvo, vinogradništvo, svinjereja, gozdarstvo in obrt. Mešan gozd. V savsko ban. se proda letno okrog 100 m³ lesa. Ribolov v Bregani. K vasi spada zaselek Zapolje.

Brezje, 276-37-20-17-0. Sr du Krško 20 km, so Kostanjevica 25 km, žand Sp. Ribnica 4 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 12 km, o š žup Vel. Dolina 1 km, pT Jesenice na Dol. 4.4 km. Nm ca 296 m. Vas stoji v bregoviti legi na kamenitem pobočju. Od ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Poljedelstvo, vinogradništvo, svinjereja in gozdarstvo. Proda se nekaj cvička, svinj in jajc. V sav. ban. gre letno 200 m³ lesa.

Gaj, 70-10-5-5-0. Sr du Krško 20 km, so Kostanjevica 25 km, žand Sp. Ribnica 2 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 12 km, o š žup Vel. Dolina 3 km, pT Jesenice na Dol. 5 km. Nm ca 270 m. Vas s prisojno hribovito lego z. nad drž. cesto Ljubljana—Zagreb, do katere je mogoč dostop z vozom. Prodaja cvička (pridelek 50 hl), svinj, jajc in lesa (ca 20 m³).

Jesenice, 188-24-9-15-2. Sr du Krško 20 km, so Kostanjevica 25 km, žand Sp. Ribnica 1 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 12 km, o š žup Vel. Dolina 4 km, pT v kraju. Nm 155 m. Vas stoji na terasi ob Savi in drž. cesti Ljubljana—Zagreb. Preko Save vozi brod na hrvatsko stran (dobre ½ ure do postaje Sutle). Pripraven kraj za letoviščarje; gostilne in trgovine, kopališče na Savi. Zemlja je peščena in prav dobro rodi. Kmetijstvo in vinogradništvo, sadje za prodajo, čebelarstvo. Dva kramarska sejma na leto. Mešan gozd. Ribolov v Savi. Do zgraditve žel. proge je bila tu vlačilna obsavska postaja in carinarnica. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene je iz 17. stol.; stoji zunaj vasi proti j. (zaselek pri cerkvi). Pokopališče.

Koritno, 135-23-19-4-0. Sr du Krško 20 km, so Kostanjevica 25 km, žand Sp. Ribnica 4 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 12 km, o š žup Vel. Dolina 4 km, pT Jesenice na Dol. 5 km. Nm ca 350 m. Vas ima prisojno lego v hribih nad Bregano. Pod njo spadajo tudi 4 hiše na Mladinah in ena na Vrtičkih. Dohod z vozom 3 km od ban. ceste. Kmetijstvo in vinogradništvo. Vas pridela največ koruze in krompirja ter nekaj pridelka proda. Prodaja tudi sadje, cviček (polovico pridelka 50 hl), svinje in jajca.

Laze, 70-10-7-3-0. Sr du Krško 21 km, so Kostanjevica 26 km, žand Sp. Ribnica 4 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 13 km, o š žup Vel. Dolina 4 km, pT Jesenice na Dol. 5 km. Nm ca 330 m. Vas na zelo kamenitem svetu nad izvirom Dolinskega potoka. Od 3 km oddaljene ban. ceste v Veliki Dolini je mogoč dohod z vozom. Poljedelstvo, vinogradništvo in svinjereja.

Mala Dolina, 85-20-4-16-0. Sr du Krško 20 km, so Kostanjevica 25 km, žand Sp. Ribnica 2 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 12 km, o š žup Vel. Dolina 1 km, pT Jesenice na Dol. 5 km. Nm ca 240 m. Stoji na levem bregu Dolinskega potoka na terasah. Dohod od ban. ceste z vsemi vozili. Zaselek Krči. Iz studenca v podzem. jami, ki se nahaja v s. pobočju pod Ponikvami, ima vas vodovod. Poljedelstvo le za dom; prodaja sadja, živine (v Samobor), vina in lesa.

Nova vas, 93-17-8-9-0. Sr du Krško 19 km, so Kostanjevica 24 km, žand Sp. Ribnica 2 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 12 km, o š žup Vel. Dolina 2 km, pT Jesenice na Dol. 1.5 km. Nm 154 m. Vas stoji v ravnini ob ban. cesti, ki vodi od drž. ceste Ljubljana—Zagreb v Veliko Dolino. Zemlja je peščena in prav dobro rodi. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Obrežje, 234-46-18-28-6. Sr du Krško 21 km, so Kostanjevica 26 km, žand Sp. Ribnica 3 km, zdr žel Brežice 11 km, fin Cerklje 13 km, o š žup Vel. Dolina 3 km, pT Jesenice na Dol. 1 km. SKJ, Gas. Nm 155 m. Vas stoji na ravnem polju ob državni cesti Ljubljana—Zagreb. Prebivalstvo se preživlja slično kot Jesenice. Gostilne, trgovina, obrti.

Perišče, 28-4-2-2-0. Sr du Krško 21 km, so Kostanjevica 26 km, žand Sp. Ribnica 4 km, zdr žel Brežice 11 km, fin Cerklje 13 km, o š žup Vel. Dolina 2 km, pT Jesenice na Dol. 3 km. Nm ca 230 m. Stoje na kamenitem pobočju s. nad Bregano. Dohod z vozom. Kmetijstvo, vinogradništvo.

Podgračeno, 72-12-7-5-0. Sr du Krško 18 km, so Kostanjevica 23 km, žand Sp. Ribnica 1 km, zdr žel Brežice 8 km, fin Cerklje 10 km, o š žup Vel. Dolina 5 km, pT Jesenice na Dol. 4 km. Nm ca 160 m. Vas tvorita dva zaselka ob drž. cesti nad desnim bregom Save, kjer se ta približa vznožju odrastkov Gorjancev. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja vina in svinj. Bogat ribolov v Savi.

Ponikve, 132-27-14-13-0. Sr du Krško 21 km, so Kostanjevica 26 km, žand Sp. Ribnica 4 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 13 km, o š žup Vel. Dolina 2 km, pT Jesenice na Dol. 5 km. Nm 376 m. Leže na dolgo raztresene po hribovitem in kamenitem svetu nad grapo Bregane in Dolinskega potoka, Vključuje tudi zaselke Bogovo selo, Gabrovico, Mucelj, Slinovke. V s. pobočju hriba v gozdu pod ponikvensko cerkvijo se nahaja velika podzemska jama s kapniki in studenčnico, ki je po vodovodu napeljana v Veliko in Malo Dolino. Dohod z vozom od ban. ceste v Vel. Dolini. Kmetijstvo in vinogradništvo, prodaja svinj in vina (60 hl od pridelka 100 hl). Podružna cerkev sv. Jakoba na razglednem hribu. Prvotna romanska cerkev je bila zgrajena v 17. stol. Sedanja cerkev je iz konca 19. stol. Okrog nje še stoji taborsko zidovje.

Rajec, 101-16-7-9-0. Sr du Krško 19 km, so Kostanjevica 24 km, žand Sp. Ribnica 4 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 11 km, o š žup Vel. Dolina 2 km, pT Jesenice na Dol. 2 km. Vodovod (zgrajen od Hig. zavoda). Nm 239 m. Vas sestavljata zaselka Rajec in Strjak, ki stojita deloma ob ban. cesti v Vel. Dolino. Gospodarstvo kot v Mali Dolini. V bližini stoji nad bregom Dolinskega potoka dvonadstropni grad Mokrice (198 m) s 3 stolpi in pridvižnim mostom. Lepo ohranjeni grad je bil prvotno last gospodov Sebriach. V Valvasorjevi dobi je gospodoval na njem Nikolaj grof Erdödy, hrvatski ban. Danes je last baronov Gaggern. V gradu je vzidan rimski miljnik. Graščinske kapele sv. Ane so se v reformacijski dobi (v 17. stol.) polastili protestanti iz Krškega. V gradu je bil baje 1572—1573 zaprt Matija Gubec.

Spodnja Ribnica, 93-18-6-12-2. Sr du Krško 17 km, so Kostanjevica 22, km, žand v kraju, zdr žel Brežice 7 km, fin Cerklje 9 km, o š žup Vel. Dolina 3 km, pT Jesenice na Dol. 3 km. Nm ca 156 m. Vas stoji na terasah ob Savi in drž. cesti proti Zagrebu. Sava, v katero se na nasprotnem bregu izliva Sotla, teče tu v več rokavih, tvoreč grmičaste otoke. Poljedelstvo, svinjereja, ribarstvo v Savi. Zaselek Cegelniki.

Velika Dolina, 144-23-9-14-0. Sr du Krško 20 km, so Kostanjevica 25 km, žand Sp. Ribnica 2 km, zdr žel Brežice 10 km, fin Cerklje 12 km, o š žup v kraju, pT Jesenice na Dol. 4 km, Šola ust. 1856, 9 odd. SKJ, Pev. prosv. d. »Bratstvo« s knjiž., PRK, PJS, PSVD, PČD, Ml. j. Nm 255 m. Vas stoji v gruči nad desnim bregom Dolinskega potoka (jarka). Dostop za vsa vozila nudi ban. cesta. Vas ima vodovod, ki ga je 1932 zgradil za Veliko in Malo Dolino higienski zavod. Napeljan je od podzemske jame pri Ponikvah (gl. Ponikve). Poljedelstvo samo za dom; sadje, živina, vino in les (letno ca 100 m³) tudi za prodajo. Čebelarstvo. Župnija Vel. Dolina (dek. Leskovec, škof. ljublj.) ima 2060 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. D. M., se prvič omenja 1474. Sedanja stavba je iz 1885. Prvotno je bila podr. čateške prafare. Iz nje se je izločila 1788 kot samostojna duhovnija. Okoli 1400 je bila skupno z materjo faro inkorporirana kostanjeviškemu samostanu. Kostanjeviški verski sklad izvršuje zato še danes patronatske pravice.

Veliki Cirnik, 129-27-10-17-0. Sr du Krško 19 km, so Kostanjevica 24 km, žand Sp. Ribnica 2 km, zdr žel Brežice 8 km, fin Cerklje 11 km, o š žup Vel. Dolina 5 km, pT Jesenice na Dol. 5 km. Nm 251—418 m. Vas je raztresena po hribovitem svetu, ki se vzpenja proti gozdnatemu Golemu Cirniku (624 m). Vključuje zaselke Bajs, Bukovino, Kušnjo vas in Rigelj. Od 2 km oddaljene drž. ceste v Zagreb je mogoč dohod le z vozom. Njive in travniki se slabo obnesejo, a vinogradi uspevajo dobro. Pridela se letno ca 150 hl cvička, domala vse za prodaj. Prodajajo tudi svinje, jajca ter les. Pri vasi so odkrili večjo predzgodovinsko naselbino. Podr. cerkev sv. Križa je bila sezidana v 17. stol. Pokopališče.

Zgornja Ribnica, 83-18-4-8-0. Sr du Krško 18 km, so Kostanjevica 23 km, žand Sp. Ribnica 1 km, zdr žel Brežice 8 km, fin Cerklje 10 km, o š žup Vel. Dolina 2 km, pT Jesenice na Dol. 3 km. Nm 160—250 m. Del vasi je na terasi nad drž. cesto Ljubljana—Zagreb, sicer je raztresena po višjih pobočjih. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Srez Laško

Splošen pregled

Laški srez je med najmanjšimi v Sloveniji. Meri le 308 km². Pripada mu alpsko predgorje med Celjsko kotlino in sotesko ob Savi, s čimer mu je določena najbolj osrednja lega med vsemi srezi v dravski banovini. Srez ima v smeri sv.—jz. precej stisnjeno, v smeri sz.—jv. pa najbolj raztegnjeno obliko. V prvem pravcu sega v zračni črti le 7—15 km daleč, v drugem pa do 30 km. J. mejo določa srezu Sava, s. pa najvišje vzpetosti tukajšnega hribovja, kjer je razvodnica med pritoki Save, ki teko na s. proti Celjski kotlini, in onimi potoki, ki so usmerjeni na j. k Savi ali pa na v. in z. k Savinji. Najmarkantnejše take vzpetosti so: Javor (1131 m), Mrzlica (1119 m), Gozdnik (1092 m), Malič (934 m) in Tolsti vrh (838 m). Z. zlasti pa v. sreska meja je manj prirodna. Na z. drži meja tik Trbovelj proti Sv. Planini (985 m), na v. pa zapušča Savo blizu Brega, krene na Lisco (947 m), odtod čez Ješivec (938 m) do potoka Sevnične, nakar se vije precej izumetničeno proti Sv. Rupertu nad Laškim. Skrajne višinske razlike v srezu presegajo 900 m. Najvišji vrh je že omenjeni Javor (1131 m) v skrajnem sz. kotu sreza, najnižje mesto (190 m) pa je na nasprotnem koncu niže Brega ob Savi. Tudi v notranjosti sreza se pokrajina marsikje znatno dviguje. Najbolj v Velikem Kozju (987 m) in v Kopitniku (914 m), ki padata ponekod proti Savinji v prepadnih stenah. Ravninskih tal je nasprotno bore malo. Z izjemo majhnih plodnih ravnic pri Tremerju in Šmarjeti kraj Savinje ter neznatnih ravnin ob Savi niže Zidanega mosta kraj Loke in Brega, nahajamo drugod le ozke doline in zaprte kotline (Trboveljska in Hrastniška dolina).

Poleg obmejne Save je glavna reka v srezu Savinja. Slednja sprejema z leve daljša potoka Lahomnico in Gračnico, z desne pa Rečico in Ično. V Savo teče predvsem Savinja, sicer pa razen Trboveljščice, ki premeri Trboveljsko kotlino, in Bobnarice, ki se vije po Hrastniški kotlini, sami brezpomembni kratki potoki.

Geološko leži srez Laško predvsem v trboveljski sinklinali. S. meja poteka po vrhu trojanske antiklinale, j. pa deloma po s. triadnem pobočju litijske antiklinale.

Najstarejše geološke tvorbe so karbonski glinasti skriljavci obeh antiklinal. Ob s. meji se razprostira karbon čez ves srez od z. do v., na j. pa od Save pri Radečah do Lisce. Karbon prekrivajo deloma rdeči permski peščenjaki, deloma poedine krpe triadnih plasti od werfena do školjkovitega apnenca. Razen v teh antiklinalah prihaja karbon na dan še v trboveljski sinklinali na globlje izjedenih mestih in ob njenem j. robu. Take razgaljene karbonske plasti nahajamo pri Hrastniku, ob Savinji med Zidanim mostom in Rimskimi Toplicami, pri Lokavcu in pri Sv. Lenartu. Slednje najdišče leži še sredi trboveljske sinklinale. Školjkoviti apnenec je razvit zlasti med Hrastnikom ter med Zidanim mostom in Šmarjeto ob Savinji. Ob severnem robu antiklinale nastopajo v ozkem pasu triadne plasti werfena in školjkovitega apnenca od Trbovelj proti Laškemu in dalje na v. Kot preostanki nekdanjega triadnega krova na karbonu so gore: Mrzlica, Gozdnik, Kal, Golce in Tolsti vrh.

Vso Trboveljsko terciarno kotlino pokrivajo plasti oligocena in miocena. Oligocen prihaja na dan le na z. pri Trbovljah in ob s. robu kotline ter pri Poljani z. od Jurkloštra. Vse drugo pokrivajo miocenske plasti. V manjši meri so te ohranjene tudi okoli Zidanega mosta.

V miocenu so delovali v okolici Laškega številni vulkani, ki so izmetavali andezitsko lavo in vulkanski pepel. Na ta način je nastal Veliki vrh v. od Laškega in več drugih vzpetin ob prelomnici, ki poteka tu mimo od z. proti v. Vzporedno s to prelomnico poteka od z. proti v. druga pri Rimskih Toplicah. Nadaljna važna prelomnica ima smer Celje—Zidani most. Ob znani savski prelomnici Trbovlje—Brežice drži deloma meja sreza. Ob križiščih teh prelomov s savinjskim prelomom, izvirajo terme: pri Laškem s toplino 37.5° C, pri Rimskih Toplicah s toplino 36.3° C.

Najpovoljnejše podnebne razmere v srezu ima dolina ob Savinji, ki je zaradi položnih bregov in svoje meridionalne smeri precej sončna. Poleg tega jo zapira na s. strani gorska pregraja, tako da ni odprta s. vetrovom, ki jih še čuti Celje. V primeri s Celjem ima Laško približno za 1° C višjo januarsko temperaturo (le —0.7° C napram —1.9° C), a za 1° C nižjo julijsko temperaturo, ker je njegova lega manj odprta in manj sončna (19.2° C napram 20.2° C). Povprečna letna temperatura v Laškem znaša 9.8° C. Zaradi precejšnje goratosti in bujne vegetacije je podnebje vobče precej vlažno in po ozkih dolinah rado megleno. Vendar padavin ni zelo mnogo. Laško n. pr. sprejema letno 1270 mm padavin, to je komaj 5% več nego Celje. Le pobočja najvišjih vzpetin na z. dobivajo ca 1400 mm padavin na leto.

Fitogeografsko pripada srez v višjih legah ilirsko-predalpskemu oddelku srednjeevropske gozdne flore, v nižjih pa panonski pokrajini.

Gozd tvorijo po pobočjih mešani listovci, v višjih legah pa je čisto bukovje. Na nekaterih mestih sestavljajo grmičje puhasti hrast (Quercus lanuginosa), črni gaber, mali jesen, šumah in drugo grmovje. Vrh Mrzlice pokrivajo sredogorske trate, kjer raste pri nas precej redka alpska strupena zlatica (Rhanunculus Thora var. scutatus) skupaj s sredozemskim Asphodelus albus in kraškim sviščem (Gentiana tergestina). Na prisojnih kamenitih pobočjih Kuma nad Laškim je zelo razvita naskalna stepa, ki jo sestavljajo najrazličnejše trave n. pr. Brachypodium pinnatum, Koeleria pyramidata, Festuca sulcata, poleg enoletnic trajnice Viola hirta, Helleborus odorus, Thlaspi praeco, Coronilla coronata, Scabiosa Hladnikiana, Anacamptis pyramidalis in dr., pa tudi razni nizki grmiči. Posebno značilne v tej združbi so: stoječi srobot (Clematis recta), diptam (Dictamnus albus), širokolisti jelenovec (Laserpitium oreoselinum), fričev glavinec (Centaurea Fritschii), ločika trajnica (Lactuca perennis), panonski osat (Cirsium pannonicum), ivanščica (Chrysanthenum corymbosum) in lučnik (Verbascum austricum). Med temi ilirsko-panonskimi rastlinami, ki ljubijo toploto, pa nastopajo subalpinske: velecvetni svišč (Gentiana Clusii), slanozor (Heliosperna Wesselskyi) in celo dlakavi sleč. Zelo redke rastline so: črvinka (Alsine linifolia) pri Zidanem mostu na apnenčevem skalovju, celorobi srobot (Clematis integrifolia) samo na Humu nad Laškim, Blagajev volčin (Daphne Blagayana), ki ga nahajamo le na dveh mestih, Hajnaldijeva jelenka (Athamantha Haynaldi) z gotovostjo samo na Mrzlici, škržolica (Hieracium humile) le med Zidanim mostom in Vel. Širjem in Trifolium fragiferum pri Zidanem mostu.

Zoogeografsko leži srez na meji triglavske pokrajine in z. pokrajine nižinskega pasu. Koristne in škodljive lovne živali so tu srne, poljski zajci, gozdni jerebi, poljske jerebice, sloke, divje race, jazbeci, lisice, veverice, ujede, srake, vrane in zelo redki fazani, divje gosi, prašiči in mačke ter kune in vidre. Savinja je zelo dobra postrvja voda, ki ima vse do Celja ugodna drstišča sulcev. Od strupenih kač je precej pogost modras; v letih 1902—1906 so jih ujeli letno 600—1200.

Velik škodljivec tukajšnih gozdov je kobilica Pezotettix alpinus var collina. Najezdnik Erromenus bimucronatus je bil ujet pri Zidanem mostu in opisan kot nova vrsta. Redki so metulji Satyrus dryas, Lycaena argiades in Smerinthus quercus, dalje rastlinske stenice Plagochilus seladonicus in Phylus coryli. Po dolinah prepeva večkrat južni škržat (Cicada plebea).

Srez je bil obljuden že v predzgodovinski, celo neolitski dobi. Zelo mnogo je najdišč iz hallstattske in latènske dobe. Rimska kolonizacija je bila omejena predvsem na važnejše strategične in prometne točke v Trboveljski in Hrastniški dolini ter ob Savinji in Savi. Geografska lega sreza ob stiku Savske in Savinjske doline je bila merodajna v marsičem že v preteklosti. Tu je namreč najlažji prehod iz Savske doline na Štajersko in obratno. Že v rimski dobi je držala važna rim-

ska cesta od Celja po obronkih gora nad Savinjo v Savsko dolino. Od te ceste se je pri Laškem odcepila prometna pot čez Marijo Gradec in Sv. Lenart v Jurklošter in Planino ter dalje v Panonijo. Iz Savske doline pa je vodila rimska cesta med Okroglico in Poljem proti Lisci na prelaz Na Gradcu, odkoder je dalje držala v Panonijo. Na Lisci je bila meja med Panonijo in Norikom. Slovenska kolonizacija se je v srednjem veku izvršila zelo zgodaj. Svoja prva selišča so Slovenci zasnovali v območju starih rimskih selišč in cest.

Teritorij laškega sreza je bil do 1147 upravno-politično del savinjske krajine, vendar je v njej zavzemal izvzeten položaj, tvoreč nekako enklavo z lastnim upravnim in gospodarskim središčem v Laškem. To laško gospostvo je segalo od Trbovelj do Jurkloštra ter od Sevnice in Kuma skoraj do Celja in Žalca. Gospodarji laškega gospostva so bili sprva grofje Breže-Seliški, nato do 1147 grofje Spanheimi. Tega leta je bilo laško gospostvo priključeno Štajerski.

Savsko brodarstvo se je ohranilo in cvetelo skozi ves novi vek. Z blagom, predvsem z žitom in vinom iz Hrvatske, Slavonije in Dolenjske natovorjene ladje so vlekli po Savi navzgor z vprežnimi konji, voli ali osli. Na desnem savskem bregu je bila v to svrho vsekana pot, ki je od Zidanega mostu proti Zagorju še danes dobro ohranjena. Savska trgovina se je obdržala do 2. pol. 19. stol., ko je stekla železnica Dunaj—Zidani most—Ljubljana (1849) in Zidani most—Zagreb (1862). L. 1816. so dogradili proti Rimskim Toplicam mesto dotedanje ozke steze in stare rimske ceste po obronkih gora pravo cesto. L. 1823. so izročili prometu cesto Zidani most—Loka.

Cerkveno je srez pripadal do 1751 oglejskim patriarhom in savinjskemu arhidiakonatu, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinski škofiji. Izjema je le trboveljska župnija, ki jo je oglejski patriarh že 1463 odstopil ljubljanskim škofom in ti 1787 lavantinski škofiji. Prva organizirana dušnopastirska postaja je bila v Laškem. Iz te prafare so se izločile vse današnje župnije v laški dekaniji, izvzemši župnijo Trbovlje, ki je nastala iz braslovške pražupnije. Iz prafare Loke pri Zidanem mostu so se izločile župnije Razborje, Širje in Radeče. Ozemlje laškega sreza je bilo nekdaj v upravno-političnem oziru sestavni del celjskega okrajnega glavarstva. Samostojno okrajno glavarstvo obstaja od 1920.

Laški srez je imel leta 1931. 36.244 ljudi. Od 1921—1931 je prebivalstvo narastlo za približno 6%. Največji prirastek prebivalstva so izkazali v tem desetletju rudarski revirji na zahodu (za 10%). Mnogo manj kraji ob Savinji, dočim so vzhodni hriboviti predeli (občini Jurklošter in Sv. Lenart) že več desetletij s stagnaciji in celo v nazadovanju. Vzrok tej neenakosti v razvoju je predvsem priseljevanje oz. izseljevanje prebivalstva.

Laški srez je z ozirom na obljudenost v dravski ban. daleč pred vsemi drugimi srezi, kajti na 1 km² biva tu povpr. 118 preb. Seveda pa so razlike v naseljenosti med posameznimi občinami zelo velike. Najmanj naseljena je hribovita in zelo gozdnata občina Jurklošter (43.5 ljudi), najbolj obljudeni pa sta trboveljska in hrastniška občina (279 ljudi), pod vplivom ondotnega rudarstva in industrije. Brez slednjih dveh predelov bi gostota naseljenosti v laškem srezu znašala le 74 ljudi na 1 km², kar pomeni, da bi bil ta srez glede obljudenosti v naši banovini šele na 11. mestu. V srezu prevladujejo male razložene vasi, razdrobljene v neznatne zaselke. Skoraj polovica prebivalstva biva v šestih največjih krajih. Ti so Loke, Hrastnik, Retje, Laško, Rečica in Trbovlje (v ožjem pomenu).

Z ozirom na kulturo tal kaže srez tole sliko: njiv in vrtov je 5258 ha (17.1%), travnikov in pašnikov 8095 ha (26.3%), gozdov 16.536 ha (53.7%), vinogradov 50 ha (0.2%), močvirij in neplodnih tal pa 827 ha (2.7%). Že ti podatki kažejo značilno gospodarsko strukturo laškega sreza, ki obiluje gozdov, a mu nedostaja obsežnih ravninskih tal za široka polja. Poljedelstvo sicer še dosti dobro uspeva ob Savinji in kraj Save niže Zidanega mosta, drugod pa se omejuje večinoma le na skromne njive, ki neredko strmo vise po rebrih hribov. Približno $^3/_5$ vseh njiv je v žitnem klasju, $^3/_{10}$ v krompirjevih nasadih, ostalo služi za pridelovanje drugih poljskih pridelkov. Glavno žito je pšenica. L. 1934. so pridelali v srezu na 1491 ha 16.600 q pšenice, na 973 ha 66.000 q krompirja, na 542 ha 5400 q ovsa, na 350 ha 4600 q koruze ter na skupaj 620 ha 3800 q ječmena in 3300 q rži. Nekoliko bolj kot poljedelstvo je ponekod razvita živinoreja. L. 1934. je bilo v srezu 700 konj, 7500 goveje živine, 5100 svinj, 800 ovac in koz ter 20.000 perutnine. Napredna v gojitvi dobrih pasem je zlasti svinjereja. Vseh čebelnih panjev je ca 1200.

Za sadjarstvo so dani v splošnem izvrstni pogoji. Vseh sadnih dreves je nad 100.000. Od teh je skoraj $^2/_3$ jablan (67.000), slede hruške (17.000), slive (13.000) in češnje (6000). Vinska trta je bila včasih mnogo bolj razširjena kot danes. Zdaj je vinogradništvo brezpomembno; celotni letni vinski pridelek ne znaša niti 1000 hl.

Gozdove, ki so v srezu še zelo razširjeni, odlikuje krasna rast. Zato so podlaga precejšnji lesni industriji in trgovini. Predelovanje lesa pa ni niti najvažnejša industrijska panoga. Podlago velikim industrijskim obratom v našem srezu daje izkoriščanje rjavega premoga, ki je nedavno v letih gospodarske prosperitete zaposlovalo ca 4000 rudarjev in drugih uslužbencev.

Glede rudnega bogastva je znana Trboveljska kotlina zaradi rjavega premoga, ki ga kopljejo na več mestih rudniško in podnebno. Znani so premogovniki: Trbovlje, Laško, Zagorje, Hrastnik, Ojstro, Govce, Huda jama, Briše, Topliše, Plešje itd. Pri Št. Rupertu dobivajo glinasti železovec, pri Št. Lenartu blizu Hrastnika svinčeni sijajnik, enako pri Lokavcu blizu Rimskih Toplic; iz Trbovelj dobivajo lapor za zboljšanje zemlje, cementni lapor pa pri Trbovljah, Zagorju, Doljenah in pri Zidanem mostu. Pri Hudi jami se nahaja glina za polporcelan, pri Laškem ognjestalna glina itd. Pri Lokavcu blizu Zidanega mosta so prej dobivali svinčeni sijajnik s srebrom.

Najpomembnejši industrijski panogi sta poleg predelovanja lesa cementna (Trbovlje) in kemična industrija (Hrastnik).

Tudi v tujskoprometnem oziru je srez velikega pomena. Zdravilišči in letovišči mednarodnega pomena sta Laško in Rimske Toplice, razgledni hribi s kočami S. P. D. (Mrzlica, Lisca, Šmohor) pa privabljajo trume izletnikov iz vse dravske banovine in tudi iz sosednje Hrvatske.

Prometno središče laškega sreza je Zidani most, kjer se stikajo vse tri železniške proge tega ozemlja. Spremljajo jih lepe ban. ceste, od katerih se odcepi več dobrih potov v stranske doline. Redni avtobusni promet oskrbuje zvezo rudarsko-industrijskih krajev v Trboveljski in Hrastniški dolini s trboveljskim, oziroma hrastniškim kolodvorom.

Občina Hrastnik

Preb. 7431, hiš 765, posest. 289, koč. 374, najem. 316. Površina 4286 ha*: njiv in vrtov ca 20%, trav in paš. ca 30%, vinogradov 0.2%, gozdov ca 45%, ostalo ca 5%. Občina obsega hribovito pokrajino med Mrzlico (1119 m) in sotesko ob Savi. V njenem z. delu leži med hribi ozka in ca 5 km dolga Hrastniška dolina, ki se razprostira v smeri s.—j. pravokotno na dolino ob Savi. Tu teče potok Bobnarica, ki sprejema z leve pritok Brnico. Tla so večidel manj rodovitna, v višjih legah kamenita. Ker si kmetje ne morejo navadno pridelati dovolj živeža za prehrano svoje družine, si iščejo postranskega zaslužka zlasti pri rudniku v Hrastniku, ki pa je zadnji čas zaradi pomanjkanja naročil skrčil obrat in odpušča predvsem one delavce, ki so mali kmetje. Bolj kot poljedelstvo je razvita živinoreja. Živino in obilo mleka prodajo rudarjem in delavcem v Hrastnik. S čebelarstvom se v vsej občini bavijo v večji meri le štirje posestniki. Gozdov je precej. V njih je največ smrek, zatem bukev, hrastov in drugega drevja. Povečini kupujejo les tukajšnji kolarji in mizarji ter rudnika v Hrastniku in Hudi jami. Za sadjerejo so dani dobri pogoji. V dobri letini izvozijo večji posestniki precej sadja. Glavni gospodarski pomen občine pa je v tukajšnjem rudarstvu (dober rjav premog) in industriji (steklarna in kemična industrija), od katerih živi neposredno ali vsaj posredno večina prebivalstva, tako poleg kmetovalcev zlasti obrtniki in trgovci. V občini je eno samo skupno lovišče (zlasti zajci, srne, lisice, jerebice in tudi divji petelini). Žlahtne postrvi v tukajšnjih potokih. Občini pripada nekaj lepih sredogorskih predelov. Turistika in zimski sport se lepo razvijata zlasti na Mrzlici.

Brdce, 160-26-8-18-10. Sr so du zdr fin Laško 11 km, žand Hrastnik 5 km, žel Rimske Toplice 4 km, o p š župDol pri

* Brez Sv. Katarine; kulture tal so označene le približno, ker še manjkajo točni podatki radi ponovne prekomasacije občine.

Hrastniku 3.5 km. Nm ca 400 m. Pobočna lega ob ban. cesti Hrastnik—Rimske Toplice. Manj rodovitno. Kmetje in rudarji. Prodaja mleka v bližnje industrijske kraje. Precej razvito gozdarstvo. Les kupuje rudnik Huda jama.

Brnica, 592-79-18-59-30. Sr so du zdr Laško 15 km, žand žel Hrastnik 2 km, fin Trbovlje 5 km, o p š žup Dol pri Hrastniku 2 km. Nm ca 290 m. Vas leži v ožji dolini med hribi ob istoimenskem potoku in kraj ban. ceste Hrastnik—Dol. K vasi spadajo bližnji zaselki Brniška reber, Javorje, Podkolk, Podškala, Ravni laz, Zahrib in Zalešče, ki imajo večinoma višjo in bolj hribovito lego. Prevladujejo delavci, bodisi rudarji in steklarji, ter razni obrtniki. Kmetijstvo je zelo skromno.

Dol, 486-103-32-71-29. Sr so du zdr Laško 14 km, žand Hrastnik 3 km, fin Trbovlje 6 km, žel Hrastnik 4 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1862, 5 odd. Gosp. in kmet. nad. šola. Društva: 2 jav. knjiž., SKJ, PCMD, JS, PJS, PRK, PSVD, Gas., Olep. d., Slov. kat. izobr. d. Vodovod in elektrarna. Nm 312 m. Večja, zelo snažna vas v ožji dolini pod Kalško planino (956 m) in Kovkom (658 m) kraj ban. ceste Hrastnik—Rimske Toplice. V kraju se stekata potoka Bela in Črna v potok, ki se poslej imenuje Brnica. K vasi spadajo neznatni zaselki Lesičnik, Mala Raven, Podslatna, Rakovec, Ravne, Sela, Stan, Stopnik, Trate, Zagrebnik, Zakostanj, Zlance in Žlebinje. Rudarji, razni obrtniki in trgovci, v ostalem kmetovalci. Znatno sadjarstvo. Čebelarstvo v razvoju. Smrekovi, hrastovi in bukovi gozdovi. Izdelovanje pohištva. Velik valjčni mlin. V potoku Črni postrvi, ki jih umetno goje. Primeren kraj za letovišče. Tujske sobe. Izhodišče markirane poti na Mrzlico (1119 m). Lepe izletne točke v okolici (Kovk, Sv. Jurij, Črета, Kalška planina), kjer so povsod ugodni smuški tereni. Pod hribom Kovkom je podzemeljska jama »Kovška luknja« s kapniki. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Rimske najdbe. Župnija Dol pri Hrastniku (dek. Laško, škof. lavant.) ima 3726 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba. Stara cerkev je bila zidana 1680. Sredi 18. stoletja so jo predelali. Sedanja stavba datira iz 1908—1909. Cerkev je bila sprva podružnica laške pražupnije. Iz nje se je 1755 izločila kot vikariat, ki je bil 1771 povzdignjen v pravo župnijo. Nadžupnija Laško ima še danes pravico reprezentacije ali uprave nad njo. Podr. cerkev sv. Janeza Evang. je bila sezidana 1894 na mestu prejšnje razpadle kapele, ki so jo v jožefinski dobi zaprli.

Hrastnik I, 87-15-8-1-9. Uradne podatke glej Hrastnik II. Nm ca 330 m. Pobočna lega v zgornjem delu Hrastniške doline nad ban. cesto, ki drži proti Trbovljam. K vasi spadajo zaselki Lešče, Podbrdo, Tirberg, V Blatih in Zadraga. Ta neznatna vas je predhodnica današnjega velikega Hrastnika v dolini, ki se je po odkritju premogovnega ležišča razvil v izrazito rudarsko-industrijsko selišče. Poslej so se namreč kmetje starega Hrastnika polagoma selili v dolino in so postali rudarji. Zato so se začele tukajšnje kmetije opuščati in je prebivalstvo v stalnem nazadovanju.

Hrastnik II, 3292-115-10-11-120. Sr so du Laško 16 km, žand žel o pTt š v kraju, zdr fin žup Trbovlje 3 km. Deška nar. šola ust. 1872, 11 odd. Dekl. nar. šola ust. 1863, 10 odd. Obrtna nad. š. Društva: SKJ, PCMD, NO, Nar. čit., Gas., Strel. d., Glasb. d., Protitub. liga, PSVD, PČD, Izobr. d., Vinc. konf., Prosv. d., Podp. d., 3 sport. klubi. Nm kolodvora 209 m. Hrastnik leži ob potoku Bobnarici v ozki Hrastniški dolini. Hiše stoje deloma tudi po sosednih bregovih. Skozi kraj drži ban. cesta Trbovlje—Zidani most. Od nje se ob izlivu potoka Brnice v Bobnarico odcepi ban. cesta proti Dolu in dalje v Rimske Toplice. Dostop iz Zidanega mosta je zaradi nizkih železniških podvozov mogoč le z vozom ali avtom. Redne avtobusne zveze Hrastnika s kolodvorom k vsem potniškim vlakom. Kraj sestavljajo zaselki Draga, Fužine, Log, Na Brodu, Steklarna in Sv. Lenart. Prebivalci so rudarji, industrijski delavci, trgovci, obrtniki in razni uradniki. Iz prvotne majhne kmetske vasi, ki leži na zgornji strani Hrastniške doline (gl. Hrastnik I), se je po odkritju premogovnih ležišč razvila niže v dolini današnja velika rudarska in industrijska naselbina. S kopanjem premoga se je pričelo 1807. Do zgraditve j. žel. 1847—1850 so prevažali premog po Savi v Ljubljano in na Hrvatsko. Takrat so obenem zgradili v Hrastniški dolini 3 km dolg normalen industrijski tir, ki se odcepi od glavne proge na postaji in drži do rudnika. Lastniki rudnika so se podobno kot v Trbovljah večkrat menjavali; 1880 je rudnik prevzela Trboveljska premogokopna družba. Med prejšnjimi lastniki je omeniti plemiče iz Brucka, ki so ustanovili delniško družbo, in tovarnarja Dunajčana Sarga, ki je dal 1875 iz svojega rudniškega revirja Ojstra izpeljati prvo žično železnico v Evropi do postaje Hrastnik. Kakovost in debelina premogovne plasti je ista kot v Trbovljah. Tu obstajata dve ločeni jamski okrožji: Hrastnik in Ojstro. Povprečna letna produkcija znaša do 250.000 ton. Oddaja premoga kot v Trbovljah. Zaradi bližine premogovnika so tu ugodna tla za industrijo. L. 1856. je prenesel sem steklarno iz Jurkloštra nemški inženjer Haider. Prvotno ročno delo je tu pozneje izpodrinil strojni obrat. Steklarna izdeluje vse vrste votlega stekla v raznih barvah. Obrat se je znatno povečal, ko so opustili steklarno v bližnjih Trbovljah. V Hrastniku je tudi tovarna kemičnih izdelkov, ki je med najstarejšimi ind. podjetji v banovini. Ta tovarna se je osnovala 1845 v Trstu, 1859 pa so jo prenesli v Hrastnik, kjer je začela 1860 z obratom. Izdeluje razne kisline, soli, železooksidne barve, umetna gnojila, desinfekcijska sredstva in apno; poseduje lasten kamnolom apnenca. Hrastnik je izhodišče izletov na Kum (1219 m, brod čez Savo, 2½ uri, markirano) in na Mrzlico (1119 m, vse leto oskrbovana koča, dobre 3 ure hoda, markirano). Lep smuški svet je zlasti na Kriški planini (917 m) j. od Mrzlice. S. od Hrastnika drži ban. cesta v Trbovlje skozi romantično skalovito tesen Boben, po kateri se vije Bobnarica. V Hrastniški dolini so odkrili sledove predrimskih selišč in našli votivne rimske spomenike, ki jih hrani Nar. muzej v Ljubljani. Provizorična cerkev Kristusa Kralja je prirejena v gledališki dvorani. L. 1935. so začeli graditi pravo cerkev. Podr. cerkev Matere Božje v Dragi (379 m) je preprosta, a lepa centralna stavba, ki je bila sezidana 1768. Nekdaj je bila posvečena sv. Lenartu. Po tem patronu je dobila ime vsa okolica, ki so jo šele 1928 preimenovali v Hrastnik. Pri cerkvi je bila 1786 ustanovljena kuracija, ki je pa obstajala samo dve leti. Cerkev je najlepša trboveljska podružnica. Tu rojen Gradišnik Fedor (r. 1890), lekarnar, feljtonist, prevajalec dram. iger in povesti ter režiser celj. mestn. gledališča.

Kal, 121-18-18-0-0. Sr so du zdr Laško 18 km, žand žel Hrastnik 9 km, fin Trbovlje 7 km, o p š žup Dol pri Hrastniku 5 km, š (zasilna) v kraju ust. 1927, 1 odd. Povpr. nm ca 800 m. Zelo raztresena gorska vas v hriboviti pokrajini j. od Mrzlice (1119 m) na pobočjih Kalške planine (956 m). Kraj tvorita zaselka Spodnji in Zgornji Kal; slednji sega s posameznimi kmetijami do 900 m visoko. Dostop z vozom po obč. poti povprečno 1 uro s. od ban. ceste pri Dolu. Manj rodovitno. Kmetijstvo in rudniško delo v Hrastniku. Smrekovi in bukovi gozdovi. Izdelovanje desak, hlodov in pohištva. Glavni odjemalec lesa je rudnik. Kalška planina, ki se dviga nad vasjo, je lepa izletna točka in ima zelo ugodne smuške terene. Skozi Kal drži iz Dola markirana pot na Mrzlico (1 uro).

Kovk, 81-14-6-8-2. Sr so du zdr Laško 16 km, žand Hrastnik 5 km, fin Trbovlje 7 km, žel Hrastnik 4 km, o p š žup Dol pri Hrastniku 2 km. Nm ca 600 m. Kraj leži ob obč. poti 2 km j. od ban. ceste pri Dolu. Hribovito. Dostop le z vozom. Peščeno, nerodovitno. Kmetijstvo in izkoriščanje gozdov (hrast, bukev, smreka). Gobani, lisičke. Prodaja kmetijskih proizvodov in lesa v Hrastnik.

Marno, 289-53-18-35-10. Sr so du zdr fin Laško 12 km, žand Hrastnik 4.5 km, žel Hrastnik 6 km, o p š žup Dol pri Hrastniku 2 km. Nm ca 400 m. Marno leži kraj ban. ceste Hrastnik—Šmarjeta in v soseščini ob obč. poti. K vasi spadata zaselka Kristan dol in Slatina. Kmetje, rudarji, obrtniki. Dobro razvito čebelarstvo in gozdarstvo; več mizarjev. Prodaja kmetijskih proizvodov in lesa rudniku v Hrastnik. V vasi so sledovi nekdanjega gradu, čigar oboki se še poznajo. Tu stoji sedaj znamenje.

Ojstro, 30-3-3-0-0. Sr so du Laško 18 km, žand o š Hrastnik 1.5 km, zdr fin žup Trbovlje 2.5 km, žel pTt Hrastnik 3 km. Nm ca 540 m. Vas leži na hribu, ki loči Hrastniško in Trboveljsko dolino. Dostop z vozom po obč. poti 1.5 km od ban. ceste Hrastnik—Trbovlje.

Plesko, 173-12-12-0-4. Sr so du Laško 22 km, žand o š Hrastnik 2 km, zdr fin žup Trbovlje 2 km, žel pTt Hrastnik 4 km. Nm ca 460 m. Plesko leži na hribu, ki loči Hrastniško in Trboveljsko dolino, ob obč. poti 2 km od ban. ceste. Večinoma rudarji.

Prapretno, 173-23-17-6-11. Sr so du Laško 20 km, žand o š Hrastnik 2 km, zdr fin žup Trbovlje 2 km, žel pTt Hrastnik 4 km. Nm ca 370 m. Gručasta vas v hriboviti legi na zah. strani Hrastniške doline ob obč. poti 1½ km od ban. ceste. Dostop le z vozom. Pretežno rudarji.

Studence, 469-60-35-25-26. Sr so du Laško 18 km, žand o š Hrastnik 1.5 km, zdr fin žup Trbovlje 3 km, žel pTt Hrastnik 3 km. Povpr. nm ca 300 m. Razložena vas v s. delu Hrastniške doline deloma v pobočni legi ob ban. cesti. Avtobusna zveza s kolodvorom Hrastnikom. Rudarstvo in razna obrt. Mimo teče potok Bobnarica. Tu rojen Brinar Josip (r. 1874), ravnatelj mešč. šole v pok., pisec pedagoških člankov, šolskih knjig in mladinskih povesti.

Sv. Jurij, 647-82-25-57-50. Sr so du zdr Laško 18 km, žand žel Hrastnik 1.5 km, fin Trbovlje 5 km, o š žup Dol pri Hrastniku 4 km, pTt Hrastnik 2 km. Elektrarna. Nm 791 m (cerkev).

Zelo raztresena vas v hribovju in deloma v dolini za Savo od izliva Bobnarice (kolodvor Hrastnik 210 m) skoraj do strmega Kopitnika (914 m). H kraju spadajo zaselki Krnice, Mačkovec, Skopno, Zagorica in Zavrate. Do posameznih zaselkov drže do 4 km dolge obč. poti, ki se odcepijo od ban. ceste Zidani most—Hrastnik. Kmetijstvo, delo v steklarni in hrastniškem rudniku, razni obrtniki. Razvito gozdarstvo. Prodaja kmetijskih proizvodov in lesa v Hrastnik. Podr. cerkev sv. Jurija je iz 1520. Ladja je bila obokana šele 1722. Severna stena ladje ima polkrožna okna, južna pa pravokotna. K slednji so 1750 prizidali stransko kapelo. Do 1770 je bila cerkev podr. župnije v Radečah.

Sv. Katarina, 272-50-36-14-11. Sr so du Laško 20 km, žand o Hrastnik 2 km, zdr fin žup Trbovlje 1.5 km, žel pTt Hrastnik 4 km, š v kraju ust. 1882, 3 odd. Ljud. knjiž., SKJ, PJS, Gas. Nm 556 m. Razložena vas sv. od Trbovelj v hriboviti prisojni legi pod Mrzlico (1119 m). Dostop po obč. poti 0.5 km od ban. ceste Trbovlje—Hrastnik. Dostop deloma z vsemi vozili. Vas tvorijo selišča Dobovec, Dolence, Jesenovo in Potok. Večinoma kmetovalci. Vodni mlini, žaga. Lepa izletna točka. Mimo drži markirana pot na Mrzlico (1119 m), ki leži na razvodju med Savo in Savinjo. Tik pod vrhom novi, 1931 zgrajeni Dom na Mrzlici. Vse leto zelo obiskovana razgledna gora. Smuka za izvežbane smučarje. Podr. cerkev sv. Katarine na Potoku. Prvotna cerkev je bila zidana 1010 (letnica nad vhodnimi vrati) baje na mestu prejšnjega paganskega templja, čigar oltar je stal na posestvu Gornjega Nemevška. Ravnica se še sedaj imenuje »Sveta ravan«. Sedanja cerkev je bila deloma zgrajena v prvi pol. 17. stol. Takrat so postavili obokani kor in zvonik. Ostali deli stavbe so iz različnih dob. Arhitektura in oprema cerkve je preprosta. Od 1786—1810 je pri cerkvi obstajala lokalija.

Sv. Štefan, 361-67-24-43-0. Sr so du zdr fin Laško 14 km, žand Hrastnik 7.5 km, žel Hrastnik 8 km, o p žup Dol pri Hrastniku 4 km, š Dol-Turje 0 km. Nm 597 m (cerkev). Zelo raztresena vas jv. od Dola v precej hriboviti pokrajini. Dostop z vozom po obč. poti 1—3 km od ban. ceste Šmarjeta—Marno—Hrastnik. Vas tvorijo zaselki Čreta, Holešji dol, Jesenovo, Kupča vas in Turski les. Manj rodovitno. Kmetje in rudarji. Razvito gozdarstvo, več vodnih žag in mlinov. Prodaja kmetijskih proizvodov v Hrastnik. Les kupuje hrastniški rudnik. Podr. cerkev sv. Štefana je bila prvotno zgrajena v prvi pol. 16. stol. Prvič se omenja 1545. Ko jo je 1740 porušil potres, so cerkev nanovo sezidali. Glavni oltar je iz 1762.

Turje, 141-29-13-16-4. Sr so du zdr Laško 14 km, žand Hrastnik 7.5 km, fin Trbovlje 9.5 km, žel Hrastnik 8 km, o p žup Dol pri Hrastniku 4 km, š v kraju ust. 1897, 2 odd. DKfid. Nm ca 550 m. Vas leži v hriboviti pokrajini jv. od Dola. Dostop z vozom po poti 3 km od ban. ceste Dol—Šmarjeta. Malo rodovitno. Kmetje in rudarji. Razvito mlekarstvo. Prodaja kmetijskih proizvodov v Hrastnik. Les kupujeta rudnika v Hudi jami in v Hrastniku. V okolici lep smuški teren. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski in rimski dobi. Odkriti rimski nagrobniki.

Unično, 77-16-6-10-0. Sr so du zdr fin Laško 12 km, žand žel Hrastnik 7 km, o p š žup Dol pri Hrastniku 3 km. Nm ca 580 m. Razložena vas v pobočni prisojni legi pod Ostrim vrhom (864 m) ob obč. poti 1.5 km od ban. ceste Dol—Šmarjeta. Dostop z vozom, hribovito. Kmetje, deloma rudarji. Nerodovitno, v deževju plazovit teren. Kmetijstvo in trgovina z lesom. V dobri letini prodajo mnogo jabolk. Domači sadjevec. Obilo užitnih gob.

Občina Jurklošter

Preb. 2143, hiš 414, posest. 115, koč. 222, najem. 77. Površina 4939 ha: njiv in vrtov 698, trav. in paš. 1111, vinogradov 2, gozdov 3048, ostalo 80. Občini pripada izključno hribovita in zelo gozdnata pokrajina, ki leži odmaknjena od glavnih prometnih potov. Hribovje je večinoma zelo strmo in ga razčlenja le par globokih in tesnih dolin, po katerih se vijejo potoki. Glavna dolina je soteska ob Gračnici. Občina je v srezu najmanj obljudena. Na 1 km² biva komaj 43 ljudi. Prebivalstvo ni nikjer kompaktno naseljeno. Tu so sami mali zaselki, ki stoje navadno na sončnih kopah hribov in po slemenih. Doline oživljajo največ mlini in žage. Poljedelstvo je bolj skromno in radi pomanjkanja rodovitnih tal na visečih pobočjih silno trudapolno. Boljši pogoji so ponekod za živinorejo in za sadjarstvo. Velikanski predeli so pokriti s krasnimi smrekovimi in bukovimi gozdovi, ki jih precej eksploatirajo. Tujskoprometna postojanka je gora Lisca (947 m), kamor pa hodijo izletniki večinoma iz Savske doline, ne pa tod po dolini Gračnice, ker je dostop iz Rimskih Toplic precej od rok.

Blatni vrh, 208-42-16-22-4. Sr so du žel Laško 19 km, žand o p š žup Jurklošter 5 km, zdr Planina 6 km, fin Št. Jurij 19 km. Povpr. nm ca 530 m. Hribovita lega ob obč. poti ca 2 km od ban. ceste Jurklošter—Planina. Dostop z vozom. Razložena vas z malimi zaselki Gorico, Leščem in Pojerjem. Kmetijstvo in gozdarstvo. Precejšnja svinjereja. Jabolka za prodajo. V okolici so veliki gozdovi (bukev, hrast, jelka) jurkloštersk graščine, ki jih izkorišča za izdelovanje žel. pragov in drv. Užitne gobe.

Lahov graben, 435-82-10-63-9. Sr so du fin Laško 15 km, žand o p Jurklošter 1 km, zdr Planina 12 km, žel Rimske Toplice 17 km, š žup Jurklošter 2 km. Elektrarna. Nm 857 m (cerkev sv. Trojice). Zelo raztresene hiše v ozki dolini ob Lahovnici, kjer drži ban. cesta Breg—Jurklošter, in na slemenih okolnih hribov. K vasi spadajo zaselki Epihovec, Podhrib, Stara glažuta, Sv. Trojica in Vislana. Manj rodovitno. Kmetje in tovarniški delavci, ki so zaposleni v Jurkloštru. Smrekovi in bukovi gozdovi so last jurkloštersk graščine. Mlini, žaga. Izdelovanje desak, pragov in drv za izvoz v tujino. V Stari glažuti na s. pobočju Lisce (947 m) je bila svoječasno steklarna; pozneje so jo prenesli v Jurklošter in od tam v Hrastnik. Tik pod Vrhom sv. Trojice stoji podružna cerkev sv. Trojice, ki se prvič omenja 1545. L. 1733. so cerkev na novo sezidali. Vhod v cerkev je skozi zvonico; ladja in tristrano zaključeni presbiterij sta obokana. Glavni oltar ima letnico 1685.

Lažiše, 200-35-8-24-3. Sr so du Laško 19 km, žand o Jurklošter 6 km, zdr Planina 6 km, žel fin Št. Jurij 17 km, p š žup Dobje-Slivnica 2 km. Povpr. nm ca 520 m. Razložena vas v hriboviti legi ob obč. poti 2 km s. od ban. ceste Jurklošter—Planina. Dostop z vozom. H kraju spadajo zaselki Grabne, Jesenik in Straže. Poljedelstvo in živinoreja (zlasti svinje in perutnina).

Marijina vas, 156-34-12-8-14. Sr so du fin Laško 15 km, žand o p š žup Jurklošter 2 km, zdr Planina 4 km, žel Rimske Toplice 17 km. Povpr. nm ca 550 m. Razložena vas v. od Jurkloštra v hriboviti pobočni legi nad dolino Gračnice ob obč. poti 1 km od ban. ceste Jurklošter—Planina. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki Nemški graben, Prevole, Slavisla vas in Zalog. Kmetijstvo in gozdarstvo. Obširni smrekovi in bukovi gozdovi v bližini. Lesna trgovina. Več vodnih mlinov. Mnogo užitnih gob in pravih kostanjev.

Mišji dol, 184-29-7-14-8. Sr so du fin Laško 13 km, žand o p š žup Jurklošter v kraju, zdr Planina 11 km, žel Rimske Toplice 15 km. Šola ust. 1856, 3 odd. Pripr. odb. SKJ, PJS, Gas., Strel. druž. Nm 390 m. Zelo raztresena vas v samotni gozdnati pokrajini ob Gračnici in manjših potokih, kraj katerih se vijejo v ozkih temnih globelih ban. ceste, ki pridrže sem iz Laškega, Rimskih Toplic, Brega in Planine. H kraju spadajo zaselki Jurklošter ter Spodnji in Zgornji Voluš. Slednja dva zaselka imata večinoma hribovito lego na s. strani Jurkloštra. Poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo in tovarniško delo. Pridelovanje jabolk za prodajo v Laško. Prikladno za čebelarstvo. Uprava Falterjevega posestva, ki obsega ca 1400 ha gozda. Največ bukev in smreka. Lesna industrija, zlasti izdelovanje ležalnih stolov. Ogljarstvo, apnenica, vodni mlini. Mnogo užitnih gob za prodajo. Znatna lesna trgovina. Letno prodajo ca 5000 m³ lesa raznim tvrdkam. Postrvi v Gračnici.

Vas je bila obljudena že v starem veku. Kraj potoka stoji ob cesti proti Planini obsežni jurkloštersk grad, ki so ga okoli 1800 zgradili na razvalinah nekdanjega kartuzianskega samostana, ki je po učenem menihu Juriju dobil ime Jurklošter. Samostan je med 1164—1174 ustanovil krški škof Henrik. Prvi znani prior Viljem se omenja 1187. Že okoli 1200 je bil samostan v razsulu, disciplina in gospodarstvo zanemarjeno in kartuzija je faktično prenehala (od 1199—1208). L. 1209. je vojvoda Leopold III. obnovil samostan in mu 1212 povečal posestva, nad katerimi si je pridržal zavetniške pravice. Nad samostanskimi posestvi je podelil redovnikom pravico do nižjega in višjega sodstva; le izvršitev smrtne kazni je pridržal deželskemu sodišču v Laškem. Po naročilu istega nadvojvode so zgradili 1209 cerkev in jo 1212 posvetili. L. 1228. je papež Gregor IX. potrdil vse samostanske pravice, sprejel samostan v varstvo apostolske stolice in mu naklonil veliko svoboščin: prosto sprejemanje novincev, oprostitev desetine od vseh ustanovnih zemljišč, prepoved naselitve kakega drugega duhovnega reda v bližini samostana, oprostitev udeležbe koncilov in prosto volitev priorja brez škofovega vmešavanja. L. 1243. je koroški vojvoda Bernhard naklonil samostanu zemljišče v Ljubljani, da si tu zgrade hišo in oprostil menihe plačevanja mitnine. Poznejše potrdilne in daritvene listine je ponovno izdajala duhovna in svetna gosposka. Zavetniške pravice nad samostanom so imeli od 1311 Planinski gospodje, nato pa

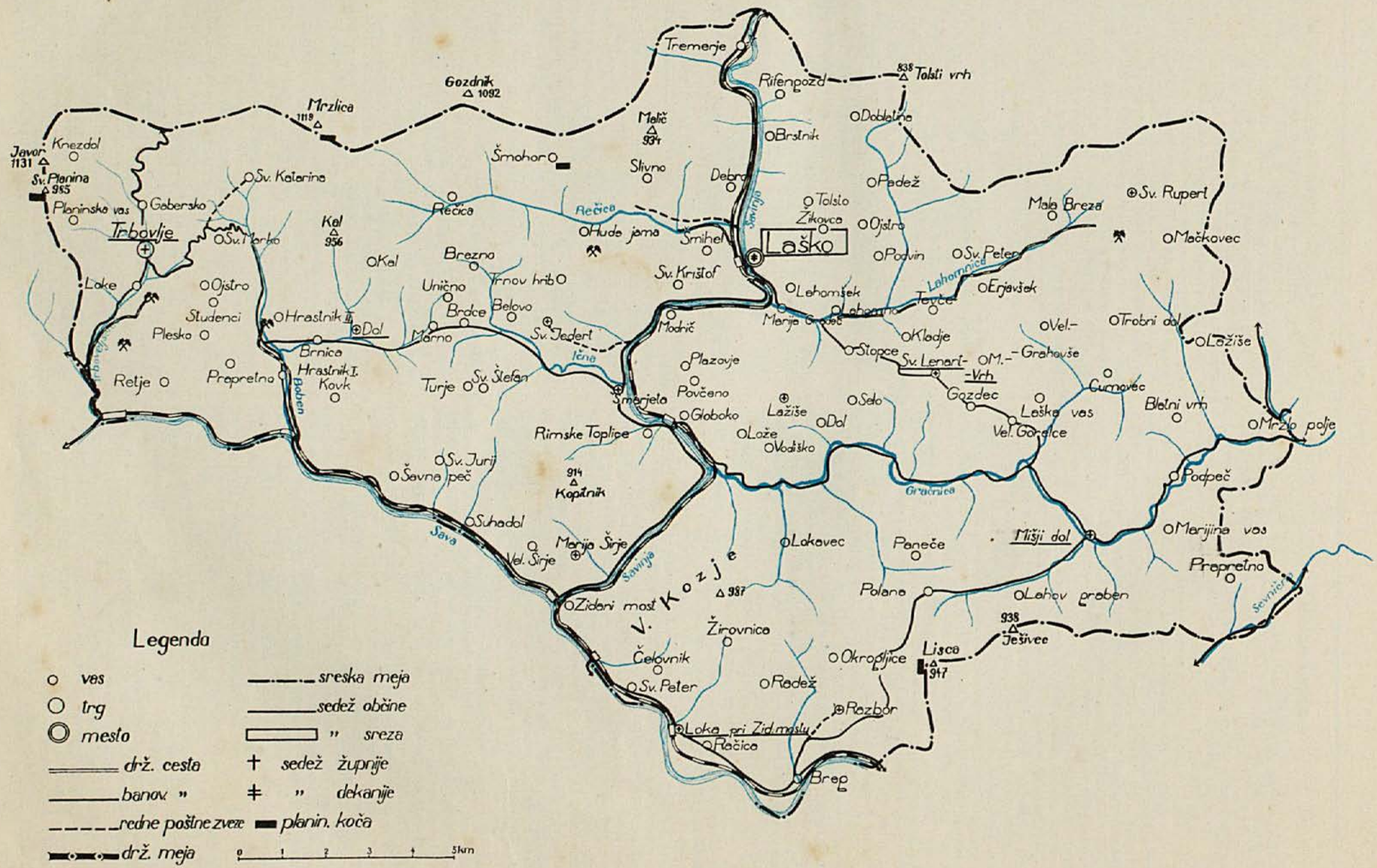
Tremerje
Rifenpozd
838 Tolsti vrh
Gozdnik 1092
Mrzlica 1119
Malič 934
Dobletine
Brstnik
Javor 1131
Knezdol
Šmohor
Slivno
Debro
Padež
Sv. Planina 985
Sv. Katarina
Planinsko vas
Gabersko
Rečica
Tolsto
Žikovce
Ojstro
Mala Breza
Sv. Rupert
Trbovlje
Sv. Marko
Kal 956
Huda jama
Smihel
Laško
Podvin
Sv. Peter
Mačkovec
Kal
Brezno
Trnov hrib
Sv. Krištof
Lahomšek
Erjavšek
Loke
Ojstro
Unično
Brdce
Belovo
Lahomnica
Studenci
Hrastnik
Dol
Marno
Sv. Jedert
Modrič
Kladje
Vel.-
Trobni dol
Plesko
Brnica
Stopce
Sv. Lenart-Vrh
M.-Grahovše
Ložiše
Retje
Prapretno
Hrastnik I.
Kovk
Turje
Sv. Štefan
Plazovje
Povčeno
Gozdec
Curnovec
Smerjeta
Globoko
Ložiše
Selo
Laška vas
Bletni vrh
Rimske Toplice
Ložе
Dol
Vel. Gorajce
Mrzlo polje
Vodiško
Sv. Jurij
Šavna peč
914 Kopitnik
Podpeč
Suhadol
Merijina vas
Mišji dol
Lakovec
Poneče
Marija Širje
Vel. Širje
Prapretno
Polana
Lahov graben
Zidani most
V. Kozje
987
Žirovnica
938 Ješivec
Čelovnik
Okroglice
Lisca 917
Sv. Peter
Radež
Rezbor
Loke pri Zid. mostu
Račica
Brep
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne poštne zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča
0 1 2 3 4 5km

Celjski grofje, ki so bili kartuziji posebno naklonjeni. Poklanjali so samostanu desetino nad svojimi zemljišči, ga podpirali z denarjem, mu potrjevali sodno imuniteto, podarili nova zemljišča, rente in dr. Grof Friderik Celjski je 1429 samostanu podaril Radeče in mu 1449 potrdil pravico do ribolova v območju njegove zemljiške gospoščine. V kartuziji je bila najbrž pokopana 1428 v gradu Ojstrici zavratno umorjena Veronika Deseniška, druga žena Friderika Celjskega. Po smrti zadnjega Celjana (1456) so avstrijski vojvode potrdili vse ustanove Celjanov. Toda v začetku novega veka je konec samostanskega blagostanja, moči in procvita. L. 1471. so Turki samostan izropali in razdejali. Veliko bolj kot materialno pa je samostan trpel v času reformacije v duševnem oziru. Ker so ponovne vizitacije 1564, 1569 in 1571 ugotovile obupno stanje discipline menihov, je bil samostan zaprt in 1591 odstopljen jezuitom iz Gradca. Ti so obdržali kartuzijo do 1773, ko je bil jezuitski red razpuščen. Takrat je pripadlo imetje verskemu skladu, ki je izročal samostanska poslopja in zemljišča v najem raznim privatnim zakupnikom. L. 1870. je kupila gospoščino tržaška firma Zündl et Comp., ki jo je pa kmalu prodala vitezu Draže († 1880), ta pa Geipelu. L. 1780. so podrli staro samostansko poslopje razen cerkve, h kateri so prizidali ok. 1800 še danes dobro ohranjeno grajsko poslopje. Njegov sedanji lastnik je Henrik Falter. Župnija Jurklošter (dek. Laško, škof. lavant.) ima 1578 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mavricija je bila nekdaj samostanska cerkev, ki so jo sezidali istočasno s kartuzijo 1209. L. 1750. so cerkev restavrirali in ji 1857 prizidali zvonik. Po razpustu jezuitskega reda je bil tu 1775 ustanovljen vikariat; od 1856 obstaja samostojna župnija. Tu rojen Gradt Janez Tomaž (1831—1879), arhitekt, restavrator gotskih cerkva.

Mrzlo polje, 198-38-11-20-7. Sr so du Laško 18 km, žand o p š žup Jurklošter 4 km, zdr Planina 5 km, fin žel Sv. Jurij pri Celju 16 km. Nm ca 460 m. Razložena vas v dolini Gračnice na križišču ban. cest v Jurklošter, Planino in Sv. Jurij pri Celju, ter po sosednjem hribovju. H kraju spadajo zaselki Dežno, Loke, Počerenje in Poročnica. Zelo rodovitno. Zavetna lega, a pogosto megleno. Prebivalci se bavijo samo s poljedelstvom in živinorejo. Sadje ne uspeva, tudi gozdov tod primanjkuje.

Paneče, 258-51-15-32-4. Sr so du fin Laško 18 km, žand o p Jurklošter 5 km, žup Razbor 5 km, zdr Planina 16 km, žel Rimske Toplice 8 km, š Henina 1 km. Povpr. nm ca 500 m. Razložena vas v hriboviti in deloma precej strmi legi j. od doline Gračnice med ban. cestama Rimske Toplice—Jurklošter in Breg—Jurklošter. Dostop z vozom po obč. poti 1—3 km od ban. ceste. H kraju spadajo zaselki Kremen, Poreber in Zapleš. Kmetijstvo in gozdarstvo. Sadje dobro uspeva in se proda precej jabolk. Smrekovi in bukovi gozdovi. Več vodnih mlinov, žaga. Užitne gobe. Prodaja kmetijskih proizvodov in lesa v Rimske Toplice. Podr. cerkev sv. Kancijana na Kremenu so postavili v začetku 18. stol. Novejši zvonik in zakristija datirata iz prve pol. 19. stol. Na mestu sedanje cerkve je stala že 1545 majhna in zelo preprosta stavba, ki je bila zgrajena iz gline in peska.

Podpeč, 122-25-10-5-10. Sr so du fin Laško 19 km, žand o p š žup Jurklošter 3 km, zdr Planina 3 km, žel Rimske Toplice 21 km. Nm 400—500 m. Razložena vas v dolini ob Gračnici kraj ban. ceste med Jurkloštrom in Planino in na hribovju j. odtod. Vas tvorijo zaselki Črni dol, Guča vas, Marof, Meniško in Peč. Zelo rodovitno. Slikovita pokrajina z bukovimi in hrastovimi gozdovi. Kmetijstvo, živinoreja in lesna trgovina. Umetno gojenje krapov v ribnikih. Lep slap Gračnice na Marofu.

Polana, 207-46-15-19-12. Sr so du fin Laško 20 km, žand o p Jurklošter 4 km, zdr Planina 15 km, žel Rimske Toplice 10 km, žup Razbor 3 km, š v kraju, ust. 1902, 2 odd. Javna knjiž., SKJ, PJS. Povpr. nm ca 550 m. Vas leži ob ban. cesti Breg—Jurklošter, v malo obljudeni pokrajini. Tu se vrste zaselki Henina, Lisce, Polje in Sele. Kmetijstvo in gozdarstvo. Vse vrste sadja, ki dobro uspeva. Bukovi in iglasti gozdovi. K vasi spada Dom na Lisci (947 m), prostorna in vse leto oskrbovana koča, ki jo je zgradilo SPD 1932. Takrat je društvo popravilo tudi poleg stoječo malo Jurkovo kočo, ki je bila postavljena že 1902 in je služila izletnikom le kot zasilno zavetišče. Krasen razgled zlasti proti Zagrebu. Idealni smuški tereni. Znaten poset, zlasti iz Zagreba. Markirane poti iz Brega in Rimskih Toplic.

Prapretno, 175-32-11-15-6. Sr so du fin Laško 19 km, žand o Jurklošter 6 km, zdr p š žup Planina 2 km, žel Sevnica 14 km. Nm ca 400 m. Razložena vas ob ban. cesti Sevnica—Planina ob potoku Sevnični in s. odtod po hribovju proti Jurkloštru. H kraju spadajo zaselki Dol, Poreber in Rudnik. Kmetijstvo in gozdarstvo. Smrekovi in bukovi gozdovi.

Občina Laško

Preb. 1081, hiš 162, posest. 149, koč. 0, najem. 226. Površina 130 ha: njiv in vrtov 11, trav. in paš. 45, vinogradov 0.50, gozdov 30.50, ostalo 43.

Laško, mesto, 1081-162-149-0-226. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Sedež sreskega načelstva. Šola ust. 1774, 12 odd. Obrt. trg. nad. š. Kmet. nad. š. Javna knjiž., SKJ, JS, PJS, RK, PRK, Strel. druž., Gas., JUU, Olepš. in tuj. prom. d. z lokalnim muzejem, Mestna godba, Izobr. d., Žen. dobrod. d. »Blago srce«, Pev. d. »Hum«, Orjem, PCMD, Združ. trgovcev. Obrt. d., Skupno združ. obrt., PSVD, ČD. Nm 231 m. Zelo prikupna dolinska lega med gozdnatim hribovjem na levem bregu Savinje tik pod strmim špičastim Humom (585 m). Križišče ban. cest proti Celju, Zidanemu mostu in Jurkloštru. Velik most čez široko in plitvo Savinjo za osebni in tovorni promet. V bližini drži čez reko železniški most. Laško je večidel tesno pozidano mestece, ki pa ima na periferiji ob Savinji lepo vilsko četrt. Izrazito obrten, industrijski in trgovski kraj brez pravih kmetovalcev. Znatna lesna industrija, mizarstvo, načrt velike pivovarne, tekstilna industrija v nastanku. Do žel. postaje drže ozkotirne rudniške proge, po katerih spravljajo premog iz bližnjih premogokopov. Laško je zelo uvaževano letovišče in zdravilišče. Podnebje je zelo ugodno in ne pozna megle. Več hotelov s tujskimi sobami. Prijetno kopališče v Savinji, ki ima poleti navadno nad 20° C. Nasproti mesta poleg kolodvora je velik kopališki dom, ki ga zakriva lepo urejen park. Tu so Laške Toplice, kjer so že pred skoraj 100 leti zajeli tri radioaktivne tople vrelce s temperaturo 37.5° C. Skoraj gotovo so poznali toplice že Rimljani, vendar jih radi bližnje Savinje, ki je tu pogosto prestopila bregove, niso uporabljali. V novejšem času je uvedel prvo raziskovanje vrelcev 1818 zdravnik dr. Riedl. Na njegovo pobudo so domačini postavili nad vrelce primitivne koče in so se tam kopali. Šele 1854 je ing. Riedl, ki je vodil gradnjo j. železnice, zgradil tu kopališče z bazenom in kabinami. Lastniki kopališča so se pozneje pogosto menjavali, dokler ga ni kupil Teodor Gunkl, ki je postavil sedanje stavbe. Poslej je bilo Laško pogosto zbirališče avstrijskih dvornih krogov. L. 1930. je kupil zdravilišče SUZOR, ki ga je izročil v upravo OUZD. Pravkar so na novo zajeli vse tri zdravilne vrelce v en sam skupen vrelec, pri čemer pa so odkrili še doslej neznan vrelec, ki ima isto toplino in prav tako radioaktivne emanacije. Oba vrelca bosta dajala v bodoče okoli 1 milijon litrov vode na dan. Zdaj grade tudi vodnjak s pitno termalno vodo, ki je čisto brez okusa in vonja. Kopališče je vse leto odprto in urejeno tudi za zdravljenje pozimi. Zdravljenje se tu priporoča zlasti revmatikom, živčno bolnim in onim, ki bolehajo na dihalih. Laško je tudi izhodišče krasnih izletov po ravnem in na sosednje hribe. Markirane poti na Hum (585 m, ¾ ure, zanimiva alpska flora, najlepše bližnje razgledišče), Šmihel (445 m, ½ ure), Šmohor (784 m, 2 uri, planinska koča), k Celjski koči (700 m, 3 ure) itd.

V predzgodovinski dobi je bil kraj važna postojanka Latobikov in Keltov, na kar kažejo številne izkopine. Na osnovi keltske naselbine se je razvilo rimsko selišče, ki je ležalo ob rimski cesti. Na rimsko dobo spominjajo odkopani rimski napisni kamni, 2 reljefa in 2 leva iz belega marmorja. Že okoli 600 se je tu izvršila slovenska kolonizacija. Prvi znani lastniki savinjske marke, h kateri je pripadalo Laško, so bili konec 10. in v 11. stol. grofje Breže-Seliški. V zač. 12. stol. so prevzeli njihova posestva grofje Spanheimi. V smislu oporoke grofa Bernharda Spanheimskega so prešla njegova posestva 1148 v roke Otokarja VII. Traungavca, štajerskega mejnega grofa. Dediči Traungavcev v posesti savinjske marke in Laškega so bili 1192 Babenberžani, ko so ti izumrli (1246), pa je prevzel dediščino češki kralj Otokar II. Ta je dal kraj v zakup moravskemu škofu Brunu. Po otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267 je bil z laškim uradom združen tudi žalski urad. Po smrti Otokarja II. 1278 je bilo Laško deželnoknežja last Habsburžanov, ki so gospoščino izročali v zastavo. Že v tej dobi je bil kraj pomemben deželnoknežji fevd. Tu je bilo središče velikega deželnoknežjega urada in zbirališče naturalnih davščin. Podrejeni so mu bili štirje poduradi-šefonati: v Trbovljah, Belovu, Veliki Brezi in Širju (pozneje v Loki). Naselbina je dobila zelo zgodaj trške pravice. Zdi se, da je povzdignil vas v trg Babenberžan Leopold III. 1212. Prvič se L. omenja kot trg 1227, ko je bilo tu vojvodovo sodišče. Prvotne listine in privilegiji laškega trga so se izgubili. Ohranilo pa se je devet poznejših privilegijskih listin. Sedem listin hrani laški muzej. Z listino iz 1490 je cesar Friderik III. potrdil že podeljeno pravico do letnega sejma o sv. Martinu, ker je v turški dobi tozadevni privilegij pogorel. Najvažnejši je privilegij iz 1598, s katerim je nad-

vojvoda Ferdinand II. potrdil svobodno volitev trškega sodnika, kot jim je to dovolil že 1581 nadvojvoda Karel, a jim je bila pozneje ta pravica odvzeta. Sodnika, ki je moral biti katoličan, je potrjeval celjski glavar. Nadvojvoda je potrdil tudi trški grb, ki izvira že iz 12. ali 13. stol. (tri srebrne lilije na modrem ščitu z zlatimi dekorativnimi obrobki). Ko je cesar 1620 prodal laški urad in gospoščino bratom Mosconom, so ti začeli kratiti trške pravice. Tozadevni spor med tržani in Karlom pl. Mosconom se je končal 1625. Po tem sporazumu si smejo tržani voliti trškega sodnika, trški pomerij se ne sme zmanjšati, tržani so dolžni izročiti sodišču v treh dneh pribeglega zločinca, ako ga sodišče zahteva; grajskega podložnika, ki se zateče v trg, mora trški sodnik izročiti graščaku, sejmsko zaščito prepušča graščak zopet tržanom. L. 1666. je cesar Leopold I. izpremenil trški grb v toliko, da je dobil mesto srebrnih zlate lilije. L. 1809. je trg dobil pravico do osmih sejmov na leto. Obseg trškega pomerija se je večkrat menjal. Sem je spadal tudi ves Hum, izvzemši graščino z deželnoknežjimi posestvi. Trški sramotilni kamen je stal poleg magistratne hiše do 1779, ko je bil odstranjen. Trške ječe so bile v začetku v nekem pustem stolpu (Pogorišče) poleg gospoščinskega urada. Turki so napadali Laško 1485, 1487, ko so požgali trg, in 1529. Kmetje tlačani so se dvignili nad svojo zemljiško gosposko 1515, niso se pa pridružili velikemu uporu 1573. L. 1635. so izropali kmečki uporniki laški grad. Požar je upepelil trg 1487, ko so pogoreli trški privilegiji, 1682 in 1840. Povodnji so opustošile Laško 1672, 1684, 1789 in najhujše 1824. Kuga je tu morila 1646 in 1647, ko je pokosila v trgu in okolici 706 ljudi. Trški hospital je bil ustanovljen že okoli 1440. Začetki laškega šolstva segajo že pred 1774, ko je bila otvorjena nemška trivijalna šola. V dobi narodnega preporoda in slovenskih taborov so 1871 ustanovili slovensko pevsko društvo in čitalnico, ki je pa kmalu prenehala pod hudim pritiskom germanizacije. Kraj ima znamenit Valentiničev muzej, ki je v bivši nemški šoli in hrani mnogo umetniških predmetov. Trg Laško je bil 17. julija 1927 povzdignjen v mesto. Zgodovinsko pomemben je nekdanji laški grad, čigar začetki segajo gotovo že v 12. stol. Prvič se grad omenja v 13. stol. Njegovi prvotni lastniki so bili isti kot posestniki laškega trga. Ko je postalo Laško 1278 deželnoknežja last, so dobili grad z gospoščino v zastavo Vovbržani. Poznejši grajski zakupniki so bili med drugimi tudi Celjski grofje (od 1336 oziroma od 1368 do 1456). Po izumrtju Celjanov so Habsburžani postavljali na gradu svoje oskrbnike. L. 1620. je kupila grad rodbina pl. Moscon, ki je izdelala prvi urbar. Grofje Mosconi so 1665 prodali gospoščino grofom Vetter pl. Lilie, ki so si 1675 (letnica na pročelju) sezidali novo sedanjo graščino. V njo so prenesli sedež gospoščine, ki je bila preje v »stari graščini«. L. 1695. je gospoščina prešla na sorodno rodbino pl. Wildenstein, od te pa v zač. 19. stol. v roke rodbine pl. Lilie, ki jo je posedovala do 1848. Deželnoknežje krvno sodišče, ki je pripadalo k laški gospoščini, je obsegalo teritorij od Trbovelj do Voglajne. Smrtne obsodbe so se izrekale v trgu, justifikacije pa so se izvrševale v sosednjem Debru, kjer so do 1829 stale vislice. Po odpravi tlačanstva 1848 se je v grajskem poslopju naselilo okrajno sodišče in od 1924 sresko načelstvo. V Laškem stoji še Weichselbergov dvorec, to je mala lepa vila s posestvom. Prvotno se je imenoval »Stok«; sedanje ime je dobil po deželnoknežjem upravitelju in laškem sodniku Žigi Weichselbergu, ki ga je posedoval v zač. 16. stol. L. 1910. je kupil dvorec laški veletrgovec in industrijski podjetnik Karl Hermann za svojo ženo Hedvigo; v njeni lasti je še danes. V novejšem času restavrirani dvorec spada po svojih gradbenih temeljih med najstarejše in najpomembnejše stavbe v mestu. Nad Laškim na jz. pobočju Huma so razvaline utrjenega gradu »Tabor, t. j. prvotnega laškega gradu, ki mu pravijo danes Stari grad. Prvič se omenja grad 1270. L. 1279. je bil v rokah grofice Vovbrške. L. 1532. so grad restavrirali in je služil kot zavetišče v času turških napadov. Ko je minila po 1683 turška nevarnost, je začel grad razpadati. Razvaline so zdaj last rodbine Hermannove.

Župnija Laško (dek. Laško, škof. lavant.) ima 4600 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Sedanja monumentalna cerkev, ki hrani ostanke romanske arhitekture, gotike in kaže sledove naslednjih prezidav, datira iz konca 12. ali zač. 13. stol. Na istem mestu je stala preje še starejša cerkev ali kapela, ki je bila zgrajena verjetno že v 8. ali 9. stol. Najstarejši deli stavbe še kažejo romanski slog. Podstolpna lopa, ki je služila nekdaj za presbiterij, ima križni svod z diagonalnimi oprogami; ti slone na kratkih romanskih stebrih z antičnim vznožjem in nakladom na kapitlih. Stebriči stoje na konzolah. Tudi srednja ladja, ki je bila prvotno ravno stropana, je še iz romanske dobe. Prvotni cerkvi, ki je obsegala sedanjo srednjo ladjo in zvonikovo vežo, so kasneje prizidali stranski ladji, ki sta rebrasto svodeni in imata po zunanjosti gotski portal. Gotsko profiliran je tudi polkrožno zaključeni portal srednje ladje. V 15. stol. so prizidali k zvonikovi veži nov visok tristrano zaključeni presbiterij z oporniki. Iz te dobe je tudi mrežasti obok srednje ladje. Oproge svoda se opirajo na konzole. K presbiteriju so prizidali 1721 kapelo sv. Frančiška Ksaverija (velika freska na zunanji steni), 1737 pa kapelico sv. Križa, ki je bila še istega leta bogato fresko poslikana. Obe kapeli sta kupolno svodeni. Dobre baročne freske v njih je izvršil slikar Janez Krizostom Vogl. Ladjo je poslikal 1853 Franc Gotwald. L. 1840. je zvonik pogorel do oboka pritlične veže. Portal v j. steni datira iz 1721. Cerkev ima tri grobnice. V stene cerkve je vzidanih več grobnih plošč. Čiste renesanse, z izjemo nagrobnega spomenika, v arhitekturi nimamo. Mnogo spomenikov je vzidanih v cerkvenih stenah. Renesančni veliki oltar je iz 18. stol. Slika v stranskem oltarju sv. Antona je Straussovo delo. Sliki sv. Lavrencija in sv. Štefana, ki sta izvršeni na les in vdelani v krila baročnega oltarja iz 1666, kažeta vpliv beneškega slikarstva iz ca 16. stol. Župnišče — nekdaj samostan templarjev — datira iz prve pol. srednjega veka. Kot cerkev so stari tudi začetki laške pražupnije. Obsežna pražupnija je v 13. stol. razpadla v s. del s sedežem v Laškem in j. del s sedežem v Št. Ilju pri Zidanem mostu. L. 1545. se navaja laška župnija s 14 podružnicami. L. 1393. je izročil oglejski patriarh patronatske pravice nad župnijo Celjanom. Po 1456 je patronat prešel na Habsburžane. Laški župniki so bili od 13. do srede 17. stol večkrat savinjski arhidiakoni. Laška veležupnija je mati sledečih sedanjih župnij: Loke, Radeč, Sv. Ruperta nad Laškim, Dola, Sv. Jederti nad Laškim, sv. Janeza na Razborju, sv. Miklavža nad Laškim, sv. Marjete pri Rimskih Toplicah, sv. Lenarta nad Laškim in sv. Marije v Širju. Protestantizem se v trgu ni mnogo razširil kljub temu, da je imel župnijo humanistično naobraženi Peter Bonhomo, poznejši tržaški škof, in med 1540 in 1542 sam Primož Trubar kot vikar tega škofa. Laški župnik Mihael Tiffernus († 1555) je bil celo sam pristaš Lutrove vere. Cerkveno je pripadala prafara do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinski škofiji.

Tu rojeni: Orožen Fran (1853—1912), profesor, pisec zemljepisnih knjig in raznih turističnih sestavkov, organizator in prvi predsednik Slov. Plan. d. (Orožnova koča na Črni prsti); Orožen Ignacij (1819—1900), dekan, raziskovalec dom. cerkv. zgod. (Celjska kronika, Zgod. lavantinske škofije itd.); Tiffernus Mihael (r. 1448), prof. teol. v Tübingnu, ustanovil štipendijo za svoje rojake-utemeljitelje protestantizma na Slovenskem.

Občina Marija Gradec

sedež Laško

Preb. 3519, hiš 716, posest. 672, koč. 304. najem. 47. Površina 5026 ha: njiv in vrtov 970, trav. in paš. 1650, vinogradov 15, gozdov 2267, ostalo 124. Občina leži na levem bregu Savinje s., v. in j. od Laškega. Na s. se razprostira do sreske meje na Tolsti vrh (838 m) in do Vipote, na j. do doline potoka Gračnice. Dolina potoka Lahomnice, ki se izteka v Savinjo niže Laškega, deli občino na dva skoraj enaka dela. Pokrajina je povsod močno razgibana in silno slikovita. Kajti razen na višjem s. nikjer ne nastopa sklenjen gozd, temveč se kultura tal na majhnem ozemlju naglo menjava. Občina je v tem srezu najbolj kmetiška. Kmetje prodajajo zlasti krompir, les in živino. Žita se malo proda. Manjši posestniki in kočarji so navezani zlasti na kupovanje koruze. Sadjereja je zelo razvita in še stalno napreduje. Dobra letina vrže tudi do 100 vagonov sadja za izvoz, Gozdovi so večidel zelo dobro ohranjeni. Dajejo krasen les, zlasti smrekov; v s. delu občine je mnogo žlahtnih kostanjev. Ponekod rastejo v silnih množinah užitne gobe. Vasi so gospodarsko navezane deloma na Laško, deloma na Rimske Toplice, kamor prodajajo mleko in druge pridelke.

Brstnik, 89-22-22-3-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 4 km, o 4 km. Povpr. nm ca 350 m. Razložena vas na levem bregu Savinje v dolini in deloma po sosednjem hribovju. Dostop z vozom po obč. poti 4 km s. od ban. ceste v Laškem. Lične hiše, marljivi posestniki, glavno opravilo kmetijstvo. Večina kmetij poseduje mnogo sadnega drevja, zlasti češnje. Sušenje sadja tudi za prodajo. Umno čebelarstvo. Lepi, večidel smrekovi gozdovi. Obilo žlahtnih kostanjev. Zelo razširjene užitne gobe. Kraj je gospodarsko navezan na Celje.

Doblatina, 95-15-13-2-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Laško 6 km, o 6 km, š Svetina 2 km. Povpr. nm ca 700 m. Izključno kmetska vas v gorati legi na jz. strani zelo razgledenega in obiskovanega Tolstega vrha (838 m), kraj obč. poti

5—7 km od ban. ceste v Laškem. Dostop z vozom. K vasi spadata bližnja zaselka Planica in Zavoje. Velikanski smrekovi gozdovi, v katerih je polno razne divjadi: poleg zajcev, lisic in srn tudi divji petelini. Poljedelstvo se večinoma omejuje na pridelovanje rži, predvsem pa krompirja. Jabolka in hruške delno za prodajo. Tesanje lesa, ki ga prodajajo v Laško. Mimo vasi drži iz Laškega najlepša in najbolj obiskovana pot na Svetino (700 m), ki je tudi priljubljena izletna točka Celjanov.

Dol, 122-20-20-9-2. Sr so du žand zdr fin Laško 13 km, žel Rimske Toplice 6 km, o 13.1 km, p š žup Sv. Miklavž 2 km. Nm ca 250—450 m. Razložena vas ob ban. cesti Rimske Toplice—Mišji dol kraj potoka Gračnice in 1—2 km s. odtod v hriboviti legi. H kraju spada zaselek Brodnice. Kmetijstvo. Reja izredno težkih in debelih svinj, ki jih krmijo tudi z mlekom, ker ga zaradi oddaljenosti ne morejo nikamor prodajati. Sadjarstvo zadnji čas lepo napreduje. Domači sadjevec. Več vodnih mlinov. Krasne postrvi v Gračnici. Prevladujejo bukovi gozdovi. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Nad vasjo se dviga velika skala Vranska peč, na kateri so 1910 odkrili ostanke razvalin gradu Celjskih grofov. Pod skalo je v manjšo skalo vdolbljena kapelica; ta baje spominja na smrtno nesrečo, ki se je tu primerila.

Globoko, 153-37-37-24-6. Sr so du žand zdr fin Laško 8 km, žel pT Rimske Toplice 1 km, o 8 km, š žup Sv. Marjeta 2 km. Nm 212 m (žel. postaja Rimske Toplice). Razložena vas na levi strani Savinje v dolini ob ban. cesti Rimske Toplice—Mišji dol in po slemenih sosednjega hribovja. H kraju spada tudi s. odtod ležeči zaselek Strensko. Kmetovalci, v ostalem železniški uslužbenci. Zelo mnogo sadnega drevja, ki daje vprav pečat pokrajini. Sadje za prodajo in za pridelovanje domačega sadjevca. Precej ohranjeni gozdovi (največ smreka in bukev). Hotel s tujskimi sobami. Tu rojen Aškerc Anton (1856—1912), slov. epski pesnik; umetnostni vrh dosegel v »Bal. in romancah«. Poleg tega izdal 12 zbirk pesmi, 3 dram. poskuse in 2 potopisa; izdal Prešernove in Kettejeve poezije.

Kladje, 43-9-9-1-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 5 km, o 5 km, š žup Št. Lenart nad Laškim 2 km. Nm 390 m. Mala mirna vas v nekoliko hriboviti legi na s. strani Homa (566 m) ob obč. poti ca 20 minut od ban. ceste Laško—Jurklošter. Lepa poslopja v sončni legi so obdana od sadnega drevja, med katerim prevladujejo sicer jablane, a je tudi precej sliv. Pretežno bukovi gozdovi. Zelo prikladna tla za poljedelstvo. Pridelovanje krompirja za prodajo. Umna svinjereja. Domača slivovka. Prodaja kmetijskih proizvodov in železniških pragov v Laško.

Lahomno, 183-48-39-32-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 2—4 km, o 2—4 km. Povpr. nm ca 300 m. Razložena vas v ozki dolini ob potoku Lahomnici in po sosednjih bregovih. Skozi z. del kraja drži ban. cesta Laško—Jurklošter. K vasi spada zaselek Zlateče. Kmetijstvo, znatna sadjereja. Domači sadjevec in sadje za prodajo. Precej ohranjeni smrekovi in bukovi gozdovi. Lepe postrvi v Lahomnici, ki žene več mlinov in povzroča ob nalivih nevarne povodnji. Njeno vodno silo je izrabljala nekdaj cvetoča industrija, na katero spominjajo še dobro ohranjene ruševine cementarne in tovarne vžigalic, ki sta bili last industrijalca O. Vitthalma. Iz Lahomna drži rudniška železnica do premogovnika v Trobnem dolu. Po njej prevažajo premog do Lahomna, kjer ga nato nakladajo na vozove in prevažajo na kolodvor v Laško. Tkalstvo domačega platna. Kraj je bil naseljen že v rimski dobi.

Lahomšek, 193-34-31-6-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 2 km, o 2 km. Nm 300—500 m. Razložena vas v hriboviti prisojni legi med Laškim in Lahomnom ob obč. poti ½—2 km od ban. ceste. H kraju spadata zaselka Trnovec in Trojno. Dostopno z vozom. Pretežno kmetje, v ostalem razni uslužbenci. Umna svinjereja. Obilo sadja. V dobrih letinah pridela vsak kmet povprečno 100 hl sadjevca. Stari in lepo zaraščeni gozdovi z visokimi smrekami; prvovrsten les. Tu rojen dr. Topolovšek Ivan (1851—1922), profesor in pisatelj.

Lažiše, 203-41-41-16-0. Sr so du žand zdr fin žel Laško 5 km, o 5 km, p š žup Sv. Miklavž 1.5 km. Nm 497 m. Hribovita lega j. od Marije Gradca proti dolini Gračnice ob obč. poti 3 km od ban. ceste. Dostop z vozom. H kraju spadata zaselka Konc in Sv. Miklavž nad Laškim. Varčni in trdni kmetje. Zelo napredno sadjarstvo, tako da posedujejo posamezne kmetije do 1000 lepo gojenih sadnih dreves. Izvrsten jabolčnik. Negovani bukovi in smrekovi gozdovi. Dva kmeta se celo bavita z vinogradništvom. Lepe denarje donaša tudi prodaja užitnih gob in raznih zdravilnih rož, ki rastejo tod v precejšnji meri. Želo lepo vzvišeno lego ima cerkev sv. Miklavža, ki je priljubljeno izletišče okoličanov. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Župnija Sv. Miklavž nad Laškim (dek. Laško, škof. lavant.) ima 800 duš. Cerkev se prvič omenja 1545. Sedanji romanski cerkvi so 1737 zgradili novo ladjo, 1761—1762 presbiterij in nov glavni oltar, 1861 pa zakristijo. Zvonik je še od prvotne cerkve in je bil prenovljen 1684. L. 1923. je bila cerkev znotraj in zunaj prebeljena. Cerkev je bila sprva podružnica laške prafare. Iz nje se je 1787 izločila kot lokalija, katero so 1873 povzdignili v župnijo. Župno kroniko je začel pisati 1856 ondotni kurat Karel Ferdinand Ripšl po naročilu lavantinskega škofa Slomška. Kronika obsega dogodke od 1621.

Lože, 151-29-29-19-2. Sr so du žand zdr fin Laško 10 km, žel pT Rimske Toplice 2 km, o 10 km, š žup Sv. Miklavž 3 km. Nm ca 260—400 m. Hribovita prisojna lega na levi strani Savinje blizu Rimskih Toplic nad dolino Gračnice. Dostop po dobri obč. poti z vozom ali avtom 1 km od ban. ceste Rimske Toplice—Mišji dol. K vasi spadajo zaselki Brestovnica, Leskovo in Podpeč. Kmetijstvo, deloma delo v tovarni podpetnikov na Gračnici. Lepo vzrejena živina. Vzorna sadjereja. Jabolka za sadjevec in prodajo. Neznatno pridelovanje vina. Dobro ohranjeni gozdovi. Pri Brestovnici prevladujejo smreke, pri Ložah pa bukovo drevje, ki daje les za izdelovanje košev.

Mala Breza, 281-46-46-16-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 13 km, o 13 km, š žup Sv. Rupert 3—5 km. Povpr. nm ca 530 m. Razložena vas v dolini ob Lahomnici in po sosednjem hribovju. K vasi spadajo zaselki Loke, Modrič in Slatina. Dostop po dolini Lahomnice z vsemi vozili po obč. poti 7 km od ban. ceste v Lahomnu. Kmetijstvo, delo v rudniku v bližnjem Trobnem dolu. Več obrtnikov. Vodni mlini.

Marija Gradec, 80-21-21-13-4. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 1 km, o 1 km. Elektrika. Nm 243 m. Dolinska lega ob izlivu živahne Lahomnice v Savinjo, ki tu v ostrem kolenu zavije proti z., kraj ban. ceste Laško—Jurklošter. Kmetijstvo, deloma trgovina in obrt. Mnogo sadnega drevja. Mladi, večinoma smrekovi gozdovi. Valjčni mlin. Gostilna s tujskimi sobami. Postrvi v Lahomnici. Zaradi krasne okolice je vas priljubljena izletna točka. Lep razgled na slikovito pokrajino izpred podr. cerkvice, ki stoji nad žel. progo na majhnem okroglem griču. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski in rimski dobi. Tu je stalo utrjeno gradišče odnosno rimski kastel ob važni cesti, ki je vodila po dolini Savinje v Panonijo. Na mestu te rimske utrdbe so zgradili plemiči Reutenbergi srednjeveški grad Na Gradcu (Grazhof), kateremu je pripadal grič Gradec. Poznejši lastniki gradu, ki je stal poleg kasneje zgrajene cerkve Marije Gradec, so bili Celjski grofje. Grofa Friderik in Ulrik Celjski sta podarila kartuziji v Jurkloštru dvorec z vsemi pritiklinami: gorsko pravico, pet pristav in mlin. Pozneje so živele v tem gradu razne plemiške rodbine. Sedanji lastnik dobro ohranjene in vzorno urejene graščine Marija Gradec, imenovane tudi Jakobi grad, je dr. Ivan Jacobi, veleposestnik v tej občini in odvetnik v Zagrebu. Podr. cerkev Marija Gradec so zgradili Celjski grofje. V turški dobi je bila cerkev utrjena s taborskim obzidjem in stolpi. Sedanja gotska cerkev je bila zgrajena 1505. L. 1860. so stavbo restavrirali in poslikali. Cerkev ima tristrano zaključen presbiterij s kamenitimi, stebrom podobnimi oporniki na zunanjščini. Svodna rebra v presbiteriju počivajo na tričetrtinskih stebrih, v ladji pa menjaje na konzolah in na močnejših tričetrtinskih stebrih. Glavni in severni stranski portal sta šilasto ločno zaključena. Zvonik je v pritličju štirikoten, v nadstropjih pa osmerokoten. Umetniške freske iz 1526, ki so jih odkrili 1927, so primer najstarejše čiste renesanse. Cerkev je že od nekdaj znamenita božja pot. Tu rojen Krajnc Jurij (1862—1932), znan kmet. zadrugar in finančnik.

Modrič, 125-19-18-8-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 2—3 km, o 2—3 km. Povpr. nm ca 300 m. Vas leži na levi strani Savinje za žel. progo pretežno v dolini ob obč. poti 2 km z. od ban. ceste pri Marija Gradcu. Dostop z vozom. H kraju spada zaselek Radoblje. Rodovitno. Vzorni kmetovalci in sadjarji. Izvrsten domači jabolčnik. Smrekov in bukov gozd. Zelo mnogo škode dela tu Savinja, kadar poplavlja. Radoblje je bilo nekdaj podložno laški graščini. Urbar iz 1582 navaja tu svobodnjaka Luko in Jurija Kačiča.

Ojstro, 256-55-55-25-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Laško 3—4 km, o 3—4 km, š Reka 2 km in Laško 3 km. Povpr. nm ca 400 m. Razložena vas z zaselki Gaberno, Podhum in Žitkovica v hriboviti legi ob obč. poti 1.5—4 km v. od Laškega. Dostopno z vozom. Kmetovalci, deloma rudarji v Hudi jami. Umno sadjarstvo. V Ojstrem tudi par vinogradov. Precej posekani, a deloma na novo zasajeni gozdovi. Pod krajem Ojstrom so manjše žile premoga, ki je skoraj na površju in ga je nekdaj kopala TPD. V zaselku Podhumu so sledovi stare opekarne. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Odkriti rimski predmeti.

Padež, 74-16-12-10-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Laško 6 km, o 6 km, š Reka 2—3 km. Nm ca 440 m. Hribovita lega ob obč. poti 6 km sv. od ban. ceste v Lahomnu kraj po-

toka Reke, ki goni več mlinov. Dostop z vozom. Kmetovalci, v ostalem rudarji v Hudi jami. Zelo malo orne zemlje. Prevladujejo gozdovi (bukev, smreka), ki pa se ne sekajo. Znatno sadjarstvo. Pri vasi so odkrili predzgodovinske gomile.

Plazovje, 73-16-16-11-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 6 km, o 6 km. Povpr. nm 450 m. Hribovita vas z zelo raztresenimi kmetijami ob obč. poti 4 km jz. od ban. ceste pri Marija Gradcu. Dostopno z vozom. H kraju spadata zaselka Gorišče in Vrhe. Izključno kmetijstvo. Trdo poljsko delo zaradi plazov, ki često odnašajo rodovitno zemljo. Sadjarstvo še v razvoju. Nekaj vinogradov. Slabi gozdovi.

Podvin, 160-35-35-26-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Laško 6 km, o 6 km, š zaselek Reka v kraju, ust. 1885, 2 odd. PJS, SKJ. Nm povpr. 380 m. Razložena vas v deloma hriboviti pobočni legi ob obč. poti 4 km sv. od ban. ceste pri Lahomnu. H kraju spada zaselek Reka. Kmetijstvo, vodni mlini ob potoku Reki. Ilovnat in hribovit teren. Kraj je bil nekdaj zelo bogat, ker je bil ves zasajen s trsom, ki pa se je skoraj ves posušil in se zdaj tod razprostirajo malovredni pašniki. Precej sadja za prodajo in za pridelovanje sadjevca.

Povčeno, 95-18-16-9-0. Sr so du žand zdr fin Laško 14 km, žel pT Rimske Toplice 2—3 km, o 6 km, š žup Sv. Miklavž nad Laškim 4 km. Povpr. nm ca 400 m. Čisto kmetska vas v hriboviti legi ob obč. poti 2—3 km sv. od ban. ceste pri Rimskih Toplicah. H kraju spadata zaselka Koprivnica in Zabrež. Intenzivno sadjarstvo. Malo gozda, ki krije le domače potrebe.

Rifengozd, 141-32-25-16-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 6 km, o 6 km. Povpr. nm ca 380 m. Zelo raztresene kmetije v hriboviti pokrajini na j. strani Vipote (527 m) nad Savinjo. H kraju spada zaselek Favčenlaz. Dostop z vozom po obč. poti 6 km s. od Laškega. Kmetijstvo in gozdarstvo. Zadnji čas napreduje zlasti sadjarstvo in prodajo predvsem češnje v Celje. Nekaj vinogradov. Krasni smrekovi in bukovi gozdovi, ki so še malo izsekani. Les prodajajo v Laško ali ga pa oddajajo rudniku v Hudo jamo.

Selo, 180-34-34-7-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 5 km, o 5 km, š žup Laško 5 km in Sv. Miklavž 3 km. Nm ca 440 m. Razložena vas v hriboviti pokrajini med dolinama Lahomnice in Gračnice ob obč. poti 3 km j. od ban. ceste v Lahomnu. Mnogo bliže Lahomna sta zaselka Bukovje in Harje, ki spadata še k Selu. Dostopno z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Pomembna svinjereja in bikorejstvo. Mnogo sadja. Pretežno bukovi gozdovi. Prodaja bukovih pragov izvoznikom v Laško.

Stopce, 47-7-7-0-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 3 km, o 3 km. Nm ca 350 m. Gručasta vas v sončni legi ob ban. cesti Laško—Jurklošter. Trdni kmetje. Krasna živina, zlasti svinje in do 1800 km težki voli, ki jih prodajajo le na velikih sejmih in često kažejo na živinskih razstavah. Ves kraj je zasajen s sadnim drevjem, vendar sadja le malo prodajo, ker ga raje porabljajo za pridelovanje izvrstnega jabolčnika, ki ima precejšnjo ceno. Na jz. strani vasi so stari bukovi gozdovi, v katerih raste mnogo užitnih gob.

Sv. Peter, 332-69-64-13-4. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 7 km, o 7 km, š Podvin-Reka 2-3 km, žup Sv. Rupert 5 km. Nm 529 m. Hribovita lega ob stranski poti 4 km od ban. ceste v Lahomnem. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki Razgovje, Njivice, Olešče, Petrovo selo, Plaze, Reka, Vrbov, Zapotok. Sami kmetovalci. Zelo napredna živinoreja. Žlahtna vinska trta. Mnogo sadja za sadjevec in tudi za prodajo. Izredno lepe bukve v gozdovih. Mlini, žaga. Podr. cerkev sv. Petra je iz 1677.

Tevče, 151-38-29-15-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 5 km, o 5 km, š žup Sv. Lenart nad Laškim 3 km. Nm ca 320 m. Kraj leži ob potoku Lahomnici in ob vsem vozilom dostopni obč. poti 3 km v. od ban. ceste v Lahomnu. Sončna lega, lepi sadovnjaki. Intenzivna živinoreja. Pretežno bukovi gozdovi, ki so jih po vojni že precej posekali. Domači sadjevec. Več vodnih mlinov, žaga, elektrarna. Kamnolom. Tkanje domačega platna. Gostilna s prenočišči. Izvoz vsakovrstnega lesa po vsej državi in tudi v tujino. Postrvi v Lahomnici, ki pada tu v lepem 15 m visokem slapu. Ob nalivih dela potok veliko škodo mejašem in obč. cesti. Mimo kraja drži rudniška železnica v Hudo jamo. Vas se prvič omenja že 1209 kot mejni kraj posestev samostana Jurklošter.

Tolsto, 197-42-37-18-4. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 2—3 km, o 2—3 km. Nm 230—500 m. Zelo razložena vas v hriboviti pokrajini v neposredni bližini strmega Huma (585 m) in pod njim v dolini kraj Savinje. Dostop z vozom po obč. poti 2 km s. od Laškega. H kraju spadata zaselka Jagoče in Zahum. Rodovitna črna zemlja. Zlasti lepo obrodi ajda. Mnogo vsakovrstnega sadja za prodajo izvozničarjem v Laško in Celje. Kmetje imajo še nekaj starih vinogradov, v ostalem pa so ti zasajeni z izabelo in pridelujejo vino le bolj za dom. Lepo obraščeni gozdovi, v katerih prevladujejo visoke stare smreke in bukve. Prodaja tesanega lesa trgovcem v Laško. Vsa pokrajina je bogata užitnih gob, ki jih poleg domačinov nabirajo celo ljudje, ki prihajajo zato nalašč z vlakom. Vas velja za najlepšo v vsej občini. V Jagoče drži iz Laškega 1½ km dolga senčna pot, ki je zelo priljubljen izprehod letoviščarjev. Ob njej stoji kapelica, pod katero vse leto vedno enakomerno teče tako zvani »blagoslovljeni studenec«, ki ima svoj izvir pod skalovjem Huma.

Vodiško, 95-16-16-5-1. Sr so du žand zdr fin Laško 7 km, žel Rimske Toplice 4 km, o 7 km, p š žup Sv. Miklavž 1—3 km. Nm ca 380 m. Hribovita prisojna lega pod Sv. Miklavžem (497 m) nad dolino Gračnice ob obč. poti 2 km s. od ban. ceste Rimske Toplice—Mišji dol. Dostop z vozom. H kraju spadata zaselka Dvor in Škofce. Kmetijstvo, deloma delo v tovarni podpetnikov na Gračnici. Sadje za prodajo in domači sadjevec. Bukov gozd, v ostalem nizko drevje in grmičje, ki daje les za izdelovanje košev.

Občina Sv. Krištof

sedež Laško

Preb. 3670, hiš 633, posest. 213, koč. 420, najem. 256. Površina 4945 ha: njiv in vrtov 720, trav. in paš. 1067, vinogradov 12, gozdov 2958, ostalo 188. Občina leži na desni strani Savinje, razprostirajoč se od Gozdnika (1092 m), Maliča (934 m) in Velikega Slomnika (716 m) na s., do Kopitnika (914 m) na j. Pokrajina je vseskozi hribovita, vendar na s. bolj kot na j. Večja potoka sta samo Rečica in Ločna, ki se izlivata v Savinjo. Vegetacija in flora sta zelo bujni zlasti okoli Rimskih Toplic in Kopitnika. V parku v Rimskih Toplicah goje med drugim tudi ciprese in najrazličnejše vrste konifer, na Kopitniku pa uspevajo redke planinske rože (Primula auricula, Daphna blagayana, Rhododendron hirsutum itd.). Tla so srednje rodovitna. Polj je tako malo, da večina kmetov ne pridela dovolj za lastne potrebe. Nekaj dohodkov nudi živinoreja in sadjarstvo, zlasti jabolka, ki jih v dobrih letinah precej izvažajo. Tri petine občine pokrivajo gozdovi, ki se sklenjeno širijo v njeni s. polovici. Med drevjem je največ smrek, jelk in bukev. Les pokupijo domači trgovci in rudnik Huda jama. Večje sklenjene vasi manjkajo popolnoma. Tu nastopajo sami mali zaselki, ki jih je vse polno med Savinjo, Rečico in Ločno. Poleg čisto kmetskih vasi je tudi par pretežno rudarskih naselij, ki so nastala na osnovi izkoriščanja rjavega premoga pri Breznu, Hudi jami in Rečici. Precej dohodkov prinaša tujski promet, ki je razvit v Rimskih Toplicah, kamor prinašajo okoličani svoje pridelke, ali pa dobe tu zaposlitev v času sezone. V občini je več razglednih hribov. Največ obiska je deležen Šmohor (784 m), kjer ima SPD svojo kočo. V tukajšnjem lovskem revirju so zlasti zajci, lisice in srne.

Belovo, 216-46-14-32-43. Sr so du žand zdr fin Laško 7 km, žel pTt Rimske Toplice 4 km, o 7 km, š žup Šmarjeta 3 km. Nm ca 350 m. Vas leži v dolini Ločne in na sosednji prisojni planoti ob ban. cesti Šmarjeta—Marno. Dostop z vsemi vozili. Kmetije in rudniške hiše. Smrekovi, bukovi in hrastovi gozdovi. Domači sadjevec. Prodaja perutnine in jajc v Rimske Toplice. Več vodnih žag in mlinov. Prvotni znani lastniki kraja so bili deželni knezi, ki so tu imeli svoj podurad, podrejen uradu v Laškem. Po deželnoknežjem otokarskem urbarju iz 1265—1267 so mu bili podrejeni kraji Senožeče, Marno, Govce z Breznim, Brdce, Brezovo, Klenovo, Kristandol, Udmat in Unično. V zaselku Klenovu je 1646—1647 morila kuga.

Brezno, 178-12-8-4-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 7 km, o 7 km, š žup Sv. Jedert 3 km. Povpr. nm ca 440 m. Vas leži na j. strani Golškega hriba (812 m) ob potoku Breznici, ki izvira v bližini. Dostop z vozom po obč. poti 2 km s. od ban. ceste Šmarjeta—Marno. Tu je ležišče izvrstnega rjavega premoga, čigar plast je 7 m debela. L. 1889. je kupila premogovnik TPD. Zadnja leta je premogovnik opuščen. Rudarska kolonija na Loki.

Debro, 233-38-10-28-21. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 2 km, o 2 km. Nm ca 240 m. Dolinska lega ob Savinji kraj ban. ceste s. od Laškega. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo (jabolka, hruške, slive). V vasi so nekdaj stale vislice (glej Laško).

Huda jama, 126-15-1-14-30. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 4 km, o 4 km, š Rečica 4 km, žup Sv. Jedert 3 km. Nm 295 m. Rudarska kolonija ob potoku Rečici kraj široke obč. ceste 4 km z. od Laškega. Zraven kraja je 7 m debelo ležišče premoga, ki sega od v. proti z. 5 km daleč. Premog ima 5100 kalorij. Vozijo ga po 2 km dolgi rudniški železnici

na kolodvor v Laško. Rov Barbara; 3 navpični jaški. Letna produkcija premoga znaša do 100.000 ton. L. 1889. je rudnik prevzela TPD. Od 1904—1919 rudnik ni bil v obratu.

Rečica, 1019-138-67-71-49. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 5—10 km, o 5—10 km, š v kraju, žup Sv. Jedert 5 km. Šola ust. 1873, 2 odd. SKJ, Gas. Povpr. nm ca 350 m. Zelo razložena vas v hriboviti pokrajini na j. strani Maliča (934 m) in Gozdnika (1092 m) pretežno v dolini potoka Rečice ob obč. poti 2—8 km z. od ban. ceste pri Laškem. Dostop z vsemi vozili. Vas tvorita zaselka Spodnja in Zgornja Rečica. Peščen in ilovnat svet. Kmetije, lične rudniške hiše. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, gozdarstvo in delo v hudojamskem premogokopu. V ostalem trgovci in obrtniki. Gozdovi so že močno posekani (smreka, bukev, hrast). Vodni mlini in žage. Dva kamnoloma. Jamski les kupuje bližnji premogovnik. V Sp. Rečico, ki je novejše selišče, drži 2 km dolga ozkotirna rudniška proga, ki se odcepi pri kolodvoru v Laškem. Iz Rečice vodi markirana pot na Mrzlico (1119 m, vse leto oskrbovana planinska koča, od šole 1½ h). Lovska koča pod Gozdnikom.

Rimske Toplice, 68-20-5-15-6. Sr so du žand zdr fin Laško 8 km, žel pT Rimske Toplice 1 km, o 8 km, š žup Šmarjeta 2 km. Kat. prosv. d. Povpr. nm ca 280 m. Zelo prijazen kraj na desnem bregu Savinje ob ban. cesti Zidani most—Celje in na sosednjem pobočju pod gozdnatim Stražnikom (659 m). Pri kolodvoru se odcepi ban. cesta v dolino Gračnice proti Jurkloštru. H kraju spada zaselek Senožet. Rimske Toplice so znamenito termalno in klimatično zdravilišče. Leže vzvišeno nad Savinjo in so od vseh strani obdane od gozda, ki jih ščiti pred vetrovi. Zdravo in relativno zelo vlažno subalpinsko podnebje brez prahu in dima. Lepe, komfortno urejene zdraviliške stavbe, ki jih obdaja obsežen park. Dvesto tujskih sob s 350 posteljami. Topliški vrelci vsebujejo mnogo ogljikove kisline in imajo povpr. 37.5° C temperature. Glavna vrelca sta Rimski in Amalijin vrelec, ki imata mehko, čisto in pitno vodo brez vonja in okusa. Ker ima voda pri zdravljenju bolezni isti učinek kot vrelci v Avstrijskem Gasteinu, so že od nekdaj nazivali Rimske Toplice »Štajerski Gastein«. Moderno urejena kopališča: rimski plavalni bazen, separirane kopke in novo, krasno urejeno termalno kopališče na prostem v sončni dolini tik Savinje. Sredi kopališča je lična rotunda s pitno vodo. Toplice posečajo poleg naših državljanov iz vseh delov Jugoslavije tudi številni inozemci. Krasni sprehodi po okolici proti Zidanem mostu, Laškemu, v dolino Gračnice in na bližnje razgledne hribe. V srednjem veku se je kraj prvotno imenoval Toplice ali Laške Toplice. Šele ok. 1845, ko so tu odkopali rimske starine, so mu dali ime Rimske Toplice. Po izkopinah sodeč so bile toplice že v rimski dobi na glasu. O tem priča najdena rimska kopališna rotunda, v kateri so bili vzidani štirje votivni kamni iz belega marmorja v čast in hvalo tukajšnjim nimfam za ozdravljenje. Iz rimske dobe so tudi sedanja marmornata tla v rimskem bazenu kot tudi temelji kopališnega poslopja. V srednjem veku so Rimske Toplice pripadale gospoščini v Laškem. Prvič se omenjajo 1265. V 14. stol. so bili zdravilni vrelci last jurkloštrske kartuzije. Samostanski prior je izročil pred 1534 Toplice v zakup Kuncu Pinderju. L. 1498. je cesar Maksimilijan obnovil Toplice. L. 1529. so jih Turki izropali in uničili. V 18. stol. so prešle v last graščakov iz Laškega, ki so jih preuredili. Rodbina pl. Wildenstein je prezidala in sezidala nova kopališna poslopja in jih 1812 prodala Antonu Kurniku. Od 1820—1840 je bilo zdravilišče v posesti rodbine Vorlička, nato pa je prešlo v last sedanje posestnice rodbine Uhlíř. Ta je Toplice lepo preuredila in olepšala. V zaselku Senožete, četrt ure nad Toplicami je v hiši, kjer je preživel svoja otroška leta Anton Aškerc, vzidana spominska plošča z napisom: Tukaj je bil doma Anton Aškerc, pesnik balad in romanc (1856—1912). Ploščo je oskrbelo 1932 ob priliki dvajsetletnice pesnikove smrti Zgodovinsko društvo v Mariboru. Kapela sv. Antona v Rimskih Toplicah je obstajala gotovo že 1486, ko je oglejski generalni vikar Butius de Palmulis dovolil mašno licenco ob nedeljah in praznikih za tukajšnje plemstvo in bolnike. Prvič se omenja kapela šele v 2. pol. 17. stol.

Slivno, 194-34-19-15-6. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 5—2 km, o 5—2 km. Nm ca 400—700 m. Razložena gorska vas na j. in v. strani Košatega Maliča (934 m) ob obč. potih 2—5 km od ban. ceste Laško—Celje. H kraju spadajo zaselki Ladna, Raven, Malenca, Malič, Marinko in Zamalč. Kmetijstvo. Znatna sadjereja, zlasti pridelovanje jabolk in češenj. Domači sadjevec, prodaja sadja tudi v tujino. Pretežno iglasti gozdovi, ki so jih pa že močno razredčili. Izdelovanje pragov in desak, sicer pa predvsem prodaja jamskega lesa v Rečico.

Sv. Jedert, 356-65-24-41-17. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 5 km, o 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1889, 3 odd. Čitalnica, SKJ, Strel. druž., Gas., PSVD. Nm 427 m. Vzvišena pobočna lega v hriboviti pokrajini ob obč. poti 3 km z. od ban. ceste Rimske Toplice—Laško. Dostop z vozom ali avtom. K vasi spadajo zaselki Gorica, Sedraž, Sevce in Trnovo. Kmetijstvo, v manjši meri izkoriščanje gozda. Zelo razvita sadjereja. Pridelovanje jabolk in hrušk za domači sadjevec in za prodajo (v dobrih letinah ca 1 vagon). Prodaja drv in jamskega lesa. Pri Gorici, kjer so zdaj njive in travniki, so se nekdaj razprostirali vinogradi. Župnija Sv. Jedert nad Laškim (dek. Laško, škof. lavant.) ima 1540 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jederti. Prvotna cerkev je bila zelo stara. L. 1485. ali 1486. so jo Turki oplenili in porušili. Na novo so cerkev zgradili 1652. Novi del zakristije so prizidali 1900. Zadnjikrat je bila cerkev obnovljena 1921. Kor je polkrožno zaključen in križno svoden, ladja pa banjasto. Nad kamenitim vhodnim portalom je kip sv. Jederti. Freske na stenah ladje, presbiterija in njegovem svodu je izvršil 1890 Jakob Brollo. Tudi križev pot iz 1896 je njegovo delo. Prižnica je baročna. Cerkev je bila sprva podružnica laške pražupnije, od 1788 pa je župnija. Nadžupnija Laško ima še danes pravico patronatske reprezentacije ali uprave nad njo. Do 1838 je bilo okoli cerkve pokopališče, obdano z visokim zidom, čigar temelj je še viden. To obzidje je služilo za obrambo proti Turkom. Župno kroniko vodijo od 1866 dalje.

Sv. Krištof, 306-61-14-47-21. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 2 km, o 2 km. Nm 324 m. Razložena vas v nekoliko hriboviti legi nad kolenom Savinje nasproti Laškemu ob ban. cesti proti Šmarjeti in v soseščini. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki Bukovica, Strmce, Tire in Udmat. Ilovnato, rodovitno. Kmetijstvo. Smrekov in bukov gozd. Prodaja kmetijskih proizvodov v Laško. Nad ostrim kolenom Savinje stoji na pobočju griča podr. cerkev sv. Krištofa na Gramnu, ki je tu obstajala že v pradavnih časih. Sedanjo stavbo so postavili 1738. Obokali in tlakovali so jo 1743. Veliki oltar je pod zvonikom. Zaselek Bukovica je bil obljuden že v rimski dobi.

Šmarjeta, 296-70-19-51-26. Sr so du žand zdr fin Laško 6 km, žel pTt Rimske Toplice 1 km, o 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1863, 3 odd. Javna knjiž., SKJ, PSVD, PJS, Gas. Nm 233 m. Dolinska lega na vznožju strme Kozice (520 m). Kraj Savinje ob ban. cesti Rimske Toplice—Laško. V kraju se odcepi ban. cesta proti Hrastniku. K vasi spada zaselek Ogeče, kjer je več vodnih mlinov. Kmetijstvo, več obrtnikov in trgovcev. Lepi sadonosniki. Prodaja jabolk; domači sadjevec. Skozi vas teče Ločna, ki se izliva v Savinjo; tu je most čez reko. Pri cerkvi sv. Marjete so odkopali orodje iz neolitske dobe. V starem veku je tu obstajala večja rimska naselbina. Tu so našli rimski denar, cesarjev Avgusta, Klavdija, Trajana in dr., odkrili tla iz mozaika in več rimskih napisnih kamnov. Župnija Sv. Marjeta (dek. Laško, škof. lavant.) ima 630 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete se prvič omenja 1545. Cerkev je bila večkrat prezidana in razširjena. Sedanjo obliko je dobil zvonik 1805, cerkev 1905. Ladja in polkrožno zaključeni presbiterij sta obokana. Glavni oltar nosi letnico 1680. Notranjščino krase Brollove freske. Cerkev je bila prvotno podr. laške pražupnije. Iz nje se je 1789 izločila lokalna kapelanija, katero so 1790 povzdignili v kuracijo in 1873 v župnijo. Podr. cerkev Marije Lurd stoji na bližnjem griču in je priljubljena božja pot. Zgradili so jo 1885—1886. Takrat jo je fresko poslikal Jakob Brollo.

Šmihel, 156-29-5-24-8. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 1 km, o 1 km. Nm 445 m. Pobočna lega nad Savinjo nasproti Laškega. Dostop z vozom po obč. poti 1—2 km od ban. ceste. K vasi spada zaselek Koretno. Rodovitna tla. Kmetijstvo, domači sadjevec. Vodni mlini, žaga, 2 kamenoloma. Industrija železninskih izdelkov. Priljubljeno izletišče okoličanov. Vrh položnega griča stoji podr. cerkev sv. Mihaela. Dvostolpna romanska cerkev je bila zgrajena 1637. V njeni arhitekturi in opremi opažamo, kako se v 17. stol. poleg renesanse še močno kaže vpliv gotike. Oltarji, ki datirajo iz 1641 in 1642, ter prižnica so dobra dela. Prvotno je bil postavljen ob kvadratičnem presbiteriju samo severni zvonik in je južni iz novejše dobe. Lepa in bogato izrezljana so stara lesena vrata portala. Na poti k cerkvi so v 1642—1648 sezidali sedem postaj Gospodovega trpljenja, od katerih so še štiri ohranjene. Dobro delo je slika v kapeli Križanja. L. 1650. je graščak pl. Moscon ustanovil pri cerkvi beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Ustanova je okoli 1770 prenehala. Pod gričem sv. Mihaela stoji kužno znamenje. Podr. cerkev sv. Katarine v Koretnem je bila zgrajena konec 15. stol. Cerkev ima v ladji šilasta okna, v presbiteriju pa zaključena. Svodna rebra v presbiteriju se opirajo na polovične stebre. Zvonik so prizidali 1617, zakristijo pa 1843. Prižnico je dobila cerkev šele 1842. Zanimiva slika je »Rojstvo Jezusovo«. Te vrste gotsko slikarstvo je bilo pod vplivom italijanske umetnosti in se je preobrazilo v nov domač slog, ki se je držal skoraj do konca 17. stol.

Šmohor, 114-22-14-8-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Laško 6 km, o 6 km. Nm 784 m. Zelo hribovita lega s. od Rečice med Maličem (934 m) in Pernicami (884 m) ob obč. poti 8 km od ban. ceste pri Laškem. Ilovnato, manj rodovitno. H kraju spada zaselek Zagreben. Kmetijstvo in gozdarstvo. Smrekovi in bukovi gozdovi. Prodaja kmetijskih proizvodov in drv največ v Laško. Na hribu pri cerkvi je SPD postavilo 1929 planinsko kočo, ki je vse leto oskrbovana. Obiskovana razgledna točka. Podr. cerkev sv. Mohorja v Javorniku se omenja že 1421. V prezidavi v 15. stol. je dobila nov presbiterij, ki je bil 1729 povečan in renoviran. Istočasno je bila menda vsa cerkev bokana. Glavni oltar je datiran z letnico 1669.

Tremerje, 164-29-7-22-19. Sr so du žand zdr fin žel š žup Laško 5 km, o 5 km, pTt Celje 6 km. Nm ca 240 m. Gručasta vas kraj sreske meje sredi pota med Celjem in Laškim. Hiše stoje na robu rodovitnega Tremerskega polja kraj ban. ceste Celje—Laško. Mimo vasi teče Savinja, ki dela tu velik ovinek. Tu drži žel. most čez reko. H kraju spadata zaselka Psarje in Skalarje. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Smrekov in bukov gozd. Drva večinoma za domačo porabo. Kamnolom. Podr. cerkev sv. Lukeža je bila zgrajena 1825.

Trnov hrib, 244-54-6-48-7. Sr so du žand zdr fin žel pTt Laško 5 km, o 5 km, š žup Sv. Jedert 2 km. Povpr. nm ca 500 m. Razložena vas v hriboviti legi na sv. strani Sv. Jederti pod Govškim hribom (812 m) 2.5 km od ban. ceste Šmarjeta—Laško. Dostop z vozom. H kraju spadata zaselka Brune in Govče. Kmetovalci. Pri vasi so bili nekdaj vinogradi, zdaj pa so njive z rudarskimi hišicami. Z novim jaškom na Leščju izpodkopava zaselek Govce premogovnik Huda jama. Podr. cerkev sv. Magdalene v Govcah (nm 554 m). Zanimivo je, da imajo skoraj vse dekanije Laško polkrožno zaključeni presbiterij in zvonik, ki je v pritličju štirikoten, v višjih nadstropjih pa osmerokoten. Cerkev je stala že 1545. Polkrožno zaključeni presbiterij je starejši. Ladjo so prizidali 1747—1762. Prva letnica je vklesana nad glavnim vhodom, druga je vidna na slavoloku. Pred vhodom v cerkev je lesena predveža.

Občina Sv. Lenart

Preb. 1887, hiš 366, posest. 181, koč. 166, najem. 67. Površina 3054.50 ha: njiv in vrtov 587, trav. in paš. 900, vinogradov 0.5, gozdov 1506, ostalo 61. Občina leži jv. od Laškega in obsega v glavnem hribovito ozemlje med dolinama potokov Lahomnice in Gračnice. Pokrajina je brez izrazitejših višinskih razlik. Najvišje vzpetosti so le 600—700 m visoke. Povsod je mnogo iglastih in listnatih gozdov, ki pokrivajo polovico občine. Zato je razumljivo, da donaša lesna trgovina precej dohodkov. Kmetijstvo je manj donosno. Sadje goje večidel za pridobivanje domačega sadjevca. Pri Trobnem dolu je manjše ležišče premoga. V občini so le manjše vasi in skromni zaselki.

Curnovec, 88-21-7-14-2. Sr so du zdr fin žel pTt Laško 12 km, žand Jurklošter 5 km, o 4 km, š žup Sv. Rupert 4 km. Povpr. nm ca 450 m. Razložena vas v hriboviti legi nad potokom Mišetnico ob obč. poti 2 km sv. od ban. ceste Sv. Lenart —Mišji dol—Jurklošter. Dostop z vozom. H kraju spada zaselek Dobje. Hladno in vetrovno podnebje. Ilovnata tla. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in izkoriščanje gozdov.

Gozdec, 81-11-3-7-1. Sr so du zdr fin žel pTt Laško 8 km, žand Jurklošter 6 km, o š žup Sv. Lenart 2 km. Povpr. nm ca 480 m. Vas leži v valoviti pokrajini ob ban. cesti, ki drži iz Sv. Lenarta v dolino Gračnice. H kraju spada zaselek Male Gorelice. Ker se okoli hiš v širokem pasu razprostirajo polja in travniki, je vas zelo sončna. Prebivalstvo trguje z živino in lesom. Domači sadjevec.

Laška vas, 101-17-8-9-0. Sr so du zdr fin žel pTt Laško 10 km, žand Jurklošter 6 km, o š žup Sv. Lenart 4 km. Povpr. nm ca 480 m. Neznatna vas v vetrovni pobočni legi ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Mišjem dolu. H kraju spadajo zaselki Globoko, Kujert in Razbor. Več mlinov v dolini ob potoku. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja hlodov in žel. pragov v Laško. Domači sadjevec. Užitne gobe. V kraju so odkrili staroslovenske grobove.

Mačkovec, 77-21-9-6-8. Sr so du zdr fin žel pTt Laško 12 km, žand Jurklošter 9 km, o 6 km, š žup Sv. Rupert 2 km. Povpr. nm ca 560 m. Razložena vas j. od Sv. Ruperta v nekoliko hriboviti gozdnati pokrajini. H kraju spadata zaselka Mali dol in Veliki dol. Kmetovalci. V bližini premogovnik v Trobnem dolu.

Male Grahovše, 123-24-15-9-3. Sr so du zdr fin žel pTt Laško 8 km, žand Jurklošter 7 km, o š žup Sv. Lenart 1 km. Nm ca 560 m. Gručasta vas v precej vetrovni legi sv. od Sv. Lenarta pod hribom Brezjem (663 m). Dostop z vozom po obč. poti 1.8 km od ban. ceste pri Sv. Lenartu. K vasi spadata zaselka Leskovca in Erjavček, ki leži v strmem pobočju nad potokom Lahomnico. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Na težkih ilovnatih tleh uspeva posebno dobro krma. Zato je tod dosti živine. Sadjarstvo je slabše razvito. Glavni dohodek nudi prebivalstvu les, predvsem kostanjev. Letno ga prodajo do 9 vagonov. Nekaj zaslužijo ljudje tudi z nabiranjem gob in zdravilnih rož.

Sv. Lenart-Vrh, 276-52-30-22-8. Sr so du zdr fin žel pTt Laško 7 km, žand Jurklošter 8 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1871, 4 odd. Javna knjiž., Strel. druž., Kat. prosv. d., DKfid. Nm 588 m. Gručasta vas v vzvišeni legi kraj ban. ceste Marija Gradec—Mišji dol, kjer se pot najviše vzpne. Zdravo in sončno podnebje. K vasi spadajo bližnji zaselki Gora, Podgorica, Tašče in Žigon. Ilovnato in zelo rodovitno. Znatno pridelovanje žita z izjemo koruze, ki jo morajo kupovati. Obilo dobre krme. Govedo, svinje in perutnina za prodajo. Oddaja mleka v Laško. Raznovrstno sadje za prodajo in domači sadjevec. Malenkost vina. Precejšnje čebelarstvo. Iglasti in listnati gozdovi. Prodaja drv, neobdelanega lesa in železniških pragov. Nabiranje gob in zdravilnih zelišč. Priljubljena izletna točka okoličanov. Gostilne s tujskimi sobami. Močno razvit zimski sport. Župnija Sv. Lenart nad Laškim (dek. Laško, škof. lavant.) ima 1024 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lenarta se prvič omenja 1545; ob prezidavah 1718 se je cerkev podrla. L. 1720. so začeli graditi novo stavbo v romanskem slogu; 1846 so cerkev podaljšali, izvršili prostoren kor in postavili zakristijo. Zvonik je bil povišan in renoviran 1828. Cerkev je bila sprva podružnica laške pražupnije. L. 1789. je postala kuracija. Tu rojen dr. Stegenšek Avguštin (1875—1920), prof. v mariborski bogoslovnici; pisec raznih arheoloških in umetnostnih zgodov. razprav v naših in nemških revijah. Urednik »Ljubitelja krš. umetnosti«.

Sv. Rupert, 372-74-32-42-14. Sr so du zdr fin Laško 12.5 km, žand Jurklošter 13 km, žel pTt Sv. Jurij pri Celju 15 km, c 10 km, š žup v kraju. Šola ust. 1854, 3 odd. Javna knjiž. Nm 577 m. Razložena vas v zelo hriboviti pokrajini na medvodju med pritoki Voglajne in Savinje. Dostop z vozom po obč. poti 12 km v. od ban. ceste Laško— Sv. Lenart. K vasi spadajo zaselki Gorica, Spodnja Bezgovnica, Velika Breza in Zgornja Bezgovnica. Do nekaterih hiš je zelo težaven dostop. Precej hladno in vetrovno podnebje. Ilovnata tla. Kmetijstvo. Pridelovanje sadja večinoma za mošt. Precej izsekani gozdovi. Več mlinov in žaga. Kraj je bil obljuden že v neolitski dobi, na kar kaže tu odkopano neolitsko kameno orodje. Prvotni znani lastniki Velike Breze so bili deželni knezi, ki so tu imeli svoj podurad, podrejen deželnoknežjemu uradu v Laškem. Tu je bil sedež enega od 4 šefonov. Po deželnoknežjem otokarskem urbarju iz 1265—1267 je bil temu šefonatu podrejen predel med Gračnico, Lahomnico in Voglajno. Postanek gradu Velike Breze (Birkenstein) je neznan. Po ustnem izročilu so ga postavili Celjski grofje, ki so imeli tu svoja lovišča. Prvi znani lastniki so bili baroni Mosconi, pozneje so se lastniki večkrat menjali. Jurklošterski samostan ga je posedoval do svoje ukinitve, nakar so grajsko posestvo razkosali in odprodali. Grad, ki je še ohranjen, so znižali za eno nadstropje. Njegov lastnik je Zelič Ciril. Župnija Sv. Rupert (dek. Laško, škof. lavant.) ima 2191 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ruperta. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Sedanjo cerkveno stavbo so sezidali 1726. L. 1842. so ji prizidali zakristijo. Vso zunanjščino stavbe so 1868 prenovili. Presbiterij je s freskami okrasil Tomaž Fantoni. Cerkev je bila sprva podružnica laške pražupnije, iz katere se je izločila 1755 kot samostojna župnija. Nadžupnija Laško ima še danes pravico patronatske reprezentacije ali uprave nad župnijo.

Trobni dol, 258-42-19-16-13. Sr so du zdr fin žel pTt Laško 10.5 km, žand Jurklošter 8 km, o š žup Sv. Lenart 5 km. Nm 550 m. Razložena vas v hribovitem, težje dostopnem terenu z. od Sv. Ruperta. Dostop z vozom po obč. poti 6 km sv. od ban. ceste pri Sv. Lenartu. K vasi spada zaselek Log. Srednje težka ilovica. Kmetijstvo, rudniško delo. V tukajšnjem rudniku pridobivajo izvrsten rjav premog, ki ga spravljajo z rudniško železnico na postajo v Laško. Rudnik zaposluje do 60 delavcev, a trenotno ni v obratu. Bukev, hrast, gaber, smreka. Izdelovanje žel. pragov, drv in oglja. Sadje za domači jabolčnik.

Velike Gorelce, 275-50-29-16-12. Sr so du zdr fin žel pTt Laško 9.5 km, žand Jurklošter 4 km, o š žup Sv. Lenart nad Laškim 3 km. Nm ca 450 m. Precej razložena vas v hriboviti pokrajini kraj ban. ceste Laško—Mišji dol—Rimske Toplice. K vasi spadajo zaselki Reber, Lipni dol in Mišji dol, kjer se odcepi ban. cesta na Jurklošter. Sončno, zdravo in že skoraj planinsko podnebje. Večinoma ilovnata tla. Kmetijstvo in gozdarstvo. Jabolka za prodajo in za domači sadjevec. Bukev,

hrast, jelka, smreka. Užitne gobe. Več vodnih mlinov ob Gračnici in sosednjem potoku, ki se pri Mišjem dolu vanj izteka.

Velike Grahovše, 236-54-29-25-6. Sr so du zdr fin žel pTt Laško 10 km, žand Jurklošter 8 km, o š žup Sv. Lenart 3 km. Nm ca 450 m. Gručasta vas v prisojni pobočni legi na jz. strani Gorskega dola (710 m) ob obč. poti 4 km sv. od ban. ceste pri Sv. Lenartu. Dostopno z vozom. H kraju spadajo zaselki Leše, Loke, Torog in Trate. Ilovnato, zelo rodovitno. Precej trdni kmetje. Pridelovanje žita celo preko lastnih potreb. Razvita živinoreja. Trgovanje z lesom, ki ga letno prodajo ca 5 vagonov. Sadjarstvo in čebelarstvo v razvoju. Grahovše se prvič omenjajo 1185—1192, ko je štajerski vojvoda Otokar podelil vas kartuzijancem v Jurkloštru.

Občina Trbovlje

Preb. 12.923, hiš 919, posest. 97, koč. 35, najem. 15. Površina 3008 ha*: njiv in vrtov skoraj 1/5, trav. in paš. ca 1/3, gozdov ca 45%, ostalo neplodna tla.** Jedro občine je Trboveljska dolina, ki je v spodnjem in zgornjem delu ozka soteska, v ostalem pa nekoliko bolj odprta kotlina, ki jo povsod zagraja hribovje. Tu teče potok Trboveljščica, ki sega s svojimi izvirnicami tik pod Sv. Planino (985 m) in Javor (1131 m), nakar se pri kolodvoru v Trbovljah izteka v Savo. Prebivalci so večinoma rudarji in industrijski delavci, v ostalem pa obrtniki, trgovci in razni nameščenci po uradih. Pravih kmetovalcev je zelo malo. Življenjski pogoji in naraščanje prebivalstva je povsem odvisno od gospodarske premogovne konjunkture. Prvo četrtletje 20. stol. je pomenilo za občino dobo napredka in naglega naraščanja prebivalstva. Sem se je vršil stalen dohod novih priseljencev, ki je pa že pred 10 leti popolnoma splahnil. Dočim se je na ozemlju sedanje občine v času od 1910—1921 povečalo prebivalstvo za 23%, je naraslo v naslednjem desetletju le še za 5%. Zadnja leta število ljudi zaradi izseljevanja pod vtisom zastoja v premogovni industriji precej pada. Izjema je vas Ojstro, ki je že v razdobju 1921—1931 izgubila kar tretjino svojega prebivalstva.

Gabersko, 194-31-6-4-0. Sr so du Laško 24.5 km, žand Trbovlje 4.5 km, zdr o pTt š žup Trbovlje 1.2 km, fin Trbovlje 3 km, žel Trbovlje 6 km. Nm ca 350 m. Razložena vas s. od Trbovelj v podnožju hribov ob Trboveljščici na obeh straneh ban. ceste Trbovlje—Savinjska dolina. Kmetovalci, rudarji, nekaj obrtnikov. Skozi vas drži markirana pot na Sv. Planino (985 m, 1 uro).

Knezdol, 297-43-13-6-0. Sr so du Laško 29 km, žand Trbovlje 5.5 km, zdr o pTt š žup Trbovlje 3.5 km, fin Trbovlje 4 km, žel Trbovlje 7 km. Povpr. nm ca 600 m. Zelo raztresene kmetije po pobočjih Sv. Planine (985 m) in Javorja (1131 m) na s. in z. strani Trboveljske doline v povirju Trboveljščice. Dostop po ban. cesti Trbovlje—Savinjska dolina in odtod po obč. poti do 1 uro daleč. K vasi spadajo gorski zaselki: Pod mejo, Prečna, Rovte, Zgornje in Spodnje Svinje in Zadobje. Posamezne kmetije segajo do 800 m visoko. Kmetijstvo. Vas je po ustnem izročilu dobila svoje ime po Celjskih grofih, ki so imeli tu svoja lovišča. Hiša Zadobovška je najstarejša v celi trboveljski občini, bila je baje njihov lovski dvorec. Zadobovški gospodarijo že nad 350 let na istem posestvu. Bili so nekdaj plemiči.

Loke, 8057-495-8-3-0. Sr so du Laško 23 km, žand Trbovlje 0.5 km, zdr fin pTt v kraju, o žup Trbovlje 1 km, žel Trbovlje 2.5 km, š Trbovlje in Vode 0.5 km. Nm 315 m (cerkev). Loke leže v osrčju Trboveljske doline ob ban. cesti. Redni avtobusni promet k vsem potniškim vlakom na kolodvor. H kraju spadajo zaselki Klek, Kolonija, Limberg, Vode in Za cesto. Dolina se tu precej razširi, obenem jo na v. strani obrobljajo le položni obronki gričev, ki so večidel povsem zazidani. Prebivalci so rudarji, obrtniki, trgovci in razni nameščenci po uradih. Tu sta rudniško ravnateljstvo in velika bolnica, sploh je tu središče rudniškega prometa. V lepi vzvišeni legi stoji majhna podr. cerkev sv. Miklavža, ki se prvič omenja 1631. L. 1651. so ji dozidali zvonik, 1750 pa stransko kapelo. L. 1782. so cerkev renovirali.

Ojstro, 163-20-2-0-0. Sr so du Laško 24 km, žand Trbovlje 3 km, zdr Trbovlje 2 km, fin Trbovlje 2.7 km, žel Trbovlje 5 km, o pTt š žup Trbovlje 1.2 km. Povpr. nm ca 600 m. Razložena vas visoko v bregu na v. strani Trbovelj. Kmetijstvo in delo v rudniku.

Planinska vas, 88-14-9-5-0. Sr so du Laško 29.5 km, žand Trbovlje 5 km, zdr o pTt š žup Trbovlje 2 km, fin Trbovlje 3.5 km, žel Trbovlje 6.5 km. Nm ca 620 m. Kraj leži na v. pobočju Sv. Planine (985 m) ob obč. poti 2 km od ban. ceste Trbovlje—Savinjska dolina. Dostop le z vozom. Gospodarstvo kot Sv. Marko. Markirana pot na Sv. Planino (½ ure), odkoder je lep pogled v Zagorsko in Trb. dolino. Na vrhu vse leto oskrbovana planinska koča. Zelo obiskovana smučarska postojanka. Sz. od Sv. Planine se dviga v bližini 1131 m visoki Javor. Kraj njega se stikajo meje laškega, litijskega in celjskega sreza.

Retje, 2859-136-6-0-0. Sr so du Laško 25 km, žand zdr žel Trbovlje v kraju, fin Trbovlje 1.5 km, o žup Trbovlje 3 km, pTt Trbovlje I. 1 km, š Vode-Trbovlje 1 km. Nm 521 m (cerkev), 216 m (Trbovlje postaja). Industrijski, obrtni in rudarski kraj v spodnjem delu Trboveljske doline in v. odtod v hribovju. K vasi spadajo zaselki Bevško, Dobrna, Glažuta, Na Pesku in Za Savo. Skozi kraj drži ban. cesta, ki se začenja pri kolodvoru, v Trbovlje. Po njej se vrši redni avtobusni promet. Pri kolodvoru je most čez Savo. Kraj se imenuje Retje po toplem vrelcu (26.5° C), ki izvira pod Retenjskim hribom. Odtod staro ime vasi Vretje. Cementna industrija, dnevni kop premoga na Dobrni in Agnes ter v rovih; separacija, razne delavnice, električna centrala za Savo, ki pa zdaj ni v obratu, ker dobavlja tok falska elektrarna. Ostalo, zlasti izhodišče izletov glej Trbovlje.

Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi, o čemer priča najdba 553 zlatih in srebrnih novcev. Odkriti rimski nagrobniki dokazujejo obstoj rimske naselbine. Tudi na Bukovi gori nad Retjami so odkrili predzgodovinsko gradišče in gradove. V času francoske okupacije je bila blizu sedanje Sušnikove gostilne straža francoskih graničarjev, ki je pazila na tihotapce blaga iz Avstrije. L. 1847. je vsa vas razven cerkve pogorela. Podr. cerkev sv. Križa je najstarejša trboveljska podružnica. Sezidali so jo v 16. stol. po tradiciji na temeljih nekdanjega poganskega tempelja. Prvič se omenja šele 1631. Arhitektura in oprema cerkve sta baročni. V zunanjščino stavbe je vzidanih nekaj rimskih nagrobnikov.

Sv. Marko, 380-58-45-13-15. Sr so du Laško 20 km, žand Hrastnik 1.5 km, zdr fin o žup Trbovlje 2 km, žel pTt Hrastnik 3 km, š Hrastnik 2 km. Nm 533 m. Razložena vas v povirju Bobnarice na obronkih hribov kraj ban. ceste Hrastnik—Trbovlje in v soseščini. Vas tvorijo zaselki Gorenjce, Goveji potok, Jelše, Ostenek in Raven. Ilovnat svet. Iglasti gozdovi. Kmetijstvo. Z živinorejo se bavijo le večji kmetje. Vse živinorejske proizvode konsumira rudar, les pa pokupi rudnik, ki ga potrebuje v rovih. Priljubljena izletna točka za prebivalce Trbovelj in Hrastnika. Lepi smuški tereni, pripravna sankališča. Podr. cerkev sv. Marka v Jelšah stoji ob križišču potov v Trbovlje, Hrastnik in Savinjsko dolino. Po tradiciji so se tu vršili nekdaj veliki sejmi. Opisuje jo vizit. zap. iz 1631. L. 1617. so cerkev renovirali in povečali.

Trbovlje, trg, 885-122-8-4-0. Sr so du Laško 23.5 km, žand v kraju 3 km, fin v kraju 2 km, žel v kraju 4.5 km, zdr o pTt š žup v kraju. Trbovlje trg: Deška nar. šola ust. 1817, 13 odd., Dekl. nar. šola ust. 1817, 13 odd. Trbovlje-Vode: Deška nar. šola ust. 1839, 13 odd., Dekl. nar. šola ust. 1839, 13 odd., Drž. mešč. šola ust. 1926, 6 odd., Obrtn. nad. š., Trg. grem. š., Kmet. gosp. in rudarska nad. š., Javna knjiž. Društva: JS, SKJ, PJS, PRK, RK, Kolo j. s., PCMD, PSVD, Gas., Protitub. liga, Protitub. dispanzer, Drž. posvet. za matere, D. za varstvo otrok in mlad. skrb., Vinc. konf. Sv. Martina, Kat. prosv. d., Šola in dom, »Enakost«, Prosv. podods. Del. zbornice, Žen. društvo »Katarina Zrinjska«, »Orjem«, Klub kor. Slov., Strel. druž., »Krekova mladina«, Klub esperant., Šah. klub, Lovsko d. »Kum«, podr. Slov. lov. d., Lov. d. »Jelenca«, Sportni klubi: »Trbovlje«, »Amater«, »Dobrna«, »Retje«, I. taborniški rod Trbovlje, Pev. d.: »Zvon«, »Zarja«, Mlad. pev. zbor »Trboveljski Slavček«, Tamb. d. »Kolo«, »Citraški klub Trbovlje«, Citraški krožek »Zvezda«, »Del. godba Trbovlje«, Podr. del. koles. d. za Slov., D. rudn. upok., Podp. blagajna za starostno oskrbo in onemoglost del. cem. tov. TPD, D. za samopomoč rokodelcev, D. pokr. in obč. uslužb. za j. del drav. ban., Podr. NSZ, Spl. del. zveza Jugoslavije, Združenje krojačev in krojačic, Združ. čevljarjev, Zveza bojevnikov.

Nm 300 m. Velik gručasto pozidani kraj v zgornjem delu Trboveljske doline kraj Trboveljščice. Tu je križišče ban. cest čez Podmejo v Savinjsko dolino, mimo Sv. Marka v Hrastnik in v Retje na trboveljsko žel. postajo. Redna avtobusna zveza k vsem osebnim vlakom na postajo. Prebivalci so obrtniki, razni delavci, rudarji, trgovci in uradniki. V šir-

---

* Vključivši vso kat. občino Sv. Marko in s tem tudi vas Sv. Katarino, ki po novi komasaciji spada pod Hrastnik.

** Podatki o kulturah tal so zelo zaokroženi, ker manjkajo točne uradne navedbe.

šem smislu nazivamo Trbovlje vsa selišča v Trboveljski dolini (Retje, Vode, Loke itd.). Kraj je bil prvotno neznatna, od vsega prometa odrezana kmetiška vas, ki se je povzpela do današnje veljave šele po odkritju premoga. Našla sta ga 1805 nemška rudarja Thonhauser in Holuber, ko sta tu potovala. S seboj sta vzela vzorce premoga in o najdbi obvestila odvetnika Maurerja v Wiener Neustadtu. Ta je dal premog analizirati, nakar je še isto leto osnoval družbo, ki je pričela z izkopavanjem rude. Zaradi neugodnih prometnih razmer pa se produkcija premoga ni izplačala. Družba se je kmalu razšla in tako je ostal lastnik rudnika Maurer sam. Po njegovi smrti sta sinova 1824 zgradila tu steklarno in obenem pripomogla k zgraditvi ceste v Zagorje in Savinjsko dolino. Tja so prevažali steklene izdelke do drž. ceste Trst—Dunaj in po njej dalje v Trst in Benečijo. Kot steklarji so bili zaposleni tujci iz Nemčije, zlasti iz Porenja. L. 1869. se je zgradila še ena steklarna, v kateri pa je bilo delo že 1873 ustavljeno. Bivša steklarna, tkzv. »Glažuta«, še danes stoji. L. 1819. sta dobila Maurerjeva sinova dovoljenje za eksploatacijo večjega dela premogovnega okrožja na tkzv. Maurerjevem in potem Pankracijevem zemljišču v dolini Trboveljščice. Tudi drž. erar si je na zemljišču »Vode« pridobil nekaj jamskih mer. Ko so od 1847—1850 gradili železnico skozi savsko sotesko, so v T. nastale apnenice in opekarne, ki so oddajale materijal železnici. Z otvoritvijo proge je premogovnik šele dobil pravo veljavo. Kajti železnica je postala zdaj glavni odjemalec premoga. Po železnici pa je premogovnik kmalu nato dobil zvezo z morjem. V tej dobi so tudi geološko preiskali trboveljsko premogovno kotlino (1850—1859), nakar so sledile od 1859—1882 obširne znanstvene študije. Od Maurerjevih naslednikov in od države je pozneje kupila vse premogovne rove gospa Pongratz, ki je tako postala edina lastnica celega trboveljskega premogovnega okrožja. Od nje je 1867 prevzela rudnik rudarska družba Vode-Stollner Gesellschaft in od te neka dunajska bančna družba Wiener-Bank Verein in ustanovila s francoskim in nemškim kapitalom delniško Trboveljsko premogokopno družbo. Z uvedbo modernih strojev in vedno večjo mehanizacijo obrata je produkcija premoga naglo naraščala. Danes je tu največji premogovnik v naši državi. Letna produkcija je pred nastopom krize znašala do 1 milijon ton. Premog je rjav in ima 4.800 kalorij. Debelina sloja 24 m. Dnevna kopa na Doberni, v Agnes in v rovih. Ozkotirne rudniške proge, separacija, razne delavnice, lastna opekarna. Oddaja premoga industrijskim podjetjem, železnici in privatnikom. Z razvojem rudnika je naglo naraščalo prebivalstvo. Trb. premogokopna družba je sicer kmalu opustila steklarno in apnenice ter jih premestila v Zagorje in Hrastnik. Zgradila pa je v Retjah moderno cementarno, ki proizvaja letno do 7000 vagonov portland-cementa. Surovino za cement pridobiva tovarna iz bližnjega kamnoloma in glinokopa, le mavec, ki se primešava, se uvaža iz drinske in vrbaske banovine. Številni ogledi rudniških naprav od strani domačih in inozemskih strokovnjakov. Trbovlje je izhodišče lepih izletov na Sv. Planino (985 m, vse leto oskrbovana planinska koča; 1½ ure od farne cerkve, markirana pot), na Mrzlico (1119 m, vse leto oskrbovana planinska koča pod vrhom; 2½ uri od farne cerkve, markirana pot) in na Kum (1219 m, vse leto oskrbovano turistično zavetišče; 2½ uri od kolodvora, markirano). V okolici Trbovelj in na vseh treh omenjenih hribih krasni smuški tereni. V kraju so pred par leti otvorili letno kopališče.

Kraj je bil obljuden že v keltski dobi. Rimske najdbe — rimski nagrobnik vzidan v zunanjo steno cerkve — pričajo o rimski naselbini v tem kraju. Prva znana lastnica kraja je bila domača plemiška rodbina Breže-Seliška. Od nje so prevzeli posestva grofje Spanheimi. Deželni knezi so tu imeli svoj podurad, ki je bil podrejen deželnokneževemu uradu v Laškem. Glasom deželnokneževega otokarskega urbarja iz 1265—1267 je bil temu šefonatu podrejen celotni trboveljsko-hrastniški predel. Prvo rudniško šolo so ustanovili v T. že 1838. Šola je stala na Vodah do 1873, ko so jo ukinili obenem s steklarno. Med tem so ustanovili farno šolo v T. Pozneje je Bratovska skladnica zopet ustanovila novo šolsko poslopje. L. 1926. so bile Trbovlje povzdignjene v trg. Zgodovinsko znamenita je v trgu stara hiša vulgo »pri Škofcatu«. Poslopje datira po tradiciji iz dobe Celjskih grofov. To naj bi bil lovski dvorec Celjanov, ki so tu imeli svoja lovišča. V francoski dobi so bili v tej hiši nastanjeni francoski graničarji, ki so pazili na tihotapce. Župnija Trbovlje (dek. Laško, škof. lavant.) ima 17.166 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvotno cerkev so domnevno zgradili na mestu starega rimskega tempelja. Prvič se cerkev omenja 1330. Sedanjo cerkev so sezidali v raznih etapah: ladja je nekako iz 1720, presbiterij iz 1778, kapeli pa iz 1745—1860 in nato še zakristija. Cerkev so večkrat restavrirali, tako okoli 1757 in zadnjič 1855. S prizidavo stranskih kapel je dobila stavba tlorisno obliko križa. Freske v cerkvi sta izvršila »Janez iz Leskovca« in Tit Zuliani. Oprema cerkve je baročna. Posebna baročna dragocenost je Mati božja v tronu. V zunanjščino cerkve je vzidanih več rimskih nagrobnih spomenikov. Cerkev je bila prvotno podružnica braslovške pražupnije. Iz nje se je izločila kot vikariat pred 1330, ko se že navaja stalni duhovnik Nikolaj de Paris-Graetz. Cerkveno je sprva pripadala oglejskemu patriarhatu, ki jo je skupno z materjo župnijo inkorporiral gornjegrajskemu samostanu in 1463 novoustanovljeni ljubljanski škofiji. Šele 1787 je bila župnija podrejena lavantinski škofiji. Obseg župnije se od ustanovitve župnije pa do danes ni menjal. L. 1928. je ustanovljena ekspozitura v Hrastniku s stalnim duhovnikom, ki je četrti trboveljski kaplan. Tu rojen dr. Kramer Albert (r. 1882), politik in žurnalist, izdajal »Südsl. Rundschau«, ustanov. in sour. »Vede«; šef »Jutra« od 1921, sodeloval pri jsl. iredenti in akciji za nar. edinstvo, nar. posl., večkratni minister, senator.

Občina Zidani most

Preb. 3590, hiš 675, posest. 226, koč. 432, najem. 54. Površina 5365 ha: njiv in vrtov 697.28, trav. in paš. 949, vinogradov 11.95, gozdov 3370, ostalo 336.77. Z ozirom na površino je občina največja v srezu. Razprostira se na obeh straneh Savinje, ki se tu izliva v Savo. Pokrajina je pretežno zelo gorata in skalovita. Visoke prepadne stene se dvigajo deloma neposredno nad Savo, pa tudi na levi strani Savinje. Najbolj skalovito in težko dostopno je Veliko Kozje (987 m), ki ima prav velegorski značaj. Tudi proti dolini Gračnice so pobočja hribov nenavadno strma. Nekaj lepih malih ravnin je le ob Savi in niže Radeč, kjer se skalovita savska tesen naglo razmakne. Tu se razprostirajo edina obširna polja zlasti pri Loki in Bregu. Povsod drugod je poljedelstvo zelo skromno in se mora boriti z mnogimi neprilikami. J. od Gračnice so njive na tako strmih rebrih, da je oranje izključeno in morajo vso zemljo prekopati z motiko. Tudi za ostale kmetijske panoge niso navadno dani ugodni pogoji. Sadjarstvo in vinogradništvo imata malo pomena le ponekod na jv. Nad tri petine občine pokrivajo gozdovi, ki so pa le malokje povzročili lesno industrijo. Precej ljudi najde zaslužek pri železnici. Tujsko-prometna postojanka je gora Lisca (947 m, oskrbovana koča, smuški tereni), kamor drže markirane poti iz Loke, Brega, Zidanega mosta in po dolini Gračnice čez naše ozemlje. Veliko Kozje (987 m) ima znamenito planinsko floro in nudi krasen razgled, vendar je deležno le redkega obiska.

Breg, 173-11-21-10-1. Sr so du Laško 24 km, žand Zid. most 8 km, zdr o pT š žup Loka pri Zid. mostu 4 km, fin Radeče 6 km, žel v kraju. Nm ca 200 m. Razložena vas na levem bregu Save v ravnini ob ban. cesti Zidani most—Sevnica in po sosednjem gričevju. Tu se odcepi ban. cesta proti Jurkloštru. H kraju spadajo zaselki Črni potok, Gradišče, Jevša in Zagradec. Kmetijstvo in gozdarstvo. Jabolka, par vinogradov s cepljeno trto. Smrekov in hrastov gozd. Vodne žage in mlini. Prodaja lesa v Zagreb. Izhodišče markirane poti na Lisco (947 m, 2½ uri, vse leto oskrbovana koča, krasen razgled, smuški tereni). Kapelica sv. Križa ob cesti med žel. postajo in vasjo je bila postavljena 1907. Kapelica Lurške M. b. je iz 1908.

Čelovnik, 132-29-11-18-0. Sr so du Laško 20 km, žand Zid. most 5 km, zdr o pT š žup Loka pri Zid. mostu 4 km, fin Radeče 4 km, žel Loka pri Zid. mostu 2 km. Nm ca 570 m. Razložena vas v zelo hriboviti in deloma strmi legi na j. strani Velikega Kozja (987 m) ob obč. poti 1 uro od ban. ceste Zidani most—Sevnica. Težaven dostop z vozom. H kraju spadajo zaselki Brezova ravan, Slap, Za plešo in Kobiljek. Poljedelstvo in živinoreja, v ostalem železničarji. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Rimske najdbe. Pri cerkvi sv. Duha so odkopali rimski napisni kamen, ki je sedaj vzidan v zid župnišča v Loki. Podr. cerkev sv. Duha je bila zidana najbrž istočasno z župno cerkvijo 1208. Gotovo pa je stala že v 14. stol. Cerkev hrani znamenite poznogotske freske iz konca 15. ali zač. 16. stol. Arhitektura je poznogotska. Ko se je 1930 porušil lesen ometan strop, so napravili nov pobarvan strop brez štukature. Presbiterij je rebrasto obokan. Prvotno je imela cerkev lesen nastrešni stolpič in leseno predhalo, kasneje pa so oboje podrli in sezidali zvonik, katerega so nadomestili po požaru 1819 s sedanjim. Oltar sv. Duha datira iz 1688. Ves presbiterij je poslikan in so freske še dobro ohranjene. V ladji so freske v zač. 19. stol. prebelili. Na stenah presbiterija in oltarne menze je ohranjenih več podpisov z letnicami 1515, 1529, 1587 itd. Zanimiva je vodilna misel teh fresk, kjer se opaža, kako se je opuščal ikonografski sistem poslikavanja presbiterija in

kako se umakne figuralna kompozicija rastlinski dekoraciji. Posebnost je dekorativni aranžma slik in bogata sestava ornamentike. Arhitektonski členi, n. pr. rebra in polstebri so tektonsko dobro poudarjeni. Poslikani so nalik presličnemu steblu.

Loka pri Zidanem mostu, 278-58-19-39-4. Sr so du Laško 20 km, žand o Zid. most 5 km, zdr fin Radeče 3 km, žel pT š žup v kraju. Šola ust. 1786, 4 odd. SKJ, PRK, PJS, Kat. prosvetno d., Tamburaško d. »Bisernica«, Gas. Vodovod. Nm 200 m. Večja gručasta vas na levem bregu Save v nekoliko vzvišeni legi na vznožju Velikega Kozja (987 m). Skozi kraj drži ban. cesta Zidani most—Sevnica. Brod čez Savo. K vasi spadata zaselka Dobrova in Sevca. Kmetijstvo, razna obrt in trgovina, delo pri železnici. Izvrstna jabolka in tepke za domačo porabo. Smreka, bor, bukev in hrast. Vodni mlini, žaga. Izdelovanje žel. pragov in desak. Zaradi zaščitene lege pred severnimi vetrovi in lepe okolice prijeten kraj za letovišče. Na z. strani vasi je večji park loške graščine. Izhodišče izletov na Veliko Kozje (987 m, 2 uri, lep razgled, redke planinske rože), na Lisco (947 m, 3½ ure) in na Brunik (561 m, 1 uro). Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Rimske najdbe. V tukajšnjem okrožju je bilo več rimskih selišč (Čelovnik, Hinina, Lisce, Razborje, Ruda, Zidani most in Znojile). Rimski napisni kamen, ki je vzidan v zid župnišča, je iz Čelovnika. V srednjem veku je bila Loka pomemben kraj. Že 1182 je bil tu sedež podurada laške gospoščine, v 13. stol. pa so prenesli sem iz Širja sedež enega od štirih laških šefonatov. Tedaj so ob cesti sredi vasi zgradili grad Loko. Njegovi prvi znani posestniki so bili Loški gospodje, od katerih se 1260 omenja Bertold Loški. Njegova hči Adelhajda je bila poročena z grofom Friderikom Ortenburškim, druga pa z Albrehtom Auerspergom. Poznejši grajski lastniki so se naglo menjavali. Od 1920 dalje je grad last Oskarja Taussiga z Dunaja. Konec 19. stol. so grad renovirali in grajski park lepo uredili. Pred graščino je krasna kapela z velikim kamenitim kipom Brezmadežne Dev. M. iz 1732. Ob cesti proti Zidanemu mostu nasproti Marijinemu dvoru stoji zidan steber s strehico iz turških časov. Postavljen je bil pred 1574. Štirioglata kapela s piramidno streho blizu hiše št. 32 je bila po tradiciji zidana 1857, ob priliki neke nove maše. Ta kapela je dobila 1933 nov kip Žalostne M. b. s Kristusom v naročju. Župnija Loka pri Zid. mostu (dek. Laško, škof. lavant.) ima 2200 duš. Pokopališče. Cerkev je dal zgraditi 1208 Babenberžan vojvoda Leopold Slavni v spomin na svojo mater princeso Heleno Ogrsko, kar nam pove latinski napis na slavoloku v cerkvi med ladjo in velikim oltarjem sv. Helene. Ta oltar je dal 1715 postaviti loški graščak baron Karel pl. Wintershofen. L. 1310. so cerkev povečali in ji dozidali novo ladjo z lesenim stropom. Ko je ta 1740 pogorel, so cerkev obokali. Pred glavnim oltarjem je prazna grobnica graščakov iz Loke in Rude, katerih krste so prenesli na pokopališče. Na zidu presbiterija je na evangeljski strani babenberški veliki črni orel, v ladji pa sliki vojvode Leopolda in njegove žene z napisom. Stranska kapela sv. Florijana je bila postavljena in obokana 1319 in renovirana 1740. Iz te dobe je tudi nova prižnica. Veliki oltar je dobil nov tabernakelj 1847; 1854 in 1885 so ga renovirali. Stranski oltarji so bili prenovljeni 1803. Nad obokom je na j. strani cerkve naslikanih deset božjih zapovedi; freske so iz 2. pol. 15. stol. in so srednje kvalitativno delo, zanimive pa predvsem v ikonografskem oziru. Prvotno je bila cerkev podr. laške prafare. Iz nje se je izločila že pred 1269, ko se omenja prvi znani vikar Albert. Vikariat je bil povzdignjen v župnijo okoli 1632. Vendar se loški župnik Matija omenja že 1495. Loški vikariat je bil prvotno zelo obsežen. Poleg sedanje loške župnije je obsegal župnijo Radeče (izločena 1429), Širje (izločena 1787) in dele sedanje jurkloštersk, razborske in boštanjske župnije. Nadžupnija Laško ima še danes pravico patronatske reprezentacije ali uprave nad župnijo. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom. Protestantizem je širil v Loki sam superintendent Primož Trubar, ki je bil tu od 1527—1542 nastavljen kot župnik. Okoli farne cerkve je bilo pokopališče do 1835, ko so ga premestili na Dobravo. Na starem pokopališču so 1733 postavili kapelo sv. Frančiška Ksav. Nad njenimi vrati je še grb župnika dr. Fer. Khillan pl. Ehrensteina. L. 1808. so kapelo spremenili v mrtvašnico in oltarni podstavek prodali podr. cerkvi sv. Fabijana in Boštjana. Danes uporabljajo kapelo za shrambo cerkvenega orodja. Župno kroniko in topografijo je pisal že župnik Janez Gajšnik (1744—1766). Redno vodijo kroniko od 1860 dalje. Največ tvarine je zbral Dragotin Ferdinand Ripšl, ki je bil tu župnik od 1864—1874. Tu rojen Fon Ivan (1860—1920), prof., vzgojeslovni pisatelj in pisec šolskih knjig.

Lokavec, 451-79-34-45-8. Sr so du fin Laško 14 km, žand o Zid. most 8 km, zdr žel Rimske Toplice 6 km, pT žup Loka pri Zid .mostu 6 km, š v kraju ust. 1880, 1 odd. Nm ca 200—800 m. Zelo raztresene kmetije po v. in s. pobočju Velikega Kozja (987 m) tja do doline potoka Gračnice, po kateri drži ban. cesta Rimske Toplice—Mišji dol. Do nekaterih kmetij je od ban. ceste 1 uro daleč. K vasi spadajo zaselki Blatnik, Gračnica, Suhadol, Sv. Koloman, Sv. Lovrencij in Tovornik. Kmetijstvo, lesna industrija, kuhanje oglja. Listnati gozdovi. Industrija podpetnikov, žaga, več mlinov. Opuščeni svinčeni rudnik, ki so ga izkoriščali še med svetovno vojno. Izletni točki Veliko Kozje (987 m) in k podr. cerkvi sv. Lovrenca na Gori (711 m), ki je bila zgrajena po 1545. Veliki oltar v njej je iz 1695. Toda cerkev ali vsaj kapela je stala tu že v času, ko je bil Trubar župnik v Loki (1527—1542). Prostorno cerkev, ki je vsa obokana, so 1904 zunaj in znotraj prenovili. Iz tega leta so tudi novi kipi na glavnem oltarju. Na glavnih vratih je letnica 1709. K j. steni mnogokotno zaključenega presbiterija je prizidan zvonik, ki je spodaj štiri, zgoraj pa osmerokoten. Pokopališče okrog cerkve so 1835 opustili. 3 km s. odtod stoji podr. cerkev sv. Kolomana. Majhna cerkev, ki je bila postavljena pred 1546, je imela prvotno mesto zvonika samo lesen nastrešni stolpič. L. 1860. je bila cerkev znotraj renovirana. V tem času so podrli leseno vhodno vežo in v cerkvi postavili nov veliki oltar. Lep je gotski kelih iz 1546.

Marija Širje, 71-18-9-7-2. Sr so du Laško 18 km, žand zdr žel o pTt š Zid. most 3 km, fin Radeče 6 km, žup v kraju. Nm 446 m. Vas leži ob obč. poti ½ ure s. od ban. ceste pri Zidanem mostu. Dostop z vozom ali avtom. Zelo ugodna zavarovana sončna lega z lepim razgledom proti j. Kmetijstvo. Primeren kraj za mirno in skromno letovišče. Prvotni znani lastniki kraja so bili deželni knezi, ki so tu imeli svoj podurad, podrejen glavnemu laškemu uradu. Sedež širskega šefona so pozneje premestili v Loko pri Zidanem mostu. V bližini farne cerkve stoji širski grad. Ta je bil prvotno last gospodov Širskih, ki se najprej omenjajo v 16. stol. Prenovljeni, ohranjeni in obljudeni grad je danes last g. Janka Koritskyga, lekarnarja iz Ljubljane. Župnija Marija Širje (dek. Laško, škof. lavant.) ima 1012 duš. Pokopališče. Župna cerkev M. b. brezm. spoč. Cerkev datira iz 1747. Na njenem mestu je stala preje mala kapela, ki so jo zgradili v 17. stol. Sedanji presbiterij je iz 19. stol., veliki oltar pa iz 1880. Svod ladje so 1912 okrasili s freskami. L. 1873. je bila cerkev prenovljena in je bilo izvršenih nekaj prezidav. Cerkev je bila prvotno podr. laške pražupnije, odnosno pozneje župnije Loke pri Zidanem mostu. Iz slednje se je 1787 izločila kot lokalija, ki pa je 1799 prenehala. Ponovno je bila ustanovljena lokalija 1811; njo so 1874 povzdignili v župnijo. Župna kronika se vodi od 1850. Kapelo sv. Križa sta zgradila Jernej in Rozalija Kurnik. L. 1872. so jo povečali.

Okrogljice, 190-60-18-38-4. Sr so du Laško 27 km, žand zdr Zid. most 9 km, o 7 km, fin Radeče 10 km, žel p š žup Razbor 1 km. Nm povpr. ca 500 m. Razložena vas v hriboviti pokrajini med Lisco (947 m) in Velikim Kozjem (987 m) ob obč. poti 2 km z. od ban. ceste Breg—Jurklošter. Dostopno z vozom. H kraju spadajo bližnji zaselki Laniše, Podvine, Zatreb, Zavrata in Znojile. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Precej sadja. Več vinogradov s cepljeno trto. V rimski dobi je vodila tod mimo čez prelaz Na gradcu rimska cesta iz Savske doline v Panonijo. V obrambo poti je tu stala rimska trdnjava s posadko. Okrog nje se je razvila večja naselbina, o čemur pričajo številne rimske izkopine. Tudi zaselek Znojile je bil obljuden že v rimski dobi. Odkriti rimski napisni kamni.

Račice, 235-48-18-28-2. Sr so du Laško 21 km, žand Zid. most 7 km, zdr fin Radeče 4 km, žel pT š žup Loka pri Zid. mostu 1 km, o 1 km. Nm ca 215 m. Ravninska lega na v. strani Loke kraj ban. ceste. K vasi spada zaselek Mekote. Kmetijstvo, delo pri železnici. Več obrtnikov in trgovcev. Kapela M. b. je iz 1914.

Radež, 169-35-10-25-0. Sr so du Laško 23 km, žand Zid. most 8 km, zdr fin Radeče 7 km, žel pT š žup Loka pri Zid. mostu 3 km, o 3 km. Nm 513 m. Raztresene kmetije po sončnih bregovih nad Savsko dolino. Dostop z vozom po obč. poti ½—1 uro s. od ban. ceste pri Račicah. K vasi spadajo zaselki Mala Breza, Nova gora, Pasja dolina, Podradež in Poljana. Kmetijstvo in sadjarstvo v manjšem obsegu. V Poljani stoji med vinogradi podr. cerkev sv. Fabijana in Sebastijana. Cerkev je bila zidana okoli 1545, ko se prvič omenja. L. 1807. so dozidali zakristijo in 1809 stolp. Presbiterij je poligonalno zaključen; na j. strani mu je prizidan zvonik, ki je v pritličju štiri- in v nadstropjih osmerokoten.

Razbor, 207-43-19-18-6. Sr so du Laško 27 km, žand zdr o Zid. most 12 km, fin Radeče 10 km, žel Breg 11 km, pT Loka pri Zid. mostu 8 km, š žup v kraju. Šola ust. 1876, 2 odd. Nm

483 m. Vas leži vrh visoke terase nad Savsko dolino in deloma na j. pobočju Lisce (947 m). Dostop z vozom po obč. poti 1 km z. od ban. ceste Breg—Jurklošter. K vasi spadajo zaselki Bec, Dol, Križ, Lisca, Podjama, Podrudo, Razborc in Ruda. Kmetijstvo in gozdarstvo. Intenzivno sadjarstvo (največ jabolka). Pridelovanje cvička za domačo porabo. Precej čebelarjev. Pretežno listnati gozdovi. Lesna trgovina (letno prodajo ca 100 m³ lesa). Iz vasi se nudi krasna panorama po Savski dolini. Mimo drži markirana pot iz Brega na Lisco (947 m, vse leto oskrbovana koča, smuški tereni). V gozdnem zatišju kraj ban. ceste stoji graščina Ruda (404 m), last inž. Uhliřa. Tu je sedež »književne propagande«, Loka pri Zid. mostu. V gradu hranijo znamenito galerijo 500 slik in skulptur slovenskih umetnikov. Sliko udarjenega Kristusa so iz gradu prenesli v župno cerkev v Loko, kjer stoji v stranskem oltarju sv. Miklavža. Podobo je udaril prevzetni zidar s kladivom na čelo, kjer se še sedaj pozna krvava rana. Razbor je bil obljuden že v predzgodovinski dobi (gomile na griču v. od graščine Ruda). Nadaljne rimske najdbe kažejo na rimsko naselbino. Na mestu rimske utrdbe, postavljene od Marka Ulpija Rutilijana, so postavili v srednjem veku gradič Rudo, ki pa je danes v razvalinah. Prvi znani lastniki in verjetno tudi njegovi ustanovitelji so bili vitezi Reutenbergi. Ko so ti 1375 izumrli, je grad postal deželnoknežji fevd. V 17. stol. je grad razpadel, nakar so zgradili novo, sedanjo graščino Rudo. Župnija Razbor (dek. Laško, škof. lavant.) ima 1300 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Krst. Prvotna cerkev je bila prastara; pri cerkvi je že Celjski grof Herman ustanovil (1369 in 1374) večno luč. Sedanja prostorna stavba je bila zgrajena 1867—1868 po načrtih mojstra Oichsa iz Laškega v preprostih gotskih formah. L. 1874. so cerkvi prizidali gotski zvonik. Dobro delo je oltarna slika, ki je izvršena po Kuppelwieserju. Cerkev je bila sprva podr. laške prafare in nato župnije Loke pri Zid. mostu. Iz slednje se je izločila 1788 kot lokalna kapelanija, ki je bila pozneje povzdignjena v župnijo. Podr. cerkev sv. Jošta na Lisci so postavili konec 17. stol. Prvotni leseni nastrešni stolpič in lesena predhala se nista ohranila; na mestu slednje so postavili kasneje zvonik. Presbiterij je poligonalno zaključen in obokan. Ladjo so preobokali 1746.

Suhadol, 56-16-5-10-1. Sr so du Laško 19 km, žand zdr žel o š Zid. most 3 km, pTt Zid. most 3 km, fin Radeče 6 km, žup Marija Širje 2.5 km. Nm ca 210 m. Vas leži v dolini ob Savi kraj žel. proge in ban. ceste Hrastnik—Zidani most. Kmetijstvo, železniški uslužbenci.

Sv. Jurij, 75-18-12-4-2. Sr so du Laško 22 km, žand zdr Zid. most 8 km, fin Radeče 5 km, žel Breg v kraju, o pT š žup Loka pri Zid. mostu 3 km. Nm 196 m. Ravninska lega tik ob Savi kraj žel. postaje Breg. Skozi vas drži ban. cesta Zidani most—Sevnica. Kmetijstvo, železniški uslužbenci. Smrekovina in bor. Splavljanje lesa po Savi na Hrvatsko. Podr. cerkev sv. Jurija je bila prvotno zgrajena pred 1545, ko se prvič omenja. L. 1621. so cerkev renovirali. Do požara v 1740 je imela lesen poslikan strop.

Sv. Peter, 598-115-6-101-12. Sr so du Laško 17 km, žand zdr žel o pTt š Zid. most 2 km, fin Radeče 2 km, žup Loka pri Zid. mostu 2 km. Povpr. nm ca 250 m. Razložena vas kraj ban. ceste Zidani most—Sevnica in nad njo po sosednjem hribovju. H kraju spadajo zelo raztreseni zaselki na j. in z. strani Velikega Kozja (987 m) za žel. progo Loka—Zidani most—Rimske Toplice. Ti zaselki so Briše, Kobiljek, Majland, Potočin, Slap, Zalipno, Zlata luknja (tu je žel. postajališče Radeče) in Zore. Kmetovalci, precej obrtnikov in železniških uslužbencev. Strojno pletenje, izdelovanje bičev. Prodaja bukovih drv železničarjem na Zidani most. Strm, plazovit teren med Majlandom in Brišami. L. 1877. je tu velikanski plaz zasul 6 poslopij, pokopal 13 ljudi, vrgel žel. tir preko Savinje in zajezil reko, da je nastala velikanska povodenj prav do Rimskih Toplic. Majland, ki ima vzvišeno pobočno lego nad izlivom Savinje v Savo, je danes izrazita delavska kolonija. Njeno ime spominja na italijanske delavce, ki so bili 1849 zaposleni pri graditvi železniške proge in so si tu postavili svoja zasilna bivališča. Pri cestnem mostu pod vasjo je velik kip Janeza Nep. z vklesanim latinskim napisom in letnicama 1825, 1826. Postavili so ga v spomin na dograditev mostu.

Šavna peč, 71-19-9-8-2. Sr so du Laško 21 km, žand zdr žel o pTt š Zid. most 9 km, fin Radeče 9 km, žup Marija Širje 4 km. Povpr. nm ca 370 m. Prisojna, nekoliko hribovita lega nad žel. progo med Hrastnikom in Zidanim mostom ob obč. poti 2 km od ban. ceste. Dostopna z vozom. H kraju spadata zaselka Sv. Jurij in Turje. Rodovitno. Poljedelstvo in živinoreja. Tu rojen: Šovre Anton, prof. (r. 1885), prevajalec staroklasičnih del v vzorno slovenščino in sodelavec pri sestavi slovenskih čitank za srednje šole.

Veliko Širje, 293-66-21-40-5. Sr so du Laško 13 km, žand žel o pTt š Zid. most 2 km, zdr Loka pri Zid. mostu 5 km, fin Radeče 5 km, žup Marija Širje 3 km. Nm ca 200—500 m. Zelo razložena vas ob Savinji kraj ban. ceste Zidani most—Rimske Toplice in po sosednjem hribovju. H kraju spadajo zaselki Dolenje, Gajžla, Lukovica, Straža, ter Spodnje in Zgornje Brezno. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in gozdarstvo. Pretežno listnati gozdovi (bukev, hrast, gaber). Prodaja drv na Zidani most. V Breznu je 1646 in 1647 strašno morila kuga.

Zidani most, 498-41-2-35-4. Sr so du Laško 15 km, žand zdr žel pTt š v kraju, fin Radeče 2 km, o 5 km, žup Marija Širje 3 km. Šola ust. 1852, 5 odd. SKJ, PCMD, RK, PRK, PJS, Glasbeno d., Gas., Posav. podr. SPD, Strel. druž., Zedinjenje jugosl. nac. železn., Zedinjeni Savez žel. K. J. Nm 197 m. Kraj leži v soteski med strmimi pečinami ob izlivu Savinje v Savo. Izredno slikovita lega. Eno najvažnejših žel. križišč v vsej državi. Izhodišče ban. cest proti Hrastniku, Celju in Sevnici. Dva žel. mostova in kameniti most za osebni in tovorni promet. Brod čez Savo. Prebivalci žive pretežno od dela pri železnici, razni obrtniki in delavci. Cementarna s kamenolomom, last Trboveljske prem. družbe, ki pa od 1927 ni v obratu. Izhodišče izletov na Veliko Kozje (987 m, 2½ uri), Lisco (947 m, 4 ure) in na Kum (1219 m, 3½ ure). S Klausensteina, 20 minut nad postajo krasen pogled po dolini. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Iz ostankov rimskih najdb sklepamo, da je že tedaj tu obstajal rimski most čez Savo ali Savinjo. Tudi pozneje je kraj obdržal svoj prometni pomen. Poleg nekdanje cerkve sv. Ilja na levem bregu Save nasproti sedanjemu kolodvoru je vojvoda Leopold Slavni dal sezidati 1222 most čez Savo, ki ga je 1224 izročil prometu. Promet med Štajersko in Primorjem, ki je šel dotlej le po Tuhinjski dolini na Kamnik in Škofjo Loko v Italijo, je šele zdaj našel novo pot tudi po dolini Savinje in dalje po Savski dolini. V obrambo tega mostu je dal najbrž še isti vojvoda Leopold zgraditi tik nad postajo strategično pomemben grad Klausenstein, tudi Stari grad imenovan. Grad so dobili 1270 in 1279 grofje Vovbržani v zastavo in ravno tako 1336 Žovneški gospodje oziroma poznejši Celjski grofje. Najbrž je dal grad razrušiti cesar Friderik III., ko se je bojeval s Celjani. Danes so grajske razvaline že zaraščene. Radi borbe s Celjani je dal cesar Friderik III. 1442 podreti tudi most. Kljub temu je del trgovine med Štajersko in Primorjem tudi pozneje šel preko Zidanega mostu. Bivši trgovsko-prometni pomen je kraj znova dobil v začetku 19. stol., ko so odtod zgradili cesto proti Rimskim Toplicam. L. 1823. so zgradili cesto Zidani most—Loka. L. 1825. in 1826 so mesto dotedanjega broda zgradili kameniti most preko Savinje. L. 1847—1849. so postavili železniški most, po katerem je stekla južna železnica. Zidani most je tedaj prevzel vlogo Zaloga, postal je važno savsko pristanišče. Tu so blago nakladali na vlak in obratno na ladje, ki so jih vlačili po Savi navzgor. Plovba po Savi je ohranila svoj pomen do 1862, ko je bila otvorjena železnica Zidani most—Zagreb—Sisak. S tem je postal Zidani most mednarodno žel. križišče. Tretji železobetonski most, ki omogoča direktni železniški promet med Ljubljano in Zagrebom, je bil dograjen 1931.

Žirovnica, 93-19-12-6-1. Sr so du Laško 16 km, žand zdr o Zid. most 5 km, fin Radeče 5 km, žel pT š žup Loka pri Zid. mostu 4 km. Nm ca 500—830 m. Razložena vas visoko na j. pobočju Velikega Kozja (987 m) ob obč. poti, povprečno 1 uro od ban. ceste pri Loki. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki Kajtna, Kozje, Mrzla planina, Mrzlo polje in Zakozičje. Kmetijstvo, bukovi gozdovi. Prodaja drv v Loko in Zidani most. Mimo naštetih zaselkov drži markirana pot na Veliko Kozje, ki pada v navpičnih stenah proti Savinji. Lep razgled; redka alpska flora (Auricula, encijan, Daphne Blagayana itd.).

Srez Lendava

Splošen pregled

Z ozirom na površino je lendavski srez med srezi naše banovine na predzadnjem mestu. Njegova površina znaša 339 km². Srezu pripada manjši j. in jv. del Prekmurja, ki se razprostira med Muro in madjarsko mejo v obliki precej pravilnega enakokrakega trikotnika. Njegova krajša osnovnica bi bila meja nasproti soboškemu srezu med Muro in madjarsko mejo, oba daljša kraka pa bi bila na j. Mura, na s. naša drž. meja, ki se daleč na jv. ob izlivu Ledave v Muro, stikata v precej ostrem kotu. Gemorfološko je pokrajina precej enolična. Kot sestavni del našega Murskega polja v ožjem smislu, oziroma kot del velikega Panonskega nižavja v širšem smislu, se razprostira tod večinoma nizko, ravno in odprto Dolinsko, ki ga zagrajajo le v s. kotu sreza zadnji nizki odrastki valovite Goričke. Sicer se na v. ob drž. meji dvigajo tudi še Lendavske gorice, ki so celo bolj strme in nekoliko višje, vendar so le nekak osamljen otok sredi ravnine. Ni čuda, da so zato v srezu višinske razlike tako majhne, kot ni to sicer nikjer slučaj v dravski banovini. Najnižji del sreza je njegov jv. rob ob Muri (150 m), najvišja kota v Lendavskih goricah pa doseza komaj višino 326 m. Vsa pokrajina se postopoma znižuje proti jv. V tem pravcu teče Mura pa tudi druge vode, ki imajo na daljše razdalje kar vzporeden tok z njo. Ker se od Dokležovja do madjarske meje ne izteka niti en daljši pritok z dolinske strani, zbira tako rekoč vse prekmurske vode najdaljši njegov potok Ledava: večinoma jih sprejema pri Lendavi (n. pr. Črnec in Kobiljanski potok). Tik pred svojim izlivom se Ledava združi še s Krko, ki ji priteka iz Madjarske, a ima svoje povirje v sev.-vzh. Prekmurju. Vsi potoki Dolinskega imajo značaj počasnih in pogosto v velikih vijugah tekočih voda. Precej naglo pa teče Mura; ta se cepi na mnogo stranskih rokavov in ob visoki vodi ruši bregove in prelaga svoj tok. Zato se je do najnovejšega časa južna sreska meja le malokje krila z sedanjim tokom Mure. Na mnogih mestih je potekala znatno bolj s., tako da je pripadalo na sedanjem levem bregu Mure več 1000 oralov travnikov in logov na drugi strani ležečemu čakovskemu srezu in s tem savski banovini. Šele 1931 se je tu sreska meja korigirala tako, da je lendavskemu srezu, oziroma črensovski občini pripadel na levem bregu Mure ležeči del štrigovske občine, ki so jo takrat dodelili dravski banovini.

Geološko se razteza srez skoraj po samih aluvialnih rečnih naplavinah (večinoma prod in pesek) Mure in njenih pritokov. Na površini je nastala deloma že rodovitna prst, ki omogoča obdelovanje zemlje. Te mlade plasti pokrivajo vse starejše pod seboj, le ob s. meji je ohranjen v višjih legah Bukovice miocenski lapor, v nižjih proti ravnini pa pliocenske rečne usedline, pesek in ilovica. Tudi gričevje v. od Lendave sestavljajo iste usedline.

Važno tektonsko črto bi smeli pričakovati v smeri toka Mure, toda mlade naplavine jo prekrivajo, da ne najdemo o njej sledov. Rudnih zakladov naše ozemlje nima, pač pa nahajamo takoj onstran Mure premogovnik Peklenico (lignit) in v. od tega kraja kameno olje in kameno sol v globini čez 1000 m.

Podnebne razmere v srezu so v splošnem take kot drugod v Panonski nižini. Toplotne razlike med letnimi časi so zelo velike; kajti poletja so zelo vroča, zime pa niso bistveno manj mrzle kot v našem alpskem ozemlju. Padavin je malo, letno komaj 600—800 mm. Vendar še zadoščajo, ker so ponavadi razdeljene precej enakomerno skozi vse leto, čeprav jih je relativno še največ v poznem poletju in v zgodnji jeseni. Toda to ni stalno pravilo. Neredko poleti prestane dež za dalj časa, kar ima za posledico sušo, ki utegne biti prav katastrofalna. Ta se pojavi tem hitreje, ker je ravnina zaradi odprte lege precej vetrovna in jo pokriva navadno rahel prod ali peščena ilovica, ki vodo slabo zadržujeta. Toda ne le suša, tudi poplave utegnejo biti za nekatere kraje huda nadloga. Ob vsakem večjem deževju prestopa Mura in poplavlja širna ozemlja zlasti okoli Hotize in jv. od Petišovec, pa tudi poplave Ledave in nekaterih drugih potokov so vzrok, da se marsikje razprostirajo močvirna tla, ki bi mogla biti sicer zelo plodna.

Flora je razmeroma enolična. Ob rekah tvorijo gozdiče topoli, jelše in vrbe (pontsko-panonska flora)); po njih se ovijajo kozji parkeljci (Lonicera caprifolium); ob Muri so lepi hrastovi gozdiči. Po lokah sta močno razširjeni Rudbeckia laciniata in Solidaco serotina, iz Amerike prinešeni in podivjani rastlini. Bolj po močvirjih in zapuščenih rečnih rokavih rastejo pogosto trobelika (Cicuta virosa), zlatica (Ranunculus lingua), močvirski mleček (Euphorbia palustris), vodna kresnica (Senecio fluviatilis) in dozdevno samo tukaj Caldesia parnasifolia. Na Lendavskih goricah se razprostirajo kostanjevi gozdovi.

V zoogeografskem oziru leži srez v celoti v z. pokrajini nižinskega pasu. Divjačina je izrazito nižinsko-poljska. Tu je polno poljskih zajcev in jerebic, dalje prepelic, slok in divjih rac. Manj je fazanov, lisic, veveric, podlasic, ujed in srnjadi. V mirnih vodah Mure žive bolen (Aspius rapax), ogrica (Abramis brama), smuč (Lucioperca sandra) in čep (Aspro streber).

Iz predzgodovinske dobe je malo sledov. V rimski državi je srez pripadal provinciji Panoniji. Tod skozi je tedaj vodila cesta Poetovio (Ptuj)—Halicanum (Lendava)—Sabaria (Sombotelj), od katere se je odcepila v Lendavi cesta, ki je držala skozi Hotizo, Beltince, Dokležovje in Mursko Soboto proti Radgoni. Obe cesti sta se ohranili še v srednjem in novem veku. Kot del Slovenske krajine je srez zaradi svoje periferne lege že od nekdaj preživljal drugačno usodo kot ostale slovenske dežele. V začetku srednjega veka je bil najbolj izpostavljen navalom številnih narodov. Nato je tvoril del ozemlja, ki ga je ok. 840 sprejel v fevd in 7 let nato v last knez Pribina od frankovskega kralja Ludovika Nemškega. Pribinova država je segala na v. do Donave, na z. do Maribora, Boča, in Rogaške Slatine, na sz. do Rabe, na j. pa do Drave. Pribino (u. 860 ali 861) je nasledil sin Kocelj, s čigar smrtjo (okrog 874) pa je že konec politične samostojnosti panonskih Slovencev. Slovenska krajina je prišla sprva pod nemško, nato pa (896) pod madjarsko nadoblast. V madjarski državi je srez spadal k zalski županiji (Zalavarmegye). V tej več kot 1000 letni dobi so bili Slovenci brez slovenskih uradov in slovenskih šol. Domača govorica se je ohranila le doma in v cerkvi, tako v katoliški kot v protestantski. Da slovenski živelj kljub temu ni izginil, je predvsem zasluga domače duhovščine, ki je gojila največ prekmursko nabožno literaturo. Slovstveni, znanstveni in publicistični stiki med Prekmurjem in ostalo Slovenijo so bili sprva le rahli. Že protestantske slovenske knjige v 16. stol. so prodrle sem in vplivale na prekmursko književnost. Žive, osebne stike s Prekmurci je navezal Stanko Vraz, ki je nabiral njihove narodne pesmi in si dopisoval z ondotnimi duhovniki. Štajerski narodni buditelj Božidar Raič (u. 1886) je prepotoval Prekmurje in spisal prvo slovstveno zgodovino Prekmurcev. Njegovo informativno delo je nadaljeval Anton Trstenjak, ki je mnogo pisal o prekmurskih Slovencih (1884—1914). L. 1903. ustanovljeno Zgodovinsko društvo v Mariboru je začelo raziskovati tudi slovensko ozemlje na Madjarskem in objavljati rezultate v svoji reviji. Zlasti družba Sv. Mohorja in Slovenska Matica sta imeli že pred svetovno vojno precej članov med prekmurskimi Slovenci, ki so v dobi narodnega preporoda že sodelovali s svojimi štajerskimi rojaki. Med svetovno vojno so bili medsebojni stiki že pogosti. 3. nov. 1918 je prišlo na jugoslovansko slavnost v Ljutomer tudi veliko Prekmurcev. 26. dec. 1918 so se Prekmurci na ljudskem taboru v Radgoni izjavili za Jugoslavijo. Kapetan Jurišić je s četo dobrovoljcev 28. decembra 1918 začasno zasedel Lendavo, Črensovce, Beltince in Mursko Soboto. Božidar Sever je organiziral Narodni svet za Prekmurje. Osvobodilno delo pa je zastalo, ko je konec

marca 1919 ogrska boljševiška vlada zasedla vso deželo in postavila Viljema Tkalca za prekmurskega komisarja. Po uporu protirevolucionarjev in njih porazu je napočila druga boljševiška vlada, ki je bila še hujša in je preganjala predvsem duhovščino. Končno je po sklepu Vrhovnega sveta v Parizu jugoslovanska vojska 12. avgusta 1919 vkorakala v Slovensko krajino. Tu se je uvedel najprej civilni komisariat s prekmurskim parlamentom. Sedež obeh je bil v Murski Soboti. Sedanji lendavski srez obstaja od 1925. Z ozirom na to, da so se na podlagi agrarne reforme razdelila veleposestva kneza Eszterházya, grofa Sichya in drugi med ubožne kmete in nove koloniste, so se tukajšnje posestne razmere temeljito spremenile.

Cerkveno je bilo ozemlje Slovenske krajine sprva podrejeno solnograški nadškofiji. Pod njenim okriljem je širil krščanstvo že knez Pribina, ki je domnevno ustanovil prvo cerkev v Dolnji Lendavi. Na prošnjo kneza Koclja je tu nekaj let deloval škof Metod, ki je uvedel slovansko bogoslužje. Po Kocljevi smrti pa je to na pritisk Nemcev izginilo. Po prihodu Madjarov je zalska županija pripadla najprej vesprimski, konec 11. stol. pa zagrebški škofiji. Zato so ustanovili za ondotne takratne župnije: Bogojino, Turnišče, Dobrovnik in Dolnjo Lendavo poseben arhidiakonat s sedežem v Turnišču. Ko je Marija Terezija 1777 ustanovila škofijo v Sobotišču, ji je priključila celotno Prekmurje, kar je bilo za ondotne Slovence v narodnem oziru zelo ugodno. Tako je ostalo do 1923, ko je bila Slovenska krajina odstopljena apostolski administraciji lavantinske škofije. V reformacijski dobi je skoraj vse prekmursko prebivalstvo sprejelo novo vero. Ko pa so v drugi pol. 17. stol. grofje Nadasdyji prestopili v katoličanstvo, je bil protestantizem kmalu zatrt.

Lendavski srez je zelo izrazita kmetiška pokrajina; skoraj 90% njenih prebivalcev živi od zemlje. Dobro polovico površine (50.3%) zavzemajo polja, ki se širijo najbolj po ravnini med Ledavo in Muro. Tu je v beltinski obč. nad 70% tal v njivah, v odranski obč. pa celo 85% vse zemlje. Pridelujejo vse vrste žita, približno v enaki meri koruzo, pšenico in rž, pa tudi mnogo krompirja. L. 1934. so pridelali na 3000 ha 61.000 q koruze, na 4232 ha 43.000 q pšenice, na 3951 ha prav toliko rži, na 2242 ha 82.000 q krompirja in na skupaj 4400 ha 4000 q ovsa in 900 q ječmena. Isto leto so pridelali še nad 7000 q ajde. Nekoliko manj intenzivna je živinoreja; sicer so travniki in pašniki, ki obsegajo 22.1% vsega ozemlja, le srednje dobri in zlasti pašnikov v splošnem nedostaja, vendar je živinoreja zelo važno dopolnilo poljedelstva. Kajti med tem ko prebivalstvo poljske pridelke vsaj večinoma porabi doma, mu nudi prodaja živine glavni zaslužek. L. 1934. je bilo v srezu ca 13.000 goveje živine, 10.000 svinj, 1000 konj in 58.000 perutnine. Govedo in svinje izvažajo precej v tujino, perutnino in jajca pa pokupijo domači trgovci. Le konjereja nima večjega pomena in celo občutno nazaduje. Čebelarstvo je v manjši meri razširjeno povsod. L. 1934. je bil tu 2361 čebelni panj. Tretje mesto z ozirom na areal (17.4%) zavzemajo gozdovi. Ti se sicer omejujejo v ravnini, zlasti v širokem pasu ob Muri, večinoma le na poedine loge akacij in jelševja, zato pa nastopa pravi mešan gozd tembolj v severnih, največ nekoliko više ležečih predelih sreza. Gozd pokriva predvsem nizko gričevje, ki loči ravan pri Dobrovniku od lepega Kobiljanskega polja. Zato je v dobrovniški občini kar dobra tretjina tal pod gozdom (35.3%). Le škoda, da so zlasti v prvem desetletju po svetovni vojni gozdove marsikje preveč izsekali in jih niso nadomestili z novimi nasadi. Skoraj ves les je izvozila Našička d. d. preko Lendave zlasti v Italijo in na Madjarsko. Pomanjkanje lesa je predvsem v nekaterih ravninskih krajih zelo občutno. V turniški in odranski občini ni niti en procent tal pod gozdom. Vse ostalo ozemlje v srezu zavzemajo vinogradi (2.6% tal), sadovnjaki (3.3% tal) ter močvirni in neplodni svet (4.4%). Vinogradi se razprostirajo izključno po prisojnih gričih. V ravnini jih ni nikjer. Večinoma pokrivajo Lendavske gorice, v mali meri pa so raztreseni tudi po bregovih severno od Bogojine in Dobrovnika, kjer pa dobro uspeva le necepljena trta. Celotni vinski pridelek je znašal 1934 16.000 hl. Med sadno drevje je skrita vsaka vas. Toda gospodarskega pomena je le pridelovanje jabolk, ki jih iz nekaterih krajev pošiljajo celo v tujino. Vseh sadnih dreves je ca 70.000. Med njimi je polovica jablan, 20.000 sliv in 10.000 hrušk. Ostalo drevje so češnje in orehi. Neplodna zemlja je v prvi vrsti močvirna zemlja. Imajo jo vse občine, toda daleko največ Črensovci (9.9%), zaradi razdiralnega dela Mure. V primeri s kmetovalci so v srezu vsi drugi pridobitni krogi le slabo zastopani. To velja za obrt, še mnogo bolj pa za industrijo, ki nima razen par opekarn in večjih mlinov tako rekoč pokazati ničesar. O tujskem prometu ni govora, čeprav ima srez nekaj zelo lepih idiličnih kotičkov, ki pa so še skoraj nepoznani (n. pr. okolica Kobilja). Kljub vsestransko kmetskemu značaju pokrajine je srez tako gosto naseljen kot noben drug predel v naši banovini. L. 1931. so tu našteli 37.353 prebivalce. Gostota znaša 110 ljudi na 1 km². Pokrajina je vobče povsod gosto naseljena, vendar na bolj gozdnatem s. manj kot na čisto odprtem j. V bogojanski, dobrovniški in genterovski občini pride n. pr. na 1 km² le 70 ljudi, na ozemlju občin Turnišča, Odranec in Črensovec pa blizu 170. Skoraj vsi prebivalci (97%) so katoliške vere. Židje so raztreseni povsod, vendar žive v večjem številu samo v Lendavi. Zelo malo je tudi evangeličanov in kalvincev. Slednji prebivajo le v Motvarjevcih. V splošnem prevladujejo velike vasi. Izmed 48 krajev, kolikor jih šteje srez, imajo le 4 kraji manj prebivalcev kot 300, 13 jih pa ima nad 1000 prebivalcev. Toda največje središče Lendava, je izkazalo leta 1931. z vojaštvom vred komaj 2431 ljudi.

Ravninska središča so gručasta ali obcestna, po gričevju pa so hiše bolj daleč narazen in se vrste brez določnega reda (razložene vasi). Povsod je zelo razširjena nizka in dolga panonska prekmurska hiša s stanovanjskimi in gospodarskimi prostori pod isto streho. Oba dela se stikata pod pravim kotom, kjer obstaja navadno pokrit ozek prehod za vozove, tako zvana pojata. Prebivalstvo izkazuje zelo močan prirodni prirastek; družine imajo navadno večje število otrok in je zato rojstev mnogo več nego smrti. Vendar prebivalstvo celo nazaduje, kajti zemlja je prenaseljena in ne more vseh ljudi prehranjevati. Sicer se je pod jugoslovansko upravo razdelila plodna veleposestniška zemlja med uboge domačine in nekatere primorske emigrante, toda vkljub temu naseljujejo srez še vedno skoraj sami mali kmetje, ki komaj izhajajo. Zato odteka presežek prebivalstva v tujino. Nekateri odhajajo za stalno, največ na sosednje Štajersko, kjer si ustvarijo novo domačijo, a mnogo več je sezonskih izseljencev (povpr. 3 do 4% vsega prebivalstva), ki si iščejo kruha kot poljski delavci v naši državi, zlasti v Vojvodini, sicer pa tudi drugod na pr. v Franciji. Srez je skoraj brez železnic. Le dva kratka sektorja proge, pri Beltincih in Lendavi, v skupni dolžini 10 km tečeta po njegovem ozemlju. Razen dveh železniških mostov čez Muro pri Dokležovju in Murskem Središču, drži čez reko še dvoje lesenih mostov v njuni neposredni bližini; ves ostali promet čez Muro vzdržujejo na sedmih mestih brodovi, oziroma čolni. Redni avtobusni promet se vrši le med Lendavo in Mursko Soboto preko Dobrovnika in Bogojine.

Občina Beltinci

Preb. 5727, hiš 924, posest. 927, koč. 54, najem. 60. Površina 5018 ha: njiv in vrtov 3610, trav. in paš. 530, sadovnjakov 235, gozdov 511, ostalo 132. Občina leži na obeh straneh železniške proge Murska Sobota—Ljutomer in se razprostira na zahodni strani sreza med Muro in Ledavo. Popolna ravnina v nm višini 175—185 m, ki jo poleg omenjenih obrobnih voda premerita le potoka Črnec in Dobel. Večinoma prodnat svet je zelo rodoviten in prikladen za poljedelstvo. Pridelujejo vse vrste žita in krompir preko domačih potreb tako, da ostane precej za prodajo domačim trgovcem. Vzporedno s poljedelstvom se goji živina, največ govedo, svinje in raznovrstna perutnina. Povsod uspeva čebelarstvo. Zelo malo gozda. Predvsem logi ob Muri in drevesne skupine v vaseh. Pokrajina je gosto obljudena. Samo velike sklenjeno pozidane vasi. Največji kraj so Beltinci, ki so gospodarsko središče ne samo te občine, temveč tudi sosednjih predelov.

Béltinci, 1524-230-200-32-25. Sr so du Lendava 22 km, žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ustanovljena 1880, 7 oddelkov. Strok. nad. š., SKJ, PRK, RK, Gas., Kat. prosv. d., PJS, Selekc. dr., 2 zdravnika. Elektrarna za vso občino. Nm 177 m. Lepa in zelo velika središčna vas na obeh straneh potoka Črnca ob križišču ban. cest proti Murski Soboti, Črensovcem in Turnišču. Pomembno kupčijsko in obrtno središče bližnje okolice. Poljedelstvo, znatna svinjereja in perutninarstvo. Zelo ugodno za čebelarstvo; v dobri letini se proda ca 500 kg medu. Pridelovanje sadja le za dom. Mnogo trgovcev in obrtnikov. Paromlin, parna žaga. Ban. semenogojska postaja. Gostilne s prenočišči. Dobro ohranjen srednjeveški grad

z lepim parkom in vrtnarijo je sedaj last rodbine grofov Zichy. Grajsko veleposestvo je bilo 1934 po agrarni reformi razdeljeno med okolne kmete. Kraj je bil najbrž obljuden že v starem veku, ko je vodila mimo rimska cesta Dolnja Lendava—Radgona. V dobi turških pohodov je vas veliko trpela. L. 1708. so jo zavzeli Kruci. Ti so veleposestvo popolnoma izropali iz maščevanja do tedanjega lastnika generala Ebergenjija, ki se je boril proti njim. Za časa madjarske revolucije 1848—1849 je bil tedanji graščak Gyika Jenö organizator obrambe proti Jelačiću v Prekmurju. Toda narodna straža, ki se je ustanovila proti Jelačićevi vojski, je odpovedala pokorščino. O nekdanji razviti obrti nam pričajo še ohranjena pravila čevljarskega in kovaškega ceha, ki jih je potrdila Marija Terezija. Staro je tudi šolstvo. Prva šola je bila trivialna šola. Šolsko poslopje je bilo sezidano 1865 in razširjeno 1880. Tu je poučeval znani pedagog in glasbenik Janez Murkovič iz Male Nedelje. Sedanji upravitelj šole Ferdo Šprager je aktivno sodeloval pri osvoboditvi Prekmurja 1919. 12. avgusta tega leta so pozvali v Beltince jugoslovansko vojsko. Po zahvalni službi božji se je vršil 17. avgusta 1919 pred cerkvijo velik ljudski tabor, ki se ga je udeležilo nad 20.000 Prekmurcev. Župnija Beltinci (dekanija Lendava, škofija lavant.) ima 8384 duš. Pokopališče. Župna cerkev Sv. Ladislava. Prvotno je tu stala lesena, s skodljami krita kapelica, ki jo prvič omenja vizitacijski zapisnik iz 1669; tik pred 1688 so tu sezidali cerkev; sedanja cerkev je iz 1742. Okoli 1900 so jo prezidali v baročnih formah. Prizidali so ji tudi grobno kapelo rodbine Zichy, ki je imela patronatske pravice nad župnijo. Prvotno podr. prafare v Turnišču, je postala cerkev samostojna župnija 1742. Tu je bil mnogo let župnik znani prekmurski narodni voditelj Štefan Kühar, »brod čez Muro«. Kapela Kraljice sv. rožnega venca. V B. rojeni: Baša Ivan, u. 1931 v Bogojini kot župnik, soustanovitelj »Kalendarja N. S. Jez.«; Košič Jožef (1788—1867), župnik, gojil posvetno in cerkveno književnost v prekm. narečju.

Bratonci, 652-101-112-5-4. Sr so du Lendava 24.33 km, žand zdr fin o pTt š žup Beltinci 2 km, žel Beltinci 0.2 km. Gas., Knjiž., Prosv. društvo. Nm 180 m. Kraj leži ob potoku Črncu poleg železniške proge blizu postaje Beltinci. Dostop po obč. poti 0.2 km od ban. ceste Beltinci—Murska Sobota z vsemi vozili. Živinoreja in poljedelstvo. Razno sadje, domači jabolčnik. Zelo razvito čebelarstvo. Predvsem trgovanje s svinjami, perutnino in jajci. V dobi turških napadov so kraj popolnoma razdejali Turki; turškim pohodom so sledile epidemije, da ni niti en človek ostal v vasi. Mnogo je trpela vas tudi od Krucov. Zunaj vasi stoji znameniti spomenik »Božja misel« iz 1724. V bojih za osvobojenje Prekmurja 1919 so si prebivalci stekli veliko zaslug. Tu rojen Kühar Štefan (1882—1915), nabiratelj narodopisnega blaga v Prekmurju in izdajatelj »Narodnih pesmi«. L. 1932. so mu postavili po načrtih arh. prof. Plečnika umetniški spomenik.

Dokležovje, 785-126-152-2-2. Sr so du Lendava 26 km, žand zdr fin o pTt žup Beltinci 5 km, žel Beltinci 3 km (postajališče), š v kraju. Šola ustanovljena 1890, 2 odd. Javna knjiž., Kmet. nad. š., Gas., Gledal. oder. Nm 184 m. Vas leži kraj Mure ob glavni cesti, ki veže Slovensko krajino z osrčjem naše banovine. Cesta drži po lesenem mostu čez Muro; v neposredni bližini je železniški most čez reko. Poljedelstvo, živinoreja. Izdelovanje domačega sira in masla. Jabolka, hruške, slive, češnje; domači sadjevec. Zelo razvito čebelarstvo; pretežno ajdov in akacijev med. Jelše, vrbe, akacije, jagnjedi. Izdelovanje desak in korit za domače potrebe. Mlini na Muri. Izdaten ribolov. Tkanje domačega platna. Ugodna prirodna kopališča v Muri. Lepi sprehodi po okolici. Tujske sobe. Priljubljeno izletišče Sobočanov. Več rimskih gomil za vasjo spominja na rimsko cesto, ki je vodila tod iz Lendave v Radgono. Vas so velikokrat napadli Turki in Kruci. Narodno zavedno ljudstvo je veliko trpelo za časa komunistične vlade na Madjarskem. Boljševiki so pred kapelo sv. Štefana postavili vislice. Pred osvoboditvijo Prekmurja so domačini vzdrževali ponočni promet čez Muro in prevažali narodne boritelje. Kapela sv. Štefana kralja je bila do 1756 posvečena še sv. Janezu Krstniku. Kot taka se večkrat omenja že v 2. pol. 17. stoletja. Pokopališče. Tu rojen Jerič Ivan, zdaj dekan v Turnišču, zaslužen prekmurski nar. delavec.

Gančani, 1093-190-175-15-21. Sr so du Lendava 23 km, žand zdr žup Beltinci 3 km, fin o pTt Beltinci 2.5 km, žel Beltinci 5 km, š v kraju utanovljena 1876, 3 odd. Gas. s knjiž. Pev. in godb. d. Nm 179 m. Lega ob ban. cesti Beltinci—Renkovci. Kmetijstvo, znatna obrt, predvsem sodarstvo. Precej sadja; več čebelarjev. Mešano drevje, največ akacija. Gozd je last veleposestva v Beltincih. Reja bikov. Trgovanje s poljskimi pridelki, perutnino in jajci. Pokopališče. Tod mimo je vodila v srednjem veku važna strategična pot (p. d. »Námet«). Vas je mnogo trpela od Turkov in Krucov.

Ižakovci, 804-118-118-0-5. Sr so du Lendava 22 km, žand zdr fin o pTt žup Beltinci 3 km, žel Beltinci 1.5 km, postajališče Dokležovje 1.5 km, š v kraju ustanovljena 1858, 3 odd. Gas. Nm 178 m. Lega v neposredni bližini Mure ob obč. poti 2 km jz. od Beltinec. Dostop z vozom ali avtom. Poljedelstvo, živinoreja, pridelovanje jabolk, češenj, orehov in sliv. Znatno čebelarstvo. Jelše, vrbe, jagnjedi, jeseni. Precej mlinov, murski mlini na ladjah, valjčni mlini. Razne sladkovodne ribe. Trgovanje s poljskimi in živinorejskimi proizvodi. Nekaj lesa se izvozi v tujino. V zah. delu vasi je gozd in drevesnica beltinške graščine. Na polju pri vasi so odkopali opeko in velike kose obdelanih skal, ki kažejo na sledove starinskih zgradb (najdišči »na Marofu« in pod »Osredkom«). Kraj je izredno veliko trpel zaradi turških napadov, epidemij in kobilic. L. 1848. je bila pri vasi bitka med Madjari in Jelačićevo vojsko. Ko so se junija 1919 uprli Prekmurci komunističnemu režimu na Madjarskem, so se vršili po njivah med Ižakovci, Bratonci, Beltinci, Gančani in Ivanci ostri spopadi. Pokopališče.

Lipóvci, 869-159-170-0-3. Sr so du Lendava 25 km, žand zdr fin žel o pTt žup Beltinci 2.5 km, š v kraju ustanov. 1894, 3 odd. Javna knjiž., Gas., Kmet., nad. š. (5 mes.). Nm 181 m. Lega kraja z. sreske meje ob obč. poti ½ km od ban. ceste Beltinci—Murska Sobota. Dostopno vsem vozilom. Živinoreja, poljedelstvo, precej raznih obrtnikov. Mešano sadje, predvsem jabolka. Razvito čebelarstvo. Tkanje domačega platna. Prodaja živine in jajc. Na nekdanjo rimsko cesto, ki je mimo vodila, še spominja tu odkrita rimska gomila. V srednjem veku sta mimo vasi držali dve strategični poti, po domače »katanski« (vojaški), in »Námet«; sledovi slednje so še vidni. L. 1671, so Turki opustošili vas. Na ta pohod še spominja krajevni naziv »Tabor«. Do 1848 so bili vaščani podložniki beltinskih graščakov. L. 1919., za časa madjarskega boljševizma, se je vršila pred vasjo ljuta borba med »rdečo« in »belo gardo«. Mnogi domačini so se kot dobrovoljci udeležili naše zasedbe Prekmurja. Pokopališče.

Občina Bogojina

Preb. 2753, hiš 576, posest. 579, koč. 0, najem 8. Površina 3352 ha: njiv in vrtov 1338, trav. in paš. 785, vinogradov 123, sadovnjakov 113, gozdov 918, ostalo 75. Občini pripada sz. del lendavskega sreza med reko Ledavo in državno mejo. Pokrajina ob Ledavi je popolna ravnina, ki pa na severu kmalu preide v 50—80 m visoko gričevje. Tu se pričenja Goričko, v katerem izvirajo nedaleč Bogojanski, Bukovniški in Kobiljanski potok, ki teko po bogojanski občini. Svet je v ravnini pretežno prodnat, v višjih legah pa ilovnat. Pridelovanje žita in krompirja preko domačih potreb. Precej se gojita tudi lan in zelje. Znatna svinjereja in perutninarstvo. Razno sadje za prodajo. Obsežni vinogradi po gričevju. Ker se žlahtna trta slabo obnese, goje največ šmarnico. Gozda je sorazmerno veliko, saj obsega nad četrtino občinskega ozemlja, je pa pretežno veleposestniška last. Prevladujejo hrast, bor in jelša. Kot domača obrt uspeva ponekod lončarstvo, pečarstvo in izdelovanje vrčev. Prebivalci so večinoma katoličani. V Motvarjevcih pa imajo dvetretjinsko večino kalvinci, ki so vsi madjarske narodnosti.

Bogojina, 865-175-171-0-2. Sr so du Lendava 20.7 km, žand zdr fin Dobrovnik 7 km, žel Beltinci 10 km, o p š žup v kraju. Šola ustanov. 1827, 6 odd. Knjiž. ZKD, PRK, Gas., Prosv. d., Selekc. d. Nm 195 m. Vas leži na prehodu iz ravnine v gričevje, kraj ban. ceste Murska Sobota—Lendava. Tod mimo drži poštna avtobusna zveza med obema krajema. Kraj se razprostira od j. proti s. in ima dva različna dela. Hiše v ravnini so gosto razpostavljene na obeh straneh obč. poti, ki se tu odcepi od ban. ceste, na pobočju gričevja pa ima kraj tip na široko razloženega naselja. Ilovnato, zelo rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja, razno sadje. Ca 130 čebelnih panjev. Po gričevju so precejšnji vinogradi. Vsak posestnik ima do ½ orala lastnega gozda. Trgovci, razni obrtniki, gostilna s prenočišči. Lončarstvo in pečarstvo kot domača obrt. Razne ribe v Bogojanskem potoku, ki teče na z. strani vasi. Kraj ima zelo slikovito lego in ga od blizu in daleč radi obiskujejo.

B. je bila obljudena že v rimski dobi (tri gomile sv. od kapelice sv. Urbana). Prvič se omenja 1208. V dobi turških napadov je vas veliko trpela. Bližnja naselbina Obrančavci je takrat popolnoma izginila. Nanjo spominja samo še naziv za tamošnji gozd. Pozneje se je Bogojina opomogla in 1688 je bila celo trg (oppidum). V reformacijski dobi so postali vaščani večinoma luterani. Ti so cerkev zažgali. Malo pred vizitacijo 1669 so dobili katoličani ponovno cerkev v roke. L. 1690. je štela Bogojina že nad 100 katoličanov, protestantov pa je

bilo 1692 samo še 50. Prebivalstvo se je poleg kmetijstva že od nekdaj bavilo z lončarstvom in deloma s tkalstvom. Obrtniki so bili organizirani v skupen ceh lončarjev, tkalcev in sodarjev. Ohranjena so še pravila ceha, potrjena od Marije Terezije. Zelo staro je šolstvo: že 1669 se navaja učitelj Štefan Sartor, ki je bil luteran. Župnija Bogojina (dekanija Lendava, škofija lavant.) ima 2717 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vnebohoda Gospodovega stoji na vzvišeni trati in je vidna daleč po ravnini. Prvotna cerkev je bila posvečena sv. Trojici in je stala že v začetku 14. stol. Prvič se omenja 1334. Cerkev so večkrat prenovili in povečali. V reformacijski dobi je bila cerkev zelo zapuščena (1688 in 1692). L. 1793. so zgradili novo cerkev, ki so jo 1810 in 1818 restavrirali. V 1925—1927 pa so stavbo po načrtih arhitekta prof. Plečnika tako prenovili in dozidali, da predstavlja pravo mojstrsko delo. Veliko zaslug za to ima tedanji domači župnik Baša († 1931), neumorni narodni prekmurski delavec. Stara cerkev, ki je znamenit spomenik prekmurske gotike iz 14. stol., je v notranjščini še popolnoma ohranjena in služi novi cerkvi za podkorno lopo in kor. Nova cerkev je enoladijska in ima pravokoten presbiterij. Ravni strop je okrašen z domačo prekmursko keramiko. Na masivni in marmorni steber v ladji se opirajo štirje mogočni loki, na katerih leži stropovje. Na z. strani nahajamo z vrsto stebrov od ladje oddaljeni hodnik, ki vodi od vhodne lope pod zvonikom k zakristiji. Arhitektonsko zanimiv je mogočen zvonik, ki je obenem lepa razgledna točka. Bog. cerkev je bila že od samega začetka sedež župnije. Cerkveno je spadala vas do okoli 1094 pod vesprimsko škofijo, do 1777 pod zagrebško škofijo in arhidiakonat v Beksinu, in nato pod somboteljsko škofijo. Od 1923 je pod upravo lavantinske škofije. Župne matrike segajo nazaj do 1673 in so najstarejše v vsem Prekmurju. Kapelica sv. Urbana stoji s. od župne cerkve sredi vinskih goric in je bila zgrajena okoli 1827.

Bukovnica, 188-40-40-0-0. Sr so du Lendava 21.5 km, žand Motvarjevci 4.5 km, zdr fin Dobrovnik 4.5 km, žel Beltinci 13.5 km, o p š žup Bogojina 4 km. Gas. Nm ca 195 m. Obcestna vas kraj sreske meje ob občinski cesti, 5.5 km od banovinske ceste pri Dobrovniku. Dostop z vsemi vozili. Kraj leži v mali kotlini ob Bukovniškem potoku med griči, ki so obrastli z gozdom. Ilovnato, prav rodovitno. Kmetijstvo; prodaja živine, jajc in sadja. Vinski pridelek ca 500 hl vina. Vsak posestnik ima do ½ orala lastnega gozdá. Čebelarstvo nerazvito. Pokopališče.

Filovci, 837-167-167-0-1. Sr so du Lendava 18.3 km, žand zdr fin Dobrovnik 5 km, žel Beltinci 10 km, o p š žup Bogojina 2 km. Gas. Nm 179 m. Vas leži na robu ravnine pod vinorodnim Filovskim bregom ob obč. poti, ki se tik kraja odcepi od ban. ceste v bližini Bogojine. Ilovnato, zelo rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Precej vinogradov. Vsak posestnik ima do 1 ar lastnega gozda. Lončarstvo in izdelovanje vrčev kot domača obrt. V vasi je okoli 130 panjev. Pokopališče. Tu rojen 1894 Lovrenčič Jožef, vodja zun. zavetišča na Rakovniku pri Ljubljani.

Ivanci, 448-89-89-0-1. Sr so du Lendava 22 km, žand fin žel Beltinci 7 km, zdr Dobrovnik 10 km, o p žup Bogojina 3 km, š v kraju ustanovljena 1909, 2 odd. Javna knjižnica, Gas. Nm 183 m. Vas leži v ravnini sredi polja blizu potokov Lipnice in Ledave ob obč. poti 3 km jugozahodno od Bogojine. Dostop z vozom ali avtom. Peščena, srednje rodovitna zemlja. Trgovanje z živino, jajci, sadjem in s poljskimi pridelki. Ca 150 panjev. Posestniki imajo vinograde po bližnjem gričevju. Pridelujejo samo šmarnico. Vsak ima do ¼ orala lastnega gozda; hrast in jelša. Raznovrstne ribe v bližnjih potokih. Pokopališče.

Motvarjevci, 415-105-112-0-4. Sr so du Lendava 25.5 km, žand š žup kalvin. v kraju, žel Beltinci 24 km, zdr fin p Dobrovnik 11 km, o 8 km. Šola ustanovljena 1851, 1 odd. Gas. Nm ca 205 m. Najsevernejši kraj lendavskega sreza, tik državne meje. Dostop po občinski poti 6 km od ban. ceste pri Kobilju je možen z vozom ali avtom. Razložena obcestna vas leži na robu griča v dolini ob Kobiljanskem potoku. Ilovnato, srednje rodovitno. Dobro situirani kmetje. Prebivalci se bavijo največ s poljedelstvom in živinorejo (svinje, perutnina). Sadjarstvo in čebelarstvo slabo razvito. Nekaj vinogradov. Precej gozdov; bor in hrast. Gozd je večinoma last Eszterházyja in domače rodbine Vogler. Mlini ob potoku. Parna žaga. Prevladujejo kalvinci, ki polagoma izumirajo. Mnoge lične in prostorne hiše z visokim vhodom, kamor drže stopnice. Izredno tiha vas, ki pogreša otrok. Mnoge rodbine so brez potomstva: nekatere hiše so celo brez stanovalcev in že polagoma razpadajo.

Občina Črensovci

Preb. 4912, hiš 821, posest. 826, koč. 1, najem. 40. Površina 3160 ha: njiv in vrtov 1615, trav. in paš. 708, sadovnjakov 188, gozdov 337, ostalo 312. Občina obsega ravninsko ozemlje, ki se razprostira jv. od beltinske občine, od Mure do preko potoka Črnca. V smislu toka Mure, ki se tu razcepi v mnoge rokave, se svet znižuje od ca 175 m na 170 m. Prodnato ali ilovnato, srednje rodovitno. Nad polovico vse zemlje je v njivah, kjer goje vse vrste žita in krompir. Vendar je presežek poljskih pridelkov nad domačo porabo zaradi znatne obljudenosti majhen. Glavne dohodke dajeta živinoreja in sadjarstvo. V občini je ca 1700 goveje živine, nad 2000 svinj in nad 8000 razne perutnine. Število sadnega drevja znaša ca 10.000, in sicer je med njimi ²/₃ jablan in hrušk in ¹/₃ češpelj. Živino in sadje pokupijo trgovci in izvažajo v tujino. Čebelarstvo se goji le malo. Precej izdaten ribolov v Muri. Mali gozdni kompleksi z najrazličnejšim drevjem. Velike vasi, ki so deloma gručastega, deloma obcestnega tipa.

Črensovci, 1167-196-195-0-8. Sr so du Lendava 16 km, žand o pTt š žup v kraju, zdr fin Beltinci 8 km, žel Beltinci 10 km. Šola ustanovljena 1838, 4 odd. Javna knjižnica, Kmet. nad. š., PRK, PJS, Gas., Prosv. d., Strel. druž., Selekc. d. Nm 171 m. Vas leži na levi strani potoka Črnca ob banovinski cesti Lendava—Beltinci. Poljedelstvo, znatna živinoreja (govedo, svinje, perutnina). Ca 700 sadnih dreves, največ jablan. Mnogo jelš. Obrtniki in trgovci. Vodni mlin. Gostilne s prenočišči. Lep in kulturno zelo pomemben kraj. Ponosen prosvetni dom, velik senčnat prostor kraj veličastne cerkve. Zgodovinsko znamenita za Prekmurje in Slovenijo sploh je tu hiša Iv. Bedrnjaka iz Trnja. V njej je bilo skozi stoletja koncentrirano delovanje prekmurskih narodnih buditeljev. Tu je izšel prvi slovenski list Prekmurja »Marijin list« in prva številka znamenitih »Novin«; tu so Prekmurci podpisali zahtevo po združitvi s Slovenijo. V tej hiši je bival in deloval zaslužni župnik Klekl, politični vodja prekmurskih Slovencev. Tu so ga 1919 aretirali, postavili pred vojno sodišče in nato vrgli v zapor, kjer je prebil dobro leto. Zdaj živi v Črensovcih v pokoju. Župnija Črensovci (dek. Lendava, škof. lavant.) ima 3899 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Križa. Prvič omenja leseno cerkev vizitacijski zapisnik 1669. L. 1698. so sezidali novo cerkev. Sedanja romanska cerkvena stavba je iz 1857—1860. Lepo delo je glavni oltar iz 1907. Prvotno je bila cerkev podr. prafare Turnišča. Samostojna župnija je od 1807.

Dolnja Bistrica, 592-114-114-0-8. Sr so du Lendava 15.4 km, žand o pTt žup Črensovci 2.2 km, zdr fin Beltinci 10.2 km, žel Beltinci 12.2 km, š v kraju ustanovljena 1902, 2 odd. Knjiž., ZKD, Gas., PJS, Rodovniško d. Nm 172 m. Lega kraj Mure ob obč. poti 1.5 km od ban. ceste Lendava—Beltinci. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja, razno sadje. Nekaj obrtnikov. Mlini na Muri; ribolov. Pokopališče. Tu rojen 1898 Godina Jožef, zaslužni bojevnik za osvoboditev Prekmurja, zdaj misijonar v Grobljah pri Domžalah.

Gornja Bistrica, 1219-201-206-0-12. Sr so du Lendava 18 km, žand o pTt žup Črensovci 3 km, zdr fin Beltinci 8 km, žel Beltinci 10 km, š Srednja Bistrica 1 km. Gas. Nm 173 m. Vas leži na zapadni strani Srednje Bistrice ob Muri. Občinska pot, 3 km od banovinske ceste pri Črensovcih. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo in zlasti živinoreja (mnogo svinj in perutnine). Vse vrste sadja, a največ sliv. Razni trgovci in obrtniki. Mlini na Muri. Izdaten ribolov. Kraj vasi večji gozdni kompleksi. Les služi za drva in za izdelovanje pohištva, nekaj se ga celo izvozi v Italijo. Pokopališče.

Srednja Bistrica, 505-73-73-0-0. Sr so du Lendava 16.3 km, žand o pTt žup Črensovci 3 km, zdr fin Beltinci 8 km, žel Beltinci 10 km, š v kraju ustanovljena 1800, 4 odd. PRK, Gas. Nm 172 m. Dostop z vsemi vozili po obč. poti 2 km južno od Črensovec. Poljedelstvo, živinoreja, razno sadje, tudi breskve in orehi. Pokopališče. Kapela.

Trnje, 839-137-137-0-6. Sr so du Lendava 16 km, žand o pTt žup Črensovci 1.6 km, zdr fin Beltinci 9.5 km, žel Beltinci 11.6 km, š v kraju ustanovljena 1894, 3 odd. PRK, PJS, Gas. Nm 170 m. Vas leži na obeh straneh potoka Črnca ob obč. poti 1.6 km od ban. ceste pri Črensovcih. Dostop vsem vozilom. Poljedelstvo, živinoreja, razno sadje, tudi breskve in orehi. Gozd na v. strani kraja. Precej obrtnikov in trgovcev. Dva vodna mlina. Pokopališče.

Žižki, 590-100-101-1-6. Sr so du Lendava 15.4 km, žand o pTt žup Črensovci 1.2 km, zdr fin Beltinci 9.1 km, žel Beltinci 11.2 km, š v kraju ustanovljena 1906, 2 odd. PRK, PJS, Gosp. nad. š., Gas. Nm 170 m. Vas leži na v. strani Črensovec ob obč. poti 1 km od ban. ceste. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo. Želo mnogo perutnine in raznega sadja, predvsem jabolk. Nekaj trgovcev in obrtnikov (mizarstvo). Pokopališče.

Občina Dobrovnik

Preb. 3063, hiš 677, posest. 629, koč. 35, najem. 17. Površina 5106 ha: njiv in vrtov 1500, trav. in paš. 1372, sadovnjakov 49, vinogradov 87, gozdov 1803, ostalo 295. Pokrajina leži jv. od bogojanske občine med reko Ledavo in državno mejo. Po sredi ozemlja drži od sz. proti jv. nizko gričevje, ki predstavlja zadnje izrastke Goričkega in se ob madjarski meji s komaj 202 m visokim Kobiljanskim bregom izgublja v ravnini. Tako deli na našem ozemlju nizka prirodna pregraja na s. ležečo dolino ob Kobiljanskem potoku od prostrane ravnine, ki se j. odtod širi proti Muri. Svet v ravnini je večidel prodnat in ves v njivah in travnikih, gričevje pa pokriva skoraj sam gozd, ki zavzema nad tretjino občinske površine. Zelo mešano drevje (hrast, bukev, bor, jelka, breza, topol itd.). Vinogradi v manjšem obsegu. Precej obrtnikov, zlasti mizarji. Dve opekarni. Izdelovanje domačega platna in lončarstvo kot domači obrti. Trgovanje z živino, jajci in deloma s poljskimi pridelki. Gozdovi so večinoma last imovne občine Križevcev na Hrvatskem in jih Našička d. d. močno izkorišča; izvoz železniških pragov.

Dobrovnik, 1357-296-287-0-13. Sr so du Lendava 13.3 km, žand zdr fin o pt š žup v kraju, žel Lendava 14 km. Šola ustanovljena 1876, 6 odd. Strok. nad. š., Gas., Tamb. in pev. zbor, Selekc. d., zdravnik. Nm ca 170 m. Vas leži deloma v ravnini ob Bukovniškem potoku na križišču ban. cest Lendava—Murska Sobota in Beltinci—Dobrovnik—drž. meja, ter deloma na sosednjem gričevju. Prodnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo, zlasti živinoreja. Nad 2000 sadnih dreves, največ jablane in hruške. Čebelarstvo v malem obsegu. Pridelovanje boljših vrst vina in šmarnice. 850 oralov gozda. Mnogo obrtnikov, zlasti mizarjev. Izdelovanje platna iz lanu in konoplje za lastno uporabo. Opekarstvo. Izvoz svinj, perutnine in jajc v tujino. Vas se prvič omenja 1270, ko je madjarski kralj Štefan V. ponovno dovolil naselitev v tem kraju. Pozneje vas pogosto omenjajo listine (1334, 1389, 1501 itd.) pod različnimi imeni: Dobronak, Dobronok, Dobrovnok. Dobrovnik je bil v preteklosti pomemben kraj; 1389 se naziva celo kot mesto (civitas) in 1688 kot trg (oppidum). V času turških napadov so se prebivalci branili za okopi. V tem času so dobili od cesarja Ferdinanda III. razne privilegije. Protestantizem se je širil v Dobrovniku iz sosednje Lendave. Vizitacijski zapisnik iz 1690 navaja v župniji še veliko protestantov, ki pa so se že vračali v katoliško vero. L. 1688. je imela vas že šolo blizu župnišča. L. 1747. je požar uničil skoraj ves kraj in z njim važne zgodovinske dokumente. V 1848 je kraj veliko trpel zaradi državljanske vojne. Župnija Dobrovnik (dek. Lendava, škofija lavantinska) ima 3813 duš. Župna cerkev sv. Jakoba star. Pokopališče. Prvotna cerkev je zelo stara. Kot župna cerkev se omenja že 1334 in nato 1501. Domneva se, da je župnijo ustanovil že madjarski kralj Štefan. Okoli 1668 je dal ogrski palatin Pavel Eszterházy sezidati novo prostorno cerkev, ki pa je 1747 pogorela. Knezi Eszterházyji so še danes cerkveni patroni. Sedanja cerkvena stavba je bila zgrajena 1795—1797. Župnija je bila sprva podrejena vesprimski škofiji, nato okoli 1094 ustanovljeni zagrebški škofiji in beksinskemu arhidiakonatu. L. 1777. je pripadla škofiji v Sombotelju. Od 1923 je pod jurisdikcijo lavantinske škofije.

Kóbilje, 1003-226-202-20-4. Sr so du Lendava 21.2 km, žand Motvarjevci 3 km, zdr fin o pt žup Dobrovnik 5 km, žel Lendava 20 km, š v kraju ustanovljena 1893, 3 odd. PJS, Gas., Strel. druž., Živinorej. d. Nm ca 190 m. Lepa obcestna vas v odročni legi, ker jo kar s treh strani obkroža v neposredni bližini madjarska meja. Kraj leži v dolini ob Kobiljanskem potoku poleg gozdnatega gričevja na obeh straneh obč. poti, ki se ½ km jv. odtod odcepi od ban. ceste Dobrovnik—državna meja in nadaljuje nato skozi Motvarjevce in Pordašince do Prosenjakovec. Dostop vsem vozilom. Krasna polja. Prostrani travniki ob Kobiljanskem potoku, ki rad ruši bregove in poplavlja ravnino. Sadjarstvo in čebelarstvo uspevata manj povoljno. Vino, največ šmarnica. Bližnje gričevje pokriva krasen gozd, ki se tod uveljavlja tako, kot sicer nikjer v tem srezu. Gozd je pretežno last imovne občine Križevcev na Hrv.; žal ga je Našička d. d. že močno izsekala in izvozila zlasti les za železniške pragove. Opekarna; vodni mlini. Obrt, predvsem mizarji. Kot domača obrt uspeva že od nekdaj lončarstvo. Lončene izdelke prodajajo pretežno v Medjimurje. V nasprotju z okoliškimi vasmi je Kobilje čisto slovenski kraj. Krasna okolica, lepa lega in bistri potok, kar je sicer v tem srezu redkost, nudijo vse pogoje, da postane ta zdaj tako malo poznana vas tujskoprometna postojanka. V tem predelu je bilo pred 1500 oz. pred dobo turških napadov več manjših naselbin: Sv. Martin, Kobilje, Čerteg, Mali vrh, Čoberve. Pri Sv. Martinu je stal do tedaj velik kapucinski samostan s cerkvijo, ki so ju pa Turki porušili. Danes stoji tu kapela. Tedaj so bile razdejane tudi omenjene naselbine. Šele okoli 1700 so se znova naselili Slovenci v tej dolini. V kraju je obširno zemljišče, imenovano »turško pokopališče«, ker so tu najbrž pokopavali padle v turških vojnah. Podr. cerkev sv. Martina, Antona in Roka. Pokopališče.

Strehovci, 395-91-82-9-0. Sr so du Lendava 16.3 km, žand zdr fin o pt š Dobrovnik 2.5 km, žel Beltinci 10 km, žup Bogojina 5 km. Gas. Nm 178—250 m. Vas leži s. in j. od ban. ceste Dobrovnik—Murska Sobota na prehodu iz ravnine v gričevje. Avtobusna zveza z obema krajema. Dva dela vasi. Na j. v ravnini stoje hiše v gosti vrsti na obeh straneh obč. ceste, s. del vasi pa je na pobočju griča manj sklenjeno pozidan. Poljedelstvo in živinoreja. Sadje goje v malem obsegu. Vinogradništvo daje letno ca 500 hl šmarnice in drugega vina. Malo gozda. Pokopališče.

Žitkovci, 308-64-58-6-0. Sr so du Lendava 11.8 km, žand zdr fin o pt š žup Dobrovnik 2 km, žel Lendava 12 km. Gas. Nm 168 m. Lega v ravnini tik državne meje kraj banovinske ceste jv. od Dobrovnika. Mimo vasi teče Bukovniški potok. Prodnato ali ilovnato, srednje rodovitno. Poljedelstvo in živinoreja. Zelo malo sadja. Precejšnje čebelarstvo. Vino samo šmarnica. Izdelovanje platna za domačo porabo. V kraju prebivajo domačini madjarske narodnosti in primorski emigranti, ki so po svetovni vojni dobili zemljišča dotedanjega veleposestva. Pokopališče.

Občina Gaberje

Preb. 3530, hiš 364, posest. 604, koč. 0, najem. 29. Površina 2799 ha: njiv in vrtov 1560, trav. in paš. 798, sadovnjakov 138, gozdov 195, ostalo 108. Občini pripada 3—4 km široki pas nizkega in deloma mokrotnega ozemlja ob Muri na z. strani Lendave. Kljub temu, da je dobršen del pokrajine često ogrožen od povodnji reke, ki ruši tu bregove in se cepi na mnogo stranskih rokavov, je vendarle ozemlje tako rodovitno in prikladno za kmetijstvo, da je v pretežni meri v njivah. Pridelujejo vse vrste žita, goje pa predvsem govedo, svinje in perutnino. Pravi gozdovi povsem manjkajo. Le tu in tam so mali jelševi logi in skupine topolov ter drugih dreves. V vaseh je precej sadnega drevja. Prebivalstvo je gospodarsko navezano na bližnjo Lendavo, kamor prodaja svoje kmetijske proizvode, ali pa hodi na delo k raznim podjetjem.

Dolnji Lakoš, 341-65-53-0-12. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Lendava 2.6 km, o 2 km, š Gornji Lakoš 1 km. Nm ca 160 m. Izrazita obcestna vas na obeh straneh banovinske ceste med Gornjim Lakošem in železniško postajo v Lendavi. Dolge nizke hiše, v katerih prebivajo največ kolonisti madjarske narodnosti. Kmetijstvo, delo v Lendavi.

Gaberje, 704-138-134-0-4. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Lendava 6.6 km, o š v kraju. Šola ustanovljena 1914, 3 odd. Prosv. d., PRK, Ml. j. Nm 161 m. Vas leži na južni strani ban. ceste sredi pota med Kapco in Gor. Lakošem, odkoder segajo hiše precej daleč proti Muri. Kmetovalci, ki so pretežno kolonisti madjarske narodnosti.

Gornji Lakoš, 656-125-122-0-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Lendava 3.6 km, o 1 km, š v kraju. Šola ustanovljena 1850, 3 odd. Gas., Selekc. d. Nm 160 m. Novejša, deloma obcestna, deloma gručasta vas ob banovinski cesti Lendava—Beltinci, naseljena skoraj izključno z madjarskimi kolonisti. Kmetijstvo, a tudi delo v Lendavi.

Hotiza, 897-132-128-0-4. Sr so du zdr fin žel pTt žup Lendava 8 km, žand Črensovci 8 km, o 4.5 km, š v kraju ust. 1886, 3 odd. PJS, Gas., Kat. akc. Nm ca 166 m. Čedna gručasta vas ob banov. cesti Lendava—Beltinci kraj stranskega rokava Mure (Murica). Prodnato, rodovitno, toda zaradi nizke lege je ozemlje izpostavljeno poplavam. Poljedelstvo, živinoreja (zlasti reja konj, svinj in perutnine) in sadjarstvo. Mlini na Muri; ribolov. V starih madjarskih katastrskih mapah se za vas navaja ime Hodica še v 60 letih prejšnjega stol., kar bi naj pomenjalo kraj, kjer so ljudje hodili čez Muro. Čez reko obratuje tu tudi sedaj brod, ki ima precejšen promet. V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta iz Lendave v Radgono. Vas je mnogo trpela v dobi madjarske revolucije 1848-1849, ker so vaščani podpirali Jelačićevo vojsko. Dne 13. decembra 1848 so Madjari potopili tamošnji brod, da bi s tem preprečili prehod cesarske vojske v Prekmurje. V vasi stojita pristavi veleposestnika Eszterházyja (na Gredaj) in beltinske grofice (Stara čarda). Sedanja oskrbnica je Gula Jula (na Juli). Cerkev sv. Petra in Pavla je iz 1926 in stoji mesto prejšnje kapelice iz 1912—1913. Cerkev ima tloris v obliki križa. Oltarje je izvršil kipar I. Sojč iz Maribora. Od 1926 je cerkev ekspozitura župnije Lendava. Pokopališče.

Kapca, 726-136-130-0-6. Sr so du zdr fin žel pTt žup Lendava 6.5 km, žand Črensovci 7 km, o 1.5 km, š v kraju 0.5 km, ust. 1854, 3 odd. PRK, PJS, Gas. Nm ca 165 m. Obcestna in deloma gručasta vas ob banovinski cesti Lendava—Beltinci poleg stranskega rokava Mure. Ilovnato, srednje rodovitno. Poljedelstvo in živinoreja (svinje, perutnina). Poplava polj in travnikov v času daljšega deževja zaradi njihove nizke lege. V madjarski revoluciji 1848—1849 so vaščani podpirali Jelačićevo vojsko, zato so bili izpostavljeni šikaniranju madjarskih oblastev.

Kot, 206-38-37-0-0. Sr so du zdr žel fin pTt žup Lendava 8 km, žand Črensovci 7 km, o 3 km, š Kapca 1.5 km. Nm ca 165 m. Mala obcestna vas ob občinski poti kraj Mure 1 km južno od banovinske ceste pri Kapci. Dostop z vsemi vozili. Prodnato, rodovitno. Kmetijstvo, predvsem poljedelstvo. Štajerska kokoš. Mlini na Muri. Pokopališče.

Občina Genterovci

Preb. 1767, hiš 399, posest. 344, koč. 48, najem. 7. Površina 2497 ha: njiv in vrtov 1147, trav. in paš. 654, sadovnjakov 11, gozdov 617, ostalo 68. Občina se razprostira med Ledavo in državno mejo sz. od Lendave. Malo nagnjena ravnina je bila nedavno precej zamočvirjena, a je sedaj večinoma izsušena, ker so izkopali vzporedno z Ledavo Radmožanski in Bukovniški odvajalni kanal. Poljedelstvo, živinoreja, precej gozda, ki se izkorišča. Izdelovanje žel. pragov. Pokrajina gravitira gospodarsko na Lendavo, kamor prodajajo prebivalci svoje kmetijske proizvode.

Banuta, 134-25-21-4-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Lendava 5 km, o 2 km, š Mostje 1 km. Nm ca 167 m. Vas leži na desni strani Bukovniškega odvajalnega kanala ob občinski poti ½ km zapadno od Mostja. Dostop z vozom ali avtom. Prodaja poljskih pridelkov in živine. Precejšen izvoz goveje živine. Zraven vasi se razprostira obsežni Banučki log s hrasti, jelšami in jeseni. Gozd izkorišča Našička d. d., ki izvaža odtod železniške pragove in deske. Pokopališče.

Genterovci, 393-85-60-23-2. Sr so du žel Lendava 8 km, žand Turnišče 6 km, zdr fin pt žup Dobrovnik 6 km, o š v kraju. Šola ustanovljena 1893, 1 odd. Gas. Nm 169 m. Vas leži na levi strani Bukovniškega potoka blizu državne meje na križišču banovinskih cest proti Lendavi, Turnišču in Dobrovniku. Avtobusna zveza z Lendavo in Mursko Soboto. Trgovanje s poljskimi pridelki in živino. Zlasti rede govedo in prodajo mnogo mleka v Lendavo. Parni in valjčni mlin. Nekateri posestniki imajo vinograde v Lendavskih goricah, kjer pridelajo letno ca 500 hl vina. Blizu vasi je Genterovski log s hrasti, jeseni in jelšami. Pokopališče.

Kamovci, 144-48-45-3-0. Sr so du žel Lendava 9.5 km, žand zdr fin pt žup Dobrovnik 4.5 km, o 1.5 km, š Radmožanci 2 km. Nm ca 165 m. Mala obcestna vas ob banovinski cesti Genterovci—Dobrovnik kraj Bukovniškega potoka. Sami kmetovalci. Nekaj sadja, večinoma jabolka. Izdelovanje domačega platna iz lanu in konoplje. Prodaja raznih kmetijskih proizvodov. Pokopališče.

Mostje, 531-101-94-6-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Lendava 4 km, o 2 km, š v kraju ustanovljena 1912, 2 odd. (1 slov. in 1 madj.). Javna knjiž., PJS, Gas. Nm ca 165 m. 2 km dolga obcestna vas ob banovinski cesti Lendava—Murska Sobota kraj Bukovniškega kanala. Avtobusna zveza na obe strani. Poljedelstvo, travništvo in živinoreja (zlasti goje svinje). Nekaj gozda; hrast, jesen, jelša. V vasi prebivajo večinoma domačini madjarske narodnosti in primorski emigranti, ki so dobili tu nedavno zemljišča po razlastitvi veleposestev. Pokopališče.

Radmožanci, 565-140-124-12-4. Sr so du žel Lendava 9.9 km, žand Turnišče 5 km, zdr fin pt žup Dobrovnik 6 km, o 1 km, š v kraju ustanovljena 1880, 3 odd. Gas. Nm ca 168 m. Vijugasta obcestna vas ob občinski poti, ki se na severnem robu kraja odcepi od ban. ceste Genterovci—Turnišče. V neposredni bližini hiš je Radmožanski odvajalni kanal. Avtobusna zveza z Lendavo in Mursko Soboto. Kmetijstvo. Izvoz goveda v tujino. Na obeh straneh Radmožanskega kanala se razprostira lep gozd, tako zvani Črni log, ki ga izkorišča Našička d. d. Hrast, jesen, jelša. Izdelovanje desak, žel pragov, hlodov, dog in parketov in njih prodaja v tujino. Pokopališče.

Občina Lendava

Preb. 3832, hiš 773, posest. 638, koč. 42, najem. 95. Površina 2756 ha: njiv in vrtov 1388, trav. in paš. 500, sadovnjakov 153, vinogradov 223, gozdov 361, ostalo 131. Občini pripada obmejno ozemlje v jv. delu sreza. Morfološko sestoji pokrajina iz dveh delov. Na zahodu se razprostira nizka ravan, na v. pa precej strme in relativno do 150 m visoke Lendavske gorice. Ravan pokriva zelo plodna zemlja, ki pa je deloma mokrotna in izpostavljena ob vsakem večjem deževju poplavam. Te povzroča zlasti Ledava, pa tudi Kobiljanski potok in potok Črnec, ki se tu v njo iztekata. Vodovje ogroža predvsem naselje Tri mline, pa tudi Lendava ni prav varna pred poplavami. Že zato, pa tudi zaradi izsuševanja močvirij in pridobitve nove plodne zemlje, je problem regulacije voda zelo pereč. V tem oziru se je doslej že nekaj storilo; uravnale in poglobile so se struge potokov in se je izkopalo dokaj daljših kanalov (n. pr. Radmožanski in Bukovniški kanal), toda ti se iztekajo v potoke že na severni strani Lendave, tako, da so pripomogli le k postopnemu izsuševanju ondotnih predelov. Kljub temu je ravninski del občine že sedaj pretežno v poljih. Pridelujejo se vse vrste žita in krompir. Toda dočim krijejo poljski pridelki zaradi goste obljudenosti pokrajine v glavnem komaj domačo porabo, donašata lepe dohodke živinoreja in sadjarstvo; precej goveje živine, svinj in jabolk se izvozi v tujino. Zelo razširjena je štajerska kokoš. Čebelarstvo je manj razvito. Hriboviti del občine se ponaša z obširnimi vinskimi goricami, med katerimi so stanovanjske hiše in zidanice in jih zadaj obkrožajo gozdiči, ki se nadaljujejo preko drž. meje. Značilno je, da posestniki vinogradov niso samo domačini, temveč jih posedujejo tudi mnogi Dolinci celo iz krajev, ki so več ur oddaljeni odtod. L. 1934. se je občina uradno preimenovala iz Dolnja Lendava v »Lendava«.

Dolga vas, 1393-348-175-42-0. Sr so du zdr žand pTt o žup Lendava 1.5 km, žel Lendava 2.5 km, š v kraju ustanovljena 1905, 5 odd. Gas. Popr. nm ca 180 m. Vas leži na s. strani Lendave v ravnini ob drž. cesti, ki drži proti madjarski meji in od katere se tu odcepi ban. cesta proti Dobrovniku, in deloma na pobočju sosednjih Lendavskih goric. Prebivalci se bavijo s kmetijstvom in vinogradništvom. Poljski pridelki krijejo večinoma le domačo porabo, za prodajo v tu- in inozemstvo pa prihajajo v poštev govedo, svinje in jabolka. Vinogradi se širijo po sosednjih goricah. Letni pridelek znaša povprečno 1000 hl raznih belih in 100 hl rdečih vin, ki jih kupujejo gostilničarji v raznih krajih lendavskega sreza. Blizu vasi so manjši gozdni kompleksi (gaber, bukev, hrast). V kraju je naseljenih več obrtnikov. Motorni mlin.

Lendava, 2439-425-463-0-95. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Oblasti in uradi: Občina. Sresko načelstvo z oddelki: Obči, sanitetni, veterinarski, prosvetni, kmetijski in vojaški. Sreski cestni odbor. Sresko sodišče. Davčna uprava. Žandarmerijska stanica in železniška postaja. Dekanija in župnija. Evangeljska in Jevrejska veroizpovedna cerkvena občina. Zdravstveni dom. Oddelek kotoribske carinarnice. Trije zdravniki 1 živinozdravnik, 3 advokati, 1 notar. Šole: Državna meščanska šola ustanovljena 1872, 4 odd. Narodna šola ustanovljena 1803, 8 odd. Strok. nad. š., kmet. nad. š., gosp. nad. in vojaški analfabet. tečaj. Društva: SKJ, NO, JS, RK, PRK, PJS, PCMD, JUU, PCD, Strel. druž., Kolo j. s., Gas. župa in Gas., Jav. knjiž., Pev. d. »Škrjanec«, Židovsko oml. d., Evang. žen. d., Izraelsko žen. d., Krožek prijateljev Francije, Združenje trgovcev, Kolektivno združenje obrtnikov, Udruženje gostilničarjev, Udruženje voj. invalidov, Podružnica konjerejskega d., Vinar. podr.

Nm 161 m. Lendava ima prijazno lego v ravnini ob vznožju Lendavskih goric. Kraj leži ob državni cesti, ki drži na jugu v Medjimurje in na severu proti bližnji madjarski meji, ter ob banovinski cesti, ki se tu odcepi proti Pincam. Ti cesti sta glavni prometni žili tega snažnega kraja, ki se razlikuje od vseh drugih v Prekmurju po tem, da je deloma tlakovan, da stoje hiše v glavnih ulicah strnjeno druga poleg druge in da med njimi ne prevladujejo nizke pritlične, temveč enonadstropne stavbe. Poleg tega osrčja Lendave spadajo h kraju mnoge raztresene hiše po sosednjih goricah in zaselek Tri mlini, ki leži 2 km j. od tod v ravnini. Lendava je zdaj zadnja žel postaja ob progi, ki drži iz Čakovca, kajti po svetovni vojni so žel. tir v dolžini 5 km do madjarske meje razdrli. Tu je izhodišče redne avtobusne proge proti Murski Soboti. Ravnina tik Lendave je vsa prepredena s potoki in kanali. Glavna voda je Ledava, ki sprejema tu Črnec in Kobiljanski potok. Ker v dežju te vode često prestopijo bregove, so poglobili in uravnali njihove struge ter izkopali več odvajalnih kanalov.

Lendava je zelo izrazit trgovski in obrtniški kraj (ca 100 obrtnikov in trgovcev). Poleg mnogih trgovin in mehaničnih delavnic poseduje tudi nekaj industrije (dve opekarni, parna žaga, velik mlin, izdelovanje dežnikov). Semkaj spravljajo les iz bližnjih in oddaljenejših krajev Prekmurja ter ga od tod po železnici odpremljajo v vzhodne predele Jugoslavije, pa tudi v Italijo in na Madjarsko (Našička d. d.). Hotel in več gostiln s prenočišči. V ostalem se bavi prebivalstvo s kmetijstvom in vinogradništvom. Poljske pridelke in živinorejske proizvode pokupijo v mestu uradniške družine in

Malvarjevci
Bukovnica
Kobiljanski p.
Kobilje
Bogojina
Filovci
Ivanci
Strehovci
Dobrovnik
Žitkovci
Gančani
Renkovci
Ledava
Kamovci
Genterovci
Lipovci
Turnišče
Bratonci
Beltinci
Lipa
Nedelica
Radmožanci
Bukovnica
Mostje
Dokležovje
Gornjice
Banuta
Brezovice
Ižakovci
Odranci
Trnje
Mala Polana
Dolga vas
Melinci
Črensovci
Žižki
Velika Polana
Lendava
Kapca
Čentiba
Gaberje
Lakoš
Motvarjevci
Kot
Dolina
Pince
Petišovci
Mura
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. »
redne poštne zveze
drž. meja
srezka meja
sedež občine
» sreza
sedež župnije
» dekanije
planin. koča
0 1 2 3 4 5km

trgovci; živina, tako svinje in govedo, pa se prodaja največ v tujino. Po goricah so vinogradi, ki dajejo večinoma razna bela vina. Tu so tudi manjši gozdovi. Prebivalstvo je versko mešano. Sicer prevladujejo katoličani in je evangeličanov zelo malo, vendar dajejo kraju prav tehten povdarek židje, ki so domala vsi trgovci. Nad Lendavo je v goricah najlepša razgledna točka Trojički vrh (250 m), od koder se nudi razgled globoko v Medjimurje. Na vrhu stoji kraj pokopališča daleč vidna kapelica sv. Trojice, ki jo je dala sezidati družina Gludovac po tradiciji že preje kot sedanjo župno cerkev v Lendavi. V kapelici počiva dobro ohranjeno truplo grofa Hadika, ki je umrl na ranah, dobljenih v boju s Turki.

Lendava je bila obljudena že v predzgodovinski dobi. V starem veku je obstajala na severnem koncu Lendave važna rimska naselbina in vojaška postojanka Halicanum. Ceste so jo vezale s Ptujem in Sabarijo (Sombotelj). Od tod pa je vodila tudi cesta ob Muri skozi Hotizo, Beltince, Dokležovje in Mursko Soboto v Radgono. Na to cesto še spominjajo rimske gomile pri Lendavi. V frankovski dobi se je naselbina pojavila pod imenom Lindau. V 9. stol. je vas prešla v sestav Pribinove in Kocljeve države, po njenem propadu pa pod Madjare. Okoli Lendave je dobila proti koncu 12. stol. velika posestva starodavna nemška grofovska rodbina Orlamünde iz Turingije, ki tu kmalu nastopa tudi pod imeni Hahold, Buzat ali Banffy. Kot središče svojih posestev, ki so se kmalu potem povečala, si je ta rodbina zgradila ob izlivu Ledave v Krko grad, ki je bil radi mnogih ondotnih vodnih strug in močvirij že po naravi utrjen. L. 1241. so grad razrušili divji Tatari. Da bi ga primerno utrdili za obrambo proti sovražnim napadom, ga je kralj Ladislav I. 1282 podaril banu Štefanu, sinu hrvatskega bana Haholda. Rodbina se je od tedaj stalno imenovala Banffy ali Banići. Ta je 1371 na novo sezidala grad in gospodarila na njem do 1644. Turki so večkrat brezuspešno oblegali grad in izropali vas 1587, 1600, 1601, 1603. Grad je tedaj služil prebivalstvu za zatočišče. Kot gornjelendavski graščaki je v zač. 16. stol. začel tudi dolnjelendavski graščak potiskati Muro na štajersko stran z graditvijo nasipov. S tem je prišel v spore s Štajerci, ker je Mura s poplavami in močvirji napravljala ogromno škodo posebno vasem: Bunčanom, Krapju, Krištancem, Babincem, Sp. Moti, Cvenu, Verženju in Pristavi. V vednih prepirih in pravdah so bili Banići tudi z zagrebško škofijo zaradi desetine, ki so si jo skušali graščaki prisvojiti. Radi vednih prepirov je zagrebški škof začel konec 15. ali v začetku 16. stol. dajati desetino Banićem v najem. Po izumrtju Banićev 1644, je postal lastnik gradu najprej protestant Franc Nadasdy; ko pa je bil ta radi sodelovanja v Zrinjsko-Frankopanski zaroti 1671 usmrčen, je cesar Leopold I. podaril grad katoličanu Herzegu Eszterházyju. Ta si je dal po odgonu Turkov (1690—1705) sezidati nov grad v obliki črke L v znak vdanosti cesarju Leopoldu. Ta rodbina je še danes lastnik gradu, ki služi za vojašnico. Po osvobojenju je bilo veleposestvo na podlagi agrarne reforme razdeljeno med okolne kmete.

Staro je tudi lendavsko šolstvo, ki je bilo visoko razvito v reformacijski dobi. Prva šola je bila »Shola trivialis«, ki se prvič omenja že 1688. L. 1838. je upepelil požar velik del Lendave. L. 1839. je prizadel potres kraju veliko škodo. Za časa madjarske revolucije 1848 je zavzela kraj Jelačićeva vojska. L. 1867. je postala Lendava sedež okrajnega glavarstva, 1872 je dobila meščansko šolo, 1890 pa žel. postajo. Do svetovne vojne je bila Lendava glavno izhodišče madjarizacije Prekmurja. Madjarski magnati so na svojem ogromnem veleposestvu sistematično kolonizirali madjarski element, ki je v bližnji okolici L. skoraj docela izpodrinil slovensko govorico. Konec 1918. je kraj začasno zasedel jugoslovanski kapetan Jurišić, 12. avgusta 1919 je pa definitivno vkorakala jugoslovanska vojska.

Župnija Lendava (dek. Lendava, škof. lavant.), ima 9991 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Katarine. Domnevno so prvotno cerkev sezidali že Franki 796, a knez Pribina je ustanovil cerkveno občino. L. 1603. so Turki požgali cerkev in samostan, okoli 1684 pa so tudi novozgrajeno cerkev najbrž upepelili. V naslednjih letih (1684 do 1692) so cerkev restavrirali. Imela je lesen strop in je bila pokrita s hrastovimi skodljami. L. 1698. so jo obokali. Sedanja cerkvena stavba je iz 1749—1751. Tudi začetki lendavske prafare so stari. Kot župnija se omenja 1334 in nato 1501. Sprva je kraj cerkveno pripadal vesprimski škofiji, od 1094 zagrebški škofiji in beksinskemu arhidiakonatu, od 1777 somboteljski, od 1923 pa je pod jurisdikcijo lavantinske škofije. Lendavski župniki so bili često vicearhidiakoni za Prekmurje. V reformacijski dobi je bila L. važna protestantska postojanka. Banffyji in grof Nadasdy so bili glavni zaščitniki Lutrove vere. Nikolaj Banffy je 1572 ustanovil v Lendavi tiskarno, ki je izdajala protestantske molitvenike in pesmarice. Ker so bile knjige tiskane v madjarskem jeziku, niso imele velikega vpliva med prekmurskimi Slovenci, čeprav so se pojavili pozneje tudi slovenski prevodi. Ko je 1643 grof Franc Nadasdy prestopil v katoličanstvo, je začel protestantizem nazadovati. Nadasdy je dal na svojem ozemlju pobrati vse evangeličanske knjige in jih zažgati na dvorišču svojega gradu. L. 1698. imamo v Lendavi že zopet katoliškega župnika. Protestantska župnija je prenehala. Ponovno je bila ustanovljena šele 1902. Od 1903 ima že lastnega duhovnika. L. 1905. so sezidali cerkvico, ki jim je služila tudi za šolo. L. 1908. so postavili župnišče. Nova evangeličanska cerkev je bila zgrajena 1932—1934.

Občina Odranci

Preb. 2688, hiš 435, posest. 464, koč. 0, najem. 22. Površina 1351 ha: njiv in vrtov 1148, trav. in paš. 68, sadovnjakov 72, gozdov 17, ostalo 46. Občini pripada ravninsko ozemlje j. in v. od Beltinec. Potok Črnec deli pokrajino na dva enaka dela. Prodnata in deloma ilovnata zemlja je prav rodovitna in skoraj vsa v poljih. Obenem s poljedelstvom se bavijo prebivalci z živinorejo in deloma s sadjarstvom. Pravi gozdovi manjkajo. Tkanje domačega platna. Mlini na Muri. Gospodarsko gravitira občina na Beltince, kamor prodajajo kmetje svoje kmetijske proizvode.

Melinci, 1107-160-179-0-15. Sr so du Lendava 20.6 km, žand Črensovci 6 km, zdr fin pTt žup Beltinci 4.5 km, žel Beltinci 7.5 km, o 3.5 km, š v kraju ust. 1893, 3 odd. Nar. knjiž., Gas., Agrarna zajednica. Nm 176 m. Vas leži kraj Mure ob obč. poti 4 km jz. od Odranec. Vrste hiš ob več pravokotno se križajočih ulicah. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in čebelarstvo kot Odranci. Mlini na Muri; precejšen ribolov. Kraj je mnogo trpel zaradi turških napadov, epidemij in kobilic. Pri vasi so našli dva mejna kamna med Avstrijsko in Ogrsko, najbrže iz dobe Marije Terezije. Tu je 12. avgusta 1919 prestopil Muro oddelek jugoslovanske vojske, na čelu prekmurskih dobrovoljcev, ki so se udeležili zasedbe Slovenske krajine. Pokopališče.

Odranci, 1581-275-285-0-7. Sr so du Lendava 18.15 km, žand Črensovci 3 km, zdr fin pTt žup Beltinci 4 km, žel Beltinci 7 km, o š v kraju. Šola ustanov. 1856, 5 odd. Rodovn. d., Gas., Prosv. d., Gled. oder. Nm 173 m. Zelo velika gručasta vas kraj potoka Črnca ob banov. cesti Lendava—Beltinci. Kmetovalci, trgovci in obrtniki. Sadje, zlasti jabolka. Ca 100 čebelnih panjev. Tkanje platna za domače potrebe. Izvoz perutnine, jajc in jabolk po prekupcih v tujino. Ustanovitelj vasi je bil pred 700 leti po tradiciji neki urbereš po imenu Odorjan. V srednjem veku je bil kraj pomemben zaradi svojih slovitih sejmov. Turki in Kruci so večkrat izropali vas. L. 1878. se še omenja klada in vaška sodnija. Šola je bila ustanovljena 1858. Učni jezik je bil do 1883 slovenski, nato madjarski; v materinščini se je poučeval le še verouk. Sedanje moderno šolsko poslopje je iz 1932. Pokopališče.

Občina Orešje

sedež Čentiba

Preb. 3148, hiš 563, posest. 611, koč. 47, najem. 18. Površina 3329 ha: njiv in vrtov 1357, trav. in paš. 713, vinogradov 462, sadovnjakov 30, gozdov 685, ostalo 82. Občina leži v skrajnem jv. kotu lendavskega sreza med Muro in Lendavskimi goricami, po katerih poteka naša meja z Madjarsko. Pokrajina obsega nizko, deloma mokrotno ravnino, kjer so polja in travniki, ter največ do 150 m visoko gričevje, ki je v južnem delu v samih vinogradih, severneje kraj meje pa se razprostira nekaj gozda. V njem rastejo bukve, hrasti, gabri in jelše. Poljedelstvo za kritje domačih potreb. Prodaja goveje živine na sejmih v Lendavi. Svinje, perutnino in jajca pokupijo prekupci, prav tako tudi sadje, največ jabolka, ki se po njih izvažajo v tujino. Vinogradi so deloma last domačinov, posedujejo pa jih tu tudi kmetje iz drugih krajev, tako iz Prekmurja, kot tudi iz sosednjega Medjimurja. Letno se pridela 1500 hl raznega boljšega vina in šmarnice. Kupujejo ga domači gostilničarji. Ravnina je malo naseljena; z izjemo Petišovec so selišča pomaknjena na vznožje in na sosednja slemena Lendavskih goric, kjer stoje hiše ena poleg druge v bolj ali manj gostih vrstah. Občina se naziva Orešje po mali Orehovi dolini pri vasi Dolini.

Čentiba, 902-139-186-24-5. Sr so du zdr fin pTt žup Lendava 3.9 km, žand Dolina 1.5 km, žel Lendava 4 km, o Orešje 1.5 km, š v kraju ust. 1913, 3 odd. Gosp. nad. š., Gas. Povp. nm ca 180 m. Kraj leži na robu ravnine ob ban. cesti Lendava—Pince

in s. odtod po slemenih Čentibskih goric. Kmetijstvo in vinogradništvo. Letno pridelajo ca 20.000 kg raznega sadja in 500 hl vina.

Dolina, 558-114-106-9-6. Sr so du zdr fin pTt žup Lendava 5.9 km, žand š v kraju, žel Lendava 6 km, o 1.5 km. Šola ust. 1870, 2 odd. Javna knjiž., Gas., Strel. druž. Nm ca 170 m. Kraj leži med Čentibo in Pincami ob ban. cesti na robu gričevja, kjer so vinogradi. Kmetovalci. Letno prodajo ca 6000 kg raznega sadja in 400 hl vina. Pokopališče.

Petišovci, 1136-218-204-7-2. Sr so du zdr fin žel pTt žup Lendava 5.7 km, žand Dolina 4.5 km, o 4 km, š v kraju ust. 1865, 3 odd. Kmet. nad. š., SKJ, PRK, Gas. Nm 160 m. Vas leži j. od Lendave ob obč. poti ½ km v. od drž. ceste, ki drži po mostu čez Muro v Medjimurje. Dostop z vsemi vozili. Lepa, a deloma zamočvirjena dolina. Poljedelstvo v malem obsegu. Nekateri posestniki imajo vinograde v Čentibi in Dolini. Na južni strani velike gručaste vasi je dolga obcestna kolonija primorskih emigrantov. Pokopališče.

Pince, 552-92-115-7-5. Sr so du zdr fin pTt žup Lendava 7 km, žand Dolina 2.5 km, žel Lendava 8 km, o 3.5 km, š v kraju, ust. 1929, 2 odd. Gas. Agrarna zajednica. Povpr. nm ca 180 m. Vas leži tik drž. meje ob ban. cesti jv. od Lendave. Hiše so deloma v ravnini, deloma na pobočju gričevja. Jv. od vasi ležita v ravnini zaselka Marof Pince in Benica, povojni koloniji primorskih emigrantov, ki so dobili tu zemljo po razlastitvi veleposestva. V Benici prebiva ca 150 slovenskih Goričanov, v Marofu Pince pa 50 hrvatskih Istranov. Prebivalci se bavijo s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in vinogradništvom. Vinogradi so pretežno last Medjimurcev. Letno se pridela ca 10.000 kg raznega sadja in 400 hl vina. V nižini na obeh straneh Adovanjskega odvajalnega kanala je nekaj gozda.

Občina Pólana

Preb. 2234, hiš 390, posest. 365, koč. 35, najem. 4. Površina 1711 ha: njiv in vrtov 620, trav. in paš. 511, sadovnjakov 80, gozdov 400, ostalo 100. Občina leži v. od Črensovec na obeh straneh potoka Črnca. Srednjerodovitna ravnina. Poljedelstvo, živinoreja (zlasti govedo in štajerska kokoš), sadjarstvo (jabolka), nekaj gozdov. V občini je ca 80 panjev. Izdelovanje prediva za domače potrebe. Vasi so manj sklenjeno pozidane in tvorijo nekak prehod iz gručastega tipa v obcestni tip.

Brezovica, 357-70-75-5-1. Sr so du Lendava 14.5 km, žand pt žup Turnišče 5 km, zdr fin Beltinci 12 km, žel Lendava 13 km, o 2 km, š Mala Polana 1 km. Nm 167 m. Vas leži ob obč. poti med Veliko Polano in Turniščem 3 km od ban. ceste. Dostop z vsemi vozili. Srednje rodovitno. Kmetijstvo, mnogo goveje živine. Nekaj gozda, predvsem jelše. Izdelovanje prediva za domačo rabo.

Mala Pólana, 699-120-110-10-1. Sr so du zdr žel Lendava 13.3 km, žand Turnišče 6 km, fin Beltinci 10 km, o 1 km, pt Črensovci 5 km, žup Velika Polana 1 km, š v kraju ust. 1896, 3 odd. Nar. knjiž., PRK, PJS, Tamb. zbor, Živinor. d. Nm 168 m. Mala Polana je uradni naziv za vasi Mačkovce in Bukovje, ki ležita blizu skupaj na sz. strani Velike Polane ob obč. poti 3—5 km vstran od ban. ceste pri Kapci. Dostop z vozom ali avtom. Kraj Mačkovec teče potok Črnec. Gospodarstvo kot Brezovica. Kapela Karmelske Matere b. Pokopališče.

Velika Pólana, 1178-200-180-20-2. Sr so du zdr žel Lendava 11.6 km, žand pt Črensovci 4 km, fin Beltinci 10 km, o š žup v kraju. Šola ustan. 1840, 4 odd. Gas., Udruž. voj. invalidov. Nm 167 m. Lega ob obč. poti 2 km sev. od ban. ceste pri Hotizi. Dostop tudi z avtom. Snažne bele hiše, skrite med drevje, so razpostavljene v dolžini 2 km na desni strani potoka Črnca. Gospodarstvo kot v Brezovici. Kraj Polana se prvič javlja v v zgodovini že 1236. Ekspozitura Velika Polana (dek. Lendava, škof. lavantinska) ima 1876 duš (ekspozitura župnije Turnišče od 1925). Pokopališče. Ekspozitna cerkev Presv. Srca Jezusovega je bila zgrajena v letih 1923-1924. S freskami in križevim potom jo je okrasil 1928 A. Čeh iz Ljutomera. Dva oltarja sta delo I. Sojča iz Maribora. Tu rojen 1908 Kranjec Miško, pisatelj romanov in novel večinoma iz prekmurskega življenja.

Občina Túrnišče

Preb. 4399, hiš 843, posest. 766, koč. 77, najem. 17. Površina 2840 ha: njiv in vrtov 1773, trav. in paš. 844, sadovnjakov 44, gozdov 10, ostalo 169. Občini pripada ravnina na desni strani Ledave. Rodovitno, v bližini reke nekoliko mokrotno. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom in deloma z obrtjo. Trgovanje z živino. V Turnišču zelo mnogo obrtnikov. Mlini na Ledavi.

Gomilica, 782-150-142-8-0. Sr so du Lendava 17.1 km, žand o p žup Turnišče 2 km, zdr fin Beltinci 6 km, žel Beltinci 8 km, š v kraju ust. 1861, 2 odd. Gas. Nm 171 m. Dostop po obč. poti z vsemi vozili 1.5 km od ban. ceste pri Turnišču. Kmetovalci, par trgovcev in obrtnikov. Sadjarstvo in čebelarstvo manj razvito. Kmetje imajo vinograde v Lendavskih goricah. Prodaja raznih kmetijskih proizvodov in vina. Pokopališče s kapelico sv. Jožefa. Tu rojen 1903 Kolenc Franc, pisatelj, publicist o Prekmurju.

Lipa, 879-158-159-0-3. Sr so du Lendava 19.8 km, o žand žup Turnišče 4.5 km, zdr fin pTt Beltinci 3.5 km, žel Beltinci 6.5 km, š v kraju ust. 1883, 3 odd. PJS, Ml. j. Nm 170 m. Lega med žitnim poljem ob obč. poti 2 km s. od Odranec. Dostop z vozom. Gručasta vas eliptične oblike. Zelo rodovitna zemlja. Kmetovalci, nekaj obrtnikov in trgovcev. Večina posestnikov ima vinograde v Lendavskih goricah. Tkalstvo kot domača obrt za lastne potrebe. Parna žaga. Trgovanje z raznimi kmetijskimi proizvodi in z vinom. Pokopališče.

Nédelica, 762-143-123-20-2. Sr so du Lendava 12.8 km, žand o p žup Turnišče 2 km, zdr Dobrovnik 4 km, fin Beltinci 7 km, žel Beltinci 12 km, š v kraju ust. 1926, 3 odd. PRK, Rodovn. d. Nm ca 170 m. Razložena vas jv. od Turnišča ob ban. cesti in v njeni bližini. Avtobusna zveza z Lendavo in Mursko Soboto. Na s. stran vasi teče reka Ledava, ob kateri so vodni mlini. Kmetovalci, nekaj obrtnikov. Ca 100 panjev. Posestniki imajo vinograde v Lendavskih goricah. V bližini vasi je gozd, ki je last veleposestva. Pokopališče.

Renkovci, 856-139-130-9-0. Sr so du Lendava 18.4 km, žand o p š žup Turnišče 2 km, zdr fin žel Beltinci 8 km. Gas. Nm 175 m. Obcestna vas na desnem bregu Ledave pri ban. cesti blizu Turnišča. Avtobusna zveza z Lendavo in Mursko Soboto. Kmetovalci, trgovci in obrtniki. Nekaj sadja, ca 50 panjev. Gozd na obeh straneh Ledave je last veleposestva; hrast, bor, jelša. Vodni mlin na pogon s turbino.

Túrnišče, 1120-253-210-40-12. Sr so du Lendava 15.3 km, žand o š žup v kraju, zdr fin Beltinci 8 km, žel Beltinci 10 km. Šola ust. 1859, 6 odd. Strok. nad š., Gosp. š. Javna knjižnica, Združenje čevljarjev, PRK, PJS, Gas., Prosv. d. Strel. druž. Nm 175 m. Ravninska lega ob banovin. cesti Lendava—Murska Sobota na desnem bregu Ledave. Avtobusna zveza na obe strani. Kmetijstvo, zelo znatna obrt (ca 50 raznih obrtnikov). Reja svinj za izvoz v Italijo in Avstrijo. Mlini na Ledavi. Gostilne s prenočišči. Kraj ima znamenito preteklost in lepe umetniško-zgodovinske spomenike. Odkriti sledovi neolitske naselbine (kamni »gromske strele«). V 13. stol. je bil kraj last rodbine Banffy (Banići), takratne lastnice Lendave. Veliko je kraj trpel pred Turki, ki so ga 1587 izropali. L. 1671. so požgali tudi cerkev. V začetku novega veka in pozneje je bilo Turnišče celo svobodno mesto z lastnimi mestnimi privilegiji. Svoj procvit je imelo zahvaliti razviti obrti. Predvsem je cvetelo platnarstvo. Obrtniki so bili organizirani v lastnih cehih. Najstarejši ohranjeni originalni privilegij je iz 1548, ko sta lendavska grofa Ladislav in Štefan Banffy mestu potrdila stare privilegije, ki so se pa izgubili. Ta vsebuje svobodno volitev mestnih sodnikov, ki so vršili nižje sodstvo, meščanom zagotavlja osebno svobodo in imovinsko varnost in jih osvobaja vsake tlake v vinogradih. Dalje jim dovoljuje tedenski sejem na nedeljo, ne da bi jim bilo treba plačati mitnino. V Ptuju ali Radgoni kupljeno blago so morali meščani prevažati od Turnišča do Lendave. Bili so tudi dolžni popravljati utrdbe pri lendavskem in beltinskem gradu. Kot mesto omenja Turnišče tudi vizitacijski zapisnik iz 1688. Ohranjeni so tudi mestni privilegiji iz 1770 in 1772, ki jih čuvajo še sedaj v arhivu v Turnišču. Mestne pravice so sicer pozabljene, vendar se kraj še danes imenuje mesto — varoš in prebivalci varošani. Turniško šolstvo sega že v 17. stol. Protestantizem so širili v Turnišču dolnjelendavski graščaki Nadasdyji. V turniški cerkvi še sedaj kažejo malo prižnico, raz katero so učili predikanti. Okoli 1631 je tu bival kalvinski predikant Andrej Hidegkuti; sledil mu je luteran. S prestopom grofov Nadasdyjev v katoliško cerkev in z nastopom katoliških Eszterházyjev je začel protestantizem izginjati.

Župnija Turnišče (dek. Lendava, škof. lavantinska) ima 4800 duš. Pokopališče. Župna cekev sv. Marije. Prvotna cerkev je nastala najbrž v 11.—12. stol. in nam predstavlja po svojem tlorisu edinstven tip romanske kapele v Sloveniji. (Slična je le grajska kapela na Turjaku pri Ljubljani, kjer pa je ladja obokana s šilasto banjo.) Obstajala je iz pravokotne ladje, ki je bila prvotno krita z ravnim lesenim stropom in iz polkrožne apside, okrašene s šilastimi slepimi arkadami in prekrite s polkupolo. Ta prva cerkev je bila v drugi pol.

14. stol. izpremenjena v presbiterij večje, še sedaj ohranjene cerkve, ki je dobila sedanjo obliko pred 1383. Takrat so prvotno ladjo obokali z dvema križastima rebrastima obokoma, v apsidi pa so naredili novo veliko dvodelno okno s krogovičjem. Po tedanjem gotskem pojmovanju so obenem prezidali polkrožno zaključeno romansko apsido v prostor, ki je zaključen od treh stranic osmerokotnika. Arhitektonsko zanimiva je zakristija, ki ima dva križasta oboka z rebri in lepo okrašene sklepnike. Apsida in stene presbiterija stare cerkve imajo ostanke gotskih fresk iz prve pol. 14. stol. Freske so delo štirih mojstrov. Zadnji, slikar in arhitekt Janez Aquila iz Radgone, je dovršil slikarski okras apside 1393. Iz konca 14. stol. so tudi slike obokov in podločnih polj. Ladja je bila poslikana 1389. Pred svetovno vojno (1914) so zgradili v zvezi s staro cerkvijo novo cerkev po načrtih dunajskega arhitekta barona Ferstela. Ta stavba je izvršena v betonski konštrukciji in je triladijska bazilika z vidnim ostrešjem. Edini njen dosedanji okras je lepa renovirana baročna oprava stare cerkve. Slikarije so pravkar v delu. Začetki turniške prafare, imenovane »Blažena Devica Marija pod logom« ali »Na Pustinji«, segajo tako kot cerkev najbrž že v 12. stol. Kot župnijo jo prvič omenja zagrebški zapisnik iz 1334. Kraj je bil sprva cerkveno podrejen vesprimski škofiji, nato od 1094 zagrebški škofiji in beksinskemu arhidiakonatu. V Turnišču je bil sedež vicearhidiakona za celo Prekmurje. L. 1777. je pripadla župnija tedaj ustanovljeni somboteljski škofiji. Patronatske pravice nad župnijo izvršuje grofica Marija Zichy. Turniška prafara je mati črensovske in beltinske župnije. Kapela sv. Janeza Nepomuka je iz 1747. Kapela Ecce Homo je iz 1750. V T. rojen Szbüll Janez (1822 do 1865), župnik, se je posluževal slov. pravopisa od 1858 dalje.

Srez Litija

Splošen pregled

Litijski srez s površino 699 km² ima sicer geometrijsko precej zaokroženo obliko, v geografskem oziru pa ne tvori nikake enote. Skupna je morda celotnemu srezu le značilnost, da obsega hribovit sredogorski svet na prehodu iz alpskega predgorja v dolenjski kras brez širših dolin, kotlin ali ravnin. Meja sreza je še najbolj prirodna na severu, kjer poteka v glavnem po razvodju med Savo in Kamniško Bistrico (Murovica 740 m, Cicelj 817 m, Slivna 870 m, prelaz pri Kandršah, Rebar 875 m). Vendar tudi tu zapusti v vzhodnem delu razvodno črto in prepusti najbolj severni del porečja Medije (Orehovice, Kandrščice) sosednjemu kamniškemu srezu. V. meja sreza preseka Zasavsko hribovje in prodorno dolino Save povprek. Med žel. p. Trbovlje in grapo Šklendrovca tvori na kratko razdaljo mejo Sava. Prav tako prečka sreska meja Savo na zapadu, kjer vključuje tudi zgornje tokove proti Ljubljanici tekočih potokov in se na razdaljo dobrega km približa v. robu Ljubljanskega polja. Na jugu sega srez daleč izven področja Zasavskih hribov in porečja Save v ožjem smislu. Tu vključuje še sončno gričevje ob zgornji Mirni in Temenici, nadalje nizki kraški svet med Temenico in Višnjico na sz. obrobju Suhe krajine, dolini Stiškega potoka in Višnjice, malo kraško polje pri Lučah in kot najbolj južni izrastek kotlino ob zgornji Krki pod njenim izvirom.

Kot že omenjeno, obsega severni del sreza še alpsko predgorje, tkzv. Zasavje. To so razmeroma visoki, živahno razrezani hribi. Skozi nje si je vrezala Sava globoko in tesno deber, ki doseže na ozemlju litijskega sreza svoja najožja mesta. Šele visoko nad njo pričnо naseljena slemena in planote ter nad njimi vrhovi Zasavskih hribov. Tod na sv. so najvišje vzpetine v srezu, med njimi najvišja Javor (1131 m) blizu tromeje litijskega, laškega in celjskega sreza. V tem predelu je še več izrazitih razglednih vrhov (Sveta Planina 985 m, Jablanški vrh 919 m, Sveta Gora 849 m, j. od Save Ostrež 841 m). Kjer nastopa apnenec, imamo obsežne planote (na Slivni, pri Dolah itd.). Proti z. se Zasavski hribi polagoma znižujejo, zadobe blažje oblike ter končujejo z Jančjem (794 m) in Murovico (740 m) na obrobju Ljubljanskega polja. Tudi Savska dolina je tu nekaj širša in zložnejša. Sava dobiva na levem bregu le krajše potoke z izjemo Medije, ki teče vzporedno s Savo po terciarnem podolju ter si šele pri Zagorju poišče v tesni soteski pot do nje. Na desnem bregu se večina voda steka proti Savi v bližini Litije, odnosno Šmartna. Ker se tu obenem stekajo vse najvažnejše prometne žile iz Dolenjskega v dolino Save, ni čuda, da je tu nastalo važno prometno in gospodarsko središče.

Južnovzhodni del sreza je že tipična dolenjska gričevnata, deloma tudi vinogradniška pokrajina, ki tudi v prometnem in gospodarskem pogledu teži že bolj na dolenjsko stran kot pa v dolino Save. Gričevje prehaja proti z. (nad Stično in Višnjico) v višje hribovje, iz katerega odvaja Višnjica vodo po dokaj široki dolini na jug v Krko. Na obeh straneh spodnje Višnjice pa se že prične vedno bolj uveljavljati kras. Že med Temenico in Višnjico imamo svet kraškega značaja s ponikalnicami pri Št. Vidu, Dobu itd., odtod na jug proti Krki pa se prične nizki del Suhe krajine brez nadzemskih voda, pokrit z obsežnimi gozdovi. Onstran Višnjice smo že na izrazitem kraškem področju, ki sta mu tipični kraški izvir Krke in kraško polje pri Lučah najzgovornejši priči.

Pokrajinske razlike med jz., jv. in s. delom so potemtakem kljub splošni hribovitosti dovolj kričeče. Temelje pač v geološki zgradbi ozemlja.

Ta ima na s. vse značilnosti tkzv. litijske antiklinale, na j. pa one Dolenjskega gričevja. Karbonski skriljavci litijske antiklinale pokrivajo v 10—12 km širokem pasu ozemlje med Zalogom in Polšnikom. Večji del tega pasu leži j. od Save. V ožjem pasu spremljajo karbonski skriljavci tudi levi breg Save od Dola do Ponovič. Ob robovih prekrivajo karbon deloma permski rdeči peščenjaki, deloma werfenski skriljavci in školjčni apnenci. Blizu Šmartna ležijo triadne plasti kot posamezne krpe na karbonskih plasteh — ostanki nekdaj celotnega krova. Predvsem so zgrajena pobočja karbonske antiklinale iz triadnih apnencev in dolomitov. Ti se raztezajo na j. do Velike Loke in Krke, na v. pa do Temenice. Med Polšnikom in Št. Jurijem prekriva srednjetriadni apnenec skoro vso karbonsko antiklinalo. Na njem leži v manjših krpah gornjetriadni dachsteinski apnenec. Ista tvorba je razširjena tudi na levem bregu Save med postajama Sava in Trbovlje.

V. od Brezja pri Sv. Križu ležijo temni pločasti apnenci in ooliti ali ikravci. Te je prišteval geolog F. Teller k srednji triadi, zdi se pa, da so to apnenci spodnjega in srednjega jura, ker nastopajo nekoliko južneje jurske tvorbe v isti obliki.

Od potoka Kolence pri Zagorju do Kandrš na z. leži del Trboveljske terciarne kotline v našem srezu. Terciarne (oligocenske in miocenske plasti), ki so pri Kolenci komaj 1 km široke, se razširijo proti z., da dosežejo med Kolovratom in Sv. Planino širino 5 km; proti Moravčam se kotlina zopet zoži. V terciarni dobi je segalo morje po tej sinklinali v Gorenjsko kotlino. Ko se je polagoma umaknilo, je ostalo v Trboveljski kotlini jezero, ki se je končno spremenilo v sladkovodno močvirje. Tu se je razvila bujna flora, ki je dala početek današnjemu premogu.

Tektonsko važne črte so: savska prelomnica, ki prihaja od Kamnika sem čez Medijo-Izlake ter se nadaljuje od postaje Trbovlje dalje ob Savi proti jv. Ob tej črti izvirajo toplice Medija-Izlake s toplino 26° C. V bližini Zagorja se nahaja ob tej prelomnici vas z imenom Toplice, kar bi spominjalo na to, da so nekdaj tudi na tem mestu prihajali topli vrelci na dan. Druga prelomnica poteka v smeri Vrhnika—Ljubljana —Trbovlje; tretja v smeri Trboveljske kotline mimo Laškega. Terme, ki prihajajo ob prelomnih črtah na dan, prinašajo neprestano raztopljene rudne snovi s seboj, ki se na površini usedajo in kopičijo, da nastanejo ponekod pravi rudniki. Tako so nastale zaloge svinčene in cinkove rude pri Litiji in v okolici ter ležišča antimonita v okolici Medije, kjer so še med vojno kopali antimonovo rudo. Danes izkoriščajo karbonske skriljavce za izdelavo barve.

Glede podnebnih razmer imamo žal opazovanja le iz s. dela sreza (Hotič, deloma še Jančje in Sveta Gora). Tu imamo, zlasti v Savski dolini, dokaj ostro podnebje, slično onemu v Ljubljanski kotlini. Hotič ima srednjo januarsko temperaturo —1.1°, milejšo kot v Ljubljani (—2.3°), in srednjo julijsko +19°, tudi umerjenejšo kot v Ljubljani (+19.7°). Jančje na višini imajo sicer ostrejšo zimo (jan. —2.7°), a tudi hladnejše poletje (julij +16.7°). Na Sv. Gori je srednja julijska temperatura nekaj višja od one na Jančjem (+ 17.1°). Savska dolina ima nadalje mnogo megle in v tem jedva zaostaja za Ljubljansko kotlino. Celoletno ima povprečno sicer le 56 dni z meglo (proti 88 v Ljubljani), ker jo ima pozimi mnogo manj. Jeseni pa število meglenih juter in dni dosega ono v Ljubljani in spomladi celo presega. Nedvomno je v tem glavni vzrok, da vinska trta tod ne uspeva več in da so tudi za sadje ugodne le višje prisojne lege nad območjem dolinske megle. J. in jv. del sreza ima vsekakor ugodnejše toplinske in sploh podnebne razmere, za katere pa nimamo na razpolago številk. Megla tu ne nastopa in na jv. se prične vedno bolj uveljavljati vinogradništvo. Padavin beleži Hotič povprečno na leto okrog 1250 mm, nekaj manj kot kraji v Ljubljanski kotlini, a Jančje precej več (okr. 1500 mm). Največ padavin pade v jeseni (oktober 135 mm), nato pomladi (maj 123 mm), najmanj v februarju. Padavine so v ostalem dokaj enakomerno razdeljene: na leto je 111 dni s padavinami (nekaj manj kot v Ljubljani), največ v maju in juniju (povpr. več kot 11 dni na mesec), najmanj v februarju. Nevihte so za malenkost redkejše kot v Ljubljani (27 dni na leto, največ v juniju in juliju), sneg pa pada povpr. v 27 dneh (več kot v Ljubljani). Tudi padavin in snega je v južnem delu sreza nedvomno znatno manj.

Srez leži na meji srednjeevropske gozdne in ilirsko-panonske flore, kateri pripada manjši južnejši del. V s. delu nastopajo nekatere alpske rastline kot slečnik (Rhodothamnus chamaecystus) iz pasu rušja, a cvete še na Sv. Gori v višini ca 800 m; dlakavi sleč na Prusniku; nežna kamenokrečnica, (Saxifraga tenella) pri Zagorju. Številnejši so zastopniki il.-pan. flore: navadna ploščevica (Peltaria aliacea) v Savski dolini od Spodnjega Loga pri Litiji do Radeč (najbolj razširjena je od Renk do Prusnika); jutrovska koringija (Coringia orientalis) pri Litiji in Šmartnu; rumeni lan (Linum flavum) pri Litiji poredko; trolistna konopnica (Dentaria trifolia) pri Trojanah in Zagorju; praprot Aspidium aculeatum po bukovih gozdovih na Kojščici, sev. pobočju Ostreške gore in dalje proti v. Odtod dalje proti vzhodu je po vsem il.-pan. območju močno razširjen mišji trn (Ruscus hypoglossum).

Redki so v Savski dolini blizu Zagorja lepljivi slanozor (Heliospermum glutinosum) in kranjski petoprstnik (Potentilla carniolica); soška smiljka (Cerastium sonticum) ob Mitala slapu; bolonjska zvončnica (Campanula bononiensis) med Savo in Trbovljami in južna šmarna trava (Hierochloa australis) od Save do Zagorja. Na Kumu raste Viola Paulini Hayek, nazvana tako po nestorju slov. botanikov prof. A. Paulinu.

V srezu raste zelo mnogo užitnih gob. Po vseh gozdovih na glinastem svetu uspevajo žemljasti in rjavi ježek (Hydnum repandum in imbricatum), možek in ovčje vime (Polyporus pes caprae in ovinus), brezji goban (Boletus scaber) in kravjača (B. bovinus), slinavka (B. granulatus), mavel (B. subtomentosus), peščenka (B. variegatus); golobice: zlata (Russula aurata) po bukovju, sivka (R. virescens); mlečna pečenica (Lactarius volenus) po mešanih gozdovih, užitna sirovka (L. deliciosus) po gozdovih na glinastem skriljavcu; pečenka (Psalliota campestris) po obdelanem svetu, ki je gnojen s konjskim gnojem, sehlica (Agaricus esculentus) med vresjem spomladi in lisičke (Cantharellus cibarius). Posebno pogosta je mraznica (Armillaria mellea), ki je zelo uporabna za vlaganje v kis; skoro povsod raste tudi navadni jurček.

V zoogeografskem oziru je srez na meji triglavske gorske in zapadne nižinske pokrajine. V loviščih imamo srne, zajce, divje peteline, gozdne jerebe, poljske jerebice, divje race, jazbece, lisice, podlasice, razne ujede, srake in vrane. V srezu se nahaja tudi nekaj jat kotorn. V ribarskem pogledu sta pomembni samo Krka in Sava, ki je razmeroma bogata sulcev, lipanov in belic. Od kač živi v večji množini modras, gada skoraj ni.

Na Kumu (Šklendrovec) je bila večkrat ugotovljena bogomoljka (Mantis religiosa); pri Sv. Miklavžu nad Moravčami nastopa mešičkar Apterona helix. Z nočnimi vlaki pripotuje večkrat južni metulj Rhodostrophija calabraria in ostaja v Savski dolini, zlasti na Šklendrovcu. Ob izviru Krke biva znani polž Lithoglyphus prasinus.

Ozemlje sreza kaže znake živahne obljudenosti že v predzgodovinski dobi. Med najbogatejša bronasta najdišča v Sloveniji prištevamo najdišča v okolici Zagorja. Številne predmete hallstattske in latenske dobe so zasledili skoro povsod v srezu. Posebno bogata so najdišča v okolici Št. Vida pri Stični, Višnje gore in Krke. Neprimerno bogatejše so pa najdbe na Vačah, kjer je bila največja in najznamenitejša hallstattska postojanka vse Slovenije (zač. 6. do 2. stol.). Dragoceni izkopani predmeti kažejo na tedanjo živo trgovino med severom in jugom. Jantar so že tedaj tovorili od Baltiškega morja po Visli in Donavi, od tu na Ptuj, Celje in Trojane, po Zagorski dolini čez Strahovlje na Sveto Goro in čez Cvetež na Vače. J. od tod je tudi že v tej dobi držala prometna pot od Primorja mimo Vrhnike in Ljubljane po Savski dolini v Sisak in Panonijo.

Obljuden je bil srez tudi v rimski dobi. Važna cesta je tedaj vodila v smeri: Emona (Ljubljana)—Magnania (Višnja gora)—Ad acervos (v bližini Št. Vida pri Stični)—Praetorium Latobicorum (Trebnje)—Neviodunum (Drnovo pri Krškem)—Siscia (Sisak). Savsko brodarstvo se je prav razvilo šele v srednjem in novem veku. Ladje, natovorjene predvsem z vinom in žitom iz Slavonije, Hrvatske in Dolenjske, so vlačili po Savi navzgor z živinsko vprego po vlačilni stezi, ki je bila vsekana ob reki. Od 14 savskih vlačilnih postaj, ki so se vrstile od hrvatske meje do Zaloga, so bile v tem srezu sledeče: Prusje, Zagorje, Držlivec, Ponoviče, Litija, Št. Jurij, Poganek in Apnence pri Ribčah. Brodarstvo je prenehalo po zgraditvi železnice 1849. Radi razvite savske trgovine so ob Savi ali njeni neposredni bližini zgradili številne gradove. — Značilno je tudi staro rudarstvo v okolici Vač, Litije in Šmartna (železo in svinec), ki sega še v predzgodovinsko in rimsko dobo.

Najstarejša župnija v srezu, ust. že v 11., gotovo pa v zač. 12. stol., je bila v Št. Vidu pri Stični. Iz nje so že v zač. 12. stol. nastale župnije: Krka, Šmartno pri Litiji in Višnja gora. Iz teh prafara, vključivši še vaško in zagorsko (nastali iz mengeške prafare), se je izločila večina sedanjih župnij. Nekatere imajo svoje matere fare izven sreza (v Št. Rupertu, Trebnjah in Šmarju). Večina župnij je bila inkorporirana stiškemu samostanu, ki je imel velika posestva v tem srezu. Cerkveno so ti kraji pripadali do 1751 oglejskim patriarhom in dolenjskemu arhidiakonatu, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom.

Srez je štel l. 1931. 40.611 preb. Gostota je znašala 57—58 ljudi na km². V splošnem je mnogo gosteje naseljen j. del sreza, kar je spričo opisanih prirodnih razmer povsem razumljivo. Sicer ima največjo gostoto občina Zagorje (142 preb. na km²), a to le radi svojega industrijsko-rudarskega značaja. Za njo pride litijska občina z 92 preb. na km². Ostale občine v Zasavskih hribih imajo večinoma pod 50 preb. na km². Najredkeje sta naseljeni občini Polšnik na skrajnem vzhodu sreza (30) in Trebeljevo na z. meji (29 na km²). V j. delu sreza se dviga gostota večinoma nad 50. Zlasti enakomerno in gosto je naseljen nizki svet med Višnjico in Temenico (Stična 79, Št. Vid 63, Vel. Gaber 56 na km²). Obsežnih neposeljenih predelov v srezu ni, domala neobljudena je le savska deber med Savo in Trbovljami. V oblikah naselij prevladujejo mali zaselki, to zlasti v Zasavju, kjer imamo nekaj večjih vasi le v sami Savski dolini. Ponekod v z. delu sreza je mnogo samotnih kmetij. Tudi na dolenjski strani, ob Temenici in Višnjici, so vasi še precej majhne, šele na dolenjskem krasu pričnо prevladovati večje, tesno strnjene vasi. Pomembnejše naselbine so omejene na obe glavni prometni črti ob Savi in ob dolenjski železnici. Ob Savi sta to Litija, ki je prevzela vodilno vlogo mesto Šmartna, in rudarsko Zagorje, na dolenjski strani pa mestece Višnja gora, Stična in Št. Vid pri Stični, od katerih kaže danes Stična največ življenjske sile.

Litijski srez tvorijo v ogromni večini kraji z izključno kmetijsko gospodarsko osnovo. Med kmetijskimi panogami je seveda na prvem mestu poljedelstvo. Njive, vrtovi in sadovnjaki obsegajo sicer le 20% površine (14.415 ha), toda pomisliti moramo, da je v srezu samo z gozdom pokritih nad 50% površine (po statistiki sreza 37.187 ha, po šumarski statistiki 36.032 ha), in da velika večina te gozdne površine radi površinskih oblik pripada tkzv. absolutnemu gozdnemu tlu (strma pobočja grap, savske soteske, dolenjskih kraških planot, slemena Zasavskih hribov itd.). In dočim ostane v Zasavskih hribih delež obdelane zemlje (njiv, vrtov in vinogradov) domala povsod pod 20%, v hribih okoli Jančja pa celo pod 10%, je v j. delu povsod daleč nad 20%; tu sega v srez že pas posebno intenzivno obdelanega srednjedolenjskega gričevja, kjer imamo ponekod nad polovico zemlje obdelane (n. pr. v katastrskih občinah Vel. Gaber, Radohova vas itd.). Manj obdelane zemlje je zopet na dolenjskem krasu. Od poljskih pridelkov je bilo po podatkih za l. 1934. največ površine zasejane s pšenico (2596 ha), nato s krompirjem (2112 ha), precej manj z ječmenom (1127 ha) in koruzo (1101 ha). Slede oves (862 ha), proso (440 ha), rž (405 ha), precej ajde (220 ha) in razmeroma mnogo lanu (115 ha), ki ga je tu največ razen v novomeškem in krškem srezu. Važnost živinoreje je razvidna iz dejstva, da je z deteljo posejanih 2397 ha in z lucerno 353, skupaj torej več nego s pšenico. Živinoreja je posebno razvita v jz. delu sreza s središčem v Stični, kjer beleži mlekarstvo lep razvoj. Travniki in pašniki obsegajo 15.356 ha (ca 20%). Goveje živine je štel srez l. 1934. 16.563 glav, svinj 7605 glav, konj 2060, ovac 1397, perutnine 43.398. Čebelarstvo je precej razvito; l. 1924. je beležilo 3170 panjev. Vinogradi nastopajo samo v jv. delu sreza, kjer je ž njimi združena tudi značilna oblika razloženih naselij. Zavzemajo samo višje prisojne lege nad zgornjo Mirno in Temenico ter pridelujejo vino v glavnem le za domače potrebe. Njihova površina znaša 320 ha (0.4%), vsa skoraj le v obč. Primskovo, Sv. Križ in Vel. Gaber. Zanimivo je, da je znašala l. 1890. še 687 ha, torej enkrat več. Vinske gorice (tkzv. »gore«) so segale potemtakem tukaj svoječasno mnogo dalje na zapad. — Za sadjarstvo so v srezu dovolj ugodni predpogoji. Po podatkih za l. 1934. je največ jablan (45.583), hrušk je 33.656, češenj 12.870, sliv 24.997, orehov 5950. Poseben pomen imajo češnje, glede katerih je litijski srez poleg novomeškega prvi na bivšem Kranjskem. Kar se splošnega položaja kmetijstva tiče, je pač razumljivo, da je severni, bolj hriboviti del sreza v tem pogledu pasiven ter prideluje v glavnem le za domače potrebe; drugače je na jugu, kjer so razmere ugodnejše, zemlja plodnejša, dovoz na trg (predvsem v Ljubljano) pa radi ugodnejših prometnih zvez lažji.

Gozdarstvo v srezu nima takega pomena, kot bi po razsežnosti gozda morda pričakovali. To pa radi tega, ker tvori tretjino sam listnat gozd (hrast, bukev, gaber, jesen), drugo tretjino listovci, mešani z iglavci, čisti iglavci pa komaj še-

stino celotne gozdne površine. Pa tudi listnat gozd je ponekod (n. pr. na dolenjskem krasu in na pobočjih savske soteske) nizek in brez znatne vrednosti. Največ pomena ima še gozd v najvišjih Zasavskih hribih, kjer je na eni strani po kakovosti najboljši, razen tega pa je dovoz jamskega lesa in drv v rudarske revirje Zagorja in Trbovlja cenen in lahak. Brez pomena seveda tudi na jugu ni, zlasti v okolici Stične in Višnje gore.

Od ostalih gospodarskih panog je bilo rudarstvo od nekdaj na ozemlju sreza precejšnje važnosti. Zlasti v okolici Litije je bilo v prejšnjih dobah zelo živahno (svinec, cink, železo). V moderni dobi je seveda radi premajhne količine rud povsem izgubilo svoj pomen. Zato pa se je živahno razmahnilo kopanje premoga v zagorski dolini, ki je to dolino do danes docela preustrojilo in ustvarilo tam velike rudarsko-industrijske naselbine. Tudi v sosednjem laškem srezu ležeči trbovljsko-hrastniški premogovni revir gospodarsko še močno vpliva (prodaja živil in lesa, delovna moč). Industrija se je naselila v Zagorju in v sami Litiji (gl. Litija in Zagorje).

V prometnem pogledu sta za te kraje značilni dve veliki prehodni žili od zapada na vzhod. Na s. je to dolina Save, ki je imela svojčas velik pomen za posavsko brodarstvo, danes pa teče po njej glavna dvotirna žel. proga Ljubljana—Zidani most. Na j. pa je promet osredotočen na dolenjsko železnico in državno cesto Ljubljana—Zagreb, ki se na ozemlju sreza držita v glavnem doline zgornje Višnjice in Temenice. Zveze med obema žilama so razmeroma slabe. Ne veže jih niti železnica, niti morda avtobusna proga, temveč le ban. ceste II. reda Radohova vas—Bogenšperk—Litija, Vel. Loka—Moravče—Litija in Mirna—Polšnik—Litija (zadnji dve že večjega pomena za novomeški srez). Zato je j. del sreza (višnjegorski sodni okraj) v gospodarskem in prometnem pogledu le malo navezan na Litijo, kamor spada samo upravno. Savska dolina ima z Ljubljano tri slabše cestne zveze (po eno na levem in desnem bregu in eno čez Trebeljevo—Besnico). Načrt obsavske ceste je še vprašanje bodočnosti; v gradnji se nahajajoča cesta od Radeč na Litijo je prvi korak k izboljšanju prometnih razmer v tem področju.

Občina Dole pri Litiji

Preb. 1169, hiš 191, posest. 145, koč. 53, najem. 3. Površina 2488 ha*: njiv in vrtov ca 280, trav in paš. ca 565, vinogradov ca 5, gozdov ca 1600, ostalo 38. Občina obsega visoki svet v območju razvodja med Sopoto, Mirno in Savo. Njeno jedro tvorijo nad 700 m visoke, deloma kraške planote in ravniki. Na s. in v. sega do zgornje Sopote in gozdnih kompleksov Jatne. Občina je v kmetijstvu pasivna: leži daleč od glavnih prometnih žil.

Borje, 61-9-7-2-0. Sr so du zdr Litija 30 km, žand Sv. Križ 8 km, fin Radeče 15 km, žel Zidani most 17 km, o p š župDole pri Litiji 4 km. Nm 741 m. Mala vasica na sv. robu dolske visoke planote. Hiše leže deloma raztresene ob ban. cesti Radeče—Sv. Križ, deloma pa okoli podr. cerkve. Kmetijstvo je radi višine precej skromno, prodaja lesa (jamski les) in živine. K Borju spadajo še zaselki in samotne kmetije: Dobovica, Murnov graben, Sušje in Šmilk ob Sopoti (žage in mlini). Podr. cerkev sv. Katarine.

Čeplje, 28-5-5-0-0. Sr so du zdr fin žel Litija 20 km, žand Polšnik 8 km, o p š žup Dole pri Litiji 3 km. Nm nad 600 m. Zaselek ob ban. cesti Litija—Polšnik—Sv. Križ. Kmetijstvo za dom. Prodaja prašičev, perutnine, jajc in lesa okoliškim trgovcem.

Dole, 78-15-8-4-3. Sr so du zdr žel Litija 28 km, žand Sv. Križ 4 km, fin Radeče 17 km o p š žup v kraju. Šola ust. 1906, 3 odd. Javna knjiž., PRK, PSVD, Kat. prosv. d. Nm 697 m. Strnjena vas v malem sedlu pod obsežno kraško planoto ob zavoju ban. ceste Radeče—Sv. Križ, ki se tu prične spuščati v dolino Bistrice. Vključuje zaselek Pasji vrh. Peščena in ilovnata, ne posebno plodna zemlja. Kmetijstvo radi odročne lege le za dom. Prodajajo le les in živino v Trbovlje in Hrastnik. Les se vozi tudi v Št. Rupert (žel. pragovi). Lepi iglasti gozdovi, zdrava višinska lega, ugodno za letovišče. Župnija Dole (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 1440 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. prebl. D. M. se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. Prvotno je bila podr. šentrupertske prafare, iz katere se je izločila 1620 kot kuracija. L. 1752. je bil ustanovljen samostojen vikariat. L. 1493. je bila cerkev skupno z materjo župnijo inkorporirana tedaj ustanovljenemu novomeškemu kapitlju, ki še sedaj izvršuje patronatske pravice nad njo.

Goba, 278-35-28-7-0. Sr so du zdr fin Litija 32 km, žand Polšnik 5 km, žel Sava 12 km, o p š žup Dole pri Litiji 5 km. Nm 700 m (Vel. Goba), do 740 m (Mala Goba). Vasici Velika in Mala Goba ležita na hriboviti kraški planoti, sredi katere vodi ban. cesta Litija—Preska—Sv. Križ. Dostop z vsemi vozili. Na precej ravnem svetu uspevajo vsi sadeži. Znatna je prodaja goveje živine in prašičev, kakor tudi perutnine in lesa (deske, trami, bukova drva). Podr. cerkev Sv. Mihaela s pokopališčem.

Hude ravne, 80-18-10-8-0. Sr so du zdr Litija 29 km, žand Sv. Križ 6 km, fin Radeče 17 km, žel Mokronog 18 km, o p š žup Dole 4 km. Nm 520 m. Raztresene domačije po prostranih planotah j. od Dol. Med vasjo in pripadajočim zaselkom Brdo grapa z dvema mlinoma. Dohod z vozom 4 km od ban. ceste v Dolih. Gospodarstvo kot Dole.

Kal, 43-7-6-1-0. Sr so du zdr Litija 28 km, žand Sv. Križ 5 km, fin Radeče 17 km, žel Zidani most 17 km, o p š žup Dole 0.25 km. Nm ca 730 m. Malo naselje ob ban. cesti Radeče—Sv. Križ, ki se tu pričenja polagoma spuščati skozi Dole v dolino Bistrice. Kraška tla z gospodarskimi razmerami kot Dole.

Prevalje, 38-5-5-0-0. Sr so du zdr žel Litija 28 km, žand Sv. Križ 4 km, fin Radeče 15 km, o p š žup Dole 2 km. Nm 660 m. Zaselek 2 km vozne poti jz. od vasi Dole. Gospodarstvo kot Dole.

Preženjske njive, 38-7-7-0-0. Sr so du zdr fin žel Litija 18 km, žand Polšnik 2 km, p Polšnik 6 km, o š žup Dole pri Litiji 2 km. Nm ca 690 m. Leže na visokem prisojnem hrbtu v. od Gobe. Dostop le z vozom, 1 km od ban. ceste pod Gobo ali pa od one ob Bistrici pod Dolami, kamor kraj v precejšni meri teži. Proda se nekaj živine, prašičev, perutnine in lesa.

Radgonica, 100-15-14-1-0. Sr so du zdr fin Litija 32 km, žand Sv. Križ 10—12 km, žel Zidani most 13—17 km, p Sv. Jurij pod Kumom 4 km, o š žup Dole 4 km. Nm ca 760 m. Vasica, h kateri se prištevata tudi zaselka Magolnik in Lamovje, leži na planoti j. nad dolino Sopote. Planota se v stopnjah spušča proti dolini. Dostop 2 km od ban. ceste Radeče—Sv. Križ. Kmetijstvo, prodaja lesa v Hrastnik (jamski les).

Selce, 48-9-8-1-0. Sr so du zdr fin Litija 28 km, žand Sv. Križ 2 km, žel Zidani most 18 km o p š žup Dole 2 km. Nm ca 560 m. Gručast zaselek 1 km jv. od Dol. Ostalo kot Dole.

Slavina, 98-17-15-2-0. Sr so du zdr Litija 28 km, žand Sv. Križ 5 km, fin Radeče 15 km, žel Zidani most 18 km o p š žup Dole 2 km. Nm ca 560 m. Leži na planoti jv. od Dol in obsega tudi zaselke Berinjek, Rogovile in Suhadole. Dostop z vozom 2 km od Dol. Ostalo kot Dole. Pri Suhadolah so odkrili predzgodovinsko gradišče in grobove.

Spodnje Jelenje, 102-17-10-17-0. Sr so du zdr žel Litija 28 km, žand Sv. Križ 5 km, fin Radeče 17 km, o p š žup Dole 2 km. Nm ca 720 m. Mala gručasta vas ob robu prostrane kraške planote nad Dolami. Dostopna le z vozom po obč. cesti od ban. ceste pri zaselku Kal nad Dolami. Vključuje zaselka Bistrica in Mevče v grapi Bistrice (mlini). Kmetijstvo, prodaja lesa v Čatež in Trbovlje. Lepi smrekovi in borovi gozdovi.

Zagozd, 77-15-8-7-0. Sr so du zdr fin Litija 29 km, žand Sv. Križ 7 km, fin Radeče 16 km, žel Zidani most 16 km, o p š žup Dole 2 km. Nm ca 750 m. Mala vasica s pripadajočimi samotnimi kmetijami na v. robu dolske planote, razgibane po kraških vrtačah. Pod vasjo se dviga v zavojih ban. cesta Radeče—Sv. Križ, do katere je ½ km obč. poti I. reda primerne za vsa vozila. Kmetijstvo kot v Dolah, lepi borovi gozdovi.

Zavrh, 39-9-6-3-0. Sr so du zdr Litija 29 km žand Sv. Križ 7 km, fin Radeče 16 km, žel Zidani most 16 km, o p š žup Dole 2 km. Nm ca 740 m. Leži na s. robu dolske kraške planote nad Sopoto. Obsega tudi zaselek Kraje. Do ban. ceste 1½ km vozne poti. Ostalo kot Zagozd. Hiša pos. J. Bostiča (št. 1.) je je bila nekdaj Završka graščina, ki je bila dolgo last Valvasorjeve rodbine. Pozneje so prebivali v njej redovniki-trapisti. Sčasoma so grajsko posestvo razprodali, grad pa predelali v kmetijo.

Zgornje Jelenje, 61-8-8-0-0. Sr so du zdr fin Litija 21 km, žand Polšnik 7 km, žel Sava 13 km, o p š žup Dole pri Litiji

* Površina samo za obseg nekd. obč. Dole (pred 1934), ki je bila ob svoji vzpostavitvi 1936 povečana še za vasi Čeplje, Gobo, Preženjske njive in Zg. Jelenje iz obč. Polšnik.

2 km. Nm 778 m. Vas leži koncem prostrane dolske planote nad grapo Sopote. Dostop le z vozom po obč. cesti 2 km od ban. ceste Litija—Radeče. Poleg lesa (hlodi in drva) donašata največ dohodkov svinjereja in perutninarstvo.

Občina Kresnice

Preb. 1624, hiš 299, posest. 150, koč. 120, najem. 30. Površina 2873.50 ha: njiv in vrtov 607, trav. in paš. 347, gozdov 1794.50, sadovnjakov 10, ostalo 115. Občina zavzema dolino Save in njena pobočja z. od velikega ovinka reke nad Litijo. Na jugu obsega le gozdnata osojna pobočja z dokaj redkimi raztresenimi kmetijami, na severu pa prisojno hribovje do apniških slemen Murovice (740 m), Ciclja (817 m), Vrha Sv. Miklavža (741 m) in prelaza Grmač (576 m), preko katerega ima Savska dolina prometni stik z Moravško dolino. Na položnih policah pod temi apniškimi strminami se je razvila vrsta vasi in zaselkov, prav tako v dolini sami in na obsavskih terasah. Vmesna pobočja krijejo lepi iglasti gozdovi (smreka, bor). Občina je povsem kmetska, nekaj industrije (apno) je le v Kresnicah. Za prodajo pridejo v poštev radi neugodne hribovske zemlje le perutnina in sadje (češnje) za Ljubljano, ter les v Trbovlje in Zagorje (jamski les). Prometno je občina navezana na železnico Zidani most—Ljubljana in na dve ban. cesti, ki vodita preko Dola, oz. Zaloga v Ljubljano.

Golišče, 63-24-16-7-1. Sr so du žand zdr fin Litija 6 km, žel o p žup Kresnice 4 km, š Jevnica 2 km. Nm ca 520—650 m. Kraj sestavljajo na široko raztresene kmetije v zelo gozdnatem, le malo obdelanem hribovju j. od Kresnic ob obč. cesti Kresnice—Štanga, ki se tu prevali preko dolgega hrbta z nm 654 m. Dostop le z vozom 4—5 km od Kresnic. Kmetijstvo zadošča le domačim potrebam. Znatnejši je samo pridelek sadja, ki ga prodajajo tudi v Ljubljano. Precej dohodkov nudi les, ki se prodaja v bližnjo okolico, pa tudi izvaža (Italija).

Hrib, 37-5-5-0-0. Sr so du žand zdr Litija 15 km, fin Lukovica 12 km, žel o Kresnice 4 km, pT žup Moravče 4 km, š Ribče 2 km. Nm ca 480 m. Majhno naselje na prisojni terasi pod strmim v. pobočjem Vrha Sv. Miklavža (741 m). Dohod mogoč le z vozom po obč. poti ca 2 km od ban. ceste v Zg. Ribčah. Kmetijstvo za domače potrebe, le sadje in perutnino prodajajo v Ljubljano.

Katarija, 26-8-4-3-1. Sr so du žand zdr Litija 15 km, fin Lukovica 12 km, žel o Kresnice 4 km, pT žup Moravče 3 km, š Ribče 3 km. Nm 620—710 m. Zaselek obstoji iz kmetij, raztresenih po kraškem svetu na s. obronkih Vrha Sv. Miklavža (741 m). Dohod mogoč samo z vozom 3—4 km od ban. ceste v Zg. Ribčah ali pa ca 4 km od Moravč. Kmetijstvo za dom. Dobro uspevajo hruške in orehi, v manjši meri pa jabolka. Dohodki iz iglastih gozdov. Prebivalstvo še plete kite za tovarne slamnikov v Domžalah.

Kresnice, 266-51-18-22-11. Sr so du žand zdr fin Litija 6 km, žel o p š žup v kraju. Šola ust. 1875, 2 odd. SKJ, PSVD, Prosv. d., Gas. Nm 300 m. Obsežna vas, ležeča na visoki terasi nad polkrožnim ovinkom Save. Skozi vas vodi ban. cesta Ljubljana—Litija, pod njo pa železnica Ljubljana—Zidani most. Vas, ki je upravno središče občine, nima več strogo kmetskega značaja. Poljedelstvo krije le domače potrebe, zato se prebivalstvo bavi tudi z obrtjo in lesno trgovino, deloma pa je zaposleno v tvornici apna. Ta dobiva apnenec iz kamnoloma, ki je visoko v pobočju Slivne nad levim savskim bregom, od koder je napeljana tudi žična železnica. Važna izhodna točka za izlete na Jančje (794 m), Sveto Goro (849 m) in Slivno (833 m), kamor vodijo dobro markirana pota. Odtod je preko broda na Savi in Grmač ali Dešna tudi najbližji dostop za pešce od žel. v Moravško dolino (1½ ure). Župnija Kresnice (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 1006 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Benedikta je bila zgrajena ok. 1500. Prvotno je spadala skupno z materjo župnijo Šmartnom pri Litiji pod šentviško prafaro. Vikariat je postala 1737 (ciborij iz tega leta še danes uporabljajo), župnija pa 1866.

Kresniške Poljane, 294-47-19-22-6. Sr so du žand zdr fin Litija 11 km, žel š Jevnica 2 km, o p žup Kresnice 2 km. Šola ust. 1921, 1 odd. Gosp. nadalj. šola, PRK, PJS, PSVD. Nm 269 m. Vas leži ob ban. cesti Ljubljana—Litija na desnem osojnem savskem bregu nad železnico ne daleč od žel. postaje Jevnica. Ljudje se preživljajo s kmetijstvom ter nekaj malega z raznimi obrtmi. Sadje in perutnino prodajajo na ljubljanski trg. K vasi spada zaselek Jevnica z žel. p., od koder vodi zaznamovana pot na Jančje (794 m). Podr. cerkev Žal. M. b. so sezidali 1841 na mestu prejšnje kapelice. — Odtod doma Povše Franc (1845—1916), kmetijski strokovnjak, poslanec.

Kresniški vrh, 211-33-23-8-2. Sr so du žand zdr fin Litija 5 km, žel o p š žup Kresnice 3.5 km. Nm od 400—600 m. Kraj tvorijo kmetije, raztresene po širokem gozdnatem slemenu j. nad Kresnicami ob obč. cesti Kresnice—Štanga, ki se precej strmo vzpenja od Kresnic navzgor. Dostop le z vozom 2—4 km od ban. ceste. Njive s težko ilovnato zemljo krijejo le domače potrebe. Dobro uspeva sadje (jabolka, hruške, slive), ki ga donašajo tudi na ljubljanski trg. Prodaja perutnine in lesa. V manjši meri se prebivalci bavijo tudi še s tkalstvom za dom. Skozi vas vodi razgledna izletniška in smučarska pot iz Kresnic na Jančje (794 m).

Mala Dolga noga, 123-19-10-3-6. Sr so du žand zdr fin Litija 13 km, žel š Jevnica 1 km, o p žup Kresnice 4.5 km. Nm od 340—540 m. Raztresene kmetije na prisojnih straneh širokih slemen, j. nad žel. postajo Jevnico. Dostop le z vozom 1—2 km od ban. ceste v Jevnici. Slaba ilovnata zemlja. Kmetijstvo zadostuje za dom, nekaj pa iztržijo tudi za sadje in surovo maslo na ljubljanskem trgu. Hribovit svet je porastel z gozdovi, ki dajejo dobre železniške prage in dovolj kuriva.

Ribče, 143-28-10-16-2. Sr so du žand zdr Litija 12 km, fin Lukovica 14 km, žel o p Kresnice 2 km, š v kraju, žup Moravče 5 km. Šola ust. 1919, 1 odd. Gas. Nm 250—260 m. Oba zaselka (Spodnje in Zgornje Ribče) ležita na levem savskem bregu nasproti Kresnic. Hiše so precej raztresene vzdolž ban. ceste Dol—Litija. Zraven spada zaselek Dašnik. Precej rodovitna polja in deloma travniki v ravnici ob Savi. Poljedelstvo krije v glavnem domače potrebe. Precej sadja, zelenjave in perutnine pa gre na ljubljanski trg. Mešani gozdovi (borovci, smreke, bukve) dajejo dober jamski les, ki ga v obliki splavov pošiljajo v Zagorje in Trbovlje. Pod Sp. Ribčami je brod preko Save k žel. postaji Kresnice. Pri Ribčah je bila ena od 14 vlačilnih brodarskih postaj, ki so se vrstile od hrvatske meje do Zaloga.

Spodnji Prekar, 45-7-3-4-0. Sr so du žand zdr Litija 15 km, fin Lukovica 12 km, žel o Kresnice 4 km, pT žup Moravče 4 km, š Ribče 3 km. Nm ca 460 m. Lepa sončna lega sv. pod Vrhom Sv. Miklavža (741 m). Dohod le z vozom po obč. poti ca 2 km od ban. ceste v Zg. Ribčah. Prodaja sadja v Ljubljano. Iz gozdov na s. pobočjih (smreka, borovec, bukev) prodajajo les deloma v Zagorje in Trbovlje kot jamski les, deloma pa kot hlode okoliškim trgovcem.

Sv. Križ (Križevska vas),* 82-15-6-9-1. Sr so du žand zdr Litija 17 km, fin Lukovica 12 km, žel Jevnica 3 km, o Kresnice 5 km, pT žup Moravče 4 km, š v kraju ust. 1899, 1 odd. Nm 585 m. Vas leži na položnih pobočjih pod j. strminami Ciclja (817 m). Dohod mogoč po obč. poti 3.5 km od ban. ceste pri Dolskem. Prodaja sadja in svinj. Kmetijstvo. Nekaj dohodkov donašajo tudi gozdovi ter pletenje slamnatih kit za Domžale. Iz Sv. Križa vodijo izletniška pota na kraško Murovico (740 m) ter na Cicelj (817 m) in Vrh Sv. Miklavža (741 m). — Podr. cerkev sv. Križa se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. dragocenosti.

Velika vas, 110-19-11-8-0. Sr so du žand zdr Litija 15 km, fin Lukovica 12 km, žel Jevnica 3 km, o 5 km, pT žup Moravče 5 km, š Sv. Križ 1 km. Gas. Nm ca 540—560 m. Precej obsežna vas leži na položnem valovitem svetu pod prisojnimi strminami Ciclja in Vrha Sv. Miklavža. Po strmi obč. poti 4—5 km od ban. ceste Dolsko—Litija je možen dohod le z vozom. Poljedelstvo in živinoreja. Znatne dohodke donašajo še sadje (jabolka, hruške in češnje), perutnina in svinje, s katerimi zalagajo deloma ljubljanski trg, največ pa bližnjo okolico (Dol, Dolsko). Iz obsežnih gozdov na pobočjih proti Savi prodajajo jamski les (Zagorje, Trbovlje), železniške prage in drva. Pletenje slamnatih kit za Domžale.

Vrh (pri Sv. Križu),* 55-10-3-7-0. Sr so du žand zdr Litija 18 km, fin Lukovica 12 km, žel Laze 4 km, o 7 km, p Dolsko 3 km, š Sv. Križ 0 km, žup Moravče 4 km. Nm 563 m. Vasica na oblem slemenu sv. nad Dolskim. Dostop le z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste v Dolskem. Gospodarske razmere kot pri Sv. Križu.

Vrh Sv. Miklavža, 19-4-4-0-0. Sr so du žand zdr Litija 15 km, fin Lukovica 12 km, žel o Kresnice 5 km, pT žup Moravče 4 km, š Ribče 4 km. Nm 741 m. Kraj tvorijo razen cerkve 4 kmetije na kraškem svetu s. pod njo. Dostop do kmetij mogoč z vozom 5—6 km od ban. ceste Ljubljana—Litija pri Ribčah, čez preval Grmače (576 m). Kmetijstvo in prodaja lesa. Precej obiskovana izletna točka. Zelo lep razgled, saj je Vrh s cerkvijo viden skoraj povsod iz ljubljanske okolice. Najbližji dostop iz Jevnice preko broda in skozi Veliko vas (1½ ure). Kombinacija čez Cicelj (817 m) in Murovico (740 m) na Vrh Sv. Trojice (gl. občina Moravče!). Podr. cerkev sv. Miklavža.

Zagorica,* 69-11-3-8-0. Sr so du žand zdr Litija 16 km, fin Lukovica 12 km, žel Jevnica 4 km, o 6 km, pT žup Moravče 5 km, š Sv. Križ 1 km. Nm 563 m. Zaselek leži na položnem

* Sept. 1936 priključena srezu Ljubljana-okol. Gl. dodatek.

pobočju ne daleč od vasi Sv. Križ pod Cicljem (817 m). Dostop možen le z vozom po obč. poti. Kmetijstvo, sadjarstvo, perutninarstvo in svinjereja donašajo razmeroma malo, slično tudi gozdarstvo. Pletenje slamnatih kit. Tu je bil rojen znameniti matematik Jurij baron Vega (1754—1802); na rojstni hiši spominska plošča iz 1904.

Zalog, 22-5-4-1-0. Sr so du žand zdr Litija 15 km, fin Lukovica 12 km, žel o Kresnice 4 km, pT žup Moravče 4 km, š Ribče 3 km. Nm 460 m. Zaselek na mali polici pod Vrhom Sv. Miklavža (741 m). Dohod le z vozom po obč. poti ca 2 km od ban. ceste v Zg. Ribčah. Kmetijstvo za dom. Prodaja jamskega lesa v Zagorje in v Trbovlje.

Zgornji Prekar, 59-13-11-2-0. Sr so du žand zdr Litija 15 km, fin Lukovica 12 km, žel o Kresnice 4 km, pT žup Moravče 4 km, š Ribče 3 km. Nm 540—550 m. Prisojna hribovita lega pod apniškimi pobočji nad Savo. Težak dostop z vozom od ban. cesta v Ribčah. Pridelki krijejo le domače potrebe. Dobro uspeva sadje (češnje!). Prodaja jamskega lesa v Zagorje in Trbovlje. Mimo vasi vodi najbližja pot iz Kresnic v Moravče.

Občina Krka

sedež Videm

Preb. 1727, hiš 386, posest. 216, koč. 164, najem. 6. Površina 3333.50 ha: njiv in vrtov 603.70, trav. in paš. 979.92, vinogradov 1.80, gozdov 1660.67, sadovnjakov 41.81, ostalo 45.60. Občina obsega odprto plodno kotlino pri izviru Krke in sega na prve okolne obronke Suhe krajine, na sz. pa vse do Sv. Duha (629 m) nad Višnjo goro. Predel je izrazito kraškega značaja brez nadzemsko tekočih voda; voda privre šele v tipičnih kraških vrelcih na Krki na dan. Le s s. priteka večji dotok Višnjica in v manj propustnih tleh na sz. občine imamo nekaj manjših ponikalnic. Vasi so omejene skoraj samo na dolino Krke, višji svet je porastel z gozdovi. Gosteje je naseljen samo še predel ob omenjenih ponikalnicah. Zemlja je peščena, kraška, zlasti v hribih, kjer je marsikje tudi pomanjkanje vode. Prebivalstvo živi le od kmetijstva, gozd je pretežno listnat (bukev, hrast, gaber) in donaša le malo. Prodaja živine, perutnine in sadja v Ljubljano. Dovolj je razvito mlekarstvo in sirarstvo, ki dobavlja precej surovega masla za Ljubljano. Prometno je občina navezana na ban. cesto Stična—Žužemberk (avtobusna zveza), na katero se pri Krški vasi priključi ban. cesta z Grosuplja čez Luče.

Gabrovčec, 99-22-15-7-0. Sr Litija 29 km, so du fin Višnja gora 15 km, žand zdr Stična 9 km, žel Stična 8 km, o š žup Krka 2 km, p Krka 1 km. Povpr. nm 290 m. Vasica leži tik nad dolino Krke ob ban. cesti Stična—Žužemberk. Polja so rodovitna, nekoliko peščena. Kmetijstvo, prodaja masla, perutnine in sadja v Ljubljano. Ne daleč od vasi ob cesti Krka—Žužemberk so našli rimske izkopine. Tkzv. »Majerjevo posestvo« spominja na nekdanjo pristavo graščakov s Krke.

Gmajna, 120-27-16-10-1. Sr Litija 30 km, so du fin Višnja gora 16 km, žand zdr Stična 10 km, žel Stična 9 km, o p š žup Krka 0.5 km. Nm 266 m. Vas leži ob ban. cesti Videm—Žužemberk ob mostu preko Krke ne daleč pod njenim izvirom. Precej rodoviten svet nudi dobro podlago poljedelstvu. Razvito je mlekarstvo, ki zalaga tudi Ljubljano. Lesna trgovina je bolj krajevnega pomena. Izdaten ribolov v Krki (postrvi).

Gradiček, 55-8-8-0-0. Sr Litija 32 km, so du fin Višnja gora 18 km, žand zdr Stična 12 km, žel Stična 11 km, o š žup Krka 1 km, p Krka 2 km. Nm 269 m. Zaselek leži tik glavnega izvira Krke. Dohod z vsemi vozili po obč. cesti ½ km pod ban. cesto Grosuplje—Žužemberk. Kraški svet z obsežnimi podzemeljskimi jamami, iz katerih privre na dan reka Krka. Nad njenim glavnim izvirom je znamenita Krška jama. Drugi izvir je tkzv. Poltarica jz. od vasi. V ravnini ob Krki poljedelska zemlja. Mlekarstvo, perutnina in svinjereja tudi za prodajo. Precej lesa prodajo okoliškim lesnim trgovcem. Ribolov, izletna točka. Predzgodovinske najdbe. Vas je dobila ime po nekdanjem gradu Krka ali Vrhkrka, ki je stal nad izvirom Krke. Prvotni grajski lastniki so bili Krški ali Vrhkrški gospodje, ki se omenjajo že 1062 in nato 1323. L. 1437. je grad razrušil Jan Vitovec, a so ga obnovili. Konec 17. stol. so zgradili novi lastniki knezi Auerspergi radi večje udobnosti nov grad v ravnini ob Krki. Stari grad je začel razpadati in je bil že v Valvasorjevi dobi zapuščen. Tudi novega gradu ni več. Lastniki so posestvo razprodali in nastala je vas Gradiček. Le grajske gozdove so do danes obdržali Auerspergi.

Kitni vrh, 121-25-13-12-0. Sr Litija 29 km, so du fin Višnja gora 15 km, žand zdr Stična 10 km, žel Stična 9 km, o 5 km, p š žup Zagradec 3 km. Nm 345 m. Vas leži na prostrani kraški planoti. Dostop z vozom po obč. poti od ban. ceste v Zagradcu. Kraški svet nudi le slabo podlago kmetijstvu. Razen živine in sadja prodajo še v Ljubljano precej masla in perutnine.

Krška vas, 118-34-18-16-0. Sr Litija 29 km, so du fin Višnja gora 15 km, žand zdr Stična 8 km, žel Stična 7 km, o š žup Krka 1 km, p Krka 0.5 km. Nm ca 285 m. Najobsežnejša vas gručaste oblike, ležeča sredi kotline v povirju reke Krke. Središče občine. Vas leži le malo vstran (0.2 km) od ban. ceste Stična-Žužemberk. S. pod vasjo teče potok Višnjica, ki se nato izliva v Krko. Poljedelstvo za domače potrebe. S proizvodi mlekarstva (maslom) zalagajo tudi Ljubljano. Vas z lepo lego, sredi zanimive okolice, s prijetnimi izleti, nudi vse pogoje prijetnega letovišča. Gostilne s prenočišči.

Laze, 66-16-5-11-0. Sr Litija 34 km, so du fin Višnja gora 20 km, žand zdr Stična 13 km, žel Stična 12 km, o š žup Krka 4 km, p Krka 5 km. Nm 547 m. Mala gorska vasica, ležeča v kraškem hribovju j. nad Krko. Dohod je možen le z vozom 3—4 km od ban. ceste Stična-Žužemberk. Dobro obrodi le koruza. Precej masla in perutnine prodajo v Ljubljano, znane pa so tudi »lazenske češnje«. V okoliških listnatih gozdovih (bukev, hrast, gaber) so zelo dobra lovišča (divji prašič).

Leščevje, 61-17-8-9-0. Sr Litija 27 km, so du fin Višnja gora 6 km, žand zdr Stična 7 km, žel Stična 6 km, o p š žup Krka 5 km. Nm ca 380 m. Razloženo naselje v. pod Vrhom Sv. Duha (629 m). Dostop z vozom 2 km od ban. ceste v Muljavi. V okolici izvira sredi kraških tal več studencev in potočkov, ki kmalu poniknejo (v njih raki). Prebivalci se bavijo s kmetijstvom za domače potrebe; le nekaj masla in perutnine prodajo v Ljubljano. V bližnji okolici lepi smuški tereni (1 uro do Polževega pod Sv. Duhom). Malo nad vasjo so razvaline gradu Kravjek, ki ga je kot »Slemenice« opisal Jurčič v »Desetem bratu«. Prvotni lastniki gradu, gospodje s Kravjeka, se omenjajo 1203 in 1248. Kasneje je bil grad v rokah rodbine Ravbar. Tu je živel znani sloviti Andrej Eberhard Ravbar, ki se je odlikoval v bitki pri Sisku (1593). Ravbarji so gospodarili na gradu do 19. stol. Svojo grobnico so imeli v cerkvi na Krki. Poznejši grajski lastniki Födransbergi so imeli rodbinsko grobnico pri ondotni podr. sv. Janeza. Danes je lastnik posestva in razvalin ing. Fortuna. Tik nad vasjo so še dobro ohranjene tudi razvaline gradu na Rojah (gl. Jurčičevo povest »Grad Rojinje«).

Male Lese, 56-15-3-12-0. Sr Litija 31 km, so du fin Višnja gora 17 km, žand zdr Stična 11 km, žel Stična 10 km, o p š žup Krka 3 km. Povpr. nm 270 m. Vas leži na izrazitih kraških tleh na desnem bregu Krke, tik Vel. Les. Dostop le z vozom, po obč. cesti ne daleč od ban. ceste onstran Krke. Gospodarske prilike kot v Vel. Lesah.

Male Vrhe, 51-9-6-3-0. Sr Litija 28 km, so du fin Višnja gora 6 km, žand zdr Stična 16 km, žel Stična 15 km, o š žup Krka 5 km, p Krka 6 km. Nm ca 510 m. Zaselek leži malo severneje od Vel. Vrhov. Dostop in gospodarske prilike gl. Vel. Vrhe. Poleg vasi sta dva studenca z dobro pitno vodo, ki je v kraški okolici manj pogosta. H kraju spada podr. cerkev Sv. Duha na Vrheh (629 m). Pod njo na višnjegorski strani najvažnejša smučarska postojanka na Dolenjskem: smučarski izletniški dom Polževo (gl. Zavrtače, obč. Višnja gora).

Mevce, 23-6-4-2-0. Sr Litija 28 km, so du fin Višnja gora 7 km, žand zdr Stična 8 km, žel Stična 7 km, o š žup Krka 5 km, p Krka 6 km. Nm ca 400 m. Zaselek v pobočju j. pod starim gradom Kravjekom. Dostop in gospodarstvo kot v Leščevju.

Oslica, 73-13-7-6-0. Sr Litija 27 km, so du fin Višnja gora 8 km, žand zdr Stična 7 km, žel Stična 6 km, o š žup Krka 4 km, p Krka 5 km. Nm do 340 m. Vasica leži nekoliko nad dolino kraškega potoka, ki ponikuje pod Muljavo, ter je oddaljena 1.5 km od ban. ceste Stična—Žužemberk. Dohod le z vozom. Kmetijstvo krije domače potrebe; perutnino, sadje in nekatere gozdne sadeže (gobe, jagode, maline) prodajajo v Ljubljano.

Podbukovje, 165-40-18-20-2. Sr Litija 32 km, so du fin Višnja gora 17 km, žand zdr Stična 12 km, žel Stična 11 km, o p š žup Krka 1 km. Nm ca 280 m. Deloma raztresena, deloma obcestna vas nad desnim bregom Krke, dostopna vsem vozilom po obč. poti 1 km od ban. ceste v Vidmu. Gospodarske prilike so iste kot v sosednjih vaseh ob izviru Krke (Krška vas, Videm). Blizu vasi izvira potok Lipovka, ki je prvi večji desni pritok Krke. Izhodišče za izlet k razvalinam korinjskega gradu (728 m). Predrimske in rimske najdbe.

Potok, 61-10-7-3-0. Sr Litija 27 km, so du fin Višnja gora 13 km, žand zdr Stična 7 km, žel Stična 6 km, o p š žup Krka 3 km. Nm 320 m. Obcestna vasica na vrtačasti terasi, dostopna z vsemi vozili, ½ km od ban. ceste v Muljavi (avtobusna zveza). V kraški dolini med njo in Muljavo ponikuje potoček, ki zbira vse vodovje izpod Sv. Duha in od Leščevja. Po potoku, ki je v tem kraškem svetu redek pojav, je dobila vas ime. Pre-

bivalcem, kmetovalcem nudijo nekaj dohodkov le perutnina, sadje in maslo, ki jih dovažajo na trg v Ljubljano.

Randol (Ravni dol) 39-8-5-3-0. Sr Litija 33 km, so du fin, Višnja gora 14 km, žand zdr Stična 14 km, žel Stična 13 km, o p š žup Krka 3 km. Nm ca 475 m. Zaselek leži na vrtačasti kraški planoti, z. od izvira Krke. Dostop le z vozom, 1 km od ban. ceste Grosuplje—Krka. Slaba kraška zemlja, zato poljski pridelki ne krijejo niti domačih potreb. V Ljubljano prodajajo le maslo, sadje (oreh, kostanj) ter gozdne sadeže (gobe, jagode in maline). Na Gradišču (600 m) z. nad vasjo je lep smuški svet.

Sušica, 104-30-17-13-0. Sr Litija 27 km, so du fin Višnja gora 8 km, žand zdr Stična 8 km, žel Stična 7 km, o p š žup Krka 4 km. Nm 307 m. Lepa obcestna vas, ležeča malo nad samotno dolino Višnjice. Dostop za silo z vsemi vozili 1.5 km od ban. ceste Stična—Žužemberk. Poljedelstvo, prodaja masla in perutnine v Ljubljano. Vsa okolna kraška planota je porastla z gozdovi, ki dajejo les za prodajo domačim lesnim trgovcem. Pod vasjo ob Višnjici je več mlinov in žag. V bližnjem gozdu so odkrili več predzgodovinskih gomil, na mnogih njivah pa rimske grobove.

Trebež, 11-3-3-0-0. Sr Litija 28 km, so du fin Višnja gora 14 km, žand zdr Stična 9 km, žel Stična 8 km, o p š žup Krka 4 km. Nm ca 350 m. Majhen zaselek, po imenu sodeč mlada krčevina sredi obsežnih gozdov j. od Sušice. Dostop z vozom 1½ km od Sušice. Gospodarstvo kot v Sušici.

Trebnja gorica, 87-17-11-6-0. Sr Litija 30 km, so du fin Višnja gora 16 km, žand zdr Stična 11 km, žel Stična 10 km, o p š žup Krka 1 km. Nm nad 280 m. Obcestna vas ob vznožju Stene malo nad izvirom Krke in med Višnjico. Dostop z vsemi vozili po obč. poti, 1½ km od ban. ceste Stična—Žužemberk. Proizvode mlekarstva in perutninarstva pošiljajo v Ljubljano. Nekdaj so se na pobočjih Stene razprostirali »krški« vinogradi.

Velike Lese, 130-27-15-12-0. Sr Litija 30 km, so du fin Višnja gora 16 km, žand zdr Stična 11 km, žel Stična 10 km, o p š žup Krka 3 km. Nm ca 260 m. Vas leži ob Krki, pretežno na levem bregu, pod ban. cesto Stična—Žužemberk. Radi peščene kraške zemlje so pridelki bolj pičli in zadostujejo le domačim potrebam. Prodaja masla in perutnine v Ljubljano. Pod vasjo skalovite brzice Krke (postrvi). Podr. cerkev sv. Jakoba.

Velike Vrhe, 84-18-12-5-1. Sr Litija 29 km, so du fin Višnja gora 7 km, žand zdr Stična 15 km, žel Stična 14 km, o š žup Krka 5 km, p Krka 6 km. Gas. Nm okr. 520 m. Vas leži na vrtačasti planoti pod Sv. Duhom (629 m). Dostopna le z vozom 2 km od ban. ceste Grosuplje—Krka. Kraški svet le za silo preživlja prebivalstvo. Največ dohodkov nudi še mlekarstvo (maslo za ljubljanski trg).

Videm, 123-27-14-12-1. Sr Litija 31 km, so du fin Višnja gora 17 km, žand zdr Stična 11 km, žel Stična 10 km, p Krka 0.5 km, o š žup Krka v kraju. Šola ust. 1809, 6 odd. Gas., DKfid, PSVD, ČD, Prosv. d. Nm nad 280 m. Vas leži tik nad Krko na njenem desnem bregu ob ban. cesti Grosuplje—Krška vas. Dovolj dobra in rodovitna zemlja. Sirarstvo in mlekarstvo z izvozom izdelkov v Ljubljano. Nekaj dohodkov dajejo gozdovi (pretežno listovci). V bližini je kraški izvor Krke, nad njim pa obsežna Krška jama (prim. Gradiček). Župnija Krka (dek. Žužemberk, škof. ljublj.) ima 2112 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Kozma in Damijana. Cerkev je prvotno zelo stara, današnja zgradba je iz 1757. Prvotno podr. pražupnije St. Vida pri Stični, se omenja kot vikariatna cerkev že 1135. L. 1395. je bila skupno z materjo župnijo inkorporirana stiškemu samostanu, ki jo je upravljal skozi 400 let. L. 1657. so vikariat povzdignili v župnijo, ki je mati sedanjih župnij: Ambrusa, Zagradca in Hinj. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji.

Znojile, 80-14-11-2-1. Sr Litija 28 km, so du fin Višnja gora 15 km, žand zdr Stična 9 km, žel Stična 8 km, o p š žup Krka 1 km. Nm 290 m. Vzvišena prisojna lega nad potokom Višnjico na severnem robu kotline v povirju Krke. Dostop 1 km od ban. ceste Stična—Žužemberk. Prodaja sadja in masla v Ljubljano. Na vrtu posestnika Koščaka so odkopali številne predmete iz keltske in rimske dobe.

Občina Litija

Preb. 3341, hiš 429, posest. 332, koč. 46, najem. 259. Površina 3580.50 ha: njiv in vrtov 699.55, trav. in paš. 578.57, vinogradov 6, gozdov 2162.43, sadovnjakov 10, ostalo 123.95. Občina zavzema obe strani Savske doline v področju njenega velikega ovinka vse do tam, kjer vstopa reka v ozko deber, po kateri si poišče pot skozi apniško Zasavsko hribovje. Ozka dolina, kakor tudi skrilasto hribovje nista posebno ugodna za kmetijstvo. Zato ni čuda, da je še $^2/_3$ površine pod gozdom. Prvotno je bilo ozemlje naseljeno v dokaj redkih zaselkih in vasicah. Svojčas je bilo zanje odločilnega pomena brodarstvo po Savi, ki je ravno v tem predelu imelo več postaj. Pridružilo se je rudarstvo, ki je že od nekdaj igralo važno vlogo v vsej južni litijski okolici, zlasti pa v območju Sitarjevca (441 m). Brodarstvo je sicer sredi 19. stol. radi zgraditve železnice zamrlo in tudi za zahteve sodobnega rudarstva ni več predpogojev, vendar je Litija z okolico ostala središče gospodarske aktivnosti, industrije in lesne trgovine, ležeče ob glavni žel. progi, kjer se stekajo ban. ceste z Vač, dve ob Savi od Ljubljanskega polja ter štiri iz dolenjskega hribovja in gričevja.

Bitiče, 37-7-7-0-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt Litija 7 km, š žup Hotič 1 km. Nm ca 450 m. Zaselek visoko v prisojnem pobočju nad Zg. Hotičem. Dostop le z vozom 2 km od ban. ceste Dolsko—Litija v Hotiču. Prebivalstvo proda le nekaj lesa in živine. Vas se prvič omenja 1145.

Gorenji Log, 72-16-14-0-5. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Litija 2 km. Nm ca 250 m. Vas leži v vrsti na robu posavske ravnice j. od velikega savskega kolena pri Hotiču. Skozi vas vodi ban. cesta Dol—Litija, pod njo pa je žel. most in brod čez Savo. Prebivalstvo se preživlja deloma s poljedelstvom, deloma je zaposleno v litijskih tvornicah. Najdbe iz bronaste dobe.

Gradec, 1328-90-70-0-165. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Litija v kraju. Kino »Draga«. Vodovod. Elektrika. Nm od 240 do nad 260 m. Večji del obsežnega precej raztresenega naselja leži na višji terasi na levem savskem bregu nasproti trgu Litiji. Teraso obkroža v polkrogu Sava, žel. proga in ban. cesta. Novejši ind. del vasi s predilnico, trgovinami in gostilnami (tujske sobe) stoji že pod teraso poleg litijske žel. postaje. Prebivalstvo se preživlja večinoma s tvorniškim delom in le deloma še s poljedelstvom. Poljski pridelki pa ne krijejo domačih potreb. Gradec je danes v gospodarskem oziru dejansko sestavni del Litije, s katero ga veže most preko Save. Lepi gozdovi in prirodno kopališče v Savi. Tik nad postajo stoji stari grad Ribče, nekdaj ribiška pristava knezov Auerspergov, podrejena gradu Knežija. Danes je last ondotne tovarne in prirejen za stanovanja.

Grbin, 131-26-25-1-8. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Litija 0.5 km. Nm ca 240 m. Raztreseno naselje v posavski ravnini ob ban. cesti Litija—Šmartno. Razen poljedelstva, ki ne krije niti domačih potreb, nudi prebivalstvu zaslužek še trgovina, obrt in delo v Litiji. Na hribu med vasjo stoji gradič Grbin, danes v domačih rokah (Jožef Strzelba).

Jesenje, 72-11-9-2-3. Sr so du žand zdr fin žel o Litija 8 km, p Kresnice 3 km, š žup Hotič 2 km. Nm 431 m. Leži na prisojni kopi nad Hotičem. Obsega zaselek Ravne. Dostop le z vozom. Prebivalci se pečajo s kmetijstvom za dom, prodajo le nekaj lesa.

Litija, trg, 611-105-95-0-45. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Sedež sreskega načelstva. Šola ust. 1877, 10 odd. Obrt. nad. š. SKJ, PRK, PCMD, Prosv. d., Gas., PSVD, Šola in dom, Strel. druž., JUU, Pev. d. »Lipa«, JS, PJS, Fotoklub, PSPD, Združenje trgovcev za srez Litijo, Podr. NSZ, Tujsko-prom. d., Športni klub, Sok. gled. oder, Gas. godba, 3 zdravniki, 3 advokati. Vodovod. Elektrika.

Nm 240 m. Trg Litija je razen Zagorja največje naselje v srezu ter njegovo središče. Stoji v precej osojni legi na desnem savskem bregu v vznožju strmega in gozdnatega Sitarjevca (441 m), ki je znan po svojem rudnem bogastvu (svinec). Staro jedro Litije je postavljeno ob glavni cesti. Današnja Litija z okoliškimi naselbinami (Gradec) ima pretežno industrijski značaj. Le neznaten del prebivalstva se peča izključno le s kmetijstvom. Razen uradništva in številnih obrtnikov ter trgovcev je največ ljudi zaposlenih v industriji (tekstilna tvornica v Gradcu) ter v lesni trgovini, ki izvaža v Italijo letno več 1000 m^3 raznovrstnega lesa. Znaten pa je tudi izvoz tekstilnih izdelkov, večinoma v notranjost države. Kmetijski pridelki se prodajo v trgu, le prašiči se izvažajo. Iz obsežnih okoliških gozdov črpa dohodke predvsem omenjena lesna trgovina, razen tega nudijo še mnogo gob in bogata lovišča. Izdaten ribolov in naravno kopališče v Savi, gostilne s tujskimi sobami in lepi izleti (čez Stango na Jančje 794 m, 3 ure; na Sv. Goro 849 m, 3 ure) usposabljajo Litijo za letoviški kraj.

Litija je bila najbrž že v rimski dobi pomembno pristanišče na Savi (rimske izkopine v ljubljanskem muzeju). V srednjem veku se omenja že 1145, ko je oglejski patriarh Peregrin podaril svojo kmetijo v Litiji stiškemu samostanu. L. 1256. jo je obiskal koroški vojvoda Ulrik III. in tu obdaroval stiški samostan z zemljišči. Svoj razvoj v srednjem in novem veku ima kraj zahvaliti ondotnemu rudarstvu — predvsem pridobivanju živega srebra in svinca. Rudarstvo sega gotovo že v predzgodovinsko dobo (bližina Vač!), vendar so se nam ohra-

nili prvi podatki šele iz 16. stol. (gl. Podsitarjevec). Predvsem pa je bila Litija skozi ves srednji in novi vek važno pristanišče za savsko brodarstvo. V Litiji so tedaj izdelovali ladje in močne ladijske vrvi iz laške konoplje. Obstajale so tu tri vrvarske delavnice. Predivo so kupovali na Vačah, na »prediv dan«, t. j. semenj pred sv. Andrejem. V tej dobi živega prometa je imel kraj pravico pobirati mostnino od blaga, ki je šlo čez Savo po brodu. Brod je držal od Kisletove hiše (najstarejša hiša v Litiji). Mostnino so ukinili šele 1890. Sedanji most so zgradili 1852. Po zgraditvi južne žel. 1849 je Litija sicer zgubila na prometni važnosti, prevzela pa je gospodarsko vlogo sosednjega Šmartna, v katerem je bilo do tedaj glavno obrtno, trgovsko in upravno središče okolice. Trg je postala Litija verjetno že v srednjem veku. V Valvasorjevi dobi so uživali tržani pravico do štirih letnih sejmov. Prvi ohranjeni trški privilegij pa datira šele iz 1778. Tega leta je trški gospod Henrik grof Auersperg oprostil tržane tlake in jim dovolil svobodno prodajo njihove lastnine. Drugi ohranjeni trški privilegij je iz 1833, ko je cesar Franc potrdil tržanom pravico do petih sejmov na leto. Turki so opustošili trg in okolico 1528. Požar ga je uničil 1614 in 1636. Kuga je morila v litijski okolici 1576 in 1646. Od 1868 je v L. okrajno sodišče. Litijski grad, ki stoji sredi prostornega trga, so imenovali prvotno litijski »turn« in je bil last gospodov Wagen, vnetih pristašev protestantizma, ki so ga 1587 zamenjali z Verneškimi za grad Poganek. Pozneje so se lastniki izredno pogosto menjavali. Sedanji lastnik je g. Hutter, predsednik sodišča v Litiji. Graščina je po požaru 1636 izgubila prvotno lice. Župnija Litija (dek. Litija, škof. Ljublj.) ima 2652 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža v trgu je zelo stara, na kar kaže njen patron, zaščitnik brodarjev in trgovcev. Župnija je nova, ust. šele 1. maja 1936. V L. rojena: Badjura Rudolf (r. 1881), pisatelj turističnih in tujsko-prometnih vodnikov in člankov; Marčič Ernest (r. 1882), krajinski slikar.

Podsitarjevec, 23-8-4-1-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š Litija 1 km, žup Šmartno pri Litiji 2.5 km. Nm 275 m. Mlajše naselje na prisojnem podnožju Šitarjevca (441 m) v bližini svinčenega rudnika. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti le 0.5 km vstran od ban. ceste po dolini Reke. Prebivalci so večinoma le tovarniški in rudniški delavci, zato ima naselje bolj značaj delavske kolonije. Svinčeni rudnik v Šitarjevcu, ki krije v sebi tudi cink in celo baker ter živo srebro, spada med manjše rudnike te vrste. Ruda vsebuje 28—82% svinca, ki se topi v domači topilnici. Eksploatacija je dokaj draga in nerentabilna, zato je od 1930 prekinjena. Od tedaj oskrbujejo samo še rove. Rudarstvo je bilo razvito tod že v 16. stol. O njem imamo vesti iz protireformacijske dobe, ko so izgnali rudarje-protestante. V Valvasorjevi dobi so bili še komaj vidni sledovi nekdanjih rudnikov. Šele v 19. stol. so znova začeli z eksploatacijo. V večjem obsegu so delali od 1850—1863 in nato do 1872; v največjem razmahu pa je bil rudnik v l. 1882—1885. L. 1895. je obratovanje prenehalo, med svetovno vojno so zopet začeli kopati. Konec svetovne vojne so ga opustili in ga znova oživeli 1927.

Ponoviče, 231-20-9-0-10. Sr so du žand zdr fin žel o pTt Litija 3.5 km š Sava 3 km, žup Sava 3.5 km. Ban. žrebčarna, l. 1936. prenešena sem iz Sela pri Ljubljani. SKJ. Nm 235 m. Vasica z istoimensko graščino leži nad levim savskim bregom, pri izlivu Konjskega potoka. Dostop je mogoč z vsemi vozili po ban. cesti od Litije. Poljedelstvo in sadjarstvo krijeta za silo domače potrebe. Mimo vodi zaznamovana pot na Sv. Goro (849 m). Kraj je bil do 1849 (otvoritev južne žel.) važna postaja za savsko brodarstvo. Ladje so vlekli od Zagorja navzgor do Držlivca pred Ponovičem ljudje, zvani »vlačugarji«. V to svrho je bila vdelana ob savskem bregu ozka steza. Šele po 1840 so mogli tudi tu uporabljati živinsko vprego. V bližini so nekdaj (v 17. stol.) kopali na več mestih svinčeno rudo. V novejšem času so začeli kopati cinkovo rudo. L. 1930. je obratovanje prenehalo. Postanek gradu Ponoviče je neznan. L. 1582. se omenja v posesti Braunspergerja. Slikoviti grad je še sedaj ohranjen in obljuden. Prva leta po svet. vojni je bila tu nameščena nižja ruska gimnazija, ki so jo pozneje prenesli v Hrastovec. L. 1929. je kupila grad in posestvo kr. banska uprava, ki ga uporablja za prostore uprave banovinskega veleposestva; do 1936 je bilo v gradu ban. deško vzgojevališče, ki so ga nato premestili v bivšo žrebčarno na Selu pri Ljubljani.

Sava, 123-23-15-4-5. Sr so du žand zdr fin o Litija 7 km, žel pTt š žup v kraju. Šola ust. 1904, 1 odd. Slov. kat. izobr. d. Nm 248 m. Vas leži na vršaju Savskega potoka, stisnjena pod strma in skalovita pobočja. Dostopna je z vsemi vozili po ban. cesti od Litije. Pod vasjo je nov most, ki veže hribovje okrog Polšnika z žel. postajo. Prostora za polje je le malo, poljedelstvo ne krije vseh potreb, zato si prebivalci pomagajo z raznimi obrtmi in zaposlitvijo pri železnici. Izhodišče zaznamovanih poti na Sv. Goro (849 m, 2 uri). Kraj je bil pristanišče za plovbo po Savi že v rimski dobi (votivni kamni boga Savusa in dr. v Nar. muzeju v Ljubljani) in tudi pozneje ves čas do zgraditve juž. železnice. Na brodarstvo spominja danes še patron župne cerkve sv. Miklavž, zaščitnik čolnarjev, splavarjev in ribičev. Župnija Sava (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 420 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1526. Znamenite umetniške slike (slika sv. Miklavža od Langusa, Metzingerjeve slike). Prvotno je bila podr. vaške prafare, župnija je od 1809.

Spodnji Hotič, 124-23-13-10-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt Litija 5 km, š žup Hotič 0.5 km. Povpr. nm 260 m. Precej razmaknjena lega v ravnini, na terasi in v prisojnem pobočju nad Savo, ki dela baš tu veliki ovinek okoli gradu Poganeka. Tik pod vasjo vodi ban. cesta Dolsko—Litija, od katere se tu odcepi po stranski grapi cesta na Vače. Ljudje si iščejo deloma zaposlitve v bližnji Litiji.

Spodnji Log, 124-18-13-5-4. Sr so du žand zdr fin o Litija 6 km, žel Sava 1 km, pTt š žup Sava 0.5 km. Nm ca 230 m. Osojna lega na desnem savskem bregu ob izlivu Loškega potoka, nasproti vasi in žel. p. Sava (brod čez reko). Skozi vas vodi ban. cesta II. reda na Polšnik, zato je mogoč dohod z vsemi vozili. Prebivalci se bavijo le s poljedelstvom.

Št. Jurij, 110-21-18-3-4. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Litija 4 km. Nm 297 m. Lepa sončna lega na vzhodnem pobočju Robidnika nad desnim savskim bregom ob ban. cesti Ljubljana—Litija. Poljedelstvo skoraj le za domače potrebe. Prodajo le nekaj živine in prašičev. Pri podr. cerkvi sv. Jurija na Glinjeku so odkrili predrimsko gradišče z nasipom in rimsko grobišče. V srednjem in novem veku je bil kraj važno pristanišče za savsko brodarstvo. Še danes ohranjeni grad Poganek nad veliko savsko vijugo so zgradili Verneški gospodje, ko so opustiil stanovanje v Verneškem gradu onstran Save. Pozneje je večkrat menjal lastnike; sedanji lastnik je trgovec Smrkolj iz Ljubljane.

Veliki vrh, 105-17-10-6-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Litija 4 km. Nm 360—500 m. Kraj tvorijo samotne kmetije raztresene po prisojnih pobočjih enako imenovanega hriba (445 m) zapadno nad savskim kolenom pri Litiji. Dostop le z vozom ca 1 km od ban. ceste nad Litijo. Kmetijstvo nudi le nekaj živine in prašičev za prodajo.

Vernek, 52-7-5-2-0. Sr so du žand zdr fin o Litija 9 km, žel p Kresnice 0.5 km, š žup Hotič 3 km. Nm 255 m. Malo naselje na levem savskem bregu nasproti Kresnicam, sestoječe iz nekaj hiš ob ban. cesti Dolsko—Litija. Prvotno naselje brez dvoma ni nastalo iz poljedelskih nagibov, ker je med strmimi pobočji in strugo Save le malo primernega sveta za polje. Gostilna, mlin, usnjarna. Prevoz čez Savo, najbližja zveza za pešce med Moravško dolino in žel. p. Kresnice. Kraj je bil že v rimski dobi važno pristanišče (dva napisna votivna kamna, posvečena bogu Savusu, zaščitniku brodarjev). Svoj prometni pomen je zadržal tudi v srednjem in novem veku, dokler ni tod stekla juž. železnica. V zaščito te žive trgovine so zgradili na strmi gori nad savsko strugo Verneški grad, ki se omenja že 1250. Bil je last koroških vojvod. L. 1250. se je vojvoda Ulrik odrekel vsem pravicam na gradu v korist oglejskega patriarha. Na gradu so gospodarili njihovi ministeriali Verneški gospodje, dokler niso v bližini zgradili novega gradu Poganka. Pri zidavi tega gradu so celo uporabljali material z Verneka. V Valvasorjevi dobi je bil Verneški grad že popolnoma zapuščen. Pozneje je izginil brez sledov.

Zapodje, 46-7-5-2-2. Sr so du žand zdr fin o Litija 9 km žel p Kresnice 2 km, š žup Hotič 3 km. Nm ca 520 m. Zaselek na mali prisojni in rodovitni polici pod Slivno (870 m). Dostop le z vozom 2—3 km od ban. ceste Dolsko—Litija. Kmetijstvo za domače potrebe, prodajo le nekaj lesa in prašičev. Blizu je apniški kamenolom, ki je po žični železnici zvezan preko Save z apnenicami v Kresnicah. Vas se prvič omenja že 1145 kot last stiškega samostana. V vasi je nekdaj stal gradič Abfalter z večjo kmetijo. Temelji gradu so še vidni. Po njem se je vas baje svojčas imenovala Stari grad.

Zgornji Hotič, 152-30-20-10-4. Sr so du žand zdr fin žel o pTt Litija 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1870, 2 odd. Gas. Nm 286 m (cerkev). Glavni del vasi leži vzvišeno pod strmimi prisojnimi pobočji s. nad Savo. Drugi del je postavljen na nižji savski terasi ob ban. cesti Dolsko—Litija. Lepi sadovnjaki in razmeroma rodovitno polje. Pridelki in živina pa zadostujejo skoraj le domačim potrebam. Župnija Hotič (dek, Litija, škof. ljublj.) ima 460 duš. Župna cerkev sv. Helene je bila zgrajena pred 1680, ko se prvič omenja. Prvotno je bila podružnica pražupnije v Vačah. Samostojna lokalija je bila ustanovljena 1787, župnija pa 1875.

Občina Polšnik

Preb. 1540, hiš 262, posest. 221, koč. 42, najem 13. Površina 6364.25 ha*: njiv in vrtov 720.23, trav. in paš. 1660.67, vinogradov 4.25, gozdov 3778.65, sadovnjakov 5, ostalo 195.45. Občina obsega hriboviti svet j. nad savsko debrijo med Litijo in Zagorjem. Na s. sega preko skalnatih strmin do Save, na j. in v. nekako do razvodja proti Mirni in Sopoti. Proti Savi so vrezane strme grape Polšenskega potoka, Šumnika in Šklendrovca. Zasavsko hribovje se dviga tu že do precejšnjih višin s slikovitimi dolomitnimi vrhovi in slemeni (Orljek 898 m, Ostrež 841 m, Žamboh 782 m). Življenjske prilike so dokaj neugodne. Male hribovske vasice in zaselki se težko bore s peščeno zemljo, vendar prodajo nekaj prašičev, perutnine, jajc okoliškim trgovcem. Gozdovi so obsežni in lepi ter nudijo precej dohodkov; les gre večinoma v Zagorje in Trbovlje kot jamski les, žel. pragovi in drva, deloma pa tudi kot stavbni les za izvoz. Nekdanje rudarstvo je zamrlo. Edina važnejša prometna žila je ban. cesta Sava—Polšnik—Sv. Križ, nove možnosti pa odpira nova ban. cesta Radeče—Litija (v gradnji), ki bo važna zlasti za izvoz lesa. Izletniško zanimivi kraji, suho in zdravo podnebje, lepi smuški tereni.

Borovak, 30-4-4-0-0. Sr so du zdr fin Litija 22 km, žand š Polšnik 2 km, žel Sava 18 km, o p Polšnik 4 km, žup Dole pri Litiji 4 km. Nm nad 760 m. Mal zaselek 0.4 km od ban. ceste Litija—Radeče, dostopen z vozom. Poljedelstvo, prodaja lesa (hlodi, trami, oglje, drva), prašičev in jajc bližnjim trgovcem.

Dolgi rt, 51-9-9-0-0. Sr so du zdr fin Litija 8 km, žand o p š žup Polšnik 4 km, žel Sava 8 km. Nm 760 m. Kmetije tega zaselka so raztresene sredi prostranih gozdov po visokem slemenu Dolgega brda (801 m). Kraj je dostopen z vozom 2 km od ban. ceste pri Preski. Polja obrode tudi nekaj pridelkov za prodajo v Litijo. Isto velja za svinjerejo in perutninarstvo. Dolgo brdo je lepa razgledna točka.

Konjšica, 219-37-30-7-0. Sr so du zdr fin Litija 22 km, žand Polšnik 2 km, žel Zagorje ob Savi 3 km, o 5 km, p Šklendrovec 2 km, š žup v kraju. Šola ust. 1900, 1 odd. Nm 489 m. Vas leži na kopi, ki se v strmi Dolančevi rebri (samotna kmetija Dolanec) spušča proti Savi. Vključuje zaselke Globel, Kraje in Smeškavec. Vas je dostopna le z vozom po obč. cesti, 5 km od Polšnika. Zaznamovana pešpot od žel. p. Zagorje mimo Dolanca k razgledni cerkvici Sv. Katarine na strmem dolomitnem Ostrežu (881 m). Poljedelstvo, živinoreja ter prodaja lesa (jamski les, hlodi, železn. pragi, drva), oglja, prašičev in perutnine v Zagorje. Ekspozitura župnije Sv. Jurij pod Kumom (dek. Litija, škof. ljublj.) je tu od 1837. Ima 256 duš. Pokopališče. Cerkev sv. Jerneja ap.

Koprivnik, 35-5-4-1-0. Sr so du zdr fin Litija 22 km, žand o p š žup Polšnik, 1 km, žel Sava 12.5 km. Nm ca 760 m. Zaselek na prisojni strani hriba Špega, ki se dviga nad vasjo Polšnik. Dostop le z vozom 0.5 km od ban. ceste v Polšniku. Poljski pridelki ostajajo vsi doma, proda se le nekaj lesa (trami, hlodi, drva). Pri vasi na hribu so odkrili grobove iz hallstattske in rimske dobe.

Mamolj, 206-41-32-9-3. Sr so du zdr fin Litija 6 km, žand o p š Polšnik 6 km, žel Litija ali Sava 5 km, žup Polšnik 5 km. Zaselka Sp. Mamolj (nm 614 m) in Zg. Mamolj (nm ca 660 m) ležita j. nad grapo Štriglovca, pritoka Polšenskega potoka. Vključujeta tudi zaselka Čebeljnik in Podmilj ter precej raztresenih kmetij. Dostop po obč. kolovozu 5 km od ban. ceste Litija—Sv. Križ. Vaščani izkupijo precej za živino, sadje (jabolka, kostanj, orehi), prašiče in perutnino. Obsežni gozdovi (smreka, bukev) pa so last kneza Windischgrätza, ki izvaža les večinoma v Italijo. Precej se proda tudi oglja.

Polšnik, 162-27-23-1-3. Sr so du fin Litija 18 km, žand o p š žup v kraju, zdr Litija 20 km, žel Sava 8 km. Šola ust. 1904, 4 odd. SKJ s knjiž., PRK, Prosv. d., Gas., PSVD. Nm 680 m. Vas, ki se deli v Sp. in Zg. Polšnik, ter obsega še zaselke Glinjek, Slap in Vel. njiva, leži na prostrani polici pod vrhom Špega ob ban. cesti I. reda Litija—Polšnik—Sv. Križ. Središče vasi ter obenem občine in župnije tvori Zgornji Polšnik, kjer je poleg župne cerkve tudi več trgovin in gostiln s prenočišči. Vaščani so vendar v pretežni večini le kmetovalci. Gospodarsko trdna vas ima dobro razvito živinorejo, sadjarstvo in perutninarstvo; z njihovimi produkti zalagajo Zagorje, Trbovlje in celo Ljubljano. Pa tudi obsežni gozdovi in lesna trgovina, usmerjena bodisi v Zagorje in Trbovlje (jamski les, hlodi) bodisi za izvoz v Italijo (stavbni les, trami, drva), donašajo precej dohodkov. V okolici razgledni vrhovi (Ostrež 841 m s cerkvico sv. Katarine) z bujno floro (planike), podzemske jame (Ajdovska jama), nekdanje rimsko grobišče in vrh Orljek (898 m), kjer je baje nekdaj stal grad. Ugodno za letovišče in zdravilišče. Na križišču ceste Polšnik—Ostrež—Sušje—Šumnik stoji trioglato znamenje, baje iz srednjega veka. Župnija Polšnik (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 900 duš. Pokopališče. Župna cerkev Lurške M. b., božja pot. Prvotno cerkev so zgradili pred 1286 grofje Apfaltrerni. V cerkveni ladji je bila grobnica, v kateri je bila pokopana hči Valvasorja. (Pri desnem oltarju vzidana latinska napisna plošča.) L. 1904. so staro cerkev podrli in sezidali sedanjo stavbo. Prvotno podr. šentrupertske prafare, se je izločila 1286 kot kuracija, in pred 1509 kot župnija. Podr. cerkev Sv. Jurija muč. na Glinjeku.

Preska, 133-25-21-4-0. Sr so du zdr fin Litija 26 km, žand o p š žup Polšnik 4 km, žel Sava 16 km. Nm nad 800 m. Leži na visoki kopi, ki loči dolini Zglavnice in Sopote, ob novo zgrajeni ban. cesti. H kraju spada zaselek Zglavnica, ki je raztresen z. odtod po dolgem hrbtu (717 m) onstran globoke grape Zglavnice. Tja vodi kolovozna pot. Uspevajo vsa žita, sadje in drugi poljski sadeži, a v glavnem ostaja ves pridelek doma. Proda se le nekaj živine in perutnine v Litijo. Znatna je prodaja jamskega lesa v Trbovlje ter stavbnega lesa za izvoz. V kraju so že od nekdaj kopali železno rudo. Železokop je bil v 1. pol. 19. stol. last V. Ruarda, lastnika zagorskega premogovnika. L. 1856. je rudnik skupno z rudnikom v Pasjeku prodal knezu Windischgrätzu.

Preveg, 42-7-7-0-0. Sr so du zdr fin Litija 23 km, žand o p š žup Polšnik 1.5 km, žel Sava 11 km. Nm 720—760 m. Kraj, h kateremu spada tudi zaselek Sušje, leži j. pod Ostrežem (841 m) na prevalih med potokoma Šumnikom in Sušjekom. Dostop po vozni poti 1—2 km od Polšnika. Prebivalstvo živi od poljedelstva, svinjereje ter prodaje lesa. Podr. cerkev Sv. Katarine na Ostrežu.

Ravne, 67-12-12-0-0. Sr so du zdr fin Litija 22 km, žand o Polšnik 5 km, žel Zagorje ob Savi 4 km, p Šklendrovec 5 km, š žup Konjšica 2 km. Nm 620 m. Vasica na planoti sv. pod Ostrežem (841 m). Planota pada v skalovitih strminah proti Savi. Dostop za vozni promet 4 km od Polšnika, proti Savi le peš-poti. Kmetijstvo za dom. Les gre v Zagorje in Trbovlje kot jamski les.

Renke, 32-6-3-3-0. Sr so du zdr fin Litija 6 km, žand o p š žup Polšnik 2 km, žel Sava 2 km. Nm 244 m. Leži na vršaju potoka Šumnika na desnem savskem bregu. Osojni položaj v sicer neposeljeni savski soteski med Savo in Zagorjem je kaj nenavaden. Gre za nekdanjo čolnarsko postojanko v bližini Belega slapa, najkočljivejšega mesta za nekdanji čolnarski promet med Zidanim mostom in Ljubljano. Danes ima kraj kmetijski značaj; nekaj pridelkov in les prodajajo v Zagorje in Trbovlje. Promet na Savi (splavi) nudi danes le še prav malo zaslužka. Iz kraja vodi kolovoz na Polšnik ter zanimiva pešpot ob izredno strmem desnem savskem bregu proti žel. postaji Zagorje; deloma ostanek nekdanje vlačilne steze za čolne, ki pa je bila v glavnem speljana niže pod sedanjo stezo Poznajo se še tudi ob Savi pod vasjo v skalo vsekane okrogle luknje, v katere so zabijali tramove, da so čez nje položili leseno pot ob navpični steni. Stara podr. cerkev sv. Miklavža, zaščitnika brodarjev.

Rodež, 81-12-12-4-0. Sr so du zdr fin Litija 23 km, žand o p Polšnik 1 km, žel Zagorje ob Savi 5 km, š žup Sv. Jurij pod Kumom 2 km. Nm 864 m. Kraj sestavljajo raztresene kmetije sv. pod Orljekom (898 m), tudi one zaselkov Boriše in Klenovik. V vas vodi vozna pot iz Polšnika, od St. Jurja pod Kumom ter od žel. p. Zagorje po grapi Šklendrovca. Kmetijsko prebivalstvo prodaja perutnino, jajca, drva, jamski les v Zagorje. Podr. cerkev Sv. Lenarta.

Rtiče, 59-10-10-0-0. Sr so du zdr fin Litija 23 km, žand o p Polšnik 1 km, žel Sava 13 km, š žup Sv. Jurij pod Kumom 2 km. Nm 770 m. Vasica leži v. od Polšnika. Gospodarske prilike kot v Polšniku. V bližini je nekdaj stal grad Ortenburžanov. Razvaline so že izginile brez sledu. Podr. cerkev sv. Brikcija, šk.

Stranski vrh, 42-7-7-0-0. Sr so du zdr fin Litija 20 km, žand o p š žup Polšnik 1.5 km, žel Sava 9.5 km. Nm 680—760 m. Kraj z zaselkom Selo tvorijo kmetije, razkropljene po vrhovih in prisojnih pobočjih nad grapo potoka Sušjeka. Dostop le z vozom po obč. vozni poti iz Polšnika. Kmetijstvo, prodaja lesa (žel. pragi, hlodi) v Zagorje. Podr. cerkev sv. Lovrenca.

Šklendrovec, 90-10-10-0-4. Sr so du fin Litija 22 km, žand o Polšnik 12 km, žel Zagorje ob Savi 1 km, zdr š žup Zagorje ob Savi 2 km, p v kraju. Povpr. nm 340 m. Raztreseno naselje v globoki grapi enako imenovanega potoka, ki se izliva v Savo nekoliko pod žel. p. Zagorje. Prebivalci se pečajo z raznimi obrtmi (kovači, trgovci in gostilničarji) in le malo s poljedelstvom. Deloma so zaposleni tudi v Zagorju. Iz Zagorja vede sem obč. pot z mostom čez Savo.

* Površina pred odključitvijo krajev Čeplje, Goba, Preženjske njive in Zgornje Jelenje k novi obč. Dole (1936).

Šumnik, 48-7-2-5-1. Sr so du zdr fin Litija 22 km, žand o p š žup Polšnik 2 km, žel Sava 10 km. Nm od 350—600 m. Raztreseno naselje z. pod Ostrežem (841 m) v prisojnih pobočjih do potoka Šumnika, ki se izliva v Savo pri Renkah. Sončna pobočja so nekdaj prekrivali vinogradi. Danes pa se prebivalci bavijo le s kmetijstvom. Prašiče, perutnino in les prodajajo v Zagorje in v Litijo. Dostop po kolovozu od Polšnika. Pri vasi so odkrili predzgodovinske in rimske grobove.

Tepe, 243-43-35-8-2. Sr so du zdr fin Litija 18 km, žand o p š žup Polšnik 3 km, žel Sava 3 km. Nm od ca 420—500 m. Obsežno naselje, obstoječe razen sestavnih delov Sp. in Zg. Tepe iz zaselkov v Grabnu, Klenovišča, Nova gora, Pasjek in Žamboh. Razprostavljeno je v glavnem ob ban. cesti Litija—Polšnik nad dolino Polšenskega potoka. Prisojna lega v zavetju Žamboha (782 m) nudi dokaj ugodne pogoje za poljedelstvo, sadjarstvo, čebelarstvo in svinjerejo. Prodaja živine in perutnine ter lesa v Šmartno in Litijo. Koncem vasi proti Polšniku stoji grad Klevišče, preurejen danes v gostilno s prenočišči. Prvotno je bil grad last plemiča Klemenčiča, pozneje pa so se grajski lastniki hitro menjali, dokler ni grad prešel v kmečke roke (Jožef Balant). Krajevni naziv »Fužine« pod vasjo spominja na nekdanje topilnice za svinčeno rudo. V zaselku Pasjeku pa so bile 1792 ustanovljene rudne stope in topilnice, kamor so vozili železno rudo iz Velike Preske. Okoli pol. 19. stol. je bil njih lastnik V. Ruard, lastnik zagorskega premogovnika in številnih drugih rudnikov. L. 1856. je prodal rudnik v Pasjeku skupno s Presko knezu Windischgrätzu. Ta je sezidal tu grad, ki je še danes ohranjen. Topilnico so pozneje opustili, danes je v razpadanju in služi za shrambo oglja. Podružna cerkev sv. Lovrenca muč. na razglednem Žambohu (699 m).

Občina Primskovo

sedež Gradišče

Preb. 440, hiš 102, posest. 54, koč. 42, najem. 3. Površina 1611 ha: njiv in vrtov 308, trav. in paš. 175, vinogradov 93, gozdov 870, ostalo 165. Občina obsega prisojno gričevje nad sotočjem Bratnice in gornje Temenice v smeri proti razvodju s Savo, ter se tudi v vnanji pokrajinski sliki krepko odraža od ostale okolice po stožčasti Primskovi gori z znamenito božjo potjo in po številnih vinogradih, ki tvorijo zadnji izrazitejši vinogradniški predel na sz. Dolenjske. Naselja so majhna in raztresena. Nekaj dohodkov daje le perutnina in prodaja lesa. Promet teži na ban. cesto ob Temenici in deloma na ono v Čatežu.

Dolenji vrh, 41-8-5-3-0. Sr so du Litija 13 km, žand Št. Vid pri Stični 9 km, zdr Stična 14 km, fin Trebnje 10 km, žel Radohova vas 7 km, pTt Šmartno pri Litiji 11 km, o š žup Primskovo 3 km. Nm 479 m. Leži na slemenu v. nad dolino Bratnice. Dohod z vozom 4—5 km od Vel. Gabra. Ostalo kot Primskovo. Podr. cerkev Sv. Janeza Krst.

Gorenji vrh, 29-7-3-4-0. Sr so du Litija 12 km, žand Št. Vid Pri Stični 10 km, zdr Stična 14 km, fin Trebnje 11 km, žel Radohova vas 8 km, pTt Šmartno pri Litiji 10 km, š Veliki Gaber 5 km in Primskovo 3 km, o žup Primskovo 3 km. Nm ca 480 m. Leži s. od Dol. vrha. Ostalo kot Dol. vrh.

Gradišče, 42-10-5-4-1. Sr so du Litija 10 km, žand Št. Vid pri Stični 8 km, zdr Stična 13 km, fin Trebnje 12 km, žel Radohova vas 5 km, pTt Šmartno pri Litiji 8 km, o š žup Primskovo 0.1 km. Nm ca 500 m. Naselje tik v. od Primskovega. Razmere kot na Primskovem. Pri vasi so odkrili hallstattsko gradišče z nasipom in grobovi. Odtod doma: dr. Jerič Josip (1881—1930), politik in gospodarstvenik; Jerič Jožef (1823—1888), nekdanji urednik in izdajatelj »Slovenca«.

Ježce, 27-6-3-3-0. Sr so du žand zdr fin žel Litija 9 km, pTt Šmartno pri Litiji 7 km, o š žup Primskovo 6 km. Nm ca 350 m. Neznatno naselje v povirju Temenice ob potoku Ješki, daleč od prometa. Dohod le z vozom. Kmetijstvo le za dom. Prodaja lesa.

Ježni vrh, 26-5-3-2-0. Sr so du žand zdr fin Litija 10 km, žel Radohova vas 7 km, pTt žup Šmartno pri Litiji 8.5 km, o š Primskovo 5 km. Nm 560 m. Samotne kmetije, raztresene po visokem slemenu med povirjem Temenice in Kostrevnice. Promet po obč. vozni poti ca 5 km od ban. ceste Litija—Sv. Križ. Radi odročne lege kmetijstvo le za dom, proda se nekaj lesa.

Menguš, 32-6-1-4-1. Sr so du Litija 16 km, žand Št. Vid pri Stični 7 km, zdr Stična 12 km, fin Trebnje 12 km, žel Radohova vas 8 km, pTt Šmartno pri Litiji 14 km, o š žup Primskovo 3 km. Nm 311 m. Neznatno naselje z vinogradi ob potoku Bratnici. Ostalo kot bližnje Primskovo.

Mišji dol, 29-7-6-1-0. Sr so du Litija 15 km, žand Št. Vid pri Stični 8 km, zdr Stična 14 km, fin Trebnje 13 km, žel Radohova vas 10 km, pTt Šmartno pri Litiji 13 km, o š žup Primskovo 3 km. Nm 383 m. Leži v dolini Bratnice s. pod Primskovim. Znani so čevljarski in usnjarski sejmi. V ostalem gospodarstvo kot na Primskovem. Dostop z vozom 3 km od ban. ceste na Temenici. Podr. cerkev sv. Lucije so sezidali stiški cistercianci. Zelo obiskovana božja pot.

Mulhe, 37-8-5-2-1. Sr so du žand zdr fin Litija 10 km, žel Radohova vas 6 km, pTt žup Šmartno pri Litiji 7 km, o š Primskovo 6 km. Nm ca 520 m. Raztresene kmetije po gozdnatem hribu blizu Primskovega. Promet teži že na jug proti Temenici; dostop le z vozom (7 km od ban. ceste).

Obla gorica, 33-9-9-0-0. Sr so du žand zdr fin Litija 11.5 km, žel Radohova vas 6 km, pTt Šmartno pri Litiji 10 km, o š žup Primskovo 4 km. Nm ca 500 m. Naselje v vinorodnem gričevju z. od Moravč na Dol. Dohod le z vozom od ban. ceste Litija—Sv. Križ pri Moravčah. Kmetijstvo, sadjarstvo, perutninarstvo in vinogradništvo. Prodajo malenkost živine, vina in perutnine v razne kraje. Pri vasi so odkrili grobove iz bronaste, hallstattske in rimske dobe. Kraj se prvič omenja 1191 kot last krških škofov. V bližini so razvaline zelo starega gradu, ki je bil last gospodov iz Oble gorice, omenjenih že 1161, 1163 in 1197.

Poljane, 29-5-5-0-0. Sr so du Litija 13 km, žand Št. Vid pri Stični 11 km, zdr Stična 17 km, fin Trebnje 14 km, žel Radohova vas 10 km, pTt Šmartno pri Litiji 11 km, o š žup Primskovo 3 km. Nm 550 m. Zaselek na prisojnem kopastem hribu sv. od Primskovega. Ostalo kot Primskovo.

Primskovo, 30-6-2-4-0. Sr Litija 15 km, so du Višnja gora 14 km, žand Št. Vid pri Stični 7 km, zdr Stična 9 km, fin Trebnje 8 km, žel Radohova vas 5 km, p Veliki Gaber 4 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1911, 2 odd. SPD, Pev. d. »Pevka«. Nm 592 m. Znana dolenjska božja pot in izletna točka vrh stožčaste Primskove gore nad povirjem Bratnice. Po vseh nižjih, precej peščenih pobočjih so vinogradi z zidanicami (prodaja cvička). Dohodke daje tudi perutninarstvo in prodaja lesa. Domača obrt: izdelovanje grabelj, košar in metel. Hvaležna razgledna točka. Gostilna. Pri župni cerkvi so naleteli na sledove ilirsko-venetske naselbine iz 6. in 5. stol. pr. Kr. Okoli vrha so še ostanki obrambnega tabora iz turške dobe, ohranjen je tudi še zid dveh obrambnih stolpov. Župnija Primskovo (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 778 duš. Pokopališče. Župna cerkev rojstva D. M. je stala že v dobi turških napadov. Sedanja stavba je gotska. Sprva je bila podr. župnije v Št. Vidu pri Stični, 1753 je postala vikariat in 1862 župnija. Poleg župne cerkve stara lipa s kamenitimi sedeži, jv. odtod pa stara gotska, nedavno prenovljena kapela sv. Petra s 3 vzidanimi ploščami in ostanki gotskih fresk.

Razbore, 26-6-4-2-0. Sr so du žand zdr fin Litija 9.5 km, žel Radohova vas 7 km, pTt Šmartno pri Litiji 6 km, o š žup Primskovo 6.5 km. Nm ca 450 m. Raztreseno naselje v gozdnatem gričevju z. od Čateža. Dostop z vozom po obč. cesti. Poljedelstvo le za domače potrebe.

Vinji vrh, 44-6-0-6-0. Sr so du žand zdr fin Litija 12.5 km, žel Radohova vas 7 km, pTt žup Šmartno pri Litiji 11 km, o š Primskovo 4 km. Povp. nm 520 m. Borno raztreseno naselje daleč v prisojnem pobočju gozdnatega hribovja na Grmadah (691 m) z. od Moravč na Dol. Od ban. ceste Litija—Radohova vas po kolovozih ca 6 km. Prebivalci so kmetovalci, vinogradniki danes le še v neznatni meri. Pridelki krijejo komaj domače potrebe.

Višnji grm, 15-13-3-7-0. Sr so du žand zdr fin Litija 10.5 km, žel Radohova vas 8 km, o 5 km, pTt š žup Šmartno pri Litiji 9 km. Nm 450—490 m. Raztresena vasica, deloma na razvodnem prevalu med potokoma Ješko in Kostrevnico, deloma na bližnjih gozdnatih slemenih. Dohod z vozom nekaj nad 2 km od ban. ceste Litija—Radohova vas. Zemlja rodi komaj za domače potrebe.

Občina Stična

Preb. 2451, hiš 479, posest. 255, koč. 202, najem. 40. Površina 3143.25 ha: njiv in vrtov 1085.42, trav. in paš. 340.96, gozdov 1698.80, sadovnjakov 6.07, ostalo 12. Občina zavzema porečje Stiškega potoka, ki tvori v zgornjem delu hribovit svet; ta doseže v območju razvodja proti Savi višine nad 650 m. V spodnjem delu pa se ob potoku odpre široka, le mestoma razgibana ravnina, ki se nadaljuje v široki dolini Višnjice proti j. Po tej dolini sega občina do Muljave in Kompolja, kjer jo loči zopet višji kraški svet od zgornje Krke. Naseljenost je v nižinskem svetu zelo intenzivna, tu nastopajo precej obsežne vasi, prislonjene večinoma v vznožje hribovja. V hribih samih prevladujejo manjši zaselki sredi obsežnih, pretežno listnatih gozdov. Osnova gospodarstva je kme-

tijstvo, ki pa zadostuje večinoma le za dom. Za prodajo v Ljubljano pridejo v poštev le jajca, perutnina in gobe, mleko pa se iz vse okolice donaša v Stično, kjer se je visoko razvilo mlekarstvo v samostanski režiji. Stiški samostan je tudi sicer odločilnega gospodarskega in kulturnega pomena za okolico. Prometno vežeta s svetom občino dol. železnica in drž. cesta, od katere se na važnem križišču pri Ivančni gorici odcepi ban. cesta na Zg. Krko in Žužemberk.

Bojanj vrh, 46-11-7-4-2. Sr Litija 26 km, so du fin Višnja gora 9 km, žand Stična 4 km, žel Stična 3 km, zdr Stična 4.5 km, o pT Stična 5 km, š Muljava 1.5 km, žup Št. Vid pri Stični 7 km. Nm 342 m. Leži sredi valovitega kraškega sveta v. nad dolino Višnjice nasproti Muljavi. Dostop z vozom 1½ km od ban. ceste Stična—Žužemberk. V dolini ob obč. cesti Gor. vas—Kompolje stoji zaselek Polje. Kmetijstvo. Prodaja perutnine, jajc ter gob in zdravilnih rastlin, večinoma v Ljubljano.

Debeče, 56-9-6-3-0. Sr Litija 16 km, so du fin Višnja gora 12 km, žand Stična 4 km, zdr Stična 6 km, žel Stična 5 km, o pT Stična 3 km, š žup Javorje 3 km. Nm od 530—575 m. Vasica raztresena visoko v gričevju nad dolino Bukovice, levega pritoka Temenice. Dohod le z vozom. Kmetijstvo nudi le perutnino, jajca in gobe za prodajo.

Dobrava, 49-8-8-0-0. Sr Litija 20 km, so du fin Višnja gora 11 km, žand Stična 3 km, zdr Stična 5 km, žel Stična 4 km, o pT š žup Stična 2 km. Nm 564 m. Zaselek na kraški planoti med dolinama Bukovice in Stične. Dostop le z vozom 3 km od Stične. Kmetijstvo kot Debeče.

Gabrje, 146-36-9-22-5. Sr Litija 22 km, so du fin Višnja gora 9 km, žand Stična 1 km, zdr Stična 3 km, žel Stična 2 km, o pT š žup Stična 0 km. Nm povpr. 380 m. Leži tik s. od Stične, deloma v dolini Stiškega potoka, deloma v pobočjih nad njo. Obsega zaselke Kurja vas, Potok (mlini v ozki dolini), Pungart, Vel. Boršt (na v. robu istoimenske kraške gozdnate planote) in Vinograd (v prisojni rebri nad vasjo). Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo kot Debeče.

Gorenja vas, 62-12-6-4-2. Sr Litija 25 km, so du fin Višnja gora 8 km, žand žel Stična 2 km, zdr o pT š žup Stična 4 km. Nm nad 315 m. Leži ob ban. cesti Stična—Žužemberk, na v. robu doline Višnjice. V dolini so večinoma travniki, njive so na prvih obronkih. Gosp. kot Debeče. Odtod doma Kastelic Miha (1796—1868), pesnik, urednik »Kr. Čeb.«.

Goričica, 25-6-5-0-1. Sr Litija 18 km, so du fin Višnja gora 11 km, žand Stična 3 km, zdr Stična 5 km, žel Stična 4 km, o pT š žup Stična 2 km. Nm ca 620 m. Zaselek v hribovju nad Stično. Dostop z vozom 4.5 km od Stične. Kmetijstvo za dom.

Hudo, 47-19-10-7-2. Sr Litija 24 km, so du fin Višnja gora 4 km, žand Stična 2 km, zdr Stična 3 km, žel Stična 1 km, o pT š žup Stična 3 km. Nm ca 350 m. Stoji v pobočju nad drž. cesto Ljubljana—Zagreb in dolino Višnjice, ne daleč od žel. p. Stična. Del vasi leži ob drž. cesti. Kmetijstvo le za dom. Prodaja se perutnina in jajca. Nekaj obrti in trgovine. Tod mimo je vodila rimska cesta od Ljubljane (Emona) v Drnovo pri Krškem (Neviodunum). Sredi 18. stol. je postal kraj važna poštna postaja na progi Ljubljana—Karlovac.

Mala Dobrava, 42-6-5-1-0. Sr Litija 24 km, so du fin Višnja gora 4 km, žand zdr Stična 3 km, žel Stična 4 km, o pT š žup Stična 2 km. Nm ca 430 m. Leži na prisojni dobravi nad gradom Podsmreka v. od Višnje gore. Dostop le z vozom, 2 km od drž. ceste. Kmetijstvo kot Debeče.

Malo Črnelo, 45-8-4-4-0. Sr Litija 24.5 km, so du fin Višnja gora 9 km, žand Stična 2 km, zdr Stična 3.5 km, žel Stična 1 km, o pT š žup Stična 3 km. Nm 340 m. Leži na prisojnem svetu nad dolino Višnjice. Do ban. ceste 1 km vozne poti. Kmetijstvo. Prodaja perutnine, jajc, gob in zdravilnih rastlin v Ljubljano.

Malo Kompolje, 34-6-2-3-1. Sr Litija 27 km, so du fin Višnja gora 20 km, žand Stična 4.5 km, zdr Stična 6 km, žel Stična 4 km, o pT Stična 6 km, š Muljava 2 km, žup Št. Vid pri Stični 7 km. Nm 318 m. Leži 1 km jv. od Vel. Kompolja (gl. Vel. Kompolje).

Mekinje, 60-18-10-8-0. Sr Litija 22 km, so du fin Višnja gora 10 km, žand Stična 2 km, zdr Stična 4 km, žel Stična 3 km, o pT š žup Stična 1 km. Nm 449 m. Strnjena vas na prisojnem pobočju s. nad Stično. Dostop za vsa vozila po obč. cesti iz Stične (1.5 km) Precej kamenit in peščen kraški svet. Pridelki krijejo domače potrebe.

Metnaj, 138-36-20-14-2. Sr Litija 18 km, so du fin Višnja gora 10 km, žand Stična 3.5 km, zdr Stična 4 km, žel Stična 4.5 km, o pT š žup Stična 2.5 km. Nm 547 m. Strnjena vas v mali globeli sredi obsežne kraške dobrave s. nad Stično. Dostop z vozom po obč. cesti 2½ km od Stične. Obsega tudi zaselka Drmožnik in Potok v dolini Stiškega potoka (mlini). Kraška, vendar dovolj rodovitna zemlja. Prodaja živine okoliškim mesarjem ter perutnine in jajc v Ljubljano.

Mleščevo, 173-36-18-14-4. Sr Litija 23 km, so du fin Višnja gora 6 km, žand Stična 1 km, zdr Stična 2.5 km, žel Stična 0.5 km, o pT š žup Stična 2 km. Nm povpr. 325 m. Leži deloma na ravnem, deloma prislonjena v pobočje na z. robu doline Višnjice, j. od žel. p. Stična, le malo vstran od ban. ceste. Dostop z vsemi vozili. K vasi spada del naselja Ivančna gorica (gl. Stična). Njive na obronkih, ob Višnjici travniki in mlini, žaga. Kmetijstvo kot Debeče. Trgovine, obrtniki, gostilne s prenočišči. Avtobusna zveza z Žužemberkom.

Mrzlo polje, 25-4-4-0-0. Sr Litija 24 km, so du fin Višnja gora 6.5 km, žand Stična 1 km, zdr Stična 2.5 km, žel Stična 0.5 km, o pT š žup Stična 3 km. Nm ca 320 m. Malo kmetsko naselje ob ban. cesti Stična—Žužemberk, j. od žel. p. Stična. Mlin na Višnjici.

Muljava, 177-34-19-12-3. Sr Litija 27 km, so du fin Višnja gora 9 km, žand Stična 5 km, zdr Stična 7 km, žel Stična 4 km, o pT Stična 6 km, š Polje pri Muljavi v kraju, žup Št. Vid pri Stični 7 km. Šola ust. 1910, 2 odd. Gas. Nm 313 m. Obsežna gručasta vas na širokem prevalu ob ban. cesti Stična—Žužemberk (avtobusna zveza). Kraška tla z nebroj vrtačami, vendar z dokaj rodovitno prstjo. Kmetijstvo v glavnem le za dom. Prodaja živine, sadja, perutnine, jajc in gob. Gostilna, trgovine, žaga v bližnji samotni dolini Višnjice (Brezje). Izhodišče za izlet mimo Kravjeka k Sv. Duhu (629 m). Pri cerkvi so odkrili predzgodovinsko naselbino. V starem veku je preko gozdnatih vrtač z. od Muljave vodila rimska trgovska cesta, katere sledovi so še vidni. Podr. cerkev Vneb. prebl. D. M. je stara nad 500 let. Zgrajena je v obliki pravokotnika s trikotno zaključenim presbiterijem ter hrani znamenite freske in slike iz 1443. L. 1697. so jo obokali. Znana je iz dobe turških napadov, ko so jo Turki dvakrat zažgali. V tej dobi je bila cerkev obdana s taborskim obzidjem. Na M. se je rodil Josip Jurčič (1844—1881), pripovednik romantično-realistične smeri.

Obolno, 39-6-3-3-0. Sr Litija 16 km, so du fin Višnja gora 12 km, žand Stična 6 km, zdr Stična 10 km, žel Stična 7 km, o pT š Stična 5 km, žup Št. Vid pri Stični 5 km. Nm 771 m. Malo naselje visoko v gričevju nad povirjem Bukovice, pritoka Temenice. Dostop z vozom 7 km od Stične (zaznamovana pot, 2 uri peš), prav tako iz Višnje gore in Šmartna pri Litiji. Kmetijstvo, prodaja perutnine in jajc. Lepa razgledna točka, smuški svet (izletniška in smučarska Krjavljeva koča).

Osredek, 27-5-5-0-0. Sr Litija 16 km, so du fin Višnja gora 14 km, žand Stična 5 km, zdr Stična 5 km, žel Stična 6 km, o pT š Stična 4 km, žup Javorje 5 km. Nm ca 650 m. Zaselek v. od Obolnega na golem hrbtu nad Bukovico. Dostop in gospodarstvo kot na Obolnem.

Planina, 25-5-3-2-0. Sr Litija 16 km, so du fin Višnja gora 12 km, žand Stična 4 km, zdr Stična 8 km, žel Stična 5 km, o pT š Stična 3 km, žup Javorje 3 km. Nm ca 580 m. Zaselek v. od Obolna in Osredka ob prehodu proti Vintarjevcu nad Litijo. Dostop in gospodarstvo kot Obolno.

Poljane, 76-13-8-5-0. Sr Litija 17 km, so du fin Višnja gora 17 km, žand Stična 7 km, zdr Stična 7.5 km, žel Stična 8 km, o pT š Stična 6 km, žup Št. Vid pri Stični 6 km. Nm ca 650 m. Vasica z zaselkom Vrtače ima prisojno lego nad povirjem Stiškega potoka. Dostop z vozom 6 km od Stične. Kmetijstvo in sadje le za dom. Lepi listnati gozdovi (bukev, kostanj, hrast).

Spodnja Draga, 159-20-6-10-4. Sr Litija 25 km, so du fin Višnja gora 25 km, žand Stična 3 km, zdr Stična 4 km, žel Stična 2 km, o pT š žup Stična 4 km. Nm 348 m. Precej obsežna in deloma raztresena vas na obronkih j. od Višnjice, niti ½ km od drž. ceste Ljubljana—Zagreb. Kmetijstvo za domače potrebe. Mlin in žaga; gostilna.

Stična, 502-90-48-34-8. Sr Litija 22 km, so du fin Višnja gora 22 km, žand Stična 1 km, žel Stična 2 km, zdr o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1817, 7 odd. SKJ s knjiž., PJS, Slov. kat. izobr. d., Gled. oder, Tamb. odsek, Godba. Zdravnik. Nm 357 m. Zelo obsežna vas ob izstopu Stiškega potoka iz ozke doline v nižavje. Hiše stoje deloma ob potoku, deloma ob obeh cestah, ki vežeta kraj z 2 km oddaljeno drž. cesto Ljubljana—Zagreb pri Ivančni gorici (ban. cesta) in pri Grižah (obč. cesta). Avtobusna zveza z Žužemberkom. Lepe hiše in močne kmetije, gospodarsko trdna vas s kmetijsko osnovo, vendar deloma s trškim značajem. Razvoj vasi je v zvezi z zgodovino in gospodarstvom stiškega cistercijanskega samostana. Upravno in gospodarsko središče občine. Zelo je razvito sirarstvo in mlekarstvo v samostanski režiji (Stiški sir in čajno maslo). Sadjarstvo in čebelarstvo, svinjereja, perutninarstvo (prodaja v Ljubljano). Obrt in lokalna lesna industrija (samostanska žaga, mlin in elektrarna za vso vas). Štirje dobro obiskani sejmi na leto. Trgovine in gostilne s prenočišči. K Stični spadajo še naselja: Ivančna gorica (pod istoimenskim gričem 351 m tik žel. p. Stična in ob križišču drž. ceste Ljub-

ljana—Zagreb in ban. ceste v Stično), Pusti laz, Rupe, Svinjska vas in Storovje (raztreseni v skoraj nepretrgani vrsti po z. obrobju nižavja pod Stično).

Pri Stični so odkrili predzgodovinsko, venetsko-ilirsko gradišče s številnimi gomilami. Prvič se omenja kraj 1136, ko je bil ustanovljen znameniti, izredno prostrani cistercianski samostan, ki spada med najvažnejše zgodovinske spomenike cele Dolenjske. Ustanovil ga je oglejski patriarh Peregrin I. (1131—1161) na prošnjo znamenitih višnjegorskih bratov: Henrika, Ditrika in Majnhalma, ki so v to svrho odstopili svoja zemljišča v Stični. Menihe so poklicali iz samostana Rune pri Gradcu. Veliki dobrotniki samostana so bili tudi avstrijski vojvode, goriški grofje in dr. Obsežna samostanska posestva so se razprostirala od Lužarjev do Lašč in od tam do vasi in potoka Rašice. Samostan je užival velike svoboščine. Stiški opat je imel pravico rabiti škofovska znamenja in deliti nižje redove; smel je blagoslavljati podložne cerkve, oltarje, cerkveno obleko in kelihe. Samostan je veljal za cerkveno, kulturno in socialno središče svoje okolice. Bil je tudi pomembna gospodarska in trgovska postojanka. Cistercijanci so posebno živo trgovali z jadranskimi pristaniščí in so imeli carine prost prehod v Ljubljani, ob Uncu, v Senožečah, Ložu, Postojni in Trstu. V začetku 12. stol. so dobili pravico azila. Od 1256 so izvrševali lastno sodstvo nad vsemi samostanskimi podložniki, od 1319 so pa imeli celo pravico do krvnega sodstva. Samostan je užival pravico lova in ribolova, imel je pa tudi gozdne pravice. Dalekosežno je bilo kulturno delovanje stiških menihov: krčili so gozdove in kultivirali svet, zavajali racionalno poljedelstvo, gradili ceste in vzdrževali gostince (n. pr. na Ljubelju). Stična je bila tudi ognjišče domače besede (»Stiški rokopisi«); šola za slovenski jezik. Samostanska glasbena šola je bila splošno znana in tedaj edina na Kranjskem. Obstojala je že 1593 in je trajala do 1784 (iz nje je izšel Jakob Gallus). V 13. stol. so začeli Vovbrški grofje z menihi prepire za mejo. Prepir je bil končan 1230 s poravnavo. Konec 14. stol. je začela samostanska posest radi slabega gospodarjenja nazadovati. L. 1300. so imeli Slevico pri Vel. Lašcah že Turjačani. V dobi turških napadov je samostan mnogo trpel. Dasi so ga zavarovali z močnim obzidjem in številnimi obrambnimi stolpi, je bil vendar dvakrat razdejan od Turkov (1471 in 1529). Renovirali so ga sredi 16. stol. in zgradili nove obrambne zidove, ki so še vidni. Okoli 1600 so bile samostanu inkorporirane sledeče župnije, ozir. vikariati: Bela cerkev, Dobrnič, Krka, Prežganje, Raka, Škocijan, Šmarje, Šmarjeta, Šmartno pri Litiji, Št. Rupert, Št. Vid pri Stični, Višnja gora in Žužemberk. V dobi jožefinskih reform je bil samostan 1784 ukinjen. Poslopje so od 1850 uporabljali za prostore državnih uradov. L. 1898. so samostan zopet ustanovili. V svetovni vojni so stiški menihi nudili gostoljubljje goriški bogoslovnici (1915—1918) ter goriškemu knezoškofu z njegovim ordinariatom. Najstarejša dela samostanskega poslopja sta križni hodnik na j. strani samostanskega dvorišča, eden najvažnejših naših spomenikov zgodnje gotike, ter dekorativno poslikana veža. Zanimiva je na z. strani trinadstropna kašča iz 17. stol. Župnija Stična (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 2050 duš. Pokopališče. Župna cerkev Žal. Matere b. Prvotna samostanska cerkev je bila skupno s samostanom sezidana in posvečena 1156. Prvotno romansko baziliko s tremi ladjami so pozneje barokizirali in ponovno obokali. Predelali so cerkev večkrat, zadnjič 1746 in zvonik 1751 (letnica na pročelju zvonika). Pri vhodu v zakristijo je vzidana nagrobna plošča Pankracija Turjaškega z grbom. V cerkvenih stenah je vzidanih več zgodovinskih nagrobnikov stiških opatov iz 16. in 17. stol. Cerkev hrani mnoge umetniške slike. Pod korom na desno nagrobna slika iz 1482. Glavni vhod na cerkv. dvorišče je obokana veža s plastičnimi štukaturami iz 1620. Prvotno je bila podr. pražupnije Št. Vida pri Stični. Iz nje se je izločila kot samostojna župnija 1784, ki jo od 1898 oskrbuje samostan. V St. rojeni: Hudovernik Ludvik (1859—1901), glasbenik; Kek Jožef (1796 do 1855, nabožni pisatelj.

Stranska vas, 108-8-10-9-2. Sr Litija 24 km, so du fin Višnja gora 4 km, žand Stična 2 km, zdr Stična 3 km, žel Stična 1 km, o pT š žup Stična 3 km. Nm ca 340 m. Leži v pobočju nad Višnjico v. od Sp. Drage ob žel. progi. Dostop z vsemi vozili od onstran Višnjice potekajoče drž. ceste. Gospodarstvo kot Hudo. Z. od vasi je menda stala postaja »Ad acervos« ob rimski cesti Emona—Neviodunum (prim. Št. Vid pri Stični).

Studenec, 40-10-5-5-0. Sr Litija 21 km, so du fin Višnja gora 6.5 km, žand Stična 1 km, zdr Stična 2 km, žel Stična 0.5 km, o pT š žup Stična 2 km. Nm ca 340 m. Vasica leži na gričku v. od žel. p. Stična pri Ivančni gorici, ne daleč od drž. ceste Ljubljana—Zagreb. Gospodarstvo kot Vir. Pri vasi so odkrili predzgodovinske gomile, j. od vasi pa je vodila rimska cesta.

Škrjanče, 42-9-6-3-0. Sr Litija 24 km, so du fin Višnja gora 7 km, žand Stična 2 km, zdr Stična 2.75 km, žel Stična 1 km, o pT š žup Stična 3 km. Nm ca 325 m. Leži nekoliko nad ban. cesto Stična—Žužemberk, jv. od žel. p. Stična. Gospodarstvo kot Mrzlo polje.

Veliko Črnelo, 76-12-8-3-1. Sr Litija 24 km, so du fin Višnja gora 8 km, žand zdr o pT š žup Stična 3 km, žel Stična 1 km. Nm ca 330 m. Leži v prisojnem pobočju nad dolino Črnelskega potoka, ki blizu tod doseže široko dolino Višnjice, a ponikne na njenem robu blizu Muljave. Dostop z vsemi vozili, 1 km od ban. ceste Stična-Žužemberk. Kmetijstvo kot Dobrava.

Veliko Kompolje, 37-8-6-2-0. Sr Litija 26 km, so du fin Višnja gora 9 km, žand Stična 4 km, zdr Stična 5 km, žel Stična 3 km, o pT š Stična 5 km, žup Št. Vid pri Stični 6 km. Nm ca 320 m. Leži na zunanji strani kolena Višnjice pri Muljavi. Višnjica vstopa tu v samotno ozko dolino vse do zg. Krke. Dostop za vsa vozila 2 km od ban. ceste Stična—Žužemberk. Kmetijstvo kot Dobrava.

Vir, 138-31-10-21-0. Sr Litija 21 km, so du fin Višnja gora 6 km, žand Stična 1.5 km, zdr Stična 1.5 km, žel Stična 2 km, o pT š žup Stična 1 km. Nm 330—360 m. Velika gručasta vas jv. od Stične v pobočju nad obč. cesto Stična—Griže in deloma ob njej. Kmetijstvo kot Dobrava. Ime ima vas po tipičnem kraškem izvoru (pod obč. cesto), ki kmalu nato ponikne. Znamenita predzgodovinska najdišča (27 grobov).

Vrhpolje, 57-13-4-9-3. Sr Litija 23 km, so du fin Višnja gora 6 km, žand Stična 3 km, zdr Stična 4 km, žel Stična 2 km, o pT š Stična 2.5 km, žup Št. Vid pri Stični 2.5 km. Nm ca 330 m. Strnjena vasica leži v pobočju nad žel. progo v. od Ivančne gorice. Gospodarstvo kot v Viru. Dohod z vozom.

Občina Sv. Križ pri Litiji

sedež Gabrovka

Preb. 1691, hiš 413, posest. 235, koč. 122, najem. 6. Površina 3453 ha: njiv in vrtov ca 570, trav. in paš. ca 685, vinogradov ca 155, gozdov ca 2020, sadovnjakov 5, ostalo 18. Občina obsega visoko, precej hribovito ozemlje južno od razvodja med Sopoto, Mirno in Savo. Na z. sega v povirje potokov, ki teko proti Litiji, na j. pa že v obrobje dolenjskih vinorodnih goric ob zgornji Mirni in Bistrici. Občina je tu na jugu najgosteje naseljena, prevladujejo pa razložena naselja, deloma vinogradniškega značaja, ki pa je v najnovejšem času stopilo precej v ozadje. V bolj hribovitem s. delu prevladujejo strnjeni zaselki. Predel je na vse strani precej oddaljen od železnice; s svetom ga vežejo dokaj neprikladne ban. ceste proti Radečam, Litiji in Vel. Loki. Zato je le neznaten izvoz kmetijskih pridelkov, ki že itak le redko presežejo domačo potrebo. Vendar prodajajo sadje, perutnino in jajca v Ljubljano. Na jugu pride v poštev v normalnih razmerah tudi prodaja vina.

Brezje, 39-6-6-0-0. Sr so du zdr fin Litija 22 km, žand o p š žup Sv. Križ 3 km, žel Mirna 8 km. Nm ca 350 m. Zaselek sredi gozdov v gričevju sv. od Čateža. Dostop z vozom 1½ km od ban. ceste Litija—Čatež. Ostalo kot Tlaka.

Brezovo, 104-20-16-4-2. Sr so du zdr fin žel Litija 25 km, žand o p š žup Sv. Križ 3 km. Nm 610 m. Gručasta vas med gozdovi ob ban. cesti Radeče—Sv. Križ. Od kmetijskih pridelkov prodaja nekaj (1/3) vsako leto v Mirno, Trebnje in Veliko Loko, perutnino in jajca pa celo v Ljubljano. Nekaj vina za domače potrebe. Studenec z zdravo pitno vodo. Podr. cerkev sv. Miklavža je bila zgrajena pred 1373, ko se prvič omenja. Pokopališče.

Čateška gora, 42-15-5-10-0. Sr so du zdr fin Litija 21 km, žand o Sv. Križ 5 km, žel p Velika Loka 10 km, pTt š žup Čatež 3 km. Nm 469 m. Vas je razporejena po dolgem slemenu ob obč. cesti. Na obeh straneh vinogradi in sadovnjaki na ugodnih lapornato-peščenih tleh. Dohod le z vozom 1 km od ban. ceste Litija—Čatež ob Mirni. Prodaja sadja (jabolka, hruške, češnje, breskve), perutnine in jajc v Ljubljano, vina v Veliko Loko in Ljubljano.

Gabrovka, 187-44-35-9-0. Sr so du zdr fin žel Litija 20 km, žand o p š žup Sv. Križ 3 km. Šola ust. 1853, 6 odd. Gas., Prosv. d., Tamb. d., Slov. kat. izobr. d. Nm ca 405 m (cerkev sv. Križa). Na široko razloženo naselje v vinorodnih pobočjih nad potokom Gabrovščico ob ban. cesti Litija—Čatež. Obsega tudi naselje Sv. Križ (obč. in župno središče), Orešje in Pretržje. Kmetijstvo, nekaj obrti, gostilne s tujskimi sobami, trgovine. Prodaja prašičev in perutnine v Mirno in Ljubljano. Prikladno za letovišče. Župnija Sv. Križ (dek. Trebnje, škot. ljublj.) ima 3002 duši. Pokopališče. Župna cerkev Najdenje sv. Križa. Prvotna cerkev je bila zgrajena pred 1452, ko se prvič omenja. Sprva je bila podr. trebenjske prafare. Iz nje se je izločila pred 1615 kot samostojen vikariat in 1863 kot župnija.

L. 1617. je bila vikariatna cerkev inkorporirana stiškemu samostanu. Župnija je mati župnije Čateža pod Zaplazom. Pri Sv. Križu rojen ing. agr. Jeglič Ciril (1897), vrtnarski strokovnjak.

Gabrska gora, 145-30-10-20-1. Sr so du zdr fin Litija 20 km, žand o p š žup Sv. Križ 6 km, žel. Vel. Loka 12 km. Nm 469 m. Vas je razporejena po dolgem slemenu ob obč. cesti med vinogradi. Obsega tudi zaselke Gabrje, Gora, Kobile, Stari boršt in grad Turn. Dohod z vsemi vozili po obč. cesti I. reda, ki se odcepi od ban. ceste malo pred Čatežem. Rdečkasta, lapornatopeščena zemlja, prikladna za vinograde. Prodaja sadja v Litijo, prašičev v Čatež in Ljubljano. Vina prodajo letno do 300 hl. Zgodovinsko znamenit je grad Turn, nekdaj tudi Thurn Gallenstein imenovan. Mesto prvotnega utrjenega stolpa so pozneje zgradili pravo graščino. Grad je bil dolgo časa last rodbine grofov Gallenbergov, ki so gospodarili na gradu tudi v Valvasorjevi dobi. Ti so grad povečali, renovirali in olepšali. Grad je še danes ohranjen in obljuden ter last Marine Porce iz Italije. V bližini je nekdaj stal tudi grad Gabrje (Gallenhof), ki so ga zgradili grofje Gallenbergi. Danes je v razvalinah. Podr. cerkev Vneb. prebl. Dev. Mar. na Gori z ostanki tabora.

Gobnik, 96-29-10-14-0. Sr so du zdr fin žel Litija 19 km, žand o p š žup Sv. Križ 5 km. Nm 500—600 m. Naselje je raztreseno po pobočju vinorodnega slemena. V vas vodi obč. pot od ban. ceste v Moravčah. Kmetijstvo, dosti sadja, izdaten pridelek vina (1000 hl), ki ga polovico prodajo v Litijo, Šmartno, Veliko Loko. Gozd komaj za domače potrebe.

Hohovica, 21-10-8-2-0. Sr so du zdr fin žel Litija 20 km, žand o p š žup Sv. Križ 4 km. Nm povpr. 450 m. Leži v pobočjih na obeh bregovih gornje Mirne, 1 km od ban. ceste Litija—Čatež. Dostop z vozom. Vključuje zaselek Gradišče. Le kmetijstvo; prodaja sadja in prašičev. Ob Mirni mlini.

Javorje, 61-16-12-4-0. Sr so du zdr fin žel Litija 18 km, žand o p š žup Sv. Križ 8 km. Nm 636 m. Strnjena vas na prostrani planoti, v katero so z vseh strani vrezane globoke gozdnate doline: Zglavnice, Bezgovnice in Mirne. Vključuje zaselek Mrežjek. Dostop za silo z vsemi vozili po obč. cesti, dober km od ban. ceste Litija—Čatež. Kmetijstvo, prodaja pridelkov v Šmartno, Litijo in Zagorje.

Kamni vrh, 59-20-6-14-0. Sr so du zdr fin žel Litija 19 km, žand o p š žup Sv. Križ 4 km. Nm ca 460 m. Naselje razloženo po vinorodnih pobočjih, ne daleč od Moravč. Dohod z vozom po obč. poti, ki se v Moravčah odcepi od ban. ceste (1 km). Letni pridelek vina do 3000 hl, od tega večina za prodajo. Razen tega prodaja perutnine in prašičev.

Klanec, 61-10-8-2-0. Sr so du zdr fin žel Litija 19 km, žand o p š žup Sv. Križ 1 km. Nm ca 380 m. Leži ob klancu ban. ceste med Moravčami in Sv. Križem. Kmetijstvo, prodaja prašičev in perutnine.

Kržišče, 37-8-4-4-0. Sr so du zdr fin Litija 22 km, žand o Sv. Križ 5 km, žel p Velika Loka 13 km, š žup Čatež 3 km. Nm povpr. 490 m. Naselje, raztreseno med vinogradi po slemenih s. od Čateža. Dohod z vozom 1 km od ban. ceste v bližini Čateža. Prodaja vina, sadja in perutnine.

Laze, 46-9-7-2-1. Sr so du zdr fin žel Litija 20 km, žand o p š žup Sv. Križ 6 km. Nm 634 m. Vasica sredi gričevja z. od Moravč. Dohod z vozom po obč. cesti 3 km od ban. ceste. Kmetijstvo, prodaja prašičev, sadja in perutnine. Na daleč od vasi nad potokom Cerknico, pritokom Mirne, stoji gradič Cerkno, prijetna razgledna in izletna točka, danes last g. Antona Perko. Grad ima večje posestvo in globok vodnjak z dobro pitno vodo.

Moravče na Dol., 280-66-40-26-0. Sr so du zdr fin Litija 18 km, žand o p š žup Sv. Križ 2 km, žel Vel. Loka 10 km ali Litija 18 km. Nm 360—420 m. Obsežna vas, razložena na široko nad potokom Mirno in ob ban. cesti Litija—Velika Loka. Do nedavna središče občine. Obsega tudi na daleč raztresena naselja Roje in Storovje. Kmetijstvo, dohodki od svinjereje, sadja, perutnine, krompirja in nekaj vina (prodajo v Litijo in Ljubljano). Zdrava in sončna lega, dobra pitna voda, gostilne, primerno za letovanje. Odkrite gomile iz hallstattske dobe. Kraj se prvič omenja že 1136 kot last šentviške cerkve in 1145 kot last krškega škofa. Podr. cerkev Sv. Mohorja in Fortunata.

Moravška gora, 165-49-9-40-0. Sr so du zdr fin žel Litija 20 km, žand o p š žup Sv. Križ 3 km. Nm ca 450 m. Med vinogradi razložena vas, dostopna z vozom ca 2 km od ban. ceste pri Sv. Križu. Vključuje zaselek Preše. Kmetijstvo, vinogradništvo, prodaja vina (2000 hl) v Litijo in Veliko Loko.

Nova gora, 94-19-9-10-1. Sr so du zdr fin žel Litija 15 km, žand o p š žup Sv. Križ 10 km. Nm ca 580 m. Gorska vas v pobočju Grmade (691 m). Obsega tudi zaselke Gor. Cerovec, Pusti Cerovec, Pusti Malin, Stegnjek, vse na litijski strani. Dostop po dobri vozni poti od ban. ceste Litija—Velika Loka. Kmetijstvo, na prisojnih pobočjih tudi še vinogradi. Proda se nekaj vina, prašičev in perutnine. Obsežni gozdovi (smreka, bukev, mecesen), velik izvoz lesa (10.000 m³), največ v Italijo. Bogata lovišča.

Okrog, 44-14-12-2-0. Sr so du zdr fin Litija 22 km, žand o Sv. Križ 5 km, žel p Velika Loka 10 km, š žup Čatež 3 km. Nm ca 440 m. Leži vrh slemena nad Mirno, s. od Čateža. Zraven spadata zaselka Dole in Osolnica. Dostop po obč. cesti 1 km od ban. ceste pod Čatežem. Gospodarstvo kot Tlaka. Vasica ima staro podr. cerkev sv. Urha, zaščitnika vinogradov, kar nam izpričuje, da so se prebivalci tod že od nekdaj pečali z vinogradništvom.

Podpeč, 34-11-5-6-1. Sr so du zdr fin žel Litija 20 km, žand o p š žup Sv. Križ 7 km. Nm 503 m. Strnjena vasica leži v podnožju »Peči« (775 m) le malo nad izvirno grapo Mirne. Strma skalnata pobočja nad vasjo z votlinami (Ajdovska luknja). Kmetijstvo, nekaj vinogradov, le malo za prodajo. Dohod z vozom 2½ km od ban. ceste Litija—Čatež. Pri vasi so odkrili predzgodovinsko gradišče in grobove. Na nekdanji grad Št. Jurjeva gora (Gallenstein) spominjajo danes samo še razvaline. Prvotni grajski lastniki so bili gospodje Galli, ki se omenjajo že 1388. Pozneje je prešel v last grofov Gallenbergov, ki so se kasneje preselili v grad Gabrje (gl. Gabrska gora). V Valvasorjevi dobi je bil grad že opuščen, obstajala je tedaj samo še pristava.

Tlaka, 73-14-14-0-0. Sr so du zdr fin Litija 21 km, žand o p š žup Sv. Križ 3 km, žel Vel. Loka 10 km. Nm ca 410 m. Vasica leži v. nad dolino Mirne, ne daleč od ban. ceste Litija—Čatež. Dovolj ugodna zemlja za kmetijstvo. Svinje in perutnina gredo celo na ljubljanski trg. Mlini in žaga.

Vodice, 103-23-19-4-0. Sr so du zdr fin žel Litija 20 km, žand o p š žup Sv. Križ 4 km. Nm 697 m. Leže na planoti nad Sv. Križem, med Mirno in Bistrico. Dostop po strmi vozni poti 2½ km od ban. ceste pri Sv. Križu. K vasi spada tudi naselje Greben, raztreseno po pobočjih nad Gabrovko. Kmetijstvo in vinogradi kot pri sv. Križu. Podr. cerkev sv. Neže, dev., muč.

Občina Šmartno pri Litiji

Preb. 3311, hiš 616, posest. 294, koč. 265, najem. 83. Površina ca 5836 ha: njiv in vrtov ca 915, trav in paš. 958, gozdov 3793, sadovnjakov 15, ostalo 155. Občina obsega gričevje in nizko hribovje jv. od Litije, svet, ki je živahno razčlenjen po dolinah Črnega potoka, Kostrevnice in Jablaniške Reke, odprtih proti Savi pod Šmartnom. Ker zavzema obč. ozemlje v veliki meri osojna pobočja in senčne grape, je razmeroma redko naseljeno; gozd pokriva nad 60% celotne površine. Naselja v hribih so majhna, deloma raztresena, njih kmetsko prebivalstvo krije s pridelki komaj domače potrebe; v Litijo in Šmartno proda nekaj svinj, perutnine ter precej lesa. Na jv. strani segajo v občino še redki vinogradi, ostanek nekdaj v teh krajih mnogo bolj razširjenega vinogradništva. Najvažnejši in najgosteje naseljeni predel občine pa je sotočje Reke, Črnega potoka in Kostrevnice. Tu se stikajo ban. ceste od Trebeljevega, Radohove vasi in Vel. Loke, tu se je razvilo staro gospodarsko središče v Šmartnu; na važnost tega središča je že od nekdaj vplivalo precejšnje rudno bogastvo (cink, svinec, železo v bližini), ki je tudi bistveno pripomoglo k delni industrializaciji Šmartna, zlasti pa bližnje Litije.

Breg, 157-29-25-4-6. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Litija 3 km, o 3 km. Nm 247 m. Vas na obsežni terasi tik nad savskim desnim bregom ob ban. cesti na Polšnik, 3 km od Litije. Poljedelski pridelki v glavnem le za domače potrebe; dohodke donaša živinoreja, prašičereja in perutninarstvo. Lesna industrija (žage). Vključuje zaselek Zagorico. V Zagorici so že pred 1537 kopali svinčeno rudo. V prvi pol. 19. stol. so obratovanje opustili. Ponovno so ga oživeli okoli 1881. Tedaj so zgradili moderno topilnico, v kateri so topili svinčeno rudo, ki so jo dovažali iz raznih krajev.

Bukovica, 45-13-13-1-0. Sr so du žand zdr fin žel Litija 9 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 5 km. Nm ca 480 m. Leži na hribu nad Jablaniškim potokom blizu Jablaniških Lazov. Ostalo kot Jablaniške Laze.

Cerovec, 86-19-8-5-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Litija 7 km, o š žup Šmartno pri Litiji 5 km. Nm ca 320 m. Leži v dolini ob ban. cesti Litija—Sv. Križ. Kmetijstvo, prodaja lesa, živine in gozdnih sadežev (gobe). V kraju je bila nekdaj zelo razvita železna obrt. V Valvasorjevi dobi so posebno sloveli tukajšnji kovači.

Črni potok, 98-17-8-7-1. Sr so du žand zdr fin žel Litija 6 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 3 km. Nm od 250—300 m. Vas je raztresena deloma ob ban. cesti II. reda Litija—Bogenšperk, deloma ob obč. cesti, večinoma v dolini Črnega po-

toka ter nad njo proti Bogenšperku. Obsega zaselek Brezje. Dostop je možen z vsemi vozili. Prebivalci se preživljajo s kmetijstvom, deloma pa s tovarniškim delom ter z raznimi obrtmi (mlini, žaga, gostilna itd). Proda se le nekaj živine, prašičev in lesa. V vasi je prijazna graščina Črni potok. Prvi znani grajski lastniki so bili gospodje Strassern (od 1578). Danes je last rodbine Medica. V Brezju (Sv. Križ) je nekdaj stal grad Selšce ali Sela. Sezidali so ga v neposredni bližini Šmartna Verneški gospodje, ki so tu dolgo gospodarili. V 18. stol. ga je prevzela rodbina pl. Apfaltrern. V poznejši dobi so sem premestili iz Stične sedež okrajnega glavarstva in sodišča. Ko so se državni uradi preselili okoli 1850 v Litijo, je grad začel razpadati. Vidne so samo še razvaline. Podr. cerkev sv. Križa v Brezju.

Dvor, 140-34-12-15-2. Sr so du žand zdr fin žel Litija 7 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 5 km. Nm ca 280 m. Leži v dolini potoka Kostrevnice z deloma raztresenimi kmetijami, dostopna le z vozom po 4 km dolgi obč. cesti od Šmartna. Obsega tudi zaselek Dobravo in Marsko. Poljedelstvo in živinoreja le za silo krijeta domače potrebe. Na hribu z. nad vasjo leži ob ban. cesti grad Bogenšperk. Zgradili so ga konec 14. ali zač. 15. stol. gospodje Wagen (Bogenski). Rodbina Wagensbergov je bila zelo imenitna in je v zač. 17. stol. celo kovala svoj lasten denar. Grad je bil njena last do 1630. L. 1672. ga je kupil slavni kranjski zgodovinar Janez Vajkart Valvasor (1641—1693), ki je tu osredotočil vse svoje kulturno delovanje in 1678 ustanovil celo tiskarno za bakroreze. Radi denarnih težav, v katere je zabredel z izdajo ogromnega dela »Ehre des Herzogthums Krains«, je moral 1692 grad prodati zagrebškemu škofu Mikuliću. Vso Valvasorjevo bogato zbirko hrani danes zagrebška vseučiliška knjižnica. Danes je lastnik lepo ohranjenega gradu s štirimi obrambnimi stolpi knez A. Windischgrätz. Tik pod Bogenšperkom (5 m) so še vidne razvaline nekdanjega gradu Lichtenberga. Grad je bil prvotno last koroških vojvod, ki so se 1250 odrekli vsem pravicam do gradu v korist oglejskega patriarha. Ta je od sedaj tu nastavljal svoje ministeriale Lichtenberške gospode, ki so že v 14. stol. veljali za slavno kranjsko plemenitaško rodbino. Pozneje se je gospoščina združila z bogenšperško, grad pa so podrli. Nanj spominja ledinsko ime »Lichtenberg« za košenico nad razvalinami.

Gradišče, 88-17-16-8-2. Sr so du žand zdr fin žel š Litija 6 km, o pTt žup Šmartno pri Litiji 6 km. Povpr. nm 450 m. Gručasta vasica leži na planoti, v. nad Šmartnom pri Litiji. Obsega tudi zaselka Dobavec in Zelenec. Dostopna je le z vozom po 2 km dolgi, strmi obč. cesti od ban. ceste Litija—Sv. Križ. Prebivalci prodajo lahko le nekaj živine, prašičev in lesa v Šmartno, sicer pa zadostujejo pridelki le za dom. Podr. cerkev Sv. Marije Magdalene.

Gradiške Laze, 75-13-11-2-2. Sr so du žand zdr fin žel Litija 3.5 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 3.5 km. Nm ca 270 m. Leže v ravnem dolinskem dnu z. pod Gradiščem ob ban. cesti Litija—Sv. Križ. V dolini so polja, pobočja pa pokrivajo gozdovi. Zaslužijo le s prašičerejo in perutninarstvom, manj z lesom (prodaja v Šmartno in Litijo). Žaga. H kraju spada zaselek Mišjek.

Jablaniške Laze, 86-11-11-3-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Litija 8 km, o š žup Šmartno pri Litiji 5.5 km. Nm od ca 480—650 m. Kraj sestavljajo kmetije, raztresene po gozdovih na z. slemenu Dolgega brda (801 m). Dohod le z vozom po slabih kolovozih od ban. ceste Litija—Sv. Križ. Lepa prisojna polja dajo celo nekaj pridelkov za prodaj v Šmartno pri Litiji. Svinjereja in perutninarstvo. Pod naseljem lepi gozdovi kneza Windischgrätza.

Jablaniški Potok, 18-4-3-2-0. Sr so du žand zdr fin žel Litija 7 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 5 km. Povpr. nm 370 m. Mala naselbina v ozki grapi enako imenovanega potoka. Povsod strma gozdnata pobočja. Dostop le po obč. poti ca 3 km iz Zg. Jablanice. Mlin.

Javorje, 72-16-7-6-2. Sr so du žand zdr fin žel Litija 12 km, o pTt Šmartno pri Litiji 7 km, š žup v kraju. Šola, 2 oddelka. Slov. kat. izobr. d. Nm ca 560 m. Strnjena hribovska vasica v lepi prisojni legi pod Javorniškim hribom. Dostop po dobri vozni poti le ½ km od ban. ceste Bogenšperk—Litija. Vključuje zaselek Bleči vrh. Kmetijstvo z obrtmi, značilnimi za farno središče (gostilne, trgovine). Nekaj živine, lesa ter drugih pridelkov prodajo v Šmartno in Litijo. Prikljubljena izletna točka Litijčanov. Odkrito predzgodovinsko gradišče in grobovi v. pod vasjo. Župnija Javorje (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 398 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. prebl. D. M. Prvotno je bila podr. pražupnije Šmartna pri Litiji. Vikariat je bil ustanovljen 1789, 1876 pa samostojna župnija. Podr. cerkev sv. Roka na Blečem vrhu je bila domnevno zgrajena v spomin na kugo iz 1646.

Jelša, 85-11-6-5-1. Sr so du žand zdr fin žel Litija 7 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 4 km. Nm 414 m. Vasica, vrh razgledne kope nad Kostrevnico, dostopna samo z vozom po 2 km dolgem kolovozu. Gospodarske razmere kot v Veliki Kostrevnici.

Leskovica, 72-16-6-8-1. Sr so du žand zdr fin žel Litija 10 km, o pTt Šmartno pri Litiji 5 km, š žup Javorje 2 km. Povpr. nm 530 m. Raztresena višinska vasica, ne daleč od ban. ceste Litija—Radohova vas med Bogenšperkom in Javorjem. Kmetijstvo in prodaja lesa, dostop z vsemi vozili.

Liberga, 176-37-17-20-0. Sr so du žand zdr fin žel Litija 8 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 6 km. Nm 466 m (cerkev). Raztresena vasica na slemenu nad povirjem Kostrevnice. Vključuje zaselke Bernardovec, Bič, Reber, Rodni vrh, Tisje. Dohod le z vozom po obč. cesti iz Vel. Kostrevnice (3 km). Lepa prisojna lega omogoča, da se prebivalstvo bavi poleg ostalih kmetijskih panog deloma tudi še z vinogradništvom (najbolj sz. točka vinogradništva v srezu). Proda se nekaj živine, lesa in vina. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fort. Odtod doma dr. Ponebšek Janko (1861—1935), ornitolog.

Lupinica, 90-16-10-5-1. Sr so du žand zdr fin žel Litija 8 km, o pTt Šmartno pri Litiji 6 km, š žup Javorje 5 km. Nm ca 320 m. Raztresena vasica v zgornjem delu doline Kostrevnice ter v pobočjih nad njo. Žraven spada zaselek Jagodnik. Dostopna z vozom iz Vel. Kostrevnice. Kmetijstvo le za dom.

Mala Kostrevnica, 190-38-14-12-3. Sr so du žand zdr fin žel Litija 5 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 2 km. Nm 271 m. Vas leži v dolini Kostrevnice, razložena na dolgo ob ban. cesti II. reda, ki se ne daleč odtod odcepi od ceste Šmartno—Sv. Križ. V dolini malo obsežna polja, v pobočjih gozdovi. Prebivalstvo deloma kmetsko, deloma zaposleno v tovarnah in obrti (trgovina, mlini na Kostrevnici). Nekaj živine, lesa in perutnine se proda v Šmartno in Litijo. K vasi spada zaselek Škabče; visoko na hribu stoji grad Slatna. Grad je bil prvotno last gospodov Slatenskih, ki se pogosto omenjajo v 14. in 15. stol. Lepo ogranjeni gradič z lepim parkom, prikladen za letovišče, je danes last kneza g. Windischgrätza. J. od gradu so nekdaj obstajale topilnice za svinčeno rudo.

Podroje, 95-24-10-10-4. Sr so du žand zdr fin žel Litija 7.5 km, o pTt žup Šmartno pri Litiji 5 km, š Javorje 3 km. Nm ca 360 m. Vasica v povirju Črnega potoka po sončnih pobočjih nad stransko dolinico s. od Vintarjevca. Dostop po obč. cesti ob Črnem potoku. Nekaj pridelkov, lesa in živine prodajo v Šmartno in Litijo. H kraju spadata zaselka Kot in Sv. Večer.

Riharjevec, 41-8-5-2-0. Sr so du žand zdr fin žel Litija 6 km, o pTt žup Šmartno pri Litiji 4 km, š Javorje 2 km. Nm ca 430 m. Nekaj kmetij, raztresenih vzdolž po slemenu, ki se niža od Javorja proti dolini Črnega potoka. Dostop po vozni poti od Javorja (ca 2 km). V glavnem le pridelki za domače potrebe.

Selšek, 49-8-8-2-0. Sr so du žand zdr fin žel Litija 5.5 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 3.5 km. Nm ca 300 m. Nekaj kmetij in dva mlina ob potoku Reki in ob ban. cesti Litija—Sv. Križ. Vse ostalo kot Zg. Jablanica.

Spodnja Jablanica, 64-8-7-1-0. Sr so du žand zdr fin žel Litija 4 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 3 km. Nm ca 280 m. Malo naselje ob ban. cesti Litija—Sv. Križ, pod Zg. Jablanico. Gospodarstvo kot v Zg. Jablanici.

Šmartno pri Litiji, 458-77-10-43-24. Sr so du žand zdr fin žel Litija 3 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1876, 8 odd. Obrtno nad. š., SKJ, Kat. prosv. d., Gas., Gled. oder, ČD, PSVD, Pev. d. »Zvon«, DKfid., Združ. kovinarjev. Vodovod in elektrika. Nm 252 m. Obsežna gručasta vas, 3 km jv. od Litije, blizu sotočja Reke, Kostrevnice in Črnega potoka. Večji del vasi leži na levem bregu Reke in na terasi nad njo. Važno cestno križišče in izhodišče v dolenjsko gričevje. Odtod vodijo ban. ceste II. reda ob Reki proti Štangi, ob Črnem potoku na Bogenšperk —Radohovo vas, ob Kostrevnici proti Sv. Križu. Kulturno, upravno in gospodarsko središče prostrane občine in župnije. Polja v ravnini so deloma močvirna, v vsem dolinskem območju je pogosta megla, kar vpliva neugodno zlasti na sadjarstvo. Prebivalstvo išče zaslužka v podjetjih litijskega industrijskega področja. Obsežni gozdovi so večinoma graščinski, iz njih se izvaža les v Italijo. Gostilne s sobami, obrtniki, tovarna usnja, trgovine itd. Dobro obiskovani sejmi (8 na leto). Poletni in smučarski izleti (Javorje, Liberga, Primskovo), zgodovinske znamenitosti v okolici, prikladno za letovišče. Kraj je bil v preteklosti mnogo pomembnejši od sosednje Litije. Tu je bilo upravno, obrtno in trgovsko središče za vso litijsko okolico. Razen tega je tu nekdaj cvetelo železarstvo. Fužine so bile ob potoku Germavščeku streljaj daleč od mostu, z. od vasi. Tu je bilo četvero ognjišč in varišč na vodo. Njih kladivo, imenovano »norec«, je bilo 1—2 kg težko. Fužine so izde-

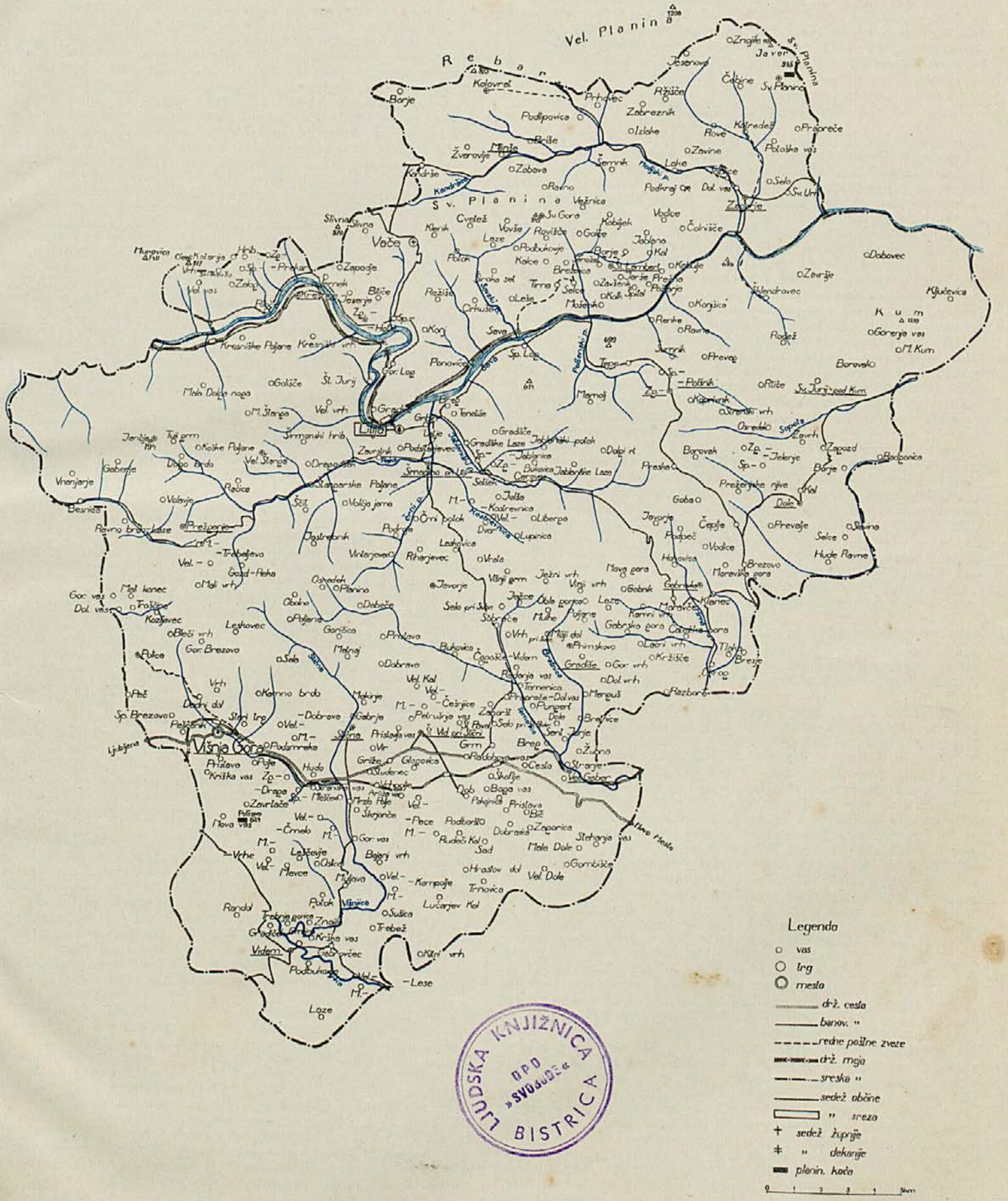
Vel. Planina
Rebar
Sv. Planina
Kum
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne pošt. zveze
drž. meja
sreska "
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča
LJUDSKA KNJIŽNICA
OPD "SVOBODA"
BISTRICA

lovale pluge, lemeže, sekire in večje kmečko orodje. Izdelke so prodajali po Kranjskem in Štajerskem. Rudarji so imeli svoje rudarske mojstre in rudarskega sodnika, ki je bil do 1575 podrejen vrhovnemu rudarskemu mojstru v Gradcu. V Valvasorjevi dobi so posebno sloveli kovači iz Šmartna pri Litiji. Tudi svinčeno rudo so kopali v šmartinski okolici. Svinčeni rudokopi se omenjajo že 1537. Posebno je obratovanje cvetelo v l. 1854—1856. Zelo je bilo nekdaj razvito tudi čipkarstvo, mizarstvo in klobučarstvo, posebno pa sta cveteli usnjarska in čevljarska obrt. Župnija Šmartno pri Litiji (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 2859 duš. Pokopališče s kapelo sv. Križa. Župna cerkev sv. Martina. Prvotna cerkev je bila zelo stara. L. 1522. na novo sezidano cerkev so 1899 podrli in nato zgradili današnjo monumentalno novo gotsko stavbo. V stari, 1899 podrti cerkvi so bile vzidane nagrobne plošče z napisi in reliefnimi podobami: Erazma pl. Wagensberga (iz 1522), Jurija Smuka, šmartinskega vikarja (iz 1533), Krištofa Brukerschmieda, lastnika rudnika in topilnice (kamen z letnico 1537 ima tudi rudarsko geslo) in nagrobna plošča Erazma pl. Lichtenberga (iz 1566). Cerkev je bila prvotno podr. prafare Šent Vida pri Stični. Iz nje se je izločila kot vikariat v 12. stol. Že 1135 se omenja prvi vikar. L. 1395. je bil vikariat skupno z materjo župnijo inkorporiran stiškemu samostanu, zato izvršuje nad njo Verski sklad stiški še danes patronatske pravice. Prafara je mati župnij: Kresnic, Javorja, Prežganj, Stange in Janč. V Šmartnu je sedež litijske dekanije. Cerkveno je prafara z vsemi izločenimi župnijami pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Odtod doma Knaflič Josip (r. 1880), novinar in publicist.

Tenetiše, 138-17-11-6-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Litija 3 km, o š Šmartno pri Litiji 3 km. Nm ca 240 m. Vasica tik poleg vasi Breg, na desnem savskem bregu ob ban. cesti Litija—Polšnik. Polja v ravnini, nad njimi gozdna pobočja. Gospodarstvo kot Breg.

Ustje, 247-44-7-29-8. Sr so du žand zdr fin žel Litija 2 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 0.2 km. Nm ca 250 m. Raztreseno naselje po terasi sz. nad Reko pri Šmartnu, ob ban. cesti II. reda Šmartno—Breg. Pravih kmetij je malo in še tam ne krijejo pridelki domačih potreb. Ljudje so zaposleni v litijski industriji. Več obrtnikov. H kraju spada zaselek Na jezeh.

Velika Kostrevnica, 126-23-11-10-1. Sr so du žand zdr fin žel Litija 7 km, o pTt žup Šmartno pri Litiji 5 km, š v kraju ust. 1929, 2 odd. Knjiž., Gas. Nm ca 280 m. Lega, značaj, gospodarske in prometne prilike kot v Mali Kostrevnici, le poklic prebivalstva je v večji meri izključno kmetski.

Vintarjevec, 132-21-13-7-1. Sr so du žand fin žel Litija 7 km, o pTt žup Šmartno pri Litiji 5 km, š Javorje 4 km. Nm 365 m. Vas, raztresena v več skupinah, po prisojnih pobočjih nad dolino Črnega potoka. Obsega tudi naselje Ravni Osredek. Nekaj kmetij, mlin in vodna žaga tudi ob Črnem potoku. Dohod za silo z vsemi vozili po obč. poti 3 km od ban. ceste Šmartno—Radohova vas. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in deloma gozdarstvom, a pridela le malo za prodaj. V bližini vasi so na hribu Šumperku še vidne razvaline nekdanjega gradu. Tu so tudi odkrili gomile iz hallstattske dobe.

Volčja jama, 121-23-9-12-12. Sr so du žand zdr fin žel pTt Litija 7 km, o p š žup Šmartno pri Litiji 5 km. Nm od ca 280—400 m. Raztresene kmetije ob desnem dotoku Reke ter v pobočjih Kepe (550 m). Dohod le z vozom ne daleč od ban. ceste II. reda Litija—Štanga. Kmetijstvo in gozdarstvo.

Vrata, 54-11-7-3-1. Sr so du žand zdr fin žel Litija 8 km, o 5 km, pTt Šmartno pri Litiji 6 km, š žup Javorje 2 km. Nm 478 m. Vasica na valovitem svetu, v bližini križišča ban. ceste Litija—Radohova vas in obč. ceste na Javorje. Razmeroma nizko in prehodno razvodje med Temenico in Savo. Kmetijstvo in gozdarstvo.

Zavrstnik, 206-42-11-27-4. Sr so du žand zdr fin žel pTt Litija 4 km, o š žup Šmartno pri Litiji 2 km. Gas. Povpr. nm 270 m. Obsežna razmaknjena vas ob ban. cesti Litija—Vel. Štanga v dolini Reke. Severno nad vasjo se dviga rud bogati Sitarjevec (rudnik svinca, gl. Podsitarjevec). Kraj nima več značaja vasi s kmetskim življem, temveč rudarske naselbine. Prebivalstvo je deloma zaposleno v litijski tekstilni in lesni industriji. Zgodovinska pomembnost kraja je grad Grmače. Tik nad njim je stal nekdaj grad Roje, ki je bil razvalina že v Valvasorjevi dobi; bil je last deželnih knezov in nato grofov Apfaltrern. Ti so ga opustili in kupili spodnji dvorec Grmače, h kateremu so prizidali grad za stanovanje. Grmače so še danes njihova last.

Zgornja Jablanica, 102-19-18-4-3. Sr so du žand zdr fin žel Litija 5 km, o pTt š žup Šmartno pri Litiji 3 km. Gas. Nm 299 m. Vas leži v ozki dolinici Jablaniškega potoka blizu ceste Litija—Sv. Križ. V dolinici polja, v pobočjih gozdovi. Proda se precej živine in lesa v Litijo in Šmartno. Dohodki od sadja in perutnine, ostali pridelki le za dom. Kraj je znan radi starega rudarstva, ki sega že v rimsko dobo. Kopali so cink in od 1877 predvsem svinec. Od 1889 do 1892 je obrat počival. Ponovno so prenehali z obratovanjem 1904—1917, 1912—1924 in od 1933 dalje. Od 1883 je rudnik last Rudarske združbe Litija.

Občina Št. Lambert

Preb. 1340, hiš 200, posest. 145, koč. 51, najem. 9. Površina 3427 ha: njiv in vrtov 650.09, trav. in paš. 940.11, vinogradov 5.20, gozdov 1611.60, sadovnjakov 7, ostalo 213. Ozemlje občine sestavljajo visoke planote med Savo na jugu, Medijo na severu ter Savskim potokom na zapadu. Iznad njih se dvigajo slemena višjega Zasavskega hribovja (Sv. Gora 849 m, Roviški vrh 932 m, Pleša 820 m, Jablanški vrh 919 m). V nekaterih predelih se že v znatnejši meri uveljavljajo kraški pojavi (vrtače). Radi precejšnje razgibanosti tal tu ni večjih vasi, pač pa toliko več zaselkov ter samotnih kmetij. Dokaj strma in z gozdom porasla pobočja ločijo ta svet od savske debri in od doline Medije. Poljedelstvo na razmeroma slabi peščeni zemlji niti ne krije domačih potreb. V v. delu občine naletimo na opuščene in razpadajoče kmetske domove, katerih lastniki so šli za zaslužkom v Zagorje. Mešani gozdovi zavzemajo polovico površine, a so slabše kakovosti. Zato prihajajo v poštev za prodajo samo drva in jamski les za Zagorje. Ti kraji trpe na pomanjkanju dobrih voznih dostopov do bližnje železniške proge ob Savi. Nekaj dohodkov donašajo izletniki, ki vedno v večjem številu posečajo Sv. Goro (849 m).

Borje, 25-4-4-0-0. Sr so du Litija 13 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 4 km, žel pTt Sava 7 km, o š žup Št. Lambert 1 km. Nm ca 630 m. Zaselek na prisojnem podnožju Jablanškega vrha (919 m) nekoliko nad Št. Lambertom. Dostop le z vozom 7 km od ban. ceste Zagorje—Medija. Prebivalci se preživljajo z domačimi pridelki ter prodajo le nekaj lesa v bližnje Zagorje (žel. pragi, jamski les).

Brezovica, 25-3-2-1-0. Sr so du Litija 11 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 8 km, žel pTt Sava 3.5 km, o 2 km, š žup Sv. Gora 3 km. Nm ca 560 m. Mal zaselek med Tirno in Rovišem. Dostop le z vozom po obč. cesti 3.5 km od žel. p. Sava. Gospodarstvo kot v bližnjih vaseh.

Cvetež, 24-3-2-1-0. Sr so du Litija 13 km, žand pTt Vače 3 km, zdr fin Zagorje ob Savi 13 km, žel Sava 12 km, o 8 km, š žup Sv. Gora 3 km. Nm ca 680 m. Zaselek na prisojni polici pod Sv. Goro (840 m). Dostop le z vozom 3 km od ban. ceste v Vačah. Kmetijstvo le za dom.

Čolnišče, 90-15-12-2-1. Sr so du Litija 16 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 3 km, žel pTt Sava 9 km, o š žup Št. Lambert 4 km. Nm 504 m (cerkev). Zgornje Čolnišče leži v gornjem koncu visoke doline, po kateri teče od s. proti j. potoček, ki se izliva v Savo malo nad žel. p. Zagorje. Ilovnato dno doline je v travnikih, njive pa so razvrščene po prisojnih pobočjih. Na spodnjem delu te doline, ki ga od zgornje loči mal kamenit prag, pa leže kmetije Spodnjega Čolnišča. Dostop le z vozom 2—4 km od ban. ceste Zagorje—Medija. Prebivalci se bavijo s poljedelstvom in v manjši meri z rudniškim delom v Zagorju. V Zagorje prodajo tudi mnogo svojih pridelkov (krompir, zelenjavo) ter lesa (jamski les, žel. pragi). Pod Sp. Čolniščem se odcepi ozka razgledna steza po strmih pobočjih na žel. p. Zagorje. (Dostop iz te žel. p. na Sv. Goro.) Vas je bila nekdaj naselbina savskih čolnarjev in brodarjev. Tudi patron podr. cerkve sv. Miklavža, zaščitnika brodarjev in splavarjev, še spominja na nekdanje savsko brodarstvo.

Golče, 50-9-8-1-0. Sr so du Litija 13 km, žand Vače 7 km, zdr fin Zagorje ob Savi 10 km, žel pTt Sava 6 km, o 2 km, š žup Sv. Gora 2 km. Nm 695 m. Malo naselje pri cerkvici sv. Petra pod Roviškim vrhom (932 m). Pristop le z vozom od Vač ali od Zagorja. Slaba peščena zemlja nudi pridelke le za dom.

Jablana, 75-10-8-1-1. Sr so du Litija 17 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 5 km, žel pTt Sava 8 km, o š žup Št. Lambert 2 km. Nm 774 m. Gručasta vasica na jv. podnožju Jablanškega vrha (919 m). Dostop z vozom 4 km od ban. ceste Zagorje—Medija, ali 8 km od žel. p. Sava mimo Št. Lamberta. Na peščeni zemlji še dokaj dobro uspevajo vsa žita in ostali poljski sadeži. Perutnino prodajajo v Zagorje, les v Zagorje in v Ljubljano. Mimo vodi markirana pot od žel. p. Zagorje na Jablanški vrh (919 m), Plešo (820 m) in Sv. Goro (849 m). Podr. cerkev sv. Križa z močnim obzidjem, ki je domnevno ostanek tabora.

Jarše, 36-7-3-3-1. Sr so du Litija 14 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 6 km, žel pTt Sava 7 km, o š žup Št. Lambert 1 km. Nm ca 500 m. Zaselek nad robom gozda j. pod Št. Lam-

bertom. Deloma kraški svet (obdelane vrtače). Gospodarstvo in dostop kot Št. Lambert.

Kal, 3-4-4-0-0. Sr so du Litija 14 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 4 km, žel pTt Sava 8 km, o š žup Št. Lambert 3 km. Nm ca 660 m. Zaselek, ležeč na prevalu pod Jablanškim vrhom (919 m) v. od Št. Lamberta. Dostop z vozom 5 km od ban. ceste nad Zagorjem in 8 km od Save. Precej skalnat svet s peščenimi njivami. Prebivalci so deloma zaposleni v rudniku Zagorje. Prašiči, jamski les in drva donašajo nekaj dohodkov.

Kalce, 23-3-3-0-0. Sr so du Litija 11 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 9 km, žel pTt Sava 3 km, o 3 km, š žup Sv. Gora 2,5 km. Nm 586 m. Majhen zaselek na vznožju male kope. Dohod le z vozom 3 km od ban. ceste pri žel. p. Sava. Kmetijstvo in prodaja lesa (jamski les, hlodi, drva) in prašičev v Zagorje in Trbovlje.

Kobiljek, 10-2-2-0-0. Sr so du Litija 14 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 4 km, žel pTt Sava 10 km, o š žup Št. Lambert 4 km. Nm 720 m. Dve kmetiji v sedlu med Jablanškim vrhom (919 m) in Plešo (820 m). Težak dohod z vozom od Št. Lamberta. Kmetijski pridelki le za dom in prodaja lesa v Zagorje. Nad zaselkom sta lepi razgledni točki Pleša in Jablanški vrh; mimo vodi markirana pot na Sv. Goro.

Kolk, 43-6-2-4-0. Sr so du Litija 12 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 7 km, žel pTt Sava 5 km, o š žup Št. Lambert 2 km. Nm 540—560 m. Nekaj samotnih kmetij na planoti vrh strmih pobočij nad Savo j. od Št. Lamberta. V grapi spodaj teče proti Savi potoček Mošenik z več mlini. Dostop z vozom od Št. Lamberta. Prebivalci so razen v kmetijstvu zaposleni deloma kot železniški delavci.

Krbulje, 74-7-7-0-0. Sr so du Litija 17 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 3 km, žel pTt Sava 13 km, o š žup Št. Lambert 5 km. Nm 420 m. Zaselek nad dolino, v kateri leži Čolnišče. Prometne in gospodarske prilike kot v Čolnišču.

Laze, 65-12-8-4-0. Sr so du Litija 8 km, žand pTt š žup Vače 3 km, zdr fin Zagorje ob Savi 15 km, žel Sava 6 km, o 7 km. Nm ca 480 m. Vasica v prisojnih j. pobočjih Sv. Gore. Kmalu pod vasjo se pričenja grapa Savskega potoka, ob katerem je več mlinov in žaga. Dostop 3 km od ban. ceste pri Vačah. Poljedelstvo krije le domače potrebe. Markirana pot na Sv. Goro (849 m). Smuški tereni.

Leše, 150-12-9-3-0. Sr so du Litija 7 km, žand Vače 5 km, zdr fin Zagorje ob Savi 14 km, žel pTt š žup Sava 2 km, o 8 km. Nm ca 485 m. Leže v prisojnih pobočjih, ki pričnо nad strminami nad žel. p. Sava. Nekatere kmetije so raztresene po bližnjih višjih pobočjih, kjer izvira mal potok, ki se blizu vasi Save izteka v Savo. Dostop z vozom 2 km od ban. ceste v vasi Sava. Ljudje žive od poljedelstva in prodaje lesa (jamski les, trami) v Zagorje in Vače.

Mošenik, 40-5-4-1-3. Sr so du Litija 9 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 13 km, žel pTt š Sava 2 km, o žup Št. Lambert 3 km. Nm 296 m. Kraj sestavljajo samotne kmetije, žage in mlini ob potoku Mošeniku, ki si je vrezal med planoto pri Tirni in ono pri Št. Lambertu globoko grapo proti Savi. Dostop je možen z vozom po obč. cesti iz Tirne ali od Št. Lamberta. Do bližnje žel. p. Sava nima za vozni promet uporabne poti. Polj je v gozdnati grapi le malo.

Podbukovje, 45-8-6-2-0. Sr so du Litija 10 km, žand pT žup Vače 4 km, zdr fin Zagorje ob Savi 14 km, žel Sava 7 km, o 7 km, š Sv. Gora 3 km. Nm 504 m. Leži na v. robu skoraj ravne planote nad povirjem Savskega potoka pod Sv. Goro (849 m). Dostop po obč. cesti 4 km od ban. ceste pri žel. p. Sava (zaznamovana pot na Sv. Goro). Pridelki le za domače potrebe, nekaj zaslužka daje prodaja lesa (drva) iz obsežnih bukovih gozdov. Kraj se prvič omenja že 1238, ko je grofica Sofija Višnjegorska podarila stiškemu samostanu 8 ondotnih kmetij.

Požarje, 27-4-3-1-0. Sr so du Litija 16 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 7 km, žel pTt Sava 9 km, o š žup Št. Lambert 3 km. Nm ca 640 m. Zaselek jv. od Št. Lamberta tik nad strmimi pobočji savske soteske. Dohod le z vozom od Št. Lamberta in Čolnišča. Ostalo kot v navedenih vaseh.

Prečna, 20-2-2-0-0. Sr so du Litija 18 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 3 km, žel pTt Sava 11 km, o š žup Št. Lambert 5 km. Nm ca 510 m. Dve samotni kmetiji vrh strmih pobočij nad Savo in železnico nad Zagorjem. Dostop le z vozom iz Čolnišča in Št. Lamberta. Ostalo kot Čolnišče.

Rovišče, 60-8-8-0-0. Sr so du Litija 12 km, žand Vače 7 km, zdr fin Zagorje ob Savi 10 km, žel pTt Sava 5 km, o 3 km, š žup Sv. Gora 1,5 km. Nm 650—680 m. Lega na robu plitve suhe doline pod sončnim pobočjem Roviškega vrha (932 m). Dostop le z vozom po obč. poti od ban. ceste ob Savi. Prodaja prašičev in lesa (jamski les, trami). Dostop na Sv. Goro, smuški tereni. Odkrito predzgodovinsko gradišče in grobovi. V srednjem veku je na rtastem griču pri vasi stal grad, last gospodov iz Rovišča, ki se omenjajo 1226—1228.

Sava, 36-9-1-8-2. Manjši del naselja, ki spada sicer v obč. Litija.

Selce, 25-5-5-0-0. Sr so du Litija 14 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 8 km, žel pTt Sava 4 km, o 1 km, š žup Sv. Gora 4 km. Nm ca 540 m. Zaselek nad mošeniško grapo sv. od Tirne. Kraški svet s peščeno zemljo. Dostop in gospodarstvo kot v Tirni.

Senožet, 68-10-10-0-0. Sr so du Litija 12 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 6 km, žel pTt Sava 5 km, o š žup Št. Lambert 1 km. Nm 590 m. Vasica na mali kopi blizu z. roba Šentlamberške planote. Dohod le z vozom od Št. Lamberta. Takoj pod vasjo dolina potoka Mošenika. Gospodarstvo kot Št. Lambert.

Sv. Gora, 9-3-0-3-0. Sr so du Litija 15 km, žand pTt Vače 5 km, zdr fin Zagorje ob Savi 13 km, žel Sava 6 km, o 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1888, 1 odd. Kat. prosv. d. Nm 849 m. Malo naselje na strmem dolomitnem slemenu pod cerkvijo, ki jo obdaja močno in dobro ohranjeno zidovje nekdanjega tabora. Znana božja pot in izletna točka z obsežnim razgledom. Za poljedelstvo ni pravih pogojev, dohodek daje prodaja lesa v Zagorje (jamski les) ter v zadnjem času razvijajoči se tujski promet, ki stalno narašča, odkar je tu zgrajena koča SPD z udobnimi prenočišči. Dohod mogoč tudi z vozom od žel. p. Save, kakor tudi iz doline Medije. Bujna in pestra flora, smuški tereni. — Na Sv. Gori so odkrili predzgodovinsko gradišče in grobišče. Odkopani staroslovenski grobovi pričajo o zgodnji slovenski naselitvi. V visokem obzidju na sv. strani cerkve je znamenita obokana veža s peterimi lopicami, edina te vrste v Sloveniji. Domneva se, da je služila za sramotilni oder. Zločince so privezovali z verigo na kol, ki je še do nedavno molel iz lukenj v lopicah. Ker je pot v cerkev vodila tik ob veži, je zločinca lahko vsakdo videl in sramotil. Verjetnejše pa je bila votlina bivališče puščavnika, na kar kaže ljudski naziv tega kraja »puščava«. V vdolbinah je imel puščavnik kipe svetnikov, ki so bili s kolcem pritrjeni k steni. »Puščava« je prenehala verjetno v jožefinski dobi. Župnija Sv. Gora (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 890 duš. Pokopališče. Župna cerkev rojstva D. M. Prvotna zelo stara cerkev oz. kapela se omenja že 1250 in nato 1472 in 1526. Sedanjo stavbo so zgradili 1753. V notranjščini Egartnerjeve slike (Rojstvo D. M., Sv. Družina). Cerkev je bila sprva podr. vaške prafare. L. 1753. je bila ustanovljena lokalija, ki pa se je izločila šele 1823. Lokalijo so 1875 povzdignili v pravo župnijo. Cerkev slovi kot stara, že od nekdaj obiskovana Marijina božja pot. Tu rojen 1881 dr. Bren Franc (p. Hugo), franč. organizator v Ameriki.

Široka set, 50-6-6-0-0. Sr so du Litija 9 km, žand pTt š žup Vače 4 km, zdr fin Zagorje ob Savi 15 km, žel Sava 6 km, o 8 km. Nm 547 m. Vasica na prostrani kopi med povirjem Savskega in Leškega potoka. Dostop z vozom od žel. p. Save. Deloma kraški svet. Poljedelstvo. Ob Savskem potoku mlini. Lepi smuški tereni združljivi z izletom na Sv. Goro. Podr. cerkev sv. Marjete se omenja 1526 v seznamu cerkv. drag.

Špital, 22-4-4-0-0. Sr so du Litija 15 km, žand zdr fin žel Zagorje ob Savi 6 km, o š žup Št. Lambert 2 km, pTt Sava 8 km. Nm ca 700 m. Zaselek na planoti j. od Št. Lamberta. Zraven spada zaselek Selišče nad robom Savske doline. Dostop z vozom od Št. Lamberta. Vsa okolica je močno prerasla z gozdovi, ki edini še donašajo nekaj dohodkov, sicer pa ostajajo vsi pridelki doma.

Št. Lambert, 51-12-1-10-1. Sr so du Litija 13 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 7 km, žel pTt Sava 6 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1879, 1 odd. Slov. kat. izobr. d. Nm 577 m. Precej raztreseno naselje sredi visoke, deloma kraške planote. Središče vasi je okoli žup. cerkve na stiku treh kraških suhih dolin. Dostop le z vozom po dokaj slabih obč. poteh od žel. p. Sava ali od ban. ceste Medija—Zagorje (6 km). Deloma peščena zemlja le skromno preživlja prebivalce. Prodaja lesa v Zagorje. Smuški tereni. Župnija Št. Lambert (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 710 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lamberta se omenja 1526. Sedanjo stavbo so sezidali 1867. Sprva podr. vaške prafare je postala 1752 vikariat, 1862 pa župnija.

Tirna, 115-16-12-4-0. Sr so du Litija 10 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 9 km, žel pTt Sava 3 km, o 3 km, š žup Sv. Gora 3 km. Nm 604 m. Vas leži na robu visoke planote, v. od žel. p. Sava. Dohod le z vozom po obč. cesti, 3 km od ban. ceste. Bližja je strma pešpot mimo samotne Bučarjeve kmetije (varijanta poti na Sv. Goro). Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom in prodajo lesa (drva in hlode v Zagorje in Vače, drva tudi v Ljubljano). Smuški tereni. Vas se prvič omenja 1154/1155 kot last krške škofije.

Vežnica, 14-2-2-0-0. Sr so du Litija 15 km, žand Vače 7 km, zdr fin Zagorje ob Savi 8 km, žel pTt Sava 7 km, o 3 km, š žup Sv. Gora 2 km. Nm 840 m. Dve kmetiji v bolj osojni legi

med Sv. Goro in Jablanškim vrhom. Razen Sv. Gore najvišje naselje v občini. Dostop le z vozom od Št. Lamberta ali iz doline Medije. Odproda se nekaj lesa.

Vodice, 26-3-1-2-0. Sr so du Litija 14 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 3 km, žel pTt Sava 8 km, o š žup Št. Lambert 5 km, Nm ca 730 m. Neznaten zaselek v. od jablanske cerkve. Dostop in gospodarstvo kot v Jablani. Pešpot v dolino Medije.

Vovše (Ovsiše), 14-2-2-0-0. Sr so du Litija 13 km, žand pTt Vače 5 km, zdr fin Zagorje ob Savi 13 km, žel Sava 7 km, o 7 km, š žup Sv. Gora 1 km. Nm ca 690 m. Dve kmetiji z. pod Sv. Goro (849 m), dostopni po obč. cesti le z vozom, 5 km od ban. ceste v Vačah. Kmetijstvo za dom.

Završnik, 25-4-4-0-0. Sr so du Litija 12 km, žand zdr fin Zagorje ob Savi 6 km, žel pTt Sava 4 km, o š žup Št. Lambert 1 km. Nm 563 m. Zaselek na robu Šentlamberške planote nad mošeniško grapo. Dostop z vozom od Št. Lamberta. Gospodarske razmere kot v Št. Lambertu. Podr. cerkev sv. Duha je starodavna božja pot. Pol km od cerkve stoji staro turško znamenje s štirimi okni.

Občina Št. Vid pri Stični

Preb. 4117, hiš 780, posest. 534, koč. 172, najem. 77. Površina 6517.86 ha: njiv in vrtov 2277.12, trav. in paš. 997.15, gozdov 2875, vinogradov 38.59, sadovnjakov 95, ostalo 235. Občina zavzema ozemlje med Temenico in Višnjico. Na s. obsega še dolini Bukovice in Temenice do njunega sotočja, na j. pa sega daleč v gozdnati kraški svet med Temenico in Krko. Osrednji del občine tvorijo plitve kraške globeli pri Št. Vidu, Radohovi vasi in Dobu, ki jih namakata in v j. delu često poplavljata dve mali ponikalnici (Šentvidski in Grajžarjev potok). Ta predel je najgosteje poseljen v občini ter ima tudi nekaj večjih vasi, dočim prevladujejo sicer male vasice in zaselki. Ves južni kraški del občine trpi na pomanjkanju vode in je v veliki meri navezan na kapnice. Izraziti kmetovalci: žita pridelujejo seveda le za dom, prodajajo pa zlasti živino in mleko v Stično, jajca in perutnino tudi v Ljubljano, drva pa v Litijo. Vinogradništvo se je ohranilo le še v neznatni meri ob Temenici. Razen dolenjske železnice poteka skozi občino tudi drž. cesta Ljubljana—Zagreb, od katere se odcepi ban. cesta čez Bogenšperk v Litijo.

Artiža vas, 75-16-15-1-0. Sr Litija 21 km, so du zdr fin Višnja gora 7 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 3 km, žel Št. Vid pri Stični 2 km. Nm ca 320 m. Strnjena vas v suhi kraški dolini tik j. od dol. žel. med Stično in Št. Vidom. Dostop z vozom 1 km od drž. ceste. Kmetijstvo in nekaj dohodkov od gozda. Vas se prvič omenja že 1190.

Bukovica, 161-38-30-6-2. Sr Litija 13 km, so du zdr fin Višnja gora 15 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 5 km, žel Radohova vas 5 km. Nm 325 m. Leži v ozki dolini potoka Bukovice, s. nad Št. Vidom. K vasi spadajo po okolnih hribih zaselki Brezovica, Gorenji vrh in Potok. Dostop z vozom 2 km od ban. ceste na Temenici. Poljedelstvo, prašičereja, mlekarstvo in perutninarstvo (prodajajo v Stično in Ljubljano), prodaja drv (v Litijo). Vinogradništvo, ki je bilo nekoč prevladujoča kultura, je v rapidnem nazadovanju. Na potoku mlini in manjša elektrarna. Bukoviški gradič je po tradiciji nekdaj spadal med najznamenitejše gradove v okolici. Domneva se, da je bil prvotno marof gradu Grundlja ali Pristave. Danes je last kmeta Antona Nograška. Podr. cerkev sv. Janeza Krstnika je najstarejša podr. šentvidske župnije.

Čagošče-Videm, 99-20-15-3-2. Sr Litija 13 km, so du zdr fin Višnja gora 14 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 6 km, žel Radohova vas 5 km. Elektrarna. Nm 320—350 m. Naselji sta raztreseni ob potoku Bukovici. Jedro Vidma leži v pobočju na desnem bregu (342 m), Čagošč pa na nasprotni strani doline v prisojnem pobočju. Vozna pot 1 km od ban. ceste Litija—Radohova vas. Razen pridelkov za dom donaša dohodke svinjereja (prodaja v Št. Vid), perutnina in jajca (v Ljubljano), nekaj pa tudi les.

Češnjice, 318-65-39-20-8. Sr Litija 18.1 km, so du zdr fin Višnja gora 9.5 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 3 km, žel Radohova vas 5 km. Povpr. nm ca 350 m. Leže v prisojnem pobočju s. nad Št. Vidom pri Stični. Vas sestavlja prav za prav dvoje naselij (Velike in Male Češnjice), k njej spadata še zaselka Farški kal in Mali kal s. odtod. Poljski pridelki krijejo domače potrebe. Dohodke donaša mlekarstvo (prodaja v Stično), svinjereja in perutninarstvo. Podr. cerkev Sv. Ane. Odtod doma Puš Ludvik (r. 1896), pevovodja in skladatelj.

Dob, 198-52-36-11-5. Sr Litija 17 km, so du zdr fin Višnja gora 10 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 3 km, žel Radohova vas 2.5 km. Nm 307 m. Precej velika vas na s. robu kraške kotline ob potoku Dobnici (Grajžarjev potok), ki v bližini vasi ponikuje. Skozi vas vodi ban. cesta II. reda Glogovica—Št. Vid—Dob (ca 4 km). Vstran od nje leže pripadajoči zaselki Breg, Selo, Boga vas. Ravna, ilovnata polja, v nižini izpostavljena poplavam, kajti vkljub temu, da so kraške požiralnike že večkrat čistili, voda rada zastaja. V kmetijstvu donašata dohodke mleko in perutnina, ki se prodajata deloma v Ljubljano. Iz mešanih gozdov (smreka, hrast, gaber) se proda nekaj lesa. Do nedavna sedež občine. Vas in okolica trpita v suši pomanjkanje vode. Zato so zanimive listine v arhivu podr. cerkve sv. Petra, ki točno določajo pravice okoliških naselij pri zajemanju vode ob suši. Vas se prvič omenja že 1145, ko jo je oglejski patriarh podaril stiškemu samostanu. Podr. cerkev sv. Petra ap.

Glogovica, 102-25-10-10-9. Sr Litija 21 km, so du zdr fin Višnja gora 5 km, žand žel o pTt š žup Št. Vid pri Stični 1 km. Nm ca 320 m. Vasica raztresena po gričevju z. od Radohove vasi nad žel. progo Ljubljana—Novo mesto. Dohod po obč. cesti 1 km od drž. ceste pri Sv. Roku. Kmetijstvo za dom, prodaja živine deloma v Ljubljano. V okolici so odkrili mnogo keltskih gomil.

Griže, 47-7-4-3-0. Sr Litija 20 km, so du zdr fin Višnja gora 9 km, žand pTt š žup Stična 2.5 km, žel Stična 2 km, o 2 km. Nm 328 m. Leže na prevalu, kjer se družita ban. cesta iz Stične in drž. cesta Ljubljana—Zagreb. Zraven spada zaselek Vrh tik s. odtod. Kmetijstvo, prodaja prašičev, perutnine in jajc v Ljubljano.

Grm, 94-11-10-1-2. Sr Litija 16 km, so du zdr fin Višnja gora 11 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 3 km, žel Radohova vas 1.5 km. Nm ca 325 m. Leži na rahlo valovitem svetu ob ban. cesti Litija—Radohova vas ne daleč od njenega križišča z drž. cesto Ljubljana—Zagreb (na križišču zaselek Pljuska). Kmetijstvo na rodovitni zemlji, deloma tudi vinska trta. Prodaja mleka v Stično. Precej lesa (smreka, hrast) za izvoz. Pod vasjo teče Grajžarjev potok, ki ponikuje v bližini Doba in povzroča poplave.

Hrastov dol, 132-24-15-7-2. Sr Litija 20 km, so du zdr fin Višnja gora 13 km, žand o pTt š žup Št Vid pri Stični 6 km, žel Radohova vas 5.5 km. Nm 290 m. Vas je razvrščena okoli precej velikega središča z vaško mlako, v dnu male kraške doline, kamor vodi obč. cesta iz Doba (3 km), dostopna za vsa vozila. Izrazito kraška tla, vendar še dokaj ugodna za kmetijstvo. Največ dohodkov donašajo svinjereja, perutninarstvo in deloma gozdarstvo. Vas se prvič omenja že 1136 kot last šentvidske cerkve. Podr. cerkev sv. Andreja ap., zgrajena pred 1698, ima znamenit starinski strop.

Lučarjev Kal, 129-22-12-8-2. Sr Litija 21 km, so du zdr fin Višnja gora 10 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 7 km, žel Stična 5 km. Nm 382 m. Leži na prisojnem pobočju jz. od vasi Hrastov dol. Dostop le z vozom. Vsa kraška okolica je precej gozdnata (pretežno listovci), kulturna zemlja je slaba, ilovnata. Prodajajo le maslo in perutnino (v Ljubljano) ter les (žel. pragovi).

Male Pece, 23-6-4-2-0. Sr Litija 19 km, so du zdr fin Višnja gora 10 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 4 km, žel Št. Vid pri Stični 2.5 km. Nm 310 m. Vasica nad južnim robom dobske kraške uvale. Dostop in gospodarstvo kot Vel. Pece. Podr. cerkev Sv. Lamberta.

Petrušnja vas, 151-37-17-20-0. Sr Litija 16.5 km, so du fin Višnja gora 8 km, žand žel o pTt š žup Št. Vid pri Stični 0.6 km, zdr Višnja gora 5.5 km. Nm ca 350 m. Leži ob obč. cesti na zložnem pobočju gričevja s. nad Št. Vidom. Pridelki zadostujejo le domačim potrebam. Poleg kmetijstva nekaj obrti. Bližnji zaselek Gradišče je dobil ime po nekdanjem rimskem taborišču; na mestu tega taborišča so pozneje zgradili podr. cerkev sv. Miklavža šk. Cerkev v sedanji obliki je iz prve polovice 17. stol. Še danes je ohranjen obrambni tabor iz dobe turških napadov.

Podboršt, 115-20-16-2-2. Sr Litija 16 km, so du zdr fin Višnja gora 12 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 4 km, žel Radohova vas 2 km. Nm ca 310 m. Vasica v dolinici j. od Doba. Dostop za vsa vozila 1 km po obč. cesti od Doba. Kmetijstvo, prodaja krompirja.

Pokojnica, 60-14-13-1-0. Sr Litija 16 km, so du zdr fin Višnja gora 12 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 4 km, žel Radohova vas 1 km. Nm ca 310 m. Vasica v. od Doba, deloma v pobočju in obč. cesti (za vsa vozila), ki se odcepi od drž. ceste Ljubljana—Zagreb malo pred vasjo Mali Gaber (1.5 km). Kmetijstvo, prodaja krompirja.

Praproče—Dolenja vas, 70-12-9-3-0. Sr Litija 12 km, so du zdr fin Višnja gora 13 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 5 km, žel Radohova vas 4 km. Praproče (nm ca 350 m) leže ob ban. cesti Litija—Radohova vas vrh klanca nad Temenico, Do-

lenja vas (nm ca 315 m) pa v dolini ob Temenici. Vsled rodovitnosti zemlje prodajajo prebivalci precej poljskih pridelkov (½) v okolico, mleko in prašiče v Stično, perutnino in jajca v Ljubljano.

Pristava, 41-5-4-0-1. Sr Litija 18 km, so du zdr fin Višnja gora 10 km, žand pTt š žup Stična 3.5 km, o 5 km, žel Stična 4.5 km. Nm 674 m. Leži vrh hrbta nad dolino Bukovice s. od Stične. Svoječasno je baje tu stal grad. Dostop le z vozom 4 km od Stične. Kmetijstvo, prodaja perutnine, jajc in gob v Ljubljano. Na s. koncu hrbta podr. cerkev sv. Lamberta (643 m), zgrajena v 15. stol. Na samotnem gričku tik cerkve je živela skoro 30 let vojvodinja Viridis iz milanske rodbine Sforza-Visconti, potem ko je njen mož, avstrijski vojvoda Leopold III., 1386 padel v bojih s Švicarji. Bila je zelo naklonjena stiškemu samostanu, kateremu je po svoji smrti tudi prepustila vse svoje premoženje. Radi svoje dobrotljivosti do revežev živi še danes »Plemenita gospa s Pristave« v ljudskem spominu. Umrla je ok. 1414. Pokopana je v samostanski cerkvi v Stični, kjer je v s. steni presbiterija vzidana nagrobna plošča z grbom Viscontijev.

Pristavlja vas, 64-11-7-1-3. Sr Litija 19 km, so du zdr fin Višnja gora 6 km, žand žel o pTt š žup Št. Vid pri Stični 1.5 km. Nm ca 350 m. Malo naselje, raztreseno po j. prisojnem pobočju razglednega Gradišča (519 m) je dostopno le z vozom od drž. ceste Ljubljana—Novo mesto (1 km). K vasi spada zaselek Dole. Poljedelstvo in živinoreja za domače potrebe.

Radanja vas, 34-8-8-0-0. Sr Litija 11.5 km, so du zdr fin Višnja gora 13.5 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 5.5 km, žel Radohova vas 6 km. Nm ca 350 m. Leži v osojnem pobočju s. nad vasjo Temenico. Dostop (samo z vozom) od ban. ceste Litija—Radohova vas v dolini Temenice. Precej kmetijskih pridelkov se proda v Št. Vid in Stično (samostan).

Radohova vas, 163-27-16-11-6. Sr Litija 15 km, so du zdr fin Višnja gora 6 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 2 km, žel v kraju 1 km. Nm ca 330 m. Vas leži vzvišeno ob klancu drž. ceste Ljubljana—Novo mesto. V. od vasi se cepi ban. cesta v Litijo. Poleg kmetijstva razne obrti (trgovine, gostilne itd.). Do nedavna sedež občine. Štirje sejmi na leto. Nekaj poljskih pridelkov (krompir, fižol), živine, prašičev in perutnine prodajo okoliškim trgovcem, nekaj tudi v Ljubljano. Odkrito predzgodovinsko selišče in gomile na Vencljevem hribu. V starem veku je vodila j. od vasi rimska cesta Ljubljana—Drnovo pri Krškem.

Rdeči Kal, 67-16-9-5-2. Sr Litija 18.5 km, so du zdr fin Višnja gora 11.5 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 4.5 km, žel Radohova vas 4 km. Nm 367 m. Leži nad južnim robom kraške doline pri Dobu. Dostop (samo z vozom) 2 km od Doba. Kraški svet, pomanjkanje vode (2 moderna vodnjaka, po načrtih Hig. zavoda v Lj.). Del pridelkov (mleko, prašiči) gre v Stično, nekaj perutnine in jajc pa v Ljubljano. Nekaj lesa pokupijo bližnji trgovci. Vrše se poizkusi z vinogradništvom. Vas se prvič omenja že 1136 kot last šentvidske cerkve. Podr. cerkev sv. Antona pušč. je bila zgrajena 1876.

Sad, 95-9-6-2-1. Sr Litija 19 km, so du zdr fin Višnja gora 12 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 5 km, žel Radohova vas 4.5 km. Nm ca 385 m. Mala vasica v. od Rdečega Kala, dostopna le z vozom. Gospodarstvo kot Rdeči Kal. Mimo vasi vodi pešpot od žel. p. Št. Vid pri Stični k razvalinam znanega gradu Šumberka in stari cerkvi sv. Katarine (458 m). Poleg vasi so odkrili sledove starih stavb.

Selo pri Subračah, 80-20-15-3-2. Sr Litija 9 km, so du zdr fin Višnja gora 15.5 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 7.5 km, žel Radohova vas 6.5 km. Nm ca 350—420 m. Naselje sestavljajo raztresene kmetije v gornji dolini Temenice ob ban. cesti Litija—Radohova vas. Obsega tudi zaselke Pusti Javor in Kalce. Prebivalci prodajajo le nekaj mleka, prašičev in perutnine večinoma v Litijo. Pri Pustemu Javorju se prične ban. cesta dvigati iz doline Temenice proti Bogenšperku.

Selo pri Št. Pavlu, 90-10-0-0-3. Sr Litija 15 km, so du zdr fin Višnja gora 12 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 3 km, žel Št. Vid pri Stični 3 km ali Radohova vas 3 km. Nm ca 320 m. Vasica leži ob ban. cesti v gričevju med Radohovo vasjo in Temenico. Kmetijstvo. Dobro je razvito mlekarstvo, mleko prodajajo v Stično, prašiče, perutnino in jajca tudi v Ljubljano. Izven vasice stoji gradič Selo z vzornim kmetijskim gospodarstvom, žago in paromlinom (last K. Pollaka iz Lj.). Grad je dal zgraditi v 17. stol. Ivan Žiga Semenič, solastnik sosednega gradu Grundlja (gl. Št. Pavel).

Subrače, 93-14-10-2-2. Sr Litija 10 km, so du fin Višnja gora 14.5 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 6.5 km, zdr Višnja gora 9.5 km, žel Radohova vas 5.5 km. Nm ca 340 m. Leži v prisojnem podnožju nad sotočjem potoka Jaška in Temenice, tik ban. ceste Litija—Radohova vas. Prebivalci prodajajo precej mleka, jajc in perutnine v Litijo, prašičev (v Stično) in lesa. Svet ob Temenici je izpostavljen poplavam. Kraj se prvič javlja že 1243. Podr. cerkev sv. Andreja ap. je bila zgrajena v 17. stol.

Škoflje, 76-12-11-1-0. Sr Litija 16 km, so du zdr fin Višnja gora 12 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 4 km, žel Radohova vas 0.5 km. Nm 331 m. Leži na griču nad ponikalnico Grajžarjev potok, j. od žel. p. Radohova vas. Dostop z vsemi vozili. Obsega še zaselek Babjo dolino. Prodaja krompirja, prašičev in perutnine.

Št. Pavel, 150-39-32-3-4. Sr Litija 16 km, so du zdr fin Višnja gora 11 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 2 km, žel Radohova vas 2 km. Nm 338 m. Vas, raztresena po valovitem svetu sv. nad Št. Vidom, dober km obč. poti odtod. Vzhodno pod vasjo izvira Grajžarjev potok, glavna ponikalnica radohovsko-dobske kraške globeli (ščuke, postrvi). Kmetijstvo v glavnem le za dom. Prodajo le mleko (v Stično), prašiče, perutnino in jajca (v Ljubljano). Zgodovinska pomembnost kraja je grad Grundelj. Prvi znani grajski lastniki so bili grofje Auerspergi (od 1412—1589). Grad je bil obnovljen v Valvasorjevi dobi in ponovno 1820. Danes je last akad. slikarja Ferdinanda Vesela, ki hrani na gradu lepo zbirko slik in starin. Grad je danes na potu propadanja. Podr. cerkev sv. Pavla je bila zgrajena v 15. stol.

Št. Vid pri Stični, 493-106-77-29-16. Sr Litija 18.1 km, so du zdr fin Višnja gora 6.5 km, žand žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1795, 9 odd. Obrt. trg. nad. šola. Javna knjiž. SKJ, PRK, Kat. prosv. d., Gas., PSVD. Nm 345 m. Obsežna gručasta vas le malo (0.5 km) vstran od drž. ceste Ljubljana—Zagreb. K njej spadata zaselka Goli vrh in Sv. Rok z romarsko cerkvijo (ob drž. cesti, nm 330 m). Upravno, cerkveno, gospodarsko in kulturno središče krajev ob zgornji Temenici. Poleg kmetijstva obrti, gostilne (s prenočišči), trgovine itd. Žaga na elektr. pogon (deske, žel. pragi in dr.). Na leto 4 sejmi. Pod Št. Vidom in Sv. Rokom teče mala ponikalnica, ki izgine pod zemljo blizu žel. p.

Kraj slovi po bogatih predzgodovinskih izkopinah; številne gomile venetskih Ilirov. V starem veku je bila domnevno nekje v bližini rimska postaja »Ad acervos«, t. j. »Pri gomilah« (menda z. od Stranske vasi). Mimo je namreč v tej dobi vodila znamenita rimska cesta Emona (Ljubljana)—Siscia (Sisak). V srednjem veku je bil Št. Vid veliko pomembnejši kot je danes. Bil je važna misijonska postaja in središče prastare župnije. Že 1140 se omenja kot trg, ki je imel vse bistvene trške privilegije: lasten pečat in grb, lastno sodstvo, tri sejme na leto in dr. Kot trg se navaja še 1475, vendar je tedaj že zelo nazadoval: ni imel več trškega sodnika in sveta, ne pečata ter je bil že podrejen višnjegorskemu trgu. L. 1478. so preložili tudi letne sejme iz Št. Vida v novoustanovljeno višnjegorsko mesto. Glavni turški napadi na kraj in okolico so bili 1471, 1528 in 1529. Na mestu, kjer se od drž. ceste odcepi pot proti s. v Stično, stoji kamenit spominski steber, ki ga je dal 1583 postaviti stiški opat Lavrencij. Tu so stiški menihi po svojem prihodu iz Runc pri Gradcu bivali okoli 20 let, dokler si niso sezidali stiškega samostana.

Župnija Št. Vid pri Stični (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 5842 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida muč. se prvič omenja že 1132. Prafara je bila 1135 in ponovno 1141 inkorporirana stiškemu samostanu. Obsegala je 72 podr. na ozemlju od Save do Suhe Krajine. Iz nje so izšle župnije: Krka, Višnja gora, Primskovo, Stična in Šmartno pri Litiji. Prafara je cerkveno pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Podr. cerkev sv. Roka sp. so zgradili v spomin na kugo 1646. Pri cerkvi so odkrili predzgodovinsko naselbino in gomile. Poleg cerkve je pokopano 30 Francozov, ki so padli 1810 v borbi z ondotnimi prebivalci. V Št. Vidu rojeni: dr. phil. Grbec Makso (M. Gerbecias, 1658—1718), med. strokovnjak, preds. ljublj. Acad. oper.; dr. Kutnar Franc (1793—1846), prvi lavant. knezoškof slov. krvi; Markelj Ivan (1852—1903), delavec v istrskem šolstvu; dr. Vurnik Stanko (1898—1932), etnograf, umetnostni zgodovinar, kritik in glasbenik.

Temenica, 155-25-19-5-1. Sr Litija 12 km, so du zdr fin Višnja gora 13 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 5 km, žel Radohova vas 4 km. Nm 318 m. Leži v dolini Temenice in po bregovih pri izlivu Bukovice, poleg ban. ceste Litija—Radohova vas. Obsega tudi zaselke Debeli hrib, Osredek in Žabnico. Kmetijstvo, deloma vinogradništvo. Za prodajo prihaja v poštev mleko, perutnina, prašiči, vino (170 hl) in les. V Temenici ribolov (postrvi), v okoliških gozdovih dobra lovišča. Izhodišče za izlete na Javorje (638 m), Primskovo (540 m), Čatež in Zaplaz (544 m).

Trnovica, 40-6-6-0-0. Sr Litija 21 km, so du zdr fin Višnja gora 14 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 7 km, žel Ra-

dohova vas 6 km. Nm ca 370 m. Zaselek na kraški polici v. nad Hrastovim dolom. Gospodarstvo kot v Hrastovem dolu.

Velike Pece, 194-27-19-8-0. Sr Litija 20.5 km, so du zdr fin Višnja gora 8 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 2.5 km, žel Št. Vid pri Stični 1.5 km. Nm 321 m. Leži z. nad dobsko kraško globeljo, 1½ km obč. poti od ban. ceste Št. Vid—Dob. Gospodarske razmere kot v Dobu. Podr. cerkev D. M. Snežnice je bila zgrajena v 16. stoletju. Predzgodovinske izkopine.

Veliki Kal, 35-6-6-0-0. Sr Litija 18 km, so du zdr fin Višnja gora 9.5 km, žand o pTt š žup Št. Vid 2.5 km, žel Radohova vas 5.5 km. Nm ca 420 m. Vasica na prisojnem obronku sredi gozdov nad Češnjicami. Dostop z vozom od Št. Vida (3 km). Kmetijstvo le za domače potrebe. Vas se prvič omenja že 1145, ko jo je oglejski patriarh podaril stiškemu samostanu.

Vrh pri Subračah, 124-17-15-2-0. Sr Litija 10.5 km, so du zdr fin Višnja gora 14 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 6 km, žel Radohova vas 7 km. Nm ca 390 m. Malo naselje v vinorodnem peščenem pobočju nad sotočjem potoka Ješke s Temenico. Dostop le z vozom ne daleč od ban. ceste Litija—Radohova vas. Prebivalci prodajajo nekaj mleka, vina, prašičev, perutnine večidel v Litijo. O predzgodovinski obljudenosti kraja priča odkrito predrimsko selišče in gomile.

Vrhpolje, 29-3-3-0-0. Sr Litija 22 km, so du zdr Višnja gora 6 km, žand pTt š Stična 3 km, žel Stična 2 km, o žup Št. Vid pri Stični 2.5 km. Nm ca 320 m. Nekaj kmetij z. od Vel. Pec v smeri proti Vrhpolju v obč. Stična.

Zaboršt, 120-20-16-2-2. Sr Litija 15 km, so du zdr fin Višnja gora 12 km, žand o pTt š žup Št. Vid pri Stični 3 km, žel Radohova vas 2.5 km. Nm ca 340 m. Raztreseno naselje v sončnem pobočju nad ban. cesto Litija—Radohova vas. Z vsemi vozili je dostopno le deloma. Poljski pridelki le za dom, prodaja živinorejskih proizvodov. Domače tkanje platna.

Občina Trebeljevo

sedež Prežganje

Preb. 2104, hiš 321, posest. 278, koč. 58, najem. 8. Površina 7181 ha: njiv in vrtov 502.80, trav. in paš. 2885, vinogradov 1, gozdov 3727.20, sadovnjakov 9, ostalo 56. Občina obsega deloma skrilavčevo, deloma dolomitno hribovje med Besnico in Reko. Na v. sega še preko Reke, na j. pa nekako do razvodnice proti porečju Krke. Hriboviti, po globokih, pustih grapah razčlenjeni svet doseže na Jančjem višino 794 m. Naselja, zaselki in raztresene samotne kmetije se vrste po slemenih in sončnih pobočjih; osojne strani proti Savi so le redko naseljene in porastle z obsežnimi mešanimi gozdovi (več kot ½ vse površine). V grapah so le mlini, redke kmetije in mestoma ostanki nekdanjega rudarstva. Danes je občina povsem kmetska; dohodke donaša prodaja živine, perutnine in gob v Ljubljano, na v. pa tudi v Litijo. Zlasti važna je prodaja sadja; poleg kostanja in jabolk slove zlasti češnje iz teh krajev. Izvoz lesa (drva, hlodi, jamski les) je usmerjen prav tako v Ljubljano in Litijo. Edina prometna zveza je ban. cesta II. reda Ljubljana—Litija, ki sledi v glavnem dolinama Besnice in Reke; razvodje med njima prevali pri Trebeljevem. Proti Savi vodijo le slabe in strme obč. poti.

Besnica, 105-17-15-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 20 km, žand Vel. Štanga 11.5 km, o 3.5 km, š žup Prežganje 4 km. Povpr. nm 400 m. Kraj sestavljajo posamezne kmetije v ozki zgornji dolini potoka Besnice ob ban. cesti Ljubljana—Trebeljevo—Litija. Kmetijstvo brez ugodnih pogojev. Sadje, perutnina, jajca, les (bukev, smreka, jelka) ter precej gob za prodajo v bližnji Zalog, deloma tudi v Ljubljano. Več mlinov.

Dolgo brdo, 59-10-8-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 11 km, žand Vel. Štanga 3.5 km, o 4.75 km, š žup Jančje 2.5 km. Nm od 515—550 m. Po prisojnem hrbtu raztresena vasica jv. od Jančja (794 m). Dostop le z vozom po obč. cesti 3 km od Štange ali 4 km od ban. ceste Litija—Trebeljevo mimo Končarjevega mlina. Kmetijstvo. Na trg v Ljubljano prodajajo sadje, perutnino, prašiče, gobe. Les gre v Litijo.

Dragovšek, 88-16-11-5-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 7 km, žand š žup Vel. Štanga 3 km, o 12 km. Nm 300—420 m. Leži na j. obronku Širmanskega hriba (459 m). Kmetije so raztresene po vsem prisojnem pobočju do dna doline Reke. Pod vasjo (3 km) vodi ban. cesta Litija—Trebeljevo. Prodaja živine, sadja, perutnine in lesa večinoma v Litijo, gob in sadja tudi v Ljubljano. Tu rojena Marn Franjo (1846—1905), književnik in njegov brat Marn Josip (1832—1893), knjiž. zgodovinar.

Gabrje, 132-19-18-1-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 12.5 km, žand Vel. Štanga 5 km, o 5 km, š žup Jančje 3 km. Nm 639 m. Jedro vasi leži na dolgem slemenu jv. od Jančja (794 m). Nekaj kmetij je raztresenih po bližnjih prisojnih pobočjih. Do ban. ceste Ljubljana—Trebeljevo—Litija je 3 km vozne poti. Pridelki ne krijejo domačih potreb. Sadje, prašiče in perutnino prodajajo v Ljubljano, les v Ljubljano in Litijo. V zadnjem času poizkušajo z vinogradništvom.

Gozd-Reka, 168-28-28-8-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 8 km, žand Vel. Štanga 5 km, o 8 km, š žup Prežganje 8 km in Vel. Štanga 5 km. Nm 379 m. Kraj sestavljajo kmetije in mlini v povirju potoka Reke ter po pobočjih nad njo. Do ban. ceste Litija—Trebeljevo je 1—2 km. Kmetijstvo z razmerami kot v Trebeljevem. Mlini, vodne žage. Izvoz drv, hlodov in oglja. Vinogradniški poizkusi v zadnjem času. V okolici so nekdaj kopali svinčeno rudo.

Jančje, 120-16-16-4-0. Sr so du zdr fin pTt Litija 7 km, žand Vel. Štanga 4 km, žel Jevnica 4 km, o 8 km, š žup v kraju. Šola (zasilna), 1 odd. Nm 788 m. Vasica, raztresena po najvišjem kopastem hrbtu v občini. Jedro vasi s cerkvijo je tik pod najvišjim, razglednim vrhom (794 m). Dohod z vozom 4 km od ban. ceste Ljubljana—Trebeljevo—Litija ali (težak) 5 km od ban. ceste ob Savi. Vkljub višini še dobro uspevajo vsa žita. Živino, sadje, perutnino, jajca in deloma les prodajajo v Ljubljano (tudi v Zalog). Slove češnje, pa tudi kostanj in jabolka z Jančjega. Vas je znana izletnikom in smučarjem kot razgledna točka (2 uri od žel. p. Laze in Jevnica, iz Sostrega, 3 ure iz Litije). Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Posebno pa je znan iz dobe slovenskega narodnega preporoda. L. 1869. so vaščani preprečili propagandni nastop ljubljanskega Turnvereina, kateremu so zaplenili celo zastavo. Radi tega so oblasti poslale nad vas vojaštvo, ki je teden dni kruto gospodarilo v vasi. Župnija Jančje (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 527 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža je bila prvotno podr. šmartinske prafare in nato župnije Prežganj. Lokalija je bila od 1787, župnija pa od 1805.

Jastrebnik, 55-9-7-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 7 km, žand š žup Velika Štanga 5.5 km, o 11 km. Nm 510—527 m. Samotne kmetije raztresene po dolgem gozdnatem slemenu nad Volčjo jamo jz. od Litije. Ban. cesta Litija—Trebeljevo je oddaljena 3.5 km. Dohod z vozom. Prodaja živine, sadja in perutnine v Litijo, sadja in gob v Ljubljano.

Koške Poljane, 45-5-5-0-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 11 km, žand Vel. Štanga 3.5 km, o 7 km, š žup Jančje 2 km. Nm od 500—580 m. Samotne kmetije v prisojnih pobočjih med Vel. Štango in Jančjem. Dohod le z vozom 6.5 km od ban. ceste Litija—Trebeljevo. Gospodarstvo kot na Jančjem; prodaja lesa v Litijo. Hiša »pri Burgerju« je predelana iz nekdanjega gradu.

Mala Štanga, 75-13-11-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 8 km, žand š žup Vel. Štanga 2 km, o 8 km. Nm 619 m. Vasica na osojnem gozdnatem sz. slemenu Kramplovega hriba (716 m) Dostop z vozom 5.5 km od ban. ceste II. reda Litija—Trebeljevo. Ostalo gl. Vel. Štanga.

Mali vrh, 53-8-8-0-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 18 km, žand Vel. Štanga 9.5 km, o 4 km, š žup Prežganje 7 km. Nm 678 m. Vasica j. nad Trebeljevim, na visokih pobočjih. Dohod le z vozom po slabi poti ob Trebeljevega. Kmetijstvo komaj za dom. Prodaja lesa v Ljubljano, Višnjo goro in Litijo.

Malo Trebeljevo, 55-11-10-1-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 11 km, žand Vel. Štanga 6 km, o 2 km, š žup Prežganje 2 km. Nm 558 m. Strnjena vas na kopasti ravni, j. pod vasjo Prežganje (657 m). Gostilna. Ostalo kot Veliko Trebeljevo. Odkopana predzgodovinska grobišča s starim zidovjem pod vasjo so morda ostanki rudarske predrimske naselbine.

Prežganje, 128-14-14-2-2. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 12 km, žand Vel. Štanga 4 km, o 0.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1892, 1 odd. Kat. prosv. d. Nm 657 m. Stoji na prisojnem kopastem hribu z gozdnimi pobočji, na razvodju med Besnico in Reko. Kmetijstvo. Nekaj sadja, prašičev, perutnine, jajc, gob, malin in lesa (hlodov, drv) prodajo v Ljubljano in Litijo. Dva sejma na leto, trgovina in gostilna. Dostop z vsemi vozili 2.2 km od ban. ceste Ljubljana—Trebeljevo—Litija. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi (naselje venetskih Ilirov ok. 600 pr. Kr.). Župnija Prežganje (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 745 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete. Na mestu prvotne zelo stare cerkve so 1757 zgradili sedanjo stavbo. Prvotno je bila podr. pražupnije Št. Vida pri Stični in nato župnije Šmartna pri Litiji. Vikariat je postala pred 1590, župnija pa okoli 1660 in dokončno 1861. Župnija je bila pred 1600 inkorporirana stiškemu samostanu. L. 1787. se je izločila iz nje župnija Jančje.

Račica, 112-14-7-2-0. Sr so du zdr fin pTt Litija 8 km, žand š žup Vel. Štanga 2 km, žel Litija 8 km ali Jevnica 10 km, o 6 km. Nm 500—523 m. Kmetije raztresene po sončnem hrbtu, 1 km vozne poti jz. od Vel. Štange. Gospodarstvo kot v Štangi.

Ravno brdo-Laze, 52-9-7-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 23 km, žand Vel. Štanga 12.5 km, o 4 km, š žup Vel. Štanga

7 km. Nm od 432 (ob Besnici) do 640 m (kmetija Teličar). Naselje sestavljajo raztresene kmetije od zgornje Besnice po gozdnatem in hribovitem svetu proti j. Težak dohod z vozom od ban. ceste ob Besnici. Obdelane zemlje je zelo malo. Nekaj prodajo prašičev in perutnine, jajc in lesa (drva, hlodi, jamski les) v Ljubljano in Litijo. Na malem obronku nad Besnico stoji razvalina cerkvice sv. Jerneja, ki jo je dal porušiti Jožef II. Le zvonik je še razmeroma dobro ohranjen. Predzgodovinska grobišča, morda sledovi rudarske naselbine.

Ščit, 52-12-9-3-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 6.5 km, žand š žup Vel. Štanga 5 km, o 10 km. Nm 502 m. Samotne kmetije, raztresene po enako imenovanem hrbtu in njegovih pobočjih med gozdovi. Do ban. ceste ob Reki 2—4 km vozne poti. Slaba zemlja, dohodki od sadja, perutnine, prašičev in lesa.

Širmanski hrib, 76-12-12-0-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 4 km, žand š žup Vel. Štanga 3 km, o 12 km. Nm 440—540 m. Kmetije, razvrščene v manjših skupinah po slemenu enako imenovanega hriba (549 m). Dostop z vozom po obč. cesti 1—3 km od ban. ceste Litija—Trebeljevo. Zaznamovana pot Litija—Vel. Štanga—Jančje. Gospodarstvo kot v Vel. Štangi.

Štangarske Poljane, 75-12-10-2-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 4.5 km, žand š žup Vel. Štanga 4 km, o 8 km. Nm 282 m. Vasica ob sotočju Reke in Volčje jame ob ban. cesti Litija—Trebeljevo. Tu se odcepi obč. cesta in markirana pot na Štango. Gospodarstvo kot v Vel. Štangi, poleg tega mlin na Reki.

Tuji grm, 88-13-10-3-0. Sr so du zdr fin pTt Litija 10 km, žand Vel. Štanga 4 km, žel Litija 10 km ali Jevnica 6 km, o 7 km, š žup Jančje 2 km. Nm 706 m. Vasica na prisojnem sedlu med vrhovoma Jančje (794 m) in Zid (747 m). Mimo vodi obč. cesta (za vozove) iz Vel. Štange na Jančje. Do ban. ceste Litija—Trebeljevo 5—6 km. Gospodarstvo kot Jančje. Nekdanji »turnerski grad« v bližini vasi je že skoraj popolnoma razpadel.

Velika Štanga, 115-16-16-6-6. Sr so du zdr fin pTt Litija 6 km, žand š žup v kraju, žel Jevnica 4 km, o 9 km. Šola ust. 1877, 1 odd. Kat. prosv. d. Nm 501 m. Leži precej raztresena po valoviti, proti soncu nagnjeni planoti s središčem pri cerkvi. Dostopna le z vozom po obč. cesti 2 km od ban. ceste Litija—Trebeljevo. Peščena in slabše rodovitna polja. V Litijo prodajajo krompir, mleko, prašiče, perutnino, jajca, gobe in maline, v Ljubljano le nekaj sadja in gozdnih sadežev. Les (hlodi, drva, jamski in taninski les) prodajajo zvečine v Litijo. Znana božja pot in prijetna izletna točka; markacije na Jančje in Jevnico mimo Kramplovega hriba (716 m) in Male Štange. Gostilna s prenočiščem. Župnija Štanga (dek. Litija, škof. ljublj.) ima 585 duš. Župna cerkev sv. Antona Pad. Po Valvasorjevem poročilu je položil temeljni kamen za cerkev stiški opat Maksimilijan 1677. L. 1771. so jo prezidali in povečali. Prvotno podr. župnije Šmartno pri Litiji, je župnija od 1788. Čudežna ozdravljenja so povzročila, da je cerkev postala znana božja pot.

Veliko Trebeljevo, 75-13-10-3-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 11.5 km, žand Vel. Štanga 6.5 km, o 3 km, š žup Prežganje 2.5 km. Nm 559 m. Strnjena vas na sončnem slemenu, razvodnici med Besnico in Reko, preko katere je speljana ban. cesta Ljubljana—Litija. Dostop z vsemi vozili. Ilovnata, a rodovitna zemlja. Prodaja živine, sadja, prašičev, perutnine in lesa, večinoma v Ljubljano. Zaznamovana pot od Jančjega proti Višnji gori. Trebeljevo se prvič omenja že 1145, ko ga je oglejski patriarh podaril stiškemu samostanu. Veliko Trebeljevo se omenja prvič 1457.

Vnanjarje, 162-22-18-4-0. Sr so du zdr fin pTt Litija 19 km, žand Vel. Štanga 10 km, žel Laze 8 km, o 11 km, š žup Jančje 5 km. Nm od 510—682 m. Številne raztresene kmetije po dolgem brdu, ki se vleče od Jančjega proti dolini Besnice. Jedro vasi pa je na vrhu slemena (682 m). Dostop le z vozom 1—3 km od ban. ceste ob gornji Besnici. Gospodarstvo kot v Besnici, le več sadja (češnje).

Volavlje, 214-32-28-4-0. Sr so du zdr fin žel pTt Litija 15 km, žand Vel. Štanga 6 km, o 3 km, š žup Prežganje 3 km. Nm ca 600 m. Obsežna gručasta vas na prisojnem podnožju Brezovega brda (680 m). Dostopna le z vozom po obč. cesti, 3 km od ban. ceste v dolini Besnice. Gospodarske razmere kot na Jančjem in Prežganju. Mimo vodi markirana pot na Jančje (794 m). Vas se prvič omenja že 1228 in nato 1457. V bližini staro kužno znamenje.

Občina Vače

Preb. 2196, hiš 381, posest. 304, koč. 77, najem. 52. Površina 4461 ha: njiv in vrtov 822, trav. in paš. 775, gozdov 2586, sadovnjakov 124, ostalo 154. Občina zavzema hriboviti svet z. in s. pod Sv. Goro (849 m). Njeno središče, trg Vače, leži v bližini ugodnega prehoda, ki se med Sv. Goro in Slivno (833 m) odpira iz savske doline v kraje ob Drtijščici in Kandrščici. Vode so usmerjene na tri strani: na j. skozi redko naseljeno skriljavčevo hribovje proti Savi (Konjski p., Vidrnica, Savski p.), na s. pa proti Mediji s Kandrščico in proti Kamn. Bistrici (Drtijščica). Na s., v območju mehkih terciarnih plasti, so naselja (zaselki in vasice) najgostejša. Gospodarsko sloni občina na kmetijstvu. Nekdanji trgovski in rudarski pomen Vač je docela izginil, kraji so ostali vstran od železnic in glavnih cest. Danes oskrbujeta promet le ban. cesti II. reda iz Moravč v Zagorje in iz Moravč skozi Vače na Hotič. Sv. del občine teži še proti Zagorju, kamor prodaja nekatere kmetijske pridelke (sadje, sočivje, živino, prašiče) in les, jz. del je usmerjen bolj proti Litiji. Lesna trgovina ima povsod velik pomen.

Borje, 89-15-14-1-0. Sr so du Litija 17 km, žand o Vače 6 km, zdr fin žel Zagorje ob Savi 14 km, p š žup Kolovrat 3 km. Nm 574 m. Vas leži v povirju Medije, s. od razvodja pri Kandršah. Dostop z vozom 6 km od ban. ceste Zagorje—Moravče. Vozna pot vodi tudi preko ca 580 m visokega prevala do drž. ceste v bližnjem Črnem grabnu. Obsega tudi zaselke Medijo in Zg. Vrtače. Kmetijstvo v glavnem le za dom, le nekaj pridelkov se proda v Zagorje.

Briše, 246-36-28-8-4. Sr so du Litija 17 km, žand o Vače 6 km, zdr fin žel Zagorje ob Savi 10 km, p š žup Kolovrat 3 km. Nm ca 360 m. Vas leži ob potoku Mediji z jedrom na vršaju stranske grape. Ostale kmetije so raztresene po bližnjih pobočjih in po dolinah Medije in Kandrščice, tvoreč zaselke: Dole, Lipovico, Mlinše, Osredek, Razpotje, Suhi potok, Visoki Kal, V Kački in Zahrib. Do ban. ceste Moravče—Zagorje vodi 1—2 km dolga vozna pot. Kmetijstvo z dobro zemljo, ki nudi dovolj pridelkov tudi še za prodajo (sadje, krompir, fižol, prašiči, perutnina) v Zagorje. Mlinarstvo (zaselek Mlinše), zelo razvita lesna industrija (žage), prodaja lesa v Zagorje in izvoz v Italijo.

Cirkuše, 49-11-9-2-1. Sr so du zdr fin žel Litija 7 km, žand o pTt š žup Vače 3 km. Nm 400 m. Kraj, ki vključuje tudi zaselek Zahrib, leži na hrbtu med Savskim potokom in potokom Vidrnico, levima pritokoma Save pod Litijo. Dostop le z vozom po kolovozu od ban. ceste pri Ponovičah. Pridelki le za dom. Prodaja prašičev (v Litijo in Ljubljano) ter lesa v okolico in za izvoz (Italija).

Kandrše, 184-31-26-5-4. Sr so du Litija 14 km, žand o pTt š žup Vače 2—3 km, zdr fin žel Zagorje ob Savi 13 km. Gas. Nm 508 m (pri cerkvi sv. Lenarta). Leži s. od Vač na prostranem valovitem razvodju med Kandrščico in Drtijščico. Raztresene kmetije in zaselki Dobrljevo, Drnovec, Gorica, Trata, Viderga, Žabše. Dostop po obč. cesti 0.8 km od ban. ceste Zagorje—Moravče z vsemi vozili. Dobra zemlja, na kateri uspevajo vsa žita, krompir in fižol ter ostali sadeži, ki jih deloma še prodajajo v Zagorje. Tja prodajajo tudi proizvode precej razvitega sirarstva in mlekarstva (2 mlekarni), sadje, perutnino in svinje. Trgovina in gostilna, ob Kandrščici mlini. Četrt ure od vasi stoji na nekoliko vzvišenem svetu gradič Kandrše, katerega je dal sezidati po Valvasorjevem poročilu neki Brem. Pozneje je bilo grajsko posestvo na dražbi prodano več solastnikom. Danes je njegov lastnik Fr. Bogataj, fin. uradnik v Ljubljani. Podr. cerkev sv. Lenarta op. se prvič omenja 1526.

Klenik, 64-12-10-2-2. Sr so du zdr fin žel Litija 11 km, žand o pTt š žup Vače 0.5 km. Nm 560 m. Vasica leži na prisojnem pobočju sv. nad Vačami. Obč. vozna pot v Vače. Precej nagnjena polja s peščeno zemljo. Kmetijstvo ne krije vseh domačih potreb. Les iz obsežnih gozdov (smreka, bukev, borovec) izvažajo bodisi v Zagorje in v Trbovlje (jamski les) ali v Italijo. Lepi smuški tereni ob poti na Sv. Goro (849 m). S. od vasi proti hribu Slemšku (670 m) se razprostira najbogatejše predzgodovinsko grobišče v Sloveniji (gl. Vače). Podr. cerkev sv. Križa na Slemšku. Tu rojen Celestin Fran (1843 do 1895), književnik, prevajalec iz ruščine.

Kolovrat, 255-42-34-8-4. Sr so du Litija 17 km, žand o Vače 6 km, zdr fin žel Zagorje ob Savi 12 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1857, 2 odd. Nm 462 m. Strnjena vas z nekaj raztresenimi kmetijami in zaselki: Kal, Prevalje, Strma njiva, Sp. Vrtače. Leži v prisojnem kotlu pod strmimi pobočji Rebarja (875 m), ki obdaja vas od s. Pod Rebarjem izvira več potokov, ki se pod vasjo združijo in si v globoki debri izsilijo pot do Medije. Dohod v vas le z vozom po obč. cesti. Do ban. ceste Zagorje—Moravče, kot do one Trojane—Medija je ca 4 km daleč. Kmetijstvo, sadjarstvo in svinjereja. Gozdnata okolica (smreka, bukev, bor) daje dobro podlago lesni trgovini (odjemalec Zagorje). Trgovine in gostilne s prenočišči (nekdanji sedež občine). Najvišji del naselja je Strma njiva (577 m) zap. od Kolovrata. Tik pod vasjo se dvigajo razvaline starodavnega gradu Kolovrat. Ohranjena je še tri-

nadstropna stena. Grad je bil prvotno last Kolovratskih grofov. Pozneje je bil grad več kot dve sto let v posesti rodbine pl. Raumschüssel. Grad je bil nenavadno ozek. Ohranjen je pa drugi kolovratski grad imenovan Gorenji Kolovrat. Sezidali so ga Raumschüssli četrt ure od prvotnega gradu visoko v hribu. Danes je last posestnika Rožanca. Župnija Kolovrat (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 1018 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lovrenca se prvič omenja 1526. Prvotno podr. župnije v Vačah, je postala 1753 vikariat in 1784 župnija. Podr. cerkev sv. Radegunde na Strmi njivi je stara božja pot.

Konj, 132-18-14-4-2. Sr so du zdr fin žel Litija 5 km, žand o pTt žup Vače 4 km, š Gornji Hotič 3 km. Nm ca 370 m. Vas leži na prostranem sedlu vrh strmih pobočij, v katere se zajeda Sava v velikem loku med Hotičem in Litijo. Dostop le z vozom po strmi obč. poti od ban. ceste v Sp. Hotiču (1—2 km). K vasi spadajo zaselki Boltija, Hrib, Osredek, in Ovčji hrib, raztreseni bolj vzhodno na slemenu onstran Konjskega potoka. Prodaja živine in lesa zvečine v bližnjo okolico V zaselku Boltija je velika enonadstropna hiša (last J. Skubica), naslednica dvorca Waldhof, ki ga omenja Valvasor kot last grofov Witzensteinov, tedanjih lastnikov gradu Ponoviče.

Potok, 76-18-15-3-2. Sr so du zdr fin žel Litija 11 km, žand o pTt š žup Vače 1 km. Nm ca 450 m. Vasica leži v povirju Savskega potoka (ime!) v. od Vač, dostopna po 1 km dolgi vozni poti iz Vač. K njej spadajo zaselki Hrastje, Ljubek in Zapeče. Peščena zemlja nudi pridelke le za dom. Prodajajo se prašiči in les (trami, drva), slednji deloma tudi v Italijo. Na strmem pomolu nad Vidrnico se dvigajo razvaline gradu Ljubek. Grad je bil zgrajen verjetno že v 1. pol. 11. stol. Kot last krških škofov se grad prvič omenja 1228. L. 1280. se omenja grajski posestnik Verson Ljubeški, ki pa je bil že ministerial oglejskega patriarha. V gradu je bil sedež deželskega sodišča. L. 1515. so ga uporni kmetje razdejali, vendar je v Valvasorjevi dobi še stal.

Ravno, 154-25-21-4-3. Sr so du Litija 15 km, žand o pTt Vače 5 km, zdr fin žel Zagorje ob Savi 9 km, š žup Sv. Gora 3 km. Nm 604 m. Sklenjena vas na prostrani terasi s. pod Sv. Goro (849 m). Po obč. cesti je 3 km do ban. ceste Medija—Kandrše. H kraju spadajo strnjeni zaselki Breznik, Javorščica in Smuči dol s sličnim položajem. Lepa ravna polja (ime). Del pridelkov, prašiče, precej sadja in les prodajo v Zagorje.

Ržišče, 143-26-21-5-4. Sr so du zdr fin žel Litija 11 km, žand o pTt š žup Vače 1—2 km. Nm 435 m. Malo naselje jv. od Vač na prostranem hrbtu med Konjskim potokom in Vidrnico. Od ban. ceste v Vačah vodi sem 2 km dolga vozna pot. Možen pa je dostop z vozom tudi iz Ponovič ob Savi (2.5 km). Obsega raztresene samotne kmetije in neznatne zaselke: Bukovico, Globodol, Grmovšek, Hosto, Klanec, Lošce, Mačkovec, Presko in Strmco. Prebivalci prodajo le nekaj prašičev in lesa. Mačkovec je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Po vrhovih od Mačkovca preko Slemškega in Cveteža nahajamo številne, večinoma še neodkopane gomile.

Slivna, 179-35-26-9-5. Sr so du zdr fin žel Litija 12 km, žand o pTt š žup Vače 1—2 km. Nm 650—833 m. Jedro vasi tvori Spodnja Slivna, ki leži v mali kraški ravnici z nm 650 m. Zaselek Zgornja Slivna pa leži na višji kraški planoti Slivne, razjedeni od neštevilnih vrtač. Zraven spadajo še neznatni zaselki Močila, Rove, Selo, Tolsti vrh, Vrtače, raztreseni po prisojnih straneh Slivne. Zelo kamenit in le slabo rodoviten svet. Kmetsko prebivalstvo more prodati le nekaj sadja (hruške) in prašičev in to v bližnjo okolico, precej lesa pa izvažajo. Neprikladen dostop z vozom iz Vač. Od sv. Neže vrh Slivne (833 m) prav lep razgled. Izletna točka, najprikladnejši dostop za pešce od žel. postaje Kresnice (2 uri); kombinacije mimo Vač na Sv. Goro. Kraj se prvič omenja v 12. stol. V bližini Spodnje Slivne so razvaline gradu Rove in gradu Klani. Podr. cerkev sv. Neže muč. se prvič omenja 1526.

Vače, trg, 226-51-36-15-11. Sr so du zdr fin žel Litija 11 km, žand o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1838, 3 odd. SKJ, DKfid, Gas., Slov. kat. prosv. d., PSD, Pev. in godb. d. »Struna«. Nm 523 m. Vače leže visoko nad Savsko dolino pri Litiji, na stopnjevini pod gričem Slemško (679 m), v bližini katerega se nahaja znano prazgodovinsko grobišče (gomile!). Jedro naselja tvori mal trg pri cerkvi, ki ga obkrožajo trgovine, gostilne (s prenočišči) ter kmetski domovi. Ker leži trg ob ban. cesti II. reda iz Litije—Moravče, ter pod najlažjim prehodom med Sv. Goro in Slivno proti s. v kraje ob Mediji in Kandrščici, je bil že od nekdaj važno lokalno gospodarsko in prometno središče, toda nikdar ni izgubil svojega kmetskega značaja. Lepa prisojna lega dovoljuje vse vrste poljskih kultur, četudi je zemlja na poljih precej peščena. Prebivalci se bavijo deloma s trgovino in obrtjo, v glavnem pa so kmetovalci. Sejme imajo štirikrat na leto. Lesna trgovina z bližnjo okolico in z izvozom v Italijo. V bližini Vač so lepe razgledne točke (Slemško, Slivna, Sv. Gora), ki usposabljajo trg za izletniško in letoviško postojanko. Gostilne s prenočišči.

Vače so svetovno znane radi prazgodovinske naselbine, ki spada v starejšo železno dobo (6. stol. pred Kr.). Gomile ležijo na pobočju Slemška (670 m) in segajo na vzhodu do Cveteža. Glavna ilirska naselbina pa je stala na planoti Zg. Kroni, nedaleč od cerkvice sv. Križa na Slemšku. Gradišče je bilo utrjeno z močnim, še danes vidnim nasipom. Na jz. pobočju Srednje Krone so stale kovačnice, zgrajene iz lesenih hlodov ali so pa bile vsekane v skalo. Grobišča (plani grobovi) spadajo med najbogatejše in najdragocenejše predzgodovinske najdbe v celi Sloveniji. Nahajajo se v dveh plasteh. Starejša spodnja plast vsebuje žare (sežiganje mrličev), mlajša pa navadne skeletne grobove s številnimi dragocenimi starinskimi predmeti: glinasto posodo, žarami za pepel, nakitom, fibulami, raznim orožjem (sulicami, bronastimi nožnicami in dr.) in šlemi. Zanimiv je skupen grob žene in moža s številnimi predmeti. Pod njima je ležal mrlič brez glave, suženj, ki so ga ob gospodarjevi smrti umorili, da mu služi tudi na onem svetu. Edinstveno dragocenost predstavlja 1879 odkopana vaška situla, t. j., svečanostni večji vrč iz brona, s krasnimi izbočenimi okraski v treh vrstah. Doslej so našli le štiri tako dobro ohranjene situle na svetu (vaška, magdalenska situla in dve v Italiji). Sistematična odkopavanja so se vršila na Vačah 1905—1914 pod vodstvom vojvodinje Mecklenburške. Mnogo bogatih najdb so nedavno prodali na javni dražbi v New Yorku. Le nekaj predmetov hranita Predzgodovinski muzej na Dunaju in Narodni muzej v Ljubljani. V novejšem času se vršijo vsako poletje izkopavanja pod vodstvom univ. prof. dr. Valterja Schmida iz Gradca.

S prihodom Keltov v 4. stol. so začele Vače propadati. V rimski dobi niso bile več važna postojanka. Bile so pač preveč oddaljene od glavne ceste Emona—Atrans—Celeia. Tudi rudarstvo na Vačah (železo, baker) sega že v predzgodovinsko dobo. Stari ilirski bakreni in svinčeni rudniki ter ilirske fužine na Vačah in okolici so zopet oživeli v srednjem veku. Razvilo se je fužinarstvo in trgovina z železom. V Valvasorjevi dobi je delovalo na Vačah več fužin. Še v začetku 19. stol. so tu kopali in topili železno rudo. Ker so elementarne nesreče uničile fužine in rudokope, so jih že okoli 1820 začeli opuščati. V dobi razvitega fužinarstva in trgovine z železom je naselbina, ki se je razvila pod grajskim stolpom imenovanim Vače, dobila trške pravice (najkasneje v prvi pol. 15. stol.). Okoli 1470 je imel trg že tedenski tržni dan in tri letne sejme, na katere so prihajali celo trgovci iz Ljubljane in Kamnika. Posebno je slovel vaški »predivdan«, t. j. sejem pred sv. Andrejem. Tu so tedaj kupovali predvsem vrvarji iz Litije predivo. Na te sejme so prihajali celo Hrvatje. Že 1479 so imeli tržani pravico voliti trškega sodnika, ki je izvrševal nižje sodstvo v mejah trškega pomerija. Višje krvno sodstvo si je pridržal ljubeški graščak. Trški gospodje so bili prvotno vaški graščaki. Od njih se 1358 navaja Oton Vaški. Ko so ti izumrli, je trg prešel v last ljubeške graščine. Vaški stolp je že v tej dobi izginil iz zgodovine.

Župnija Vače (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 1400 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja. Prvotna prastara cerkev, ki je bila zidana najbrž že v 13. stol., je 1834 pogorela. Sedanjo stavbo so zgradili 1845. Oltarne slike so M. Langusove, križev pot iz 1801 najbrž Potočnikov. Vače so bile sprva podr. mengeške prafare, iz katere so se izločile kot vikariat že pred 1262. Župnija je bila ustanovljena 1392. Od 1462—1668 je bila župnija inkorporirana cisterciánskemu samostanu v Dunajskem Novem mestu in na to do 1784 stiškemu samostanu. Iz nje so izšle sedanje župnije: St. Lambert, Kolovrat, Hotič, Sava in Sv. Gora. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Na V. rojena: Lajovic Anton (r. 1878), pravnik, skladatelj in publicist; Ravnikar Matevž (1776—1845), škof, jezikoslovec, janzenist.

Zabava, 165-21-18-3-4. Sr so du Litija 12—16 km, žand o pTt Vače 5 km, zdr fin žel Zagorje ob Savi 9 km, š žup Sv. Gora 3 km. Nm ca 440 m. Vas leži nad dolino Kanderščice s. pod Sv. Goro. K njej spadajo zaselki Log, Kostrevnica, Podkraj in Razpotje v osojnem vznožju Sv. Gore. Prodaja svinj, sadja, lesa in ostalih pridelkov v Zagorje. Mlin in žaga na Kandrščici. Zabava leži ne daleč od ban. ceste Moravče—Zagorje, vendar je dostopna le z vozom.

Žvarovlje, 234-40-32-8-6. Sr so du Litija 14—16 km, žand o Vače 5 km, zdr fin žel Zagorje ob Savi 10—12 km, p š žup Kolovrat 4 km. Nm 505 m. Strnjena vas leži na valoviti planoti med Medijo in Kandrščico. K vasi spadajo zaselki Dolgo brdo,

Graben, Grmače, Hmelno, Jemce, Kamna gora, Vrh in Zlokarje, vsi raztreseni po razgibanem hribovju med Kandrščico in Medijo. Od ban. ceste Zagorje—Moravče vodi sem obč. vozna cesta (1½ km). Precej rodovitna polja; del pridelkov, precej sadja in les prodajo v Zagorje. Podr. cerkev sv. Gregorja z nekaj kmetijami leži nekoliko više.

Občina Veliki Gaber

Preb. 1649, hiš 343, posest. 176, koč. 156, najem 11. Površina 2919.25 ha: njiv in vrtov ca 1381, trav. in paš. ca 213, gozdov 1209, sadovnjakov 46.25, ostalo 70. Občina obsega dolini Temenice in Bratnice do njunega sotočja, na j. pa sega v kraško Suho Krajino, kjer zavzema tudi najbolj v. del kraške uvale pri Dobu. Svet je zložen, gričevnat. Najgosteje naseljene so prisojne lege nad Temenico in Bratnico, kjer je še nekoliko razvito vinogradništvo; kraški svet na j. je v mnogo večji meri pod gozdom. Kmetijstvo daje za prodaj živino, prašiče in perutnino, celo sadje gre deloma še na ljubljanski trg. Dohodke daje tudi hrastov, bukov in smrekov les (žel. pragovi, hlodi, drva). Prometno je občina navezana na dolenjsko žel. progo in na drž. cesto Ljubljana—Zagreb, ki se prične baš nad Vel. Gabrom vzpenjati v strm klanec Medvedjek proti Trebnju.

Bič, 94-15-13-1-1. Sr Litija 18 km, so du Višnja gora 14 km, žand žup Št. Vid pri Stični 5 km, zdr Stična 9 km, fin Trebnje 12 km, žel Radohova vas 3 km, o p š Veliki Gaber 3 km. Nm 308 m. Vasica leži v kraški dolinici jz. od Vel. Gabra, nad robom mokrotne doline pri Dobu. Dostop za vsa vozila 2 km od drž. ceste Ljubljana—Zagreb. Gospodarstvo kot Zagorica. Kraj se prvič omenja že 1145 kot last krškega škofa. V bližini vasi so na griču »Stari grad« razvaline nekdanjega gradu. Podr. cerkev sv. Martina šk. je zelo stara.

Bratnice, 25-9-3-5-1. Sr Litija 15 km, so du Višnja gora 16 km, žand žup Št. Vid pri Stični 7 km, zdr Stična 11 km, fin Trebnje 13 km, žel Radohova vas 5 km, o p š Veliki Gaber 4 km. Nm 304 m. Vasica leži v dolini enako imenovanega pritoka Temenice. Dohod z vsemi vozili po obč. cesti iz Vel. Gabra. Kmetijstvo, deloma še vinogradništvo. Svinje in perutnina za Ljubljano.

Breg, 47-13-8-5-0. Sr Litija 14 km, so du Višnja gora 15 km, žand žup Št. Vid pri Stični 6 km, zdr Stična 10 km, fin Trebnje 13 km, žel Radohova vas 3 km, o p š Veliki Gaber 3 km. Nm ca 310 m. Vasica leži v dolini Temenice, kjer slednjo doseže žel. proga. V vas vodi obč. cesta I. reda, 2 km od drž. ceste. Gospodarstvo kot Vel. Gaber. Tod mimo je vodila rimska cesta Emona—Neviodunum.

Cesta, 68-12-9-2-1. Sr Litija 13 km, so du Višnja gora 14 km, žand žup Št. Vid pri Stični 5 km, zdr Stična 9 km, fin Trebnje 12 km, žel Radohova vas 3 km, o p š Veliki Gaber 3 km. Nm ca 330 m. Leži le malo nad drž. cesto Ljubljana—Zagreb v bližini žel. p. Radohova vas. Dostop z vsemi vozili, gospodarske prilike kot v Vel. Gabru. Ime izvira od nekdanje rimske ceste.

Dobravica, 36-7-4-3-0. Sr Litija 16 km, so du Višnja gora 14 km, žand žup Št. Vid pri Stični 5 km, zdr Stična 10 km, fin Trebnje 13 km, žel Radohova vas 4 km, o p š Veliki Gaber 4 km. Nm 308 m. Malo naselje, z. od Zagorice, že v dnu dobske kraške kotline. Ostalo kot Zagorica.

Dole (pri Vel. Gabru), 96-21-13-8-0. Sr Litija 18 km, so du Višnja gora 15 km, žand žup Št. Vid pri Stični 8 km, zdr Stična 13 km, fin Trebnje 10 km, žel Radohova vas 6 km, o p š Veliki Gaber 4 km. Nm ca 350 m. Naselje, obstoječe iz Vel. in Malih dolov ter zaselka Hrib, leži v zložnem pobočju nad dolino Temenice s. od Vel. Gabra. Dostop z vozom 4 km od Vel. Gabra. Srednje rodovitna zemlja. Kmetijstvo s prodajo živine, svinj in perutnine, deloma v Ljubljano.

Gombišče, 63-14-8-6-0. Sr Litija 20 km, so du Višnja gora 16 km, žand žup Št. Vid pri Stični 9 km, zdr Stična 17 km, fin Trebnje 18 km, žel Radohova vas 6 km, o p š Veliki Gaber 4 km. Nm ca 370 m. Vasica sredi gozdnate kraške planote ob obč. vozni poti Stehanja vas—Šumberk. Gospodarske prilike kot v Stehanji vasi. Na njivah pri vasi so odkrili rimske grobove. Podr. cerkev sv. Jerneja ap. je zelo stara (16. stol.).

Lačni vrh, 51-14-3-11-0. Sr so du Litija 14 km, žand Št. Vid pri Stični 12 km, zdr Stična 14 km, fin Trebnje 13 km, žel Radohova vas 10 km, o 7 km, pTt Šmartno pri Litiji 11 km, š žup Primskovo 4 km. Nm ca 520 m. Leži na razvodnem slemenu med Bratnico in Cerknico. Teži že bolj na ono stran (do ban. ceste Litija—Čatež le 3 km). Kmetijstvo za dom.

Male Dole (pri Gombišču), 67-16-5-11-0. Sr Litija 18 km, so du Višnja gora 15 km, žand žup Št. Vid pri Stični 7 km, zdr Stična 15 km, fin Trebnje 11 km, žel Radohova vas 5 km, o p š Veliki Gaber 4 km. Nm 382 m. Malo naselje na kraških tleh pri Stehanji vasi. Dostop in gospodarstvo kot Stehanja vas. Občutno je pomanjkanje vode.

Pristavica, 89-19-5-14-0. Sr Litija 17 km, so du Višnja gora 13 km, žand žup Št. Vid pri Stični 5 km, zdr Stična 10 km, fin Trebnje 11 km, žel Radohova vas 3 km, o p š Veliki Gaber 4 km. Nm 310 m. Leži na v. robu kraške kotline pri Dobu. Do drž ceste 2½ km z vsemi vozili. Ostalo kot Zagorica.

Pungert, 35-8-8-0-0. Sr Litija 15 km, so du Višnja gora 14 km, žand žup Št. Vid pri Stični 6 km, zdr Stična 11 km, fin Trebnje 13 km, žel Radohova vas 5 km, o p š Veliki Gaber 5 km. Nm 356 m. Zaselek s cerkvico v v. pobočju nad Temenico. Do ban. ceste Litija—Radohova vas pri vasi Temenici je 1 km. Dohod le z vozom. Gospodarstvo kot Dole (pri Vel. Gabru). Podr. cerkev sv. Lenarta op.

Stehanja vas, 73-15-13-2-0. Sr Litija 18 km, so du Višnja gora 10 km, žand Št. Vid pri Stični 6 km, zdr Stična 12 km, fin Trebnje 10 km, žel Radohova vas 5 km, o p š Veliki Gaber 3 km, žup Št. Lovrenc 5 km. Nm ca 430 m. Stoji na obsežni kopi sredi gozdnega kraškega ozemlja jv. od Vel. Gabra. Od drž. ceste Ljubljana—Zagreb vodi sem 3 km dolga obč. pot za vozove. Do nedavna sedež občine. Prebivalci se bavijo s kmetijstvom ter v neznatni meri še z vinogradništvom. Svinje, perutnino in jajca prodajajo še deloma v Ljubljano. Iz gozda prodajajo drva. Občutno pomanjkanje dobre pitne vode

Stranje, 66-12-8-4-0. Sr Litija 16 km, so du Višnja gora 14 km, žand žup Št. Vid pri Stični 6 km, zdr Stična 10 km, fin Trebnje 12 km, žel Radohova vas 3 km, o p š Veliki Gaber 1 km. Nm 320 m. Zaselek leži onstran Temenice takoj s. pod Vel. Gabrom. Ostalo kot Vel. Gaber.

Šentjurje, 101-20-8-12-0. Sr Litija 15 km, so du Višnja gora 12 km, žand žup Št. Vid pri Stični 6 km, zdr Stična 12 km, fin Trebnje 13 km, žel Radohova vas 4 km, o p š Veliki Gaber 3 km. Nm 318 m. Vasica leži na prisojni terasi v sotočju Temenice in Bratnice. Na terasi njive, ob potokih loke. Dostopna z vsemi vozili iz Vel. Gabra (3 km).

Velike Dole (pri Gombišču), 65-20-8-12-0. Sr Litija 18 km, so du Višnja gora 15 km, žand žup Št. Vid pri Stični 8 km, zdr Stična 12 km, fin Trebnje 13 km, žel Radohova vas 5 km, o p š Veliki Gaber 5 km. Nm ca 350 m. Raztreseno naselje v kraškem svetu s. od Šumberškega griča z razvalinami enako imenovanega gradu. Dostop le z vozom. Gospodarske razmere kot v Stehanji vasi.

Veliki Gaber, 277-59-30-25-4. Sr Litija 18 km, so du Višnja gora 12 km, žand žup Št. Vid pri Stični 5 km, zdr Stična 12 km, fin Trebnje 8 km, žel Radohova vas 2 km, o p š v kraju. Šola ust. 1878, 4 odd. Pev. d. »Temenica«, Gas. Nm 343 m. Vas leži na valovitem kraškem svetu j. nad Temenico med progo in drž. cesto Ljubljana—Zagreb. Dostop za vsa vozila. Zraven spada Mali Gaber (malo nižje na zapadu 334 m), ter Medvedjek in Podgaber ob drž. cesti. Polja so le srednje rodovitna, vendar se nekaj pridelkov (25%) tudi proda. S sadjem, maslom in perutnino zalagajo tudi ljubljanski trg, les pa deloma izvažajo, v obliki žel. pragov, tramov in drv. Sedež občine, obrtniki, gostilne s prenočišči. Štirje sejmi na leto. Na hribu Medvedjeku nad vasjo so odkrili rimske grobove. Vas se prvič omenja že 1136 kot last šentvidske cerkve. Štirioglato znamenje pri vasi spominja na kugo v 1722. Podr. cerkev sv. Urha šk. Sedanja stavba z dvema zvonikoma je bila sezidana 1910 v baročno-renesančnem slogu. Cerkev je nekaka ekspozitura, ker tu vedno biva duhovnik. Podr. cerkev sv. Mihaela, nadang. v Malem Gabru iz 16. stol. Na griču Starem gradu j. od vasi so razvaline nekega gradu. Iz Malega Gabra doma Zorec Ivan (r. 1880), pripovednik.

Zagorica, 259-42-18-21-3. Sr Litija 19 km, so du Višnja gora 11 km, žand žup Št. Vid pri Stični 6 km, zdr Stična 12 km, fin Trebnje 8 km, žel Radohova vas 4 km, o p š Veliki Gaber 4 km. Nm ca 310 m. Vas na obrobju kraške kotline pri Dobu, j. od vasi Mali Gaber. V dolini često hude poplave. Kmetijstvo, prodaja perutnine v Ljubljano, mleka v Št. Vid in Št. Lovrenc, lesa v obliki drv. Dostop z vsemi vozili 2 km od drž. ceste pri Vel. Gabru; proti Dobu so poti radi mehkega sveta slabše.

Žubna, 137-27-12-14-1. Sr Litija 16 km, so du Višnja gora 13 km, žand žup Št. Vid pri Stični 6 km, zdr Stična 13 km, fin Trebnje 10 km, žel Radohova vas 4 km, o p š Veliki Gaber 3 km. Nm 336 m. Precej obsežna vas malo v bregu v. nad sotočjem Bratnice in Temenice. Iz vasi Vel. Gaber vodi 2 km dolga obč. cesta I. reda za vsa vozila. Kmetijstvo, deloma vinogradništvo. Prodaja se nekaj živine, perutnine in vina. Pri vasi so odkrili rimsko grobišče z žganimi grobovi. Tod je vodila rimska cesta Ljubljana—Drnovo pri Krškem.

Občina Višnja gora

Preb. 3342, hiš 679, posest. 410, koč. 184, najem. 56. Površina 6771.35 ha: njiv in vrtov 1576, trav. in paš. 1713, gozdov 3020, sadovnjakov 20, ostalo 442.35. Občina obsega dolino zgornje Višnjice ter ves hriboviti svet s. in j. odtod. Na severu sega do razvodja proti Savi; svet je tam hribovit, deloma gol in kraški, vendar mestoma živahno razčlenjen. J. del občine pa pripada že docela dolenjskemu kraškemu svetu med Grosupeljsko-Radensko kotlino in dolino zgornje Krke. Tu imamo izrazita majhna kraška polja s ponikalnicami pri Lučah, Žalni in Veliki Loki. Središče občine je v dolini Višnjice, kjer se je razvilo mestece Višnja gora s svojim prednikom Starim trgom. V ostalem je občina izrazito kmetska. Kraška tla seveda ne rode bogzna kaj. Za prodajo pride v poštev le živina, prašiči in perutnina. Gozda je precej, posebno na j.; večinoma je bukov in nudi za prodajo le drva. V novejšem času je kraj močno pridobil na tujskoprometni pomembnosti: poleg slikovitega višnjegorskega mesteca privabljajo čedalje več smučarjev in izletnikov izredno ugodne prilike v okolici Vrha Sv. Duha (629 m) s slovito postojanko Polževo, nadalje na Gradišču (706 m), Kuclju (748 m) in dr. Osrednji del občine vežeta s svetom dolenjska železnica in drž. cesta, važnejši prometni črti sta še ban. cesta čez Luče na Krko in obč. cesta Višnja gora—Leskovec.

Bleči vrh, 81-13-11-2-0. Sr Litija 13 km, so du žand zdr fin o pTt Višnja gora 5 km, žel Grosuplje 7 km, š žup Polica 2 km. Nm 548 m. Leži na robu planote med Strmcem (542 m) in Kucljem (784 m). Dostop za vozni promet iz Višnje gore skozi Dedni dol (4 km). Kmetijstvo za dom. Lep smuški svet na prehodu od Police proti Kuclju in Gradišču. S. od vasi so odkrili predzgodovinsko gradišče, utrjeno z nasipi, ki so še deloma ohranjeni, ne daleč od vasi pa tudi rimske grobove.

Dedni dol, 160-27-22-5-2. Sr Litija 18 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Višnja gora 1 km, žel Višnja gora v kraju. Prosv. d. s kinom. Nm 384 m. Vas z raztresenimi kmetijami se prične pri višnjegorski žel. p. in se nadaljuje v ozki in plodni dolini sz. od Višnje gore. Dostop z vsemi vozili iz bližnje Višnje gore (1—2 km). Prodaja živine in prašičev (75%) v Ljubljano ter lesa iz gozdov na pobočjih. Sz. od vasi se dviguje oblo Gradišče (706 m) z zelo lepimi smuškimi tereni. Pol ure od žel. p. so razvaline nekdanjega gradu knezov Auerspergov. Podr. cerkev Žal. M. b. s kapelicami križevega pota je stara božja pot. Prvotno prastaro romansko cerkev so v dobi gotike (13.—15. stol.) prezidali in dozidali. Ladja je bila zidana menda 1703 (letnica nad glavnimi vrati). L. 1900. so cerkev povečali. Tu rojen Tomšič Anton (1842—1871), novinar, urednik »Slov. naroda«.

Dolenja vas, 50-12-8-4-0. Sr Litija 15 km, so du žand zdr fin o pTt Višnja gora 6 km, žel Grosuplje 7 km, š žup Polica 2 km. Nm 460 m. Vas ima sončno lego nad povirjem Velikega potoka. Dovolj dobra zemlja, vendar ostane za prodajo le nekaj živine, prašičev in lesa (hlodi, drva). Dostop z vozom 6—7 km od Grosuplja po dolini ali od Višnje gore čez Polico.

Gorenja vas, 46-8-6-2-0. Sr Litija 15 km, so du žand zdr fin o pTt Višnja gora 6 km, žel Grosuplje 7 km, š žup Polica 2 km. Nm ca 500 m. Leži v pobočju malo nad Dol. vasjo. Ostalo kot v Dol. vasi.

Gorenje Brezovo, 63-12-7-5-0. Sr Litija 15 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 4 km. Nm ca 620 m. Vasica ima precej osojno lego na hrbtu z. od prevala med Kucljem (784 m) in Gradiščem (706 m). Z vozom je 4 km do Višnje gore. Kmetijstvo za dom. Pri vasi so odkrili predzgodovinske grobove.

Kamno brdo, 24-4-4-0-0. Sr Litija 15 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 4 km. Nm 625 m. Zaselek leži blizu roba istoimenske planote, v katero sta se zajedli dve globoki grapi sv. od Višnje gore. Dostopen je celo za voz le s težavo, 3.5 km od drž. ceste. Kamenit in gozdnat kraški svet. Vas se prvič omenja 1140, ko je oglejski patriarh Peregrin podaril stiškemu samostanu 2 tamošnji kmetiji.

Kozljevec, 40-7-5-2-1. Sr Litija 13 km, so du žand zdr fin žel o pTt Višnja gora 7 km, š žup Polica 2.5 km. Nm ca 440 m. Malo naselje v povirju Velikega potoka pod Kucljem (748 m). Dostop z vozom od Grosuplja (7 km). Kmetijstvo, mlini.

Kriška vas, 87-18-16-2-3. Sr Litija 22 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 3 km. Gas. Nm 559 m. Vas leži na s. robu kraške planote, ki se razteza od Sv. Duha (629 m) pa skoro do Višnje gore. Dohod le z vozom 2 km od drž. ceste na Peščeniku. Kmetijstvo. S perutnino in prašiči zalaga deloma še ljubljanski trg. J. nad vasjo se dvigata razgledni točki Škrjanka in Planjava (609 m), preko katerih vodi zaznamovana pot k Sv. Duhu (629 m), (smuška postojanka Polževo 40 min.). Podr. cerkev sv. Magdalene.

Leskovec, 123-24-20-4-0. Sr Litija 15 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 5 km. Nm 633 m. Večja vas na valoviti kraški planoti med Kucljem (748 m) in Škrjančico (722 m), dostopna z vsemi vozili po obč. cesti I. reda 5 km od Višnje gore. K vasi spadata zaselka Izvirk v grapi Stične (mlini), ter Mlaka med Kucljem in Gradiščem. V Leskovcu so hiše razvrščene okrog večjega prostora z vaško mlako. Kmetijstvo zadostuje na kraški zemlji komaj za dom, dokaj je razvita živinoreja, ki producira tudi za prodajo. V okolici (Kucelj, Gradišče, Škrjančica) so vzorni smuški tereni, posebno za začetnike. Dostop za smučarje iz Višnje gore, Stične ali Grosuplja (preko Police). Podr. cerkev sv. Ožbalta je ena najstarejših cerkva v župniji. Znamenit lesen strop z letnico 1633, stare slikarije na les.

Luče, 248-47-16-31-0. Sr Litija 24 km, so du žand fin o pTt Višnja gora 4.5 km, žel š žup Žalna 2.5 km. Gas. Nm 311 m. Obsežna vas v kraški kotlini, zaprti od vseh strani. Ob velikem deževju bruha kraška jama z. od vasi vodo, ki poplavi vse njive in travnike, ter sega prav do gospodarskih poslopij. Voda prihaja baje iz Radenskega polja ter se na j. robu Lučkega dola podzemno odteka v Krko. Tik nad vasjo vodi ban. cesta Grosuplje—Krka. Zemlja je bolj peščena, zato pridelki ne krijejo domačih potreb. Proda se le nekaj goveje živine na sejmih ter prašičev in perutnine v Ljubljano. Tja vozijo tudi drva iz pretežno listnatih gozdov. Mnogo podzemeljskih jam. (Štupnikova lisičina). Kraj se prvič omenja 1062. Podr. cerkev sv. Ožbalta.

Mala Loka, 47-8-5-3-0. Sr Litija 21 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 3 km. Nm 355 m. Vasica leži na s. koncu kraške dolinice j. pod Peščenikom pri Višnji gori. Dolino namaka potok Breg, ki na njenem j. koncu ponikne. Malo nad naseljem sta speljani drž. cesta in dol. železnica. Dostop z vsemi vozili. Dovolj dobra ilovnata zemlja. V Ljubljano prodajajo surovo maslo, perutnino in jajca. Les (bukov in gabrov) prodajajo v okolico.

Mali konec, 26-7-5-2-0. Sr Litija 15 km, so du žand zdr fin o pTt Višnja gora 6 km, žel Višnja gora 7 km, š žup Polica 2 km. Nm ca 460 m. Mala vasica sv. od Gorenje vasi. Dostop in gospodarstvo kot v Dol. vasi. Nad vasjo v gozdu Križatcu so odkrili predzgodovinsko gradišče, zgrajeno v obliki pravokotnika in utrjeno z nasipi, ki se še poznajo na j. in z. strani.

Nova vas, 46-10-10-0-0. Sr Litija 23 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 4 km. Nm 580 m. Leži v kraški globeli med Škrjanko (609 m) in Sv. Duhom (629 m) j. od Višnje gore. Dostopna z vozom (za silo z avtom) po obč. cesti 2 km od ban. ceste Grosuplje—Krka. Pridelki le za domače potrebe. Okolica je srednje gozdnata, zato se proda le malo lesa. Do Sv. Duha (Polževo) le ¼ ure. Podr. cerkev sv. Lenarta je do jožefinskih reform pripadala šmarski župniji. Cerkev hrani mnogo znamenitosti.

Peč, 77-15-11-4-0. Sr Litija 17 km, so du žand zdr fin žel o pTt žup Višnja gora 3 km, š Polica 1 km. Nm ca 420 m. Vas leži koncem gole kraške planote j. od Police. Dostop z vozom ca 2 km od drž. ceste. Kmetijstvo in prodaja lesa. Tod mimo je vodila rimska cesta.

Peščenik, 213-38-23-15-12. Sr Litija 21 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 2 km. Nm 437 m. Vas je postavljena vrh znanega peščeniškega klanca ob drž. cesti Ljubljana—Zagreb. Nekaj kmetij je raztresenih po rebreh in dolini vse do višnjegorskih graščin. Pod vasjo je speljan železniški predor med Malo Loko in Višnjo goro. Polja so peščena, pridelki krijejo le domače potrebe. Prodaja prašičev, perutnine, surovega masla in jajc. Lepa izletna in smučarska točka na povratku od Sv. Duha proti Grosuplju ali Višnji gori. Odtod se gradi proti Polževemu pod Sv. Duhom nova cesta, ki bo dostopna vsem vozilom. Več trgovin in gostiln (tujske sobe). K vasi spada Codellijeva graščina, nekdaj zvana višenjski ali turnški grad. Grad stoji 10 minut z. od mesta. Mesto prvotnega stolpa so pozneje zgradili pravi grad. Po Valvasorjevem poročilu je bil prvotno last gospodov Gallov, vnetih pristašev protestantizma. V gradu so imeli protestantsko molilnico, na katero še danes spominja enonadstropna žitna kašča v sv. delu gradu, imenovana »ajdovska cerkev«. Pozneje so se lastniki večkrat menjali; danes je grad v posesti baronice Rozalije Codelli, roj. Taufferer. V gradu hranijo znamenito umetniško galerijo slik. Nad gradom je hrib Grmada, kjer so v turški dobi zažigali kresove. Po tradiciji so tu tudi sežigali čarovnice. Tu je rojen Črnologar Konrad (1860—1904), umetn. zgodovinar.

Plešivica, 107-20-16-4-1. Sr Litija 24 km, so du žand zdr fin o pTt Višnja gora 4.5 km, žel š žup Žalna 1 km. Nm ca 420 m. Vas stoji na griču j. nad Žalno tik poleg ban. ceste Grosuplje—Krka, ob kateri leži tudi pripadajoči zaselek Koti. Poljski pridelki krijejo domače potrebe. Prebivalci prodajajo prašiče, perutnino, jajca, surovo maslo ter les okoliškim trgovcem.

Podsmreka, 43-8-8-0-0. Sr Litija 15 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 2 km. Nm od 340—380 m. Raztresene kmetije v prisojnih pobočjih v. od Višnje gore, tik nad drž. cesto Ljubljana—Novo mesto. Krompir, sadje, prašiči in perutnina se prodajajo v Ljubljano. Dve veliki gramozni jami, iz katerih letno izvažajo več 100 vagonov gradiva. Grad Podsmreka je bil prvotno last gospodov Gallov, pozneje pa je večkrat prešel iz rok v roke. V novejši dobi je bil nekaj časa v domačih (slovenskih) rokah, od 1934 pa je last dunajskega industrijalca P. pl. Klarwilla. Grad ima vzorno urejeno sadjarstvo, vrtnarsko posestvo ter čebelorejo. Znana je bogata knjižnica v gradu.

Polica, 244-48-33-15-5. Sr Litija 17 km, so du žand zdr fin žel o pTt Višnja gora 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1872, 2 odd. Prosv. d., Gas., PSVD, D. »Krka«. Nm 463 m. Večja vas, nekdanje obč. središče, leži na s. robu obširne planote med povirjem Velikega potoka in Višnjice. K vasi spadata zaselka Goričane pod Strmcem (542 m) in Gradišče ob obč. cesti proti Grosuplju. Izrazit kraški svet z malo ponikalnico v dolini pod vasjo. Prisojna, dokaj ugodna lega za kmetijstvo, ki pa vendar krije v glavnem le domače potrebe. Lepi smuški tereni. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 5 km od Grosuplja. Gostilna. »Na Straži« blizu vasi ob obč. cesti je še lepo ohranjeno predzgodovinsko gradišče z nasipi (ime bližnjega zaselka). Na tem gradišču so postavili Rimljani stražo v zaščito rimske ceste Emona—Neviodunum. V dobi turških napadov je tu obstajalo močno taborsko obzidje, na katero še spominja ime »Pod Tabrom« za gozd za gradiščem. Iz kamenja tega tabora so po tradiciji zgradili župno cerkev. Vas Polica se omenja 1301, ko je Majnhalm Auersperg podaril stiškemu samostanu kmetijo v vasi. Župnija Polica (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 965 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba se prvič omenja 1372. L. 1797. so jo prezidali in povečali. L. 1838. so povišali zvonik, 1931 pa prenovili notranjščino. Prvotno je bila podr. župnije v Šmarju. Od 1787 je vikariat in od 1870 župnija.

Polje, 52-8-7-1-0. Sr Litija 20 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 1 km. Nm 347 m. Nekaj raztresenih hiš (mlinov) z osojno lego na desnem bregu Višnjice, ne daleč od Višnje gore.

Pristava, 22-5-3-2-0. Sr Litija 22 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 2 km. Nm ca 530 m. Malo naselje na pričetku visoke kraške planote j. nad Višnjo goro, nastalo v zvezi s pristavo višnjegorskega gradu (ime). V vas vodi obč. pot iz Višnje gore (1.5 km) ali Peščenika (2 km). Kmetijstvo kot v bližnji Kriški vasi. Les za prodajo. Smuški svet na poti Višnja gora—Sv. Duh.

Sela, 66-11-8-3-0. Sr Litija 14 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 5 km. Nm 656 m. Leži na planoti, ob obč. cesti Leskovec—Stična. Dostop z vozom 4.5 km od Stične. Kmetijstvo kot v Leskovcu. Mimo vodi hvaležna smučarska pot od Gradišča in Kuclja v Stično. Podr. cerkev sv. Jurija je stara gotska stavba.

Spodnje Brezovo, 108-25-20-5-1. Sr Litija 18 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Višnja gora 2 km, žel Višnja gora 4 km. Nm 471 m. Obsežna vas v hribih z. od Višnje gore, dostopna po obč. cesti 2 km od mesta in nekaj manj od drž. ceste na peščeniškem klancu. Kraški svet sredi obsežnih gozdov, ki nudijo nekaj zaslužka. Tod mimo je vodila rimska cesta iz Emone v Neviodunum.

Stari trg, 144-27-12-15-0. Sr Litija 20 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 1 km. Povpr. nm 390 m. Precej raztreseno naselje v dolini Višnjice tik pod Višnjo goro in po prisojnih obronkih Leskovške planote, ki je tu razčlenjena po številnih potokih. V bližini se odcepita od drž. ceste dobri obč. cesti I. reda na Leskovec in na Dobravo—Sela. Kraj ima danes kmetski značaj, ime pa priča o drugačnem izvoru. Tu se je v območju nekdanje rimske ceste razvila prvotna srednjeveška višnjegorska naselbina, ki je bila tržišče za okolico ter prvotno tudi sedež višnjegorskega vikariata oz. župnije. Ko se je razvila sedanja Višnja gora, je ta prevzela tako trgovsko kot tudi cerkveno vlogo Starega trga, ki je začel propadati. V 2. pol. 18. stol. je višnjegorski magistrat celo naperil tožbo proti višnjegorskemu župniku ter ga terjal za one dohodke, ki jih je tu imel še od starotrškega vikarja. Sodišče je odločilo, da so višnjegorski župniki kot nasledniki starotrških vikarjev edini pravni užitniki onih ustanov. Cerkev M. b. Loretanske je bila konec 18. stol. opuščena in je pozneje razpadla. Sedanji hlev Mihe Nadraha ob cesti blizu mostu čez potok Breg je ladja nekdanje cerkve. Presbiterij je podrt do tal, pozna se edino še tlak.

Troščine, 49-9-7-2-0. Sr Litija 14 km, so du žand zdr fin o pTt Višnja gora 6 km, žel Grosuplje 7 km, š žup Polica 2 km. Nm 456 m. Leži s. od Police, onstran grape Velikega potoka. Po obč. vozni poti je 7 km do Grosuplja. Gospodarstvo kot v Dol. vasi. Podr. cerkev D. M. Renesančna cerkev je imela do 1882 raven lesen strop. Nekdaj znana božja pot.

Velika Dobrava, 64-14-12-2-0. Sr Litija 16 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 4 km. Nm ca 470 m. Vas leži na kraški planoti med Stično in Višnjo goro, dostopna z vsemi vozili po obč. cesti 4 km od Višnje gore. Kmetijsko prebivalstvo proda le nekaj krompirja, sadja, živine in drv. Smuški tereni. Podr. cerkev sv. Jakoba.

Velika Loka, 233-51-41-10-0. Sr Litija 22 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 4 km. Gas. Nm ca 340 m. Leži v j. delu iste kraške doline kot M. Loka. Skozi vas teče potok Breg, preko katerega je zgrajen viadukt dol. žel. Potok žene dva mlina, pa j. od vasi pri zadnjem mlinu ponikne. Ob visoki vodi teče do kraške jame na j. robu globeli. K vasi spada zaselek Na Šoli v bregu ob ban. cesti Grosuplje—Krka. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti iz Žalne (2 km). Ilovnata zemlja je rodovitna, ter dobro uspevajo vsi pridelki. Prodajajo les, prašiče in perutnino (jajca). Sadjarstvo in čebeloreja. Gostilna.

Višnja gora, mesto, 365-85-0-0-28. Sr Litija 20 km, so du žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Višnja gora 0.5 km. Šola ust. 1554, 7 odd. SKJ, PRK, JS, PJS, Ml. j., Gas., Kolo j. s. Društvo za var. in osk. sirot, Branibor, Strel. druž., Tujsko prom. d., Skupno združenje obrtnikov, Podr. »Krke«, Prosv. in podp. d. Vodovod, elektrika. Nm 389 m. Malo mestece stoji stisnjeno med nekdanje srednjeveško zidovje na malem podolgovatem brdu, pod hribom z razvalinami starega gradu (508 m). Drž. cesta se v velikem zavoju vzpne nanj ter se ondi razširi v podolgovat trg od župne cerkve do šole, pred katero stoji mogočna lipa. To je prvotno jedro današnje naselbine, dočim je bila prvotna naselbina niže v dolini (Stari trg). Mesto se je do danes bistveno le malo spremenilo, nekaj malega mu je prirastlo v dolini Višnjice ob žel. progi, ter jz. od mesta ob drž. cesti proti Peščeniku. Prebivalstvo se preživlja z raznimi obrtmi, v veliki meri pa tudi s poljedelstvom, vendar morajo precej živeža uvažati (mleko, moka). Tudi les iz okoliških mešanih (bukev, smreka) gozdov zadostuje le domačim potrebam. Upravno in kulturno središče precej obsežne občine ter davčnega in sodnega okraja. Na leto 11 sejmov. Prijazno mesto, kaj primerno za letovišče. Trgovine in gostilne s tujskimi sobami. Izhodišče za izlete na Stari grad (508 m), Gradišče (706 m), Kucelj (748 m) in Sv. Duh-Polževo (629 m, ca 2 uri). Višnja gora z okolico je najmočnejša zimskosportna postojanka na Dolenjskem.

Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski in rimski dobi. Na hribu »Gradišču« je stalo staro keltsko ali rimsko taborišče, mimo katerega je vodila rimska cesta Emona—Neviodunum (Drnovo). Ob njej je bržkone stalo na mestu sedanje Višnje gore mesto Magniana. V srednjem veku je bil predhodnik Višnje gore današnji Stari trg, ki se omenja že v 12. stol.; kot trg se ta kraj prvič navaja 1269. L. 1444. je potrdil trgu stare pravice in svoboščine (n. pr. krvno sodstvo in azilsko pravico) cesar Friderik III., ki je kmalu nato tržanom dovolil še prosto volitev trškega sodnika in določil meje trškega pomerija (1461). Že 1460 je obstajala v trgu cesarska mitnica, katero so imeli tržani v najemu (1460—1463). Radi turške nevarnosti so se tržani po 1478 preselili iz današnjega Starega trga na bližnji grič, kjer se je razvila Višnja gora, ki jo je 1478 cesar Friderik III. povzdignil v mesto. Mesto so obdali z obzidjem, od katerega je danes ohranjen le še majhen del, predelan v stanovanja (tkzv. »cvinger«). Znake lastnega sodstva (sodno žezlo) še danes hranijo v mestnem arhivu poleg drugih znamenitosti kot so: zastava z grbom Auerspergov, cesarski privilegiji, med njimi orig. ustanovna listina iz 1478 in »polžja lupina«. Simbol nekdanje višnjegorske veličine je priklenjeni polž, proslavljen v številnih pripovedkah. Kot polži drugih slovenskih mest in trgov ima gotovo tudi višnjegorski polž svoj izvor v dragoceni polževi lupini-školjki, vdelani v baržun in masivno zlato. Iz školjke so pili mestni očetje ob slovesnih prilikah. Školjka je bila prikovana z zlato verižico na leseno podnožje. Mesto je imelo tudi svoj lasten pečat in grb.

Meščani so bili večinoma obrtniki, ki so se v 16. stol. organizirali v cehe (kovaški, usnjarski, čevljarski in krojaški). Najštevilnejši je bil čevljarski (ust. 1540); imel je svoj dom (»jepergo«), svojo zastavo, svoj oltar v mestni cerkvi in številne privilegije, ki jih še danes hranijo mojstri v cehovskih skrinjah. Cvetela je v mestu tudi trgovina. Že z ustanovno listino je cesar Friderik III. premestil sem tri letne sejme iz Št. Vida pri Stični. Ti sejmi so gotovo pozneje prenehali. Da bi si mesto opomoglo, ker so ga izropali Turki, je cesar Maksimilijan 1514 podelil mestu letni sejem. Cesar Leopold je 1685 potrdil poleg nedeljskega tržnega dneva tri letne sejme, ki so jih pozneje potrdili: Karel VI. (1729), Marija Terezija (1742) in Jožef II. (1782). Slednji je tedenski tržni dan prestavil

z nedelje na petek. Cesar Ferdinand I. je 1843 dovolil še 8 sejmov. V 16. stol. je postala V. gora važna poštna postaja med Ljubljano in Karlovcem. Veliko je mesto trpelo v dobi turških napadov (najhujši 1528). Iz listin iz 1578, 1591 in 1601 je razvidno, da je bilo mesto važna vojaška postojanka in skladišče vojnega materiala. Ko je to prenehalo, je mesto začelo nazadovati. V Valvasorjevi dobi je bilo že mnogo zapuščenih in podrtih hiš. V francoski dobi so se vršili okrog Višnje gore hudi boji. Železnica skozi Višnjo goro je bila otvorjena 1894. L. 1900. so premestili državne urade iz Stične v Višnjo goro.

Nekdanji višnjegorski grad, sedaj tudi Stari grad ali Turn imenovan, je danes v razvalinah, takoj j. nad mestom. Grad je zelo star, postavljen na mestu prvotnega predzgodovinskega gradišča. Nastal je verjetno že v prvi pol. 11. stol. v dobi bl. Heme iz znamenite domače plemiške rodbine Breže-Seliških. Njej je pripadala Višnja gora in ves svet v okolici. Iz rodu bl. Heme je izšel slavni rod Višnjegorskih gospodov, prvih znanih grajskih posestnikov (omenjajo se najprej 1136 kot ustanovitelji stiškega samostana, nato pa 1154, 1158, 1164, 1167, 1170 in 1189). Grad sam se prvič omenja 1154. Zofija Višnjegorska, hčerka zadnjega iz tega rodu († 1256) je 1222 zapustila vse svoje premoženje črnomeljski župniji, sama pa stopila v admontski samostan. Poznejši grajski lastniki, Višnjegorski vitezi, so bili iz drugega rodu. Njihova posestva so se razprostirala od zgornje Krke, Višnje gore in Litije do južnega pobočja Gorjancev. Iz tega rodu je bil tudi Friderik, ki je padel v boju s Turki pri Budačkem (1575). Turki so mu odsekali glavo in jo skupno z glavo Herberta Turjaškega prenesli kot bojne trofeje v Carigrad. Glavi so svojci za drag denar odkupili in se še sedaj čuvata na turjaškem gradu. V bojih s Turki se je odlikoval tudi Žiga Višnjegorski (1529 pred Dunajem). L. 1581. je po Valvasorjevem poročilu rod izumrl. Pred 1573 so grad prevzeli Turjaški grofje, ki so 1778 sezidali v dolini ob cesti, ne daleč od Starega gradu, nov grad (Jetnica na dimniku). Mogočno, veliko stavbo so po tradiciji zidali 7 let ter rabili pri tem gradivo starega razpadajočega gradu. Višnjegorska gradova sta bila zavetišče protestantizma, ki se je v okolici jako razširil. Protestanti so se polastili celo mestne cerkve sv. Ane. Stroge odredbe iz 1579 in 1582 pa so jih skoraj iztrebile. Do 1850 je bila v gradu sodnija in tudi danes ga uporabljajo za prostore državnih uradov. Lastniki pa so še vedno knezi Auerspergi.

Župnija Višnja gora (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 2053 duš. Župna cerkev sv. Egidija op. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Sprva podr. pražupnije Št. Vida pri Stični, je postala vikariat že 1135, ko je bila skupno z materjo župnijo inkorporirana stiškemu samostanu, župnija pa pred 1395. Njen sedež je bil prvotno v Starem trgu. Cerkveno je župnija pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Podr. cerkev sv. Ane v mestu je stala že 1507. Staremu gotskemu presbiteriju so domnevno 1767 prizidali ladjo. Veliki oltar sv. Ane je bil last čevljarske zadruge, oltar sv. Florijana kovaške in oltar sv. Janeza Evang. usnjarske zadruge. L. 1779. je Matevž Megušar († 1783) ustanovil pri cerkvi kapelanijo in kuratni beneficij. Daroval je cerkvi glavnico, nekaj njiv in travnikov. (Orig. listina v župnijskem arhivu.) Tu rojena: Čadnik Janez (1581 do 1624), nabožni pisatelj; Kleinmayr pl. Julij (1847—1913), liter. zgodovinar.

Vrh, 113-21-11-10-0. Sr Litija 17 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 3 km. Nm 548 m. Tesno strnjena vas na j. robu Leskovške kraške planote tik s. nad Višnjo goro. Mimo vasi privede v velikih zavojih obč. cesta I. reda Višnja gora—Leskovec, dostopna vsem vozilom (3 km). Gospodarske razmere kot v Leskovcu. Zraven spada zaselek Kalce, ležeč pod Gradiščem (706 m), ki slovi kot eno najlepših smučišč na Dol (ime v zvezi z rimsko naselbino). Kalce se omenjajo že 1140, ko je tu oglejski patriarh podaril stiškemu samostanu eno kmetijo.

Zavrtače, 34-5-5-0-0. Sr Litija 25 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 5 km. Nm 538 m. Neznatno naselje s. pod Sv. Duhom (629 m). Vrtačast kraški svet s peščeno zemljo. Kmetijstvo v glavnem le za dom. J. nad vasjo Vrh Sv. Duha (629 m), znana izletna in smučarska točka, pod katero stoji sedaj veliki smučarski dom Polževo s celoletno oskrbo. Dostop od Stične ali od Višnje gore (za silo z vsemi vozili). Ena najbolj obiskovanih točk v daljni okolici Ljubljane. Gradi se od Peščenika nad Višnjo goro nova cesta, ki bo omogočila dostop do sem tudi avtu.

Zgornja Draga, 122-28-12-16-3. Sr Litija 20 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Višnja gora 4 km. Nm 330 m. Raztreseno naselje na j., osojni strani doline Višnjice med Višnjo goro in Stično. Vas s pripadajočim zemljiščem zavzema globoko stransko dolino (»drago«). Gospodarstvo kot v bližnji Podsmreki. Draga se prvič javlja že 1238.

Žalna, 245-64-46-18-0. Sr Litija 20 km, so du žand zdr fin o pTt Višnja gora 5 km, žel š žup v kraju. Šola ust. 1867, 4 odd. PRK, Gas., Tamb. d., Prosv. d., ČD. Nm 328 m (cerkev), 332 m (žel. p.). Vas sestavlja dvoje večjih naselij, Vel. in Mala Žalna, v kraški dolini jv. od Grosuplja ob žel. progi. Dostop za vsa vozila po obč. cesti 3.5 km od drž. ceste in 2 km od ban. ceste Grosuplje—Krka. Zraven spadata zaselka Lobček in Preval. Dovolj rodovitna polja. Kmetijstvo, deloma razne obrti (trgovine, gostilne s tujskimi sobami itd.). Prodaja krompirja, prašičev, jajc in lesa bližnjim trgovcem. Župnija Žalna (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 1448 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lovrenca je bila do 1878 podr. prafare v Šmarju. V cerkvenem zidu je vzidan rimski napisni kamen. J. od Vel. Žalne so odkrili rimske grobove.

Občina Zagorje ob Savi

Preb. 8572, hiš 996, posest. 557, koč. 352, najem. 16. Površina 5992.04 ha: njiv in vrtov 1013.82, trav. in paš. 1395.35, gozdov 2788, sadovnjakov 48.79, ostalo 746.08. Občina zavzema vso spodnjo dolino Medije in njenega levega dotoka Kotredeščice, deloma tudi še dolino Orehovice. Iz njih posega v okolno hribovje na v. do razvodja proti Trboveljski dolini (Sv. Planina 985 m), na s. do vzhodnega konca Vel. planine (1206 m). Medijska dolina je vrezana v terciarne plasti (s premogovnimi ležišči), iz katerih si je Medija poiskala tesno pot skozi apniško pregrajo do Save. Občina je zelo hribovita in neugodna za kmetijstvo ter radi tega prvotno tudi slabo naseljena (zaselki in samotne kmetije). Gospodarski podvig sta povzročila šele rudarstvo in industrija v 19. stol. Okoliško prebivalstvo je našlo tu zaposlitev in zaslužek s prodajo kmetijskih pridelkov. Posamezne opuščene kmetije po višinah ter silni porast Zagorja, Toplic in Lok, ki so se združile v eno samo rudarsko naselbino, zgovorno pričajo o tem. Začetki premogovniškega obratovanja segajo v prva leta 19. stol. L. 1802—1803. je dobil kanonik Pinhakl iz Ljubljane v fevd 4 jamske mere v kisovškem grabnu, v bližini cerkve sv. Lenarta v Podkraju, v bližini cerkve sv. Marjete v Lokah in Zavinski dolini. V tem času sta kopala premog v kotredežkem okrožju že Leopold Ruard in baron Wolkensperg. Tudi država je kopala premog, predvsem v Velni pri Zagorju, v tkzv. Tomkovem hribu v Potoški vasi in v Podstrani (skupno 13 jamskih mer). V Toplicah je država 1803—1804 zgradila steklarno, ki je izdelovala predvsem stekleno posodo za živo srebro iz Idrije. L. 1809—1813. je bil premogovnik s steklarno v francoski oblasti. L. 1821. je država prodala steklarno in vso rudniško posestvo Janezu Schwarzu. Ta je 1818 kupil na licitaciji tudi vse Pinhaklove rove ter tako združil vso rudniško posest v Kotredeški in Medijski dolini. L. 1839. je prodal steklarno in večji del ostale posesti Viktorju Ruardu, lastniku številnih rudnikov okrog Litije, Rajhenburga in drugod. Od tega je prevzela vse okrožje delniška družba »Gewerksschaft am Savestrome zu Sagor«, ustanovljena 1842 po J. Atzlu. S tem je nastopila druga doba v razvoju zagorskega premogovnika: doba svinčarne (ust. 1843 v Toplicah) in obeh cinkarn (v Lokah ust. 1842, v Toplicah predelana iz bivše steklarne 1848). Premog, steklo, oglje in pozneje še cink in svinec so izvažali po Savi proti Ljubljani in na Hrvatsko. Od Save je držala v tem času cesta skozi Zagorje, Toplice, Loke in Izlake na Trojane. Toda šele po otvoritvi južne železnice (1849) se začenja pravi razmah premogovnika. Železnica je od sedaj glavni odjemalec premoga in s tem je prenehal drag prevoz po Savi in po cesti na Trojane. Premogovni revir se je razširil. Premog boljše kvalitete so od sedaj uporabljali v novi steklarni v Toplicah (ust. okoli 1859—1861). Rudnik je imel že zgodaj bratovsko skladnico (ust. okoli 1843—1847), lastno štirirazredno šolo in še tkzv. industrialno šolo za deklice. L. 1880. je kupila vse rudniško imetje Trboveljska premogokopna družba, ki je razširila obrat in modernizirala naprave. Zagorski premogovnik se deli v dve okrožji: v Kisovec, ki je oddaljen od postaje Zagorje 2.7 km, in v Kotredež, oddaljen od postaje 4.7 km. Z žel. postajo Zagorje je zvezan po 3.25 km dolgi ozkotirni progi.

Čebine, 46-6-5-1-1. Sr so du Litija 28 km, žand Zagorje ob Savi 9 km, zdr fin o pTt Zagorje ob Savi 8 km, žel Zagorje ob Savi 10 km, š žup Sv. Planina 2 km. Nm 758 m. Vasica visoko v pobočjih jz. pod Sv. Planino (985 m), kamor vodi tod mimo zaznamovana pot. Kmetijstvo ne donaša dohodkov, ljudje si iščejo zaslužka v Zagorju. Lepi iglasti gozdovi. Podr. cerkev sv. Križa.

Dolenja vas, 414-62-44-18-0. Sr so du Litija 16 km, žand š Toplice 1 km, zdr fin žel o pTt žup Zagorje ob Savi 1 km. Kraj se je izločil od vasi Toplice 31. dec. 1934. Prim. opis Toplic.

Izlake, 354-59-15-28-0. Sr so du Litija 27 km, žand zdr fin o Zagorje ob Savi 8 km, žel Zagorje ob Savi 9 km, pT š v kraju, žup Čemšenik 6 km. Šola ust. 1884, 5 odd. Javna knjiž., SKJ, PRK, Gas. z godbo, Pev. d., Prosv. d. Nm. 395 m. Vas leži malo nad dolino Medije, deloma ob obč. cesti, nekaj domačij pa je raztresenih tudi po dolini malega dotoka Medije vse do ban. ceste. Zraven spadajo zaselki Drganija, Pungrt in Šentjur (nm 363 m) na Orehovico. Dostop z vsemi vozili, v poletnem času avtobusna zveza z Zagorjem. Prebivalci se bavijo s poljedelstvom in z delom v zagorskih rudnikih. S produkti sirarstva in mlekarstva ter perutnino zalagajo industrijsko okolico. Prostrani gozdovi (bukev, smreka, hrast) dajejo dober stavbni in jamski les. Mlini, žage, lesna trgovina, opekarna. Prikladno za letovišče v bližini Medijskih toplic. Podr. cerkev sv. Jurija s pokopališčem, zgrajena 1738. Cerkev je podr. čemšeniške župnije, vendar ima ustanovljen beneficij Gallenbergov in tako tudi stalnega duhovnika-ekspozita.

Jesenovo, 200-25-18-7-0. Sr so du Litija 38 km, žand zdr fin o Zagorje ob Savi 10 km, žel Zagorje ob Savi 12 km, pT Izlake 10 km, š žup Čemšenik 3 km. Nm ca 640 m. Vas leži na prisojnih pobočjih pod Vel. planino (1206 m), nad izvirno grapo Kotredeščice. K vasi spadajo zaselki Križe, Na Žagi in Razlake, ki so raztreseni od dna Kotredeške grape do pašnikov Vel. planine. Dostop z vozom 9 km, od drž. ceste pri Trojanah ali pa prav toliko od ban. ceste v Zagorju. Kmetijstvo, sadje, izraba gozda (jamski les za Zagorje). V grapah mlini. Skozi vas vodi zaznamovana pot iz Zagorja na Vel. planino. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana hrani star kelih z napisom in letnico 1530. V turški dobi so bili okrog cerkve hudi boji.

Kotredež, 180-30-22-8-0. Sr so du Litija 22 km, žand Zagorje ob Savi 5 km, zdr fin o pTt š žup Zagorje ob Savi 4 km, žel Zagorje ob Savi 6 km. Gas., Pev. d. Nm 324 m. Prostrana vas na vršaju stranske grape Potočnice, nad njenim izlivom v Kotredeščico. Dostop za vsa vozila po obč. cesti iz Zagorja. Kmetijski pridelki ne krijejo domačih potreb (prodaja se le sadje, jajca in perutnina v Zagorje in Trbovlje), zato si prebivalci deloma iščejo zaslužka v rudnikih T. P. D. Les iz obsežnih mešanih gozdov kupujejo večinoma rudniki, bukova drva pa vsa bližnja okolica.

Loke, 632-52-7-26-0. Sr so du Litija 23 km, žand zdr fin žel o žup Zagorje ob Savi 5 km, p š v kraju. Šola ustanovljena 1935, 4 oddelki. SKJ, Prosv. d., Pev. d. »Loški glas«, Gas., Knjiž. NSZ, Šport. d. »Sloga«. Nm 313 m. Obsežno naselje vzdolž ob ban. cesti Zagorje—Medija. Po svojem značaju spada k zagorski industrijski naselbini, in sicer tvori njen najzahodnejši del. Pravih kmetovalcev je le malo. Večina pa je zaposlena v rudarstvu in obrti. Že pred 1801 je ljubljanski kanonik Karel Pinhakl, lastnik zagorskega premogovnika, zgradil v vasi tvornico vitriola. L. 1842. je bila tu ustanovljena cinkarna (prim. pregled občine). Podr. cerkev sv. Marjete je bila zgrajena v 17. stol. Od 1930 ima lastnega duhovnika.

Podkraj, 941-75-6-47-0. Sr so du Litija 21 km, žand zdr fin o pTt žup Zagorje ob Savi 3 km, žel Zagorje ob Savi 5 km, š Toplice 3 km. Povpr. nm od 300—360 m. Naselje nad desnim bregom Medije, raztreseno po osojnih pobočjih okoli rudniškega revirja Kisovca. Hribovita in gozdnata okolica. Kraj ima značaj rudarske naselbine. Maloštevilni kmetje morejo prodati samo nekaj živine, perutnine, jajc in sadja ter jamskega lesa. H kraju spada zaselek Kisovec (rudarska naselbina okoli istotako imenovanega premogovnika) ter hribovski kmetski zaselki Držina (v pobočju nad. žel. p. Zagorje), Ribnik in Vrh (nm 672 m), ki pa tudi ne žive več izključno od kmetijstva. Na rebri nad Kisovcem je nekdaj stala podr. cerkev sv. Lenarta. Valvasor jo omenja kot cerkev v Volčjem mrazu, t. j. lesu.

Podlipovica, 288-31-25-6-0. Sr so du Litija 31 km, žand zdr fin o Zagorje ob Savi 14 km, žel Zagorje ob Savi 15 km, pT š Izlake 6 km, žup Kolovrat 3 km. Nm 390 m (cerkev). Vasica leži v gornji dolini Orehovice ob ban. cesti Zagorje—Trojane. K njej spadajo zaselki Gladež, Hrib, Medija (grad in toplice) in Obrezija (na sotočju Orehovice in Medije). V Zagorje prodajajo: sadje, sir, maslo, živino, perutnino. V vasi je več gostiln s prenočišči. Ob ban. cesti tik pod vasjo leže Medijske toplice (nm 317 m); 1921 obnovljeno termalno (24—26° C) kopališče z jamskim kopališčem, družinskim kopališčem in plavalnim bazenom. Prijetno skromno zdravilišče in letovišče s sezono od maja do oktobra. V letnem času avtobusna zveza z Zagorjem. V bližini stoji opuščena topilnica za antimonovo rudo, ki so jo včasih kopali pod Trojanami in na Brezju pod Čemšeniško (Veliko) planino. Zgodovinska znamenitost kraja je Medijska graščina (Galenek). Grad je po Valvasorjevem poročilu sezidala rodbina Gallov. Od 1562 je bil v rokah Valvasorjeve rodbine. V grajski kapeli so vzidane nagrobne plošče prednikov zgodovinarja Kranjske Ivana Vajkarta Valvasorja, ki je tu preživel svoja otroška leta. Tu je pokopan tudi njegov oče Jernej († 1650). Okoli 1865 je grad prešel v roke domačinov, danes je last Groblarjevih iz Obrezije. Tudi toplice so bile splošno znane že v Valvasorjevi dobi. V parku stoji Valvasorjev spomenik, t. j. marmornat obelisk s tekstom iz njegove knjige »Ehre des Herzogthums Krains«, v kolikor se nanaša na te toplice. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata je bila zidana 1759.

Potoška vas, 453-64-35-29-0. Sr so du Litija 20 km, žand Zagorje ob Savi 3 km, zdr fin o pTt š žup Zagorje ob Savi 2 km, žel Zagorje ob Savi 4 km. Nm od ca 270—500 m. Kraj združuje na dolgo in široko raztresene hiše, deloma v dolini Kotredeščice, j. od Kotredeža (obč. cesta iz Zagorja), deloma po bližnjih pobočjih. Skrajni točki sta zaselka Poljane pod Sv. Planino (nm ca 500 m) in Vine (nm 463 m) nad Toplicami (tu so bili še do nedavna vinogradi). Prebivalci so deloma kmetje, deloma obrtniki in rudarji. Najkrajša markirana pot iz Zagorja na Sv. Planino (985 m). Podr. cerkev sv. Janeza ev. v Vinah je bila zidana 1506 ali pa je bila tedaj povečana iz prejšnje kapele, ki še danes tvori presbiterij.

Prapreče, 190-30-18-12-0. Sr so du Litija 23 km, žand zdr fin o pTt š žup Zagorje ob Savi 5 km, žel Zagorje ob Savi 7 km. Povpr. nm 500 m. Vas sestoji iz zaselkov Bukovje, Jazme in Prapreče, ležečih na gorskem hrbtu med Kotredeško in Trboveljsko dolino. Dostop le z vozom iz Potoške vasi ali iz Trbovelj. Gospodarske prilike kot v Kotredežu in Potoški vasi. Podr. cerkev sv. Neže.

Prhovec, 144-23-9-12-2. Sr so du Litija 27 km, žand zdr žup Zagorje ob Savi 9 km, fin o Zagorje ob Savi 10 km, žel Zagorje ob Savi 11 km, pT š Izlake 2 km. Nm 449 m. Leži na malem podolgovatem hrbtu nad sotočjem potoka Orehovice in Lesjega potoka. Dostop le z vozom. Prebivalstvo v glavnem kmetijsko, deloma zaposleno v rudnikih. Prodajo nekaj krompirja, mleka (v mlekarno Izlake) in sadja (v Zagorje in okolico). Les kupuje zagorski rudnik.

Rove, 51-8-4-4-2. Sr so du Litija 24 km, žand zdr žel o š žup Zagorje 8 km, fin pTt Zagorje ob Savi 6 km. Nm 341 m. Vasica v prisojnem podnožju Slemena (795 m) v gornji dolini Kotredeščice. V Zagorje prodajajo živino, perutnino, jajca in nekaj lesa. Dohod z vsemi vozili po obč. cesti I. reda iz Zagorja. Pod vasjo mlin, dalje navzgor ob Kotredeščici samotna Gamberška soteska pod hribom z razvalinami Gamberka. Podr. cerkev sv. Duha je najbrž najstarejša cerkev v župniji, verjetno nekdaj gamberška grajska kapela.

Ržišče, 103-17-7-8-0. Sr so du Litija 24 km, žand zdr fin o Zagorje ob Savi 6 km, žel Zagorje ob Savi 8 km, pT š Izlake 6 km, žup Čemšenik 4 km. Nm ca 550 m. Vas leži na polici v. pod Ržiškim vrhom (774 m) in nad dolino Kotredeščice. Zaselek Gamberk (pod razvalinami gradu). Dostop z vozom po obč. poti, ki se pri Izlakah odcepi od ban. ceste. Pretežno kmetsko prebivalstvo proda nekaj pridelkov živine in lesa v Zagorje. Markirana pot na Vel. planino. Slikoviti grad Gamberk na strmem skalnatem hribu jv. od vasi, je sezidal 1040 Ortolf III. Svibenski (Schärfenberg). Rodbina je po tem gradu dobila ime Gallenberg in s tem osnovala novo vejo Svibenskih ali Ostrovrharjev, ki spada med najstarejše kranjske plemenitaške rodbine. Pozneje je grad postal deželnoknežji fevd, ki so ga Habsburžani izročali v zakup. L. 1641. je kupil grad Jernej Valvasor, oče zgodovinarja. Pozneje je zopet večkrat menjal lastnike. Konec 17. stol. je baron Lichtenberg grad prenovil, vzidal na dvorišču lepe kamenite galerije in opremil grajsko kapelico z marmornatim oltarjem. Tak je ostal grad, dokler ni propadel. Okoli 1860 so grad s posestvom dobili zemljiški prekupci, ki so razprodali zemljišča, gospodarska poslopja, slednjič še strešno opeko, kamenit tlak in oltar iz grajske kapele. Tako je bil grad okoli 1880 že v razvalinah. Gamberk je bil nekdaj važna trgovska postaja na tovorni poti Ljubljana—Moravče—Medija—Gamberk—Št. Lenart na Sedlu—Marija Reka—Savinjska dolina. Ta pot je tekmovala s cesto po Črnem grabnu in Tuhinjski dolini. Gamberk je bil glavno skladišče za živo srebro iz Idrije, ki so ga tod tovorili.

Selo, 142-22-10-18-0. Sr so du Litija 18.9 km, žand zdr fin o pTt š žup Zagorje ob Savi 1 km, žel Zagorje ob Savi 2.9 km. Nm ca 310 m. Leži sv. od Zagorja ob Kotredeščici in nad njo. Dostop za vsa vozila ob obč. cesti. Prebivalci se preživljajo v veliki meri z delom v zagorskih premogovnikih. Dve gostilni.

Sv. Planina, 115-21-16-5-0. Sr so du Litija 32 km, žand zdr fin o pTt Zagorje ob Savi 16 km, žel Zagorje ob Savi 18 km, š žup v kraju. Šola ust. 1900, 1 odd. Javna knjiž., Mlad. krožek, PJS. Nm 985 m. Naselje z božjepotno cerkvijo vrh plečate razgledne gore v podaljšku Vel. planine (1206 m) in Javorja

(1131 m) med Zagorsko in Trboveljsko dolino. Pripadajoče samotne kmetije so raztresene daleč naokrog. Njihovi prebivalci se preživljajo večinoma s kmetijstvom, deloma pa z delom v rudnikih. Prometno in gospodarsko teže bolj k Trboveljski dolini, kamor prodajajo mleko, živino in les. Tipična planinska vasica, lepa izletna in odlična smučarska točka. Stalno oskrbovana koča SPD in zaseben planinski hotel. Zaznamovani dostopi iz Zagorja skozi Potoško vas ali skozi Kotredež (2½ uri), prav tako iz Trbovelj. Župnija Sv. Planina (dek. Moravče, škof. ljublj.) ima 180 duš. Župna cerkev sv. Imena D. M. Kdaj je bila zidana prvotna cerkev, ni znano. Po požaru 1725 so jo obnovili. Prvotno podr. zagorske župnije je od 1805 samostojna župnija. Že od nekdaj znamenita božja pot.

Sv. Urh, 738-103-45-52-0. Sr so du Litija 20.2 km, žand zdr fin o pTt š žup Zagorje ob Savi 2.2 km, žel Zagorje ob Savi 4.2 km. Nm 459 m. Vas obsega poleg naselja pri cerkvi sv. Urha neznatne zaselke in samotne kmetije, raztresene po hribovju med Zagorjem in Trbovljem: Bevšek, Javorje, Konec, Korito, Leskovica, Nakraj, Repovž, Vižgarje, Za Savo, Zelena trata. Mimo Sv. Urha vodi ban. cesta II. reda Zagorje—Trbovlje. Večina zaselkov pa je dostopna le z vozom. Večina prebivalstva se preživlja z rudniškim delom, precej je tudi obrtnikov. Trgovine, gostilne. Podr. cerkev sv. Urha so 1796 temeljito predelali, deloma celo na novo pozidali.

Šemnik, 256-40-17-15-3. Sr so du Litija 26 km, žand zdr fin o Zagorje ob Savi 8 km, žel Zagorje ob Savi 10 km, pT š Izlake 3 km, žup Čemšenik 4 km. Nm 385 m. Leži na osojnem pobočju Jablanškega vrha (919 m), malo nad dolino Medije, po kateri vodi ban. cesta Zagorje—Moravče. Dohod le z vozom po 1 km dolgi vozni poti. Obsega tudi zaselke Krače in Strahovlje. Zaznamovana pot na Sv. Goro. Dokaj rodovitna zemlja. S pridelki zalagajo prebivalci izdatno bližnje Zagorje. Vaščani so deloma zaposleni v privatnem premogovniku »Šemnik« (ust. 1872, ponovno obratuje od 1928) in v tovarni barv. Mlini. Proda se tudi precej lesa (jamski les) tako domačemu, kakor tudi zagorskemu rudniku. Domača obrt izdeluje pletene koše zdaj le še za domače potrebe. Podr. cerkev sv. Ane. V. od Strahovelj gradišče iz hallstattske dobe. Tudi v srednjem veku je tod stal grad. V bližini so že v Valvasorjevi dobi naleteli na premogovni zdrob (tkzv. »premogovo kri«).

Toplice, 1755-112-85-27-0. Sr so du Litija 17 km, žand Zagorje ob Savi v kraju, zdr o pTt Zagorje ob Savi 1 km, fin žup Zagorje ob Savi 1.5 km, žel Zagorje ob Savi 3.4 km, š v kraju ust. 1860, 18 odd. Obrt. trg. nadalj. šola, PRK, Knjiž. rudn. namešč., rudn. godba. Vodovod in elektrika. Nm ca 250 m. Obsežno naselje na obeh bregovih potoka Medije ob ban. cesti Trojane—Zagorje. Danes tvori naselbinsko enoto z Zagorjem in ima značaj rudarske naselbine. Le malo je še kmetovalcev. V letnem času avtobusna zveza z žel. p. Zagorje. Mnogo obrtnikov, trgovin in gostiln s prenočišči (rudniška restavracija), apnenice, mlini, žage. Vas je središče zagorske industrije (premogovnik, steklarna, cinkarna, elektrarna). Prim. pregled občine!

Zabreznik, 61-9-9-0-0. Sr so du Litija 31 km, žand zdr fin o Zagorje ob Savi 13 km, žel Zagorje ob Savi 14 km, pT š Izlake 5 km, žup Čemšenik 4 km. Nm 646 m. Naselje z. od Ržišča nad grapo Lesjega potoka. Dostop le z vozom iz Ržišča ali od ban. ceste pri Med. toplicah (2¼ km). Kmetijstvo za domače potrebe. Podr. cerkev sv. Miklavža.

Zagorje ob Savi, 1227-166-132-16-8. Sr so du Litija 16 km, žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1831, 16 odd. Obrt., trg. in kmet. nad. šola. SKJ, NO, RK, PRK, PJS, PČD, PSVD, Strel. druž., Protitub. liga, Kolo j. s., Vinc. konf., Kat. prosv. d., Društvo za varstvo otrok, Tuj. prom. d., Sport. d., Kino, Mlad. pev. zbor, Glasb. d., Rudn. godba, Društvo rudn. namešč., JSZ, Podr. NSZ, Zveza rudarjev Jugosl. (URSSJ), Združenja: čevljarjev; mesarjev in klobasičarjev; krojačev in krojačic; gostilničarjev; kovinarjev; obrtnikov. Gremij trgovcev. 2 zdravnika. Vodovod. Nm 276 m (žup. cerkev), 222 m (žel. postaja). Staro kmetsko jedro Zagorja z malone okroglim tlorisom okrog župne cerkve leži na pomolu nad sotočjem Medije in Kotredeščice ter deloma v dolini Medije. Mlajši delavski deli pa so postavljeni bolj v pobočjih na desnem bregu Medije ter ob cesti, ki vodi po njeni dokaj tesni dolini do žel. p. v Savski dolini. V jedru vasi še stare kmetske in obrtniške hiše, v nasprotju z enoličnimi delavskimi hišicami. Zagorju z bližnjimi Toplicami so dali premogovniki TPD povsem industrijski značaj (prim. pregled občine). Poleg rudarjev je precej obrtnikov (apnenice, tudi za izvoz). Kmetka osnova je skoro izginila. Tudi izraba gozda je le v rokah TPD (jamski les). Redna avtobusna zveza z žel. p. Ban. cesta proti Moravčam, Trojanam ter v Trbovlje. Prirodno, upravno, kulturno in gospodarsko središče občine. Lovišča, ribolov, izleti na Sv. Goro, Sv. Planino in Kum. Odkrito predrimsko gradišče na griču nad vasjo. V vasi so izkopali številne predmete iz hallstattske dobe, na višini proti kolodvoru pa je eno izmed najbogatejših najdišč iz bronaste dobe v Sloveniji. Zagorje je bilo že od nekdaj važno pristanišče za trgovino po Savi. Savsko brodarstvo je cvetelo do 1849, ko je stekla železnica Dunaj—Zidani most—Ljubljana. Znani so bili v srednjem veku zagorski plemiči-svobodnjaki ali kosezi, ki so pozneje postali pravi kmetje. Tvorili so posebno plemiško občino, ki je štela 175 posestev. V srednjem veku se omenja v Z. grad Greben, katerega je v 1. pol. 15. stol. osvojil Jan Vitovec. Župnija Zagorje ob Savi (dek. Litija, škof ljublj.) ima 6846 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra in Pavla ap. Po ustnem izročilu je na mestu sedanje cerkve prvotno stala tkzv. »ravbarska kapela«. L. 1445. so sezidali pravo cerkev, nato 1640 drugo in 1786 zopet novo stavbo. To so 1872 podrli in zgradili sedanjo stavbo. Cerkev je bila prvotno podr. mengeške prafare, kot vikariat se omenja že pred 1296 v dajatvenem seznamu oglejske dieceze. Od 1462—1668 je bila župnija inkorporirana cisterciianskemu samostanu v Dunajskem Novem mestu, od 1668 pa samostanu v Stični. Župnijske matrike so že iz 1648. Cerkveno je župnija pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. V Z. rojen Celestina Josip (1845—1912), matematik.

Zavine, 131-22-16-6-0. Sr so du Litija 25 km, žand zdr fin o pTt š žup Zagorje ob Savi 7 km, žel Zagorje ob Savi 9 km. Nm od 400—460 m. Vas, ki se deli na Sp. in Zg. Zavine, leži na visokem hrbtu med dolinama Kotredeščice in Medije. Iz vasi Loke vodi sem obč. pot (le za voz, 1½ km) po tkzv. »Graškem grabnu«. Razen v kmetijstvu, so prebivalci zaposleni deloma v bližnjih rudnikih.

Znojile, 151-19-12-7-0. Sr so du Litija 26 km, žand zdr fin o pTt žup Zagorje ob Savi 8 km, žel Zagorje ob Savi 10 km, š v kraju ust. 1924, 1 odd. Nm 710 m. Visoka izrazito prisojna lega v povirju Kotredeščice pod Kisovcem (1017 m) med Sveto in Vel. planino. V vas vodi obč. cesta iz Kotredeža (le za voz). Vaščani so kmetovalci, vendar pa morajo iskati tudi drugih zaposlitev. Lepo gojeni smrekovi gozdovi, last TPD. Podr. cerkev sv. Lenarta je najstarejša gotska stavba v župniji.

Srez Ljubljana okolica

Splošen pregled

Ljubljanski srez je med najobsežnejšemi v dravski banovini. Skupno s teritorijem Velike Ljubljane, ki je samostojno upravno telo, obsega 968.68 km² in po velikosti pride kmalu za kočevskim. Obsega osrednji del Ljubljanske kotline, ki ga tvorita dve obsežni ravnini: prodnato Ljubljansko polje ob Savi in dno nekdanjega jezera, slovito Ljubljansko Barje na jugu. Iz ravnine sega srez povsod tudi v obrobno hribovje in sicer tako, da so mu upravne meje na vseh straneh dovolj prirodno začrtane. V s. delu zajame celotno Ljubljansko polje tja do osamelcev Šmarne gore (667 m), Rašice (663 m) in Soteškega hriba (407 m). Res sicer poseže ponekod, n. pr. pri Medvodah in Črnučah, preko te pretrgane gorske prepone, zato pa na Rašici ne seže do najvišjega vrha. Na v. obsega še dolino Save tja do Kresnic in pa gričevje ob Besnici. Na jv. mu pripada še vse območje Grosupeljske kotline in kraškega Radenskega polja, ki sta sicer danes hidrografsko po podzemski poti usmerjena proti Krki, a jima je svoječasno nadzemsko odtakanje proti Ljubljanskemu Barju vtisnilo take površinske oblike, da še danes prometno in prirodno gravitira povsem proti Ljubljani. Na j. obsega srez še vse obsežno gozdnato, z vsemi značilnostmi krasa opremljeno pogorje z Mokrcem (1053 m), Krimom (1106 m) in Ljubljanskim vrhom (813 m) kot najizrazitejšimi vzpetinami. Na ta način vključuje tu še skoraj vso dolino Želimeljščice, vso deber Iške od izliva Zale navzdol (na Vrbici 423 m ob sotočju Iške in Zale je samotna tromeja ljubljanskega, logaškega in kočevskega sreza) ter dolino Borovniščice in njenega pritoka Prušnice. Na jz., z. in sz. se drži sreska meja skoraj dosledno razvodnice med Ljubljanico in Poljansko Soro, vključujoč na ta način gozdnato Planino nad Vrhniko, pa Podlipsko dolino, ter končno živahno razrezano pogorje tako zvanih Polhograjskih dolomitov; v tem pogorju obsega srez obe podolžni dolini Gradaščice in Šujce, vse tja do najvišjih vrhov pogorja: Pašje ravni (1031 m), Tošča (1021 m) in Grmade (898 m). Ko zapusti sreska meja na sz. Polhograjske dolomite, pa vključi še sovodenj (»medvode«) Sore in Save. V celoti odgovarja ljubljanski srez kakor malokateri drugi prirodni enoti: ljubljanskemu Posavju z domala vsem nadzemskim porečjem Ljubljanice, ki se skozi ozko pregrajo gričev (Golovec, Ljubljanski grad, Rožnik) prebije z mokrotnega Ljubljanskega Barja na rodovitno prodnato ravan Ljubljanskega polja. Kot osrednji del vse kotline je bil ta predel že od nekdaj kot ustvarjen za središče ožje okolice kakor tudi vse dežele. Saj smo tu v območju prehoda z alpskega v kraški svet. Severni del Ljubljanske kotline in Posavsko hribovje odtod proti v. imata še tkzv. alpsko smer, to se pravi, gorovja in doline potekajo v glavnem od zapada proti vzhodu. V tej smeri potekajo že od nekdaj važne prirodne prometne zveze med Ljubljansko in Celjsko kotlino v malem, kar je obenem prehod iz Podonavja na Jadran v velikem. Zveze po Savski dolini, skozi Črni graben in čez Trojane, po Tuhinjski dolini in čez Črnelec so igrale v vseh dobah izmenoma izredno važno vlogo, v središču kotline pri današnji Ljubljani pa so se vedno stikale s prav tako važnimi in tu najugodnejšimi prehodi preko notranjskega krasa na Tržaški zaliv in v severnoitalsko nižavje. S to smerjo se je križala prečna črta, ki je vodila in še vodi z Gorenjskega in Koroškega čez Grosupeljsko kotlino na dolenjsko stran. Ljubljana s svojo okolico ima torej že po prirodi določeno izredno važno pozicijo.

Tudi vodovje ljubljanskega sreza kaže dvoličnost na prehodu iz Alp na Kras. Tu se pridruži alpski reki Savi z njenimi prodnatimi nanosi Ljubljanica, ki izvira iz tipičnih kraških vrelcev pri Vrhniki, se leno pretaka čez deloma osušeno barjansko ravan ter se mora še na Ljubljanskem polju vse do njegovega v. roba le počasi približevati živahnejši Savi. Ljubljanica zbere medpotoma še vse vodovje z obrobja Barja: na sz. Podlipščico, Šujco in Gradaščico, ki pritekajo iz pretežno skrilastega in dolomitnega sveta ter nanašajo na rob barske ravnine ogromne množine gradiva, ugodnejšega za naselitev kot pa je samo barsko tlo. Na j. pa sprejema tri večje dotoke: Borovniščico s Prušnico, katere porečje se je globoko zajedlo v robovje Rakitenske in Logaške planote; nadalje Iško, ki si v tesnem Iškem Vintgarju prebije pot iz svojega skrilavčevega povirja skozi apniški svet proti Barju, in končno Iščico z Želimeljščico. Sava sama razen Ljubljanice in Sore na desnem bregu ne dobiva nobenega večjega pritoka, saj teče n. pr. Glinica celo iz neposredne bližine posavske ravnine na j. proti Gradaščici. Na levem bregu pa sprejema Sava Gameljščico in Kamniško Bistrico s Pešato, ki pa vse stopijo šele blizu nad svojim izlivom na ozemlje sreza.

V geološkem pogledu leži ljubljanski srez ob litijski karbonski antiklinali in sicer na onem mestu, kjer jo pretrgata dva važna preloma; s. odtod se je pogreznila Gorenjska kotlina, na j. pa Ljubljansko Barje.

Najstarejše geološke tvorbe na tem ozemlju so karbonski skriljavci in peščenjaki. Ti se raztezajo od vzhodne meje sreza pri Jančju čez Golovec, Ljubljanski grad in Rožnik dalje na z. proti Poljanski dolini. Od Podutika do Škofje Loke prekrivajo karbon še permski peščenjaki in triadni sloji; enako med Vrhniko in Poljanami. Med triadnimi plastmi so ob robu Gorenjske kotline zastopani predvsem školjkoviti apnenci, werfen le v mali količini, na j. pa poleg imenovanih tvorb še kasianski apnenci, rabeljski skriljavci in glavni dolomit. Vsa ta pestra zgradba daje zlasti Polhograjskim hribom ono živahno in raznoliko razgibanost.

Tudi v. od Ljubljanskega Barja so triadni apnenci in dolomiti zelo razširjeni; j. od Barja jih prekrivajo deloma jurski in kredni apnenci (jura pri Podpeči, Preserju, Verdu in kreda pri Gornjem Logatcu).

Ljubljansko polje prekrivajo diluvialne terase (pretežno apniški prod in pod njim starejši konglomerat), ki se raztezajo na j. do Golovca in Rožnika, v mestu samem pa do Trnovega. Na s. segajo terase do črte: Vižmarje—Ježica—Zadobrava, na v. pa do Ljubljanice. Tudi pri Pešati in Dolu nahajamo še znatne dele diluvialnih teras. Ljubljansko Barje in najnižje dele ob Savi in Ljubljanici prištevamo k aluviju. Voda jih od časa do časa še vedno preplavlja. Na Barju imamo pravo barsko tlo le v osrednjem delu, na z. so mu močno skrčili obseg nanosi Podlipščice in Gradaščice s Šujco, na j. pa tvori velik del ravnine suhi prodnati vršaj Iške. Osameli griči sredi Barja so geološko nadaljevanje obrobnega hribovja.

Ljubljana leži na križišču dveh prelomnih črt. Ena prihaja od Škofje Loke in se nadaljuje čez Ljubljano, Dolenjske Toplice in Karlovec daleč po naši državi. Ta črta je znana termalna in potresna črta. Ob nji nahajamo neznatne toplice pri Pirničah, imenovane »Straža« s toplino 20.5° C. Drug važen prelom poteka v smeri od Vrhnike čez Ljubljano, Trbovlje dalje proti sv. Navedeni prelom križa pri Vrhniki tretji manjši: Vrhnika—Borovnica—Bloke, ki poteka vzporedno k prvemu: Ljubljana—Karlovec. Tudi na tem križišču prihajajo na dan topli vrelci. Tako n. pr. izvira prav v izviru Ljubljanice terma s toplino 40° C. Ob prelomni črti Škofja Loka—Ljubljana—Karlovec se je na severu pogreznila Gorenjska kotlina, na jugu pa Ljubljansko Barje. Veliki potresi v zgodovini Ljubljane (največji 1895) nam pričajo, da se ob tej prelomni črti deli zemeljske skorje od časa do časa še vedno premikajo.

V rabeljskih skladih gornje triade pri Ligojni in pri Orlju se nahajajo manjše leče črnega premoga, ki prehaja že v antracit. Poskusi pridobivanja se do sedaj niso obnesli. Na Ljubljanskem Barju so pred nedavnim časom rezali šoto za kurivo ter jo v neznatni meri še danes režejo. Pri Knapovžah se nahaja zapuščen rudnik za svinčeno rudo. Tudi živo srebro se nahaja v njem. Blizu Šmarja kopljejo barit za barve, pri Podpeči v jurskih apnencih pa lomijo dober gradbeni marmor svetlosive do skoro črne barve.

V podnebnem oziru kaže Ljubljana z okolico značaj subalpinskega pasu z močnimi vplivi Jadranskega morja. Poletja so razmeroma vroča (povprečna poletna temperatura 18.6° C), dni s t. zv. poletno temperaturo (nad 25°) je povprečno 60 na

leto. Zime so precej vlažne in hladne (povprečna temperatura —1.2° C); dni, v katerih pade termometer vsaj ponoči pod ničlo, je popr. 85 na leto, takih, v katerih traja mraz ves dan, pa 25. Značilna je velika oblačnost. Povprečno je 61% neba pokritega z oblaki, največ od okt. do jan., najmanj v juniju in juliju. Dočim beleži julij povprečno 10 dni z jasnim nebom, kaže oktober le dva. Seveda igra pri tem odločilno vlogo slovita ljubljanska megla, ki pokriva središče Ljubljanske kotline zlasti v jesenskih in zimskih jutrih, neredko pa obleži ves dan. Združena je s pojavom tkzv. toplotnega obrata: dočim sije po obrobnih višinah Ljubljanskega polja in Barja toplo sonce, je ravnina sama v megli in beleži mnogo nižje temperature. Megle je največ v sept. (poprečno 12.1 dni) in okt. (11.6), nato v nov., dec. in jan. (stalno čez 9), najmanj v mesecih od aprila do julija (poprečno le 3—4 dni). Za ljubljansko vreme so značilni lepi sončni dnevi z jutranjo meglo (v sept. poprečno 6.7 takih dni, v aprilu le 0.4). Padavine so v Ljubljani izdatne in pogoste (popr. 1450 mm letno). Razdeljene so dokaj enakomerno na vse leto, vendar jih je največ v okt. (popr. 158 mm) in jun. (152 mm); pa tudi vsi ostali meseci razen jan. in febr. beležijo nad 100 mm padavin. V teku enega dne pade poprečno najmanj dežja v febr., a največ v avg., ko se pričnо značilni poznopoletni in jesenski nalivi. Dni s padavinami je povprečno 157 na leto, največ v maju (nad 16 dni) in v juniju (nad 15), najmanj v januarju (9). Dni z nevihtami je največ v juliju (povprečno 4.6). Sneg pada v Ljubljani od okt. do maja, v vsem letu povprečno 25 dni; največ v jan. (6.2 dni). Snežna odeja leži povprečno 58 dni, od tega v dec. 9, v jan. 17, v febr. 19, v marcu 7. Na snežne razmere neugodno vpliva suh južni veter (»fen«), ki često nenadno prekine mrzlo snežno periodo. Vobče pa so suhe periode pozimi trajnejše (do 12 dni) kot v poletju (največ 6.7 dni).

Obrobno hribovje in osamelce po ljubljanski ravnini pokriva mešan gozd, ki se ponekod bolj nagiba k čistemu listnatemu (n. pr. bukovje nad Presko proti Polhovemu Gradcu), drugod k iglastemu (n. pr. smrekovi gozdovi na Krimu in sosednih hribih). Precej velike komplekse pokriva skoro sam borovec (Golovško hribovje, hribovje nad Dobrovo). Kot podraščevina je posebno razširjena navadna vres (Calluna vulgaris) po glinastem skriljavcu in po peščenjakih, po dolomitu jo nadomešča mesnordeča vres. Želo je razširjena tudi borovnica (Vaccinium myrtillus). Ob rekah so precej razsežni logi črne topole, trepetljike (Populus tremula) in bele topole (Populus alba) ter jelš in vrb. Ponekod so tudi bresti: poljski in plutasti (Ulmus suberosa).

Floristično je zanimivo Ljubljansko Barje in sosednja močvirja, v kolikor se na njih razvija še pravo barsko rastje. Njegovi značilnejši ali redkejši predstavniki bi bili: praprot močvirska ščitnica (Aspidium thelypteris) pri Bevkah; navadni kačji jezik (Ophioglossum vulgatum) po vlažnih travnikih; Dryopteris cristata samo pri Grmcu; močvirski tulipan (Fritillaria meleagris), dolgolistna rosika (Drosera anglica) je redka; barska vijolica (Viola uliginosa), kobuljasta vodoljuba (Butomus umbellatus), šaš Carex limosa, navadni vodni popnjak (Hydrocotyle vulgaris), divji rožmarin (Andromeda polifolia), grebenika (Hotonia palustris), poletni zvonček (Leucojum aestivum) in ponekod navadni vres ter šotni mahovi. Po jarkih in lužah kolmež (Acorus calamus), beli lokvanj (Castalia alba), blatnik (Nuphar luteum), razni dristavci (Potamogeton) i. dr. Dobro je barska flora ohranjena še pri Bevkah (in na več mestih pod Rožnikom). — Tesen in dolina Iške ima svojo zanimivost v visokoalpskih rastlinah, ki se smatrajo kot preostale iz ledene dobe. To so: Buxbaumia indusiata, Pleurospermum austriacum, alpska mastnica (Pinguicula alpina), dvocvetna vijolica (Viola biflora), gnezdovnica (Corallorhiza innata), bunika (Scopolia atropoides), Bellidiastrum Michelii, kranjski jeglič (Primula carniolica), hrbtičasti tropotec (Plantago carinata) i. dr.

Poleg alpske flore je močno razširjena ilirskopanonska. Najznamenitejša rastlina te skupine je blagajev volčin (Daphne Blagayana), ki je bil kot izredna posebnost odkrit 1837 na hribu Sv. Lovrenca pri Polhovem Gradcu. To nahajališče je najzapadnejše. Škrlatna relika (Cytisus purpureus) ima od Radeč do Bele peči po savski dolini svojo severno mejo razširjenja. — Od sredozemske flore je po ljubljanski kotlini razširjen blušč (Tamus communis), reseda (R. Phyteuma) pri D. M. v Polju, trnocelj (Stachys subcrenata) na Grmadi in Otovcu pri Polhovem gradcu.

Edino na j. pobočju Goljeka v Polh. hribih se nahaja Cladium mariscus; na prodišču pri Tomačevem zimska preslica (Equisetum hiemale); za savska in bistriška prodišča pri Dolu je značilen strojevec (Myricaria germanica).

Po Andreju Flajšmanu (Fleischmann) je Hladnik imenoval Pastinaca Fleischmanni, ki raste edino na ljubljanskem botaničnem vrtu. Sorosporium Vossianum (snet) in Puccinia Vossii (rja) iz okolice Ljubljane spominjata na raziskovalca gliv Viljema Vossa. Scopolia atropoides je imenovana po prvem slavnejšem raziskovalcu kranjskega rastlinstva Jan. A. Scopoliju. Mnogo je tudi užitnih gob; gobe so iste kot so naštete pri litijskem srezu.

Zoogeografsko je srez deljen na gorski in nižinski pas. Večji del pripada gorskemu pasu, s srednjegorskim živalstvom triglavske pokrajine ali s kraškim slovenske kraške pokrajine. Lovno živalstvo tvorijo srne, poljski zajci, divji petelini, gozdni jerebi, fazani, poljske jerebice, prepelice, sloke, divje race, jazbeci, lisice, podlasice, veverice, ujede, srake in vrane. Sava se od medvodskega jeza pa do Zagorja odlikuje po sulcih, ki imajo ob izlivu Kamniške Bistrice izvrstno drstišče. Poleg sulca so še potočne postrvi, zlasti lipani in razne belice. Do Črnuč pridejo poredko jeseter (Acipenser güldenstädti), ploščič (Abramis brama) in upiravec (Aspro streber). V Ljubljanici so od izvirov dalje sulci in krasni lipani, mrene in še številne belice. V mirnem toku živijo ščuke, ostriži in koreslji (Carassius vulgaris). Akvarijska ribica pezdirk (Rhodeus amarus) v jarkih Ljubljanskega Barja. Šarenka je v Želimeljščici, Iški. Sora, Kamniška Bistrica in Gameljščica imajo iste ribe kot Sava. Od strupenih kač je najštevilnejši modras. V kraškem delu sreza živi tudi gad, vendar razmeroma redko.

V Suhadolnikovi dolini pri Borovnici je Robič našel novega polža, ki ga je Simroth opisal in imenoval Amalija Robiči. Pri Borovnici je našel školjko Unio batavus var. ater z majhnim biserom, kar je edini primer na j. Evrope. Prof. L. Kuščer je opisal nova rodova polžev: Microsalpinx substricta iz Bistre pri Borovnici in Hadžiella ephippiostoma iz Močilnika. Bythinella cyclolabris je specifično naš polžek iz Borovnice. V Ljubljani je našel prof. Hadži pajka, ki ga je imenoval Lacinius labacensis. Samo iz ljubljanske okolice je znan črv-vrtinčar Dendrocoelum spinosipenis, opisal ga je dr. Kenk R.

Med redkosti smemo šteti trdoživnjaško sladkovodno meduzo Craspedacusta (opazovana v akvariju v Št. Vidu nad Ljubljano); na Krimu in Šmarni gori se pojavlja bogomoljka (Mantis religiosa); Micropterix atricapilla je metuljček na Šmarni gori, ki ne sesa sokov, temveč grize hrano; Sesia stomoxyformis je redka vrsta metuljev s steklastimi krili; s Pokojišča je znan metuljček Lycaena argyrognomon var. latolimba. Za ljubljansko in druga barja je značilen Coenonympha oedippus. Velika redkost je brzec Carabus pseudonothus. Ledra aurita je enakokrila kljunata žuželka prav izredne oblike. — Med plazilci je važna sklednica (Emys orbicularis), ki je na Ljubljanskem Barju že zelo redka. Tu je tudi znamenito ravninsko nahajališče gorske živorodne kuščarice (Lacerta vivipara). Na bregovih Ljubljanice in na Šmarni gori živi progasta zvrst belouške (Tropidonotus natrix var. persa). Redka sta že na Barju škurh (Numenius arquatus) in priba (Vanellus). Večkrat je videti sivo čapljo (Ardea cinerea), močvirsko uharico (Asio accipitrinus), zlatovranko (Corracius garrulus). Slavček (Luscinia magarhynchus) dosega pri Preski skoro svojo sz. mejo. — Za selitve se na vodah in močvirjih pojavljajo razni žagarji (Mergus), bobnarica (Botaurus stellaris), rjava čaplja (Ardea purpurea), črna mahavka (Hydrochelidon nigra), morski slapnik (Urinator lumme), tukalice (Gallinula chloropus), črna štorklja (Ciconia nigra); mala čaplja (Ardetta minuta); sokol selec, cipe (Anthus pratensis), sibirski lešnikar (Nucifraga caryocatactes) i. dr.

Popolna jamska oblika polža je Spelaeodiscus hauffeni, ki se nahaja edino po jamah širše ljubljanske okolice; prvotno nahajališče Duplica pri Grosupljem; Zospeum alpestre in schmidti v Pasici na Krimu. Rod Carichium se začenja v jamah ljubljanskega sreza in se razprostira dalje proti jugu. Redek je jamski krešič Anophthalmus Hacqueti (Krim).

Nikjer v Sloveniji niso dosedaj odkrili tako številnih predmetov iz neolitske dobe kot na Ljubljanskem Barju (stavbe na koleh). V bronasti, hallstattski in latènski dobi so bili posebno gosto poseljeni južni obronki Ljubljanske kotline okrog Grosuplja in Ilove gore, Šmarja in Št. Jurja, Iga ter Vrhnike. Šmagdalenska gora pri Šmarju spada med najbogatejša najdišča hallstattske in latènske dobe v Sloveniji sploh. Ob j. obronkih Ljubljanskega Barja so se razvile znatne rimske naselbine. Rimljani so deloma osušili Barje, regulirali Ljubljanico ter izprepletli Ljubljansko kotlino s trgovskimi cestami. Od njih je bila najvažnejša panonska cesta Aquileia (Oglej)—Nauportus (Vrhnika)—Emona (Ljubljana)—Savo fluvio (Črnuče)—Atrans (Trojane)—Celeia (Celje)—Poetovio (Ptuj). Ceste so vodile tudi na s., na jv. (Castra Latobicorum—Neviodunum—Siscia) in j. (Ljubljansko Barje—Ig—Golo—Bloke—Lož—Cerknica—Šmihel pri Postojni—Trst). V srednjem in no-

vem veku so trgovska pota ohranila prejšnjo smer. Ker so trgovci uživali v Ljubljani in na cestah, ki so vodile v njo, velike privilegije, zato se je ob teh prometnih potih okrog Ljubljanske kotline razvilo nenavadno veliko gradov. Brodarstvo po Ljubljanici in Savi, ki je prenehalo šele z otvoritvijo južne železnice Zidani most—Ljubljana 1849 in Ljubljana—Trst 1857, ima svoje početke že v prazgodovinski dobi. Po razpadu rim. države se je Barje zopet zamočvirilo. Nastopale so pogosto povodnji. Z osuševanjem Barja in regulacijo Ljubljanice so se začeli zopet baviti v 16. stoletju. Dela v večjem obsegu pa so se začela šele konec 18. stol. Tedaj so na posredovanje navigacijskega ravnatelja in arhitekta patra Gabrijela Gruberja poglobili strugo Ljubljanice v mestu, med Gradom in Golovcem so pa izkopali novo strugo odvodnico — Gruberjev prekop (otvorjen 1780). V 1823—1829 so podrli vse jezove na Ljubljanici in poglobili prekop. L. 1908. so se začela znova osuševalna dela. V 1908—1922 so zopet poglobili prekop, regulacija Ljubljanice v mestu pa je še vedno v teku.

Najstarejši župniji v srezu sta bili Št. Peter v Ljubljani in Št. Vid nad Ljubljano. Ostale prafare: Šmarje, Polhov Gradec, Ig, Vrhnika in Škocjan pri Turjaku segajo najmanj v 13. stol. Iz teh prafara, vključivši še mengeško, cerkniško in sorsko prafaro (izven sreza), so se razvile vse ostale župnije. Cerkveno je ozemlje pripadalo prvotno oglejskim patriarhom. L. 1461. so bile podrejene tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji šentpetrska prafara, vrhniška, iška ter šentvidska prafara s polhograjsko župnijo, Presko ter župnijami, ki so se pozneje izločile iz teh prafara. Ostale župnije so pripadale še do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in šele poslej ljubljanski škofiji.

Srez Ljubljana-okol. (brez Velike Ljubljane) ima po podatkih za 1931 60.806 prebivalcev. Gostota znaša 67 ljudi na km². Največja je gostota v občinah, ki leže v neposredni bližini Ljubljane ter tvorijo deloma že njena industrijska, obrtna ali stanovanjska predmestja (Polje 227, Št. Vid 140, Ježica 136, Tacen 114). Preko 100 preb. na km² kaže razen tega še Šmarje. Od 75—100 ljudi na km² imajo že bolj oddaljene občine, ki pa so vendar še pod močnim vplivom mesta (Brezovica, Dobrunje, Dol, Rudnik). Gostoto od 50—75, torej ono, ki najbolj odgovarja poprečku za srez, kažejo bolj oddaljene kmečke občine, ki vključujejo deloma že obrobno gozdnato hribovje, a jim je jedro še v plodni ravnini ali dolini (Dobrova, Grosuplje, Horjul, Log, Medvode, Št. Jurij, Vrhnika). Gostoto pod 50 kažejo kraji ob j. robu Barja, ki posedujejo že velike gozdove Krimskega pogorja (obč. Ig—Tomišelj, Želimlje) in pa Polhograjski hribi, kjer kažejo obč. Črni vrh, Polhov Gradec in Št. Jošt isto gostoto (36—37). Najmanjša je gostota v preserski občini (20). Vasi so v ravnini povsod velike in strnjene, v hribovju okoli Vrhnike in Polhovega Gradca pa prevladuje razložena naseljenost (zaselki in samotne kmetije). Večje nenaseljene komplekse imamo v gozdnatih predelih Krima in Polhograjskih hribov ter v osrednjem delu Ljubljanskega Barja.

Gospodarska moč ljubljanskega mesta nenavadno močno vpliva na gibanje prebivalstva v okolici. Če primerjamo število prebivalstva iz 1880 z onim v 1931, opazimo, da so nekateri, zlasti industrijski kraji v bližini mesta narastli za več kot 100 in celo več kot 200 ali 300% (Zalog 370, Fužine 220, Polje 154, Studenec 207, Št. Vid 161, Kozarje 131, Vevče 129, Rudnik 128%). Druga kategorija, kjer sta kmetski živelj in zavisnost od zemlje še močnejša, a je zaposlenost v mestu in industriji radi lege ob glavnih prometnih žilah vendarle intenzivna, je narastla za 50—100% (Črnuče, Hrastje, Ježica, Snebrje, Vižmarje, Zadvor, Zg. Kašelj itd.). Celo bolj oddaljeni kraji (n. pr. Podmolnik, Sostro, Podgorica, Sv. Jakob o. S.) so narastli za 20—30%. Manj prirastka kažejo vasi, kjer je še vedno kmetijstvo glavna gospodarska osnova (5—20%, n. pr. Bizovik, Dobrunje, Ježa, Kleče, Sp. Kašelj, Zadobrova). Na obrobju ravnine in vstran od glavnih prometnih žil pa prebivalstvo stagnira (n. pr. Češnjice, Dolnice, Glince, Nadgorica, Orle, Podlipoglav, Pešata, Soteska), ponekod v hribih pa celo jako občutno nazaduje. Če torej prištejemo kraje, ki kažejo močan porast (nad 20%) k ozemlju neposredne privlačne moči mesta, vidimo, da sega to ozemlje zlasti na s. in v. dokaj daleč (do 10 km). Do značilnega izraza so prišla ta dejstva v prometnih razmerah: nastala je potreba novih žel. postajališč (Polje, Podboršt, Medno), stekel je tramvaj do Št. Vida in več lokalnih avtobusnih prog živi od stalne, zanesljive frekvence.

Gospodarsko karakteristiko krajev v bližnji okolici ljubljanskega mesta kažejo podrobni opisi vasi in mesta samega. Osnova je seveda povsod še vedno poljedelska: tudi mnogo onih, ki so zaposleni v industriji ali po drugih poklicih v mestu, živi poleg tega še od intenzivnega obdelovanja svojega zemljišča. Dnevna prodaja živil v mestu je okoličanom neobhodno potreben vir dohodkov. Vendar je že mnogo vasi skoraj čisto izgubilo kmetski značaj: pretvorile so se bodisi v predmestja s pretežno stanovanjskim značajem (Polje, Ježica), bodisi v obrtniške in industrijske aglomeracije. Velika obrt je zajela ponekod vso občino (n. pr. mizarstvo v Št. Vidu), industrija pa je našla v podeželski okolici na več mestih ugodnejše pogoje, t. j. cenejšo gonilno in delovno moč kot v Ljubljani sami. Velika papirna industrija je n. pr. vtisnila izrazit pečat Vevčam in Medvodam z okolico. Večja industrija se je razen tega naselila še v Dolu z okolico (kemična ind., barve) in na Grosupljem (motvoz), dočim se v vrhniškem kotu ni mogla prav udomačiti. Značilne so številne industrijske opekarne (Vič, Vrhnika, Črnuče, Gameljne), ki razpolagajo poleg obilne prvovrstne ilovice z močnim bližnjim konsumentom, ljubljanskim mestom.

Obdelane poljedelske zemlje beleži srez 29.917 ha ali ca 31% vse površine. Seveda je odstotek njiv največji v ravnini Ljubljanskega polja, kjer presega večinoma celo 50%. Znaten je tudi v z. delu Barja. Mnogo manjši pa je v hribovju, kjer doseže v Polhograjskih hribih celo le 10% celotne površine. Travniki in pašniki obsegajo 31.246 ha ali 32%, največ jih je seveda na Ljubljanskem Barju in po višinah Krimskega in Polhograjskega pogorja.

Od poljskih pridelkov se je 1934 pridelalo največ krompirja (4048 ha s pridelkom 246.335 q), nato pšenice (2406 ha, 15.147 q), detelje (2226 ha, 89.344 q), koruze (1486 ha, 18.509 q), ovsa (1441 ha, 13.636 q), ječmena (1390 ha, 10.671 q), lucerne (913 ha, 35.979 q), rži (893 ha, 6.187 q), prosa (606 ha, 5.300 q), fižola (389 ha, 3480 q), ajde (343 ha, 2346 q) in zelja (329 ha, 26.495 q). Med sadnim drevjem so na prvem mestu jablane (100.245 dreves s pridelkom 3.9 kg na drevo, kar je mnogo pod povprečkom za vso banovino), nato hruške (55.179, pridelek 12.7 kg na drevo, nad povprečkom), slive (46.448, 1.2 kg na drevo, mnogo pod povprečkom), češnje (9140, 7 kg na drevo, pod povprečkom), in orehi (8230, 1 kg na drevo). Vinska trta v ljubljanski okolici radi hladnega in meglenega vremena ne uspeva več. Čebelarstvo je 1934 produciralo precejšno množino medu (2357 kg) in to v 9150 panjih. Slednja številka je najvišja v vsej banovini.

Živinoreja je našla zlasti v obsežnih barjanskih pašnikih in visokih kraških senožetih močno oporo. Srez je štel 1934 27.183 glav goveje živine, 6769 konj, 11.432 svinj, 419 ovac, 273 koz in 70.663 glav perutnine. Perutninarstvo je spričo bližine ljubljanskega trga važen pridobiten vir.

Zelo pomembno je gozdarstvo. Ves hriboviti j. in z. del sreza je pokrit z bogatimi iglastimi gozdovi prvovrstne kakovosti. Pod gozdom je 40.773 ha ali 42% vse površine. Nekatere občine imajo nad 50% tal pokritih z visokim gozdom (Borovnica, Dobrova, Dobrunje, Medvode, Št. Jurij pri Grosupljem), ali pa vsaj ne mnogo pod 50% (Črni vrh, Grosuplje, Horjul, Ig, Polhov Gradec, Preserje, Rakitna, Tacen, Tomišelj, Vrhnika, Želimlje). Lesna trgovina in industrija je povsod krepko zasidrana, eno najizrazitejših središč pa ima v Borovnici. Celo bukovi gozdovi imajo nadpovprečno vrednost, ker zalagajo s kurivom bližnje veliko mesto in njegovo gosto naseljeno okolico.

Izrazito prometno središče sreza je seveda Ljubljana. Tam se stekajo žel. proge od Zidanega mosta, Rakeka, z Gorenjskega, z Dolenjskega ter lokalne proge iz Kamnika in Vrhnike. V Ljubljano teži seveda tudi zelo gosta mreža državnih, banovinskih in obč. cest, ki so v razmeroma dobrem stanju, kar je važno spričo znatnega voznega in avtomobilskega prometa ter stalno naraščujočega dnevnega dotoka kolesarjev v mesto. Prometno najmanj preskrbljeni so kraji v Polhograjskem pogorju in pa oni ob j. robu Barja, ki imajo še vedno zelo pomanjkljive cestne zveze.

Občina Borovnica

Preb. 2542, hiš 439, posest. 165, koč. 271, najem. 117. Površina 5181 ha: njiv in vrtov 516, trav. in paš. 1448, gozdov 3131, sadovnjakov 38, ostalo 48. Občina zavzema vso dolino Borovniščice, ki se nadaljuje v širokem zatoku Ljubljanskega Barja, ter posega še na bližnje kraške planote. Zgornji del Borovniščice (Otavščice) zbira vodovje pod Vinjim vrhom (984 m) in v v. odrastkih Bloške planote, nato pa pade v strmih slapovih in tesneh Pekla v široki spodnji del doline, vrezan v mehke, nepropustne skriljaste plasti. Tu se ji pridruži dolina Prušnice, ki se je zajedla tudi že globoko proti jugu. Razen nekaj vasic na Pokojiški planoti in nižjih policah je naseljen samo rob Barja in široka Borovniška dolina, v kateri pa stoje naselja radi mokrotnega dna le na obrobju. Kmetijstvo nima posebno ugodnih predpogojev (osojna lega, vlažna zemlja) in producira za prodajo prav malo. Obsežni gozdovi pa so pripomogli k naglemu razvoju borovniške lesne trgovine in industrije, ki daje zaslužka vsem vasem v občini, les pa izvaža v Italijo. Promet gre razen po železnici še po ban. cestah proti Vrhniki in Brezovici. Prebivalci občine se često nazivajo s pol-šaljivim imenom »coklarji«.

Borovnica, 974-158-31-125-80. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du zdr fin Vrhnika 8.5 km, žand žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1848, 10 odd. Javna knjiž. SKJ, Gas., Prosv. d., PRK, PCMD, NO, Obrt. d., Kraj. skup. tov. železn. v Jug., Udruž. jug. nar. železn. in brod., PSVD, PČD, Strel. druž. Vodovod, elektrika. Nm 305 m. Leži na jz. robu Ljubljanskega Barja, tam kjer se široka dolina Borovniščice odpre v barjansko ravnino. Kraj veže ban. cesta z Vrhniko in čez Podpeč z drž. cesto Ljubljana—Trst. Zemlja je ilovnata, peščena ali barjanska črnica. Lepi pretežno iglasti gozdovi. Poljedelstvo ne krije domačih potreb. Važnejša je živinoreja. Perutnina, jajca in svinje se prodajajo v Ljubljano. Čebelarstvo s prodajo medu. Največ donaša lesna trgovina in zelo intenzivna lesna industrija (parne žage, izdelovanje stolov in upognjenega pohištva). Les se izvaža v Italijo. Obrtniki, gostilne s prenočišči. B. je zaradi slikovite lege in lepih sprehodov pripraven kraj za letovišče. Jz. od postaje leži Jelenska jama. Najbolj obiskovana izletna točka v bližini je divjeromantični Pekel, kjer pada Borovniščica v petih zaporednih slapovih (4 km, markirana pot). Drugi letni in smuški izleti: Rakitna (2 uri), Pokojišče (1 ura), skozi Pekel na Cerknico (3—4 ure). Nad vasjo se dviga 1856 dograjen 500 m dolg in 48 m visok železniški viadukt, ki tu premosti Barje. Tu odkrito tipično neolitsko kladivo iz serpentina (v ljublj. muzeju) priča o naselbini mostiščarjev na Ljubljanskem Barju — jezeru. Nekdaj je bil tu sedež županije samostana v Bistri za njegova tukajšnja posestva. Župnija Borovnica (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 2687 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete se prvič omenja 1351 in nato v seznamu cerkv. drag. iz 1526. Sedanja stavba je bila zgrajena 1829 po nekoliko predelanem načrtu farne cerkve na Ježici. Freske S. Grina. Prvotno je bila cerkev podrejena samostanu v Bistri in je pripadala najprej cerkniški župniji in nato preserškemu vikariatu. L. 1637. ustanovljeni vikariat so 1758 povzdignili v župnijo. — Iz Borovnice doma: Kiferle Ivan (r. 1856), šol. upr. v p., izdajatelj pesmi za citre; Kranjc Jože (r. 1904), novelist in dramatik; Majaron Anton (1876—1898), pripovednik; dr. Majaron Danilo (1859—1931), politik, pravnik in kult. delavec; Vadnjal Anton (1876—1935), pisatelj; Verbič Josip (r. 1869), prof., čebelarski strokovnjak.

Breg, 237-38-12-26-10. Sr Ljubljana-okol. 22 km, so du zdr fin Vrhnika 10.5 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 2 km. Gas. Nm 317 m. Leži na robu Ljubljanskega Barja deloma v nižini, deloma na nizkem vzvišenem brdu ob ban. cesti Podpeč—Borovnica. Zemlja je pretežno barjanska in srednje rodovitna. Kmetijstvo krije komaj domače potrebe. Čebelarstvo. Lesna trgovina in industrija (deske, tramovi, prodaja drv). Gostilne.

Brezovica, 177-34-16-18-1. Sr Ljubljana-okol. 27 km, so du zdr fin Vrhnika 11.5 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 3 km. Vodovod. Nm ca 340 m. Leži na z. vznožju Rakitenske planote v široki dolini Prušnice, pritoka Borovniščice. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo in prodaja lesa v Borovnico. Čebelarstvo. Mlini in žage na Prušnici in njenem dotoku Šumniku.

Dol, 348-58-15-43-9. Sr Ljubljana-okol. 26 km, so du zdr fin Vrhnika 6.5 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 2 km. Nm povpr. 300 m. Leži na robu Barja kraj ban. ceste Borovnica—Vrhnika. Večinoma barjanska in ilovnata zemlja rodi komaj za dom. Proda se nekaj sadja in perutnine v Ljubljano. Les kupuje borovniška lesna industrija. Elektr. centrala in valjčni mlin.

Dražica, 119-20-14-7-1. Sr Ljubljana-okol. 25.9 km, so du zdr fin Vrhnika 10.4 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 1.9 km. Nm ca 320 m. Leži na terasi široke Borovniške doline ob obč. cesti 2 km jv. od ban. ceste v Borovnici. Gospodarstvo kot Brezovica.

Lašče, 14-2-2-0-0. Sr Ljubljana-okol. 27.7 km, so du zdr fin Vrhnika 12.2 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 3.7 km. Nm ca 492 m. Leže sredi gozdov na prisojni ravni jz. nad Borovniško dolino. V kraj drži iz Borovnice obč. vozna pot. Kmetijstvo in prodaja lesa v Borovnico, odkoder ga industrijci izvažajo v Italijo. Smuški tereni.

Laze, 128-24-14-10-3. Sr Ljubljana-okol. 22.1 km, so du zdr fin Vrhnika 6.6 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 1.9 km. Nm ca 360 m. Leže na hribovitem pobočju sz. od Borovnice večinoma nad žel. progo in ban. cesto Borovnica—Vrhnika. Pretežno kmetovalci. Prodaja živine in jajc v Ljubljano ter lesa industrijcem v Borovnico in na Vrhniko. Gostilna.

Niževec, 34-6-6-0-0. Sr Ljubljana-okol. 26.8 km, so du zdr fin Vrhnika 11.3 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 2.8 km. Nm ca 320 m. Leži v mokrotni Borovniški dolini in deloma nad njo ob obč. cesti s. od Brezovice. Gospodarstvo kot v Brezovici.

Ohonica, 52-8-8-0-1. Sr Ljubljana-okol. 26.8 km, so du zdr fin Vrhnika 11.3 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 2.8 km. Vodovod. Nm 320 m. Med drevje skrita vasica na levem bregu Borovniščice. Poljedelstvo in prodaja lesa. Dostop po obč. poti z vsemi vozili. Dolina Borovniščice postaja odtod navzgor vedno ožja in preide v sloviti Pekel z neštetimi brzicami in več slapovi. Kraj njih je izpeljana dobro zavarovana strma steza v zgornjo dolino Borovniščice ali Otavščice (žage), kjer se cepijo poti na kraške planote proti Cerknici in Pokojišču.

Padež, 56-10-5-4-1. Sr Ljubljana-okol. 30.6 km, so du zdr fin Vrhnika 15.1 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 6.6 km. Nm ca 720 m. Leži na kraški planoti z. nad Borovniško planoto. Vse ostalo kot na bližnjem Pokojišču.

Pako, 168-34-17-17-0. Sr Ljubljana-okol. 22 km, so du zdr fin Vrhnika 10.5 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 2 km. Nm ca 320 m. Raztegnjena vas, ležeča pretežno na vzvišenem osojnem robu Ljubljanskega Barja, ob ban. cesti Podpeč—Borovnica. Zemlja je peščena in malo rodovitna. Prebivalci so kmetje in delavci. Glavni dohodek daje prodaja lesa borovniškim podjetnikom. Podr. cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1526. Sedanjo stavbo so zgradili 1717.

Pokojišče, 46-7-4-2-1. Sr Ljubljana-okol. 28.1 km, so du zdr fin Vrhnika 12.6 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 4.1 km. Nm 737 m. Leži na valoviti kraški planoti z. nad Borovniško dolino. V kraj drži iz Borovnice obč. cesta, ki je za silo dostopna tudi avtu. Svet je nerodoviten in ima tipični kraški značaj. Edina voda je kapnica. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom in gozdarstvom. V vasi se ustavljajo mnogi izletniki v Pekel ali Cerknico. Lep smuški svet. Nekdaj je bila vas pomembna postaja ob prometni poti, ki je vodila iz samostana Bistre na samostanska posestva v Menišiji nad Cerknico. Hišni naziv pri Colnarju z vzidano spominsko ploščo z grbom Volfanga Markoviča spominja na carinarnico. Podr. cerkev sv. Štefana je bila zgrajena okoli 1600. V začetku 19. stol. so jo predelali.

Pristava, 20-2-2-0-0. Sr Ljubljana-okol. 27.8 km, so du zdr fin Vrhnika 12.3 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 3.8 km. Nm ca 460 m. Vasica med Peklom in Pokojiščem ob kolovozu, 3.8 km od ban. ceste pri Borovnici. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo.

Sabočevo (Zabočevo), 124-30-13-17-9. Sr Ljubljana-okolica 28.7 km, so du zdr fin Vrhnika 13.2 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 4.7 km. Vodovod. Nm 338 m. Leži na skrajnem v. Borovniške doline. Dostop z vsemi vozili iz Borovnice po obč. cesti, ki se nadaljuje proti Rakitni. Kmetijstvo za dom, prodaja lesa v Borovnico. Pod razglednim Krimščekom (933 m) podzemeljska jama Vihrovica. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. 1526. Današnja stavba je verjetno iz 1. pol. 18. stol., prezidana je iz starejše gotske stavbe. Zvonik je iz konca 16. ali 1. pol. 17 stol.

Zavrh, 45-8-6-2-1. Sr Ljubljana-okol. 29.6 km, so du zdr fin Vrhnika 14.1 km, žand žel o pTt š žup Borovnica 5.6 km. Nm povp. 770 m. Leži s. od Pokojišča pod gozdnatim Trebelnikom (814 m). Ostalo kot Pokojišče.

Občina Brezovica pri Ljubljani

sedež Vnanje gorice

Preb. 2187, hiš 371, posest. 128, koč. 243, najem. 36. Površina 2875 ha: njiv in vrtov 850, trav. in paš. 1262, gozdov 702, ostalo 61. Občina leži v sz. delu Ljubljanskega Barja in zavzema predel med drž. cesto Ljubljana—Trst in Ljubljanico. Višji obrobni predeli, pod katerimi leže vasi, so pogozdeni, tako tudi osamelca Plešivica in Vnanje gorice. Barska tla so skoro

nenaseljena in skrbno obdelana, dočim je hribovito ozemlje poseljeno s sklenjenimi naselji in večinoma ilovnato. Svet ob Ljubljanici pa je močvirnat. Pridelujejo vse vrste žita in krompirja, ki ga dostavljajo na ljubljanski trg, pšenične moke pa primanjkuje. Redijo do 200 glav živine (simendolske pasme); mleko, perutnino, jajca, živino in sadje prodajajo v Ljubljano. Gozdarstvo je podrejenega pomena. Radi bližine Ljubljane je del prebivalstva zaposlen v industriji. Skozi občino pelje drž. cesta Ljubljana—Trst, od katere se na Brezovici odcepi ban. cesta na Podpeč, in žel. proga Ljubljana—Trst, z odcepom na Vrhniko.

Brezovica, 673-100-34-66-24. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du fin Ljubljana 8 km, žand žel p š žup v kraju, zdr Dobrova 4 km, o 2 km. Šola ust. 1854, 4 odd. SKJ, Gas. z gled. od., Prosv. d. z gled. odrom, Strel. druž. Električna razsvetljava. Vodovod. Nm 320 m pri cerkvi (kolodvor 297 m). Jedro vasi leži krog farne cerkve na j. vznožju Gole gorice (497 m). Ta del je ohranil še svoj stari kmetski značaj. Z izgraditvijo železnice Dunaj—Ljubljana—Trst je Brezovica postala žel. postaja in začne se graditi novejši del vasi in sicer ob kolodvoru in vzdolž drž. ceste Ljubljana—Trst (Mala vas in Radna). Tretji del (Bičevje) pa je nastal ob ban. cesti Brezovica—Podpeč. Ilovnata zemlja, rodovitnost srednja. Kmetijstvo in delo v ljubljanskih tovarnah. Na brezoviških barskih tleh so živeli že neolitski mostiščarji. Izkopali so poleg raznega orodja tudi čolne in ob cesti na Ig stavbe na koleh. V rimski dobi je vodila skozi B. važna cesta Emona (Ljubljana)—Nauportus (Vrhnika). Po najdbah sodeč je bila Brezovica tudi v tej dobi naseljena. V turški dobi so vaščani našli varno zavetišče v bližnji utrjeni Ljubljani, zato so pa morali glasom ukaza cesarja Friderika III. z dne 27. jan. 1478 pomagati ljubljanskim meščanom pri utrjevanju mestnega obzidja, ljubljanskega gradu in drugih mestnih utrdb. Župnija Brezovica (dek. Ljubljana-okolica, škof. ljublj.) ima 2940 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Antona. Prvotna cerkev se prvič omenja 1526. L. 1741. zgrajeno cerkev so 1857 podrli in sezidali v 1858—1863 sedanjo stavbo. Cerkev je bila sprva podr. pražupnije sv. Petra v Ljubljani. Iz nje se je izločila 1702 kot t. zv. Kušljanov vikariat, nazvan tako, ker so vikarji stanovali v bližnjem Kušljanovem gradu. Popolnoma samostojen je postal vikariat šele 1804; 1862 pa je bil povzdignjen v župnijo. V cerkvenem oziru je pripadala od 1788—1793 dekaniji na Sori; od 1793—1795 dekaniji Marijinega Oznanjenja v Ljubljani, od 1795—1808 dekaniji v Št. Vidu nad Ljubljano, po 1808 pa dekaniji Ljubljanske okolice. — Z Brezovice doma O. S. B. Lampe Simon (r. 1865), misijonar med Indijanci Red Lake Minn.; Lenček Jurij (1827—1861), nabožen pisatelj.

Notranje gorice, 511-98-29-69-4. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du fin Ljubljana 12 km, žand p žup Brezovica 4 km, zdr Dobrova 8 km, žel š v kraju, o 2 km. Šola ust. 1902, 2 odd. SKJ, DKfid, Tamb. d. Nm 297 m. Vas leži ob obeh straneh žel. proge Ljubljana—Trst deloma na j. vznožju Plešivice (390 m), deloma ob ban. cesti Brezovica—Podpeč. Do drž. ceste 4 km. Vključuje zaselke Na Gmajni, Pod Kamnom, Pri Ljubljanici in V Vrteh. Izrazito barjanska vas. Preživljanje s kmetijstvom in z delom v ljubljanskih tovarnah. Domača obrt: pletenje vrbinih košar. Neolitska mostišča pri vasi spadajo med najstarejša dosedaj odkrita na Ljubljanskem Barju. Odkriti rimski predmeti. Prvič se vas omenja med 1197 in 1202 kot last šentpavelskega samostana na Koroškem. L. 1453. se kraj navaja v fevdni knjigi Predjamskih gospodov kot »Gorice pri sv. Martinu«. Torej je tedaj že stala podr. cerkev sv. Martina. L. 1861. so jo restavrirali.

Plešivica, 375-68-9-59-1. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du fin Ljubljana 12 km, žand p žup Brezovica 4 km, žel š Notranje gorice 1 km, zdr Dobrova 8 km, o 2 km. Nm 290 m. Kraj leži ob žel. progi na v. pobočju istoimenovanega osamelega holma ob obč cesti Notranje gorice—Plešivica, 2 km od drž. ceste. Dostop z vozom. Kmetijstvo in delo v Ljubljani. K vasi spadajo zaselki Bluža (ob cesti v Log), Švajc, Žabja vas (ob poti v Lukovico), Za Medvedico in pa Kušljanov grad. Prvotno, še v Valvasorjevi dobi, se je grad imenoval Za blatom in je bil radi Barja pristopen samo z ene strani. Grad je bil sezidan najbrž po 1453. Kot prvi njegovi posestniki se omenjajo Mavriči, pozneje rodbina pl. Gallen in nato od 1663—1826 baroni Kušljani. Silno je bil grad prizadet od potresa 1895. Obljudeni grad je sedaj last posestnika J. Leniča. V zač. tek. stol. je bilo na gradu zelo razvito mlekarstvo in živinoreja, kar so pozneje opustili. V bližini gradu so izkopali številne predmete neolitskih mostičarjev.

Vnanje gorice, 628-105-56-49-7. Sr Ljubljana-okol. 10 km, so du fin Ljubljana 10 km, žand žel o v kraju, p š žup Brezovica 2 km, zdr Dobrova 10 km. Nm 333 m. Vas leži na istoimenskem osamelem holmu in sicer po s., v. in j. pobočju prav do ceste, ki vodi krog in krog hriba. Osamelec sestoji iz vzhodne (Hribci, 332 m) in zapadne kope, ki ju veže ozko sedlo. Pred leti so tu iskali premog. Dostop z vsemi vozili, do drž. ceste 2 km. Kmetijstvo in zaslužek v mestu. V bližini so našli sledove neolitske mostiščarske naselbine. Izkopali so tudi rimske predmete. Podr. cerkev sv. Duha s pokopališčem se omenja prvič 1526. Cerkev je bila večkrat predelana: tako 1742, 1782 in 1896. Odtod doma Kermavner Valentin (1835 do 1908), klas. filolog.

Občina Črni vrh*

Preb. 1234, hiš 211, posest. 100, koč. 82, najem. 29. Površina 3350 ha: njiv in vrtov ca 400, trav. in paš. ca 1750, gozdov ca 1130, ostalo ca 70. Občina zavzema z. del t. zv. Polhograjskih dolomitov, katerih najvišjo točko predstavlja Pasja ravan (1030 m). Gorovje je močno razjedeno in od številnih hudournikov (Vel. Božna) razdrapano in kaže ostre, pogosto gole vrhove. Prevladujejo zaselki in samotne kmetije, ki segajo precej visoko. K njim vodijo strmi kolovozi, ki imajo zvezo z ban. cesto Polhov Gradec—Črni vrh. Hribovje pokrivajo bogati gozdovi iglavcev. Kmetijstvo in delo v gozdu.

Črni vrh, 685-114-32-58-24. Sr Ljubljana-okol. 33 km, so du Vrhnika 31 km, žand pTt Polhov Gradec 12 km, zdr Dobrova 16 km, fin Škofja Loka 15 km, žel Ljubljana 33 km, o š žup v kraju. Šola pomožna, 1 odd. Nm 862 m. Kraj sestoji iz številnih samotnih kmetij na razsežnih slemenih in višinah med Polhovim Gradcem in Poljansko dolino. Le pri župni cerkvi tvori nekaj hiš jedro vasi. Kmetije, ki leže v divjem svetu po izsekah, so precej oddaljene ena od druge (n. pr. Osredkar, Potrebuješ, Omejec in dr.). Izvir hudournika Velike Božne, ki je 1926 povzročila katastrofalno povodenj pod Črnim vrhom (Potrebuješev graben). Lepa izletna točka iz Polhograjske in Poljanske doline (preko Sv. Ožbalta 860 m v Šk. Loko 3.15 ure, preko Pasje ravni v Poljane 2 uri). L. 1928. je bila izpeljana na Črni vrh nova avtocesta iz Zaloga ob Božni. Poljski pridelek ne zadostuje. Dobri pašniki omogočajo močno živinorejo; nekaj čajnega masla se proda v Ljubljano. Poleg kmetijstva redi domačine še gozdno in tovarniško delo. V grapah mlini in žage. Prodaja lesa v Polhov Gradec. Gostilna s prenočišči. Župnija Črni vrh (dek. Škofja Loka, škof. ljublj.) ima 780 duš. Župna cerkev sv. Lenarta se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. Z uporabo zidovja te prvotne gotske cerkve so 1758 sezidali novo z oktogonalno vzdolžno ladjo, ki pa je 1784 deloma pogorela. L. 1789. so jo restavrirali. L. 1804. je bil zgrajen nov zvonik. Po potresu 1895 močno poškodovano cerkev so podrli in 1898—1899 sezidali sedanjo stavbo. Župnija je bila ustanovljena 1789 (iz polhograjske župnije). Kapela Vneb. D. M. poleg župnišča (827 m) je iz 1850, zvonik iz 1889.

Planina, 24-5-2-3-0. Sr Ljubljana-okol. 29 km, so du Vrhnika 27 km, žand pTt š žup Polhov Gradec 10 km, fin žel Ljubljana 29 km, zdr Dobrova 20 km, o 4 km. Nm ca 580 m. Raztresena vas v skrajnem z. delu občine med Butajnovo in Črnim vrhom. Kmetijstvo. Prodaja lesa v Polhov Gradec. Večji del vasi spada v obč. Horjul.

Selo, 88-16-8-6-2. Sr Ljubljana-okol. 29 km, so du Vrhnika 28 km, žand pTt š žup Polhov Gradec 6 km, zdr Dobrova 16 km, žel Ljubljana 29 km, fin Škofja Loka 13 km, o 4 km. Nm 745 m. Leži v skrajnem s. delu občine, na razvodnem prevalu med Malo Božno in Hrastnico. Preko Sela vodi markirana pot iz Polhovega Gradca v Škofjo Loko, nekdaj važna tovorna pot. Prebivalci se preživljajo s kmetijstvom in dnino. Prodaja masla, jajc in lesa v Škofjo Loko. Dostop z vozom, do ban. ceste 3—4 km. Podr. cerkev sv. Jederti se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. L. 1756. so na novo zgradili stolp, zakristijo in presbiterij. Iz te dobe je cerkev v sedanji predelavi.

Setnica, 128-17-14-2-1. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Vrhnika 23 km, žand pTt š žup Polhov Gradec 4 km, zdr Dobrova 12 km, fin Škofja Loka 16 km, žel Ljubljana 24 km, o 6 km. Nm 702 m. Vas v hribovitem svetu sv. od Polhovega Gradca, na jz. pobočju Grmade (898 m), kamor vodi skozi vas zaznamovana pot. V kraj vodijo le kolovozi in slabše obč. ceste, do ban. ceste 3—4 km. Kmetijstvo in gozdarstvo. Podr. cerkev sv. Uršule se prvič omenja 1526.

Setnik, 201-42-33-9-0. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Vrhnika 23 km, žand o pTt Polhov Gradec 5 km, zdr Dobrova 15 km, fin žel Ljubljana 24 km, o š žup Črni vrh 13 km. Nm 567 m. Kraj tvorijo daleč raztresene kmetije in zaselki v hribih jz. od Polhovega Gradca med Vel. Božno in Malo vodo. Sem spadajo zaselki Mali in Veliki vrh ter Zalog. Dostop po obč. cesti z vozom, do ban. ceste 3—4 km. Ilovnata zemlja rodi

* Od nov. 1936 priključena škofjeloškemu srezu.

premalo. Nekaj živinoreje. Prodaja lesa v Polhov Gradec. Podr. cerkev sv. Martina se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526. Poljska kapelica M. b. na Velikem vrhu je bila postavljena 1929.

Smolnik, 108-17-11-4-2. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Vrhnika 28 km, žand pTt Polhov Gradec 10 km, zdr Dobrova 20 km, fin Škofja Loka 15 km, žel Ljubljana 24 km, o š žup Črni vrh 2 km. Nm ca 800 m. Raztreseno naselje na istoimenskem hribu sz. nad Polhovim Gradcem. V. pod vasjo grapa Vel. Božne. Kmetijstvo. Peščena zemlja, rodnost šibka. Prodaja jajc in masla v Ljubljano ter lesa v Polhov Gradec. Dostop z vsemi vozili po ban. cesti. Pod Smolnik spada tudi strma osamljena Gora sv. Lovrenca (824 m) nad Polhovim Gradcem, znana po svojem razgledu (gl. Polhov Gradec). Na Gori so odkrili znamenito predzgodovinsko utrjeno gradišče. Tudi rimske starine so tu izkopali. Podr. cerkev sv. Lovrenca se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526. Zgrajena je po tradiciji na mestu rimskega svetišča boga Heliosa.

Občina Dobrova.

Preb. 2568, hiš 455, posest. 315, koč. 125, najem. 79. Površina 4029 ha: njiv in vrtov 671.38, trav. in paš. 1180.33, sadovnjakov 60, gozdov 2034, ostalo 83.29. Občina zavzema vso dolino Gradaščice od soteske pri Sv. Juriju (413 m) navzdol ter sega ob tej vodi tudi v ravnino, ki jo tu tvori sz. zatok Ljubljanskega Barja. Obsega pa tudi ozko spodnjo dolino Šujce. Gradaščica močno vijuga in se na nekaterih mestih nevarno zajeda v staro cesto Vič—Stranska vas. Pretežni del ravnine je izpostavljen vsakoletnim poplavam in pokrit z značilnimi nasipinami rdečkasto-rjave barve. Zato so tod le travniki, njive so redke. Večja, strnjena naselja se drže v glavnem ban. cest, v hribovju imamo le nekaj zaselkov in samotnih kmetij po strmih pobočjih in terasah. Tudi v ožjih delih dolin Gradaščice in Šujce so naselja le majhna in raztresena. Glavno komunikacijo predstavlja ban. cesta Ljubljana—Polhov Gradec (avtobusna zveza). K njej se v središču občine, t. j. ob sotočju Šujce in Gradaščice, stekajo lokalne ceste iz Brezovice, Horjula in Št. Vida. Zemlja rodi prav dobro, sadjarstvo zelo razvito. Prebivalstvo se v glavnem bavi s poljedelstvom in živinorejo. Kraje v neposredni bližini Ljubljane pa preživlja predvsem mestna industrija in obrt.

Brezje, 256-48-36-10-2. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du fin Ljubljana 12 km, žand Brezovica 3 km, zdr o pt žup Dobrova 3 km, žel Log 2 km, š v kraju, ust. 1905, 1 odd. PJS. Nm 350 m. Strnjena vas, h kateri spada nekaj raztresenih bližnjih kmetij, leži na s. vzvišenem robu močvirne doline Šujce. Na s. zapira dolino srednje visoko skrilasto hribovje, porastlo s pretežno borovim in smrekovim gozdom (Ključ 623 m). Nekaj nižje hribovje na j. strani (Loški 490 m in Debeli hrib 534 m), dovaja Šujci več potokov, ki močno zasipajo dolino. Skozi vas vodi ban. cesta Dobrova—Horjul. Kmetijstvo, gozdarstvo. Podr. cerkev sv. Neže. Prvotno gotsko stavbo so 1729, 1758 in pozneje večkrat predelali.

Dobrova, 379-76-52-20-19. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du fin Ljubljana 6 km, žand Ljubljana 5 km, zdr o pt š žup v kraju, žel Brezovica 4 km. Šola ust. 1853, 7 odd. Kmet. nad. š., Prosv. d., Branibor, PSVD, PRK, Gas., elektrika. Nm 307 m (cerkev 320 m). Vas leži ob ban. cesti Ljubljana—Polhov Gradec, od katere se tu po dolini Šujce odcepi cesta na Horjul, preko Gradaščice pa cesta na Stransko vas, Podutik in Št. Vid. Avtobusna zveza z Ljubljano in Polh. Gradcem. Del vasi leži po višjih terasah. Zatišna lega. Deloma ilovnata, deloma peščena zemlja rodi prav dobro. Prebivalce preživlja poljedelstvo in delo v ljubljanskih tovarnah. Značilna imena »Gradišče« (gozd nad Razori), »Gradišnik« (posestnik nad Peklom) itd. pričajo o predzgodovinskih ali rimskih naselbinah v teh krajih. Župnija Dobrova (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 2650 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. Dev. M. Po legendi so prvotno kapelico zgradili že v 10. stol. (970) na mestu, kjer so pastirji našli klečečo živino pred Marijino podobo v leščevju. Cerkev se je zato prvotno imenovala »Marija v leščevju«. Že v 12. in 13. stol. je bila znamenita božja pot. Zgradili so zato 1231 večjo cerkev. To so 1713 podrli in v naslednjih treh letih zgradili sedanjo stavbo, ki so jo 1784 še razširili. Visok baročni zvonik so postavili 1779. Na cerkveni steni desno od zvonika zanimiva sončna ura iz 1910. Vse do najnovejšega časa je Dobrova veljala za znamenito božjo pot. Ob cerkvi, kjer je studenček z Marijinim kipom in napisom »Vir milosti«, je visok debel zid, v katerem je 12 kapelam podobnih vdolbin. Zid so napravili 1744 in v vdolbine so med »šmarnimi mašami« postavljali spovednice, ker jih niso mogli radi ogromnega navala romarjev postaviti v cerkev. Na z. strani cerkve stoji na pokopališču prostorna kapela s stolpičem, v katerem visi »zvon želja«. Romanje je zadnje čase zopet oživelo. Prvotno je bila cerkev podr. šentvidske prafare. Iz nje se je izločila 1723 kot vikariat, ki je bil pozneje povzdignjen v župnijo. Od nje se je 1787 izločila lokalija Sv. Katarine. V Dobrovi se je rodil 1877 Adamič Emil, skladatelj in glasb. učitelj.

Draževnik, 46-5-4-1-2. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du fin Ljubljana 6 km, žand Ljubljana 5.5 km, zdr pt š Dobrova 1 km, žel Brezovica 3.5 km, o žup Dobrova 1.5 km. Nm 310 m. Zaselek leži ob obč. cesti Razori—Podsmreka, deloma je potisnjen ob hrib. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo in živinoreja.

Gabrje, 168-34-27-5-1. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du fin Ljubljana 8 km, žand žel Brezovica 6 km, zdr o pt š žup Dobrova 2 km. Nm 320 m. Vas leži, raztresena v več skupinah, ne daleč od ban. ceste v Polhov Gradec v valovitem, deloma izkrčenem prisojnem svetu na jv. vznožju apniškega Ravnika (650 m). K vasici spadajo tudi po hribu raztresene samotne kmetije (zaselki Jarčji potok in Ravnik), ter nekaj kmetij ob cesti proti z., zlasti velika Žirovnikova kmetija ob ustju globoke grape izpod Sv. Katarine. Dostop z vozom. Poljedelstvo. Od Žirovnika lep dostop preko Ravnika ali mimo Osredka k Sv. Katarini v Topolu (gl. obč. Medvode). Podr. cerkev sv. Janeza. Prvotno zelo stari cerkvi so 1544 prizidali presbiterij. Staro cerkev so 1762 podrli in od 1762—1772 zgradili sedanjo stavbo.

Hruševo, 130-25-22-3-0. Sr Ljubljana-okol. 10 km, so du fin Ljubljana 10 km, žand žel Brezovica 9 km, zdr o pt š žup Dobrova 3.5 km. Nm 397 m. Večja vas na široki terasi pod j. pobočjem strmega Sv. Jurija (413 m), na desnem bregu Gradaščice. Po obč. cesti dostop le z vozom. Kmetijstvo. K vasi spadata zaselka Log in Selo. Podr. cerkev sv. Jurija. Prvotna cerkev, ki je stala pod potom za cerkovnikovo hišo, je veliko trpela od turških napadov (1476). V 2. pol. 18. stol. so jo podrli in zgradili novo na »Partici«, t. j. utrdbi, ki verjetno izvira iz rimske dobe.

Komanija, 23-6-3-3-0. Sr Ljubljana-okol. 5 km, so du fin Ljubljana 5 km, žand Ljubljana 4 km, zdr o pt š žup Dobrova 2 km, žel Brezovica 3 km. Nm 320 m. Leži ob obč. cesti Razori—Podsmreka nad ravnino na široki terasi, ki prehaja polagoma v iglast gozd. Osojna lega. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo. Odtod je bil dr. Marinko Josip (1848—1921), pisatelj in kat. organizator.

Kozarje, 600-96-63-33-22. Sr Ljubljana-okol. 4 km, so du fin žand žel Ljubljana 4 km, zdr o pt žup Dobrova 4 km, š Vič 2 km. Nm ca 295 m. Veliko gručasto naselje ob ban. cesti Ljubljana—Polhov Gradec v ravnini na desnem bregu Gradaščice. Ob cesti rastejo zlasti proti Ljubljani številne nove hiše. K vasi spadata tudi zaselka Gmajna in Žeje. Prebivalstvo se preživlja deloma s kmetijstvom (prodaja pridelkov in mleka v Ljubljano), deloma pa z delom v bližnjih tovarnah (opekarna, tobačna tovarna).

Osredek, 46-5-4-1-0. Sr Ljubljana-okol. 11 km, so du fin Ljubljana 11 km, žand Ljubljana 10.5 km, zdr pt Dobrova 4.5 km, žel Brezovica 9.5 km, o 5 km, š žup Sv. Katarina 4 km. Nm 520 m. Leži na visoki terasi nad ban. cesto Ljubljana—Polhov Gradec, nad Žirovnikovo grapo. Sadje uspeva prav dobro. Sončna lega. V vas vodi obč. cesta, ki se odcepi od ban. ceste pri trgovini A. Ambrožič. Pri Žirovniku bližnjica. Vodnjak in kapnica. Poljedelstvo. Lepi smuški tereni pod Sv. Katarino.

Podsmreka, 288-48-30-12-6. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du fin Ljubljana 6 km, žand Ljubljana 5 km, zdr o pt š žup Dobrova 1.5 km, žel Brezovica 3 km. Nm 321 m. Vas leži ob obč. cesti I. reda Brezovica—Dobrova, na terasi, ki prehaja strmo v hrib. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo in živinoreja. Podr. cerkev sv. Martina. Do 1785 je bila podr. šentpetrske fare v Ljubljani. Prvotno zelo staro cerkev so po požaru 1749 renovirali. Po cerkvi se kraj naziva tudi Šmartno.

Razori, 53-9-7-2-1. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du fin žand Ljubljana 6 km, zdr o pt š žup Dobrova 0.6 km, žel Brezovica 5.5 km. Nm 306 m. Vas leži na odcepu obč. ceste proti Podsmreki. Hiše pomaknjene v hrib, pod teraso njive in travniki. Poljedelstvo. Avtobusna zveza.

Stranska vas, 233-36-32-3-3. Sr Ljubljana-okol. 7 km, so du fin Ljubljana 7 km, žand Ljubljana 6.5 km, zdr o pt š žup Dobrova 1.5 km, žel Brezovica 7 km. Nm 306 m. Leži ob banov. cesti II. reda Dobrova—Podutik, na levem bregu Gradaščice, pomaknjena tik pod hrib na rob aluvialne poplavne doline. V nižjem pasu so travniki, njive ležijo že na vzvišenem ozemlju, ki prehaja strmo v iglast gozd. Po hribu so raztresene posamezne kmetije. Kmetijstvo in delo v tovarnah.

Šujica, 246-37-30-7-3. Sr Ljubljana-okol. 7 km, so du fin Ljubljana 7 km, žand žel Brezovica 7 km, zdr o pt š žup Dobrova 1 km. Nm 315 m. Gručasta vas leži ob ban. cesti Ljubljana—Polhov Gradec ne daleč s. od Dobrove, onstran Grada-

ščice. Sončna in zatišna lega. Avtobusna zveza. Poljedelstvo in živinoreja. Vas se prvič omenja med 1197 in 1202 kot last šentpavelskega samostana na Koroškem.

Vrhovci, 100-30-5-25-20. Sr Ljubljana-okol. 3 km, so du fin žand Ljubljana 3 km, zdr o pt š žup Dobrova 3 km, žel Brezovica 4 km. Nm 300—320 m. Vas sestoji iz dveh delov. Prvi, starejši, ki ima popolnoma kmetski značaj, leži na tzv. viški terasi, na kateri so tudi njive. Drugi novejši del je vzrastel ob obč. cesti Vič—Stranska vas tik za Združenimi opekarnami. V tem delu so se naselili obrtniki in delavci. Zemlja, ki jo namaka Gradaščica, je deloma zamočvirjena. Slikoviti grad na Bokalcih je lepo ohranjena stavba s četveroogelnimi stolpiči na treh straneh. Zelo stari grad je bil prvotno last gospodov Hertenbergov z Jetrbenka pri Topolu (Sv. Katarina). Prvič se omenja že 1165. Hertenbergi so bili ministeriali koroških vojvod, 1261 so pa dobili grad v fevd že od oglejskega patriarha. V 2. pol. 17. stol. je bil grad v rokah rodbine Strobelhof, po kateri je dobil svoje nemško ime. Ta rodbina, ki jo je često posečal Valvasor, je razpadajoči grad podrla in sezidala novega. Pozneje je grad menjal še nekaj lastnikov. Danes je last Ed. bar. Müller. V gradu hranijo slike nizozemskega slikarja Almanaka. Prvotni lastniki Bokalc so zgradili tudi lovski dvorec Čeplje, ki pa je že v 18. stol. razpadel, posestva pa so bila priključena bokalski graščini.

Občina Dobrunje

Preb. 4424, hiš 771, pos. 220, koč. 410, najem. 219. Površina ca 5229 ha: njiv in vrtov ca 840, trav. in paš. ca 950, sadovnjakov ca 125, gozdov ca 3275, ostalo 139. Občina zavzema vse Ljubljansko polje južno od Ljubljanice, poseže pa tudi globoko v obrobno, živahno razčlenjeno hribovje na jv. vse do razvodja proti Grosupeljski kotlini. Ravninski del občine je pretežno v poljih, gozd je omejen na pobočja Golovškega hribovja. Velike sklenjene vasi, prislonjene večinoma v vznožje Golovca, deloma pa pomaknjene v bližino Ljubljanice, imajo trdno kmetijsko podlago, ki jo na zapadu podpira bližina mesta (prodaja pridelkov, obrtni in industrijski zaslužek v mestu, pranje perila), na vzhodu pa poleg tega še zaposlenost v vevški papirnici. Hriboviti del občine pa je redko naseljen, pokrit z gozdovi, z neugodnimi pogoji za kmetijstvo. Prebivalstvo sicer prodaja sadje, perutnino, jajca, drva ter stavbni les v Ljubljano in okolico, vendar so ti kraji gospodarsko pasivni. Iz njih se seli prebivalstvo v znatni meri za zaslužkom v mesto in v ravninske vasi. Glavna prometna os je ban. cesta II. reda Ljubljana—Besnica—Litija. K njej se steka s hribovja mreža obč. poti, ki se v glavnem združuje v dolini Reke pri Podlipoglavu v obč. cesto I. reda proti Sostremu in Dobrunjam.

Besnica, 143-25-11-10-1. Sr Ljubljana-okol. 14.5 km, so du Ljubljana 14 km, žand Štepanja vas 9.5 km, zdr Dobrunje 8 km, fin Polje 8 km, žel Zalog 6 km, o 7 km, p Dol. Hrušica 9.5 km, š žup Javor 1 km. Nm 320—370 m. Kmetije, vodne žage in mlini, raztreseni med hribovjem v dolini istoimenskega potoka kraj ban. ceste Ljubljana—Litija. Izvoz drv in kostanjevih desak preko založke postaje. Prodaja sadja v Ljubljano. H kraju spada tudi samotna kmetija in gostilna pri Pečarju (460 m), kjer se prevali ban. cesta od Ljubljanskega polja v dolino Besnice.

Bizovik, 637-111-18-73-35. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du fin žel Ljubljana 6 km, žup Ljubljana-Sv. Peter 5 km, žand Štepanja vas 1 km, zdr Dobrunje 2 km, o 1 km, p Dol. Hrušica 1 km, š Hrušica 1 km. Gas., Pev. d. »Danica«. Vodovod. Nm 298 m (cerkev). Leži v mali dolinici pod Golovcem, kraj obč. ceste 1 km vstran od ban. ceste Ljubljana—Litija. Dostop možen z vsemi vozili. Južni, precej raztreseni deli vasi se imenujejo Gor. Konec, Pod Kopalom in v Dolini. Prvotnih, močnih kmetij je razmeroma malo in to v s. delu vasi, ostalo so kočarji in mali obrtniki. Velik del je zaposlenih v mestu kot delavci in zidarji, ženskam daje zaslužek v izdatni meri pranje perila za Ljubljano. Razvita lesna (tesarska) obrt. Gostilna. Podr. cerkev sv. Miklavža. Pokopališče.

Brezje, 35-7-3-4-0. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand Grosuplje 4 km, zdr o Dobrunje 8 km, žel Polje 10 km, fin Polje 8 km, p Dol. Hrušica 6 km, š žup Lipoglav 2 km. Nm povp. 400 m. Leži v hribovju j. od Podlipoglava ob obč cesti 4.5 km daleč od ban. ceste Ljubljana—Litija. Dostop z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Več vodnih mlinov.

Češnjice, 103-18-4-9-2. Sr Ljubljana-okol. 10 km, so du Ljubljana 10 km, žand Štepanja vas 5 km, zdr Dobrunje 3 km, fin Polje 3.5 km, žel Polje 4 km, o 4 km, p Dol. Hrušica 5 km, š Sostro 2 km, žup Sostro 1 km. Nm 380 m. Leže jv. od Sostrega v gričevju ob obč. cesti, 2 km vstran od ban. ceste. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Znatna prodaja češenj (letno 2500 kg) v Ljubljano. Obsega tudi zaselek Tičnico.

Dobrunje, 589-91-24-61-33. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand Štepanja vas 2.5 km, zdr o v kraju, fin Polje 2.5 km, žel Polje 3 km, p Dol. Hrušica 2.5 km, š Sostro 2 km, žup Sostro 2.5 km. DKfid z gled. odrom, kolesarsko d. »Ljubljanica«. Nm 282 m. Dolga vas, razporejena po večini tesno ob griču Sv. Urha (341 m). Manjši del vasi se razprostira na obeh straneh ban. ceste Ljubljana—Litija blizu Ljubljanice. Zaselki Delce, Marinki, Pod Ježo, Trdnjava, Vel cesta. Avtobusna zveza z Ljubljano. Zemlja je peščena in srednje rodovitna. Mešani gozdovi v Golovcu. Kmetovalci in obrtniki. Prodaja lesa, zlasti drv, jajc, perutnine in sadja v Ljubljano. V bližini pripravna vežbališča za smučanje. Gostilna s prenočišči. O gradu v Dobrunjah ni danes sledu. Stal je na posestvu št. 5, ki se danes imenuje »Trdnjava«. Grad je bil razrušen ob priliki znane hude borbe med Turki in kristjani pri Hrušici blizu Ljubljane. Od grajske stavbe sta ostala samo dva kipa: sv. Janeza Nep., ki je sedaj v kapelici ob cesti, in sv. Janeza Krstn., ki je vzidan v steno hiše posestnika Dežmana v Zadvoru št. 22. Podr. cerkev sv. Urha je bila sprva podr. stiškega samostana, pozneje pa pražupnije sv. Petra v Ljubljani. Od 1788 do 1810 je bila tu samostojna duhovnija, od 1810 je pa podrejena župniji v Sostrem. V cerkvi sta dve sliki V. Metzingerja.

Fužine, 195-20-2-15-32. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du fin Ljubljana 6 km, žand Štepanja vas 1 km, zdr Dobrunje 3 km, žel Ljubljana 5.5 km, o 2 km, p Dol. Hrušica 1 km, š Hrušica 1 km, žup Polje 2 km. Nm 285 m. Leže ob Ljubljanici kraj betonskega mosta ob obč. cesti 0.3 km vstran od ban. ceste Ljubljana—Litija. Kmetovalci, delavci in obrtniki. Električna centrala Vevške papirnice z mogočnim jezom na Ljubljanici. Žage na električni pogon. Ime Fužine spominja na nekdanje staro železarstvo in fužinarstvo, ki je že zgodaj izrabljalo vodni strmec Ljubljanice v konglomeratnih pečeh. V 16. stol. je tu obstajala znana žaga in mlin, pozneje kovačnica za kose in po 1843 Terpinčeva tvornica strojil in barvil, že tedaj v zvezi z vevškim podjetjem istega industrijalca. Še danes ohranjeno graščino Fužine na levem bregu Ljubljanice je dal zgraditi ljubljanski župan Vid Kizelj 1526 (nemška napisna plošča z grbom in letnico nad portalom gradu). Grad je bil last deželnih knezov, a grofje Kizlji so gospodarili na gradu samo kot njihovi fevdniki. Pozneje so ga dobili v pravo last. Ker je najznamenitejši član rodbine Jurij Kizelj spadal med najizrazitejše pristaše kranjskega luteranskega plemstva, so grad dobili v protireformacijski dobi 1619 oo. jezuitje. Po razpustitvi jezuitskega reda je postal grad državna last. Pozneje so ga kupili knezi Auerspergi. Danes je last rodbine pl. Baumgarten. V parku ob cesti stoji spomenik, napravljen po vzorcu starega nagrobnega spomenika pariškega pokopališča Père Lachaise. Romantični grad s slapovi Ljubljanice, ki pa jih je skazila industrija, je priljubljena izletna točka. Gostilna.

Javor, 254-46-27-14-5. Sr Ljubljana-okol. 14.5 km, so du Ljubljana 14 km, žand Štepanja vas 9.5 km, zdr o Dobrunje 7 km, fin Polje 8 km, žel Zalog 9 km, p Dol. Hrušica 9.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1933, 1 odd. Nm 513 m. Leži j. od Besnice visoko v sončnem hribovju, ob obč. cesti 2 km vstran od ban. ceste. Dostop le z vozom. Obsega tudi raztresene zaselke in kmetije po slemenih nad Besnico: Brezovar, Lanišče, Roje, Seljan, Selšek, Tabor, Zavrharji, Žagarji. Peščen in nerodoviten svet. Veliki listnati, pretežno kostanjevi gozdovi. Izvoz drv in kostanjevega lesa preko založke postaje. Znatna prodaja sadja (letno ca 2300 kg) v Ljubljano. Gostilna. Nekdanji zemljiški gospodje vasi so bili stiški menihi. Značilno ime »Gradišče« še spominja na mesta, kjer so stale samostanske pristave. Na dobo turških napadov spominjajo gozdne parcele, imenovane »na Grmadi«. Župnija Javor (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 438 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ane se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. Prvotna kapela je bila 1702 prenovljena. L. 1722. je bila h kapeli, ki služi od tedaj za presbiterij, prizidana ladja z lesenim stropom. L. 1739. so prizidali kapelo sv. Martina. L. 1790. so cerkev renovirali. Od 1905—1906 so sezidali novo župno cerkev, dočim so staro preuredili v pokopališčno kapelo, le zvonik so odstranili. Cerkev je bila prvotno podr. šentpetrske prafare v Ljubljani, od 1736 pa lipoglavske fare. L. 1785. je bila ustanovljena lokalija, ki je bila 1875 povzdignjena v župnijo.

Mali Lipoglav, 69-15-7-8-3. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du Ljubljana 15 km, žand Grosuplje 4 km, zdr o Dobrunje 4 km, fin Polje 8 km, žel p Šmarje-Sap 3 km, š žup v kraju. Šola ust. 1910, 1 odd. PJS, Gas. Nm 526 m. Leži visoko v hribovju nad Šmarjem pri Ljubljani ob obč. cesti, ki se 3 km jz. odtod odcepi od drž. ceste Ljubljana—Zagreb. Dostop z vozom. Svet

je ilovnat in rodoviten. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja drv in tesanega lesa. Trgovina in gostilna. Na posestvu Janeza Bosia je še viden nasip nekdanjega keltskega taborišča. Vas Lipoglav se prvič omenja 1278. Župnija Lipoglav (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 491 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1290, pozneje 1402 in 1526. Prvotno je bila cerkev podr. prafare sv. Petra v Ljubljani. Iz nje se je izločila pred 1736 kot vikariat in 1782 kot župnija. Lipoglavska rojaka: Grum Anton (r. 1877), skladatelj in Skubic Anton (r. 1876), dekan v Ribnici, prosv. in društv. delavec.

Pance, 66-12-7-5-1. Sr Ljubljana-okol. 16 km, so du Ljubljana 16 km, žand Grosuplje 3 km, zdr Dobrunje 9 km, fin Polje 9 km, žel p Šmarje-Sap 4 km, o 8 km, š žup Lipoglav 3 km. Nm ca 505 m. Leže na sončnem hrbtu v hribovju vzh. od Lipoglava in s. od Grosuplja, 4 km od drž. ceste Ljubljana—Zagreb. Dostop po obč. cesti z vozom. Prodaja kmetijskih proizvodov, zlasti krompirja in žita ter drv v okolico Ljubljane. Na gričku nad vasjo (»Krokarjev grad«) so naleteli na predzgodovinske predmete. Znamenje M. b. pri vhodu v vas je iz 1903.

Podlipoglav, 133-20-12-8-1. Sr Ljubljana-okol. 10.5 km, so du Ljubljana 10.5 km, žand Štepanja vas 8 km, zdr Dobrunje 5 km, fin Polje 5 km, žel Dev. Marija v Polju 6 km, o 4.5 km, p Dol. Hrušica 7 km, š žup Sostro 2 km. Nm 299 m. Leži jv. od Dobrunj med griči, v vlažni dolinici Reke, ob združitvi treh grap. Po obč. cesti (t. zv. Reški cesti), ki se 3 km sz. odtod odcepi od ban. ceste Ljubljana—Litija, je dostop možen z vsemi vozili. Kmetijstvo in gozdarstvo. V stranskih grapah mlini. Gostilna.

Podmolnik. 218-35-13-21-5. Sr Ljubljana-okol. 10 km, so du Ljubljana 9.5 km, žand Štepanja vas 5.5 km, zdr Dobrunje 4 km, fin Polje 4.5 km, žel Polje 5 km, o 3 km, p Dol. Hrušica 5.5 km, š žup Sostro 2 km. Nm ca 300 m. Leži v mokrotni dolinici pod Molnikom (582 m) ob obč. cesti 3 km vstran od ban. ceste Ljubljana—Litija. Kmetovalci in delavci. Prodaja jajc, češenj in lesa. V bližini kopljejo fin dolomitni pesek. Gostilna, vodni mlin. Na Marečku (415 m) so še vidne razvaline nekdanjega gradu, ki ga je domnevno uničil potres 1511. V srednjem veku so tu živeli kmetje-svobodnjaki (kosezi).

Repče, 80-14-7-6-1. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand Grosuplje 3 km, zdr o Dobrunje 8 km, fin Polje 8 km, žel p Šmarje-Sap 3 km, š žup Lipoglav 2 km. Nm 478 m. Leži v hribovju nad Šmarjem pri Ljubljani. V vas drži obč. cesta, po kateri je 5.5 km do ban. ceste pri Sostrem. Dostop z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja drv in stavbnega lesa v okolico Ljubljane.

Sadinja vas, 169-23-5-22-9. Sr Ljubljana-okol. 10 km, so du Ljubljana 9.5 km, žand Štepanja vas 5 km, zdr o Dobrunje 3 km, fin Polje 3.5 km, žel Polje 4 km, p Dol. Hrušica 5 km, š žup Sostro 1 km. Nm 298 m. Leži ob robu vlažne doline kraj obč. ceste 2 km j. od ban. ceste pri Sostrem. Dostop tudi z avtom. Vključuje zaselek Škrjan. Prebivalci žive od kmetijstva in dela v vevški papirnici. Prodaja zelja, krompirja, jabolk, jajc in drv v Ljubljano ter bližnjo okolico. Gostilna, nekaj obrtnikov.

Sela pri Pancih, 60-8-7-1-1. Sr Ljubljana-okol. 14.5 km, so du Ljubljana 14.5 km, žand Štepanja vas 10 km, zdr Dobrunje 10 km, fin Polje 8.5 km, žel Ljubljana 14 km, ali Polje 11 km, o 8 km, p Dol. Hrušica 10 km, š žup Lipoglav 3 km. Nm 469 m. Leži sv. od Lipoglava v tako zvani Reški dolini in v hribovju nad njo. Mimo drži obč. cesta, po kateri je 8 km daleč od ban. ceste Ljubljana—Litija. Dostop z vozom. Nerodoviten peščen svet. Kmetijstvo. Več vodnih mlinov. Vas je večkrat pogorela; zadnjič 1866.

Sostro, 393-62-15-44-24. Sr Ljubljana-okol. 9.5 km, so du Ljubljana 9 km, žand Štepanja vas 5 km, zdr Dobrunje 3 km, fin Polje 3 km, žel Zalog 4 km, o 2.5 km, p Dol. Hrušica 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1867, 11 odd. Javna knjižnica, PRK, PJS, DKfid., Gas., Slov. kat. izobr. dr., PSVD, PČD. Nm 283 m. Vas sestoji iz dveh delov. Jedro z obcestno obliko leži v rahli globeli blizu Ljubljanice, naselje okrog župne cerkve sv. Lenarta pa dober km južneje ob vhodu v mokrotno dolino Reke. V sredini med obema se prične vzpenjati ban. cesta Ljubljana—Litija preko znamenitega Pečarjevega klanca v Besnico. Kraj vključuje zaselke Betežico in Lastovce. Avtobusna zveza z Ljubljano. Kmetovalci, obrtniki in delavci v vevški papirnici. Trgovina s sadjem in drvmi. Prodaja sadja, krompirja, jajc, perutnine in mleka v Ljubljano. Gostilne, vodne žage. Župnija Sostro (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 2233 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lenarta je bila znana že v 14. stol. Sprva je bila podr. župnije Šmarje. Iz nje se je izločila 1753 kot vikariat, ki je bil pozneje povzdignjen v župnijo. Današnja cerkev v rom. slogu zgrajena 1898 po vel. ljubljanskem potresu. Poslikal jo je 1921 S. Ogris iz Vrhnike. Znamenite oljnate slike sv. Elizabete (Metzinger, 1750), sv. Lenarta (Wolf, J. Potočnik); Zadnja večerja Egartova.

Spodnja Hrušica, 259-42-6-35-8. Sr Ljubljana-okol. 4.5 km, so du fin Ljubljana 4 km, žand Štepanja vas v kraju, zdr. Dobrunje 3 km, žel Ljubljana 5.5 km, o 2.5 km, p v kraju, š Hrušica 0.5 km, žup Ljubljana-Sv. Peter 4 km. Šola ust. 1884, 6 odd. SKJ, PJS, PRK, Prosv. d., Gas., Smuč. d., Šah. d. Nm 286—295 m. Leži v pravilni vrsti ob obč. cesti in potoku med vznožjem Golovca in ban. cesto Ljubljana—Sostro—Litija (avtob. zveza). Nekaj hiš ob ban. cesti. Dostop za vsa vozila. Prebivalci so kmetje in delavci. Lep zaslužek nudi pranje perila za Ljubljano. Dovoz kmetijskih proizvodov, zlasti mleka v mesto. Gostilne.

Št. Pavel, 63-11-7-4-0. Sr Ljubljana-okol. 11 km, so du Ljubljana 11 km, žand Štepanja vas 7 km, zdr Dobrunje 4 km, fin žel Polje 4 km, o 3.5 km, p Dol. Hrušica 7 km, š žup Sostro 2 km. Nm 394 m. Leži na dolomitni rebri nad Podlipoglavom ob obč. cesti 3 km vstran od ban. ceste pri Sostrem. Dostop z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja manjših količin sadja in drv. Podr. cerkev sv. Pavla. Na portalu je vsekana prepisana letnica 1305. Ker je cerkev pozno gotska, bi morala stati najbrž pravilno letnica 1505. Zvon nosi letnico 1420. Pokopališče.

Veliki Lipoglav, 36-6-5-1-1. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand Grosuplje 3 km, zdr Dobrunje 5 km, fin Polje 8 km, žel p Šmarje-Sap 2.5 km, o 7 km, š žup Lipoglav 1.5 km. Nm 531 m. Leži s. od Malega Lipoglava ob isti obč. cesti. Ostalo kot Mali Lipoglav. Vas je 1860 popolnoma pogorela.

Zadvor, 471-69-16-37-35. Sr Ljubljana-okol. 8.5 km, so du Ljubljana 8 km, žand Štepanja vas 3.5 km, zdr o Dobrunje 1 km, fin Polje 2.5 km, žel Polje 3 km, p Dol. Hrušica 3.5 km, š žup Sostro 1 km. Del. kult. d. s pev., godb., gled. odsekom. Nm ca 280 m. Vas kraj ban. ceste Ljubljana—Besnica—Litija. Obsega zaselke Cegelnico (nekdanja opekarna) in Križanke. Avtobusna zveza z Ljubljano. Obč. cesta za vsa vozila v Vevče. Kmetovalci, delavci v vevški papirnici in razni obrtniki. Prodaja zelja in krompirja v Ljubljano, ter mleka in jajc v Vevče. Gostilne.

Zagradišče, 89-15-10-5-1. Sr Ljubljana-okol. 11.5 km, so du Ljubljana 11 km, žand Štepanja vas 8 km, zdr o Dobrunje 6 km, fin Polje 6.5 km, žel Zalog 6 km, p Dol. Hrušica 8 km, š žup Sostro 3 km. Nm ca 420 m. Med drevjem skrita vas v. od Češnjic ob obč. cesti. Dostopna je z vozom. Vključuje zaselka Osredek in Razore. Kmetijstvo. Znatna je prodaja češenj (letno ca 2300 kg) v Ljubljano. Vrh hriba pri h. št. 4 (pri »Tabrarju«) so razvaline tabora iz turških časov.

Zavoglje, 68-11-3-7-2. Sr Ljubljana-okol. 9.5 km, so du Ljubljana 9 km, žand Štepanja vas 4.5 km, zdr o Dobrunje 2 km, fin Polje 4 km, žel Zalog 3 km, p Dol. Hrušica 4.5 km, š žup Sostro 1.5 km. Nm 277 m. Leži na desnem bregu Ljubljanice, kjer ta zavije pod Kašeljskim gričem proti s., ob obč. cesti 0.8 km vstran od ban. ceste Ljubljana—Litija. Kmetijstvo, zaposlenost v vevški papirnici. Prodaja zelja (letno 3000 kg), drv in stavbnega lesa v Ljubljano. Vodna žaga, gostilna. Pet minut od cerkve sv. Urha stojijo razvaline, zvane Trdnjava, gotovo ostanek nekdanjega obrambnega tabora proti Turkom. Podr. cerkev sv. Urha. Od prvotne cerkve je danes ohranjen samo še presbiterij z lepim gotskim stropom iz 15. stol.

Zgornja Hrušica, 294-42-11-18-19. Sr Ljubljana-okol. 4 km, so du fin Ljubljana 4 km, žand Štepanja vas 1 km, zdr Dobrunje 4 km, žel Ljubljana 5 km, o 3 km, p Dol. Hrušica 1 km, š Hrušica 1 km, žup Ljubljana-Sv. Peter 4 km. Nm ca 290 m. Leži v vznožju Golovca. Posamezne hiše so raztresene po ravnini do Ljubljanice in ob ban. cesti (»Na veliki cesti«). Avtobusna zveza z Ljubljano. Kmetovalci in v Ljubljani zaposleni delavci. Prodaja zelja, krompirja in mleka v Ljubljano.

Občina Dol pri Ljubljani*

Preb. 3219, hiš 603, posest. 462, koč. 131, najem. 38. Površina 3854 ha: njiv in vrtov 1021, trav. in paš. 900, sadovnjakov 65, gozdov 1523, ostalo 345. Občina obsega del Ljubljanskega polja s. od Save do Soteškega hriba (407 m) na zapadu, pa še preko njenega vstopa v zasavske hribe na vzhodu. Obsega tudi ozek pas na desnem bregu Save od izliva Ljubljanice navzdol ter hribovje iz glinasto-skrilavih karbonskih plasti od Ajdovščine (496 m) do Murovice (740 m). Prodnata posavska ravnina, ki pada v obliki ene ali več teras v ravnico ob današnjem toku Save, je v vsem obsegu obdelana. Spodaj ob Savi pa so logi, travniki in pašniki. Velike sklenjene vasi leže nad ježo glavne savske terase ali pa v vznožju hribovja. Hribovje samo je v ogromni večini pod gozdom (gozd obsega 39.5% vse občine), le v bližini potoka Kamence in v prisojnem zavetju apniških

* Glej dodatek.

strmin Strme Rebri (547 m) in Murovice (740 m) so se razvila precej raztresena naselja. Prevladujoča gospodarska panoga je v vsej občini poljedelstvo v zvezi z živinorejo. Med poljskimi pridelki prevladuje pšenica (66% vse obdelane zemlje). Nižinske vasi s svojimi ugodnejšimi predpogoji prodajo precej živine, mleka, sadja, perutnine in jajc v Ljubljano, hribovske pa pridelujejo skoraj le za domačo potrebo. Zato pa je odtod dosti znatnejša prodaja lesa in drv v bližnje vasi in Ljubljano (iz vse obč. gre letno ca 300 m^3 mehkega lesa in ca 400 m^3 drv). Iz z. nižinskih vasi se vozi precej prebivalstva na delo v Ljubljano, v Dolu z bližnjima Vidmom in Podgradom pa je omogočila vodna sila Mlinščice in Besnice razen mlinov in žag nastanek tvornic (barve, kemikalije). Dol, Dolsko in bližnja žel. postaja Laze so izhodišče zanimivih izletov.

Beričevo, 250-52-48-4-1. Sr Ljubljana-okol. 9.3 km, so du Ljubljana 9.3 km, žand o pT š žup Dol 2 km, zdr Polje 7 km, fin Domžale 7 km, žel Laze 6 km. Gas., DKfid., Kmet. dom. Nm 279 m. Vas stoji v dolgi vrsti nad ježo glavne terase ca 7 m nad ravnico ob današnjem toku Save. Do regulacije 1886 je Sava tekla tik pod vasjo, kjer poteka še danes stara mrtva struga. Spodaj pod pobočjem terase se razprostirajo vlažni travniki in pašniki, njive pa so zgoraj na terasi s prodnato-peščeno osnovo. V. od vasi pada ravan v nižji neobdelani svet ob sotočju Pešate in Kamniške Bistrice. Po ban. cesti ima vas dvakrat dnevno avtobusno zvezo z Ljubljano in Dolskim. Poljedelstvo in živinoreja. Ljubljanski trg zalaga z mlekom, sadjem in prašiči, perutnino in jajci. Pravega gozda je le malo, log ob Savi in Kamniški Bistrici ne nudi lesa za prodajo. Nekaj obrti in trgovine. Gostilna s prenočišči. Nekaj ljudi je zaposlenih v industrijskih podjetjih v Ljubljani in v Dolu. Podr. cerkev sv. Križa s pokopališčem se prvič omenja 1526. Iz Beričevega doma: Fleischman Andrej (1805—1867), botanik, Flajšman Jurij (1818—1874), glasbenik in skladatelj, Gostinčar Franc (r. 1860), kršč. soc. politik, bivši dež., drž. in nar. poslanec.

Brinje, 78-18-17-1-0. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand o pT š žup Dol 3 km, zdr Polje 6 km, fin Domžale 5 km, žel Zalog 8.3 km. Elektrarna. Nm 281 m. Vas leži ob ban. cesti Ljubljana—Litija 1 km z. od Beričevega. Postavljena je prav kot Beričevo nad strmi breg savske terase. Kmetijstvo, nekateri družinski člani pa hodijo tudi na delo v industrijo. Dnevna avtobusna zveza z Ljubljano.

Dol, 150-25-25-0-3. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du Ljubljana 12 km, žand pT š žup v kraju, o 2 km, zdr Polje 11 km, fin Domžale 6 km, žel Laze 4 km. Šola ust. 1854, 4 odd. SKJ, Gas., DKfid., PRK, PJS, PSVD, PČD, Prosv. d. z odrom. Nm 271 m. Leži sv. od izliva Kamniške Bistrice v Savo, na zgornji prodnati savski terasi, ki pa je tu že precej nizka in neizrazita. Pod robom terase, j. od gradu svet naglo pade v močvirne loge ob Savi, ki jih namaka vrsta tod izvirajočih studencev. Vas ima obliko dolge vasi, postavljene vzdolž ban. ceste Ljubljana—Litija, po kateri se vrši dnevni avtobusni promet z Ljubljano. Kmetijstvo. V Ljubljano se prodaja mleko, sadje, perutnina in jajca. V vasi, ki je cerkveno in upravno središče, je tudi nekaj obrti in trgovin. Na potoku Mlinščici, ki je tod speljana od Kamniške Bistrice skozi naselje Videm in pod Dolom proti Savi, je več mlinov. Ob njej sta se tudi naselili tvornica barv (»Jugosl. ind. ulja i boja« s tvorniškimi objekti tudi v Klečah in Podgradu) in kemijska tvornica (A. Kansky, proizvajanje žvepl. etra in sličnih produktov). V teh tvornicah je zaposlenega precej prebivalstva iz Dola in bližnjih vasi. Gostilne s prenočišči. Prehod preko broda v Podgrad (2 km) in Zalog.

Grad Dol pod farno cerkvijo je sezidal A. Gallenberg, lastnik sostrskega gradu iz kamna razvalin gradu na Ajdovščini. Graščina nosi datum 3. avgusta 1540. Od poznejših lastnikov je važen baron Jožef Erberg, vzgojitelj cesarjeviča Ferdinanda. Imel je v gradu krasno knjižnico, bil mecen vseh kulturnih in domoznanskih stremljenj ter je na osnovi bogatih virov, ki jih je zbral v svojem muzeju in arhivu v Dolu, pozimi 1825 sestavil svoj rokopis »Poskus razvoja slovstvene zgodovine za Kranjsko«. Travnik za graščinskim poslopjem, imenovan »cesarski«, spominja na obisk cesarja Ferdinanda I. svojemu vzgojitelju (1819). Spomenik v empirskem slogu, ki je nekdaj tu stal, so pozneje prenesli na graščinski svet. Na ta obisk spominja tudi spominska plošča v gradu. Od 1908 je grad v lasti rodbine Povšetove, oz. njenih naslednikov rodbin dr. Pogačnik, Globočnik in Šinkovec. V gradu so zdaj osnovna šola in stanovanja. Graščina hrani še danes mnogo znamenitosti, med njimi: »Vstajenje« z letnico 1540, izklesano iz marmorja; sliko Kristusa iz 1649; zbirko malih doprsnih reliefov vseh papežev do 1740; zbirko doprsnih reliefov rimskih in grških bogov ter vladarjev; več slik in umetnin, ki so najbrž delo samega barona Erberga; sliko »Marije« (Julio Quaglio 1704) na zidu na stopnjišču; sliko »Kralj David«, izdelano na beli svili s tanko črno svilo (Lucija Coconi 1830); lestenec iz kapnikov, prinešenih iz Postojnske jame. Župnija Dol (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 1205 duš. Župna cerkev sv. Marjete se omenja že 1262 kot vikariatna cerkev, spadajoča pod župnijo Mengeš. Verjetno je stala na mestu sedanje ter je bila zidana v gotskem slogu, kakor kaže še presbiterij. Ostali del cerkve v baročnem slogu je bil prizidan pozneje, najbrže pred 1754, ko je goriški nadškof grof Attems posvetil cerkev (napis na kamnu cerkvenega presbiterija). Slika sv. Marjete v vel. oltarju je delo znamenitega Kremser-Šmita (iz 1774). Cerkvi jo je podaril graščak Erberg. Oltar sam je delo podobarja Rovška iz Ljubljane (1898). Stranska oltarja sta delo podobarja Hrovata iz Domžal (1908). Obe sliki na manjših oltarjih sv. Ane in sv. Janeza Nep. sta delo Metzingerja. Župnija se je 1627 končno izločila iz mengeške prafare. Farne matrike začenjajo od tega leta. Iz nje se je 1788 izločila župnija Sv. Helena. V Dolu rojeni: Erberg Anton S. J. (1695—1764, univ. prof. v Gradcu, teološki pisatelj; Klemenčič Josip (r. 1892), cerkv. skladatelj; Majar Valentin (r. 1851), nabožni pisatelj.

Dolsko, 230-49-42-7-5. Sr Ljubljana-okol. 15.5 km, so du Ljubljana 15.5 km, žand o pT Dol 4 km, zdr Polje 11 km, fin Domžale 8 km, žel Laze 1 km, š v kraju, žup Sv. Helena 0.4 km. Šola ust. 1876, 3 odd. PJS, Slov. kat. izobr. d., Gas. Nm 263 m. Tudi ta vas je razporejena po dolgem nad robom savske terase, ki pa je tu le še 2—3 m visoka. Pod njo poteka stara, stranska savska struga. Dostop v vas je po ban. cesti Ljubljana—Litija (dvakrat dnevno avtobusna zveza), poleg tega z one strani Save od žel. postaje Laze preko broda (1½ km, za vsa vozila). Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja izdelkov Mlekarske zadruge. Nekaj obrtnikov, trgovcev in delavstva (zlasti železniškega). Dva letna sejma. Kraj je prav prijeten za letovanje in kopanje v Savi, ter ima gostilne s tujskimi sobami. Najprikladnejše izhodišče za izlete na Vrh pri Sv. Trojici (526 m) s priznano krasnim razgledom (1½ ure). Hvaležni so odtod tudi izleti na Murovico (740 m) in Cicelj (817 m).

Kleče, 138-34-28-6-5. Sr Ljubljana-okol. 13.5 km, so du Ljubljana 13.5 km, žand o pT š žup Dol 1.5 km, zdr Polje 12.5 km, fin Domžale 7 km, žel Laze 2.5 km. Nm 267 m. Vas leži v vrsti tik nad bregom 5 m visoke savske terase, pod katerim poteka stara stranska struga Save. Staro jedro vasi z nekaterimi starinskimi, deloma še lesenimi hišicami je orientirano proti ozki vaški poti tik nad omenjenim bregom. Ob ban. cesti Ljubljana—Litija stoje le nekatere novejše hiše. Avtobusna zveza na liniji Ljubljana—Dolsko. Na žel. postajo Laze ima dostop za vsa vozila skozi Dolsko in preko broda (2½ km). Prebivalstvo je kmetijsko, poleg nekaj železniških in tovarniških delavcev. Na ljubljanski trg gre mleko, sadje perutnina in jajca. Pod vasjo se steka Mlinščica, ki zbira tudi vrsto reguliranih potokov iz karbonske Ajdovščine (496 m), s stranskim rokavom Save. Tu so mlini in žaga. Gostilne. V Klečah je bila za časa brodarstva po Savi (pred železnico) čolnarska postaja.

Klopce, 107-19-14-5-0. Sr Ljubljana-okol. 16.5 km, so du Ljubljana 16.5 km, žand o pT Dol 5 km, zdr Polje 12 km, fin Domžale 7.5 km, žel Laze 2.5 km, š Dolsko 2 km, žup Sv. Helena 1.5 km. Nm 505 m. Hribovska vasica leži na prisojni terasi na meji med nižjim, živahno razrezanim hribovjem iz karbon. skrilavcev in med zavetnimi apniškimi strminami Murovice (740 m). Prav tako, samo nekaj niže, leži k njej spadajoči zaselek Hrib, dočim so Osredki precej niže v pobočju. Dostop le z vozom 2½ km od ban. ceste Ljubljana—Litija pri Dolskem. Kmetijstvo. Dobro uspeva sadje. V Ljubljano se prodajajo jajca, perutnina in sadje (jabolka, hruške, češnje). Dovolj obsežni so gozdovi (spodaj na skrilavcu pretežno bor in smreka, na apniških pobočjih bukev). Prodaja drv in ostalega lesa v Ljubljano. Murovica (740 m), s kraško planoto na vrhu, je sicer čez in čez porasla, a nudi na z. krasno razgledno mesto ter je radi tega hvaležna izletna točka (1½ ure iz Dolskega). Skozi Klopce vodi tudi najbližja pot s Posavja mimo Jemčevega znamenja (545 m) v Moravško dolino (nekdaj važna tovorna pot). Od Jemčevega znamenja je ugoden dostop k Sv. Trojici (526 m).

Laze, 181-35-9-26-8. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du Ljubljana 15 km, žand o pT Dol 4 km, zdr fin Polje 11 km, žel v kraju, š Dolsko 1.5 km, žup Sv. Helena 2.5 km. Nm 264 m. Laze so brezpomemben zaselek j. od Save v osojnem vznožju Janških hribov, ki je nekaj narastel in dobil svoj pomen šele z zgraditvijo žel. proge, kot žel. postaja za vasi onstran Save in za hribovska naselja okoli Jančja (794 m). K Lazom spada tudi zaselek Slapnica, v. odtod, ob izlivu istoimenskega potoka v Savo (mlin). Kmetijstvo je v Lazah le malega pomena, pravih kmetij je malo. Velik del prebivalstva so železniški nastavljenci in delavci. Gostilne s prenočišči. Brod preko Save. Izhodišče izletnikov na Jančje 794 m (2½ uri) in v hribovje s. od Save (gl. Dolsko), kamor vodijo zaznamovana pota.

Petelinje, 125-30-21-9-3. Sr Ljubljana-okol. 15.5 km so du Ljubljana 15.5 km, žand o pT Dol 4 km, zdr Polje 11.6 km, fin Domžale 8 km, žel Laze 1.6 km, š Dolsko 0.6 km, žup Sv. Helena 0.4 km. Nm ca 270—280 m. Vas leži s precej vsaksebi postavljenimi domovi v ravnini ob j. vznožju Vel. Vrha (418 m). K njej spadata tudi neznatni naselji Kamnica ob vstopu istoimenskega potoka v posavsko ravan ter Sv. Helena s t. zv. Žerjavovo graščino. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 0.6 km od ban. ceste Ljubljana—Litija. Kmetijstvo, sadje. Lepi, pretežno borovi in smrekovi gozdovi, ki jih izkorišča predvsem graščina Sv. Helena. Že v Valvasorjevi dobi je bil v kraju znan kamenolom črnega skriljavca za mlinske kamne in pokrivanje streh. Žerjavov grad, nazvan po nedavnem posestniku gradu, je v Valvasorjevi dobi pripadal nemškemu viteškemu redu v Ljubljani. Ta je tu imel komendatorja pl. Gallensteina. Redovniki so hodili v grad samo na letovišče. Sedanji lastnik prikupnega gradu z veleposestvom je Doložan, upokojeni častnik. Župnija Sv. Helena (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 980 duš. Župna cerkev sv. Helene je bila zidana 1495. Omenja se v seznamu cerkv. drag. iz 1526. L. 1788. so jo prezidali. Sedanja stavba je iz 1794—1797. Cerkev je bila sprva podr. mengeške prafare in od 1682 dolske župnije. Iz slednje se je 1788 izločila kot samostojna lokalija in 1875 kot župnija. Kapela sv. Agate na farnem pokopališču je bila zidana 1500.

Podgora, 93-28-10-8-1. Sr Ljubljana-okol. 13.8 km, so du Ljubljana 13.8 km, žand o pT š žup Dol 2 km, zdr Polje 13 km, fin Domžale 8 km, žel Laze 3.2 km. Nm ca 270—280 m. Vas je prislonjena po dolgem v vznožje glinasto skrilavega Vel. Vrha (418 m). Nekaj hiš leži že docela na posavski ravnini (»Na Polju«). Dostop tudi z avtom 0.7 km od ban. ceste Ljubljana—Litija. Povsem kmetijska vas s prodajo mleka, sadja, perutnine in jajc v Ljubljano. V hribu obsežni gozdovi (pretežno bor in smreka).

Podgórica, 372-77-52-25-1. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand o pT Dol 4 km, zdr Polje 5 km, fin Domžale 4.5 km, žel Zalog 5 km, š žup Sv. Jakob 1 km. Gas. Elektrika. Nm 286 m. Velika gručasta vas stoji v jv. vznožju osamelega Soteškega hriba (407 m) med Ljubljanskim in Domžalskim poljem. Domovi so postavljeni deloma ob ban. cesti Ljubljana—Domžale, deloma ob vzporedni vaški poti že nekoliko v pobočju. Soteški hrib je docela pod gozdom (smreka, bukev), plodna posavska ravnina pa v njivah. Prebivalstvo živi od kmetijstva (prodaja mleka, perutnine in jajc v Ljubljano), nekaj ga je zaposlenega v ljubljanskih in domžalskih industrijskih podjetjih. Obrtniki, trgovine in gostilne. Gozd na Soteškem hribu nudi razmeroma malo dohodkov (majhni deleži). Kraj se prvič javlja 1300.

Pešata, 209-46-40-6-4. Sr Ljubljana-okol. 9 km, so du Ljubljana 9 km, žand o pT Dol 3.5 km, zdr Polje 6 km, fin Domžale 4 km, žel Zalog 6 km, š žup Sv. Jakob 2 km. Gas. Nm 281 m. Vas leži v dolgi vrsti ob potoku Pešati nedaleč od njenega izliva v Kamn. Bistrico. Dostopna je z vsemi vozili po obč. cesti 1 km od ban. ceste Ljubljana—Domžale pri Podgorici, ali 1¼ km od ban. ceste Ljubljana—Litija pri Beričevem. Jz. od vasi so na prodnati posavski ravnini polja, sv. na vlažnem ilovnatem svetu ob Pešati pa travniki (s cerkvijo sv. Petra). Kmetijstvo producira poljske pridelke za dom ter živino, mleko, jajca in perutnino za Ljubljano. Na Pešati so 4 mlini, od katerih melje eden tudi za mesto Ljubljano. Trgovine, gostilne, nekaj delavstva. Izboren ribolov. Kraj se prvič javlja 1302. Pokopališče. Kapelo sv. Petra je 1461 podaril cesar Friderik III. tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji za vzdrževanje enega kanonika. Že 1393 je pri kapeli obstajal beneficij za stalnega duhovnika. Novo renesančno cerkev so zgradili pred 1752. Bila je mengeška podružnica.

Podgrad, 150-27-20-7-0. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand zdr fin Polje 4 km, žel Laze 2 km, o pT žup Dol (po brodu 2 km, po cesti 12 km), š Zalog 2 km. Nm ca 280 m. Naselje je raztreseno j. od Save ob potoku Besnici tam, kjer slednja zapušča svojo ozko in samotno grapo ter se izliva v Ljubljanico. Mimo vodi ban. cesta iz Ljubljane v Litijo ter železnica Ljubljana—Zidani most. Prebivalstvo se le deloma bavi s kmetijstvom, nekaj jih je zaposlenih pri železnici, še več v tamošnji kemični tvornici. Okolno glinasto-skrilavo gričevje z ostanki dveh gradov (Ostri vrh, odtod vaško ime) je poraslo z gozdom (smreka, bor, bukev), ki nudi les za prodajo (žaga). H Podgradu spadata dalje na v. zaselka Gradovlje in Gostince, stoječa prav tako ob ustju tesnih stranskih grap. Prvotni grad Sostro (tudi Ostri vrh ali Osterberg), zapadno nad grapo Besnice, je danes v razvalinah. Po Valvasorjevem poročilu je dal grad sezidati Artolf II. Svibenski okoli 1015. Tukajšnja veja Svibenskih se je od tedaj imenovala Sostrski ali Ostrovrharji. Bili so ministeriali Spanheimov. Ko je Aleksander Sostrski opustil stanovanje na gradu in sezidal nov Dolski grad, je Sostrski grad začel razpadati. V 18. stol. so sezidali nov grad, niže ob Ljubljanici. Grad je že dalje časa v rokah rodbine Povše in se zato zove Povšetova graščina. Tudi ta grad je v razpadanju, a grajsko poslopje še stoji.

Senožeti, 217-40-34-6-1. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Ljubljana 19 km, žand o pT Dol 8 km, zdr Polje 15 km, fin Domžale 12 km, žel Jevnica 1.5 km, š v kraju, žup Sv. Helena 4 km. Šola ust. 1931, 1 odd. Šolski oder, PJS, Gas. Nm ca 270 m. Vas leži že v zoženi dolini Save pod Dolskim, na dolgo raztegnjena v prisojnem vznožju gozdnatega, glinasto-skrilavega hribovja. Tik pod vasjo vodi ban. cesta Ljubljana—Litija. Prehod čez Savo z brodom na žel. postajo Jevnica. Vas živi izključno od kmetijstva in deloma od gozda (bor, smreka, bukev). Mala opekarna.

Soteska, 45-8-8-0-1. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand o pT Dol 5 km, zdr Polje 5 km, fin Domžale 5 km, žel Zalog 6 km, š žup Sv. Jakob 1 km. Nm 286 m. Leži na Posavju v j. vznožju z iglavci poraslega Soteškega hriba. Dostopna je z vsemi vozili 1 km od ban. ceste Ljubljana—Domžale. Poljedelstvo, živinoreja, sadje, izraba gozda. Delavcev, kot v bližnjih vaseh, tu ni. Priljubljeno izletišče Ljubljančanov. Gostilna s tujskimi sobami. Staro (turško?) znamenje.

Sv. Jakob ob Savi, 114-23-22-1-0. Sr Ljubljana-okol. 7 km, so du Ljubljana 7 km, žand o pT Dol 4 km, zdr Polje 4.5 km, fin Domžale 5 km, žel Zalog 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1869, 4 odd. SKJ, Prosv. in Gas. d., PJS. Nm 285 m. Vas stoji v gruči okoli župne cerkve nad ježo savske terase in sicer ob ban. cesti, ki privede tod mimo iz Črnuč in se 0.3 km v. od vasi priključi ban. cesti Ljubljana—Domžale. Pod Sv. Jakobom prekorači ban. cesta iz Ljubljane Savo na železnem mostu, ki je edini most preko Save od Črnuč do Litije. Vas, h kateri spada tudi naselje Pečnik ob ban. cesti proti Dolu, živi v prvi vrsti od kmetijstva (prodaja mleka, jajc in perutnine v Ljubljano). Precej je v ljubljanskih industrijskih podjetjih zaposlenega delavstva. Gostilna s tujskimi sobami. Dvakrat dnevno avtobusna zveza z Ljubljano in Dolskim. Na hribu Gradišču je verjetno nekdaj stal grad. Na tem mestu so našli pred 80 leti velike kamenite krogle. Grad so najbrž razrušili že Turki. Ko so 1584 uvedli redno poštno zvezo med Gradcem in Benetkami, so v Št. Jakobu zgradili poštni brod. Ker je reka večkrat narastla, so poštni sli pogosto potonili in pisma so se izgubila. Radi tega so se 1717 kamniški meščani potegovali, da pošto premestijo na progo Ljubljana—Kamnik. Nekdaj je v kraju cvetela slamnikarska obrt, dokler je niso domžalski Tirolci uničili s svojo konkurenco. Župnija Št. Jakob (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 1024 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba je bila v dobi turških napadov obdana z močnim obzidjem. Staro cerkev je podrl potres 1895, na kar so 1899 zgradili sedanjo stavbo. Zvonik je ostal stari. Prvotno je bila cerkev podr. mengeške prafare, samostojna duhovnija je postala 1787. V župnišču se hrani župna kronika, ki datira iz najstarejših časov in je sestavljena 1886 deloma od zgodovinarja Koblarja, deloma po njegovem navodilu.

Videm, 160-34-26-8-4. Sr Ljubljana-okol. 10.5 km, so du Ljubljana 10.5 km, zdr Polje 8 km, fin Domžale 7 km, žel Zalog 5 km, žand o pT š žup Dol 1 km. Elektrika. Nm 270 m. Naselje ob Mlinščici, tik z. od Dola, prav za prav že sestavni del slednjega. Tu se cepita ban. cesti Dol—Ljubljana, Dol—Domžale. Avtobusna zveza. Gospodarstvo gl. Dol (tovarna barv, mlini).

Vinje, 169-28-22-6-0. Sr Ljubljana-okol. 17.5 km, so du Ljubljana 17.5 km, žand o pT Dol 6 km, zdr Polje 13 km, fin Domžale 10 km, žel Zalog 3.5 km, š Dolsko 2.5 km, žup Sv. Helena 2 km. Nm 359 m. Vas s prijetno prisojno lego je precej raztresena po razčlenjenem glinasto-skrilavem gričevju od doline Kamnice nad Dolskim do zavetnega apniškega pobočja Strme Rebri (552 m) nad Sv. Trojico. Jedro vasi je okoli cerkve, k njej spada poleg nekaterih pravih samotnih kmetij (Lazar, Brajdež, Možina) tudi še zaselek Dolina in nad potokom Kamnico raztresene hiše t. zv. Žabje vasi. Dostop z vozom 2½ km od ban. ceste pri Dolskem. Kmetijstvo in dohodki od gozda (prodaja mehkega lesa in bukovih drv). Dobro uspeva sadje, ki ga je tudi za prodajo. Ime kraja in posamezna ledinska imena pričajo o nekdanjem vinogradništvu. V Strmi Rebri nad vasjo ostanki t. zv. Tovorovega gradu. Tu preko tudi dostop na Vrh pri Sv. trojici (526 m). Podr. cerkev Vneb. D. M. s pokopališčem se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526. V bližnjih hribih je nekdaj stal grad Ajdovščina.

Zaboršt, 101-15-13-2-1. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du Ljubljana 12 km, žand o pT š Dol 0.5 km, zdr Polje 11 km, fin Domžale 5.5 km, žel Zalog 4.5 km. Nm 282 m. Vas leži s. od Dola na prvih obronkih hribovja, dostopna tudi z avtom ½ km od ban. ceste v Dolu. Kmetijstvo in izraba gozda. Nad vasjo se dviga Ajdovščina (496 m, s predzgodovinskim gradiščem in obsežnimi gozdovi, pretežno bor in smreka). Z nje priteka več potokov, ki

so preko prodnate ravnine speljani v ravnih zagrajenih strugah proti Savi. K vasi spada prav za prav tudi kemična tvornica A. Kansky (gl. Dol). Podr. cerkev sv. Katarine s pokopališčem se prvič omenja 1526.

Zajelše, 60-15-11-4-0. Sr Ljubljana-okol. 13 km, so du Ljubljana 13 km, žand o pT š žup Dol 1.2 km, zdr Polje 12.2 km, fin Domžale 7.2 km, žel Zalog 4 km. Nm ca 280 m. Lega in gospodarstvo kot sosednji Zaboršt. Dohod z vsemi vozili 0.7 km od ban. ceste Ljubljana—Litija.

Občina Grosuplje*

Preb. 3021, hiš 577, posest. 433, koč. 110, najem. 94. Površina 4803 ha: njiv in vrtov ca 1050, trav. in paš. ca 1200, gozdov ca 2335, ostalo ca 218. Občina obsega Grosupeljsko kotlino, njen jv. podaljšek Radensko polje ter njeno valovito in hribovito obrobje. Dočim pripada s. del (Grosupeljsko polje) deloma še nepropustnemu svetu z nadzemskimi vodami, se v j. delu uveljavlja že kras z vsemi svojimi značilnostmi: vrtačami, polji, podzemskimi jamami in s kraško hidrografijo. Pa tudi nižinski svet s. dela kotline ima že značilnosti kraškega polja; dno je zelo vlažno, tako, da so na njem le travniki. Po ravnini teko potoki v zelo vijugastih strugah in jo pogosto preplavljajo. Ravan sega v zatokih v obrobno hribovje in sicer tamkaj, kjer priteko potoki. Na j. pa se Grosupeljska kotlina med Boštanjem in Sp. Slivnico zelo zoži in preide v Radensko polje, pravo, tipično kraško polje, brez nadzemskih dotokov, z zelo vlažnim, redno poplavljenim dnom in izrazito dinarskimi obrisi. Sredi njega se dviga 390 m visoki Kopanj. Najmočnejša voda na polju je Šica, izrazita kraška reka. V bližini nje je drugi stalni izvirek Podkašca. Oba dobita glavno vodo iz potoka Rašice, ki pri Ponikvah izgine v zemljo. Šica dobiva vodo tudi iz libljenske planote (zveza dokazana z barvanjem vode 1934). Šica ima kratek nadzemski tok do ponora Zatočna v jv. kotu polja. Na z. robu Radenskega polja je še več majših izvirkov. Polju dovaja vodo iz s. dela kotline Dobravka, ki prihaja v velikem ovinku od Št. Jurja mimo Grosuplja in zbira nadzemsko vodovje iz z. dela občine. V zgornjem delu se imenuje Šentjurščica, pozneje Veliki Breg. Pod Grosupljem sprejme po Grosupeljščici ali Starem Bregu še vodo iz s. dela občine. Dobravka teče nadzemsko še do ponorov pri Zagradcu. Od tu dalje ima suho struga na j. do glavnih ponorov Viršnice in Zatočne. Ker so nižinski predeli zamočvirjeni in izpostavljeni vsakoletnim poplavam, se vršijo večja melioracijska in regulacijska dela. Prevladujejo manjša gručasta naselja, raztresena večidel po gričevju. Nižina je neposeljena, vasi so le ob robovih. Peščeno-ilovnat svet je precej rodoviten in prikladen za poljedelstvo. Pridelujejo vse vrste žita in krompir, v najnovejšem času pa poskušajo s kulturo lanu, ki ga propagira tvornica motvoza na Grosupljem. Živinoreja goji največ govedo in svinje ter raznovrstno perutnino. Poleg kmetijstva preživlja prebivalce še delo pri železnici in v grosupeljski tvornici motvoza. Prometne prilike so odlične, saj predstavlja Grosuplje važen prometni vozel: tu se odcepi od dolenjske železnice proga na Kočevje, od drž. ceste Ljubljana—Zagreb pa ban. ceste na Vel. Lašče, Turjak, Dobrepolje in Žužemberk.

Blato, 126-23-20-3-3. Sr Ljubljana okol. 20 km, so du Ljubljana 20 km, žand zdr žel o pTt š Grosuplje 1.5 km, fin Višnja gora 7 km, žup Žalna 2 km. Nm 340 m. Vas leži kraj drž. ceste Ljubljana—Novo mesto, v sv. delu Grosupeljske kotline pod klancem Stehan. Kmetijstvo. Zgodovinska znamenitost kraja je gradič Prapreče, pod vasjo ob železnici. Gradič je bil prvotno last Višnjegorskih gospodov, na gradu so pa gospodarili njihovi ministeriali gospodje iz Prapreč (Lichtenbergi). Ti se omenjajo že 1223 in 1228. Grad sam nam pa prvič omenjajo listine iz 1243, ko ga je solnograški nadškof kupil od točaja Henrika iz Hausbacha. L. 1333. je Rajnpreht iz Prapreč izročil gradič stiškemu samostanu. Sčasoma se je grad osamosvojil, a je večkrat menjal lastnike. Starinski grad je še danes ohranjen in obljuden. Pred leti so ga kupili bratje Adamič.

Boštanj, 94-19-6-8-5. Sr Ljubljana-okol. 22 km, so du Ljubljana 22 km, žand zdr žel o pTt Grosuplje 3 km, fin Višnja gora 10 km, š žup Žalna 2 km. Nm 328 m. Leži na s. robu Radenskega polja v vznožju holma z istoimenskim gradom. Dostop po ban. cesti Grosuplje—Račna. Poljedelstvo in živinoreja. Tu so odkrili rimske grobove in predzgodovinske gomile. Grad Boštanj je zgrajen na mestu predzgodovinskega selišča. Prvotno se je imenoval Zagradec. Ko je Jakob pl. Lamberg v 1549—1558 sezidal nov utrjeni grad, ga je imenoval Boštanj (Weissenstein). Grad je užival velike svoboščine in pravice (lastno sodstvo v mejah grajskega pomerija in dr.). Dolgo je ostal v rokah rodbine Lambergov. Od njih ga je pozneje kupil Herbart grof Auersperg in od njega grof Ursini pl. Blagay, katera rodbina je gospodarila na gradu tudi v Valvasorjevi dobi. Danes je last baronov Lazzarini. Podr. cerkev sv. Martina. Kapela sv. Ane v gradu.

Brezje, 81-19-16-3-0. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Ljubljana 19 km, žand zdr žel o pTt š Grosuplje 2 km, fin Višnja gora 10 km, žup Šmarje 5 km. Nm 330 m. Gručasta vas leži 1 km vstran od drž. ceste Ljubljana—Novo mesto na sv. vznožju Ježe (392 m). Nižino preplavlja vijugast potok Bičje, zato je vas pomaknjena na višji rob doline. Ob potoku so le travniki. Peščena zemlja rodi dobro. Prodaja svinj in govedi v Ljubljano. Poleg kmetijstva preživlja domačine še delo v tovarni motvoza. Dostop z vsemi vozili.

Brvace, 69-14-7-5-2. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Ljubljana 19 km, žand zdr žel o pTt š Grosuplje 1.5 km, fin Višnja gora 10 km, žup Šmarje 3 km. Vodovod. Nm 340 m. Vas leži na hribčku ca 500 m od drž. ceste Ljubljana—Novo mesto sz. od Grosuplja. V nižini močvirnat svet. Poljedelstvo in živinoreja. Dostop z vozom.

Dole, 55-12-10-2-2. Sr Ljubljana-okol. 26 km, so du Ljubljana 26 km, žand zdr žel o pTt Grosuplje 8 km, fin Višnja gora 13 km, š žup Polica 5 km. Nm 441 m. Vasica leži v skrajnem sz. kotu občine v podolgovati kotanji na jz. pobočju Debelega hriba (614 m). Sončna lega. Peščena zemlja, rodovitnost dobra, vendar pa pridelek ne zadostuje. Poleg poljedelstva še živinoreja. Po obč. cesti dostop z vozom, 2 km do ban. ceste. Podr. cerkev sv. Lucije. Pokopališče.

Gatina, 120-23-18-5-3. Sr Ljubljana-okol. 21 km, so du Ljubljana 21 km, žand zdr žel o pTt š Grosuplje 3 km, fin Višnja gora 7 km, žup Žalna 2 km. Gas. Nm 338 m Leži na golem gričku na v. robu Grosupeljske ravnine, kraj žel. proge. Obč. cesta, do drž. 2 km. Dostop z vozom. Poljedelstvo in živinoreja. V podr. cerkvi sv. Janeza Krst. je vzidan lep rimski napisni kamen.

Grosuplje, 307-57-46-2-40. Sr Ljubljana-okol. 20 km, so du Ljubljana 20 km, žand zdr žel o pTt š v kraju, fin Višnja gora 8 km, žup Šmarje 5 km. Šola ust. 1903, 5 odd. SKJ z gled. od., PJS, Kat. prosv. d., Gas. z gled. od. Zdravnik. Nm 354 m (cerkev), 332 m (žel. p.). Velika vas ob drž. cesti Ljubljana—Novo mesto in važno žel. križišče novomeške in kočevske žel. proge. Leži na s. obrobju Grosupeljske kotline, na prvih terasah in vzpetinah, deloma pa ob potoku Stari Breg. Nižinski svet sam je vlažen in v travnikih. V prejšnjih letih živahna kupčija z lesom. Prebivalci se bavijo razen kmetijstva še z obrtjo, nekatere pa preživlja delo pri železnici in tvornici motvoza, ki zaposluje do 130 del. V okolici so poskusili s kulturo hmelja, ki pa se ni obnesla. Prenočišča za tujce. Markirana pot čez Orlje v Ljubljano (5 ur). Grosuplje je izhodišče za lep izlet na Šentjurski Tabor (492 m) in v Županovo jamo (gl. Ponova vas). Pri Grosupljem so izkopali rimske grobove. Vas se prvič omenja 1136 kot last šentvidske cerkve. Podr. cerkev sv. Mihaela. Pokopališče. Iz Grosuplja je doma Adamič Luis (r. 1899), ameriški pisatelj slov. rodu.

Hrastje, 75-12-12-0-1. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du Ljubljana 18 km, žand zdr žel o pTt Grosuplje 1.5 km, fin Višnja gora 7 km, š žup Šmarje 2 km. Nm 360 m. Vasica leži vrh golega, kopastega grička, na jv. vznožju Magdalenske gore (501 m). Valovita dolina je suha in v kulturah. Poljedelstvo in živinoreja. Smrekov gozd. Po obč. cesti dostop z vsemi vozili, do drž. ceste 2 km. Številni odkopani bronasti predmeti iz hallstattske dobe. Tod mimo je vodila rimska cesta iz Emone v Drnovo pri Krškem.

Ilova gora, 117-31-16-12-3. Sr Ljubljana-okol. 32 km, so du Ljubljana 32 km, žand zdr o pTt Grosuplje 12 km, fin Vel. Lašče 14 km, žel Čušperk 8 km, š žup Kopanj 8 km. Sestoji iz dveh naselij: Velika Ilova gora (538 m) in Mala Ilova gora (ca 460 m). Prva leži na položnem z. pobočju Gradišča (600 m), ki se dviga na z. strani izvira Krke in nad ban. cesto Grosuplje—Krka. Večina hiš je razporejenih polkrožno krog cerkvice ostale pa so raztresene po vsem pobočju. Kraški svet; pomanjkanje pitne vode, manjši studenec ob poti iz Vidma pri Zabukovcu. Lepa izletna točka (dostop s Krke ali iz Račne). Mala Ilova gora pa leži na kraški planoti ca 3 km j. od Velike ob obč. poti proti Čušperku. Dostop le z vozom. Do ban. ceste Grosuplje—Krka 3 km. Prebivalstvo obeh vasi se preživlja s poljedelstvom in živinorejo. Hrib z značilnim imenom »Gradišče« kaže na vrhu sledove nekdanjega taborišča. Na jz. strani vasi se še poznajo sledovi stare ceste, ki jo ljudstvo še sedaj imenuje »rimsko« Pri vasi so izkopali več rimskih grobov iz 1. stol. po Kr. Podr. cerkev sv. Trojice se prvič omenja 1433. Prvotno gotsko cerkev, od katere je še ohranjen presbiterij, so 1714 prenovili. Do 1813 je bila posvečena sv. Rupertu. Do 1787 je pripadala župniji v Dobrepoljah.

* Glej dodatek.

Jerova vas, 36-8-8-0-1. Sr Ljubljana-okol. 21 km, so du Ljubljana 21 km, žand zdr žel o pTt š Grosuplje 1 km, fin Višnja gora 9 km, žup Žalna 6 km. Nm 340 m. Gručasta vasica leži ob levem bregu potoka Stari Breg, s. od Grosuplja. Dolina mokrotna, ob potoku so le travniki; hiše in kulture pomaknjene na rob. Od drž. ceste dostop z vsemi vozili (1 km). Kmetijstvo.

Mala Račna, 226-36-28-6-2. Sr Ljubljana-okol. 26 km, so du Ljubljana 16 km, žand zdr o pTt Grosuplje 7 km, fin Vel. Lašče 14 km, žel Čušperk 2 km, š žup Kopanj 2 km. Nm 330 m. Obcestna vas leži na z. robu Radenskega polja pod Jelovcem, ki doseže najvišjo točko v Limberku (688 m). Izpostavljena je vsakoletnim poplavam Šice. Dostop z vsemi vozili ne daleč od ban. ceste Grosuplje—Vel. Lašče. K vasi spada naselje Čušperk pri istoimenskem gradu in žel. p. Poljedelstvo in živinoreja. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi, na kar kaže najdba štirih bronastih srpov iz 2. tisočletja pred Kr. (Nar. muzej v Lj.). Na Limberku so odkrili znamenito hallstattsko selišče. Tod je vodila tudi rimska cesta od Čušperka na Ložarje. V njeno obrambo so zgrajene »Rimske šance« ali »Ajdovski zid«, ki je deloma še ohranjen. Zgodovinsko pomemben v kraju pa je zlasti grad Čušperk. Prvotni grad, danes imenovan Stari grad, je stal na 667 m visokem skalnatem hribu, jz. od postaje Čušperk. Sedanja razvalina ima podobo podolgastega četverokota, od katerega sta še dobro ohranjeni dve daljši steni v višini 10 m. Na s. koncu je tudi ohranjen precejšen del stolpa. Vse je zidano trdno iz rezanega kamna. Sedanji lastnik razvaline je Ivan Šteh iz Dobrepolja. Pod grajskim hribom, na travnati ravnini se še poznajo ostanki gospodarskih poslopij. Na te tudi spominja krajevno ime »Pri Štebah«. Grad spada med najstarejše gradove v Sloveniji. Zgradili so ga na mestu predzgodovinskega taborišča grofje Ortenburžani (domnevno grof Oton II. 1120—1197). Na njem so gospodarili njihovi ministeriali gospodje s Čušperka. Ortenburžani so ostali grajski lastniki do 1418, ko so izumrli. Nasledili so jih Celjski grofje, 1456 pa Habsburžani, ki so grad kot deželnoknežji fevd dajali v najem. Cesar Friderik III. ga je 1490 zastavil grofom Auerspergom. L. 1658. so ga Auerspergi zamenjali za Kostanjevico. Ko je bil Čušperk 1515 in 1573 razdejan od upornih dobrepoljskih kmetov, so sezidali Turjačani ob cesti, ki vodi proti Dobrepolju, menda na mestu prejšnje grajske pristave novi grad. Od 1658 je bil last rodbine grofov Barbo. Od njih so ga 1691 kupili zopet Turjačani, ki so si ga ohranili do 1789. Nato je prehajal iz rok v roke. Od 1904 je dobro ohranjeni grad last baronice B. Rechbach. Kapela poleg čušperškega gradu je baročna stavba. Zidana je bila pred 1742, ko so tu že opravljali ustanovne sv. maše. Letnici 1750 in 1856 na pročelju značita prezidavo in renoviranje cerkve.

Mala Stara vas, 91-18-16-2-0. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr žel o pTt Grosuplje 3 km, fin Višnja gora 10 km, š žup Polica 4 km. Nm 386 m. Leži v s. delu občine nad močvirno dolino potoka Breg, ki žene tu več žag. K vasi spada zaselek Dobje, više v hribu. V dolini so le travniki, kulture po pobočjih. V ozadju mešan gozd. Kmetijstvo. Po obč. cesti dostop z vsemi vozili, do drž. ceste 4 km. Naselbina se je razvila v območju stare rimske ceste. Prvič se omenja 1252. Podr. cerkev sv. Katarine je iz 1765. Pokopališče.

Malo Gabrje, 37-8-6-2-0. Sr Ljubljana-okol. 30 km, so du Ljubljana 30 km, žand zdr o pTt Grosuplje 10 km, fin Velike Lašče 14 km, žel Čušperk 4 km, š žup Kopanj 4 km. Nm ca 400 m. Vasica leži na kraški planoti na z. pobočju Gradišča (600 m) pod Ilovo goro. Kmetijstvo. Po obč. cesti dostop le z vozom. Do ban. ceste Grosuplje—Čušperk 2.5 km.

Malo Mlačevo, 142-22-18-4-0. Sr Ljubljana-okol. 21 km, so du Ljubljana 21 km, žand zdr žel o pTt Grosuplje 2 km, fin Višnja gora 8 km, š Žalna 5 km, žup Žalna 4 km. Gas. Nm ca 330 m. Leži v j. delu Grosupeljskega polja, v vznožju osamelega holma. Kmetijstvo. Dostop z vsemi vozili 1 km od ban. ceste Grosuplje—Kočevje. V hribu, j. od vasi stoji še danes nekdanja pristava boštanjskega gradu, imenovana Žavrh. Tudi danes še pripada Boštanju. V bližini tega gradiča je nekdaj stal dvorec Slivnica, ki je bila v Valvasorjevi dobi last Lenarta Fabijančiča.

Perovo, 119-19-16-3-2. Sr Ljubljana-okol. 22 km, so du Ljubljana 22 km, žand zdr žel o pTt š Grosuplje 2 km, fin Višnja gora 10 km, žup Šmarje 5 km. Nm 363 m. Kraj leži ob obč. cesti Sap—Polica na golem gričku. Ravninski svet ob Bregu je vlažen in izpostavljen poplavam, kulture v bregu po zložnih terasah. Mešan gozd. Poljedelstvo in živinoreja. Dostop z vozom, do drž. ceste 2 km. Kraj se je razvil ob stari rimski cesti, ob kateri so odkrili številne rimske predmete.

Predole, 93-15-8-6-0. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr o pTt Grosuplje 6 km, fin Višnja gora 13 km, žel v kraju, š žup Kopanj 2 km. Nm 400 m (ž. p. 358 m). Lega nad žel. progo Grosuplje—Kočevje na robu uvale. Pod vasjo izvira ob večjih nalivih potok Zelenka, ki zaliva Radensko polje. V gozdu se nahaja 89 m globoko brezdno »Marjanščica«, ki ga je pred leti natančno preiskalo društvo za raziskavanje jam, v vznožju hriba Mali Ostrk pa jama »Kevdrc«. Od ž. p. vodi markirana pot k Županovi jami in na Tabor nad Št. Jurjem (¾ ure). Lepi smuški tereni. Kmetijstvo in delo pri železnici. Dostop le z vozom. Do ban. ceste Grosuplje—Račna 1 km.

Spodnja Slivnica, 295-63-40-23-0. Sr Ljubljana-okol. 22 km, so du Ljubljana 22 km, žand zdr žel o pTt Grosuplje 2 km, fin Višnja gora 10 km, š Grosuplje 3 km, žup Kopanj 3 km. Nm 372 m. Vas leži v jz. delu občine, kjer široka Grosupeljska kotlina prehaja v ožje Radensko polje. Hiše so razvrščene po prisojnem pobočju nad nižino, tako, da jih poplave Podlomščice ne dosegajo več. Kmetijstvo in sadjarstvo. Dostop z vsemi vozili. Kopasti hrib jv. nad vasjo z značilnim imenom Gradišče ima na vrhu uravnjen svet z razmetanim kamenjem nekdanjega taborišča. Na j. pobočju hriba so sledovi nasipa. Podr. cerkev sv. Petra in Pavla spada med najstarejše cerkvene stavbe v Sloveniji. Ladja je iz romanske dobe, ostala stavba pa iz gotske (okoli 1470). Zvonik so cerkvi prizidali pozneje. L. 1675. so cerkev prezidali (letnica na portalu). Tedaj so odstranili prejšnji leseni strop in cerkev obokali.

Spodnje Duplice, 36-7-7-0-0. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr žel o pTt Grosuplje 4 km, fin Višnja gora 10 km, š žup Polica 3 km. Nm 360 m. Leži v dolini stranskega potoka sz. od Grosupljega. Peščena zemlja, rodnost dobra. Poljedelstvo, živinoreja. Mešan gozd. Obč. cesta, dostop z vozom, do drž. ceste 3 km.

Stranska vas, 256-37-25-0-30. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Ljubljana 19 km, žand zdr žel o pTt š žup Grosuplje 0 km, fin Višnja gora 8 km, žup Šmarje 5 km. Vodovod. Nm 340 m. Leži tik z. od Grosupljega ob drž. cesti kraj žel. proge. Zemlja peščena, deloma ilovnata, rodovitnost dobra. Poljedelstvo in živinoreja (prodaja svinj v Ljubljano), čebelarstvo (v večjem obsegu goji pos. Franc Košak, ki prodaja med v Ljubljano). Mlinarstvo in lesna obrt. Gradič Brinje ob poti proti Stari vasi je dal zgraditi po Valvasorjevem poročilu Lamberg z Boštanja. V 17. stol. je pripadal Čušperku. Od 1900 je last rodbine Valentinčič.

Vel. Račna, 184-37-30-7-0. Sr Ljubljana-okol. 25 km, so du Ljubljana 25 km, žand zdr o pTt Grosuplje 7 km, fin Višnja gora 13 km, š žup Kopanj 1 km, žel Predole 1 km. Šola ustanovljena 1865, 2 odd. Gas. z gled. odrom in tamb. ods., PČD, Prosv. d. s knj. Nm 333 m. Obcestna vas, leži ob ban. cesti Grosuplje—Vel. Lašče na z. robu Radenskega polja. Izpostavljena je vsakoletnim poplavam. Prebivalci se bavijo s poljedelstvom in živinorejo. Pri vasi so odkrili rimske grobove. Kapela sv. Marjete se prvič omenja 1433. Sedanja kapela je bila zidana 1739 (letnica na pročelju) kot zaobljuba za odvrnitev stalnih povodnji, kar pričajo tudi cerkveni patroni sv. Marjeta, sv. Janez Nep. in sv. Urh v stranskem oltarju. Kapelo so prezidali 1838 (letnica zunaj cerkve). V njej je grobnica rodbine pl. Lazzarini. K vasi spada naselje Kopanj (župnija in šola) na osamelem holmu sv. od vasi. Župnija Kopanj (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 974 duš. Pri župni cerkvi so odkrili predzgodovinsko selišče. Župna cerkev Vneb. D. M. se prvič navaja 1433. Prvotno gotsko cerkev so 1524 povečali, v baročni dobi pa popolnoma prezidali. L. 1813. so prizidali sedanji presbiterij. V turški dobi je bila cerkev obdana s taborskim obzidjem. Vidni so še ostanki zidovja in nasipi. Cerkev je pred 1280 pripadala stiškemu samostanu, nato je bila do 1787 podr. pražupnije Šmarje. L. 1787. je bila ustanovljena lokalija, ki je bila 1876 povzdignjena v župnijo. Na Kopanju je bival 1807—1810 pri svojem stricu Jožefu dr. France Prešern.

Velika Stara vas, 98-20-18-2-0. Sr Ljubljana-okol. 23 km, so du Ljubljana 23 km, žand zdr žel o š pTt Grosuplje 3 km, fin Višnja gora 10 km, žup Šmarje 8 km. Nm 380 m. Gručasta vas nad obč. cesto proti Polici. Njive po terasah, dolina je zamočvirjena. Poljedelstvo in živinoreja. Do drž. ceste 6 km, dostop z vsemi prevoznimi sredstvi. Ob potoku Breg žage. Vas je zelo stara naselbina ob stari rimski cesti. Prvič se omenja 1252.

Veliko Mlačevo, 156-28-20-8-0. Sr Ljubljana-okol. 22 km, so du Ljubljana 22 km, žand zdr o pTt Grosuplje 3 km, fin Višnja gora 12 km, žel Mlačevo 3 km, š žup Žalna 3 km. Gas. Nm 330 m. Vas leži ob ban. cesti Grosuplje—Krka pomaknjena na rob močvirne ravnine, kulture na više ležečih terasah. Poljedelstvo in živinoreja. V vasi se odcepi cesta v Račno.

Zagradec, 187-42-35-7-0. Sr Ljubljana-okol. 23 km, so du Ljubljana 23 km, žand zdr žel o pTt š Grosuplje 4 km, fin Višnja gora 13 km, žup Šmarje 2 km. Nm 330 m. Vas leži v skrajnem sv. kotu Radenskega polja, 0.5 km pod ban. cesto

Grosuplje—Krka in je izpostavljena vsakoletnim poplavam. K vasi spada zaselek Lobšek. Poljedelstvo in živinoreja. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili.

Zgornje Duplice, 41-7-7-0-0. Sr Ljubljana-okol. 25 km, so du Ljubljana 25 km, žand zdr žel o pTt Grosuplje 5 km, fin Višnja gora 8 km, š žup Polica 2 km. Nm 390 m. Vasica leži sv. od Grosupljega nad dolino Starega Brega. Peščena zemlja rodi dobro. Poljedelstvo in živinoreja. Po obč. cesti dostop z vozom, 3 km od drž. ceste.

Občina Horjul

Preb. 1806, hiš 344, posest. 232, koč. 101, najem. 19. Površina 2751 ha: njiv in vrtov ca 510, trav. in paš. ca 1090, gozdov ca 1080, ostalo 71. Občina obsega predvsem t. zv. Horjulsko dolino, to je zgornji, razširjeni del doline Šujce, nadalje hribovje, ki to dolino obdaja na jugu, zapadu in severu, nekako do razvodnih slemen proti Polhograjski dolini, proti Ljubljanskemu Barju in proti porečju Poljanske Sore. Radi izredno raznolične geološke sestave je tudi svet živahno razgiban, od močvirnega dolinskega dna preko položnih glinasto-skriljavih hribov do strmih dolomitnih pobočij in slemen. Največje vasi leže na prisojni s. strani doline Šujce ob ban. cesti, ki veže Dobrovo preko Horjula s Poljansko dolino. Tudi slikovito hribovje nad temi vasmi je po slemenih in planotah v precejšnji meri naseljeno z malimi vasicami, zaselki in samotnimi kmetijami. Prebivalstvo živi radi odročne lege skoro izključno od svojega polja in gozda. Nekatere kmetijske produkte prodaja v Ljubljano in deloma na Vrhniko, zlasti surovo maslo, perutnino in jajca (po branjevkah) ter nekaj živine in sadja. Gozdovi (smreka, bukev, bor, breza, hrast) pokrivajo velik del površine; iz njih se prodajajo hlodi in trami na Vrhniko, drva pa v Ljubljano. Po vaseh ob ban. cesti je kajpada tudi precej obrtnikov, kot domača obrt pa se tu in tam, zlasti v Horjulu samem, še drži čipkarstvo. V občini je zanimiva izletna točka Koreno (720 m); marsikje ugodni smuški tereni. Promet gre po banovinskih cestah proti Ljubljani, Vrhniki in Polhovem Gradcu.

Horjul, 566-115-75-32-7. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du fin Vrhnika 8 km, žand o p š žup v kraju, zdr Dobrova 12 km, žel Drenov grič 6 km. Šola ust. 1861, 6 odd. SKJ, Gas., PCD, KD, Kat. prosv. d. Nm 343 m. Vas stoji tesno sklenjeno na s. robu stranskega zatoka široke, vlažne doline Šujce. Skozi Horjul vodi ban. cesta Dobrova—Gorenja vas, od katere se tik pod vasjo cepi ban. cesta na Vrhniko in pri bližnjem Zaklancu ban. cesta na Drenov grič in Polhov Gradec. Dolino pokrivajo vlažni travniki; polja s težko, ilovnato prstjo so na vršajih stranskih grap in po najnižjih pobočjih. Osnova vaškega gospodarstva je kmetijstvo. Na ljubljanski trg gre poleg živine surovo maslo, sadje, perutnina in jajca. Čebelarstvo s prodajo medu. Iz gozda se prodaja les v Ljubljano in na Vrhniko. Horjul ima kot središče občine razne kmetijske zadruge, lepo število obrtnikov ter gostilne s sobami za tujce. Hvaležen izlet na Koreno (720 m). Ribolov na Šujci. Ob Horjulskem potoku nad vasjo več mlinov in žaga. Tkanje domačega platna za dom. Domača čipkarska obrt s tečaji Osrednjega zavoda za žensko domačo obrt v Ljubljani.

Župnija Horjul (dekanija Vrhnika, škofija ljubljanska) ima 1400 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. Na novo je bila sezidana 1678, 1858 so jo razširili. Zadnjikrat so jo restavrirali 1931. Freske J. Šubica, 1931 prenovljene (M. Šternen). Cerkev je bila sprva podr. šentvidske prafare in od 1321 polhograjske župnije. Iz slednje se je izločila kot lokalija 1787 s prenosom beneficija in lokalije iz Vrzdenca v Horjul.

Koreno, 118-16-11-5-0. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du fin Vrhnika 9 km, žand o p š Horjul 1 km, zdr Dobrova 13 km, žel Drenov grič 7 km, žup Polhov Gradec 4.5 km. Nm 720 m. Vasica s cerkvico in pripadajočima zaselkoma Stujica in Ulaka leži na oblem razglednem in sončnem slemenu med Horjulsko in Polhograjsko dolino. Precej težak dostop z vozom ca 2 km od ban. ceste pri Horjulu ali prav toliko od ban. ceste pri Koroščevem mlinu v dolini Male vode nad Polhovim Gradcem. Kmetijstvo, sadjarstvo in čebelarstvo za dom, proda se le surovo maslo in nekaj jajc. Gozd (smreka, bukev, hrast) daje hlode in trame za prodajo na Vrhniko ter drva za bližnjo okolico. Hvaležna izletniška točka z zanimivim razgledom zlasti v osrčje t. zv. Polhograjskih dolomitov (1 uro iz Horjula, 1½ ure iz Polhovega Gradca). Svet za smučanje. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata se prvič omenja v listini iz 1453. Pozneje je bila večkrat restavrirana in predelana. Današnja zunanjščina je deloma iz srede 18. stol., sicer pa spada stavba, izvzemši zvonik in svod ladje, v konec 15. stol.

Lesno brdo, 79-12-8-4-0. Sr Ljubljana-okol. 16 km, so du fin žup Vrhnika 6 km, žand o p š Horjul 2 km, zdr Dobrova 11 km, žel Drenov grič 3 km. Nm 387 m. Vasica leži poleg istoimenske graščine na nizki vzpetini nad Šujco v. od Horjula. Posamezne raztresene hiše spremljajo bližnjo ban. cesto in obč. pot proti Drenovemu griču. Dostop z vsemi vozili. Izvzemši nekaj obrtnikov je prebivalstvo izključno kmetsko. Prodaja surovega masla, perutnine in jajc v Ljubljano. Lep smrekov in bukov gozd s prodajo lesa na Vrhniko. Graščina goji smotrno kokošjerejo v velikem obsegu (ca 2500 kom.). Zgodovinska znamenitost kraja je grad Lesno brdo. V bližini današnjega gradu je nekdaj stal močan grad, katerega je cesar Friderik III. 1437 podaril Viljemu pl. Baumkirchnerju. V tem gradu je bil rojen orjaški Andrej Baumkirchner, ki je 1452 rešil cesarja od obleganja v Dunajskem Novem mestu. V zahvalo za rešitev ga je cesar povzdignil v plemiški stan in ga obdaroval s podaritvijo številnih posestev. Radi poznejše zarote in zveze z ogrskim kraljem Matijo Korvinom proti cesarju je bil Andrej Baumkirchner 1471 obglavljen v Gradcu, njegov grad je pa cesar dal do temelja razrušiti. Grad je na novo sezidal šele v 17. stol. baron Mark Anton pl. Polhograjski, katerega rodbina je tu gospodarila še v Valvasorjevi dobi. Danes je lastnina gospe Malvine Gollob, ki hrani v gradu večjo zbirko umetnin. Podr. cerkev M. b. se prvič omenja 1526; l. 1542. so jo bistveno predelali. Današnja cerkev je verjetno šele iz srede 18. stol., ko je nastala tudi Metzingerjeva slika v oltarju (1748).

Ljubgojna, 94-17-10-7-1. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du fin Vrhnika 9 km, žand o p š žup Horjul 1 km, zdr Dobrova 13 km, žel Drenov grič 7 km. Nm 346 m. Vasica leži ob izhodu male stranske grape ob ban. cesti z. od Horjula. Kmetijski predpogoji in pridelki kakor v Horjulu. Prodaja lesa vrhniškim lesnim trgovcem. Trgovine in obrtniki.

Podolnica, 163-32-23-9-1. Sr Ljubljana-okol. 16 km, so du fin Vrhnika 8 km, žand o p š žup Horjul 2 km, zdr Dobrova 10 km, žel Drenov grič 5 km. Nm 340 m. Vas leži na prisojni strani Horjulske doline pod obronkom gozdnatega Kladnika (579 m) tik ban. ceste Dobrova—Horjul. Razen nekaj obrtnikov se bavi prebivalstvo izključno s kmetijstvom. Prodaja surovega masla, svinj, perutnine in jajc v Ljubljano. Iz gozda (smreka, bukev, hrast) se prodajajo trami in deske na Vrhniko, drva v Ljubljano.

Samotorica, 120-18-11-7-1. Sr Ljubljana-okol. 21 km, so du fin Vrhnika 10 km, žand o p š žup Horjul 3 km, zdr Dobrova 14 km, žel Drenov grič 9 km. Nm 669 m. Vas leži na prisojni višini pod razglednim dolomitnim Kožljekom (788 m). K vasi spada tudi nekaj samotnih kmetij od Kožljeka proti v. Dostop z vozom 1½ km od ban. ceste Horjul—Gorenja vas. Kmetijstvo. Proda se nekaj živine in precej surovega masla v Ljubljano. Smrekov, hrastov in bukov gozd daje poleg drv za okoliške vasi nekaj lesa za prodajo na Vrhniko. V grapi Male vode dva mlina. Na Kožljeku idealni smuški tereni. Podr. cerkev sv. Mihaela je bila zidana v renesančnem slogu. Prvič jo omenja seznam cerkv. drag. iz 1526. Znamenit je v cerkvi star, lesen strop. Freske iz 1. pol. 16. stol.

Vrzdenec, 291-65-41-24-6. Sr Ljubljana-okol. 20 km, so du fin Vrhnika 10 km, žand o p š žup Horjul 2 km, zdr Dobrova 14 km, žel Drenov grič 8 km. Nm 353 m. Vas leži na s. robu doline Šujce nad Horjulom, ob ban. cesti iz Horjulske v Poljansko dolino. K vasi spada zaselek Zagorica. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, čebelarstvo. Na ljubljanski trg nosijo surovo maslo, perutnino in jajca. Gozdovi dajo drva za dom ter za prodajo v Ljubljano, hlodi in trami pa se prodajajo na Vrhniko. Trgovine in gostilna s prenočiščem. Mlin na Šujci. Hrib »Tabor« na j. strani vasi spominja na obrambni tabor iz dobe turških napadov. Podr. cerkev sv. Kancijana je stala že v 14. stol. Prvič se omenja šele 1526 v sezn. cerkv. drag. Cerkev je bila podružnica polhograjske župnije. L. 1733. je ustanovil pri cerkvi beneficij za stalnega duhovnika domačin, župnik Gregor Töttinger. Od 1785—1787 je obstajala pri cerkvi lokalija, ki so jo 1787 prenesli v Horjul. Prvotni ravni leseni strop so v baročni dobi odstranili in cerkev obokali. Sedanji stolp je iz 2. pol. 17. stol. Cerkev hrani dragocene freske iz 15. in morda celo iz 14. stol., najstarejše freske v Sloveniji sploh. Odkrili so 1925—1926 pod beležem tri sloje fresk. Ostala oprema je iz 18. stol. Na Vrzdencu je bila rojena 1843 Neža Pivk, mati Iv. Cankarja.

Zaklanec, 182-33-24-9-0. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du fin Vrhnika 8 km, žand o p š žup Horjul 1 km, zdr Dobrova 11 km, žel Drenov grič 5 km. Nm ca 340 m. Vas leži na s. sončnem robu Horjulske doline pod dolomitnim gričem Sv. Urha (430 m). Tu se odcepi od ban. ceste Dobrova—Horjul ban. cesta v Polhov Gradec in nedaleč od vasi tudi ban. cesta na Drenov grič.

Trgovina in gostilna ter nekaj obrtnikov, ostalo prebivalstvo pa živi le od kmetijstva. Sadjarstvo in čebelarstvo. Perutnino in jajca ter nekaj sadja pokupijo branjevke za Ljubljano. Iz obsežnih gozdov se prodajajo v Ljubljano drva, na Vrhniko pa stavbni les. Podr. cerkev sv. Urha se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. V začetku 18. stol. je pogorela. Sedanjo stavbo so zgradili 1751, gotovo pa pred 1772 s kamenjem taborskega obzidja, ki je obkrožal cerkev s štirimi obrambnimi stolpi. Del obzidja in dva stolpa sta še ohranjena.

Žažar, 193-36-29-4-3. Sr Ljubljana-okol. 22 km, so du zdr fin žel pTt Vrhnika 7 km, žand o Horjul 4 km, š v kraju, žup Podlipa 4 km. Šola ust. 1913, 1 odd. Gas. Nm 459 m. Vas leži na valoviti planoti z. od dolomitnega Gradišča (547 m). Dostop z vozom 2 km od ban. ceste nad Horjulom. Kmetijstvo. Na prodaj gre surovo maslo, svinje, perutnina in jajca. Živino kupujejo mesarji z Vrhnike, Iz gozdov se prodaja les na Vrhniko, drva v Ljubljano. Trgovina, gostilna. Izboren svet za smučanje. Na Gradišču so odkrili predzgodovinska grobišča z obzidjem. Vas se prvič omenja 1326, ko je vojvoda Henrik Koroški podaril žažarsko zemljo Markvardu Polhograjskemu. Pozneje je Žažar večkrat menjal svojega gospodarja; 1668 je bil last logaškega gospostva, pod katerim je ostal do novejše dobe. Razvaline nekdanjega Razorskega gradu so že poraščene. Podr. cerkev sv. Ane. Prvotna cerkev sega v 14. stol. Od nje je ohranjen le še gotski presbiterij. Prvič se omenja 1526. Do 1790 je bila podr. vrhniške, nato pa podlipske župnije.

Občina Ig

Preb. 2673, hiš 571, posest. 492, koč. 80, najem. 24. Površina 6385 ha: njiv in vrtov 1060, trav. in paš. 2176, gozdov 2882, sadovnjakov 26, ostalo 241. Ime občine Ig s središčem v vasi Studenec označuje vse vasi ob j. robu Ljubljanskega barja ter po bližnjem kraškem hribovju do Krima (1107 m) in Mokrca (1058 m). Ravninski del občine zavzema plodna peščena naplavina Iške, ki šele pod najbolj severnimi ižanskimi vasmi (Brest, Matena, Iška Loka) preide v pravo barsko tlo, ki je večinoma v vlažnih travnikih in pašnikih. Iški slede naselja do njene utesnitve v slovito deber Iški Vintgar. Hriboviti del občine je kamenit in kraški ter v ogromni večini pokrit z obsežnimi iglastimi gozdovi. Z. od Iške je skoro nenaseljen, v. od nje, v območju nekdanje rimske ceste Ljubljana—Ig—Cerknica, pa je nastalo nekaj večjih vasi. Tudi ravninske vasi na Ižanskem ne spadajo med mlade barjanske kolonije, temveč so stara naselja na suhih prodnatih tleh, kjer imamo že sledove rimske in predrimske naseljenosti. Prebivalstvo teh velikih vasi je povsem kmetsko. Pridela ne samo za dom, temveč tudi za prodajo v Ljubljano (živina, mleko, krompir, sadje, perutnina, jajca). Ogromnega pomena za nje pa so gozdovi v Krimu in Mokrcu, ki so v normalnih razmerah poglavitni dohodek prebivalstva. Iz njih vozijo stavbni les v Ljubljano in na žel. p. v Preserje, zelo poznana pa so v Ljubljani tudi ižanska drva. Domače predelave lesa je še malo. Nekaj donaša še vedno hišna obrt; izdelovanje zobotrebcev. Dotok izletnikov in smučarjev na Krim, Iški Vintgar in Golo—Kurešček je v novejšem času z uvedbo avtobusne zveze (preko Škofljice) precej narastel. Glavni nedostatek v prometnem pogledu so slabe in težko vzdržljive cestne zveze preko Barja z železnico in ljubljanskim mestom. Do pričetkov osuševanja Barja in zgraditve ižanske ceste (1827) so bili itak stiki Ižancev z Ljubljano kljub bližini neznatni. Znano je, da se celo ižansko narečje močno razlikuje od ljubljanskega in približuje dolenjskim. Danes vodita ban. cesti iz Iga v Ljubljano in v Škofljico; za vsa vozila dostopno omrežje pa izpopolnjujejo obč. ceste v Mateno in Iško Loko, v Iško vas, iz Studenca v Želimlje. V najnovejšem času je zgrajena vojaška cesta iz Iške vasi mimo Gor. Iga proti Rakitni. Obsežna lovišča in izdaten ribolov v Iški in Iščici.

Dobravica, 90-18-16-2-1. Sr Ljubljana-okol. 11 km, so du Ljubljana 11 km, žand zdr fin o pTt š žup Ig 1.5 km, žel Škofljica 6.5 km. Nm 435 m. Leži v hribovju j. od Iga 1.5 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Prodaja živine, jajc in drv v Ljubljano. H kraju spadata naselji Podgozd in Draga v močvirnem barskem zatoku pod vasjo. V Dragi sta dva velika ribnika, kjer goje postrvi, ščuke in krape. Opekarna. Pri cerkvi in pri gradu so odkrili veliko rimskih napisnih kamnov. Tod mimo je vodila rimska cesta Cerknica—Golo—Ig—Ljubljana. Poleg podr. cerkve sv. Gregorja stoji še danes obljudeni grad Dobravica. Grad je bil nekdaj last rodbine pl. Engelshausa, danes je v rokah Fr. Reparja. Ne daleč odtod so razvaline gradu Krumberk, nekdaj last gospodov Krumberških. Grad je bil že v Valvasorjevi dobi v razvalinah.

Golo, 230-45-42-9-2. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du Ljubljana 18 km, žand zdr fin o Ig 7 km, š žup v kraju, žel Škofljica 12 km, pTt Studenec-Ig 7 km. Šola ust. 1902, 2 odd. Gas., DKfid. Nm ca 650 m. Vas obstoječa iz naselij Gor. in Dol. Golo, leži s. pod Mokrcem (1058 m) ob obč. cesti 7 km vstran od ban. ceste Škofljica—Ig. Dostop možen z vozom, za silo tudi z avtom. Kmetijstvo, prodaja živine in jajc v Ljubljano. K vasi spada velika veleposestniška parna žaga pod Mokrcem. Znaten izvoz lesa v Ljubljano in na Škofljico. Hišna obrt (zobotrebci). Še ne raziskana jama v Skedenci. Idealni smuški tereni, izhodišče izletov na Kurešček (1 uro) in Mokrc (1½ ure). Gostilna. Pri cerkvi na hribu (654 m) so odkrili hallstattsko naselbino in rimsko gradišče iz 4. stol. po Kr. Tod mimo je vodila rimska cesta iz Cerknice proti Ljubljani. Na mestu sedanjega župnišča je nekdaj stal grad Nad Gačo. Župnija Golo (dek. Ljublj-okolica, škof. ljublj.) ima 525 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete je stala že pred 1631, ko se omenja v vizitacijskem zapisniku. Sedanja stavba je iz 18. stol. Baročna lesena prižnica je iz nekdanjega cistercijanskega samostana v Kostanjevici. Prvotno je bila cerkev podr. ižanske prafare, 1787 je postala lokalija, 1877 pa župnija.

Gorenji Ig, 87-17-14-3-0. Sr Ljubljana-okol. 18.5 km, so du Ljubljana 18.5 km, žand zdr fin o pTt žup Ig 8 km, žel Škofljica 13.5 km, š Iška vas 5 km. Nm 641 m. Leži na kraški planoti pod v. pobočjem Krima (1106 m) nad dolino Iške. V vas drži novo zgrajena cesta, po kateri je 7.5 km daleč do banov. ceste. Zaradi kraških tal slaba rodovitnost. Prodaja hlodov, tramov in drv v Ljubljano. Nad vasjo je podzemeljska jama Pasjica. Zdravo podnebje. Zaznamovana pot na Krim (1½ ure). Lep smuški svet; izleti mimo Ustja proti Rakitni.

Ig-Studenec, 747-178-170-8-7. Sr Ljubljana-okol. 9.5 km, so du Ljubljana 9.5 km, žand zdr fin o š žup v kraju, pTt Studenec pri Lj. v kraju, žel Škofljica 5 km. Šola ust. 1631, 7 odd. Gas., Prosv. d. z gled. odrom., Olepš. d., DKfid. Nm 303 m. Vas Studenec, središče ižanske občine (ime Ig je skupno za ves okoliš), leži na južnem robu Ljubljanskega Barja pod gozdnatim gričem. V vas držita ban. cesti Ljubljana—Ig in Škofljica—Ig. Avtobusna zveza z Ljubljano. Peščen in ilovnat svet. V višjih legah krasni iglasti gozdovi. Prebivalstvo živi od kmetijstva, gozdarstva in razne obrti. Hišna obrt (zobotrebci) polagoma nazaduje. Živinoreja z obsežnimi barskimi pašniki. Mlekarna, prodaja smetane v Ljubljano. Čebelarstvo. Prodaja kmetskih proizvodov, zlasti zelja in jajc v Ljubljano. Oddaja lesa lesnim trgovcem v Škofljico in Ljubljano. Šest letnih sejmov. V vasi izvira čista in mrzla Iščica, ki takoj pri izviru žene mline in žage. Izhodišče markiranih poti na Kurešček (838 m), Mokrec (1058), Krim (1106 m), Rakitno (789 m) in v Iški Vintgar. Gostilne s prenočišči. Kraj kaže že zelo stare sledove naselitve. V bližini (med Ižansko cesto in Iščico) so odkrili sledove neolitskih stavb na koleh. To so bile tri skupine stavb, oddaljene kakih 500 m od brega. Ljubljanski muzej hrani množino odkopanih neolitskih predmetov (kolov, orodja, posode, nakita itd.). Rimska naselbina, domnevno imenovana Magna vicus, je bila s cesto zvezana z Emono (Ljubljano) in na drugi strani preko Golega in Blok s Cerknico in Trstom. Pri cerkvi so odkrili rimsko zidovje, v okolici pa rimske grobove. Na skali tik ižanskega gradu je vklesan napis iz dobe turških napadov. Pri Igu so v srednjem veku živeli kmetje-svobodnjaki (»kosezi«). Prvotni ižanski grad ali Turn je danes v razvalinah, ki ležijo na hribu, imenovanem »Na gradu« ali na »Pungertu«. Grad je bil prvotno last koroških vojvod Spanheimov. V njem so gospodarili njihovi ministeriali Ižanski gospodje (omenjajo se 1251—1274 in kasneje do 16. stol.). Še danes ohranjeni ižanski grad (Sonnegg 361 m) je bil po Valvasorjevem poročilu par stoletij last gospodov Schnitzenbaumov, ki so bili v reformacijski dobi pristaši nove vere. Poznejši grajski lastniki so bili grofje Auerspergi, nato Engelshausi. V revolucionarnem letu 1848 je okrog 300 kmetov napadlo grad. Razdejali in razbili so dragocenosti ter sežgali listine gosposke ter gruntne knjige. Lepo ohranjeni grad je danes last rodbine Palme. Na Igu je bil nekdaj sedež županije samostana v Bistri za njegova tukajšnja posestva. Župnija Ig (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 2621 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvotna cerkev je bila domnevno že iz 10. stol. Bila je sprva podr. šentpetrske prafare v Ljubljani, a že 1291 se navaja kot vikariat. Župnija je sprva pripadala oglejskim patriarhom, 1461 je bila podrejena novoustanovljeni ljubljanski škofiji. Podr. cerkev sv. Jurija poleg gradu hrani znamenite gotske freske. Ko je bila v reformacijski dobi 1580 od protestantov oskrunjena, jo je 1614 škof Tomaž Hren na novo posvetil. Na Igu rojena: Govekar Fran (r. 1871), mag. svetnik, pisatelj in kritik, bivši gled. intendant; Mrkun Anton (r. 1876), župnik v Dobrepoljah, gospod. in prosv. delavec.

Iška, 70-15-14-1-0. Sr Ljubljana-okol. 11.5 km, so du Ljubljana 11.5 km, žand zdr fin o žup Ig 3 km, pTt Studenec-Ig 3 km, žel Škofljica 7.5 km, š Iška vas 1.5 km. Nm 345 m. Leži med hribi v samotni dolini, ki goni več mlinov in žag. Obsega tudi zaselek Mala vas ob odcepu stare obč. ceste na Gor. Ig. Dostop z vsemi vozili 3 km od ban. ceste. Glavni dohodek daje gozdarstvo. Izvoz tramov, desak in drv v Ljubljano. Čebelarstvo. J. od vasi vstop v Iški Vintgar, romantične tesni Iške. Skozi nje vodi markirana steza do samotne Vrbice (423 m), ob sotočju Zale in Iške, ter odtod proti Rakitni, Blokam in Krvavi peči. Podr. cerkev sv. Jerderti.

Iška Loka, 196-44-41-3-1. Sr Ljubljana-okol. 8.5 km, so du Ljubljana 8.5 km,žand zdr fin o š žup Ig 2 km, žel Škofljica 6.5 km, pTt Studenec-Ig 2 km, Gas. Nm 290 m. Obcestna vas v ravnini sz. od Ig-Studenca ob meji peščenih nanosov Iške in pravega barskega tla. Dohod z vsemi vozili 3 km od ban. ceste Ljubljana—Ig. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja živine, živ. proizvodov, sadja in lesa. Gostilne. Na mestu sedanje ceste iz Iške vasi v Iško Loko je nekdaj tekla Iška. Grofje Auerspergi so dali pred stoletji skopati drugo strugo od Iške vasi mimo Tomišlja in Lip do Ljubljanice.

Iška vas, 397-102-76-26-5. Sr Ljubljana-okol. 11 km, so du Ljubljana 11 km, žand zdr fin o žup Ig 2.5 km, žel Škofljica 7.5 km, pTt Studenec-Ig 3 km, š v kraju ust. 1898, 2 odd. Gas. Vodovod. Nm 320 m. Leži v ravnini ob vstopu presušljive Iške na Barje. V kraj drži obč. cesta iz Iga. Avtobusna zveza z Ljubljano. Kmetijstvo in domača lesna obrt (izdelovanje zobotrebcev, zabojev in sodčkov iz mehkega lesa). Čebelarstvo. Prodaja živine, jajc in lesnih izdelkov v Ljubljano. Pripraven kraj za letovišče (gostilna s tujskimi sobami). Markacija v Iški Vintgar. Rimske izkopine. Podr. cerkev sv. Križa.

Koi, 97-18-16-3-3. Sr Ljubljana-okol. 9.75 km, so du Ljubljana 9.75 km, žand zdr fin o š žup Ig 0.25 km, pTt Studenec-Ig 0.25 km, žel Škofljica 5 km. Gas. Vodovod. Nm 310 m. Leži ob robu ravnine ob občinski cesti 1 km vstran od banovinske ceste pri Igu. Avtobusna zveza z Ljubljano. Prodaja živine in jajc v Ljubljano. Izvoz mehkega lesa. Podr. cerkev sv. Jurija.

Kremenica, 61-9-6-2-1. Sr Ljubljana-okol. 9.5 km, so du Ljubljana 9.5 km, žand zdr fin o š žup Ig 0.25 km, žel Škofljica 5 km, pTt Studenec-Ig 0.25 km. Nm 314 m. Malo naselje na barjanskem gričku v. od Studenca. Leži ob obč. cesti Ig-Želimlje. Dostop z vsemi vozili. Prodaja perutnine, jajc in drv v Ljubljano. Podr. cerkev sv. Urha.

Matena, 331-54-51-2-1. Sr Ljubljana-okol. 8.5 km, so du Ljubljana 8.5 km, žand zdr fin o š žup Ig 4 km, žel Ljubljana 9 km, pTt Studenec-Ig 4 km. Nm 298 m. Obcestna vas, ležeča ob meji peščenih naplavin Iške in pravih barskih tal. Na peščenih tleh plodne njive, na Barju travniki in pašniki. Dostop z vsemi vozili po obč. cestah od Iga ali od ban. ceste Ljubljana —Ig. Kmetijstvo. Prodaja mleka, sadja, perutnine in jajc v Ljubljano. Iz krimskih gozdov vozijo v Ljubljano drva, mehki les pa tudi v Preserje na železnico. Več obrtnikov. Blizu vasi so 1926 izkopali lesen žgan čoln iz kamene dobe. Hrani ga Narodni muzej v Ljubljani. Naleteli so tudi na številne rimske predmete. Grad Matena je bil nekdaj državna last, pozneje pa raznih plemiških rodbin. Po potresu 1895 se je grad razrušil; kupili so ga 3 kmetje, ki so si tu sezidali svoje hiše. Kužno znamenje iz 1558 predstavlja sedečega Kristusa na strebru, kronanega s trnjevo krono. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata, z lepo starinsko notranjščino, je stara nad 500 let. V cerkvenem zidu so vzidane rimske spominske plošče. Iz Matene doma Kramar Franc (r. 1890), skladatelj in nabiratelj narodnih pesmi.

Staje, 114-21-16-5-2. Sr Ljubljana-okol. 9.5 km, so du Ljubljana 9.5 km, žand zdr fin o š žup Ig 0.25 km, žel Škofljica 5 km, pTt Studenec-Ig 0.25 km. Vodovod. Nm 301 m. Leže ob obč. cesti, ne daleč z. od Ig-Studenca pri Igu. Avtobusna zveza z Ljubljano. Ostalo kot v Kotu. Ohranjen je rimski nagrobni kamen, vsekan v naravno skalo. Stari grad Staje je še danes ohranjen in obljuden. Po Valvasorjevem poročilu so bili njegovi prvotni lastniki gospodje Perensteini. V novejšem času ga je kupila rodbina Palme, lastnica ižanskega gradu.

Škrilje, 236-47-28-15-4. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du Ljubljana 17 km, žand zdr fin o Ig 6 km, žel Škofljica 11 km, pTt Studenec-Ig 6 km, š žup Golo 1 km. Nm povpr. 570 m. Leže nad kraško planoto pod sv. pobočjem Mokrca (1058 m). Dostop z vozom po obč. cesti od Iga. Kraški svet z mnogimi vrtačami. Kmetijstvo. Hišna obrt (zobotrebci), čebelarstvo. Prodaja jajc in svinj v Ljubljano. Izvoz stavbnega lesa in drv na Škofljico. Lepi smuški tereni, gostilna.

Ustje, 17-3-2-1-0. Sr Ljubljana-okol. 20 km, so du Ljubljana 20 km, žand zdr fin o Ig 8 km, žel Škofljica 13 km, pTt Studenec-Ig 8 km, š žup Rakitna 2 km. Nm 700—800 m. Kraj tvorita dve skupini samotnih kmetij tik z. nad Iškim Vintgarjem proti Rakitni. Dostop le z vozom preko Gor. Iga ali od Rakitne. Lepi iglasti gozdovi. Izvoz tramov in drv na Breg in v Borovnico. Markirana pot iz Rakitne v Iški Vintgar.

Občina Ježica

Preb. 3276, hiš 699, posest. 337, koč. 261, najem. 0. Površina 2373 ha: njiv in vrtov 756.44, trav. in paš. 756, sadovnjakov 32, gozdov 732, ostalo 97.56. Občina zavzema dobršen del Posavja na obeh straneh Save s. od Ljubljane. Na s. meji na gozdnato gričevje pod Rašico (646 m), na v. na Soteški hrib (407 m). Prodnata posavska ravnina je vsa intenzivno obdelana, nižji svet pod terasami ob Savi je večinoma še v travnikih, pašnikih in logih (»Roje«). Prvotne kmetske vasi so postavljene skoraj vse v vrstah nad robom najizrazitejše savske terase. Bližina mesta je povzročila, da se je v območju važnega prehoda čez Savo in ob veliki cesti odtod proti Ljubljani, pa tudi proti Domžalam, stvorila velika naselbinska aglomeracija s središčem na Ježici, ki je danes ob cesti že skoraj sklenjeno zazidana do ljubljanskega mesta. J. del aglomeracije je bil 1935 tudi upravno pridružen Veliki Ljubljani. V teh vaseh že močno prevladuje obrtniški in delavski živelj, razen tega pa je nastanjenega tu še mnogo prebivalstva, ki je zaposleno v mestu po najrazličnejših poklicih. Vendar je kmetijstvo povsod še jako močna, v nekaterih vaseh celo osnovna gospodarska panoga, ki daje precej dohodkov s prodajo pridelkov v Ljubljano (zlasti mleka). V prometnem oziru je občina osredotočena na drž. cesto Ljubljana—Celje (»Dunajsko cesto«), ki tu prekorači Savo. Od nje se cepita j. od Save ban. cesti na Vižmarje in na Hrastje, s. od reke pa cesti na Gameljne—Šmartno pod Šmarno goro in k Sv. Jakobu ob Savi. Promet z mestom oskrbuje redni avtobusni promet (najmanj enkrat na uro) in lokalna kamniška železnica, ki ima na obč. ozemlju tri postajališča, komaj po 1 km vsaksebi (Ježica, Črnuče, Podboršt). Izredno pomemben je dotok ljubljanskih izletnikov in kopalcev na Savi. Ob vstvaritvi Vel. Ljubljane (1935) je bil velik del občine (129 hiš, 1238 preb.) priključen novi enoti. To zgornji podatki za občino Ježico že vpoštevajo.

Brod, 25-7-6-1-0. Sr Ljubljana-okol. 6.25 km, so du Ljubljana 6.25 km, žand žel Črnuče 0.75 km, zdr Št. Vid nad Lj. 5.5 km, fin Domžale 11.5 km, o pt Ježica 2.5 km, š žup Črnuče 1 km. Nm 285 m. Leži ob stranski poti 1½ km vstran drž. ceste pri Črnučah, sredi posavskih logov. Dostop z vsemi vozili. Ostalo kot v Črnučah.

Črnuče, 582-103-47-21-0. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du Ljubljana 6 km, žand žel š žup v kraju, zdr Št. Vid nad Lj. 6 km, fin Domžale 10 km, o pt Ježica 2 km. Šola ust. 1847, 4 odd. Gas., Kat. prosv. d. Nm 298 m. Velika gručasta vas ob drž. cesti Ljubljana—Domžale v. od žel. in cestnega mostu čez Savo. Jedro vasi je postavljeno nad rob savske terase. Ugodne avtobusne zveze z Ljubljano. Vaščani so deloma kmetje, deloma so zaposleni v tovarnah in pri železnici v Ljubljani. Dnevni odvoz sočivja, mleka, jajc v Ljubljano. Črnuče obiskujejo številni nedeljski izletniki iz Ljubljane. Gostilne. Kraj mosta na Savi urejeno kopališče z obilno mivko. Izhodišče za izlete na Rašico (636 m).

Ob rimski cesti Oglej—Ptuj se je pri Črnučah razvila važna rimska naselbina in znamenita postaja Savo Fluvio. V bližini današnjih dveh mostov preko Save so imeli že Rimljani prehod čez reko. V obrambo te ceste so zgradili utrjen nasip na hribu Veliki Tabor. Kraj hrani spomine tudi iz francoske dobe. V boju za črnuški most so Francozi 1813 postavili svoje topove na že omenjenem hribu Taboru. Na francoske vojne še danes spominja vojaški grob v bitki pri črnuškem mostu padlih Francozov. V podaljšku hriba Lačenberka nad Stražo so še vidni ostanki strelskih jarkov. Župnija Črnuče (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 1136 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Simona in Jude je bila prvotno podr. mengeške prafare. Samostojna lokalija je bila ustanovljena 1768 in povzdignjena v župnijo 1875. Patronatske pravice še vedno izvršuje mengeški župnik.

Dobrava, 37-8-6-2-0. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand š žup Črnuče 2 km, žel Podboršt 1 km, zdr Št. Vid nad Lj. 8 km, fin Domžale 8 km, o pt Ježica 4 km. Nm 300 m. Leži ob gozdnatem gričevju kraj drž. ceste Ljubljana—Domžale sv. od Črnuč. Ostalo kot v Črnučah.

Gmajna, 135-28-18-8-0. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du Ljubljana 6 km, žand žel š žup Črnuče 0.5 km, zdr Št. Vid nad Lj. 5 km, fin Domžale 11 km, o pt Ježica 2 km. Nm ca 300 m. Leži na vznožju gozdnatega gričevja in po ilovnatem svetu takoj od Črnuč proti s. in sv. Ostalo kot v Črnučah.

Jarše, 80-41-22-19-0. Sr Ljubljana-okol. 5 km, so du fin Ljubljana 5 km, žand Črnuče 4.5 km, zdr Št. Vid nad Lj. 5 km, žel Ljubljana 4.5 km, o 3 km, pTt š Moste pri Lj. 2 km, žup Sv. Peter-Lj. 4.75 km. Nm 295 m. Prvotna kmetska vas leži nad robom savske terase ob ban. cesti Ježica—Hrastje. Glavni zaslužek nudi kmetijstvo. Novejše hiše stoje na polju proti Ljubljani (blizu mestnega pokopališča Sv. Križa). Ta del je 1935 pripadel Vel. Ljubljani (28 hiš, 327 preb.). Priljubljeno prirodno kopališče Ljubljančanov v Savi.

Ježa, 145-26-18-5-0. Sr Ljubljana-okol. 6.5 km, so du Ljubljana 6.5 km, žand š žup Črnuče 1 km, žel Podboršt 0.5 km, zdr Št. Vid nad Lj. 6 km, fin Domžale 11 km, o pt Ježica 2.5 km. Nm 290 m. Vas stoji v lepi vrsti nad savsko teraso 0.5 km vstran od drž. ceste pri Črnučah. Ostalo kot Črnuče. Skozi kraj pelje ban. cesta v Sv. Jakob ob Savi.

Ježica, 519-102-34-52-0. Sr Ljubljana-okol. 4.75 km, so du Ljubljana 4.75 km, žand Črnuče 1.25 km, zdr Št. Vid nad Lj. 3.75 km, fin žel o pt š žup v kraju. Šola ust. 1865, 5 odd. SKJ, Gas., Strel. druž., RK, Kat. prosv. dr., »Zora« in »Osmerka«. Nm 303 m. Leži na odprtem sončnem Posavju ob drž. cesti Ljubljana—Domžale. Prvotno kmetsko jedro leži nad visokim robom savske terase, novejši deli pa so prirastli na dolgo ob drž. cesti. Ugodne avtobusne zveze z Ljubljano, Mengešem, Kamnikom, Motnikom in Moravčami. Prebivalci žive od kmetijstva in obrti; mnogi so zaposleni v Ljubljani, zlasti v tovarnah in pri železnici. Vsak dan živahen dovoz živil, zlasti mleka v Ljubljano. Večji gozdni kompleksi so ob Savi. Prevladujejo borovci. Ježico zelo obiskujejo nedeljski izletniki. V bližini je urejeno Štirnovo kopališče na Savi. Udobne gostilne. Tod mimo je vodila znamenita rimska cesta Oglej—Celje. V neposredni bližini prehoda čez Savo je pri Ježici gotovo obstajala pomembnejša rimska naselbina. O tem pričajo odkrite starine in grobovi. Tudi v srednjem in novem veku je bil kraj pomemben predvsem radi prehoda čez Savo. Tu so pobirali mostnino, na katero še spominja mogočna hiša, t. zv. »grad« pri savskem mostu. Hiša je bila nekdaj državna last, pozneje jo je kupila rodbina Tavčarjeva. Župnija Ježica (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 2403 duše Pokopališče. Župna cerkev sv. Kancijana in tov. se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. 1526. Sedanja cerkev je bila zgrajena 1798. Bila je prvotno podr. prafare sv. Petra v Ljubljani, iz katere se je izločila 1787 kot samostojna lokalija z matrikami. Prvi župnik in obenem dekan je bil znani pisatelj in prevajalec sv. pisma Jurij Japelj (od okt. 1787 do nov. 1795). Na J. rojena: Levec Franc (1846—1916), literarni zgodovinar in dr. Merhar Alojzij (Silvin Sardenko, r. 1875), kanonik, pesnik.

Kleče, 228-34-27-7-0. Sr Ljubljana-okol. 4.25 km, so du Ljubljana 4.25 km, žand Črnuče 1.5 km, zdr fin Št. Vid pri Lj. 2 km, žel o pt š žup Ježica 0.5 km. Nm 300 m. Velika obcestna vas ob ban. cesti Vižmarje—Ježica. Na j. so v bližini sredi borovega gozdiča velike naprave, kjer črpajo talno vodo za ljubljanski vodovod. Gospodarstvo kot na Ježici.

Mala vas, 386-64-26-36-0. Sr Ljubljana-okol. 4 km, so du fin Ljubljana 4 km, žand Črnuče 2 km, zdr Št. Vid nad Lj. 3 km, žel Ježica 1 km, o pt š žup Ježica 0.25 km. Nm 300 m. Leži kraj državne ceste Ljubljana—Domžale. Staro kmetsko jedro je vstran od ceste nad savsko teraso. Naziv gostilne »Ruski car« in spominska plošča vzidana nad njenimi vrati spominjata na ruskega carja Aleksandra I., ki se je na poti iz Dunaja na kongres v Ljubljano (1821) tu ustavil. Gospodarske razmere kot na Ježici.

Nadgórica, 192-41-31-9-0. Sr Ljubljana-okol. 7.5 km, so du Ljubljana 7.5 km, žand š žup Črnuče 1.5 km, žel Podboršt 1 km, zdr Št. Vid nad Lj. 5.75 km, fin Domžale 10 km, o pt Ježica 3.5 km. Nm ca 295 m. Gručasta vas v z. vznožju Soteškega hriba (407 m), 1.5 km vstran od drž. ceste pri Črnučah. Dostop z vsemi vozili po cesti, ki vodi k. Sv. Jakobu ob Savi. Gospodarstvo kot v Črnučah. Vas se prvič omenja že 1300.

Podboršt, 98-13-7-3-0. Sr Ljubljana-okol. 6.5 km, so du Ljubljana 6.5 km, žand š žup Črnuče 1 km, žel v kraju, zdr Št. Vid nad Lj. 7 km, fin Domžale 10.5 km, o pt Ježica 2.25 km. Nm 300 m. Leži na vznožju gozdnatega gričevja ob drž. cesti Ljubljana—Domžale. Kmetovalci in obrtniki. Velika opekarna, ki izdeluje peči. Avtobusne zveze na obe strani. Odcep ceste k Sv. Jakobu ob Savi.

Savlje, 418-82-41-19-0. Sr Ljubljana-okol. 4.5 km, so du Ljubljana 4.5 km, žand Črnuče 1 km, zdr fin Št. Vid nad Lj. 2.5 km, žel o pt š žup Ježica 0.5 km. Nm ca 305 m. Vas je postavljena v dolgi vrsti ob ban. cesti Ježica—Vižmarje. Kmetovalci, mizarska obrt. Vas se prvič omenja že 1161.

Stožice, 357-92-16-63-0. Sr Ljubljana-okol. 4 km, so du fin Ljubljana 4 km, žand Črnuče 2 km, zdr Št. Vid nad Lj. 3 km, žel Ježica 1 km, o pt š žup Ježica 0.5 km. Gas. Nm 302 m. Leže ob drž. cesti Ljubljana—Domžale s prvotnim kmetskim jedrom vstran od drž. ceste nad savsko teraso. Avtobusna zveza z Ljubljano. Perbivalci so kmetovalci, železniški in tovarniški delavci ter drugi v Ljubljani zaposleni uslužbenci. Precej je tudi obrtnikov in trgovcev. Tekstilna industrija, izdelovanje kisa in kvasa. Dnevni dovoz živil, največ mleka in jajc v Ljubljano. Ostali del vasi s predmestnim značajem je bil 1935 priključen Vel. Ljubljani (79 hiš s 628 preb.). V vasi so izkopali temelje rimske naselbine in številne rimske predmete. Podr. cerkev sv. Jurija je bila zgrajena v 2. pol. 15. stol. v dobi turških napadov. Stara cerkev kaže v svojem slogu prehod gotike v renesanso. L. 1797. so premestili sem pokopališče od župne cerkve na Ježici.

Tomačevo, 174-85-58-16-0. Sr Ljubljana-okol. 4 km, so du fin Ljubljana 4 km, žand Črnuče 4 km, zdr Št. Vid nad Lj. 6 km, žel Ljubljana 3.25 km, o 2 km, pTt Moste pri Lj. 2 km, š Sv. Peter pri Lj. 2 km, žup Ljubljana-Sv. Peter 2.5 km. Pev. d. »Savski val« z gled. od. Nm 294 m. Leži na desni strani Save ob robu terase vzdolž ban. ceste Ježica—Zalog. Kmetijstvo in razna obrt. Zaposlenost v Ljubljani. V času kopalne sezone živahen dotok Ljubljančanov. Kopališče ob Savi, gostilne. Podr. cerkev sv. Marjete. Ostali del vasi (18 hiš, 256 preb.) je bil 1935 priključen Vel. Ljubljani.

Občina Log

Preb. 794, hiš 140, posest. 111, koč. 23, najem. 6. Površina 1287 ha: njiv in vrtov 528, trav. in paš. 221, sadovnjakov 6, gozdov 490, ostalo 42. Občina leži na sz. obrobju Ljubljanskega Barja; zavzema do 500 m visoko skriljavčevo gričevje med Barjem in dolino Šujce ter ozek pas barske ravnine med Logom in Brezovico. Gričevje je poraslo z močnim mešanim gozdom. Ravninski svet je precej moker, njive se nahajajo le na vzpetinah in v bližini odvodnih jarkov. Naselja leže ob drž. cesti Ljubljana—Trst ali pa tik nad njo. Prebivalstvo se bavi v prvi vrsti s kmetijstvom in gozdarstvom. Nekaj kmetijskih proizvodov odprodajo v Ljubljano in na Vrhniko. Skozi občino vodi drž. cesta Ljubljana—Trst in železnica na Vrhniko.

Dragomer, 207-40-29-8-3. Sr Ljubljana-okol. 10 km, so du fin Ljubjana 10 km, žand p žup Brezovica 3 km, zdr Dobrova 5 km, žel Log-Lukovica 1 km, o š Log 1.5 km. Nm ca 360 m. Vas leži na jz. obronkih Debelega hriba ob obč. cesti, nekoliko vstran od drž. ceste Ljubljana—Trst. Domovi so postavljeni na terasi nad zatokom Ljubljanskega Barja. Poljedelstvo in živinoreja, prodaja kmetijskih pridelkov v Ljubljano. Dostop z vsemi vozili. Prenočišče za tujce. Podr. cerkev sv. Lovrenca je po tradiciji najstarejša v župniji. Sv. Miklavžu, zaščitniku ribičev in brodarjev, prvotnih prebivalcev tega kraja je bila posvečena že 1631, ko jo kot tako navaja vizitacijski zapisnik. Sedanja cerkev je bila zgrajena v 1840—1843. Odtod doma Kavčnik Ivan (1858—1922), preds. viš. dež. sod. v Ljubljani, jurist, pisatelj in organizator.

Log, 400-63-52-10-1. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du fin Ljubljana 12 km, žand p žup Brezovica 4 km, zdr Dobrova 6 km, žel o š v kraju. Šola ust. 1910, 2 odd. Javna knjiž., Gas., Strel. druž. Nm 300 m. Vas leži na sz. obrobju Barja ob drž. cesti Ljubljana—Trst. Kmetijstvo. Prodaja mleka, jajc in perutnine v Ljubljano. Mešan gozd daje drva za dom in za prodajo. K Logu spadata zaselka Jordanov kot ob obč. poti z. od Loga in Mole ob obč. poti s. nad vasjo. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. (370 m) je bila zidana najbrž že v 14. stol., a se omenja prvič šele 1526 v seznamu cerkv. drag. L. 1900. so jo povečali. Okoli cerkve je viden dvojni nasip, ostanek gradišča, t. j. utrjene naselbine iz predrimske in rimske dobe, ko je tod mimo vodila rimska cesta.

Lukovica, 187-37-30-5-2. Sr Ljubljana-okol. 9 km, so du fin Ljubljana 9 km, žand p žup Brezovica 1.5 km, zdr Dobrova 5 km, žel v kraju, o š Log 2 km. Nm 300 m. Večja vas, leži vzdolž drž. ceste Ljubljana—Trst, na s. obrobju Ljubljanskega Barja. Nižina mokrotna, polja se nahajajo na položnem pobočju Debelega hriba (534 m). Poljedelstvo in živinoreja. Nekdanji grad Lukovec je danes v razvalinah, ki bodo kmalu popolnoma izginile. Grad so zgradili pred 14. stol. Po Valvasorjevem poročilu so bili prvi grajski posestniki grofje Barbo, nato pa razne rodbine. V 18. in 19. stol. je bil večidel v rokah lastnikov krumperškega gradu, ki niso tod stanovali. Zato je začel grad v 60. letih prejšnjega stol. razpadati. Kasneje je prešel v last rodbine Zevnik, ki si je ca 200 m vstran zgradila enonadstropno vilo. Sedanji lastnik ostankov stavbe je A. Kavčnik iz Lukovice.

Občina Medvode

Preb. 2855, hiš 528, posest. 190, koč. 294, najem. 108. Površina 4439 ha: njiv in vrtov 799, trav. in paš. 1013, gozdov 2470, ostalo 157. Občino sestavljata dva različna dela. Prvi je jv. del Sorškega polja, pretežno raven svet, ugoden za poljedelstvo, dasiravno so tudi tu zlasti na severu in ob sorških bregovih veliki gozdni kompleksi. Naselja so tu velika, strnjena in gosta. Ob sotočju Save in Sore se sorška ravnina pričnе zoževati. Tu prekoračita Savo gor. železnica in drž. cesta, v katero se v bližini stekajo lokalne ceste od Smlednika, Mavčič, Škofje Loke, Sore in Pirnič. Na tem prometno važnem mestu se je osredotočila obrt, se naselila industrija, izrabljajoč vodne sile Save in Sore (Združene papirnice) in se je stvorila današnja naselbinska aglomeracija Medvod in bližnjih naselij. Drugi del občine je hribovit, obsega sv. del t. zv. Polhograjskih dolomitov vse do razvodja proti Gradaščici, ki poteka od Grmade (898 m) nad Polhovim Gradcem preko Goljeka (809 m) in kraške planote Ravnika (630 m) proti vzhodu. Pri Sv. Katarini v Topolu sega občina celo preko razvodja na prisojno stran. Iz tega hribovja, ki je povsod razrezano po globokih in strmih grapah ter je zato slabo naseljeno in gospodarsko pasivno, se stekata proti ravnini dve daljši dolini, Ločnica in Babni dol, z mlini in žagami, prva z ostanki rudarstva (Knapovže), druga z obrtnim izdelovanjem lanenega olja. Po hribovju so raztresene samotne kmetije in zaselki, ki se nekoliko zgoste le v nižjem lapornatem gričevju v žlebeh nad Presko. Od pridelkov prodajo le nekaj prašičev, perutnine in jajc v ravninske kraje med Medvodami in Ljubljano; prav tja vozijo drva iz bogatih bukovih gozdov, z lesom pa zalagajo tudi industrijo v Medvodah-Goričanah. Pravi blagoslov je za te hribovske vasice ogromni dotok ljubljanskih izletnikov in smučarjev s središčem pri Sv. Katarini v Topolu.

Brezovica, 135-24-7-16-0. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Ljubljana 19 km, žand zdr žel o pTt Medvode 7 km, fin Št. Vid nad Lj. 13 km, š Sv. Katarina 2 km, žup Sora 4 km. Nm ca 750 m. Leži v prisojnem bregu pod strmim dolomitnim stožcem s cerkvijo sv. Jakoba (806 m). Obsega tudi zaselke Grabče (nm 657 m, na prevalu med Topolom in Goljekom 809 m), Suše in Robež (nad povirjem Ločnice). Za vozove dosti težak dohod 6 km od drž. ceste pri Medvodah ali 4—5 km od ban. ceste v Polhov Gradec. Kmetijstvo in sadjarstvo v glavnem le za dom. Prodaja prašičev, perutnine in jajc v Medvode, Št. Vid in Ljubljano. Iz gozda spravljajo v Medvode drva in hlode (v papirnico). Sv. Jakob je sijajna razgledna točka (dostop iz Medvod preko Tehovca ali skozi Žlebe 2 uri), povsod idealen smuški svet vse do bližnje Sv. Katarine v Topolu (738 m). V Grabčah gostilna, znana postojanka ljubljanskih izletnikov in smučarjev. Podr. cerkev sv. Jakoba.

Golo brdo, 141-26-6-19-1. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du Ljubljana 12 km, žand zdr žel o pTt Medvode 5 km, fin Št. Vid nad Lj. 8 km, š žup Preska 4.8 km. Nm 459 m. Jedro vasi leži na širokem hrbtu z. nad dolino Babnega dola. Obsega pa tudi naselje Babni dol (mlini) v dolini sami, zaselek Jamo nad njo ter nekaj kmetij onstran nje na široki kraški, večidel z bukovjem porastli planoti Ravnika. Dohod z vozom po obč. poti ca 4 km od drž. ceste pri Medvodah. Ilovnata in peščena zemlja, precej slaba za kmetijstvo. Sadje, čebelarstvo. Prodajajo prašiče, perutnino, maslo in jajca v Št. Vid. Lepi iglasti in bukovi gozdovi dajejo drva za Št. Vid in Ljubljano, hlode za Medvode. Razvita obrt izdelovanja lanenega olja in tropin. Nekaj prebivalstva zaposlenega tudi v industriji. Vodovod za Medvode in okolico. Skozi vas vodi pot od Medna k Sv. Katarini v Topolu (za smučarje manj prikladna). Podr. cerkev sv. Duha je bila do 1786 podružnica šentvidske župnije.

Goričane, 238-43-3-40-27. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du Ljubljana 15 km, žand zdr žel pTt o Medvode 3.7 km, fin Št. Vid nad Lj. 10 km, š žup Preska 1 km. Vodovod. Gas. Nm 347 m. Gručasta vas na ostanku visoke konglomeratne terase j. nad Soro. Skozi vas se vzpne v strmem klancu ban. cesta Medvode—Sora—Škofja Loka. Pod vasjo na Sori in onstran nje naprave Združenih papirnic Vevče, Goričane in Medvode (gl. Ladja). Kmetsko in delavsko prebivalstvo, precej novih delavskih hišic. Kmetijstvo skoro le za dom. Mizarska obrt, trgovine, gostilna s tujskimi sobami. Razgledna lega s kopanjem in ribolovom v Sori, prikladno za letovišče. Vas se prvič omenja v zgodovini 1178 kot last stiškega samostana. Papirnica je bila ustanovljena v prvi polovici 19. stol. Zgodovinska znamenitost kraja je škofijski grad Goričane. Prvotni grad je bil po Schönlebnu zgrajen že 928. Stal je na hribu tik nad sedanjim gradom. Grad je bil sprva last oglejskih patriarhov. Tem so ga ugrabili koroški in kranjski vojvode Spanheimi, ki so ga v 12. in 13. stol. upravljali z ljubljanskega gradu. L. 1261. je moral vojvoda Ulrik vrniti grad patriarhom. Ti so ga dajali v najem: grofom Sternberškim, grofom Ortenburškim (do 1418) in Celjskim grofom. Ko so Celjani 1456 izumrli, je grad postal last cesarja Friderika III. ki ga je 1461 podaril novoustanovljeni ljubljanski škofiji. Ko je 1613 grad pogorel, je dal 1631 škof Oton grof Buchheimski sezidati iz njegovega gradiva nov grad niže v vasi. Škof Ernest grof Attems ga je v 1743—1757 popolnoma predelal, povečal in olepšal. L. 1830. so ga znižali in obnovili. Z gradom je bila združena obsežna gosposčina, nad katero je podelil škofom cesar Friderik III. celo pravico krvnega sodstva. Grad je še danes v rokah ljubljanskih škofov, ki ga uporabljajo za letovišče. Kapela sv. Frančiška Sal. v gradu zgrajena 1755. Nekdaj je bila posvečena sv. Uršuli.

Govejek, 66-9-3-6-0. Sr Ljubljana-okol. 22 km, so du Ljubljana 22 km, žand zdr žel pTt o Medvode 10 km, fin Št. Vid nad Lj. 16 km, š žup Sora 6 km. Nm od 610—857 m. Kraj sestavljajo raztresene samotne kmetije v strmem dolomitnem hribovju, ki se vleče z. nad dolino Ločnice od najvišjega vrha Polh. dolomitov Tošča (1021 m) preko Igalskih vrhov do strmega razglednega Osovnika (857 m) nad Sorškim poljem. Težaven dohod z vozom 6 km od ban. ceste Preska—Škofja Loka pri Sori. Kmetijstvo komaj za dom, več opuščenih kmetij. Prodaja drv in desak v Medvode. Počitniški dom Zadruge jugoslov. obrtnikov. Podr. cerkev sv. Mohorja na Osovniku prijubljena izletna točka (dostop iz Sore ali Škofje Loke, 2 uri); zaznamovana pot naprej proti Tošču. Prvotna cerkev je bila zgrajena najbrž v 13. stol. v bližini Rožnikovega gradišča, t. j. predzgodovinske naselbine. Sedanja gotska cerkev je bila zidana 1551 (letnica v cerkvi) in predelana 1661.

Ladja, 108-19-3-16-6. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand zdr žel o pTt Medvode 2 km, fin Št. Vid nad Lj. 8 km, š žup Sora 2 km. Nm ca 330 m. Manjša vas na spodnji sorški terasi nasproti Goričanam. Dostop po obč. cesti 1 km od drž. ceste Ljubljana—Kranj za vsa vozila. Kmetijstvo le stranskega pomena, večina prebivalstva je zaposlena v podjetju Združenih papirnic, ki tu izrablja vodno silo Sore. (Javnemu prometu odprt zasebni prehod čez Savo.) Gostilna. Podr. cerkev sv. Petra je bila zgrajena v renesančnem slogu. Prvič se omenja 1631.

Medvode, 270-25-4-10-9. Sr Ljubljana-okol. 12.5 km, so du Ljubljana 12.5 km, žand žel o pTt v kraju, zdr fin Št. Vid nad Lj. 6 km, š žup Preska 0.5 km. SKJ z gled. od., Strel. druž., JS, Podr. NSZ, Gas. Vodovod. Električna razsvetljava. Zdravstveni dom. Nm 310—330 m. Vas leži ob sotočju Save in Sore (ime) ob stari in novi drž. cesti Ljubljana—Kranj tik nad njenim prehodom preko Save. Novejši deli so prirastli j. od Sore proti žel. postaji in pa na s. ob drž. cesti, ki se tod vzpne v strmem klancu Jepercí na višjo ravnino Sorškega polja. Avtobusna zveza na Ljubljano in Kranj—Tržič. V bližini se odcepijo ban. ceste na Presko—Škofjo Loko, Zbilje—Smlednik, Mavčiče—Kranj in Pirniče—Tacen. Kraj nima več kmetskega značaja, pečat so mu vtisnili obrt, bližnja industrija in promet. Gostilne s tujskimi sobami. Priljubljeno letovišče in kopališče (v Savi in Sori). Izhodišče za izlete na Šmarno Goro (671 m, 2 uri) in k Sv. Katarini (2 uri). S. od vasi ob izstopu Save iz slikovitih tesni umetni vodopad s hidrocentralo Združ. papirnic. V kraju so izkopali bronaste predmete in odkrili sledove rimske naselbine. Na njivi »Groblje« med Soro in Rakovnikom so odkrili številne rimske predmete. Kraj se prvič javlja že okoli 989. Iz Medvod doma dr. Kavčič Matija (1802—1863), pravnik, politik, drž. poslanec.

Preska, 357-67-35-28-20. Sr Ljubljana-okol. 12.5 km, so du Ljubljana 12.5 km, žand žel o pTt Medvode 0.5 km, zdr fin Št. Vid nad Lj. 7 km, š žup v kraju. Šola ust. 1856, 6 odd. Kmet. nad. š. Javna knjiž. SKJ, JS, Strel. druž., Gas., Moš. pev. zbor, Prosv. d., DKfid; »Bratje«, podp. d., 2 godb. d., Obrt. d., PČD, NSZ in JSZ. Zdravnik. Vodovod, električna razsvetljava. Nm 332 m. Staro gručasto jedro vasi leži na prvih obronkih ob j. robu ravnine pri Medvodah nad ban. cesto Medvode—Škofja Loka. Tam je še gospodarska osnova kmetijstvo s prodajo svinj, perutnine, jajc in lesa iz obsežnih gozdov v bližnjem gričevju. V bližnjih grapah so mlini. H Preski pa spada tudi velik del naselja pri žel. postaji Medvode in ob drž. cesti. Tod so različni obrtniki, gostilne s tujskimi sobami, lesna industrija, industrija lanenega olja in lakov. Župnija Preska (dek. Ljubljana-okol., škof. ljublj.) ima 1460 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Krst. se prvič omenja 1631. Sedanja stavba je bila posvečena 1761. Do 1782 je bila podr. sorške prafare, nato lokalna kapelanija, od 1786 pa je župnija.

Rakovnik, 119-29-6-23-2. Sr Ljubljana-okol. 14.5 km, so du Ljubljana 14.5 km, žand zdr žel o pTt Medvode 2 km, fin Št. Vid nad Ljubljano 8 km, š žup Sora 1 km. Nm 320 m. Naselje kajžarjev in delavcev ob ban. cesti Preska—Škofja Loka ter po osojnih terasah nad njo z. od Goričan. Poljedelstvo je tu le pomožna gospodarska panoga. Gostilna.

Seničica, 113-23-15-15-3. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du Ljubljana 12 km, žand žel o pTt Medvode 1.3 km, zdr fin Št. Vid nad Lj. 6 km, š žup Preska 1.3 km. Nm ca 320 m. Vas leži na terasi ob vstopu potoka Babišnice iz skrilastega hribovja v posavsko ravnico pod Medvodami. Nekaj hiš tudi blizu drž. ceste Ljubljana—Kranj, od katere je po obč. cesti mogoč dostop v vas za vsa vozila (0.5 km). Ilovnata zemlja, kmetijstvo in izraba gozda le za dom. Obrt: izdelovanje lanenega olja.

Spodnja Senica, 95-18-8-10-0. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand zdr žel o pTt Medvode 2 km, fin Št. Vid nad Ljubljano 8 km, š žup Preska 2.5 km. Nm ca 340 m. Vas je razporejena ob obč. cesti blizu roba ravnine tik nad Soro. Dostop z vsemi vozili 1 km od drž. ceste na Jeperci. Prebivalstvo le deloma delavsko, pretežno kmetijsko. Prodaja se krompir (10.000 kg), nekaj sadja, mleka, svinj in perutnine v Medvode, Št. Vid in Ljubljano. Bukovina v bregu nad Soro daje le drva za dom.

Studenčice, 76-10-4-6-0. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du Ljubljana 18 km, žand žel o pTt Medvode 6 km, zdr fin Št Vid nad Lj. 12 km, š žup Sora 6 km. Nm 549 m. Gručasta vas v sončni rebri med gozdnatim Breznikom (639 m) in Martinjim hribom (702 m). Dohod po vozni poti 4 km od ban. ceste v Preski. Preko prevala pod Breznikom vodi pešpot v dolino Ločnice in Sore. Slaba ilovnata zemlja, kmetijstvo le za dom, prodaja perutnine in drv v okolico.

Svetje, 192-40-7-30-10. Sr Ljubljana-okol. 13 km, so du Ljubljana 13 km, žand žel o pTt Medvode 1 km, zdr fin Št. Vid nad Lj. 7 km, š žup Sora 3 km. Godb. odsek »Sora«. Električna razsvetljava. Nm ca 340 m. Vas leži na robu terase nad žel. mostom čez Soro, ob obč. cesti Medvode—Goričane. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo in tovarniško delo. Prodaja se perutnina, jajca in mleko v okolico. Prijetna sončna lega, kopanje v Sori, priljubljeno letovišče, gostilna s tujskimi sobami.

Tehovec, 10-3-2-5-0. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du Ljubljana 18 km, žand žel o pTt Medvode 6 km, zdr fin Št. Vid nad Lj. 12 km, š žup Sora 4 km. Nm 685 m. Malo naselje na visokem razglednem slemenu med Martinjim hribom (702 m) in Sv. Jakobom nad Brezovico (806 m). Dohod z vozom težaven 6 km od ban. ceste. Slaba hribovska zemlja nudi le malo pridelkov. Bukov gozd daje drva za dom. Skozi vas vodi priljubljena izletniška in smučarska pot iz Medvod k Sv. Jakobu. Podr. cerkev sv. Florijana. Prvotno cerkev so 1548 povečali. Sedanjo renesančno stavbo so zgradili 1654 in predelali 1669 ter 1778. Zvon iz 1594 spominja, kot kaže napis, na zmago kristjanov nad Turki pri Sisku v 1593.

Topol (Sv. Katarina), 106-19-14-3-2. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du Ljubljana 18 km, žand žel o pTt Medvode 7.5 km, zdr fin Št. Vid nad Lj. 13 km, š žup v kraju. Šola ust. 1877, 1 odd. Nm 738 m. Kraj s središčem pri cerkvi sv. Katarine, pod katere imenom je splošno najbolj znan, obsega raztresene kmetije po dokaj strmih prisojnih rebreh dolomitnega Roga (800 m) in Jetrbenka (772 m). Dostopen je z vozom po obč. poteh 4—5 km od ban. ceste Ljubljana—Polhov Gradec ali 7.5 km od drž. ceste pri Medvodah in nekako prav toliko od ban. ceste nad Podutikom. Peščena hribovita zemlja rodi le za dom. V Ljubljano prodajajo maslo (400 kg), jabolka (1000 kg), perutnino in jajca, iz gozda predvsem bukova drva v Medvode (100 m³). Prijetna sončna lega, krasen razgled z bližnjih višin (Sv. Jakob, Rog, Jetrbenk), poleg Šmarne gore najbolj obiskovana izletniška in zlasti smučarska točka Ljubljančanov (dohod 3 ure iz Ljubljane čez Toško čelo, 2 uri iz Medvod, Medna ali Št. Vida). Gostilna. Izleti na Grmado (898 m, 1 uro, sestop na Polhov Gradec) in Tošč (1021 m, 1½ ure, sestop na Škofjo Loko). Župnija Sv. Katarina-Topol (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 365 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Katarine je stala že v Valvasorjevi dobi. Prvotno je bila podr. pražupnije Št. Vida nad Ljubljano. L. 1787. je bila ustanovljena samostojna lokalija, ki je postala pozneje prava župnija.

Trnovec, 96-17-2-15-0. Sr Ljubljana-okol. 23 km, so du Ljubljana 23 km, žand žel o pTt Medvode 8 km, zdr fin Št. Vid nad Lj. 16 km, š Sora 8 km, žup Sv. Katarina 2 km. Nm 450—470 m. Trnovec s pripadajočima naseljima Knapovžami in Ločnico leži raztreseno ob stiku strmih, v dolomit vrezanih grap v povirju Ločnice, ob kateri vodi obč. cesta za vsa vozila do ban. ceste v Sori (6 km). V ozki senčni, pogosto katastrofalnim povodnjim (n. pr. 1926) izpostavljeni dolini ni kmetijstvo ravno doma. Dohodke donaša prodaja drv iz obsežnih bukovih gozdov. Svojčas je naselje v veliki meri živelo od majhnega rudnika v Knapovžah (živo srebro in svinec), kar še danes daje pečat njegovi zunanji sliki. Gostilna s prenočiščem. Mlini.

Vaše, 225-40-18-22-9. Sr Ljubljana-okol. 13.5 km, so du Ljubljana 13.5 km, žand zdr žel o pTt Medvode 1 km, fin Št. Vid nad Lj. 7 km, š žup Preska 0.5 km. Društvo »Bratje«. Nm ca 335 m. Obsežna vas na razgibani terasi v pobočju Breznika (639 m) jv. od Goričan, ne daleč od ban. ceste Preska—Škofja Loka, deloma ob njej. Vas je danes v veliki meri prepojena z delavskim slojem, dasi je gospodarska osnova še vedno kmetijstvo na pretežno ilovnati zemlji. Pridelki se prodajo doma in v bližnji okolici Medvod (živina, mleko, prašiči, perutnina, jajca). Gozd daje večinoma le drva. Več obrtnikov, gostilna s prenočiščem.

Zbilje, 176-39-24-6-6. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand zdr žel o pTt Medvode 2 km, fin Št. Vid nad Lj. 8 km, š žup Smlednik 2.5 km. Nm ca 340 m. Leži na široki terasi nad Savo nasproti Smledniku. Jedro z obcestnim tlorisom je postavljeno ob vaški poti pravokotno na ban. cesto Medvode—Smlednik. K vasi spada tudi zaselek Žeje (nm 349 m) više na ravnini v vznožju osamelega Žejskega hriba (371 m). Dobra ravninska zemlja. Proda se nekaj žita, polovica mleka v mlekarne, svinj, perutnine in jajc v Medvode, Kranj in Ljubljano. Čebelarstvo. Lepi ravninski gozdovi (70% iglavcev), iz njih se prodaja les predvsem v goričansko papirnico. Nad Savo, kjer se je že pred 100 leti vršil promet in prevoz z brodom, stoji danes staro znamenje, ki mu pripisuje ljudstvo nadnaravno moč. Vas se prvič omenja 1341. Podr. cerkev sv. Janeza Krstnika. Mesto prvotne cerkve so 1884 zgradili sedanjo stavbo. Zvonik je prvotno stal sam, 1897 so ga prestavili k cerkvi na sedanje mesto. Cerkev hrani starinski oltar in znamenite slike.

Zgornja Senica, 112-22-9-9-3. Sr Ljubljana-okol. 14.5 km, so du Ljubljana 14.5 km, žand zdr žel o pTt Medvode 2.5 km, fin Št. Vid nad Lj. 8.5 km, š žup Sora 2.5 km. Nm 346 m. Gručasta vas ob robu ravnine nad Soro, dostopna z vozom in avtom 1 km od drž. ceste Ljubljana—Kranj. K vasi spada kmetija in cerkev sv. Miklavža na Jeprci (347 m) pod Žejskim hribom, kjer se od drž. ceste Ljubljana—Kranj odcepita ban. cesti v Smlednik in Škofjo Loko. Gospodarstvo kot v Sp. Senici. Od 973—1803 je kraj pripadal brižinskim škofom, ki so ga kolonizirali. Po urbarju njihovega gospodstva iz 1291 je bila vsa vas podrejena županstvu Novo selišče in je štela 10 kmetij. Podr. cerkev sv. Miklavža je bila zidana v začetku 16. stol. in 1512 posvečena. L. 1541. in večkrat pozneje so jo predelali.

Žlebe, 220-55-20-25-10. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand zdr žel o pTt Medvode 3 km, fin Št. Vid nad Lj. 8 km, š žup Preska 2 km. Nm 488 m (cerkev sv. Marjete). Kraj obsega na daleč raztresene kmetije v terciarnem gričevju in nižjih dolomitnih bregovih j. od Medvod. Svet je razrezan po številnih vodah. Ob vodah je večidel travnik, v pobočjih gozd, na širokih valovitih hrbtih polja. Obsega tudi zaselke Kršlje, Hrušico, Stežice in Petelinec (pri cerkvi sv. Jakoba 588 m v strmem dolomitnem pobočju Jetrbenka). Dostop z vozom po obč. poteh 3 km od drž. ceste pri Medvodah in Seničici. Kmetijstvo v glavnem le za dom, ob vodah mlini in žage. Prodaja drv in hlodov (za Združene papirnice). Pod cerkvijo sv. Marjete, mimo katere vodi zaznamovani, najkrajši dostop iz Medvod k Sv. Katarini v Topolu, idealna smuška vežbališča. Gostilna. Na griču Gradišču je nekdaj stala predzgodovinska naselbina, katere zidovje je že zaraščeno. Na hribu nad vasjo (775 m) je po tradiciji stal grad Jetrbenk. Razvaline so že skoro popolnoma izginile. Po njem ima hrib še danes svoje ime. Grad je bil v posesti roparskih vitezov Hertenbergov, ministerialov koroških vojvod Spanheimov. Slednji so ga s silo iztrgali oglejskim patriarhom. Od Hertenberških se omenja najprej Gerloh (1207). Koroški vojvoda Ulrik je moral 1261 grad vrniti oglejskim patriarhom. Slednji so ga dali v najem gospodom Hertenberškim. Grad je bil pozneje, najbrž od potresa 1511 razrušen. Vitezi Hertenberški so izumrli v 18. stol., a še živijo v ljudskem spominu po svojih ropih. Na grad pa spominjajo sosedna imena: hutne (za lovske pse), Turnče (stan oskrbnika), Straža, Kašča (žitna zaloga), vas Pristova in hišno ime »Sluga« v tej vasi. Podr. cerkev sv. Marjete. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Razrušil jo je verjetno potres 1511. Novo cerkev je dal v začetku 16. stol. zgraditi v poznogotskem slogu (letnica 1526 nad slavolokom v cerkvi) vitez Hertenberški. Pozneje so cerkev večkrat renovirali (1680, 1754 itd.). Tudi podr. cerkev sv. Jakoba na Petelincu so po tradiciji prvotno sezidali v začetku 16. stol. vitezi Hertenberški. Sedanja renesančna stavba je najbrž iz 1751 (letnica na vratih in nad slavolokom cerkve).

Občina Polhov Gradec

Preb. 1358, hiš 278, posest. 237, koč. 41, najem. 25. Površina 3605 ha: njiv in vrtov ca 495, trav. in paš. ca 1255, gozdov ca 1740, ostalo ca 115. Občina zavzema ves zgornji del doline Gradaščice (od soteske pri Sv. Juriju navzgor) in velik del

Polhograjskih dolomitov po strmih grapah razrvanega hribovja. Izpod Butajnove pritekajoča Mala voda se v Polhovem Gradcu združi z Vel. Božno, ki priteče izpod Pasje ravni, v skupno strugo, ki se odslej imenuje Gradaščica. Vse vode imajo značaj hudournikov, ki z veliko silo pridrve v dolino in s prodom zasipajo rodovitna polja. Obe dolini, ob Gradaščici in ob Mali vodi, sta mokrotni, vporabni le za travnike in pašnike, njive se nahajajo le ob vzvišenih robovih in na terasah. Naselja v dolini tvorijo večinoma manjše gručaste vasi in leže nad dolino ob banovinski cesti. V hribovitem svetu pa prevladujejo zaselki in samotne kmetije, ki segajo precej visoko in leže na zložnejših mestih sredi krčevin. Do njih so izpeljani dokaj strmi in slabi kolovozi. Sicer pa pokrivajo hribe izredno bogati gozdovi iglavcev, zlasti ob globoko zasekanih grapah, ki večkrat ločijo eno posest od druge. Prebivalci se bavijo s poljedelstvom, živinorejo in dninarstvom. Dober zaslužek daje lesna industrija. Vsakodnevna avtobusna zveza z Ljubljano omogoča plasiranje nekaterih kmetijskih proizvodov na ljubljanski trg (maslo, perutnina, jajca). Glavno prometno os predstavlja banovinska cesta, ki vodi iz Ljubljane po dolini do Polhovega Gradca in naprej na Črni vrh. Od nje se odcepijo številne obč. ceste na vse strani in ban. cesta v Horjulsko dolino. Vse hribovje je Ljubljančanom dobro znano, saj spada v skupino izredno zanimivih in privlačnih izletniških točk, tako poleti, kot pozimi. Pa tudi dolina je znana radi pogostih, včasih naravnost katastrofalnih poplav (n. pr. 1926). Da bi temu odpomogli, so vse večje hudournike regulirali.

Babna gora, 134-25-22-3-0. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du Vrhnika 17 km, fin žel Ljubljana 17 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 2 km, zdr Dobrova 8 km. Nm ca 450 m. Vas leži na terasastem pobočju, na desnem bregu Gradaščice, na z. strani Vetrnika (553 m). Pred njim kipi samostojen, pečevit kup z navpično apniško steno; tu se nahaja Babčarjev tabor; nekaj starega zidovja je še ohranjenega. Sončna lega. Gozd je izkrčen, pobočja pokrivajo lepi travniki. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja perutnine in drv v Ljubljano. Dostop z vozom po obč. cesti 2 km od ban. ceste pri Belici.

Belica, 65-9-6-3-0. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du Vrhnika 17 km, fin žel Ljubljana 17 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 2 km, zdr Dobrova 8 km. Nm 340 m. Vas leži konec soteske, deloma ob ban. cesti Ljubljana—Polhov Gradec, deloma ob obzidanem hudourniku. Kmetijstvo, v Ljubljano prodajajo jajca, perutnino in drva. Avtobusna zveza Ljubljana—Polhov Gradec.

Belo, 27-5-5-0-0. Sr Ljubljana-okol. 16 km, so du Vrhnika 18 km, fin žel Ljubljana 16 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 3 km, zdr Dobrova 7 km. Nm 683 m. Zaselek leži v hribovitem svetu s. nad Logom. V kraj vodi obč. cesta, dostop z vozom preko Osredka (3—4 km). Pešpot iz doline Črnega potoka (od Žirovnika) po zelo napetem kolovozu. Napeljan vodovod z izborno pitno vodo izpod Goljeka (809 m) pred Grmado. Kmetijstvo. Lep razgled v osrčje Polhograjskih dolomitov, lep smuški svet, do Sv. Katarine ½ ure.

Briše, 153-34-29-5-0. Sr Ljubljana-okol. 20 km, so du Vrhnika 18 km, fin žel Ljubljana 20 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 1 km, zdr Dobrova 11 km. Nm 374 m. Leži j. od Polhovega Gradca v ozki dolini Male vode, ki se pri Koroščevem mlinu zoži v sotesko. Vključuje zaselke Škofijo in Zavrh. Zložna pobočja so izrabljena za njive in travnike, nad njimi se pričnе mešan gozd. Hiše leže večinoma ob cesti, potisnjene na rob doline. Dostop po ban. cesti z vsemi vozili, do avtobusne zveze v Polhov Gradec 2 km. Kmetijstvo in delo v lesni industriji. V Ljubljano prodajajo perutnino, jajca in surovo maslo. Podr. cerkev sv. Treh kraljev se prvič omenja 1526. V Brišah sta se rodila Koritnik Anton (1875), ravn. gimn. v Št. Vidu nad Lj. in Koritnik Griša (r. 1886), pesnik in prevajalec.

Butajnova, 33-4-4-0-0. Sr Ljubljana-okol. 26 km, so du Vrhnika 24 km, fin žel Ljubljana 26 km, žand o pTt Polhov Gradec 7 km, š žup Črni vrh 4 km, zdr Dobrova 17 km. Ostalo gl. obč. Št. Jošt, kamor spada večji del naselja.

Dolenja vas, 140-30-26-4-0. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du Vrhnika 15 km, fin žel Ljubljana 17 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 2 km, zdr Dobrova 8 km. Nm 345 m. Manjša vas sredi mokrotne doline ob sotočju Prusce in Gradaščice. Hiše leže deloma ob desnem bregu Gradaščice, deloma ob njenem pritoku, ob katerem vodi ban. cesta na Vrhniko. K vasi spada zaselek Selišče. Poljedelstvo in živinoreja, na ljubljanski trg gre perutnina, jajca in drva. Avtobusna zveza Ljubljana—Polhov Gradec.

Dvor, 102-20-18-2-0. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du Vrhnika 15 km, fin žel Ljubljana 17 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 2 km, zdr Dobrova 8 km. Nm 349 m. Vas leži deloma ob ban. cesti nad Gradaščico, deloma na terasi nad cesto. Dolina Gradaščice se tu močno razširi, vendar pa je mokrotna in za kulturo neuporabljiva. Njive so le v obrobnih, višje ležečih predelih, gozd pa se tu umakne daleč nazaj. Poljedelstvo in živinoreja. V Ljubljano stavijo na prodaj jajca, perutnino in drva. Avtobusna zveza Ljubljana—Polhov Gradec. Podr. cerkev sv. Petra. Cerkev so zgradili v 1525—1561 Polhograjski gospodje iz gradiva 1511 porušenega polhograjskega gradu. Mogočna stavba, imenovana tudi »cesarska« ali »grofovska« cerkev, spada med najlepše gotske cerkve v Sloveniji. Znamenita je ladja, morda najširša v Sloveniji (20 m). Cerkev ima raven, lesen kasetiran strop z dvema slovenskima napisoma in letnico 1577. Krasen gotski portal je delo mojstra Jurija Ruckensteina iz 1544. Odlikujejo ga reliefi iz prirode in stavbarstva, evangelijski simboli in plemenitaški grbi. Freske iz 2. pol. 16. stol. Podr. cerkev sv. Miklavža se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526, a je bržkone starejša od one sv. Petra. Okoli 1773 je bila barokizirana. Iz Dvora doma Kožuh Josip (r. 1854), prof. v Celju, matematični geograf in kartograf.

Hrastenice, 33-11-7-4-0. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Vrhnika 22 km, fin žel Ljubljana 14 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 5 km, zdr Dobrova 5 km. Nm ca 330 m. Manjša vas ob ban. cesti Ljubljana—Polhov Gradec, vsa na njeni s. strani, pod zelo strmim pobočjem. Gradaščica se tu umakne pod nasprotni hrib Vetrnik. Dolina je izpostavljena poplavam, njive leže na skrajnem robu, tik ceste. Gozd na desnem bregu pada do Gradaščice. Poljedelstvo in živinoreja, sadjarstvo za dom. Prodaja lesa v Ljubljano. V vasi so včasih žgali apno, na kar nas opozarja opuščena apnenica ob ban. cesti. Veliko poslopje, ki sliči na graščino, konec 19. stol. znamenita gostilna, je danes last ljubljanskega trgovca Breznika. Avtobusna zveza Ljubljana—Polhov Gradec. Med Hrastenicami in Sv. Jurjem (413 m) leži na desnem bregu Gradaščice griček Gradišče s trdnim starinskim zidom. V Hrast. rojen 1889 dr. Ambrožič Matija, referent za otroško zdravstvo v Ljubljani.

Log, 29-5-5-0-0. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du Vrhnika 21 km, fin žel Ljubljana 15 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 4 km, zdr Dobrova 6 km. Nm ca 330 m. Leži ob ban. cesti Ljubljana—Polhov Gradec v soteski med Dvorom in Sv. Jurijem. Polja so po obeh pobočjih, v dolini so le travniki. Kmetijstvo in prodaja lesa. Avtobusna zveza Ljubljana—Polhov Gradec.

Podreber, 63-14-10-4-0. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du Vrhnika 16 km, fin žel Ljubljana 18 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 1 km, zdr Dobrova 9 km. Nm 396 m. Vasica leži na terasi 0.5 km vstran od ban. ceste, na jz. vznožju Sovinke (596 m), ki jo pokriva mlad bukov gozd. Prebivalci se preživljajo s kmetijstvom, delom v gozdu in lesni industriji v Polhovem Gradcu. Dostop z vozom. Podr. cerkev sv. Elizabete se prvič omenja 1499 v listini, ohranjeni v župnem arhivu in pozneje v seznamu cerkv. drag. iz 1526. Sredi 16. stol. je bila temeljito predelana. V sredi 19. stol. so renovirali zunanjščino in cerkev obokali. V cerkvi je nagrobna slika plemenitaške rodbine Kizljev iz konca 16. stol.

Polhov Gradec, 281-60-49-11-23. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Vrhnika 17 km, fin žel Ljubljana 19 km, žand o pTt š žup v kraju, zdr Dobrova 10 km. Šola ust. 1852, 6 odd., čipk. š., Prosv. d. z gled. od., PJS, RK, Gas., Sok. deca, Pev. zbor. Nm 397 m. Vas, ki ima slikovit položaj, leži ob vznožju strme dolomitne Gore sv. Lovrenca (824 m), ki zapira tu dokaj široko Polhograjsko dolino na z. strani. Pod vasjo se stekata iz strmo vrezanih grap Mala voda in Božna, tvoreč odtod dalje Gradaščico. Polhov Gradec ima po ban. cesti dnevno avtobusno zvezo z Ljubljano. Za kmetijstvo svet ne nudi baš ugodnih pogojev radi strmine pobočij in radi stalne nevarnosti katastrofalnih poplav v dolini Gradaščice in stranskih grapah. Zato zadostuje komaj za domače potrebe, le nekaj perutnine in jajc se proda v Ljubljano. V veliki meri se izkorišča gozd (smreka, bukev). V vasi je več žag in večje lesno-industrijsko podjetje. V Ljubljano se razen mehkega lesa proda tudi precej prvovrstnih bukovih drv. Polhov Gradec kot središče občine ima tudi precej obrtnikov ter gostilne s tujskimi sobami in vsemi ugodnostmi. Kraj je primeren za letovišče in je izhodišče za celo vrsto zanimivih izletov v slikovito in razgledno dolomitno hribovje na z. in s. (t. zv. Polhograjske dolomite): na Grmado (898 m, 1½ ure) in Tošč (1021 m, 2 uri) ter preko njih v Škofjo Loko ali mimo Sv. Katarine v Medvode; na osamljeno Goro Sv. Lovrenca (824 m); preko razgledne sončne planote Črnega vrha (862 m) na Pasjo ravan (1030 m) in v Poljansko dolino; preko Korena (720 m) pa v Horjulsko dolino. Pota markirana. Tereni in izleti tudi za smučarje. Preko Sela med Toščem (1021 m) in Kopačevim vrhom (879 m) vodi stara tovorna pot od Horjula in Polhovega Gradca proti

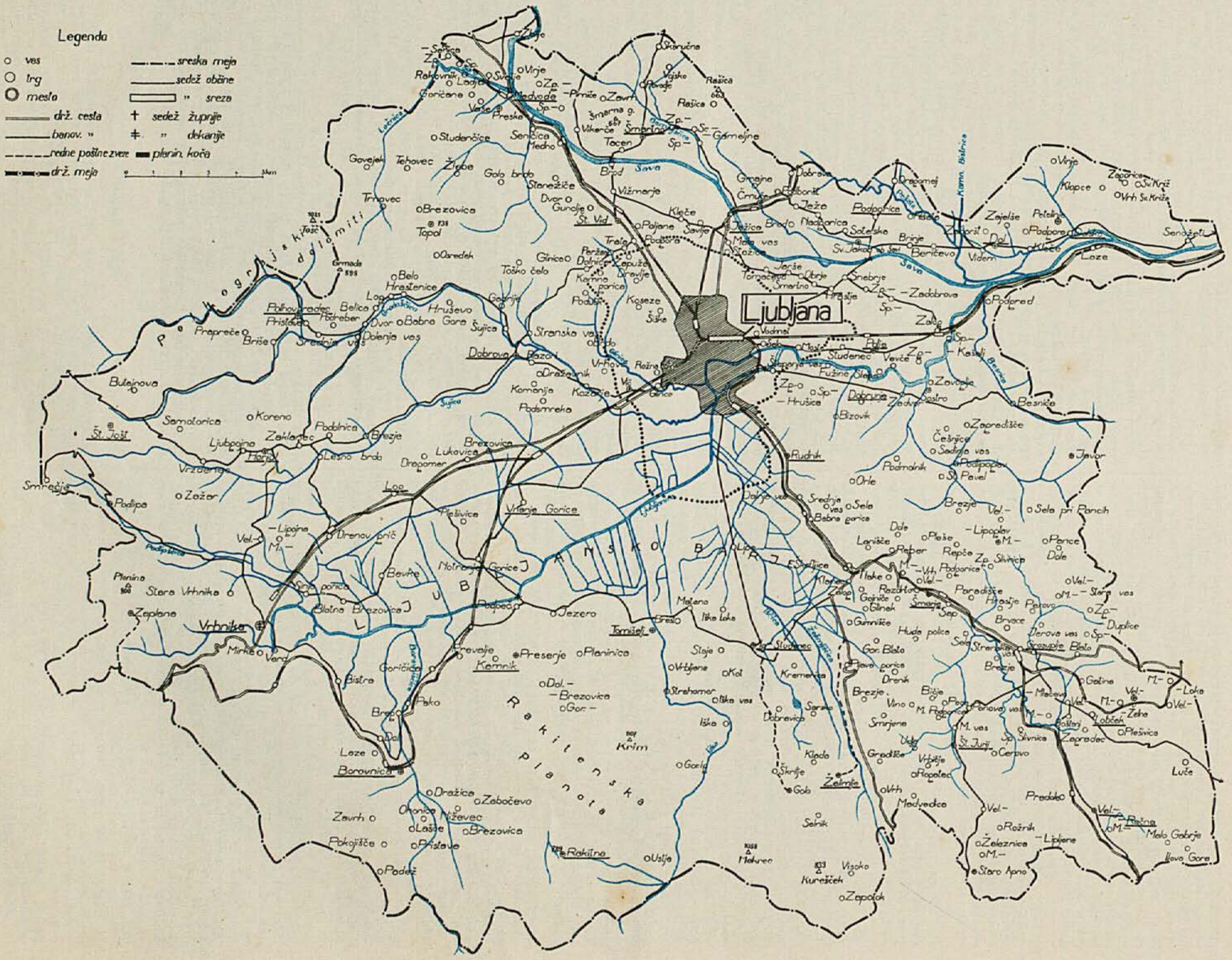
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. »
redne poštne zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
» sreza
sedež župnije
» dekanije
planin. koča
Ljubljana
Polhograjski dolomiti
Ljubljansko barje
Rakitenska planota
Javor
Krim
Rakitna
Vrhnika
Borovnica
Logatec
Cerknica
Kamnik
Domžale
Kranj
Sava
Ljubljanica

Škofji Loki. V Polhovem Gradcu in okolici je še ohranjena domača čipkarska obrt s tečajem Osrednjega zavoda za žensko domačo obrt v Ljubljani.

Na Polhograjski gori so odkrili prazgodovinsko gradišče, čigar ostanki so na Drsalici pod cerkvijo in okrog Logarja. Tu je obstajala tudi večja rimska postojanka. O zgodnji slovenski kolonizaciji v srednjem veku priča odkrito staroslovensko gradišče, po katerem je kraj menda dobil svoje ime. Na severnem koncu vasi nad Božno stoji polhograjski grad. Prvotni Stari grad je stal na vrhu griča Kalvarije. Ko je grad razrušil najbrž potres 1511, so sezidali niže novi grad, ki je bil dolgo časa v posesti gospodov Polhograjskih, ministerialov Spanheimov. L. 1269. je bil grad že v rokah gospodov Svibenskih ali Ostrovrharjev; pozneje je prešel zopet v posest Polhograjskih, ki so ga 1364 prodali Celjskim grofom. L. 1415. so ga izropali kmečki uporniki, 1416 so prodrli do Polhovega Gradca celo Madjari, a grad je ostal nepoškodovan. L. 1439. ga je razrušil Jan Vitovec, 1550 je bil deželnoknežja last in kot takega so ga dobivale v upravo razne plemiške rodbine. V Valvasorjevi dobi je živel na gradu Maks Anton pl. Polhograjski, ki je grad renoviral in sezidal grad Lesno brdo. Njegova rodbina je zbrala v gradu številne umetnine. L. 1869. je grad prešel na rodbino Blagay. Znan je grof Ursini Blagay, ljubitelj narave, posebno rastlinstva, ki je prvi odkril v okolici znameniti Blagajev volčin. L. 1838. ga je tu na gradu obiskal saksonski kralj Friderik Avgust, kateremu na čast je dal postaviti desno od parka pod Sv. Lovrencem lep spomenik-obelisk iz glinškega marmorja. Grad je danes last gospe Urbančič. V njem hranijo znamenito zbirko slik in portretov. Pod gradom je onstran ceste na Črni vrh v obzidanem dvorišču vodnjak iz 2. pol. 17. stol., odličen arhitektonski spomenik te dobe. Na Starem gradu je kapela Ž. M. b. Na poti do nje je 14 kapelic (križev pot). Župnija Polhov Gradec (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 2040 duš. Pokopališče. Župna cerkev rojstva D. M. Prvotna cerkev se prvič omenja 1457, ko je bila na novo posvečena. Nova cerkev je bila zgrajena okoli 1500. L. 1728. so jo do tal porušili in 1728—1736 zgradili novo. L. 1861. je bil postavljen sedanji zvonik in 1871 sedanja cerkvena stavba. V oltarjih in v župnišču več Metzingerjevih slik. Cerkev je bila prvotno podr. šentvidske prafare. Iz nje se je izločila kot vikariat že pred 1296. Cerkveno je župnija pripadala oglejskim patriarhom, od 1461 pa ljubljanski škofiji. Župnija je mati sedanjih fara Črnega vrha, Št. Jošta, Horjula in deloma Sv. Katarine (vas Belo). Kapelica na Kalvariji je iz 2. tretjine 19. stol. Polhograjski rojak je Rihar Gregor (1796—1863), skladatelj.

Prapreče, 123-27-26-1-0. Sr Ljubljana-okol. 22 km, so du Vrhnika 20 km, fin žel Ljubljana 22 km, žand o pTt Polhov Gradec 3 km, zdr Dobrova 13 km, š žup Črni vrh 7 km. Nm 549 m. Raztresena hribovska vas jz. od Polhovega Gradca, na obronkih Polhograjske gore, pod dolomitnim hribom Veliko travo. Jedro vasi leži na terasi pod obč. cesto, deloma pa ob njej. Dostop le z vozom, 4 km do ban. ceste v Polhov Gradec. K vasi spada tudi zaselek Zalog, niže nad Veliko Božno. Peščena zemlja rodi precej dobro. Razvito sadjarstvo. Živinoreja. Podr. cerkev sv. Jurija se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526. Ima zanimiv lesen slikan strop, ki je verjetno, kot vsa stavba, iz 1. pol. 17. stol. (1635). Poljska kapelica sv. Križa (pri Lovretu) je bila postavljena 1727, kapelica Žal. M. B. na klancu pa 1729.

Pristava, 99-20-18-2-0. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Vrhnika 17 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 0.5 km, fin žel Ljubljana 19 km, zdr Dobrova 9.5 km. Nm 390 m. Leži ob ban. cesti tik pred Polhovim Gradcem. Kmetijstvo in lesna industrija. Postajališče avtobusa. Gostilna s tujskimi sobami.

Srednja vas, 76-14-12-2-2. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du Vrhnika 16 km, žand o pTt š žup Polhov Gradec 1 km, fin žel Ljubljana 18 km, zdr Dobrova 9 km. Nm 355 m. Vas leži ob ban. cesti Ljubljana—Polhov Gradec, ki se tu dvigne na teraso nad mokrotno dolino Gradaščice. Hiše so raztresene deloma vzdolž ceste, deloma po zložnem j. pobočju Sovinke (596 m). Poljedelstvo in živinoreja. Avtobusna zveza Ljubljana —Polhov Gradec.

Občina Polje

Preb. 6136, hiš 815, posest. 703, koč. 54, najem. 243. Površina 2677 ha: njiv in vrtov ca 1260, trav. in paš. ca 825, sadovnjakov 50, gozdov ca 460, ostalo 82. Obsega vzhodni del Ljubljanskega polja med Savo in Ljubljanico do njihovega sotočja pod strmim Kaševljsko-zaloškim gričevjem. Ravninski svet s pretežno prodnato in peščeno osnovo je v splošnem ugoden za kmetijstvo, le najnižje ravnice ob Savi in Ljubljanici so mokrotne in zato v travnikih, pašnikih in logih. Naselja, velike sklenjene vasi, so razvrščena v dolgih vrstah večinoma nad ježami teras ob Savi in Ljubljanici. Ona ob Savi so obdržala pretežno kmetski značaj, ker ima kmetijstvo močno zaslombo v bližini ljubljanskega trga, kamor lahko prodaja svoje pridelke. Z mestom so posavske vasi zvezane po ban. cesti Ljubljana—Sv. Jakob, med seboj pa po ban. cesti II. reda, ki sledi robu najvišje savske terase od Zaloga preko Snebrja proti Ježici. Naselja ob Ljubljanici pa so močno preustrojena po industriji, predvsem po vevški papirnici, kakor tudi po bližini mesta, kamor je dostop po dobri ban. cesti (z avtobusom, vozovi, kolesi) in železnici močno olajšan. V teh vaseh je delavski in obrtniški sloj vedno močneje zastopan.

Hrastje, 116-19-19-0-11. Sr Ljubljana-okol. 3.5 km, so du zdr žel Ljubljana 3.5 km, žand Vevče 7 km, fin o Polje 7 km, pTt Moste pri Lj. 3.5 km, š Šmartno 3.5 km, žup Ljubljana-Sv. Peter 3.5 km. Nm ca 290 m. Leže ob ban. cesti Ljubljana—Sv. Jakob—Domžale, kjer se od nje vrh savske terase odcepi ban. cesta na Ježico. Glavni zaslužek daje kmetijstvo. Avtobusna zveza z Ljubljano. Gostilna.

Obrje, 97-19-19-0-2. Sr Ljubljana-okol. 4.5 km, so du zdr žel Ljubljana 4.5 km, žand Vevče 7 km, fin o Polje 7 km, pTt Moste pri Lj. 4.5 km, š Šmartno 4 km, žup Ljubljana-Sv. Peter 4.5 km. Nm 291 m. Leži v vrsti nad savsko teraso kraj ban. ceste Ježica—Hrastje. Kmetijstvo. Gostilna.

Polje (Devica Marija v Polju), 775-116-116-0-87. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du Ljubljana 6 km, žand zdr Vevče 2 km, fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1857, 16 odd. Dve javni knjiž., Obrtna nad. š., Tečaj za miz. in detajlno ris., SKJ, Prosv. d., Gas., PSVD, Strel. druž., NO, Pevsko in godb. dr. Zdravnik. Nm 282 m. Leži na ravnini v. od Ljubljane na obeh straneh ban. ceste Ljubljana—Zalog. Avtobusna zveza z Ljubljano in Zg. Kašljem. Zemlja je prodna in srednje rodovitna. Prebivalci so kmetovalci in razni obrtniki. Dnevno dovažajo živila, predvsem mleko v Ljubljano. Vas je središče občine, pod močnim vplivom bližnje industrije (Vevče) in mesta Ljubljane. V bližini nove žel. p. je vzrasla cela naselbina novih stanovanjskih hišic in vil. Gostilne s prenočišči, trgovine. Župnija D. M. v Polju (dek. Lj.-okol. škof. ljublj.) ima 5214 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. Dev. M. Prvotna cerkev se omenja 1325. L. 1520. je bila nanovo sezidana. Po potresu 1895 so na istem mestu zgradili sedanjo stavbo. Sprva podr. pražupnije sv. Petra v Ljubljani, se je izločila 1783 s Schillingovo ustanovo kot samostojna župnija. Od 1711 je cerkev veljala za imenitno božjo pot, ki pa je konec 19. stol. prenehala. Romanje se obnavlja v novejšem času. Največji zvon v Sloveniji (čez 6000 kg).

Slape, 286-40-37-3-6. Sr Ljubljana-okol. 4.5 km, so du Ljubljana 4.5 km, žand Vevče 1 km, zdr fin o pTt š žup Polje 1 km, žel Polje 1.5 km. Nm ca 280 m. Leže tik nad levim bregom Ljubljanice ob obč. cesti, ½ km vstran od ban. ceste Ljubljana —Zalog. Dostop za vsa vozila. Avtobusna zveza z Ljubljano. Glavni zaslužek daje kmetijstvo. Trgovina s cementom. Obilen ribolov v Ljubljanici. Na bivšem ozemlju katastralne občine Slape je bilo kraj žel. proge zgrajeno 1933 ljubljansko letališče, ki pa je od 1935 priključeno ljublj. mestni občini.

Snebrje, 393-71-65-6-4. Sr Ljubljana-okol. 5.5 km, so du Ljubljana 5.5 km, žand zdr Vevče 5.5 km, fin žel o pTt š žup Polje 4.5 km. Pev. d., Koles. d. »Triglav«, Gas. Snebrje-Zadobrova. Nm 278 m. Leži ob ban. cesti Ljubljana—Sv. Jakob—Domžale, kjer se ta spušča v zložnem klancu preko savskih teras navzdol proti železnemu mostu pri Sv. Jakobu. V vasi se odcepi ban. cesta proti Zalogu. Avtobusna zveza z Ljubljano. Svet je prodnat in niže ob Savi ilovnat. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom in deloma z obrtjo. Gostilne in trgovine.

Spodnja Zadobrova, 227-46-40-6-7. Sr Ljubljana-okol. 7 km, so du Ljubljana 7 km, žand zdr Vevče 5 km, fin o pTt š žup Polje 4 km, žel Polje 3.5 km. Nm 280 m. Leži ob ban. cesti Snebrje—Zalog, na meji med višjo prodnato ravnino z njivami in obsežnimi mokrotnimi logi in travniki vse do Save. Precej obrtniška vas. Strojno mizarstvo in tesarstvo ter lesna trgovina. Prodajajo se v Ljubljano tudi drva in to iz bližnjih ravninskih gozdov, kot tudi iz sosednjega hribovja. Gostilna.

Spodnji Kašelj, 287-46-46-0-5. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand zdr Vevče 2.5 km, fin o pTt žup Polje 3 km, žel š Zalog 0.5 km. Nm 275 m. Leži v tesni vrsti nad levim bregom Ljubljanice ob obč. cesti 300 m vstran od ban. ceste pri Zalogu. Dostop možen z vozom ali avtom. Prebivalci so poljedelci, delavci v vevški papirnici ali pri železnici ter obrtniki. Gostilne.

Studenec, 746-39-36-0-0. Sr Ljubljana-okol. 3 km, so du Ljubljana 3 km, žand zdr Vevče 1.5 km, fin š žup Polje 0.5 km, žel o pTt Polje 1 km. Nm 283 m. Leži po dolgem ob robu terase s. od Ljubljanice, kraj ban. ceste Ljubljana—Zalog. Avtobusna zveza z Ljubljano. Prevladuje kmetijstvo s prodajo naj-

različnejših pridelkov (zlasti mleka) v Ljubljano. Tu je ban. bolnica za duševne bolezni z velikim posestvom. Zemljišče, na katerem stoji, je obzidal že 1686 grof W. E. Auersperg z visokim zidom, ki obstaja še danes. V njem si je grof uredil zverinjak, zato okoličani še danes imenujejo zavod Tiergarten. Zavod za umobolne je začel zidati 1876 dež. odbor, 1888 so poslopje podaljšali, 1899 pa popravili in povečali. L. 1929. so sezidali stanovanje za redovnice in kapelo. L. 1932.—1933. je pa zgrajen ženski nadzorovalni oddelek za 100 postelj. Tik za umobolnico stoji spomenik vojakom iz Napoleonove dobe (1800), umrlih v tedanji začasni bolnici v bližnjem fužinskem gradu. V neposredni bližini se je dogodila velika avionska katastrofa 12. septembra 1933, ki je zahtevala 8 žrtev.

Šmartno (Smartin) ob Savi, 277-48-39-7-12. Sr Ljubljana-okol. 4 km, so du zdr žel Ljubljana 4 km, žand Vevče 7 km, fin o Polje 7 km, pTt Moste pri Lj. 3.5 km, š Sv. Peter 3.5 km, žup Ljubljana-Sv. Peter 4 km. Gas. Nm 290 m. Leži v pravilni vrsti nad robom savske terase ob ban. cesti Ježica—Hrastje. Nekaj hiš stoji tudi na nižji terasi. Glavni zaslužek nudi kmetijstvo s prodajo pridelkov na ljubljanski trg. Gostilna. Podr. cerkev sv. Martina.

Vevče, 875-109-56-0-53. Sr Ljubljana-okol. 7 km, so du Ljubljana 7 km, žand zdr v kraju, fin žel o pTt š žup Polje 2 km. Podr. NSZ. Gas., zdravnik. Nm 274—277 m. Leže na obeh straneh Ljubljanice ob obč. cesti 1 km vstran od ban. ceste Ljubljana—Zalog. Avtobusna zveza z Ljubljano. Prebivalci so kmetje, delavci in razni obrtniki. Kmetsko jedro leži na levem bregu Ljubljanice z. od velike tvornice papirja in lesovine (Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode), ki je bistveno vplivala na preustrojitev vseh bližnjih, prej povsem kmetskih vasi. Do 1842, ko je prvi slov. industrialec Fid. Terpinc (1799—1875) pričel tu izrabljati vodno silo za svojo oljarno in papirnico, sta stala tu le na vsaki strani Ljubljanice po en kmetski mlin. Danes je tod precejšnje industrijsko središče, kamor drži 1910 zgrajeni industrijski tir iz 2.5 km oddaljenega Zaloga. Ljubljanica je v industrijske svrhe zajezena v širini ca 100 m. Električni tok dobiva iz lastne centrale na Fužinah (6000 V). Gostilne s prenočišči. Iz Vevč je doma Križaj Josip (r. 1877), operni in koncertni pevec.

Zalog, 1086-101-93-8-27. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand zdr Vevče 2.5 km, fin o pTt Polje 3 km, žel š v kraju, žup Polje 3 km. Šola ust. 1908, 5 odd. Javna knj., SKJ, Gas., Sportni kl. Nm 275 m. Leži na levi strani Ljubljanice s starim jedrom na terasi nad žel. in cestnim mostom, ki ga tu prevali ban. cesta Ljubljana—Litija. Od nje se tu odcepi ban. cesta na Snebrje. Novejši deli Zaloga so prirastli ob ban. cesti proti žel. progi. K vasi spada samoten zaselek Gradišče. Prebivalstvo se preživlja od kmetijstva, obrti in trgovine; velik del je zaposlen pri železnici in vevški papirnici. Gostilne. Izdaten ribolov. Zalog je bil nekdaj važno pristanišče za savsko brodarstvo. Zato ga je usposabljala njegova lega blizu izliva Ljubljanice v Savo ter vstopa slednje iz Ljubljanskega polja v ožjo dolino med hribovjem. Preko 50 m dolge, z žitom, vinom in dr. natovorjene ladje so vlačili po Savi navzgor s konjsko ali volovsko vprego. Zalog je bil krajna in ena najvažnejših od 14 vlačilnih postaj, ki so se vrstile od hrvatske meje navzgor. Tu so blago iztovorili in nalagali v skladišča. Bila je tudi carinarnica. Savsko brodarstvo je prenehalo 1849, ko je stekla južna železnica.

Zg. Kašelj, 718-115-99-16-24. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand zdr Vevče 1 km, fin pTt o š žup Polje 2 km, žel Zalog 2 km. Koles. d. »Zarja«, Gas. Nm 276 m. Leži na terasi na levi strani Ljubljanice, razporejen na dolgo ob obč. cesti 2 km od ban. ceste v Polju. Prebivalci se preživljajo s kmetijstvom, zaposlitvijo v vevški papirnici in razno obrtjo. Delavske hišice se vrstijo z manjšimi presledki zdržema vse do Vevč. Avtobusna zveza z Ljubljano. Gostilne, veletrgovina z vinom. Podr. cerkev sv. Andreja je bila zgrajena najbrž na rimskem grobišču. Prvič se omenja 1729.

Zgornja Zadobrova, 253-46-38-8-5. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du Ljubljana 6 km, žand zdr Vevče 5 km, fin o pTt š žup Polje 4 km, žel Polje 3.5 km. Nm 282 m. Je na dolgo razložena vas nad posavskimi logi in suhimi strugami ob ban. cesti Snebrje—Zalog. Gospodarstvo kot Sp. Zadobrova. Podr. cerkev sv. Tomaža se prvič omenja 1670.

Občina Preserje

sedež Kamnik

Preb. 1249, hiš 256, posest. 104, koč. 91, najem. 38. Površina 6085 ha: njiv in vrtov 615, trav. in paš. 2508, sadovnjakov 30, gozdov 2818, ostalo 114. Občina sega od Ljubljanskega Barja v. od izliva Borovniščice v Ljubljanico pa do roba kraške Rakitenske planote. Na sz. obsega še nekaj vlažnih barskih tal tja do Ljubljanice, v vsem ostalem obsegu pa imamo opravka z apniškim hribovjem in zato s kamenitim kraškim svetom, ki je od Borovniške doline pa do tesni Iške (Iškega Vintgarja) po ogromni večini porastel z obsežnimi in prvovrstnimi gozdovi (smreka, jelka, bukev). Ljudje so skrčili gozd ter se naselili le na najnižji terasi tik nad Barjem pri Preserju in pa v območju široke kraške suhe doline, ki se vleče v več stopnjah od Preserja preko Ponikev in Brezovice proti Krimu (1107 m). Prebivalstvo občine je po ogromni večini poljedelsko. Kljub trdim življenjskim pogojem na skopih kraških tleh, ki rodijo pridelke le za domače potrebe (v Ljubljano se prodaja samo nekaj sadja, perutnine in jajc), gospodarsko stanje v normalnih razmerah ni ravno med najslabšimi, ker se izvažajo velike količine izvrstnega mehkega lesa, pa tudi drv za Ljubljano. Les se deloma predelava že doma (tri parne žage). Važni so kamnolomi »podpeškega marmorja« v Podpeči in s tem v zvezi čolnarski tovorni promet na Ljubljanici. Občina ima nadalje mnogo predpogojev za tujski promet. Radi bližine Ljubljane so dokaj obiskovane izletne točke, kot n. pr. Žalostna gora (418 m) in Sv. Ana (482 m). Preserje pa je tudi izhodišče za izlete na razgledni Krim (1107 m) in na Rakitno. Veliki gozdovi so izborna lovišča (srne, zajci, lisice, kune, polhi).

Dolenja Brezovica, 92-17-8-5-1. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du Ljubljana 17.5 km, žand Podpeč 4 km, zdr fin Ig 13 km, žel Preserje 3.5 km, pt š žup Preserje 1.5 km, o 2.5 km. Nm 366 m. Vas leži na dnu široke kraške suhe doline. Dolina se nad vasjo s strmo stopnjo nadaljuje proti Gor. Brezovici, pod vasjo pa v prav taki stopnji proti malemu kraškemu polju Ponikve. Dostop tudi z avtom. V. nad vasjo vodi obč. cesta Preserje—Rakitna. Dno suhe doline okrog vasi je obdelano, pobočja hribov na obeh straneh (Štanga 639 m, Lisec 637 m) pa so pokrita z obsežnimi gozdovi. Kmetijstvo in gozdarstvo. V Ljubljano se prodaja perutnina in jajca, les pokupijo domači lesni trgovci.

Gorenja Brezovica, 93-19-10-3-2. Sr Ljubljana-okol. 19.5 km, so du Vrhnika 19 km, žand Podpeč 5.5 km, zdr fin Ig 14.5 km, žel Preserje 5 km, pt š žup Preserje 3 km, o 4 km. Nm 480 m. Vas leži ob obč. cesti Preserje—Rakitna v zgornjem delu prav iste kraške suhe doline kot Dol. Brezovica. Vas sama je postavljena že v pobočju, vrtačasto dno doline je v njivah in travnikih do tam, kjer se prične dolina zoževati in dvigati v z. pobočje Krima (1107 m). Dostop tudi z avtom. Prebivalstvo ima tu še prav posebno težko borbo s kamenitim svetom. Znatno mu pomaga izkoriščanje obsežnih iglastih gozdov. Nad vasjo (»pri Ključu«) se odcepi zaznamovana pot na Krim (1107 m, 1½ ure). V okolici idealni smuški tereni.

Goričica, 132-32-16-11-3. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Vrhnika 14 km, žand Podpeč 5 km, zdr fin Ig 14 km, žel Preserje 2.5 km, pt š žup Preserje 4 km, o 3 km. Nm 310 m. Precej raztresena vasica na z. robu borovniškega zatoka Ljubljanskega Barja, v vznožju kraškega in gozdnatega Srobotnika (780 m) ter osamelega apniškega grička Goričice (317 m). Skozi vas vodi ban. cesta Podpeč—Borovnica, vzporedno z žel. progo Ljubljana—Trst. Kmetijstvo za dom, dohodki od obsežnega, pretežno iglastega gozda ter nekaj obrtnikov.

Kamnik, 422-80-35-34-11. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du Vrhnika 15 km, žand Podpeč 2.5 km, zdr fin Ig 12 km, žel Preserje 1 km, pt š žup Preserje 1 km, o v kraju. Gas. Nm 355 m. Tesno sklenjena vas leži na robu široke, po nebrojnih vrtačah in kraških dolinah razjedene terase nad robom Ljubljanskega Barja. Pod teraso, na robu barskega zatoka tipičen kraški izvir Kamniščice. Največja vas v občini, dostopna z vsemi vozili od Podpeči in od žel. postaje (po obč. cesti). Poljedelstvo in živinoreja. Čebelarstvo, prodaja medu. Veliki gozdovi (smreka, jelka in listovci), zato živahna lesna trgovina in nekaj lesne industrije (parna žaga). Obrtniki, trgovci, gostilne s tujskimi sobami. Mični sprehodi v okolico (razgledna Žalostna gora 418 m, ¼ ure). Izhodišče za izlete na Krim in Rakitno (gl. Preserje). Svet za smučanje. V vasi se cepita dve radi izvoza lesa izredno frekventirani obč. cesti proti Rakitni (8 km), prva skozi Preserje in Gor. Brezovico, druga naravnost skozi gozdove pod Tisovcem (619 m) in Srobotnikom (780 m). Podr. cerkev sv. Florijana se prvič omenja 1526, stala je že v gotski dobi. Sredi 18. stol. je bila barokizirana. Glavni oltar iz 2. pol. 18. stol. V K. je bil nekdaj sedež županije bistriških kartuzijancev za njihova tukajšnja posestva.

Podpeč, 253-42-10-15-7. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Vrhnika 16 km, žand v kraju, zdr fin Ig 9 km, žel pt žup Preserje 2.5 km, š Jezero 1 km, o 3 km. Gas. Nm 290 m. Značilna lega na j. robu Barja, na mestu, kjer se Ljubljanica temu robu najbolj približa. Vas je razpostavljena v glavnem ob ban. cesti proti Borovnici ter ob prehodu preko Ljubljanice proti Notr. Goricam. Za kmetijstvo pogoji niso idealni (barska in

kraška tla), od pridelkov se prodajajo v glavnem v Ljubljano le perutnina in jajca. Pač pa je za Podpeč izredne važnosti že izza rimske dobe znani veliki kamnolom apnenca jurske formacije (lias) pod gričem Sv. Ane (482 m). Tamošnji kamen (t. zv. »podpeški marmor«) je že od nekdaj glavno gradbeno gradivo za mesto Ljubljano (bil je to tudi za rimsko Emono). Kamnolom je dajal gradivo tudi za gradnjo mnogih cerkva, cerkvenih stebrov in oltarjev po vsej Sloveniji. Razen tega je važno še gozdarstvo, zlasti tudi prodaja drv v Ljubljani. Podpeč je že od nekdaj najvažnejša čolnarska postaja na Ljubljanici med Vrhniko in Ljubljano (transport kamna, drv in tramov ter vrhniške opeke). Gostilne (s prenočiščem). Važno pristanišče je bila P. že v rimski dobi. Svoj pomen je zadržala vse do otvoritve južne železnice v 1857. O Sv. Ani (482 m) gl. Jezero, obč. Tomišelj.

Preserje, 165-47-14-19-12. Sr Ljubljana-okol. 16.5 km, so du Vrhnika 16 km, žand Podpeč 2.5 km, zdr fin Ig 11.5 km, žel v kraju 2 km, pt š žup v kraju, o 1 km. Šola ust. 1854, 4 odd. SKJ s knjižnico, Gas., NO, Strel. druž., JS, PRK, Prosvetno dr. Nm 361 m. Gručasta vas, ležeča na podolgovatem v. robu široke, po kraških globelih razgibane terase, ki se vleče izpod Žalostne gore (418 m) proti v. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili skozi sosednji Kamnik. Malo naselje se razvija tudi poleg žel. postaje Preserje (dve gostilni s prenočiščem, parna žaga). Jv. pod vasjo se kameniti kraški svet spusti v ca 70 m nižjo, z ilovnatimi naplavinami izpolnjeno kraško globel Ponikve (295 m), tipično malo kraško polje z zavitim tokom ponikalnice, s požiralniki in obdobnimi poplavami. V Ponikvah so samo travniki, njive so zgoraj na kraškem svetu. Poljedelstvo in sadjarstvo zadostujeta le za dom, na ljubljanski trg gre le perutnina in jajca. Čebelarstvo, nekaj medu gre v prodajo. Najvažnejši je dohodek od gozdov. Lesna trgovina je v domačih rokah. Preserje s sosednjim Kamnikom je važna izhodna točka za ljubljanske izletnike in smučarje. Poleg izletov na tri bližnje ljubke griče: Žalostna gora (418 m), Sv. Jožef (439 m) in Sv. Ana (482 m), vodijo odtod zaznamovane poti mimo zaselka Planinice (569 m, smuški tereni) na Krim (1107 m, 2 uri), mimo Brezovice na isto goro (2 uri) in na Rakitno (789 m, 8 km). Dve gostilni s prenočiščem. Župnija Preserje (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 1548 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida. Prvotna cerkev je zelo stara, sedanja je iz 1711. Kapelo sv. Helene so prizidali 1864. Cerkev z visokimi stopnicami pred fasado je značilen primer poznobaročne arhitekture. V ladji in presbiteriju freske Janeza in Štefana Šubica. Cerkev je bila sprva podr. cerkniške pražupnije, iz katere se je izločila kot vikariat pred 1321. Vikariat je bil povzdignjen v župnijo 1758 oz. že 1747. L. 1766. se je odcepila od nje župnija Rakitna. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom. Podr. cerkev sv. Jožefa na hribu (439 m) je baročna cerkev, ki jo je dal sezidati najbrž okoli 1658 bistriški prior Ludovik Cirijan, po tradiciji na mestu prejšnjega gradu. Ohranila je prvotno obliko in opremo, le stranska oltarja sta iz 1831.

Prevalje, 92-19-11-4-2. Sr Ljubljana-okol. 17.5 km, so du fin Vrhnika 12 km, žand Podpeč 4 km, zdr Ig 13 km, žel Preserje 1.5 km, pt š žup Preserje 2.5 km, o 1.5 km. Nm 341 m. Vas leži na nadaljevanju preserske kraške planote, ki se nadaljuje med Žalostno goro (418 m) in Srobotnikom (780 m) proti z. do roba Ljublj. Barja. Dostop za vsa vozila po obč. cesti ½ km od ban. ceste Podpeč—Borovnica. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja lesa. Gostilna s prenočiščem.. Odkrito predrimsko selišče. V srednjem in novem veku je vas z okolico pripadala kartuzijanskemu samostanu v Bistri, ki je imel tu sedež županije za tukajšnja posestva. K vasi spada znamenita božja pot in izletna točka Žalostna gora (418 m). Dohod na njo za vozila iz vasi Kamnik (1 km), za pešce tudi naravnost iz žel. postaje Preserje (15—20 min.). Podr. cerkev M. B. sedem žalosti so zgradili 1727 kartuzijanci iz Bistre na mestu prejšnjega velikega križa. Dobro je še ohranjen obrambni zid iz turške dobe. Arhitektura in oprema sta še prvotni, cerkev z obzidjem in 14 kapelicami križevega pota predstavlja idealno poznobaročno arhitekturo. Na svodu freske J. Šubica, ornamentalna slikarija v presbiteriju od J. Wolfa, v stranskih oltarjih Metzingerjevi sliki. Romanje je bilo posebno razvito po 1740, ko so pripeljali iz Rima sem truplo sv. Jukunde. V Prevalju rojen 1892 Grdina Josip, pisatelj, organizator amer. Slovencev (v Clevelandu).

Občina Rakitna

Preb. 605, hiš 117, posest. 85, koč. 29, najem. 3. Površina 2107 ha: njiv in vrtov ca 135, trav. in paš. ca 1100, gozdov ca 850, ostalo 22. Nova občina, odcepljena 1936 od obč. Preserje, zavzema nad 700 m visoko gozdnato kraško planoto, ki jo omejujejo na v. debri Iške in Zale, na z. pa robovi nad dolinama Borovnišnice in Prušnice. Naseljen je le osrednji del občine.

Rakitna, 605-117-85-29-3. Sr Ljubljana-okol. 26.5 km, so du fin Vrhnika 26 km, žand Podpeč 13 km, zdr Ig 22 km, žel Preserje 12.5 km, pTt Borovnica 11 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1902, 2 odd. Kmet. nad. š. (4 mes.), Gas., PJS, Kat. prosv. d. z javno knjiž. Nm 789 m. Vas ima izrazito obliko razloženega naselja. Njeni sestavni deli in pripadajoče polje (po ljudskem izražanju: »devet vasi in tri hiše«) so raztreseni na široko po vsej kraški planoti med Županovim vrhom (1000 m) in Krimčekom (933 m). Najmanj obdelan in naseljen je še svet ob mali ponikalnici, ki na sz. robu planote izgine pod zemljo. Baje pride njena voda zopet na dan v Ponikvah pri Preserju. Središče Rakitne z nekaj znatnejšo strnjeno skupino domov je okoli župne cerkve. Dostop do Rakitne je mogoč z vsemi vozili (z avtom precej težak) po obč. cesti od Preserja. Najbližji dostop za pešce je z žel. postaje Borovnica mimo vasi Sabočevo (2 uri). Prvotni gospodarski panogi prebivalstva sta pač poljedelstvo in živinoreja, dasi so za njih prirodni predpogoji (deloma kraška, deloma vlažna tla, ostro gorsko podnebje) razmeroma slabi. Sadje v tej višini skoro ne uspeva več. Važno je izkoriščanje prvovrstnih in nenavadno obsežnih iglastih gozdov. Bližnji lesni trgovci pokupijo letno povprečno 6000 m³ lesa ter ga izvozijo po dveh obč. cestah v Preserje. V središču vasi obrtniki in trgovine. Kot domača obrt je razvito v zimski dobi izdelovanje zobotrebcev. Radi izredno ugodnega podnebja (sveže gorsko poletje sredi iglastih gozdov, sončna zima), idealnih smuških terenov ter snežnih razmer se je kraj pričel razvijati kot zdravilišče in zimsko-sportna postojanka. Dečje okrevališče Higijenskega zavoda ter gostilne s sobami za tujce in oskrbo za smučarje. V okolici so divni letni in smuški izleti. Zaznamovane poti na Krim (1107 m, 2½ uri), v romantično sotesko Iške (»Iški Vintgar« 1 uro) in k Št. Vidu nad Cerknico (1½ ure). Pod Krimom vodi nova vojaška cesta na Gor. Ig in v Iško vas. Na vzhodu segajo nekatere k Rakitni spadajoče samotne kmetije do zadnjih slemen nad sotesko Zale (kmetija Zakotkar). V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta iz Ljubljane v Cerknico in od Čušperka na Lužarje. V obrambo te ceste so zgradili »rimske šance« ali »ajdovski zid«, čigar ostanki so še vidni v bližini vasi. Župnija Rakitna (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 708 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Križa se prvič omenja 1526. Zidana je v obliki križa, kraka sta ostanek stare cerkve. Je kvalitetna stavba, najbrž iz 1. pol. 18. stol. Prvotno je bila podr. cerkniške prafare in nato preserškega vikariata. Od 1766 je župnija. V Rakitni je bil doma Kržič Anton (1846 do 1920), katehetski in mlad. pisatelj, karit. in soc. delavec.

Občina Rudnik

Preb. 1261, hiš 215, posest. 89, koč. 122, najem. 13. Površina 1320 ha: njiv in vrtov 390, trav. in paš. 333, gozdov 480, ostalo 117. Občina zavzema sv. rob Ljubljanskega Barja pod Golovcem. V golovškem hribovju se razteza do Molnika (582 m). Prvotne vasi so umaknjene na golovške obronke, pozneje so jim ob Dolenjski cesti prirastli novi deli, n. pr. Lavrica pri istoimenski žel. p., naselje, ki je še danes upravno razdeljeno med Daljno vas, Srednjo vas in Babno gorico. V gospodarstvu še vedno prevladuje kmetijstvo, vkljub bližini mesta; vendar je precej prebivalstva zaposlenega v Ljubljani. Pašniki in travniki na Barju pospešujejo živinorejo; zlasti važna je prodaja mleka (ca 400 l dnevno) v Ljubljano. Od poljskih pridelkov prodajajo le krompir. Na ljubljanski trg gre tudi mnogo sadja (češnje, jabolka). Gozd na Golovcu je pretežno borov in nima posebne vrednosti. Prometno so kraji navezani na dol. železnico in drž. cesto Ljubljana—Zagreb.

Babna gorica, 100-19-7-11-3. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du fin Ljubljana 8 km, žand pTt Škofljica 3 km, žel Lavrica 1 km, zdr Ig-Studenec 7 km, o žup Rudnik 3 km, š Daljna vas 1 km. Nm 295 m. Leži pod enako imenovanim osamelim holmom (322 m) na Barju pri Lavrici. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 1 km od drž. ceste Ljubljana—Zagreb. Kmetijstvo, prodaja mleka v Ljubljano. Pri vasi so odkrili ostanke rimske ceste, na kateri je bilo še pred 25 leti nad 1 m šote. Tu je eno redkih mest na Ljubljanskem Barju, kjer se je še do danes v neznatni meri kopala šota.

Daljna vas, 230-36-19-17-6. Sr Ljubljana-okol. 7 km, so du fin Ljubljana 7 km, žand pTt Škofljica 4 km, žel š Lavrica v kraju, zdr Ig-Studenec 8 km, o žup Rudnik 2 km. Šola ust. 1926, 2 odd., šol. oder. SKJ, Gas., Tamb., PRK, PJS, JUU.

Prvotno kmetsko jedro leži na obronku Golovca tik nad žel. p. Lavrico (nm 296 m). Vas obsega tudi večji del naselja Lavrice, njeno nadaljevanje ob drž. cesti (»Pod Debelim hribom«) ter kmetijo Eržen na Debelem hribu (393 m). Avtobusna zveza z Ljubljano. Kmetijstvo, prodaja živine, mleka (dnevno ca 200 l) in drv v Ljubljano. Gostilne. Tu rojen Lenče Josip (1865—1920, domači gospodarstvenik, društv. mecen.

Orlje (Orle), 200-34-20-14-1. Sr Ljublj.-okol. 8 km, so du fin pTt Ljubljana 8 km, žand Škofljica 4 km, žel Lavrica 2.5 km, zdr lg-Studenec 7 km, o š žup Rudnik 3 km. Nm ca 440 m. Leži na golovškem slemenu z. od gozdnatega Molnika (582 m). Dostop z vozom (za silo tudi z avtom) od drž. ceste pri Rudniku. K vasi spada zaselek Hrastarija. Največ donašata živinoreja in sadjarstvo. Prodaja mleka (dnevno ca 40 l) in češenj (letno do 5000 kg) v Ljubljano. Obilni mešani gozdovi. Kupčevanje z drvmi in kostanjevimi drogovi. Orlje je ena najlepših izletnih točk v okolici Ljubljane. Iz mesta vodi sem zaznamovana pot po Golovcu (2 uri). Pripravna vežbališča za smučarje. Gostilna. Na Orljem so 1878 kopali črn premog. L. 1926 so kopanje obnovili, a ga 1929 zopet ustavili.

Rudnik, 508-86-20-66-0. Sr Ljubljana-okol. 5 km, so du fin pTt Ljubljana 5 km, žel Ljubljana-dol. kol. 5 km, žand Škofljica 6 km, zdr lg-Studenec 10 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1871, 3 odd. Gas., PJS, Kat. prosv. d. Nm 295 m (ob drž. cesti). Leži jv. od Ljubljane na robu Barja kraj drž. ceste proti Zagrebu. Stare kmetije leže vstran od drž. ceste, ob njej pa so prirastle nove hiše vse do meje ljubljanske mestne občine. Kmetijstvo in obrt, mnogo v Ljubljani zaposlenih delavcev. Izdatna sadjereja in nekaj čebelarstva. Dnevni dovoz ca 300 l mleka v Ljubljano. Lepi borovi in mešani gozdovi. Avtobusna zveza z Ljubljano. Trgovina in gostilne s prenočišči. Župnija Rudnik (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 1300 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Simona in Jude se prvič omenja 1526. Prvotno je bila podr. šentpetrske pražupnije. Vikariat je od 1787, župnija pa od 1875.

Sela, 108-17-13-4-0. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du fin Ljubljana 8 km, žand pTt Škofljica 4 km, zdr lg-Studenec 7 km, žel Lavrica 1 km, š Daljna vas 1 km, o žup Rudnik 3 km. Nm ca 330 m. Na gozdno pobočje prislonjena vasica ob stranski poti 1½ km vstran od drž. ceste pri Lavrici. Prodaja mleka v Ljubljano (ca 50 l dnevno). V bližini pod Molnikom (582 m), neznatno ležišče črnega premoga. Rudokop je v zasebnih rokah in že več let ne obratuje.

Srednja vas, 115-23-10-10-3. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du fin Ljubljana 8 km, žand pTt Škofljica 4 km, zdr lg-Studenec 7 km, žel Lavrica 1 km, š Daljna vas 1 km, o žup Rudnik 3 km. Nm ca 330 m. Leži na obronku Golovca ob stranski poti 1 km daleč od drž. ceste pri Lavrici. Kmetijstvo, razno sadje, čebelarstvo. Prodaja mleka, jajc in drv v Ljubljano. Markirana pot na Orlje.

Občina Šmarje pri Ljubljani

Preb. 2220, hiš 396, posest. 217, koč. 164, najem. 38. Površina 2129 ha: njiv in vrtov 610, trav. in paš. 670, sadovnjakov 25, gozdov 764, ostalo 60. Občina zavzema nizko in valovito triadno gričevje, ki obroblja jv. rob Ljubljanskega Barja, in podolgovato dolino, ki se vleče vzdolž dolenjske železniške proge v jv. smeri, nakar preide v dokaj obsežno Grosupeljsko kotlino. V morfološkem oziru je to zanimivo ozemlje, kajti tu se srečata in prepletata dva svetova, alpski in dinarski. Pri Šmarju naletimo na prve kraške pojave, ki se zlasti vidno odražajo v hidrografiji: izpod Pleše tekoči dotok Škofeljščice si je stvoril kraški kotlič Ponikve, kjer ponikne ter odhaja šele po kratkem podzemskem toku pod vasjo Razdrto v Barje. Tudi je dognano, da je morala voda iz območja današnje Grosupeljske kotline nekdaj teči nadzemsko v območje sedanje Barske kotline in sicer med Hudo polico in Šmarjem, tvoreč dotok Ljubljanice. Da smo že na krasu, nas opozarja pomanjkanje studencev in številne kapnice. Ves predel je naseljen precej enakomerno, prevladujejo manjša gručasta naselja, ki leže večinoma na terasah, dočim je ravninski svet izrabljen za polja, v mokrotnih predelih pa za travnike in pašnike. Prevladuje kmetski značaj, vendar pa je občina v prehrani pasivna in je potreben dovoz, zlasti žita. Poleg kmetijstva se ljudje preživljajo z dnino, z delom pri železnici in v tovarni motvoza na Grosuplju. Vendar pa bližina ljubljanskega trga, kamor dovažajo različne kmetijske pridelke (perutnino, jajca, seno), v neki meri krije gospodarski primanjkljaj. Glavno prometno os predstavlja poleg dolenjske železnice drž. cesta Ljubljana—Zagreb, od katere se na Škofljici odcepi cesta na Kočevje in Sušak. Občina ima mnogo obiskovalcev, tako letoviščarjev kot smučarjev.

Dole, 23-7-3-4-1. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du Ljubljana 12 km, žand žel Škofljica 3 km, zdr Grosuplje 7 km, fin Studenec-lg 8 km, o pTt š Šmarje 3 km, žup Lipoglav 6 km. Nm 340 m. Gručasta vasica leži na j. vznožju Molnika (582 m). Dohod po obč. cesti z vsemi vozili, do drž. ceste 1.5 km. Ljudje se preživljajo v glavnem s kmetijstvom in zidarstvom. Prodaja drv, perutnine in jajc v Ljubljano. Nad vasjo kopljejo barit, prej pa so kopali tudi manjše množine antracita. Opuščeni rudniki svinca. Odtod še ime »Knapovska cesta« (gl. Pleše).

Glinek, 52-11-6-3-2. Sr Ljubljana-okol. 11 km, so du Ljubljana 11 km, žand žel pTt Škofljica 1.5 km, zdr Grosuplje 7 km, fin Studenec-lg 5.5 km, o š žup Šmarje 3 km. Nm 300 m. Gručasta vas leži na prisojni terasi na v. robu Ljubljanskega Barja. Dostop po obč. cesti 1 km od ceste Škofljica—Kočevje z vsemi vozili. Kmetijstvo. Zemlja, največ barjanska, rodi dobro. Na prodaj stavijo seno, slamo, drva in perutnino. Nad vasjo v »Hrastovljku« stoji kapelica Ecce homo, zgrajena v spomin na tu padle Francoze 1813.

Gojniče, 53-9-6-3-0. Sr Ljubljana-okol. 13 km, so du Ljubljana 13 km, žand Škofljica 3.5 km, zdr Grosuplje 5.5 km, fin Studenec-lg 8.5 km, žel pTt Šmarje-Sap 1.5 km, o š žup Šmarje 1.5 km. Nm 300 m. Gručasta vasica leži v bregu nad mokrotno dolino, ki jo namaka Tlaški potok. Dostop z vsemi vozili 2 km od drž. ceste v Tlakah. Kmetijstvo. Na ljubljanski trg vozijo jajca in perutnino.

Gorenje Blato, 81-18-11-6-2. Sr Ljubljana-okol. 13.5 km, so du Ljubljana 13.5 km, žand žel pTt Škofljica 3.5 km, zdr Grosuplje 7.5 km, fin Studenec-lg 5.5 km, o š žup Šmarje 3.8 km. Nm 320 m. Gručasta vasica na v. robu Ljubljanskega Barja, nad močvirno dolino, ki jo namaka Strojanov graben. Zemlja, pretežno ilovnata, rodi za dom dovolj. Kmetijstvo in dnina. Prodaja mleka in perutnine, drv in zobotrebcev v Ljubljano. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili od ceste Škofljica—Kočevje 1.5 km.

Gumnišče, 76-15-9-6-1. Sr Ljubljana-okol. 11.5 km, so du Ljubljana 11.5 km, žand žel pTt Škofljica 2 km, zdr Grosuplje 10 km, fin Studenec-lg 5 km, o š žup Šmarje 3.5 km. Nm 332 m. Gručasta vas na v. robu Ljubljanskega Barja, na prisojni vzpetini ob ban. cesti 2 km od Škofljice. Kmetijstvo zadošča za dom in omogoča tudi prodajo poljskih pridelkov v Ljubljano. V kraju je stal še v Valvasorjevi dobi dvorec Gumnišče, ki je danes v razvalinah. Pripadal je sprva gradu Knežiji (Grafenweg). Pozneje se je osamosvojil. Podružna cerkev sv. Duha z lepimi rezbarijami.

Huda polica, 33-5-5-0-0. Sr Ljubljana-okol. 16 km, so du Ljubljana 16 km, žand Škofljica 5 km, zdr Grosuplje 5 km, fin Višnja gora 16 km, žel pTt Šmarje-Sap 2.5 km, o š žup Šmarje 2.5 km. Nm 360 m. Gručasta vasica leži sredi planote, j. od Šmarja (2.5 km). Dostop po obč. cesti z vsemi vozili. Zemlja rodi bolj slabo. Kmetijstvo. Prodaja raznih sadežev in perutnine. Domača obrt: izdelovanje zobotrebcev.

Klanec-Škofljica, 266-43-19-16-8. Sr Ljubljana-okol. 10 km, so du Ljubljana 10 km, žand žel pTt Škofljica v kraju, zdr Grosuplje 8 km, fin Studenec-lg 5 km, o š žup Šmarje 3 km. Nm 292 m. Večja vas vzdolž državne ceste Ljubljana—Novo mesto in na odcepu ceste na Kočevje. Dolina, ki jo namaka potok Škofeljščica, je precej močvirna in v zadnjih letih se izvršujejo melioracijska dela, ki naj bi dolino osušila. Ime Škofljica je zadobilo prevlado z žel. postajo. Poleg kmetijstva, redi ljudi še trgovina, opekarna in lesna trgovina (dve žagi). Priljubljena izletna točka Ljubljančanov, markirana pot preko Golovca. V rimski dobi je vodila tod mimo, večinoma po terenu sedanje drž. ceste Ljubljana—Šmarje, stara rimska cesta, ob kateri so odkrili rimske grobove. S Klanca je bil doma dr. Kopač Janez (1793—1872), vseuč. prof. civ. in cerkv. prava v Innsbrucku in Gradcu.

Laniščе, 270-56-31-25-7. Sr Ljubljana-okol. 10.5 km, so du Ljubljana 10.5 km, žand Škofljica 0.5 km, žel pTt zdr Grosuplje 0.75 km, fin Studenec-lg 5.5 km, o š žup Šmarje 2.5 km. Nm 350 m. Leži na golem hribu nad drž. cesto Ljubljana—Novo mesto, deloma pa ob njej. Vključuje zaselka Cegelnico in Lisičje. Dostop po obč. cesti z vozom. Kmetijstvo in prodaja poljskih pridelkov. Mešan gozd daje le drva. Za vasjo so veliki kamnolomi. Smuški tereni in markirana pot čez Golovec. Vas se prvič javlja 1228 (gl. spodaj). V vasi je grad Lisičje, sezidan okoli 1560. Prvi znani lastnik je bil Lenart Merharič. Njegov adoptiranec Lenart Fabjančič-Merharič je grad restavriral in v Valvasorjevi dobi zasadil vrt z najraznovrstnejšimi cvetlicami. Zdaj je grad last Angležinje Mary Lloyd, ki pa stanuje v Trstu. V gradu je lepa knjižnica, bogate starine in kapela. Podr. cerkev sv. Uršule. Prvotna cerkev je bila zelo stara, najstarejša v župniji. Pri tej cerkvi je bil prvotno sedež šmarijske prafare (sigurno že 1228).

Mali vrh, 103-23-10-13-3. Sr Ljubljana-okol. 12.9 km, so du Ljubljana 12.9 km, žand Škofljica 3 km, zdr Grosuplje 5.1 km, fin Studenec-Ig 8 km, žel pTt Šmarje-Sap 1.1 km, o š žup Šmarje 1.1 km. Nm 360 m. Gručasta vas leži vrh šmarskega klanca ob drž. cesti Ljubljana—Zagreb. Prebivalce preživlja kmetijstvo in dnina. Gozda malo. Lep razgled na Ljubljansko Barje. Pri vasi so odkrili rimske grobove; tod mimo je namreč vodila glavna rimska cesta.

Paradišče, 78-11-10-1-0. Sr Ljubljana-okol. 16 km, so du Ljubljana 16 km, žand Škofljica 6 km, zdr Grosuplje 4 km, fin Višnja gora 15 km, žel Šmarje-Sap 2 km, o pTt š žup Šmarje 2 km. Nm 350 m. Gručasta vasica ob sklepu valovite doline na jz. vznožju Magdalenske gore (501 m). V vas vodi obč. cesta, dostop z vsemi vozili, do drž. ceste 1.5 km. Poljedelstvo in živinoreja. Od vasi proti veliki cesti so odkrili številne rimske grobove, blizu vasi pa rimski sarkofag.

Pleše, 59-10-7-3-0. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand Škofljica 4 km, zdr Grosuplje 7 km, fin Studenec-Ig 9 km, žel pTt Šmarje-Sap 3 km, o š Šmarje 3 km, žup Lipoglav 4 km. Nm 430 m. Kraj leži na s. slemenu Vrhovke (464 m). Dohod po strmi obč. cesti le z vozom, 3 km od Šmarja, ali pa po »Knapovski cesti« (prim. Dole), ki se odcepi v Laniščù od drž. ceste. Zaselka Polžarija in Potok. Kmetijstvo. Precej mešanega gozda. Lep razgled na Barje in Posavje. Markirana pota: Golovec—Orle—Molnik—Pleše—Šmarje in Pleše—Zgor. Slivnica—Grosuplje.

Podgorica, 72-10-9-1-0. Sr Ljubljana-okol. 16 km, so du Ljubljana 16 km, žand Škofljica 6 km, zdr Grosuplje 5 km, fin Višnja gora 14 km, žel Šmarje-Sap 2 km, o pTt š žup Šmarje 2 km. Nm 380 m. Vas leži v gričevju sv. od Šmarja. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili, do drž. ceste 1.5 km. Poljedelstvo in živinoreja. Lepi smuški tereni. Nad vasjo so odkrili rimske grobove.

Razdrto, 78-21-2-19-0. Sr Ljubljana-okol. 13.7 km, so du Ljubljana 13.7 km, žand Škofljica 2.7 km, zdr Grosuplje 4.3 km, fin Studenec-Ig 7.7 km, žel pTt Šmarje-Sap 3 km, o š žup Šmarje 3 km. Nm 350 m. Kraj leži na robu planote z. od Šmarja, ob drž. cesti Ljubljana—Zagreb. Mali posestniki, dninarji in delavci. V bližini se nahaja kamnolom »Drča«, ki daje prvovrsten pesek za betonske izdelke. Tu je zaselek London. Odkriti rimski grobovi ob nekdanji rimski cesti. Dobro ohranjena mogočna stavba (sedaj gostilna v zasebnih rokah) je bila nekdaj postajališče voznikov.

Reber, 37-8-4-4-0. Sr Ljubljana-okol. 11 km, so du Ljubljana 11 km, žand žel Škofljica 2 km, zdr Grosuplje 7 km, fin Studenec-Ig 6 km, o pTt š žup Šmarje 3 km. Nm ca 300 m. Vasica leži nad žel. progo v. od Laniščà. V kraj vodi obč. cesta, dostop z vsemi vozili, od. drž. ceste 1 km. Ob Reberskem potoku mlin. Kmetijstvo. Z mešanim gozdom porasla Vrhovka (464 m) daje drva za prodajo.

Sap, 177-31-21-10-0. Sr Ljubljana-okol. 14.4 km, so du Ljubljana 14.4 km, žand Škofljica 3.5 km, zdr Grosuplje 4 km, fin Studenec-Ig 8.5 km, žel Šmarje-Sap v kraju, o pTt š žup Šmarje 0.4 km. Nm 346 m. Večja vas, ob drž. cesti Ljubljana—Zagreb, na sv. vznožju z mešanim gozdom poraslega Globuščka (394 m). Prebivalce preživlja poljedelstvo, služba pri železnici in dnina. Prodaja drv in mleka v Ljubljano. Odtod doma Kračman Matevž (1773—1853), ljudski pevec, orglar in učitelj.

Sela, 225-25-15-7-3. Sr Ljubljana-okol. 15.5 km, so du Ljubljana 15.5 km, žand Škofljica 5 km, zdr Grosuplje 2 km, fin Višnja gora 14.5 km, žel Šmarje-Sap 1.5 km, o pTt š žup Šmarje 2 km. Nm 334 m. Vas leži na v. vznožju Globuščka (394 m), na robu močvirne ravnice, ki jo namaka potok Bičje. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili, ½ km do drž. ceste Ljubljana—Zagreb. Ob drž. cesti spada k vasi naselje Cikava.

Šmarje, 158-34-16-18-8. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand Škofljica 3 km, zdr Grosuplje 4 km, fin Studenec-Ig 8 km, žel Šmarje-Sap 0.4 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1807, 9 odd. Gas., Prosv. d. in PSVD. Nm 346 m. Leži sredi podolgovate kotline, ki poteka v smeri od sz. proti jv. in kaže že prve znake krasa. Hiše stoje ob obeh straneh drž. ceste Ljubljana—Zagreb, vzdolž žel. proge, ki poteka nekako po sredi doline. Na sz. strani vasi priteče izpod Vrhovke (464 m) potok Ponikve, ki pred Razdrtim pod žel. progo ponikne ter priteče onstran proge na dan pri »Podjelžah«. Vas ima vodovod, kanalizacijo in električno razsvetljavo. Tekom let se je kraj razvil v priljubljeno letovišče. Bližnja okolica nudi pozimi pripravne smuške terene (Farovški, Šormov hrib, Lušče itd.). Vaščani se bavijo s kmetijstvom in obrtjo, nekaj pa jih hodi na delo v Ljubljano in na Grosuplje v tvornico motvoza. Ilovnato-peščena zemlja rodi le za dom dovolj. V vasi je mlekarna, nekaj mleka pa gre v Ljubljano. Pri Šmarju so našli rimske grobove, na bližnji Magdalenski gori (501 m) pa bogate predzgodovinske sledove (prim. Zg. Slivnica). Župnija Šmarje (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 3200 duš. Pokopališče. Župna cerkev rojstva Dev. M. spada med najstarejše gotske cerkve v Sloveniji. V turški dobi so jo obdali s taborskim obzidjem, od katerega je ohranjen še okrogli stolp pri župnišču. Tudi začetki prafare so stari. Kot župnija se navaja že 1228. Njen sedež je bil prvotno pri cerkvi sv. Uršule v Laniščù. Cerkveno je bila podrejena oglejskemu patriarhu, ki jo je 1497 inkorporiral stiškemu samostanu. Od 1751 je pripadala goriški nadškofiji in od 1787 ljubljanski škofiji. Prafara je mati župnij: Žalne, Št. Jurija, Kopanja, Police in Sostrega.

Tlake, 92-17-7-10-2. Sr Ljubljana-okol. 13.5 km, so du Ljubljana 13.5 km, žand Škofljica 2.5 km, zdr Grosuplje 4.5 km, fin Studenec-Ig 7.5 km, žel pTt Šmarje-Sap 0.5 km, o š žup Šmarje 0.5 km. Nm 300 m. Vas leži na jv. robu ozke močvirne doline Škofeljščice. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili. Do drž. ceste 0.5 km. Vaščane preživlja poljedelstvo, nekatere pa dnina. Mešan gozd daje drva za prodajo. Zaselek Sv. Križ s cerkvijo sv. Križa, kraj nje je kapelica s 3 visokimi križi, zgrajena v spomin na zmago nad Francozi 1813. V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta Emona—Neviodunum. V dobi preseljevanja narodov in slovenske kolonizacije je bila cesta še dobro ohranjena in ob njej se je razvila vas, ki je po njej dobila svoje ime.

Veliki vrh, 51-10-6-3-1. Sr Ljubljana-okol. 13.8 km, so du Ljubljana 13.8 km, žand Škofljica 3 km, zdr Grosuplje 4.6 km, fin Studenec-Ig 8 km, žel pTt Šmarje-Sap 0.6 km, o š žup Šmarje 0.6 km. Nm 360 m. Gručasta vasica leži na terasi na sz. koncu Šmarske kotline, ki jo na tej strani zapira z mešanim gozdom porasla Vrhovka (464 m). Dostop z vsemi vozili po obč. cesti, ki se odcepi pri Razdrtem od drž. ceste (0.4 km). Poleg kmetijstva se ljudje preživljajo z vožnjo gramoza in lesa. Prodaja drv in krompirja v Ljubljano.

Zalog, 74-12-8-4-0. Sr Ljubljana-okol. 11.5 km, so du Ljubljana 11.5 km, žand žel pTt Škofljica 1.5 km, zdr Grosuplje 8 km, fin Studenec-Ig 6 km, o š žup Šmarje 3.5 km. Nm 320 m. Gručasta vas leži na gričku na v. robu Ljubljanskega Barja. Dostop s Škofljice po obč. cesti z vsemi vozili. Do drž. ceste na Kočevje 1 km. Vas sestoji iz dveh skupin, ena se imenuje Drglarija. Lep razgled, pripravni smuški tereni. Prodaja drv in jajc v Ljubljano. Tu rojen Primic Janez (1785—1823), nar. buditelj na Štajerskem.

Zgor. Slivnica, 162-20-12-8-0. Sr Ljubljana-okol. 16 km, so du Ljubljana 16 km, žand Škofljica 6 km, zdr Grosuplje 3 km, fin Višnja gora 14 km, žel pTt Šmarje-Sap 2 km, o š žup Šmarje 2 km. Nm 360 m. Vas leži ob obč. cesti na planoti sz. od Magdalenske gore (501 m). Dostop z vozom; do drž. ceste 3 km. Zemlja rodi bolj slabo. Domačini se preživljajo s kmetijstvom in dnino. Izdelovanje predpražnikov in zobotrebcev. K vasi spada tudi Magdalenska gora s podr. cerkvijo sv. Marije Magdalene. Magdalenska gora predstavlja poleg Vač in Kučarja pri Podzemlju najbogatejše najdišče iz mlajše hallstattsko-ilirske in deloma tudi latensko-keltske dobe. Odkopali so številne gomile in gradišča s še dobro vidnim visokim trojnim obrambnim nasipom v obsegu 1 km. V prvem in drugem krogu so bila stanovanja, v tretjem pa topilnice in kovačnice. Tu so našli cele kupe žlindre. Izredna dragocenost je magdalenska situla, ena od štirih redkih svetovnih situl (t. j. ene iz Vač in dveh iz Italije).

Občina Šmartno pod Šmarno goro

Preb. 2502, hiš 507, posest. 91, koč. 407, najem. 47. Površina 2185 ha: njiv in vrtov 699.70, trav. in paš. 344.30, gozdov 996, ostalo 145. Občina zavzema levi savski breg od izstopa Save iz kanjona pri Medvodah do odrastkov Rašice (641 m) nad Črnučami. Razen ravnine ob Savi (travniki in logi) in njenih teras (njive) obsega tudi še nekoliko ožji, valoviti, ilovnati, z obsežnimi gozdovi (pretežno bor) porastli svet med Smlednikim hribom in Šmarno goro (667 m). Občina vključuje tudi celotno Šmarno goro in jz. obronke Rašice. Vasi so večidel velike, gručaste oblike ter leže na savskih terasah. Prebivalstvo je kmetsko, a je povsod močno prepojeno z delavskim in obrtniškim slojem. V Ljubljano prodaja predvsem mleko, jajca in perutnino. Manjše domače industrije je precej (opekarne, lesna industrija). Važen je dotok izletnikov, saj leži v občini rekordno obiskovana Šmarna gora. Prometno teži občina proti Ljubljani preko tacenskega mosta, kjer se združita ban. cesti Smlednik—Tacen in Vodice—Tacen (avtobusna zveza). S savskim mostom ob Dunajski cesti pri Črnučah jo veže ban. cesta Šmartno—Črnuče, z gorenjsko drž. cesto pa dobro vzdrževana obč. cesta Vikerče—Medvode.

Spodnje Gameljne, 203-37-10-30-3. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand zdr fin pTt Št. Vid nad Lj. 6.5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 6 km, o š žup Šmartno pod Šmarno goro 2 km. Nm 309 m. Leže v vznožju gozdnate Rašice ob vijugasti Gameljščici, ki žene več mlinov. Skozi vas vodi ban. cesta Črnuče—Šmartno. Prebivalci so kmetje in delavci. Raznovrstno sadje in znatno perutninarstvo. Prodaja jajc in mleka (dnevno ca 100 l) v Ljubljano. Podr. cerkev sv. Lenarta iz 1739.

Spodnje Pirniče, 209-41-11-30-5. Sr Ljubljana-okol. 11 km, so du Ljubljana 11 km, žand zdr fin Št. Vid nad Lj. 5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 4.5 km, pTt Medvode 3 km, o 4.5 km, š Zg. Pirniče 0.5 km, žup Smlednik 4 km. Nm 332 m. Leže na robu savske terase z. pod šmarnogorsko Grmado (676 m). Po obč. cesti ½ km vstran od ban. ceste Tacen—Smlednik je dostop možen z vsemi vozili. Prebivalci so kmetje in mezdni delavci. Sadje in čebelarstvo. Dnevno oddajo okrog 50 l mleka v Ljubljano. Podr. cerkev sv. Križa se omenja že 1526. Sedanja cerkev je iz 1873.

Srednje Gameljne, 242-48-9-33-4. Sr Ljubljana-okol. 9 km, so du Ljubljana 9 km, žand zdr fin pTt Št. Vid nad Ljubljano 5.5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 5 km, o š žup Šmartno pod Šmarno goro 1.5 km. Nm 309 m. So nadaljevanje Spodnjih Gameljnov in imajo podobno lego. Prebivalci žive bolj od obrti in industrije nego od kmetijstva (opekarna, livarna železa, lesna industrija, mizarstvo, mlini). Dnevno oddajo ca 100 l mleka v Ljubljano. Čebelarstvo. Podr. cerkev sv. Andreja.

Šmartno (Šmartin) pod Šmarno goro, 348-61-9-52-7. Sr Ljubljana-okol. 9.5 km, so du Ljubljana 9.5 km, žand zdr fin pTt Št. Vid nad Ljubljano 3.8 km, žel. Št. Vid-Vižmarje 3.5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1865, 6 odd. Obča obrtna nad. š. Slov. kat. izobr. dr., Pev., Tamb. d., DKfin, Gas., PČD. Nm 314 m. Leži ob jv. vznožju Šmarne gore. Skozi vas drži ban. cesta Tacen—Vodice, od katere se tu odcepi cesta na Gameljne—Črnuče. Prebivalci so kmetje in delavci. Prodaja fižola, krompirja in mleka (dnevno 80 l) v Ljubljano. Mizarstvo, pletenje košar, izdelovanje opeke. Avtobusna zveza z Ljubljano in Cerkljami. Markacija na Šmarno goro. Kraj je bil znan radi lončarske obrti, ki je tu svojčas cvetela. Župnija Šmartin pod Šmarno goro (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 1530 duš. Pokopališče. Žup. cerkev sv. Martina je bila sprva podr. šentpetrske župnije v Ljubljani. Že 1296 pa se navaja kot samostojna duhovnija.

Tacen, 471-91-14-77-5. Sr Ljubljana-okol. 8.5 km, so du Ljubljana 8.5 km, žand zdr fin pTt Št. Vid nad Lj. 2.5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 2.5 km, o š žup Šmartno pod Šmarno goro 1.5 km. Nm 310 m. Leži na levem bregu Save pod Šmarno goro (667 m) in kraj banovinske ceste Št. Vid—Vodice. Od nje se v vasi odcepi ban. cesta proti Smlednik. Svet je pretežno prodnat in še dosti rodoviten. Prebivalstvo živi od poljedelstva, obrti in industrije. Prodaja živine in živinorejskih proizvodov, zlasti mleka (dnevno 100 l) v Ljubljano. Znatno čebelarstvo. Izdelovanje hrastovih sodov, pletenje košar, čipkarska industrija, izdelovanje žebljev in vložkov za čevlje, mlinarstvo. Kraj zelo posečajo ljubljanski izletniki; tudi je pripraven za letovanje. Kopališče na Savi. Gostilne s prenočišči. Avtobusna zveza z Ljubljano in Cerkljami. Vas je izhodišče markiranih poti na Šmarno goro (1 uro). — V starem veku je vodila skozi Tacen proti Smledniku rimska cesta. L. 1541. je na tej progi zgradila dežela tovorno pot in zato dobila pravico pobiranja mitnine pri prehodu čez Savo. V začetku 18. stol. je bila pot že popolnoma zanemarjena in zato je dobil 1713 Franc Benedikt Dinzl, posestnik gradu Turna ob Krki, nalog, da popravi cesto od broda pod Šmarno goro do mitnice ob Kokri. Tacenski brod za prevoz potnikov in blaga je bil 1569 inkorporiran davčnemu uradu v Ljubljani. V 1844—1848 je dal zgraditi smledniški graščak baron Franc Lazzarini čez Savo lesen most, kateremu so dali ime Marijin most. Dobil je zato pravico pobirati mostnino. L. 1907. je Sava odnesla most. Zopet so zgradili brod, dokler ni bil 1910 postavljen sedanji železni most. V Tacnu je že od nekdaj cvetela lončarska obrt. Tik pod šmarnogorsko Grmado na hribčku stoji grad Rocen. V 16. stol. je bil last rodbine pl. Lamberg. V zač. 20. stol. je kupil še danes ohranjeni grad ljubljanski veletrgovec Jelačin, 1930 pa od njega ljubljanska frančiškanska provincija, ki ga je priredila za samostan. Podr. cerkev sv. Jurija. V okvir Tacna spada tudi Šmarna gora.

Šmarna gora, strma, osamljena gora z dvema vrhovoma (vrh s cerkvijo 667 m, Grmada 676 m), nudi izredno obsežen razgled in je radi bližine Ljubljane brez dvoma najbolj obiskovana izletna točka v Sloveniji. Gostilne. Dostopi iz Tacna, Šmartna in Vikrč (t. zv. Westrova in t. zv. plezalna pot). Na vrhu Šmarne gore je stala že predzgodovinska naselbina. V srednjem veku se je kraj imenoval Holm (nemško Cholmberg in pozneje Kahlenberg). Po Marijini kapeli ali cerkvi je pa sčasoma dobil ime Šmarna gora. V 13. in 14. stol. je stal na Šmarni gori grad Marienberg, last Šmarnogorskih gospodov, od katerih se 1216 omenja Albert in 1248 Konrad. Tudi ljudska tradicija je še ohranila spomin na ta grad. Turki so gotovo napadali Šmarno goro, predvsem pa cerkev, ki je bila zato najbrž konec 15. stol. obdana z visokim taborskim obzidjem s strelnimi linami. Obzidje je deloma še ohranjeno, toda brez stolpov, od katerih eden je gotovo bil današnji zvonik. Naziv vrha »Grmada« priča o zažiganju kresov v znak turške nevarnosti. Kapelica sv. Sobote, tik pod sedlom, naj bi po tradiciji spominjala na srečno rešitev od turškega napada na soboto, na dan pred sv. Ahacijem ob ½12. uri — zato zvoni na Šmarni gori poldne že ob ½12. uri. Kamenito znamenje ob poti od Zavrha na Šmarno goro je po tradiciji iz turške dobe — do sem so prišli Turki —, toda po zunanjosti sodeč je to kužno znamenje. Podr. cerkev Device Marije se prvič omenja 1216. Gotovo pa je veliko starejša, ker je bila že v 13. stol. znamenita božja pot, ki je kmalu postala premajhna. Zato so sezidali 1432 novo gotsko cerkev in sredi 17. stoletja zopet novo stavbo. Današnjo baročno cerkev so sezidali v 1711—1712. Lepo ubrane zvonove je vzela svetovna vojna. Nove zvonove je 1928 vlila livarna zvonov v Št. Vidu (veliki zvon tehta 3496 kg). Božja pot je veliko trpela v reformacijski dobi, ko je vodiški župnik postal celo podeželski predikant. Okoli 1724 je Šmarna gora dobila stalnega duhovnika-zakristana, pozneje imenovanega kurata, vendar je bilo to mesto često, zlasti v novejšem času, nepopolnjeno. Cerkev spada v župnijo Vodice. Znamenje Žal. M. B. ob j. pobočju Šmarne gore je zidano, ima kip, ki je bil blagoslovljen 1883. Znamenje na skali je zelo staro. L. 1883. so sem prenesli kip iz znamenja Matere Božje dobrega sveta. Votlina s podobo sv. Antona Puščavnika je iz 1846, novi križ pa iz 1890.

Vikerče, 82-18-3-15-2. Sr Ljubljana-okol. 11 km, so du Ljubljana 11 km, žand zdr fin Št. Vid nad Lj. 4.5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 4 km, pTt Medvode 4 km, o 4 km, š Zg. Pirniče 1.5 km, žup Smlednik 4.5 km. Nm ca 330 m. Leže na levem bregu Save tik pod prepadnimi stenami šmarnogorske Grmade (676 m). Skozi kraj drži ban. cesta Tacen—Smlednik. Prebivalci so kmetovalci in mezdni delavci. Dnevna prodaja mleka (30 l) v Ljubljano. Odtod drži markirana in dobro zavarovana plezalna pot mimo znanega Turnca (vežbališče za plezalce) na Grmado in Šmarno goro. Nova brv za pešce in kolesarje preko Save v Medno. Kraj se razvija v malo letovišče (zasebne letoviščarske vile Ljubljančanov). Gostilna.

Virje, 132-30-7-21-2. Sr Ljubljana-okol. 13 km, so du Ljubljana 13 km, žand fin Št. Vid nad Lj. 7.5 km, zdr žel pTt Medvode 1 km, o 6.5 km, š Zgornje Pirniče 1 km, žup Smlednik 2 km. Nm 340 m. Vasica v. od tesni in slapa Save pri Medvodah (elektr. centrala Združ. papirnic). Gostilna s prenočišči.

Zavrh, 66-15-6-9-1. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand zdr fin Št. Vid nad Lj. 8 km, žel Št. Vid-Vižmarje 8 km, pTt Medvode 4.5 km, o 2 km, š Zg. Pirniče 2.5 km, žup Smlednik 3 km. Nm 350 m. Leži med gozdovi na valovitem vznožju Šmarne gore. V kraj drži od ban. ceste Tacen—Smlednik 1 km dolga obč. cesta za vsa vozila. Kmetijstvo, prodaja mleka (25 l dnevno), bukovih drv v Ljubljano. V bližini na Gradišču majhna podzemeljska jama. Odtod doma Jakob Aljaž (1845—1927), glasbenik in planinec, »triglavski župnik«.

Zgornje Gameljne, 248-46-10-36-5. Sr Ljubljana-okol. 10 km, so du Ljubljana 10 km, žand zdr fin pTt Št. Vid nad Ljubljano 5.5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 5 km, o š žup Šmartno pod Šmarno goro 0.6 km. Nm 313 m. Leži podobno kot Sp. in Sr. Gameljne ob ban. cesti Črnuče—Skaručina. Prebivalci so kmetje in delavci. Dnevno oddajo ca 100 l mleka v Ljubljano. Sadje in čebelarstvo. Mlin, žaga in tovarna zaves. V vasi se odcepi obč. cesta na Skaručino. Gostilna.

Zgornje Pirniče, 501-120-12-104-13. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du Ljubljana 12 km, žand fin Št. Vid nad Lj. 6.5 km, zdr žel pTt Medvode 2 km, o 5.5 km, š v kraju, žup Smlednik 2 km. Šola ust. 1881, 3 odd. Prosv. d., 2 Gas., PSVD. Zadruž. elektrarna. Nm 336 m. Gručasta vas na savski terasi ob obč. cesti Vikerče—Medvode. Dostop z vsemi vozili. Vaščani so kmetovalci in delavci. Dnevno oddajo ca 50 l mleka v Medvode. Gostilna. Podr. cerkev sv. Tomaža. Prvotno staro cerkev so 1646 predelali. Do 1869 je imela lesen strop.

Občina Št. Jošt

Preb. 928, hiš 168, posest. 130, koč. 22, najem. 11. Površina 2390 ha: njiv in vrtov ca 305, trav. in paš. 1310, gozdov ca 720, ostalo 55. Občina zavzema po strmih grapah razrezano hribovje v povirju polhograjske Male vode, horjulske Šujce in Podlipske doline vse do razvodja proti Poljanski Sori. Naselja

so skoraj le po višinah. V gospodarstvu igrata vodilno vlogo živinoreja in gozdarstvo spričo velikih površin, ki so pod gozdom ali pa v travnikih in pašnikih. Dohodke donaša prodaja mlečnih izdelkov (surovega masla) v Ljubljano in lesa (stavbnega in kuriva) na Vrhniko in v Ljubljano. Promet odvaja ban. cesta Gorenja vas—Horjul—Ljubljana, v j. delu občine (Smrečje) pa cesta na Podlipo—Vrhniko.

Butajnova, 261-50-46-4-0. Sr Ljubljana-okol. 32 km, so du fin žel Vrhnika 16 km, žand Horjul 6 km, zdr Dobrova 14 km, o p š žup Št. Jošt 2.5 km. Nm 677 m. Vas, pod katero spadata tudi zaselka Mala vas in Kucelj, leži na planotastem slemenu nad grapo Male vode sz. od Horjula. Dostopna je z vozom 1¼ km od križišča ban. cest Horjul—Lučne in Polhovgradec—Lučne. Kmetijstvo le za dom. Precej se izdeluje surovega masla, ki ga poleg jajc in perutnine prodajajo v Ljubljano. Sadjarstvo in čebelarstvo. Iz gozda se proda nekaj lesa. Nekaj obrtnikov in gostilna, ob Mali vodi mlin. Podr. cerkev sv. Ane se omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. Arhitektura kaže znake 16. in 17. stol., notranjščina je iz 1. pol. 18. stol.

Planina, 132-29-26-3-0. Sr Ljubljana-okol. 33 km, so du fin žel Vrhnika 16 km, žand Horjul 7 km, zdr Dobrova 15 km, o p š žup Št. Jošt 3 km. Nm 797 m. Vas s središčem pri podr. cerkvi sv. Andreja je raztresena po hribovju med izvirnimi grapami Male vode in Vel. Božne. Dostop z vozom 1 km od ban. ceste Horjul—Gorenja vas. Kmetijstvo za dom. V Ljubljano se proda nekaj surovega masla, jajc in sadja. Iz pretežno iglastih gozdov prodajajo trame na Vrhniko. Podr. cerkev sv. Andreja se prvič omenja 1526. Mnogo obiskovana božja pot. Današnja cerkev je iz 1659.

Smrečje, 268-44-18-13-8. Sr Ljubljana-okol. 29 km, so du zdr fin žel pTt Vrhnika 10.9 km, žand Horjul 10 km, o 4 km, š žup Podlipa 1 km. Nm 713 m. Leži v gozdnatem hribovju, ki tvori razvodje med Račevo in Podlipskim potokom. Od Vrhnike mimo Podlipe privede sem ban. cesta. Vas sestavlja več raztresenih zaselkov. Kmetijstvo. Prodaja jabolk. Trgovina z lesom, žage in mlini. Lepi smuški tereni. Mimo Smrečja drži markirana pot na Vrh sv. Treh kraljev (884 m). Podr. cerkev Vneb. Dev. M. se prvič omenja 1526. Okoli 1600 so jo prenovili in obokali. L. 1769. je bila prezidana v baročnem slogu.

Št. Jošt, 267-45-40-2-3. Sr Ljubljana-okol. 32 km, so du fin žel Vrhnika 15 km, žand Horjul 6 km, zdr Dobrova 14 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1891, 2 odd. Gosp. nad. š., Prosv. d. s knjiž. Nm 613 m. Vas je raztresena po valovitih višinah med izvirnima grapama Male vode in Šujce. Središče vasi okoli obeh cerkvâ je oddaljeno 1 km od ban. ceste Horjul—Gorenja vas. Dostop le z vozom po obč. cesti. Kmetijstvo v glavnem le za dom. Čebelarstvo. V Ljubljano se prodaja surovo maslo, nekaj sadja, svinje, perutnina in jajca. Drva in ostali les prodajajo na Vrhniko in v Ljubljano. Nekaj obrtnikov, gostilna s prenočiščem. Ostanki domače čipkarske obrti. Župnija Št. Jošt (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 920 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Ev. je stala že 1526. Sedanja stavba je iz 1664. Sprva podr. polhograjske župnije, je postala 1681 subvikariat, nato vikariat in pozneje župnija. Podr. cerkev sv. Jošta je iz 12. stol. Prvič se omenja šele 1526. Cerkev ima dva zvona iz 13. stol. in staro grobnico. Freske iz 2. pol. 15. stol.

Občina Št. Jurij pri Grosuplju

Preb. 1838, hiš 324, posest. 237, koč. 78, najem. 13. Površina 3165.5 ha: njiv in vrtov 577.50, trav. in paš. 862, sadovnjakov 22, gozdov 1626, ostalo 78. Občina obsega ozemlje na jz. robu Grosupeljske kotline, oklepajoč široki močvirni dolini Sevnice in Podlomščice ter okolno hribovje nekako do tam, kjer prične svet padati proti dolinama Rašice in Želimeljščice. Vzhodni del občine je apniški svet z izrazito kraškim značajem ter je zato le slabo obdelan in naseljen. V njem ležita znameniti Županova jama in Ledenica. Dokaj bolje je naseljen zapadni del, kjer nastopajo poleg ugodnejšega dolomita še razne manj propustne plasti (werfenske, rabeljske itd.) z nadzemsko tekočimi vodami. Največ naselij pa je na obrobju doline Sevnice ter v območju nekakega podolja, ki se vleče od Št. Jurja proti Rašici. Občina je izrazito kmetijska, nekaj obrtnikov je le v Št. Jurju, Ponovi vasi in Malih Lipljenah. Polja so na terasah in v kraških globelih, doline so v vlažnih travnikih. Pobočja in višje kraške planote so večinoma pod gozdom, kjer nastopata razen prevladujoče bukve zlasti smreka in hrast. Pridelujejo se vse vrste žita in drugih poljskih pridelkov, a v glavnem le za domačo porabo. V Ljubljano se prodaja le živina, mlekarski izdelki, perutnina in jajca. Sadje uspeva dobro le v nižjih legah. V splošnem so življenjski pogoji slabi in tudi gozd bistveno ne pomaga, ker se proda le razmeroma majhna množina drv in prav tako malo mehkega lesa v Ljubljano. Pač pa je občina dovolj privlačna za tujce: poleg Županove jame, Ledenice in Tabora, so v okolici še drugi zanimivi izleti (Sv. Ahac, Sloka gora, Turjak). Ugodni smuški tereni. Promet oskrbuje ban. cesta Grosuplje—Turjak.

Bičje, 151-22-15-3-4. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr žel pTt Grosuplje 5.5 km, fin Višnja gora 13 km, o š žup Št. Jurij 2 km. Nm 354 m. Vas leži na široki terasi pod Vinskim hribom (474 m), med širokima močvirnima dolinama potokov Sevnica in Bičje, ki se sv. odtod združita v potok Veliki Breg. Po obč. poti 2 km od ban. ceste Grosuplje—Turjak pri Št. Jurju je mogoč dostop tudi z avtom. Poljedelstvo in živinoreja. V Ljubljano se prodajajo svinje, perutnina, jajca in domače maslo. Gozdarstvo (smreka, bukev) igra precejšnjo vlogo, les se prodaja ljubljanskim lesnim trgovcem. Trgovina in gostilna. Med Bičjem in Vinim so odkrili številna predzgodovinska in rimska gradišča. Kraj se prvič omenja že 1058.

Cerovo, 51-8-6-1-1. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr žel Grosuplje 3.5 km, fin Višnja gora 10 km, o p š žup Št. Jurij 2 km. Nm ca 370 m. Vasica leži v mali kraški suhi dolini, 2½ km od ban. ceste Grosuplje—Turjak v Ponovi vasi. Dostopna le z vozom. Tla so izrazito kraška z velikimi vrtačami. S. pod vasjo izvira na robu široke močvirne doline Podlomščice vrsta močnih kraških izvorov. Pri največjih med njimi, na Studencu in pri Tronteljnu (mlin), so kmetije, ki spadajo pod Cerovo. Mlin žene tudi sam izvor Poljanščice pri Podlomu. Prebivalstvo živi od kmetijstva, prodaja v Ljubljano perutnino in jajca ter izkorišča gozd, ki je pa pretežno le bukov. Pod Cerovo spada tudi sloviti Tabor (492 m) s podr. cerkvijo sv. Miklavža in obzidjem, ki spada med najbolj ohranjene »tabore« iz turških časov pri nas. Dostop na Tabor z vozom le težak. Za pešce je najugodnejši dostop od Št. Jurja ali Ponove vasi (½ ure). Od Cerovega ¼ ure. V bližini sta tudi znameniti Županova jama in Ledenica (gl. Ponova vas). Na Taboru imamo že iz predzgodovinske dobe sledove dveh naselbin. Gradišče je bilo v zvezi z gradiščem na Sloki gori nad Turjakom. Cerkev je bila zgrajena v 15. stol. v gotskem slogu. Zakristijo so prizidali 1702 in zvonik restavrirali 1886. Tabor je bil zgrajen po 1526, v obliki nepravilnega četverokota. Ohranjeni so še trije stolpi s strelnimi linami. Nad in pod linami so vdolbene na notranji strani zidu luknje za debele drogove, ki so nosili lesen oder v dva nadstropja za strelce in brambovce. V tabor je vodil dvigljiv most na verigah. Od zunaj je bilo obzidje obdano še z enim zidom, ki je bil pozneje porušen in se poznajo le še njegovi sledovi. Stolp na z. strani uporablja danes cerkovnik za stanovanje, v drugem stolpu je vodnjak, stolp na sev. strani pa uporabljajo za steljnik.

Drenik, 59-9-9-0-0. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Ljubljana 19 km, žand zdr žel pTt Grosuplje 6 km, fin Višnja gora 13 km, o 4 km, š žup Šmarje 5 km. Nm 360 m. Vasica leži ob obč. poti na valovitem kraškem svetu že v bližini Ljubljanskega Barja. Dostop le z vozom 2 km od ban. ceste pri Pijavi gorici. Poljedelstvo in živinoreja. V Ljubljano prodajajo govejo živino, svinje, perutnino, jajca in les.

Mala vas, 68-12-8-3-1. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr žel Grosuplje 4 km, fin Višnja gora 14 km, o p š žup Št. Jurij 0.5 km. Nm 346 m. Vasica leži na klancu nad dolino Sevnice, ob ban. cesti med Ponovo vasjo in Št. Jurjem. Kmetijstvo, sadjarstvo. Prodaja sadja, perutnine in jajc v Ljubljano. Gozdarstvo.

Mala Podgorica, 50-10-7-3-0. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr žel Grosuplje 5 km, fin Višnja gora 15 km, o p š žup Št. Jurij 1.5 km. Nm ca 340 m. Vasica leži ob obč. poti nad z. robom močvirne doline Sevnice pod Št. Jurjem. Dostopna je za vsa vozila, 1½ km od ban. ceste v Št. Jurju. Prodaja se sadje, perutnina in jajca. Izkoriščanje gozda.

Male Lipljene, 140-33-20-11-0. Sr Ljubljana-okol. 28 km, so du Ljubljana 28 km, žand zdr Grosuplje 11 km, fin Velike Lašče 8 km, žel Predole 7 km, o 5 km, pT Turjak 2 km, š Staro Apno 1 km, žup Škocjan pri Turjaku 0.2 km. Nm 491 m. Vas leži v bregu nad suhim kraškim podoljem, ki se vleče od Škocjana proti Št. Jurju. Svet je močno razgiban po vrtačah in večjih kraških globelih. V bližini so dobri kraški studenci. Hiše vasi so razpostavljene skoro v krožni obliki okrog vaškega središča, zato moremo vas uvrstiti med t. zv. »okrogle vasi«, ki so na Slovenskem zelo redke. Dostop z vsemi vozili 0.2 km od ban. ceste Grosuplje—Turjak. Kmetijstvo na neugodnih kraških tleh komaj krije domače potrebe. Nekaj dohodkov nudi gozd (bukev, smreka, hrast). Poleg smrekovih hlodov se proda tudi nekaj drv v Ljubljano. Kot domača obrt je razvito izdelovanje zobotrebcev, ki se jih proda letno do

30.000 butaric. Gostilne s prenočišči. Pod vasjo je na mali kraški ponikalnici (»v Globocem«) mlin. V starem veku je vodila mimo rimska cesta na Turjak. Stara cesta se je ohranila tudi v srednjem veku. Pod okriljem turjaškega gradu so po njej tovorili skoro do 18. stol.

Medvedica, 74-13-9-4-0. Sr Ljubljana-okol. 26 km, so du Ljubljana 26 km, žand zdr žel Grosuplje 7 km, fin Velike Lašče 11 km, o 2 km, pT Turjak 6 km, š Staro Apno 1.5 km, žup Škocjan pri Turjaku 5 km. Nm ca 470 m. Mala, povsem raztresena vas na z. strani istoimenske gozdnate kraške planote pod goro Sv. Ahaca (749 m). Dostop le z vozom 2¼ km od ban. ceste pri Št. Jurju ali pa 2 km od drž. ceste Škofljica—Kočevje. Kmetijstvo, izraba gozda. Prodajajo se skoro le drva. Pod vasjo izvira na meji skrilavca potok z malim slapom Curek in z vodno žago turjaškega gradu.

Pece, 107-17-12-3-1. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr žel Grosuplje 4 km, fin Višnja gora 14 km, o 2 km, p š žup Št. Jurij 1.5 km. Nm 348 m. Leži na terasi z. nad dolino Sevnice nasproti Ponovi vasi. Dostop tudi z avtom 1 km od ban. ceste Grosuplje—Turjak. Precej ugodni pogoji za kmetijstvo. V Ljubljano prodajajo svinje, maslo, perutnino in jajca. Izkoriščanje gozda (smrekov les, bukova drva).

Ponova vas, 300-50-33-17-0. Sr Ljubljana-okol. 23 km, so du Ljubljana 23 km, žand zdr žel Grosuplje 3 km, fin Višnja gora 13 km, o p š žup Št Jurij 2 km. Nm 340 m. Velika vas, ležeča na terasi med močvirnima dolinama Sevnice in Podlomščice. Skozi vas vodi ban. cesta iz Grosuplja na Turjak. Vas je tesno strnjena in ima deloma obliko obcestne vasi. K njej spadajo raztresene kmetije na Kobiljeku pod s. pobočjem Tabora (492 m). V ravnicah ob Sevnici in Podlomščici so vlažni travniki, polja pa so s. od vasi na terasi in po vznožju gozdnatega osamelega griča Ježe (392 m). Kmetijstvo. Na ljubljanski trg gre maslo, perutnina in jajca. Gozd daje precej smrekovega lesa in bukovih drv za prodajo v Ljubljano. Domača obrt: zobotrebci. Trgovina, več gostiln. Izhodišče za znamenito Županovo jamo (¾ ure, ključ pri županu g. Permetu v vasi). Ta jama leži jv. pod znamenitim Tabrom (492 m, gl. Cerovo) z vhodom v višini 410 m. Je dostopna in popolnoma urejena za splošen obisk. Sestoji v glavnem iz štirih oddelkov, ki so vsi polni zanimivih kapniških in drugih jamskih tvorb. 100 m južneje se nahaja druga kraška zanimivost, jama Ledenica, v kateri se trajno drži hladen zrak in z njim vred večja ali manjša količina ledu. Tudi Ledenica je danes opremljena za obisk in s podzemskim rovom zvezana z Županovo jamo. Od Ponove vasi vodi razen direktne zaznamovane poti k Županovi jami tudi markirana varianta mimo Tabra. Od jame vodi markacija dalje do ban. ceste pri Vel. Lipljenah (½ km).

Rogatec, 49-7-7-0-0. Sr Ljubljana-okol. 25.5 km, so du Ljubljana 25.5 km, žand zdr žel Grosuplje 6.5 km, fin Višnja gora 13.5 km, o p š žup Št. Jurij 2.5 km. Nm 408 m. Vas leži na položni kopi z. od Št. Jurja. Dostop z vozom 2¼ km od ban. ceste v Št. Jurju ali pa 2 km od drž. ceste Škofljica—Kočevje. Svet je tu brez kraških pojavov in z nadzemsko tekočimi vodami, zemlja precej ilovnata. Kmetijstvo, sadjarstvo, čebelarstvo. V Ljubljano se prodajajo svinje, perutnina, jajca, mlečni izdelki, drva in smrekov les. Izdelovanje zobotrebcev. V grapi Medvedice sta dva mlinarja. Podr. cerkev sv. Martina je bila zgrajena istočasno kot podr. v Smrjenih.

Rožnik, 89-17-9-6-0. Sr Ljubljana-okol. 31 km, so du Ljubljana 31 km, žand zdr Grosuplje 9.5 km, fin Velike Lašče 11.5 km, žel Predole 4 km, o 3.5 km, pT Turjak 5 km, š Staro Apno 2 km, žup Škocjan pri Turjaku 3.5 km. Nm ca 470 m. Vas leži na prisojni rebri, polni vrtač, nad kraško globeljo z malo ponikalnico »Na Močilih«. Dostopna je z vozom 1 km od ban. ceste Grosuplje—Turjak. Kamenit kraški svet s slabimi pogoji za kmetijstvo. Tudi sadje ne uspeva. Važna je izraba gozda (bukev, hrast, smreka). Kraj se prvič omenja 1211.

Staro Apno (Škocjan), 86-16-8-5-2. Sr Ljubljana-okol. 28 km, so du Ljubljana 28 km, žand zdr Grosuplje 11 km, fin Velike Lašče 8 km, žel Predole 7 km, o 5 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1859, 3 odd. Gas. Nm 496 m. Vas, h kateri spada še zaselek Zabukovje, leži na razgibanem dolomitnem svetu nad z. robom obsežne kraške suhe doline, ki se vleče od Lipljen v smeri proti Ponikvam (pri Rašici). Dno te doline je vrtačasto in kamenito, pretežno gozd in pašniki. Ugodnejše je njeno z. pobočje okoli same vasi. Kraj je dostopen z vsemi vozili, ker leži le ½ km vstran od ban. ceste Grosuplje—Turjak. Pridelujejo se vse vrste žita ter gojita goveja živina in drobnica. Kmetijskih pridelkov za prodajo ni. Gozd je pretežno bukov, proda se le neznatna množina drv v Ljubljano. Kot domača obrt se izdelujejo zobotrebci, ki se jih letno proda prekupcem do 13.000 butaric. Trgovine in gostilna s tujskimi sobami (ob ban. cesti). Lepi smuški tereni. Zanimiv izlet preko Sloke gore (razgled, ostanki starega gradu) na Goro sv. Ahaca (749 m, 1 uro) ali na Turjak. Združljivo z izletom na drugo stran: mimo Županove jame v Grosuplje. Pri vasi so odkrili gomile iz hallstattske dobe. Župnija Škocjan pri Turjaku (dek. Ribnica, škof. ljublj.) ima 1000 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Kancijana. Cerkev in beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika je ustanovil Herbart Turjaški pred 1260. Turjak zato tu še do danes izvršuje patronatske pravice. L. 1280. se omenja prvi znani župnik Baltazar Turjaški. V reformacijski dobi so Turjačani izročili župnijo protestantom. Katoliškega župnika je dobila zopet 1598. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom.

Št. Jurij, 161-30-20-8-2. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr žel Grosuplje 4.5 km, fin Višnja gora 11 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1868, 4 odd. Javna knjiž., Gas., Pev., God. d., SKJ, Prosv. d., PJS. Nm 340 m. Vas leži v sz. vznožju Tabra (492 m), postavljena vzdolž ban. ceste Grosuplje—Turjak vrh njenega klanca. Pod vasjo se stekajo potoki iz skriljastih werfenskih plasti z. odtod v široko močvirno dolino Sevnice. Tudi j. od Št. Jurja priteka izpod Vel. Lipljen potoček Krokarica, ki pa ob nizki vodi že daleč nad vasjo (»na Virju«) ponikne v apniškem pobočju Tabra. Njegova voda pride zopet na dan, kot je dokazano z barvanjem, sv. od Tabra v izviru pri Tronteljnu (gl. Cerovo!). K Št. Jurju spadata onstran Sevnice zaselka Goričica in Povšija. Vas je navzlic temu, da je upravno in gospodarsko središče občine (sedež zadrug) in da živi v njej nekaj obrtnikov, kmetijskega značaja. Prodaja se maslo, nekaj sadja (jabolk), perutnine in jajc, vse pretežno po prekupcih v Ljubljano. Iz gozda se izvaža smrekov les in bukova drva. Izdelovanje zobotrebcev kot domača obrt. Dvakrat na leto sejmi. Trgovine in gostilne s tujskimi sobami. Izhodišče za izlet preko Tabra k Županovi jami (gl. Cerovo in Ponova vas!). Na hribu Gradiščnici nad vasjo so še vidni sledovi zidovja in utrdb predzgodovinskega taborišča. V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta Turjak—Šmarje. Župnija Št. Jurij pri Grosuplju (dek. Šmarje, škof. ljublj.) ima 994 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. Prvotna cerkev je bila zidana pred 1526 mesto nekdanjega gradišča. Nanovo zgrajeno cerkev so 1830 posvetili. Cerkev je bila sprva podr. šmarijske prafare. Iz nje se je izločila 1786 kot kuracija, ki je bila 1840 povzdignjena v lokalno kapelanijo. Župnija je od 1869, oz. 1875.

Udje, 133-22-25-3-2. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du Ljubljana 24 km, žand zdr žel Grosuplje 8 km, fin Višnja gora 14 km, o p š žup Št. Jurij 3 km. Nm 372 m. Lega na plitvem sedlu širokega slemena med dvema, v skriljavce urezanima grapama z. od Št. Jurja. Dostop z vozom 2 km od ban. ceste v Št. Jurju. Kmetijstvo v glavnem le za dom. Dohodki od gozda. V j. grapi (Medvedica) trije mlinarji. Kraj se prvič omenja že 1058.

Velike Lipljene, 114-22-14-8-0. Sr Ljubljana-okol. 31 km, so du Ljubljana 31 km, žand zdr Grosuplje 8.5 km, fin Velike Lašče 11 km, žel Predole 3 km, o 2.5 km, pT Turjak 3.5 km, š žup Škocjan 2.5 km. Nm 480—490 m. Vas stoji na robu kraške planote tik v. nad ca 40 m globoko kraško slepo dolino z malo periodično ponikalnico. Hiše stoje ob ban. cesti Grosuplje—Turjak, 2.5 km od Št. Jurja. Poljedelstvo in živinoreja za dom. Gozd je največ bukov, deloma smrekov in hrastov. Prodajajo se le drva v Ljubljano. Gostilna. Markacija k Ledenici in Županovi jami. Pri vasi so odkrili rimske grobove. Kraj se prvič omenja 1058.

Vino, 99-17-20-0-0. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du Ljubljana 15 km, žand zdr žel Grosuplje 7 km, fin Višnja gora 13.5 km, o p š Št. Jurij 2.5 km, žup Šmarje 5 km. Nm ca 420 m. Leži v z. pobočju Vinskega hriba (474 m) še na razgibanih ilovnatih tleh iz werfenskih skriljavcev. Dostop z vozom 2 km od ban. ceste Grosuplje—Turjak ali 3 km od drž. ceste Škofljica—Kočevje pri Pijavi Gorici. Kmetijstvo. Prodaja živine, sadja, jajc in perutnine v Ljubljano. Izvoz lesa (hlodov in drv) v Ljubljano. Številna predrimska in rimska gradišča v smeri proti Bičju. Podr. cerkev sv. Štefana na Smrjenih je bila zgrajena istočasno s podr. v Rogatcu. Veliki zvon ima letnico 1685, mali pa 1693.

Vrbičje, 93-15-12-2-0. Sr Ljubljana-okol. 25.5 km, so du Ljubljana 25.5 km, žand zdr žel Grosuplje 6.5 km, fin Višnja gora 14.5 km, o p š žup Št. Jurij 1.5 km. Nm 390 m. Lega pod širokim hrbtom med grapama Sevnice in Medvedice. K vasi spada mlin na Virju ob Sevnici. Dostop z vozom 1½ km od ban. ceste v Št. Jurju. Kmetijstvo in gozdarstvo s prodajo nekaterih produktov (živina, perutnina, jajca, drva) v Ljubljano.

Železnica, 14-4-3-1-0. Sr Ljubljana-okol. 28 km, so du Ljubljana 28 km, žand zdr Grosuplje 10.5 km, fin Velike Lašče 8 km, žel Predole 7 km, o 5 km, pT Turjak 2 km, š Škocjan 1 km, žup Škocjan 0.5 km. Nm 511 m. Zaselek leži na slemenu med dvema krakoma kraške ponikalnice »Močile«. Ponikalnica ima tu sredi suhega kraškega sveta predpogoj za svoj obstanek v manj propustnih rabeljskih skladih z znatno primesjo železne rude, ki so jo svojčas izrabljali (ime). Dostop za vsa vozila ½ km od ban. ceste Grosuplje—Turjak. Kmetijstvo za dom. Iz gozda se proda le nekaj malega bukovih drv v Ljubljano. V »Močilah« je »Bajer« z mlinom. Podr. cerkev Dev. M., stara božjepotna cerkvica.

Občina Št. Vid nad Ljubljano

Preb. 3780, hiš 567, posest. 291, koč. 277, najem. 96. Površina 2707 ha: njiv in vrtov 671.50, trav. in paš. 634.70, sadovnjakov 31.50, gozdov 1267, ostalo 102.30. Občina zavzema najzapadnejši del Ljubljanskega polja j. od Save ter sega v obrobno skriljavčevo hribovje, t. j. v v. odrastke Polhograjskih dolomitov. Zgornji del ravnine nad savskimi terasami ima suho prodnato osnovo ter je povsod dobro obdelan. Niže pa se vse do Save razprostirajo travniki, pašniki in logi (»Roje«). Gozd imamo v ravnini le v j. delu, kjer preide ob Glinici suha ravnina v mokrotna glinasta tla. Hriboviti del občine pa je skoro izključno pod gozdom (pretežno borovec in dr. iglavci), tako, da zavzema gozdna površina skoro polovico obč. ozemlja. Vasi so omejene z malenkostnimi izjemami le na ravnino, in sicer leže večinoma v vznožju hribovja. Po svojem izvoru so povsem kmetskega značaja, a so v novejši dobi podlegle intenzivnemu vplivu bližnje Ljubljane. Tja prodajajo velik del svojih pridelkov in tja hodijo na delo. V središču občine, stari farni vasi Št. Vidu, pa je vzrasla velika naselbina, ki je združila v domala strnjeno enoto tudi vasi Podgoro, Poljano, Trato in Vižmarje. To so kraji bolj predmestnega značaja, deloma industrializirani, glavna značilnost pa jim je izredno razvita mizarska (pohištvena) obrt. Z Ljubljano jih veže mestna elektr. žel., od drž. ceste Ljubljana—Kranj pa se tu cepita ban. cesti preko Save na Tacen in skozi Dolnice proti Dobrovi. Ogromen pomen ima dotok ljubljanskih izletnikov (izhodišče za Šmarno goro, Polhograjske dolomite, kopališče na Savi).

Brod, 164-30-11-19-6. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 2 km, žel Št. Vid-Vižmarje 2 km. Nm 300 m. Leži na desnem bregu Save ob ban. cesti Št. Vid—Tacen. Ime kraja spominja na nekdanji brod, ki so ga oskrbovali čez Savo sosednji prebivalci Tacna. L. 1844. se je šele zgradil lesen most, ki ga je 1907 porušila narastla reka. Od 1910 obstaja tu lep železen most. Kmetijstvo in mizarska obrt. Električna hidrocentrala Česenj (tudi za Št. Vid in Šiško). Kopališče. Avtobusna zveza z Ljubljano. Gostilna. Tu rojen Erjavec Anton (1887—1910), pesnik.

Dolnice, 96-19-14-5-4. Sr Ljubljana-okol. 4.5 km, so du Ljubljana 4.5 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 2.5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 2.5 km. Nm 335 m. Leže na vznožju j. podankov Velike Trate (514 m) ob ban. cesti Št. Vid—Dobrova. Mimo drži markirana pot na Toško čelo in k Sv. Katarini. Kmetijstvo, gostilna, trgovina. Apnenica, v apniških pobočjih hriba podzemske jame. Ljudje hodijo na delo v Ljubljano.

Dvor, 63-12-9-3-3. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 2 km, žel Št. Vid-Vižmarje 2.5 km. Nm 320 m. Manjša vas leži pod gozdnatimi holmi ob obč. cesti 0.7 km vstran od drž. ceste Ljubljana—Kranj, med Št. Vidom in Mednim. Markacije k Sv. Katarini (1½ ure). Kmetijstvo.

Glinica, 136-22-15-7-2. Sr Ljubljana-okol. 4.5 km, so du Ljubljana 4.5 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 3 km, žel Št. Vid-Vižmarje 3 km. Nm 336 m. Leži kraj Dolnic ob ban. cesti Št. Vid—Dobrova. Ostalo kot Dolnice. Podr. cerkev sv. Antona.

Gunclje, 218-42-16-26-6. Sr Ljubljana-okol. 7 km, so du Ljubljana 7 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 1 km, žel Št. Vid-Vižmarje 1 km. Nm ca 319 m. Obcestna vas v ravnini z. od Št. Vida, ne daleč od drž. ceste Ljubljana—Kranj, do katere vodi 0.5 km za vsa vozila sposobna občinska cesta. Skozi vas drži markirana pot proti Sv. Katarini (1¾ ure). Prevladuje kmetijstvo s prodajo nekaterih pridelkov v Ljubljano.

Kamna gorica, 80-14-5-9-0. Sr Ljubljana-okol. 4 km, so du Ljubljana 4 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 3 km, žel Št. Vid-Vižmarje 3 km. Nm 326 m. Leži jz. od Št. Vida na položni polici istoimenskega apniško-dolomitnega griča, deloma pa raztreseno malo niže v ravnini. Zelo stari kamnolomi apnenca. Kmetijstvo, prebivalci deloma zaposleni v Ljubljani. Del vasi pripada Vel. Ljubljani.

Medno, 165-40-24-16-4. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 2 km, žel v kraju. Nm 322 m. Leži v vrsti ob robu najvišje terase na desnem bregu Save, deloma pa malo niže ob drž. cesti Ljubljana—Kranj. Avtobusna zveza z Ljubljano, Kranjem in Tržičem. Povsem kmetska vas. Namesto dotedanjega prevoza čez Savo so zgradili 1934 nov most za pešce in kolesarje. Tu preko najbližji dostop na Šmarno goro (gl. Vikrče). Moderno kopališče na Savi, dobre gostilne, zelo prikladno izletišče in letovišče.

Peržanj, 59-13-6-7-2. Sr Ljubljana-okol. 5 km, so du Ljubljana 5 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 1 km, žel Št.Vid-Vižmarje 1 km. Nm 340 m. Manjše naselje ob ban. cesti Št. Vid—Dobrova v vznožju hribovja. Ostalo kot v Št. Vidu.

Podgora, 237-39-21-19-7. Sr Ljubljana-okol. 5.5 km, so du Ljubljana 5.5 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 0.5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 0.5 km. Nm 315 m. Leži tik j. od Št. Vida; staro kmetsko jedro ob ban. cesti Št. Vid—Dobrova, novejši del ob drž. cesti. Prometne in gospodarske prilike kot v Št. Vidu, s katerim tvori danes sklenjeno naselbinsko enoto. V P. rojen Knez Anton (1856—1892), veletrgovec in gospodarstvenik v Ljubljani, ustanovnik »Knezove knjižnice« MS.

Podutik, 224-33-22-11-5. Sr Ljubljana-okol. 5.5 km, so du Ljubljana 5.5 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 3.5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 3.5 km. Nm ca 315 m. Vasica z deloma raztresenimi hišami sredi ravninskih gozdov blizu vznožja hribovja. V vas privede od Ljubljane skozi Koseze ban. cesta, ki se više gori pod Prevalnikom (378 m) priključi ban. cesti Št. Vid—Dobrova. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom na precej mokrotnih tleh. Veliki kamnolomi (apnenec, dolomit). Priljubljena izletna točka, izhodišče za Sv. Katarino (2 uri). Živahen zimski sport (sankališča, smuška skakalnica). Gostilne. Odtod doma dr. Vodnik Anton (r. 1901), pesnik in kritik.

Poljane, 137-26-16-10-12. Sr Ljubljana-okol. 5.5 km, so du Ljubljana 5.5 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 0.5 km, žel Št. Vid-Vižmarje 0.5 km. Nm 311 m. Leže ob obč. cesti (za vsa vozila) kraj Št. Vida na v. strani žel. proge blizu zavoda Sv. Stanislava. Gospodarske prilike kot v Št. Vidu, s katerim je vas domala strnjeno zazidana.

Stanežiče, 230-52-32-20-4. Sr Ljubljana-okol. 8 km, so du Ljubljana 8 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 2 km, žel Št. Vid-Vižmarje 2 km. Nm 323 m. Leže v ravnini ob vznožju gričevja. Jedro vasi se razprostira ob obč. cesti 0.8 km vstran od drž. ceste Ljubljana—Kranj. Kmetijstvo in obrt. Industrija likerjev in žganja. Zadružna elektrarna. Podr. cerkev sv. Jakoba.

Št. Vid nad Ljubljano, 1095-96-34-62-26. Sr Ljubljana-okol. 6 km, so du Ljubljana 6 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Št. Vid-Vižmarje v kraju. Škof. klas. gimn. v zavodu Sv. Stanislava, ust. 1901, 10 odd.; Drž. mešč. š. ust. 1928, 5 odd.; Nar. šola ust. 1866, 15 odd. Javna sok. knjiž., Blaž Potočnikova knjiž., Strok. obrt. nad. š., obči in miz. odd., SKJ, Gas., PSVD, KD, DKfid, PRK, PJS, Ml. j., Mlad. pev. zbor., Združ. obrtnikov lesnih strok. Zdravnik. Nm 316 m. Leži na Ljubljanskem polju ob vznožju nizkega gričevja (Velika Trata 514 m). Tu se odcepi od drž. ceste Ljubljana—Kranj ban. cesta, ki drži skozi Tacen v Vodice. Svet je v ravnini peščen, v vznožju ilovnat. Gozdov ni mnogo; prevladujejo borovci. Kot zadnje postajališče cestne železnice ima kraj povsem značaj ljubljanskega predmestja. Pravih kmetovalcev je malo, vendar jim donaša prodaja živil v Ljubljano precej zaslužka. Prevladujejo obrtniki in delavci. Precej ljudi se preživlja z delom v Ljubljani. Industrija je mnogostranska (izdelovanje pohištva in sukna, livarna in zvonarna). Zelo razvita je stavbena in pohištvena obrt. Mizarski izdelki slove daleč na okrog ter se izvažajo po vsej državi. Št. Vid je izhodišče markiranih poti na Šmarno goro (667 m, 1½ ure) in k Sv. Katarini (738 m, 2½ ure). Postajališče avtobusnih prog iz Ljubljane v Kranj, Tržič in Cerklje. Gostilne s tujskimi sobami. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi (najdbe iz bronaste dobe). Župnija Št. Vid (dek. Ljubljana-okol., škof. ljublj.) ima 7319 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida. Prvotna cerkev je bila zelo stara, sedanja je bila zgrajena 1796. Šentvidska prafara je ena najstarejših župnij v ljubljanski okolici. Domnevno je bila ustanovljena že 1085. Cerkveno je bila podrejena oglejskemu patriarhu, odnosno oglejskemu arhidiakonu v Ljubljani. L. 1351. je patriarh Nikolaj podelil patronatske

pravice svojemu bojnemu zavezniku nadvojvodi Albrehtu. Cesar Friderik III. jo je 1461 daroval tedaj ustanovljeni ljubljanski škofiji. Iz šentvidske prafare so izšle župnije: Polhov Gradec, Črni vrh, Št. Jošt, Horjul, Dobrova in Sv. Katarina. Znameniti rojaki iz Št. Vida: Bernik Franc (r. 1870), župnik v Domžalah, pisatelj; Jovan Janko (r. 1878), narodno-gospodarski strokovnjak; Slovnik Josip (r. 1881), dekorativni slikar, zdaj v Düsseldorfu; dr. Snoj Andrej (r. 1886), univ. prof. teol. v Ljubljani.

Toško čelo, 55-9-9-0-0. Sr Ljubljana-okol. 7 km, so du Ljubljana 7 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 4 km, žel Št. Vid-Vižmarje 4 km. Nm ca 560 m. Hribovita vasica med Ljublj. poljem in dolino Gradaščice. Leži ob obč. cesti 2 km vstran od ban. ceste Št. Vid—Dobrova. Dostop z vsemi vozili. Mimo drži markirana pot k Sv. Katarini (1½ ure). Kraj obiskujejo izletniki in smučarji. Vzorna smučišča in sankališča. Gostilna.

Trata, 81-14-8-6-5. Sr Ljubljana-okol. 5 km, so du Ljubljana 5 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 1 km, žel Št. Vid-Vižmarje 1 km. Nm ca 315 m. Prvotno jedro vasi leži ob robu ravnine j. od Št. Vida, novejši del pa ob drž. cesti (postaja elektr. cestne žel.). Gospodarstvo kot v Št. Vidu.

Vižmarje, 740-106-49-57-10. Sr Ljubljana-okol. 6.5 km, so du Ljubljana 6.5 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Vid nad Lj. 0.5 km, žel v kraju. Nm ca 315 m. Leže kraj Št. Vida s. od žel. proge ob robu glavne posavske terase. Glavni sedež mizarske obrti in industrije v občini. Izdelovanje raznih alkoholnih pijač. Ostale gospodarske in prometne prilike kot v Št. Vidu. Kraj je znan iz dobe znamenitih slovenskih taborov, od katerih se je eden največjih vršil v Vižmarjih, 17. maja 1869. Sklicalo ga je slov. pol. d. »Slovenija« iz Ljubljane. Tu rojen: Erjavec Fran (r. 1893), šolnik in publicist; Koman Manica (r. 1880), pisateljica.

Občina Tomišelj

Preb. 1334, hiš 252, posest. 209, koč. 26, najem. 13. Površina 3365 ha: njiv in vrtov 1006, trav. in paš. 1132, sadovnjakov 42, gozdov 1285, ostalo 100. Občina se razprostira v j. delu Ljubljanskega Barja in zavzema ves ravninski predel, ki meji na sz. na Ljubljanico, na v. pa na črto Vratenca—Strahomer, ter s. del Krimskega pogorja vštevši še najvišji razgledni vrh Krim (1107 m). Pogorje sestoji pretežno iz apnikov in dolomitov ter predstavlja visok kraški svet, pokrit z obsežnimi iglastimi gozdovi. Ravninski svet zavzema deloma še prodnati nanos Iške, deloma pa močvirno barsko tlo, ki pa je v večji meri že izsušeno, zlasti z zgraditvijo Gruberjevega prekopa (1772—1786). Površino tvori sedaj plast črne prsti, pomešane z nezgnitimi šotnimi ostanki. Šota sama je z malimi izjemami že vsa odstranjena in porabljena. Tlo je primerno predvsem za kulturo trave, za živinorejo; njive zavzemajo razmeroma majhen del in so omejene pretežno na obrobje, kjer prevladuje normalna rjava prst s hribovite okolice. Občino namakata v izdatni meri Ljubljanica in hudournik Iška, ki mnogokrat preplavlja ves nižinski svet in ga zasipa s prodom. Prvotne vasi se nahajajo le na robu Barja ob vznožju Krimskega pogorja, izvzemši Brest, ki pa tudi leži ob meji pravih barskih tal. Lipe pa so iz novejše kolonizacijske dobe iz 19. stol. Vse vasi tvorijo z. del Ižanskega kota (prim. obč. Studenec-Ig). Občino veže z Ljubljano cesta preko Matene in Črne vasi. Važna povprečna zveza pa je ban. cesta Škofljica—Studenec-Ig—Podpeč. Prebivalci se bavijo v prvi vrsti s poljedelstvom in živinorejo, podkrimske vasi pa v obilni meri z gozdarstvom. Les prodajajo na žage v Škofljico, Podpeč in na Jezero. Ljubljanski trg zalagajo s kmetijskimi proizvodi (mleko, jajca, perutnina). Zlasti pa so v Ljubljani znani Ižanci tudi iz te občine kot prodajalci drv; kot domača obrt uspeva izdelovanje zobotrebcev in toporišč.

Brest, 291-56-56-0-2. Sr Ljubljana-okol. 12 km, so du Ljubljana 12 km, žand zdr fin pTt Studenec-Ig 4 km, žel Škofljica 8 km, o š žup Tomišelj 1 km. Nm 302 m. Vas leži v ravnini sv. od Tomišlja, na meji prodnate nasipine Iške in pravih barskih tal. Dostop z vsemi vozili po ban. cesti Podpeč—Ig—Škofljica in Brest—Matena—Ljubljana. Prebivalci se bavijo s kmetijstvom in z gozdarstvom. Prodaja mleka, jajc in svinj v Ljubljano, lesa v Podpeč in Preserje. Prenočišča za tujce. Številne rimske najdbe v bližini. Gradič Brest (danes tudi Galletova graščina imenovan) je sezidal 1664 Ivan Krištof Portner. V novejšem času je bil last rodbine Galle, zdaj je v rokah Fr. Švigelja, mag. sv. v p. Podr. cerkev sv. Andreja so zgradili za časa kuge pred 300 leti.

Jezero, 206-45-24-10-2. Sr Ljubljana-okol. 13 km, so du Ljubljana 13 km, žand Podpeč 1 km, zdr fin Studenec-Ig 9 km, žel pt žup Preserje 3 km, o 5 km, š v kraju ust. 1921, 2 odd., Kmet. nad. tečaj, Gas., DKfid. Nm 300 m. Gručasta vas leži na precej mokrotnih barskih tleh, v polkrožni ravnici med holmoma Sv. Lovrencem (329 m) in Sv. Ano (482 m). Skozi kraj vodi ban. cesta Podpeč—Ig. Ljudje se preživljajo s kmetijstvom, delom v gozdu in v bližnjih lesnih industrijah. Jz. pod vasjo leži manjše, toda stalno in precej globoko jezerce, ki ob veliki vodi zalije večji del doline. Jezerce in vsa bližnja okolica ima značilna kraška svojstva. H kraju spada tudi holm s podr. cerkvijo sv. Ane (482 m); priljubljena sprehodna točka; isto velja za griček s podr. cerkvijo sv. Lovrenca. Cerkev sv. Lovrenca je nastala najbrž v romanski dobi, vsekakor pa je bila temeljito prezidana v pozni reform. dobi in zač. 19. stol. Do 1792 je spadala pod ižansko faro. Pod isto faro je spadala tudi cerkev sv. Ane, ki je vsekakor nastala pred 1600. Cerkev ima lep kamenit portal na j. steni s kipom sv. Ane; gl. oltar je iz 1776, stranski iz konca 18. stol. Vodnjak poleg cerkve je iz 1868; blizu je mejnik ižanskega in bistriškega gospodstva z letnico 1726.

Lipe, 43-8-8-1-1. Sr Ljubljana-okol. 9 km, so du žel pTt Ljubljana 9 km, žand zdr fin Studenec-Ig 8 km, o š žup Tomišelj 5 km. Nm 290 m. Naselje leži na pravem Barju ob ban. cesti Ljubljana—Črna vas—Podpeč, v kotu med Ljubljanico in njenim desnim pritokom Iško. To je ena izmed mlajših vasi iz dobe kolonizacije Ljubljanskega Barja, nastala šele v 19. stol. Ime Lipe je sicer starejše. Ima ga n. pr. že karta Barja iz 1780, ko je stala tu samo ena hiša ob desnem bregu Ljubljanice. Očividno se je označeval kraj po drevesu, ker je bilo to drevo za obrežje Ljubljanice izjema. Kajti oba bregova Ljubljanice sta bila od Ljubljane do Vrhnike namenoma zasajena s hrasti, ki so bili čolnarjem dobra zaščita proti vetru. Prve hiše v Lipah so nastale v dobi med 1840 in 1869 na zemljišču, ki je spadalo v občino Tomišelj in pripadalo največ kmetom iz vasi Vrbljene in Strahomer. Nove hiše so spočetka uradno prištevali povsem neenotno bližnjim vasem (Tomišlju, Vrbljenam in Strahomeru). L. 1888. pa so oblasti ustanovile iz njih novo skupno vas Lipe. Mokri barski svet trpi od vsakoletnih poplav. Ljudje se preživljajo s poljedelstvom in živinorejo. Ljubljanski trg zalagajo z mlekom, perutnino in jajci. Vzorno urejeno veleposestvo Josipa Koslerja. Z Lip doma: Peruzzi Martin (1835—1906), zaslužen osuševatelj Barja; Peruzzi Svetislav (1881—1936), kipar, prof. umetn. obrt. šole v Splitu.

Planinica, 16-2-2-1-0. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Ljubljana 19 km, žand Podpeč 3 km, zdr fin Studenec-Ig 7 km, žel Preserje 5 km, pTt š žup Preserje 4 km, o 4 km. Nm 569 m. Leži na sz. pobočju z bujnim gozdom poraslega Krimskega pogorja. Lepa izletna točka na poti iz Preserja na Krim (1107 m). Do vrha 2 uri. Zelo ugodna smučarska vežbališča. Jv. od vasi se nahaja ledena jama, ki ima baje zvezo z jezerom pri vasi Jezero. Dostop le z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Borna hribovska vasica naglo propada. Še 1890 je štela 7 hiš, danes samo 2. Podr. cerkev sv. Tomaža se prvič omenja 1368 kot lovska kapela. Po tradiciji jo je zgradil ižanski grof Auersperg v zahvalo za srečno rešitev pred medvedom na lovu. Do 1880 je imela cerkev raven lesen strop, nakar so jo obokali. Do 1792 je bila podr. ižanske fare.

Strahomer, 244-43-36-4-3. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du žel Ljubljana 15 km, žand zdr fin pTt Studenec-Ig 5.5 km, o š žup Tomišelj 4 km. Nm 311 m. Obcestna vas v sv. vznožju Krima (1107 m) ob vstopu Iške v barsko ravan, kjer prejme v vasi prvi pritok Izbarco. Da smo že v območju kraških pojavov, nam priča do 40 m globoka podzemska jama Brezno, ki se nahaja nad vasjo. Dostop z vsemi vozili po obč cesti od Bresta (3 km). Prenočišča za tujce. Ljudje se preživljajo s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom. Izhodišče za Krim (1107 m), markirana pot, 2 uri. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi mostiščarjev, kot tudi v starem veku, kar dokazujejo številne rimske najdbe. Podr. cerkev sv. Jakoba. Zelo staro cerkev so po tradiciji sezidali »ajdje«. Na sz. oglu so vzidane rimske napisne plošče. Cerkev ima lep baročni oltar in freske. V dobi turških napadov so jo obdali s taborskim obzidjem.

Tomišelj, 251-52-46-4-2. Sr Ljubljana-okol. 13 km, so du Ljubljana 13 km, žand zdr fin pTt Studenec-Ig 4 km, žel Škofljica 8 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1886, 4 odd. Šolski oder, Kmet. nad. teč., PRK, PJS, Gas., Kat. prosv. d., DKfid. Nm 313 m. Vas leži na j. robu Ljubljanskega Barja in se tesno naslanja na vznožje Krima. Na v. strani tik za vasjo teče Iška. Nižinski svet ob Iški je deloma mokroten. Skozi vas vodi markirana pot na Krim (1107 m, 3 ure). Od ban. ceste Brest—Podpeč (0.5 km) morejo v vas vsa vozila. Poljedelstvo in živinoreja, trgovina z lesom. Prodaja kmetijskih proizvodov v Ljubljano. Gostilne s prenočišči. Sestavni del Tomišlja tvori naselje

Podkraj s cerkvijo sv. Janeza (Janža), ki leži ob ban. cesti proti Podpeči. Povsod tu izvirajo na robu ravnine močni studenci, t. zv. »okna«. Najmočnejši je Črni graben pod Sv. Janezom. Tu v bližini je tudi še več neraziskanih kraških jam (Pirmanovo in Smoletovo brezno). Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski in rimski dobi. Odkrili so bronaste predmete (sekire in dr.) in rimske spomenike. Rimski kamni so vzidani v cerkvenem zidu, nekaj jih je pa v Narodnem muzeju v Ljubljani. Župnija Tomišelj (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 1070 duš. Pokopališče. Župna cerkev D. M. presv. rožnega venca. Mesto prvotne zelo stare majhne kapele, omenjene že 1519, so zgradili z bogato podporo lastnika ižanskega gradu, Ivana Žige grofa Engelhausa, večjo cerkev. Ižanski župnik M. Omerza je 1720—1724 cerkev olepšal in pri njej ustanovil 1741 beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Iz ižanske župnije se je izločila kot samostojna župnija šele 1905. Cerkev je znana stara božja pot. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. (»v Borštu«) je stara ca 300 let.

Vrbljene, 283-46-37-6-3. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du žel Ljubljana 17 km, žand zdr fin pTt Studenec-Ig 5.5 km, o š žup Tomišelj 2.5 km. Nm 309 m. Obcestna vas leži na jv. obrobju Ljubljanskega Barja pod vznožjem Krimskega pogorja. Tik pod vasjo teče hudourniška Iška. V vas vodi obč. cesta, dostopna z vsemi vozili. Do ban. ceste pri Brestu 3.5 km. Poljedelstvo in živinoreja; obsežni gozdovi dajo precej lesa za prodajo v Ljubljano, Škofljico in na Preserje. Izhodišče za Krim (1107 m, 3 ure). Prenočišče za tujce. V vasi so odkrili 1929 pri kopanju neke kleti srebrn denar z letnico 1600.

Občina Vrhnika

Preb. 5902, hiš 1093, posest. 266, koč. 395, najem. 196. Površina 9902 ha*: njiv in vrtov 1661, trav. in paš. 3403, sadovnjakov 156, gozdov 4371, ostalo 311. Občina zavzema jz. del Ljubljanskega Barja, nad katerim se pričnó dvigati na j. in z. gozdnate kraške planote, na s. pa razčlenjeno skrilasto in dolomitno hribovje. Večina naselij je sicer postavljenih na obrobje barske ravnine in na najzapadnejše osamele holme sredi Barja, občinsko ozemlje pa poseže tudi v bližnji kraški svet (Zaplana), na sz. pa obsega še Podlipsko dolino. Pod robom kraških planot izvira vrsta močnih kraških vrelcev: Vel. Ljubljanica, Mala Ljubljanica, Ljubija, Bistra. Izredno velik del površine je pod gozdom (ca 44%); gozd je pretežno jelov; v normalnih razmerah je krepka gospodarska opora prebivalstvu in osnova precejšnji lesni trgovini in industriji. V nizkem barskem delu občine in v mokrotnem dnu Podlipske doline pa zavzemajo travniki in pašniki izreden obseg (ca 34%). Zato je živinoreja krepko razvita; mleko se vsak dan steka iz vse okolice na Vrhniko, kjer se proizvajajo mlečni izdelki za prodajo. Obdelane zemlje je razmeroma malo (16.7%). Od kmetijskih produktov gre na ljubljanski trg, razen živine, v glavnem le še perutnina in jajca. Obrti je precej, industrija pa ne more dobiti pravega razmaha. Prometne razmere so ugodne: skozi občino vodi glavna žel. proga Ljubljana—Trst s postajo Verd, razen tega ima Vrhnika svojo lastno lokalno žel. zvezo z Ljubljano. Od drž. ceste Ljubljana—Trst se tu cepijo ban. ceste v Horjulsko dolino, proti Borovnici in na Podlipo—Smrečje. Vrhniški kot nudi obilo lepih izletov in prirodnih zanimivosti (izviri Ljubljanice) ter bogata lovišča.

Bevke, 396-76-17-33-22. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du žand zdr fin o pTt Vrhnika 6.5 km, žel Drenov grič 2.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1852, 2 odd. Javna knjiž., Kmet. nad. š. (2 leti po 5 mes.), Gosp. nad. š. (5 mes.), Gas., Prosv. d., PJS. Nm 309 m. Jedro vasi leži na podolgovatem osamelem holmu sredi Barja ob ban. cesti Vrhnika—Bevke—Drenov grič. Zemlja je večidel barjanska črnica. Tod še režejo šoto. Večidel jo porabijo doma, ostalo prodajo okoličanom. Kmetijstvo. Dnevno se odda do 300 l mleka na Vrhniko. Čebelarstvo. Gozd krije domače potrebe. V bližini se koplje dolomitni pesek. Obrtniki, gostilne. Ekspozitura Bevke (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 396 duš. Pokopališče. Ekspozitna cerkev sv. Križa se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. Sedanja cerkev je iz druge tretjine 18. stol. Oltarji in oprema so iz 1. pol. 19. stol. Sprva podr. vrhniške prafare, je od 1782 njena ekspozitura.

Bistra, 93-9-2-2-14. Sr Ljubljana-okol. 24 km, so du žand zdr fin o š žup Vrhnika 4.3 km, žel pTt Borovnica 4 km. Nm 292 m. Leži ob vznožju gozdnatega Javoriča (604 m) ob ban. cesti Borovnica—Vrhnika. Kraj ceste izpod skalovja 7 kraških izvirkov Bistre, ki je podobno kot Ljubljanica v podzemeljski zvezi z Unico in s Cerkniškim jezerom. Krasne postrvi. Prebivalci so pretežno delavci pri graščaku Galletu (lesna industrija, izvoz lesa v Italijo).

Grad Bistra je bil do konca 18. stol. znamenit kartuzianski samostan. Ustanovil ga je 1255 koroški vojvoda Bernhard in dovedel prve menihe iz žičkega samostana. Njegov sin Ulrik je 1260, 1262 in 1265 bogato obdaroval samostan z zemljišči od Podpeči pri Ljubljanici do Rakitne, Cerknice in Dolenjega Logatca. V okviru teh obsežnih posestev so menihi izvrševali lastno nižje sodstvo. Tudi avstrijski vojvode so bili radodarni napram samostanu, oglejski patriarh Ludovik della Torre je pa 1394 inkorporiral samostanu cerkniško župnijo s podružnicami. Celjski grof Herman je 1372 osvobodil samostan mitnine in carine v gospoščini Postojni. Zato je dobil 1377 zavetništvo nad njim. Tudi grof Friderik in Veronika Deseniška sta ga bogato obdarovala. Bistriški menihi so vzdrževali stalni potniški promet in ladje za blago po Ljubljanici od Vrhnike do Ljubljane. Bili so oproščeni vseh carin za vse blago, ki so ga dovažali na trg. Grof Albert Goriški je oprostil menihe mitnine pri Podpeči in Podvelbu. Zlasti živahno trgovsko zvezo je imel samostan s Koprom, kjer je imel svoj dvor, vinske in oljčne nasade in mnogo vrtov. Ko je samostan 1382 pogorel, so ga kmalu restavrirali. L. 1463. je ponovno pogorel skupno s cerkvijo, ki je bila nanovo zgrajena in posvečena 1483. Samostan je veliko trpel v dobi turških napadov. Še hujši udarec je zadala samostanu reformacija: redovniška disciplina je izginila, število menihov je padlo, samostanska stavba sama je propadala. Menihi sami so bili Lutrove vere in tedanji prior Gregor (1552—1564) je bil v stikih z ljubljanskimi protestanti in podpiral Trubarjevo književno podjetje. Samostan je celo prenehal, dokler ga ni 1598 obnovil nadvojvoda Ferdinand. V sredi 17. stol. je zopet izredno procvital. Svoja posestva je imel v županijah: Verdu z Mirkami, Borovnici, Prevaljah, Kamniku, Begunjah, Bezuljaku, Podlipi, Igu in Ligojnah. V Ljubljani je imel svoj dvor, na Gorenjskem posestva, v Istri in Vipavi vinograde. Menihi so z živim verskim, kulturnim in gospodarskim delovanjem vplivali na svojo okolico. V samostanu so imeli svojo šolo in lepo knjižnico z važnimi rokopisi. Ko je 1773 samostan ponovno pogorel, so ga popravili, a ga je že 1782 cesar Jožef II. razpustil. Cerkev, ki je bila troladijska gotska stavba, so 1808 podrli, samostansko poslopje z vsem posestvom pa je kupil 1826 Fran Galle. V rokah te rodbine je še sedaj. Dasi je bilo poslopje večkrat obnovljeno, ga moremo smatrati v njegovem tlorisu za delo iz časa njegove ustanovitve. Zgrajen je v obliki pravokotne »podkve«. Fasadni trakt je obrnjen k cesti, dva krilna trakta pa se lomita pravokotno v ozadje. V arhitekturi pa so vidne 3 dobe: križni hodnik je iz časa pred reformacijo, levi trakt in dvorišče iz protireformacijske dobe, fasada in kapela iz dobe rokokoja. Nad kolono, skozi katero vodi cesta, so ostanki fresk iz 15. stol., v kapeli freske iz srede 18. stol. V Bistri rojen 1871 Jager Ivan, arhitekt, zdaj v Ameriki (Minneapolis).

Blatna Brezovica, 272-51-17-14-6. Sr Ljubljana-okol. 23 km, so du žand zdr fin žel o pTt žup Vrhnika 4 km, š v kraju ust. 1909, 2 odd. PJS, Gas. (z odrom). Nm 326 m. Velika vas na slemenu nizkega barjanskega holma, ob ban. cesti Vrhnika—Bevke. Pretežno kmetje, v ostalem obrtniki. Dnevno oddajo do 300 l mleka na Vrhniko. Gozd le za dom. Podr. cerkev sv. Jakoba ap. se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. Stavba v sedanji prezidavi spada v sredo 18 stol. Višina stare gotske ladje je še vidna. Okrog cerkve je obrambno zidovje iz dobe turških napadov. Pokopališče. Kapelica sredi vasi ima freske S. Ogrina.

Drenov grič, 262-47-27-20-8. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du žand zdr fin o pTt žup Vrhnika 4.8 km, žel š v kraju. Šola ust. 1909, 2 odd. Javna knjiž., PRK, JS, Gas., SVD. Nm 291 m. Zelo raztresena vas kraj drž. ceste v ravnini (naselje Stara Šranga) in deloma na bližnjih holmih (Drenova gorica). Tu se odcepi ban. cesta v Horjulsko in Polhograjsko dolino. Zemlja je precej močvirnata. Razen kmetovalcev razni obrtniki. Prodaja mleka na Vrhniko, živine, perutnine in jajc na Vrhniko in v Ljubljano.

Lesno brdo, 178-30-18-12-2. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du žand zdr fin o pTt žup Vrhnika 8.5 km, žel Drenov grič 1—3.7 km, š Drenov grič 1.2 km. Nm ca 380 m. Zelo razložena vas ob obč. poti in ban. cesti med Drenovim gričem in Horjulsko dolino. S. del vasi pripada občini Horjul. Prim. opis pri tej občini.

Mala Ligojna, 137-23-15-8-4. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du žand zdr fin o pTt žup Vrhnika 5.7 km, žel Drenov grič 1 km, š Vel. Ligojna 0 km. Nm 320—360 m. Leži nad robom Barja s. od Vrhnike, tik v. od Vel. Ligojne. K vasi spada zaselek Na Fortici ob drž. cesti (tu je bila morda že v rimski dobi utrdba ob cesti). Ostalo kot Vel. Ligojna. Podr. cerkev

* Vštevši kraj Smrečje, ki je bil 1936 priključen zopet ustanovljeni obč. Št. Jošt.

sv. Lenarta se omenja 1526. Sedanja cerkev je bila zidana 1567, predelana v sredi 18. stol. v baročnem slogu. Obdana je z ovalnim obrambnim obzidjem.

Mirke, 81-15-5-9-2. Sr Ljubljana-okol. 20 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Vrhnika 0.9 km. Nm 295 m. Leži jv. od Vrhnike v vznožju pomola med kraškimi izviri Velike in Male Ljubljanice, 1 km od drž. ceste. Dostop z vsemi vozili. Prodaja mleka (200 l dnevno), perutnine in jajc na Vrhniko. Prodaja lesa, vodna žaga. Izviri Male Ljubljanice (Veliki in Mali Močilnik) v senčnati dolini jz. od vasi so priljubljeno sprehajališče in izletna točka (poleti točilnica). Konec vasi privatno Furlanovo kopališče (žveplo in baze, 27° C). V bližini rimske najdbe. Ime vasi je nastalo od latinske besede murus, t. j. zid. Tople vrelce so verjetno poznali že Rimljani.

Podlipa, 236-47-18-15-7. Sr Ljubljana-okol. 27 km, so du žand zdr fin žel o pTt Vrhnika 8.1 km, š žup v kraju. Šola ust. 1893, 2 odd. PRK, PJS, Gas. Nm 360 m. Leži v zgornjem delu Podlipske doline kraj ban. ceste Vrhnika—Smrečje, ki se tu prične vzpenjati v strmih zavojih. Prebivalci so mali posestniki, ki se bavijo tudi z obrtjo, še več pa je sezonskih delavcev. Znatna prodaja mleka (300 l dnevno) na Vrhniko. Čebelarstvo, prodaja sadja na Vrhniko in v Ljubljano. Gostilna s prenočiščem. K vasi spadata zaselka Krošljev hrib in Razore v hribovju j. od doline. Markirana pot k 1½ ure oddaljenemu Vrhu sv. Treh kraljev (884 m). Kraj se prvič omenja 1265, ko ga je koroški vojvoda Ulrik III. podaril samostanu Bistri, ki je imel tu sedež županije za svoja tukajšnja posestva. Po razpustu samostana (1782) je prešel v last verskega sklada in 1826 v roke Galletove rodbine iz Bistre. Župnija Podlipa (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 496 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Brikcija. Prvotna cerkev sega v 14. stol. Prvič se omenja 1526. Sprva podr. vrhniške prafare, je postala 1782 lokalija in 1875 župnija.

Sinja gorica, 223-42-9-21-11. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du žand zdr fin žel o pTt žup Vrhnika 2.8 km, š Blatna Brezovica 1 km. Nm 300 m. Leži v j. vznožju malega osamelega holma sv. od Vrhnike ob ban. cesti, ki vodi proti Bevkam. Ob odcepu te ceste od drž. ceste Ljubljana—Trst leži zaselek Sap. Kmetijstvo in obrt. Nekaj je tudi delavcev in dninarjev. Prodaja živine in mleka na Vrhniko. Industrija opeke in usnja. Podr. cerkev sv. Joba se prvič omenja 1526. L. 1821. so jo renovirali. Pokopališče.

Stara Vrhnika, 465-90-28-30-27. Sr Ljubljana-okol. 21 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Vrhnika 1.9 km. Nm 324 m. Velika gručasta vas na valovitem z. obrobju Ljubljanskega Barja za holmom Sv. Trojice. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti ne daleč od ban. ceste Vrhnika—Podlipa. Obsega tudi zaselke Koren, Podčelo in Razore. Kmetijstvo, nekaj je tudi obrtnikov in sezonskih delavcev. Vas oddaja dnevno povpr. 350 l mleka vrhniški mlekarni. Prodaja stavbnega lesa in kuriva. Skozi kraj drže markirane poti na Koren (525 m), Planino (800 m) in Špico (733 m). Tu je verjetno bila večja rimska naselbina ob cesti Ljubljana (Emona)—Oglej (Aquileia). Podr. cerkev sv. Lenarta s pokopališčem. Cerkev se prvič omenja 1526. Sedanja stavba je iz zač. 18. stol. Barokizacija se je izvršila sredi 18. stol. Podr. cerkev sv. Miklavža na Korenu se omenja že 1526, a je bila 1560 menda čisto na novo zgrajena. Slabo ohranjena slikarija v notranjščini je grobo rokodelsko delo iz srede 16. stol. Cerkev ima raven, lesen poslikan strop. Cerkveni patron sv. Miklavž, zaščitnik čolnarjev, spominja na nekdanje brodarstvo.

Velika Ligojna, 243-46-30-15-0. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du žand zdr fin o pTt žup Vrhnika 4.7 km, žel Drenov grič 2 km, š v kraju ust. 1909, 2 odd. Šolski oder. Nm 333 m. Leži na obrobju Ljubljanskega Barja s. od Vrhnike ob ban. cesti, ki doseže drž. cesto niže Drenovega griča. Zemlja je deloma ilovnata, deloma barjanska črnica. Kmetijstvo, zlasti živinoreja. Sadjarstvo (predvsem jabolka). Gozd krije v glavnem le domače potrebe. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Podr. cerkev sv. Jurija s pokopališčem se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. Najkasneje sredi 18. stol. je bila barokizirana. V dobi turških napadov so jo obdali s taborskim obzidjem. V Ligojni je bil v srednjem in novem veku sedež županije samostana v Bistri za njegova tukajšnja posestva.

Verd, 640-125-20-73-25. Sr Ljubljana-okol. 20.5 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Vrhnika 1.5 km, žel Verd 2.5 km. Nm 294 m. Leži v vznožju Ljubljanskega vrha (813 m) ob ban. cesti Borovnica—Vrhnika. V neposredni bližini izvira Velika Ljubljanica in njen pritok Ljubija. Onstran Ljubije ob ban. cesti proti Bistri ležita zaselka Podgora in Pritiska. Kmetijstvo, prodaja mleka (300 l dnevno) na Vrhniko. Največ dohodkov donašajo veliki iglasti gozdovi, ki so pripomogli k razvoju znatne lesne industrije (žage, parketi). Obrtniki, opekarna. Izhodna točka za Ljubljanski vrh (813 m). J. odtod za Bukovim vrhom (706 m) 60 m globoko kraško brezdno Kašalevc s kapniki in vodnim bazenom (1½ ure od Verda). Nad vasjo so še vidni ostanki »Ajdovskega zidu«, ki se je vlekel od Vrhnike in mimo žel. postaje na Verdu, preko Strmice na Špekel (768 m) pri Zaplani. Zid so zgradili Rimljani v obrambo proti sovražnikom in v zaščito rimske ceste, ki je vodila tod mimo iz Ljubljane v Oglej (gl. Vrhnika). Značilno je ime »Gradar«. Vas se prvič omenja že 1260. Tu je bil nekdaj sedež samostana v Bistri za njegova tukajšnja posestva. Podr. cerkev sv. Antona s pokopališčem se prvič omenja 1526 v seznamu cerkv. drag. Sedanja baročna cerkev je bila zgrajena konec 17. ali v zač. 18. stol. Freske pa so iz srede 15. stol. (sv. Krištof, sv. Miklavž), oltarji iz 18. stol. Kapelica poleg cerkve je bila zgrajena 1877 v neoromanskem slogu po načrtih arh. Hartmanna. Kapelica sv. Florijana na vasi datira iz pobaročne dobe. Kapelica pod Goro je bila zidana sredi 18. stol. Rojaki z Verda: Kotnik Franc (1828-1890), ustanovitelj industrije, dež. posl.; Kotnik Karl (1875—1910), industrijalec, dobrotnik CMD; Marolt Marijan (r. 1902), odvetnik, umetn. zgodovinar; Petkovšek Jožef (1861—1898), slikar; Sternen Matej (r. 1870), slikar impresionist, restavrator.

Vrhnika, trg, 2280-426-34-127-45. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1796, 16. odd., Knjiž. sok. d., Gosp. nad. š., Obrtna nad. š., SKJ, JS, Strel. druž., Prosv. d., PRK, Gas., NO, SD, KD, PČD, Elizab. konf., Pev. d. Sv. Cecilije, Pev. zb. Kat. akcije, Kat. d. rok. pom., Cankarjev dom, Združenje obrtnikov, Združenje gostilničarjev, Olepš. d., Šah. klub, Sportno d., Godb. d., Sok. gled. od., Gled. od. d. rok. pom. Vodovod, elektrika, 3 zdravniki, 2 odvetnika, notar.

Nm 296 m. Vrhnika leži v jugozahodnem kotu Ljubljanskega Barja blizu kraških izvirov Ljubljanice. Na j. in z. se prične neposredno visok kraški svet. V trgu je križišče drž. ceste Ljubljana—Trst in ban. ceste Podpeč—Vrhnika—Smrečje. Naselbina se je razvila iz treh prvotno vsaksebi stoječih sestavnih delov, ki so še danes v strnjeni zazidavi zvezani le ob drž. cesti (»Novi cesti«). To so: Breg, ležeč med mostom na Ljubljanici in cerkvijo sv. Lenarta, prvotno trgovsko in čolnarsko središče, nadalje Vas ob Stari cesti pod Sv. Trojico (354 m), prvotno kmetsko naselje s še danes prevladujočim kmetijstvom, in končno Hrib okoli župne cerkve sv. Pavla, tam, kjer se prične drž. cesta vzpenjati na prve kraške obronke. Hrib je bil sedež stare vrhniške usnjarske industrije. K V. spadajo še zaselki Betajnova, Kurja vas, Raskovec in Storžev grič, vsi že na kraškem svetu nad ravnino. Med prebivalstvom Vrhnike prevladujejo mali posestniki, delavci in dninarji. Pravih kmetov je malo. Trg je gospodarsko središče bližnje in daljne okolice. Najmoderneje urejena mlekarska zadruga izdeluje čajno maslo, ter trapistovski in ementalski sir; povprečni letni izvoz 6000 kg sirovega masla in 70.000 kg sira v razne kraje banovine, pa tudi v Beograd in naše Primorje. Zelo razvito čebelarstvo, ki producira med tudi za izvoz. Važna je bližina lepih iglastih gozdov, ki so nudili pogoje za razvoj znatne lesne industrije in trgovine. Precejšen izvoz lesa, zlasti desak in drv v Italijo. Poleg tega ima V. še strojarsko in opekarsko industrijo ter industrijo eteričnih olj. Precejšen tujski promet. Gostilne s tujskimi sobami. Izhodišče bližnjih in daljših izletov: na razgledni grič k cerkvi sv. Trojice (354 m, ¼ ure), k izvirom Ljubljanice (½ ure), na Koren (525 m, 1 uro), na Planino (800 m, nova planinska koča, 1½ ure), k presihajočemu studencu Lintvernu (1½ ure), na Ljubljanski vrh (813 m, 2 uri) in na Vrh sv. Treh kraljev (884 m, 3½ ure).

V območju V. imamo že zelo stare predzgodovinske sledove. Najstarejša najdba in posebna redkost je diluvialno rogovje severnega jelena, odkopano 1905 pri Petričevi opekarni. Na mestu Vrhnike je stala keltska naselbina, ustanovljena okoli 338 pr. Kr. od noriških Tavriskov. Gotovo je bila že tedaj važna trgovska in strategična postaja na prometni poti med Baltiškim morjem in Italijo, ter pristanišče za trgovino po Ljubljanici, Savi in Donavi z vzhodom. Po grški pripovedki so V. ustanovili Argonavti, ki so pod vodstvom tesalskega kraljeviča Jazona priplули, vračajoč se iz Kolhide (ob Črnem morju) po Donavi, Savi in Ljubljanici, do tod. Od tu so svojo ladjo Argo (odtod »ladja Argo« v trškem grbu) prenesli čez Kras na Jadransko morje ter nadaljevali pot po morju v Grčijo. V starem veku je bila tu važna trgovska in vojaška postojanka Nauportus ob rimski cesti Aquileia (Oglej)—Emona (Ljubljana). Ta cesta se je držala obronkov in se izogibala Barja ter bila tako predhodnica sedanje Tržaške ceste, s katero se večinoma ujema. Rimski Nauportus je imel dve središči: trgovsko na Dolenjih njivah ob Ljubljanici, kjer je bilo važno rečno trgovsko pristanišče. Blago, ki so ga dovažali z vozovi ali ga tovorili iz Italije po suhem, so tu nalagali na ladje (odtod rimski naziv). Drugo, vojaško središče, je bilo

na mestu sedanje cerkve sv. Pavla v Hribu, kjer je stal tabor »Statio ad nonum«. Nauportus je bil obzidan; sledove obzidja je še mogoče zasledovati; na hribu »Turnovše« nad Trž. cesto je stal »kastel«, trdnjava s stolpi. Nad to utrdbo je bil v 3. stol. po Kr. zgrajen orjaški, 10 km dolg, 2—3 m visok in 1 m debel obrambni zid, »Praetentura Italiae« ali »Claustra Alpis Iuliae« (zapora Julijskih Alp), do danes deloma ohranjen »Ajdovski zid«, ki je imel 62 obrambnih stolpov (gl. Verd). Rimski Nauportus je bil razrušen 14 po Kr. ob priliki upora treh vrhniških legij, ki so tu gradile ceste in obdelovale Barje. Naselbino so sicer obnovili, vendar je njeno dotedanjo vojaško in trgovsko vlogo prevzela tedaj ustanovljena Emona. Nauportus so dokončno v 5. stol. po Kr. razrušili Atilovi Huni.

V srednjem veku je V. radi svoje prometne lege in radi plovbe po Ljubljanici znova dobila svoj trgovski pomen. Trgovsko središče v V. se je tedaj premestilo na današnji Breg, dočim je naselbina v Hribu okrog župne cerkve točno nadaljevanje rimskega kastela. Med obema se je ob potoku pod Sv. Trojico razvila še Vas, prvič omenjena 1430. Tržani so se večinoma preživljali s trgovino, tovorjenjem in izposojevanjem konj. Po Valvasorjevem poročilu so bili Vrhničani skoro sami tovorniki, ki so prenašali vino iz Vipave, Trsta, Krasa in Goriške, ter tudi drugo blago, ki so ga tovorili iz Benetk v Ljubljano, Gradec in Dunaj. Tovorniki in posojevalci konj so stanovali na Vasi in imeli v 18. stol. tudi bratovščino za lastnike konj. Na njo še spominja oltar sv. Štefana pri Sv. Trojici iz 2. pol. 17. stol. ali zač. 18. stol. 17. in 18. stol. je za V. doba splošnega procvita in blagostanja. Vrhniški čolnarji, ki so stanovali na Bregu, so imeli svoj čolnarski ceh in cesarskega mitničarja. Slednji je vodil poseben urbar in vršil tudi sodstvo. Mitničarskemu uradu so v 18. stol. načelovali carinski uradniki. Carinarnica je imela poseben drž. magazin (sedanje skladišče pivovarne Union na Novi cesti ob Ljubljanici). Tu so vozniki odlagali predvsem italijansko in kolonijalno blago. Današnje Jelovškovo skladišče je bilo nekdaj magazin idrijskega drž. erarja za njegov rudnik živega srebra, ki so ga sem tovorili Tolminci po »Stari cesti« čez Veherše na Vrhniko; od tu so ga dalje prevažali po Ljubljanici. Od obrti je bilo posebno razvito usnjarstvo. Usnjarji so se naselili okrog župne cerkve sv. Pavla na Hribu ob cesti na Trst. Ta obrt, ki je nekdaj štela 9 usnjarij, je še danes dobro zastopana (tovarna Pollak). Strojarji so imeli svojo bratovščino s sedežem na Vasi (sedanja gostilna pri Gregatu-Stržinarju, imen. na »Gerberku«). Njihova trikotna zastava z oljnato sliko Brezmadežne in na drugi strani z levom, ki drži trojni simbol strojarske obrti in zadružno skrinjico, je še danes ohranjena. Tudi številni čevljarji so bili organizirani v lastno bratovščino. Njihovo bandero s čevljarskima zaščitnikoma sv. Krispinom in Krispijanom je še danes ohranjena v cerkvi sv. Trojice. Svoj pomen je začel kraj zgubljati po 1720, ko je cesar Karel VI. dal graditi veliko cesto od Dunaja v Trst. Čolnarstvo je upadalo, 1787 in definitivno 1804 je bil razpuščen čolnarski ceh. Po novem brodarskem zakonu iz 1823 je postalo čolnarjenje po Ljubljanici med Ljubljano in Vrhniko svobodno. Razvijalo se je pa prevozništvo po Tržaški cesti. Vrhničani so vozili daleč v Italijo, v Mantuo (še danes gostilna Mantua ob Novi cesti na Cankarjevem trgu). Vendar se je plovba po Ljubljanici vršila še do 1857, ko je stekla železnica Ljubljana—Trst, ki je pustila V. ob strani. Po Ljubljanici so odsedaj prevažali le še opeko in kamenje. V. sama je dobila svojo žel. zvezo z Ljubljano 1899.

Po Valvasorju je bila Vrhnika že 1325 trg, torej eden najstarejših trgov na bivšem Kranjskem. Trški sodnik je izvrševal lastno sodstvo. Gospodarji V. so bili Vrhniški gospodje (omenjeni od zač. 14.—15. stol.), Šentpetrski gospodje, od katerih se 1325 omenja Albert Šentpetrski; z njim je 1370 ta rodbina izumrla. Sledili so ji grofje Auerspergi, za njimi rodbina pl. Barbo (1574) in knezi Eggenbergi (izumrli 1717). Njih dediščino so prevzeli Habsburžani in trg je bil podrejen do 1848 graščinskemu gospodstvu v Bistri. Turki so napadali trg 1425, 1431, 1476, 1497. Požari so uničili trg popolnoma ali delno 1606, 1628, 1632, 1670, 1728, 1878. Od starih stavb je najpomembnejše občinsko poslopje s kamenitim portalom in vdelano ploščo 1554, prezidano v zač. 19. stol., dalje Lovrenčičeva hiša s kamenitim portalom z letnico 1808 in dvojnimi arkadami, Repova hiša na Vasi iz 1700. L. 1846. je dobila V. pravico do 7 letnih in 4 živinskih sejmov in tržne dneve. Od 1868 je V. sedež okr. sodišča.

Župnija Vrhnika (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 5330 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Pavla. Prvotna zelo stara cerkev je bila zgrajena na mestu rimskega tabora. Novo drugo cerkev so zgradili 1408, tretjo 1628 in sedanjo 1850—1851. Cerkev ima v notranjščini in zunanjščini (nad portalom) freske Kurz-Goldensteina, nadalje v presbiteriju freske J. Wolfa (1867), ki jih je vse deloma preslikal S. Ogrin. Oprema, oltarji in reliefi v njih so deloma še iz 17. in 18. stol. Do 1836 je bilo pri cerkvi pokopališče. Sprva je bila cerkev podr. šentpetrske prafare v Ljubljani, 1296 se že omenja kot vikariat, 1408 pa kot župnija. Sprva je V. pripadala oglejski cerkveni oblasti. Ob ustanovitvi ljubljanske škofije 1461 pa je bila njej inkorporirana. Prafara je mati župnij Logatca (od 1689), Rovt (od 1694), Godoviča (od 1724), Hotedršice (od 1746), Zaplane (od 1787) in Podlipe (od 1790).

Podr. cerkev sv. Trojice na griču nad vasjo (354 m) je bila zgrajena okoli 1630 in posvečena 1693. Restavrirali so jo 1870—1871. Cerkev obkroža zid s 13 kapelami križevega pota (zgrajene okrog 1700). V vencu teh kapel tvori cerkev zrel tip baročne grupacije mas. Notranja oprema je deloma iz 17. stol. (kip sv. Ane). Mnogo je slik S. Ogrina in nekaj menda tudi od Metzingerja. Znamenito je čolnarsko bandero: na eni strani podoba sv. Trojice nad Ljubljanico z Ljubljano, na drugi sv. Miklavž nad Ljubljanico z Vrhniko. Na vodi je slika čolnarjev v narodnih nošah. Nekdaj, zlasti v 18. stol., je bila priznana božja pot. Kapelica Božjega groba jv. od cerkve je bila zgrajena okoli 1700. Podr. cerkev sv. Lenarta je imela v Valvasorjevi dobi obliko majhne gotske stavbe. Kdaj je dobila današnje lice, ni znano. Zidana je v obliki križa s poševno izpolnjenimi koti. Arhitektura kaže na zač. 18. stol. Oltarji iz srede 19. stol. Slike: A Götzl, M Koželj.

Znameniti Vrhničani: Cankar Ivan (1879—1918), najmočnejši in najplodovitejši sloven. pisatelj (ima v trgu spomenik); Cankar Karel (r. 1877, brat Ivanov), politik in publicist, kanonik v Sarajevu v pok.; Huth Irma (1835—1900), učit., ust. dekl. penzionata v Ljubljani; Jager Francis (r. 1869), župnik-misijonar in čebelarsko-vrtnarski strokovnjak v Am. (Minneapolis); Jelovšek Gabriel Viktor (1858—1927), veleposestnik, gospodarstvenik in politik z velikimi zaslugami za Vrhniko; Maier Anton (r. 1859), metod. pisatelj; Mihevc Ignacij (r. 1870), soc. in del. organizator v Ljubljani (kovinarska stroka); Ogrin Simon (1851—1930), akad. slikar (cerkve po vsem Slov.); dr. Opeka Mihael (r. 1871), kanonik, cerkv. pisatelj in govornik; Voljč Jakob (1878—1900), pesnik.

Zaplana, 396-66-26-16-13. Sr Ljubljana-okol. 31 km, so du žand zdr fin žel o pTt Vrhnika 12 km, š žup v kraju. Šola ust. 1900, 2 odd. Javna knjiž., šolski oder, Gosp. nad. š. (3 mes.), DKfid. Nm 665 m. Vas leži v jz. pobočju gozdnate Planine nad Vrhniko ob obč. cesti, 5.5 km od drž. ceste Vrhnika—Logatec. Vas sestavlja več ločenih zaselkov s središčem pri župni cerkvi. Znatnejši zaselki so Jerinov grič, Log in Strmec. Malo rodovitna, peščena in skalovita tla. Kmetijstvo in lesna trgovina. Prodaja živine, smetane in surovega masla na Rovte in na Vrhniko. Priljubljena izletna točka. Izvrstni smuški tereni. Na Planini razgledni stolp. Markirane poti. Pod njo na jv. (482 m) znameniti Lintvern, periodični izvirek, ki nikdar ne presahne. Pri vasi (na Jerinovem griču) so še vidni zadnji ostanki »Ajdovskega zidu« (gl. Vrhnika!). Na predzgodovinske naselbine še spominjajo značilna imena v tej vasi: Malo in Veliko Gradišče. Župnija Zaplana (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 475 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina in Urha se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526. Okoli 1606 so jo prenovili. L. 1893. jo je uničil požar in 1895 potres. K staremu zvoniku so 1895—1897 sezidali novo cerkev v psevdoromanskem slogu. Prvotno je bila cerkev podr. vrhniške prafare, iz katere se je izločila 1787 kot lokalija z matrikami. Lokalija je bila 1875 povzdignjena v samostojno župnijo.

Občina Želimlje

Preb. 1094, hiš 236, posest. 161, koč. 63, najem. 11. Površina 2993 ha: njiv in vrtov ca 426, trav. in paš. ca 1168, gozdov ca 1347, ostalo ca 12. Občina obsega vso dolino Želimeljščice, ki se na s. na široko odpre proti Ljubljanskemu Barju. Vzhodno apniško pobočje doline je ravno, strmo in pokrito z obsežnimi, pretežno bukovimi gozdovi. Šele na planoti nad njim pričnо prva naselja, ki deloma spadajo še v želimeljsko občino. Zahodna stran doline je vrezana v skriljavce in dolomite, zato je zložnejša in bolj razčlenjena. Tu segajo naselja preko 600 m visoko gori pod Kurešček (833 m). Na višinah se tu razprostirajo lepi iglasti gozdovi in širne senožeti. Prebivalstvo je izključno kmetsko; a za kmetijstvo niso pogoji niti v peščenem hribovitem svetu, niti v osojni in mokrotni dolini posebno ugodni. V hribih pogosto srečamo opuščene kmetije. Zaslužek daje prodaja živine, perutnine in bukovih drv v Ljubljano, razen tega pa še izdelovanje zobotrebcev v zimskem času. Glavna prometna žila je stara obč. cesta Pijava gorica—Želimlje—Turjak, dočim vodi drž. cesta Ljubljana—Sušak (»Gornja

cesta«) po gozdnatem pobočju daleč od vasi in je za večino občine stranskega pomena. Radi slabih prometnih zvez so tudi izletniki in smučarji redkejši gostje, kot bi to kraj zaslužil.

Brezje, 23-4-4-0-0. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du Ljubljana 17 km, žand žel pTt Škofljica 6 km, zdr fin Studenec-Ig 7 km, o š žup Želimlje 3.5 km. Nm 489 m. Leže ½ km z. od drž. ceste na Turjak nad Pijavo gorico. Ostalo kot Smrjene.

Gradišče, 50-9-7-2-0. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Ljubljana 19 km, žand žel Škofljica 8 km, zdr fin pTt Studenec-Ig 8 km, o š žup Želimlje 2 km. Nm 514 m. Leži nad Želimljami na planoti ob kolovozu, 0.5 km vstran od drž. ceste Ljubljana —Sušak. Dostop z vozom. Kmetijstvo in hišna obrt (zobotrebci). Prodaja perutnine, jajc in zobotrebcev v Ljubljano. Na hribu so odkrili večjo utrjeno predzgodovinsko naselbino. V bližini vasi je več gomil iz hallstattske dobe. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana muč. je bila zidana okoli 1700.

Klada, 44-8-8-0-0. Sr Ljubljana-okol. 18 km, so du Ljubljana 18 km, žand zdr fin pTt Studenec-Ig 6 km, žel Škofljica 9 km, o š Želimlje 2 km, žup Golo 3 km. Nm 480 m. Leži v hribovju nad Želimljami ob kolovozu, 5 km vstran od ban. ceste Škofljica—Ig. Dostop možen z vozom. Prodaja živine, jajc in drv v Ljubljano.

Pijava gorica, 180-44-27-14-3. Sr Ljubljana-okol. 14 km, so du Ljubljana 14 km, žand žel pTt Škofljica 3 km, zdr fin š žup Studenec-Ig 4 km, o 4 km. Nm 337 m. Leži na hribovitem pomolu nad Ljubljanskim Barjem ob drž. cesti Škofljica—Sušak, ki se tu prične vzpenjati proti Turjaku. Mimo držita avtobusni progi Ljubljana—Sušak in Ljubljana—Vel. Lašče—Bloke. Ilovnat, deloma močviren svet. Pretežno bukovi gozdovi. Kmetijstvo in hišna obrt (zobotrebci). Prodaja živine in jajc v Ljubljano. Pripravna sankališča. Gostilne.

Sarsko, 77-11-9-2-0. Sr Ljubljana-okol. 15 km, so du Ljubljana 15 km, žand zdr fin pTt š žup Studenec-Ig 3 km, žel Škofljica 7 km, o 3 km. Nm ca 440 m. Leži na planoti med Želimeljsko dolino in močvirno Drago, zatokom Ljubljanskega Barja. Po obč. cesti je 3 km do ban. ceste Škofljica—Ig. Dostop le z vozom. Prodaja živine, jajc in drv v Ljubljano.

Selnik, 69-11-9-2-0. Sr Ljubljana-okol. 19 km, so du Ljubljana 19 km, žand zdr fin Studenec-Ig 9 km, pTt Studenec-Ig 8 km, žel Škofljica 10 km, š žup Golo 3 km, o 2 km. Nm ca 520 m. Naselje s pripadajočim zaselkom Saša. Leži na sv. pobočju Kureščka (833 m) ob kolovozu, 7 km vstran od ban. ceste v. pri Igu. Dostop z vozom. Prodaja živine, jajc in drv v Ljubljano.

Smrjene, 91-18-14-4-0. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du Ljubljana 17 km, žand žel pTt Škofljica 6 km, zdr fin Studenec-Ig 7 km, o š žup Želimlje 3.5 km. Nm ca 430 m. Leže sv. od Želimlja na valoviti kraški planoti. V kraj drži obč. pot, 1.3 km od drž. ceste Škofljica—Sušak. Dostop z vozom. Kmetijstvo in hišna obrt (zobotrebci). Prodaja živine in jajc v Ljubljano. Podr. cerkev sv. Štefana ima na velikem zvonu letnico 1685, na malem pa 1693. Zgrajena je bila istočasno s cerkvijo v bližnjem Rogatcu.

Visoko, 111-20-14-6-0. Sr Ljubljana-okol. 23 km, so du Ljubljana 23 km, žand zdr fin Studenec-Ig 16 km, žel Škofljica 17 km, pT Turjak 5 km, š Zapotok 2 km, žup Ig 1 km, o 7 km. Nm ca 630 m. Leži na vzhodnem pobočju Kureščka (838 m) ob dobri kolovozni poti, 15 km daleč od ban. ceste pri Igu. Dostop z vozom. Kmetijstvo, gozdarstvo in hišna obrt (zobotrebci). Prodaja živine in lesa v Ljubljano. Gostilna. H kraju spada zaselek Hudi Rogatec. Podr. cerkev sv. Miklavža je zelo stara in znamenita radi fresk iz 1443, radi ravnega lesenega stropa ter zlatega velikega oltarja iz srede 17. stol.

Vrh, 55-12-10-2-0. Sr Ljubljana-okol. 20 km, so du Ljubljana 20 km, žand žel pTt Škofljica 9 km, zdr fin Studenec-Ig 9 km, o š žup Želimlje 2.5 km. Nm ca 540 m. Leži jv. od Želimlja na planoti ob kolovozu, 0.6 km vstran od drž. ceste Ljubljana—Sušak. Dostop z vozom. Nerodoviten ilovnat svet. Kmetijstvo in hišna obrt (zobotrebci). Prodaja jajc in zobotrebcev v Ljubljano. Smuški tereni. Podr. cerkev sv. Petra ap. je bila sezidana pred 1450. Od prvotne stavbe se nam je ohranil še gotski presbiterij, slika v 15. stol. od nekega Janeza, meščana iz Ljubljane. Ostala stavba je bila pozneje prezidana. Znamenit je zlati veliki oltar iz srede 17. stol.

Zapotok, 134-32-19-9-3. Sr Ljubljana-okol. 25 km, so du Ljubljana 25 km, žand zdr fin Studenec-Ig 15 km, žel Škofljica 17 km, pT Turjak 6 km, š v kraju, žup Ig 15 km, o 8 km. Šola ustanov. 1908, 1 odd. Nm ca 630 m. Leži z. od Turjaka na robu širokih senožeti v. pod Mokrcem (1058 m). V kraj drži 15 km dolga občinska pot, od banovinske ceste Škofljica—Ig. Dostop z vozom. Slabo rodoviten, peščen svet. Kmetijstvo, gozdarstvo in hišna obrt (zobotrebci). Prodaja stavbnega lesa, drv in živine v Ljubljano. Gostilna. V bližini izletna razgledna točka Kureščck (833 m), ki je obenem znamenita božja pot za bližnjo okolico. Ugodni smuški tereni. Nova smuška in izletniška postojanka Zveze kmečkih fantov in deklet. V starem veku je vodila pod Kureščkom rimska cesta v smeri Ljubljana—Ig —Cerknica. Kraj je dobil ime po kresovih, ki so jih tu »kurili« v turški dobi. Podr. cerkev Rojstva Dev. M. na Kureščku ima stalnega duhovnika, žup. upr. v p.

Želimlje, 260-67-40-22-5. Sr Ljubljana-okol. 17 km, so du Ljubljana 17 km, žand zdr fin pTt Studenec-Ig 6 km, žel Škofljica 8 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1903, 2 odd. Gas., DKfid. Nm 322 m. Leže pod Kureščkom (833 m) globoko v stranski dolini Ljubljanskega Barja ob potoku Želimeljščici na vršaju njenega levega pritoka. Skozi kraj vodi obč. cesta na Turjak, ki se 5 km odtod pri Pijavi gorici odcepi od drž. ceste Škofljica —Sušak. Dostop možen vsem vozilom. Vas sestavlja izven glavnega jedra več zaselkov, raztresenih po vsej dolini: Brezovica, Pleše, Podreber, Poljana, Rogovila (odcep obč. ceste na Ig), Skopačnik, Trnje. Svet je ilovnat in srednje rodoviten. Lepi iglasti in bukovi gozdovi. Prebivalstvo živi v glavnem od kmetijstva in gozdarstva. Prodaja živine in jajc v Ljubljano. Mlekarstvo. Čebelarstvo. Hišna obrt (zobotrebci). Mlini in vodne žage. Izvoz stavbnega lesa na Škofljico in drv v Ljubljano. Obrtniki. Gostilna. Izhodišče izletov na Kureščck (833 m, 1½ ure), Mokrec (1058 m, 2 uri) in Sv. Ahac (749 m, 2 uri). Po župni kroniki je nekdaj stala na gričku za »Cesarjem« (h. št. 19) neka trdnjava s trojnim nasipom, jarki in obkrožnim rovom. Do pred par desetletji so se nad to trdnjavo še dali razpoznati sledovi starega gradu, ki so pa danes že popolnoma izginili. V bližini župne cerkve stoji gradiček Namršelj. Nekdanji grajski lastniki so bili grofje Orsini-Blagay, sedanji lastnik je H. Auersperg, ki grad uporablja za gozdarski in upravni urad turjaške graščine. Župnija Želimlje (dek. Ljublj.-okol., škof. ljublj.) ima 499 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida, muč. Prvotno cerkev so dali po Valvasorjevem poročilu sezidati na pokopališču pod Namršljem Engelshausi, lastniki Namršlja. Sedanja stavba v renesančnem slogu je bila zgrajena 1884-1886. Cerkev je bila do 1787 podr. ižanske župnije, nato lokalija in končno prava župnija. Župna kronika se piše od 1894.

Mestna občina Ljubljana

Prebivalstvo in površina. Ljubljana je štela po ljudskem štetju iz 1931 59.768 preb. Sept. 1935 pa je bila ustvarjena Velika Ljubljana s tem, da so se mestni občini priključile celotne občine Moste (z vasmi Moste, Selo in Vodmat), Vič (z vasmi Glince, Rožna dolina in Vič), Zg. Šiška (z vasmi Dravlje, Kamna gorica, Koseze, Šiška in Zapuže) ter deli občin Dobrunj (Štepanja vas), Ježice (del Stožic in Jarš) in Polja (letališče). Ljubljana v tem obsegu bi štela po štetju iz 1931 21.108 preb. več, torej v celoti 80.876 preb. V novo priključenih delih pa se je izvedlo sept. 1935 novo štetje z naslednjimi rezultati: Moste 7557, Vič 7533, Zg. Šiška 5147, Štepanja vas 1176, del obč. Ježica 1098, del obč. Polje 108, kar dá skupno 22.619 preb. Ker pa za mesto v starem obsegu še ni novega štetja, ni mogoče ugotoviti podrobne celotne številke za 1935. Če je mesto v razdobju 1931—1935 naraščalo v istem razmerju kot v desetletju 1921—1931, bi število prebivalstva Velike Ljubljane znašalo ca 85.000. Površina Vel. Ljubljane znaša 6562 ha. Občina obsega na jugu velik del Ljubljanskega Barja; na severni strani ji pripada rodovitno prodno Ljubljansko polje skoraj do Save. Na zahodu vključuje občina onstran Rožnika vlažno in mokrotno ozemlje ob sotočju Gradaščice in Glinščice, medtem ko poteka njena meja na vzhodu čez Golovško hribovje že v neposredni bližini Ljubljane.

Ljubljana mesto

Oblasti in uradi. Kr. banska uprava dravske banovine. Njeni oddelki so: Obči (I.) z odseki (sekretariat, personalni, gl. pisarna in ekonomat). Upravni (II.) z odseki (obči upravni, za javno varnost, za samouprave). Kmetijski (III.) z odseki (za kmetijstvo in živinorejo, za veterinarstvo, za agrarno-pravne posle, komisija za agrarne operacije, gozdarski odsek, gozdarsko-tehnični odsek za urejanje hudournikov). Prosvetni (IV.) z odseki (za osnovni pouk, za srednje, učiteljske in meščanske šole, banov. zaloga šol. knjig in učil). Tehnični (V.) z odseki (za ceste in mostove, za hidrotehnična dela, za arhitektonske in elektrostrojne posle, pravni referat in računsko-administrativni referat tehn. odd.). Oddelek za socialno politiko in narodno zdravje (VI.) z odseki (za socialno politiko, referat za inspekcijo dela, referat za inspekcijo parnih kotlov, izseljeniški referat, odsek za narodno zdravje). Finančni (VII.) z odseki (drž. računovodstvo, ban. finance). Oddelek za trgovino, obrt in industrijo (VIII.) z odseki (za trgovino, obrt in industrijo, za rudarstvo, za pospeševanje obrti, tujsko-prometni svet).

Sresko načelstvo za Ljubljano-okol. z oddelki: obrtni, sanitetni, veterinarski, gozdarski, prosvetni, blagajna, izseljeniški referat, potni listi. Sreski cestni odbor.

Uprava policije z odseki: I. Personalne, administrativne zadeve in posli sekretariata. II. Politične, tiskovne in društvene zadeve, državljanstvo. III. Kriminalne zadeve. IV. Splošne zadeve (prijava vozil, obrtne zadeve, prijavni in zglaševalni urad, najdeni in zgubljeni predmeti, dovoljenja za bivanje inozemcev, globe, nravstvena spričevala, potni in orožni listi, legitimacije, policijski zdravnik itd.).

Sodstvo: Apelacijsko sodišče. Višje drž. tožilstvo. Drž. tožilstvo. Okrožno sodišče (12 odd.). Okrajno sodišče (9 odd.). Obrtno sodišče. Razsodišče ljubljanske borze za blago in vrednote. Jetniška uprava.

Mestni magistrat. Mestno poglavarstvo. Oddelki: Obči (I.) z odseki (verske in zakonske zadeve, predsedstveno tajništvo, prosvetni odsek, arhiv in knjižnica, statistični, personalni odsek). Obrtni, policijski in eksekucijski (II.) z odseki (obrtni, policijski in eksekucijski, mestni posredovalni urad). Socialno-zdravstveni (III.) z odseki (mestni fizikat, mestni socialno-politični urad, mestno tržno nadzorstvo). Mestni vojaški urad (IV.). Mestni gospodarski urad (V.) z odseki (administrativne zadeve, pravne zadeve, brezobrestna posojila). Mestni gradbeni urad (VI.) z odseki (nadzorstvo nad mestno pristavo, kanali, mostovi, vodne zgradbe, ceste, hodniki, kaldrmina, cestno nadzorstvo, parcelacija, regulacija, stavbne zadeve hiš, šol. odbor, gradbeno-pravne zadeve). Mestna finančna uprava (VII.) z odseki (mestno knjigovodstvo in blagajna, mestni dohodarstveni urad). Mestni domovinski urad (VIII.) za domovinstvo, meščanstvo, dom. matica, mrliški zapisnik, volitve. Mestni pomožni urad (IX.) z odseki (vložišče, vložni zapisnik, odpravništvo in registratura). Mestni veterinarski urad. Veterinarska sanitetna kontrola.

Mestna podjetja: Mestni vodovod in elektrarna, mestna plinarna, mestna klavnica, mestna pristava, vozni park in mehan. delavnica, mestni pogrebni zavod, mestna zastavljalnica. Prodajalna mest. elektr. in plinarne. Maloželezniška družba d. d. (večino delnic ima mestna občina ljubljanska).

Cerkvene oblasti in uradi:

a) Rimsko-kat. cerkev: Knezoškofija ljubljanska. Škofijski ordinariat z oddelki: 1. škofijska pisarna, 2. škofijsko računovodstvo, 3. škofijski arhiv, 4. škofijsko cerkveno sodišče. Župni uradi: stolni župni urad sv. Nikolaja, mestni župni urad sv. Jakoba, Marijinega Oznanjenja, sv. Petra, Trnovo, sv. Cirila in Metoda, sv. Frančiška Ser. v Sp. Šiški, Vič-Glince in ekspozitura sv. Družine v Mostah.

b) Pravoslavna cerkvena občina (1 cerkev in 1 kapela).

c) Evangeljska cerkvena občina (1 cerkev).

Dravska finančna direkcija z odseki: 1. obči odsek, 2. za računovodstvo, 3. za neposredne davke, 4. za carine, 5. za trošarine in takse, 6. za kataster in drž. posestva.

Davčna uprava za mesto z oddelki: I. davčno, taksno in trošarinsko poslovanje; II. računovodstveno in blagajniško poslovanje. — Davčna uprava za Ljubljano-okol.

Glavna carinarnica. Vršitev carinske službe v okviru carin. predpisov, preiskava carin. kaznjivih dejanj, odločitev na prvi stopnji o carin.-kaznjivih dejanjih in predmetih itd.

Katastrska uprava. Tehnično in davčno vzdrževanje katastra, klasiranje zemljišč, oprostitev davkov, odmera zemljiškega davka, pregled in odobritev manjših del civ. inženjerjev in geometrov ob razdelbi zemljišč, izdajanje izpiskov iz katastr. elaboratov, nadziranje drž. posestev itd. Glavni oddelek finančne kontrole.

Dravska direkcija pošte in telegrafa v Ljubljani z odseki: Obči (personalna sekcija, personalne zadeve, administrativna sekcija, zakup zgradb). Poštni odsek (poštna in prometna sekcija). Telegrafsko-telefonski odsek (Telegr.-telef. sekcija, tehnična sekcija). Računsko ekonomski in kontrolni odsek. Krajevna kontrola. Avtogaraža. III. terenska telegrafsko-telefonska sekcija. Mestna telegrafsko-telefonska sekcija. Poštni uradi: pošta, telegraf in telefon Ljubljana I. (Šelenburgova ul.), II. (Kolodvor), III. (Sv. Jakoba trg 2.), IV. (Poljanska cesta 15), V. (Zaloška c. 5), VI. (Rimska cesta 31), VII. (Celovška cesta 34), VIII. (Dolenjska cesta 22). Pošta, telegraf in telefon Vič, Moste pri Ljubljani in Št. Vid nad Ljubljano. Na vseh omenjenih poštnih uradih so javne telefonske govorilnice.

Direkcija jugosl. drž. železnic Ljubljana z oddelki: I. Obči oddelek; II. Prometno-komercialni oddelek; III. Gradbeni oddelek; IV. Strojni oddelek; V. Računovodstvo. Postaje: Ljubljana glavni, dolenjski in gorenjski kolodvor. Kurilnice: na glavnem in gorenj. kolodvoru. Sekcija za vzdrževanje proge Ljubljana glavna proga in Ljubljana gor. in dol. proga.

Vojne oblasti: Dravska divizijska oblast. Komanda ljublj. voj. okrožja. Vojašnice: Kralja Aleks. I., Kralja Petra I. Osvobod., Vojvode Mišiča. Intendantsko skladišče. Žandarmerijska komanda. Dravska vojna bolnica.

Javni uradi: Ban. deško vzgojevališče. Direkcija šum Kr. Jugoslavije. Drž. licej. knjiž. Kr. etnograf. muzej. Narodni muzej. Spomeniški urad. Manjšinski institut. Kmetijska družba r. z. z o. z. Ljubljanska borza za blago in vrednote. Ljubljanski velesejem. Monopolsko skladišče soli. Monopolsko skladišče

tobačnih izdelkov. Narodna galerija. Narodno gledališče (opera in drama). Patentni urad. Rudarsko glavarstvo za Slovenijo. Tobačna tovarna. Radio-Ljubljana.

Zbornice: Advokatska komora. Notarska komora. Inženjerska komora. Zdravniška zbornica. Delavska zbornica (z delav. knjiž.). Zbornica za trgovino, obrt in industrijo. Apotekarska komora, sekcija.

Bolnice in socialne ustanove: Splošna drž. bolnica z oddelki: upravništvo in ekonomat, kirurgični, ortopedski, urološki, interni, za tuberkulozo, otološki, dermatološki, okulistični, infekcijski, neurološko-psihiatrični, prosektura, rentgenološki zavod, lekarna, ambulatorij. Otroška bolnica (oddelek splošne bolnice). Bolnica za duševne bolezni Ljubljana-Studenec z odd.: I. Ljubljana, Poljanski nasip 52, II. Studenec pri Ljubljani. Bolnica za ženske bolezni z odd.: ginekološki in porodniški. V zavodu je tudi šola za babice. Dravska vojna bolnica. Dečji dom. Drž. šolska poliklinika. Sanatoriji: »Slajmerjev dom«, »Leonišče«, »Emona«. Higienski zavod. Veterinarski bakteriološki zavod. Gluhonemnica. Mestna ubožnica. Zavetišče sv. Jožefa. Glavna bratovska skladnica. Zavod za zdravst. zaščito mater z odd.: 1. Dečji dispanzer - otroška poliklinika; 2. Dečji materinski dom kraljice Marije; 3. Posvetovalnica za matere; 4. Državna šola za sestre. Reševalna in gasilska postaja.

Okrožni urad za zavarovanje delavcev z oddelki: Uprava, bolniško-zavarovalne zadeve, knjigovodstvo, ekonomat, ambulatorij, rentgenološki oddelek, fizikalno zdravilišče, zobni oddelek, javno kopališče. Ekspoziture: Celje, Kočevje, Kranj, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto, Ptuj, Slovenjgradec, Tržič, Zagorje.

Pokojninski zavod za nameščence. Javna borza dela. Bolniška blagajna trgovskega bolniškega in podpornega društva.

Konsulati: avstrijski, belgijski, češkoslovaški, danski, francoski, italijanski, poljski, portugalski, romunski, španski.

Šole: a) Univerza Kr. Aleksandra I. s fakultetami: I. filozofska, II. juridična, III. medicinska, IV. teološka, V. tehniška. Meteorološki zavod.

b) Srednje šole: Drž. klasična gimn., ust. 1596 (od jezuitov). — I. drž. realna gimn., ust. 1852 (prvotno realka, 1930 spremenjena v I. drž. realno gimn.). — II. drž. realna gimn., ust. 1889 (od 1889 nižja, od 1900 višja gimn., 1918 spremenjena postopoma v realno gimnazijo). — III. drž. realna gimn., ust. 1907. — Mestna ženska realna gimnazija, ust. 1896 (kot mestna trirazredna višja dekl. šola, 1907 spremenjena v 6 razred. mestni dekl. licej, od 1919 mestna ženska realna gimn.). Pravica javnosti od 1924. — Zasebna žen. realna gimn. uršulink, ust. 1928. Pravica javnosti za I. in II. razred od 1931, za III. in IV. razred od 1936.

c) Učiteljske šole: Drž. učit. šola, ust. 1773 kot normalka, 1867 sprem. v učit. (moško in žensko ločeno), od 1932 enoten zavod. — Zasebna ženska učiteljska šola pri uršulinkah, ust. 1860. Pravica javnosti od 1902.

d) Meščanske šole: Drž. I. deška mešč. šola, ust. 1919. — Drž. II. deška meščanska šola, ust. 1919. — Drž. I. dekl. mešč. šola, ust. 1919. — Drž. II. dekl. mešč. šola, ust. 1919. — Zasebna dekl. mešč. šola »Lichtenthurn«, ust. 1919. Pravica javnosti od 1924. — Zasebna vnanja uršulinska mešč. šola, ust. 1702. Pravica javnosti od 1924.

e) Strokovne šole: Drž. trg. akademija, ust. 1920. — Drž. tehniška srednja šola, ki ima troje vrst šol: 1. Tehniška srednja šola; 2. Delovodske šole; 3. Strokovno-obrtne šole. Na zavodu je tudi Ban. šola za glasbila. — Drž. dvorazredna trg. šola, ust. 1919. — Enoletni trg. tečaj na Mestni žen. realni gimn. s pravico javnosti, ust. 1900. — Drž. osrednji zavod za ženski domači obrt, ust. 1919, ima 3 razrede. — Mestna gospodinjska šola in internat »Mladika«, ust. 1911 kot trimesečni tečaj; od 1914 enoletna gosp. šola, s pravico javnosti od 1924. — Obča obrtna nadaljevalna šola. Gospodinjska šola v Marijanišču.

f) Strokovne obrtne nad. šole: Mehan.-tehn.; stavbna; grafična; umetna in oblačilna (moška in ženska); brivska; mizarska, čevljarska in krojaška (Rakovnik); elektrotehnična; gostilničarska strok. nad. šola; trg. nad. šole; zadružni tečaj. Ban. kmet. zavodi: Čistilnica deteljnega semena, podkovska šola.

g) Šole za defektno deco: Gluhonemnica, ust. 1900, internat. — Pomožna šola za defektno (slabo nadarjeno) deco, ust. 1911.

h) Glasbene šole: Drž. konservatorij in šola Glasbene Matice. — Orglarska šola Cecilijinega društva.

i) Zasebne šole: Dopisna trg. šola. — Christofov učni zavod. — Gorazdov enoletni trg. tečaj.

j) Narodne šole: I. deška nar. šola »Ledina«, ust. 1855. — II. deška nar. šola »Graben«, ust. 1870. — III. deška nar. šola »Vrtača«, ust. 1901. — IV. deška nar. šola »Prule«, ust. 1911. — V. deška nar. šola v Ljubljani VII., ust. 1882. — Nar. šola Barje-Ljubljana, ust. 1884. — Deška vadnica drž. učit. šole. — I. dekl. nar. šola »Sv. Jakob«, ust. 1875. — Dekl. nar. šola na liceju, ust. 1907. — IV. dekl. nar. šola v Ljubljani VII., ust. 1912. — Dekl. vadnica na drž. učit. šoli. — Manjšinska mešana nar. šola, ust. 1918. — Dekliška vadnica na zasebni učiteljski šoli uršulink. — Zasebna dekl. vnanja uršul. nar. šola, ust. 1907, s pravico javnosti (1871—1924—1931). — Zasebna dekl. nar. šola v Marijanišču, ust. 1884, s prav. javn. od 1931.

Društva, organizacije in združenja. Akademska in šolska dr.: Akad. dr. jug. tehnikov., medicincev, sluš. fil. fak., sluš. iur. fak., sluš. teol. fak., Akademska zveza, Danica, Edinstvo, Jadran, Njiva, Savica, Zarja, Klub jugosl. akad. iz Trsta, Gorice in Istre, Ferialni savez, Krščanska šola, Slov. šolska matica, Šola in dom.

Dobrodelna, podporna in zdravstvena dr.: Dečji in mat. dom kr. Marije, Dobrodelnost, Dom slepih, Dr. kneginje Zorke, Dr. za nabiranje nar. univ. zaklada, Dr. za otroško varstvo in mlad. skrb, Dr. sv. Petra Klaverja, Dr. sv. Rafaela za varstvo izseljencev, Karitativna zveza, Kolo jug. sester, Kreditna zaščita, Ljubljj. dij. in ljudska kuhinja, Ljudska samopomoč, Mladika, Narodni izseljeniški odbor, Protituberk. liga, Rdeči križ, Sveta vojska, Trg. bolniško in podp. dr., Vincencijeva konferenca.

Družabna: Družabni klub, Klub esperantistov, Ljubljanski klub, Ljubljanski šah. klub, Ljubl. sportni elitni klub, Plesno-sportni klub, Rotary klub.

Gasilska dr.: Gas. zajednica drav. ban., Gas. župa, Prost. gas. in reš. četa, Prost. gas. č. Lj. sev. del.

Glasbena, pevska in godbena dr.: Akad. pevski zbor, Cecilijino dr., Filharmonično dr., Glasbena Matica, Hubadova župa, Jug. pevska zveza, Pevska zveza, Šentjakobsko pev. dr., Udruženje ljubl. konservatoristov, Bežigrad, Cankar, Grafika, Krakovo-Trnovo, Ljubljana, Ljubljanski zvon, Sava, Slavec, Sloga, Zarja.

Gospodarska dr.: bančnih zavodov, industrijcev in veletrgovcev, jugosl. obrtnikov, rokod. mojstrov, tiskarnarjev, vlagateljev denarnih zavodov; Obrtno dr., Merkur, trg. dr.; Zveze: gostilničarskih obrti, jugosl. hranilnic, obrtnih dr., trg. udružen, Zveza za tujski promet, Županska zveza.

Kmetijska dr.: Centralno mlek., Čebelarsko, Konjerejsko, Sadjarsko in vrtnarsko dr., Kmečka zveza, Zveza slov. kmetov, Zveza slov. agrar. interesentov, Zveza vodnih zadrug.

Lovska dr: Društvo ljubiteljev: brakov, jamarjev, ptičarjev in sportnih psov, Jug. kinološki savez, Zveza lov. dr., Zveza rib. dr.

Narodno-obrambna dr.: Branibor, Dr. sv. Cirila in Metoda, Jadranska straža, Klub koroških Slovencev, Narodna odbrana, Organizacija jug. nac. omladine, Soča, Strelska družina; Zveza bojevnikov, vojnih dobrovoljcev; Udruženja: vojnih invalidov, rez. oficira i ratnika.

Planinska, sportna in telovadna dr.: Prijatelj prirode, Savez plan. dr., Skala, Slov. plan. dr., Jug. zimsko-sportni savez, Jug. akad. smuč. org., Slalom klub 34, Smuč. klub Ljubljana, Smuč. klub Polž, Ljubljj. hazena, Koles., Lahkoatletski, Nogometni, Plavalni podsavez; sportni klubi: Atena, Grafika, Hermes, Ilirija, Jadran, Korotan, Ljubljana, Mars, Mladika, Planina, Primorje, Sloga, Slovan; avtomobilski, Jug. Touring, Kajak, Moto klub; Kolo jahačev in vozačev, Koles. dr. Sava, Naša krila, Sokolska župa, Ljubljanski Sokol, Sok. dr. Ljubljana I., II., III., IV., Šiška; Dravska župa skavtov in planink, Gozdov. rod.

Prosvetna in kulturno-politična dr.: Angleško dr., Cankarjeva dr., Češka obec, Del. kult. zveza Vzajemnost, Dr. prijateljev poljskega naroda, Francoski institut, Jug.-bolgarska liga, Jug.-češkoslov. liga, Jugosl. ženska zveza, Kmetska prosveta, Leonova dr., Ljudska univ., Prosvetna zveza, Sedejeva dr., Slovenska Matica, Slovenska straža, Slov. kršč. ženska zveza, Slovanski klub, Splošno žensko dr., Svoboda, Tabor, Vodnikova dr., Zveza kmetskih fantov in deklet, Zveza kult. dr.

Stanovska in strokovna dr.: I. dr. hišnih posestnikov, Dr. posestnikov novih hiš, Dr. stanovanjskih najemnikov, Dr. ban. uslužb. in upokojencev, Dr. magistratnih uradnikov, Dr. drž. upokojencev in upokojenk, Dr. duhovnikov ljubljj. škofije Vzajemnost, Dr. sodnikov, Jug. učiteljsko udr., Jug. prof. dr., Jug. veterinarsko udr., Jugosl. strokovna zveza, Fotoklub, Katehetsko dr., Merkur, dr. trg. in priv. namešč., Narodna strokovna zveza, Poselska zveza, Savez grafičnih rad-

nika, Slov. filat. dr., Slov. zdrav. dr., Splošna del. strok. zveza, Slomškova dr.; Udruženja: železn. činov., jug. nac. žel. in brod., poštno-telegr. usl., poštno-telegr. zvaničnikov in služiteljev, jug. ing. in arhitektov, jug. novinarsko, jug. šumarsko. Zveze: organ. obč. uslužb. in upok., dr. privatnih nameščenk., gospodinj. Dr. za varstvo živali, Rejec malih živali, Zoološko dr. Noe, Živalica.

Znanstvena in umetniška dr.: Dr. akad. likovnih umet., Dr. prijateljev humanist. gimn., Dr. prijateljev pravne fak., Dr. za raziskavanje jam, Filozofsko-pedagoško dr., Geografsko dr., Klub akvaristov, Klub skladateljev, Muzejsko dr., Narodna galerija, Pen klub, Pravnik, Prirodoslovno dr., Probuda, Slavistično dr., Slovenski lik, Slov. umetniško dr., Slov. stenogr. dr., Umetniška Matica, Umet. zgod. dr., Znanstveno dr. za humanistične vede.

Geografija. Nm 293 m (stolnica), 298 m (gl. kol.). Ljubljana se je razvila sredi Ljubljanske kotline na mestu, kjer si je Ljubljanica vrezala širšo dolino skozi nizko pregrajo karbonskih gričev (Golovca 438 m, Grada 366 m, Rožnika 393 m), ki tod deli Ljubljansko Barje od Ljubljanskega polja. Reka zavije tu v večjem ovinku okrog strmega pobočja grajskega hriba, ki strateško in prometno obvlada to lokalno in tranzitno važno točko. Tu se je razvilo prvotno ljubljansko naselje ob meji med prodnatim tlom Ljubljanskega polja in ilovnatim, mokrotnim zemljiščem Ljubljanskega Barja. Ves s. del ljubljanskega ozemlja ima namreč za osnovo savski, pretežno apniški prod in v znatnejših globinah (5—20 m) starejši konglomerat. Ta savska nasipina sega med Gradom in Rožnikom strnjeno tja do Vegove ulice, kjer neha med današnjo univerzo in nekdanjim knežjim dvorcem, vendar pa se v posameznih redkejših žilah nadaljuje tja na Mirje. J. od tod prevladuje povsem ilovnati in barjanski sediment, ki sega v silne globine. Pri najglobljem dosedanjem vrtanju na barskih tleh (ob priliki graditve južne železnice) še v globini 51 m niso naleteli na živoskalno osnovo. Prave barske plasti nadomešča v sz. delu Barske kotline ogromen nanos Gradaščice in Sujce, ki prinašata sem iz skrilavčevih in dolomitnih Polhograjskih hribov že od nekdaj silno veliko gradiva; ta tla sicer niso tako ugodna za naselitev kot suha prodnata ravnina Ljubljanskega polja, vendar pa dokaj primernejša kot bližnje pravo barsko zemljišče, ki je predstavljalo v svoji prvotni obliki pravo neprehodno in življenju sovražno področje. Za pozicijo in razvoj mesta je važen potek nizke terase, ki si jo je vrezala Ljubljanica na svojem levem bregu. Ta terasa se prične na s. robu Mirja, kjer je bila odločilne važnosti za strateško pozicijo rimske Emone. Nato poteka skozi današnje mesto mimo Gradišča, glavne pošte, Uniona, učiteljske šole, Kolinske tovarne in dalje mimo Most in Studenca proti v. V današnjem licu mesta je zapustila sled v dokaj napetih klancih vseh cest in ulic, ki na tem področju vodijo proti Ljubljanici: Cojzovega grabna, Kongresnega trga, Prešernove ulice, Miklošičeve ceste, Resljeve ceste, Fügnerjeve itd. Na desnem bregu je terasa razvita le mestoma (n. pr. na spodnjih Poljanah). V ostalem obsegu pa Ljubljanica teče na tej strani nenavadno blizu strmega grajskega pobočja, ki je pustilo le malo prostora za razvoj tesnega srednjeveškega ljubljanskega naselja.

Srednjeveška Ljubljana z najstarejšim delom okoli Sv. Jakoba (Stari trg) ter mlajšimi prirastki na Novem trgu onstran Ljubljanice in Mestnem trgu (gl. zgod. pregled) je še v današnjem licu mesta prav dobro vidna. Označujejo jo ozke zavite ulice, ki se tu in tam razširijo v usločene trge nepravilnih oblik, na Novem trgu pa imamo opraviti že s trgom pravilne pravokotne oblike in vzporednimi, le mestoma rahlo usločenimi ulicami. Vnanjo starinsko gradbeno harmonijo tega prvotnega mestnega jedra je dodobra skazila ne posebno posrečena preureditev po velikem ljubljanskem potresu 1895. Takrat je nastala n. pr. široka, ravna Stritarjeva ulica mesto prejšnje ozke, zavite Špitalske ulice, ki je tod vodila iz srednjeveškega mesta k Ljubljanici. V novem veku se je Lj. vse do zgraditve železnice sredi 19. stol. teritorialno le malo razvijala. Dobro nam kažejo značaj tedanjega mesta Valvasorjeve slike iz srede 17. stol. Vsi današnji mestni deli izven obsega srednjeveškega mestnega obzidja so bili še neznatni, v ogromni večini še povsem kmetske vasi. Tako n. pr. Sp. Poljane, razvrščene vzporedno z Ljubljanico; prav tako imamo še danes podobne vasi v. od Ljubljane. Vodmat je stal nekako v polkrožni obliki nad bregom Ljubljanice, ki je tu delala velik ovinek proti s. Sp. Šiška je bila podolgovata vas ob današnji Jernejevi cesti; od posameznih kmetij so tu potekale proti s. poljske poti, ki so dale osnovo poteku vseh današnjih ulic na tem področju. Vič je bil le majhna vas v vznožju viške terase. Glince pa so obsegale sploh le nekaj hiš. Krakovo in Trnovo sta bili majhni čolnarski, ribarski in vrtnarski naselbini ob robu Barja. Edino Šentpeter je bil že večji kraj sicer tudi v prvotni zasnovi povsem kmetska vas v vzporedni vrsti nad Ljubljanico, ki pa je vendar že zgodaj dobila — prav kot Zg. Poljane — nekaj predmestnega značaja, osobito ker je bil tu sedež najstarejše fare na področju današnje Lj. in ene najstarejših naših fara sploh. Izven teh prvotnih okoliških vasi se je naseljenost na tedanji mestni periferiji le neznatno večala; priraščale so posamezne hiše in skupine hiš ob vseh cestah in poteh, ki so vodile iz mesta v okolico. Te stare žile s starimi, še pol kmetskimi hišami, se še do danes deloma dobro odražajo iz ostalega modernega mesta. To so razen Poljanske in Šentpetrske ceste še Kravja dolina (Vidovdanska cesta, stara zveza s posavskimi vasmi), Blatna vas (današnja Kolodvorska ulica, nekdanja lokalna zveza okoliških vasi z mestom in s faro v Šentpetru, s slednjo po stari poljski bližnjici, današnji Prečni ulici), nadalje Dunajska cesta in Gosposvetska cesta z važnim križiščem na Ajdovščini (Figovec) itd. Pospešen razvoj je doživela Lj. seveda šele v 2. pol. 19. stol., po zgraditvi velike južne železnice Dunaj—Trst. S tem so se močno okrepili pogoji za razvoj lokalne in tranzitne trgovine na važnem prometnem vozlu, s katerega so kmalu stekle železnice na vse strani. V tej dobi je mesto šele v znatnejši meri poseglo tudi na levi breg Ljubljanice s. od Kongresnega trga in doseglo sklenjeno zazidavo s Sp. Šiško in Vodmatom, vse že v predvojni dobi. Razvojna tendenca mesta je šla predvsem na vzh. in na sev. (Novi Vodmat, Zelena jama, Bežigrad, Brinje), kjer so na razpolago ugodnejša prodnata tla, dasi je tu železnica že od početka tvorila znatno oviro teritorialnemu razširjenju. Vendar je značilno, da se razvoj mesta tudi na j. in zlasti na jz. strani nikakor ni ustavil, zavzel je zlasti v povojni dobi tudi tu nepričakovan obseg in zajel vso Rožno dolino, Vič, Glince in Mirje. Ob glavnih cestah je mesto doseglo domala sklenjeno zazidavo s Št. Vidom, Ježico, preko Most z Dev. Marijo v Polju. Vse te okoliške vasi so čedalje bolj dobivale v socialnem ustroju in vnanjem licu predmesten značaj. Vse to je kričalo tudi po politični pripojitvi mestu. Že 1914 je bila mestu priključena Sp. Šiška, 1929 pokopališče pri Sv. Križu, 1935 pa je bila ustanovljena Velika Ljubljana (gl. zgoraj pod »Prebivalstvo«). S tem je mestna občina zajela vsa ona predmestja in kraje, ki so že prej socialno in gospodarsko pripadala mestu ter bila z njim tudi več ali manj teritorialno strnjena (n. pr. kraji Vič, Glince in Rožna dolina v bivši občini Vič, Moste, Selo in Novi Vodmat v bivši občini Moste in Štepanja vas), pa tudi nekaj krajev, ki jih ločijo od mesta še obsežna nezazidana zemljišča in ki imajo še do neke mere kmetski značaj; tak je n. pr. velik del Stožic iz bivše obč. Ježica, zlasti pa kraji Brdo, Dravlje, Kamna gorica, Koseze in Zapuže iz bivše občine Zg. Šiška, ki leže že vsaka zase sredi obsežnih polj, njih prebivalstvo pa še v izdatni meri živi od kmetijstva in prodaje raznih pridelkov v mestu, četudi je odstotek dnevno v mestu zaposlenih tudi tu od dne do dne višji (prim. spodaj posebne opise teh krajev). Pretežno kmetske so tudi dolge kolonije na Barju, nastale v 19. stol. po velikih osuševalnih delih (Črna vas, Ižanska cesta, Ilovica, Hauptmanice, pričetek kolonizacije okoli 1830), četudi od svojega početka spadajo k mestu, ker so pač nastale na mestnem zemljišču, imajo še danes dokaj manj predmestnega značaja, kot marsikak kraj na v., s. ali z. periferiji mesta.

V 2. pol. 19. stol. pa se je pričela v središču mesta vršiti postopno še ena važna premaknitev, ki traja še do danes: središče mesta z vsem dnevnim poslovnim življenjem, uradi, trgovinami, ki se je že tekom srednjega veka premaknilo s Starega trga bolj na Mestni trg, se je v sodobnosti preselilo na levi breg Ljubljanice. Tu izginjajo stanovanjske hiše ter se spreminjajo v velike poslovnice, nove zgradbe rastejo v višino (nebotičnik), tu je koncentrirano vse poslovno življenje, sem valovi vsako jutro na posel prebivalstvo iz stanovanjskih delov mesta in periferije. To poslovno središče Lj. leži danes nedvomno okoli pošte, posega ob Tyrševi in Miklošičevi cesti še daleč na s., ob Sv. Petra cesti še daleč na v., čez Marijin trg z Wolfovo ulico ter čez Kongresni trg z Židovsko ulico pa ima zvezo s svojim predhodnikom na Vodnikovem, Mestnem in Starem trgu, kjer je sicer vsakodnevno poslovno valovanje nedvomno še jako živahno, a vendarle v primeri z novim centrom vsekakor v zastanku.

Povsem primerno svojemu razvoju je Lj. po svoji vnanji gradbeni sliki zelo neenotna in nedovršena. Celo staremu mestu so popotresne izpremembe močno pokvarile enotnost. Moderni del mesta pa kaže še zelo nedovršeno sliko. Sredi njega imamo še velike nezazidane parcele, obsežne samostanske in zasebne vrtove, poleg najmodernejših velemestnih zgradb pri-

tlične pol kmetske hiše, deloma še z gospodarskimi poslopji. Na periferiji so pomešane še danes stare kmetske hiše s kozolci in hlevi med moderne stanov. hiše, vile, delavske in male stanovanjske hišice, industrijske zgradbe itd., povsod pa je še dovolj nezazidanega prostora, nove ulice so marsikje še slepe in zaprte. Izrazitih industrijskih mestnih delov ni, prav tako ne n. pr. izrazite vilske četrti, ki je razbita na več kompleksov na vseh straneh mesta; kmetska periferija je neenakomerno prepojena z obrtniško in delavsko plastjo itd.

S to gradbeno sliko je v skladu gospodarska struktura Ljubljane. Pomen Lj. pač ne sloni, zlasti v povojni dobi, ko je postala obmejno mesto brez primerne zveze z morjem, na njeni gospodarski moči. Njen glavni pomen je bil že od nekdaj v njeni p r o m e t n i važnosti. Tudi danes je tu važen prometni vozel. Na glavno žel. progo Dunaj—Trst, na kateri se danes pač vse bolj uveljavlja smer Beograd—zapad, se tu priključujejo proge iz Karlovca preko Dolenjske, iz Trbiža, oz. Beljaka preko Gorenjske ter lokalne proge na Kamnik, Tržič, Vrhniko in Kočevje. Tudi cestna mreža ima tu v središču Ljubljanske kotline svoje naravno stikališče. Obe veliki cesti mednarodnega pomena (Rakek—Št. Ilj in Bled—Jesenice—Zagreb) se tu križata in sprejemata promet s cele vrste lokalnih ban. in obč. cesta. V Lj. je izhodišče edine neposredne cestne zveze Slovenije z morjem in avionske zveze s Sušakom. Še pomembnejšo vlogo je Lj. obdržala do danes kot upravno središče, poleg tega pa seveda tudi kot kulturno, politično, gospodarsko in organizatorno središče slovenskega naroda. Zato dajejo našemu mestu pečat bolj kulturne in upravne institucije, njegovemu prebivalstvu pa bolj uradniški sloj, kakor pa trgovina in zlasti industrija s kupičenjem kapitala, visokim razvojem denarstva in seveda silno proletarizacijo nižjih slojev. Ljubljana ni industrijsko mesto. V njej se je naselila v glavnem le industrija, ki se pač udomači v vsakem večjem mestu, da krije domači konsum, n. pr. živilska industrija, (pivovarna, tvornica kav. primesi), razne kemične panoge, opekarne, strojne tovarne in livarne itd. Za večjo (»težko«) industrijo, ki bi proizvajala tudi za velikopotezni izvoz, manjka Ljubljani tradicija, manjkajo surovine, manjka primerna vodna sila in zato tudi cenena električna energija. Zato vidimo, da si je naša večja industrija poiskala kraje v oddaljeni ljubljanski okolici, bodisi da je pričela graditi na tradicionalni obrti in industriji (Tržič, Domžale), bodisi da je našla kolikortoliko ceneno pogonsko silo in človeško delovno moč (Vevče, Goričane, Kamnik, Kranj). Temu primerno sliko nam nudi tudi ljubljansko prebivalstvo. Če si pogledamo poklicno statistiko (iz 1921), vidimo, da je odstotek prebivalstva zaposlenega v industriji in obrti razmeroma majhen (ca 26%), dočim je samo javna služba s svobodnimi poklici zastopana z 19%. Temu odgovarja tudi razmeroma slabo naraščanje prebivalstva. Saj vemo, da šteje Ljubljana zdaj po priključitvi velikih delov svoje urbanske okolice komaj nekaj nad 80.000 prebivalcev, kar sigurno ni številka, zadostna za mesto takega pomena in moči kakor je naše. Tudi porast prebivalstva v Ljubljani od 1880 do 1931 znaša le okrog 111% (l. 1869: 24.249 preb.; l. 1880: 28.231 preb.; l. 1890: 33.198 preb.; l. 1900: 39.355 preb.; l. 1910: 46.639 preb.; l. 1921: 53.394 preb.), kar je razmeroma malo, če primerjamo z Zagrebom, kjer je prebivalstvo od tedaj narastlo za več kot 500% (ta številka velja seveda za staro mestno področje pred 1935). Toda, če si pogledamo številke od bliže, vidimo, da so severni mestni deli narastli nad 200%, južni le za 85%, a bližnja okolica, ki je bila prej vsa, po 1935 pa je deloma izven meja mestne občine, je narastla od 1880 za ca 800%. Velik del v Ljubljani zaposlenega prebivalstva prebiva torej zunaj mesta in se dnevno vozi v Ljubljano na delo, razen tega pa je porast prebivalstva, ki je v drugih gospodarsko krepkih velemestih osredotočen na mesto samo, v področju Ljubljane dekoncentriran na široko okolico in njene industrijske kraje (Kranj, Kamnik, Tržič, Domžale z okolico, Št. Vid).

Važen za Ljubljano je tujski promet. Že sama po sebi radi lepe okolice in lege prikladna za letovišče, je izhodišče za pot v edina jugoslov. alpska letovišča (Bled, Bohinj, Kranjska gora), za letne in zimske ture v Savinjske Alpe, Karavanke in Triglavsko pogorje ter za celo vrsto manjših izletov v okolico (Šmarna Gora, Sv. Katarina, Krim, Iški Vintgar). Razpolaga z lepimi kopališči na Ljubljanici, bližnji Savi in s sportnim kopališčem SK Ilirije v sredini mesta.

Zgodovina. Ljubljana je bila obljudena že v kameni dobi. Na tleh samega mestnega teritorija (na Prulah, Florijanski ul., Rožni dolini) in še bolj v ljubljanski okolici so izkopali številne predmete iz neolitske dobe. Na Ljubljanskem jezeru ali Barju so tedaj živeli mostiščarji. Predmete iz bronaste dobe so odkopali v strugi Ljubljanice. V železni (hallstattski in latenski) dobi je bila na mestu Ljubljane ilirska naselbina, ki je dala celo rimski naselbini svoje ime Emona.

Rimska Emona je bila ustanovljena najbrž 34 pr. Kr. Nastala je na sedanjem Gradišču, na Mirju in Rimski cesti (Cesti 29. oktobra). Imela je odlično strategično in prometno lego. Tod je vodila velika panonska cesta Aquileia (Oglej)—Emona (Ljubljana)—Celeia (Celje)—Poetovio (Ptuj); od nje se je tu odcepila druga čez Ljubljanico v današnjo Florijansko ul., držeč dalje na Castra Latobicorum (Trebnje)—Neviodunum (Drnovo pri Krškem)—Siscia (Sisak); v Ljubljano je vodila še tretja cesta Trst—Lož—Ljubljansko Barje—Ljubljana. Današnja Tržaška in bivša Rimska cesta, Gradišče ter Šelenburgova ulica in Dunajska (Tyrševa) cesta so ohranile smer starih rimskih cest. Od njih in s tem od rimske zasnove je posredno odvisna tudi vsa razvrstitev ulic tja do Šmartinske ceste pa tudi v območju Tržaške ceste in Gradišča, torej velik del sodobne Ljubljane. Rimsko mestno pravo je Emona dobila morda že pod cesarjem Avgustom (34 pr. Kr.), gotovo pa za Klavdija (ok. 40 po Kr.). Cesar Avgust je dal obdati rimski tabor (castrum) med 14 in 15 po Kr. z obzidjem, ki je še danes deloma ohranjeno (v Gradišču in na Mirju, t. j. murus = zid). Številne so izkopine iz rimske Emone. Poleg grobišč ob cestah so odkrili tempelj boga Neptuna in votivne kamne obrežne boginje Aequorne, katere so postavljali čolnarji, brodarji in trgovci. Od 4. stol. je bila Emona že sedež krščanskega škofa. V dolbinah pod kupolo ljubljanske stolnice so marmornati kipi prvih škofov rimske Emone. Zadnjič se omenja Emona 407. V dobi preseljevanja narodov je bila razrušena (najbrž 452).

Ob Ljubljanici se je brez dvoma brž razvilo prvo slovensko čolnarsko naselje. Vendar se nam Ljubljana v virih prvič omenja šele 1144 z imenom Laybach in 1146 s slovenskim imenom Lubigana. Bila je tedaj omejena na prostor tik pod Gradom, t. j. današnji Stari in Šentjakobski trg od začetka Karlovške ceste do Čevljarskega mosta. Naselbina je ohranila tudi tedaj pomen važnega prometnega križišča. Ceste so obdržale staro rimsko smer in se tu stikale z važno plovno potjo po Ljubljanici. Preko te čolnarske postojanke ob Ljubljanici (na Bregu) je mesto v srednjem veku poseglo na levi breg reke tja do v. obzidja Emone. Tu se je razvil strogo ločeno od meščanskega »Starega trga« »Novi trg«, ki se prvič omenja 1307. Najstarejši in najznamenitejši stanovalec Novega trga je bil nemški viteški red ali križniki, katere je pozval v Ljubljano koroški vojvoda Ulrik III. pred 1237. Prvotno so se naselili na Starem trgu, vendar so si že pred 1268 postavili cerkev in palačo na kraju, kjer še danes stoji. Na Novem trgu je bila zgrajena tudi vicedomska palača (na mestu sedanje univerze) in »Lontovž« t. j. deželna hiša, kjer stoji danes Kmetijska družba. Tudi ta del stare Ljubljane so 1516 obdali z obzidjem in ga tako priključili mestu. V poznem srednjem veku se je mesto razširilo tudi v grajskem vznožju proti v. na področju Glavnega ali Mestnega trga, kjer so 1484 zgradili nov magistrat. Ta del mesta so 1534 obdali z obzidjem. Obzidje je potekalo od šentjakobskega mostu ob Cojzovi cesti do Križank, odtod po Vegovi ulici (deloma še preostalo obzidje na rimski osnovi) do univerze, kjer je krenilo proti Ljubljanici; na d. bregu Ljubljanice je pa držalo od izliva Gradaščice do Vodnikovega trga. Imelo je 5 vrat: Karlovška ali Pisana vrata na začetku dan. Karlovške ceste, Nemška vrata tik Križank, Vicedomska pri sedanji univerzi, Špitalska (zgrajena 1489) pred sedanjim frančiškanskim mostom in Frančiškanska ali Poljanska vrata na Vodnikovem trgu. Po prestani turški nevarnosti so začeli meščani zanemarjati mestne utrdbe in obzidje, ki je začelo razpadati. Konec 18. stol. so ga podrli ter s tem odstranili okvir, v katerega je bil uklenjen razvoj mesta.

Ljubljana je že v srednjem veku zavzela vodilno vlogo na Kranjskem. V 2. pol. 13. stol. je postala sedež vicedomov in deželnih glavarjev. Vrsta vicedomov se da zasledovati od 1255, deželnih glavarjev pa od 1261. L. 1265. se omenja Lj. že kot trg in 1269 že kot urejena mestna občina z mestnim sodnikom na čelu in mestnimi pravicami. Od 1504 je bil na čelu magistrata župan mesto dotedanjega sodnika. Mestni sodnik, ki so ga volili meščani sami, je združeval civilno, sodno in kriminalno oblast v okvirju mestnega pomerija. Meje pomerija je določil 1548 kralj Ferdinand; potekala je od Rakovnika na Vič in odtod na vrh Tivolskega hriba, do cerkve sv. Jerneja v Šiški, nato preko Posavja k Sv. Križu in šentpetrski cerkvi; od tu je meja držala v Vodmat in Štepanjo vas, Golovec ter Rakovnik. Duhovščina je uživala privilegij lastnega sodstva že glasom listine vojvode Viljema iz 1399. Radi izrednih meščanskih pravic so se v mestu naseljevali ne samo obrtniki, trgovci

in ribiči, temveč zelo zgodaj tudi plemstvo (od 14. stol. dalje zlasti na levi strani Ljubljanice: Gosposka ulica). V meščanstvo je sprejemal na posebnih sejah mestni magistrat samo rokodelce, obrtnike in trgovce pod pogojem, da si kupijo hišo, da se oženijo in da plačajo predpisano pristojbino. Novo sprejeti meščan je moral priseči — najstarejša ohranjena prisega datira iz 1599 — in se obvezati, da bo točno izpolnjeval vsa meščanska bremena tako pri utrjevanju mestnega obzidja in utrdb, jarkov in mostov, kot tudi pri vzdrževanju straž, da bo plačeval mestne davke in da bo nosil breme vojaškega nastanjevanja. Meščani so imeli pred drugimi velike prednostne pravice. Bili so prosti vojaščine, imeli lastno sodstvo, dosegli so lahko vse funkcije v mestni upravi, imeli brezplačno pašo na mestnih pašnikih, imeli pravico do štipendij za svoje otroke, v onemoglosti pravico do mestnega špitala itd. Drugi sloj prebivalstva sta tvorila predvsem deželni gosposki podložna duhovščina in plemstvo, ki sta bila radi velikih meščanskih pravic v vednem sovraštvu in prepiru z meščani in jim kratila njihove predpravice. Tretja vrsta mestnega prebivalstva brez vsakih pravic so bili tujci: hlapci, dninarji in tuji trgovci.

Deželni knezi so dali mestu številne privilegije, zlasti Friderik III., ki je ustanovil tudi ljubljansko škofijo. Gospodarsko sta vzdrževala mesto še promet in trgovina. L. 1432. so dobili meščani v najem in 1561 v popolno last pravico pobiranja mostnine od vsega blaga v Ljubljani in Godoviču. Od 1503 so morali vsi trgovci svoje blago odložiti v ljubljansko mestno skladišče in plačevati predpisano pristojbino in ga staviti 6 tednov v nakup ljubljanskim meščanom. Zelo stara mestna pravica je bila pobiranje pristojbine od platna (do 1848), soli, žita in vina; vse to se je moralo meriti na trgu in za vse plačevati posebna pristojbina. Zgodaj je dobila Ljubljana tudi privilegij pobiranja pristojbine od blaga, ki so ga po Ljubljanici pripeljali v mesto. Pri pristanišču na Bregu je bil tudi vrhovni urad za rečno plovbo (navigacijsko ravnateljstvo). Promet po Ljubljanici je bil pomemben vse do zgraditve železnice (železnico Gradec—Ljubljana so otvorili 1849, progo Ljubljana—Trst pa 1857). Do 1749 je imelo mesto monopol za izdelovanje opeke. Dve mestni opekarni se omenjata že 1339. Trgovina in obrt je bila izključna pravica meščanov. Ljubljanski trgovci so smeli prosto trgovati po vsej Kranjski, od 1389 tudi po Koroškem, Štajerskem in Dolnji Avstriji. Celo izven državnih meja so pridobili Habsburžani za ljubljanske meščane trgovske privilegije (v Benetkah lastno skladišče). Do 1479 je imelo mesto pravico do dveh letnih sejmov po tri dni. Tedaj je dobilo tretji sejem, ki je trajal 14 dni. Kot trgovci so bili tudi obrtniki — še številnejši od prvih — organizirani v cehih, najbrž že od zgodnjega srednjega veka, vendar imamo ohranjena najstarejša cehovska pravila, t. j. prepis barvarske zadruge, šele iz 1676.

Zelo važna za Ljubljano je doba turških napadov. Po prvem pojavu Turkov 1415 so morali vsi plemiči, hišni posestniki v Lj. utrditi svoje hiše in sodelovati pri utrjevanju obzidja. Po ponovnih turških napadih na Ljubljano 1469, 1471, 1472, 1473 je Friderik III. 1475 zaukazal vsem prelatom, plemičem, oskrbnikom in uradnikom na Kranjskem, da morajo na poziv deželnega glavarja priti utrjevati Ljubljano. Poznejši turški napadi na Ljubljano so bili 1476, 1492, 1528, 1546 in 1598. Kuga je morila v mestu 1564—1565, 1578—1579 (deželni stanovi so se tedaj umaknili v Kranj in tu 1579 zborovali), 1593, 1598—1599 (tedaj so se deželni stanovi preselili v Kamnik) in 1600—1601.

Pomembna za Lj., kot kulturno središče slovenskega naroda, je bila doba protestantizma. Tedaj je (1575) dobila Lj. prvo slovensko tiskarno (Mandelčevo tiskarno) ter tako postala središče vsega kulturnega delovanja. Z nastopom protireformacije, s prihodom Tomaža Hrena na škofijsko stolico in jezuitov 1596, je Lj. ostala še naprej središče verskega in kulturnega udejstvovanja. — V dobi francoske okupacije je mesto postalo prestolica novo ustanovljene Ilirije (1809—1813). Francoska Ilirija je zelo oživila slovensko narodno zavest, poslovenila ljudsko in srednje šolstvo in v Ljubljani ustanovila »licej«. V restavracijski dobi se je 1821 vršil v Ljubljani kongres evropskih vladarjev; nanj spominja Kongresni trg in cesta dveh cesarjev. — V dobi narodnega preporoda zlasti po 1848 je postala Ljubljana žarišče vsega slovenskega političnega in kulturnega življenja. V Lj. je izhajal že od 1843 prvi slovenski politični list »Novice« pod uredništvom dr. J. Bleiweisa. L. 1848. je bilo ustanovljeno Slovensko društvo. L. 1862. ustanovljena Ljubljanska čitalnica je postala iniciator vseh političnih stremljenj. Idejo taborov, ki se je rodila v Mariborski čitalnici, so sprejeli tudi ljubljanski politiki. Ljubljanski program iz 1870 je imel že jugoslovanski značaj. Občinsko zastopstvo je 1882 z izvolitvijo Petra Grasselija prišlo trajno v slovenske roke. Politična diferenciacija v tej dobi je ustvarila 3 slov. stranke s središčem v Ljubljani: Slov. ljudsko stranko, Narodno napred. stranko in Jugosl. soc. dem. stranko. Občinska politika te dobe (od 1895) je bila v rokah Grasselijevega naslednika Ivana Hribarja, ki je v teku petnajstletnega županovanja dal popolnoma novo lice Lj.; predpotresna stara Ljubljana je bila 1895 po znamenitem velikonočnem potresu razrušena in mesto se je začelo razvijati po novem gradbenem sistemu. Hribarjevo delo je nadaljeval njegov naslednik, župan dr. Ivan Tavčar (1910—1921). Svoje globoko narodno prepričanje je pokazala Ljubljana že ob priliki septembr. dogodkov 1908, zlasti pa v dobi svetovne vojne (majska deklaracija). Po ustanovitvi slovenskega narodnega sveta sredi avg. 1918 je kmalu nastopila kapitulacija Avstro-Ogrske in Ljubljana je 29. oktobra praznovala popolno osvobojenje Slovencev in 1. dec. zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v eno državo. L. 1920., 26. jun. je Ljubljana sprejela z velikim navdušenjem regenta — pokojnega kralja Aleksandra I. Zedinitelja. Po vidovdanski ustavi iz 1921 je Ljubljana postala sedež Ljubljanske oblasti, od 3. oktobra 1929 pa sedež dravske banovine — vsega slovenskega ozemlja v svobodni državi. L. 1919. je Ljubljana z ustanovitvijo današnje Aleksandrove univerze postala univerzitetno mesto.

Znamenitejše zgradbe, gradovi in spomeniki. Magistrat ali rotovž. Najstarejša mestna hiša iz 1297 je stala na Starem trgu. Na sedanjem mestu je bila zgrajena 1484. Pred njo je stal pranger, t. j. sramotilni kamen za obsojence. Sedanji rotovž je zgradil 1717—1718 stavbenik Gregor Maček v baročnem slogu. L. 1898. je bila prenovljena sejna dvorana. L. 1931. so restavrirali notranjščino poslopja. Znamenita so na marmornatih ploščah vklesana imena ljubljanskih županov od 1448 do danes. Tu hranijo starodavni županski stol in srebrno žezlo mestnega sodnika. Zelo bogat mestni arhiv je v bivši Auerspergovi palači v Gosposki ulici 15. Škofijski dvorec je dal zgraditi škof Krištof Ravbar 1512. L. 1643. so ga povečali za eno nadstropje; pozneje so ga prezidavali 1695, 1778 in 1780, ko ga je škof Herberstein zvezal po hodniku s stolnico. V dvorcu so poleg drugih bivali Napoleon I. 1797 (spominska plošča vzidana v veži), guvernerji Ilirije (1809—1813), ruski car Aleksander I. 1821 ob priliki ljubljanskega kongresa. Knezoškofijsko semenišče je bilo zgrajeno 1717; znamenit je portal z dvema gigantoma (izklesal Mislej) in knjižnična dvorana s freskami Quaglie st. in ml. Stiški dvorec na Starem trgu so zgradili v zač. 17. stol. stiški opati. Arhitektonsko znamenita je še bivša Cojzova hiša na Bregu, ter v Gosposki ulici portal in fasada Auerspergove palače, ki je najbrž iz konca 16. stol. Zanimive fasade in portale kaže še vrsta hiš na Starem in Mestnem trgu ter Pred Škofijo. Poslopje ljubljanske univerze (od 1919) je nekdanji dež. dvorec, sedež kranjskega deželnega zbora in deželnih glavarjev. Zgradili so ga 1902. Prvotni deželni dvorec so zgradili že 1467, bil pa je ob potresu 1511 porušen. Novo zgrajeni dvorec je 1524 pogorel, zato so 1548 sezidali novega. Narodni muzej je bil ustanovljen 1821. Sedanje muzejsko poslopje so dograbili 1888. Muzej je poleg sarajevskega največji v Jugoslaviji ter hrani bogate zbirke: predzgodovinske, rimske, numizmatične, pokrajinski arhiv, galerijo slik in dr. Bogat je tudi obrtni, zoološki in etnografski oddelek. Slednji je od 1923 samostojen kot Etnografski muzej. Zgradba Zbornice za TOI s krasnim marmornatim stopniščem in sejno dvorano v rimskem slogu (arh. Plečnik) je bila prenovljena 1927. Palača kr. ban. uprave je bila zgrajena 1897, justična palača na Kr. Petra trgu pa 1902, obe sodobna renesansa. Opera (prej slov. gled.) je iz 1892 (arh. Hrasky in Hruby), drama (prej nem. gled.) iz 1908—1910. Znamenitejše povojne zgradbe so: Vzajemna zavarovalnica 1930 (fasada in stopnišče, arh. Plečnik in Tomažič), Dom grafikov iz 1931, Pokojninski zavod na Miklošičevi cesti (fasada arh. Vl. Šubic, kip sv. Jurija od L. Dolinarja), Delavska zbornica (fasada in dvorana, arh. Vl. Šubic, marmornate kariatide pri vhodih Dolinarjeve), Zadružna gospodarska banka (fasada in dvorana arh. I. Vurnik), Sokolski dom na Taboru (arh. Vurnik), Trgovski dom (fasada in dvorana arh. Vl. Šubic), dalje palače Poštne hranilnice, TPD, Podr. I. hrv. šted. itd., ter končno 13 nadstr. nebotičnik (Pok. zavod, arh. Vl. Šubic, dovršen 1933). V gradnji je monumentalna Univerzitetna knjižnica (arh. Plečnik).

Ljubljanski grad je bil zgrajen na mestu prejšnjega ilirskega gradišča najbrž že v 9. stol. Njegova strategična lega je prišla do pravega izraza konec 9. in zač. 10. stol., v dobi madjarskih pohodov v Italijo. Prvič se omenja 1144, ko se navaja njegov grajski kapitan Ulrik Ljubljanski. Grad je

bil prvotno najbrž last domače plemiške rodbine Breže-Seliških. Po smrti Weriganta (1091—1130/41), nasl. grofa Viljema in njegove žene bl. Heme Breže-Seliške, so njihovo posest prevzeli grofje Spanheimi. Ti so se večkrat mudili v Ljubljani in stanovali na gradu, kjer je bil sedež njihovih obsežnih posestev, obsegajočih ozemlje od izvira Ljubljanice do njenega izliva pri Zalogu, od Sore na sz. do Turjaka na jv. Po smrti koroškega vojvode Ulrika III. Spanheima (u. 1269) je grad prešel v roke Habsburžanov. Od teh so stolovali večkrat na gradu Ernest Železni, cesar Friderik III. in Maksimilijan I. Grad je tako postal središče vojvodine Kranjske in rezidenca deželnih glavarjev, katerih grbe je dal 1742 naslikati v grajski kapeli deželni glavar pl. Saurau. Ker so se deželni glavarji v 17. stol. preselili v udobnejši dvorec v mestu, so na gradu nastavljali kastelane, imenovane grajske grofe. L. 1543. so radi naraščajoče turške nevarnosti utrdili grad na jv. strani z utrdbami (»meščanska bastija«). Tu so 1644 postavili velik čuvajni stolp (z nočnim čuvajem), ki je stal do francoske dobe. Še danes se ta del grajskega hriba imenuje »Na šancah«. Proti Ljubljani so grad zavarovali s trojnim zidom. Od 1809 do 1813 je bil grad v rokah Francozov. Potres l. 1895. ga je močno poškodoval. Kaznilnica, ki je bila do tedaj tu, se je morala umakniti v Maribor, poslopje je pa kupilo ljubljansko mesto, ki daje prostore v najem. Sedanja grajska zunanjščina je iz 1511, ko je bil grad močno poškodovan po potresu. Današnji grajski stolp na jz. strani je bil zgrajen 1848 mesto prejšnjega lesenega. Kapela sv. Jurija muč. na Ljubljanskem gradu je nastala istočasno z gradom. Že cesar Friderik III. je 1489 ustanovil tu lastno kapelanijo z duhovnikom-kastelanom. V 1560—1597 so jo uporabljali ljubljanski protestanti za molilnico. — Ostali gradovi: Cekinov grad na vznožju Šišenskega hriba med mestom in Sp. Šiško ima ime po nekdanjem lastniku Szögeniju. Zgradili so ga 1720. V dobi Marije Terezije in Jožefa II. so ga uporabljali za vladarske svečanosti. Danes je last Koslerjeve rodbine. Podturnska ali Tivolska graščina v starem tivolskem parku je dobila ime po turnu ali stolpu, ki je nekdaj stal tik nad sedanjim gradom. L. 1440. je bil grad v rokah Jurija Apfaltrerna, ki je s tega vrha odbil Jana Vitovca, celjskega vojskovodjo pri obleganju Ljubljane. Kmalu nato so turn zažgali in zgradili niže nov, sedanji grad. V Valvasorjevi dobi je bil grad last oo. jezuitov, pozneje so ga prevzeli deželni stanovi in nato država. Sedaj je last ljubljanskega mesta. Nekdanji grad na Rakovniku je zdaj salezijanski samostan. Grad je sezidal bogati dr. iuris Ivan Bučar (Putschar, † 1654). Grad je bil dograjen 1641 (letnica pod obokom glavnega vhoda). L. 1646. so prizidali na desni strani gradu novo enonadstropno poslopje za goste. Po ustanoviteljevi smrti je grad prehajal iz rok v roke. V zač. 18. stol. je postal last jezuitov. V tej dobi je izgubil svoje stolpe in ogromne kleti, ki so bile pod srednjim dvoriščem. Po 1774 je zopet naglo menjaval lastnike. L. 1900. so ga kupili salezijanci, ki so mu 1901 in 1909 dozidali nova poslopja. V samostanu vzdržujejo internat. Cerkev D. M. pomočnice kristjanov (salezijanske družbe) je bila zgrajena od 1904—1924. Spada med najznamenitejše Marijine božje poti na Slovenskem.

Pred rotovžem so 1931 postavili spomenik kralju Petru I. Osvoboditelju (delo Al. Dolinarja). Na Mestnem trgu pred magistratom stoji monumentalni marmornati vodnjak z 10 m visokim obeliskom in 3 vodnimi možmi. Spomenik je postavil 1752 ljubljanski magistrat. Izdelal ga je magistratni svetovalec mojster Franc Robba. Možje so simbol treh glavnih rek Kranjske: Save, Ljubljanice in Krke. L. 1931. so vodnjak restavrirali. Na Vodnikovem trgu so 1888 postavili Vodnikov spomenik (delo kiparja Gangla). Pod bronastim kipom je na marmornatem podstavku pritrjen častni znak francoske republike iz 1929. Na Petkosigovi hiši, Stari trg št. 4, je vzidana spominska plošča tu rojenemu (1641) zgodovinarju Janezu Vajkartu Valvasorju.

Na Marijinem trgu so 1905 postavili Prešernov spomenik (delo Ivana Zajca). Znamenitost je steber sv. Trojice na Kongresnem trgu. Postavili so ga avguštinci 1693 na nekdanji Ajdovščini (pred kav. Evropo), kjer je stal 1657 ustanovljeni in 1786 odpravljeni njihov samostan. Samostansko poslopje in cerkev so 1895 podrli. Spomenik so postavili v zahvalo, da je bila Ljubljana rešena kuge. Bil je prvotno lesen, od 1721 kamenit; 1844 so zgradili sedanji spomenik, ki so ga 1930 premestili na sedanje mesto. Na Napoleonovem trgu stoji Ilirski steber iz hvarskega marmorja z grbom Ilirije in napisom. Spomenik so postavili 1930 po načrtih arh. prof. J. Plečnika. Na koncu Cojzove ceste stoji na vogalu Brega 6 m visoka Cojzova piramida. Zgradili so jo 1929 po načrtih arh. prof. J. Plečnika. Na Trgu kralja Petra stoji Miklošičev spomenik (delo T. Kosa in S. Peruzzija). Pred muzejem stoji Valvasorjev spomenik (delo Gangla iz 1903), ob Bleiweisovi cesti pa Trubarjev spomenik (delo Bernekerja). Pred opero spomenika gledal. umetn. Verovška in Borštnika.

Cerkve, župnije, samostani. Ljubljanska škofija je bila ustanovljena 1461 (prim. uvodni pregled cerkv. uprave) Prvotni obseg škofije je bil majhen, ker so skoro vsa Dolenjska, del Gorenjske in del Notranjske spadali še pod oglejski patriarhat. Podrejene ji župnije so bile raztresene po Kranjskem, Štajerskem in Koroškem. Na Kranjskem so ji pripadale: župnija sv. Petra v Ljubljani z vikariatom na Igu in Vrhniki, župnija Št. Vid nad Ljubljano, župnija Vodice z vikariatom v Šmledniku, župnije Šmartin pri Kranju, Naklo, Sora, Radovljica (obsegala je ozemlje Save Bohinjke in Save Dolinke), Št. Jernej na Dolenjskem, Svibno in kapela sv. Petra na Pešati. Na Štajerskem ji je pripadala gornjegrajska župnija z gornjegrajsko opatijo in vikariati v Solčavi, Ljubnem, Rečici in Mozirju, dalje župnija Škale z vikariati v Sv. Martinu pod Šalekom, v Šoštanju, Št. Janžu na Peči in Št. Ilju pri Gradiču, župnija Braslovče z vikariati na Vranskem, Št. Pavlu pri Preboldu, v Grižah, Trbovljah in župnija Pilštanj z vikariati v Št. Vidu pri Planini, v Št. Petru pod Sv. gorami, v Podčetrtku, Podsredi in Žusmu. Na Koroškem ji je bila podrejena župnija Šmihel pri Pliberku z vikariati v Pliberku, Globasnici, Vogrčah in Črni ter župnija Sv. Miklavža pri Beljaku z vikariati v Sv. Rupertu pri Velikovcu, Dvoru, v Škočidolu in Lipi. Od 1507 je pripadala ljublj. škofiji župnija v Kranju, od 1518 župnija v Dobu in od 1533 župn. sv. Pankracija v Starem trgu pri Slovenjgradcu. V dobi reform Marije Terezije in Jožefa II. so se škofijske meje zaokrožile tako, da so se ujemale z deželnimi. Škofija je zato 1787 odstopila krški škofiji 13 župnij na Koroškem, lavantinski župniji pa 34 župnij na Štajerskem. Dobila je pa zato od goriškega nadškofa vse njemu podrejene župnije na Gorenjskem, Dolenjskem in večino cerkniške in idrijske dekanije. Hkrati je bil ljubljanski škof Mihael Brigido povišan v nadškofa. V 1788—1789 je Brigido odstopil še vse ostale izvenkranjske župnije. L. 1892. je ljubljanska škofija dobila še ostali del idrijske dekanije. L. 1830. so ji pripadle župnije postojnske, trnovske dekanije (iz škofije tržaške) in vipavske dekanije (iz goriške nadškofije). L. 1833. je dobila še Motnik iz lavantinske škofije. Po rapallski pogodbi so bile odvzete ljubljanskemu škofu dekanije Postojna, Trnovo, Vipava in župnija Bela peč. Dodeljene so upravi goriškega nadškofa, Trnovo pa 1925 ustanovljeni škofiji na Reki. Ljubljanski škofiji je bila dodeljena ekspozitura Davče (iz goriške nadškofije), župnija Št. Ožbalt in Sv. Andrej na Jezerskem (obe iz krške škofije). Po konkordatu med Jugoslavijo in Vatikanom 1935 se ljubljanska škofija poviša v nadškofijo.

Stolna župnija v Lj. ima 3827 duš. Njen sedež je pri stolni župni cerkvi sv. Miklavža. Prvotna prastara ribiška in brodarska cerkev je stala nedvomno že v 7. stoletju. Pozneje zgrajena cerkev je 1361 in 1386 pogorela; 1469 so jo razrušili Turki. Sedanja baročna stavba je bila zgrajena 1700 do 1707 namesto prejšnje gotske (arh. Jugovič in Maček). Freske na svodih iz 1705—1706 (Quaglio), v kapeli iz 1843/44 (Langus). Oltarske slike Langusove, oltar sv. Rešnj. Telesa je Robbov. Na zunanji strani cerkvenega zidu so vzidani rimski in srednjeveški nagrobniki. Kip Pietà iz srede 15. stol. V septembru 1933 so vzidali na s. strani obokanega prehoda v stolnico spom. ploščo v spomin žrtvam iz 1908 (Lunder, Adamič), ki sta tu 20. sept. 1908 padla od strelov avstrijske vojaščine. Cerkev je bila sprva podr. šentpetrske prafare. Iz nje se je pred 1258 izločila kot vikariat, ki je bil 1461 povzdignjen v župnijo. Ta je obsegala mesto, kolikor ga je bilo obzidanega. V župnijo spada še cerkev D. M., pomočnice kristjanov, v Križev. ul. pri komendi križevniškega reda. Prvotno gotsko cerkev so zgradili pred 1268; sedanja stavba je iz 1714 (beneš. arh. Rossi). Lepi baročni oltarji, v glavnem Madona, delo dun. slikarja Canona, v stranskem sv. Jurij (Altomonte) in sv. Elizabeta (Nizozemec Schonjans). Sedanje samostansko poslopje so zgradili v 1567 do 1579 (letnica 1567 nad vhodnimi vrati). L. 1906. so ga restavrirali. Ljubljanski komendi je bila 1268 inkorporirana župnija Črnomelj z vsemi cerkvami v Beli Krajini. Komenda je v najstarejši dobi vzdrževala svojo bolnico, ki se je ohranila do Napoleonove dobe, ter svojo šolo. Zdaj je sedež provincialnega redovnega predstojništva za slovensko ozemlje.

Župnija sv. Jakoba ima 6099 duš. Župno cerkev sv. Jakoba star. ap. so najbrž sezidali avguštinski menihi 1513, ko so se pred turškimi napadi umaknili iz predmestja v mestno obzidje. Prvič se omenja 1527. Ko so 1553 avguštinci odšli na Reko, je cesar Ferdinand I. preuredil njihov samostan v bolnico, imenovano cesarski ali dvorni špital. L. 1611. ga je prodal jezuitom, ki so v 1611—1615 zgradili novo veličastno cerkev.

Pri cerkvi so jezuiti na mestu sedanje šentjakobske šole otvorili dva zavoda za vzgojevanje dečkov in gimnazijo. Slednjo so po ukinitvi jezuitskega reda 1773 in požaru 1774 premestili v nekdanji frančiškanski samostan na Vodnikovem trgu, kjer je ostala do 1895. Požar je 1774 uničil vsa jezuitska poslopja skupno s cerkvijo in samostanom. Restavrirali so samo cerkev, ki je bila podr. stolne župnije. Do potresa 1895 je imela cerkev 2 stolpa ter tvorila lepo arhit. celoto. Lepa kupola sv. Frančiška Ks. iz 1669. P. Kühnlove slike. Pri oltarjih so sodelovali Robba, Contieri (iz Padove) in dr. Na fasadi Zajčeva reliefna skupina. L. 1785. so cerkev povzdignili v župnijo. Zgodovinsko in umetniško pomemben je kip Brezm. spoč. pred cerkvijo. Kip je bil prvotno določen za proslavo zmage nad Turki pri St. Gothardu (1664), a so ga postavili šele 1682. L. 1844. so kip prenesli v cerkev, 1870 so ga popravili in postavili na prejšnje mesto. Podr. cerkev sv. Florijana. Baročno cerkv. stavbo so zgradili 1672 v spomin na požar 1660. Veliko je trpela od požara 1774. L. 1888. so dobili cerkev v oskrbo oo. jezuitje, katerim je tu ljubljanski škof Missia 1886 kupil hišo. L. 1897. so se jezuitje preselili odtod v sedanji samostan. Robbov kip sv. Janeza Nep. je nekdaj stal na črnuškem mostu. Slika v oltarju je Herrleinova.

Župnija Marijinega Oznanjenja (frančiškanska župnija) ima 12.220 duš. Frančiškanski samostan je stal prvotno na sedanjem Vodnikovem trgu. Bil je zgrajen 1233. Redovniki so prišli bržkone iz Gorice. Ko je samostan 1382 pogorel, so ga v 1403—1412 na novo zgradili. Pripadal je avstrijski frančiškanski provinci, ki ga je 1559 odstopila bosansko-hrvatski provinci. V reformacijski dobi so konec 16. stol. obubožani samostan prevzeli jezuitje, a 1612 so ga zopet prevzeli frančiškani in ostali v njem do 1784. Tedaj so se preselili v samostan bosih avguštincev, ki je bil tega leta razpuščen. (Samostan sta ustanovila 1647 Konrad pl. Russenstein in njegova žena Felicita roj. pl. Raab). Samostan na Vodnikovem trgu so preuredili za gimnazijo, nato pa podrli, prostor so pa preuredili za tržnico. Župna cerkev Mar. Ozn. je bila sezidana v 1646—1660 na mestu prejšnje avguštin. cerkve iz 1628 in ta na mestu prvotne cerkve sv. Martina, ki je stala že pred 1320 in so jo Turki 1494 razrušili. Cerkev je bila zidana v italijansko-baročnem slogu in je druga najstarejša ljubljanska cerkev v sedanji obliki. Na fasadi 3 kipi iz zač. 18. stol. Vrh fasade kip Loretske M. B. (Kurz von Goldenstein). Glavni marmorni oltar Robbov (1736), stranski oltar delo Cusse (1691); oltarska slika Herrleinova. Freske na steni Langusove, v sredniji kupoli J. Wolfove. V l. 1935/36. je freske restavriral, ozir. popolnoma samostojno ustvaril obe gl. sliki (Marijino Vnebovzetje in Kronanje) mojster Sternen. Cerkev je od 1785 župnija; od 1804 je v rokah frančiškanov. V župnijo spada cerkev sv. Trojice (uršulinska cerkev) na Kongresnem trgu, impozantna baročna stavba. Dal jo je zgraditi 1718—1748 ljubljanski trgovec Jakob Schellenburg, po katerem se imenuje današnja Šelenburgova ulica. Glavni oltar je delo Robbe, Metzingerjeve slike in Langusova Žal. M. B. L. 1931. so po navodilih profesorja arh. J. Plečnika restavrirali vso cerkveno zunanjščino. Na desni strani cerkve so 1713 sezidali samostan uršulink, ki so prišle v Ljubljano 1702. L. 1703. so že otvorile osnovno šolo, prvo in do konca 19. stoletja edino javno dekliško učilnico v Sloveniji. V začetku šolskega leta 1894 so otvorile tudi notranjo in zunanjo meščansko šolo, prvo in edino te vrste v Sloveniji. L. 1928. so otvorile zasebno žensko nižjo realno gimnazijo z internatom s pravico javnosti. Župnija ima še podr. cerkev Obiskovanja Dev. M. na Rožniku. Prvotno prastaro cerkev so 1740 podrli in nato zgradili sedanjo. Do 1836 je bila podr. šenetpetrske, nato pa frančiškanske župnije. L. 1809. je bila močno poškodovana, 1823 so jo restavrirali. Izpod Rožnika je vodil že v starem veku vodovod za rimsko Emono. Rožnik se prvič omenja 1507. Na njem je tedaj stal star opuščen grad s pristavo in sadnim vrtom. Že 1453 je bila na Rožniku bolnica za kužne bolnike, verjetno gobavce.

Župnija sv. Petra ima 26.090 duš. Župna cerkev sv. Petra je ena najstarejših cerkva v vsej škofiji. Zgrajena je na mestu cerkve nekdanje rimske Emone že v prvi misijonski dobi. Novo cerkev so zgradili 1385, a so jo Turki 1472 izropali in požgali (spominska plošča vzidana pri desnem vhodu v cerkev). Sedanja stavba je bila sezidana v 1726—1730 po vzorcu cerkve S. Giorgio Maggiore v Benetkah. Jelovškova slika iz življenja sv. Petra (na stropu) in slika sv. Družine v levem stranskem oltarju; v drugih stranskih oltarjih 5 Metzingerjevih slik ter manjše Langusove, Strojeve in Hel. Vurnikove. Okrog cerkve je bilo pokopališče do 1779, ko so začeli pokopavati pri podr. sv. Krištofa. Kot cerkev je stara tudi župnija. Prvi župnik se omenja že 1163. Šentpetrski župniki so bili do 1444 celo arhidiakoni Kranjske in Marke. L. 1355. je oglejski patriarh Nikolaj izročil prafaro avstrijskemu vojvodi Albrehtu II., 1444 jo je pa cesar Friderik III. inkorporiral cistercianskemu samostanu v Dunajskem Novem mestu in 1462 novoustanovljeni ljubljanski škofiji v zameno za župnijo v Mengšu. Od 1444 je tu postavljal župne vikarje omenjeni cistercianski samostan, od 1462 pa ljubljanski škofje svoje vikarje. Šele 1752 je bil ustanovljen samostojen kuratni beneficij, ki je bil 1785 povzdignjen v župnijo. Prvotna prafara je bila zelo obsežna; segala je od izliva Ljubljanice v Savo do Hrušice pri Vipavi. Iz nje so izšle vse ljubljanske župnije in župnije Vrhnika, Logatec, Godovič, Hotedršica, Brezovica, Lipoglav, Dev. Mar. v Polju, Ježica, Rudnik, Zaplana, Podlipa, Ig, Golo, Želimlje, Šmartno pod Šmarno goro, Rovte in Javorje. — Samostanska cerkev Srca Jez. (družbe misijonarjev sv. Vincencija Pav.) je bila zgrajena v 1881—1883 v novogotskem slogu s surovo dvakrat stisnjeno opeko. Načrt za cerkev in opravo je delo arh. Adolfa Wagnerja. L. 1885. je bila ob 1000 letnici smrti sv. Metoda dogotovljena kapela in postavljen oltar sv. Cirila in Metoda. Stranska oltarja v sedanji obliki sta bila postavljena šele 1893. Vzporedno s cerkvijo stoji misijonska hiša, samostan lazaristov, zidan s surovo opeko v gotskem slogu po načrtih ing. J. Duffeja. Lazaristi so prišli v Ljubljano 1879; prevzeli so kuracijo v dež. bolnici na Dunajski cesti in duhovno skrbstvo usmiljenih sester v hiralnici sv. Jožefa in v Lichtenthurnovem zavodu. — V župnijo spada tudi cerkev sv. Jožefa ob Zrinjskega cesti. Tu so jezuiti zgradili 1896—1897 samostansko poslopje, ko so se preselili sem od Sv. Florijana. Poleg nje so zgradili v 1912—1914 cerkev v romanskem slogu po načrtih p. Anzelma Wernerja, benediktinca iz sekovskega samostana. Ta cerkev je največja cerkvena stavba v vsej škofiji. Župnija obsega še cerkev sv. Križa na novem pokopališču, sv. Jožefa na Selu pri samostanu karmeličank in sv. Štefana v Štepanji vasi. Izven mesta pa podr. cerkve v Bizoviku, Šmartnu ob Savi in Tomačevem. Od šentpetrske župnije se je izločila 1935 ekspozitura Moste, kjer stoji nova lesena cerkev sv. Družine.

Trnovska župnija ima 8505 duš. Župna cerkev sv. Janeza Krst. Temeljni kamen za novo cerkev so položili 1738 na mestu prejšnje kapelice, ki se omenja prvič 1711. Ko je cerkev 1800 uničil požar in 1845 potres, so jo obnovili. L. 1854. so jo podrli in 1855 zgradili sedanjo v novoromanskem slogu, in sicer na zemljišču ljubljanskega magistrata, ki ima zato še danes patronatske pravice. Iz šenklavške župnije se je izločila 1785 kot samostojna župnija. Vendar je imela že od 1738 ustanovljen beneficij za vzdrževanje duhovnika. V cerkvi Metzingerjeva slika v glavnem oltarju in njegov sv. Anton, ostale slike in križev pot Kühnlov, freske v presbiteriju Strnenove. Pod zidom Jakopičevega vrta v Krakovu stoji prastara krakovska kapelica, najstarejši ljublj. krščanski spomenik. Kip Matere Božje je najbrž iz 11. stol., gotovo pa ni mlajši od 13. stol. Podoba sama je romanska, okviri v ozadju zgodnjegotski.

Župnija Sp. Šiška ima 6900 duš. Župna cerkev sv. Frančiška Ser. je bila zgrajena v 1924—1926 po načrtih arh. prof. Plečnika. Od 1927 je ekspozitura in od 1928 samostojna frančiškanska župnija. Pri cerkvi je samostan frančiškanov. L. 1921. so dvignili za eno nadstropje Rohrmanovo milarno in s tem priredili zasilni samostan. Prejšnja (do 1927) župna cerkev sv. Jerneja, sedanja podr. je stala že 1370. Do 1783 je bila podr. šentpetrske župnije, od 1785 pa takrat ustanovljene frančiškanske župnije.

Župnija sv. Cirila in Metoda ima 5211 duš. Sedež ima ob Tyrševi cesti, pri nekdanji cerkvi sv. Krištofa, ki je stala že 1495. Pokopališče so pri cerkvi ustanovili 1780. Definitivno so ga opustili 1906, ko so začeli pokopavati pri sv. Križu. Stari cerkvi so 1933 prizidali po načrtih prof. arh. J. Plečnika novo cerkev sv. Cirila in Metoda, ki je 1934 postala župna cerkev, oskrbovana od oo. frančiškanov.

Evangeličanska cerkev na Gosposvetski cesti je bila zgrajena 1851 v novorenesančnem slogu. Evang. cerkv. občina, ust. 1850, šteje ca 500 duš in obsega vso bivšo Kranjsko.

Pravoslavna cerkev sv. Cirila in Metoda za Trubarjevim spomenikom je bila zgrajena v 1933—1934 v bizantinskem slogu.

Znamenitejši Ljubljančani: Ambrož Mihael (1808—1864), lj. župan, pospeševal uvedbo slov. jezika v javno življenje; dr. Andrejka Rudolf (r. 1880), pisatelj, vl. svetnik; Auersperg Anton (An. Grün, 1806—1876), nem. pesnik in politik; Bamberg Otomar (1848—1934), tiskar in založnik; Bartl Franc (1873 do 1920), soc.-dem. politik; Bekš Joža (r. 1883), pesnik; dr. Belar Albin (r. 1864), naravoslovec, seizmolog; Betteto Julij (r. 1885), ravn. drž. konser. in operni pevec; Borovski Janez (1817—1902), slikar; Borštnik-Zvonarjeva Zofija (r. 1868), največja slov. gled.

igr.; dr. Brežnik Pavel (r. 1892), prof., prevajalec in publicist; Brodar Srečko (r. 1893), prof. v Celju, naravoslovec, razisk. predzgod. selišč (Potočka Zijalka); Bučar Josip (r. 1876), zgodovinar; Budina Lenart (okr. 1500—1573), šolnik protest. dobe; Cerar-Danilo Anton (r. 1858), nestor slov. gled. igralcev; Cigler Janez (1792—1867) iz Vodmata, pisatelj; Cimperman Fran (1852—1873), pesnik; Cimperman Josip (1847—1893), pesnik; Ciperle Josip (1856—1908), pedag. pisatelj; dr. Costa Henrik (1779—1871), pisatelj in zgodovinar; Črnagoj Franc (1865—1930), šolnik, sadj. in vrt. strokovnjak; Debevec Janez (1758—1821), slovenist, janz. nabožen pisatelj; Demetrović-Zofka Kvedrova (1878—1926), pisateljica; Dimitz Avgust (1827—1886), zgodovinar; Dolinar Lojze (r. 1893), kipar; Dostal Josip (r. 1872), ravn. škof. pisarne in cerkv. umetn. zgod.; Eger Janez Leopold (1773—1829), tiskar in založnik; Erberg Jožef (1771—1843), kulturni zgodovinar in mecen; Erjavec Fran (1834—1887), naravoslovno leposlovni pisatelj; Floriantschitsch de Grienfeld, Ivan Dizma (1691—1757), matematik, astronom in geograf (zemljevid Kranjske); njegov oče Floriantschitsch de Grienfeld, Ivan Štefan (1663—1709), numizmatik; Flere Pavel (r. 1883), pedag. in leposl. pisatelj; ing. Förster Jaroslav (r. 1876), univ. prof. tehn. fak.; Funtek Anton (1862—1932), pesnik in prevajalec; Gestrin Fran (1865—1893), pesnik, pripovednik, prevajalec; Glavar Peter Pavel (1721—1784), nar. gospodar in ljudski mecen; Goršič Franc (1836—1898), najboljši orglarski mojster v Slov.; njegov sin dr. Goršič France (r. 1877), pravnik in sociolog; Grablovic Anton (1864—1904), soc.-dem. politik; dr. Gregorič Vinko (1857—1933), prim. zdrav., pisatelj in organizator; Grošelj Marija (r. 1881), pisateljica; dr. Grošelj Pavel (r. 1883), naravoslovni pisatelj; dr. Gruden Jos. Val. (1869—1922), zgodovinar; Hajdrih Anton (1842—1878), skladatelj; dr. Hinterlechner Karol (1874—1932), geolog, univ. prof.; grof Hohenwart Franc Jož. Hanibal (1771—1844), naravoslovec in podp. muzeja; Höffern Janez Bertold (1667—1718), glasbenik in skladatelj; Hradecky Janez Nep. (1775—1846), župan lj.; Hren Tomaž (1560—1630), lj. škof, vodja protiref. pri nas; Hribar Dragotin (1862—1935), industrijalec in gospodarstvenik; Jakopič Rihard (r. 1869), starosta slov. slikarjev; Jama Matija (r. 1872), akad. slikar; Jebačin Anton (1850—1927), cerkv. slikar; Jelovšek Ernestina (1842—1917), Prešernova hči, pisat.; Jeran Fran (r. 1881), prof., društv. delavec; Jurkovič Ivan (1893—1934), akad. kipar; Justin Gabrijel (r. 1903), grafik in slikar; Justin Rajko (r. 1865), botanik; dr. Juvančič Friderik (r. 1873), romanist; dr. Karlin Pavel (r. 1899), književnik; dr. Kenk Roman (r. 1898), zoolog; dr. Klun Vinko Fereri (1823—1875), geograf, zgodovinar in javni delavec; grof Kobencl Janez Filip (1741—1810), diplomat; Komatar Franc (1875—1922), zgodovinar; dr. Kos Franc (r. 1885), zoolog; Kovač Karel (1880—1917), zgodovinar; dr. Kovač Viljem (1830—1887), ustanovitelj otr. bolnice v Lj.; dr. Kozak Ferdo (r. 1894), književnik; Kozak Juš (r. 1892), književnik; dr. Kozina Pavel (r. 1887), glasbenik; Krajec Janez (1843—1921), tiskar in založnik v Novem mestu; prof. Kranjec Silvo (r. 1892), zgodovinar; Kregar Rado (r. 1893), arhitekt; dr. Kremžar Anton (1867—1927), kriminalist; s. Marija Elizabeta Kremžar (r. 1878), ravn. ur., pesnica; Kresal Rudolf (1905), književnik; dr. Leben Stanko (r. 1897), književnik; Legat Vekoslav (1852—1908), tiskar in nar. agitator med kor. Slov.; Lovše Pavla (r. 1891), odlična pevka; Magolič Srečko (r. 1860), slikar in humor. pis.; Mahkota Karel (r. 1883), adm. Nar. gled., organizator glasb. društev; Malovrh Miroslav (1861—1922), časnikar; dr. Mantuani Josip (1860—1933), glasbeni in umet. zgodovinar; Mašek Kamilo (1830—1859), skladatelj; Marolt Franc (r. 1865), glasbenik; dr. Melik Anton (r. 1890 v Črni vasi na Barju), geograf in zgodovinar, univ. prof.; Melzer Karol (1814—1879), skriptor lic. knjiž., publicist; dr. Melzer Rajmund (1808—1872), medic. organizator in pisatelj; Mikuš Anton (r. 1858), terminolog in toponomastik, eden od ustanoviteljev SPD; Moškerc Miha (1872 do 1924), časnikar (krščan. soc.); Murn Josip Aleksandrov (1879 do 1901), pesnik; Murnik Rado (1870—1932), humor. pis.; Noč Ivan (r. 1901), pianist; Nolli Josip (1841—1902), operni pevec in režiser; Nučič Hinko (r. 1883), igralec in rež. v Zagrebu, zaslužen za razvoj slov. dram. gled.; Obereigner Elza (r. 1888), kiparica in slikarica; dr. Oblak Jos. C., odvetnik, plan. pisatelj in esejist; Parapat Janez (1838—1879), zgodovinar; Perušek Rajko (1854—1917), pisatelj in prevajalec; Plečnik Jožef (r. 1872), arh., prof. tehn. fak. v Lj., izvršitelj vrste načrtov za Ljubljano, Prago, Dunaj itd.; p. Pohlin Marko (1735—1801), diskalceat, iniciator slov. prep. in pisatelj; Premk Josip (1889—1913), novelist; Prepeluh Albin (r. 1880), publicist, časnikar in soc. politik; dr. Puc Dinko (r. 1879), odvetnik v Ljubljani, nar. obrambni del. v Gorici, bivši lj. župan in ban drav. ban.; dr. Ramovš Franc (r. 1890), lingvist, univ. prof. v Lj.; dr. Ravnihar Vladimir (r. 1871), odv., sok. delavec, bivši drž. posl., senator, podžupan lj.; dr. Regally Josip (r. 1881), odv., novelist in publicist; dr. Robida Ivan (r. 1871), primarij in uprav. nevrološko-psihijatr. odd. lj. bolnice, univ. docent; dr. Samec Maks (r. 1881), kemik, univ. prof. in 1935—1938 rektor lj. univ.; Sič Albert (r. 1865), etnograf; Skrbinšek Vladimir (r. 1902), dramski igr. in režiser v Mar.; škof Slatkonja Jurij (1456—1522), glasbenik; Smrekar Hinko (r. 1883), slikar in ilustrator; Stare Josip (1842—1907), zgodovinar; ing. Šivic Anton (r. 1879), šumarski ref. banske uprave, gozdarski pisatelj; dr. Škerlj Milan (r. 1875), pravnik, univ. prof. v Lj.; Škerjanc Lucijan Marija (r. 1900), prof. konserv. in skladatelj; Štusiner Josip (1850—1917), entomolog in malakolog; Suklje Franc (1849—1935), politik; dr. Tavčar Alojz (r. 1895), ing. agron., vseuč. prof. v Zagrebu; dr. Tuma Henrik (1858—1935), adv., polit., planinski in folkloristični pisatelj, sociolog, alpinist; Terseglav Franc (r. 1882), urednik »Slovenca« in publicist; baron Valvasor Janez Vajkart (1641—1693), kranjski zgodovinar; Verovšek Anton (1866—1914), igralec in režiser; Vesel Ferdo (r. 1861), akad. slikar; Vidmar Josip (r. 1895), kritik in prevajalec; dr. Vidmar Milan (r. 1885), univ. prof. elektrotehnike v Lj., šahovski velemojster; Vodušek Vital (r. 1906), lirski pesnik; Vrhovec Ivan (1853—1902), zgodovinar; Vrhovnik Ivan (1854—1935), narodni obrambni delavec, zgodovinar; Zajec Ivan (r. 1869), kipar; dr. Zarnik Boris (r. 1883), biolog, prof. med. fak. v Zagrebu; dr. Zupančič Rihard (r. 1878), matematik, univ. prof. v Lj.

Ostali kraji

Dravlje, preb. 1364, hiš 186. Mestna obč. Ljubljana 3¼ km, so du 3—4 km, zdr fin pTt žup Št. Vid nad Lj. 2—3 km, žel Ljubljana gor. kol. 2 km, š Zg. Šiška 1 km, polic. Ljubljana VIII. 1½ km. Prosv. d. z gled. odrom, DKfid, Narodna čitalnica, Gas., zdravnik. Nm 311 m. Vas stoji v dolgi vrsti ob ban. cesti Zg. Šiška—Št. Vid, na jv. robu svojih njiv, dočim se na j. in z. širijo večidel travniki. Ob cesti segajo hiše že skoraj sklenjeno do Zg. Šiške. Prebivalstvo se bavi deloma s kmetijstvom, v izdatni meri pa tudi z obrtjo (mizarstvo), trgovino ali pa je zaposleno v mestu v uradniških in delavskih poklicih. Od kmetijskih pridelkov se proda v Lj. mnogo fižola in večina mleka (ca 500 l dnevno). Lesna trgovina je v zastoju. — Podr. cerkev sv. Roka je bila zidana 1646, a dovršena šele 1682 kot zaobljuba v dobi kuge 1645. Znamenita božja pot na Mali Šmaren. Pokopališče.

Glince, preb. 2189, hiš 185. Mestna obč. Ljubljana 2 km, so du fin žel Ljubljana 2 km, zdr pTt š žup Vič-Glince 0 km, polic. v kraju. Šole in društva gl. Vič. Nm 294 m. Vas, ki jo je sestavljalo prvotno le nekaj hiš blizu izliva Glinice v Gradaščico, se je do danes razrasla v veliko ljubljansko predmestje s širokim obcestnim središčem ob Tržaški cesti, kjer je osredotočeno tudi vse uradno in poslovno življenje za celotno bivšo viško občino. Kmetijstvo na ilovnati zemlji je povsem podrejeno; med prebivalstvom prevladujejo delavci in nameščenci, zaposleni v mestu.* Mnogo obrtnikov, več industrijskih podjetij (kem. tovarna, tovarna vijakov in kisika, tovarna kvasa in diaslada, tovarna testenin, zamaškov itd.).

Jarše, preb. 327, hiš 28. Ostalo gl. obč. Ježica.

Kamna gorica, preb. 15, hiš 5. Mestna obč. Ljubljana 3¾ km, so du Ljubljana 3¾ km, zdr fin pTt žup žel Št. Vid nad Lj. 2 km, š Zg. Šiška 1½ km, polic. Ljubljana VIII. 2 km. — Nm 310 m. Manjši v. del naselja, ki spada večinoma še v obč. St. Vid nad Lj. Prodaja mleka v mesto.

Kleče, preb. 12, hiš 1. Ostalo gl. obč. Ježica.

Koseze, preb. 680, hiš 97. Mestna obč. Ljubljana 3 km, so du fin Ljubljana 3 km, zdr žup Št. Vid nad Lj. 3 km, pTt Ljubljana VII. 1 km, žel Ljubljana gor. kol. 2 km, š Zg. Šiška 0.5 km, polic. Ljubljana VIII. 1 km, Nm 308 m. Prvotno majhna, danes precej obsežna vas z. od Zg. Šiške na meji prodnate posavske ravnine. Odcep ceste na Vič (Večna pot). Jz. od vasi pričnо obsežni travniki in gozdovi na glinastih tleh (opekarna!). Gospodarski značaj kot v Dravljah, mleko se prodaja v Ljubljano in na Vič. K vasi spada naselje Brdo, ki ga tvorijo kmetije, raztresene na visoki glinasti terasi nad viškimi opekarnami. (Brdo ima pTt š žup polic. na Viču). Vas ima ime od »kosezov«, srednjeveškega svobodnega plemstva. Podr. cerkev sv. Marjete je bila sezidana pred 1495. Od 1907—1908 je bila prenovljena. Veliki oltar in prižnica po načrtih prof. Mis Celestina, slike Žmitkove.

Moste, preb. 857, hiš 94. Mestna obč. Ljubljana 3 km, so du žel fin Ljubljana 3 km, zdr pTt v kraju, polic. š Vodmat

* V bivši viški občini je v industriji in obrti zaposlenih 52.7%, v prometu 11.1%, v kmetijstvu pa samo 5.2%.

0.5 km, žup Št. Peter-Ljubljana 2 km. Gas., Ljudski dom z odrom, Pev. d. »Moste«, »Zvezda«, »H. Sattner«. Nm 287 m. Prvotno kmetsko jedro vasi je postavljeno v dolgi vrsti nad bregom Ljubljanice blizu njenega stika z Gruberjevim prekopom. Ob reki vodi ban. (Zaloška) cesta, od katere se v. od Most odcepi cesta na Fužine. Kraj ima še najmočnejšo kmetijsko osnovo v bivši občini, dasi pripada precejšen del prebivalstva delavskemu sloju.* V mesto se proda dnevno ca 150 l mleka, razen tega precej perutnine in jajc. Mnogo obrtnikov. Močna industrija in znatna zaposlenost v mestu. L. 1935. se je od šentpetrske župnije izločila e k s p o z i t u r a Moste. Ekspozitna cerkev sv. Družine, zgrajena 1935 po načrtih Alb. Grumove, je prva slov. lesena cerkv. stavba, predhodnica bodoči že projektirani zidani cerkvi.

Rožna dolina, preb. 3431, hiš 352. Mestna obč. Ljubljana 2 km, so du fin žel Ljubljana 2 km, zdr pTt š žup polic. Vič-Glince povpr. 1 km. Nm ca 295 m. Široko naselje z modernimi, pravokotno se križajočimi ulicami, vilami in stanovanjskimi hišicami, nastalo kot ljubljansko predmestje med Rožnikom in Tržaško cesto največ šele po svetovni vojni, le deloma že v zadnjih letih pred njo. Promet v mesto odvajata Cesta v Rožno dolino in Tržaška cesta (tramvajska zveza). Kmetskega prebivalstva tu ni. Mnogo je najrazličnejših obrtnikov.

Savlje, preb. 15, hiš 3. Ostalo gl. obč. Ježica.

Selo, preb. 2108, hiš 102. Mestna obč. Ljubljana 3 km, so du žel fin Ljubljana 3 km, zdr o pTt Moste 0.25 km, polic. š Vodmat 0.5 km, žup Ljubljana-Št. Peter 2 km. SKJ s kinom Moste. Nm 289 m. Kraj, ki je obsegal prvotno le nekaj hiš ob cesti med Mostami in Ljubljano, se je razvil v tipično predmestje z močnim industrijskim obeležjem. Domala vse prebivalstvo živi, razen od zaposlenosti v mestu, od dela v tovarnah usnja, kem. izdelkov, pločevinastih izdelkov, lanenega olja in firneža itd. Kraj Ljubljanice stoji samostan karmeličank s podr. cerkvijo sv. Jožefa. Nasproti samostanu je obstajala do 1936 ban. žrebčarna. Zdaj je v tem poslopju ban. deško vzgojevališče, ki so ga sem premestili iz Ponovič pri Litiji.

Stožice, preb. 628, hiš 79. Ostalo gl. občina Ježica.

Stepanja vas, preb. 1019, hiš 125. Mestna obč. Ljubljana 2 km, so du fin žel Ljubljana 2—3 km, zdr Dobrunje 6 km, žand v kraju, p š Sp. Hrušica 2 km, žup Ljubljana-Št. Peter 2 km. SKJ, Gas. Nm 285 m. Kmetsko jedro vasi leži blizu levega brega Gruberjevega prekopa, mlajši predmestni deli pa deloma ob Ljubljanici, še več pa ob ban. cesti proti Dobrunjam. V vasi poleg obrtništva, trgovine (z drvmi, vinom, poljskimi pridelki) in zaslužka v mestu še močno prevladuje kmetski element. V mestu se proda letno do 20.000 kg zelja, do 8000 kg krompirja in dnevno do 200 l mleka ter mnogo jajc. Precejšnja gozdna posest v Golovcu (smreka, borovec, hrast). Podr. cerkev sv. Štefana z lepim pokopališčem. Znamenita je kapela Božjega groba, zgrajena 1653, obiskovana posebno v postnem času.

Tomačevo, preb. 256, hiš 18. Ostalo gl. obč. Ježica.

Vič, preb. 1330, hiš 168. Mestna obč. Ljubljana 3 km, so du fin žel Ljubljana 3 km, zdr pTt š žup polic. Vič-Glince v kraju. Drž. mest. mešč. š., ust. 1929, 6 odd., Nar. šola, ust. 1895, 20 odd., Obrt. nad. š., SKJ, RK, JS, Gas., Branibor, PSVD, Pev. d. »Danica«, Podr. jug. obrt., Olepš. d., Godba. Nm 296 m. Prvotno kmetsko jedro naselja je stari Vič, ki leži vstran od glavne ceste, v vznožju viške terase (ca 320 m) ob Gradaščici. Terasa predstavlja najbolj jv. izrastek Utiških brd, ki jih deli od Rožnika (393 m) široko podolje potoka Glinice. Viška terasa je sestavljena iz glinastih jezerskih plasti, ki so dale podlago opekarski industriji. Vzhodno odtod se je naselje močno razširilo proti v. in je danes z Glincami ena naselbinska enota. Dasi na robu Barja, zemlja tu vendar še ni barjanska, ker jo tvorijo ugodnejše naplavine Gradaščice in njenih pritokov. Svet je vendarle precej vlažen in sposoben bolj za travniško kulturo kot pa za poljedelstvo. Na starem Viču je kmetsko gospodarstvo še danes precej močno ter stavi na prodaj v Ljubljano precej krompirja, mleka i. dr. Precej je razvito čebelarstvo. Več obrtnikov, valjčni mlin in žaga, tovarna kisa, tovarna mesnih izdelkov, več velikih industrijskih opekarn. Z u p n i j a Vič (dek. Ljublj.-okol., škof ljublj.) ima 7550 duš. Župna cerkev sv. Antona Pad. Mesto prvotne majhne podr. cerkve so zgradili v 1906—1908 sedanjo stavbo v renesančno-bazilikalnem slogu. Istega leta so oo. frančiškani ljublj. province poleg cerkve sezidali samostan. L. 1908. je bila dotedanja podr. franč. župnije v Ljubljani povzdignjena v župnijo, ki jo oskrbujejo oo. frančiškani. Podr. cerkev sv. Simona in Jude s pokopališčem na starem Viču je bila sezidana v 2. pol. 15. stol. Gotska arhitektura je deloma še dobro ohranjena. Odtod je rodom Kristan Anton (1881—1930), politik in soc. dem. organizator.

Vodmat, preb. 3737, hiš 252. Mestna obč. Ljubljana 2 km, so du fin žel Ljubljana 2 km, zdr pTt Moste 0.5 km, polic. š v kraju, žup Ljubljana-Št. Peter 1 km. Šola ust. 1913, 19 odd. Obrt. nad. š., Gospod. š., PJS, RK, Mlad. dom, 2 zdravnika, zobozdravnik. Nm ca 290 m. Tipično predmestje med Ljubljanico, dolenjsko in bivšo Juž. železnico. Kraj se naziva tudi Novi Vodmat za razliko od Starega Vodmata (z. od dol. železnice), ki je bil že 1896 priključen mestu. Kmetijstva, razen nekaj vrtnega pridelka za dom, ni. Prebivalstvo je zaposleno v domači in ljubljanski industriji ter v drugih poklicih v mestu. Kraj posega tudi na j. med Ljubljanico in Gruberjev prekop. Ta prav tako novejši predmestni del se imenuje K o d e l j e v o in sicer po tkzv. Kodelijevem gradu, ki stoji pod Golovcem na desni strani Gruberjevega prekopa. Grad se omenja šele v 17. stol., ko je bil njegov lastnik pl. Hizing. Danes je last barona Codellija.

Zapuže, preb. 263, hiš 38. Mestna obč. Ljubljana 3¼ km, so du Ljubljana 3¼ km, zdr fin pTt žel žup Št. Vid nad Lj. 2 km, š Zg. Šiška 1 km, polic. Ljubljana VIII. 2 km. Nm 312 m. Vas tvori domala sklenjeno zazidano vez med Dravljami in med St. Vidom, deloma ob drž. gorenjski cesti. Tramvajska zveza z Ljubljano. Kmetijstvo s prodajo zelenjave in mleka v Ljubljano, sicer zaposlenost v obrti in v mestu. V vasi je tekstilna tovarna »Stora«.

Zgornja Šiška, preb. 2825, hiš 283. Mestna obč. Ljubljana 2½ km, so du fin Ljubljana 2½ km, zdr žup Št. Vid nad Lj. 3 km, pTt Ljubljana VII. 1 km, žel Ljubljana gor. kol. 1½ km, š v kraju, polic. Ljubljana VIII. ½ km. Mešč. š. ust. 1929, 5 odd., Nar. šola ust. 1882, 13 odd., Obrtno nad. š., Krekova višja gosp. š., SKJ s knjiž. in odrom, Nar. prosv. d. »Vodnik« s knjiž. in odrom, Gas. Nm 305 m. Kraj je bil prvotno kmetska vas, postavljena po dolgem kakor sosednje Dravlje, samo bliže vznožju Šišenskega hriba. Danes tvori sklenjeno zazidano ljubljansko predmestje od hriba do gorenjske železniške proge. Kmetijstvo je stopilo povsem v ozadje in tvori le stranski zaslužek.* Najrazličnejša obrtna in majhna industrijska podjetja. Skozi kraj je držal rimski vodovod za tedanjo Emono.

Grad J a m a (Grabenbrunn ali Galletova graščina) v Zg. Šiški je dobil ime po jamah in rovih, katere so skopali l. 1472., ko so Turki oblegali Ljubljano. Grad je bil nekdaj last kranjskega vicedoma, pozneje oo. avguštincev, ki so dolgo tu stanovali, dokler si niso sezidali samostana v Lj. Za njimi je dobil grad Ivan Benaglia. Zdaj je lastnina Galletove rodbine. Onstran ceste v bližini stoji t. zv. L u k m a n o v g r a d. Po Valvasorjevem poročilu je bil ta dvorec (v 17. stol.) last rodbine pl. Apfaltrern, v novejšem času ga je posedovala rodbina Lukman, od nje so ga po svetovni vojni kupile sestre uršulinke in nato mariborske šolske sestre. Te so grad popolnoma preuredile, mu dozidale še eno nadstropje in ga priredile za Krekovo gospodinjsko šolo. — Odtod doma Valentin Vodnik (1758—1819), pesnik in kult. delavec. Na njeg. rojstni hiši je vzidana spominska plošča (»pri Kamniti mizi«).

* V bivši moščanski občini je v kmetijstvu zaposlenih le 8.6% preb., dočim jih je v ind. in obrti 36.8% ter v prometu (železničarji) 25.3%.

* V bivši občini Zg. Šiška pripada kmetskemu poklicu le še 18.8%, a industriji in obrti 48.7% ter prometu 13.1% prebivalstva.

Srez Ljutomer

Splošen pregled

Ljutomerski srez je s svojimi 423 km² med manjšimi srezi v naši banovini. Razprostira se podolgem v smeri od sz. proti jv. ter obsega ves sv. del vinorodnih Slovenskih goric, jedro tkzv. »Prlekije«, nadalje del slovenske pomurske ravnine na desnem bregu reke. S. meja mu poteka po Muri od Cmureka pa do meje savske banovine. Od Cmureka do Radgone je to obenem drž. meja z Avstrijo; od Radgone navzdol pa se drži v glavnem bivše meje med avstrijsko in ogrsko državno polovico, ki pa ne poteka povsod po glavni strugi reke, temveč ponekod po stranskih rokavih ali sicer vstran od nje; Mura je namreč tu tipična nižinska reka in je s stalnim premikanjem svoje struge povzročila navedeno dejstvo. Na v. krene sreska meja v Slov. gorice, katerih najbolj vzhodni izrastki pripadajo že savski banovini. V Slov. goricah se drži meja v glavnem razvodja med Muro in Dravo, odnosno v večjem z. delu med Ščavnico in Pesnico, vendar je omeniti, da posegata sosednja dva sreza, ptujski in zlasti mariborski (levi breg), na več mestih proti s. preko razvodnih višin. Na sz. zavije meja preko najvišjega dela Ščavniške doline in doseže Muro (drž. mejo) tam, kjer se prične reka oddaljevati od vznožja gričevja (pri Cmureku).

Srez obsega dve različni pokrajini: vinorodno terciarno gričevje in rodovitno ravnino ob Muri. Gričevje Slov. goric je samo v v. delu enotno. Tam imamo znamenite vinorodne Ljutomerske gorice, ki so jih potoki, tekoči v Muro, razrezali v celo vrsto dolgih, od j. proti s. raztegnjenih slemen. Višina gričevja ne seže preko 340 m. Z. del goric pa deli dolga in široka, močno mokrotna dolina Ščavnice v dva dela. Zgornji del njene doline loči le ozko sleme od pomurske ravnine, njen spodnji del pa se nad Ljutomerom itak na široko odpre v Mursko polje, tako da moremo smatrati ta sv. del Slov. goric z razgledno Kapelo (309 m) skoraj za samostojno gričevje. Z njega teko na j. v Ščavnico številni potoki, ki izvirajo skoraj na s. robu goric. Vrezali so si — kot drugje v goricah — globoke strme »grabe«, malone vzporedne med seboj, med njimi pa se vlečejo dolga prisojna in vinorodna slemena, tkzv. »vrhi«.

S. del sreza ob Muri tvori ozek pas ravnine, ki je v pokrajinskem oziru povsem enak obsežni prekmurski ravnini onstran reke, a je bil upravno in kulturno dolga stoletja ločen od nje. Slov. gorice segajo pri Radgoni še enkrat tik do Mure in ločijo ravnino na desnem bregu v dva dela: na z. je rodovitno Apaško polje s pretežno ponemčenim prebivalstvom, ki pa se mu v novejši dobi vedno bolj pridružujejo številni slovenski doseljenci iz Prekmurja, na v. pa tkzv. Mursko polje, ki se vleče od Radgone v ozkem pasu proti jv., se nad Ljutomerom močno razširi, nato se pa zopet zoži brez širšega prehoda v sosednjo Medjimursko ravan. Tam, kjer se odpro Slov. gorice z dolino Ščavnice v Mursko polje, je prirodno središče pokrajine (Ljutomer); sekundarno središče je ob prehodu iz Apaškega na Mursko polje, kjer je obenem najprikladnejši prehod na levi breg Mure (danes avstrijsko mesto Radgona na levem bregu Mure z jugoslovanskim trgom Gornjo Radgono na desnem bregu).

V geološkem oziru je ljutomerski srez precej enoličen. Najstarejše tvorbe so tu miocenske ceritijske plasti, ki sestavljajo zlasti gričevje okrog Kapele, dalje pri Radgoni in z. od Sv. Jurija. Tudi pliocenski prod in glina se nahajata v veliki množini, zlasti v gričevju jz. in z. od Ljutomera. Na v. strani prevladujejo pliocenske kongerijske plasti. V teh se nahaja premog, kakor ga najdejo v bližnji Štrigovi, Presiki in Rinčetovi grabi. Raziskano je, da se najbrže vleče v veliki globini čez 1500 m debel solni obok in tudi kameno olje.

Diluvialne terase so ohranjene v veliki širini z. in jz. od Radgone med Muro in terciarnim gričevjem. Vsa ravnina med Ljutomerom in Muro, dalje ob potoku Ščavnici in z. od Apač je pokrita z aluvialnimi tvorbami. Pri vrtanju na kameno olje so prišli v Vučkovcih na v. meji sreza na topel vrelec in na metan. Med Lokavci in Radenci ob Muri, pa tudi ponekod ob Ščavnici, izvirajo na mnogih mestih dobre slatine.

O podnebnih razmerah imamo opazovanja za daljšo dobo le iz danes avstrijske Radgone, ki pa vendar v glavnem karakterizirajo podnebje za ves ljutomerski srez. Radgona kaže povprečno januarsko temperaturo —3.2° in julijsko +20.1° C, letno kolebanje torej 23.3° C, kar je precej in izpričuje kontinentalni panonski vpliv. Verjetno je, da je po vrhovih Slov. goric zimska temperatura ugodnejša. Veliko je število poletnih dni s povpr. toplino nad 20° (59, v juniju 14, v juliju 22). Tudi v padavinah se pozna panonski vpliv; deževno zgodnje poletje in pogoste suše zlasti v avgustu. Od 979 mm letnih padavin odpade skoro polovica (469) na dobo od maja do avgusta. Drugi višek je v oktobru, dočim je pozimi le malo padavin. V juniju je povprečno 16 deževnih dni s 130 mm padavin. V v. delu sreza je padavin nekoliko manj (Cven 921 mm). Znatno bolj suho pozno poletje in zgodnja jesen sta kot nalašč za vinsko trto. Značilni so še pogosti vetrovi, ki so neugodni zlasti ob suši. Neugodne so še številne poletne nevihte, neredko združene z uničujočo točo. Neviht je na v. več kot na z. (Cven 32 dni z nevihto na leto, v Radgoni le 26). Sneg pada na leto povpr. samo 21 dni, od novembra do marca, največ v januarju (nad 7 dni). Vodovje v goricah je močno podvrženo kolebanjem. V dobi nalivov pravi hudourniki, so v poletni suši skromni potočki ali pa sploh za daljšo dobo presahnejo.

Večina površine je obdelana (polja, vinogradi, travniki), ostalo pa pokriva mešan listnat gozd, ki ga sestavljajo dlakavi hrast, cer, pravi kostanj in bukev; ta tvori v višjih legah precej čistega bukovja. Ob potokih je precej jelševja, ob stoječih vodah in v poplavnem ozemlju Mure pa topolov in jagnedi. Tukaj je ostalo rastlinstvo gozdov veliko bolj revno kot v dosedaj opisanih srezih. Najznačilnejši so: mali zvonček (Galanthus nivalis), savska penuša (Cardamine savensis) in transsilvanska škržolica (Hieracium transsilvanicum). Srez pripada srednjeevropski gozdni in panonski flori. Zastopniki zadnje so kosmati lan (Linum hirsutum), lobodnica (Kochia scoparia), gahovec (Astragalus cicer) i. dr. Sredozemska je črnobina (Scrophularia canina). Med redkejše rastline moremo šteti mleček (Euphorbia palustris in villosa) po močvirjih okrog Ljutomera in Radgone; stroievec (Myricaria germanica) na otokih Mure; povodni oreh (Trapa natans) v ribnikih pri Negovi in pelin Artemisia Lobelii po Slovenskih goricah.

Srez je precej bogat užitnih gliv. Po mešanih gozdovih raste v vsem srezu navadni užitni goban (Boletus edulis), dalje užitna sirovka (Lactarius deliciosus) ob gozdnih potih, po vlažnih gozdovih pa lisička; precej splošno je tudi razširjena poprova mlečnica (L. piperutus).

V zoogeografskem oziru pripada srez nižinskemu pasu. Visoko je število poljskih, razmeroma majhno pa gozdnih živali. V loviščih žive poljski zajci, fazani, poljske jerebice, prepelice, sloke, divje race; jazbecev, lisic, podlasic, dehorjev in srn je le malo. Glede rib v Muri prim. srez Lendava. Ščavnica ni posebnega pomena za ribarstvo. Strupena kača v srezu je modras, ki pa menda ni pogost. Tukaj razmeroma pogosta kačja pastirja Orthetrum brunneum in coerulescens sta znana še z Goriškega; na robu gozdov okrog Ljutomera živi rastlinska stenica Dalleria bipunctata, ki je sicer znana šele z juž. Tirolske; Gargarea genistae se nahaja tudi pri Zidanem mostu, posebno pogosto pa po Primorju.

Najdbe kamenitih predmetov, predvsem tkzv. »gromskih strel«, pričajo, da so bili ti kraji obljudeni že v neolitski dobi. Še močnejša je bila naseljenost v hallstattski in latènski dobi. Ker leži srez ravno na izhodu iz Panonske nižine, so Ljutomerske gorice prepletale v rimski dobi številne ceste. Najbolj pomembna je bila cesta, ki je držala iz Radgone v Ljutomer in odtod proti jv. po dolini Mure in Drave v Srem. Razen starih rimskih cest je bila v srednjem in novem veku prometno zelo važna tudi cesta iz Ptuja v Radgono. Okoli 840 je pripadlo Mursko polje z Ljutomerskimi goricami državi knezov Pribine

in Koclja. Od 896—955 so te kraje pustošili in slednjič osvojili Madjari, ki so tudi po 955 ostali še nekaj časa gospodarji Murskega polja. Ko so bili pregnani, so deželni vladarji podelili v 11. stol. zemljo deloma grofom Spanheimom, deloma pa solnograškim nadškofom. V obrambo proti Madjarom so nastali številni strelski dvorci. Strelci so bili najnižja vrsta fevdnikov. Dobili so v najem po eno do tri kmetije, bili oproščeni davkov in davščin, imeli pa so zato nalogo braniti zemljo od sovražnih napadov. V 12. stol. so Spanheimi podarili svojo zemljo šentpavelskemu samostanu na Koroškem. Od 16.—18. stol. so na Mursko polje pogosto vpadali Turki. Ljudski spomin še pomni grozodejstva divjih Krucov, ki so te kraje napadali posebno konec 17. in najhujše v zač. 18. stol. Sovražni odnošaji s sosedi na v. so trajali tudi pozneje, ker so Madjari vedno pomikali Muro na štajersko stran, kjer je voda uničila cele vasi. Po 1848 se je v vseh večjih krajih razvilo zelo živo narodnostno gibanje, ki je po 1868 doseglo svoj višek. Vrsta slovenskih taborov z zahtevo po zedinjeni Sloveniji in enakopravnosti se začenja 1868 ravno v Ljutomeru in se v teh krajih tudi konča 1870 z zadnjim taborom pri Kapeli.

Posebna značilnost Murskega polja in Ljutomerskih goric so grbi, katere ima skoro vsaka vas posebej. Ti vaški grbi so rezultat tipičnih lokalnih razmer posameznih vasi in duševnih lastnosti vaščanov.

Prve krščanske postaje v teh krajih sta ustanovila že Pribina in Koceli. Tedaj je ljutomerski srez pripadal jurisdikciji sv. Cirila in Metoda. Prva organizirana dušnopastirska postaja je bila Radgona, ki je obsegala celo Mursko polje in velik del Slov. goric. Iz te prafare so nastale vse sedanje župnije v ljutomerskem srezu razen Negove, ki se je odcepila od Sv. Benedikta v Slov. gor. Cerkveno so pripadale do 1787 solnograškim škofom in arhidiakonatu v Spodnji Marki, nato do 1859 sekovski škofiji in slednjič lavantinskim škofom. Izjema je župnija Apače, ki je pripadala sekovskim škofom do 1923, ko je bila dodeljena apostolski administraciji lavantinskega škofa. Sekovski škofje so si ohranili patronatske pravice nad nekaterimi župnijami do danes.

Po štetju iz 1931 ima srez 42.849 prebivalcev. Gostota znaša ca 101 preb. na km². Ker je ves srez radi rodovitnih tal obdelan in poseljen, velikih razlik v gostoti ni. V občinah Gor. Radgona, Strigova, Radenci in Mala Nedelja znaša nad 100 (117, 116, 110, 104), drugje se giblje okoli 90. Najmanjša je v občini Negova (81). Oblika naseljenosti je v glavnem dvojna. V ravnini Apaškega in Murskega polja prevladujejo velike sklenjene vasi, večinoma obcestnega tipa; sklenjene vasi imamo deloma še v dolini Ščavnice. Skrite so v obsežne komplekse sadnega drevja. Povsod po goricah pa prevladujejo razložena naselja, ki sestoje samo do neke mere iz samostojnih kmetij, v velikem delu pa iz viničarij in zidanic, ki so v posesti oddaljenih vasi, ali pa celo oddaljenih meščanov iz jugoslovanske in avstrijske Štajerske. Ta vinogradniška naselja so največkrat razložena po dolgem vrh slemen. Svojo prvotno zavisnost od starejših naselij v ravnini kažejo dostikrat v imenu, ki ga izvajajo iz imena dolinskega naselja s pridevkom »vrh« ali končnico »ščak« (n. pr. Radomerščak nad Radomerjem. Radenski vrh pri Radencih itd.). Sklenjenost nastopa v goricah le do neke mere v središču občine ali župnije. Taka naselja ob cerkvah so za Slov. gorice naravnost značilen pojav; po njih (cerk. patrocinijih) ima ime cela vrsta sosesk, občin ali fara. Zelo značilna so tudi kolektivna imena s končnico »-ci«. Naselij tržnega značaja ima srez le malo: poleg Ljutomera, ki je upravno in gospodarsko središče, ima še Gornjo Radgono, ki se je po vojni razvila iz nekdanjega predmestja Radgone v dokaj močno krajevno gospodarsko središče. Trg Veržej pa je v bistvu le velika vas. Slatina Radenci se je razvila v zdravilišče svetovnega slovesa.

Gospodarstvo sloni izključno na kmetijstvu. Industrije skoraj ni. Plodovite ravnine so intenzivno obdelane; v dolini Ščavnice in ob Muri je mnogo travnikov in pašnikov; v goricah samih prevladuje po vrhovih in prisojnih straneh vinograd, na osojnih straneh in v grabah pretežno listnat gozd, ki pa daje v glavnem le kurivo za dom in kolje za vinograde. Njiv in vrtov je v srezu po podatkih za 1935 15.718 ha (ca 37%), travnikov in pašnikov 8957 ha (21%), vinogradov 2314 ha (5.4%), sadovnjakov 1979 ha (4.6%) in gozdov 11.253 (ca 27%).

Njive rodijo vse vrste ozimine in jarine, pa tudi okopavine in strniščne sadeže. Glavnih poljskih pridelkov pridela ljutomerski srez za ptujskim, soboškim in lendavskim največ v banovini. Pšenice se pridela (po podatkih za 1934) na 3739 ha 29.950 q, koruze na 2814 ha 48.263 q, rži na 2545 ha 17.685 q, krompirja na 1871 ha 167.620 q, detelje na 1386 ha 48.746 q, ovsa na 1240 ha 9924 q, ječmena na 611 ha 4883 q in prosa na 257 ha 2056 q. Živinoreja beleži 18.605 glav goveje živine, 3056 konj, 22.426 svinj, 68.289 perutnine. V govedoreji se goji predvsem svetlolisasta (simendolska) pasma, od svinj največ velika angleška pasma, od kokoši domača štajerska pasma. Posebnost Murskega polja nad Ljutomerom je stara sistematična konjereja. Znani so muropoljski amerikanski dirkači (kasači), ki so menda najboljši v srednji Evropi. Središče te panoge je na Cvenu pri Ljutomeru, kjer sta Zadruga za rejo žrebet in dirkališče.

Zelo važno je v srezu vinogradništvo, saj so odtod doma najboljša slovenska vina. Kriza je spravila to panogo v zastoj in zadala s tem gospodarstvu ljutomerskega sreza najhujši udarec. Vinogradi spadajo deloma v ljutomersko-ormoški, deloma v gornjeradgonski vinarski okoliš. V ljutomersko-ormoškem okolišu rastejo izborna, daleč po svetu znana vina na Slamnjaku, Gresovščaku, Železnih dverih, Nunski grabi itd. Glavna sorta je šipon, razen tega pa nastopajo še laški razling, burgundec, mali rizling, silvanec, traminec, ki se sortirajo ali pa tudi skupno predelajo. V radgonskem okolišu je manj pošipa. Vinogradi, ki so nastali po uničenju prvotnih vinogradov po trtni uši, so že stari do 40 let in so začeli radi starosti pešati. Rekonstruirajo se na novo, in se za to uporablja selekcioniran materijal, ki obeta večjo množino in boljšo kakovost pridelka. Novi nasadi so že čisti, t. j. posamezne sorte so sajene vsaka za sebe.

Sadjarstvo napreduje vidno. Napravljajo se še vedno novi sadovnjaki na mestu vinogradov v slabših legah, na njivah in travnikih. Pri novih nasadih prevladujejo po večini sorte sadnega izbora. L. 1934. je bilo vseh sadnih dreves 220.000; med njimi 149.000 jablan in 40.000 sliv.

Čebelarstvo je močno razširjeno (1934: 4155 panjev), posebno v v. delu sreza, kjer je precej ajde, akacije in domačega kostanja. L. 1934. se je pridelalo 25.172 kg medu.

V prometnem pogledu je srez na slabem glede zvez z ostalo Slovenijo. Prvotno je bil zvezan z železnico samo na sz. proti Špilju; v Jugoslaviji je dobil med Ljutomerom in Ormožem priključek na našo žel. mrežo. Krajevno važnih ban. cest je lepo število; glavne zveze pa vodijo iz Apač čez Marijo Snežno proti Št. Ilju, iz Gor. Radgone proti Sv. Lenartu in Mariboru (avtobusna zveza), mimo Sv. Antona proti Ptuju, iz Ljutomera pa proti Ptuju, Ormožu in Središču. Čez Muro vodijo samo trije mostovi (pri Cmureku, Gor. Radgoni in Veržeju), od katerih sta prva dva zdaj na drž. meji. V ostalem se mora prebivalstvo posluževati brodov.

Občina Apače

Preb. 4940, hiš 915, posest. 758, koč. 0, najem. 157. Površina 5321 ha: njiv in vrtov 2045.20, trav. in paš. 1555.55, vinogradov 60, gozdov 1043.11, sadovnjakov 291.78, ostalo 326.09. Občina obsega celo Apaško polje, ki pripada po svojem sestavu Murskemu polju. Je izrazita geografska enota, ki jo na s. omejuje Mura, na j. pa jo oklepajo v polkrogu Slovenske gorice, ki se pri Gor. Cmureku in z. od Gor. Radgone čisto približajo Muri. Apaško polje meri 35.5 km² in leži v nm 212 do 218 m. Na s. ga namaka Mura, srednji del Mlinski potok, j. del pa Plitvički potok, ki izvira v grabi pod Cmurekom, teče ob s. vznožju Slovenskih goric ter se izliva z. od Radgone v Muro. J. del A. polja je bolj vlažen kot severni. Zemlja, peščena in ilovnata, je srednje rodovitna. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in sadjarstvom, le na obronkih goric tudi deloma z vinogradništvom. Njegova eksistenca je popolnoma odvisna od poljedelske izrabe tal, ker v celi občini ne obstoja nikaka obrt in industrija, ki bi mu dajala sekundarni zaslužek. Vsi produkti se prodajajo na domače ali inozemske trge. V celi občini je močno razvita kurjereja; jajca se izvažajo na inozemski trg. Gozdovi so majhni in v gospodarstvu ne igrajo nikake vloge. Zalagajo le dom in bližnjo Gor. Radgono s kurivom.

Apače, 480-85-73-0-12. Sr Ljutomer 36 km, so du žel Gor. Radgona 6 km, žand zdr fin o pt š žup v kraju. Šola ust. 1804, 5 odd. Zas. dekl. nar. šola ust. 1879, 5 odd. s prav. iavn. od 1924, obrtna nad. š., Javna knjiž., PRK, SKJ, Gas. Mlad. j., Tamb. zbor. Dva zdravnika. Nm 216 m. Gospodarsko središče vsega Apaškega polja, ležeče na terasi j. od Mure. Obcestna vas s širokim središčnim trgom. Skozi vas pelje ban. cesta Gor. Radgona—Gornji Cmurek. Avtobusna zveza. Zemlja srednje

kakovosti, dá poljedelskih pridelkov približno 20% za prodaj. Dalje se prodaja živina (20%), sadje (40%), prašiči (30%), perutnina (20%) in jajca. Gozdovi dajejo le drva za dom. Vas se prvič omenja 1200. Pripadala je benediktinskemu samostanu v St. Pavlu na Koroškem. Po šentpavelskih opatih je tudi vas dobila svoje ime. Urbar omenjenega samostana iz 1289 izrecno poudarja, da so podložniki te vasi dajali opatu davščine. Na kugo, ki je morila v kraju, spominjajo kužna znamenja, 6 v župniji. Zidana so v obliki stebra. Župnija Apače (dek. Ljutomer, škof. lavant.) ima 4970 duš. Pokopališče. Župna cerkev Marijinega Vneb. Prvotna cerkev je bila zidana v 14. stol. Iz te dobe je sedanja s. stranska ladja in nekaj fresk. Prvič se cerkev omenja 1443. Temeljito so jo prezidali in povečali 1538. Cerkev je bila prvotno podr. radgonske pražupnije, iz katere se je izločila pred 1445, ko se že omenja kot župnija. Od 1787—1800 je bil v Apačah sedež dekanata. Od 1800—1852 je bila župnija podrejena dekanatu v Sv. Lenartu v Slov. goricah, od 1832—1923 pa dekanatu v Radgoni. Cerkveno je pripadala do 1787 solnograški nadškofiji in nato do 1923 sekovski škofiji. Tedaj je bila dodeljena apostolski administraciji lavantinske škofije in priključena ljutomerski dekaniji. L. 1785. se je izločila novo ustanovljena župnija sv. Ane.

Črnci, 421-64-49-0-15. Sr Ljutomer 37.7 km, so du žel Gor. Radgona 7 km, žand zdr fin o pt š žup Apače 1 km. Nm 218 m. So neenotna obcestna vas ob obč. cesti, le 100 m j. od ban. ceste Gor. Radgona—Gor. Cmurek. Leže sredi ravnega Apaškega polja in so dostopni z vsemi vozili. Poljedelstvo dá presežek 20% za izvoz v Avstrijo. Sadje, pretežno jabolka, dobro uspeva in ga izvozijo do 45%. Precej prodajo še živine (30%), prašičev (45%), perutnine (40%) in jajc (do 90%). Les prodajo kot drva ali na pol obdelan. Vas se prvič omenja že 1124, ko jo je Bernard Spanheim izročil šentpavelskemu samostanu. Otokarski deželnoknežji urbar iz 1265—1267 navaja vas med strelskimi dvorci. Vas je tedaj štela 8 kmetij. V kraju je graščina Freudenau (last Meinla Julija, veletrgovca na Dunaju) z veleposestvom in živinorejo, ter samostan usmiljenih sester. Ob ban. cesti stojijo stara kužna znamenja. Vaška kapelica sv. Bernarda. Odtod doma dr. Matl Josip (r. 1897), univ. prof. v Gradcu, informator o jugosl. razmerah za avstr. in nemško javnost.

Drobtinci, 145-38-23-0-15. Sr Ljutomer 39.6 km, so du žel Gor. Radgona 13 km, žand zdr fin o pt žup Apače 7 km, š Stogovci 2 km. Gas. Nm 215 m. Vas leži na jz. robu Apaškega polja ob obč. cesti, 0.3 km od ban. ceste. Dostop je mogoč z vsemi vozili. Poljedelstvo daje do 20% presežka. Prebivalstvo ima dohodke še od prodaje živine (do 30%), sadja (40%), prašičev (20%), perutnine (20%) in jajc (80—90%). Slabi mešani gozdovi dajejo les za domačo uporabo. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Tedaj je štela 12 kmetij. V vasi stojijo poljska kužna znamenja iz 1607.

Grabe, 255-59-51-0-8. Sr Ljutomer 39.5 km, so du žel Gor. Radgona 16 km, žand zdr o pt žup Apače 10 km, fin Gor. Cmurek 4 km, š Stogovci 3 km. Nm 310—330 m. Razloženo naselje po vrheh Slov. goric med Apaškim poljem in dolino Ščavnice. Po obč. cesti je vas na eni strani zvezana z ban. cesto na Apaškem polju, na drugi strani pa s Ščavniško dolino. Dostop je mogoč deloma tudi z avtom. Nekaj se proda živine (do 20%), sadja (30%), prašičev (30%), perutnine (20%) in jajc (70—85%). Vinogradov je malo in vino se porabi doma. Les se le malo prodaja za kurivo v Gor. Radgono.

Janhova, 105-16-14-0-2. Sr Ljutomer 38 km, so du žel Gor. Radgona 13 km, žand zdr fin o pt žup Apače 7 km, š Stogovci 2 km. Nm 240—260 m. Razloženo naselje na prehodu j. dela Apaškega polja v gričevje Slov. goric, v. od obč. ceste, ki pelje iz doline ob Ščavnici v Apače. Druga obč. cesta, ki jo veže z ban. cesto, pa je speljana ob robu Goric. Poljedelstvo uspeva na ilovnati zemlji dobro; 30% vseh produktov se proda.

Konjišče, 273-43-41-0-2. Sr Ljutomer 42.7 km, so du žel Gor. Radgona 10 km, žand zdr fin o pt žup Apače 4 km, š Stogovci 3 km. Nm 218—235 m. Malo razloženo naselje v z. delu Apaškega polja in deloma v pobočju j. od vasi. Obsega tudi naselje Konjišče-Log. Ena obč. cesta pelje do Apač, kjer se priključi na ban. cesto, druga pa vodi po j. robu polja in se priključi na ban. cesto v Podgradu, z. od Gor. Radgone. Prebivalstvo se peča s poljedelstvom, sadjarstvom in živinorejo. Vseh teh produktov se proda letno 1/3. Močno je razvita kokošjereja.

Lešane, 281-51-44-0-7. Sr Ljutomer 32.5 km, so du žel Gor. Radgona 6 km, žand zdr fin o pt š žup Apače 4 km. Godba. Nm 210—235 m. Malo, razloženo naselje na j. robu Apaškega polja in deloma v pobočjih nad vasjo. Skozi vas pelje obč. cesta iz Ščavniške doline v Apače. Dostop z vsemi vozili. Poljedelskih produktov se proda do 30%. Polovico vsega sadja, predvsem jabolk, se izvozi. Prodajajo se še prašiči, živina, perutnina in jajca.

Lutverci, 290-54-46-0-8. Sr Ljutomer 30 km, so du žand žel Gor. Radgona 3 km, zdr fin o pt š žup Apače 3 km. Gas. Nm 214 m. Leži v v. delu Apaškega polja na terasi j. od Mure. Je kombinacija gručaste in obcestne vasi. Skozi vas pelje ban. cesta Gor. Radgona—Apače—Gor. Cmurek. Avtobusna zveza. Poljedelskih produktov se proda do 30% v Avstrijo. Velik je izvoz sadja (jabolk). Prašičev in perutnine se proda do 20%. Izvoz jajc v Avstrijo.

Mahovci, 152-29-23-0-6. Sr Ljutomer 36.5 km, so du žel Gor. Radgona 8 km, žand zdr fin o pt š žup Apače 2 km. Nm 217 m. Gručasto naselje sredi Apaškega polja ob obč. cesti 0.3 km od ban. ceste. Dostop z vsemi vozili. Glavni prodajni produkt je sadje, prodajajo pa se tudi poljedelski produkti, živina in perutnina. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267.

Nasova, 281-51-48-0-3. Sr Ljutomer 34.5 km, so du žel Gor. Radgona 10 km, žand zdr fin o pt š žup Apače 4 km. Nm 240 do 260 m. Razloženo naselje v pobočju Slov. goric nad Apaškim poljem. Po obč. cesti je od ban. ceste Gor. Radgona—Gor. Cmurek dostop možen z vsemi vozili. Prodajajo se poljedelski produkti, živina in v glavnem sadje ter perutnina.

Novi vrh, 87-20-8-0-12. Sr Ljutomer 44.1 km, so du žel Gor. Radgona 16 km, žand o pt žup Apače 10 km, zdr Trata 3 km, fin Gor. Cmurek 2 km, š Lokavec 3 km. Nm 300—350 m. Razloženo naselje v goricah jv. od Cmureka. Gospodarstvo kot bližnji Vratji vrh.

Plitvica, 170-31-25-0-6. Sr Ljutomer 30 km, so du žel Gor. Radgona 4 km, žand zdr fin o pt š žup Apače 2 km. Nm 217 m. Leži v v. delu Apaškega polja ob Plitvičkem potoku, ki se izliva v Muro z. od Gor. Radgone. Po obč. cesti je 2 km do ban. ceste v Lutvercih. Dostop z vsemi vozili. Največ dohodkov nudi prodaja sadja, živine, perutnine in jajc. Les iz bukovih gozdov se porabi doma za kurjavo.

Podgorje, 168-32-32-0-0. Sr Ljutomer 43.1 km, so du žel Gor. Radgona 14 km, žand o pt žup Apače 8 km, zdr Trate 3 km, fin Gor. Cmurek 3 km, š Stogovci 1 km. Gas. Nm 220 m. Leži na vznožju Slov. goric v z. delu Apaškega polja ob ban. cesti Gor. Radgona—Gor. Cmurek. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. ¼ poljedelskih produktov se proda. Lep zaslužek daje prodaja živine (do 30%), sadja (40—50%), perutnine in jajc. Ob Mlinskem potoku je umetni mlin in žaga.

Pogled, 117-39-23-0-16. Sr Ljutomer 43 km, so du žel Gor. Radgona 16 km, žand zdr fin o pt žup Apače 10 km, š Lokavec 3 km. Nm ca 230 m. Leži v gričevnatem svetu Slov. goric nad z. delom Apaškega polja, 2 km dolga obč. cesta veže vas z ban. cesto v Vratji vasi. Dostop z vozom. Vsi poljedelski produkti se porabijo doma. Veliko se proda živine, prašičev, perutnine, jajc in sadja. Nekaj se proda tudi lesa.

Segovci, 270-45-42-0-3. Sr Ljutomer 35.2 km, so du žel Gor. Radgona 5 km, žand zdr fin o pt š žup Apače 1 km. Gas. Nm 214 m. Obcestna vas leži na ravnini takoj v. od Apač ob ban. cesti Gor. Radgona—Gor. Cmurek. Avtobusna zveza. 40% vseh poljskih produktov se proda v Avstrijo. Veliko se proda tudi živine, prašičev, perutnine, jajc in sadja. Nekaj donaša tudi ribolov v Muri. Vas se prvič omenja v listini izdani pred 1106 in 1124 kot last šentpavelskega samostana na Koroškem.

Stogovci, 195-23-20-0-3. Sr Ljutomer 43 km, so du žel Gor. Radgona 13 km, žand zdr fin o pt žup Apače 7 km, š v kraju ust. 1836, 7 odd. Jav. knjiž., PRK, Ml. j., Gas., Prosv. d. Nm 220 m. Vas leži na terasi z. od Apač, deloma v obcestni obliki ob ban. cesti, deloma proti j. ob obč. cesti. Poljedelstvo dá 20% za prodajo. Prodaja jabolk. Nekaj donaša še živinoreja, svinjereja in kokošjereja. V vasi so kužna znamenja (1607).

Vratja vas, 163-23-20-0-3. Sr Ljutomer 45 km, so du žel Gor. Radgona 16 km, žand o pt žup Apače 10 km, zdr Trate 2 km, fin Gor. Cmurek 3 km, š Stogovci 3 km. Gas. Nm 220 m. Leži v skrajnem z. delu Apaškega polja in deloma po pobočjih Slov. goric, v. od Gor. Cmureka. Skozi naselje pelje ban. cesta iz Gor. Cmureka v Gor. Radgono. Poljskih pridelkov se proda do 30%. Nekaj donaša še sadje, živina, svinje in perutnina. Gozdovi dajejo les le deloma za prodajo.

Vratji vrh, 216-53-28-0-25. Sr Ljutomer 46 km, so du žel Gor. Radgona 17 km, žand o pt žup Apače 11 km, zdr Trate 1 km, fin Gor. Cmurek 1 km, š Lokavec 2 km. Nm 290—300 m. Naselje je razloženo jv. od Gor. Cmureka po pobočjih hrbta. Obč. cesta veže kraj s 3 km oddaljeno ban. cesto. Dostop mogoč tudi z avtom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodajajo se jabolka v Avstrijo (do 60%), malo živine, vina slabše kakovosti (30%) in jajc. Gozdovi dajejo les za kurjavo.

Žepovci, 537-97-90-0-7. Sr Ljutomer 40.7 km, so du žel Gor. Radgona 10 km, žand zdr fin o pt š žup Apače 4 km. Gas. Nm 217 m. Obcestna vas, ležeča na nizki terasi z. od Apač. Skozi naselje pelje ban. cesta Gor. Radgona—Gor. Cmurek. Avtobusna zveza. Poljedelstvo daje 30% pridelkov za prodajo.

Prebivalci imajo dohodke še od prodaje živine, prašičev, perutnine, jajc. Vas se omenja prvič v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Tedaj je štela 20 kmetij ter imela strelski dvorec. Staro kužno znamenje z letnico 1609.

Žiberci, 334-62-58-0-4. Sr Ljutomer 44.3 km, so du žel Gor. Radgona 11 km, žand zdr fin o pt žup Apače 5 km, š Stogovci 2 km. Gas. Nm 215 m. Gručasto naselje sredi Apaškega polja ob ban. cesti Gor. Radgona—Gor. Cmurek. Poljedelskih produktov se izvozi v Avstrijo do 30%. Radi sočnih travnikov se goji veliko živine, ki se je proda do 50%. Prodaja se še sadje, prašiči, perutnina in jajca. Kužna znamenja iz 1608 do 1609.

Občina Cezanjevci

Preb. 1892, hiš 403, posest. 266, koč. 137, najem. 64. Površina 2065.73 ha: njiv in vrtov 810.30, trav. in paš. 350.10, vinogradov 120.18, gozdov 660.12, sadovnjakov 110.90, ostalo 14.13. Občina se širi preko dveh različnih geografskih enot: na s. po ravnini Murskega polja, na j. po Slov. goricah. Leži z. od Ljutomera in njeno približno mejo označuje spodnji tok potoka Turje in Ščavnica do Cezanjevec, kjer preide preko Kamenščaka (243 m) v dolino ob Kostanjevici in na železniško progo do postaje Žerovinci. Tu se zaobrne na z. v gričevnato ozemlje do z. vrha Desnjaka (311 m), kjer zakrene na s. in doseže ob z. robu Kamenščaka Mursko polje. Prometne prilike so dobre. Zemlja je rodovitna in prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in vinogradništvom, katerih produkte prodaja večinoma v Ljutomer. Gozdovi so manjšega obsega in se izkoriščajo le za dom. Večje obrti ali industrije ni.

Branoslavci, 143-20-11-9-3. Sr so du zdr fin pTt Ljutomer 8.5 km, žand Mala Nedelja 4 km, žel Križevci 4 km, o š žup Cezanjevci 2 km. Nm 185 m. Leže na Murskem polju z. od Ljutomera v vznožju Kamenščaka. Vas je zvezana po 2 km dolgi obč. cesti z ban. cesto Ljutomer—Ptuj. Ilovnata tla so vlažna in rodovitna. Kamenščak je porasel z mešanimi gozdovi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in sadjarstvom, vse tudi za prodaj. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267 in ponovno 1300 med strelskimi dvorci. Za šaljiv grb imajo soma. Vas se je razvila pod gradom Branekom, od koder je krasen razgled čez Mursko polje in Ščavniško dolino. Prvotni obrambni stolp je bil zgrajen na mestu staroslovenskega gradišča. Bil je utrjen že po svoji naravni legi. Grad se prvič omenja konec 13. stol., ko je bil last nekega Bertolda. V 15. stol. se javljajo kot grajski lastniki gospodje Pernečki (Branečki). L. 1431. je vojvoda Albreht V. podelil Ortolfu Branečkemu grad v zastavo ter mu potrdil desetino v vasch: Branoslavcih, Vogričevcih in Radomerju. Rod Branečkih gospodov je izumrl 1532. Konec 16. ali v začetku 17. stol. je grad prevzela rodbina Mailgräber. Ta je dala zgraditi mesto obrambnega stolpa nov mogočen grad, ki je nato večkrat prešel iz rok v roke. L. 1870. je silno deževje razrušilo večji del gradu, 1926 pa je grad delno pogorel. Grad so nato kupili trije doseljenci iz Prekmurja: Berden, Joha in Mikolič. Ti so pogoreli del gradu skupno s kapelo popolnoma porušili, ohranjeno grajsko poslopje pa so znižali za eno nadstropje. Pri tem so uničili vse stare umetnine: freske in dr. Branečki grad je bil od 1719 tudi sedež deželske sodnije, ki je bila tedaj sem premeščena iz Dolnjega grada. Pred tem letom je pripadal radgonski deželski sodniji. Pomemben je bil grad kot obrambna postojanka v dobi turških napadov in navalov divjih Krucev. Zadnji so 1703 plenili po Murskem polju, se utaborili pri Braneku in opustošili tudi vas Branoslavce. L. 1848. so grad napadli osvobojeni grajski podložniki.

Cezanjevci, 324-56-40-16-5. Sr so du žand zdr fin pTt Ljutomer 7.5 km, žel Križevci 4 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1900, 5 odd. Jav. knjiž., Gas., Bralno d., PSVD, PRK, PJS. Nm 188 m. So kombinacija obcestne in gručaste vasi. Leže tik pod Kamenščakom, z. od Ljutomera. S. od vasi tečeta Ščavnica in Suhača, ki preplavljata polje ob vsakem večjem deževju. Do ban. ceste Ljutomer—Ptuj je po obč. cesti 0.5 km. Dostop tudi z avtom. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Največ dohodkov donašata sadjarstvo in živinoreja. Sz. od vasi leži ob Ščavnici večji mlin in žaga (vodni in parni pogon), ki dela za večji okoliš in deloma za izvoz. Ob Suhači med Cezanjevci in Norščinci so odkrili latènsko-keltske gomile. Domneva se, da je stala v tej vasi rimska postaja »Ad vicesimum«, t. j. pri 20 miljniku rimske ceste. Odkopali so tu številne rimske predmete. Vas se prvič omenja 1319 kot Zesan. L. 1445. je štela 30 hiš. L. 1704. so jo razdejali Kruci. Od 1658 je pripadala branečki zemljiški gosposki. Za šaljiv grb imajo Cezanjevčani »vizo« ali »bizovino«. Župnija Cezanjevci (dek. Ljutomer, škof. lavant.) ima 1758 duš. Pokopališče. Župno cerkev sv. Roka in Sebastijana so zgradili v renesančnem slogu 1675 na mestu prejšnje, že razpadajoče kapelice sv. Roka, postavljene v prvi pol. 17. stol. L. 1763. in 1902 je bila stavba prenovljena. Znamenita je glavna oltarna slika (A. Weisskircher, 1682). V času kužne epidemije 1680—1683 je cerkev zaslovela kot božja pot. Cerkev je bila do 1928 podr. ljutomerske župnije.

Desnjak, 177-52-40-12-6. Sr so du žand zdr fin pTt Ljutomer 9.5 km, žel Žerovinci 3 km, o žup Cezanjevci 4 km, š Stara cesta 4 km. Nm ca 290 m. Razloženo naselje v s. pobočju istoimenskega hriba s tremi vrhovi: Desnjak, Kozarščak in Hubar (311 m), z. od žel. proge Ormož—Ljutomer pri Žerovincih. Skozi vas pelje obč. cesta, ki veže ban. cesti proti Ormožu in proti Ptuju. Kmetijstvo in vinogradništvo. Glavni donos dá prodaja vina. Minimalno se proda produktov drugih panog. Za šaljiv grb imajo vaščani »krvavo jutranje sonce«.

Kamenščak, 463-95-62-33-19. Sr so du žand zdr fin pTt žup Ljutomer 5.5 km, žel Ljutomer 6.5 km, o š Cezanjevci 2 km. Nm 240—260 m. Leži jz. od Ljutomera na pobočju in slemenu istoimenskega hrbta, ki se vleče v smeri v.-z. Naselje je v glavnem razloženo po slemenu ob ban. cesti Ljutomer—Ptuj, od katere se na z. odcepi ban. cesta v Ormož. Sestavni deli vasi so: Gornji Kamenščak, Pogorišče, Rajžihar in Sp. Kamenščak. J. od Kamenščaka je dolina Kostanjevice. S. del vaškega ozemlja pokrivajo gozdovi, j. del pa poljedelska kultura in vinogradi. Največ se proda sadja in živine, manj vina, poljski pridelki zadoščajo le za dom. Gozdovi dajejo minimalen presežek za prodajo. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Odkrili so kamne, imenovane »gromske strele« in neolitske gomile na njivi »Gomilica«, ob cesti proti Branoslavcem. Izkopane predmete hrani muzej »Zgod. društva« v Mariboru. Ob rimski cesti, ki je vodila tod mimo in se s Kamenščaka spustila v ravnino ter držala dalje preko Verženja v Radgono, so odkrili rimske novce. L. 1704. so vas razdejali Kruci. Kamenščak ima za šaljiv grb »zlato goro«. Gornji pa »žabo na verigi«.

Mekotnjak, 198-44-26-18-8. Sr so du žand zdr fin pTt Ljutomer 9.5 km, žel Žerovinci 1 km, o š žup Cezanjevci 3 km. Nm 280—296 m. Leži v gričevnatem svetu, ki ga deli na s. od Kamenščaka ozka dolina ob Kostanjevici. Vas je razloženo naselje ob obč. cesti. Dostop z vozom 1 km od ban. ceste. Peščena in ilovnata zemlja je prikladna za vinogradništvo. Poljedelski produkti se porabijo doma. Dohodki od živinoreje, vinogradništva in delno od sadjarstva.

Stara cesta, 336-82-50-32-15. Sr so du žand zdr fin pTt Ljutomer 9.5 km, žel Žerovinci 2 km, o žup Cezanjevci 4 km, š v kraju ust. 1901, 3 odd. Bral. in pev. d., Gled. oder, »Branibor«. Nm 300—310 m. Razloženo naselje v goricah jz. od Kamenščaka. Deli vasi se zovejo Benetek in Strmec. Vas je dostopna z vozom po obč. cesti, ki se z. odtod priključi na ban. cesto Ljutomer—Ptuj. Prebivalstvo se bavi z vsemi poljedelskimi panogami. Največ se goji sadje in vinska trta. Vina se proda do 80% pridelka, sadja do 50%. Kraj je dobil ime po rimski cesti, ki je vodila tod mimo Ptuja v Ljutomer. Ob njej so odkrili številne rimske novce in žare. Za šaljiv grb ima vas »ježa«.

Vidanovci, 97-11-7-4-1. Sr so du zdr fin pTt Ljutomer 9.5 km, žand Mala Nedelja 3 km, žel Križevci 5 km, o žup Cezanjevci 3 km, š Cezanjevci 5 km. Nm 210—220 m. Razloženo naselje z. od Ljutomera v pobočjih Kamenščaka (243 m) in Kamenika (309 m) ter v ozki dolini med njima, ki se proti s. odpre na Mursko polje. J. od vasi pelje ban. cesta Ljutomer—Ptuj, kamor pa vodi le slab kolovoz. Vaška zemljišča so v pobočjih in deloma v ravnini. Glavni dohodek daje prodaja živine.

Vogričevci, 154-43-30-13-7. Sr so du zdr fin pTt Ljutomer 8.5 km, žand Mala Nedelja 3 km, žel Križevci 4 km, o š žup Cezanjevci 2 km. Nm 190 m. Leže pod z. delom Kamenščaka ob obč. cesti, ki se tik s. od vasi priključi na ban. cesto II. reda proti Ljutomeru. Vaška zemlja se širi po ravnini in deloma po pobočjih nad vasjo. Glavni zaslužek ima prebivalstvo od živinoreje. Nekaj donaša tudi sadjereja in prodaja jajc. Kraj se prvič omenja 1413. L. 1445. je štel le 8 hiš. Za šaljiv grb imajo Vogričevci pri vsaki hiši drug znak rokodelstva, kakor pravijo »meštrijo«.

Občina Gornja Radgona

Preb. 4702, hiš 995, posest. 615, koč. 237, najem. 167. Površina 3975.68 ha: njiv in vrtov 1107.97, trav. in paš. 566.25, vinogradov 429.59, gozdov 1515.56, sadovnjakov 197.13, ostalo 159.18. Občina zavzema pretežno gričevnati svet Slov. goric, kjer se te med Apaškim in Murskim poljem približajo Muri nasproti danes avstrijskemu mestu Radgoni. Na j. sega do doline Ščavnice, ki tu zavije proti jv. Proti Ščavnici teče večina potokov, ki so razčlenili gorice v dolga vinorodna slemena, po-

tekajoča od sv. na jz. Po svoji konfiguraciji tal je občina enotna, razen kjer preide iz gričevja na ravnino oz. na njen rob. Tudi gospodarski pogoji so v vseh naseljih skoro enaki. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in vinogradništvom. Vsi ti produkti so glavno prodajno blago, ki gre večinoma v roke trgovcev v Gor. Radgono in šele od tu dalje. Industrija in obrt je razvita le v Črešnjevcih in v bivši trški občini Gor. Radgona. Prometne prilike so dobre; poleg ban. cest je veliko občinskih, po katerih je možen večinoma promet tudi z avtomobili.

Aženski vrh, 133-24-9-19-0. Sr Ljutomer 30 km, so du žand fin žel o pTt žup Gor. Radgona 6 km, zdr Slatina Radenci 10 km, š Ščavnica 1—3 km. Nm 280—320 m. Razloženo naselje v goricah v. nad ban. cesto, ki vodi iz Gor. Radgone v Ščavniško dolino. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo. Prodaja sadja in vina. Les se porabi doma, le borovo količje daje nekaj zaslužka.

Črešnjevci, 654-136-59-51-22. Sr Ljutomer 26 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona 3 km, zdr Slatina Radenci 3 km. Nm 220 m. Obcestna vas leži v s. delu Murskega polja pod pobočji Slovenskih goric, ob ban. cesti Gor. Radgona—Maribor. Viničarije in nekaj kmetij je razloženih po pobočjih nad ravnino. Iz j. dela vasi pelje obč. cesta proti v. v Mele. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo. Poljedelski produkti se porabijo doma. Sadje se prodaja sveže ali predelano v jabolčnik in žganje. Vinogradi zasajeni z žlahtno trto dajejo izborna vina, ki se prodajajo domačim gostilničarjem in v Prekmurje. Manjše dohodke daje prodaja živine, prašičev in perutnine. Več gostiln s prenočišči. Velika opekarna gornjeradgonske občine, ki izvaža svoje produkte po vsej banovini. V njej so zaposleni domačini, ki so, posebno nižji sloji, v veliki meri odvisni od njenega obratovanja. V kraju so odkrili grobišče iz dobe preseljevanja narodov. Vas se omenja prvič 1385. L. 1445. je štela 12 hiš, Odtod doma Jančar France (1820—1889), pisatelj poljudnih kmetijskih knjig.

Gornja Radgona, trg, 504-77-53-0-46. Sr Ljutomer 26 km, so du žand fin žel o pTt š žup v kraju, zdr Slatina Radenci 6 km. Šola ust. 1805, 12 odd. Obrt. nad. š., PCMD, SKJ, Gas., Protitub. liga, Kat. prosv. d., Godb. d. »Mura«, Pev. d. »Zora«. Sport. d., Tenis klub, Zast. »Putnika«. Združenje: obrtnikov obl. strok; obrtnikov lesnih in kovinarskih strok. Skupno združenje obrtnikov. Dva zdravnika, živinozdravnik, 3 advokati, notar. Nm 210 m. Leži na terasi nad Muro in na rahlem pobočju Grajskega hriba (265 m), ki s svojim hrbtom sega tik do Mure ter tako loči med seboj Mursko in Apaško polje. Do prevrata je bila Gor. Radgona le nekako predmestje Radgone, četudi je že takrat spadala politično pod Ljutomer. Trg je postala 17. avg. 1907.

V svobodni državi je prevzela Gor. Radgona zelo važno funkcijo v upravnem in gospodarskem oziru; osnovali so se novi uradi, razmahnila se je obrt, trgovina in industrija. Zlasti je razvita trgovina z vinom, sadjem in živino, ki se izvaža v Avstrijo. Znane so tvornice sektov Bouvierja, ki plasira svoje produkte po vsej državi. Glavna prometna os v trgu je Spodnji Gris, kjer je nameščena večina uradov. Poteka od murskega mostu proti jv. in se nadaljuje v novejših zgradbah ob cesti proti Ljutomeru oz. Mariboru. Pri cerkvi sv. Petra se odcepi Gornji Gris, ki poteka vzporedno s Spodnjim Grisom po pobočju Grajskega hriba in se pri obmejnem mostu priključi nanj. Gornja Radgona je končna postaja žel. proge Ljutomer—Gornja Radgona (zgrajena 1890), ki ima svoj podaljšek v Avstrijo do Spilja, kjer se priključi na glavno progo. Važne so ban. ceste proti Ljutomeru, Mariboru in v Apaško polje, po katerih se vrši reden avtobusni promet. Z danes avstrijskim mestom Radgono veže trg obmejni murski most; današnji železobetonski most je iz 1930. Gornja Radgona ima lepo okolico. Z bližnjih vrhov je lep razgled, v Muri prijetne kopelji. Gostilne s tujskimi sobami.

Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Odkrili so sledove neolitske naselbine, predmete iz hallstattske in latènske dobe. V rimski dobi je tu obstajala naselbina ob cesti Ptuj—Radgona. Prvi znani lastniki slovenske Radgone so bili solnograški nadškofje, ki so že v 863—864 dobili velika posestva v radgonski okolici. V začetku 11. stol. je bil kraj last grofov Spanheimov. Nje so nasledili Traungavci in te Babenberžani (do 1246). Konec 13. stol. je dobila sosednja Radgona mestne pravice in razvoj Gornje Radgone je zavisel veliko od blagostanja in moči Radgone. V 12. in 13. stol. je kraj veliko trpel od napadov Madjarov, ki so si v prvi pol. 13. stol. vsaj začasno osvojili radgonsko župo, v 15. in 16. stol. pa od madjarskih in turških napadov (n. pr. 1600, 1605, 1649, 1655). Enaka nadloga so bili Kruci, ki so izropali radgonsko okolico v 1706 in 1710. L. 1605. je velika povodenj prizadela vasi ogromno škodo. 26. dec. 1918 se je vršil v sosednji Radgoni pravi tabor prekmurskih Slovencev, ki so se izjavili za priključitev k Jugoslaviji. Pri murskem mostu stoji znamenje, ki je služilo v srednjem veku za sramotilni kamen ali pranger. V bližini posojilnice stoji kužno znamenje, prav tako na »Grisu« (kamenit križ z letnico 1682). Na grajskem hribu stoji še sedaj ohranjeni gornjeradgonski grad, dvonadstropna, prostorna stavba s stolpom in kapelo sv. Glave. Okrog gradu je še viden stari jarek z nasipom. Prvotni grad je stal že v 11. stol. Prvi njegovi znani posestniki so bili Radgonski gospodje, ministeriali deželnih vojvod, ki se omenjajo 1129, 1186, 1189 in nato pogosto tudi v 12., 13. in 14. stol. L. 1362. so izumrli. V naslednjih stoletjih so se grajski posestniki pogosto menjali. Od 1913 so ga posedovali grofje Chorinsky. L. 1931. je bilo veleposestvo na drobno razprodano, grad je pa prevzela banska uprava v Ljubljani, ki namerava v njem namestiti humanitarni zavod za onemogle. V trgu stoji ob cesti v Cmurek gradič Rotenturn. V 17. stol. je bil last knezov Eggenbergov, pozneje pa v raznih rokah. Sedanja njegova lastnika sta gospa S. Zorzini in dr. M. Vargazon. V trgu stoji tudi gradič Schachenturn, ki se prvič omenja 1466. Prvotno je bil deželnoknežji fevd, Avstrijski vojvode so tu postavljali svoje oskrbnike ali ga dajali v najem. Restavrirani gradič je danes last grofice H. Fünfkirchen, grajsko posestvo pa je že razprodano.

Župnija Gornja Radgona (dek. Ljutomer, škof. lavant.) ima 4800 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra se prvič omenja 1446 in nato 1545. Staro cerkev so 1813 podrli in zgradili sedanjo stavbo. L. 1890. je dal župnik Anton Belšak cerkev znatno povečati v romanskem slogu. L. 1891. jo je s freskami okrasil Tomaž Fantoni. Prvotno je bila podr. radgonske prafare, ki je obsegala celo štajersko Mursko polje in velik del Slovenskih goric. V 15. stol. je bil ustanovljen beneficij za stalnega duhovnika. Prvi znani kapelan Andrej Tragintasch se omenja 1492. Ko so 1545 podrli na predlog vojaške komisije utrjeno župno cerkev sv. Ruperta v Radgoni, da se ne bi Turki vgnezdili v njej, je cerkev sv. Petra postala župna cerkev. V reformacijski dobi je duhovnija pri sv. Petru prenehala. Vikariat je bil zopet ustanovljen šele 1697 in 1811 povzdignjen v župnijo. Cerkveno je pripadala do 1787 solnograški nadškofiji, nato do 1859 sekovski in poslej lavantinski škofiji. V Gor. Radgoni rojena: Dajnko Peter (1787—1873), filolog in nabožni pisatelj, uvedel »dajnčico«; dr. Veber France (r. 1890), univ. prof. spec. filozofije v Ljubljani. V bližnji Radgoni rojena: Bizjak Gotard (1783—1840), slovit kemik; Kos Ivan (1895), slikar in grafik.

Gornji Gris, 85-15-10-0-6. Sr Ljutomer 26 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona v kraju, zdr Slatina Radenci 6 km. Sestaven del trškega naselja Gor. Radgone. Gl. Gor. Radgona.

Hercegovščak, 250-44-28-0-10. Sr Ljutomer 28 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona 0—1 km, zdr Slatina Radenci 6 km. Nm 220—240 m. Razloženo naselje v območju ozke doline, ki se vleče jz. od Gor. Radgone med Grajskim hribom in Policami. Obč. cesta do Gor. Radgone. Prebivalstvo se bavi v prvi vrsti z vinogradništvom. Poljedelski produkti se porabijo doma. Živina in sadje se prodajata delno, vino (ca 600 hl) pa se izvaža po vsej banovini.

Lastomerci, 148-32-28-4-0. Sr Ljutomer 30 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona 4 km, zdr Slatina Radenci 5 km. Nm ca 280—330 m. Razloženo naselje po goricah med Ščavnico in Murskim poljem. Dostop po obč. cesti z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Poljedelski produkti se porabijo doma, vsi drugi se prodajajo. Nekaj se odproda v Gor. Radgono tudi lesa. Vas se prvič omenja v deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. V vasi je tedaj obstajal strelski dvorec za obrambo proti Madjarom. L. 1445. je vas štela 15 hiš.

Lomanoše, 257-54-50-4-1. Sr Ljutomer 30 km, so du žand fin o pTt š žup Gor. Radgona 4 km, zdr Apače 5 km, žel Gor. Radgona 5 km. Nm ca 220 m. Leže na jv. robu Apaškega polja. Skozi vas pelje ban. cesta II. reda iz Gor. Radgone preko Plitvičkega vrha v Ščavniško dolino. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom, manj s sadjarstvom. Pridelkov se proda le malo. Pretežno bukovi gozdovi v pobočjih nad vasjo dajejo drva za Gor. Radgono. Vas se prvič omenja 1385.

Norički vrh, 142-28-15-8-5. Sr Ljutomer 26 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona 5 km, zdr Slatina Radenci 9 km. Nm povpr. 270 m. Razloženo naselje po goricah nad Črešnjevci. Nedaleč od vasi pelje ban. cesta iz Gor. Radgone v Ščavniško dolino. Od nje je po obč. cesti možen dostop z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Največ se proda vina.

Orehovci, 72-17-13-1-1. Sr Ljutomer 27 km, so du žand fin o pTt š žup Gor. Radgona 6 km, zdr Slatina Radenci 5 km, žel Gor. Radgona 5 km. Nm ca 230 m. Razloženo naselje na robu sz. dela Murskega polja in v pobočju goric. Vas leži ob ban.

cesti Gor. Radgona—Sv. Lenart. Glavni donos daje prebivalstvu živina in vino, manjšega perutnina. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Tedaj je štela 10 kmetij, 1445 pa 13.

Orehovski vrh, 197-50-20-31-1. Sr Ljutomer 28 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona 3 km, zdr Slatina Radenci 3 km. Nm 260—290 m. Razloženo naselje po slemenih Slov. goric nad Orehovci. Po vasi je speljanih več obč. cest, po katerih je najbližje do ban. ceste Gor. Radgona—Sv. Lenart. Precej vinogradov. Poljedelski produkti se porabijo doma, največ se proda živine in vina. Kraj se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je štel 10 kmetij.

Plitvički vrh, 219-52-29-17-5. Sr Ljutomer 32 km, so du žand fin žel o pTt žup Gor. Radgona 6 km, zdr Slatina Radenci 11 km, š Ščavnica 3 km. Nm povpr. 300 m. Leži v goricah nad j. robom Apaškega polja. Obč. cesta veže kraj z Apaškim poljem in Ščavniško dolino; dostop mogoč tudi z avtom. Poljedelski produkti se porabijo doma. Prodaja se živina, vino in deloma perutnina. Vas se prvič omenja 1428. V vasi stoji mali gradič Stanof (Steinhof), prav za prav večja kmetija. V 18. stol. je pripadal jezuitskemu kolegiju v Gradcu. Pozneje so se posestniki menjali. Zdaj je last Martina Fischerja, češkoslovaškega državljana, ki je grad prekrstil v »Zlatorog«.

Podgrad, 159-30-27-1-10. Sr Ljutomer 28 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona 1 km, zdr Slatina Radenci 7 km. Nm 210 m. Leži v vznožju Grajskega hriba tik z. od Gor. Radgone ob ban. cesti v Apače. Kmetijski pridelki se prodajajo v Gor. Radgono.

Police, 427-126-50-50-3. Sr Ljutomer 28 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona 5 km, zdr Slatina Radenci 9 km. Nm ca 280—320 m. Razloženo naselje v goricah jz. od Gor. Radgone. Po ban. cesti je kraj zvezan z Murskim poljem, na s. na Apaško polje pa pelje več obč. cest. V Policah je mnogo vinorodnih posestev, ki so last nedomačinov (iz Gor. Radgone), kamor prihajajo v poletnih in jesenskih dnevih na oddih. Poljedelski produkti se porabijo doma. Živina in sadje se prodaja v Gor. Radgono, dočim se žlahtna vina izvažajo v Prekmurje in Avstrijo. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. L. 1445. je štela 10 hiš.

Ptujska cesta, 148-43-18-20-3. Sr Ljutomer 29 km, so du žand fin o pTt š žup Gor. Radgona 6 km, zdr Slatina Radenci 5 km, žel Gor. Radgona 5 km. Nm 305 m. Leži ob obč. poti tik z. od ban. ceste Gor. Radgona—Sv. Lenart (»ptujska cesta«), brž ko se ta nad Orehovci vzpne v gorice. Ostalo kot v Orehovcih.

Spodnji Gris, 291-44-33-0-52. Sr Ljutomer 26 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona v kraju, zdr Slatina Radenci 6 km. Je sestavni del Gor. Radgone in predstavlja le trško ulico.

Ščavnica, 409-77-74-3-0. Sr Ljutomer 35 km, so du žand fin žel o pTt Gor. Radgona 7 km, zdr Slatina Radenci 12 km, š v kraju 0—3 km, žup deloma Gor. Radgona 7 km, Apače 8—9 km, Negova 7 km in Sv. Benedikt v Slov. gor. 6—8 km. Šola ust. 1882, 3 odd. PJS. Nm ca 230 m. Naselje raztreseno po dolini Ščavnice, ki jo loči od Apaškega polja le ozek in nizek hrbet. Ban. cesta v Gor. Radgono. Poljedelstvo dobro uspeva in producira tudi za prodajo. Močno je razvita živinoreja (lepi travniki), ki daje poleg sadjarstva lepe dohodke. Otokarski deželnoknežji urbar iz 1265—1267 navaja vas med strelskimi dvorci. Kot deželnoknežji fevd se pogosto omenja v 15. stol. V okolici več slatinskih vrelcev.

Ščavniški Plitvički vrh, 56-18-12-6-0. Sr Ljutomer 28 km, so du žand fin žel o pTt Gor. Radgona 5 km, zdr Slatina Radenci 10 km, š Ščavnica 1 km, žup deloma: Gor. Radgona 6 km, Apače 7—9 km, Negova 7 km, Sv. Benedikt v Slov. gor. 7 km. Nm 280—300 m. J. del naselja Plitvički vrh nad dolino Ščavnice. Ostalo gl. Plitvički vrh.

Zagajski vrh, 170-35-33-2-0. Sr Ljutomer 38 km, so du žand fin žel o pTt Gor. Radgona 8 km, zdr Slatina Radenci 11 km, š Ščavnica 2 km, žup deloma: Gor. Radgona 8 km, Apače 7 km, Negova 8 km, Sv. Benedikt v Slov. gor. 7 km. Nm 260 do 290 m. Naselje raztreseno po pobočju j. od doline Ščavnice. Vključuje tudi zaselek Bučkovo. Po obč. cesti 1.5 km do ban. ceste ob Ščavnici. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo.

Zbigovci, 349-83-48-28-0. Sr Ljutomer 28 km, so du žand fin žel o pTt š žup Gor. Radgona 4 km, zdr Slatina Radenci 5 km. Nm 270—300 m. Razloženo slemensko naselje v goricah med Ščavnico in Murskim poljem. Dostop z vozom po obč. cesti iz Ščavniške doline in iz Črešnjevec. Večje dohodke nudi prodaja živine, sadja (predvsem jabolk), vina in perutnine. Vas prvič omenja deželnoknežji otokarski urbar iz 1265—1267, ko je tu obstajal strelski dvorec. L. 1445. je štela 8 hiš.

Žabjak, 32-9-5-2-2. Sr Ljutomer 28 km, so du žand fin o pTt š žup Gor. Radgona 4.5 km, zdr Slatina Radenci 3 km, žel Gor. Radgona 4 km. Nm 240 m. Leži na jz. robu Murskega polja blizu banovinske ceste Gor. Radgona—Sv. Lenart v Orehovcih. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. V sezonski dobi ima prebivalstvo nekaj zaslužka v opekarni v Črešnjevcih.

Občina Križevci

Preb. 3991,* hiš 655, posest. 365, koč. 308, najem. 91. Površina 4515 ha:** njiv in vrtov ca 2280, trav. in paš. ca 940, vinogradov ca 20, gozdov ca 1065, ostalo 210. Občina leži v osrednjem delu Murskega polja. V njenem j. delu se odpira v ravnino široka Ščavniška dolina. Med njo in obdelano ravnino Murskega polja se razteza obsežna gozdnata dobrava. Na s. pa sežejo v občino še logi in travniki ob mrtvih rokavih Mure. Velike ravninske vasi žive od poljedelstva, živinoreje in sadjarstva. Poleg tega je tu nekaj opekarskih podjetij. Največja naselja leže ob glavnih prometnih žilah, t. j. ob žel. progi in ban. cesti, ki vežeta Ljutomer in Gor. Radgono, ter v dolini Ščavnice.

Boreci, 267-40-27-35-6. Sr so du fin Ljutomer 8.5 km, žand zdr žel o pTt š žup Križevci 0.5 km. Gas. Nm 185 m. Obcestna vas tik jv. od Križevcev. Poljedelski produkti se porabijo večinoma doma, prodaja se živina in sadje. Ravninski gozdovi dajejo les le za domače potrebe. Razni obrtniki, gostilne s prenočišči. Večja opekarna, v kateri je zaposlenih precej domačinov. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Štela je tedaj 10 kmetij. Na mestu sedanje Rožmanove hiše je nekdaj stal strelski dvorec. Za šaljiv grb ima vas »muho«.

Bučečovci, 281-48-30-15-6. Sr so du fin Ljutomer 17 km, žand zdr o pTt žup Križevci 6 km, žel Bučečovci 0.5 km, š Vučja vas 1.5 km. Gas. Nm 190 m. Gručasta ravninska vas z. od žel. proge Ljutomer—Gor. Radgona. Tu se odcepi ban. cesta preko gozdnatih teras v dolino Ščavnice. Poljedelstvo in živinoreja tudi za prodaj. Parni mlin in žaga za širši okoliš. Gostilne in trgovine. Kraj se prvič omenja 1445, ko je štel 22 hiš. Za šaljiv grb imajo vaščani »torbo«.

Dobrava, 80-15-8-7-1. Sr so du fin Ljutomer 13 km, žand zdr žel o pTt š žup Križevci 4 km. Nm 198 m. Majhno naselje v ravnini jz. od Bučečovcev, ob robu ravninskega gozda. Po obč. cesti je do ban. ceste Ljutomer—Gornja Radgona 1.5 km. Kmetijstvo. Vseh produktov se proda le malo.

Gajševci, 50-10-6-4-1. Sr so du fin Ljutomer 12.5 km, žand zdr žel o pTt š žup Križevci 6 km. Nm 210 m. Majhno naselje na terasi nad Ščavnico z. od izliva potoka Turje v njo. Po obč. cesti je 2.5 km do ban. ceste Ljutomer—Sv. Jurij ob Ščavnici. Kmetijstvo, prodaja sadja in perutnine. Mlin na Ščavnici. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. L. 1430. je še v vasi stal strelski dvorec. Vas je tedaj štela 7 kmetij, a 1445 že 13 hiš. V 1453—1469 je tu stal obrambni stolp ali gradič »Goličan«, katerega sledovi so še vidni. Za grb imajo vaščani »hudiča«.

Grabe, 130-24-12-12-0. Sr so du fin Ljutomer 10.5 km, žand zdr žel o pTt š žup Križevci 3 km. Nm 185 m. Majhno razloženo naselje nad izlivom potoka Turje v Ščavnico. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 0.4 km od ban. ceste. Kmetijstvo in sadjarstvo. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. L. 1704. so Kruci izropali kraj.

Grlava, 157-25-18-7-1. Sr so du fin Ljutomer 9.5 km, žand zdr o pTt š žup Križevci 2.5 km, žel Veržej 1.5 km. Gas. Nm 181 m. Obcestna vas tik z. od žel. proge Ljutomer—Murska Sobota, ob manjšem potoku, ki teče proti jv. in se izliva v Murico v. od Ljutomera. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 2 km od ban. ceste Veržej—Razkrižje. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Ti produkti so glavni prodajni predmeti. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je štela 10 kmetij.

Iljaševci, 270-60-32-28-7. Sr so du fin Ljutomer 11.5 km, žand zdr o pTt š žup Križevci 3 km, žel Križevci 3.5 km. Gas. Nm 187 m. Leže sredi Murskega polja ob ban. cesti Ljutomer—Radgona. Vas sestoji iz dveh delov: iz obcestnega in gručastega v. od ceste. Glavni dohodek daje živina, manjšega poljski pridelki, sadje in perutnina. Prvič se omenja 1413. L. 1445. je vas štela 24 hiš. Za šaljiv grb imajo vaščani »čas predejo«.

---

* Vštet ni oni del kraja Berkovski Prelogi (h. št. 36—48), ki je bil 1936 dodeljen občini od obč. Sv. Jurij ob Ščavnici.

** Brez dela kraja Berkovski Prelogi (h. št. 36—48), ki je bil 1936 priključen sem od obč. Sv. Jurij ob Ščavnici in brez kraja Grlave, ki je bil tedaj priključen sem od obč. Veržej.

Ključarovci, 230-34-15-19-4. Sr so du fin Ljutomer 9.5 km, žand zdr o pTt š žup Križevci 2 km, žel Križevci 0.5 km. Gas. Nm 185 m. Obcestna vas na ravnini z. od žel. proge ob ban. cesti II. reda Križevci—Sv. Jurij ob Ščavnici. Naselje je obcestnega tipa. Glavni donos nudi živinoreja, deloma sadje in čebelarstvo. Poljedelskih produktov se proda malo. Obrt (cidarstvo), gostilna. Prvič se omenja vas v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. L. 1704. so jo izropali Kruci.

Kokoriči, 160-27-12-13-4. Sr so du fin Ljutomer 13.5 km, žand zdr žel o pTt š žup Križevci 5 km. Gas. Nm ca 190 m. Leže v dolini Ščavnice pred njenim stikom z Murskim poljem ob potoku Lipnica, ki zbira vodo z j. dela Slov. goric med Ščavnico in Murskim poljem. Kraj leži ob ban. cesti Ljutomer—Sv. Jurij ob Ščavnici. S. odtod je razloženo naselje Kokorički Prelogi na robu velikega ravninskega gozda. Prodaja se živina in sadje, predvsem jabolka. Lesa se proda malo. Vas se prvič omenja 1445.

Krištanci, 112-18-12-6-2. Sr so du fin Ljutomer 5.5 km, žand zdr o pTt š žup Križevci 2.3 km, žel Veržej 1.9 km. Gas. Nm 180 m. Rahlo sklenjena vas v. od žel. proge Ljutomer—Murska Sobota. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 1.5 km od ban. ceste Ljutomer—Gor. Radgona in nekaj več od ban. ceste Veržej—Razkrižje. Glavno prodajno blago so poljedelski produkti, živina, deloma prašiči. Sadje se večinoma predela v sadjevec, ostanek pa proda. Lesa malo. Kraj se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267 med strelskimi dvorci. L. 1445. je štel 8 hiš.

Križevci, 341-60-42-17-8. Sr so du fin Ljutomer 9.5 km, žand zdr žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1830, 12 odd. Kmet. nad. š. SKJ, PCMD, PRK, PJS, PSVD, PČD, Gas., Strel. druž., Bral. dr. Nm 187 m. Gručasta vas s središčem pri župni cerkvi. Leži na polju v. od žel. proge ob ban. cesti Ljutomer—Gor. Radgona. Na j. strani vasi so večje opekarne, ki imajo velik prodajni okoliš. V gospodarskem oziru so važne vsled zaposlitve večjega števila domačinov. V glavnem pa živi prebivalstvo od kmetijstva. Letno se največ proda živine in sadja. Spričo dobre čebelne paše pripeljejo iz drugih krajev vsako leto mnogo panjev na pašo. Mnogo obrtnikov, trgovcev, lesna trgovina (parna žaga), gostilne s prenočišči. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Na mestu predzgodovinske utrdbe je nastala cerkev sv. Križa, okrog katere se je razvila naselbina, ki je dobila po njej ime. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Tedaj je štela 12 kmetij. Veliko je trpela od napadov Ogrov, Turkov in Krucev. Slednje je 1683 odbil križevski župnik in jim preprečil prehod na Štajersko. Na kugo (1608—1609) spominja kužno znamenje v obliki stebra. Šolstvo sega že v 17. stol., ko se 1691 omenja učitelj Janez Karel Moz. Za šaljiv grb ima vas »rdečo nit«.

Župnija Križevci (dekanija Ljutomer, škofija lavantinska) ima 4352 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Križa. Cerkev spada med najstarejše na Murskem polju. Prvotna romanska cerkev je stala že 1265. Druga gotska cerkev je bila najbrž zgrajena v zač. 15. stol. (morda 1402). L. 1891. so jo podrli in sezidali novo večjo stavbo s tremi ladjami. Od gotske cerkve sta ohranjena še presbiterij in zvonik, ki je iz 1602 ter je prekrit z baročno streho. L. 1893. jo je poslikal slikar Brollo in naredil tudi križev pot. Prvotno podr. radgonske pražupnije, je postala vikariat najbrž že v 13. stol. Prvi znani župnik Pavel Papst se omenja 1497. Cerkveno je župnija pripadala do 1787 solnograški nadškofiji, nato do 1859 sekovski in od tedaj lavantinski škofiji. Patron in zavetnik cerkve je bil do 1490 radgonski župnik, ki je tu nastavljal vikarje po odobritvi solnograškega nadškofa. Tedaj je bila župnija inkorporirana sekovski škofiji, ki vrši še danes patronatske pravice. Zavetništvo pa je prešlo na braneško graščino. Od župnije Križevcev sta se kasneje izločili župniji v Veržeju in v Hrastju-Moti. Kapelo sv. Ane, j. od župne cerkve, so sezidali 1582, 1830 so jo prenovili.

Logarovci, 380-51-24-27-12. Sr so du fin Ljutomer 11.5 km, žand pTt Križevci 4 km, zdr žel o š žup Križevci 3 km. Gas. Nm 189 m. Razloženo naselje s. od Ščavnice ob robu gozda, ki tvori prehod v pravo Mursko polje. Leži ob potoku Globetki, deloma pa nad njim ob ban. cesti iz Ljutomera proti Sv. Juriju ob Šč. Kmetijstvo in sadjarstvo tudi za prodajo. Gozdovi dajejo le majhen presežek. Ob Ščavnici je mlin ter majhna usnjarija, oboje le za širši domači okoliš. Obrtniki, gostilne. Naselbina se je razvila šele po 1445. Odtod doma Magdič Franc (1830—1914), ustanovitelj hrv. stenografije.

Lukavci, 470-58-39-21-12. Sr so du fin Ljutomer 6.5 km, žand zdr o pTt š žup Križevci 3 km, žel Križevci 2 km. Gas. Nm ca 180 m. Gručasta vas leži na meji velikega ravninskega gozda s. nad Ščavnico, ki tu dokončno vstopa v ravnino Murskega polja. Dostop po ban. cesti II. reda. Jv. od vasi je razcep žel. prog proti Gor. Radgoni in Murski Soboti. Prebivalstvo se peča s poljedelstvom in živinorejo, manj s sadjarstvom. Z. od vasi je opekarna. Obrtniki, gostilne. Kraj se omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Tedaj je bil tu strelski dvorec. V začetku 14. stol. so zgradili mesto njega gradič Lukavci. Od Lukavških gospodov se kot prvi omenja Henrik Lukavški (1319). V novejši dobi so grad predelali v stilu vile. Danes je v posesti R. Schenkla. Lukavški grb ima srebrno čapljo na modrem polju z zlato kačo v kljunu. Okrog čaplje raste trstje, ki je karakteristično za močvirnato zemljišče, kakršnega imamo tu. L. 1848. je prišlo do napada vaščanov na grad, ki ga je udušilo šele vojaštvo iz Maribora. Na gradu je bil nekdaj sedež okrajne gosposke za 16 občin.

Stara Nova vas, 445-83-40-43-15. Sr so du fin Ljutomer 13.5 km, žand zdr o pTt š žup Križevci 3 km, žel Bučečovci 2 km. Gas. Nm 185 m. Velika, deloma obcestna vas na Murskem polju. Skozi vas vodi ban. cesta Radgona—Ljutomer, ki poteka vzporedno z žel. progo. Izrazite meje med Staro Novo vasjo in jv. ležečimi Iljaševci ni. Na s. koncu vasi se odcepi ban. cesta proti Veržeju in Murski Soboti. Kmetijstvo, sadjarstvo in čebelarstvo, vse tudi za prodaj, zlasti živina in sadje. Nova vas se prvič navaja v listinah iz 1443, ko je imela obrambni stolp. Stara vas je gotovo starejša. L. 1445. je Nova vas štela 22 hiš, Stara vas pa samo 15. Odtod doma dr. Farkaš Ivan (r. 1896), sedaj član sodišča za zaščito države v Beogradu.

Šalinci, 121-22-13-9-3. Sr so du fin Ljutomer 3.5 km, žand zdr o pTt š žup Križevci 2.1 km, žel Veržej 3 km. Nm 179 m. Obcestna vas v. od žel. proge iz Ljutomera v Mursko Soboto. Leži ob obč. cesti takoj s. od ban. ceste Gor. Radgona—Ljutomer in je dostopna z vsemi vozili. Poljedelskih produktov se proda največ, dalje nekaj živine, sadja in prašičev. Prvič omenja kraj otokarski deželnoknežji urbar iz 1265—1267, ko je štel 12 kmetij. Kmalu po 1267 je vas dobila strelski dvorec.

Vučja vas, 387-51-25-26-7. Sr so du fin Ljutomer 18 km, žand zdr o pTt žup Križevci 6 km, žel Bučečovci 1 km, š v kraju, ust. 1905, 4 odd. Javna knjiž., Nar. čitalnica, Gas. Nm ca 190 m. Leži na terasi na Murskem polju že blizu vznožja Slov. goric, ki se tu približujejo Muri. Skozi vas vodi ban. cesta Radgona—Ljutomer. V. od vasi se pričnо številni mrtvi rokavi Mure. Kmetijstvo in sadjarstvo za dom in za prodajo. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je štela 26 kmetij.

Zasadi, 120-29-10-19-2. Sr so fin Ljutomer 20 km, du Gor. Radgona 12 km, žand zdr o pTt žup Križevci 6 km, žel Bučečovci 3 km, š Vučja vas 4 km. Nm 230—260 m. Leže na prvih goricah med Murskim poljem in Ščavnico, sz. nad Bučečovci. Do banovinske ceste II. reda Bučečovci—Sv. Jurij ob Ščavnici vodi obč. cesta (0.5 km). Živina in sadje donašata manjše dohodke, prav tako tudi poljedelstvo in gozdarstvo. Vas se prvič omenja 1443.

Občina Ljutomer mesto

Preb. 1480, hiš 210, posest. 151, koč. 18, najem. 167. Površina 807.45 ha: njiv in vrtov 373.45, trav. in paš. 228.28, vinogradov 2.92, gozdov 146.60, sadovnjakov 8.50, ostalo 47.70.

Ljutomer, mesto, 1480-210-151-18-167. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Oblasti in uradi: Mestna občina. Sresko načelstvo z oddelki: sanitetni, veterinarski, prosvetni, kmetijski in vojaški. Sreski cestni odbor. Sresko sodišče. Davčna uprava in oddelek finančne kontrole. Žandarmerijski vod in stanica. Dekanija (sedež v Križevcih pri Ljutomeru) in mestna župnija. Trije zdravniki, 1 živinozdravnik, 2 advokata, 1 notar. Šole: Drž. meščanska š., ust. 1919, 4 odd. Deška nar. š., ust. 1751, 7 odd. Dekl. nar. š., ust. 1751, 6 odd. Obrtno nad. š., Glasb. š. Društva: SKJ, PCMD, RK, PRK, JS, PJS, NO, JUU, PČD, PSVD, Kolo j. s., Gas., Prosv. d., Protitub. liga, Čitalnica, Glasb. d. z godbo in mlad. pev. zb., Pev. d., Olepšev. d., Tambur. d. »Sloga«, Kolo vozača i jahača, Podr. vinar. d., Podr. Slov. lov. d., D. za rejo žrebet, Rodovniško d. za govedo, Udruženje voj. inval., Strok. zveza viničarjev (JSZ); Združenje: trgovcev za srez Ljutomer; obrtnikov kovinar. strok in kolarjev; obrtnikov oblačilnih strok; obrtnikov lesnih in umet. strok; sedlarjev, tapetnikov in sorod. strok; tesar. in studenč. mojstrov; gost. podj. Skupno združenje obrtnikov.

Nm 184 m. Ljutomer ima zelo prijazno lego na južnem robu Murskega polja in deloma na pobočju Kamenščaka (264 m). V. od mesta se združijo potoki Ščavnica, Globetka in Kostanjevica v Murico, ki se pri Razkrižju izliva v Muro. Takoj j. in jv. se pričnо Ljutomerske gorice, ki slove po svojih prvovrstnih vinih. Talni načrt naselbine nima nikake zakonitosti, na katero bi se naslanjal v svojem razvoju. Starejši del naselbine ima svoj osrednji prostor v Starem trgu, ki leži

že deloma v pobočju Kamenščaka (Stari trg se omenja že 1395 in 1399); odprt je proti ravnini na s., kamor stremi novejša razvojna tendenca. Centralna točka novejšega dela je pravokotni Glavni trg. Najnovejši deli mesta se širijo proti jv. in zlasti proti s., kjer leži Ljutomer-postaja. Ljutomer, ki je mesto od 1927, je politično središče celega sreza, v trgovskem, obrtnem in industrijskem oziru pa samo njegovega j. dela. Mestu se pozna po njegovem ustroju, da je bila njegova funkcija važna le za ožji okoliš in da je prebivalstvo še v veliki meri navezano na izrabo zemlje. Važna sta posebno vino in živina, ki se izvažata tudi v inozemstvo. Dve usnjarski podjetji, opekarna in dva večja mlina so ind. podjetja, ki zaposlujejo le manjše število delavstva. Druge industrijske panoge niso razvite, ker za njihov razvoj ni zadostnih pogojev. Trgovina in obrt zalagata s svojimi produkti poleg mesta samega tudi j. del sreza. Mesto leži ob železnici, ki pelje iz Ormoža v Mursko Soboto (zgrajena 1924), od nje se tu odcepi proga v Gor. Radgono (zgrajena 1890). Več ban. in obč. cest.

Najdbe rimskih novcev v okolici Lj. pričajo o rimski cesti, ki je tod mimo vodila v Radgono. Srednjeveška naselbina se je razvila pod prvotnim ljutomerskim gradom, ki je stal na hribu tik nad mestom, tam, kjer je sedaj ljudska šola. Kraj se še sedaj imenuje »vahtarnica«. Bil je obrambni stolp, ki so ga postavili solnograški nadškofje. Omenja se še v 14. in 15. stol. Izginil je najbrže v bojih med Matijo Korvinom in cesarjem Friderikom III. ali pa je pogorel 1477. Samo mesto se prvič omenja 1174, ako smemo pod »otokom Luttenwerde« razumeti Ljutomer. V 13. stol. je bil last solnograških nadškofov. Bil je pomembna obrambna strelska naselbina. Trške pravice je dobil Ljutomer najbrže že v 1. pol. 13. stol. Kot trg se prvič omenja 1265. V začetku je bil podložen le solnograškemu nadškofu, pozneje deželnemu knezu. L. 1342. je vojvoda Albreht II. podelil trgu vse pravice, ki jih je imela Radgona: prosto volitev sodnika in trškega sveta, nižje in višje krvno sodstvo, vsake mitnine prosto trgovino po Avstrijskem in Štajerskem. Svoj grb, ki ga je do nedavna še imel uradni pečat, je dobil trg najbrž v 15. stol. Prvotni grb je bil srebrn ščit, v katerem divja enorogi konj, v levem gornjem kotu so trije rdeči križci. Pozneje so dodali še zmaja, pred katerim se konj visoko vzpenja. Trška uprava je bila v rokah trškega starešinstva, t. j. 8—12 svetovalcev z županom ali sodnikom na čelu. Posebno važna vprašanja je reševala skupščina vseh tržanov. Trške privilegije in svoboščine so pozneje potrdili vladarji 1360, 1367, 1396, 1423, 1443, 1498, 1528, 1579, 1597, 1648, 1689, 1707, 1713 in končno 1742, ko je trg dobil pravico do petih letnih sejmov. L. 1838. so mu dovolili še dva živinska sejma. Ljutomerski graščaki Schweinbecki in Mauerburgi so tržanom, zlasti v 2. pol. 18. stol., krnili trške privilegije, predvsem sodne pravice. Radi tega so se vnele dolge pravde. Že v zgodnjem srednjem veku je Ljutomer slovel po svojem vinu in razviti vinski kupčiji. V okolici so imeli vinograde številni svetni in cerkveni velikaši ter samostani: Viltuški gospodje v 14. stoletju, Celjski grofje (od 1353), solnograški nadškofje (od 1348), cistercijanski samostan iz Ravne nad Gradcem (od 1314), benediktinski samostan iz St. Lamberta (od 1372) in admontski samostan (od 1300). Tržani so bili večinoma obrtniki, organizirani prvotno v radgonskih cehih. Svoj lasten ceh so imeli od 1602 lončarji, od 1638 kovači in od 18. stol. čevljarji. Najmočnejša je bila sodarska zadruga (od 1754). Dolga in težka je bila za Lj. doba turških napadov. Turki so ropali in požigali po trgu in okolici 1479, 1531, 1562, 1600, 1601, 1603 in zlasti 1605. Zadnji turški vpad na Mursko polje je bil 1640. Sledili so vpadi divjih Krucev, zlasti 1704, ko so zažgali trg in plenili po vaseh na Murskem polju. Kuga je morila v Lj. 1609, 1644, 1679, 1683. Požari so ga vpepelili 1477, 1639, 1663, 1689, 1750, 1777, 1827, 1828 (nad polovico trga), 1832 (Stari trg) in 1858. Svojo bolnišnico so imeli tržani že v 17. stol.; sedanjo je 1850 ustanovili dr. I. Gottweiss. Hiralnica datira iz 1841. Ljutomersko šolstvo spada med najstarejše v Spodnjem Štajerskem. Lastno šolo (najbrž protestantsko) so imeli tržani že 1591. Sedanje poslopje je iz 1898.

Pomembno mesto je zavzemal Ljutomer v dobi narodnga preporoda v 2. pol. 19. stol. 6. septembra 1863 se je v Lj. vršila proslava 1000 letnice sv. Cirila in Metoda. L. 1867. je bil izvoljen dr. Prelog, vodja ljutomerskih Slovencev, v deželni zbor. Tedaj se je začela doba slovenskih taborov z zahtevami po zedinjeni Sloveniji. Prvi tabor se je vršil 9. avgusta 1868 ravno v Ljutomeru, zunaj trga v Sršenovem logu. Udeležencev je bilo nad 7000. Istega leta je bila tu ustanovljena čitalnica, 1872 pa posojilnica, prva slovenska, ki naj reši kmeta iz rok nemškega kapitala. L. 1877. so dobili Slovenci v svoje roke ljutomersko kmetijsko podružnico. 2. septembra 1883 se je vršila na Glavnem trgu proslava 70 letnice Miklošičevega rojstva (govorniki dr. Krek, Božidar Raič in prof. Ivan Miklošič, brat slavljenčev). Brzojav srbskega kralja Milana, s katerim je slavljencu podelil red sv. Save I. reda, je med zborovalci povzročil silno navdušenje.

Mestna župnija Ljutomer (dek. Ljutomer, škof. lavant.) ima 5476 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Krstnika. Prvotna cerkev je bila zgrajena v 12. stol. v romanskem slogu. V prvi pol. 15. stol. so jo povišali in sezidali mesto romanske apside dolg, s tremi stranicami zaključen gotski presbiterij, ki je najstarejši del današnje stavbe, ter postavili sedanji zvonik. Večja popravila in prezidave na cerkvi so se izvršila v letih 1605, 1626, 1670, po požaru 1704 in nazadnje 1926. Cerkev ima tri enako visoke ladje. Sedanja glavna ladja datira iz dobe med 1688—1690. Po požaru 1901 so cerkev poslikali; stare freske (iz 1874) so se ohranile edino na svodu presbiterija. Prvotno je bila podr. radgonske prafare, iz katere se je izločila že v 13. stol. kot vikariat, ki je bil do 1495 podrejen materi župniji. Od 1495—1789 je bil patron župnije sekovski škof, od 1789 pa verski sklad. Cerkveno je pripadala do 1787 solnograški nadškofiji, nato sekovski in od 1859 lavantinski škofiji. Kapelica sv. Florijana pri župni cerkvi je iz 1736. Na Glavnem trgu je spomenik Brezm. spoč. D. M. na visokem stebru iz 1729, prenovljen 1854. Kapelica sv. Ane na Starem trgu je iz 1756, prenovljena 1873. V Lj. rojeni: dr. Babnik Janko (1861—1928), pravnik, preds. viš. dež. sodišča v Ljubljani; dr. Knolc Jožef Ivan (1793—1862), prof. patologije in farmakologije na Dunaju; dr. Lapajne Stanko (r. 1878), pravnik, univ. prof. v Ljubljani; Schreiner Henrik (1850—1920), pedag. pisatelj, ustan. Slov. šol. mat.; Volkmer Leopold (1741—1783), pesnik; Zabota Ivan (r. 1887), slikar v Bratislavi.

Občina Ljutomer okolica

Preb. 3363, hiš 741, posest. 528, koč. 212, najem. 43. Površina 3570.58 ha: njiv in vrtov 1419.73, trav. in paš. 692.85, vinogradov 469.52, sadovnjakov 166.64, ostalo 259.50. Občina obsega dve različni geografski enoti: na s. jv. del Murskega polja, na j. pa gričevje Slov. goric, razrezano po več potokih, ki tečejo na s. v Murico. Temu primerno imamo tudi dva načina gospodarstva. Na ravnini se prebivalstvo v glavnem bavi s poljedelstvom in živinorejo, dočim pride v gričevju na prvo mesto vinogradništvo. Obrt je neznatna, industrija ni razvita. Na ravnini so dobre prometne zveze, dočim je v gričevju v tem oziru slabše. Glavni prometni žili sta ban. cesta iz Ljutomera v Mursko Središče in druga, ki poteka vzporedno z Muro iz Veržeja in se v Razkrižju priključi na prvo. Po gričevju pa poteka le ena iz Ljutomera proti Ormožu.

Babinci, 203-42-26-6-8. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 2 km, žel Ljutomer 1 km, o 2 km. Nm 178 m. So manjše naselje, zvezano s s. delom Noršincev, na ravnini sz. od Ljutomera. Glavni donos tvori prodaja živine, prašičev, deloma tudi sadje in perutnina. Kraj se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. V vasi je tedaj obstajalo več strelskih dvorcev. Eden od njih je stal na mestu dan. Misletove hiše, imenovan »Kaštel«. L. 1422. je nadvojvoda Ernest izročil Janezu Schweinbecku, lastniku dolnjegrajske graščine, sedem kmetij v tej vasi. L. 1443. je dobil eno kmetijo v tej vasi Friderik Reisacher. Na njega še sedaj spominjajo nazivi »Rajžihar« za poljske parcele med Babinci in Krapjem ter na Kamenščaku.

Cuber, 67-22-22-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 3 km, žel Ljutomer 4 km, o 3 km. Nm 250 m. Vinogradniško naselje j. nad dolino Kostanjevice. Ostalo kot sosednje Železne dveri.

Cven, 374-82-32-50-0. Sr so du žand zdr fin pTt žup Ljutomer 2 km, žel Ljutomer 1.75 km, o 2 km, š v kraju, ustanovljena 1882, 5 odd. Nm 175 m. Večja vas na Murskem polju, sv. od Ljutomera. Skozi vas pelje banovinska cesta v Mursko Soboto (brod) in Ljutomer. Poljedelstvo in živinoreja. Znana je reja pomurskih konj. Prodaja se pšenica, sadje, mleko, mlečni izdelki, prašiči. Ravninski gozdovi (jugo-vzhodno od vasi) dajejo les le za dom. Znane so vsakoletne konjske dirke. V kraju so odkrili predrimske grobove. Vas je dobila ime po nekdanjem gradiču Cvenu ob Murici, ki ga je dal postaviti v 14. stol. višji vojaški poveljnik Aman. L. 1704. so ga požgali Kruci; od tedaj se ni več dvignil iz razvalin. Viden je še nekoliko vzvišen od jarkov obdan prostor (»Kastelišče«). Kapelo sv. Jožefa ob koncu vasi so sezidali 1867.

Gresovščak, 204-39-39-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 7 km, žel Ljutomer 4.5 km, o 4 km. Nm 250—300 m. Razloženo naselje v povirju potoka, ki se izliva z. od Stročje vasi v Murico. Dostop z vozom. Glavni donos daje prodaja vina, manjšega živina, vsi drugi produkti se porabijo doma.

Predzgodovinske gomile. Tu je od nekdaj imel vinograde admontski samostan. Na samostansko enonadstropno zidanico, ki jo je okoli 1751 postavil admontski opat Lenart Ofner, še spominja naziv »Abtov zid«.

Mota, 350-75-47-14-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 3 km, žel Ljutomer 3.5 km, o 3 km. Nm 174 m. Obcestna vas na Murskem polju sv. od Ljutomera. Sv. odtod teče Mura, razcepljena v mnogo rokavov. Za prevoz preko nje služi brod. Skozi vas pelje ban. cesta iz Veržeja v Razkrižje. Od poljedelskih produktov se prodajata pšenica in koruza. Nekaj donaša tudi prodaja živine, prašičev, perutnine, sadja in mleka v mlekarno v Krapje. Gozdovi ob Muri dajejo les za dom. Pri vasi so odkrili predmete iz bronaste dobe. Vas je dobila ime po nekdanji mitnici ob deželni meji. Prvič se omenja 1500. V 17., 18. in 19. stol. je večkrat pogorela. L. 1703. so jo opustošili Kruci. Kapelo sv. Janeza sredi vasi so postavili 1859.

Noršinci, 177-38-34-3-4. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 1.75 km, žel Ljutomer 0.75 km, o 1.75 km. Nm 178 m. Gručasta vas na ravnini sz. od Ljutomera ob ban. cesti v Gor. Radgono. Poljedelskih produktov se proda malo, ravno tako živine, prašičev, perutnine in sadja. Kraj se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Imel je strelski dvorec najbrže že v 12. stol. Stal je verjetno na mestu pristave gornjeradgonske graščine, ki je danes v kmečkih rokah. L. 1425. se omenja celo obrambni stolp, okoli katerega se je razvila nova vas. Stara vas v Noršincih, ki se prvič omenja 1425, se je pozneje spojila z Noršinci. L. 1821. so postavili pred vasjo soho sv. Janeza Nepomuka.

Nunska graba, 206-44-15-7-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 4 km, žel Ljutomer 5 km, o 4 km. Nm 200—300 m. Razloženo naselje v. od Ljutomera v grabi med goricami. Po dnu grabe pelje obč. cesta za vsa vozila. Prevladuje vinogradništvo, poljedelstvo pa le za dom. Zlahtna trta daje letno do 300 hl vina, ki se ga proda do 90%. Vas se prvič omenja 1317, ko je tu stal strelski dvorec. (Nemški naziv za vas je Schützenberg.) Slov. ime je kraj dobil po ravenskem (runskem) samostanu (pri Gradcu), ki je imel v tej vasi vinograde. V vasi je imela svoje vinograde tudi radgonska plemenitaška rodbina Scheitt, na katero še spominja neka vinogradna panoga, zvana šajtovšak.

Podgradje, 205-37-24-3-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 2 km, žel Ljutomer 3 km, o 2 km. Nm 180 m. Razloženo naselje na prehodu doline ob Kostanjevici na Mursko polje jv. od Ljutomera. Skozi naselje pelje obč. cesta, ki se priključi na ban. cesto iz Ljutomera v Mursko Središče. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja, po pobočjih tudi vinogradništvo. Prodaja pridelkov v Ljutomer. Predzgodovinske gomile. Današnja naselbina se je razvila pod Dolnjim gradom, po katerem je tudi dobila svoje ime. Grad so dali postaviti tamošnji zemljiški gospodje solnograški nadškofje v obrambo proti Madjarom. Prvič se omenja 1242. Dajali so ga v fevd deželnim vladarjem. Po 1278 so Habsburžani na gradu postavljali gradnike, viteze Ljutomerske, od katerih se kot prvi omenja Walter (1283—1285). V 16. stol. so grad prevzeli Alapići (znan je Gašper Alapić, ki se je odlikoval v bitki pri Sigetu 1566 in 1573 premagal kmečko vojsko Matije Gubca). L. 1719. ga je rodbina Mauerburg, lastnica branečke graščine, združila z Branekom. Grad je danes v razvalinah. Sedanjo stavbo so postavili v 1859—1862. Današnja lastnica je gospa Varda. V preteklosti je bil grad pomemben kot sedež deželske sodnije, dokler je niso 1719 premestili v branečki grad. V dobi napadov Turkov in Krucov je Dolnji grad veljal za pomembno obrambno trdnjavo. Podr. cerkev sv. Ane se prvič omenja 1545. Do srede 18. stol. je bila posvečena Vneb. M. D. V 1674—1676 so jo na novo prekrili, 1736 pa odstranili leseni strop, jo obokali ter prenovili.

Presika, 125-28-18-2-3. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 5 km, žel Ljutomer 6 km, o 5 km. Nm 220—300 m. Razloženo naselje v goricah jv. od Ljutomera. Skozi kraj pelje ban. cesta proti Središču. Kmetijstvo le za dom, vinogradništvo. Vina se proda $^2/_3$ pridelka. Kraj je bil do 1918 obmejna vas med štajerskim in ogrskim Medmurjem. Tu je bila nastanjena obmejna straža in tu so v času kužnih epidemij kontumacirali popotnike. Na to še spominjajo nazivi »kasarne« in »špital«. L. 1919. so v Presiki začeli kopati premog.

Pristava, 210-92-92-16-2. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 4 km, žel Ljutomer 5 km, o 4 km. Nm 174 m. Leži nad Murico v. od Ljutomera ob ban. cesti II. reda. Poljedelstvo, živinoreja in delno sadjarstvo. Vas se prvič omenja 1445, ko je štela 11 hiš. L. 1704. so jo izropali in požgali Kruci. V preteklosti je vas veliko trpela od poplav. Ko so Madjari v 16. stol. potisnili Muro na štajersko stran, je tekla tik mimo vasi. To še pomni ljudsko izročilo, pozna se še tudi stara struga.

Radomerje, 72-22-20-11-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ljutomer 4 km, o 4 km. Nm 205 m. Leži j. od Ljutomera v območju stranske doline ob Kostanjevici. Vas je postavljena ob obč. cesti Ljutomer—Ivanjkovci. Dostop z vsemi vozili. Polja donašajo le za dom. Glavni zaslužek daje prodaja živine in sadja. Vino se porabi doma, prav tako les. Sledovi naselbine iz bronaste dobe. Prvič se vas omenja 1422.

Radomerščak, 334-63-56-53-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ljutomer 5 km, o 5 km. Nm ca 280 m. Razloženo naselje v vinorodnih goricah v. nad žel. progo in ban. cesto Ormož—Ljutomer pri Žerovincih. Dostop z vozom. Poljedelstvo zadošča za dom. Nekaj se proda sadja in živine. Glavni dohodek daje vino, ki se ga proda do ¾ vsega pridelka. Tu rojena: dr. Miklošič Franc (1813—1891), znamenit slavist; njegov brat Miklošič Janez (1823—1901), organiz. slov. glasb. življenja v Mariboru.

Rinčetova graba, 150-35-20-2-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 4 km, žel Ljutomer 5 km, o 4 km. Nm 200—220 m. Razloženo naselje v grabi j. od stika doline Kostanjevice z Murskim poljem. Skozi naselje sta speljani dve obč. cesti: ena po grabi, druga pa po hrbtu v. nad njo. Obe se priključita v Stročji vasi na ban. cesto. Prebivalstvo porabi poljedelske produkte doma, prodaja pa sadje, živino in v glavnem vino. Vas je dobila ime po rodbini Rindscheit, posestnici Dolnjega gradu.

Slamnjak, 198-49-37-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 5 km, žel Ljutomer 6 km, o 5 km. Nm ca 280—320 m. Razloženo naselje v goricah j. od vstopa doline Kostanjevice na Mursko polje. Obsega tudi naselje Kumerska graba. Dostop z vozom. Glavni donos tvori prodaja vin, manjšega pa prodaja živine in sadja. Predrimske gomile. Tu je rojen slikar Tone Trstenjak (1895).

Stročja vas, 401-53-50-12-7. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 2 km, žel Ljutomer 3 km, o 2 km. Nm 175 m. Obcestno naselje na j. Murskega polja in deloma v pobočju ob ban. cesti iz Ljutomera v Središče. Vključuje zaselek Marof. Poljedelski produkti in živina so glavno prodajno blago, nekaj se proda tudi prašičev in perutnine v Ljutomer. Vino in les se porabi doma. V dobi madjarskih napadov so stali v vasi obrambni strelski dvorci, (odtod ime Stročja = Strelčja vas, nem. Schützendorf). L. 1704. so vas izropali in požgali Kruci. L. 1874. je pogorela. Kapelo v vasi so postavili 1866 mesto starega trioglatega zidanega kužnega stebra. V dobi narodnega preporoda po 1867 je bil tamošnji voditelj narodnega gibanja čebelar Marko Novak. Tu rojena: dr. Božič Anton (1876—1933), odv. v Celju, gospodarstvenik; dr. Mohorič Fran (1866—1928), sodni sv., pravnik in književnik.

Železne dveri, 87-20-15-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Ljutomer 4 km, žel Ljutomer 5 km, o 4 km. Nm ca 250 m. Razloženo naselje v goricah j. nad dolino Kostanjevice. Dostop z vozom. Kmetijstvo le za dom. Zelo ugodna lega za vinograde. Kraj je znan po izvrstnem vinu. Največji tamkajšnji vinograd je že v posesti admontskega samostana od l. 1300.

Občina Mala Nedelja

Preb. 2600, hiš 680, posest. 429, koč. 169, najem. 203. Površina 2494 ha: njiv in vrtov 835.99, trav. in paš. 500.01, vinogradov 162.10, gozdov 807.29, sadovnjakov 97, ostalo 91.61. Obč. leži z. od Ljutomera in obsega gorice od spodnje Ščavniške doline do razvodja proti Pesnici. Ožji dolini ob Turju in Bukovnici razdelita občino v tri enote. Naselja so po vrheh (vinogradi) in deloma v dolinah (njive, travniki). Prebivalstvo živi od poljedelstva, živinoreje, sadjarstva in deloma od vinogradništva. O izraziti prevladi katere teh panog ni govora. Večja obrt in industrija nista razviti. Nekaj obrtnih obratov (mlinov, žag, usnjarna) ima vpliv samo na razvoj dotične vasi, kjer obratujejo. Prometno teži občina deloma proti Ljutomeru, deloma proti ban. cesti Sv. Jurij ob Ščavnici—Ptuj.

Bodislavci, 200-61-40-10-7. Sr so du zdr Ljutomer 15 km, žand o p š žup Mala Nedelja 1 km, fin Sv. Jurij 8 km, žel Žerovinci 9 km. Nm povp. 275 m. Razloženo naselje po goricah j. nad dolino Bukovnice. Obsega tudi naselja Brumnovčak, Ermanjščak, Vinščak. S. del naselja leži ob ban. cesti v dolini ob Bukovnici. Poljedelski produkti se porabijo doma, prodaja se živina, sadje, prašiči in deloma vino. Vas se prvič omenja 1445, ko je štela 9 hiš. V Bukovnici je stala kapela sv. Tomaža, ki je v zač. 18. stol. slovela po tajinstvenih prikaznih.

Bučkovci (Mala Nedelja), 331-73-52-8-10. Sr so du Ljutomer 15 km, žand o p š žup Mala Nedelja v kraju, zdr fin Sv. Jurij 8 km, žel Žerovinci 10 km. Šola ust. 1737, 8 odd. Javna knjiž., SKJ, Gas., PSVD., Gled. oder, Pev. d. Nm 279 m. Leži na slemenu, ki se vleče med potokoma Turje na s. in Bukovnico na j.

Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne pošt. zveze
drž. meja
srenska meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koče
Ljutomer
Gornja Radgona
Ormož
Radenci
Lendava
Murska Sobota
Gornja Radgona
Ljutomer
Ormož
Radenci
Lendava
Murska Sobota

Vključuje naselji Cerkevnjak in Kolmanjšak. Središče kraja je pri cerkvi sv. Trojice (Mala Nedelja), okoli katere so domovi deloma pravilno razporejeni. Odtod je po obč. cesti 1 km do ban. ceste ob Bukovnici. Dostop z vsemi vozili. Vse gorice so pokrite z vinogradi, ki jih poživljajo zidanice in vile. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, vse tudi za prodajo. Gostilne s prenočišči. Kraj se prvič omenja 1441 in nato 1480. L. 1707. so ga opustošili Kruci. V dobi narodnega preporoda po 1848, posebno še po 1867, so se ravno Malonedeljčani v vsej okolici najbolj odlikovali po svoji narodni zavesti. Njihov vodja je bil župnik Anton Krempel (spomenik iz 1875 j. od cerkve). Pri šoli stoji spomenik rojaka in narodnega delavca dr. J. Razlaga (iz 1927). Župnija Mala Nedelja (dek. Ljutomer, škof. lavant.) ima 2600 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Trojice. Prvotna cerkev, posvečena do 16. stol. D. M. (zato ime Mala Nedelja), je že stala 1441. Med 1521—1547 (letnica stranskih vrat in na stebru med ladjama) so jo temeljito prezidali in povečali. Prizidali so ji zvonik, ki je do višine ladij štirikoten, v zgornjem delu pa osmerokoten. Cerkev ima dve enako dolgi, a različno široki ladji. Večja južna ladja z zvončkom in presbiterij datirata iz dobe med 1521—1547. Obe ladji imata poznogotska okna in sta imeli prvotno raven lesen strop; obokani sta bili v 16. stol. Svod vsake ladje je sestavljen iz dveh polj z gotskim rebrastim križnim obokom. Sedanji svod presbiterija je iz 17. ali 18. stol. Glavni vhod v cerkev je skozi zvonico, katera ima gotski svod z rebri. Glavni oltar s sliko je iz 1862. Križev pot je delo L. Lampla iz Gradca. V turški dobi so cerkev obdali z močnim taborskim obzidjem. Stranski oltar sv. Sebastijana, priprošnjika v kužnih boleznih, so postavili najbrž okoli 1529, ko je tu morila kuga. Mali zvonček ima letnico 1509 in je precej starejši od zvonika. Kapelo sv. Ane na pokopališču so 1785 podrli. Mala Nedelja je bila prvotno podr. radgonske pražupnije in pozneje župnije sv. Jurija ob Šč. L. 1607. se že navaja kot vikariat. Prvi vikarji so bili večinoma pristaši Lutrove vere. Sredi 18. stol. je postala župnija. Cerkveno je pripadala do 1787 solnograški nadškofiji, nato do 1859 sekovski in slednjič lavantinski škofiji. Sekovski škofje so obdržali patronatske pravice do danes. Kroniko je začel pisati župnik, zgodovinar Matej Slekovec (1897).

Drakovci, 406-128-60-42-26. Sr so du Ljutomer 19 km, žand o p š župa Mala Nedelja 2 km, zdr fin Sv. Jurij 4 km, žel Križevci 10 km. Nm povp. 270 m. Razloženo naselje po goricah j. od zgornjega toka vode Turje, ne daleč od ban. ceste Sv. Jurij ob Šč.—Ptuj. Posamezni deli vasi imajo še imena Kamenščak, Kopinovčak, Lipovčak, Plibiči, Vrhovnjak, Zdolovje. Kmetijstvo in vinogradništvo. Poljedelski produkti le za dom, prodaja se živina, sadje, prašiči, zlasti pa vino (1/3 pridelka). Vas se omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je štela 5 hiš. L. 1445. je imela že 14 hiš. Prvotna in prava vas je bila pod hribom v dolini potoka Turje, kjer je še danes večji del njiv in travnikov.

Godemarci, 236-57-40-10-15. Sr so du zdr Ljutomer 15 km, žand o p š župa Mala Nedelja 3 km, fin Sv. Jurij 13 km, žel Žerovinci 8 km. Nm 200—280 m. Razloženo naselje po goricah do dna doline Bukovnice (mlin). Vključuje tudi naselji Kranjšovčak, Marinščak. Ob Bukovnici pelje ban. cesta II. reda Ljutomer—Ptuj, dočim je j. del naselja dostopen po obč. cesti z vsemi vozili. Glavni prodajni predmeti so sadje, živina in vino. Manjša usnjarna. Vas se prvič omenja 1445, ko je štela 11 hiš. Odtod doma Kosi Anton (r. 1864), mladinski, gosp. pisatelj in glasbenik, zdaj v Središču ob Dr.

Kuršinci, 248-65-30-20-10. Sr so du zdr Ljutomer 15 km, žand o p š župa Mala Nedelja 1 km, fin Sv. Jurij 9 km, žel Žerovinci 8 km. Nm ca 270 m. Razloženo slemensko naselje v. od Male Nedelje. Vključuje tudi naselji Bregovje in Kurščenšak. Ostalo kot pri Mali Nedelji. Vas se prvič omenja 1445, ko je štela samo 6 hiš.

Moravci, 553-168-100-50-120. Sr so du Ljutomer 19 km, žand o p š župa Mala Nedelja 2 km, zdr fin Sv. Jurij 8 km, žel Žerovinici 13 km. Gas. Nm 220—320 m. Razloženo naselje po goricah med Malo Nedeljo in ban. cesto Sv. Jurij—Ptuj. Vključuje tudi naselja Kesovščak, Moravski vrh, Novi vrh, Pekel, Pistike. V. odtod začenja dolina Bukovnice. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo. Prodaja živine, sadja in vina. Čebelarstvo. Manjša parna žaga. Prvič se vas omenja 1443. Kapelica v vasi je iz 19. stol. in spominja na kugo. Odtod doma Spindler Vekoslav (r. 1881), pesnik, novinar.

Precetinci, 238-48-32-21-10. Sr so du zdr Ljutomer 14.5 km, žand o p š župa Mala Nedelja 5 km, fin Sv. Jurij 11 km, žel Križevci 7 km. Nm 220—250 m. Razloženo naselje po rahlo razgibanem svetu med potokom Turje in spodnjo dolino Ščavnice. Vključuje tudi naselje Prećetinščak. Dostop z vozom po obč. cesti 2 km od ban. ceste v Ščavniški dolini. Prodaja se sadje (jabolka), živina in prašiči. Prvič se omenja kraj 1445, ko je štel 10 hiš. Na mestu sedanjega Gradišča je stal precetinski grad; iz njegovih razvalin so baje sezidali malonedeljsko cerkev.

Radoslavci, 345-70-65-5-5. Sr so du zdr Ljutomer 11.5 km, žand o p š župa Mala Nedelja 7 km, fin Sv. Jurij 14 km, žel Žerovinci 7 km. Gas. Nm 191 m. Razloženo naselje ob potoku Turje, deloma po rahlem pobočju nad njim. Skozi vas pelje ban. cesta II. reda. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo, vse tudi za prodaj. Na Turju mlini in žaga. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je štela 18 kmetij. Deželnoknežji fevdi se omenjajo še 1441, 1443, 1445, ko je vas štela 19 hiš. V dobi narodnega preporoda po 1867 je bil vodja tamošnjega narodnostnega gibanja Anton Rožič. V R. rojen dr. Radoslav Razlag (1826—1880), nar. delavec in književnik.

Sitarovci, 43-10-10-3-0. Sr so du zdr Ljutomer 12.5 km, žand o p š župa Mala Nedelja 4 km, fin Sv. Jurij 13 km, žel Križevci 8 km. Nm 210 m. Majhno razloženo naselje v bregu s. nad potokom Turje. Dostop po ban. cesti od Ljutomera. Poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja. Vas se prvič omenja 1445, ko je štela le dve hiši.

Občina Negova

Preb. 2536, hiš 490, posest. 398, koč. 143, najem. 40. Površina 2920.54 ha: njiv in vrtov 678.66, trav. in paš. 740.69, vinogradov 129.18, sadovnjakov 160, gozdov 1098.70, ostalo 113.31. Občina zavzema osrednji del Ščavniške doline ter pobočja, ki jo obrobljajo na v. in z. Občinska meja je na z. pomaknjena precej globoko v gričevje do razvodja med Pesnico in Ščavnico. Pokrajina se deli v dve enoti: ravnino ob Ščavnici in gričevje, ki se medsebojno precej razlikujeta tudi po svoji gospodarski funkciji: na ravnini poljedelstvo in živinoreja, v gričevju vinogradništvo. Večjega gospodarskega središča občina nima in je za plasiranje svojih proizvodov odvisna od Maribora, Gor. Radgone in delno od Sv. Lenarta. Industrije in večje obrti ni. Promet odvajajo ban. ceste proti Gor. Radgoni, Sv. Trojici in Ljutomeru.

Gornji Ivanjci, 140-22-21-1-0. Sr Ljutomer 28 km, so du Gor. Radgona 11 km, žand zdr fin Sv. Jurij ob Ščavnici 7 km, žel Slatina Radenci 11.5 km, o š župa Negova 2 km, pTt Ivanjci 2 km. Nm 209 m. Majhno razloženo naselje v Ščavniški dolini. S. od vasi se izliva v Ščavnico potok Krčovina. Dostop za vsa vozila po 2 km dolgi obč. cesti od ban. ceste Gor. Radgona—Maribor. Svet je ilovnat in peščen, v dolini deloma vlažen. Polovica poljedelskih produktov se proda, dalje se prodaja sadje, živina in perutnina.

Ivanjševci, 449-111-95-15-1. Sr Ljutomer 30 km, so du žand fin župa Gor. Radgona 11 km, zdr žel Slatina Radenci 10 km, o š Negova 4 km, pTt Ivanjci 6 km. Nm 222 m. Razloženo naselje na v. robu Ščavniške doline in v pobočjih nad njo (Ivanjševski vrh in Radvenci). Skozi spodnji del naselja pelje banovinska cesta. Vaška polja so v dolini in po pobočjih ter dajejo majhen presežek za prodajo. Veliko prodajo živine, prašičev, perutnine in žlahtnih vin. Listnati in iglasti gozdovi dajejo les, ki se v obliki drv in polfabrikatov tudi prodaja. V vasi se nahaja slatinski vrelec. Vas se prvič omenja 1425. L. 1445. je štela 23 hiš. Radvenci pa se omenjajo v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je tu stal strelski dvorec. V lv. rojeni: Holz Fran (1880—1914), eden prvih slov. kmetijskih strokovnjakov (v Gradcu); Wurzer Matija (1832—1921), župnik in vnet nar. delavec v Rušah.

Ivanjski vrh, 92-28-16-14-11. Sr Ljutomer 26.5 km, so du žel fin Gor. Radgona 12 km, žand zdr Sv. Jurij ob Ščavnici 6 km, o š župa Negova 3 km, pTt Ivanjci 2 km. Nm 240—280 m. Razloženo naselje v goricah ob občinski cesti, ki se priključi na banovinsko cesto Gor. Radgona—Sv. Trojica j. od Sp. Ivanjcev pri kapelici; nad njo so še zadnje hiše, ki pripadajo Ivanjskemu vrhu. Sončna lega z vinogradi, ki dajejo 50% presežka. Nekaj donaša tudi prodaja živine in sadja.

Kunova, 162-40-29-31-0. Sr Ljutomer 28.5 km, so du Gor. Radgona 14 km, žand zdr fin Sv. Jurij ob Ščavnici 8 km, žel Slatina Radenci 13 km, o š župa Negova 2 km, pTt Ivanjci 3 km. Nm ca 280 m. Razloženo naselje po goricah z. od Spodnjih Ivanjcev. Vas veže z ban. cesto Gor. Radgona—Sv. Trojica obč. cesta, dostopna z vsemi vozili. Poljedelski produkti, živina, sadje, vino pa tudi les za prodajo. Tu rojen Slekovec Matija (1846—1902), župnik, zgodovinar, prvi preds. Zgod. dr. v Mariboru.

Lokavci, 189-46-33-13-0. Sr Ljutomer 26.5 km, so du fin Gor. Radgona 11 km, žand zdr Sv. Jurij ob Ščavnici 10 km, žel Slatina Radenci 12 km, o š župa Negova 1 km, pTt Ivanjci 5 km. Nm 220—240 m. Razloženo naselje deloma v dolini potoka

Krčovine, ki se pri Gornjih Ivanjcih izliva v Ščavnico, deloma z. odtod. Vključuje naselji Lokavski in Pišovski vrh. Dostop po obč. cesti. Poljedelski produkti se porabijo večinoma doma. Nekaj donaša prodaja živine in mlekarskih izdelkov, največ pa sadje, vino in prašiči. Slatinski vrelec. Pišovski vrh se omenja že v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267 med strelskimi dvorci. L. 1445. je štel 13 hiš.

Negova, 368-88-75-9-4. Sr Ljutomer 29 km, so du fin Gor. Radgona 15 km, žand zdr Sv. Jurij ob Ščavnici 9 km, žel Slatina Radenci 13 km, o š žup v kraju, pTt Ivanjci 4 km. Šola ust. 1780, 5 odd. Javna knjiž., Bral. d., NO, Gas. Nm 285 m. Gručasto naselje okoli cerkve. Leži na terasi z. od osrednjega dela Ščavniške doline. Jv. od vasi se vleče gozdnati in razgledni hrbet Kogel. Od Ivanjec vodi sem obč. cesta, primerna za vsa vozila. K Negovi spadajo še razložena naselja Mujhovec in Ločki vrh (310 m) na jz. ter Negovski vrh (305 m) na sz. Presežek poljedelskih produktov je majhen. Glavno prodajno blago je živina, zlasti svinje, perutnina, sadje, vino in deloma les. Vsi produkti se prodajo v Maribor in Gor. Radgono. V treh večjih graščinskih ribnikih se goje ribe za prodajo. V kraju so odkrili neolitske najdbe (kamni, tkzv. »gromske strele«), pa tudi hallstattsko-ilirske gomile (tkzv. »negovske čelade«). V srednjem veku je tod vodila živa trgovska cesta; o njej pričajo benečanski napisi. Vas se prvič omenja v listini, izdani med 1106—1124. Prvi znani lastniki Negove in okolice so bili grofje Spanheimi, ki so jo okoli 1120 podarili šentpavelskemu samostanu na Koroškem. V tej dobi je nedvomno že stal negovski grad, četudi se prvič omenja šele 1425. Od konca 16. do konca 19. stol. je bil grad v posesti rodbine Trauttmannsdorf s Češkega. Ta ga je restavrirala in povečala ter ga še sedaj uporablja kot pristavo. Župnija Negova (dek. Sv. Lenart v Slov. gor., škof. lavant.) ima 1416 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije je bila zidana 1699. Prvotno je bila podr. župnije sv. Benedikta, iz katere se je izločila pred 1592 kot vikariat, a 1782 kot župnija. Na stropu cerkve je ohranjena letnica 1710. Na mestu presbiterija je stala prvotno majhna kapela, katere ostanek je gotski portal sedanje cerkve. Stranska kapela je iz 1850. Od N. doma Fekonja Andrej (1851—1920), lit. zgodovinar.

Radvenci, 204-50-38-12-0. Sr Ljutomer 31 km, so du fin Gor. Radgona 10 km, žand zdr Sv. Jurij ob Ščavnici 12 km, žel Slatina Radenci 12 km, o š žup Negova 3 km, pTt Ivanjci 6 km. Nm 215 m. Razloženo naselje ob Ščavnici v s. delu občine. Vas je zvezana z ban. cesto Gor. Radgona—Sv. Trojica po obč. cesti za vsa vozila. Z. od vasi leži v goricah Radvenski vrh. Poljedelski produkti, živina, sadje in perutnina se prodajajo v Gor. Radgono. Vinogradov je malo, vino se porabi doma. Blizu vasi je slatinski vrelec.

Spodnji Ivanjci, 382-32-30-7-3. Sr Ljutomer 25 km, so du Gor. Radgona 11 km, žand zdr fin Sv. Jurij ob Ščavnici 5 km, žel Slatina Radenci 9 km, o š žup Negova 4 km, pTt v kraju. Nm 229 m. Leže na z. robu Ščavniške doline in v rahlem pobočju nad njo. Skozi vas pelje ban. cesta Gor. Radgona—Sv. Lenart, od katere se tu cepijo ban. ceste proti Negovi in Sv. Juriju ob Sč. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo. Vsi ti produkti se prodajajo, posebno živina. Prometno važna točka, gostilne s prenočišči, mlini. Slatinski vrelec.

Stavešinci, 315-15-23-14-1. Sr Ljutomer 27.5 km, so du žup Gor. Radgona 9 km, žand fin žel Slatina Radenci 7 km, zdr Sv. Jurij ob Ščavnici 5 km, o š Negova 5 km, pTt Ivanjci 3 km. Nm 205—220 m. Razloženo naselje v. od Ščavnice v dolini in nad njo. Skozi spodnji del vasi pelje ban. cesta, ki se priključi takoj jv. odtod ban. cesti Gor. Radgona—Sv. Lenart. Največ se proda živine in vina, drugih pridelkov manj. Vas se prvič omenja 1366. L. 1445. je štela 11 hiš.

Stavešinski vrh, 235-58-38-27-20. Sr Ljutomer 28.5 km, so du fin Gor. Radgona 8 km, žand zdr Sv. Jurij ob Ščavnici 6 km, žel Slatina Radenci 5 km, o š žup Negova 4 km, pTt Ivanjci 4 km. Nm ca 280 m. Razloženo naselje v goricah nad Stavešinci, z. od ban. ceste Gor. Radgona—Sv. Lenart. Obč. cesta za vsa vozila. Ostalo kot Stavešinci.

Občina Slatina Radenci

Preb. 3980,* hiš 842, posest. 614, koč. 230, najem. 40. Površina 3618 ha:* njiv in vrtov 1196, trav. in paš. 766, vinogradov 287, gozdov 883, sadovnjakov 283, ostalo 203. Občina zavzema na s. še velik del Murskega polja, ki je tu le 2—3 km široko in deloma razgibano po nekaterih potokih, pritekajočih iz goric (n. pr. Radenski in Turjanski potok). J. del tvori eden najizrazitejših vinorodnih predelov Slov. goric okoli razgledne Kapele (309 m). Preko goric sega občina pri Očeslavcih do Ščavniške doline, na v. pa v bližino stika ravninskih tal ob Muri in Ščavnici. Gorice so razrezane po potokih v ozka slemena, potekajoča na z. v smeri od s. na j., na v. pa od sz. na jv. Po slemenih so ob obč. cestah na dolgo razložena vinogradniška naselja (večinoma z imenom »vrh«), po grabah med njimi pa teko potoki proti Ščavnici. V ravnini Murskega polja imamo večje strnjene vasi, ki žive v glavnem od poljedelstva, od vinarstva pa le, v kolikor imajo tudi one v goricah pripadajoče »vrhe«. Od kmetijskih pridelkov se proda mnogo sadja, zlasti v Avstrijo in Nemčijo, svinj, perutnine in jajc v Avstrijo. Vino se prodaja ponajveč v Prekmurje, deloma tudi v Avstrijo. Kakor vsa okolica, obiluje občina na slatinskih vrelcih; ob njih je vzraslo moderno zdravilišče Slatina Radenci. Promet se kreta po železnici in ban. cesti Gor. Radgona—Ljutomer, od nje gredo stranske žile na j. (ban. cesta k Sv. Juriju ob Ščavnici) in na s. (preko broda v Prekmurje).

Boračeva, 390-49-49-0-10. Sr Ljutomer 22 km, so du Gor. Radgona 6 km, žand zdr žel o pTt š Slatina Radenci 0.5 km, fin Slatina Radenci 1.5 km, žup Kapela 1.5 km. Nm ca 205 m. Strnjena vas v ravnini z. od Radenc ob Radenskem potoku. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 1 km od ban. ceste Ljutomer—Gor. Radgona. Kmetijstvo in deloma vinogradništvo. Prodaja sadja v Avstrijo in Nemčijo (30.000 kg), vina v Avstrijo (ca 600 hl), mleka in jajc v radensko zdravilišče. V kraju je slatinski vrelec (tkzv. Kraljev vrelec), last zdravilišča Slatina Radenci (2½ milj. steklenic letno). Vas spada med najstarejše naselbine Murskega polja. Prvič se omenja že med 1106—1124.

Gornji Kocjan, 61-17-9-8-0. Sr Ljutomer 22.5 km, so du Gor. Radgona 8 km, žand zdr fin žel o pTt š Slatina Radenci 2 km, žup Kapela 3 km. Nm ca 290 m. Naselje v vinogradnih slemenih v. od Kapele. Dostop po obč. cesti 1—2 km od ban. ceste Radenci—Sv. Jurij ob Ščavnici. Vinogradništvo, prodaja vina.

Hrastje-Mota, 492-80-80-0-1. Sr Ljutomer 19 km, so du Gor. Radgona 8 km, žand zdr fin žel o pTt Slatina Radenci 2 km, š Kapela 2 km, žup Sv. Križ 8 km. Nm 195—200 m. Dve veliki ravninski vasi ena tik druge (Hrastje malo j.) ob ban. cesti Ljutomer—Radgona v najožjem delu Murskega polja. Hrastje je gručasta vas, Mota ima bolj obcestni tločrt. Kmetijstvo, prodaja prašičev, perutnine in sadja (do 15.000 kg) v Avstrijo. Obrtniki, gostilne, vodni mlini na Muri. Hrastje se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je štelo 30 kmetij in imelo strelski dvorec. Mota je poznejša naselbina; naziva se po mitnici v bližini nekdanjega broda. V Hrastju rojen dr. Prelog Matija (1813—1872), nar. buditelj; na Moti dr. Missia Jakob (1838—1902), goriški nadškof.

Hrašenski vrh, 64-12-12-2-0. Sr Ljutomer 19 km, so du Gor. Radgona 10 km, žand zdr žel o pTt Slatina Radenci 3 km, fin Slatina Radenci 1.5 km, š žup Kapela 3 km. Nm ca 280 m. Slemensko naselje v vrheh jv. od Kapele. Dostop z vozom 3 km od ban. ceste v Hrastju-Moti. Kmetijstvo, vinogradništvo.

Kápela, 319-64-54-10-6. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 8 km, žand zdr fin žel o pTt Slatina Radenci 2 km, š žup v kraju. Šola ust. 1812, 7 odd. Ban. trsnica in drevesnica z vsakoletnim 9 mes. tečajem za fante, Gas., Org. »Stari vojaki«, PČD, odsek NO, PCMD. Nm 309 m. Razloženo naselje po vinorodnih goricah j. od Slatine Radencev. Od središča pri župni cerkvi se vrste kmetije in viničarije po slemenih na vse strani, zlasti pa ob ban. cesti Slatina Radenci—Sv. Jurij ob Sč. Obsega tudi naselja Kápelski vrh in Klaponci. Dostop z vsemi vozili. Prevladuje vinogradništvo; proda se do 200 hl vina deloma v Avstrijo. Prodaja sadja (v Nemčijo), svinj, perutnine in jajc. Obrtniki, gostilne. Kápela z značilno cerkvijo je vidna daleč po Murskem polju in Prekmurju; najhvaležnejši razgled v Slov. goricah, priljubljen izlet gostov iz Slatine Radenci. O predzgodovinski obljudenosti kraja pričajo odkrite ilirsko-hallstattske gomile z bronastimi predmeti. Prvič se omenja vas v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267 in pozneje pogosto v 14. in 15. stol. Na kugo iz 1608—1609 spominjajo kužna znamenja v obliki stebra (3 v župniji). V dobi slovenskih taborov se je vršil 19. junija 1870 zadnji tabor pri Kápeli, ki sta ga organizirala župnik A. Klemenčič in I. Kukovec.

Župnija Kápela (dek. Ljutomer, škof. lavant.) ima 3235 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Magdalene. Prvotno kapelo sv. Marije Magdalene so zgradili najbrž šentpavelski benediktinci s Koroškega, ki so imeli tu veliko zemlje. Cerkev se prvič omenja šele 1617. Današnja cerkev je centralna stavba s kupolastim svodom. Zgrajena je bila 1823—1824 v italijanskem slogu. Presbiterij je bil poslikan 1835. Kasneje okrog 1859 so bile freske obnovljene. L. 1885. je vso cerkev poslikal Brollo. Glavni oltar z gotskimi stebri in samostojno stoječim tabernakljem je iz 1859; stranski so iz 1861. Za stavbo so uporabili ruševine nekdanjega gradu Kocjana. Cerkev je

* Vštet je tudi oni del kraja Murščak (h. št. 1—61), ki je bil 1936 priključen obč. Sv. Jurij ob Ščavnici.

bila prvotno podr. cerkve sv. Petra pri Radgoni, iz katere se je izločila 1766 kot kuracija s stalnim duhovnikom. Do tedaj so opravljali službo božjo dvakrat na leto kapucini iz Radgone. Vikariat so 1784 povzdignili v župnijo. Cerkveno je bila podrejena do 1787 solnograški nadškofiji, nato do 1859 sekovski in slednjič lavantinski škofiji. Sekovski škofje so si ohranili patronatske pravice do danes.

Mali Janžev vrh, 208-43-29-14-0. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 16 km, žand zdr žel o pTt š Slatina Radenci 0.5 km, fin Slatina Radenci 1.5 km, žup Kápela 1.5 km. Nm 280 m. Naselje, razloženo po vinorodnem slemenu, potekajočem od s. proti j. v goricah z. od Kapele. Dostop z vozom po obč. poti od ban. ceste Gor. Radgona—Maribor. V gospodarstvu prevladuje vinogradništvo.

Mele, 200-27-27-0-2. Sr Ljutomer 23 km, so du Gor. Radgona 4 km, žand zdr fin žel o pTt š Slatina Radenci 1.5 km, žup Kápela 4 km. Nm 203 m. Leži poleg ban. ceste med Radenci in Gor. Radgono. Takoj za vasjo teče Mura (mlini na čolnih, ribolov, drž. meja). Gospodarstvo kot v Šratovcih. Vas se prvič omenja 1415. L. 1445. je štela 20 hiš. Tu so nekdaj stala graščinska skladišča in kleti.

Murščak, 486-130-63-67-0. Sr Ljutomer 20 km, so du Gor. Radgona 10 km, žand zdr fin žel o pTt Slatina Radenci 3 km, š žup Kápela 3 km. Nm ca 285 m. Kmetije in zidanice naselja so razložene po slemenih med Ščavniško dolino in Murskim poljem. Dostop z vozom po obč. cestah ca 4 km od ban. ceste pri Kápeli ali 2 km od one pri Hrastju-Moti. V gospodarstvu prevladujeta vinogradništvo ter sadjarstvo. Od letnega vinskega pridelka (ca 450 hl) se približno $^2/_3$ proda (deloma v Avstrijo), prav tako od sadja. Domača obrt: pletarstvo. Gostilna s prenočiščem. Na Murščaku v tkzv. »Atilovem gradu« ali gradiču Kocjanu so živeli stari plemiči iz Murščaka (omenjajo se 1218). Ime bližnjega naselja Kocjan še danes spominja na nje, kot tudi okrogli griček z dvojnim obkopnim jarkom, kjer je stal obrambni stolp. L. 1936. se je priključil del kraja (h. št. 1—61) obč. Sv. Jurij ob Ščavnici, kar tu še ni upoštevano.

Očeslavci, 196-48-45-3-1. Sr Ljutomer 24 km, so du Gor. Radgona 8 km, žand žel Slatina Radenci 6 km, zdr fin Sv. Jurij ob Ščavnici 3 km. Nm 205 m. Rahlo strnjena vas na s. robu Ščavniške doline, le 0.5 km od ban. ceste Gor. Radgona—Maribor. Dostop z vsemi vozili. K vasi spada Očeslavski vrh v vinogradih s. odtod. Kmetijstvo za dom; prodaja sadja, svinj, perutnine in vina. Mlin in žaga na vodni in parni pogon, parna mlatilnica. Obrtniki, lesna trgovina. Prvič se omenja kraj v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. V 1445 je vas štela 16 hiš. Kraj je že od nekdaj znan po zdravilni slatini.

Rački vrh, 106-36-24-12-0. Sr Ljutomer 19 km, so du Gor. Radgona 10 km, žand zdr fin žel o pTt Slatina Radenci 3 km, š žup Kápela 3 km. Nm ca 280 m. Vinogradniško naselje na enem od slemen med Ščavniško dolino in Murskim poljem v. od Kápele. Edini dohodek prodaja vina.

Radenci (Slatina Radenci), 327-65-64-1-17. Sr Ljutomer 20 km, so du Gor. Radgona 6 km, žand zdr fin žel o pTt š v kraju, žup Kápela 3 km. Šola ust. 1931, 6 odd. SKJ s knjiž., NO, PCMD, PRK, PJS, Gas. Nm 203 m. Stara gručasta kmetska vas leži j. od železnice in ban. ceste Gor. Radgona—Ljutomer ob cesti, ki vodi mimo Kápele k Sv. Juriju ob Šč. Onstran železnice med Radenskim potokom in mrtvimi rokavi Mure je priraslo ob slatinskih vrelcih novo zdraviliško naselje ter nekaj hiš ob ban. cesti (gostilne s tujskimi sobami, trgovine). Lepe, prenovljene zdraviliške zgradbe s parkom, več zdravilnih vrelcev (Gizelin, Kraljev in Jurjev), ogljenokisle kopelji, izvoz namizne slatine po vsej državi in v inozemstvo. Od zdravilišča vodi cesta k brodu na Muri ter preko njega v Prekmurje (Tišina—Murska Sobota). V sezoni avtobusna zveza z Gor. Radgono in Mariborom. Vas sama živi od kmetijstva; prodaja nekaj pridelkov (mleko) v zdravilišče; sadje, svinje, perutnino in jajca večinoma v inozemstvo, vino v Prekmurje. Z. od vasi do vznožja goric gozdovi (izletna pešpot h Kápeli, ¾ ure). Gospodarsko služi gozd le za dom. Kraj se prvič omenja v 1436. L. 1445. je vas štela 15 hiš. Na mestu sedanjega zdravilišča se je prvotno razprostiral mokroten travnik, tkzv. »Bublja«. Zdravilni vrelec je odkril 1833 študent, poznejši dr. Karel F. Henn. L. 1855. se že omenja Radenska Slatina v dr. Kopetzkyjevem seznamu štajerskih mineralnih voda in podobno 1858 v dr. M. Machovem popisu. Zdravilišče je ustanovil sam najditelj dr. K. F. Henn (u. 1877), zdravnik v Dobrni, Laškem in Rimskih toplicah. Poleg vrelca je dal postaviti tkzv. Anin dvor in Karlov dvor. Ko je 1871 ugotovila uradna analiza prof. dr. J. Mittereggerja zdravilne sestavine, so začeli vodo tudi prodajati. L. 1882. so otvorili kopališče in zgradili priprave za eksport vode. Pomen zdravilišča je porasel z zgraditvijo železnice do Ljutomera v 1890. L. 1897. je prevzel vodstvo zdravilišča dr. Hildebrand, ki je vrelce moderniziral. L. 1917. so kupile slatino Zedinjene tvornice stekla, od njih pa 1919 Franc Wieltschnig († 1923). V lasti njegove rodbine je še danes.

Radenski vrh, 220-46-36-10-0. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 6 km, žand zdr fin žel o pTt Slatina Radenci 0.5 km, š žup Kápela 3 km. Nm od 280—300 m. Domovi in zidanice, raztreseni med vinogradi po slemenih vse iznad Radenc do doline Ščavnice. Od Kápele loči naselje Okoslavska graba. Dostop z vozom od ban. ceste pri Kápeli. Vinogradništvo in sadjarstvo. Odtod doma Freuensfeld Josip (1861—1893), pesnik in zbiratelj nar. blaga.

Rihtarovci, 204-46-42-4-0. Sr Ljutomer 19.5 km, so du Gor. Radgona 8 km, žand zdr fin žel o pTt š Slatina Radenci 2 km, žup Kápela 3 km. Nm 210 m. Vas s pripadajočim naseljem Paričjak leži deloma še v ravnini j. od tam, kjer se odcepi od ban. ceste Radgona—Ljutomer obč. cesta h Kápeli, deloma pa po goricah proti j. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja sadja, svinj, perutnine in jajc. Vina se povpr. $^2/_3$ pridelka (ca 100 hl) proda v Prekmurje in deloma v Avstrijo. Kraj je dobil ime po graščinskem uradu, ki je bil v vasi. Prvič se omenja 1445, ko je štel 13 hiš.

Spodnji Kocjan, 102-20-16-4-0. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 8 km, žand zdr fin žel o pTt š Slatina Radenci 2 km, žup Kápela 3 km. Nm ca 280 m. Leži na sosednjem slemenu z. od Gornjega Kocjana. Ostalo kot Gor. Kocjan.

Šratovci, 143-27-27-0-1. Sr Ljutomer 22 km, so du žup Gor. Radgona 4 km, žand zdr fin žel o pTt š Slatina Radenci 1.5 km. Nm ca 205 m. Ravninska vas ob ban. cesti med Radenci in Gor. Radgono. Kmetijstvo, sadjarstvo, prodaja svinj, perutnine in jajc. V gorice vaška posest ne sega. Mlatilnice, mlini na Muri. Vas se prvič omenja 1445, ko je štela 9 hiš.

Turjanci, 118-29-21-8-0. Sr Ljutomer 19.5 km, so du Gor. Radgona 16 km, žand zdr fin žel o pTt š Slatina Radenci 2 km, žup Kápela 3 km. Nm ca 200 m. Vas sama leži v ravnini tik z. od ban. ceste Radgona—Ljutomer, v goricah pa spada zraven razloženo naselje Turjanski vrh. Gospodarstvo kot v Rihtarovcih.

Veliki Janžev vrh, 344-103-16-87-2. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 6 km, žand zdr fin žel o pTt š Slatina Radenci 0.5 km, žup Kápela 1.5 km. Nm 280—300 m. Razloženo slemensko naselje z. od Kápele. Tik z. odtod vodi po grabi ban. cesta Gor. Radgona—Maribor. Vinogradniško naselje.

Občina Sv. Jurij ob Ščavnici

Preb. 5341,* hiš 1299, posest. 1015, koč. 259, najem. 131. Površina 5874.51 ha:* njiv in vrtov 2016.19, trav. in paš. 1229.65, vinogradov 268.68, gozdov 1936.83, sadovnjakov 244.10, ostalo 179.06. Občina zavzema široko spodnjo dolino Ščavnice, gorice nad njo in Murskim poljem ter gričevje z. nad dolino do razvodja proti Pesnici. Ščavnica teče po široki dolini v neštetih ovinkih in prejema iz gričevja vrsto manjših dotokov. V dolini so večinoma večje strnjene vasi, v goricah pa dolga, po slemenih razložena, bolj vinogradniška naselja (pogosto z imenom »vrh«). Prebivalstvo v ravnem dolinskem dnu živi od poljedelstva in živinoreje, v gričevju pa v znatni meri tudi od vinogradništva in sadjarstva. Les zadostuje komaj za domačo porabo. Za večjo obrt ali industrijo razen nekaj mlinov in žag ni nikakih pogojev. V prometnem oziru trpi občina na precejšnji oddaljenosti od železnice. Ban. ceste vodijo sem od Ljutomera, Bučečovec, Ptuja in Gor. Radgone; v največji meri pa je prometna in gospodarska gravitacija usmerjena proti Ljutomeru. Pridelki se prodajajo v Prekmurje, v Maribor ter v veliki meri v Avstrijo.

Berkovci, 328-48-40-10-5. Sr so du Ljutomer 13.5 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 7 km, žel Križevci 6 km, š Sv. Duh na Stari gori 7 km. Gas. Nm 190 m. Gručasta vas nad levim bregom Ščavnice ob ban. cesti Ljutomer—Maribor. Vključuje tudi naselje Berkovski Prelogi s. odtod, ki pa je bilo 1936 deloma (h. št. 36—48) priključeno obč. Križevci. Prodaja žita, živine, sirarskih in mlekarskih izdelkov, prašičev in perutnine v Ljutomer in Maribor. Sledovi hallstattske naselbine. Vas se prvič omenja 1445, ko je štela 19 hiš.

Biserjane, 104-21-20-2-4. Sr Ljutomer 19 km, so du Gor. Radgona 17 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 1 km, žel Bučečovci 7 km. Nm 190 m. Majhno naselje na terasi z. od Ščavnice. Vodni in parni mlini. Vas se prvič omenja 1445,

* Podatki iz dobe pred neznatno rekomasacijo 1936, ko je bil odcepljen del kraja Berkovski Prelogi (h. št. 36—48) in priključen obč. Križevci; priključen pa del kraja Murščak (h. št. 1—60) od obč. Slatina Radenci.

ko je štela 10 hiš. Tu rojena: dr. Brumen Anton (1857—1930), narodni borec za pravice štaj. Slovencev, pisec polit. člankov; dr. Korošec Anton (r. 1872), vodja bivše SLS, preds. Jugoslov. kluba na Dunaju, bivši min. preds., notranji minister, preds. Glavne zadr. zveze.

Blaguš, 154-20-19-3-3. Sr Ljutomer 20 km, so du Gor. Radgona 17 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 1 km, žel Slatina—Radenci 7 km. Nm 215 m. Razloženo naselje po goricah z. od Ščavnice. Vas je hrvatsko-srbska naselbina. Prvič se omenja 1443 med deželnoknežjimi fevdi.

Bolehnečice, 150-31-29-3-3. Sr so du Ljutomer 15 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 5 km, žel Križevci 8 km, š Sv. Duh na Stari gori 3 km. Nm 190 m. Obcestna vas na s. strani Ščavniške doline ob ban. cesti iz Ljutomera v Maribor. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja prašičev, perutnine in mlečnih izdelkov. V vasi je parna mlatilnica, ob Ščavnici mlin. Kraj se prvič omenja 1445, ko je štel 19 hiš.

Brezje, 30-8-8-0-0. Sr Ljutomer 20 km, so du Gor. Radgona 17 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 1 km, žel Slatina Radenci 7 km. Nm ca 260 m. Razloženo naselje v goricah jv. od Vidma. Dostop z vozom, gospodarstvo kot v Vidmu. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Tedaj je štela 10 kmetij. Tu rojen dr. Fran Ilešič (1871), univ. prof. v Zagrebu, liter. in kult. zgodovinar, propagator slov.-hrv. knjiž. zbližanja, bivši preds. Slov. Matice in urednik »Slovana«, propagator kulturnih stikov s Poljaki.

Čakova, 64-14-14-0-2. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 16 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 1 km, žel Slatina Radenci 6 km. Nm 203 m. Je razloženo naselje na robu Ščavniške doline ob ban. cesti. Parni mlin. Vas je hrvatska naselbina.

Dragotinci, 229-58-45-13-0. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 16 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 3 km, žel Slatina Radenci 10 km. Nm 194 m. Gručasta vas s središčem okoli vaškega znamenja, v. od Ščavnice. S. od vasi v goricah Dragotinski vrh, razloženo naselje med vinogradi. Skozi Dragotince pelje vozna cesta Okoslavci—Biserjane. Kmetijstvo in vinogradništvo. Vas se prvič omenja 1357.

Gaberc, 53-11-10-10-1. Sr Ljutomer 22 km, so du Gor. Radgona 23 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 6 km, žel Bučečovci 10 km, š Sv. Duh na Stari gori 3 km. Nm ca 270 m. Razloženo naselje po slemenu, ki preide na jz. v Kokolanjščak (296 m), tvoreč razvodje med Pesnico in Ščavnico. Promet z vsemi vozili po obč. cesti, 2 km od ban. ceste Sv. Jurij ob Šč.—Ptuj. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo. Glavno prodajno blago je sadje in vino, nekaj se proda tudi živine in prašičev.

Galušak, 148-36-13-23-0. Sr Ljutomer 21.5 km, so du Gor. Radgona 23 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 5 km, žel Križevci 12 km, š Sv. Duh na Stari gori 5 km. Nm ca 270 m. Po slemenu goric razloženo naselje ob razvodju med Ščavnico in Pesnico. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili. Poljedelski produkti zadoščajo komaj za dom. Glavni donos dajejo žlahtna vina in živina. Nekaj se proda perutnine, mlečnih izdelkov in hrastovine, predelane v doge. Vas se prvič omenja okoli 1300 med strelskimi dvorci.

Grabonoš, 285-83-75-0-8. Sr Ljutomer 22 km, so du Gor. Radgona 15 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 3 km, žel Slatina Radenci 7 km. Nm 205 m. Strnjena vas v srednji dolini Ščavnice, na terasi j. nad potokom. Tu se cepi od ban. ceste Sv. Jurij ob Ščavnici—Sv. Trojica ban. cesta preko Kápele (309 m) v Slatino Radence. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo, vse tudi za prodajo. Vodni mlin. Prvič se omenja vas v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267 med strelskimi dvorci. L. 1445. je štela 10 kmetij.

Grabonoški vrh, 180-65-52-8-5. Sr Ljutomer 24 km, so du Gor. Radgona 15 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Slatina Radenci 7 km. Nm 305 m. Razloženo naselje po slemenih goric jz. od Grabonoša in z. nad ban. cesto Gor. Radgona—Ptuj. Dostop z vozom, v gospodarstvu prevladuje vinogradništvo.

Grabšinci, 122-23--12-0-2. Sr Ljutomer 22.5 km, so du Gor. Radgona 25 km, žand Mala Nedelja 6 km, zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 6 km, žel Križevci 12 km, š Sv. Duh na Stari gori 4 km. Nm 221 m. Razloženo naselje ob zgornjem toku potoka Turje. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti, 4 km od ban. ceste Sv. Jurij ob Šč.—Ptuj. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Vsi produkti se prodajajo sorazmerno enako. Nekaj donašajo tudi gozdovi (hrast). Vas je hrvatska ali prekmurska naselbina. Prvič se omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je štela 12 kmetij. V vasi je obstajal strelski dvorec, na katerega spominja današnji plemič Nemešnjak, njegov nekdanji lastnik.

Hrašenski vrh, 35-7-6-0-1. Sr Ljutomer 20 km, so du Gor. Radgona 15 km, žand žel fin Slatina Radenci 4 km, zdr o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 5 km. Nm ca 280 m. Razloženo vinogradniško naselje na enem od slemen med Ščavnico in Murskim poljem. Dostop z vozom. Drugi del istoimenskega naselja spada v obč. Slatina Radenci.

Jamna, 105-21-19-1-3. Sr Ljutomer 19 km, so du Gor. Radgona 18 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 1 km, žel Bučečovci 7 km. Nm ca 200 m. Naselje, razloženo ob ban. cesti na robu Ščavniške doline jv. pod Vidmom. Ostalo kot Videm. Kraj se prvič omenja 1336.

Kocjan, 45-11-10-1-0. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 14 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Slatina Radenci 5 km. Nm ca 280 m. Razloženo naselje med vinogradi blizu ban. ceste Sv. Jurij ob Šč.—Kápela—Slatina Radenci. Prim. tudi obč. Slatina Radenci.

Kočki vrh, 32-16-13-0-3. Sr Ljutomer 23 km, so du Gor. Radgona 23 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 5—6 km, žel Bučečovci 14 km, š Sv. Duh na Stari gori 4 km. Nm 290—305 m. Razloženo naselje v gričevju med Ščavniško in Pesniško dolino. Dostop z vozom 3 km od ban. ceste Sv. Jurij ob Ščavnici—Ptuj. Poljedelski produkti se porabijo doma, prodaja se vino, sadje in živina.

Kokolanjščak, 117-31-31-30-6. Sr Ljutomer 23 km, so du Gor. Radgona 24 km, žand Mala Nedelja 6 km, zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 5—6 km, žel Bučečovci 14 km, š Sv. Duh na Stari gori 4 km. Nm 290—305 m. Razloženo naselje v gričevju med Ščavniško in Pesniško dolino. Dostop z vozom, 3 km od ban. ceste Sv. Jurij ob Šč.—Ptuj. Poljedelski produkti se porabijo doma, prodaja se vino, sadje in živina.

Kraljevci, 295-42-40-0-2. Sr Ljutomer 25 km, so du Gor. Radgona 21 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Bučečovci 13 km. Nm 220—240 m. Razloženo naselje v goricah z. od Vidma. Dostop z vsemi vozili od Sv. Antona v Slov. gor. Poljedelstvo za dom. Nekaj se proda goveda, prašičev, perutnine in sadja. Vinogradi dajejo vino le za dom. V srednjem veku so razločevali Zgornje in Spodnje Kraljevce. Zgornji Kraljevci se prvič omenjajo 1445, ko so šteli 16 hiš, Spodnji pa že v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265 do 1267. Vas je tedaj štela 10 kmetij. Tu rojen Trstenjak Davorin (1817—1883), književnik in publicist, pristaš ilirizma.

Kupetinci, 158-29-29-0-0. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 12 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 7 km, žel Bučečovci 4 km. Nm 230 m. Razloženo naselje v. od spodnje Ščavniške doline, tam kjer ta prehaja že v Mursko polje. Del vasi leži ob ban. cesti II. reda Bučečovci—Sv. Jurij ob Ščavnici. Kmetijstvo in sadjarstvo. Vinogradov ni. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265 do 1267, ko je štela 12 kmetij. L. 1443. je stal v kraju zapuščen strelski dvorec.

Kutinci, 39-13-11-1-0. Sr Ljutomer 23 km, so du Gor. Radgona 24 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Bučečovci 12 km, š Sv. Duh na Stari gori 4 km. Nm 280—310 m. Majhno razloženo naselje v gričevju med Ščavnico in Pesnico. Dostop z vozom od ban. ceste Gor. Radgona—Ptuj. Poljedelstvo le za dom, proda pa se nekaj sadja, živine in lesa. Vas se prvič omenja v 1445, ko je štela 7 hiš.

Mali Moravščak, 48-13-9-0-4. Sr Ljutomer 22 km, so du Gor. Radgona 27 km, žand Mala Nedelja 4 km, zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 6 km, žel Križevci 19 km, š Sv. Duh na Stari gori 5 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje v. od izvira potoka Bukovnice, na razvodnem slemenu med Pesnico in dolenjo Ščavnico. Dostop z vozom. Prodaja se živina in sadje.

Okoslavci, 300-78-60-0-18. Sr Ljutomer 23 km, so du Gor. Radgona 14 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Slatina Radenci 6 km. Nm ca 200 m. Razloženo naselje ob Ščavnici in po prisojnih pobočjih proti Kápeli (Okoslavski vrh). Z. od vasi teče v meandrih Ščavnica, ki namaka vaška polja v dolini. Pobočja so porasla s trto, gozdom in delno z drugimi kulturami. Skozi vas pelje ban. cesta Slatina Radenci—Sv. Jurij ob Ščavnici. Poljedelstvo le za dom, prodaja se živina, sadje, vino. Ob Ščavnici mlini. Kraj se prvič omenja 1443. V vasi je obstajal enako imenovani urad, ki je bil last grofov Leslie.

Rački vrh, 35-11-9-2-0. Sr Ljutomer 22 km, so du Gor. Radgona 13 km, žand zdr fin žel Slatina Radenci 5 km, o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km. Nm ca 280 m. Raztreseno naselje na enem od slemen med Ščavnico in Murskim poljem. Prim. tudi obč. Slatina Radenci!

Rinkovci, 16-3-3-0-0. Sr Ljutomer 22.5 km, so du Gor. Radgona 24 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 6 km, žel Križevci 13 km, š Sv. Duh na Stari gori 4.5 km. Nm 245 m. Neznatno naselje v. od ban. ceste Ptuj—Sv. Jurij ob Šč. Kmetijstvo, vinogradi. Kraj se prvič omenja 1445, ko je štel 6 hiš.

Rožički vrh, 299-87-48-39-0. Sr Ljutomer 23 km, so du Gor. Radgona 13 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Slatina Radenci 5 km. Nm 285 m. Razloženo naselje po slemenastih gredah, ki padajo v jv. smeri proti stiku Ščavniške doline in Murskega polja. Lep razgled na Slov. gorice in Prekmurje. Dostop z vozom po obč. cesti od ban. ceste Slatina Radenci—Sv. Jurij ob Šč., ali od one Bučečovci—Sv. Jurij ob Šč. Poljedelski produkti ne zadoščajo niti za dom. Glavni donos daje prodaja živine, prašičev, perutnine, sadja in vina žlahtnih vrst, ki mu prija težka zemlja in sončna lega.

Selišči, 162-29-29-0-0. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 13 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 6 km, žel Bučečovci 5 km. Nm 210 m. Leži s. od Ščavnice na položnih obronkih goric, iz katerih priteka potok Lipnica. Skozi vas pelje ban. cesta iz Bučečovec v Sv. Jurij ob Ščavnici. Posamezne po pobočju raztresene hiše pa imajo zvezo po obč. cestah. Poljedelstvo in živinoreja. Glavno prodajno blago je živina, prašiči in sadje. Lesa je malo. Prvič se omenja 1412.

Slaptinci, 167-43-35-8-0. Sr Ljutomer 19 km, so du Gor. Radgona 15 km, žand zdr fin o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Bučečovci 5 km. Gas. Nm 210 m. Strnjena vas na terasi pod j. pobočji Slov. goric med Ščavnico in Murskim poljem. Vaško ozemlje je na v. omejeno po potoku Lipnici, na z. pa po manjšem potoku, ki se j. od vasi izliva v Ščavnico. Skozi vas pelje ban. cesta iz Bučečovec v Sv. Jurij ob Ščavnici. Poljedelstvo, živinoreja in deloma sadjarstvo. Kraj, prvotno imenovan Slavatinci, se prvič omenja 1381. Tu rojen Košar Jakob (1814—1846), pesnik in nar. preporoditelj v Gradcu.

Sovjak, 456-181-108-73-46. Sr Ljutomer 22 km, so du Gor. Radgona 21 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 3 km, žel Križevci 10 km, š Sv. Duh na Stari gori 3 km. Nm 250—310 m. Razloženo naselje po gričevju jz. nad Vidmom. Sestavni deli naselja: Gornji Sovjak, Hrenova gora, Kamen, Kuzmina, Pesek, Spodnji Sovjak, Ženik. Do jv. dela vasi je dostop mogoč po obč. cesti tudi z avtom (3 km od ban. ceste). Poljedelski produkti se porabijo doma. Prodaja živine, sadja in perutnine. Največ donaša vino, ki ga pridelajo do 600 hl in prodajo do 70%. Kraj se prvič omenja 1356. Kužno znamenje iz 16. stol.

Stanetinci, 282-70-40-30-0. Sr Ljutomer 27 km, so du Gor. Radgona 13 km, žand zdr fin žel Slatina Radenci 5 km, o p š žup Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km. Nm 260—280 m. Razloženo naselje v skrajnem v. delu goric med Ščavniško dolino in Murskim poljem. Vključuje tudi naselje Stanetinski vrh. Po slemenih so vinogradi in manjši gozdovi, v grabah polja. Naselje je zvezano po obč. cestah z Murskim poljem in Ščavniško dolino; dostop z vozom. Prodajajo živino, sadje in največ vino. Prvič se omenja vas v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je štela 8 kmetij. L. 1443. se navaja kot deželnoknežji fevd. L. 1445. je štela 11 hiš.

Sv. Duh na Stari gori, 88-26-19-2-5. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 21 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Šč. 3 km, žel Križevci 8—10 km, š v kraju ust. 1819, 6 odd. SKJ, PJS, PRK, Gas. Nm 258 m. Razloženo naselje na prvem slemenu jv. od Vidma. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 1 km od ban. ceste Ptuj—Sv. Jurij ob Šč. Lep razgled. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in deloma vinogradništvo. Podr. cerkev sv. Duha. Sedanja baročna stavba je bila zidana med 1674—1697. Po tradiciji jo je dal postaviti sin grofa Schachenturma. Nekdaj se je imenovala »cerkev pri sedmih lipah«. L. 1890. je bila vsa prenovljena. Freske so Brollovo delo. V bližini so odkrili predzgodovinske gomile. Tod mimo je vodila rimska cesta.

Trbegovci, 165-41-39-0-2. Sr Ljutomer 23 km, so du Gor. Radgona 21 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 3 km, žel Križevci ali Bučečovci 10 km, š Sv. Duh na Stari gori 1 km. Nm 225 m. Leže v. pod Sv. Duhom (258 m) v bližini ban. ceste Ptuj—Sv. Jurij ob Šč. Največ donaša prodaja sadja, goveda in prašičev. Nekaj malega se proda tudi lesa. Ob potoku Turje manjši kmetski mlini in žage. Najdbe iz bronaste dobe. Prvič se omenja vas v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Štela je tedaj 12 kmetij, 1445 pa 15 hiš.

Videm, 552-109-102-0-7. Sr Ljutomer 21 km, so du Gor. Radgona 18 km, žand zdr fin o p š žup v kraju, žel Bučečovci 8 km. Šola Sv. Jurij ob Ščavnici ust. 1740—1780, 10 odd. Knjiž., SKJ s knjiž. in prosv. d., Ml. j., PJS, PCMD, JS, Bralno d., DKfid, Gas. Zdravnik. Nm 219 m. Gručasto naselje ob župni cerkvi, središče vse občine in soseske Sv. Jurij ob Ščavnici. Leži nad robom doline ob ban. cesti II. reda Ljutomer—Ivanjci. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, delno še vinogradništvo. Izvoz pridelkov gre v Maribor, Prekmurje in deloma v Avstrijo. Vino le za dom, žaga in usnjarna, gostilne s prenočišči. O predzgodovinski obljudenosti pričajo sledovi neolitske naselbine in kamni (tkzv. »gromske strele«). Zasledili so tudi ostanke mastodonita in predpotopnega jelena. V rimski dobi je vodila po Ščavniški dolini cesta, ki se je še do 60 let preteklega stol. imenovala »rimska« cesta. Prvi znani lastnik kraja in okolice je bil šentpavelski samostan na Koroškem. Iz novejše dobe je kraj znan iz narodnostnih bojev v 19. stol. Župnija Sv. Jurij ob Ščavnici (dek. Ljutomer, škof. lavant.) ima 4969 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. Prvotna cerkev je bila zelo stara. L. 1336. so sezidali že drugo romansko cerkev, ki so jo 1446 povečali z dozidanjem ladje in zvonika. Ladja je bila že obokana, dočim je imela prvotno lesen, raven strop. V 17. stol. so dozidali levo stransko ladjo, imenovano »nova cerkev«. V 1915—1916 so cerkev popravili. Oprema cerkve je iz 1. pol. 19. stol., freske v presbiteriju iz 1833. V dobi turških napadov so jo obdali z obrambnim taborskim obzidjem s strelnimi linami. Stari zvon ima letnico 1509 ter je nekdaj veljal za največji zvon v okolici. Cerkev je bila prvotno podr. radgonske prafare, iz katere se je izločila kot vikariat najbrže že v 13. stol. Konec 16. stol. se je izločil iz župnije vikariat Mala Nedelja. Cerkveno je pripadala župnija do 1787 solnograški nadškofiji, nato do 1859 sekovski in slednjič lavantinski škofiji. Sekovski škofje so si ohranili patronatske pravice do danes. Župna kronika od 1857. Odtod doma: Kocbek Edi (r. 1904), pesnik; Kreft Bratko (r. 1905), književnik, dramatik in režiser v Ljubljani.

Zihlava, 98-20-18-0-1. Sr so du Ljutomer 17 km, žand zdr fin o p žup Sv. Jurij ob Ščavnici 3 km, žel Bučečovci 5 km, š Sv. Duh na Stari gori 2 km. Nm ca 190 m. Majhno gručasto naselje ob Ščavnici. Tu se cepita ban. cesti iz Št. Jurija proti Ljutomeru in Ptuju. Prodajajo poljedelske produkte in živino. Vas se prvič omenja 1445, ko je štela 12 hiš.

Občina Štrigova

Preb. 6307, hiš 1363, posest. 1360, koč. 6, najem. 23. Površina 5385 ha: njiv in vrtov 2112.78, trav. in paš. 1080.66, vinogradov 364.08, gozdov 1220.40, sadovnjakov 236.02, ostalo 371.06. Občina tvori v. mejo ljutomerskega sreza. Obsega ozemlje Slovenskih goric v. od črte v smeri od izliva Murice v Muro proti Središču ob Dravi. Njena j. meja gre približno po razvodju med obema rekama. Na s. spada k občini tudi del Murskega polja, j. od Murice. Gospodarsko ti kraji niso močni. Prebivalstvo se peča s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in vinogradništvom. Razen poljedelskih produktov, ki se porabijo doma, gredo vsi drugi produkti na trg. Večje obrti in industrije ni. Gozdovi, ki jih ni veliko, so večinoma v tujih rokah. Prometno vežejo občino ban. ceste z Ljutomerom, Središčem ob Dravi in hrvatskim Medjimurjem. Gospodarsko teži v Ljutomer. Predel je pripadal svoj čas ogrski drž. polovici.

Banfje, 714-175-175-0-0. Sr so du fin žel Ljutomer 10 km, žand zdr o pTt š žup Štrigova 3 km. Nm 200—260 m. Naselje sestoji iz sledečih sestavnih delov: Banfje, Gibinščak, Leskovčec, Pritrga, Razkriška graba, Razkriški breg, Šafarščak, Veščički breg in Vušivčak. Vsa ta naselja so raztresena j. od Murice po gričevju, ki je razrezano po manjših potokih, tekočih na s. Dostop je mogoč z vozom po mnogih obč. cestah, ki vodijo k ban. cesti Ljutomer—Mursko Središče. Poljedelski produkti se porabijo doma. Prodaja se sadje (v Avstrijo in ČSR), vino do 400 hl (pretežno v Prekmurje), prašiči in perutnina.

Gibina, 238-56-56-0-0. Sr so du fin žel Ljutomer 11.5 km, žand zdr o pTt žup Štrigova 4 km, š Šafarsko 2 km. Nm 189 m. Leži na terasi j. od izliva Murice v Muro ob ban. cesti Ljutomer—Mursko Središče. Prodaja se sadje in vino iz vinogradov v pobočjih j. nad vasjo; malenkostna je še prodaja živine in perutnine. Čebelarstvo. Več mlinov na Muri.

Grabrovnik, 746-152-152-0-0. Sr so du fin Ljutomer 17 km, žand zdr o pTt š žup Štrigova 3 km, žel Mursko Središče 17 km. Nm 250—270 m. Razloženo naselje v gričevnatem razvodju med Muro in Dravo jv. od Štrigove. Skozi vas pelje ban. cesta II. reda Ljutomer—Trnovec. Poljedelski produkti se porabijo doma. Glavni dohodek daje prodaja vina in sadja. Gozdov ima prebivalstvo malo.

Jalšovec, 234-46-46-0-0. Sr so du fin Ljutomer 13.5 km, žand zdr o pTt š žup Štrigova 2 km, žel Mursko Središče 13 km. Nm 190 m. Razloženo naselje v dolini potoka, ki se izliva s. od Gibine v Muro. Skozi vas pelje ban. cesta II. reda, ki se pri Bukovju odcepi na j. proti Središču ob Dravi. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Le nekaj perutnine se proda. Dva mlina.

Leskovec, 145-25-25-0-0. Sr so du fin Ljutomer 9 km, žand zdr o pTt š žup Štrigova 2 km, žel Središče ob Dravi 12 km. Nm 200 m. Manjše naselje v dolini potoka, ki se izliva s. od Gibine v Muro. Ban. cesta II. reda Ljutomer—Središče ob Dravi. Prodaja se v mali meri sadje in prašiči.

Razkrižje, 265-45-45-2-5. Sr so du fin žel Ljutomer 11 km, žand zdr o pTt š žup Štrigova 4 km. Nm 186 m. Kombinacija gručaste in obcestne vasi na desnem bregu spodnje Murice,

ob ban. cesti Ljutomer—Mursko Središče in deloma po rahlem pobočju proti jugu. Razpotje ban. cest proti Ljutomeru in Veržeju. Poljedelske produkte porabijo doma. Prodaja živine in sadja. Čebelarstvo je dobro razvito in precej donosno. Paromlin, obrtniki, gostilna, pet letnih sejmov. Kraj je zelo stara naselbina. Prvi znani lastniki so bili Celjski grofje, pozneje grof Hampo, Peter Keglević in grofje Zrinjski. Ko je bil 1671 usmrčen Peter, zadnji grof Zrinjski, je kraj dobil grof Altheim, ki je dal 1784 zgraditi ogromno klet pred cerkvijo. Podr. cerkev sv. Janeza je bila sezidana 1784. V cerkvi je krasen, s školjkami okrašen križ, ki so ga prinesli iz Indije. Župnijo oskrbuje salezijanski red od 1928.

Robadje, 949-227-227-0-0. Sr so du fin žel Ljutomer 8.5 km, žand zdr o pTt š žup Štrigova 4 km. Nm 250—339 m. Leži v gričevju jz. od Štrigove. Sestoji iz raztresenih zaselkov: Globoka, Globočki vrh, Kopriva, Krče, Krpec, Leskovčec, Robadje, Selščak, Šprinc in Tkalec. Glavni panogi sta poljedelstvo in vinogradništvo, ki producirata tudi za prodajo. Gozdovi so večinoma v tujih rokah.

Stanetinec, 262-45-45-0-0. Sr so du fin Ljutomer 27 km, žand zdr o pTt žup Štrigova 7 km, žel Središče ob Dravi 7 km, š v kraju ust. 1884, 2 odd. Gas. Nm 250—320 m. Razloženo naselje ob ban. cesti Ljutomer—Središče ob Dravi v rahlo razgibanem svetu v. nad potokom Šantovec. To ozemlje prehaja polagoma proti j. v ravnino ob Dravi in nima znatnih višinskih razlik. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in sadjarstvom. Prodaja se le sadje.

Šafarsko, 267-50-49-3-4. Sr so du fin žel Ljutomer 9.5 km, žand zdr o pTt žup Štrigova 4 km, š v kraju ust. 1884, 5 odd. PJS, PRK, Gas., PČD. Nm ca 190 m. Razloženo obcestno naselje ob ban. cesti Ljutomer—Mursko Središče. Z. del vasi se rahlo stika z Razkrižjem. Prodajajo se poljedelski produkti, živina in sadje.

Štrigova, 424-73-73-0-11. Sr so du fin Ljutomer 16 km, žand zdr o pTt š žup v kraju, žel Središče ob Dravi 14 km. Šola ust. 1780, 8 odd. SKJ, PRK, Gas. Zdravnik. Nm 202 m. Leži v dolini manjšega potoka, ki se izliva s. od Gibine v Muro, in deloma po vinorodnih pobočjih. Skozi naselje pelje ban. cesta z Murskega polja v Središče ob Dravi. Vas je gospodarsko središče občine. Prebivalstvo se bavi poleg poljedelstva s trgovino in obrtjo. Gostilne s prenočišči. Prodaja se sadje, vino in perutnina v večji meri, dočim donaša živinoreja le manjše dohodke. Goji se čebelarstvo. Gozdov je malo. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Pol ure od rimske ceste Poetovio (Ptuj)—Halicanum (Dolnja Lendava)—Sabaria (Sobotišče) se je razvilo pomembno mestece, v katerega so se po tradiciji zatekali predvsem preganjani kristjani. Tudi srednjeveška Štrigova se že zelo zgodaj omenja pod različnimi imeni: Stridons, Strido, Štrigovo itd. Veliko je vas trpela od madjarskih roparskih pohodov. L. 1241. so jo uničili Tatari. Zopet se je povzdignila v dobi Celjskih grofov. Grof Friderik Celjski je dal tu postaviti štrigovski grad in ustanoviti pavlinski samostan poleg sedanje žup. cerkve. Po izumrtju Celjanov (1456) je Štrigova večkrat menjala lastnike. Od 1502 do 1671 je bila v rokah Zrinjskih. L. 1738. je potres porušil grad in samostan. Ko je bil pavlinski red razpuščen, je prišel samostan v privatno last (do 1922 baroni Kneževići). Sedanji lastnik je Stepan Možar, župnik v pokoju. V vasi stoji lepa fresko slikana kapela sv. Jeronima. Zgradili so jo domnevno Celjski grofje v 14. stol. Župnija Štrigova (dek. Nedelišče, škof. zagrebška) ima 6800 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije Magdalene sega najmanj v 14. stoletje. Nekateri celo domnevajo, da je bil tu škofijski sedež in da se je štrigovski škof udeležil cerkvenega zbora v Niceji. Domneva je tudi, da je bil tu rojen sv. Hieronim.

Sv. Vrban, 721-207-207-0-0. Sr so du fin Ljutomer 19 km, žand zdr o pTt žup Štrigova 5 km, žel Središče ob Dravi 9 km, š Stanetinec 3 km. Nm 270—313 m. Sestoji iz več naselij, ki so raztresena po valovitem svetu med Dravo pri Središču in Muro v. od Razkrižja. To so: Goričice, Veliki in Mali Kozlovčak, Pernjak, Stanetinski breg, Sv. Vrban, Šantovec in Vrbovica. Ti zaselki so zvezani s Sv. Vrbanom, ki je centralna točka vsega naselja, po obč. cestah. Sv. Vrban leži ob ban. cesti Ljutomer—Središče ob Dravi. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in vinogradništvom. Prodajajo vino, sadje, perutnino in deloma prašiče, vse drugo porabijo doma. Gozdovi večinoma niso kmetska last.

Veščica, 195-35-35-1-1. Sr so du fin žel Ljutomer 8 km, žand zdr o pTt žup Štrigova 6 km, š Šafarsko 2 km. Nm 187 m. Manjše naselje v. od Ljutomera, deloma še v ravnini, deloma po pobočjih gričevja na j. Leži ob ban. cesti Ljutomer—Mursko Središče. Prodaja živine, sadja, prašičev in perutnine. Vinogradov ni.

Železna gora, 1147-227-225-0-2. Sr so du fin Ljutomer 19 km, žand zdr pTt Štrigova 3 km, žel Macinec 11 km, o žup Štrigova 2 km, š v kraju, ust. 1919, 3 odd. PJS, PRK. Nm 260—330 m. Naselje je sestavljeno iz sledečih zaselkov: Businščak, Hernjakovčina, Lokovec, Martinovski vrh, Orehovščak, Prekopa, Trnovčak in Železna gora. Vsi so raztreseni po razvodnem ozemlju med Dravo pri Središču in Muro v. od Razkrižja. Ozemlje je malo razgibano in visi proti j. Skozi predel pelje ban. cesta Čakovec—Železna gora—Ljutomer. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo in živinoreja. Vsi ti produkti se prodajajo sorazmerno, edino prodaja vina donaša večje dohodke.

Občina Veržej

Preb. 1717, hiš 263, posest. 167, koč. 95, najem. 21. Površina 1783 ha:* njiv in vrtov ca 1630, trav. in paš. ca 300, gozdov ca 333, ostalo ca 120. Občina obsega samo ravninski svet v spodnjem delu Murskega polja, na obeh straneh žel. proge Ljutomer—Murska Sobota. Zato ima izrazito poljedelski značaj. Prebivalstvo je popolnoma odvisno od donosa zemlje in živinoreje. Ravninski gozdovi dajejo slab les, ki ga je malo in se porabi v ogromni večini doma. Glavno tržišče je Ljutomer. V prometnem oziru je važen prehod preko Mure v Prekmurje (cestni in železniški most).

Banovci, 131-29-19-10-5. Sr so du fin Ljutomer 11.5 km, žand zdr pTt žup Križevci 1.5 km, žel š Veržej 0.8 km, o 1.2 km. Gas. Nm 179 m. Gručasta vas z. od žel. proge Ljutomer—Murska Sobota. Leži ob obč. cesti, ki je oddaljena 1.5 km od ban. ceste Gor. Radgona—Razkrižje proti j. Vaško ozemlje namaka manjši potok, ki teče v meandrih proti j. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Nekaj donaša tudi prašičereja in perutninarstvo. Vas prvič navaja otokarski deželnoknežji urbar iz 1265—1267. Tu je nekdaj stal obrambni grad Lampiščak.

Bunčani, 277-43-28-15-4. Sr so du fin Ljutomer 17 km, žand zdr pTt žup Križevci 1.7 km, žel o š Veržej 2 km. Gas. Nm 182 m. Gručasta vas na terasi nad desnim bregom Mure. Ob j. meji naselja pelje ban. cesta v Veržej. Dostop z vsemi vozili, Sredi vasi je večji prostor s kapelico. Poljedelstvo in živinoreja. Največ se proda poljedelskih produktov in goveda, manj sadja, prašičev in perutnine. Gozdovi, ki leže s. od vasi, ob Muri in njenih rokavih, dajejo les, ki se porabi večinoma doma. Kraj se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. Tu se je nekdaj nahajal strelski dvorec. L. 1445. je štela vas 8 hiš.

Gornje Krapje, 198-24-18-6-5. Sr so du žand fin pTt žup Ljutomer 8.5 km, zdr Križevci 4.2 km, žel Veržej 2 km, o 2.8 km, š Cven 1.5 km. Gas. Nm 180 m. Gručasta vas v. od žel. proge Ljutomer—Murska Sobota, ob ban. cesti iz Razkrižja v Veržej ter s. od nje. Ob Muri in njenih rokavih gozdovi. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja poljedelskih produktov, živine, deloma sadja, prašičev in perutnine. Lesa se proda le malo. Sledovi naselbine iz bronaste dobe. Iz odkritih gomil so odkopali žgane grobove. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. V vasi je tedaj obstajal strelski dvorec — to je poznejša hiša Marinič-Magdič in sedanja Jožefa Bratine. Od 1443 že razločujemo Gornje Krapje, ki je tedaj štelo 17 hiš, in Spodnje Krapje z 18 hišami. L. 1704. so bili pri Krapju premagani divji Kruci.

Spodnje Krapje, 289-38-23-15-5. Sr so du žand zdr fin pTt žup Ljutomer 7 km, žel Veržej 2.5 km, o 3.2 km, š Cven 1 km. Gas. Nm 178 m. Gručasta vas jv. od Gornjega Krapja. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili, 0.8 km od ban. ceste Veržej—Razkrižje. Poljedelstvo in živinoreja. Vodni mlini na Muri.

Veržej, trg, 822-129-79-49-2. Sr so du fin Ljutomer 14 km, žand zdr pTt Križevci 2.5 km, žel Veržej 1 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1837, 4 odd. SKJ, PJS, Bral. d., Gas., Dekl. zveza. Nm 183 m. Veržej je centralna točka vse občine. Leži nad desnim bregom Mure, ki je razcepljena v rokave. Glavno os naselja tvori glavna (ban.) cesta, na katero je nanizanih več stranskih podolžnih in povprečnih ulic. Glavna cesta se v sredini trga razširi. Poslopja so večinoma pritlična, starejša krita s slamo, novih zgradb malo. V trgu se loči ban. cesta preko mostu na Muri proti Murski Soboti. Naselje ima le malo trškega značaja, od ostalih velikih ravninskih vasi se loči le po nekaj večjem obsegu. Poseben pečat mu je vtisnil tudi Salezijanski zavod z nižjo gimnazijo (j. od trga), ust. 1912. Prebivalstvo se peča v prvi vrsti s poljedelstvom in šele sekundarno z obrtjo in trgovino. Poljedelskih produktov preostane tudi za prodaj. Zelo je razvita živinoreja. Precejšnje dohodke daje čebelarstvo (770 panjev). Spričo dobre čebelne paše pripeljejo od drugod čebele na pašo. Gozdovi ob Muri dajejo les tudi za prodaj. Plavajoči mlini na Muri.

* Vštevši kraj Grlava, ki pa je ob rekomasaciji 1936 pripadel obč. Križevci.

Kraj je bil obljuden že v neolitski dobi, o čemer pričajo najdeni kamni, imenovani »gromske strele« (Mariborski muzej). Izkopali so tudi številne predmete in žare iz hallstattske in latènske dobe. V starem veku je vodila mimo V. rimska cesta Ljutomer—Radgona. Na ostanek nekdanjega rimskega poslopja so naleteli pri kolodvoru. O zgodnji slovenski kolonizaciji pričajo staroslovenski grobovi. Razvijajočo se obmejno naselbino je vojvoda Albreht II. okoli 1340 (morda 1342) povzdignil v trg ter ji podelil vse tiste pravice, ki jih je imela takrat Radgona; da smejo prosto voliti sodnika, da smejo trgovati po Avstrijskem in Štajerskem, brez carine in mitnine; po beli nedelji ne sme nihče točiti vina v bližini trga. Ustanovna trška listina je najbrž zgorela 1353, ko je požar vpepelil večji del trga. Zato sta vojvoda Albreht II. in Rudolf znova potrdila privilegije 1354 in 1360 (obe listini ohranjeni). Deželnoknežji trg so avstrijski vojvode dajali v najem. L. 1445. je štel trg že 55 hiš, 1697 pa 97 hiš. Po zmagi nad Turki pred Dunajem 1683 so tržani dobili kot priznanje za svojo hrabrost trško zastavo. Veržejski strelci so jo smeli nositi ob slovesnostih vse do svetovne vojne. Trški privilegiji so bili potrjeni še 1597, 1661, 1706, 1713, 1753, 1784 in 1846. L. 1848. pa so prenehali. Ostal je le še naziv in sejmi. V trgovskem oziru je bil V. kot obmejni trg pri brodu čez Muro važno skladišče za vojne potrebščine in sol, ki so jo dovažali po Muri iz Gornje Štajerske in Solnograške, ter jo razvažali po okolici, celo v Ormož. Kot obmejni kraj je bil V. izpostavljen napadom Madjarov (1520), Turkov (1530, 1602) in Krucov (1685, 1703/1704). V teh časih so se v trgu naselili strelci. Omenjajo se tu že 1550. Iz 18. stol. sta znana njihova vešča voditelja domačina Čopora in trški župan Štefan Ropoša (u. 1746), pravi strah Krucov. Znamenito je bilo veržejsko srbsko vojvodstvo. Njegov ustanovitelj je pred Turki pobegli četaš in oglednik Ivan Margetić († 1564). Vstopil je v avstrijsko vojsko in se 1552 nastanil v V. Po posredovanju cesarja Ferdinanda je dobil 1555 ali 1556 gradič Andreja pl. Grabenskega s precejšnjim zemljiščem. Gradič je stal na j. strani trga, med cestama proti Krapju in Banovcem. Tu je še viden nekdanji jarek. Uskoški vojvode (Margetići in Ožegovići) so se držali v V. še vse 16. stol. L. 1605. so Turki razrušili dvorec, nakar ni bil več obnovljen. Zemljišče z razvalinami so Ožegovićevi nasledniki prodali 1626 cerkvi sv. Mihaela. Na nekdanje srbske uskoke še danes spominjajo rodbinska ali hišna imena kot Aleksići, Antolovići, Jurevići i. dr. Stara trška garda, ki je potrjena tudi v Jugoslaviji, pa spominja na strelce in četaše srbskih vojvod. Povodenj je razdejala trg v 1573 in 1605. V dobi narodnega preporoda je bil po 1867 vodja narodnostnega gibanja v Veržeju Alojzij Šonaja. V. je postal v tej dobi izrazito slovenski trg. Šola se omenja v trgu že 1729. Župnija Veržej (dek. Ljutomer, škof. lavant.) ima 832 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela se omenja prvič šele 1545, a je brez dvoma starejša. L. 1605. so jo Turki skupno z Ogri zažgali, na kar so zgradili nekoliko vstran od Mure novo leseno cerkev (posvečeno 1617). Konec 17. stol. je začela razpadati. Zato so zgradili neposredno po 1703 in pred 1749 novo, sedanjo stavbo. Cerkev je bila prvotno podruž. župnije sv. Križa, 1768 je postala vikariat, 1863 pa župnija. Vklesana letnica 1760 pomeni končno dovršitev dela pri zidavi in opremi cerkve. Iz V. doma: dr. Kovačič Franc (r. 1867), prelat, zgodovinar, urednik ČZN; Osterc Slavko (r. 1895), prof. glasbe in skladatelj.

Srez Logatec

Splošen pregled

Logaški srez je med manjšimi srezi naše banovine; meri le 606 km². Srez se razprostira v jz. delu banovine v dolžini kakih 70 km in zavzema razmeroma ozek pas ozemlja, ki se močno razširi le v osrednjem delu med Planino in Bloško planoto. Z. meja sreza se krije z drž. mejo napram Italiji. Ta poteka v skoraj premi črti od Žirovskih hribov (Praprotno brdo 1006 m, že v Italiji) kraj visokih apniških planot Hrušice, Javornikov in Snežnika, ki so vse že na italijanskih tleh, do Bele vode. Od Bele vode krene sreska meja preko z. pobočja Prezidanskega Berinška (1160 m) in Skalovca 1019 m) na koto 1067 m (jv. od Petelinovega vrha, 1212 m); ta sektor sreske meje je hkrati meja med dravsko in savsko banovino. Od tod vodi meja proti s. po markantnejših vrhovih (Mašun 1112 m, Vel. Kavka 1024 m) do Bloščka (1035 m), odkoder skrene za kratko razdaljo proti v. na Lipni vrh (962 m). Naprej proti s. je meja manj izrazita in se drži v glavnem razvodja med Bloško-Begunjsko planoto ter povirjem Rašice in Bistrice. Pri Ravneh, jv. od Sv. Vida, doseže Iško, ki ji sledi do Vrbice (423 m), kjer vstopi Iška v Sovodensko sotesko. Od Vrbice zaokrene meja proti z. na Pokojišče, držeč se v glavnem izvirkov Zale, Prušnice in Otavščice, ter s. roba Menišije. Od Pokojišča pa do gričevja, ki se razprostira j. od Poljanske Sore med Praprotnim in Žirovskim vrhom, poteka meja tako, da ostanejo v srezu še Logaško-Rakovska planota, Rovte in greben Žirovskega vrha. Najvišjo točko v srezu doseže Petelinov vrh (1212 m) v jv. delu sreza, najnižji del pa tvori Logaško polje (ca 480 m).

Vso pokrajino tvori kraški svet z večjimi planotami. Vendar pa je pravih kraških goličav bolj malo. Glavna značilnost sreza je niz kraških polj, ki se vrste v dinarski smeri sz.—jv. drugo nad drugim in se dvigajo vedno više. Najniže ležita Logaška kotlina in Planinsko polje. Naslednjo stopnjo tvori Cerkniško polje s svetovno znanim presihajočim jezerom. Vendar pa je poplavna doba radi smotrenega osuševanja, ki se je pričelo že konec preteklega stol., že dokaj skrčena. Loško in Babno polje zaključujeta niz kraških polj na slovenskem ozemlju. V. odtod pa se širi prostrana 700—800 m visoka Bloška planota, ki se končuje na s. šele pod Krimom (1107 m) in Mokrcem (1058 m), proti v. pa preide v vrsto kraških kotlin in polj ter dolin, izdolbenih v mehkejše skriljavce. Zadnji prirodni člen, ki pa je manj izrazit in tvori prehod iz dinarskega v alpski sistem, je visoka, valovita planota (ca 700 m) med Logatcem, Žirmi in Vrhniko.

Kraški značaj pokrajine se odraža tudi v hidrografiji: večjih nadzemskih rek ni. Glavne nadzemske vode, ki teko po kraških poljih, so ponikalnice in predstavljajo dele gornjega teka Ljubljanice, v katero se zberejo naposled v številnih izvirih pri Vrhniki. Najviše ležeče Loško polje namakata Mali in Veliki Obrh, ki izvirata ob vznožju Racne gore. Pod Pudobom se združita v glavno reko, ki nato ponikne v Golobino pod Danami. Pokrajina krog Loškega in Babnega polja predstavlja v vodovnem pogledu najrevnejši del sreza in nima skoro žive vode. Tudi studencev je prav malo in še ti v hujši suši navadno usahnejo. Po daljšem podzemskem teku privre Obrh na dan v jv. koncu Cerkniškega polja in dobi ime Stržen. Še najgostejša hidrografska mreža je v območju Cerkniškega polja, ki dobi največ pritokov z dolomitne Slivnice (1114 m) in z Bloške planote. V sz. delu polja Stržen ponikne. Domnevno se vrši glavni odtok Cerkniškega polja podzemskim potom v Planinsko polje, kjer pride na dan deloma v Planinski jami, deloma v Malenšci. Po združitvi glavnih izvirkov dobi ime Unica, teče preko polja v vijugastem teku ter v s. delu polja ponikne. Logaško polje, ki ga namaka ponikalnica Logaščica, ne participira neposredno na vodovju notranjskih kraških polj, temveč si je izdelala samostojno podzemsko pot do izvirkov Ljubljanice. Pravi značaj kraških polj pa se kaže v hidrografiji tudi v vsakoletnih poplavah, ki zadobijo včasih katastrofalen obseg (zlasti Loško polje).

V j. delu Rovt prevladuje še kraška hidrografija s številnimi ponikalnicami, izmed katerih je najmočnejša Hotenka, ki odvaja vodo v Planinsko polje. S. del pa izkazuje že normalno vodno sliko: vsi potoki tečejo nadzemskim potem v Poljanščico. Tudi iz sv. roba sreza teko vode nadzemsko k Ljubljanskemu Barju (Iška, Prušnica, Otavščica).

V geološkem pogledu je za srez značilno, da poteka njegova j. meja v skoro ravni črti ob znameniti idrijski prelomnici, ob kateri se je na več mestih pogreznilo ozemlje. Ob njej so deloma nastala navedena kraška polja.

Geološke tvorbe so tako razvrščene, da prihajamo od v. proti z. iz starejših tvorb v vedno mlajše. Najstarejše plasti so dolnjetriadni werfenski skriljavci na ozemlju med Strukljevo vasjo in Lužarji, deloma tudi pri Osredku. Večinoma jih prekriva srednjetriadni školjčni dolomit, ki zavzema skoraj vse ozemlje med Blokami in Rakitno ter sega na z. do vasi Stražišče (med Cerknico in Rakitno). Na školjčnem dolomitu leži tu širok pas gornjetriadnega dolomita, ki se razteza do Cerkniške kotline, od tu pa zavije proti z. do Planine. Pri Padežu se začenjajo jurski skladi in sicer najprej spodnji (lias), nato pa srednji in zgornji oolitski apnenci ali ikravci. Jurski sloji se širijo kakih 5 km proti z.; sledijo jim kredni apnenci, ki segajo na j. do Planinskega polja, na z. pa do Dol. Logatca. Z. del sreza od Dol. Logatca do Hotedršice pokriva zopet gornjetriadni glavni dolomit. Kraška polja so v veliki meri pokrita z aluvialnimi tvorbami.

Toplotne razlike med letnimi časi so velike: Po desetletnem opazovanju (1926—1935) v gradu Snežniku in Planini znaša srednja januarska temperatura —18°, srednja julijska temperatura pa +18.7° C.

Notranjski kras je obdarjen s precej visokimi padavinami. Iz 35 letnega opazovanja (1895—1930) beleži največ padavin opazovalnica v Leskovi dolini (nm 801 m, sz. od Bele vode, sedaj v Italiji), kjer znaša letni povpreček 2281 mm. Planina dobi 1847 mm, Snežnik (grad) 1677 mm, Cerknica 1634 mm. Tudi letni mesečni maksimum je dosežen v Leskovi dolini v oktobru z 293 mm, (Cerknica okt. 190 mm, Planina okt. 212 mm, Snežnik okt. 184 mm). Minimum je februarja v Cerknici, ko znaša 81 mm, dočim kažejo Snežnik, Planina in Leskova dolina minimum v januarju (88 mm, 100 mm, 139 mm). Po letnih časih pade največ padavin jeseni: Leskova dolina 721 mm (31.6% vseh letnih padavin), Planina 582 mm (31.5%), Snežnik 541 mm (32.2%), Cerknica 508 mm (31%). Najvišjo, že katastrofalno množino oktobrskih padavin izkazuje Leskova dolina in sicer leta 1907: 1011 mm (povpreček 293 mm!), medtem ko se giblje množina padavin v ostalih opazovalnicah ob istem času od 450 do 600 mm.

Za rastlinsko odejo so značilni obsežni gozdovi, ki so na splošno mešani iz bukve in smreke. Tu in tam so po dolinah hrastovi gozdiči, n. pr. okrog Logatca. Pri Rakeku se začenja bolj kraški svet z grmičjem, ki se nadaljuje do Cerknice in še proti v. (leska, glog, kalina, hrast, brinje itd.); enako je okrog Hotedršice razvito leščevje.

Višje lege imajo srednje evropsko gozdno floro, v dolinah okrog Cerknice, Rakeka in Planine pa je zelo lepo razvita il.-pan. flora. Izmed številnih pripadnikov bi bile nekatere redkejše rastline: kosmati kačjak (Scorzonera villosa), po tratah in mejah samo pri Cerknici in Rakeku, mlečka Euphorbia lucida in falcata, Scandix pecten Veneris, teloh Helleborus dumetorum, podraščec Aristolochia pallida, zelenkasta prosulja (Oryzopsis virescens), pernata budalica (Stipa pennata var. mediterranea). Severno mejo razširjenja dosegata v tem srezu bledorumeni petelinček (Corydalis ochroleuca) in francoski lan (Linum narbonense), ta na Vinjem vrhu, oni na črti Podkraj—Lož—Goteniški Snežnik. Hrbtičasti trpotec, ki pripada sredozemski flori, ima v tem srezu središče svojega razširjenja na našem ozemlju; bela kukača (Asphodelus albus) dosega svojo sv. mejo v črti Idrija—Logatec—Vinji vrh—Oblak—Snežnik; stoglavež (Eryngium amethystinum) je razširjen

okrog Planine in Cerknice. Ob vhodih v jame je močno razširjena kamenokrečnica Saxifraga petrea, ki je v drugih srezih (ljubljanski!) redka. — Po gorskih tratah na Blokah in okoli Št. Vida je pogosta in vsestransko uporabna majnikova kolobarnica (Agaricus gambosus); po hrastovih gozdičih medena kolobarnica (Agaricus russula), po nekod prava kolobarnica (Agaricus equestris).

V zoogeografskem oziru pripada srez v celoti slovenski kraški pokrajini. Na površju živeče živalstvo soglaša povečini z živalstvom sosednjih srezov, več posebnosti se skriva po jamah. Lovišča nudijo jelene, srne, zajce, divje peteline, gozdne jerebe, poljske jerebice, prepelice, divje race, ujede, srake, vrane, ter mestoma še: divje prašiče, jazbece, lisice, kune, divje mačke in medvede. Postrvi bogati so potoki, ki se izlivajo v Cerkniško jezero; jezero samo preživlja lepe ščuke, menke (Lotta lotta), linje (Tinca vulgaris). Zadnje čase so bili vanj položeni krapi, ki se dobro razvijajo. V Loškem Obrhu so še lepi raki, ker ni bilo račje kuge; izmed rib pa so: menki, postrvi, ščuke in kleni ter razne belice. — Strupena kača je modras, gad je redek.

Zoogeografsko važen je polž Belgrandia Kuščeri, ki je bil sedaj prvič najden na našem krasu. Njegovi sorodniki pa so znani iz s. Italije in j. Francije. Živi v Rakovskem potoku in ostalem vodnem sistemu Ljubljanice. Iz Križne jame pri Ložu je Kuščer opisal polžka Frauenfeldia crucis. Hrošča Leptoderus Hohenwarti je grof F. Hohenwart našel l. 1831. v Postojnski jami kot prvega slepega jamskega hrošča, ki se pa samo pri nas nahaja po vseh kraških jamah. Iz jame Logarček pri Planini je znan enakonožni (izopodni) rak Microlistra spinosissima, ki more živeti tudi na suhem, ako se voda v jami izsuši. Pri Planini je bil najden specialno kranjski polž-pasar Zonites carniolicus, ki se nahaja tudi v kočevskem srezu in pri Postojni. Možno je, da živi tudi pri nas kranjska kuščarica Lacerta vivipara var. carniolica, ki je znana s Snežnika (Italija). Pri Rakeku so že večkrat opazovali kraškega skalnega goloba (Columba livia); sem in tja se pokaže tudi veliki srakoper (Lanius excubitor). Na Cerkniškem jezeru žive poleg drugih močvirnih in vodnih ptic tudi štorklje. Na potu proti jugu se vstavljajo na jezeru posebno številne divje race in gosi: včasi tudi črne štorklje.

Poleg že omenjenih jamskih živali so še naslednje: Titanethes albus, splošno razširjen rak, ki pa živi na kopnem. Machaerites spelaeus je najredkejši naš jamski hrošč, ki je v tipični obliki omejen na dolenjski kras, njegova podvrsta M. sp. ravasinii pa živi v jamah notranjskega krasa. V tem delu krasa so bili odkriti prvi jamski polži rodu Zospeum, n. pr. Z. alpestre rossmaesleri v Postojnski in sosednjih jamah; Z. obesum kuščeri je omejen na Križno jamo. Človeška ribica (Proteus anguineus) je v Uncu bila opazovana že 1751, še preje pa na Vrhniki za Valvasorja okrog 1680.

Prometna lega sreza je prišla do izraza že v starem veku, ko je tod držala rimska cesta iz Ogleja čez Hrušico v Ljubljano in cesta Trst—Šmihel pri Postojni—Cerknica—Lož—Barje—Ljubljana. Tudi v srednjem veku so tod šla važna prometna pota iz Panonske nižine na morje. S cesto Ljubljana—Vrhnika—Logatec—Vipava—Gorica sta se križali cesti Planina—Vrhnika in Logatec—Rovte—Poljanska dolina. Iz Planine se je cepila pot v Cerknico in Lož, druga v Postojno. Od Razdrtega je držal tako imenovan »patriarhov pot« preko Hrenovice na Planino—Cerkno—Lož. Od slednje poti se je odcepil krak preko Blok na Rašico in dalje na veliko dolenjsko cesto Ljubljana—Višnja gora. Iz Primorja so prevažali predvsem sol, vino in drugo italijansko blago, s katerim so zakladali celo Kranjsko in Štajersko. Ko so 1827 zgradili cesto Dunaj—Ljubljana—Trst, je začel mesto dotedanjega tovorjenja prevladovati vozni promet. Cesta Ribnica—Bloke je bila zgrajena 1826, železnica Ljubljana—Trst 1857, okrajna cesta Idrija—Logatec pa 1858. Prve dušnopastirske postaje so bile v tem srezu ustanovljene že v 12. in 13. stol. v Cerknici in Starem trgu pri Ložu. Iz teh dveh prafara in iz pražupnij Blok, Gornjega Logatca, oziroma Vrhnike in Žirov so nastale vse ostale župnije. Cerkveno je srez pripadal do 1751 oglejskim patriarhom in gorenjskemu arhidiakonatu, nato do 1787 goriški nadškofiji in šele poslej ljubljanskim škofom. Le Rovte in logaška župnija z vsemi izločenimi duhovnijami sta že 1461 pripadli ljubljanski škofiji.

Po ljudskem štetju iz 1931 šteje srez 27.939 prebivalcev in se je v desetletju 1921/31 pomnožilo preb. približno za 8.9%. Srez je precej redko poseljen (46 na km²), kar pa z ozirom na značaj kraškega ozemlja ni nič čudnega. Ker pa so le malokje popolnoma skalovita tla, je le malo sveta popolnoma neobljudenega; najbolj gosta so selišča seveda v kadunjah z debelejšo plastjo rodovitne prsti na obrobju kraških polj, ki jih vsakoletne poplave ne dosezajo več. Planote pa so poseljene precej enakomerno. V oblikah naselij prevladujejo sklenjene vasi, predvsem gručaste in obcestne. Pa tudi zaselki so zastopani precej močno. Večina selišč je srednjevelikih. Izmed 172 vasi, ki jih šteje srez, jih ima 80 preko 100 preb., t. j. 46.5%, med njimi pa je 10 krajev, ki imajo nad 500 preb. Največja naselja so Dol. Logatec, sedež sreza, Rakek, ki je važna obmejna žel. postaja, in trg Cerknica z živahno razvito lokalno trgovino. To so edini kraji, ki imajo preko 1000 preb. Prebivalci se bavijo predvsem s poljedelstvom in z živinorejo. Vendar pa so nekateri kraji pasivni in morajo poljedelske produkte dokupovati. Ker obsegajo travniki in pašniki skoraj polovico ozemlja, je razumljivo močno udejstvovanje v živinoreji, zlasti v hribovitih krajih in na planotah.

Največji del sreske površine zavzemajo travniki in pašniki 30.010 ha (49.4%). Največ jih je v občini Stari trg (7739 ha, 25.7%), najmanj v obč. Hotedršica. Na drugem mestu so gozdovi z 21.219 ha (35%). Absolutno največ jih je v begunjski občini (4746 ha, 22.3%), procentualno pa je najmočnejša občina Planina, kjer pokriva gozd 54.9% vsega občinskega areala. Šele na tretjem mestu so njive, vrtovi in sadovnjaki: njim je odmerjenih 7504 ha (12.3%). Ostalih 1889 ha (3.3%) pa zavzemajo močvirja, jezera in nerodovitna tla. Največ rodnih tal pripada občini Bloke (1367 ha, 18.2%), četudi je po svoji velikosti s 7532 ha šele na tretjem mestu za obč. Stari trg (13718 ha) in Begunjami (9452 ha). Najmanj rodnih tal ima obč. Gor. Logatec (140 ha, t. j. 1.9%), vkljub temu, da je za dobrih 700 ha večja od najmanjše obč. Hotedršice. Vzrok tem razlikam je jako enostaven: obč. Stari trg zavzema velik del poplavnega ozemlja, ki ni pripravno za poljedelstvo, v obč. Bloke pa ta moment odpade. Isto sliko dobimo v primerjavi Gor. Logatca in Hotedršice. Njive in travnike nahajamo tamkaj, kjer je količkaj ravne ploskve z obilnejšo plodno zemljo, in sicer v dnu vrtač ter uval, na obrobnem delu polj, na terasah ter v dnu in na položnih pobočjih zagatnih ter suhih dolin. Večji in strnjeni kompleksi gozdov pokrivajo jz. in jv. dele sreza, predvsem pa hrbte in gore, ki se dvigajo nad apniškimi ravninami. Prevladuje iglasto drevje.

Po podatkih iz 1934 je bilo največ površine zasejane s krompirjem, na drugem mestu je oves, dočim je pšenica šele na tretjem mestu.

Statistika nam poda sledečo sliko pridelkov:

Sadež	zasejana površina	ves prinos v q	na ha
krompirja	2020	108675	53.8
ovsa	825	5459	6.6
pšenice	782	5115	7.0
koruze	455	5494	12.1
ječmena	445	3029	7.7
ajde	167	1338	8.0
zelja	165	13690	82.9
rži	122	753	7.4

Pridelek lucerne (16.240 q na 301 ha) in detelje (31.142 q na 744 ha) je razmeroma zelo velik.

Statistika živine navaja za 1934 goveje živine 10.125, konj 1296, svinj 6223, ovac 508, koza 178 in perutnine 19.702. Sadnega drevja pa je bilo v srezu: jablan 27.480 (z letnim pridelkom 1306 q), hrušk 11.750 (890 q), češpelj 10.700 (110 q), češenj 2500 (58 q) in orehov 1920 (135 q). Čebelarstvo je slabše razvito, saj je 2027 panjev vrglo komaj 8562 kg medu in 242 kg voska.

Rudnega bogastva v srezu ni, od industrije pa zavzema vidnejši položaj edino lesna industrija, ki nudi važen in precej stalen vir dohodkov. Vsa trgovina z lesom je osredotočena na Rakek. Domačo obrt zastopata čipkarstvo (predvsem v žirovski občini) in izdelovanje zobotrebcev. Glavno prometno os predstavlja krajši sektor železniške proge Ljubljana—Rakek—Trst in z njo vzporedno tekoča drž. cesta. Zvezo oddaljenih krajev z železnico posreduje redni avtobusni promet, ki se vrši po ban. cestah med Ložem in Rakekom ter Vel. Laščami in Starim trgom. Srez se odlikuje po mnogih prirodnih lepotah in ga letoviščarji radi obiskujejo. Največ obiskovalcev poseča Cerkniško jezero in Bloke, kamor zahajajo zlasti smučarji in učenci jadralnega letanja.

Občina Begunje

Preb. 2699, hiš 504, posest. 227, koč. 269, najem. 17. Površina 9452 ha: njiv in vrtov 972, trav. in paš. 3681, sadovnjakov 22, gozdov 4746, ostalo 32. Občina leži s. od Slivnice (1114 m) in se razprostira po srednje visokem kraškem ozemlju (600 do 800 m); zapadni del je nižji in se imenuje »Menišija« (prebivalci »Menišev ci«), star geografski naziv, ki je še danes v rabi med ljudstvom in izvira iz časov, ko so bili kraji in ljudje podaniki kartuzianskega samostana v Bistri pri Borovnici. Ta del se razprostira od Begunj, Bezuljaka in Dobca proti Logatcu in Vrhniki ter kaže izrazito kraški značaj; poln je tipičnih kraških ograd, kotlin, požiralnikov, »kevdercev«, brezen in podzemskih jam (»Kurent«, »Ulenca« in 1934 odkrita Gabrovška jama), ter je brez tekoče vode z izjemo studenca »Brejnice« ob robu gozda. V tem delu opažamo kompaktna in večja naselja. Proti z. preidejo goličave v obširne gozdove. V. del občine je dokaj višji, hribovit in peščen svet z daljšimi odprtimi dolinami (domač naziv »Hribe« in »hribovci«) z neštetimi izvirki in potočki. Največji je potok Cerkniščica, ki žene lepo število žag in mlinov, je poln rib in se izliva v Cerkniško jezero; ob deževju močno naraste in preplavi bregove. V tem delu prevladujejo male vasi in zaselki, imenovani po prebivalcih. Podnebje je zelo zdravo, poleti vlada suša. Ljudstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, gozdarstvom ter nekaj s trgovino in obrtjo. Polje ni posebno rodovitno, ker je zemlja preveč ilovnata in mestoma preplitva. Zato je poljedelstvo pasivno in so ljudje navezani na uvoz moke in žita. Gospodarsko moč črpa občina predvsem iz gozda. Manjši posestniki, ki nimajo gozda, se preživljajo s prevažanjem lesa. Kočarji pa so znani kot izvrstni tesači. S svojimi sekirami, plankačami, hodijo na Dolenjsko, Štajersko in Hrvaško. Pred vojno so hodili tudi na Ogrsko in Karpate. Lepo se razvija sadjarstvo in čebelarstvo. Prebivalci so delavni, varčni in gospodarsko napredni. Turisti radi prihajajo v te kraje; zlasti je priljubljen izlet iz Borovnice skozi sotesko Pekel (slapovi Otavščice) na Begunje in pa skozi Iški Vintgar (slapovi Iške) k Sv. Vidu. Lepi razgledni točki Vinji vrh (984 m) nad Dobcem in Stražišče (954 m) nad Selščkom. V zimskem času pa je »Menišija« za Blokami najlepši smuški svet Slovenije v nižjih legah.

Beč, 14-2-2-0-0. Sr du Logatec 33.7 km, so žand zdr fin Cerknica 9.2 km, žel Rakek 14.7 km, o pTt Begunje 5.7 km, š Gor. Otavce 1 km, žup Sv. Vid 5 km. Nm 800 m. Naselje leži ob obč. cesti Rakitna—Begunje. Dostop z vozom. Poljedelstvo in gozdarstvo. Gostilna s prenočišči.

Bečaje, 39-5-5-0-0. Sr du Logatec 35.8 km, so zdr fin Cerknica 11.3 km, žand Nova vas 16 km, žel Rakek 16.8 km, o pTt Begunje 7.8 km, š Cajnarje 0.8 km, žup Sv. Vid 3.5 km. Nm 640 m. Vasica leži na skrajnem sv. koncu občine pod Sv. Vidom, v ozki dolinici. V kraj pelje ban. cesta II. reda. Poljedelstvo in gozdarstvo.

Begunje, 529-101-41-56-11. Sr du Logatec 28 km, so žand zdr fin Cerknica 3.5 km, žel Rakek 9 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1906, 6 odd. Gas., Pev. d., PSVD, Kat. slov. izobr. d. z gled. odrom. Nm 611 m. Večja obcestna vas na sv. koncu planote Menišije. Pod vasjo teče Cerkniščica, ki žene več vodnih naprav. Ban. cesta II. reda, dostop z vsemi vozili. Kraj je znan kot priprosto letovišče in ugodna smučarska postojanka. Gostilne s tujskimi sobami. Vodovod za Begunje in Bezuljak. Prebivalci so poleg poljedelstva zaposleni v obrti in trgovini. Vsekakor pa je lesna industrija (parna in vodne žage) poleg živinoreje, zelo važen vir dohodkov. Vas se imenuje že 1262 in nato 1293 kot last kartuzianskega samostana v Bistri pri Vrhniki. Župnija Begunje pri Cerknici (dek. Cerknica, škof. ljublj.) ima 1276 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja stoji kraj vasi na nekoliko vzvišenem prostoru. Prvič se omenja 1320. Cerkev je bila prvotno podr. cerkniške prafare. Iz nje se je izločila 1847 kot ekspozitura, ki je bila 1905 povzdignjena v župnijo. V dobi turških napadov so cerkev obdali z močnim taborom in obrambnimi stolpi. Zadnji ogelni stolp so podrli 1882. Od »stare« šole in župnišča do glavne ceste se vije kostanjev drevored, v katerem se dviga mogočna, nad 150 let stara lipa. V obsegu meri 3.60 m, pri koreninah pa celo 10.50 m. Kraj vasi je stara kapela Sv. Ožbalta, zidana v gotskem slogu; nastala je iz presbiterija nekdanje cerkve, ki so jo podrli. V B. rojena: dr. Debevec Josip (1867), duhovnik, gimn. ravn. v p., književnik; Hren Jakob (1830—1924), narodnjak, dež. in drž. poslanec.

Bezuljak, 265-50-22-28-2. Sr du Logatec 30 km, so žand zdr fin Cerknica 5.5 km, žel Rakek 11 km, o pTt š žup Begunje 2 km. Gas. Vodovod. Nm 643 m. Gručasta vas sz. od Begunj, na v. robu Meniševskih senožeti, ob obč. cesti. Dostop z vsemi vozili. Manj rodoviten svet. Poljedelstvo, živinoreja in gozdno delo. Gostilna. Podr. cerkev M. B. s pokopališčem (646 m). Včasih je bila tu božja pot. Za vasjo pred svetovno vojno znano strelišče. Mimo Bezuljaka se vleče v smeri jv.—sz. tenka plast rjavega premoga. Vas se prvič omenja 1262 in nato 1293 kot last kartuzianskega samostana v Bistri.

Brezje, 55-13-5-8-1. Sr du Logatec 29 km, so žand zdr fin žup Cerknica 4.5 km, žel Rakek 10 km, o pTt š Begunje 1 km. Nm 625 m. Manjša vas v vznožju Slivnice (1114 m), na levem bregu Cerkniščice. Po obč. cesti dostop z vozom. Prebivalci se preživljajo s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom. Gostilna s prenočiščem. Podr. cerkev sv. Jurija (651 m).

Cajnarje, 46-8-2-6-0. Sr du Logatec 34.6 km, so žand zdr fin Cerknica 10.1 km, žel Rakek 15.6 km, o pTt Begunje 6.6 km, š v kraju, žup Sv. Vid 5 km. Šola ust. 1932, 1 odd. Gled. oder, PSVD. Nm 620 m. Kraj leži na goli planoti ob gornjem toku Cerkniščice, ob obč. cesti. Dostop z vozom. Gostilna. Kmetijstvo in gozdarstvo. Podr. cerkev sv. Jurija s pokopališčem (714 m).

Čohovo, 26-7-0-7-0. Sr du Logatec 40.8 km, so zdr fin Cerknica 16.3 km, žand Nova vas 15.8 km, žel Rakek 17.4 km, o pTt Begunje 8.4 km, š žup Sv. Vid 0.3 km. Nm 850 m. Leži v hriboviti pokrajini sv. od Sv. Vida, 3 km od ban. ceste. Kajžarji. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo.

Dobec, 91-21-7-12-0. Sr du Logatec 32.2 km, so žand zdr fin Cerknica 7.7 km, žel Rakek 13.2 km, o pTt š žup Begunje 4.3 km. Nm 750 m. Leži na j. pobočju Vinjega vrha (984 m) ob obč. cesti. Dostop z vozom. Nekoliko pod cerkvijo izvira močan studenec. Nad njim kapelica Matere Božje (706 m). Poljedelstvo in živinoreja. Podr. cerkev sv. Lenarta (omenjena že 1322) stoji precej izven vasi. Vas se prvič omenja 1262 in nato 1293 kot last kartuzianskega samostana v Bistri.

Dol. Otave, 47-9-3-6-0. Sr du Logatec 31.8 km, so žand zdr fin Cerknica 7.3 km, žel Rakek 12.8 km, o pTt Begunje 3.8 km, š Gor. Otave 0.3 km, žup Sv. Vid 4 km. Nm 800 m. Vasica leži na valoviti ravnici ob obč. cesti Selščck—Gor. Otave, na v. pobočju Stražišča (954 m). Dostop z vsemi vozili. Listnat gozd. Kmetijstvo in gozdarstvo.

Gora, 14-3-3-0-0. Sr du Logatec 33.9 km, so žand zdr fin Cerknica 9.8 km, žel Rakek 14.4 km, o pTt Begunje 5.4 km, š Cajnarje 2 km, žup Sv. Vid 6.5 km. Nm 720 m. Naselje ob cesti Begunje—Sv. Vid. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja.

Gor. Otave, 108-18-10-8-0. Sr du Logatec 32.5 km, so žand zdr fin Cerknica 8 km, žel Rakek 13.5 km, o pTt Begunje 4.5 km, š v kraju, žup sv. Vid 4 km. Šola ust. 1931, 1 odd. DKfid. Nm 827 m. Kraj leži na obli ravnici v s. delu občine, ob obč. cesti v bližini lepega mešanega gozda. Zdrav zrak. Teren za smuko. Gostilna s prenočišči, trgovina. Poleg kmetov živijo tukaj večinoma gozdni delavci. Dovoz z vsemi vozili. Podr. cerkev sv. Andreja s pokopališčem.

Gošič, 6-2-2-0-0. Sr du Logatec 31.9 km, so žand zdr fin Cerknica 11.9 km, žand Nova vas 15 km, žel Rakek 24.6 km, Cajnarje 3 km, žup sv. Vid 7.5 km. Nm 640 m. Naselje v ravnici ob ban. cesti Begunje—Sv. Vid. Dostop z vozom. Poljedelstvo.

Hribljane, 24-2-1-1-0. Sr du Logatec 36.4 km, so zdr fin Cerknica 11.9 km, žand Nova vas 15 km, žel Rakek 24.6 km, o pTt Begunje 15.6 km, š Cajnarje 0.8 km, žup Sv. Vid 3.1 km. Nm 640 m. Naselje ob obč. cesti j. od Sv. Vida. Dostop z vozom. Kmetijstvo in mlinarstvo. Gostilna.

Hruškarje, 56-10-1-9-0. Sr du Logatec 35.4 km, so zdr fin Cerknica 10.9 km, žand Nova vas 16 km, žel Rakek 16.4 km, o pTt Begunje 7.4 km, š Cajnarje 0.7 km, žup Sv. Vid 3.5 km. Nm 640 m. Manjša vas na terasi nad grapo. Dostop po obč. cesti z vozom. Prebivalci se preživljajo s kmetijstvom in gozdarstvom.

Jeršiče, 19-3-2-1-0. Sr du Logatec 41.8 km, so zdr fin Cerknica 17.3 km, žand Nova vas 14—8 km, žel Rakek 22.8 km, o pTt Begunje 13.8 km, š žup Sv. Vid 1.5 km. Nm 820 m. Naselje jv. od Sv. Vida v hribovitem svetu. Hiše leže kraj obč. ceste, njive in travniki po terasah. Kmetijstvo in živinoreja. Dostop z vozom.

Korošče, 13-4-1-3-0. Sr du Logatec 37 km, so zdr fin Cerknica 12.5 km, žand Nova vas 17 km, žel Rakek 18 km, o pTt Begunje 9 km, š žup Sv. Vid 1 km. Nm 820 m. Vasica leži ob obč. cesti Sv. Vid—Koščake na golem pobočju. Rodnost šibka. Dostop z vozom. Kmetijstvo.

Koščake, 25-4-2-2-0. Sr du Logatec 36.3 km, so zdr fin Cerknica 11.8 km, žand Nova vas 17.2 km, žel Rakek 17.3 km, o pTt Begunje 8.3 km, š žup Sv. Vid 1.2 km. Nm 840 m. Manjše naselje v zelo hribovitem svetu, jz. od Sv. Vida. Skozi vas pelje obč. cesta, dostop z vozom. Poljedelstvo in živinoreja.

Kozljek, 133-23-10-13-1. Sr du Logatec 31.5 km, so žand zdr fin Cerknica 7 km, žel Rakek 12.5 km, o pTt š žup Begunje 3.5 km. Gas. Nm 795 m. Obcestna vas leži na majhni

visoki planoti, ki jo obdajajo goli, s travo porastli hribi (na s. Vinji vrh 984 m, na jv. Stražišče 954 m), ki nudijo idealen smuški teren (tu mimo vodi zaznamovana pot iz Borovnice skozi Pekel v Cerknico). Sončna lega. Priprosto letovišče. Gostilna in trgovina. Poleg kmetijstva redi domačine še gozd. Podr. cerkev sv. Ane s pokopališčem (798 m).

Kranjče, 33-7-3-4-0. Sr du Logatec 34.5 km, so žand zdr fin Cerknica 10 km, žel Rakek 15.5 km, o pTt Begunje 6.5 km, š Gor. Otave 3 km, žup Sv. Vid 5 km. Nm 740 m. Naselji Sp. in Zg. Kranjče ležita ob obč. poti jz. od Sv. Vida. Hribovita lega. Poljedelstvo.

Kremenca, 30-7-4-3-0. Sr du Logatec 34.9 km, so žand zdr fin Cerknica 10.4 km, žel Rakek 15.9 km, o pTt Begunje 6.9 km, š Cajnarje 0.5 km, žup Sv. Vid 4.5 km. Nm 660 m. Manjša vas, leži ob obč. cesti na v. strani občine, na valoviti ravnici. Poljedelstvo in gozdarstvo.

Krušče, 26-3-2-1-0. Sr du Logatec 33.8 km, so žand zdr fin Cerknica 9.3 km, žel Rakek 14.8 km, o pTt Begunje 5.8 km, š Cajnarje 0.2 km, žup Sv. Vid 4.8 km. Nm 660 m. Naselje ob desnem bregu Zg. Cerkniščice; kamenit svet, manj rodovitno. Dostop po obč. cesti le z vozom. Kmetijstvo.

Kržišče, 14-2-2-0-0. Sr du Logatec 34.2 km, so žand zdr fin Cerknica 9.7 km, žel Rakek 15.2 km, o pTt Begunje 6.2 km, š Gor. Otave 2.4 km, žup Sv. Vid 5.8 km. Nm 820 m. Naselje leži ob obč. cesti Gor. Otave—Rakitna. Poljedelstvo, gozdarstvo.

Lešnjake, 46-9-9-0-0. Sr du Logatec 43.6 km, so zdr fin Cerknica 19.1 km, žand Nova vas 16.6 km, žel Rakek 24.6 km, o pTt Begunje 15.6 km, š žup Sv. Vid 1.1 km. Nm 800 m. Manjša vas, v. od Sv. Vida ob obč. cesti v kraški uvali. Poljedelstvo. Les.

Milava, 20-3-3-0-0. Sr du Logatec 34.5 km, so žand zdr fin Cerknica 9.6 km, žel Rakek 15.1 km, o pTt Begunje 6.1 km, š Cajnarje 0.5 km, žup Sv. Vid 4.9 km. Nm 640 m. Naselje ob cesti Begunje—Sv. Vid. Poljedelstvo. Dostop z vozom.

Osredek, 124-21-13-8-0. Sr du Logatec 44.3 km, so zdr fin Cerknica 19.8 km, žand Nova vas 20.3 km, žel Rakek 25.3 km, o pTt Begunje 16.3 km, š žup Sv. Vid 4.8 km. Nm 748 m. Vas leži ob obč. cesti v skrajnem sv. kotu občine v zelo hribovitem terenu. Prebivalstvo se preživlja največ s poljedelstvom in gozdarstvom. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana.

Pikovnik, 15-2-2-0-0. Sr du Logatec 34.3 km, so žand zdr fin Cerknica 9.8 km, žel Rakek 15.3 km, o pTt Begunje 6.3 km, š Gor. Otave 2.6 km, žup Sv. Vid 6 km. Nm 860 m. Naselje leži ob cesti Begunje—Rakitna, na s. strani občine. Lepi smuški tereni. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in gozdarstvom. Dostop je mogoč z vozom.

Pirmane, 23-3-3-0-0. Sr du Logatec 36.8 km, so zdr fin Cerknica 12.3 km, žand Nova vas 14.9 km, žel Rakek 17.8 km, o pTt Begunje 8.8 km, š Cajnarje 1 km, žup Sv. Vid 3 km. Nm 700 m. Naselje leži ob obč. poti jz. od Sv. Vida, na položnem pobočju. Razvito poljedelstvo.

Ponikve, 37-7-4-3-0. Sr du Logatec 33.9 km, so žand zdr fin Cerknica 9.4 km, žel Rakek 14.9 km, o pTt Begunje 5.9 km, š Cajnarje 1.4 km, žup Sv. Vid 5.8 km. Nm 650 m. Manjša vas kraj obč. ceste, na levem bregu Zg. Cerkniščice. Poljedelstvo.

Ravne, 88-18-5-13-0. Sr du Logatec 43 km, so zdr fin Cerknica 18.5 km, žand Nova vas 16 km, žel Rakek 24 km, o pTt Begunje 15 km, š žup Sv. Vid 2.5 km. Nm 820 m. Vasica leži v sv. delu občine, na goli kraški planoti ob obč. cesti Sv. Vid—Ravne. Dostop je mogoč z vsemi vozili. Prevladujejo kajžarji. Poljedelstvo.

Reparje, 16-2-2-0-0. Sr du Logatec 34.1 km, so žand zdr fin Cerknica 9.6 km, žel Rakek 15.1 km, o pTt Begunje 6.1 km, š Cajnarje 0.2 km, žup Sv. Vid 4.7 km. Nm 660 m. Naselje ob cesti Topol—Sv. Vid. Dostop je mogoč le z vozom. Ljudje se preživljajo s kmetijstvom.

Rudolfovo, 47-9-4-5-0. Sr du Logatec 41 km, so zdr fin Cerknica 16.5 km, žand Nova vas 15.6 km, žel Rakek 22 km, o pTt Begunje 13 km, š žup Sv. Vid 0.5 km. Nm 820 m. Manjša vas, leži v valoviti pokrajini ob obč. cesti, v. od Sv. Vida. Kmetijstvo in gozdarstvo. Dostop z vozom in avtom.

Selščck, 146-28-7-20-2. Sr du Logatec 29.3 km, so žand zdr fin Cerknica 4.8 km, žel Rakek 9 km, o pTt š žup Begunje 1 km. Vodovod. Nm 647 m. Obcestna vas ob ban. cesti na j. vznožju Golega vrha (815 m). V bližnjem hribu Stražišču (954 m) izvirata dva močna, neusahljiva studenca, iz katerih je napeljan vodovod za vasi Selščck, Begunje in Bezuljak, dograjen 1892. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in gozdarstvom. Dostop z vsemi vozila. Gostilne, nekaj obrti. Vas se omenja prvič 1262. Podr. cerkev sv. Križa z gotskimi znaki. V Selščku se je rodil 1883 Maksim Gaspari, slikar in ilustrator, in 1893 Anton Gaspari, mladinski pisatelj in podlistkar.

Slugovo, 9-3-3-0-0. Sr du Logatec 36 km, so zdr fin Cerknica 11.5 km, žand Nova vas 12.2 km, žel Rakek 18.4 km, o pTt Begunje 8 km, š Cajnarje 2.4 km, žup Sv. Vid 5.2 km. Nm 640 m. Naselje ob obč. cesti II. reda meji že na bloško občino; leži na valoviti planoti, na desnem bregu Gradiščice. Razvito poljedelstvo.

Stražišče, 47-7-2-5-0. Sr du Logatec 32.3 km, so žand zdr fin Cerknica 7.8 km, žel Rakek 13.3 km, o pTt Begunje 4.3 km, š Otave 2.4 km, žup Sv. Vid 6.4 km. Nm 870 m. Kraj leži ob obč. ceti med Kožljekom in Otavami, na jv. pobočju Zibovnika (947 m). Lepi smuški tereni. Poljedelstvo in gozdarstvo.

Sv. Vid, 113-26-5-21-0. Sr du Logatec 40.5 km, so zdr fin Cerknica 16 km, žand Nova vas 14.6 km, žel Rakek 21.5 km, o pTt Begunje 12.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1832, 3 odd. PJS, PRK, Strel. druž., PČD. Nm 846 m. Gručasta vas na šv. robu občine, leži na visoki planoti, ob novo zgrajeni ban. cesti II. reda Begunje—Sv. Vid. Dostop je mogoč z vsemi vozili. Obsega tudi zaselke Pusti les in Žilče. Splošno znana izletna točka in turistovska postojanka. Zelo primerno za letovišče, izleti v divjeromantično sotesko Iški Vintgar. Idealna smučišča. Gostilne s prenočišči, trgovine. Poleg kmetijstva se prebivalci bavijo v veliki meri z gozdarstvom. Pozimi izdelujejo zobotrebce in tko domače platno. Župnija Sv. Vid nad Cerknico (dek. Cerknica, škof. ljublj.) ima 1216 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida je bila zgrajena 1717. Kmalu je postala sloveča božja pot. Prvotno je bila podr. bloške prafare. Iz nje se je izločila 1753 kot vikariat, ki je bil 1864 povzdignjen v župnijo. Tu rojen 1872 Juvanec Ferdo, glasbenik in skladatelj.

Ščurkovo, 5-1-1-0-0. Sr du Logatec 38.4 km, so zdr fin Cerknica 13.9 km, žand Nova vas 12.2 km, žel Rakek 19.4 km, o pTt Begunje 10.4 km, š Cajnarje 3 km, žup Sv. Vid 3.8 km. Nm 700 m. Naselje ob obč. cesti jv. od Sv. Vida. Dostop z vozom. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom.

Strukljeva vas, 69-11-11-0-0. Sr du Logatec 37.4 km, so zdr fin Cerknica 12.9 km, žand Nova vas 12.3 km, žel Rakek 18.4 km, o pTt Begunje 9.4 km, š Cajnarje 3.1 km, žup Sv. Vid 3.2 km. Nm 715 m. Manjša vas na valoviti planoti kraj obč. ceste. Od ban. ceste je oddaljena 1.5 km. Poljedelstvo in gozdarstvo daje zaslužek prebivalcem. Podr. cerkev sv. Jakoba.

Tavžlje, 31-6-3-3-0. Sr du Logatec 39.2 km, so zdr fin Cerknica 14.2 km, žand Nova vas 16.5 km, žel Rakek 20.2 km, o pTt Begunje 11.2 km, š žup Sv. Vid 1.1 km. Nm 800 m. Naselje leži ob obč. cesti v. od Sv. Vida. Razvito kmetijstvo in gozdarstvo.

Topol, 115-20-10-9-0. Sr du Logatec 30.2 km, so žand zdr fin Cerknica 5.7 km, žel Rakek 11.2 km, o pTt š žup Begunje 2.2 km. Nm 627 m. Obcestna vas, v. od Begunj leži na robu valovite planote, ob obeh straneh strmega klanca. Po obč. cesti dostop za vsa vozila. Od ban. ceste II. reda je oddaljena 200 m. Kmetijstvo, gozd in prevoz lesa. Gostilna. Vas se omenja že 1262 in 1293 kot last kartuzianskega samostana v Bistri. Podr. cerkev sv. Tomaža (621 m) ima zanimiv zvonik, ki obstoji iz ene same nizke stene z dvema linama za zvonove. Ta »kraški« zvonik je edini te vrste v župniji. V Topolu se je rodil Bonač Janez, duhovnik in nabožen pisatelj (1833—1863).

Zahrib, 36-5-3-2-0. Sr du Logatec 43.5 km, so zdr fin Cerknica 19 km, žand Nova vas 16.5 km, žel Rakek 24.5 km, o pTt Begunje 15.5 km, š žup Sv. Vid 3.2 km. Nm 820 m. Manjša vasica v. od Sv. Vida na levem bregu Zg. Iške. Dostop z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo.

Zala, 39-11-4-7-0. Sr du Logatec 41.5 km, so zdr fin Cerknica 17 km, žand Nova vas 15.7 km, žel Rakek 22.5 km, o pTt Begunje 13.5 km, š žup Sv. Vid 1 km. Nm 840 m. Kraj leži v hribovitem svetu ob obč. cesti II. reda s. od Sv. Vida. Globoko pod vasjo (na s.) se vije v ozki soteski potok Zala, levi pritok Iške. Dostop z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo.

Zibovnik, 14-1-1-0-0. Sr du Logatec 33.6 km, so žand zdr fin Cerknica 9.1 km, žel Rakek 14.6 km, o pTt Begunje 5.6 km, š Gor. Otave 2.8 km, žup Sv. Vid 5.5 km. Nm 780 m. Zaselek leži kraj obč. ceste II. reda med Stražiščem in Gor. Otavami. Dostop z vozom. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom in gozdarstvom.

Župeno, 46-7-2-5-0. Sr du Logatec 33.3 km, so žand zdr fin Cerknica 8.8 km, žel Rakek 14.3 km, o pTt Begunje 5.3 km, š Gor. Otave 1 km, žup Sv. Vid 4 km. Nm 800 m. Kraj leži ob obč. cesti Gor. Otave—Rakitna na visoki, goli planoti. Dostop je mogoč le z vozom. Pretežno iglast gozd. Poljedelstvo in gozdarstvo.

Občina Bloke

sedež Nova vas

Preb. 3009, hiš 552, posest. 388, koč. 137, najem. 20. Površina 7532 ha: njiv in vrtov 1334, trav. in paš. 3500, sadovnjakov 33, gozdov 2605, ostalo 60. Občina leži v. od Cerkniškega je-

zera in obsega vse ozemlje Bloške planote. To so prostrane visoke ravni, ki mejijo na z. na Cerkniško polje, na s. na Iško, na v. na Ribniško, na j. pa na Loško dolino. Planota z osnovo triadnega apnenca je valovita goličava z redkimi zaplatami gozda in raztresenimi vasmi. Na njej imamo dolge, jako prostorne doline z ravnim dnom; med njimi pa se dvigajo vzpetosti, povečini podolgovati hrbti v srednji višini 800 do 870 m. Dno dolin, prekrito z debelo plastjo ilovice, je razmeroma vlažno in tekoče vode v njem močno vijugajo. Tekočih voda ima Bloška planota, posebno v sv. polovici precej, a vse so ponikalnice in nobena ne odhaja nadzemskim potem s planote, temveč pod zemljo večinoma v Cerkniško dolino. Glavni potok je Bloščica, ki izvira nad Runarskim, teče v zelo zavitem teku in pri Vel. Blokah ponikne. Drugi glavni potok je Farovščica, izvira na j. pod Topolom in se združi z Bloščico tik pod Faro, ob večjem dežju pa se vsa voda razlije po j. delu planote, proti Metljam. Občina ima zdravo in sončno lego. Prebivalstvo se v glavnem peča s poljedelstvom, živinorejo in lesno trgovino. Zemlja je v splošnem nerodovitna, uspeva pa žito in predvsem krompir. Sicer pa je občina revna in jo štejejo med pasivne. Vse pridelke porabijo doma in jih ne prodajajo, izvzemši nekaj krompirja ob dobri letini. Zato pa se tembolj udejstvujejo v živinoreji: gojijo sivorjavo dolenjsko in deloma montafonsko govedo. Z živino prekupčujejo in jo redijo večinoma za mesarje; zelo mnogo pa prodajo tudi sena, predvsem vojaštvu. Poleg govedi redijo v večji meri še prašiče. S perutnino se ne bavijo v večjem obsegu, nekaj jajc prodajajo prekupčevalcem. Radi hladnega podnebja sadje na Blokah ne uspeva baš najbolje. Kmetje posedujejo tudi precej gozda. Prometno je zvezana občina po ban. cestah s Cerkniško, Loško, Ribniško in Velikolaško dolino. Pri Rakeku in Žlebiču ima spoj z drž. cestami. Preko Vel. Lašč ima avtobusno zvezo z Ljubljano. V tujskoprometnem pogledu so Bloke znane kot najugodnejši nižji smuški svet na Slovenskem; Bločani uporabljajo svoje preproste smuči v praktične svrhe že od davna.

Andrejče, 16-3-3-0-0. Sr du Logatec 39 km, so zdr fin Lož 16 km, žand pTt Nova vas 7 km, žel Rakek 24 km, o 7 km, š žup Sv. Trojica 3 km. Nm 760 m. Naselje na prisojni strani kopastega grička, ob obč cesti I. reda, 2.5 km od ban. ceste. Dohod z vsemi vozili. Poljedelstvo, perutnina in živinoreja.

Benete, 30-6-6-0-0. Sr du Logatec 39 km, so zdr fin Lož 15.5 km, žand pTt š Nova vas 6 km, žel Rakek 24 km, o 6 km, žup Fara 6.5 km. Nm 820 m. Manjša vas na sončni strani 823 m visokega, skoro golega griča, 7.5 km v. od Nove vasi. Na položni terasi polja, zaradi peščene zemlje ne posebno rodovitna; radi sočnih travnikov goje dobro živino. Nekaj dohodkov od lesa (žel. pragi, hlodi, trami) in suhe robe, ki jo prodajajo v Sodražico.

Bočkovo, 26-6-4-2-1. Sr du Logatec 41 km, so zdr fin Lož 18.5 km, žand pTt Nova vas 9 km, žel Rakek 26 km, o 9 km, š žup Sv. Trojica 1 km. Nm 740 m. Majhno naselje na z. pobočju golega hriba ob obč. poti. Dostop le z vozom, do ban. ceste 5 km. Zemlja rodi slabo, zato se pečajo z živinorejo in perutnino, nekaj pa vrže tudi les, ki ga prodajajo (do 15 m³ letno) v Martinjak.

Fara, 105-17-10-2-5. Sr du Logatec 33 km, so zdr fin Lož 10 km, žand pTt š Nova vas 0.5 km, žel Rakek 18.5 km, o 0.5 km, žup v kraju. Slov. kat. izobr. d., tamb. d. Nm 726 m. Vas leži sredi aluvialnega Farovškega polja, prislonjena ob sz. in sv. pobočje hriba Videm. Hiše so v gruči raztresene krog župne cerkve. Prometno zvezo oskrbuje dobra obč. cesta I. reda, dostop možen z vsemi vozili. Gostilna s prenočiščem. Preko polja se vije potok Farovščica, ki zaradi premajhnega padca in nezadostnih odtočnih razmer preplavlja polje. Zato so poljedelstvu namenili samo više ležeče predele. Rodovitnost srednja, poleg žita pridelajo največ krompirja. Vse gre za domačo porabo. Poleg tega prehranjuje prebivalce živinoreja in les, ki se prodaja industriji in lesnim trgovcem v Martinjak in Novo vas (letno do 30 m³). Sadje uspeva dobro, zlasti odpornejša jabolka. Župnija Bloke (dek. Cerknica, škof. ljublj.) ima 2208 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela nadang. je bila prvotno podr. loške prafare, iz katere se je izločila pred 1366 kot vikariat. L. 1413. se navaja prvi znani župnik Jurij Verneški. Protestantizem se je širil v župniji iz gradu Nadliška. Bloška prafara je mati župnij: Sv. Vida nad Cerknico, Sv. Trojice in Loškega potoka. Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskemu patriarhu, nato do 1787 goriški nadškofiji in šele poslej ljubljanski škofiji.

Glina, 40-8-7-0-0. Sr du Logatec 32 km, so zdr fin Lož 8.5 km, žand pTt š Nova vas 1.5 km, žel Rakek 17 km, o 1.5 km, žup Bloke 2 km. Nm ca 770 m. Leži ob obč. poti tik ban. ceste, na sz. strani hriba Piškovec. Sončna lega. Dostop z vsemi vozili. Peščena zemlja, manj rodovitna. Poljedelstvo in živinoreja.

Godičevo, 4-1-1-0-0. Sr du Logatec 37 km, so zdr fin Lož 14.5 km, žand pTt Nova vas 5 km, žel Rakek 22 km, o 5 km, š Sv. Duh 2 km, žup Bloke 5.5 km. Nm ca 740 m. Naselje jv. od Lužarjev; leži vrh gole kraške kope in je v zimskem času izpostavljeno hudi burji. Dostop le z vozom, 400 m od ban. ceste. Ilovnata zemlja, malo rodovitna. Poljedelstvo in živinoreja. Pod zaselkom teče Blatni potok (raki).

Gradiško, 20-4-1-3-0. Sr du Logatec 38 km, so zdr fin Lož 17 km, žand pTt Nova vas 7.5 km, žel Rakek 23 km, o 7.5 km, š žup Sv. Trojica 3 km. Nm 780 m. Manjša vas, ki se razprostira na z. prisojnem pobočju 828 m visokega golega hriba; nezaščitena lega v zelo hribovitem terenu; dostop po slabi poti edino z vozom, do ban. ceste 4 km. Peščena zemlja rodi slabo, primanjkljaj krijeta živinoreja in gozd (hlodi, trami). V zimskem času izdelujejo zobotrebce, ki jih prodajajo v Ljubljano.

Hiteno, 45-8-8-0-1. Sr du Logatec 41 km, so zdr fin Lož 18 km, žand pTt Nova vas 9 km, žel Rakek 26 km, o 9 km, š žup Sv. Trojica 2 km. Nm 770 m. Manjše naselje na golem pobočju, prisojna lega. Dostop po slabi obč. poti le z vozom, 4 km od ban. ceste. Kamenit, hribovit svet; peščena zemlja malo rodovitna. Kmetijstvo in živinoreja. Prodaja živine, jajc in lesa (do 30 m³). H kraju spada zaselek Fužine. 1½ ure nad vasjo na Nadliškem hribu (Taboru) se nahaja izletna točka, gradič Pajkovo (780 m) in podr. cerkev sv. Urha (856 m). Kraj je 1385 dobil od oglejskih patriarhov Baltazar Auersperg. Znamenit je radi turškega tabora, ki se je dvigal okrog sedanje cerkve, tedanje grajske kapele. Tabor oziroma grad, od Turkov imenovan »Zvezda-Tabor«, je bil obdan z močnim obzidjem, obrambnimi stolpi in nasipi. Turki so ropali in morili v Nadlišku in okolici 1546 in 1559, a so bili od grofov Auerspergov odbiti. V Valvasorjevi dobi je bil tabor-grad že zapuščen, uporabljali so ga za shrambo žita. Sledovi pa so vidni še danes. L. 1686. je dal sezidati Iv. Andrej grof Auersperg tik pod starim gradom novi grad, imenovan Nadlišek, še danes last Auerspergov. Ljudstvo je temu lovskemu dvorcu dalo ime Pajkovo. V reformacijski dobi je grad veljal za pravo luteransko trdnjavo. Protestantje so se za dobo celih 26 let (do 1598) polastili katoliške cerkve, v kateri je pridigoval Krištof Fašang, bivši blejski predikant. Na Nadliškem hribu je 1935 odkril univ. prof. dr. B. Saria kastel iz rimske dobe.

Hribarjevo, 34-4-4-0-0. Sr du Logatec 39 km, so zdr fin Lož 17 km, žand pTt Nova vas 8 km, žel Rakek 24 km, o 8 km, š žup Sv. Trojica 3 km. Nm 760 m. Vasica leži v goli kraški kotlini, ki jo s s. in z. strani oklepa bukov in jelov gozd. Zdrava prisojna lega. Po obč. cesti dostop le z vozom. Do ban. ceste 4 km. Peščena zemlja. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja živine, jajc in lesa.

Hudi vrh, 136-26-13-2-0. Sr du Logatec 35 km, so zdr fin Lož 11.5 km, žand pTt š Nova vas 2 km, žel Rakek 20 km, o 2 km, žup Bloke 1.5 km. Nm 746 m. Leži na z. pobočju hriba Brinšček ob obč. cesti I. reda; dostop z vozom in avtom, 1.2 km do ban. ceste. Pridelujejo predvsem krompir, ajdo, rž, pšenico. Zaradi dobrih travnikov goje v precejšnji meri montafonsko govedo, bavijo pa se tudi s svinjerejo in perutninarstvom. Prodaja govedi, svinj in jajc. Les prodajajo v Novo vas in Martinjak. Podr. cerkev sv. Miklavža.

Jeršanovo, 20-4-4-0-0. Sr du Logatec 40 km, so zdr fin Lož 17.5 km, žand pTt Nova vas 8.5 km, žel Rakek 25 km, o 8.5 km, š žup Sv. Trojica 2 km. Nm ca 740 m. Manjša naselbina v kotlini, ki jo obdaja bukov in jelov gozd. Dostop z vozom po obč. cesti II. reda, ki se odcepi od obč. ceste I. reda Mlaka —Sv. Trojica. Peščena, malo rodovitna zemlja. Kmetijstvo in živinoreja. Prodaja prašičev, jajc in lesa v Martinjak.

Kramplje, 37-9-8-1-0. Sr du Logatec 37 km, so zdr fin Lož 14.5 km, žand pTt Nova vas 5 km, žel Rakek 22 km, o 5 km, š Sv. Duh 0.5 km, žup Bloke 5.5 km. Nm 754 m. Kraj leži na ravnini tik ob ban. cesti Nova vas—Vel. Lašče. Prisojna lega, manj rodovitno. Poleg poljedelstva še živinoreja (prodaja perutnine, jajc in svinj v Ljubljano) in les (v Martinjak).

Lahovo, 5-1-1-0-0. Sr du Logatec 36 km, so zdr fin Lož 14 km, žand pTt Nova vas 4.5 km, žel Rakek 21.5 km, o 4.5 km, š Sv. Duh 0.5 km, žup Bloke 5 km. Nm 750 m. Samotna domačija, na goli planoti ob obč. cesti I. reda. Dostop z vsemi vozili, 0.3 km do ban. ceste. Ilovnato-peščena zemlja, rodovitnost srednja. Živinoreja. Prodaja lesa v Cerknico.

Lepi vrh, 15-4-3-1-0. Sr du Logatec 39 km, so zdr fin Lož 16 km, žand pTt Nova vas 6.5 km, žel Rakek 24 km, o 6.5 km, š žup Sv. Trojica 5 km. Nm ca 770 m. Kraj leži na s. robu Bloške planote v valoviti dolini ob vznožju golega hriba, kraj obč. ceste II. reda. Dostop z vozom. Peščena in ilovnata zemlja, rodovitnost slaba. Živinoreja. S. in sv. lepi jelovi gozdovi.

Lovranovo, 16-4-3-0-0. Sr du Logatec 39 km, so zdr fin Lož 17 km, žand pTt Nova vas 8 km, žel Rakek 24 km, o 8 km, š žup Sv. Trojica 2 km. Nm 740 m. Manjši kraj v prijazni

kotlini ob potoku Gradiščici, ki goni več vodnih naprav. Dostop po obč. poti le za vozove; njive in travniki imajo sončno lego, zemlja pa je bolj slaba. Bolje je z živinorejo. Iz lepih gozdov prodajo nekaj lesa v Martinjak.

Malni, 1-1-0-1-0. Sr du Logatec 39 km, so zdr fin Lož 17 km, žand pTt Nova vas 8 km, žel Rakek 24 km, o 8 km, š žup Sv. Trojica 2 km. Nm ca 725 m. Mlinar ob zgor. teku Gradiščice. Dostop z vozom.

Metlje, 130-21-18-2-1. Sr du Logatec 36 km, so zdr fin Lož 13 km, žand pTt š Nova vas 3.5 km, žel Rakek 21.5 km, o 3.5 km, žup Bloke 3 km. Nm 734 m. Gručasta vas leži v skrajnem j. koncu polja Resje, ki tvori podaljšek Farovškega polja. Ker požiralniki na z. robu Farovškega polja ob dolgotrajnem izdatnem deževju ne morejo sproti odvajati narasle Bloščice s pritoki, se voda razlije proti Resju in Metljam, kjer ponikne v požiralniku Brezno. Zato leži vas na položnem vznožju Županščka (1022 m) in Bloščka (1035 m). Po obč. cesti II. reda, dohod z vozom in avtom preko Hudega vrha. Do ban. ceste 3 km. Sončna lega. Pridelki zadostujejo za domačo porabo. Živinoreja in svinjereja, trgovina z lesom. 2 km jz. od vasi so našli prazgodovinske izkopanine; dalj časa so mislili, da je tu bil Metullum, središče Japodov. Sedanji lastnik razvalin je posestnik Ivan Ivančič iz Hudega vrha. Podr. cerkev sv. Antona Pad.

Mramorovo pri Lužarjih, 26-5-4-1-0. Sr du Logatec 39 km, so zdr fin Lož 16.5 km, žand pTt Nova vas 7 km, žel Rakek 24 km, o 7 km, š Sv. Duh 4 km, žup Bloke 7.5 km. Nm ca 760 m. Manjša vas, leži v hribovitem in prisojnem svetu 1 km od ban. ceste Nova vas—Vel. Lašče, na meji med Notranjsko in Dolenjsko. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja in nekaj lesne trgovine.

Mramorovo pri Pajkovem, 50-11-5-6-0. Sr du Logatec 40 km, so zdr fin Lož 17 km, žand pTt Nova vas 8 km, žel Rakek 25 km, o 8 km, š žup Sv. Trojica 2 km. Nm ca 760. Gručasta vasica ob obč. cesti I. reda Sv. Trojica—Ravnik. Dostop možen samo z vozom, 3 km do ban. ceste. Zraven spada zaselek Podpeč.

Nemška vas, 64-12-9-3-0. Sr du Logatec 34 km, so zdr fin Lož 10 km, žand pTt š Nova vas 1 km, žel Rakek 19 km, o 1 km, žup Bloke 1.5 km. Nm ca 750 m. Naselje se nahaja dober km nad Novo vasjo ob ban. cesti v prijazni dolini, potisnjeno v hrib Skrajnik. Dostop z vsemi vozili. Zelo sončna lega. Peščena zemlja. Rodovitnost srednja. Zaradi dobrih pašnikov zelo razvita živinoreja.

Nova vas, 247-47-30-10-7. Sr du Logatec 33 km, so zdr fin Lož 9.5 km, žand pTt š v kraju, žel Rakek 18 km, o Bloke v kraju, žup Bloke 0.5 km. Šola ust. 1828, 7 odd. SKJ, PJS, PRK, DKfid, Strel. druž., Gas., Smuč. klub, Skupno združ. obrtnikov v Novi vasi—Rakek. Nm 722 m. Vas obcestnega tipa, ob križišču dveh skoraj pravokotno se sekajočih cesta, leži sredi ozke in rodovitne aluvialne ravnine, ki jo v izdatni meri namaka Bloščica s pritoki. Drugo največje naselje na Bloški planoti. Šola, več trgovin in obrtniških delavnic nam priča, da je tu duhovno in gospodarsko središče za vse Bloke. Gostilne s tujskimi sobami. Izhodišče številnih smučarskih izletov. Posejana zemlja (115 ha) rodi precej dobro zlasti krompir, ajdo, rž, pšenico in zelenjavo, kar gre vse za domačo porabo. Splošno prevladuje v gospodarstvu živinoreja, ki goji dobro montafonsko govedo. Razvito sirarstvo in mlekarstvo (prodaja sira in čajnega masla). Uspešno goje svinje tudi za prodajo. Gozd (265 ha) daje dovolj bukovega in jelovega lesa, ki ga prodajajo predvsem v Martinjak. Stranski dohodek pa daje perutninarstvo, nabiranje gozdnih sadežev in sadjarstvo. Kakih 500 m nad vasjo lepa podzemska jama Sušica, iz katere je speljan vodovod. Dobro obiskovani živinski sejmi. V poletnem času šola za jadralno letalstvo. Vežbanja po bližnjih gričih. Na hribu Piškovcu (816 m) sledovi hallstattske naselbine.

Ograda, 9-1-0-1-0. Sr du Logatec 41 km, so zdr fin Lož 17 km, žand pTt Nova vas 8 km, žel Rakek 26 km, o 8 km, š žup Sv. Trojica 2 km. Nm ca 700 m. Naselje v hribovitem svetu, 1.5 km sz. od Sv. Trojice. Peščena, nerodovitna zemlja. Gozdni delavci. Slaba pot, dostop le z vozom.

Polšeče, 37-5-5-0-0. Sr du Logatec 43 km, so zdr fin Lož 19 km, žand pTt Nova vas 10 km, žel Rakek 28 km, o 10 km, š žup Sv. Trojica 4.5 km. Nm 820 m. Manjše naselje sv. od Sv. Trojice visoko v hribih. V kraj pelje obč. cesta, dostop z vozom. Poljedelstvo in živinoreja.

Radljek, 67-13-13-0-0. Sr du Logatec 28 km, so zdr fin Lož 10 km, žand pTt š Nova vas 5 km, žel Rakek 13 km, o 5 km, žup Bloke 5.5 km. Nm 755 m. Kraj se nahaja v mali kotlini ob ban. cesti pod goľm z. pobočjem Lisca (872 m). Radi sončne lege rodi žito dobro. Gozdovi na s. in v. strani Lisca dajo nekaj lesa, ki gre na prodaj večinoma v Martinjak.

Ravne, 192-36-27-9-0. Sr du Logatec 37 km, so zdr fin Lož 14 km, žand pTt š Nova vas 4.5 km, žel Rakek 22.5 km, o 4.5 km, žup Bloke 4 km. Nm 752 m. Obcestna vas ob obč. cesti I. reda na jv. robu Farovškega polja. Dostop z vsemi vozili. Prisojna lega s srednje rodovitno zemljo. Radi obsežnih pašnikov goje precej živine. Nekaj pa donašajo tudi listnati gozdovi in lesena roba, ki jo prodajajo v Sodražico. Gostilna s prenočišči. Podr. cerkev sv. Filipa in Jakoba ap.

Ravnik, 144-24-18-6-0. Sr du Logatec 38 km, so zdr fin Lož 15 km, žand pTt Nova vas 5.5 km, žel Rakek 23 km, o 5.5 km, š Sv. Duh 2 km, žup Bloke 6 km. Nm ca 750 m. Gručasta vas na s. robu Bloške planote, v jv. vznožju Gradiškega (828 m) ob obč. cesti 1.5 km od ban. ceste. Dostop z vsemi vozili. Deloma zamočvirjen svet. Prevladuje srednja posest. Poleg poljedelstva živinoreja in gozdarstvo. Podr. cerkev sv. Roka ap.

Rogovila, 11-3-1-2-0. Sr du Logatec 38 km, so zdr fin Lož 16 km, žand pTt Nova vas 6.5 km, žel Rakek 23.5 km, o 6.5 km, š Sv. Duh 2 km, žup Bloke 6.5 km. Nm 793 m. Naselje nad ban. cesto, kjer se odcepi stara cesta v Lužarje. Ilovnata zemlja, manj rodovitna. Poljedelstvo in živinoreja. Gostilna s prenočišči.

Rožanče, 36-8-5-3-0. Sr du Logatec 38 km, so zdr fin Lož 17 km, žand pTt Nova vas 8 km, žel Rakek 23 km, o 8 km, š žup Sv. Trojica 3 km. Nm ca 740 m. Manjša vasica vrh golega grička z. od Sv. Trojice. Kraj leži v prisojni legi ob obč. cesti II. reda, 3 km do ban. ceste. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja.

Runarsko, 95-16-13-3-0. Sr du Logatec 36 km, so zdr fin Lož 13 km, žand pTt š Nova vas 3.5 km, žel Rakek 21.5 km, o 3.5 km, žup Bloke 4 km. Nm 768 m. Raztegnjeno naselje ob ban. cesti z zelo sončno lego. Peščena zemlja, žito in krompir rodita srednje dobro. Radi dobrih pašnikov redijo precej živine. Tudi gozd nudi nekaj zaslužka. Gostilna s prenočiščem. Podr. cerkev Rojstva prebl. Dev. Mar.

Sleme, 32-7-6-1-0. Sr du Logatec 38 km, so zdr fin Lož 16.5 km, žand pTt Nova vas 7 km, žel Rakek 23 km, o 7 km, š žup Sv. Trojica 3 km. Nm ca 800 m. Vzvišena sončna lega na sv. pobočju Slivnice. Peščena zemlja, bolj ugodna za travnike kot za njive, zato prednjači živinoreja. Dostop možen z vozom.

Strmca, 44-7-7-0-0. Sr du Logatec 39 km, so zdr fin Lož 16 km, žand pTt Nova vas 6.5 km, žel Rakek 24 km, o 6.5 km, š Sv. Duh 2 km, žup Bloke 7 km. Nm ca 780 m. Obcestno naselje na v. robu Bloške planote. Njive na prisojnem, a peščenem svetu, rodovitnost slaba. Skoro 4 krat večji areal travnikov in pašnikov (83 ha) omogoča živahnejše udejstvovanje v živinoreji. Srednji posestniki. Dovoz po vaški poti 300 m do ban. ceste pri Lužarjih. Pri vasi se še poznajo sledovi rimskega obrambnega zidu (Ajdovski zid).

Studenec, 110-20-15-5-0. Sr du Logatec 35 km, so zdr fin Lož 11.5 km, žand pTt š Nova vas 2 km, žel Rakek 20 km, o 2 km, žup Bloke 2.5 km. Nm 758 m. Obcestna vas sredi Blok, na rahli sončni vzpetini ob ban. cesti I. reda. Površina posejane zemlje (56 ha) zadošča za domače potrebe. Dobri travniki (95 ha) rede do 30 glav goveje živine. Prodaja goveda in prašičev v Ljubljano, ter lesa v Novo vas. Gostilna s prenočiščem. Podr. cerkev sv. Petra in Pavla.

Studeno, 60-10-7-3-0. Sr du Logatec 41 km, so zdr fin Lož 8 km, žand pTt š Nova vas 2.5 km, žel Rakek 16 km, o 2.5 km, žup Bloke 3 km. Nm ca 790 m. Gručasta vas, leži v glavnem na položni terasi ob ban. cesti Grahovo—Radljek—Nova vas. V zimskem času je izpostavljena ostri burji. Peščena zemlja rodi slabo, predvsem rž, ječmen in krompir. Primanjkljaj krijeta živinoreja in gozd. Srednji posestniki. Vas se prvič omenja 1177. Podr. cerkev sv. Janeza Krstnika.

Sv. Duh, 34-6-5-0-1. Sr du Logatec 37 km, so zdr fin Lož 14.5 km, žand pTt Nova vas 5 km, žel Rakek 22 km, o 5 km, š v kraju, žup Bloke 5.5 km. Šola ust. 1911, 2 odd. Gas., PSVD, PJS. Nm 759 m. Kraj leži na prisojnem holmu kakih 200 m vstran od ban. ceste. Tla so ilovnata in peščena, bolj ugodna za travnike in pašnike. Zemljo si dele le manjši posestniki, ki jih redi kmetijstvo, v manjši meri gozd. Dostop z vsemi vozili. Podr. cerkev sv. Duha.

Sv. Trojica, 50-9-5-4-0. Sr du Logatec 39 km, so zdr fin Lož 17 km, žand pTt Nova vas 8 km, žel Rakek 24 km, o 8 km, š žup v kraju. Šola ust. 1903, 2 odd. Jav. knjiž. Nm 730 m. Gručasta vas na s. robu Bloške planote; hiše in njive leže na položnih terasah okrog cerkve in ob potoku Gradiščici, ob katerem je več vodnih naprav. Majhen areal peščene orne zemlje. Zato prehranjuje prebivalce živinoreja in trgovanje z lesom. Dostop po obč. cesti I. reda z vsemi vozili; do ban. ceste 4 km. Gostilne s tujskimi sobami. Župnija Sv. Trojica (dek. Cerknica, škof. ljublj.) ima 713 duš. Pokopališče. Župno cerkev sv. Trojice so zgradili 1686 na ukaz grofa Ivana Andreja

Auersperga, po legendi na mestu skrivnostnih prikazni. Prvotno je bila podružnica bloške prafare, od 1807 pa samostojna lokalija.

Škrabče, 48-9-4-5-0. Sr du Logatec 37 km, so zdr fin Lož 14 km, žand pTt Nova vas 4.5 km, žel Rakek 22 km, o 4.5 km, š Sv. Duh 0.5 km, žup Bloke 5 km. Nm ca 760 m. Raztreseno naselje po sončni planoti v. od Sv. Duha nad ban. cesto (6.5 km). Peščena zemlja, nerodovitna. Prebivalci se pečajo v glavnem z živinorejo in dnino. Prevladujejo kajžarji. Nekaj donaša tudi gozd. Dostop z vozom in avtom.

Škufče, 20-3-3-0-0. Sr du Logatec 38 km, so zdr fin Lož 14.5 km, žand pTt Nova vas 5 km, žel Rakek 23 km, o 5 km, š Sv. Duh 1 km, žup Bloke 5.5 km. Nm 760 m. Naselje s. od Sv. Duha, na sončnem gričku. Dostop z vozom 1 km do ban. ceste. Manj rodovitno. Precejšnja živinoreja.

Storovo, 38-9-7-2-1. Sr du Logatec 40 km, so zdr fin Lož 17 km, žand pTt Nova vas 7.5 km, žel Rakek 25 km, o 7.5 km, š žup Sv. Trojica 3 km. Nm ca 780 m. Manjša raztresena vas, leži po s. obronkih hriba Gradiško (828 m), ob obč. cesti, 4 km do ban. ceste. Obsega tudi zaselek Ravnico. Radi osojne in visoke lege ter slabe zemlje poljedelstvo ne zadostuje. Živinoreja, prodaja lesa in izdelovanje zobotrebcev (v zimskem času).

Topol, 157-27-21-6-1. Sr du Logatec 36 km, so zdr fin Lož 12.5 km, žand pTt š Nova vas 3 km, o 3 km, žel Rakek 21 km, žup Bloke 2.5 km. Nm ca 740 km. Gručasta vas, leži na jv. robu Blok, na s. pobočju najvišje bloške vzpetine Blošček (1039 m). Tla za njive so dale položne terase, ki leže iznad poplavnega območja Farovškega polja. Lepa sončna in suha lega. Vendar pa ilovnatopeščena zemlja ne nudi dovolj pridelka. Dobri travniki in pašniki redijo do 70 glav goveje živine, ki poleg svinjereje in lepih gozdov držijo gospodarstvo v ravnotežju. Izdelovanje zobotrebcev, perutnina in sadjarstvo. Prometno zvezo z 0.5 km oddaljeno ban. cesto vzdržuje obč. cesta I. reda. Dostop z vsemi vozili. Gostilna s prenočiščem.

Ulaka, 75-15-12-3-0. Sr du Logatec 32 km, so zdr fin Lož 15 km, žand pTt Nova vas 4.5 km, žel Rakek 17 km, o 4.5 km, š žup Sv. Trojica 3.5 km. Nm 742 m. Kraj leži na zamočvirjeni ravnici ob obč. cesti I. reda Vel. Bloke—Sv. Trojica. Višji svet zavzemajo polja. Ilovnata zemlja rodi bolj skromno. Živinoreja in prodaja lesa v Grahovo. Prevladuje mala posest. Dohod z vsemi vozili. V kraju so odkrili fibule iz merovinške dobe. Hrani jih Narodni muzej v Ljubljani.

Velike Bloke, 269-55-31-24-0. Sr du Logatec 31 km, so zdr fin Lož 12. km, žand pTt š Nova vas 2 km, žel Rakek 16 km, o 2.5 km, žup Bloke 3 km. Slov. kat. izobr. d. Nm 730 m. Največja naselbina na Bloški planoti ob ban. cesti II. reda. Leži v ravnini, ki jo namaka potok Bloščica. Poljedelstvo in radi obsežnih travnikov in pašnikov živinoreja v večjem obsegu (do 100 glav). Prodaja živine in jajc. Stranski dohodek nudi gozd. Nekaj obrtnikov. Gostilne s tujskimi sobami. Smuški svet. V rimski dobi je vodila skozi vas znamenita bloška pot: Trst —Stare Orgljenice—Lož—Barje—Ljubljana. Vas se omenja 1230 kot last stiške cerkve. V kraju je že od nekdaj cvetela trgovina in Bločani so znani kot prebrisani barantači. »Če Bločana ni, tudi sejma ni!« Kot prekupčevalci so hodili na sejme celo na Hrvatsko in Ogrsko. Podr. cerkev Vnebovzetja Prebl. D. M.

Veliki vrh, 154-27-17-10-1. Sr du Logatec 35 km, so zdr fin Lož 11.5 km, žand pTt š Nova vas 2 km, žel Rakek 20 km, o 2 km, žup Bloke 2.5 km. Nm 780 m. Gručasta vas na terasi v z. prisojnem pobočju hriba Veje (862 m). Poleg lepih njiv posedujejo prebivalci veliko pašnikov in travnikov, zato se pečajo v izdatnejši meri z živinorejo. Gozd le za domače potrebe. Do ban. ceste 1 km, dostop po občinski cesti z vozom in avtom. Gostilna.

Volčje, 57-10-7-3-1. Sr du Logatec 35 km, so zdr fin Lož 11.5 km, žand pTt š Nova vas 2.3 km, žel Rakek 20 km, o 2.3 km, žup Bloke 3 km. Nm ca 760 m. Vas leži v kotlini, na jv. položnem pobočju hriba Ogrnik (824 m). Peščena zemlja donaša premalo, izdatnejša je živinoreja. Dostop z vozom, do ban. ceste 1 km. Podr. cerkev sv. Volbenka šk.

Zakraj, 32-5-2-3-0. Sr du Logatec 37 km, so zdr fin Lož 15 km, žand pTt Nova vas 5.5 km, žel Rakek 22 km, o 5.5 km, š Sv. Duh 1.5 km, žup Bloke 6 km. Nm ca 780 m. Manjše naselje ob ban. cesti na sv. robu Blok. Prisojna lega v ozki, valoviti ravnini. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo.

Zales, 66-11-9-2-0. Sr du Logatec 42 km, so zdr fin Lož 18 km, žand pTt Nova vas 9 km, žel Rakek 27 km, o 9 km, š žup Sv. Trojica 1.5 km. Nm ca 730 m. Leži sv. od Sv. Trojice v hribovitem svetu. Manjša obcestna vas. Živinoreja in poljedelstvo. Bukov in jelov gozd nudi stranski zaslužek. Po obč. cesti možen dostop le za vozove. Do ban. ceste 6 km.

Zavrh, 105-14-6-8-0. Sr du Logatec 41 km, so zdr fin Lož 18.5 km, žand pTt Nova vas 9 km, žel Rakek 26 km, o 9 km, š žup Sv. Trojica 5 km. Nm ca 790 m. Raztegnjeno naselje sv. od Sv. Trojice, v hribovitem svetu. Prisojna lega izrabljena za njive, ki pa rode premalo. V ostalem živinoreja, gozdarstvo, izdelovanje zobotrebcev in dnina. V vasi prevladujejo kajžarji. Po obč. cesti mogoč dohod le z vozom, do ban. ceste 6 km

Občina Cerknica

Preb. 3558, hiš 689, posest. 541, koč. 148, najem. 254. Površina 7089 ha: njiv in vrtov 926, trav. in paš. 3244, sadovnjakov 6, gozdov 1655, ostalo 1258. Občina sestoji iz nizkega predela ob znamenitem Cerkniškem jezeru in iz obrobnih jezerskih teras, ki prehajajo na s. strani v Slivnico (1114 m), na z. v Rakovsko hribovje s Stružnikom, na j. v Javornik (1268 m), na v. pa v Bloško planoto s Križno goro (855 m). Zaradi vsakoletnih periodičnih poplav je večji del Cerkniškega polja za poljedelstvo neprikladen, izjemo tvori le 553 m visoka terasa, na kateri se nahaja vas Dolenje Jezero. Vendar pa tudi tu dosežejo vode katastrofalno višino. Glavna naselja so nanizana ob ban. cesti Rakek—Stari trg, manjša pa leže ob s. pobočju slabo pogozdene Slivnice. Hribovito ozemlje namaka več potokov, ki pritečejo v jezero iz dolomitne Slivnice (Cerkniščica, Grahovščica, Žirovniščica); ob njih je več vodnih naprav. Radi izrazito kraškega značaja je poljedelstvo manj razvito, zato se prebivalstvo bavi v večji meri z živinorejo (izvoz živine) in sadjarstvom. Gozdni sadeži (gobe), v jezeru obilica dobrih in žlahtnih rib. Glavni vir zaslužka pa nudi trgovina z lesom, ki ga v veliki meri konsumira sosednja Italija. Znamenitost občine je presihajoče Cerkniško jezero (ca 550 m). Poznali so ga že Rimljani, a večji popisi so nam znani šele iz 17. in 18. stol. (Valvasor, Steinberg, Hacquet, Gruber). Vsekakor ga je najbolj poznal domačin G. Kebe (1799—1885) iz Dol. Jezera, ki ga je opisal v »Novicah« 1860. Iz novejše dobe imamo Gavazzijevo proučitev ter Žirovnikov in Kabajev opis. Cerkniško polje je največje kraško polje v porečju Ljubljanice. Dolgo je 10 km, široko največ 5 km, v sz. delu med Goričico in Dolnjim Jezerom le nad 1.5 km. Poplavna površina ob najvišjem vodnem stanju meri 2345 ha. V splošnem prevladujeta na obrobju dve glavni geološki formaciji: dolomit in apnenec. Pod aluvialnim dnom Cerkniškega polja imamo tudi apnenec; mnoge ponikve na različnih krajih jezerskega dna nam pričajo, da so tla luknjičasta. Spomladi, ko se taja sneg, in ob nastopu daljšega deževja se napolni Loško polje (570 m) z ogromno množino vode, ki nato ponikne pri Danah poleg Starega trga pri Ložu in odteka pod zemljo proti Cerkniškemu polju. Tu imamo v skrajnem jv. kotu polja v velikem polkrogu izvirek za izvirkom (med katerimi je najmočnejši Obrh), ki se združijo v glavno strugo Stržen. Poleg vodovja iz Loške doline dobi Cerkniško jezero mnogo vode še nadzemskim potem zlasti z dolomitne Slivnice in z Bloške planote. Glavni ponori, skozi katere odteka vsa ogromna vodna masa proti Planinskemu polju in Ljublj. Barju, se nahajajo v skrajnem jz. kotu jezera. Najvažnejši je Velika Karlovica; ob pobočju Javornika pa skupina Nart, Kamenje in Svinjska jama. Tudi v dnu Cerkniškega jezera in v tkzv. Zadnjem kraju je vse polno ponikev, ki pa vodo slabo odvajajo. Najvažnejše so: Ponikve, Levišča, Retje, Vodonos in Rešeto. Vsi ti ponori in ponikve ne morejo ob času deževja ali spomladi sproti odvajati dotekajoče vode, vrh tega leže glavni ponori više nad dnom polja, radi česar se male in srednje vode razlijejo, še preden pričnejo ponori delovati. Mnoge številne ponikve v dnu polja pa radi male kapacitete skoro ne pridejo v poštev. Iz teh vzrokov se Cerkniško polje napolni že v nekaj dneh in voda ostane v njem po več mesecev. Padavine v povodju Cerkniškega polja so zelo visoke in znašajo povprečno 1640 mm letno. Radi omiljenja poplav, predvsem pa, da se odvede zastajajoča nizka voda, radi katere so veliki kompleksi zemlje za kulturo izgubljeni, so se pričela v novejšem času obsežna melioracijska dela. Prvi generalni projekt je izdelal ing. Vincentini iz Trsta (1875). Z delom je nadaljeval ing. Putick (1888), nato so raziskovalna dela počivala do 1921, ko se je ustanovila Vodna zadruga v Cerknici, ki ima namen pričeti z novimi melioracijskimi deli.

Cerknica, trg, 1409-273-190-83-150. Sr du Logatec 29.8 km, so žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Rakek 6 km. Šola ust. 1827, 9 odd. Strok. nad. š., Trg. nad. š., Kmet. nad. š. Društva: SKJ, ČD, Gas. z godbo, PCMD, Podr. Branibor, Protitub. liga, Tuj. prom. d., Kat. akcija, Prosv. d., Smuč. d. 2 zdravnika. Vodovod. Električni tok iz elektrarne Žiri. Nm 575 m. Trg leži na sz. robu Cerkniškega polja na vzvišeni obli kopi, vršaju Cerkniščice, ob vznožju 1114 m visoke Slivnice. Skozi trg vodi ban. cesta I. reda v Stari trg. Le majhen del trga je ob glavni cesti na ravnem. Večina poslopij je zgrajenih na prijaznem gričku, ki ga na j. in v. obliva potok Cerkniščica. Poleg obrti

in trgovine, ki pa redi le manjši odstotek prebivalstva, nudi glavni vir dohodkov poljedelstvo in gozdarstvo, zlasti pa prevažanje lesa na ž. p. Rakek. Sadjarstvo in živinoreja ter ribolov. Čedno in ceneno letovišče. Hotel in gostilne s tujskimi sobami. Lepi izleti na Slivnico (1114 m, 2 uri), preko Kožljeka in skozi Pekel na Borovnico itd., vsi tudi izredno ugodni za smučarje. Posebna privlačnost za tujce je Cerkniško jezero (gl. pregled občine).

Prazgodovinsko obljudenost dokazujejo izkopine v bližini C. V Tržišču so 1877 odkopali več grobov iz hallstattske dobe. Na z. najnižjem vrhu Slivnice z značilnim imenom »Na gradišču« (858 m), so odkrili prazgodovinsko taborišče. Po ljudskem izročilu je tu nekdaj stal velik in mogočen grad. Gradišče, verjetno keltska utrdba, je stalo na vzvišeni mizasti ravnici; bilo je obdano z nasipom in utrjeno z obzidjem. (Izkopavanje je šele pričel 1935 dr. Rajko Ložar.) V rimski dobi je vodila mimo Cerknice cesta iz Trsta v Ljubljano. V njeno obrambo so bile zgrajene »rimske šance«, tudi »ajdovski zid« danes imenovane. Znano je bilo Rimljanom menda tudi že Cerkniško jezero, zvano »lagus lugeus« ali »lugea palus« (omenja ga Strabo). V srednjem veku so dobili oglejski patriarhi 1040 od Henrika III. 50 kraljevskih kmetij z vsemi pritiklinami v C. in sosednjih vaseh. Radi prirodnih lepot so oglejski patriarhi večkrat bivali v C. Ob živi prometni cesti, ohranjeni še iz rimske dobe, se je zelo zgodaj razvila večja naselbina, ki je kmalu dobila trške pravice. Prvotni trg je stal po legendi v pol ure oddaljenem Viševku. Ko pa je bil od sovražnikov razrušen, so postavili nov sedanji trg okrog cerkve. Trg je bil prvotno last oglejskih patriarhov, od 10. stol. pa graščine Hasberg pri Planini. Tržani so se večinoma bavili z obrtjo in trgovino. Cvetela je posebno trgovina s soljo, ki so jo tovorili tod mimo iz Primorja na Kranjsko in Štajersko. Po isti poti so vozili les v Italijo.

Turki so prvič napadli Cerknico 1472, ko so poleg trga požgali tudi cerkev (latinski napis z letnico 1472 v župni cerkvi pri stranskih vratih). Nadaljni turški napadi so bili 1476, 1480, 1490, 1522, 1559 in 1560. Tržani so v tej dobi zgradili okrog cerkve tabor, ki je imel pet močnih stolpov. Danes sta dva stolpa združena s cerkvenim obzidjem. L. 1527. so se morali tržani z okolnimi kmeti umakniti v trdnjavo Šilentabor ter tako prepustiti svoje domove v trgu požiganju in plenjenju Turkov. Kuga je posebno hudo morila v trgu 1476 in 1578. Umrle so tedaj pokopavali zunaj trga; tam so sezidali kapelico sv. Roka, ki so jo v letih ponovne kuge: 1630, 1644 in 1646 povečali v cerkev sv. Roka. V dobi franc. okupacije so bili Francozi 1813 premagani v neposredni bližini trga. Večji gospodarski napredek beleži C., odkar je bila 1826 zgrajena cesta iz Ribnice čez Bloke v Cerknico in odkar je 1857 izpeljana železnica Ljubljana—Trst. Pol ure od Cerknice so razvaline dvonadstropnega gradu Loško. Prvotni grad je bil samo nekak obrambni stolp, last plemičev Palmburg. Pozneje je grad prešel v roke opatov iz Bistre, ki se tu navadno poleti prebivali. Pot od Cerknice proti gradiču se še danes imenuje »prelatova pot«. Po razpustitvi bistriškega samostana je vlada grad prodala, nakar je večkrat menjal lastnike. Še danes ohranjeni grad je sedaj last rodbine Pogačnik.

Župnija Cerknica (dek. Cerknica, škof. ljublj.) ima 4128 duš. Pokopališče sv. Janeza s cerkvijo. Žup. cerkev Roj. Dev. Mar. Prvotno cerkev, ki je bila domnevno iz 9. stol., so 1472 požgali Turki, o čemer priča spominski kamen, vzidan v 1482 zgrajeno cerkev, ki se je ohranila do danes. Je dvoranska stavba v slogu poznogotskih župnih cerkva po kranjskih mestih. Rebrasti svod nad triladijsko pravokotno dvorano sloni na slokih stebrih. Kamnoseški okras sklepnikov in konzol je primitiven, a zanimiv, presbiterij pa na vseh treh straneh rebrasto obokan. Tudi župnija je zelo stara, omenja se že 1247. Med 1359 in 1365 je bila inkorporirana samostanu v Bistri, kar je bilo 1395 ponovno potrjeno. Menihi tega samostana, lastniki graščine Loško, so bili odslej tudi cerkniški župniki, dokler ni bil samostan 1782 razpuščen. Vendar so patronatske pravice obdržali do danes vsakokratni lastniki graščine Loško. Cerkveno je prafara s pozneje izločenimi župnijami Begunje, Grahovo, Planina in Unec pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Luteranstvo je širil v župniji poluteranjeni cerkniški župnik Vincenc Perger (1581—1593), toda brez trajnega uspeha, saj je protireformacijska komisija 1603 klicala samo še dva protestanta na odgovor. V C. rojeni: Ambšel Anton, S. J. (1749—1821), fizik in matematik, član Acad. operosorum; Gerbič Fran (1840—1917), glasbenik, pevovodja in skladatelj; Mikče Jakob (1879—1864), cerkv. podobar in slikar; dr. phil. et med. Šerko Alfred, prof. med. fak. in bivši rektor univerze v Lj.; p. Učak Valerijan (r. 1883), prior ljublj. križ. reda, preds. Karitativne zveze.

Dolenja vas, 499-113-104-9-20. Sr du Logatec 29.6 km, so žand zdr fin o pTt š žup Cerknica 1.7 km, žel Rakek 5.2 km. Gas. Elektr. razsvetljava. Nm 553 m. Večja vas obcestnega tipa ob obč. cesti I. reda na sz. terasi Cerkniškega polja ob obeh bregovih Cerkniščice. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo, ribarstvo, lesna industrija. Gostilne, trgovine, obrtniki. Izhodišče k znamenitim požiralnikom Velika in Mala Karlovica, Narte, Svinjska jama s krasnimi kapniki. Nad Svinjsko jamo razvaline nekdanjega gradu Karlovca. Podr. cerkev sv. Lovrenca. V Dol. vasi rojen 1889 Sterle Franc, akad. slikar, portretist, voditelj »Probude«.

Dolenje Jezero, 276-50-45-5-10. Sr du Logatec 31.5 km, so žand zdr fin o pTt š žup Cerknica 1.7 km, žel Rakek 7.3 km. Gas. Nm 553 m. Manjša vas obcestnega tipa. Leži tik ob Cerkniškem jezeru, 2 km j. od Cerknice ob obč. cesti. Dostop z vsemi vozili. Gostilna s prenočiščem. Poljedelstvo in ribarstvo. Podr. cerkev sv. Petra z ravnim, lesenim, kasetiranim stropom, razdeljenim v polja. Zgrajena 1692. Tu rojen Hebe Gregor (gl. opis Cerkn. jezera).

Grahovo, 466-91-70-21-30. Sr du Logatec 35.8 km, so zdr fin o Cerknica 6 km, žand pT š žup v kraju, žel Rakek 12 km. Šola ust. 1863, 6 odd. Kmet. in gosp. nad. š., SKJ, PRK, Slov. kat. izobr. d., Kolo j. s., PJS, Gas., Strel. druž., Dkfid. Vodovod. Nm 569 m. Gručasta vas ob ban. cesti I. reda Cerknica—Stari trg ob vznožju Slivnice na obeh bregovih potoka Grahovščice, v skrajnem v. kotu Cerkniškega polja. Tu se odcepita ban. cesti II. reda na Velike Bloke in na Žirovnico—Gor. Jezero—Loška dolina. Avtobusna zveza Rakek—Stari trg. Prebivalstvo se peča s kmetijstvom, živinorejo in gozdarstvom. Obrtniki, trgovine, gostilne s prenočišči. Župnija Grahovo (dek. Cerknica, škof. ljublj.) ima 1219 duš. Župna cerkev Brez. spoč. Dev. M. se prvič omenja 1526. Prvotno podr. cerkniške prafare je postala 1785 lokalna kapelanija in 1870 župnija.

Mahneti, 61-10-7-3-0. Sr du Logatec 36.9 km, so žand zdr fin o pTt žup Cerknica 7.9 km, žel Rakek 13.9 km, š Sv. Trójica 4 km. Nm ca 540 m. Manjša vas na s. pobočju Slivnice ob obč. cesti I. reda Podslivnica—Bloke, 7.9 km sv. od Cerknice. Dohod z vozom. Kmetijstvo.

Martinjak (z naseljem Viševek-Marof), 284-51-44-7-30. Sr du Logatec 33.8 km, so zdr fin o pTt žup Cerknica 4 km, žand š Grahovo 2 km, žel Rakek 10 km. Nm 557 m. Vas leži med Cerknico in Grahovim ob ban. cesti I. reda ob j. vznožju Slivnice. Avtobusna zveza z Rakekom. Poljedelstvo. Obrtniki, gostilne. Podr. cerkev sv. Vida muč., zgrajena 1621, slovi radi lesenega, ravnega, kasetiranega stropa.

Otonica, 33-5-3-2-0. Sr du Logatec 35.3 km, so žand zdr fin o žup Cerknica 6.6 km, žel Rakek 12.6 km, pTt š Begunje 5 km. Nm ca 620 m. Vasica leži na s. pobočju Slivnice ob obč. cesti I. reda Podslivnica—Vel. Bloke, 6.6 km od Cerknice. Dohod z vozom. Poljedelstvo.

Podskrajnik, 25-7-4-3-2. Sr du Logatec 28 km, so žand zdr fin o pTt š žup Cerknica 1.8 km, žel Rakek 4.2 km. Nm ca 560 m. Manjši kraj ob ban. cesti I. reda Rakek—Cerknica ob vznožju hriba Skrajnik (649 m). Avtobusna zveza. Gostilna s prenočiščem. Poljedelstvo.

Podslivnica, 63-13-9-4-2. Sr du Logatec 37.5 km, so žand zdr fin o žup Cerknica 8.5 km, žel Rakek 14.5 km, pTt Begunje 8.2 km, š Sv. Trojica 3.7 km. Nm 652 m. Leži na terasi pod s. vznožjem Slivnice ob obč. cesti I. reda, ki pelje na V. Bloke. Dostop tudi z avtom. Izvirek za vodovod Cerknica—Rakek. Poljedelstvo.

Zelše, 88-18-13-5-0. Sr du Logatec 26 km, so žand zdr fin o pTt š žup Cerknica 3.8 km, žel Rakek 3 km. Nm 570 m. Vasica leži na sz. strani Cerkniškega polja, ob obč. cesti I. reda, pod hribom Stražnik (645 m), tik ob ital. meji. Dostop mogoč z vsemi vozili. Poljedelstvo. Podr. cerkev sv. Volbenka šk., zgrajena 1680.

Žirovnica, 354-58-52-6-10. Sr du Logatec 36.6 km, so zdr fin o Cerknica 6.8 km, žand pT š žup Grahovo 0.8 km, žel Rakek 12.8 km. Gas. Nm 578 m. Večja obcestna vas leži ob jv. robu Cerkniškega polja, ob ban. cesti II. reda Grahovo—Gor. Jezero—Stari trg. Poljedelstvo in gozdarstvo (žage), mlini. Gostilna s prenočiščem. Podr. cerkev sv. Pavla stoji ob vasi na gričku. Pokopališče. Bližnja božja pot k Sv. Križu (¾ ure).

Občina Dolenji Logatec

Preb. 2199, hiš 322, posest. 209, koč. 113, najem. 176. Površina 3060 ha: njiv in vrtov ca 209, trav. in paš. ca 1555, sadovnjakov ca 6, gozdov ca 1235, ostalo 55. Občina zavzema jv. del aluvialne Logaške kotline ter ozek rob kraškega hribovitega sveta (kredni apnenec) ob obeh straneh žel. proge do s. roba Planinskega polja. Razen spodnjega toka Logaščice,

v občini ni tekoče vode. Vendar pa je občina s pitno vodo dobro preskrbljena (vodovod). Podnebje je zelo zdravo in sončno. Orna zemlja je pretežno peščena in precej plodna. Vendar pridelek ne zadostuje. Občina je usmerjena izrazito na gozdarstvo, kajti gozd zavzema dobro polovico celokupne površine. Vasi leže ob dobrih komunikacijah, kar je zlasti važno radi hitrejšega prevoza lesa. Skoro ves les gre v Italijo. V manjši meri so zastopani trgovci, obrtniki in uradniki; ti prebivajo v Dol. Logatcu, ki je sedež sreza in drugih politično upravnih uradov in kulturnih ustanov. Občina ima vse pogoje, da se razvijejo prijetna letovišča, kajti vsa okolica je poraščena s krasnimi smrekovimi gozdovi, ki nudijo nebroj lepih izletov, v zimi pa smučarjem krasne smuške terene.

Blekova vas, 181-28-20-8-12. Sr Logatec 1.3 km, so Logatec 2 km, du žand zdr fin o pTt š Dol. Logatec 1.5 km, žel Logatec 1.5 km, žup Gor. Logatec 2 km. Nm 498 m. Vas leži na ravnini ob drž. cesti Ljubljana—Trst na z. strani Logaškega polja. Peščena zemlja, srednja rodovitnost. Prebivalstvo se peča v glavnem s poljedelstvom in gozdarstvom. Po ustnem izročilu je ta vas najstarejša naselbina v Logatcu. Vas je pogorela 1874.

Brod, 230-29-20-9-14. Sr du zdr žel Logatec 0.3 km, so Logatec 3 km, žand fin o pTt š žup Dol. Logatec 0 km. Nm 498 m. Kraj leži ob drž. cesti Ljubljana—Trst ob desnem bregu Logaščice in je povezan z vasjo Čevico in Dol. Logatcem v tesno strnjeno celoto. Peščena zemlja, rodovitnost srednja. Gozdarstvo je glavni vir dohodkov.

Čevica, 416-64-44-20-18. Sr du zdr žel Logatec 0 km, so Logatec 3 km, žand fin o pTt š žup Dol. Logatec 0 km. Nm 498 m. Vas leži sredi Logaške kotline ob drž. cesti Ljubljana—Trst in je povezana z vasmi Dol. Logatec, Brod in Blekova vas v strnjeno celoto. Poljedelstvo in gozdarstvo. Gostilne s tujskimi sobami. Vas je pogorela 1874. Podr. cerkev sv. Jožefa je bila zgrajena v prvi pol. 16. stol., sodeč po tlorisu. Ladja je pravokotna, nekoliko ožji presbiterij je zaključen s tremi stranicami osmerokotnika. Sedanja notranjščina je iz srede 18. stol. Freska Mar. kronanje (Fr. Ks. Oblak).

Dolenji Logatec, 1082-174-100-74-116. Sr zdr žel Logatec v kraju, so Logatec 3 km, du žand fin o pTt š žup v kraju. Sedež sreza. Šola ust. 1878, 7 odd. Strok. nad. š., obča obrtna š. Sokol. in prosv. knjiž., SKJ, RK, JUU, JS, PJS, Gas., Protitub. liga, Esp. klub, Strel. druž., Pev. d. »Logatec«, Udruž. voj. inv., Lov. klub, Smuč. klub, Tuj. prom. d., Kat. prosv. d., Skupno združ. obrtnikov, Združenje trgovcev za srez Logatec. Nm 498 m. Kraj leži sredi Logaške kotline ob železnici in drž. cesti Ljubljana—Trst. Važno trgovsko središče na Notranjskem. Živahni živinski sejmi. Lesna industrija (parne žage) in trgovina. Izvoz lesa, drv in goveje živine v Italijo in Francijo. Ugodno letovišče. L. 1930. je bilo zgrajeno moderno urejeno kopališče s filtrirano vodo, sportnim bazenom, prhami in igriščem. Izhodišče lepih izletov v bližnjo in daljno okolico. Markirana pota. Kraj ima električno razsvetljavo in vodovod. Gostilne s tujskimi sobami. Uradniki, obrtniki in trgovci; ostali se preživljajo s poljedelstvom, z delom na žagah in pri železnici.

Že v starem veku je bil Logatec važna naselbina (Longaticum) in poštna postaja na znameniti rimski cesti, ki je držala iz Ogleja čez Hrušico v Ljubljano. Še so vidni ostanki rimskih zidin, ki jih je ljudstvo nazvalo »Ajdovski zid« ali »Rimske šance«. Rimski naselbini je neposredno sledila slovenska, ki je zadržala rimsko krajevno ime (Longaticum — Logatec). Tudi v srednjem veku je ostal Logatec križišče prometnih-tovornih potov, ki so ohranila staro smer. Tu se je cepila tovorna pot čez Hrušico proti Gorici in druga iz Planine čez Martinj hrib proti Vrhniki; po slednji so Čiči tovorili sol na Kranjsko. Iz Logatca je dalje vodila tovorna pot na Krvave jame in čez Rovte v Poljansko dolino. V Valvasorjevi dobi so bili Logačani skoro sami tovorniki, ki so prenašali iz Vipave, Trsta, s Krasa in Goriškega vino ter drugo blago proti Ljubljani, Gradcu in Dunaju. Ko so 1584 uvedli redno poštno zvezo med Gradcem in Benetkami, je postal kraj važna poštna postaja. L. 1728. je pošta krenila iz Vrhnike na Planino in Logatec je ostal ob strani. Ko je bila zgrajena današnja Dunajska cesta, je mesto dotedanjega tovornega krenil skozi Logatec vozni promet. Prometni pomen kraja je bil potenciran z dograditvijo južne železnice mimo Gor. Logatca (1857) in okrajne ceste Idrija—Logatec (1858). L. 1875. so prenesli okrajno sodnijo in glavarstvo iz Planine v Logatec. Na turško dobo spominjajo »Krvave jame«, t. j. kraj borb s Turki 1480. Krajevno ime »Turški klanci« spominja na neuspeli turški napad 1491. Nadaljni turški napadi so bili 1496—1498 in 1522. V obrambo proti njim je obstajal v Dol. Logatcu obrambni tabor in drugi v Cerkovski vasi. V francoski dobi je imel v Logatcu general Bernadotte glavni stan. L. 1797. je bival v vasi sam Napoleon I. Požari so uničili vas 1807, 1815 in 1876. Kuga je morila 1480, 1836 in 1866.

Župnija Dol. Logatec (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 2021 duš. Pokopališče sv. Jožefa. Župna cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1526 v zap. cerkv. drag. Sedanja cerkev je bila zgrajena 1794—1800. Fasado so pozneje prenovili in dozidali nov presbiterij. Kljub dvakratni povečavi estetsko dovolj ugodna. Ladja je vzdolžen oktogon, presbiterij za polovico podaljšan. Leseni glavni oltar, odlično delo iz ca 1800. Stranska oltarja in ostala oprema delo iste roke. Prvotno podr. vipavske in nato vrhniške prafare in gornjelogaškega vikariata, je cerkev postala župnija 1909. Blizu župnišča razvalina stare enonadstropne hiše, tip vrhniško-logaške kmečke hiše iz 1. pol. 18. stol. V Dol. Logatcu rojen 1887 dr. Gosar Andrej, publicist in politik (kršč. soc.), univ. prof.

Martinj hrib, 290-27-25-2-16. Sr Logatec 0.5 km, so Logatec 4 km, du žand fin o pTt š žup Dol. Logatec 1 km, zdr Logatec 0 km, žel Logatec 1 km. Nm 490 m. Obcestna vas, leži ob ban. cesti Logatec—Planina, kraj žel. proge na jz. robu Logaškega polja. Peščena zemlja rodi slabo. Tudi tu je glavna panoga gozdarstvo. Prodaja lesa v Italijo. Zidana kapelica spominja na kugo, ki je morila v Logatcu 1836. Kapela v obliki stebra na desni strani vasi je iz turške dobe.

Občina Gorenji Logatec

Preb. 1101, hiš 199, posest. 77, koč. 104, najem. 17. Površina ca 2077 ha: njiv in vrtov ca 124, trav. in paš. ca 1241, sadovnjakov ca 16, gozdov ca 642, ostalo 54. Občina se razprostira vzdolž ital.-jugosl. drž. meje od Hotedršice do Grčarevca, na žel. progo blizu žel. p. Dol. Logatec, odtod na Žibrše in nazaj na Hotedršico. Sestoji iz dveh različnih delov: iz aluvialnega, deloma zamočvirjenega Logaškega polja (ca 480 m), ki ga napajata Črni potok in Reka, dotekajoča s sz. strani, in iz dveh više ležečih kraških planot, ki v obliki precej poraslega valovitega gričevja (500—600 m) oklepata Logaško polje s s. in j. strani. Večje vasi leže predvsem ob drž. cesti Ljubljana—Trst, poedini zaselki in vas Žibrše pa so raztreseni po s. dolomitnem gričevju. Zemlja je srednje plodna. Površina posejane zemlje od celokupnega areala nam jasno priča, da poljedelstvo nikakor ne zadostuje; zato prevladuje v gospodarstvu živinoreja in gozdarstvo. Večino lesa prodajajo trgovcem v Logatec. Glavna prometna zveza je drž. cesta Ljubljana—Trst in ban. cesta Hotedršica—Kalce—Planina.

Gorenja vas, 282-51-19-26-5. Sr Logatec 2.6 km, so Logatec 0.6 km, du zdr Logatec 3 km, žand fin Dol. Logatec 3 km, žel Logatec 3.5 km, o pTt š žup Gor. Logatec 0.6 km. Nm 480 m. Obcestna vas, leži na jz. robu Logaškega polja, pred sotočjem Reke in Črnega potoka. Dohod po obč. cesti z vsemi vozili. Obsega tudi zaselke Grad, Klance, Podstrmec in Reko. Peščena, deloma zamočvirjena zemlja, srednje rodovitna, ne nudi dovolj prehrane, zato dajeta živinoreja in gozdarstvo kmetom glavni dohodek. Mlini in žage. Gostilna. Podr. cerkev sv. Janeza Ev. se prvič omenja 1526. Notranjščina je iz 2. četrtine 18. stol.

Gorenji Logatec, 426-77-26-46-5. Sr du zdr Logatec 2 km, žand fin Dol. Logatec 2 km, so Logatec v kraju, žel Logatec 3 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1814, 5 odd. Sok. in prosv. knjiž., SKJ, Gas., Kat. prosv. d., PSVD, Protitub. liga. Nm 486 m. Obcestna vas ob drž. cesti Ljubljana—Trst. Leži na kraški planoti v z. delu Logaškega polja. Ozko dolino zapira na sz. hrib Velike bukve (579 m), na v. pa Sekirica (545 m). Pred vasjo se združita Črni potok in Reka v Logaščico, ki žene več mlinov in žag ter pod Dol. Logatcem ponikne. Srednje rodovitna ilovnata zemlja donaša dovolj za domačo porabo. Izredno razvita lesna trgovina. Poleg Rakeka je tu eno največjih tržišč na Notranjskem. Pred svetovno vojno letovišče Tržačanov in Rečanov. Gostilne s prenočišči. V bližini je več podzemeljskih jam (Dolarjeva v Kališah, Gradišnica). Izletna točka v Žibrše in Ravnik z lepim razgledom. Zaselek Cerkovska vas je pogorel 1874. Prvotni logaški grad je stal s. od Logatca na griču Taboru; že v Valvasorjevi dobi je bil v razvalinah. Grad v sedanji obliki izvira iz zač. 17. stol. Od 1848 je last kneza Windischgrätza, ki ga je odstopil za prostore drž. uradov. Lep kamenit portal z rustiko.

Župnija Gorenji Logatec (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 1230 duš. Pokopališče pri sv. Janezu. Župna cerkev Dev. M. sv. Rožnega venca se omenja 1526. Sedanja stavba je iz 1754; kaže arhitekt. znake srede 18. stol., a je radi povečanja 1904 izgubila zlasti v zunanjščini svoje prvotno lice. Prvotno je imela obliko križa z neenakimi kraki, ob prezidavi je bil prednji krak porušen, zadnji (presbiterij) je oktogon. Po-

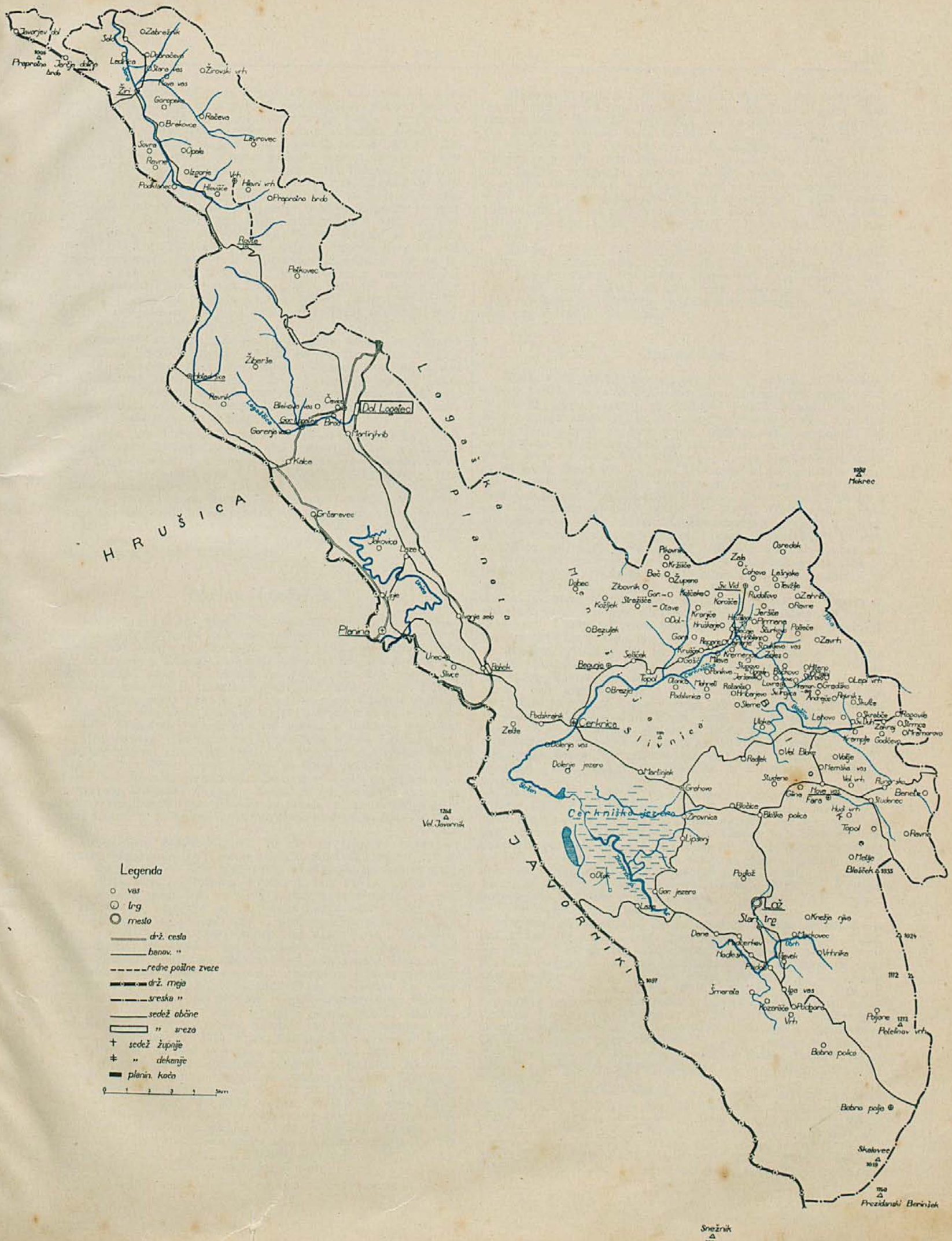
HRUŠICA
Logaška planota
JAVORNIKI
Cerknica
Planina
Del. Logatec
Žiri
Žbrje
Lazec
Unec
Slivnica
Cerkniško jezero
Laž
Stari trg
Pogled
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne pošlne zveze
drž. meja
sreska "
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča

memben je glavni oltar iz 2. pol. 18. stol., stranska sta iz ca 1840. Ostala oprava iz 2. pol. 19. stol. Cerkev, nekdaj imenovana »Marija v Leševju«, je bila znamenita božja pot. Prvotno je bila podr. vipavske prafare in nato vrhniške župnije. Iz slednje se je izločila najprej kot ekspozitura, od 1689 je vikariat in od 1862 župnija. Vendar se kot vikariat navaja že 1296 v desetinskem dajatvenem seznamu oglejske dieceze. Cerkveno je pripadala do 1461 oglejskim patriarhom. Tedaj je bila skupno z vrhniško materjo župnijo in vsemi pozneje izločenimi župnijami inkorporirana ljubljanski škofiji. Župnija je mati vikariata v Hotedršici (od 1746) in župnije v Dol. Logatcu (1909). Podr. cerkev sv. Križa na Taboru (612 m) je brškone najstarejša logaška cerkev in po ustnem izročilu prvotno tudi župna cerkev. L. 1765. je bila predelana. Ladja, ki se od fasadne stene razširja v ozadje, je svodena z ornamentalno poslikanim križnim svodom. Oltar iz 1. pol. 19. stol. V Gor. Logatcu (Cerkovski vasi) rojena: dr. Cerk Josip (1881—1912), geograf in speleolog; Milavec Ivan (1874—1915), orglarski mojster (orgle v ljublj. stolnici).

Kalce, 183-42-11-29-2. Sr du zdr Logatec 4.5 km, so Logatec 2 km, žand fin Dol. Logatec 4.5 km, žel Logatec 5 km, o pTt š žup Gor. Logatec 2 km. Nm 490 m. Obcestna vas na zložni terasi ob drž. cesti Ljubljana—Trst. Vključuje zaselek Grčarevski vrh. Peščena zemlja rodi predvsem krompir in žito. Ker pa kmetijstvo ne nudi dovolj, si prebivalci iščejo zaslužka v gozdu; les prodajajo v Logatec. Gostilna.

Žibrše, 210-29-21-3-5. Sr du zdr Logatec 6 km, žand fin Dol. Logatec 6 km, so Logatec 4 km, žel Logatec 6.5 km, o pTt žup Gor. Logatec 4 km, š v kraju ust. 1924, 1 odd. Nm ca 680 m. Raztresena hribovska vas na j. pobočju Senčurjevega vrha (724 m): tkzv. Blekovske Žibrše v nasprotju z Rovtarskimi. Peščena zemlja rodi komaj za domačo porabo. Prometno zvezo (do drž. ceste 6 km) predstavlja dobra obč. cesta. Dostop z vozom. Glavni del površine tvorijo pašniki in travniki, zato je živinoreja močneje zastopana in poleg nje gozdarstvo. Samotne kmetije. Lepa izletna točka.

Občina Hotedršica

Preb. 818, hiš 125, posest. 85, koč. 37, najem. 16. Površina 1360 ha: njiv in vrtov 164, trav. in paš. 1080, sadovnjakov 2, gozdov 100, ostalo 14. Obmejna občina kraškega značaja, leži v z. delu sreza. Obsega hribovito ozemlje, ki ga v s. delu pokriva mešan gozd. Po izsekah in lazih je opaziti posamezne samotne kmetije in zaselke. Najvišjo točko doseže Bescev hrib (734 m), čigar vrh je gol in razgleden. Občino namaka več potokov kraškega značaja: Žejski potok se steka v Hotenko, ki v Hotedršici ponikne; Črni potok in Reka se pri Gor. Logatcu strneta v eno strugo, ki ponikne v Dol. Logatcu. Zaradi peščene in skalovite zemlje je rodnost bolj slaba. Sicer uspevajo vse žitne vrste, vendar pa letni pridelek ne zadostuje. Več donaša živinoreja, zlasti mleko, ki ga dobavljajo v Logatec (do 450 l dnevno). V Italijo pa izvažajo letno do 3000 m³ različnega lesa. Glavno prometno os predstavlja ban. cesta Hotedršica—Kalce—Logatec, obč. ceste pa vodijo v notranjost.

Hotedršica, 619-98-66-32-12. Sr du zdr Logatec 11 km, so Logatec 9 km, žand o pT š žup v kraju, fin Dol. Logatec 11 km, žel Logatec 12 km. Šola ust. 1845, 3 odd. Javna knjiž., SKJ, Gas., Strel. druž., Čitalnica, Prosv. d. Nm 546 m. Večja vas, tesno ob drž. meji, leži na kraški planoti ob Hotenki, v ozki dolini, ki jo zapirajo na z. Babne Laze (597 m), na v. pa Sv. Barbara (674 m). Radi slabih požiralnikov potok ob hujšem deževju poplavi ves spodnji del vasi. V vas vodi ban. cesta Kalce—Hotedršica. Do drž. ceste 6 km. Vodovod. Radi slabe peščene zemlje se prebivalstvo peča bolj z živinorejo. Do 400 l mleka prodajo dnevno v Logatec. Glavni dohodek prebivalstvu pa nudi gozd: izdelava škafov in sodov ter izvoz lesa v Italijo (letno do 2000 m³). Gostilne s tujskimi sobami. Župnija Hotedršica (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 732 duš. Župna cerkev sv. Janeza Krstnika se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526. Novo, zelo majhno cerkev so zgradili 1707. Ko je 1866 pogorela, so 1869—1871 zgradili novo. Zgrajena je v psevdo romanskem slogu, v baročni tradiciji, v obliki križa, osrednji prostor je svoden s kupolo. Od prejšnje cerkve sta ostala zvonik in del presbiterija. Oltarje je napravil J. Tavčar iz Idrije (1871), freske so delo Čeha J. Hübscha (1912). Cerkev je bila sprva podružnica vrhniške prafare ozir. logaškega vikariata, 1746 je postala vikariat, 1864 pa župnija. Do 1904 je bila podrejena vrhniški, od 1904 do 1918 idrijski in od 1918 ponovno vrhniški dekaniji. Iz H. je doma Albrecht Ivan (r. 1893), pesnik in pisatelj.

Ravnik, 89-13-10-3-1. Sr du zdr žel Logatec 9 km, so Logatec 7 km, žand o pT š žup Hotedršica 2 km, fin Dol. Logatec 9 km. Nm ca 660 m. Manjša raztresena vas na prisojnem v. pobočju Sv. Barbare (674 m). Mala kraška uvala, večkrat poplavljena. Odtek poplavnih voda se vrši proti kraškemu polju Zadlogu. Dostop le po obč. cesti Hotedršica—Ravnik. Poljedelstvo slabo, več nudita živinoreja, (dnevno do 50 l mleka v Logatec) in gozd (do 500 m³ lesa v Italijo). Podr. cerkev sv. Barbare dev. muč. se prvič omenja 1526. Sedanja stavba je iz 1683. V prvi četrtini 18. stol. so cerkev renovirali. Zidana je v obliki križa. Oltarji so delo J. Tavčarja iz Idrije, oltarna slika J. Jeršiča iz Rovt.

Žibrše (Hotenjske), 110-14-9-2-3. Sr du zdr žel Logatec 13 km, so Logatec 11 km, žand o pT š žup Hotedršica 2 km, fin Dol. Logatec 13 km. Nm 690 m. Vasica leži na j. pobočju Senčurjevega vrha (724 m), ob obč. cesti Hotedršica—Žibrše. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo (do 500 m³ lesa gre v Italijo). Gostilna.

Občina Lož

Preb. 1112, hiš 227, posest. 185, koč. 42, najem. 33. Površina občine 2410 ha: njiv in vrtov 280, trav. in paš. 1297, gozdov 793, ostalo 32. Občina sestoji iz srednje visokih, kopastih hribov, ki presegajo višino 800 m, in iz najsevernejšega dela Loškega polja. Na s. meji na ban. cesto Grahovo—Bloška polica. Od tod poteka dalje na vzhod po ban. cesti na Lož, kjer krene preko gričevja na vas Goričice ob jv. robu Cerkniškega polja in ob njem nazaj na Grahovo. Hribovje, ki je poraslo z bogatimi smrekovimi gozdovi, pada v zapadni smeri proti Cerkniškemu polju. Najvišjo točko doseže Križna gora (855 m) z znamenito božjepotno cerkvijo sv. Križa. Med posameznimi kopami imamo gole zaplate, ki predstavljajo prvotne pašnike. Dno doline, po kateri se vije Loški potok (Brežiček), je deloma zamočvirjeno, kajti Loško polje trpi pod hudimi poplavami, ki se ponavljajo vsako leto večkrat v nerednih presledkih in povzročajo na njivah in travnikih občutno škodo. Občina je slabo preskrbljena s pitno vodo, prevladujejo kapnice, studencev je malo. Notranji deli so skoro neposeljeni, naselja se nahajajo le na obrobju, ob ban. cestah. Prebivalstvo se bavi v prvi vrsti s poljedelstvom, manj z živinorejo. Dober zaslužek pa jim daje lesna trgovina.

Bločice, 161-33-25-8-2. Sr du Logatec 34.5 km, so zdr fin o Lož 6 km, žand pT š žup Grahovo 2.5 km, žel Rakek 15 km. Nm 633 m. Raztresena obcestna vas, na golem pobočju ob ban. cesti I. reda Grahovo—Stari trg. Avtobusna zveza z Rakekom. Pod vasjo leži kraška uvala istega imena s stalnim studencem »V Močilah« in bruhalnik Mrzla jama. Edina ponikev Rupenc odvaja vodo podzemnim potem in pride na dan kot vrelo Žirovniščice. Po pobočjih uvale pa so razvrščena polja. Rodovitnost prav dobra. Lesna trgovina in prevoz lesa na Rakek. Gostilne. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana s pokopališčem.

Bloška polica, 103-20-14-6-1. Sr du Logatec 35.5 km, so žand zdr fin o Lož 5 km, žel Rakek 16 km, pT š Grahovo 3.5 km, žup Stari trg 6 km. Nm 681 m. Gručasto naselje, leži na terasi ob ban. cesti I. reda Grahovo—Stari trg. Odcep ban. ceste na Vel. Lašče. Avtobusna zveza z Rakekom in Vel. Laščami. Pomanjkanje pitne vode, nad vasjo je samo en stalen studenec, sicer ima vas velike kapnice. Na peščeni kraški zemlji se pridela dovolj za domačo uporabo. Poleg živinoreje je glavni zaslužek prevoz lesa iz Loške doline na Rakek. Gostilna. Podr. cerkev sv. Vincencija Fer. s pokopališčem.

Lipsenj, 223-48-26-22-8. Sr du Logatec 33.5 km, so zdr fin o Lož 11 km, žand pT š žup Grahovo 1.5 km, žel Rakek 15 km. Nm 555 m. Vas na jv. robu Cerkniškega polja ob ban. cesti II. reda Grahovo—Gor. Jezero. Sončna lega. K Lipsenju spadajo naselja: Goričica ob ban. cesti bolj proti j., Sv. Štefan (ca 590 m) in Podšteberk (ca 600 m), oba na valoviti terasi v s. pobočju Bukovega vrha (818 m). Ilovnata zemlja, rodovitnost srednja. Poleg poljedelstva in živinoreje važno gozdarstvo. Mlini in žage, gostilna. Pod razvalinami starega gradu Šteberka (644 m) izvira potok Šteberščica. Podr. cerkev sv. Štefana stoji izven vasi ob stari cesti, ki vodi na Križno goro. Pokopališče. S. od Goričice na griču cerkev sv. Roka, zidana 1866, zdaj v razpadu.

Lož, mesto, 450-100-96-4-21. Sr du Logatec 41.5 km, so žand zdr fin o pTt v kraju, š žup Stari trg 1 km, žel Rakek 21 km. Združ. kroj. obrti in sorod. strok., Gas., Mest. godba. Nm 604 m. Prijazno mestece ob ban. cesti I. reda Rakek—Stari trg; leži v skrajnem višjem kotu Loškega polja, ki ga na tej strani zapirata Križna gora (855 m) in Pogača (882 m). Dno doline, po kateri se vije Loški potok (Brežiček), je deloma močvirno.

toda za travnike še uporabno. Polja leže na prisojni strani v valovitem terenu. Hiše, zidane v nadstropja, leže tik pod razvalinami starega gradu (706 m). Prevladuje kmetski značaj, ki ga niso mogli vzeti niti državni uradi ter kulturne in gospodarske ustanove. Razen manjšega števila uradništva in obrtništva, se prebivalstvo bavi s poljedelstvom (peščena, ilovnata zemlja, rodovitnost srednja), lesno trgovino in v manjši meri z živinorejo. Avtobusna zveza preko Vel. Lašč z Ljubljano in z Rakekom. Gostilne s tujskimi sobami. Podr. cerkvi sv. Petra in sv. Roka s pokopališčem.

Med krajevne znamenitosti (poleg grajskih razvalin) je treba navesti: Mrzlo jamo, ki se nahaja na s. robu Loškega polja, tik za pokopališčem; iz nje priteče voda ob daljšem deževju; nadalje Križno goro (855 m) s cerkvijo sv. Križa, ki je znamenita božja pot in eno najlepših razgledišč na Notranjskem. Med največje znamenitosti pa štejejo najlepšo tvorbo našega krasa, Križno jamo, na sv. pobočju Križne gore. Jama v marsičem prekaša Postojnsko. Dostop do nje je z ban. ceste Rakek—Lož, dobre ½ ure pod Bloško polico. Prvi popis z načrti nam je dal že J. Zörer (Cerer) 1838, pozneje pa Škofic, Schmiedl ter Ferd. Hochstetter, prof. dunajske univerze, ki je kopal v jami 1879 in 1881 kosti jamskega medveda. Izkopane kosti so šle v dunajski muzej. Križno jamo je do dobra odkrila šele ekspedicija, ki jo je organiziralo »Društvo za raziskovanje jam v Ljubljani« od 25. do 30. julija 1935., pod vodstvom ing. Al. Hočevarja. Ekspedicija je imela globlji namen: preskrbeti Loško dolino s pitno vodo in razčistiti vprašanje melioracije polja. Po končanih meritvah bodo izračunali položaj jame, ugotovili višino vodnega stanja in nato dognali, ali je mogoče napeljali vodo v vso Loško dolino. Kolikor so doslej ugotovili, je vode dovolj. Vhod v jamo leži v višini 638 m in pada prvih 50 m zelo strmo, nakar preide v položno dno prve dvorane, ki je nad 20 m visoka in brez kapnikov, posuta s skalnimi podori. Kakor so ugotovili pri najnovejših točnih meritvah (julija 1935), se smer podzemske jame večkrat menja. Prvih 460 m do prvega jezera vodi v v. smeri, nato skrene v jv. smer (380 m). Odtod se obrne skoraj v pravokotni smeri proti v. Desno v smeri vhoda v jamo, se odcepi stranski rov, imenovan Kittlov rov, s stranskimi odcepi 185 m dolg. Pod tem rovom sega 11 m globoko drug rov s stalno vodo, od katerega je preiskanih 100 m. Glavni rov je tu suh do ca 200 m, povpr. širina znaša 20 m, višina pa okrog 15 m. V tem delu glavnega rova imamo na levi strani vhod v stransko jamo, ki se konča z velikimi podori in je dolga kakih 40 m. Popolnoma drugačno lice pa zadobi rov pri t. zv. Čimborasu, prvi večji kapniški tvorbi stožčaste oblike. Pod njo so raztresene ponvice, polne čiste vode. Desno od njega je zasigan sprednji del Medvedjega rova z lepimi kapniškimi tvorbami. Na nasprotni strani pa imamo Dežmanov rov s tremi odcepi, ki meri 295 m in se konča v še neraziskanih treh jezercih. Po njem odtekajo večje vode v neznano smer. Dežmanov rov je v zvezi z glavnim rovom, v njem je krasno zasigana t. zv. Srebrna dvorana. Od Čimborasa dalje se glavni rov zoži (povpr. na 10 m), dno je ravno, izglajeno, stene izjedene od tekoče vode. Po 50 m naletimo na desni strani na prvi večji požiralnik križnojamske reke. Malo dalje pa smo pri začetku prvega jezera. Dvignemo se na desno strmo polico pokrito z blatom, ki ga je ob visoki vodi naneslo celo sem gori in stojimo pred vhodom v stranski rov, ki so ga radi obilice kosti jamskega medveda (Ursus spelaeus) imenovali Medvedji rov, s t. zv. Tiberijskim jezerom in ponorom. Ob pričetku jezera opazimo vhod v stranski rov (70 m dolg), ki je brez imena in se konča s ponorom. Malo dalje, ob desnem bregu jezera, imamo 2 stranska rova, na levi strani jezera prav tako 2 z ozko razpoko, od katerih se drugi zelo strmo dviga ter doseže na koncu že višino vhoda v jamo; dolg je 75 m. Po kratki poti dospemo do drugega in tretjega jezera. Odtod skrene rov, ki ima že značaj vodne struge, proti jv., nato zavije proti sz., nekaj časa vijuga proti v. in se zopet obrne v prejšnjo smer. Pri km 1.27 se rov močneje razširi (do 35 m), nakar dospemo po vodni poti do velike kapniške tvorbe Kalvarije, kjer se voda razdeli; levo priteka tenek rov izpod Kalvarije, desno pa doteka po sigastih kaskadah in ponvah. V tej smeri se nadaljuje tudi glavni rov, ki se od Kalvarije dalje sicer razširi, visoki strop pa se začne nižati in končno obstane kakega ½ m nad vodno gladino. To nizko in nevarno mesto se vleče kakih 40 m, nato se strop zopet dvigne. Druga polovica rova je podor, ki je v zgornjem delu ob desni strani ves zasigan. Ta oblika rova sega do kolena, kjer se obrne rov v vzhodno smer. Kmalu se razširi v velikansko dvorano, v kateri leži 25—30 m visok zasigan podor, tako zvana Križna gora. Od nje je do konca vodnega rova še 7 jezer. Ob predzadnjem pada s stranske jame na desni dober meter visok potoček v jezero. Ta stranska »Matjaževa jama« je najlepši del Križne jame. Po težki oviri se pride po glavnem rovu v visoko, 30 m široko in 40—50 m dolgo dvorano, sredi katere stoji podor, t. zv. Kristalna gora. Dolžina glavnega rova znaša od vhoda do Križne gore 2066 m.

Sledovi predzgodovinskih naselbin v bližini Loža (tudi na Križni gori) pričajo, da je bil kraj obljuden že v predzgodovinski dobi. V rimski dobi je vodila tod znamenita rimska cesta Aquileia (Oglej)—Siscia (Sisak). Rimske najdbe so številne. Srednjeveška naselbina se omenja prvič 1237. Prvotno tržišče je bilo v današnjem Starem trgu, ki ga je pa kmalu nadkrilila nova naselbina pod vovbrškim loškim gradom, ki je prevzela od njega tudi trške pravice. Veliko je Lož trpel v dobi turških napadov (n. pr. 1471, 1472, 1476). Tedaj ga je cesar Friderik III. iz obrambnih in gospodarskih ozirov povzdignil v mesto (8. marca 1477) in mu naklonil: svobodno volitev mestnega sodnika in sveta, azilsko pravico, pravico do carinarnice in mitnice, pravico ribolova v Cerkniškem jezeru in sosednjih vodah, letni sejem na dan sv. Mihaela, lastni grb in pečat (slika sv. Jurija na konju in poleg njega na zelenem polju devica v zlati obleki). Ustanovna listina z grbom in pečatom v mestnem arhivu. Za Lož je veljalo isto mestno pravo, kot ga je dobila Kostanjevica med 1295 in 1307. Dobil je tudi mestno obzidje, katerega ostanki so še danes ohranjeni. Mestne pravice so pozneje potrdile cesarske listine iz 1493, 1526, 1548, 1593, 1660, 1832. Lastniki Loža so bili isti kot loškega gradu. Po 1456 je bil Lož deželnoknežje mesto. Meščani so se večinoma bavili s trgovino in obrtjo. Obrtniki so bili organizirani v cehe, od katerih sta posebno cvetela že v 15. stol. usnjarski in čevljarski ceh. Tudi v Valvasorjevi dobi je prednjačila usnjarska obrt in trgovina z usnjem. V tedenskih tržnih dnevih so bili glavni trgovski predmeti: usnje, žito, sol, ki so jo sem tovorili od morja in jo tu zamenjavali z žitom. Mesto je imelo poseben privilegij, po katerem ne sme nihče žita, ki ga je prinesel v mesto, iznesti iz mesta, temveč ga mora hraniti v mestu in čakati prihodnjega tržnega dneva. Loško blago, platno, sita, žimo, konje, so razprodajali trgovci daleč po Italiji in Nemčiji. Kljub razviti trgovini je ostalo mesto Lož vedno majhno in neznatno. L. 1868. je bilo v mestu ustanovljeno okrajno sodišče.

Loški grad nad mestom je razpadel že v Valvasorjevi dobi. Grad z gospoščino je bil prvotno last oglejskih patriarhov in pozneje grofov Vovbržanov, oziroma njihovih ministerialov Loških gospodov (omenjajo se 1221 in 1282). Njihova posest je segala preko Bloške planote do Velikih Lašč, kjer je mejila na zemljo stiškega samostana, in do Sodražice, kjer je mejila na Auersperško gospoščino. Ko so kmetje ubili blizu Soteske na Dolenjskem zadnjega iz rodu Loških gospodov, je grad postal last oglejskih patriarhov, ki so ga 1335 izročili v fevd Ortenburškim grofom. Ti so si grad kmalu prisvojili v pravo last. Ko so 1418 Ortenburžani izumrli, so jih glasom pogodbe nasledili Celjski grofje. V bojih med Habsburžani in Celjani so 1439 do 1440 habsburške čete zavzele mesto in grad in ga zažgale. Po 1456 je grad z gospoščino prešel v roke Habsburžanov, ki so ga dajali v najem raznim rodbinam. Od 17. stol. je bil last grofov Auerspergov. Grajsko posestvo je danes last mestne občine. V Ložu rojeni: Milčinski Fran (1867—1932), pravnik (specialist za mlad. sodstvo), humoristični in mlad. pisatelj; Turšič Leopold (1883—1927), pesnik DS in Mladike; Dr. Žerjav Gregor (1882—1931), publicist in politik, voditelj JDS, večkratni minister.

Podlož, 175-26-24-2-1. Sr du Logatec 43 km, so žand zdr fin o pTt Lož 1.5 km, žel Rakek 23.5 km, š žup Stari trg 2.5 km. Nm 610 m. Vasica, v katero vodi obč. pot I. reda, leži v globoki kraški uvali na j. pobočju Križne gore (855 m). Dva stalna studenca. Ob deževju se pokaže več izvirkov, ki poplavijo rodovitno polje. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja in lesna trgovina. Gostilna. Vas se prvič omenja 1220. Kapela sv. Ane.

Občina Planina pri Rakeku

Preb. 1445, hiš 281, posest. 184, koč. 138, najem. 84. Površina ca 3190 ha: njiv in vrtov ca 212, trav. in paš. ca 1182, sadovnjakov 6, gozdov ca 1749, ostalo 41. Občina obsega poplavno ozemlje kraškega Planinskega polja in ozek, pretežno z iglavci poraščen hribovit pas, po katerem gre jugosl.-ital. drž. meja. Ker je nižinski svet vlažen in izpostavljen poplavam, sta naselji, trg Planina in vas Liplje, odmaknjeni na višji z. rob polja, ki ga na sz. obroblja Mesarjev vrh (790 m, že v Italiji), na jugu Mrzli dol (605 m, tudi že v Italiji) in Stari grad (703 m), na sv. Ravnik, nizko gričevje ob žel. progi; proti Logatcu, na s. strani, pa ga zapira Lanski vrh (547 m). Obrobno hribovje je v glavnem iz triadnega apnenca in dolomita, na j. deloma iz spodnje-krednega apnenca. Planinsko polje prejema

samo podzemske dotoke. Glavni so: 1. Malograjska, tudi Planinska jama, ki privre na dan v ozki globeli na južnem koncu polja; jama se v notranjosti razdeli v dva rokava. Levi rokav (v smeri proti Postojni) je odtok iz Cerkniškega jezera, deloma iz Rakovske kotline, desni rokav pa je pravi odtok podzemske Pivke. 2. Malenšca (Malenska voda); ozka, 570 m dolga dolina ima čez 30 izvirkov v različnih legah. Višji izvirki v suši usahnejo; zadnji so najmočnejši. Verjetno so v zvezi s Cerkniškim jezerom. 3. Skratovka izvira iz nizke odprtine v bližini gradu. Ima predvsem odtok iz območja naselja Unec in iz podzemskega toka Malenske vode. 4. Hotenka, ki izvira v triadnem dolomitu sv. od Hotedršice in kmalu pod njo izgine. Podzemsko odteka Hotenka, ali vsaj voda iz ostalega povodja, ob prelomnici Hotedršica—Kalce v Planinsko polje pri Grčarevcu. Ob deževju daje Hotenka velike množine vode, zajezi tok Unice in tako poveča poplave na Planinskem polju. Vsi ti dotoki se združijo v glavno, zelo vijugasto reko Unico, ki teče preko polja v smeri jug-sever in nato ponikne. Ponori se pričnejo takoj v jv. kotu polja pod Ivanjim selom, in se vrste ob desnem bregu Unice do Laz. Najvažnejši po vrstnem redu so: 1. Milavčev ključ, večje število ponikalnic, ležijo nekoliko stran od reke. 2. Loke, segajo skoro do Laz. 3. Skupina ponikalnic »Škofji lom« (Žirniki, Repače) pri Liburniški jami, dobri odvajalniki. 4. Na levem bregu Unice je skupina ponikalnic »V Rupah«. 5. Strživca, ponikalnica na vogalu Jakovskega griča (506 m). 6. Skupina ponorov Pod stenami, najboljši in glavni odvajalniki, ki odvajajo vodo v Vranjo jamo in dalje v Ljubljanico pri Vrhniki. — Povodje za Planinsko polje meri: a) Povodje Cerkniškega polja z Rakovsko kotlino 513 km²; b) povodje Pivke z Nanošco 340 km²; c) povodje Hotenke (cenjeno) 65 km², skupaj 918 km². Unica prestopa vsako leto bregove in poplavlja travnike, zalije ceste in uničuje poljske pridelke. Da bi temu zlu odpomogli, so že večkrat poskusili z osuševalnimi deli, predvsem s čiščenjem in razširitvijo mnogih ponorov. Prometne prilike so odlične, kajti poleg železnice pelje skozi občino drž. cesta Ljubljana—Trst ter ban. cesti Planina—Unec in Planina—Laze. Višine, v kolikor so še v naši državi, so pogozdene. Prebivalstvo se preživlja v glavnem s poljedelstvom, z živinorejo (prodaja svinj, perutnine in jajc v Planini sami in Italijo), ter z gozdarstvom, ki nudi prav za prav glavni vir dohodkov. Izvoz bukovega in jelovega lesa, desak in stavbnega lesa v Italijo.

Grčarevec, 152-23-17-4-2. Sr du zdr Logatec 8 km, so Logatec 6 km, žand o pTt š žup Planina 9 km, fin Dol. Logatec 8 km, žel Planina 9 km. Nm 476 m. Raztegnjeno naselje na kraški planoti ob drž. cesti Ljubljana—Trst, zgrajeni na temeljih rimske ceste, v ozki dolini med Lanskim (580 m) in Mesarjevim vrhom (790 m) na s. robu Planinskega polja, tik ob ital. meji. Gostilna. Zemlja je manj rodovitna, največ se pridela koruze in krompirja, kar gre vse v domačo porabo. Bolje je z lesom, saj zavzema gozd 150 ha; prodajajo ga lesnim trgovcem v Logatec. V Dolarjevi jami pri Kališah nedaleč od Logatca so našli jamarji 1933 več ostankov v diluvialni dobi živečega nosoroga Coelodonta mercki Jäg. Na podlagi teh ostankov, ki so pripadali eni sami, že odrasli živali, njih lege in drugih okolnosti, se je ugotovilo, da je moral nosorog pasti v jamo in tam poginiti. Kostne ostanke tega nosoroga, ki je ljubil nekoliko toplejše podnebje kot njegov takratni tovariš Tichorhinus antiquitatis, so našli tudi že v drugih kraških jamah (v Materiji, Poli itd.), toda razen v Krapini, še nikjer v taki množini. Ostanki nosoroga iz Dolarjeve jame so razstavljeni v ljubljanskem Nar. muzeju. — Podr. cerkev sv. Luke je bila zidana 1746.

Jakovica, 93-21-11-9-1. Sr zdr Logatec 7 km, so Logatec 10 km, du Dol. Logatec 7 km, žand fin o pTt žup Planina 7 km, žel Planina 1.5 km, š Laze 1 km. Nm 480 m. Vas leži na sv. koncu Planinskega polja na z. pobočju Jakovskega griča (506 m). Po obč. cesti dostop z vozom. Peščena zemlja rodi srednje dobro, vendar za domačo porabo premalo. Razvito sadjarstvo in živinoreja. Glavni poudarek gre lesni trgovini. Gostilna. Podr. cerkev sv. Mihaela. Prvotna cerkev je bila domnevno zelo stara. Prvič se omenja 1526. Na novo so cerkev zgradili 1556. Od 1555—1559 je bil tu sedež planinskega vikariata, na kar so ga premestili v sedanjo župno cerkev sv. Marjete.

Laze, 369-65-17-27-25. Sr zdr Logatec 6 km, so Logatec 9 km, du Dol. Logatec 6 km, žand fin o pTt žup Planina 4 km, žel Planina 0.5 km, š v kraju, ust. 1932, 2 odd. Gas. Nm 470 m. Vas leži na v. robu Planinskega polja, ob ban. cesti, pod žel. postajo Planino. Izpostavljena je vsakoletnim poplavam reke Unice. Zemlja pretežno ilovnata, za domačo porabo se pridela premalo. Prebivalstvo se peča z gozdarstvom in s poljedelstvom, v kolikor razmere dopuščajo. Razvito sadjarstvo in čebelarstvo. Prodaja lesa in jajc v Italijo. Gostilna.

Liplje, 26-8-4-3-1. Sr so du zdr Logatec 12.2 km, žand fin š žup Planina 2 km, žel Planina 4 km, o 2 km, pTt Planina 1.5 km. Nm 480 m. Vasica z zaselkom Podgora leži na z. robu Planinskega polja, na vznožju Grmade, po kateri teče drž. meja. Hiše stoje ob drž. cesti Ljubljana—Trst. Kmetijstvo.

Planina, trg, 805-164-131-90-50. Sr Logatec 14.3 km, so Logatec 13 km, du zdr Logatec 15 km, žand fin o š žup v kraju, žel Planina 6 km, pTt v kraju 1 km. Šola ust. 1822, 5 odd. Strok. nad. š., kmet. in gosp. nad. š., SKJ, Gas., Strel. druž., Katol. izobr. d., Pev. d. Nm 455 m. Trg leži na skrajnem jz. robu Planinskega polja med Mrzlim dolom (605 m, že v Italiji) in Planinsko goro (789 m, tudi že v Italiji). Skozi kraj, ki leži tik ob drž. meji, pelje drž. cesta Ljubljana—Trst in ban. cesta Dol. Logatec—Laze—Planina. Ilovnato peščen svet. Sklenjeni gozdni kompleksi. Prebivalstvo tvorijo kmetovalci, obrtniki, trgovci ter nekaj uradništva. Kmetovalci se bavijo (poleg poljedelstva) z živinorejo in lesno trgovino. Mnogi zaslužijo z vožnjo lesa iz graščinskih gozdov kneza Windischgrätza. Gostilne s tujskimi sobami. Trg sestoji iz Dol. (na sv.) in Gor. (na jz.) Planine.

Že v hallstattski dobi je vodila tod mimo prometna pot iz Trsta preko Šmihela pri Postojni v Planino in na Vrhniko, odtod pa po Ljubljanici in Savi v Donavo. V rimski dobi je stala na tleh današnje Planine naselbina Albia ali pa znamenita postaja »In Alpe Iulija« ob cesti Aquileia—Emona. Današnji naziv »rimska cesta« pod cerkvijo sv. Hieronima na Nanosu še spominja na to cesto. Srednjeveška Planina se je razvila okoli gradu Planinskih (Albenskih) gospodov (Planina—Alben). O gradu danes ni sledov, čeprav se Albenski gospodje omenjajo še 1339. V srednjem veku se je ob tej cesti razvila trgovina med Primorjem in Kranjsko. Po Valvasorjevem poročilu so bili Planinci skoro sami tovorniki, ki so tovorili iz Goriške, Vipavske doline, Trsta in Krasa vino ter drugo italijansko blago v Ljubljano, Gradec in Dunaj. Kot trg se omenja kraj že 1217. Trški gospodje so bili sprva Albenski gospodje, nato Goriški grofje, Hallerji in Eggenbergi v Valvasorjevi dobi. Od teh so dobili tržani svoje trške privilegije, ki so pa zgoreli. Ohranjen je samo privilegij cesarja Ferdinanda II. iz 1626; iz njega je razvidno, da so tržani uživali pravico do tedenskega tržnega dneva na soboto in do letnega živinskega sejma na dan sv. Marjete. V Planini so imeli deželni knezi svojo mitnico. Od 1728 je bila Planina važna poštna postaja na progi Ljubljana—Benetke.

Za gospodarski razvoj trga je pomembna 1830 zgrajena cesta v Trst. V začetku 19. stol. je v Planini slovela tovarna I. K. Kanca za izdelovanje kresilne gobe, katero so izvažali celo na Tirolsko, Bavarsko, Nemško, Francijo in Rusijo. L. 1868. je bilo v Planini ustanovljeno okrajno sodišče, ki so ga že 1875 premestili v Dol. Logatec. Turki so napadli Planinsko kotlino 1559 in požgali vasi Jakovico in Laze. Večji požari so uničili trg 1626 in 1808. Kuga je morila 1476, 1830, 1855 in 1866, ko so jo zanesli sem vojaki iz Italije. Ogromno škodo so prizadevale trgu že od nekdaj povodnji. Večje povodnji so nastale 1802 (od nov. do junija), 1820 (vas Laze je bila pod vodo, a hrib Jakovica kot otok), 1851—1852 (7.5 m visoka voda je trajala celih 9 mesecev), 1881 (3 m visoka voda) in 1892. V neposredni bližini trga je planinski grad (Haasberg), ki leži danes že v Italiji. Njegov lastnik je Hugo Windischgrätz. Ob sami državni meji ležijo nad izvirkom Unice razvaline nekdanjega Malega ali Starega gradu. Grad, nekdaj imenovan Novi grad, so zgradili Novograjski gospodje kot pravo trdnjavo, od katere so danes ohranjeni samo še ostanki stolpa. Poznejši grajski lastniki so bili Hallerji in Ravbarji; od slednjih je splošno znan Nikolaj Ravbar, ki je oblegal po ukazu cesarja Friderika III. 1483 predjamski grad z nalogo, da ujame klativiteza Erazma Predjamskega. Grad je znamenit radi zborovanj, ki so jih imeli tu deželni stanovi. Pozneje je postal grad deželnoknežji in imel razne posestnike. Podrejen je bil graščini v Haasbergu.

Župnija Planina pri Rakeku (dek. Cerknica, škof. ljubljanska) ima 1446 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete. Prvotno zelo stara cerkev se omenja 1351 in nato 1526 v seznamu cerkv. drag. Sedanja visoka in lepo proporcionirana baročna stavba je iz 1771. V vel. oltarju je kopija Rafaelove sv. Marjete, slikal Langus. Prvotno stensko slikarijo je izvršil 1840 Kurz von Goldenstein, 1903 figuralno popravil dunajski slikar Kastner, ornamentiko pa Ljubljančan Jebačin. Od istih slikarjev je tudi slika proslave Presv. Srca Jez. na stropu in slika Sv. Družine. Orgle iz 1826. Prvotno podr. cerkniške žup. se je Planina izločila 1555 kot vikariat s sedežem v cerkvi sv. Mihaela v Jakovici, 1849 pa je postala župnija. V današnjo župno cerkev so premestili sedež vikariata 1559. L. 1395. je bila cerkev skupno z materjo župnijo inkorporirana samostanu v Bistri (do 1782). Kronika od 1859 dalje. Podr. cerkev

sv. Roka so zgradili 1761. Slika Matere božje Metzingerjevo delo. Podr. cerkev sv. Duha na hribu poleg Planine se prvič omenja 1526. V Planini so se rodili: Dev Oskar (1868—1934), pevovodja in skladatelj; dr. Levičnik Alfonz (1869), relig. pisatelj; Vilhar Miroslav (1818—1871), pesnik in skladatelj.

Občina Rakek

Preb. 2244, hiš 382, posest. 252, koč. 130, najem. 97. Površina 2321 ha: njiv in vrtov 268, trav. in paš. 1129, sadovnjakov 2, gozdov 789, ostalo 33. Obmejna občina leži v z. delu sreza in zavzema v glavnem površino valovitega Rakovškega polja. Na področju občine ležeče planote in kopasti griči so skoro popolnoma goli. Nekaj gozda je na Orljeku (sv. od Unca), na Srnjaku (nad Rakekom) in na Stražniku (645 m), ki predstavlja najvišjo točko, preko katere poteka tudi drž. meja. Večjih tekočih voda ni. Kot v kraških občinah sploh, tudi tu ni poljedelstvo glavna gospodarska panoga. Gole planote pokrivajo izvrstni pašniki, ki omogočajo smotreno udejstvovanje v živinoreji. Lep denar prinaša dobro razvita trgovina z lesom. Živina in les predstavljata glavno izvozno blago, ki gre v velikih množinah v Italijo. Glavni komunikaciji sta železnica in ban. cesta Rakek—Unec—Planina; od nje se cepijo na vse strani obč. ceste.

Ivanje selo, 249-55-49-6-5. Sr du Logatec 12 km, so zdr Cerknica 7.5 km, žand fin žel o pTt Rakek 3 km, š žup Unec 2 km. Nm 510 m. Manjša vas na s. robu Rakovškega polja kraj žel. proge. Dostop je mogoč z vozom po obč. poti. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom in živinorejo, nekateri pa so si poiskali zaslužka pri železnici. Podr. cerkev sv. Hijeronima je bila sezidana 1796 (nad cerkvenim vhodom in spredniji strani stolpa je vzidana kamenita plošča s to letnico). Pokopališče. Tu rojen 1887 Matičič Ivan, pisatelj.

Rakek, 1279-192-150-42-70. Sr Logatec 17 km, so zdr žup Cerknica 4.5 km, du Logatec 18 km, žand fin žel o pTt š v kraju. Drž. mešana mešč. šola, ust. 1926, 4 odd. Nar. šola, ust. 1881, 5 odd. Društva: SKJ s knjiž., PCMD, RK, JS, Sport. klub, Strel. druž., Gas., Pev. d., Kat. prosv. d., Združenje krojašk. in sorod. strok. Nm 522 m. Vas leži v glavnem raztresena po valoviti kraški ravnici, pod kolodvorom in ob ban. cesti Rakek—Cerknica. Svoj čas je bil Rakek neznatna vas. Po zgraditvi južne železnice (1857) pa se je usmeril sem ves notranjski promet, zlasti pa trgovina z lesom. Še večjo veljavo pa je zadobil po svetovni vojni, ko je postal obmejna postaja. Zaradi raznih uradov (carinarnica) se je vas zelo povečala. Nekaj trgovine in obrti, sicer pa poljedelstvo in živinoreja. Rakek se že od nekdaj deli v stari in novi Rakek, tkzv. Trg, kjer se vsaki četrtek vrši tržni dan za les. Vodovod in kanalizacija. Gostilna s prenočišči. Kraj je znan iz dobe francoske okupacije, ko se je 1813 bila bitka med Francozi in Avstrijci četrt ure od Rakeka proti Cerknici. Podr. cerkev sv. Urha je bila zgrajena 1606. Pokopališče. Na Rakeku rojena: Levar Ivan (1888), bivši operni pevec, zdaj odličen igralec ljublj. drame; Likovič Jože (1900), pesnik in pisatelj.

Slivce, 145-25-23-2-3. Sr du Logatec 15 km, so zdr žup Cerknica 7 km, žand fin žel o pTt Rakek 2 km, š Unec 1 km. Nm 522 m. Manjša obcestna vasica sredi Rakovškega polja ob obč. poti. Dostop z vozom. Poljedelstvo in živinoreja. Mesto prve stare kapelice so 1893 zgradili novo.

Unec, 571-110-30-80-20. Sr du Logatec 15 km, so zdr žup Cerknica 7 km, žand fin žel o pTt Rakek 2 km, š žup v kraju. Šola ust. 1857, 4 odd. Gas. Nm 522 m. Večja vas sredi Rakovškega polja ob križišču cest Rakek—Planina in Hribce—Rakek. Sv. za vasjo se dviga grič Orljek z manjšim gozdom. Lepa prisojna lega, 2 km od ital. drž. meje. K vasi spadata zaselka Hribce in Nova vas. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom in gozdarstvom. Nad Uncem se vzpenja hrib Stari grad (703 m) z že precej zaraščenimi razvalinami. Grad je bil po tradiciji predhodnik sedanjega planinskega gradu (Haasberg) in so ga razrušili kmetje. V novejši dobi je Unec veliko trpel od požarov (1884, 1886, 1895) in povodnji 1888 in 1889. Župnija Unec (dek. Cerknica, škof. ljublj.) ima 949 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina šk. se prvič omenja 1526. Sedanja stavba v podobi križa je iz 1615 (letnica nad gl. vhodom). Kamenit škropilnik iz 1719, križev pot delo Layerjevih učencev (T. Wissiak 1856), renoviran 1929 (M. Sternen). Dragoceno cerkveno opravo (monštranco in dr.) so prinesli v to cerkev iz samostana v Bistri. Sprva podr. cerkniške prafare, je postala 1784 lokalna kapelanija, 1876 pa župnija. Na Uncu r. 1884 dr. Puntar Josip, književnik.

Občina Rovte

Preb. 2234, hiš 326, posest. 203, koč. 69, najem. 67. Površina 4138 ha: njiv in vrtov 857, trav. in paš. 2224, sadovnjakov 2, gozdov 980, ostalo 75. Občina obsega visoko valovito planoto (ca 700 m) med Logatcem, Žirmi in Vrhniko. V j. delu opažamo še kraške pojave s podzemskimi jamami (»Matjaževe kamre« ob ban. cesti na Žiri, v romantični soteski Sopot) in ponikvami (»V ponikvah«, kjer ponica potok Rovtarica). Svet, večinoma ilovnat, le v sv. delu peščen, namaka več potokov: Rovtarica in Ovčica ponicata, Sovra, ki izvira pod Gradiščem (770 m), Dolenčeva, Sroboška in Turkova grapa. Za te kraje je značilno, da ni sklenjenih naselij, temveč so hiše raztresene po brdih tako, da so skupaj po dve, tri večje kmetije, vsaka s svojimi njivami in travniki, ki jih obrobljajo temni jelovi in smrekovi gozdovi. Prebivalstvo tvorijo izključno kmetovalci, ki se bavijo s poljedelstvom (pridelujejo vse vrste žita, krompir, korenje, repo in zelje), z živinorejo (mešana pasma; več govedi nego konj; prodaja živine, mleka in surovega masla v Logatec) in z gozdarstvom, ki donaša lepe dohodke. Vse vrste lesa (predvsem smrekov) prodajajo lesnim trgovcem v Logatcu in na Vrhniki. Sadja za prodajo v večji meri ne gojijo, večinoma ga prešajo v mošt in prekuhavajo v žganje, manjši del pa suše. S čebelarstvom se bavijo le posamezniki in še to v majhni meri, pač pa rede mnogo perutnine (prodaja jajc v Logatec). V nekaterih hišah izdelujejo čipke, ki jih prodajajo v Žiri. Glavno prometno os tvori ban. cesta I. reda Logatec—Rovte—Žiri, od katere se cepijo stranske občinske ceste. Za turiste, zlasti smučarje, nebroj izletnih točk. Z Vrhnike je markirana pot k Sv. Trem kraljem (884 m), odkoder se nudi obsežen razgled. Z. obč. meja je hkrati drž. meja proti Italiji.

Hlevni vrh, 64-14-10-2-2. Sr du zdr žel Logatec 13 km, so Logatec 15 km, žand o pt Rovte 3 km, fin Žiri 6 km, š žup Vrh 2 km. Nm 720 m. Hiše leže raztresene po j. in v. pobočju vrha Sv. Treh kraljev (884 m) in segajo še v. preko nižjega grebena, ki veže Sv. Tri kralje s Smrečjem. Ilovnata zemlja; poljedelstvo in prodaja lesa v Logatec. Dostop po obč. cesti le z vozom. H kraju spada zaselek Jezero s krajevno znamenitostjo: »Račevsko jezero«, precej globoko, ca 150 m² veliko, v onem delu Hlevnega vrha, ki leži pod Lavrovcem in preide z. v Račevsko dolino. Iz tega jezera dobi del vode potok Račeva. Kraj je pripadal od 973—1803 brižinskim škofom. Po urbarju škofjeloškega brižinskega gospostva iz 1560 je bil v vasi sedež županstva, urada Hlevnega vrha. Vas je tedaj štela štiri kmetije. Temu uradu so bile tedaj podrejene vasi: Dole (10 kmetij), Hleviše (4 kmetije), Izgorje (4 kmetije), Konjski vrh (3 kmetije), Račeva (4 kmetije), Vrh (3 kmetije) in Zavratec (5 kmetij). Podr. cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1526. V cerkvi je grobnica. Osmerokotna ladja je dobila današnjo obliko šele ob barokizaciji sredi 18. stol. Pokopališče.

Hleviše, 103-18-10-5-3. Sr du zdr žel Logatec 14 km, so Logatec 16 km, žand fin Žiri 8 km, o pt Rovte 4 km, š žup Vrh 3 km. Nm ca 620 m. Razloženo naselje, polkrožno raztegnjeno po z. pobočju vrha Sv. Treh kraljev (884 m). Obsega tudi zaselek v Gošči. Prometno zvezo predstavlja občinska cesta, 3 km do ban. ceste Žiri-Logatec. Dostop z vozom. Prebivalci se preživljajo s poljedelstvom, z dnino, z gozdarstvom in s prodajo jajc in masla, ki ga nosijo potovke v Ljubljano.

Lavrovec, 114-21-12-7-2. Sr du zdr žel Logatec 17 km, so Logatec 19 km, žand fin Žiri 10 km, o pt Rovte 5 km, š žup Vrh 3 km. Nm 640—700 m. Razloženo naselje po vsem j. pobočju istoimenskega hriba, ki veže Smrečje z Golim in Žirovskim vrhom. Dostop po obč. cesti le z vozom. Do ban. ceste 1.5 km. Ilovnata zemlja, rodovitnost srednja. Ljudje se preživljajo s poljedelstvom, živinorejo in dnino. Izdelujejo maslo in ga po potovkah prodajajo v Ljubljano ali v rovtarsko mlekarno. Sadje tu ne uspeva. Nekaj lesa se proda v Logatec.

Petkovec, 320-43-35-4-4. Sr du zdr žel Logatec 8.3 km, so Logatec 12 km, žand o pt žup Rovte 4 km, fin Dol. Logatec 10 km, š Rovte 4 km in Log—Zaplana 1 km. Nm 691 m. Skupina raztresenih selišč (Bizjakova dolina, Log, Petkovec, Podklanec, Travni vrh) na jv. delu rovtarske planote. Po obč. cesti dostop z vozom, 3 km do ban. ceste. Ilovnata zemlja, rodnost srednja. Razvita živinoreja, sadjarstvo in gozdarstvo. Podr. cerkev sv. Hijeronima se prvič omenja 1526. L. 1721. je bila prezidana v baročnem slogu. Tu se je rodil 1863 Janez Hladnik, župnik v Št. Vidu pri Stični, bivši dež. in drž. poslanec, pionir zadružništva in Krekov sodelavec.

Praprotno brdo, 87-17-14-3-4. Sr du zdr Logatec 12.3 km, so Logatec 16 km, žand o pt š žup Rovte 3 km, fin Dol. Logatec 12.3 km, žel Logatec 14.5 km. Nm 720 m. Pod enim imenom združeni zaselki (Praprotno brdo, Logarše) sv. od Rovt, na brdu, ki ga s treh strani obdajajo globoke grape, po katerih

teko potoki Leskovica, Sovra in Žustova grapa. Po obč. cesti možen dostop le z vozom, 3 km do ban. ceste. Ilovnata zemlja, rodnost srednja. Poljedelstvo, živinoreja (prodaja masla, mleka, kuretnine, jajc in svinj v Logatec in Ljubljano) in gozdarstvo. Prodaja lesa v Logatec in na Vrhniko. Sadje prešajo v mošt in prekuhavajo v žganje. Podr. cerkev sv. Miklavža je nastala, sodeč po ostankih fresk, vsaj sredi 15. stol. Prvič se omenja 1526. Barokizacija cerkve iz srede 18. stol.

Rovte, 1284-158-78-42-45. Sr du zdr Logatec 12.8 km, so Logatec 13 km, žand o pt š žup v kraju, fin Dol. Logatec 12.8 km, žel Logatec 11.5 km. Šola ust. 1878, 5 odd. SKJ s knjiž., Gas., PRK, PJS, Prosv. d. s knjiž., Protitub. liga, Strel. druž., Vzaj. podp. d. v nesrečah, Nar. godba, PSVD. Nm 700 m. Kraj leži na valoviti, gričasti planoti med Žirovsko in Logaško kotlino. Planota tvori naravno križišče prehodov med Vrhniko, Idrijo, Logatcem in Poljansko dolino; j. del planote ima še kraški značaj, s. pa tvori že prehod v alpsko predgorje. Jedro vasi leži krog farne cerkve sv. Mihaela, ostale kmetije pa so raztresene po bližnjih rovtih. (Zaselki so: Brdo, Brnikov log, Brusov grič, Celaje, Ceste, Gabrovce, Gadobol, Gradišče, Grampovce, Grapa, Kolenčeva dolina, Kržajeva dolina, Kunci, Kurja vas, Lom, Novaki, Osredek, Podpesek, Rudnik, Sovra, Zajela). Krasen razgled, zdrav kraj, pripraven za letovišče; lepi smuški tereni. Gostilne s prenočišči. Lepe izletne točke: Gradišče 770 m (½ ure), k Sv. Trem kraljem (1 uro), na Lavrovec (1½ ure). Pretežno ilovnat svet rodi zaradi naporne obdelave in pomanjkanja gnojil srednje dobro; vsi pridelki se porabijo za dom. Zaradi lepih in sočnih travnikov zelo razvita živinoreja. Prodaja mleka in surovega masla v Logatec. Na prodaj stavijo letno do 150 prašičev, precej perutnine in do 25.000 jajc. Sadni pridelek gre v mošt in žganje. V gozdu uspevajo pretežno iglavci; izvažajo vsakovrsten les v Logatec in Italijo. Dovoz po ban. cesti Logatec—Rovte—Žiri z vsemi vozili. Na predzgodovinsko obljudenost kraja spominjajo krajevna imena »Gradišče« in »Ajdovski grad«. V starem veku je vodila v bližini stara rimska cesta Oglej—Logatec—Vrhnika—Ljubljana. Župnija Rovte (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 1400 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela nadang. se prvič omenja v seznamu cerkv. drag. iz 1526. L. 1733. so jo prezidali v baročnem slogu (letnica na tramu). Tudi notranjščina v sedanji obliki je iz srede 18. stol. Prvotno podr. vrhniške prafare, je od 1694 vikariat in od 1862 župnija. Cerkveno je prvotno pripadala oglejskim patriarhom. L. 1461. je bila skupno z materjo župnijo inkorporirana ljubljanski škofiji. Tu rojen 1887 Mlinar-Cigale Fran, cerkv. glasb. in skladatelj.

Vrh, 122-17-9-3-4. Sr du zdr žel Logatec 15—17 km, so Logatec 18—20 km, žand fin Žiri 8 km, o pt Rovte 4—7 km, š žup v kraju. Šola ust. 1895, 2 odd. Gas. Nm 884 m (pri župni cerkvi Sv. Treh kraljev). Raztresena hribovska vas po malo obraščenem svetu v s. delu občine. Domovi so raztreseni 5—45 minut od župne cerkve; mežnarija in šola na razglednem Vrhu. Glavno površino tvorijo travniki, senožeti in njive. Ilovnata zemlja, rodovitnost srednja. Poljedelstvo in živinoreja. V vas pelje obč. cesta, dostop le z vozom. Prijetna izletna točka z obsežnim razgledom. Markirana pot z Vrhnike (3 ure). Župnija Vrh (dek. Vrhnika, škof. ljublj.) ima 625 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Treh kraljev je stala že 1560. Sedanja stavba je iz 1698. V pravokotno ladjo vodi portal z letnico 1777. Presbiterij je zaključen s tremi stranicami osmerokotnika. Banjast svod s plitvim apsidalnim zaključkom. Kip M. b. nad slavolokom je iz 1. pol. 15. stol. Glavni oltar je iz večbarvnega marmorja (ok. 1700). Sprva je bila cerkev podr. žirovske župnije. L. 1788. je bila ustanovljena lokalija, ki je bila 1875 povzdignjena v župnijo. Cerkev je bila že od nekdaj mnogo obiskovana božja pot. Tri marmornate oltarje so baje prinesli v to cerkev iz nekdanjega samostana v Bistri.

Žibrše (Rovtarske), 267-38-35-3-3. Sr du zdr Logatec 4 km, so Logatec 6 km, žand o pt žup Rovte 4 km, fin Dol. Logatec 4 km, žel Logatec 8 km, š v kraju ust. 1924, 1 odd. Nm ca 720 m. Razloženo naselje po členovitem kraškem svetu med potokoma Rovtarico in Reko. Vse naselje se deli v več skupin po 2—3 hiše: Hudi Konec, Laze, Osoje, Planina, Srobotje, Trate, Vauknov grič, Žeje. Dostop po stari idrijski cesti, ki se odcepi nad Cestami od ban. ceste Logatec—Rovte—Žiri, možen z vsemi vozili. Peščena zemlja, rodnost srednja. Poljedelstvo, živinoreja in dohodki iz gozdov (prodajo do 700 m³ lesa v Logatec). Prodaja živine, mleka, masla in jajc.

Občina Stari trg

Preb. 4295, hiš 781, posest. 431, koč. 276, najem. 105. Površina 13.718 ha: njiv in vrtov 1284, trav. in paš. 7739, sadovnjakov 9, gozdov 4595, ostalo 91. Občino tvori aluvialno dno kraškega Loškega polja (ca 570 m) in obrobne višine (do 800 m) iz triadnih apnencev. Loško polje je tretja in najvišja stopnja zaporednih kraških polj, nad Planinskim in Cerkniškim poljem. Na jz. meji Loško polje na Snežniško hribovje, na jv. na Kozjak (896 m), Tolsti vrh (891 m), Petelinov vrh (1212 m); na vzhodu na Racno goro (1140 m), na sv. na Županšček (1022 m), ki loči Loško polje od Bloške planote (720 m). Na severu meji na Križno goro (855 m) in na sz. na Golo gorico (702 m), ki ga le za razdaljo ca 2 km loči od Cerkniškega polja. Vse vodovje priteka v Loško polje pod zemljo iz više ležečih kraških polj: iz Loškega potoka (Travniško in Retijsko polje 700 m), iz Prezidskega polja (765 m) in iz Babnega polja (750 m). Tudi odtok iz Loškega polja se vrši pod zemljo v niže ležeča kraška polja. Glavni in najmočnejši dotok, ki nikdar ne usahne, je Obrh (Mali in Veliki), ki izvira nad Vrhniko ob vznožju Racne gore. Radi obilne množine vode in velikega padca v zgornjem teku goni devet mlinov in žag. Pod vasjo Pudob se oba potoka združita v glavno reko Vel. Obrh, ki nato ponikne v Golobini pod vasjo Dane, da privre pri Gor. jezeru zopet na dan (gl. Cerknica). Drugi, manjši potoki so: Brežiček ali Loški potok, Bajerski potok pri Viševku, Podgorski potok pri Podgori. Poleg teh je še več manjših studencev, ki pa v suši usahnejo. Radi vsakoletnih poplav je polje hudo prizadeto, zato že dokaj let skušajo izboljšati odtočne razmere. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo, glavne dohodke pa daje lesna industrija. Lepi in zdravi kraji, primerni za cenena letovišča.

Babna polica, 88-14-10-4-1. Sr du Logatec 50.1 km, so zdr fin Lož 8.6 km, žand Babno polje 3 km, žel Rakek 29.6 km, o pTt žup Stari trg 7.6 km, š Otok—Babna polica 0 km, osn. šola spada pod šol. vodstvo Iga vas (1 odd.). Nm 757 m. Kraj leži na s. robu kraškega polja, ki je za dobrih 100 m višje od Loškega, pomaknjen na z. pobočje Tolstega vrha (891 m). Stalen studenec, ki usahne le v največji suši. Skozi vas pelje obč. cesta II. reda, dostop mogoč le z vozom. Do ban. ceste je 4 km. Poljedelstvo, živinoreja, predvsem pa gozdarstvo. Gostilna. Podr. cerkev sv. Antona pušč.

Babno polje, 513-109-106-3-0. Sr du Logatec 53.5 km, so zdr fin Lož 12 km, žand š žup v kraju, žel Rakek 33 km, o pTt Stari trg 11 km. Šola ust. 1888, 2 odd. SKJ, Gas., PRK, PJS, Kat. slov. izobr. d. Nm 754 m. Vas leži v jv. kotu istoimenske visoke planote, ki jo okrog in okrog obdaja visoko hribovje. Prava vas leži vzdolž obč. ceste I. reda, ob ban. cesti (0.5 km) pa leži zraven spadajoče naselje Bukovica. Dočim leži Babno polje v osojni legi na s. pobočju Skalovca (1019 m), ima Bukovica na jz. vznožju Vražjega vrtca (904 m) lepo sončno lego; tu sta dva studenca. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja lesa v Stari trg, Pudob in Markovec. Gostilne s prenočišči. Tik za vasjo se vidijo ostanki rimskega zidu. Danes gre tu meja med dravsko in savsko banovino. Župnija Babno polje (dek. Cerknica, škof. ljublj.) ima 460 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža, knjige od 1830. Prvotno je bila cerkev podr. prafare v Starem trgu; župnija od 1829.

Dane, 267-45-40-5-0. Sr du Logatec 41.2 km, so žand zdr fin Lož 4.2 km, žel Rakek 20.8 km, o pTt š žup Stari trg 3.2 km. Nm 580 m. Večja vas ob cesti pod klancem ban. ceste Grahovo—Stari trg; hiše stoje brez reda na terasi Loškega polja in na j. pobočju golega hriba Devin (786 m). Polja segajo še preko ceste v hrib. Vsa okolica je v kulturah. Podr. cerkev sv. Izidorja. K Danam spadajo še zaselki: Klanci (nm 689 m) ob obč. cesti na z. pobočju Devina s podr. sv. Pankracija, Škrilje (nm 597 m) v. od Dan ob obč. cesti s podr. cerkvijo sv. Urbana s pokopališčem ter samotna kmetija pri Varuhu (nm 647 m) vrh klanca. Kmetijstvo in gozdarstvo (prodaja vsakovrstnega lesa v Podcerkev, Dolenjo vas in Cerknico). Kakih 200 m pod Škriljem na v. vznožju Gole gorice (702 m) se nahaja ponor Golobina, ki odvaja vso vodo iz Loškega polja v Cerkniško jezero.

Gorenje Jezero, 154-32-19-9-5. Sr du Logatec 28.3 km, so zdr fin Lož 6.5 km, žand Grahovo 4 km, žel Rakek 17.9 km, o pTt žup Stari trg 5.5 km, š v kraju, ust. 1890, 1 odd. PJS. Nm 550 m (pri cerkvi). Leži na jv. robu Cerkniškega jezera ob z. vznožju hriba Stražišče (812 m) večinoma pod ban. cesto II. reda. Svoj čas so vas imenovali »Vrh jezera«. Sončna lega, ugodna za sadjerejo. Prodaja lesa, svinj in mlečnih izdelkov v Italijo. J. od vasi na z. pobočju Gole gorice pride voda loškega Obrha zopet na dan, nakar se izliva v Cerkniško jezero. Glavni izviri se imenujejo: Obrh, Cemun, Pod Stenami. Živinoreja, poljedelstvo in gozdarstvo. Gostilna s prenočiščem. Podr. cerkev sv. Kancijana.

Iga vas, 217-40-22-16-4. Sr du Logatec 45.7 km, so zdr fin Lož 4.3 km, žand Babno polje 1 km, žel Rakek 25.3 km, o pTt žup Stari trg 3.3 km, š v kraju ust. 1907, 8 odd. Jav. knjiž., Gas. Nm 580 m. Novejša naselbina, velika obcestna vas ob ban. cesti na neznatni vzpetini pred j. zaključkom Loškega polja.

Naselje ima popolnoma kmetski značaj. Ilovnata zemlja je srednje rodovitna. Poleg kmetijstva je važno zlasti gozdarstvo (prodaja lesa v Markovec, Stari trg, Grahovo). Gostilna s prenočiščem.

Knežja njiva, 113-17-10-7-2. Sr du Logatec 45.6 km, so žand zdr fin Lož 4.1 km, žel Rakek 25.1 km, o pTt š žup Stari trg 3.1 km. Nm 680 m. Vas leži ob obč. cesti, v. od Starega trga v ozki dolinici, stisnjena med Knežji (949 m) in Goli vrh (779 m), 2 km od ban. ceste II. reda. Vas je bila nekoč lastnina snežniških knezov, odtod tudi ime. Peščena zemlja rodi zelo slabo, glavni poudarek gre živinoreji in gozdarstvu. Podr. cerkev sv. Trojice je po slogu in tradiciji najstarejša cerkev v župniji.

Kozarišče, 505-70-24-37-12. Sr du Logatec 46.3 km, so zdr fin Lož 4.8 km, žand v kraju, žel Rakek 21.8 km, o pTt žup Stari trg 3.8 km, š Iga vas 1 km. Nm 581 m. Velika gručasta vas na jz. robu Loškega polja. Vas leži na v. vznožju Grahovega (948 m) in Leskovega vrha (931 m), na nekoliko dvignjenem svetu, vendar pa je ob nastopu večje vode del vasi poplavljen. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Bogata vas. Podr. cerkev sv. Benedikta. V. od vasi tik pod hribom, stoji graščina Snežnik ali Sneberk. Grad so zgradili v bližini stare rimske vojaške postojanke na strmem bregu v vznožju Snežnika, po katerem je dobil svoje ime. Po naravi sami utrjen grad je služil v srednjem in novem veku za zatočišče trgovcev in potnikov, ki so tu dobivali oboroženo spremstvo skozi puste in nevarne snežniške gozdove. Prvotni grajski lastniki so bili gospodje Snežniški. Od njih se najprej omenjata Herman in Wolfelin (1337) in nato Nikolaj (1462). Današnji lastniki knezi Schönburg-Waldenburg iz Dresdena so sezidali mesto razpadajočega gradu novi sedanji grad. Krasna stavba hrani zbirko starin od rimskih časov dalje; v knjižnici in arhivu so pa še ohranjeni stari urbarji in listine. Velik del ogromnih graščinskih posestev je pripadel Italiji.

Laze, 71-8-5-3-0. Sr du Logatec 41.3 km, so zdr fin Lož 9.5 km, žand Grahovo 7 km, žel Rakek 20.9 km, o pTt žup Stari trg 8.5 km, š Gorenje Jezero 3 km. Nm 570 m. Manjša vas, leži na jz. robu Cerkniškega jezera, ob vznožju Javornikov. Ban. cesta II. reda. Živinoreja (prodaja svinj in masla v Italijo), poljedelstvo in gozdarstvo. Pod vasjo izvira močan »Laški studenec«. Gostilna. Podr. cerkev sv. Brikcija.

Markovec, 109-24-12-8-8. Sr du Logatec 44.4 km, so žand zdr fin Lož 2.9 km, žel Rakek 23.9 km, o pTt š žup Stari trg 1.9 km. Nm 580 m. Leži na s. robu Loškega polja in na j. vznožju Golega vrha (779 m). Tu se odcepi občinska cesta na Knežjo njivo. Peščena zemlja rodi slabo. Glavni vir dohodkov je lesna industrija, kajti Obrh žene dve žagi (ena parna), kamor vozijo les iz vseh krajev Loškega polja. Število posestnikov je razmeroma majhno, več je kajžarjev in najemnikov, ki so zaposleni pri žagah. Gostilna.

Nadlesk, 252-44-28-16-5. Sr du Logatec 43.9 km, so žand zdr fin Lož 2.4 km, žel Rakek 23.4 km, o pTt š žup Stari trg 1.4 km. Nm 580 m. Obcestna vas ob ban. cesti II. reda pod Nadleškim gričem (630 m). Po katastrofalnem požaru 1932, ko je zgorela skoro vsa vas, so sezidali nove, večinoma kamenite in z opeko krite domove tako, da je vas dobila popolnoma novo lice. Poljedelstvo in živinoreja. Gostilna s tujskimi sobami. Na Nadleškem hribu so še vidni ostanki rimskega taborišča in naselbine pod njim. Podr. cerkev sv. Jederti (nm 590 m). Stara cerkev je znamenita radi lesenega, kasetiranega stropa z bogato ornamentiko. Na vratih so zelo stare ključavnice.

Otok, 68-13-9-3-2. Sr du Logatec 42 km, so zdr fin Lož 10.5 km, žand Grahovo 8.5 km, žel Rakek 17.7 km, o pTt žup Stari trg 9.5 km, š Otok-Babna polica, ambul. šola v kraju, 1 odd. Nm 582 m. Vas leži na jz. koncu Cerkniškega jezera na majhnem otoku. Zelo stara naselbina, staro ime Werdyl. Samotna, romantična lega. V vas vodi obč. cesta, do ban. ceste je 1.9 km. Poljedelstvo in živinoreja. Gostilna. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana.

Podcerkev, 251-46-25-17-8. Sr du Logatec 44.2 km, so žand zdr fin Lož 1.9 km, žel Rakek 21.8 km, o pTt š žup Stari trg 0.9 km. Nm 621 m (pri cerkvi, vas pa 590 m). Večja vas ob ban. cesti na sv. robu Loškega polja. Večina domov stoji ob cesti na zložnem sončnem pobočju. Del vasi pa sega globoko v dolino ter je izpostavljen poplavam. Sadjereja. Pod vasjo parna žaga, sicer pa ima kraj popolnoma kmetski značaj. V kraju so odkrili veliko predzgodovinsko naselbino z visokimi in širokimi nasipi. Izkopali so številne črepinje predzgodovinskih in rimskih glinastih posod, kupę žlindre in dr. Odkrili so tudi mnogo grobov. Podr. cerkev sv. Martina s pokopališčem se prvič omenja 1526.

Podgora, 143-29-17-11-5. Sr du Logatec 47.2 km, so zdr fin Lož 5.7 km, žand Babno polje 7.3 km, žel Rakek 26.7 km, o pTt žup Stari trg 4.7 km, š Iga vas 1.2 km. Nm 590 m. Gručasta vas leži na sz. vznožju Frnače, na skrajnem j. robu Loškega polja. Skozi kraj vodi ban. cesta I. reda, tu je začetek ca 4 km dolgega klanca proti Prezidu. Peščena zemlja rodi srednje dobro. Sončna lega. Poljedelstvo in živinoreja. Na hribu nad vasjo je stala predzgodovinska (keltska) naselbina.

Poljane, 116-13-13-0-0. Sr du Logatec 54.5 km, so zdr fin Lož 13 km, žand Babno polje 4 km, žel Rakek 34 km, o pTt žup Stari trg 12 km, š v kraju, ust. 1910, 1 odd. (spada pod šol. vodstvo Iga vas). Vas tvorita zaselka Dol. Poljane (nm 892 m) in Gor. Poljane (nm 980 m). Prve leže ob obč. cesti II. reda na z. pobočju Kovarnika (1052 m), druge pa na z. pobočju Petička (1164 m). Dostop z vozom, 2 km od ban. ceste. Živinoreja in poljedelstvo. Peščena zemlja rodi bolj slabo. Prodaja lesa v Stari trg. Podr. cerkev sv. Andreja v Gor. Poljanah. Kapela Žal. M. B. v Dol. Poljanah.

Pudob, 228-40-15-21-5. Sr du Logatec 44 km, so žand zdr fin Lož 2.7 km, žel Rakek 23.7 km, o pTt žup Stari trg 1.7 km, š Iga vas 0.5 km. Nm 578 m. Obcestna vas na levem bregu Vel. Obrha, ob ban. cesti Stari trg—Prezid. Leži sredi žitnih polj, nekako na sredi Loškega polja. Novejša naselbina, izpostavljena poplavam. Avtobusna zveza z Rakekom, Velikimi Laščami ter Ljubljano. Elektrika. Poljedelstvo in živinoreja, predvsem pa lesna industrija, ki zaposluje večje število domačinov-kočarjev. Gostilne s tujskimi sobami. Prikladno za letovišče, izhodišče za številne izlete, voda za kopanje. V Obrhu znameniti raki, ki so jih svoj čas prodajali celo na Dunaj. Podr. cerkev sv. Jakoba.

Stari trg, 388-77-21-43-25. Sr du Logatec 42.5 km, so žand zdr fin Lož 1 km, žel Rakek 22 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1833, 9 odd. SKJ, Gas., PCMD, PJS, Strel. druž., DKfid, Kat. prosv. d. Nm 586 m. Leži kraj ban. ceste v. pod Ulako (682 m), ki deli Loško polje v dva neenaka dela. Vas kaže pretežno kmetski značaj, vendar je še danes važno trgovsko središče na Loškem polju. Izvoz lesa in drv v Italijo, goveje živine in svinj v Ljubljano. Kraj je zelo ugoden za letovišče. Lepi sprehodi po okolici. Tujske sobe. Avtobusna zveza z Rakekom, Vel. Laščami in Ljubljano. Stari trg je bil v rimski dobi važno križišče potov, ki so vodili eden preko Dan in prehoda Stare Ogljenice v dolino notranjske Reke, drugi kot nadaljevanje tega preko Metelj na Bloško planoto in tretji, še danes »Rimska cesta« imenovan, v smeri proti Prezidu in Čabru. Na hribu Ulaki je mogočna kamenita groblja. Tu je stalo staro predzgodovinsko gradišče, baje staro japodsko mesto Terpo.

Stari trg je prvotna loška naselbina, mnogo starejša od sosednjega Loža. Kot trg se prvič omenja 1237. Pozneje so tržišče premestili v Lož. V nasprotju z njim se je kraj, ki je s tem postal navadna vas, začel imenovati Stari trg (prvič 1348). L. 1866. je v vasi morila kuga, 1872 pa jo je delno uničil požar. Župnija Stari trg (dek. Cerknica, škof. ljublj.) ima 4395 duš. Župna cerkev sv. Jurija. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Druga, nova gotska cerkev je bila zidana v 16. stol. L. 1761. so jo prezidali. Župnija je bila ustanovljena že najkasneje okoli 1165 pod patronatom loških gospodov. Patronat se je menjal z lastniki loškega gradu (gl. Lož). Prvi znani župnik Rudolf se omenja 1230. Župnija je mati župnij Babno polje in Bloke. Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. Bogat župnijski arhiv, najstarejša listina iz 1343, več listin iz 15. stol., krstne knjige od 1635, mrliške in poročne od 1699. Urbar iz 1680. V Starem trgu rojena: Engelman Vinko (1881—1918), učitelj CMD v Trstu, nar. prosv. organizator; Zabukovec Janez (1868), lokalni zgodovinar (»Zgod. župnije Slavina«).

Šmarata, 170-28-14-13-5. Sr du Logatec 47.2 km, so zdr fin Lož 5.7 km, žand Kozarišče 1 km, žel Rakek 26.7 km, o pTt žup Stari trg 4.7 km, š Iga vas 2 km. Nm 573 m. Vas leži na v. robu Loškega polja, v vznožju Šmaraškega vrha (647 m). Skozi kraj pelje obč. cesta II. reda, dostop z vsemi vozili: do ban. ceste 3 km. Glavno površino tvori iglast gozd; ta daje do 900 m³ raznega lesa, ki gre večinoma v Italijo. Peščena zemlja rodi srednje dobro. Razvita živinoreja (prodaja masla v Italijo). Pod vasjo teče Mali Obrh, ki večkrat preplavi del vasi. Podr. cerkev sv. Marjete je znamenita radi lesenega baročnega oltarja in nebarvanega kasetiranega stropa. Za cerkvijo so odkrili rimske grobove.

Višovek, 257-48-28-15-7. Sr du Logatec 45 km, so žand zdr fin Lož 3.5 km, žel Rakek 24.5 km, o pTt žup Stari trg 2.5 km, š Iga vas 0.5 km. Nm 584 m. Večja vas, leži pretežno ob ban. cesti Stari trg—Iga vas, nekoliko vzvišeno sredi Loškega polja. Kmetijstvo in gozdarstvo. Gostilne. K njej spadata še zaselka: Bajer ob istoimenskem potoku (skupina studencev, ki ne usahnejo) in Koča vas, kjer je bilo včasih le nekaj koč, a danes gradič Koča vas. Grad je zgradila v drugi pol. 16. stol. rodbina Haller (po njej je dobila ime Hallerstein). Konec 19. stol.

obnovljeni grad je sedaj last Marjete Schollmeyer-Lichtenberg. Grad je veliko trpel od napadov roparskih Morlakov in Martolozov. Podr. cerkev M. b. (stala je pred 1526) s pokopališčem. V cerkvi, ki je bila nekdaj božjepotno svetišče, so bogato okrašeni baročni oltarji, starinska puščica, kropilnik, kor in orgle.

Vrh, 115-22-11-10-2. Sr du Logatec 48.1 km, so zdr fin Lož 6.7 km, žand Babno polje 8.3 km, žel Rakek 27.7 km, o pTt žup Stari trg 5.7 km, š Iga vas 2.4 km. Nm 640 m. Obcestna vas na obeh straneh obč. ceste I. reda, na visoki terasi, ki jo tvori v. pobočje 678 m visokega Kuclja. Golo, malo pogozdeno ozemlje, za kulturo skopo odmerjen prostor, dobri pašniki po bližnjih golih in oblih gričih. Vzvišena lega z lepim razgledom na Loško polje. Vodovod. Dostop z vsemi vozili. Živinoreja in poljedelstvo. Nad vasjo so odkrili predzgodovinsko naselbino. Podr. cerkev sv. Tomaža.

Vrhnika, 305-62-22-35-9. Sr du Logatec 45.7 km, so žand zdr fin Lož 4.2 km, žel Rakek 25.2 km, o pTt š žup Stari trg 3.2 km. Nm 560 m. Raztreseno naselje ob Zg. Obrhu, pomaknjeno od ceste v v. rob Loškega polja pod Racno goro (1140 m). 1 km nad vasjo izvira potok Obrh, ki žene žage in dva mlina. Glavni zaslužek od lesne industrije, poljedelstvo in živinoreja le za domače potrebe. Gostilna. Podr. cerkev sv. Frančiška Ks.

Občina Žiri

Preb. 3225, hiš 579, posest. 189, koč. 408, najem. 64. Površina 4270 ha: njiv in vrtov 747, trav. in paš. 2038, sadovnjakov 17, gozdov 1329, ostalo 139. Z. mejo občine tvori državna meja, ki teče od občine Oselica preko Mrzlega vrha, Javorjevega dola, nad vasjo Žiri preko Vrsniških drag proti vasi Sovri, ter dalje za vasjo Ravne in Podklanc, kjer prestopi v Sopotu na teritorij občine Rovte. V. meja teče približno po slemenu Žirovskega vrha; na s. sega nekako do Fužin, na j. pa meji na sosednjo občino Rovte. Občina obsega dva različna dela: aluvialno ravan ob zgornji Sori v višini ca 480 m (Žirovsko polje) in hriboviti predel (600—900 m), ki se vleče vzdolž Sore in Račeve. Nekako pri Fužinah, kjer teče bivša meja med Gorenjsko in Notranjsko, se začne dolina Sore širiti in pri Selu se ozka soteska odpre v prijazno dolino, ki je v osrednjem delu radi vsakoletnih poplav popolnoma brez kulture, naselja pa so potisnjena ob robove; iz nje izhajajo ožje dolinice, kakor Račevska, ki vodi pod Vrh sv. Treh kraljev (884 m) in dalje na Smrečje—Vrhniko; druga po Osojnici proti Idriji in tretja proti Brekovcam na Rovte in Logatec. Hriboviti predel nima kompaktnih vasi, temveč samotne kmetije in zaselke. Skoro vse naselbine leže v prisojni legi; višinske so obkrožene od lepih mešanih gozdov, nižinske pa so razporejene domala vse ob ban. cesti Škofja Loka—Žiri—Logatec, ki tvori glavno prometno linijo. Glavni promet teži po njej proti Škofji Loki (avtobusna zveza). Nižinska naselja žive predvsem od obrti (čevljarstvo in mizarstvo), hribovska pa od poljedelstva in gozdarstva. Stranski zaslužek nudi čipkarstvo. V prehrani je občina pasivna. Vasi se zlasti v dolini odlikujejo po ličnih in obsežnih domovih. Nekateri kraji, zlasti pa Žiri, so v zadnjem času prišli na glas kot lepa, mirna in cenena letovišča z lepimi izletnimi točkami.

Brekovce, 103-14-3-11-5. Sr du Logatec 17 km, so Logatec 19 km, žand fin o pTt š žup Žiri 5 km, žel Logatec 18 km, zdr Trata 18 km. Nm 500 m. Raztresena vas deloma v ozki ravnici zgornje Sore ob ban. cesti Logatec—Žiri, deloma v krčevinah mešanega gozda na položnejših prisojnih pobočjih. Prebivalci se preživljajo s poljedelstvom, z delom po gozdovih in v lesni industriji. Gostilna s prenočiščem.

Dobračeva, 538-92-31-71-2. Sr du Logatec 24 km, so Logatec 26 km, žand fin o pTt š žup Žiri 2 km, zdr Trata 11 km, žel Logatec 25 km. Nm 404 m. Velika raztegnjena vas ob ban. cesti Žiri—Škofja Loka na v. robu Žirovskega polja. Brez pravega presledka prehaja naselje v Novo vas in Žiri. Prebivalstvo se bavi z obrtjo, deloma s kmetijstvom. Žita ne pridelajo mnogo in ga navadno primanjkuje. Za domačo porabo goje tudi nekaj živine. Gostilna, tujske sobe. Podr. cerkev sv. Lenarta.

Goropeke, 66-14-4-10-3. Sr du Logatec 22 km, so Logatec 24 km, žand fin o pTt š žup Žiri 4 km, zdr Trata 15 km, žel Logatec 23 km. Nm 681 m. Gručasta hribovska vasica jv. od Žirov. Dovoz samo z vozom po obč. poti. Poljedelstvo in živinoreja. Podr. cerkev sv. Janeza Krst., v kateri vzbuja pozornost freska sv. Krištofa.

Izgorje, 41-7-6-1-6. Sr du Logatec 17 km, so Logatec 19 km, žand fin o pTt š žup Žiri 7 km, zdr Trata 19 km, žel Logatec 18 km. Nm ca 670 m. Raztreseno hribovsko naselje v zg. dolini Sore. Kmetska posest leži na položnejših pobočjih. Sončna lega. Poljedelstvo in živinoreja. Dostop po obč. poti mogoč le z vozom.

Jarčja dolina, 116-21-3-18-6. Sr du Logatec 27 km, so Logatec 29 km, žand fin o pTt š žup Žiri 6 km, zdr Trata 10 km, žel Logatec 28 km. Nm ca 600 m. Vas leži raztreseno po osojnih pobočjih sz. od Žirov, s katerimi jo veže obč. vozna pot. Kmetijstvo in delo v gozdovih.

Javorjev dol, 28-6-3-3-10. Sr du Logatec 31 km, so Logatec 33 km, žand fin o pTt š žup Žiri 9 km, zdr Trata 10 km, žel Logatec 30 km. Nm ca 750 m. Manjša vas, leži v hribih sz. od Žirov ob obč. poti, ki jo veže z Žirmi. Dostop le z vozom. Skozi vas teče drž. meja in je le deloma ostala v Jugoslaviji. Kmetijstvo. Razen lesa in živine ni presežka v pridelkih.

Ledinica, 90-14-4-10-2. Sr du Logatec 24 km, so Logatec 26 km, žand fin o pTt š žup Žiri 3 km, zdr Trata 11 km, žel Logatec 25 km. Nm 498 m. Leži na z. robu Žirovskega polja ob občinski cesti; dostop z vsemi vozili. Kmetije leže v položnem bregu, že izven območja vsakoletnih poplav. Prevladuje manjša posest. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo, nekateri pa so si poiskali zaslužka v Žireh kot obrtniki (zidarji in čevljarji). Podr. cerkev sv. Ane, znana božja pot.

Nova vas, 345-65-6-60-2. Sr du Logatec 24 km, so Logatec 26 km, žand fin o pTt š žup Žiri 2 km, zdr Trata 13 km, žel Logatec 24 km. Nm 500 m. Velika raztegnjena vas ob lepi obč. cesti Žiri—Smrečje—Vrhnika, na skrajnem jv. robu Žirovskega polja ob desnem bregu Račeve. Dohod z vsemi vozili. Domovi leže deloma še v ravnini, deloma pa na prisojnem pobočju, pod lepim gozdom. Prebivalstvo se preživlja največ z obrtjo, le deloma s poljedelstvom in živinorejo. Vas je v prehrani pasivna in je navezana na nakup živil pri trgovcih. Kraj ima električno razsvetljavo iz banovinske centrale na Fužinah. Gostilna s tujskimi sobami.

Opale, 70-15-5-10-6. Sr du Logatec 17 km, so Logatec 19 km, žand o fin pTt š žup Žiri 7 km, zdr Trata 18 km, žel Logatec 18 km. Nm ca 760 m. Manjše hribovsko naselje na golem pobočju, sončna lega. V vas vodi obč. pot, dostop le z vozom. Prebivalci se preživljajo s kmetijskimi pridelki, kočarji z delom pri imovitejših posestnikih in v gozdovih. K vasi spadata zaselka Log in Martinj vrh.

Podklanec, 45-7-3-4-5. Sr du Logatec 16 km, so Logatec 18 km, žand fin o pTt š žup Žiri 6 km, zdr Trata 19 km, žel Logatec 17 km. Nm 500 m. Kraj leži na levem bregu zgornje Sore v nekoliko razširjeni dolinici, tik drž. meje. Ker tu ne nastopa pogosto povodenj, so polja raztresena po vsej dolini. Hiše stoje potisnjene ob hrib. Prebivalci se preživljajo s kmetijskimi pridelki, vendar pa je vas v prehrani pasivna, zlasti kajžarji, ki so navezani na nakup. V bližini vasi so odkrili sledove zvonolivarne.

Račeva, 161-28-6-32-6. Sr du Logatec 28 km, so Logatec 30 km, žand fin o pTt š žup Žiri 6 km, zdr Trata 19 km, žel Logatec 29 km. Nm 550 m. Skupina raztresenih kmetij ob desnem bregu potoka Račeve na jz. vznožju Žirovskega vrha. Obsega zaselek Podlesec. Skozi vas vodi obč. cesta, ki ima zvezo z ban. cesto Žiri—Škofja Loka. Porabna je za vozove in lažje avtomobile. Ker nudi kmetijstvo premalo, se nekateri preživljajo z gozdnim delom in kot pomočniki v raznih obrtih. Gostilne.

Ravne, 48-7-5-2-7. Sr du žel Logatec 17 km, so Logatec 19 km, žand fin o pTt š žup Žiri 7 km, zdr Trata 20 km. Nm ca 650 m. Manjše hribovsko naselje na valoviti terasi Golega griča, čigar pobočje pada na sz. strmo v dolino Žirovnice, tik ob drž. meji. Dostop samo z vozom. V površini zaostaja orna zemlja daleč za pašniki in gozdovi, ki pa so danes večidel v Italiji. Poljski pridelki komaj zadostujejo za domačo porabo.

Selo, 156-33-5-28-4. Sr du žel Logatec 26 km, so Logatec 28 km, žand fin o pTt š žup Žiri 4 km, zdr Trata 9 km. Nm 400 m. Precej velika raztresena vas na s. strani Žirovskega polja, deloma ob ban. cesti Žiri—Škofja Loka, deloma po višjih vzpetinah zožene ravnine. Električna razsvetljava. Prebivalstvo živi večinoma od obrti, pravih kmetskih domov je le 5. Gostilne, tujske sobe.

Sovra, 34-5-3-2-0. Sr du Logatec 20 km, so Logatec 19 km, žand fin o pTt š žup Žiri 5 km, zdr Trata 18 km, žel Logatec 18 km. Nm ca 500 m. Manjša gručasta vas, leži v razširjeni dolinici ob sotočju Sore in Žirovnice, 5 min. vstran od ban. ceste Logatec—Žiri. Domovi leže na osojnem pobočju Vrsnika. Kmetovanje in lesna trgovina; vsakovrsten les prodajajo v Logatec.

Stara vas, 347-66-15-51-0. Sr du Logatec 24 km, so Logatec 25 km, žand fin o pTt š žup Žiri 1 km, zdr Trata 12 km, žel Logatec 24 km. Nm 480 m. Leži tik ob ban. cesti Žiri—Škofja Loka ter je sklenjena v strnjeni zazidavi s samimi Žirmi. Vodovod. Električna razsvetljava. Razen par posestnikov žive vsi prebivalci od obrti ali pa so zaposleni kot delavci in

težaki. Skozi vas teče hudournik Račeva, ki se pod vasjo izliva v Soro; ob povodnjih zasipa s peskom že itak redke njive. Gostilne s prenočišči. Ostalo glej pod Žiri.

Zabrežnik, 35-7-3-4-0. Sr du Logatec 27 km, so Logatec 29 km, žand fin o pTt š žup Žiri 5.5 km, zdr Trata 9 km, žel Logatec 28 km. Nm ca 600 m. Raztreseno naselje v skrajnem s. delu Žirovskega vrha. V vas vodi obč. pot, dovoz mogoč le z vozom. Precej skromen obseg posejane zemlje. Travniki zavzemajo višje in bolj strme bregove. Kmetijstvo in sezonsko gozdno delo.

Žiri, 615-96-39-56-0. Sr du Logatec 22 km, so Logatec 24 km, žand fin o pTt š žup v kraju, zdr Trata 13 km, žel Logatec 23 km. Šola ust. 1817, 11 odd., Obrtna nad. š., Gospodinj. nad. tečaj, Čipkarska š. SKJ, Gas., RK, Kolo j. s., PJS, Strel. druž., PSVD, Kat. prosv. d. Nm 479 m. Žiri, sedež občine, so staro naselje na z. robu Žirovskega polja. Naselje, na katerega je navezanih ob ban. cesti Škofja Loka—Žiri—Logatec več vasi, nima povsem kmetskega izgleda: tesno strnjene velike hiše, ki so brez reda razporejene v glavnem vzdolž ban. ceste, kažejo deloma urbanski značaj. Poljedelstvo je zastopano v manjši meri. Žita se ne pridela dovolj, več je sočivja; vendar pa poljski pridelki ne krijejo domačih potreb. Mleko in mlečni izdelki se porabijo doma. Močno je razvito čevljarstvo, zlasti so znani žirovski »gojzarji«, prav tako tudi mizarska obrt. Radi bližnje meje precej živahna lesna kupčija z Italijo. Močno je razvito čipkarstvo kot domača obrt (drž. čipkarska šola). Čipkarski izdelki se prodajajo po vsej državi, večinoma preko Osrednjega zavoda za domačo obrt v Ljubljani. Zadnja leta so se Žiri razvile v letoviški kraj z lepimi izletnimi točkami in izredno ugodnim kopanjem v topli Sori (kopališče na Selu). Številne gostilne, penzijoni in privatna stanovanja za letoviščarje. Vodovod. Električna razsvetljava.

Kraj je pripadal do 1803 brižinskim škofom, ki so ga kolonizirali. Po urbarju iz 1291 je bil tu sedež županstva, ki so mu pripadale sledeče vasi: Ledinica, Rupe pri Selu, Kranjsko Brdo, Selo, Dobračeva, Stara vas, Račeva, Goropeke, Martinjak, Žirovnica, Ravne, Sp. in Gor. Vršnik, Korita, Breznica in Suhi dol; po urbarju iz 1584 pa še kraji: Log, Sora, Brekovce, Na Lozeh, Mrzli vrh, Ledine, Govejek, Javorjev dol, Krnice in Srnjak. Župnija Žiri (dek. Škofja Loka, škof. ljublj.) ima 3230 duš. Župna cerkev sv. Martina šk. Prvotna cerkev je bila domnevno zgrajena že v 9. stol. Staro cerkev, ki je bila na zelo vlažnem in nizkem prostoru, so 1927 predelali v parno žago. Sedanjo veličastno stavbo so po načrtih A. Webra z Dunaja zgradili v 1906—1910. Krasen vel. oltar in orgle na električni pogon, zadnje delo Milavca (1914). Cerkev je bila prvotno podr. starološke prafare, a je postala samostojna duhovnija že pred 1400. Je mati župnij: Vrbovskega, Zavratca, Ledin in Sv. Treh kraljev na Vrhu. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski škofiji. V Ž. rojen 1909 Sedej Maksim, slikar.

Žirovski vrh, 387-81-45-35-0. Sr du Logatec 29 km, so Logatec 31 km, žand fin o pTt š žup Žiri 7 km, zdr Trata 18 km, žel Logatec 28 km. Nm ca 900 m. Žirovski vrh se imenuje skrajni z. hrbet Polhograjskih dolomitov. Na z. in jz. strani meji na Soro, Žirovsko polje in Račevo. V. mejo pa tvori potok Brebovščica, ki se pri Gorenji vasi izliva v Soro. S. mejo predstavlja veliko Sorino koleno od Fužin tja do Trate, na jugu pa sega približno do Smrečja nad Podlipo pri Vrhniki. Ca 15 km dolgi hrbet, je po vrhovih skoro popolnoma gol in obel, na vse strani odprt. Glavni višinski točki predstavljata v j. delu Goli vrh (961 m) in na s. Žirovski vrh (900 m). V nižjih predelih je hrbet porastel z lepim mešanim gozdom. Naselje samo sestoji iz mnogih zaselkov in samotnih kmetij, razvrščenih po prisojnih slemenih. Dostop je povsod mogoč le z vozom. Splošno prevladuje srednja in mala posest. S poljedelstvom se pečajo le močnejši posestniki, večina prebivalstva pa se preživlja z dninami. Posetve ne zadoščajo za dom niti za pol leta in so na nakup navezani zlasti delavci in kajžarji, ki so zaposleni v gozdovih kot tesači, sekači in vozniki. Želo lepi smuški tereni.

Srez Maribor desni breg

Splošen pregled

Srez meri 653 km² in obsega ves j. od Drave ležeči del nekdaj enotnega mariborskega okraja. Zato mu vso s. mejo tvori reka Drava, razen na področju mariborskega mesta, ki je samostojna upravna enota. Drava je seveda samo v v. delu do neke mere tudi prirodna meja, ker teče tam v vznožju Slov. goric. Na z. krene sreska meja od Drave nad Breznim proti j., vklepa še skoraj vso dolino Velke, nato pa zavije na osrednji hrbet Pohorja, ki ga doseže na Planinki (1529 m) pri Šentlovrenških jezerih. Nato gre meja proti v. nekoliko s. od najvišjih vrhov, zavije preko Velikega vrha (1347 m) na jv. pohorska pobočja in se spusti v zgornjo dolino Ložnice, levega pritoka Dravinje. Odtod poteka še dalje na j. čez terciarno gričevje v srednjo dolino Dravinje, se vzpne preko nje na razvodni hrbet proti Sotli ter poteka po njem proti v. čez markantni Boč (980 m) in Plešivec (832 m). V. od Makol preseka ponovno Dravinjsko dolino, ki je tu le še po ozkem pasu gričevja (tkzv. »Savinjskem«) ločena od ravnine Ptujskega polja. Na Ptujskem polju prečka meja najprej njegov jz. močvirni del »Črete« v smeri proti sz., pri Pragerskem pa zavije na sv. v prodnato ravan ter jo preseka brez vsakršne prirodne utemeljitve do Drave pri Sv. Miklavžu.

Malokateri naš srez je geografsko v taki meri neenoten kot Maribor d. breg. Saj obsega dele ravnine Dravskega polja, Dravske doline nad Mariborom, Pohorja, terciarnega gričevja med Pohorjem in Dravinjo ter celo najzapadnejši del Haloz. Od Dravskega polja obsega ves sz. del pod Mariborom ter ozek pas na jz., ki pa je radi številnih potokov s Pohorja močno zamočvirjen (tkzv. »Črета«), dočim je ostali del ravnine brez nadzemskih voda, suh in rodoviten. Dravska dolina nad Mariborom je na desnem bregu precej ozka in osojna, le pri Pekrah imamo v vznožju Pohorja vinorodno terciarno gričevje, tkzv. Pekrske gorice. Nad njimi se prične dvigati široko Pohorje, ki pripada v vsem svojem v. delu od Planinke (1529 m) dalje mariborskemu srezu. Planinka z značilnimi pohorskimi Šentlovrenškimi jezeri je najvišja točka v srezu. Pohorje je v tem delu široko, močno razčlenjeno in povsod do najvišjih vrhov porastlo z gozdom. Na s. daje gorovje močne gorske pritoke Dravi: Bistrico, Lobnico, Radoljno in Velko. Vsi izvirajo visoko v Pohorju ter se v strmih grabah, deloma s slapovi in brzicami (Šumik na Lobnici) spuščajo v Dravsko dolino. Posebno značilen je tok Radoljne, ki stopi iz osrednjega Pohorja v nižje in širše terciarno podolje pri Sv. Lovrencu, nato pa si prebije pot skozi s. pohorski hrbet (Rdeči breg) v tesni debri do Dravske soteske. Jv. in prisojna pobočja Pohorja so položnejša, a še živahneje razrezana po celi vrsti potokov, ki teko deloma na j. v Dravinjo, deloma pa na v. na Dravsko polje, kjer pa se deloma brž razgube v prodnati osnovi. Med njimi sta glavna dva Polskava (z Devino), ki se na široko razlije v jz. delu ravnine (močvirna »Črета«) ter se ob njenem j. robu počasi približuje Dravinji, ter Ložnica, ki je vstvarila široko mokrotno dolino pod Slov. Bistrico ter si nato poiskala pot skozi terciarno gričevje na jv. v Dravinjo. Vse to gričevje med Pohorjem in Dravinjo je zelo nizko in živahno razrezano v razgibane terase; šele j. od Dravinje se pod Bočem in Plešivcem dvigne nekaj više. Tu tvori neopazen prehod v z. Haloze, ki pa tu še nimajo onega izrazitega vinogradniškega značaja kot na v. Ob Dravinji pod Makolami je najnižja točka v srezu (malo nad 240 m).

Geološko je značilno predvsem Pohorje. Zgrajeno je iz kristalastih skrilavcev (blestnik in filit), ki obdajajo eruptivno tonalitsko jedro. V miocenu je delovalo na ozemlju med Dravo in Savo mnogo vulkanov, med njimi tudi Pohorje. Od drugih vulkanov se je razlikovalo Pohorje predvsem tudi po tem, da je ostal pretežni del eruptivne žarje pod zemeljsko površino kot lakolit, le majhen del je prodrl zlasti na z. strani na površino kot dacitska lava. Na zunanji strani obdaja vso skupino kristalastih skrilavcev gnajs. Na več mestih jo prodirajo žile aplita, amfibolita in deloma eklogita. Med blestnikom nahajamo ponekod lep bel marmor (n. pr. pri Šmartnem, pri Juriški vasi, z. od Frama pri Planici, v Šentovcu pri Slov. Bistrici itd.).

Ozemlje med Pohorjem in Bočem je del nekdanje terciarne kotline, ki jo prekriva večinoma pliocenska ilovica in prod; le kake 3 km pred Studenicami pridemo v starejše terciarne plasti, ki se vlečejo kot ozki pasovi od v. proti z. Iz pliocena pridemo v zgornji in nato v spodnji miocen in končno ob pobočju Boča v oligocenske soteške plasti.

Vse Dravsko polje od Črešnjevca pri Pragerskem do Drave in Maribora pokrivajo diluvialne terase, le pri Ješenci blizu Polskave je ostala večja krpa pliocenskih usedlin.

Z. od Maribora med Pohorjem in Dravo se razteza 3—4 km širok pas terciarnih plasti. Z. od Peker je razvit miocen s premogovnimi sloji, na v. pa pliocen do Slovenske Kalvarije. Slov. Kalvarija je eruptivna žila tonalita, kakršnih imamo ob dravskem prelomu več, zlasti ob Fali. Od Fale na z. se nadaljujejo miocenske plasti nekdanjega terciarnega zaliva južno od današnje Dravske doline še daleč čez mejo sreza. Nad Rušami je mogoče na več mestih opazovati, kako so prodrle posamezne eruptivne žile miocenske plasti ob pobočju Pohorja — dokaz, da v začetku mlajšega terciara vulkansko delovanje Pohorja še ni utihnilo. Važna tektonska črta je dravska prelomnica, ki poteka ob Dravi mimo Maribora.

Pohorski tonalit (splošno imenovan granit) je dober gradbeni kamen za tlakovanje in za druga gradbena dela. Mnogo porabijo tudi gnajsa za gramoz in gradnjo poslopij. Blizu Slov. Bistrice dobivajo serpentin in lojevec, pri Jurišni vasi tudi kaolin. Na s. Pohorju se dobiva pri Apnici kremen, pri Framu pa dobra lončarska glina. Pri Limbušu nad Mariborom in ob Dravi proti Ptuju so nekdaj izpirali zlato iz dravskega peska.

Tudi v podnebnem oziru so posamezni predeli sreza med seboj dokaj različni: Dravska dolina nad Mariborom ima podnebje, ki je že pod močnim kontinentalnim vplivom (mesto Maribor v jan. povpr. —2.3°, v jul. 20°, prim. Maribor l. breg!). Značilno je precejšnje število sončnih dni (266 na leto), suha jesen, možnost slane od okt. do maja ter precej padavin zlasti v zgodnjem poletju. Vendar so tu padavine najnižje v vsem srezu, v čemer se zopet očituje panonski vpliv (Maribor 974 mm). Pohorje samo ima izrazito gorsko podnebje z mnogo megle in vlage, obilnimi padavinami in dolgotrajno snežno odejo (do srede maja). Za s. del gorovja je značilen višek padavin v srezu (Sv. Lovrenc nad 1200 mm, Stara Glažuta nad Lobnico v višini 1190 m ima skoro 1600 mm). Kraji v jv. vznožju Pohorja, ob Dravinji in Polskavi imajo vlažno mehko podnebje; tu je zima zelo mila (Slov. Bistrica ima temp. pod 0° C samo v jan.), padavin je dovolj v vseh letnih časih (v Framu nad 1000 mm, 120 dež. dni na leto); rade nastopajo megle nad močvirnimi ravninami. Poletje je toplo, zlasti suha pa je jesen, kar prija tamošnjemu vinogradništvu. Neviht in toče je tu manj kot na sosednem Dravskem polju in v Halozah. Višja pobočja Pohorja kažejo tudi na tej strani več padavin (Tinje skoraj 1200 mm), a so mnogo bolj sončna kot severna; zlasti kažejo ugodne zimske temperature (pri Mariborski koči čez dan do 20° C), kar je predvsem važno za zimski tujski promet. Dravinjska dolina, Haloze in Ptujsko polje imajo v podnebju dve usodni neugodnosti: mnogo toče in pogoste suše, ki so zlasti na suhih ravninskih tleh neugoden pojav. Vendar že v Poljčanah letna množina padavin zopet zraste na 1100 mm in po višinah Boča nedvomno še znatneje.

O prvotni rastlinski odeji je na Dravskem polju le malo sledu, ker je večinoma obdelano. Ob Polskavi in pritokih so močvirni travniki z osatom Cirsium rivulare, kukavico Anacamptis pyramidalis in preslico Equisetum ramosissimum kot najznačilnejšimi rastlinami poleg močvirskih trav in ostričin. J. odtod ležeči griči so pokriti z mešanim listnatim gozdom, kateremu so primešani tudi borovci in nekaj smrek. V. pobočja Pohorja pokriva bukovje, ki je v višjih legah precej

čisto, proti podnožju pa vedno bolj mešano z drugimi listovci, zlasti kostanjem in hrastom. Na višjih vrhovih proti sz. je smrekov in jelov gozd. Kot podraščevina mešanih gozdov nastopajo mnoge, že v drugih srezih omenjene rastline. Poleg teh še nekatere trave: masnica (Deschampsia flexuosa), štajerska latovka (Poa stiriaca) in planinski oves (Avena alpina), dalje brkati klinček (Dianthus barbatus), razne vrste relik (Cytisus) in košeničic (Genistae); planinski grahor (Latyrus montanus), trolistna vetrnica (Anemone trifolia) in transsilvanska škržolica. Po bukovju Pohorja je redkost širokolistni škorš (Sorbus latifolia). Značilnejši travi pašnikov pohorskih vrhov sta masnica in ščetinovka (Nardus stricta), vmes cvete pomarančasta škržolica (Hieracium aurantiacum), panonski svišč (Gentiana panonica) in planinski lisičjak (Lycopodium alpinum); po niže ležečih tratah je številna arnika, repušč (Phyteuma Halleri) in planinska ločika (Mulgedium alpinum). Posebno znamenita so pohorska barja. Na grebenih jih je več tipično razvitih. Obkroža jih pritlikavi borovec, prava barska tla pa poraščajo razni šotni mahovi (Sphagnum cymbifolium, acutifolium, medium in drugi), na nekoliko bolj osušenih mestih pa praprotice (Polythrichum gracile, strictum, juniperinum). Od višjih rastlin so posebno značilne rosike (Drosera rotundifolia in longifolia), močvirska vijolica (Viola palustris), Oxycoccos quadripetala, mrzličnik (Menyanthes trifoliata), ostričine (Carex pauciflora in limosa). V barju pri Sv. Lovrencu se nahaja tudi Viola uliginosa, V. hirta in Trifolium spadiceum.

V. del sreza pripada panonski pokrajini hrastovega gozda. Pohorje pa od 600 m nadmorske višine dalje območju subalpinske flore. Nekateri zastopniki te flore so v srezu precej redki, n. pr. tisa, gornik (Arctostphyllos officinalis) samo pri Marenbergu in na Pohorju od Fale do Betnave, bela predenica (Cuscuta alba), osat Carduus crispus na posekah, zelo redek je petoprstnik Potentilla sterilis v drugih srezih, okrog Maribora je pa pogost; na Pohorju raste Buxbaumia aphylla in samo tu penuša Cardamine Hayneana; visokostebelna kamenokrečnica (Saxifraga Hostii) je zelo redka ob falskem gradu; vraničnik (Chrysosplenium alternifolium) pa nastopa samo pri Sv. Lovrencu na Pohorju. Z. od črte Maribor—Celje raste po ilovnatem svetu štajerska pljučnica (Pulmonaria stiriaca). Ilirsko-panonska rastlina je Marsilia quadrifolia po ribnikih okrog Brezule, kjer se nahaja tudi povodni oreh (Trapa natans). Karpatsko floro zastopata Cirsium pauciflorum in transsilvanska škržolica. Po obrežju Drave raste od Maribora do Ptuja sredozemska detelja Trifolium fragiferum.

Po svojem živalstvu spada srez na z. v triglavsko pokrajino, v. od Maribora pa k nižinskemu pasu. V loviščih žive poleg redkih gamsov srne, poljski zajci, divji petelini, ruševci, gozdni jerebi, fazani, poljske jerebice, prepelice, sloke, divje race, divji prešiči, jazbeci, lisice, kune, podlasice, dehorji, veverice, ujede, srake in vrane. V bistrih pohorskih potokih žive potočne postrvi, v mirnih vodah ravnine pa ščuke in razne belice. Glede Drave gl. Maribor l. br.! Po nekaterih krajih sreza je mnogo modrasov, ni pa gadov.

Ptiči pevci so na Pohorju prav številni. Nekateri, po drugod redkejši, bi bili: kraljiček (Regulus regulus), ki je tudi na Ljubljanskem Barju; vrbja grmuša (Phylloscopus rufus), Sylvia curruca, črnoglavka (Sylvia atricapilla); slavček je vedno manj; rdečegrla taščica pogosto prezimuje v Mariboru; plezirec (Certhia familiaris) je tu edini svojega rodu. Precej stalen je na Pohorju lešnikar. Za selitve se na vodah ustavljajo razni severni ptiči. Od značilnejših sesalcev se nahajata na pohorskem pobočju voluharja Evotomus glareolus ruttneri in Pitymus subterraneus. V zadnjem času se je priklatila sem tudi pižmovka (Fiber zibeticus), ki ima lepo krzno, a je precej škodljiv glodalec. Skržat (Cicada plebea) doseže v tem srezu svojo sz. mejo.

Nasproti redkim neolitskim in bronastim najdbam, imamo v srezu bogata hallstattska in latènska najdišča na Pošteli, kjer so v močnem, z nasipi in jarki utrjenem gradišču odkopali neolitske, bronaste in železne predmete, majhen tempelj in 12 hiš keltskih Tavriskov. Naselbina je bila večkrat razrušena in obnovljena, tako ok. 113 od Cimbrov. V dobi slovenske kolonizacije je bila še obljudena in še v dobi turških napadov je služila za obrambo in zatočišče prebivalstva. Na Poštelo sliči utrjeno gradišče v Bistrici pri Rušah. V Rušah samih so pa odkrili nenavadno bogato najdišče iz bronaste dobe (1000—850 pr. Kr.). Obljudenost v keltsko-latènski dobi je bila že znatna. Kelti so si postavili na Pohorju mnogo utrjenih taborišč, od katerih se odlikuje tinjsko gradišče pri Slovenski Bistrici.

V starem veku so tod vodile važne ceste. Od glavne panonske ceste Aquileia (Oglej)—Emona (Ljubljana)—Celeia (Celje)—Poljčane—Studenice—Makole—Poetovio (Ptuj), se je odcepila razen ceste na Koroško še cesta na Mansio Pultavia (domnevno Zg. Polskava), odkoder je šla mimo Maribora proti Lipnici. V Ptuj je vodila tudi pot: Konjice—Ložnica—Slov. Bistrica—Pragersko—Ptuj. Preko s. dela sreza, nekako od Frama do Vurberga, je držala meja med rimskima provincama Panonijo in Norikom. Vzhodni del sreza je v 9. stol. prišel v sestav Dolnje Panonske mejne grofije, kjer je vladal knez Kocelj in nadškof Metod. Veliko so trpeli ti kraji v dobi preseljevanja narodov in napadov Madžarov v 10. stol. V obrambo proti slednjim je nastal na Dravskem polju pas strelskih dvorcev. Ponekod se še poznajo njih sledovi. V dobi turških napadov in vpadov Krucev so tu nastale uskoške naselbine, ki so dobile nalogo braniti mejo. Tudi v srednjem in novem veku so vodile skozi te kraje važne trgovske ceste, predvsem cesta Trst—Dunaj, od katere se je pri Slov. Bistrici odcepil krak proti Ptuju in drugi proti j. na Poljčane—Podčetrtek—Brežice. Važna pota so vodila na Koroško. Ker je šla konkurenčna politika dež. knezov za tem, da prepreči direktno trgovino solnograškega Ptuja s Koroško, so s silo napeljali vso trgovino na Maribor in v dolino Drave. Del te trgovine se je vršil po Dravi, na kateri se je razmahnilo brodarstvo in splavarstvo. Po Dravi navzdol so prevažali predvsem les v Vojvodino in celo Beograd. L. 1846. otvorjena žel. proga Dunaj—Maribor je prevzela promet Dunajske ceste, promet dravskih cest pa koroška železnica, ki je stekla 1863 po dolini Drave. Železniško progo Pragersko—Ptuj—Kaniža so gradili od 1857 do 1860.

Desno od Drave, v oglejskem delu, so se župnije v splošnem razvile preje kot v solnograškem delu s. od Drave. Prve dušno pastirske postaje so bile že pred 1146 v Hočah in Slivnici. Iz obeh prafara so nastale ostale župnije v srezu, razen dveh, ki sta se izločili iz konjiško-tinjske župnije. Do 1751 so pripadale oglejskim patriarhom in savinjskemu arhidiakonatu (Karel Veliki je 811 določil Dravo za mejo med Oglejem in Solnogradom) in nato do 1787 goriški nadškofiji. Po razmejitvi škofij v jožefinski dobi (1787) so potegnili mejo med sekovsko in lavantinsko škofijo po pogorju ob bivši koroško-štajerski meji, nato po Dravi do Vuhreda, od tu na vrh Pohorja, od koder se je spustila v nižino. Dalje je potekala meja mimo Pragerskega, med Majšperkom in Ptujsko goro ter dalje k izviru Sotle. Župnije s. od te meje so pripadale do 1859 sekovski in šele nato lavantinski škofiji, one j. od nje so pa že 1787 pripadle lavantinski.

Prebivalcev je bilo v srezu po stanju iz 1931 57.378. Gostota znaša ca 88 ljudi na km², a se radi velikih prirodnih razlik močno spreminja od kraja do kraja. Največja je seveda v krajih, ki so danes že povsem mariborska predmestja, ali pa vsaj v veliki meri naseljena po delavcih in drugih mestnih zaposlencih. Tako znaša gostota v obč. Studenci 1857 na km², v obč. Pobrežje 406 in v obč. Radvanje 230. Nad 100 ljudi na km² živi dalje še v nekaterih občinah na z. robu Dravskega polja, ki so tudi do neke mere industrializirane (Pragersko, Zg. Polskava, Slivnica). Znatno manjša je gostota v Podravinju (Makole 69, Poljčane 81), najmanjša pa v občinah, ki se razprostirajo v glavnem že po pohorskih pobočjih (Fram 71, Ruše 57, Sv. Lovrenc na Poh. 43, Šmartno na Poh. 41 in Podvelka 39). V celoti imamo najintenzivneje poseljeni predel na z. robu Dravskega polja ter na pohorskih obronkih od Limbuša do Slov. Bistrice. V teh krajih živi nad 28.000 ljudi, torej skoraj polovica vsega prebivalstva v srezu. So to zelo stare, večinoma velike in tesno sklenjene vasi, ki preidejo šele na pohorskih obronkih v razložena naselja. Sklenjene vasi imamo še v Dravski dolini nad Mariborom. Pohorje je v vsem obsegu domena izrazitih samotnih kmetij, ki segajo na osojnih straneh do 900 m visoko, na prisojnih pa često tudi do 1100 m. To so veliki kmetski domovi, ki poleg velikega zaključenega kulturnega zemljišča posedujejo običajno tudi obsežne gozdove. Posamezna posestva presežejo celo 100 ha. Na nižjih prisojnih obronkih jv. Pohorja preide tip osamljenih kmetij v razložena vinogradniška naselja. Ta način naseljenosti prevladuje tudi povsod ob Dravinji in v z. Halozah, dočim je ob Ložnici in v Čreti precej sklenjenih vasi.

Gospodarska slika pokrajine je dokaj raznolika. Poleg močno industrializiranih in urbaniziranih krajev v bližini Maribora imamo povsem kmetske in vinogradniške kraje ob Dravinji. Vasi v neposredni bližini mesta imajo precej lastne industrije, še bolj pa je na njihov znaten porast vplivala zaposlenost v velikih mariborskih železniških in zasebnih industrijskih podjetjih. Velika industrija se je naselila razen tega v Dravski dolini (Ruše), k čemur je pripomogla zlasti bližina velike hidrocentrale na Fali (gl. Maribor l. br.). Precej industrijskih podjetij imajo kraji v jv. vznožju Pohorja (zlasti Hoče, Pragersko in Slov. Bistrica); za te kraje je značilno industrijsko izdelovanje bučnega olja. Stara steklarska industrija s. Po-

horja (nekdanje »glažute«) je zamrla, a sodobna lesna industrija si je vendar poiskala svoje torišče v Št. Lovrencu in ustvarila tudi edino večje sklenjeno naselje na področju pohorskih samotnih kmetij.

Izredno važno vlogo igra gozdarstvo, saj obsega srez najbolj gozdnati del Pohorja. Gozd zavzema 33.985 ha ali 52% celotne površine sreza. Od tega odpade skoraj polovica (ca 14.000 ha) na občine, ki obsegajo s. pobočje Pohorja, in ne mnogo manj (ca 12.000 ha) na one, ki se razprostirajo po njegovih jv. pobočjih. Važen je zlasti pretežno iglasti gozd osrednjega in s. Pohorja, ki spada med najbogatejše in najdonosnejše slovenske gozdove. Drvarstvo in gozdarstvo sta bistveni sestavini pohorskega gospodarstva. Cela vrsta žag ob Bistrici, Lobnici, Radoljni, Velki, Polskavi, Ložnici in drugih vodah, dolge, lesene vodne riže (»plovnice«) od pohorskih vrhov do doline, živahno splavarstvo na Dravi, ki transportira les daleč v spodnje Podonavje, živahna lesna trgovina v Dravski dolini in Slov. Bistrici, vse to izpričuje izredno življenjsko silo pohorskega gozdnega gospodarstva. Precejšnjega pomena je gozd tudi za Dravinjsko dolino, saj obsega tu srez obsežne gozdne komplekse na Boču in na Plešivcu. Za te kraje je važen kostanjev les, ki ga kupuje tvornica tanina v bližnjem Majšperku. Gozd Dravskega polja (pretežno borov) ima pomen skoraj le za dom.

Kmetijstvo samo je doma bolj v j. delu sreza kot na s., kjer pa je vendarle precej produktivno, ker zalaga s pridelki (sadjem, perutnino, mlekom, živino) mariborski trg. Njive, vrtovi in sadovnjaki zavzemajo 14.141 ha (ca 21%). Od tega odpade seveda več kot polovica (8600 ha) na kraje ob robu Dravskega polja in po obronkih Pohorja. Največ površine je posejane s koruzo (2499 ha s pridelkom 38.368 q). Slede pšenica (1980 ha, 24.013 q), krompir (1871 ha, 167.620 q), rž (1831 ha, 20.262 q), oves (1764 ha, 15.859 q), detelja in lucerna (885 ha, 34.098 q) ter ječmen (611 ha, 4883 q). Zlasti velik je pridelek krompirja, ki se ga mnogo izvozi v južne kraje naše države. Živinoreja je na povprečni stopnji. Močna je v Čreti ob Polskavi, kjer je večina sveta v pašnikih. Višinska paša na Pohorju se navzlic poskusom ni obnesla. Celoten srez ima 13.577 ha travnikov in pašnikov (nad 20%). Srez je štel 1934 12.285 glav goveje živine, 1792 konj, 12.888 svinj, 1681 ovac, 707 koz in 57.702 perutnine. Čebelarstvo je beležilo 2559 panjev z letnim pridelkom medu 16.838 kg. Sadjarstvo je precej razvito zlasti na prisojnih pobočjih Pohorja in v Podravinju. Jablan je bilo 1934 96.650 dreves z zelo močnim pridelkom 18 kg na drevo; hrušk 26.598 s prav tako nadpovprečnim pridelkom 24.6 kg; sliv 26.232 s pridelkom 7.1 kg na drevo; orehov 6796 (5.1 kg na drevo), češenj 5949 (10 kg na drevo), breskev 713 (8.8 kg). Jabolka prihajajo v veliki meri v poštev za izvoz v inozemstvo (Avstrijo). Vinogradi zavzemajo 1299 ha (skoraj 2% celotne površine). Pokrivajo predvsem slovite Pekrske gorice nad Limbušem, nadalje dolg pas na prisojnih obronkih Pohorja od Hoč do Slov. Bistrice, precejšnjo vlogo pa igrajo tudi v gričevju na obeh straneh Dravinje, seveda niti zdaleka v taki meri, kot v v. Halozah. Najboljša vina dajejo Pekrske gorice, ki se ponašajo s precejšnjim oddaljenim konzumom, za bližnji trg prihajajo v poštev tudi podpohorska vina, dočim so vina iz Podravinja omejena bolj na krajevno porabo.

V novejšem času je postal važen vir dohodkov tujski promet. Saj obsega srez oni del Pohorja, ki je radi bližine mariborskega mesta in najugodnejših dostopov z glavnih žel. prog deležen največjega obiska. Turist. postojanke v tem delu Pohorja (Mariborska koča, Pohorski dom, Dom kraljice Marije, Ruška koča, Koča na Klopnem vrhu) večinoma niso samo prehodne turistovske in smučarske točke, temveč v poletni sezoni tudi stalna letovišča in klimatska zdravilišča, pozimi pa smuška vežbališča in pozorišča zimsko-sportnih prireditev. Poleg mesta Maribora so vsi kraji v pohorskem vznožju (Št. Lovrenc, Ruše, Limbuš, Hoče, Slivnica, Fram, Slov. Bistrica, Šmartno na Poh.) ne le prikladna izhodišča za izlete, temveč tudi vedno bolj obiskovana letovišča. Nekaj tujskega prometa se je zateklo tudi v Poljčane z razglednim Bočem.

Tudi v prometnem pogledu je ozemlje izredno pomembno. Tod mimo vodi glavna železniška proga Ljubljana—Maribor—Dunaj, od katere se odcepi na Pragerskem proga proti Čakovcu—Kotoribi, v Mariboru koroška železnica po dolini Drave, razen tega pa še lokalni progi iz Poljčan v Konjice—Zreče (ozkotirna) in iz postaje Slov. Bistrica v Slov. Bistrico-mesto. Pragersko in Maribor sta žel. križišči prvega reda. Od cestâ je omeniti razen drž. ceste Ljubljana—Št. Ilj in Maribor—Ptuj ban. ceste po dolini Drave, od Slov. Bistrice proti Ptuju, od Slov. Bistrice v Makole ter po dolini Dravinje. Vse te ceste, ki so več ali manj krajevnega pomena, so v dokaj slabem stanju. V notranjost Pohorja vodi več cest, ki tvorijo na s. zvezo med železnico v Dravski dolini in poseljenim terciarnim pasom (od Brezna na Ribnico-Josipdol, k Št. Lovrencu, od Slov. Bistrice na Tinje in v Šmartno na Poh.). Pohorske ceste so zelo važne za odvoz lesa, ki se dovaža do njih po strmih, globoko zarezanih kolovozih (tkzv. »globačah«), v kolikor ne gre po vodni poti. Značilni ljudski prometni sredstvi Pohorcev sta bili in sta deloma še danes na Dravi poleg običajnih splavov »plitka« ali »šajka« (iz desak sestavljen pokrit čoln) in za prevoz lesa po globačah »žlajfi« (spredaj kolesa, zadaj sani).

Občina Fram

Preb. 2690, hiš 526, posest. 239, kočarjev 194, najem. 93. Površina 3818 ha: njiv in vrtov 841.50, trav. in paš. 886.50, vinogradov 134.50, sadovnjakov 53.50, gozdov 1785, ostalo 117. Občino sestavlja gričevnat svet na v. obronkih Pohorja, ter z. predel Dravskega polja med tem gričevjem in žel. progo Maribor—Celje. Gričevje je odprto proti jv. ter je zelo ugodno za kulture. Ravnina je v tem delu še razgibana po potokih, ki priteko s Pohorja, pa kmalu izginejo v produ (Polskava, Brezovec, Framski potok itd.). V gričevnatem svetu prevladujejo raztresena naselja, večje vasi pa so na obrobju Pohorja in deloma v ravnini. Glavni gospodarski panogi sta poljedelstvo in živinoreja. Dobro je razvito tudi vinogradništvo (v gričih) ter razne obrti (lesna, oljarne za bučno olje, mlinarstvo itd.). Za prodajo prihajajo v poštev le sadje, živina in vino predvsem v bližnjo okolico in Maribor ter deloma v Slov. Bistrico. Gozd ni prvovrsten. Na obrobju Pohorja vodi drž. cesta, po ravnini pa drž. žel. proga Maribor—Celje.

Fram, 828-137-83-16-38. Sr Maribor d. br. 15 km, so du Maribor 15 km, žand fin Rače 3 km, zdr o pTt š žup v kraju, žel Rače-Fram 3 km. Šola ust. 1802, 6 odd. Javna knjiž., SKJ, JS, PCMD, Kat. izobr. d., Gas., Olepš. d. Vodovod. Zdravnik. Nm 330 m. Precej obsežna vas z jedrom na v. vznožju Pohorja v prijazni dolini Framskega potoka in razloženimi zaselki po vinorodnem gričevju: Črešnjovec, Dolga njiva, Framski breg, Krčovine, Kopivniški breg, Perkov dol, Stari gaj, Širboke, Varta. Trgovina, obrt, poljedelstvo in vinogradništvo. Letno prodajo do 1000 hl vina (silvanec, rizling) v razne kraje, prašiče, perutnino in jajca pa v Hoče in Maribor. Precej lesne trgovine (deske, tesan les, drva za dom). V prometnem oziru ima vas ugodno lego, le malo vstran od drž. ceste Maribor—Celje, ter malo več od žel. proge Maribor—Celje. Izletna točka in izhodišče za Pohorje: markirana pot k Mariborski koči (1080 m, 2½ uri), Ruški koči (1249 m) in Sv. Arehu. V bližnji okolici Frama, v pohorskih pobočjih, so veliki kamnolomi (gnajs, »pohorski marmor«), ki pa jih danes ne izrabljajo več v toliki meri kot nekdaj.

V starem veku je vodila mimo Frama znamenita rimska cesta iz Ogleja v Lipnico, od katere se je tu odcepila cesta na Ptuj. Iz framskih hribov je držal v Ptuj vodovod; njegovi sledovi so bili še do najnovejšega časa vidni pri vasi Ješenci. V ozadju župne cerkve so na strmem hribu razvaline utrjenega framskega gradu s še ohranjenim obrambnim stolpom. L. 1635. so grad razrušili uporni kmetje. Restavrirani grad je v 18. stol. pogorel. Z njegovim gradivom so zgradili pod cerkvijo novo stavbo za graščinski urad; l. 1860. jo je kupila občina za šolske prostore. Presbiterij grajske kapele je v sedanji župni cerkvi. Ustanovitelji in prvotni grajski lastniki so neznani. V 12. stol. je grad pripadal štajerski rodbini pl. Wildon, pozneje pa je prehajal iz rok v roke. L. 1920. je kupil del posestva z grajskimi razvalinami framski župnik in zgodovinar V. Kragl za framsko cerkveno nadarbino.

Župnija Fram (dek. Dravsko polje, škof. lavant.) ima 2112 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ane. Prvotna zelo stara cerkev, zidana na mestu prejšnje grajske kapele, izvira verjetno že iz 2. pol. 13. stol., gotovo pa iz 1. pol. 14. stol. L. 1511. je bila po škofu Lenartu na novo posvečena. Na dobo turških napadov spominja taborsko obzidje. L. 1785. so podaljšali cerkev za dolžino ladje. Staro cerkev so podrli in na njenem mestu 1875 sezidali sedanjo stavbo v romanskem slogu. Glavni oltar je bil nabavljen 1890 in iz te dobe so tudi stranski oltarji.

Znamenit je mali zvon (tkzv. »srebrni zvon«), vlit v 14. stol., ki so ga prvotno uporabljali v framskem gradu pri uri. V zunanji cerkveni zid je vzidanih 8 spominskih plošč. Cerkev je bila prvotno podr. slivniške prafare, iz katere se je izločila kot lokalija 1785. L. 1788. je postala titularna in 1844 prava župnija. Studeniška graščina še sedaj izvršuje patronatske pravice. Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, do 1787 Gorici, do 1859 pa sekovskim in nato lavantinskim škofom. Dragocena župna kronika. Kapela sv. Mihaela na pokopališču je iz 1912. Kapelo sv. Neže na Črešnjovcu so zgradili 1843 in 1928 prenovili. Od 1870 ima mašno licenco. Na križišču cest v Maribor, Celje, Ptuj in na Pohorje stoji Karnenškovo znamenje z letnico 1568; verjetno je turško znamenje. L. 1922. so ga prenovili. — Framski rojaki: Černej Ludvik (1870—1935), okr. šolski nadzornik v Grižah, kmetijski strok., mladinski pisatelj; dr. Pirkmajer Otmar (r. 1888), bivši podban dravske ban., upravni strokovnjak, pred. obl. odb. JS; dr. Turner Pavel (1842—1924), nar. delavec v Mariboru, ustanovnik Turnerjeve štipendije.

Ješenca, 281-52-18-34-0. Sr Maribor d. br. 16 km, so du Maribor 16 km, žand fin pTt Rače 2 km, zdr o š žup Fram 2 km, žel Rače-Fram 2 km. Nm 275 m. Vas leži v ravnini med drž. cesto in žel. progo jv. od Frama. Skozi vas teče mali potok Brezovec. Zemlja ilovnato peščena, mestoma tudi močvirna. Poljedelstvo in živinoreja. V Maribor prodajajo mleko, sadje, perutnino in prašiče. Mešani gozdovi (hrast, bor) za dom. Dostop z vsemi vozili.

Kopivnik, 174-35-21-14-0. Sr Maribor d. br. 15 km, so du Maribor 15 km, žand fin Rače 6 km, zdr o pTt š žup Fram 2.5 km, žel Rače-Fram 5 km. Naselje v gričevju z. nad Framom. Nekaj vinogradov. Obsega tudi zaselek Lotmirce. Dostop le z vozom ca 3 km od drž. ceste.

Loka, 183-38-27-8-3. Sr Maribor d. br. 17 km, so du Maribor 17 km, žand fin Rače 8 km, zdr o pTt župFram 5 km, žel Rače-Fram 8 km, š v kraju, 1 odd. Nm ca 400 m. Raztresena vas v obrobnem pohorskem gričevju s. od vasi Zg. Polskava. Dostop z vozom po obč. cesti 2 km od drž. ceste Maribor—Celje. Vključuje naselji Gorše in Gradišče. Nekaj vinogradov, prevladuje pa poljedelstvo in živinoreja. Mleko, sadje, perutnino, jajca in prašiče prodajajo v Maribor. Prodajo tudi precej lesa.

Morje, 392-111-14-58-39. Sr Maribor d. br. 16 km, so du Maribor 16 km, žand fin Rače 4 km, zdr o pTt š žup Fram 2 km, žel Rače-Fram 4 km. Nm 320 m. Raztresena vas po obronkih Pohorja j. od Frama, le malo vstran od drž. ceste, deloma tudi ob njej. Sestavni deli: Brezovec, Morje, Sp. Bukovec, Stara gora, Tajna, Zg. Bukovec. Svet je precej močviren in gozdnat. Letno prodajo v Maribor do 300 hl vina (rizling, muškat), precej prašičev, perutnine, jajc in sadja, ter nekaj malega (50 m³) lesa v Fram.

Planica, 124-24-16-8-0. Sr Maribor d. br. 18 km, so du Maribor 18 km, žand fin Rače 9 km, zdr o pTt žup Fram 6 km, žel Rače-Fram 8 km, š v kraju, ust. 1899, 1 odd. Nm 690 m. Razloženo naselje visoko v pohorskem hrbtu med Framskim potokom in Polskavo. Dostop z vozom. Kmetijstvo. Podr. cerkev sv. Križa. Prvotna kapela sv. Duha je sedanja zakristija. Sedanjo cerkev so postavili 1816 in jo 1882 obnovili.

Polana, 145-32-7-16-9. Sr Maribor d. br. 12 km, so du Maribor 12 km, žand Hoče 2 km, fin Rače 5 km, zdr o pTt Fram 3 km, žel Rače-Fram 5 km, š Reka 1 km, žup Slivnica 2 km. Nm ca 360 m. Vasica v grabi s. od tkzv. Slivniškega Pohorja. Dostop z vozom od Slivnice. Ostalo kot Ranče.

Požega, 87-17-8-9-0. Sr Maribor d. br. 15 km, so du Maribor 15 km, žand fin pTt Rače 4 km, zdr o žup Fram 3 km, žel Rače-Fram 3 km, š Zg. Polskava 3 km. Nm 260 m. Manjše razmaknjeno naselje sredi ravninskega gozda j. od Frama, 1 km od drž. ceste. Dostop z vsemi vozili. Svet mokroten in gozdnat.

Ranče, 203-33-22-7-4. Sr Maribor d. br. 18 km, so du Maribor 18 km, žand fin Rače 5 km, zdr o pTt š žup Fram 2 km, žel Rače-Fram 5 km. Nm ca 510 m. Vas leži precej visoko, raztresena po prisojnem slemenu Pohorja sz. od Frama, nad globoko urezanim Framskim potokom. Vključuje zaselek Šezdobje. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in gozdarstvo. Obsežni bukovi in smrekovi gozdovi dajejo dober les tudi za izvoz (deske, tesan les v Italijo). Dostop le z vozom po obč. cesti iz Frama. Markirana pota k Pohorskemu domu, Mariborski in Ruški koči.

Slivniško Pohorje, 273-47-23-24-0. Sr Maribor d. br. 20 km, so du Maribor 20 km, žand fin Rače 11 km, zdr o pTt š žup Fram 6 km, žel Rače-Fram 9 km. Nm 500—700 m. Kraj, ki se v j. delu naziva tudi Framsko Pohorje, obsega samotne kmetije, raztresene po višjih prisojnih in živahno razčlenjenih pobočjih Pohorja nad Framom in Slivnico. Kmetijstvo, gozdarstvo, nekaj vinogradov.

Občina Hoče

Preb. 3826, hiš 748, posest. 375, koč. 332, najem. 86. Površina 4142.76 ha: njiv in vrtov 1271.2, trav. in paš. 870, vinogradov 59.66, gozdov 1738, ostalo 203.90. Precej obsežna občina zavzema del zgornjega Dravskega polja in najvz. pohorskih pobočij. Na s. jo omejuje podolgovati greben Reškega vrha, ki se nato v gozdnatih pobočjih spušča v Dravsko polje med vasema Razvanje in Sp. Radvanje. Nato gre meja preko ravnine ter dosega Dravo s. od Sv. Miklavža. Na j. pa teče meja pribl. po potoku Reki in dalje v isti smeri preko ravnine proti Sv. Miklavžu. Več pritokov prihaja iz Pohorja, vendar ti na prodnati ravnini ne dosežejo Drave, ampak se izgubljajo že prej v posameznih ribnikih in tokavah. Največji je Reka, ki žene precej žag in mlinov, končno pa ponikuje pri vasi Rogoza. Nižinska tla sestavlja suha prodna naplavina, katere vrhnja plast ni posebno rodovitna. V vročih poletjih nastopa zelo rada suša, dočim je na z. robu polja radi zastajanja vode več močvirnih mest. Večina naselij se drži pohorskega vznožja. Te vasi so precej razsežne in deloma razložene na pobočjih, dočim so nižinske vasi bolj obcestnega tipa. Na prisojnih pohorskih pobočjih pa prevladujejo samotne kmetije. V glavnem se prebivalstvo preživlja z raznimi kmetijskimi panogami, znatna je tudi zaposlitev v lesni trgovini, industriji in pri železnici. Za prodajo prihajajo v poštev le sadje, perutnina in les. Dober les dajejo le pohorski gozdovi. Občina posega v tujskoprometno najvažnejši del v. Pohorja. Tu stoji Pohorski dom (1030 m), ki je najudobnejši planinski dom, z lastno električno razsvetljavo in z vsemi udobnostmi (dostop z vsemi vozili, po ban. cesti iz Hoč 9 km). Odtod markirana pot k prav tako udobni Mariborski koči (1080 m), z izvrstnimi smuškimi vežbališči. Na najvišji in najvz. točki Reškega vrha, na tkzv. »Ciglancah«, pa stoji 27 m visoki razgledni stolp (1146 m).

Bohova, 240-40-33-7-3. Sr Maribor d. br. 6 km, so fin zdr Maribor 6 km, du Maribor-okolica 6 km, žand p š žup Sp. Hoče 1 km, žel Hoče 2 km, o 1 km. Nm 277 m. Vas leži na Dravskem polju, s. od Sp. Hoč, med ban. cesto in žel. progo Maribor—Celje. Hiše so razporejene na obeh straneh obč. ceste, ki se na vasi loči od ban. ceste. Potok Reka se za vasjo izgublja v polju. Poljedelstvo. Prodaja poljskih pridelkov (25%), mleka, sadja, perutnine in jajc v Maribor. Gozdovi dajejo samo les za kurjavo. Avtobusna zveza Maribor—Celje.

Pivola, 368-81-50-31-14. Sr Maribor d. br. 6 km, so fin zdr Maribor 6 km, du Maribor okol. 6 km, žand p š žup Sp. Hoče 2 km, žel Hoče 3 km, o 2 km. Nm 380 m. Prijazna vasica leži v vznožju Pohorja v dolini Reke z. od Zg. Hoč. Obsega tudi samotne kmetije visoko navzgor (Reka, Vinšek). Dostop z vsemi vozili iz Sp. Hoč. V Maribor prodajo živino, mleko, maslo, sadje in perutnino. Gozdarstvo je razvito le v gornjem delu vasi. Zaznamovana pot od žel. p. Hoče k Mariborski koči (1080 m) in razglednemu stolpu (1146 m). V vasi stoji grad Hompoš (Hausambacher), čigar prvotni posestniki so bili gospodje Hausambacher (omenjeni 1181, 1193). L. 1877. so grofje Pallavacini prenovili grad, prizidali mu stolp in hišice za delavce pod njim. Sedanja lastnica je vdova Marg. Pachern pl. Theinburg. Znamenito »hočko Madono« iz 1471 so nedavno prenesli odtod v ljublj. muzej. V bližini gradu so odkrili sledove neolitske naselbine. V gradu so 4 rimski kamni. Podr. cerkev sv. Lenarta v gozdu nad vasjo je iz 12. stol. Pri cerkvi je nekdaj stal samostan, ki je bil neznano kdaj porušen.

Pohorje, 495-68-45-23-0. Sr Maribor d. br. 12 km, so zdr fin Maribor 12 km, du Maribor-okol. 12 km, žand p š žup Sp. Hoče 6 km, žel Hoče 7 km, o 6 km. Nm 790 m. Raztresene samotne kmetije, v prisojnih, gozdnatih pobočjih Pohorja, j. od Sv. Bolfenka (1037 m). Dohod le z vozom po obč. cesti od Sp. Hoč. Poljedelstvo šibko, glavni zaslužek daje prevažanje, sekanje in prodaja lesa v Maribor. Obsežni mešani gozdovi (smreka, hrast, bukev, kostanj, jelka). V bližini so lepe razgledne točke in planinske postojanke: Mariborska koča (1080 m), razgledni stolp (1146 m), Pohorski dom (1030 m). Gl. obč. pregled.

Razvanje, 755-190-100-90-45. Sr Maribor d. br. 4.5 km, so zdr fin Maribor 4.5 km, du Maribor okol. 4.5 km, žand p žup Sp. Hoče 2 km, žel Hoče 3 km, o 2 km, š v kraju, ust. 1884, 3 odd. Javna knjiž., SKJ, Gas. Nm 322 m. Obsežna vas deloma na prisojnem pobočju Pohorja, deloma na ravnini ob banovinski cesti Maribor—Celje (avtobusna zveza) in ob malem potoku. Zaselka Ledina in Rutke. Poljedelstvo, živinoreja, sadjar-

stvo in vinogradništvo. Velika prodaja mleka, sadja, vina, živine in perutnine v Maribor. Iz gozda prodajajo le drva. Razvanje so znane po reji kokoši (»štajerska pasma«). Izletna točka Mariborčanov in izhodišče za ture na Pohorje; markirana pota do Pohorskega doma (1030 m), Mariborske koče (1080 m) in Ruške koče pri Sv. Arehu (1249 m). Poleg vasi v ravnini je večja opekarna. Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Tu je stal del znamenite ilirsko-keltske Poštele. Vas se prvič omenja 985. L. 1160. se tu omenjata dvor in cerkev. Podr. cerkev sv. Mihaela je morda bivša grajska kapela. Prvič se omenja zač. 12. stol.

Rogoza, 278-62-4-21-4. Sr Maribor d. br. 7.5 km, so zdr fin Maribor 7.5 km, du Maribor-okol. 7.5 km, žand p š žup Sp. Hoče 2 km, žel Hoče 1 km, o 2 km. Nm 272 m. Leži sredi Dravskega polja ob obč. cesti Sp. Hoče—Sv. Miklavž. Dohod z vsemi vozili, 2 km od ban. ceste. Na v. obdaja vas obsežen mešan gozd. Pravih kmetovalcev je le malo, precejšen del prebivalstva tvorijo žel. in tov. delavci. V Maribor prodajajo samo les (borovec) za kurjavo. V bližini vasi presiha potok Reka. Kraj se prvič omenja v listini, izdani med 1143 in 1147, ko ga je grofica Kunigunda podarila vetrinjskemu samostanu. V zač. novega veka je v kraju posedovala sedem kmetij srbska uskoška naselbina iz Skokov v obč. Rače. Rogoški grad ali dvor v bližini vasi je bil nekdaj last babenberških vojvod. Sedaj je v posesti dr. Scherbauma iz Maribora. Ima vzorno ekonomijo, ki zalaga Maribor z živino, mlekom in maslom.

Spodnje Hoče, 581-132-98-34-16. Sr Maribor d. br. 6.5 km, so zdr fin Maribor 6.5 km, du Maribor okol. 6.5 km, žand o p š žup v kraju, žel Hoče 1 km. Šola ust. 1807, 6 odd. SKJ, PJS, Prosv. d., Gas. Nm 276 m. Vas leži v ravnini pod v. vznožjem Pohorja, ob potoku Reki, ki žene več mlinov in žag. Tu se od drž. ceste cepita ban. cesti k Sv. Miklavžu in proti Pohorju. Poleg kmetijstva močna zaposlenost v obrti in industriji. Dobro razvito mlekarstvo, sadjarstvo, svinjereja in perutninarstvo. Prodaja lesa večinoma v Maribor (deske, drva). Največje industrijsko podjetje je tovarna za impregniranje železniških pragov in telegrafskih drogov ob žel. progi; tu je tudi tovarna za poljske stroje in livarna, tovarna čokolade (»Sana«) in večja stiskalnica bučnega olja. Upravno spadata k vasi tudi še manjši naselji Čreta ob drž. cesti in Glinik. Izletna točka, markirana pota k Pohorskemu domu, Mariborski koči, razgledenemu stolpu. Izkopani keltski predmeti. V bližini cerkve odkopane rimske gomile. Vas se prvič javlja v zgodovini 1243. V dobi turških napadov je tu nastala majhna uskoška naselbina. Šola je obstajala v Hočah že 1753.

Nadžupnija Hoče (dekanija Dravsko polje, škofija lavantinska) ima 5035 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. Sedanjo cerkveno stavbo so postavili 1532, ko so Turki požgali prejšnjo cerkev. Ladja, ki je bila zidana v dveh gradbenih dobah, se s svojo arhitekturo slabo prilega lepemu starinskemu gotskemu presbiteriju. V polovični višini presbiterijevih sten so vzidane konsole z angeljskimi glavicami, na njih stoje šesterokotni stranski stebriči, iz katerih se vzpenjajo rebra gotskega svoda. Presbiterij je imel do prenovljenja v 1859—1860 le tri okna. Tedaj so naredili ob velikem oltarju še dvoje oken, ter jih gotsko stilizirali. Na zunanjščini ima presbiterij opornike. Nov veliki gotski oltar je iz 1860, prižnica iz 16. stol. Posebna znamenitost je podzemeljska kripta, ki se razprostira pod delom presbiterija, pod kapelo na j. strani in pod zakristijo župne cerkve. Od 2. pol. 19. stol. je bil vhod v kripto zadelan in šele 1925 ga je voda pri neki poplavi odkrila. Večinoma je zasuta in le deloma odkopana. Vsi statični deli kripte so vzeti od neke rimske zgradbe. Na nekem je votivni napis bogu Mitru. Drugi kamen predstavlja desni rob nekega večjega nagrobnega spomenika v obliki stebra, ki je iz marmorja. Glavna stran stebra je okrašena z reliefom. Hočka prafara je ena najstarejših in najobsežnejših slovenskih župnij. Ustanovljena je bila pred 1093. Kot župnija se prvič navaja 1146. Pripadala je sprva oglejskemu patriarhatu, ki jo je 1398 inkorporiral gornjegrajskemu samostanu. Vendar župnija radi preoddaljenosti ni prešla ob ustanovitvi ljubljanske škofije 1461 pod patronat ljubljanskih škofov. Patronatske pravice so tedaj prevzeli deželni vladarji. Od 1751—1787 je pripadala goriški nadškofiji, nato do 1859 sekovskim in poslej lavantinskim škofom. Iz nje so izšle župnije: Sv. Jurij v Hočah, Sv. Lovrenc na Poh., Zavrč, St. Janž na Drav. polju, Ruše, Majšperk, Sv. Trojica v Halozah, Sv. Lovrenc na Drav. polju, Sv. Barbara v Halozah, Sv. Mihael v Žetalah, Sv. Martin v Hajdini pri Ptuju, Sv. Vid pri Ptuju, Sv. Andrej v Leskovcu, Marija Magd. pri Mariboru, Sv. Jakob v Limbušu in Marija v Puščavi. Župna kronika obsega dogodke od najstarejših časov in se redno vodi do danes. Znamenit župni arhiv (stari urbarji). Podr. cerkev sv. Križa v Gliniku, navadno Križna kapela nazvana, je zidana 1773. Ob ban. cesti iz Hoč proti kolodvoru stoji stara kapela, zgrajena v spomin na Turke, ki so tu obtičali v blatu, ko so peljali zvonove, ugrabljene v hočki cerkvi. — Iz Hoč doma: Ciringer Jernej (1818—1900), župnik v Slivnici, nar. buditelj; dr. Glaser Karel (1845—1913), lit. zgodovinar.

Sv. Miklavž, 620-102-14-84-4. Sr Maribor d. br. 8 km, so zdr fin Maribor 8 km, du Maribor-okol. 8 km, žand Tezno 5 km, o 5 km, p žup Sp. Hoče 5 km, žel Hoče 4 km, š v kraju, ust. 1828, 2 odd. Javna knjiž., Prosv. d., Gas. Nm 262 m. Obsežna ravninska vas, deloma ob obč. cesti na robu dravske terase, deloma ob križišču drž. ceste Maribor—Ptuj in ban. ceste Sp. Hoče — Sv. Miklavž. Na z. obsežni gozdovi slabše kakovosti, na v. poplavno ozemlje ob Dravi. Tovarniški delavci, železničarji in kmetovalci. Dobro razvito mizarstvo. V Maribor prodajajo le svinje in perutnino. Grad Sv. Miklavž je iz 18. stol. Prvotno je bil navadna pristava ali marof. L. 1730. je bil njegov lastnik I. J. Herberstein, nato so se lastniki večkrat menjali. V novejšem času je po agrarni reformi postal ban. last in služi za prostore moške kaznilnice. Podr. cerkev sv. Miklavža spominja s svojim patrocinijem na nekdanje dravsko splavarstvo. Prejšnja struga Drave se še dobro vidi tik pod cerkvijo. Ob cerkvi rimski spomeniki.

Zgornje Hoče, 489-73-31-42-0. Sr Maribor d. br. 8 km, so zdr fin Maribor 8 km, du Maribor-okol. 8 km, žand o p š žup Sp. Hoče 2 km, žel Hoče 3 km. Nm 330 m. Vas leži ob Reki jz. od Sp. Hoč, vstran od drž. ceste. Dostop z vsemi vozili po ban. cesti, ki vodi proti Pohorju. Zemlja je ilovnata, slabše vrste. Najnižje predele često ogrožajo povodnji. Poljedelstvo, prevozništvo in mlinarstvo. V Maribor prodajajo le drva, sadje (češnje, hruške). Vas je znana tudi po izdelovanju kaše. Pod vasjo stoji majhna kapelica, ki spominja na neko povodenj. Med Zg. in Sp. Hočami kužno znamenje.

Občina Limbuš

Preb. 2292, hiš 436, posest. 225, koč. 211, najem. 76. Površina 2314 ha: njiv in vrtov 432, trav. in paš. 370, vinogradov 239, gozdov 1188, ostalo 85. Občino sestavljajo s. gozdnata pobočja Pohorja, vznožno vinorodno gričevje, nazvano »Pekrske gorice«, in diluvialna nižinska tla ob Dravi z. od Maribora. Vodo z j. goratega dela odvajata v glavnem potoka Bistrica in Blažovnica, ki se izlivata v Dravo. Nižinski diluvialno-prodnati svet ob Dravi poraščajo mešani gozdovi. Ilovnato-lapornati gričevnati svet pa je prav rodoviten in domala ves obsajen z vinogradi, ki rode priznano dobro vino (»Pekrčan«). Večja naselja leže ob ban. cesti Maribor—Ruše, ki se vije ob pregibu med gričevjem in ravnino. V vinogradniškem in gozdnatem predelu prevladuje tip razloženih naselij in samotnih kmetij. Glavna pridobitna vira sta vinogradništvo in vzorno razvito sadjarstvo ter deloma poljedelstvo. Prodaja vina in sadja tudi za izvoz v Avstrijo in Nemčijo. Zalaganje mariborskega trga s sadjem, svežim mlekom in perutnino. V zadnjem času so začeli bolj intenzivno gojiti tudi hmeljarstvo. Precejšen odstotek prebivalstva je zaposlen v mariborskih tovarnah in delavnicah drž. železnic. Iz vseh vasi v občini vodijo dobro markirana pota na Pohorje, kjer so planinske postojanke, kakor: Ruška koča pri Sv. Arehu (1249 m), Mariborska koča (1080 m), Sv. Bolfenk (1037 m) in Mariborski razgledni stolp na skrajnem v. robu Pohorja (1146 m). Z Mariborom veže občino žel. proga Maribor—Dravograd in dobra ban. cesta Maribor—Ruše z avtobusnim prometom.

Bistrica pri Limbušu, 247-47-25-22-8. Sr Maribor d. br. 7 km, so du fin Maribor 7 km, žand Studenci 5 km, zdr Ruše—Maribor, žel v kraju, o pt š žup Limbuš 2 km. Nm 287 m. Jedro vasi ob ban. cesti Maribor—Ruše, ostali del vasi pa precej raztresen po dolini potoka Bistrice, ki tod vstopa v Dravsko dolino. Polja leže zvečine v ravnini in so rodovitna. Dobro razvito vinogradništvo, gozdarstvo, poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Nekaj prebivalstva zaposlenega tudi v bližnji tovarni »Železoprometna d. d.«. Eksport sadja, zlasti jabolk v inozemstvo (letno do 3 vagone). Prodaja živine, svežega mleka, perutnine, jajc in vina v Maribor in Ruše. Les iz lepih pohorskih gozdov prodajajo večinoma v Maribor za izvoz (hlodi, deske, stavbni les, drva). Po dolini Bistrice markirana pot do Ruške koče in Sv. Areha na Poh. (1249 m, 3½ ure). Ob izlivu Bistrice v Dravo ugodno ležeče kopališče. Primerno za letovišče. Avtobusna zveza z Mariborom.

Laznica, 238-40-26-14-10. Sr Maribor d. br. 6 km, so du fin Maribor 6 km, žand Studenci 4 km, zdr Ruše—Maribor, žel Bistrica 1 km, o pt š žup Limbuš 1 km. Elektrika. Nm 289 m. Vas leži ob ban. cesti Maribor—Ruše, prislonjena v s. pobočje Pohorja. Jedro vasice tvori mal trg z lično kapelo in vodnjakom, nekaj hiš pa je raztresenih vzdolž ob cesti. Vinograd-

ništvo, gozdarstvo, kmetijstvo. Izvoz sadja in vina v Maribor in Avstrijo. Dovoz mleka, perutnine in gozdnih sadežev na trg v Maribor. Gozdarstvo in lesna industrija v zastoju. Avtobusna zveza z Mariborom in Rušami. Kraj se prvič omenja 1235. Kapela je bila zgrajena na mestu prejšnjega razpadlega kužnega znamenja, ki je spominjal na kugo v 1680—1681.

Limbuš, 614-121-56-65-12. Sr Maribor d. br. 5 km, so du fin Maribor 5 km, žand Studenci 3.5 km, zdr Maribor—Ruše, žel o pt š žup v kraju. Šola ust. 1742, 7 odd. Javna knjiž., SKJ, PCMD, PJS, Gas., Pev. d. Elektrika iz Fale. Nm 292 m. Lepa, obsežna vas, leži na s. vznožju Pohorja, z. od Maribora, na obeh bregovih Blažovnice, ki vstopa tod v ravnino. J. od vasi pričnо »Pekrske gorice«. Ilovnato-prodnata, srednje rodovitna zemlja. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, lesna industrija ter deloma hmeljarstvo. Mnogo ljudi je zaposlenih v mariborskih tovarnah in delavnicah drž. železnic, kakor tudi v ruški in bistriški tovarni. Dobra namizna vina (znani »Pekrčan«, sortirani mali rizling, burgundec, traminec) in sadje (jabolka, orehi, breskve, slive) prodajajo večinoma v Maribor, deloma v Avstrijo (jabolka!). Prodaja živine, mleka ter perutnine v Studence in Maribor. Lesna industrija začasno v zastoju. Priljubljena izletna in letoviška točka Mariborčanov; izhodišče za Pohorje: markirana pota do Sv. Bolfenka (1037 m, 2 uri), do Mariborske koče (1080 m) in razglednega stolpa (1146 m, 2½ uri), do Ruške koče (1249 m, 4 ure). Preko Drave pod vasjo prevoz z brodom.

Pri Limbušu je stalo gradišče, kjer so izkopali predmete iz latenske dobe. V gozdovih ob Dravi so odkrili hallstattske gomile. Na rimsko pospodstvo spominjajo tu najdeni rimski novci in rimski tabor-gradišče na Robičevem posestvu ob Dravi. Na razglednem Grajskem griču j. nad vasjo so še vidni temelji nekdanjega limbuškega gradu. Grad se prvič navaja že 1160. Prvotni grajski posestniki so bili Limbuški gospodje, ki se ponovno omenjajo od 12. stol. do 1479. V tej dobi je grad veliko trpel od turških napadov 1396, 1479, 1483, 1493 in končno 1532, ko je bil razdejan. Limbuške gospode so nasledile razne rodbine. L. 1666. je kupil gosposčino šentpavelski samostan na Koroškem, ki je ostal njen lastnik do 1782, ko je bil red ukinjen. Grad s posestvom je tedaj pripadel državi; ta ga je dajala v najem. V tej dobi je grad začel razpadati, zato so ga 1797 podrli. Ko je bil samostan 1809 obnovljen, so mu 1812 vrnili limbuška posestva. Menihi so si 1846 postavili še danes dobro ohranjeni »Meniški dvor« z vzorno urejenim gospodarstvom, predvsem vinogradništvom in živinorejo.

Župnija Limbuš (dek. Maribor d. br., škof. lavant.) ima 2175 duš. Pokopališče. Stara žup. cerkev sv. Jakoba je iz 14. stol. Sedanja baročna stavba z lepimi freskami je iz 1689. V j. kapeli je starinski oltar, izrezljan iz lesa z zanimivo kompozicijo vinske trte in pšeničnega klasa. Oltarni nastavek spada v dobo med 1710—1730 in je bil skoro gotovo 1845 preurejen. Tabernakelj je iz novejše dobe. Zanimive so tudi dobre freske na svodu presbiterija in v stranskih kapelah. Cerkev je bila sprva podr. hočke prafare, iz katere se je izločila 1760 kot župnija. Vendar ima stalnega duhovnika že od 1. pol. 15. stol. Tedaj so namreč premestili sedež magdalenske prafare v Limbuš, ker je takrat cerkev sv. Magdalene pogorela. Beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika je ustanovil 1545 takratni limbuški gospod Bernard Griebinger. Krstne matične knjige datirajo že od 1624, mrtvaške od 1704, poročne pa od 1760. Nadžupnija Hoče je še do danes obdržala patr. reprezentacijo (administracijo) nad župnijo. Župnija je mati sedanje župnije sv. Marije Magdalene v Mariboru (izločena 1788) in župnije v Rušah (izločena 1625). Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški, od 1787 do 1859 sekovski in poslej lavantinski škofiji.

Pekre, 476-98-56-42-27. Sr Maribor d. br. 5 km, so du fin Maribor 5 km, žand Studenec 3.5 km, zdr Maribor—Ruše, žel Limbuš 1.2 km, o pt š žup Limbuš 1 km. Nm ca 300 m. Vas leži deloma v ravnini, a deloma je prislonjena v znane »Pekrske gorice« na s. podnožju Pohorja. Obdajajo jo lepi vinogradi in sadovnjaki. Precej ljudi je zaposlenih v tovarnah in delavnicah drž. železnic v Mariboru. Nižinski svet je ponekod izpostavljen poplavam. Zemlja ilovnata, deloma prodnata in srednje rodovitna. Prodaja živine, svežega mleka, perutnine in gozdnih sadežev v Maribor. Največ pa se proda vina (»Pekrčan«, traminec, rizling, burgundec, portugalka) in sadja (jabolka raznih vrst) zlasti v Maribor, deloma v Avstrijo. Lesna industrija in gozdarstvo začasno v zastoju. V. od vasi osameli granitni grič Slov. Kalvarija ali Pekrska gora (354 m) z lično podr. cerkvijo Marije sedem žal. sredi vinogradov. Cerkev je znana romarska pot, zgrajena 1835. Priljubljena izletna točka Mariborčanov. Iz vasi Pekre proti Sv. Bolfenku (1037 m) je projektirana »Pohorska vzpenjača«.

Vrhov dol-Hrastje, 717-130-62-68-19. Sr Maribor d. br. 9 km, so du fin Maribor 9 km, žand Studenci 5 km, zdr Maribor—Ruše, žel o pt š žup Limbuš 2.4 km. Nm od 280—600 m. To vas sestavljajo raztresene kmetije v s., deloma vinorodnem predelu Pohorja nad Limbušem in Pekrami. Dostop z vozom ter deloma z avtom iz Limbuša. Zvečine ilovnata laporna zemlja, dobra za vinograde. Najdonosnejši panogi sta vinogradništvo in sadjarstvo (izvoz jabolk in vina tudi v Avstrijo). Prodaja mleka, perutnine in raznih gozdnih sadežev na trg v Maribor. H kraju spada Sv. Bolfenk na Pohorju (1037 m), izletn. zavetišče poleg slikovite stare cerkvice. Prehodi k razgl. stolpu, Mariborski koči in Pohorskemu domu.

Občina Makole

Preb. 2561, hiš 652, posest. 189, koč. 312, najem. 38. Površina 3694.74 ha: njiv in vrtov 572.50, trav. in paš. 841.50, vinogradov 294, gozdov 1804.08, sadovnjakov 68, ostalo 114.66. Občina obsega nizko, živahno razrezano gričevje ob sotočju rečic Dravinje, Ložnice in Jelovškega potoka. Dravinja teče tu po razmeroma široki in rodovitni dolini, ki pa je često izpostavljena poplavam. Zato so v njenem spodnjem delu le travniki in pašniki, kulturna tla pa so razporejena v višjih legah, kar posebno velja za vinograde. Klimatske prilike so precej slične onim na Ptujskem polju, katerih posebnost so poletne nevihte s točo, ki prihajajo od v. V dolinah so vasi precej razmaknjene, v gričevju pa na široko razložene. Glavne pridobitne panoge so poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodajajo večinoma domačim trgovcem in prekupcem, tako živino, prašiče, sadje (tudi v Avstrijo) in perutnino. Nekaj prodajajo tudi vina, ali pa ga zamenjajo za žito. Listnati gozdovi (bukev, hrast in kostanj) dajejo samo drva, razen kostanjevega lesa, ki ga precej prodajo tovarni tanina v Majšperku. Občino vežejo ban. ceste s Poljčanami, Ptujem in ob Ložnici s Slov. Bistrico. Od Ptujskega polja loči Dravinjsko dolino ozek pas vinorodnih goric, tkzv. Savinjsko, na j. pa obsega občina že del zapadnih Haloz.

Dežno, 267-88-12-52-4. Sr Maribor d. br. 48 km, so du Slov. Bistrica 21 km, žand zdr žel Poljčane 15 km, fin Ptujska gora 8 km, o p š žup Makole 6 km. Nm ca 400 m. Vas, z zaselki Duganci, Jankovec, Limovec, Menik, Ogrinjača, Pleš in Vrhole, leži na prisojni strani gričevja v. od Makol. Domovi so razporejeni ob obč. cesti po pobočju nad dolino malega potoka. Dostop le z vozom. Gozdarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, sadja, perutnine in jajc. Vino boljše vrste prodajo ali pa zamenjajo za žito. Kostanjev les prodajajo v Majšperk in Varaždin.

Jelovec, 287-78-8-49-0. Sr Maribor d. br. 42 km, so du Slov. Bistrica 17 km, žand zdr fin žel Poljčane 12 km, o p š žup Makole 2 km. Nm ca 300—400 m. Raztreseno naselje deloma v gričevju, deloma v dolini ob Jelovškem potoku, j. od Makol. Zaselki Brveno, Korunšek, Plate, Šega, Slapče, Slatrek. Živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo v višjih legah. Prodaja živine, sadja, perutnine, jajc in boljšega vina ter kostanjevega lesa za tanin v Majšperk.

Ložnica, 185-33-18-12-2. Sr Maribor d. br. 38 km, so du Slov. Bistrica 11 km, žand zdr fin žel Poljčane 12 km, o p š žup Makole 4 km. Nm ca 250 m. Vas leži raztresena v zložnem pobočju nad dolino Ložnice, deloma ob ban. cesti Slov. Bistrica—Majšperk. Dolinsko tlo je rodovitno, toda izpostavljeno poplavam. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Vas se omenja že 1234.

Makole, trg, 186-28-12-6-4. Sr Maribor d. br. 40 km, so du Slov. Bistrica 15 km, žand zdr fin žel Poljčane 9 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1800, 7 odd. Kmet. in gosp. nad. š. (3 mes.), JS, Prosv. d., NO, Olepš. d., Gas. Nm 250 m. Lep trg leži nekako v sredi dolge Dravinjske doline ob ustju Jelovškega potoka in nad njim. Dostop z vsemi vozili od ban. ceste onstran Dravinje (avtob. zveza s Poljčanami). Polja v dolini često poplavlja Dravinja, zato se kulturni svet omejuje na višje predele. Trg ima malo trškega značaja, ima sicer nekaj obrti (manjša tovarna usnja, opekarna), a prevladuje kmetijstvo. Prodajajo živino, sir, surovo maslo in vino, sadje izvažajo tudi v Avstrijo in Nemčijo. Kostanjev les prodajajo v Majšperk in Varaždin. Po tradiciji je dobil kraj trške pravice in svoje nemško ime »Maxau« po vojvodi in poznejšem cesarju Maksimilijanu, ki je imel dobro uro j. od sedanje štatenberške graščine svoj lovski grad. Zato je bila v trškem grbu in pečatu njegova slika. Na nekdanjo trško sodstvo spominja pranger, ki je sedaj vzidan v zid stolpa pri glavnem vhodu v župno cerkev.

Župnija Makole (dekanija Slovenska Bistrica, škofija lavant.) ima 2624 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja je bila zidana pred 1441. Cerkev je stara stavba, kar pričata

še ohranjeni gotski presbiterij, ki je rebrasto svoden, in gotsko profilirani glavni portal. Ladja in obe stranski kapeli so iz novejše dobe. Freske v kapeli M. b. so iz dobe ok. 1880. Glavni oltar je baročen. Prvotno je bila podr. slivniške prafare, pozneje župnije Črešnjevca. Iz slednje se je 1736 izločila kot ekspozitura in 1766 kot župnija. Župna kronika od 1883. Podr. cerkev sv. Lenarta je pokopališčna kapela, zgrajena okoli 1400, prenovljena 1930. Baje je bila prvotno lovski gradič cesarja Maksimilijana.

Mostečno, 291-46-18-19-5. Sr Maribor d. br. 40 km, so du Slov. Bistrica 11 km, žand zdr fin žel Poljčane 9 km, o p š žup Makole 4 km. Nm 250 m. Vas leži v prisojnem bregu, ob spodnjem toku Ložnice, deloma ob ban. cesti Slov. Bistrica—Majšperk. Nižinsko tlo je izpostavljeno poplavam. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, sadja in vina. K vasi spadata zaselka Gaj in Jezerce.

Pečke, 230-57-23-24-4. Sr Maribor d. br. 40 km, so du Slov. Bistrica 13 km, žand zdr fin žel Poljčane 11 km, o p š žup Makole 2 km. Nm 250 m. Dvoje vasi, Zg. in Sp. Pečke, ob Ložnici, malo pred njenim izlivom v Dravinjo. Sp. Pečke so na levem, Zg. Pečke pa na desnem bregu. Skozi Zg. Pečke vodi ban. cesta Poljčane—Makole, ki se pri Sp. Pečkah odcepi od ban. ceste Slov. Bistrica—Majšperk. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodajajo živino in vino, ki ga deloma zamenjujejo za žito.

Stopno, 332-79-24-36-11. Sr Maribor d. br. 44 km, so du Slov. Bistrica 15 km, žand zdr žel Poljčane 13 km, fin Ptujska gora 4 km, o p š žup Makole 4 km. Nm 250 m. Vas leži nekako sredi med Makolami in Majšperkom ob obč. cesti, ki se pod vasjo odcepi od ban. ceste Slov. Bistrica—Majšperk. K vasi spadata še naselji Strug in razloženo vinogradniško Savinjsko. Dolinsko tlo izpostavljeno poplavam, cesta tu speljana po nasipu in zavarovana. Kmetijstvo, vinogradništvo. V Makole prodajajo živino, jajca, perutnino. Les za tanin in drva.

Stranske Makole, 104-26-9-9-3. Sr Maribor d. br. 40 km, so du Slov. Bistrica 15 km, žand zdr fin žel Poljčane 9 km, o p š žup Makole 1 km. Nm 255 m. Leže v prisojnem bregu, deloma tudi ob ban. cesti Poljčane—Ptuj, nasproti Makol, na levem bregu Dravinje. Preko polja vodi pešpot do trga Makole. Obsega tudi razloženi naselji Jasternik in Kamenik v gričih s. nad dolino. Kmetijstvo in vinogradništvo, vinogradi raztreseni v Jelovcu, Štatenbergu in v okolici Sv. Ane. Prodajajo živino, vino, perutnino in jajca.

Sv. Ana, 400-99-31-48-3. Sr Maribor d. br. 50 km, so du Slov. Bistrica 21 km, žand zdr fin žel Poljčane 15 km, o p š žup Makole 6 km. Nm 463 m. Raztresena vas s središčem pri cerkvi leži v gričevju zapadnih Haloz, v povirju Jelovškega potoka sv. pod Plešivcem (832 m). Sestavni deli vasi: Babna Loka, Dole, Jermanje, Lečno, Matanje, Na Triblah, Pristava, Razlikovo, Reka, Rove, Sv. Ana, Štokarija, Variša vas, Za Vrhlogom. V naselje vodi obč. pot iz Makol po ozki in globoko urezani dolini Jelovškega potoka (»Reke«). Sadjarstvo in vinogradništvo. Sadje prodajajo prekupcem, vino pa zamenjujejo tudi za žito. Nekaj živine prodajajo v Makole, kostanjev les pa v Majšperk. Podr. cerkev sv. Ane je bila zidana ok. 1300. Najstarejši del je presbiterij, ki ima gotska okna, ostala stavba je produkt kasnejših prizidkov. V bližini razvaline Štatenberga.

Štatenberg, 147-86-21-46-2. Sr Maribor d. br. 40 km, so du Slov. Bistrica 13 km, žand zdr fin žel Poljčane 9 km, o p š žup Makole 2 km. Nm 285 m. Naselje je raztreseno v gričevju nad sotočjem Ložnice in Dravinje ter se imenuje po graščini Štatenberg. Poljedelstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodajajo vino, prašiče, perutnino, jajca in sadje. Prostorni štatenberški grad je stal blizu cerkve sv. Ane (463 m) na strmem hribu. Tam so še vidne zaraščene razvaline z ohranjenimi kletmi. Sedanji grad so zgradili 1720—1740. Prvotni grajski posestniki in morda tudi ustanovitelji so bili vitezi Štatenberški, ki se omenjajo 1220 in 1277. Po l. 1347. je grad večkrat menjal posestnike. L. 1556. je prišel v roke Fr. Tahiju, ki je znan kot povzročitelj velikega kmetskega upora iz 1573. Pozneje so gospodarili na gradu Tattenbachi, dokler ni Erazem Tattenbach radi soudeležbe v Zrinjsko-Frankopanski zaroti bil 1671 obglavljen v Gradcu. Pozneje so imeli do 1819 grad v rokah grofje Attemsi, ki so zgradili novi grad. L. 1910. je del gradu pogorel. Sedanji lastnik g. Neumann iz Zagreba. Grad je lepo ohranjen in moderniziran ter primeren za letoviščarje. V vestibulu so lepe freske. Do okoli 1850 so bili v gradu državni uradi.

Varoš, 132-32-13-11-0. Sr Maribor d. br. 44 km, so du Slov. Bistrica 15 km, žand zdr fin žel Poljčane 11 km, o p š žup Makole 2 km. Nm 248 m. Vas leži na desnem bregu Dravinje, blizu njenega sotočja z Ložnico. Nižina je izpostavljena poplavam, zato se polja drže v višjih legah. Kmetijstvo in sadjarstvo. Prodaja živine, sadja, perutnine ter nekaj malega vina. Kostanjevi gozdovi dajejo les za tanin (Majšperk) in drva. Dostop le po občinskih cestah iz Makol in Koritna. Zaselka Gmajna in Hromce.

Občina Pobrežje

Preb. 8125, hiš 1112, posest. 104, koč. 791, najem. 47. Površina 1962.50 ha: njiv in vrtov 912, trav. in paš. 281, gozdov 559.08, ostalo 210.42. Občina zavzema najsevernejši del Dravskega polja, med žel. progo Maribor—Celje, Dravo in črto, ki poteka skozi j. del Tezenskega gozda. Prodnata diluvialna ravnina je razgibana od številnih teras in nekdanjih rokavov Drave. Najširšo in najglobljo nekdanjo dravsko strugo nam predstavlja tkzv. »Stražunska dolina«, ki se vleče preko ozemlja v smeri sz. proti jv. Porasla je z mešanimi gozdovi (pretežno borovci); kulturna tla predstavlja v glavnem le pas med temi gozdovi in Dravo. Dobro pitno vodo občini, kakor tudi mariborskemu mestnemu vodovodu, dajejo izvrstni »Stražunski studenci«. Vse ozemlje je v gospodarskem območju mesta Maribora, kamor je v glavnem usmerjen tudi ves promet. Tod drže drž. cesta Maribor—Ptuj, ban. cesta Maribor—Pobrežje—Dolgoše—Sv. Martin, dobra obč. cesta iz Pobrežja ob Dravi do vasi Dolgoše ter končno žel. proga Maribor—Celje. Vse večje vasi stoje na dolgo razporejene ob teh cestah in imajo zato dobro zvezo z Mariborom. Tezno in Pobrežje sta že tako rekoč mariborski predmestji, kjer bivajo delavci, obrtniki in železničarji. Kmetsko prebivalstvo pa ima v mestu dober trg za prodajo svojih pridelkov (mleka, sadja, prašičev in perutnine) Gozdovi so le srednje vrste in dajejo predvsem les za kurjavo.

Dolgoše, 660-111-38-72-15. Sr Maribor d. br. 7 km, so du zdr fin žel pTt Maribor 7 km, žand Tezno 4 km, o 3 km, š Marija Brezje 3 km, žup Hoče 7 km. Nm 246 m. Vas leži ob Dravi jv. od Maribora. Na z. strani obsežni Tezenski gozd (bor in bukev). Tu se združita ceste Maribor—Brezje—Dolgoše in Maribor—Pobrežje—Dolgoše. Poljedelstvo, živinoreja, obrt in trgovina. Znatna prodaja mleka, sadja, živine, jajc in lesa. Domača obrt: pletenje košar (jerbasov). Avtobusna zveza Maribor—Sv. Martin. V vasi je nekdaj užival admontski samostan pravico do vinske desetine (1434). Na polju med Dolgošami in Sv. Miklavžem kužno znamenje.

Marija Brezje, 372-72-4-67-17. Sr Maribor d. br. 4 km, so du zdr fin žel pTt Maribor 4 km, žand Tezno 2.5 km, o 2 km, š v kraju, žup Hoče 7.5 km. Šola ust. 1816, 3 odd. Javna knjiž., SKJ, PRK, Gas. Nm 254 m. Dolga obcestna vas z malim jedrom pri cerkvi Dev. Mar. leži vzdolž ob ban. cesti Pobrežje—Dolgoše, sredi polja in borovih gozdov. Svet je razrezan po nekdanjih dravskih rokavih. Precej prebivalstva je zaposlenega v industriji in na železnici, le malo je še pravih kmetovalcev. Prodaja mleka, sadja, prašičev, perutnine in jajc v Maribor. Avtobusna zveza Maribor—Sv. Martin. Stare lipe v vasi so bile zasajene v francoski dobi 1809—1813, kužno znamenje je iz 1586. Podr. cerkev Dev. Mar. je slovita božja pot. Na mestu sedanje cerkve je prvotno stala lesena kapela, zgrajena 1587. L. 1595. so postavili novo zidano cerkev. L. 1785. so jo zaprli, 1809 pa zopet obnovili. Stavba je bila večkrat prezidana. Od stare cerkve se je ohranil le tristrano zaključeni kor z oporniki in gotskimi okni.

Pobrežje, 4704-630-25-510-8. Sr Maribor d. br. 3 km, so du zdr fin žel pTt Maribor 3 km, žand Tezno 2 km, o š v kraju, žup Sv. Magdalena 1 km. Šola ust. 1899, 10 odd. Javna knjiž., SKJ, RK, PRK, PJS, Strel. druž., Gas., Pev. d., NO, Koles. d. Nm 261 m. Obsežna vas leži v. od Maribora; danes jo je z gospodarskega in geografskega vidika že prištevati k Mariboru; indust. četrt s številnimi delavskimi hišami. Prebivalstvo je zaposleno v industriji, na železnici in v raznih obrtih. Kmetovalcev je le malo, a imajo dobro razvito živinorejo in sadjarstvo. Livarna, kovinska industrija, tvornica ogledal (»Iris«) in tekstilna tovarna. Stalna avtobusna zveza z Mariborom. Pokopališče.

Tezno, 2018-259-10-134-0. Sr Maribor d. br. 3.5 km, so du zdr fin pTt Maribor 3.5 km, žand žel š v kraju, o Pobrežje 3.5 km, žup Sv. Magdalena 3.5 km. Šola ust. 1910, 6 odd. Javna knjiž., SKJ, PRK, PJS, Izobr. d., Strel. druž. Nm ca 270 m. Kraj je j. industrijsko predmestje Maribora. Velika industrijska podjetja ter delavske kolonije so razporejene ob žel. progi Maribor—Celje ter ob cestah Maribor—Celje in Maribor—Sv. Miklavž. Kmetovalcev je zelo malo. Gradbena, tekstilna in kovinska industrija. Stalna avtobusna zveza z Mariborom. H kraju spada mariborski vodovod. Sledovi neolitske naselbine.

Zrkovci, 371-40-27-8-7. Sr Maribor d. br. 5 km, so du zdr fin žel pTt Maribor 5 km, žand o Pobrežje 3 km, š Marija-Brezje 1 km, žup Hoče 4 km. Nm 248 m. Vas stoji nad desnim

dravskim bregom v. od Maribora ob obč. cesti na Dogoše. Prvotno se je baje imenovala Zarekovce, t. j. vas za reko. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Prodaja živine, mleka, sadja, prašičev, perutnine in drv v Maribor. S. od vasi pri Sv. Petru brod čez Dravo. Najdišča iz latènske dobe. Zrkovci se omenjajo že 1161 kot last solnograških nadškofov (do 1595).

Občina Podvelka

Preb. 1362, hiš 118, posest. 60, koč. 45, najem. 16. Površina pribl. 3520.50 ha: njiv in vrtov 220.27, trav. in paš. 811.15, gozdov 2337, sadovnjakov 20.82, ostalo 131.26. Občina obsega k dravski soteski usmerjeno ozko dolino potoka Velke in njena osojna gozdnata pobočja. Raztresena pohorska naselja. Glavne gospodarske panoge so gozdarstvo, poljedelstvo in živinoreja. Več žag, tovarna lepenke in elektrarna ob Velki. Za izvoz in prodajo prihaja v poštev les, ki ga gre letno do 700 vagonov v vzhodne predele države in na Madjarsko po železnici, še več pa po Dravi v obliki splavov. Po dolini Velke je speljana ban. cesta Brezno—Ribnica na Poh. Markirana pot k Ribniškim in Šentlovrenškim jezerom.

Janževski vrh, 138-22-14-9-2. Manjši del razložene vasi s samotnimi kmetijami. Ostali del kraja je v občini Ribnica na Pohorju, srez Dravograd. Opis glej tam.

Lehen, 743-57-26-21-10. Sr Maribor d. br. 37 km, so du Maribor 37 km, žand zdr fin župo Sv. Lovrenc na Poh. 15 km, žel Brezno-Ribnica 5 km, o 5 km, š v kraju, ust. 1877, 2 odd. Izobr. d. z odrom in knjiž. Nm 400—900 m. Kmetije, raztresene v s. osojnih predelih Pohorja nad dolino Velke. Zelo hribovit, gozdnat svet. Gozdarstvo, v manjši meri kmetijstvo. Ob Velki več žag in tovarna lepenke. Gostilne s tujskimi sobami. Markirana pota na Pohorje. Podr. cerkev. sv. Ignacija (850 m) iz 1769 v z. delu Rdečega brega, naselja, katerega v. del pripada Puščavi v obč. Sv. Lovrenc.

Podvelka, 481-39-20-15-4. Sr Maribor d. br. 32 km, so du Maribor 32 km, žand zdr fin župo Sv. Lovrenc na Poh. 10 km, žel Brezno-Ribnica 5 km, o 5 km, pTt Brezno 5 km, š v kraju, ust. 1898, 1 odd. Javna knjiž., Pev. d. s tamb. in gled. odsekom, PJS. Elektrarna. Nm 300—500 m. Raztresena vas v ozki in globoki dolini Velke, ki se blizu žel. p. Brezno-Ribnica izliva v Dravo. Gozdarstvo, lesna industrija in kmetijstvo. Zelo gozdnati predeli (smreka, bukev, jelka). Ob brzicah Velke precej žag. Močno razvita lesna obrt (mizarstvo, kolarstvo). Gospodarsko je kraj usmerjen proti dravski soteski, kamor je nad ban. cesto speljana do žel. postaje Brezno-Ribnica ozkotirna železnica iz velikega Lenarčičevega kamnoloma.

Občina Poljčane

Preb. 3998, hiš 858, posest. 312, koč. 333, najem. 257. Površina 4863.69 ha: njiv in vrtov 779.5, trav. in paš. 1074, vinogradov 198.5, gozdov 2593, ostalo 139.27. Občina obsega ozemlje ob srednji Dravinji, kjer dobiva reka z leve manjši dotok Brežnico, z desne pa Belo ali Beli potok, ki v tesni dolini priteka iz apniškega predela na j. Na s. loči dolino od ravnine Dravskega polja in široke doline Ložnice le nizko terciarno gričevje, ki komaj dosega višine preko 300 m, dočim so doline nekako 250—270 m visoke. Na j. pa omejujejo občino strmejša apniška pobočja (v nadaljevanju Karavank), ki tu vrhujejo v osamljenem Boču (980 m). Naseljenost je osredotočena v Dravinjski dolini radi nevarnosti poplav bolj na njeno obrobje. Tudi gozdnato in deloma vinorodno gričevje v s. delu občine je precej naseljeno; naselja pa so tu razloženega tipa. V osojnih pobočjih južno od Dravinje so obsežni gozdovi. V gospodarstvu prevladuje kmetijstvo, le v Poljčanah in vaseh v bližini poljčanske železniške postaje je precej obrti. Vinski pridelek je precejšen, a ga radi slabše kakovosti malo prodajo. Za ostale pridelke (živino, perutnino, jajca in deloma les) je glavni trg poleg Poljčan Slov. Bistrice, deloma še Maribor, sadje pa se izvaža tudi v inozemstvo. Nekdanja, že v rimski dobi važna prometna črta ob Dravinji proti Makolam in Ptuju je danes precej izgubila na pomenu. Preko nizkega, jedva zaznatnega razvodja med Brežnico in Ložnico, si je poiskala pot ban. cesta na Slov. Bistrico in tik ob njej glavna žel. proga Zidani most—Maribor, ki tu zapusti dolino Dravinje. Od nje se tu odcepi 1892 zgrajena lokalna ozkotirna železnica na Konjice—Žreče. Ker se tu obenem stekajo na ban. cesto ob Dravinji ceste od Slov. Bistrice, Laporja in Rog. Slatine, so Poljčane važno krajevno prometno in gospodarsko središče. Tujce privablja v občino Boč s planinsko kočo in razglednim stolpom.

Brezje, 156-28-21-9-0. Sr Maribor d. br. 37 km, so du Slov. Bistrica 14 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 1 km, š žup Poljčane 2 km. Nm ca 320 m. Raztresena vas po vinorodnem gričevju s. nad dolino Dravinje pri Poljčanah. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili. Vinogradništvo je dobro razvito, toda trta samorodnica daje vino samo za domače potrebe. Izdatna prodaja sadja (do 30.000 kg v Avstrijo in Nemčijo), goveje živine in perutnine okoliškim trgovcem ter deloma v Maribor. Precej gozdnati predeli (mešan gozd) dajo tudi nekaj lesa (25 do 30 vag.) za prodajo.

Čadramska vas, 111-28-8-8-12. Sr Maribor d. br. 37 km, so du Slov. Bistrica 14 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 1 km, š žup Poljčane 2 km. Nm ca 320 m. Leži v gričevju sz. od Poljčan z istimi gospodarskimi prilikami kot Brezje.

Dolgi vrh, 62-10-7-3-2. Sr Maribor d. br. 30 km, so du Slov. Bistrica 6 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 2 km, š žup Poljčane 3 km. Nm 255 m. Manjše razloženo naselje v gričevju nad Breznico, ne daleč od ban. ceste Poljčane—Slov. Bistrica. Ostalo kot Brezje.

Dovšek, 44-11-3-6-1. Sr Maribor d. br. 32 km, so du Slov. Bistrica 5 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Poljčane 3 km. Nm 310 m. Mala vasica v prisojnem gričevju s. od Poljčan in z. od žel. proge Poljčane—Maribor. Dohod samo z vozom. Ostale razmere kot v Lušečki vasi.

Globoko, 76-18-8-10-0. Sr Maribor d. br. 42 km, so du Slov. Bistrica 15 km, žand zdr fin žel o Poljčane 8 km, p š žup Studenica 3 km. Nm 252 m. Revna, precej raztresena vasica v dolini Dravinje ob ban. cesti Poljčane—Makole, ter deloma v pobočju nad njo. Kmetijstvo za dom, ob dobri letini se proda nekaj sadja (2000 kg) in vina (3000 l). Avtobusna zveza s Poljčanami.

Hošnica, 125-28-13-8-7. Sr Maribor d. br. 30 km, so du Slov. Bistrica 7 km, žand zdr fin žel o Poljčane 3 km, p š žup Laporje 2 km. Nm ca 320 m. Zelo raztresena vas v gozdnatem gričevju ter deloma ob ban. cesti Poljčane—Laporje. Samotne kmetije in nekaj kulturnega sveta okrog njih sredi mešanih gozdov. Kmetijstvo ter deloma še vinogradništvo. Največ se proda sadja, živine, vina, perutnine ter drv deloma v Maribor, deloma v Slov. Bistrico. Dostop z vsemi vozili.

Hrastovec, 43-8-3-4-1. Sr Maribor d. br. 42 km, so du Slov. Bistrica 16 km, žand zdr fin žel o Poljčane 7 km, p š žup Studenice 3 km. Nm ca 260 m. Vasica na j. robu doline Dravinje v. od Studenic. Dostop z vozom po obč. cesti II. reda. Vinogradništvo, poljedelstvo in sadjarstvo. Z. pod vasjo v dolini malega potoka je premogovnik »Kleče«, ki daje le tkzv. »kovaški premog« (ok. 10 delavcev).

Kleče, 185-46-7-17-25. Sr Maribor d. br. 42 km, so du Slov. Bistrica 15 km, žand zdr fin žel o Poljčane 8 km, p š žup Studenice 3 km. Nm 300—400 m. Vas, sestoječa iz Spodnjih in Zgornjih Kleč, leži vzdolž malega potoka, ki se izliva v Dravinjo. Kmetijstvo, nekaj vinogradov. Dostop z vozom po obč. cesti 1 km od ban. ceste, ki vodi na levem bregu Dravinje.

Kočno, 118-26-16-4-5. Sr Maribor d. br. 30 km, so du Slov. Bistrica 8 km, žand zdr fin o Poljčane 5 km, žel Slov. Bistrica 4 km, p š žup Laporje 3 km. Nm 260 m. Vasica ob desnem robu doline Ložnice ob ban. cesti Slov. Bistrica—Makole. Ostalo kot Hošnica. Podr. cerkev sv. Egidija je romanska stavba, v sedanji obliki iz 1900—1903.

Krasno, 64-12-8-1-3. Sr Maribor d. br. 40 km, so du Slov. Bistrica 17 km, žand zdr fin žel o Poljčane 5 km, p š žup Studenice 1 km. Nm ca 255 m. Majhno naselje v dolini Dravinje ob ban. cesti v. od Studenic. Vinogradništvo, poljedelstvo in sadjarstvo. Vodna žaga.

Križeča vas, 83-17-13-4-0. Sr Maribor d. br. 39 km, so du Slov. Bistrica 16 km, žand zdr fin žel o Poljčane 4 km, p š žup Studenice 1 km. Nm povpr. 280 m. Brez reda raztresena vas na prisojnem pobočju s. nad Studenicami. Gospodarstvo kot Brezje.

Ljubečno, 149-41-6-10-17. Sr Maribor d. br. 39 km, so du Slov. Bistrica 16 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 5 km, š žup Poljčane 4 km. Nm od 280—518 m. Kraj sestavljajo majhni zaselki (Božji vrh, Cerje, Meno, Prevole, Spodnje Ljubečno, Strmec, Zgornje Ljubečno) v gozdnatem hribovju jz. od Poljčan. Dostop le z vozom po obč. poteh. Kmetijstvo, nekaj malega vinogradov, izraba gozda. Na eni od večjih kop (518 m) božjepotna cerkev sv. Marije.

Lovnik, 51-13-3-5-4. Sr Maribor d. br. 39 km, so du Slov. Bistrica 12 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 5 km, š žup Poljčane 4 km. Nm ca 350 m. Raztresene kmetije med razsežnimi gozdovi, ob ban. cesti Poljčane—Rog. Slatina v dolini Bele. Kmetijstvo, vinogradništvo, prodaja lesa, vina, prašičev ter jajc v Poljčane. Več kamnolomov za dobavo cestnega gramoza (apnenec) in granitni kamnolom, kjer lomijo kamen za stavbne svrhe. Markirana pot na Boč (980 m).

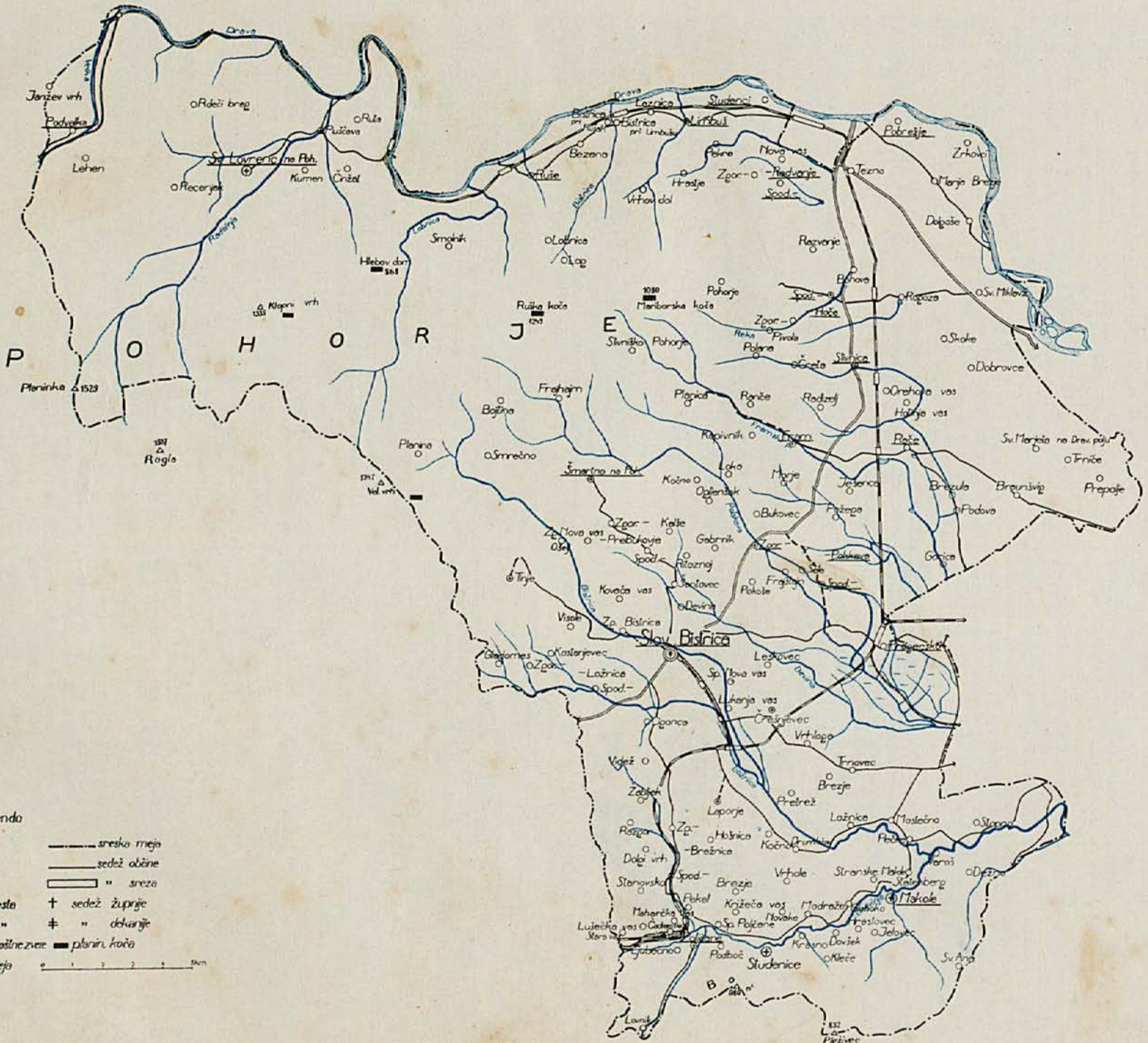
P O H O R J E
Drava
Janžev vrh
Podvelka
Rdeči breg
Ruta
Pušcava
Lehen
Sv. Lovrenc na Poh.
Kumen
Križal
Ribnica
Radlanja
Labinca
Smolnik
Hlebov dom
Klopni vrh
Ruška koča
Planinka 1523
Rogla
Planina
Frehajm
Bojtina
Smrečno
Šmartno na Poh.
Vel. vrh
Bistrica
Lobnica
Lap
Ruše
Bezena
Pekre
Hrastje
Vrhov dol
Mariborska koča
Slivniško Pohorje
Reka
Pivola
Poljana
Planica
Kapivrh
Kožno
Oplenšak
Loka
Bukovec
Zgor. Kote
Nova vas
Spod. Kote
Gabrnik
Kitaznej
Jerčovec
Pokole
Trye
Kovača vas
Visole
Slov. Bistrica
Kostanjevec
Zgor. Ložnica
Spod. Ložnica
Nova vas
Lukanja vas
Črešnjevec
Lepenica
Videž
Zabukovje
Rasper
Dolgi vrh
Stanovska
Maharčka vas
Lučečka vas
Stara vas
Spodnje
Podboč
Studenice
Lovrenc
Pleševec
Studenci
Limbuš
Pobrežje
Zrkovci
Tezno
Radvanje
Spod.
Nova vas
Marija Brezje
Dolgaše
Rezvanje
Bohova
Poharje
Spod.
Hoče
Zgor.
Rogoza
Sv. Miklavž
Slivnica
Dobrovce
Orehova vas
Hočko vas
Radizel
Ranče
Sv. Marjeta na Dr. polju
Trniče
Prepolje
Brezula
Braunšvig
Podova
Pobrežje
Gorica
Pekrska
Spod.
Zgor.
Pekrska
Fragsko
Spod.
Devina
Lesjakovec
Sp. Nova vas
Lukanja vas
Črešnjevec
Vrhloga
Trnovec
Brezje
Pretrež
Laporje
Ložnica
Mostečno
Stranje
Hočnica
Brežnica
Kočnik
Prihova
Vrhole
Stranske Makole
Spod.
Brezje
Fekel
Križeča vas
Modraže
Makole
Novake
Sp. Polčane
Presloveč
Jelovec
Krčevno
Dovšek
Kleče
Sv. Ana
Lovrenc
Pleševec
Legenda
vas
trg
mesto
drž. ceste
banov. "
redne pešt. zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča
0 1 2 3 4 5km

Lušečka vas, 208-44-10-29-5. Sr Maribor d. br. 36 km, so du Slov. Bitrica 14 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 2 km, š žup Poljčane 3 km. Nm 269 m. Obsežna vas z. od Poljčan, na levem bregu Dravinje, rahlo prislonjena na pobočje gričevja. Pod vasjo vodi ban. cesta. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Precej prodajo živine, surovega masla in sadja okoliškim trgovcem, perutnino in jajca pa v Slov. Bistrico in Maribor.

Maharčka vas, 208-44-8-22-34. Sr Maribor d. br. 35 km, so du Slov. Bistrica 13 km, žand zdr fin o pTt Poljčane 0.5 km, žel Poljčane v kraju, š Pekel 0 km, žup Poljčane 1 km. Nm 260 m. Gručasta vas ob Brežnici pri žel. postaji Poljčane in ob razcepu ban. cest proti Brežnici in Laporju. Gospodarstvo kot Lušečka vas.

Modraže, 110-24-11-13-0. Sr Maribor d. br. 40 km, so du Slov. Bistrica 17 km, žand zdr fin žel o Poljčane 5 km, p š žup Studenice 1 km. Nm 260 m. Raztresena vas na j. prisojnih in vinorodnih pobočjih gričevja med Dravinjo in Ložnico z. od Studenic. Nekaj hiš stoji tudi ob ban. cesti Poljčane—Majšperk. Izdatna prodaja sadja v Nemčijo in na Poljsko. Živino, les, perutnino, jajca in maslo prodajajo v Poljčane, Slov. Bistrico in tudi v Maribor. Najnižji predeli ob Dravinji so izpostavljeni poplavam. Avtobusna zveza s Poljčanami in Majšperkom.

Novake, 85-17-8-8-1. Sr Maribor d. br. 41 km, so du Slov. Bistrica 14 km, žand zdr fin žel o Poljčane 6 km, p š žup Studenice 2 km. Nm 290 m. V prisojnih pobočjih z. od vasi Modraže razložena vasica. Dostop z vsemi vozili. Ostalo kot Modraže.

Pekel, 348-70-15-26-34. Sr Maribor d. br. 34 km, so du Slov. Bistrica 12 km, žand zdr fin o pTt Poljčane 0 km, š v kraju, žup Poljčane 1.5 km. Ekspozitura šole v Poljčanah, 2 odd. Nm 265 m. Leži tik poleg žel. p. Poljčane, ter deloma tudi še v bregu nad njo. Nad vasjo lepi vinogradi ter polja in sadovnjaki. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo in vinogradništvo, razne obrti in zaposlitev pri železnici. Prodaja sadja v Avstrijo in Nemčijo. V ostalem prodajajo živino in drva večidel v Maribor. Poleg postaje hotel z več tujskimi sobami.

Podboč, 42-7-5-2-2. Sr Maribor d. br. 36 km, so du Slov. Bistrica 14 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 2.5 km, š žup Poljčane 1 km. Nm ca 300 m. Malo, raztreseno naselje v osojnem vznožju Boča (980 m), ne daleč j. od Poljčan. Ostalo kot Poljčane.

Spodnja Brežnica, 150-28-13-11-11. Sr Maribor d. br. 32 km, so du Slov. Bistrica 10 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 2 km, š žup Poljčane 3 km. Nm ca 250 m. Leži v dolini Brežnice, l. pritoka Dravinje, 2 km s. od žel. p. Poljčane. Mimo vasi vodita ban. cesta in železnica. Gospodarske prilike kot Pekel in Dolgi vrh.

Spodnje Poljčane, 298-63-17-35-21. Sr Maribor d. br. 35 km, so du Slov. Bistrica 13 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Poljčane 1 km. Nm ca 260 m. Gručasta, precej razmaknjena vas sv. od Zgornjih Poljčan, na levem bregu Dravinje. Radi prisojnosti so pogoji za kmetijstvo in vinogradništvo nekaj ugodnejši, sicer so pa prilike iste kot v Zg. Poljčanah. K vasi spada med vinogradi razloženo naselje Sp. Četnik.

Stanovsko, 214-44-20-18-6. Sr Maribor d. br. 30 km, so du Slov. Bistrica 10 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 3 km, š žup Poljčane 4 km. Nm ca 350 m. Raztresena vas v prisojnem gričevju sz. od Poljčan. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo in sadjarstvo. Znatna prodaja sadja v Avstrijo in Nemčijo, perutnine in jajc v Maribor ter za izvoz v Švico. Rudnik »Stanovsko« daje lignit in zaposluje ca 100 ljudi.

Stara vas, 46-8-5-2-1. Sr Maribor d. br. 36 km, so du Slov. Bistrica 9 km, žand zdr fin žel o pTt Poljčane 3.5 km, š žup Poljčane 4.5 km. Nm 362 m. Razložene kmetije v prisojnem nizkem gričevju z. od Lušečke vasi. Dostop le z vozom. Kmetijstvo in sadjarstvo. Ostalo kot v Lušečki vasi.

Studenice, trg, 225-47-13-18-18. Sr Maribor d. br. 38 km, so du Slov. Bistrica 15 km, žand zdr fin žel o Poljčane 3 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1816, 4 odd. Prosv. d., PSVD. Nm 261 m. Majhen prikupen trg, leži v ozki dolinici na s. vznožju Boča (980 m), le malo v. od Poljčan. Od ban. ceste Poljčane—Makole—Ptuj vodi v trg preko polja in Dravinje lepa cesta, ob kateri so razporejene hiše. Kraj ima le malo pravega trškega značaja. Tržani žive v glavnem od kmetijstva in vinogradništva. Prodajajo vino, živino, sadje, perutnino, jajca, surovo maslo in les, največ prekupcem v okolišu. Prav na koncu dolinice, nad izvirom studenca, ki teče skozi vas, pod zelo strmimi osojnimi pobočji, stoji studeniški magdalenski samostan. Prejšnja leta je bil trg priljubljeno letovišče. Na Boč (980 m) vodi dobro markirana pot. Avtobusna zveza s Poljčanami in Ptujem. Gostilne s tujskimi sobami. Neolitske najdbe. Rimska naselbina ob cesti Celje—Ptuj. Srednjeveško selišče se prvič omenja že 1202 kot last vetrinjskega samostana. Vas je kmalu dobila trške privilegije (3 letni sejmi) radi samostana dominikank, ki sta ga tu ustanovili 1237 sestri Zofija in Rikica iz rodu Rogaških gospodov. Samostan je imel obsežna posestva in velike svoboščine. L. 1245. mu je oglejski patriarh inkorporiral slivniško pražupnijo; 1251 pa mu je izročil konjiški župnik Peter cerkev v Poljčanah in Laporju v zameno za cerkev v Tinjah in pri Sv. Venčeslu. V 14. in 15. stol. so se samostanska posestva tako pomnožila, da je veljal za najbogatejšega na Štajerskem. Od 1457 je užival pravico do tedenskega sejma. Veliko je samostan trpel od turških napadov 1494, radi bojev med Celjskimi grofi in Habsburžani ter v vojnah z Ogri. Tudi kmečki uporniki so mu zadali 1635 hude udarce. V 16. stol. je luteranstvo in neredno življenje zajelo tudi redovniceplemkinje. Pozneje je začel znova uspevati, dokler ni bil za Jožefa II. 1782 razpuščen. Samostansko poslopje je bilo že v začetku 19. stol. v razvalinah. Od erarja je kupil v 40 letih 19. stol. posestvo A. Šparovec, ki je zgradil sedanje lepo grajsko poslopje. L. 1892. so ga kupile sestre magdalenke spokornice iz edinega samostana te vrste v pruski Šleziji in se tu naselile. Bavijo se z ekonomijo; karitativno in kulturno delo jim statuti prepovedujejo. Stari grad, ki je stal nad samostanom in služil kot obrambna trdnjava, je danes v razvalinah.

Župnija Studenice (dek. Sl. Bistrica, škof. lavant.) ima 1035 duš. Župna cerkev sv. Treh kraljev je bila prvotno samostanska kapela, zgrajena istočasno s samostanom 1237—1245 ter posvečena Mariji. Na prvotno zgodnje-gotsko arhitekturo spominjajo še portal in podkovski oboki. Okoli 1277 je dal krški škof Ditrih zgraditi sedanjo stavbo, ki so jo 1684 obnovili v renesančnem slogu, prestavili zvonik in dozidali dve kapeli. Oltarji baročni, freske K. Laubmanna iz 1732. Od tedaj je posvečena sv. Trem kraljem. Po razpustu samostana so tu 1784 ustanovili kapelanijo, 1786 pa kuracijo. L. 1797. so kuracijo ukinili in jo zopet podredili poljčanski župniji. L. 1811. so jo obnovili in 1870 povzdignili v župnijo. Studeniška graščina izvršuje še danes patronatske pravice. Podr. cerkev sv. Lucije, ki stoji s. od trga, na levem bregu Dravinje, so zgradile ca 1683 dominikanke. Pokopališče za trg. Iz Stud. doma: dr. Gmeiner Franc (1752—1842), cerkv. pravnik; Kosirnik Ivan (1847—1924), zdravstv. delavec v Zagrebu.

Vrhole, 200-43-15-23-5. Sr Maribor d. br. 30 km, so du Slov. Bistrica 12 km, žand zdr fin žel o Poljčane 4 km, p š žup Laporje 2 km. Nm ca 300 m. Precej obsežna vas, raztresena po gričevju med Ložnico in Dravinjo sv. od Poljčan. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja vina (rizling), perutnine in jajc, predvsem v Slov. Bistrico. Dostop z vsemi vozili. K vasi spada zaselek Zasede.

Zgornja Brežnica, 243-51-32-11-10. Sr Maribor d. br. 29 km, so du Slov. Bistrica 9 km, žand zdr fin žel o Poljčane 3.5 km, p š žup Laporje 2 km. Nm ca 260 m. Razloženo naselje ob gornjem toku Brežnice. Ostalo kot Spodnja Brežnica.

Zgornje Poljčane, 411-82-24-27-32. Sr Maribor d. br. 35 km, so du Slov. Bistrica 13 km, žand zdr fin žel o pTt š v kraju 1 km, žup v kraju. Šola ust. 1828, 8 odd., Trg. nad. š., Sok. prosv. knjiž., SKJ, PCMD, Gas., Prosv. d., PSPD, Športno d. Nm 271 m. Lepa vas leži na j. robu Dravinjske doline skrita med zelenjem sadovnjakov na s. vznožju Boča (980 m), ob ustju ozke dolinice Belega potoka, ob kateri vodi ban. cesta proti Rog. Slatini. Zaselka Mala vas in Podorešje. Večina prebivalstva se bavi s poljedelstvom in vinogradništvom, znaten del pa z obrtjo (mizarstvo) in zaslužkom pri železnici. Prodaja sadja v Avstrijo in Nemčijo. Živinorejske proizvode in les prodajajo v Slov. Bistrico in Maribor. Izhodišče poti na Boč (980 m, 2 uri, plan. koča, razgl. stolp).

Rimske najdbe. Vas se prvič omenja 1245. Župnija Poljčane (dek. Slov. Bistrica, škof. lavant.) ima 2394 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Križa. Prvotna cerkev je bila posvečena sv. Katarini, pozneje Dev. M., po 1429 pa sv. Križu. Sedanja stavba je iz 1895. Kamenita, v cerkvenem zidu vzidana napisna plošča, navaja za cerkvenega ustanovitelja nekega Iringa. Na zunanji j. strani zidu je vzidan rimski plastičen kamenit spomenik, ki predstavlja dva Rimljana v togah. Cerkev je bila sprva podr. konjiške prafare, od 1251 pa slivniške pražupnije, ki je bila inkorporirana samostanu dominikank v Studenicah. Studeniška graščina (magdalenke) izvršuje zato še danes patronatske pravice. L. 1430. je celjski grof Ulrik ustanovil beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Župnija obstaja od 1760. Cerkveno je pripadal kraj do 1751 Ogleju, nato do 1787 Gorici in poslej lavantinskim škofom. Iz Poljčan doma Rezman Alojz (1888—1932), karit. in gosp. delavec.

Občina Pragersko

Preb. 2610, hiš 431, posest. 396, koč. 92, najem. 20. Površina 2351 ha: njiv in vrtov 560, trav. in paš. 885, vinogradov 24, gozdov 822, ostalo 60. Občina zavzema skrajni jz. predel Dravskega polja ob potoku Devini, ter osrednji predel nizkega gričevja, ki v polkrožni obliki z z. in j. obdaja to ozemlje, tja do doline Ložnice. S. nižinski predel je spričo neznatnega strmca rečic Devine in Polskave precej zamočvirjen (tkzv. »Čreta«), zato je večina vasi s kulturnim in plodnim svetom razvrščena po slemenih in pobočjih gričevja ali pa vsaj ob robu ravnine. Zlasti v vročih poletjih primanjkuje tem krajem dobre pitne vode. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in v manjši meri vinogradništvo. Gozd daje le drva za dom. Precej prebivalstva je zaposlenega v raznih obrtih, trgovini in na železnici. Prometne prilike so dobre spričo več ban. cest in žel. proge Maribor—Celje, od katere se tu odcepi važna proga proti Ptuju.

Brezje, 36-6-6-0-0. Sr Maribor d. br. 20 km, so du zdr fin Slov. Bistrica 6 km, žand o Pragersko 4 km, žel Slov. Bistrica 3 km, p š žup Črešnjevec 3 km. Nm 275 m. Mal zaselek na s. obronku gričevja med vasema Vrhloga in Trnovec j. od Pragerskega. Le malo (1 km) pod zaselkom je ban. cesta Slov. Bistrica—Ptuj. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Prodaja prašičev.

Črešnjevec, 480-81-81-16-4. Sr Maribor d. br. 16 km, so du zdr fin Slov. Bistrica 4 km, žand o Pragersko 4 km, žel Slov. Bistrica 2 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1872, 6 odd. Javna sok. knjiž., SKJ, PSVD, PJS, PČD, Prosv. d., Godb. d. Nm 310 m. Velika gručasta vas leži na prostranem hrbtu, nad žel. progo (predor) med postajama Slov. Bistrica in Pragersko. Jedro vasi je okoli cerkve sv. Mihaela. Skozi vas vodi ban. cesta Slov. Bistrica—Ptuj. Zemlja na rahlo nagnjenem svetu je ilovnata in rodovitna. Nižinski svet pod vasjo je precej močviren, prepuščen travnikom in pašnikom in deloma poraščen z mešanim gozdom slabše kakovosti. Poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja, deloma še vinogradništvo in prašičereja. Precej prodajo prašičev, nekaj malega tudi lesa trgovcem v Slov. Bistrico, ob dobrih letinah precej sadja. K vasi spada tudi še malo naselje ob žel. p. Slov. Bistrica, kjer se odcepi lokalna proga v mesto. Keltske izkopine. Nekdanje rimsko selišče ob stari cesti Celje—Ptuj. Rimski napisni kamni in reliefi so vzidani v zid župne cerkve. Srednjeveška vas se prvič omenja 1164. Župnija Črešnjevec (dekanija Slov. Bistrica, škof. lavant.) ima 1802 duši. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Sedanjo stavbo so zgradili 1374. Cerkev je dala postaviti najbrž studeniška graščina, ki izvršuje zato še danes patronatske pravice. Sprva je bila cerkev podr. slivniške prafare, iz katere se je izločila že v 13. stol. kot vikariat. Prafara je mati župnije v Makolah (izločena 1736). Pripadala je do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom. Tu doma Gabrc Simon (1838—1916), nar. gospodar in nabožni pisatelj.

Drumlažno, 89-12-12-0-0. Sr Maribor d. br. 24 km, so du zdr fin Slov. Bistrica 6 km, žand o Pragersko 8 km, žel Slov. Bistrica 3 km, p š žup Črešnjevec 4 km. Nm 250 m. Vasica v dolini Ložnice blizu vasi Zg. Ložnica. Kmetijstvo in sadjarstvo. Prodaja sadja (do 4000 kg v dobri letini), lesa (žel. pragi) ter nekaj živine. Dostop z vsemi vozili po ban. cesti Slov. Bistrica—Makole. Obsega tudi zaselek Jelševec s podr. cerkvijo sv. Treh kraljev, ki jo je sezidal 1642—1648 studeniški samostan.

Leskovec, 314-64-64-12-12. Sr Maribor d. br. 18 km, so du zdr fin pTt Slov. Bistrica 4 km, žand o Pragersko 4 km, žel Slov. Bistrica 3 km, š žup Črešnjevec 2 km. Nm 245—280 m. Zelo na široko razporejena vas, deloma v pobočju, deloma v močvirni ravnini s. od Črešnjevca. Dostop za silo tudi z avtom 2—4 km od ban. ceste. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Proda se le nekaj živine in sadja v dobrih letinah.

Lukanja vas, 69-15-11-1-0. Sr Maribor d. br. 21 km, so du zdr fin Slov. Bistrica 3 km, žand o Pragersko 6 km, žel Slov. Bistrica 1 km, p š žup Črešnjevec 1 km. Nm 265 m. Mala vasica leži rahlo prislonjena v pobočje ob s. robu doline Ložnice z. od Črešnjevca. Mimo vasi vodi banov. cesta in lokalna žel. proga v Slov. Bistrico. Kmetijstvo in sadjarstvo. Vas se prvič omenja v listini med 1193 in 1220 kot last šentpavelskega samostana.

Pragersko, 769-78-70-8-16. Sr Maribor d. br. 19 km, so du fin Slov. Bistrica 7 km, žand zdr žel o p š v kraju, žup Sp. Polskava 4 km. Šola ust. 1912—1919, 3 odd. SKJ, PCMD, PRK, PJS, JS, PSVD, Pev. d. »Pohorje«, Prosv. d. »Preporod«. Nm 251 m. Obsežna vas leži v z. delu Dravskega polja, na obeh straneh žel. proge Maribor—Zidani most. Razvila se je ob znanem žel. križišču, kjer se od glavne proge odcepi ona proti Čakovcu in Budimpešti (zgrajena 1857—1860). Od tu je speljana tudi normalnotirna proga do premogovnika v Podložu. Vas leži povsem v ravnini, razporejena precej na široko. Tla so sicer zelo rodovitna, a ponekod preveč mokrotna. Vendar so poleg kmetijstva močne trgovina, obrt ter zaposlitev pri železnici in v industriji. Znaten je izvoz goveje živine in prašičev. Poleg vasi je velika opekarna. Izhodna točka za izlete na Pohorje. Nekdaj je bila naselbina močna nemška postojanka. Schulverein si je tu postavil nemško šolo, zidano v nemškem slogu, ki jo je 1919 kupila šolska občina. V smeri proti Sp. Polskavi stoji mala enonadstropna pragerska graščina. Njen postanek je neznan. Pragerski gospodje se sicer omenjajo že v 14. stol. (1340), vendar je sporno, če so bili lastniki Pragerskega. L. 1516. je bil grajski lastnik, prvi zanesljivo znani, Ivan Aigl pl. Grünberg. Do 1715 se je grad imenoval Grünberg, od tedaj pa Pragershof ali Pragerhof. Slednje ime je dobil gotovo po prejšnih lastnikih iz rodbine Prag. L. 1894. ga je kupil Jernej Glančnik iz Koroške. Sedanji lastnik je njegov sin Pavel Glančnik, ki navadno biva v svoji falski graščini. Lepo opremljene sobane, grajska kapelica z mašno licenco od 1768 (originalna listina na steni v kapelici).

Pretrež, 224-77-72-6-0. Sr Maribor d. br. 22 km, so du fin pTt Slov. Bistrica 6 km, žand zdr o Pragersko 4 km, žel Slov. Bistrica 4 km, š žup Črešnjevec 3 km. Nm ca 300 m. Precej obsežna, deloma raztresena vas po prisojnem hrbtu med dolino Ložnice in Dravskim poljem. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Vinogradništvo in gospodarstvo le za domače potrebe. K vasi spadata zaselka Farovec in Gorca.

Trnovec, 120-19-8-11-0. Sr Maribor d. br. 18 km, so du fin Slov. Bistrica 6 km, žand zdr o p žel Pragersko 4 km, š žup Črešnjevec 4 km. Nm 263 m. Vasica leži ob ban. cesti jz. od Vrhloge, na s. vznožju gričevja med Ložnico in Ledino. Kmetijstvo in vinogradništvo za dom. Jelšev in hrastov gozd dajeta les le za drva.

Vrhloga, 509-79-72-38-0. Sr Maribor d. br. 21 km, so du zdr fin Slov. Bistrica 6 km, žand o Pragersko 6 km, žel Slov. Bistrica 3 km, p š žup Črešnjevec 1.5 km. Nm 270 m. Večja vas ob ban. cesti na s. vznožju gričevja jv. od Črešnjevca. Poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja. Vinogradništvo krije le domače potrebe. K vasi spadata zaselka Stari log in Vrhloški marof, oba sredi precej močvirnate nižine.

Občina Rače

Preb. 3436, hiš 618, posest. 329, koč. 207, najem. 82. Površina 3817 ha: njiv in vrtov 2284, trav. in paš. 879, gozdov ca 597, ostalo 57. Občini pripada del Dravskega polja sv. od potoka Črnec do sreske meje. Ravninska tla sestavlja prodna dravska naplavina, ki ni posebno rodovitna. Precejšen del nima nadzemskega odtoka. V vročih poletjih nastopa kaj rada suša, na drugi strani je pa tudi nevarnost poletnih neviht s točo precejšnja. Vasi so velike, obcestne; žive od poljedelstva in živinoreje. Od poljskih pridelkov je najizdatnejša prodaja krompirja tudi v druge predele države. Z mlekom, maslom, perutnino in prašiči (špeharji) pa zalagajo mariborski trg. Les iz mešanih nižinskih gozdov (hrast, bor, bukev) prodajajo večinoma kot drva ali pa v obliki brzojavnih drogov tovarni v Hočah. Vsi kraji so prometno dobro zvezani in lahko dostopni z vsemi vozili po drž. in ban. cestah, pa tudi po železnici Maribor—Zid. most.

Brezula, 174-46-27-14-5. Sr Maribor d. br. 17 km, so du Maribor 17 km, žand fin o pTt Rače 3 km, zdr Fram 6 km, žel Rače-Fram 4 km, š Podova 0.5 km, žup Slivnica 7 km. Nm 256 m. Tvori skupno s Podovo dolgo obcestno vas na Dravskem polju ob ban. cesti Rače—Sikole. Poljedelstvo in živinoreja. Največ prodajo krompirja, poleg tega mleko, prašiče, jajca in perutnino v Maribor. Znatno čebelarstvo. Mešan nižinski gozd. Pristava račke graščine je nedavno pogorela.

Brunšvig (Prunšvig), 197-51-14-34-17. Sr Maribor d. br. 17 km, so du Maribor 17 km, žand fin o pTt Rače 3 km, zdr Fram 6 km, žel Rače-Fram 5 km, š Podova 2.5 km, žup Slivnica 8 km. Nm 249 m. Obcestna vas sredi Dravskega polja ob ban. cesti Rače—Sv. Kungota—Hajdina—Ptuj. Z v. strani jo obdajajo obsežni mešani gozdovi. Ostalo kot Brezula.

Gorica, 472-78-51-19-8. Sr Maribor d. br. 18.5 km, so du Maribor 18.5 km, žand fin o Rače 6 km, zdr žel pTt Pragersko 6 km, š Podova 3 km, žup Cirkovce 4 km. Nm 250 m. Vas sestavljata zaselka Sp. in Zg. Gorica, ki ležita tesno skupaj na Dravskem polju, v kotu med žel. progama Maribor—Pragersko in Pragersko—Ptuj. Domovi so razvrščeni ob obč. cesti in malem Framskem potoku. V. mimo vasi vodi ban. cesta

Rače—Brezula—Šikole. Nižinsko tlo, deloma močvirno, deloma porastlo z redkim mešanim gozdom. Poljedelstvo in živinoreja. V Rače in Maribor prodajajo krompir, prašiče, mleko, perutnino in jajca.

Podova, 480-56-40-10-6. Sr Maribor d. br. 17 km, so du Maribor 17 km, žand fin o pTt Rače 3 km, zdr Fram 7 km, žel Rače-Fram 4 km, š v kraju, žup Slivnica 7 km. Šola ust. 1864, 4 odd. Javna knjiž., Nar. knjiž., Gas., NO, Strel. druž., PČD. Nm 256 m. Tvori skupno z Brezulo dolgo obcestno vas ob ban. cesti Rače—Cirkovce. Prim. opis Brezule. Kraj se že omenja 1195.

Prepolje, 515-78-52-20-6. Sr Maribor d. br. 14 km, so du Maribor 14 km, žand fin o pTt Rače 5 km, zdr Fram 9 km, žel Rače-Fram 4 km, š žup Št. Janž na Dr. polju 2 km. Nm 245 m. Vas leži na Dravskem polju ob robu terase blizu vasi Trniče in Sv. Marjete ter ima slične gospodarske razmere. Podr. cerkev sv. Uršule je bila sezidana 1610.

Rače, 863-182-63-81-38. Sr Maribor d. br. 13 km, so du Maribor 13 km, žand fin o pTt š v kraju, zdr Fram 3 km, žel Rače-Fram 1 km, žup Slivnica 4 km. Šola ust. 1873, 4 odd. Javna knjiž., SKJ, PJS, Pev. d. Nm 271 m. Vas, sestoječa iz Zg. in Sp. Rač in naselja Gorca pri žel. post. Rače-Fram, leži na Dravskem polju ob ban. cesti, blizu žel. proge Maribor—Celje. Skozi del vasi teče Framski potok. V območju vasi 5 ribnikov in ribogojnica, last Bachlerja. Poljedelstvo, obrt (nekdanja domača obrt: lončarstvo) in industrija (izdelovanje špirita, zvonolivarna in precejšnja opekarna). Od poljskih pridelkov se proda največ krompirja, ki gre predvsem v j. kraje (Zagreb—Split), precej pa tudi prašičev, perutnine in jajc v Maribor. Več gostiln in restavracij s tujskimi sobami. Križišče ban. cest proti Mariboru, Framu, Sv. Kungoti in Cirkovcem. Kraj se prvič omenja v listini, izdani med 1193 in 1220, kot last šentpavelskega samostana. L. 1247. so dobili vas žički kartuzianci in jo podredili svojemu uradu v Mariboru. Zgodovinsko pomemben je grad Rače. Prvotni lastniki so bili Rački gospodje, ki se prvič omenjajo 1235. Pozneje so gospodarile na gradu razne rodbine. L. 1669. ga je kupil Erazem pl. Tattenbach, znan iz Zrinjsko-Frankopanske zarote. V gradu še kažejo staro dvorano z veliko zlato zvezdo na stropu; tu so se zbirali zarotniki. Po Tattenbachovi usmrtitvi 1671 je grad postal last države, ki ga je dajala v najem raznim rodbinam, danes pa je last ge. El. Bachler. Grajski stolp je iz 1915. V gradu je kapela sv. Janeza Nep. z mašno licenco. Graščaki so imeli celo svoje lastne grajske duhovnike (znani od 1741—1781). Pod zemljo je bil grad nekdaj v zvezi s svojo pristavo Dravski dvor. Veleposestvo je bilo po agrarni reformi razprodano.

Sv. Marjeta na Dravskem polju, 420-74-47-15-12. Sr Maribor d. br. 14 km, so du Maribor 14 km, žand fin o pTt Rače 4 km, zdr Fram 8 km, žel Rače-Fram 5 km, š v kraju, žup Št. Janž na Dravskem polju 3 km. Šola ust. 1903, 3 odd. Javna knjiž., SKJ, Strel. druž., Gas. Nm 249 m. Dolga obcestna vas leži ob robu terase na Dravskem polju, v. od Rač. Sredi vasi stoji mala podr. cerkev sv. Marjete, zidana 1665. Znatna prodaja poljskih pridelkov (krompir) ter prašičev, perutnine in jajc v Maribor in Ptuj. Z z. strani obdajajo vas mešani gozdovi (bor, smreka, hrast), iz katerih prodajo nekaj lesa. Odtod doma dr. Pippenbacher Jos. (r. 1871), gimn. ravn. v p. in sok. delavec.

Trniče, 315-53-25-14-4. Sr Maribor d. br. 14 km, so du Maribor 14 km, žand fin o pTt Rače 4.5 km, zdr Fram 8 km, žel Rače-Fram 6 km, š Sv. Marjeta 0.5 km, žup Št. Janž na Dravskem polju 2.5 km. Nm 245 m. Obcestna vas tik v. od Sv. Marjete z istimi gospodarskimi in prometnimi prilikami.

Občina Radvanje

sedež Spodnje Radvanje

Preb. 2308, hiš 316, posest. 47, koč. 269, najem. 220. Površina 1029.06 ha: njiv in vrtov 344.47, trav. in paš. 255.85, sadovnjakov 5.50, gozdov 392.54, ostalo 30.17. Občina zavzema obdravsko ravnino jv. od mariborskega mesta do vznožja Pohorja. V vznožju so stare vasi Sp. in Zg. Radvanje, v ravnini proti mestu pa Nova vas, ki so vse danes skoro že enotna naselbina. Ker se mesto samo tudi hitro širi proti j., bodo vse te vasi kmalu njegovi periferni deli. Vasi imajo sicer še močno kmetijsko osnovo z izdatno prodajo pridelkov (živine, mleka, sadja, gob itd.) v Maribor, a velik del prebivalstva živi od obrti ali pa je zaposlen v mestu. Skozi občino vodijo glavni dostopi Mariborčanov na Pohorje k Pohorskemu domu, Mariborski koči, Sv. Bolfenku, Ruški koči itd. Poleg več cest, ki vodijo sem iz mesta, veže posamezne vasi med seboj ban. cesta iz Limbuša proti Hočam.

Nova vas, 642-129-7-122-127. Sr Maribor d. br. 3 km, so du zdr fin pTt Maribor 3 km, žand Studenci 2 km, žel Maribor-kor. kol. 3 km, o š Radvanje 1 km, žup Maribor-Sv. Magdalena 2 km. Nm 282 m. Ravninska lega med pohorskim vznožjem in mariborskim mestom. Kraj s predmestnim značajem.

Spodnje Radvanje, 1013-76-21-55-46. Sr Maribor d. br. 3.5 km, so du zdr fin pTt Maribor 3.5 km, žand Studenci 2 km, žel Maribor-kor. kol. 2.5 km, o š v kraju, žup Maribor-Sv. Magdalena 2.5 km. Nm 285 m. Vas leži ob ban. cesti Limbuš—Betnava, takoj v. od Zg. Radvanja. Ostalo prim. Zg. Radvanje in obč. pregled! K vasi spada grad Betnava blizu drž. ceste Maribor—Celje. V reformacijski dobi so imeli mariborski protestanti tu svojo molilnico. Prvi znani lastniki so bili Betnavski gospodje, lastniki Negove in Maribora, ki se navajajo v 14. in 15. stol. do 1491. Od 1863 je grad last mariborskih škofov. Je lepo baročno poslopje; hrani rimske starine, ki so jih našli v bližini, in galerijo slik.

Zgornje Radvanje, 653-111-19-92-47. Sr Maribor d. br. 3 km, so du zdr fin pTt Maribor 3 km, žand Studenci 2 km, žel Maribor-kor. kol. 3 km, o š v kraju, žup Maribor-Sv. Magdalena 3 km. Šola ust. 1872, 6 odd. Javna knjiž., SKJ s knjiž., PRK, Gas., Pev. d., Koles. d., Godb. in pogreb. d. Nm 296 m. Obsežna vas na sv. vznožju Pohorja, ob ban. cesti, rahlo prislonjena v pobočje. Dostop po ban. cestah iz Maribora in Limbuša. Gospodarske prilike prim. v obč. pregledu. Izletna točka Mariborčanov in izhodišče za Pohorje. Gostilne s prenočišči. Radvanje se prvič omenja med 1096 in 1105, ko jo je grof Bernard Spanheim podaril šentpavelskemu samostanu. Kot lastniki radvanjskega gradu se omenjajo najprej grofje Gaissrucki (1530). Grad je danes last Nikole Jurkoviča. K Radvanju spada znamenito hallstattsko gradišče na Pošteli, ki je na poslednjih obronkih Pohorja (glej sreski pregled!).

Občina Ruše

Preb. 3264, hiš 403, posest. 203, koč. 78, najem. 389. Površina 5719.65 ha: njiv in vrtov 437.50, trav. in paš. 538.50, vinogradov 18.50, gozdov 4604.92, ostalo 120.23. Občino R. omejuje na s. Drava, na v. in z. približno potoka Bistrica in Lobnica, na j. hrbet Pohorja. Nižinska tla sestavljajo prodne terase, v katere ima Drava globoko urezano strugo. Najnižje terase vzdolž ob Dravi so porasle z mešanim gozdom. Poleg Drave odvajata s tega ozemlja vodo še potoka Lobnica in Bistrica, ki izvirata visoko v Pohorju. Podnebje je že bolj ostro, sončno in zdravo ter komaj še dovoljuje v najugodnejših legah uspevanje vinski trti. Zemlja je srednje plodna, le v višjih predelih slaba. Večje vasi so še v ravnini ob ban. cesti Maribor—Ruše. V pobočjih Pohorja pa prevladujejo raztresene samotne kmetije. Spričo velike in najmoderneje urejene tovarne za karbid in apneni dušik (cianamid) v Rušah ter dobro razvite lesne industrije ne moremo več govoriti o strogo agrarnem značaju občine. Pogon lesni industriji dajejo številni potoki, tovarni v Rušah pa elektrarna v Fali. Od kmetijskih panog so važne sadjarstvo, živinoreja in vinogradništvo. Letno izvozijo do 5 vagonov sadja, predvsem jabolk v Avstrijo in Nemčijo, do 200 hl vina in do 40 vagonov lesa (deske, stavbni les, drva) v razne kraje. V zadnjem času so ponekod začeli gojiti hmelj. Večina izvoza gre preko žel. p. v Rušah in Bistrici, znaten del lesa pa tudi po Dravi v obliki splavov, za katere je naravno pristanišče ob ustju Lobnice. Vasi ob Dravi so prijetna letovišča in izhodišča za ture na Pohorje; pot po romantični dolini Lobnice s slapovi »Šumik« in »Mali Šumik« do Hlebovega doma (868 m, 2 uri), do Ruške koče (1249 m, 3 ure) in naprej h koči pod Klopnim vrhom (1280 m). Zelo zanimiva je tudi pot iz Ruš proti Fali (Turški zid, lepa razgledna točka Falska peč, veliko dravsko koleno in falska elektrarna). Za ture na Kozjak (Janžev vrh 810 m, Jarčev vrh 702 m, Sv. Duh na Ostrem vrhu 907 m, 3 ure) priročen brod čez Dravo pod Rušami.

Bezena, 300-53-45-8-31. Sr Maribor d. br. 9 km, so du fin Maribor 9 km, žand zdr o š žup Ruše 2 km, žel Bistrica ob Dravi 2 km, pTt Limbuš 5 km. Nm 305 m. Prijazna vasica ob ban. cesti Maribor—Ruše. Sredi vasi mala kapela v senci mogočnih lip. Kolonija delavskih hišic vzdolž ob cesti proti Rušam. Smrekovi gozdovi obkrožajo vas in segajo prav do doline. Kmetijstvo ter deloma vinogradništvo in sadjarstvo. Precej ljudi je zaposlenih tudi v ruški tovarni. Izvoz sadja v Avstrijo in Nemčijo. Prodaja vina, živine, perutnine in lesa v Ruše in okolico. Nekdaj so bila tu skladišča za stekleno blago, ki so ga vozili iz »glažute« pod Sv. Arehom. V sredah in sobotah avtobusna zveza z Rušami in Mariborom. Kraj se prvič omenja 1184.

Bistrica pri Rušah, 250-40-35-5-24. Sr Maribor d. br. 7 km, so du fin Maribor 7 km, žand zdr o š žup Ruše 3 km, žel Bistrica ob Dravi 0.5 km, pTt Limbuš 3 km. Nm 289 m. Strnjena vas ob levem bregu Bistrice, ki izvira pod Sv. Arehom. Del vasi na d. bregu spada v obč. Limbuš (Bistrica pri Limbušu). Ob ban. cesti dvoje ličnih kapelic Matere božje in sv. Areha. Gospodarstvo in prometna zveza kot Bezena. Pri vasi je še neraziskano predzgodovinsko gradišče, ki je podobno gradišču na Pošteli. V srednjem veku je bila tu važna trgovska postojanka med Štajersko in Koroško. Tu je bila mitnica, katero so v 12. stol. (po 1147) premestili na Muto. Prvič se vas omenja 1160 kot last šentpavelskega samostana. Do 1907 se je vas imenovala Bistrica pri Fali.

Lobnica, 300-46-36-7-12. Sr Maribor d. br. 15 km, so du fin Maribor 15 km, žand zdr o pTt Ruše 3 km, žel Bistrica ob Dravi 4 km ali Ruše 3 km, š žup Ruše 4 km. Nm od 350—1260 m. Vas sestavljajo zvečine le samotne pohorske kmetije nad Rušami v povirju potokov Lobničice in Bistrice. Najvišje kmetije segajo skoro do Ruške koče in Sv. Areha (1249 m). Dostop k posameznim domovom je možen le peš, deloma pa še z vozom po slabih, strmo se vzpenjajočih obč. cestah (»globačah«). Znatno bodo pridobili ti kraji, ko bo dograjena avtomobilska cesta iz Ruš do Ruške koče. Poljski pridelki ne krijejo domačih potreb, sadjarstvo manj razvito radi precejšnje višine in osojnosti. Le gozdarstvo je dobro razvito, a je v zastoju. Vendar se proda letno še do 300 m³ desk, do 100 m³ stavbnega lesa, do 500 m³ drv. Precej zaslužka daje prodaja gozdnih sadežev. Tod vodi iz Ruš markirana pot k Ruški koči pri Sv. Arehu (1249 m). Na lepi ravnici sredi smrekovih gozdov, poleg starinske cerkvice sv. Areha, stoji najstarejša koča na Pohorju, zgrajena 1907, last SPD podr. v Rušah z dvema dependansama »Čandrovo kočo« in »Planinko« (celoletna oskrba, lep smuški svet). Nekaj minut nad kočo stoji lesen razgledni stolp. Blizu »Planinke« izvira »Romanov studenec«, nekaj korakov pod Sv. Arehom pa »Čudežni studenec«, izpod stare kapelice. Od Ruške koče vodijo markirana pota v vse smeri: k Mariborski koči (1080 m), k razglednemu stolpu na Ciglenicah (1146 m) ter k Sv. Bolfenku (1037 m), proti Klopnemu vrhu (koča 1280 m), Sv. Trem kraljem (nova koča) ter proti Šmartnu n. P. Zanimiv je tudi izlet na nekoliko niže ležeče veleposestvo »Glažuta«, kjer so še 1889 izdelovali steklo. Nekdaj je stala tam tudi lesena cerkvica in šola, podr. »Schulvereina«.

Log, 119-17-10-5-7. Sr Maribor d. br. 9 km, so du fin Maribor 9 km, žand zdr žel o pTt š žup Ruše 3 km. Nm ca 420 m. Vas sestavljajo samotne kmetije na s. pobočju Pohorja med Rušami in Bistrico. Dohod mogoč le peš od 3 km oddaljene ban. ceste Maribor—Ruše. Gozdarstvo, kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja sadja in lesa.

Ruše, 1785-201-63-52-290. Sr Maribor d. br. 11 km, so du fin Maribor 11 km, žand zdr žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1751, 11 odd. Obrtno nad. š. (7 mes.), Gosp. nad. š. (7 mes.). Društva: SKJ, Gas., Pev. »Ruše«, PCMD, PRK, Bralno, Prosv. »Svoboda«, PJS, Strel. druž., PSVD, podr. SPD. Elektrarna, zdravnik. Nm 309 m. Razsežna vas na s. vznožju Pohorja, v dravski dolini, ki je tu precej široka. Lepe zidane hiše stoje deloma ob ban. cesti (avtobusna zveza z Mar. 2 krat na teden), deloma pa v dolinici malega potoka, ki privre s Pohorja. Ob razpotju pred cerkvijo lično zasajen mal trg z vodnjakom in kapelo. Polja leže v ravnini, s. od železnice je obdravska terasa porasla z mešanim gozdom. Prebivalstvo se preživlja z delom v tovarnah in s kmetijstvom, ki pa ne krije domačih potreb. Dobro razvito sadjarstvo, živinoreja in vinogradništvo. Zadnji čas goje tudi hmelj. Prodaja sadja, lesa, vina in hmelja (do 50 q letno). Nekdaj mirna vas in poznano letovišče zadobiva v zadnjem času, spričo velike tovarne za dušik, povsem industrijski značaj. Tovarna je bila zgrajena 1918 pod vasjo ob žel. progi na zahtevo bivšega avstrijskega vojnega ministrstva, da bi zalagala armade z dušikom. Železniška zveza ter bližina falske elektrarne, sta določili mesto novi tovarni. Najčistejši apnenec, ki ga je tovarna potrebovala, so dovažali iz centralnih Alp (Pegau pri Gradcu in Gummern pri Beljaku), antracit in črni premog pa večinoma iz Porenja. Prvotno so bili delavci v tovarni vojaki in vojni ujetniki. Ves pridobljeni karbid se je predelaval v dušik, ki so ga pošiljali tovarni za smodnik v Blumau. Prevrat in nove drž. meje so delo v tovarni začasno ustavile. Ko se je izvršila nacionalizacija podjetja, so se razmere hitro izboljšale. Čisti apnenec so začeli dovažati iz kamnoloma v Zagradu pri Celju, premog pa še vedno dobivajo iz inozemstva. V času konjunkture zaposluje tovarna 540 delavcev in 40 uradnikov. Letno pridobivajo do 40.000 ton karbida in slično množino dušika. Poleg teh glavnih produktov se pridobivajo še umetna gnojila ter razni plini. Do 90% apnenodušičnatih snovi in ²/₃ pridobljenega karbida se izvaža v inozemstvo (Avstrija, Češka, Belgija). Tovarna v Rušah je največji odjemalec električne energije falske elektrarne, kajti letno porabi do 140 milij. kilovatnih ur. Tvornica za vžigalice, ki je obstajala v Rušah 70 let, je 1930 prenehala. Ruše so izhodišče za ture k Ruški koči (3 ure), do Hlebovega doma (2 uri) ter na Klopni vrh (4 ure).

Pri Rušah so odkrili 170 ilirskih grobov iz starejše hallstattske dobe. Tudi v rimski dobi je bilo tu taborišče. Med drugim so tu izkopali znameniti mitrej. Slovenci so kolonizirali kraj že v zgodnjem srednjem veku. Prvič se omenjajo Ruše že 1091 v darilni listini, s katero jih je grof Engelbert Spanheim podaril šentpavelskemu samostanu. L. 1444. je cesar Friderik III. osebno v Rušah podelil vaščanom trške pravice. Glavni trški privilegij so tvorili veliki sejmi. Pozneje so Rušani sami odklonili trške pravice, ker so morali kot tržani veliko prispevati za vojaštvo. L. 1532. so Turki plenili v Rušah in okolici. Tedaj so dali šentpavelski benediktinci napraviti 5.6 m visok »turški zid« na poti od Ruš proti Fali, ki naj bi zapiral Dravsko dolino od Pohorja do Drave. L. 1645. je ustanovil župnik Jurij Kozina v Rušah šestrazredno gimnazijo, ki je delovala do 1761, ko so ustanovili jezuiti v Mariboru mesto nje novo. Tu so se vzgajali sinovi cesarskih in grofovskih rodbin. V gimnaziji se je poučevala tudi slovenščina. Ruše, imenovane »Mali Beograd«, so že od nekdaj slovele po svojem zavedno narodnem mišljenju in narodnostnih bojih z Nemci in nemškutarji. Znane so ruške igre, katere so igrali dijaki ob cerkvenih praznikih za številne romarje. Igre so se vršile (1680—1722) pod milim nebom pri cerkvi na improviziranem odru v latinskem, nemškem in celo slovenskem jeziku. Župnija Ruše (dek. Maribor d. br., škof. lavant.) ima 3250 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije. Prvo ruško cerkev sta po legendi ruške kronike sezidala po zaobljubi na mestu na pol podrte kapele zakonca Edmund in Irmengarda Weisegg med 900—905. Čudodelni kip ruške M. b. so prenesli iz stare kapele v novo večjo gotsko cerkev, ki so jo zgradili 1387. Stolp so prizidali 1519. Konec 17. stol. so cerkev prezidali in jo po požaru 1779 obnovili. L. 1676. so prizidali kapelo sv. Križa, 1680 kapelo Žal. M. b., 1682 kapelo sv. Florijana in 1697 kapelo sv. Dizme. Cerkev je tako dobila obliko podolgovatega križa. Dočim kaže zunanjščina še sledi gotike, je notranjščina popolnoma baročno predelana. Od prvotne gotske arhitekture imamo še ohranjene glavne zidove ter opornike ob ladji in presbiteriju, deloma oba gotska portala, okrogel gotski stolpič s stopnicami na kor ter zvonik s šilastoločnimi vrati in linami. L. 1710. so nadomestili v presbiteriju poškodovani gotski svod z novim; v ladji pa 1721. Novi svod cerkve so okrasili z lepimi stukaturami in simboličnimi freskami, ki jih je izvršil Janez Kris. Vogl. Stene poživljajo pilastri s korintskimi kapitlji; v presbiteriju segajo do tal, v ladji pa samo do polovice višine stene. Močno baročno dekorirani oltarji iz 2. pol. 17. in 1. pol. 18. stol., baročni veliki oltar z dragocenim starinskim kipom ruške Marije. V obeh stranskih oltarjih slike slovenjgraškega mojstra Mihaela Straussa. Prižnica je iz 1724. Na leseni steni pod korom so dobre slike apostolov. V zanimivih slikah na hrbtišču cerkvenih klopi se močno opaža vpliv italijanskih mojstrov. Mnogo votivnih podob, raznih spominskih slik, zastav, nagrobnikov in drugih znamenitosti. Cerkev je že od nekdaj, posebno pa od 1650 znamenita božja pot. Bila je sprva podr. hočke in pozneje limbuške prafare. Iz slednje se je izločila 1625 kot vikariat, vendar je imela radi romarjev že veliko preje stalne duhovnike. Nadžupnija Hoče je do danes obdržala patronatsko reprezentacijo (administracijo) nad župnijo. V župnišču dragocena lat. kronika, ki jo je spisal domačin Meznerič Jož. Avg. (1707—1772). Drugi ruški rojaki: Glaser Janko (r. 1893), pesnik; Jamnik Luka (1647—1698), početnik ruških verskih iger.

Smolnik, 510-52-14-1-25. Sr Maribor d. br. 15 km, so du fin Maribor 15 km, žand zdr žel o pTt š žup Ruše 4 km. Nm 600—868 m. Obsežno gorsko naselje sestavljajo samotne kmetije po s. pobočjih Pohorja nad grapo Lobnice. Glavni pridobitni vir je lesna industrija (vrsta žag in dolga vodna lesena riža za splavljanje lesa ob Lobnici) in trgovina. Razmeroma dobro je razvito še sadjarstvo (letni izvoz do 3000 kg jabolk). V kraju sta bili še v 19. stoletju dve »glažuti«; stara v višini 1160 m in spodnja, ki je obratovala do 1893. Izdelovali so najfinejše steklo, ki so ga pošiljali celo v Indijo. Danes je v nižini le mala tekstilna tovarna. Visoko v planini stoji podr. cerkvica M. b. s pokopališčem, sezidana 1859—1861. Le malo vstran od nje je prijazni Hlebov dom (868 m), planinsko zavetišče. 10 min. od cerkvice je bil 1935 postavljen moderno opremljen pension Lobnica (950 m) z 18 sob. in 35 posteljami. Po sončni legi primeren tudi za daljše bivanje. Ob Lobnici slapova Šumnik in Mali Šumnik. Pri izlivu Lobnice v Dravo

je veliko pristanišče za splave. Smolniški rojaki: Glaser Marko (1806—1889), nabožni pisatelj; Grizold Davorin (1817—1876), nar. buditelj; Hleb Luka (1826—1874), nar. buditelj na Poh.; Minařik Franc (r. 1887), lekarnar, farm. zgodovinar.

Občina Slivnica

Preb. 2416, hiš 473, posest. 184, koč. 182, najem. 107. Površina 2376 ha: njiv in vrtov ca 1159, trav. in paš. ca 543, vinogradov 61, gozdov 578, ostalo 35. Občina obsega del zapadnega Dravskega polja, kjer segajo pohorski obronki, t. zv. Slivniško Pohorje, najdalje v ravan. V zahodnem delu je ravnina nekoliko razgibana in gozdnata, na v. je suha, prodnata in obdelana. Vasi so velike, večinoma gručaste, v bližini žel. postaje Orehova vas-Slivnica, ki predstavlja glavno prometno okno občine, pa so se zgostile že skoraj v enotno naselbino z nekaj obrti in industrije. Pohorski obronki imajo razložena naselja z vinogradi. V ravnini pa prevladuje poljedelstvo, ki stavi večje množine krompirja na razpolago za izvoz na jug naše države (Beograd, Zagreb, Split), razen tega pa precej sadja, prašičev, mleka in perutnine na mariborski trg. Ravninski gozd (bor, smreka, hrast) daje nekaj drv in desak ter precej brzojavnih drogov za tovarno v Hočah. Promet oskrbuje poleg železnice velika cesta Maribor—Celje (z avtobusno zvezo), od katere se tu odcepi ban. cesta proti Račam in za vsa vozila sposobne obč. ceste v ostale vasi občine. Zanimivost sta nekdanji srbski uskoški naselji Dobrovce in Skoke.

Creta, 205-41-4-6-31. Sr Maribor d. br. 9 km, so du Maribor 9 km, žand Hoče 3.5 km, zdr Fram 4 km, fin Rače 4 km, žel Orehova vas-Slivnica 2.5 km, o pT š žup Slivnica 0.5 km. Nm 280—360 m. Razloženo vinorodno naselje v prisojnih pobočjih Pohorja nad Slivnico. Dostop z vozom. H kraju spada v nižini slivniška graščina. Prvotni grad je stal na hribu nad sedanjim. Razvalin ni več videti. Tam se sedaj razprostirajo vinogradi. Prvi znani grajski lastnik je bil Friderik pl. Klech (1428 in 1443). Pozneje so se lastniki hitro menjavali. L. 1906. je kupil grad sedanji lastnik Franc grof Schönborn iz Starega Futoka v Bački. Grad v sedanji obliki je iz 1492. Ko so ga 1635 razrušili uporni kmetje, so ga restavrirali. Še danes je lepo ohranjen in skrbno negovan. Krasno opremljene sobane. Grajska kapela Brezm. spoč. Dev. M. je s hodnikom zvezana z gradom. Zgraditi jo je dal 1862 grof Klement Brandis. Istega leta jo je posvetil škof M. Slomšek. Grajsko veleposestvo je bilo razdeljeno po agrarni reformi.

Dobrovce, 522-93-60-27-6. Sr Maribor d. br. 9 km, so du Maribor 9 km, žand pTt žel Hoče 3.5 km, zdr Fram 8 km, fin Rače 6 km, o žup Slivnica 4 km, š v kraju, ust. 1894, 3 odd. Javna knjiž., Strel. druž., Olepš. d. Nm 259 m. Leži v ravnini ob obč. cesti jv. od vasi Skoke. Iste gospodarske razmere kot v Skokih. Vas je uskoška srbska naelbina. Srbski prebegi so se ščasoma poslovenili, vendar sledovi prvotnih prebivalcev niso izginili do najnovejšega časa. J. od vasi stoji Dravski dvor, pristava račkega gradu, ki se je začasno osamosvojila in imela posebne lastnike. L. 1935. je dvor pogorel.

Hotinja vas, 491-98-30-42-26. Sr Maribor d. br. 12 km, so du Maribor 12 km, žand Hoče 6.5 km, zdr Fram 4 km, fin Rače 2 km, o pT š žup Slivnica 3 km, žel Orehova vas-Slivnica 1 km. Nm 270 m. Precej razmaknjena vas na mestu, kjer se pohorski obronki najbolj približajo žel. progi Maribor—Celje, deloma ob drž. cesti Maribor—Celje, deloma pa ob ban. cesti proti Račam na obeh straneh žel. proge. Skozi vas teče mali Radizeljski potok. Poljedelstvo, živinoreja ter razne obrti. Prodajo precej krompirja (v Zagreb, Split, Beograd), do 100 prašičev letno, do 2000 l mleka, ter precej perutnine in jajc večinoma v Maribor. Avtobusna zveza Maribor—Celje. Mala opekarna. K vasi spada še zaselek Vartenhajm, nekdanja pristava račke graščine. Vas je od 1429 pripadala žičkim kartuziancem. Odtod doma: dr. Dolar Anton (r. 1875), prof. v Mariboru in publicist; dr. Dolar Simon (r. 1877), gimn. ravn. v Kranju, prirodoslovec.

Orehova vas, 335-67-31-28-8. Sr Maribor d. br. 11 km, so du Maribor 11 km, žand Hoče 5.5 km, zdr Fram 4 km, fin Rače 2 km, o pT š žup Slivnica 2 km, žel Orehova vas-Slivnica v kraju. Nm 270 m. Vas leži blizu z. roba Dravskega polja ob žel. progi Maribor—Celje. Poljedelstvo in živinoreja. Precejšen izvoz krompirja (do 710 q) v Zagreb in Split, ter mleka, sadja, perutnine in prašičev v Maribor. Manjša tovarna plugov. Izhodna točka za izlete k Ruški koči (1249 m), Mariborski koči (1080 m) in na Klopni Vrh (1335 m). Kraj se prvič omenja 1234.

Radizel, 330-77-6-45-26. Sr Maribor d. br. 10.5 km, so du Maribor 10.5 km, žand Hoče 5 km, zdr Fram 3 km, fin Rače 4.5 km, o pT š žup Slivnica 1.5 km, žel Orehova vas-Slivnica 2 km. Nm 300—429 m. Razloženo vinogradniško naselje po obronkih Pohorja z. nad Slivnico. Proda se precej rizlinga.

Skoke, 273-39-25-10-4. Sr Maribor d. br. 8.5 km, so du Maribor 8.5 km, žand pTt žel Hoče 3 km, zdr Fram 8 km, fin Rače 6 km, o žup Slivnica 4 km, š Dobrovce 0.5 km. Nm 260 m. Vas leži na Dravskem polju sv. od Orehove vasi. Obdana je z nižinskim gozdom (bor, smreka, hrast). Dohod z vsemi vozili po 4 km dolgi obč. cesti od drž. ceste Maribor—Ptuj. Poljedelstvo in živinoreja. Krompir prodajajo v j. kraje, mleko, prašiče in perutnino pa v Maribor. Les za deske in drva ter brzojavne drogove, ki jih prodajajo v Hoče. Kraj (s prvotnim nazivom Vodogaj) je zelo stara naselbina; že vojvoda Leopold (1192—1194) ga je podaril žičkemu samostanu, ki ga je pa radi turške nevarnosti prodal 1528 mariborskemu županu Wildenrainerju. Posestvo se od tedaj naziva Wildenrainerjev dvor. Od njegove vdove je kupila posestvo dežela in tu naselila srbske Uskoke Aleksića, Dojčina in Vukmira z njihovimi družinami, ki so štele okrog 40 duš. Radi velikih zaslug v bojih proti Turkom je Maksimilijan II. povzdignil 1574 brate Radoslava, Raleta, Peaka in Ogmana Bakoša v plemenitaški stan. Te rodbine so imele od tedaj svoj grb: dve roki, vsaka s turškim mečem, ena ravno v zamahu nad turško glavo. Naselbina je štela v tej dobi 100 Srbov. Ker je bil Wildenrainerjev dvorec pretesen in zemljišče premajhno in slabo, jim je dežela kupila nekaj zemlje ob potoku Grajeni blizu Vičave pri Ptuju, pozneje pa še 7 kmetij v Rogozi. Uskoki niso plačevali davščin zemljiški gosposki. Z domačini so živeli v sovraštvu. Konec 17. stol. je začela uskoška družina propadati in že med 1587 ter 1664 so se Uskoki začeli izseljevati, dvorec pa so prodali.

Slivnica, 260-58-28-24-6. Sr Maribor d. br. 9 km, so du Maribor 9 km, žand Hoče 3.5 km, zdr Fram 4 km, fin Rače 4 km, o pT š žup v kraju, žel Orehova vas-Slivnica 2 km. Šola ust. 1814, 6 odd. SKJ, NO, PJS, Gas., ČD, Bralno in izobraž. d. Nm 277 m. Vas leži v ravnini pod obronki Slivniškega Pohorja, ob drž. cesti in žel. progi Maribor—Celje, ter ob potoku Poljanščici. Rahlo valovit svet, precej porasel z gozdom. Poljedelstvo in živinoreja, močno sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja krompirja, prašičev, perutnine in sadja. Oddaja brzojavnih drogov tovarni v Hoče. Ob vznožju Pohorja stoji lepa slivniška graščina (gl. Creta). Ob drž. cesti opekarna. Župnija Slivnica (dekanija Dravsko polje, škofija lavantinska) ima 4703 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije je bila v prvotni zasnovi zelo stara. Najstarejši del stavbe je lep poznogotski presbiterij z oporniki, zgrajen v 1523—1524. Ladja, ki so jo pozneje povišali, preobokali in vso prezidali, je morda iz romanske ali pa iz novejše dobe kakor stranske kapele. Presbiterij ima mrežast svod z rebri; v treh stranicah njegovega sklepa so preprosta gotska okna brez krogovičja. Pilastri v presbiteriju in slavolok so iz novejše dobe. V cerkev je vzidanih več nagrobnih spomenikov in kamnov (iz 16. do 18. stol.), izmed katerih je posebno zanimiv kamen s pleteno ornamentiko. Motiv ornamenta kaže dobo od 9. do 11. stol. Stara je tudi slivniška prafara. Že 1146 se cerkev navaja kot župna cerkev. L. 1245. je oglejski patriarh Bertold inkorporiral župnijo studeniškemu samostanu. Slivn. veležupnija je mati sledečih župnij: Sp. Polskave (izločene pred 1237), Poljčan, Sl. Bistrice (izločene 1249), Cirkovcev (izločene 1683), Frama (izločene 1785), Zg. Polskave (izločene 1785) in Laporij (izločene pred 1249). Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji, po tem letu sekovski in šele od 1859 lavantinski škofiji. Župna kronika sega nazaj do 1146.

Občina Slovenska Bistrica mesto

Preb. 2414, hiš 228, posest. 159, koč. 0, najem. 176. Površina 1093.55 ha: njiv in vrtov 415.50, trav. in paš. 314.51, vinogradov 25, sadovnjakov 32, gozdov 193, ostalo 55.89.

Slov. Bistrica, mesto, 2414-228-159-0-176. Sr Maribor d. br. 23 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola dekl. ust. 1897, 6 odd., deška ust. 1644, 6 odd., 4 razr. meščan. šola ust. 1925, zabavišče, kmet. nad. in gosp. nad. š., trg. in obrt. nad. š., analf. voj. tečaj. Društva: SKJ, PCMD, PSVD, PRK, PJS, Kat. prosv. d., Gas., Strel. druž., Pevsko d. »Lipa«, DKfid, PCD, PSPD, PSLD, Tujsko prom. d., Zaščita dece, Proti-tub. liga, Sresko učitelj. d., Čitalnica, Dr. Vošnjakova knjiž., Združenje trgovcev, Skupno združenje obrt., 2 gled. odra, kino, 2 zdravnika, 3 advokati, 1 notar. Elektrika, vodovod.

Nm 284 m. Mesto leži v ravnini ob Bistrici na j. vznožju Pohorja. Obsega tudi naselje Zg. Bistrico, ki je 2 km više ob potoku. V občino spadajo še zaselki: Nova gora, Sv. Jožef in

Zafošt. Jedro mesta je v glavni trg razširjena cesta, ob kateri so uradna in zasebna poslopja in trgovine. Ker teži ves jv. predel dobro poseljenega in obdelanega Pohorja proti dolini Ložnice, zato je naravno, da ima mesto v gospodarskem in prometnem oziru zelo ugodno lego. Ima ugodno zvezo z glavno žel. Ljubljana—Maribor po 3.8 km dolgi, lokalni železnici. Skozi mesto samo pa vodi glavna drž. cesta (avtob. zveza Maribor—Celje), od katere se tu ločijo ban. ceste na Tinje, v Poljčane in proti j. robu Dravskega polja. Kljub živahni trgovini, industriji in obrti se znaten odstotek prebivalstva bavi še s kmetijstvom in vinogradništvom. Znaten izvoz sadja (jabolka: kanadke, zlate parmene, bobovec itd.) v Nemčijo, ČSR in Avstrijo in jajc v Švico. Industrijska podjetja (deloma v Zg. Bistrici): tovarna bakra in medenine, več parnih in vodnih žag, umetni mlin, ter tovarni za izdelovo bučnega olja in amerikanskih klinčkov za čevlje (Attems). Mično mestece z več hoteli in tujskimi sobami je prijetno letovišče in izhodna točka za izlete na Pohorje. Znane izletne točke so vasi na prisojnih obronkih Pohorja: Visole (400 m), Tinje (667 m) ter Šmartno na Pohorju (815 m). Markirana pota k Sv. Urhu (922 m), Sv. Trem kraljem (1191 m) in na Vel. vrh (1347 m).

Izkopine iz bronaste dobe. Sledovi rim. naselbine. V Zg. Bistrici so Rimljani lomili marmor; iz njega so rim. spomeniki v Ptuju. Srednjeveška vas se je razvila poleg stare rimske (naziv »Gradišče« za trg za mestno hišo). Prvi znani lastniki Slov. Bistrice so bili v 11. stol. grofje Spanheimi, od 1148—1192 Otokar Traungavski in od 1192—1246 Babenberžani. V babenberški dobi se Slov. B. prvič omenja že kot sedež deželnoknežjih posestev. Dasi se že 1239 omenja bistriški sodnik Becelinus, se vendar kraj navaja izrecno kot mesto šele 1313. Po borbah za babenberško dediščino je Slov. Bistrica 1278 postala habsburška. Tedaj je dobila svoje deželsko sodstvo s sedežem v slovenjbistriškem gradu, kjer je bilo tudi mestno sodišče. Habsburžani so podpirali mesto posebno iz razloga, da konkurira solnograškemu Ptuju. Vojvoda Albreht II. je 1339 potrdil mestu vse pravice, ki so jih imela druga štajerska mesta in mu 1342 dovolil prosto trgovino na ptujskih sejmih. Nasprotno so pa smeli ptujski meščani nemoteno prevažati vino skozi Slov. Bistrico in po Mislinjski dolini na Koroško. L. 1339. so mestu nanovo potrdili vse pravice z dodatkom, da morajo trgovci vino, ki ga prevažajo iz Ptuja ali iz Marke skozi Slov. Bistrico, tu odložiti, da ga dalje razprodajajo meščani. Izjema je bilo le mariborsko vino. L. 1368. so dobili mesto in grad v zastavo Celjski grofje. Po 1456 so ga v bojih za celjsko dediščino dobili Habsburžani. Cesar Maksimilijan je prodal 1507 grad in mesto grofu Juriju Schaumbergu. Od tedaj so se grajski oskrbniki in mestni gospodje hitro menjavali. L. 1720. je mesto prešlo v roke grofov Attemsov, a je bilo že 1728 povzdignjeno v komorno mesto. Razen trgovine (predvsem z vinom) je bila v mestu močna tudi obrt. V 18. stol. so uspevale zadruge usnjarjev, tkalcev, kovačev ter lončarjev, mesarjev in mlinarjev. Privilegiji in svoboščine so bili znova potrjeni 1567, 1572 in 1598, 1639, 1670, 1718 in zadnjič 1795. V dobi turških napadov sta mesto in grad posebno trpela 1529 in 1532. Tedaj so mesto obdali z močnim obzidjem; ohranjeno je še danes v celoti z 2 obrambnima stolpoma, od katerih enega uporabljajo danes za zapore. Tudi mestni jarek je še dobro viden na sz. in j. strani mesta. Vidno vlogo je igrala Slov. Bistrica v nar. preporodu. Po 1848 sta skrbeli za narodno prebuditev predvsem župna knjižnica, ki jo je 1858 ustanovil kaplan Matija Vrečko, in privatna knjižnica meščana Lovra Stepišnika (u. 1912). V mestu so imeli svoj dvorec žički kartuzianci, ki so si 1311 v okolici Slov. Bistrice kupili mnoga posestva. Grad Slovensko Bistrico so prvotno zgradili najbrž že v spanheimski dobi. Prvi grajski lastniki so bili Bistriški gospodje, ki se omenjajo kot taki od 12.—15. stoletja. Poznejši grajski lastniki so bili istočasno tudi mestni gospodje. Rodbina grofov Vetter je 1623 zgradila novo sedanje poslopje. Sedanji lastniki grofje Attemsi gospodarijo na gradu od 1720. Po njih je grad dobil ime Attemsova graščina. Grad je še danes lepo ohranjen in obljuden, obdan z jarki in obzidjem.

Župnija Slov. Bistrica (dek. Slov. Bistrica, škof. lavant.) ima 3982 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja. Stara cerkev, katere ostanek je sedanja s. ali roženven. kapela, je bila sezidana v rom. slogu najbrž 1200; saj se v listinah omenja okrog 1240. Sedanja stavba je iz 17. stol. (okr. 1700) in ima iz te dobe tudi oltarje. Zvonik so postavili v 1866—1868. Freske v presb. je izvršil slik. Fr. Ignac Flurer 1722, a so jih pozneje slabo restavrirali. Slika sv. Jerneja od M. J. Kremser-Schmidta. Kapelo sv. Frančiška Ks. je fresko poslikal Karel Laubmann 1738. Vsi oltarji imajo dobre baročne slike. Oltarje in prižnico je izvršil mariborski kipar Josip Holzinger. Dragocene orgle so iz 1715. V cerkev je vzidanih mnogo nagrobnikov iz 15., 16., 17. in 18. stol. Cerkev je bila sprva podr. slivniške pražupnije, iz katere se je izločila kot vikariat najbrž že konec 12. stol., gotovo pa pred 1249, ko je bila pražupnija inkorporirana studeniškemu samostanu. Studeniška graščina (magdalenke) izvršuje še danes patronatske pravice. Vikariat je postal župnija konec 13. ali v zač. 14. stol. Cerkveno je pripadala do 1751 Ogleju, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom. L. 1629. je bila zgrajena minoritska cerkev Marije sedem žalosti, 1696 pa samostan, ki je bil 1786 ukinjen. Cerkev je od 1929 samost. cerkev graških šol. sester, ki imajo tu sirotišnico. Kapelo sv. Križa (prvotno posvečena sv. Ignaciju) so postavili meščani 1826 svojemu rojaku škofu Zimmermannu. Podr. cerkev sv. Jožefa je bila zidana 1757, a 50 let je ostala brez zvonikov. Papež Klemen XIII. jo je obdaril z bogatimi odpustki za romarje. Sliko »Smrt sv. Jožefa« je naslikal Martin J. Kremser-Schmidt 1782. Kip Brezm. je iz 1771, spomenik Janeza Nep. pa iz 1779.

Občina Slovenska Bistrica okolica

sedež Slovenska Bistrica

Preb. 4161, hiš 895, posest. 635, koč. 170, najem. 80. Površina 7999.73 ha: njiv in vrtov 1206, trav. in paš. 1790, vinogradov 170, gozdov 4695, ostalo 138.73. Občina zavzema nizko enolično terciarno gričevje ob jz. obrobju Dravskega polja. Gričevje je razčlenjeno po blagih in širokih spodnjih dolinah potokov, ki pritekajo s Pohorja, predvsem Ložnice in Bistrice, ob katerih se razprostira obsežna, v izdatni meri mokrotna in z listovci porasla ravnina. Na z. sega občina visoko v prisojna pohorska pobočja tja do Sv. Treh kraljev pod Velikim vrhom (1374 m). V dolini so naselja, izvzemši mesto Slov. Bistrico, zelo redka; večinoma leže po obrobnih terasah in obronkih ter so sklenjeno zazidana. V vznožju Pohorja sledi v višini nekako 350—500 m vinoroden pas z razloženimi naselji, še više pa se prično raztresene kmetije, ki so tu pa tam na položnejših mestih zbrane v večje zaselke. Gozda je v Pohorju precej, v ravnini je slabše kakovosti. V gospodarstvu prevladuje kmetijstvo z glavnim trgom v mestu Slov. Bistrici, deloma še v Mariboru in Poljčanah. Za prodajo pride v poštev vino, sadje, živina in perutnina. Skozi obč. vodita dve veliki prometni žili: drž. cesta Ljubljana—Maribor, od katere se tu cepita ban. cesti proti Poljčanam, Ptuju in na Tinje, ter železnica Maribor—Zid. most, od katere se odcepi lokalna proga do mesta Slov. Bistrice.

Cigonca, 367-38-30-5-3. Sr Maribor d. br. 27 km, so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Bistrica 3 km, o 3 km. Nm ca 270 m. Vas leži jz. od Slov. Bistrice na vznožju gričevja med ban. cestama proti Poljčanam in Konjicam. Dostop z vsemi vozili. Prodaja sadja, vina (rizling), živine in lesa večinoma v Slov. Bistrico. Večja opekarna. Zaselek Videž se omenja prvič že 1165.

Kovača vas, 398-66-40-10-6. Sr Maribor d. br. 25 km, so du žand zdr fin pTt š žup Slov. Bistrica 3 km, žel. Slov. Bistrica-mesto 3 km, o 3 km. Nm ca 350 m. V vinorodnem gričevju sz. od Slov. Bistrice razložena vas. Vinogradništvo s prodajo vina, ostalo gospodarstvo isto kot Cigonca. Prehodna točka za izlete na Pohorje (Tinje, Sv. Urh itd.). Dostop z vsemi vozili.

Laporje, 378-63-47-11-5. Sr Maribor d. br. 26 km, so du zdr Slov. Bistrica 5 km, žand Pragersko 6 km, fin Poljčane 6 km, žel Slov. Bistrica 2 km, o 5 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1828, 6 odd. SKJ, Prosv. d. Nm 275 m. Obsežna vas stoji v bregu nad dolino malega potoka ob ban. cesti Slov. Bistrica—Poljčane. Jedro vasi okoli župne cerkve ob cesti, ostali domovi pa stoje raztreseno po vseh bližnjih pobočjih (zaselka Laporska gora in Turniše). Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja vina, živine, sadja in perutnine v Slov. Bistrico in Maribor. Župnija Laporje (dek. Slov. Bistrica, škof. lavant.) ima 1742 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Filipa in Jakoba je stala že v 12. stol. Sedanja stavba je bila zidana 1374. L. 1907. so jo podaljšali. Na zunanji steni je vzidana rimska plošča. Cerkev je bila sprva podr. konjiške prafare. L. 1251. jo je oglejski patriarh Bertold podredil skupno s Poljčanami slivniški pražupniji, iz nje se je izločila pred 1429. Studeniška graščina (sestre magdalenke) izvršuje še danes patronatske pravice. Od Laporja so se odločile župnije v Poljčanah in Studenicah, deloma tudi župnija v Slov. Bistrici.

Planina, 400-100-70-20-10. Sr Maribor d. br. 39 km, so du žand zdr fin Slov. Bistrica 15 km, žel Slov. Bistrica-mesto 15 km, o 15 km, p š žup Tinje 7 km. Nm 560 m. Vas sestavljajo raztresene samotne kmetije na j. obronkih Pohorja pod vrhom

Sv. Treh kraljev (1191 m). Kmetijstvo, gozdarstvo in deloma vinogradništvo. Sadje, vino (rizling), prašiče, perutnino in les prodajajo večinoma v Slov. Bistrico. Lepi izleti na Pohorje. Markirana pot do planinskega doma pri Sv. Treh kraljih, pod Vel. vrhom (1347 m). Podr. cerkev sv. Treh kraljev je bila prvotno rom. stavba z ravnim lesenim stropom (morda iz 13. stoletja). V poznem srednjem veku sta bili prizidani gotski stranski ladji in presbiterij, v 17. stol. še baročni kor. Podr. cerkev sv. Urha (896 m) je bila zidana pred 1679 v baročnem slogu.

Ritoznoj, 289-75-10-50-15. Sr Maribor d. br. 23 km, so du žand zdr fin pTt š žup Slov. Bistrica 4 km, žel Slov. Bistrica-mesto 4 km, o 4 km. Nm 409 m. Razložena vas v vinorodnih obronkih Pohorja sv. od Slov. Bistrice. Vključuje naselji Pipanje in Sv. Marjeto. Dohod le z vozom. Vinogradništvo, šele v drugi vrsti kmetijstvo in sadjarstvo. Priznano dobrih vin prodajo letno do 350 hl. Podr. cerkev sv. Marjete.

Spodnja Ložnica, 315-47-40-4-3. Sr Maribor d. br. 27 km, so du žand zdr fin pTt š žup Slov. Bistrica 3 km, žel Slov. Bistrica-mesto 3 km, o 3 km. Nm 268 m. Vas leži v ravnini ob Ložnici, le malo vstran od drž. ceste Slov. Bistrica—Konjice. V Slov. Bistrico prodajajo sadje, vino (rizling), perutnino, jajca in les. Ložnica nižje predele mestoma poplavlja. Zaselki Vipova, Zafošt in Zid.

Spodnja Nova vas, 349-46-40-3-3. Sr Maribor d. br. 27 km, so du žand zdr žel fin pTt š žup Slov. Bistrica 2.5 km, o 2.5 km. Nm 302 m. Vas leži v prisojnem gričevju jv. od Slov. Bistrice. Kmetijstvo in vinogradništvo, prodaja sadja in vina. K vasi spadata zaselka Brinje in Vrh.

Sentovec, 410-74-67-4-3. Sr Maribor d. br. 24 km, so du žand zdr fin pTt š žup Slov. Bistrica 2 km, žel Slov. Bistrica-mesto 2 km, o 2 km. Nm ca 400 m. Raztresena vas po jv. obronkih Pohorja. Nekaj hiš stoji tudi ob ban. cesti, ki vodi iz Slov. Bistrice k Šmartnu na Poh. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodajajo sadje, vino, perutnino in jajca. K vasi spadata zaselka Klopce in Devina (prijazno letovišče in krasna izletna točka »Devina«). V Devini rojen dr. Zolger Ivan (1867—1925), univ. prof., bivši minister na Dunaju.

Tinje, 300-120-70-40-10. Sr Maribor d. br. 32 km, so du žand zdr fin Slov. Bistrica 8 km, žel Slov. Bistrica-mesto 8 km, p š žup v kraju, o 8 km. Šola ust. 1881, 3 odd. SKJ, Kat. prosv. d. Nm 667 m (pri cerkvi v V. Tinju). Lepa razložena vas v prisojnih pobočjih Pohorja sz. nad Slov. Bistrico. Sestavljajo jo: Malo in Vel. Tinje, Fošt, Jurišna vas, Sodrež in Tinjska gora. Dohod z vsemi vozili po ban. cesti. Poljedelstvo, živinoreja, ter v manjši meri tudi sadjarstvo in vinogradništvo. Na trg v Slov. Bistrico pošiljajo: sadje, vino (rizling), prašiče, perutnino in jajca. Tudi gozdarstvo je razmeroma dobro razvito. Gostilne s tujskimi sobami. Izleti na Pohorje k Sv. Trem kraljem (1191 m), na Klopni vrh, Vel. vrh (1347 m), Sv. Urh (992 m).

V latènski dobi je tu stala večja keltska naselbina. Ohranjeni in vidni so še nasipi, jarki in stolpi 4 gradišč, po katerih je dobil kraj v srednjem veku svoje ime (»tyn« pomeni utrjen in ograjen kraj, t. j. gradišče). Gradišča se sedaj imenujejo po posestnikih: Babnikovo, Repnikovo, Kotnikovo in še najbolj ohranjeno Ančnikovo gradišče v Jurišni vasi. V starem veku je vodila čez tinjsko Pohorje rimska cesta. Izkopani rimski kamni s figurami so vzidani v cerkveni in pokopališki zid.

Župnija Tinje (dekanija Slovenska Bistrica, škofija lavantinska) ima 908 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra in Pavla je bila domnevno zidana 1173, gotovo pa pred 1251, ko se prvič omenja. Prvotno romansko cerkev z ravnim lesenim stropom so pozneje gotizirali. L. 1692. in 1888 so cerkev povečali in predelali. Prvotno je bila cerkev podr. slivniške prafare. L. 1251. jo je oglejski patriarh Bertold podredil konjiški pražupniji. Vikariat je postala 1362, gotovo pa pred 1429. Konjiški župnik ima še danes pravico prezentirati tinjske župnike. Do 1751 je župnija pripadala oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom.

Visole, 210-50-38-6-6. Sr Maribor d. br. 26 km, so du žand zdr fin pTt š žup Slov. Bistrica 2 km, žel Slov. Bistrica-mesto 2 km, o 2 km. Nm ca 450 m. Razložena vas v prisojnih pobočjih Pohorja z. nad Slov. Bistrico, deloma ob ban. cesti na Tinje. V pobočjih pod vasjo obširni vinogradi. V Slov. Bistrico prodajo: sadje, vino, prašiče, perutnino, jajca in les. Dostop z vsemi vozili. Visolski grad je bil v 2. pol. 19. stol. (1884) last Bogoljuba Beyerja in pozneje rodbine Vošnjakove iz Šoštanja. Gradič je še danes ohranjen in obljuden. Zaselek Rep.

Zgornja Ložnica, 469-116-103-8-5. Sr Maribor d. br. 29 km, so du žand zdr fin pTt Slov. Bistrica 5 km, žel Slov. Bistrica-mesto 5 km, o 5 km, š žup Sv. Venčesl v kraju. Šola ust. 1881, 2 odd. Nm 322 m. Vas leži deloma v dolini Ložnice, deloma je razložena po nizkih obronkih Pohorja z. od Slov. Bistrice. Dohod z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Visole. Zaselka Gladomeš in Kostanjevec. V vasi so imeli nekdaj žički kartuzianci 12 podložnih kmetov, katere so že 1234 podarili samostanu Konjiški gospodje. Bili so skupno s Slov. Bistrico in Zrečami podrejeni samostanskemu uradu v Oplotnici. Župnija Sv. Venčesl (dek. Slov. Bistrica, škof. lavant.) ima 878 duš. Pokopališče. Prvotno župno cerkev sv. Venčesla so zgradili najbrž žički kartuzianci. Prvič se omenja že v 12. stol. L. 1693. in 1787. so cerkev podaljšali. Od stare gotske cerkve je ohranjen presbiterij. Nekdaj je imela cerkev raven, lesen strop. Zvonik je bil sezidan 1549 in 1787 za polovico povišan. Presbiterij je 1875 poslikal Fantoni, ladjo pa Horvat iz Gornje Radgone 1905. Lep glavni oltar in prižnica v rokoko slogu. Cerkev je posvečena sv. Vaclavu, slavnemu češkemu vladarju in svetniku, ter edina v Sloveniji s tem slovanskim patronom. Sprva je bila podr. slivniške prafare. L. 1251. jo je oglejski patriarh podredil skupno s Tinjem konjiški pražupniji. Od 14. ali 15. stol. je pripadala tinjski župniji. L. 1785. je postala samostojna kuracija, 1787 vikariat, 1788 pa župnija. Župna kronika od 1870.

Zabljek, 276-100-80-9-11. Sr Maribor d. br. 27 km, so du zdr fin pTt Slov. Bistrica 5.5 km, žand Poljčane 5.5 km, žel Slov. Bistrica-mesto 6 km, o 5.5 km, š žup Laporje 4.5 km. Nm ca 310 m. Vas v gričevju j. od Slov. Bistrice blizu žel. proge Maribor—Celje. Vključuje zaselka Razgor in Levič. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo. Prodaja sadja, perutnine, jajc in lesa. Vas se prvič omenja 1436, zaselek Levič pa 1451. Cerkev Srca Jez. je bila zgrajena 1931—1934.

Občina Spodnja Polskava

Preb. 1001, hiš 173, posest. 98, koč. 46, najem. 29. Površina 1438.12 ha: njiv in vrtov 332.12, trav. in paš. 716.40, sadovnjakov 32.24, vinogradov 0.50, gozdov 312.18, ostalo 44.68. Občina zavzema jv. rob Dravskega polja ob srednjem toku potoka Polskave in obsega razen deloma mokrotne ravnine tudi bližnje gričevje. Kraji so izrazito kmetski s precejšnjim izvozom živine, sadja, mleka, prašičev in perutnine v Maribor. V j. delu občine je precej gozda, tudi iglastega, ki daje nekaj lesa za izvoz. Promet oskrbuje ban. cesta, ki veže drž. cesto Maribor—Celje z ban. cesto Pragersko—Slov. Bistrica.

Frajštajn, 16-7-1-1-5. Sr Maribor d. breg. 18 km, so du fin Slov. Bistrica 7 km, žand zdr žel pTt Pragersko 3 km, o š žup Sp. Polskava 0.5 km. Nm 267 m. Neznatno naselje tik v. od Sp. Polskave. Na sredi polja z značilnim imenom »Gomile« stoji ob obč. cesti staro zidano znamenje, t. zv. »turški križ«. Kraj ima ime po gradu Frajštajnu, o katerem pa ni znano, kdaj je nastal. L. 1376. so ga dobili Celjski grofje, v 17. stol. pa je bil last Tattenbachov, ki so ga izgubili 1671 radi soudeležbe v Zrinjsko-Frankopanski zaroti. Država je 1679 prodala grad studeniškim dominikankam, 1782 pa je prešel v last verskega sklada. Sedaj ga poseduje Miroslav Ausch. Grad je sicer še ohranjen, a v slabem stanju. Na vodnjaku pred gradom je vsekana letnica 1643; verjetno so to leto stavbo popravili, potem ko so jo 1635 uporni kmetje razdejali. Nekdaj je bil grad s podzemeljskim rovom zvezan z račkim gradom.

Pokoše, 165-38-25-9-4. Sr Maribor d. br. 18 km, so du fin Slov Bistrica 3 km, žand zdr žel pTt Pragersko 4 km, o š žup Sp. Polskava 3 km. Nm 345 m. Vas leži na skrajnem pohorskem obronku, med dolinama potokov Devine in Polskave, le malo vstran (2 km) od drž. ceste Maribor—Celje. Dostop le z vozom. Poljedelstvo, živinoreja in deloma vinogradništvo.

Spodnja Polskava, 820-128-72-36-20. Sr Maribor d. br. 18 km, so du fin Slov. Bistrica 7 km, žand zdr žel pTt Pragersko 3 km, o š žup v kraju. Nm 263 m. Obsežna gručasta vas leži ob potoku Polskavi v ravnini sz. od Pragerskega. Ban. cesta, ki vodi skozi vas, se razširi v mal trg, ki ga obdajajo lepi zidani domovi. Sredi trga kip M. B. na visokem kamenitem stebru. Trdno kmetijstvo. Razen sadja in živine prodajo letno 2—4 vagone lesa iz iglastih gozdov. Avtobusna zveza Maribor—Celje. Župnija Sp. Polskava (dek. Slov. Bistrica, škof. lavant.) ima 2394 duš. Župna cerkev sv. Štefana. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Sedanja stavba je iz 1686. Zvon z napisom in letnico 1532 je vlil Ivan Doring iz Celja. Sprva je bila cerkev podr. slivniške prafare. Iz nje se je izločila kot župnija pred 1237. Beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika je ustanovil Rihar Junski, lastnik Frajštajna in mož Sofije Rogaške, ustanoviteljice studeniškega samostana. Graščina Frajštajn izvršuje zato še danes patronatske pravice. Kraj je znan iz reformacijske dobe. Tu se je posebno razvila sekta skakačev ali zamaknjencev. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom. Tukajšnji rojak: dr. Sagadin Štefan (r. 1878), pravnik, preds. Drž. sveta v Beogradu.

Občina Studenci

Preb. 4737, hiš 429, posest. 299, koč. 130, najem. 853. Površina 256 ha: njiv in vrtov 156, trav. in paš. 21, gozdov 48, ostalo 31.

Studenci, 4737-429-299-130-853. Sr Maribor d. br. 1.5 km, so du zdr fin Maribor 1.5 km, žand o pT v kraju, žel Maribor-kor. kol. 0.5 km, š v kraju, žup Sv. Magdalena-Maribor 1 km. Šola deška ust. 1875, 6 odd. in zabavišče, dekliška ust. 1911, 6 odd. Javna knjiž., SKJ, PRK, PJS, RK, NO, Olepš. d., Ljudska univ., Kat. izobr. d., Pev. d. »Enakost«, Društvo hiš. posest., Sportno d., Del. koles. d. Nm ca 280 m. Kraj leži na desnem dravskem bregu tik nad Mariborom ter ima povsem značaj predmestja. Obsežne delavnice drž. železnic, ki zaposlujejo preko 1600 delavcev, dajejo kraju povsem industrijski značaj. Razvoj kraja do sedanje veljave je v zvezi z zgraditvijo južne in dravske železnice ter otvoritvijo žel. delavnic (1863). Prebivalci so večidel delavci, železničarji in obrtniki. Na obeh straneh žel. proge in ban. ceste, ki drži proti Rušam, se vrste delavske hišice sredi vrtov. Kraj se močno širi zlasti na j. in z. Zvezo z mestom posreduje ozek most čez Dravo. Vsake ½ ure avtobusna zveza z Mariborom. V Studencih se nahaja obsežno Scherbaumovo posestvo ter kapucinski samostan s hospitalom za dijake.

V zgod. se vas prvič omenja okoli 1100, ko jo je podaril Bernard Spanheim šentpavelskemu samostanu. Podr. romarsko cerkev sv. Jožefa, ki stoji niže na dravski terasi, je dal 1684 sezidati mariborski župan Val. pl. Bevorgo v spomin na kugo, ki je tu divjala 1680—1682. Od 1714—1788 je obstajal tu beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Sedanja stavba je bila zidana v 1726—1728. Od 1897—1911 so jo oskrbovali oo. lazaristi, od 1919—1920 pa oo. kapucini. Na prižnici zgodovinsko zanimiv restavriran relief.

Občina Sv. Lovrenc na Pohorju

Preb. 2948, hiš 434, posest. 279, koč. 64, najem. 187. Površina 6905.73 ha: njiv in vrtov 426, trav. in paš. 911, gozdov 5449.20, ostalo 119.53. Občina obsega ozemlje jz. od velike dravske vijuge, s katero prehaja reka iz tesne soteske v široko Dravsko dolino nad Mariborom. Osrednji pas občine tvori v mlajših terciarnih plasteh razvito podolje, ki se vleče skozi s. del Pohorja od z. proti v. v obliki nižjega hribovja. Podolje omejuje na j. glavna granitna pohorska gmota (Lamprehtov vrh 1227, Klopni vrh 1335, Plešič 1407 m), na s. pa ga loči od tesne dravske soteske vzporedna, nekaj nižja gorska vrsta (Lobnikov vrh 708 m, Jurčičev vrh 845 m, Hlebov vrh 913 m). Od glavnega pohorskega slemena priteka v podolje močna Radoljna, ki si nato poišče v tesni debri (Puščava) pot do Drave. V osrednjem delu podolja se je razvilo večje trško naselje, ki se ima zahvaliti za svoj nastanek in razvoj razen kmetijstvu, stari obrti in industriji na Radoljni (staro steklarstvo, žage). Tudi danes imajo kraji v precejšnji meri industrijski značaj z živahno lesno trgovino in industrijo. Obsežni pohorski iglasti gozdovi dajejo ogromne količine lesa, ki se izvaža deloma v Italijo, še več pa v obliki splavov po Dravi na Hrvatsko, v Slavonijo in na Madžarsko. Razen tega uspeva še živinoreja in sadje. Naseljenost je zgoščena le v osrednjem delu pri Sv. Lovrencu; deber ob spodnji Radoljni je — izvzemši nekaj mlinov in žag — skoro neposeljena, pač pa so velike samotne kmetije z močno zemljiško posestjo raztresene po vseh nižjih pobočjih, kjer segajo do 900 m visoko. Ves promet odvaja ban. cesta ob Radoljni, ki doseže v dravski soteski pri žel. p. Sv. Lovrenc, edino prometno okno v svet. Občina je bila do osvoboditve pod močnim pritiskom germanizacije, danes pa se v njej vedno bolj uveljavlja slovenski element. Važna je tudi kot letoviško področje in kot izhodišče številnih letnih in smuških izletov na Pohorje (h koči pod Klopnim vrhom 1335, na Pesek pod Rogljo 1507 m, k Šentlovrenškim jezerom itd.).

Činžat-Ruta, 640-88-28-13-65. Sr Maribor d. br. 24 km, so du Maribor 24 km, žand zdr fin o Sv. Lovrenc na Pohorju 6 km, žel Fala 3 km, p š žup Puščava 1—3 km. Nm ca 450 m. Široko razmaknjena vas, na prostranem sedlu med Falo in Dev. M. v Puščavi. Dostop z vsemi vozili po cesti pod vasjo (0.5 km). Nekaj kmetij visoko v pohorskem pobočju (Ruta). Glavni pridobitni panogi sta gozdarstvo in živinoreja. Nekaj donaša tudi sadjarstvo. Kmetijske pridelke prodajajo v bližnjo okolico (Fala) in v Maribor, sadje in les pa tudi v inozemstvo. V vasi je kužna spominska kapelica na tzv. »Gomili«.

H kraju spada naselje Fala v Dravski dolini, izvzemši elektrarno, ki spada v občino Selnica (sr. Maribor l. br.). Fala se prvič omenja 1245. Tu stoji falska graščina, katere predhodnik je bil v bližini stoječi mnogo večji stari grad, ki so ga prvotno posedovali Falski gospodje (prvič omenjeni 1299). L. 1407. je grad razrušil Oton Pergauer. V času turških napadov je falsko graščino utrdil šentpavelski samostan, ki se kot njen lastnik omenja sredi 16. stol. Samostan je tu postavljal oskrbnike-redovnike. V gradu so celo ustanovili šolo za klerike. Ko je bil samostan 1782 razpuščen, je falska graščina postala drž. last. Od države jo je 1820 kupila rodbina Leibmann pl. Rast. Ta je 1830 zgradila zidan most čez Dravo, a ga je 1836 odnesla voda. Danes je graščina last P. Glančnika. Kapela sv. Miklavža je gotovo obstajala že v starem gradu. V novo zgrajenem gradu so jo nanovo postavili. Patrocinij sv. Miklavža (zaščitnika brodarjev) spominja na nekdanje dravsko splavarstvo.

Kumen, 484-60-48-12-22. Sr Maribor d. br. 28 km, so du Maribor 28 km, žand zdr fin žel o pTt Sv. Lovrenc na Pohorju 1—18 km, š žup Sv. Lovrenc 1—18 km in Puščava 0—4 km. Nm 480—1200 m. Velike samotne kmetije so raztresene sredi obsežnih smrekovih gozdov v osojnem pobočju Lamprehtovega vrha (1227 m). V dolini pod vasjo teče Radoljna, ki žene precej žag. Zemlja v pohorskih pobočjih je precej peščena in vsled senčne lege le srednje rodovitna. Les prodajajo in izvažajo na Hrvatsko, v Slavonijo, na Ogrsko in v Italijo. Ob dobri letini prodajo do 2 vagona sadja v Avstrijo. Ob Radoljni lep slap Šumnik. V okolici lepi smuški tereni (skakalnica). Markirana pot na Klopni vrh (1335 m). Vas se prvič omenja 1196 kot last šentpavelskega samostana.

Puščava, 378-68-30-20-31. Sr Maribor d. br. 25 km, so du Maribor 25 km, žand zdr fin o Sv. Lovrenc na Pohorju 3 km, žel Sv. Lovrenc na Poh. 2 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1820, 2 odd. PJS, Strel. druž. z odrom, Izobr. d. Nm 331 m. Mala vasica s cerkvijo Dev. M. v slikoviti, ozki debri ob sotočju Radoljne in Lamprehtovega potoka. H kraju spada tudi večji v. del raztresenih samotnih kmetij bivše občine Rdeči breg; z. del gl. Lehen (obč. Podvelka). Pobočja porasla s temnimi smrekovimi gozdovi. Gozdarstvo, lesna industr. in poljedelstvo. Izvoz in prodaja sadja (do 5 vag. letno), pitane živine in lesa (na Hrvatsko). Kraj se je prvotno imenoval Radomlje; prvič se omenja 1091, ko je grof Eng. Spanheim podelil ta svet šentpavelskemu samostanu. Župnija Sv. Marija v Puščavi (dek. Maribor d. br., škof. lavant.) ima 1380 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije. Na mestu kapele sv. Štefana so šentpavelski benediktinci sezidali okoli 1628 pravo cerkev in jo 1641 posvetili, 1672 pa predelali in povečali. Arhitektonsko je ena najznamenitejših stavb 17. stol. v slogu italijanske pozne renesanse. Cerkev je troladijska bazilika s prečno ladjo in dvignjeno srednjo ladjo. Oltarji so baročni, nekateri imajo dobre oltarne slike. Veliki oltar je impozantno delo domačega baroka iz 2. pol. 17. stol. Prvotno je bila podr. hočke pražupnije, nato župnije Sv. Lovrenca. Iz slednje se je 1786 izločila kot lokalija in 1874 kot župnija. Še danes slovi kot romarska božja pot (7 shodov letno). Podr. cerkev sv. Ane. Prvotna kapela je bila zgrajena 1659 (letnica nad vrati). L. 1864. so jo prenovili.

Recenjak, 282-44-39-5-15. Sr Maribor d. br. 30—45 km, so du Maribor 30—45 km, žand zdr fin o pTt š žup Sv. Lovrenc na Pohorju 1—10 km, žel Sv. Lovrenc na Pohorju 7—10 km. Nm 500—600 m. Raztresene manjše skupine kmetij v pobočju z. nad šentlovrenškim trgom. Gozdarstvo in kmetijstvo. Prodaja raznovrstnega lesa in gozdnih sadežev. V bližini lepa razgledna točka Vretenk. Markirana pota k Šentlovrenškim jezerom (1529 m) in dalje proti Klopnemu vrhu (1335 m).

Sv. Lovrenc na Poh., trg, 1164-174-134-14-54. Sr Maribor d. br. 28 km, so du Maribor 28 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Sv. Lovrenc na Poh. 5 km. Šola ust. 1821, 6 odd. Obrt. nad. š. Javna knjiž., SKJ, PCMD, PRK, PJS, Proti-tub. liga, Tujsko promet. d., Gas. Zdravnik. Elektrarna. Nm 483 m. Obsežno naselje na prostranem hrbtu med Radoljno in potokom Slepnico. Jedro trga je ob obeh straneh ban. ceste, ki se polagoma dviguje ob sotočju Slepnice in Radoljne. V dolini ob Radoljni pa je razvrščen industrijski del (žage, mlin, tovarne). K trgu spada tudi še Kurja vas, nad vstopom Radoljne v sotesko proti Puščavi. Obrt, trgovina, poljedelstvo in industrija. Tovarna kos in srpov, tovarni za lesene zaboje in usnje. Poljedelstvo je bolj podrejenega pomena. Znatna trgovina, prodaja sadja, večinoma jabolk v Avstrijo. Ves promet je usmerjen proti žel. postaji v ozki dolini Drave. Prijetno pohorsko letovišče z udobnostmi za tujce (pension ob Radoljni, ki ga posečajo predvsem Vojvodinci). Vodni športi, smuški tereni, sankališče in drsališče, izhodišče na Pohorje; markirana pota na Klopni vrh (1335 m), Roglo (1517 m) ter k Šentlovrenškim jezerom (1529 m).

Prvi znani lastniki kraja so bili grofje Breže-Seliški, za njimi Spanheimi. L. 1091. ga je grof Eng. Spanheim podaril šentpavelskemu samostanu. Ta je tu ustanovil majhen samo-

stan. Trške svoboščine je podelil kraju vojvoda Leopold III. 1222. Trg je mnogo trpel radi vpadov Turkov, Ogrov, Vuzeniških gospodov, Limbuških gospodov in od Otona Pergauerja, oskrbnika Celjskih grofov na Muti, ki je kraj požgal 1407. V naslednjih letih je opat Ulrik ponovno zgradil cerkev in utrjen samostan, o katerem pa danes ni več sledu. Ko je bil samostan 1782 ukinjen, so posestva pripadla koroškemu verskemu skladu. Trg je bil v preteklosti mnogo pomembnejši kot je danes. Posebno bogastvo je prinesla tržanom steklarska industrija. Steklarna je bila ust. 1834. Steklarji so bili večinoma iz Češkega. Danes spominjajo na te zlate čase samo še imena: »Glažuta«, »Glaževca«, t. j. cesta, ki je vezala šentlovrenško glažuto z glažuto v Josipdolu pri Ribnici. V okolici na pobočju Pohorja je bilo nekdaj razvito tudi železarstvo. Tu je stala visoka peč Ferdinanda barona Rasta. Topilnice so opustili sredi 19. stol. Slovenci so se začeli šele v novejšem času naseljevati v trg. Pravi original je bil kmet Jakob Pavlič p. d. Sadonik, samouk, zgodovinar, svetovni romar, časopisni poročevalec, toda pri vsem tem pristni slov. kmet in pravi pobornik za slov. stvar v tem nekdaj nemškutarskem trgu.

Župnija Sv. Lovrenc na Poh. (dek. Maribor d. br., škof. lavant.) ima 3100 duš. Pokopališče. Žup. cerkev sv. Lovrenca. Prvotna cerkev je stala že 1091. Prvič se omenja 1184. Sedanja romanska stavba je iz 1766. Na novo preslikana 1892, lepa baročna prižnica; oltar sv. Boštjana spominja na kugo iz 1680. Cerkev je bila sprva podr. hočke pražupnije, iz katere se je izločila 1184 ali 1191. Župnija je bila izročena šentpavelskemu samostanu, ki je oskrboval dušno pastirstvo do 1782, ko so župnijo sekularizirali. Župnija je mati 1785 izločene župnije Marije v Puščavi in dela ruške župnije. Pripadala je do 1751 Ogleju, nato do 1787 goriški, do 1859 sekovski in poslej lavant. škofiji. Podr. cerkev sv. Križa v trgu se prvič omenja 1381. Dvakrat je pogorela; na to spominja slika sv. Florijana, na kateri je naslikan trg v svoji prvotni obliki. Podr. cerkev sv. Radegunde je bila prenovljena in predelana 1688 in 1868, ko so nadomestili prvotni leseni strop z obokom. Kapela Marije sedem žal. na pokopališču, ki so ga premestili od župne cerkve sem okoli 1866. Kapelica sv. Miklavža na glavnem trgu z letnicami 1754—1825 spominja na nekdanje dravsko splavarstvo.

Občina Šmartno na Pohorju

Preb. 2087, hiš 330, posest. 201, koč. 60, najem. 96. Površina 4951 ha: njiv in vrtov 786, trav. in paš. 1167, vinogradov 9, sadovnjakov 54, gozdov 2865, ostalo 70. Ozemlje občine leži v nižjih jv. pobočjih Pohorja. Po večini so to dolgi hrbti, ki jih medsebojno ločijo doline Bistrice, Devine ter Velike in Male Polskave v njih gornjem toku. Višja strma pobočja in globoko urezane doline pokrivajo lepi, pretežno iglasti gozdovi; na prisojnih hrbtih in zložnih pobočjih pa je razporejena kulturna zemlja. Večina vasi je raztresenega tipa, v najvišjih predelih imamo le velike samotne kmetije. Glavne gospodarske panoge so poljedelstvo, živinoreja in zlasti lesna trgovina. Les vozijo v Slov. Bistrico, Polskavo in deloma v Fram. Nekaj dohodkov donaša tudi sadje in prodaja gozdnih sadežev. Iz Šmartna drži banovinska cesta v Slovensko Bistrico, kamor teži večji del prometa. V doglednem času nameravajo to banovinsko cesto podaljšati prav do Klopnega vrha. Klimatsko ugodno ležeči kraji so z razvojem tujskega prometa precej pridobili in nekatere vasi so danes že znane kot prijetna pohorska letovišča in smučišča. Na ozemlju občine leži tudi »Dom kraljice Marije«. K vsem planinskim postojankam (Sv. Arehu, Ruški koči, Mariborski koči) vodijo dobro markirana pota.

Bojtina, 223-33-17-5-11. Sr Maribor d. br. 44 km, so du žand zdr fin žel pTt Slov. Bistrica 15 km, o p š žup Šmartno na Poh. 3 km. Nm 1006 m. Raztreseno naselje samotnih, lepih kmetij, nad povirjem potoka Vel. Polskava, ki ima globoko urezano strugo s. pod vasjo. Dostop z vozom po obč. cesti iz Šmartna na Poh. Polja in senožeti na odprtih sončnih pobočjih. Kmetijstvo in gozdarstvo. Dobro razvita lesna industrija. Ob Vel. Polskavi več žag (riža). Les prodajo večinoma trgovcem v Slov. Bistrico. Markirana pot k Sv. Arehu in Ruški koči (1249 m), lepi smuški tereni. Le malo pod podr. cerkvijo sv. Uršule (1006 m) lomijo pohorski marmor, ki so ga tu pridobivali že Rimljani. Danes posipajo z njim ban. cesto, ker ni odjemalcev.

Frajhajm, 418-77-36-8-33. Sr Maribor d. br. 50 km, so du žand zdr fin žel pTt Slov. Bistrica 25 km, o š žup Šmartno na Poh. 8 km. Nm 750—1249 m. Samotne kmetije raztresene po zelo dolgem, v nižjih legah gozdnatem hrbtu, ki se vleče j. pod Sv. Arehom (1249 m) med Malo in Vel. Polskavo. Lepi gozdovi, sončne senožeti. Zemlja peščena, radi višine le srednje rodovitna. Živinoreja, poljedelstvo in gozdarstvo. Les prodajajo večinoma trgovcem v Slov. Bistrico v razni predelavi (deske, trami, stavb. les, drva). Dostop le z vozom. Markirana pot k Ruški koči (1249 m), vse leto oskrbovani postojanki, ugodnemu letovišču in smučarskemu zavetišču. Podr. cerkev sv. Archa (Henrika) na Pohorju poleg dan. Ruške koče je dal postaviti Henrik Rogaški v zač. 13. stol. Po tradiciji je pa dal zgraditi prvotno cerkev nemški cesar Henrik IV. na potu v Canosso. Prvotno malo cerkev, ki je imela predložen nizek zvonik, so na j. strani razširili, povišali in prizidali zakristijo ter novi presbiterij. Tako je bila cerkev popolnoma prezidana med leti 1621—1656. Zelo star je zvonik, ki je dobil svojo sedanjo obliko nekako v 2. pol. 16. stol. Preprosta stavba ima eno ladjo, katere svod nosijo mogočni slopi in tristrano zaključeni presbiterij. Ob vsaki vzdolžni steni ladje se nahajajo po tri stranske kapele. Predstolpna lopa je križno svodena. Največja znamenitost cerkve je Henrikov grob, romansko delo iz 1. pol. ali sredine 13. stol. Romanska kapelica sv. Lovrenca, prizidana k cerkvi, je starejša od nje. Sz. od Sv. Areha so odkrili predzgodovinske gomile. V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta na Poštelo.

Kalše, 210-28-22-3-3. Sr Maribor d. br. 28 km, so du žand zdr fin žel pTt Slov. Bistrica 8 km, o š žup Šmartno na Poh. 4 km. Nm ca 470 m. Vasica leži deloma raztreseno v prisojnih pobočjih Poh., z. od vasi Zg. Polskava. Obsega tudi zaselke in kmetije: Brezje, Grobelnik, Grombažan, Padenik, Petelin, Pristovnik, Stara vas in Zg. Kalšjak. Gričevnat in gozdnat svet. Dostop z vozom po občinski cesti iz Šmartna. Kmetijstvo in gozdarstvo. Precej sadja prodajo na Polskavo in v Slov. Bistrico, les (deske, hlode, drva) pokupijo okoliški trgovci. V bližini nad globoko dolino Polskave, je lepa razvalina »Gromberškega gradu«.

Ošelj, 241-36-19-17-6. Sr Maribor d. br. 30 km, so du žand zdr fin žel pTt Slov. Bistrica 9 km, o š žup Šmartno na Poh. 4 km. Nm 700—850 m. Lepe kmetije so razvrščene ob obč. cesti na precej gozdnatem hrbtu med Bistrico in Devino j. in z. od Šmartna. Dostop po obč. cesti iz Šmartna (4 km). Les, živino in gozdne sadeže prodajajo v Slov. Bistrico. Sončne senožeti, razmeroma zložna polja. Markirana pota na Pohorje. V vaškem območju stoji v prisojnem pobočju sredi smrekovih gozdov najlepši otroški počitniški dom v naši državi, »Dom kraljice Marije na Pohorju« (850 m). Obsežna glavna zgradba je zidana v slogu imovitih pohorskih domov. Idealno lepa planinska okolica, prvovrstno klimatsko okrevališče. Kopalni bazeni s prhami, prostori za sončenje in več obsežnih igrišč. Smotrno urejeno gospodarstvo, krasen naraven park, lasten vodovod, zdravnik, stalno varstvo itd. Dostop k domu z vsemi vozili po ban. cesti iz Slov. Bistrice preko Šmartna na Pohorju.

Prebukovje, 420-73-55-10-23. Sr Maribor d. br. 26 km, so du žand zdr fin žel pTt Slov. Bitrica 6 km, o š žup Šmartno na Poh. 2 km. Nm 400—540 m. Naselje sestavljata Spodnje in Zgornje Prebukovje ob ban. cesti Slov. Bistrica—Šmartno. Spodnje Prebukovje je bolj raztresena vinogradniška vasica. H kraju spada tudi Lastinja vas. Poljedelstvo, živinoreja in deloma vinogradništvo (v Sp. Prebukovju). Prodaja sadja, vina, perutnine in jajc v Slov. Bistrico in Šmartno. Obsežni smrekovi in bukovi gozdovi; les prodajajo v Slov. Bistrico. Primerno letovišče. Markirana pota na Pohorje (Klopni vrh, Ruška koča itd.).

Smrečno, 149-19-13-1-5. Sr Maribor d. br. 40 km, so du žand zdr fin žel pTt Slov. Bistrica 16 km, o š žup Šmartno na Poh. 4 km. Nm 800—1000 m. V prisojnih pobočjih med smrekovimi gozdovi raztresene velike kmetije, sz. nad Šmartnom na P. Dostop z vozom. Gozdarstvo, živinoreja in poljedelstvo. Prodaja lesa v Slov. Bistrico. Markirana pota na Klopni vrh (1335 m) in k Sv. Trem kraljem (1191 m).

Šmartno na Pohorju, 185-28-14-5-9. Sr Maribor d. br. 30 km, so du žand zdr fin žel pTt Slov. Bistrica 9 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1816, 4 odd. Kmet. nad. š., SKJ, Gas. Nm 780 m. Lepa pohorska vas, strnjena okoli cerkve na odprtem, prostranem hrbtu, med Devino in Vel. Polskavo. Lepe zidane hiše stoje na obeh straneh ban. ceste, ki vodi sem iz Slov. Bistrice. Poljedelstvo in živinoreja za dom; gozdarstvo (prodaja lesa v Slov. Bistrico) in v zadnjem času tujski promet. Znano letno in zimsko pohorsko letovišče; gostilne z udobnimi prenočišči. Markirane poti k Ruški koči (1249 m), Mariborski koči (1080 m), na Klopni vrh, k Sv. Uršuli in Sv. Trem kraljem (1191 m). Lep razgled, idealni smuški tereni. Odkriti številni rimski napisni kamni, reliefi, stebri in dr. spominjajo domnevno na letoviško vilo nekega rimskega veljaka iz Ptuja ali Celja. V srednjem veku so imeli tu svoja posestva Celjski grofje. Nad cerkvenim portalom so še vidne tri celjske zvezde. Župnija Šmartno na Pohorju (dekanija Slovenska Bistrica, škofija lavantinska) ima 1750 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina.

Prvotna cerkev je iz 1252 in je zidana domnevno na temeljih nekdanjega rimskega templja. V zapadno steno je vzidan rimski kamen, ki predstavlja Orfeja. Cerkev je bila prvotno podružnica slivniške pražupnije, iz katere se je izločila kot vikariat pred 1450. Župnija je od 1687. Do 1751 je pripadala oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom.

Zgornja Nova vas, 241-36-25-11-6. Sr Maribor d. br. 28 km, so du žand zdr fin žel pTt Slov. Bistrica 6 km, o š žup Šmartno na Poh. 4 km. Nm 645 m. Vas deloma strnjena, deloma razložena ob obč. cesti, na odprtem prisojnem hrbtu med Bistrico in Devino. Dohod z vozom po obč. cesti od Zg. Bistrice. Sadje, živino, perutnino, jajca in mehki les prodajajo v Slov. Bistrico. V bližini lomijo marmor. Markirana pot k počitniškemu domu kraljice Marije.

Občina Zgornja Polskava

Preb. 1142, hiš 289, posest. 154, koč. 83, najem. 52. Površina 1137.39 ha: njiv in vrtov 314.38, trav. in paš. 328.80, sadovnjakov 53.76, vinogradov 71, gozdov 323.89, ostalo 45.56. Občina obsega najzapadnejši del Dravskega polja ob izstopu rečice Polskave v ravan. Obsega del ravnine, ki je tu še precej razgibana; v rahlo nakazanih dolinah je svet mestoma močviren, na napetem delu ravnine pa so rodovitna polja. Ves svet je rahlo nagnjen proti v. Na z. sega občina na obronke Pohorja z vinorodnima goricama Bukovec in Gabrnik. Tu imamo razložena naselja, dočim je v ravnini naseljenost sklenjena. Dohodke daje prodaja mleka, sadja, prašičev in perutnine v Maribor. Gozd ni ravno prvovrsten, vendar nudi nekaj lesa za prodajo. Nekaj vinogradov. Ob robu ravnine vodi drž. cesta Maribor—Celje, od katere se tu odcepi ban. cesta na Sp. Polskavo—Pragersko.

Bukovec, 155-42-19-5-18. Sr Maribor d. br. 17 km, so du fin Slov. Bistrica 5 km, žand žel Pragersko 6 km, zdr o pt š žup Zg. Polskava 1 km. Nm 427 m. Vinorodna gorica in raztresena vas s. nad vasjo Zg. Polskava. Vinogradništvo, poljedelstvo in deloma živinoreja. Tudi gozdarstvo (iglasti gozdovi) precej razvito. Največ se proda vina, živine, lesa in sadja v dobri letini. Dostop le z vozom od drž. ceste v Zg. Polskavi.

Gabrnik, 190-53-23-20-10. Sr Maribor d. br. 18 km, so du fin Slov. Bistrica 5 km, žand žel Pragersko 6 km, zdr o pt š žup Zg. Polskava 1 km. Nm 300—450 m. Vinorodno naselje na zadnjih obronkih Pohorja z. nad Zg. Polskavo. Po vsem pobočju ob obč. cestah med vinogradi raztresene domačije. Vinogradništvo, sadjarstvo, živinoreja in deloma poljedelstvo. Prodaja vina in sadja ter mehkega lesa. Markirana pota k planinskim postojankam. Dostop le z vozom od drž. ceste v Zg. Polskavi. V starem veku je tod mimo vodila rimska cesta. Poslopje, zvano »Majalov štok« (posestnika Majala), je po ustnem izročilu preostanek nekdanjega ondotnega rimskega postajališča. Zidovje je nenavadno debelo (1.5 m).

Kočno, 58-21-16-3-2. Sr Maribor d. br. 19 km, so du fin Slov. Bistrica 7 km, žand žel Pragersko 8 km, zdr o pt š žup Zg. Polskava 3 km. Nm 450 m. Na prisojnem pohorskem hrbtu ležeča vasica nad globoko urezano dolino Polskave. Dostop samo z vozom po obč. cesti iz Zg. Polskave. Precej gozdnata okolica. Vinogradništvo in sadjarstvo. Prodajajo nekaj vina, lesa in živine ter sadje ob dobrih letinah. Deset minut nad vasjo se na težko dostopnem kraju dvigajo razvaline nekdanjega Gromberškega gradu (Grünberg), ki je že 300 do 400 let v razvalinah. Grajsko posestvo je pripadlo slivniški graščini, pozneje je pa bilo razprodano. Zadnja lastnica je bila grofica Uršula Grünberg, ki je pokopana v cerkvi na Zg. Polskavi. Grad je bil s podzemeljskim hodnikom zvezan s framsko graščino. Na nekdanji grad še spominjajo hišna imena bližnjih kmetij: gornji in spodnji Grumberžan (Koren) in tretji »Na marofi«. Gornji Grumberžan ima v kolarnici vzidano marmorno ploščo, ki predstavlja viteza v bojni opremi. V bližini razvalin kopljejo žvepleno rudo z izredno dobro kvaliteto (53%).

Ogljenšak, 202-38-24-8-6. Sr Maribor d. br. 18 km, so du fin Slov. Bistrica 5 km, žand žel Pragersko 6 km, zdr o pt š žup Zg. Polskava 2 km. Nm 310 m. Vas leži v ozki dolini Polskave pod vinorodno gorico Bukovec (427 m) sz. od vasi Zg. Polskava. Poljedelstvo, vinogradništvo, živinoreja, gozdarstvo in lesna trgovina. Markirana pot na Pohorje. Dostop z vozom po obč. cesti iz Zg. Polskave.

Sele, 102-25-14-5-6. Sr Maribor d. br. 18 km, so du fin Slov. Bistrica 6 km, žand žel pTt Pragersko 4 km, zdr o š žup Zg. Polskava 2 km. Nm 265 m. Manjša vasica v ravnini blizu ban. ceste med Sp. in Zg. Polskavo, dostopna v vsemi vozili. Gospodarske razmere kot v Zg. Polskavi.

Zgornja Polskava, 435-110-58-42-10. Sr Maribor d. br. 17 km, so du fin Slov. Bistrica 5 km, žand žel Pragersko 4 km, zdr o pt š žup v kraju. Šola ust. 1820, 4 odd. SKJ s knjiž., Gas., Izobr. d. »Skala«. Elektrika. Nm 290 m. Vas leži na vznožju Pohorja ob rečici Polskavi in drž. cesti Maribor—Celje. Lepe zidane hiše stoje ob drž. cesti, župna cerkev, šola in nekaj domačij pa ločeno na malem holmcu »Levarjih« (288 m), sredi lepega polja. Poljedelstvo, vinogradništvo in živinoreja. Prodaja mleka, sadja, prašičev in perutnine v Maribor. Letno prodajo do 3 vag. mehkega lesa. Izhodna točka za izlete na Pohorje. Avtobusna zveza z Mariborom in Celjem. V predzgodovinski dobi je bilo tu jezero, na kar spominja ime cerkve sv. Trojica na jezeru. V starem veku je tod držala rim. cesta Celje—Ptuj, od katere se je v tem kraju (morda postaja Mansio Pultavia) domnevno odcepila pot proti Mariboru. Temelji sedanjega mostu pri drž. cesti v vasi so verjetno celo iz rimske dobe. Tudi srednjeveški zgornjepolskavski grad je domnevno zgrajen na temeljih rimskega kastela. Gotovo je že stal grad v 12. stol., ko se 1164 Polskava prvič omenja kot last šentpavelskega samostana. Grad je bil last gospodov Polskavskih, ki se omenjajo od 12. do 15. stol. L. 1635. so grad razrušili uporni kmetje, nakar je bil obnovljen. Od 1730—1799 so bili grajski lastniki Dietrichsteini, ki so sezidali sedanje trinadstropno poslopje. Danes je njegov lastnik grof Chlorinsky. Grad je sicer še sedaj ohranjen, toda že zapuščen in v razpadanju. Zunanjščina nudi še lep starinski, slogovno čist izgled. V poslopju zraven gradu, ki je še danes ohranjeno in predelano v kaščo, je bil do 1848 sedež privilegiranega krvnega sodišča. Nad glavnim vhodom je grb in letnica 1643. Vidni so še tudi nekdanji zapori. Šolo v Zg. Polskavi so otvorili 1820; prvi učitelj je bil Simon Pernat; ta je 1825 zasadil pred šolo lipo, ki še danes stoji. Župnija Zg. Polskava (dek. Slov. Bistrica, škof. lavant.) ima 1229 duš. Pokopališče. Župno cerkev sv. Trojice je sezidal v romanskem slogu 1619 slivniški župnik Matija Mindorfer (spominska plošča nad stranskim vhodom). L. 1636. so prizidali k stranski ladji presbiterij in ga 1782 povišali. Lep veliki oltar in starinski oltar sv. Družine v stranski kapeli. Prvotno je bila cerkev podr. slivniške prafare; 1758 je postala vikariat. Župna kronika od 1840 dalje.

Srez Maribor levi breg

Splošen pregled

Srez Maribor l. br. meri 588 km². Po naravi najbolj ostro začrtana meja na j., kjer poteka ob Dravi od Sv. Ožbalta do Sv. Martina pri Vurbergu. Zapadna meja gre preko srede Kozjaka po Ožbaltski grabi na Kaplo, kjer doseže drž. mejo z Avstrijo. Odtod poteka meja v glavnem po izrazitejših vrhovih v sv. smeri, prekorači razvodje med Pesnico in Muro ter preide mimo Št. Ilja na Muro, ki se je drži do Zgor. Cmureka. Vzhodna meja teče nekaj časa na l. bregu Ščavnice, ki jo pri Nasovskem vrhu prekorači; tu se drži roba doline do Radvencev, kjer vstopi v osrednje Slov. gorice. Med Senarsko in Gočovo prekorači Pesnico in se preko Goric obrne na jz. k Sv. Martinu pri Vurbergu.

Pokrajino sestavljajo tri različne geografske enote. Najmanjša je Dravska dolina. To je prodnata diluvialna tvorba, ki se na levem bregu nekoliko razširi le pri Selnici, drugod pa teče Drava tesno pod kobanskim vznožjem. Tod opazimo strnjena naselja, večinoma ob ban. cesti nad diluvialnimi terasami, ki so izrabljene za poljedelstvo. Na z. se dviga kopasti Kozjak ali Kobansko gorovje, ki sega s svojimi podaljški na v. do Sv. Vrbana (595 m) nad Mariborom. To je živahno razčlenjeno hribovje s celo vrsto kopičastih in ostrih vrhov, preko katerih teče naša s. drž. meja. Najvišjo točko v tem delu Kozjaka doseže Kolarjev vrh (982 m). Potoki teko v tesnih in globoko urezanih grabah naravnost v Dravo. Ob njih stoje mlini in številne žage. V v. in j. delu uspeva še vinska trta, zlasti na rebreh in obronkih, ki se tja do Selnice in Šentjanškega vrha hitro in strmo spuščajo v Dravsko dolino. Tu je hkrati z. meja vinogradništva v Sloveniji. Ves ostali predel pripada Slov. goricam: dočim nazivajo v širšem smislu s tem imenom vse gričevje v okviru: Drava—Kamnica—Pesji vrh—Mura —Lokavci—Ormož, pa je to v ožjem smislu naziv za pokrajino, ki leži med Pesnico, Ščavnico in Štajngrovo. Slov. gorice so terciarno gričevje, ki so ga neštete rečice in potoki živahno razrezali. Površinska slika je precej enolična: prevladujejo podolžna slemena, ki se vlečejo v smeri ssz.-jjv. Njih višina se giblje med 250 in 400 m ter raste od j. proti s. Glavni reki sta Mura in Drava, ki pa se goric le dotakneta. Vzporedno z Dravo in Muro teče Pesnica v celi dolžini goric, enako v krajši razdalji Ščavnica. Doline so večinoma globoko vrezane v gričevje. Ob deževju so večkrat preplavljene in v svojem spodnjem delu pogostoma zelo vlažne. To velja zlasti za Pesniško in Ščavniško dolino, pa tudi za manjše ob Cirknici, Jareninskem in Vukovškem potoku.

Z. del sreza je zgrajen od meje do Sv. Križa iz kristalastih skrilavcev. To so predvsem blestniki, med katerimi se nahajajo manjše količine amfibolita. Le pri Sv. Duhu je ohranjen na blestniku del triade (werf. skrilavci in gornjetriadni apnenec). Kristalasto ozemlje prekrivajo od vzhoda terciarni miocenski laporji in peščenjaki, ki zavzemajo skoro ves ostali del sreza. Le okrog Sv. Lenarta v Slov. goricah so razvite plasti mlajšega pliocena kot rečne tvorbe. Ustvarjajo nižje gričevje do Št. Jurja na severu. Tudi ob jv. meji pri Rogoznici nastopajo iste pliocenske usedline. V manjši meri je razvit terciarni litavski apnenec (litavec) in sicer okrog Jablane in pri Sv. Lenartu. V z. delu sreza imamo ohranjen miocen le na Janževem vrhu ob Dravi. Nižini ob Dravi in ob Pesnici pokrivajo diluvialne in aluvialne usedline.

Ob Dravi poteka mimo Maribora proti v. znana dravska prelomnica. Ob njej je v terciarni dobi segal proti z. ozek morski zaliv. Ko je morje odteklo, je ostalo v nižinah nekaj jezer, v katerih se je razvil premog. Zaradi poznejših premikanj in gubanj je pa premog pretrgan in premetan, da se, ne glede na njegovo malo količino, pridobivanje ne izplača. Med Ščavnico in Sv. Tremi kralji izvirajo številni vrelci slatine. Od Sv. Benedikta pa do Kapele ima skoraj vsak studenec mineralne primesi. Iz dravskega peska nad Mariborom so nekdaj izpirali zlato. Ob Lobnici dobivajo lojevec.

Zaradi odprte lege proti v. prevladuje v srezu kontinentalno podnebje, ki se mu že pozna vpliv Panonske nižine. Toplotne razlike med letnimi časi so precej velike. Zime so dokaj mrzle, saj znaša povprečna januarska temperatura —2° do —3° C (Maribor —2.3° C), poletja pa so vroča (srednja julijska temperatura 18° do 20° C). Padavin je dovolj, vendar že znatno manj kot na desnem dravskem bregu. Njihova letna množina v goricah proti sv. znatno pojema (Maribor 974 mm, Sv. Duh na Ostrem vrhu 910 mm, Sv. Trojica ca 950 mm, Jarenina ca 900 mm, Št. Ilj že samo okrog 800 mm). Največ padavin pade poleti, a vendarle se uveljavlja obilica padavin tudi v oktobru. Povprečna letna oblačnost znaša 5.3, v Sl. goricah pa je še nižja. Poletno jasno nebo spada h glavnim podnebnim prednostim Maribora in Slov. goric. Značilnosti podnebja so: zgodnja pomlad, relativno veliko število vročih poletnih dni in topla jesen. Poletna vročina omogoča vinogradništvo povsod, kjer je vsaj 40 dni s temperaturo nad 20° C.

Zemlja je povečini obdelana, zato je prirodne rastlinske odeje razmeroma malo. Gozdovi so na Kozjaku smrekovi in borovi, deloma bukovi; drugod so ali čisti bukovi, ali pa mešani iz hrasta, kostanja in bukve. Podraščevina je ista kot v enakih gozdovih v ljutomerskem srezu, oziroma pohorskih iglastih gozdovih. Za Slov. gorice so značilne srednje evropske rastlinske oblike peščenih tal: kamenokrečnica Saxifraga granulata, kilovec (Herniaria hirsuta), Corigiola litoralis, Radiola linoides, ki jih drugod v banovini skoro ni dobiti. V gozdovih Kozjaka raste poredko kaka tisa; samo pri Sv. Lenartu ob Pesnici se dobi obrežna kislica (Rumex maritimus); prav redko in samo po Slov. goricah se nahaja lobodnica Atriplex oblongifolium; pri Sv. Marjeti rumeni razhudnik (Solanum luteum); na močvirnih travnikih okrog Kamnice in Melja obrežni jetičnik (Veronica maritima). — Ob srednjem toku Mure raste karpatski grobeljnik (Alyssum transsilvanicum), ki pripada alpski in karpatski flori. V ostalem je srez nekako v sredi med subalpinsko in panonsko floro hrastovih gozdov.

Z. polovica sreza pripada v zoogeografskem oziru v triglavsko pokrajino, vzhodna pa k nižinskemu pasu, kar je dosti dobro izraženo v vrstah in množini lovnih živali. Med temi so: srne, poljski zajci, divji petelini, gozdni jerebi, fazani, poljske jerebice, prepelice, sloke, divje race, jazbeci, lisice, kune, podlasice, dehorji, veverice, ujede, vrane in srake. Naleti se pa tudi na gamse in na divjega prašiča. — V Dravi žive mnogovrstne ribe do falskega jezu (Gl. Ptuj!). Nad jezom opazujejo pojemanje plemenitih rib, ker od spodaj ne prihaja dovolj belic, ki jim služijo za hrano. Do Maribora prihajajo kečiga (Acipenser ruthenus), ozimica (Coregonus Wartmani), belica (Leucaspius delineatus) ter ogrica (Abramis vimba). Pesnica ima v dolnjem toku iste ribe kot Drava, v gornjem pa tudi potočne postrvi. — Modrasov je v srezu razmeroma veliko, ni pa gadov. Glede ptic je mariborska okolica dobro preiskana. Kot posebno pogosti pevci se omenjajo slavec, taščica (Erythacus rubecula) pri Dupleku, pogorelček (Ruticilla Phoenicura) pri Košakih in v Pesniški dolini.

Obljuden je bil srez že v predzgodovinski dobi. Odkrili so sledove neolitskih, hallstattskih in latènskih selišč. Številnejše so najdbe iz rim. dobe. Važni rimski cesti sta tod preko vodili iz Ptuja čez Sv. Lenart v Radgono in iz Ptuja čez Sv. Marjeto v Št. Ilj in dalje proti Lipnici. Večji v. del sreza je v 9. stol. prišel v sestav dolnje panonske mejne grofije s knezom Kocljem in nadškofom Metodom na čelu. Od konca 9. in v 10. stol. so te kraje pustošili Madjari. V obrambo proti njim so nastali — po Slovenskih goricah — številni strelski dvorci. Ker je bila Ščavnica dolgo časa mejna reka proti Ogrski, so bili ti dvorci posebno gosto posejani okrog Sv. Lenarta, Št. Ilja in Sv. Benedikta. Tudi v srednjem in novem veku so držale skozi srez važne prometne ceste, zlasti cesta Trst—Dunaj, ki so jo 1727 usposobili za vozni promet. Važna trgovska pot je vodila tudi na Koroško po dolini Drave oziroma po

Dravi sami, na kateri je cvetelo splavarstvo in brodarstvo. Splavarji so prevažali po Dravi navzdol predvsem les in z njim zakladali Vojvodino in celo Beograd. Na Koroško so pa izvažali vino iz Slov. goric. Trgovino s Koroško po Dravski dolini so pospeševali deželni knezi (štajerski vojvode), da so lahko tekmovali s ptujsko vinsko trgovino, ki je po 1342 šla j. od Pohorja po Mislinjski dolini. Ko je 1846 stekla skozi srez železnica Dunaj—Gradec—Maribor, je ta prevzela promet Dunajske ceste. Upravno politično je ozemlje med Muro in Dravo pripadalo mariborskemu okrožju (ust. 1752). Le ožji pas ozemlja na d. bregu Mure, od Spilja do Radgone, je ležal že v graškem okrožju. Ko je bil 1849 celjski okrožni urad ukinjen, so se meje mariborskega okrožja pomaknile proti j. V drugi pol. 19. stol. in pred svetovno vojno je bilo to ozemlje glavna predstraža proti germanskemu prodiranju. Znani so bili narodnostni boji v Št. Ilju v Slov. gor. in Svečini, ki so v glavnem prinesli uspeh slovenski stranki. Glavni ustanovitelji cerkva so bili admontski benediktinci in Spanheimi, ki so tu naselili benediktince iz Št. Pavla v Labodski dolini. Admont in Št. Pavel sta si pridobila obsežna posestva; Admont jih je ohranil do danes. Zelo stari župniji, ust. pred 1160, sta bili v Kamnici oz. Mariboru in Jarenini. Iz teh dveh prafara so nastale skoro vse župnije v srezu. Cerkveno so pripadale do 1787 solnograški cerkvi in arhidiakonatu v Sp. marki, nato do 1859 sekovski škofiji in slednjič lavantinskim škofom. Župnijo Marijo Snežno v Velki je sekovska škofija šele 1870 odstopila lavantinski. Tukajšnje župnije imajo le malo podružnic.

Po ljudskem štetju iz 1931 šteje srez 54.507 prebivalcev in je v splošnem zelo gosto poseljen (93 na km²), zlasti v v. delu, najmanj pa na Kobanskem. Največjo gostoto doseže v obč. Košaki (218 na km²), kar pa gre predvsem na račun prebivalstva, ki je zaposleno v mariborski industriji. Najredkeje so ljudje naseljeni v obč. Sv. Križ nad Mariborom, kjer biva komaj 36 ljudi na km². Temu je vzrok hribovito in z gozdom poraslo ozemlje jv. dela Kozjaka: tu ni strnjenih naselij, ampak prevladujejo samotne kmetije. V desetletju 1921/31 beleži prebivalstvo nad 10% prirastka. V splošnem prevladuje v srezu tip razloženega naselja. Vasi so precej velike, kajti od 180 selišč jih ima 160 nad 100 prebivalcev, od teh pa ima 16 nad 500 preb. Tri naselja presežejo številko 1000, Košaki pa celo 2000. Strnjena selišča so samo v dolinskih predelih. Na Kobanskem prevladujejo samotne kmetije, ki leže na sončnih pobočjih in hrbtih, ki jih sicer pokriva večinoma gozd. Večja selišča opazimo le na izhodišču potokov iz hribovja (n. pr. Selnica, Bresternica in Kamnica). Slov. gorice so gosto poseljene. Opraviti pa imamo s posebnim razloženim tipom naselij. To niso več prave samotne kmetije, ker si stoje domovi preblizu skupaj in sicer ob poteh med vinogradi, najčešče po ploščatih slemenih, v dolgem nizu. Tu gre redko za trdne kmetije, mnogo češče za kajže, za želarje, še pogosteje pa le za viničarje. Manjše naselbine leže kraj cerkva, ki stoje navadno na vzvišenih krajih. Mokrotne doline so manj poseljene, večinoma le ob robovih.

Prebivalci se preživljajo s kmetijstvom, predvsem s poljedelstvom in vinogradništvom (v v. delu sreza) ter gozdarstvom in živinorejo (v z. delu). Poleg različnih obrtnikov, ki so naseljeni po vseh večjih krajih, ter kopice manjših žag, imamo nekaj industrijskih središč (Košaki, Sladki vrh, Ceršak, Sv. Trojica in Sv. Lenart): drže se vodnih tokov, ki jim dajo pogonsko silo. Pri Fali pa se nahaja na ozemlju sreza največja naša hidrocentrala.

Od celokupnega sreskega areala odpade na njive, vrtove in sadovnjake 18.377 ha (ca 31%). Od tega je izredno velik del sadovnjakov (4237 ha ali nad 7% celotne površine). Drugo mesto zavzemajo gozdovi (18.030 ha ali 30.8%), ki se raztezajo zlasti v z. delu sreza, po Kobanskem. Teh ima največ obč. Selnica ob Dravi (3844 ha t. j. 53% obč. areala oz. 21% vseh gozdov v srezu); glede gozdov najrevnejši sta obč. Sv. Lenart in Pesnica. Tretje mesto je odmerjeno travnikom in pašnikom s 16.978 ha (skoraj 29%). Tudi v tej kategoriji je najmočnejša obč. Selnica ob Dravi. Z vinogradi zasajene površine je 3438 ha (ca 6%). Največ jih ima obč. Košaki, najmanj obč. Sv. Lenart in Selnica ob Dravi. Njive in travniki zavzemajo predvsem nižje ravninske predele ter osojna pobočja izkrčenih gozdov. Zemlja je pretežno prodno-ilovnata in rodi dobro. Vinogradi se razprostirajo v glavnem po j. in z. hrbtih goric. Proti z. segajo še do Janževe gore in Boča.

Statistika kmetijskih pridelkov iz 1934 kaže naslednjo sliko. Pridelalo se je: krompirja na 2598 ha, 168.934 q; pšenice na 2464 ha, 31.685 q; koruze na 2369 ha, 45.969 q; ječmena na 1705 ha, 18.720 q; ovsa na 1506 ha, 20.832 q; rži na 1090 ha, 12.780 q; zelja na 242 ha, 56.036 q; ajde na 68 ha, 680 q. Poleg navedenih se pridelujejo še ostali njivski sadeži (buče in sončnice za pridobivanje olja) in različna zelenjava. Z ozirom na razvito živinorejo se sejeta v večji meri tudi lucerna (15.617 q na 316 ha) in detelja (36.052 q na 994 ha). Število živine je razmeroma visoko: goveje živine 19.648, konj 2393, svinj 24.025, ovac 890, perutnine 60.036. Čebelarstvo je dobro razvito: 3022 panjev je dalo 13.944 kg medu. Sadno drevje: jablan 332.710, češpelj 66.000, hrušk 42.600, češenj 16.992, orehov 8993, breskev 4105, marelic 2855. Zlasti je važno pridelovanje jabolk. Saj je v srezu 14% vseh jablan v banovini. Ogromen je v razmerju z ostalimi srezi tudi pridelek, 30 kg na drevo (povpreček za ban. 12.4 kg). L. 1934. se je pridelalo celo 102.185 q, kar znaša 37% vsega pridelka v banovini. Tudi hruške se odlikujejo po precejšnjem pridelku (18.2 kg na drevo, v vsej banovini 11.9). Srez ima nadalje največje število marelic v banovini. Glede češenj je po številu dreves na tretjem mestu (za ptujskim in novomeškim), po pridelku pa celo daleč na prvem (53 kg na drevo proti povprečku 15.5), t. j. 9069 q ali 28% vsega pridelka v banovini. Zlahtno sadje se večinoma izvaža (v Avstrijo, ČSR, Nemčijo), ostalo pa se proda v Maribor ali prekuha v žganje.

Vinogradniški pridelek je znašal 37.250 hl (na 1 ha vinogradov 22.5 hl), tako da je srez za ptujskim in šmarskim najmočnejši producent vina, ki se po svoji kakovosti more kosati z marsikatero inozemsko vrsto. Od belih vin je treba omeniti predvsem laški rizling, zeleni silvanec in beli burgundec, od črnih pa modri burgundec, vranek in modro frankinjo.

V prometnem pogledu predstavlja železnica Št. Ilj—Maribor prvovrstno prometno žilo, tako v potniškem kot tovornem pogledu; bližina drž. meje in hitra zveza z inozemstvom pa njen značaj še bolj povzdigneta. Ker pa so Slov. gorice v prečni smeri za promet neprikladne in je zveza med njimi in železnico otežkočena, se tod opaža zastoj v trgovini, predvsem pri izvozu sadja in vina. Drž. cesta Št. Ilj—Maribor in večje število banovinskih tvorijo precej gosto cestno omrežje z rednim avtobusnim prometom, ki nadomešča železnico in oskrbuje lokalni promet. V tem pogledu je predel Slov. goric na boljšem kot Kobansko, ki ga z Dravsko dolino vežejo le ozke grabe. Pred kratkim je bila zgrajena cesta Selnica—Sv. Križ, v načrtu pa je še zveza Sv. Ožbalt—Kapla. Šele s to bo celotno srednje Kozjaško pogorje odprto prometu. Važna prometna žila je tudi Drava, kjer se je še do danes ohranilo splavarstvo.

Mnoge prirodne lepote v srezu: romantična Dravska dolina, ki nudi nebroj izhodišč za Pohorje in Kobansko pogorje (Sv. Duh, Sv. Pankracij s planinsko postojanko SPD), razgibane Slov. gorice z belimi cerkvami in ličnimi zidanicami, ki privabljajo vsako leto več izletnikov in tujcev.

Občina Cerkvenjak*

sedež Sv. Anton v Slov. goricah

Preb. 2945, hiš 759, posest. 342, koč. 141, najem. 162. Površina 2776.56 ha: njiv in vrtov 956.5, trav. in paš. 675, vinogradov 216, gozdov 839.38, ostalo 89.68. Občina zavzema v glavnem gorice med Pesnico in Ščavnico in leži na skrajnem v. koncu sreza. Najvišji vrh dosežejo gorice pri razglednem Sv. Antonu (340 m) s farno cerkvijo, ki je zaradi visokih topolov, ki jo obdajajo, karakteristična in vidna daleč na okoli. Po sredi goric v jv. smeri gre v glavnem razvodnica med Ščavnico in Pesnico, vendar dobi slednja več pritokov. Vsi potoki teko po ozkih grabah s precejšnim padcem, ki je izkoriščen za pogon mnogih mlinov. Doline so često zamočvirjene in manj naseljene. Večjih tesno sklenjenih naselij ni, hiše so raztresene. Splošno domujejo po grabah »kmetje« (večji posestniki), po vrhovih pa »želarji« (mali posestniki) in viničarji. Tla so spodaj prodnata in lapornata, v višinah prekrita z debelo plastjo mastne ilovice, ki je precej rodna, a težja za obdelavo. Svet je skrbno obdelan, gozdovi se vedno bolj umikajo njivam in lepim vinogradom, ki se razprostirajo po prisojnih rebrih. Kmetijstvo krije domače potrebe. Živinoreja goji domače govedo, svinje in perutnino. Najmočnejši vir dohodkov je sa-

* Všteti so tudi oni deli krajev Andrenci (h. št. 45—49), Smolnici (h. št. 1—39, 42, 43, 45—47, 59, 105 in 109) in Župetinci (h. št. 1—31), ki so okt. 1936 pripadli obč. Sv. Andraž v Slov. goricah (sr. Ptuj).

djarstvo in vinogradništvo. Gozdovi dajejo le drva. Gospodarski dvig zelo ovira oddaljenost od železnic. Promet iz obč. odvajajo ban. ceste proti Sv. Lenartu—Mariboru, proti Gor. Radgoni in proti Ptuju.

Andrenci, 313-81-43-10-9. Sr Maribor l. br. 33 km, so Sv. Lenart 14 km, du Maribor-okol. 33 km, žand zdr Sv. Trojica 13 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 8 km, žel Ptuj 19 km, o 1 km, p š žup Sv. Anton 1 km. Nm povpr. 250 m. Razloženo naselje, deloma ob obč. poti v dolini vaškega potoka, ki žene več mlinov, deloma po podolžnem slemenu (Andrenški vrh). Obč. cesta, 3 km do ban. ceste Ptuj—Gornja Radgona. Poljedelstvo in vinogradništvo. Poleg žita in krompirja gojijo tudi lan, toda v manjšem obsegu. Živinoreja precej razvita. Prodaja sadja, vina, perutnine, jajc in svinj. Rimski grobovi. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je štela 12 kmetij. Tedaj je tu stal srelski dvorec. V Andrencih se je rodil in deloval Jurančič Ivan (r. 1861), čebelarski strok. (Gl. opombo pri obč. pregledu!)

Brengova, 396-80-62-2-9. Sr Maribor l. br. 30 km, so Sv. Lenart 10 km, du Maribor-okol. 30 km, žand zdr Sv. Trojica 8 km, fin Sv. Lenart 12 km, žel Gornja Radgona 18 km, o 3 km, p š žup Sv. Anton 3 km. Nm ca 230 m. Raztresena vas deloma v dolini, deloma po pobočjih nad ban. cesto Senarska—Sv. Anton. Dolina je močvirna in v travnikih, v višjih legah so njive. Pobočja porasla z mešanim gozdom in vinogradi. Zemlja rodi za dom dovolj. Glavni dohodek nudi izvoz žlahtnega sadja in prodaja vina, pa tudi prodaja prašičev in perutnine (v Ptuj in Maribor). Na hribčku, blizu kmetije Jakoba Rojsa, je nekdaj stalo kužno znamenje, pomorski križ. Znamenje je razpadlo, v bližini pa še naletijo na človeške kosti v dokaz, da so na tem mestu pokopavali za kugo umrle. Na istem mestu so 1913 postavili križ. Tudi cerkev sv. Uršule, ki je nekdaj stala tu v bližini, je izginila brez sledu.

Cenkova, 77-22-8-3-5. Sr Maribor l. br. 31 km, so fin Sv. Lenart 11 km, du Maribor-okol. 31 km, žand zdr Sv. Trojica 11.5 km, žel Gornja Radgona 15 km, o 1.8 km, p š žup Sv. Anton 1.8 km. Nm 250—300 m. Razloženo naselje v s. delu občine, blizu ban. ceste Sv. Lenart—Gor. Radgona (1.8 km), ob obč. cesti k Sv. Antonu. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Prodaja vina, jajc in perutnine, izvoz sadja. Kužno znamenje z letnico 1529 ter grškima črkama alfa in omega.

Cerkvenjak (Sv. Anton v Slov. goricah), 110-36-14-4-18. Sr Maribor l. br. 30 km, so Sv. Lenart 13 km, du Maribor-okol. 30 km, žand zdr Sv. Trojica 12.5 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 6 km, žel Ptuj 19 km, o v kraju, p š žup Sv. Anton v kraju. Šola ust. 1813, 7 odd. Javna knjiž., Šolski oder, SKJ, PJS, Tamb. d., Gas., D. starih vojakov. Nm 340 m. Kraj leži sredi občine vrh slemena, ki se položno spušča v ozke doline. Pri cerkvi sv. Antona važno križišče ban. cest: proti j. na Ptuj (19 km), proti z. v Maribor (30 km), proti sv. preko Ivanjcev v Gornjo Radgono (13 km). Do avtobusne zveze Maribor—Gornja Radgona 2 km (Komarnica). Nekaj mešanega gozda. Zemlja je dobro obdelana, rodi vse poljske sadeže. Živinoreja goji domače govedo. Sadjarstvo se goji v manjši meri, zato pa tem več vinska trta; polovica vina se proda. Prodaja svinj, perutnine in jajc. Najdišča iz predzgodovinske in rimske dobe. Tod mimo je vodila rimska cesta iz Ptuja proti Gor. Radgoni.

Župnija Sv. Anton v Slov. gor. (dekanija Sv. Lenart v Slov. gor., škof. lavant.) ima 2561 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Antona. Prvotna cerkev je bila zgrajena pred 1299, ko se omenja kraj, ki je dobil ime po cerkvi. Sedanjo staro, ozko cerkveno stavbo z daleč naokoli vidnim zvonikom so sezidali 1516—1546. Prvotno, v lepi pozni gotiki zidano stavbo so kasneje večkrat prezidali. Staro zakristijo so 1825 prezidali v Križevo kapelo. Tega leta so zgradili novo zakristijo in ji 1865 prizidali Jožefovo kapelo. To kapelo so 1891 združili z zakristijo in s tem povečali tesno cerkev. Ob presbiteriju pa so postavili sedanjo zasilno zakristijo. Vse dozidave so v baročnem ozir. poznorenesančnem stilu. Glavni oltar iz 1873, slika Jezusa na Oljski gori (Brollo). Cerkev je bila prvotno podr. župnije sv. Benedikta in se kot taka navaja 1446 in 1460. Vikariat je postala pred 1598, župnija pa pred 1630. Župno kroniko so začeli pisati 1840. Veliko podatkov je za starejšo dobo dodal 1891 župnik in zgodovinar Matej Slekovec. Do 1859 je župnija pripadala sekovski škofiji, ki je še do danes obdržala patronatske pravice. Kapela sv. Janeza Nep. je zgrajena konec 17. stol. V bližini župne cerkve stoji kužno znamenje z letnico 1529. Od Sv. Antona doma Horvat Franc (r. 1870), cerkv. in gled. dekor. slikar.

Cogetinci, 369-80-30-21-21. Sr Maribor l. br. 35 km, so Sv. Lenart 15 km, du Maribor-okol. 35 km, žand zdr Sv. Trojica 13 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 3 km, žel Gor. Radgona 11 km, o 1.5 km, p š žup Sv. Anton 1.5 km. Nm ca 230 m. Kraj leži deloma v ozki dolini ob ban. cesti Maribor—Gor. Radgona, deloma po položnih pobočjih. Precej močvirno dolino namaka Cogetinski potok, ki se pri Okoslavcih izliva v Ščavnico; potok goni dva mlina. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja poljskih pridelkov, živine, mlečnih izdelkov. Sadje in vino prodajajo v Čakovec. Avtobusna zveza Maribor—Gor. Radgona.

Čagona, 341-97-50-5-27. Sr Maribor l. br. 29 km, so fin Sv. Lenart 9 km, du Maribor-okol. 29 km, žand zdr Sv. Trojica 10 km, žel Ptuj 18 km, o 4 km, p š žup Sv. Anton 4 km. Nm 320 m. Razloženo naselje po gričevju, jz. od Sv. Antona. Prisojna pobocja, porasla večinoma z vinsko trto in redkim gozdom, padajo polagoma v dolino Drvanje, ki se tu blizu izliva v Pesnico. Uspešna živinoreja, vinogradništvo in poljedelstvo. Na prodaj stavijo mlečne izdelke in sadje. V kraj vodi subvenc. obč. cesta, dostop z vozom. Do ban. ceste 1 km. Kraj se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je tu stal strelski dvorec. Že v 14. stol. so razločevali Zgornjo in Spodnjo Čagono. L. 1445. je štela Zg. Čagona 3 kmetije, Spodnja pa 7. Kužno znamenje z letnico 1641.

Grabonoški vrh, 110-30-10-5-10. Sr Maribor l. br. 34 km, so Sv. Lenart 13 km, du Maribor-okol. 34 km, žand zdr Sv. Trojica 13 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Gor. Radgona 12 km, o 1.6 km, p š žup Sv. Anton 1.6 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje vrh slemena, ki ga oklepata Grabonoški in Cogetinski potok. Sleme pokrivajo vinogradi, pobočja proti Ščavnici pa mešan gozd. V vas vodi ban. cesta II. reda, do ban. ceste Maribor—Gor. Radgona (avtobusna zveza) 0.5 km. Vinogradništvo in kmetijstvo. Prodaja masla in vina največ v Maribor. Izvoz sadja preko Čakovca.

Ivanjski vrh, 81-21-4-3-14. Sr Maribor l. br. 35 km, so Sv. Lenart 16 km, du Maribor-okol. 35 km, žand zdr Sv. Trojica 15 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 6 km, žel Gor. Radgona 10 km, o 3 km, p š žup Sv. Anton 3 km. Nm ca 280 m. Razloženo naselje vrh slemena, ki pada pri Sp. Ivanjcih zložno v dolino Ščavnice. Vrhovi zasajeni s trto, osojna pobočja pokriva mešan gozd. Dostop z vozom, do ban. ceste Maribor—Gor. Radgona 0.6 km. Poljedelstvo, vinogradništvo in sadjarstvo.

Kadrenci, 26-9-3-2-7. Sr Maribor l. br. 31 km, so Sv. Lenart 14 km, du Maribor-okol. 31 km, žand zdr Sv. Trojica 13.5 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 5 km, žel Ptuj 20 km, o 0.5 km, p š žup Sv. Anton 0.5 km. Nm ca 300 m. Manjše razloženo naselje po slemenu v. od Sv. Antona. Preko grebena vodi obč. pot, v delu je ban. cesta Sv. Anton—Sv. Jurij ob Ščavnici. Do ban. ceste 1 km. Poljedelstvo, vinogradništvo in izvoz sadja.

Komarnica, 37-9-4-3-2. Sr Maribor l. br. 31 km, so Sv. Lenart 13 km, du Maribor-okol. 31 km, žand zdr Sv. Trojica 12 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 13 km, žel Gor. Radgona 12 km, o 1 km, p š žup Sv. Anton 1 km. Nm 300 m. Leži deloma ob ban. cesti Sv. Trojica—Gor. Radgona, deloma na položnem pobočju ob obč. cesti. Avtobusna zveza Maribor—Gor. Radgona. Izvoz sadja in vina. Prodaja prašičev, perutnine in jajc v Gornjo Radgono.

Peščeni vrh, 135-37-15-1-13. Sr Maribor l. br. 33 km, so Sv. Lenart 13 km, du Maribor-okol. 33 km, žand zdr Sv. Trojica 13 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 7 km, žel Ptuj 19 km, o 1 km, p š žup Sv. Anton 1 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje vrh podolžnega slemena v. od Sv. Antona, ob ban. cesti II. reda. Do ban. ceste Maribor—Gor. Radgona 0.8 km. Peščena zemlja prija vinogradništvu, za poljedelstvo bolj slaba. Prodaja vina, prašičev in perutnine v Ptuj in Gor. Radgono.

Smolinci, 405-99-32-46-11. Sr Maribor l. br. 36 km, so Sv. Lenart 18 km, du Maribor-okol. 36 km, žand zdr Sv. Trojica 16 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Ptuj 14 km, o 6 km, p š žup Sv. Anton 6 km. Nm 230—300 m. Razloženo naselje vrh slemena med Smolinskim in Župetinskim potokom. Obsega tudi naselje Smolinski vrh. Na z. pobočju vinogradi, na v. precej gozda. Vrh slemena vodi obč. cesta, od katere se odcepi več potov v dolino. Dostop z vozom. Do ban. ceste 2 km. Vinogradništvo in sadjarstvo. Trgovanje z vinom, ki gre pretežno v Maribor in Ptuj. Izvoz sadja. Prodaja perutnine in svinj v Ljutomer in Ptuj. (Gl. opombo pri obč. pregledu!)

Stanetinci, 129-47-29-12-6. Sr Maribor l. br. 29 km, so Sv. Lenart 12 km, du Maribor-okol. 29 km, žand zdr Sv. Trojica 10 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 7 km, žel Ptuj 20 km, o 0.5 km, p š žup Sv. Anton 0.5 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje po slemenu jz. od Sv. Antona. Osojno pobočje pokriva mešan gozd, prisojno pa je v vinogradih. Do ban. ceste Ptuj—Gor. Radgona 1 km. Poljedelstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja prašičev, masla, sadja in vina v Maribor in Ptuj.

Vanetina, 154-38-20-4-6. Sr Maribor l. br. 30 km, so fin Sv. Lenart 11 km, du Maribor-okol. 30 km, žand zdr Sv. Trojica 6 km, žel Gor. Radgona 16 km, o 4 km, p š žup Sv. Anton

4 km. Nm 260—300 m. Razloženo naselje sv. od Sv. Antona. Sleme pokrito z vinogradi, pobočja proti dolini Drvanje so pa gozdnata. Dostop po obč. cesti z vozom, do ban. ceste 2 km. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Župetinci, 271-58-28-20-4. Sr Maribor l. br. 36 km, so Sv. Lenart 18 km, du Maribor-okol. 36 km, žand zdr Sv. Trojica 15 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 4 km, žel Ptuj 17 km, o 6 km, p žup Sv. Anton 6 km, š Sv. Anton 6 km ali Sv. Andraž 2 km. Nm 230—300 m. Razloženo naselje v goricah j. od Sv. Antona proti Pesnici. Obsega zaselek Brezovjak. Pobočja so pokrita z vinogradi, ponekod tudi z mešanim gozdom. Poleg poljedelstva glavna zaposlitev v vinogradništvu. Večina vina se proda v Maribor in Ptuj. Izvoz sadja v inozemstvo. Prodaja perutnine in prašičev. V vas vodi obč. cesta, ki ima zvezo z ban. cesto Ptuj—Gor. Radgona. (Gl. opombo pri obč. pregledu.)

Občina Duplek

Preb. 1926, hiš 352, posest. 224, koč. 128, najem. 113. Površina 1660.88 ha: njiv in vrtov 478, trav. in paš. 446.50, sadovnjakov 90.50, vinogradov 34, gozdov 450.52, ostalo 161.36. Občina je med najmanjšimi v mariborskem srezu. Leži v skrajnem jv. predelu in meji že na ptujski srez. V glavnem obsega nizko, deloma z vinsko trto poraslo gričevje in nekaj nižinskega sveta nad Dravo, ki pa je radi vlažnosti le v travnikih in pašnikih. Občino namakata Ciglenški in Dupleški potok. Naselja so bolj kompaktna in leže ob večjih prometnih žilah. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom. Tod uspevajo vse vrste žita, prvovrstno namizno sadje, ki ga prodajo prekupcem, in dobro vino (do 500 hl). Ptujski trg zalagajo s perutnino, jajci, maslom in prašiči. Gozdarstvo v manjšem obsegu. Občina je po ban. cesti zvezana z Mariborom (avtobusna zveza štirikrat tedensko) in preko Hrastovca s Sv. Lenartom.

Ciglence, 320-59-38-21-16. Sr Maribor l. br. 12 km, so du zdr fin žel Maribor 12 km, žand Sv. Barbara v Slov. gor. 2 km, o 4 km, pTt Vurberg pri Ptuju 4 km, š žup Sv. Martin pri Vurbergu 2 km. Nm 254 m. Vas leži ob ban. cesti Sp. Duplek—Sv. Barbara, pretežno na desnem bregu Ciglenškega potoka. Vključuje naselje Ciglenški vrh. Precej gozda. Več kot polovica poljskih pridelkov gre na mariborski trg. Živinoreja goji pincgavsko govedo. Izvoz sadja, prodaja prašičev in perutnine.

Spodnji Duplek, 540-98-51-47-36. Sr Maribor l. br. 10 km, so du zdr fin žel Maribor 10 km, žand Sv. Barbara v Sl. gor. 3 km, o 2 km, pTt Vurberg pri Ptuju 4 km, š žup Sv. Martin pri Vurbergu 3 km. Nm 240 m. Kraj leži na jz. robu Slov. goric, deloma v nižini na dravski terasi, deloma po bližnjih pobočjih. Skozi vas teče Dupleški potok, ki se nekoliko južneje izliva v Dravo. Tu se cepi ban. cesta na Ptuj in k Sv. Barbari. Avtobusna zveza z Mariborom. Rodovitna orna zemlja. Dober zaslužek nudi sadjarstvo ter prodaja svinj in perutnine. Vinogradništvo neznatno (60 hl).

Sv. Martin pri Vurbergu, 364-69-48-21-33. Sr Maribor l. br. 11 km, so du zdr fin žel Maribor 11 km, žand Sv. Barbara v Slov. gor. 5 km, o 4 km, pTt Vurberg pri Ptuju 2 km, š žup v kraju. Šola ust. 1762, 4 odd. SKJ s knjiž., PJS, Gas., Izobr. d. Nm ca 300 m. Vas leži na dravski terasi v skrajnem jv. delu sreza, deloma ob ban. cesti Maribor—Ptuj, deloma ob obč. cesti. Obsega tudi naselja Dvorjane, Martinski vrh in Ogradi. Kulturna tla so omejena na višje lege, kjer uspeva tudi dobro vino; nižina pa je močvirnata. Avtobusna zveza z Mariborom. Gostilne s prenočišči. Župnija Sv. Martin pri Vurbergu (dek. Maribor l. br., škof. lavant.) ima 2110 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina se prvič omenja 1443. L. 1782. so jo povečali in renovirali v renesančnem slogu. Sprva podružnica župnije sv. Petra pri Mariboru, je postala cerkev 1761 lokalna kapelanija, 1785 pa župnija.

Zgornji Duplek, 702-126-87-39-28. Sr Maribor l. br. 8 km, so du zdr fin žel Maribor 8 km, žand Sv. Barbara v Slov. gor. 5 km, o v kraju, pTt Vurberg pri Ptuju 6 km, š Žitečka vas 0 km, žup Sv. Martin pri Vurbergu 5 km. Šola ust. 1897, 2 odd. Jav. knjiž., Prosv. d. Nm 260 m. Leži ob ban. cesti Maribor—Ptuj, ki vodi po levem bregu Drave, deloma pa na vzvišeni terasi nad Dravo. K njej spadajo tudi naselja: Bratenje, Gmajna, Plešice, Podbreg, Polutke, Štamberg, Završka vas in Žitečka vas. Uspevajo vsi poljski sadeži, od katerih gre polovica na prodaj v Maribor. Živinoreja goji pincgavsko pasmo. V prodaj gre odlično sadje, predvsem v inozemstvo. Vinogradništvo le za dom. Stranski dohodek iz prodaje perutnine in svinj. Avtobusna zveza. Kraj se prvič omenja konec 11. stol., ko ga je grof Sigfrid podelil šentpavelskemu samostanu.

Občina Jakobski dol

sedež Sv. Jakob v Slov. goricah

Preb. 2272, hiš 442, posest. 142, koč. 299, najem 1. Površina 1890 ha: njiv in vrtov ca 925, trav. in paš. ca 409, vinogradov ca 123, gozdov ca 373, ostalo 60. Občina leži v z. delu Slov. gor. Na s. sega do razvodja med Muro in Dravo, na j. pa skoro do Pesniške doline. Vzhodno mejo predstavlja zg. tok Globovnice in sp. tok Jakobskega potoka, z. pa sleme proti Vukovskemu potoku. Vsi potoki izvirajo daleč na s. in teko po dolgih, deloma vlažnih dolinah proti j. v Pesnico. Ob vodah so večidel le mlini in žage. Razložena naselja leže večinoma po vzpetinah, vstran od večjih prometnih žil, sredi vinogradov in sadovnjakov. Gozda, ki daje le drva za kurivo, je precej le v v. predelih. Pridelujejo vse vrste žita in krompir. Dobro rodi sadje, ki se v velikih množinah izvaža. Povsod se goji v večjem obsegu vinska trta, ki donaša dobra vina. Stranski dohodek daje prodaja jajc in perutnine. Dve tretjini prebivalcev predstavljajo viničarji, ostalo pa posestniki. Glavna prometna os je ban. cesta Pesnica—Sv. Jakob, od nje se cepijo na vse strani obč. ceste in kolovozi.

Drankovec, 75-26-7-19-0. Sr Maribor l. br. 14 km, so du fin Maribor 14 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 6 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 17 km, žel Pesnica 10 km, o 0 km, pt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 3 km. Nm 250—270 m. Leži v bližini Sv. Jakoba v Slov. gor. ter ima podobne prirodne in gospodarske prilike.

Flekušek, 225-31-8-23-0. Sr Maribor l. br. 14 km, so du fin Maribor 14 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 6 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 17 km, žel Pesnica 10 km, o 3 km, pt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 3 km. Nm 300—340 m. Razloženo naselje j. od Sv. Jakoba, leži v osrednjem delu občine, deloma po prisojnih pobočjih, deloma vrh hrbta med Vukovskim in Jakobskim potokom. Večji del površine pokrivajo vinogradi, gozda je manj. Vinski pridelek se večinoma proda. Sadovnjaki rodijo obilico žlahtnega sadja, zlasti namiznih jabolk, ki jih pokupi večinoma inozemstvo. Živinoreja za dom. Prodaja jajc in perutnine. Dostop po ban. cesti Pesnica—Sv. Jakob, do posameznih kmetij pa vodijo obč. kolovozi.

Kušernik, 182-27-4-23-0. Sr Maribor l. br. 14 km, so du fin Maribor 14 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 6 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 17 km, žel Pesnica 10 km, o 3 km, pt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 3 km. Nm do 360 m. Razloženo naselje leži po prisojnih pobočjih in vrh slemena med Vukovskim in Jakobskim potokom. Vrh in prisojna pobočja so gola, le v v. delu je opaziti manjše krpe gozda. Vinogradništvo. Polja se nahajajo v nižjih predelih ob Vukovskem potoku in krijejo domače potrebe. Izvoz sadja. Dostop po ban. cesti Pesnica—Sv. Jakob. Ob njej je le nekaj hiš, ostale so raztresene po višinah, kamor vodijo obč. ceste.

Mali dol, 60-11-8-2-1. Sr Maribor l. br. 15 km, so du fin Maribor 15 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 7 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 14 km, žel Pesnica 12 km, o 1 km, pt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 1 km. Nm do 360 m. Razloženo naselje leži v sv. delu občine, med Zg. Globovnico in Jakobskim potokom. Pobočja, z manjšimi zaplatami mešanega gozda, so porasla z vinsko trto. Polje zadostuje za dom. Glavna zaposlenost je v vinogradništvu. Skoro ves letni pridelek se proda mariborskim trgovcem. Proda se tudi mnogo sadja. Malenkosten dohodek prinaša prodaja jajc in perutnine. Po obč. cesti dostop z vozom. Do ban. ceste Št. Ilj—Gor. Cmurek je 4 km daleč.

Počenik, 216-46-9-35-0. Sr Maribor l. br. 17 km, so du fin Maribor 17 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 12 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 10 km, žel Pesnica 14 km, o 5 km, pt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 5 km. Nm ca 360 m. Razloženo naselje v s. delu občine v povirju Globovnice, ki žene več mlinov in žag. Rodovitnost srednja. V gospodarstvu prevladuje vinogradništvo. Vino in sadje se proda. Dostop po obč. cestah z vozom, do ban. ceste pri Sp. Velki 3—4 km.

Ročica, 260-55-17-38-0. Sr Maribor l. br. 18 km, so du fin Maribor 18 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 10 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 14 km, žel Pesnica 15 km, o 3 km, pt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 3 km. Nm do 320 m. Razloženo naselje v. od Sv. Jakoba na ozemlju, ki se spušča položno v dolino Globovnice. V tem predelu prevladuje gozd. Vinogradov je manj, a rodijo dobro vino. Prebivalci se bavijo v večji meri s poljedelstvom in živinorejo. Gozd daje drva in stavbni les. Prodaja sadja, perutnine in jajc prekupčevalcem. Dostop po obč. poteh z vozom. Do ban. ceste 1—3 km. Vas se prvič omenja okoli 1200 kot last šentpavelskega samostana.

Slatinek, 155-12-2-10-0. Sr Maribor l. br. 15 km, so du fin Maribor 15 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 6 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 10 km, žel Pesnica 10 km, o 2 km, pt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 2 km. Nm do 340 m. Razloženo naselje j. od Sv. Ja-

koba po pobočjih 387 m visokega Slatineka, s katerega je lep razgled po Slov. goricah. Domovi raztreseni ob obč. poteh med vinogradi. Poljedelstvo in vinogradništvo, živinoreja v manjši meri. Prodaja vina, jajc, perutnine; izvoz jabolk. Dostop po ban. cesti Pesnica—Sv. Jakob in po obč. cestah.

Spodnje Hlapje, 179-36-6-30-0. Sr Maribor l. br. 16 km, so du fin Maribor 16 km, žand Sv. Marjeta ob Pes. 8 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 10 km, žel Pesnica 13 km, o 2 km, pt š šup Sv. Jakob v Slov. gor. 2 km. Nm ca 350 m. Razloženo naselje sv. od Sv. Jakoba. Domačije so raztresene med vinogradi in sadovnjaki, osojno pobočje proti Globovnici pokriva mešan gozd. Cel niz občinskih potov posreduje zvezo med banovinsko cesto pri Sv. Jakobu (3—4 km) in ono v dolini Globovnice (2—3 km). V gospodarstvu prevladuje vinogradništvo, živinoreja v manjšem obsegu. Vino in sadje pokupijo trgovci. Postranski dohodek daje perutninarstvo.

Spodnji Jakobski dol, 350-70-23-47-0. Sr Maribor l. br. 15 km, so du fin Maribor 15 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 7 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 12 km, žel Pesnica 8 km, o pt š žup v kraju. Šola ust. 1783, 7 odd. Javna knjiž., Gosp. š., SKJ, PRK, JS, Gas. Nm 260—360 m (cerkev 272 m). Razloženo naselje ob spodnjem teku Jakobskega potoka, ki se pod Šikarjem izliva v Pesnico. Obsega tudi naselje Ritiše. Domovi leže večinoma na levem bregu in sicer po prisojnem pobočju, ob obč. cesti med vinogradi. Dolino, ki je deloma mokrotna, uporabljajo predvsem za pašnike in travnike. Glavni gospodarski panogi sta vinogradništvo in poljedelstvo. Vinska trta rodi do 400 hl mešanega vina, od katerega gredo ¾ na prodaj v Maribor. V veliki meri se goji sadje, predvsem jabolka; do 50 vagonov se proda v inozemstvo. Živinoreja v manjšem obsegu. Gozd (bukev in gaber) daje le drva za kurjavo. Dostop z vsemi vozili, deloma po ban., deloma po obč. cesti. Gostilna s prenočišči. Četrt ure od župne cerkve stoji spodnji jakobski grad. Zgraditi ga je dal dr. Gotfrid pl. Beck-Widmanstetter († 1706). Od 1898 je last domače rodbine Dolajš. Veleposestvo so že razprodali, gradič pa je v rapidnem razpadanju. Grajska kapela je demolirana, vidni so le še korintski stebri. Naziv bližnjega hriba in naselja Ritiše še spominja na nekdanje viteze, ki so imeli tu svoj grad. Ritiše se prvič omenjajo okoli 1200 kot last šentpavelskega samostana. Župnija Sv. Jakob v Slov. gor. (dekanija Jarenina, škofija lavant.) ima 2650 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba. Prvotna cerkev je bila kot kapela zidana konec 14. stol. L. 1532. so jo Turki izropali in oskrunili, zato jo je 1535 lavantinski škof Filip Renner nanovo posvetil. Najstarejši del sedanje stavbe je ladja z oporniki, ki je še ostanek prvotne gotske stavbe. Presbiterij je bil kasneje dozidan, enako tudi obe stranski kapeli, ki sta najbrž iz 1686. Zvonik so povišali 1850. V zunanji cerkveni zid je vzidan rimski kamen-relief. Cerkev je bila sprva podr. jareninske prafare, iz katere se je izločila 1770 kot lokalna kapelanija, ki so jo 1785 povzdignili v župnijo. Cerkev je bila skupno z materjo župnijo inkorporirana admontskemu samostanu, ki še danes izvršuje patronatske pravice. Župna kronika od 1871.

Zgornje Hlapje, 250-53-16-37-0. Sr Maribor l. br. 16 km, so du fin Maribor 16 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 8 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 10 km, žel Pesnica 13 km, o 2 km, pt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 2 km. Nm 340—380 m. Razloženo naselje v vinorodnih goricah med Jakobskim potokom in Globovnico nad Sv. Jakobom. Domačije se drže višin in obč. potov. Glavni dohodek daje vinogradništvo. Vino pokupijo večinoma mariborski trgovci. Sadjarstvo tvori važen vir dohodkov. Živinoreja goji mešano pasmo. Stranski dohodek prinaša prodaja jajc in perutnine. Dostop po obč. cesti z vozom, do ban. ceste pri Sv. Jakobu 3—4 km, do ban. ceste, ki gre od Sv. Jurija po dolini Globovnice, pa 2—3 km.

Zgornji Jakobski dol, 320-77-42-35-0. Sr Maribor l. br. 15 km, so du fin Maribor 15 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 6 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 9 km, žel Pesnica 12 km, o v kraju, pt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 1 km. Nm 270—340 m. Razloženo naselje ob zg. teku Jakobskega potoka. Vendar pa je v ozki dolini le par kmetij, ki leže ob obč. cesti. Večina domov se nahaja na prisojnih pobočjih in po zložnem hrbtu. Kraj obsega tudi naselji Babino in Brezovec. Prebivalci žive od vinogradništva in poljedelstva, manj od živinoreje. Prodajajo žlahtna vina in sadje, manj živino in jajca. Dostop do Sv. Jakoba po ban. cesti, dalje po obč. (8—4 km). Prenočišča za tujce. Zaselek Babina se prvič omenja okoli 1200 kot last šentpavelskega samostana. Ob banovinski cesti stoji grad Jakobski dvor. Prvi znani grajski lastniki so bili pl. Herzenkrafti, ki so 1628 prodali gospoščino Juriju Klingendratu, znanemu graškemu županu († 1640). Ta si je povečal posestva z nakupom v okolici in si tako ustvaril dominij Sv. Jakoba v Slov. goricah s sedežem v tem gradu. Ta rodbina je gospodarila na gradu do 1733. Kasnejši lastniki so dokupili tudi grad v Sp. dolu (prim. Sp. Jakobski dol). Sedanji lastnik je kmet Anton Roškar. Veleposestvo je bilo med tem razprodano, poslopje samo pa prenovljeno. Nekdaj utrjeni gradič s stolpi in obzidjem predstavlja danes boljšo kmečko hišo.

Občina Jarenina

Preb. 3003, hiš 498, posest. 130, koč. 248, najem. 120. Površina ca 2490 ha: njiv in vrtov ca 1066, trav. in paš. ca 541, vinogradov ca 403, gozdov ca 325, ostalo 155. Občina leži v osrednjem delu Slov. goric sv. od Maribora, od razvodja proti Muri na s. do doline Pesnice na j. Obsega dolini Jareninskega potoka in Gačnika ter sosedna slemena. V dolini je večja naselbina le pri obč. središču, sicer pa so naselja razložena po slemenih, kjer so vinogradi in gozdovi. Vina in sadja pridelajo precej za izvoz, v Maribor pa prodajajo tudi perutnino, jajca in živino. Promet oskrbuje ban. cesta od Pesnice mimo Jarenine proti Št. Ilju.

Gačnik, 572-75-37-32-6. Sr Maribor l. br. 6 km, so du fin Maribor 6 km, žand zdr Št. Ilj v Slov. gor. 9 km, žel pT Pesnica 3 km, o š žup Jarenina 3 km. Nm 260—300 m. Razloženo naselje v vinorodnih goricah ob istoimenskem potoku, ki se nad Sv. Marjeto izliva v Pesnico. Gozda zelo malo. Intenzivno vinogradništvo in sadjarstvo. Poljedelstvo in živinoreja le za dom. Dostop po obč. cesti z vozom. Do ban. ceste na Sv. Lenart 2.5 km. Vas se prvič omenja 1246 kot last solnograških nadškofov.

Jarenina, 450-53-16-16-21. Sr Maribor l. br. 7 km, so du fin Maribor 7 km, žand zdr Št. Ilj v Slov. gor. 7 km, žel Pesnica 4 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1760, 7 odd. SKJ, PJS, Prosv. d., PSVD, PCD, Gas. Nm 276 m. Jedro vasi leži v dolini ob desnem bregu Jareninskega potoka, kraj ban. ceste Pesnica—Jarenina—Št. Ilj. Nekateri domovi in viničarije leže raztresene po grebenih. Jareninski potok, ki izvira daleč na s. med Poličkim in Malim vrhom, teče v jv. smeri proti Pesnici. Tudi po njegovi dolini so raztreseni domovi (Jareninski dol). Vinogradi dajejo prvovrstno vino in obenem s sadjem lep dohodek. Poljedelstvo in živinoreja le za dom. Od ban. ceste se cepijo obč. pota v gorice.

Početki vasi segajo v zgodnji srednji vek (pred 9. stol.) Prvi znani lastniki Jarenine so bili konec 10. in v 1. pol. 11. stol. grofje Breže-Seliški. Njihova posestva so v 2. pol. 11. stol. prešla v last admontskega samostana. Ta si je že 1074 pridobil prve vinograde v okolici. Admontska posestva so se obdržala do danes ter se upravljajo iz graščine Jareninski dvor (glej Polički vrh). Na polju od Jarenine proti Št. Ilju stoji kužno znamenje, ki spominja na kugo v 1532. Tik ban. ceste stoji blizu Jarenine jubilejni spomenik, ki spominja na sveto leto 1826. Jarenina je znana iz dobe narodnostnih bojev, ko je veljala za pravo trdnjavo slovenstva na naši s. meji. Župnija Jarenina (dek. Jarenina, škof. lavant.) ima 2515 duš. Pokopališče. Župna cerkev Mar. Vneb. Prvotna cerkev je bila osebna last Rudolfa Wittenswaldskega, ki se je med 1131 in 1133 udeležil sovražnega napada na krškega škofa Hildebolda. V znak sprave je podaril 1135 cerkev s posestvi solnograškemu nadškofu, ta pa 1139 admontskemu samostanu. Sedanja gotska cerkev je bila zidana 1135. Njen najstarejši del je presbiterij in stolp. Ladjo so prizidali 1546 (letnica na oboku ladje), stranska oltarja sv. Lovrenca na evangelski in sv. Miklavža na epistolski strani pa 1755. Nasproti kapeli sv. Blaža so 1740 sezidali kapelo sv. Križa. Te kapele, kot tudi glavni oltar ter glavna vrata (iz 1548) so renesančni. L. 1882—1883. so cerkev prenovili in okna gotizirali. Tedaj je poslikal cerkev J. Brollo. Zvonik, ki je prvotno stal sam za sebe, so 1548 prizidali cerkvi (letnica in napis nad vhodom). Kot župnija se Jarenina omenja že 1160. Prafara je vse do danes inkorporirana admontskemu samostanu. Iz jareninske prafare so izšle župnije: Svečina, Sv. Lenart v Slov. gor., Št. Ilj v Slov. gor., Spodnja Kungota, Sv. Jakob v Slov. gor., Sv. Jurij v Slov. gor., Sv. Jurij ob Pesnici in Sv. Trojica v Slov. gor. Cerkveno je pripadala župnija do 1787 solnograškim škofom, nato do 1859 sekovski in poslej lavantinski škofiji. Župna kronika datira od 1872. Pokopališče je bilo prvotno pri cerkvi, pozneje so ga premestili 5 min. proti z. Na v. strani cerkvenega obzidja je stara pokopališčna kapela sv. Mihaela, ki jo uporabljajo sedaj za shrambo. Kapela je nenavadno masivna in zgrajena v obliki stolpa. Po legendi sta v nji maševala celo sv. Ciril in Metod. Starost slike sv. Mihaela cenijo na 850 let.

Jareninski vrh, 234-60-6-12-42. Sr Maribor l. br. 8 km, so du fin Maribor 8 km, žand zdr Št. Ilj v Slov. gor. 11 km, žel Pesnica 3 km, o p š žup Jarenina 2 km. Nm 300—360 m. Razloženo naselje sv. nad Jarenino, po prisojnih pobočjih vino-

rodnih goric. V osojah bukovi gozdovi. Vinogradništvo in sadjarstvo. Poljedelstvo in živinoreja le za dom. Dostop po ban. cesti Pesnica—Jarenina—Št. Ilj in po obč. poteh.

Jelenče, 268-53-16-14-23. Sr Maribor l. br. 7 km, so du fin Maribor 7 km, žand zdr Št. Ilj v Slov. gor. 9 km, žel pT Pesnica 2 km, o š žup Jarenina 3 km. Nm ca 330 m. Razloženo naselje na j. izrastkih hrbta, ki se vleče med Cirknico in Gačnikom proti Pesniški dolini. Zelo malo gozda (ob Gačniku). Lepi vinogradi rode obilo dobrega vina. Sadjarstvo in poljedelstvo. Prodaja mleka in jajc. Dostop po obč. poti, do ban. ceste 2 km.

Pesnički dvor, 147-23-6-9-8. Sr Maribor l. br. 7 km, so du fin Maribor 7 km, žand zdr Št. Ilj v Slov. gor. 9 km, žel pT Pesnica 3 km, o š žup Jarenina 3 km. Nm 258—300 m. Raztresena vas, domovi ležijo deloma v Pesniški dolini ob ban. cesti Pesnica—Sv. Lenart, deloma pa na njenem robu. Poleg vinogradništva še poljedelstvo in živinoreja. Izvoz sadja, mariborski trg zalagajo z jajci in perutnino. Železniški viadukt preko Pesniške doline: ima 64 lokov in je 648 m dolg, 20 m visok. Železnica je bila zgrajena v tem predelu 1844—1846. Dostop po drž., ban. in obč. cesti. Vas se prvič omenja že okoli 1123, ko jo je koroški vojvoda Henrik (u. 1123) podaril šentpavelskemu samostanu. V vasi stoji grad Pesnički dvor. Prvotni njegovi posestniki so bili Pesnički gospodje, ki se omenjajo že okoli 1190 in nato do konca 15. stol. L. 1832. je kupil grad s posestvi šentpavelski samostan na Koroškem, ki je še danes njegov lastnik. Upravlja jih z vetrinjskega dvorca v Mariboru.

Polička vas, 250-54-7-46-1. Sr Maribor l. br. 16 km, so du fin Maribor 16 km, žand Št. Ilj v Slov. gor. 5 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 5 km, žel Pesnica in Št. Ilj 5 km, o p š žup Jarenina 3 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje v s. delu občine, v povirju Vukovskega in Jakobskega potoka. Obsega tudi naselje Srobotje. Domovi se drže obč. potov in leže med vinogradi, za katere je izrabljena prisojna stran. Na s. strani se nahaja kompleks mešanega gozda, ki služi le domu. Vinogradništvo in kmetijstvo. Sadjarstvo donaša lepe dohodke. Domačim prekupcem prodajajo perutnino, jajca in svinje. Dostop z vozom po obč. cesti, do ban. ceste pri Jareninskem dolu 3 km.

Polički vrh, 222-47-5-42-0. Sr Maribor l. br. 16 km, so du fin Maribor 16 km, žand zdr Št. Ilj v Slov. gor. 4 km, žel Pesnica in Št. Ilj 4 km, o p š žup Jarenina 3 km. Nm do 360 m. Razloženo naselje v sz. delu občine na prisojnih rebrih hrbta, ki se vleče med Jareninskim in Vukovskim potokom. Z najvišje točke (381 m) je lep razgled po goricah, zlasti proti j. Prisojne strani pokrivajo lepi vinogradi. Zemlja rodi dobro, žitni donos zadostuje za dom. Vinski pridelek se večinoma proda trgovcem v Maribor. Mnogo sadja pokupi inozemstvo; jajca in perutnino pa prekupčevalci. Promet oskrbujejo obč. ceste, ki imajo zvezo z ban. cesto pri Jareninskem dolu (1 do 2 km). Dostop z vsemi vozili. H kraju spada zaselek Zmrzlek in graščina Jareninski dvor. Gradič je bil zgrajen 1074 in je od tedaj dalje last admontskega samostana, ki ima v okolici številna posestva. Samostan je uvedel vzorno vinogradništvo in kletarstvo, zato ima tu stalno svojega administratorja. Vrsta administratorjev je ohranjena od 1329 do danes. Do 1669 so bili civilni, nato do 1907 patri in poslej zopet civilni. V 12. in 13. stol. se omenjajo tudi gospodje Jareninski, gotovo kot ministeriali samostana. Grajska kapela ima mašno licenco.

Vajgen, 210-32-10-3-19. Sr Maribor l. br. 8 km, so du fin Maribor 8 km, žand zdr Št. Ilj. v Slov. gor. 8 km, žel Pesnica 3 km, o p š žup Jarenina 2 km. Nm do 380 m. Razloženo naselje v s. delu občine v goricah, ki jih namaka Vajgenski potok. Zelo vinoroden kraj, glavni vir dohodkov vino in sadje, ki gre preko Št. Ilja v inozemstvo. Gozda zelo malo, večinoma v nižjih predelih. Poljedelstvo in živinoreja v manjšem obsegu. Dostop po obč. poti z vozom, do ban. ceste Jarenina—Št. Ilj 2 km, do drž. ceste 1.5 km.

Vukovski dol, 375-57-16-41-0. Sr Maribor l. br. 14 km, so du fin Maribor 14 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 5 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 9 km, žel Pesnica 6 km, o p š žup Jarenina 3 km. Nm 260—300 m. Razloženo naselje v jz. delu občine, deloma v ozki dolini Vukovskega potoka, večinoma pa po prisojnih obronkih nad njim. Živinoreja in vinogradništvo. Večino vina prodajo. Sadjarstvo, predvsem za izvoz. Dostop po obč. cesti z vozom, do ban. ceste 1—3 km.

Vukovski vrh, 275-44-11-33-0. Sr Maribor l. br. 14 km, so du fin Maribor 14 km, žand Sv. Marjeta ob Pesnici 5 km, zdr Št. Ilj v Slov. gor. 8 km, žel Pesnica 5 km, o p š žup Jarenina 2 km. Nm do 360 m. Razloženo naselje ob zgornjem toku Vukovskega in Jakobskega potoka. Poleg poljedelstva se ljudje preživljajo z vinogradništvom in živinorejo. Zelo dobra vina prodajajo v Maribor. Mnogo sadja ostane za izvoz v inozemstvo. Dostop po obč. cesti z vozom, do ban. ceste 4 km.

Občina Jurovski dol

sedež Sv. Jurij v Slov. goricah

Preb. 2407, hiš 588, posest. 408, koč. 168, najem 8. Površina 3219.03 ha: njiv in vrtov 1071.66, trav. in paš. 1020.01, vinogradov 231.87, gozdov 815.97, ostalo 79.52. Občina leži v osrednjem delu Slov. goric na levem bregu Pesnice. Hrbti in slemena se vlečejo vzporedno v smeri sz.-jv. Višjih izrazitih vzpetin ni, višina pojema precej enakomerno v smeri slemenitve; severnejši deli so nekoliko višji od južnih (340—290 m). Med posameznimi slemeni potekajo v isti smeri ozke doline, po katerih teko potoki proti Pesnici. Omeniti je treba Partinjski potok (z. meja občine), Globovnico, Gašterajski potok in Velko, ki tvori v. mejo občine. Ob njih je nekaj nižinskega sveta, ki pa je v spodnjem teku navadno zamočvirjen. Doline so skoro neposeljene, naselja (pretežno razložena) leže vrh slemen in po prisojnih pobočjih sredi vinogradov. Vzhodne dele pokrivajo mešani gozdovi. Zemlja, v dolinah peščena, v višjih legah ilovnata, rodi dobro. Uspevajo vse vrste žita, ki se večinoma porabi doma. Dobri pašniki in travniki omogočajo živinorejo v večjem obsegu; redijo mešano pasmo (marijadvorsko in simodolsko, ca 2350 glav). Obilo donaša trgovina s sadjem, ki se ga pridela do 150 vagonov letno (žlahtne vrste jabolk, hruške in češplje), več kot polovica gre na prodaj. Trta na amerikanski podlagi, letni pridelek se ceni na 2400 hl. Nekaj ostane doma, večino pa pokupijo gostilničarji in vinski trgovci. Za gospodarstvo so važni še manjši dohodki od prodaje prašičev, perutnine in jajc. Gozd je večinoma listnat in daje le kurivo. Glavno prometno os tvori ban. cesta II. reda Sv. Lenart—Sv. Jurij, ki se vije po slemenu med Globovnico in Gašterajskim potokom. Od nje se cepijo stranske obč. ceste. Avtobusna zveza z Mariborom.

Malna, 310-67-43-24-0. Sr Maribor l. br. 20 km, so žand zdr fin Sv. Lenart v Slov. gor. 3 km, du Maribor-okol. 20 km, žel Maribor 20 km, o p š žup Sv. Jurij v Slov. gor. 1/3 km. Nm 350—290 m. Razloženo naselje po prisojni rebri podolžnega slemena, ki se vleče med Globovnico in Gašterajskim potokom. Dostop po ban. cesti in po obč. poti. V s. delu gozd, na prisojnem pobočju pa vinogradi. Ilovnato-peščena zemlja rodi dovolj poljskih sadežev, travniki zadostujejo za rejo 300 glav govedi mešane pasme. Glavni pridelek tvori vino (450 hl) in sadje (15—20 vagonov), oboje se proda v Maribor.

Partinje, 890-198-132-59-3. Sr Maribor l. br. 21 km, so žand zdr fin Sv. Lenart v Slov. gor. 2—4 km, du Maribor-okol. 20 km, žel Maribor 20 km, o p š žup Sv. Jurij v Slov. gor. 3—4 km. Nm 330—250 m. Naselje sestavljajo Sp., Sr. in Zg. Partinje. Razloženo je po grebenih goric med Jakobskim in Partinjskim potokom, ki se pri Hrastovcu izliva v Pesnico. Nekaj zaselkov leži po grabah in ob obč. poti, ki vodi po dolini Partinjskega potoka. Dostop po obč. cesti. Vinogradi, ki dajo letno do 1200 hl dobrega vina. Poljedelstvo za domačo uporabo. Pridela se obilo namiznega sadja (50—70 vagonov), ki gre večinoma na trg.

Spodnji Gašteraj, 261-72-48-24-0. Sr Maribor l. br. 24 km, so žand zdr fin Sv. Lenart v Slov. gor. 3 km, du Maribor-okol. 24 km, žel Maribor 24 km, o p š žup Sv. Jurij v Slov. goricah 3 km. Nm 312 m. Razloženo naselje na j. koncu slemena med Gašterajskim potokom in Velko. Hiše leže večinoma ob obč. cesti vrh slemena. Dostop z vozom po obč. cesti, 2 km do ban. V v. delu mešan gozd za drva in stavbni les. Poljedelstvo in živinoreja (250 glav). Do 20 vagonov namiznega sadja se letno izvaža, večinoma v inozemstvo. Vinski pridelek (do 80 hl) gre deloma na prodaj.

Srednji Gašteraj, 90-41-32-9-0. Sr Maribor l. br. 24 km, so žand zdr fin Sv. Lenart v Slov. gor. 3 km, du Maribor-okol. 24 km, žel Maribor 24 km, o p š žup Sv. Jurij v Slov. gor. 2 km. Nm ca 340 m. Razloženo naselje vrh grebena goric in po grabah. Pod vasjo teče Gašterajski potok, ki se pri Žerjavcih izliva v Velko. Dohod po obč. cesti, do ban. ceste 1.5 km. Po prisojnem pobočju vinogradi in sadovnjaki, osojno pa je pokrito z listnatim gozdom. Kmetijstvo. Prodaja vina in sadja.

Sv. Jurij v Slov. gor., 326-60-34-23-3. Sr Maribor l. br. 20 km, so žand zdr fin Sv. Lenart v Slov. gor. 5 km, du Maribor-okol. 20 km, žel Maribor 20 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1786, 7 odd. SKJ, Prosv. d., TM, PJS, Gas., Strel. druž. Nm 264 m. Raztresena vas z jedrom krog župne cekve, leži v dolini Globovnice deloma ob ban. cesti, deloma po pobočjih, ki so na osojni strani pokrita s pretežno listnatim gozdom. Poljski pridelki se porabijo večinoma doma, malenkosten presežek gre v Maribor. Prebivalstvo goji simodolsko in marijadvorsko pasmo. Znatno trgovanje s sadjem in vinom. V vinogradu Jul. Kronvogla stoji ob obč. cesti kužno znamenje, pomorski križ z letnico 1676. V dolini j. od cerkve so pri oranju in kopanju naleteli na ostanke starega zidovja. Po ustnem izročilu je tu

Maribor
Legenda
ves
trg
mesto
drž. cesta
banov. »
redne pošilne zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
» sreza
sedež župnije
» dekanije
planin. koča

nekdaj stala vas. Župnija Sv. Jurij v Slov. gor. (dek. Sv. Lenart v Slov. gor., škof. lavant.) ima 2810 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija se prvič omenja 1388. Po tradiciji je bila ta prvotna cerkev grajska kapela, zgrajena poleg grajske čuvajnice. Sedanja stavba je iz 1501. Cerkev je nizka gotska stavba, obe stranski ladji pa sta novejši. Zvonik, nekdanji obrambni stolp, je iz 1541 (letnici 1528 in 1541 na zvoniku). L. 1532. so cerkev oskrunili Turki, zato je bila 1535 na novo posvečena. Cerkev je bila prvotno podr. župnije Sv. Lenarta v Slov. gor. Od 1616 ima periodične, od konca 17. stol. pa redne kurate. L. 1784. je bila ustanovljena lokalija, ki so jo 1786 povzdignili v župnijo. Prvotno župno pokopališče je bilo nad cerkvijo pod Roškarjem. Pozneje so ga premestili k župni cerkvi. Tu je pokopan znani koroški nacionalni delavec župnik Einspieler. Odtod je bil doma Roškar Ivan (1860—1933), gospodarstvenik, posl. in minister.

Varda, 115-27-23-4-0. Sr Maribor l. br. 22 km, so fin pTt žand zdr š žup Sv. Lenart v Slov. gor. 2 km, du Maribor-okol. 22 km, žel Pesnica 18 km, o 2 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje 3 km s. nad ban. cesto Maribor—Sv. Lenart pri Zamarkovi. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Dostop z vozom. Del kraja (h. št. 1—8) spada v obč. Voličina (gl. Zamarkova). Prazgodovinske gomile.

Zgornji Gašteraj, 140-44-32-10-2. Sr Maribor l. br. 24 km, so žand zdr fin Sv. Lenart v Slov. gor. 3 km, du Maribor-okol. 24 km, žel Maribor 24 km, o p š žup Sv. Jurij v Slov. gor. 2 km. Nm ca 340 m. Razloženo naselje vrh slemena med Velko in Gašterajskim potokom. Vrh porasel s trto, pobočja z listnatim gozdom. Prodaja vina, sadja, prašičev in drv. Dostop po obč. cesti, do ban. ceste 1.5 km.

Žitence, 275-79-64-15-0. Sr Maribor l. br. 24 km, so žand zdr fin Sv. Lenart v Slov. gor. 4 km, du Maribor-okol. 24 km, žel Maribor 24 km, o p š žup Sv. Jurij v Slov. gor. 3 km. Nm 350 do 300 m. Razloženo naselje v. nad zg. Velko, ki žene več mlinov. Hiše leže večinoma vrh slemena ob obč. cesti, ki je oddaljena od ban. ceste Sv. Lenart—Zg. Cmurek dober km. Poljedelstvo za domačo porabo. Glavni vir dohodkov dajejo vinogradi in trgovina s sadjem, manj svinje in perutnina, radi oddaljenosti trga. Gozd daje le kurivo.

Občina Kamnica

Preb. 2780, hiš 536, posest. 50, koč. 358, najem. 128. Površina občine 2651.59 ha: njiv in vrtov 741, trav. in paš. 625, vinogradov 221.50, gozdov 948.90, ostalo 115.19. Občina zavzema ozemlje sz. od Maribora do Drave na j. Pokrajina je hribovita; zvišuje se proti z. Najvišji točki sta Lucijin breg (517 m) in razgledni Sv. Vrban (595 m). Občino namaka več potokov, tekočih proti j. v Dravo, največja sta Bresternica in Kamniški jarek. Strnjeni naselji sta le Bresternica in Kamnica, ki ležita ob ustju omenjenih potokov na dravski terasi, po kateri je speljana ban. cesta Maribor—Dravograd. Pobočja so posuta s samotnimi kmetijami; viničarske hiše ležijo na sončnih pobočjih nad jarki, daleč vstran od večjih prometnih zvez. Gospodarske razmere niso enotne: v v. delu živi kmet od vinogradništva in sadjarstva, v z. pa ga preživlja poljedelstvo (v manjši meri) in gozdarstvo. Sadje in vino proda kmet v Mariboru, z vrhov pa les in živino; v dolini kupuje živila in sicer predvsem koruzo in koruzno moko. Precej prebivalstva je zaposlenega v Mariboru; zato ima nižinski del občine že v precejšnji meri predmesten značaj.

Bresternica, 661-138-8-95-35. Sr Maribor l. br. 5 km, so du žand zdr fin žel pTt Maribor 5 km, o š žup Kamnica 1 km. Nm 280 m. Gručasta vas leži na dravski terasi, ob izlivu Bresternice, ki si je izdolbla v konglomeratu globoko strugo. Prisojna lega; zvezo z desnim bregom Drave oskrbuje brod. Skozi vas vodi ban. cesta Maribor—Dravograd. Avtobusna zveza z Mariborom. Markirana pot k Sv. Križu vodi ob romantični strugi Bresternice, ob kateri je več žag. Zemlja, v nižjih predelih peščena, v višjih lapornata, rodi dobro. Poljedelstvo v manjšem obsegu. Vinogradništvo in sadjarstvo. K vasi spadajo po hribovju raztresene kmetije in naselja: Medič, Srednje, Prošek, Sober, Bresterniška graba.

Jelovec, 321-40-15-15-10. Sr Maribor l. br. 7 km, so du žand zdr fin žel pTt Maribor 7 km, o š žup Kamnica 3 km. Nm ca 300 m. Leži na vzpetinah nad Dravo, deloma ob banovinski cesti Maribor—Dravograd, deloma po grebenih v obliki zaselkov in samotnih kmetij. Zemlja rodi slabo, pridelujejo predvsem rž in oves. Sadjarstvo borno, vinogradništvo le za dom. Bolje je razvito gozdarstvo, vendar pa je gozd že precej iztrebljen. Stavbeni les in kurivo gre na prodaj v Maribor.

Kamnica, 788-142-6-91-45. Sr Maribor l. br. 3 km, so žand zdr fin žel pTt Maribor 3 km, du Maribor-okol. 3 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1800, 7 odd. CM knjižnica, SKJ, PJS, PCMD, Prosv. d., Gas., PSVD. Nm 280 m. Gručasta vas z. od Maribora, na dravski terasi, deloma ob ban. cesti Maribor—Dravograd, deloma ob Kamniškem jarku, ki priteče izpod z. vznožja Lucijinega brega (517 m). Priljubljena izletna točka Mariborčanov, odkoder je najboljši dostop preko novega železobetonskega mostu na Mariborski otok na Dravi, kjer je mestna občina Maribor zgradila moderno kopališče. Izhodišče izletov na Kozjak (k Sv. Križu, k Sv. Vrbanu 595 m). Vsa okolica je pokrita z vinogradi in ličnimi vilami. Zemlja, v ravnini peščena, v višini lapornata, rodi dobro. Vinogradništvo in sadjarstvo. Poleg kmetijstva se ljudje živijo še od obrti in trgovine. Prenočišča. Avtobusna zveza z Mariborom. Vas obsega še naselja: Čiček, Kamniška graba, Lucijin breg.

V vasi so odkrili sledove neolitske naselbine. Kraj se prvič omenja okoli 1100, ko je podaril Hartvik Spanheim svoj dvor in cerkev s posestvi in podložniki šentpavelskemu samostanu na Koroškem. Samostan si je tu pozneje še pomnožil svoja posestva. Na njegovi zemlji si je s silo postavil grad neki Leopold. Z listino, izdano med 1193 in 1220, je bil samostanu vrnjen grad. L. 1453. je cesar Friderik III. dovolil Veitu Hengstbacherju, da svoj dvor v Kamnici utrdi z obzidjem ali pa, da sezida trdno obrambno trdnjavo. Današnji, še lepo ohranjeni Račji dvor je last admontskega samostana, ki ima tu v okolici obširne vinograde. V kraju je že od nekdaj cvetela lončarska obrt. Solo je imela Kamnica že v 1. pol. 18. stol. Župnija Kamnica (dek. Maribor l. br., škof. lavant.) ima 2700 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvotna, zelo stara cerkev je bila sedež pražupnije do srede 12. stol., ko so jo premestili v Maribor, Kamnica pa je postala vikariat. Iz njega se je kmalu nato izločila Selnica kot vikariat. Vizitacijski zapisnik iz 1528 opisuje cerkev kot zelo zapuščeno; v njej so opravljali mariborski kaplani od časa do časa službo božjo. L. 1532. so oskrunili Turki cerkev in pokopališče, zato so oba 1535 na novo posvetili. V 18. stol. so cerkev predelali. Nadomestili so stari gotski svod z novimi oboki in je sedaj cerkev višja. Od prvotne gotske arhitekture so se še ohranili oporniki in deli šilastih oken. Stranska kapela je iz 1697. Zanimive freske na svodu so iz 18. stol. Lepi so baročni oltarji z dobrimi baročnimi slikami. Cerkev je slovela posebno od 2. pol. 18. stol. kot imenitna božja pot. Nazvala se je Mala Marija Zell, ker so 1759 iz Maria Zell prinesli v to cerkev kip M. b. Mariborska oz. kamniška pražupnija je mati župnij: Sv. Marije v Mariboru, Sv. Petra pri Mariboru, Sv. Križa pri Mariboru, Sv. Martina pri Vurbergu, Sv. Barbare na Stražišču, Sv. Marjete ob Pesnici, Zgornje sv. Kungote, Selnice, Kamnice, Sv. Duha na Ostrem vrhu, Cmureka in Marije Snežne. Cerkveno je pripadala župnija do 1787 solnograškim nadškofom, nato do 1859 sekovski in poslej lavantinski škofiji. Kapela sv. Janeza Nep. v Kamnici. Marijina kapela z mašnim dovoljenjem v hiši šolskih sester.

Rošpoh, 1010-216-21-157-38. Sr Maribor l. br. 7 km, so du žand zdr fin žel pTt Maribor 7 km, o š žup Kamnica 3 km. Nm 300—595 m (Sv. Vrban). Samotne kmetije in zaselki, raztreseni po oblih vrhovih sz. od Maribora. Istoimenski potok teče od s. in se pod Kamnico izliva v Dravo. Kraj sestavljajo naselja: Gaj, Kostanjevo, Pesja ves, Rošpoh, Vinarje in deloma Sv. Vrban (gl. Sober, obč. Sv. Križ). Dostop po obč. cesti z vozom. Manjši gozdni kompleksi. Polje rodi premalo in morajo žito kupovati. Prisojna pobočja so pokrita z vinogradi, ki dajejo prvovrstno vino. Sadjarstvo krije do neke mere gospodarski primanjkljaj. Priljubljena izletna točka Mariborčanov.

Občina Korena

sedež Sv. Barbara v Slov. goricah

Preb. 3080, hiš 680, posest. 466, koč. 100, najem. 114. Površina 3274.90 ha: njiv in vrtov 1089.38, trav. in paš. 730.42, vinogradov 124.25, gozdov 1241.20, ostalo 89.65. Občina Korena zavzema jv. del sreza in obsega nizke vinorodne gorice, ki na s. in na v. prehajajo polagoma v mokrotno dolino Pesnice. Svet je precej gozdnat, zlasti v osrednjem delu. Občino namaka več potokov, ki se stekajo v Pesnico. Naravnost v Dravo pa tečejo Ciglenški in Korenski potok ter Rogoznica, ki se pod Ptujem izliva v Dravo. Najvišjo točko predstavlja razgledni Novi vrh (405 m, sv. nad Sv. Barbaro). Prevladujejo razložena naselja, zidanice so po prisojnih slemenih, kmetske domačije pa v grabah in ob ban. cestah. Zemlja je ilovnata, v nižjih legah prodnata. Poljskih sadežev pridelajo dovolj, nekaj ostane celo za prodajo. Zelo je razvito sadjarstvo, ki goji predvsem žlahtne vrste jabolk za izvoz. Dobro rodi vinska trta (do 1200 hl), vino se večinoma proda v Maribor in Ptuj. S perutnino zalagajo

mariborski in ptujski trg. Skozi občino vodita dve ban. cesti, na kateri so navezane številne obč. ceste. Avtobusna zveza preko Sv. Martina v Maribor.

Čermljenšak, 220-52-25-15-12. Sr Maribor l. br. 33.5 km, so zdr fin pTt Sv. Lenart v Slov. gor. 14 km, žand Sv. Barbara 17 km, du žel Maribor 33.5 km, o 12 km, š žup Sv. Rupert 9 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje nad Čermljenškim potokom. Leži na hrbtu, ki se vleče vzhodno od Sv. Ruperta in pada zložno v dolino Pesnice. Višje, zlasti prisojne lege pokrivajo vinogradi, ostalo pa bujen gozd. Poljedelstvo in vinogradništvo. Dostop po obč. cesti.

Dolge njive, 92-21-17-4-0. Sr Maribor l. br. 20 km, so zdr fin Sv. Lenart 9 km, du žel Maribor 20 km, žand p Sv. Barbara 4 km, o 4 km, š žup Sv. Rupert 4 km. Nm ca 380 m. Razloženo naselje vrh slemena jz. od Sv. Ruperta. Precej strma pobočja, ki jih na prisojni strani pokrivajo lepi vinogradi, na osojni pa šibek gozd, so prepredena z globokimi grabami. Poleg poljedelstva je važno še vinogradništvo in prodaja sadja. Dostop po obč. cesti.

Jablance, 234-50-43-7-0. Sr Maribor l. br. 20 km, so zdr fin Sv. Lenart 8 km, du žel Maribor 20 km, žand p š žup Sv. Barbara 4 km, o 4 km. Nm ca 260 m. Razloženo naselje v s. delu občine, deloma ob ban. cesti Ptuj—Vurberg—Sv. Lenart. Pretežno gozdnat svet, golo sleme posajeno z vinsko trto. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo.

Rogoznica, 206-47-30-6-11. Sr Maribor l. br. 24 km, so zdr fin Sv. Lenart 17 km, du žel Maribor 24 km, žand p Sv. Barbara 9.5 km, o 9.5 km, š žup Sv. Rupert 10 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje v prisojnem slemenu nad potokom Rogoznico, deloma v dolini ob ban. cesti Sv. Lenart—Ptuj. Ob potoku je več mlinov in žag. Zraven spadata naselji Prodni vrh in Vel. Kot. Prisojna lega izrabljena za vinograde. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, trgovina s sadjem.

Selce, 482-104-74-16-14. Sr Maribor l. br. 24 km, so zdr Sv. Lenart 12 km, du žel Maribor 24 km, žand p Sv. Barbara 10 km, o 10 km, š žup Sv. Rupert 4 km. Nm ca 380 m. Razloženo naselje v. nad ban. cesto Sv. Lenart—Ptuj na prisojnem pobočju, ki ga pokrivajo skrbno obdelani vinogradi. Gospodarstvo kot Rogoznica. Dostop deloma po ban. cesti, deloma po obč. cesti z vozom. Na kugo iz 1710—1712 spominja pomorski križ, postavljen 1710.

Spodnja Korena, 478-89-65-8-16. Sr Maribor l. br. 19.5 km, so zdr fin Sv. Lenart 15 km, du žel Maribor 19.5 km, žand p š žup Sv. Barbara 3 km, o 2 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas leži deloma v dolini ob ban. cesti nad Sp. Duplekom, deloma po prisojnih pobočjih nad njo. Vključuje naselji Sevne in Stražišče. Gospodarstvo kot Rogoznica.

Straža, 118-31-7-12-12. Sr Maribor l. br. 28 km, so zdr fin pTt Sv. Lenart 12 km, du žel Maribor 28 km, žand Sv. Barbara 9 km, o 9 km, š žup Sv. Rupert 10 km. Nm ca 340 m. Razložena vas med vinogradi in sadovnjaki v jv. delu občine. Dostop po ban. in obč. cesti. Kužno znamenje iz 1712.

Vinička vas, 171-36-15-10-11. Sr Maribor l. br. 15.5 km, so zdr fin Sv. Lenart 15.5 km, du žel Maribor 15.5 km, žand p š žup Sv. Barbara 8 km, o 8 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje v s. delu občine večinoma vrh golega vinorodnega slemena. S. pobočje pada rahlo v mokrotno Pesniško dolino. V nižjih legah poljedelstvo, v višjih vinogradništvo. Prodaja sadja in živine. Dostop po ban. cesti Hrastovec—Sv. Barbara.

Zgornja Korena, 265-71-50-10-11. Sr Maribor l. br. 17 km, so zdr fin Sv. Lenart 15 km, du žel Maribor 17 km, žand p š žup Sv. Barbara 4 km, o 4 km. Šola ust. 1813, 5 odd. Gosp. nad. šola (5 mes.). SKJ, PJS, PRK, PCMD, Gas. Nm 390 m. Kraj leži z. od ban. ceste Ptuj—Sv. Lenart. Obsega tudi naselje pri Sv. Barbari in Vince. Domovi raztreseni vrh slemena med sadovnjaki in vinogradi. Prometno zvezo oskrbuje obč. cesta, dostop možen z vozom. Zelo sončno in milo podnebje. Kmetijstvo in vinogradništvo. Vino pokupijo zlasti mariborski gostilničarji. Izvoz sadja. Župnija Sv. Barbara v Slov. gor. (dek. Maribor l. br., škof. lavant.) ima 1762 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Barbare. Staro kapelo, ki se prvič omenja 1639, so 1787 podrli in sezidali novo cerkev. Okrog 1867 so vso stavbo in opremo prenovili in cerkev obokali. Prvotno je bila cerkev podr. pražupnije Sv. Petra pri Mariboru. L. 1787. je postala kuracija in 1806 župnija. Ob cesti čez hrib pri Sv. Barbari je blizu Ferkovega gradiča iz kamna izklesan kip sv. Riharda. Kip so postavili 1856 Mankerji iz Gradca, ki so imeli tu svoje vinograde. Od Sv. Barbare doma dr. Glonar Jože (r. 1885), liter. zgodovinar in književnik.

Zimica, 417-95-75-7-13. Sr Maribor l. br. 13.5 km, so zdr fin Sv. Lenart 12 km, du žel Maribor 13.5 km, žand p š žup Sv. Barbara 4.5 km, o 4.5 km. Nm ca 330 m. Razloženo naselje v osrednjem delu občine. Glavno površino zavzemajo vinogradi. Istoimenski potok deli Malo Zimico od Velike. Prodaja poljskih pridelkov, vina in sadja v Maribor. Dostop po obč. cesti z vozom.

Žikarci, 397-84-65-5-14. Sr Maribor l. br. 21.5 km, so zdr fin Sv. Lenart 16 km, du žel Maribor 21.5 km, žand p š žup Sv. Barbara 4 km, o 4 km. Nm ca 350 m. Razloženo naselje v. od Sv. Barbare. Sestavljajo ga: Apence, Krčevina, Novi vrh, Pučenca, Žikarci. Pobočja v nižjih legah pokriva mešan gozd, višine pa so porasle z vinsko trto. Žikarski potok, ki tu izvira, goni več mlinov in žag. Izliva se v Rogoznico. V bližini se nahaja dober kamnolom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Izvoz sadja. Dostop po obč. poti z vozom.

Občina Košaki

Preb. 6064, hiš 904, posest. 489, koč. 81, najem. 1744. Površina ca 2814 ha: njiv in vrtov ca 842, trav. in paš. ca 449, vinogradov ca 895, gozdov ca 488, ostalo 140. Občina leži tik s. od Maribora med Dravo in Pesnico ter zavzema hribovito ozemlje v višini 260—430 m, razrezano po mnogih grapah in potokih. Osojna pobočja pokriva iglast gozd, prisojna pa obsežni vinogradi in sadovnjaki. Pokrajina je precej enakomerno poseljena; prevladujejo razložena naselja po obronkih in dolinicah. Prebivalci so večinoma viničarji in žive deloma od kmetijstva. Tudi sadjarstvo je močno razvito. V veliki meri se povsod prideluje prvovrstno vino, ki se prodaja deloma v Maribor, deloma v Avstrijo. Velik del prebivalstva je zaposlen v mariborski industriji. Vpliv bližnjega mesta se zlasti opazi ob drž. cesti, ki se tu v napetem klancu prevali preko goric med Dravo in Pesnico.

Celestrina, 174-33-16-3-16. Sr Maribor l. br. 6 km, so zdr fin žel pTt Maribor 6 km, du Maribor-okol. 6 km, žand Košaki 6 km, o 5 km, š žup Sv. Peter 1 km. Nm 320—420 m. Razloženo naselje v goricah v. od Maribora. Vključuje naselje Solina. Dostop z vozom, deloma z avtom. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo in sadjarstvo.

Dolenja Počehova, 224-33-13-6-97. Sr Maribor l. br. 3 km, so zdr fin žel pTt žup Maribor 3 km, du Maribor-okol. 3 km, žand o Košaki 1 km, š Krčevina 2 km. Nm 300—400 m. Spodnji del naselja Počehove. Prim. opis Počehove.

Hrenca, 166-33-19-1-18. Sr Maribor l. br. 6 km, so zdr fin žel pTt Maribor 6 km, du Maribor-okol. 6 km, žand o Košaki 5 km, š žup Sv. Peter 1 km. Nm ca 300 m. Hribovit, vinoroden kraj nad grapo manjšega potoka ob obč. cesti, ki vodi od Sv. Petra proti s. Dostop z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja sadja in drv.

Košaki, 588-100-48-5-371. Sr Maribor l. br. 4 km, so zdr fin pTt žel žup Maribor 4 km, du Maribor-okol. 4 km, žand Košaki 2 km, o v kraju, š Krčevina 1 km. Nm 280—340 m. Vas leži s. nad Mariborom, deloma ob drž. cesti Maribor—Št. Ilj, deloma po vinorodnih goricah v. od tod. Poleg kmetijstva in vinogradništva se ljudstvo preživlja z delom v tuk. opekarni in v mariborskih tovarnah. Prodaja vina, sadja in polj. pridelkov v Maribor in Avstrijo. Gostilne s prenočišči. Dostop po državni cesti.

Krčevina, 2159-251-209-0-408. Sr Maribor l. br. 2 km, so zdr fin žel pTt žup Maribor 2 km, du Maribor-okol. 2 km, žand Košaki 2 km, o 1 km, š v kraju. Šola ust. 1854, 10 odd. Javna knjiž., trg. nad. š., gospod. nad. š. (5 mes.), SKJ, RK, PRK, Pev. d. »Luna«, zdravnik. Nm do 330 m. Razloženo naselje, sz. nad Mariborom, po goricah, zasajenih z vinsko trto. Od mesta ga ločita razgledna griča Piramida in Kalvarija. Dostop po drž. cesti, od katere se cepijo številna obč. pota. Prebivalci se bavijo s kmetijstvom, sadjarstvom in vinogradništvom. Mnogo jih je zaposlenih v mestu; kraj ima zlasti ob drž. cesti in ob poteh, ki vodijo v Maribor, značaj predmestja. Obrtniki in gostilne, izletišča Mariborčanov. Na vrhu prijazne Kalvarije stoji kapelica, ki so jo 1681 postavili mariborski meščani v spomin na kugo iz 1673—1682. Do jožefinskih cerkvenih reform so na Kalvariji živeli menihi. Z. od Kalvarije je prijazna gorica Bezovje, na kateri so nad tremi ribniki zgradili 1679 (letnica nad vhodom) cerkvico sv. Rozalije, priprošnjice zoper kugo. Vinograde na Bezovju je konec 19. stol. uničila trtna bolezen, sedaj pokriva gorico grmičevje in drevje.

Malečnik, 269-38-11-4-28. Sr Maribor l. br. 4 km, so zdr fin žel pTt Maribor 4 km, du Maribor-okol. 4 km, žand o Košaki 5 km, š žup Sv. Peter v kraju. Šola ust. 1760, 4 odd. Zas. dekl. nar. š., ust. 1869, 4 odd. Gosp. nad. š. Knjiž., Kmet. nad. š. (5 mes.), Prosv. d., PJS, SVD, Gas., Sekcija koles. s. »Perun«. Nm 260 do 340 m. Razloženo naselje v. od Maribora na vinorodnem gričevju, ki se dviga precej strmo nad Dravo. Kraj obsega še zaselka Gorico in Zoplo ter naselje pri župni cerkvi

sv. Petra ob Dravi. Vinogradništvo, sadjarstvo in kmetijstvo. Prodaja drv in poljskih pridelkov v Maribor. Dostop deloma po banovin. cesti Maribor—Ložane (trikrat dnevno avtobusna zveza). Kraj je vedno slovel kot narodno zaveden in je zato vedno imel slovenske župane. Skozi 50 let je županoval Fluber Ivan (1850—1900), prvi slov. dež. poslanec v štajerskem dež. zboru. Župnija Sv. Peter (dek. Maribor l. br., škof. lavant.) ima 2412 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra. Prvotna zelo stara cerkev se prvič omenja 1236. Novo cerkev so zgradili 1280. L. 1532. so Turki cerkev požgali. Po tradiciji so Turki prišli do Metavskega brega, odkoder so bili odbiti. Del Metavskega hriba se zato naziva »Turška meja«. Sedanja stavba iz 1740 kaže sledove starodavne gotske cerkve (gotski portal). V vel. oltarju 2 dobri Flurerjevi sliki. Prižnica iz 1737. Svod ladje sta okrasila Mariborčana J. in M. Muttermaier z alegorijami in prizori iz življenja sv. Petra. Cerkev je bila prvotno podr. kamniške, oziroma mariborske prafare, iz katere se je izločila kot vikariat že v 13. stol. Prvi znani župnik se omenja med 1231 in 1239. Župnija je mati sedanjih župnij: Sv. Marjete ob Pesnici, Sv. Barbare na Stražišču in Sv. Martina. Cerkveno je pripadala do 1787 solnograški, do 1859 sekovski in poslej lavant. škofiji. Pod cerkvijo se nahaja »žerf« t. j. podzemska kapelica, grobnica za domače duhovnike in ugledne župljane. Spredaj je oltar, na katerem so do nedavna maševali na vernih duš dan. Tu so pokopavali do cesarja Jožefa II., ki je dal grobnico zazidati. Podr. cerkev sv. Marije na Gori, z lepim razgledom, stoji 15 min. od župne cerkve. Cerkev je zelo stara. Presbiterij je bil zidan v 13. stol., ladja in zvonik v lepem poznogotskem slogu pa 1517. Veliki zvon je iz 1623. L. 1532. so cerkev izropali in požgali Turki, nakar je bila prenovljena. Zanimivi starinski oltarji z dobrimi slikami.

Meljski hrib, 476-77-31-14-223. Sr Maribor l. br. 3 km, so zdr fin žel pTt žup Maribor 3 km, du Maribor-okol. 3 km, žand Košaki 2 km, o 1 km, š Krčevina 1 km. Nm 280—360 m. Vas leži v hriboviti legi sv. nad Mariborom; značilna gorica, znana po svojih plazovih na j. pobočju nad Dravo. S. obronki pokriti z mešanim gozdom. Dostop v kraj z drž. in ban. ceste. Glavni donos nudijo prebivalstvu vinogradi in sadovnjaki. Tu bivajo večinoma viničarji. Nekateri pa so zaposleni v mariborskih tovarnah. Bližina mesta daje kraju deloma predmesten značaj. Tu je bila nekdaj važna rimska postojanka. Kraj se prvič omenja 1164. Pod meljskim hribom je stal utrjen grad malteških vitezov. Zdaj je tu Meljski dvor, tudi Komenda imenovan.

Metava, 313-70-31-10-24. Sr Maribor l. br. 8 km, so zdr fin žel pTt Maribor 8 km, du Maribor-okol. 8 km, žand Košaki 8 km, o 7 km, š Sv. Peter 2 km, žup Sv. Peter 4 km. Nm ca 360 m. Razloženo naselje v hriboviti legi med vinogradi, jz. od Huma (424 m). Prebivalce preživlja kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja sadja. Precej gozda. Dostop po obč. cesti z vozom. Do ban. ceste pri Sv. Petru 2 km. Kraj sestavljajo naselja Mavršnica, Metavska vas, Metavski vrh, Požerina, Štiblan in Zabrege.

Nebova, 157-33-11-2-15. Sr Maribor l. br. 7 km, so zdr fin žel pTt Maribor 7 km, du Maribor-okol. 7 km, žand Košaki 7 km, o 6 km, š Sv. Peter 1 km, žup Sv. Peter 3 km. Nm ca 340 m. Razloženo naselje ob obč. cesti v v. delu občine. Leži deloma v dolini, večinoma pa po goricah (zaselek Nebovski vrh). Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Nekaj gozda. Dostop od ban. ceste 1 km.

Pekel, 397-32-22-5-165. Sr Maribor l. br. 5 km, so zdr fin žel pTt žup Maribor 5 km, du Maribor-okol. 5 km, žand o Košaki 0 km, š Krčevina 3 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje v s. delu občine nad Pesniško dolino. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja sadja v Pesnico. Dostop po obč. cesti z lažjimi vozili. Do ban. ceste Maribor—Sv. Lenart 1 km.

Počehova, 599-99-41-15-36. Sr Maribor l. br. 3 km, so zdr fin žel pTt žup Maribor 3 km, du Maribor-okol. 3 km, žand o Košaki 1 km, š Krčevina 2 km. Nm 300—430 m. Razloženo naselje s. nad Mariborom, deloma ob drž. cesti Maribor—Št. Ilj, deloma po gričih, ki so pokriti z lepimi vinogradi in mešanim gozdom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja kmetijskih pridelkov, sadja in drv na mariborski trg. Dostop po drž. cesti in kolovozih. Trikrat dnevno avtobusna zveza z Mariborom. Kraj ima deloma predmestni značaj.

Trčova, 384-71-20-14-34. Sr Maribor l. br. 8 km, so zdr fin žel pTt Maribor 8 km, du Maribor-okol. 8 km, žand Košaki 6 km, o 5 km, š žup Sv. Peter 1 km. Nm 270—340 m. Razložena vas na vinorodnih gričih. Vključuje naselje Globoko. Kmetijstvo. Veliko sadja in vina. Dostop z vozom po obč. cesti, do ban. ceste 2 km.

Vodole, 158-34-17-2-9. Sr Maribor l. br. 5 km, so zdr fin žel pTt Maribor 5 km, du Maribor-okol. 5 km, žand Košaki 5 km, o 2 km, š Krčevina 2 km in Sv. Peter 2 km, žup Maribor 5 km in Sv. Peter 2 km. Nm 260—340 m. Razloženo naselje po goricah v. od Meljskega hriba nad grapo manjšega potoka. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja kmetijskih pridelkov in drv na mariborski trg. Dostop po obč. cesti z vozom. Do ban. ceste 2 km.

Občina Pesnica

sedež Na Ranci

Preb. 1112, hiš 202, posest. 51, koč. 54, najem. 107. Površina ca 848 ha: njiv in vrtov ca 472, trav. in paš. ca 327, vinogradov ca 205, gozdov ca 175, ostalo 29. Občina zavzema ozemlje ob Pesnici v Slov. goricah s. od Maribora. Gorice potekajo tu v obliki ozkih slemen v jv. smeri, med njimi pa teko potoki po ozkih grabah v isti smeri. To so na z. manjši Dobrenjski potok, za njim Krsnica in nato po širši dolini Cirknica, ki izvira daleč na s. pod Plačkim vrhom (504 m). Po njeni dolini je speljana žel. proga in drž. cesta Št. Ilj—Maribor. Vsi potoki se stekajo v Pesnico, ki teče po precej široki, a zamočvirjeni dolini skoro v smeri z-v. Slemena so pokrita večinoma z vinsko trto, gozd zavzema le osojna pobočja. Prevladuje tip razloženih naselij. V gospodarstvu prevladujeta vinogradništvo in sadjarstvo. Vino se prodaja večinoma v Maribor, sadje pa se izvaža preko meje. V dolini se goji živina mešane pasme. Prebivalci zalagajo mariborski trg z raznimi živili (jajca, mleko, perutnina). Od drž. ceste se cepi tu ban. cesta na Sv. Lenart in Jarenino.

Dobrenje, 374-80-23-24-33. Sr Maribor l. br. 5 km, so du Maribor 5 km, žand zdr Zg. Sv. Kungota 8 km, fin Št. Ilj v Slov. gor. 9 km, žel o pT Pesnica 2 km, š žup Sp. Sv. Kungota 3 km. Nm ca 350 m. Razloženo naselje v sz. delu občine po goricah med Vrtičkim potokom in Krsnico. Prisojna pobočja, v katerih izvira Dobrenjski potok, ki se pri Gradiški izliva v Pesnico, pokrivajo lepi, skrbno gojeni vinogradi. Osojna pobočja so porasla z mešanim gozdom (zlasti 342 m visoki Zeleni vrh in okolica). Poleg vinogradništva je razvito kmetijstvo (prodaja mleka v Maribor) in gozdarstvo, ki daje stavbni les in drva za dom. Dostop po obč. cesti z vozom; do ban. ceste 2 km. Vas se prvič omenja, ko jo je med 1106 in 1124 grof Engelbert Spanheim odstopil šentpavelskemu samostanu. V. od župne cerkve sv. Kungote je na hribu Gradišču nekdaj stal grad Sp. Sv. Kungota, tudi dobrenjski grad imenovan. Na gradu so gospodarili Dobrenjski vitezi kot fevdniki solnograških nadškofov (omenjajo se 1239 in 1274). Danes so razvaline že zaraščene. Na grad še spominjajo vinogradi z imenom Grajski hrib.

Gradiška, 342-58-14-18-36. Sr Maribor l. br. 6 km, so du Maribor 6 km, žand zdr Zg. Sv. Kungota 7 km, fin Št. Ilj v Slov. gor. 9 km, žel o pT Pesnica 3 km, š žup Sp. Sv. Kungota 2 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje na levem bregu Pesnice po prisojnih goricah, nekaj hiš pa leži ob ban. cesti v Pesniški dolini. H kraju spada Sp. Sv. Kungota. V z. predelu sklenjen gozd, prisojna pobočja pa pokrivajo vinogradi. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja mleka, jajc in masla v Maribor. Sadje rodi prav dobro in ga večinoma prodajo, prav tako vino. Nekaj čebelarstva (30 panjev). Gostilna s prenočiščem. Dostop po ban. in obč. cesti z vozom. Župnija Spodnja Sv. Kungota (dek. Jarenina, škof. lavant.) ima 1380 duš. Pokopališče. Prvotno cerkev, katere ostanek je sedanja zakristija, so pozidali Dobrenjski gospodje v 13. stol. v romanskem slogu. Sedanjo stavbo je zgradil admontski samostan 1673 (samostanski grb in napis z letnico nad glavnimi vrati). L. 1896. so cerkev in zvonik zunaj renovirali. Sprva je bila cerkev podružnica jareninske prafare, s katero vred je bila 1139 inkorporirana admontskemu samostanu. Ta je obdržal patronatske pravice še do danes. Že pred 1764 je bila ustanovljena lokalna kapelanija, 1786 lokalija, 1891 pa župnija. Župno kroniko, ki sega v najstarejšo dobo, je začel pisati župnik Franc Pignar (1883—1890). Kamenit steber M. B. ali pa sv. Kungote z letnico 1736 stoji blizu cerkve in spominja na kugo.

Na Ranci, 396-64-14-12-38. Sr Maribor l. br. 5 km, so du fin Maribor 5 km, žand zdr Št. Ilj v Slov. gor. 9 km, žel o pT Pesnica 1 km, š žup Sp. Sv. Kungota 2 km. Nm 320—360 m. Razloženo naselje na podolžnem slemenu med Cirknico, Krsnico in Pesnico. Sedež občine. Hiše leže večinoma ob obč. poti, ki vodi vrh slemena, nekaj pa tudi v dolini Cirknice, vzdolž drž. ceste Maribor—Št. Ilj. Prisojne rebri zasajene z vinsko trto, ki rodi prav dobro vino. Skrbno gojeni sadovnjaki, izvoz prvovrstnega sadja. Poljedelstvo in živinoreja. Nekaj čebelarstva. Na mariborski trg vozijo jajca, perutnino in maslo. Gostilna s sobami za tujce. Dostop po drž. cesti Maribor—Št. Ilj, od nje se cepijo v gorice obč. pota.

Občina Selnica ob Dravi

Preb. 3824, hiš 613, posest. 480, koč. 133, najem. 137. Površina 7209.06 ha: njiv in vrtov 835, trav. in paš. 2299, vinogradov 15.35, gozdov 3844, ostalo 215.71. Občina obsega del Dravske doline pod izstopom reke iz soteske, poleg tega pa hribovito ozemlje jv. Kozjaka (Kobanskega) od sreske meje pri Sv. Ožbaltu na z., pa do Bresternice in Sv. Vrbana na v.; na s. se dotika drž. meje, na j. pa meji na Dravo. Značilni so kopičasti in ostri vrhovi, s prostranimi planotami, razsežnimi gozdovi in vinskimi goricami (v v. delu). Pobočja padajo proti Dravi zelo strmo. Najvišjo točko predstavlja Kolarjev vrh (982 m). Ostali višji vrhovi, s katerih se nudi lep razgled: Sv. Duh na Ostrem vrhu (907 m), Žavcarjev vrh (924 m) na s.; na j. pa: Grilov vrh (777 m), Janžev vrh (810 m) in Jarčev vrh (702 m). Vmes so globoke grabe, po katerih teko močnejši potoki: Čermenica, Šturmova graba, Logarjev potok in Bistrica. Vsi se izlivajo naravnost v Dravo. Ob njih je obilo žag, zlasti v spodnjem teku, kjer so se razvile večje naselbine (Selnica, Bistrica). Tla sestoje pretežno iz skrilavcev; dolomita in apnenca je manj. Kompaktne naselbine se nahajajo le v Dravski dolini ob ban. cesti Maribor—Dravograd, sicer pa prevladujejo samotne kmetije, ki stoje večidel na kopastih vrhovih in hrbtih. Hiše in gospodarska poslopja so večinoma lesena, kjer pa je na razpolago apnenec (Ostri vrh), prevladuje deloma zidana hiša. Podlaga kobanski hiši je dimnica. To je soba, ki je kuhinja, spalnica, delavnica ter stanovanjska ali vsakdanja soba. V dimnici ni kamina, niti kahljaste peči, ampak se kuri in kuha na nizkem prostoru, ognjišču, tako da dim leži po sobi in odhaja skozi pripravljene odprtine visoko v steni ali na stropu; za ognjiščem pa je peč za kruh. Konec 19. stoletja ni dimnica prevladovala samo na Kobanskem, ampak tudi v Dravski dolini. Kobanski kmet se bavi s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom. V v. delu je opaziti nekaj vinogradov. Nekaj zaslužijo tudi s prodajo sadja in perutnine, vendar pa leži glavni poudarek v gozdarstvu. Les služi za drva in za stavbno gradivo. Čebelarstvo se goji v malem obsegu. Pokrajina teži na Dravsko dolino, po kateri sta speljani ban. cesta in železnica Maribor—Dravograd. Iz doline se odcepi nebroj obč. cest in kolovozov, ki oskrbujejo zvezo z zaledjem. Ob spodnjem koncu dravske soteske pri Fali stoji največja hidrocentrala v Sloveniji, ki je druga v državi. Tu teče Drava zelo globoko, dno je živa skala. Pri Fali so jo zajezili tako, da je nad jezom 14 m višja kot pod njim. Drava ima vedno dovolj vode. Povpr. množina vode znaša poleti ca 800 m^3 v sek. Maksimum je dosežen največkrat spomladi, ko se v gorah topi sneg. Najmanj vode je navadno v januarju. Hidrocentrala je fundirana 28 m globoko. Pred jezom so specialne naprave za čiščenje nesnage in lomljenje ledu. Največ toka porabijo Ruše in Trbovlje. V Rušah rabijo pri srednjem obratu do ¼ milj. kilovatnih ur, v Trbovljah pa do 80.000. Iz elektrarne vodijo daljnovodi različnih napetosti: do Laškega gre 80.000 voltov, od tod do Trbovelj 35.000, kjer se transformira na 3000. V Maribor gre 80.000 voltov, kjer se transformira na 20.000, v Mursko Soboto 35.000, enako v Varaždin. Elektrarna je bila ustanovljena že pred vojno, deluje pa od 1918. Oskrbovala naj bi z energijo Dunaj in štajersko industrijo. To je bil le del velikega načrta, po katerem bi elektrificirali vso Štajersko; druga elektrarna je bila projektirana pri Sv. Ožbaltu, tretja pa pri Breznem. Po svetovni vojni pa se je načrt preorientiral v drugo smer. Falska elektrarna je v rokah švicarskega kapitala. Po Dravi se vrši zelo živahen promet s splavi in podjetje te ceste zato ne more zapreti. Da se vrši nemoten promet, imajo posebne naprave, ki spuščajo splave preko jezu. Naselja se v bližini elektrarne niso razvila, ker ni prostora za nje. Daljnovodi, ki vodijo iz elektrarne, pa dajejo pokrajini nek poseben značaj.

Boč, 549-105-80-25-25. Sr Maribor l. br. 20 km, so du fin Maribor 20 km, žand o p š župa Selnica ob Dravi 4 km, zdr Ruše 8 km, žel Ruše 7 km. Nm do 800 m. Predel samotnih kmetij, ki so raztresene po sončnih pobočjih med Logarjevim potokom in Bistrico, ki gonita več mlinov in žag. Ves predel je porasel z obsežnimi gozdovi; prepreza ga niz kolovozov in obč. potov, ki vodijo v Dravsko dolino. Peščena zemlja rodi dovolj za dom. Prednost pa gre živinoreji in lesni trgovini.

Črešnjevec (Gerečja vas), 441-66-55-11-12. Sr Maribor l. br. 14.5 km, so du fin Maribor 14.5 km, žand o p š župa Selnica ob Dravi 1.5 km, zdr Ruše 4.5 km, žel Fala 2 km. Nm 325 m. Vas leži na precej široki diluvialni dravski terasi med Falo in Selnico. J. od vasi se razprostira tja do Drave nižinski gozd Dobrava. S. nad vasjo se dviga strmo Janžev vrh (810 m), prijetna izletna točka; na njegovem j. pobočju se nahajajo lepi vinogradi. Poljedelstvo in živinoreja. Dostop po ban. cesti Dravograd—Maribor. Je del Selnice in obsega še elektrarno Falo (glej obč. pregled).

Gradišče, 382-55-43-12-18. Sr Maribor l. br. 38 km, so du Maribor 38 km, žand o p Selnica ob Dravi 17 km, zdr Ruše 21 km, fin Kapla 12 km, žel Fala 15 km, š v kraju, žup Sv. Duh na Ostrem vrhu 9 km. Šola ust. 1922, 1 odd. Nm do 800 m. Predel samotnih kmetij v s. delu občine tik ob drž. meji. Zelo hribovit kraj, porasel z močnim gozdom. V kraju sta dva manjša potoka, Čeblov in Čretov potok, ki izvira že na avstrijskem ozemlju; oba tečeta v Črmeniški potok, ki se pri Sv. Ožbaltu izliva v Dravo. Ob obeh potokih je več žag. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo, gospodarske razmere manj ugodne. Obč. pota so v dobrem stanju. Dostop samo z vozom. Do ban. ceste 15 km. V Gradišču se nahaja opuščen rov, kjer so nekdaj iskali grafit. Kraj je dobil ime po nekdanjem Žlemskem gradu, ki je že zdavnaj v razvalinah.

Janževa gora, 729-135-105-30-30. Sr Maribor l. br. 15 km, so du fin Maribor 15 km, žand o p š žup Selnica ob Dravi 2 km, zdr Ruše 6 km, žel Ruše 5 km. Nm 330—500 m. Manjši del naselja leži na vznožju hriba ob ban. cesti Maribor—Dravograd, ostali domovi pa so razmetani po izkrčenem j. pobočju Janževega vrha (810 m). Prisojna, zavarovana lega je izrabljena za vinograde, pod njimi pa se razprostira gozd z iglavci, hrastom in kostanjem. Svet namaka več potokov, ki teko po globoko urezanih grabah (Rečnik in Logarjev potok). K domačijam vodi več obč. potov in kolovozov, do ban. ceste imajo 2—4 km. Dostop le z vozom. Posejana zemlja donaša za dom dovolj živeža. Les (stavbni in drva) gre na prodaj v Selnico in Maribor. Sadjarstvo in vinogradništvo v manjšem obsegu. Podr. cerkev sv. Janeza. Prvotna kapelica, od katere so ohranjena vrata, je bila zidana najbrž v 2. pol. 15. stol.

Slemen, 524-87-69-18-10. Sr Maribor l. br. 16 km, so du fin Maribor 16 km, žand o p š žup Selnica ob Dravi 3 km, zdr Ruše 6 km, žel Bistrica 5 km. Nm 350—900 m. Samotne kmetije v jv. delu Kobanskega. Hiše leže po prisojnih pobočjih in hrbtih, ki na j. stran padajo strmo na ban. cesto Maribor—Dravograd. V hribovitem terenu so globoko urezane struge hudournikov, ki teko proti j. v Dravo; najmočnejši je Habid, ki priteče v Dravo med Bistrico in Viltušem; ob njem je več žag. Ilovnata zemlja rodi precej dobro. Pridelajo tudi nekaj sadja za prodajo in do 90 hl belega vina. V Slemen je dostop po banovinski cesti do Vituša, odtod po občinskih cestah in kolovozih. Smuški tereni. Ob banovinski cesti se nahaja graščina Viltuš (Wildhaus). Prvotni grad je najbrž pogorel konec 16. stoletja. Okoli 1600 že niso več stanovali v njem. Vidne so samo še razvaline nad današnjim gradom, ki je iz 1625. Prvotni grajski posestniki so bili Viltuški gospodje kot fevdniki šentpavelskega samostana. Omenjajo se 1209, 1214, 1238, 1312. L. 1364. so odstopili grad Celjskim grofom. L. 1885. je bil grad prenovljen. Sedaj ga poseduje rodbina Magerl (od 1927). V gradu hranijo predmete zgodovinske in umetniške vrednosti.

Selnica ob Dravi, 525-60-48-12-10. Sr Maribor l. br. 13 km, so du fin Maribor 13 km, žand o p š žup v kraju, zdr žel Ruše 3 km. Šola ust. 1797, 6 odd. Ban. gosp. teč., SKJ, PJS, PRK, JS, RK, Bralno d. z javno knjiž. in odrom, Čitalnica z javno knjiž. in odrom, Gas., ČD. Nm 324 m. Vas leži na s. robu dravske terase ob ban. cesti Maribor—Dravograd. Vključuje tudi naselje Bistrico. Dravo, ki se tu v velikem loku oddalji pod s. odrastke Pohorja, spremlja na levem bregu prodnata ravan, ki je uspešno izrabljena za poljedelstvo. Poljskih pridelkov ostane nekaj še za prodaj. Prebivalstvo goji marijadvorsko in pincgavsko govedo, ki daje letno do 150.000 l mleka; večji del gre v Ruše in na Falo. Smotreno čebelarstvo. Živahne kupčije z lesom (deske, stavbni les in drva). Več trgovcev in obrtnikov. Dostop po ban. cesti Maribor—Dravograd, 3 krat na teden avtobusna zveza z Mariborom. Gostilne s tujskimi sobami. Selnica se prvič omenja že 1160. Kraj se je razvil ob glavni prometni cesti, ki je tod mimo vodila na Koroško. Šola v Selnici je obstajala že v 1. pol. 18. stol. Župnija Selnica ob Dravi (dek. Maribor l. br., škof. lavant.) ima 2345 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete. Prvotna cerkev je bila zidana 1198; sedanja stavba pa je iz 1780. L. 1773. sta namreč cerkev in župnišče pogorela. Ohranjen je od prvotne stavbe deloma presbiterij z oporniki, kar priča, da je bila stara cerkev gotska. Kapelo sv. Barbare so prizidali 1730, Marijino pa 1760. Sprva je bila cerkev podr. mariborske, odnosno kamniške pražupnije. Iz nje se je izločila kot vikariat konec 12. ali v zač. 13. stol. Pripadala je do 1787 solnograškim škofom, nato do 1859 sekovski in poslej lavantinski škofiji.

Veliki Boč, 218-35-25-10-12. Sr Maribor l. br. 22 km, so du fin Maribor 22 km, žand o p Selnica ob Dravi 12 km, zdr Ruše 17 km, žel Fala 15 km ali Ruše 16 km, š žup Sv. Duh na Ostrem vrhu 6 km. Nm do 900 m. Samotne kmetije, ki se raztezajo po

hribih med Šturmovo grabo in drž. mejo. Lep razgled na s. v Graško kotlino. Trgovina z lesom in živinoreja.

Vurmat, 456-70-55-15-20. Sr Maribor l. br. 26 km, so du Maribor 26 km, žand o p Selnica ob Dravi 7 km, zdr Ruše 12 km, fin Kaplja 22 km, žel Ruše 10 km, š žup Sv. Duh na Ostrem vrhu 2 km. Nm 300—900 m. Samotne kmetije po gozdnatih slemenih s. nad spodnjim delom dravske soteske. V slemena so urezali potoki globoke grabe, ob katerih stoje manjše žage (Čermenica in Šturmova graba). Prometno zvezo z ban. cesto tvorijo obč. pota in kolovozi. Živinoreja in lesna trgovina. Poljedelstvo skoraj zadostuje za dom. Gostilne s prenočišči. K Vurmatu spada tudi znana izletna in razgledna točka Sv. Duh na Ostrem vrhu (907 m) z župno cerkvijo in šolo. Šola ust. 1816, 3 odd. Javna knjiž., SKJ, PCMD, PRK, Strel. druž. K Sv. Duhu je več dohodov: od žel. p. Sv. Lovrenc na Pohorju, od Fale mimo Šturma (mlin, gostilna), iz Ruš mimo Selnice, ali naravnost iz Maribora mimo Sv. Vrbana (5 ur). Župnija Sv. Duh na Ostrem vrhu (dek. Maribor l. br., škof. lavant.) ima 870 duš. Pokopališče. Prvotne kapele sv. Primoža se je v reformacijski dobi (konec 16. stol.) polastila sekta skakačev. Protireformacijska komisija jo je zato zaukazala 1600 zažgati. Na njenem mestu so zgradili novo kapelo sv. Duha. Mesto te kapele je dala gospa z Žlemskega gradu postaviti 1667—1679 sedanjo stavbo. Cerkev zidana v rokoko slogu, je bila 1709 posvečena. L. 1913. so cerkev znotraj, 1924 pa zunaj prenovili. L. 1693. so cerkev obdali z obrambnim obzidjem. Prvotno je bila podr. kamniške in nato lučanske župnije. L. 1789. je bila ustanovljena lokalija, ki je postala 1892 župnija. Cerkveno je do 1923 pripadala sekovski škofiji. Kapela sv. Avguština je bila zidana 1693 ter hrani star križev pot iz 17. stol.

Občina Senarska

Preb. 1646, hiš 441, posest. 231, koč. 156, najem. 83. Površina 2212 ha: njiv in vrtov ca 690, trav. in paš. ca 800, vinogradov ca 70, gozdov ca 565, ostalo 87. Občina leži v osrednjem delu Slov. goric tik v. od Sv. Trojice. Obsega Pesniško dolino in gričevje ob dolnjem toku njenega l. pritoka Drvanje. Pesniška dolina se tu močno razširi. Ker je deloma zamočvirjena, leže vasi na obrobju, v dolini so le travniki in pašniki. Na območju senarske občine priteka v Pesnico tudi Velka, ki izvira daleč na sz. pod Marijo Snežno. Izpod Sv. Ane pa priteče Ročica, ki se pri vasi Zg. Verjane združi z Drvanjo; v gričevju so naselja razložena po slemenih in prisojnih pobočjih. V višjih legah prevladuje ilovnata, v nižjih pa peščena zemlja, rodovitnost srednja. Prebivalci se preživljajo z vinogradništvom, poljedelstvom in živinorejo. Poljski sadeži krijejo domače potrebe, nekaj žita ostane še za prodajo. Prebivalstvo goji predvsem marijadvorsko govedo in konje belgijske pasme za pleme in prodajo. Poleg živine so na prodaj mlečni izdelki, ki jih pošiljajo v Maribor. Vinogradništvo je radi dolinske lege bolj pičlo. Dobro oporo nudi skrbno in umno gojeno sadjarstvo, ki omogoča predvsem izvoz žlahtnih jabolk. V srednjem in novem veku je večji del občine, razen kraja Oseka, pripadal pod sodno in davčno oblast hrastovške graščine.

Gočova, 348-76-58-20-18. Sr Maribor l. br. 28 km, so fin pTt Sv. Lenart v Slov. gor. 5 km, du žel Maribor 28 km, žand zdr š Sv. Trojica v Slov. gor. 4 km, o 4 km, žup Sv. Rupert v Slov. gor. 5 km. Nm 230 m. Raztegnjena obcestna vas vzdolž ban. ceste Sv. Lenart—Ptuj. Ker je dolina Pesnice vlažna, leži vas na njenem z. robu, nekaj domačij (viničarije) pa je raztresenih z. odtod po Gočevskem vrhu (309 m), kamor pelje obč. cesta. Dostop sem le z vozom. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Vinogradništvo v manjšem obsegu. Na Gočovskem vrhu so izkopali mnoge rimske gomile.

Osek, 482-122-80-30-12. Sr Maribor l. br. 27 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 7 km, du žel Maribor 27 km, žand zdr pt š žup Sv. Trojica v Slov. gor. 5 km, o 5 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas v v. delu občine, deloma po hribovitem svetu, ki je poraščen z mešanim gozdom, deloma pa vzdolž ban. ceste. Avtobusna zveza Maribor—Gornja Radgona. Kraj sestavljajo Mali in Veliki Osek, Kozarski vrh in Trotkovski vrh. Z. od vasi priteče s s. po ozki dolini Drvanja, ki žene več mlinov. Ob njej se odcepi ban. cesta proti Sv. Benediktu. Poljski sadeži ne zadostujejo za domače potrebe, sadjarstvo in vinogradništvo krijeta vsakoletni primanjkljaj. Lepi gozdovi dajejo les za prodajo (bukev, smreka in bor). V kraju lomijo kamen, ki je pripraven zlasti za izdelovanje stopnic. V kraju so našli rimske gomile z žarami in kamenite plošče za žrtvenike. Vas se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267, ko je tu stal strelski dvorec. Vas je tedaj štela samo 8 hiš.

Spodnja Senarska, 173-36-27-6-3. Sr Maribor l. br. 26 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 4 km, du žel Maribor 26 km, žand zdr pt š žup Sv. Trojica v Slov. gor. 1 km, o 2 km. Nm 230 m. Gručasta vas na rahlo dvignjenem svetu ob levem bregu Pesnice. Nizko gričevje s. od vasi je poraslo s šibkim gozdom. Skozi vas pelje ban. cesta od Sv. Trojice k Sv. Antonu. Kmetijstvo tvori glavno gospodarsko panogo domačinov, ki so priznani konjerejci. Obilno sadjarstvo in čebelarstvo. Trta se ne goji. Presežek poljskih sadežev prodajajo v Ptuj.

Spodnje Verjane, 26-7-6-0-1. Sr Maribor l. br. 27 km, so fin Sv. Lenart v Slov. goricah 7 km, du žel Maribor 27 km, žand zdr pt š žup Sv. Trojica v Slov. gor. 4 km, o 4 km. Nm 226 m. Manjša gručasta vas tik ob Drvanji v ravnini. Zvezo z Zg. Verjanami tvori obč. cesta, ki na s. (blizu Sv. Trojice) in na j. (pri Sp. Senarski) doseže ban. cesto Maribor—Gornja Radgona. Prevladuje živinoreja nad poljedelstvom (govedo marijadvorske pasme, konjereja v večjem obsegu). Vinska trta radi nizke lege ne uspeva. Sadjarstvo in gozd komaj za dom. Pač pa dostavljajo mlečne izdelke in perutnino na ptujski trg.

Zgornja Senarska, 227-47-30-10-7. Sr Maribor l. br. 24 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 3 km, du žel Maribor 24 km, žand zdr pt š žup Sv. Trojica v Slov. gor. 1 km, o 1 km. Nm 230 m. Gručasta vas j. od Sv. Trojice, ob stiku ban. cest Sv. Trojica—Ptuj in Senarska—Ivanjci—Gornja Radgona. Rahlo dvignjen prisojen svet ob levem bregu Velke, pred izlivom v Pesnico. Avtobusna zveza Gornja Radgona—Maribor. Ilovnata zemlja, rodnost srednja. Kmetijstvo in živinoreja. Sadje in perutnina za prodajo. Gozda malo. Primerno za ceneno letovišče. Trgovina in gostilna.

Zgornje Verjane, 180-39-10-20-9. Sr Maribor l. br. 26 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 7 km, du žel Maribor 26 km, žand zdr pt š žup Sv. Trojica v Slov. gor. 2 km, o 4 km. Nm ca 230 m. Leže vzdolž obč. ceste ob desnem bregu Drvanje, blizu sotočja z Ročico. Dolina, ki se tu močneje razširi in tvori prav za prav že s. zatok Pesniške doline, je močvirna, zato so hiše pomaknjene pod hrib, poraščen s šibkim gozdom. Dolino uporabljajo le za travnike. Ostalo kot Spodnje Verjane. Iz Zg. Verjan doma: Holz Vatroslav (1844—1914), književnik; Caf Oroslav (1814—1874), jezikoslovec.

Zgornji Porčič, 210-113-20-60-33. Sr Maribor l. br. 25 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 3 km, du žel Maribor 25 km, žand zdr pt š žup Sv. Trojica v Slov. gor. 3 km, o 3 km. Nm ca 330 m. Razloženo naselje na j. pobočju hrbta, med potokoma Ročico in Velko. Maloštevilne kmetije leže večinoma po obeh pobočjih, redkeje v dolini, po slemenu pa prevladujejo zidanice in viničarije. Dostop po obč. cesti I. reda le z vozom, do ban. ceste 0.5 km. Vinogradništvo, smotreno sadjarstvo, poljskih pridelkov občutno primanjkuje.

Občina Svečina

Preb. 1315, hiš 260, posest. 179, koč. 25, najem. 0. Površina 1965 ha: njiv in vrtov ca 750, trav. in paš. ca 390, vinogradov ca 375, gozdov ca 370, ostalo 80. Občina zavzema gorice s. od sotočja Vrtičkega potoka, Plintovca, Svečine in Slatine nad Zg. Sv. Kungoto. Na s. seže do drž. meje na Plačkem vrhu (504 m) in sosednjih višinah. Gorice so naseljene v obliki raztresenih domov z edino zgostitvijo v središču občine in župnije. Promet okrbuje do Gospejinega dvora ban. cesta II. reda, od tu pa se cepita subvencionirani obč. cesti proti Svečini in preko Plača ter drž. meje na Ernovž (Ehrenhausen) ob Muri. Zemlja je v dolini peščena, na višinah ilovnata. Poljedelstvo zadostuje za dom, glavni pridobitni vir pa tvorita vinogradništvo in sadjarstvo, znana so zlasti vina s Plača in Špičnika (traminec, burgundec in rizling). Zelo je razvito sadjarstvo z velikim izvozom jabolk v inozemstvo.

Ciringa, 170-30-25-0-0. Sr Maribor l. br. 16 km, so du žel Maribor 16 km, žand pTt Zg. Sv. Kungota 6 km, zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 8 m, o š žup Svečina 4 km. Nm ca 400 m. Raztresene kmetije z. od Plačkega vrha (504 m) tik pod drž. mejo ob obč. cesti, 2 km od ban. ceste. Hribovita lega; na prisojnih straneh uspeva vinska trta, razvito sadjarstvo. Zemlja rodovitna, polja donašajo za dom dovolj.

Plač, 248-40-25-0-0. Sr Maribor l. br. 17 km, so du žel Maribor 17 km, žand zdr fin š žup Sv. Jurij ob Pesnici 4 km, o 3 km, pTt Zg. Sv. Kungota 8 km. Nm 320—360 m. Raztresene kmetije na istoimenskem razglednem slemenu, ki se razprostira med Plintovcem in Svečino ter konča ob sotočju obeh imenovanih potokov. Hribovit teren sestoji iz apnencev, ki hranijo v sebi mnogo okamenin. Na v. pobočju šibek gozd, prisojna pobočja proti Svečini pa so v vinogradih in sadonosni-

kih. Dostop po ban. cesti Maribor—Zg. Sv. Kungota—Plački vrh (drž. meja). Izvoz sadja v inozemstvo, prodaja vina v Maribor. Poljedelstvo in živinoreja v skromnem obsegu.

Podgrac, 173-25-20-0-0. Sr Maribor l. br. 16 km, so du žel Maribor 16 km, žand pTt Zg. Sv. Kungota 5 km, zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 8 km, o š žup Svečina 4 km. Nm ca 420 m. Kraj leži v zgornji dolini potoka Plintovca ob ban. cesti, ki pelje proti drž. meji. Hribovita lega; kmetije leže raztresene deloma na jz. pobočju Plačkega vrha (504 m). Poljedelstvo in živinoreja manj pomembni. Prevladuje vinogradništvo in izvoz sadja.

Slatina, 92-18-13-2-0. Sr Maribor l. br. 18 km, so du žel Maribor 18 km, žand pTt Zg. Sv. Kungota 6 km, zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 8 km, o š žup Svečina 3 km. Nm ca 400 m. Kraj leži v sz. delu občine tik drž. meje. Samotne kmetije leže večidel vrh slemena, ostale pa po prisojnem pobočju, ki pada polagoma v Slatinski dol. Vinogradništvo in sadjarstvo. Poljedelstvo in živinoreja v manjšem obsegu. Dostop po obč. cesti z vozom, 4 km do ban. ceste.

Slatinski dol, 97-30-23-0-0. Sr Maribor l. br. 15 km, so du žel Maribor 15 km, žand pTt Zg. Sv. Kungota 6 km, zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 8 km, o š žup Svečina 3 km. Nm 320—340 m. Raztresene kmetije sz. od Svečine do drž. meje, v ozki dolini, po kateri teče potok Slatina in se izliva v Svečino. Obč. cesta ima pri Svečini zvezo z banovinsko. Sadjarstvo, vinogradništvo in živinoreja. Četrt ure od Zg. Sv. Kungote stoji na levi strani ceste gradič Gospejin dvor (Frauenhof), tudi grad grofa Bubna (sed. lastnika) imenovan. Grad je bil zgrajen v 1. pol. 18. stol. Marijin kamenit kip, vzidan na zunanji strani gradu, ima letnico 1738. Grad je bil do 1883 last grofov Friedrich. V gradu hranijo dragocene zbirke starinskih predmetov in umetnin (pohištvo, slike itd.). Veliko predmetov je že kupil ljubljanski muzej. Staro grajsko kapelo sv. Jožefa so podrli, pustili so samo presbiterij, ki tvori sedanjo malo kapelico. Baročni oltar je še iz prejšnje kapele.

Svečina, 280-43-33-0-0. Sr Maribor l. br. 15 km, so du žel Maribor 15 km, žand pTt Zg. Sv. Kungota 5 km, zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 9 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1848, 4 odd. SKJ s knjiž., PCMD s knjiž., Strel. druž., PJS, Prosv. d. Nm 290 m. Kraj leži v osrednjem delu občine v ozki dolini na sotočju Svečine in Slatine. Sestoji iz gručastega jedra in samotnih kmetij, ki so raztresene po prisojnih pobočjih. Dohod z vsemi vozili po subvencionirani obč. cesti. Avtobusna zveza Maribor—Svečina. Rodovitnost srednja. Žita in drugih poljskih sadežev pridelajo dovolj za dom. porabo. Živinoreja v manjšem obsegu. Glavni pridobitni vir tvorita vinogradništvo in sadjarstvo z znatnim izvozom. Kraj se prvič omenja že 1197. Pred in med svetovno vojno so se tu vršili hudi narodnostni boji med Slovenci in nemškutarji. Nacionalnega borca župnika Vida Janžekoviča so avstrijske oblasti med vojno internirale in zaprle.

Zgodovinsko pomemben je svečinski grad, ki stoji na malem hribu nad cerkvijo. Prvotni dvorec je Rajnpreht Cmureški, višji deželni sodnik, podaril 1174 sekovskemu avguštinskem samostanu. L. 1532. so Turki požgali in razrušili grad. Ostal je v ruševinah do 1629, ko so zgradili iz temelja sedanje poslopje (spominska plošča z latinskim napisom in letnico, vzidana nad portalom). L. 1808. je dobil grad reaktivirani benediktinski šentlambertski samostan na Zg. Štajerskem, ki ga še danes poseduje. L. 1893. so grad restavrirali. Grad je še v dobrem stanju. V njem je več lepih umetniških slik. Grajska kapela Marija Zell je bila zgrajena 1629. Na levi strani visi na zidu orginalna listina iz 1872, ki dovoljuje mašno licenco. V kapeli je pet slik iz 18. stoletja, delo menihov benediktincev. Slike predstavljajo biografije benediktincev. Župnija Svečina (dekanija Jarenina, škofija lavantinska) ima 1432 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja se prvič omenja 1197, ko jo je posvetil solnograški nadškof Adalbert III. Sedanjo stavbo so postavili 1652—1657, sedanji zvonik pa 1835 (letnica na stolpu). Sprva je bila cerkev podružnica jareninske prafare, iz katere pa se je izločila kot samostojna duhovnija že konec 12. stoletja (1197). L. 1278. je solnograški nadškof inkorporiral župnijo admontskemu samostanu. Ta je tu postavljal svoje duhovnike, dokler ni bil red 1782 ukinjen. Admontskemu samostanu je župnija še danes inkorporirana. L. 1787. se je izločila iz župnije novoustanovljena lokalija Sv. Jurij ob Pesnici in gornji del sedanje župnije Zg. Sv. Kungote. Cerkveno je pripadala župnija do 1787 solnograškim škofom, nato do 1859 sekovski in poslej lavantinski škofiji. Zelo stare so župnijske matrike: krstne od 1619, poročne od 1626 in mrtvaške od 1651. V župnišču hranijo župno kroniko (pričeta 1872).

Spičnik, 141-51-30-10-0. Sr Maribor l. br. 17 km, so du žel Maribor 17 km, žand zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 5 km, o 3 km, pTt Zg. Sv. Kungota 8 km, š žup Svečnica 3 km. Nm ca 350 m. Samotne kmetije v z. delu občine tik drž. meje; ob potoku Grušeni, ki odvaja vodo v Pesnico, stoji mlin. V kraj vodi obč. cesta, 5 km od ban. ceste pri Svečini. Dostop z vozom; hribovita lega. Ilovnata zemlja rodi dobro. Trta dobro uspeva, izvoz sadja v inozemstvo in nekaj živinoreje.

Vrtiče, 150-23-10-13-0. Po komasaciji iz 1936 je del te vasi pripadel obč. Svečina, večina pa je ostala pri obč. Sv. Kungota (gl. opis tam).

Občina Sv. Ana v Slov. goricah

Preb. 3186, hiš 565, posest, 412, koč. 167, najem. 1. Površina 3532 ha: njiv in vrtov ca 1040, trav. in paš. ca 1115, vinogradov ca 165, gozdov ca 1115, ostalo 97. Občina leži v skrajnem sv. delu sreza. Obsega 300—350 m visoko hribovito ozemlje med Ščavnico in Velko. Rahlo razgibane gorice tvorijo povirje več potokov, izmed katerih so najvažnejši: Ledineški potok, ki se izliva pri kraju Žice v Velko; Ročica, ki izvira pod Sv. Ano, teče vzporedno z Drvanjo in se pod Zg. Verjanami združi z njo; Drvanja, ki ima več izvirov ob glavnem grebenu v Bačkovi, teče mimo Sv. Benedikta in Sp. Verjan ter pri Derbetincih doseže Pesnico; končno Ščavnica, ki teče skozi s. del občine po precej široki in deloma zamočvirjeni dolini proti v. Nekaj nižinskega sveta je v sz. in j. delu. Vendar pa so nižine radi mokrih tal skoro neposeljene. Selišča, predvsem razložena in zaselki, leže na robovih, večinoma pa po slemenih gozdnatih goric. Zemlja, v dolini peščena, v višinah ilovnata, rodi precej dobro. Kmetje pridelujejo vse vrste žita. Živinoreja zadostuje za dom, nekaj govedi se proda v Gor. Radgono. Zelo prikladna tla za sadjarstvo. Izvoz žlahtnih jabolk v inozemstvo. Vinogradništvo razširjeno v jv. delu. Mešan gozd, pretežno za kurivo. Glavno prometno os predstavlja ban. cesta Sv. Lenart—Žerjavci—Zg. Cmurek, od nje se odcepi druga, ki vodi na v. po dolini Ščavnice. Zvezo med njima pa posredujejo obč. ceste.

Frole, 143-30-18-12-0. Sr Maribor l. br. 31 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 11 km, du Maribor-okol. 31 km, žand zdr Sv. Trojica v Slov. gor. 6 km, žel Pesnica 24 km, o 2 km, p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 2 km. Nm 320 m. Manjše razloženo naselje na levem bregu zg. Ročice, v. od Sv. Ane. Živinoreja in poljedelstvo. Dostop z vozom po obč. cesti 3.5 km od ban. ceste.

Kremberg, 166-34-20-14-0. Sr Maribor l. br. 32 km, so zdr fin Sv. Lenart v Slov. gor. 9 km, du Maribor-okol. 32 km, žand fin Zg. Cmurek 9 km, žel Gor. Radgona 15 km, o 1 km, p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 1 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje jz. od Sv. Ane. Domačije leže po slemenu med vinogradi in v ozkih dolinicah, po katerih tečejo pritoki Velke. V vas vodi obč. cesta, do ban. ceste 2 km. Peščena zemlja, rodnost bolj slaba, a za dom dovolj. Prodaja sadja, svinj in perutnine prekupcem. Vinski pridelek je šibek in se porabi doma.

Krihenberg, 116-26-15-11-0. Sr Maribor l. br. 30 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 10 km, du Maribor-okol. 30 km, zdr žand Gor. Cmurek 8 km, žel Pesnica 24 km, o 0.2 km, p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 0.2 km. Nm ca 350 m. Naselje v neposredni bližini obč. in žup. središča pri Sv. Ani. (Gl. opis Sv. Ane v Slov. gor.)

Ledinek, 330-66-48-18-0. Sr Maribor l. br. 30 km, so žand zdr fin Sv. Lenart v Slov. gor. 10 km, du Maribor-okol. 30 km, žel Maribor 30 km, o 2 km, p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 2 km. Nm ca 310 m. Razloženo naselje ob obč. cesti na podolgovatem hrbtu, ki se vleče med Ledineškim potokom in ban. cesto Sv. Lenart—Zg. Cmurek. Sleme poraslo z mešanim gozdom. Vinogradništvo neznatno. Na ilovnati zemlji uspevajo vse vrste žita, ki krijejo domače potrebe. Prodaja sadja, svinj in perutnine. Dostop po obč. cesti z vozom, do ban. ceste 1 km.

Lokavci, 312-50-36-14-0. Sr Maribor l. br. 35 km, so Sv. Lenart v Slov. gor. 13 km, du Maribor-okol. 35 km, žand zdr fin Zg. Cmurek 2 km, žel Št. Ilj v Slov. gor. 15 km, o 4 km, p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 4 km. Nm ca 400 m. Domovi leže raztreseni po ozkih hrbtih v goricah s. od zg. Ščavnice. V. pobočja pokriva mešan gozd, ki sega prav do Ščavnice. Dostop z vozom po obč. cesti, 4 km od ban. ceste. Poljski sadeži za dom. Živinoreja precej razvita. Glavni dohodek daje sadje. Vinogradništvo neznatno (15 hl). Les se porabi za drva in izdelavo desák.

Mali vrh, 86-19-12-7-0. Sr Maribor l. br. 28 km, so žand fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du Maribor-okol. 28 km, zdr Velka 9 km, žel Pesnica 26 km, o 2 km, p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 2 km. Nm 336 m. Manjša raztresena vas vrh slemena, ki se vleče jz. od Sv. Ane in se spušča polagoma v dolino Velke. Poljedelstvo, živinoreja, trgovina s sadjem. Dostop po obč. cesti, 1.5 km do ban. ceste Žerjavci—Zg. Cmurek.

Rožengrund, 307-49-37-12-0. Sr Maribor l. br. 33 km, so fin Sv. Lenart 11 km, du Maribor-okol. 33 km, žand zdr Zg. Cmurek 8 km, žel Gor. Radgona 16 km, o 3 km, p š žup Sv. Ana v Slov.

gor. 3 km. Nm 325 m. Razloženo naselje v goricah s. nad zg. Ščavnico, ob obč. cesti in kolovozih, ki vodijo proti j. in jz. v dolino Ščavnice. Sklenjen gozd (bukev in smreka) zavzema dobro tretjino površine. Dohod po obč. cesti, 2 km do ban. ceste. Vinogradov ni. Živinoreja in poljedelstvo. Prodaja sadja, svinj in perutnine.

Sv. Ana v Slov. goricah, 246-53-36-15-1. Sr Maribor l. br. 30 km, so žand fin Sv. Lenart v Slov. gor. 10 km, du Maribor-okol. 30 km, zdr Velka 8 km, žel Pesnica 23 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1800, 6 odd. Javna knjiž., Kmet. in gosp. nad. šola. SKJ, PCMD, PKR, PJS, Gas., Nm 355 m. Kraj leži na vzpetini j. nad dolino Ščavnice, deloma ob ban. cesti, deloma po bližnjih slemenih, pod katerimi izvira potok Ročica. Večji gozdni kompleksi. Ilovnata zemlja, rodnost srednja. Prebivalstvo goji mešano govedo in nekaj konj. Pridela se obilo dobrega sadja, ki gre večinoma v inozemstvo. Vinogradništvo na prisojnih pobočjih, letni pridelek do 120 hl. Prodaja svinj in perutnine domačim trgovcem. Gozd daje letno do 50 m^3 drv in desák. Kraj se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz 1265—1267. V vasi je tedaj stal strelski dvorec za obrambo proti Madjarom. Župnija Sv. Ana v Slov. goricah (dek. Sv. Lenart v Slov. goricah, škof. lavant.) ima 2570 duš. Župna cerkev sv. Ane. Prvotno leseno kapelo so zgradili 1654. Na mestu te kapele so 1693—1705 sezidali sedanjo stavbo. Sprva je bila cerkev podr. župnije Apače, iz katere se je izločila 1786 kot samostojna župnija. Cerkev je bila v 19. stol. dvakrat prenovljena; je prostorna svetla stavba, z vitkim visokim zvonikom. Dobra dela so veliki kipi svetnikov na glavnem oltarju in freske v stranski kapeli, ki jih je izvršil mariborski slikar Jožef Reitter. Blizu cerkve stoji kužno znamenje ali pomorski križ z napisom in letnico 1467. Od Sv. Ane doma: Perko Franc (1855—1931), dolgoletni zaslužni župan v Novem mestu; dr. Slebinger Janko (r. 1876), bibliograf, lit. zgodovinar, ravnatelj univ. knjiž. v Ljubljani.

Ščavnica, 772-129-101-28-0. Sr Maribor l. br. 33 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 13 km, du Maribor-okol. 33 km, zdr žand Gor. Cmurek 8 km, žel Gor. Radgona 12 km, o p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 2 km. Nm 240—270 m. Kraj tvorijo raztresene kmetije po zgornjem delu Ščavniške doline, kolikor je spada v ta srez. Dno doline je mokrotno, kulture in domovi bolj na obrobju. Na potoku mlini. Kmetijstvo, prodaja sadja (v inozemstvo), vina (120 hl), svinj, perutnine, jajc in drv. Dostop po ban. cesti Sv. Lovrenc—Gor. Cmurek.

Velka, 50-9-4-5-0. Sr Maribor l. br. 28 km, so žand fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du Maribor-okol. 28 km, zdr Gor. Cmurek 8 km, žel Pesnica 24 km, o 2 km, p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 2 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje na slemenu med Ledinekom in Sv. Ano. Sklenjen gozd. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja sadja. Dostop po obč. cesti 2.5 km od ban.

Zgornja Ročica, 302-59-40-19-0. Sr Maribor l. br. 31 km, so fin Sv. Lenart 10 km, du Maribor-okol. 31 km, žand zdr Sv. Trojica 8 km, žel Gor. Radgona 13 km, o 3 km, p š žup Sv. Ana 3 km. Nm ca 315 m. Razloženo naselje po slemenih na desnem bregu zg. Ročice. Dostop z vozom po obč. cesti, 2 km do ban. ceste. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja sadja. Vas se prvič omenja okoli l. 1200. kot last šentpavelskega samostana na Koroškem.

Žice, 356-61-45-16-0. Sr Maribor l. br. 26 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 6 km, du Maribor-okol. 26 km, žand Sv. Lenart 4 km, zdr Sv. Trojica 7 km, žel Maribor 26 km, o 2 km, p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 2 km. Nm ca 300 m. Skupina zaselkov in samotnih kmetij na levem bregu srednje Velke, ob ban. cesti Sv. Lenart—Gor. Cmurek. Vas obsega še naselji Črnetina in Kamenščak. V nižini peščena, više pa ilovnata zemlja rodi srednje. Živinoreja in poljedelstvo. Izvoz žlahtnega sadja. V zaselku Kamenščaku so odkrili rimski grob.

Občina Sv. Benedikt v Slov. goricah

Preb. 2003, hiš 467, posest. 254, koč 137, najem. 67. Površina 2248 ha: njiv in vrtov ca 790, trav. in paš. ca 700, vinogradov ca 100, gozdov ca 590, ostalo 68. Občina leži v osrednjem delu Slov. goric med Pesnico in Ščavnico s. od Sv. Trojice. Na s. sega do roba mokrotne zgornje Ščavniške doline, na j. pa obsega vse gričevje ob zgornji Drvanji in Ročici, ki izvirata daleč na s. blizu Ščavniške doline. Gospodarstvo ima iste značilnosti kot v ostalih Slov. goricah, le da stopi tu vinogradništvo v primeri z nekaterimi drugimi predeli precej v ozadje. Vendar se proda precej vina (rizling, muškat, silvanec). Mnogo je sadja, zlasti jabolka se stalno izvažajo v inozemstvo. Dohodke donašajo še živina in mlečni izdelki. Promet oskrbuje ban. cesta, ki vodi tod iz doline Ščavnice proti Sv. Trojici in Mariboru.

Bačkova, 267-58-42-16-0. Sr Maribor l. br. 33 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 13 km, du Maribor-okol. 33 km, žand zdr Gor. Cmurek 11 km, žel Pesnica 27 km, o 5 km, p š žup Sv. Ana v Slov. gor. 3 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje v hribovitem svetu med Sv. Ano in Žagajskim vrhom (282 m); na s. pada svet polagoma v dolino Ščavnice. Tu je povirje Drvanje in Ročice, dva manjša potoka pa tečeta proti s. v Ščavnico. Kmetijstvo za domače potrebe. Gozda je precej, zlasti v s. in j. delu. Les se porabi za drva. Dostop po obč. cesti z vozom. Do ban. ceste 5 km. Na posestvu Jakoba Lorbeka stoji kužno znamenje, pomorski križ, z letnico 1681 in z imeni tam pokopanih oseb.

Drvanja, 202-44-32-12-0. Sr Maribor l. br. 33 km, so du fin Sv. Lenart v Slov. gor. 10 km, žand zdr Sv. Trojica v Slov. gor. 8 km, žel Maribor 33 km, o š žup Sv. Benedikt v Slov. gor. 3 km, p Sv. Ana v Slov. gor. 4 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje vrh slemena, med dolinama Drvanje in Ročice. Prisojno pobočje, ki pada strmo v dolino Ročice, je poraslo deloma s trto, osojno, pokrito z manjšim gozdnim kompleksom, pada polagoma v dolino Drvanje. Poljski pridelki krijejo domače potrebe. Prodaja sadja. Vinogradništvo podrejenega pomena. Dovoz po obč. cesti z vozom, do ban. ceste 2 km. Na mestu sedanje Hafnerjeve hiše je nekdaj stal grad Drvanja (omenja se 1680). Okoli srede 19. stol. je razpadel. Na kugo, ki je l. 1618. morila okoli Negove in po benediški župniji, spominja še danes kameniti križ v Drvanji. Ima letnico 1618 in tri vdolbena imena tu pokopanih.

Ihova, 347-82-62-20-0. Sr Maribor l. br. 35 km, so žel Gornja Radgona 9 km, du Maribor-okol. 35 km, žand Zg. Cmurek 1 km, zdr Sv. Trojica 12 km, fin Sv. Lenart 13 km, o p š žup Sv. Benedikt v Slov. gor. 1 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje v hribovitem svetu j. od Ščavniške doline. Nekaj domov leži že na obrobju mokrotne doline in ob Ihovskem potoku. Poljedelstvo in živinoreja zadostujeta za dom. Izvažajo pa žlahtno sadje. Vinogradništvo podrejenega pomena, letni pridelek do 50 hl. Mešan gozd za kurivo in deske. Dostop v vas po ban. cesti Sv. Benedikt—Gor. Radgona. Blizu izvira Ihovskega potoka se nahaja preprosta zajeta ihovska slatina, ki vsebuje precej železa.

Ločki vrh, 121-28-10-10-9. Sr Maribor l. br. 29 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du žel Maribor 29 km, žand zdr Sv. Trojica 6 km, o p š žup Sv. Benedikt 2 km. Nm ca 300 m. Manjše naselje, ki ga tvori par domačij, raztresenih v. od Trotkove. Nekaj vinske trte in poljedelstvo. Odtod doma Kocbek Fran (1863—1929), naduč. v Gornjem gradu, ust. Sav. podr. SPD, plan. pisatelj.

Negovski vrh, 40-10-2-3-5. Sr Maribor l. br. 29 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du žel Maribor-okol. 29 km, žand zdr Sv. Trojica 8 km, o p š žup Sv. Benedikt 4 km. Nm ca 300 m. Leži sv. od Sv. Treh kraljev. Razloženo naselje po grebenu precej strmega s trto poraslega slemena, nekaj domačij pa leži niže ob obč. cesti. Dostop z vozom.

Obrat, 92-22-11-9-2. Sr Maribor l. br. 26 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du žel Maribor 26 km, žand zdr Sv. Trojica 6 km, o p š žup Sv. Benedikt 3 km. Nm ca 290 m. Razloženo naselje po slemenu med Drvanjo in Ročico sv. od Sv. Trojice. Po obč. cesti je 4—5 km do ban. ceste pri Sv. Trojici. Trta in sadje uspevata enako dobro. Poljedelstvo za silo. V vasi izvira »Trikraljevska slatina«.

Stara gora, 14-10-2-4-4. Sr Maribor l. br. 28 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du žel Maribor 28 km, žand zdr Sv. Trojica v Slov. gor. 6 km, o p š žup Sv. Benedikt 2 km. Nm ca 300 m. Kraj leži na slemenu j. od Trotkove na levem bregu Drvanje. Hiše so raztresene. Dostop po obč. cesti le z vozom.

Sv. Benedikt, 333-87-40-30-17. Sr Maribor l. br. 27 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du žel Maribor 27 km, žand zdr Sv. Trojica v Slov. gor. 6 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1784, 6 odd. Javna knjiž., SKJ, PJS, Gas., Prosv. d. Nm 244 m (pri cerkvi). Raztresena vas leži deloma v ozki dolini ob Drvanji, deloma po obrobnih pobočjih, poraslih s srednjemočnim gozdom. Pripada ji tudi še naselje Sp. Ročica v sosednji dolini proti z. Prometno zvezo tvori ban. cesta II. reda, ki vodi tod mimo od Sv. Trojice preko Ihove in Plitvičkega vrha na Gornjo Radgono. Ob Drvanji je več mlinov in parna žaga. Glavno gospodarsko panogo predstavlja poljedelstvo. Ilovnata zemlja rodi dovolj za dom. Stalen vir dohodkov daje živinoreja (prodaja govedi in masla) in sadjarstvo, saj prodajo letno do 40 vag. sadja. Nekaj obrti in trgovine. V vasi izvira slatina, ki jo pa uporabljajo samo domačini. V kraju so odkrili starejše hallstattske gomile z bronastimi predmeti. V rimski dobi je tod mimo vodila cesta iz Ptuja v Radgono. Ob njej so odkopali rimske grobove. Kužno znamenje iz 1532. Župnija Sv. Benedikt v Slov. gor. (dek. Sv. Lenart v Slov. gor., škof. lavant.)

ima 2570 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Benedikta. Prvotna zelo stara cerkev je bila zidana baje že 853, kar kaže napis in letnica nad portalom. L. 1050. so zgradili novo cerkev. Starodavna cerkvica kaže sledi mnogih prezidav (1758, 1835, 1886). Najstarejši deli so: romanski portal, ladja in presbiterij. Nizki, majhni, tristrano zaključeni presbiterij ima na zunanjščini opornike. Zanimiv je svod ladje, ki je okrašen z grbi in letnicami prezidav. Ob glavni ladji je prizidana enako dolga stranska ladja. Zelo star zvonik s polkrožnim tlorisom, ki je gotsko stiliziran, je bil 1821 renoviran. Veliki oltar z dobro sliko je iz 1761. Prvotno je bila cerkev podr. radgonske župnije. Stalnega duhovnika je imela gotovo že v 13. stol. V 14. stol. (1329) se že navaja kot župnija. Tu je bila zelo razširjena sekta skakačev, ki je sem prodrla iz sosednje Radehove. Cerkveno je pripadala župnija do 1787 solnograškim škofom, nato do 1859 sekovski in poslej lavant. škofiji. Sekovsko knezoškofijstvo je še do danes obdržalo patronatske pravice. — Od Sv. Benedikta doma: dr. P. Ploj Gotfrid (r. 1893), skladatelj.

Sv. Trije kralji, 59-15-8-4-3. Sr Maribor l. br. 29 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du žel Maribor-okol. 29 km, žand zdr Sv. Trojica 8 km, o p š žup Sv. Benedikt v Slov. gor. 4 km. Nm 293 m. Raztresena vas po hribovitem svetu ob levem bregu zg. Drvanje in ob ban. cesti. Vinogradništvo, poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja. Podružna cerkev sv. Treh kraljev je bila zidana v 1521—1588. Po tradiciji jo je dal zgraditi graščak pl. Kometer in nasledniki. Po drugi varianti so cerkev sezidali ogrski magnati v dobi, ko so ogrske meje segale do Sv. Benedikta. Cerkev je prostorna, gotska triladijska dvoranska stavba. Portali so gotski, od oken pa je ohranjeno v prvotni obliki le dno. Zunaj ima cerkev vitke opornike; stene stranskih ladij so v notranjosti razčlenjene s služniki, ki segajo do tal in nosijo svode. K s. strani presbiterija je prizidan mogočen štirikoten zvonik, na katerega se naslanja visok minaretni stolp. Veliki oltar je poznogotski.

Štajngrova, 160-36-12-15-9. Sr Maribor l. br. 29 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 10 km, du žel Maribor 29 km, žand zdr Sv. Trojica v Slov. gor. 8 km, o p š žup Sv. Benedikt v Slov. gor. 4 km. Nm 317 m. Leži s. od Sv. Treh kraljev. Razloženo naselje na širokem slemenu, ki ga pokriva mešan gozd zlasti na z. pobočju. Dostop po obč. cesti le z vozom.

Trotkova, 139-31-15-10-6. Sr Maribor l. br. 29 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du žel Maribor 29 km, žand zdr Sv. Trojica v Slov. gor. 6 km, o p š žup Sv. Benedikt 2 km. Nm ca 250 m. Leži deloma v ozki dolini v. od Drvanje, deloma po gričevju, čigar najvišji točki sta Ločki vrh in Mujhovec (313 m). Na prisojnih straneh nekaj vinogradov; prodaja sadja in perutnine. Dostop z vozom in avtom po obč. cesti, do ban. ceste 1 km.

Trstenik, 118-26-10-9-7. Sr Maribor l. br. 28 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 10 km, du žel Maribor 28 km, žand zdr Sv. Trojica v Slov. gor. 8 km, o p š žup Sv. Benedikt v Slov. gor. 4 km. Nm ca 300 m. Manjše razloženo naselje po pobočjih zložnega hriba s. nad Sv. Benediktom. Dostop z vozom po obč. cesti.

Ženjak, 84-18-8-5-5. Sr Maribor l. br. 29 km, so fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, du žel Maribor 29 km, žand zdr Sv. Trojica v Slov. gor. 6 km, o p š žup Sv. Benedikt 1 km. Nm ca 305 m. Razloženo naselje po slemenu jz. od Sv. Benedikta, med Drvanjo in Ročico. Po obč. cesti dostop le z vozom. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo.

Občina Sv. Jurij ob Pesnici

Preb. 1135, hiš 204, posest. 183, koč. 21, najem. 0. Površina 1196.70 ha: njiv in vrtov 261.50, trav. in paš. 319, vinogradov 122, sadovnjakov 130, gozdov 332, ostalo 32.2. Občina zavzema najvišji del doline Pesnice, ki še pripada naši državi, ter gorice in grape na njenih obeh straneh. Dolinsko dno je v travnikih in deloma v njivah, po goricah prevladuje vinograd in deloma gozd. Poljedelski donos je kljub dobri ilovnato peščeni zemlji dokaj skromen, važnejša je živinoreja (do 800 glav večinoma marijadvorske, manj simodolske) in sadjarstvo; do 120 vagonov prvovrstnega sadja gre letno v inozemstvo (Avstrijo, Nemčijo, Nizozemsko). Vinogradi dajejo letno do 800 hl vina, večina se porabi doma, nekaj gre v Maribor in v Ljubljano. Stranski dohodek iz svinjereje in perutninarstva. Tudi lesa se nekaj proda. Prometno je občina navezana na ban. cesto, ki vodi po dolini Pesnice navzgor in preko drž. meje v Lučane.

Grušena, 213-40-36-4-0. Sr Maribor l. br. 17 km, so du žel Maribor 17 km, žand zdr fin o š žup Sv. Jurij ob Pesnici 4 km, pTt Zg. Sv. Kungota 8 km. Nm 340—400 m. Razloženo naselje v hribovitem svetu s. od Sv. Jurija. Vzhodno gozdnato pobočje pada polagoma v dolino Grušene; po njej je speljana obč. pot. Dohod z vozom od Sv. Jurija; do drž. meje 4 km. Sončna lega izrabljena za številne vinograde in sadovnjake. Izvoz sadja in vina.

Jedlovnik, 202-32-32-0-0. Sr Maribor l. br. 16 km, so du žel Maribor 16 km, žand zdr fin o š žup Sv. Jurij ob Pesnici 3 km, pTt Zg. Sv. Kungota 4 km. Nm ca 360 m. Samotne kmetije v. od Sv. Jurija. Vaški potok goni žago in mlin. Po obč. cesti 3 km do ban. ceste, dostop z vozom. Vinogradništvo, živinoreja, prodaja sadja.

Jurski vrh (Sv. Jurij ob Pesnici), 296-41-31-10-0. Sr Maribor l. br. 15 km, so du žel Maribor 15 km, žand zdr fin o š žup v kraju, pTt Zg. Sv. Kungota 6 km. Šola ust. 1780, 4 odd. Javna knjiž. Kat. bralno d., SKJ, JS, PCMD, SVD, Strel. druž. Nm 307 m. Vas z jedrom pri župni cerkvi sv. Jurija leži v ozki dolini zg. Pesnice tik ob drž. meji; hiše so razvrščene večinoma po levem bregu, po katerem pelje ban. cesta Sv. Jurij ob Pesnici—Sv. Kungota—Maribor (avtobusna zveza). Nad dolino, zlasti proti j., se dvigajo strmi griči, porasli z lepim gozdom, in vinorodne gorice z razloženimi naselji (Jurski vrh v ožjem smislu). Tik pod mejo ob Pesnici mlin in žaga. Primerno za letovišče. Ilovnato-peščena zemlja rodi dobro. Živinoreja je močno razvita (večinoma marijadvorska pasma, manj simodolska). Večino živine prodajo. Prodaja sadja, čebelarstvo, vinogradništvo. Iz gozdov se izvaža gradbeni les in drva. V vasi je graščinica Anin dvor (last St. Terčelja) in sanatorij s parkom. Župnija Sv. Jurij ob Pesnici (dekanija Jarenina, škof. lavant.) ima 1135 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija se prvič omenja 1383. Novo gotsko cerkev so zgradili ali vsaj staro popolnoma prezidali 1520. Stavbo so v 17. stol. in 1855 prenovili, a je še dobro ohranila svoj gotski značaj. Presbiterij je nekoliko starejši od ladje. V notranjščini je cerkev zelo nizka in ima plitev rebrast svod; zunaj ima opornike. Prvotno je bila tu podr. svečinske župnije. Iz nje se je izločila 1787 kot lokalija, ki je bila že 1796 ukinjena. L. 1807. oz. 1811 so jo zopet obnovili in 1871 povzdignili v župnijo. Župnija je še danes inkorporirana admontskemu samostanu, ki je tu nastavljal v 1879—1905 svoje redovne duhovnike. Župna kronika od 1883 dalje. Tu sta rojena: Druzovič Hinko (r. 1873), glasbenik in dr. Kolarič Rudolf (r. 1898), prof., slavist.

Pesnica, 204-60-60-0-0. Sr Maribor l. br. 14 km, so du žel Maribor 14 km, žand zdr fin o š žup Sv. Jurij ob Pesnici 2 km, pTt Zg. Sv. Kungota 5 km. Nm ca 380 m. Obmejna vas, jz. od Sv. Jurija, med Pesnico in potokom Vršnikom, raztresena v deloma hriboviti legi, deloma v ozki dolini. Ban. cesta, avtobusna zveza z Mariborom. Poljedelstvo in živinoreja le za dom, vinogradništvo in sadjarstvo.

Vršnik, 220-31-24-7-0. Sr Maribor l. br. 14 km, so du žel Maribor 14 km, žand zdr fin o š žup Sv. Jurij ob Pesnici 2 km, pTt Zg. Sv. Kungota 5 km. Nm 320 m. Raztreseno naselje v ozki dolini istoimenskega potoka, deloma ob obč. cesti, deloma na prisojnem pobočju precej pogozdenega hriba Vršnika (465 m). Dohod z vozom po obč. cesti, 5 km do ban. ceste. Sadjarstvo, vinogradništvo in živinoreja. Poljedelstvo skromno.

Občina Sv. Križ nad Mariborom

Preb. 1059, hiš 162, posest. 93, koč. 12, najem. 18. Površina 2980.79 ha: njiv in vrtov 405, trav. in paš. 820.50, vinogradov 64.50, gozdov 1573.84, ostalo 116.95. Občina zavzema hribovito ozemlje v jv. delu Kozjaka, ki ga Pohorci imenujejo Kobansko, prebivalce pa Kobance. Tu ni nikakih strnjenih naselij, prevladujejo samotne kmetije, ki leže na sončnih pobočjih nad strmimi jarki. Slemena pokriva večinoma močan gozd. Medtem ko se je večina krajev v Dravski dolini razvila pri mlinih in žagah ob dolnjih potokih, so se na Kozjaku na najizrazitejših in središčnih vrhovih iz kmetij razvila najprej cerkvena in nato upravna središča, kot na pr. Sv. Križ. Zemlja je pretežno ilovnata, rodovitnost srednja. Prebivalstvo se v glavnem bavi s poljedelstvom in z živinorejo. Močen vir dohodkov dajejo bujni gozdovi (smreka, bukev, kostanj).

Slemen, 263-44-25-5-6. Sr Maribor l. br. 16 km, so du žel Maribor 16 km, žand zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 10 km, o š žup Sv. Križ 8 km, pTt Zg. Sv. Kungota 13 km. Nm 400—800 m. Predel samotnih kmetij v hribovitem terenu med potokoma Bistrico in Bresternico. Najvišja točka je Zavcarjev vrh (904 m) z lepim razgledom. H kmetijam vodijo obč. pota, do ban. ceste ca 6 km. Dohod le z vozom. Zemlja rodi rž, ajdo in krompir. Znatno čebelarstvo. Glavni dohodek daje gozd, iz katerega dobi kmet drva, hlode, deske in oglje. Vinogradov ni več.

Sv. Križ, 401-65-30-5-3. Sr Maribor l. br. 16 km, so du žel Maribor 16 km, žand zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 4 km, o š žup

v kraju, pTt Zg. Sv. Kungota 5 km. Šola ust. 1810, 3 odd. Javna knjiž., šol. oder, gospod. nad. š. (5 mes.). PJS, Strel. druž., Bralno d. Nm 582 m. Raztresena vas, nedaleč od drž. meje. Jedro naselja tvori cerkev (poleg nje stoji spomenik v vojni padlim) in nekaj hiš, ki leže na prostranem, golem vrhu. Ostale kmetije so raztresene po prisojnih obronkih in pobočjih. K Sv. Križu spadata tudi naselji Gaj in Žunkov vrh. Večji gozdni kompleksi. K Sv. Križu vodijo obč. poti, važna je zlasti cestna zveza Selnica—Sv. Križ. Do ban. ceste je 9 km. Zemlja rodi večinoma bolj slabo, glavni pridelek tvori pšenica, koruza in krompir. Vinogradništvo povoljno, svetokriško vino je znano pod imenom »kozječan« in se prodaja v Maribor, istotako sadje. Pomembno je gozdarstvo. Nepregledni gozdovi pridobivajo na ceni. Domača obrt: izdelki iz ovčje volne, a le za dom. Kraj se odpira tudi tujskemu prometu (markirana pot iz Maribora preko Sv. Vrbana, 3 ure). Zelo ugodni tereni za zimski šport. Župnija Sv. Križ (dek. Maribor l. br., škof. lavant.) ima 850 duš. Župna cerkev sv. Križa je bila zidana najbrž 1493. L. 1769. je cerkev pogorela, na kar so jo restavrirali. Povečali so cerkev 1884. Prvotno je bila podr. pražupnije Kamnice. Iz nje se je 1786 izločila kot lokalna kapelanija. Odtod doma: prof. Franc Hauptmann (1847—1925), šolnik in pedagoški pisatelj.

Šober, 395-53-35-2-9. Sr Maribor l. br. 8 km, so du žel Maribor 8 km, žand zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 8 km, o š žup Sv. Križ 4 km, pTt Zg. Sv. Kungota 6 km. Nm ca 580 m. Samotne kmetije v hribovitem terenu, največ po posameznih vrhovih; med njimi je najvišji Sv. Vrban (595 m), kamor drži markirana pot iz Maribora (1½ ure, lepo razgledišče, gostilna s prenočiščem). Strma pobočja hribov pokriva močan gozd in redki vinogradi. Kmetijstvo in gozdarstvo. Podr. cerkev sv. Vrbana, varuha in zaščitnika naših vinogradnikov. Prvotno cerkvico so zgradili v 16. stol. V dobi jožefinskih reform so jo zaprli, na kar je razpadla. Sedanjo stavbo so sezidali v 1855—1860.

Občina Sv. Kungota

Preb. 1244, hiš 244, posest. 182, koč. 62, najem. 0. Površina 1501 ha: njiv in vrtov ca 490, trav. in paš. ca 325, vinogradov ca 210, gozdov ca 315, ostalo 161. Občina je po rekomasaciji iz 1936 nenavadno majhna in obsega dolino Pesnice pri Zg. Sv. Kungoti. Tu se steka v Pesnico na s. dolina Svečine, v katero se malo više združujejo Vrtički potok, Plintovec in Svečina. Gorice na s. so še močno vinorodne, na j. pa so že močneje porasle z gozdom in tvorijo prehod v sosednji sredogorski Kozjak. Naselja so na široko razložena z izjemo središča pri Zg. Sv. Kungoti. V gospodarstvu prevladujejo živinoreja (marijadvorska pasma), sadjarstvo (z velikim izvozom v inozemstvo) in vinogradništvo. Naravno središče občine, pa tudi širše okolice, je na sotočju pri Zg. Sv. Kungoti, kjer se od ban. ceste Maribor—Lučane odcepi ban. cesta proti Svečini in Plaču. Z Mariborom obstaja avtobusna zveza.

Kozjak, 497-93-60-33-0. Sr Maribor l. br. 12 km, so du žel Maribor 12 km, žand o pTt š žup Zg. Sv. Kungota 4 km, zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 6 km. Nm ca 400 m. Raztreseno naselje v hribovitem ozemlju j. od Zg. Sv. Kungote. Vzhodna pobočja porasla z močnim gozdom, prisojna pobočja s trto in sadovnjaki. Ilovnata zemlja. Vinogradništvo, sadjarstvo in živinoreja. Dostop po ban. cesti Maribor—Zg. Sv. Kungota, od katere se odcepi več obč. potov. Ob Pesnici graščina »Dolga dolina« (Langental). Grad je bil sezidan 1730 in se je imenoval Wissiakhof. Bil je last rodbine Khern. L. 1764. ga je dobil v last Kajetan pl. Langental, ki je sezidal sedanje grajsko poslopje. Pozneje je prehajal večkrat iz rok v roke. Sedanji njegov lastnik je Milan Petrović iz Krapine. V gradu je bil nekdaj sedež sodišča z velikimi zapori. Na starodavni, nad 500 let stari lipi, ki je stala poleg gradu do 1934, so nekdaj obešali na smrt obsojene. Deset minut od ceste Maribor—Svečina stoji na majhnem gričku na levi strani v gozdu skrit grad Sv. Jurij, tudi Kozjak in po sedanjem lastniku Pachtov grad imenovan. Stari grad je bil zgrajen okoli 1870, novi, sedanji v 1908—1912. Prvotno je bil last grofice Orsay. Grad je krasno opremljen, hrani mnoge starinske znamenitosti: stare slike francoskih umetnikov, med njimi nekaj originalov. Pri gradu je kapelica sv. Barbare, zgrajena 1908; ima mašno licenco.

Plintovec, 271-46-40-6-0. Sr Maribor l. br. 13 km, so du žel Maribor 13 km, žand o pTt š žup Zg. Sv. Kungota 2 km, zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 5 km. Nm 360—390 m. Razloženo naselje sv. od Zg. Sv. Kungote na gričevju, ki je večinoma golo; gozda je zelo malo. Z. pod Plintovcem po dolini pelje ban. cesta Sv. Kungota—Plački vrh (drž. meja). Obč. pot je zvezana z ban. cesto Svečina—Sv. Kungota—Maribor. Prevladujeta vinogradništvo in sadjarstvo nad poljedelstvom in živinorejo.

Vrtiče, 140-35-22-13-0. Sr Maribor l. br. 15 km, so du žel Maribor 15 km, žand pTt Zg. Sv. Kungota 6 km, zdr Sv. Jurij ob Pesnici 8 km, fin Št. Ilj 6 km, o 6 km, š žup deloma Svečina in Zg. Sv. Kungota 2—4 km. Nm ca 350 m. Raztresene kmetije v dolini Vrtičkega potoka in po obeh pobočjih, večidel na desnem bregu vrh kopastega slemena. Dohod po ban. cesti do Zg. Sv. Kungote, od tu dalje po obč. Pridela se mnogo vina, ki se deloma proda, prav tako sadja. Poljedelstvo in živinoreja v manjšem obsegu. Del vasi (23 hiš) spada v obč. Svečina.

Zgornja Sv. Kungota, 336-70-60-10-0. Sr Maribor l. br. 12 km, so du žel Maribor 12 km, žand o pTt š žup v kraju, zdr fin Sv. Jurij ob Pesnici 5 km. Šola ust. 1813, 3 odd. Javna knjiž., Kmet. gosp. nad. š., Prosv. d., PCMD, Gas. Nm ca 280 m. Gručasta vas z jedrom krog farne cerkve ob ban. cesti v razširjeni dolini Pesnice, ki dobi tu s s. Svečino. Zavarovana sončna lega. Poljedelstvo, živinoreja v večjem obsegu (do 700 glav govedi, večina gre naprodaj). Vinogradništvo (600 hl letno), sadjarstvo (do 80 vagonov sadja za inozemstvo). Avtobusna zveza Maribor—Svečina in Maribor—Sv. Jurij ob Pesnici. Ne daleč od cerkve graščina barona Egra. Župnija Zg. Sv. Kungota (dek. Maribor l. br., škof lavant.) ima 1137 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Kungote. Prvotna cerkev je bila zidana domnevno že 1267. Prvič se omenja 1391 in nato 1416. Pozneje (v 18. stol.) so cerkev večkrat prezidali in povečali, tako da je od prvotne arhitekture ostalo le malo. S prizidavo stranskih kapelic je dobila obliko križa. Zanimiva sta lep baročni veliki oltar in starinski kelih iz 1655. V zunanjo steno je vzidan rimski kamen iz belega marmorja, predstavljajoč glavo boga Bakha, pokrito s frigijsko tiaro. Na obeh straneh sta po dva mirujoča leva. V notranjo steno je vzidan reliefni kamen z dvema figurama. Cerkev je bila prvotno podr. kamniške prafare. L. 1761. je bila ust. lokalna kapelanija, ki so jo 1822 povzdignili v župnijo. Na tzv. »Kalvariji« stoji 18 m visoki križ, postavljen v spomin na 1900 letnico Kristusove smrti. Kužno znamenje je iz 1532.

Občina Sv. Lenart v Slov. goricah

Preb. 1383, hiš 240, posest. 40, koč. 44, najem. 118. Površina 891.81 ha: njiv in vrtov 367, trav. in paš. 363, vinogradov 7, gozdov 114.03, ostalo 44.78. Občina zavzema položne terase in obronke goric s. od Pesnice. Tu se v široko Pesniško dolino odpirata dolini Velke in Globovnice. Vinogradi se umaknejo njivam, travnikom in gozdu. Razlika se kaže tudi v naseljih, ki niso razložena po slemenih, temveč so strnjena in ležijo na nižjih vzpetinah ob glavnih prometnih žilah nad Pesniško dolino. Doline ob potokih, zlasti pa ob Pesnici, so mokrotne, deloma zamočvirjene, ob bregovih porasle z vrbovjem in jelševjem. Zemlja je večinoma ilovnata, v s. in sv. delu peščena, rodovitnost dobra. Glavna zaposlitev prebivalstva (poleg uradništva in obrtnikov) je v poljedelstvu in živinoreji. Večina orne zemlje v višjih legah je v njivah, v dolini pa so travniki in pašniki. V živinoreji prevladuje marijadvorska pasma. Veliko važnost polagajo na sadjarstvo: gojijo predvsem žlahtna jabolka za izvoz (do 20.000 kg letno) in slive, ki se porabijo za žganje. Vinski pridelek neznaten. Od stranskih, toda rednih dohodkov je treba omeniti prodajo svinj, perutnine in jajc; pretežna večina gre na mariborski trg. Prometne zveze so odlične: občino prepreza cel niz ban. cest, ki se stekajo od vseh strani pri Sv. Lenartu. Glavna žila je Maribor—Sv. Lenart—Gornja Radgona, na j. gre cesta na Ptuj, na s. pa dve in sicer gre ena skozi Jurjevski dol mimo Marije Snežne v Zg. Cmurek, druga preko doline Velke in Ščavnice tudi na Zg. Cmurek. Ni čuda, da sta v območju dveh važnih prečnih prehodov preko Slov. goric, ki se tu stekata v važno podolžno črto ob Pesnici, vzrasli v neposredni bližini dve trški naselji (Sv. Lenart in Sv. Trojica). V srednjem in novem veku je ozemlje te občine pripadalo sodni in davčni oblasti hrastovške graščine.

Spodnji Porčič, 308-61-22-17-7. Sr Maribor l. br. 24 km, so fin o Sv. Lenart v Slov. gor. 3 km, du žel Maribor 24 km, žand zdr pt š žup Sv. Trojica v Slov. gor. 1 km. Nm 240 m. Leži sz. od Sv. Trojice na j. podanku slemena med Ročico in Velko. Del vasi se nahaja v strnjeni obliki ob ban. cesti Sv. Lenart—Gornja Radgona, ostale hiše pa leže raztresene po vinorodnem pobočju. Kraj obsega tudi naselji Mali Porčički vrh in Porčičko vas. Kmetijstvo, prodaja vina. Dvakrat dnevno avtobusna zveza. Na posestvu Karla Fekonja je nekdaj stal gradič »Unter Burgstall«, last rodbine pl. Stubenberg.

Sv. Lenart v Slov. gor., trg, 733-106-15-21-86. Sr Maribor l. br. 20 km, so žand zdr fin o pTt š žup v kraju, du žel Maribor 20 km. Šola ust. 1783, 7 odd. Obrtna nad. š., Mešč. šola, ust. 1922, 4 odd. SKJ, PCMD, PRK, PJS, Gas., Kat. prosv. d. »Zarja«, Protitub. liga, Olepšev. in tujsko prom. d., 2 zdrav-

nika, 2 odvetnika, elektrarna. Nm 259 m. Trg leži na položnem griču (terasi) s. od Pesniške doline. Na z. strani se spušča grič v dolino Globovnice, ki jo pokriva Črni les, na v. pa v dolino Velke, ki teče preko travnikov in pašnikov ter jih od časa do časa poplavlja. Jedro trga, glavni tržni prostor, je postavljeno od s. proti j., pravokotno na cesto Maribor—Gor. Radgona. Sv. Lenart je važno cestno križišče proti Mariboru, Ptuju, Gor. Radgoni, Zg. Cmureku in Sv. Ani. Štirikrat dnevno avtobusna zveza z Mariborom in enkrat z Gor. Radgono. V trgu samem prevladujejo uradniki, obrtniki in trgovci. Kmetje se bavijo s poljedelstvom, živinorejo in prodajo sadja. Važen je tujski promet (gostilne s tujskimi sobami). Tovarna usnja.

Prazgodovinske in rimske najdbe. V srednjem veku se je razvila naselbina najbrž v 11. stol., ko so deloma prenehali madjarski napadi. V 2. pol. 15. stol. je vas dobila od Friderika III. (1433—1493) trške pravice. Trški sodnik se prvič omenja 1528. Volili so ga obvezno vsi tržani, nakar ga je potrdil hrastovški graščak, ki mu je bil trg podrejen. Sodnik je moral priseči po obrazcu, ki je bil že od 1787 v slovenskem jeziku. Trško sodstvo je prenehalo 1849, ko je prešlo na okrajno sodnijo. Tržani so imeli tudi svoj, še danes ohranjeni rotovž, ki so ga pozidali 1675, ter tudi svoj meščanski špital, ki ga je 1625 ustanovil trški sodnik Maks Pernhart. Ko je hiralnica pogorela, jo je nanovo sezidal Erazem grof Herberstein († 1691) in pomnožil ustanovni sklad. Špital je stal pred trgom ob cesti na Hrastovec. Glavni vir dohodkov tržanov je bil tedenski tržni dan in 7 sejmov na leto. Turki so požgali in razdejali trg 1532 in ponovno 1535. Tedaj so razrušili tudi stari grad, ki je po tradiciji stal nad trgom. Kužno znamenje na trgu spominja na kugo iz 1532. V dobi narodnega preporoda in borbe za slovensko upravo so v trgu ustanovili 1871 Slovensko društvo. Šola je obstajala že pred 1759. Na nekdanjo slavno preteklost trga še danes spominjajo tudi starinski predmeti, ki jih hranijo v rotovžu. Tu sta dve sodni palici, 1 m dolga lesena roka, ki drži meč z inicijali F. I. (Franc I.), znak lastnega sodstva in sejmske zaščite. Tu hranijo tudi starodavno sliko sv. Lenarta, volilne žare, t. j. večji cinkov vrč z letnico 1664 in dva manjša, dalje sejmske privilegije itd. Na koncu trga ob križišču ceste proti Sv. Juriju in Sv. Trojici stoji veliko trioglato zidano znamenje s kamenitim križem na vrhu. Zgoraj so podobe sv. Lenarta, sv. Florijana in sv. Notburge, spodaj pa Kristus na križu, Mati božja in sv. Jožef. Ta sodnijski, »gerihtni« križ imenovan, spominja na morišče hrastovške sodnije. Tu so namreč na smrt obsojeni opravili svojo zadnjo molitev, ko so jih peljali na morišče k Velki. Zato se tudi še danes most čez Velko imenuje sodnijski ali »gerihtni« most. Znamenje je 1813 popolnoma razpadlo, zato so ga 1814 restavrirali, poslikali, in obdali z ograjo. L. 1925. so ga popravili in slike obnovili.

Župnija Sv. Lenart v Slov. gor. (dek. v kraju, škof. lavant.) ima 3012 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lenarta stoji nad spodnjim delom trga. Prvotna cerkev ozir. kapela je bila zidana že v 12. stol. Prvič se omenja šele 1203. Novo cerkev so zgradili 1445. Visoka impozantna stavba je zgrajena v poznogotskem slogu ter ima 5 baročnih oltarjev z dobrimi slikami. Cerkev ima opornike, gotsko profilirani slavolok, gotska okna, kjer je pri nekaterih še ohranjeno krogovičje, in znamenit rebrast svod v presbiteriju in ladji. V presbiteriju so stene razčlenjene s polstebri brez baz in kapitlov, v ladji pa z vitkimi pilastri, h katerim so prislonjeni tričetrtinski krožni stebri z bazami. V novejšem času je bila notranjščina cerkve prenovljena; novejši sta tudi obe stranski kapeli. V turški dobi so cerkev obdali z močnim taborskim obzidjem, ki so ga 1818 deloma porušili, na s. strani pa je deloma še ohranjeno. V cerkvi so imeli svojo rodbinsko grobnico grofje Herbersteini. V cerkvenem tlaku je še vidna njihova plošča, v zidu na zunanji strani pa grbi. Prvotno je bila cerkev podr. jareninske prafare, s katero vred je bila 1135 inkorporirana admontskemu samostanu, ki je ohranil do danes patronatske pravice. Vikariat je bil ustanovljen pred 1237, a 1580 so ga povzdignili v župnijo. Iz župnije sta se izločili fari Sv. Jurij v Slov. gor. (1784) in Sv. Trojica (1787). Cerkveno je pripadala župnija do 1787 solnograškim nadškofom, nato do 1859 sekovski in poslej lavantinski škofiji. Zavetniške pravice nad cerkvijo so imeli hrastovški graščaki. Župne matrike segajo celo do 1629 nazaj. V reformacijski dobi se je v trgu zelo razširil Lutrov nauk. Trškega župnika Morenusa so 1600 osumili, da je pripadnik te vere. Podpiral ga je hrastovški graščak Herberstein. L. 1607. so ga z vojaško silo izgnali. Med tržani se je posebno razvila sekcija skakačev ali bičarjev, ki so imeli v sosedni Radehovi svojo glavno postojanko. Od Sv. Lenarta doma: dr. Morocutti Camillo (r. 1893), ženevski zastopnik nemške manjšine za Slovenijo; dr. Spitzy Ivan (r. 1872), znamenit ortoped na Dunaju.

Sv. Trojica v Slov. gor., trg, 342-73-3-6-25. Sr Maribor l. br. 26 km, so fin o Sv. Lenart v Slov. gor. 4 km, du žel Maribor 26 km, žand zdr pt š žup v kraju. Šola ust. 1870, 5 odd. SKJ, PRK, PJS, PCMD, Čitalnica, Gas., zdravnik. Nm 287 m. Trg leži ob ban. cesti Maribor—Gor. Radgona vrh vzvišenega griča, na katerem se dviga znana romarska cerkev sv. Trojice, vidna daleč naokoli. V. stran slemena, ki pada polagoma v dolino Ročice in Drvanje, je pogozdena, zapadna, ki se spušča v dolino Velke, pa je pokrita v nižjih predelih s travniki in pašniki, v višjih pa z njivami. Proti j. skozi trg vodi ban. cesta proti Ptuju in proti Sv. Antonu. Avtobusna zveza z Mariborom in z Gor. Radgono. Del trškega prebivalstva se peča s trgovino in obrtjo, drugi pa s kmetijstvom. Trgovina s sadjem. Prodaja perutnine in svinj v Maribor. Tovarna usnja. Gostilne s tujskimi sobami. Znamenita božja pot, obiskana zlasti od Prekmurcev. Kraj se je prvotno imenoval Porčki vrh in je šele kasneje po cerkvi sv. Trojice dobil svoje današnje ime. Vas je bila 1872 povzdignjena v trg. Župnija Sv. Trojica v Slov. gor. (dek. Sv. Lenart v Slov. gor., škof. lavant.) ima 1811 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Trojice. L. 1631. je bila na griču »Gradišču« (Purgstallberg) zgrajena prva lesena kapela, posvečena sv. Duhu. Že v 1636—1643 so pozidali pravo cerkev in jo posvetili presveti Trojici. Rodbina pl. Stubenberg, lastnica cmureške graščine in krajev pri Sv. Trojici, je 1662 poklicala redovnike avguštince in jim 1663 izročila cerkev v oskrbo. Redovniki so cerkev prenovili in 1689 sezidali poleg nje samostan. V 1735—1740 so cerkev povečali in predelali v krasnem baročnem slogu. Veličastna, krasna cerkev s tremi stolpi je dobila priimek »slovenski Jeruzalem«. Cerkev je kmalu zaslovela kot božja pot. L. 1693. sta grof Ferdinand Trautmannsdorf in žena Marija sezidala loretsko kapelo, v kateri je bila grobnica oo. avguštincev. Radi premajhnih dohodkov in radi prepovedi božje poti za Jožefa II., so oo. avguštinci 1811 sami zapustili samostan. Samostansko premoženje je pripadlo verskemu skladu, ki je prevzel tudi patronatske pravice. Dotedanja podr. župnije Sv. Lenarta je bila 1787 povzdignjena v župno cerkev. Od 1812—1854 so župnijo upravljali svetni duhovniki, 1854 pa je bila izročena frančiškanom. Od 1900 pripada samostan slovenski provinciji Sv. Križa. Cerkev so v 1883—1884 fresko poslikali Jakob Brollo ter Ožbald in Egidij Bierti. Baročni oltarji so iz 2. pol. 18. stol.; oltarna arhitektura je iz stuke in posnema marmor. Od Sv. Trojice doma: p. Landergott Emerik (r. 1872), zgodovinar trojiške cerkve in samostana; dr. Vogrin Lovro (1810—1869), prof. bogosl., Ilirec.

Občina Sv. Marjeta ob Pesnici

sedež Pernica

Preb. 2138, hiš 386, posest. 220, koč. 94, najem. 75. Površina 2437.75 ha: njiv, vrtov in sadovnjakov 822, trav. in paš. 1060, vinogradov 190, gozdov 293.53, ostalo 72.22. Občina se razprostira v jz. delu Slov. goric na obeh bregovih Pesnice, ki teče po zamočvirjeni dolini. Iz stranskih ožjih dolin dobi Pesnica več dotokov, in sicer na levem bregu: Gačnik, Velimlje, kakor se imenuje združena struga Jareninskega in Vukovskega potoka, Jakobski potok. Gorice na levem bregu Pesnice se vrstijo druga za drugo od sz. proti jv. v višini 350—370 m. Z desne sprejme Pesnica edini večji potok Črnec. Ravnina je neposeljena. Naselja so nanizana deloma na robovih ob banovinski cesti, večidel pa so razložena po slemenih goric. Prisojne strani so porasle z vinsko trto, sklenjenega gozda je bolj malo. V višjih predelih ilovnata, v nižini peščena zemlja rodi dobro. Pridelek žita krije domače potrebe, nekaj ovsa celo oddajo. Travniki in pašniki v dolinah omogočajo živinorejo v večjem obsegu. Mlečnih izdelkov gre precej na mariborski trg. Najbolj donosna sta vinogradništvo in sadjarstvo. Dobre $^{4}/_{5}$ vinskega pridelka prodajo v Maribor, mnogo prvovrstnega sadja (zlasti žlahtna jabolka) pa izvažajo v Nemčijo in Avstrijo. Promet oskrbujeta ban. cesti Maribor—Gor. Radgona (avtobusna zveza) in Maribor—Sv. Jurij v Slov. goricah—Marija Snežna—Gor. Cmurek s številnimi obč. cestami. Občina je gospodarsko usmerjena na Maribor.

Dragučova, 377-64-22-17-25. Sr Maribor l. br. 9 km, so du zdr fin Maribor 9 km, žand o pt š žup Sv. Marjeta ob Pesnici 1 km, žel Pesnica 5 km. Nm 260—370 m. Razloženo naselje po goricah j. nad Pesniško dolino, od v. Košakov tja do Pernice. Prisojna pobočja porasla s trto, osojna pokriva gozd. Pod s. pobočjem teče vzporedno s Pesnico potok Črnec, ki se pri Sv. Marjeti združi s Pesnico. Dolina je mokrotna, pokrita s travniki. Ob njenem robu vodi ban. cesta, do nje je možen dostop po obč. poteh z vozom. Poljedelstvo, vinogradništvo,

živinoreja in sadjarstvo. Vas se prvič omenja v zač. 12. stol., ko jo je grof Eng. Spanheim odstopil šentpavelskemu samostanu.

Grušova, 158-20-10-3-5. Sr Maribor l. br. 12 km, so du zdr fin Maribor 12 km, žand o pt š žup Sv. Mareta ob Pesnici 2 km, žel Pesnica 11 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje v skrajnem v. delu občine, na s. pobočju z gozdom poraslega razglednega Huma (424 m), na razvodju Drave in Pesnice. Na Humu več kamnolomov. Dostop po obč. cesti z vozom, do ban. ceste 3.5 km. Glavni poudarek gre vinogradništvu in sadjarstvu. Prodaja vina, sadja, prašičev in perutnine v Maribor.

Koprivnik, 34-9-5-3-1. Sr Maribor l. br. 12 km, so du zdr fin Maribor 12 km, žand o pt š žup Sv. Marjeta ob Pesnici 1 km, žel Pesnica 9 km. Nm ca 320 m. Manjše razloženo naselje na j. delu slemena med Jakobskim potokom in Velimljem. Dostop po obč. cesti z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja vina, sadja in perutnine v Maribor.

Ložane, 182-29-12-10-7. Sr Maribor l. br. 11 km, so du zdr fin Maribor 11 km, žand o pt š žup Sv. Marjeta ob Pesnici 2 km, žel Pesnica 9 km. Nm 250 m. Gručasta vasica na j. robu Pesniške doline, ob ban. cesti Maribor—Sv. Lenart; nekaj kmetij na položnem pobočju z redkim gozdom. V nižini poljedelstvo in živinoreja, po pobočjih vinogradi. Avtobusna zveza Maribor—Gor. Radgona. Pod vinogradom posestnika Šepca so razvaline stare kapele.

Močna, 216-32-19-11-2. Sr Maribor l. br. 15 km, so du zdr fin Maribor 15 km, žand o pt š žup Sv. Marjeta ob Pesnici 4 km, žel Pesnica 12 km. Nm 250—320 m. Leži na j. pobočju hriba med Jakobskim in Partinjskim potokom, deloma ob ban. cesti Maribor—Sv. Lenart. Jz. del slemena pokriva bukov in smrekov gozd, po prisojni rebri nad Jakobskim potokom pa so razvrščeni vinogradi. Orna zemlja v nižjih legah, pašniki po obronkih in dolinah. Kmetijstvo in vinogradništvo, sadje goje tudi za prodaj. Na mariborski trg vozijo svinje, perutnino in jajca.

Pernica, 238-43-30-8-0. Sr Maribor l. br. 10 km, so du zdr fin Maribor 10 km, žand o pt š žup Sv. Marjeta ob Pesnici v kraju, žel Pesnica 8 km. Šola ust. 1758, 5 odd. Javna knjiž., PJS, SKJ, DKfid s knjiž., Gas., RK. Nm 250 do ca 320 m. Raztresena vas po goricah na desnem bregu Pesnice, nekaj hiš z obč. središčem pri župni cerkvi Sv. Marjete se pa nahaja ob ban. cesti Maribor—Sv. Lenart. Prisojna pobočja porasla s trto, osojna s šibkim gozdom. Vinogradništvo (zlasti na vrhu) in poljedelstvo (v nižini). Trgovina s sadjem ter prodaja svinj in perutnine v Maribor. Avtobusna zveza Maribor—Sv. Lenart—Gor. Radgona. Gostilna. Tod mimo je vodila rimska cesta iz Ptuja v Lipnico. V zidu cerkve so vzidani rimski kamni. Četrt ure odtod je hrib z značilnim imenom »Gradišče« in v bližini tega Grajski hrib. Župnija Sv. Marjeta (dek. Maribor l. br., škof. lavant.) ima 1760 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete. Prvotna cerkev se omenja 1361. L. 1532. so jo Turki požgali in porušili. Sedanja stavba je iz 1567 (letnica na zvonu). Stolp so prizidali 1670. Cerkev je bila prvotno podr. Sv. Petra pri Mariboru. Samostojna kuracija je bila ustanovljena 1787. L. 1765. so cerkev preobokali in sezidali zakristijo. Svod presbiterija je okrašen s freskami. Dobro delo je slika v velikem oltarju.

Ruperče, 319-75-51-12-12. Sr Maribor l. br. 12 km, so du zdr fin Maribor 12 km, žand o pt š žup Sv. Marjeta ob Pesnici 2 km, žel Pesnica 10 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje v goricah j. od Pesnice, deloma ob obč. cesti, deloma ob vaškem potoku. Na prisojnih rebrih so obsežni vinogradi, v osojah mešan gozd. Kmetijstvo. Prodaja sadja, masla in perutnine v Maribor. Dostop po obč. cesti z vozom 2.5 km od ban. ceste. Predzgodovinske gomile.

Vukovje, 399-82-53-20-19. Sr Maribor l. br. 12 km, so du zdr fin Maribor 12 km, žand o pt š žup Sv. Marjeta 2 km, žel Pesnica 8 km. Nm 320 m. Razloženo naselje s. nad Pesniško dolino, med Jakobskim in Vukovskim potokom, večinoma vrh slemena. Na prisojni strani lepi vinogradi, na osojni manjši gozd. Dostop po obč. poti z vozom, z ban. cesto zveza preko Koprivnika 5 km. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Vosek, 215-32-18-10-4. Sr Maribor l. br. 10 km, so du zdr fin Maribor 10 km, žand o pt š žup Sv. Marjeta ob Pesnici 0.5 km, žel Pesnica 8 km. Nm ca 270 m. Raztresena vas s. nad Pesnico na podolžnem slemenu med Jareninskim potokom in Gačnikom. Hiše leže večinoma na prisojnem vznožju ob ban. cesti Maribor—Sv. Lenart in na robu močvirne Pesniške doline. Del pobočja je porasel s pičlim gozdom, ostalo z vinsko trto, v nižini so pašniki in travniki. Vino in sadje se prodaja prekupcem, nekaj živine, masla in svinj gre na mariborski trg. Avtobusna zveza Maribor—Sv. Lenart—Gor. Radgona.

Občina Št. Ilj v Slov. goricah

Preb. 3585, hiš 649, posest. 535, koč. 119, najem. 5. Površina 3272 ha: njiv in vrtov 1190, trav. in paš. 667, vinogradov 386, gozdov 908, ostalo 121. Obmejni občini, ki leži v s. delu sreza, pripada hribovito ozemlje, ki doseže svojo najvišjo točko v Plačkem vrhu (504 m), preko katerega gre drž. meja med Jugoslavijo in Avstrijo. Meja poteka v s. smeri nad Št. Iljem, po Bubenbergu in nato doseže Muro. Obč. ozemlje namaka več potokov, ki teko po globokih grapah proti Pesnici (Krsnica, Cirknica in Štrihovec); v Muro teče le Selnica. Zemlja v dolinah je nekoliko močvirna in izrabljena za travnike; selišča in kulture se drže obrobja. Hiše so raztresene po grebenih med trto in sadovnjaki, večje gruče so redke. Glavno prometno os predstavlja drž. cesta, od katere se odcepi ban. na Gor. Cmurek in Gor. Radgono. Avtobusna zveza z Mariborom. Svoj ugodni gospodarski položaj ima občina zahvaliti žel. progi, ki tvori del velike transverzale Dunaj—Ljubljana—Trst. V tem predelu (Gradec—Maribor) je bila dograjena v letih 1844—46. Omeniti je treba tudi žično železnico (6.3 km) iz sladkogorske tvornice lepenke do žel. postaje Št. Ilj, ki vodi deloma tudi čez občino. Zemlja je prav rodovitna. Poljski sadeži zadostujejo za dom, nekaj živine ostane za prodajo oziroma izvoz. Povsod se goji v veliki meri vinska trta, ki rodi prvovrstna vina. V položnejših, za vinsko trto manj ugodnih legah, v zavetnih dolinah in ravnicah, najdemo obsežne sadonosnike, v katerih prevladuje jablana (do 70%). V poslednjih letih posvečajo precej pažnje breskvam. Dočim se koščičasto sadje potroši večinoma doma ozir. vnovči na mariborskem trgu, se izvažajo namizna jabolka v velikih količinah v inozemstvo, predvsem v Nemčijo in Avstrijo. Manjše, a redne dohodke, donaša prodaja prašičev, kuretine in jajc. Gozda je precej, zlasti v sv. predelu: v višinah iglavci, v nižjih delih listovci, zlasti bukev. Vendar pa je lesa, zlasti stavbnega, premalo in ga morajo dovažati iz Dravske doline. Poleg kmetijstva iščejo ljudje zaslužka v trgovini in obrti ter v ceršaški tvornici lepenke. Med občani je kakih 150 evangeličanov, doseljencev še iz predvojne dobe. Bavijo se predvsem s poljedelstvom in so gospodarsko zelo trdni. V Štrihovcu imajo celo svojo cerkev.

Ceršak, 495-90-93-5-2. Sr Maribor l. br. 16 km, so du Maribor 16 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Ilj v Slov. gor. 3 km, žel Št. Ilj 4 km. Nm ca 300 m. Gručasta vasica, najsevernejša postojanka v občini, leži v gričevju nad Muro. Dostop z vozom po obč. cesti, do ban. 3 km. K Ceršaku spada razloženo naselje Kozjak ob ban. cesti Št. Ilj—Zg. Cmurek. Kmetijstvo in delo v tovarni, vinogradništvo (do 60 hl vina) in trgovina s sadjem (do 10 vagonov). Prodaja svinj in perutnine v Št. Ilj. Mešan gozd za kurivo. V nižini ob Muri se nahaja »Ceršaška tovarna lesnih snovi in lepenke«. Podjetje, ust. 1891 (zaposluje do 120 delavcev), izdeluje predvsem rjavo lepenko, do 150 vagonov letno. Glavna surovina je smrekov les, ki ga dobavlja večinoma Dravska dolina (do 5000 m³ letno). V ceršaškem gozdu strmo nad Muro so pravkar odkrili ob drž. meji ogromno gradišče iz predrimske dobe.

Cirknica, 566-33-21-9-3. Sr Maribor l. br. 12 km, so du Maribor 13 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Ilj 3 km, žel Št. Ilj 2 km. Nm 355—333 m. Razloženo naselje leži deloma na ozkem hrbtu, ki se vleče od Plačkega vrha (504 m) na j. med potokoma Krsnico in Cirknico, deloma pa v Cirkniški dolini, po kateri gre drž. cesta in žel. proga. Potok, ki izvira na jv. pobočju Plačkega vrha in goni več mlinov, se pri Pesničkem dvoru izliva v Pesnico. Od drž. ceste se odcepi sem več obč. potov. Prebivalci se poleg obrti in trgovine (le ob drž. cesti) bavijo s kmetijstvom. Prodaja se vino (do 100 hl) in odlično sadje. Gozda je nekaj po v. pobočjih. Vas se prvič omenja v zač. 12. stol., ko jo je grof Eng. Spanheim odstopil šentpavelskemu samostanu.

Dobrenje, 137-32-21-11-0. Sr Maribor l. br. 12 km, so du Maribor 10 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Ilj 5 km, žel Št. Ilj 4 km. Nm ca 390 m. Razloženo naselje v z. delu občine po slemenih med Krsnico in Vrtičkim potokom. Dostop le z vozom po obč. cesti, 3 km od drž. ceste. V v. delu nekaj gozda, ostala pobočja pa so porasla s trto. Zemlja rodi dobro; kmetijstvo in vinogradništvo. Izvoz sadja.

Kaniža, 150-29-25-4-0. Sr Maribor l. br. 10 km, so du Maribor 10 km, žand zdr fin o Št. Ilj 4 km, žel Cirknica 1 km, pT Pesnica 8 km, š žup Jarenina 4 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje v goricah med drž. cesto in Jareninskim potokom. Prisojna pobočja pokrita s trto. Nekaj brezovega gozda. Živinoreja precej razvita. Glavni zaslužek od vina (do 120 hl) in sadja (do 3 vagone). Prodaja perutnine in svinj. Zvezo z drž. cesto oskrbuje obč. cesta.

Krsnica, 232-58-42-16-0. Sr Maribor l. br. 18 km, so du Maribor 18 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Ilj v Slov. gor. 4 km, žel Št. Ilj v Slov. gor. 5 km. Nm ca 380 m. Razloženo naselje na j. strani Plačkega vrha (504 m), na povirju Krsnice in Vrtičkega potoka. Precej gozda. Dostop po obč. cesti le z vozom, do ban. ceste 2 km. Obilo vinogradov in sadovnjakov. Kmetijstvo.

Selnica ob Muri, 1020-164-134-30-0. Sr Maribor l. br. 20 km, so du Maribor 20 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Št. Ilj 2 km. Nm ca 260 m. Naselje, ki vključuje tudi kraj Srobotje, je razloženo večidel vzdolž ban. ceste Št. Ilj—Gor. Cmurek in nad njo po slemenih, ki jih pokrivajo lepi vinogradi. Tu izvira Selnica, ki se pred Sladko goro izliva v Muro. V srednjem teku žene dva mlina. Avtobusna zveza z Mariborom. Poljedelstvo in živinoreja v manjšem obsegu. Vinogradi rode letno do 200 hl prvovrstnega vina, sadovnjaki do 15 vagonov žlahtnega sadja, zlasti jabolk, za inozemstvo. Na trg gredo svinje, perutnina in jajca. Bukov in jelov gozd daje do 100 m³ desák in drv. Kraj se prvič omenja v isti zvezi kot bližnja Cirknica.

Stara gora, 124-30-22-8-0. Sr Maribor l. br. 18 km, so du Maribor 18 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Ilj v Slov. gor. 3 km, žel Št. Ilj v Slov. gor. 4 km. Nm ca 450 m. Manjše razloženo naselje na jv. pobočju Plačkega vrha (504 m). Dostop le z vozom, do ban. ceste 2 km. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Št. Ilj v Slov. gor., 709-146-124-22-0. Sr Maribor l. br. 16 km, so du Maribor 16 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Št. Ilj 1 km. Šola ust. 1787, 9 odd. 2 javni knjiž., Kmet. nad. š., Gosp. nad. š., SKJ z gled. odrom, PCMD, Kat. prosv. d. z gled. odrom, Gas., Strel. druž., JS, PJS, »Putnik« podr. Elektrika. Nm 297 m. Kraj leži v dnu podolja, ki vodi tu preko razvodja med Pesnico in Muro (drž. cesta in železnica). Jedro vasi leži nad cesto ob župni cerkvi, ostale hiše pa se vrstijo ob cesti in po obeh pobočjih (gorice Nova gora). Važna obmejna postojanka v gospodarskem in nacionalnem pogledu. Glavni prehod iz Avstrije v Jugoslavijo; po drž. cesti prihaja v državo letno do 30.000 avtomobilov. V nižjih predelih so tla izrabljena za poljedelstvo, ostalo pa pokrivajo vinogradi in šibek gozd. Zemlja rodi zelo dobro. V rednih razmerah pridelajo poleg žita in krompirja do 400 hl izborne vinske kapljice in do 15 vagonov sadja, ki gre večinoma preko meje. Reden dohodek od svinjereje in perutninarstva. Trgovina in obrt večinoma ob glavni cesti.

Šentiljska okolica je bila obljudena že v predzgodovinski dobi. Odkrili so sledove neolitske naselbine. V rimski dobi je vodila tod znamenita cesta iz Ptuja proti Lipnici (Flavium Solvense), v srednjem in novem veku pa je ležal kraj ob važni cesti Dunaj—Ljubljana—Trst. Cestni promet je prevzela 1846 otvorjena železnica. Št. Ilj je bil prvotno last solnograških nadškofov, ki so ga pozneje podarili admontskemu samostanu. V dobi slovenskega narodnega preporoda je veljal Št. Ilj za pravo slovensko trdnjavo na naši severni meji. Kraj je poskušala Südmarka raznarodití z nakupom posestev in nemško kolonizacijo. Borbo so Slovenci uspešno vodili po zaslugi tamošnjega župnika Ev. Vračka vse do nastopa Jugoslavije. Kužno znamenje v vasi spominja na kugo iz 1532. Župnija Št. Ilj v Slovenskih goricah (dekanija Jarenina, škofija lavantinska) ima 2515 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ilja je stala že v 14. stol., ker se že 1329 navaja kraj, ki je dobil ime po cerkvi. L. 1532. so Turki izropali in oskrunili cerkev, zato so jo 1535 na novo posvetili. L. 1806. so staro cerkev podrli in v 1806—1810 sezidali sedanjo v romanskem slogu. L. 1839. so ji prizidali zvonik, 1896 pa jo prenovili. Ladja je kupolno svodena, freske je izvršil 1901 Oswald Bierti. Kip Brezmadežne v glavnem oltarju je dobro delo štajerskega baročnega kiparja Vida Kiningerja iz 1761. Prvotno je bila cerkev podr. jareninske prafare. L. 1748. je bila ustanovljena lokalija in 1784 župnija. Župnija je bila inkorporirana admontskemu samostanu, ki še danes izvršuje patronatske pravice. Župna kronika.

Strihovec, 152-67-53-14-0. Sr Maribor l. br. 14 km, so du Maribor 14 km, žand zdr fin o pTt š žup Št. Ilj 3 km, žel Št. Ilj 2 km. Nm ca 300 m. Manjša vas na jz. pobočju Malega vrha, deloma v dolini ob cesti in žel. progi. Istoimenski potok žene mlin. Kmetijstvo, izdatno vinogradništvo in izvoz sadja.

Občina Velka

Preb. 3400, hiš 601, posest. 367, koč. 187, najem. 133. Površina 3539.82 ha: njiv in vrtov 805, trav. in paš. 999.50, vinogradov 200, gozdov 1330.32, ostalo 204. Občina zavzema najsevernejši del Slov. goric med Globovnico, Ploderšnico in Muro, povirje Ščavnice ter Velke. S. mejo tvori Mura, ki je hkrati drž. meja. Proti Muri padajo gorice precej strmo. Vsi znatnejši potoki teko v jv. smeri proti Pesnici. Njihove grape so ozke in nenaseljene, po njih vodijo komunikacije. Edino izjemo tvori Ščavnica, ki v začetku teče tudi v jv. smeri, nato pa se v močnem loku obrne na v. in teče v Muro. Prevladujejo razložena naselja; v s. delu se nahajajo večji gozdni kompleksi. Prometno zvezo posredujejo tri ban. ceste: Št. Ilj—Zg. Cmurek; Sv. Lenart—Sv. Jurij—Zg. Velka; in Sv. Lenart—Žerjavci—Zg. Cmurek; poleg teh pa je še kopica obč. potov, ki pa v deževni dobi postanejo skoro nerabni. Po prisojnih rebrih opažamo vzorno obdelovane vinograde in bogate sadovnjake. Ilovnato peščena zemlja je srednje rodovitna. Pridelujejo žito in krompir, vendar pa letni pridelek ne zadostuje niti za dom. Precej velik areal travnikov in pašnikov omogoča živinorejo, presežek živine prodajo večinoma prekupcem in mesarjem. Mnogo se pridela žlahtnega sadja, predvsem jabolk (kanada, bobovec, ananas). Letni izvoz v inozemstvo, zlasti v Avstrijo, znaša do 100 vagonov. Vinogradništvo (na amerikanski podlagi) daje izborno kapljico. Pridelajo vse vrste belih in rdečih vin (rizling, muškatelec itd.). Dvolastniki jih izvozijo do 600 hl v Avstrijo. Precej donaša gozd. Večino lesa za prodajo tvorita jelovina in hrast. Izvoz hlodov in hrastovih dog (do 1000 m³) in posušenih gob, večidel v Avstrijo. V domači obrti izdelujejo razne lesene predmete in poljsko orodje za dom in prodajo.

Dražen vrh, 420-60-38-22-25. Sr Maribor l. br. 32 km, so Sv. Lenart v Slov. gor. 15 km, du Maribor-okol. 32 km, žand fin Zg. Cmurek 2 km, zdr o Velka 2 km, žel Št. Ilj 16 km, p Sv. Ana v Slov. gor. 4 km, š žup Marija Snežna 2 km. Nm 330 do 360 m. Razloženo naselje po goricah med zg. Velko in zg. Ščavnico. Po ozki grapi, vzdolž naselja vodi ban. cesta Sv. Lenart—Zg. Cmurek, vzporedno z njo po slemenu pa še obč. cesta. V gospodarstvu prevladuje poljedelstvo in živinoreja. Izvoz sadja letno do 20 vagonov. Prodaja jajc, perutnine in hrastovega lesa za doge.

Gradišče, 149-36-27-7-5. Sr Maribor l. br. 28 km, so Maribor 28 km, du Maribor-okol. 28 km, žand fin Zg. Cmurek 3 km, zdr o Velka 1 km, žel Št. Ilj 13 km, p š žup Marija Snežna 1 km. Nm 360 m. Razloženo naselje na širokem, z gozdovi poraslem slemenu, jz. od Marije Snežne, v povirju Globovnice. Prometno zvezo vzdržuje obč. cesta, ki gre po slemenu in veže šentjursko ban. cesto s šentiljsko. Prisojna lega je izrabljena za vinograde in nasade sadnega drevja. Prodaja živine in perutnine. Izvoz lesa v Avstrijo. Avtobusna zveza Zg. Cmurek—Maribor.

Jurovski dol, 114-26-13-4-3. Sr Maribor l. br. 28 km, so Maribor 28 km, du Maribor-okol. 28 km, žand Pesnica 8 km, zdr o Velka 3 km, fin Zg. Cmurek 8 km, žel Št. Ilj 15 km, pTt š žup Sv. Jakob v Slov. gor. 4 km. Nm 300 m. Raztresena vas, leži deloma po slemenih med Velko in Globovnico, deloma pa ob obeh straneh ban. ceste Sv. Lenart—Sv. Jurij—Zg. Cmurek. V dolini sočni travniki in nekaj njiv. Pobočja zasajena s trto in šibkim gozdom. Izvoz vina po banovini, sadja in lesa v inozemstvo.

Ploderšnica, 147-35-25-5-4. Sr Maribor l. br. 28 km, so Maribor 28 km, du Maribor-okol. 28 km, žand fin Zg. Cmurek 3 km, zdr o Velka 2 km, žel Št. Ilj 14 km, p žup Marija Snežna 2 km, š Sladki vrh 2 km. Nm 366 m. Razloženo naselje na podolžnem slemenu med potoki Velko, Globovnico in Ploderšnico. Hribovit svet. Z. pobočje v vinogradih, osojno pokrito z močnim mešanim gozdom. Nekaj domov ob ban. cesti Sv. Lenart—Sv. Jurij, ostalo pa kraj obč. ceste, ki veže dolino Velke z dolino Globovnice. Vinogradništvo in sadjarstvo; živinoreja in poljedelstvo sta podrejenega pomena. Izvoz hrastovih hlodov (za doge) v inozemstvo. Avtobusna zveza Zg. Cmurek—Maribor.

Sladki vrh, 308-49-16-31-6. Sr Maribor l. br. 28 km, so Maribor 28 km, du Maribor-okol. 28 km, žand Zg. Cmurek 3 km, zdr o Velka 2 km, fin š v kraju, žel Št. Ilj 8 km, p žup Marija Snežna 2 km. Šola ust. 1882, 5 odd. SKJ s knjižnico, JS, PJS, NO. Nm 355 m. Razloženo naselje vrh slemena, ki pada bolj položno proti Muri. S. pobočje poraslo z mešanim gozdom, prisojno pa je izrabljeno za vinogradništvo. Živinoreja in trgovina s sadjem. Prometno zvezo oskrbuje občinska cesta, ki je zvezana z banovinsko, po kateri ima kraj avtobusno zvezo z Mariborom in Zg. Cmurekom. Ob Muri se nahaja »Sladkogorska tovarna lepenke in papirja, d. z o. z.« Podjetje je osnoval 1871 grof Lucchesi-Palli, ki je imel svoje veleposestvo na obeh bregovih Mure, da bi mogel bolje izkoriščati les svojih ogromnih gozdov. Sprva je to bila tovarna za izdelovanje lesne snovi in lepenke. L. 1920. je prišla v roke domačih industrialcev, ki so osnovali 1922 še tovarno za izdelovanje papirja, povečali in dogradili različne objekte ter zgradili žično železnico do 6.3 km oddaljene žel. postaje Št. Ilj. Glavne surovine (les in lesne snovi) dajejo domači gozdovi, celuloza prihaja iz Avstrije in Čehoslovaške, papirni odpadki iz vseh pokrajin Jugoslavije. Ostale surovine iz Francije in Nemčije (smola in anilinske barve). Letna kapaciteta znaša do 6000 ton različnega papirja in lepenke. Podjetje zaposluje krog 250 delavcev. Izdelki se plasirajo izključno v naši državi.

Svečane, 135-20-12-18-0. Sr Maribor l. br. 27 km, so Maribor 27 km, du Maribor-okol. 27 km, žand Zg. Cmurek 4 km, zdr o Velka 2 km, fin š Sladki vrh 1 km, žel Št. Ilj 14 km, p žup Marija Snežna 2 km. Nm 240 m. Kraj leži vrh slemena, ki pada zelo strmo proti Muri. Prisojna pobočja porasla s trto, osojna pa z močnim gozdom. Žitni pridelek ne zadostuje. Izdatnejša je živinoreja (za prodaj ostaja do 40 glav govedi), dočim je glavni dohodek iz vinogradništva, sadjarstva in zaposlitve v papirnici. Izvažajo nekaj lesa (doge v Avstrijo), perutnine in jajc. Po obč. cesti možen dostop z vozom, do ban. ceste 1 km. Avtobusna zveza Zg. Cmurek—Sv. Jakob—Maribor. Kraj se prvič omenja okoli l. 1200.

Trate, 348-57-45-12-45. Sr Maribor l. br. 30 km, so Sv. Lenart 15 km, du Maribor-okol. 30 km, žand Zg. Cmurek 0.5 km, zdr o Velka 2 km, fin Zg. Cmurek 2 km, žel Št. Ilj 17 km, p žup Marija Snežna 2 km, š Lokovec 1 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje po podolžnih slemenih, ki se vlečejo vzporedno v smeri sv.-jz. med Muro in povirjem Ščavnice. Prometne prilike jako dobre: z z. prihaja ban. cesta iz Št. Ilja, z j. pa od Sv. Lenarta in se tu stikata v eno, ki se v veliki in strmi vijugi spušča proti Muri. Kmetijstvo in vinogradništvo. Poljski sadeži se porabijo doma, nekaj živine pa pokupijo domači trgovci. Sadjarstvo odlično, do 10 vagonov sadja gre letno v Avstrijo. Prodaja perutnine, jajc in piščancev, večinoma v Avstrijo. Nekaj trgovine in obrti (žaga, mlin in gostilne). Lepi mešani gozdovi, večinoma za domačo porabo. Avtobusna zveza Zg. Cmurek—Sv. Jakob—Maribor. Tik ob drž. meji stoji nad mostom preko Mure grad Zg. Cmurek, ki ga je sezidal nasproti cmureškemu trgu (zdaj v Avstriji) 1145—1170 Burkart Koroški. Prvič se omenja 1145. Nasledniki Burkarta so bili Cmureški gospodje. Po 1240 so dobili grad gospodje iz Račjega, ki so ga 1386 prodali Celjskim grofom. L. 1401. so ga kupili Stubenbergi, ki so ga v 1592—1628 predelali; restavriral ga je italijanski mojster Bertoletto iz Come v renesančnem slogu. Stubenbergi, češki Nemci, so tu gospodarili do 1931. Tedaj je kupil še danes lepo ohranjeni grad Anton Mali, prejšnji graščinski oskrbnik. Grad Novi Kinek, last veleposestnice Houson, je brez zgodovinskih in umetniških znamenitosti.

Šamota, 207-50-32-11-8. Sr Maribor l. br. 28 km, so Maribor 28 km, du Maribor-okol. 28 km, žand Zg. Cmurek 2 km, zdr o Velka 2 km, fin Sladki vrh 4 km, žel Št. Ilj 13 km, p š žup Marija Snežna 2 km. Nm 260 m. Raztresena vas leži deloma ob ban. cesti Št. Ilj—Zg. Cmurek, deloma po bližnjih pogozdenih slemenih, ki so na prisojni strani zasajena s trto. Primanjkljaj v poljedelstvu krijejo živinoreja, visoko razvito sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja perutnine in jajc, večinoma preko meje. Nekaj zaslužka pa daje delo v bližnji papirnici. Avtobusna zveza Zg. Cmurek—Sv. Jakob—Maribor.

Velka, 1292-235-150-50-32. Sr Maribor l. br. 30 km, so Sv. Lenart v Slov. gor. 15 km, du Maribor-okol. 30 km, žand fin Zg. Cmurek 2 km, zdr o v kraju, žel Št. Ilj 18 km, p Marija Snežna 1 km, š žup Marija Snežna v kraju. Šola ust. 1806, 6 odd. SKJ č. s knjiž., Prosv. d., NO, PCMD, PRK, PJS. Kraj sestoji iz Sp. in Zg. Velke. Sp. Velka (nm 340—380 m) je razloženo naselje po širokih slemenih med obema krakoma potoka Velke in leži pretežno ob obč. cesti. Zg. Velka pa leži po goricah med Ščavnico in ban. cesto Št. Ilj—Zg. Cmurek. Najvišji vrh doseže v Mariji Snežni (405 m) s cerkvijo, ki je vidna daleč naokoli od Maribora do Kapele. Priljubljeno letovišče Avstrijcev, lepi smuški tereni. Razen ban. ceste so druga pota kaj slaba, jeseni in spomladi blatna, za vožnjo skoro nesposobna. Avtobusna zveza Maribor—Zg. Cmurek. Odlično uspeva trta in sadjarstvo (letni izvoz do 100 vagonov). V s. delu so lepi mešani gozdovi, iz katerih izvozijo letno do 1000 m^3 vsakovrstnega lesa. Nekaj trgovine in obrti. Kraj se prvič omenja 1348 in nato 1445; tedaj je štel 12—15 hiš ter spadal pod cmureško graščinsko zemljiško gosposko. Župnija Marija Snežna (dek. Sv. Lenart v Slov. gor., škof. lavant.) ima 2962 duš. Pokopališče. Župna cerkev Marije Snežne. V dobi kužne epidemije so 1689 pri cmureškem gradu zgradili cerkev Marije Snežne. V dobi jožefinskih reform so jo 1788 podrli, na kar so na vrhu Velke z istim gradivom sezidali 1789—1791 novo cerkev. V teh letih je bila ustanovljena tu nova slov. župnija, s čimer so bili Slovenci odtrgani vplivu nemškega cmureškega trga. Sprva je bila cerkev podr. prafare v Kamnici. Župnija je pripadala do 1870 sekovski, nato pa lavantinski škofiji. Do prevrata 1918 je bila cerkev znamenita božja pot. Od Marije Snežne doma: Majcen Gabrijel (r. 1858), metodični, polit. in nar. vzgojni pisatelj, zbiratelj slov. narod. pesmi, in njegov brat Majcen Jožef (1860—1920), cerkv. pisatelj.

Vranji vrh, 280-33-9-27-5. Sr Maribor l. br. 28 km, so Maribor 28 km, du Maribor-okol. 28 km, žand zdr Zg. Cmurek 6 km, fin Sladki vrh 2 km, žel Št. Ilj v Slov. gor. 12 km, o 5 km, p žup Marija Snežna 5 km, š Sladki vrh 1 km. Nm ca 340 m. Raztresena vas na kopastih, z gozdom poraslih slemenih na desnem bregu Mure. Dostop z vozom po obč. cesti, ki se odcepi od ban. ceste Št. Ilj—Zg. Cmurek. Kmetijstvo ne zadostuje, zato iščejo mnogi zaslužka v sladkogorski tovarni papirja in lepenke. Sadjarstvo in vinogradništvo v manjšem obsegu. Prodaja sadja, perutnine in jajc domačim prekupcem in v Avstrijo. Gozd daje drva, hlode, kolje za vinograde, doge pa prodajo v Avstrijo. Domača obrt: izdelovanje grabelj, vil in zidne opeke. Avtobusna zveza Zg. Cmurek—Sv. Jakob—Maribor.

Občina Voličina

sedež Lormanje

Preb. 3115, hiš 649, posest. 177, koč. 277, najem. 181. Površina 3857 ha: njiv in vrtov 1157, trav. in paš. 1394, vinogradov 136, gozdov 1051, ostalo 119. Občini pripada ozemlje v Pesniški dolini ob izlivu Velke in Globovnice v Pesnico ter obrobne gorice, ki so deloma porasle z vinsko trto, deloma z mešanim gozdom. Sklenjeni gozdni kompleks je Črni les, ki se razprostira na desnem bregu Globovnice skoro do Pesnice. Prometne zveze so prav dobre: poleg ban. ceste Sv. Lenart—Ptuj in Sv. Lenart—Maribor še kopica obč. cest. Ker je ozemlje ob Pesnici precej zamočvirjeno, je dolina manj poseljena. Glavna naselja se nahajajo po prisojnih slemenih in so razloženega tipa. Zemlja je srednje rodovitna. Glavna gospodarska panoga je kmetijstvo. Pridelujejo vse vrste poljskih sadežev preko lastnih potreb. Živinoreja je zelo razvita. Na prodaj stavijo govedo, svinje in mlečne izdelke, večinoma na mariborski trg. V občini se pridela mnogo žlahtnih jabolk, ki se izvažajo večinoma v tujino. Vinogradništvo je podrejenega pomena, proda se le manjši del vina. V srednjem in novem veku so vasi te občine spadale pod sodno in davčno oblast hrastovške graščine.

Gradenšak, 44-11-8-0-3. Sr Maribor l. br. 26 km, so zdr fin pTt Sv. Lenart 6 km, du Maribor-okol. 26 km, žand Sv. Barbara 4 km, o 4 km, š žup Sv. Rupert 2 km, žel Pesnica 24 km. Nm ca 330 m. Razloženo naselje v goricah j. od Pesnice pri Sv. Trojici. Kmetijstvo, nekaj vinogradov in gozda. Kužno znamenje (pomorski križ) iz 1710—1712 s podobami sv. Jožefa, sv. Simona, Žal. M. b. in z izklesanim Kristusom.

Lormanje, 150-28-17-8-3. Sr Maribor l. br. 22 km, so žand zdr fin pTt š žup Sv. Lenart v Slov. gor. 2 km, du Maribor-okol. 22 km, žel Pesnica 17 km, o v kraju. Nm 240 m. Kraj leži na vzvišeni terasi med Pesnico in Globovnico jz. od Sv. Lenarta. Pesniška dolina, ki jo prečka v smeri s.-j. ban. cesta Sv. Lenart—Ptuj, je zamočvirjena in pokrita s travniki in pašniki. Z. in s. od vasi se razteza smrekov gozd, ki prehaja onkraj ban. ceste Maribor—Sv. Lenart v Črni les. V vasi izvira slatina, ki je sicer opremljena s patentno črpalko, vendar pa se ne eksploatira v večji meri. Poljedelstvo, živinoreja (marijadvorska pasma, večinoma za prodajo). Nekaj dohodkov od sadjarstva ter prodaje perutnine in jajc v Maribor. V kraju so našli gomile iz latènske in rimske dobe. V Črnem lesu je stal tkzv. »črni križ«, kamenito znamenje s tremi stopnicami v vznožju in 4 vdolbinami. Spomenik je dal postaviti Friderik grof Herberstein na mestu, kjer je bila zakopana, 1599 umorjena, njegova žena Agata iz gradu Straleka. Ko so 1852 delali cesto Maribor—Radgona, so križ prestavili dalje na desno. Spomenik je začel razpadati, kamenje so pa raznesli ljudje. Tik za vasjo je nekdaj stala cerkvica sv. Jakoba.

Nadbišec, 138-32-6-18-5. Sr Maribor l. br. 23 km, so zdr fin pTt Sv. Lenart v Slov. gor. 6 km, du Maribor-okol. 23 km, žand Sv. Barbara v Slov. gor. 5 km, žel Pesnica 24 km, o 5 km, š žup Št. Rupert 3 km. Nm 338 m. Razloženo naselje v jv. delu občine med Gočovo in Zavrhom. Dostop z vozom od ban. ceste Sv. Trojica—Ptuj. Po prisojnih pobočjih raste vinska trta. Kmetijstvo, prodaja sadja, perutnine in jajc (v Maribor in Ptuj).

Radehova, 143-29-16-9-3. Sr Maribor l. br. 22 km, so žand zdr fin pTt š žup Sv. Lenart v Slov. gor. 2 km, du Maribor-okol. 22 km, žel Pesnica 24 km, o 2 km. Nm 230 m. Gručasta vas ob spodnji ban. cesti Sv. Lenart—Sv. Trojica, v ravnini med Velko in Globovnico, ki se tu tik pred izlivom v Pesnico združita. Proti sz. se teren rahlo dviguje. Glavni del površine tvorijo travniki in pašniki, manj njive, gozda pa je zelo malo. Prevladuje poljedelstvo in živinoreja. Izvažajo: sadje, živino, jajca in perutnino. Vinske trte ni. Ob rimski cesti Ptuj—Radgona odkopane rimske gomile. Vas se prvič omenja okoli 1160 kot last šentpavelskega samostana. Znana je iz reformacijske dobe, ko je imela tu sekta skakačev in bičarjev med 1599—1622 svojo glavno postojanko. V Radehovi so si skakači 1599 pozidali na mestu prejšnjega gradu leseno kapelo božjega groba,

češ da so sem prenesli angeli iz Jeruzalema božji grob. Protireformacijska komisija je 1600 kapelo razstrelila, a so jo skakači na novo postavili. Na ukaz vojvode Ferdinanda so kapelo znova podrli in skakače polovili. Zgradili so pa zato novo katoliško cerkev na »Gradišču« (gl. Sv. Trojica). Na skakače spominja še danes krajevno ime »Perka fara« med Sv. Lenartom in Radehovo.

Spodnja Voličina (Sv. Rupert v Slov. gor.), 523-109-22-54-30. Sr Maribor l. br. 22 km, so žand zdr fin pTt Sv. Lenart v Slov. gor. 5 km, du Maribor-okol. 22 km, žel Pesnica 23 km, o 2 km, š žup Sv. Rupert v kraju. Šola ust. 1902, 6 odd. SKJ, JS, PJS, Strel. družina, PSVD, ČD. Nm 240—310 m. Razloženo naselje po slemenih jz. od Sv. Lenarta, na desnem bregu Pesnice. Vključuje še naselja Jazbine, Sv. Rupert in Strmo goro. Severni obronki so pogozdeni z mešanim gozdom. Vinska trta pa raste na prisojnem pobočju Strme gore. Obč. cesta ima zvezo z ban. cesto II. reda, ki vodi preko slemena in veže ban. cesto Sv. Lenart—Ptuj (pri Sv. Rupertu) z ban. cesto Sv. Lenart—Maribor (pri Hrastovcu). V Preski gori ob križišču ban. cest, se nahaja podzemska jama, ki pa še ni preiskana. V vasi izvira žveplena slatina. Ilovnata zemlja rodi vse poljske sadeže. Presežek v živinoreji ter maslo gre v Maribor. Postranski dohodek od vina, sadja in perutnine. Čebelarstvo v večjem obsegu. Na posestvu rodbine Krambergerjeve stoji blizu Čehove gostilne kužno znamenje, pomorski križ, ki predstavlja večjo stavbo s streho na štirih stebrih. Na vseh štirih straneh so slike, spodaj pa letnica 1510. L. 1882. so križ prenovili. Župnija Sv. Rupert v Slov. gor. (dek. Sv. Lenart v Slov. gor., škof. lavant.) ima 3214 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ruperta se prvič omenja 1443. Sedanjo so zgradili 1519—1538. Obe stranski kapeli, ki sta prizidani še dobro ohranjeni gotski cerkvi, sta novejši. Prvotno je bila cerkev podr. ptujske pražupnije, iz katere se je izločila že v 15. ali 16. stol. kot vikariat. Ta je bil pred 1780 povzdignjen v župnijo. L. 1789. se je izločila iz župnije tedaj ustanovljena lokalija sv. Bolfenka v Bišu. Cerkveno je župnija pripadala do 1787 solnograškim nadškofom, nato do 1859 sekovski in poslej lavantinski škofiji. Zavetniške pravice nad cerkvijo so imeli hrastovški graščaki. Od Sv. Ruperta doma dr. Murko Anton Janez (1809—1871), slovenist.

Spodnji Žerjavci, 324-84-15-43-24. Sr Maribor l. br. 23 km, so žand zdr fin pTt š žup Sv. Lenart v Slov. gor. 2.5 km, du Maribor-okol. 23 km, žel Pesnica 24 km, o 4—6 km. Nm ca 280 m. Razloženo naselje po slemenu na levem bregu Velke ob ban. cesti Sv. Lenart—Zg. Cmurek. Vključuje naselja: Cenkova, Kobilje in Ročica. Po prisojnih pobočjih trta, v dolini Velke bogata polja in travniki. V vasi izvira slatina. Prodaja živine, mlečnih izdelkov, sadja in vina.

Šetarova, 116-20-12-4-4. Sr Maribor l. br. 22.5 km, so žand zdr fin pTt š žup Sv. Lenart v Slov. gor. 4 km, du Maribor-okol. 22.5 km, žel Pesnica 22 km, o 1.5 km. Nm 235 m. Gručasta vas ob ban. cesti j. od Sv. Lenarta na levem bregu Pesnice. Dolina mokrotna, za njive so izrabljena više ležeča prisojna pobočja. Zemlja rodi dobro, obsežni travniki pa omogočajo uspešno živinorejo. Za prodajo ostaja živina, mlečni izdelki, perutnina (večinoma v Maribor) in sadje (preko meje). V gozdu proti s. so odkrili rimski grob. V bližini proti Sv. Rupertu je nekdaj stal grad Stralek. Od prvotne grajske stavbe ni ničesar več ohranjenega. Ohranjeno je pa še gospodarsko poslopje. Prvi znani grajski lastnik je bil protestant Štefan Nürnberg, rodom iz Bavarske. Pozneje je prešel grad v last grofov Herbersteinov iz sosednje hrastovške graščine. Ti so odstopili del grajskega posestva cerkvi sv. Ruperta.

Zamarkova, 203-36-19-20-1. Sr Maribor l. br. 21 km, so žand zdr fin pTt š žup Sv. Lenart v Slov. gor. 1 km, du Maribor-okol. 21 km, žel Pesnica 17 km, o 2 km. Nm 250 m. Raztresena vas na j. pobočju, ki pada med Partinjskim potokom in Črnim lesom zložno v Pesniško dolino, tik nad ban. cesto Maribor—Sv. Lenart. Gozda malo. Kmetijstvo nudi zadosten žitni pridelek. Prodajajo živinorejske produkte (v Maribor) in sadje (v inozemstvo). K vasi spada še 8 hiš naselja Varda, ki leži s. od Črnega lesa, kjer so našli predzgodovinske gomile. Na bregu, ki se dviga od Zamarkove proti Partinju, stoji na desni strani banovinske ceste spominska kapelica: zidan križ; fasada ima vdolbino s kipom Lurške Matere Božje in razpelom. Nad vdolbino je napis in pod njim letnice 1210, 1815, 1887. Posebna znamenitost križa je mali borovec, ki raste tik desnega okraska vrh križa. Drevo je vedno enake velikosti in nikdar ne usahne. L. 1815. in 1887 je bil križ popravljen, zadnjič ga je dal 1929 prenoviti sedanji lastnik Jožef Bauman. Po tradiciji so križ postavili na mestu, kjer je neki hrastovški graščak dal zakopati živo dekle Lenko, hčer nekega podložnika iz Zamarkove, ker se mu ni vdala.

Zavrh, 314-94-2-32-53. Sr Maribor l. br. 23 km, so zdr fin pTt Sv. Lenart v Slov. gor. 6 km, du Maribor-okol. 23 km, žand Sv. Barbara 4 km, žel Pesnica 24 km, o 4 km, š žup Sv. Rupert 2 km. Nm ca 350 m. Razloženo naselje med Pesnico in ban. cesto Sv. Lenart—Ptuj. Vas leži vrh slemena, po katerem vodi obč. cesta. Pobočja so posajena z vinsko trto, ki daje eno najboljših vin, kar jih rodijo Slov. gorice. Glavni zaslužek od vina in sadja. Poljedelstvo in živinoreja (prodaja govedi in masla v Maribor) sta podrejenega pomena.

Zgornja Voličina, 783-118-37-48-32. Sr Maribor l. br. 22 km, so zdr fin pTt Sv. Lenart v Slov. gor. 6 km, du Maribor-okol. 22 km, žand Sv. Barbara 2—5 km, žel Pesnica 23 km, o 4 km, š žup Sv. Rupert 2—3 km. Nm ca 330 m. Razloženo naselje po vrhu slemena med ban. cestama Sv. Lenart—Ptuj in Hrastovec—Ptuj jz. od Sv. Ruperta. Sestavni deli vasi: Berkovci, Črne, Gorca, Hrastovec, Hum, Presjak, Preska gora, Strlec. Lepi vinogradi. V gospodarstvu prevladuje poljedelstvo z živinorejo. Prodaja masla, žlahtnega sadja in nekaj vina. Razvito čebelarstvo. Rimske gomile.

Zgodovinsko znamenit je grad Hrastovec (Gutenhaag), ki stoji na malem griču. Pod njim so obširna gospodarska poslopja, od katerih je najpomembnejši sedanji konjski hlev, nekdaj cerkev sv. Ožbolta, omenjena že 1338. Ko so pozneje v gradu samem sezidali kapelo sv. Križa (1668) in je ta dobila mašno licenco, so prvotno kapelo opustili. S. in v. od gradu so ostanki nekdanjih ribnikov. Prvotni grad, ki je obstajal iz dveh stolpov in je bil obdan z globokim jarkom, se prvič omenja 1265; sedanjo obliko je dobil 1655 in 1666 (letnica nad glavnimi vrati). Prvotni grajski lastniki so bili gospodje Hrastovški (Gutenhaag ali samo Haag imenovani). Od njih se najprej omenja Ulrik 1348 in nato Günther Hrastovški 1379, ki je bil zadnji moški potomec tega rodu. Nato je prešel grad v last vitezov Holleneck. L. 1482. je cesar Friderik III. podaril grad, ki ga je imel v posesti Rupert Holleneck, grofu Menartu Herbersteinu. Ta pleminitaška rodbina gospodari tu, s presledkom v l. 1802.—1916., že skozi stoletja do danes. Na tem gradu je živel znameniti Žiga Herberstein, slavni državnik in znanstvenik, poslanik cesarja Maksimilijana I., Ferdinanda I. in Maksimilijana II. na dvorih v Italiji, Franciji, Angliji, Turčiji, Poljski in Rusiji. Herbersteini so imeli svojo grobnico v župni cerkvi sv. Lenarta. V zač. 19. stol. je tedanji lastnik Ivan Pavel Pauer (u. 1841) starinski grad popolnoma preuredil ter uredil 64 krasnih soban z dragocenimi slikami in drugimi starinami. Po svetovni vojni je bila v gradu nastanjena ruska gimnazija, sedaj ruska osnovna šola. Herbersteini so zato premestili starinske slike in pohištvo v ptujski grad. Pri gradu je obstajalo lastno sodstvo in še danes se vidijo v gradu prostori, ki so služili za zapore. Na gradu je bil tudi sedež privilegiranega deželskega sodišča.

Zgornji Žerjavci, 377-88-23-41-23. Sr Maribor l. br. 23 km, so žand zdr fin pTt š žup Sv. Lenart v Slov. gor. 1—4 km, du Maribor-okol. 23 km, žel Pesnica 24 km, o 3—6 km. Nm 310 m. Razloženo slemensko naselje v sz. delu občine med Velko in Ročico in v dolini med ban. cesto Sv. Lenart—Zg. Cmurek in Velko. Trte je bolj malo. Nekaj gozda na desnem bregu Velke. Dostop po ban. cesti z vsemi vozili. V vasi izvira slatina, ki je zajeta in znana pod imenom »Svetotrojiška slatina«. Prevladuje poljedelstvo, ki z umno živinorejo, poleg sadjarstva in perutninarstva, drži gospodarstvo v ravnotežju.

Mestna občina Maribor

Prebivalstvo in površina. Po ljudskem štetju iz 1931 je imel Maribor 33.149 prebivalcev. Mestna občina obsega le mesto in njegovo neposredno okolico na obeh straneh Drave. Meri 706 ha; od teh je njiv in vrtov 355, trav. in paš. 75, sadovnjakov 4, in ostale, največ zazidane ploskve, 272 ha.

Oblasti in uradi. Mestno poglavarstvo. Oddelki: Predsedstvo mestne občine. Ravnateljstvo mestnega načelstva in obrtni referat. Predsedstvena pisarna. Konskripcijski urad. Mestno upraviteljstvo. Socialno-politični oddelek. Vojaški urad. Mestni fizikat. Mestno tržno nadzorstvo. Gradbeni urad. Mestno knjigovodstvo in blagajna. Študijska knjižnica.

Mestna podjetja: Uprava (glavna blagajna, računovodstvo, kontrola nabave in zalog). Plinarna. Elektrarna. Gradbena uprava (gradb. odd., cest. odd., upraviteljstvo, odvoz fekalij, mestno kopališče »Mariborski otok« v Kamnici). Klavnica. Strojna uprava (delavnice, garaže, benc. stanica, uprava vodovoda). Avtobusni promet (oskrbuje z 21 avtobusi promet v mestu in na podeželju). Pogrebni zavod. Prodajalna M. P.

Predstojništvo mestne policije z oddelki: potne zadeve, zglaševalni odd., vložišče in kazenske zadeve, policijski zdravnik. Poveljstvo polic. straže s 5 polic. stražnicami. Obmejna policija.

Sresko načelstvo: 1. Maribor d. br. z razdelki: obči, sanitetni, veterinarski, kmetijski, prosvetni, vojaški. 2. Maribor l. br. z razdelki: obči, kmetijski, veterinarski, gozdarski (za sreze Maribor levi in desni breg ter Ptuj), prosvetni, tehnični (za sreze Dravograd, Maribor levi in desni breg, Ptuj, Ljutomer, Murska Sobota in Lendava), zdravstveni, vojaški, obrtno-zadružni, odd. kontrole mer in dragocenih kovin (za iste sreze kot tehnični odd.), banovinski arhiv. Cestni odbor za mesto in oba sreza.

Sodstvo: Okrožno sodišče. Sresko sodišče. Drž. tožilstvo. Jetnišnica okrož. sodišča. Moška kaznilnica.

Davčna uprava: Maribor-mesto in Maribor-okolica z oddelki: kontrola, odmera davkov, uslužb. davek, vojnica, likvidatura davkov, računovodstvo in knjigovodstvo,, odmera taks in trošarine, izvršilni in pis. oddelek.

Pošta: Maribor 1. z oddelki: pisemski in blagovni, blagajna, telefon, telegraf, radio; Maribor 2. (na kolodvoru) z oddelki: obči, prometni, ambulančni, carinalni, izmenjevalni in paketni; Maribor 3. — X. telegrafsko-telefonska teh. sekcija.

Železnica: Maribor glavni in Maribor koroški kolodvor. Delavnica drž. železnic. Kurilnica. VIII. sekcija za vzdrževanje proge Maribor kor. kolodvor. Osrednje materialno skladišče.

Vojne oblasti: Komanda mesta. Komanda maribor. voj. okrožja. Vojašnice: kralja Aleksandra I., kralja Petra I. (inž. podoficirska šola), vojvode Mišića in vojvode Putnika. Intendantsko skladišče. Žandarmerijska četa, vod in stanica. Vojna bolnica.

Cerkvene oblasti in uradi:

a) Rimsko-katoliška cerkev: Knezoškofija lavantinska. Škofijski ordinariat z oddelki: škof. pisarna, računovodstvo, cerkveno sodišče itd. Bogoslovno učilišče in semenišče. Knezoškof. dijaško semenišče. Dekaniji Maribor levi in desni breg. Župni uradi: stolni mestni župni urad sv. Janeza Krst., župni urad sv. Marije, župni urad sv. Magdalene.

b) Pravoslavna cerkvena občina (kapela v vojašnici kralja Aleksandra I. Zedinitelja).

c) Evangelska cerkev (Nemški seniorat v dravski banovini s sedežem v Mariboru).

d) Cerkvena občina starokatoliške cerkve (služba božja v Narodnem domu).

Razni uradi in institucije: Ban. kmetijska poskusna in kontrolna postaja. Glavna carinarnica. Glavni oddelek finančne kontrole. Katastrska uprava za sodne okraje Maribor, Slov. Bistrica in Sv. Lenart v Slov. goricah. Ljudska univerza. Ljudski oder. Narodno gledališče. Pokrajinski muzej. Tujsko-prometna zveza. Putnik.

Bolnice in socialne ustanove: Banovinska splošna bolnica z oddelki: upravništvo in ekonomat, kirurgični, interni, za očesne, nosne, ušesne in vratne bolezni, porodnoginekološki, dermatološko-venerološki, histološki in rentgenološki institut, prosektura, lekarna, ban. veledrogerija in centralna lekarna. Zdravstveni dom z oddelki: antirabični ambulatorij, bakteriološko-serološki laboratorij, dečji dispanzer s posvetovalnico za matere in dojenčke, dijaška mlečna kuhinja, dom za matere in dojenčke, protituberkulozni dispanzer, šolska poliklinika in administracija. Sanatorija dr. M. Černiča (za kirurgijo) in dr. B. Ipavca (za ženske bolezni in porodništvo). Mestni mladinski dom (internat in dnevno zavetišče). Mestna oskrbnišnica. Mestna ljudska kuhinja. Banovinski dečji dom. Sirotišče šolskih sester. Reševalna in gasilska četa. Ekspoziture: OUZD (Javno kopališče), Javne borze dela in Delavske zbor. (z javno knjižnico). Trgovska samopomoč. Trgovska in obrtniška bolniška blagajna. Počitniški dom kraljice Marije v Šmartnem na Pohorju.

Šole: a) Srednje in učiteljske šole: Drž. klasična gimn., ust. 1758. — Drž. realna gimn., ust. 1850 (kot realka, od 1930 real. gimn.); z njo je združena 1935 ust. ženska realna gimn. — Drž. učit. šola, ust. 1782 (1874 je bilo otvorjeno štiriletno moško učiteljišče, 1902 pa žensko; 1932 sta bili obe učiteljišči združeni v sedanji zavod). — Zas. ženska učit. šola šol. sester, ust. 1888 (pravica javnosti od 1932).

b) Meščanske šole: Drž. I. deška mešč. šola, ustanovljena 1892. — Drž. II. deška mešč. šola, ust. 1936. — Drž. I. dekl. mešč. šola, ust. 1874. — Drž. II. dekl. mešč. šola, ust. 1917. — Zas. dekl. mešč. šola šol. sester, ust. 1913 (pravica javnosti od 1924).

c) Strokovne šole: Drž. trg. akademija, ust. 1926. — Enoletni trg. tečaj slov. trg. društva v Mariboru (odobren od kr. ban. uprave 1930). — Drž. nižja gozdarska šola, ust. 1930. — Obča obrtna nadaljevalna šola. — Gostilničarska strokovna nad. šola. — Trg. nad. šola. — Češka nad. šola. — Dekliški zavod »Vesna« (zas. gospod. in žen. obrt. šola s pravico javnosti), ust. 1886. — Zas. gospodinjska šola šol. sester. — Ban. vinarska in sadjarska šola. — Drž. priznani Kovačev zas. učni zavod. — Legatov enoletni trg. tečaj. — Glasbeni šoli Glasbene Matice in Drave (brez pravice javnosti).

č) Narodne šole: I. deška nar. šola, ust. 1452 (?). — II. deška nar. šola, ust. 1879. — III. deška nar. šola, ust. 1793. — IV. deška nar. šola, ust. 1908. — Deška vadnica na drž. učit. šoli. — I. dekl. nar. šola, ust. v 13. stol. (?). — II. dekl. nar. šola, ust. 1793. — III. dekl. nar. šola, ust. 1892. — IV. dekl. nar. šola, ust. 1917. — Zasebna dekl. nar. šola šol. sester. — Pomožna šola za defektno deco, ust. 1913.

Društva, organizacije in združenja. Akademska in šolska dr.: Dr. Jugosl. akadem., Panonija, Pedagoška centrala, Krščanska šola, Šola in dom, Staršinska zveza »Triglav«.

Dobrodelna, podporna in zdravstvena dr.: Dijaška kuhinja, Dijaški dom, Dobrodel. dr. Pomoč. Dr. gluhonemih, Dr. za varstvo deklet, Dr. za zdravstveno zaščito dece in mladine, Gas. župa, Prostovoljna gas. č., Karitativna zveza; Merkur, dr. trgov. in priv. namešč.; Protitub. liga, Rdeči križ, Sveta vojska, Vincencijeva konferenca, Vzajemnost dr. žel. uslužbencev, Dr. za podporo revnih učencev, Marijanišče.

Glasbena, pevska in godbena dr.: Cecilijino dr., Glasbena Matica, Ipavčeva pevska župa, Mestna godba; Društva: Danica, Drava, Grafika, Harmonija, Jadran, Poštni rog, Sloga, Slov. pev. dr. Maribor, Nemško pev. dr.

Gospodarska dr.: Bankov. osigur. trgov. in ind. činovnikov, lesnih trgovcev, Slovensko obrtno, Slovensko trgovsko, veletrgovcev z vinom in spirituozami, Vinarsko, za varstvo in rejo živali, Rejec malih živali, Olepševalno in tujsko-prometno, Tujsko-prometna zveza, Savez jugosl. železarna, Udruženje sadnih eksport. in sadnih trg., Zveza živ. selekc. org. za belo slov. govedo, Touring klub.

Kmetijska in lovska dr.: Čebelarsko, Konjerejsko, Ljubiteljev ptičarjev, Lovsko, Ribarsko, Pokrajinska zveza vinogradnikov, Sadjarsko in vrtnarsko.

Narodno obrambna dr.: Branibor, Dr. sv. Cirila in Metoda, Jadranska straža, Narodna odbrana, Slovenska straža.

Prosvetna in kulturnopolitična dr.: Česky klub, Del. kulturna zveza Vzajemnost, Društva: akvaristov, dramatično, esperantsko, filatelistično, francoski krožek, kmetskih fantov in deklet, muzejsko, Nanos, Pravdnik, prijateljev angl. jezika in prosvete, Triglav, umetniško, zgodovinsko; Družabni klub, Jug.-češkoslov. liga, Kršč. ženska zveza, Žensko dr., Katol. dr. rokodel. pomoč., Ljudska univerza, Prosvetna zveza, Rotary klub, Slovanska čitalnica, Šahovski klub, Zveza kulturnih društev, Slomškova družina.

Stanovska in strokovna dr.: Hišnih posest., stanovanjskih najemnikov, jug. drž. upokojencev in upokojenk in žel. upokojencev, magistratnih uradnikov, mestnih uslužbencev, avtonomnih in zasebnih namešč., katehetov, Foto klub, Jugoslov. učitelj. udruž., Narodno slov. žensko dr., Narodno strokovna zveza, Poselska zveza, Profesorska samopomoč, Poverjeništvo saveza grafičkih radnika, privatnih namještenika, Splošna del. strokovna zveza, Splošna del. zveza Jugoslav., Strokovna zveza viničarjev; Udruženje: dipl. tehnikov, jugosl. nar. žel. in brod., poštno-telegr. in tel. uslužbencev, železn. činov.; Vzajemnost, dr. duhovnikov lavant. škof.; Zdravniško dr., Zveza del. žena in deklet, Strelska druž., Zveza: bojevnikov, Maistrovih borcev, vojnih dobrovoljcev, Udruženje vojnih invalidov, rez. oficirjev, Zveze in združenja raznih obrtnikov.

Športna in telovadna dr.: Akademski sablj. klub, Avtomobilski klub, Jugoslov. gozdov. liga, Kasaško dr., Kolo jahačev, Motoklub, Motošport Pohorje, Smučarski klub Maribor, Steg skavtov, Veslaški klub, Zimsko-športni podsavez, I. del. kolesar. osrednje dr., SPD Pohorski dom, Prijatelj prirode; Športni klubi: Delavski, Maraton, Maribor, Perun, Planinka, Rapid, Železničar; Sokolska župa Maribor, Sok. dr. Maribor Matica, I., II., III. Aeroklub.

Geografija. Nm 274 m (stolna cerkev). Maribor, metropola slov. Štajerske, je za Ljubljano največje in najvažnejše mesto dravske banovine, gospodarsko, politično, prometno in kulturno središče vsega slovenskega Podravja. Mesto leži ob stiku treh izrazitih prirodnih in gospodarskih enot. Na z. predstavljata Pohorje in Kozjak zadnje odrastke Osrednjih Alp ter se tu stikata z vinorodnimi terciarnimi Slovenskimi gor. in širokim Dravskim poljem, ki ga tvorijo diluvialne in aluvialne prodnate naplavine Drave. Prav tu izstopa Drava iz ozke doline med Pohorjem in Kozjakom na Dravsko polje. Stvorila je velik vršaj, ki rahlo pada v smeri toka reke proti jv. Reka, ki danes teče na robu ravnine, je v prejšnjih dobah spreminjala svoj tok in tako oblikovala današnje Dravsko polje in njegove terase. Pa tudi v gospodarskem pogledu tvori mariborsko ozemlje konvergentno točko. Na z. so gozdnata slemena Pohorja in Kozjaka, na s., j. in v. se razprostirajo vinogradniški predeli Slovenskih goric in Haloz, sredi pa leži izrazito poljedelsko Dravsko polje. Glavna prednost mariborskega položaja je v njegovi prometni pomembnosti ob stiku obdravske prometne črte od z. na v. in one iz spodnještajerskega Podravja na s. v Graško kotlino in proti nekdanjemu drž. središču na Dunaju. Zgodovina nam pove, da je bil ta kraj ob važnem prehodu preko Drave naseljen zdržema že od najstarejših dob dalje.

Vzrok, da je nastal most čez Dravo ravno pri Mariboru, je iskati v oblikah dravske struge, ki je tu ob svojem izstopu iz ozke doline ustvarila na l. br. vrsto teras; terase se vzpenjajo proti vznožju Slov. goric, ki se tu končujejo z izrazitima vršičema Kalvarije in Piramide. Na tej strani je tudi nastalo prvotno mariborsko naselje, ki se je od prvih začetkov širilo od Drave na s. proti staremu gradu na Piramidi in na v. v smeri drav. teras. Vse ceste na tem bregu kažejo te smeri razvoja: ena smer s.-j., druga z.-v. Prva smer je vodila k staremu mostu čez Dravo, h kateremu so peljale ulice povprek po bregu navzdol (Vojašniška, Taborska in Dravska); v drugi smeri (v.—z.) sta se razvili obe glavni žili na dravskih terasah (Aleksandrova in Koroška cesta); med temi glavnimi cestami so se razvile večinoma v smeri od s. na j. stranske strme in ozke ulice, ki vežejo še danes na eni strani Koroško cesto z dravskim bregom, na drugi strani pa z župno cerkvijo (Vetrinjska, Glavna in Stolna ulica). V tem obsegu se je razvil Maribor, kolikor ga je vključevalo mestno obzidje. Šele v 19. stol. se prične razvoj mesta izven tega področja. Pa tudi za vse te nove dele je ostala merodajna dvojna, pravokotno se križajoča smer ulic: s.—j. in v.—z. J. od Drave se ta sistem razgubi, mesto posega tu v nepravilnih oblikah na vse strani Dravske doline in Drav. polja. Veliko važnost za smer ulic je imela nekdanja zemljiška parcelacija. Ulice so se razvile na osnovi nekdanjih kolovozov (n. pr. Tattenbachova, Trstenjakova, Meljska, Einspielerjeva, Tomšičeva, Ciril-Metodova, Trubarjeva, Kamniška, Frankopanova, Radvanjska itd.). Silno se je razmahnilo mesto po zgraditvi južne (1846) in koroške (1863) železnice, s katero je šel roko v roki nagel razvoj mariborske industrije. Mesto je poseglo posebno daleč na j. in v., pa tudi v druge smeri, ter si je moralo kmalu upravno priključiti predmestja: Magdalensko in Koroško (j. od Drave v območju kor. kol. in žel. delavnic), Graško ter Orešje (na v. med strmo rebrijo Meljskega hriba in Dravo). Industrializiralo in urbaniziralo pa je v novejši dobi še celo vrsto okoliških krajev ter jim vtisnilo predmestni pečat. Ta vpliv je zajel velike dele bivših občin Košaki in Krčevina po slemenih in grabah Slov. goric, zavzel je na z. Studence ter jih že tudi teritorialno priključil k mestu, na v. in j. Pobrežje in Tezno, na jz. pa se predmestja širijo proti vasem radvanjske občine v vznožju Pohorja.

Maribor ima izrazite znake mladega mesta radi številnih požarov v 16. in 17. stol. Najstarejši del ima svoje jedro v štirikotnem Glavnem trgu; iz njega izhajajo na vse strani pravokotno se križajoče ulice starega mesta (Koroška, Vetrinjska, Gosposka). Tu je središče trgovskega in poslovnega življenja, ki sega odtod le ob Aleksandrovi c. proti gl. kol. in do neke mere preko Drave na j. S. odtod proti Slov. goricam se širi uradniški del z novejšimi uradnimi poslopji, šolami in stanovanjskimi hišami. Za ta okraj je značilno močno zelenje, široki drevoredi, vrtovi in parki, ki pridejo do izraza še posebno v vilskih četrtih pod goricami. Industrijski del mesta pa je na v. in j. Zlasti Orešje in Magdalenski okraj imata s svojimi industrijskimi in vojaškimi objekti pretežno delavski značaj. Sličen je predel ob Tržaški cesti.

Maribor je do danes ostal pomemben predvsem kot važno prometno križišče. Tu se križajo pota, ki vežejo na eni strani Dunajsko in Graško kotlino ter vso Štajersko z morjem, na drugi strani pa odpirajo Tirolski in Koroški ob Dravi pot v Podonavsko kotlino. V obeh teh smereh so stekle železniške proge, katerim se ima mesto zahvaliti za uspešen razvoj svoje industrije in trgovine. V mestu ali njegovi bližini se steka cela vrsta dobrih cest, ki dovajajo krajevni promet s Pohorja, Dravskega polja in Slov. goric. Po teh cestah je Maribor v redni avtobusni zvezi s kraji v bližnji in daljni okolici.

V gospodarskem oziru je M. izrazito industrijsko in trgovsko mesto. Kakor že omenjeno, je industrija zavzela predvsem jug in vzhod. Na j. se je osredotočila ob kor. kol. v železniških strojnih tovarnah, ki so največja mariborska industrijska podjetja. Znatna je nadalje metalurgična ter keramična industrija. Največji razvoj pa je pokazala tekstilna industrija, ki zavzema cele mestne dele. Tradicionalno je usnjarstvo ob Dravi. Stare dravske mline so zamenjali parni mlini. Z razvojem mesta so se razvile še pivovarne, plinarna, lesna industrija in nebroj drugih manjših industrijskih in obrtnih podjetij. Kljub vsem modernim prometnim sredstvom še vedno živi splavarstvo na Dravi. Vsej industriji M. daje življenjsko silo falska elektrarna. Trgovski promet je že od nekdaj slonel zlasti na kmetijski produktivnosti bližnje in daljne okolice. Zato prevladuje v Mariboru trgovanje z agrarnimi proizvodi, z lesom in z vinom. Razvoj M. je pospešilo tudi dejstvo, da je postal središče politične in cerkvene uprave, sodstva, šolstva, vojaštva itd. V novejši dobi je postal središče živahnega tujskega prometa in izhodišče idealnih letnih in zimskih izletov na Kozjak in posebno na v. Pohorje (k Mariborski koči, Pohorskemu domu, k Ruški koči in Sv. Arehu). Ugodno podnebje z dovolj ostrimi zimami, suhimi poletji, jasno pomladjo in jesenjo, brez megle in z majhno oblačnostjo, nadalje izredno ugodne razmere za kopanje (Drava, moderno kopališče na Mariborskem otoku), vse to povzroča, da je Maribor za tujce zelo privlačen.

Prebivalstvo predvojnega M. je bilo po poreklu slovensko in nemško. Vendar je bil slovenski dotok iz okolice močnejši; v mesto so se naseljevali Slovenci iz Koroške in Podravja, pa tudi mnogi, ki so se v mestu ponemčili, so bili po poreklu iz slovenskih krajev. Uradništvo, industrijci in trgovci pa so bili v ogromni večini Nemci. Šele z osvoboditvijo se je to stanje spremenilo. Po vojni so se v velikem številu priselili v M. Primorci, ki so še mnogo bolj pripomogli, da dobiva mesto kljub izraziti dvojezičnosti vedno bolj slov. značaj. Kako sta trgovina in industrija dvignili število prebivalstva, je razvidno iz tega, da je Maribor še 1857 štel samo 7500 preb., 1867 pa že 12.828. L. 1900. so v Mariboru našteli 24.601 preb., od tega 19.298 Nemcev in 4062 Slovencev. Po štetju iz 1910 je bilo od 27.994 preb. še 22.653 Nemcev in 3823 Slovencev. L. 1921. pa so našteli med 30.662 preb. 20.759 Slovencev, 2516 Srbohrvatov in 6595 Nemcev. Štetje iz 1931 pa je pokazalo med 33.921 preb. 27.533 Slovencev, 2931 Srbohrvatov in 2696 Nemcev. S predmestji Studenci, Tezno, Pobrežje, Košaki in Krčevina šteje Maribor danes nad 50.000 preb.

Zgodovina. Mariborska tla z okolico so bila obljudena že v predzgodovinski dobi. Sledove neolitske naselbine so odkrili v neposredni bližini mesta. Pri vinarski šoli so 1931 naleteli

na predmete iz pozne bronaste dobe. Obširno grobišče ob Koroščevi ulici spada v pozno bronasto ali zgodnjo hallstattsko dobo. Hallstattske predmete so odkrili v vznožju današnje Kalvarije, a latènske v magdalenskem okraju. V rimski dobi je bilo tu križišče cest, ki so vodile v Ptuj, Celje in Virunum na Koroškem. Kljub temu je bil takrat Maribor neznatna naselbina, ki je v dobi preseljevanja narodov izginila. Ponovno se javlja Maribor šele v 12. stoletju v zvezi z madjarskimi napadi. V obrambo proti njim so v začetku 12. stoletja zgradili obrambni stolp na Piramidi. Prvotni lastniki Maribora so bili grofje Breže-Seliški in za njimi Spanheimi. Ko je rodbina Spanheimov 1147 izumrla, je njihova posest prešla v roke grofov Traungavcev (do 1192) in nato Babenberžanov (do 1246). Pod gradom na Piramidi — v današnjem jv. delu mesta — se je začela že za časa kolonizacije Velike Karantanije razvijati naselbina kmetov, ribičev, obrtnikov in splavarjev. Maribor je tedaj veljal za izhodišče teritorialnega širjenja svojih gospodarjev proti j. V babenberški dobi so tu pogosto zborovali štajerski deželni stanovi.

Trške privilegije je podelil naselbini najbrž vojvoda Leopold VI. (1194—1230). Kot trg — forum Marchpurch — se prvič omenja 1209, ko je imel že tedenski tržni dan in letne sejme. L. 1243. — takrat je bil Maribor že mesto — še že omenja mestni sodnik, 1257 se pa izrecno navaja kot mesto (civitas). Mestne pravice mu je naklonil najbrž zadnji Babenberžan Friderik Bojeviti (1230—1246). Po zmagi Rudolfa Habsburškega nad Otokarjem II. je mesto 1278 postalo last Habsburžanov ter se je pričelo hitreje razvijati. Dobilo je obzidje z močnimi stolpi, jarkom in tremi vrati: Vodna vrata v Usnjarski ulici, kjer je še ohranjen njihov obok, Koroška na Vodnikovem trgu, stala do 1829, in Graška vrata. Mestno obzidje je potekalo ob današnji Kopališki, Gregorčičevi in Strossmayerjevi ulici. Vezalo je še danes lepo ohranjeni Vodni stolp (sedaj skladišče za usnje) v Usnjarski ulici na dravskem bregu s Felberjevim stolpom. Mesto je imelo svoje lastno sodstvo in krvno sodstvo za celo deželsko sodnijo. Na čelu mestne uprave je bil do 1783 mestni sodnik, katerega je volilo 12 svetovalcev na 3 leta. Imelo je svoj grb, katerega najstarejši odtis nam je ohranjen na listini iz 1288. Dobilo je tudi svojo mitnico. Habsburžani so naklonili mestu številne privilegije: monopol podravske vinske trgovine s Koroško. Ptujski trgovci so začeli konkurirati tej dravski prometni žili s prometno potjo, ki je vodila j. od Pohorja na Koroško. Pozneje so Habsburžani prepovedali tudi to ptujsko trgovino in edino Mariborčani so smeli prosto prevažati vino skozi Slov. Bistrico. Ko so Habsburžani 1535 dobili tudi Ptuj, so začeli ptujski meščani znova borbo proti mariborskim privilegijem. Ta borba za premoč v trgovini se je končala šele v 17. stol. s sporazumom, po katerem je M. ohranil monopol vinske trgovine s Koroško, Ptuj pa s srednjo in s. Štajersko ter z Medjimurjem in Hrvatsko, Habsburžani so dalje obdarovali mariborske meščane s privilegijem, po katerem so morali splavarji pristajati edino v Mariboru, kjer je bila mitnica; kot prometno središče je nastal mariborski Pristan. Dve milji od M., od 1469 pa celo 4 milje, je bila prepovedana vsaka trgovina in obrt, razen čevljarstva in krojaštva, 4 milje od mesta ni smelo biti nobenih sejmov, 1 miljo pa nobenih gostiln in vinotočev. V mestu s tako razvito trgovino so se kmalu (v 12. stol.) pojavili poleg poljedelcev, rokodelcev in trgovcev tudi židje, ki so se ukvarjali predvsem z denarstvom in imeli od 1244 svoj židovski red. Do 1278 so zasedli znaten del mesta: sedanjo Židovsko ulico, spodnji del Vetrinjske, Jenkovo in Tkalsko ulico. Tu so imeli svojo sinagogo, ki je bila po izgonu židov iz Maribora 1501 preurejena v katoliško cerkev (ta je bila 1785 prezidana v magazin). V mesto so se začeli naseljevati tudi razni cerkveni in posvetni gospodje, ki so posedovali v okolici posestva, v Mariboru pa dvorce (n. p. Vetrinjski samostan). 20 mariborskih cehov, v katerih so bili organizirani tudi sosedni obrtniki, dokazuje živahno obrt v mestu. Najbolj so bile razvite vinarska in usnjarska obrt ter izdelovanje raznega olja. Poseben razmah beleži mariborska trgovina v zač. 18. stol., zlasti odkar je dal cesar Karel VI. 1727 zgraditi veliko trgovsko cesto Dunaj—Maribor—Trst. S tem je Ptuj dokončno ostal ob strani. V dobi Jožefa II. se je v mestu razvila prava industrijska obrt. Takrat so bila sekularizirana samostanska poslopja celestnik (v Gospojni ulici), frančiškanov (v Pristanu), jezuitov (teologija na glavnem trgu); upravna poslopja razpuščenih samostanov (v Vetrinjski ulici) je država uporabila za ustanovitev vojaške oblačilnice, katero so sem premestili iz Judenburga, v začetku 19. stoletja pa od tu na Madjarsko. V Mariboru je tedaj nastopil zastoj do zgraditve železnice, ko so se razvile nove industrije in so bile ustanovljene (1860) ob koroškem kolodvoru velike žel. delavnice. Z ustanovitvijo upravnega okrožja za teritorij med Dravo in Muro je M. 1752 postal tudi upravno politično središče. Že 1785 je dobil gledališče, 1795 okrožno tiskarno in 1799 mestno bolnico. L. 1851. so mestu priključili nekdanjo Graško in Magdalensko predmestje in vas Orešje.

L. 1848. je bilo za M. važno v narodno političnem pogledu. M. je postal tedaj politično in kulturno središče slovenske Štajerske mesto dotedanjega Gradca, posebno še, ko je bil 1859 sem premeščen sedež lavantinske škofije iz Št. Andraža in ustanovljen slov. teološki institut. S tem je bil narodno rešen slovenski živelj v Slov. goricah, na Dravskem in Ptujskem polju. L. 1861. je bila ustanovljena mariborska »Slov. čitalnica«, iz katere je izšla misel slovenskih taborov in zedinjene Slovenije (tkzv. »mariborski program« iz 1865). V M. je izšel 1867 najstarejši današnji slov. politični list »Slovenski gospodar«, prvi slov. dnevnik »Slovenski Narod« (1868), ki se je 1872 preselil v Ljubljano. L. 1882. ustanovljeno »Slovensko politično društvo« v M. je prevzelo vodstvo štajerskih Slovencev. Ločitev duhov je nastopila z ustanovitvijo liberalne Narodne stranke 1906 s sedežem v Celju in agrarne Slovenske kmečke zveze 1907 s sedežem v M. Gospodarsko osamosvojitev slovenskega kmeta naj bi sprovedla 1882 ust. mariborska »Posojilnica« in 1908 ust. »Spodnještajerska ljudska posojilnica«. Kulturno delovanje je bilo tudi v zač. 20. stol. osredotočeno v čitalnici, ki je ustanovila 1909 dramatično društvo in godbeni klub, od 1910 Glasbeno društvo imenovan. L. 1903. se je ustanovilo zaslužno Zgodovinsko društvo. Po težkem preganjanju zavednih mariborskih Slovencev pred in med svetovno vojno se je v Mariboru ust. 26. sept. 1918 Narodni svet, ki je 1. nov. po proklamaciji Narodnega veča v Zagrebu prevzel upravo slovenske Štajerske. Rudolf Maister, imenovan tega dne od narodne vlade za generala, je 24. nov. 1918 iztrgal Nemcem vojaško poveljstvo nad mestom in celim Podravjem ter ju priključil Jugoslaviji. Njegovo delo je legalizirala mirovna pogodba v Saint Germainu (10. sept. 1919). Od 1924—1929 je bil M. sedež mariborske oblasti.

V dobi turških napadov M. radi svoje utrjenosti ni toliko trpel. Po brezuspešnem obleganju Dunaja (1529) ga je turška vojska na povratku brezuspešno oblegala, prav tako 1532 na povratku izpred Kiseka. Dvakratni napad ogrskega kralja Matjaža Korvina 1480 in 1481 je mesto sicer vzdržalo, a je bila pri tem polovica mesta in utrdb razrušena in požgana. Požari so upepelili mesto 1438, 1450, 1513 (skoro vse mesto), 1601, 1648 (vse mesto z magistratom in stolnico), 1650, 1699, 1700, 1787, 1795 in 1797. Kuga je morila 1348, 1386, 1542, 1624, 1680—1681 (na to kugo spominja kapelica sv. Barbare na Kalvariji in spomenik Brezmad. spoč. na Glavnem trgu). Potres je zelo občutno poškodoval mesto 1347. Častitljivo starost uživa mariborsko šolstvo. Že 1224 se omenja učitelj Konrad in 1229 učitelj Ulrik. Prvo gimnazijo je otvoril 1758 mariborski jezuitski red (ust. 1757, razpuščen 1773). To je bila prva javna šola na Spodnjem Štajerskem, naslednica znamenite ruške gimnazije, ki je pa bila interna. Do 1819 je bila gimnazija 5 razredna in od 1848 8 razredna. Staro je tudi mariborsko zdravstvo. Že 1243 se omenja ranocelnik Wolfram in 1290 zdravnik Ivan. L. 1348. je ustanovil mestni pisar Benedikt Mother s svojo ženo hospital za onemogle.

Znamenitejše zgradbe. Med najvažnejše zgodovinske spomenike spada mestni grad, ki stoji na Trgu svobode. Prvotni stari, močno utrjeni grad je nastal najkasneje v zač. 14. stol. Stal je na mestu sedanjega dečjega zavetišča. Ob priliki ojačevanja mestnih utrdb v turški dobi so ok. 1478 zgradili na v. koncu s. obzidja nov grad. Ko je bil 1532 od Turkov poškodovan, so ga obnovili. V 17. in 18. stol. so ga večkrat prenovili. Imel je 4 stolpe, danes ima le enega na jz. strani. Ob tem stolpu stoji loretska kapelica, ki jo je dal 1655 sezidati grof Jurij Jernej Kizelj. V 18. stol. je dobilo j. pročelje sedanjo poznorenesančno obliko. L. 1744. so sezidali na z. strani 1 nadstropno baročno poslopje, v katero vodi lepo stopnišče, okrašeno s sohami. V veliki grajski dvorani (sedaj kino) so na podolžnih stenah in na stropu freske iz 17. stol. Mariborski grad je naslednik gradu na Piramidi. Kot grajski posestniki se navajajo Adam Švetkovič (1514), grofje Kizelj (od 1575) in nato grofje Brandisi (do 1878). Tedaj je prešel v meščanske roke, začeli so ga uporabljati v trgovske in poslovne svrhe, radi česar je veliko trpel na umetniški vrednosti. Zdaj je last mestne občine, ki ga je kupila od trgovca Berdajsa († 1934). Mestni magistrat ali rotovž je iz 1515, v današnji obliki iz zač. 19. stol. Zanimiv je balkon z mestnim grbom iz 1565. Grb predstavlja dva zidana stolpa na rdečem polju, zvezana po srebrnih mestnih vratih; nad vrati je leteči srebrni golob. Posvetovalnico je restavriral arh. J. Černigoj 1931. Zanimiv strop z učinkovitimi baročnimi stukaturami, ki jih nosijo kariatide, najbrž delo rodbine Quadro iz 1728. Stari zgradbi sta še oreški dvorec in vetrinjski dvorec (h. št. 30

v Vetrinjski ulici) z baročnim portalom in grbom. V vetr. dvorcu so se med 1785 in 1806 vršile prve mariborske gledališke predstave. Dvorec in ulica se imenujeta po vetrinjskem samostanu, ki je imel v ok. M. velika posestva, predvsem vinograde. Škofijska palača je bila nekdaj svobodni dvorec na Slomškovem trgu. V. zač. 19. stol. ga je kupila lavantinska škofija od grofa Jugnyja. Zgodovinsko pomembne in danes zaščitene mestne zgradbe so še: hiša št. 26 v Strossmayerjevi ulici (tu je bila prva protestantska molilnica in prva mariborska industrija v večjem obsegu), nekdanja minoritska cerkev M. B. na Vojašniškem trgu (cerkev uporabljajo od 1784, ko je bil samostan ukinjen, v posvetne namene, danes kot skladišče; notranjščina še hrani znamenite freske), male Benetke na zgodovinskem Pristanu in grad z obrambnim stolpom v Pristanu (danes skladišče), Gambrinov stolp v sz. delu mestnega obzidja, Tscheligijev enonadstropni obrambni stolp v jz. delu mestnega obzidja blizu Drave, Vodni in Židovski stolp na jv. delu mestnega obzidja, Gambrinovo obzidje (zgrajeno iz gradiva in po načinu mestnega obzidja), ostanki mestnega obzidja pred minoritsko cerkvijo in j. fasada Dravske vojašnice z mestnim obzidjem, rimski spomeniki v meljskem dvorcu v Vetrinjski ulici št. 24. Ta dvorec je bil že 1450 sedež meljskega gospostva, katerega grb je še viden nad portalom. Zgodovinsko pomembna je gostilna »Pri Rožiˇ v Koroški ul. 3. Tu je 1814 prenočeval Karadjordje. Mariborski muzej je 1903 ustanovilo Muzejsko društvo. Vanj se je 1920 preselil muzej Zgod. društva in 1924 škofijski muzej. Študijska knjižnica v poslopju nekdanje mariborske kazine (sezidana 1852) je bila ustanovljena 1920 in šteje okoli 40.000 zvezkov. Novi dravski most je bil zgrajen 1913 na treh železnih lokih. Na Piramidi, ki se je do srede 19. stol. imenovala Grajski hrib, so v zač. 12. stol. Spanheimi zgradili v obrambo proti Madjarom mariborski grad, pozneje gornji grad imenovan, ter ga izročili v fevd Mariborskim gospodom. Grad se prvič omenja 1164. Obenem z mestom je menjaval lastnike in 1278 pripadel Habsburžanom, ki so ga poklanjali v fevd raznim rodbinam. V 15. in 16. stol. je veljal za važno obrambno trdnjavo proti turškim napadom ob vhodu v Dravsko dolino. Ko je turška nevarnost prenehala, je začel grad propadati. Sedež uprave grajske gospoščine so že preje, konec 15. stol., premestili v spodnji mestni grad. Končno je dal Henrik Franc pl. Brandis (†1790), lastnik mestnega gradu, podreti gornji grad in 1784 postaviti piramido s ploščo in napisom (odtod ime!). L. 1820. je piramido uničila strela. Iz preostalega gradiva so postavili Marijino kapelo. Od spomenikov je najvažnejši Marijin steber na Glavnem trgu, zgrajen 1743 namesto starejšega stebra iz 1681. Spominja na baročni oltar z obhajilno mizo. Kipi so delo J. Strauba. Tappeinerjev spomenik (A. Tappeiner, za ureditev mesta zaslužni župan 1801—1867) je postavila Mestna hranilnica 1904.

Cerkve, župnije in samostani. Lavant. škofija je bila ustanovljena 1228. Njen sedež je bil prvotno pri Št. Andražu v Labodski dolini. Prvotni njen obseg, določen šele 1244, je bil zelo majhen. Na Koroškem je zavzemala le 3, na Štajerskem pa 2 župniji. Od tega prvotnega ozemlja je danes pod lavant. škofijo le Dravograd in marenberška dekanija. Na podlagi jožefinske razmejitve škofij 1787 se je oblast lavant. škofije raztegnila na Koroškem čez velikovško, na Štajerskem pa čez celjsko okrožje (do Save in Sotle na j.). Odstopila je pa tedaj sekovski škofiji šentflorijansko okrožje na Srednjem Štajerskem in sedanjo marenberško dekanijo. Sekovski škofiji je bilo tedaj odkazano celo graško in mariborsko politično okrožje. Slednje je segalo na jug čez Dravo. Tu je lavant. škofija mejila na sekovsko na črti: bivša koroško-štajerska meja; niže od Dravograda je pri Trbonjah dosegla Dravo. Ta je tvorila mejo do Vuhreda, kjer se je meja povzpela na vrh Pohorja in se odtod spustila v ravnino med Framom in Sv. Martinom. Dalje je meja potekala mimo Pragerskega, med Majšperkom in Ptujsko goro, mimo Žetal ter je blizu izvira Sotle dosegla bivšo štajersko-hrvatsko deželno mejo. L. 1859. je po prenosu škofijskega sedeža v Maribor sledila nova razmejitev škofijskih meja: napram sekovski škofiji so potegnili mejo po politični meji med mariborskim in graškim okrožjem. Koroški del lavantinske škofije je prešel v oblast krškega škofa; sekovske dekanije mariborskega okrožja pa pod oblast lavant. škofov. Meja med lavant. in sekovsko škofijo je bila sicer določena le začasno, 13 slovenskih župnij je namreč s tem pripadlo nemški sekovski škofiji — vendar je ta meja ostala definitivna z izjemo župnije Marije Snežne, ki je šele 1870 pripadla lavant. škofiji. L. 1923. je bilo prideljeno apostolski administraciji lavantinskega škofa celo Prekmurje (iz somboteljske škofije), dekanija dravograjska in dekanija Mežiška dolina (iz krške škofije) in župnije: Sv. Duh na Ostrem vrhu, Marijino Vneb. v Apačah in Sv. Katarina v Kapli. Vse te župnije so iz sekovske škofije.

Stolna in mestna župnija sv. Janeza Krstnika ima 11.014 duš. Prvotna cerkev je bila zidana okoli 1150 v romanskem slogu. V listinah se omenja 1189. Bila je posvečena sv. Tomažu. Stolnica spada med najstarejše mariborske zgodovinske spomenike. Vkljub mnogokratnim prezidavam (1492, 1521, 1601 in 1648) je še sedaj razvidno, da je bila prvotna cerkev troladijska, ravno stropana, ter da so bile ladje nižje in krajše od sedanjih. V 15. in 16. stol. je bila vsa stavba gotizirana. Zelo lep je bogati mrežasti svod srednje ladje (ohranjeni sta vklesani letnici 1520 in 1524). Na mestu prvotnega malega presbiterija, ki je bil zaključen s polkrožno ali štirikotno apsido, so v gotiki zgradili nov presbiterij. Renesančni zvonik je delo Pavla Porte iz 1624. L. 1792. ga je močno poškodovala strela in so ga znižali do sedanje oblike. Barokizacija 1859 je mnogo škodovala lepi gotski arhitekturi, zato so 1884 dali cerkvi njen gotski značaj. Stranski baročni kapeli sv. Frančiška Ks. in sv. Križa so prizidali 1715. Velika umetnina je Križeva kapela s stropnimi freskami J. A. Mölcka (1775), ki jih je 1872 restavriral J. Brollo. V zunanji cerkveni zid so vzidani nagrobniki, ki so bili do 1855 v cerkvi. Najstarejši od njih je iz 1555. Na j. strani zvonika je vzidan rimski lev iz pohorskega marmorja, baje donešen sem iz dravske struge pri St. Janžu na Dravskem polju. V presbiteriju je marmornat kip škofa Slomška, delo kiparja Zajca. Do 1783 je bilo okoli cerkve na Slomškovem trgu mestno pokopališče; konec 18. stol. so ga prenesli na sz. stran starega mesta, kjer je še danes staro pokopališče. Sedež mariborske pražupnije je bil prvotno v Kamnici pri Mariboru, odkoder so ga okoli 1160 premestili v Maribor. Prvi znani župnik Konrad se omenja 1189 in nato 1193. Prvotna, zelo obširna prafara je mati župnij: mestne župnije sv. Marije, sv. Petra pri Mariboru, sv. Križa pri Mariboru, sv. Martina pri Vurbergu, sv. Barbare na Stražišču, sv. Marjete ob Pesnici, Gornje sv. Kungote, Selnice, Kamnice, sv. Duha na Ostrem vrhu, Čmureka in Marije Snežne. Cerkveno je pripadala do 1787 solnograški, nato do 1859 sekovski in poslej lavantinski škofiji. Od 1506—1859 je bila inkorporirana krški škofiji. Tedaj jo je krški škof zamenjal z lavantinskim za Gospo Sveto na Koroškem. Podr. cerkev sv. Alojzija na Glavnem trgu je baročna stavba. Zgradili so jo 1769 jezuitje. Ko je bil 1773 red razpuščen, sta cerkev in zraven nje stoječi jezuitski zavod pripadla drž. študijskemu fondu. Preostali jezuitje so v Mariboru poučevali kot profesorji na gimnaziji. Njihovo zasebno gimnazijo je vlada 1775 spremenila v državno. Cerkev je vlada 1778 podredila mestni župniji, ki jo je 1784 opustila in izročila vojaški oblasti. Ta jo je spremenila v vojaško skladišče. L. 1831. so jo znova odprli za gimnazijska cerkvena opravila. S preselitvijo sedeža lavantinske škofije v Maribor, se je v nekdanji jezuitski zavod naselilo semenišče, ki je prevzelo tudi cerkev. L. 1859. so cerkev renovirali. Cerkev je danes brez stolpa, vel. oltar s Tunnejevo sliko sv. Alojzija je iz 1865. Podr. cerkev sv. Barbare na Kalvariji je bila zidana 1681 v zahvalo za rešitev od kuge. Od 1783 do restavracije 1813 je bila zaprta. Podr. cerkev Brezm. spoč. Mar. v zavodu šolskih sester je bila zgrajena 1886. Zavod šolskih sester je bil otvorjen 1864. L. 1865—1866 so sestre začele z ljudsko-šolskim poukom, 1888 so otvorile žensko učiteljišče, 1913 pa meščansko šolo. Zavod so povečali v več etapah: 1874, 1892, 1896 in 1906.

Mestna župnija sv. Marije (frančiškanska) ima 12.857 duš. Frančiškanski samostan je bil ustanovljen že pred 1250 (najbrž 1240). Mariborski mestni župnik mu je 1282 izročil v oskrbo podr. M. b. Vneb. Poleg nje so v Pristanu sezidali tudi samostan. Semkaj je 1747 iz konjiške župne cerkve prenesla grofica Ivana Fel. Kaünburg čudodelni kip Matere milosti in cerkev je zaslovela kot božja pot. Ta sloves uživa še danes. L. 1784. je cesar Jožef II. zatrl samostan in poslopje v Pristanu preuredil v vojašnico, cerkev pa v vojaško oblačilnico. Frančiškanom je prepustil kapucinski samostan in cerkev na Aleksandrovi cesti (ust. 1613, razpuščen 1784). Sem so sedaj prenesli čudodelni kip. Samostanska cerkev je bila 1786 povzdignjena v župno cerkev za slovensko župnijo, katere sedež je bil do tedaj pri cerkvi sv. Ulrika (tedaj opuščena in 1841 podrta) na današnjem oglu Aleksandrove in Prešernove ulice. L. 1814. so frančiškani zapustili samostan in ga prepustili šentpavelskim benediktincem. Ti so prepustili oskrbo župnije posvetnim duhovnikom. L. 1833. so samostan in oskrbo župnije prevzeli oo. redemptoristi in jo upravljali do 1848, ko je župnija prešla zopet v roke posvetnih duhovnikov. Šele 1864, po obnovitvi reda, so frančiškani znova in trajno prevzeli oskrbo slovenske župnije in cerkve. Frančiškani so 1892—1900 zgradili

po načrtih arhitekta Riharda Jordana novo monumentalno cerkev sv. Marije. Je prostorna triladijska romanska stavba z dvema zvonikoma ob pročelju, ki sta stilizirana nekoliko gotsko. Fasado krasi mogočen romanski portal z lepo rozeto. Vzdolžne stranske stene stavbe poživljajo in arhitektonsko krase lizene. Notranjščina je svodena z mogočnimi banjastimi oboki. Večina oltarjev je v romanskem slogu. Na velikem oltarju je znamenit lesen Marijin kip (barok), ki je najbrže iz kartuzianskega žičkega samostana. Notranjost je bila dogotovljena šele 1919. V cerkvi je pokopan mariborski knezoškof dr. Miha Napotnik. L. 1906. je dobila cerkev od sv. očeta čast in pravice bazilike. Poleg cerkve so v 1900—1904 sezidali nov samostan.

Predmestna župnija sv. Magdalene na desnem bregu Drave ima 23.591 duš. Župna cerkev je bila sprva podr. hočke prafare. Že 1288 se omenja kot župna cerkev. Ko je v prvi pol. 15. stol. pogorela, so sedež župnije premestili v Limbuš; novozgrajena cerkev sv. Magdalene je ostala limbuška podr. do 1788. Tedaj je bila ustanovljena lokalna kuracija, ki je bila 1863 povzdignjena v župnijo. Kmalu nato je postala sedež dekanije Maribor d. br., ki obsega v glavnem ozemlje nekdanje magdalenske prafare, t. j. od Pobrežja do Lobnice.

Evangeličanska Kristusova cerkev. V reformacijski dobi se je širil protestantizem iz sosednega gradu Betnave. Grajska kapelica je postala zbirališče mariborskih protestantov. Od 1587 je obstajal v Betnavi beneficij za vzdrževanje lutrovskega duhovnika; 1588—1598 so si celo postavili leseno cerkev in 1591 tudi šolo. Cerkev in šolo je 1600 razstrelila in požgala protireformacijska komisija. Po obnovitvi evang. cerkv. občine 1862 so protestanti imeli 1862—1865 svojo molilnico v današnjem Dečjem domu in od 1865—1869 v bivši cerkvi celestink v Gospojni ulici. L. 1869. so zgradili sedanjo cerkev v Trubarjevi ulici. L. 1903. so jo restavrirali. Oltarna slika E. Linda. Mariborska protestantska župnija oskrbuje poleg mariborskih vernikov tudi protestante v ostalih spodnještajerskih krajih (Celje, Ptuj, Št. Ilj, Marenberg).

Znamenitejši Mariborčani: Apostel Ivan Anton (1711—1784), leksikograf.; dr. Gottweis Ivan (1779—1851), slov. politik in mecen; baron Goedel-Lannoy Herman (1820—1892), finančni prokurator, drž. zborski posl. slov. stranke; Hackl Gabrijel (r. 1843), akad. slikar v Monakovem; dr. Lemež Milan (r. 1891), soc. politik; Leyrer Friderik (1808—1880), prvi knjigotržec v M.; dr. Majcen Stanko (r. 1888), pisatelj, podban dravske banovine; Nerat Miško (1872—1900), organizator mariborskega glasb. življenja; Skrbinšek Milan (r. 1886), igralec in režiser v Ljubljani; dr. Šuman Janko (r. 1867), pravnik, predsednik uprave za zaščito ind. lastnine.

Srez Murska Sobota

Splošen pregled

Murskosoboški srez je skoraj še enkrat večji od lendavskega sreza. Meri 596.6 km². Njegova južna meja se večidel drži Mure, ki jo ponekod neznatno prekorači (pri Radencih, z. od Bakovcev); na jv. meji napram lendavskemu srezu od Bakovcev do Tešanovcev v ravnini, sv. odtod do Pordašincev pa na gričevju. Povsod drugod je sreska meja obenem naša državna meja napram Avstriji in Madjarski. Avstrijsko-jugoslovanska meja drži tu od izliva Kučnice v Muro, ki je še v Jugoslaviji, ob potoku navzgor skoraj do njegovega izvira pri Sv. Ani na Igu (400 m, že v Avstriji); tu krene meja na gričevje proti sv. do avstrijsko-madjarsko-jugoslovanske tromeje (380 m). Naša meja z Madjarsko drži na s. točno po razvodnem gričevju med Muro in Rabo, na v. pa seče, brez trdne opore v prirodi, griče in vmesne doline.

Srez sestavljata dve zelo raznoliki pokrajini, ki ju tukajšnje ljudstvo dobro loči. J. četrtina sreza obsega tako zvano Ravensko, veliko ravnino, ki je tako kot Dólinsko in Apačko polje sestavni del našega Murskega polja. Pokrivajo jo aluvialne naplavine. Le ob potoku Kučnici sega od z. manjši del gornjega brakičnega miocena. Osrčje, ves sever in vzhod sreza pa pripada Gorički, ki ima značaj valovite in močno razgibane pokrajine, kjer ločijo daljša ali krajša slemena gričev doline in kotline. Gričevje je zgrajeno iz najmlajših morskih usedlin terciara, iz pliocena; le ob robu proti ravnini nahajamo pri Martjancih ostanke ledniških teras. Oba naravna dela sreza prehajata drug v drugega na črti Cankova—Puconci—Bogojina brez posebno vidne ostre meje. Ravensko se pokrajinsko bistveno ne loči od ostalih delov Murskega polja. Ker pa leži više kot Dólinsko (povpr. nm se gibljejo med 185—210 m), ima mnogo manj močvirnih in neplodnih tal. Goričko pokrajinsko močno spominja na Slovenske gorice. Vendar je v primeri z njimi v splošnem manj razčlenjeno in lažje prehodno, ker so pobočja gričev navadno manj strma in se razporejajo v daljših, med seboj često povezanih slemenih. Ta potekajo na z., na srednjem in j. Goričkem pretežno v smeri s.-j., na s. in v. Goričkem pa od z. proti v. Slemena se navadno dvigajo 100—150 m visoko nad sosednim dolinskim dnom, povprečno nekoliko presegajoč nadmorske višine Slovenskih goric. Vrhovi se dvigajo samo izjemoma nad 400 m visoko (Serdički breg 418 m, Srebrni breg 404 m). Kljub neznatnim višinskim razmeram ima ponekod pokrajina podobo prave sredogorske dežele.

Ves srez pošilja vodo v Muro. Toda direktno v njo vtekata tu samo Kučnica in Mokoš, ki pa spotoma ne sprejmeta niti enega omembe vrednega potoka. Vse ostalo vodovje zbirajo Ledava, njen pritok Kobiljanski potok ter Velika in Mala Krka. Ledava izvira že v Avstriji in dobiva večino potokov z leve strani. Večji so: Lukaj, Grački potok, Bodonski potok, Mačkovski potok, Martjanski potok in Lipnica; Kobiljanski potok zbira tu svoje izvirnice; Velika in Mala Krka tečeta na v. v Madjarsko, kjer se kmalu združita v Krko, ki se obenem z Ledavo ob naši drž. meji izteka v Muro. Razen deroče Mure, ki ob visoki vodi rada ruši bregove, so vse ostale vode skromni potoki, ki se poleti večidel skoraj čisto posuše. To velja tudi za Ledavo, ki pa utegne ob daljšem deževju silno narasti in poplaviti okolno ozemlje (l. 1925. je bila vsa Murska Sobota pod vodo).

Podnebne razmere so približno take kot v ljutomerskem in lendavskem srezu. V kolikor je razvidno iz meteoroloških opazovanj, ki pa se tu vrše redno šele dobro desetletje, znaša povpr. letna temperatura v Murski Soboti okrog 10° C (v Lendavi neznatno več); najbolj vroč mesec je navadno avgust in ne julij (povpr. 20 C°), najbolj mrzel december ali januar (povpr. —2° C). Padavin je malo. Ravensko jih dobiva za malenkost več kot Dólinsko (Sobota povpr. 850 mm, Lendava le malo nad 800 mm). Goričko sprejema nekoliko več moče le na z., proti v. padavine zopet pojemajo (Veliki Dolenci le 810 mm). Najbolj deževni meseci so junij, julij, avgust, september in oktober, najbolj suhi januar, februar in marec. V slučaju, da poleti nekaj časa ne dežuje, nastopi brž suša iz podobnih vzrokov kot v lendavskem srezu.

Srez pripada panonskemu območju hrastovih in mešanih listnatih gozdov. Ti nastopajo bolj ali manj strnjeno po gričevju s. od Murske Sobote. Glavni drevesi sta oba hrasta (dlakavi in cer) ter bukev. Precej je razširjen tudi mali jesen, ni pa črnega gabra. Druga drevesa so še beli gaber, breza, zelena jelša, zlasti pa pravi kostanj; sorazmerno zelo mnogo je borovcev, manj smrek. Dolino Kučnice pobeli spomladi bela narcisa (Narcissus poeticus). Kot redka rastlina je v tem srezu znana Sherargia arvensis. — Številnejše in važnejše lovne živali so: poljski zajci, poljske jerebice, prepelice, fazani, veverice, ujede, vrane in srake, sloke, divje race, jazbeci, podlasice in dehorji.

Sledovi iz prazgodovinske dobe so zelo pičli. V starem veku je šla skozi srez rimska cesta, ki je vezala Lendavo z Radgono. Slovenska kolonizacija se je izvršila zelo zgodaj. V srednjem in novem veku je bila politična usoda tega ozemlja ista kot jv. dela Prekmurja (glej lendavski srez). Sedanji srez je bil do prevrata del železne županije (Vasvarmegye), cerkveno pa je spadal do 1777 k gjurski, nato do 1923 k somboteljski in poslej k lavantinski škofiji. V 16. in 17. stol. so širili protestantizem prekmurski graščaki, ki so imeli kot madjarski plemiči v političnem, kulturno-verskem in socialno-gospodarskem oziru mnogo večjo oblast kot graščaki na ostalem Slovenskem. Že v začetku pokreta je bilo skoro vse prebivalstvo protestanske vere. V začetku 17. stol., ko je bil Lutrov nauk v Avstriji že zatrt, dočim je bil na Ogrskem še dovoljen, so se zlasti predikanti selili iz alpskih dežel v Slovensko krajino. Tu je takrat obstajalo 10 evangeličanskih župnij, ki so imele vsaka svojega župnika, šolo in učitelja. Toda s prestopom grofov Nadasdyjev v katoliško cerkev, je protestantizem v drugi pol. 17. stol. tako nazadoval, da ni bilo l. 1700. tu več niti ene evangeličanske župnije. Protestanti so se deloma obdržali le v hribih, kjer so se krčevito držali nove vere; zato so jih imenovali »trde« luterane. Šele po izdanju jožefinskega tolerančnega patenta 1781, so se začele obnavljati protestantske župnije. Sedaj jih je v srezu vsega skupaj devet. Vsi prekmurski protestanti (iz obeh srezov) spadajo danes pod eno senjorijo s sedežem v Murski Soboti. Senjorija spada pod protestantsko škofijo v Zagrebu. V narodnem oziru je protestantski pokret pomemben zaradi tega, ker je dal prekmurskim Slovencem prve tiskane knjige v njihovem jeziku. Najvažnejši kulturni delavec je bil Mikloš Küzmič.

Do agrarne reforme v Jugoslaviji je bila zemlja večinoma last plemstva, ki je bilo zelo oblastno in nasilno. Kot dolnjelendavski, so bili tudi gornjelendavski grofje Szechyji v vednih prepirih z zagrebškimi škofi in sosednimi Štajerci. Slednjim so prizadevali veliko škodo s potiskanjem Mure na desno stran. Da zaokroži in zavaruje svoja posestva pred Muro, je Tomaž Szechy v začetku 16. stol. zasul niže Radgone dve strugi in tok Mure preusmeril proti zahodu. Obenem je dal izkopati široko jamo proti štajerski strani in jo je zavaroval s topovi. Takrat je Mura poleg polja uničila celo tri vasi: Pipovce, Pirovce in del Stare vasi. Proti Štefanu Szechyju in ogrskemu namestniku Aleksiju Thurzo, ki je zgradil pri Hrastju ogromen nasip, je nastopil z vojsko štajerski deželni glavar Janez Ungnad. Nemiri in krvavi spopadi so trajali do konca 16. stoletja, ponovni spori pa tudi pozneje.

Soboški srez je v primeri z lendavskim srezom nekoliko manj izrazita poljedelska pokrajina. Pogoji za poljedelstvo so manj ugodni, ker je zemlja zlasti po Goričkem manj rodovitna. Glede kulture tal obstaja tole razmerje: polja in vrtovi obsegajo 28.552 ha (47.9%), travniki in pašniki 11.415 ha (19.1%), gozdovi 16.260 ha (27.2%), sadovnjaki 810 ha (1.4%), vinogradi 360 ha (0.6%), ostala tla pa 2264 ha (3.8%). Kot v sami pokrajini, obstaja tudi v izrabi tal in s tem v gospodarstvu velika razlika med Ravenskim in Goričkim. Na Ravenskem povsem prevladujejo polja, ki pokrivajo do 75% vse nižine; na trav-

nike in pašnike odpade tu komaj 15% tal, na gozdove celo le 10%; tu je sorazmerno malo sadovnjakov in ni nobenih vinogradov. Na Goričkem pa je povprečno le okrog 40% polj, toda tretjina tal je pod gozdom in dobra petina v travnikih in pašnikih. Tu leže vsi vinogradi in večina sadovnjakov. Vendar obstajajo med posameznimi občinami Goričke v razporedbi kulture tal velike razlike. Polj na pr. je največ v pertočki in rogaševski občini (ca 50% tal), a najmanj v bodonski občini (ca 25% tal); večji sklenjeni gozdovi nastopajo predvsem po s. in srednji Gorički (v občinah Gornja Slaveča, Gornja Lendava in Mačkovci zavzemajo ca 40% tal); travnikov in pašnikov pa je mnogo zlasti v njenem sv. kotu (v občinah Gornji Petrovci in Šalovci obsegajo do 30% tal), skoraj nič pa jih ni v občinah Gornja Slaveča in Gornja Lendava.

Glavni poljski pridelki so pšenica, rž in krompir; koruze pridelujejo sorazmerno manj kot v lendavskem srezu. L. 1934. so pridelali na 8585 ha 59.000 q pšenice, na 7359 ha 44.000 q rži, na 3562 ha 190.000 q krompirja, na 3100 ha 37.000 q koruze, na 1414 ha 10.000 q ovsa in na le 171 ha 1400 q ječmena. Istega leta je bilo stanje domače živine naslednje: goveje živine 21.700, konj 2500, svinj 20.400, perutnine 83.000. V primeri z lendavskim srezom je tu bolj razvita le svinjereja. Glede perutnine pa je pripomniti, da jo ima v dravski banovini absolutno več samo ptujski srez. Za čebelarstvo so dani dobri pogoji. Panjev je ca 4100. Sadnih dreves je okrog 100.000; med njimi je 60.000 jablan, 14.000 hrušk, 13.000 sliv in nad 6000 orehov. Vinogradi so predvsem na v. strani Goričkega (v občinah Križevci, Prosenjakovci in Tešanovci). Imajo skoraj samo necepljeno trto; povprečni letni pridelek znaša okrog 5000 hl vina.

Srez spada med naše najbolj revne predele. Kajti poljski pridelki komaj zadoščajo za dom. Gozdovi nudijo le slabši les, ki se porabi doma ali prodaja kvečjemu kot kurivo v bližnjo okolico. Nekaj se vnovči le s prodajo živine, zlasti svinj in perutnine, pa jajc in jabolk. Vse druge gospodarske panoge so dejansko brez pomena. Za razmah večje industrije ni pogojev, ker manjkajo potrebne vodne sile, rude in surovine. Edina ruda je lignitski premog, ki nastopa v malem obsegu pri Mačkovcih v ondotnih pliocenskih slojih, a ga ne izkoriščajo. Na več mestih prihajajo na dan slatinski vrelci. Pri Petanjcih dobivajo dobro petanjsko slatino, ki jo razpečavajo po vsem Prekmurju in jo izvažajo tudi na Madjarsko. Stara lončarska obrt stalno nazaduje. Tujskega prometa ni nobenega, so pa zanj dani dobri pogoji v nekaterih krajih Goričke.

L. 1931. je imel srez 52.775 prebivalcev. Povprečno biva 88 ljudi na 1 km². Ravensko je seveda bolj obljudeno kot Goričko; tu biva povpr. dobrih 100 ljudi na 1 km². A tudi na Goričkem je ponekod obljudenost izredno velika; v obč. Rogaševci znaša gostota naseljenosti 170, v Pertoči 121, v Gornji Lendavi in Bodoncih nad 100. Najmanj poseljen je v. in sv. del Goričke: v obč. Prosenjakovci biva 60, v Šalovcih pa le dobrih 50 ljudi na 1 km². Ker so življenjski pogoji na Goričkem težji, obstaja tu občutna prenaseljenost. Prebivalstvo polagoma nazaduje; seli se v ravninski del Prekmurja, na sosednje Štajersko, predvsem pa odhaja na sezonsko delo v Vojvodino, Francijo in drugam.

Versko je prebivalstvo zelo mešano. Nad $^2/_5$ ljudi (okrog 23.000) je evangeličanov, dobra polovica katoličanov. Dalje biva tu nad 300 Židov, predvsem v Murski Soboti, in nad 400 kalvincev ob v. sreski meji (Hodoš, Čikečka vas, Središče). Evangeličani naseljujejo zlasti srednje in v. Goričko. Prebivalci bivajo v manjših, srednje velikih in velikih vaseh; 45 vasi ima manj kot 300 ljudi, 46 300—500 ljudi in 32 500—1000 ljudi. Nad 1000 prebivalcev je samo v M. Soboti, Gor. Lendavi in Bakovcih. Na Ravenskem prevladujejo strnjene, dolge obcestne ali gručaste vasi; na Goričkem razložene vasi, ležeč navadno v bregu nad dolinami ali vrh slemen. Povsod je razširjena tipična prekmurska hiša (hiša v »v ključu«, gl. lendavski srez).

V srezu ni nobene drž. ceste; ban. ceste imajo glavni vozel v Murski Soboti. Redni poštni avtobusni promet se vrši med Mursko Soboto in Rogaševci preko Cankove. Edina železnica je lokalna proga Hodoš—Murska Sobota, odkoder obstaja železniška zveza z osrčjem Slovenije le preko lendavskega sreza (Murska Sobota—Beltinci—Ljutomer—Ormož). Promet čez Muro oskrbuje par brodov. Velik promet ima brod pri Petanjcih, kjer je že dolgo v načrtu zgraditev prepotrebnega mostu.

Občina Bodonci

Preb. 2325, hiš 445, posest. 429, kočarjev 5, najem. 11. Površina 2490.35 ha*: njiv in vrtov 1241.38, trav. in paš. 329.62, vinogradov 10.69, gozdov 813.05, ostalo 105.61. Občina se razprostira severno od Strukovcev in leži vsa v valoviti Gorički. Slemena gričev ločijo podolžne doline, po katerih se vijejo Bodonski potok, Grački potok in Spunika. Zemlja je ilovnata in srednje kakovosti. Poljedelstvo, intenzivna živinoreja in sadjarstvo. Več vodnih mlinov. Gozdarstvo in vinogradništvo brez posebnega pomena. Izvoz jabolk, goveje živine, svinj, perutnine in jajc v Avstrijo. Razložene vasi v pretežno vzvišeni legi. Večina evangeličanov; katoličanov je dobra četrtina. Del prebivalstva hodi na sezijsko delo (večinoma iz Bodoncev).

Bodonci, 801-167-159-0-8. Sr so du Murska Sobota 13.5 km, žand o pTt š žup (evang.) v kraju, zdr fin Cankova 6 km, žel Puconci 10 km. Šola ust. 1762, 4 odd. Potov. knjiž., SKJ, Gas, PJS. Nm 281 m. Pretežno hribovita prisojna lega na obeh straneh Bodonskega potoka ob ban. cesti Črnelavci—Gornja Lendava. Kmetijstvo; znatna živinoreja in sadjarstvo. Mešani gozdovi (jelka, bor, breza, hrast, bukev). Precej obrtnikov in trgovcev. Skoraj vsi prebivalci so evangeličani. Protestantizem se je sem širil iz Gornje Lendave in Murske Sobote. Pod pritiskom graščakov je večina prebivalstva sprejela novo vero. L. 1792. so v Bodoncih ustanovili protestantsko župnijo za zahodno Goričko. Razvila se je iz prvotne protestantske župnije v Puconcih. Pokopališče evang. in rim. kat.

Radovci, 499-90-88-0-2. Sr so du Murska Sobota 18 km, žand o žup Bodonci 4 km, zdr fin pTt š Gornja Lendava 2 km, žel Mačkovci 6 km. Nm ca 300 m. Vas leži s. od Bodoncev na gričevju med Gračkim potokom in potokom Spuniko. Dostop po ban. cesti. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Prebivalci so deloma katoličani, deloma evangeličani. Pokopališče rim. kat. in evang.

Vadarci, 586-105-105-0-0. Sr so du Murska Sobota 16.5 km, žand o pTt š žup Bodonci 2 km, zdr fin Cankova 5 km, žel Puconci 11 km. Gas. Nm ca 250 m. Vas leži zahodno od Bodonec ob Gračkem potoku in po sosednjem gričevju. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti 1½ km od ban. ceste. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Pretežno z evangeličani naseljeni kraj. Pokopališče evang. in rim. katoliško. Tu rojen Sakovič Jožef (1874—1930), narodni buditelj in slovstveni delavec.

Zenkovci, 439-83-77-5-1. Sr so du Murska Sobota 12 km, žand o pTt š žup Bodonci 2 km, zdr fin Cankova 5 km, žel Puconci 8 km. Gas. Nm ca 230 m. Lega ob ban. cesti kraj Bodonskega potoka. Poljedelstvo in živinoreja. Prebivalci so večinoma evangeličani. Več stalno naseljenih ciganskih družin. Pokopališče rim. kat. in evang.

Občina Cankova

Preb. 2271, hiš 401, posest. 359, koč. 38, najem 24. Površina 2097 ha*: njiv in vrtov 958, trav. in paš. 270, vinogradov in sadovnjakov 74, gozdov 510, ostalo 285. Občina obsega ozemlje, ki je na jugu nizko in ravno, na severu pa višje in valovito. Vendar je ta prehod iz Ravenske v Goričko v naravi zelo počasen in skoraj neopazen. Pokrajina sega na zahodu do avstrijske meje ob potoku Kučnici, odkoder sega proti v. na levi breg Ledave do dva kilometra daleč. Zemlja je srednje rodovitna in pretežno lahka ilovka. Poljedelstvo in živinoreja. Druge kmetijske panoge so manj razvite. Pretežno v višjih legah so lepi gozdovi (smreka, bor, gaber, bukev, hrast, breza), ki so pa večinoma veleposestniška last. Nekaj vodnih mlinov ob Ledavi in njenem pritoku Črncu. Gospodarsko središče bližnje in daljne okolice je precej obrtna Cankova, ki je obenem zelo važen obmejni kraj napram Avstriji.

Cankova, 463-82-74-8-15. Sr so du žel Murska Sobota 14.85 km, žand zdr fin o pt š žup v kraju. Šola ust. 1850, 6 odd. Sok. knjiž., Pletarski tečaj, Prosv. d., SKJ, PRK, PJS, Gas., Tamb. zbor, Gas. orkester. Nm 214 m. Vas leži v ravnini blizu

* Vključivši vasi Nove in Stare Beznovce, ki sta 1936 izpadli iz te občine. Glej dodatek.

* Brez vasi Novih Beznovcev in Skakovcev, ki sta bili priključeni občini l. 1936. Glej dodatek.

potoka Kučnice ob avstrijski meji kraj ban. ceste Murska Sobota—Rogaševci. Avtobusna zveza na obe strani. V kraju se odcepi ban. cesta proti Radgoni. Severno od vasi ravnina polagoma prehaja v valovito gričevje. Precej rodovitno. Kmetijstvo, mnogi obrtniki in trgovci. Gostilna s prenočiščem. Obilo perutnine. Sadjarstvo in čebelarstvo v manjšem obsegu. Izdelovanje masla za prodajo v okolico in v Mursko Soboto. Nekaj gozda z različnim iglastim in listnatim drevjem. Izdelovanje desak, stavbnega lesa in drv. Manjši ribnik, last g. Voglerja; ščuke, raki itd. Obširen trg sredi vasi. Po cesti skozi Cankovo se izvozi v Avstrijo letno do 1000 vag. različnega sadja iz celega gornjega Prekmurja. Pred leti je bilo v kraju razvito kupčevanje z rogato živino, ki so jo odtod tedensko izvozili do 20 vagonov v razne države. Kraj se prvič omenja 1212. V šoli je bil do 1888 učni jezik slovenščina, nato pa madjaršcina. Župnija Cankova (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 1976 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jožefa. Prvotna cerkev je bila zelo stara; sedanjo stavbo so posvetili 1754. Odtlej datirajo tudi matične knjige. Župnija spada med najstarejše dušnopastirske postaje v Prekmurju. Patronatske pravice nad njo imajo potomci grofa Theodorja Széchenyja. Tu rojen dr. Pavel Avgust, slavist, sedaj gimn. direktor v Sobotišču.

Domajinci, 363-64-54-10-6. Sr so du žel Murska Sobota 14.85 km, žand zdr fin o pt š žup Cankova 3.95 km. Nm 215 m. Obcestna vas v ravnini na l. bregu Ledave z valovitim gričevjem v bližini. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti 1 km od ban. ceste Cankova—Rogaševci. Kmetijstvo, razno sadje, pridelovanje izabele in šmarnice za domačo porabo. Iglasto drevje. Izdelovanje drv in stavbnega lesa. Več obrtnikov, mizarstvo. Pokopališče.

Gornji Črnci, 174-30-20-10-0. Sr so du žel Murska Sobota 18.22 km, žand zdr fin o pt š žup Cankova 3.37 km. Nm ca 240 m. Precej razložena vas severno od Cankove ob ban. cesti in zahodno od nje sredi valovite pokrajine. Skozi kraj teče Črnec, pritok Ledave. Kmetijstvo, mnogo sadja, iglasto drevje. Precej stalno naseljenih ciganov. Pokopališče.

Korovci, 286-54-43-10-3. Sr so du žel Murska Sobota 16.69 km, žand zdr fin o pt š žup Cankova 1.84 km. Gas. Nm ca 225 m. Vas ima nekoliko vzvišeno lego nad potokom Kučnico kraj avstrijske meje. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti 1.5 km sz. od Cankove. Kmetijstvo, razvito sadjarstvo in čebelarstvo. V bližini je večji kompleks gozda, ki je last veleposestnika Kodolitscha iz avstrijske Radgone. Izdelovanje stavbnega lesa, desak in drv. Iz kraja drži čez Kučnico lesen most, po katerem vodi pot v slovenski kraj Slovensko gorco, ki je že v Avstriji. Pokopališče.

Krašči, 423-78-78-0-0. Sr so du žel Murska Sobota 19.38 km, žand zdr fin o pt Cankova 4.53 km, š žup Pertoča 2.91 km. Nm ca 250 m. Lega kraj ban. ceste s. od Cankove in po sosednjem gričevju. Avtobusna zveza s Cankovo, Mursko Soboto in Rogaševci. Skozi vas teče potok Črnec, malo vzhodneje pa Ledava. Kmetijstvo: lepi sadovnjaki, pridelovanje vina za dom. Gozdovi z mešanim, iglastim in listnatim drevjem. Izdelovanje desak in drv. Vodni mlin s turbino in dinam. pogonsko silo (razsvetljava). Pokopališče.

Novi Beznovci, 53-12-12-0-0. Sr so du Murska Sobota 12.99 km, žand Bodonci 3 km, zdr fin o pt š žup Cankova 3 km, žel Puconci 11 km. Nm ca 235 m. Kraj leži z. od Starih Beznovcev ob obč. poti 2½ km od ban. ceste pri Zenkovcih. Dostop z vozom ali avtom. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Nekaj smrekovega gozda. Izdelovanje hlodov in drv. Mlin ob Gračkem potoku. Versko mešano prebivalstvo: evangeličani in katoliki. Pokopališče rim. kat. in evang.

Skakovci, 339-63-60-0-0. Sr so du Murska Sobota 12.5 km, žand zdr fin o pt š žup Cankova 2 km, žel Puconci 10 km. Nm 204 m. Vas leži zahodno od Strukovcev med potoki Ledavo, Doblom in obmejno Kučnico sredi lepe ravnine. Nekatere hiše so razpostavljene na obeh straneh ban. ceste Murska Sobota —Rogaševci, po kateri se vrši poštni avtobusni promet. Intenzivno poljedelstvo in živinoreja. Umno čebelarstvo; 100 panjev s premakljivim satjem. Valjčni mlin. Katoliški kraj z evangeličansko manjšino.

Topolovci, 170-18-18-0-0. Sr so du žel Murska Sobota 18.13 km, žand zdr fin o pt š žup Cankova 3.28 km. Nm ca 215 m. Obcestna vas ob robu ravnine na levem bregu Ledave, ki sprejema tu pritok Črnec, ob obč. poti 1 km v. od ban. ceste Cankova—Rogaševci. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo. Razno sadje, čebelarstvo v malem obsegu. Gozd je v rokah veleposestva (last Nemca Jakoba Pitza in dedičev); mešano iglasto in listnato drevje. Izdelovanje hlodov, stavbnega lesa in drv. Vodni mlin s turbino. Pokopališče.

Občina Gornja Lendava

Preb. 3314, hiš 588, posest. 562, koč. 4, najem. 8. Površina 3105 ha: njiv in vrtov 1476, trav. in paš. 208, vinogradov 9, sadovnjakov 15, gozdov 1325, ostalo 72. Občini pripada povpr. 3 km široko in 12 km dolgo ozemlje, ki se razprostira od jugoslovansko-madjarsko-avstrijske tromeje proti jugu v bližino Bodoncev. Prometna os pokrajine je ban. cesta, ki veže v označenem pravcu Trdkovo, Gornjo Lendavo in Bodonce, vijoč se vrh gričevja med borovimi gozdovi. Svet je ilovnat ali peščen in deloma kamenit ter v splošnem manj rodoviten. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom, v mali meri tudi z gozdarstvom ali pa s sezonskim delom. Predvsem so dani ugodni pogoji za sadjarstvo in živinorejo. Čebelarstvo je še malo razvito (ca 130 panjev). Prebivalstvo izvozi v Avstrijo mnogo jabolk, pa tudi svinje, perutnino in jajca, v kolikor jih ne proda na domačem trgu. Kot domača obrt je razširjeno pletenje košev. Lokalno gospodarsko središče občine pa tudi sosednih predelov Goričke je Gornja Lendava, ki je pomembnejši obrtni in industrijski kraj. Prebivalstvo je po veliki večini katoliške vere.

Gornja Lendava (Grad), 1120-186-180-3-6. Sr so du Murska Sobota 20.45 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Gornja Lendava-Mačkovci 14 km. Šola ust. 1840, 5 odd. SKJ s knjiž. in odrom, PJS, Sadj. d., Gas. Nm 271 m. Vas na križišču ban. cest, ki drže proti Črnelavcem, Pertoči in Boreči. Največji kraj s. Prekmurja; prijazna lega v dolini ob Gračkem potoku in deloma nad velikimi cestnimi serpentinami na griču. Ilovnat in kamenit svet, srednje rodovitno. Kmetijstvo, precejšna obrt in trgovina. Sadje, predvsem izvrstna jabolka. Ugodno za čebelarstvo. Neznatno pridelovanje vina. Prostrani gozdovi (bor, smreka, bukev, hrast). Žagarstvo. Košarstvo za domače potrebe. V spodnjem delu vasi kamenolom. V zgornjem delu lep grad s slikovitim parkom. Gostilna s prenočiščem. Zaradi zdravega podnebja in lepih gozdnih sprehodov pripraven kraj za letovišče. Lepi senčni sprehodi. Izletna točka: tromejnik (380 m, 2½ ure).

Prva znana lastnika pokrajine okoli Gornje Lendave sta bila 1183 ustanovljeni cistercianski samostan pri Monoštru, ki je imel tu velika posestva, in grof Mikoly iz Železnega, ki je 1208 dobil od kralja Andreja II. vse današnje Goričko. V dobi križarskih vojsk so dobili velik del Prekmurja templarji. Središče njihovih posestev za gornje Prekmurje je bila Gornja Lendava, kjer so si postavili grad. Po njem so tukajšnjo naselbino nazivali Grad. Po odpravi templarskega reda 1311, so dobili njihova posestva grofje Széchyji; ko so ti izumrli 1684, pa grofje Batthyanyji ter pozneje grofje Szaparyji in Széchenyji. Danes je še dobro ohranjeni in z bogatimi starinskimi umetninami opremljeni grad last Geze Hartnerja, veleindustrijalca iz Murske Sobote. Grad ima znamenite podzemeljske ječe. V reformacijski dobi je širil protestantsko vero tukajšnji graščak Jurij Széchy, ki je pri gradu naselil iz Štajerske in Kranjske izgnane predikante in učitelje. L. 1627. se omenja v vasi protestantska župnija, ki pa je prenehala konec 17. stol., čim je prestopil graščak Peter Széchy v katoličanstvo. Župnija Gornja Lendava (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 6140 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije. Prvotna cerkev je bila zgrajena najbrž že v 11., gotovo pa pred 13. stol. V drugi pol. 14. stol. so zgradili novo cerkev. Sedanja cerkev je bila posvečena 1729. Zgrajena je v gotskem slogu in ima ohranjenih nekaj poznogotskih znamenitosti: v velikem oltarju kip sedeče Madone z detetom in štiri reliefe v zakristiji, ki so ostanek gotskega krilnega oltarja. Gornjelendavska prafara sega v 13. stol. Pripadala ji je tudi Murska Sobota. Patronatske pravice izvršuje nad župnijo grof Bela Batthyany. Cerkveno je župnija pripadala do 1777 pod rabsko in nato pod somboteljsko škofijo. L. 1923. je prešla v apostolsko administracijo lavantinskega škofa.

Kovačevci, 248-46-37-0-0. Sr so du Murska Sobota 20 km, žand zdr fin o pTt žup Gornja Lendava 3 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 5 km, š Vidonci 0.5—2 km. Nm ca 320 m. Vas se razteza od severa proti jugu deloma na griču, deloma v dolini. Dostop z vozom po občinski poti 1 km od banovinske ceste pri Gornji Radgoni. Kmetijstvo, raznovrstno sadje (jabolka, hruške, slive, češnje, orehi). Večji borovi in smrekovi gozdovi. Izdelovanje desak in drv, ki jih prodajajo v sosedne občine.

Kruplivnik, 463-86-80-1-2. Sr so du Murska Sobota 25 km, žand Bodonci 5 km, zdr fin o pTt žup r.-kat. Gornja Lendava 4 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 16 km, š v kraju, žup evang. Bodonci 4 km. Šola ust. 1875, 3 odd. Kmet. nad. tečaj, Jav. knjiž., PRK. Nm ca 300 m. Zelo raztresene hiše na desni strani Gračkega potoka v pretežno hriboviti legi. Dostop z

vsemi vozili po obč. poti 1 km od ban. ceste Pertoča—Gornja Lendava. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo (jabolka, hruške, slive, češnje). Čebelarstvo in vinogradništvo v zelo malem obsegu. Smreka, bor. Deske in drva za dom. Pletenje košev. Četrtina prebivalstva je evangeličanske vere. Pokopališče.

Trdkova, 596-118-105-0-0. Sr so du Murska Sobota 25 km, žand zdr o pTt žup r.-kat. Gornja Lendava 9 km, fin Kuzma 4 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 11 km, š v kraju, žup evang. Gor. Petrovci 6 km. Šola ust. 1860, 3 odd. Gas., Meteor. postaja. Nm ca 330 m. Vas leži kraj Srečnega in Srebrnega brega (404 m) ob ban. cesti Gornja Lendava—Boreča—drž. meja in z. odtod. Hiše so deloma raztresene po slemenih gričevja in deloma v dolini. Manj rodovitno. Kmetijstvo, precej tudi sezonsko delo. Mnogo sadja (izvrstna jabolka, navadne hruške, slive in češnje). Neznatno čebelarstvo. Obsežni gozdovi (največ smreka in bor, trdega lesa je malo). Pletenje košev za domačo rabo. Drva prodajajo v bližnjo okolico. Priljubljena izletna točka je tromejnik, ki je iz središča vasi oddaljen 5 km in leži vrh gosto obraslega griča (380 m). Sem ga je postavila razmejitvena komisija 31. maja 1924. Tromejnik je visoka tristranična piramida iz brušenega kamna z vrezanimi državnimi grbi v smeri vsake države. Odtod se nudi razgled po ozemlju rabskih Slovencev proti Monoštru, ki pripada Madjarski. Pokopališče.

Vidonci, 887-152-160-0-0. Sr so du Murska Sobota 21 km, žand zdr fin o pTt žup Gornja Lendava 3 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 5 km, š Vidonci 1—3 km. Šola ust. 1912, 5 odd. Gas. Nm povprečno 300 m. Razložena vas na gričevju in v dolini v. od Gornje Lendave. Dostop z vozom po obč. poti 1 km od ban. ceste. Kmetijstvo. Precej pšenice prodajo v Mursko Soboto. Jabolka, hruške, slive, češnje, orehi. Neznatno pridelovanje šmarnice. Smrekov in borov gozd. Prodaja drv v sosedne občine. Pokopališče.

Občina Gornja Slaveča

Preb. 3104, hiš 527, posest. 350, koč. 177, najem. 14. Površina 2350 ha: njiv in vrtov 1016, trav. in paš. 258, vinogradov 2, gozdov 991, ostalo 83. Občina leži na z. Goričkem in obsega gričevje na obeh straneh potoka Lukaja. Na s. ji pripada ozemlje do avstrijske meje v bližini tromejnika. Lapornato, srednje rodovitno. Kmetijstvo, ki pa ne more preživljati vseh prebivalcev. Zato hodijo mnogi na sezonsko delo v tu- in v inozemstvo. Pomembno sadjarstvo in živinoreja. Letno se izvozi do 800 q jabolk v Avstrijo. V manjši meri prodajajo tja tudi jajca, perutnino in svinje. Razložena naselja. Pretežno katoličani; dobra četrtina je evangeličanov.

Doliči, 754-127-70-57-2. Sr so du Murska Sobota 27 km, žand zdr fin pTt žup Gornja Lendava 3 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 11 km, o 4 km, š Kuzma 2 km Gas., Samozavar. požarno d. Nm ca 280 m. Vas leži sv. od Gornje Slaveče ob sklepu doline kraj malih potokov. Obč. pot, 1 km do ban. ceste Mačkovci—Trdkova. Dostop z vozom. Manj rodovitno. Kmetijstvo, zlasti sadjarstvo in živinoreja. Domači sadni mošt. Precej gozdov (smreka, bor, bukev, gaber, breza). Izdelovanje desak in drv. Pokopališče.

Dolnja Slaveča, 812-141-79-62-6. Sr so du Murska Sobota 24 km, žand Rogaševci 4 km, zdr fin pTt Gornja Lendava 3 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 10 km, o 3 km, š v kraju, žup evang. Gornja Slaveča 3 km, r.-kat. Sv. Jurij 3 km. Šola ust. 1895, 2 odd. Gas. Nm ca 250 m. Kraj leži v dolini ob potoku Lukaju ob ban. cesti Pertoča—Gornja Lendava. Kmetijstvo, precej obrtnikov. Jabolka, hruške; slive za sušenje. Domači sadjevec. Versko mešano prebivalstvo; tretjina evangeličanov. Pokopališče rim.-kat. in evang. Tu rojen Küzmič Mikloš (1738—1804), župnik; zelo agilen nabožen pisatelj, zato mu pravijo »Slomšek« Slov. krajine.

Gornja Slaveča, 647-111-83-28-1. Sr so du Murska Sobota 26 km, žand Rogaševci 3 km, zdr fin pTt Gornja Lendava 3 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 10 km, o š žup evang. v kraju, žup kat. Sv. Jurij 3 km. Šola ust. 1874, 2 odd. Gas. Nm ca 270 m. Sončna lega v dolini ob potoku Lukaju in po sosednjih bregovih s. od Dolnje Slaveče. Dostop z vozom po obč. poti 3 km od ban. ceste Pertoča—Gornja Lendava. Lapornato, srednje rodovitno. Kmetijstvo; izvrstna jabolka in hruške, sadni mošt. Znatno perutninarstvo. Četrt ure severno od cerkve izvira pri kmetu Benku slatinski vrelec. Gostilne s prenočišči. Pretežno evangeličanska vas. L. 1917. so tu zgradili evangeličansko cerkev in obenem ustanovil novo, t. j. deseto evangeličansko župnijo v Prekmurju. Pokopališče rim.-kat. in evang.

Kuzma (tudi Kuzdoblanje), 549-92-74-18-5. Sr so du Murska Sobota 28 km, žand Rogaševci 4 km, zdr fin pTt žup rim.-kat. Gornja Lendava 4 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 12 km, o žup evang. Gornja Slaveča 3 km, š v kraju ust. 1874, 4 odd. Knjiž., SKJ, PJS, Gas. Nm 270 m. Kraj leži z. od Doličev blizu drž. meje pretežno v dolini. Obč. pot, iz središča vasi 2 km do ban. ceste Cankova—Rogaševci—drž. meja. Dostop z vozom. Lapornato, srednje rodovitno. Kmetijstvo, mnogo sadja. Domači hruševec. Lepi manjši gozdovi. Precej obrtnikov. Gostilne s prenočišči. Prebivalci so v pretežni meri katoličani. Podr. cerkev sv. Kozme in Damijana. Pokopališče.

Matjaševci, 342-56-44-12-0. Sr so du Murska Sobota 30 km, žand Rogaševci 5 km, zdr fin pTt žup rim.-kat. Gornja Lendava 5 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 14 km, o žup evang. Gornja Slaveča 4 km, š Kuzma 2 km. Nm povpr. ca 300 m. Vas leži ob obč. poti 2 km od ban. ceste Cankova—Rogaševci—drž. meja, tik avstrijske meje. Dostop z vozom. Hiše so deloma v kotlini, deloma po slemenih gričevja. Del kraja je že v Avstriji. Kmetijstvo, več obrtnikov (mizarstvo). Mnogo sadja in perutnine. Domači hruševec, sušenje sliv. Gostilna s prenočiščem. Iz vasi drži kolovozna pot k tromejniku (380 m, 1 uro). Pokopališče.

Občina Gornji Petrovci

Preb. 3830, hiš 844, posest. 783, koč. 61, najem. 15. Površina 5103.25 ha: njiv in vrtov 2106.75, trav. in paš. 1089, vinogradov 80.08, sadovnjakov 85.50, gozdov 1626, ostalo 175.92. Občinskemu ozemlju pripada s. del Goričke med mačkovsko občino in madjarsko mejo. Zelo razgibana pokrajina z mnogimi dolinicami, po katerih teko izvirnice Velike Krke, in vmesnimi podolgovatimi slemeni gričev. Lepi pokrajinski motivi. Pretežno ilovnata manj rodovitna zemlja. Ozemlje je gospodarsko močno pasivno, zato hodi mnogo ljudi na sezonsko delo v tu- in inozemstvo. V tem oziru prednjačijo Ženavlje in Neradnovci. Poljski pridelki ne zadoščajo za dom. Bolj razvita je živinoreja in sadjarstvo. Domači jabolčnik in slivovka. Obsežni, večinoma borovi gozdovi. Primitivni vodni mlini. Neznatno pridelovanje šmarnice. V nekaterih krajih je razvito lončarstvo. Letno se izvozi 20—30 vagonov jabolk v tujino, največ v Avstrijo. Precej se proda tudi svinj, perutnine in jajc. Razložena naselja. Versko mešana občina s ca 60% evangeličanov. Katoličani prebivajo večinoma na s. ob državni meji.

Adrijanci, 392-96-96-0-1. Sr so du Murska Sobota 30 km, žand Gornji Petrovci 2 km, zdr Križevci 4 km, fin Šalovci 3.5 km, žel Gornji Petrovci 3 km, o pTt žup Gornji Petrovci 3.5 km, š v kraju, ust. 1912, 1 odd. PRK, PJS, Gas. Nm ca 260 m. Vas leži v. od Gornjih Petrovcev ob ban. cesti v dolini Velike Krke. Kmetijstvo, predvsem živinoreja in sadjarstvo. Sezonsko delo. Domači jabolčnik. Čebelarstvo v malem obsegu. Letno pridelajo ca 60 hl vina. Borovi gozdovi. V vasi prebivajo po veliki večini evangeličani. Pokopališče.

Boreča, 265-52-52-0-1. Sr so du Murska Sobota 24.9 km, žand o pTt žup evang. Gornji Petrovci 5.9 km, zdr Križevci 14 km, fin Gornja Radgona 6 km, žel Stanjevci 5 km, š Ženavlje 2 km, žup kat. Nedela 8.5 km. Nm ca 360 m. Bregovita lega kraj izvirnic Velike Krke ob obč. poti 0.5 km od ban. ceste Hodoš—Boreča—Trdkova. Dostop z vozom ali avtom. Zelo idiličen kraj, obdan ob borovih gozdov. Manj rodovitno. Kmetijstvo ne zadošča za domače potrebe. Zato hodi večina ljudi na sezonsko delo v tu- in v inozemstvo. Znatno sadjarstvo in čebelarstvo; jabolka, slive. Vinogradi zavzemajo 3 ha površine. Košarstvo za dom. Prodaja drv v bližnjo okolico. Versko mešana vas; dobra tretjina ljudi je evangeličanov. Sredi borovja kraj ban. ceste stoji mala podr. cerkev sv. Ane (Borečka Ana, 395 m), izpred katere je lep razgled po Prekmurju in na obmejno avstrijsko in madjarsko ozemlje; pred svetovno vojno je bila cerkev zelo obiskovana romarska božja pot, zlasti so sem zahajali Madjari, ki bivajo zdaj onstran drž. meje na Gradiščanskem. Prvotna cerkev je bila najbrž zgrajena že v 11. ali 12. stoletju. Nanovo so jo sezidali ali vsaj popravili od 1250—1260 in ponovno 1315. Sedanja poznogotska stavba je iz 1521. Cerkev je v zelo slabem stanju. Pokopališče.

Čepinci, 747-160-130-30-1. Sr so du Murska Sobota 35.2 km, žand pTt o Gornji Petrovci 8.8 km, zdr Križevci 16.8 km, fin Šalovci 9 km, žel Stanjevci 9 km, š žup Markovci 2 km. Nm ca 330 m. Razložena vas ob izvirkih potokov in po sosednem gričevju, po katerem drži obenem z razvodnico med Krko in Rabo jugoslovanska meja napram Madjarski. Dostop z vozom po obč. poti 5 km od ban. ceste Hodoš—Boreča. Lepo zidane snažne hiše, zdravo podnebje. Kmetijstvo, sezonsko delo. Dobro obdelana polja. Izvrstna jabolka, domači sadni mošt. Nekaj čebelarstva. Malenkostno pridelovanje vina. Deske, drva tudi za prodajo v okolico. Tujske sobe; zaradi lepe okolice prihaja sem mnogo izletnikov, ki posečajo iz naše in madjarske strani razgledne obmejne griče (Stroški vrh 370 m; Veliki vrh 365 m, kraj katerega je ob 46° 43' N najsevernejša točka Jugoslavije).

Gornji Petrovci, 405-94-84-10-3. Sr so du Murska Sobota 27.26 km, žand žel o pTt š žup evang. v kraju, zdr Križevci 6 km, fin Šalovci 7.5 km, žup kat. Nédela (Gor. Petrovci) 2 km. Šola ust. 1867, 1 odd. Knjiž., SKJ, Gas., PRK, PJS, Godb. d. Nm 340 m. Pretežno vzvišena sončna lega nad dolino, po kateri teče Peskovski potok, kraj ban. ceste Hodoš—Boreča. Kmetijstvo, sezonsko delo. Sadje, zlasti jabolka in slive. Domači jabolčnik. Letno pridelajo ca 70 hl vina. Malo čebelarstva. Borovi gozdovi; deske, drva. Precej obrtnikov, med njimi zlasti lončarji in mizarji. V vasi prebivajo večinoma evangeličani. Z griča izpred evangeličanske cerkve (340 m, ½ ure od žel. postaje) se nudi lep razgled na Slovenske gorice, Pohorje in na bližnje avstrijsko in madjarsko ozemlje; precej izletnikov. Župnija Nédela (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 712 duš. Pokopališče. Prvotno cerkev, posvečeno sv. Nedelji, je domnevno dal sezidati že knez Kocelj v drugi pol. 9. stol. Kasnejšo poznogotsko cerkev so 1642 restavrirali in 1821 prenovili. Cerkev je danes posvečena sv. Trojici. Na stari patrocinij spominja še krajevno ime »Nédela« za Gornje Petrovce. V dobi reformacije so tu razširjali protestantizem graščaki iz Gornje Lendave in Murske Sobote. L. 1627. se v Gornjih Petrovcih navaja protestantska župnija s pokopališčem, ki je sicer konec 17. stol. prenehala, a so jo 1821 obnovili. Evangeličanska gotska cerkev obstaja v kraju od 1829. L. 1894. so stavbo renovirali v bizantinskem slogu. Evang. in rim.-kat. pokopališče. Tu rojen Mikola Aleksander (r. 1871), gimn. direktor v Budimpešti, urednik »Uranije«, pisec člankov in knjig iz matematike, fizike in stenografske stroke; na mirovni konferenci v Parizu je bil madjarski izvedenec za Prekmurje proti slovenskim interesom, proti katerim je nastopal tudi publicistično.

Lucova, 207-51-50-1-1. Sr so du Murska Sobota 30.86 km, žand o pTt žup evang. Gor. Petrovci 2 km, zdr Križevci 8 km, fin Šalovci 7 km, žel Gor. Petrovci-Križevci 5 km, š Šulinci 1 km, žup kat. Nedela 5 km. Gas. Nm ca 280 m. Prisojna, nekoliko vzvišena lega kraj združitve izvirnic Velike Krke. Dostop z vozom po obč. poti 2 km sz. od Adrijancev. Kmetijstvo, sezonsko delo. Domači jabolčnik. Vinogradništvo v zelo majhnem obsegu. Borovi gozdovi. Parna žaga. Prodaja lesa v okolico. Več obrtnikov. Skoraj vsi prebivalci so evangeličani. Pokopališče.

Martinje, 300-52-49-3-2. Sr so du Murska Sobota 25 km, žand o pTt Gornji Petrovci 6.40 km, zdr fin Gornja Lendava 8 km, žel Mačkovci 11.5 km, š Trdkova 1 km, žup kat. Nedela 9.3 km. Nm ca 360 m. Razložena vas s. od Boreče kraj ban. ceste in v. od nje ob madjarski meji. Vzvišena lega, zdravo podnebje, lepi borovi gozdovi. Manj rodovitno. Kmetijstvo, sezonsko delo. Poljedelstvo ne zadošča za domače potrebe. Sadje, zlasti jabolka in slive; domači sadjevec. Čebelarstvo in vinogradništvo v malem obsegu. Mnogo drv se proda v okolico. Sobe za prenočišče. Pri vasi sta lepa razgledna griča Srebrni (404 m) in Srečni breg. Od ban. ceste kraj madjarske meje drži lepa pešpot k tromejniku (380 m, 1½ ure). Pokopališče.

Neradnovci, 303-64-59-5-1. Sr so du Murska Sobota 32.52 km, žand o pTt žup evang. Gornji Petrovci 5 km, zdr Križevci 13 km, fin Gornja Lendava 6 km, žel Stanjevci 6 km, š Ženavlje 1.5 km, žup kat. Nedela 7 km. Gas. Nm povpr. 320 m. Dostop z vozom po obč. poti 3 km s. od Gornjih Petrovcev. Valovito, nižji griči, raztresene hiše, manj rodno. Kmetijstvo, sezonsko delo. Poljskih pridelkov premalo. Izvrstna jabolka, domači sadni mošt. Čebelarstvo in vinogradništvo v pičlem obsegu. Borovci; deske za dom, prodaja drv v okolico. Vodni mlin. V vasi prevladujejo evangeličani. Pokopališče.

Stanjevci, 453-103-92-11-1. Sr so du Murska Sobota 19.62 km, žand o pTt žup evang. Gornji Petrovci 2.5 km, zdr Križevci 8.5 km, fin Šalovci 10 km, žel š v kraju, žup kat. Nedela 5.5 km. Šola ust. 1912, 2 odd. Kmet. nad. tečaj, Gas. Nm ca 310 m. Vzvišena lega na obeh straneh Peskovskega potoka deloma ob ban. cesti z. od Gornjih Petrovcev. Zdrav sončen kraj. Kmetijstvo, sezonsko delo. Poljedelstvo ne krije domačih potreb. Mnogo sadja; domači jabolčnik in slivovka. Vinski pridelek ca 60 hl. Borovi gozdovi; prodaja drv v okolico. Razna obrt, največ lončarstvo. Gostilna s prenočišči. Povsem evangeličanski kraj. J. od vasi je hrib Crkovišče (355 m), kjer je razvodnica med Malo Krko in pritoki Ledave. V bližini je edini železniški predor v Prekmurju. Pokopališče.

Sulinci, 426-95-95-0-1. Sr so du Murska Sobota 29.52 km, žand o pTt žup evang. Gornji Petrovci 2 km, zdr Križevci 8 km, fin Šalovci 8 km, žel Gornji Petrovci-Križevci 5 km, š v kraju, žup kat. Nedela 5 km. Šola ust. 1913, 2 odd. Gas. Nm ca 290 m. Prisojna lega na robu doline, po kateri teče potok Nerak. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti 2 km sz. od Gornjih Petrovcev. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo ter sezonsko delo. Poljedelstvo ne krije domačih potreb. Pridelovanje vina za dom. Borov gozd. V vasi prevladujejo evangeličani. Pokopališče.

Ženavlje, 332-77-76-1-3. Sr so du Murska Sobota 31.17 km, žand o pTt žup evang. Gornji Petrovci 4 km, zdr Križevci 12 km, fin Gornja Lendava 7 km, žel Stanjevci 6 km, š v kraju, žup kat. Nedela 7 km. Šola ust. 1883, 3 odd. Kmet. nad. š., Gas. Nm povpr. 330 m. Dostop z vozom po obč. poti 3 km sz. od ban. ceste v Gornjih Petrovcih. Del vasi je v dolini ob potoku Neraku, drugi del pa s. odtod na prisojnem pobočju griča. Sončno in zdravo podnebje. Kmetijstvo, večji del preživljanje s sezonskim delom. Poljski pridelki ne zadoščajo. Jabolka, slive, sadni mošt. Vinogradov 2.5 ha (mladi nasadi). Čebelarstvo v malem obsegu. Skoraj sami borovci. Košarstvo za domače potrebe. Dva primitivna vodna mlina. V vasi je še mnogo starinskih hiš brez dimnikov. V veliki večini je evangeličansko prebivalstvo. Iz Ženavelj je po dolini lep dostop na razgledni Srebrni breg (404 m) ob madjarski meji (¾ ure). Pokopališče. Pri vasi sta dne 18. avgusta 1934 pristala belgijska stratosferna letalca prof. Cosyns in njegov pomočnik van der Elst na svojem poletu iz Bruxellesa.

Občina Križevci

Preb. 3070, hiš 773, posest. 723, koč. 9, najem. 18. Površina 3987 ha*: njiv in vrtov 1507, trav. in paš. 713, vinogradov 39, gozdov 1452, ostalo 276. Občina obsega v. stran Goričke j. od občine Šalovci. Pokrajina je izredno slikovita in spada med najlepše predele gornjega Prekmurja. Tu izvira Mala Krka, ki teče med griči v ozki dolini proti v. na Madjarsko. Tla so ilovnata in deloma peščena ter v splošnem manj rodovitna. Večino ozemlja zavzemajo polja ter bukovi in borovi gozdovi. Mnogo manj je travnikov in pašnikov. Kmetijstvo in gozdarstvo krijeta le domače potrebe. V nekaterih vaseh je bolj razvito sadjarstvo. Vinogradništvo nima gospodarskega pomena. Precej ljudi hodi v tu- in inozemstvo na sezonsko delo. Prebivalci so skoraj sami evangeličani, ki niso v nobeni drugi občini tako kompaktno naseljeni. Le vas Kukeč ima močno katoliško manjšino.

Domanjševci, 640-151-151-2-5. Sr so du Murska Sobota 26 km, žand zdr o pTt Križevci 4 km, fin Prosenjakovci 8 km, žel Gornji Petrovci 6 km, š žup evang. v kraju. Šola ust. 1870, 3 odd. Gas. Nm ca 260 m. Tri km dolga obcestna vas v dolini Male Krke na obeh straneh ban. ceste kraj madjarske meje. Manj rodovitno. Kmetijstvo za domače potrebe. Blizu vasi so vinogradi. Vodni mlini. Prebivalci so po veliki večini evang. V 17. stol. se je tu povsem uveljavil protestantizem, ki pa je po prestopu gornjelendavskega graščaka v katoliško vero nekoliko nazadoval. Evangeličanska župnija obstaja od 1871, ko se je vas izločila iz hodoške župnije.

Kančevci, 230-56-0-0. Sr so du Murska Sobota 22 km, žand zdr so pTt Križevci 6 km, fin Prosenjakovci 4 km, žel Gor. Petrovci 10 km, š žup. r.-kat. v kraju, žup evang. Križevci 6 km. Šola ust. 1870, 2 odd. Nm povp. ca 300 m. Večja in precej razložena vas v dolini ob Ratkovskem potoku in na sosednem gričevju. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti 4 km j. od ban. ceste pri Križevcih. Zelo lepa sončna lega. Kmetijstvo in sadjarstvo za domače potrebe. Pridelovanje vina v skromnem obsegu. Več vodnih mlinov v dolini. Po veliki večini evangeličansko prebivalstvo. Župnija Kančevci (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 903 duše. Pokopališče. Edinstveno lego v vsem Prekmurju ima tukajšnja katoliška župna cerkev sv. Benedikta (357 m), ki stoji vrh nizkega, toda zelo razglednega griča v senci ogromnih kostanjev sredi prostrane trate. Sedanjo stavbo so posvetili 1896, ko so prenovili prvotno zelo staro cerkev. V dobi reformacije se je tu uveljavil protestantizem. L. 1627. se v Kančevcih navaja protestantska župnija. Obstajala je do konca 17. stol., ko se je močnemu vojaškemu oddelku posrečilo obvladati oborožene luteranske kmete, ki so branili cerkev, da ne bi prišla zopet v roke katoliške duhovščine. Poslej obstaja tu zopet katoliška župnija, čeprav so v Kančevcih in v bližnji okolici katoličani v veliki manjšini. Na pokopališču pri cerkvi je pokopan dekan dr. Fr. Ivanoczy, zaslužni prekmurski narodni buditelj. Tu rojen Borovnjak Jožef (1826—1909), nabožni pisatelj in nar. buditelj v Prekmurju, ki se je v svojih spisih skušal približati knjiž. slovenščini.

Košarjevci (Košarovci), 144-32-28-0-1. Sr so du Murska Sobota 15.3 km, žand zdr o pTt š žup evang. Križevci 5.4 km, fin Prosenjakovci 10 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 6.5 km.

* Brez vasi Kuštanovci, ki so jo 1936 priključili tej občini, toda vključivši vas Ivanjševce, ki so jo isto leto odtod izločili. Glej dodatek.

Nm ca 320 m. Razložena vas v nekoliko vzvišeni legi 1 km j. od ban. ceste Mačkovci—Križevci. Dostop z vozom ali avtom. Manj rodovitno, ilovnata in skalovita tla. Kmetijstvo v glavnem za domače potrebe. Znatno pridelovanje boljših vrst jabolk za izvoz v tujino. Par vinogradov. Prebivalci so evangeličani. Dve pokopališči, kat. in evang.

Križevci, 976-259-220-4-9. Sr so du Murska Sobota 18 km, žand zdr o pTt š žup evang. v kraju, fin Prosenjakovci 12 km, žel Gor. Petrovci 3 km. Šola ust. 1785, 4 odd. SKJ, Strel. druž., Gas., Čitalnica, Pev. d. Nm 356 m. Zelo velika in lepa vas v povirju Male Krke na gričih in deloma v dolini kraj ban. ceste Mačkovci—Domanjševci. Več skupin hiš, ki se navadno vrste v dolgih nizih ob cestah. Kmetijstvo, nekaj trgovcev in obrtnikov. Sadjarstvo, največ jabolka. Pridelovanje vina za dom. Več vodnih mlinov. Pomembno središče slovenskih prekmurskih evangeličanov. V reformacijski dobi so širili tu protestantizem graščaki iz Gornje Lendave in Murske Sobote. Ko so v drugi polovici 17. stol. gornjelendavski graščaki prestopili v katoličanstvo, je začelo luteranstvo nazadovati. L. 1872. so tu ustanovili protest. župnijo. Tu rojena: Berke Janoš (1814 do 1908), ev. župnik, polit. in gosp. voditelj svojih rojakov; Luthar Pavel (1839—1919), nabožni luteranski pisatelj.

Kukeč, 259-80-75-1-2. Sr so du Murska Sobota 13 km, žand zdr o pTt žup evang. Križevci 5 km, fin Prosenjakovci 7 km, žel Puconci 10 km, š žup r.-kat. Kančevci 3 km. Nm ca 280 m. Vzvišena sončna lega nad izvirom Ratkovskega potoka ob obč. poti 2.5 km j. od ban. ceste pri Križevcih. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo, nekaj vinogradov. Izvrstna jabolka za izvoz v tujino. Ostale kmetijske proizvode prodajajo v Mursko Soboto. Prevladujejo evangeličani.

Kuštanovci, 416-93-92-0-1. Sr so du Murska Sobota 19.38 km, žand zdr o š žup evang. Križevci 2 km, fin Šalovci 13 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 1 km, pt Mačkovci 1 km. Gas. Nm ca 330 m. Razložena vas v. od Mačkovcev ob ban. cesti in j. odtod na zelo položnih pobočjih gričev. Kmetijstvo, vinogradništvo v manjši meri (letni pridelek ca 200 hl vina). Mešan gozd. Prebivalci trgujejo največ s poljskimi pridelki, živino in sadjem. Evangeličanska vas. Pokopališče.

Lončarjevci, 220-57-56-2-0. Sr so du Murska Sobota 18 km, žand zdr o pTt Križevci 5 km, fin Prosenjakovci 5 km, žel Gor. Petrovci 8 km, š žup evang. Domanjševci 4 km. Gas. Nm ca 290 m. Nekoliko pobočna lega nad dolino ob obč. poti 4 km j. od ban. ceste pri Križevcih. Dostop z vozom. Kmetijstvo, manjši vinogradi s cepljeno in samorodno trto. Več obrtnikov (tudi lončarstvo). Vodni mlin. Sami protestanti. Pokopališče.

Panovci, 185-45-45-0-0. Sr so du Murska Sobota 15 km, žand zdr o pTt š žup evang. Križevci 3 km, fin Prosenjakovci 9 km, žel Gor. Petrovci 8 km. Nm ca 300 m. Razložena vas ob Ratkovskem potoku in po sosednjih bregovih. Obč. pot 2 km j. od ban. ceste pri Križevcih. Dostop z vozom ali avtom. Slaba rodovitnost. Kmetijstvo, nekaj vinogradov. Povsem evangeličanski kraj. Pokopališče.

Občina Kupšinci

Preb. 1306, hiš 247, posest. 251, koč. 0, najem 8. Površina 1954 ha*: njiv in vrtov 1208, trav. in paš. 333, gozdov 350, ostalo 63. Občina se razprostira sz. od Murske Sobote na desnem bregu Ledave. Popolna ravan s širnimi polji in travniki. Na v. bližu Ledave je tudi večji kompleks gozda s hrasti, jelšami, vrbami, akacijami in gabri. Pokrajina je gosto naseljena. Vasi so pretežno obcestnega tipa in se drže blizu skupaj. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom, v mali meri tudi z gozdarstvom. Največ pridelujejo pšenice in rži. Znatna svinjereja in perutninarstvo. Mnogo jabolk, manj hrušk in češpelj. Srednje razvito čebelarstvo. Prodaja poljskih pridelkov, jabolk, živine in jajc, ki jih prekupci izvažajo v tujino. Nekaj se proda tudi hrastovega lesa. Trgovcev in obrtnikov je v občini le malo. Prebivalstvo je versko zelo mešano. Katoličani in evangeličani so približno enako številni. Zanimivo je, da prebiva v Črnelavcih in Borejcih okrog 150 stalno naseljenih ciganov.

Borejci, 292-52-52-0-2. Sr so du zdr fin žel žup Murska Sobota 6.3 km, žand Tišina 4 km, o š Kupšinci 1 km, pTt Rankovci 1 km. Nm 196 m. Lega ob obč. poti 1 km s. od Vanče vasi. Dostop z vsemi vozili. Več stalno naseljenih ciganskih družin. Dobra tretjina evangeličanov. Pokopališče.

Črnelavci, 374-61-65-0-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Murska Sobota 2.8 km, o 2 km. Gas., Ciganska godba. Nm 192 m. Križišče ban. cest proti Murski Soboti, Cankovi in Bodoncem. V kraju stoje v lepem redu majhne lesene kolibe, v katerih prebivajo stalno naseljeni cigani. Gostilna s prenočiščem. Versko mešana vas s približno enako številnim katoliškim in evangeličanskim prebivalstvom. Pokopališče. Tu rojena: Czipott Jurij (1794—1834), ki je v lepi slovenščini priredil več izdaj molitvenika (Dühovni Aldov); Faludi Janoš (1839—1922), šolnik, nar. gospodar, gojil cerkv. in posv. petje, znamenit čebelar, deloval za povzdigo sadjarstva, vinogradništva in vrtnarstva.

Kupšinci, 364-72-72-0-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Murska Sobota 4.7 km, o š v kraju. Šola ust. 1877, 3 odd. Kmet. tečaj, Živin. selekc. d. Nm 194 m. Kraj leži med Veščico in Borejci ob obč. poti ½ km od ban. ceste. Dostop z vsemi vozili. Dobro polovico prebivalcev tvorijo evangeličani. Pokopališče.

Veščica, 276-62-62-0-4. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Murska Sobota 3.3 km, o š Kupšinci 2 km. Gas. Nm 193 m. Vas leži kraj Črnelavcev ob ban. in obč. cesti. Prevladujejo evangeličani. Pokopališče.

Občina Mačkovci

Preb. 2513, hiš 499, posest. 487, koč. 0, najem. 13. Površina 4163.46 ha*: njiv in vrtov 1326, trav. in paš. 1339.46, vinogradov 75, gozdov 1365, ostalo 58. Občina leži v osrčju Goričke. Pripada ji položno gričevje na obeh straneh železniške proge Murska Sobota—Hodoš, ki tu drži po dolini Mačkovskega potoka. Srednje rodovitna ilovnata in deloma peščena tla. Dobri kmetovalci, ki goje sadje, živino in žito tudi za prodajo. Vinogradništvo v manjšem obsegu; letno se pridela ca 900 hl izabele in šmarnice. Obsežni mešani gozdovi. Razvita lončarska obrt. Vodni mlini. Razložena naselja. Prevladuje evangeličansko prebivalstvo; katoličanov je približno tretjina. Precejšnje sezonsko izseljevanje, največ iz Pečarovcev.

Dankovci, 242-54-53-0-1. Sr so du Murska Sobota 12.6 km, žand Puconci 7 km, zdr žup evang. Križevci 5 km, fin Šalovci 18 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 2 km, o pt Mačkovci 2 km, š Moščanci 2 km, žup r.-kat. Pečarovci 2 km. Gas. Nm ca 180 m. Kraj leži j. od Mačkovcev ob Mačkovskem potoku. Skozi vas drži ban. cesta in žel. proga. Kmetijstvo, mnogo sadja. Letni vinski pridelek ca 80 hl. Precej gozda. Več obrtnikov. Pretežno evangeličanska vas. Pokopališče.

Mačkovci, 214-41-38-0-4. Sr so du Murska Sobota 15 km, žand Gornji Petrovci 7 km, zdr žup evang. Križevci 7 km, fin Šalovci 15 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci v kraju, o pt š v kraju, žup r.-kat. Pečarovci 3 km. Šola ust. 1920, 2 odd. SKJ, PRK, Gas. Nm ca 260 m. Kraj leži v dolini na obeh straneh Mačkovskega potoka in na sosednih položnih pobočjih gričev. Križišče ban. cest v Mursko Soboto, Križevce in Borečo. Kmetijstvo, več obrtnikov. Mnogo raznovrstnega sadja. Čebelarstvo v malem obsegu. Letno pridelajo ca 100 hl vina za dom. Mešani gozdovi. Vodni mlini. Versko mešano prebivalstvo; skoraj polovica evangeličanov. Pokopališče.

Moščanci, 311-67-64-0-3. Sr so du Murska Sobota 11.4 km, žand žup evang. Puconci 5 km, zdr Križevci 7 km, fin Šalovci 18 km, žel š v kraju, o pt Mačkovci 4 km, žup r.-kat. Pečarovci 1 km. Šola ust. 1867, 2 odd., SKJ, Gas. Nm ca 250 m. Vas leži v dolini ob Mačkovskem potoku kraj ban. ceste Mačkovci—Črnelavci in po položnem pobočju bližnjega gričevja. Intenzivno poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Lepi gozdovi, ki jih precej izkoriščajo. Vinogradništvo v manjšem obsegu. Vodni mlin. Razvita lončarska obrt. Prebivalci so evangeličani. Pokopališče.

Otovci, 462-88-87-0-1. Sr so du Murska Sobota 18.5 km, žand Petrovci 2 km, zdr Križevci 8 km, fin Šalovci 13 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 2 km, o pt Mačkovci 2 km, š Vidonci 2 km, žup. evang. Križevci 2 km, žup r.-kat. Gornja Lendava 8 km. Gas. Nm ca 370 m. Vas se razprostira na obeh straneh ban. ceste Mačkovci—Boreča. Vzvišena lega. Gospodarstvo kot Prosečka vas. Tu prebivajo pretežno evangeličani. Pokopališče.

Pečarovci, 640-120-118-0-2. Sr so du fin Murska Sobota 11.8 km, žand Puconci 4.5 km, zdr Križevci 10 km, žel Moščanci 0.8 km, o pt Mačkovci 3 km, š žup v kraju. Šola ust. 1816, 2 odd. SKJ s knjiž., PRK, PJS, Gas., Tamb. in pev. zbor. Nm 339 m. Prikupen kraj na z. strani žel. proge na nižjem položnem hribu ob obč. poti 1 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Kmetijstvo, nekaj vinogradov (letno ca 150 hl vina), mnogo obrtnikov (mizarstvo, lončarstvo itd.). Trgovanje s poljskimi pridelki, sadjem, živino in jajci; prodaja lesa v manjšem obsegu. Versko mešana vas; precej evangeličanov. Lep razgled; priljubljeno izletišče Sobočanov. Župnija Pečarovci (dek.

* Vključivši še vasi Rankovce in Vančo vas, ki sta bili 1936 pridruženi tišinski občini.

* Vključujoč še vas Kuštanovce, ki je 1936 izpadla iz te občine. Glej dodatek!

Murska Sobota, škof. lavant.) ima 1180 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Sebastijana. Sedanja cerkev je bila zgrajena 1824. Matične knjige datirajo iz 1796. Po cerkvi imenujejo domačini vas tudi Sebeščan.

Poznanovci, 334-68-67-0-1. Sr so du Murska Sobota 17.5 km, žand pTt žup evang. Bodonci 1 km, zdr fin Gornja Lendava 6 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 4 km, o š Mačkovci 4 km. Gas. Nm ca 260 m. Deloma vzvišena lega na obeh straneh Bodonskega potoka ob obč. poti 3 km od ban. ceste pri Mačkovcih. Dostop z vozom. Kmetijstvo, gozdarstvo, malo vinogradov. Trgovanje z živino in lesom. Precej sadja prodajo v tujino. Prebivalci so večinoma evangeličani. Pokopališče.

Prosečka vas, 310-61-60-0-1. Sr so du Murska Sobota 18.7 km, žand zdr fin Gornja Lendava 3 km, žel Gornja Lendava-Mačkovci 1 km, o pt š Mačkovci 1 km, žup r.-kat. Pečarovci 4 km, žup evang. Križevci 7 km. Gas. Nm ca 320 m. Pretežno hribovita lega ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Mačkovcih. Dostop z vozom. Intenzivno poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Čebelarstvo in vinogradništvo v malem obsegu. Precej gozdov. Skoraj polovica evangeličanov. Pokopališče.

Občina Martjanci

Preb. 1852, hiš 417, posest. 344, koč. 52, najem. 23. Površina 2743 ha: njiv in vrtov 1377, trav. in paš. 657, vinogradov 19, gozdov 537, ostalo 153. Občina se razprostira s. od Murske Sobote, kjer obsega nekaj ravninskih tal, še več pa je nizkega hribovitega ozemlja, ki ga razčlenjuje več potokov. Pokrajina je v ravnini peščena, v višjih legah pa ilovnata in povsod še dosti rodovitna. Polovica občine je v njivah, ki prevladujejo na jugu. V ostalem se večinoma razprostirajo travniki in gozdovi. Slednji nastopajo bolj sklenjeno le v najvišjih delih občine. Na prisojnih straneh gričev so vinogradi, ki dajejo tudi boljše vrste vina. Sadjarstvo je v razvoju. Ca 250 panjev. Prebivalci trgujejo s svinjami, perutnino, jajci in jabolki, ki jih prekupci izvažajo v inozemstvo. V ravnini ostaja v dobrih letinah precej poljskih pridelkov za prodajo. Razne užitne gobe. V loviščih največ zajci in jerebice. Prebivalci so večinoma evangeličani, tretjina katolikov.

Andrejci, 317-72-59-9-4. Sr so du žel Murska Sobota 9 km, žand Fokovci 3 km, zdr Križevci 7 km, fin Prosenjakovci 10 km, o pt Martjanci 4 km, š v kraju, žup r.-kat. Kančevci 3 km, žup evang. Puconci 10 km. Šola ust. 1872, 2 odd. PRK, Gas. Nm povp. ca 260 m. Zelo raztresene hiše po gričevju sv. od Sebeborcev, 1 km od ban. ceste Martjanci—Prosenjakovci. Dostop po obč. poti z vozom ali avtom. Kmetijstvo, v precejšnji meri tudi sezonsko delo. Jabolka za izvoz. Slive, malo češenj; domača slivovka. Ugodna lega za vinogradništvo; dober cviček. Mešani gozdovi (smreka, bukev, hrast itd.). Jurčki in druge užitne gobe. Večinoma evangeličani. Pokopališče.

Krnci, 115-29-25-2-2. Sr so du žel Murska Sobota 10 km, žand zdr Križevci 7 km, fin Prosenjakovci 11 km, o pt Martjanci 6 km, š Andrejci 1 km, žup evang. Puconci 8 km. Gas. Nm povp. ca 280 m. Zelo raztresene hiše na hribovitem ozemlju sz. od Andrejcev 5 km od ban. ceste pri Martjancih. Dostop z vozom. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetovalci in sezonski delavci. Sadjarstvo v razvoju. Ugodni tereni za vinogradništvo. Precej gozda (smreka, bukev itd.). Prebivalci so večinoma evangeličani. Pokopališče.

Lukačevci, 51-13-11-1-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Murska Sobota 6 km, o š Martjanci 4 km. Nm 185 m. Majhna obcestna vas v ravnini med Ledavo, Lipnico in Martjanskim potokom ob obč. poti 2 km jv. od ban. ceste pri Martjancih. Dostop z vozom ali avtom. Poljedelstvo in živinoreja. Večinoma katoličani. Pokopališče.

Martjanci, 347-71-60-7-4. Sr so du žand zdr fin žel Murska Sobota 4 km, o pt š žup v kraju. Šola ust. 1884, 2 odd. SKJ, Gas. z gled. odrom. Nm 194 m. Ravninska vas sv. od Murske Sobote kraj Martjanskega potoka. Veliko križišče ban. cest proti Murski Soboti, Dobrovniku, Prosenjakovcem in Mačkovcem. Redna avtobusna zveza z Mursko Soboto in proti Lendavi. Ilovnato ali prodnato, dovolj rodovitno. Kmetijstvo. Sadjarstvo zadnja leta v lepem razvoju. Največ goje jabolka in hruške. Čebelarstvo v malem obsegu. Raznovrstno drevje daje les le za domače potrebe. Gostilna s prenočišči. Prebivalci so pretežno evangeličani, tretjina je katoličanov. Vas je ena najstarejših prekmurskih naselbin. V turški dobi je spadala pod oblast turškega age v Veliki Kaniži. Šola je tu obstajala že v začetku 18. stol. V župnijskem arhivu so našli najstarejšo literarno zapuščino prekmurskih Slovencev iz 1643, ki se je pa pozneje izgubila.

Župnija Martjanci (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 1341 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvotna lesena cerkev brez stolpa je bila zgrajena najbrž že v 11. ali 12. stol. Sedanjo stavbo je 1392 (napis v presbiteriju) zgradil arhitekt in slikar Janez Aquila iz Radgone. Ves presbiterij je mojstrsko poslikan z znamenitimi gotskimi freskami, ki so še dobro ohranjene. L. 1925. je dobila cerkev nov veliki oltar v gotskih oblikah po načrtu arhitekta Plečnika. Kip sv. Martina v njem je starejše delo. Martjanska cerkev spada k tako zvani »prekmurski skupini« gotskih stavb iz 2. pol. 14. stol., ki imajo vse skupne poteze. Značilna je stvarna arhitektonska razporeditev elementov. K pravokotni ladji, pokriti z ravnim lesenim stropom, je na v. strani prizidan presbiterij, ki se končuje s tremi stranicami pravilnega pravokotnika in je obokan z rebrastimi križasto konstruiranimi oboki z mnogokrat bogato okrašenimi konzolami in sklepniki. Navadno je s. ob presbiteriju prizidana zakristija; s. stran ladje je običajno brez oken. Silasta preprosta okna cerkve so okrašena s krogovičjem. Zvonik, katerega pritličje je obokano, stoji sredi fasade in ima oba ogla ojačena z oporniki. Zunanjščina je preprosta: oporniki in uporaba kamenja za obode oken, pritlični in vrhnji venec ter za oblogo oglov stavbe so edini arhitektonski okras. V cerkvi je močno povdarjen slikani presbiterij, ki je ločen od ladje s kamenitim slavolokom. Najodličnejši primeri te arhitekture so poleg cerkve v Martjancih tudi cerkve v Turnišču, Bogojini, Tišini, Soboti in Gor. Lendavi. Žup. v Martjancih je bila ustanovljena domnevno že 1110, gotovo pa že pred 1392, ko se omenja duhovnik Erazmus. V reformacijski dobi je prešla cerkev v roke protestantov, ki so imeli tu 1627 svojo župnijo; ta pa je že pred 1698 prenehala. Cerkveno so pripadali Martjanci do 1777 pod rabsko, nato pod somboteljsko škofijo. L. 1923. so prešli v apostolsko administracijo lavantinskega škofa. Patronatske pravice nad župnijo izvršuje grof Ladislav Szápáry. L. 1933. so postavili na pokopališču po Plečnikovih načrtih nagrobnik martjanskemu župniku Horvathu.

Nemčavci, 211-48-38-7-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Murska Sobota 3 km, o š Martjanci 1 km. Gas. Nm 191 m. Obcestna vas v ravnini na s. strani Murske Sobote kraj banovin. ceste. Redna avtobusna zveza z Mursko Soboto in proti Lendavi. Kmetijstvo in sadjarstvo kot Martjanci. Opekarna. Prevladujejo evangeličani.

Noršinci, 282-61-50-8-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt Murska Sobota 5 km, o š žup Martjanci 3 km. Gas. Nm 187 m. Ravninska obcestna vas na obeh straneh obč. poti poleg Martjanskega potoka 2 km jv. od Martjanec. Dostopno z vozom. Intenzivno poljedelstvo in živinoreja. Ca 70 panjev. Prebivalci so večidel katoličani. Tu rojen Kardoš Janoš 1(901—1875), evang. župnik in eden najmarljivejših prekmurskih pisateljev in prevajalcev.

Sebeborci, 529-123-101-18-4. Sr so du zdr fin Murska Sobota 7 km, žand žel žup evang. Puconci 4 km, o pt š Martjanci 3 km. Gas. Nm 229 m. Dolga obcestna vas na levi strani Martjanskega potoka ob obč. poti 2 km s. od Martjanec. Dostopno vsem vozilom. Napol hribovita lega na j. obrobju Goričke. Rodovitna ilovnata in peščena tla. Intenzivno kmetijstvo. Sadjarstvo v razvoju. 70 panjev. Lepi vinogradi (rizling, burgundec). Prodaja poljskih pridelkov in svinj v Mursko Soboto. Izvoz jabolk (letno 5 vagonov), perutnine in jajc v inozemstvo. V bližnje kraje prodajo letno do 100 hl vina. V vasi prebivajo po veliki večini evangeličani. Pokopališče. Odtod je doma Luthar Adam (r. 1887), evang. župnik v Puconcih, nabožni pisatelj in sotrudnik verskih in prosv. časopisov; gl. urednik evang. koledarja in »Düševn. lista«.

Občina Murska Sobota

Preb. 3571, hiš 566, posest. 325, koč. 128, najem. 411. Površina 1600 ha: njiv in vrtov 920, trav. in paš. 417, gozdov 133, sadovnjakov 34, ostalo 96.

Murska Sobota, 3571-566-325-128-411. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Sedež sreskega načelstva z oddelki: obči, sanitetni, šumarski, veterinarski, kmetijski, prosvetni in vojaški. Sresko sodišče. Sreski cestni odbor. Banovinska bolnica. Katastrska in davčna uprava. Gl. odd. finančne kontrole. Žand. stanica. Dekanija in mest. župnija. Prekmurski seniorat v Murski Soboti (Nemška evang. cerkev augsburške veroizpovedi). Jevrejska veroizpovedna občina v Murski Soboti. Šole: Drž. realna gimnazija (nižja), ust. 1919; s šol. l. 1937./38. dobi postopoma tudi višje razrede. Dvorazredna obrtna šola. Trgovska nadaljevalna šola. Narodna šola, ust. 1875, 12 odd. Društva: SKJ, NO, JUU, JS, Gas., Protitub. liga, Kolo j. s., Evang. d., Evrej. d., SK Mura, SK Panonija, Udr. voj. inv., Zveza drž. namešč., Ekspoz. OUZD, Borza dela, Franc. krožek, D. priv. namešč., Dij. dom »Martinišče«, Evang. dij. dom,

Zdravstv. dom, Meščanski dom, Strel. druž., Emigr. d. »Soča«, Jugosl. Matica, CMD, Udruž. borcev Jugosl. (skupina v Mur. Soboti), Drž. zašč. dece in mladine, Združenje trgovcev, Združ. obrtnikov za srez Mur. Sobota, Združ. gostil. podj.

Nm 190 m. Murska Sobota leži na Ravenskem sredi popolne ravani, iz katere ni tu na obzorju vidna nobena izrazita vzpetina. Kraj ima zelo važno prometno lego, ker se tu križajo široke in dobro vzdrževane ban. ceste, ki prihajajo iz Beltinec, Dobrovnika, Cankove in Tišine. Mesto ima obliko gručastega naselja z večidel ravnimi ulicami, ob katerih se vrste zlasti bolj na periferiji navadno le pritlične hiše, ki stoje narazen med vrtovi ali njivami. Le v osrčju kraja prevladujejo višje, navadno enonadstropne stavbe, ki si slede v sklenjenih vrstah. V tej vidni razliki med periferijo in sredino je poudarjeno tudi dvostrano gospodarsko obeležje Murske Sobote; mnogi ljudje se preživljajo s trgovino in obrtjo (ca 350 obrt. in trgovcev), a mnogi žive od poljskega dela. Industrija stopa docela v ozadje. Tu je le paromlin, žaga in tovarna mesnih izdelkov, ki izvaža tudi zaklano in živo živino (predvsem svinje in perutnino) iz skoraj vsega Prekmurja. V mestu je več hotelov, ki razpolagajo z mnogimi tujskimi sobami. Med znamenitostmi je omeniti predvsem ogromen angleški park z lepo ohranjenim starim gradom in prekmurski muzej, ki je pravkar v početkih. Na severnem robu Sobote teče potok Ledava, 6 km jv. odtod pa šumi kalna Mura, ki ima zelo primerna mesta za kopanje. Pod jugoslovansko upravo je Murska Sobota zelo napredovala. L. 1926. je dobila železniški priključek na Ljutomer in Ormož, nato električno razsvetljavo in nedavno moderno urejeno kopališče. Sobota je gospodarsko središče sreza, kulturni sedež vsega Prekmurja in izhodišče lepih izletov v slikovito Goričko, na Tišino (7 km) in dalje v Radence (12 km). Vsakodnevna poštna avtobusna zveza z Lendavo in Rogaševci. Prebivalstvo je versko precej mešano, čeprav je tri četrtine katoličanov. Poleg njih je nad 500 evangeličanov in blizu 200 Židov. Staro slovensko ime za Mursko Soboto je morda Jelšnica ali Olšnica, na kar bi še danes spominjal nemški naziv Olsnitz.

V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta iz Dolnje Lendave v Radgono. V zid katoliške cerkve je vzidan rimski nagrobni napisni kamen iz 3. stol. po Kr. Odkrili so tudi rimske novce. V dobi križarskih vojsk je pripadel kraj templarjem, 1311 pa grofom Széchyjem, ki so v reformacijski dobi širili med podložniki luteransko vero (več o tem gl. Gornja Lendava). V Murski Soboti sta takrat delovala dva predikanta. Grofje Széchyji so v kraju zgradili grad, ki mu je pripadla važna vloga obrambe pred tur. napadi. Turki so uničili prvotno naselbino, ki je stala na periferiji sedanjega mesta ob cesti v Bakovce. Na hude borbe z njimi, posebno 1649, spominja še danes ime müzgi za bližnji gozd. Grad je pozneje prešel v roke grofov Szápáryjev, od 1936 pa ga poseduje občina Murska Sobota. Grad je edina znamenita stavba profane baročne arhitekture v Slovenski krajini. Zanimiva je njegova monumentalna zunanjščina v krasnim portalom z dvema kariatidama, ki sta dobri kiparski deli. Grajske dragocenosti, razkošno pohištvo in umetniške predmete so nedavno razprodali. Kuga je morila v mestu in okolici od 1680—1682. Na njo spominja nemški napis na neki hiši v okolici. V dobi boljševiške vlade je 28. decembra 1918 začasno zavzel Mursko Soboto jugoslovanski kapetan Jurišić, 12. avgusta 1919 je pa definitivno vkorakala v kraj jugoslovanska vojska.

Župnija Murska Sobota (dek. Murska Sobota, škof. lavantinska) ima 6127 duš (katol.). Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža. Prvotno cerkev so zgradili v 11. ali 12. stol. na temeljih rimskega poganskega tempelja. Novo cerkev so dali postaviti konec 19. stoletja grofje Szápáry, ki so imeli tu svojo grobnico in so še danes patroni župnije. Sedanja cerkev je bila zgrajena pred svetovno vojno (1910—1912) v modernem madjarsko-romanskem slogu po načrtih prekmurskega rojaka arhitekta Takacsa. Pri kopanju njenih temeljev so našli globoko v zemlji poganski spomenik iz 3. do 4. stol. po Kr. Od stare cerkve je še ohranjen zvonik, ki so ga povišali in preuredili, presbiterij, ki hrani ostanke starih gotskih fresk iz srede 14. stol. (delo slikarja Janeza Aquile iz Radgone), spominski kamen in zvon z gotskim napisom iz 14. stol. ter nagrobni kamen iz 1615. Tloris cerkve je križ. Stavba je triladijska in ima prečno ladjo, ki je enako široka in visoka kot glavna. Tudi vsa oprava cerkve je izvršena po načrtih graditelja. Pri zunanjščini, ki je izraz arhitekturnih teženj in misli zadnjih let pred svetovno vojno, je glavni poudarek na zvoniku. V 17. stol. so se polastili cerkve protestanti, ki so tu imeli več desetletij svojo župnijo. Protestantska župnija je bila obnovljena šele 1893; obsega vso Ravensko. Tu rojen: Barla Mihael (1778—1824), evang. župnik, nabožni pisatelj in prevajalec.

Občina Murska Sobota okolica

sedež Murska Sobota

Preb. 3105, hiš 547, posest. 563, koč. 16, najem. 24. Površina 3652.30 ha: njiv in vrtov 2192.60, trav. in paš. 710.98, gozdov 536.17, ostalo 212.55. Občini pripada najjužnejši ravninski del sreza, j. in jz. od Murske Sobote do Mure, ki se tu cepi na zelo mnogo rokavov in sprejme vedno vodnati pritok Mokoš. Med rokavi Mure in glavno rečno strugo je svet deloma zamočvirjen in neproduktiven, sicer pa se tu razprostirajo vlažni travniki, v še večji meri pa gozdni kompleksi z vrbjem, jelševjem, akacijami in drugim listnatim drevjem, ki dajejo prebivalstvu les, zlasti drva za domače potrebe. Vsa ostala pokrajina je z malimi izjemami v njivah, ki zavzemajo ¾ vsega občinskega površja. Tu nedostaja tudi travnikov. Prebivalstvo živi skoraj izključno od kmetijstva in prodaja poljske pridelki ter zlasti svinje in perutnino v bližnjo Mursko Soboto. V manjši meri goje tudi konje. Povsod uspeva raznovrstno sadje, a za izvoz v tujino pridejo v poštev le manjše množine jabolk. Nekateri kmetje se bavijo s čebelarstvom, ki pa še ni posebno racionalno. Izdaten ribolov na Muri (ščuke, belice itd.). Lepa lovišča.

Bakovci, 1141-186-186-0-12. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Murska Sobota 5.3 km, o 5.3 km, š v kraju, ust. 1875, 4 odd. Kmet. nad. š. Knjiž., SKJ, Gas. z gled. odrom in godbo. Nm 186 m. Gručasta in deloma obcestna vas ob obč. poti 5 km j. od Murske Sobote, kraj potoka Mokoša in stranskih rokavov Mure. Vas sestavljata zaselka Veliki in Mali Bakovci. Z. odtod drži brod čez Muro. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Obrtniki in trgovci. Mlini na Muri, v kateri je izdaten ribolov. Kraj je trpel od Turkov posebno 1671. Kapela sv. Ane s pokopališčem.

Krog, 802-145-145-0-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Murska Sobota 3.9 km, o 3.9 km, š v kraju, ust. 1897, 3 odd. Kmet. nad. š. Knjiž., PRK, Gas. s pev. in godb. d. Nm 190 m. Dolga obcestna in deloma gručasta vas ob obč. poti 2 km jz. od ban. ceste pri Murski Soboti. Dostop z vozom. Na s. strani vasi teče potok Dobel, ki poleti povsem presahne. 3 km jz. od Kroga drži na Štajersko brod čez Muro. Gospodarstvo kot Satahovci. V vasi je precej trgovcev in obrtnikov. Ob nekdanji rimski cesti iz Dolnje Lendave v Radgono, je tu stala naselbina, na katero še spominjajo jarki in utrdbe gradišča ter rimski novci in gomila na s. strani vasi. J. odtod ob potoku Mokošu so odkrili podobno gomilo. Krog spada med najstarejše vasi v srezu. Kapela sv. Florijana s pokopališčem.

Murski Črnci, 294-60-62-0-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Murska Sobota 5.1 km, o 5.1 km, š Krog 2 km. Gas. Nm. 190 m. Obcestna vas na obeh straneh potoka Mokoša ob obč. cesti 0.5 km s. od ban. ceste Murska Sobota—Tišina. Dostop z vozom. Ostalo kot Satahovci. V vasi biva ca 20% evangeličanov. Na štajerski meji stoji kamen z latinskim napisom. Najbrž je mejni kamen Avstrije in Ogrske iz dobe Marije Terezije. Kapela Vnebovzetja Ma. Device s pokopališčem.

Rakičan, 571-106-106-0-6. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Murska Sobota 2.8 km, o 2.8 km. SKJ, Kmet. š., Gas. Nm 186 m. Obcestna in deloma gručasta vas v. od Murske Sobote kraj ban. ceste, ki drži na Beltince, in ob sosednih stranskih potih. Na s. strani vasi teče potok Ledava, v kateri ima ribolov nekaj pomena. Intenzivno poljedelstvo in živinoreja. Raznovrstno sadje. Manjše skupine dreves; krasna aleja visokih jagnedi na obeh straneh ban. ceste. Precej raznih obrtnikov in trgovcev. Kmetijska šola. Slikovit park s staro, a dobro ohranjeno graščino, ki je bila nekdaj last protestantskih grofov Batthyányjev. Zdaj poseduje grad nemška grofovska rodbina Wallsee. Pokopališče. Pri Rakičanu se je vršil krvav spopad med Turki in domačini 1671 (odtod in od tedaj krajevni prekmurski izraz müzge ali rdeče müzge za nekatera polja).

Satahovci, 297-50-50-0-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Murska Sobota 6.2 km, o 6.2 km, š Krog 1 km. Nm 190 m. Obcestna vas ob potoku Mokošu kraj obč. poti 1.5 km j. od ban. ceste Murska Sobota—Tišina. Dostop z vozom ali avtom. Poljedelstvo, živinoreja in raznovrstno sadje. J. od vasi proti Muri je nekaj večjih gozdov. Kapela sv. Duha s pokopališčem.

Občina Pertoča

Preb. 3158, hiš 593, posest. 468, koč. 130, najem. 14. Površina 2604.65 ha: njiv in vrtov 1552.65, travnikov in pašnikov 458, vinogradov 13, gozdov 566, ostalo 15. Pertočka občina se razprostira po z. Goričkem. Pripada ji dolina ob Ledavi in sosedne gričevje do avstrijske meje. Srednje rodovitna ilovnata ali lapornata tla. Kmetijstvo in deloma sezonsko delo. Poljedelstvo v glavnem krije domače potrebe. Važen vir do-

hodkov dajeta živinoreja in sadjarstvo. V Avstrijo se letno izvozi povprečno 150 ton jabolk. Tja večinoma prodajajo tudi jajca, perutnino in svinje. Mešani gozdovi v manjšem obsegu. Razložena naselja. Prebivalstvo je po veliki večini katoliško. Nekaj lepih razglednih gričev (Küharov breg, Rampovček).

Fikšinci, 363-63-50-13-1. Sr so du žel M. Sobota 26.6 km, žand fin pTt Rogaševci 3 km, zdr Cankova 8 km, o 4 km, š v kraju, žup Sv. Jurij 3 km. Šola ust. 1859, 1 odd. Gas. Nm ca 330 m. Razložena vas na pobočju in po slemenih gričevja, ki loči dolino Ledave od doline potoka Kučnice. Dostop po obč. poti 3 km od ban. ceste pri Večeslavcih le z vozom. Kmetijstvo, sezonsko delo. Zelo razvito sadjarstvo (ca 1600 jablan in hrušk). Iglasto in listnato drevje. Izvoz jabolk, živine in jajc v Avstrijo. Precej prodajo tudi pšenice. Pokopališče.

Gerlinci, 697-130-105-25-2. Sr so du žel M. Sobota 23 km, žand zdr fin pTt Cankova 7 km, o 3 km, š v kraju, ust. 1899, 2 odd., žup Pertoča 4 km. PJS, SKJ, PRK, Gas. z gled. odrom. Nm povpr. ca 300 m. Vzvišena lega nad potokom Kučnico ob avstrijski meji, deloma po pobočju in deloma na slemenu sosednega gričevja. Dostop po občinski poti 4 km od ban. ceste Cankova—Rogaševci z vozom ali avtom. Kmetijstvo; več obrtnikov, znatno pridelovanje jabolk in hrušk. Razno iglasto in listnato drevje. Izvoz sadja (letno 20 vagonov), živine in jajc v Avstrijo. Deske in drva prodajajo v Mursko Soboto. Pokopališče.

Motovilci, 415-68-55-13-1. Sr so du žel M. Sobota 26 km, žand Cankova 7 km, zdr fin pTt žup Gornja Lendava 3 km, o 0.5 km, š Kruplivnik 0.5 km. Nn ca 225 m. Obcestna vas na robu male doline ob obč. poti 1 km od ban. ceste pri Pertoči. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sezonsko delo, več obrtnikov. V vasi je ca 300 jablan in hrušk. Nad krajem malo gozda; pretežno iglasto drevje. Izvoz živine in jajc v Avstrijo. Prebivalci so večinoma katoličani; skoraj tretjina je evangeličanov. Pokopališče.

Pertoča, 605-117-103-14-6. Sr so du žel M. Sobota 22.5 km, žand Cankova 7 km, zdr G. Lendava 6 km, fin pTt Rogaševci 4 km, o š žup v kraju. Šola ust. pred 1831, 6 odd. Knjižn. Jugosl. matice, Kmet. nad. š., Kmet. tečaj, PCMD, PJS, Gas. z godbo. Nm 297 m. Lega na obeh straneh Ledave pretežno na pobočju Küharovega brega (359 m, lep razgled do Pohorja, Boča in proti Avstriji). Dostop po ban. cesti Cankova—Rogaševci, po kateri se vrši avtobusni promet med obema krajema. Na s. strani vasi se odcepi ban. cesta v Gornjo Lendavo. Kmetijstvo, obrtniki, sezonsko delo. Ca 600 sadnih dreves, večinoma hrušk in jablan. Nekaj čebelarstva. Na Küharovem bregu so bili nekdaj veliki vinogradi, a zdaj se prideluje tu le še nekaj izabele za domačo rabo. Gozd z mešanim iglastim in listnatim drevjem. Umetni mlin, žaga. Gostilna s prenočiščem. Trgovanje s pšenico, jabolki, živino in jajci. Župnija Pertoča (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 3058 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Helene je iz 16. stol. in je nekdaj slovela kot božja pot. Po cerkvenem patrociniju se kraj tudi imenuje Jelena mesto Pertoča. Cerkveni patroni so potomci grofa Teodorja Széchényja. V župniji so nekdaj širili protestantizem graščaki iz Gornje Lendave in Murske Sobote. L. 1627. se tu navaja protestantska župnija, ki je obstajala do konca 17. veka.

Ropoča, 391-79-60-19-0. Sr so du žel M. Sobota 20.7 km, žand zdr fin Cankova 5 km, o š žup Pertoča 2 km, pTt Rogaševci 6 km. Gas. Nm 220—320 m. Razložena vas v precej pobočni legi na obeh straneh potoka Ledave. Del kraja je ob ban. cesti j. od Pertoče. Kmetijstvo, sezonsko delo, več obrtnikov. Trgovanje z živino, jajci in jabolki. Izraba gozda le za domače potrebe.

Večeslavci, 687-136-95-46-4. Sr so du žel M. Sobota 23.7 km, žand fin pTt Rogaševci 3 km, zdr G. Lendava 5 km, o š žup Pertoča 1 km. Nm 230—340 m. Razložena vas na obeh straneh Ledave pretežno po gričevju. Dostop po ban. cesti Cankova—Rogaševci; avtobusna zveza na obe strani. Kmetovalci, sezonsko delo, nekaj obrtnikov in trgovcev. 600 sadnih dreves, pretežno jablan. Trgovanje z živino in sadjem. Breg Rampovček je lepa razgledna točka. Kameniti križ ob poljski poti z. od ban. ceste spominja najbrž na bitko pri Monoštru l. 1664.

Občina Prosenjakovci

sedež Selo

Preb. 2653, hiš 685, posest. 638, koč. 21, najem. 24. Površina 3741 ha*: njiv in vrtov 1400, trav. in paš. 970, vinogradov 6, gozdov 1347, ostalo 18. Občina obsega jugovzhodni kot murskosoboškega sreza kraj madjarske meje. Pokrajina se v splošnem znižuje od sz. proti jv., kamor se gričevje polagoma znižuje in razčlenja v posamična položna slemena, med katerimi teko po plodnih in dosti širokih dolinah izvirnice Kobiljanskega potoka. Tretjina ozemlja je pod gozdom, ki ga sestavlja mešano drevje (bori, smreke, bukve, gabri, breze itd.). Le malo več je polj, kjer pridelujejo poleg žita zlasti krompir, zelje in repo. Živinoreja je srednje razvita. Prebivalci rede tudi precej gosi in rac. Čebelarstvo je doma povsod razen na severu. Za sadjarstvo so dani dobri pogoji. V prisojnih rebrih nad vasmi so navadno manjši vinogradi s cepljeno in samorodno trto. Ponekod še životari stara lončarska obrt. Potoke oživljajo ribe in raki, v gozdovih pa uspevajo različne užitne gobe. Precej divjačine (zajci, lisice, jazbeci, srne, jeleni). V vseh krajih prevladujejo evangeličani. Katolikov je približno petina prebivalstva. V Središču in Čikečki vasi biva nad 200 kalvincev, ki so vsi madjarske narodnosti.

Berkovci, 119-34-32-0-2. Sr so du žel Murska Sobota 18.51 km, žand Fokovci 3 km, zdr žup evang. Križevci 6 km, fin pt š Prosenjakovci 1 km, o 3 km. Nm ca 250 m. Kraj leži v dolini na obeh straneh Ratkovskega potoka. Dostop z avtom po obč. poti 2 km sz. od Prosenjakovcev. Okrog vasi polja in livade, zadaj lepi gozdovi. Kmetijstvo. Izdelovanje sira in masla. Vse vrste boljšega sadja. Malenkostno pridelovanje vina. Prebivalci so evangeličani. Pokopališče.

Cikečka vas, 215-62-58-0-2. Sr so du žel Murska Sobota 18.29 km, žand Fokovci 4 km, zdr Križevci 11.5 km, fin pt š Prosenjakovci 1.5 km, o 2 km, žup rim. kat. Kančevci 10 km, žup. evang. Domanjševci 10 km. Strel. druž. Gas. Nm ca 230 m. Obcestna vas v krasni legi na robu doline ob gozdnatem gričevju na obeh straneh obč. poti 2 km južno od Prosenjakovcev. Dostop z vozom. Kmetijstvo, nekaj obrtnikov. Domači sir in maslo. Vse vrste sadja. Razvito čebelarstvo. Nekaj vinogradov nad vasjo. Prevladujejo evangeličani in kalvinci. Vas se prvič omenja 1208. Pokopališče.

Fokovci, 378-96-85-5-5. Sr so du žel Murska Sobota 12.43 km, žand p š v kraju, zdr žup evang. Križevci 8 km, fin Prosenjakovci 4 km, o 2 km, žup rim. kat. Kančevci 4 km. Šola ust. 1873, 3 odd. Potov. knjiž., Gas. Nm 321 m. Pretežno vrh griča ležeča vas ob ban. cesti Martjanci—Prosenjakovci. Kmetovalci. Razno sadje, znatno čebelarstvo. Manjše pridelovanje vina. Vodni mlin, parna žaga, lončarstvo. Po veliki večini evangeličani.

Ivanovci, 306-78-75-1-2. Sr so du žel Murska Sobota 14.18 km, žand p Fokovci 2 km, zdr žup evang. Križevci 6 km, fin Prosenjakovci 5 km, o 4 km, š žup rim. kat. Kančevci 1 km. Gas. Nm 333 m. Več skupin hiš na gričih in v vmesnih dolinah jz. od Fokovcev. Dostop z vozom in avtom po obč. poti 1 km od ban. ceste Martjanci—Prosenjakovci. Kmetijstvo. Domače maslo. Vse vrste najboljšega sadja. Razvito čebelarstvo. Manjši vinogradi. Bukovi in borovi gozdovi. Prevladujejo evangeličani. Pokopališče. Tu rojena: dr. Ivanoczy-Kodela Franc (1857—1913), zaslužen prekm. nar. buditelj in pisatelj; dr. Lutharič Peter Avgust (okoli 1708—1751), protest. nabožni pisatelj.

Ivanjševci, 140-30-30-0-0. Sr so du Murska Sobota 21 km, žand zdr Križevci 7 km, fin pt Prosenjakovci 5 km, o 6 km, žel Gor. Petrovci 10 km, š žup evang. Domanjševci 4 km. Gas. Nm ca 250 m. Prisojna pobočna lega na levi strani manjšega potoka ob obč. poti 3 km južno od ban. ceste pri Domanjševcih. Dostop z vozom. Kmetijstvo. Precej sadja, zlasti jabolk. Nekaj vinogradov s samorodno in cepljeno trto. Vas obdaja bukov in borov gozd. Prodaja desak in drv v Mursko Soboto. Več vodnih mlinov. Povsem evangeličanski kraj. Pokopališče.

Pordašinci, 89-25-25-0-0. Sr so du žel Murska Sobota 19.41 km, žand Fokovci 4 km, zdr žup evang. Križevci 10 km, fin pt š Prosenjakovci 1.5 km, o 4 km, žup rim. kat. Kančevci 6 km, žup kalvinska Motvarjevci 1 km. Nm ca 215 m. Obmejna vas ob Ratkovskem potoku kraj obč. poti 3 km jv. od Prosenjakovcev. Dostop z vozom. Kmetijstvo, vse vrste sadja. Razvito čebelarstvo. Neznatno pridelovanje vina. Obširni gozdovi. Prebivalci so po veliki večini evangeličani.

Prosenjakovci, 400-108-101-4-3. Sr so du žel Murska Sobota 16.51 km, žand Fokovci 4 km, zdr Križevci 9 km, fin pt š v kraju, o 2.5 km, žup rimsko-katoliška Kančevci 7 km, žup evangeličanska Domanjševci 7 km. Šola ustanov. 1898, 2 odd. Strel. druž. Gas. Nm ca 240 m. Vas leži kraj madjarske meje ob ban. cesti Martjanci—državna meja na obeh straneh Ratkovskega potoka v ravnini in deloma na pobočju gričevja kraj lepih gozdov. Precej rodovitno. Kmetijstvo, izdelovanje sira in masla; mnogo raznovrstnega sadja. Zelo razvito perutninarstvo in čebelarstvo. Nekaj vinogradov. Lončarska domača obrt. V

* Brez vasi Ivanjševci, ki je bila 1936 po novi komasaciji priključena tej občini. Glej dodatek.

kraju prevladujejo evangeličani. Sredi gozdnega zatišja stoji v nekoliko vzvišeni legi grad Matzenau, last rodbine Matzenauer pl. Matzenau. Grad so zgradili v začetku 19. stol. v italijanskem slogu. V njem je starinsko pohištvo in znamenita zbirka orožja, slik in orientalskih predmetov; večinoma jih je nabral nedavno umrli grajski posestnik Matzenauer, ki je bil konzul v Peruju in Vatikanu. Stavba je v precej slabem stanju in polagoma razpada. Nekdaj lepo urejeni nasadi so povsem zanemarjeni. Pokopališče.

Ratkovci, 161-42-39-1-3. Sr so du žel Murska Sobota 15.61 km, žand zdr žup evang. Križevci 4 km, fin pt Prosenjakovci 3 km, o 4 km, š žup rim. kat. Kančevci 3 km. Gas. Nm ca 300 m. Pobočna lega na levi strani Ratkovskega potoka ob obč. poti 3 km sz. od Prosenjakovcev. Dostop z vozom ali avtom. Manj rodovitno. Kmetijstvo, domači sir, vse vrste sadja. Manjši vinogradi. Bukovi in borovi gozdovi. Prebivalci so evangeličani. Tu rojen Kolar Peter (1855—1907), župnik in nabožni pisatelj.

Selo, 654-160-145-10-5. Sr so du Murska Sobota 14.79 km, žand Fokovci 1 km, zdr žup evang. Križevci 9 km, fin pt š Prosenjakovci 2 km, o v kraju, žup rim. kat. Kančevci 5 km. Gas. Nm 295 m. Zelo raztresene hiše v hriboviti legi kraj ban. ceste Martjanci—Prosenjakovci in j. odtod. Kmetijstvo in gozdarstvo. Razno sadje, zlasti jabolka. Nekaj čebelarstva. Malenkostno pridelovanje vina. Krasni gozdovi (bor, bukev, breza, smreka). Trgovanje z lesom. Mnogo gozdnih sadežev, zlasti gob. Prebivalci so pretežno evangeličani. Prvotno cerkev je tu dal domnevno sezidati že knez Kocelj okoli 861. Sedanja kapela je iz 13. stol. Kapela je rotunda s krožnim premerom 6.55 m in je edini dosledno iz opeke zgrajeni spomenik romanske arhitekture v Sloveniji. Na zahodni strani so ji prizidali v novejši dobi zvonik. Zunanjščina je okrašena z visokimi plitvimi pilastri, ki stoje na kamenitem podstavku in so brez kapitelov. Venec nad njimi je bogato profiliran in zložen iz opeke. Znotraj ima kapela v pritličnem pasu plitve vdolbine, ki so polkrožno zaključene. Stena je zaključena s profiliranim vencem iz opeke, nad njim pa se dviga kupola, ki je polkrožnega prereza. V reformacijski dobi so se kapele polastili protestanti. L. 1627. se tu omenja protestantska župnija, ki je prenehala konec 17. stol. Pokopališče.

Središče, 191-50-48-0-2. Sr so du žel Murska Sobota 20.37 km, žand zdr Križevci 8 km, fin pt Prosenjakovci 3 km, o 5 km, š žup evang. Domanjševci 4 km, žup rim. kat. Kančevci 7 km, žup kalv. Motvarjevci 5 km. Gas. Nm ca 245 m. Obcestna vas na nizkem griču kraj madjarske meje na obeh straneh obč. poti 3.5 km s. od Prosenjakovcev. Dostop z vozom ali avtom. Vas obdajajo lepa polja in vinogradi. Vse vrste sadja. Na j. precej gozda. Prebivalci so kalvinci in evangeličani.

Občina Puconci

Preb. 3077, hiš 655, posest. 543, koč. 48, najem. 50. Površina 3859.44 ha: njiv in vrtov 1916.20, trav. in paš. 763.64, vinogradov 31.29, gozdov 944.76, ostalo 203.55. Občina se razprostira s. in sz. od Murske Sobote na obeh straneh železnice proti Hodošu. Večina pokrajine obsega j. obronke valovite Goričke, le med Puconci, Markišavci in potokom Ledavo se širi ravnina. Kot drugod je sicer tudi tu ravnina rodovitnejša od gričevja, vendar ni zgolj v samih njivah in travnikih. Tu so vmes večji logi raznovrstnega drevja, precej tal pa je tudi močvirnih in neplodnih. Gričevje razčlenjujejo potoki, zlasti Mačkovski potok, ki teče po precej široki dolini. Na ugodnih mestih raste kraj gozdov in polj vinska trta, ki daje poleg šmarnice tudi boljša vina. Sadjarstvo in čebelarstvo je povsod razvito. Prebivalci trgujejo z raznimi kmetijskimi proizvodi (svinje, perutnina, jajca, jabolka, poljski pridelki), ki jih prodajajo deloma v Mursko Soboto in deloma v Avstrijo. V vseh vaseh prevladujejo evangeličani. Lokalno in gospodarsko središče so Puconci, ki so poleg Križevcev najvažnejše središče slovenskih prekmurskih evangeličanov. V občini tvorijo katoliki le desetino prebivalstva.

Bokrači, 155-34-30-1-2. Sr so du Murska Sobota 10.90 km, žand žel o pTt žup Puconci 5.3 km, zdr fin Križevci 7.5 km, š Andrejci 3.5 km. Gas. Nm povp. ca 260 m. Razložena vas na gričevju v povirju Martjanskega potoka. Dostop z vozom po obč. poti 3 km v. od ban. ceste Puconci—Martjanci. Manj rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Vinogradništvo in čebelarstvo v manjšem obsegu. Mešani gozdovi. V vasi prevladujejo evangeličani.

Brezovci, 360-82-67-7-8. Sr so du zdr fin Murska Sobota 8.5 km, žand žel o pTt žup Puconci 3.5 km, š v kraju, ust. 1912, 2 odd. SKJ, Gas. Nm ca 200 m. Prijazen kraj v idilični legi ob ban. cesti Črnelavci—Gornja Lendava. Večji del vasi je v ravnini, manjši na holmu. Manj rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja, v malem obsegu čebelarstvo in vinogradništvo. Bor, hrast, jelša. Največ trgujejo s svinjami, perutnino in jajci. Več obrtnikov in trgovcev. Prebivalci so skoraj sami evangeličani. Evang. pokopališče.

Dolina, 218-46-30-10-6. Sr so du Murska Sobota 10.43 km, žand žel o pTt žup Puconci 5.15 km, zdr fin Križevci 7 km, š Moščanci 5 km. Nm povpr. ca 260 m. Raztresene hiše po gričevju v povirju Martjanskega potoka kraj ban. ceste Puconci—Mačkovci in v. odtod. Dostop z vozom po obč. poti. Ilovnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo in sadjarstvo. Malo vinogradov. Akacije, jelše, borovci. V veliki večini evangeličani.

Gorica, 366-84-60-20-4. Sr so du zdr fin Murska Sobota 7 km, žand žel o pTt š žup Puconci 1.5 km. Gas. Nm ca 200 m. Gručasta vas na prehodu iz Ravenskega v Goričko v nekoliko vzvišeni legi ob obč. cesti 1.5 km vzhodno od ban. ceste pri Brezovcih. Dostop z vsemi vozili. Prav rodovitno. Kmetijstvo in sadjarstvo. Nekaj čebelarstva in vinogradov. V veliki večini evangeličani. Izvrsten studenec.

Markišavci, 200-45-30-2-5. Sr so du zdr fin pTt Murska Sobota 3.56 km, žand žel o š žup Puconci 2.72 km. Gas. Nm 196 m. Ravninska vas ob obč. poti 2 km s. od Murske Sobote tik žel. proge. Dostop z vozom ali avtom. Prav rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja, precej čebelarstva. V veliki večini evangeličani. Evang. pokopališče.

Polana, 207-48-42-0-3. Sr so du žand zdr fin Murska Sobota 4.72 km, žel o pTt žup Puconci 4.5 km, š Predanovci 2.6 km. Gas. Nm 193 m. Obcestna vas v ravnini na l. bregu Ledave ob ban. cesti Črnelavci—Gornja Lendava. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom in sadjarstvom. Pri vasi sta dva gozdna kompleksa z jelšami, borovci, akacijami in hrasti. Sami evangeličani. Evang. pokopališče.

Predanovci, 235-55-54-0-4. Sr so du zdr fin Murska Sobota 6.5 km, žand žel o pTt žup Puconci 3.5 km, š v kraju, ust. 1913, 1 odd. Kmet. nad. š., Gas. Nm 196 m. Obcestna vas v ravnini na levem bregu Ledave ob ban. cesti Črnelavci—Gornja Lendava. Kmetijstvo, nekaj obrtnikov. Parna žaga. Trgovanje z živino in poljskimi pridelki. Prebivalci so evangeličani. Evang. pokopališče.

Puconci, 506-106-100-5-10. Sr so du zdr fin Murska Sobota 6.46 km, žand žel o pTt š žup evang. v kraju. Šola ust. 1784, 4 odd. Kmet. nad. š., PČD, D. »Prijatelji zdravja«, SKJ, Gas., Evang. žensko d., Evang. mlad. d. Nm 213 m. Dolinska in nekoliko pobočna lega ob skrajnih j. izrastkih prekmurskega gričevja na obeh bregovih Mačkovskega potoka. Obč. cesta, 1 km od ban. ceste Murska Sobota—Mačkovci. Dostop z vsemi vozili. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo, trgovina, obrt. Vse vrste poljskih pridelkov. Izdelovanje sira. Sadje, največ jabolka. Precej razvito čebelarstvo. Nekaj malih vinogradov. Akacije, jelše, borovci. Domača obrt: tkalstvo, pletarstvo. Opekarstvo, valjčni mlin. Skladišče kmetijske družbe za celo Prekmurje. Zelo obiskovani kramarski in živinski sejmi. Kraj naseljujejo v veliki večini evangeličani. V reformacijski dobi se je tu zelo razširil Lutrov nauk. Tudi po prestopu prekmurskih graščakov v katoliško vero konec 17. stol., so se nekateri še trdovratno držali stare vere. Že 1783 so zgradili protestanti v Puconcih lepo cerkev v baročno-rokokoškem slogu in obenem ust. evangeličansko župnijo, prvo med sedanjimi desetimi prekmurskimi župnijami. Poleg cerkve so otvorili tudi evangeličansko versko šolo. V začetku nov. 1934 so odkrili pri skednju kmeta J. Kuharja, kjer se je vršila pred 150 leti prva evangeličanska služba božja, spominski steber. Tu rojen Savel Janoš (1829—1914), tukajšnji učitelj in zaslužen vzgojitelj cele generacije. Evang. pokopališče.

Salamenci, 433-96-80-2-5. Sr so du zdr Murska Sobota 9.93 km, žand žel o pTt š žup Puconci 4.58 km, fin Cankova 12 km. Nm ca 250 m. Raztegnjena vas na nizkem griču ob obč. poti 2.5 km od ban. ceste pri Vaneči. Dostop z vozom ali avtom. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, čebelarstvo, nekaj vina (le šmarnica). Gozdovi z jelšami in akacijami. V pretežni meri evangeličani. Evang. pokopališče.

Vaneča, 397-59-50-1-3. Sr so du zdr fin Murska Sobota 9.64 km, žand o pTt š žup Puconci 4.95 km, žel Moščanci-Vaneča 4.95 km. Gas. Nm povp. ca 260 m. Razložena vas ob ban. cesti Martjanci—Mačkovci v dolini ob Mačkovskem potoku in po sosednem nizkem gričevju. Kmetijstvo, precej čebelarstva, nekaj vinogradov. Znatna sadjereja, največ jabolka. Gozdni kompleksi z jelšami, akacijami, borovci. Vodni mlini. Prebivalci so evangeličani. Tu rojen Sever Mihael, šolnik, 1747 izdal katekizem in nekaj pesmi; nasprotnik katoličanov.

Občina Rogaševci

sedež Nuskova

Preb. 3659, hiš 637, posest. 629, koč. 0, najem. 14. Površina 2212 ha: njiv in vrtov 1183, trav. in paš. 360, vinogradov 11, gozdov 627, ostalo 31. Občini pripada sz. kot Goričkega na obeh straneh Ledave. Tu se dviguje najvišji grič Prekmurja, 418 m visoki Serdički breg. Sončna in zelo prijazna pokrajina, ki jo splošno smatrajo za najlepšo v tem srezu. Ilovnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo, zlasti intenzivno sadjarstvo in živinoreja. Precejšnji gozdovi. Zelo redki vinogradi. Precejšnja naseljenost. Gručaste in deloma razložene vasi prehajajo večinoma druga v drugo brez opaznih presledkov. Nekateri hodijo na sezonsko delo v tu- in inozemstvo (največ iz Rogaševcev). Prodaja svinj, perutnine in jajc v Avstrijo. V Avstrijo in Češkoslovaško se letno izvozi ca 700 metrskih stotov izvrstnih jabolk. V občini je 270 panjev. Hiše stoje v dolini in na slemenih gričev. Prebivalci so večinoma katoličani, 1/5 je evangeličanov. Poleg Slovencev biva tu skoraj 600 Nemcev.

Kramarovci, 249-44-43-0-0. Sr so du Murska Sobota 26.5 km, žand fin pTt Rogaševci 2 km, o Nuskova 2 km, zdr Gornja Lendava 9 km, žel Mačkovci 17 km, žup Sv. Jurij 3 km, š v kraju, ust. 1905, 2 odd. Kmet. zavar. Nm ca 300 m. Vzvišena lega na gričevju kraj avstrijske meje nad potokom Kučnico. Dostop z vozom po obč. poti 2 km od ban. ceste pri Rogaševcih. Kmetijstvo in sadjarstvo, nekaj čebelarstva in vina za dom. Hrast, bukev, bor, smreka. Pokopališče. Večinoma nemško prebivalstvo.

Nuskova, 482-88-86-0-0. Sr so du Murska Sobota 26 km, žand fin pTt Rogaševci 1 km, o v kraju, zdr Gornja Lendava 7 km, žel Mačkovci 17 km, š žup Sv. Jurij 1 km. Gas. Nm ca 240 m. Vas leži s. od Rogaševcev ob ban. cesti kraj Ledave in po okolnem gričevju. Kmetijstvo, obilo sadja. Čebelarstvo in pridelovanje šmarnice v zelo majhnem obsegu. Versko mešana vas (katoličani in evangeličani). Pokopališče.

Ocinje, 326-56-54-0-0. Sr so du Murska Sobota 27 km, žand fin pTt Rogaševci 3 km, o 2.5 km, zdr Gornja Lendava 9 km, žel Mačkovci 18 km, š Kramarovci 1 km, žup Sv. Jurij 3 km. Povp. nm ca 300 m. Razložena in deloma gručasta vas v skrajnem sz. kotu Prekmurja v povirju Kučnice. Občinska pot, 2 km do ban. ceste pri Nuskovi. Dostop le z vozom. Pretežno hribovito, prisojna lega. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo, znatno sadjarstvo. Bor, smreka. Prodaja živine in jajc. Na sv. robu vasi se dviga tik drž. meje zelo razgledni Serdički breg (418 m), ki pa je še ves v Jugoslaviji. Pokopališče. Večinoma nemško prebivalstvo.

Rogaševci, 509-76-75-0-12. Sr so du Murska Sobota 25 km, žand fin pTt v kraju, o 0.1 km, zdr Gornja Lendava 9 km, žel Mačkovci 16 km, š žup Sv. Jurij 1 km. Gas. Nm 250 m. Obcestna in deloma razložena vas ob ban. cesti Cankova—Sotina—drž. meja kraj Ledave in po sosednih bregovih. Avtobusna zveza z Mursko Soboto. Kmetijstvo, precej trgovcev in obrtnikov. Znatno sadjarstvo. Nekaj čebelarstva, malenkost vina. Gostilna s prenočiščem. Lepe razgledne točke v okolici. Pokopališče.

Serdica, 770-132-132-0-0. Sr so du Murska Sobota 27 km, žand fin pTt Rogaševci 2 km, o 1.8 km, zdr Gornja Lendava 9 km, žel Mačkovci 18 km, š v kraju, žup Sv. Jurij 2 km. Šola ust. 1901, 5 odd. Gospod. nad. š., SKJ, Gas. Povp. nm ca 300 m. Razložena vas na gričevju na levi strani Ledave ob obč. poti 1.5 km od ban. ceste. Dostop z vozom ali avtom. Prav rodovitno. Kmetijstvo in sadjarstvo; ca 70 panjev, malenkost vina. Bukev, hrast, bor, smreka, gaber. Vodni mlini. Lepe razgledne točke. Pokopališče.

Sotina, 629-119-119-0-0. Sr so du Murska Sobota 28 km, žand fin pTt Rogaševci 3 km, o 2.5 km, zdr Gornja Lendava 10 km, žel Mačkovci 19 km, š Serdica 1 km, žup Sv. Jurij 3 km. Gas. Povp. nm ca 300 m. Vas leži ob ban. cesti kraj Ledave, ki vstopa tu iz Avstrije, in na sosednem prisojnem pobočju daleč razglednega Stadelberga (413 m), po katerem drži avstrijsko-jugoslovanska meja. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Nekaj posestnikov se ukvarja s čebelarstvom. Pridelovanje šmarnice in belega vina za domačo porabo. Bukev, smreka, bor, hrast. Vodni mlin. Dve pokopališči (prvo rim.-kat., drugo za ostale vernike).

Sv. Jurij, 694-122-120-0-2. Sr so du Murska Sobota 24 km, žand fin pTt Rogaševci 0.5 km, o 1 km, zdr Gornja Lendava 7 km, žel Mačkovci 15 km, š žup v kraju. Šola ust. 1872, 6 odd. Knjiž., SKJ, PRK, Gas. Nm 250 m. Deloma hribovita lega ob ban. cesti poleg Rogaševcev. Skozi vas teče Ledava. Kmetijstvo, zelo izdatno sadjarstvo. Več čebelarjev; malenkosten pridelek vina. Katoličani, a tudi precej evangeličanov. Z gričevja nad cerkvijo se nudi krasen razgled po slikoviti okolici. V 17. stol. se je tu razširil protestantizem. Od 1627 do konca 17. stol. je v vasi obstajala protestantovska župnija. Župnija Sv. Jurij v Prekmurju (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 4600 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. Prvotno cerkev je dal domnevno postaviti še knez Kocelj v 9. stol. Kasnejša stavba je iz druge polovice 14. stol. Njena stroga in čista gotska arhitektura je mnogo izgubila, ko so ladjo baročno obokali. V letih 1925/26 so cerkev prezidali in razširili po načrtih arhitekta Pascherja. Matične knjige segajo v leto 1749.

Občina Strukovci

Preb. 1127, hiš 234, posest. 221, koč. 12, najem. 0. Površina 2200 ha*: njiv in vrtov 1290, trav. in paš. 563, vinogradov 4, sadovnjakov 43, gozdov 22, ostalo 78. Občina leži v. od Cankove na prehodu iz Ravenske v nizko gričevje. Po jz. robu občine teče Ledava, ki sprejema tu Grački in Bodonski potok. Tla so prodnata in deloma ilovnata. Obsežna lepa polja, prostrani travniki kraj potokov. Vmes nastopajo manjši logi in posamične drevesne skupine z jelšami, vrbjem in hrasti. Znatna svinjereja in perutninarstvo, a tudi žita pridelajo preko lastnih potreb. Ca 350 panjev. Občina je gospodarsko navezana na Mursko Soboto, Cankovo in Gornjo Radgono, kamor prodaja ljudstvo svoje kmetijske proizvode. V Pužavcih, Lemerju in Strukovcih je precej obrtnikov. Prebivalci so po veliki večini evangeličani.

Lemerje, 371-82-75-7-0. Sr so du zdr fin Murska Sobota 9 km, žand Bodonci 5 km, žel pTt žup Puconci 4 km, o 2.5 km, š Brezovci 2 km. Gas. Nm ca 208 m. Vas leži na robu ravnine pod zadnjimi izrastki nizkega gričevja. Dostop po ban. cesti Črnelavci—Bodonci. Intenzivno poljedelstvo in živinoreja. Par vinogradov. Precej trgovcev in obrtnikov. Pretežno evangeličansko prebivalstvo.

Pužavci, 278-60-56-4-0. Sr so du Murska Sobota 13 km, žand pTt Bodonci 5 km, zdr fin Cankova 4 km, žel žup evang. Puconci 6 km, o 0.5 km, š Strukovci 1.5 km. Gas., Živin. selek. d. Nm ca 210 m. Vas leži poleg Lemerja in Strukovcev deloma v ravnini ob izlivu Gračkega in Bodonskega potoka v Ledavo, deloma s. odtod na zelo položnem hrbtu nizkega griča. Dostop po obč. poti 1 km od ban. ceste pri Lemerju z vozom ali avtom. Intenzivno poljedelstvo in živinoreja. Mnogo sadja, predvsem jabolk. Umno čebelarstvo s ca 200 panji. Nekaj obrtnikov. Vodni mlini. Gostilne s prenočišči. Izvoz svinj, perutnine in jajc. Prodaja poljskih pridelkov, jabolk in goveda kot plemenske živine. Povsem evangeličanska vas. Pokopališče.

Stari Beznovci, 189-37-37-0-0. Sr so du Murska Sobota 14 km, žand pTt š žup Bodonci 3 km, zdr fin Cankova 4 km, žel Puconci 9 km, o 2 km. Gas. Nm ca 225 m. Obcestna vas na valovitem ozemlju ob Gračkem potoku. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti 1 km z. od ban. ceste pri Zenkovcih. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. V vasi prevladujejo evangeličani. Pokopališče rim.-kat. in evang.

Strukovci, 289-55-53-1-0. Sr so du Murska Sobota 14.4 km, žand pTt žup Bodonci 4 km, zdr fin Cankova 6 km, žel Puconci 8 km, o š v kraju. Šola ust. 1868, 2 odd. SKJ s pev. zborom, godbo in knjiž., Gas. s pev. zborom, Rodovniško d. Nm ca 210 m. Razložena vas na robu ravnine ob Ledavi ter ob Gračkem in Bodonskem potoku. Dostop z vsemi vozili po obč. poti 1 km od ban. ceste Črnelavci—Bodonci. Kmetijstvo, več obrtnikov. Sadje, največ jabolka. Ca 120 panjev. Tkalstvo za domače potrebe. Povsem evangeličanski kraj. Pokopališče. Tu rojen Küzmič Štefan (1723—1779), evang. župnik, ki je položil temelj prekmurski književnosti (abecednik, katekizem, Novi testament, ki je samostojen prevod iz grščine itd.).

Občina Šalovci

Preb. 3170, hiš 797, posest. 756, koč. 57, najem. 27. Površina 5938 ha: njiv in vrtov 2400, trav. in paš. 1721, vinogradov 38, gozdov 1292, ostalo 487. Občina zavzema skrajni sv. del Goričke, kjer ji pripada v glavnem porečje Velike Krke. Pretežno hribovita in manj rodovitna pokrajina. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in izrabljanjem gozda le za domače potrebe. Za prodajo pridejo v poštev živina in jabolka. Največ prodajo svinj, perutnine in jajc. Letno se izvozi iz vseh krajev občine do 30 vagonov jabolk v Avstrijo in Češkoslovaško.

* Površina občine pred zadnjimi prekomasacijami, t. j. brez vasi Starih Beznovcev, a vključujoč še kraja Krajno in Skakovce, ki so ju 1936 izločili iz občine.

Vinogradništvo se omejuje večinoma le na gojitev samorodnic. Prebivalstvo je versko mešano. Na s. prevladujejo katoličani, na j. evangeličani. Precej ljudi hodi v tujino na sezonsko delo.

Budinci, 318-75-70-4-3. Sr so du Murska Sobota 38.50 km, žand Hodoš 8 km, zdr Križevci 12 km, fin žel o pTt Šalovci 6.5 km, š v kraju, žup Veliki Dolenci 3 km. Šola ust. 1912, 1 odd. Gas. Povp. nm ca 310 m. Razložena vas v hriboviti gozdnati pokrajini kraj madjarske meje, ki tu drži po razvodnem gričevju med Krko in Rabo (Katarinin breg, Krajcarov breg itd.). Dostop le z vozom po obč. poti 3 km od ban. ceste pri Velikih Dolencih. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo, sezonsko delo. Domači sadjevec, neznatno pridelovanje vina. Trgovanje z jabolki, živino in jajci. Poleg Čepincev (gl. Čepinci) najsevernejši kraj v državi. Pokopališče.

Hodoš, 471-113-112-10-9. Sr so du Murska Sobota 35.85 km, žand žel pTt š žup evang. v kraju, zdr Križevci 9 km, fin o Šalovci 3.5 km. Šola ust. 1845, 2 odd. Gas. Nm 257 m. Dolga obcestna vas prijaznega izgleda v dolini Krke kraj Dolenskega potoka ob ban. cesti Dolenci—Hodoš—Šalovci. Kmetijstvo, manjšina se preživlja s sezonskim delom. Jabolka, slive; domači sadjevec in slivovka. Malo vina. Mešani gozdovi na s. strani vasi. Razni obrtniki in trgovci. Vodni mlini, parna žaga. Tujske sobe. Letno se izvozi do 10 vagonov jabolk v Avstrijo in Češkoslovaško. Naša obmejna železniška post. napram Madjarski, s katero tu še ni otvorjen promet. Prevladujejo evangeličani, ostali so katoličani in kalvinci. Župnija (evang.). Župna cerkev je obstajala tu že v 12. stol. V 17. stol. so se je polastili protestanti. Ko je začel protestantizem nazadovati, se je 1735 obnovila katoliška župnija, ki pa so jo upravljali župniki skupno z župnijo v Krčici. Odkar pripada Krčica po svetovni vojni Madjarom, je hodoška cerkev podružnica župnije v Velikih Dolencih. Po izdanju tolerančnega patenta 1781 obstaja tu tudi protestantovska župnija. Pokopališče. Tu rojen Czipott Rudolf (1825—1901), evang. duhovnik in nabožni pisatelj.

Krplivnik, 240-52-50-0-2. Sr so du Murska Sobota 36.79 km, žand žel pTt š žup evang. Hodoš 2 km, zdr Križevci 9 km, fin o Šalovci 3.5 km. Gas. Nm ca 240 m. Obcestna vas na desni strani Krške doline ob obč. poti 1.5 km j. od Hodoša. Pobočna lega, dostop z vozom ali avtom. Manj rodovitno. Kmetijstvo, sezonsko delo. Vino za dom, le šmarnica. Izvoz jabolk in hrušk. Domača slivovka. Prevladujejo evangeličani. Ostali so katoličani in kalvinci. Pokopališče.

Mali Dolenci, 155-29-25-4-0. Sr so du Murska Sobota 37.68 km, žand Hodoš 3 km, zdr Križevci 9 km, fin žel o pTt Šalovci 4 km, š žup Veliki Dolenci 1 km. Nm ca 300 m. Kraj leži v povirju Dolenskega potoka kraj Velikih Dolencev ob ban. cesti in z. odtod. Gospodarstvo kot Veliki Dolenci. Katoličani. Pokopališče.

Markovci, 558-128-126-3-1. Sr so du Murska Sobota 34.07 km, žand Hodoš 7.9 km, zdr Križevci 9 km, fin žel o pTt Šalovci 4.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1872, 4 odd. Knjiž., PJS, Gas., Strel. druž. Nm 272 m. Razložena vas z deloma starimi lesenimi hišami, ki stoje v ozki dolini ob Veliki Krki ter na pobočjih Mlinarskega vrha in Črkinega brega (328 m). Dostop z vozom ali avtom po obč. poti 3 km s. od ban. ceste pri Adrijancih. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo kot Veliki Dolenci. Nekaj trgovcev in obrtnikov. Več mlinov. Katoličani. Župnija Markovci (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 1286 duš. Pokopališče. Žup. cerkev Obiskovanja Marijinega. Prvotna cerkev je 1664 pogorela. Nepoškodovan je ostal le zvonik. L. 1884. so mu prizidali sedanjo cerkev. Matične knjige datirajo od 1713.

Peskovci, 183-52-50-2-0. Sr so du Murska Sobota 28.56 km, žand Gornji Petrovci 3 km, zdr žup evang. Križevci 3.9 km, fin o pTt š Šalovci 3.4 km, žel Gornji Petrovci 2.5 km. Gas. Nm ca 265 m. Dolinska lega na levem bregu Peskovskega potoka tik žel. proge ob obč. poti 1 km od ban. ceste v Adrijancih. Dostopno z vozom ali avtom. Večinoma nove zidane hiše. Povsem evangeličanska vas. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo kot Veliki Dolenci. Pokopališče.

Šalovci, 875-227-207-30-9. Sr so du Murska Sobota 32.96 km, žand žup evang. Hodoš 3.4 km, zdr Križevci 7 km, fin žel o pTt š v kraju. Šola ust. 1883, 3 odd. Knjiž., SKJ s tamb. odsekom, Gas. Povp. nm ca 250 m. Dva ločena dela vasi obcestnega tipa na obeh straneh Velike Krke. S. del kraja leži v dolini poleg žel. postaje ob ban. cesti Hodoš—Boreča, drugi del vasi pa leži 1 km j. odtod na nizkem griču. Kmetijstvo, sezonsko delo v tujini; ca 30 trgovcev in obrtnikov. Jabolka, hruške, češplje, češnje. Malenkostno pridelovanje vina (silvanec, izabela, šmarnica). Nekaj čebelarstva. Mešani gozdovi predvsem na jugu. Dva mlina. Sobe za tujce. Prebivalstvo trguje največ z živino in jajci. Nad polovica evangeličanov. Kraj je bil nekdaj mnogo pomembnejši. V zgodovinskih virih se celo omenja kot mesto. Tri pokopališča. Tu rojen Bakoš Mihal († 1803), evang. župnik; izpopolnil in izdal prvo slov. evang. cerkv. pesmarico.

Veliki Dolenci, 370-121-116-4-3. Sr so du Murska Sobota 36.20 km, žand Hodoš 4 km, zdr Križevci 10 km, fin žel o pTt Šalovci 2.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1851, 2 odd. Knjiž., SKJ, Gas. Nm 308 m. Vas leži na d. bregu Dolenskega potoka kraj banovinske ceste madjarska meja — Dolenci—Hodoš in v soseščini v hriboviti, manj rodovitni in pretežno gozdnati pokrajini. Kmetijstvo; sezonsko delo. Domači jabolčnik in slivovka. Vino za dom. Izvoz jabolk in svinj. Nekaj trgovcev in obrtnikov. Želo samonikel slovenski kraj brez vidnega madjarskega vpliva iz prejšnjih časov. Katoličani. Veliki Dolenci so znani iz dobe narodnega preporoda, katerega vodja je bil od 1911 dalje tukajšnji župnik Jožef Klekl ml. († 1936), bratranec Jožefa Klekla st., župnika v Crensovcih. V reformacijski dobi se je v kraju zelo razširil protestantizem. L. 1627. se tu omenja protestantska župnija, ki je konec 17. stol. prenehala. Župnija Veliki Dolenci (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 1249 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža. Matične knjige datirajo od 1757. Cerkveni patron je posestvo »Metnjek«.

Občina Tešanovci

Preb. 2357, hiš 553, posest. 525, koč. 4, najem. 13. Površina 3613 ha: njiv in vrtov 2116, trav. in paš. 496, vinogradov 35, gozdov 924, ostalo 10. Občina leži na prehodu iz Ravenske v Goričko ob meji lendavskega sreza. Na s. ji pripada nizko gričevje, na j. ravnina do potoka Ledave. Ravninski svet je večidel prodnat in precej rodoviten, le ob Ledavi in potoku Lipnici je mokroten in včasih izpostavljen poplavam. Tu docela prevladujejo polja. Manj rodovitno je gričevje, ki ga pokriva navadno težka ilovka. Gričevje zarašča predvsem manj vreden gozd. Tod se razprostira tudi precej vinogradov, ki pa dajejo le šmarnico. Prebivalstvo trguje v glavnem s perutnino, jajci in svinjami, v manjši meri tudi z jabolki. Prevladujejo evangeličani. Približno tretjina prebivalstva je katoliška.

Mlajtinci, 217-48-38-4-6. Sr so du žand zdr fin žel pTt Murska Sobota 7 km, o 2 km, š žup Martjanci 4 km. Gas. Nm 185 m. Obcestna vas v ravnini 2 km jz. od Tešanovec ob obč. poti. Dostop z vozom ali avtom. Kmetijstvo. Ca 60 panjev. Sadje le za dom. Razno listnato drevje. Prebivalci so večidel katoličani. Pokopališče.

Moravci, 678-158-134-0-1. Sr so du zdr fin žel Murska Sobota 6 km, žand Puconci 5 km, o 2 km, pt žup rim. kat. Martjanci 2 km, š žup evang. v kraju. Šola ust. 1855, 2 odd. Prosv. d., PRK, Gas., Žensko evang. d. Povpr. nm ca 195 m. Kraj leži z. od Tešanovec na prehodu iz ravnine v gričevje. Del vasi je v ravnini ob ban. cesti, drugi del ima vzvišeno lego s. odtod. Avtobusna zveza proti Murski Soboti in Lendavi. Kmetijstvo, razni trgovci in obrtniki; več mizarjev. Mešano sadje, največ jabolka. Pretežno z evangeličani naseljena vas. L. 1587. so vas opustošili Turki. V 17. stol. se je tu po zaslugi protestantskih graščakov širila nova vera. Ko pa so graščaki prestopili konec 17. stol. v katolicizem, je tudi tu luteranstvo malo nazadovalo, čeprav je bil grof Bathyány, ki je posedoval v Moravcih svoj grad, edini versko-tolerantni graščak v Prekmurju. Od 1893 obstaja v vasi protestantska župnija za sv. Goričko. Pokopališče.

Tešanovci, 850-180-186-0-6. Sr so du zdr fin žel Murska Sobota 8 km, žand Puconci 7 km, o š v kraju, pt žup rim. kat. Martjanci 4 km, žup evang. Moravci 2 km. Šola ust. 1870, 2 odd. Knjiž., Gas., PRK, Prosv. d. Nm 187 m. Lepa dolga obcestna vas kraj treh potokov na obeh straneh ban. ceste Murska Sobota—Martjanci—Dobrovnik—Lendava na s. robu ravnine. Avtobusna zveza na obe strani. Kmetijstvo, mnogo trgovcev in obrtnikov. Jabolka, hruške, slive, češnje. Nekaj čebelarstva. Iglasto in listnato drevje. Vodni mlini. Versko mešana vas; tretjina katoličanov. Pokopališče.

Vučja gomila, 612-167-167-0-0. Sr so du žel Murska Sobota 12 km, žand Fokovci 2 km, fin Prosenjakovci 6 km, o 3 km, pTt Bogojina 1 km, š v kraju, žup rim. kat. Martjanci 7 km, žup evang. Moravci 4 km. Šola ust. 1876, 2 odd. PRK, Gas. Povpr. nm ca 260 m. Raztresene hiše v hriboviti legi na j. robu Goričkega. Dostop z vozom ali avtom po obč. poti 3 km od ban. ceste pri Tešanovcih. Večinoma ilovnat, manj rodoviten svet. Kmetijstvo, nekaj trgovcev in obrtnikov. Jabolka, hruške, slive, češnje. Večinoma evangeličansko prebivalstvo.

Občina Tišina

Preb. 3284, hiš 591, posest. 420, koč. 153, najem. 38. Površina 2216.50 ha*: njiv in vrtov 1583.50, trav. in paš. 322, vinogradov 1, sadovnjakov 29, gozdov 259, ostalo 22. Občini pripada 3—5 km široki ravninski pas kraj Mure in avstrijske meje, ki drži tu ob potoku Kučnici. Mura se tu cepi na več stranskih rokavov in ob visoki vodi dela veliko škodo, ker trga plodno zemljo zlasti pri Srednjih Petanjcih. Prav tu sega obč. ozemlje daleč na desno stran reke tik do Radencev. Poleg teh obrobnih voda je omembe vreden tudi potok Mokoš, ki je redek primer hitro tekočega in bistrega potoka v Prekmurju. Pokrajina ima značaj odprte ravnine s prevladujočimi njivami ter manj obsežnimi travniki, medtem ko se gozd omejuje večinoma le na loge najrazličnejšega listnatega drevja kraj Mure in Kučnice. Gospodarsko teži občina na Gornjo Radgono (brod čez Muro), še bolj pa na Mursko Soboto, kamor prodajajo prebivalci poljske pridelke, svinje in perutnino. Iz nekaterih vasi oddajajo v Soboto tudi mleko. Čebelarstvo se v manjši meri goji povsod. Vasi so deloma gručaste in deloma obcestnega tipa. Večinoma si slede brez večjih vrzeli ob ban. cesti, ki drži iz Murske Sobote mimo Tišine na Gederovce. Hiše obdajajo drevesne skupine, zlasti sadno drevje. Vinogradništvo je brezpomembno (nekaj šmarnice in izabele). V občini so na več mestih izvirki slatinskih voda. Lepa lovišča (zajci, jerebice, fazani). Izdaten ribolov v Muri (ščuke, kleni, mrene). Prebivalci so po veliki večini katoličani.

Gederovci, 192-42-30-8-4. Sr so du zdr fin žel Murska Sobota 9.3 km, žand o žup Tišina 5 km, pTt Rankovci 2 km, š v kraju, ust. 1897, 3 odd. Kmet. nad. š. SKJ s knjiž. in odrom, PRK, PJS, Gas. Nm 200 m. Važna prometna lega ob avstrijski meji na križišču ban. cest proti Murski Soboti, Cankovi, Radgoni in Tišini. Avtobusna zveza z Mursko Soboto in proti Rogaševcem. Poljedelstvo in živinoreja. Nekaj gozda. Več obrtnikov in trgovcev. Štiri petine ljudi je katoličanov, ostali so evangeličani. Poleg Cankove so Gederovci najvažnejši obmejni kraj, preko katerega izvažajo živino in sadje iz Prekmurja v Avstrijo. Pokopališče.

Gradišče, 391-68-50-10-8. Sr so du zdr fin žel Murska Sobota 6.35 km, žand o š žup Tišina 2 km, pTt Rankovci 3 km. Gas. Nm 192 m. Gručasta vas na obeh straneh potoka Mokoša tik Tropovcev na j. strani ban. ceste. Kmetijstvo; precej obrtnikov in trgovcev. Versko mešano prebivalstvo (skoraj polovica evangeličanov). Kraj je bil v srednjem veku zelo zgodaj naseljen. Od staroslovenske naselbine se da še razpoznati utrjeno gradišče. Poleg Kroga je to ena najstarejših vasi v Prekmurju. Pokopališče.

Krajna, 356-58-22-30-5. Sr so du zdr žel Murska Sobota 10 km, žand žup o Tišina 5 km, fin Cankova 5 km, pTt Rankovci 3 km, š Gederovci 1 km. Gas. Nm 203 m. Ravninska lega ob ban. cesti Murska Sobota—Rogaševci. Avtobusna zveza na obe strani. Lepa obcestna vas. Kmetovalci. Večinoma katoliško prebivalstvo. Tu rojeni: Klekl Jožef (r. 1874), župnik v p., nabožni pisatelj, pesnik in politik; izdajatelj »Marijinega lista«, urednik »Kalendarja S. Jez.«, ustanovitelj in urednik »Novin«; po nj. zaslugi se je uvedel v Prekmurju slovenski črkopis. Bratranec prejšnjega Klekl Jožef (1879—1936), župnik v Vel. Dolencih, urednik »Kalendara Najsv. S. J.«, kjer je obj. mnogo nabožnih, gospodar. in zgod. člankov in leposlov. črtic. Temlin Ferenc (r. konec 16. stol.), prvi prekm. slov. pisatelj (prevedel iz madjarščine (»Györski katekizmus«).

Murski Petrovci, 151-24-15-9-3. Sr so du zdr fin žel Murska Sobota 10.28 km, žand o žup Tišina 3 km, pTt Rankovci 4 km, š Gederovci 2 km. Gas. Nm 197 m. Obcestna vas poleg avstrijske meje ob ban. cesti Petanjci—Gederovci. Gospodarstvo kot Tišina. Dva slatinska vrelca, eden na polju in eden v vasi. Nekaj protestantov. Tu rojen Augustič Imre (1837—1879), pisatelj madjarskih romanov in povesti, izdajatelj prekm. časopisa »Prijatelj«. Pokopališče.

* Brez krajev Krajna, Rankovci in Vanča vas, ki so po zadnjih komasacijah 1936 pripadli tej občini. Gl. dodatek.

Petanjci, 557-111-78-33-8. Sr so du zdr fin žel Murska Sobota 9.93 km, žand o š žup Tišina 1 km, pTt Rankovci 3 km. Gas. Nm 196 m. Dolga obcestna vas kraj ban. ceste Tišina—Gederovci in ban. ceste, ki se tu odcepi proti Radencem (brod čez Muro). Vsa vas se deli na Gornje, Srednje in Dolnje Petanjce. Poljedelstvo in živinoreja. Domači sir. Raznovrstno sadje. Gozdni kompleksi ob Muri (hrasti, jelše, akacije, vrbe itd.). Precej trgovcev in raznih obrtnikov. Mlini na Muri. Pletenje košev in košar. Tik Radencev na desni strani Mure, kamor še sega občina Tišina, črpajo izvrstno petanjsko slatino, ki je zelo razširjena predvsem po Prekmurju. Od 1868 je vrelec last g. Voglerja. Manjši slatinski vrelec je tudi v Gornjih Petanjcih. Zelo velik tovorni in osebni promet po brodu čez Muro. Zato je gradnja mostu nujno potrebna. V Petanjcih se vidijo sledovi starodavnega gradu, ki so ga Turki porušili. Pozneje zgrajeni grad je še danes ohranjen in obljuden ter je last grofov Batthyányjev. Grajsko veleposestvo Nemcev Ivana in Jos. Voglerja v Petanjcih-Motvarjevcih (srez Lendava), so po zedinjenju po agrarni reformi razdelili med okolne kmete. Na dobo verskih bojev spominja krajevni naziv »kastel« ali »kasteliščе«, kjer je nudil dolnjelendavski graščak Franc Nadasdy zavetišče pregnanim protestantskim duhovnikom iz Prekmurja, pa tudi iz Kranjske in Štajerske. Sam astronom Kepler je pribežal iz Gradca in našel tu varno zavetišče. Pokopališče.

Rankovci, 287-52-52-0-1. Sr so du zdr fin žel žup evang. Murska Sobota 6.2 km, žand o š žup rim. kat. Tišina 2 km, pTt v kraju. Gas. Nm 196 m. Kraj leži na obeh straneh potoka Dobla ob ban. cesti Murska Sobota—Cankova. Avtobusna zveza na obe strani. Skoraj tretjina evangeličanov. Pokopališče.

Sodišinci, 297-50-40-10-5. Sr so du zdr fin žel Murska Sobota 10.2 km, žand o žup Tišina 4 km, pTt Rakovci 4 km, š Gederovci 2 km. Gas. Nm 200 m. Gručasta vas ob avstrijski meji kraj ban. ceste med Murskimi Petrovci in Gederovci. Kmetijstvo, več obrtnikov. Jabolka, hruške, orehi in slive. Nekaj gozda (jelše, vrbe, jagnedi, predvsem pa ogromni hrasti). Izdelovanje desak in drv. Prodaja neznatnih količin lesa v Avstrijo. Kraj vasi izvira mrzla zdravilna slatina, ki ima okus po žveplu. Versko mešano prebivalstvo; tretjina protestantov. Pokopališče.

Tišina, 372-60-27-33-0. Sr so du zdr fin žel Murska Sobota 7.34 km, žand o š žup v kraju, pTt Rankovci 2.5 km. Šola ust. 1800, 10 odd. SKJ, Gas., Kat. prosv. d., Strel. druž., PJS, PRK. Nm 194 m. Idilična lega v ravnini med drevjem ob ban. cesti Murska Sobota—Tišina—Gederovci kraj potoka Mokoša. Zelo rodovitno. Kmetijstvo; trgovci in obrtniki. Domači sir. Precejšnje sadjarstvo (jabolka, hruške, češnje, breskve, orehi). Deske, drva in stavbni les za domačo porabo. Pletenje košev in košar. Ribolov v bližnji Muri. Zelo primeren kraj za skromno in ceneno letovišče. Gostilna s prenočišči. Na sz. strani vasi so sledovi prazgodovinskega gradišča. V 17. stol. se je v kraju zelo razširil protestantizem. L. 1627. se navaja tu protestantovska župnija, ki je pa prenehala že konec istega stoletja. V tej dobi je bilo med prebivalci le 20% katoličanov. Župnija Tišina (dek. Murska Sobota, škof. lavant.) ima 3014 duš. Pokopališče. Župna cerkev Rojstva Marijinega spada med najstarejše cerkve v Prekmurju. Prvotna romanska cerkev je bila zgrajena v 11. ali 12. stol. Konec 14. stol. so jo povečali. V zač. 20. stol. jo je dal popolnoma prenoviti tukajšnji dekan dr. Ivanóczy. Cerkev se odlikuje predvsem po svoji krasni arhitekturi in proporcijah. Začetki župnije segajo že v 13. stol. Cerkveni patroni so grofje Szápáry. Cerkveno je pripadala župnija do 1777 pod rabsko in nato pod somboteljsko škofijo. L. 1923. je prešla v apostolsko administracijo lavantinskega škofa.

Tropovci, 354-60-40-20-3. Sr so du zdr fin žel Murska Sobota 6.36 km, žand o š žup Tišina 1 km, pTt Rankovci 3 km. Nm 193 m. Obcestna in deloma gručasta vas v senci med drevjem poleg Tišine ob ban. cesti na levem bregu Mokoša. Gospodarstvo kot Tišina.

Vanča vas, 327-66-66-0-1. Sr so du zdr fin žel žup evang. Murska Sobota 6 km, žand o žup rim. kat. Tišina 2 km, pTt Rankovci 0.5 km. Gas. Nm 195 m. Vas leži kraj Rankovcev ob ban. cesti. Mimo teče potok Dobel. Kmetijstvo. Precej stalno naseljenih ciganov. Pokopališče.

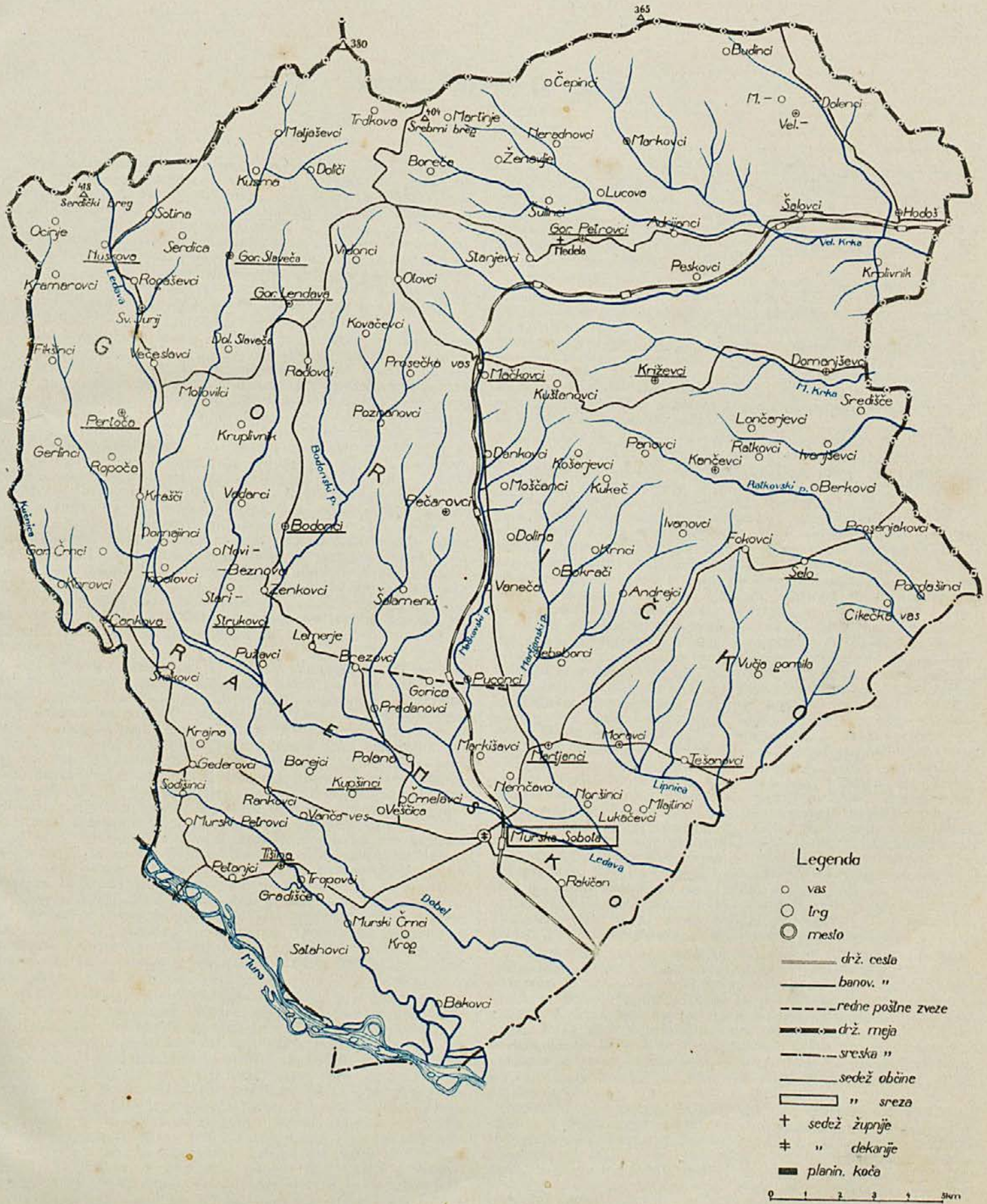
365
380
Budinci
Čepinci
M. – O
Dolenci
Vel. –
Martinje
Srebrni breg
Trdkova
Maljaševci
Neradnovci
Markovci
Boreča
Ženavlje
Dolči
Kuzma
Lucova
Šulinci
Šalovci
Hodoš
Gor. Petrovci
Hedda
Adrijanci
Vel. Krka
Stanjevci
Peskovci
Kroplivnik
Serdica
Gor. Slaveča
Vidonci
Otovci
Ocinje
Muškova
Kramarovci
Ropaševci
Ledava
Sv. Jurij
Gor. Lendava
Kovačevci
Fikšinci
Večeslavci
Dol. Slaveča
Radovci
Prosečka vas
Mačkovci
Križevci
Domanjševci
M. Krka
Središče
Kuštanovci
Molovilci
Pertoča
Pazdravnovci
Lančarjevci
Kruplivnik
Gerlinci
Ropoča
Penjavci
Ratkovci
Končevci
Ivanjševci
Donkovci
Košarjevci
Kraški
Vadarci
Bodonski p.
Pečarovci
Moščanci
Kukeč
Ratkovski p.
Berkovci
Kučnica
Bodonci
Ivanovci
Dolina
Fokovci
Gor. Črnci
Novi –
Bezenova
Bakrači
Andrejci
Šelo
Pordašinci
Korovci
Topolovci
Stari –
Zenkovci
Šalamenci
Vaneča
Cikečka vas
Cankova
Strukovci
Lemerje
Brezovci
Pučonci
Hodošanski p.
Martjanski p.
Debelbarci
Vučja gomila
Pužavci
Gorica
Predanovci
Krajna
Markišavci
Moravci
Gederovci
Borejci
Polana
Martjanci
Tešanovci
Sodišinci
Kupšinci
Nemčava
Morišinci
Lipnica
Rankovci
Črnelavci
Mlajtinci
Murski Petrovci
Vanča ves
Veščica
Lukačevci
Murska Sobota
Tišina
Ledava
Petanjci
Rakičan
Trapovci
Gradišče
Dobel
Murski Črnci
Krog
Sotina
Serdički breg
Ocinje
Satahovci
Mura
Bakovci
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne pošlne zveze
drž. meja
sreska "
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča
0 1 2 3 4 5km

Srez Novo mesto

Splošen pregled

Srez meri 939 km² in je med najobsežnejšimi v banovini. Dobro prirodno mejo ima v Gorjancih, v Rogovski grudi, na Korenjski planoti, na Kremenjeku, v obrobju Trebelnske planote (Kraljevec 543 m) in planote Radulje (604 m), drugod pa se meja vije po raznoliko razgibanem in ravnem svetu. Srez je ob Krki precej po dolgem raztegnjen. Središče Novo mesto leži v v. tretjini sreza. Prirodne enote in členi so Suha Krajina, Krška kotlina z zatoki, Temeniška dolina z nadaljevanjem v Mirnopeški kotlini, Mirenska dolina, Ševniška kotlinica ob Cedilnici, terasasto in planotasto gričevje med Temenico in Mirno proti Krki ter Gorjanci in Rogovska gruda.

V z. delu sreza se na obeh bregovih Krke do Temenice na s. in še preko meje s kočevskim srezom na j. razprostira Suha Krajina, v kateri so razvite vse tipične kraške oblike, zlasti pa obsežne suhe doline s kraškimi kotliči, kotanjami, uvalami itd. Svoj najvišji vrh doseže Suha Krajina v gorskem čoku Korenjske planote (728 m). Na l. bregu Krke se dvigajo planote v višini 500—550 m. Vrhovi planot Kremenjek (570 m), Lisec (565 m), Trebanjski vrh (581 m) in Ajdovske planote se dvigajo nekaj više. V tem delu sta po periodičnih poplavah značilni Dobrniška kotanja in kraško polje Globodol. V Suhi Krajini se je ohranila od nekdanjega nadzemskega vodovja le Krka z zagatnim Globočcem. Njena kanjonska struga do Soteske je vrezana na tektonski prelomnici. V njen izvor pri Vidmu (srez Litija) in še niže doli prihaja pod zemljo obilo vode iz oddaljenega Radenskega polja, iz porečja Rašice in iz Ribniškega polja. Tik svojega korita dobiva vrsto kraških vrotkov, nad katerimi vise suhe jame. V koritu se pretaka voda preko mnogih naravnih slapov. Na obeh bregovih kanjonske struge se širijo obdelane in naseljene terase. Kraška tla Suhe Krajine so pokrita z rdečo ali rjavkasto ilovico, ki je nastala kot eluvij.

Na l. bregu Temenice, ki teče v dinarski smeri, se širi svet normalnega značaja. Temenica sama pa ima deloma še kraški značaj. Na d. bregu skoraj nima nadzemskega dotoka. Pri Ponikvah pa ponikuje prvič s privirom v Zijalu pod Vrhpečjo in drugič pod Goriško vasjo in Jablano s privirom v Luknji, kjer dobi novo ime Prečna. Njena ozka normalna dolina se često poplavlja. S. od Temenice se proti Mirni, ki teče skoro vzporedno z njo, dviga nizko in precej izjedeno planotasto gričevje, ki je na pripravnejših prisojnih straneh zasajeno z vinogradi. Mirna, ki vstopa iz debri pri enako imenovani vasi v lepo dolino, je s pritoki na d. bregu potisnila nizko planotasto razvodje zelo tesno k Temenici. Ob pritoku Cedilnici, ki se je tik pred izlivom zajedla v globoko deber, se je med Račjim selom in Gorenjo vasjo razvila prijazna Ševniška kotlinica. Enak gričevnat svet kot na d., se širi tudi na l. bregu Mirne. Nad Pristavskim potokom, ki teče po aluvialni dolinici v Mirno, se proti v. dvigne gričevje više in preide nad Mirnopeško kotlino v obmejno Trebelnsko planoto z obrobnim Kraljevcem (543 m) in jv. odtod v planoto Raduljo (604 m), ki po vinorodnih goricah Grčevja (513 m) in Trške gore (429 m) pada v Krško kotlino.

Krška kotlina pričenja pri Soteski in ima prvi globlji zatok takoj v začetku ob pritoku Radeči; dolina Radeče se nadaljuje v Črmošnjiško kotlino in ob Sušici med Ljubnom (548 m) in slemenom Riglja proti Lazom. Lep zatok ima dolina tudi ob Prečni. Na d. se dolina kmalu razširi do 10 km, vzpenjajoč se polagoma k planotastim Gorjancem, izpod katerih dobiva od Novega mesta dalje več malih pritokov. V svojem zgornjem delu predstavlja člen panonskega plitvega krasa. Proti Gorjancem je svet rahlo razgiban in zelo vrtačast, zlasti z. od Težke vode. V Gorjancih, ki so zleknjeni v smeri jjz.—ssv., doseže srez najvišji vrh v obmejnem Trdinovem vrhu (Sv. Gera 1181 m). V j. delu, v Semiških gorah, je najvišji Peščenik (834 m). V Rogovski grudi doseže najvišji vrh te skupine Rog še v srezu 1100 m. Kot lepa izletna točka je v tej skupini znana tudi gora Sv. Peter (889 m).

Glavna voda v srezu je Krka, ki dobiva na l. bregu Temenico, Prečno, Bršljinski potok, Lešnico, Dobovski potok, Toplico, na d. pa Globočec, Radečo z Obrhom in Črmošnjiščico, Sušico, Potok, Težko vodo s potokoma Klamfer in Petelincem, Šajsar in Rateški potok. V kraški polovici sreza z. od črte Bršljinski potok-Težka voda je precejšnje pomanjkanje vode, ki je posebno občutno v Suhi Krajini.

Novomeški srez spada k onim delom Slovenije, za katere imamo le zastarele geološke podatke, ki so v marsičem napačni. Ker še ni bilo mogoče vsega ozemlja na novo pregledati, je geološki opis za enkrat še nepopoln. Skoro vse ozemlje je zgrajeno iz mezocojskega apnenca, v manjši meri iz dolomita; le nekaj malega je glinastih skrilavcev. Zato prevladuje povsod kraški značaj. Apnenci Dolenjske so usedline globokega morja, ki se od spodnje triade do krede ni umaknilo. Zato med posameznimi tvorbami ni presledka in nikake stroge meje, ali so pa te večkrat le približno začrtane.

Najstarejša geološka tvorba so srednjetriadni glinasti skrilavci in drobniki. To so tako imenovane trnske plasti, ker so jih najprej preiskovali na Velikem Trnu pri Krškem. Spadajo v ladinsko stopnjo triade in so nekoliko starejši od rabeljskih skladov. Nahajamo jih v gričevju Radulje od Trške gore do vasi Radovlje pri Šmarjeti, dalje pri vasi Rodine blizu Trebnjega in ob s. pobočju Gorjancev. Na te skrilavce sledi gornjetriadni glavni dolomit, ki sega v ožjem pasu od vasi Krke z malimi presledki prav do Soteske; drug pas poteka mimo Trebnjega nekaj km proti v. Tudi na s. pobočju Gorjancev leži na trnskih skrilavcih glavni dolomit, nastopajoč v presledkih skoraj do Novega mesta. Zelo razširjeni so jurski apnenci, zlasti ooliti ali ikravci. Pripada jim velik del Suhe Krajine, v. del Roga in Gač, gora Straža, od Soteske do Prečne in Trebnjega in deloma ozemlje do podnožja Trške gore. Če spadajo k jurskim oolitom tudi pločasti apnenci in ooliti s. od Tihaboja pri Čatežu, ki jih je Fr. Teller štel v srednjo triado, bo treba še dognati. Na j. strani Krke je mogoče zasledovati jurske apnence od Valte vasi mimo Toplic, Uršnih sel blizu do Semiča. Da je teh apnencev še mnogo več, je prav verjetno, le zadostnih podatkov še nimamo o tem. Jurski apnenci prehajajo polagoma kot titonski apnenci v kredne. Kredni apnenci so včasih razviti le v višini, ko opazujemo v nižini že jurske oolite. To opazujemo deloma na Stražkem hribu, Rogu in na Trški gori. Na Riglju pri Toplicah nastopajo kredni laporasti apnenci v manjšem obsegu. Po dolini Krke segajo pri Beli cerkvi v naše ozemlje miocenski peščenjaki, pri Orehku kongerijske plasti, pri Kronovem pa pliocenski konglomerat. Pri Žalogu blizu Prečne so prišli pri gradnji železnice do ceritijskih plasti in tudi lapor pri Prečni najbrž ni dosti mlajši. Na mnogih mestih prekriva apnenec rdeča ilovica. V nji se nahaja glinasti železovec, ki so ga nekdaj predelavali na Fužinah v železo. Pri Novem mestu se dobiva lep pisan marmor.

Skozi naše ozemlje poteka več važnih prelomov. Ob gornjem teku Krke prihaja od Ljubljane sem znana prelomna, potresna in termalna črta, ki se nadaljuje čez Toplice, Karlovec in Bosno še dalje proti jv. Druga prelomnica drži ob spodnji Krki mimo Brežic proti Krapini na Hrvatskem. Ob dolini Krke sestoji ta prelomnica najbrž iz dveh vzporednih prelomnic, ob katerih se je pogreznila Krška kotlina. Na stiku prelomnice ob gornjem teku Krke z ono ob spodnjem teku izvirajo topli vrelci Dol. Toplic, ob drugi prelomnici pa Toplice pri Šmarjeti.

Podnebje je pozimi in poleti precej zmerno. Ob Krki segajo v kotlino malenkostni vplivi panonskega podnebja. Po 28 letnem opazovanju v Novem mestu znaša srednja julijska temperatura 20.1° C, a januarska —1.6° C. Letno ima povpr. 28 dni srednjo temperaturo 20° C ali več. Letno pade povprečno 1197 mm padavin. Največ jih dobe julij (132 mm), oktober (126 mm), junij (125 mm) in avgust (125 mm), najmanj februar (55 mm), januar (61 mm), marec (78 mm) in december (84 mm).

V srezu prevladuje izven obdelanega sveta listnat gozd. Razsežni so bukovi in mešani listnati gozdovi z bukvami, javorji, gabri, hrasti, kostanji, jeseni in brezami. Ob vodah so pogoste jelše, vrbje in topoli. Iglavci stoje v tej gozdni odeji posamič, ali pa tvorijo manjše gozdiče. Gozdove marsikje prekinjajo košenice, ki so ponekod prav lepo razvite (Kukova gora), drugod so planjave grmičja: leščevje, češmin (Berberis vulgaris), brinje, trdoleska (Evonimus europea), kalina in dr. Srez spada v območje ilirskopanonske flore. Poleg mišjega trna in lipice, ki sta tudi tu močno razširjena, raste samo od Peščenika do Friedrichsteina pri Kočevju mnogolistna konopnica (Dentaria polyphylla), pri Žužemberku navadna ploščevica (Peltaria aliacea), samo ob Krki pri Novem mestu oslad (Spirea oblongifolia), istotam po skalnih bregovih rašelika (Prunus machaleb), po Gorjancih velelistna ivanjščica (Chrysanthemum macrophyllum), v. od črte Krško—Raka—Novo mesto—Metlika in z. odtod čez drž. mejo v dolini Reke in Vipave pa nastopa podraščec (Aristolochia clematitis). Edino na Gorjancih se nahaja ogrska detelja (Trifolium panonicum). Od subalpinske flore je na Gorjancih ugotovljena klinolistna kamenokrečnica (Saxifraga cuneifolia) in menda tudi ščitasta zlatica (Ranunculus Thora var. scutatus).

V zoogeografskem oziru pripada srez nižinskemu pasu. Lovna divjačina je naslednja: srne, poljski zajci, gozdni jerebi, poljske jerebice, prepelice, sloke, divje race, divji prašiči, jazbeci, lisice, kune, dehorji, divje mačke, veverice, ujede, srake in vrane. Poleg tega živi v srezu še nekaj jat kotorn. Glede rib v Krki in strupenih kač gl. podatke pri srezu Krško. Od nižjih živali je za vse vinorodne kraje značilen čriček (Oecanthus pellucens). Na Trški gori se poredko nahaja bogomolka, ki živi najseverneje na Šmarni gori in Kumu. Na podnožju Gorjancev letata metulja Neptis aceris in poredko Leptidia V major. Colias myrmidone je pogost okrog Novega mesta. Pri Otočcu je bil na Krki vjet morski vran (Phalcrocorax carbo); istotam se pojavlja skoro slednje leto za selitve morski slapnik (Urinator lumme).

Na ozemlju novomeškega sreza so odkrila sistematična odkopavanja zelo mnogo sledov iz predzgodovinske in rimske dobe. V starem veku je tod vodila znamenita rimska cesta Aquileia (Oglej)—Emona (Ljubljana)—Praetorium Latobicorum (Trebnje)—Crucium (Groblje pri Št. Jerneju)—Siscia (Sisak) z odcepkoma (pri Trebnjem) v Mirno in proti Dobrniču v dolino zgornje Krke, od koder je držala cesta na Črmošnjice in Karlovec. Večji del današnjega sreza je v srednjem veku pripadal »slovenski krajini«, ki je prvotno spadala k savinjski marki. Segala je na z. do Grosuplja, zg. Krke in Suhe Krajine, na s. do Save (od Zagorja do ustja Ljubljanice), na j. pa ob spodnji Krki skoraj do Št. Jerneja in po Gorjancih. V 13. stol. je slovenska krajina pripadla Kranjski.

V srednjem in novem veku je vodila skozi srez važna trgovska pot iz Ljubljane po dolini zgornje Krke v Črnomelj in cesta Ljubljana—Novo mesto—Metlika. Od slednje se je pri Novem mestu odcepila pot na Kostanjevico in dolino Save. L. 1588. so uvedli na cesti Ljubljana—Novo mesto—Karlovec reden poštni promet. L. 1074. je podaril nemški cesar brižinskim škofom v današnjem srezu županijo Zagrad, t. j. Belo cerkev in kraje okrog Vinjega vrha. J. del novomeškega sreza je nenavadno gosto posejan s srednjeveškimi gradovi in gradiči. Predel med Gorjanci, Rogom in Trško goro zato po pravici imenujemo »dolino gradov«. Žel. progo Ljubljana—Novo mesto so otvorili 1894, železnico Novo mesto—Karlovec pa 1914.

Cerkveno je srez pripadal do 1751 oglejskim patriarhom in dolenjskemu arhidiakonatu, nato do 1787 goriškim nadškofom in šele poslej ljubljanski škofiji. Prva in najbrž najstarejša župnija v celi Sloveniji je bila ustanovljena pred 1074 v Beli cerkvi. Ostale prafare: Dobrnič, Trebnje, Mirna peč in Šmihel segajo v dobo od 11. do 13. stol. Iz teh prafara, vključivši še Krko, kočevsko in šentjernejsko prafaro (izven sreza), so nastale vse ostale župnije. Župnije so bile deloma inkorporirane stiškemu samostanu; pozneje je njihovo patronatstvo pripadlo verskemu skladu in deloma novomeškemu kolegiatnemu kapitlju, kateremu pripada še danes.

Štetje iz 1931 je izkazalo v srezu 51.871 preb. Gostota znaša 55 preb. na km². Dobro so poseljene vse doline in vinorodni predeli. Največjo gostoto izkazujejo kraji ob Mirni in Temenici (obč. Mirna 73, Vel. Loka 71, Trebnje 67) ter v bližini Novega mesta (Prečna 81, Št. Peter 71). Povprečku za srez nekako odgovarjajo občine v gričevju Krške kotline (Mirna peč, Brusnice, Orehovica, Šmihel-Stopiče, Toplice, vse nad 50). Redko je naseljena Suha Krajina, kjer biva na 1 km² le okrog 40 preb., ponekod (Ajdovec, Šela pri Šumberku) pa celo komaj nekaj nad 20. Vasi so večinoma majhne in razen v vinskih predelih sklenjenega, največ gručastega tipa. Prebivalstvo je v občini Šmihel-Stopiče nekoliko mešano z Uskoki (Mehovo!), v občini Črmošnjice pa z Nemci (Kočevarji). Po etnografskih nazivih so prebivalci Suhe Krajine Krajnčani, v dolini Temenice Poljci, nad njimi proti Čatežu—Mirni Peclarji, v črmošnjiški občini pa Kočevarji.

Prebivalstvo se bavi z živinorejo in poljedelstvom in ponekod z vinogradništvom. Kratka doba žitnega zorenja in dolga jesen omogočata pridobivanje dvakratnega (spomladansko-poletnega in jesenskega) sadeža na isti njivi. Nekaj poljskih pridelkov, posebno krompirja in pšenice, pridelajo za prodajo več ali manj po vseh dolinah, posebno pa v Dobrniški kotanji in v Orehoviški občini. Lepe vinske gorice se nahajajo v v. polovici sreza. Najbolj vinogradniški značaj imajo obč. Št. Peter, Šmarjeta, Bela cerkev, Mirna in Mirna peč. Sadjarstvo se običajno veže z vinogradništvom. Z gozdarstvom se mnogo bavijo vasi v območju Gorjancev, Rogovske grude in na Korenjski planoti. Velika ploskev vrtov, trav. in paš. omogočuje dobro razvito živinorejo. Ta panoga je precej enakomerno razvita v vsem srezu. Z govedorejo in tudi prašičerejo se posebno mnogo bavijo prebivalci Suhe Krajine in gričevja proti Zasavju. V Orehoviški občini je dobro razvita tudi konjereja. Čebelarstvo v Brusnicah. Perutnina služi običajno domači svrhi. Siromašno prebivalstvo se preživlja z dnino in nabiranjem ter prodajo gozdnih sadežev in zdravilnih zelišč. Najbolj pasivni predeli so v občinah Hinje, Ambrus, Črmošnjice in Toplice.

V srezu so zavzemale 1935 njive, vrtovi in sadovnjaki 20.870 ha ali ca 22% površine, trav. in paš. 23.157 ha (koraj 26%), vinogradi 2641 ha (2.8%) in gozdovi 44.634 ha (48%). L. 1934. se je na 2481 ha zemlje pridelalo 50.226 q koruze, na 3618 ha 24.533 q pšenice, na 1505 ha 11.108 q ječmena, na 413 ha 5612 q prosa, na 1220 ha 13.434 q ovsa, na 678 ha 5167 q rži, na 528 ha 4299 q sorščice, na 141 ha posejanega lanu 571 q prediva in 687 q semena, na 10 ha posejane konoplje 54 q prediva in 39 q semena, na 155 ha 18.872 q zelja, na 2424 ha 195.642 q krompirja, na 852 ha 70.713 q korenja, na 1428 ha 62.222 q lucerne, na 3523 ha 143.427 q detelje, na 12.081 ha 254.831 q živ. krme, na 578 ha 59.870 q živ. repe. V srezu se na 1 ha največ v banovini pridela koruze (19.5 q), pšenice (12.6 q), ječmena (12.9 q), ovsa (13.3 q), rži (12 q), sorščice (13.3 q). Največja površina se poseje z nemško in domačo deteljo ter s korenjem. L. 1934. je imel srez 17.382 glav goveje živine, 3313 konj, 13.041 svinj, 1166 ovac, 474 koz, 54.569 perutnine in 4458 panjev čebel. Medu se je dobilo 57.719 kg in voska 3392 kg. Vina se je pridelalo 1934 12.346 hl. V sadjarstvu je bil srez 1934 glede češenj na prvem mestu v banovini (22.923 dreves z mnogo nadpovprečnim pridelkom 25.9 kg na drevo); zlasti so slovite češnje iz brusniške občine. Jablan je bilo 86.971 z neznatnim pridelkom 0.8 kg na drevo, hrušk 57.516 s pridelkom 0.2 kg, marelic 1086 (1.9 kg na drevo), breskev 4532 (2.1 kg na drevo). Tudi glede orehov je bil srez prvi v Sloveniji (23.601 drevo ali 13.5% vseh orehov v banovini s pridelkom 7 kg na drevo).

Če izvzamemo precejšnjo lesno industrijo, ki sloni na gozdnem bogastvu Gorjancev, Roga in Ajdovske planote (Soteska), ne kaže srez skoraj nikakršne industrializacije. Rudnega bogastva je malo. Pri Mirni se nahaja rjavi premog, v Prečni in Valti vasi lignit, na raznih mestih, posebno vzdolž Krke, rjavi, rdeči in glinasti železovec ter zrnata ruda. Toda nekdanja železna industrija ob Krki je propadla.

Glavno prometno žilo tvorita železnica Ljubljana—Karlovec, ki poteka ob Temenici do Novega mesta in se nato preko Gorjancev spusti v Belo Krajino, ter drž. cesta, ki ima približno isto smer, le da se pri Novem mestu obrne ob Krki navzdol proti Brežicam. S to vzporedna prometna črta po zgornji dolini Krke je danes povsem podrejenega pomena. V dolino Mirne vodi od Trebnjega lokalna žel. proga, ki bo zdaj, ko se podaljšuje do Sevnice, mnogo pridobila na pomenu. Krajevne prometne razmere izven teh glavnih prog so precej slabe.

Tujskega prometa je malo. Dolina Krke, Gorjanci in »dolina gradov« so n. pr. za Ljubljančane trenotno še precej od rok. Mnogo obiska imajo seveda Dol. in Šmarješke Toplice.

Občina Ajdovec

Preb. 838, hiš 170, posest. 111, koč. 62, najem. 2. Površina 3451 ha: njiv in vrtov ca 367, trav. in paš. ca 1190, vinogradov ca 70, gozdov ca 1766, ostalo 58. Občina zavzema nizko, slabo poseljeno kraško planoto v v. delu Suhe Krajine med dolinama Krke in Prečne ter Globodolskim kraškim poljem. Na s. se dotika Dobrniškega polja. Svet je vrtačast, 300—550 m visok. Tla so suha brez tekočih voda; majhne vasi uporabljajo kapnico, v suši pa dovažajo vodo iz oddaljene Krke. Vendar zemlja še precej dobro rodi in nudi ponekod nekaj krompirja za prodajo. Prodajajo tudi živino, prašiče, kokoši in jajca (deloma v Ljubljano). Za sadje so tla preskopa, malo bolje uspevajo le češnje in orehi. Vinogradi so le na treh goricah (Boršt 531 m, Hrib 433 m, in Sadinjska gora pod Lačnim gričem 408 m), a rode le slabše vino za domače potrebe. Gozda je zelo mnogo; na z. je pretežno listnat (bukev, hrast), boljši je na v. v področju Auerspergovega veleposestva. Odtod izvozijo mnogo lesa na žage v Sotesko in Stražo. Izvažajo tudi bukovo oglje. Od Krke vodita na planoto dve ban. cesti, ki se združita pri Sred. Lipovcu. Za prevoz lesa je važna obč. cesta na Stražo.

Boršt, 31-14-0-14-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin Žužemberk 8 km, žand Dobrnič 9 km, žel Straža-Toplice 11 km, pT Dvor 4 km, o š žup Dol. Ajdovec 3 km. Nm 370—460 m. Siromašna viničarska vas na pobočju Hriba (531 m). Na sončni rebri so vinogradi za vso župnijo Ajdovec; vsak kmet ima tu svojo zidanico. Dostop z vozom, 1 km od ban. ceste v Sred. Lipovcu. Voda iz kapnic. Prebivalci se preživljajo večinoma kot delavci. Prodajo nekaj češenj. Vino v glavnem le za dom.

Brezova reber, 112-18-13-5-0. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin Žužemberk 14 km, žand Dobrnič 9 km, žel Straža-Toplice 12 km, pT Dvor 6 km, o š žup Dol. Ajdovec 4 km. Nm 390—448 m. Leži na prisojni rebri pod Vel. vrhom (537 m). Dostop z vozom 3.5 km od ban. ceste v Ajdovcu. Markirana bližnjica proti Novemu mestu. Poljedelstvo. Zemlja je večinoma peščena. Sadje ne uspeva dobro. Veliki bukovi in iglasti gozdovi kneza Auersperga (logarska hiša). Les vozijo na žago v Dvor in Stražo. Iz bukovega lesa nakuhajo letno okoli 20 vag. oglja za izvoz.

Dolnji Ajdovec, 63-16-10-6-0. Sr du Novo mesto 22 km, so zdr fin Žužemberk 10 km, žand Dobrnič 8 km, žel Straža-Toplice 15 km, pT Dvor 5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1875, 3 odd. Nm 439 m. Gručasta vas na vrtačasti in kameniti kraški planoti. Do župne cerkve drži ban. cesta II. reda, ki se odcepi od ban. ceste Žužemberk—Dvor v Dvoru in pod Trebčo vasjo, nakar se odcepka pri Sadinji vasi združita. Markirane poti preko Prečne v Novo mesto (3 ure) in preko Vel. Lipovca na Gor. Stražo (2 uri). Občutno pomanjkanje vode (globoko kapnico zgradil 1932 Hig. zavod). Ob suši jo dovažajo iz Krke. Zemlja je kamenita, a rodovitna. Poljedelstvo in živinoreja. Sadje ne uspeva. Vino iz vinogradov na Borštu le za dom. Prodaja živine in krompirja. Veliki listnati gozdovi so povečini izsekani. Kuhajo oglje za izvoz v Italijo. Nabiranje gob in lov na polhe. Velik kamnolom marmorja, ki ga eksploatira kamnosek Kunovar iz Ljubljane. Iz ajdovskega marmorja, ki ga letno nalomijo do 20 vag., je izklesanih mnogo ljublj. nagrobnih spomenikov. Gostilna s prenočiščem. Župnija Ajdovec (dek. Žužemberk, škof. ljublj.) ima 900 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Trojice je lepa renesančna stavba. Znana je po svojem znamenitem, 1697 vlitem in 922 kg težkem bronastem zvonu, ki je bil radi svoje umetniške vrednosti vrnjen v svetovni vojni iz vojnega skladišča. Cerkev je bila prvotno podr. župnije Dobrniča. Iz nje se je 1789 izločila kot lokalija in 1877 kot župnija. Z Ajd. doma dr. Jarc Anton (1813—1900), organizator katol. društev.

Gornji Ajdovec, 76-16-14-2-0. Sr du Novo mesto 22 km, so zdr fin Žužemberk 8 km, žand Dobrnič 8 km, žel Straža-Toplice 15 km, pT Dvor 5 km, o š žup Dol. Ajdovec 0.5 km. Nm 440 m. Vas stoji na kameniti kraški planoti tik Dol. Ajdovca. Ostalo kot tam.

Mali Lipovec, 89-21-10-11-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin Žužemberk 7 km, žand Dobrnič 8 km, žel Straža-Toplice 11 km, pT Dvor 4 km, o š žup Dol. Ajdovec 3 km. Nm ca 327 m. Gručasta vas na terasastem svetu ob ban. cesti Dvor—Ajdovec. Zraven spada tudi vinorodni Hrib (vrh 433 m) z zidanicami. Voda iz kapnic. Poljedelstvo. Prodaja živinorejskih proizvodov in češenj. Vino (ca 100 hl) porabijo doma.

Morava, 15-2-2-0-0. Sr du Novo mesto 24 km, so zdr fin Žužemberk 10 km, žand Dobrnič 4 km, žel Trebnje 14 km, pT Dvor 5 km, o š žup Dol. Ajdovec 4 km. Nm ca 240 m. Dve kmetiji jv. od Podlipe. Ostalo kot Podlipa.

Plano, 16-3-1-2-1. Sr du Novo mesto 22 km, so zdr fin Žužemberk 9 km, žand Dobrnič 8 km, žel Straža-Toplice 15 km, pT Dvor 5 km, o š žup Ajdovec 1 km. Nm ca 448 m. Stoji na gričku v. od Ajdovca, ob obč. cesti na Brezovo reber. Dohod z vozom. Kmetijstvo, prodaja svinj in jajc.

Podlipa, 98-16-15-4-1. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin žel Trebnje 7 km, žand Dobrnič 6 km, o š žup Ajdovec 3 km, pT Dvor 5 km. Nm ca 231 m. Gručasta vas leži v plitvi dolini vrtačastega in kamenitega polja, ki se vleče sem od Dobrniča. Do kote 233 m s. od vasi segajo zadnje rupe dobrniške Žibršce. Dostop z vozom 2 km od ban. ceste. Voda iz kapnic. Poljedelstvo in živinoreja. Sadje ne uspeva dobro. Za prodaj nabirajo gobe. Prodaja krompirja, živ. proizvodov in lesa.

Sela pri Ajdovcu, 42-8-6-2-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin Žužemberk 9 km, žand Dobrnič 9 km, žel Straža-Toplice 11 km, pT Dvor 4 km, o š žup Ajdovec 3 km. Nm ca 480 m. Stoje na pobočju hriba sz. od Vel. Lipovca pod Velikim vrhom (537 m). Dohod z vozom, 2 km od ban. ceste pri Sred. Lipovcu. Pomanjkanje vode (kapnice). Poljedelstvo, prodaja orehov in živine. Podr. cerkev sv. Miklavža (442 m) je starejša od župne cerkve. Zidana je bila v 1. pol. 14. stol. Mali zvon z letnico 1543 ima srebrno čist glas.

Srednji Lipovec, 138-29-20-9-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin Žužemberk 8 km, žand Dobrnič 7 km, žel Straža-Toplice 11 km, pT Dvor 3 km, o š žup Ajdovec 2 km. Nm ca 365 m. Vas stoji ob ban. cesti proti Ajdovcu v bregoviti legi. Ostalo kot Mali Lipovec.

Veliki Lipovec, 158-27-20-7-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin Žužemberk 18 km, žand Dobrnič 9 km, žel Straža-Toplice 11 km, pT Dvor 6 km, o š žup Ajdovec 4 km. Nm 460 m. Vas stoji v bregoviti legi ob obč. cesti Ajdovec—Straža. Dostop z vozom, do ban. ceste 3 km. Kapnice, v suši vozijo vodo iz Krke. Kmetijstvo, prodaja krompirja, živine in gob. Veliki gozdovi Auerspergovega veleposestva. Oglje, okrogel les in žel. prage kupujejo lesni trgovci. Odtod doma: dr. Gnidovec Janez (r. 1873), kat. škof v Skoplju; dr. Grivec Franc (r. 1878), prof. bogosl. fak. v Ljubljani.

Občina Ambrus

Preb. 1090, hiš 251, posest. 142, koč. 109, najem. 2. Površina 2691 ha: njiv in vrtov ca 384, trav. in paš. ca 1143, vinogradov ca 26, gozdov ca 1110, ostalo 28. Občina zavzema trd kraški svet v Suhi Krajini j. od Zagradca, predvsem ob suhem dolu, po katerem poteka ban. cesta Zagradec—Žvirče, in ob manjših suhih dolih proti v. Svet je brez vode (kapnice), zemlja je kraška in skopa zlasti radi redno nastopajoče suše. Vodovod je zlasti za ta del Suhe Krajine neobhodna potreba, ker si mora prebivalstvo ob suši dovažati vodo iz Krke. Poljskih pridelkov ni niti oddaleč za dom dovolj; proda se le nekaj živine, prašičev ter ob dobrih letinah manjše količine sadja (jabolk). Tudi gozd ne nudi znatnih dohodkov, ker je pretežno listnat (bukev, hrast). Vendar gre nekaj drv, žel. pragov in oglja na prodaj v Ljubljano in za izvoz. Močno pa prevladujejo v pokrajini slabo porastli steljniki z grmičjem in redkimi brezami.

Ambrus, 332-63-34-29-2. Sr du Novo mesto 38 km, so žand zdr fin Žužemberk 14 km, žel Stična 16 km, p Zagradec 5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1883, 3 odd. Kat. izobr. d., Gas. z odrom, Godbeno d. »Lira«, PSD. Nm 347 m. Gručasta vas ob ban. cesti Zagradec—Žvirče v bregoviti legi na kamenitem kraškem svetu. Ob cesti proti Žvirčam se vleče z grmičjem, redkimi brezami, kamenjem in vrtačami posut suh dol steljnikov. Pod vasjo se odcepi obč. cesta na Primčo vas—Višnje. Vas ima elektriko iz ban. elektrarne v Fužinah pri Zagradcu. Električni pogon ima tudi vaška žaga. Trgovine in gostilna s prenočiščem. Voda iz kapnic. Kmetijstvo in sadjarstvo. Poljedelstvo zelo pičlo radi običajne suše. Prodaja živine, jabolk, lesa in oglja. Župnija Ambrus (dek. Žužemberk, škof. ljublj.) ima 1030 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja. Sedanja stavba je iz 1811. Prvotno je bila podr. župnije Krke. L. 1770. je postala vikariat, pozneje pa župnija.

Bakerc, 40-8-5-3-0. Sr du Novo mesto 41 km, so žand zdr fin Žužemberk 17 km, žel Stična 18.5 km, p Zagradec 7.5 km, o š žup Ambrus 3 km. Nm 370—400 m. Vasica stoji na vrtačastem svetu v prelazu j. od Brezovega dola. Proti j. se razprostirajo vrtačaste in kamenite Stelnice (459 m). Voda iz kapnic. Poljski pridelki ne krijejo domačih potreb. Prodaja živine in sadja.

Brezov dol, 154-48-20-28-0. Sr du Novo mesto 39.5 km, so žand zdr fin Žužemberk 15.5 km, žel Stična 17.5 km, p Zagradec 6.5 km, o š žup Ambrus 2 km. Nm 381 m. Gručasta vas v plitvem, vrtačastem in kamenitem dolu. Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Preživljanje kot v Ambrusu.

Kal, 192-37-30-7-0. Sr du Novo mesto 38 km, so žand zdr fin Žužemberk 14 km, žel Stična 17 km, p Zagradec 5 km, o š žup Ambrus 1 km. Nm 405 m. Središčna vas v prisojni legi na ravnem ob vznožju Savčjega hriba (578 m). Voda iz kapnic. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in ogljarstvo. Vinograde z zidanicami imajo na Boljeku. Prodaja živin. proizvodov, sadja, gob, oglja in lesa. Podr. cerkev sv. Lucije.

Kamni vrh, 75-20-8-12-0. Sr du Novo mesto 37 km, so žand zdr fin Žužemberk 13 km, žel Stična 15 km, p Zagradec 4 km, o š žup Ambrus 1.5 km. Nm 420—480 m. Vas stoji na kamenitem pobočju Stražarjevega vrha (500—520 m) nad Ambrusom. Lep smuški svet. Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Kmetijstvo in gozdarstvo. Podr. cerkev sv. Petra na Stražarjevem vrhu je zelo stara; slikarija iz srede 15. stol.

Primča vas, 116-30-10-20-0. Sr du Novo mesto 39 km, so žand zdr fin Žužemberk 15 km, žel Stična 17 km, p Zagradec 6 km, o š žup Ambrus 1 km. Nm ca 348 m. Vas stoji na vrtačasti ravnini. Kamenit in suh svet; proti j. v steljnikih. Na j. se dviga Višanski hrib (606 m). Od 1 km oddaljene ban. ceste je po obč. cesti I. reda iz Ambrusa mogoč dohod z avtom. Voda iz kapnic. Prodajajo živino, včasih sadje in gobe (jurčke).

Višnje, 181-45-35-10-0. Sr du Novo mesto 40 km, so žand zdr fin Žužemberk 16 km, žel Stična 18 km, p Zagradec 7 km, o š žup Ambrus 2.5 km. Nm 369 m. Gručasta vas na vrtačasti ravnici na prevalu jv. od Ambrusa. Proti v. se razprostirajo vrtačasti in kameniti steljniki z redkimi brezami. Od ban. ceste v Ambrusu je po obč. cesti I. reda mogoč dohod z avtom. Voda iz kapnic, v suši pomanjkanje vode. Ostalo kot Primča vas. Vas se prvič omenja že 1136 kot last šentvidske cerkve. L. 1252. jo je koroški vojvoda Bernhard podaril kostanjeviškemu samostanu.

Občina Bela Cerkev

Preb. 1062, hiš 230, posest. 114, koč. 117, najem. 1. Površina 1076 ha:* njiv in vrtov ca 400, trav. in paš. ca 150, vinogradov ca 200, gozdov ca 250, ostalo 76. Občini pripada l. breg Krke nekako od izliva Toplice do tam, kjer se proti Krki odpre široka ravan ob Radulji (»Dobrava«). Poleg ozke ravnice in teras ob Krki obsega predvsem prisojno stran vinorodnega, skrbno obdelanega Vinjega vrha (392 m), ki je ves v vinogradih in zidanicah ter predstavlja eno izmed najbolj intenzivnih vinogradniških področij na Dolenjskem. Zato je tudi glavna gospodarska panoga v občini vinogradništvo, ki pridela precej rdečega in belega vina tudi za prodaj. V ostalem trgujejo prebivalci z živino in sadjem. Poljski pridelki komaj zadoščajo za dom. Naseljenost je intenzivna. Gozda je malo in je brez gospodarske vrednosti. Promet teži na ban. cesto Novo mesto—Krško. Od nje se cepijo ceste na Šmarjeto, Škocjan in Maharovec. Nekaj je tudi tujskega prometa, predvsem radi bližine Šmarjeških Toplic.

Bela cerkev, 112-22-16-8-0. Sr so du zdr Novo mesto 13.5 km, žand Dol. Kronovo 2.5 km, fin Škocjan 7 km, žel Novo mesto 14.5 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1859, 3 odd. SKJ, Kat. izobr. d., Strel. druž., DKfid, Gas. Nm 197 m. Vas stoji na nizkem griču tik nad ban. cesto Novo mesto—Krško (avtobusna zveza). Pod cesto teče Krka, ki nudi poleti toplo kopelj in bogat ribolov. Zemlja je ilovnata in peščena, srednje rodovitna. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo, živinoreja. Prodaja živine, vina, sadja, gob in jajc. Od poljskih pridelkov ostaja včasih za prodajo nekaj krompirja, pšenice, fižola, ovsa in lanu. Lepi izleti: v Šmarješke Toplice in na razgledni Vinji vrh (392 m). Trgovine in gostilne s prenočišči. Gomile iz latènske dobe. Pri vasi so rimski grobovi ob stari cesti Emona—Siscia. Prvi znani lastniki vasi so bili brižinski škofje. Kraj je veliko trpel pred Turki, posebno 1491. Župnija Bela cerkev (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 1117 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja. Prvotna cerkev je bila zgrajena najbrž v prvi dobi pokristjanjenja Slovencev. Tudi začetki prafare, ki je morda najstarejša na Slovenskem, segajo v prvo tisočletje. Župnija je obstajala že pred 1074, ko je oglejski patriarh podaril patronat nad njo brižinskim škofom (nad glavnimi vrati 1874 vzidana plošča v spomin osemstoletnice). L. 1389. in znova 1454 je bila inkorporirana stiškemu samostanu, ki je imel poslej tu patronatske pravice. Prafara je mati šmarješke in šentrupertske župnije. Cerkveno je pripadala do 1751 Ogleju, do 1787 Gorici in nato ljublj. škofiji.

Dolenje Kronovo, 131-25-17-8-0. Sr so du zdr Novo mesto 10 km, žand v kraju, fin Škocjan 8 km, žel Novo mesto 11 km, o p š žup Bela cerkev 2.5 km. Nm 161 m. Del vasi leži ob Krki pri izlivu Obrha, del pa ob križišču ban. cest, ki drže v Novo mesto, Krško in v Šmarjeto. Avtobusna zveza Novo mesto—Krško. Gostilna s tujskimi sobami. Preko Krke, ki ima tu velik nizek otok, prevažajo ljudi in vozove s čolni. Otok in spodnji del vasi ob veliki povodnji preplavi voda. V bližini so na Toplici 3 mlini in 2 žagi. Lepi so sprehodi na bližnje vinske gorice in v Šmarješke Toplice. Markacije na Gorjance. Gospodarstvo kot Bela cerkev. Posebno mnogo goje perutnino (kokoši, purane, gosi, race). Mešan gozd; les tudi za prodaj. Ribolov v Krki. Podr. cerkev sv. Miklavža je bila do 1778 podr. Šmarjete.

Družinska vas, 210-44-26-18-0. Sr so du zdr Novo mesto 10 km, žand Dol. Kronovo 0.5—1.5 km, fin Škocjan 8 km, žel Novo mesto 11 km, o p š žup Bela cerkev 1—3 km. Nm 156—216 m. Deloma gručasta, sicer zelo raztresena vas stoji na hribu, bregu in v ravnini med Krko in potokom Toplico z. od Bele cerkve. Del vasi je ob ban. cestah Novo mesto—Krško in Dol. Kronovo—Šmarjeta—Mokronog. Ob Toplici, ki žene 3 mline in 2 žagi, se razprostira lep smrekov, hrastov in bukov gozd. Gospodarstvo kot Bela cerkev. Trgovina, gostilna s tujskimi sobami, pod ban. cesto Novo mesto—Krško opekarna. Predzgodovinske gomile v bližini. K vasi spadajo poleg zaselka Požarnice še Šmarješke Toplice, ki se nahajajo v prijazni dolinici z. od ban. ceste Kronovo—Šmarjeta. Toplice so bile znane že v predzgodovinski dobi. Do nedavna so bile še zelo primitivne. L. 1790. je neki Špehek ogradil spodnji topli vrelec z vejami in ob njem postavil leseno kolibo. V 2. pol. 19. stol. so starograjski grofje Margheri ogradili spodnji in zgornji izvirek na Draškovem travniku pod štrleškimi razvalinami. Spodaj ob gozdnem robu so zgradili hišico za najemnika, pozneje pa preprosto leseno kopališče. V takem stanju so ostale toplice, dokler jih ni kupil bivši častnik Zajec, ki je spodaj sezidal dvoje kopališč, gornje je pa preuredil. Od Zajca je kupila toplice sedanja lastnica rodbina dr. Viktorja Gregoriča iz Novega mesta, ki jih je moderno uredila. Največja je Aleksandrova kopelj z dvema basenoma, z mnogimi kabinami in tujskimi sobami. Terma ima 32—34° C. Baseni so direktno nad izvirki, ki zdravijo vsakovrstno nervozo, revmo in razne ženske bolezni. Kopališče ima električno razsvetljavo in lepa sprehajališča. Kopališka gostilna in dve gostilni s tujskimi sobami v bližini. Iz Šm. Toplic vodijo markacije skozi Lutersko selo in Dobovo v Novo mesto.

Draga, 35-9-4-5-0. Sr so du zdr Novo mesto 14.5 km, žand Dol. Kronovo 3.5 km, fin Škocjan 6 km, žel Novo mesto 15.5 km, o p š žup Bela cerkev 1 km. Nm 156 m. Razložena vas tik ban. ceste Novo mesto—Krško ob nizkem griču. Tu se odcepi čez Krko ban. cesta na Maharovec. Gospodarstvo kot Bela cerkev. Poljedelstvo le za dom. Zaselek Dolina. Podr. cerkev sv. Helene (211 m). Prvotna stavba je bila ena najstarejših cerkva na Dolenjskem.

Gradenje, 53-11-3-7-1. Sr so du zdr Novo mesto 12 km, žand Dol. Kronovo 2.5 km, fin Škocjan 9 km, žel Novo mesto 13 km, o p š žup Bela cerkev 1.5 km. Nm ca 218 m. Vas ima hiše razpostavljene ob gozdu na z. obronku Vinjega vrha (Sv. Jožef, 392 m). Dohod z vozom 2 km od ban. ceste. Kmetijstvo, vinogradništvo. S. od vasi so odkrili več predzgodovinskih gomil.

Hrib, 50-11-5-6-0. Sr so du zdr Novo mesto 15 km, žand Dol. Kronovo 4 km, fin Škocjan 5 km, žel Novo mesto 16 km, o p š žup Bela cerkev 1.5 km. Nm 235 m. Vas leži na pobočju Vinjega vrha sv. od Bele cerkve, med lepimi vinogradi. Dostop z vozom 0.5 km od ban. ceste Novo mesto—Krško. Prebivalstvo se preživlja kot Bela cerkev.

Ruhtna vas, 49-10-7-3-0. Sr so du zdr Novo mesto 15 km, žand Dol. Kronovo 4.5 km, fin Škocjan 5 km, žel Novo mesto 16 km, o p š žup Bela cerkev 2 km. Nm 156 m. Ravninska lega na obeh straneh ban. ceste Novo mesto—Krško blizu Krke, ob kateri se razprostira lepa travnata loka. Sz. od vasi je Vinji vrh z lepimi vinogradi in zidanicami. Ostalo kot Bela cerkev.

Sela, 19-4-3-1-0. Sr so du zdr Novo mesto 13.5 km, žand Dol. Kronovo 3 km, fin Škocjan 8 km, žel Novo mesto 14.5 km, o p š žup Bela cerkev 1 km. Nm ca 225 m. Naselje leži na pobočju Vinjega vrha sz. od Bele cerkve. Na s. in v. vinogradi in zidanice.

Stranje, 41-10-5-5-0. Sr so du zdr Novo mesto 16 km, žand Dol. Kronovo 5.5 km, fin Škocjan 4 km, žel Novo mesto 17 km, o p š žup Bela cerkev 3 km. Nm 156 m. Vas leži deloma raztreseno na široki loki med ban. cesto in Krko. Ob deževju ni izključena poplava. Sv. od vasi se odcepi cesta na Škocjan. Ostalo kot Bela cerkev. V Krki kopelj in ribolov.

Tomažja vas, 171-33-20-13-0. Sr so du zdr Novo mesto 17 km, žand Dol. Kronovo 6.5 km, fin Škocjan 4 km, žel Novo mesto 18 km, o p š žup Bela cerkev 4 km. Nm 190 m. Gručasta vas

* Z vasicama Mladevine in Strelac iz kat. obč. Družinska vas, ki pripadata zdaj občini Šmarjeta.

stoji za gozdičem na v. vznožju pobočja Vinjega vrha. Takoj nad vasjo so vinogradi, ki se razprostirajo po vsem prisojnem pobočju proti Osrečju in Beli cerkvi. Na v. in j. se širi lepa rodovitna ravan, ki prehaja v širno travnato loko ob Radulji in Krki. Vodovod iz studenca na Vinjem vrhu. Dostop 1 km od ban. ceste v Škocjan. Prebivalstvo se preživlja kot v Beli cerkvi. Odkriti rimski sarkofagi in grobovi, vsekani v skalo. Podr. cerkev sv. Štefana s pokopališčem.

Vinji vrh, 191-51-8-43-0. Sr so du zdr Novo mesto 13—18 km, žand Dol. Kronovo 2—6 km, fin Škocjan 4—9 km, žel Novo mesto 14—19 km, o p š žup Bela cerkev 0.5—5 km. Nm 392 m. Vas leži po j. pobočju istoimenskega razglednega hriba. Zelo raztresene hiše med vinogradi in zidanicami. Zaselki Straža, Strožnik in Strmec. Vse prisojno pobočje od Osrečja proti Mladevinam je v vinogradih, na osojni strani pa je bukov gozd in polje. Na najvišjem vrhu stoji cerkev sv. Jožefa (392 m), na nižjem, bolj proti v. (Mali Vinji vrh, 369 m) pa cerkev sv. Janeza. Krasna razgledna točka. Od ban. ceste Novo mesto—Krško dohod z vozom. Zemlja je lapornata z mnogimi okamenicami. Prebivalstvo se bavi pretežno z vinogradništvom. Vina pridelajo letno do 1500 hl, prodajo pa ga do 500 hl. Kraj spada med najznamenitejše predzgodovinske naselbine v Sloveniji. Pri cerkvi sv. Jožefa so odkrili ogromno predzgodovinsko gradišče z nasipom (bogati predmeti iz hallstattske in latènske dobe). Naleteli so tudi na rimske najdbe in staroslovenska grobišča. V srednjem veku se vas prvič omenja že 1074, ko je cesar Oton podelil brižinskim škofom poleg Škofje Loke tudi tukajšnje kraje. Tega leta so škofje tu prepustili ogleiskim patriarhom 10 slovenskih kmetij. Obenem so odstopili desetino od vseh treh zemljišč, ki so spadala pod ondotni dvor, ter vse nesvobodne ljudi, ki so tam živeli. Ni lahko najti kraja, ki bi se v starih listinah tolikokrat imenoval kot Vinji vrh. Tu so imeli poleg drugih tudi stiški menihi svoja posestva. Na Vinjem vrhu sta svoj čas stali dve cerkvi; ena je bila posvečena sv. Volbenku, druga pa M. b. in sv. Jožefu. L. 1815. je strela uničila obe. Restavrirali so samo cerkev sv. Jožefa. V zvoniku je zvon iz 1701. Dobro se še pozna, kje je stala cerkev sv. Volbenka.

Občina Brusnice

Preb. 1803, hiš 344, posest. 251, koč. 77, najem. 17. Površina 3465 ha: njiv in vrtov ca 856, trav. in paš. ca 414, vinogradov ca 75, gozdov ca 2044, ostalo 76. Občina obsega del gorskega pobočja sz. Gorjancev in nizko, po vrhovih uravnjeno, sicer pa po potokih močno razrezano gričevje do Krke pri Strugi. Gorski svet, pa tudi gričevje je močno gozdnato. Naselja so razpostavljena na vseh ugodnejših točkah, deloma tudi v dolinah. Dobro uspevajo vsa žita, posebno pa pšenica, ajda in krompir. Večina vasi pridela nekaj poljskih pridelkov za prodaj. Precejšnja svinjereja. Sadja ima skoraj vsaka vas za prodaj; omeniti je predvsem brusniške češnje, ki so radi svoje kakovosti širom znane. Na pribl. 2 km² veliki ploskvi v brusniški dolini in obeh Suhadolih uspeva toliko češenj, kot nikjer v Jugoslaviji. Zato so izredno izdaten gospodarski vir dohodkov (1934 so jih izvozili nad 70.000 kg). Vino je manjšega pomena; za prodaj ga pridelajo le Vel. Brusnice in Gabrje. Nekaj dohodkov prinaša prebivalstvu perutninarstvo, še več pa nabiranje in prodaja gozdnih sadežev (gob, kostanja, raznih jagod in zdravilnih zelišč). Pretežno listnat gozd (bukev, hrast, kostanj) daje drva, žel. pragove in oglje. Kot za ostale pridelke, je tudi za les glavno tržišče v Novem mestu. Skozi občino vodi drž. cesta Ljubljana—Zagreb; od nje se odcepijo k večjim vasem dobre obč. ceste.

Brezje, 12-4-3-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand o p š žup Brusnice 2 km, žel Novo mesto 9 km. Nm 214 m. Stoje na vrtačastem gričku z. nad Žerjavinskim potokom. Dohod z vozom 1 km od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Prodaja poljskih pridelkov, jabolk, živine, gob in lesa letno ca 150 m³. Izkopine iz hallstattske dobe.

Dolenji Suhadol, 163-30-24-5-1. Sr so du zdr fin žel Novo mesto 10 km, žand o p š žup Brusnice 1 km. Nm ca 342 m. Gručasta vas na kamenitem, zelo vrtačastem in bregovitem svetu jz. pod Tolstim vrhom. Pomanjkanje vode. Markacije na Prežek, k Sv. Miklavžu in na Trdinov vrh (1181 m). Od 2 km oddaljene ban. ceste v Orehovico je po obč. cesti mogoč dohod z avtom. Posebno dobro uspevata pšenica in ajda. Razen koruze prodajajo skoraj vse poljske pridelke, enako tudi živino, zlasti svinje in perutnino. Znatno sadjarstvo, posebno češnje, ki jih preko Brežic izvažajo tudi na Hrvatsko, v Dalmacijo in na Dunaj. Vino le za dom. Čebelarstvo. Hrastov in kostanjev gozd. Trgovanje z lesom. V vasi so razvaline cerkvice sv. Danijela, čigar kip je zdaj v brusniški cerkvi.

Gabrje, 585-109-70-30-9. Sr so du zdr fin Novo mesto 13 km, žand o p žup Brusnice 4 km, žel Novo mesto 14 km, š v kraju ust. 1912, 2 odd. Gas. Nm 360—400 m. Gručasta vas na levem bregu Sumečega potoka v zatišni dolini, ki je odprta proti Brusnicam. Dohod od drž. ceste Novo mesto—Brežice po obč. cesti I. reda (6 km), od drž. ceste Novo mesto—Karlovec pa po ban. cesti (7.5 km) z vsemi vozili. Središče tkzv. Podgorja, ki ga je lepo opisal Janez Trdina v svojih »Bajkah in povestih o Gorjancih«. V okvir vasi spada vinorodna Gabrska gora in zaselek Babna. Vas ima vodovod, ki je napeljan od studenca »Martinca«. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Prodaja živine in cvička. Glavni trg je v Novem mestu. Gozd je v glavnem bukov in daje letno ca 2000 m³ drv za Novo mesto ter nekaj žel. pragov in hlodov. Gozdne sadeže in zdravilne rože kupuje podr. Kmet. družbe v Novem mestu. Motorni mlin. Markirane poti na Gorjance: ¾ ure do studenca »Gospodična« (822 m) z lepim razgledom, basenom za kopanje in malim zavetiščem, odtod k Sv. Miklavžu (969 m, plan. zavetišče), na Krvavi kamen (920 m) in Trdinov vrh (Sv. Gera, 1181 m, razgledni stolp). Predzgodovinsko gradišče in rimski grobovi v bližini. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. (394 m) je bila zgrajena najbrž v dobi turških napadov.

Gorenji Suhadol, 137-24-18-5-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 12 km, žand o p š žup Brusnice 3 km, žel Novo mesto 13 km. Vodovod. Nm ca 360 m. Lega v vrtačasti gorski dolini ob zaznamovani poti na Trdinov vrh (1181 m). Dohod z vozom 4 km od ban. ceste. Prebivalstvo se preživlja kot v Dol. Suhadolu, le da poljskih pridelkov le malo proda. Proti jeseni delajo vaščanom škodo divji prašiči.

Gumbreg, 59-9-6-2-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand o p š žup Brusnice 3 km, žel Novo mesto 9 km. Nm 208 m. Lega na gozdnatem griču v. nad dolino Rateškega potoka, ki se pri bližnji Dolenji vasi izliva v Krko. Pri vasi so našli žilo premoga. Dohod z vozom 1.2 km od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja poljskih pridelkov, živine, sadja in lesa (letno ca 500 m³). Ob Krki opekarna in vodna žaga graščine Otočec. Obsežna lovišča otoške in struške graščine, zlasti vzhodno od vasi, kjer se razprostira Struški gozd. Ob Krki na terasi, 3 km sv. odtod stoji enonadstropni grad Struga (167 m), znan iz Tavčarjeve povesti »Otok in Struga«. Po Valvasorjevem poročilu so bili prvi grajski lastniki deželni stanovi. V 16. stol. je bil last Karla Juričiča, zakupnika mehovske gospoščine. Ta ga je temeljito restavriral in mu dal sedanje ime. Današnja lastnica je Antonija Fichtenau. Struški graščaki so nad 100 let oskrbovali pošto do Trebnjega in v Metliko, v Toplice in Ljubljano. Grajska kapela ima lepo sliko Marijinega zaročenja. Oltar je dar prvega priorja usmiljenih bratov v Kandiji, p. Kajetana.

Jugorje, 85-14-12-2-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 14 km, žand o p žup Brusnice 5 km, žel Novo mesto 15 km, š Gabrje 1 km. Nm 453 m. Bregovita lega na pobočju Gorjancev malo nad Gabrjem. Na z. strani teče v grapi Šumeč potok. Dostop h »Gospodični« in na Trdinov vrh (gl. Gabrje). Od ban. ceste v Gabrju dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo (zlasti slive), nabiranje gob in drugih gozdnih sadežev. Tu pridelujejo najtežjo pšenico v srezu in jo do polovice prodajo v okolico za seme. V ostalem trgovanje s sadjem in živino. Lov na polhe. Bukov gozd dá okrog 150 m³ drv na prodaj. Proti jeseni delajo veliko škodo divji prašiči.

Leskovec, 61-12-8-4-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10 km, žand o p š žup Brusnice 1 km, žel Novo mesto 11 km. Nm 300 m. Vas stoji z. od Tolstega vrha v bregoviti legi ob s. robu doline, ki je odprta proti Brusnicam. Od 3.5 km oddaljene drž. ceste Novo mesto—Brežice je mogoč dohod tudi z avtom. Kmetijstvo. Prodaja sadja, živine, živinorejskih proizvodov, gob, zdrav. zelišč itd. Vino in les le za dom. Tu je nekdaj stala podr. cerkev sv. Andreja. Njegov kip je sedaj v brusniški župni cerkvi.

Male Brusnice, 59-12-10-2-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand o p š žup Brusnice 1 km, žel Novo mesto 9 km. Nm 207 m. Vas stoji ob obč. cesti na d. bregu Rateškega potoka. Od bližnje drž. ceste Novo mesto—Brežice dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo. V Novo mesto prodajajo perutnino, jajca, mleko, maslo, gobe, borovnice itd.

Ratež, 163-35-25-7-3. Sr so du zdr fin Novo mesto 6 km, žand o p š žup Brusnice 2 km, žel Novo mesto 7 km. Nm 180 do 210 m. Vas stoji na zelo rodovitnem polju ob drž. cesti Novo mesto—Brežice in ob sotočju potokov, ki ženeta tu tri mline. Avtobusna zveza na Novo mesto in Brežice. Prodaja poljskih pridelkov, svinj, perutnine in živinorejskih proizvodov v Novo mesto. V Rateških hribih pridelajo nekaj vina za dom. Nekaj čebelarstva. V Rateškem potoku postrvi. Hallstattske gomile.

Velike Brusnice, 462-92-72-20-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 9 km, žand o p š žup v kraju, žel Novo mesto 10 km. Šola ust. 1877, 3 odd. Gas., Kat. prosv. d. Nm 222 m. Velika gručasta vas v prijazni dolini med gozdnatim gričevjem. Tu se združita Šumeč potok in Vrtača (Brusničica) v Rateški potok. Dostop z vozom po obč. cesti 2 km od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Nekaj poljskih pridelkov nosijo na trg v Novo mesto, prav tako tudi perutnino, jajca, mleko itd. Znane so izvrstne češnje »brusniške hrustavke«, ki jih izvažajo preko Brežic in odtod preko Maribora na Dunaj, pa tudi na jug. Izvrstna so tudi jabolka, hruške in orehi (tudi za prodajo). Cvička pridela vas letno ca 200 hl in ga polovico proda. Glavni vinogradi so v zaselku Bendije pod Brusnicami. Svinje prodajajo na Kočevsko in v Suho Krajino. Precej čebelarstva. Gozd daje žel. prage, hlode in drva, kostanjevo kolje in prvovrstno bukovo oglje. Novomeški lesni trgovci pokupijo letno ca 400 m³ lesa. Radi lepe lege pod Gorjanci prijetno za letoviščarje. Gostilne s tujskimi sobami, trgovine; markacije h »Gospodični«, k Sv. Miklavžu (969 m), h Krvavemu kamnu (920 m) in na Trdinov vrh; izleti na Mehovo, Konjski vrh (357 m, ½ ure) in grad Prežek. Župnija Brusnice (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 1974 duš. Pokopališče. Župna cerkev Povišanja sv. Križa je bila v sedanji obliki zgrajena 1840. Prvotno je bila podr. šentjernejske prafare, od 1790 pa je župnija. Odtod doma Mikec Ema (r. 1878), umetna vezilja.

Žerjavin, 17-3-3-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10 km, žand o p š žup Brusnice 2 km, žel Novo mesto 11 km. Nm 208 m. Tri kmetije z. nad Žerjavinskim potokom, 1 km od ban. in drž. ceste. V bližini se nahaja ležišče žel. rude, ki so jo svoj čas kopali za fužino v Zagradcu. Tu so izdelovali tudi mlinske kamne. Pri Ambrožičevih hranijo dragocen kip sv. Jere iz nekdanje cerkvice sv. Jere vrh Gorjancev (1181 m). Kmetijstvo kot Brezje.

Občina Črmošnjice

Preb. 1925, hiš 491, posest. 346, koč. 142, najem. 53. Površina 11.535,22 ha: njiv in vrtov ca 603, trav. in paš. ca 2425, vinogradov ca 94, gozdov ca 8312, ostalo 101.20. Občina obsega tesno Črmošnjiško-poljansko dolino in hribovit svet na obeh straneh. Na z. sega v Kočevski Rog, na v. v Gorjance, na j. do prehoda v Belo Krajino. V planotastem Rogu obsega tudi malo kraško Ribniško polje. V dolini tvori dvignjen dolinski prag na Brezjah razvodje, na katerem se dolina prevesi proti jv. (v Belo Krajino), na drugi strani pa proti ssz. Na jv. strani izvira Rečica, ki ponikuje pod istoimensko vasjo, na sz. strani pa prihaja na dan Divji potok, ki ponikuje pod Občicami. Odtod dalje se suha struga le ob deževju napolni in se pod imenom Črmošnjica pri Podturnu izliva v Radečo. Divjemu potoku se pri Novem taboru pridruži Srnji potok. V občini se nahaja najvišji vrh gozdnatega Roga (1100 m). V bližini južno odtod je Rajhenauski Rog (964 m), v. od njega pa hrib Tabor (945 m). Na tromeji srezov stoji Suhi vrh (884 m). Kot izletni točki sta znana Pogorelec (1029 m) pri Mirni gori (1048 m) in Gače (942 m). Tod je krasen teren za smuko. Več naselij nima studencev in rabi vodo iz kapnic. Naselja so majhna ter večinoma obcestnega in gručastega tipa. Prebivalstvo je mešanica Slovencev in bavarsko-koroških Nemcev. Glavna gospodarska panoga je gozdarstvo; občina obsega ogromne gozdne komplekse v Rogu. Les gre na parno žago v Ribnik, Srednjo vas, v Stražo, ali pa se izvaža preko postaje Semič. Kmetijstvo je dobro razvito le v spodnjem delu Črmošnjiško-poljanske doline. Sicer se prebivalstvo preživlja z dnino. Hribovska naselja na trdem kraškem svetu si morajo živež dokupovati. Komarna vas in sosednja naselja se bavijo tudi z izdelovanjem lesene robe. Ob Divjem potoku je razvito mlinarstvo in lesna industrija (žage). Lov nudi zajce, srne, jazbece, lisice, divje vepre, medvede, jerebice.

Ašelice, 37-8-8-0-0. Sr so du Novo mesto 30 km, žand o p š žup Črmošnjice 3 km, zdr fin Toplice 17 km, žel Semič 4 km. Nm 624 m. Naselje stoji na visokem pobočju v. nad Črmošnjicami. Od 1.5 km oddaljene ban. ceste je dohod z vozom. Prebivalstvo se preživlja z dnino; živež mora dokupovati.

Blatnik, 89-24-24-0-0. Sr so du Novo mesto 31 km, žand o p žup Črmošnjice 4 km, zdr Črnomelj 4 km, fin Toplice 18 km, žel Semič 3 km, š Rečice 1 km. Vodovod za vasi do Črnomlja in Semiča. Nm 503 m. Vas leži na skrajnem jv. koncu visokega podolja nad Semičem, tik ban. ceste. Na s. strani vasi teče potok, ki žene mlin. V bližini izletna Mirna gora (1048 m) in Gače (1029 m). Poljedelstvo za dom in dnina. Vino pridelujejo v Semiški gori tudi za prodaj. Hlode in drva iz smrekovega gozda vozijo na postajo Semič za izvoz. L. 1574. je imela vas 3 kmetije.

Blaževice, 25-6-6-0-1. Sr so du Novo mesto 22 km, žand o p š žup Črmošnjice 5 km, zdr fin Toplice 11 km, žel Semič 12 km. Nm ca 450 m. Leži v malem sedlu 2.5 km od ban. ceste Soteska—Semič. Dohod z vozom. Ostalo kot Ašelice.

Brezje, 71-23-20-3-0. Sr so du Novo mesto 31 km, žand o p žup Črmošnjice 4 km, zdr Črnomelj 10 km, fin Toplice 18 km, žel Semič 3 km, š Rečice 2 km. Nm 547 m. Gručasta vas tik ban. ceste Poljane—Semič. Črmošnjiška dolina se odtod na eni strani znižuje proti Blatniku (Semiču), na drugi strani proti Srednji vasi. Proti sz. teče Divji potok, proti jv. Blatniški potok ali Rečica. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja živine na sejmih. Vino pridelujejo v Semiški gori in ga nekaj prodajo. Les kupujejo lesni trgovci za izvoz. Priporočljiv izlet preko Starega tabora na razvaljeni stari Pogorelec ali Gače.

Črmošnjice, 100-24-24-0-10. Sr so du Novo mesto 27 km, žand o p š žup v kraju, zdr fin Toplice 14 km, žel Semič 7 km. Šola ust. 1882, 4 odd. Knjiž., Tamb. zbor, Gas., Strel. druž. Nm 405 m. Središčna vas na ravni terasi na l. bregu Divjega potoka ob ban. cesti Toplice—Črnomelj. Vas ima elektriko iz Mašlja in vodovod iz Srednje vasi. Dve gostilni. Poljedelstvo, obrt: izdelovanje lesene posode, ki jo prodajajo večinoma v Metliko in Karlovec. Smrekov in bukov gozd. Izvoz lesa preko žel. postaje Semič na Sušak. Letno trije sejmi. Markacije na Gače (1029 m), Pogorelec in Mirno goro (1048 m). Vas je primerna za gorsko letovišče. Zelo bogate najdbe iz bronaste dobe. Srednjeveška kolonizacija se je izvršila šele v 1348—1363, ko so grofje Ortenburžani začeli naseljevati med redko naseljene Slovence koloniste iz Nemčije. Župnija Črmošnjice (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 1503 duše. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. Dev. M. Prvotna cerkev je bila zgrajena že v 2. pol. 14. stol. (po 1363) kot podr. kočevske prafare. Pred 1509 je postala župnija. Njeni patroni so od 1666 knezi Auerspergi. Prafara je mati župnije Poljan pri Toplicah.

Deleči vrh, 1-1-1-0-0. Sr so du Novo mesto 23 km, žand zdr fin pTt Toplice 12 km, žel Straža-Toplice 17 km, o 14 km, š Podstenica 4 km, žup Poljane 8 km. Nm 640 m. Logarska hiša jz. od Poljan pod Rogom. Tu biva Auerspergov gozdni čuvaj, ki ima telefonsko zvezo z gradom v Soteski.

Divji potok, 14-2-2-0-0. Sr so du Novo mesto 25 km, žand o p š žup Črmošnjice 2 km, zdr fin Toplice 12 km, žel Semič 9 km. Elektrarna. Nm 329 m. Dve hiši (žagi) v soteski ob Divjem potoku kraj ban. ceste Toplice—Semič. Izvoz lesa na Sušak.

Gaber, 13-3-3-0-0. Sr so du Novo mesto 30 km, žand o p žup Črmošnjice 3 km, zdr fin Toplice 17 km, žel Semič 4 km, š Rečice 1 km. Nm ca 628 m. Pobočna lega v. od Brezja, dober km od ban. ceste. Dohod z vozom. Košenice. Preživljanje z dnino; poljedelstvo za dom.

Gričice, 25-10-9-1-0. Sr so du Novo mesto 32 km, žand o p žup Črmošnjice 5 km, zdr fin Toplice 19 km, žel Semič 12 km, š Stale 3 km. Nm 687 m. Visoka pobočna lega pod Gačami (1029 m), kamor vodijo markacije. Lepa postojanka za smučarje. Do ban. ceste je 4 km daleč. Preživljanje z dnino, izdelovanje škafov. Smrekov gozd daje okrogel les za prodajo. L. 1574. so imele Gričice 2 kmetiji.

Komarna vas, 114-17-16-1-2. Sr so du Novo mesto 32 km, žand o p žup Črmošnjice 5 km, zdr fin Toplice 19 km, žel Semič 12 km, š Stale 2 km. Nm ca 695 m. Vas stoji na visokem ravniku z. od Črmošnjic. Dobra obč. cesta, dostopna zasilno tudi z avtom. Na jv. strani vasi je lepa razgledna točka s podr. cerkvijo sv. Treh kraljev. Manj rodovitno. Najbolj razvita domača obrt v vsej občini (izdelovanje škafov, čebrov, banj, majhnih sodov itd.; prodajajo največ v Karlovec). Več posestnikov ima vinograde v Semiški gori. Iglast gozd daje drva in okrogel les za prodaj. Vas je imela 1574 3 kmetije.

Laze, 102-16-12-4-8. Sr so du Novo mesto 18 km, žand o p žup Črmošnjice 7 km, zdr fin Toplice 7 km, žel Uršna sela 1 km, š v kraju, ust. 1911, 2 odd. Nm 338 m. Obcestna vas na vrtačasti ravnini ob ban. cesti Novo mesto—Semič in kraj žel. proge. Poljedelstvo in živinoreja. Ob dobri letini prodajo nekaj sadja in vina (z Ljubna). Bukov gozd; prodaja drv v Zagreb.

Mali Rigelj, 48-10-10-0-0. Sr so du Novo mesto 19 km, žand zdr fin pTt Toplice 5 km, žel Straža-Toplice 9 km, o 9 km, š žup Poljane 2 km. Nm 302 m. Vas stoji na vrtačastem gorskem pomolu jv. od Poljan. Okrog polje in nekaj vinogradov. Dohod z vozom. Prebivalci se preživljajo kot delavci v opekarni (cementna strešna opeka in cevi) in z dnino. Poljedelstvo ne krije potreb. Prodaja jabolk in vina. L. 1574. je imel Mali Rigelj (»Schrigl«) 2 kmetiji. Podr. cerkev sv. Urha.

Mašelj, 25-8-8-0-0. Sr so du Novo mesto 27 km, žand o p š žup Črmošnjice 0.5 km, zdr fin Toplice 14 km, žel Semič 7 km. Nm 400 m. Naselje stoji na terasah d. brega Divjega potoka, ki žene tu dve žagi in mlin. Elektr. centrala za Mašelj in

Črmošnjice. Dohod z avtom. Obrt in dnina. Bukov in iglast gozd daje okrogel les in tanke tavolete, ki služijo za izdelovanje zabojev za oranže in limone (izvoz preko Semiča).

Nova gora, 153-93-20-73-10. Sr so du Novo mesto 25 km, žand o p š žup Črmošnjice 3 km, zdr fin Toplice 12 km, žel Semič 10 km. Nm 300—400 m. Raztresene hiše med vinogradi in zidanicami po rebri na d. bregu Divjega potoka. Vinogradi. Reber je zelo kamenita in vinogradi majhni; zasajeni so z izabelo in šmarnico. Prebivalstvo prideluje vino le za dom. Preživlja se z dnino pri boljših okoliških kmetih. Tudi sadja je prav malo. Dohod z vozom. Podr. cerkev sv. Mihaela (363 m).

Novi Tabor, 37-7-6-1-1. Sr so du Novo mesto 27 km, žand o p š žup Črmošnjice 1 km, zdr fin Toplice 14 km, žel Semič 7 km. Nm 398 m. Stoji na vrtačasti ravnici na l. bregu Divjega potoka blizu ban. ceste. Ob sotočju Divjega in Srnjega potoka mlin in žaga. Dnina in poljedelstvo za dom. Večji iglast gozd daje okrogel les za izvoz. Pri vasi lepo prazgodovinsko gradišče. Krajevno ime spominja na tabor iz turških časov.

Občica, 80-19-18-1-0. Sr so du Novo mesto 20 km, žand zdr fin pTt Toplice 9 km, žel Straža-Toplice 13 km, o 7 km, š žup Poljane 2 km. Nm ca 210 m. Vas stoji na ravnem ob ban. cesti Soteska—Semič in na obeh bregovih Divjega potoka, ki v suši presahne. Polje rodi za prodaj v Novo mesto krompir, pšenico, ječmen, rž, fižol. Živino prodajo po sejmih, jabolka in slive v Stražo, vino (največ izabela) v bližino. Les vozijo v Stražo na parno žago. Občice so imele 1574 dve kmetiji.

Pajkež, 9-4-3-1-0. Sr so du Novo mesto 22 km, žand o p š žup Črmošnjice 5 km, zdr fin Toplice 8 km, žel Uršna sela 3 km. Nm ca 520 m. Naselje v bregoviti legi v. nad Novo goro. Dohod z vozom. Ostalo kot Blaževica.

Pleš, 40-9-9-0-0. Sr so du Novo mesto 21 km, žand o p žup Črmošnjice 6 km, zdr fin Toplice 8 km, žel Uršna sela 3 km, š Laze 2 km. Nm 434 m. Stoji na planoti med Lazami in Poljanami. Do ban. ceste je 3 km (z vozom). Proda nekaj živine, jabolk in cvička (z Ljubna). Bukova drva izvažajo v Zagreb.

Podstenica, 71-16-9-7-4. Sr so du Novo mesto 25 km, žand zdr fin pTt Toplice 14 km, žel Straža-Toplice 19 km, o 7 km, š v kraju, žup Poljane 7 km. Šola ust. 1887, 1 odd. Nm 595 m. Vas stoji v plitvi dolinici v bližini gorske stene pod Rogom; po njej je dobila ime. Mimo vodijo od Podturna markacije na Rog (1100 m). Od ban. ceste v Podturnu je mogoč dohod z avtom. Ogljarstvo, izvoz lesa. Okrogel smrekov les so prej vozili v tovarno v Rogu, zdaj pa na žago v Stražo. Poljedelstvo ne krije potreb. Podr. cerkev sv. Urha.

Pogorelec, 34-4-4-0-0. Sr so du Novo mesto 24 km, žand zdr fin pTt Toplice 13 km, žel Straža-Toplice 18 km, o 7 km, š Podstenica 3 km, žup Poljane 6 km. Nm 594 m. Naselje stoji visoko na planoti z. od Poljan. Dohod od Podturna z avtom. Markacije na Rog (1100 m). Na sz. podzemska jama s kapniki. Gozdarstvo. Nekaj vinogradov imajo v Malem Riglju. Les vozijo na parno žago v Stražo.

Poljane, 163-43-23-20-6. Sr so du Novo mesto 18 km, žand zdr fin pTt Toplice 7 km, žel Straža-Toplice 13 km, o 10 km, š žup v kraju. Šola ust. 1853, 1 odd. Gas. Nm 200 m. Vas leži ob ban. cesti na v. robu Črmošnjiško-poljanske doline. K njej spadata zaselka Gorica in Trnovec. Z. od Poljan se vleče običajno suha struga Divjega potoka, ki se odtod naprej imenuje Črni potok in tudi Črmošnjica. V Novo mesto prodajajo razne poljske pridelke in sadje. Živino prodajajo na sejmih, jajca v Toplice, vino pa gostilničarjem. Les vozijo na parno žago v Stražo. Poljane so 1574 imele tri grunte. Župnija Poljane pri Toplicah (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 529 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja je stala že v 17. stol. Do 1792 je bila podr. župnije Črmošnjic.

Rampoha, 27-4-3-1-1. Sr so du Novo mesto 22 km, žand zdr fin pTt Toplice 6 km, žel Straža-Toplice 11 km, o 12 km, š žup Poljane 5 km. Nm 490 m. Naselje na pobočju jz. od Občice. Dohod z vozom. Prebivalci se preživljajo z dnino kot tesarji in s prodajo lesa v Stražo.

Resa, 14-3-3-0-0. Sr so du Novo mesto 39 km, žand o p žup Črmošnjice 12 km, zdr fin Toplice 26 km, žel Semič 19 km, š Stale 3 km. Nm 778 m. Naselje visoko v kraškem svetu pod Rogom. Slabe košenice, poljedelstva skoro nič, sadje ne uspeva. Izdelovanje lesene posode in prevoz lesa na parno žago v Ribnik. L. 1574. je bila tu le ena kmetija.

Ribnik, 61-11-8-3-2. Sr so du Novo mesto 37 km, žand o p žup Črmošnjice 10 km, zdr fin Toplice 24 km, žel Semič 17 km, š Stale 2 km. Nm 675 m. Vas stoji na majhnem kraškem polju. Dohod po dobri obč. cesti 10 km od ban. ceste. Živež morajo dokupovati. Prodajo nekaj sadja in vina iz sadovnjakov in vinogradov na oddaljeni Novi gori. Izdelujejo leseno posodo. Les vozijo na parno žago (z lastno elektr.) v vasi. L. 1574. je imela vas 2 kmetiji.

Rog, 44-3-1-0-0. Sr so du Novo mesto 31 km, žand zdr fin pTt Toplice 20 km, žel Straža-Toplice 25 km, o 12 km, š Podstenica 8 km, žup Poljane 14 km. Nm 828 m. Naselje pri nekdanji parni žagi na pobočju Roga (1100 m), 14 km od ban. ceste. Žaga je podrta, 3 hiše so prazne (ob štetju 1931 so tu še bivali delavci). Tod drži telefonska žica iz Golobinjeka in Travnika preko Podstenice v Sotesko in druga naravnost v Kočevje.

Seč, 33-7-6-1-0. Sr so du Novo mesto 24 km, žand o p š žup Črmošnjice 3 km, zdr fin Toplice 10 km, žel Semič 10 km. Nm ca 531 m. Stoji na hribu jv. od Nove gore, 3 km od ban. ceste. Dohod z vozom. Poljedelstvo in prodaja lesa. Vinogradi na Ljubnu.

Smrečnik, 11-3-3-0-0. Sr so du Novo mesto 35 km, žand o p žup Črmošnjice 8 km, zdr fin Toplice 22 km, žel Semič 15 km, š Stale 3 km. Nm ca 690 m. Neznatno naselje sredi smrekovih gozdov z. od Komarne vasi. Delavci in tesarji. Nekaj vinogradov v Semiški gori. Izdelovanje škafov.

Srebotnik, 23-10-4-6-0. Sr so du Novo mesto 23 km, žand o p žup Črmošnjice 4 km, zdr fin Toplice 10 km, žel Semič 11 km, š Poljane 5 km. Nm ca 288 m. Vas stoji v rebri, dostopna z vozom. Dnina in krošnjarstvo po Nemčiji. Poljedelstvo ne krije potreb.

Srednja vas, 118-28-20-8-4. Sr so du Novo mesto 29 km, žand o p š žup Črmošnjice 2 km, zdr fin Toplice 16 km, žel Semič 5 km. Vodovod. Nm 437 m. Vas leži v podolju Divjega potoka ob ban. cesti Soteska—Semič. Črna rodovitna zemlja. Sadje in poljski pridelki za dom; prodaja živine, vina in okroglega lesa. Vinograde imajo v Semiški gori. Čebelarstvo s prodajo medu. Parna žaga. L. 1574. je imela vas 4 grunte.

Stara žaga, 98-17-17-0-0. Sr so du Novo mesto 23 km, žand o p š žup Črmošnjice 4 km, zdr fin Toplice 10 km, žel Semič 11 km. Nm od 220—322 m. Vas stoji v tesni dolini ob Divjem potoku, ki žene žage in mline. Ban. cesta Soteska—Semič. Lesna trgovina in obrt. Nekaj posestnikov ima vinograde v Semiški gori in v Novi gori. Čebelarstvo s prodajo medu v Ljubljano. Les izvažajo na Sušak.

Stari Tabor, 3-1-0-1-0. Sr so du Novo mesto 32 km, žand o p žup Črmošnjice 4 km, zdr Črnomelj 10 km, fin Toplice 18 km, žel Semič 3 km, š Rečice 2 km. Nm ca 620 m. Borna kmetija v osojnem pobočju Mirne gore (1048 m). Več opuščenih in razvaljenih hiš. Ime ima po nekdanjem taboru proti Turkom.

Stale, 43-11-10-1-1. Sr so du Novo mesto 33 km, žand o p žup Črmošnjice 6 km, zdr fin Toplice 20 km, žel Semič 13 km, š v kraju, ust. 1909, 1 odd. Gas. Nm 749 m. Vas stoji v bregu ob obč. cesti med Črmošnjicami in Ribnikom. Dohod mogoč z avtom. Prebivalstvo živež dokupuje. Lesna domača obrt. V Semiški gori imajo vinograde, ki dajejo vino za prodaj. Okrog 200 m³ okroglega lesa izvozijo letno v Semič. L. 1574. so imele Stale dve kmetiji.

Topli vrh, 118-25-19-6-1. Sr so du Novo mesto 30 km, žand o p š žup Črmošnjice 4 km, zdr fin Toplice 17 km, žel Semič 11 km. Nm ca 680 m. Prisojna lega sz. od Črmošnjic. Do ban. ceste 2 km. Poljedelstvo in izdelovanje lesene posode. Dva posestnika pridelujeta vino v Semiški gori. Les vozijo na postajo Semič za izvoz. L. 1574. je vas imela 3 grunte.

Travni dol, 47-12-10-2-0. Sr so du Novo mesto 20 km, žand o p žup Črmošnjice 7 km, zdr fin Toplice 8 km, žel Uršna sela 3 km, š Laze 2 km. Nm ca 420 m. Vas leži na ravniku 3 km jz. od postaje Uršna sela. Dohod z vozom. Poljski pridelki za dom, sadja malo. Les prodajajo preko Uršnih sel v Zagreb.

Travnik, 7-2-1-0-2. Sr so du Novo mesto 39 km, žand o p žup Črmošnjice 12 km, zdr fin Toplice 26 km, žel Semič 19 km, š Stale 4 km. Nm 840 m. Leži visoko v gozdovih nad Ribnikom. Lovska in gozdna čuvajnica. Dovoz lesa na parno žago v Črnomelj. L. 1574. je imel kraj 1 kmetijo.

Vimolj, 28-7-6-1-0. Sr so du Novo mesto 30 km, žand o p š žup Črmošnjice 3 km, zdr fin Toplice 17 km, žel Semič 4 km. Nm 628 m. Naselje na hribu sv. od Brezja. Dohod z vozom, 2 km od ban. ceste. Voda iz kapnic. Gospodarstvo kot Gaber. Lepe košenice, ugodne za smuko.

Občina Dobrnič

Pred. 2253, hiš 481, posest. 310, koč. 154, najem. 34. Površina 4292 ha: njiv in vrtov ca 1382, trav. in paš. ca 1151, vinogradov ca 150, gozdov ca 1473, ostalo 136. Občina se razprostira v sv. Suhi Krajini. Obeležje ji daje rodovitno kraško Dobrniško polje s svojimi zatoki in hribi iznad polja. Polje se ob deževju iz studencev in rup močno poplavlja ter po Zibrški odteka podzemno v smeri na nižje kraško polje Globodol (podroben opis vodnih razmer gl. vas Dobrnič). V tem suhem kraškem svetu, ki v suši trpi pomanjkanje vode, predstavlja Dobrniško

polje pravo žitnico. Od hribov je omeniti visoki Lisec (565 m), Ostri vrh (519 m), Gorenji vrh (482 m) in izletni Kozjak (457 m). Višji hribi so razen Gorenjega vrha gozdnati, a gozd je večinoma listnat in slabše vrste. V Šmaverski gorici ter na z. in j. pobočju Lisca so zasajeni vinogradi, ki po kakovosti in količini vina nimajo gospodarskega pomena. Važne gospodarske panoge v občini so poljedelstvo in živinoreja, zlasti prašičereja in perutninarstvo. Polje rodi za prodaj največ krompir in pšenico. Mleko vozijo v oddaljeno mlekarno v St. Lovrenc. Za prodaj nabirajo gobane, jagode, borovnice. Občino vežejo ban. ceste z Žužemberkom, Trebnjem in Mirno pečjo.

Artmanja vas, 59-14-10-4-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žel Trebnje 11 km, žand o p š žup Dobrnič 1 km. Nm ca 232 m. Stoji na rodovitnem polju ob ban. cesti Dobrnič—Mirna peč. Mimo vasi drži suha struga Zibršce. Pod vasjo, tik ban. ceste, je »Špaje rupa«; ta ob veliki povodnji ne more požreti vse vode, ki odteka v rupe onkraj Vrbovca. Proti Koritom in Vrbovcu se polje hitro in precej razširi, prav tako tudi proti Dobrniču. Poljedelstvo in živinoreja. Prodajajo največ krompir, pšenico, živino, jajca in gobe. Sadje in gozd le za dom.

Dobrava, 138-25-20-5-0. Sr du Novo mesto 23 km, so zdr fin žel Trebnje 13 km, žand o p š žup Dobrnič 3 km. Nm ca 249 m. Gručasta vas v ravnini ob ban. cesti Žužemberk—Dobrnič. Svet proti j. in v. je vrtačast in deloma kamenit. Na v. strani ban. ceste se na s. proti Zagorici širi rodovitna kraška globel. Poljedelstvo in živinoreja; za prodaj krompir in pšenica. Sadje, vino in gozd le za dom. Pri vasi so odkrili okoli 20 gomil iz hallstattske in latènske dobe. Podr. cerkev Dev. M.

Dobrnič, 177-37-36-6-8. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin žel Trebnje 10 km, žand o p š žup v kraju. Šola ust. 1800, 6 odd. Prosv. d., Gas., Strel. druž. Nm 244 m. Leži v ravnini na s. robu lepega Dobrniškega polja, tik ob vznožju Trebnjega vrha (581 m). Križišče cest na Novo mesto, Žužemberk in Trebnje. Glavni in stalni izvirek Dobrniškega polja je Zibrška, ki izvira pod Trebnjim vrhom (581 m). Niže pod Vavpčjo vasjo izvira voda samo ob deževju. Vodice iz območja Knežje vasi odtekajo podzemno v Dobrniško polje. V deževju prihaja na Dobrniško polje voda tudi iz Zagoriškega polja izpod Hrastovca pri Preski. Vse navedene vode v močnem deževju poplavljajo polje. V svrho hitrejšega odtoka je izkopana struga Zibršce v smeri proti Podlipi v obzidano rupo Mišnico. Pri Koritih se pridruži glavnemu nov odtok vode največ iz studenca Pupeč. Ob cesti Dobrnič—Gorenja vas se nahaja skupina ponikalnic Velike rupe, med katerimi je obzidan vodnjak. J. od Dobrniča pa je Kramarjeva in Stačunova rupa. Pod Artmanjo vasjo sledi Špaje rupa in nato cela vrsta pod Vrbovcem. Poplave začno pri Gorenji vasi ter segajo do Vrbovca. Mišnico poplava redkokdaj prestopi. Ob trajnem deževju stoji voda v jv. koncu polja do 3 tedne. Vode odtekajo podzemsko v okoli 30 m nižje kraško polje Globodol in dalje v Temenico. Zemlja je izredno rodovitna, a rabi izdatno gnojenje. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo, deloma s trgovino in obrtjo. Za prodaj ostaja mnogo pšenice, krompirja in svinj. Mleko oddajajo v mlekarno. Sadje radi premrzlega podnebja (kotlina!) in neprikladnih tal ne uspeva dobro. Vino in gozd le za dom. Primerno za letovišče, lepi izleti v okolico. Gostilne s tujskimi sobami. Pri Dobrniču so našli mnogo predmetov iz latènske dobe. Vas se prvič omenja že 1136 kot last šentvidske cerkve. L. 1718. je v celoti pogorela. Župnija Dobrnič (dek. Žužemberk, škof. ljubljj.) ima 2440 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. Prvotna cerkev je bila prastara. Sedanja stavba je iz 1777—1785. Kot župnija se prvič omenja 1296. L. 1399. je bila prafara inkorporirana stiškemu samostanu v zameno za trg in cerkev v Tržiču. Prafara je mati župnije Žužemberka, Šel pri Šumberku in Ajdovca. Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom. Z Dobrniča doma: Kastigar Alojz Ign. (1863), župnik v Comfreyu, Minn. (USA); Koporc Srečko (r. 1900), skladatelj.

Dolenje Kamenje, 37-7-3-4-1. Sr du Novo mesto 26 km, so zdr fin žel Trebnje 8 km, žand o p žup Dobrnič 5 km, š Knežja vas 3 km. Nm ca 299 m. Gručasta vas v dolini jv. pod gozdnatim Kozjakom (457 m). Ostalo kot Dol. Selce.

Dolenje Selce, 66-16-12-4-1. Sr du Novo mesto 25 km, so zdr fin žel Trebnje 8 km, žand o p žup Dobrnič 5 km, š Knežja vas 2 km. Nm 325 m. Vas stoji na lepem polju sv. pod gozdnatim Kozjakom (457 m) s staro razvalino istoimenskega gradu. Dostop z vsemi vozili 2 km od ban. ceste v Trebnje. Prodaja krompirja, pšenice, prašičev, kokoši, jajc, gob in mleka. Voda iz kapnic. Podr. cerkve sv. Antona so se v reformacijski dobi polastili protestanti, ki so uživali zaščito grofov Saurer, lastnikov kozjaškega gradu.

Dolenji vrh, 54-9-7-2-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žel Trebnje 5 km, žand o p žup Dobrnič 5 km, š Knežja vas 2 km. Nm ca 470 m. Vasica stoji na hribu sz. nad Šmaverskimi goricami. Ostalo kot Gorenji vrh.

Gorenja vas, 27-6-4-2-0. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin žel Trebnje 10 km, žand o p š žup Dobrnič 0.5 km. Nm ca 253 m. Vasica stoji na polju tik sz. od Dobrniča. Z. od nje je studenec Gončev špil, ki daje vodo ob deževnem vremenu, ko udari na plan in kmalu ponikne na polju v Barleči rupi. Mimo vasi drži struga Zibršce. Gospodarstvo kot Dobrnič.

Gorenje Kamenje, 81-16-12-4-0. Sr du Novo mesto 26 km, so zdr fin žel Trebnje 8 km, žand o p žup Dobrnič 5 km, š Knežja vas 2 km. Nm ca 325 m. Vas stoji v. pod Kozjakom (457 m). Ostalo kot Dol. Selce.

Gorenje Selce, 91-21-16-5-2. Sr du Novo mesto 26 km, so zdr fin žel Trebnje 8 km, žand o p žup Dobrnič 5 km, š Knežja vas 2 km. Nm ca 335 m. Vas je nekoliko naslonjena na breg. Ostalo kot Dolenje Selce.

Gorenji vrh, 51-11-9-2-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žel Trebnje 4 km, žand o p š žup Dobrnič 6 km. Nm 482 m. Vas stoji visoko na hribu nad Šmaversko vinsko gorico. Od ban. ceste (2.5 km) dohod z vozom. Voda iz kapnic. Poljski pridelki in vino le za dom. Prodaja živine in ob dobri letini tudi sadja.

Kal, 111-26-13-13-5. Sr du Novo mesto 18 km, so zdr fin žel Trebnje 6 km, žand o p š žup Dobrnič 4 km. Nm ca 292 m. Gručasta vas na bregovitem in vrtačastem svetu ob ban. cesti Dobrnič—Mirna peč. Pri vasi je več kapniških jam. Na sv. nekaj vinogradov. Vino iz necepljenih trt le za dom. Ob dobri letini prodajo nekaj poljskih pridelkov, sicer pa prašiče, jajca, kokoši in gobe. Zaselka Laze in Ostri vrh.

Knežja vas, 108-21-19-2-2. Sr du Novo mesto 25 km, so zdr fin žel Trebnje 7 km, žand o p žup Dobrnič 4 km, š v kraju, 2 odd. Nm 303 m. Gručasta vas z lepim poljem, ob ban. cesti Žužemberk—Trebnje, ki se tu strmo vzpne iz Dobrniške kotline navzgor. Voda iz kapnic. Poljedelstvo preko domačih potreb. K vasi spada ob ban. cesti proti s. Mala vas; ta obsega prav za prav le enonadstropni gradič, ki je danes le večja kmetija. Grad je zgradil 1760 Wolf Engelbert Auersperg, lastnik bližnjega opuščenega kozjaškega gradu. Okoli 1750 ga je dobil Bernard Anton Jenčič. Njegova hči ga je prinesla kot doto Janezu Baragi, bivšemu grajskemu oskrbniku na Mirni. Iz tega zakona je bil rojen tu slavni misijonar J. Fr. Baraga (1797—1868). Danes je dvorec last Mih. Laha. Podr. cerkev sv. Neže.

Korita, 143-31-25-6-2. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žel Trebnje 12 km, žand o p š žup Dobrnič 2 km. Nm ca 230 m. Gručasta vas na z. robu obdobno poplavljenega j. dela Dobrniškega polja. Pomladanska povodenj uniči ozimino, poletna druge pridelke in če ni povodnji, rada pritisne suša. Od 0.6 km oddaljene ban. ceste Dobrnič—Mirna peč je mogoč dohod z avtom. Prebivalstvo se preživlja kot v Artmanji vasi. Nad vasjo na Gradišču je keltsko gradišče z visokim nasipom in številnimi gomilami v bližini. Že tedaj so tu obstajale topilnice železa. Tu so našli tudi predmete, grobove in novce iz rimske dobe. Podr. cerkev sv. Petra.

Kozjak, 14-1-1-0-0. Sr du Novo mesto 26 km, so zdr fin žel Trebnje 8 km, žand o p žup Dobrnič 6 km, š Knežja vas 3 km. Nm ca 380 m. Kmetija na pobočju enako imenovanega gozdnatega hriba (457 m). Grad Kozjak, ki stoji nad kmetijo na nizkem griču, je porušen do tal. Grad so sezidali njegovi prvi lastniki gospodje Kozjaški. Od njih se najprej omenja Ulrik Kozjaški (1274). Za njimi so gospodarili gospodje Saurer, ki so se nazivali Saurer-Kozjaški. V 17. stol. so grad dobili knezi Auerspergi. V Valvasorjevi dobi je bil grad sicer še ohranjen, toda ne več obljuden, kajti njegovi posestniki so si radi večje udobnosti zgradili v nižini nov grad Malo vas (gl. Knežja vas); tja so preselili tudi upravo kozjaške gospoščine (Jurčičev Jurij Kozjak!).

Krušni vrh, 46-8-7-1-0. Sr du Novo mesto 26 km, so zdr fin žel Trebnje 8 km, žand o p žup Dobrnič 6 km, š Knežja vas 2 km. Nm ca 390 m. Stoji na hribu z. od Knežje vasi. Dohod z vozom. Kmetijstvo.

Lisec, 14-5-5-5-1. Sr du Novo mesto 24 km, so zdr fin žel Trebnje 13 km, žand o p š žup Dobrnič 3 km. Nm ca 392 m. Zaselek stoji na sz. pobočju podolgovate gore Lisec (565 m) med vinogradi in zidanicami. Dohod z vozom, 3 km od ban. ceste. Vinograde tvorijo skoro same necepljivke, zato je pridelek le za domačo porabo. Vrh in senčna pobočja gore so v lepem bukovem gozdu. Prodaja drv in oglja. Podzemna jama. Podr. cerkev sv. Križa (428 m) na v. pobočju.

Lokve, 33-6-5-1-1. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin žel Trebnje 10 km, žand o p š žup Dobrnič 0.5 km. Nm ca 260 m. Zaselek ob obč. cesti v bregu tik pri sv. koncu Dobrniča. Ostalo kot Dobrnič.

Luža, 99-22-16-6-2. Sr du Novo mesto 24 km, so zdr fin žel Trebnje 6 km, žand o p žup Dobrnič 5 km, š Knežja vas 1 km. Nm ca 338 m. Vas stoji na hribu okrog nekdanje grajske in še sedaj stoječe luže. Rodovitno polje. Voda iz kapnic. Od 0.4 km oddaljene ban. ceste dohod z avtom. Prebivalstvo se preživlja kot v Krušnem vrhu.

Občina, 52-12-10-2-0. Sr du Novo mesto 23 km, so zdr fin žel Trebnje 5 km, žand o p žup Dobrnič 5 km, š Knežja vas 2 km. Nm 352 m. Vas stoji na hribu ob ban. cesti Žužemberk—Trebnje, kjer ta doseže najvišjo točko, da se nato brž priključi drž. cesti Novo mesto—Ljubljana. Poljski pridelki tudi za prodaj. Mleko prodajajo mlekarni v Št. Lovrenc.

Podlisec, 32-7-2-5-1. Sr du Novo mesto 22 km, so zdr fin žel Trebnje 10 km, žand o p š žup Dobrnič 0.5 km. Nm ca 259 m. Vasica na Dobrniškem polju tik ban. ceste. Ostalo kot Artmanja vas.

Preska, 115-23-15-8-0. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin žel Trebnje 10 km, žand o p š žup Dobrnič 0.5 km. Nm ca 238 m. Vas stoji na j. robu Dobrniškega polja ob vznožju gozdnatega Hrastovca (293 m) tik ban. ceste Dobrnič—Žužemberk. Spodnji del vasi dosegajo periodične poplave. Ob deževju prihaja poplavna voda tudi izpod Hrastovca pri Preski. Prebivalstvo se preživlja kot v Artmanji vasi.

Reva, 19-6-2-4-1. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin žel Trebnje 11 km, žand o p š žup Dobrnič 1 km. Nm ca 288 m. Zaselek stoji na hribu Hrastovcu nad Artmanjo vasjo. Kapnice. Dohod z vozom. Ostalo kot Artmanja vas.

Rožempelj, 69-11-9-2-2. Sr du Novo mesto 25 km, so zdr fin žel Trebnje 8 km, žand o p žup Dobrnič 5 km, š Knežja vas 2 km. Nm ca 345 m. Vas stoji na gričku 2 km z. od ban. ceste iz Dobrniča v Knežjo vas. Vodo ima iz kapnic. Ostalo kot Krušni vrh.

Stranje, 35-8-1-7-1. Sr du Novo mesto 23 km, so zdr fin žel Trebnje 11 km, žand o p š žup Dobrnič 2 km. Nm 248—280 m. Vasica v bregoviti legi na z. vznožju Trebnjega vrha (581 m). V bližini izvira glavni in stalni izvirek Žibršce. Dostop tudi z avtom 2 km od ban. ceste. Poljedelstvo in živinoreja.

Svetinje, 17-5-5-3-1. Sr du Novo mesto 19 km, so zdr fin žel Trebnje 6 km, žand o p š žup Dobrnič 4 km. Nm ca 363 m. Zaselek stoji na j. pobočju Trebnjega vrha tik Šmaverskih goric. Voda iz kapnic. Dohod z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja prašičev, jajc in gob.

Šahovec, 81-17-14-3-0. Sr du Novo mesto 23 km, so zdr fin žel Trebnje 8 km, žand o p š žup Dobrnič 2 km. Nm 347 m. Gručasta vas stoji na j. pobočju Trebnjega vrha (581 m). Dostop z vozom. Voda iz kapnic. Kmetijstvo. Včasih obrodi sadje tudi za prodaj. Podr. cerkev sv. Duha.

Šmaver, 95-25-0-25-0. Sr du Novo mesto 18 km, so zdr fin žel Trebnje 6 km, žand o p š žup Dobrnič 6 km. Nm 392 m. Raztresena naselbina v slikoviti rebri med vinogradi in zidanicami v. od Dobrniča. Na sz. koncu vasi stojita podr. cerkvi sv. Ane (392 m) in sv. Mavricija, po kateri ima vas ime. Dohod od bližnje ban. ceste v Mirno peč z avtom. Voda iz kapnic. Vinogradništvo in kmetijstvo. Vino v glavnem le za dom.

Vavpčja vas, 94-21-17-4-1. Sr du Novo mesto 22 km, so zdr fin žel Trebnje 10 km, žand o p š žup Dobrnič 1 km. Nm ca 262 m. Vas stoji v s. zatoku Dobrniškega polja. Ime ima po nekdanjem valptu. Pod vasjo izvira voda le ob deževju. Od ban. ceste je dohod mogoč tudi z avtom (2 km). Prebivalstvo se preživlja kot v Artmanji vasi.

Vrbovec, 139-28-20-8-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žel Trebnje 12 km, žand o p š žup Dobrnič 2 km. Nm 228 m. Gručasta vas na jv. koncu Dobrniškega polja. Pod vasjo proti Podlipi so glavne ponikalne rupe: dve Cesarjevi, Jakčeva, tri Palesove rupe in glavna obzidana Mišnica (prim. Dobrnič). Svet proti Globodolu in Podlipi je grmičast, vrtačast, kamenit in gozdnat. Tik pred vasjo zavije ban. cesta v ključu v breg proti Kalu. Voda iz kapnic. Gospodarstvo kot Artmanja vas.

Zagorica, 87-23-18-5-0. Sr du Novo mesto 23 km, so zdr fin žel Trebnje 12 km, žand o p š žup Dobrnič 2 km. Nm 248 m. Gručasta vas na ravnem kraškem polju za Hrastovcem (293 m). Polje se deloma periodično poplavlja izpod Lisca (565 m), a voda ponika v rupe pod Hrastovcem. V bližini ban. cesta v Žužemberk. Vas ima presahljiv studenec. Kmetijstvo. Pšenico in krompir pridelujejo tudi za prodaj. Prodaja prašičev, kokoši, jajc in gozdnih sadežev. Bukov gozd na Liscu daje na prodaj drva in oglje.

Železno, 68-13-7-6-2. Sr du Novo mesto 23 km, so zdr fin žel Trebnje 8 km, žand o p š žup Dobrnič 2 km. Nm ca 270 m. Vas stoji na Dobrniškem polju ob ban. cesti proti Trebnju. Poplave sem ne sežejo. Voda iz kapnic. Gospodarstvo kot Dobrnič.

Občina Dvor

Preb. 1320, hiš 284, posest. 224, koč. 51, najem. 11. Površina 2929 ha: njiv in vrtov ca 386, trav. in paš. ca 696, vinogradov ca 54, gozdov ca 1696, ostalo 97. Občina obsega precej široko dolino Krke med Žužemberkom in kolenom reke pri Soteski. V dno doline si je Krka vrezala globoko in tesno strugo. Ob njej so močni kraški studenci. Dolino obrobljajo kraške planote Suhe Krajine. V primeri s suho kraško notranjostjo je dolina Krke dobro naseljena. Vasi so majhne, a strnjene. Prebivalstvo se v glavnem bavi s poljedelstvom in živinorejo. Večina vasi pridela krompir tudi za prodajo. Od Dvora navzdol se prično na s. prisojnih pobočjih vinogradi; prijazna vinorodna rebra z zidanicami (Št. Pavel in Gradovica) pa rode vino iz ameriških samorodnic (šmarnica, izabela, otelo in dr.) le za domače potrebe. Omeniti je še lesno industrijo v Dvoru, Jami in Podgozdu. V občini je mnogo železne in manganove rude. Prebivalci so »Kranjčani«. Promet oskrbuje ban. cesta Novo mesto—Žužemberk—Stična. Od nje se cepijo ceste v Suho Krajino: na s. proti Ajdovcu, na j. na Smuko in Hinje. Bogat ribolov v Krki (sulci, postrvi, lipani).

Brod, 8-2-2-0-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žup Žužemberk 5 km, žand o pT š Dvor 1 km, žel Straža-Toplice 12 km. Nm ca 192 m. Stoji na terasi na l. bregu Krke ob ban. cesti Dvor—Žužemberk. Ime od nekdanjega broda v Stavčo vas, sedaj lesena brv.

Cegelnica, 17-4-3-1-0. Sr du Novo mesto 24 km, so zdr fin žup Žužemberk 3 km, žand o pT š Dvor 2 km, žel Straža-Toplice 13 km. Nm 204 m. Stoji j. od Krke na vrtačastem svetu Mimo se vije struga Šice, ki teče samo ob deževju. Izvira v veliki jami pod hribom Primožem (489 m). Dohod z vozom Poljedelstvo. Ime spominja na nekdanjo opekarno.

Dolnji Kot, 78-16-9-7-0. Sr du Novo mesto 19 km, so zdr fin žup Žužemberk 7 km, žand o pT š Dvor 2 km, žel Straža-Toplice 10 km. Nm ca 194 m. Lega na kameniti terasi na levem bregu Krke v njenem okljuku jv. od Dvora. Pod vas spada zaselek Grmada ob Krki in vinorodna gora Gradovica na pobočja Plešivca (590 m). Vino porabijo doma. Prodajo nekaj živine. Od ban. ceste (0.3 km) morejo v vas vsa vozila.

Dvor, 199-44-30-0-6. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žup Žužemberk 5 km, žand o pT š v kraju, žel Straža-Toplice 11 km. Šola ust. 1864, 4 odd. Knjiž., DKfid, Gas. Nm ca 192 m. Gručasta vas na terasah ob ban. cesti na l. bregu Krke, preko katere držita v Jamo ban. betonski in privatni leseni most Krka dela tu naravne slapove in brzice. Od ban. ceste Žužemberk—Novo mesto se tu odcepi ban. cesta v Kočevje (čez Hinje) in druga v Ajdovec. Močan kraški studenec tik ob Krki Prebivalstvo se bavi z obrtjo, delom na žagah in poljedelstvom. Prodaja krompirja in produktov živinoreje. Vino le za dom. Markacije na goro Sv. Petra (889 m, 2 uri). Kopelj v Krki, prikladno letovišče, gostilna s prenočiščem. Ob privatnem mostu na loki stoji razpadlo zidovje nekdanjih turjaških fužin: tu je sedaj nameščena lesna industrija, ki ji dobavljajo les predvsem iz gozdov onstran Krke (bukev, jelka, smreka, hrast). Les se izvaža preko Rakeka in Sušaka v Italijo. Na hribu Gradcu nad Dvorom so odkrili okroglo keltsko gradišče, obdano z nasipom, na mali ravnici pod njim pa keltsko grobišče. Že iz teh časov izvira tu fužinarstvo, ki se je nadaljevalo tudi v srednjem in novem veku; posebno razvito je bilo v dobi grofov Auerspergov, ki so imeli tu svoj dvorec; po njem je vas dobila ime. L. 1795. je Karel Viljem grof Auersperg otvoril kovačijo z 20 delavci iz Laškega, 1797 pa so bile otvorjene fužine in 1803 livnica železa. Pri obratu je bilo zaposlenih okoli 170 delavcev. Rudo so kopali v neposredni bližini, deloma so jo pa dovažali iz Straže, Trebnjega, Št. Ruperta in Gradaca. Posebno dobro rudo so dobivali iz Biške vasi pri Mirni peči in Št. Ruperta, sipo pa iz Št. Jerneja. Oglarji so bili večinoma Furlani. L. 1840. je bila osnovana velika tovarna za železne izdelke. Podjetje je najbolj uspevalo od 1850—1860. Tu so izdelovali predvsem strojne dele za papirnice, topovske kroglje, parne kotlje, štedilnike, cevi in železne mostove. Tu je bil med drugim izdelan prejšnji železni »Čevljarski most« v Ljubljani in železni most v Olomucu na Moravskem. Po 1869, ko je tovarna pogorela, so obrat zmanjšali in ga 1893 opustili radi slabih prometnih zvez. Naprave so prepeljali na Jesenice. L. 1892. so opustili tudi vse rudnike v okolici. Zanimivo je, da je 1806 Karadjordje poslal v tovarno na Dvor posebnega od-

poslanca, da naroči za njegovo vojsko 60 topov in možnarskih pušk. Toda izvršitev naročila je avstrijska vlada preprečila. Podr. cerkev sv. Jurija s pokopališčem je bila prvotno gotska stavba. Pozneje so jo prezidali in dozidali ladjo. Na pokopališču stoji par lepih križev in spomenikov, ki izvirajo iz nekdanje železolivarne.

Gornji Kot, 53-9-7-2-0. Sr du Novo mesto 19 km, so zdr fin žup Žužemberk 8 km, žand o pT š Dvor 0.5 km, žel Straža-Toplice 11 km. Nm ca 195 m. Vas stoji jv. od Dvora nad l. bregom Krke, ki napravi tu vijugo. Nekaj čebelarstva, ostalo kot Dol. Kot. Onstran ban. ceste pod vinogradi stoji podr. cerkev sv. Antona.

Jama, 180-35-30-5-5. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žup Žužemberk 5 km, žand o pT š Dvor 0.5 km, žel Straža-Toplice 11 km. Nm ca 197 m. Vas stoji nasproti Dvoru na visoki kameniti terasi na d. bregu Krke ob ban. cesti proti Kočevju. Ime ima po veliki podzemski Črničkovi jami, ki se nahaja nad Krko pri Javornikovem mlinu. Lesna industrija ob Krki. Zelo kamenita zemlja. Poljski pridelki le za dom; prodaja perutnine in jajc v Ljubljano. Odtod doma dr. Bradač Fr. (r. 1885), univ. prof. klas. fil.

Lašče, 72-14-9-5-0. Sr du Novo mesto 24 km, so zdr fin žup Žužemberk 7 km, žand o pT š Dvor 4 km, žel Straža-Toplice 15 km. Nm 377 m. Vas, s katero posega dvorska občina na rob suhokrajinske planote, stoji na prelazu med Primožem (495 m) in Bukovim vrhom (521 m) ob ban. cesti na Kočevje. Voda iz kapnic. Zemlja je peščena, kamenita. Poljedelstvo, prodaja živine. Sadja je malo. V vinogradih s samorodnicami se pridela okr. 20 hl vina za dom. Mešan, že zelo izsekan gozd; les in oglje za izvoz. Pripraven izlet preko Gor. Tople rebri k Sv. Petru (889 m). Smuški svet. Vas se prvič omenja 1145 kot last stiškega samostana. Podr. cerkev sv. Primoža je stala prvotno v gozdu nad vasjo (ime hriba!). Tu so še vidne razvaline. Ker je bila predaleč, so jo opustili in zgradili novo; v njo so prenesli stari oltar.

Mačji hrib, 12-4-3-1-0. Sr du Novo mesto 22 km, so zdr fin žup Žužemberk 3 km, žand o pT š Dvor 2 km, žel Straža-Toplice 14 km. Nm ca 275 m. Stoji na hribčku s. nad Trebčo vasjo. Gospodarstvo kot tam. Zanimiv je križ na visokem kamenitem podstavku in z vazami spredaj, ki jih je izklesal samouk domačin.

Mačkovec, 111-20-21-4-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žup Žužemberk 5 km, žand o pT š Dvor 0.5 km, žel Straža-Toplice 12 km. Nm 261 m. Vas stoji na visoki terasi ob ban. cesti na l. bregu Krke malo nad Dvorom. Voda iz kapnic. Kmetijstvo. Prodaja krompirja, živine in jajc. V vasi so odkopali rimsko opeko in zidovje, po njivah pa prazgodovinske in rimske grobove.

Podgozd, 102-22-14-8-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žup Žužemberk 8 km, žand o pT š Dvor 1 km, žel Straža-Toplice 12 km. Nm 205 m. Vas stoji na vrtačasti, kameniti terasi na d. bregu Krke, ob vznožju Sv. Petra (889 m), kamor vodi markirana steza. Ob stezi na pobočju v gozdu je še malo raziskana Gozdna ali Tominčeva jama. Pod vasjo v soteski ob Krki pri Debeljakovem mlinu in žagi izvira zelo močen studenec, v katerem se dobe tako kot v Šici znamenite jamske živalice, kakor ploščak (gomarus pulex), vodni raček (troglokharis) in člov. ribica. Od pičel km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z vozom. Gospodarstvo kot Jama. Ob dobri letini pridelajo nekaj krompirja za prodaj.

Sadinja vas, 183-45-38-7-0. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin žup Žužemberk 4 km, žand o pT š Dvor 1 km, žel Straža-Toplice 13 km. Nm ca 250 m. Obcestna vas na vrtačasti ravnici, ob ban. cesti proti Ajdovcu. Dva km v. od vasi se dviga na prisojnem pobočju Lačnega griča (408 m) vinorodna Sadinjska gora; vino le za dom. Od poljskega pridelka prodajo letno okrog 20.000 kg krompirja, v ostalem pa živino, jajca in gobe. Nekaj obrtnikov. Listnat gozd (večinoma bukev in gaber); prodaja drv. Vas se prvič omenja 1145 kot last stiškega samostana.

Skopice, 16-2-2-0-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žup Žužemberk 8 km, žand o pT š Dvor 2 km, žel Straža-Toplice 13 km. Nm 307 m. Dve skromni kmetiji v gozdni samoti proti Lipovcu. Dohod z vozom 1 km od ban. ceste.

Stavča vas, 130-29-25-4-0. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin žup Žužemberk 2 km, žand o pT š Dvor 1 km, žel Straža-Toplice 12 km. Nm ca 206 m. Gručasta vas na vrtačasti terasi na d. bregu Krke ob ban. cesti. Preko reke drži na Brod lesena brv. Na terenu od Stavče vasi preko Cegelnika do pobočja Sv. Primoža je mnogo manganove in železne rude, ki vsebuje 45% železa. Kmetijstvo. Ob dobri letini ostaja krompir za prodajo. L. 1932. je pogorela polovica vasi. S podporo kr. banske uprave in kneza Auersperga so si vaščani sezidali nove hiše. Podr. cerkev sv. Kancijana. Prvotna gotska stavba je bila zelo stara. Pozneje so jo prezidali. Lep je rokoko oltar; kaže na istega mojstra, ki je izdelal tudi znameniti oltar na Muljavi.

Trebča vas, 103-28-24-4-0. Sr du Novo mesto 21 km, so zdr fin pT žup Žužemberk 3 km, žand o š Dvor 1.5 km, žel Straža-Toplice 12 km. Nm 267 m. Gručasta vas na visoki terasi l. brega Krke tik ban. ceste pri Žužemberku. Ob cesti stoji stara lokalna božjepotna, Mariji posvečena kapelica in še naprej »Naralovo znamenje«, ki ga je izklesal v zahvalo za srečno vrnitev star Radeckijev vojak, samouk. Kmetijstvo. Pridelovanje krompirja za prodajo. Podr. cerkev sv. Ahacija je zelo stara. Zvonik je bil sezidan ok. 1700.

Vinkov vrh, 56-10-7-3-0. Sr du Novo mesto 20 km, so zdr fin žup Žužemberk 6 km, žand o pT š Dvor 1 km, žel Straža-Toplice 12 km. Nm 328 m. Stoji na prijaznem griču okrog cerkve sv. Pavla. Spodaj po rebri v »Čenpavlu« so lepi vinogradi z zidanicami. Gornje pobočje je gozdnato. Dohod z vozom 1½ km od ban. ceste v Dvoru. Voda iz kapnic. Poljedelstvo, živinoreja, tudi ovčarstvo. Prodaja živine in gob. Gozd je že skoraj izsekan. Vino le za dom. Odkrito utrjeno gradišče keltskih Latobikov in številne hallstattske gomile. Da je bilo že v predzgodovinski dobi razvito fužinarstvo, dokazujejo odkopani kupi žlindre. V starem veku je mimo vodila cesta. Podr. cerkev sv. Pavla je bila prvotno gotska stavba; pozneje so jo prezidali.

Občina Hinje

Preb. 2401, hiš 422, posest. 284, koč. 118, najem. 23. Površina 6062 ha: njiv in vrtov 860.67, trav. in paš. 1771.57, vinogradov 5.17, gozdov 2500, ostalo 924.59. Občina zavzema Suho Krajino j. od Žužemberka. Svet je izrazito kraški z mnogimi vrtačami, suhimi dolinami in goličavim hribovjem. Občutno je pomanjkanje vode, ker nima občina niti enega potoka, niti pomembnejšega studenca. Vodovod je nujno potreben, ker morajo prebivalci ob suši po strmih klancih dovažati vodo iz več ur oddaljene Krke. Poletna suša je tu reden pojav. V teh razmerah seveda poljedelstvo ne donaša ničesar za prodaj in je prebivalstvo veselo, ako pridela vsaj za dom. Vinogradov tu že skoraj ni več. Nekaj cvička za dom pridelajo le vasi ob vinorodni Stari gori, v s. delu občine. Obsežni travniki in pašniki imajo sicer borno travo, vendar omogočajo, da se nekaj živine proda. Gozd je redek in slab ter ne nudi lesa za prodaj (bukev, breza, hrast, gaber, oreh). Vasi so gručaste, tesno sklenjene, dokaj bornega izgleda. Prebivalci se, kot v vsej Suhi Krajini, nazivajo »Kranjčani«. Promet gre po slabih in strmih ban. cestah proti Kočevju, Dobrepolju in Žužemberku.

Gradenec, 191-41-25-16-0. Sr du Novo mesto 32 km, so zdr fin pT š Žužemberk 3 km, žand Dvor 8 km, žel Dobrepolje 22 km, o žup Hinje 9 km. Nm 332 m. Gručasta vas, dostopna z vozom, 3 km od ban. ceste v Žužemberku. Voda iz kapnic. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo le za dom. Svinje prodajajo v Ljubljano, Novo mesto in Kočevje, jajca v Kočevje. Podr. cerkev sv. Miklavža.

Hinje, 268-63-36-26-5. Sr du Novo mesto 32 km, so zdr fin Žužemberk 12 km, žand Dvor 9 km, žel Dobrepolje 22 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1857, 4 odd. Prosv. d., Gas. Nm 537 m. Vas stoji tik nad ban. cesto z jedrom pri farni cerkvi in šoli na visokem »Hribu«, ki dominira nad vso okolico in nudi širok razgled. Kmetije stoje večidel malo niže proti jz. (Hinje v ožjem smislu.) Pobočje v. od Hinj je gozdnato, jz. je v steljnikih, drugod pa so košenice in polja. Ugoden teren za smuko. Voda iz kapnic. Slab presihajoč studenec bolj daleč v gozdu, tik nad ban. cesto proti Smuki. Pridelki komaj za dom. Nekaj živine prodajo po sejmih, celo v Beli Krajini. Gostilničarji hodijo po vino na Vivodino nad Kolpo (savska banovina). Svinje prodajajo v Ljubljano, Novo mesto, Kočevje, perutnino in jajca v Kočevje. Parni mlin in žaga; gostilne v Hinjah in na samem Hribu. Trgovine, nekaj obrti. Lep izlet preko Smuke na goro Sv. Peter (889 m) in dalje h kapniški jami pri Rdečem kamnu ali oni pri Polomu. Župnija Hinje (dek. Žužemberk, škof. ljublj.) ima 2200 duš. Pokopališče. Župna cerkev Oznanjenja Dev. M. je bila prvotno posvečena sv. Miklavžu. Ko je 1782 pogorela, so jo obnovili. Od 1706 je župnija. S Hinj doma dr. Gregorij Pečjak (r. 1867), prof. v p., nabožni pisatelj.

Klopce, 14-2-2-0-0. Sr du Novo mesto 32 km, so zdr fin Žužemberk 7 km, žand pT š Dvor 5 km, žel Dobrepolje 25 km, o žup Hinje 7 km. Nm 343 m. Dve kmetiji 1 km od ban. ceste v Laščah. Voda iz kapnic. Ostalo kot Malo Lipje.

Lazina, 42-9-6-3-0. Sr du Novo mesto 32 km, so zdr fin Žužemberk 12 km, žand žel Dvor 9 km, o p š žup Hinje 0.5 km.

Nm ca 518 m. Vas stoji na vrtačasti ravnici, deloma ob ban. cesti, tik sv. pod Hinjami (Hribom). Ostalo kot Hinje; nič obrtnikov.

Lopata, 187-33-24-9-0. Sr du Novo mesto 32 km, so zdr fin Žužemberk 9 km, žand Dvor 7 km, žel Dobrepolje 30 km, o p š žup Hinje 3 km. Nm 365 m. Gručasta vas v vrtačasti dolini s. od Hinj, 2 km od ban. ceste. Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Gospodarstvo kot Hinje; nič obrtnikov. Podr. cerkev sv. Neže.

Malo Lipje, 93-22-9-13-0. Sr du Novo mesto 32 km, so zdr fin pT š Žužemberk 5 km, žand Dvor 8 km, žel Dobrepolje 21 km, o žup Hinje 7.5 km. Nm 261 m. Gručasta vas v vrtačasti suhi dolini j. nad Žužemberkom. K njej spada zaselek Žvenglovec na z. pobočju gore Primož (495 m) in vinorodna Stara gora. Dohod z vozom 3 km od ban. ceste. Voda iz kapnic. Poljedelstvo, živinoreja. Vinogradi rode le za dom. Prodaja živine.

Pleš, 46-8-6-2-0. Sr du Novo mesto 33 km, so zdr fin Žužemberk 13 km, žand Dvor 10 km, žel Dobrepolje 21 km, o p š žup Hinje 1 km. Nm ca 490 m. Stoji ob ban. cesti na pobočju razgledne Dečje gore (577 m), onstran Suhega dola z. od Hinj. Voda iz kapnic. Gospodarstvo kot Hinje; nič obrtnikov. Lep pogled na kočevske vasi.

Prevole, 381-40-28-8-7. Sr du Novo mesto 37 km, so zdr fin Žužemberk 17 km, žand Dvor 14 km, žel Dobrepolje 17 km, o p š žup Hinje 4 km. Nm ca 480 m. Vzvišena lega ob ban. cesti z. od Hinj, kjer se svet prevali proti Žvirčam. Voda iz kapnic. Gospodarstvo kot Hinje, a obrti ni. Podr. cerkev sv. Križa.

Ratje, 169-36-24-12-0. Sr du Novo mesto 32 km, so zdr fin Žužemberk 14 km, žand Dvor 9 km, žel Dobrepolje 20 km, o p š žup Hinje 4 km. Nm 400 m. Gručasta vas v vrtačasti globeli, 1.5 km od ban. ceste v Prevolah. Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Gospodarstvo kot Hinje, a brez obrti. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana.

Sela pri Hinjah, 75-18-13-4-1. Sr du Novo mesto 32 km, so zdr fin Žužemberk 9 km, žand Dvor 11 km, žel Dobrepolje 22 km, o p žup Hinje 5 km, š v kraju, ust. 1919, 1 odd. PJS. Nm 447 m. Gručasta vas s. od Hinj, 5 km od ban. ceste. Dohod z vozom. Kamenit svet, večidel brez gozda. Gospodarstvo kot Žvirče. Podr. cerkev sv. Jurija.

Veliko Lipje, 96-18-12-6-0. Sr du Novo mesto 32 km, so zdr fin pT Žužemberk 6 km, žand Dvor 9 km, žel Dobrepolje 22 km, o š žup Hinje 7 km. Nm 279 m. Gručasta vas v vrtačasti dolini, j. od Žužemberka. Od ca 4 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z vozom. Voda iz kapnic. Gospodarstvo kot Malo Lipje. Precej čebelarstva. Podr. cerkev sv. Martina s pokopališčem.

Visejec, 278-42-36-4-2. Sr du Novo mesto 40 km, so zdr fin Žužemberk 7 km, žand Dvor 11 km, žel Dobrepolje 19 km, o p žup Hinje 7 km, š Sela 5 km. Nm ca 380 m. Vas stoji v pobočju 7 km s. od ban. ceste pri Hinjah. V okolici kameniti steljniki. Voda iz kapnic. Vas mnogo trpi v suši. Gospodarstvo kot Sela. Kapela Dev. M.

Vrh, 93-14-11-3-0. Sr du Novo meto 28 km, so zdr fin Žužemberk 5 km, žand Dvor 15 km, žel Dobrepolje 26 km, o p žup Hinje 6 km, š Sela 1 km. Nm 472 m. Vas stoji visoko na pobočju razgleđnega Hriba (549 m), s. od Sel. Zelo ugoden teren za smuko. Dohod z vozom 6 km od ban. ceste. Ostalo kot Sela. Podr. cerkev sv. Tomaža.

Žvirče, 468-76-52-14-8. Sr du Novo mesto 37 km, so zdr fin Žužemberk 17 km, žand Dvor 14 km, žel Dobrepolje 17 km, o p žup Hinje 7 km, š v kraju, ust. 1908, 1 odd. Gas. Nm 443 m. Vas, največja v občini, stoji ob ban. cesti od Hinj proti Strugam na prisojnem vrtačastem pobočju. Okrog so z brezami in grmovjem porasli steljniki. Pobočje pada na kočevsko stran in proti Prevolam. Voda iz kapnic. V suši pomanjkanje vode. Dve gostilni in trgovina. Pod vasjo se odcepi cesta na Ambrus—Zagradec. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja živine. Ugoden smuški svet. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. s pokopališčem.

Občina Mirna*

Preb. 2413, hiš 490, posest. 471, koč. 14, najem. 35. Površina 3330 ha: njiv in vrtov ca 727, trav. in paš. ca 488, vinogradov ca 172, gozdov ca 1852, ostalo 91. Občina zavzema terasast gričevnat svet, ki je razrezan z mnogimi potoki, ter z. del Mirenske aluvialne kotline. Ob levem pritoku Mirne, Cedilnici, se pred njenim vstopom v deber razprostira mala Sevniška kotlina. Gorski pomoli so terasasti, hrbti in vrhovi ploščati. Glavni vrhovi so Stara gora (467 m), Cirnik (447 m), Trnič (435 m), Žunovec (446 m), obmejni hrib nad Tihabojem (596 m) in Debenec (555 m). Prisojne strani pomolov in hrbtov so posejane z zidanicami in zasajene z vinogradi. Osojne so v gozdovih. Pritoki na l. bregu Mirne imajo v glavnem smer od sz. proti jv. Naselja stoje na terasah in slemenih; nekatera so vinogradniškega razloženega tipa. Glavne gospodarske panoge so poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Prodaja produktov vseh navedenih panog. Posebno mnogo se proda krompirja, sadja, goveje živine in prašičev. Gozd je mešan. Specialne vrste lesa izvažajo v Nemčijo, Holandijo in Španijo. V mirensko mlekarno oddajajo mleko vse vasi v občini. Promet oskrbujejo: žel. proga Trebnje—Št. Janž ter ban. cesta v isti smeri, z odcepoma proti Vel. Loki in na Tihaboj—Sv. Križ—Litijo. Izdatna lovišča in ribolov v Mirni.

Brezovica, 112-20-15-3-0. Sr du Novo mesto 25 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel o pTt š žup Mirna 1 km. Nm ca 294 m. Bregovita lega ob ban. cesti Velika Loka—Mirna, v. nad žel. progo. Ob Cedilnici je močvirna loka. Krompir, pšenica, živina, jajca, sadje, vino in les za prodaj. Pri vasi so od 1917—1922 kopali manganovo rudo.

Brglez, 32-5-5-0-0. Sr du Novo mesto 31 km, so žand zdr fin Trebnje 13 km, žel o Mirna 5 km, p š žup Sv. Križ pri Litiji 4 km. Nm ca 390 m. Zaselek na s. pobočju osamelega grička med Tihabojskim potokom in Kamnarco, blizu ban. ceste Mirna—Litija. Kmetijstvo.

Cirnik, 16-7-7-0-0. Sr du Novo mesto 26 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel o pTt š žup Mirna 4 km. Nm 360—410 m. Zaselek v prisojni bregoviti legi vinorodnega hriba (447 m) v okljuku Mirne in njenega dotoka Kamnarce. Dohod z vozom. Kmetijstvo, vinogradništvo, precej sadja.

Debenec, 47-7-7-0-0. Sr du Novo mesto 30 km, so žand zdr fin Trebnje 12 km, žel o pTt š žup Mirna 4 km. Nm 403 m. Stoji na vinorodnem hribu v. nad j. dotokom Mirne, Zabršco, ki izvira izpod Korena (487 m). Do ban. ceste 4 km. Vinogradništvo in kmetijstvo. Prodaja vina, sadja, prašičev, lesa in mleka.

Dolga njiva, 9-2-2-0-0. Sr du Novo mesto 21 km, so žand zdr fin Trebnje 3 km, žel o pTt š žup Mirna 5 km. Nm 373 m. Dve kmetiji na pobočju vinorodne Stare gore. Kmetijstvo, vinogradi.

Dolnje Ravne, 34-12-12-0-0. Sr du Novo mesto 34 km, so žand zdr fin Trebnje 16 km, žel o Mirna 8 km, p š žup Sv. Križ pri Litiji 5 km. Nm 404 m. Vas stoji visoko na vinorodnem pobočju z. od Cirnika. Ostalo kot Cirnik.

Glinek, 48-9-9-0-0. Sr du Novo mesto 29 km, so žand zdr fin Trebnje 11 km, žel o pTt š žup Mirna 3 km. Nm ca 256 m. Vasica na terasi v. od vasi Mirne ob obč. cesti Mirna—Mokronog. V dolini proti Mirni močvirnat svet »Pušča«. Gospodarstvo kot Brezovica.

Gomila, 63-11-11-0-0. Sr du Novo mesto 25 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel o pTt š žup Mirna 1 km. Nm ca 250 m. Gručasta vasica ob potoku Vejeršci, pri križišču ban. cest na Trebnje in Vel. Loko. Ostalo kot Brezovica.

Gorenja vas, 106-26-25-0-0. Sr du Novo mesto 25 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel o pTt š žup Mirna 1 km. Nm 312 do 382 m. Vas stoji na vinorodnem hribu z. nad debrijo Cedilnice. Pod njo spadajo zaselki Gorenjska gora, Ključ in Dobrava. Dohod mogoč z avtom. Pri vasi so našli žilo premoga. Kmetijstvo, vinogradništvo, slednje zlasti na Gorenjski gori.

Gornje Ravne, 64-7-7-0-0. Sr du Novo mesto 34 km, so žand zdr fin Trebnje 16 km, žel o Mirna 9 km, p š žup Sv. Križ pri Litiji 3 km. Nm ca 370 m. Bregovita lega na l. bregu Mirne; ob njej dva mlina. Dostop z vsemi vozili od ban. ceste Velika Loka—Litija. Ostalo kot Cirnik. K vasi spada s. odtod kumpoljski grad, nekdaj last gospodov Barbo, nato grofov Apfaltrern, danes v kmečkih rokah.

Lukovec, 40-8-8-0-0. Sr du Novo mesto 43 km, so žand zdr fin Trebnje 15 km, žel o Mirna 7 km, p š žup Sv. Križ pri Litiji 3 km. Nm ca 415 m. Vasica z zaselkom Brinje stoji nad levim bregom Tihabojskega potoka blizu ban. ceste Mirna—Litija. Kmetijstvo.

Migolica, 70-16-16-0-0. Sr du Novo mesto 28 km, so žand zdr fin Trebnje 10 km, žel o pTt š žup Mirna 2 km. Nm ca 290 m. Bregovita lega na l. bregu Mirne, ob ban. cesti proti Litiji. Gospodarstvo kot Brezovica.

Migolska gora, 38-12-14-0-0. Sr du Novo mesto 28 km, so žand zdr fin Trebnje 10 km, žel o pTt š žup Mirna 2 km. Nm ca 402 m. Vas leži na vinorodnem hribu nad sotočjem Mirne in Tihabojskega potoka. Gospodarstvo kot Cirnik.

* V sept. 1936 sta bila izločena iz občine Mirna in priključena obč. Št. Rupert v krškem srezu zaselka Kozjek (h. št. 16, 17, 20—23, 27, 29, 36, 54 in 56 kraja Zabukovje) in Sotla (h. št. 16, 19 in 20 kraja Trstenik), kar v uradnih podatkih še ni upoštevano.

Mirna, 397-71-71-0-35. Sr du Novo mesto 26 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1816, 8 odd. SKJ. Prosv. d., NO, PSVD, Gas., Strel. druž. Elektrarna, zdravnik. Nm 263 m. Vas stoji ob vstopu potoka Mirne iz ožje doline v tkzv. Mirensko kotlino. Tu priteka z desne v Mirno Pristavski potok z Zabršco in Vejeršco ter nedaleč odtod tudi Cedilnica. Pod Mirno spadajo okoliški zaselki Fužine, Gmajna, Laze, Podlog, Sotla in Trstenik. Kraj je gospodarsko najživahnejši v Mirenski kotlini. Kajti z vseh strani teži krajevni promet k tuk. žel. postaji in h križišču ban. cest v Trebnje, Litijo Mokronog in Sevnico. Precejšnja obrt, industrija in trgovina. Tu obstajajo parna žaga, pilarna, tovarna krede in sadrenih izdelkov, tovarna barvic, emajliranih peči in napisnih tablic, strojno mizarstvo, mlekarna z dnevno svežim sirom in surovim maslom (dotok mleka iz vse okolice), dva mlina, razni obrtniki, trgovine, gostilne s tujskimi sobami. Vendar so tudi kmetijske panoge še zelo močne. Za prodaj pridelajo nekaj poljskih pridelkov, sadja, cvička, prašičev, perutnine in jajc. Dva sejma na leto. Letno izvozijo ca 200 vagonov lesa. Zelo prikladno letovišče. Urejeno kopališče na Mirni. V bližini je podzemska jama, ki je baje tvorila zvezo med mirenskim gradom in sedaj popolnoma razvaljenim gradom Ruhe. Številne predzgodovinske in rimske najdbe v vasi in v okolici. Na gričku z. od vasi stoji starodavni mirenski grad, ki je obdan z močnim obrambnim zidom; številne strelne line. Grad se omenja že 1165. Prvi njegov lastnik je bil koroški vojvoda Ulrik; 1250 se je ta odrekel vsem pravicam do gradu v korist oglejskih patriarhov, ki so tu postavljali svoje fevdnike, gospode Mirenske; slednji se omenjajo od 1250 dalje. Okoli 1435 so postali pravi grajski lastniki Celjski grofje, 1456 pa Habsburžani. Nato pa so se lastniki pogosto menjali. L. 1515. so grad razdejali kmečki uporniki. Danes je last dr. Ilha iz Celja. K mirenski gospoščini je nekdaj spadal tudi grad Dob. Župnija Mirna (dek. Trebnje, škof. ljublj.) ima 1770 duš. Župna cerkev sv. Janeza Krst. Prvotna cerkev je bila zidana pred 1260. L. 1498. so jo prezidali v gotskem slogu. Cerkev je bila sprva podr. župnije Trebnje, 1620 je postala vikariat in 1862 župnija. L. 1617. je bila inkorporirana stiškemu samostanu.

Pečice, 39-7-7-0-0. Sr du Novo mesto 31 km, so žand zdr fin Trebnje 13 km, žel o Mirna 5 km, p š žup Sv. Križ pri Litiji 4 km. Nm 410 m. Stoji v. nad ban. cesto Mirna—Litija. Zaselek Mahence. Kmetijstvo.

Prapretnica, 80-21-10-11-0. Sr du Novo mesto 24 km, so žand zdr fin Trebnje 6 km, žel o pTt š žup Mirna 3 km. Nm 374 m. Razložena vas med vinogradi na podolgovatem slemenu jv. od vasi Mirne. Dostop z vozom dober km od ban. ceste Trebnje—Mirna. Gospodarstvo kot Debenec.

Sejenice, 29-7-7-0-0. Sr du Novo mesto 29 km, so žand zdr fin Trebnje 11 km, žel o pTt š Mirna 3 km. Nm 360 m. Vasica stoji tik ban. ceste Mirna—Litija. Kmetijstvo. Predzgodovinske gomile.

Selo, 127-23-21-0-0. Sr du Novo mesto 31 km, so žand zdr fin Trebnje 13 km, žel o pTt š žup Mirna 5 km. Gas. Nm ca 370 m. Jedro vasi leži na ravnem ob cesti Mirna—Litija; zraven spadajo zaselki Kalce, Kozjek, Podžunovec in kmetija Žunovec. Gospodarstvo kot Cirnik. Podr. cerkev sv. Petra na vinorodnem hribu Žunovu (446 m), ki je lepa razgledna točka.

Selska gora, 69-15-15-0-0. Sr du Novo mesto 30 km, so žand zdr fin Trebnje 11 km, žel o pTt š žup Mirna 4 km. Nm 268 do 400 m. Razloženo naselje po rebri pri izlivu Tihabojskega potoka v Mirno. Ob slednji je zaselek Dolina. Nekaj vinogradov. Dohod z vozom.

Stan, 50-20-20-0-0. Sr du Novo mesto 29 km, so žand zdr fin Trebnje 11 km, žel o pTt š žup Mirna 3 km. Nm 390 m. Vas stoji na razglednem vinorodnem hribu sz. pod Debencem. Na j. strani hriba v globoki grapi teče Zabršca. V okvir vasi spada zaselek Reber in nekaj raztresenih kmetij. Dohod z vozom 3 km od ban. ceste pri Mirni. Gospodarstvo kot Debenec.

Stara gora, 61-14-13-0-0. Sr du Novo mesto 21 km, so žand zdr fin Trebnje 5 km, žel o pTt š žup Mirna 3 km. Nm 467 m. Vinorodna razgledna gora z razloženim naseljem v gričevju j. od vasi Mirne. Dohod z vozom 2.5 km od ban. ceste. Kmetije, vinogradi.

Sv. Helena, 46-10-10-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin Trebnje 9 km, žel o pTt š žup Mirna 1 km. Nm 261 m. Vasica stoji na hribčku v. od vasi Mirne. Dohod z vsemi vozili. Ostalo kot Glinek. K vasi spada grad Zapuže. L. 1578. ga je zgradil Erhard Peltzhofer, dotedanji lastnik utrjenega gradiča Semeniča, ki je nekdaj stal v bližini. Semeniški gospodje se kot lastniki prvotnega gradu omenjajo že 1385. V reformacijski dobi je bil grad zatočišče luteranov. Od 1917 je last K. Belovskega. Okoli dvostolpne podr. cerkve sv. Helene s pokopališčem so odkrili rimske grobove.

Sevnica, 95-21-20-0-0. Sr du Novo mesto 25 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel o pTt š žup Mirna 2 km. Gas. Nm 290 m. Gručasta vas na gričku z. od Mirne in sz. od Brezovice, od katere jo loči mokrotna dolina Cedilnice. Zaselek Križišče. Gospodarstvo kot Brezovica. Gostilna. Odkopano rimsko zidovje, rimski denar in drugo.

Škrjanče, 59-9-9-0-0. Sr du Novo mesto 23 km, so žand zdr fin Trebnje 5 km, žel o pTt š žup Mirna 3 km. Nm ca 312 m. Bregovita lega s. nad dolino Cedilnice s širokimi lokami. Zaselek Gmajna. Tkanje domačega platna. Ostalo kot Brezovica.

Tihaboj, 160-32-32-0-0. Sr du Novo mesto 34 km, so žand zdr fin Trebnje 16 km, žel o Mirna 8 km, p š žup Sv. Križ pri Litiji 2 km. Nm 370 m. Vas stoji na terasi ob ban. cesti Mirna—Litija kraj Tihabojskega potoka. Zaselki Mlake, Orešje in Psina. Kmetijstvo. Kostanj za prodajo. Kraj se prvič omenja že 1136 kot last šentvidske cerkve. Prazgodovinsko gradišče pri vasi. Pod. cerkev sv. Marka s pokopališčem.

Trbinec, 103-18-18-0-0. Sr du Novo mesto 26 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel o pTt š žup Mirna 1 km. Nm 364 m. Vas stoji na vinorodnem hribu z. nad vasjo Mirno. Dohod z vozom. Na z. strani vstopa Cedilnica v sotesko in se pod mirenskim gradom izliva v Mirno. Gospodarstvo kot Gorenja vas. Prazgodovinsko gradišče, rimske izkopine.

Trstenik, 63-12-12-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin Trebnje 11 km, žel o pTt š žup Mirna 3 km. Nm ca 264 m. Deloma raztresena vas s. od vasi Mirne proti Veseli gori ob Žetiškem potoku, ki se tu pri izlivu imenuje Sotla. Od ban. ceste Mirna—Sevnica dohod z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Brezovica. Zaselek Sotla pripada krškemu srezu (glej obč. pregled).

Volčje njive, 86-19-19-0-0. Sr du Novo mesto 29 km, so žand zdr fin Trebnje 11 km, žel o pTt š žup Mirna 3 km. Nm 238 do 300 m. Bregovita lega ob obč. cesti Mirna—Mokronog. Dostop za vsa vozila. Na z. strani teče Glinški potok, ki izvira pod Debencem in se v močvirni Pušči izliva v Mirno. Gospodarstvo kot Glinek. Pri vasi so odkrili rimske grobove.

Zabrdje, 117-22-22-0-0. Sr du Novo mesto 25 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel o pTt š žup Mirna 1 km. Nm ca 258 m. Gručasta vas v dolini na d. bregu Zabrščice, jv. od vasi Mirne. Do ban. ceste Mirna—Trebnje 1 km. Loka se pri vasi ob velikem deževju poplavlja. Gospodarstvo kot Brezovica. V okvir vasi spada zaselek in grad Grič na nasprotnem bregu potoka. Po Valvasorjevem poročilu so grad že od davnaj posedovali gospodje Galli, ki so bili v reform. dobi vneti luterani. Še dobro ohranjeni grad je danes last Franja Buka in d. iz Mirne. Uporablja ga za pension. Prazgodovinske gomile.

Zabukovje, 73-11-11-0-0. Sr du Novo mesto 31 km, so žand zdr fin Trebnje 13 km, žel o pTt š žup Mirna 5 km. Nm 443 m. Raztresena vas po vinorodnem hribovju med Žetiškim potokom in Zabukovščico. Dostopno z vozom od ban. ceste Mirna—Litija. Kmetijstvo, nekaj vinogradov. Obsega več zaselkov (Kozjek, Kroharje, Podžumovec, Zrasle), od katerih je Kozjek pripadel krškemu srezu (gl. obč. pregled).

Zagorica, 80-16-16-0-0. Sr du Novo mesto 24 km, so žand zdr fin Trebnje 6 km, žel o pTt š žup Mirna 5 km. Nm 273 do 435 m. Razložena vinogradniška vas v hriboviti legi v. od vasi Mirne na razgledni vinski gorici Trnič (435 m). Zaselek Žlebine. Nasproti Trniču na l. bregu Mirne se dviga vinska gorica Cirnik—Dol. Ravne (447 m). Gospodarstvo kot Cirnik.

Občina Mirna peč

Preb. 3229, hiš 652, posest. 338, koč. 293, najem. 35. Površina 5534 ha: njiv in vrtov 1734, trav. in paš. 789, vinogradov 305, gozdov 2584, ostalo 122. V občini, ki jo obdaja gozdnat, hribovit svet, se v kraški smeri sz.-jv. razprostirata dve skoro vzporedni, neenako visoki zaprti kraški dolini in kraško polje Globodol. Spodnjo, Mirnopeško dolino, namaka ponikalnica Temenica, zgornjo pa manjša ponikalnica Igmanca, ki jo zlasti v gornjem in srednjem toku imenujejo tudi Poljanski potok. Obe imata v spodnjem delu več rup, v katere voda ponicuje. Globodol in obe dolini poplavljajo povodnji. Lepe vinske gorice so Šentjurške gore, Hmeljčarske in Karteljevske gore, Krogljica, Kavce, Knežija, Golobinjek in Gradišče. Zemlja rodi dobro. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom. Ob dobri letini pridelajo mnoge vasi poljske pridelke (krompir, pšenica, sorščica, ajda, oves) tudi za prodaj. Večji gospodarski pomen pa ima prašičereja in živinoreja (montafonska in bela pasma). Mnogim dajejo dohodek tudi gozdovi (hrast, bukev, smreka) in vino ali sadje. Prometne zveze so dobre, ker drži skozi občino železnica in drž. cesta Ljubljana—Novo mesto. Od slednje se v Mirni peči odcepi ban. cesta v Dobrnič—Žužem-

berk. Naselja so majhna in največ gručasta. Lovišča hmeljniškega gradu, ribolov v Temenici banovinski.

Biška vas, 173-35-31-3-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 10.4 km, žand žel o pTt š žup Mirna peč 1.4 km. Nm 250 m. Vas stoji nekoliko v bregu ob drž. cesti, ki se tu polagoma dviga. Pod njo na z. teče Temenica, ki žene mlin. Dve tretjini poljskih pridelkov se porabita doma, ostalo prodajo v Novo mesto in Ljubljano. Prodajajo tudi prašiče, jabolka in jajca. Vino se porabi doma. Blizu 50 panjev čebel. Smrekov in kostanjev gozd dá letno okrog 500 m³ lesa na prodaj, hrastov pa do 1000 žel. pragov. Ribolov v Temenici.

Čemše, 54-14-3-9-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 9.9 km, žand o pTt š žup Mirna peč 4 km, žel Mirna peč 2.5 km. Nm ca 350 m. Vas stoji na hribu pod Plešivico (470 m). Više gori zaselka Hribi in Plešivica. Vozne poti je 5 km od drž. ceste. Kmetijstvo. Prodaja pšenice, krompirja, sadja, vina, prašičev, kokoši in jajc. Pri Plešivici so odkopali hallstattsko selišče.

Češenjce, 64-13-4-7-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.5 km, žand žel o pTt š žup Mirna peč 1 km. Nm 254 m. Vas stoji na vrtačastem gričku pod železnico v. od Mirne peči. Dostop z vsemi vozili 0.6 km od drž. ceste. Gospodarstvo kot Čemše. Kapnice.

Dobje, 25-3-3-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand žel o pTt žup Mirna peč 4 km, š Dol. Karteljevo 1.7 km. Nm 339 m. Lega na hribu 3.5 km od drž. ceste. Dohod z vozom. Prodaja poljskih pridelkov in perutnine. Kapnice.

Dolenja vas, 84-16-10-6-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10 km, žand o pTt š žup Mirna peč 3 km, žel Mirna peč 1.5 km. Nm 277 m. Vas stoji na terasah z. nad ponikalnico Igmanco. Dohod z vsemi vozili 3 km od Mirne peči. Kmetijstvo in vinogradništvo (1/3 samorodne in 2/3 žlahtne trte). Prodaja živine, jajc in pšenice. Tu rojen Progar Alojzij (1857—1918), akad. kipar.

Dolenje Kamenje, 92-20-6-14-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 6.5 km, žand o pTt žup Mirna peč 8 km, žel Novo mesto 6 km ali Mirna peč 8 km, š Dol. Karteljevo 2 km. Nm 375 m. Vas stoji na kamenitem, vrtačastem svetu 5 km v. od drž. ceste. Dohod z vozom. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo in živinoreja. Prodaja poljskih pridelkov, bukovih drv, prašičev, jajc in sadja. Češplje pokuhajo v žganje. Vino iz samih žlahtnih trt pridelujejo največ v Št. Petru in ga letno prodajo do 600 hl deloma v Novo mesto, deloma v Ljubljano.

Dolenje Karteljevo, 162-29-14-15-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.2 km, žand žel o pTt žup Mirna peč 6.8 km, š v kraju, ust. 1912, 2 odd. SKJ. Nm ca 292 m. Vas ima bregovito lego. Pod njo zakrene Igmanska dolina proti j., proti Hmeljniku pa se slikovito zaključuje. Skozi vas teče potok, ki kmalu pod vasjo ponicuje v rupo. Po obč. cesti je 5 km do ban. ceste pri Mirni peči (za vsa vozila). Poljedelstvo, vinogradništvo in živinoreja. Prodaja pšenice, ajde in vina.

Dolenje Vrhovo, 63-13-8-5-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 7.6 km, žand o pTt š žup Mirna peč 4.5 km, žel Mirna peč 6 km. Nm 260 m. Gručasta vas na visoki terasi nad običajno suho strugo Temenice, ki ob povodnji preplavi ozemlje med Jablano in Vrhovim ter v zadnjih treh rupastih ponorih (v »Dnu«) izginja pod zemljo, da pride nato dober km odtod v Luknji spet na dan kot Prečna. Dohod z vsemi vozili 2.5 km od drž. ceste. Prodaja pšenice, krompirja, živine in drv.

Dolenji Globodol, 98-18-12-6-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10.5 km, žand o pTt žup Mirna peč 7.2 km, žel Mirna peč 8.7 km, š Gor. Globodol 2 km. Nm 206 m. Vas stoji na ličnem kraškem polju, ki ga povsod obdaja gozdnato hribovje. Od 4 km oddaljene ban. ceste dohod z vsemi vozili. Voda iz kapnic. Kmetijstvo. Prodaja poljskih pridelkov in živine. Vina pridelajo letno ca 270 hl. Podr. cerkev sv. Marije Magd. s pokopališčem je bila zidana v 18. stol. v romanskem slogu.

Dolenji Podboršt, 51-8-4-3-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.8 km, žand o pTt š žup Mirna peč 4.5 km, žel Mirna peč 6 km. Nm 251 m. Stoji na terasi na d. bregu Temenice pod gozdom. Preko Temenice, ki žene tu mlin, drže 3 mostovi. Dohod z vsemi vozili 2 km od drž. ceste. Prodaja poljskih pridelkov, živinorejskih proizvodov in žel. pragov. Podr. cerkev sv. Pavla.

Globočji dol, 45-11-6-5-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.8 km, žand žel o pTt žup Mirna peč 6.2 km, š Dol. Karteljevo 1.5 km. Nm ca 325 m. Vas stoji na terasah v Igmansko dolino padajočega jarka. V strmi rebri nad njo so vinogradi. Dohod z vozom 3.8 km od ban. ceste. Prodaja pšenice, vina (letni pridelek ca 400 hl) in prašičev v Novo mesto.

Golobinjek, 116-32-25-7-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 13.6 km, žand o pTt š žup Mirna peč 4.6 km, žel Mirna peč 6.1 km. Nm 360—458 m. Vas je raztresena v rebreh med vinogradi jz. od Mirne peči. Vodo ima iz kapnic. Dohod z vozom 2.5 km od drž. ceste. Vinogradništvo, poljedelstvo in živinoreja. Listnati gozdovi, zlasti kostanji. Prodaja živine in hlodov. Vino večinoma iz samorodne trte le za dom. Na Golobinjeku imajo mnogo vinogradov tudi sosednje vasi, zlasti Gor., Srednji in Dol. Globodol ter oba Podboršta. Podr. cerkev sv. Uršule je bila nekdaj zelo obiskovana božja pot.

Gorenje Kamenje, 77-12-6-6-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 6.5 km, žand Mirna peč 10.5 km, žel Novo mesto 6.5 km ali Mirna peč 10 km, o pTt žup Mirna peč 10 km, š Dol. Karteljevo 1.5 km. Nm 443 m. Vas stoji na zelo kamenitem svetu. Nad njo je v rebri polno vinogradov, zidanic in hramov. Prodaja poljskih pridelkov, vina, češpelj, prašičev in lesa. Pod to vas spada zaselek Pristava in znameniti grad Hmeljnik (507 m), domnevno zgrajen na mestu nekdanje rimske utrdbe vrh razgledne pečine, ki dominira nad dolino Temenice in Radulje. Grad je verjetno stal v 11. stol. Prvotni njegovi lastniki so bili gospodje Višnjegorski, ki so tu postavljali svoje ministeriale, Hmeljniške gospode. L. 1294. je grad prešel v roke Auerspergov, ki so ga restavrirali in utrdili. Za temi so gospodarili na gradu Črnomeljski gospodje, vneti pristaši Lutrove vere. Njihov grb je še sedaj v grajski dvorani. Poznejši lastniki so se pogosto menjali. L. 1876. je kupil že razpadajoči grad oče sedanjega lastnika Filipa Hugo Wambolta pl. Umstadta, češkega Nemca. Sedanji restavrirani grad ima razkošno opremljene sobane in bogato knjižnico. Utrjeni grad ima dvojno debelo obrambno zidovje s stolpi in starinski vhodni mostič. V reformacijski dobi so se tu shajali luterani iz Mirne peči. Grajska kapela sv. Pankracija hrani mnogo starinskih dragocenosti. Hmeljnik ima lastno elektrarno, vodovod in ekonomijo. Prodaja vino, oglje in drva za izvoz. V bližini gradu je velika jama, ki jo omenja že Valvasor. V Gor. Kamenju je podr. cerkev sv. Duha.

Gorenje Karteljevo, 87-21-7-14-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.5 km, žand o pTt žup Mirna peč 7.1 km, žel Mirna peč 8.6 km, š Dol. Karteljevo 0.5 km. Nm 329 m. Vas stoji na terasi sz. od hmeljniškega gradu. Reber s. nad vasjo je v vinogradih in zidanicah. H kraju spada tudi zaselek Streklje. Od ban. ceste v Mirni peči dohod z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Dol. Karteljevo. Letni pridelek vina okrog 140 hl. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana s pokopališčem.

Gorenje Vrhovo, 18-5-4-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.1 km, žand o pTt š žup Mirna peč 4.3 km, žel Mirna peč 5.5 km. Nm ca 281 m. Naselje na visoki terasi nad ponori Temenice. Od drž. ceste dohod mogoč z avtom. Gospodarstvo kot Dol. Vrhovo.

Gorenji Globodol, 189-42-28-14-4. Sr so du zdr fin Novo mesto 13 km, žand o pTt žup Mirna peč 5.1 km, žel Mirna peč 6.6 km, š v kraju, ust. 1928, 1 odd. Gas. Nm 206 m. Vas stoji v s. delu podolžnega kraškega polja; to se periodično poplavlja iz vod, ki pridrve pod zemljo iz Dobrniškega polja. Od poplave je najbolj prizadet Gor. Globodol, deloma Srednji, Dolenji pa nič. Voda iz kapnic. Pri vasi so podzemske jame in rupe, skozi katere se ob povodnji odteka voda. K vasi spada zaselek Mali vrh. Dohod z vozom 2 km od ban. ceste Mirna peč—Dobrnič. Poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo in vinogradništvo. Mešan gozd. Prodaja živine, jajc in žel. pragov. Ob dobri letini prodajo skoraj polovico poljskih pridelkov. Vina pridelajo na Golobinjeku okrog 200 hl, a le za dom. Sadje radi mraza in megle slabo uspeva.

Gorenji Podboršt, 90-19-6-13-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 9.8 km, žand o pTt š žup Mirna peč 3 km, žel Mirna peč 4.5 km. Nm ca 252 m. Vas stoji na terasi na d. bregu Temenice pod gozdom. Od drž. ceste v Mirni peči dohod z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Dol. Podboršt.

Goriška vas, 111-18-9-9-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.5 km, žand o pTt š žup Mirna peč 4 km, žel Mirna peč 5.5 km. Nm ca 250 m. Vas stoji na terasah j. od Mirne peči. Dohod z avtom 2.3 km od drž. ceste. Malo pod zadnjim kamenitim mostom je prvi veliki ponor Temenice (»V Brodu«), ki v suši požira ves potok. Radi poplav so ob njem le travniki. Gospodarstvo kot Dol. Podboršt.

Grč vrh, 57-23-0-23-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 14.6 km, žand o pTt š žup Mirna peč 5.6 km, žel Mirna peč 7.1 km. Nm ca 300 m. Vas stoji na vrtačastem svetu 4.2 km z. od drž. ceste. Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Manj rodovitna ilovnata in kamenita zemlja. Prebivalstvo se bavi z ogljarstvom, vinogradništvom, poljedelstvom in sadjarstvom. Sadje lepo uspeva. Prodaja češenj; slive pokuhajo v žganje.

Hmeljčič, 117-25-9-16-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10 km, žand o pTt žup Mirna peč 4.8 km, žel Mirna peč 3.3 km, š Dol. Karteljevo 3 km. Vodovod. Nm 320 m. Vas stoji na terasah v jarku pod lepo Hmeljčarsko vinsko gorico, 3.5 km v. od drž. ceste. Gospodarstvo kot Globočji dol. Podr. cerkev Vneb. D. M.

Hrastje, 69-15-7-8-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 11.5 km, žand o pTt š žup Mirna peč 3.5 km, žel Mirna peč 2 km. Nm ca 325 m. Vas stoji na d. bregu Poljanskega potoka, ki žene dva mlina. Dohod z vsemi vozili 2 km od ban. ceste. Prodaja živine in manjših količin vina.

Ivanja vas, 69-14-4-10-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10.6 km, žand o pTt š žup Mirna peč 0.6 km, žel Mirna peč 2.1 km. Nm 234 m. Vas stoji ob ban. cesti na l. bregu Temenice, ki pri kamenitem mostu žene mlin in žago. H kraju spadajo tudi 3 hiše zaselka Vihre. Kmetijstvo v glavnem le za dom. Prodajo le nekaj živine, zlasti prašičev. Vas se prvič omenja že 1145, ko je imel tu stiški samostan 10 kmetij.

Jablan, 218-33-17-16-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand o pTt š žup Mirna peč 3.7 km, žel Mirna peč 5.2 km. Nm 277 m. Vas stoji na terasi na l. bregu Temenice, ki ima tu običajno suho strugo in veliko rupo s tremi požiralniki. Travniki med Jablano in Vrhovim se periodično poplavljajo. Vas ima kapnice. Od 1 km oddaljene drž. ceste dohod mogoč z avtom. Prodaja živine, mleka in jajc v Novo mesto. Ob dobri letini prodajo nekaj pšenice in krompirja. Vinograde imajo na Trški gori in v Šentjurskih gorah. K vasi spada zaselek Pri Štuletu (gostilna) ob drž. cesti.

Jelše, 22-4-3-1-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 13.5 km, žand o pTt š žup Mirna peč 4.5 km, žel Mirna peč 6 km. Nm ca 285 m. Naselje na visoki terasi na l. bregu Temenice, pod drž. cesto, od katere je mogoč dohod z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Ob dobri letini prodajo ca 4000 kg jabolk in hrušk v Ljubljano. Gozd dá letno do 100 m^3 lesa na prodaj v Novo mesto.

Jordankal, 53-7-6-1-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 13.5 km, žand o pTt š žup Mirna peč 4.5 km, žel Mirna peč 6 km. Nm ca 295 m. Stoji na vrtačastem svetu ob ban. cesti Mirna peč—Dobrnič. Kmetovalci. Prodaja živine, žel. pragov in drv v Novo mesto. V dobri letini prodajo tudi nekaj pšenice v Novo mesto in krompirja v Ljubljano. Vina (izabela) pridelajo nekaj v Šmaverski gori, a le za dom. Prodajajo živino, prašiče, žel. prage in drva (v Novo mesto).

Malenska vas, 95-20-8-9-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 10 km, žand o pTt š žup Mirna peč 1.6 km, žel Mirna peč 3.1 km. Nm 233 m. Vas je naslonjena v breg j. od Mirne peči. Travnike pod vasjo preplavlja Temenica. Dostop z vsemi vozili 0.5 km od drž. ceste. Kmetijstvo daje za prodaj nekaj pšenice, svinj, kokoši in jajc.

Mali kal, 33-6-5-1-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 9 km, žand o pTt š žup Mirna peč 3.2 km, žel Mirna peč 4.7 km. Nm 282 m. Stoji na vrtačastem svetu j. od Hmeljčiča, odkoder ima vodovod. Po obč. cesti dohod z avtom. Kmetijstvo nudi za prodaj nekaj pšenice in živino.

Mali vrh, 71-15-8-5-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 9 km, žand o pTt š žup Mirna peč 2.6 km, žel Mirna peč 4.1 km. Nm 274 m. Vas stoji na visoki ravni terasi, 0.8 km od drž. ceste jv. od Mirne peči. Voda iz kapnic. Zaselek Cesta. Gospodarstvo kot Jablan. Mešan gozd; letno prodajo ca 100 m^3 drv v Novo mesto. Podr. cerkev sv. Matevža se prvič omenja 1585; lep baročni oltar.

Mirna peč, 246-44-17-22-5. Sr so du zdr fin Novo mesto 9 km, žand o pTt š žup v kraju, žel v kraju 1.5 km. Šola ust. 1857, 8 odd. Javna knjiž., SKJ, Gas., Prosv. d., Strel. druž. Nm 232 m. Prikupna vas v ravnini ob drž. cesti. Tu jo križa ban. cesta iz Dobrniča, nadaljujoč se proti žel. postaji, ki se nahaja visoko na terasi (300 m), 1.5 km v. od vasi. J. od vasi teče Temenica, ki prihaja na dan v »Zijalu«. Okoli se širi lepo polje, le ob Temenici so travniki. Kmetijstvo in obrt. Prodaja goveje živine na sejmih (5 na leto), nadalje prašičev, kokoši in jajc. Gostilne s prenočišči, trgovine. Prikladno za letovišče, kopelj v Temenici; markacije na Vrhovo in v Luknjo, iz Malenske vasi v Jablano; izleti k »Zijalu«, na razgledni Hmeljnik ((507 m), na Trško goro (429 m), na vinorodni Šmaver (392 m), Golobinjek (458 m) itd. L. 1500. so vas utrdili, da bi bili trgovci in vozniki varni pred napadi roparjev. V novomeškem kapiteljskem arhivu je seznam orožja iz orožarnice v Mirni peči. Zidovja danes ni več. L. 1788. je vas pogorela; na požar še spominja spom. plošča pri g. Novljanu in starinska slika v cerkvi nad stranskim oltarjem. Župnija Mirna peč (dek. Novo mesto škof. ljublj.) ima 3242 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Kancijana. Prvotna cerkev se prvič omenja že okoli 1161; od nje je ohranjen samo gotski presbiterij. Cerkev je obdana s taborskim obzidjem. Sedanjo stavbo so zgradili 1914—1918 po načrtih arh. Vancaša iz Sarajeva. Zvonik je ostal stari. Župnija je bila ustanovljena pred 1135, ko jo je oglejski patriarh podaril benediktinskemu samostanu v Rožacu na Furlanskem. Patronatske pravice nad njo so izvrševali Celjski grofje in po 1456 Habsburžani. Cesar Friderik III. je prafaro 1493 inkorporiral stolnemu kapitlju v Novem mestu, ki je še danes njen patron. Prafara je mati župnije Soteske in Novega mesta. Do 1490 je mirnopeški kaplan oskrboval tudi službo božjo v Novem mestu. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom. V Mirni peči doma Bartel Anton (r. 1853), leksikograf.

Orkljevec, 22-6-4-2-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.5 km, žand o pTt š žup Mirna peč 3.7 km, žel Mirna peč 4.2 km. Nm 323 m. Stoji na vrtačastem gričku j. od Hmeljčiča (od tam vodovod). Kmetijstvo s prodajo pšenice in živine.

Poljane, 73-17-5-12-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 12 km, žand o pTt š žup Mirna peč 5.1 km, žel Mirna peč 3.6 km. Nm 325 m. Vas stoji na terasah ob Poljanskem potočku in po rebri. Dostop z vsemi vozili 4 km od ban. ceste. Prebivalstvo se preživlja kot v Dolenji vasi. Vino pridelujejo na Kavcah. Mešan gozd; prodaja drv v Novo mesto in Trebnje. V potočku Igmanci so raki.

Sela (pri Zagorici), 33-6-5-1-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand o pTt žup Mirna peč 4.6 km, žel Mirna peč 6.1 km, š Dol. Karteljevo 1 km. Nm ca 260 m. Stoje na terasi Igmanske doline. Pod naseljem več rup. Voda iz kapnic. Prodaja poljskih pridelkov, živine in jajc.

Srednji Globodol, 95-16-13-3-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 15 km, žand o pTt žup Mirna peč 6.7 km, žel Mirna peč 8.3 km, š Gor. Globodol 1 km. Nm 204 m. Vas stoji sredi Globodolskega kraškega polja med gozdnatim hribovjem. Od periodičnih poplav je Sr. Globodol manj prizadet od Gornjega. Od 3.5 km oddaljene ban. ceste v Jordankalu je dohod mogoč z vsemi vozili. Voda iz kapnic. Peščena zemlja rodi dobro. V dobri letini prodajo pšenico in krompir, v ostalem produkte živinoreje. Rimski grobovi v bližini.

Št. Jurij, 131-27-14-13-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 10 km, žand o pTt š žup Mirna peč 3.4 km, žel Mirna peč 1.9 km. Nm 290 m. Gručasta vas ob podr. cerkvi sv. Jurija na l. bregu Igmance (Poljanskega potoka), ki tu ponicuje. Proti Karteljevem se vleče ozka Igmanska dolina, ki jo ob jesenskem in spomladanskem deževju poplavlja voda. Pod vas spadajo Šentjurske gore (3 hiše). Od 2 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Tod mimo je vodila rimska cesta Emona—Siscia (Sisak).

Veliki kal, 104-18-14-4-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 7 km, žand o pTt š žup Mirna peč 2.7 km, žel Mirna peč 2 km. Vodovod iz Hmeljčiča. Nm 307 m. Vas stoji na vrtačastem svetu 2 km od drž. ceste. Dohod po obč. cesti tudi z avtom. Kmetijstvo daje na prodaj pšenico, živino.

Vrhpeč, 110-25-12-9-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 13 km, žand žel o pTt š žup Mirna peč 4.4 km. Nm ca 292 m. Vas stoji na bregovitem svetu. Tik nje, globoko pod drž. cesto na Gradišču, prihaja pod visoko steno v izdolbenem »Zijalu« drugič na dan Temenica, ki žene takoj tri mline in žago. Od mlina so k »Zijalu« markacije. V steni je na skritem mestu »Fantovska jama«, v kateri so se svoj čas skrivali vojni obvezniki. Temenica, ki teče sprva globoko v ozki dolini, vstopa kmalu med Biško in Ivanjo vasjo v precej široko Mirnopeško dolino. Kmetovalci. V bližini zaselka Gradišča so odkrili prazgodovinsko gradišče in gomile.

Zagorica, 9-2-1-1-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.1 km, žand o pTt žup Mirna peč 5.3 km, žel Mirna peč 3.3 km, š Dol. Karteljevo 0.5 km. Nm 324 m. Stoji z. od Gor. Karteljevega. Dohod z vozom. Kmetijstvo kot Dol. Karteljevo.

Občina Novo mesto

Prebivalcev 4045, hiš 455, posest. 455, najem. 375. Površina 501.80 ha.

Novo mesto, mesto, 4045-455-455-0-375. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Novo mesto ali Kandija 1 km. Sedež sreskega načelstva z razdelki: obči, tehnični, šumarski, sanitetni, veterinarski, prosvetni in vojni. Drž. tožilstvo. Okrožno in trgovsko sodišče. Sresko sodišče. Sreski cestni odbor. Pošta, telegraf in telefon. Davčna in katastrska uprava. Gl. oddelek fin. kontrole. Žand. četa, vod in postaja. Komanda mesta. Mestni župni urad (proštija). Frančiškanski samostan. Banovinska ženska bolnica. Bolnica Usmiljenih bratov (Kandija). Meroizkusni urad. Šole: Drž. realna gimnazija, ust. 1746, 12 odd. Drž. mešana mešč. šola, ust. 1919, 5 odd. Zas. dekl. mešč. šola v Šmihelu pri Novem mestu, ust. 1907, 4 odd. (s pravico javnosti od 1924). Deška in dekl. nar. šola, ust. 1816, 12 odd. Banovinska kmetijska šola na Grmu pri Novem mestu, 2 odd. Obrt. in trg. nadalj. šola. Priv. trg. šola V. Dularja. Društva in Združenja: SKJ (župa in društvo), RK,

PRK, PJS, PCMD, JUU. Gas. (župa in društvo), Strelska družina, PČD, PSPD, PSVD, Kat. družba rokodel. pomočnikov, Tuj. prom. in olepš. d., Mestni obč. ubožni zaklad, Vinc. konf., Kolo j. s., Protitub. dispanzer, Podr. Glasb. matice, Pev. d. Gorjanci, Godb. d., Klub dol. visokošolcev, Podp. d. za dijake, Prosv. d., SK Elan, SK Kandija, Jugoslov. Matica, Franc. krožek, Žel. jubil. knjižnica, Šah. klub, Koles. klub, Vinar. podr., Soča (podr.), Slov. lov. d. (podr.), Šola in dom, Špl. del. strok. zveza Jugoslavije (podr.), Strok. skupina del. in namešč., Združeni zas. in trg. namešč., Dij. kuhinja, Okrajna kmečka zveza, D. hiš. pos., Konjerej. d. za drav. ban. (podr.), Okrajna obrt. zveza, Udruž. jugosl. žel. in brod. (podr.), Udruž. voj. inval. (kraj. odbor), Udruž. borcev Jugosl. Boj (kraj. organ.), Obrtno d. za Novo mesto in okolico; Združenje: trgovcev, krojačev mizarjev, čevljarjev, žagarjev in mlinarjev, kovinarjev, mesarjev in klobasičarjev, gostilničarjev, tesarjev. Skupno združenje obrtnikov. Notar, 9 odvetnikov, 7 zdravnikov, 1 zobozdravnik. Vodovod, elektrika.

Nm 202 m. Mesto ima lepo lego na visokem polotoku temnozelene Krke. Hiše se vrste po položnem griču, na katerem kraljuje kapiteljska cerkev. Grič obdaja na treh straneh strm, do 15 m visok breg. Jedro mesta tvori široki pravokotni Glavni trg (Trg kraljeviča Petra). Glavni razvoj mesta gre zdaj od realne gimnazije v smeri proti Trški gori. Tu se je v kratkem povojnem času razvila obširna kolonija ličnih hiš in vil. Na Glavnem trgu sta znamenita rotovž (zgrajen na mestu prejšnjega 1720, predelan 1905, pred njim je stal svoj čas sramotilni kamen) in dvonadstropna Bergmannova hiša z arkadami. Od stavb je omeniti na l. bregu Krke še staro frančiškansko cerkev (gl. niže), realno gimnazijo, meščansko in ljudsko šolo, okrožno sodišče, sresko poglavarstvo, žensko bolnico, poslopje stare gimnazije in nekdanji kapucinski samostan. V njem so poleg več stanovanj sedaj nastanjeni uradi: pošta, sreska fin. kontrola in davčna uprava. (Zgradba je služila samostanu od ust. 1658 do razpusta 1786, nato nekaj časa kot vojno skladišče, samostanski vrt pa od 1810—1925 za pokopališče.) Mesto ima električno razsvetljavo iz elektrarne na izvoru Prečne v Luknji ter vodovod z izvrstno vodo, ki jo dobiva iz izvora Težke vode pri Stopičah. Prebivalstvo se živi od intel. poklicev (uradniki), trgovine, obrti in rokodelstva. Industrija nima velikega razmaha. Omeniti je dve veliki tovarni perila, tovarno peči in šamotnih izdelkov, tovarno čevljev, mline in žage. Nekaj meščanov ima vinograde na Trški gori. Promet in trgovina je v mestu zelo živahna. Tu se vrši 5 velikih letnih in 12 mesečnih sejmov; vsak ponedeljek je tržni dan. Novo mesto je tržišče kmetijskih pridelkov za ves srez, poleg tega pa upravno, kulturno, gospodarsko in prometno središče za ves obširni južnodolenjski kot. Tu imamo križišče drž. cest na Ljubljano, Karlovec, Brežice—Zagreb ter ban. cest na Krško, Stražo—Žužemberk in Toplice ter na Črnomelj. Od žel. proge Ljubljana—Karlovec se odcepi tu lokalna proga na Stražo-Toplice. Avtobusi vozijo redno na Krško, Brežice in Stražo-Toplice. Ribolov v Krki in Težki vodi nudi ščuke, sulce, some itd.

Tovorni del Novega mesta je tudi na d. bregu Krke ležeča Kandija, ki jo veže s starim mestom širok železni most. Zveza tu preko ni bila tako živahna, dokler je stal most niže, bliže Težki vodi, ki priteka tod v Krko. Ta del mesta ima bregovito lego in se širi v obliki pahljače ob cestah. Na z. strani prehaja v Drsko, na v. pa v Žabjo vas. Kandija ima žel. postajo, moško bolnico usmiljenih bratov, grad Kamen in grad Grm (214 m) z ban. kmetijsko šolo. Grad, ki ga je 1646 sezidal baron Mordaks, je 1886 od Antona Smoleta kupil s posestvom vred kranjski deželni odbor, ki je tu ustanovil sadjarsko in vinarsko šolo, ko se je istega leta ukinila enaka šola na Slapu pri Vipavi. Kot dvoletna šola (do 1910) je imela vinarsko-sadjarski značaj, od tedaj pa je kot enoletna, ozir. zimska šola živinorejsko-poljedelskega tipa. Na šoli so vsako leto razni kmetijski tečaji, ki so vedno dobro obiskani. Šoli pripada 67 ha zemlje, od katere je tretjina gozda, četrtina travnikov in pašnikov. Zemlja je srednje rodovitnosti. Pšenice se pridela 2300 kg, koruze 3000 kg, ovsa 2200 kg, ječmena 2100 kg, ajde 500 kg, pese 45.000 kg, krompirja 22.000 kg, repe 1500 kg, zelja 800 kg, fižola 600 kg. Vse porabijo za šolo. Goje 27 glav goveje živine montafonske pasme, 70 glav svinj nemške žlahtne in angleške pasme in štajerske kokoši. Mlad živalski naraščaj prodajajo kot plemensko blago okolici. Krave dado letno ca 30.000 l mleka; deloma ga porabijo tudi za izdelovanje sira in masla. Šola ima 23 vrst jabolk in 790 dreves, hrušk 15 vrst (370 dreves), sliv 17 vrst (200 dreves), češenj 13 vrst (86 dreves). 800 kg sadja se proda strankam in sadnim trgovcem, 16.000 kg se porabi za sadjevec, za šolo pa se nasuši 2000 kg sadja. V svrho pouka se na šoli vzdržuje čebelnjak s 30 žnidaršiči. Cvička se pridela 120 hl. V bližini Grma je kapelica Božjega groba iz 1675, nekdaj rodbinska grobnica Mordaksov.

V Kandiji sta še Samostan usmiljenih bratov (nekdanji grad Neuhof), bivša graščina, ki je bila zgrajena konec 16. stol. V zač. 17. stol. so grad renovirali (napis z letnico 1629 nad grajskimi vrati). Prvotni njegov lastnik je bil Wolf Adam pl. Mordaks. Pozneje je grad pogosto menjal lastnike. Od 1892 služi za samostanske prostore. Usmiljeni bratje so si na grajskem posestvu zgradili bolnico. Na desni strani ceste stoji grad Kamen. Po Valvasorjevem poročilu je bil grad prvotno last Gallov. Danes je last rodbine g. Fr. Šukljeta, dvornega svetnika v p. (umrl 1935).

Novo mesto z okolico je jako privlačna letoviška in tujsko-prometna postojanka. Za tujce je preskrbljeno s 3 hoteli, več restavracijami in gostilnami. Ugodno je podnebje, ki se odlikuje po svoji zmernosti; čisti zrak (brez industrije); za vse vodne športe izredno prikladna Krka z modernim kopališčem na Loki zraven železniškega mostu. Značilni so za mesto številni drevoredi in sprehajališča (Kapiteljski marof, Grm, Ljubljanska cesta). Vsa širša novomeška okolica je znana kot »dolina gradov«: razen Kamna in Grma na mestnem področju so v bližini še gradovi Poganci, Ruperč vrh, razvaljena mehovski in lukenjski grad, Zalog, Graben, Bajnof, Stari grad, Otočec, Struga, Volavče, Gracarjev turn, Hmeljnik itd. Markirane poti, zlasti na Gorjance; skozi Pangrčgrm, Gabrje ali mimo »Tovarne« k studencu »Gospodični« ter odtod na Krvavi kamen, k Sv. Miklavžu (969 m, plan. zavetišče) in na Trdinov vrh ali Sv. Gero (1181 m, razgledni stolp, dve razvaljeni cerkvici). Markacije vodijo nadalje k mehovskemu gradu, skozi Dol. Toplice in mimo Podturna na Kočevski Rog (1100 m), na goro Sv. Petra (889 m), na Mirno goro (1048 m, plan. koča), na Trško goro (429 m), Hmeljnik (507 m), na Prečno-Luknjo, na Brezovo reber-Ajdovec, k Sv. Ani (408 m) nad Mirno pečjo itd.

Novomeška tla so bila obljudena že v predzgodovinski in rimski dobi (bronasta najdišča, grobovi iz hallstattske in latenske dobe ter številni rimski predmeti). V srednjem veku zasledimo N. m. že v listinah iz 11. stol. Gradec, to je današnji kapitelj, se omenja že 1081, sigurno pa 1237 kot središče pristav stiškega samostana, ki so se razprostirale po njegovi okolici, zlasti na Trški gori. Okoli tega Gradca se je razvila naselbina. Vas je že zgodaj dobila trške pravice. Kot trg se prvič omenja 1331. Bil je obzidan in utrjen. L. 1365. je avstrijski vojvoda Rudolf IV. povzdignil trg v mesto. Po ustanovitelju se je od sedaj imenovalo Rudolfovo, prebivalstvo pa mu je dalo ime Novo mesto. Mesto je imelo isto mestno pravo kot Kostanjevica. Rudolf IV. je mestu podelil lasten mestni grb in magistrat z mestnim sodnikom na čelu. Sodnik je imel celo pravico do krvnega sodstva v okvirju mestnega pomerija. Kot znak mestnih pravic in nekdanjega lastnega sodstva izobešajo še danes ob vsakokratnih mesečnih sejmih na rotovžu roko, ki drži meč in mestni grb. Mesto je imelo pravico voliti si mestnega načelnika, dalje pravo glasovanja pri stanovskih zborih; meščani so smeli sekati les v mehovskih gozdovih. Novodoseljeni so bili v mestu sedem let davka prosti (ta privilegij je trajal do 1787). Trgovci so bili oproščeni vseh carin, cestnin in drugih dajatev. Skozi obzidje so vodila v mesto Ljubljanska ali Gornja vrata in Karlovška ali Dolnja vrata. Kljub večkratnim napadom (1469, 1471, 1476, 1491, 1528, 1547, 1563) Turki mesta radi silnih utrdb niso mogli nikdar zavzeti. Doba turških napadov pomeni obenem tudi zlato dobo Novega mesta. Kot večji kraj na turški meji je bilo tu zbirališče obmejnega vojaštva in skladišče orožja ter drugih vojnih priprav. Z vojaštvom so se naselili v mestu tudi trgovci. Rokodelci so bili organizirani v cehe. Mesto je imelo pravico do 5 letnih sejmov. Imelo je pravico pobirati mitnino, stojnino in merico na sejmih. Ko so 1588 uvedli redno poštno zvezo Ljubljana—Novo mesto—Hrvatska, je postal kraj zelo važna poštna postaja na tej progi. Protestantizem se je širil v mestu predvsem iz Metlike. Poleg Weixlerja, bivšega kostelskega župnika, je bil glavni novomeški predikant iz Krškega pregnani Vlahović, ki je bival v mestu od 1560—1567. Kljub energičnemu odporu kapitlja je večji del meščanov sprejel novo vero. Tudi po obisku protireformacijske komisije, ki se je 1600 s škofom Hrenom mudila v N. m., je ostalo še do 1617 nekaj meščanov protestantov.

Po zgraditvi Karlovca 1579 je prenehal razvoj N. m., kajti vojaštvo in uradi so se preselili tja. Tudi trgovina s Hrvatsko je prenehala. Propadanje mesta so še pospešili požari 1540 in 1576 (vse mesto), 1584, 1605, 1664 (vse mesto), 1736 in 1795 ter kuga, ki je tu divjala 1578, 1599 in 1625. Obenem so mestu začeli odtegovati privilegije. L. 1733. je izgubilo prostost mit-

nine in carine na cesti proti Ljubljani, na Zagrebški cesti do Kostanjevice, na ogrski cesti do Ribnice. Ko so v 2. pol. 18. stol. proglasili svobodo trgovine in obrti na kmetih, je mestna trgovina in obrt doživela končni udarec. L. 1786. so na javni dražbi prodali celo stolpe mestnega obzidja, ki je začelo po odstranitvi turške nevarnosti razpadati. L. 1747. je mesto postalo sedež novoustanovljenega okrožnega glavarstva (kresije) za celo Dolenjsko. V dobi francoske okupacije je bilo mesto polno vojaštva. L. 1809. so ga kmetje iz Žužemberka, Soteske in Trebnjega z uspehom napadli. L. 1894. je stekla železnica Ljubljana—Novo mesto. Kapiteljska šola se izrecno omenja že 1509; obstajala je do 1786, ko so tu ustanovili deško ljudsko šolo. L. 1816. se je otvorila dekliška šola in 1746 gimnazija. V slednji so poučevali oo. frančiškani do 1870, ko je postala državna. Novo šolsko poslopje je dobila 1912. L. 1929. je bila ustanovljena še meščanska šola. Mestni špital za onemogle in uboge se omenja že 1428.

Župnija Novo mesto (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 2582 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža. Prvotna majhna gotska cerkev, ki je stala na mestu sedanje kapiteljske, je bila zelo stara. Bila je podr. prafare Mirne peči. Iz nje se je izločila kot vikariat pred 1438. Vendar je mirnopeški kaplan tu oskrboval službo božjo do 1490. L. 1493. je cesar Friderik III. ustanovil pri cerkvi kolegiatni kuratni kapitelj in ga obdaroval z zemljišči. Tedaj so zgradili tudi večjo kapiteljsko cerkev. L. 1497. so začeli zidati tudi kapiteljsko poslopje, proštijo. Današnja stavba je deloma iz 16. stoletja (starejši gotski presbiterij), drugi del, to je ladja do stolpa, je bil prizidan pozneje. Znamenita je Tintorettijeva slika sv. Miklavža; v stranskih oltarjih je več Metzingerjevih slik. L. 1494. so bile kapitlju že inkorporirane sledeče prafare: Št. Rupert, Mirna peč, Ponikve na Štajerskem in Šmihel. Nad temi prafarami in nad vsemi župnijami, ki so se pozneje izločile iz njih, izvršuje kapitelj še danes patronatske pravice. Kapitelj je prvotno štel s proštom vred 13 kanonikov, od 1774 pa samo šest. V dobi francoske okupacije je bil 1810 razpuščen. Zopet so ga obnovili 1818 oz. 1831. Prafara je mati župnije Prečne oz. Straže. Pripadala je do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanski.

Frančiškanski samostan je ustanovila 1470 Elizabeta Črnomeljska. Zgradili so ga 1472. V njem so se nanastanili redovniki, ki so 1469 pribežali pred Turki iz Bosne, odnosno iz Metlike, ki so jo takrat Turki razrušili. L. 1723. so samostansko poslopje povečali in v njem 1746 otvorili gimnazijo. L. 1778. so prevzeli frančiškani tudi pouk v normalki. V samostanu je danes naseljen tudi serafinski kolegij. Samostanska cerkev sv. Lenarta. Prvotna cerkev je stala pred 1470. Tedaj jo je kostanjeviški opat izročil oo. frančiškanom, ki so jo 1472 razširili. L. 1664. je cerkev s samostanom vred pogorela, nakar so jo restavrirali. Znameniti so v cerkvi nagrobni spomeniki Jvana in Krištofa pl. Lenkovič, Matije Kastelica, Žige in Viljema Villandra.

Znameniti Novomeščani: Bučar Julij (1857—1919), pisatelj, entomolog; dr. Costa Etbin Henrik (1832—1875), pisatelj in politik; Jakac Božidar (r. 1899), ak. slikar; Jarc Evgen (1878 do 1936), politik, bivši podžupan ljubljanski; Koch Ivan (1650—1715), risar in slikar (za Valvasorja); p. Krammer Peter (1725—1781), frančiškan, misijonar v Egiptu; dr. Lehman Ernest (1816—1888), pravnik; p. Lužar Konstantin (1849 do 1919), frančiškan, nabožni pisatelj; p. Mlejnik Angelik (r. 1865), dogm. in nabožni pisatelj; dr. Nachtigal Rajko (r. 1877), slavist, univ. prof. v Ljubljani; Podbevšek Anton (r. 1898 na Grmu), novinar in književnik; Pugelj Milan (1883—1929), pisatelj; Rohrman Viljem (r. 1862), kmetijski svetnik in pisatelj v Lj.; p. Hugolin Sattner (1851—1934), skladatelj; prof. Seidl Ferdo (r. 1856), vladni svetnik, prirodoslovec, geolog in nar. delavec; Šega Franč. Andrej (1811—1887), sloviti rezbar pečatov; p. Weibl Kastul (1741—1805), frančiškan, nabožni pisatelj; Zega Franc (1867—1933), glasbenik in astronom.

Občina Orehovica

Preb. 1338, hiš 277, posest. 183, koč. 70, najem. 24. Površina 2062 ha: njiv in vrtov ca 661, trav. in paš. 312, vinogradov 117, gozdov 902, ostalo 170. Občina obsega ozemlje ob potoku Pendirjevki, ki izvira visoko v Gorjancih pod Sv. Miklavžem (969 m), pa skoro do Krke nasproti Beli cerkvi. J. hriboviti del občine z globoko grapo Pendirjevke je gozdnat in nenaseljen; od vznožja Gorjancev pa sega do Krke gričevje, razčlenjeno po širokih dolinah Pendirjevke in Hrastovskega potoka, ki prehaja polagoma v Krško polje. Tu je na razpolago dovolj plodne zemlje, ki dovoljuje celo prodajo poljskih pridelkov. Nadaljnja gospodarska opora prebivalstva je prodaja živine, sadja in lesa. Vinogradništvo je pomembno le na Tolstem vrhu, kjer so razložena naselja (zidanice), dočim drugod prevladujejo male gručaste vasi. Skozi obč. vodi drž. cesta Ljubljana—Zagreb. Od nje držita na j. dve ban. cesti; vasi s. odtod so zvezane z njo po dobrih obč. cestah.

Cerovi log, 218-45-20-20-5. Sr so du zdr fin Novo mesto 16 km, žand Brusnice 7 km, pT žup Št. Jernej 7 km, žel Novo mesto 17 km, o š Orehovica 1.5 km. Nm 261 m. Vas stoji na vznožju Gorjancev na terasah ob potoku Pendirjevki, kraj obč. ceste (dostop z avtom). K njej spada tudi zaselek Kira. Iz vasi vodi pot k Sv. Miklavžu (969 m) in na Trdinov vrh (1181 m). Kmetijstvo. Prodaja sadja (70%) in gozdnih sadežev. Cviček le za dom. Nad vasjo so v gozdu »Gomili« odkopali mnogo prazgodovinskih grobov. Nad vasjo stoji grad Prežek, ki je veljal za obrambno trdnjavo proti vpadom Uskokov. Prvič se omenja že 1251. Njegovi prvotni posestniki so bili gospodje Prežeški, ki so bili ministeriali brižinskih škofov in Višnjegorskih gospodov. Pozneje je grad prešel v last grofov Auerspergov, ki so si sezidali nov grad. L. 1805. je kupil vsa grajska posestva Franc pl. Klem in pozneje Andrej Smole, pri katerem sta se tu pogosto mudila Prešern in Anastazij Grün. Na steni je še sedaj videti Prešernov podpis. Od 1878 je grad v lasti rodbine pl. Langer. Med Prežekom in Vrhovom stoji pod Gorjanci grad Ošterc, ki je bil tudi straža proti vpadom Uskokov. V zač. 17. stol. je bil last rodbine Schweitzer. L. 1686. je pogorel, nakar so ga restavrirali. Zdaj je last rodbine pl. Fichtenau; je popolnoma propadel, obstaja samo še neznatna hiša.

Dolenje Mokro polje, 105-17-14-2-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 11 km, žand Brusnice 6 km, žel Novo mesto 12 km, o š Orehovica 4 km, pT žup Št. Jernej 6 km. Nm 198 m. Gručasta vas ob križišču drž. ceste Novo mesto—Brežice, ban. ceste v Orehovico in obč. ceste I. reda v Polhovico. Avtobusna zveza z Novim mestom in Brežicami. Gostilna s prenočiščem. Kmetijstvo, prodaja živinorejskih proizvodov in lesa. Smrekov in hrastov gozd.

Gmajnica, 27-4-4-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 16 km, žand Brusnice 8 km, žel Novo mesto 17 km, o 6 km, pT žup Št. Jernej 6 km, š Bela cerkev 3 km. Nm ca 182 m. Leži v gozdu že blizu Krke, 2 km od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Kmetijstvo, dohodki iz smrekovega gozda.

Gorenje Mokro polje, 48-8-7-1-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 14 km, žand Brusnice 5 km, žel Novo mesto 15 km, o š Orehovica 3 km, pT žup Št. Jernej 5 km. Nm 194 m. Vas stoji ob obeh straneh Hrastovskega potoka, ki teče v Pendirjevko. Dostop z vsemi vozili, 0.8 km od ban. ceste v Orehovico. Prodaja poljskih pridelkov; sadje, vino in gozd le za dom. Kraj se prvič omenja že 1227. Bližnji grad na Volavčeh je sezidal sredi 17. stol. na hribu Jurij Sigismund Verneški. V 19. stol. ga je posedovala rodbina pl. Fichtenau iz Novega mesta, od 1914 pa g. I. Kuralt. Grad je v razpadanju. Podr. cerkev sv. Vida se prvič omenja 1609.

Hrastje, 51-15-9-5-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 13 km, žand Brusnice 4.5 km, žel Novo mesto 14 km, o š Orehovica 0.5 km, pT žup Št. Jernej 6 km. Nm ca 240 m. Vas stoji na vznožju vinorodnega Tolstega vrha ob ban. cesti. Mimo teče Hrastovski potok. Kmetijstvo. Prodaja sadja, čebelarstvo. Vino in les le za dom. Grad Gracarjev turn je stal že 1328 in bil last gospodov Gracarjev. Ko so ti izumrli, se je grad začel imenovati Tolsti vrh, vendar se je staro ime še ohranilo. Konec 19. stol. je prešel v roke sedanjih lastnikov Rudežev in se začel imenovati Rudežev grad. Znamenita so stara težka, masivna vrata na s. strani. Grad je bil nekdaj utrjen; bil je glavna trdnjava v ozkem predgorskem pasu, ki zapira prehod do Novega mesta. Tudi Uskoki so ga večkrat napadali, n. pr. v 2. pol. 17. stol. Podr. cerkev sv. Roka je bila zgrajena 1680 v spomin na kugo iz 1679—1682. Cerkev je priljubljena božja pot in lepa izletna točka.

Loka, 144-27-21-3-3. Sr so du zdr fin Novo mesto 15 km, žand Brusnice 5.5 km, žel Novo mesto 16 km, o š Orehovica 2.5 km, pT žup Št. Jernej 4 km. Nm 200 m. Gručasta vas sredi zelo rodovitnega polja, na desnem bregu Pendirjevke, ki žene mlin. Dohod z vsemi vozili 1 km od ban. ceste v Orehovico, 2 km od drž. ceste. Prodaja poljskih pridelkov (posebno krompir, pšenica) v Novo mesto in Brežice; trgovanje z živino. Prazgodovinske gomile.

Orehovica, 204-43-31-9-3. Sr so du zdr fin Novo mesto 14 km, žand Brusnice 5 km, žel Novo mesto 15 km, o š v kraju, pT žup Št. Jernej 5.5 km. Šola ust. 1901, 2 odd. Prosv. d., Gas. Nm 218—233 m. Vas stoji ob ban. cesti na obeh straneh Pendirjevke (Orehovskega potoka), ki tu vstopa iz Gorjancev v širšo dolino ter žene mline in žago. Zemlja zelo dobro rodi.

Tudi jablane, hruške in orehi (ime!) dobro uspevajo. Prodaja poljskih pridelkov, sadja, živine, jajc in masla. Vino in les le za dom. Obsežna lovišča; v Orehovskem potoku postrvi. Lepi sprehodi h gradu Prežeku, h Gracarjevemu turnu in po markirani poti na Trdinov vrh (1181 m). Gostilna s tujsko sobo. V bližini gradu Vrhovo je stalo predzgodovinsko gradišče, imenovano »Ajdovska gomila«; tu so izkopali več predmetov iz hallstattske in rimske dobe. Prvotni grad Vrhovo je bil že v Valvasorjevi dobi popolna razvalina. Stal je v bližini sedanjega gradu, na mestu, ki se imenuje »Na starem gradu«. Sedanji grad je sezidal okoli 1533 Ivan pl. Verneški. L. 1871. ga je kupil na dražbi Ivan Kosler, ki ga je podaril hčeri, por. z dr. A. vitezom Schöppl-Sonnwalden; slednji je grad restavriral, olepšal in uredil park. Z veliko vnemo je zbiral gradivo o preteklosti dolenj. gradov (hranijo ga v gradu). V grajski kapeli sv. Antona Pad. v pritličju se je 1687 poročil Ivan Vajkart Valvasor. Podr. cerkev sv. Jurija se prvič omenja 1609. Konec 18. stol. so jo podrli in zgradili sedanjo. Pokopališče.

Polhovica, 73-13-10-2-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 13 km, žand Brusnice 7 km, žel Novo mesto 14 km, o š Orehovica 5 km, pT žup Št. Jernej 6 km. Nm 194 m. Vas stoji na hribčku ob obč. cesti, nedaleč od drž. ceste. Poljskih pridelkov in sadja je le malo za prodaj. Smrekov gozd da letno 200 m³ stavbnega lesa za izvoz. Dohodki od gozdnih sadežev in polhov (ime!). Podr. cerkev sv. Sigismunda je edina s tem patronom — burgundskim kraljem — v ljubljanski škofiji. Prvič se omenja leta 1609.

Praprče, 74-13-8-4-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 15 km, žand Brusnice 8 km, žel Novo mesto 16 km, o 6 km, pT žup Št. Jernej 5 km, š Bela cerkev 3 km. Nm 187 m. Vasica stoji na hribčku v. od spodnje Pendirjevke, ki žene mlin in žago. Dohod z vsemi vozili, 2 km od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Pridela se nekaj vina za dom. V novo mesto prodajajo perutnino in jajca. Smrekov gozd da letno 120 m³ stavbnega lesa na prodaj.

Pristava, 63-13-8-3-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 13 km, žand Brusnice 4 km, žel Novo mesto 14 km, o š Orehovica 3 km, pT žup Št. Jernej 6 km. Nm ca 205 m. Stoji na mali vzpetini tik gozda, 0.3 km od ban. ceste v Orehovico. Poljedelstvo v glavnem le za dom. Nekaj čebelarstva.

Stara vas, 137-30-24-5-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 15 km, žand Brusnice 6 km, žel Novo mesto 16 km, o š Orehovica 1 km, pT žup Št. Jernej 4 km. Nm 222 m. Gručasta vas na zelo rodovitnem, nekoliko razgibanem polju ob ban. cesti iz Orehovice proti Št. Jerneju. Z. tik vasi teče Pendirjevka (postrvi). Prebivalstvo proda do 40% poljskih pridelkov (pšenice, ajde, krompirja) in nekaj živine. Sadje in vino le za dom. Čebelarstvo. Podr. cerkev sv. Tomaža.

Tolsti vrh, 109-33-14-13-6. Sr so du zdr fin Novo mesto 12 km, žand Brusnice 3 km, žel Novo mesto 13 km, o š Orehovica 2 km, pT žup Št. Jernej 7 km. Nm 357 m. Edina vas v okolici z vinograd. značajem je raztresena po pobočju in hribu istega imena. Pod Tolsti vrh spada tudi naselje Bičevje. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti. Ves lapornati hrib je zasajen z vinsko trto ter posejan z zidanicami. Dobrega cvička pridelajo 90.000 l in do 80% prodajo okoliškim gostilničarjem in v Ljubljano. Od sadja donašajo največ češnje, manj jabolka. Nekaj čebelarstva. Mešan gozd daje drva in kolje. Predzgodovinske gomile. Podr. cerkev sv. Roka na razglednem vrhu (357 m) je priljubljena izletna točka (odtod markacije na Trdinov vrh 1½ ure). Cerkev so postavili 1680 v spomin na kugo. Od nekdaj obiskovana božja pot.

Zapuže, 85-16-13-3-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 13 km, žand Brusnice 4 km, žel Novo mesto 14 km, o š Orehovica 2 km, pT žup Št. Jernej 6 km. Nm 227 m. Vas stoji v gruči na ravnini pod Tolstim vrhom. V. od nje žene Hrastovski potok mlin. Od bližnje ban. ceste dohod z avtom. Ostalo kot Hrastje. Precejšnja prodaja sadja.

Občina Prečna

sedež Bršljin

Preb. 2758, hiš 554, posest. 291, koč. 263, najem. 31. Površina 3364 ha: njiv in vrtov ca 1156, trav. in paš. ca 731, vinogradov ca 116, gozdov ca 1168, ostalo 193. Občina zavzema levi breg Krke z. od Novega mesta, predvsem ravnino ob njenem pritoku Prečni in valovit svet ob Bršljinskem potoku. Poljedelstvo in vinogradništvo. Precejšnja svinjereja; ob tržnih dneh (ponedeljkih) prodajajo v bližnjem Novem mestu prašičke. Nižinske vasi prodajajo poljske pridelke, skoro vsa naselja pa vino. Od Novega mesta manj oddaljeni kraji oddajajo v Novo mesto mleko, sir, maslo, perutnino in jajca. Mnoge vasi trgujejo tudi z lesom. Bližina Novega mesta, kamor se stekajo vse ceste, gospodarsko in socialno močno vpliva na vso občino.

Boršt, 17-3-3-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 5 km, žel Novo mesto 4 km, š žup Prečna 5 km, o 3 km. Nm 286 m. Stoji na kamenitem gričku, 3 km od drž. ceste. Dohod z vozom. Kmetijstvo. Cerov in hrastov gozd. Trgovanje z lesom; prodaja živine in jajc v Novo mesto.

Bršljin, 194-35-9-26-14. Sr so du žand zdr fin pTt š Novo mesto 2 km, žel Novo mesto 0.75 km, o Prečna v kraju, žup Prečna 3 km. Nm 170 m. Vas stoji sz. od Novega mesta, ob drž. cesti, od katere se tu odcepi ban. cesta na Prečno in Stražo. Skozi kraj teče Bršljinski potok v meandrih do Bučne vasi v globoki grapi pod žel. progo Ljubljana-Karlovec in sprejema na obeh bregovih močne kraške studence. Onstran potoka je blizu novomeška žel. postaja in odcep žel. proge na Stražo-Toplice. Izdelovanje cementne opeke; v ostalem poljedelstvo, delo pri železnici, obrt in trgovina. Vino pridelujejo na Trški gori in ga prodajajo na Gorenjsko in Notranjsko. Vas se omenja že v 1. pol. 14. stol.

Cegelnica, 141-23-9-14-5. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 3 km, žel Novo mesto 1.5 km, o 0.5 km, š žup Prečna 2 km. Nm 174 m. Stoji ob obč. cesti na terasi ob levem bregu Krke. Mimo drži žel. proga Novo mesto—Straža. Vas ima ime po nekdanjih opekarnah, ki so tu obstajale pred 140 leti. Poljedelstvo, živinoreja in zaposlenost v Novem mestu. Prodaja poljskih pridelkov in živinorejskih proizvodov v Novo mesto; prašiče prodajajo tudi v Ljubljano. Trgovanje z lesom. Ribolov v Krki.

Češča vas, 139-28-19-9-0. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 5 km, žel Novo mesto 4 km, o 2 km, p š žup Prečna 3 km. Nm 178 m. Vas stoji na terasi ob obč. cesti I. reda in tik žel. proge Novo mesto—Straža. Zahodno pod vasjo teče potok Prečna, na j. pa široka Krka. Dostop z vsemi vozili 2 km od ban. ceste pri Prečni. Poljedelstvo za dom. Prodaja svinj in mleka v Novo mesto. Kopelj in ribolov v Prečni in Krki.

Dalnji vrh, 119-20-13-7-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 5 km, žel Novo mesto 4 km, š žup Prečna 5 km, o 3 km. Nm ca 290 m. Vas stoji na visokem pobočju sv. nad izvirom Bršljinskega potoka, ki žene mlin. Do drž. ceste je 3 km. Poljedelstvo za dom; vino pridelujejo na Trški gori in ga prodajajo na Gorenjsko. Zaselka Goli vrh in Bezgavec.

Dolenja Straža, 355-73-52-21-0. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 8 km, žel pT Straža 2 km, o 6 km, š žup Prečna 4 km. Nm 218 m. Vas leži na prisojnem pobočju hriba (Ajdovške planote) tik ban. ceste. Spodaj na v. strani vasi so tri opekarne. Poljedelstvo, prevažanje lesa in oglja iz Auerspergovih gozdov na žago in postajo v Straži. Za dom pridelujejo dober cviček. Gozd, največ bukev. Prodaja hlodov in drv. Gostilna s prenočiščem. Podr. cerkev Vneb. D. M. je bila prvotno podružnica novomeške prafare. L. 1716. je bil tu ustanovljen vikariat. Ko je 1767 cerkev pogorela, so sedež vikariata prenesli v sedanjo župnijo Prečno.

Dolenje Kamence, 170-41-17-24-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 4 km, žel Novo mesto 3 km, š žup Prečna 4 km, o 2 km. Gas. Nm 203 m. Vas stoji na kameniti (ime!) terasi na levem bregu Bršljinskega potoka. V bližini je več udrtin, v katerih pozimi sekajo led za gostilničarje. Od 2 km oddaljene drž. ceste je dohod mogoč z avtom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Na Trški gori pridelujejo dober cviček in ga prodajajo v Ljubljano in na Gorenjsko. Rimski grobovi. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. s pokopališčem.

Gorenje Kamence, 139-24-15-9-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 4 km, žel Novo mesto 3 km, o 3 km, š žup Prečna 4 km. Nm 213 m. Vas stoji na terasi na levem bregu Bršljinskega potoka, ki žene dva mlina. Sv. nad njo je nekdanja pristava gradu Hmeljnik, Dobrava. Gospodarstvo kot Dolenje Kamence. Zaselek Poddobrava. Podr. cerkev sv. Križa s pokopališčem.

Gorenja Straža, 232-44-12-32-10. Sr so du zdr fin Novo mesto 9 km, žand Toplice 6 km, žel Straža-Toplice v kraju, o 8 km, pT v kraju, š žup Valta vas 1 km. Nm 204 m. Vas stoji na pobočju hriba Srobotnika (592 m) in na terasi ob ban. cesti do Krke. Tu je končna postaja železnice Novo mesto—Straža-Toplice. V vasi se od ban. ceste Novo mesto—Žužemberk odcepi ban. cesta v Valto vas na desnem bregu Krke; avtobusna zveza Novo mesto—Toplice. Pobočje nad obema Stražama je zasajeno z vinogradi in posuto z zidanicami. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, s prevažanjem lesa in oglja iz Auerspergovih gozdov, z delom na veliki parni žagi, z obrtjo in trgovino. Gozd je smrekov in bukov. Izvoz desak, žel. pragov, hlodov, parketov, drv in dr. Ribolov v Krki. Pri-

jetni izleti (markacije na Ajdovec), gostilne s tujskimi sobami. Podr. cerkev sv. Tomaža s pokopališčem.

Groblje, 28-5-3-2-2. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 3 km, žel Novo mesto 2 km, o p š žup Prečna 2 km. Nm ca 173 m. Lega na terasi ob l. bregu reke Krke poleg železniške proge Novo mesto—Straža. Dohod z avtom. Poljedelstvo. Izvoz smrekovega lesa. Rimske najdbe v bližini.

Hruševec, 53-13-9-4-0. Sr so du zdr fin žup Novo mesto 8 km, žand Toplice 5 km, žel Straža-Toplice 1 km, o 6 km, pT Straža 1 km, š Valta vas 1 km. Nm ca 170 m. Vas stoji na terasi ob l. bregu Krke tik žel. proge. Dohod mogoč z avtom, 1 km od ban. ceste. Poljedelstvo. Prodaja prašičev v Novem mestu. Kopelj in ribolov v Krki.

Hudo, 58-12-9-3-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 4 km, žel Novo mesto 3 km, o 2 km, š žup Prečna 4 km. Nm ca 214 m. Vas stoji na vrtačastem svetu tik železnice Ljubljana—Karlovec. Sz. odtod se razprostira večinoma smrekov gozd Kačja rid (419 m). Od 0.5 km oddaljene drž. ceste je dohod mogoč z avtom. Poljedelstvo, vinogradništvo in živinoreja. Cviček pridelujejo na Trški gori in ga prodajajo v novomeški okolici. Prodajajo tudi živino, jajca in med. Trgovanje s smrekovim in bukovim lesom.

Husarjev kal, 62-10-6-4-0. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 5 km, žel Novo mesto 4 km, o 3 km, p š žup Prečna 1 km. Nm 341 m. Vas stoji vrh hriba s. od vasi Prečne. Od 1.5 km oddaljene drž. in ban. ceste dohod z vozom. Kmetovalci.

Ločna, 143-27-12-15-0. Sr so du žand zdr fin pTt š Novo mesto 2 km, žel Novo mesto 3 km, o 4 km, žup Prečna 7 km. Nm 174—195 m. Vas stoji nad l. bregom Krke ob ban. cesti Novo mesto—Krško. S. od ceste je novo novomeško pokopališče. Gričevnata Brezovica nad vasjo je porasla z brezami in znana po borovnicah. Kmetijstvo in vinogradništvo. Poljske pridelke in živinorejske proizvode oddajajo v Novo mesto. Vino pridelujejo na Trški gori in ga prodajajo po okolici in v Ljubljano. Izvoz lesa. Kopelj in ribolov v Krki. Dve gostilni.

Loke, 46-10-6-4-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 7 km, žand Toplice 6 km, žel Straža-Toplice 2 km, o 4 km, pT Straža 2 km, š Valta vas 3 km, žup Prečna 5 km. Nm 168 m. Vas stoji na loki na l. bregu Krke. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 3 km od ban. ceste. Poljedelstvo. Prodaja prašičev v Novo mesto.

Mala Bučna vas, 52-12-9-3-0. Sr so du žand zdr fin pTt š Novo mesto 1.5 km, žel Novo mesto 0.5 km, o 1 km, žup Prečna 4 km. Nm 181 m. Vas stoji na terasi ob l. bregu Bršljinskega potoka, ki pod žel. progo krene pod Bršljin. Dostop z vsemi vozili 1 km od drž. ceste. Kmetijstvo, vinogradništvo in delo pri železnici. Prodaja vina s Trške gore na Gorenjsko in Notranjsko. Oddaja mleka v Novo mesto.

Muhaber, 58-14-8-6-0. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 3 km, žel Novo mesto 2 km, o 1 km, p š žup Prečna 4 km. Nm ca 206 m. Vas stoji na gričku tik nad železnico Ljubljana—Karlovec, 0.3 km od drž. ceste. Dohod z avtom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja vina s Trške gore v Ljubljano in na Gorenjsko. Oddaja mleka v Novo mesto. Z. od vasi so odkrili hallstattsko gradišče z žganimi grobovi in tudi rimske grobove.

Podgora, 174-48-12-36-0. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 7 km, žel Novo mesto 6 km, o 5 km, pT Straža 4 km, š žup Prečna 2 km. Nm 193 m. Vas stoji na vznožju vinorodnega hriba, pod goro ob ban. cesti Novo mesto—Žužemberk. Zemlja je prhka, rodovitna. Poljedelstvo, vinogradništvo. Cviček za dom. Smrekov in bukov gozd daje les za izvoz. S. od vasi, na koncu zaprte doline, izvira Prečna, podzemski odtok Temenice, kot močan kraški izvor v tesnem skalnatem kotlu. Takoj pod izvirom žene elektrarno, ki daje luč preko Prečne in Bršljina Novemu mestu. V bližini je velika podzemska jama. Na močni skali nad izvirom stoji grad Luknja. Prvotni grad je bil še bolj v skale umaknjen, streljaj vstran od sedanjega. Grad je nekdaj veljal za najbolj utrjeni grad vse Dolenjske. Bil je zelo sličen Predjamskemu gradu nad Postojno. Prvotni grajski lastniki so bili gospodje Lukenjčani. Nato je bil last Erazma Predjamskega, lastnika Postojnske Luknje. Okoli 1490 je postal deželnoknežja last. Cesar Maksimilijan ga je 1494 izročil v fevd rodbini pl. Gallenberg. Po ženitvi so ga 1550 dobili grofje Galli, ki so razpadajoči grad restavrirali. Zgradili so tri stolpe z zidovi in hodniki, obdali so ga z globokim jarkom, čez katerega je držal dvigljiv most. V dobi turških napadov so se v grad zatekali okoličani. Danes je rapidno propadajoči grad last Franca Seidla, trgovca iz Novega mesta. Grad z izvirom Prečne je priljubljeno izletišče Novomeščanov.

Potočarska vas, 93-15-10-5-0. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 3 km, žel Novo mesto 2 km, o 2 km, p š žup Prečna 3 km. Nm 175 m. Lega na terasi ob Bršljinskem potoku (mlini) tik žel. proge, 1 km vstran drž. cesta. Dohod mogoč z avtom. Poljske pridelke in živinorejske proizvode prodajajo v Novo mesto. Vino s Trške gore razpečavajo po novomeški okolici in v Ljubljano.

Prečna, 154-29-18-11-0. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 4 km, žel Novo mesto 3 km, o 2 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1859, 4 odd. SKJ, Kat. izobr. d., Gas. Nm 172 m. Vas stoji na sv. robu Prečenske kotline ob ban. cesti. Pobočje na zahodni strani je zasajeno z vinsko trto; planjava je za njive, dolina za travnike. 2 km od vasi ob potoku navzgor izvira v ozki dolinici pod gradom Luknja Temenica, ki pride tu že tretjič na dan pod imenom Prečna (gl. Podgora). Od Novega mesta skozi Prečno drže markacije na Brezovo reber in Ajdovec ter v Luknjo in Mirno peč. Dve gostilni s tujskimi sobami. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Prodaja poljskih pridelkov in mleka. Izvoz smrekovega lesa. Nekaj čebelarstva. Velika opekarna na električni pogon. Ribolov v Prečni. Z. od vasi so odkrili rimske grobove. L. 1809. je dal francoski general Zucchi vas opleniti in do tal požgati, ker je neki kmečki upornik v Bršljinu streljal na njega. Župnija Prečna (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 3028 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Antona Pad. je bila prvotno podr. novomeške prafare, oz. pozneje župnije Straže. Pri Straži je od 1716 obstajal samostojen vikariat, ki so ga pa 1767 premestili v Prečno. Novomeški kolegiatni kapitelj še sedaj izvršuje patronatske pravice.

Sela, 56-12-5-7-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 7 km, žand Toplice 6 km, žel Straža-Toplice 2 km, o 6 km, pT Straža 2 km, š Valta vas 3 km, žup Prečna 4 km. Nm ca 168 m. Vas stoji ob obč. cesti I. reda na loki ob Krki ter ob železnici Novo mesto—Straža. Do ban. ceste 2 km (tudi za avto). Gospodarstvo kot Loke. Pri vasi predzgodovinsko gradišče.

Suhor, 35-7-3-4-0. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 6 km, žel Novo mesto 5 km, o 3 km, p š žup Prečna 1 km. Nm ca 280 m. Raztresene hiše po vinorodnem pobočju nad Prečno. S. in z. veliki gozdovi. Od ban. ceste v Prečni dohod z vozom. Prodaja poljskih pridelkov, perutnine, jajc in sadja v Novo mesto.

Velika Bučna vas, 144-30-16-14-0. Sr so du žand zdr fin pTt š Novo mesto 2 km, žel Novo mesto 1 km, o 1 km, žup Prečna 4 km. Nm ca 192 m. Lega na terasi ob l. bregu Bršljinskega potoka. Sv. odtod se razprostira gričevnata Brezovica, ki je polna borovnic. Od 2 km oddaljene drž. ceste je po obč. cesti I. reda mogoč dohod z avtom. Gospodarstvo kot Mala Bučna vas. Gostilna. V neki hlev je vzidan rimski miljnik z napisom, kajti tod mimo je vodila rimska cesta.

Zalog, 96-19-16-3-0. Sr so du žand zdr fin Novo mesto 6 km, žel Novo mesto 5 km, o 2 km, p š žup Prečna 3 km. Nm 125 m. Vas stoji na loki pri izlivu Prečne v Krko. Ob povodnji trpi vas od poplav obeh rek. Od 3 km oddaljene ban. ceste dohod z avtom. Zemlja zelo rodovitna. Gospodarstvo kot Loke. V bližini izliva Prečne stoji grad Zalog (nekdaj Breitenau), ki je bil nekoč last Ivana Jakoba Portika in njegove vdove. Pozneje je pripadal novomeškemu kolegiatnemu kapitlju. Ohranjeni grad je danes last P. Langerja iz Bršljina. Podr. cerkev sv. Martina so zgradili založki graščaki. Cerkev je renesančna, zvonik gotski. Znamenita lesena prižnica in strop kora. Pokopališče.

Občina Sela pri Šumberku

Preb. 500, hiš 112, posest. 80, koč. 32, najem. 0. Površina 1668 ha: njiv in vrtov ca 257, trav. in paš. ca 305, vinogradov ca 5, gozdov ca 1071, ostalo 60. Občina zavzema redko poseljen predel v nizkem kraškem svetu severne Suhe Krajine med Krko in Temenico. Obsega le nekaj bornih manjših vasic sredi obsežnih gozdnih kompleksov, ki jih tvori na sz. pretežno bukev (Kremenjek 570 m), na jv. pa drugi listovci, zlasti hrast (Brezov vrh). Vasice so deloma navezane na manjše kraške globeli z obdobnimi poplavami. V splošnem pa vlada pomanjkanje vode (kapnice). Ako ni suše, je zemlja še dokaj rodovitna, vendar pridelkov ne ostaja za prodajo. Prodajajo živino, največ prašiče ter precej gob, jagod in borovnic. Na v. segajo sem še vinogradi (Lisec 565 m), ki pa rode le slabše vino za dom. Promet odvajajo v glavnem le za vozove sposobne obč. ceste na s. do drž. ceste in dol. železnice pri Radohovi vasi, na j. pa k ban. cesti ob Krki. Sredi občine se dviga razgledni Šumberk (539 m) z razvalinami starega gradu. Obsežna lovišča.

Arčevca, 17-4-3-1-0. Sr du Novo mesto 46 km, so zdr Trebnje 17 km, žand Dobrnič 6 km, fin Žužemberk 7 km, žel Radohova vas 9 km, p Zagradec 6.5 km, o š žup Sela pri Šumberku 2 km. Nm 381 m. Hribovita lega 5 km s. od ban. ceste Žužemberk—Zagradec. Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Poljedelstvo, ži-

vinoreja, sadjarstvo in gozdarstvo. Nekaj vina pridelajo za dom. Prodaja živine, drv in hlodov. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene.

Babna gora, 40-12-8-4-0. Sr du Novo mesto 40 km, so zdr Trebnje 15 km, žand Dobrnič 6 km, fin Žužemberk 8.5 km, žel Radohova vas 7 km, p Zagradec 9 km, o š žup Sela pri Šumberku 3 km. Nm ca 385 m. Vas stoji na hribu, kjer je nekaj vinogradov. Do drž. ceste Ljubljana—Novo mesto je 4 km. Dohod z vozom. Kmetijstvo; prodaja goveda in prašičev.

Dolenji Podšumberk, 45-11-7-4-0. Sr du Novo mesto 45 km, so zdr Trebnje 18 km, žand Dobrnič 6.5 km, fin Žužemberk 7.5 km, žel Radohova vas 8 km, p Zagradec 6.5 km, o š žup Sela pri Šumberku 0.5 km. Nm ca 350 m. Vas stoji na kraškem polju, ki se ob nalivih poplavlja, nakar ponika v rupe. Dohod z vozom. Velika kapnica. Sadjarstvo. Prodaja lesa, živine, sadja in gozdnih sadežev.

Gorenji Podšumberk, 35-6-4-2-0. Sr du Novo mesto 45 km, so zdr Trebnje 18 km, žand Dobrnič 6.5 km, fin Žužemberk 7.5 km, žel Radohova vas 8 km, p Zagradec 6.5 km, o š žup Sela pri Šumberku 0.5 km. Nm ca 420 m. Stoji na v. pobočju kopastega hriba Šumberka (539 m), na katerem so grajske razvaline. V bližini na v. je podolgovat gozdnat hrib Kozjek (457 m), ki ima tudi razvaline (gl. obč. Dobrnič). Ostalo kot Dol. Podšumberk. Prvi znani lastniki kraja so bili grofje Breže-Seliški. Gotovo je že tedaj (v zač. 11. stol.) stal sedaj razvaljeni šumberški grad. Njegovi prvi znani lastniki so bili Šumberški gospodje iz rodu bl. Heme. Prvič se omenjajo 1141. Za njimi so okoli 1410 podedovali grad Auerspergi kot fevdniki Habsburžanov. Že v Valvasorjevi dobi je grad razpadal in ni bil več obljuden. V rebri pod razvalinami je še dobro ohranjena grajska kapela, ki ima v ploščatem zvoniku dva napol srebrna zvonova, stara nad 700 let.

Kutna, 10-2-2-0-0. Sr du Novo mesto 44 km, so zdr Trebnje 17 km, žand Dobrnič 5 km, fin Žužemberk 5 km, žel Radohova vas 9 km, p Zagradec 7.5 km, o š žup Sela pri Šumberku 3.5 km. Nm ca 368 m. Dve kmetiji na vrtačastem hribčku pri Volčjih jamah. Dostop tudi z vozom. Voda iz kapnic. Gospodarstvo kot Arčevca.

Log, 17-4-4-0-0. Sr du Novo mesto 44 km, so zdr Trebnje 17 km, žand Dobrnič 5 km, fin Žužemberk 5 km, žel Radohova vas 8 km, p Zagradec 7 km, o š žup Sela pri Šumberku 2.5 km. Nm ca 338 m. Leži v ozki kraški dolini, v kateri se suha struga ob deževju napolni in razlije po polju. Ostalo kot Dolenji Podšumberk.

Orlaka, 98-19-12-7-0. Sr du Novo mesto 46 km, so zdr Trebnje 19 km, žand Dobrnič 8.5 km, fin Žužemberk 6.5 km, žel Radohova vas 9 km, p Zagradec 4.5 km, o š žup Sela pri Šumberku 2 km. Nm ca 460 m. Dva zaselka sredi gozda na vrtačastem in kamenitem svetu. Dostop z vozom, 4 km od ban. ceste Žužemberk—Stična. Ostalo kot Arčevca.

Podbukovje, 19-3-2-1-0. Sr du Novo mesto 46 km, so zdr Trebnje 17 km, žand Dobrnič 6 km, fin Žužemberk 7 km, žel Radohova vas 9 km, p Zagradec 6.5 km, o š žup Sela pri Šumberku 2 km. Nm ca 407 m. Zaselek sv. pod Brezovim vrhom v bližini Arčevce. Dohod z vozom 5 km od ban. ceste. Ostalo kot Arčevca.

Replje, 19-6-6-0-0. Sr du Novo mesto 43 km, so zdr Trebnje 17 km, žand Dobrnič 6 km, fin Žužemberk 7 km, žel Radohova vas 8 km, p Zagradec 7 km, o š žup Sela pri Šumberku 2 km. Nm ca 360 m. Lega v bregu nad suho strugo kraškega polja. Do ban. ceste dohod z vozom (4 km). Ostalo kot Dol. Podšumberk.

Sela pri Šumberku, 104-30-19-11-0. Sr du Novo mesto 45 km, so zdr Trebnje 18 km, žand Dobrnič 7 km, fin Žužemberk 8 km, žel Radohova vas 7.5 km, p Zagradec 6 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1872, 2 odd. Gas., PSVD. Nm 458 m. Gručasta vas precej na ravnem sredi gozda, jz. pod Šumberškim hribom (539 m). Dohod za silo z avtom po obč. potih od Radohove vasi ali Zagradca. Trgovina in gostilna s tujskimi sobami. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Prodaja živine, sadja, jajc, lesa in gozdnih sadežev. V dobri letini ostajajo tudi poljski pridelki za prodaj. Vino slabše kvalitete le za dom. V bližini je mnogo še neraziskanih jam. S. od vasi so odkrili utrjeno prazgodovinsko naselbino. V kraju je obstajala tudi topilnica brona (odkriti bronasti predmeti, veliki kosi brona). L. 1935. je univ. prof. dr. Valter Šmid odkril na Starem gradu dve stari hiši in topilnico železa. Pri vasi na njivah so zasledili rimske grobove. Župnija Sela pri Šumberku (dek. Žužemberk, škof. ljublj.) ima 516 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Krst. se prvič omenja 1526. Prvotno je bila podr. župnije Dobrniča. L. 1785. je postala lokalija, 1788 vikariat, 1875 pa župnija.

Srebotnica, 29-3-3-0-0. Sr du Novo mesto 45.5 km, so zdr Trebnje 18.5 km, žand Dobrnič 7.5 km, fin Žužemberk 8.5 km, žel Radohova vas 8 km, p Zagradec 6.5 km, o š žup Sela pri Šumberku 0.5 km. Nm 445 m. Zaselek v bregoviti legi z. od Sel pri Šumberku, v področju velikega listnatega gozda Kremenjeka (570 m). Dohod z vozom. Gospodarstvo kot Dol. Podšumberk. Nekaj vina za dom.

Volčje jame, 29-6-4-2-0. Sr du Novo mesto 40 km, so zdr Trebnje 14 km, žand Dobrnič 5 km, fin Žužemberk 5 km, žel Radohova vas 10 km, p Zagradec 10 km, o š žup Sela pri Šumberku 4 km. Nm ca 350 m. Zaselek leži v vrtačasti dolini s. od Žužemberka. Ob deževju ponika voda s kraškega polja v rupe. Na v. se dviga vinorodna gora Lisec (565 m), ki daje nekaj slabšega vina za dom. Ostalo kot Arčevca.

Vrtače, 27-4-4-0-0. Sr du Novo mesto 44 km, so zdr Trebnje 17 km, žand Dobrnič 5 km, fin Žužemberk 5 km, žel Radohova vas 9 km, p Zagradec 7.5 km, o š žup Sela pri Šumberku 3.5 km. Nm ca 395 m. Zaselek stoji na vrtačastem hribu jv. od Šumberka. Dohod z vozom. Ostalo kot Arčevca.

Zavrh, 11-2-2-0-0. Sr du Novo mesto 47 km, so zdr Trebnje 20 km, žand Dobrnič 9 km, fin Žužemberk 6 km, žel Radohova vas 9 km, p Zagradec 5 km, o š žup Sela pri Šumberku 2 km. Nm 460 m. Dve kmetiji visoko na pobočju hriba (470 m) sv. od Zagradca. Voda iz kapnic. Nekaj vina za dom.

Občina Šmarjeta

Preb. 2269, hiš 582, posest. 322, koč. 126, najem. 49. Površina 2837 ha*: njiv in vrtov ca 1061, trav. in paš. ca 464, vinogradov ca 221, gozdov ca 1011, ostalo 80. Obsega vlažno dolino Radulje ter doline in gričevje ob njenih pritokih Laknici in Lukovniku in ob Toplici, pritoku Krke. Glavni značaj dajejo pokrajini doline ob potokih ter vinorodna pobočja in griči nad njimi. Nekako osrednjo lego ima dolinska črta, ki poteka v smeri s.-j. preko Zbur in Šmarjete na Dol. Kronovo. Po njej vodi ban. cesta od Krke mimo Šmarjete proti Mokronogu; od nje se ob Radulji odcepi ban. cesta na Škocjan. V jv. delu občine se nad Belo cerkvijo dviga vinorodni Vinji hrib (392 m). Z. kot občine zapira gozdnati Veliki vrh (592 m). Sz. od Šmarjete se dviga hrib Koglo (ca 441 m) z lepo vinsko gorico (»Mevce«) na jv. pobočju. Dobri vinski gorici sta tudi Mala Strmica in Roje. Plodna zemlja. Glavne gospodarske panoge so poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo in živinoreja. Vina in sadja imajo vse vasi za prodaj. Dolinske vasi in grad Klevež prodajajo tudi poljske pridelke (krompir, pšenico, oves, fižol, lan). Perutnino prodajajo v Novo mesto in Ljubljano. Lepe dohodke donaša vsem krajem prodaja gozdnih sadežev. Vasi so večidel gručastega in razloženega tipa.

Brezovica, 153-38-22-12-4. Sr so du zdr Novo mesto 12.5 km, žand Dol. Kronovo 4 km, fin Škocjan 7 km, žel Novo mesto 13.5 km, o p š žup Šmarjeta 2 km. Nm 198 m. Vas z zaselkom Kamen vrh ima bregovito lego nad potokom in ban. cesto Dol. Kronovo—Šmarjeta. Od Brezovice se proti Gorenji vasi, Žalovičam in Obrhu razprostira lep mešan gozd (bukev, hrast, smreka, gaber) v »Rteh«, proti Gradenju pa gozd »Cerovec«. Kmetijstvo in vinogradništvo (letni pridelek ca 800 hl). Prodaja poljskih pridelkov, živine, jajc in vina. Gostilne s tujskimi sobami. V okolici so odkrili na stotine hallstattskih gomil, največ pod Vinjim vrhom nad Strelacem proti Beli cerkvi; ves podolgasti grič v bližini se imenuje »Gomile«.

Čelevec, 93-17-15-2-1. Sr Novo mesto 17 km, so zdr Mokronog 9 km, du Krško 35 km, žand fin Škocjan 5 km, žel Mokronog-Bistrica 12 km, o p š žup Šmarjeta 4 km. Nm 220 do 320 m. Deloma med vinogradi raztresena vas stoji v rebri in na hribu nad ban. cesto Šmarjeta—Mokronog. Zaselki: Dolina, Kačja rid in Prelogi. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo. Prodaja cvička, prašičev, kokoši, jajc in sadja.

Dol, 75-14-10-4-1. Sr Novo mesto 17 km, so zdr Mokronog 10 km, du Krško 35 km, žand fin Škocjan 5 km, žel Mokronog-Bistrica 13 km, o p š žup Šmarjeta 3.5 km. Nm ca 214 m. Vas leži v tesni dolini ob potoku Lukovniku, ki ima značaj hudournika. Potok v suši takoj pod Dolom ponikne v zemljo in se pojavi zopet malo pred izlivom v Raduljo. Od ban. ceste Šmarjeta—Mokronog dohod mogoč z avtom. Gospodarstvo kot Čelevec. Nad vasjo proti Čelevcu vinska gorica Roje.

Dolenja vas, 87-17-15-1-1. Sr Novo mesto 13 km, so zdr Mokronog 14 km, du Krško 35.5 km, žand fin Škocjan 7.3 km, žel Novo mesto 13.5 km, o p š žup Šmarjeta 0.5 km. Nm ca

* Brez vasi Mladevina in Strelac iz kat. obč. Družinska vas, ki sta po ponovni razdružitvi obč. Šmarjeta in Bela cerkev (1936) ostali pri Šmarješki občini, dočim se je ostala navedena kat. obč. priključila Beli cerkvi.

200—280 m. Vas stoji j. od Šmarjete v ravnini in v bregu proti Orešju ob ban. cesti v Šmarjeto. Kmetijstvo. Prodaja poljskih pridelkov, živinorejskih proizvodov in gob. Gomile iz hallstattske in latènske dobe.

Gorenja vas, 196-51-26-24-7. Sr Novo mesto 13.8 km, so zdr Mokronog 13.2 km, du Krško 35 km, žand fin Škocjan 7 km, žel Novo mesto 14.5 km, o p š župa Šmarjeta 0.5 km. Nm 210 do 350 m. Vas se razprostira deloma v ravnini, precej hiš pa je raztresenih med vinogradi in zidanicami po pobočju Mevce pod Sv. Lenartom (413 m) z. od Šmarjete. Od bližnje ban. ceste v Šmarjeti je mogoč dohod z avtom. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo s prodajo poljskih pridelkov, živinorejskih proizvodov in sadja. V vasi je nekdaj stala pristava šutenskega gradu. Njen lastnik Bogataj jo je 1857 na drobno razprodal.

Mala Strmica, 122-27-11-10-6. Sr Novo mesto 18 km, so zdr Mokronog 10 km, du Krško 36 km, žand fin Škocjan 6 km, žel Mokronog-Bistrica 12 km, o p š župa Šmarjeta 4 km. Nm 200 do 400 m. Prisojna lega na strmem pobočju vinorodnega hriba, ki pada na v. in s. h grapi potokov Radulje in Lukovnika. Dohod z vozom. Gospodarstvo kot Čelevec. Pod vas spadajo zaselki Reber, Strmec, Zaboršt in stari grad Klevevž (207 m, z lastno elektrarno). Grad stoji v okljuku. Na d. bregu pod njim prihaja v Raduljo Klevevška Toplica (28° C) in niže doli iz Zleba pod Seli Stara Toplica (19° C). Nasproti Klevevžu je »Ajdovska jama« z ozkim vhodom. Grad ima lepo gospodarstvo; prodaja sadje, živino, poljske pridelke ter bukov in hrastov les. Grad so sezidali brižinski škofje. Tu so postavljali svoje oskrbnike Klevevške gospode, ki se prvič omenjajo 1267. Od 1301 so imeli grad v najemu grofje Svibenski. V zač. 14. stol. je prešel v roke Habsburžanov, vendar se 1426 zopet javljajo brižinski škofje kot grajski lastniki. L. 1483. je zavzel graščino ogrski kralj Matija Korvin. Po njegovem odhodu so jo zopet dobili Habsburžani. Ti so premestili sem deželsko sodno oblast iz štatenberške graščine. Od 1587 do 1622 je bil grad zopet v rokah brižinskih škofov, pozneje pa je menjaval lastnike. L. 1693. ga je kupil stiški samostan, ki ga je predelal in olepšal; 1719 ga je prodal cistercianskemu samostanu v Kostanjevici, ki je tu postavljal svoje administratorje, konventuale. Po odpravi samostana 1786, so graščinsko imetje izročili verskemu skladu. Danes je grad v rokah rodbine Ulm iz Zavrča pri Ptuju. V gradu hranijo mnogo starinskih slik, orožja in dr. Grajska kapela je iz 2. pol. 18. stol. V njej se je do 1934 vršilo na Uršulno nedeljo klevevško žegnanje. Podr. cerkev Dev. M. Karmelske je sezidal Jurij Moscon († 1628), lastnik klevevške graščine, v zahvalo za zmago nad Turki. Pokopan je v tej cerkvi.

Mladevina, 13-4-0-4-0. Sr so du zdr Novo mesto 14.5 km, žand Dol. Kronovo 3.5 km, fin Škocjan 10 km, žel Novo mesto 15.5 km, o 2 km, p Bela cerkev 3 km, š župa Šmarjeta 2 km. Nm ca 260 m. Naselje stoji v gozdu na pobočju Vinjega vrha (389 m) nad Strelacem. Od ban. ceste dohod z vozom (3 km). Blizu vasi so odkrili velikansko prazgodovinsko grobišče.

Obrh, 77-15-5-7-3. Sr so du zdr Novo mesto 12 km, žand Dol. Kronovo 4 km, fin Škocjan 7.5 km, žel Novo mesto 13 km, o p š župa Šmarjeta 3 km. Nm 220 m. Vas stoji na bregovitih terasah nad potočkom Toplico, ki izvira jz. odtod. Prijazna dolina ob potoku se polagoma razširja proti Šmarješkim Toplicam in dalje k Šmarjeti. Pod vas spadata tudi zaselka Radež in Gomila, kjer so našli mnogo hallstattskih gomil. Dohod z vozom 1.5 km od ban. ceste. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo. Prodaja poljskih pridelkov, prašičev, perutnine, jabolk, vina, jajc in gob. Nasproti Radežu so romantične razvaline gradu Štrleka, ki je baje star nad 1500 let. V 13. stol. je bil last brižinskih škofov. Za gradom so še pred 50 leti kopali železno rudo.

Orešje, 137-31-21-8-2. Sr Novo mesto 15 km, so zdr Mokronog 15 km, du Krško 37 km, žand fin Škocjan 4 km, žel Novo mesto 15.5 km, o p š župa Šmarjeta 2 km. Nm 250—300 m. Vas stoji na sz. pobočju Vinjega vrha. Takoj nad krajem se dviga prvi vrh (389 m) in malo dalje drugi vrh s cerkvijo sv. Jožefa (392 m). K vasi spada zaselek Vinji vrh. Na z. strani vasi so vinogradi z zidanicami. Dohod z vozom, 2 km od ban. ceste v Šmarjeti.

Osrečje, 98-19-15-4-0. Sr Novo mesto 15 km, so zdr Mokronog 15.3 km, du Krško 29 km, žand fin Škocjan 2 km, žel Novo mesto 15.5 km, o p š župa Šmarjeta 2 km. Nm 253 m. Vas leži na pobočju Vinjega vrha, 2 km od ban. ceste Dobrava—Škocjan. Dohod z vozom. Gospodarstvo kot Orešje.

Radovlja, 192-41-28-11-2. Sr Novo mesto 15.5 km, so zdr Mokronog 11.5 km, du Krško 33 km, žand fin Škocjan 5.5 km, žel Novo mesto 16 km, o p š župa Šmarjeta 1.5 km. Nm ca 210 m. Vas leži na vznožju vinske gorice Mlada gora na d. bregu Radulje. Pod vas spadajo zaselki Gostenjek, Ključi, Mlada gora, Podkostanjevlja, Slape, Veliki Cerovec in Zagorica. Blizu vrha Mlade gore izvira Farjevec, ki nad Raduljo ponikne. En izvirek je v Podkostanjevlji in več pod Cerovcem, ki teko skupaj skozi Gorenjo vas in se končno z raznimi pritoki kot Bečaj izlivajo v Toplico. Od bližnje ban. ceste dohod z avtom. Gospodarstvo kot Gorenja vas. V Radulji ribolov, primerno za kopanje. Na Cerovcu podr. cerkev sv. Jakoba.

Sela, 96-23-15-6-2. Sr Novo mesto 16 km, so zdr Mokronog 15 km, du Krško 37 km, žand fin Škocjan 9 km, žel Novo mesto 17 km, o p š župa Šmarjeta 3 km. Nm ca 380 m. Lepa razgledna lega z. nad Raduljo. Vključuje zaselke Grič, Hom in Koglo. Gospodarstvo kot Gorenja vas. Vas in kraj Koglo se prvič omenjata že 1291. Podr. cerkev sv. Lenarta na Koglem (417 m). Postanek cerkve je neznan. Na Koglem je nekdaj stal gradič Kozjak.

Strelac, 42-8-5-3-0. Sr so du zdr Novo mesto 14 km, žand Dol. Kronovo 3—4 km, fin Škocjan 10 km, žel Novo mesto 15 km, o župa Šmarjeta 2 km, p š Bela cerkev 2—3 km. Nm ca 216 m. Bregovita lega ob z. pobočju Vinjega vrha, blizu ban. ceste. Med Strelacem, Brezovico in Gradenjem se razprostira gozd Cerovec. Prebivalstvo se preživlja kot v Dolenji vasi. Nad vasjo proti Beli cerkvi je grič »V Gomilah«, poln prazgodovinskih sledov. V gozdu Cerovcu je še veliko neprekopanih gomil. Pod Vinjim vrhom stoji gradiček Šuta, ki je prvotno obsegal le utrjen stolp. Bil je last Šutenskih gospodov, ki se omenjajo 1466. Od 1639 so bili graščaki Staregа gradu v St. Petru pri Novem mestu tudi lastniki Šute. Današnji lastnik gradiča, prav za prav le večje kmetije, je posestnik Potokar.

Šmarjeta, 114-27-25-2-7. Sr Novo mesto 13.5 km, so zdr Mokronog 13.5 km, du Krško 35 km, žand fin Škocjan 7 km, žel Novo mesto 14 km, o p š župa v kraju. Šola ust. 1856, 5 odd. SKJ, JS, Kat. izobr. d., PRK, Ml. j., Gas. Nm 195 m. Vas leži ob ban. cesti Novo mesto—Mokronog v lepi dolini, ki je nekoliko nagnjena proti j. Zemlja je ilovnata in dobro rodi. Za prodaj pridelajo razne poljske pridelke, posebno pa krmo na travnikih »v Zdravcih« ob Radulji. Jabolka v dobrih letinah ostajajo tudi za prodaj. Cvička pridelajo okrog 600 hl in ga polovico prodajo. Poleg govedi, prašičev in perutnine goje tudi konje za prodaj. Gobe kupujejo prekupci. Trgovanje z lesom. Lepi sprehodi in izleti v bližnje vinske gorice, v Škocjan, grad Zbure in Klevevž, v Šmarješke Toplice (2.5 km) itd. Avtobusna zveza proti Novemu mestu in Krškemu. Trgovine in gostilne s prenočišči.

Šmarjeta z okolico se ponaša z mnogimi prazgodovinskimi izkopinami. Tu so odkrili več gradišč in izkopali mnogo predmetov iz hallstattske in latènske dobe. Tod mimo je vodila rimska cesta Emona—Siscia (Sisak). Župnija Šmarjeta (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 2283 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Prezidali so jo 1770 in pozneje večkrat renovirali. L. 1910. so podrli del stare cerkve in jo zgradili nanovo, 1926 so podrli še drugi del, tako da je današnja stavba popolnoma nova. Zidana je po načrtih arh. Vancaša iz Sarajeva v romanskem slogu. Dogradili so jo 1928. Cerkev je bila sprva podr. Bele cerkve. Iz nje se je izločila kot župnija najbrž sredi 14. stol. L. 1454. je bila inkorporirana stiškemu samostanu.

Toplice, 161-32-22-8-2. Sr so du zdr Novo mesto 11 km, žand Dol. Kronovo 4 km, fin Škocjan 8 km, žel Novo mesto 12 km, o p š župa Šmarjeta 4 km. Nm od ca 222—261 m. Bregovita lega na kamenitem svetu. Na s. strani pod vasjo teče potok Toplica, ki ima tri izvire. Od 2 km oddaljene ban. ceste v Šmarjeto je mogoč dohod z avtom. Kmetijstvo. Prodajo nekaj poljskih pridelkov, živine, sadja, vina, mnogo jajc in nekaj lesa. Predzgodovinske gomile.

Vinica, 161-31-26-5-0. Sr Novo mesto 15 km, so zdr Mokronog 12.5 km, du Krško 33.5 km, žand fin Škocjan 3 km, žel Novo mesto 15.5 km, o p š župa Šmarjeta 1.5 km. Nm 227 m. Vas leži sredi gozda med Šmarjeto in Škocjanom. Zaselek Osredek. Na v. strani pod vasjo je dolina in potok Ubijavnik, ki odvaja mnogo studencev v Raduljo. Od 2 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Gospodarstvo kot Gorenja vas. Številne prazgodovinske gomile. Vas se prvič omenja že 1074. Domneva se, da je bilo tu nekdaj veliko mesto »Šmarje«, ki so ga baje Turki popolnoma razrušili; odtod ime Šmartino za podr. cerkev sv. Martina. V okolici vasi je v srednjem veku stalo več gradov, od katerih niso več vidni niti sledovi.

Zalog, 116-21-18-3-0. Sr Novo mesto 18 km, so zdr Mokronog 12 km, du Krško 30 km, žand fin p š Škocjan 2 km, žel Novo mesto 19 km, o župa Šmarjeta 4 km. Nm 172 m. Vas leži v ravnini Radulje, tik ban. ceste Škocjan—Mokronog. Na Radulji

dva mlina. Od vasi se proti Radulji in Zburam širi velika aluvialna, travnata ravnina »Zdravci«, ki jo voda iz Radulje in Laknice ob povodnji poplavlja. Pod Žalog spadata zaselka Modruše in Rink (2 hiši). Prebivalstvo se preživlja slično kot v Šmarjeti. Za prodaj ima poleg drugega krmo in razne poljske pridelke. Bavi se tudi s konjerejo. Svoj čas je bilo baje tu jezero. Izkopali so več zob velike ribe »žagarice«. Več prazgodovinskih gomil. Prvi znani lastniki kraja so bili brižinski škofje. V njihovih pismih iz 1291 se večkrat omenja grad Modruše. Na njivah, ki jim pravijo »Delnice«, so našli staro opeko in starinsko zidovje. V ozki in poraščeni grapi med Vinico in Osredkom teče potoček »Ubijavnik«, kjer so domačini pod vodstvom strleškega graščaka potolkli Turke.

Zbure, 158-31-22-2-7. Sr Novo mesto 16.5 km, so zdr Mokronog 10 km, du Krško 32 km, žand fin Škocjan 3.5 km, žel Novo mesto 17 km, o p š žup Šmarjeta 3 km. Nm 179 m. Vas stoji v ravnini na križišču ban. cest v Novo mesto, Mokronog in Krško, ob potoku Laknici, ki žene mlin. Proti Žalogu in Šmarjeti se širi aluvialna travnata ravnina »Zdravci«, ki jo ob povodnji poplavljata Radulja in Laknica. Pod Zbure spada zaselek Dolina. Gospodarstvo kot Šmarjeta. Dve gostilni. Vas se prvič omenja 1295, ko jo je slavonski ban Štefan Zrinjski podaril samostanu v Kostanjevici. Zgodovinsko pomemben je grad Zbure ali Marof. Prvotno leseni grad je bil postavljen šele v 1. pol. 17. stol. Prvi grajski posestnik je bil Fr. Bernhard pl. Palmburg, sin Jurija, lastnika klevevške graščine. Poznejša lastnica Ana Schweiger je dala podreti leseni grad in 1736 sezidati lep dvonadstropni grad s kapelo sv. Ane. Pozneje je grad prešel skupno s Klevevžem na rodbino Ulm, ki ga še danes poseduje. Grad razpada; v njem biva le oskrbnik.

Žaloviče, 178-35-21-10-4. Sr so du zdr Novo mesto 11.5 km, žand Dol. Kronovo 6 km, fin Škocjan 11 km, žel Novo mesto 12.5 km, o p š žup Šmarjeta 4 km. Nm 375 m. Vas leži z. od Šmarjete v lepi dolini, ki jo obdajajo bujni gozdovi. Kraj je zelo zdrav; ljudje dosezajo visoko starost. V bližini izpod Velikega vrha (592 m) izvirajo studenci v »Goležu«, v »Dednikih«, v »Mrzlem dolu« in »v Studenčku«, ki po kratkem teku poniknejo in pridejo na dan »nad Jezeri« v »Zavetršico«. Dva potočka, ki izvirata bolj proti j. »v Orehovem« in »v Vaknju«, tečeta skozi vas, nakar ponikneta. Dostop z vozom 3.5 km od ban. ceste. Kmetijstvo in vinogradništvo (letni pridelek vina ca 800 hl). Mešan gozd (bukev, hrast, smreka). Prodaja žita, sadja, vina, živinorejskih proizvodov, lesa in gozdnih sadežev. Nekaj čebelarstva. Mnogo prazgodovinskih gomil. V bližini j. od vasi v gozdu je votlina »ajdovska hiša«. Vas se prvič omenja 1355. V bližini so še pred 50 leti kopali železno rudo.

Občina Šmihel-Stopiče

sedež Novo mesto

Preb. 8101, hiš 1543, posest. 1296, koč. 200, najem. 69. Površina 14.415.89 ha: njiv in vrtov ca 3156.63, trav. in paš. ca 2791.96, vinogradov in sadovnjakov ca 630.73, gozdov ca 7396.66, ostalo 438.91. Ta občina je največja v srezu. Na s. jo omejuje Krka, izvzemši novomeško predmestje Kandijo z Grmom, j. mejo ji tvori hrbet gozdnatih Gorjancev, na jz. pa meji že tostran pogorja na skrajni pomol semiške in črmošnjiške občine. Svet je vrtačast, valovit in nagnjen proti Krki, v katero se odteka vsa voda. Glavni njen pritok je tu Težka voda, ki daje na izviru vodo novomeškemu vodovodu. V. del občine je z vodo veliko bolj založen od z. in sz. V notranjosti občine ni posebno izrazitih hribov. Omeniti je Ljuben (548 m) in Mehovski hrib (571 m) pri Podgradu. Zemlja je srednje plodna. Prebivalstvo živi od kmetijstva. Mnogim vasem nudi dohodek les. Listnatega gozda je veliko, a je pretežno slabše kakovosti (bukev, gaber, cer, hrast, kostanj). Prašičereja in perutninarstvo je precej razvito. Vasi v vinorodnem v. delu pridelajo tudi nekaj cvička za prodaj. Tu je tudi dobro razvito sadjarstvo. Mnoge vasi si iščejo zaslužek z nabiranjem gob in zdravilnih rastlin. V Novo mesto na trg nosijo surovo maslo. Večje vasi so obcestnega, a mnoge gručastega tipa. V s. delu občine je, kot kažejo nekateri priimki, del prebivalstva uskoškega porekla. Lovišča nudijo zajce, srne, lisice, jazbece, jerebice ter divje prašiče, mačke in race. Promet se z vseh strani steka proti Novemu mestu; tja vodi ban. cesta ob Krki in dve preko Gorjancev (od Semiča in Metlike). S. del občine prečka drž. cesta Ljubljana—Zagreb, njeno osrčje pa železnica Novo mesto—Karlovec. V jv. del občine vodita dve ban. cesti lokalne važnosti.

Birčna vas, 270-45-10-30-5. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 7.9 km, žand Ruperč vrh 2 km, žel š v kraju, o 7.7 km, žup Šmihel 5.9 km. Šola ust. 1910, 4 odd. DKfid. Nm 235 m. Vas stoji na malo dvignjenem vrtačastem svetu ob ban. cesti, j. od žel. proge. Jv. odtod izvira potok Petelince, nad katerim se dviga razgledni hrib Cerovec (333 m) s cerkvijo sv. Florijana. Rodovitnost v težki ilovici slaba. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom. Vinograde ima v Ljubnu. Gozd (bukev, gaber, cer) daje drva tudi za prodaj.

Boričevo, 79-11-11-0-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 5.9 km, žand Ruperč vrh 10.5 km, žel Kandija 4.5 km, o 5.7 km, š žup Šmihel 6.6 km. Nm 209 m. Vas stoji 1.5 km z. od ban. ceste Šmihel—Birčna vas. Dohod z vozom. Kmetijstvo. V Novo mesto prodajajo krompir in jajca. Vino le za dom. Prodaja lesa.

Brezovica, 50-9-9-0-0. Sr so du zdr fin žel Novo mesto 8.5 km, žand Cerovec 4.5 km, o 8.3 km, p š žup Stopiče 3 km. Nm 335 m. Leži 1 km od ban. ceste Črmošnjice—Stopiče. Radi rodovitnosti, zlasti obilega sadja, ji pravijo tudi »Podgorska Vipava«. Izraba gozda; prodaja jajc in sadja (jabolka, hruške, slive, breskve) v Novo mesto.

Brod, 189-36-36-0-5. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 1.9 km, žand Ruperč vrh 7.1 km, žel Kandija 1 km, o 1.7 km, š žup Šmihel 1.5 km. Nm 185 m. Vas stoji na terasi na d. bregu Krke ob ban. cesti Novo mesto—Toplice. Bogat ribolov in prijetna kopelj v Krki. Kmetijstvo, vinogradništvo, nekaj lesne obrti. Prodaja prašičev, kokoši, jajc, mleka, vina in lesa.

Črmošnjice (pri Novem mestu), 171-33-33-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 4.6 km, žand Cerovec 5.9 km, žel Kandija 6.1 km, o 4.4 km, p š žup Stopiče 1.4 km. Nm 187 m. Vas stoji na terasi v okljuku in ob sotočju Težke vode in njenega d. odtoka. Skozi vas drži ban. cesta Novo mesto—Karlovec, od katere se tu odcepita ban. cesti proti Hrušici in Dolžu. Dva mlina in dve žagi na električni pogon, dve gostilni. Mleko, maslo, prašiče in jajca prodajajo v Novo mesto. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene.

Dolenja Lakonica, 68-17-7-5-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 10.8 km, žand Ruperč vrh 3 km, žel š Birčna vas 3.2 km, o 10.3 km, žup Šmihel 10.6 km. Nm ca 261 m. Vas stoji na griču, nad katerim se na jz. dviga razgledni in vinorodni Cerovec (333 m). Od 3 km oddaljene ban. ceste je dohod z avtom. Gospodarstvo kot Birčna vas. V bližini se nahaja lepa podzemeljska jama s kapniki in jezerom.

Dolenja Težka voda, 113-26-26-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 5.4 km, žand Cerovec 5 km, žel Novo mesto 7 km, o 5.2 km, p š žup Stopiče 3.4 km. Tamb. d. »Trdina«. Nm 247 m. Leži v bregu nad potokom Težko vodo, ob cesti Novo mesto—Karlovec. Prebivalstvo se preživlja s kmetijo in deloma z obrtjo. Dve gostilni. Sadje in vino le za dom. Bukov in smrekov gozd.

Dolenja vas, 56-14-14-0-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 7.7 km, žand Brusnice 5.3 km, žel Kandija 9 km, o 7.5 km, š Št. Peter 2 km, žup Šmihel 8.9 km. Nm 179 m. Stoji na terasi ob izlivu Rateškega potoka v Krko, nasproti Sv. Petra. Dohod z vozom, 2 km od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Zemlja dobro rodi. V Novo mesto prodajajo mleko, maslo, živino, vino, jajca, gobe. Vinograde imajo na Trški gori.

Dolenje Mraševo, 43-10-10-0-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 9.2 km, žand Ruperč vrh 4 km, žel Birčna vas 4 km, o 9 km, š žup Valta vas 4.8 km, Nm 206 m. Gručasta vas na vznožju razglednega hriba Ljuben (548 m). Jv. odtod izvira v globokem jarku potok, ki se pri vasi Potok izliva v Krko. Dohod z vozom, 3 km od ban. ceste pri Birčni vasi. Kmetijstvo in tesarstvo. V Novo mesto prodajajo zlasti orehe. Cviček pridelajo le za dom.

Dolž, 358-65-42-10-3. Sr so du zdr fin Novo mesto 11 km, žand Cerovec 5.3 km, žel Novo mesto 12.5 km, o 10.8 km, p žup Stopiče 5.1 km, š v kraju, ust. 1919, 2 odd. Nm 420 m. Gručasta vas na sz. vznožju Gorjancev. Vključuje zaselka Gorjanec in Vinreber. V vas drži ban. cesta. Svet je zelo vodnat in bogat dobre studenčnice. Mimo tovarne za parkete, ki je eno uro oddaljena od vasi, drži markirana pot preko »Malčenga koča« ali mimo »Gospodične« (gl. Gabrje) na Trdinov vrh (1181 m). Kmetijstvo in vinogradništvo. Cviček le za dom. Prodaja lesa, orehov, češenj, perutnine, jajc in gob. Blizu vasi so še vidne razvaline nekdanje steklarne, ki je bila last samostana v Pleterjah. Vas je nastala v dobi ustanovitve Vojne krajine, ko so se graničarji radi hude burje preselili z Gorjancev na njihovo podnožje in tu postavili »kasarne«. Na nje spominja samo še poslopje, zvano »kosarenčan«.

Drganja sela, 255-45-45-0-3. Sr so du zdr fin Novo mesto 14 km, žand Toplice 8.8 km, žel Straža-Toplice 6 km, o 14 km, pT Straža 6 km, žup Valta vas 4.4 km, š Gornja Sušica 9.7 km. Nm ca 282 m. Raztresena vas po z. pobočju in vznožju vinorodnega hriba Ljuben (548 m). Od ca 4 km oddaljene ban. ceste dohod z vozom. K vasi spadata Reber in Novi Ljuben. Skromno poljedelstvo, tesanje lesa. Dobro uspevajo češnje, ki

jih prodajo v Toplice, Valto vas, Stražo in Novo mesto. Orehe in jajca prodajajo v Toplice. Vinogradništvo nudi le malo vina na prodaj. Podr. cerkev Dev. M. s pokopališčem.

Gorenja Lakonica, 78-18-6-10-2. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 11.3 km, žand Ruperč vrh 2.7 km, žel š Birčna vas 2.7 km, o 11 km, žup Šmihel 11.2 km. Nm 262 m. Vas stoji na griču nad razglednim hribom Cerovcem (333 m) z enako imenovanim zaselkom in s cerkvijo sv. Florijana. Ostalo kot Dol. Lakonica.

Gorenja Težka voda, 130-21-21-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 6.5 km, žand Cerovec 5 km, žel Novo mesto 8 km, o 6.3 km, p š žup Stopiče 1.5 km. Nm 286 m. Vas stoji na griču nad izvirom Težke vode (postrvi). Dohod z vozom 1 km od ceste Novo mesto—Karlovec. Prebivalstvo se preživlja kot v Dolenji Težki vodi. Mlin. Prodaja gob in zdravilnih zelišč. Podr. cerkev sv. Urbana.

Gorenje Mraševo, 41-8-6-2-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 9.8 km, žand Ruperč vrh 4.5 km, žel š Birčna vas 4.5 km, o 9.8 km, žup Šmihel 7.8 km. Nm 225 m. Leži jv. od Dol. Mraševa s podobnim položajem in razmerami.

Gotna vas, 229-55-55-0-1. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 2.1 km, žel Kandija 3 km, o 1.9 km, š žup Šmihel 2.9 km. DKfid. Vodovod. Nm 201 m. Stoji v plodni ravnini ob drž. cesti 2 km j. od Novega mesta. Na j. strani vasi teče Težka voda (ribolov). Prebivalstvo se preživlja s kmetijo in obrtjo. Letno proda ca 500 l mleka v Novo mesto in v Šmihel (samostan). V Novo mesto prodaja tudi perutnino in gozdne sadeže. Opekarna. Ob poti v Novo mesto stoji staro kužno znamenje. Podr. cerkev sv. Lenarta s pokopališčem.

Hrib pri Zajčjem vrhu, 65-14-14-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 9 km, žand Cerovec 7 km, žel Novo mesto 10.5 km, o 9 km, p š žup Stopiče 3.5 km. Nm ca 282 m. Stoji na vinorodnem hribu pod Gorjanci, blizu ban. ceste na Dolž. Kmetijstvo, vino in sadje za dom. Mlin in žaga na vodo in turbino. Mešan gozd.

Hrušica, 195-34-24-7-3. Sr so du zdr fin Novo mesto 11 km, žand Brusnice 3 km, žel Novo mesto 12 km, o 4 km, p š žup Stopiče 3.5 km. Nm 297 m. Vas stoji na širokem hrbtu ob ban. cesti v Gabrje. Nekaj hiš je med vinogradi. Na j. strani teče potok Klamfer, ki žene dva mlina (raki). Markacije na Trdinov vrh (1181 m). Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo, nekaj čebelarstva. Prodaja živine, živinorejskih proizvodov, sadja in vina.

Iglenik, 47-8-8-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 13 km, žand Cerovec 3 km, žel Novo mesto 14.5 km, o 12.8 km, p žup Stopiče 7.4 km, š Dvor 2.3 km. Nm 440 m. Vas leži v pobočju Gorjancev (Lipovec 824 m) v globokem jarku. Dohod z vozom 2 km od ceste Novo mesto—Karlovec. Kmetijstvo, vinogradništvo; cviček le za dom. Prodaja bukovega lesa in jajc.

Irča vas, 157-38-38-1-1. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 1.9 km, žel Kandija 1 km, o 1.7 km, š žup Šmihel 2.1 km. Nm 176 m. Bregovita lega na d. bregu Krke z. od Novega mesta. K vasi spada tudi Drska ob klancu ban. ceste proti mestu. Rodovitna črnica. Nekaj obrti. Smrekov in hrastov gozd. Ribolov in kopelj v Krki. Letno 12 sejmov. Prodaja lesa, mleka, jajc in cvička.

Jama, 40-7-2-5-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 8.1 km, žand Ruperč vrh 2.3 km, žel š Birčna vas 2.3 km, o 7.9 km, žup Šmihel 8.2 km. Nm 226 m. Stoji pod razglednim vinorodnim Cerovcem (333 m) na d. bregu potoka Petelinca. Vozna pot 2.3 km od ban. ceste. Ime po podzemeljski jami s kapniki in jezerom. Kmetijstvo. Na Cerovcu pridelujejo cviček le za dom.

Jedinščina, 23-8-8-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 2.3 km, žel Kandija 3.3 km, o 2.1 km, š žup Šmihel 2 km. Nm 187 m. Stoji na terasi na l. bregu Težke vode, ob cesti Novo mesto—Karlovec. Mlin in žaga. Kmetijstvo. Prodajo nekaj vina, lesa (100 m³), precej prašičev, jajc, kokoši in mleka v Novo mesto. J. od vasi ob sotočju Težke vode in Petelinca stoji še dobro ohranjeni grad Pogance. Sezidali so ga najbrž Mindorferji, ki so ga posedovali do 1547. Poznejši lastniki Paradajsarji so v Valvasorjevi dobi zgradili pri gradu podr. cerkev sv. Roka v spomin na tedanjo kugo. V bližini gradu so tudi postavili dvorec Hrašico. Pozneje so prodali grad rodbini Langer, ki še sedaj tu gospodari.

Jurka vas, 150-30-28-0-5. Sr so du fin Novo mesto 7.4 km, žand Ruperč vrh 8 km, zdr Toplice 5.6 km, žel Straža-Toplice 2.2 km, o 7.2 km, pT Straža 2 km, š žup Valta vas 1.1 km. Nm 172 m. Obcestna vas na terasi ob d. bregu Krke. Avtobusna zveza Novo mesto—Toplice. V Krki ugodna kopelj in izdaten ribolov. Prebivalstvo se preživlja s kmetijo, nekaj z delom na parni žagi v Straži in z obrtjo. Pridela ca 70 hl vina za dom. V Novo mesto prodajo jajca in prašiče. Mešan gozd daje drva in hlode. Zelo bogato najdišče iz mlajše bronaste dobe.

Jurna vas, 129-24-16-13-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 9.4 km, žand Cerovec 4 km, žel Kandija 10.4 km, o 9.4 km, p Stopiče 5 km, š žup Podgrad 3 km. Nm 280 m. Vas stoji na vrtačastem svetu 2 km z. od drž. ceste Novo mesto—Karlovec. Dohod z vozom. Vse panoge kmetijstva, z neznatno prodajo poljskih pridelkov, mlečnih izdelkov ter sadja, vina in živine. Gozd daje letno 120 m³ drv na prodaj. Podružna cerkev sv. Marjete s pokopališčem.

Konec, 90-12-8-4-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10.6 km, žand Cerovec 3 km, žel Kandija 11.6 km, o 10.4 km, p Stopiče 6 km, š žup Podgrad 0.7 km. Nm ca 460 m. Zatišna ravna lega pod razglednim Strmcem (620 m). Dohod z vsemi vozili, 1.2 km od drž. ceste Novo mesto—Karlovec. Prodaja poljskih pridelkov, živine, sadja, drv in gob.

Koroška vas, 171-28-18-10-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.1 km, žand Cerovec 3 km, žel Kandija 9.1 km, o 8 km, p Stopiče 5.1 km, š žup Podgrad 4.1 km. Nm ca 290 m. Gručasta vas v suhi dolini, 0.8 km od ceste Novo mesto—Karlovec. Dohod za silo z avtom. Gospodarstvo kot Jurna vas.

Krka, 87-11-11-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 3.6 km, žel Kandija 4.9 km, o 3.4 km, š žup Šmihel 4.9 km. Nm 184 m. Vas leži na terasi na d. bregu Krke nasproti Mačkovcu. Na jv. strani lepa vinska gorica. Dostop z vozom 2.5 km od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Prodaja poljskih pridelkov, živine, živinorejskih proizvodov ter vina. Sadja je malo. Slab mešan gozd daje drva, hlode, žel. prage in tesan les. Rimske izkopine.

Mala Cikava, 41-10-10-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 3.6 km, žel Kandija 4.6 km, o 3.4 km, š žup Šmihel 4.9 km. Nm 189 m. Stoji na mali vzpetini ob drž. cesti Novo mesto—Brežice. Potok Šajsar žene mlin. Prebivalci se preživljajo s kmetijo. Sadja le malo. V Novo mesto prodajajo mleko, nekaj kokoši in jajc. Zaselek v Celi.

Male Škrjanče, 15-2-2-9-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 4.5 km, žand Ruperč vrh 3 km, žel Kandija 3 km, o 4.5 km, š žup Šmihel 2.4 km. Nm 212 m. Leži 0.6 km od ban. ceste Kandija—Birčna vas. Ostalo kot Vel. Škrjanče.

Mali Cerovec, 35-6-6-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.9 km, žand Cerovec 2.5 km, žel Novo mesto 10.4 km, o 8.7 km, p š žup Stopiče 5 km. Nm 331 m. Stoji na kraškem svetu na pobočju Gorjancev ca 2 km od drž. ceste Novo mesto—Karlovec. Dohod z vozom. Poljedelstvo, vinogradništvo in sadjarstvo le za dom.

Mali Orehek, 54-10-10-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.3 km, žand Cerovec 6.2 km, žel Novo mesto 9.8 km, o 8.1 km, p š žup Stopiče 2.3 km. Nm 327 m. Stoji na hribu ob ban. cesti Črmošnjice—Dolž. Poljedelstvo, sadje, vino le za dom. Zaselek Zaloke.

Mali Podljuben, 35-7-3-4-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 7.8 km, žand Ruperč vrh 4.7 km, žel š Birčna vas 4.5 km, o 7.6 km, žup Šmihel 5.8 km. Nm 206 m. Stoji na d. bregu Potoka, nasproti Dol. Mraševu. Dohod z vozom 3 km od ban. ceste Novo mesto—Toplice. Poljedelstvo. Mešan gozd. Drva za dom in prodajo.

Mali Slatnik, 105-15-15-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 4.1 km, žel Kandija 5.6 km, o 3.9 km, š žup Šmihel 5.3 km. Nm ca 186 m. Ravninska lega ob drž. cesti Novo mesto—Brežice (avtobusna zveza). Kmetijstvo in nekaj vinogradništva. V Novo mesto prodajo žito, prašiče, kakoši in jajca.

Mihovec, 61-11-9-2-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 15.5 km, žand Cerovec 6.2 km, žel Birčna vas 5 km, o 15 km, p Stopiče 12.5 km, š žup Podgrad 3.1 km. Nm ca 422 m. Vas z odročno lego, 5 km z. od drž. ceste Novo mesto—Karlovec. Dohod z vozom. Vino le za dom. Živino prodajajo največ v Novo mesto.

Pangrč grm, 89-19-13-5-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 13 km, žand Brusnice 5 km, žel Novo mesto 14 km, o 13 km, p žup Stopiče 5 km, š Gabrje 1.5 km. Nm 308 m. Vas leži v dolini ob sotočju potokov in po pobočju pod Gorjanci. Od 1 km oddaljene ban. ceste v Gabrje dohod z vozom. Pot na Trdinov vrh (1181 m). Cviček za dom. Prodaja živine, jajc, sliv, gozdnih sadežev in bukovih drv. Lov na polhe. Proti jeseni delajo na njivah mnogo škode divji prašiči.

Petanje, 47-8-3-5-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 8.5 km, žand Ruperč vrh 4.1 km, žel š Birčna vas 4.1 km, o 8.3 km, žup Šmihel 6.7 km. Nm 228 m. Leže na ravnem 2.5 km z. od ban. ceste Šmihel—Birčna vas. Dohod z vozom. Poljedelstvo. Vinogradi na Ljubnu. Prodaja drv v Novo mesto.

Plemberg, 38-8-8-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 6.5 km, žand Cerovec 7.1 km, žel Kandija 8 km, o 6.3 km, p š žup Stopiče 0.6 km. Nm 276 m. Stoji na razglednem hribu nad Stopičami. Dohod z vozom. Vino in sadje za dom. Prodaja lesa in jajc v Novo mesto.

Podgrad, 123-25-20-5-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10.9 km, žand Cerovec 2.4 km, žel Novo mesto 12.4 km, o 10 km, p Stopiče 9.4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1874, 2 odd. Kat. prosv.

d., PJS. Nm 465 m. Stoji na kraškem svetu 1.5 km z. od drž. ceste Novo mesto—Karlovec. Dohod tudi z avtom. Vse panoge kmetijstva, nekaj obrti. V Novo mesto prodaja del poljskega pridelka, nekaj smetane in masla, sadje, vino, živino, jajca in drva. S. od vasi stoje na Mehovskem hribu (571 m) razvaline mehovskega gradu, ki je bil nekdaj eden najlepših in najbolj utrjenih gradov na Kranjskem. Grad je bil prvotno last Višnjegorskih gospodov, ki so tu imeli svoje ministeriale, Mehovske gospode. Slednji se omenjajo že 1162. Pozneje je grad prešel v last Goriških in nato Celjskih grofov. L. 1439. ga je razdejal Jan Vitovec. Po 1456 je Mehovo pripadlo Habsburžanom, ki so ga dajali v najem raznim plemenitaškim rodbinam. L. 1622. so ga kupili Paradajsarji. Ko so si ti sezidali nov grad Ruperč vrh, je začelo Mehovo razpadati. Grajske razvaline so porabili pri popravilu župne cerkve in župnišča ter pri zidavi kapele Marije Pom. pri Vinji vasi. Grad je veliko trpel v dobi kmečkih uporov, tako 1515 in posebno 1602, ko so napad kmetov odbili Uskoki, ki so prišli iz Žumberka na pomoč. V dobi turških napadov je bil grad važna obrambna trdnjava. Župnija Podgrad (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 980 duš. Pokopališče. Župna cerkev Dev. M. dobrega sveta je bila prvotno podr. šmihelske prafare in nato župnije Stopič. Pred 1790 je postala lokalija, 1875 pa župnija. Zelo obiskovana božja pot.

Potok, 107-23-21-0-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 6.6 km, žand Ruperč vrh 14.1 km, žel Straža-Toplice 3.2 km, o 6.4 km, pT Straža 3.2 km, š žup Valta vas 2.3 km. Nm 171 m. Vas stoji ob ban. cesti na ravni terasi pri izlivu Potoka v Krko. Vključuje zaselek Volavče. Avtobusna zveza na Novo mesto in Toplice. Od pridelka prodajo letno 2000 kg krompirja v Ljubljano, v Novo mesto pa prašiče, kokoši in jajca. Sadje in vino le za dom.

Potov vrh, 245-47-47-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 6.9 km, žel Kandija 8.4 km, o 6.7 km, š žup Šmihel 8.1 km. Nm 252 m. Vas se razprostira v obcestni obliki na hribu, nad katerim se na sv. strani dviga razgledno Ptičje brdo (304 m). V bližini se vidi na »Krivem dolu« ob drž. cesti še ostanek stare rimske ceste. Dohod z vsemi vozili po obč. cesti 1.5 km od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Kmetijstvo, vinogradništvo v malem obsegu. V Novo mesto prodajajo nekaj žita, živine, jajc, masla, sadja in drv. Podr. cerkev sv. Trojice s pokopališčem.

Prapreče, 118-21-21-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand Ruperč vrh 16.8 km, žel Straža-Toplice 4.4 km, o 8 km, pT Straža 4.4 km, š žup Valta vas 4.1 km. Nm 186 m. Vas stoji v plitvi dolini 1.5 km j. od ban. ceste Novo mesto—Toplice. Od poljskih pridelkov prodajo 6000 kg krompirja, dalje prašiče, kokoši in jajca v Novo mesto; vino le za dom. Precej čebelarjev.

Pristava, 122-25-16-6-3. Sr so du zdr fin Novo mesto 12.1 km, žand Cerovec 3.2 km, žel Birčna vas 7.4 km, o 11.9 km, p Stopiče 9.4 km, š žup Podgrad 1.2 km. Nm od 400—440 m. Vas stoji ob obč. cesti z. od Podgrada. Dohod za silo z avtom (2.5 km od drž. ceste Novo mesto—Karlovec). Zelo rodovitna črna zemlja. Kmetijstvo. Prodaja poljskih pridelkov, živine in drv. Sadje in vino za dom. Podzemska jama »V Koteh«.

Pušče, 25-3-3-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 12.3 km, žand Cerovec 4.9 km, žel Novo mesto 12.5 km, o 12.3 km, p žup Stopiče 6.5 km, š Dolž 1.1 km. Nm 388 m. Naselje na pobočju Gorjancev sv. od Dolža. Pobočje je posejano z zidanicami in zasajeno z vinogradi. Prodaja vina, sadja, perutnine in lesa.

Ragovo, 41-7-7-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 2 km, žel Kandija 3.5 km, o 2.2 km, š žup Šmihel 3.2 km. Nm 170 m. Vas stoji na d. br. Krke sv. od Novega mesta. Jz. odtod v okljuku Krke gozdnati hribček (224 m) Ragovi log, ki ga Novomeščani radi obiskujejo. Do drž. ceste 1.5 km. V Novo mesto prodajo mleko, prašiče, kokoši in jajca. V kraju so odkrili hallstattsko gradišče. V bližini vasi je nekdaj stal grad Zaboršt ali Boršt, ki so ga sredi 16. stol. zgradili gospodje Mordaksi. Baron Fr. Zois, graščak na Grmu, je dal 1769 razpadajoči grad podreti; poslej je v razvalinah. Še danes pa stoji grad Graben tik ob Krki. Prvotno je tu stal samo utrjen stolp. Prvi znani njegovi lastniki so bili Grabenski gospodje, zvani »Turnerji«, omenjeni 1170. Ko so sredi 16. stol. izumrli, so grad dobili grofje Mordaksi. Ti so prvotni stolp razširili in sezidali pravi grad. Ta je danes last g. Jalena iz Kranjske gore. Podr. cerkev sv. Ane je bila v reformacijski dobi zatočišče protestantov iz Novega mesta. Zaščito so jim nudili grofje Mordaksi, lastniki gradu Grma.

Rajnovšče, 34-5-5-0-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 5.2 km, žand Ruperč vrh 3.9 km, žel š Birčna vas 3.9 km, o 5.4 km, žup Šmihel 6.4 km. Nm 220 m. Leže na d. br. Petelinca, 1.5 km od drž. ceste Novo mesto—Karlovec. Dohod z vozom. Ostalo kot Rakovnik.

Rakovnik, 51-12-5-7-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 5.9 km, žand Ruperč vrh 3.2 km, žel š Birčna vas 3.2 km, o 5.9 km, žup Šmihel 7.1 km. Nm 227 m. Ravninska vrstna vas na d. bregu potoka Petelinca. Dohod z vozom, 2 km od drž. ceste. Poljedelstvo za dom. Cviček pridelujejo na Ljubnu. Gozd daje drva tudi za prodaj.

Regerča vas, 202-49-48-1-1. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 2.9 km, žand Ruperč vrh 5.9 km, žel Kandija 2.1 km, o 2.9 km, š žup Šmihel 0.9 km. Nm 193 m. Vas stoji ob obč. cesti na l. bregu Težke vode. Dostop z vozom pičel km od drž. ceste na Karlovec. Prebivalstvo se preživlja s kmetijo. Letno proda v samostan v Šmihelu in v Novo mesto 3000 l mleka, nadalje prašiče, kokoši in jajca. Hrastov in smrekov gozd daje les na prodaj (letno 100 m^3). Podr. cerkev sv. Roka (249 m) j. nad vasjo je sezidal grof Rudolf Paradajsar, lastnik gradu Pogance, ob kugi 1627. Zelo obiskovana stara božja pot na 16. avg. (praznik sv. Roka, priprošnjika zoper kugo).

Romanja vas, 153-31-31-0-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 9.5 km, žand Toplice 4 km, žel Straža-Toplice 1.8 km, o 9.5 km, pT Straža 1.8 km, š žup Valta vas 1 km. Nm 192 m. Vas stoji na d. bregu Krke ob ban. cesti Novo mesto—Toplice. Avtobusna zveza na obe strani. Poljedelstvo in deloma delo na parni žagi. Sadje le za dom. V Novo mesto prodajajo prašiče in jajca. Neznatna prodaja lesa. Mlin na Krki. Gostilna s prenočiščem.

Sela pri Ratežu, 64-16-16-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 7.5 km, žand p š Brusnice 3.8 km, žel Kandija 9 km, o 7.5 km, žup Šmihel 8.8 km. Nm 204 m. Stoje na l. bregu Rateškega potoka blizu drž. ceste Novo mesto—Brežice. Kmetijstvo. Zaselek Nova gora.

Sela pri Zajčjem vrhu, 58-15-15-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10.1 km, žand Cerovec 5.8 km, žel Novo mesto 11.6 km, o 10.3 km, p š žup Stopiče 4.1 km. Nm ca 346 m. Vas na vinorodni rebri sv. nad Zajčjim vrhom. Na potoku Klamfer mlin. Poljedelstvo. Vino in sadje za dom.

Smolenja vas, 286-53-53-0-2. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 4.4 km, žel Novo mesto 5.9 km, o 4.2 km, š žup Šmihel 5.5 km. Gas. Nm 227 m. Gručasta vas v ravnini in deloma na bregu v. od Novega mesta. Zaselek Blatniki. Tik nad vasjo lepa vinorodna reber. Do drž. ceste Novo mesto—Brežice le 0.5 km za vsa vozila. Rodovitna črna zemlja. V Novo mesto prodajajo pšenico, krompir, mleko, prašiče, kokoši, jajca, nekaj sadja in vina. Hallstattski grobovi v bližini.

Srebrniče, 26-9-9-0-1. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 4.5 km, žand Ruperč vrh 11.6 km, žel Kandija 4 km, o 4.3 km, š žup Šmihel 5.7 km. Nm 170 m. Naselje na d. bregu Krke ob ban. cesti Novo mesto—Toplice. Avtobusna zveza na obe strani. Kmetijstvo. Vino in sadje le za dom. V Novo mesto prodajajo krompir, maslo, domači sir, jajca in prašiče. Lep smrekov gozd daje les za prodaj. V. od vasi stoji srebrniška graščina ali grad na Marofu. Njegovi lastniki so bili v 19. stol. Engelthalerji, od 1930 pa Angela in Andrej Agnitsch iz Novega mesta. Grad je precej star, večkrat prezidan ter v prav dobrem stanju. Ima lepo arondirano posestvo vzdolž Krke.

Stopiče, 157-33-33-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 5.9 km, žand Cerovec 6.6 km, žel Novo mesto 7.4 km, o 5.9 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1852, 5 odd. Gosp. nad. š., Zim. gosp. tečaj, Kat. izobr. d., Izobr. d. »Trdina«, PSVD. Nm 230 m. Obcestna vas ob ban. cesti na gričevnatem, malo rodovitnem svetu. Na j. strani izvira Težka voda, odkoder je napeljan vodovod v Novo mesto. Ribolov (postrvi). Kmetijstvo s prodajo sadja, masla, sira, mleka, perutnine, jajc in zdravilnih rastlin. Reja goveje živine, prašičev in ovac. Hrastov, gabrov, smrekov in kostanjev gozd. Izdelovanje raznega poljskega orodja kot domača obrt. Trgovina in gostilna s prenočiščem. Izleti v Gorjance. Župnija Stopiče (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 2314 duš. Pokopališče. Župna cerkev Dev. Mar. se omenja že v 15. stol. Sedanjo stavbo je dal sezidati 1709 grof Janez Lavrencij Paradajsar, lastnik Pogancev, kot zaobljubo nekega svojega prednika za srečno rešitev iz turške vojne. Umetniške vrednosti so baročni oltarji in slike. Kapelica Sv. rožnega venca nad vasjo še priča, da je bila cerkev nekdaj zelo obiskovana božja pot, posebno od Belokranjcev. Cerkev je bila do 1767 podr. šmihelske prafare. Beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika je bil ustanovljen že pred 1715. Župnija je mati one v Podgradu. Patronat kot Šmihel.

Stranska vas, 200-43-12-31-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 7.6 km, žand Ruperč vrh 1.8 km, žel š Birčna vas 1.8 km, o 7.6 km, žup Šmihel 7.7 km. Nm 218 m. Gručasta vas v bregu med dolino potoka Petelinca in železnico. K njej spada zaselek Kremenik in grad Ruperč vrh (267 m) na hribu, skozi katerega drži kratek železniški predor. Dostop tudi z avtom 1.8 km od ban. ceste v Birčni vasi. Poljedelstvo. Cviček pridelujejo na Cerovcu le za dom. Mešan gozd daje drva tudi za

prodaj v Novo mesto. Grad Ruperč vrh je sezidal v 1641—1657 Josip Ernest grof Paradajsar, lastnik mehovske graščine. Od 1726—1786 je bil last cisterciánskega samostana v Kostanjevici. L. 1786. je pripadel verskemu skladu, ki ga je v 19. stol. prodal. Sedanja lastnica je rodbina Stare iz Mengša. Podr. cerkev sv. Miklavža.

Šmihel pri Novem mestu, 316-31-28-1-3. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 2 km, žand Ruperč vrh 5 km, žel Kandija 1 km, o 2 km, š žup v kraju. Drž. deška šola ust. 1885, 2 odd., Zas. dekl. nar. š., ust. 1886, 6 odd., Zas. dekl. mešč. š., ust. 1907, 4 odd., Gosp. š. (vse tri v samostanu), Kmet. nad. tečaj, SKJ, Kat. prosv. d., PSVD, Gas. Vodovod, elektrika (iz elektr. v Luknji na Prečni). Nm 189 m. Vas stoji na ravnini ob ban. cesti in železnici tik j. od Novega mesta. Na v. strani teče v globokem jarku Težka voda. Kmetijstvo s prodajo mleka, prašičev, kokoši in jajc v Novo mesto. Sadje in vino za dom. Mešan gozd je tu slab. Gospodarsko in kulturno je pomemben samostan šolskih sester De Notre Dame. Šmihel je radi bližnje Krke in prijazne okolice zelo priporočljiv za letoviščarje. Trgovine in gostilne s prenočišči. Številne rimske najdbe. Župnija Šmihel (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 5446 duš. Pokopališče (tu pokopana Primičeva Julija). Župna cerkev sv. Mihaela. Prvotna cerkev je bila prastara. Kot župnija se omenja že 1296. L. 1493. jo je papež inkorporiral novoustanovljenemu kolegiatnemu kapitlju v Novem mestu, ki je še danes patron župnije. Prafara je mati župnij Stopič, Valte vasi, Dol, Toplic in Podgrada. Pripadala je do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 Gorici in poslej Ljubljani. Odtod doma Knafelc Alojzij (r. 1859), planinec.

Št. Jošt, 116-17-17-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 6.3 km, žand Cerovec 7.6 km, žel Novo mesto 7.8 km, o 6.1 km, p š žup Stopiče 2.5 km. Nm 240 m. Prijazna lega s. nad potokom Klamfer ob ban. cesti na Hrušico. Markacije na Trdinov vrh (1181 m). Poljedelstvo. Rodovitnost dobra. Vino, sadje za dom. Gozd daje drva in deske. Podr. cerkev sv. Jošta s pokopališčem.

Valta vas (Vavta vas), 248-47-39-0-10. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.5 km, žand Toplice 4.5 km, o 8.5 km žel pT Straža 0.8 km, š žup v kraju. Šola ustanovljena 1878, 5 odd. Gosp. nad. kuh. tečaj (4 mes.), SKJ, Prosv. d., Gas., DKfid. Nm 175 m. Vas stoji na terasi na d. bregu Krke, preko katere vodi v Stražo železobetonski most. Skozi kraj drži ban. cesta od Novega mesta na Toplice (avtobus). Gostilna s tujskimi sobami. Prebivalci žive od poljedelstva ter služijo kot delavci pri lesnih skladiščih in parni žagi v Straži. Poljski pridelki in sadje le za dom. Prodajo pa nekaj lesa, prašičev, jajc in cvička. V okolici so pred ca 50 leti kopali železno rudo ter jo vozili v Dvor pri Žužemberku. Župnija Valta vas (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 1413 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba je bila prvotno podr. šmihelske prafare. Župnija je postala pred 1660. Patronat kot Šmihel.

Velika Cikava, 51-12-12-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 2.6 km, žel Kandija 4 km, o 2.6 km, š žup Šmihel 4.9 km. Nm ca 180 m. Vas stoji v dolini ob drž. cesti Novo mesto—Brežice kraj potoka Šajsarja. Preživlja se kot Mala Cikava.

Velike Škrjanče, 65-10-10-0-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 3.9 km, žand Ruperč vrh 4 km, žel Kandija 2.5 km, o 3.9 km, š Birčna vas 4 km, žup Šmihel 1.9 km. Nm 190 m. Vas leži na ravnem ob ban. cesti Novo mesto—Semič. Zaselek Hrib. Kmetijstvo s prodajo poljskih pridelkov, živine in jajc v Novo mesto. V samostan v Šmihelu prodajo letno okrog 2500 l mleka. Sadje in vino za dom. Nekaj lesa pokupijo lesni trgovci.

Veliki Cerovec, 178-33-29-4-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10.6 km, žand v kraju, žel Novo mesto 12.6 km, o 10.6 km, p žup Stopiče 8.6 km, š Dolž 3.3 km. Nm 466 m. Prijazna lega na pobočju Gorjancev, ki se nad vasjo v Lipovcu dvigajo do 814 in 824 m. Od 1 km oddaljene drž. ceste Novo mesto—Karlovec, ki je tu speljana v ključih, je dohod mogoč z avtom. K vasi spada tudi znani »Zajc«, ki ima v hišo vzidano ploščo v spomin Janezu Trdini. Prebivalstvo se bavi s kmetijo. Cviček le za dom. Prodaja suhih jabolk in hrušk, perutnine, jajc in lesa. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana s pokopališčem.

Veliki Orehek, 167-36-36-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 7.8 km, žand Cerovec 6.7 km, žel Novo mesto 9.3 km, o 7.8 km, p š žup Stopiče 1.9 km. Nm 280 m. Stoji v gruči na mali vzpetosti ob ban. cesti na Dolž. Zaselka Sadeže in Selca. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Veliki Podljuben, 96-28-10-18-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 14.2 km, žand Ruperč vrh 2.4 km, žel š Birčna vas 2.4 km, o 14.2 km, žup Šmihel 12 km. Nm 264 m. Vas stoji na ravnici v osojnem vznožju hriba Ljuben z božjepotno cerkvijo sv. Vida (536 m). Dohod z vozom, 1.5 km od ban. ceste na Semič. Poljedelstvo. V Ljubnu pridelujejo cviček le za dom. Mešan gozd; drva za prodaj. Tu rojen 1885 gradb. inž. Hrovat Alojzij, univ. prof. v Ljubljani.

Veliki Slatnik, 179-33-33-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 6.5 km, žel Kandija 8 km, o 6.3 km, š žup Šmihel 8.1 km. Nm 209 m. Vas stoji ob ban. cesti Cikava—Hrušica v dolini v gozdu. Mimo na z. strani teče potok Šajsar, ki se pri Grabnu izliva v Krko. K vasi spadajo zaselki Janšiči, Jankoti in Slatinska gora. Kmetijstvo in vinogradništvo. Hrastov, gabrov in slab bukov gozd. Prodaja mleka, živine in jajc v Novo mesto. Za prodajo ostaja tudi nekaj vina.

Verdun, 72-7-7-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 5.9 km, žand Cerovec 7.3 km, žel Novo mesto 7.4 km, o 5.7 km, p š žup Stopiče 1.2 km. Nm 292 m. Razloženo naselje po rebreh j. od Št. Jošta. Dohod z vozom 0.5 km od ban. ceste. Zaselek Burenke. Gospodarstvo kot Št. Jošt. Odkriti predmeti iz bronaste dobe.

Vinja vas, 199-38-25-11-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 9.8 km, žand Cerovec 3.3 km, žel Kandija 11.3 km, o 9.6 km, p Stopiče 8.1 km, š žup Podgrad 1.1 km. Nm ca 450 m. Gručasta vas na pobočju Strmca (620 m). Od 0.5 km oddaljene drž. ceste, ki drži čez Gorjance proti sedlu »Na Straži« (635 m) v velikih ključih, je dohod mogoč z avtom. Dostop na bližnji Mehovski hrib (571 m) k razvalinam gradu Mehovo (gl. Podgrad). Zemlja je peščena, srednje rodovitna. V Novo mesto prodajo nekaj poljskih pridelkov, mlečnih izdelkov, sadja, vina, prašičev, perutnine in jajc. Letno prodajo ca 90 m³ drv. Lov nudi srne, zajce, vepre, lisice, jerebice. Na poslopju žand. stanice spom. plošča pisatelja Trdine.

Vrh pri Dolžu, 93-18-13-3-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 11.8 km, žand Cerovec 2.7 km, žel Novo mesto 13.3 km, o 11.6 km, p žup Stopiče 5.9 km, š Dolž 0.8 km. Nm 438 m. Vas na hribu j. od Dolža. Od ban. ceste v Dolžu dohod z vozom. Poljedelstvo za dom. Prodaja jajc in drv.

Vrh pri Ljubnu, 105-19-19-0-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 6.6 km, žand Ruperč vrh 5.6 km, žel Kandija 5.3 km, o 6.4 km, š žup Šmihel 7.8 km. Nm 218 m. Vas stoji na hribu 2 km od ban. ceste Novo mesto—Toplice. Dohod z vozom. Ilovnato, manj rodovitno. Sadje in vino za dom. Večidel posekan gozd. Prodaja živinorejskih proizvodov in lesa.

Zajčji vrh, 109-21-21-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 9.4 km, žand Cerovec 4.9 km, žel Novo mesto 10.9 km, o 9.2 km, p š žup Stopiče 3.5 km. Nm 382 m. Vas stoji na hribu ob ban. cesti, ki drži v Dolž. Izlet h »Gospodični« (822 m) in na Trdinov vrh (1181 m). Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja poljskih pridelkov in vina. Gozd daje deske, drva in kolje za vinograde. Podr. cerkev sv. Matije.

Žabja vas, 245-45-45-0-1. Sr so du žand zdr fin pTt Novo mesto 1.1 km, žel Kandija 2.5 km, o 1 km, š žup Šmihel 2.3 km. Vodovod. Nm 203 m. Vas stoji na ravnini tik jv. od Novega mesta ob križišču drž. ceste na Brežice in Karlovec. Avtobusna zveza, gostilne. Lep kraj za letoviščarje. Prebivalstvo se bavi s kmetijo in porabi vse pridelke doma. Mešan gozd daje le drva.

Žihovo selo, 46-8-8-0-0. Sr so du zdr fin pTt Novo mesto 5.3 km, žand Brusnice 6.3 km, žel Kandija 6.8 km, o 5.2 km, š Št. Peter 2 km, žup Šmihel 6.5 km. Nm 175 m. Leži na ravni terasi na d. bregu Krke, 1.8 km od drž. ceste Novo mesto—Brežice. Dohod z vozom. Kmetijstvo s prodajo mleka, masla, vina, prašičev, perutnine in jajc. Ribolov v Krki.

Občina Št. Peter

Preb. 1782, hiš 372, posest. 173, koč. 141, najem. 57. Površina 2454 ha: njiv in vrtov ca 754, trav. in paš. ca 230, vinogradov ca 371, gozdov ca 943, ostalo 156. Zavzema ozemlje sv. od Novega mesta na l. bregu Krke vse do obsežnih hmeljniških gozdov. Vodovje iz tega gričevja odvaja proti Krki potok Lešnica in Dobovški potok. Prisojno gričevje ima v izdatni meri vinogradniški značaj z razloženimi naselji. Znameniti gorici sta zlasti Grčevje (513 m) in značilna Trška gora (429 m). Svet je peščen in lapornat, blizu Krke ponekod kraškega značaja. Poljedelske vasi na terasah ob Krki so strnjene. Poljedelstvo nudi za prodajo nekaj pridelkov, razen tega donašajo dohodke prašiči in jajca. Dober cviček prodajajo v okolico, pa tudi v Ljubljano in Novo mesto. Promet oskrbuje ban. cesta Novo mesto—Krško (z avtobusno zvezo), od katere drže v gorice obč. pota.

Češnjice, 130-23-10-9-4. Sr so du zdr fin Novo mesto 7 km, žand Dol. Kronovo 5 km, žel Novo mesto 8 km, o p š žup Št. Peter 2 km. Nm ca 156 m. Raztresena vas po terasah in vinorodnem pobočju Trške gore. Zaselki Sadeže, Razbori in

Lapor. Pod vasjo teče potok Lešnica; ob njem se razteza gozd Osoje. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja poljskih pridelkov ter belega in rdečega vina (letni pridelek ca 600 hl).

Dobovo, 26-6-3-2-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 8.5 km, žand Dol. Kronovo 1.5 km, žel Novo mesto 9.5 km, o p š župa Št. Peter 3 km. Nm 192 m. Stoji na terasi ob Dobovškem potoku, 1 km od ban. ceste Novo mesto—Krško. Kmetijstvo in vinogradništvo; letno pridelajo ca 200 hl belega in črnega vina. Prodaja poljskih pridelkov, živinorejskih proizvodov in vina.

Dolenje Grčevje, 38-7-5-2-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand Dol. Kronovo 6 km, žel Novo mesto 9 km, o p š župa Št. Peter 4 km. Nm ca 330 m. Stoji na l. bregu Lešnice, visoko po bregovitih terasah. Dohod z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo; prodaja vina.

Dolenji vrh, 71-13-11-2-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 9 km, žand Dol. Kronovo 5 km, žel Novo mesto 10 km, o p š župa Št. Peter 6 km. Nm 390 m. Gručasta vas na pobočju Golega hriba (499 m). Od ban. ceste 4 km z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo (letni pridelek vina ca 650 hl). Prodaja prašičev, sadja, vina in jajc. K vasi spada samotna kmetija Kij pri Dobovem.

Golušnik (Karlovec), 38-9-3-6-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand Dol. Kronovo 11 km, žel Novo mesto 9 km, o p š župa Št. Peter 6 km. Nm ca 440 m. Stoji visoko v sz. pobočju Trške gore med vinogradi in zidanicami. Dostop z vozom. Prodaja vina, sadja in jajc.

Gorenje Grčevje, 27-5-3-1-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand Dol. Kronovo 6 km, žel Novo mesto 9 km, o p š župa Št. Peter 4 km. Nm 513 m. Raztresena vas sz. od Dol. Grčevja. Ostalo kot tam.

Gorenje Kronovo, 34-7-4-3-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand Dol. Kronovo 0.5 km, žel Novo mesto 9 km, o p š župa Št. Peter 2 km. Nm 174 m. Vas stoji na gričku s. nad izlivom Dobrovskega potočka v Krko, malo nad ban. cesto Novo mesto—Krško (avtobus). Prodaja vina in jajc.

Gorenji vrh, 19-3-2-1-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 12 km, žand Dol. Kronovo 6 km, žel Novo mesto 13 km, o p š župa Št. Peter 4 km. Nm ca 486 m. Vas stoji sz. od Dol. vrha. Dostop in gospodarstvo kot tam.

Grič, 16-2-2-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand Dol. Kronovo 0.5 km, žel Novo mesto 9 km, o p š župa Št. Peter 2 km. Nm ca 170 m. Leži nad d. bregom Dobovškega potoka nasproti Gor. Kronovemu. Ostalo kot Gor. Kronovo.

Herinja vas, 110-20-12-8-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 7 km, žand Dol. Kronovo 4 km, žel Novo mesto 8 km, o p š župa Št. Peter 2 km. Nm ca 320 m. Vas stoji na vinorodnem pobočju 3 km od ban. ceste Novo mesto—Krško. Dohod mogoč z avtom. Kmetijstvo in pridelovanje vina (letno ca 700 hl). Trgovanje z živino in vinom. V vasi je nekdaj stala podr. sv. Križa, ki jo je 1778 požgala strela. Ohranjen je samo še del zidovja.

Jelše, 58-11-8-2-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 5.5 km, žand Dol. Kronovo 4 km, žel Novo mesto 6.5 km, o p š župa Št. Peter 1 km. Nm ca 200 m. Vas stoji na visoki terasi ob d. bregu potoka Lešnice. Poljedelstvo in vinogradništvo na Trški gori. Prodaja poljskih pridelkov in vina (pridelek 250 hl).

Kot, 85-19-11-5-2. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand Dol. Kronovo 6 km, žel Novo mesto 9 km, o p š župa Št. Peter 4 km. Nm ca 390 m. Stoji v vinorodnem bregu med Dol. in Gor. Grčevjem. Ostalo kot Dol. Grčevje.

Lešnica, 58-12-6-6-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 5.5 km, žand Dol. Kronovo 4 km, žel Novo mesto 6.5 km, o p š župa Št. Peter 1 km. Nm 186 m. Vas stoji na terasi ob ban. cesti Novo mesto—Krško. Na v. strani se izliva v Krko potok Lešnica, preko katere drži zidan ban. most. Krka žene mlin. Poljedelstvo in vinogradništvo na Trški gori. Prodaja vina, mleka in jajc.

Lutrško selo, 60-8-4-3-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 7.5 km, žand Dol. Kronovo 2 km, žel Novo mesto 8.5 km, o p š župa Št. Peter 1.5 km. Nm 177 m. Stoji nekoliko v bregu 0.2 km nad ban. cesto Novo mesto—Krško. Dostop za vsa vozila. Lep pogled na grad Strugo onstran Krke. Kmetijstvo in vinogradništvo s prodajo poljskih pridelkov, mleka, sira in vina. Vas je dobila ime najbrž v reform. dobi.

Mačkovec, 125-20-18-1-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 3 km, žand Dol. Kronovo 7 km, žel Novo mesto 4 km, o p š župa Št. Peter 3 km. Nm 176 m. Vas stoji na l. bregu Krke ob ban. cesti Novo mesto—Krško. Kmetijstvo s prodajo poljskih pridelkov, mleka, sira in jajc. Na Trški gori pridelajo do 1000 hl vina, ki ga polovico prodajo. Ribolov v Krki. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. je poleg podr. v Sred. Grčevju najstarejša cerkev v župniji. L. 1837. so jo prezidali. S. od vasi stoji na pobočju Trške gore grad Bajnof (Weinhof), z valjčnim mlinom in elektrarno ob Krki. Skrbno urejeno kmetijsko gospodarstvo. Postanek gradu je neznan. Prva znana lastnica je bila nadvojvodinja Viridis, roj. princesa Milanska, ki še danes živi radi svoje darežljivosti v dobrem spominu. Ta je podarila grad stiškemu samostanu, ki je imel že od 1135 več vinogradov v okolici. Okoli 1591 so grad popolnoma prezidali. V dobi jožefinskih reform je prešel v državno last, dokler ga ni 1822 kupil Franc Grm, praded sedanjega lastnika Roberta. V gradu je kapela Brezm. spoč. Dev. M., posvečena 1682. V 2. polovici 18. stol. so jo opustili, a so jo 1885 obnovili.

Paka, 26-7-3-4-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 7 km, žand Dol. Kronovo 4 km, žel Novo mesto 8 km, o p š župa Št. Peter 2 km. Nm ca 360 m. Stoji na pobočju vinorodnega Grčevja. Gospodarstvo kot Herinja vas.

Prapreče, 13-3-2-1-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 7.5 km, žand Dol. Kronovo 2 km, žel Novo mesto 8.5 km, o p š župa Št. Peter 1.5 km. Nm 202 m. Tri hiše, dober km od ban. ceste Novo mesto—Krško. Ostalo kot Lutrško selo.

Sela pri Stravberku, 60-10-5-5-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 10 km, žand Dol. Kronovo 8 km, žel Novo mesto 11 km, o p š župa Št. Peter 7 km. Nm ca 490 m. Vas stoji visoko na vinorodnem hribu 5 km od ban. ceste Novo mesto—Krško. Dohod z vozom. Pridelovanje cvička in sadja za prodajo.

Sevno, 66-12-5-4-3. Sr so du zdr fin Novo mesto 8 km, žand Dol. Kronovo 10 km, žel Novo mesto 9 km, o p š župa Št. Peter 5 km. Nm ca 220 m. Stoji na prisojnem vznožju in po pobočju Trške gore. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja prašičev, jajc, gob in vina.

Srednje Grčevje, 125-33-6-22-5. Sr so du zdr fin Novo mesto 9 km, žand Dol. Kronovo 7 km, žel Novo mesto 10 km, o p š župa Št. Peter 4 km. Nm 501 m. Raztresena vas med vinogradi. Obsega zaselke Novo goro, Popotnico in Runčec. Dostop in gospodarstvo kot Dol. Grčevje. Podr. cerkev sv. Jurija je najstarejša cerkev v župniji. Zidana je v renesančnem slogu. Večkrat so jo prezidali in renovirali (1743, 1811, 1833 in 1848).

Št. Peter, 200-40-14-12-14. Sr so du zdr fin Novo mesto 6 km, žand Dol. Kronovo 4 km, žel Novo mesto 7 km, o p š župa v kraju. Sola ust. 1865, 5 odd. Sok. č., Prosv. d., Gas. Nm 173 m. Vas stoji ob ban. cesti Novo mesto—Krško na bregoviti terasi l. brega Krke. Prevoz preko Krke v Dol. vas z velikim čolnom na gonilno lopatasto kolo. Vas ima električno razsvetljavo iz elektrarne v Mačkovcu. Poljedelstvo, vinogradništvo in obrt. Vino prideluje na Trški gori in na Grčevju. Prodaja živinorejskih proizvodov, poljskih pridelkov in vina. Gozd nudi žel. prage in drva za prodaj. Pri bližnjem Otočcu so od 1905—1922 kopali rjavi premog. Ribolov v Krki. Gostilne s tujskimi sobami, avtobusna zveza Novo mesto—Krško.

V bližini so odkrili prazgodovinske gomile z žganimi grobovi. Krka se takoj pod Št. Petrom zelo razširi in tvori mnogo otočkov, ki so poleg trave porasli tudi z vrbami. Na enem teh otokov stoji starinski grad Otočec (156 m), utrjen s 4 stolpi. Prvotno je bil grad zgrajen na bregu Krke. Pozneje so speljali reko v dveh strugah okoli gradu. Grad je stal že v 13. stol. in bil last gospodov Otoških, ki se omenjajo 1252 in 1254 in so v 15. stol. izumrli. Po 1547 so ga dobili baroni Lenkoviči. Zadnji iz te rodbine Jurij Lenkovič († 1601), deželni glavar Kranjske in večkratni zmagovalec nad Turki (1594 in 1595), je združil trebelsko in štatenberško gospoščino z otoško in ustanovil deželsko sodišče. V dobi turških napadov je bil grad močno utrjen z obzidjem in stolpi ter dvigljivim mostom (gl. Tavčarjev roman Otok in Struga). L. 1886. je prevzela grad sedanja lastnica rodbina Margheri Villa Vicenzia. V gradu je zelo stara kapela Dev. M. z marmornatim oltarjem in tlakom. Župnija Št. Peter (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 1840 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra. Prvotna cerkev je bila zidana pred 1452. Sedanja renesančna stavba je iz 1642. Zadnjič so jo prezidali in povečali 1895. Cerkev je bila sprva podr. prafare Bele cerkve; 1452 je postala vikariat, ki se je 1620 osamosvojil, od 1863 pa je župnija. Od 1454 je bila cerkev skupno z Belo cerkvijo podrejena stiškemu samostanu in je šele 1787 pripadla ljubljanski škofiji.

Stravberk, 42-6-6-0-0. Sr so du zdr fin Novo mesto 15 km, žand Dol. Kronovo 8 km, žel Novo mesto 16 km, o p š župa Št. Peter 6 km. Nm ca 546 m. Stoji na visokem vinorodnem hribu ob velikem hmeljniškem gozdu Radovlja. Zaselek Veliki vrh. S Stravberka in okolnih obmejnih vrhov (Pri Turnu 604 m, Veliki vrh 592 m) se nudi krasen razgled na s. Na Velikih lokah pod Stravberkom izvira potoček, ki ponikuje pod Goli hrib (412 m) in pride menda spet na dan pri Gor. Toplicah nad Belo cerkvijo. Poljedelstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Nad Blažičevim posestvom so še vidni ostanki zidu »Na gradu«. Po tradiciji je tu stal grad, ki so ga razrušili Turki. Na Velikih lokah je »ajdovska jama«, ki je v turški dobi služila za skrivališče.

Trška gora, 105-38-2-20-16. Sr so du zdr fin Novo mesto 6 km, žand Dol. Kronovo 7 km, žel Novo mesto 7 km, o p š župa Št. Peter 4 km. Nm 429 m. Znamenita široka, vinorodna in razgledna gora z razloženimi vinogradi in zidanicami sv. od Novega mesta (iz mesta markacije). Dohod z vozom. Tu se prideluje priznani beli in rdeči trškogorski cviček, ki se prodaja ne samo po okolici, ampak posebno v Ljubljano, na Gorenjsko, Notranjsko in Ribnico. Vinograde imajo mnogi Novomeščani, posestniki iz bližnjih vasi, pa tudi iz občine Šmihel-Stopiče in Mirne peči. Zemlja je ilovnata in lapornata. Voda iz kapnic. Poleg vinogradništva tudi poljedelstvo. Prvi znani lastniki vasi so bili stiški menihi, ki so že 1135 dobili od oglejskega patriarha več vinogradov na Trški gori. Tu so stale njihove pristave, vinske shrambe so imeli na gradu Bajnofu. Podr. cerkev Dev. M. je božja pot, znana tudi Belokranjcem. Prvotno cerkev so postavili na mestu prejšnjega znamenja. Sedanja stavba je iz 1620. Na zvoniku pri vhodu je še sedaj ličen grb stiškega samostana z letnico 1622. L. 1756. so cerkvi prizidali kapelo sv. Izidorja. Štiri stare košate lipe pri cerkvi. Največja je stara nad 300 let.

Zagrad, 40-10-3-6-1. Sr so du zdr fin Novo mesto 6.5 km, žand Dol. Kronovo 4 km, žel Novo mesto 7.5 km, o p š župa Št. Peter 1 km. Nm ca 276 m. Vas stoji na visokem l. bregu potoka Lešnice med vinogradi za lepim Starim gradom (235 m), ki stoji na strmi skalni terasi na mestu prazgodovinskega gradišča. Do ban. ceste 0.5 km. Gospodarstvo kot Herinja vas. Grad je bil domnevno sezidan že v 9. stol., toda prvič se omenja šele 1231. Prvi znani lastniki so bili oglejski patriarhi, ki so ga dajali v najem Starograjskim gospodom. L. 1390. je postal last Celjanov in nato raznih rodbin. V 2. pol. 19. stol. ga je prevzela sedanja lastnica rodbina Margheri di Commandona. Grad je še dobro ohranjen. V njem hranijo lepo knjižnico, stare slike in portrete nekdanjih grajskih lastnikov. V grajski kapeli je oltarček z letnico 1639.

Ždinja vas, 210-48-25-16-7. Sr so du zdr fin Novo mesto 7 km, žand Dol. Kronovo 10 km, žel Novo mesto 8 km, o p š župa Št. Peter 6 km. Nm 399 m. Gručasta vas, visoko na z. pobočju Trške gore. Dostop z vozom 4 km od ban. ceste Novo mesto—Krško. Zaselka Kamni vrh in Suhe plate. Vinogradništvo in kmetijstvo s prodajo vina (vinski pridelek ca 1500 hl), prašičev, jajc in lesa. Blizu vasi pod Trško goro je ohranjena še v precej dobrem stanju že nad 300 let stara zidanica, nekdanja last samostana iz Stične. Podr. cerkev sv. Jakoba je bila zidana 1410.

Občina Toplice

Preb. 2959, hiš 576, posest. 424, koč. 101, najem. 68. Površina 5552.06 ha: njiv in vrtov 834.19, trav. in paš. 1086.78, vinogradov 195.46, gozdov 3279.72, ostalo 155.91. Občini dajejo obeležje lepe doline ob vodah in hribovje, ki se dviga iznad njih. Dolina, ki spremlja Sušico med vinorodnim Ljubnom (548 m) in Rigljem, se pri Toplicah nekoliko dvigne in prevali v dolino ob Radeči, ki prehaja v široko dolino ob Krki. Slednja se pod Sotesko kmalu razširi v plodno polje. Preko Krke, ki reže občino v njenem s. delu, vodita tu dva lesena mostova. Na desnem bregu sprejema Krka pritoke Srhavnik, Radečo z Obrhom in Črmošnjico ter Sušico. Iznad doline se na z. precej strmo dviguje gozdnati Rog, na s. pa planota z vrhovi Kulova Sela (597 m), Plešivica (590 m), Preloge (560 m) itd. Lep razgled nudijo slikovite vinske gorice Ljuben (548 m), Sv. Vid (536 m) in Veliki Rigelj (370 m). Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, živinorejo, deloma tudi z vinogradništvom in dnino, oziroma s prevozom in prodajo lesa. Gozd je smrekov, bukov, gabrov in hrastov. Vasi so večidel obcestnega tipa.

Cerovec, 12-7-5-1-1. Sr so du Novo mesto 15 km, žand zdr fin o pTt š župa Toplice 2 km, žel Straža-Toplice 6 km. Nm 277 m. Vas stoji na razglednem vinorodnem hribu. Dohod mogoč z avtom. Kmetijstvo, vinogradništvo, sadjarstvo. Sadje, vino in prašiče prodajajo v občini, kokoši in jajca v Toplice.

Dobni dol, 163-27-24-3-0. Sr so du Novo mesto 15 km, žand zdr fin o župa Toplice 6 km, žel p Uršna sela 2 km, š Gorenje Sušice 2 km. Gas. Nm 235 m. Vas stoji v vrtačasti dolini ob ban. cesti. Ne daleč odtod proti Gor. Sušicam izvira hudournik Sušica. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo in gozdarstvo s prodajo živine, vina, drv in žel. pragov. Bukov, smrekov, gabrov in hrastov gozd.

Dolenje Sušice, 109-17-15-2-1. Sr so du Novo mesto 14 km, žand zdr fin o pTt š župa Toplice 1 km, žel Straža-Toplice 5 km. Nm 192 m. Gručasta vas v ravnini ob ban. cesti. Na j. strani teče hudournik Sušica, po kateri ima vas svoje ime. Ob Sušici se razprostira lepa dolina, ki se začenja z vrtačami pod Lazi, preide iz steljnikov in gozdov pri Dobnem dolu v rodovitno polje in sega do Toplic. Kmetijstvo za dom, nekaj čebelarstva; prodaja vina, drv in hlodov. Zaselek Dolenja Reber. Odtod doma dr. Kulovec Franc (r. 1884), politik, bivši minister.

Dolenje Gradišče, 32-6-5-1-1. Sr so du Novo mesto 12 km, žand zdr fin o pTt š župa Toplice 1 km, žel Straža-Toplice 3 km. Nm ca 180 m. Naselje stoji deloma na terasi pri izlivu Sušice v Krko, deloma na bregu ob ban. cesti. Preko Krke vodi lesen most v Dol. Polje. Na l. bregu Sušice je od Dol. Gradišča proti Toplicam zelo obiskovano sprehajališče in park. Krka je tu idealna za vodni sport. Kmetovalci.

Dolenje Polje, 52-9-6-3-1. Sr so du Novo mesto 12 km, žand zdr fin o š župa Toplice 2 km, žel Straža-Toplice 3 km, pT Straža 3 km. Nm ca 175 m. Naselje stoji na terasi na levem bregu Krke. Lesen obč. most na Dol. Gradišče. Od bližnje ban. ceste dohod z avtom. Kmetijstvo za dom; prevoz desak iz Auerspergove žage v Loški vasi.

Dolenji Bušinec, 24-4-4-0-0. Sr so du Novo mesto 16 km, žand zdr fin o pTt š župa Toplice 3 km, žel Straža-Toplice 7 km. Nm 230 m. Stoji na gričku pod Gor. Bušincem. Od 2 km oddaljene ban. ceste dohod z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo s prodajo vina in živine. Tesan les prodajajo v Stražo za izvoz.

Drenje, 61-11-8-3-2. Sr so du Novo mesto 15 km, žand zdr fin o Toplice 5 km, žel Straža-Toplice 5 km, pT Straža 5 km, š župa Soteska 0.5 km. Nm ca 250 m. Vas stoji v rebri pod vinogradi. Globoko pod vasjo in ban. cesto teče Krka. Zaselek Hrušje. Kmetijstvo in vinogradništvo. Vino prodaja v občini, perutnino in jajca pa v graščino Sotesko. Kostanjev in gabrov gozd daje drva in kolje za vinograde.

Gabrje, 42-12-1-10-3. Sr so du Novo mesto 13.5 km, žand zdr fin o Toplice 3 km, žel Straža-Toplice 3.5 km, pT Straža 3.5 km, š župa Soteska 0.5 km. Nm ca 195 m. Vas leži na l. bregu Krke tik ban. ceste na terasi in med vinogradi. Prebivalstvo se preživlja v glavnem z dnino. Kmetijstvo le za domačo porabo.

Gorenje Gradišče, 51-10-9-1-1. Sr so du Novo mesto 12 km, žand zdr fin o pTt š župa Toplice 1 km, žel Straža-Toplice 3 km. Nm 210 m. Vas stoji v bregu tik ban. ceste nad potokom Sušico. Kmetijstvo, nekaj obrti.

Gorenje Polje, 186-18-16-2-1. Sr so du Novo mesto 13 km, žand zdr fin o Toplice 2.5 km, žel Straža-Toplice 3 km, pT Straža 3 km, š župa Soteska 1.5 km. Nm 183 m. Gručasta vas na rodovitnem polju, ki lahno visi h Krki. Skozi kraj drži ban. cesta Žužemberk—Straža. Markacije na Sotesko in na Vel. Lipovec. Kmetijstvo, nekaj vinogradov. Mešan gozd (bukev, smreka, javor) daje les za izvoz. Ribolov v Krki.

Gorenje Sušice, 139-36-25-8-2. Sr so du Novo mesto 17 km, žand zdr fin o pTt župa Toplice 4 km, žel Uršna sela-Toplice 4 km, š v kraju, ust. 1879, 3 odd. Nm 212 m. Vas stoji na ravnini ob ban. cesti. Pod vasjo teče hudournik Sušica, ki izvira v bližini. Kmetijstvo, čebelarstvo; bukov in gabrov gozd. Vinogradi na Ljubnu. Kokoši in jajca prodajajo v Toplice in Novo mesto, a drva v Ljubljano. Podr. cerkev sv. Roka je bila zgrajena 1651 v spomin na kugo v 1646 (napis v cerkvi). Pokopališče.

Gorenji Bušinec, 20-4-3-1-0. Sr so du Novo mesto 17 km, žand zdr fin o pTt š župa Toplice 4 km, žel Straža-Toplice 4 km. Nm ca 250 m. Stoji na griču 2.5 km od ban. ceste. Dohod z vozom. Kmetijstvo, vinogradništvo.

Hrib, 12-2-2-0-0. Sr so du Novo mesto 17 km, žand zdr fin o pTt župa Toplice 4 km, žel Straža-Toplice 8 km, š Gor. Sušice 2 km. Nm 388 m. Dve kmetiji na razglednem hribu, ki je večinoma v košenicah, sicer gozd. Poljedelstvo in vinogradništvo.

Loška vas, 106-18-11-0-5. Sr so du Novo mesto 13 km, žand zdr fin o pTt š župa Toplice 2.5 km, žel Straža-Toplice 5 km. Nm 169 m. Vas sestavljajo zaselki v ravnini ob ban. cesti in ob vznožju hribovja z razgledno goro Sv. Petra (889 m), kamor vodijo markacije. Široka ravan ob Krki je radi čestih poplav v travnikih. V vasi izvira potok Srhavnik, ki teče v Krko. Poljedelstvo in lesna trgovina. Tu so pisarne graščinskega gozdnega urada v Soteski in velika graščinska žaga. Pogon žage se vrši delno s staro vodno turbino, deloma pa s parno lokomobilo. Letno predela lahko do 25.000 m³ okroglega lesa v polfabrikate (deske). Od 1931 je žaga v lastnem obratu graščine ozir. njene šumske industrije, prej je pa bila v najemu. Okrogel les dobiva iz graščinskih gozdov na obronkih Roga (⅔ jelovine ozir. smrekovine, ⅓ bukovine). Žaga zaposluje okoli 50 delavcev. Odtod spravljajo okoliški kmetski vozniki rezan les na žel. postajo Straža-Toplice. Letni izvoz ca 200 vagonov. Podr. cerkev sv. Martina s pokopališčem.

Meniška vas, 173-33-26-7-4. Sr so du Novo mesto 14 km, žand zdr fin o pTt š župa Toplice 2 km, žel Straža-Toplice 6 km. Nm ca 176 m. Vas stoji ob ban. cesti na terasi na d. bregu

Radeče, čez katero drži lesen most na Podhosto. Na v. strani se dviga vas nekoliko na pobočje gozdnega hriba Cvingarja (268 m). Zemlja je ob Radeči črna, sicer rjava in rodovitna. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom, s prodajo drv in hlodov ter z dnino. Čebelarstvo. Svinje prodajajo v Žužemberk, perutnino, jajca in mleko pa v Toplice. Ribolov v Radeči. Zaselek Na Brdu. Zelo zanimive arheološke najdbe. Univ. prof. dr. V. Schmid je pri vasi odkopal štiri prazgodovinske hiše, od katerih ima največja oddeljen prostor za ležišče iz kakih 20 cm visokega naloženega kamenja. Poleg je bilo ognjišče v obliki podkve. Gradišče je zapiralo prehod iz Krške v Črmošnjiško dolino, na drugo stran pa proti Novemu mestu in Brežicam. V rimski dobi so zgradili gradišče na nasprotni strani doline. Iz prazgodovinske dobe je topilnica železne rude, ki so jo našli med Meniško vasjo in Selami. Tu so odkrili velike kupe železne žlindre in v bližini številne gomile. Meniška vas je dobila ime po nekdanjem cisterciánskem samostanu, ekspozituri stiškega, ki je nekdaj stal malo pred vasjo. Viri omenjajo samostan samo 1256. Po tradiciji so ga razrušili sovražniki. Podr. cerkev sv. Antona Pad.

Obrh, 66-14-10-2-1. Sr so du Novo mesto 15 km, žand zdr fin o pTt š žup Toplice 2 km, žel Straža-Toplice 5 km. Nm ca 188 m. Gručasta vas ob vznožju hribovja in ob ban. cesti. Tik vasi na j. strani izvira potok Obrh, ki žene takoj mlin in žago ter teče v bližnjo Radečo. Ob Obrhu in Radeči so radi poplavle travniki. Poljedelstvo in prevoz lesa na Stražo za izvoz. Ribolov v Obrhu in Radeči.

Podhosta, 176-32-25-7-2. Sr so du Novo mesto 15 km, žand zdr fin o pTt š žup Toplice 2 km, žel Straža-Toplice 4 km. DKfid. Nm 190 m. Vas stoji na rodovitni ravnini ob vznožju gozdnatega hribovja, kraj ban. ceste Podturn—Soteska. Tu se cepi cesta na Toplice. Črna in zelo rodovitna zemlja. Kmetijstvo, prodaja in prevažanje lesa na žago v Loško vas in na postajo v Stražo. Prašiče prodajajo v Žužemberk.

Podturn, 290-59-52-5-6. Sr so du Novo mesto 15 km, žand zdr fin o pTt š žup Toplice 1.5 km, žel Straža-Toplice 5.5 km. Nm 194 m. Gručasta vas v ravnini ob vznožju gozdnatega hribovja na križišču ban. cest v Toplice, Črmošnjice in v Sotesko. Zaselek Grič. Nekaj hiš je raztresenih ob hudourniški strugi Divjega potoka, imenovanega tu Črmošnjica, ki teče v Radečo. Radeča izvira v samem Podturnu v obliki malega jezera. Iz nje je izpeljan vodovod za Toplice. Kmetijstvo, delo v gozdu, prevoz lesa in obrt. Prodaja goveda in prašičev. Ribolov v Radeči. Markacija k razvalini Rožeka in na Rog (1100 m). Vas je dobila ime po nekdanjem gradu (»turnu«) Rožeku, čigar razvaline ležijo ¼ ure odtod. Prvotno je bil grad last gospodov Rožekarjev, ki se omenjajo 1274 in 1369. Pozneje je prešel v last graščakov iz Soteske. Grad je že dolgo v razvalinah.

Sela, 99-17-16-0-0. Sr so du Novo mesto 14 km, žand zdr fin o pTt š žup Toplice 1 km, žel Straža-Toplice 5 km. Nm 183 m. Vas stoji na terasi na d. bregu Radeče, čez katero drži brv na Obrh. Široka ravnina ob potoku je radi poplav le v travnikih. Od ban. ceste na Toplice je dohod mogoč z avtom. Kmetijstvo, delo v gozdu in prevoz lesa. Govedo in prašiče prodajajo na sejmih. Čebelarstvo. Prazgodovinske gomile.

Selišče, 38-8-8-0-0. Sr so du Novo mesto 15 km, žand zdr fin o pTt š žup Toplice 2 km, žel Straža-Toplice 6 km. Nm 200 m. Stoji v ravnini blizu Sušice, preko katere drži lesen most na Dol. Sušice. Kmetijstvo, nekaj čebelarstva.

Soteska, 186-36-7-22-4. Sr so du Novo mesto 14 km, žand zdr fin o pTt Toplice 4 km, žel Straža-Toplice 4 km, š žup v kraju. Šola ustanovljena 1897, 1 odd, Kat. izobr. d. Nm 225 m. Vas stoji na terasah, na l. bregu Krke, ob ban. cesti Straža—Žužemberk. Tu zapušča Krka ozko sotesko in vstopa v široko Topliško dolino. Spodnji jv. del vasi se imenuje Ključ, gornji sz. na spodnjem pobočju gozdnate gore Preloge (560 m) pa Soteška gora. Tu so vinogradi. Vas živi od kmetijstva in prodaje lesa. Gabrov in bukov gozd daje drva, deske, hlode, oglje. Les prodajajo na parno žago v Loško vas in na postajo Stražo za izvoz. Zelo primeren kraj za letovišče. Krka ugodna za vodni sport in ribolov. Hvaležen izlet na goro Sv. Petra (889 m, 2 uri). Jedro Soteske tvori velik grad (menda največji v Sloveniji) z masivnimi stolpi, stoječ pod vasjo na terasi ob ban. cesti pri prehodu čez Krko. Tu je križišče ban. cest. Grad ima obsežno ekonomijo ter lasten vodovod in elektrarno, ki daje tok tudi župnišču, cerkvi, šoli in graščinski lesni industriji. Onstran Krke je Auerspergova parna žaga (gl. Loško vas). V njeni bližini je nekdaj stal visoko na hribu grad Stara Soteska, ki je danes v razvalinah. Grad je bil prvotno last gospodov Soteških, omenjenih 1231. Pozneje je prešel v roke gospodov Scheyr, ki so tu kot fevdniki Habsburžanov gospodarili do konca 16. stol. Ko so ti izumrli, so jih nasledili grofje Gallenbergi. V dobi turških napadov je bila Stara Soteska važna obrambna trdnjava. Utrjena je bila z močnim obzidjem in številnimi stolpi. V skalo vsekane grajske ječe so bile še vidne v Valvasorjevi dobi. Valvasorjev sodobnik Jurij Sigmund pl. Gallenberg je razpadajoči grad podrl in okoli 1680 sezidal nov prostorni grad v baročnem slogu. Od 1743 dalje je grad last knezov Auerspergov. Nad glavnim vhodom v grad je kamenit grb Gallenbergov in sončna ura. V prvem nadstropju je grajska kapela. V veži v pritličju so še dobro ohranjene freske iz grške mitologije. V bližini stoji v obzidanem sadnem vrtu okrogel stolp »hudičev turn«. Svojčas je bil nekak vrtni paviljon, sedaj pa služi za stanovanje logarja. Lepi so tudi kameniti vrtni vhodi. Pod gradom stoji na odcepu ceste na Toplice kamenit kip sv. Janeza Nep. z vklesano letnico 1739.

Župnija Soteska (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 421 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Erazma. Prvotna cerkev je bila zelo stara, sedanja je iz 1690. Cerkev je bila sprva podr. prafare Mirna peč. Začetki soteške duhovnije segajo v 14. stol. Že 1396 se omenja stalni duhovnik. L. 1680. je bil ustanovljen vikariat in 1700 župnija, po prizadevanju in podpori Soteških graščakov, ki so še danes njeni patroni. Cerkev je znana božja pot (petkrat na leto žegnanje). V župnišču hranijo kroniko, ki jo je spisal v slov. jeziku župnik Alojzij Volc.

Suhor, 35-7-6-0-0. Sr so du Novo mesto 15 km, žand zdr fin o pTt š žup Toplice 2 km, žel Straža-Toplice 5 km. Nm 200 m. Stoji v vznožju gozdnatega hribovja ob ban. cesti od Podturna na Sotesko. Na široki ravnini ob Radeči so radi poplav le travniki. Kmetijstvo za dom.

Toplice, 360-82-62-8-25. Sr so du Novo mesto 13 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Straža-Toplice 5 km, ali Uršna Sela-Toplice 8 km. Šola ust. 1843, 6 odd. Javna knjižnica, SKJ, PCMD, Gas., Strel. druž., PSVD, DKfid. Vodovod in elektrika. Nm 179 m. Toplice leže v plitvi dolini med gozdnatim gričevjem. Na z. strani proti dolini Radeče se dviga gozdnati Cvingar (268 m), na s. in v. pa Pristava (311 m) in Prešičevka (299 m). V vasi je križišče ban. cest na Valto vas—Novo mesto, na Meniško vas—Sotesko, na Podturn—Črmošnjice in na Sušice—Laze. Skozi vas drži mimo kopališkega doma do tu običajno suha struga Sušice, v katero priteka topla voda iz kopališča, tekoč naprej v Krko, v katero se izliva pri Dol. Gradišču. V. del Toplic, stoječ že v bregu, se imenuje Kamnje. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom in obrtjo. Perutnino prodajajo v zdraviliški dom in gostilne. Smrekov, bukov in gabrov gozd daje le malo drv za prodajo. Precej čebelarstva. V kraju je letno 5 sejmov. Znamenito kopališče se nahaja sredi Toplic in je eno najstarejših kvalitetnih kopališč Evrope. Radioemanacijska terma ima temp. 37—38° C ter izvira iz razpoke, ki sega več km v zemeljsko notranjost. Izvir terme je zelo močan, z dnevno kapaciteto nad 3 milij. litrov. Vsebuje obilo ogljikove kisline. Kopališki dom (sanatorij) ima pet privatnih basenov in dva skupna. Vse kopeli stoje neposredno nad izvirki in se polnijo z lastnim pritiskom brez črpalk in vodovodnih cevi. Druga, prav tako komfortna stavba je zdraviliški dom. V obeh domovih, gostilnah (6) in pri zasebnikih je na razpolago okrog 120 tujskih sob. Terma zdravi revmatizem vseh vrst, živčne bolezni, kronične katarje, kožne bolezni, srčno hibo, ter slično. Lepa sprehajališča in izleti: v Meniško vas k sv. Antonu, v Gorenje Polje, v Sotesko, v Podturn k izviru Radeče, med vinogradne na Veliki Rigelj ali Ljuben k cerkvi sv. Vida (536 m) itd. Izdaten je lov in ribolov (postrvi). Dnevna avtobusna zveza z Novim mestom.

Med T. in Meniško vasjo so odkopali utrjeno predzgodovinsko gradišče. Morda že takrat (4 stol. pr. Kr.) so bili poznani topli mineralni vrelci. V starem veku je tod mimo vodila cesta proti Karlovcu. V srednjem veku so zdravilni vrelci prvič omenjeni 1228. L. 1481. in 1484 se omenjajo kot Toplice pri Rožeku, po gradu Rožeku v bližini, v 17. in 18. stol. pa kot »Terme«. Do 17. stol. je bila zdravilna voda pristopna vsakomur. V 1664—1677 je Ivan Vajkart knez Auersperg zgradil basen (»Knežja kopelj«) in ga ogradil z obzidjem, njegov nečak knez Henrik Jožef Auersperg pa je dal 1767—1768 postaviti sedanje kopališko poslopje z baseni. L. 1922. je kupil toplice od Auerspergov sedanji lastnik dr. Konvalinka, ki je preuredil in moderniziral sanatorij. Požar je uničil vas 1834 in 1895, kuga pa je morila 1646, 1836, 1850 in 1856.

Župnija Toplice (dek. Novo mesto, škof. ljublj.) ima 2480 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ane. Prvotna cerkev je bila posvečena Naši ljubi Gospe in je stala že 1334. L. 1656. je dal Wolfgang grof Auersperg zgraditi novo cerkev. L. 1680. so jo prenovili in posvetili sv. Ani. Cerkev je bila sprva podr. šmihelske prafare. Pred 1467 je postala vikariat, 1770 pa žup-

nija. L. 1593. so izročili cerkev grofje Auerspergi protestantom, ki so jo imeli v rokah do 1600. Auerspergi so še danes patroni cerkve.

Uršna sela, 445-89-62-14-7. Sr so du Novo mesto 14 km, žand zdr fin o žup Toplice 8 km, p žel v kraju, š Laze 1 km. Gas. Nm 332 m. Vas stoji ob ban. cesti na bregu in v ravnini pod Sv. Vidom (536 m), katere reber je v vinogradih, zidanicah in hramovih. K vasi spadata zaselka Stari Ljuben in Mokute. Žel. p. je posebne važnosti za belokranjske in hrvatske obiskovalce Toplic. Odtod se izvozi mnogo lesa v Zagreb, Ljubljano in drugam. Prebivalci prodajo tudi nekaj vina, prašičev in perutnine v Novo mesto. Gobe in gozdne sadeže nabirajo tudi po oddaljenem kočevskem Rogu. Podr. cerkev sv. Duha s pokopališčem.

Veliki Rigelj, 14-5-4-0-0. Sr so du Novo mesto 16 km, žand zdr fin o pTt š žup Toplice 3 km, žel Straža-Toplice 7 km. Nm 320 m. Naselje stoji na razglednem vinorodnem hribu. Vinogradništvo, poljedelstvo in sadjarstvo s prodajo sadja in vina. L. 1603. je imela vas dve kmetiji.

Verdun, 68-13-12-1-0. Sr so du Novo mesto 18 km, žand zdr fin o pTt žup Toplice 5 km, žel Uršna sela-Toplice 2 km, š Gor. Sušice 1 km. Nm 225 m. Bregovita lega z lepim pogledom na vinograde na Ljubnu. Kmetijstvo za dom. Bukov in smrekov gozd daje drva tudi na prodaj.

Občina Trebnje

Preb. 4050, hiš 780, posest. 534, koč. 169, najem. 59. Površina 5445 ha*: njiv in vrtov ca 1715, trav. in paš. ca 640, vinogradov ca 195, gozdov ca 2715, ostalo 180. Občina leži ob srednji Temenici, na meji med suhim kraškim in normalnim svetom. Svet je hribovit s številnimi dolinami potokov. Najvišja grmada se dviga na j. (Trebnji vrh 581 m). V v. delu doseže hribovje najvišji vrh v Kraljevcu (543 m), ki je važna razvodna točka. Po rebrih hribovja, ki je sicer poraslo z gozdovi, so zlasti na v. mnoge vinske gorice, kot Ječkovec, Lipnik, Gradišče, Pristava, Stara gora, Dolga njiva, Zavrh, Stomple, Kriška reber itd. Poleg Temenice so stalni potoki Cedilnica (pritok Mirne), Lukovski in Dobravski potok. Vsi potoki se ob povodnji več ali manj razlijejo po travnikih. V občini se nahaja nizek razvodni pas med Mirno in Temenico. Tod čez je ugoden prehod v dolino Mirne (ban. cesta in železnica). Pomanjkanje vode je j. nad Temeniško dolino precej občutno; nekateri kraji si v suši dovažajo vodo iz Temenice. Naselja so večinoma gručastega, nekaj pa obcestnega in razloženega tipa. Od gospodarskih panog je najbolj razvito poljedelstvo in svinjereja. Nekatere vasi prodajajo krompir, ajdo, pšenico in rž. Omembe vredno je tudi vinogradništvo in živinoreja. Vasi v v. delu občine pridelajo vino tudi za prodaj. Mleko se prodaja v stiški samostan. Gozd je precej enakomerno razdeljen po vsej občini in imajo les skoro vse vasi za prodaj. Sadje porabijo doma. Gobe, jagode, borovnice, zdravilne rože in zelišča nabirajo tudi za prodaj.

Belšinja vas, 45-8-7-1-0. Sr du Novo mesto 22 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 3 km. Nm ca 310 m. Vasica stoji na d. bregu Temenice nasproti Sv. Štefanu pri Trebnjem. Od 0.4 km oddaljene drž. ceste dohod z vozom. Poljedelstvo in živinoreja. Prodajo nekaj polj. pridelkov, prašiče, kokoši, jajca, hlode. Vas se prvič omenja že 1145.

Benečija, 32-6-5-0-1. Sr du Novo mesto 18 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 1 km. Nm ca 300 m. Naselje je razloženo po terasah na d. bregu Temenice pod gozdom nasproti Sv. Štefanu. Dohod z vozom. Poljedelstvo, svinjereja, perutninarstvo; les za prodaj.

Blato, 85-17-13-2-2. Sr du Novo mesto 21 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 4 km. Nm ca 316 m. Neznatno nagnjena lega vasi v povirju Cedilnice. Proti Hudenju, Račjemu Selu in Gor. Ševnici se razprostira močvirna kotlina Blata. Dohod z avtom od ban. ceste Vel. Loka—Mirna. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Breza, 93-19-15-4-0. Sr du Novo mesto 22 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 3 km. Nm 296 m. Gručasta vas v bregoviti legi na d. bregu Temenice. Dostop z vsemi vozili, 0.2 km od drž. ceste v Zidanem mostu. Poljedelstvo, živinoreja. Prodaja krompir, pšenico, govedo, mleko (v Št. Lovrenc), kokoši, jajca in les. Rimski grobovi. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. (308 m).

Cvible, 41-7-5-1-1. Sr du Novo mesto 17.5 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 0.5 km. Nm ca 300 m. Naselje stoji ob ban. cesti Trebnje—Račje selo. Ob potočku je travnat, nekoliko močvirnat svet. Kmetijstvo.

Češnjevek, 125-26-16-6-4. Sr du Novo mesto 13 km, so žand zdr fin žel o pTt žup Trebnje 4.5 km, š Dol. Nemška vas 1.5 km. Nm ca 306 m. Vas stoji na majhni vzpetini. Na sv. strani se dviga slikovita vinska reber Farjevec. Proti Kamni gori in Vini gorici ter proti Primštalu in Dol. Dobravi se razprostira lepo polje. Od ban. ceste Dol. Nemška vas—Mirna je dohod mogoč z avtom. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo. Nekaj čebelarstva.

Črni potok, 24-3-2-1-0. Sr du Novo mesto 22 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 5 km. Nm ca 318 m. Naselje leži v povirju Cedilnice. Od obč. ceste Račje selo—Vrhovo dohod z vozom. Kmetijstvo.

Dečja vas, 112-18-14-4-0. Sr du Novo mesto 15 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 6 km, žel Ponikve 2.5 km, š Dolenja Nemška vas 3 km. Nm 347 m. Vas stoji na gričku kraj podr. cerkve sv. Mihaela. K njej spada zaselek Pungert. Od drž. ceste v Ponikvah dohod z vozom. V suši si mora preb. dovažati vodo iz Temenice. Poljedelstvo in živinoreja. Vinograde imajo v Šmavru; vino (izabela) le za dom. Prodaja ajde, pšenice, krompirja in lesa. Tu je precej železne rude, ki so jo v 12. stol. vozili v Dvor. Pri vasi rimski grobovi.

Dol, 54-10-7-3-0. Sr du Novo mesto 20 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 4 km. Nm ca 270 m. Vas leži v kotlinici na obeh straneh železnice Trebnje—Št. Janž. J. od vasi izvira iz skalnate jame »Zijavnice« potoček, ki teče v Pristavski potok, pritok Mirne. Kmetijstvo; les za prodaj.

Dolenja Dobrava, 60-12-9-2-1. Sr du Novo mesto 17 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 6 km, žel Ponikve 4.5 km, š Dol. Nemška vas 4 km. Nm ca 302 m. Bregovita lega pod gozdom nad Dobravskim potokom, ki pod Jezerom ponika. Zaselka Studence in Pri Japetu. Od bližnje ban. ceste Dol. Nemška vas—Poljane je mogoč dohod z avtom. Kmetijstvo.

Dolenja Nemška vas, 147-33-22-9-2. Sr du Novo mesto 14 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 3 km, žel Ponikve 1 km, š v kraju, ust. 1907, 5 odd. Gas. Nm 266 m. Večja ravninska vas na l. bregu Temenice ob drž. cesti Ljubljana—Novo mesto in ob ban. cesti v Mirno. Zaselka Brnek in Ograja. Preko Temenice drži v Gor. Ponikve nov beton. most. Kmetijstvo. Nemško prebivalstvo, katerih prednike so tu naseljevali v 14. stol. grofje Ortenburžani. Ob nekdanji rimski cesti so tu našli kamenit rimski sarkofag.

Dolenje Medvedje selo, 54-13-6-3-4. Sr du Novo mesto 16 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 2 km. Nm ca 277 m. Vas leži v prijazni dolini ob potočku, ki se v Kamni gorici izliva v Temenico. Dohod z avtom. Kmetijstvo in vinogradništvo.

Dolenje Ponikve, 131-25-20-6-0. Sr du Novo mesto 13 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 4 km, žel Ponikve v kraju, š Dol. Nemška vas 1.5 km. Nm 261 m. Vas leži v ravnini ob drž. cesti Ljubljana—Novo mesto. Nasproti vasi, tik onkraj železnice, so veliki požiralniki, ki ob nizki vodi požirajo vso Temenico. Od tod dalje se vije struga po polju in košenicah v gozd pod Sv. Ano, kjer je zadnji ponor Risanca, ki jo Temenica doseže le ob zelo veliki vodi. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Vino le za dom.

Dolenji Podboršt, 69-14-10-4-0. Sr du Novo mesto 14 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 3 km, žel Ponikve 1 km, š Dol. Nemška vas 0.5 km. Nm ca 275 m. Vas leži na d. bregu Temenice nasproti Dol. Nemški vasi na terasah pod gozdom. Dohod mogoč z avtom. Kmetijstvo, les za prodaj. Valjčni mlin in žaga.

Dolga njiva, 12-7-1-1-0. Sr du Novo mesto 20 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 10 km, žel Ponikve 8 km, š Dol. Nemška vas 7 km. Nm ca 390 m. Naselje stoji na vinski gori nad dolinico Pristavskega potoka, ki teče v Mirno. Dohod z vozom. Vinogradništvo in poljedelstvo.

Gorenja Dobrava, 30-5-4-1-0. Sr du Novo mesto 14.5 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 4 km, žel Ponikve 2 km, š Dol. Nemška vas 1 km. Nm 288 m. Naselje leži na lepem polju ob ban. cesti Dol. Nemška vas—Mirna. Kmetijstvo.

Gorenja Nemška vas, 52-10-7-3-0. Sr du Novo mesto 20.5 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 2.5 km. Nm 306 m. Vas stoji na gričku tik nad ban. cesto, ki se j. odtod odcepi od drž. ceste. Gospodarstvo kot Belšinja vas. Vas je dobila ime po nemških kolonistih, ki so jih tu naseljevali v 14. stol. Ortenburžani.

Gorenje Medvedje selo, 72-11-8-0-3. Sr du Novo mesto 16 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 2 km. Nm ca 290 m. Vas leži v prijazni dolinici med Trebnjem in Mirno. Dohod mogoč z avtom. Rodovitna zemlja. Gospodarstvo kot Dol. Medvedje selo. Nekaj čebelarstva.

* Všteti niso kraji Iglenik, Mrzla luža, Pluska in Škovec, ki so bili sept. 1936 priključeni obč. iz obč. Vel. Loka.

Gorenje Ponikve, 119-21-16-4-1. Sr du Novo mesto 13.5 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 1 km, žel Ponikve v kraju, š Dol. Nemška vas 1 km. Nm ca 270 m. Vas leži ob drž. cesti na d. bregu Temenice, neznatno dvignjena v breg. Čez Temenico, ki žene mlin in žago, drži most v Dol. Nemško vas. Gostilna in trgovina. Ostalo kot Dol. Ponikve.

Gradišče (v Gori), 31-7-2-5-0. Sr du Novo mesto 19 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 7 km, žel Ponikve 4.5 km, š Dol. Nemška vas 4 km. Nm ca 420 m. Naselje stoji na istoimenski vinski gorici. Dohod z vozom. Gospodarstvo kot Lipnik. H kraju spadata zaselek Pristava in grad Lanšprež. Prvotni utrjeni grad je stal na visokem hribu pol ure od sedanjega. Že v Valvasorjevi dobi je bil v razvalinah. Prvotni grajski lastniki, Lanšpreški gospodje, se omenjajo že 1260. Sedanje grajsko poslopje je sezidala rodbina pl. Gallenberg. Še danes dobro ohranjeni grad je last grofov Wurzbachov.

Grič, 38-7-4-1-2. Sr du Novo mesto 20.5 km, so žand zdr fin žel pTt o š žup Trebnje 3.5 km. Nm ca 320 m. Zaselek stoji na griču z. od Trebnjega. Dohod z vozom. Na j. strani se razprostira gozdnata Grmada. Prodaja prašičev, kokoši, jajc in cvička.

Grm-Breg, 68-14-5-9-0. Sr du Novo mesto 13 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 4 km, žel Ponikve 0.5 km, š Dol. Nemška vas 1 km. Nm 263—280 m. Vasici ležita na terasah levega brega Temenice nasproti Ponikvam. Od bližnje drž. ceste je dohod mogoč z avtom. Gospodarstvo kot v Dol. Nemški vasi. Podr. cerkev sv. Marjete.

Grmada, 43-8-6-1-1. Sr du Novo mesto 19.5 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 2.5 km. Nm ca 430 m. Leži na istoimenskem hribu jz. od Trebnjega. Dohod z vozom. Voda v kapnicah. V suši si dovažajo vodo iz Temenice. Gospodarstvo kot v Dečji vasi. Nekaj vinogradov imajo v Šmavru (občina Dobrnič).

Hudeje, 125-25-14-10-1. Sr du Novo mesto 23 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 6 km. Nm 280—324 m. Vas z zaselkom V Blatih leži v gričevju nad širokim povirjem Cedilnice (Blata). Blizu vasi drži ban. cesta Velika Loka—Mirna. Zelo dobra glina za opeko. V Blatih je opekarna. Zelo rodovitno. Gospodarstvo kot v vasi Blato. Gostilna.

Iglenik, 66-13-9-1-3. Sr du Novo mesto 23 km, so žand zdr fin žel pTt o š žup Trebnje 6 km. Nm 328 m. Vas stoji na griču sv. od Velike Loke, nedaleč od ban. ceste na Mirno. Zraven spada zaselek Šemrga. Dostop mogoč z avtom. Kmetijstvo. V Št. Lovrenc prodajajo mleko, prašiče in nekaj lesa.

Jezero, 126-23-17-4-2. Sr du Novo mesto 13 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 5 km, žel Ponikve 2.5 km, š Dol. Nemška vas 2 km. Nm ca 272 m. Vas je razdeljena na več skupin med ban. cesto Dol. Nemška vas—Poljane in drž. cesto. Za vasjo ponikujeta Lukovski in Dobravski potok, ki ob deževju poplavljata plitvo polje (ime!). Ob povodnji voda tako naraste, da doseže Temenico. Kmetijstvo, gostilna. Pri vasi so odkopali pri nekdanji rimski cesti rimsko grobišče iz 2. stol. po Kr. Ob ban. cesti stoji podr. cerkev sv. Petra, onstran drž. ceste pa cerkev sv. Ane na Gradišču (408 m); tik j. pod slednjo prihaja v Zijalih Temenica zopet na dan (gl. Vrhpeč v obč. Mirna peč).

Kamna gora-Vina gorica, 68-15-8-7-0. Sr du Novo mesto 15 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 2 km. Nm 283 m. Kamna gora leži na l. bregu Temenice ob drž. cesti pri odcepu železnice na Št. Janž in ban. ceste v Mirno. Vina gorica stoji na dveh hribčkih; na višjem stoji podr. cerkev Žal. M. b., na nižjem pa grad Vina gorica. Pod Kamno goro spada tudi zaselek Storovje. Kmetijstvo. Gradič Vina gorica je bil v Valvasorjevi dobi last grofa I. H. Wazenberga. Danes je last J. Topolovška, šol. upr. v p.

Kamni potok, 72-15-12-2-1. Sr du Novo mesto 22 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 4 km. Nm ca 270 m. Vas stoji na d. bregu Temenice med Trebnjem in Vel. Loko. Nevarnost pred poplavami. Sz. odtod priteka v Temenico potok Kodeljevec z mlinom ob ustju. Preko Temenice most. Gospodarstvo glej Dol. Prapreče. Tod mimo je vodila rimska cesta, ob kateri so odkopali kamne in grobove.

Kriška reber, 48-12-12-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin žel o pTt Trebnje 6 km, š žup Čatež 2.5 km. Nm 423 m. Vas visoko nad povirjem Cedilnice v vinorodni rebri. Po obč. cesti dohod z vozom. Vinogradništvo in poljedelstvo.

Križ, 32-6-6-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin žel o pTt Trebnje 6 km, š žup Čatež 3 km. Nm ca 372 m. Naselje tik jv. od Kriške rebri s podobnimi razmerami. Nekaj čebelarstva.

Lipnik, 38-11-3-4-4. Sr du Novo mesto 16 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 6 km, žel Ponikve 3.5 km, š Dol. Nemška vas 3 km. Nm 436 m. Vasica stoji na razglednem vinorodnem hribu s. od Lukovka. Zaselek Zavrh in vinski gorici Arenberg in Ašental. Dohod po kolovozu z vozom. Vino in les za prodaj.

Lukovek, 97-19-14-0-5. Sr du Novo mesto 13 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 5 km, žel Ponikve 2.5 km, š Dol. Nemška vas 2 km. Nm 300 m. Vas stoji na nekoliko dvignjeni ravni okrog podr. cerkve sv. Jurija in na obeh bregovih ozke doline Lukovskega potoka, ki ponikuje pri Jezeru. Mimo vasi ban. cesta Dol. Nemška vas—Poljane. Dve gostilni in trgovina. Kmetijstvo in vinogradništvo. Zaselek Ježkovec.

Mala Ševnica, 16-3-3-0-0. Sr du Novo mesto 23.5 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 6.5 km. Nm ca 310 m. Naselje leži na robu kotlinice v Blatch (ob Cedilnici), obdano deloma z gozdom (»Tičenca«), ki se razprostira proti Trebanjskemu vrhu in proti Igleniku. Kmetijstvo.

Meglenik, 32-9-4-3-1. Sr du Novo mesto 20 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 4 km, žel Ponikve 2 km, š Dol. Nemška vas 1 km. Nm 396 m. Vasica je razložena po pobočju razglednega hriba nad Gor. Dobravo. Vinogradi in gozd. Dohod z vozom.

Mrzla luža, 42-9-8-0-1. Sr du Novo mesto 7 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 5 km. Nm 278 m. Stoji v mokrotni dolini Kodeljevca ob ban. cesti Velika Loka—Mirna. Gospodarstvo kot Dol. Prapreče. Dve gostilni.

Odrga-Kukenberg, 58-10-6-4-0. Sr du Novo mesto 18 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 1 km. Nm 279—305 m. Vasici stojita na terasah d. brega Temenice pod gozdnatim Trebnjim vrhom (581 m) nasproti Trebnjemu, blizu trebanjskega gradu. Ob Temenici parna žaga in tovarna parketov. Dohod mogoč z avtom. Preživljanje s kmetijstvom in dnino. Temenica se tu rada razliva po travnikih. Kukenberg je nemška naselbina. Nemške koloniste so tu v 14. stol. naseljevali Ortenburžani.

Pekel, 29-8-4-3-1. Sr du Novo mesto 18 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 1 km. Nm ca 288 m. Naselje stoji na terasah s. od Trebnjega. Dohod od ceste v Račje selo z avtom. Preživljanje s kmetijstvom in dnino. Nekaj čebelarstva.

Pluska, 55-10-8-2-0. Sr du Novo mesto 23 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 4 km, ali š žup Št. Lovrenc 4 km. Nm 328 m. Vasica stoji na neznatni vzpetosti ob drž. cesti pri odcepu ban. ceste v Žužemberk. Gospodarstvo kot Breza.

Prapreče, 51-11-6-5-0. Sr du Novo mesto 17 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 0.5 km. Nm ca 280 m. Vasica stoji na terasah presahljivega potočka sv. od Trebnjega. Proti Medvedjemu selu stoji zaselek Hrib. Iz Trebnjega dohod po kolovozu. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom in dnino.

Primštal, 27-5-5-0-0. Sr du Novo mesto 15 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 4 km. Nm ca 310 m. Naselje stoji sredi gozda na terasi z. od Rodin. Od bližnje ban. ceste Trebnje—Mirna je mogoč dohod z avtom. Kmetijstvo. Po imenu (Grünestal) sodeč, je vas nemška naselbina iz 14. stoletja.

Pristava, 29-7-3-2-2. Sr du Novo mesto 20.5 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 0.5 km. Nm 278 m. Stoji na ravnem ob drž. cesti pri Trebnjem. Prodajo nekaj poljskih pridelkov, prašičev, kokoši in jajc.

Prudof, 58-8-6-2-0. Sr du Novo mesto 20 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 1 km. Nm ca 300 m. Stoji na terasi sz. od Trebnjega. Do drž. ceste 0.5 km. Prebivalstvo se preživlja kot v Pristavi. Vas, prvotno nemška naselbina (14. stol.), je dobila ime (»Brunndorf«) od studencev, ki prihajajo zlasti ob dežju na dan.

Račje selo, 95-16-12-3-1. Sr du Novo mesto 19 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 2 km. Nm 346 m. Vas stoji na terasi ob obč. in ban. cesti Velika Loka—Mirna. Proti Hudenju, Blatu in Ševnici se v povirju Cedilnice razprostira močvirna kotlinica Blata. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Obilo železne rude, ki so jo v 12. stol. vozili v topilnico v Dvor. Pri vasi so odkrili predzgodovinsko in rimsko naselbino. Podr. cerkev sv. Florijana je bila nekdaj znana božja pot. Baročni oltarji so iz 1648.

Repče, 97-19-13-6-0. Sr du Novo mesto 20 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 3 km. Gas. Nm ca 515 m. Vas stoji na slemenu Trebnjega vrha (581 m). Obširni razgledi. Vrtačasto rodovitno polje, sicer gozd. Dohod z vozom. Vaščani so si zgradili s pomočjo Hig. zavoda globok vodnjak. Gospodarstvo kot v Dečji vasi. Vas so ustanovili kmetje iz Ponikve.

Rihpovec, 142-32-13-17-2. Sr du Novo mesto 18 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 10 km, žel Ponikve 6.5 km, š Dol. Nemška vas 6 km. Nm ca 390 m. Hribovita lega pod vinsko gorico, ki se pod razglednim Kraljevcem (543 m), razteza proti v. v trebelnsko občino. Zaselka Ostrovec in Zvale. Dohod z vozom. Vinogradništvo, poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo in dnina. Predzgodovinske gomile.

Rodine, 131-26-19-3-4. Sr du Novo mesto 15 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 5 km, žel Ponikve 2.5 km, š Dol. Nemška vas 2 km. Nm 308 m. Vas stoji na terasah ob ban. cesti Dol. Nemška vas—Gomila—Mirna. Tik na v. strani vasi kamnolom finega peska in kamenja. Kmetijstvo.

Rožni vrh, 62-11-7-3-1. Sr du Novo mesto 22 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 1 km. Nm ca 280 m. Vas stoji na terasah nad drž. cesto pri Sv. Štefanu. Polje je rodovitno. Prebivalstvo se preživlja kot v Pristavi.

Stara gora, 19-8-8-0-0. Sr du Novo mesto 23 km, so žand zdr fin o pTt žup Trebnje 8 km, žel š Mirna 5 km. Nm 467 m. Vas, ki delno spada pod obč. Mirno, stoji v rebri med vinogradi in zidanicami. Na osojnih straneh gozd. Dohod z vozom. Vinogradništvo.

Stari trg, 169-32-22-7-3. Sr du Novo mesto 16 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 1 km. Nm 276 m. Obcestna vas z ličnimi hišami tik v. od Trebnjega ob obeh straneh drž. ceste, od katere se tu odcepi ban. cesta v Mirno. Dve gostilni. Kmetijstvo, obrt in dnina. Ob nekdanji rimski cesti, ki je tod vodila so našli rimsko zidovje, grobove in napisne kamne. Vas je najstarejša srednjeveška naselbina v vsej dolini. Njeno vlogo je prevzelo pozneje Trebnje.

Sv. Štefan, 69-15-11-3-1. Sr du Novo mesto 21.5 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 1.5 km. Nm ca 270 m. Stoji na obeh straneh drž. ceste z. od Trebnjega poleg žel. proge. Gospodarstvo kot Kamni potok. Trgovina in gostilna, na Temenici mlin. Mimo je vodila rimska cesta, ob kateri so našli rimsko zidovje in grobove. Pri hiši »Kravcar« je bilo rimsko grobišče, kjer so pokopavali mrliče iz bližnjega mesta Praetorium Latobicorum (Trebnje). Podr. cerkev sv. Štefana.

Škovec, 67-11-9-0-2. Sr du Novo mesto 25 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 6 km. Nm ca 320 m. Vas stoji na griču v. nad dolino Kodeljevca. Dohod za silo z avtom. Gospodarstvo kot v Dolgi njivi. Precej čebelarstva. Rimski grobovi.

Trebnje, 326-45-32-0-0. Sr du Novo mesto 17 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1858, 7 odd. Javna sok. in žup. knjiž. SKJ, Prosv. d., Jug. Mat., PCMD, JS, Strel. druž., Podr. vojn. inv., Dr. za varstvo otrok, Gas., »Krka«, PČD. Nm 278 m. Lična obcestna vas na nekoliko dvignjeni terasi ob obeh straneh drž. ceste Ljubljana—Novo mesto. Onkraj žel. proge teče Temenica, ob kateri je parna žaga in tovarna parketov. V vasi, ki je gospodarsko središče širše okolice, se nahaja 5 trgovin, lekarna, hotel, več gostiln s tujskimi sobami in mnogo obrtnikov. Na leto 3 dobro obiskani sejmi. Prebivalstvo se preživlja z obrtjo, trgovino, kmetijstvom, vinogradništvom, gozdarstvom in dnino. Močno čebelarstvo. Ribolov v Temenici. Primeren kraj za letoviščarje. Na Temenici urejeno kopališče, krasni sprehodi in izleti na Trebnji vrh (581 m), na Kraljevec (524 m), na Gradišče k Sv. Ani (408 m), na Trnič (435 m) itd. V predzgodovinski dobi je tu imelo svoje središče keltsko pleme Latobikov. V rimski dobi je bila zelo znamenita postojanka kraj ceste Emona—Siscia (Sisak), od katere sta se tu odcepili poti proti Mirni in Dobrniču. To važno postajo je cesar Vespazijan povzdignil v mesto in ga imenoval Municipium Praetorium Latobicorum. V mestni občini sta bili v 2. stoletju po Kr. nastanjeni 10. in 14. rimska legija. Bogate rimske izkopine: napisni kamni, denar, svetišče boga Mitre in druge.

Pod okriljem trebanjskega gradu se je razvila srednjeveška naselbina. Vas je veliko trpela v dobi turških napadov (zlasti 1528). Ko so 1588 uvedli redno poštno zvezo med Ljubljano in Karlovcem, so Trebnje postale važna postaja. L. 1908. je stekla železnica Trebnje—Št. Janž. Trebanjski grad je bil morda zgrajen že okoli 1000. Prvotni njegovi lastniki so bili Trebanjski gospodje iz Koroške (omenjajo se 1141 in 1163). Pozneje je bil grad last Ortenburžanov, 1418 so ga podedovali Celjski grofje, 1456 pa Habsburžani. Pozneje so grad prevzeli gospodje Svibenski, za njimi Gallenbergi in nato Saurerji, ki so veljali v reformacijski dobi za vnete pristaše Lutrove vere. Tudi pozneje je grad še večkrat prešel iz rok v roke. Sedanji lastnik je Čeh dr. ing. Evgen Šoulavy. Grad je še ohranil svoje starinske dele: četverokotni stolp ima domnevno svoje temelje od Rimljanov, okrogli stolp s tajnim izhodom v zidu (kot kamin) je iz dobe turških napadov, l. in d. krilo stavbe pa je iz zač. 16. stol. L. 1807. so grad renovirali in podrli v. stolp. V najnovejšem času je sedanji lastnik grad restavriral. Kapelo sv. Jožefa so podrli v zač. 18. stol. V notranjščini so ostanki fresk in razni napisi. Pred vhodom v dvorišče stoji sfinga. Že Valvasor jo ima naslikano.

Župnija Trebnje (dek. Trebnje, škof. ljublj.) ima 4164 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. Dev. M. se prvič omenja okoli 1170. Sedanja gotsko-baročna stavba je iz 1443. Cerkveni svodi so iz 1645. Začetki trebanjske prafare segajo že v 11., gotovo pa v 12. stol. (omenja se 1163). L. 1448. je papež Nikolaj V. podelil patronatske pravice cesarju Frideriku III. L. 1617. je dobil patronat stiški samostan, ki je tu poslej nastavljal župnike. Trebanjski župniki so bili večkrat arhidiakoni Dolenjske. Prafara je mati župnij: Št. Lovrenca ob Temenici, Mirne, Sv. Križa in Čateža pod Zaplazom. Pripadala je do 1751 Ogleju, nato do 1787 Gorici in poslej ljubljanski škofiji. Trebanjski rojaki: Golia Pavel (r. 1887), pesnik, ravn. ljublj. drame; Govekar Minka (r. 1874), pisateljica; Strahl Karel (1850 do 1929), graščak v Stari Loki, zbiralec umetnin in starin.

Velika Ševnica, 92-16-12-2-2. Sr du Novo mesto 23, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 6 km. Nm ca 306 m. Nekoliko nagnjena lega s. od Račjega sela in Blata ob zg. Cedilnici. Ostalo kot Mala Ševnica.

Vrhovo, 11-2-2-0-0. Sr du Novo mesto 25 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 8 km. Nm 385 m. Stoji pod vinsko gorico Trnič (435 m). Dohod z vozom. Gospodarstvo kot Križka reber.

Vrhtrebnje, 96-19-14-5-0. Sr du Novo mesto 20 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 3 km. Nm ca 550 m. Gručasta vas visoko na pobočju tik pod Trebnjim vrhom (581 m). Dohod z vozom. V suši si morajo voziti vodo iz Temenice. Gospodarstvo kot v Dečji vasi. Vinograde imajo v Šmavru (izabela za dom). Pri vasi so odkrili rimsko gradišče iz 4. stol. po Kr. Našli so tudi sledove staroslovenske naselbine z nasipi. Podr. cerkev sv. Jakoba.

Zidani most (Štamprha), 28-8-8-0-0. Sr du Novo mesto 21 km, so žand zdr fin žel o pTt š žup Trebnje 2 km. Nm ca 272 m. Stoji na d. bregu Temenice ob drž. cesti, ki tu po zidanem mostu prestopi potok. Tik železnice na l. bregu Temenice se odcepi ban. cesta na Veliko Loko—Čatež—Litijo. Ostalo kot Kamni potok.

Občina Velika Loka

sedež Št. Lovrenc ob Temenici

Preb. 2004, hiš 485, posest. 431, koč. 35, najem. 0. Površina 3251 ha*: njiv in vrtov 1205, trav. in paš. 305, vinogr. 85, gozdov 1525, ostalo 131. Občina, ki meji v vsem svojem z. in s. delu na litijski srez, se razprostira na obeh bregovih Temenice ter sega na s. do Lačnega vrha nad Zaplazom, na j. do dobrniške občine, na jv. pa proti Trebnjemu. Svet na l. bregu Temenice je razrezan z mnogimi potočki, ki teko v Temenico, sv. predel pa se z Dušico in Cedilnico odtaka v Mirno. Ob potočkih so ozke doline, ki se ob povodnji poplavljajo, med njimi pa se dvigajo terasasti hrbti. Po njih so razmeščena naselja, polja in gozd. Najvišji hrib je gozdnati Zaplaz (609 m), ki se dviga z. od znane božje poti nad Čatežem. V s. delu občine je po prisojnih rebrih več vinskih goric. Naselja so majhna, gručastega in razloženega tipa. Dobro razvito kmetijstvo, mnogo sadja, manj vina. Živino prodajajo mesarjem za izvoz, mleko v mlekarno v Št. Lovrenc. Za prodaj pridelajo krompir, pšenico, fižol, lan in repno seme. Radi obilnega sadja in vina nazivajo prebivalce od Roj in Trebanjskega vrha »Peclare«, ti pa nazivajo prebivalce ob Temenici »Poljce«. V čateški župniji prodajajo bukov in hrastov les, ob Temenici pa smrekov. Za prodaj se nabirajo jurčki in zdravilna zelišča. Ribolov v Temenici nudi mrene, klene, postrvi, ščuke.

Čatež, 135-48-48-0-0. Sr du Novo mesto 28 km, so žand zdr fin Trebnje 10 km, žel o p Velika Loka 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1858, 2 odd. Prosv. d., Gas. Nm 431 m. Vas stoji na ploskem hrbtu nad potokom Dušico, ki tvori mejo med litijskim in novomeškim srezom. Skozi vas drži ban. cesta Litija—Velika Loka. Par hiš pod Čatežem in nad Dušico se imenuje Vrtače. Pod Zaplazom v rebri, posebno pa na Razborju je precej vinogradov. Prebivalstvo se bavi v glavnem s poljedelstvom ter pridela nekaj lanu in repnega semena za prodaj. Prav dobro uspeva sadje, ki ga precej prodajo. Razvito čebelarstvo. Prodajajo tudi les, kokoši, nekaj vina in drugo. Trgovine, gostilne. Župnija Čatež pod Zaplazom (dek. Trebnje, škof. ljublj.) ima 986 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela se prvič omenja 1526. Prvotno je bila podr. župnije Sv. Križa pri Litiji. Župnija je od 1785.

Sz. od Čateža drži romarska pot na Zaplaz k dvostolpni renesančni cerkvi Vneb. M. b. s štirimi oltarji (544 m). Najbolj slovita dolenjska božja pot; glavni romarski shodi ob binkoštih, na Veliki Šmaren in v petek po Vel. Šmarnu. Prvotna Marijina kapelica na Zaplazu je stala okr. 1800. Že tedaj so jo začeli obiskovati številni romarji. Da bi oblast to preprečila, je dala 1813 kapelico podreti. Na istem mestu so domačini

* Tu so všteti še kraji Iglenik, Mrzla luža, Pluska in Škovec, ki so bili sept. 1936 priključeni obč. Trebnje.

kmalu zgradili novo kapelico in jo 1848 razširili. Radi čudežnih ozdravljenj je prihajalo sem vedno več romarjev; zato so 1863—1873 povečali cerkev. Novo prostorno cerkev so začeli zidati 1906. L. 1917. so jo posvetili, vendar je bila popolnoma dograjena šele 1925—1926.

Dolenja vas, 93-16-16-0-0. Sr du Novo mesto 28 km, so žand zdr fin Trebnje 9 km, žel o p Velika Loka 4 km, š žup Čatež 1 km. Nm ca 426 m. Gručasta vas pri Čatežu na terasah na l. bregu Močilnice, ki teče v ozki dolini proti Cedilnici. K vasi spada zaselek Unišče. Od ban. ceste v Čatežu dohod z vozom. Prodaja poljskih pridelkov in živine. Za dom prideluje tudi vino v »Sojenicah«. Prav dobro uspeva sadje; prodajajo češnje, jabolka, hruške in češplje. Precejšnje čebelarstvo. Bukov in hrastov gozd daje na prodaj drva, žel. prage in hlode.

Dolenje Prapreče, 51-12-8-4-0. Sr Novo mesto 27 km, so du Višnja gora 25 km, žand zdr fin Trebnje 9 km, žel š Št. Lovrenc 0.25 km, p Velika Loka 4 km, o 0.5 km, žup Št. Lovrenc 0.5 km. Nm ca 297 m. Vas se nahaja na nizkih terasah l. brega Temenice, ki ob deževju poplavlja loko ob železnici in vasi. Od 2 km oddaljene ban. ceste v Krtini je mogoč dohod z avtom. Prodajajo poljske pridelke in živinorejske proizvode. Ob nekdanji rimski cesti so tu odkopali grobove.

Dolga njiva, 109-29-29-0-0. Sr du Novo mesto 29 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel š žup Št. Lovrenc 2 km, o 2 km, p Velika Loka 5 km. Nm 347 m. Gručasta vas stoji v obliki loka ob stiku dveh hribov. Med Dolgo njivo in Vel. Vidmom je globok travnat dol s ponikalnico Beli graben, ki se ob deževju razlije. Dohod z vozom. Poljske pridelke, mleko, prašiče, kokoši, jajca in les prodajajo v Št. Lovrenc. Vas se prvič omenja že 1139.

Goljek, 88-23-15-8-0. Sr du Novo mesto 26 km, so žand zdr fin Trebnje 6 km, žel p Velika Loka 2 km, o 7 km, š žup Čatež 1 km. Nm 442 m. Raztresena vas pod vinorodno gorico Sojenice, katere osojna stran je v lepem, največ kostanjevem gozdu. Zaselki Cerovšek, Hrib in Jelša. Dohod le z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja češenj (v Ljubljano), kostanja, gob, vina, žganja, prašičev, kokoši, jajc in lesa. Pri vasi so našli premogovno žilo.

Gorenja vas, 77-21-21-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel p Velika Loka 4 km, o 6 km, š žup Čatež 2 km. Nm ca 444 m. Gručasta vas jz. od Čateža 0.3 km od ban. ceste. Dohod mogoč z avtom. Jv. odtod je vinska gorica Sojenice. Gospodarstvo kot Goljek. Poleg sadja, živine in lesa prodajo tudi nekaj poljskih pridelkov (krompir, lan in repno seme).

Gorenje Prapreče, 44-8-8-0-0. Sr Novo mesto 30 km, so du Višnja gora 24 km, žand zdr fin Trebnje 10 km, žel Št. Lovrenc 2 km, o 2 km, p Velika Loka 5 km, š žup Št. Lovrenc 2.5 km. Nm 298 m. Gručasta vas na terasi tik žel. proge z. od Št. Lovrenca. Loko pod vasjo poplavlja Temenica. Ostalo kot Dol. Prapreče.

Gorenji Podboršt, 32-5-4-1-0. Sr du Novo mesto 23 km, so žand zdr fin žel pTt š žup Trebnje 6 km, o 4 km. Nm ca 322 m. Stoji na nizkem hrbtu pod gozdom Tičenco, ki se razteza med Trebanjskim vrhom, Iglenikom in Malo Ševnico. Prodaja poljskih pridelkov, živine in lesa.

Korenitka, 24-13-13-0-0. Sr du Novo mesto 25 km, so žand zdr fin Trebnje 4 km, žel p Velika Loka 2 km, o 4 km, š žup Št. Lovrenc 4 km. Nm 340 m. Vas stoji ob gozdu jz. od Velike Loke. V bližini se pridruži drž. cesti ban. cesta od Velike Loke. Kmetijstvo, nekaj vina za dom. Prodaja poljskih pridelkov, prašičev, mleka, lesa, orehov in jurčkov. Podr. cerkev. sv. Ane.

Krtina, 28-7-7-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin Trebnje 6 km, žel š žup Št. Lovrenc 1 km, p Velika Loka 2 km, o 1 km. Nm ca 288 m. Stoji pod gospodinjsko šolo v Mali Loki na terasah in loki l. brega Temenice, ki žene tu mlin. Od bližnje ban. ceste proti Čatežu je mogoč dohod z avtom. Gospodarstvo kot Dol. Prapreče. Rimski grobovi.

Kukov breg (Kukenberg), 36-12-12-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin Trebnje 6 km, žel p Velika Loka 1.5 km, š žup Št. Lovrenc 1 km, o 1 km. Nm ca 322 m. Vas stoji na vzpetini nasproti Mali Loki. Pod vasjo železnica in Temenica. Od Velike Loke dohod z vozom. Gospodarstvo kot Korenitka.

Mačji dol, 103-25-20-5-0. Sr du Novo mesto 29 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel š žup Št. Lovrenc 2 km, p Velika Loka 4 km, o 2 km. Nm ca 320 m. Vas stoji deloma v dolini in deloma po terasah pod Dolgo njivo. Zaselek Hribi. Dohod z vozom. Pod vasjo proti Primskovemu se nahaja kapniška podzemska jama zijalka. Gospodarstvo kot v Dolgi njivi. Vas se prvič omenja že 1145 kot last stiškega samostana.

Mačkovec, 49-13-13-0-0. Sr du Novo mesto 26 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel š žup Št. Lovrenc 3 km, p Velika Loka 3 km, o 3 km. Nm ca 333 m. Bregovita lega na d. bregu potoka Kodeljevca, ki se nad Kamnim potokom izliva v Temenico. Do ban. ceste proti Čatežu je 0.5 km. Kmetijstvo. Prodajajo pšenico, krompir, fižol, repno seme in lan, nekaj sadja, prašičev, kokoši, jajc, gob, lesa. Vino le za dom. Vas se prvič omenja že 1178 kot last stiškega samostana.

Mala Loka, 65-8-8-0-0. Sr du Novo mesto 25 km, so žand zdr fin Trebnje 6 km, žel p Velika Loka 1 km, o 1.5 km, š žup Št. Lovrenc 1.5 km. Nm ca 320 m. Vasica stoji na hrbtu med ban. cesto proti Čatežu in potokom Kodeljevcem. Prebivalstvo se preživlja kot v Krtini. Pod vaškimi njivami je nekdaj držala rimska cesta. Onstran ban. ceste proti Čatežu stoji grad Mala Loka, ki je bil prvotno last baronov Gallov. Zdaj je last Gospodarske zveze v Ljubljani. V njem je banovinska gospodinjska šola.

Mali Videm, 76-20-20-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel š žup Št. Lovrenc 0.5 km, o 0.5 km, p Velika Loka 2.5 km. Nm 326 m. Gručasta vas na gričku med Št. Lovrencem in Krtino. Dohod mogoč z avtom. Trgovine in gostilna. Gospodarstvo kot Dol. Prapreče. Rimski grobovi.

Martinja vas, 163-35-25-10-0. Sr du Novo mesto 28 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel š žup Št. Lovrenc 1 km, o 1 km, p Velika Loka 4 km. Nm 340 m. Gručasta vas na griču nad Št. Lovrencem. Dostop mogoč z avtom. Gospodarstvo kot v Korenitki. Vinogradi v Medvedjeku. Gostilna. V kraju so razvaline starega gradu, o katerem ni nič znanega. Podr. cerkev sv. Marije Magdalene.

Muhobran, 19-4-4-0-0. Sr du Novo mesto 28 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel p Velika Loka 2 km, o 0.5 km, š žup Št. Lovrenc 0.5 km. Nm 361 m. Stoji j. od Št. Lovrenca. Kmetijstvo. Dostop z vozom.

Potok, 17-3-2-0-0. Sr du Novo mesto 29 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel š žup Št. Lovrenc 1.5 km, p Velika Loka 4 km, o 1.5 km. Nm ca 294 m. Stoji sz. od Št. Lovrenca na d. bregu potoka, ki izvira iz »Škaube« v Mačjem dolu. Nevarnost poplav. Dostop z vozom. Ostalo kot Mačji dol.

Razbore, 92-21-21-0-0. Sr du Novo mesto 28 km, so žand zdr fin Trebnje 11 km, žel Št. Lovrenc 3 km, o 3 km, p Velika Loka 6 km, š žup Čatež 1 km. Nm ca 470 m. Vas stoji na vinorodnem pobočju j. od Zaplaza. Vključuje tudi naselji Staro in Novo goro. Dohod z vozom od Čateža. Mnogo sadja. Prodajajo poljske pridelke, sadje, vino, prašiče in les.

Ribnica, 50-12-12-0-0. Sr du Novo mesto 28 km, so žand zdr fin Trebnje 6 km, žel p Velika Loka 2 km, o 3 km, š žup Št. Lovrenc 3 km. Nm ca 372 m. Vas stoji nad l. bregom potoka Kodeljevca. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo; vino le za dom. V bližini kapniška jama.

Roje, 71-12-12-0-0. Sr du Novo mesto 26 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel p Velika Loka 3 km, o 4 km, š žup Čatež 2 km. Nm ca 418 m. Vas stoji na hribu z. od Trebanjskega vrha. V okolici polje in vinogradi. Zraven spada zaselek Zimnica (3 hiše). Dohod z vozom. V bližini kapniška jama.

Št. Lovrenc (ob Temenici), 60-7-6-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel o š žup v kraju, p Velika Loka 2.5 km. Šola ust. 1816, 4 odd. SKJ s knjiž., Gas. Nm 288 m. Stoji na obeh bregovih Temenice in potoka, ki vanjo priteka z l. strani. Pogoste poplave obeh potokov, ki včasih dosežejo celo hiše. Dostop po obč. cesti od Vel. Loke mogoč z vsemi vozili. Majhen, a gospodarsko precej pomemben kraj tudi za okoliške občine. Zlasti je važna mlekarna, kamor nosijo mleko iz cele občine, pa tudi iz Dobrniča, šentviške župnije in od drugod. V septembru 1935 je izplačala za mleko čez Din 26.000. V Ljubljano prodajo surovo maslo. Tu je tudi pitališče prašičev, ki redi 300 repov. Hranijo jih največ s posnetim mlekom, ki ga daje mlekarna. Prašiče izvažajo v Ljubljano. Dohodke dajejo tudi druge kmetijske panoge in prodaja lesa. Trgovina in gostilna. Letno dva sejma. Primerno za letovišče. Urejeno kopališče na Temenici; ribolov. Izleti na Zaplaz (1 uro), Primskovo (2 uri), Sv. Križ (2 uri), Sojenice (1 uro), Šumberk (2 uri) itd. V kraju so odkopali rimske predmete. Vas se prvič javlja že 1178. Župnija Št. Lovrenc (dek. Trebnje, škof. ljublj.) ima 1390 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lovrenca je stala že pred 1500. Prvotno je bila podr. trebanjske prafare. Vikariat je bil ustanovljen 1768, 1863 pa je bil povzdignjen v župnijo. Odtod doma Kmet Marija (r. 1891), pisateljica.

Trebanjski vrh, 93-30-30-0-0. Sr du Novo mesto 26 km, so žand zdr fin žel pTt š žup Trebnje 2 km, o 6 km. Nm 407 m. Vas stoji na razglednem hribu jv. od Čateža. Pripada ji tudi vinorodna reber in zaselek Žejnik. Pod vasjo teče Močilnica, ki tvori zgornji tok Cedilnice. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Roje. Podr. cerkev sv. Jerneja.

Trnje, 25-5-1-4-0. Sr du Novo mesto 26 km, so žand zdr fin Trebnje 5 km, žel p Velika Loka 0.5 km, o 2 km, š žup Št. Lovrenc 2 km. Nm ca 286 m. Stoji ob ban. cesti s. od Velike Loke

nad Temenico in Kodeljevcem, ki ob deževju poplavljata loko. Polje je zelo rodovitno.

Velika Loka, 229-48-40-8-0. Sr du Novo mesto 24 km, so žand zdr fin Trebnje 5 km, žel Velika Loka 0.2 km, o 3 km, p v kraju, š žup Št. Lovrenc 3 km. Gas. Nm 284 m. Gručasta vas ob žel. progi na veliki loki Temenice, ki često poplavlja travnike. Dva mostova. Tu je križišče ban. cest proti Litiji in Trebnjemu z odcepom na Mirno. Zelo rodovitno. Kmetovalci, nekaj obrtnikov. Gostilna s prenočiščem. Prodaja pšenice, krompirja, mleka, prašičev, smrekovega lesa in medu. Šest sejmov na leto. Izleti na Šumberk, Primskovo, Zaplaz. Rimski grobovi. Podr. cerkev sv. Jakoba.

Veliki Videm, 56-16-16-0-0. Sr du Novo mesto 29 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel š žup Št. Lovrenc 1 km, o 1 km, p Velika Loka 3.5 km. Nm ca 361 m. Stoji v hribovju s. od Št. Lovrenca. Pod vasjo proti Dolgi njivi je globok travnat dol, ki ga ob povodnji poplavi voda iz Belega grabna. Dohod z vozom. Kmetijstvo, nekaj vinogradov na gori Zorovo. Prodaja poljskih pridelkov, živinorejskih proizvodov, orehov in lesa.

Vrhovo, 47-9-9-0-0. Sr Novo mesto 29 km, so du Višnja gora 25 km, žand zdr fin Trebnje 9 km, žel š žup Št. Lovrenc 1.5 km, o 1.5 km, p Velika Loka 5 km. Nm ca 310 m. Stoji na mali vzpetosti med Dol. in Gor. Praprečami ob žel. progi. Dohod z vozom. Gospodarstvo kot Dol. Prapreče.

Zagorica, 43-15-15-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin Trebnje 8 km, žel p Velika Loka 3 km, o 4 km, š žup Čatež 1 km. Nm ca 440 m. Bregovita lega j. od Čateža nad izvirkom potoka Kodeljevca. Reber proti Ribnici ima vinograde. V okvir vasi spada zaselek Pazna. Prebivalstvo se preživlja kot v Razborju. Od sadja prodaja posebno slive, ki jih tudi kuha v žganje in suši. V vasi so odkrili hallstattske grobove.

Žabjek, 29-8-6-0-0. Sr du Novo mesto 27 km, so žand zdr fin Trebnje 7 km, žel š žup Št. Lovrenc 1.5 km, o 1.5 km, p Velika Loka 2 km. Nm ca 320 m. Stoji na griču sv. od Št. Lovrenca, nedaleč od ban. ceste na Čatež. Gospodarstvo kot Dol. Prapreče. Vinogradi v Sojenicah.

Občina Zagradec

Preb. 1456, hiš 323, posest. 170, koč. 153, najem. 2. Površina* 2644 ha: njiv in vrtov ca 495, trav. in paš. ca 905, vinogradov ca 35, gozdov ca 888, ostalo 321. Občina obsega gornjo dolino Krke od sreske meje proti Žužemberku. Večidel leži na njenem l. bregu, vendar sega na d. bregu visoko v Suho Krajino pod Korinjski hrib (728 m). Prevladuje kraški svet z vrtačami, obilnim kamenjem, kotliči, rupami, suhimi doli in podzemskimi jamami. Krka teče v globoki tesni strugi in šele tu prihaja voda iz obrobja v močnih studencih na dan. Prebivalstvu daje poleg kmetijstva glavni dohodek gozd, kjer in v kolikor še ni izsekan. Nekaj zasluži tudi z nabiranjem in prodajo raznih gozdnih sadežev. Promet gre proti Stični in Ljubljani. Vasi so večinoma gručastega tipa.

Breg, 38-9-4-5-0. Sr du Novo mesto 34 km, so žand zdr fin Žužemberk 7 km, žel Stična 13 km, o p š žup Zagradec 2.5 km. Nm 261 m. Leži ob ban. cesti Zagradec—Žužemberk na terasi l. brega Krke. Kmetijstvo in obrt. Prašiče, perutnino, jajca in gobe prodajajo prekupcem. Gozd daje deske, hlode in drva za izvoz. V Krki ribolov (postrvi). Podzemska jama ob Krki.

Češnjice, 85-18-12-6-0. Sr du Novo mesto 35 km, so žand zdr fin Žužemberk 8 km, žel Stična 12 km, o p š žup Zagradec 1 km. Nm 315 m. Vas ima prijazno lego na vrtačastem terenu v. od Zagradca. V. nad hribom Stražo (459 m) so po rebri redki vinogradi. Poljedelstvo in živinoreja. Prekupcem prodajajo prašiče, perutnino, jajca, jurčke in zdrav. rastline. Mešan gozd; trgovanje z lesom.

Dečja vas, 47-11-8-3-0. Sr du Novo mesto 36 km, so žand zdr fin Žužemberk 9 km, žel Stična 11 km, o p š žup Zagradec 0.4 km. Nm ca 270 m. Gručasta vas nasproti Zagradcu na visokem d. bregu Krke ob ban. cesti Zagradec—Žvirče (lesen most). Nasproti zagradski župni cerkvi je velika kapniška Bokrova jama. Za časa turških napadov je služila za skrivališče. Ostalo kot Češnjice.

Fužine, 175-45-6-39-2. Sr du Novo mesto 36 km, so žand zdr fin Žužemberk 9 km, žel Stična 11 km, o p š žup Zagradec 0 km. Nm 240—261 m. Vas stoji na terasah in po bregu ob Zagradcu. Tu je križišče cest v Ljubljano, Žužemberk in Žvirče. Preko Krke, ki dela številne slapove, drži lesen most. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo in z obrtjo. Mleko prodaja obrtnikom, perutnino, jajca, gobe in gozdne sadeže prekupcem. Mešan gozd daje na prodaj deske, hlode in drva. Prijetno letovišče. Trgovina, gostilna s prenočiščem in več obrtnikov. Avtobusna zveza v Stično in Žužemberk. Kopelj in ribolov v Krki; izleti na Stražo (459 m), Boljevsko brdo (691 m), Korinj (728 m, razvaline gradu in podz. jama), Šumberk (539 m, razval. gradu), Kozjek (457 m, razvaline), Žužemberk, k izviru Krke itd. Vas se prvič omenja (ime!) 1568, ko se tu že omenjajo fužine. L. 1844. so sezidali livarno železa in plavž, kar pa so že po 9 letih opustili. Poleg livarne so obstajale številne kovačnice. V 2. polovici 19. stoletja so fužine radi tovarniške konkurence prenehale. Lastniki fužin so si v vasi postavili ob cesti proti Krki majhen grad, ki je danes v razvalinah. Na mestu nekdanjih fužin in livarne železa stoji sedaj ban. elektrarna.

Gabrovka, 87-24-19-5-0. Sr du Novo mesto 37 km, so žand zdr fin Žužemberk 10 km, žel Stična 12 km, o p š žup Zagradec 1 km. Nm 303 m. Gručasta vas na vrtačasti ravnini s. od Zagradca. Do ban. ceste je 1.5 km. Kmetijstvo s prodajo prašičev, perutnine, jajc, gob in lesa.

Grintovec, 80-17-12-5-0. Sr du Novo mesto 36.5 km, so žand zdr fin Žužemberk 9.5 km, žel Stična 11.5 km, o p š žup Zagradec 0.5 km. Nm 291 m. Vas stoji na visokem d. bregu potoka Globočeca in Krke tik ban. ceste. Globočec žene pri izviru mlin. Preko Krke drži v Fužine most. Svet je kamenit in vrtačast. Za vasjo se širi mešan gozd, ki daje hlode in drva na prodaj. Ostalo kot Češnjice.

Kuželjevec, 80-17-5-12-0. Sr du Novo mesto 40 km, so žand zdr fin Žužemberk 13 km, žel Stična 15 km, o p š žup Zagradec 4 km. Nm 478 m. Vas stoji v pobočju Boljevskega brda (691 m). Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Na Boljeku nekaj vinogradov. Prodaja prašičev, kokoši, jajc, lesa in gozdnih sadežev.

Male Reberce, 44-9-4-5-0. Sr du Novo mesto 32 km, so žand zdr fin Žužemberk 5 km, žel Stična 15 km, o p š žup Zagradec 4 km. Nm 262 m. Stoje visoko na l. bregu Krke ob ban. cesti Zagradec—Žužemberk. Pod vasico je Rivčja jama, iz katere dere ob deževju voda v Krko. Ostalo kot Gabrovka.

Mali Korinj, 130-29-14-15-0. Sr du Novo mesto 39 km, so žand zdr fin Žužemberk 15 km, žel Stična 17 km, o p Zagradec 6 km, š v kraju, žup Krka 4.5 km. Šola ust. 1921, 1 odd. Gas. Nm 615 m. Gručasta vas visoko na pobočju Korinjskega hriba (gl. Veliki Korinj). Od 3 km oddaljene ban. ceste Zagradec—Žvirče dohod z vozom. Voda iz kapnic, v suši jo morajo voziti iz Krke. Poleg krompirja pridelujejo največ koruze. Prodajajo teleta, prašiče, jagneta, kozliče, kokoši in jajca, od sadja jabolka. Nekaj čebelarstva. Bukov in hrastov gozd daje pretežno drva za oglje, ki ga prodajo letno okr. 150 q v Ljubljano. V zimskem času izdelujejo zobotrebce. Podr. cerkev sv. Jurija. Odtod doma Hribar Anton (r. 1864), župnik v Zalem logu, pesnik.

Malo Globoko, 60-13-9-4-0. Sr du Novo mesto 37 km, so žand zdr fin Žužemberk 10 km, žel Stična 12 km, o p š žup Zagradec 1 km. Nm ca 292 m. Vas stoji na visoki terasi na d. bregu Krke ob Globočecu, ki se tu izliva v Krko. Dohod z vozom, 0.4 km od ban. ceste. Gospodarstvo gl. Češnjice. V kraju so izkopali rimske žare. Vas se prvič omenja že 1177.

Marinča vas, 111-18-14-4-0. Sr du Novo mesto 37 km, so žand zdr fin Žužemberk 10 km, žel Stična 10 km, o p š Zagradec 1 km, žup Krka 2 km. Nm 264 m. Vas stoji nad l. bregom Krke ob ban. cesti. Čez Krko drži lesen most. Ostalo glej Češnjice.

Tolčane, 62-14-8-6-0. Sr du Novo mesto 35 km, so žand zdr fin Žužemberk 8 km, žel Stična 12 km, o p š žup Zagradec 1 km. Nm ca 346 m. Gručasta vas na vrtačastem svetu sv. od Zagradca. Presahljiv studenec in kapnice. Od 2 km oddaljene ban. ceste je dohod mogoč z avtom. Ostalo kot Gabrovka.

Velike Reberce, 43-10-5-5-0. Sr du Novo mesto 33 km, so žand zdr fin Žužemberk 6 km, žel Stična 14 km, o p š žup Zagradec 3 km. Nm ca 320 m. Vasica leži v rebri pod vinogradi v. od Zagradca. Dohod z avtom. Ostalo gl. Češnjice. Podr. cerkev sv. Jožefa je bila prvotno posvečena sv. Roku. Sezidali in posvetili so jo 1688 v spomin na kugo.

Veliko Globoko, 90-21-10-11-0. Sr du Novo mesto 38 km, so žand zdr fin Žužemberk 11 km, žel Stična 9 km, o p š Zagradec 2 km, žup Krka 2 km. Nm ca 273 m. Gručasta vas nad desnim bregom Krke. Čez reko drži v Marinčo vas lesen most. Dohod z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo kot Malo Globoko. Čebelarstvo, prodaja medu.

Veliki Korinj, 60-14-9-5-0. Sr du Novo mesto 40 km, so žand zdr fin Žužemberk 16 km, žel Stična 18 km, o p Zagradec 7 km, š Mali Korinj 0.5 km, žup Krka 4 km. Nm 615 m. Gručasta vas na j. prisojnem pobočju Korinjskega hriba (728 m). V bližini je velika podzemska kapniška »Zgajnarjeva jama«.

* Vštevši Draško vas, ki spada zdaj v občino Žužemberk.

Legenda

- vas
- trg
- mesto
- drž. cesta
- banov. "
- redne poštne zveze
- drž. meja
- sreska meja
- sedež občine
- " sreza
- sedež župnije
- " dekanije
- planin. koča
- 0 1 2 3 4 5km

Iz vasi drži pot v Zagorico in v Dobrepolje. Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Ostalo kot Mali Korinj. Na hribu nad vasjo so odkrili predzgodovinsko gradišče, v gozdu pri vasi pa so odkopali številne predmete iz bronaste dobe. Pod hribom so našli rimski napisni kamen. Na Korinjskem hribu so še vidne razvaline gradu Korinj. Grad je bil prvotno last Korinjskih gospodov in pozneje grofov Cečarjev, ki so imeli v župni cerkvi na Krki svojo grobnico, ki je še pred nekaj leti obstajala. Grad je bil že v Valvasorjevi dobi razvalina. Tik pod njim so razvaline stare cerkve.

Valična vas, 125-26-14-12-0. Sr du Novo mesto 32 km, so žand zdr fin Žužemberk 5 km, žel Stična 15 km, o p š žup Zagradec 4 km. Nm ca 292 m. Vas stoji med vinogradi v. od Zagradca. Od bližnje ban. ceste dohod z vozom. Gospodarstvo kot Češnjice. V kraju so odkopali številne predmete iz latènske dobe. V starem veku je vodila tod mimo rimska cesta, ob kateri so odkrili rimsko zidovje in grobove. Sredi starega gradišča, obdanega z eliptičnimi nasipi, stoji podr. cerkev sv. Martina, ki ji služi za prag poganski rimski žrtvenik. Blizu cerkve stoji sredi vinogradov kapela sv. Jožefa in Urbana, sezidana 1688.

Zagradec, 139-28-17-11-0. Sr du Novo mesto 36 km, so žand zdr fin Žužemberk 9 km, žel Stična 11 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1874, 4 odd. Prosv. d., Gas., PSVD. Nm 264 m. Gručasta vas na visoki skalni terasi l. brega Krke ob ban. cesti Grosuplje—Žužemberk. Pod vas spada zaselek Brinje. Avtobusna postaja proge Stična—Žužemberk. Vas ima električno razsvetljavo iz ban. elektrarne v Fužinah. Gospodarstvo kot Fužine. Trgovina in gostilne s prenočiščem. Lepa je Krka s svojimi številnimi slapovi v lehnjaku. V njej se nudijo poleg ribolova (postrvi) ugodna mesta za kopanje. V bližini se nahaja dolga »Grajska jama«. Izkopani predmeti iz hallstattske dobe. Vas se prvič omenja 1251, ko je koroški vojvoda Ulrik podaril bližnjskemu škofu posestva v Zagradcu. Kraj je dobil ime po gradičku, ki je nekdaj stal v sosednjih Fužinah.

Župnija Zagradec (dek. Žužemberk, škof. ljublj.) ima 1354 duš. Pokopališče. Župna cerkev Brezm. spoč. D. M. je stala že 1680. Sedanjo renesančno stavbo so postavili 1797. Znamenita je oljnata slika iz 1788 in krasna marmornata prižnica, katero so ob razpustu stiškega samostana prinesli v to cerkev. Cerkev je bila prvotno podr. župnije Krke. L. 1788. je postala lokalna kapelanija, 1875 pa župnija. Beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika je bil ustanovljen že 1758. Odtod doma dr. Žitnik Ignacij (1857—1913), novinar in politik.

Občina Žužemberk

Preb. 2315, hiš 494, posest. 410, koč. 77, najem. 3. Površina* 3703 ha: njiv in vrtov 946, trav. in paš. 253, vinogradov 39, gozdov 2335, ostalo 130. Teren občine je kraški, suh in vrtačast. Potokov ni, pač pa teče po sredi občine globoko zarezana Krka, ki dela mnoge prirodne slapove. Med hribi je omeniti le Plešivico s cerkvijo sv. Katarine (523 m). Čeprav zavzemajo gozdovi (pretežno hrast in gaber) $^2/_3$ obč. areala, občina ni slabo poseljena, ker imamo v bližini Krke mnogo vasi. Poljske pridelke pridelajo skoro vse vasi na l. bregu Krke tudi za prodaj; vino se večidel porabi doma. Vinogradi so zasajeni na Kriški, Brinovi in Stari gori, a največ na Liscu. Prebivalstvo prodaja v Ljubljano govedo, prašiče, les, krompir, fižol, lan, proso, kokoši, jajca in surovo maslo. Vasi so gručaste. Prebivalci so »Kranjčani«. Bogat ribolov v Krki.

Budganja vas, 163-30-28-2-0. Sr du Novo mesto 27.8 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 3.8 km, žel Stična 23.5 km. Nm 262 m. Vas leži na nekoliko dvignjenem, vrtačastem kraškem svetu na d. bregu Krke. Dohod z avtom 2 km od ban. ceste. Svet je kamenit in polje slabo. Nekdaj so bili skoro vsi moški te vasi zidarji, sedaj pa, ko ima ta obrt na kmetih malo posla, se mučijo s skopo zemljo, z živinorejo in prekupčevanjem. Podr. cerkev sv. Ožbalta se prvič omenja 1526.

Cvibelj, 61-11-9-1-0. Sr du Novo mesto 24 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 1.9 km, žel Stična 22.5 km. Nm 304 m. Del vasi leži ob ban. cesti na Dobrnič—Trebnje, del pa na gričku Goli vrh ob stari rimski cesti. Kraj vasi se odcepi nova cesta proti Radohovi vasi, ki pa je še v gradnji. Voda iz kapnic. Prodaja poljskih pridelkov, prašičev in jajc. Prvotni gotski kapeli sv. Lenarta na Golem vrhu so v zač. 18. stol. prizidali v podobi križa kapeli sv. Florijana in sv. Notburge.

Dešeča vas, 123-27-26-1-0. Sr du Novo mesto 33.4 km, so žand zdr fin o pT Žužemberk 9.4 km, žel Stična 20 km, š žup Šmihel 1 km. Nm ca 242 m. Vas leži v dveh gručah na vrtačasti terasi na d. bregu Krke. Pod vasjo dela Krka lepe slapove. Dohod z avtom 2.5 km od ban. ceste. Kmetijstvo, vino le za dom. Prodaja prašičev, kokoši in jajc.

Dolnji Križ, 71-16-16-0-0. Sr du Novo mesto 29 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 9.5 km, žel Stična 20 km. Nm ca 314 m. Vas stoji v gruči na vrtačastem svetu, 1.5 km od ban. ceste v Vrhovem. Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Kmetijstvo s prodajo goveda, prašičev, kokoši in jajc. Sadje in vino za dom.

Drašča vas, 179-29-23-6-0. Sr du Novo mesto 33.5 km, so žand zdr fin o Žužemberk 6.5 km, žel Stična 13.5 km, p Zagradec 2.5 km, š žup Šmihel 3 km. Nm ca 250 m. Vas stoji na terasi d. brega Krke nasproti Bregu. Pod vasjo slapovi Krke. Pri mlinih dva lesena mosta. Dohod z vozom. Ostalo kot Dešeča vas.

Gornji Križ, 71-16-16-0-0. Sr du Novo mesto 29.5 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 5.7 km, žel Stična 18 km. Nm ca 335 m. Vas leži na prisojni planoti nad Dol. Križem, 2 km od ban. ceste v Vrhovem. Ostalo kot Dol. Križ.

Kleče t, 161-39-33-6-0. Sr du Novo mesto 33.5 km, so žand zdr fin o pT Žužemberk 9.5 km, žel Stična 17 km, š žup Šmihel 1 km. Nm ca 282 m. Gručasta vas na kamenitem (ime!) gričku četrt ure od Krke in 2 km od ban. ceste. Dohod mogoč z avtom. Voda iz kapnic. Ostalo kot Dešeča vas.

Plešivica, 47-7-7-0-0. Sr du Novo mesto 24 km, so žand zdr fin o pT Žužemberk 13.3 km, žel Stična 25 km, š žup Šmihel 5 km. Nm ca 420 m. Leži visoko na z. pobočju istoimenskega hriba (523 m), ki je privlačna razgledna točka (1 uro od Žužemberka). Dohod z vozom. Voda iz kapnic. Kmetijstvo. Prodaja prašičev, kokoši in jajc. Podr. cerkev sv. Katarine.

Poljane, 28-7-6-1-0. Sr du Novo mesto 30.7 km, so žand zdr fin o pT Žužemberk 6.7 km, žel Stična 20.1 km, š žup Šmihel 1.9 km. Nm ca 260 m. Leže ob ban. cesti nad l. bregom Krke, ki tu žene mlin. Kmetijstvo in vinogradništvo. Vinogradi in zidanice so na Kriški gori. Prodaja živine.

Prapreče, 84-18-13-3-1. Sr du Novo mesto 25.9 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 1.9 km, žel Stična 20.1 km. Nm 223 m. Leži ob ban. cesti na terasi l. brega Krke. Preko nje držita dva lesena mosta. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja prašičev, jajc, perutnine in masla.

Reber, 158-32-30-0-2. Sr du Novo mesto 28.7 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 4.7 km, žel Stična 26.7 km. Nm 349 m. Vas leži na prisojni rebri nad Žužemberkom. Dohod z vozom. Pol km odtod je v gradnji nova ban. cesta v Radohovo vas. Voda iz kapnic. Kmetijstvo in vinogradništvo. Polje rodi najlepšo pšenico in koruzo v občini, tudi za prodajo sosedom. Prodajajo tudi živino in živinorejske proizvode. Stara podr. cerkev sv. Marije Magd.

Sv. Marjeta, 8-2-2-0-0. Sr du Novo mesto 32.6 km, so žand zdr fin o pT Žužemberk 1.9 km, žel Stična 17 km, š žup Šmihel 3.2 km. Nm ca 340 m. Dve hiši in podr. cerkev za gričem s. od ban. ceste nasproti Šmihelu. Voda iz kapnic. Prodaja živine, jajc in surovega masla.

Stranska vas, 38-14-8-6-0. Sr du Novo mesto 24 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 1.9 km, žel Stična 23.9 km. Nm 242 m. Vas leži na terasi na d. bregu Krke, nasproti žužemberškemu gradu. Dohod tudi z avtom. Poljedelstvo in delo v gozdu (hrast, bukev). Podr. cerkev sv. Roka so zgradili 1626 v spomin na kugo. Cerkev ima visok zvonik z dvojnim patriarhatskim križem.

Šmihel, 164-30-24-6-0. Sr du Novo mesto 32.6 km, so žand zdr fin o pT Žužemberk 8.6 km, žel Stična 15 km, š žup v kraju. Šola ust. 1885, 2 odd. Šolski oder, Gas., PSVD. Nm 269 m. Vas leži v gruči okrog župne cerkve na d. bregu Krke, preko katere vodi most na ban. cesto Zagradec—Žužemberk. Po obč. cesti dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo, vinogradništvo in čebelarstvo. Trgovine in gostilne. Prodaja živine, živinorejskih proizvodov in medu. V vasi so odkrili rimske stavbe, nagrobnike in rim. novce, zraven pa kamenito sekiro iz neolitske dobe in razbito posodo z značilno staroslovensko ornamentiko. Vas se prvič omenja 1136. Župnija Šmihel (dek. Žužemberk, škof. ljublj.) ima 811 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela. Prvotno je bila cerkev podr. žužemberške župnije, od 1760 je samostojna.

Vrh pri Križu, 66-16-15-1-0. Sr du Novo mesto 29.7 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 5.7 km, žel Stična 21.5 km. Nm ca 340 m. Vas leži v gruči na gričku, 2 km nad ban. cesto. Dohod z vozom. Poljske pridelke, sadje in vino porabijo doma. Prekupcem prodajajo svinje, na sejmih živino.

Vrhovo, 60-8-8-0-0. Sr du Novo mesto 24 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 5.7 km, žel Stična 22 km. Nm 275 m. Lega na gričku tik ban. ceste. Skozi Vrhovo je vodila tudi rimska cesta. Vas ima od Hig. zavoda ograjen studenec. Go-

* Brez Drašče vasi, ki je bila 1936 priključena občini.

spodarstvo kot Vrh. Vas se prvič omenja 1145, podr. cerkev sv. Križa pa 1526. Prvotno gotsko cerkev so kasneje večkrat prezidali. Pokopališče.

Zafara, 81-17-14-1-0. Sr du Novo mesto 24 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 1.9 km, žel Stična 27.7 km. Nm 294 m. Vas leži na terasastem griču za žužemberško farno cerkvijo (ime!) nad Žužemberkom. Lep razgled po dolini Krke. Od ban. ceste na Dobrnič—Trebnje dohod z avtom. Gostilna. V trg prodajajo v dobri letini nekaj vina. Ostalo gl. Cvibelj.

Zalisec, 84-14-14-0-0. Sr du Novo mesto 29.7 km, so žand zdr fin o pT š žup Žužemberk 5.7 km, žel Stična 27.7 km. Nm ca 318 m. Vas leži ob ban. cesti proti Radohovi vasi. Dohod z vsemi vozili. Poljedelstvo in vinogradništvo. Poljske pridelke (krompir, lan in drugo) in prašiče prodajajo prekupcem. Vino pridelujejo na bližnji gori Lisec (565 m) in ga nekaj prodajo domačim gostilničarjem.

Žužemberk, trg, 768-161-118-43-0. Sr du Novo mesto 24 km, so žand zdr fin o pT š žup v kraju, žel Stična 22 km. Šola ust. 1827, 8 odd. Kmet. nad. š. SKJ, PJS, Kat. izobr. d., Gas., PCMD, Podr. d. Kršč. šola, JUU sres. d., Udruž. voj. inv., PČD, PSVD. Vodovod. Zdravnik, notar. Nm 190—294 m. Žužemberk, ki je dobil ime po starem gradu, leži na obeh bregovih Krke, od katerih je zlasti desni zelo ozek in strm. Bregova vežeta dva mostova, zasebni in ban. Osrednji del trga je vrh terase na l. bregu ob glavni cesti s prostornim tržnim prostorom. Tu je križišče ban. ceste Grosuplje—Novo mesto s cestami na Smuko—Kočevje, na Dobrnič—Trebnje, v gradnji pa je ban. cesta na Radohovo vas, ki se tu odcepi. Trg ima večkrat dnevno avtobusno zvezo s Stično. Gostilne s tujskimi sobami, trgovine, razni obrtniki in rokodelci, zlasti čevljarji. Večji del prebivalstva se bavi s kmetijstvom. Krompir, lan, fižol, proso pridelujejo nekateri tudi za prodaj. Živino prodajajo na sejmih, ki jih je v trgu letno 11. Gozd iz okolice daje za prodaj deske, žel. pragove in drva. Prijeten kraj za letovišče. Krka ima tik pod trgom tri mogočne slapove ter je v poletnem času zelo prijetna za kopanje. Lepi sprehodi in izletne točke: k Sv. Petru (3 ure), na Šumberk (3 ure), na Lisec (2 uri), na Hinje (2½ ure), na Plešivico k Sv. Katarini (1 uro), na Kozjak ali po dolini v Sotesko (2 uri), Toplice (3 ure) itd. V okolici je tudi nekaj podzemskih jam, n. pr. jama pri Selih pri Ajdovcu, Črničkova jama v Jami, Tominčeva jama nad Podgozdom v Cegelnici itd.

Na hribu, kjer je zdaj župna cerkev, je stalo predzgodovinsko keltsko gradišče, utrjeno s trojnim obrambnim nasipom. Pozneje so imeli tu Rimljani utrjeno vojaško postojanko in poganski tempelj. Tod mimo je držala rimska cesta, ki je na bregu, nasproti žužemberškega gradu, prekoračila Krko. Že v predzgodovinski in rimski dobi je v kraju in okolici cvetelo železarstvo. Fužinarstvo se je nadaljevalo tudi v srednjem veku (gl. vas Fužine). Ob Krki proti Praprečam se še vidijo ostanki nekdanjih kovačij. Žužemberk je že zgodaj dobil trške pravice; imel je lastnega trškega sodnika, ki je imel celo pravico do krvnega sodstva. Na to še spominja krajevno ime »Pod starimi gavgami« ob cesti v Dobrnič in »Morišče« v gozdu nad Cvibljem. Tržani so se bavili predvsem s krznarstvom in ribištvom, posebno na d. bregu Krke, kjer so si postavili cerkev sv. Miklavža. Od srednjega veka do prevrata se je v trgu ohranil ceh krznarjev, strojarjev in čevljarjev. Na Krki pod gradom je v sredi 18. stol. zgradila rodbina Kleinmayer iz Celovca veliko papirnico, ki so jo 1848 opustili. Sedanji lastnik g. Lavrič iz Moravč je stavbo preuredil v strojarno in usnjarno. Ko je 1738 redna poštna zveza Ljubljana—Karlovec krenila po cesti mimo Žužemberka, je ta postal važno poštno postajališče. Turki so napadali trg 1473, 1491 in 1528. Požar ga je upepelil 1591 in 1670. Kuga je morila 1625. Takrat so mrliče pokopavali na farovški njivi, ki se še danes imenuje »kužni dol«. Od 1868 je v Ž. sedež okrajnega sodišča. Starodavni žužemberški grad so postavili na strmi pečini nad Krko najbrž že mejni grofje v 9. ali 10. stol., morda tudi oglejski patriarhi. Bil je utrjen s 6 stolpi. Prvič se omenja šele 1216. Na ogromni grajski stavbi se razločno poznajo tri stavbne dobe. Stirioglati stolp v sredini z več nadstropji je najstarejši del stavbe in sega v romansko dobo. Stanovanjski prostori kažejo znake zgodnje gotike. Obrambne stolpe in obzidje je dal postaviti cesar Ferdinand I. 1526. Pozneje so grad okrasili zunaj z lepimi balustradami, znotraj pa z arkadnimi hodniki. L. 1295. je grad postal last Goriških grofov, ki so tu postavljali svoje ministerialę, Žužemberške gospode. Ti se prvič omenjajo 1311. Po izumrtju Goriških grofov (1374) je graščina prešla v roke Habsburžanov. Ti so jo dali prejšnjim zakupnikom grofom Auerspergom, ki so jo dobili v pravo last 1538. Žužemberški Turjačani so bili zelo vplivni na cesarskem dvoru. Najslavnejši je bil Ivan Vajkart pl. Auersperg († 1677), ki je bil do 1669 prvi minister cesarja Leopolda I. L. 1591. je grad do tal pogorel. Pozneje so ga restavrirali. Do 1893 so ga uporabljali za prostore državnih uradov in sodišča. V njem so bile tudi ječe. Grad je sicer še ohranjen, vendar je notranjost že v razvalinah. Njegovi lastniki so še vedno Auerspergi.

Župnija Žužemberk (dek. Žužemberk, škof. ljublj.) ima 3150 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Prvotna cerkev je stala že v 12. stol. Sedanjo dvostolpno stavbo so zgradili 1768 na hribu nad trgom v strogo renesančnem slogu. Znamenita je po grobnici rodbine Blanques, starinskih oltarjih in umetniških slikah. Na pokopališču je znamenit križ s Kristusom in reliefom Žal. M. b. na nagrobniku dekana Tavčarja. Križ je ulila 1867 železolivarna v Dvoru, relief pa je izdelal kipar Pengov. Cerkev je bila sprva podr. prafare v Dobrniču. Iz nje se je izločila kot vikariat pred 1399, ko je bila skupno z materjo faro inkorporirana stiškemu samostanu v zameno za trg in cerkev v Tržiču. Samostanu je ostala podrejena do 1784. Župnija je že od 1463. Njen sedež je bil do konca 18. stol. pri sedanji podr. cerkvi sv. Miklavža v Bregu (na d. bregu). Ta cerkev sega v 11. ali 12. stol. in je najstarejša v župniji. V reformacijski dobi je v njej čez 40 let (do 1600) učil predikant Krištof Slivec. Pred svetovno vojno so razpadajočo cerkev restavrirali. Lep rokoko oltar in freske. Kapela sv. Jakoba v trgu je bila nekdaj grajska kapela. V reformacijski dobi je bila protestantska molilnica. Hrani stare freske. V novejši dobi so jo popolnoma prenovili.

Srez Ptuj

Splošen pregled

Ptujski srez je (z mestno občino Ptujem vred) s svojimi 820 km² med obsežnejšimi našimi srezi. Meja mu poteka od Drave pri Vurbergu čez j. skupino Slov. goric v spodnjo dolino Pesnice, se vzpne v osrednji del Slov. goric, držeč se proti v. nekako razvodja med Ščavnico in Pesnico. Jv. od Ljutomera zavije meja ob grabi Šantavcu proti Dravi, ki jo doseže tik jv. od Središča. Odtod gre meja ob Dravi odnosno njenih stranskih rokavih (stari Dravi) navzgor mimo Ormoža do Zavrča, kjer krene v vzhodni del Haloz in nato po razvodju med Dravo in Bednjo na z. Tu je sreska meja obenem banovinska. Na Debelem vrhu (621 m) doseže višje hribovje Macelj, pa ga brž zapusti ter krene čez zgornjo dolino Rogatnice v srednje Haloze, pustivši ves Žetalski kot in markantno Donačko ali Rogaško goro (883 m) sosednjemu šmarskemu srezu. Meja poteka tu kar povprek čez Haloze (Jelovec 624 m), preseka z. od Majšperka Dravinjsko dolino in gričevje Savinjsko, zavije v močvirni jz. del Dravskega polja (»Črета«) ter doseže Dravo pri Vurbergu.

Srez se razprostira čez tri pokrajinske enote: Slov. gorice, Ptujsko polje in Haloze. Terciarno gričevje Slov. goric deli široka, zamočvirjena spodnja dolina Pesnice v dva dela: manjši z. del med Dravo in Pesnico se vleče v obliki slemen od sz. proti jv. in se končuje z Mestnim vrhom tik nad Ptujem. Iz njega dovajata vodo Grajenski potok in Rogoznica. Večji del v. od Pesnice pa v smeri proti v. nekoliko izgublja na višini. Znatnejši dotoki Drave s tega področja so Šejanski potok, Lešnica, Pavlovski potok in Trnava, ki imajo v spodnjem delu ponekod široka, zamočvirjena dolinska dna. Na skrajnem jv. (med Ormožem in Središčem) prehajajo gorice v nižjo, precej obsežno, ravno in večidel pogozdeno diluvialno teraso, ki se nadaljuje v Medjimurje. Ravnina Dravskega polja se deli v Zgornje Dravsko polje nad Ptujem in v Spodnje Dravsko polje med Ptujem in Ormožem. Pod Ormožem se ravnina na levem slovenskem bregu v ozkem pasu nadaljuje proti Medjimurju. Vse obsežno Ptujsko polje je suha, rodovitna, prodnata ravan, ki pada proti Dravi v nizkih diluvialnih terasah. Svet preide v ilovnato, močvirno ravnino (»Črета«) šele na skrajnem jz. ob Polskavi, ki se v spodnjem toku drži vznožja Haloz ter se šele polagoma približa Dravi oziroma njenemu pritoku Dravinji. Drava sama teče v z. delu polja v vznožju Slov. goric, prečka ravnino na najožjem mestu med Ptujem in Zavrčem, tekoč dalje proti v. tesno prislonjena v vznožje Haloz. Haloze same so nenavadno živahno razčlenjeno terciarno gričevje, ki je v v. delu nekako istih višin kot Slovenske gorice (ne mnogo čez 350 m), v z. delu pa se dvigne celo preko 600 m visoko. Glavna dotoka Drave s Haloz na ozemlju sreza sta Psičina in Bela, v Dravinjo pa se stekajo Rogatnica, Skrabska in Jesenica. Edina širša dolina v področju Haloz je spodnja dolina Dravinje, ki poteka od z. proti v., ločena od Dravskega polja le po ozkem pasu gričevja (Savinjsko, Ptujska gora).

Geološka zgradba sreza je kaj enostavna. Najstarejše tvorbe so miocenski sloji (lapor, peščenjak, litavski apnenec in groh), ki sestavljajo Haloze skoro v celoti, le pri Dobrini segajo od z. 1 km široke plasti oligocena (soteške plasti). Ob s. pobočju Haloz vidimo še ozek pas pliocenske ilovice in proda, ki sega od z. sem do vasi Jurovci. Enako so zgrajene Slov. gorice s. od Ptuja. Tudi tam nastopata mlajša pliocenska ilovica in prod. Ptujsko polje pokriva diluvialni prod, le ob Dravi se razteza nekaj km široka aluvialna nižina. Dravske sipine vsebujejo zlato, ki so ga nekdaj izpirali na preprost način.

Podnebje Ptujskega polja in njegovega obrobja kaže znake izrazitega panonskega vpliva. Zime so precej hladne, poletja vroča. Vendar so v Ptuju i zimske i letne temperature za spoznanje višje kot v Mariboru (povpr. temperatura v juliju 20.6° C, v januarju —1.7°). Značilno je veliko število jasnih dni; povprečna oblačnost znaša le 4.08, zlasti majhna je poleti, vštevši september. Suho in sončno pozno poletje, zgodnja jesen ter veliko število poletnih dni s temperaturo nad 20° (62.5 dni, več kot v Mariboru in Radgoni), vse to je izredno ugodno za vinogradništvo. Padavin je v Ptuju nekaj več kot v Mariboru, povpr. 1100 mm na leto, največ v juniju (119), avgustu (120) in oktobru (122), najmanj jih je v februarju (47), razmeroma malo tudi v septembru (99). Povprečno je na leto 117 dni s padavinami. V Slov. goricah proti s., zlasti pa proti v., množina padavin znatno pojema (Cerkvenjak 963 mm, Ormož 940 mm, Sv. Bolfenk na Kogu 833 mm). Sneg pada povpr. 22 dni na leto. Poleti, zlasti v juliju, so pogoste nevihte, često združene s točo.

Gozdovi po hribovitih delih sreza so mešani listnati s hrasti, bukvami in pravimi kostanji, ki nastopajo v Slovenskih goricah proti jv. vedno bolj pogosto. V teh delih sreza so splošno razširjene rastline mešanih gozdov j. od Drave: bljušč, trolistna vetrnica, bradati klinček, gorski grahor (Latyrus montanus), tevje. Na nekaterih mestih Ptujskega polja dobro uspevajo gozdovi črnega in gozdnega bora. Ob vodah sestavljajo loge in dobrave hrasti, topole, vrbje in grmovje. Na gričku Sv. Roka pri Hajdini je mal ostanek nekoč veliko bolj razširjenega stepskega rastlinstva, v katerem prevladuje pontska trava obrad (Andropogon gryllus). V tej združbi se nahajajo še trave: Phleum phleoides, Koeleria gracilis, Poa angustifolia ter trajnice in zelišča: cipresasti mleček (Euphorbia cyparissias), zobunec (Tunica saxifraga), detelji Trifolium procumbens in montanum, meteljka Medicago falcata, bolonjska homulica (Sedum boloniense), travniška kadulja (Salvia pratensis), vrednik Teucrium chamaedrys, škrobotec Alectorolophus minor, perla Asperula cynanchica, glavinec Centaurea scabiosa in rhenana. Za Ptujsko polje je zelo značilna združba mokrih travnikov. Prevladujoča trava je masnica, kateri so primešane dišeča boljka (Anthoxantum odoratum), medena trava (Holcus lanatus), lisičji rep (Alopecurus pratensis) in še nekatere druge. Številne so razne ostričine, ponekod tudi ločki (Juncaceae) in trstike (Phragmites). Vmes se nahajata tudi dve močvirni praproti Dryopteris thelypteris in cristata. V zgodnji pomladi krasi travnike belina številnih velikih zvončkov, pozneje travniška penuša (Cardamine pratensis), na višku poletnega cvetenja pa dresen Polygonum bistorta, kukavičja lučca (Lychnis flos cuculi), ripeča zlatica (Ranunculus acer), evropska pogačica (Trollius europaeus), svetli talin (Thalictrum lucidum), perunika Iris sambucina in številne orhideje (Orchis incarnata, Epipactis palustris i. dr.); ob drugi košnji sta v polnem cvetju zelnati osat (Cirsium oleratium) in dimek Crepis paludosa.

Kakor drugi sosednji srezi spada tudi ta v območje hrastovega gozda panonske pokrajine. V tem srezu rasteta dve sredozemski rastlini: praprot Ceterach officinarum pri Zavrču in srobot Clematis flammula od Barela do Zavrča. — Redke rastline so: štirilistna marsilija; Najlrajhova potočarka (Roripa Neilreichii) po močvirnih krajih okrog Zavrča; širokolistni potočnik (Sium latifolium) z gotovostjo samo pri Ptuju; sovec (Oenanthe media) samo ob Pesnici pri Srlincih. Po suhih krajih je redek grahovec Astragalus onobrychis (Hajdina, Cirkovce), stoglavež Eryngium campestre (Rogoznica), sibirska zvončnica (Campanula sibirica) pri Ptuju in Vurbergu.

Srez je izredno bogat poljske divjačine: zajcev, jerebov, fazanov, jerebic, prepelic, slok, velikih kozic, divjih gosi, rac; manj je srn, jazbecev, lisic, kun, podlasic in dehorjev. V večjih, počasi tekočih vodah živi som. Poleg kečige žive v Dravi do Maribora bolen (Aspius rapax), androga (Abramis björkna), smrkež (Acerina schraetser), čep (Aspro zingel), smuč (Lucioperca sandra) in menek (Lotta lotta). Iste ribe žive tudi v spodnjih tokih Pesnice in Dravinje. Priljubljeni akvarijski ribici sta belica (Leuciscus delineatus) v Pesnici in zlata ribica (Carassius auratus), ki živi podivjana okrog Ptuja. Pogosta je tudi riba Alburnus Erjavеci, ki jo je Erjavec sam prvi našel v Savi, kjer je redka. V srezu je pogost štajerski krešič (Carabus stiriacus). V bregovih Drave gnezdi večkrat breguljica (Riparia riparia). Glede drugih ptic gl. srez Maribor.

Že v prazgodovini je bilo Ptujsko polje križišče cest, po katerih so prevažali jantar s s. na plovno Dravo. V rimski dobi so tod vodile važne vojaške in trgovske ceste v Panonijo in Norik, ki je segal tu do Vurberga. Iz Italije je držala tod skozi cesta v Panonijo (Oglej—Ljubljana—Celje—Ptuj—Velika Nedelja—Ormož—Središče (In medio Curta)—Strigova—Sobotišče (Sabaria). Z njo se je križala cesta, ki je šla iz Srema (Sremska Mitrovica—Varaždin—Središče) proti Ptuju. Prometne poti pa so takrat držale tudi v smeri proti Ljutomeru in Mariboru. Okoli 841 je prišlo ptujsko ozemlje v sestav dolnje panonske mejne grofije kneza Pribine in Koclja, katerih država je obsegala vse ravno Podravje. Že v 1. pol. 9. stol. so dobili solnograški nadškofje tu obsežna posestva. Leta 860. jim je cesar Ludvik Nemški potrdil vsa njihova posestva okoli Ljutomera in Radgone, posebno pa še okoli Ptuja, Ormoža, Središča in Vel. Nedelje. Nove darilne in potrdilne listine so dobili nadškofje tudi v naslednjih desetletjih. Leta 907. so Madjari skupno z ostalo južno Štajersko začasno zavzeli tudi te kraje. V obrambo pred njimi je nastala v 2. pol. 10. stol. ptujska ali podravska krajina, imenovana tudi Krajina onstran gozda. Ker je bil Ptuj solnograški, je bil sedež krajine v Mariboru. Krajina je segala na z. do Pohorja in Kozjaka, na v. do madjarske meje (črta ustje Kučnice v Muro in ustje Dravinje v Dravo), na j. do Donačke gore, Boča in Konjiške gore, na s. pa do Mure. Kot ptujski mejni grof se prvi omenja 980 Rotwin. Pozneje so dobili krajino grofje Spanheimi, ki so ji 1147 priključili Dravsko dolino do Dravograda. Spanheime so 1147 nasledili Traungavci, ki so združili ptujsko krajino s Štajersko. Ko so 1192 izumrli, so dobili ptujsko krajino Babenberžani (do 1246), 1278 pa Habsburžani. Viden pečat ptujski zgodovini so dali poleg solnograških nadškofov, ki so obdržali tu svoja posestva do 1573, tudi njihovi ministeriali Ptujski gospodje. Ko je Friderik Ptujski 1199 popolnoma potolkel Madjare, je osvojeno pusto in neobljudeno ozemlje okoli Vel. Nedelje, Ormoža, Središča in Sv. Miklavža podelil nemškemu viteškemu redu, da prevzame obrambo teh krajev. Red se je tu obdržal do danes. Sredi 13. stoletja so priključili Štajerski še Mursko polje. Ob meji so ustanovili strelske dvorce. Ptujsko polje je bilo važno prometno križišče tudi v srednjem in novem veku. Vsa trgovina med Madjarsko in Benetkami ter Trstom, kamor so uvažali madjarsko živino, kože, usnje in drugo, je šla skozi Ptujsko polje. Vinska trgovina solnograškega Ptuja s Koroško in Solnogradom je bila dolgo prepovedana, ker so deželni knezi, štajerski vojvode, dajali ugodnosti Mariboru, Radgoni in od 1311 tudi Slov. Bistrici na škodo Ptuja. Šele 1432 so dobili ptujski meščani dovoljenje za prevoz vina skozi Slov. Bistrico in po Mislinjski dolini na Koroško. Ostala je pa še prepoved trgovanja po Dravski dolini mimo Maribora na Koroško. Cesta Maribor—Ptuj—Varaždin je bila zgrajena za cesarja Jožefa I., cesta v Slov. Bistrico za Marije Terezije. Cesta Dunaj—Maribor—Ljubljana—Trst, ki so jo zgradili oz. popravili v zač. 18. stol., je pustila Ptuj ob strani. Izven tega prometnega območja je ostal Ptuj tudi po zgraditvi Južne železnice, dobil pa je svojo žel. zvezo na progi Pragersko—Kaniža (1857—1864). Poslej je Ptuj še ohranil vinsko trgovino Haloz in dela Slov. goric ter trgovino po Dravi v Posavino in Vojvodino, kamor so prevažali koroško železo in rogaško slatino, toda izgubil je posredniško vlogo v trgovini med Podonavjem in Italijo. Brodarstvo po Dravi, ki je bilo razvito že v srednjem veku, se je deloma ohranilo do danes. Pri Ptuju se zelo pogosto omenja mitnica, prvič že 890. Cerkvena organizacija je tu razmeroma zelo stara. Najstarejša župnija, ustanovljena pred 9. stol., je bila v Ptuju, druga v Vel. Nedelji pa v zač. 12. stol. Starost prafara imajo tudi župnije: Sv. Lovrenc v Slov. gor., Sv. Marjeta, Zg. Hajdina, Sv. Lovrenc na Dravskem polju, Majšperk, Sv. Vid pri Ptuju, Sv. Barbara v Hal., Zavrč, Ormož in Sv. Miklavž pri Ormožu. Iz teh prafara in iz hočke, slivniške ter šentrupertske prafare (izven sreza), so se izločile vse današnje župnije. Cerkveno so župnije s. od Drave pripadale do 1787 solnograškim nadškofom, nato do 1859 sekovskim in poslej lavantinskim škofom. Župnije j. od Drave so pripadale do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji, od 1787—1899 sekovski in poslej lavantinski škofiji. Te župnije so bile skrajne j. postojanke sekovske škofije.

Leta 1931. so našteli v srezu 71.888 prebivalcev.* Na km² je živelo povprečno 88 ljudi. Gostota je največja v ptujski okolici in v predelih posebno intenzivnega vinogradništva (ca 120—140 ljudi na km²). V ostalem znaša na Dravskem polju gostota od 80—90 na km², v Slov. goricah večinoma čez 90, v Halozah se močno znižuje od sv. proti jz. do dobrih 50; podobno nizka gostota je tudi na jugozahodnem Dravskem polju, pač radi obsežnih močvirnih predelov. Na Dravskem polju prevladujejo velike sklenjene vasi, večinoma obcestnega tipa. V spodnjem delu pod Ptujem so razpostavljene dokaj enakomerno po vsej ravnini; v zgornjem jih je ob gozdovih sredi ravnine malo, razporejene so v glavnem v dveh dolgih vrstah: ob Dravi, oziroma njenih terasah ter na jz. ob meji med suhim poljem in močvirno »Čreto«. V obeh primerih je značilna razporeditev kultur: od vasi proti Dravi, oz. Polskavi se širijo travniki, pašniki in logi, proti notranjosti ravnine pa obdelan svet, ki se konča v obsežnih, pretežno borovih ravninskih gozdih. V Slov. goricah prevladuje razložena naseljenost, ki je posebno izrazita v vinogradniških predelih. Domovi in viničarije so večinoma po slemenih (»vrhèh«), manj v »grabah«; prisojna pobočja in slemena so v vinogradih, osojna pod listnatim gozdom; širše doline (zlasti Pesnica) so precej mokrotne, malo obdelane in naseljene le ob robovih. V isti obliki so naseljene Haloze, le da je v njihovem z. delu radi obsežnejših gozdnih površin razloženost še stopnjevana. Tu imamo ponekod že prave samotne kmetije.

V gospodarskem oziru je kmetijstvo skoro izključna panoga. Njiv in vrtov meri srez 27.387 ha (ca 33% celotne površine). Poljedelstvo je seveda predvsem doma na rodovitnem Dravskem polju. Tu zavzemajo njive in vrtovi ponekod nad 50% (n. pr. obč. Sv. Marjeta, Dornava, Hajdina), skoraj povsod pa nad 35% občinskega sveta. Ker je srez razen tega precej obsežen, ni čuda, da je glede površine, zasejane s koruzo, pšenico, ržjo in krompirjem na prvem mestu v banovini, prav tako pa je prvi po pridelku koruze, pšenice in krompirja. Leta 1934. se je pridelalo koruze 73.000 q na 5073 ha, krompirja 450.000 q na 5028 ha, pšenice 41.000 q na 4590 ha, rži 31.000 q na 4908 ha, ovsa 12.500 q na 1422 ha, prosa 5300 q na 364 ha, ječmena 12.000 q na 1177 ha, detelje 48.000 q na 1106 ha, ajde 1100 q na 85 ha in čebule 10.300 q na 126 ha. Zlasti je važen pridelek krompirja, ki se v veliki meri izvaža v v. in j. kraje naše države (Beograd, Zagreb, Split). Tudi žito se prodaja, zlasti v sosednje Haloze, ki jim ga primanjkuje, saj znaša tam odstotek njiv večinoma manj kot 20% celotne površine (v obč. Podlehnik 14%). Nenavadno mnogo se sadi čebule, zlasti v kotu med Ptujem, Sv. Markom in Moškanjci (t. zv. »lükova dežela«); l. 1934. se je pridelalo v ptujskem srezu nad 40% vse čebule v dravski banovini. Tudi v živinoreji je srez med prvimi. Travnikov in pašnikov ima 20.505 ha (ca 26%). Leta 1934. je bilo v srezu 29.000 goved, 36.000 svinj, 5400 konj, 3600 ovac, 300 koz, 115.000 perutnine. Glede goved, svinj in perutnine je na prvem mestu v banovini, glede konj na drugem (za ljubljanskim). Od goved se goje murodolska, marijedvorska in pincgavska pasma. Govedorejo nekoliko zavira okolnost, da se boljša krma porabi za konje; seveda je marsikje že kisla močvirna trava sama ugodnejša za konjerejo (ob Pesnici, ob Polskavi). Goji se t. zv. medjimurski konj, produkt križanja noriškega in belgijskega mrzlokrvnega konja. Izvoz svinj je bil pred vojno zelo pomemben, zdaj je manjši. Izvažajo jih na bivše Kranjsko in na Sušak. Najboljši svinjerejski okoliš je oni okoli Središča. V perutninarstvu se goji križana in čista štajerska kokoš. Izvoz perutnine v Italijo, Avstrijo, Nemčijo in Anglijo je zelo pomemben, ravno tako tudi izvoz jajc. V Halozah in okoli Središča se v manjši meri goje tudi purani in vodna perutnina. Čebelarstvo izkazuje 5547 panjev (največ za ljubljanskim srezom) s pridelkom 50.788 kg medu (največ v banovini). Mnogo čebel pripeljejo na ajdovo pašo čebelarji iz bivše Kranjske.

Poseben poudarek gre vinogradništvu. Ne samo, da sta Slov. gorice in Haloze izraziti vinogradniški pokrajini, tudi ravnina sama ima v njih močno vinogradniško posest, trgovina z vinom pa je življenjske važnosti za ves srez. Vinogradov je 4854 ha (ca 6% površine). V Slov. goricah jih imamo povsod, toda mnogo manj v bližini Ptuja in ob Pesnici, kot v goricah med Ormožem, Središčem in Ptujem. Tu, v domovini slovitega »Jeruzalemčana«, zavzemajo vinogradi 15—18% celotne površine (obč. Svetinje, Sv. Miklavž, Kog), dočim jih je n. pr. v obč. Sv. Lovrenc v Sl. g. le 8%, v obč. Sv. Urban nad Ptujem pa komaj 4%. Isto sliko imamo v Halozah, kjer je na v. delež vinogradov nenavadno velik (obč. Zavrč 36% !), pa se preko srednjih Haloz proti zahodu naglo zmanjšuje od 15 do 8%. Haložani imajo skoraj več vinogradov kot Goričani in so tudi v večji meri navezani na nje, ker je njihova zemlja za druge kulture neugodnejša; toda kakovost vina je slabša, domači in inozemski trg pa bolj omejen. Razen tega je za socialno sliko teh krajev usodno, da je velik del vinogradov, znatno večji kot v Slov. goricah, last inozemskih in domačih zasebnih in cerkvenih veleposestnikov, ptujskih meščanov in posestnikov s Ptujskega polja. Vsi ti momenti, podprti od splošne vinarske krize, so napravili iz Haložanov danes najbednejšo socialno plast na slovenskem podeželju.

V sadjarstvu sicer srez nekaj zaostaja za sosednjim mariborskim (l. breg), vendar pridela velike množine sadja za iz-

* Vštevši kraje, ki so bili 1936 priključeni mestu Ptuju.

voz. Leta 1934. je bilo 250.000 jablan (pridelek 13.5 kg na drevo, odgovarja pribl. povprečku za banovino), hrušk 49.000 (pridelek 13.1 kg), sliv 45.500 (2.9 kg na drevo), breskev 6400 (največ v banovini), češenj 20.000 (9.2 kg na drevo). Sadovnjaki obsegajo 3700 ha (nad 4% površine sreza).

Gozd igra v ptujskem srezu seveda podrejeno vlogo. Zavzema 20.814 ha (ca 26% površine). Ker je pretežno listnat, v ravnini pa borov, je večinoma le lokalnega gospodarskega pomena (kurivo, stavbni les za dom, kolje za vinograde). Bolj važen je v srednjih Halozah (obč. Leskovec 34% gozda), zlasti pa v njihovem zapadnem višjem delu (obč. Ptujska gora in Majšperk 49%), odkoder je precejšen izvoz bukovih drv (v Ptuj in Maribor), zlasti pa kostanjevega lesa v tvornico tanina pri Majšperku. Ta tvornica je obenem ena redkih večjih industrij v srezu. Omeniti je še opekarne v ptujski okolici.

Prometna važnost teh krajev je razvidna že iz zgodovinskega pregleda. Glavni prometni žili sta železnica Pragersko—Kotoriba in drž. cesta Maribor—Varaždin. Že v naši državi je zgrajena žel. zveza Ormoža z Murskim poljem (Ljutomer) in Prekmurjem (Murska Sobota). V ostalem je ravnina prepredena z gosto mrežo ban. in obč. cest. Iz Ptuja, Ormoža in Središča vodi vrsta cest v Slov. gorice ter preko njih v Gornjo Radgono in Ljutomer. Ob Polskavi vodi cesta proti Slov. Bistrici, ob Dravinji na Poljčane. Najslabše so v prometnem oziru preskrbljene Haloze. Tu vodita v. in z. od Donačke gore dva važna prehoda v dolino Sotle pri Rogatcu, cesta čez Macelj v Krapino in dva prehoda ob Ravni gori (677 m) v zgornjo dolino Bednje (na Lepoglavo in Ivanec). Tujskega prometa srez skoraj nima. Razen mesta Ptuja in njegovih znamenitosti privablja še največ tujcev slovita Ptujska (Črna) gora.

Občina Cirkovce

Preb. 2297, hiš 471, posest. 212, koč. 204, najem. 45. Površina 3652.10 ha: njiv in vrtov 1611.39, trav in paš. 1715.90, gozdov 197.09, sadovnjakov 44.30, ostalo 83.42. Občinsko ozemlje zavzema ravnino na obeh straneh žel. proge Pragersko—Kotoriba. Vasi so tipično obcestne, v glavnem j. od žel. proge, v majhni medsebojni razdalji. Odmaknjena je od ostalih krajev le najsevernejša vas Starošinci, s. od ban. ceste Ptuj—Pragersko. Obsežne zemljiške parcele sestavljata prod in deloma glina. Rodovitnost je prav dobra. J. od naselij se pričenjajo obsežni pašniki in vlažni travniki, tzv. »črete«. Vodo odvajajo številni povprečni in položni kanali »spuščajniki«. V tem j. predelu je več manjših potokov, ki ženejo nekaj mlinov in se izlivajo v Polskavo. Proti s. so »prelogi«, to je njive, ki se le od časa do časa obdelujejo, sicer se pa uporabljajo za travnike. Vsaka vas ima poseben del obč. pašnika (»gmajna«) in svojega pastirja (konjarja, kravarja). Kravar dobi 9 mernikov žita (mernik 60 l) in za binkošti od vsake glave živine 5 Din. Poleg tega ga hranijo pri vsaki hiši toliko dni, kolikor živine pase. Glavni gospodarski panogi sta poljedelstvo in živinoreja. Prideluje se mnogo krompirja, repe, rži, koruze. Seje se zlasti mnogo ajde, ki daje tudi jesensko pašo precej razširjenim čebelam. Sadja se pridela le za domače potrebe (moštnice, slive). Največ se proda krompirja v razne kraje, tudi v Zagreb, Split in Beograd. V Maribor vozijo precej mleka. Razmeroma dosti se proda prašičev, slanine, piščet in jajc. Gozd tvorita predvsem bor in jelka. Vse vasi so lahko dostopne z vsemi prevoznimi sredstvi.

Cirkovce, 280-56-27-22-7. Sr so du Ptuj 14 km, žand o pt š žup v kraju, zdr Pragersko 7 km, fin Ptujska gora 7 km, žel Cirkovce 1 km. Šola ust. 1796, 7 odd. Javna knjiž., Gosp. nad. teč. (3 mes.), Kmet. nad. teč. (2 mes.), SKJ, Gas., Bralno d., PRK, PJS, Ml. j., Moški pev. zbor, Strel. druž., PSVD. Nm 245 m. Obcestna vas z enakomerno razdeljenimi ulicami ob obč. cesti 2 km od ban. ceste Ptuj—Šikole. Poljedelstvo, živinoreja. Zemlja je prodnata in deloma glinasta. Rodovitnost prav dobra. Pridela se mnogo krompirja (26—28 vag. za prodajo), raznega žita, repe in drugo. Pincgavsko in mešano govedo, konji belgijske pasme. Mnogo prašičev. Sadje le za domače potrebe. 26 čebelnih panjev. V Maribor prodajo letno ca 15.000 l mleka, precej prašičev, slanine, piščet, jajc. Precej divjačine (zajci, srne, fazani). Župnija Cirkovce (dek. Dravsko polje, škof. lavant.) ima 2700 duš. Pokopališče. Župna cerkev Mar. Vneb. se prvič omenja 1567. Sedanja stavba je bila na mestu podrte cerkve iz 17. stol. zgrajena 1905 v renesančnem slogu. Prvotno je bila podr. slivniške prafare. L. 1683. je postala vikariat, pozneje pa župnija. Odtod doma Beranič Davorin (1879—1923), filolog in glasb. zgodovinar.

Dragonja vas, 178-37-20-12-5. Sr so du Ptuj 14 km, žand o pt š žup Cirkovce 1 km, zdr Pragersko 8 km, fin Ptujska gora 6 km, žel Cirkovce 1.5 km. Nm 242 m. Tipična obcestna vas ob obč. cesti ca 3 km od ban. ceste Ptuj—Šikole. Poljedelstvo in živinoreja. Največ krompirja in repe. 18 čebelnih panjev. Ostalo gospodarstvo kot Cirkovce. Borovi in jelševi gozdi.

Mihovci, 279-60-33-21-6. Sr so du Ptuj 14 km, žand o pt š žup Cirkovce 1 km, zdr Pragersko 8 km, fin Ptujska gora 5.5 km, žel Cirkovce 2 km. Nm 241 m. Obcestna vas v neposredni bližini Dragonje vasi ob obč. cesti ca 3 km od ban. cest Ptuj—Šikole in Ptuj—Majšperk. Poljedelstvo in živinoreja. Ca 40 čebel. panjev. Večji del polja leži s. od vasi, j. prevladujejo travniki, po katerih tečeta dva manjša potoka. Podr. cerkev sv. Antona je bila zgrajena v 17. stol. Ko je 1857 pogorela, so jo restavrirali. Prvotno je bila podr. cerkev sv. Lovrenca na Drav. polju, od 1795 pa pripada župniji v Cirkovcih.

Pongerci, 156-30-15-13-1. Sr so du Ptuj 15 km, žand žel o pt š žup Cirkovce 1.5 km, zdr Pragersko 6 km, fin Ptujska gora 7.5 km. Nm 245 m. Leže ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste Ptuj—Pragersko. Vaška cesta vodi po lesenem mostu čez potok Reko na z. strani vasi. Čebelnih panjev je ca 50. Gospodarstvo kot Cirkovce.

Spodnje Jablane, 253-52-33-14-5. Sr so du Ptuj 14.5 km, žand žel o pt š žup Cirkovce 1 km, zdr Pragersko 6 km, fin Ptujska gora 6 km. Nm 245 m. Obcestna vas, ki je prav za prav nadaljevanje Gor. Jablan, ob obč. cesti ca 2 km od ban. ceste Ptuj—Pragersko. Poljedelstvo in živinoreja. Za vasjo žene potok Reka mlin.

Starošinci, 227-42-19-21-2. Sr so du Ptuj 14 km, žand o pt š žup Cirkovce 5 km, zdr Pragersko 6 km, fin Rače 8 km, žel Cirkovce 4 km. Nm 248 m. Obcestna vas ob obč. cesti, ca 2 km od ban. cest Ptuj—Pragersko in Ptuj—Rače. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo in živinoreja. 16 čebelnih panjev. Precejšnji gozdovi (bor in hrast). V ostalem gospodarstvo kot Cirkovce.

Stražgojnci (Strgojnca), 426-83-23-49-11. Sr so du Ptuj 16 km, žand žel o š žup Cirkovce 4 km, zdr pTt Pragersko 3 km, fin Rače 10 km. Nm 251 m. Leže ob obč. cesti z mostom preko potoka Reke, 1 km od ban. ceste Ptuj—Pragersko. Poljedelstvo in živinoreja. Peščena, ponekod ilovnata zemlja z dobro rodovitnostjo. Sicer gospodarstvo kot Cirkovce.

Šikole, 345-80-30-35-6. Sr so du Ptuj 15.5 km, žand o pt š žup Cirkovce 3.5 km, zdr Pragersko 4 km, fin Rače 9 km, žel Cirkovce 3 km. Nm 248 m. Obcestna vas ob ban. cesti, ki gre preko dveh mostov proti Pragerskemu. Poljedelstvo in živinoreja. 35 čebel. panjev. Sicer gospodarstvo kot Cirkovce. Ob rimski cesti Ptuj—Celje je tu stala postaja Pultovia (številne rimske najdbe).

Zgornje Jablane, 153-31-12-17-2. Sr so du Ptuj 15 km, žand o žel pt š žup Cirkovce 1 km, zdr Pragersko 6 km, fin Ptujska gora 6 km. Nm 245 m. Obcestna vas ob obč. cesti, 1½ km od ban. ceste Ptuj—Šikole—Pragersko. Poljedelstvo in živinoreja. Ca 50 čebelnih panjev. Ostalo gospodarstvo kot Cirkovce.

Občina Dornava

Preb. 1424, hiš. 285, posest. 210, koč. 69, najem. 10. Površina 1499 ha: njiv in vrtov 639, trav. in paš. 520, vinogradov 5, gozdov 290, ostalo 42. Občina zavzema pretežno ravninski predel ob potoku Pesnici pri njenem vstopu na Ptujsko polje. Pesnica ob večjih nalivih poplavlja obsežno ozemlje in ovira cestni promet. Močvirnati predeli ob vodi so v obsežnih travnikih, primernih bolj za konjsko krmo. Ob vzhodnem robu ravnine priteka v Pesnico Brnca. Oba potoka ženeta več mlinov. Vasi so obsežne, sklenjene, deloma gručaste, deloma tudi obcestne z velikimi kmetijami. Glavni gospodarski panogi sta poljedelstvo in živinoreja; nekaj vinogradov imajo po gričih. Razmeroma dosti se goji zelja, predvsem pa čebule (občina spada še pod tkzv. »lükovo deželo«, gl. obč. Sv. Marko). Razne pridelke in živino prodajo domačim trgovcem v Moškanjce in Ptuj. Promet odvajata proti Ptuju dve ban. cesti.

Dornava, 648-133-72-59-3. Sr so du žand zdr fin žup Ptuj 6 km, žel pTt Moškanjci 2.5 km, o š v kraju. Šola ust. 1824, 4 odd. Mlad. pev. zbor., SKJ, PJS, Gas., Prosv. d. Nm 219 m. Obsežno sklenjeno naselje v ravnini na d. bregu potoka Pesnice. Iz vasi vodijo ban. ceste proti Ptuju, Pacinju, Ljutomeru in Moškanjcem. Poljedelstvo in živinoreja, razne obrti predvsem zidarstvo. Poleg žita in krompirja dosti zelja in čebule.

Uspeva sadje, še najbolje hruške, v glavnem za dom. 65 premakljivih panjev. V Ptuj prodajo nekaj prašičev, kokoši in jajc. V bližnji Pesnici ribolov. Vas se prvič omenja konec 9. stol. V kraju stoji dornavski grad, ki je bil zgrajen na mestu prvotnega lovskega dvorca; l. 1446. je grad razdejal ogrski gubernator Ivan Hunjadi. Od 1597 je grad pripadal rodbini pl. Herberstein. L. 1668. je bil že podrejen gosposčini Borl, ter bil last grofov Sauer. Ti so ga 1736 prodali grofu Dizmi Attemsu. Grof Jožef pl. Attems (1739—1743) je dal zgraditi sedanji luksuzni grad v italijanskem slogu. Velika dvorana hrani lepe freske in slike. Danes poseduje grad rodbina Pongratz. Podr. cerkev sv. Doroteje je bila zidana 1519. Dornavski rojak Cvetko Franc (1779—1859), nar. buditelj, pesnik, leksikograf.

Mezgovci, 300-61-55-0-6. Sr so du žand fin Ptuj 7 km, zdr žup Sv. Marjeta 4 km, žel pTt Moškanjci 1 km, o š Dornava 1 km. Nm 216 m. Leže na ravnini na d. bregu Pesnice ob ban. cesti. Poljedelstvo, živinoreja. Nekaj poljskih pridelkov se proda v Ptuj. Sicer gospodarstvo kot v Dornavi.

Pacinje, 218-40-41-2-0. Sr so du zdr fin žup Ptuj 7 km, žand Juršinci 5 km, žel Ptuj 7 km ali Moškanjci 5 km, o š Dornava 2.5 km, pTt Moškanjci 5 km. Nm 220 m. Gručasta vas na d. bregu Pesnice ob ban. cesti Ptuj—Gornja Radgona. Poljedelstvo in živinoreja. Obsežni travniki, v močvirnatih predelih uspeva bolj konjska krma. Pridela se mnogo žita, zlasti rži in pšenice. 40 čebel. panjev. Znatna prašičereja. Goji se dosti rac. Gozda je malo (jelše, breza, bori). Kmetje imajo skupno pašo. Ribolov v Pesnici. Odtod doma Matjašič Jurij (1808—1892), stolni prošt v Mariboru, »Illirec«, podpornik dijaštva.

Spodnji Volovlek, 258-51-42-8-1. Sr so du zdr fin žel žup Ptuj 8 km, žand Sv. Urban 6 km, o š Dornava 4 km, pTt Moškanjci 6.5 km. Nm 205 m. Leži pretežno v ravnini, deloma v gričevju ob ban. cesti II. reda (Ptuj—Sv. Trojica). Poljedelstvo, zlasti živinoreja, nekaj malega vinogradništva (na Velovljačkem vrhu). Prodaja prašičev mesarjem v Ptuju. Na z. strani vasi nad ban. cesto gozd Jurovšak (večinoma bor).

Občina Grajena*

Preb. 2990, hiš. 656, posest. 323, koč. 192, najem. 137. Površina 3133 ha: njiv in vrtov 645, trav. in paš. 634, vinogradov 226, gozdov 1563, ostalo 65. Občina se razprostira sz. od Ptuja, pretežno na skrajnih izrastkih Slov. goric, ki se vlečejo v smeri sz.-jv. do Ptuja. Dolina potoka Grajene, ki izvira pod Vurbergom in se pri Ptuju izliva v Dravo, deli te izrastke v širši v. del z Mestnim vrhom (327 m) in ožji z. del ob Dravi s Ferberšakom (264 m). S. od Vurberga meji občina z Grmado (459 m) na srez Maribor l. br. Zelo razvito sadjarstvo. Sadja se mnogo proda za izvoz v inozemstvo (Avstrijo, Nemčijo, Italijo). Gričevje je obraslo z mešanimi gozdi (smreka, hrast, bukev). Vinogradništvo je v večji meri razvito le na Mestnem vrhu in Vurbergu. Poljedelstvo se omejuje bolj na ravnino. Mnogo perutnine in jajc gre v Ptuj in Maribor. Vasi v bližini Ptuja dostavljajo dnevno mleko v Ptuj.

Grajena, 136-31-20-11-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 4 km, o v kraju. Nm 240—280 m. Raztreseno naselje po gričevnatem svetu, deloma ob ban. cesti Ptuj—Vurberg in potoku Grajeni. Večidel ilovnata zemlja s srednjo rodovitnostjo. Kmetijstvo in živinoreja s prodajo mleka, kokoši in jajc v Ptuj. Precej sadja mešanih vrst. Lepi smrekovi in hrastovi gozdovi.

Grajenščak, 426-77-28-14-35. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 6 km, o 3 km. Nm ca 360 m. Raztreseno naselje po j. pobočju Grajenščaka in v dolini Grajene, ob ban. cesti Ptuj—Vurberg. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo. Izvoz sadja v inozemstvo. Precej vinogradov z navadnimi vrstami trte.

Krčevina pri Ptuju, 260-67-67-0-20. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 3 km, o 0.5 km. Nm 230—290 m. Raztreseno naselje na ozkem goriškem slemenu sz. od Ptuja, v bližini ban. ceste Ptuj—Vurberg. Poljedelstvo in živinoreja. Lepi sadovnjaki. Trgovanje z živinorejskimi proizvodi in izvoz sadja v inozemstvo. Prijetni sprehodi po slemenu. Lepi razgledi. Del vasi (27 hiš) pripada od 1936 obč. Ptuj.

Krčevina pri Vurbergu, 777-152-36-19-18. Sr so du žand zdr fin žel Ptuj 8 km, p š žup Vurberg 2 km, o 1 km. Nm 300 do 360 m. Raztreseno naselje po gričevnatem svetu med ban. cesto Ptuj—Vurberg ob Grajeni in med Dravo. Večidel lapornat in ilovnat svet, ob Dravi aluvialna naplavina. Živinoreja in poljedelstvo (zlasti koruza in krompir). Izvoz sadja in perutnine. Vinogradi na prisojnih pobočjih. Prijetni izleti ob Dravi in po razglednih gozdnatih slemenih.

* Uradni podatki pred priključitvijo dela kat. občine Krčevina mestni občini Ptuj (okt. 1936).

Mestni vrh, 490-122-50-72-15. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 4 km, o 1 km. Nm 240—350 m. Raztreseno naselje v vzvišeni legi med potokoma Rogoznico in Grajeno. Po vsem naselju vodi obč. cesta, ki se začne na s. strani Ptuja kot »Cesta na Mestni vrh«. Oddaljenost od ban. ceste Ptuj—Vurberg ca 2 km. Svet je zasajen s trto, ki rodi izborno vino. Tu ima mnogo Ptujčanov vinograde z lepimi vilami. Zelo razvito sadjarstvo. Po mešanih gozdih je obilo domačega kostanja in gob. Razne obrti, zlasti tesarji in zidarji. Prodaja sadja, kokoši, jajc v Ptuj in Maribor za izvoz. Priljubljena izletna točka. Kapela sv. Marije in pokopališče.

Orešje, 137-37-20-17-10. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 3 km, o 3 km. Nm 231—289 m. Leži na l. bregu Drave in po goricah nad njim, ob obč. cesti, ca 2 km od ban. ceste Ptuj—Vurberg. Dohod z vozom in avtom. Poljedelstvo, nekaj vinogradništva in zaposlitev v ptujskih obratih. Sirarna in mlekarna ter izdelovanje šampanjca. Ribolov v Dravi. Na Ferberščaku (264 m) lep razgled. Številne rimske najdbe.

Rabelčja vas. Pripada od 1936 mestni obč. Ptuj (glej tam).

Stuki. Večji del naselja pripada od 1936 mestni obč. Ptuj.

Vičava. Opis pri obč. Ptuj, kamor spada od 1936 večji del vasi.

Vumpah, 217-46-23-14-9. Sr so du žand zdr fin žel pTt Ptuj 11 km, o 5 km, š žup v kraju. Šola Vurberg ust. 1799, 4 odd. Jav. knjiž., PRK, PJS, PSVD, Prosv. d. Nm ca 370 m. Raztresene kmetije okrog hriba in gradu Vurberga in ob ban. cesti Ptuj—Vurberg. Dohod z vozom in avtom. Kokošjereja in umno sadjarstvo. Sadje izvažajo v Avstrijo, Nemčijo in Italijo. Obširno polje pod gradom, kjer lepo uspeva zlasti koruza. Na prisojnih pobočjih proti Dravi goje vinsko trto (šipon, beli burgundec, rizling). Privlačna izletna razgledna točka je grad Vurberg (422 m), ki se strmo dviga na l. bregu Drave. Po njem ima ime vsa župnija. V prenovljenem gradu z elektriko, vodovodom in centralno kurjavo je nastanjen sanatorij ruskega rdečega križa za bolne na pljučih (50—70 bolnikov). Prvotni grad je dal sezidati štajerski plemič Popon (konec 11. stol.). Pozneje so ga dobili v last solnograški nadškofje; na njem so gospodarili njihovi ministeriali Vurberški gospodje, omenjeni 1130 in 1190. Grad sam se prvič navaja šele 1244. L. 1267. je dal češki kralj Otokar II. Přemisl grad razrušiti. Novi grad je sezidal v 2. pol. 13. stol. Friderik III. Ptujski. V tej obliki se nam je ohranil do danes. Ptujski gospodje so ostali grajski lastniki do 1438, ko je njihov rod izumrl. Ko je bil grad v rokah grofov Stubenbergov (od 1441—1616), ga je 1446 brezuspešno oblegal ogrski gubernator Ivan Hunjadi, 1493 pa Turki. Ker so bili Stubenberški gospodje vneti protestanti, so v protireformacijski dobi prodali grad in se izselili v Nemčijo. Poznejši lastniki gradu so bili med drugimi tudi Herbersteini in Attemsi. Od 1907 dalje ga poseduje grof Josip Herberstein. V gradu je bil do 1850 sedež sodnije. Mnogo dragocenih slik so spravili 1907 z gradu večinoma v Ptuj, deloma pa v Gradec in Libohovice na Češko. V okolici V. so našli obilo rimskih najdb (kamen v zidu pred cerkvijo). V dobi narodnega preporoda so 1871 ustanovili v Vurbergu Slovensko društvo.

Župnija Vurberg (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 1458 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije. Prvotna gotska cerkev, posvečena sv. Miklavžu, se omenja že 1336. Sedanja pozno renesančna stavba je bila zgrajena 1773—1776. V zunanji in notranji cerkveni zid je vzidanih več nagrobnih spomenikov (iz marmorja izklesani vitezi, vurberški graščaki iz 16. in 17. stol.). Notranjščino je poslikal 1894 Franc Gornik. Znamenit je skoro 400 let star marmorni veliki oltar. Križev pot je Sojčevo delo iz 1915. Cerkev je bila sprva podr. ptujske prafare, pozneje župnije sv. Urbana. L. 1767. je postala lokalija, 1785 pa župnija. Ptujska nadžupnija je še danes njen patron. Turki so jo 1493 izropali in oskrunili; nato so jo popravili in ji prizidali kapelico, ki je bila 1510 posvečena. Že takrat je cerkev zaslovela kot božja pot. V reformacijski dobi so luterani v Vumpahu vrgli katoliškega duhovnika skozi okno, demolirali župnišče, izropali cerkev in jo pretvorili v luteransko molilnico. L. 1589. je bil tu ustanovljen celo beneficij za protestantskega duhovnika. L. 1616. so cerkev zopet dobili katoličani. V župnišču hranijo kroniko, ki jo je sestavil 1893 župnik in zgodovinar Matej Slekovec. Vsebuje tudi zgodovino vurberškega gradu.

Občina Hajdina*

sedež Zgornja Hajdina

Preb. 1030, hiš 98, posest. 140, koč. 58, najem. 37. Površina 781 ha: njiv in vrtov 628, trav. in paš. 109, gozdov 20, ostalo 24. Občina se razprostira na d. bregu Drave jz. od Ptuja.

* Uradni podatki se nanašajo le na kat. obč. Hajdina in ne upoštevajo dela vasi Draženčev, ki spada v občino.

Draženci, K občini spada le del vasi, in sicer hiš. štev. 12, 14—16, 19, 20, 24, 26, 28, 32, 34—69. Opis glej občina Ptuj.

Hajdina, 1030-198-140-58-37. Sr so du žand zdr fin žel pTt Ptuj 3 km, o š žup v kraju. Šola ustanovljena 1808, 8 odd. Gosp. nad. tečaj (3 mes.), PJS, Prosv. d., Kmet. bralno d., Gas., Pev. društvo. Nm 235 m. Obe Hajdini (Spodnja in Zgornja) ležita na dveh dravskih terasah v območju cest Ptuj—Maribor in Ptuj—Poljčane, ki ju povprek vežeta dve obč. cesti. Oba kraja sta tip dolgih vasi, ki preideta pri Zgornji Hajdini v večjo gručo okoli cerkve. V glavnem se prebivalstvo bavi s poljedelstvom in živinorejo. Ca 50 čebelnih panjev. Precej prašičev prodajo na ptujskih sejmih. Razvita je tudi trgovina s slanino, ki jo prodajajo v Ptuj in Maribor.

Pod hajdinsko cerkvijo so odkrili grobove iz bronaste in hallstattske dobe. V 4. stol. pred Kr. je tu nastala keltska naselbina. V starem veku se je tod razprostiral del rimskega Ptuja. Med številnimi odkritimi starinami se odlikuje predvsem 1913 odkopani tempelj boga Mitre. Mnoge rimske plošče in kamni so vzidani v notranji in zunanji zid »stare« župne cerkve. L. 1935. je odkopal univ. prof. dr. Valter Šmid iz Gradca v sadovnjaku posestnika A. Mariniča zidove mestne hiše, obstoječe iz velike dvorane in vestibula ter treh hodnikov. Odkril je tudi drugo mestno hišo in številne zasebne in javne zgradbe. V srednjem veku je bil kraj zelo zgodaj naseljen. Na mestu bivše rimske naselbine so našli 20 staroslovenskih grobov iz 8. stol. Hajdina se prvič omenja 1164. L. 1190. so dobili kraj žički kartuzianci. L. 1202. se že razločuje Zgornja in Spodnja Hajdina. V kraju in okolici je več kužnih znamenj. Nekaj jih je oblast (cestni odbor) podrla. Njihove fotografije hrani ptujski muzej. Šola je tu obstajala že 1705.

Župnija Hajdina (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 3961 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina stoji na vzvišenem prostoru z lepim razgledom po Ptujskem polju. Prvotno cerkev so zgradili ob nekdanji rimski cesti že v prvi slovenski dobi, v času neke kužne epidemije. Pozneje zgrajena gotska cerkev je iz 14. ali 15. stol. Od te stavbe sta še ohranjena gotski presbiterij, ki služi danes kot stranska kapela nove cerkve, in zvonik, pod katerim se nahaja tudi kapelica. Nova cerkev je bila zgrajena v obliki križa 1873—1874. Vsa cerkev in oprema sta v gotskem slogu, enako štirje stranski oltarji in glavni oltar, ki je bil zgrajen po načrtih prof. Ortweina. Stene cerkve krasi nekaj večjih fresk; na križnem svodu so manjše freske, slike svetnikov. Slabo se prilega k masi cerkveni masivni kvadratični zvonik z gotsko streho. Lepa gotska monštranca. Cerkev je bila sprva podr. prafare Hoč. Pred 1398 je postala vikariat, pozneje pa župnija. Nadžupnija Hoče ima še danes pravico patronatske reprezentacije ali uprave. Do 1751 je bila cerkev podrejena oglejskim patriarhom, do 1787 goriški nadškofiji, od 1787 do 1859 sekovski in šele nato lavantinski škofiji. V župnišču hranijo kroniko, ki se začenja z 1645.

Občina Hum

sedež Pušenci

Preb. 1728, hiš 323, posest. 257, koč. 66, najem. 42. Površina 2058 ha: njiv in vrtov 897, trav. in paš. 445, vinogradov 25, gozdov 480, ostalo 211. Občina leži v jv. predelu Slov. goric, kjer prehajajo zadnji izrastki gričevja v medjimursko ravnino. Obsega svet v. in sv. od Ormoža, nekako med Pavlovskim potokom in potokom Libanjo, ki se izlivata v Dravo. Prebivalstvo se bavi v glavnem s poljedelstvom, živinorejo in sadjarstvom. Vinogradništvo samo po prisojnih legah osamelega griča Huma. Prodaja raznih kmetijskih proizvodov največ v bližnji Ormož. Za sv. predel pride v poštev kot trg tudi Središče. Gozdovi so pretežno listnati.

Frankovci, 244-42-34-8-4. Sr Ptuj 26 km, so du zdr fin pTt žup Ormož 5 km, žand Središče 5 km, žel Pušenci 2 km, o 2 km, š Hum 3 km. Nm 186 m. Gručasta vas ob obč. cesti, 2 km od drž. ceste Ptuj—Čakovec. Leži na popolni ravnini, ki prehaja na s. v gričevje. Poljedelstvo, živinoreja; 50 čebelnih panjev. Ribolov v 2 km oddaljeni Dravi.

Hum, 530-113-80-33-20. Sr Ptuj 26 km, so du zdr fin pTt žup Ormož 5 km, žand Središče 5 km, žel Pušenci 2 km, o 2 km, š v kraju, ust. 1815, 4 odd. Javna knjiž., Gosp. nad. šola, PJS, Gas. Nm 302 m (pri cerkvi sv. Janeza). Leži na osamljenem gričevju, sv. od Ormoža, raztreseno po vrhovih med sončnimi vinogradi in ob vznožju ter pobočjih, ½—2 km od drž. ceste Ptuj—Čakovec. Sestavni deli: Krčovina, Podhum, Srednji Hum, Sv. Janez na Humu, Vel. Hum. Po več obč. cestah je možen dohod z vozom, v suhem vremenu tudi z avtom. Severna stran je precej strma; tu lomijo kamen. Kmetijstvo, predvsem pa vinogradništvo; 50 čebel. panjev. Gospodarsko je kraj usmerjen predvsem na Ormož. Prodaja poljskih pridelkov, živine, sira in surovega masla, namiznih jabolk in vina. Precej obsežen listnat gozd (gaber, hrast, bukev, jelša), v manjši meri borovci. Obsežne gozdove ima tu ormoška graščina. Znana izletna točka z razgledom po Dravskem polju in Medjimurju. Ob nekdanji rimski cesti so tu našli dva miljnika. Podr. cerkev sv. Janeza Krstnika. Pokopališče. Prvotna cerkev je bila zgrajena 1350. Sedanja stavba je iz 1611. Ko je bil ormoški frančiškanski samostan zatrt, so ustanovili 1785 na Humu samostojno kuracijo, ki je pa bila 1793 ukinjena. Obširno kroniko Huma in njegove cerkve je napisal velikonedeljski dekan Peter Dajnko († 1873). Hranijo jo v župnišču v Veliki Nedelji. S Huma doma Lesničar Janko (1884—1931), organizator zadrugarstva, žurnalist.

Loperšice, 261-50-43-7-3. Sr Ptuj 26 km, so du žand zdr fin pTt žup Ormož 5 km, žel o Pušenci 2 km, š Hum 2 km. Gas. Nm 203 m. Gručasta vas kraj drž. ceste Ptuj—Čakovec. Na vzhodu namaka vaško ozemlje dravski pritok Libanja, ki žene več mlinov. Poleti ima navadno suho strugo. Poljedelstvo in živinoreja; 30 čebelnih panjev. Obsežni gozdovi. Vidni sledovi rimske ceste.

Pavlovci, 189-33-27-6-5. Sr Ptuj 24 km, so du žand zdr fin pTt š žup Ormož 2 km, žel v kraju, o 2 km. Nm 210 m. Leži med nizkim gričevjem v dolini Pavlovskega potoka, ob ban. cesti Ormož—Ljutomer in žel. progi Ormož—Murska Sobota. Kmetijstvo; 30 čebelnih panjev. Obsežni gozdovi.

Pušenci, 244-43-37-6-7. Sr Ptuj 24 km, so du žand zdr fin pTt š žup Ormož 3 km, žel o v kraju. Nm 190—217 m. Leže v plitvi dolini, po kateri teče precej močan Pavlovski potok. S. del vasi preseka drž. cesta Ptuj—Čakovec. Gospodarstvo kot Hum. Ribolov v 1 km oddaljeni Dravi (ščuke, sulci). Ob nekdanji rimski cesti so odkrili v globini 5 m štirioglate kamenite plošče z vdolbenimi listi. V dveh poslopjih so vzidane topovske krogle v spomin na Madjare v 1848. Tukajšna rojaka: Kukovec Ivan (1834—1908), nar. in polit. buditelj; Meško Martin (1843 do 1933), zaslužni biseromašnik pri Kapeli nad Radenci.

Zgornji Salovci, 260-42-36-6-3. Sr Ptuj 28 km, so du zdr fin Ormož 7 km, žand pTt š žup Središče ob Dravi 4 km, žel Središče ob Dravi 5 km, o 4 km. Nm 230 m. Leže v dolini Libanje med nizkim gričevjem ob obč. cesti ca 2 km s. od drž. ceste Ptuj—Čakovec. Dostop z vozom, v suhem tudi z avtom. Poljedelstvo in živinoreja. Prevladuje listnat gozd; 20 čebelnih panjev. Gospodarsko je kraj usmerjen predvsem na Središče. Ob Libanji je svet ponekod precej močvirnat. Potok žene tudi več mlinov.

Občina Kog*

Preb. 1975, hiš 430, posest. 97, koč. 145, najem. 11. Površina 1697.57 ha: njiv in vrtov 563.64, trav in paš. 276.38, vinogradov 251.26, gozdov 480.70, sadovnjakov 70.79, ostalo 54.80. Občina se razprostira s. od Središča ob Dravi in zavzema v s. delu izrazito vinorodni predel (Kog, Gomila), ki preide proti j. v ravnino. Proti v. meji občina s potokom Šentovcem na hrvatsko ozemlje. Potok Trnava, ki priteče s severa izpod Stare gore pri Hermancih, žene več mlinov in se izliva j. od Središča v Dravo. V gospodarstvu prevladujeta vinogradništvo in sadjarstvo. Vina, najžlahtnejših vrst, uživajo velik sloves. Obsežne vinograde imata v občini tudi križniški red iz Velike Nedelje in ormoška graščina. Vino in sadje prodajajo v razne kraje, tudi v inozemstvo (Avstrija, Nemčija, Češkoslovaška). Najbližja trga za razne kmetijske proizvode sta Središče in Ormož. Precejšnji mešani gozdi v nižjih legah (bukev, hrast, smreka). Bližina hrvatske meje se močno pozna v govoru. Priljubljena izletna točka je zlasti Kog s širokim razgledom.

Godeninci, 215-43-15-18-4. Sr Ptuj 31 km, so du fin Ormož 10 km, žand žel Središče ob Dravi 5 km, zdr Strigova 7 km, o 3.5 km, p š žup Sv. Bolfenk na Kogu 3.5 km. Nm 212 m. Prva vas s. od Središča, pretežno v ozki dolini Trnave. Nad vasjo se širi polje, na d. bregu Trnave pa gozd. Ilovnata zemlja slabše rodi. Dobro uspevajo le travniki ob potoku. Vas sega proti v. do hrvatske meje pri Preseki. Deli se v Godenince in Mlačine. Novejši sv. del se imenuje Breg, j. pa Brodnice. Gospodarstvo kot Vodranci, ob potoku dva mlina.

Gomila, 256-54-6-17-0. Sr Ptuj 35.5 km, so du fin Ormož 11.5 km, žand žel Središče ob Dravi 10 km, zdr Strigova 4 km, o 2 km, p š žup Sv. Bolfenk na Kogu 2 km. Nm ca 280 m. Raztreseno naselje po vinorodnem gričevju, ob obč. cesti ne daleč od ban. ceste Središče—Ljutomer. Dohod mogoč tudi z avtom.

---

* Uradni podatki pred izločitvijo zaselka Zasavci (gl. Vitan), ki je pripadel okt. 1936 občini Sv. Miklavž pri Ormožu.

Vključuje naselji Bajzek in Novčjak. Obsežne vinograde imata tu križniški red iz Vel. Nedelje in ormoška graščina. Letno prodajo do 2000 hl vina, do 5 vagonov jabolk in nekaj sliv tudi v inozemstvo.

Jastrebci, 288-68-21-26-0. Sr Ptuj 32.5 km, so du fin Ormož 9 km, žand zdr žel Središče ob Dravi 6.5 km, o 1 km, p š žup Sv. Bolfenk na Kogu 1 km. Nm 250 m. Leže ob ban. cesti med griči. Na s. strani preidejo polja in gozdi v vinograde, nazvane Jastrebski vrh. Lepi sadonosniki. Posamezni deli vasi imajo domače nazive kot so: Ograd (njive), Dolič (travniki, gozd), Sela, Loka. Gospodarstvo kot v Kogu. Razvaline nekih zidin v Selah so po ljudskem izročilu ostanek nekdanjega samostana.

Kog, 443-100-12-22-1. Sr Ptuj 34.5 km, so du fin Ormož 11.5 km, žand žel Središče ob Dravi 9 km, zdr Štrigova 5 km, o v kraju, p š žup Sv. Bolfenk na Kogu v kraju. Šola ust. 1779, 6 odd., 2 javni knjiž., Kmet. nad. š., PRK, DKfid, Prosv. d., Bralno d. »Lipa«, Tamb. d., Gas. Podr. d. »Krščanska šola«. Nm 316 m (pri cerkvi). Tipično vinorodno naselje z nanizanimi hišami ob poteh po dveh plečatih goriških slemenih. Na v. slemenu, pod katerim tvori potok Šantovec mejo savske banovine, je Mali Kog z župno cerkvijo sv. Bolfenka (Sv. Bolfenk na Kogu). Na vzporednem slemenu pa se razprostira Veliki Kog. Med obema je graba s travniki in zaselkoma Budino in Gruškovjem. Dostop do Sv. Bolfenka je mogoč tudi z avtom po obč. cesti, do Vel. Koga pa le z vozom po dveh obč cestah, 1 km od ban. ceste Središče—Ljutomer. Glavni vir dohodkov je vinogradništvo, ki producira prvovrstno vino (mosler, rizling, muškat, burgundec, muškatni silvanec, traminec, žlahtnina, v manjši meri rdeča portugalka). Letno ga prodajo do 3000 hl, nekaj tudi v inozemstvo (Avstrija, Češkoslovaška). V večjih množinah prodajajo tudi namizno grozdje (v Ljubljano, Zagreb, Maribor itd.) in žlahtna jabolka (v tujino). Poljedelstvo za dom, le živine se nekaj proda. Nekaj dohodkov nudi tudi prodaja perutnine (štajerska kokoš, purani, gosi, race) ter hrastovega in orehovega lesa. Travniki v grabah. Kog je tudi krasna razgledna točka. Glavna izhodišča do sem so Središče (9 km), Ormož (11.5 km), Ljutomer (8 km), Čakovec (24 km). Na Kogu št. 75 stoji nekdanji vinogradni dvorec ptujskega župana Ferd. Koflerja, danes last g. J. Breznika, davčnega uradnika v pokoju. V dvorcu so bile do nedavnega originalne oljnate slike nekd. plemenitaških rodbin; l. 1934. jih je kupil ljubljanski muzej. V dvorcu je le še 5 oziroma 7 takih slik. Župnija Sv. Bolfenk na Kogu (dek. Vel. Nedelja, škofija lavant.) ima 1625 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Bolfenka. Prvotna cerkev je bila zidana 1607. Sedanja stavba je iz 1683 do 1689. Kasneje je bila povečana in prezidana še 1750 in 1811, ko je dobila sedanjo obliko. Oltarje iz 1750 so v 19. stol. renovirali in pozlatili. Cerkev je bila sprva podr. velikonedeljske prafare in nato župnije sv. Miklavža pri Ormožu. L. 1788. je postala lokalna kapelanija, 1874 pa župnija. Obširno župno kroniko je napisal Peter Dajnko (gl. Hum).

Lača vas, 198-50-8-17-3. Sr Ptuj 33 km, so du fin Ormož 9 km, žand zdr žel Središče ob Dravi 7 km, o 1 km, p š žup Sv. Bolfenk na Kogu 1 km. Nm ca 220 m. Raztresena vas na obeh straneh ban. ceste Središče—Ljutomer, deloma v ravnini, deloma po obrobnem gričevju. Na j. koncu vasi gre ban. cesta po zelo strmem klancu »Klošterc«. V višjih legah vinogradi, niže gozd (bukev, hrast), v dolini lepi travniki in nekaj polja. Gospodarstvo kot Kog. Vinorodni predel vasi na dolgem goriškem slemenu se označuje kot Vodranski vrh. V vasi stoji kužno znamenje iz 1662. Nekdanji marof ali pristava posestva ptujskega župana Ferd. Koflerja, imenovan Antoinettenhof, je danes last kmetskih posestnikov Zagradec.

Vitan, 303-71-18-23-0 Sr Ptuj 32.5 km, so du fin Ormož 11 km, žand zdr žel Središče ob Dravi 6 km, o 2 km, p š žup Sv. Bolfenk na Kogu 2 km. Nm 210 m. Leži ob ban. cesti Središče—Ljutomer in deloma po vinorodnem gričevju nad njo (zaselki Brezovščak, Majcenski vrh, Zasavci). Zaselek Zasavci je okt. 1936 pripadel občini Sv. Miklavž pri Ormožu (glej dodatek). Živinoreja in sadjarstvo. Proda se precej lesa. Ostalo kot Kog, kamor se tu odcepi vozna cesta. Odtod doma Puklavec Anton (r. 1872), vinarski ravnatelj v Mariboru.

Vodranci, 272-44-17-22-3. Sr Ptuj 32 km, so du fin Ormož 11 km, žand zdr žel Središče ob Dravi 5 km, o 3 km, p š žup Sv. Bolfenk na Kogu 5 km. Nm 230 m. Leže ob ban. cesti Središče—Ljutomer, ob potoku Trnavi in njenih pritokih na valovitem svetu. Zaselek Log. Poljedelstvo, živinoreja. Zelo razvito sadjarstvo. Ca 8 vagonov jabolk in 1 vagon sliv se proda v inozemstvo. Letno prodajo okoli 3000 l mleka v središke mlekarne, maslo pa v razne kraje. Čebelarstvo. Prodaja prašičev v Avstrijo, perutnine ter jajc v Središče in Čakovec. Odtod doma Flegerič Božidar (1841—1907), pesnik.

Občina Leskovec*

Preb. 2076, hiš 584, posest. 155, koč. 424, najem. 7. Površina 2484 ha: njiv in vrtov ca 516, trav. in paš. ca 726, vinogradov ca 330, gozdov ca 847, ostalo 65. Občina pripada srednjim Halozam in zavzema razmeroma široko dolino z manjšim potokom Psičino ter vinorodno gričevje ob njej. Na jugu meji občina na savsko banovino. Prevladuje raztresen vinorodni tip naselja, ki nudi pestro sliko koč, viničarij in »gosposkih hiš« med vinogradi, pretežno po slemenih, ki se strmo spuščajo v »grabe«. Vinogradništvo nudi večidel belo mešano vino, ki se po možnosti prodaja v razne kraje dravske banovine. Poljedelstvo je pasivno. Ljudstvo je povečini siromašno in hodi na Ptujsko polje v času sezone mlatit žito (vsak 11. mernik je njihov), kopat krompir itd. Razmeroma dosti jih je odšlo v tujino za zaslužkom (Amerika). Proda se precej bukovih drv, kajti velik del površine je pod gozdom. Znatno sadjarstvo s sadonosniki v »Lazih«. Od Drave vodita v obč. 2 ban. cesti, ki se pri Leskovcu združita v eno smer proti Cvetlinu ob hrvatski meji.

Belavšek, 154-43-12-31-0. Sr so du Ptuj 14 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 1 km, zdr Breg 13 km, žel Hajdina 12 km, o 1 km. Nm 240—300 m. Raztreseno naselje po slikovitem gričevju z. od ban. ceste Ptuj—Cvetlin in j. od ban. ceste Leskovec—Sv. Barbara. Dohod z vozom. Vinogradništvo, v manjši meri sadjarstvo. Prodaja vina.

Berinjak, 41-19-3-16-0. Sr so du Ptuj 16 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 1 km, zdr Breg 15 km, žel Hajdina 14 km, o 1 km. Nm povpr. 300 m. Raztreseno naselje po vinorodnih gričih, ne daleč od ban. ceste Ptuj—Cvetlin. Dohod z vozom. Letno pridelajo ca 100 hl belega mešanega vina.

Gradišče, 136-34-5-29-0. Sr so du Ptuj 17 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 4 km, zdr Breg 15 km, žel Hajdina 16 km, o 3 km. Nm povpr. 300 m. Raztresena vas po vinorodnem gričevju nad ban. cesto Turnišče—Cvetlin, blizu hrvatske meje. Letno pridelajo do 100 hl dobrega vina.

Mala Varnica, 130-24-19-5-1. Sr so du Ptuj 17 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 1—2, km, zdr Breg 16 km, žel Hajdina 15 km, o 2 km. Nm 240—300 m. Leži deloma v dolini ob potoku Psičini, deloma po sosednjih gričih, ob ban. cesti Ptuj—Cvetlin. Živinoreja in vinogradništvo.

Repiše, 177-52-10-42-0. Sr so du Ptuj 12 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 2 km, zdr Breg 12 km, žel Hajdina 11 km, o 2 km. Nm ca 280 m. Leži v. od Zg. Leskovca, raztreseno po gričevju nad ban. cesto Cvetlin—Ptuj. Vinogradništvo in deloma živinoreja. Proda se ca 350 hl mešanega vina.

Skorišnjak, 151-44-6-38-0. Sr so du Ptuj 16 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 1 km, zdr Breg 15 km, žel Hajdina 14 km, o 1 km. Nm 280—300 m. Raztresena vas po vinorodnem gričevju v. od ban. ceste Ptuj—Cvetlin. Dohod samo z vozom. Vinogradništvo (ca 100 hl letnega pridelka).

Spodnji Leskovec, 118-21-17-4-0. Sr so du Ptuj 13 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 1 km, zdr Breg 12 km, žel Hajdina 11 km, o 1 km. Nm 229 m. Leži v dolini potoka Psičine ob ban. cesti Ptuj—Cvetlin in deloma na nizkem gričevju. Živinoreja, poljedelstvo in sadjarstvo. Vinogradništvo za dom. Proda se ca 2 vagona jabolk, nekaj prašičev, perutnine in drv.

Strmec, 217-66-20-46-1. Sr so du Ptuj 14 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 1 km, zdr Breg 13 km, žel Hajdina 12 km, o 1 km. Nm 340 m. Raztreseno vinogradniško naselje na slemenu, ca 1 km z. od ban. ceste Ptuj—Cvetlin. Dostop samo z vozom. Zelo dobra vina, ca 250 hl letno za prodajo. Precej sadja in perutnine.

Trdobojci, 99-38-7-31-0. Sr so du Ptuj 16 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 2 km, zdr Breg 15 km, žel Hajdina 14 km, o 2 km. Nm ca 360 m. Raztreseno naselje po slemenu ca 1 km z. od ban. ceste Turnišče—Cvetlin. Dohod samo z vozom. Dobri vinogradi nudijo letno ca 300 hl vina tudi za prodajo. Ostale kmet. panoge slabo uspevajo.

Velika Varnica, 420-122-18-104-0. Sr so du Ptuj 17 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 3 km, zdr Breg 17 km, žel Hajdina 16 km, o 3 km. Nm 240—360 m. Raztresena obsežna vas po slemenih gričevja v povirju Psičine, ne daleč od ban. ceste Ptuj—Cvetlin. Vinorodno središče občine, kjer se pridela ca 500 hl vina. Na hrvatski meji je prijazen razgledni hrib s podr. sv. Avguština (504 m). Kapela M. b. sedem žalosti je bila zidana 1911.

Veliki Okič, 311-96-22-74-0. Sr so du Ptuj 18 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 3 km, zdr Breg 17 km, žel Hajdina 16 km, o 3 km. Nm ca 300 m. Raztreseno naselje v obsežni dolini, ob ban. cesti Leskovec—Sv. Barbara. Vinogradništvo.

---

* V podatkih ni odštet oni del kraja Vel. Okič (hišne številke 8—43), ki je bil 1936 priključen obč. Sv. Barbara v Hal.

Del vasi (hišne št. 8—43) je 1936 pripadel sosednji obč. Sv. Barbara v Halozah.

Zgornji Leskovec, 122-25-16-4-5. Sr so du Ptuj 15 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah v kraju, zdr Breg 14 km, žel Hajdina 13 km, o v kraju. Šola ustanovljena 1769, 7 odd. PJS, Gas., Tamb. d., Strel. druž., Izobr. d. Nm 229 m. Leži deloma v dolini Psičine, deloma po bližnjem gričevju, ob ban. cesti Ptuj—Cvetlin. Živinoreja, deloma vinogradništvo in razne obrti. Ilovnata zemlja precej dobro rodi. Prodaja vina in živine. Župnija Sv. Andraž v Halozah (dek. Zavrče, škofija lavant.) ima 2168 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja je bila zidana 1545. Pozneje so jo večkrat prenovili. Cerkev je bila sprva podr. hočke pražupnije in nato župnije sv. Barbare v Halozah. L. 1751. je postala župnija. Patronatske pravice izvršuje graščina Borl.

Občina Majšperk*

Preb. 2276, hiš 425, posest. 256, koč. 119. najem. 50. Površina 3521.49 ha: njiv in vrtov 554.07, trav. in paš. 888.17, vinogradov 307.36, gozdov 1741.84, sadovnjakov 1493, ostalo 15.12. Občina se razprostira z. in j. od Ptujske gore; zavzema pretežno gričevje med Ptujskim poljem in Dravinjo (t. zv. »Savinjsko«) ter del zgornjih Haloz j. od Dravinje. Raven svet je le ob robu Ptujskega polja in ob Dravinji, kjer so obsežni travniki. J. od Dravinje tečeta v ožji dolinici potoka Skrabska in Jesenica, ki se izlivata v Dravinjo. Poljedelstvo in živinoreja; ponekod ugodno uspevajo vinogradi in sadno drevje. Pridelke prodajajo v Majšperk, Rogatec, Ptuj, Maribor in dr. Gozd (bukev, hrast, breza, kostanj) zavzema obsežne predele; nudi drva za prodajo in kostanjev les za tovarno tanina na Bregu. Po dolini Dravinje vodi ban. cesta Ptuj—Poljčane, z njo vzporedno pa ob j. robu Ptujskega polja cesta Ptuj—Slov. Bistrica. Pri Majšperku se odcepi cesta v Rogatec.

Breg, 104-20-13-2-5. Sr so du Ptuj 16.5 km, žand zdr fin Ptujska gora 3 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 10 km, o pTt š žup Majšperk 1 km. Nm ca 240 m. Leži ob Dravinji ob ban. cesti na Rogatec, deloma že v osojnem pobočju. Poljedelstvo, živinoreja, deloma zaposlitev v tovarni za tanin. Nekaj hmeljskih nasadov. Sortirano sadje prodajajo v Ptuj in Maribor. V ostalem prodajajo živino, drva in kostanjev les (za tovarno tanina). Tovarna tanina ima svojo žično železnico na Medvedce. Graščina Hamre stoji četrt ure od Majšperka. Od 1461 je bila last ptujskih minoritov. H gradu je spadalo obsežno posestvo, med drugim tudi mlin ob Dravinji, ki so ga minoriti pretvorili v fužino (odtod ime »Hammer«); istočasno so zgradili ličen gradič, ki je pripadal gradu Lichteneggu v Gojkovi. Ko je pozneje fužina zgorela, so postavili na njenem mestu zopet mlin. L. 1735. so gradič predelali v zgodnjebaročnem slogu. Iz te dobe je tudi krasno z roko kovano stopniško omrežje. Grajsko baročno kapelico so v novejšem času na zunanji strani okrasili z Marijino sliko. L. 1880. je gradič prišel v zasebne roke. Sedaj ga posedujeta Kubricht in Novak. Med svetovno vojno so pri gradu zgradili vojaško tovarno tanina. Sedanja lastnika sta jo popolnoma modernizirala in povečala obrat.

Koritno, 80-16-10-3-3. Sr so du Ptuj 17.5 km, žand zdr fin Ptujska gora 4.5 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 12 km, o pTt š žup Majšperk 3 km. Nm ca 250 m. Leži ob vznožju gričevja na d. bregu Dravinje. Vključuje zaselek Jenjšje. Dohod z vozom po obč. cesti, ½ km od ban. ceste Poljčane—Majšperk. Gospodarstvo kot Breg.

Lešje, 197-38-25-10-3 Sr so du Ptuj 16.5 km, žand zdr fin Ptujska gora 3 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 10 km, o pTt š žup Majšperk 1 km. Nm ca 255 m. Leži ob ban. cesti Ptuj—Poljčane, na prisojni strani Dravinjske doline. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in čebelarstvo. Obsežni bukovi in hrastovi gozdovi. K vasi spada zaselek Glivno.

Majšperk, 193-39-30-5-4. Sr so du Ptuj 16 km, žand zdr fin Ptujska gora 2 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 9 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1803, 5 odd. Javna knjiž., ZKD, Gosp. nad. š. (3 m.), Gas. Nm 254 m. Leži ob vznožju gričevja na l. bregu Dravinje, ki teče tu po precej razširjeni dolini. Tu se cepita ban. cesti na Poljčane in Rogatec. K vasi spadata zaselka Brezje in Podfošt. Poljedelstvo in živinoreja. Zemlja je ilovnata in srednje dobro rodi. Poljski pridelki za dom. Mešana živina, nekaj za odprodajo. Prodajajo tudi sadje in vino. V tovarno za tanin na Bregu vozijo kostanjev les. Obrtniki, gostilne. Avtobusna zveza Ptuj—Poljčane.

Nekdanji grad Monsberg ali Majšperk (danes tudi Stari grad imenovan) je ves v razvalinah. Prvotno so ga posedovali gospodje Majšperški, ki se prvič omenjajo 1168, nato pa pogosto v 13. in 14. stol. Pozneje je grad prešel v last Goriških grofov in nato večkrat iz rok v roke. Konec 19. stol. je grad razpadel. Župnija Majšperk (dek. Slov. Bistrica, škofija lavant.) ima 2624 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža se prvič omenja že v 12. stol. Sedanja stavba je bila zidana pred 1639. L. 1929. so jo prenovili. Cerkev je bila sprva podr. hočke pražupnije. Iz nje se je izločila kot vikariat pred 1261, ko se omenja Henrik, župnik majšperški. Cerkv. je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji, od 1787—1859 sekovski in nato lavantinski škofiji.

Medvedce, 127-25-18-5-2. Sr so du Ptuj 15 km, žand zdr fin Ptujska gora 6 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 12 km, o pTt š žup Majšperk 4 km. Nm 250—260 m. Vas z zaselkom Dobrava leži na prehodu gričevja v ravnino Ptujskega polja, ob obč. cesti, ca 4 km od ban. ceste Majšperk—Poljčane. Poljedelstvo, živinoreja. Večidel ilovnata zemlja, ki slabše rodi. Mešane vrste sadja. Prodaja raznih kmetskih proizvodov. Mešan gozd (bukev, breza). Rudnik premogovne družbe Medvedce—Hrastovec. Iz Medvedec drži tovarniška železnica na Pragersko.

Naraplje, 210-35-20-10-5. Sr so du Ptuj 19 km, žand zdr fin Ptujska gora 4 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 12 km, o pTt žup Majšperk 2 km, š v kraju 2 km, ust. 1898, 3 odd. Nm ca 250 m. Leže v dolini potoka Jesenice, ob subvencionirani cesti Majšperk—Sitež in po vinorodnem gričevju na obeh straneh ceste (zaselki Gmajšna, V grabi in Poluže). Dohod z vsemi vozili. Poleg kmetijstva tudi vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja živine, sadja, vina, prašičev predvsem v Maribor in Ptuj. Kostanjev les gre na Breg v tovarno.

Preša, 100-18-15-2-1. Sr so du Ptuj 19 km, žand zdr fin Ptujska gora 4 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 7 km, o pTt š žup Majšperk 2 km. Nm ca 250 m. Leži ob potoku Skrabski in ban. cesti Majšperk—Rogatec. Poljedelstvo in živinoreja v glavnem za dom. Sadje in drva prodajajo v Ptuj in Maribor.

Sestreže, 309-31-25-4-2. Sr so du Ptuj 17 km, žand zdr fin Ptujska gora 5 km, žel Pragersko 6.5 km, o pTt š žup Majšperk 5 km. Nm 250—260 m. Leže na prehodu Ptujskega polja v gričevje, ob obč. cesti, ca 4 km od ban. ceste Ptuj—Poljčane. Zaselki: Čret, Savinsko in Turnišče. Polja in travniki v ravnini. Prodaja sadja in živinorejskih proizvodov v Maribor, Ptuj, Pragersko in drugam.

Sitež, 270-49-20-22-7. Sr so du Ptuj 23.5 km, žand zdr fin Ptujska gora 4 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 14 km, o pTt žup Majšperk 7 km, š Naraplje 3 km. Nm ca 290 m. Leži v zgornji dolini potoka Jesenice ob subvenc. cesti iz Majšperka in nad njo po vinorodnem gričevju (zaselki Fremežna, Planjsko, Vel. Dol, Vinarje, Volčja vas). Poljedelstvo, živinoreja; dobro sadje, vinska trta in domači kostanj. Del vasi je okt. 1936 pripadel občini Stoperce v šmarskem srezu (hiše št. 32, 34—45 in 47), kar zgoraj še ni upoštevano.

Skrblje, 119-23-16-5-2. Sr so du Ptuj 17 km, žand zdr fin Ptujska gora 3.5 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 10.5 km, o pTt š žup Majšperk 1.5 km. Nm ca 240 m. Leže na d. bregu Dravinje v bližini ban. ceste Ptuj—Poljčane (ca 1 km). Skozi vas teče potok Skrabska, ki se s. odtod izliva v Dravinjo. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo. K vasi spada zaselek Završe.

Sveča, 266-54-28-20-6. Sr so du Ptuj 21 km, žand Ptujska gora 6 km, zdr fin žel Rogatec 15 km, o pTt š žup Majšperk 4 km. Nm ca 250 m. Leži v dolini potoka Skrabske, ob ban. cesti Majšperk—Rogatec, pretežno po hribovitem svetu. Poljedelstvo, živinoreja, nekaj vinogradov. Prodaja kmetijskih proizvodov v Rogatec ter drv in kostanjevega lesa v tovarno tanina na Breg. Ponekod še tko domače platno. K vasi spada več raztresenih zaselkov: Gaj, Rasovec, Razvojnik, Slapečnik. Del vasi (20 hiš) je okt. 1936 pripadel občini Stoperce v šmarskem srezu, kar zgoraj še ni upoštevano.

Stanečka vas, 61-12-6-6-0. Sr so du Ptuj 17 km, žand zdr fin Ptujska gora 3 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 10 km, o pTt š žup Majšperk 1.5 km. Nm ca 240 m. Leži na l. bregu Dravinje deloma po hribovitem svetu, ob subvenc. cesti Majšperk—Sitež, 1 km od ban. ceste Ptuj—Rogatec. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo. Obsežni travniki ob Dravinji in precejšnji gozdi (bukev, hrast). Prodaja drv v Ptuj.

Sv. Bolfenk v Halozah, 240-65-30-25-10. Sr so du Ptuj 22 km, žand zdr fin Ptujska gora 4 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 12 km, o pTt žup Majšperk 6 km, š Naraplje 2 km. Nm 539 m (cerkev). Raztreseno naselje po vinorodnem gričevju, z. nad dolino potoka Jesenice in subvenc. cesto Majšperk—Sitež. Dohod z vozom. Sestavni deli: Budina, Jelovec, Korošak, Plate, Sv. Bolfenk, Završje. Od ban. ceste Ptuj—Rogatec je ca

* Uradni podatki pred priključitvijo delov kat. občin Sveča in Sitež občini Stoperce (srez Šmarje pri Jelšah).

2 km. Poleg poljedelstva in živinoreje uspevajo dobro tudi vinogradi in sadje. Obsežni, največ listnati gozdovi. Kostanj za tovarno tanina na Bregu. Podr. cerkev sv. Bolfenka je bila zidana 1649.

Občina Ormož

Preb. 1477, hiš 211, posest. 151, koč. 8, najem. 122. Površina 766.98 ha: njiv in vrtov 344.48, trav. in paš. 156.12, vinogradov 0.4, gozdov 136.5, ostalo 129.48. Občina se razprostira ob obronkih vzhodnih Slov. goric. Na z. namaka njeno ozemlje potok Lešnica, na j. pa Drava, ki tvori mejo napram savski banovini. V s. delu je teren ilovnat, proti j. bliže Dravi pa prevladuje prodna naplavina. Glavni gospodarski panogi sta, razen v mestu Ormožu, poljedelstvo in živinoreja. Mešani gozdovi na s. strani zavzemajo le manjši obseg.

Dobrava, 130-22-12-12-5-9. Sr Ptuj 26 km, so du žand zdr fin o pTt š žup Ormož 1.5 km, žel Ormož 2 km. Nm ca 245 m. Leži s. od Ormoža na istoimenski planoti. Skozi vas vodi ban. cesta Ormož—Sv. Tomaž. Poljedelstvo, živinoreja in deloma zaposlitev v Ormožu. Prodaja mleka v Ormož. Mali listnati gozdovi.

Hardek, 201-33-24-3-5. Sr Ptuj 25.5 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ormož 1 km. Gas. Nm 230 m. Leži na ravnini sv. od Ormoža, ob obč. cesti, ½ km od drž. ceste Ptuj—Čakovec. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja raznih pridelkov v Ormož.

Ormož, mesto, 1146-156-115-0-108. Sr Ptuj 25 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Mešč. šola ust. 1923, 4 odd. Nar. šola ust. okrog 1350, 7 odd. Obrtna nad. š. SKJ, PJS, PRK, 2 PCMD, Prosv. d., Čitalnica, Branibor, Strel. druž., Olepš. d., Gas., Koles. d. »Drava«, 2 gled. odra, 2 advokata, 3 zdravniki. Elektrarna. Nm 220 m. Leži na j. obronku v. Slov. goric, tam kjer se jim Drava najbolj približa; jedro mesta z glavnim trgom stoji na visoki terasi nad levo dravsko obalo, ob kateri je speljana železnica Pragersko—Kotoriba. Skozi mesto vodi drž. cesta Ptuj—Čakovec, od katere se tu odcepijo ban. ceste na Ljutomer, Sv. Tomaž in čez dravski most v savsko banovino; od glavne žel. proge se odcepi proga na Ljutomer—Mursko Soboto. Ormož je važno krajevno središče za trgovino in obrt. Zlasti je važen kot vinski trg za bližnje vinorodne kraje. Od tu se izvaža vino v razne kraje in deloma v inozemstvo. Stalne živinske in svinjske sejme dobro obiskujejo od daleč naokoli. Obrtniki, mlini na Dravi, gostilne in pensioni s tujskimi sobami. V novejši dobi postaja Ormož pomembna tujsko-prometna postojanka. V mestu je moderna bolnica križevniškega reda in elektroterapično zdravilišče. Lep razgled z ormoškega gradu, ob Dravi javno kopališče. Izhodišče izletov k razgledni točki Hajndl (½ ure) in na Hum (1 uro). Nekako predmestje tvori na z. strani skupina hiš ob drž. cesti, tkzv. Lenta.

Pri Ormožu so izkopali predmete iz neolitske, hallstattske, latènske in rimske dobe. Tod mimo je držala rimska cesta Ormož—Sobotišče. Že od 9. stol. dalje je bila ormoška okolica last solnograških nadškofov. Ti so tu postavljali svoje ministeriale Ptujske gospode, ki so morali z menjajočo se srečo do konca 12. stol. odbijati napade Madjarov. Pozneje so branili mejo proti Madjarom Ormoški gospodje, ki se prvič omenjajo 1273. Po napadih Mongolov (1241) in borbi za babenberško dediščino (po 1246) so Ormož z ostalo dediščino končno (1278) dobili Habsburžani. Pod ormoškim gradom se je v prvi pol. 13. stol. razvila naselbina, ki se prvič omenja kot trg 1315. Radi izredne obrambne važnosti so 1331 povzdignili Ptujski gospodje ormoški trg v mesto. L. 1411. je bil tu že sedež deželske sodnije in mitnice. V vojni med Friderikom III. in Matijo Korvinom je mesto pogorelo (1487). Nato je bilo 3 leta v oblasti ogrskega kralja, ki je postavil za mestnega poveljnika in posestnika gradu Jakoba Sekelja, glavarja Radgone in Ptuja. Ta je ostal na svojem položaju tudi še potem, ko je prenehala madjarska oblast. Ko je Luka Sekelji (1540) utrdil mesto proti Turkom, je postal Ormož najvažnejša obrambna točka na Štajerskem. Turki so prvič prodrli v ormoški okraj že 1396. Glavni turški napadi pa so bili: 1479, 1483, 1493 in 1532. Protestantizem se je tu razširil šele v 2. pol. 16. in zač. 17. stol. Širila sta ga ormoška graščaka brata Jakob in Mihael Sekelji ter Jurij Zrinjski, ki je iz svoje tiskarne v Nedeljišču razpečeval luteranske knjige tudi po ormoški okolici. Ko so 1604 kupili ormoški grad katoličani, grofje Pethee de Hethes, je bil protestantizem kmalu zatrt. L. 1704. so mesto in grad požgali Kruci. Kuga je morila od 1680—1683 in 1694, na kar spominjajo številna kužna znamenja. Kužno znamenje na trgu je iz 1680; star je tudi kameniti križ pri grajski pristavi. Ormoško šolstvo sega že v začetek 16. stol., ko so tu ustanovili frančiškani svojo šolo. Frančiškaski samostan je ustanovil Jakob Sekelji 1493. Stal je na mestu sedanje hiše dr. Žižke. L. 1786. je bil samostan odpravljen. Od 1850 je O. sedež okrajnega sodišča.

Ormoški grad so postavili okoli 1200 Ormoški gospodje na mestu predzgodovinskega gradišča ali rimske trdnjave. Prvotno je bil to le utrjen stolp za obrambo proti Madjarom. Pozneje so se lastniki menjavali (med njimi rodbine Herbersteini in Sekelji). Sedanja lastnica je ga. Irma Wurmbrandt-Stuppach-Georgevits. Grad hrani zbirko starin.

Župnija Ormož (dek. Velika Nedelja, škofija lavant.) ima 3277 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba. Prvotna cerkev, najbrže sedanja stranska kapela, je bila sezidana v 13. stol., a 1271 povečana do približne današnje velikosti. Marijin steber ima letnico 1828. Cerkev je bila sprva podr. velikonedeljske prafare. Pred 1236 je postala župnija. Patronatske in zavetniške pravice je imel od začetka do danes nemški viteški red v Veliki Nedelji. Med 1515 in 1528 se je izločil vikariat Središče. Župnija je pripadala do 1787 solnograškim nadškofom, nato do 1859 sekovski in zatem lavantinski škofiji. Župna kronika od Petra Dajnka (gl. Hum). Iz Ormoža doma Serajnik Domicijan (r. 1899), arh. in slikar.

Občina Osluševci

Preb. 1658, hiš 311, posest. 133, koč. 115, najem. 63. Površina 1611 ha: njiv in vrtov 797, trav. in paš. 143, vinogradov 88, gozdov 570, ostalo 13. Občina zavzema nekaj ravnine in hribovit svet, ki se dviga s. od žel. proge iznad spodnjega Dravskega polja, na v. pa se spušča v dolino potoka Sejance. V gričevju obsežni vinogradi z žlahtnimi trtami, v nižjih legah mešan gozd (bukev, hrast, bor itd.). Poljedelstvo ne zadošča ponekod niti za domačo porabo. Prodaja živine in živinorejskih proizvodov. V dobrih letinah se proda precej sadja (tudi v inozemstvo) ter nekaj vina.

Breznica, 429-57-12-34-11. Sr Ptuj 17 km, so du fin Ormož 10 km, žand zdr Gorišnica 5 km, žel o Osluševci 2 km, pt Velika Nedelja 7 km, š žup Sv. Lenart 1 km. Nm ca 220 m. Leži deloma v ozki dolini istoimenskega potoka, deloma po bližnjem gričevju, ob obč. cesti ca 3 km od drž. ceste Ptuj—Ormož. Poljedelstvo za dom. Precej žlahtnega sadja tudi za prodajo v Češkoslovaško. Vino kupujejo domači gostilničarji, živino pa prodajajo v Ptuj in Ormož. K vasi spada naselje Vršič, s. nad dolino.

Cvetkovci, 477-86-39-40-7. Sr Ptuj 16 km, so du fin Ormož 6 km, žand zdr Gorišnica 4 km, žel o Osluševci 1.5 km, pt Velika Nedelja 3 km, š žup Sv. Lenart pri Vel. Nedelji 2 km. Nm 204 m. Leže v ravnini ob drž. cesti Ptuj—Ormož. Dele se v Sp. in Zg. Cvetkovce, poleg tega pa obsegajo še zaselke Dobrava, Otok in Tanje. Poljedelstvo in živinoreja. Izven vasi imajo vaščani vinograde (Cvetkovski vrh). Raznovrstni polj. pridelki in žito, precej čebule. Za prodajo ostaja predvsem žito, krompir in živina. Gozd tvori predvsem topol in jelša.

Osluševci, 181-34-22-8-4. Sr Ptuj 14 km, so du fin Ormož 8 km, žand zdr Gorišnica 2.5 km, žel o v kraju, pt Velika Nedelja 5 km, š žup Sv. Lenart pri Veliki Nedelji 2 km. Nm 208 m. Leže na spodnjem Ptujskem polju, na l. bregu Pesnice, ob obč. cesti, ca 1 km od drž. ceste Ptuj—Ormož. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo (izven vasi). V dobrih letinah prodajo do 2 vagona sadja v Češkoslovaško. Živino prodajajo v Ptuju in Ormožu. Nekaj topolovega in jelševega gozda. Tik drž. ceste stoji kužni križ z letnico 1614.

Podgorci, 242-89-49-16-24. Sr Ptuj 15 km, so du fin Ormož 8 km, žand zdr Gorišnica 3.5 km, žel Osluševci 1 km, o 2 km, pt Velika Nedelja 5 km, š žup Sv. Lenart pri Vel. Nedelji v kraju. Šola ust. 1819. 5 odd. Kmet. nad. š. Prosv. d., »Ljudska knjižnica«, »Sloga«, PSVD. Nm 239 m. Leže na izrastkih goric z. od Vel. Nedelje. Severni del tvorita Cvetkovski in Podgorski vrh (319 m) z gozdovi ob vznožju, sicer vinogradi in sadovnjaki. Skozi vas pelje obč. cesta, 1½ km od drž. ceste Ptuj—Ormož. Dostop z vsemi vozili. Poljedestvo, živinoreja, deloma vinogradništvo. Prodaja sadja, vina in živine. Mešan gozd. Župnija Sv. Lenart pri Veliki Nedelji (dek. Velika Nedelja, škof. lavant.) ima 1790 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lenarta v razglednem bregu je bila zidana 1519 in posvečena 1520. Prvotno je bila podr. Vel. Nedelje. L. 1785. je postala samostojna kuracija. Odtod doma Gasparič Janez (r. 1895), glasbenik.

Preclava, 193-17-0-9-8. Sr Ptuj 14 km, so du fin Ormož 9 km, žand zdr Gorišnica 4 km, žel Osluševci 1 km, o 2 km, pt Velika Nedelja 6 km, š žup Sv. Lenart pri Vel. Nedelji 1.5 km. Nm ca 320 m. Leži v gričevju nad dolino potoka Breznice, ob obč. cesti, ca 2 km od drž. ceste Ptuj—Ormož. V glavnem vinogradništvo, poljskih pridelkov še primanjkuje. Prodaja sadja, vina, prašičev. Pretežno bukov gozd.

Prerad. V obč. spadajo le h. št. 6, 7 in 8. Ostalo glej obč. Sv. Marjeta niže Ptuja in Polenšak.

Sterjanci, 136-28-11-8-9. Sr Ptuj 20 km, so du fin Ormož 9 km, žand zdr Gorišnica 6 km, žel Osluševci 3 km, o 4 km,

pt Velika Nedelja 6 km, š žup Sv. Lenart pri Vel. Nedelji 2 km. Nm ca 300 m. Leže z. od potoka Sejance, na obronkih gričevja, ki preide proti z. v vinorodni Šterjanski vrh. Skozi naselje vodi obč. cesta, v bližini ban. cesta proti Savcem. Prodaja sadja, vina in živine. Mešan gozd (bor, bukev, hrast). Dohod z vozom.

Občina Podlehnik

Preb. 3362, hiš 929, posest. 611, koč. 179, najem. 112. Površina 4965.90 ha: njiv in vrtov 733.65, trav. in paš. 1228.89, vinogradov 677.17, gozdov 2149.64, sadov. 28.77, ostalo 147.78. Občina obsega osrednji del terciarnega, v glavnem 300—400 m visokega gričevja Haloz med Dravinjo na s. in ban. mejo na j., 2—4 km v. in z. od doline potoka Rogatnice. Pokrajina je močno razgibana in razčlenjena po številnih manjših potokih. Po slemenih in prisojnih pobočjih so zelo na široko raztreseni zaselki, ki jih po več skupaj tvori eno upravno enoto. Prebivalstvo se bavi s kmetijstvom in vinogradništvom. Žito in druge poljske pridelke ter sadje porabi doma. Prodaja pa živino, zlasti svinje in perutnino, les za drva (hrastov, bukov in kostanjev) in železniške prage. Glavni dohodek ima prebivalstvo od dobrega belega vina, ki ga pridela v občini do 15.000 hl letno. Vinogradi so na amerikanski podlagi in zavzemajo zelo velik areal; toda veliki kompleksi vinogradov so v rokah večjih posestnikov iz Dravskega polja in Ptuja. Vino kupujejo domači vinski trgovci in razni gostilničarji. Obširna lovišča (zajci, lisice, srne in divji prašiči). Prometno in gospodarsko teži občina proti Dravskemu polju in Ptuju, kamor vodi tudi glavna prometna žila, ban. cesta Ptuj—Krapina z odcepkom v Rogatec, ki spremlja potok Rogatnico. Od nje na obe strani drže za vozni promet sposobne obč. ceste.

Dežno, 194-54-43-12-6. Sr so du žel Ptuj 10 km, žand o p Podlehnik 2 km, zdr fin Ptujska gora 6 km, š Sv. Duh 1 km ali Nova cerkev 1 km, žup Sv. Trojica v Halozah 1 km. Nm ca 250—391 m. Zelo raztreseno naselje, ki se vleče v glavnem po slemenih in pobočjih vinorodnega gričevja j. od Dravinje in 3—4 km z. od ban. ceste Ptuj—Krapina. Dohod mogoč le z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Prodaja vina, živine, lesa in jajc.

Gorca, 379-120-88-19-22. Sr so du Ptuj 10 km, žand o p Podlehnik 2 km, zdr fin Ptujska gora 8 km, žel Hajdina 6 km, š Sv. Duh 3 km, ali Nova cerkev 2 km, žup Sv. Trojica v Hal. v kraju. Nm ca 260—400 m. Večja skupina po slemenih in prisojnih pobočjih razloženih zaselkov v vinorodnem gričevju med Dravinjo in Rogatnico in deloma v dolini Dravinje. Glavni zaselki so: Dolence, Globoko, Gorca, Korpa gora, Popovšek, Pristački breg in Sv. Trojica v Halozah. (Župna cerkev za celo občino, ca 330 m). Dohod le z vozom po obč. cestah od ban. ceste Ptuj—Krapina (1—3 km). Poljedelstvo in vinogradništvo s prodajo vina, živine, jajc in bukovih drv. Župnija Sv. Trojica v Halozah (dek. Zavrč, škof. lavant.) ima 4200 duš. Pokopališče. Župno cerkev sv. Trojice so sezidali 1652 dominikanci, ki so ji sto let pozneje prizidali tudi samostan. Ko je bil 1786 samostan odpravljen, so dobili tukajšnjo cerkev minoriti, ki so 1828 prenesli sem župnijski sedež iz Podlehnika. Župnija je še sedaj inkorporirana minoritskemu samostanu v Ptuju. Prvotno je bila cerkev podr. hočke prafare. Matične knjige datirajo od 1727, župna kronika od 1863. Od Sv. Trojice doma: dr. Bezjak Janko (1862—1934), višji šol. nadz., pedag. in metod. pisatelj.

Gruškovje, 668-185-140-20-15. Sr so du žel Ptuj 12—17 km, žand o p Podlehnik 6 km, zdr Ptujska gora 9 km, fin Sv. Andraž v Halozah 2 km, š Nova cerkev 4 km, žup Sv. Trojica v Halozah 4 km. Nm ca 280—420 m. Zelo raztreseni zaselki po slemenih in prisojnih pobočjih vinorodnega gričevja med ban. mejo (Macelj) in ban. cesto Ptuj—Krapina. Večji zaselki so: Gruškovje, Kamenca pod Kamno goro, Kobilina, Kolarija, Log, Oten, Trdobojci (Zg. in Sp.), Vareš. Dohod le z vozom 1—5 km od ban. ceste. Kmetijstvo, gozdarstvo (bukev, hrast, smreka), predvsem pa vinogradništvo. Prodaja lesa, živine in vina.

Jablovec, 159-54-17-25-12. Sr so du Ptuj 11 km, žand o p Podlehnik 4 km, zdr fin Ptujska gora 6 km, žel Hajdina 11 km, š Sv. Duh 2 km ali Nova cerkev 2 km, žup Sv. Trojica v Halozah 3 km. Nm 351 m. Po pobočjih in slemenih razloženo naselje z. od Nove cerkve 2—3 km od ban. ceste Ptuj—Krapina. Sestoji iz Velikega in Malega Jablovca in je dostopen z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo in gozdarstvo.

Kozminci, 119-25-20-3-0. Sr so du Ptuj 12 km, žand o p Podlehnik 5 km, zdr Ptujska gora 9 km, fin Sv. Andraž v Halozah 8 km, žel Hajdina 12 km, š Sv. Duh 3 km ali Nova cerkev 3 km, žup Sv. Trojica v Halozah 4 km. Nm povpr. 250 m. Razloženo naselje deloma ob ban. cesti Ptuj—Rogatec, deloma na prisojnem pobočju. Dostop z vsemi vozili. V dolini poljedelstvo in živinoreja, na pobočjih vinogradi in gozdovi. Prodaja vina, živine in drv (hrast in bukev). K vasi spada tudi na prisojnem pobočju ležeči zaselek Gorence (lesna eksploatacija), ob stiku ban. cest iz Rogatca in Krapine.

Ložina, 180-40-35-5-0. Sr so du Ptuj 18 km, žand o p Podlehnik 8 km, zdr Ptujska gora 11 km, fin Sv. Andraž v Halozah 3 km, žel Hajdina 18 km, š Nova cerkev 8 km, žup Sv. Trojica v Halozah 8 km. Nm ca 480 m. Po slemenih vinorodnega gričevja raztreseno naselje, sestoječe iz zaselkov Brezove gore, Lazov, Ložine in Tutovne. Leži s. od banov. meje, 4—5 km v. od ban. ceste Ptuj—Krapina. Dohod le z vozom. Vinogradništvo, kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja vina, živine in lesa (bukev, hrast, smreka).

Podlehnik, 452-108-81-7-20. Sr so du Ptuj 11 km, žand o p v kraju, zdr Breg pri Ptuju 9 km, fin Sv. Andraž v Halozah 3 km, žel Hajdina 9 km, š Nova cerkev 3 km, žup Sv. Trojica v Halozah 1 km. Nm ca 227—340 m. Zelo raztreseno naselje, obsegajoče večje zaselke: Dolence, Dolenjski vrh in Ljubstovo. Leži deloma v dolini na osojni strani ob ban. cesti Ptuj—Krapina, v glavnem pa zavzema vinorodno gričevje v. in sv. od doline Rogatnice med Novo cerkvijo in Sv. Trojico. V oddaljenejše zaselke je dohod možen le z vozom po obč. cestah (do 3 km). Poljedelstvo in vinogradništvo (letni vinski pridelek do 4000 hl). Razen vina prodajajo tudi živino in jajca, večinoma v Ptuj. Najdišča iz neolitske dobe. L. 1399. je Bernard Ptujski volil vas in celotne zgor. Haloze minoritskemu in dominikanskemu samostanu v Ptuju. To zemljo sta samostana dobila 1438 po njegovi smrti. Radi pogostih prepirov sta si samostana 1461 posestva razdelila. Na hribčku nad cerkvijo je nekdaj stal grad grofov Lichtenbergov, ki pa je že davno v razvalinah. Podr. cerkev sv. Marije. Prvotna cerkev je bila grajska kapela grofov Lichteneggov. Sedanja stavba je iz 1773. V dobi turških napadov so jo obdali s taborskim obzidjem, ki je pa že podrto. Že v 13. stol. so imeli pri cerkvi župnijo minoriti iz Ptuja. L. 1828. so prenesli njen sedež k Sv. Trojici v Halozah.

Rodni vrh, 177-50-27-7-12. Sr so du žel Ptuj 11 km, žand o p Podlehnik 4 km, zdr fin Ptujska gora 5 km, š Sv. Duh v krajů, žup Sv. Trojica v Halozah 3 km. Šola ust. 1869, 2 odd. Nm ca 380—420 m. Po slemenih močno razloženo naselje, nekako v sredini med banov. mejo na j. in Dravinjo na s., do 3 km z. od ban. ceste Ptuj—Rogatec. Obsega tudi zaselek Sv. Duh s podr. cerkvijo (385 m) in zaselke: Črneji vrh, Delce, Grabe, Jeruzalem, Pungart, Zavinje. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Sedlašek. Podr. cerkev sv. Duha je bila zidana 1662. Do 1828 je bila tu samostojna kuracija; tedaj je postala podr. župnije Sv. Trojice v Halozah.

Sedlašek, 441-131-75-42-14. Sr so du žel Ptuj 12 km, žand o p Podlehnik 4 km, zdr Breg pri Ptuju 12 km, fin Sv. Andraž v Halozah 6 km, š Nova cerkev 1 km, žup Sv. Trojica v Halozah 2 km. Nm 328 do ca 380 m. Skupine večjih zaselkov, ležečih deloma na osojni strani proti Rogatnici, v glavnem pa po slemenih vinorodnega gričevja med Podlehnikom in Gruškovjem, 2—3 km v. od ban. ceste Ptuj—Krapina. Dostop z vozom. Sem spadajo zaselki: Formin, Kamen, Meliše, Mizinc, Pestike, Sedlašek, Sekulje, Tabor, Vranušek. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo. Prodaja vina, svinj, perutnine, jajc in drv v Ptuj.

Stanošina, 200-40-25-10-3. Sr so du žel Ptuj 12 km, žand o p Podlehnik 3 km, zdr Breg pri Ptuju 10 km, fin Sv. Andraž v Halozah 7 km, š Nova cerkev 1 km, žup Sv. Trojica v Halozah 2 km. Nm ca 240—350 m. Razloženo naselje po hribih in deloma v dolini v. od ban. ceste Ptuj—Krapina, med Sedlaškom na s. Gruškovjem na jv. Glavni zaselki: Gmajna, Gojkova, Goli vrh, Klake, Laporšica, Pavlovci. Dostop z vsemi vozili, deloma le z vozom po obč. cesti (1 km). Gospodarstvo kot Sedlašek.

Strajna, 194-60-30-19-6. Sr so du žel Ptuj 13 km, žand o p Podlehnik 4 km, zdr fin Ptujska gora 5 km, š Sv. Duh 3 km, žup Sv. Trojica v Halozah 3 km. Nm ca 350—400 m. Zelo raztreseno naselje v hribovitem svetu sz. od ban. ceste Ptuj—Rogatec, j. od Rodnega vrha. Sestavni deli: Gaje, Klanci, Radgona, Rovci, Stekli vrh, Strajna. Gospodarstvo kot Sedlašek.

Zakelj, 199-42-30-10-2. Sr so du Ptuj 11 km, žand o p Podlehnik 4 km, zdr Breg pri Ptuju 11 km, fin Sv. Andraž v Halozah 7 km, žel Hajdina 10 km, š Nova cerkev v kraju, žup Sv. Trojica 3 km. Šola ust. 1892, 7 odd. SKJ, Strel. druž., DKfid. Nm 232 m. Leži deloma v dolini Rogatnice, deloma pa na prisojnem pobočju z. od ban. ceste Ptuj—Krapina ter ob njej. Razloženo naselje sestoji iz Pšenke vasi in Vel. vasi. Dostop z vsemi vozili po ban. cesti, deloma po obč. cesti. Poljedelstvo in deloma vinogradništvo. Prodaja vina, svinj, jajc in drv. Številni obrtniki. Sem spada tudi podr. cerkev sv. Marije pri Novi cerkvi, sezidana 1773.

Občina Polenšak

Preb. 1321, hiš 309, posest. 148, koč. 117, najem. 42. Površina 2097 ha*: njiv in vrtov ca 808, trav. in paš. ca 538, vinogradov ca 58, gozdov ca 594, ostalo 47. Občina zavzema gorice v. od spodnje Pesniške doline in sega na jz. do ravnine pri Dornavi. Svet je tu precej ilovnat in slabše rodovitnosti, zato tudi razmeroma malo poseljen, pač pa porasel v precejšnji meri z gozdom (pretežno listovci). Poljedelstvo zadostuje komaj za dom, tudi vinogradništvo je manj razvito kot v sosednih občinah proti s. in v. Proda se nekaj živine, sadja in vina. Promet odvaja ban. cesta, ki vodi tod od Ptuja proti Ljutomeru.

Bratislavci, 277-63-12-40-6. Sr so du zdr fin Ptuj 16 km, žand p Juršinci 1 km, žel Moškanjci 8 km, o š žup Polenšak 2 km. Nm ca 260 m. Zelo raztreseno naselje sv. od Polenšaka, deloma v dolini ob manjšem potoku, deloma po pobočjih in slemenih vinorodnega gričevja. Dostop večinoma le z vozom po obč. cesti, 2 km od ban. ceste Ptuj—Ljutomer. Vključuje zaselke Kogel, Osluševce, Zasade. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo. Prodaja vina, jabolk, jabolčnega mošta in jajc.

Brezovci, 117-21-8-12-1. Sr so du fin Ptuj 8 km, žand zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 4 km, žel pTt Moškanjci 3 km, o š žup Polenšak 2 km. Nm ca 280 m. Raztreseno naselje po gričevju ob obč. cesti, ca 4 km od ban. ceste proti Ljutomeru. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in nekaj vinogradništva. Mokra ilovica in lapor s slabšo rodovitnostjo. Proda se nekaj sadja in živine.

Hlaponci, 149-30-28-1-1. Gl. opis pri obč. Sv. Lovrenc v Slov. gor., kamor spada večji del vasi.

Lasigovci, 92-20-14-5-1. Sr so du fin Ptuj 10 km, žand zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 7 km, žel Osluševci 4 km, pTt Moškanjci 5 km, o š žup Polenšak 2 km. Nm ca 220 m. Leže deloma v dolini, deloma v goricah ob obč. cesti ca 2 km od ban. ceste Ormož—Savci. Dostop z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Brezovci.

Polanci, 221-48-35-10-3. Sr so du fin Ptuj 9 km, žand zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 8 km, žel pTt Moškanjci 4 km, o š žup Polenšak 1 km. Nm ca 230-280 m. Leže v gričevju jv. od Polenšaka. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo. Proda se nekaj živine, sadja in vina. Hribi so porasli z nizkim gozdom (bor, bukev, hrast, gaber, jelša).

Polenšak, 181-56-4-35-18. Sr so du zdr fin Ptuj 13 km, žand Juršinci 4 km, žel pTt Moškanjci 7 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1833, 4 odd. Kmet. nad. š., knjiž., Nar. kult. d., Prosv., d., Gas. z gled. ods. Nm 396 m. Precej strnjena vas ob ban. cesti Ptuj—Savci—Ljutomer, dostopna z vsemi vozili. Jedro vasi je pri cerkvi, odkoder se vrste proti s. in j. po slemenu razložene hiše. K vasi spadata tudi zaselka Gotušak in Kamenšak. Lepo razgledišče. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinogradništvo. Pridelujejo le srednje dobra vina. Proda se mnogo jajc, svinj in nekaj vina. Čebelarstvo in sušenje gob. Župnija Polenšak (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 1400 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije je bila zgrajena v 1621—1633. Prvotno je bila podr. župnije sv. Lovrenca v Slov. gor. L. 1785. je postala samostojna lokalija, pozneje pa župnija.

Prerad, 105-28-7-13-8. Ob ustanovitvi obč. Polenšak (1936) pripadli del kraja. Ostalo gl. Prerad v obč. Sv. Marjeta niže Ptuja.

Slomi, 179-43-40-1-4. Sr so du fin Ptuj 12 km, žand Juršinci 6 km, zdr Muretinci 8 km, žel pTt Moškanjci 4 km, o š žup Polenšak 3 km. Nm povpr. 260 m. Leže ob obč. cesti po gričevju jz. od Polenšaka. Vključuje naselja Pritenska, Streljanci, Strmec in Zalmanci. Dostop z vsemi vozili. Ilovnata zemlja s slabo rodovitnostjo. Poljedelstvo, živinoreja in nekaj vinskega pridelka za dom. Mešan gozd (bor, smreka, hrast, bukev, gaber).

Občina Ptujska gora

Preb. 1615, hiš 369, posest. 193, koč. 132, najem. 60. Površina 2789.24 ha: njiv in vrtov 356.85, trav. in paš 660.40, vinogradov 293, gozdov 1368.69, sadovnjakov 39.50, ostalo 70.80. Občina zavzema t. zv. Spodnje Savinjsko, nizko gričevje med Ptujskim poljem (Polskavo) in dolino Dravinje. Preko Dravinje pa posega tudi v zapadne Haloze. V gospodarstvu zavisi vse od položaja na trgu za vino in sadje, ki sta edina pridelka za izvoz. Vino uspeva zlasti v j. delu občine. Nekaj dohodkov daje še prodaja prašičev in bukovih drv. Gozd zavzema skoro polovico površine. Naselja so večinoma razložena. Iz Ptujskega polja vodi čez Savinjsko ban. cesta na Poljčane in Rogatec, ob Dravinji subvenc. cesta Majšperg—Jarovci, proti j. pa vodijo obč. vozne ceste v osrčje Haloz in proti Žetalam.

* Tu še ni upoštevan del kraja Prerad, ki je bil 1936 priključen od obč. Osluševci.

Bolečka vas, 31-6-4-2-0. Sr so du Ptuj 10 km, žand zdr fin o pTt š žup Ptujska gora 5 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 8 km. Nm ca 230 m. Leži na l. bregu Dravinje ob ban. cesti II. reda Jurovci—Majšperk. Kmetijstvo le za dom. Prodaja drv in stavbnega lesa.

Doklece, 142-29-15-14-0. Sr so du Ptuj 13 km, žand zdr fin o pTt š žup Ptujska gora 3 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 10 km. Nm ca 240 m. Leže na l. bregu Dravinje, ob subvenc. cesti Jurovci—Majšperk. Lesen most čez Dravinjo veže vas s Halozami. Zaselek Trebež. Gospodarstvo kot Slape.

Dolena, 290-72-30-35-10. Sr so du žel Ptuj 12 km, žand zdr fin o pTt Ptujska gora 6 km, š Sv. Duh v Halozah 4 km, žup Sv. Trojica 8 km. Nm ca 230 m. Leži v Halozah, j. od Dravinje nasproti Bolečki vasi. Kraj je pretežno hribovit; obsega zaselke: Dolena, Hodoše, Dobrova, Peklača, Rakošak, Raztoke, Srnjakovec, Stojana vas. Dostop z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo (ca 700 hl belega vina). Prodaja sadja (okr. 5 vag. jabolk), vina, prašičev, perutnine in jajc doma, v Ptuj in po Dravskem polju. Nad Dravinjo sv. pod Sv. Janžem stoji gradič Dobrava ali Stari grad. Dobravo je Ulrik Dolenski 1419 podaril tedaj ustanovljeni cerkvi na Ptujski gori. L. 1615. je prišla skupno s Ptujsko goro v last jezuitov iz Leobna (ostanki jezuitskih nagrobnikov in dva obrambna kamna v podboju glavnih vrat), l. 1773. pa je pripadla verskemu skladu. Pozneje se je vrstilo več lastnikov, ki so grad prezidali v današnjo obliko, dokler ga ni 1907 prevzela posojilnica v Ptuju. J. od Dobrave se vleče Turška graba. Ime spominja bržkone na turške napade v 1529 in 1532.

Janški vrh, 211-47-20-15-12. Sr so du Ptuj 16 km, žand zdr fin o pTt š žup Ptujska gora 4 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 11 km. Nm 462 m (pri cerkvi). Raztreseno naselje po vinorodnem gričevju na d. bregu Dravinje. Poleg naselja pri Sv. Janžu obsega Sp. in Zg. Lipno. Kraj je težko dostopen tudi z vozom, 2 km od ban. ceste. Vinogradništvo z dobrim pridelkom. Obsežni bukovi gozdovi. Prodaja vina in drv. Krasen razgled. Podr. cerkev sv. Janeza se prvič omenja 1567.

Podlož, 491-105-55-30-20. Sr so du Ptuj 10 km, žand zdr fin o pTt š Ptujska gora 1 km, žel Sv. Lovrenc na Dr. polju 7.5 km. Nm 240—250 m. Leži ob ban. cestah Ptuj—Rogatec in Podlož—Vrhloga—Slov. Bistrica, ob vznožju in po obronkih gričevja Savinjsko nad Dravskim poljem. Sestavni deli: Jurjevo selo, Piskance, Savinjsko, Sp. in Zg. Podlož. Poljedelstvo, živinoreja, znatno sadjarstvo (do 15 vagonov jabolk za prodajo). V ostalem prodajajo vino, živino in kostanjev les (tovarni tanina v Majšperk).

Ptujska gora (Črna gora), trg, 153-40-34-2-6. Sr so du Ptuj 15 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 7.5 km. Šola ust. 1804, 4 odd. Gosp. nad. šola. Izobr. d. z javno knjiž. PJS, PSVD. Tamb. d. Nm 352 m. Leži med Dravinjo in Polskavo na hrbtu, ki doseže tu največjo višino. Križišče ban. cest proti Ptuju, Rogatcu in Poljčanam. Kraj ima le malo trškega značaja. Poleg poljedelstva in živinoreje je razvito sadjarstvo. Sadni trgovci pokupijo letno do 5 vagonov jabolk. Prodaja prašičev, jajc in kokoši. Razne obrti (lončarstvo), gostilne s prenočišči. Precej tujskega prometa; zelo obiskovana izletna točka z obsežnim razgledom.

Kraj je bil v preteklosti mnogo pomembnejši kot je danes. Prvič se omenja kot trg 1490. Tržani so imeli lastno trško sodstvo, svoj pečat in zastavo. Važni in zelo obiskovani so bili trški sejmi in tedenski tržni dnevi, s katerimi je trg tekmoval celo s Ptujem. Tu je bil sedež deželske sodnije. Na nekdanje privilegije spominja še sramotilni kamen (pranger z letnico 1855), ki stoji ob cerkvenem stopnišču. Trg so izropali in razdejali Turki 1475 in 1493. Staro kužno znamenje iz 1680—1682. Kraj se je do 19. stol. imenoval Črna gora. Ime Ptujska gora je v 19. stol. uvedel neki ondotni nemčurski župan, oziroma zloglasni list »Štajerc«.

Župnija Sv. Marija na Črni (Ptujski) gori (dek. Dravsko polje, škof. lavant.) ima 1210 duš. Pokopališče. Znamenita, daleč vidna župna cerkev sv. Marije. Cerkev so postavili med 1375 in 1500, a že 1224 se tu omenja kapela ali majhna cerkev. Arhitektura kaže značaj visoke in pozne gotike. Stavba je najstarejši in najpopolnejši tip troladijske gotske dvoranske stavbe. Grbi in relief na velikem oltarju pričajo, da so jo postavili Celjski in Ptujski grofje. Vse tri ladje so tristrano zaključene. Oboke v ladji nosijo štirje mogočni prosto stoječi stolpi. Cerkev ima opornike. Visoka šilasta okna so deljena s stebrički. Gotski glavni portal ima vodoravno preklado ter je deljen s slopom v dva prehoda. Mala dvorana, ki je portalu predzidana, je okrašena z reliefom sv. Treh kraljev in grbi Celjskih in Ptujskih grofov. Zvonik se dviga nad glavnim portalom. K vhodni strani cerkve so prizidali 1690 renesančno kapelo. Ob zakristiji pa stoji kapelica, zgrajena v čistem gotskem slogu ter okrašena po stenah z grbi. V cerkev je vzidanih več nagrobnikov. Veliki oltar je iz 1660, novejši tabernakelj

pa je iz 1852. Posebno dragocena sta dva gotska tridelna kamenita oltarja s kipi in kamenit oltarni baldahin, ki se sedaj nahaja zunaj cerkve na s. strani. Zgodovinsko zanimiv je posebno relief nad glavnim oltarjem, ki predstavlja Marijo, ko daje pod plaščem zavetja svojim vernikom. Tu so portreti mnogih odličnih oseb iz dobe okrog 1409 (Celjski grofje, bosanski kralj Tvrdko, ogrski kralj Sigismund in dr.). V dobi turških napadov so cerkev obdali z obzidjem in stolpi. Ohranjen je še obrambni stolp in strelne line. Cerkev je bila prvotno podr. župnije Sv. Lovrenca na Dravskem polju. Ker je od nekdaj slovela kot božja pot, so že Celjski grofje ustanovili beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. L. 1786. je postala samostojna župnija. Še danes velja za znamenito božjo pot. Obiskujejo jo predvsem Prekmurci in Medjimurci. Podružna cerkev sv. Lenarta na pokopališču se omenja že 1567. S Ptujske gore doma prof. Vodušek Matej (1839—1932), matematik in astronom.

Slape, 118-28-15-10-3. Sr so du Ptuj 13 km, žand zdr fin o pTt š žup Ptujska gora 1 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 7 km. Nm 233 m. Leže ob obč. cesti na obeh bregovih Dravinje, 3 km od ban. ceste. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo in živinoreja. Odjemalca za razne kmetijske produkte (govedo, prašiči, perutnina, jajca, jabolka) sta Ptujska gora in Ptuj. Znatni gozdovi (hrast, bukev, bor, smreka).

Stogovci, 179-42-20-22-0. Sr so du Ptuj 14 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Ptujska gora 1 km. Nm 240—280 m. Leže ob obč. cesti, 1 km od banovinske ceste Ptujska gora—Majšperk. Vas preide v ravnino ob Dravinji, čez katero vodi obč. cesta na Naraplje in Žetale. Poljedelstvo in živinoreja. V dobrih letinah izvažajo sadje na ptujski trg. Kamenit steber s slovenskim napisom in letnico (kužno znamenje) je bil postavljen 1642 v spomin na živinsko kugo.

Občina Rogoznica

Preb.* 2865, hiš 622, posest. 432, koč. 124, najem. 70. Površina 2257.82 ha**: njiv in vrtov 940.29, trav. in paš. 446.03, vinogradov 21.04, gozdov 357.55, sadovnjakov 145.48, ostalo 347.43. Občina zavzema neposredno ptujsko okolico na v. strani. Tu se odpira od s. mokrotna, ilovnata dolina Rogoznice v prodnato ravan Ptujskega polja. Vasi so velike, pod močnim gospodarskim in socialnim vplivom bližnjega mesta, kamor prodajajo velike količine svojih pridelkov (mleko, sadje, perutnino, jajca). Na obronkih goric segajo v občino tudi vinogradi, toda le v majhni meri in večidel le za dom (samorodnice). Ilovnat svet v s. delu občine in bližina mesta godi tamošnjim opekarnam. Obč. ozemlje preprezajo važne prometne žile iz Ptuja: drž. cesta proti Čakovcu, ban. proti Varaždinu, Sv. Urbanu, Sv. Trojici—Gor. Radgona in proti Ljutomeru.

Kicar, 560-176-152-9-15. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 3.5 km, o 4 km. Nm 260—280 m. Raztresena vas na izrastku Slovenskih goric med Pesnico in Rogoznico. Sestavni deli: Mali in Veliki Kicar, Pacinski vrh, Podvinski vrh, Šobršak. Več občinskih cest, od banovinske ceste Ptuj—Sv. Urban ca 2 km. Dohod z vozom. Ilovnata, deloma peščena zemlja. Sadjarstvo in vinogradništvo (samorodnice in lažja namizna vina). Nekaj čebelarstva. Obsežni smrekovi, hrastovi, borovi, jelševi gozdovi z obilico gob. Precej domačih kostanjev. Prijetna izletna točka Ptujčanov. Kužno znamenje iz 1641.

Nova vas, 444-89-42-38-12. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 2 km, o 2 km. Nm 240—250 m. Dolga vas ob ban. cesti Ptuj—Sv. Urban in po pobočju hriba, ki preide nad vasjo v Mestni vrh nad Ptujem. Poljedelstvo in živinoreja. Mnogo sadja. Nekaj vinogradov: radi nizke lege samo samorodnice. 32 Žnidaršičev. Za vasjo gozdiči in brezovi gaji (Meniški lesovi). Vas se tudi naziva Meniška vas radi nekdanjih samostanskih posestev. Južni del (22 hiš) je pripadel okt. 1936. Ptuju, kar pa zgoraj še ni upoštevano.

Podvinci, 607-121-97-8-16. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 3.5 km, o 3.5 km. Bralno d. Nm 224 m. Gručasta vas na robu ravnine ob ban. cesti Ptuj—Gor. Radgona in na j. obronkih Kicarskega hriba. Sončna lega. Poljedelstvo in živinoreja. Znatno čebelarstvo (ajdova paša). Prodaja raznih kmetijskih produktov. S. od vasi brezov in jelšev gozd »Tičnica«. Znamenita gotska kapela in kužno znamenje iz 1669.

Rogoznica, 329-62-33-20-10. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 1.5 km, o v kraju. Kmetsko bralno d. Nm 228 m. V glavnem obcestno lego vasi označuje trikot: ban. cesta Ptuj—Ljutomer, potok Rogoznica in ban. cesta Ptuj—Sv. Urban—Gor. Radgona. Deli jo žel. proga Pragersko—Ormož. Živinoreja in poljedelstvo. Prodaja perutnine in jajc prekupčevalcem in izvoznikom v Ptuju. V Ptuj se dnevno dostavlja mleko in zelenjava. Zaslužek tudi v opekarni. Stranska struga Rogoznice žene mlin. Parna žaga. Zapadni del (26 hiš) je okt. 1936. pripadel Ptuju, kar zgoraj še ni upoštevano.

Spuhlja, 701-131-96-21-14. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 3 km, o 3 km. SKJ, Kat. izobr. d. Nm 224 m. Vas leži nad ježo dravske terase, ob drž. cesti Ptuj—Varaždin in ban. cesti, ki se tu odcepi proti Muretincem. Poljedelstvo in živinoreja ter razne obrti. Prodaja mleka, sadja, perutnine, jajc v Ptuj. Ribolov v Dravi.

Zabjak, 224-43-12-28-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Ptuj 2.5 km, o 2 km. Nm 230 m. Vas leži na ravnini sv. od Ptuja, ob obč. cesti, ki se tu odcepi od ban. ceste Ptuj—Sv. Urban. Dostopna z vsemi vozili. Rodovitna polja in lepi travniki; ca 700 panjev. Drevesničarstvo (ca 3000 dreves). Jabolka za izvoznike. Prodaja mleka v Ptuj. Skozi vas teče potok Rogoznica; njena stranska struga žene mlin, kjer je tudi stiskalnica za bučno olje. Opekarna (dosti ilovice).

Občina Slovenja vas

Preb. 1535, hiš 289, posest. 166, koč. 107, najem. 22. Površina 1860 ha: njiv in vrtov ca 1005, trav. in paš. ca 550, gozdov ca 170, ostalo 135. Občina se razprostira na d. bregu Drave na peščeni ravnini zgornjega Ptujskega polja. Vsa naselja razen Sv. Kungote so tipične dolge vasi; razvile so se tik nad ježo treh dravskih teras, ki si slede v večji in manjši razdalji proti današnjemu toku Drave s smerjo sz.-jv. Glavni gospodarski panogi sta poljedelstvo in živinoreja, ki imata ugoden pogoj v obsežnih poljih in travnikih. Poleg žita se sadi zlasti mnogo krompirja, ki dobro uspeva v peščeni zemlji. Travniki so ob Dravi zamočvirjeni, obrasli deloma z mešanim gozdom. Iz vrbovja, ki ga je mnogo v bližini Drave, se pletejo košare za dom in nekaj za odprodajo v Ptuj in Maribor. Zelo je razširjena obrt prekupčevalcev z živino in slaninarjev, ki prodajajo v določenih dneh na ptujskem in mariborskem trgu. Mnogo se prekupčuje tudi s perutnino. Skozi občino se vrši živahen promet po drž. cesti z redno avtobusno zvezo proti Mariboru in Ptuju. Zelo je v teh krajih razširjen mlin na veter.

Gerečja vas, 363-57-38-13-6. Sr so du zdr fin žel Ptuj 6 km, žand Sv. Janž na Dravskem polju 5 km, o 3 km, š žup Hajdina 4 km. Nm 237 m. Leži na dravski terasi in tvori tip dolge vasi, skozi katero pelje obč. cesta, 1 km od drž. ceste Ptuj—Maribor. Dostop z vozom in avtom. Poljedelstvo in živinoreja. Nekaj sadjarstva. V veliki meri se goji perutnina. Nekaj mešanega gozda (bor, smreka, hrast in breza). Vas se prvič omenja 1144 kot last samostana v Št. Lambrechtu.

Hajdoše (Hodože), 322-69-34-33-4. Sr so du zdr fin žel pTt Ptuj 5 km, žand Sv. Janž na Dravskem polju 5 km, o 4 km, š žup Hajdina 4 km. Nm 233 m. Dolga vas na najnižji dravski terasi, večji del ob obč. cesti in deloma ob drž. cesti Ptuj—Maribor. Poljedelstvo in živinoreja. V. od vasi pod teraso teče potok Studenčnica (z mlinom), ob njem precejšnji travniki, porasli deloma z nizkim gozdom (jelša, hrast, topol, vrba). Ob Dravi bogat lov (fazani, divje race) in ribolov. Avtobusna zveza Maribor—Ptuj.

Njiverce, 99-18-12-6-0. Sr so du zdr fin pTt Ptuj 6 km, žand Sv. Janž na Dravskem polju 8 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 3 km, o 5 km, š žup Hajdina 4 km. Nm 238 m. Leže vzdolž dravske terase ob obč. cesti, 2 km od drž. ceste Ptuj—Maribor in ½ km od ban. ceste proti Pragerskemu. Dostop z vozom in avtom. Obsežna peščena polja. Poljedelstvo in živinoreja. Mešan gozd, sestoječ iz bora, smreke, hrasta in breze.

Skorba, 297-60-35-22-3. Sr so du zdr fin žel pTt Ptuj 3 km, žand Sv. Janž na Drav. polju 9 km, o 5 km, š žup Hajdina 1 km. Nm ca 230 m. Leži na vijugasti dravski terasi ob obč. cesti in deloma ob drž. cesti Ptuj—Maribor (avtobusna zveza). Gospodarstvo kot sosednje Hajdoše. Grobovi iz latènske dobe.

Slovenja vas, 328-60-36-19-5. Sr so du zdr fin žel pTt 7 km, žand Sv. Janž na Dravskem polju 4 km, o v kraju, š žup Hajdina 4—5 km. Nm do 235 m. Leži v dolgi vrsti nad najnižjo dravsko teraso, ob obč. cesti in deloma ob drž. cesti Ptuj—Maribor (avtobusna zveza). Poljedelstvo, živinoreja. Uspeva tudi nekaj sadja. Mešan gozd. Pod vasjo izvira potok Studenčnica.

Sv. Kungota, 126-25-11-14-4. Sr so du zdr fin žel pTt Ptuj 7 km, žand Sv. Janž na Dravskem polju 7 km, o 3 km, š žup Hajdina 5—6 km. Nm 241 m. Naselje ob ban. cesti iz Ptuja na Rače s središčem okoli istoimenske cerkve. Poljedelstvo, živinoreja, razvito sadjarstvo. Mešan gozd (smreka, bor, hrast,

* Odšteta nista ona dela kat. občin Nova vas in Rogoznica, ki sta pripadla okt. 1936 mestni občini Ptuj.

** Uradni podatki pred priključitvijo kat. občine Brstje in delov kat. občin Nova vas in Rogoznica (okt. 1936) mestni občini Ptuj.

breza). Zaselek Ravno polje. Rimske najdbe. Bližnji grad Ravno polje (Ebensfeld) je bil v 17. stol. last grofov Stubenbergov, Kizljev in Tattenbachov. L. 1635. so ga uporni kmetje napadli in poškodovali. V 2. pol. 19. stol. so ga prevzeli Herbersteini, ki so ga izgubili po agrarni reformi 1932. Ohranili so samo še grajske gozdove. Danes je last rodbine Mussig. Podr. cerkev sv. Kunigunde je bila zidana 1520. L. 1934. so jo znotraj in zunaj temeljito restavrirali.

Občina Središče ob Dravi

Preb. 2149, hiš 426, posest. 414, koč. 12, najem. 60. Površina 2687.95 ha: njiv in vrtov 1166.41, trav. in paš. 564, gozd 782.71, ostalo 174.83. Občina obsega skrajni jv. del Ljutomersko-ormoških goric, ob meji s savsko banovino, ki jo tvori na j. strani Drava, tako da je njen glavni tok že v savski banovini. Obdelana ravnina ob Dravi preide proti s. v široko, deloma valovito in večinoma z mešanim gozdom (hrast, bor, bukev, gaber, smreka, topol) porastlo teraso, ki jo prerežeta potoka Trnava in Črnec, leva pritoka Drave. Naselja leže pod robom te terase. Med njimi je po velikosti in pomembnosti najznamenitejši trg Središče, ki pa je v osnovi tudi kmetsko naselje (prim. gosp. opis Središča). Prometno važen je stik lokalnih cest od Strigove in od Ljutomera mimo Sv. Bolfenka na drž. cesto in železnico.

Dolnji Šalovci, 113-22-20-2-1. Sr Ptuj 34 km, so du fin Ormož 7 km, žand zdr o pTt š žup žel Središče ob Dravi 4 km. Nm 198 m. Leže ob obč. cesti, 2 km s. od drž. ceste Maribor—Čakovec. Obsežni gozdovi in precejšnji travniki. Gospodarske razmere slične središkim.

Grabe, 230-47-43-4-12. Sr Ptuj 35 km, so du fin Ormož 8 km, žand zdr o pTt š žup žel Središče ob Dravi 1 km. Nm 186 m. Vas leži ob drž. cesti Maribor—Čakovec in s. od nje na terasi ob vznožju gričevja. Kraj prehaja skoraj neopazno v Središče. Gospodarstvo kot pri Središču. V. od vasi teče potok Črnec, ki tvori mejo med Grabami in Središčem. Središka župna cerkev sv. Duha spada prav za prav še pod Grabe. Sem spada tudi zaselek Stari Marof više na gozdnati terasi. Tu doma dr. Ozvald Karel (r. 1873), univ. prof. v Ljubljani, pedagoški pisatelj.

Obrež, 652-121-115-6-17. Sr Ptuj 34 km, so du fin Ormož 7 km, žand zdr o pTt š žup žel Središče ob Dravi 2 km. Gas. Nm 185—190 m. Dolga vas ob drž. cesti Maribor—Čakovec in na terasi ob vznožju gričevja, ki se dviga s. odtod. Gospodarstvo kot pri Središču.

Središče ob Dravi, trg, 1154-236-236-0-30. Sr. Ptuj 36 km, so du fin Ormož 9 km, žand zdr o pTt š v kraju, žel v kraju 0.5 km. Šola ust. 1750, 8 odd. Obrtna nad. š. SKJ z dram., pev. in godb. odsekom, Prosv. d. PJS, JS, PSVD, DKfid, PČD, Strel. druž., Obrtno d., 2 Gas. Nm 180 m (žel. p.), 191 m (pri pokopališču). Trg leži ob stiku gozdnate diluvialne terase z obdravsko ravnino, kjer stopa v njo potok Trnava. Glavno prometno os tvori drž. cesta Maribor—Čakovec; ob njej je tudi glavno naselje. Tu se odcepita od drž. ceste ban. cesti proti Ljutomeru in proti Strigovi. Trg je prepredžen še z več obč. cestami s priključki na glavne ceste. S. od drž. ceste se pride po obč. poti na trikoten trg. Ožji sz. del trga, nazvan »po Bregu«, se v v. delu razširi, tako da tvori tloris trga nekako obliko kija. Razvoj trga je usmerjen pretežno v j. smer. Prebivalstvo se bavi razen z različno obrtjo (mnogo ilovice: lončarska obrt, opekarna), s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, čebelarstvom in vinogradništvom. Proda se ¼ poljskih pridelkov domačim trgovcem. Goje noriške konje in pincgavsko govedo. Izdelovanje trapistovskega sira in surovega masla za prodajo. Sadje prodajajo večinoma v inozemstvo (Avstrija, Češkoslovaška, Nemčija). Čebelarstvo se razvija. Zelo razvito perutninarstvo, zlasti značilno pa je gojenje gosi, puranov in rac. S. od trga obsežen mešan gozd (»Mladoles«). Kmetski gozdovi večinoma le za domačo porabo. Vinograde imajo tržani v bolfenški in miklavški fari, pa tudi v Medjimurju. Na Dravi mnogo mlinov. V narečju se kaže močno vpliv sosednje hrvaščine v naglaševanju. Značilni prleški »ü« se izgovarja kot »u« in to samo v trgu. Sr. je izhodišče številnih izletov v Ljutomersko-ormoške gorice (Sv. Bolfenk na Kogu, Kajžar, Jeruzalem, Hum in dr.). Na Dravi prijetna naravna kopališča. Gostilne s tujskimi sobami.

Severno od trga so našli mnogo neolitskih, bronastih in železnih predmetov. Že konec 1. ali v zač. 2. stol. je obstajalo tu rimsko taborišče »In medio Curta«, mimo katerega je vodila cesta iz Ormoža proti Sobotišču. S to cesto se je tu križala pot Varaždin—Središče—Ptuj—Celje. Številne rimske izkopine. Slovenska kolonizacija se je izvršila zelo zgodaj (najbrž že v 6. stol.); to dokazujejo staroslovenske izkopine in grobovi. Prvi znani lastniki S. (v 9. stol.) so bili solnograški nadškofje. Od kon. 9. do 12. stol. je bilo S. izpostavljeno napadom Madjarov kot Ormož (gl. Ormož). V zač. 13. stol. je Friderik Ptujski tudi središko okolico izročil nem. viteškemu redu v Veliki Nedelji. Naselje se je razvilo okoli obrambnega stolpa na griču Gradišču. Ta se prvič omenja šele 1398. Razrušili so ga verjetno Turki 1532. V dobi mongolskih vpadov in vojne za babenberško dedščino je delilo Sr. usodo sosednega Ormoža. Kot trg se prvič omenja šele 1433. Trški gospodje so bili redno ormoški graščaki. L. 1441. je imel trg že lastno mitnico in sodnijo. Tržani so imeli pravico do tedenskega tržnega dne, do lova in ribolova, skladiščno pravico in so bili prosti mitnine in colnine. Imeli so lastno nižje sodstvo (do 1787), ki je bilo v rokah magistrata. Tržani so bili večinoma kmetovalci. Obrtniki so bili organizirani v ormoških in ptujskih zadrugah. Bolj kot obrt je bila razvita trgovina spričo ugodne prometne lege. Turki so prvič stopili na štajerska tla ravno pri S. (1396). L. 1479. in 1532. so ga izropali in požgali. Nadaljnje turške napade so preprečili Zrinjski iz Medjimurja. Protestantizem se je pod vplivom bližnjih Zrinjskih tu tako razširil, da je bilo konec 16. stol. samo še 50 tržanov katoličanov. L. 1704. je izropala S. četa Rakoczyjevih Krucev. V spomin na kugo (1645, 1681 do 1682) stoji na spod. koncu trga zidan križ. Narodnostno gibanje je med tržani le počasi napredovalo. Središki dijaki, ki so obiskovali varaždinsko gimnazijo, so se navzeli ilirskega duha. Šola se v S. omenja že 1660.

Župnija Središče ob Dravi (dek. Vel. Ned., škof. lavant.) ima 2600 duš. Pokopališče. Žup. cerkev sv. Duha v z. delu trga (v Grabah) je nastala najbrž že v 13. stol. L. 1316. je nemški viteški red zgradil novo stavbo v gotskem slogu. J. od Gradišča na njivi Cirkovca je po tradiciji stala še starejša cerkev sv. Jerneja, ki so jo pa najbrž 1479 požgali Turki. Iz njenega materiala so 1515 zgradili zvonik pri cerkvi sv. Duha, ki so jo tedaj renovirali. Tristrano zaključeni presbiterij ima poznogotska okna s krogovičjem in krožni svod z rebri. Del prve stene cerkve je tudi pritlični del zvonika, ki je prizidan presbiteriju. Ladja ima poznogotski mrežast obok s tremi svodnimi polji; okna so četverokotna z edino izjemo gotskega okna nad korom. L. 1841. so cerkev poslikali in oltarje prenovili. L. 1908. so prizidali ladji novo širšo ladjo, presbiteriju pa prostorno zakristijo z vhodno vežo v cerkev. Takrat so povišali tudi zvonik. Naslednje leto so cerkev znova poslikali. Cerkev je bila sprva podr. pražupnije Velike Nedelje in pozneje ormoške župnije. Iz slednje se je izločila kot kapelanija med 1515 in 1528. L. 1600. se omenja prvi znani župnik. Patronatske in zavetniške pravice ima od začetka do danes nemški viteški red iz Velike Nedelje. Obširno kroniko župnije je napisal 1840 velikonedeljski dekan Peter Dajnko (u. 1873). Hranijo jo v župnišču v Veliki Nedelji. Podr. cerkev Žal. M. b. v trgu je bila zidana 1637. Najstarejši del stavbe je ladja s presbiterijem; zvonik, ki je bil kasneje prizidan, je dobil svojo današnjo obliko 1899. Ladja je bila v 18. stol. obokana, prvotno je imela raven lesen strop. Tristrano zaključeni presbiterij je križno svoden. Na zunanji strani je k presbiteriju prizidana prostorna lopa za maševanje v poletju. Vsa stavba z opremo je bila prenovljena v 1750—1756. Zelo znamenit je kelih za obhajanje iz dobe prehoda 16. v 17. stol. Oltarji in prižnica so iz 18. stol. in so bili vsi prenovljeni v 2. pol. 19. stol. Križev pot je iz 1842. Znameniti središki rojaki: dr. theol. Aleksič Jakob (r. 1897), prof. bogosl. v Mariboru; dr. Dečko Ivan (1859—1908), odvetnik in politik; dr. Kočevar Stefan (1808 do 1883), narodni buditelj in politik v Celju, »Illirec«; Kočevar Ivan (1858—1913), dež. posl.; Modrinjak Štefan (1774—1827), pesnik in nar. buditelj; Zadravec Jakob (r. 1873), organizator slov. obrtništva.

Občina Sv. Andraž v Slov. goricah*

Preb. 1263, hiš 299, posest. 52, koč. 143, najem. 55. Površina 1340 ha: njiv in vrtov ca 618, trav. in paš. ca 377, vinogradov ca 38, gozdov ca 255, ostalo 52. Občina zavzema gričevje na levem bregu Pesnice in ob njej majhen del ravnine. Ima zelo razvito sadjerejo (zlasti žlahtna jabolka, manj hruške). Mnogo sadja se predela v jabolčnik za domačo porabo, še več pa se ga izvozi v inozemstvo (predvsem v Češkoslovaško in Nemčijo). Zelo je razvita tudi živinoreja (prodaja perutnine, prašičev in govedi, zlasti v Ptuj), medtem ko krije poljedelstvo le domače potrebe. Precejšnji mešani gozdovi (hrast, smreka, bukev in dr.). Vinogradi zavzemajo le malo površino. Promet odvaja ban. cesta Ptuj—Sv. Anton v Slov. gor.

* Uradni podatki pred pridružitvijo delov krajev Andrenci, Smolinci in Zupetnici iz obč. Cerkvenjak (sr. Maribor l. br.).

Andrenci, del naselja (h. št. 45—49) je okt. 1936 pripadel sem od obč. Cerkvenjak (sr. Maribor l. br.), kjer je tudi opis kraja.

Drbetinci (Sv. Andraž v Slov. gor.), 267-68-12-4-10. Sr so du žel Ptuj 16—17 km, žand Juršinci 6 km, zdr Sv. Urban 15 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 9 km, o p š žup Sv. Andraž v Slov. gor. v kraju. Šola ust. 1864, 5 odd., Kmet. nad. š. (4 mes.), gospod. nad. š. SKJ s knjiž., PJS, PSVD, PČD. Nm 293 m (Sv. Andraž). Leže v goricah na l. br. Pesnice ob ban. cesti proti Gor. Radgoni, od katere se tu odcepi lok. cesta čez Pesnico na Trnovsko vas. Sestavni deli kraja so: Drbetinci, Drbetinski vrh, Ostroga in Sv. Andraž (središče občine in župnije). Kmetijstvo, sadjarstvo, gozdarstvo, čebelarstvo, obrtniki, gostilne s prenočišči. Izvoz sadja v tujino, prodaja živine v Ptuj.

Župnija Sv. Andraž v Slov. gor. (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 1512 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andraža je bila zidana 1513. Kamenita plošča s to letnico je vzidana v zvonik. Razen 1529 zgrajenega zvonika je vsa cerkev v gotskem slogu. Le sedanji presbiterij z zakristijo je iz kasnejše dobe. V novejšem času je bila cerkev prenovljena; poslikal jo je Brollo. Poleg glavnega baročnega ima cerkev še dva stranska gotska oltarja. Prvotno je bil Sv. Andraž podr. ptujske prafare, oz. pozneje župnije Sv. Lovrenca v Slov. goricah. Kot kapelanija se omenja v protokolu iz 1585—1615. Župnija je postal 1757 začasno in 1782 dokončno. Ptujska nadžupnija je še danes patron župnije. Župno kroniko pišejo od 1896. Od Sv. Andraža doma Jurančič Ivan (1861—1935), čebelarski strokovnjak.

Erjavci, 143-36-4-22-7. Sr so du zdr fin žel Ptuj 17 km, žand Juršinci 5 km, o p š žup Sv. Andraž v Slov. gor. 2 km. Nm 240—299 m. Raztresena vas po gričevju, v. od ban. ceste Ptuj—Sv. Anton v Slov gor. Vključuje tudi slemenski naselji Bukošak in Kobošak. Dostop z vozom. Predvsem sadjarstvo in poljedelstvo. Ostalo gospodarstvo kot Drbetinci. Ljudstvo na Bukošaku in Kobošaku je siromašno in hodi pretežno na dnino h kmetom v Hvaletince in Erjavce.

Gibina, 115-26-5-16-4. Sr so du zdr žel Ptuj 16—22 km, žand Juršinci 6 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 7 km, o p š žup Sv. Andraž v Slov. gor. 6 km. Nm 240—296 m. Leži na gričevju ob obč. cesti ca 4 km v. od ban. ceste Ptuj—Sv. Anton v Slov. gor. Bliže (2 km) je do ban. ceste k Sv. Juriju ob Ščavnici. Zraven spada naselje Kokolanjšak. Gospodarstvo kot Drbetinci. Dohod z vozom.

Hvaletinci, 143-28-12-13-2. Sr so du zdr fin žel Ptuj 15 do 16 km, žand Juršinci 4 km, o p š žup Sv. Andraž v Slov. gor. 2 km. Nm ca 225 m. Leže deloma strnjeno na ravnini, deloma raztreseno po gričevju ob obč. cesti, ne daleč od ban. ceste proti Gor. Radgoni. Dohod z vsemi vozili. Svet je precej ilovnat. Kmetijstvo in sadjarstvo v glavnem za dom. V Ptuj prodajajo prašiče in perutnino. Tu rojena Jurtela Andraž (1857), prof. jezikosl. v Rusiji; dr. Jurtela Franc (1853—1926), odvetnik in politik v Ptuju.

Slavšina, 239-56-2-38-14. Sr so du zdr žel Ptuj 17—22 km, žand Juršinci 7 km, fin Sv. Jurij ob Ščavnici 7 km, o p š žup Sv. Andraž v Slov. gor. 7 km. Nm 280—312 m. Po dolgem slemenu razloženo naselje ob obč. cesti, 2—4 km v. od ban. ceste pri Sv. Andražu. Dohod z vozom. Gospodarstvo kot Drbetinci.

Smolinci. Del naselja (h. št. 1—39, 42, 43, 45—47, 59, 105 in 109) je okt. 1936 pripadel sem od obč. Cerkvenjak (sr Maribor l. br.), kjer je tudi opis kraja.

Vitomarci, 346-85-17-50-18. Sr so du zdr fin žel Ptuj 16 do 17 km, žand Juršinci 5 km, o p š žup Sv. Andraž v Slov. gor. 1 km. Nm 225—230 m. Leže deloma na ravnini, deloma na gričevju na levem bregu Pesnice, ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste k Sv. Antonu. Vključuje naselji Dobrovo in Vitomarski vrh. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja. Zelo se goji perutnina. Trgovina z deželnimi pridelki in živino.

Zupetinci. Del naselja (h. št. 1—31) je okt. 1936 pripadel sem od obč. Cerkvenjak (sr. Maribor l. br.), kjer je tudi opis kraja.

Občina Sv. Barbara v Halozah

sedež Cirkulane

Preb. 3005,* hiš 874, posest. 452, koč. 162, najem. 27. Površina 3127 ha: njiv in vrtov ca 700, trav. in paš. ca 740, vinogradov ca 530, gozdov ca 985, ostalo 172. Občina zavzema gričevje spod. Haloz v območju, kjer se je tok Drave najtesneje prislonil v njihovo vznožje. Obsega predvsem porečje potoka Bele tja do razvodja napram Bednji, kjer poteka banovinska meja. Lapornato sončno gričevje je kot nalašč za vinograde, manj za poljedelstvo, ki rodi komaj za domačo porabo. Glavna prometna žila je ban. cesta od Borla mimo Sv. Barbare in mimo Sv. Florijana na mejah proti Bednji—Lepoglavi ali Krapini. Od nje se odcepi cesta k Sv. Andražu v Leskovcu.

Belski vrh. Sem spada le del naselja (h. št. 39—64) od junija 1936. Ostalo glej obč. Zavrč.

Brezovec, 298-100-40-23-0. Sr so du Ptuj 15 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 2.5 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 8 km, fin Sv. Andraž v Halozah 8 km, žel Moškanjci 11 km. Nm povpr. 310 m. Raztreseno vinogradniško naselje kraj hrv. meje in občine Zavrč. Sestavni deli: Brezovec, Lapor, Meliša, Strmec. Dohod z vozom, 2 km od ban. ceste. Lapornat svet ugoden za vinograde. Gospodarstvo kot Cirkulane.

Cirkulane, 230-57-39-7-1. Sr so du Ptuj 15 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah v kraju, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 9 km, fin Sv. Andraž v Halozah 6.5 km, žel Moškanjci 12 km. Šola ust. 1780, 9 odd., Gosp. nad. šola. SKJ, Strel. druž., Bralno društvo, PJS, Podporno d. PSVD, Kat. izobr. d., Strok. zveza viničarjev. Nm 215 m. Raztresena vas v dolini potoka Bele v v. Halozah, ob ban. cesti proti Krapini. Središče vasi okoli žup. cerkve, po kateri nosi ime vsa občina. Ostali sestavni deli: Artiče, Čret, Duga, Prestovnik, Vajdovec. Najpomembnejši kraj v spod. Halozah ob sotočju stranskih grab z dolino Bele. V višjih legah vinogradi (rdeče in belo vino, žlahtne vrste kot: renski in laški rizling, burgundec, silvanec itd.). V vižjih predelih bukovi, smrekovi in borovi gozdi. Domač sir stožčaste oblike t. zv. »sirek«. Sadje tudi za inozemstvo; prodaja vina, kokoši, jajc. V potoku Beli postrvi, belice in ščuke. Začasno ukinjena avtobusna zveza iz Ptuja. Gostilne s tujskimi sobami, miren kraj za oddih. Neolitska najdišča. Kuga je grozno gospodarila v kraju 1680—1682. Še sedaj vsako leto slovesno obhajajo praznik sv. Sebastijana, priprošnika zoper kugo.

Župnija Sv. Barbara v Halozah. (dek. Zavrč, škof. lavant.) ima 3405 duš. Pokopališče s kapelo sv. Viljema. Župna cerkev sv. Barbare je bila v prvotni obliki zidana najbrž že v 13. stol. V sedanji (1684 zgrajeni cerkvi), je ohranjen presbiterij iz pred 1545. Zvonik je bil dozidan 1750. Cerkev je bila prvotno podr. hočke prafare in pozneje župnije sv. Vida pri Ptuju. Beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika je ustanovila graščina Borl. Ta izvršuje še sedaj patronatske pravice. L. 1475. je bil ustanovljen subvikariat, ki je bil pozneje povzdignjen v župnijo. Od Sv. Barbare se je 1751 izločila župnija sv. Andreja v Leskovcu. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji, od 1787—1859 sekovski in nato lavantinski škofiji. Podr. cerkev sv. Katarine v Beli tik župnišča. Prvotna cerkev je bila zgrajena že v 13. stol. L. 1532. so cerkev požgali Turki. Zvonik so sezidali v 17. stol. L. 1880. jo je poškodoval potres. Od tedaj je bila nerabna za službo božjo. Cerkev so, razen zvonika, 1926 do tal podrli ter sezidali novo stavbo. Odtod doma Kele Ivan (1855—1927), učiteljiški organizator in metodik.

Dolane, 139-27-19-0-1. Sr so du Ptuj 12 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 3.5 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 6 km, fin Sv. Andraž v Halozah 9 km, žel Moškanjci 9 km. Nm ca 205 m. Raztresena vas v spodnjem koncu doline Bele in deloma že na d. bregu Drave, kjer prestopi reko ban. cesta proti Sv. Barbari. Zaselek Pri Borlu ali Na mostu; izletniška točka. Staro pristanišče splavarjev iz zgornje Dravske doline, nekdanja mitnica. Gospodarstvo kot Cirkulane.

Starodavni grad Borl nad prehodom preko reke je bil zgrajen že v 11. stol. Postavili so ga na živi skali kakih 70 m visoko, na mestu neolitske naselbine in poznejšega rimskega kastela. Prastari grad se prvič omenja 1199 kot »trdi« grad. Bil je last gospodov Dravinjskih (Draneških). L. 1323. so grad nasledili Ptujski gospodje (do 1428), nakar se je vrstilo več lastnikov. L. 1481. so grad na ukaz Matije Korvina razrušili, a je bil kmalu restavriran. Okoli srede 17. stol. je prešel v last grofov Sauer iz Zavrča; ti so 1674 na novo sezidali lepo grajsko kapelo sv. Trojice, ki je služila za župno cerkev do 1684, ko so postavili sedanjo pri Sv. Barbari. Kapela ima štiri velike oltarje. Zelo lep je gl. oltar z mnogimi kipi. V 18. in 19. stol. je grad zopet večkrat prešel iz rok v roke. Sedaj ga poseduje d.d. »Barlin« iz Maribora. V gradu je bil že od 13. stol. sedež deželske sodnije. Grad hrani zbirko starinskih predmetov: plemiških ščitov, šlemov in drugega orožja. Iz gradu je držal podzemeljski vhod (rov), ki se začenja v zvoniku in vodi pod Dravo v grad Muretince.

Gradišča, 484-156-76-23-0. Sr so du Ptuj 15 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 3 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 7 km, fin Sv. Andraž v Hal. 6 km, žel Moškanjci 10 km. Nm povpr. 280 m. Raztreseni domovi med vinogradi, ob kolovozih in po slemenih z. od Bele. Na s. se gričevje spušča proti Dravi.

* V podatkih za preb. in površino ni vpoštevan oni del kraja Vel. Okič, ki je ob preureditvi 1936 pripadel obč. Sv. Barbara od obč. Leskovec (h. št. 8—43); prav tako ni vpoštevan oni del kraja Belski vrh (h. št. 39—64), ki je bil prav tedaj od obč. Zavrč priključen obč. Sv. Barbara.

Oddaljenost od ban. ceste 3 km, dohod z vozom po obč. cesti iz Cirkulan. Gospodarstvo kot Cirkulane. V bližini lepa razgledna točka Hum (333 m).

Gruškovec, 383-142-66-25-0. Sr so du Ptuj 16 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 3 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 10 km, fin Sv. Andraž v Halozah 5 km, žel Moškanjci 13 km. Nm 260—330 m. Vas je raztresena po vinorodnih gričih v. od ban. ceste ob Beli. Sestavni deli: Dolga graba, Granjšak, Hum, Medveščak. Dostop z vozom in avtom. Zemlja lapornata in ilovnata, ugodna za vinograde. Živinoreja. Precej domačega kostanja. Razgledni točki Brkov in Rozmanov hum.

Mali Okič, 85-24-7-17-0. Sr so du Ptuj 17 km, žand fin p š žup Sv. Andraž v Halozah 4 km, zdr Muretinci 8 km, žel Moškanjci 14 km, o 5 km. Nm ca 320 m. Leži raztreseno v skrajnem jv. predelu občine, ca 4 km v. od ban. ceste Turnišče—Cvetlin in prav toliko od ceste Borl—Krapina. Dostop komaj z vozom. Vinogradništvo nudi letno ca 120 hl vina.

Meje, 117-36-15-5-0. Sr so du Ptuj 17 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 4 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 10 km, fin Sv. Andraž v Halozah 11 km, žel Moškanjci 13 km. Nm 344 m. Raztresena vas po gričih, ob ban. cesti, ki se tu prevali preko hrv. meje v porečje Bednje. Živinoreja, vinogradništvo in deloma gozdarstvo. Primanjkuje poljskih pridelkov. Tik ob hrv. meji podr. cerkvica sv. Florijana.

Medribnik, 139-28-23-1-0. Sr so du Ptuj 16 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 3 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 9 km, fin Sv. Andraž v Halozah 9 km, žel Moškanjci 12 km. Nm 220—330 m. Leži ob banovinski cesti v zgornji dolini Bele in deloma po gričevju. Vinogradništvo. Lepi gozdovi (hrast, bukev, kostanj, oreh). Prodaja drv na Ptujsko polje. V bližnjem gozdu Beošaku manjša podzemeljska jama in izvor slane vode, nazvan Solenica.

Paradiž, 357-102-62-12-0. Sr so du Ptuj 17 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 3 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 10 km, fin Sv. Andraž v Halozah 7 km, žel Moškanjci 13 km. Nm 260—300 m. Raztreseno vinorodno naselje ob obč. cesti 2 km od ban. ceste nad Sv. Barbaro. Deli se v Mali in Veliki Paradiž. Obilo sadja. Za poljedelstvo svet ni ugoden. Na Ržakovem humu so bile po tradiciji še v 18. stol. vidne razvaline nekdanjega gradu oz. cerkve.

Pohorje, 172-47-26-7-0. Sr so du Ptuj 18 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 4 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 12 km, fin Sv. Andraž v Halozah 5 km, žel Moškanjci 15 km. Nm povpr. 300 m. Izrazito vinogradniško raztreseno naselje 2 km j. od ban. ceste med Sv. Barbaro in Sv. Andražem v Halozah. V nižjih legah gričevja bukovi in hrastovi gozdovi, tudi smreka in bor. Poljski pridelki le za dom. Slikovit razgled od podr. sv. Elizabete, ki je bila zidana 1673.

Pristava, 199-40-28-5-0. Sr so du Ptuj 16 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 3 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 10 km, fin Sv. Andraž v Halozah 5 km, žel Moškanjci 13 km. Nm 220—320 m. Raztresena vas ob potoku Belani v bližini ban. ceste Sv. Barbara—Sv. Andraž. Vključuje naselje Župe. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo.

Slatina, 247-81-44-10-0. Sr so du Ptuj 17 km, žand o p š žup Sv. Barbara v Halozah 4 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 12 km, fin Sv. Andraž v Halozah 5 km, žel Moškanjci 15 km. Nm 260—320 m. Raztresena vas 1 km j. od ban. ceste med Sv. Barbaro in Sv. Andražem. Dostop po obč. cesti z vozom. Vinogradništvo, poljedelstvo in živinoreja v manjši meri. Lep razgled.

Veliki Obič. Sem spada le del naselja (h. št. 8—43). Ostalo glej obč. Leskovec.

Veliki vrh, 155-34-7-27-25. Sr so du Ptuj 15 km, žand zdr pt Zavrč 7 km, fin Sv. Andraž v Halozah 15 km, žel Moškanjci 9 km, š žup Sv. Barbara v Halozah 5 km. Nm 301 m. (cerkev sv. Ane). Raztreseno naselje po gričevju, približno v sredini med ban. cesto proti Sv. Barbari in ban. cesto od Zavrča proti hrv. meji. Vinogradništvo in poljedelstvo. Proda se nekaj vina. Lep razgled s hriba Veliki vrh (Vrhanjšek 412 m), ki je najvišji vrh v spod. Halozah. Podružna cerkev sv. Ane je znana božjepotna cerkev, zgrajena v 16. stol.

Občina Sv. Bolfenk v Slov. goricah

Preb. 1375, hiš 324, posest. 218, koč. 59, najem. 47. Površina 2374 ha: njiv in vrtov 723, trav. in paš. 888, vinogradov 159, gozdov 526, ostalo 78. Občina se razprostira deloma po gričevju, deloma po ravnini spodnje Pesniške doline. Zelo je razvito poljedelstvo (največ krompirja, ca 3400 q). Mnogo se pridela koruze in pšenice, vsake ca 1400 q letno. Obsežni travniki in pašniki ob Pesnici pospešujejo razvoj živinoreje. Zelo je razširjeno sadjarstvo. V gričevnatem predelu so vinogradi in obsežni mešani gozdovi (bukev, smreka). Prodaja kmetijskih proizvodov in sadja, v glavnem v Ptuj. Zelo je še razširjeno pridelovanje domačega platna iz lanu. Skoraj pri vsaki hiši znajo delati vrvi iz konoplje. Lan se tere v lenišnicah (lan-len), kjer je posebna peč, nazvana »bik«.

Biš, 337-69-63-4-2. Sr žel. Ptuj 15 km, so du fin Sv. Lenart v Slov. gor. 8 km, žand zdr Sv. Trojica 5 km, o p š žup Sv. Bolfenk 0.5 km. Prosv. d., Gas. Nm 235 m. Obcestna vas kraj potoka Črmeca, ob drž. cesti Ptuj—Gor. Radgona, na z. robu Pesniške doline. V vas še segajo odrastki gričevja. Zaselka Gomile in Hum. Poljedelstvo, živinoreja, razvito sadjarstvo (1300 jablan, 50 hrušk, 200 sliv) in vinogradništvo (povpr. letni pridelek ca 2000 l dobrega vina). V Ptuj prodajo sadje ter nekaj prašičev in perutnine. Lepi kmetski domovi. Tukajšnja rojaka Gomilšak Jakob (1843—1906), pisatelj in dr. Muršec Jožef (1807—1895), nar. buditelj v ilirskem pokretu.

Bišečki vrh, 385-95-20-55-20. Sr so du žel Ptuj 13 km, žand zdr Sv. Urban 3 km, fin Sv. Lenart 8 km, o p š žup Sv. Bolfenk 1 km. Nm povp. 300—320 m. Raztreseno naselje na gričevju in deloma ob vznožju, z. od drž. ceste Ptuj—Gor. Radgona. Sestavljajo ga naselja: Bišečki vrh (151 preb.) Črmljenšak (54 preb.), Črmlja (98 preb.) in Sovjak (82 preb.). Dohod z vozom po obč. cesti, 1 km od drž. ceste. Poljedelstvo, precej vinogradov, zelo razvito sadjarstvo (3500 jablan, 320 hrušk, 500 sliv, 200 češenj). Prodaja sadja, vina in živine. Obsežni bukovi in smrekovi gozdovi, zlasti v Črmlji. Ob Črmecu mlin.

Ločič, 117-28-27-0-1. Sr so du fin žel Ptuj 10 km, žand zdr p š žup Sv. Urban 4 km, o 2 km. Nm 225 m. Strnjena vas v dolini Pesnice, 1 km v. od ban. ceste Ptuj—Sv. Trojica. Kmetijstvo in sadjarstvo. Največ pridelajo krompirja (900 q), koruze (250 q), in pšenice (150 q). V Ptuj prodajajo sadje, prašiče in perutnino.

Trnovska vas, 300-60-58-0-2. Sr so du fin žel Ptuj 12 km, žand zdr Sv. Urban 6 km, o p š žup Sv. Bolfenk 1 km. Šola ust. 1785, 2 odd. Javna knjiž., Prosv. d., Gas. Nm 230 m. Gručasta vas ob ban. cesti, ki pelje čez dolino Pesnice proti Sv. Andražu. Sem spada tudi bližnje naselje okoli župne cerkve sv. Bolfenka (243 m), ob drž. cesti Ptuj—Gor. Radgona. Poljedelstvo in živinoreja, ki je zelo razvita spričo obsežnih travnikov ob Pesnici in njenih pritokih. Največ se pridela krompirja, od žit pa koruze in pšenice. Polovico se proda ptujskim trgovcem. Znatno sadjarstvo (6000 jablan, 620 hrušk, 900 sliv, 530 češenj); pridelovanje vina le za dom. Prodaja polj. pridelkov, živine in sadja v Ptuj.

Župnija Sv. Bolfenk v Slov. gor. (dek. Sv. Lenart v Slov. gor., škof. lavant.) ima 1022 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Bolfenka je bila zgrajena 1786—1789 iz gradiva podrte cerkve sv. Bolfenka na pokopališču. Prvotno podružnica župnije sv. Ruperta v Slov. gor. se je iz nje 1789 izločila kot lokalija in 1869 kot župnija. Matične knjige in župna kronika se vodijo od 1790. Kapelica sv. Križa na pokopališču ima mašno licenco enkrat na leto. Kapelo sv. Štefana (ogrskega kralja) v Trnovski vasi so baje postavili 1760 kot zaobljubo radi živinske kuge. Ima mašno licenco. Na kugo verjetno spominja vaško znamenje v obliki križa (pred 1788). Tukajšnja rojaka: Lubec Karl (1845—1931), pravnik; profesor Macun Ivan (1821—1883)), pisatelj »ilirske« struje.

Trnovski vrh, 236-72-50-0-22. Sr so du fin žel Ptuj 10 km, žand zdr p š žup Sv. Urban 3 km, o 3 km. Nm 260—320 m. Raztreseno naselje po gričevju 3 km nad drž. cesto Ptuj—Gor. Radgona. Dostop z vozom. Sestavni deli: Kamenščak, Pesjak, Skrinjarje, Skrinjarščck, Strmec, Trnovski vrh, Vodulec. Kmetijstvo, vinogradništvo (letni pridelek ca 250 hl) in sadjarstvo (2200 jablan, 300 hrušk, 500 sliv, 280 češenj). Mešani gozdovi v velikem obsegu (120 ha). Prodaja vina, sadja in prašičev.

Občina Sv. Lovrenc na Dravskem polju

Preb. 1678, hiš 387, posest. 168, koč. 188, najem. 31. Površina 3096 ha: njiv in vrtov ca 1395, trav. in paš. ca 965, gozdov ca 655, ostalo 81. Občina zavzema osrednji pas j. dela Dravskega polja med železnico Pragersko—Ptuj in potokom Polskavo, ki teče na j. robu polja že v vznožju Haloz. Je to sama prodna ravnina, ki je v svojem s. delu dovolj suha za polja in deloma gozdove, njen j. del pa je radi zamočvirjenosti (Polskava in manjši potoki) v travnikih in pašnikih (»Črета«). Jasno mejo teh dveh pasov nam kaže niz naselij, ki so vsa nastala v eni vrsti med polji na eni ter travniki na drugi strani. Naselja so velike, sklenjene obcestne vasi. Glavni poljski pridelki so rž, koruza in ječmen (pšenice je malo), zlasti pa je dovolj krompirja, ki se ga precej proda. Živinoreja, posebno svinjereja je močno razvita in daje skupno s prodajo mleka, perutnine in jajc važne dohodke. Gozdov je malo; prevladujeta črni bor in akacija. Ribolov v Polskavi in Dravinji (ščuke, belice, somi). Prometu služi poleg železnice Pragersko—Ptuj še ban. cesta Ptuj—Rogatec in več obč. cest.

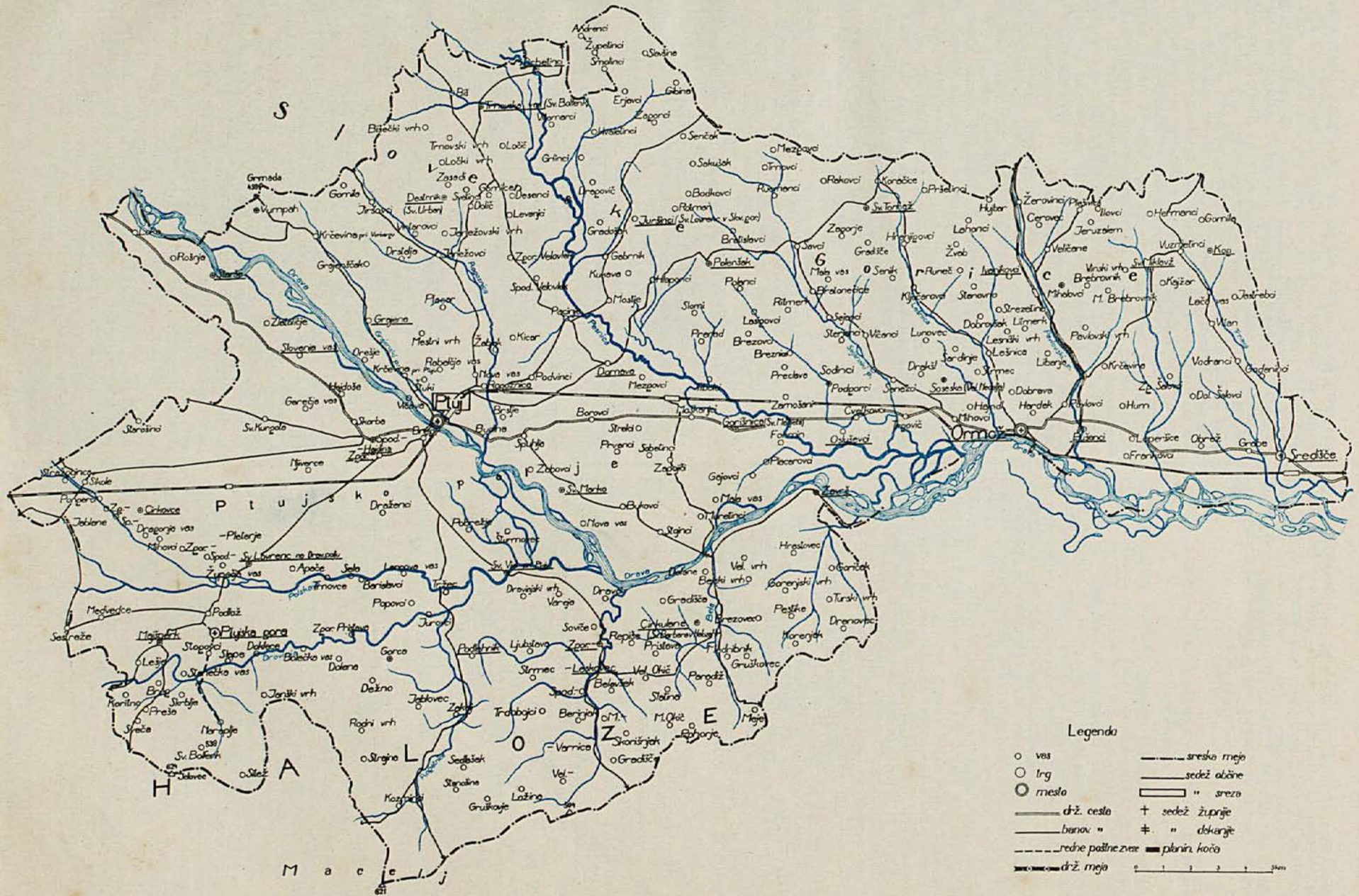
Ptujsko Polje
Haloze
Slovenske gorice
Ormož
Ptuj
Ptujska gora
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. »
redne pašne zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
» sreza
sedež županije
» dekanije
planin. koča

Apače, 540-105-24-73-8. Sr so du Ptuj 9 km, žand Cirkovce 5 km, zdr fin Ptujska gora 3 km, žel Sv. Lovrenc na Drav. polju 4 km, o pt š žup Sv. Lovrenc na Dravskem polju 2 km. Nm 236 m. Strnjena ravninska vas na j. robu Dravskega polja, ne daleč od potoka Polskave. Zaselka Benečija in Ograja. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti, 2 km od ban. ceste Ptuj—Rogatec. Avtobusna zveza Makole—Ptuj. Kmetijstvo, več trgovcev z živino. Prodaja perutnine, jajc in mleka (okoli 100 l dnevno) v Maribor in Ptuj. Vas je bila do konca 15. stol. last ptujskega dominikanskega samostana. Opati, po katerih je vas dobila svoje ime, so zgradili v kraju na gričku gradič za svojega oskrbnika. Gradič se pozneje večkrat omenja kot Spodnji Monsberg. V zač. 16. stol. so ga opati podarili z podložniki vred majšperškemu baronu Lambergu. Ker ni bil gradič stalno obljuden, je začel razpadati in je bil okoli 1830 že razvalina. Lambergi so postavili nad njim Lambergov dvorec, tudi Gornji Monsberg imenovan, ki je bil večja enonadstropna hiša s prostornim gospodarskim poslopjem. Po poznejših lastnikih vitezih Schneeweissih se danes imenuje Schneeweiss. L. 1830. so graščaki prodali sosedne pašnike malim ljudem, ki so si tam postavili svoje koče. Pred vojno so si tu postavili svoje domove tudi priseljenci iz Hrvatske (sedanji zaselek Ograja). Ko so 1885 grajsko poslopje znižali, je služilo le kot marof, ki pa je začel kmalu razpadati. L. 1926. so podrli zadnji del obzidja. Kužno znamenje v vasi stoji na mestu, kjer so 1682 pokopavali za kugo umrle.

Pleterje, 314-105-24-73-8. Sr so du Ptuj 11 km, žand Cirkovce 3 km, zdr fin Ptujska gora 3 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 3 km, o pt š žup Sv. Lovrenc na Dravskem polju 2 km. Nm 239 m. Ravninsko naselje na Dravskem polju med žel. progo Pragersko—Ptuj in potokom Polskavo. Sestavljata ga Spodnje in Zgornje Pleterje, ki sta strnjeni obcestni naselji ob obč. cesti Sv. Lovrenc—Pragersko, 2 km sz. od ban. ceste Rogatec—Ptuj. Kmetijstvo, čebelarstvo v razvoju. Pogozdovanje s črnim borom (letno več 1000 sadik). Prodaja živine in živinorejskih proizvodov v Maribor. Hišno ime Marovški še spominja na nekdanji marof, ki ga je tu imel studeniški samostan. Kužno znamenje pri vhodu v Zg. Pleterje spominja na kugo v 1682.

Sv. Lovrenc na Dravskem polju, 523-107-68-28-11. Sr so du Ptuj 10 km, žand Cirkovce 5 km, zdr fin Ptujska gora 2.5 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 3.5 km, o pt š žup v kraju. Šola ust. 1805, 5 odd. Prosv. d., Gas. Nm 238 m. Strnjena obcestna vas v ravnini 10 km jz. od Ptuja in 2.5 km sv. od znane romarske cerkve na Ptujski gori. Dohod z vsemi vozili po ban. cesti Ptuj—Rogatec. Kmetijstvo s prodajo krompirja (do 10 vagonov letno), svinj in jajc (v Maribor). Borov gozd. Trgovine in gostilne (prenočišče). Odkopani rimski grobovi in miljniki ob nekdanji cesti, ki je držala proti Ptuju. L. 1091. je tu ustanovil grof Engelbert Spanheim samostan, v katerem je naselil menihe iz šentpavelskega samostana na Koroškem. L. 1407. je izropal in požgal cerkev in samostan Oton Pergauer, upravitelj graščine na Muti. Ostanki samostana, ki je stal kraj sedanjega župnišča, so še vidni. V 1407—1414 je zgradil novo cerkev šentpavelski opat. Turki so izropali in požgali kraj 1475 in 1493. Kuga je tu razsajala 1682.

Župnija Sv. Lovrenc na Dravskem polju (dek. Dravsko polje, škof. lavant.) ima 1678 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lovrenca. Prvotna cerkev se prvič omenja 1323. Sedanja stavba je iz 1662. Glavni oltar je iz 1684, vsi oltarji so bili 1837 prenovljeni. Slike Sim. Frasa. Starinska slika sv. Notburge, restavrirana 1933/34. Cerkev je bila sprva podr. hočke prafare. Iz nje se je izločila kot kapelanija pred 1296. Vikariat je obstajal že pred 1398. Cerkveno je župnija pripadala do 1751 oglejskemu patriarhatu, nato do 1787 goriški nadškofiji, od 1787—1859 sekovski in slednjič lavantinski škofiji. L. 1786. se je izločila iz nje Sv. Marija na Ptujski gori in 1795 podr. cerkev v Mihovcah, ki je pripadla župniji v Cirkovcah. Kapela Lurške M. b. tik župnišča je iz 1887. Od Sv. Lovrenca doma: Drevenšek Emanuel (1869—1897), misionar v Afriki; p. Napast Ciprian (r. 1884), gvardian frančišk. v Novem mestu.

Zupečja vas, 301-70-52-14-4. Sr so du Ptuj 10.5 km, žand Cirkovce 4.5 km, zdr fin Ptujska gora 2.5 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 3.5 km, o pt š žup Sv. Lovrenc na Dravskem polju 1 km. Nm 238 m. Strnjena obcestna vas na ravnini, 1 km z. od Sv. Lovrenca. Dostop za vsa vozila po obč. cesti, 1 km s. od ban. ceste Ptuj—Rogatec. Avtobusna zveza Ptuj—Poljčane. Kmetijstvo s prodajo krompirja, svinj in perutnine, največ v Maribor. Trgovine, gostilne, obrtniki. K vasi spada zaselek Strnišče blizu žel. p. Sv. Lovrenc, s. od proge. Prvič se vas omenja okoli 1200 kot last šentpavelskega samostana. Podr. cerkev sv. Antona je bila zgrajena 1910 v gotskem slogu. Gradič Strnišče (Sterntal) je sezidal okoli 1870 grof Schöndorf, lastnik Schneeweissa v Apačah. Okrog gradu se razprostira lepo veleposestvo, ki je danes last Ljudske posojilnice v Ljubljani. Med svetovno vojno so gradič uporabljali za vojaško taborišče in bolnico, po vojni pa za taborišče beguncev (Wranglova ruska armada in dr.). V bližini vojaško pokopališče s kapelo M. b., zgrajeno 1916—1917. V Župečji vasi rojen dr. Mlakar Ivan (1845—1914), katol. organizator, prof. bogosl. v Mariboru.

Občina Sv. Lovrenc v Slov. goricah

sedež Juršinci

Preb. 2510, hiš 680, posest. 156, koč. 345, najem. 97. Površina 3370 ha: njiv in vrtov ca 1012, trav. in paš. ca 927, vinogradov ca 290, gozdov ca 1104, ostalo 43. Občina zavzema del 300—350 m visokega vinorodnega gričevja Slovenskih goric v. od Pesnice, na obeh straneh ban. ceste Ptuj—Juršinci—Gornja Radgona. Poleg gričevja ji pripada tudi del ob deževju po več tednov poplavljene doline Pesnice (obsežni travniki). Gričevje, ki je močno razčlenjeno po številnih manjših potokih, sestoji iz več vrst skoro vzporednih, dolgih in ozkih, od s. proti j. potekajočih hrbtov, katerih slemena in pobočja zavzemajo razložena vinogradniška naselja. Zemlja je precej rodovitna, v nižinah ilovnata, v višjih legah pa peščena in lapornata. Prebivalstvo se bavi zlasti z vinogradništvom in sadjarstvom. Pridela se precej belih kvalitetnih vin (rizling, burgundec, silvanec itd.) in mnogo sadja, od katerega se proda par sto vagonov lepih, namiznih jabolk v inozemstvo (Avstrija, Češkoslovaška, Nemčija, Francija). Dobro je razvito tudi čebelarstvo. V Ptuj prodajajo živino. Promet teži proti Ptuju, odkoder vodijo ban. ceste Ptuj—Savci—Ljutomer na jv., Ptuj—Juršinci—Gornja Radgona po sredini in Ptuj—Sv. Andraž—Gornja Radgona na z. robu občine.

Bodkovci, 172-47-7-29-8. Sr so du fin zdr Ptuj 16 km, žand p š Juršinci 3 km, žel Moškanjci 11 km, o žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 3 km. Nm ca 320 m. Ob obč. cesti po slemenih gričevja razloženo naselje sv. od Juršincev, 3 km v. od ban. ceste Ptuj—Juršinci—Gornja Radgona. Dostop samo z vozom. Sestavni deli vasi so: Lešnikovec, Revenjak in Bodkovci. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja vina, sadja in jajc.

Dragovič, 182-57-6-28-12. Sr so du fin Ptuj 13 km, žand p Juršinci 1 km, zdr Sv. Urban pri Ptuju 8 km, žel Moškanjci 10 km ali Ptuj 13 km, o š žup Sv. Lovrenc v Slov gor. 3 km. Nm ca 280 m. Po prisojnem pobočju in slemenu razloženo naselje sz. od Juršincev. Dostop z vsemi vozili po ban. in obč. cesti. Sem spadajo tudi zaselki Aleluja, Dragovički vrh in Kozjak. Z vrha Aleluje (ca 320 m), 1 km sz. od Juršincev, je krasen razgled. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo, v manjši meri čebelarstvo. Prodaja vina, sadja, sadnega mošta in živine. Precej divjačine in gob.

Gabrnik, 278-61-18-33-7. Sr so du zdr fin žel Ptuj 10 km, žand p Juršinci 2 km, o žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 2 km. Nm ca 225 m. Vas leži na v. robu Pesniške doline v vznožju Slov. goric ob potoku Krki na razcepu ban. cest Ptuj—Juršinci—Gornja Radgona in Ptuj—Sv. Andraž—Gornja Radgona. K vasi spadata tudi slemenska zaselka Gabrniški vrh (317 m) in Mali Gradiščak. Dostop z vsemi vozili. Dolina Pesnice je v travnikih, ker jo v deževju zalije več dni ali tednov trajajoče jezero. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja namiznih jabolk, vina in živine.

Gradošak, 60-18-0-12-2. Sr so du fin zdr žel Ptuj 11 km, žand p Juršinci 2 km, o š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 2 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje na v. robu Pesniške doline, deloma ob ban. cesti Ptuj—Sv. Andraž—Gornja Radgona, v glavnem pa v. odtod na slemenu. Gospodarstvo kot Gabrnik.

Grlinci, 180-37-10-22-4. Sr so du zdr fin žel Ptuj 14 km, žand p Juršinci 4 km, o š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 4 km. Nm 220 m. Leže v ravnini na levem bregu Pesnice in deloma na sosednem gričevju ob subvenc. ban. cesti. Obsega tudi naselje Pesjak. Kmetijstvo; sadje zelo dobro uspeva.

Hlaponci, 151-31-29-2-0. Sr so du zdr fin Ptuj 11 km, žand Juršinci 5 km, žel pTt Moškanjci 6.5 km, o deloma Sv. Lovrenc 5 km in deloma Polenšak 3 km, š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 5 km. Nm 230—250 m. Leže v ravnini na nizkih hribih kraj ban. ceste proti Ljutomeru. Sestavni deli vasi: Borovjače, Dole, Hlaponci, Hum, Kamenščak, Kručine, Laze, Lediče, Vel. Prelogi, Vel. Vrh. Od tega spadajo pod obč. Sv. Lovrenc hiš. št. 1—31, št. 32—61 pa v obč. Polenšak. Pretežno ilovica, precej močvirnatih travnikov. Kmetijstvo, zelo razvita sadjereja, nekaj vinogradov. Razvito je tudi drevesničarstvo in trsničarstvo. Obsežni gozdi (hrast, bukev, bor, smreka). V Ptuj se proda precej sadja in prašičev.

Juršinci, 244-73-9-44-8. Sr so du zdr fin žel Ptuj 12 km, žand p v kraju, o š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. v kraju. Šola

ust. 1805, 5 odd. Knjiž., Prosv. d., Gas. Nm 239 m. Leže ob ban. cesti Ptuj—Gornja Radgona, na pobočjih doline potoka Krke. K vasi spadajo raztreseni zaselki Juršinski vrh, Trepošek in Vodole, jedro kraja pa je pri župni cerkvi sv. Lovrenca, po kateri se imenuje ves okoliš. Po slemenih in prisojnih pobočjih poljedelstvo in vinogradništvo, na osojnih straneh gozdovi, v nižini travniki in pašniki. Zelo razvito čebelarstvo (72 čebelarjev s 570 panji). Prodaja vina, perutnine, jajc in sadja. Trgovine in gostilne s tujskimi sobami. Obrtniki izdelujejo poljsko orodje. Župnija Sv. Lovrenc v Slov. goricah (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 2511 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lovrenca se prvič omenja 1322. Sedanja gotska stavba je bila zgrajena 1517—1540. Roženvenska kapela in sedanji strop v cerkvi sta novejša. Freske so Brollovo delo. L. 1933. so cerkev renovirali. Cerkev je bila sprva podr. ptujske prafare. Vikariat je postala najbrž v 13. stol. Prvi znani župnik se omenja 1526 (napis v cerkvi). V reformacijski dobi je lokalija prenehala, a jo je nato obnovil ptujski župnik Ripšl (1599 do 1644). Ptujska nadžupnija je še danes njen patron. L. 1615. se je izločila iz župnije kapelanija Sv. Andraža in 1785 lokalija Polenšak. Cerkveno je pripadala župnija do 1787 solnograški nadškofiji, zatem do 1859 sekovski in nato lavantinski škofiji.

Kukava, 242-76-3-46-16. Sr so du zdr fin Ptuj 10 km, žand p Juršinci 1 km, žel Moškanjci 7 ali Ptuj 9 km, o š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 1 km. Nm ca 300 m. Po hribovitem terenu v. od ban. ceste Ptuj—Gornja Radgona med Mostjem in Gabrnikom zelo raztreseno naselje, večinoma v prisojni legi. Dostop z vozom po obč. cesti 1—2 km od ban. ceste. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in čebelarstvo. Prodaja vina (do 300 hl), sadja (ca 3 vagone), sadnega mošta, jajc in suhih gob.

Mostje, 50-10-8-2-0. Sr so du fin zdr žel Ptuj 8 km, žand p Juršinci 3 km, o š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 3 km. Nm 220 m. Vas leži na v. robu Pesniške doline v vznožju Slov. goric ob ban. cesti Ptuj—Gornja Radgona. Lepe kmetije obsegajo povpr. po ca 60 oralov dobre, rodovitne zemlje. Le nižje dele često po par tednov poplavi Pesnica. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in čebelarstvo. Prodaja poljskih pridelkov, živine, vina (rizling in beli burgundec) in sadja. Ribolov v Pesnici, v gozdovih mnogo gob in divjačine (fazani).

Rotman, 210-58-44-6-8. Sr so du zdr fin žel Ptuj 13 km, žand p Juršinci 2 km, o š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 2 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas v hriboviti legi ob obč. cesti ca 2 km od ban. ceste proti Ljutomeru. Dostop z vozom. Kraj vasi se izmenoma vrste njive, sadonosniki, vinogradi in gozdovi. Prodaja sadja, vina, prašičev, kokoši in jajc. Živež je treba še nakupovati. K vasi spada zaselek Vinšaki.

Sakušak, 276-86-8-40-19. Sr so du zdr fin žel Ptuj 15 km, žand p Juršinci 3 km, o š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 5 km. Nm ca 310 m. Po prisojnih pobočjih gričevja, jv. od ban. ceste Ptuj—Juršinci—Gornja Radgona, raztresena skupina močno razloženih zaselkov. Ti so: Oblaček, Oblaki, Lipovec in Sakušak. Dostop po obč. cesti delno z avtom, 2—3 m od ban. ceste. Priljubljena izletna razgledna točka Gomila (351 m). Kmetijstvo, vinogradništvo (letni pridelek do 4000 hl kvalitetnega vina), sadjarstvo in živinoreja. Poleg sadja in vina prodajajo svinje, kokoši in jajca, deloma tudi v inozemstvo. Tu rojen Matjašič Franc (1864—1930), vinarski strokovnjak.

Senčak, 131-41-3-24-5. Sr so du zdr fin žel Ptuj 17 km, žand p Juršinci 5 km, o š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 5 km. Nm ca 260 m. Raztreseno naselje v dolini potoka Krke ob ban. cesti Ptuj—Juršinci—Gornja Radgona in deloma na sosednih pobočjih. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja sadja, vina in svinj, večinoma v Ptuj.

Zagorci, 334-85-11-57-8. Sr so du zdr fin žel Ptuj 14 km, žand p Juršinci 4 km, o š žup Sv. Lovrenc v Slov. gor. 4 km. Nm ca 240 m. Leže na prisojnih pobočjih in slemenih ob ban. cesti Ptuj—Juršinci—Gornja Radgona in s. od nje. Sestoje iz raztresenih zaselkov: Gibinšek, Loke, Kozlovec, Zagorci, Zagorski vrh, Zgornji bregi, Zgornji Oblak. Dostop z vsemi vozili. V dolini so travniki, na osojnih pobočjih gozdovi, na prisojnih pa vinogradi, sadovnjaki in njive. Poljske pridelke, smrekov les, perutnino, jajca, surovo maslo in svinje prodajajo v Ptuj in Maribor, vino (do 200 hl) v Ljubljano, lepa jabolka (200—300 vagonov) pa večinoma v inozemstvo.

Občina Sv. Marjeta niže Ptuja

Preb, 3072, hiš 636, posest. 468, koč. 88, najem. 76. Površina 3080 ha*: njiv in vrtov ca 1560, trav. in paš. ca 790, vinogradov ca 100, gozdov ca 350, ostalo 280. Občina obsega prodno ravnino spodnjega Dravskega polja, na s. pa tudi prve obronke goric onstran Pesnice, ki se šele v v. delu približa Dravi. Obe vodi tvorita več stranskih rokavov z mnogimi otoki. Vasi so velike, sklenjene, deloma v gruči, deloma v dolgi vrsti (na obdravski terasi). Glavni gospodarski panogi sta poljedelstvo in živinoreja. Mnogo se prideluje krompirja, nato koruze, rži, ajde in ostalih vrst žita. Razmeroma dosti se sadi čebule (glej »lükova dežela« pod obč. Sv. Marko). Sadje uspeva bolj slabo. Trgujejo predvsem s krompirjem in čebulo; žito prodajajo tudi v Haloze. Nekaj se izkupi tudi s prodajo prašičev in perutnine (piščanci, jajca). Doma se izdeluje sir in maslo. Gozda je bolj malo, nekaj hrasta, sicer jelša in topol ob Pesnici in Dravi; rabi za drva, izdelovanje korit in »ničk« (lesena posoda za mesenje kruha). Iz vrbovja spletajo tudi košare za domačo uporabo. Po polju je mnogo zajcev in jerebic, v Pesnici in Dravi pa so sulci, krapi in ščuke.

Formin, 283-53-47-6-0. Sr so du fin Ptuj 14 km, žand Velika Nedelja 5 km, zdr o pTt š žup Sv. Marjeta 2 km, žel Moškanjci 5 km. Nm ca 205 m. Leži na desnem bregu Pesnice blizu njenega izliva, ob obč. cesti, 1 km od drž. ceste Ptuj—Ormož. Zlasti dobro uspeva koruza v rodovitni zemlji proti Dravi, sicer je zemlja bolj peščena s srednjo rodovitnostjo. Ostalo gospodarstvo kot Gorišnica. Najdbe iz neolitske dobe. V starem veku je tu obstajala ob rimski cesti manjša naselbina in trg za prodajanje rib. Domnevno je naziv vasi rimskega izvora (forum minus, t. j. malo trgovišče). Kraj se prvič omenja že 1235.

Gajovci, 244-41-39-0-2. Sr so du fin Ptuj 13.5 km, žand Zavrč 5 km, zdr o pTt š žup Sv. Marjeta 1.5 km, žel Moškanjci 5 km. Nm ca 210 m. Zelo dolga (do 2 km) vas na terasi ob obč. cesti, ca 2 km od drž. ceste Ptuj—Ormož. Gospodarstvo kot Gorišnica. Ribolov v bližnji Dravi. Kraj je bil prvotno last gospodov Sekeljev iz Ormoža, ki so tu imeli svoja posestva in želarije. Znamenit je zasebni naravoslovni in zgodovinski muzej gospoda Mikla, veleposestnika in trgovca.

Gorišnica, 452-95-92-3-3. Sr so du fin Ptuj 12 km, žand Velika Nedelja 9 km, zdr o pTt š žup Sv. Marjeta v kraju, žel Moškanjci 3 km. Šola ust. 1821, 8 odd., Kmet. nad. š., PRK, Prosv. društvo, Gas., PČD, PSVD. Nm 211 m (cerkev sv. Marjete). Leži na d. bregu potoka Pesnice ob drž. cesti Ptuj—Ormož v popolni ravnini. J. del vasi (Sv. Marjeta) leži ob lokalni cesti na Gajovce. Poljedelstvo in živinoreja. Poleg krompirja pridelujejo zlasti koruzo, rž, ajdo in čebulo. Sir in maslo izdelujejo v glavnem za dom. Prodaja krompirja, čebule, živine in jajc. Gozda je malo; le vrbe in jelše vzdolž Pesnice. Obrtniki in gostilne. Kraj je bil obljuden že v rimski dobi. Razločno se še dado razpoznati sledovi starega taborišča ob rimski cesti, ki je vodila mimo župne cerkve. Kuga je morila v kraju 1680—1682. Župnija Sv. Marjeta (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 3462 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete. Prvotna cerkev je bila zgrajena na mestu nekd. rim. svetišča. Prvič se omenja 1391. V 1. pol. 18. stoletja so jo povečali in ji 1764 prizidali kapelo Bičanega Jezusa. Sedanja romanska stavba je iz 1854. Od stare cerkve sta ostala le ladja in bokani kor. Zvonik so 1867 restavrirali. Cerkev je bila prvotno podružnica ptujske prafare, ki je še danes patron župnije. Iz nje se je izločila kot vikariat pred 1421. V reformacijski dobi je lokalija prenehala, a jo je nato obnovil ptujski župnik Ripšel (1599 do 1644). Župnija je obstajala že pred 1782. Cerkveno je pripadala do 1787 solnograški nadškofiji, nato do 1859 sekovski in potem lavantinski škofiji. Župno kroniko vodijo od 1866; obsega dogodke od 14. stol. dalje. Tu rojen 1870 Janžekovič Janez, prof. bogosl. v Mariboru.

Mala vas, 232-44-43-1-0. Sr so du fin Ptuj 11 km, žand Zavrč 5.5 km, zdr o pTt š žup Sv. Marjeta 4 km, žel Moškanjci 5 km. Nm 212 m. Obcestna vas v z. nadaljevanju Gajovcev na dravski terasi ob obč. cesti, ½ km od ban. ceste Ptuj—Varaždin. Gospodarstvo kot Gorišnica.

Moškanjci, 513-91-88-3-6. Sr so du fin Ptuj 10 km, žand Velika Nedelja 12 km, zdr o š žup Sv. Marjeta niže Ptuja 3 km, žel pTt v kraju. Nm 216 m. Spodnji Moškanjci leže ob drž. cesti Ptuj—Ormož, Zgornji pa s. od teh ob žel. progi z žel. postajo. Vključuje tudi zaselka Cinkovce in Podgoro. Gospodarstvo kot Gorišnica. V jeseni nakladajo na postaji mnogo vina in sadja.

Muretinci, 369-60-58-0-2. Sr so du fin Ptuj 10 km, žand Zavrč 5 km, zdr o pTt š žup Sv. Marjeta 3.5 km, žel Moškanjci 4 km. Nm 212 m. Dolga obcestna vas na obdravski terasi v bližini ban. ceste Ptuj—Varaždin. Poljedelstvo, v manjši meri živinoreja radi pomanjkanja paše. Proti Dravi je zelo rodoviten svet, kjer dobro uspevajo koruza, travniki in jelševi gozdi. Ribolov v Dravi. Prvi znani lastniki vasi z okolico so bili baroni Sekelji. Konec vasi stoji muretinska graščina, ki

* V podatkih za površino je všteta celotna vas Prerad, ki je bila 1936 le delno priključena od obč. Osluševci k Sv. Marjeti, delno pa novi obč. Polenšak.

se prvič omenja 1577. Postavili so jo baroni Sekelji. L. 1632. so jo kupili grofje Herbersteini, ki so menda sezidali sedanji prostornejši grad; 1652 so ga prepustili nemškemu viteškemu redu iz Velike Nedelje v zameno za župnijo sv. Janeza pri Herbersteinu. Križniki sedaj uporabljajo grad za hiralnico. Grad je bil 1660 renoviran; tedaj so sezidali tudi grajsko kapelo sv. Ane.

Placarovci, 137-25-25-0-2. Sr so du Ptuj 14 km, žand Velika Nedelja 6 km, zdr o pTt š žup Sv. Marjeta 2 km, žel Moškanjci 4 km. Nm 212 m. Vas je nekako nadaljevanje Gajovcev in leži ob obč. cesti 2 km od drž. ceste Ptuj—Ormož. Gospodarstvo kot Gorišnica. Pod vasjo potok s stalnimi izvirki in mlinom.

Prerad, 68-35-1-16-18. Sr so du fin Ptuj 10 km, žand zdr Gorišnica 3 km, žel Osluševci 3 km, o Sv. Marjeta 3 km in Polenšak 3 km, pTt Moškanjci 3 km, š žup Polenšak 3 km. Nm 220—260 m. Naselje po gričevju ob kolovozih, ca 3 km od drž. ceste Ptuj—Ormož. Skoraj polovico poljskih pridelkov je treba dokupiti. Prodaja živine, vina in sadja. Gozdovi (bor, hrast, bukev). K obč. Sv. Marjeta spadajo od 1936 samo h. št. 9—11, 13, 15, 16—19, 22—46, ostalo k Polenšaku in Osluševcem.

Tibolci, 251-69-23-23-23. Sr Ptuj 9 km, so du fin Ormož 11 km, žand Velika Nedelja 10 km, zdr Sv. Marjeta 3 km, žel pTt Moškanjci 2 km, o 3 km, š žup Polenšak 3 km, in Sv. Marjeta 3 km. Nm 220—260 m. Leže na l. bregu Pesnice ob vznožju gričevja s poseljenimi vinogradnimi hribi Otošak (307 m) in Strmec (281 m). Obč. in krajša ban. cesta ca 3 km do drž. ceste Ptuj—Ormož. Gospodarstvo kot Prerad.

Zamošani, 398-100-49-22-29. Sr Ptuj 11 km, so du fin Ormož 8 km, žand Velika Nedelja 8 km, zdr o pTt š žup Sv. Marjeta 2 km, žel Osluševci 1 km. Nm ca 210 m. Leže kraj obč. ceste ob vznožju precej strmega gričevja. V bližini drž. ceste Ptuj —Ormož. Zaselki Črета, Ravnica, Razdrto, Zamošanski vrh. Slednji je porastel z gozdom, vinogradi in sadovnjaki. Gospodarstvo kot Prerad. Dohod z vozom in avtom. Grad Zamošani ali Zamošak je majhen gradič tik Pesnice, sezidan ok. 1700. Sedanji lastnik je upokojeni general F. Riml.

Zagojiči, 125-23-3-20-2. Sr so du fin Ptuj 9 km, žand zdr o š žup Sv. Marjeta 2 km, žel pTt Moškanjci 2 km. Nm 218 m. Leže ob obč. cesti, 1.5 km od ban. ceste Ptuj—Muretinci. Dohod z vozom in avtom. Peščena in ilovnata polja. Prodaja živine v Haloze in Ptuj, prodajajo tudi poljske pridelke. Jesenska ajdova paša za čebele (50 Žnidaršičev). Mladi borovi in hrastovi gozdi, nazvani »Mladoles«.

Občina Sv. Marko niže Ptuja

Preb. 3341, hiš 607, posest. 548, koč. 52, najem. 15. Površina 3277 ha: njiv in vrtov 1490, trav. in paš. 878, gozdov 77, sadovnjakov 164, ostalo 568. Občina leži na ravnini spodnjega Ptujskega polja na levem bregu Drave in na obeh straneh ban. ceste Ptuj—Muretinci. Glavni panogi sta poljedelstvo in živinoreja; zelo razvita je prašičereja. Precej čebelarstva, ki ima ugodne pogoje radi ajdovih polj v jeseni. Mladi gozdovi, v katerih prevladuje na s. bor. in nato hrast, v bližini Drave pa jelša in topol. Občina spada v območje tzv. »lükove dežele« (čebula), ki obsega nekako predel med Ptujem, Sv. Markom in Moškanjci. Čebula je važna za prehrano, saj pravi ljudski izrek: »Če nega lüka, nega kaj na mizo djasti«. Mnogo se je izvaža v Maribor, v Krapino in drugam. Vozijo jo v posebnih vozovih z usločeno streho (za prenočevanje).

Borovci, 248-48-42-0-1. Sr so du žand fin Ptuj 7 km, zdr Sv. Marjeta 5 km, žel pTt Moškanjci 3 km, o š žup Sv. Marko 3 km. Prosv. d. Nm 220 m. Izrazito obcestna vas sredi ravnine ob drž. cesti Ptuj—Ormož. Poljedelstvo in živinoreja. Zemlja je peščena s srednjo rodovitnostjo, ki pa rada trpi od suše. V Ptuju se v glavnem vnovči nekaj poljskih pridelkov in živine.

Bukovci, 798-120-113-6-1. Sr so du fin žel pTt Ptuj 8 km, žand Zavrč 7 km, zdr Sv. Marjeta 3 km, o š žup Sv. Marko 2 km. Nm 215 m. Obcestna vas na obeh straneh ban. ceste Ptuj —Zavrč. K njej spada vas Vopočnica (26 hiš) ob robu obdravskega loga. Večinoma prodnata zemlja. Poljedelstvo in živinoreja. Nekaj čebelarstva. Jelševi, hrastovi in topolovi gozdi. V vasi tik ceste stoji kužno znamenje s slovenskim napisom in letnico 1668.

Nova vas, 446-83-72-10-1. Sr so du fin pTt Ptuj 7 km, žand žel Ptuj 6 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 8 km, o š žup Sv. Marko 1 km. Nm 215 m. Leži na dravski terasi v obliki loka, ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste Ptuj—Zavrč. Dohod z vozom in avtom. Poljedelstvo in živinoreja. Nekaj gozda (smreka, hrast).

Prvenci, 130-29-26-4-1. Sr so du fin Ptuj 7 km, žand zdr Sv. Marjeta 3 km, žel pTt Moškanjci 3 km, o š žup Sv. Marko 3 km. Nm 218 m. Leži sredi ravnine ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste Ptuj—Muretinci. Dohod z vozom in avtom. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja raznih kmetijskih pridelkov. Na j. lepi borovi gozdovi.

Sobetinci, 151-29-9-20-1. Sr so du fin Ptuj 10 km, žand zdr Sv. Marjeta 6 km, žel pTt Moškanjci 6 km, o š žup Sv. Marko 5 km. Nm 211 m. Dolga obcestna vas ob ban. cesti Ptuj—Muretinci. Prodnat svet. Poljedelstvo in živinoreja. 60 čebelnih panjev. Goji se mnogo čebule (več trgovin s semeni in čebulo). Prodaja raznih kmetijskih pridelkov doma, v Ptuj in v Haloze. Gozda je malo (jelše, vrbe, topoli). Tu je nekdaj obstajala manjša uskoška naselbina. Že v 16. stol. se omenja »Tusilovičev dvor«, imenovan po Tusiloviču, kapitanu v cesarski vojski. Nanj še danes spominja hišno ime »kapitan« pri prvi hiši v vasi. Odtod doma Vajda Fran (1876—1929), nar. delavec, organizator ptujskega slov. šolstva, ravn. pom. akad. v Dubrovniku.

Strelci, 54-8-7-1-0. Sr so du žand fin Ptuj 9 km, zdr Sv. Marjeta 2 km, žel pTt Moškanjci 2 km, o š žup Sv. Marko 5 km. Nm 219 m. Leže v ravnini ob obč. cesti, 0.5 km od drž. ceste Ptuj—Ormož. Ime ima po strelcih, ki so v 12. stol. čuvali mejo proti Ogrski. Gospodarske razmere kot pri Sv. Marku.

Sv. Marko (Markovci), 422-73-60-11-2. Sr so du fin Ptuj 6 km, žand zdr Sv. Marjeta 8 km, žel pTt Ptuj 6 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1812, 9 odd. Kmet. nad. teč. (2 mes.), SKJ, PRK, PJS, Gas. Bralno d. s knjiž. Nm 222 m. Leži na prodni terasi na l. bregu Drave. Hiše stoje ob dveh obč. cestah, ki se v središču vasi križata. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja poljskih pridelkov, živine in jajc. Goji se tudi dosti čebule; 40 čebelnih panjev. Nekaj gozdov (smreka, hrast). Precejšnji travniki, ki jih imajo vaščani na d. bregu Drave, odkoder prevažajo seno z brodom. Vas se prvič omenja že 1215. Pripadala je nekdaj gospoščini Dornavi in uradu Sv. Marka. Na mestu sedanjega župnišča je nekdaj stala pristava, v kateri je bival grajski oskrbnik; na to še danes spominjata krajevni imeni Majerija in Förstner. Dvorec so baje razdejali Turki 1493. Kužno znamenje pod lipo tik ban. ceste proti Borlu iz 1617. Župnija Sv. Marko (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 3314 duš. Cerkev sv. Marka se prvič omenja 1577. Sedanja stavba je bila zgrajena 1870—1871. Zvonik je ostal stari. Cerkev je bila sprva podr. župnije Sv. Ožbalta. L. 1789. je postala župnija. Podr. cerkev sv. Marije s pokopališčem je bila zgrajena 1841. Od Sv. Marka doma: Korošec Franc (1861—1934), kanonik, organizator katol. prosv. org.; dr. Pivko Ljudevit (r. 1880), zgodovinar in bivši nar. posl.

Zabovci, 442-96-91-0-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt Ptuj 5 km, o š žup Sv. Marko 1 km. Gas. Nm 223 m. Dolga obcestna vas nad ježo dravske prodne terase, ob obč. cesti, 0.5 km od ban. ceste Ptuj—Zavrč. Dohod z vozom in avtom. Prodnata in deloma ilovnata zemlja. Poljedelstvo in živinoreja. Sadja je malo. Hrastovi, jelševi in topolovi gozdi. Dva mlina ob Dravi.

Občina Sv. Miklavž*

Preb. 2416, hiš 575, posest. 144, koč. 10, najem. 301. Površina 1779 ha: njiv in vrtov ca 618, trav. in paš. ca 495, vinogradov ca 270, gozdov ca 343, ostalo 53. Občina zavzema osrednje vinorodno gričevje Ormoško-ljutomerskih goric. Ravnina je le na j. Skozi predel pelje iz Pavlovcev ban. cesta, ki se pri Vuzmetincih združi z ban. cesto Središče—Ljutomer. Glavna gospodarska panoga je vinogradništvo, ki nudi izvrstna vina za prodajo tudi v inozemstvo (Avstrijo, ČSR). Sloviti »jeruzalemčan« je tu doma. V dobrih sadnih letinah se izvozi iz občine mnogo žlahtnih jabolk. Nekaj se proda tudi živine. V občini imata obsežne vinograde križniški red iz Velike Nedelje in ormoška graščina, pa tudi inozemski posestniki. Iz listnatega gozda (bukev in hrast) se pridobiva stavbni les in drva.

Brebrovnik, 384-104-27-2-58. Sr Ptuj 35 km, so du zdr fin Ormož 12 km, žand Središče 12—13 km, žel Pavlovci 2 km, o pt š žup Sv. Miklavž 3 km. Nm 300—310 m. Raztreseno naselje, večinoma ob kolovozih po slemenih, ca 3 km z. od ban. ceste Pavlovci—Sv. Miklavž. Gospodarstvo kot Sv. Miklavž. Dohod z vozom. Tu doma dr. Kelemina Jakob (r. 1882), univ. prof. germanistike v Ljubljani.

Hermanci, 273-64-12-0-43. Sr Ptuj 40 km, so du fin Ormož 14 km, žand zdr Središče 12—13 km, žel Pavlovci 8—9 km, o pt š žup Sv. Miklavž 3—4 km. Nm 230—240 m. Leže deloma v dolini ob ban. cesti Središče—Ljutomer, pretežno pa po gričih nad njo. Dostop z vozom, deloma z avtom. Vinogradništvo. Sem spadajo gorice Stara gora, kjer uspeva dobro vino (320 m), in Strmec (obsežni vinogradi ormoške graščine). Svoje ime je dobila vas po Hermanu Ptujskem, ki je podaril nemškemu

* Uradni podatki pred priključitvijo zaselka Zasavci (gl. Vitan, obč. Kog), ki je okt. 1936 pripadel semkaj.

viteškemu redu v Veliki Nedelji svoj dvorec Hermanovce v Strmcu. Tu je dobil nemški viteški red 1283 od Ptujskih gospodov tudi vinograd; imenoval se je Hermanec. Na položnem hribčku, kakih 30 m od cerkve sv. Miklavža, stoji gradič Temnar. Postaviti ga je dal verjetno nemški viteški red v začetku 13. stoletja. Baje je bil zgrajen s tlako. Do nedavna je bil v kapelici v z. delu gradu majhen, zelo star, a krasno doneč zvon, ki pa so ga pozneje spravili v Muretince. Na Temnarju je osredotočeno vinarstvo velikonedeljske komende.

Ilovci, 219-50-7-0-38. Sr Ptuj 40 km, so du fin Ormož 14 km, žand zdr Središče 12—13 km, žel Pavlovci 8—10 km, o pt š žup Sv. Miklavž 3—4 km. Nm 280—330 m. Raztreseno naselje v goricah z. od ban. ceste Središče—Ljutomer. Dohod deloma z vozom. Sem spadajo gorice Mrzlo polje, Plavčak in Slamnjak. Gospodarstvo kot Sv. Miklavž.

Jeruzalem, 76-19-1-0-1. Sr Ptuj 40 km, so du zdr fin Ormož 14 km, žand žel pTt Ivanjkovci 6 km, o žup Sv. Miklavž 3 km, š Svetinje 3 km. Nm 341 m. Zelo raztreseno slemensko naselje v goricah v. od ban. ceste Ivanjkovci—Ljutomer, sv. od Ivanjkovcev. Dohod po obč. cesti z vozom (1—2 km). Pretežno vinogradništvo, domovina tudi v inozemstvu slovečega belega vina »jeruzalemčana«. Razen vina prodajo tudi precej jabolk, perutnine in jajc v Ormož in Ljutomer. Podr. cerkev sv. Marije sedem žal. je dal sezidati 1652 oskrbnik Gor. Radgone I. Drumplitz.

Kajžar, 285-67-12-6-35-. Sr Ptuj 34 km, so du zdr fin Ormož 10 km, žand Središče 11.5—12 km, žel Pavlovci 6 km, o pt š žup Sv. Miklavž 1 km. Nm ca 300 m. Leži v. nad Sv. Miklavžem in obsega tudi gorico Križanšak. Skozi vas pelje več obč. cest, do ban. ceste je ca 1 km. Dohod z vozom, deloma z avtom. Gospodarstvo kot Sv. Miklavž.

Krčevina, 83-14-14-0-0. Sr Ptuj 31 km, so du zdr fin Ormož 8 km, žand Središče 11—12 km, žel Pavlovci 3 km, o pt š žup Sv. Miklavž 2 km. Nm 236 m. Raztresena vas v ravnini med travniki, polji in gozdi ob ban. cesti Pavlovci—Sv. Miklavž. Kmetijstvo. Prodaja živine. Odtod doma Trstenjak Anton (1853 do 1917), pisatelj.

Plešivica, 163-36-2-2-2. Sr Ptuj 34 km, so du zdr fin Ormož 15 km, žand žel pTt Ivanjkovci 7 km, o žup Sv. Miklavž 4 km, š Svetinje 4 km. Nm ca 320 m. Po slemenu razloženo naselje v. od ban. ceste Ivanjkovci—Ljutomer. Dostop z vozom, 1 km od ban. ceste. Pridela se mnogo vina in jabolk; poljedelstvo le za dom.

Sv. Miklavž, 342-66-32-0-30. Sr Ptuj 34 km, so du zdr fin Ormož 10 km, žand Središče 12 km, žel Pavlovci 5 km, o pt š žup v kraju. Šola ust. 1721, 7 odd. Gosp. nad. tečaj (3 mes.), PJS, Bralno d., Godb. d., Gas., DKfid. Nm 236 m. Naselje s središčem pri župni cerkvi ob ban. cesti Pavlovci—Vuzmetinci, sestavljajo še razložena naselja: Bolenšak, Slančja vas in Vukomarje. Vinarstvo, prodaja prvovrstnega vina tudi v inozemstvo (Avstrija, ČSR). Prodajajo živino, sadje in jajca. Poljedelstvo in listnat gozd le za dom. Obrtniki, gostilna s prenočiščem. V 1645—1646 je tod razsajala kuga. Župnija Sv. Miklavž (dek. Velika Nedelja, škof. lavant.) ima 2702 duši. Pokopališče. Župna cerkev je gotovo že stala 1486, ko se prvič omenja kraj, ki je dobil ime po cerkvi. Sedanja stavba je bila zgrajena 1692. Več nagrobnih spomenikov; sliko v velikem oltarju je 1879 prenovil Brollo. Cerkev je bila prvotno podr. pražupnije Velike Nedelje in pozneje ormoške župnije. Zato je tudi še danes inkorporirana nemškemu viteškemu redu. Vikariat je bil ustanovljen najbrž že konec 15. stol. Prvi znani župnik se omenja 1528. Obsežna šentmiklavška župnija je mati župnij: Sv. Tomaža, Sv. Bolfenka in Svetinj. Cerkveno je pripadala do 1787 solnograški nadškofiji, nato do 1859 sekovski in slednjič lavantinski škofiji. Na pokopališču je nagrobni kamen Štefana Modrinjaka, prvega slovenskega pisatelja in pesnika iz ormoškega okraja (1774—1827). Od tod doma dr Tomažič Ivan (r. 1876), lavant. škof.

Vinski vrh, 357-98-18-0-65. Sr Ptuj 34 km, so du zdr fin Ormož 8—10 km, žand Središče 8—10 km, žel Pavlovci 3 km, o pt š žup Sv. Miklavž 1—2 km. Nm 310 m. Raztreseno naselje po vinorodnih slemenih z. od Sv. Miklavža, ca 2 km od ban. ceste Pavlovci—Sv. Miklavž. Dohod z vozom. Gospodarstvo kot Sv. Miklavž.

Vuzmetinci, 234-57-19-0-29. Sr Ptuj 36 km, so du zdr fin Ormož 12 km, žand Središče 10—11 km, žel Pavlovci 7 km, o pt š žup Sv. Miklavž 2 km. Nm 230—300 m. Raztreseno vinogradniško naselje deloma v dolini ob ban. cesti Središče—Ljutomer, deloma po goricah. Dohod z vozom, deloma z avtom. Gospodarstvo kot Sv. Miklavž. K vasi spadata obsežni vinski gorici Vrablovšak in Serov. Velik bukov in hrastov gozd Gajice; polno gob.

Občina Svetinje

sedež Ivanjkovci

Preb. 2928, hiš 692, posest. 216, koč. 76, najem. 48. Površina 3018 ha*: njiv in vrtov ca 837, trav. in paš. ca 572, vinogradov ca 556, gozdov ca 868, sadovnjakov ca 148, ostalo 37. Občina zavzema del vinorodnih vzhodnih Slov. goric s. od Ormoža, na obeh straneh železnice Ormož—Ljutomer. Gričevje je močno razčlenjeno po manjših potokih (Pavlovski potok, Lešnica), med katerimi potekajo ca 300—340 m visoki hrbti v glavnem od s. proti j. Prevladujejo tipična vinogradniška, po slemenih razložena naselja. Pa tudi dolinske vasi posedujejo svoje gorice v višjih legah. Glavni gospodarski panogi sta vinogradništvo in sadjarstvo; letno pridelajo do 5000 hl zelo dobrih, sortiranih belih vin, ki jih prodajajo večinoma vinskim trgovcem v Ormož in Ljutomer. Znana so pod imenom jeruzalemčan (po Jeruzalemu v obč. Sv. Miklavž). Poljske pridelke porabijo vse doma ter do 100.000 kg dobrih namiznih jabolk, ki jih izvažajo tudi v inozemstvo. Kmetijstvo le z manjšo prodajo živine. Gozda je malo. Občina gravitira pretežno na Ormož, manj na Ljutomer. Glavne prometne žile poleg žel. proge Ormož—Ljutomer so ban. ceste Ivanjkovci—Ljutomer, Pavlovci—Sv. Miklavž in Ormož—Koračice.

Cerovec, 192-44-8-10-3. Sr Ptuj 38 km, so du zdr fin Ormož 12 km, žand žel pTt Ivanjkovci 4 km, o š žup Svetinje 4 km. Nm 313 m. Po slemenu vinorodnega hriba v. vzdolž železnice Ormož—Ljutomer in s. od Ivanjkovcev razloženo naselje, sestoječe iz zaselkov: Cerovec, Ivanjkovšak, Mali Cerovec, Veličanšak, Zeleni breg. Kmetijstvo in vinogradništvo s prodajo dobrih belih vin, jabolk, perutnine in jajc v Ormož in Ljutomer. Dohod po obč. cesti, 1 km od ban. ceste Ormož—Ljutomer. Tu rojen Vraz Stanko (1810—1851), pesnik, ideolog ilirizma med Slovenci.

Dobrovšak, 48-13-4-6-0. Sr Ptuj 35 km, so du zdr fin Ormož 6 km, žand žel pTt Ivanjkovci 7 km, o 7 km, š Runeč 3 km, žup Velika Nedelja 4 km. Nm 282 m. Manjše razloženo naselje na jv. pobočju vinorodnega, 331 m visokega hriba, na katerem leži vas Runeč. Dostop z vozom po obč. cesti, 1 km sv. od ban. ceste, ki poteka iz Ormoža po dolini potoka Lešnice. Gospodarstvo kot Cerovec.

Hujbar, 28-10-2-2-0. Sr Ptuj 40 km, so du zdr fin Ormož 14 km, žand žel pTt Ivanjkovci 5 km, o 5 km, š Runeč 4 km, žup Sv. Tomaž 7 km. Nm ca 310 m. Dolgo, razloženo naselje na slemenu gorice srpaste oblike, z. od žel. proge Ormož—Ljutomer pri Žerovincih. Dostop z vozom po obč. cesti, 2 km z. od ban. ceste. Gospodarstvo kot Cerovec.

Ivanjkovci, 227-50-10-9-8. Sr Ptuj 34 km, so du zdr fin Ormož 8 km, žand žel o pTt v kraju, š žup Svetinje 2 km. Nm ca 220 do 300 m. Močno razloženo naselje, ležeče deloma v dolini ob žel. in ban. cesti Ormož—Ljutomer, deloma z. odtod na prisojnem pobočju. Dostop deloma le z vozom. Poljedelstvo in vinogradništvo. Vino, sadje, perutnino in jajca prodajajo v Ptuj in Ormož. Več obrtnikov, trgovina in gostilna. Odtod doma Magdič Anton (1820—1879), zdravnik, prvi ormoški narodnjak; dr. Simonič Franc (1847—1919), bibliograf; Petovar Lovro, gospodarstvenik in politik.

Lesniški vrh, 66-16-1-1-4. Sr Ptuj 29 km, so du zdr fin š žup Ormož 3 km, žand pTt Ivanjkovci 5 km, žel Pavlovci 2 km, o 5 km. Nm ca 310 m. Razloženo slemensko naselje j. od Ivanjkovcev in 2 km z. od ban. ceste Ormož—Ljutomer, odkoder je možen dostop z vozom po obč. cesti. Vinogradništvo, poljedelstvo in sadjarstvo.

Libanja, 256-52-23-7-6. Sr Ptuj 30.5 km, so du zdr fin š žup Ormož 3.5 km, žand pTt Ivanjkovci 4.5 km, žel Pavlovci 2.5 km, o 4.5 km. Nm 280—300 m. Po pobočju in slemenu zelo raztreseno naselje z. od žel. proge Ormož—Ljutomer, nekako v sredi med Ormožem in Ivanjkovci. Sestoji iz Male Libanje in zaselkov Bodenščak, Libanjski vrh in Rakovnjak, na jv. pobočju Kogla (331 m), s katerega je krasen razgled proti Ormožu. Gospodarstvo kot Cerovec.

Litmerk, 200-42-14-4-3. Sr Ptuj 30 km, so du zdr fin š žup Ormož 4 km, žand pTt Ivanjkovci 4 km, žel Ivanjkovci 4 km, ali Pavlovci 4 km, o 4 km. Nm ca 290 m. Iz Malega, Srednjega in Zgornjega Litmerka ter Malega Libanjskega vrha sestoječe razloženo naselje v prisojni legi z. od železnice Ormož—Ljutomer. Gospodarstvo pot Cerovec.

Mali Brebrovnik, 271-64-15-1-2. Sr Ptuj 38 km, so du zdr fin Ormož 13 km, žand pTt žel Ivanjkovci 5 km, o 5 km, š žup Svetinje 2 km. Nm 308 m. Južno od Jeruzalema in v. od Ivanjkovcev po slemenu razloženo naselje, dostopno z vozom po obč. cesti, 3 km v. od ban. ceste Ormož—Ljutomer. Gospodarstvo kot Cerovec.

* Vštevši kraja Lahonci in Žvab, ki sta bila 1936 prideljena obč. Sv. Tomaž pri Ormožu.

Mihalovci, 298-66-29-6-5. Sr Ptuj 32 km, so du zdr fin Ormož 6 km, žand žel pTt Ivanjkovci 2 km, o 2 km, š žup Svetinje v kraju. Šola ust. 1883, 4 odd. SKJ, Kat. prosv. d., Bralno d., Gas. Nm ca 280 m. Na hribu vzdolž železnice Ormož—Ljutomer ležeče naselje, ki obsega tudi zaselke Mihalovski vrh, Trstenik in Svetinje z lepo farno cerkvijo (314 m) in krasnim razgledom po jeruzalemskih goricah. Gospodarstvo kot Cerovec. Dohod z vsemi vozili po dobri obč. cesti. Župnija Svetinje (dek. Velika Nedelja, škof. lavant.) ima 2069 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vseh svetnikov. Prvotno kapelico Vseh svetnikov so postavili 1603 na Mihalovskem vrhu. Na istem mestu so 1730 zgradili sedanjo baročno cerkev (letnica na kamenitem podboju). Križev pot je dobro delo neznanega avtorja. Cerkev je poslikal Brollo. Bila je sprva podr. župnije Sv. Miklavža pri Ormožu. L. 1788. je postala lokalija, kmalu nato pa župnija. V župnišču v Veliki Nedelji hranijo svetinjsko župno kroniko, ki jo je sestavil 1840 Peter Danjko († 1873), dekan pri Veliki Nedelji. Odtod doma Gobec Regina (r. 1889), pedag. pisateljica.

Pavlovski vrh, 272-66-17-10-4. Sr Ptuj 31 km, so du zdr fin š žup Ormož 4 km, žand pTt Ivanjkovci 5 km, žel Pavlovci 2 km, o 5 km. Nm 306 m. Na slemenu in pobočju precej razčlenjenega hriba, v kotu med ban. cestama Ormož—Ljutomer in Pavlovci—Sv. Miklavž ležeče razloženo naselje, dostopno z vozom 1—2 km od omenjenih ban. cest. Deli se v Zgornji in Spodnji Pavlovski vrh, k vasi pa spada tudi zaselek Lešje. Gospodarstvo kot Cerovec.

Runeč, 185-64-23-7-2. Sr Ptuj 38 km, so du zdr fin Ormož 9 km, žand žel pTt Ivanjkovci 7 km, o 7 km, š v kraju, žup Velika Nedelja 7 km. Šola ust. 1821, 4 odd. SKJ, PJS. Nm 288 do 331 m. Po slemenu in pobočju razloženo naselje med Ivanjkovci in Ključarovci ob 2—3 km dolgih, le za promet z vozovi sposobnih obč. cestah, ki so zvezane z ban. cesto Ormož—Koračice. Gospodarstvo kot Cerovec. Staro kužno znamenje.

Stanovno, 142-35-18-1-1. Sr Ptuj 39 km, so du zdr fin Ormož 8 km, žand žel pTt Ivanjkovci 2 km, o 2 km, š Runeč 1 km, žup Velika Nedelja 8 km. Nm ca 230 m. V dolini ob manjšem potoku in deloma na pobočjih ležeča raztresena vas, dostopna z vozom po obč. cesti 2 km z. od ban. ceste Ormož—Ljutomer pri Ivanjkovcih. Gospodarstvo kot Cerovec.

Strezetina, 114-27-4-3-1. Sr Ptuj 36 km, so du zdr fin Ormož 6 km, žand žel pTt Ivanjkovci 4 km, o 4 km, š Runeč 3 km, žup Svetinje 6 km. Nm ca 380 m. Jz. od Ivanjkovcev 2—3 km od ban. ceste ležeče razloženo slemensko naselje, dostopno le z vozom. Gospodarstvo kot Cerovec.

Veličane, 317-79-22-4-4. Sr Ptuj 38 km, so du zdr fin Ormož 12 km, žand žel pTt Ivanjkovci 4 km, o 4 km, š žup Svetinje 1 km. Nm ca 230 m. V dolgi dolini ob ban. cesti II. reda Ivanjkovci—Ljutomer, med Cerovcem in Jeruzalemom ležeče precej raztreseno naselje. Dostop z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Cerovec. Odtod doma Fekonja Roman (1868—1910), akad. slikar, portretist.

Zerovinci, 312-64-26-5-5. Sr Ptuj 41 km, so du zdr fin Ormož 15 km, žand žel pTt Ivanjkovci 7 km, o 7 km, š žup Svetinje 6 km. Nm ca 270 m. Deloma v dolini, v glavnem pa na slemenu hriba v. od železnice Ormož—Ljutomer ležeče razloženo naselje. Deli se v Žerovinsko grabo in Žerovinski vrh. Dostop deloma le z vozom, 1—2 km od ban. ceste Ormož—Ljutomer. Gospodarstvo kot Cerovec.

Občina Sv. Tomaž pri Ormožu

Preb. 3770, hiš 870, posest. 185, koč. 498, najem. 66. Površina 4064.91 ha*: njiv in vrtov 1618.33, trav. in paš. 886, vinogradov 158.99, gozdov 1289.37, sadovnjakov 47.07, ostalo 65.11. Občina leži v z. delu Ljutomersko-ormoških goric. Obsega zgornji dolini Lešnice in Sejanske reke, po katerih vodijo ban. ceste v Ormož. Vinogradništvo ni razvito v taki meri kot dalje proti vzhodu. Povečini sta tod še glavni panogi poljedelstvo in živnoreja. V občini so še zelo dobro ohranjene splošno »prleške« posebnosti, kot močnate jedi »gibance« in »krapci«, ki jih pečejo ob košnji, postnih dneh in zlasti ob žetvi pšenice. Na ženitveno »gostüvanje« vabita dva »pozavčina« z okrašeno palico, ki ima na vrhu ježevo kožo. Med burkami preiščeta hišo in privlečeta na dan celo »pavučino« (pajčevino). Ko pride »ženih« po nevesto, ga obsuje trop žensk in »ciganica« mu pokaže otroka, od katerega se mora odkupiti. Prav tako se mora odkupiti, če odpelje nevesto iz druge vasi. Postavljene so pri tem ovire, da jih je treba včasih s sekiro odstraniti. Če se po »zdavanju« (poroki) preseli na nevestin dom, ga sprejmejo s kruhom in soljo. Ko se začne »gostüvanje«, razbije »pozavičin« pred »gostüvanjšaki« (svati) »kropjačo« (lončeno posodo), kar naj prinese srečo. Vsaka vas ima tudi svoj grb, ki rabi pri raznih svečanostih.

Bratonečice, 163-23-13-7-1. Sr Ptuj 19 km, so du zdr fin Ormož 10 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 4 km, žel Ormož 11 km ali Velika Nedelja 7 km. Nm 220 m. Raztreseno naselje v dolini Sejanskega potoka ob ban. cesti Ormož—Savci. Poljedelstvo, živinoreja, deloma vinogradništvo. Ilovnata zemlja. Prodaja živine. Ob potoku mlin. S. od vasi Bratonečki vrh z razgledom.

Gradišče, 47-11-0-5-4. Sr Ptuj 20 km, so du zdr fin Ormož 12 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 1 km, žel Ormož 13 km, ali Velika Nedelja 9 km. Nm 322 m. Gričevnat svet, kmetije razvrščene po pobočjih ob kolovozih in obč. cesti s priključkom na 1—2 km oddaljeno ban. cesto Ptuj—Ljutomer pri Sv. Tomažu. Dohod z vozom. Male kmetije. Gozdovi križniškega reda.

Hranjigovci, 137-34-6-22-2. Sr Ptuj 23 km, so du zdr fin Ormož 9 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 2—3 km, žel Ormož 10 km. Nm 228 m. Kraj leži v dolini potoka Lešnice, ob ban. cesti Ormož—Koračice. Lepi kmetski domovi v obliki ključa. Poljedelstvo in živinoreja. Ob potoku travniki in mlin, nekaj sadja. Vinske gorice na Hranjigovskem vrhu (Hranjigovčaku) nad vasjo.

Ključarovci, 200-31-11-14-0. Sr Ptuj 25 km, so du zdr fin Ormož 6 km, žand p žup Sv. Tomaž 4 km, žel Ormož 7 km, o 4 km, š Runeč 3 km. Gas Nm 227 m. Vas leži v dolini potoka Lešnice, ob ban. cesti Ormož—Koračice. Hišne številke 32—62 so od 1936 dodeljene občini Velika Nedelja. Tipične kmetije v obliki ključa, kjer je gospodarsko poslopje pravokotno prizidano na stanovanjsko hišo, ki je obrnjena s čelom proti cesti. Ob potoku obsežni travniki. Poljedelstvo in živinoreja. Sadje v manjši meri, les za dom (orjaški hrasti, drva, kolje za vinograde). Na j. strani vasi opuščen rudnik rjavega premoga. Lešnica žene dva mlina. Kapela M. b. je bila zgrajena 1893—1894. Tu rojen Meško Fr. Ks. (1874), dekan, pesnik in pisatelj.

Koračice, 350-83-13-54-3. Sr Ptuj 21 km, so du zdr fin Ormož 11 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 1 km, žel Ormož 12 km. Nm 243 m. Vas s sončno lego ob zg. toku Lešnice, ob ban. cesti Ljutomer—Ptuj, od katere se tu odcepi ban. cesta proti Ormožu. Sestavni deli: Gajšče, Koračice, Korački vrh, Kranjšovščak, Planine, Žabjak. Zemlja večidel ilovnata. Prodaja živine, sadja, vina in jajc v Ptuj in deloma v Ormož. Vinogradi, deloma samorodnice (na Koračkem vrhu). Med gozdnim drevjem prevladujeta bukev in črni bor. Parna žaga. Od tod doma dr. Kukovec Vekoslav (r. 1876), odvetnik in politik.

Lahonci, 528-124-50-40-6. Sr Ptuj 34 km, so du zdr fin Ormož 13 km, žand žel pTt Ivanjkovci 5 km, o žup Sv. Tomaž 7 km, š Runeč 3 km. Nm 234 m. Raztreseno dolinsko naselje ob obč. cesti, 2 km z. od ban. ceste Ormož—Ljutomer. Sem spada tudi sz. od vasi na slemenu (328 m) ležeča zaselka Lahončak in Jablenščak. Dostop deloma le z vozom. Trgovanje s sadjem, perutnino in vinom. J. od vasi mlin ob potoku.

Mala vas, 176-40-3-28-5. Sr Ptuj 20 km, so du zdr fin Ormož 10 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 3 km, žel Ormož 11 km, ali Velika Nedelja 8 km. Nm 240 m. Po prisojnem pobočju raztresena vas ob obč. cesti 2 km v. od ban. ceste Ormož—Savci. Dohod z vozom. Poljedelstvo in živinoreja. Iglasti in listnati gozdovi. S. od vasi hrib Malavina, zasajen z žlahtnimi trtami.

Mezgovci, 77-21-2-12-2. Sr Ptuj 17 km, so du zdr fin Ormož 14 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 5 km, žel Ormož 15 km ali Velika Nedelja 12 km. Nm 251 m. Leži v skriti dolini med Rucmanskim in Mezgovim vrhom, ob obč. cesti, ca 1 km od ban. ceste Savci—Rucmanci. Dohod z vozom. Ilovnata, bolj slaba zemlja. Prodaja sadja in vina. Vinogradi (silvanec, rizling, bela žlahtnina) in zidanice na Mezgovskem vrhu nad vasjo.

Pršetinci, 196-53-4-40-2. Sr Ptuj 24 km, so du zdr fin Ormož 11 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 4 km, žel Ormož 12 km. Nm 235 m. Leži v dolini in deloma v gričevju ob obč. cesti, 3 km v. od ban. ceste Ormož—Koračice. Poljedelci, večinoma kajžarji. Prodaja živine in sadja. Mešani gozdi.

Rakovci, 150-53-6-38-9. Sr Ptuj 19 km, so du zdr fin Ormož 15 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 3 km, žel Ormož 16 km. Nm ca 300 m. Hribovita sončna lega sz. nad Sv. Tomažem ob obč. cesti, 2 km od ban. ceste Ljutomer—Ptuj. Dohod z vozom. Prodajo nekaj prašičev, kokoši in jajc. Mešani gozdi. Vinogradi s. od vasi na razglednem Rakovskem vrhu.

Ritmerk, 52-15-0-11-3. Sr Ptuj 18 km, so du zdr fin Ormož 10 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 5 km, žel Ormož 11 km, ali Velika Nedelja 8 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas v gričevju

* Površina pred preureditvijo občin v 1936, ko so občini pripadli Lahonci in Žvab od obč. Svetinje in Senik od obč. Velika Nedelja, a del kraja Ključarovci (h. št. 32—62) se priključil obč. Velika Nedelja.

na osojni strani zahodno od potoka Lešnice, ob občinski cesti, 1 km od ban. ceste Ormož—Savci. Dohod z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo. Mali posestniki želarji. Bukovi in borovi gozdi.

Rucmanci, 302-68-10-48-4. Sr Ptuj 17 km, so du zdr fin Ormož 14 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 5 km, žel Ormož 15 km ali Velika Nedelja 12 km. Nm 236 m. Raztresena vas ob gor. toku Sejanskega potoka. Dohod z vsemi vozili po ban. cesti od Savcev. Kmetijstvo in vinogradništvo. Obilo sadja prodajo domačim izvoznikom. Lepi borovi in bukovi gozdi. Sejanski potok žene dva mlina. Jz. od vasi razgledni vinorodni hrib Bridkovšak.

Savci, 426-80-18-56-6. Sr Ptuj 17 km, so du zdr fin Ormož 12 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 3 km, žel Ormož 13 km ali Velika Nedelja 10 km. Nm 226 m. Leže ob ban. cesti Ptuj—Ljutomer, od katere se v vasi odcepi ban. cesta proti Ormožu. Gorspodarstvo kot Koračice. Dva mlina in žaga na Sejanskem potoku. V. od vasi razgledni Savski vrh z viničarijami in želarijami.

Sejanci, 106-25-10-7-2. Sr Ptuj 20 km, so du zdr fin Ormož 8 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 4 km, žel Ormož 9 km ali Velika Nedelja 6 km. Nm 215 m. Leže ob ban. cesti Ormož—Savci v dolini Sejanskega potoka. Kmetijstvo in vinogradništvo. Proda se nekaj poljskih pridelkov, zlasti krompirja ter vina in drv. Mlin ob potoku.

Senčak, 48-14-3-4-5. Sr Ptuj 20 km, so du zdr fin Ormož 15 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 6 km, žel Ormož 16 km ali Velika Nedelja 13 km. Nm ca 260 m. Raztresena vas na z. pobočju hriba Gomile, ob ban. cesti Pacinje—Moravci. Kmetijstvo in sadjarstvo. Mešani gozdovi (bukev, črni bor).

Senik, 142-29-25-0-2. Sr Ptuj 22 km, so du zdr fin Ormož 11 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 2 km, žel Ormož 12 km. Nm 240—292 m. Raztreseno naselje po slemenih in grabah, ca 2 km z. od ban. ceste Ormož—Koračice. Dostop samo z vozovi. Prodaja živine, sadja in vina. Pretežno listnat gozd.

Sv. Tomaž, 173-46-2-25-3. Sr Ptuj 20 km, so du zdr fin Ormož 12 km, žand o p š žup v kraju, žel Ormož 13 km. Šola ust. 1828, 8 odd. Javna knjiž., Kmet. nad. š. (6 mes.), KSVD, Prosv. d. z dram. ods. Nm 297 m. Leži na nizki vzpetosti na razvodju med pritoki Lešnice in Sejanskega potoka blizu ban. ceste Ptuj—Ljutomer. Dohod z vsemi vozili. Kmetijstvo, nekaj vinogradov, deloma obrt in trgovina. Obširni mešani gozdi so last križniškega reda iz Velike Nedelje. Nad vasjo hrib Kostanj s krasnim razgledom na Slov. gorice.

Sledovi neolitske naselbine (1830 so tu našli okoli 50 kamenitih sekir). Kraj je znan radi »gimnazije«, ki jo je tu odprl Herman Jurij iz Savc. Poučeval je po več učencev, ki so pozneje postali duhovniki in redovniki. Župnija Sv. Tomaž (dek. Velika Nedelja, škof. lavant.) ima 3745 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Tomaža. Prvotna cerkev je bila postavljena zač. 18. stol. L. 1717. so postavili zidani presbiterij in kmalu nato še ladjo z dvema stranskima kapelama. Nad vratmi s. kapele je ohranjena letnica 1725. Cerkev je zgrajena v romanskem slogu. Bila je sprva podr. Vel. Nedelje. L. 1719. je postala vikariat in 1806 župnija. Obširno župno kroniko je sestavil 1840 velikonedeljski dekan Peter Dajnko († 1873). Hranijo jo v župnišču v Veliki Nedelji. Rojak od Sv. Tomaža Raič Božidar (1827—1886), slavist, nar. borec in politik.

Trnovci, 228-52-6-38-4. Sr Ptuj 18 km, so du zdr fin Ormož 15 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 5 km, žel Ormož 16 km ali Velika Nedelja 13 km. Nm 297 m. Raztresena vas v sončni legi ob obč. cesti 2 km od obč. ceste Savci—Rucmanci. Kmetijstvo, lepi dohodki od prodaje sadja. Mešani gozdovi (bukev, črni bor).

Zagorje, 112-30-0-25-2. Sr Ptuj 19 km, so du zdr fin Ormož 12 km, žand o p š žup Sv. Tomaž 1 km, žel Ormož 13 km ali Velika Nedelja 9 km. Nm 299 m. Sončna lega na slemenu in deloma v dolini ob obč. cesti Sv. Tomaž—Bratonečice, 1 km od ban. ceste Ptuj—Ljutomer. Dohod samo z vozom. Kmetovalci, nekaj vinogradov (večinoma samorodnice). Križniški gozdovi (bor, smreka, bukev); prodaja lesa v razne kraje.

Žvab, 157-38-19-8-1. Sr Ptuj 39 km, so du zdr fin Ormož 10 km, žand žel pTt Ivanjkovci 7 km, o 4 km, š Runeč 1 km, žup Velika Nedelja 8 km. Nm 293—312 m. Razloženo slemensko naselje ob obč. cesti Sv. Tomaž—Ivanjkovci, 3 km z. od ban. cest Ormož—Ljutomer in Ormož—Koračice. Dostop z vozom. Kmetovalci in obrtniki. Prodaja vina, sadja in perutnine.

Občina Sv. Urban

Preb. 2691, hiš 673, posest. 576, koč. 79, najem. 15. Površina 3347.30 ha: njiv in vrtov 1107.43, trav. in paš. 874.18, vinogradov 122.28, gozdov 870, sadovnjakov 308.30, ostalo 65.42. Občina se razprostira s. od Ptuja, deloma po širokem goriškem hrbtu z najvišjo točko pri Sv. Urbanu, deloma po gričevju Mestnega vrha in po zgornji dolini potoka Rogoznice. Sega tudi na z. rob spodnje Pesniške doline. Poleg poljedelstva in živinoreje je zelo razvito sadjarstvo (največ žlahtna jabolka) in vinogradništvo (amerikanska trta, v nižjih legah precej šmarnice). Znatni mešani gozdovi. Živino, sadje, vino in drva prodajajo v Ptuj. Promet je osredotočen na ban. cesto Ptuj—Sv. Lenart v Slovenskih goricah.

Desenci, 78-10-9-1-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 10 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 3 km. Nm 225 m. Leže na z. robu Pesniške doline kraj ban. ceste Ptuj—Sv. Trojica. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo; mnogo pašnikov. V Črmcu in Pesnici ščuke in kleni.

Destrnik, 160-59-46-12-1. Sr so du zdr fin žel Ptuj 10 km, žand o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1776, 8 odd. Javna knjiž. PRK, PJS, SKJ, Gospod. bralno d., Gas. Nm 355 m (Sv. Urban). Leži na gričevnatem izrastku, ki se položno spušča proti dolini Rogoznice. Kraj sestavljata razloženi naselji Destrnik in Starinšak s središčem pri župni cerkvi sv. Urbana. Kraj je dostopen z vsemi vozili po obč. cesti ca 2 km od ban. ceste iz Ptuja proti Sv. Trojici in Sv. Lenartu. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo s prodajo živine, mlečnih izdelkov, sadja in vina. Župnija Sv. Urban (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 3013 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Urbana. Prvotna kapela sv. Urbana, zaščitnika viničarjev, se omenja že okoli 1100. Sedanja stavba je bila zgrajena 1505—1518. L. 1768. so ji prizidali kapele, 1888 pa stranske ladje. Cerkev je bila sprva podr. ptujske prafare, ki je še danes njen patron. L. 1596. oziroma 1618 je postala vikariat, 1670 pa župnija. Odtod doma: Gregorec Lavoslav (1839—1924), politik, slov. drž. posl. na Dunaju; p. Potočnik Pavel (1880—1934), organizator katol. mladine.

Dolič, 169-41-34-7-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 8 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 2 km. Nm ca 300 m. Leži ob obč. in ban. cesti v gričevnatem svetu. Sestavni deli: Bratonek, Dolič, Gobovšak, Lokošak. Gospodarstvo kot Sv. Urban.

Drstelja, 232-47-44-3-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 7 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 2 km. Nm 280 m. Leži blizu ban. ceste v gričevju in deloma na višjem Drsteljskem vrhu. Zaselka Gaje in Krčevina. Kmetijstvo kot Sv. Urban. Mešan gozd nudi drva tudi za prodajo. Dohod z vozom. Tu rojen dr. Murko Matija (1861), slavist in etnograf.

Gomila, 65-22-2-1-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 10 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 5 km. Nm ca 340 m. Vinogradniško naselje na slemenu nad Rogoznico in Grajenskim potokom. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Sv. Urban.

Gomilce, 43-15-14-1-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 10 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 2 km. Nm 285 m. Leže med Sv. Urbanom in dolino Pesnice. Ostalo kot Sv. Urban.

Janežovci, 67-14-11-0-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 7 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 2 km. Nm ca 250 m. Leže deloma v dolini Rogoznice, deloma po položnih gričih v bližini ban. ceste Ptuj—Sv. Lenart. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo kot Sv. Urban. Mešan gozd; prodaja drv. Trije mlini ob Rogoznici. Opekarna.

Janežovski vrh, 205-52-44-8-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 9 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 3 km. Nm 320—350 m. Razloženo vinogradniško naselje med Janežovci in Sv. Urbanom. Ostalo kot Sv. Urban.

Jiršovci, 324-77-67-10-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 10 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 3 km. Nm povp. 270 m. Leže v dolini Rogoznice v bližini ban. ceste proti Sv. Lenartu, od katere vodi v vas več obč. cest. K vasi spadajo še Gaje, Ricinje in Strmec. Dostop z vozom in avtom. Obsežni gozdovi, zlasti bukovi. Gospodarstvo kot Sv. Urban.

Levanjci, 154-35-32-2-1. Sr so du zdr fin žel Ptuj 9 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 3 km. Nm 225 m. Leže pretežno v dolini Pesnice in po gričevju v bližini ban. ceste proti Sv. Trojici. Dohod z vozom in avtom. Gospodarstvo kot Sv. Urban.

Ločki vrh, 242-68-63-5-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 12 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 2 km. Nm povpr. 320 m. Leži na gričevju v bližini ban. ceste Ptuj—Sv. Lenart. Dohod z vozom po obč. cesti. Viničarije. Gospodarstvo kot Sv. Urban. Kužno znamenje v obliki kamenitega stebra.

Placar, 318-65-55-6-4. Sr so du zdr fin žel Ptuj 6 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 5 km. Nm 280—300 m. Leži v gričevju jz. od Janežovcev. Ostalo kot Sv. Urban.

Svetinci, 168-41-39-1-1. Sr so du zdr fin žel Ptuj 9 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 3 km. Nm ca 280 m. Leži v gričih med Pesnico in Sv. Urbanom. Obsega tudi Zagaje. Gospodarstvo kot Sv. Urban. Kraj se omenja že 1321. Tu je nekdaj stal utrjen grad »Branek Lendava«, ki je bil nekaj časa last rodbine Sekelji. Ohranjen je še nagrobni spomenik hčerke Cecilije, ki je tu umrla okoli 1520. Grad je služil za obrambo

proti turškim napadom. Danes o njem ni več sledu. Spominja pa nanj naziv vasi, ki ga je dobila po nekdanji grajski kapeli Vseh svetnikov.

Vintarovci, 310-88-66-15-7. Sr so du zdr fin žel Ptuj 8 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 2 km. Nm ca 300 m. Leže deloma v dolini Rogoznice, deloma v gričevju, ob obč. cesti, v bližini ban. ceste proti Sv. Lenartu. Dostop z vozom in avtom. Gospodarstvo kot Sv. Urban. Sem spadajo Vintarovski vrh, Podpršak, Pečjak in Rudevljak z vinogradi in sadonosniki.

Zasadi, 46-15-10-5-0. Sr so du zdr fin žel Ptuj 10 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 1.5 km. Nm 332 m. Leže s. od Sv. Urbana. Gospodarstvo kot Sv. Urban.

Zgornji Velovlek, 110-24-21-2-1. Sr so du zdr fin žel Ptuj 8 km, žand o pTt š žup Sv. Urban 4 km. Nm 230 m. Leži na z. robu spodnje Pesniške doline ob ban. cesti Ptuj—Sv. Trojica. Gospodarstvo kot Desenci.

Občina Sv. Vid pri Ptuju

Preb. 3656, hiš 868, posest. 486, koč. 283, najem. 116. Površina 4274 ha: njiv in vrtov ca 1740, trav. in paš. ca 1045, vinogradov ca 150, gozdov ca 1055, ostalo 282. Občina se razprostira v glavnem v ravnini zgornjega Ptujskega polja, na desni strani Drave. Na j. preide preko Polskave in Dravinje v s. del vinorodnega gričevja srednjih Haloz. Ravnina je poseljena v glavnem le vzdolž dravske terase, ob Polskavi in Dravinji. Vmes se razprostirajo rodovitna polja; obsežni travniki so ob dravskih rokavih in Studenčnici ter ob Polskavi in Dravinji. Bukovi, hrastovi, deloma smrekovi gozdovi v gričevnatem predelu. Na ravnini sta glavni gospodarski panogi poljedelstvo in živinoreja, po haloških gričih vinogradništvo in sadjarstvo. Vinska trgovina je usmerjena na Ptuj, Maribor in Savinjsko dolino. Proizvodi ostalih kmetijskih panog se prodajajo večji del na ptujski trg.

Barislavci, 118-27-10-15-2. Sr so du Ptuj 7 km, žand Cirkovce 9 km, zdr fin Ptujska gora 6 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 5 km, o 7 km, pt š žup Sv. Lovrenc na Dravskem polju 4 km. Nm ca 230 m. Sklenjeno ravninsko naselje na levem bregu Polskave v jv. kotu Dravskega polja pod Halozami. Dostop mogoč z avtom po obč. cesti Sela—Turnišče—Ptuj (7 km). Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja jajc, perutnine in sadja (zlasti jabolka) v Maribor in Ptuj. Ribolov v Polskavi.

Dravci, 60-44-17-23-4. Sr so du zdr Ptuj 10 km, žand fin Leskovec 3 km, žel Hajdina 8.5 km, o p š žup Sv. Vid 3 km. Nm ca 260 m. Raztresena vas po v. gričevju srednjih Haloz, deloma ob ban. cesti Ptuj—Leskovec. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja sadja, vina, živine in jajc. Precejšnji gozdovi.

Dravinjski vrh (Trauberk), 246-61-32-11-18. Sr so du zdr Ptuj 8 km, žand fin Leskovec 8 km, žel Hajdina 6 km, o p š žup Sv. Vid 2 km. Nm ca 330 m. Raztreseno naselje po vinorodnem gričevju južno od Dravinje. H kraju spada še Spodnja Pristava. Dostop večinoma le z vozom po občinski poti, 3 km od banovinske ceste Ptuj—Leskovec. Na ilovnati in laporni zemlji raste izborno vino (muškat, traminec, rizling, silvanec, burgundec). Letni pridelek ca 500 hl. Vinograde posedujejo tudi Ptujčani, ptujski minoritski samostan in dr. V nižjih in s. legah gozd (gaber, bukev, hrast, manj smreka); precej domačega kostanja. Ugodne lege za gozd. Prodaja vina, sadja in perutnine. L. 1147. se omenjajo tu Trauberžani kot ministeriali koroškega vojvode Bernarda. Podr. cerkev sv. Janeza je bila zidana okoli 1300 kot grajska kapela. Nad cerkvijo je stal grad Pogrenja, ki je že zgodaj razpadel. Iz razvalin so sezidali novo, sedanjo cerkev.

Jurovci, 146-29-28-1-1. Sr so du žand zdr fin Ptuj 7.5 km, žel Hajdina 6.5 km, o p š žup Sv. Vid 3 km. Gas. Nm ca 230 m. Leže na l. bregu Dravinje, ob obč. cesti, 0.5 km od ban. ceste Ptuj—Nova cerkev. Ob Dravinji lepi travniki in vodna žaga. Gospodarstvo kot Lancova vas.

Lancova vas, 460-84-58-20-6. Sr so du žand zdr fin Ptuj 7 km, žel Hajdina 6 km, o p žup Sv. Vid 4 km, š Sela 4 km. Nm 230 m. Leži v ravnini na l. bregu Polskave v dolgi enojni vrsti ob obč. cesti, 1 km od ban. ceste Ptuj—Nova cerkev. Dohod z vozom. Kmetijstvo in sadjarstvo s prodajo živine in sadja. V Polskavi belice in črne ribe. Dva mlina. Nekdanji Lančji dvor blizu vasi so prvotno posedovali monsberški graščaki baroni Lambergi (do 1648); poznejši lastniki so bili med drugimi tudi ptujski minoriti. Pred svetovno vojno so stavbo podrli.

Ljubstava, 206-39-26-8-5. Sr so du zdr Ptuj 10 km, žand fin Leskovec 3 km, žel Hajdina 7 km, o p š žup Sv. Vid 3—4 km. Nm ca 320 m. Raztreseno naselje po slemenih in ob kolovozih vinorodnega gričevja v s. delu srednjih Haloz in deloma ob obč. cesti, ca 4 km v. od ban. ceste Ptuj—Leskovec. Vključuje naselje Jurovšak. Večidel vinogradništvo in sadjarstvo. Bukovi in hrastovi gozdi. Prodaja vina in sadja.

Majski vrh, 207-109-30-52-27. Sr so du zdr Ptuj 9 km, žand fin Leskovec 5 km, žel Hajdina 7 km, o p š žup Sv. Vid 3 km. Nm ca 300 m. Na široko razloženo vinogradniško naselje v hribovju j. od Sv. Vida, 3 km od ban. ceste Ptuj—Leskovec. Prodaja vina, sadja in perutnine. Precej gozdov. Letovišče »Kastner«, priljubljena izletna točka z lepim razgledom.

Pobrežje, 704-157-102-58-16. Sr so du fin Ptuj 6 km, žand zdr Ptuj 4.5 km, žel Hajdina 3 km, o p š žup Sv. Vid 3.5 km. Nm ca 223 m. Dolga vas v enojni vrsti tik nad ježo desne dravske terase, ob stari poti nekoliko vstran od ban. ceste Ptuj—Sv. Vid. Zaselki: Boršt, Gmajna, Sodinci in Krče. Dohod z vozom in avtom. Dohodki od živine in deloma od poljskih pridelkov. Okoli hiš so brajde, v glavnem »kvinton« za pijačo doma. Potok, ki priteče iz lokve pri turniški graščini, se izliva konec vasi v potok Studenčnico. Dva mlina. Vas se prvič omenja 890, ko jo je kralj Arnuf podaril solnograškim nadškofom.

Popovci, 136-26-10-10-6. Sr so du Ptuj 9 km, žand Cirkovce 12 km, zdr fin Ptujska gora 8 km, žel Hajdina 8 km, o žup Sv. Vid 4 km, p š Sela 3 km. Nm ca 230 m. Rahlo sklenjeno naselje na terasi v dolini Dravinje. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti, 2 km z. od ban. ceste Ptuj—Jurovci. Poljedelstvo in živinoreja (zlasti svinje). V Dravinji dober ribolov (ščuke, belice, somi).

Sela, 197-33-18-12-3. Sr so du Ptuj 7 km, žand Cirkovce 9 km, zdr fin Ptujska gora 6 km, žel Sv. Lovrenc na Dravskem polju 5 km, o žup Sv. Vid 4 km, p š v kraju. Šola ust. 1874, 3 odd. Nm 232 m. Obcestna vas na l. bregu Polskave, ob obč. cesti, ca 3 km od ban. ceste Ptuj—Majšperk. Poljedelstvo, živinoreja in deloma vinogradništvo. Ribe v Polskavi, mlin in oljarna. Podr. cerkev sv. Družine je bila posvečena 1904.

Soviče, 105-24-15-7-2. Sr so du zdr Ptuj 10 km, žand fin Leskovec 3 km, žel Hajdina 8 km, o p š žup Sv. Vid 4 km. Nm ca 250 m. Hribovita lega na obeh straneh ban. ceste Ptuj—Leskovec. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo; 60 čebelnih panjev. Prodaja sadja, vina, živine in drv. Del naselja se naziva Tajna po istoimenskem potoku.

Sv. Vid pri Ptuju, 131-23-16-1-4. Sr so du žand zdr fin Ptuj 7 km, žel Hajdina 5 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1774, 8 odd. 2 javni knjiž., Kmet. nad. š. (4 mes.), SKJ, PJS, NO, Prosv. d., Gas. Nm 220 m. Leži ob s. vznožju srednjih Haloz, kjer se slednjim približajo rokavi Drave, ob ban. cesti Ptuj—Leskovec. Poljedelstvo, živinoreja in obrt. Vinogradništvo le v obliki brajd s »kvintonom«. Nekaj čebelarstva. Za vasjo teče Dravinja (ribolov in kopelj). Gostilne s tujskimi sobami. Prodaja živine in jajc. Sv. Vid je izhodišče izletov v Haloze. V 16. stol. je bil last znamenitih Sekeljev iz Ormoža. Župnija Sv. Vid (dek. Zavrč, škof. lavant.) ima 4320 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Sedanja je bila zidana 1445. V cerkvenem zidu je vzidan rimski marmornat spomenik. Kapela sv. Roka ali sv. Sebastijana je bila domnevno zidana v dobi strašne kuge (1645—1646). Cerkev je bila sprva podr. hočke pražupnije. Iz nje se je izločila pred 1398 kot vikariat. Od 1617 do danes je cerkev inkorporirana minoritskemu samostanu v Gradcu. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji, od 1787—1859 sekovski in nato lavantinski škofiji. Tu doma Vogrinec Anton (r. 1873), narodno zaslužni župnik v Libeličah.

Sturmovec, 101-17-8-8-1. Sr so du žand zdr fin Ptuj 5 km, žel Hajdina 4 km, o p š žup Sv. Vid 1 km. Nm 218 m. Leži na prodni ravnini ob Studenčnici in ob dravskem rokavu v. od Pobrežja. Še 1703 je Drava tekla v smeri tega rokava. Skozi vas pelje obč. cesta, do ban. ceste Ptuj—Sv. Vid je 1 km. Gospodarstvo kot Pobrežje. Prevladujejo travniki in nizki gozdi (jelša, vrba, topoli). Ribolov.

Trnovce, 113-23-10-8-4. Sr so du Ptuj 7 km, žand Cirkovce 10 km, zdr fin Ptujska gora 7.5 km, žel Hajdina 4 km, o žup Sv. Vid 6.5 km, p š Sela 0.5 km. Nm 232 m. Obcestna vas na l. bregu Polskave ob obč. cesti, 2 km od ban. ceste Ptuj—Majšperk. Gospodarstvo kot Sela. Onstran Polskave opekarna, mimo nje obč. cesta v dolino Dravinje.

Tržec, 256-52-36-12-4. Sr so du žand zdr fin Ptuj 6 km, žel Hajdina 4 km, o p š žup Sv. Vid 3 km. Nm 224 m. Leži na l. bregu Polskave ob obč. cesti in deloma ob ban. cesti Ptuj—Nova cerkev. Gospodarstvo kot Lancova vas. Žaga in mlin na Polskavi. Gradič Travnik (Tranegg) so imeli sprva v posesti monsberški graščaki baroni Lambergi (1642). Po 1900 so razpadajoče zidovje podrli.

Vareja, 233-71-50-12-9. Sr so du zdr Ptuj 9.5 km, žand fin Leskovec 3 km, žel Hajdina 7.5 km, o p š žup Sv. Vid

2.5 km. Nm 230—300 m. Na široko razloženo vinorodno naselje ob obč. cestah in deloma ob ban. cesti Ptuj—Leskovec. V glavnem vinogradništvo in sadjarstvo, manj poljedelstvo. Prodaja vina, sadja in perutnine. Precejšnji gozdovi (bukev in hrast).

Zgornja Pristava, 237-49-20-25-4. Sr so du Ptuj 10 km, žand Cirkovce 12 km, zdr fin Ptujska gora 4.5 km, žel Hajdina 4 km, o žup Sv. Vid 4 km, p š Sela 3 km. Nm ca 230 m. Gručasto strnjeno naselje v dolini in deloma na terasi Dravinje na prisojnem vznožju 50—60 m višjih gričev, ki ločijo Dravinjo od Polskave. Dohod z vsemi vozili po obč. cesti Jurovci —Majšperk, 3 km z. od ban. ceste Ptuj—Jurovci. Dohodki od prodaje živine in sadja. Kraj se prvič omenja že 1207 kot »večja vas Pristava« v nasprotju s sosednjo Spodnjo Pristavo, ki se navaja kot »manjša Pristava«.

Občina Št. Janž na Dravskem polju

Preb. 1365, hiš 244, posest. 141, koč. 87, najem. 22. Površina 1795 ha: njiv in vrtov ca 920, trav. in paš. ca 265, gozdov ca 375, ostalo 235. Občina obsega najbolj sz. del Ptujskega polja, kolikor ga pripada ptujskemu srezu. Tvorijo jo štiri vasi, postavljene po dolgem nad najnižjo dravsko teraso. Jz. od njih se razprostirajo rodovitna polja na prodnati osnovi tja do gozdov (pretežno borovih), ki zavzemajo osrednji del ravnine. Proti Dravi se širijo logi, travniki in mešan gozd (vrbovje, jelševje, topoli itd.). Prebivalstvo se bavi skoraj izključno s kmetijstvom. Promet gre po veliki cesti Maribor—Ptuj (avtobusna proga).

Loka, 211-41-29-12-6. Sr so du zdr Ptuj 15 km, žand o p š žup Št. Janž na Dr. polju 4 km, fin Rače 10 km, žel Hoče 5 km. Nm ca 240 m. Leži na terasi, v dolgem nizu ob državni cesti Ptuj—Maribor. Poljedelstvo in živinoreja. Mokrotni predeli ob Dravi pod teraso s travniki in gozdom. Ribolov v Dravi (ščuke, sulci, belice in dr.).

Rošnja, 243-44-21-19-4. Sr so du zdr Ptuj 13 km, žand o p š žup Št. Janž na Dr. polju 2 km, fin Rače 10 km, žel Hoče 6 km. Nm 239 m. Leži na terasi, deloma ob obč., deloma ob drž. cesti Ptuj—Maribor. Poljedelstvo, živinoreja, razno sadje. Mešan gozd v bližini Drave. Brod čez Dravo.

Starše, 397-63-37-18-8. Sr so du zdr žel Ptuj 12 km, žand o p š žup Št. Janž na Dr. polju v kraju, fin Rače 10 km. Šola ust. 1810, 7 odd. SKJ, PJS, Kat. izobr. d., Gas., PCD. Nm 239 m. Leže v loku na terasi ob obč. cesti s priključkom na drž., kjer je središče vasi okoli cerkve sv. Janeza. Gospodarstvo kot ostale vasi. Avtobusna zveza na Ptuj in Maribor. Ob stari rimski cesti, ki je tod držala, so odkrili napisne kamne. Župnija Št. Janž na Dr. polju (dek. Dravsko polje, škofija lavant.) ima 2664 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza se prvič omenja 1567. V 1782—1784 so jo restavrirali. Sedanja večja stavba je bila zgrajena 1833. Prvotno je bila podružnica hočke pražupnije, ki ima še danes pravico patronatske reprezentacije. L. 1757. je postala vikariat; vendar se že 1742 omenjajo pri cerkvi vikarji.

Zlatoličje, 514-96-54-38-4. Sr so du zdr fin žel Ptuj 9 km, žand o p š žup Št. Janž na Dr. polju 2 km. Nm 237 m. Leži na dravski terasi ob obč. in deloma ob drž. cesti Ptuj—Maribor. Obširna polja in travniki. Prodaja prašičev v Maribor. Mešan gozd. Vrbovje v močvirnih predelih proti Dravi tvori ugoden pogoj za domačo obrt pletenja košar, ki jih prodajajo tudi v Ptuj in Maribor. Stranski rokav Drave žene dva mlina.

Občina Velika Nedelja

Preb. 2891, hiš 582, posest. 331, koč. 85, najem. 64. Površina 3150.86 ha*: njiv in vrtov 1122.72, trav. in paš. 599.67, vinogradov 194.58, gozdov 1079.89, ostalo 154. Občina zavzema spodnji del gričevja med dolinama Sejanskega potoka in Lešnice ter prostrano polje v j. delu, ki ga preseka železnica Pragersko—Kotoriba in drž. cesta Ptuj—Ormož. Velika Nedelja je naziv za vso župnijo; kraja s tem imenom ni. Navadno se tako naziva cerkev z graščino križniškega reda. Ljudstvo se preživlja predvsem s poljedelstvom in živinorejo, v gričevnatih predelih pa tudi z vinogradništvom in sadjarstvom. Prodaja kmetijskih proizvodov (največ živine) v Ormož in Ptuj. Mešani gozdovi v glavnem za dom. Veliko gozda je v posesti križ. reda. Vasi v ravnini so strnjene, v goricah razložene.

* Površina pred priključitvijo dela Ključarovcev (gl. obč. Sv. Tomaž) in odključitvijo vasi Senik, dodeljene obč. Sv. Tomaž pri Ormožu (1936).

Drakšl, 122-33-17-0-16. Sr Ptuj 24.5 km, so du zdr fin Ormož 5.5 km, žand žel o pTt š žup Vel. Nedelja 1 km. Nm 300 m. Raztresena vas po gričevju, ca 1.5 km s. od banovinske ceste Vel. Nedelja—Savci. Dohod samo z vozovi. Kmetijstvo, nekaj sadja in vinogradov z žlahtnimi vrstami (rizling, mosler, žlahtnina, silvanec). Manjši gozdovi.

Hajndl, 163-43-33-3-7. Sr Ptuj 23 km, so du zdr fin Ormož 2 km, žand žel o pTt š žup Velika Nedelja 1.5 km. Nm 270 m. Leži raztresen po planoti, ki se začenja že z. od Ormoža nad drž. cesto ter se spušča proti v. v dolino Lešnice. Nekoč je bil kraj last križniškega reda iz Vel. Nedelje, ki so mu dali tudi ime (nemško) po lepih bukovih gajih. Kmetijstvo, razno sadje in mešane vrste vina tudi za prodajo. Krajevno ime Gradišče spominja na utrdbo proti Madjarom in Krucem.

Ključarovci, 175-31-31-0-0. Del vasi (h. št. 32—62), ki je bil 1936 priključen od obč. Sv. Tomaž. Gl. Sv. Tomaž.

Lešnica, 330-36-36-0-0. Sr Ptuj 24 km, so du žand zdr fin žel pTt žup Ormož 3 km, o š Vel. Nedelja 2.5 km. Nm povpr. 210 m. Leži v dolini istoimenskega potoka ob ban. cesti k Sv. Urbanu, nad katero se dviga na obeh straneh gričevje. Poljedelstvo in živinoreja. Mešan gozd. Ob cesti staro kužno znamenje z letnico 1691.

Lunovec, 56-18-16-13-3. Sr Ptuj 26 km, so du žand zdr fin Ormož 4 km, žel o pTt š žup Vel. Nedelja 3 km. Nm 320 m. Leži nad dolino Lešnice v bližini ban. ceste Ormož—Sv. Tomaž. Poljedelstvo, živinoreja, nekaj vinogradov (belo vino in samorodnice). Mešan gozd je deloma last križniškega reda.

Mihovci, 336-60-57-0-3. Sr Ptuj 24 km, so du zdr fin Ormož 4 km, žand o š žup Vel. Nedelja 0.3 km, žel pTt Vel. Nedelja v kraju. Nm 199 m. Leže na vznožju gričevja ob drž. cesti Ptuj—Ormož. Mimo teče tudi žel. proga Pragersko—Kotoriba z žel. postajo Vel. Nedelja. Poljske pridelke in produkte živinoreje (domači sir in smetana) večidel porabijo doma. Za prodaj pa ostajata zlasti sadje in živina. 38 čebelnih panjev. Vas je dobila ime po kapeli sv. Mihaela, ki je stala s. od sedanje župne cerkve. Kapela se omenja 1236 in 1769. Južno od žel. proge so še vidni ostanki še danes imenovane »rimske ceste«.

Seneščí, 312-63-23-15-9. Sr Ptuj 23.5 km, so du zdr fin Ormož 6 km, žand žel o pTt š žup Vel. Nedelja 2 km. Nm 210 m. Leže ob ban. cesti na Savce in ob Sejanskem potoku. Vinogradi v hribovitem delu vasi (Seneški vrh). Prodaja poljskih pridelkov, živine, sadja in vina.

Sodinci, 305-70-39-31-0. Sr Ptuj 23 km, so du zdr fin Ormož 7 km, žand žel o pTt š žup Velika Nedelja 3 km. Nm 210 m. Leže ob izstopu doline Sejanskega potoka na Dravsko polje, ob ban. cesti proti Savcem ter po Sodinskem vrhu (310 m), ki je poseljen ob kolovozih. Poljedelstvo in živinoreja, po gričih vinogradi in sadonosniki. Mešan gozd (bukev, hrast bor).

Soseska (Velika Nedelja), 179-31-23-3-0. Sr Ptuj 24 km, so du zdr fin Ormož 3.5 km, žand o pTt š žup Vel. Nedelja v kraju, žel Vel. Nedelja 0.5 km. Šola ust. ca 1785, 6 odd. Ljud. knjiž., PJS, Kat. izobr. d., Gas. Nm 229 m (cerkev). Raztreseno naselje po gričevju povpr. 1 km s. od Mihovcev in državne ceste; pripada mu tudi velikonedeljski grad z župno cerkvijo na skrajnem izrastku nad ravnino. Dostop večidel le z vozom. Za gradom se širi planota s travniki in njivami, ki preide v tkzv. »Kogel«, zasajen po pobočju s trto, niže pa z mešanim gozdom Hraščico. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, nekaj vinogradov žlahtnih in samorodnih trt. Lepe razgledne točke.

V starem veku je vodila tod rimska cesta iz Ptuja v Panonijo (rimska napisna plošča v zidu križniškega gradu). Velikonedeljska okolica je bila prvotno v srednjem veku last solnograških nadškofov, ki so jo izročili v upravo svojim ministerialom Ptujskim gospodom. L. 1119. je Friderik Ptujski izročil te kraje nemškemu viteškemu redu, ki je branil mejo proti Madjarom, širil krščanstvo in vršil karitativno delo. Nemški vitezi so si tu sezidali svoj grad — komendo, ki se prvič omenja 1219. Na čelu komende je bil komtur. Cesar Friderik II. je 1237 naklonil križnikom lastno nižje sodstvo ter jih oprostil mitnine in služnosti. Radi pomanjkanja duhovnikov se je tu zelo širil protestantizem, ki so ga podpirali zlasti grofje Sekelji iz Ormoža in Zrinjski iz Medjimurja. V poznejši dobi so se morali križniki boriti tudi proti Krucem (1704). V novejšem času so se križarji vrnili k svoji karitativni nalogi. Njih premoženje služi edino le versko-kulturnim in dobrodelnim namenom. Poleg svojih župnij vzdržuje red dijaški konvikt v Ljubljani in svojo bolnico v Ormožu. Sedanje grajsko poslopje ali komendo so začeli graditi 1612 (plošča z napisom, grbom in letnico vzidana v grajski zid v dvorišču). V letih 1723, 1730 in 1850 so grad renovirali. Na grajskem dvorišču stoji vodnjak še iz prve dobe obstoja

komende. Agrarna reforma je vzela redu veliko zemljišča; preostalo, zelo lepo urejeno posestvo oskrbujejo križniki sami. Pri upravi sodelujejo tudi sestre križniškega reda iz ormoške hiše. V grajski kapeli M. b. so lepe slike italijanskega slikarja Altomonteja (1720). Kapela ima mašno licenco. L. 1848. je prišlo pri Vel. Nedelji do boja med ogrskimi revolucionarji in Avstrijci. Slednji so potisnili Madjare nazaj na Ogrsko.

Župnija Velika Nedelja (dek. Vel. Nedelja, škof. lavantinska) ima 3344 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Trojice. Domneva se, da je prvotno cerkev posvetil že solnograški nadškof Luipram (840). Od 1236 dalje je župnija inkorporirana križniškemu redu. Prvi znani župnik Ditrih se omenja 1219. Sedanja cerkev je bila zgrajena 1674 (napisna plošča pod oknom zvonika). Od preje je ostala le kapela sv. Marije 7 žal. L. 1698. so cerkev renovirali (letnica nad gl. vhodom). Velikonedeljska prafara je prvotno obsegala ves današnji ormoški sodni okraj ter je mati župnij: Sv. Tomaža, Sv. Lenarta, Ormoža, Središča, Sv. Miklavža, Svetinj in Sv. Bolfenka na Kogu. Od 1785 je tu sedež dekanije. Cerkveno je bila župnija do 1787 podrejena solnograški nadškofiji, nato do 1859 sekovski in slednjič lavantinski škofiji. Na pokopališču je grob in spomenik velikonedeljskega dekana in kronista Petra Dajnka (1787—1873), katerega kroniko hranijo v župnišču. Župne matrike se začenjajo l. 1644.

Strmec, 113-25-16-0-9. Sr Ptuj 25 km, so du žand zdr fin žel pTt Ormož 3 km, o š žup Vel. Nedelja 3 km. Nm ca 280 m. Raztreseno naselje v goricah, ca 1 km z. od ban. ceste proti Sv. Tomažu. Dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, nekaj sadja in vinogradov.

Šardinje, 174-45-32-0-13. Sr Ptuj 25.5 km, so du žand zdr fin Ormož 4 km, žel o pTt š žup Vel. Nedelja 2.5 km. Nm 283 m. Leže raztreseno po gričevju z. od ban. ceste Ormož—Sv. Tomaž (ca 2 km). Več obč. cest, po katerih je mogoč dostop z vozom. Poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo (ca 150 hl). Mešan gozd last križniškega reda iz Vel. Nedelje.

Trgovič, 168-48-28-20-4. Sr Ptuj 22 km, so du zdr fin Ormož 6 km, žand žel o pTt š žup Vel. Nedelja 1.5 km. Nm 200 m. Leži j. od žel. proge ob drž. cesti v popolni ravnini, po kateri teče v z. delu vasi Sejanski potok. Kmetijstvo s prodajo poljskih pridelkov in živine.

Vičanci, 460-79-79-0-0. Sr Ptuj 24.5 km, so du zdr fin Ormož 8 km, žand žel o pTt š žup Vel. Nedelja 5 km. Nm 210 m. Leže deloma v dolini Sejanskega potoka ob ban. cesti proti Savcem, deloma po goricah. Kmetovalci; vinogradi na Vičanskem vrhu (321 m).

Občina Zavrč*

Preb. 1956, hiš 624, posest. 125, koč. 504, najem. 317. Površina 1656 ha: njiv in vrtov ca 440, trav. in paš. ca 215, vinogradov ca 585, gozdov ca 395, ostalo 19. Občina zavzema vinorodno gričevje spod. Haloz in meji na v. in j. na savsko banovino. Glavni gospodarski panogi sta vinogradništvo in sadjarstvo. Za poljedelstvo svet ni ugoden in ponekod ne zadostuje niti za domače potrebe. Završko vino (rulandec, beli burgundec, portugalka, rizling, šipon, muškatni silvanec in dr.) uživa isti sloves kot »jeruzalemčan« med ljutomerskimi vini. Obsežne sončne gorice z raztresenimi domovi. Velik del prebivalstva tvorijo siromašni viničarji. Vino se proda v Ljubljano, Varaždin, Zagreb, Prekmurje in dr., sadje (mošančkar, bobovec, kanada, renata) pa gre tudi v inozemstvo. Prodajajo tudi bukova drva. Od ban. ceste Ptuj—Varaždin vodi v osrčje Haloz več obč. in ban. cest II. reda.

Belski vrh, 246-133-10-123-70. Sr so du Ptuj 16 km, žand zdr o pt š žup Zavrč 16 km, fin Sv. Andraž v Hal. 16 km, žel. Moškanjci 9 km. Nm 300—350 m. Razloženo naselje po sončnih slemenih ob kolovozih, ca 3 km od ban. ceste Zavrč—Ptuj. Vinogradništvo, sadjereja, poljedelstva le malo. Prodaja vina. Gozdovi (bukev, hrast, domači kostanj). Na hribu Vrbanjška so razvaline cerkve sv. Urbana, ki je razpadla najbrž v jožefinski dobi. Tu je najlepša razgledna točka Haloz.

* V uradnih podatkih še ni odštet oni del Belskega vrha (h. št. 39—64), ki je bil 1936 priključen obč. Sv. Barbara v Halozah.

Drenovec, 64-17-6-11-5. Sr so du Ptuj 21 km, žand zdr o pt š žup Zavrč 7 km, fin Sv. Andraž v Hal. 19 km, žel Moškanjci 14 km. Nm ca 350 m. Raztresena vas po gričevju pod Sv. Mohorjem (362 m). Kmetijstvo in vinogradništvo. Proda se nekaj vina in drv.

Goričak, 207-47-9-38-45. Sr so du Ptuj 19 km, žand zdr o pt š žup Zavrč 4.5 km, fin Sv. Andraž v Hal. 19 km, žel Moškanjci 14 km. Nm ca 350 m. Raztresena hribovita vas ob hrv. meji, pol ure od ban. ceste. Dohod z vozom. Kmetijstvo, vinogradništvo, sadjereja, nekaj čebelarstva. Listnat gozd (bukev, hrast). Več »gosposkih hiš« med vinogradi. Kapela sv. Jožefa v gosposki hiši g. Mikelna je iz 17. stol. Nekdaj je bila last jezuitov iz Varaždina. Veliko, nekdaj dvonadstropno poslopje »Zedine« je sedaj prazno. Podr. cerkev sv. Ane je iz 16. stol. Znana božja pot.

Gorenjski vrh, 191-62-13-49-30. Sr so du Ptuj 19 km, žand zdr o pt š žup Zavrč 6 km, fin Sv. Andraž v Hal. 18 km, žel Osluševci 12 km. Nm 220—350 m. Raztresena vas po vinorodnih gričih v. od Bele. Vinogradništvo, sadjarstvo in v manjši meri poljedelstvo. Do ban. ceste je ca 5 km. Prodajajo vino, nekaj sadja in drv. Graška hranilnica ima tu svojo »gosposko hišo«. Podr. cerkev sv. Janeza (349 m) je bila zidana v 17. stol. V jožefinski dobi je tu obstajala nekaj časa samostojna duhovnija.

Hrastovec, 505-168-23-145-70. Sr so du Ptuj 19 km, žand zdr o pt š žup Zavrč 4 km, fin Sv. Andraž v Hal. 18 km, žel Moškanjci 16 km. Nm 300—340 m. Raztresena vas po slemenu j. nad Zavrčem. Dostop z vozom. Vinogradništvo, sadjarstvo. Poljski pridelki ne krijejo domačih potreb. Precej listnatega gozda (bukev, hrast).

Korenjak, 149-34-9-25-7. Sr so du Ptuj 21 km, žand o pt š žup Zavrč 7 km, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 14 km, fin Sv. Andraž v Hal. 14 km, žel Moškanjci 18 km. Nm 380 m. Raztreseno naselje po vinorodnem gričevju ob j. meji proti Hrvatski, ca 5 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Vinogradništvo, nekaj sadjarstva. Prodaja vina.

Pestike, 140-34-10-24-15. Sr so du Ptuj 20 km, žand zdr o pt š žup Zavrč 7 km, fin Sv. Andraž v Hal. 14 km, žel Moškanjci 12 km. Nm 220—320 m. Raztreseno naselje v z. delu občine, ca 5 km od ban. ceste. Vinogradništvo, žlahtno sadje. Poljedelstvo niti za dom. Proda se nekaj vina, sadja in drv.

Turski vrh, 365-112-38-82-70. Sr so du Ptuj 19 km, žand o pt š žup Zavrč 2 km, zdr. Sv. Marjeta niže Ptuja 12 km, fin Sv. Andraž v Hal. 19 km, žel Moškanjci 14 km. Nm povprečno 350 m. Raztresena vas po gričevju ca 3 km od ban. ceste iz Zavrča proti savski banovini. Dostop z vozom, deloma z avtom. Vinogradništvo, sadjarstvo, nekaj poljedelstva. Proda se precej dobrega vina in sadja v Nemčijo in Češkoslovaško. Krasne razgledne točke. Kužno znamenje. Podr. cerkev sv. Mohorja (362 m) ob ban. meji je bila zidana v 17. stol.

Zavrč, 89-17-7-7-5. Sr so du Ptuj 16 km, žand o pt š žup v kraju, zdr Sv. Marjeta niže Ptuja 8 km, fin Sv. Andraž v Hal. 17 km, žel Moškanjci 12 km. Šola ust. 1812, 5 odd. PJS, PSVD, Gospod. izobr. d. Nm 210 m (vas), 285 m (cerkev). Vas leži ob robu spod. Haloz ob d. bregu Drave, ki se tu zopet odmika od gričevja. Po ban. cesti Ptuj—Varaždin je kraj dostopen z vsemi vozili. Proti v. se prične odpirati Varaždinska ravan, v njej le 1 km daleč hrv. vas Dobrava. Vinogradništvo, poljedelstvo, sadjarstvo. Proda se nekaj sadja in precej vina (v Maribor in Celje). Gostilna s prenočiščem.

Zgodovinska pomembnost je grad Zavrč. Lastniki prvotnega gradu so bili gospodje Pichl. Sedanje poslopje je dal zgraditi 1717 Francoz Alojzij Quillandro. L. 1817. so grad povečali. Sedaj ga poseduje rodbina Ulm. Do 1850 je bil v gradu sedež sodišča in političnega okraja. Tu je bila nekdaj važna postaja in mitnica za brodarje in splavarje po Dravi. Župnija Zavrč (dek. Zavrč, škof. lavant.) ima 2218 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1430. Sedanja stavba je bila zidana okoli 1670. L. 1913. so jo prenovili (krasni baročni oltarji). Cerkev in beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika je ustanovila najbrž graščina Zavrč. Ta izvršuje še danes patronatske pravice. Prvotno je bila cerkev podr. hočke prafare. L. 1430. se omenja že kot župnija. Cerkveno je pripadala prvotno pod zagrebško škofijo, nato do 1751 pod oglejske patriarhe, do 1787 pod goriško nadškofijo, do 1859 pod sekovsko in slednjič pod lavantinsko škofijo. Podr. cerkev sv. Marije je bila zidana 1538 in je znana božja pot. O starosti cerkve, ki je bila nekdaj lepa poznogotska stavba, pričajo znamenit portal, okna in gotski obok. V stolpu visi zvon iz 1682 s prigodnim napisom.

Mestna občina Ptuj

Občini, ki je prvotno obsegala le mesto Ptuj, je bila oktobra 1936 priključena bližnja okolica: na l. bregu Drave del občine Grajena (j. in jv. del kat. obč. Krčevina) in del občine Rogoznica (j. del kat. občine Nova vas, z. del kat. obč. Rogoznica in cela kat. občina Brstje), na d. bregu Drave pa vsa kat. obč. Zgornji Breg in sv. del kat. obč. Spodnji Breg. Površina ptujske občine, ki je znašala preje le 345 ha, se je povečala na okrog 2000 ha, prebivalstvo pa od 4261 na ca 7000; točne številke še niso znane.

Breg (Spodnji in Zgornji), 1131-202-224-136-32. Sr so du žand zdr fin o pTt Ptuj 1 km, žel Ptuj 1.5 km, š Breg 0.25 km, žup Hajdina 1 km. Šola ustanovljena 1911, 5 odd. Javna knjiž., PJS, PKR, JS, ZKD, PCD. Nm 230 m. Leži na d. bregu Drave s središčem, kjer se križata z drž. cesto Ptuj—Maribor (Pragersko) ban. cesti Ptuj—Rogatec in Ptuj—Haloze. Zgornji Breg sega precej daleč v sz. smer ob drž. cesti, Spodnji Breg pa se razteza daleč proti j. ob ban. cesti vzdolž dravske terase. Hiše so sklenjene le v s. delu ob križišču, v j. pa okoli graščine Turnišče, sicer so postavljene v presledkih, s podolžno fronto proti cesti. Skrajni j. del Spodnjega Brega ob križišču ban. ceste proti Sv. Vidu in Sv. Trojici se naziva Sodnica. Poljedelstvo, živinoreja in obrt. Trgovina z vinom in poljskimi pridelki. Usnjarska industrija (Petovia). Potok Studenčnica žene več mlinov. Avtobusna zveza na Maribor in Rogatec. Ob cesti proti Halozam stoji grad Turnišče. Na istem mestu se že 1642 omenja neznaten dvorec, last grofa Viljema pl. Herbersteina. Grof Ivan Maksimilijan Thurn je v 1687—1694 zgradil pravi grad in gospoščino povečal z nakupom uradov v Spodnji in Zgornji Hajdini. V 1876—1878 je grad dobil sedanjo obliko. Od 1884 je v posesti rodbine Lipit. Na tleh Zgornjega Brega je ležal del rimskega Ptuja, ki se je raztezal odtod do Spodnje Hajdine in na Faberščaku ter Vičavi. Odkopani rimski predmeti. Kraj Breg se prvič omenja konec 9. stol., ko ga je kralj Arnulf podaril solnograškim nadškofom. Podr. cerkev sv. Roka stoji na (najbrž umetno napravljenem) gričku sredi polja z lepim pogledom na Ptuj. Pri njej so odkrili sledove nekdanjega utrjenega dvora. Cerkev so zgradili z milodari ptujskih meščanov in okoličanov v spomin na kugo v 1645—1650. L. 1780. so cerkev spremenili v vojaško skladišče. L. 1818. so jo kupili okoličani in jo restavrirali. Danes oskrbuje cerkev posebno društvo. Okrog cerkve raste kostanjev nasad, na najvidnejših mestih pa vrba žalujka (za viteškim kraljem Aleksandrom I. Zediniteljem) in lipa kralja Petra II.

Brstje, 143-30-16-6-8. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ptuj 2 km, SKJ. Nm 225 m. Vas leži na dravski terasi v. od Ptuja, 1 km od drž. ceste Ptuj—Varaždin. Gospodarske razmere slične Budini. Nedeljska izletna točka Ptujčanov. Grad Ristovec (Rüstenau) je prvotno služil ptujskim graščakom za lovski dvorec. Danes je last trgovca Fr. Hojnika iz Ptuja.

Budina, 348-68-38-16-14. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ptuj 1.5 km. Nm 219 m. Vas leži na ravnini ob drž. cesti Ptuj—Varaždin. Prodnata zemlja, deloma črnica z veliko rodovitnostjo. Poljedelstvo in zaposlitev v raznih ptujskih obratih. Prodaja mleka, sadja, perutnine in jajc. Ca 90 Žnidaršičev. Ribolov v Dravi. Lepa sprehajališča v obdravskem gozdu »Kiseli«. Znamenje sv. Roka spominja najbrž na kugo iz 1647.

Draženci, 340-70-18-48-4. Sr so du žand zdr fin o pTt Ptuj 3 km, žel Ptuj 3.5 km, š Breg 2 km, žup Hajdina 2 km. Nm 234 m. Leže na dravski terasi, ki se vleče od Zg. Hajdine v smeri sz.-jv. Skozi vas pelje več obč. cest, primernih za vsa vozila. Do ban. ceste Ptuj—Rogatec je 2 km daleč. Poljedelstvo in živinoreja. Precejšnji borovi gozdovi. Vas se prvič omenja 1237. Njen v. del se imenuje Nova vas. Tukajšnji rojak Vnuk Martin (1845—1930) je bil neumoren prakt. delavec v arheologiji. Ptujski obč. je bil priključen 1936 le del kraja (h. št. 1 do 11, 13, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 27, 29, 30, 31, 33, 70), ostali del spada pod obč. Hajdino.

Krčevina pri Ptuju. Obč. pripada od 1936 le j. del naselja (h. št. 31, 32, 35—56, 60, 62, 64); vse ostalo gl. obč. Grajena.

Nova vas. Mestni obč. ptujski pripada od 1936 jz. del vasi (h. št. 1, 4, 8, 40, 42, 48, 49, 55, 60, 65—68, 70—72, 77—79, 82, 83, 85); ostalo gl. obč. Rogoznica.

Ptuj, mesto. Preb. 4261, hiš 383. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Oblasti in uradi: Mestno poglavarstvo. Mestna podjetja: žaga, mizarna, kopališče, pogrebni zavod, reklamni zavod in klavnica. Mestna straža. Sresko načelstvo z razdelki: obči, sanitetni, veterinarski, prosvetni, kmetijski, vojaški in blagajna. Sreski cestni odbor. Sresko sodišče. Davčna in katastrska uprava. Oddelek finančne kontrole. Pošta, telegraf in telefon. Železn. postaja Ptuj (z delavnico, ki je podr. mariborske). Progovna sekcija. Žandarmerijska četa, vod in stanica. Vojašnica kr. Petra I. Osvob. Dekanija (proštija, nadžupnija in mestna župnija Sv. Jurija). Župnija Sv. Petra in Pavla. Mestni Ferkov muzej (s knjižnico), mestno gledališče, kino, koncertna dvorana, Narodni dom, Društveni dom. Banovinska hiralnica. Javna bolnica z 2 odd. (kirurgični in interni z izolirnico). Protitub. dispanzer. Ekspozitura OUZD z ambulatorijem. Sole: Drž. real. gimn. kraljev. Andreja, ust. 1868 (kot nižja, nato 1898 popolna klas.; od 1919 real. gimn.). Drž. mešč. šola, ust. 1902 (kot dekl., 1919 deška, 1928 združeni), 7 odd. Deška nar. šola kralja Petra I. Osvoboditelja, ust. 1792, 5 odd. Dekl. nar. šola, ust. 1792, 5 odd. Deška nar. šola (okoliška), ust. 1878, 7 odd. Dekl. nar. šola (okoliška), ust. 1872, 7 odd. Drž. pletarska šola. Obrt., strok. in trg. nad. šole. Društva, organizacije in združenja: SKJ, Dijaška kuhinja, Dr. hišnih posestnikov, Dr. jugosl. akademikov, Ferijalni savez (podr.), Glasbena Matica, Jadranska Straža (mestni odbor), Jugoslov. Matica (podr.), Jugoslov.-češkoslov. liga, Francoski krožek, Kolo jugoslov. sester, Dr. sv. Cirila in Metoda (podr.), Slovenska Straža, Muzejsko dr., Nar. čitalnica, Narodna odbrana (sreski kraj. odbor), Šola in dom, JUU (sresko dr.), Nar. in prosv. dr. za minorit. župnijo, Švabsko-nem. prosv. savez (odbor), Del. kult. dr. Vzajemnost, Ptujski šahovski klub, Dr. primor. in koroških rojakov Gorica, Narodna strok. zveza (podr.), Obrtno dr., Olepševalno in tujsko-prom. dr., Pev. dr. Cecilija, Podr. marib. dram. dr., Udr. jugoslov. nar. železn. (podr.), Prostov. gas. dr., Protitub. liga, I. zajčjerej. dr., Lovsko dr., Rdeči križ kralj. Jugosl. (sreski odbor), Sadjar. in vrtnar. podr., Spl. del. strok. zveza Jugosl. (podr.), Tenis klub, Športni klub Drava, Športni klub Ptuj, Koles. dr. Zvonček, Strel. druž., Udruž. rez. oficira i ratnika (sekcija), Udruž. voj. invalid., Veteransko dr., Vinarsko (podr.), Združenje trgovcev v Ptuju, Skupno združ. obrtnikov, Podr. saveza stavbnih del., Zveza privat. nam. Združenje: obrtnikov čevlj. stroke; kovinarjev in kolarjev; krojačev, šivilj in modistinj; mizarjev in strugarjev; mlinarjev in žagarjev, pekovskih mojstrov.

Nm 232 m (žup. cerkev), 226 m (kolodv.). Ptuj je za Ljubljano, Mariborom in Celjem najvažnejše in med najstarejšimi mesti drav. ban. ter politično, gospodarsko in prometno središče Dravskega polja in velikega dela njegovega obrobja. Za nastoj in razvoj tega središča so bile odločilne hidrografske in geomorfološke razmere. Drava, ki teče nad Ptujem na robu Slov. goric, pod mestom prečka Dravsko polje in teče dalje zopet ob stiku Haloz z ravnino. Njen nižinski, zaviti tok z obsežnim poplavnim ozemljem preprečuje nastoj centralnega naselja, ki bi vezalo oba dela polja, razen na mestu, kjer se Drava odmakne od Slov. goric in preide na odprto polje. Edino na tem mestu se sistem dravskih teras tako približa rečni strugi, da skrči poplavno ozemlje na minimum in s tem ustvari naravno mostišče, ki veže selišča na terasi levega z onimi na terasi desnega brega in tako Spodnje Dravsko polje z Zgornjim. Tu, na levem bregu Drave, v vznožju Grajskega vrha kot skrajnega jz. obronka Slov. goric, je nastalo mesto Ptuj. Važnost tega prehoda čez Dravo še podčrtava razčlenjenost Slov. goric in Haloz; iz njihovih razoranih hrbtov in goric drže številne doline k vasem na dravskih terasah in po njih na brod pod Grajskim vrhom, v Ptuj. Pomen tega prehoda pa ni zgolj lokalnega značaja, kajti tu je obenem najlažji prehod in najkrajša pot iz Panonije v alpski in kraški svet ter dalje v Italijo. Prav ta moment je odločilno vplival na nastoj in zgodnji razvoj mesta. Politična konstelacija in z njo v zvezi periferna lega Ptuja pa je v novem veku povzročila stagnacijo in provincializacijo mesta, ker je ostalo ob strani glavnih prometnih žil (Juž. železnice in drž. ceste Dunaj—Maribor—Trst). Tako je

Ptuj v korist Maribora izgubljal svoj širši pomen in ostal le še lokalno središče, v kolikor ga niso nekoliko rešile poznejše prometne zveze. Ptuj leži ob železnici Pragersko—Čakovec in drž. cesti Maribor—Ptuj—Varaždin. Iz mesta drže številne ban. ceste na Dravsko polje, Pragersko, Slov. gorice (Ljutomer, Maribor, Gornja Radgona) in Haloze (Krapina, Rogatec). Ta koncentrična izpeljava cest daje mestu še danes veljavo važnega lokalnega gospodarskega središča, ki izmenjava pridelke in potrebe bogatega poljedelskega, živinorejskega in vinogradniškega ozemlja, sredi katerega leži. Tu se je razvila živahna trgovina zlasti z vinom, sadjem in drugimi poljskimi pridelki, med tem ko so ptujski živinski sejmi nekako nadaljevanje historičnega posredovanja Ptuja iz Podravine v Alpe, zlasti glede trgovine s konji. Veletrgovina pa se tu ni mogla posebno razviti, ker se je skupno s kapitalom preselila v bolj centralno in ob glavnih prometnih žilah ležeča mesta (Maribor, Celje). Tudi težka industrija tu ni našla osnove, ker v mestu in okolici primanjkuje potrebnih surovin (premoga in rud); ostala je le možnost predelave agrarnih in živinorejskih pridelkov. V tem oziru je važnejše le usnjarstvo, ki je že historičnega izvora in odgovarja gospodarstvu okolice. Pomanjkanje večje industrije in trgovine se vidi tudi v tem, da kolodvor še danes ni strnjen z mestom, kakor je to drugod. Glavna trgovina se še vedno drži starih potov. Trgovsko središče je še sedaj v starem mestu, katerega osnova je karakteristična podolžna tržna ulica, ki se pa nikjer ne razširi v pravi trg, kar priča na zelo zgoden postanek mestnega jedra. Vse mesto je tipično podolžno naselje na terasi, povsem slično ostalim naseljem na dravskih terasah. V tujskoprometnem oziru ima Ptuj vse pogoje, da postane poletno letovišče. Ima zdravo in zelo milo podnebje; po Grajskem vrhu in Slov. goricah je zavarovan pred s. vetrovi, kopališča ob Dravi, elektrika, dobri hoteli, restavracije, kavarne in gostilne. Ugodne železniške in cestne zveze. Avtobusna zveza z Mariborom in Poljčanami. Mnogo zgodovinskih zanimivosti; krasna okolica nudi dovolj izletov v Slov. gorice in Haloze, kakor tudi v bližnjo okolico.

Tla Ptuja in njegove okolice so bila obljudena že v neolitski dobi. Na l. bregu Drave je v hallstattski dobi stala ilirska in nato latènsko-keltska naselbina (najdba keltskih novcev in latènskega meča). O takratnih trgovskih stikih Ptuja z južno Evropo pričajo tu najdeni novci iz Sirakuz in Neapla (220—167 pr. Kr.) ter denar Filipa Macedonskega (359—338 pr. Kr.). Po vpadu Rimljanov v Panonijo je rimski konzul Statilij Taurus popolnoma razdejal prazgodovinski Ptuj. Na njegovih razvalinah je nato nastalo veliko rimsko selišče, ki mu je dal cesar Vespazijan municipalne (mestne) pravice. Rimski Ptuj prvi omenja zgodovinar Tacit, ko poroča, da je 69 po Kr. tu prezimovala 13. legija Gemina. Približno takrat se je za časa drž. vojne med cesarjema Otonom in Vitelijem sestal v Ptuju veliki vojni svet. Cesar Trajan je v mestu ustanovil kolonijo vojaških veteranov in ji dal ime Colonia Ulpia Traiana Poetoviensis. Poleg vojaškega taborišča je kmalu nastala trgovska in obrtna naselbina. V njej so žgali opeko, klesali gradbeni materijal iz pohorskega marmorja ter izdelovali volneno in sukneno blago. Poetovio se je razprostiral ob stari dravski strugi do Zgornje Hajdine. Bil je urejen po zgledu rimskih mest v Italiji; imel je vodovod in več svetišč; tu so odkopali tri mitreje. Kot važno križišče rimskih cest (o tem glej ptujski srez) v bližini meje med Panonijo in Norikom, je dobilo mesto osrednji carinski urad za vso Panonijo. Vojaško in civilno središče za Panonijo je prenehal biti Poetovio v 2. pol. 2. stol., ko se je meja rimske države pomaknila do Donave; takrat so glavno vojaško taborišče premestili v Sabario (dan. Sobotišče). Krščanstvo se je v Ptuju zelo zgodaj razvilo. Že v 2. stol. je bil tu sedež škofije. L. 303. je umrl mučeniške smrti ptujski škof in cerkveni pisatelj Viktorin. Zadnje poročilo o rimskem Ptuju je vezano na bitko na Ptujskem polju, kjer je cesar Teodozij 388 premagal Maksima. Mesto so razrušili najbrž Vzhodni Goti 378 in pozneje kralj Atila.

Srednjeveški Ptuj se je razvil brez teritorialne in politične zveze s strarim Poetovijem. O zelo zgodnji slovenski kolonizaciji priča na grajskem griču odkrito slovensko grobišče iz konca 8. stol. Da so že takrat obstajale trgovske zveze z vzhodom, kaže bizant. denar iz 6., 7. in 8. stol. L. 860. je bil Ptuj že v rokah solnograških nadškofov. Naslednje leto se omenja kot mesto. L. 907. so ga zavzeli Madjari in ga izgubili po velikem porazu pri Augsburgu 955. Kot najvažnejša strategična postojanka v 10. stol. ustanovljene ptujske krajine, se je P. začel razvijati zlasti pod nadškofom Konradom I. Ta je med 1120 in 1147 sezidal mesto prvotnega, od Ogrov porušenega gradu, nov obrambni grad nad mestom. Že okoli 1160 se javljajo na gradu kot ministeriali solnograških nadškofov Ptujski gospodje, ki so tudi upravljali mesto in odbijali napade Madjarov. Po izumrtju Babenberžanov (1246), mejnih grofov ptujske marke, so se polastili Ptuja najprej Madjari, 1260 pa češki kralj Otokar II. L. 1278. so ga dobili Habsburžani, ki so ga zastavili solnograškim nadškofom. Ti so ga ponovno izročili Ptujskim gospodom, ki so do 1324 uživali celo dostojanstvo dednih deželnih maršalov na Štajerskem; l. 1438. so Ptujski gospodje izumrli. V 2. pol. 15. stol. so mesto ponovno napadli in zavzeli Madjari. L. 1490. ga je končno osvobodil cesar Maksimilijan, ki ga pa ni več vrnil solnograškim nadškofom, ker so se ti Ptuju odrekli po pogodbi 1494. Toda denarne zadrege so prisilile Habsburžane, da so jim mesto ponovno zastavili. Dokončno je Solnograd odstopil mesto avstrijskemu vladarju 1573.

Čeprav je imel Ptuj že v 9. stol. mestne pravice, se omenja prvi znani mestni sodnik šele 1283. Sodnika je volilo 12 mestnih svetovalcev. V mestu je bil sedež privilegiranega krvnega sodišča. Že v zgodnjem srednjem veku je smel Ptuj pobirati mitnino in carino. Pozneje so tu kovali svoj denar solnograški nadškofje. Tukajšnji trgovci so imeli mnogo privilegijev. Ptuj je imel monopol vinske trgovine v Halozah in v jz. Slov. goricah. V predmestju so bile zabranjene trgovine, pekarne, pa tudi čevljarska, usnjarska in mesarska obrt. Ptujski trgovci so bili v tujini prosti vseh mestnih mitnin. Na ptujskih sejmih so smeli prodajati le ogrski trgovci z ribami in meščani Slov. Bitrice, ki so prinašali sem sukno, jopiče, površnike in narezano usnje; zato so pa lahko ptujski trgovci na sejmih v Slov. Bistrici prodajali vosek, kože, kožuhovino, loj in dr. Od 1342 so smeli Ptujčani prevažati vino in drugo blago skozi Slov. Bistrico na Koroško. Sicer pa so bili v ptujski solnograški dobi deželni knezi bolj naklonjeni Mariboru in Radgoni in so skušali vso trgovino Ptujskega in Dravskega polja usmeriti skozi Maribor. Ko je postal Ptuj habsburški, se je to stanje znatno spremenilo v korist ptujskih trgovcev. Ptuj je imel tudi zelo močno obrt. Že v 13. in 14. stol. se omenjajo tu krojači, usnjarji, kovači, tesarji, peki, mesarji, sodarji, izdelovalci pergamenta itd. Bili so organizirani v cehe. Židje se omenjajo v mestu že konec 13. stol., 1494 pa so bili pregnani iz Ptuja in vse Štajerske. Mestni špital se omenja že 1376. Nov špital je ustanovil 1413 Bernard Ptujski. Od konca 14. stol. dalje so mesto ponovno napadali Turki. Že pri prvem napadu na slovensko zemljo 1396 je bil Ptuj požgan. Mesto in okolico so opustošili še 1492, 1494 in 1532. Spričo turške nevarnosti so razpadajoče mestno obzidje iz dobe madjarskih napadov popravili in utrdili. Odstranjeno je bilo šele v 19. stol. Pozneje (1669—1670 in 1703) so pustošili v ptujski okolici ogrski Kruci. Ti nemirni časi so povzročili gospodarsko nazadovanje Ptuja; sejmi v Podravini so prenehali, trgovina z Madjarsko in Italijo je pešala. Šele v 18. stol., ko je dobilo mesto cestno zvezo z Mariborom, Varaždinom in Slov. Bistrico ter nov most čez Dravo, je njegova veljava zopet naraščala. Marija Terezija je v mestu ustanovila vojaško garnizijo. Železnico Pragersko—Ptuj—Kaniža so zgradili 1857—1864. Hude nesreče, ki so zadele Ptuj, so bile številne povodnji (zadnja 1851), požari (1684, 1705, 1710, 1744 in 1805), kuga (najhuje 1623—1625, 1645, 1678—1682) in kolera (1836 in 1849). V spomin na požar v 1744 so naslednje leto postavili spomenik sv. Florijana, ki še sedaj stoji. Protestantizem se je v mestu zelo ukoreninil. Takrat je prenehal stolni kapitelj, ki ni bil obnovljen niti v protireformacijski dobi. Protestantsko šolo je dala vlada 1603 zapreti. V 19. stol. se je začela tudi v Ptuju buditi narodna zavest. Središče slovenskega preporoda je postala 1864 ustanovljena Čitalnica, ki je že 1882 dobila svoj Narodni dom. L. 1883. so v Čitalnici osnovali pevski odsek, iz katerega je izšlo Slov. pev. društvo. L. 1883. so rodoljubi (dr. Fran Jurtela) ustanovili važno Hranilno in posojilno društvo, ki je gospodarsko rešilo slovenskega malega kmeta in vinogradnika. L. 1908. so v Ptuju napadli Nemci slov. udeležence Ciril-Metodove skupščine, kar je dalo povod takozvanim septemberskim dogodkom v Ljubljani. L. 1887. je dobil Ptuj mestno avtonomijo in 1906—1907 novo magistratno poslopje. L. 1854. so prezidali gledališče (ust. 1786 od gledališkega diletantskega društva). Sedanja fasada je iz 1896.

Ptuj je zelo bogat starinskih izkopin. Od vseh slovenskih mest je ohranil najbolj starinsko lice. V ptujskih cerkvah, stolpu pri proštijski cerkvi, samostanih in drugod je vzidanih polno starinskih predmetov. Prvi, ki se je zavzel za te zgodovinske spomenike, je bil domačin Simon Povoden v prvi pol. 19. stol. Sistematično pa so preiskali stari Ptuj notar Viktor Skrabar, dež. muzej v Gracu in prof. Fr. Ferk. Slednji je podaril l. 1893. ustanovljenemu Ptujskemu muzejskemu društvu svojo bogato zbirko ptujskih starin in je tako zasnoval sedanji »Mestni Ferkov muzej«, ki ima prostore v bivšem dominikanskem samostanu. Najbogatejša je antična zbirka. Muzej ima tudi lepo knjižnico.

Na griču nad mestom, ki obvlada vso okolico in daje pregled čez Ptujsko polje, Haloze in Slov. gorice, stoji ptujski grad. Prvotni grad je bil zgrajen verjetno že v 9. stol. Ker so

ga pozneje porušili Madjari, ga je dal najbrž okoli 1125 obnoviti in utrditi nadškof Konrad. Kot ministeriali solnograških nadškofov so bivali v gradu od 12. stoletja dalje Ptujski gospodje (izumrli 1438), nato Stubenbergi in od 1481 dalje Sekelji. Pozneje so dajali Habsburžani kot lastniki Ptuja grad raznim zakupnikom, dokler ga ni 1622 cesar Ferdinand II. prodal rodbini Eggenberg pl. Ehrenhauser. Nadaljnji grajski lastniki so bili rodbina pl. Tannhausen (1636—1642), nato jezuiti iz Zagreba, od 1656 dalje pa grof Valter Leslie, general iz Škotske; ta je stavbo prezidal in dozidal s. trakt, ki nosi njegov grb. L. 1802. je prevzela grad sorodniška rodbina pl. Dietrichstein. Ko je ta 1858 ostala brez moškega potomstva, je hči zadnjega kneza, Terezija, Herbersteinova vdova in mati sedanjega lastnika, izdražila grad proti ptujskemu županu, ki ga je nameraval uporabiti za kamnolom. Tako je 1873 prišel grad v roke grofov Herbersteinov, ki so zavzemali v naši politični in cerkveni zgodovini večkrat zelo vidno mesto. Grajsko poslopje je izredno mogočna stavba z masivnimi obrambnimi stolpi. Njegova arhitektura je veliko trpela radi turških napadov, vendar so še ohranjeni prvotni gotski deli. Sedanji lastnik Jožef grof Herberstein je grad popolnoma prenovil in preuredil v muzej. Ta hrani prazgodovinske najdbe, rimske predmete, zbirko iz staroslovenskih grobov, umetnine (flamski in francoski gobelini), arhiv iz gradu Hrastovca, dragoceno pohištvo celo iz 16. stol., divno galerijo slik v viteški dvorani (slike orientalskih velikašev in Herbersteinovih prednikov), starinsko orožje, zgodovinske topove v spomin na turške napade itd. Na spodnjem hodniku je pokrov sarkofaga zadnjega Ptujskega gospoda Friderika V. V gradu je prostorna kapela z mašno licenco. Tu hranijo stare mašne plašče.

Proštija, mestna župnija Ptuj (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 2574 duš. Prvotna cerkev je bila posvečena sredi 9. stol. Sedanja žup. cerkev sv. Jurija stoji na mestu prejšnje romanske stavbe, ki je bila menda zidana v prvi pol. 12. stol. Od nje so še ostala zaokrožena podolgovata okna na podstrešju j. stranske ladje ter polkrožne odprtine med srednjo in stranskima ladjama. Proti koncu 14. stol. se je začela gotizacija romanske arhitekture. Glavna ladja je še obdržala raven lesen strop; sedanji poznogotski svod je mlajši kot oni v stranskih ladjah. Gotski presbiterij je najbrže iz začetka 15. stol. Krstno kapelo so presvodili 1415. Krasno rezbarsko delo so gotske klopi iz 1446. L. 1931. so cerkev prenovili. Prvi znani ptujski župnik se omenja šele 1188. Župnijski sedež ptujske prafare je bil do konca 15. stol. pri cerkvi sv. Ožbalta zunaj mesta. Spričo turške nevarnosti so ga premestili v mesto. Ptujska veležupnija je mati sedanjih župnij: mestne, Vurberga, Sv. Lovrenca, Sv. Marjete, Sv. Ožbalta, Sv. Andraža, Sv. Ruperta, Sv. Urbana, Sv. Bolfenka na Bišu, Sv. Marka in Polenšaka. L. 1688. je bil ustanovljen v Ptuju dekanat, 1786 pa okrožni dekanat, ki so mu podredili dekanate v Ljutomeru, Veliki Nedelji in Zavrču. L. 1863. je bila ptujska nadžupnija povzdignjena v proštijo. Prafara je pripadala najprej solnograški nadškofiji, od 1787 do 1859 sekovski in nato lavantinskim škofom. Kapelico M. b. so sezidali v 18. stol. Iz istega časa je kužno znamenje v njeni bližini.

Minoritska župnija v Ptuju (dek. Ptuj, škof. lavant.) ima 8200 duš. Žup. cerkev sv. Petra in Pavla je bila prvotno zgrajena v drugi pol. 13. stol. Gotska cerkev je bila pozneje večkrat popravljena in prezidana. Kljub kasnejši močni barokizaciji pa se njena gotska arhitektura še danes uveljavlja (zunanjščina presbiterija, svod nad oratorijem s svojimi gotskimi rebri in sklepniki, slavolok in svod nad sedanjim glavnim oltarjem, odlomki fresk zgodnje gotske umetnosti). Današnje lice dobila cerkev 1681, ko so jo prezidali, zvišali in na novo obokali. Kapela sv. Antona je iz 1677, loretska kapela iz 1687, leseni baročni oltarji iz 18. stol. Od 1785 je cerkev samostojna predmestna župnija, inkorporirana minoritskemu samostanu, ki stoji na njeni j. strani. Samostan ima pravokotno obliko okrog osrednjega dvorišča. Je iz iste dobe kot. cerkev. Ustanovili so ga Ptujski gospodje. Ko so ti izumrli, sta dobila od njih minoritski in dominikanski samostan v skupno last vse zgor. Haloze. Zaradi pogostih prepirov pa sta si samostana 1461 to posest med seboj razdelila. Marijin steber pred samostanom spominja na krščansko zmago nad Turki pri Monoštru 1664. Popravili so ga 1714, 1892. — Kapucinski samostan je ustanovila 1615 rodbina pl. Eggenberg, poznejša lastnica ptujskega gradu. Od takrat stoji tudi samostanska cerkev. Ko je bil samostan 1786 odpravljen, je poslopje služilo za vojašnico. L. 1924. so se kapucini zopet naselili v bližini prejšnjega samostana in prevzeli oskrbo cerkve sv. Ožbalta. — Ptujski dominikanski samostan je ustanovila 1230 Mehtilda, vdova Friderika I. Ptujskega. Samostansko poslopje je bilo zgrajeno 1231, a cerkev okoli 1250. Po požaru l. 1302. so obe stavbi močno prezidali. Takrat je dobila samostanska kapela portal in tristrano zaključen presbiterij; poslikali so fasado glavnega trakta samostana z velikimi kompozicijami, ki kažejo srednje evropski risarski stil prve pol. 14. stol. Iz srede tega stol. je votivna slika v pritličju takratnega zvonika. V 1. pol. 15. stol. se je začela druga prezidava. Od takrat je lepi križni hodnik. Od slikarij v v. hodniku iz zač. 16. stol. se je ohranila velika renesančna kompozicija »Marijino Oznanjenje« ter ostanki ornamentike na obokih. Iz dobe barokizacije samostana je s stukaturami in stenskimi slikami okrašeni refektorij iz konca 17. stol. in s stukaturami okrašena nova fasada cerkve iz 18. stol. L. 1786. je zadela dominikanski samostan ista usoda kot minoritskega. L. 1928. so ga preuredili v Ferkov muzej. — Podr. cerkev sv. Ožbalta. Prvotno cerkev je menda zgradil ptujski škof Ožbalt okoli 874 na temeljih prejšnjega poganskega svetišča. Na istem mestu so v 15. stol. zgradili novo stavbo, ki tvori presbiterij sedanji gotski cerkvi. Ladjo s korom in zvonikom je najbrž sezidal ptujski graščak Jakob pl. Leslie v 17. stol. Vsa stavba je bila 1818 prenovljena. Cerkev je bila do 15. stol. župna cerkev ptujske prafare, nakar je postala vikariat, 1637 pa žup. cerkev za vse Dravsko polje, dokler niso 1676 odstopili nekaj občin novi župniji Sv. Marjeti. Ko se je 1789 izločila še nova župnija Sv. Marko, je postala cerkev sv. Ožbalta podr. ptujskega minoritskega samostana.

Znamenitejši Ptujčani: Kasimir Luigi (r. 1881), svetovno znani grafik; Lerchinger Sebastijan, slikar iz 18. stol.; Matjašič Jurij (1808—1892), stolni prošt v Mariboru in nar. buditelj; Nager Franc (1790—1866), akad. slikar; Patek Ludovik (r. 1837), slikar (cerkv. slike, zgod. portreti); Reiterer Jožef (1821—1883), slikar in litograf; dr. Saria Balduin (r. 1893), arheolog, univ. prof. v Ljubljani. V Ptuju so delovali: dr. Jurtela Fran (1853 do 1926), odvetnik, boritelj za narodne in politične pravice in gosp. koristi Slovencev; Raisp Ferdinand (1818—1898), graščinski upravitelj, krajevni zgodovinar; Herman Mihael (1822 do 1883), sodnik, boritelj za nar. in politične pravice Slovencev.

Rabelčja vas, 109-31-7-24-4. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ptuj 1 km. Nm 300—330 m. Leži v goricah med Rogoznico in Grajeno tik s. od Ptuja. Dohod z vozom po obč. cesti, 1 km od ban. ceste Ptuj—Vurberg. Poljedelstvo, živinoreja. Prodaja sadja in mleka. Na skrajnem v. robu vasi je ptujski Ljudski vrh z malim jezerom in z gostilno olepš. d. (»Švicarija«). Lepo urejeno sprehajališče.

Rogoznica. Ptuju je bil priključen 1936 z. del vasi (h. št. 1, 2, 15—23, 29, 31, 32, 38, 40, 42—44, 46, 49, 50, 52, 56—58). Ostalo gl. obč. Rogoznica.

Stuki, 167-35-20-15-8. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ptuj 3 km. Nm 240—320 m. Raztreseno naselje ob banovinski cesti Ptuj—Vurberg in s. od nje po goricah. Poljedelstvo, živinoreja in obrtništvo. Prodaja raznih kmetijskih proizvodov. Lepi izleti po okolici. Grajena žene mlin. Dohod z vozom. Ptujski občini pripada od 1936 večji j. del naselja (h. št. 1—13, 21—34); ostalo gl. obč. Grajena.

Vičava, 271-58-52-6-16. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Ptuj 1 km. Pev. in godb. d. »Volga«. Nm 233 m. Leži na terasi na l. bregu Drave in ob obč. cesti 1 km od ban. ceste Ptuj—Vurberg. Predmestje Ptuja z večidel uradniškimi vilami, vrtovi in nekaj njivami. Ugodno uspeva zlasti koruza in krompir. V Dravi ribolov. Več naravnih kopališč. Priljubljeno letovišče. Večji del vasi pripada Ptuju (h. št. 1—32, 39—60), le par hiš je ostalo v obč. Grajena.

Srez Radovljica

Splošen pregled

Radovljiški srez je po velikosti (1.046 km²) drugi v banovini, po svoji legi, reliefu in gospodarstvu pa med najpomembnejšimi deli države. Dobri ²/₃ njegove zamotane mejne črte predstavlja hkrati državno mejo. Proti Italiji se ta pričenja v zemljepisno važni suhi dolini iz Bohinja v Selško dolino, na robu južnega bohinjskega grebena (kota 1287 m pod Možicem 1602 m, ki je že v Italiji), spremlja nato ves zunanji rob Bohinjske kotline tja v vrh Triglava, napravi tu nov zavoj proti Jalovcu, od tega pa seže skoraj premočrtno do tromeje na Peči (1511 m). Povsod je mejna črta tudi razvodnica med Črnim in Jadranskim morjem. Tudi meja proti Avstriji gre po razvodju, in sicer po karavanških grebenih ob Peči do Zelenice (1704 m). Nasproti kranjskemu srezu se meja mota odtod na jug preko Begunjščice, Srednjega vrha, Dobrče in gornje Peračice k izlivu Ljubenščice v Savo, zapusti to ob Nemiljščici in krene na Jelovico, kjer se nasproti škofjeloškemu srezu drži južnega kraja planote. Ves mejni obod proti Avstriji in Italiji, razen dolinskega razvodja med Savo in Ziljico, pripada visokogorskemu pasu; sredino zavzemajo površinsko prevladujoče sredogorske planote; edini širši prehod na jv. ob Savi zapirajo po dolinskih zajedah razkosane in slabo prehodne dobrave. Tako je ozemlje dobro zaprta gorska pokrajina z majhnim ravninskim osrčjem nad sotočjem obeh savskih izvirov, Save Bohinjke in Dolinke; pravi ravnini pripada le desetina vse površine.

Visoko gorstvo pripada na z. Vzhodnim Julijskim Alpam, ki jih v osredju najlepše predstavlja Triglav (2863 m), najvišji vrh Slovenije in Jugoslavije; neznaten sektor na sz. od vrha je že v italijanski posesti; na s. strani se je obdržal stalni, naš največji snežni ledenik, »Zeleni sneg«. Triglavski blok se sicer cepi v divje razorana skalnata slemena. Med njimi se ponekod kažejo ostanki propadle visoke planote, kakor Kredarica in Kriški podi (2200—2400 m). S Križem (2410 m), Rogico (2582 m) in Škrlatico (2738 m, tretji najvišji vrh v državi) se gorski grebeni spet pahljačasto razčlenijo v enako veličastno skupino nad Martuljkom (Špik 2472 m, Dovški Križ 2572 m). Po nepristopnosti, zlasti po severnih stenah, tekmuje s Triglavsko in Martuljkovo skupino zahodna vrsta vrhov: Prisojnik (2547 m), Mojstrovka (2332 m), zlasti pa krševiti Jalovec (2643 m), vendar so njihovi izrastki dosti položnejši. Proti jugu se izpod Triglava prožijo enovitejši, zato pa mnogo daljši in bolj usločeni gorski grebeni; najpomembnejši med njimi je bohinjski greben, ki ustvarja mogočno zvezo s planoto Jelovico, dočim se z njim vzporedni, mnogo bolj raztrgan lok z Draškim (2243 m), Mišeljskim (2330 m) in Debelim vrhom (2392 m) uraščа v planoto Pokljuko. Med lokoma leži visoka planota Komna z Dolino sedmerih jezer, na jv. odtod pa tektonski udor Bohinjske kotline. Ob Bohinjskem jezeru se je zgostila udarna sila triglavskih južnih ledenikov in razorala površje posebno globoko, dočim so si ledeniki v smeri k Savi Dolinki izdolbli vrsto posamičnih, mnogo krajših koritastih krnic: Planico izpod Jalovca, Malo in Veliko Pišnico izpod Mojstrovke in Prisojnika, izpod Triglava pa kar tri: Vrata, Kot in Krmo, ki ima odtok še ob Radovini.

Karavanke imajo na našo stran obrnjena samo prisojna, mnogo manj razgrebena pobočja kopastih vrhov. Gorski greben je enoten in se razcepi šele ob sv. sreski meji, kjer se najvišji vrh Stol (2236 m) nadaljuje z Zelenico in Begunjščico (2063 m). Z. vrhovi so splošno nižji kot 2000 m: Kamnati vrh (1665 m), Trupejevo Poldne (1959 m), Kepa (2144 m), Golica (1835 m). Nekako sredi pobočja se pod njimi vidijo slabi sledovi nižjih stopnjevin (Ravne, Plavški, Jeseniški in Javorniški rovti), ki so jih pa rozorale kratke gorske dolinice. Pod najdaljšo gorsko dolinico ob Završnici, se v Karavanke uraščajo zahodni izrastki Savinjskih Alp, ki se začno v Pečeh pri Mostah in se dvignejo v srezu le do sredogorske višine (Dobrča 1634 m).

Oblikovno se od drugega gorstva ostro loči skupina osrednjih gorskih planot, ki jo Radovina in Sava Bohinjka delita v tri dele: podolgovato Mežaklјo, vijugasto zaokroženo Pokljuko in strmo prisekano, robato Jelovico. Najbolj razčlenjena med njimi je Pokljuka, ki se v širokih stopnjevinah nagiblje na jv. h Gorjanskemu in Blejskemu kotu, zemljepisnemu središču sreza. Vse dele planote veže ista povprečna višina 1200 do 1300 m in izrazito kraško oblikovano površje. Vodni tokovi se izgubljajo v notranjost, vse sklenjene doline so delo zunanjih sil, ledeniške in kasnejše erozije. V smeri k savskemu udoru se rob planote deloma ruši in ustvarja tako prehod k tretjemu glavnemu površju, k obsavski ravnini. Ta je v bistvu podaljšek Ljubljanske kotline, s katero jo vežejo razkosani laborasti dobravski pasovi. Označba ravnine pristoji mnogo bolj ozkemu pasu na desnem bregu dolenje Save Dolinke, kakakor širšemu na njenem levem bregu, kjer se Radovljiška ravan zniža od s. na j. (8 km dolžine) za 60 m, od sv. na j. pa celo za 90 m (razdalja 4 km). Globoko se je vanjo zajedlo savsko korito, prekrile so jo ledeniške groblje, nanos vseh treh glavnih ledeniških jezikov; poleg tega so jo razčlenile bivše rečne struge z ježami in suhimi doli.

Vse vodovje se odteka iz sreza po Savi, ki ima tu le kratek skupni tek. Z visokim gorskim območjem je v zvezi po slikovitih dolinah do obeh izvirov ki imata izrazito dolinski oz. kraški značaj. Sava Dolinka ima starejšo podolžno smer, dočim si je Sava Bohinjka (Savica) svojo prečno sotesko izkopala v zadnji geološki dobi. Prvo so razširili ledeniki, druga je nastala kasneje in je zato ohranila v Soteski podobo globokih tesni s 400—700 m visokimi stenami. Še tesnejši je jarek ob iztoku Radovine, glavnega dotoka Save Dolinke skozi j. konec Mežaklje, kjer se je izoblikoval Vintgar. Tudi drugod si je vodovje pripravilo posebno mikavne preobrazbe površja, kakor v številnih slapovih, odtokih z višjih planjav v dolinske zajede, ob dolinskih pragih i. p. (Savica, Peričnik, Šum, Mostnica itd.). Za Bohinj so značilne še zlasti razne »Suhe«, mogočne hudourniške struge, ki jim poleti poide vsa voda. V Karavankah dobimo namesto sotesk podolgovate kotliče (v Dragi, ob Završnici, Javorniku, Jesenici). Jezerca in barja (»blata«) pokrivajo mestoma sredogorske planote, posebej še ob izvirih obeh Sav; nad Savico so razvrščena s svojsko lepoto v Dolini sedmerih (Triglavskih) jezer. Višek pokrajinske privlačnosti dajeta srezu Bohinjsko in Blejsko jezero, prvo globoko pogreznjeno v dno tektonskega udora, drugo ljubko položeno v kotanjo ob robu Pokljuke, nastalo po selektivni eroziji.

Geološko loči Sava Dolinka srez v vzhodni in zahodni del. Prvi sega v Karavanke, drugi v Julijske Alpe. V Karavankah prihajajo do veljave starejše geološke tvorbe, kakor karbon, perm in werfen dolnje triade, medtem ko mlajše plasti triade niso tako razširjene. V Julijskih Alpah prevladujejo predvsem gornjetriadni apnenci in dolomiti, werfen je le redek in karbon s permom se pokaže le na dveh mestih.

V sv. delu našega ozemlja so karbonski skrilavci in apnenci najstarejše geološke tvorbe. Karbonski skrilavci so v svežem stanju temni, na zraku pa oblede in preperijo v ilovico. Nastopajo v ozkemu pasu od Begunjščice mimo Stola do Javornika, kjer se pas razširi do Hrušice, nakar se zopet zoži in izgine pri Dovjem ob savskem prelomu. Karbonske skrilavce zamenjajo ponekod fuzulinski apnenci, ki vsebujejo večje množine siderita. Tega so pred par desetletji kopali in ga na Jesenicah predelali v železo. Na karbonu ležé na več mestih permski švagerinski apnenci kot krpe nekdanjega celotnega krova. Tako jih vidimo s. od Hrušice, nad Javornikom in nad Mostami. Ob robovih karbona nahajamo na s. ozek pas permskih skrilavcev, werfena in školjkovitega apnenca. Na južni strani je vrsta teh usedlin nepravilna zaradi številnih prelomov in narivov; gradijo pa j. pobočje Karavank skoro nepretrgoma od Most do potoka Belice pri Mojstrani. Srednje in

gornjetriadni apnenci so razviti zlasti okrog Kepe in Stola; pri Kepi prekrivajo skoro celo širino Karavank, v dolžino pa segajo kakih 20 km. Najvišji vrhovi so zgrajeni v obeh primerih iz gornjetriadnega dachsteinskega apnenca. Med Belico in Dovjem je razvit školjkoviti apnenec tudi kot temen glinasti skrilavec in konglomerat.

Zahodni del sreza je zgrajen večinoma iz apnenca in dolomita srednje in gornje triade. Tu se pokažejo karbonski skrilavci v ozkih krpah le pri Kranjski gori ob savskem prelomu in pri Bohinjski Beli. Jurske sloje dobimo v Dolini Triglavskih jezer, pri Srednji vasi in pri Češnjici skoraj do Koprivnika. To so pegasti glinasti skrilavci in apnenci. Pri Češnjici je razvit spodnji in srednji jura kot skrilavec in pločast apnenec, v Dolini Triglavskih jezer pa zgornji jura v obliki rdečkastih apnencev. Tudi na Črni prsti opazimo skrilavec dolnjega jura, ki je vgneten v dachsteinske apnence. Na Tolstem vrhu pri Bohinjski Beli in južno od njega so ohranjeni tudi srednjetriadni apnenci. Južno od Bohinjske Bistrice so razvite v bližini železniškega predora terciarne akvitanske plasti, ki jih prištevamo spodnjemu miocenu. Terciarne plasti nahajamo še pri Gorjah in pri Dobravi j. od Save, pri Radovljici in na gričevju med Radovljico in Tržičem (miocen). Diluvialna doba je zapustila v našem ozemlju vse polno sledov. Vse večje doline so izrazito ledeniške s koritasto obliko (strma pobočja in široko, položno, ukrivljeno dno). Izglodali so jih ledeniki, ki so se pomikali ob največji zaledenitvi prav do Radovljice. Še tu moremo opazovati mogočne čelne groblje, kameni material, ki ga je odlagal ledenik ob svojem koncu. Tudi ledeniške terase so ohranjene zlasti ob pobočjih dolin, včasih v veliki višini. Tako pada slap Peričnik z visoke terase v dolino Vrata. Terase so ohranjene v raznih višinah. Ravnino med Radovljico in Žirovnico ustvarjajo deloma ledeniške groblje. Tudi Jesenice stojijo na ledeniški groblji.

Tektonsko leži ozemlje ob savski prelomnici, ki poteka ob Savi Dolinki mimo Tržiča, Kamnika, Trbovelj in Zagreba skozi celo državo. To jo znana potresna in termalna črta. Vzporedno z njo poteka južno še par manjših, med njimi tudi ona od Bohinjske Bele proti Kranju. Ozemlje med tema črtama se je pogreznilo. Julijske planine padajo v stopnjevitih prelomih proti Gorenjski kotlini. Eden takih prečnih prelomov drži od Komarče pri Bohinju mimo Srednje vasi in Bleda. Ob njem izvirajo blejske toplice s toplino 23° C. Pri Bohinjski Beli in pri Okroglici je prišel na dan v srednji triadi kremenov keratofir.

Podnebje ob Savi navzgor polagoma izgublja značilnosti, ki jih ima Ljubljanska kotlina. V gorskem območju postaja povsem planinsko, najbolj hladno v banovini, čeprav ne ekstremno celinsko. Bližina morja ublažuje poletno vročino in dviga množino padavin. Radi velikih razlik v višinah je pokrajina splošno vetrovna, ima mnogo jasnih dni brez megle in oblakov; megla se pojavlja na Bledu le 23—24 dni v letu, oblačnih dni je komaj 50; drugod, razen v Bohinju in nekaterih osojnih dolinah, je vedrina še večja. Splošno traja zima dolgo časa, radi snežne odeje pa ne doseže velike ostrine; poletje je sicer za razvoj rastja dovolj toplo, ne pozna pa izjemne vročine, ker jo zadržuje v veliki meri tudi močna rastlinska odeja.

Srednja letna toplina na Bledu kot središčnem in najbolj ugodno ležečem kraju 8.7° C. Ista toplina se drži po ravninskih predelih južneje odtod in zlasti še v zatišnih krajih, ki so odprti proti jugu (Begunje, Lešе). V smeri obeh savskih dolin se letna toplina polagoma znižuje in znaša v Bohinjski Bistrici 7.8° C, v Kranjski gori le še 5.7° C. Isto razmerje kažejo primerjave najnižje zimske in najvišje letne temperature ter letnega kolebanja; v januarju ima Bled —2.1, Bohinjska Bistrica —3.9, Kranjska gora —5.1° C, v juliju Bled 19.0, Bohinjska Bistrica 17.3, Kranjska gora 16.4° C, letno kolebanje pa znaša 21.1, 21.2 in 21.5° C. V ravnini zmrzuje 3½ meseca, nekaj več v Bohinju, v Kranjski gori pa malone 4 mesece (118 dni). Dnevna toplina 15—20° C ne vzdrži skoraj nikjer več kot mesec dni, vendar so toplotne ugodnosti zelo različno razmeščene po legi in obliki tal. Nastop pomladi je proti s. čedalje bolj kesan, nevarnost pomladne pozebe se v bližini zasneženih gora raztegne tja v zgodnje poletje. Pas planot je že tako hladen, da se poljske kulture obdrže prav malo nad 1000 m nm, le v posebno ugodnih, zavarovanih in prisojnih legah segajo njive do 1250 m visoko, tako zlasti na zgornji strani Bohinja. Vrhovi gora leže izpod ločnice večnega snega; presega jo le Triglav, kjer se je obdržal pobočni ledenik na njegovi osojni planji. V globokih kotanjah Bohinjskih gora in drugod v senčnih dolinah nastopajo velika snežišča, ki segajo izjemno do 900 m nizdol.

Padavine se drže drugačnega krajevnega razporeda. Največ jih dobi Triglav in njegovo visoko okrožje, pa tudi globoke osojne kotline in doline (Bohinj, Krma, Pišnica, Vrata, Planica). Tod je letno nad 2500 mm padavin, v južnem bohinjskem grebenu in v Triglavski skupini celo nad 3000 mm. Srednjegorske višine in planote dobe proti sv. vedno manj padavin (Boh. Bistrica 2100, Jesenice 1755 mm). Najmanj jih dobe kraji ob Savi Dolinki (Kranjska gora 1599 mm), karavanška pobočja pa zopet do 2000 mm. Razvrstitev po letnih časih kaže maksimum jeseni in spomladi, vendar ne tako izrazito kot v Ljubljanski kotlini; sorazmerno mnogo je poletnih krajevnih neviht. Te varujejo redno prodnato ravan pred sušo. Posebnost osojnih dolin so skoraj dnevne poletne prhe, ki se javljajo v Vratih, v Krmi in drugod.

Rastlinstvo radovljiškega sreza kaže najlepše in najštevilnejše visokogorske oblike. Po dolinah in gričevju ter spodnjih pasovih pobočij so polja in travniki. Nato sledi gozd, ki se v širokem pasu vzdržuje tudi nad 1700 m, celo nad 1800 m pride v malem obsegu. Precej razsežno bukovje pokriva južno pobočje Stola in dobršen del Bohinjskega hribovja. Tu je zelo zanimiv in nenavaden pojav, da tvori v dolini smreka gozdove, pobočja krije bukovje in nato do vrha gozdnega pasu zopet smreka, kateri je z višino vedno bolj gosto primešan macesen, zlasti v Pokljuki. Večji bukovi gozdovi so tudi na Mežaklji; na Jelovici in Pokljuki pa so le v manjših kompleksih pomešani med razsežna smrekova in jelova površja. Nad gozdnim pasom nastopa razsežno rušje do 2000 m višine z istimi spremljevalci kot v kranj. in kamn. srezu. Navzdol sega rušje zelo globoko po dolinah, ki so odprte na sever. Najniže pride pri Koroški Beli (do 609 m), pri Kranjski gori pa do Save (770 m). Pas dlakavega sleča je samo 100 m širok. Pravih alpskih pašnikov je tudi v tem srezu malo (Leskovnica v Julijskih Alpah), večinoma so nastali z iztrebljenjem gozda. Golica ima krasne gorske trate z neštevilnimi narcisami (Narcissus angustifolius), moknatim jegličem (Primula farinosa), arniko in drugimi.

Poleg navadnih alpskih rastlin srečavamo tu še naslednje bolj značilne ali redke: kukavico zajedalko Epipogon aphyllos po bukovih gozdovih; vetrnico Anemone baldensis pri Triglavskih jezerih; pirenejski mak (Papaver pyrenaicum) na Velem polju, pri Triglavskih jez. in na Malem Triglavu; gorski grobeljnik (Alyssum montanum) na Toscu; Alyss. Wulfenianum na Velem polju in pri Trigl. jezerih; Saxifraga oppositifolia med Triglavom in Toscem; Heracleum siifolium na Ledinah; enocvetni svinjek (Hypohaeris uniflora) na Velem polju; istotam tudi škržolico (Hieracium porrifolium). V višjih legah je razširjena tudi praprot Aspidium lonchitis planinska ščitnica). Bolj razširjene so: bledeča detelja (Trifolium pallens), noriška detelja (T. noricum), ki je posebno lepo razvita na Črni prsti. Triglavska roža (Potentilla nitida) z glavnim nahajališčem v Triglavskem pogorju; planinska možina (Eryngium alpinum), koristni jeglič (Primula officinalis), nizka kosmatulja (Saussurea pygmea) i. dr. Poleg drugih ilirsko-panonskih rastlin uspeva v tem srezu še velecvetni grah (Vicia grandiflora) pri Begunjah in v Kranjski gori, perečica (Cnidium apioides) na Toscu (sicer še na Nanosu in Čavnu, Italija), Skopolijeva črnobina (Scrophularia Scopolii) na Velem polju. Tudi v tem srezu se dobi sredozemska Scrophularia canina (ob Bohinjskem jezeru); redka je škrlatna lakota (Gallium purpureum: Bled, Javornik, Dovje, Štenge, Boh. Bistrica). Južni glivi sta: rja Puccinia Passerini na gorski laniki (Thesium montanum) pri Gorjah in Corticium caeruleum pri Lescah. Azzalea (Loiseleria) procumbens je rastlina obtečajnih tunder, ki je ostala na Golici in v Julijskih Alpah izza ledene dobe in živi tudi tukaj v družbi islandskega lišaja in jelenovca.

Samo iz tega sreza je znano nahajališče usnjevorjave detelje (Trifolium badium) na Velem polju; pirenejske zmajevine (Hormium pyrenaicum) na Črni prsti, Triglavu i. dr.: srebrnosive krvomočnice (Geranium argentum) na Črni prsti; kranjske kresnice (Senecio carniolicus) samo na grebenu Belščice; praproti Athyrium alpestre in lisičjaka Lycopodium alpinum samo na Golici; preslice Equisetum hiemale v dolini Završnice. Edino iz Narodnega parka pri Triglavskih jezerih je znana latovka Poa hybrida; munec Eriophorum Scheuchzeri je dokazan samo na Velem polju in Malem Triglavu. Kocinasti popkovnik (Moehringia villosa) z Znojilske gore je že baron Karol Zois označil kot novo vrsto, a je bil na ozemlju dravske banovine odkrit šele 1898 na Črni prsti, kjer je tudi še zdaj njegovo edino nahajališče. Belkasti omej (Aconitum albicans) je razširjen po Bohinjskih planinah.

Po Bohinju je imenovan repnjak Arabis bohinensis (vochinensis). Pridevek »triglavski« imajo te-le rastline: Gentiana triglavensis, Eritrichum triglavense (planinska neboglasnica),

Crepis trigl. (dimek), Potentilla trigl. zdaj P. nitida (triglavska roža). Po baronu Karlu Zoisu je imenoval Wulfen vijolico Viola Zoisii, ker jo je 1785 Zois našel na Stolu. Zanimiva je tudi radi tega ker je zaostalek ilirsko-panonske flore, ki ima sedaj glavno območje v Bosni in dalje proti v. (Herbarij botanika bar. Karla Zoisa in zvezek zapiskov je ohranjen v Narodnem muzeju v Ljubljani). Tudi zvončico Campanula Zoisii je Wulfen imenoval po njem. Na tej zvončici živi gliva Leptosphaeria Plemeliana, ki jo je prvi našel Valentin Plemel na Medvedjem dolu nad Javornikom. (En Plemlov herbarij hrani Narodni muzej, drugega, v katerem so ohranjene rastline še iz dijaških let, pa škof. klas. gimn. v St. Vidu nad Lj.) Voss je na raznih mestih ugotovil te-le užitne glive: parkelj (Clavaria botrytis in flava), žemljasti ježek (Hydnum repandum) po gozdovih na glinastih skrilavcih, na Jelovici zlasti lepe rjave ježke (H. imbricatum), ovčje vime in kozji parkelj (Polyporus ovinus in pes caprae), brezji goban in kravjačo (Boletus scaber in bovinus), lisičko, vsestransko uporabno zeleno golobico (Russula virescens) in užitno sirovko (Lactarius deliciosus).

Živalstvo sreza predstavlja jedro triglavske pokrajine gorskega pasu naše kraljevine. Lovne živali so tu: jeleni (žive v Krmi), srne, gamsi, zajci, divji petelini, ruševci, gozdni jerebi, kotorne, bele in poljske jerebice, sloke, divje race, jazbeci, lisice, kune podlasice, dehorji, veverice, ujede (med katerimi je redek planinski orel) ter srake in vrane.

Bistri gorski potoki in jezera so prava domovina potočne postrvi. Dočim je Sava Bohinjka izvrstna postrvja voda, je Dolinka od izvira do Jesenic precej nerodovitna. V obeh Savah in v Bohinjskem ter tudi Blejskem jezeru je pogost lipan, sulec pa le v Savi Bohinjki do izliva Boh. Bistrice. Pod stokom obeh Sav pa do jezu v Medvodah je sulec precej pokrnel, ker preko jezu ne morejo razne belice, ki mu rabijo v hrano. Bohinjsko jezero je edino bivališče krasne jezerke (Trutta lacustris) in njene križanke s potočno postrvjo. Blejsko jezero je bogato manj vrednih belic, klenov in kleničev (Squalus cephalus in leuciscus), živ pa v njem tudi somi, menki, mrene, platnice (Leuciscus virgo) in ščuke, ki jih je pa malo. Posebne omembe vredna sta Radovina in Lipnica radi krasnih postrvi. Blejsko jezero je edino do zdaj znano bivališče dveh nižjih rakov: Alona tenuicaudis in Diaptomus laticeps. Ob triglavskih snežnih poljih (2200 m) živi pajek Ischyropsalis triglavensis Hadži. Visokogorski je metulj Erebia glacialis var. triglavensis, ki se pri nas nahaja samo na Triglavu; samo od tu je znan rilčkar Otiorrhynchus Schmidti. Krešiči Nebria diaphana var. bohinensis in N. germari živita ob robu snežišč in ledenikov; Bembidium odlongum triglavense je bil najden edino na obrežju Save pri Mojstrani. Anophthalmus Scopoli ssp. bohinensis je bil prvotno najden samo globoko pod kamenjem, sedaj so ga našli tudi v jamah (Kevderc pri Škofji Loki). Samo z naših Alp (Julijske in Karavanke) sta znana lepenjca Chrysochloa liturata in Ch. gloriosa var. pseudoliturata. Obe odlagata toliko dozorela jajčeca, da v istem trenutku že zlezejo iz njih ličinke, kar je med hrošči redek pojav. Od sesalcev je na Bledu ugotovljena nova vrsta voluharjev z imenom Microtus agrestis punctus. V jamah po Jelovici živi polž Zospeum alpestre, ki dosega tu severno mejo naselitve.

Redkejše in zanimivejše, sicer tudi od drugod znane živali so: Cyclops serrulatus in streenuus iz Blejskega in Bohinjskega jezera; trdokožnati pajek Siro duricorius, ki živi v Narodnem parku Triglavskih jezer; visokogorski potapnik Agabus solieri iz 4. Triglavskega jezera. Visoko proti vrhu Triglava skače po snegu pražuželka Isotoma saltans. Posebna redkost triglavskega masiva je 2200 m visoko živeči molj Incurvaria Stangei. Redkost naše zemlje je tudi metulj Psodos spitzi (samo na Triglavu in Golici). Eupithecia fenestrata triglavske gorske skupine je sicer znana še iz j. Francije. Zelo redek je visokogorski metulj Anarta nigrita na Triglavu. V dolini Vrat in Završnice živi z Nanosa došli južni metulj Pieris ergane. Conchylis ardezzana je znan s Črne prsti in iz Švice; Larentia tempestaria je razširjena po Julijskih Alpah in južnem Tirolskem. Posebna redkost je krešič Carabus pseudonothus, čigar nekaj primerkov je bilo najdenih nad Begunjami in na Krimu (lj. sr.). Ob robu snežišč je bil najden zastopnik jamskih krešičev Anophthalmus hirtus ssp. nivalis, ki na Kredarici biva pod kamni. Polž Orcula dolium živi pri nas samo v skrajnem sz. kotu Karavank in odtod po apn. Alpah proti severu. Sorodna Orcula concia živi skoro izključno samo na ozemlju od Karavank do Krasa. Za Karavanke in Savinjske Alpe sta značilni vrsti Helicigona schmidti in chamaeleon. Med vretenčarji nastopajo razne visokogorske oblike kot alpski pupek (Molge alpestris), črni gad in bolj redek bosanski gad (Vipera berus var. bosniensis), v nižjih legah pa modras. Živorodna kuščarica (Lacerta vivipara) je naseljena od 1800 m navzgor. Redka je nestrupena belica (Zamenis gemonensis). Poleg kramparčice (Pyrrhucorax gracculus), pinože (Fringilla montifringilla), planinskega ščinkovca (Montifringilla nivalis) gnezdi v višjih legah kalin (Pyrrhula europea); snežnega strnada (Passerina nivalis) je sicer precej, a gnezdi le na severu. Redka sta detla Picus leuconotus in Picoides tridactylus. V bližini Radovljice gnezdijo večkrat južne postolke (Cerchneis Naumanni). Od severnih ptic se za selitve pogosteje mude: na Blejskem jezeru severni slapnik (Urinator imber), obrežni kljunač (Limosa lapponica) pri Lescah, nočna čaplja (Nycticorax nycticorax) pri Brezjah.

Obljudenost radovljiškega sreza se da zasledovati tja do bronaste dobe, iz katere so našli meč nad sotočjem obeh Sav. Sledovi rimskih taborišč so tu redkejši kot drugod v Sloveniji. Po napisu iz Ziljske doline sklepamo, da je že Cezar l. 57. po Kr. dal zgraditi stranski krak ljubeljske ceste od Nakla na Podbrezje, Jesenice, Korensko sedlo in Podklošter. Rimska cesta je služila prometu mnoga stoletja, dokler niso tod pod vlado Karla VI. zgradili nove državne ceste. Razen s Koroško je imel okraj živahen promet tudi z Italijo, zlasti iz Bohinja preko Baškega sedla v Podbrdo, Čedad, Videm in druge furlanske kraje. Tja so spravljali železo in železne izdelke, drobnico in govejo živino, uvažali pa so konje, živila in vino. Železnico Ljubljana—Jesenice—Trbiž (tkzv. Rudolfovo progo) so zgradili 1870, progo Jesenice—Bohinj—Trst pa 1906.

Značilno za pokrajinsko gospodarstvo v preteklosti je nekdaj cvetoče železarstvo, čigar početke stavljamo že v stari vek, obnovo pa v 10. ali 11. stol. Fužinarstvo je bilo na višku v 16. stol., ko se je povsod preselilo k vodnim tokom v doline. Razen vojaške prostosti so imeli rudarji, oglarji in kovinarji lastno sodstvo, ki ga je nad njimi izgubila zemljiška gosposka po rudarskem redu iz 1575. Radi industrijske konkurence je pričelo rudarstvo in kovinarstvo v zač. 19. stol. propadati. Železna obrt se je ohranila in strnila v modernih obratih na Jesenicah, v Kropi in Kamni gorici pa na zadružni podlagi. Povsod drugod je propadla.

Glavni zemljiški gospodje okraja so bili briksenski škofje, ki jim je podaril 1004 Henrik II. obe savski dolini do sotočja nad Radovljico (središče Bled); tu so škofje izvrševali popolno sodstvo, desetinske pravice, od cesarja Henrika IV. dalje tudi gozdno in lovsko pravo. Mejni grof Ulrik je briksenski posesti dodal še Leše in Bohinjsko Bistrico (1050—1063). Ozemlje vsega gospostva je 1803 sekularizirala avstrijska vlada. Maloštevilni gradovi v srezu so nastali iz rudarskih dvorcev, še več pa na drugem velikem gospostvu, ki so si ga pridobili Ortenburški grofje deloma v bohinjskem, zlasti pa v radovljiškem in lipniškem območju. Prva župnija v okraju je bila radovljiška, prenesena verjetno tja iz Rodin. Iz nje so se razvile vse današnje župnije v srezu, razen Ovsiš, ki so pripadale šmartinski prafari, in Ljubna, ki je bilo podložno Podbrezju. Izpod patriarhove cerkvene oblasti je okraj izločil že Friderik III., ko ga je 1461 dodelil ljubljanski škofiji.

Prve naselbine v kraju so bile v obsavski ravni in v Bohinju, pozneje so nastale sz. od Jesenic; vse ostalo je ob prihodu Slovencev še pokrival gozd. Le počasi so prodirali dalje po dolinah, iztrebili sončna pobočja za senožeti in planine. Še v zadnjem stoletju so tu nanovo postavljali senike, trebili »rovte«, gradili poletne »hišice« in polagoma ustanovili nove vasi. Taka nastajajoča stalna selišča poznamo na robu Pokljuke, deloma Jelovice in v Karavankah. V Bohinju Gorjuško-koprivniška planota) se razvijajo dalje, nad Jesenicami, kjer jih označuje ime »Rovte«, že vnovič nazadujejo. Večinoma leže okrog 1000 m nm. Drugačnega izvora so napol stalne naselbine, nastale pod vplivom tujskega prometa; imamo jih v bohinjskih planinah (Uskovnica, Konec), po Pokljuki in jz. od Kranjske gore. Ker se ne bavijo z obdelovanjem zemlje, nadmorska višina zanje ni odločujoča. Po obliki prevladujejo v vseh neravnih legah gručaste vasi in rahlo povezane posamične kmetije. Na obsavskih terasah so selišča nastala kot organizirane vrstne vasi ali tudi na zaselški način. So pa na tak način urejeni celo planinski stanovi (lepe vrste imajo Zajamniki). Srednjeveške obrtniške naselbine so se ohranile ob Lipnici, Kroparici, ob Savi pa zlasti v jeseniški okolici.

Pri ljudskem štetju 1931 so našteli v srezu 36.302 prebivalca. Obsavske občine od Mošenj do vštetih Jesenic (a brez Gorij in Breznice) so strnile celo polovico te vsote, čeprav je to le $^1/_7$ ozemlja. Gostota naseljenosti je v celem skoraj 35 na km²; v področju Begunje—Radovljica—Lesce—Bled—Jesenice doseže v resnici 120, v gorskih krajih Julijskih Alp le 17, skupno s Karavankami 20 ljudi na km². Znaten je porast od l. 1921., ki znaša 3.542 ljudi ali 10.81%. Napredek proti l. 1884., ko so tu našteli le 26.172 prebivalcev, pa je še večji. V okraj se je doselilo mnogo ljudi iz drugih krajev, zlasti na Bled,

Jesenice in Javornik, pa tudi v Bohinj. Pri zadnjem štetju je bilo dobrih pet stotin drugih narodnosti in ver, l. 1884. pa le dva drugoverca in — 998 Nemcev.

Sedanji naseljenci se v največji meri preživljajo s kmetovanjem, mnogo pa tudi z industrijo, obrtjo in prometom. Vse panoge so samostojno močno razvite, vendar niso strogo ločene na monokulturna ozemlja. Kmetijstvo nastopa najizraziteje na levem bregu Save; v ravnini je razvito zlasti poljedelstvo, bliže gora prevladuje že živinoreja, povsod pa se kmetijstvo opira na izrabo gozda. Industrija in obrt se držita vodnih tokov radi pogonske sile; kot prevladujoča stroka nastopata ob Lipnici in Kroparici, deloma ob Zgoši in Savi Bohinjki, predvsem pa v jeseniškem kotu, kjer se združita obe glavni prometni črti iz Bohinja—Bleda in iz karavanškega podgorja. Najbolj izrazit tujskoprometni značaj imata okolici Bohinjskega in Blejskega jezera. Nekako polovico ljudi se prehranja z obdelovanjem zemlje, posredno pa se od nje preživlja do $^4/_5$ naseljencev. Zemljiška posest se deloma razlikuje od ostalih srezov. Dobrih 16% (16.843 ha) zemlje upravlja država kot last verskega sklada, malenkost tudi kot svojo neposredno last; pribl. desetina sveta je v lasti 5 veleposestev in 11 srenjskih in drugih skupnih posestev. Vendar ostaja še ogromna večina poljske zemlje in dobra polovica gozda v kmetskem lastništvu.

Celotna površina se deli: njive in vrtovi 4.917 ha ali 4.7% (daleč najnižji odstotek v banovini), travnikov 12.546, pašnikov 19.485, skupaj torej 32.031 ha ali 30.6% (izredno visoka postavka), na gozd odpade 50.400 ha ali 48.2%, 0.2% pripada sadovnjakom (229 ha), ostale zemlje pa je 17.028 ha ali 16.3%. Polje je nameščeno na sorazmerno ozkih rečnih terasah in gorskih pobočjih; mnogo ravninskega sveta ima za njive preplitvo prst in je na razpolago le za travnike ali pašnike. Visoka jeseniška okolica njive opušča, nižja pa rešuje kulturno zemljo za vrtove; nasprotno se v Bohinju njive še množe. Ker dolinsko zemljo do konca izrabljajo, morajo iskati pašo za živino večkrat v zelo oddaljenih in visokih krajih. Praviloma ima vsaka vas gorske pašnike za pomladno in jesensko, posebno pa za poletno pašo. V Begunjščici so planine za občine Mošnje in Begunje, te in Lesce pasejo tudi v Dobrči, v Stolu pa Breznica in Koroška Bela, po Golici Jesenice i. p. Podobno je razdeljena paša v Bohinju in Gorjah, kjer razen lastnih planin uživajo servitutno ali najeto pašo na svetu verskega sklada. Pregled poljedelske statistike kaže, da večino njiv izkoriščajo za žito (58.3%), za zelenjadno 21.3 in za krmilno rastlinstvo 19.2%. V l. 1934. so pridelali (v qu): koruze 7.500, pšenice 2.832, ječmena 2.587, prosa 1.571, ovsa 2.381, rži 4.171, sorščice 446, ajde 218, lanu 306, zelja 8.740, krompirja 28.640, fižola 578, repe in korenja 15.016. Nad banovinskim povprečkom stoje donosi na 1 ha za pšenico (9.2), proso (12.9), posebno pa za ajdo in zelje (11.5, oz. 92.0). Pridelek komaj zadošča večini kmetij, domači trg zalagajo le s krompirjem in zelenjavo, za vse drugo je potreben uvoz.

Sorazmerno malo je živine. L. 1934. so našteli 1.523 konj, 11.744 goved, 5.575 prašičev, 3.566 ovac, 1.023 koz, perutnine 23.988, čebelnih panjev 3.212. V vsem okraju pazijo na dobro pasmo; bohinjsko govedo izvažajo tudi za pleme. Živinorejci po gorskih krajih skrbe za prodajo mesa in sira, malo za prodajo mleka in presnega masla, ki ju nudi nekaj na prodaj ravan, večino pa morajo uvažati. Letni pridelek sira, ki ga daje zlasti Bohinj, cenijo na 1600—2000 kg; rabijo ga tudi domačini za prehrano. Sečnjo sena cenijo letno na 313.196 qu. Nizko število konj in drobnice izvira odtod, ker je zanje paša v servitutnih planinah prepovedana. Čebele uspevajo dobro le na omejenih področjih, pridelek medu je majhen (1.769 qu l. 1934.). Poseka lesa prinaša letno povprečno 40.000 m³, od tega polovico v državni upravi, ki ima enotnejše blago. V jelovih gozdih prevladuje splošno (z 90%) smreka, ostalo so pretežno jelke in macesni. Smreka tod dozori po gorah šele v 80 do 100 letih (splošno v državi v 60 letih), zato ima les posebno dober sloves trdnosti. Listnati gozd ima le neznaten kupčijski pomen (drva), kmetom pa rabi za kurjavo in nastilj. Gozdi so skoraj izključno visoki, le v najvišjih legah je 250 ha nekoristnega ruševja in grmičevja, mestoma je razširjen slab gozd tudi v najnižjih legah. Sadjarstvo splošno nima gospodarskega pomena, večina krajev je celo navezana na uvoz, zlasti iz ostale Gorenjske. Za leto 1934. navajajo v srezu: sliv 15.650, jablan 29.900, hrušk 26.500, orehov 4.250, češenj 1.470. Za kostanj je podnebje že prehladno.

Rudarstvo je nekdaj imelo velik gospodarski pomen, danes pa rud več ne izkoriščajo. Najdalje so kopali železno rudo siderit v karbonskih skladih. Take opuščene rudnike imamo pod Golico (Savske jame), pod Belščico (Stare jame), pod Stolom in Begunjščico. Železo so pridobivali tudi v mlajših slojih v Jelovici in pod njo, enako v Bohinju. Manganovo rudo so izkoriščali pod Stolom in Belščico v rabeljskih skladih, na Begunjščici pa v jurskih plasteh. V werfenskih slojih pri Jesenicah se dobi na več mestih sadra, v apniški Rudnici v Bohinju boksit, pri Lancovem lomijo porfir.

Industrija in obrt predelujeta v prvi vrsti les. Žage so raztresene ob vseh vodnih tokih, močnejši obrati pa so le v prometnih krajih. Večina lesa gre na prodaj v napol izdelani obliki. Lesni izvoz hkrati označuje mero blagostanja pri večini domačinov. Druga glavna stroka je železarstvo, ki ga predstavljajo obrati na Jesenicah in Javorniku, v manjši meri še v Kropi, Kamni gorici in Lescah. Kakor ta je tudi naslednica domači obrti tekstilna stroka, ki se je obdržala v strojnem obratu v Radovljici in Zapužah. V Lescah je čokoladna tovarna, druga podjetja nimajo splošnega pomena. V vsem področju so zelo zastale stare lesne in druge domače obrti (izdelovanje vivčkov in čedr), nove ustvarja smuka (smuči izdelujejo v Bohinju in drugod). V zmanjšanem obsegu, vendar vztrajno, se po gorskih krajih vzdržuje platnarstvo.

Čedalje večjega življenjskega pomena postaja za domačine obisk letoviških gostov. Iz drugih delov države prihajajo po savski dolini, poslužujoč se železnice in drž. ceste, inozemci pa uporabljajo obe žel. zvezi z Italijo (zlasti preko Boh. Bistrice, manj Rateč) in žel. progo, ki nas po karavanškem predoru veže s Koroško. Glavne cestne vozle imajo Radovljica, Lesce, Bled in Gorje. Najbolj obiskana je banovinska cesta I. reda, ki vodi v Bohinj, na odseku Lesce—Bled zgrajena kot avtomobilska cesta. Gorje so izhodišče turističnih cest, ki še nimajo krožnih zaključkov; ena od teh je izvedena v Pokljuki do Rudnega polja, od bohinjske strani ji prihaja nasproti nov krak ban. ceste na Uskovnico, drugi na Koprivnik. Podoben značaj ima rádovinska cesta (Krnice—dolina Krma). Gosto so razpredena turistična in izletna pota, ki se jim pridružujejo smučarske trase. Obiskovalcem gora je na razpolago mnogo planinskih hotelov, domov in koč, ki jih postavljajo SPD, tur. klub Skala in športne organizacije. Tako je ves okraj široko odprt tujskemu prometu. Prvi se je tod razvil turizem, moral pa je že dati prednost zdraviliščem, kopališčem in letoviščem. Inozemci obiskujejo kot turisti predvsem Jalovčevo in Triglavsko skupino, kot letoviški gosti pa se ustavljajo na Bledu in deloma v Bohinju, ki sta poleg Kranjske gore, Rateč in Begunj tudi glavna zdraviliška kraja. Manjše število gostov, pretežno iz vrst domačinov, pa imajo skoraj vsi ostali kraji, ki se ponašajo ali z ugodnim podnebjem, kopališči, razgledišči ali smuškimi tereni. Za zimski šport skrbe še številne skakalnice in smuška zavetišča po gorah. Gostinske naprave so splošno na višku, večina krajev skrbi tudi za zasebna stanovanja po hišah. Spoznavanje naravnih krasot še narašča, zato se veča povsod tudi število gostov, ki pa je že davno nad vsemi drugimi srezi v banovini.

Občina Begunje

Preb. 1314, hiš 274, posest. 73, koč. 179, najem. 23. Površina 2973 ha: njiv in vrtov 203, trav. in paš. 1020, gozdov 1686, ostalo 64 ha. Ozemlje begunjske občine se vzpne iznad valovitega in močno proti j. nagnjenega sv. konca Radovljiške ravni preko nizkega terciarnega gričevja (575 in 582 m) v vrh Dobrče (1634 m), odtod preko Drmalke (Srednji vrh, 1411 m) in Prevala (1309 m, prehod v dolino Sv. Ane) na Begunjščico (2063 m) in po njenem z. slemenu nazaj na Pleča (1133 m). Tu izvira Blatnica in teče nekaj časa skoraj vzporedno z Begunjščico ali Zgošo; vendar se ji v ravnini odmakne in se izgublja v Blatu, močvirnem svetu, ki ima odtok le ob nalivih. Oba potoka predstavljata glavno vodovje v občini. To se zbira v slikovitem kotlički Dragi med Dobrčo in pobočjem Begunjščice. Manjša potoka Dobruča (odtok Otoškega grabna) in Peračica namakata v. del ozemlja. Zemlja je v dolini radi ugodne mešanice proda z ilovico in izdatnega dežja dosti rodovitna, v posipnih predelih pod Dobrčo pa mestoma precej pusta. Poljskega površja je premalo, zato se prebivalci bavijo več z živinorejo. Ta ima na razpolago lepe pašnike po gorskih dolinicah, pobočjih in kopastih vrheh. Mlekarstvo je visoko razvito. Gozd zavzema zlasti strmejša pobočja in glinasto gričevje; splošno prevladuje v njem jelovina, deloma izvrstne kvalitete. Uspešno se razvija sadjarstvo, nekaj manj čebelarstvo; gozdne sadeže premalo izrabljajo. Obrtnost je

močna le v krajih ob Zgoši (zlasti lesna stroka). Staro domače suknarstvo se je ohranilo le v strojnem obratu. Prometne zveze so dosti ugodne; vse vasi leže ob drž. cesti ali njenem podaljšku (ban. cesti) na Begunje in dalje na Tržič (slovit razgled), tako da ima najbolj oddaljeni kraj do žel. postaje 2 uri. Dobro so urejene tudi gorske poti; planinska zavetišča so razpostavljena v vencu vrhov okrog Drage: Vilfanova koča (1119 m) in Roblekov dom (1775 m) v Begunjščici, na Prevalu, Planinici, Dobrči. Za smučarje, ki imajo tod obilo dobrega terena, posebna koča in skakalnica v Dragi. Ker ima občina tudi zanimive talne oblike, zavarovano prisojno lego, bogata razgledišča in izvrstno vodo, je med najbolj obiskovanimi tujskoprometnimi pokrajinami na Gorenjskem.

Begunje, 600-115-4-101-11. Sr so du zdr fin Radovljica 5 km, žand o pTt š žup v kraju, žel Lesce-Bled 3.7 km. Šola ust. 1791, 3 odd. PRK, PJS, Kat. prosv. d., Gas., Strel. druž., Tuj. prom. d., Smučarski klub. Nm 578 m. Večja, 2 km dolga naselbina, zvečine na l. bregu Zgoše (Begunjščice) vzdolž ban., ca 1 km od drž. ceste. Dolinski podaljšek ravni se med Jamarskim vrhom (1054 m) in Dobrčo zoži v tesno sotesko, po kateri vodi cestni podaljšek v Drago (dostop z avtom). Tod in v Planinici lepe planine, po bližjih strminah in v Kisovcu iglast gozd. Prebivalci so deloma kmetje, po večini pa obrtniki, lesni in tovarniški delavci. Poljski pridelek ne zadošča za prehrano. Izvažajo le nekaj krompirja, mleko na Jesenice, presno maslo tudi na Bled. Lesna trgovina in industrija. Dobro obiskano letovišče, izhodišče za Sv. Peter (dobre pol ure), Dobrčo (2 uri), Begunjščico (3—4 ure), Drago (¾ ure), Brezje (1¼ ure). Tri večje letoviške restavracije, prenočišča tudi zasebno.

Nad vasjo so odkrili predzgodovinsko gradišče. Kraj se omenja že 1050. V Begunjščici so od 1872 do 1917 kopali manganovo rudo. Rudokop je bil last Kranjske industrijske družbe. Zgodovinsko znamenit je grad Katzenstein. Prvotno poslopje je 1439 razdejal Jan Vitovec; sedanja stavba je iz 1537. Po Valvasorju so bili prvi lastniki gospodje Rajnski; od njih so ga priženili Kacijanarji (odtod ime Katzenstein). Tu se je rodil Ivan Kacijanar, ponovni zmagovalec v bojih s Turki. V 16. stoletju je bilo v gradu zatočišče protestantov. Njih kapelico v stolpu je 1601 razstrelila protireformacijska komisija. V 2. pol. 17. stol. je bil grad prenovljen. Od 1875 je drž. last in predelan za žensko kaznilnico. Nekoliko izven vasi so na strmi skali razvaline gradu Kamna ali Lambergovega gradu. V njem so nekdaj stanovali Kamniški gospodje. Poznejši lastniki so bili Ortenburžani in Celjski grofje (Herman III. se je tu 1428 ubil, ko je padel s konja). L. 1436. so živeli na gradu že Lambergi. Najpomembnejši med njimi so bili Jurij, oskrbnik brižinskih posestev v Škofji Loki, Ziga, prvi ljubljanski škof in njegov junaški brat Gašper, ki še živi v tradiciji in slovenskem slovstvu. Bil je zmagovalec na 85 turnirjih. Že v prvi pol. 18. stol. je grad razpadel. V njegovi bližini je nekdaj stal Jamski grad, obzidana in utrjena skalna duplina, na katero danes spominja le še krajevno ime Hudičev grad. Ta grad se prvič omenja 1263.

Župnija Begunje pri Lescah (dek. Radovljica, škofija ljublj.) ima 1150 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Urha. Prvotna stavba se prvič omenja 1468; l. 1523. so jo zgradili na novo. Sedanjo baročno stavbo so sezidali 1740 in pokrili z opeko z gradu Kamna. Tudi deli stranskega oltarja M. b. so iz kapele Lambergovega gradu. Zvezo z gradom po mostovžu so podrli 1875. Cerkev hrani Layerjeve slike. Dve sliki H. Langus. Sprva podr. radovljiške prafare, je postala cerkev 1783 lokalna kapelanija, 1787 pa župnija. Na s. koncu vasi rojstna hiša dr. Antona Bonav. Jegliča (r. 1850), škofa ljubljanskega 1898—1930; zdaj živi kot naslov. nadškof garelski v Stični. Plodovit nabožni pisatelj, podpornik slovenskih učbenikov in znanstvenih del, ustanovitelj prve slovenske gimnazije, neustrašen branilec narodnih pravic na Dunaju, voditelj deklaracijskega gibanja, velik organizator verskih ustanov.

Dvorska vas, 116-30-20-10-0. Sr so du zdr fin žel Radovljica 3 km, žand o pTt š žup Begunje 2 km. Nm 531 m. Leži ob gornjem teku Dobruče, ob prehodu na Radovljiško polje, vštric s ½ km oddaljeno drž. cesto. Kmetije z mešanimi gozdi in plodnim poljem. Sadjarstvo. Mimo vodi izletna pot na Brezje (1 uro).

Mlaka, 34-7-5-1-1. Sr so du zdr fin Radovljica 9 km, žand o pTt š žup Begunje 4 km, žel Lesce-Bled 7 km. Nm 565 m. Najnižja vas Pod goró (skupna označba za vasi v pobočju Dobrče), ¼ km j. od ban. ceste na Tržič. Položno nagnjen ilovnat in peščen svet, ugoden za travnike in sadovnjake; njive niso dovolj izdatne. Prodaja drv.

Poljče, 110-29-7-17-5. Sr so du zdr fin Radovljica 5 km, žand o pTt š žup Begunje 1.5 km, žel Lesce-Bled 4 km. Nm 560 m. Lepo zgrajena podolžna vas v prisojnem gorskem vznožju in ob Blatnici, dostopna z avtom, ½ km z. od ban. ceste na Begunje. Preživlja se največ s kmetovanjem; ima plodne njive v ravnini, gozd in pašo pa v smeri na Begunjščico. Daleč znan zdrav kraj, priljubljeno letovišče s pensionom in prenočišči po zas. hišah. Za vasjo lep smuški teren. Zaznamovana pota kot Begunje; nad vasjo zaselek Sv. Peter (839 m) z enim najlepših razgledišč na Gorenjskem in znamenito gotsko podr. cerkvijo iz 2. pol. 15 stol. Stavba ima dve ladji, obokani v vsem obsegu. Ohranjenih je 25 slik na presno (pasion), ki jih je izvršil Jernej iz Loke (1530—1540). V stranskem oltarju Layerjev sv. Lenart; glavni oltar iz baročne dobe, ko so 1767 povečali presbiterij. Cerkev je stara božja pot. V dobi turških napadov so tu zažigali kresove.

Slatna, 77-16-12-4-0. Sr so du zdr fin Radovljica 7 km, žand o pTt š žup Begunje 2 km, žel Lesce-Bled 6 km. Nm 633 m. Leži ob podgorski cesti, na mestu, kjer jo prečka Peračica s svojim jarkom v pobočju Dobrče. Njiv primanjkuje, izdatne pa so okoliške senožeti in paša pod vrhom Dobrče.

Srednja vas, 30-5-4-1-0. Sr so du zdr fin Radovljica 8 km, žand o pTt š žup Begunje 3 km, žel Lesce-Bled 7 km. Nm povpr. 640 m. Manjše kmetsko selišče ob cesti pod strmim pobočjem Dobrče. Živinoreja, prodaja lesa.

Sv. Lucija, 37-7-2-4-1. Sr so du zdr fin Radovljica 8 km, žand o pTt š žup Begunje 3 km, žel Lesce-Bled 7 km. Nm 582 m. Leži Pod goró, na obeh straneh ban. ceste, obrnjena že proti Lešam. Primeroma šibka kmetska posest; gospodarstvo kot Slatna. Bogat razgled. Pod vasjo božjepotna podr. cerkev sv. Lucije, ki so jo 1663 in 1767 prezidali (letnici nad vrati). Stavba posnema romanske oblike, glavni oltar barok; križev pot delo domačina Goričnika iz Poljč.

Zapuže (Zapuže), 100-16-10-3-3. Sr so du žand zdr fin Radovljica 3 km, žel pTt Lesce-Bled 2.5 km, o š žup Begunje 2 km. Nm 538 m. Prometno važna vas vzdolž potoka Zgoše, na mestu, kjer jo prekorači drž. cesta in doseže ban. cesta iz Radovljice v Begunje. Vaščani so po večini kmetje, vendar gospodarsko prevladuje industrija, trgovina in obrt. Tu se je ohranila nekdaj zelo močna domača obrt suknarstva v dveh manjših tovarnah sukna in pletenin. Trgovina z lesom in deželnimi pridelki; valjčni mlin. Tu se je rodil zgodovinar Apih Josip (1853—1911); gl. delo »Slovenci in leto 1848«.

Zgoša (Zgoše), 210-49-9-38-2. Sr so du zdr fin Radovljica 4 km, žand o pTt š žup Begunje 1 km, žel Lesce-Bled 4 km. Nm 560 m. Kmetska in delavska naselbina med Zapužami in Begunjami, ob potoku Zgoši in vštric ban. ceste. Nekaj obrtnikov, dve gostilni, vodni mlin. Kraj se prvič omenja konec 11. stol. Zgodovinsko važen grad Drnča; stoji med Kamnom in Katzensteinom. Po Valvasorju so ga zgradili v 16. stol. grofje Gallenbergi. Grad je še danes ohranjen in obljuden ter hrani umetniške starine. Danes je last barona Leona Bajou. ½ ure od gradu Drnče in Kamna je nekdaj stal na visoki skali grad Glantz, pozneje (od 1557) imenovan grad Gutenberg, last grofov Lambergov. L. 1511. ga je potres občutno poškodoval. Že v Valvasorjevi dobi je bil grad opuščen in v razvalinah.

Občina Bled

Preb. 2533, hiš 613, posest. 613, koč. 0, najem. 0. Površina 1346 ha: njiv in vrtov 381, trav. in paš. 643, gozdov 117, ostalo 205. Občina spada med najmanjše v srezu, po sestavi ozemlja pa med najenotnejše. Pripada ji Blejsko jezero, obod njegove kotanje in neposredna okolica, ki z njim soustvarja zemljepisno in gospodarsko celoto. Na j. in z. sega le do prvih gričev, ki stražijo kotanjo kot slopi (Straža 646 m, Kozarca 558 m, Osojnica 754 m, Ravnice 729 m), na v. in s. pa vključuje pas valovitega polja in gozda tja do Save Dolinke. Ravninski predel na v. je izsušeni del jezera, ki je prvotno stalo do višine 510 m in je tako zavzemalo še Blato in Gmajno, pozneje pa po novi strugi potoka Rečice odteklo v Savo Dolinko. Rečica ima bifurkacijo in je njen odtok v Blejsko jezero še vedno najmočnejši jezerski dotok. Vso pokrajino je bistveno preoblikoval bohinjski ledenik, ki je pustil mnoge morenske nasipe in po selektivni eroziji izdolbel sedanjo jezersko kotanjo in tej vzporedno plitvejšo globel; slednja ima še sedaj v Blatih močviren značaj, v Viščah za Gradom pa je celo ohranjeno dvojno jezerce (»Jezerca«). Pri eroziji so se mehka tla odmaknila, ohranili pa so se odpornejši vrhovi ob jezerskem robu, poleg označenih mejnih slopov še zlasti skalnati steber Gradu (614 m) in kopasti Otok (495 m), ki se dviga 20 m nad vodno gladino (nm 475 m). Blejsko jezero je dolgo 2 km, široko največ 1.3, splošno pa manj kot 1 km, v v. polovici komaj ½ km, tako da znaša vodna površina le 133 ha. Globoko je splošno 20—25, na z. strani 31 m. Voda je temnozelena, malo prosojne barve; segreje se poleti do okrog 24° C in je toplo do pozne jeseni; pozimi pa se zelo shladi in navadno pokrije z močnim ledom.

V jezero se stekajo le manjši potoki. Jezernica si je kot edini in šibki odtok utrla strugo na j. k Savi Bohinjki. Pomen Blejskega jezera, ki ga je narava oblikovala z vso pokrajinsko ljubkostjo, visoko dvigajo topli železnati vrelci; močan tak vrelec s stalno toplino 23° C je zajet pri hotelu Toplice (jv. stran jezera). S svojo zdravilnostjo je pripomogel, da se je tod razvil ne samo kopališki, ampak v začetku predvsem zdraviliški kraj, ki ga je po 1860 zlasti povzdignil Švicar Arnold Rikli. Cerkvica na Otoku je že več stoletij znana božja pot. Prometni pomen kraja je narastel z gorenjsko, še bolj pa z bohinjsko (tursko) železnico 1906. Ko je narasel smisel za turistiko, zimski šport in proučavanje narave, je postal Bled najbolj znan letoviški kraj na Slovenskem. Mednarodno veljavo je v polni meri dosegel po 1922, ko je postal kr. poletna prestolica. Šele tedaj je mogel izkoristiti vso važnost in lepoto svoje lege na meji Julijskih Alp in Gorenjske ravni, na prehodu v skalno Triglavsko pogorje ob obeh tokih Save in Radovine, na robu črnih gozdnatih planot Mežaklje, Pokljuke in Jelovice. Do izraza so prišle vse ugodnosti njegovega zatišnega, podgorskega toplega podnebja in bujnosti talnih oblik v njegovi okolici. S tem se je bistveno preokrenil gospodarski razvoj občine, ki se je prvotno preživljala s kmetijstvom, zlasti pa z živinorejo in gozdarstvom, malo tudi s prevozništvom. Sicer so vse te panoge prešle v še večji razmah, vendar so ostale pomembne le za v. vnanji rob občine. Pašniki domačinov so izven občine v j. Pokljuki (Rečiška in Grajska planina). Bled mora poljske in živinorejske pridelke in celo les za obrtnike do $^{2}/_{3}$ uvažati. Postal je močan trg za zelenjavo, sadje, meso, mleko in mlečne izdelke, krompir, les in obrtne izdelke; zalaga ga zlasti spodnji del Gorenjske, kajti domača zemlja je splošno precej pusta, marsikje prikladna le za travnike in pretežno jelov gozd, ki pa je slabše kakovosti. Temu nasproti se občina prizadeva, da v kraju izpopolni vse tujsko-prometne naprave in ugodnosti. Kot izrazita letoviška naselbina nudi poleg termalne kopelji, kopališč in ladjišč, celo vrsto velikih hotelov z najmodernejšo opravo, pensione, vile, zasebna stanovanja, športne in zabavne prostore, dobro negovane nasade, vrtove, prevozna sredstva, izletna in sprehodna pota, zdravniško in lekarniško postrežbo, potniško pisarno, telefonske naprave (avtomatična centrala) itd. Na tej podlagi se je krog vasi, ki so obdajale jezero, zgostil v skoraj sklenjeno naselje, zlasti na v., deloma pa tudi na j. Prometu odtegnjena z. stran, Velika in Mala Zaka, služi predvsem športu. Tu sta smuški skakalnici, sankališče i. p. Med Osojnico in Ojstrovico je nastal pravi športni stadion. Promet dovajata Bledu dve žel. postaji, to sta Lesce-Bled ob gorenjski progi in Bled-Jezero ob bohinjski, obe zvezani z jezerom po avtobusnem dovozu. Tod in okrog jezera je izpeljana avtomobilska cesta, vključena v ban. cesto iz Bohinja do Lesec, Radovljice in drž. ceste. Druga ban. cesta veže Bled z Zasipom in Podhomom, Gorjami in Slov. Javornikom (spoj z drž. cesto na Jesenicah). Izrazita športna in turistovska cesta na Pokljuko (Gorje—Mrzli studenec—Rudno polje). Gosta mreža turistovskih poti vodi na gorske vrhove in bližnja razgledišča. Bližnji gorski zavetišči sta: Blejska koča na j. Pokljuki in koča sm. kluba Slalom na Jelovici. Najbolj živahno vrvenje gostov ima Bled v juniju, juliju in avgustu, velik pa je tudi obisk v ostrih zimskih mesecih.

Grad, 843-206-206-0-0. Sr so du Radovljica 7 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Bled-Jezero 2 km. Šola ust. 1778, 11 odd. Obrtna nad. š. Javna knjiž., SKJ, RK, PRK, JS, PJS, PCMD, Kat. prosv. d., Podr. NSZ, PSVD, Gas., Obrtno d., Kmet. d., Športno d., Strel. druž., D. voj. inval., D. hiš. in zemlj. posestnikov, Osr. d. lesnih in sorod. strok, Jugoslov. čhsl. liga, D. kneg. Zorke Ljubice, Vinc. Elizabetno d., Skupno združ. obrtnikov. Nm 501 m. Glavna naselbina na Bledu, ki je sicer skupno ime za vso pokrajino ob jezeru, v posebnem smislu pa predstavlja njeno gospodarsko in upravno središče, naslonjeno ob stene navpičnega hriba Gradu ob sv. strani jezera. Vas ima poleg najmočnejših kmetij največje gostinske in kopališke naprave (5 hotelov, 3 gost., 6 pensionov, največje kopališče), mnogo trgovin, vil in nasadov. Pred grajskim gričem leži pomembna pečina Bledec (ime!). Ob cesti v Zasip zaselek Gmajna. Z gradu (614 m), kjer je grajsko poslopje predelano za hotel, (predelal ga je dosedanji lastnik I. Kenda, ki ima sploh za razvoj Bleda velike zasluge), mogočen pogled na celotno pokrajinsko zgradbo.

Na Bledu so našli mnogo prazgodovinskih predmetov. Staroslovenske grobove iz 9. stol. so 1894 odkrili v bližini hriba Brda, kjer je bilo v Zalah staroslovensko pokopališče, v bližnjih Seliščih pa naselbina. Prvič se omenja Bled 1004, ko ga je cesar Henrik II. podaril briksenskemu škofu Alboinu in njegovi cerkvi. Tu je bilo središče njihove obsežne, 1011 povečane gospoščine med Savo Bohinjko in Savo Dolinko. Škofje so na blejskem gradu postavljali svoje oskrbnike ali pa dajali grad v zakup. L. 1511. je potres grad močno poškodoval, 1515 so ga razdejali uporni kmetje. V času turških napadov so pri gradu zažigali kresove. V 16. stol. so bili grajski zakupniki grofje Auerspergi. Ker so pa nudili zavetje luteranom, so morali 1574 grad zapustiti. Briksenska posestva je avstrijska vlada 1803 sekularizirala in 1858 prodala Viktorju Ruardu, lastniku številnih gorenjskih fužin. Sedanja lastnica gradu je Zadr. gospodarska banka. Prešernov spomenik ob Blejskem jezeru je bil postavljen 1883. Z u p n i j a Bled (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 2757 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Sedanjo cerkev je zgradil 1904 baron pl. Schmidt v novem gotskem slogu, ki se kljub notranji skladnosti novi okolici ne prilega. Stenske slike in križev pot je izdelal v moderni tehniki, občuteno in monumentalno Slavko Pengov. Z odstranitvijo stare gotske, prvotno romanske stavbe, so propadle dragocene gotske freske iz 15. stol. Cerkveni stolp je visok 57 m. Še ohranjeno obzidje okrog cerkve spominja na dobo turških napadov v 1473—1492. Cerkev je bila prvotno podružnica radovljiške prafare. Iz nje se je izločila pred 1469, ko je pripadla ljubljanski škofiji. Župnija je mati župnij v Boh. Beli in v Ribnem. Grajska kapela, ki jo je prenovil arh. I. Vurnik, je imela baročne stenske slike (prebeljene); lepa rokokojska slika sv. Mihaela, križ Fr. Kralja. Blejski rojaki nji sta pesnica Jeraj Vida (roj. Vovkova, 1875—1932) in kiparica Bulovec Karla (r. 1895).

Mlino, 409-108-108-0-0. Sr so du Radovljica 9 km, žand zdr fin o pTt š žup Bled 2 km, žel Bled-Jezero 2 km. Nm 480 m. Razmaknjena vas na j. strani jezera, najbolj zgoščena na z. vznožju Straže in ob Jezernici. Je najbolj mirna obalna naselbina ob važnem prevalu, po katerem vodi ban. cesta v Bohinj. Z. del vasi tvori zaselek Zazer, ki preneha ob skoraj neposeljeni Mali in Veliki Zaki, dveh jezerskih zatokih (Mala pod slovito razgledno Osojnico, Velika pod skalnato Ojstrovico). Proti j. zapira vas hrib Kozarca (558 m) z bogatim razgledišcem. Na nižjem osrednjem holmu tik ob obali stoji sredi močnega parka kraljev grad Suvobor, pred svet. vojno last kneza Windischgrätza. Kraj se prvič omenja konec 11. stol. Vasi pripada tudi Otok sredi jezera s podr. cerkvijo Rojstva Dev. Marije v baročni prezidavi. Marmornat veliki oltar, na stranskih sv. Blaž in Mar. Magdalena neznanega italijanskega mojstra. V zakristiji zbirka cerkvenih dragocenosti (relikvarij sv. Alboina iz 14. stol.). Cerkev so zgradili (po tradiciji na mestu staroslovenskega žrtvenika boginje Žive) pred 1004, ko jo je cesar Henrik II. podaril briksenskemu škofu, ki je tu nastavil stalnega duhovnika; 1238 se že navaja blejski prošt, ki je imel na Bledu navadno svojega namestnika. Nanj še spominja graščinsko posestvo »proštija« na Mlinem. Novo zgrajeno cerkev je 1465 posvetil ljubljanski škof Lamberg. Pozneje so jo večkrat prezidali. Ok. 1666 so ji prizidali lopo, 1655 pa 99 stopnic do pristanišča. O cerkvi in o prošnjem zvonu iz 1534 krožijo razne pravljice. Otok je že od zdavnaj veljal za znamenito božjo pot.

Rečica, 549-116-116-0-0. Sr so du Radovljica 9 km, žand zdr fin o š žup Bled 2 km, žel Bled-Jezero 0 km, pTt Bled I. 0 km. Nm postaja 523 m, cerkev 558 m. Leži nad sz. strmo jezersko obalo, kjer se ob zatoku Krivica povzpne v letoviško naselje Dolge njive z žel. postajo Bled-Jezero in se onstran potoka Rečice strne s starim seliščem okrog nizkega brda s podr. cerkvico sv. Andreja. Glavna (oljnata) slika Jelovškova. Obzidje okrog cerkve je najbrž rabilo za obrambo proti Turkom. Valovit, deloma rahlo zamočvirjen svet je pretežno v travnikih in pašnikih. Kmetijstvo, 2 veleposestvi, lesna trgovina, 3 žage, 2 hotela, gostilna, nekaj obrtnikov. Umetno gojenje rib. Vas je najvažnejši prometni posrednik preko Gorij na Vintgar in na Pokljuko (12 km), hkrati izstopna postaja, zlasti za tujce. Zaselek Grimščice z gradom Wilsonia (pension) se imenuje po nekem Grimšiču, ki je tu postavil dvorec. Sedanja lastnica je rodbina Shvegel. Tu je bil doma operoz Jurij Adam Grimbschitz, slikar, stavbenik in pisatelj v 17. stol.

Zagorice (Zagorica), 479-113-113-0-0. Sr so du Radovljica 7 km, žand zdr š žup Bled 1 km, fin o pTt Bled 0 km, žel Bled 4 km. Nm povpr. 495 m. Najvzhodnejša blejska vas vzdolž avtomobilske ceste iz Lesec in preko morenskega prevala (501 m) ob stiku glavnih prometnih in promenadnih žil. Preživljanje s kmetijstvom in prevozništvom, deloma z obrtjo in trgovino. Hotel in gostilna. Po gozdnatem jarku v. od vasi iztok Rečice v Savo Dolinko. Tu se je rodil Kumerdej Blaž (1738—1805), šolnik prosvetljene dobe, operoz, slovenski in slovanski slovničar.

Želeče, 253-70-70-0-0. Sr so du Radovljica 8 km, žand Bled 0 km, zdr fin o š žup Bled 0.8 km, žel Bled-Lesce 6 km, pTt Bled II. 0.8 km. Nm povpr. 500 m. Neposredni podaljšek Zagoric proti jz. pod vznožje Straže. Jedro vasi je glavno zdraviliško naselje okrog Toplic s termalnim kopališčem. Dva velika in manjši hotel, 4 pensioni, vile, zabavišča, moderne ko-

pališke naprave, vrtovi in pristajališča za čolne; pozimi središče sportnih prireditev na ledu. Po pobočju Straže (646 m) slikovita izprehajališča, z vrha najpestrejši razgled na jezero in gore. Med Stražo in Dobro goro kamnolom.

Občina Bohinjska Bistrica

Preb. 2501, hiš 437, posest. 296, koč. 151, najem. 25. Površina 10.465 ha: njiv in vrtov 283, trav. in paš. 3464, gozdov 5807, ostalo 911. Občini pripada razsežno ozemlje v dolini Save Bohinjke s tesno Sotesko, Nomenjskim kotličem, Spodnjo Bohinjsko dolino in j. pobrežjem Bohinjskega jezera. Na s. se meja drži skalnih sten in vrhov nad prepadnim l. bregom Save Bohinjke, na j. poteka preko gorskih planot in vrhov bohinjskega grebena ob drž. meji (od Vogla 1923 m čez Črno prst 1844 m do Možica 1602 m), odtod dalje pa po robu Ratitovčeve planjave (Črni vrh 1487 m, Gladki vrh 1672 m in 1666 m). Z. meja gre po slemenih jz. od jezera (Konjski vrh 1527 m, M. Škrbina 1996 m), v. pa vključuje še dobršen del prave Jeloviške planote (Javorov vrh 1580 m, Macesnovec 1312 m, Črna peč 1273 m). Rečna zajeda Save Bohinjke med Pokljuko in Jelovico, urezana v debele apnene sklade, se tostran Soteske v Nomenjskem kotliču razširi, strmine v mehkejših tleh zložno prehajajo v široko tektonsko depresijo Bohinjske kotline; pred jezerskim kotlom se dolina zopet zapre. Jezerski breg, visok 0.5—2 m, spremljajo hudourniški deltasti zasipi in šibke dolinice s periodičnimi potoki (»Suhe«). Kotlinsko dno izpolnuje valovito gričevje (Dobrava 593 m), tako da je ob Savi in glavnem pritoku Bistrici prav malo ravnine. Proti j. se med kotlino in bohinjskim grebenom dvigajo gorske stopnjevine in planote »ravne«, ki se na v. strani izravnajo v Jelovici. Tu so obilni sledovi ledeniškega delovanja; na jv. so se ohranile tudi okrnjene prvotne doline (n. pr. v Raztokah in v jezercu Ledini). Pod prisekanimi osojnimi pobočji leže snežišča mestoma zelo nizko (še 800—900 m), pod najvišjim bohinjskim grebenom pa dobimo vel. ledeniškega krnice z morenami in prečne dolinice s kraškim dnom (1400—1600 m). Razen najvišjih skalnatih vrhov, strmih pobočij in grušča ob hudourniških grapah, je vsa pokrajina pokrita z zelenjem. Za njive so prikladne le ravne ploskve (najviše leže v široki terasi 680 do 714 m). Gozd pokriva zlasti apniška tla, območje laporastih skrilavcev pa izvrstna trava. Običajnih travnikov je malo, ker je v dnu kotline zemlja pusta in v pobočjih malo preperela; zato zavzemajo večje površine rovti (enkratna košnja, svisli in seniki) in planine, ki jih uporabljajo v nižjih legah za pomladansko in jesensko, v najvišjih le za poletno pašo. Zemlja je v mejnih predelih last verskega sklada (pretežno smrekovi gozdi), drugod v zasebni in skupni (vaški in srenjski) posesti (planine). Naselbine so razvrščene ob Savi Bohinjki, s središčem v Boh. Bistrici, deloma še v prvi večji terasi j. nad njo; ob jezeru prevladujejo letoviške stavbe; nekaj senožeti in rovtov ima le poletne stanovalce. Dolinske vasi so združene v večje gospodarske in upravne skupine. Kmetje negujejo predvsem živino (bohinjska pasma) za pleme in radi mlečnih izdelkov (bohinjski sir); polje splošno ne krije domačih potreb. Najbolje uspevajo koruza, pšenica, oves in ajda. Kmetom in delavcem, trgovcem in prevoznikom daje važne dohodke lesna kupčija in industrija; prodajo ostalih pridelkov podpira močno razvit tujski promet. Manjši pomen imajo obrt (izdelki iz lesa), čebelarstvo, ribištvo z banovinsko ribogojnico, obdobno rudarstvo (boksit v Rudnici), gostinstvo. Izvoz in dovoz posredujejo tri žel. postaje; 6.3 km dolgi bohinjski predor vodi v Italijo. Avtomobilski in vozni promet se opira na ban. cesto proti Bledu (Boh. jezero—Boh. Bistrica—Bitnje—Zagorica), ki jo odcep ban. ceste Bitnje—Srednja vas—Boh. jezero dopolnjuje v krožno progo. Vzpenjače za les na Jelovico in Pokljuko. Mirna in zdrava planinska pokrajina privablja s svojo nedosežno lepoto goste (letoviščarje, turiste, izletnike in smučarje) v vseh letnih časih. Glavni dotok gostov se obrača k jezeru, ki ima krasno zatišno lego v gorskem kotliču, obraslim z gozdom. Občini pripada najlepši in najdaljši j. breg s kopališči in gostišči. Tudi tujsko-prometne naprave varujejo njeno tihoto. Zaznamovana turistična, izletna in sprehodna pota. Planinska zavetišča so: Orožnova in Malnarjeva koča na Črni prsti (SPD) ter Skalaški dom na Voglu (1548 m, odlično razgledišče nad jezerom).

Bitnje, 81-18-10-8-0. Sr so du Radovljica 27 km, žand fin o pTt š žup Boh. Bistrica 1 km, zdr Bohinj 1 km, žel Bistrica-Boh. jezero 1 km. Nm 514 m. Leže vrh šibkega ravninskega kota ob prehodu ban. ceste z l. na d. breg Savice. Odcep ban. ceste na Srednjo vas. Pod vasjo izliv Jereke (Jerečnice). Peščeno polje; planini (Bitenjska in Ribičeva) v suhi dolini nad Koriti pod Ratitovcem. Par obrtnikov, sirarna, svetovna znana razpošiljalnica čebelnih matic. Prehod iz Spodnje v Gornjo Bohinjsko dolino in Koprivnik—Pokljuko. Krajevno ime »gradišče« spominja na prazgodovinsko naselbino; že v keltski dobi je tu obstajal utrjen železokop. Podr. cerkev Vnebovzetja Dev. Marije je morda dala zgraditi že grofica bl. Hema. V 15. stol. je bila prenovljena in povečana. Lep portal iz sekanega kamna v romanskogotskem slogu. Bogate rezbarije na glavnem in stranskih oltarjih. Še v preteklem stol. je bila tu znamenita božja pot. Cerkev hrani sliko M. Wärla (Žal. M. b.).

Bohinjska Bistrica, 1100-174-120-40-14. Sr so du Radovljica 28 km, žand fin o pTt š žup v kraju, zdr Bohinj v kraju, žel Bistrica-Boh. jezero v kraju. Šola ust. 1851, 7 odd. SKJ, JS, PJS, PRK, Strel. druž., Gas., Kat. prosv. d., PČD, Stanovsko strok. d. železničarjev, obrtnikov in prevoznikov, Smuč. klub Bohinj. Nm 512 m. Glavni kraj in gospodarsko središče Bohinja. Leži v dolinici med Dobravo in Ajdovskim gradcem (711 m) na d. bregu Save Bohinjke, v katero se tu ločeno iztekata Bistrica in hudourniška Belica. Odcep od ban. ceste na kolodvor jo deli v zgornjo in v dolenjo vas; ob Bistrici stari fužinarski zaselek Pozabljeno. Prebivalci so večidel kmetje, ostali obrtniki, trgovci in uslužbenci. Pičlo polje. Rovti segajo preko okoliških brd na Selo (pod Jelovico); planini sta na Zgornjem in Spodnjem Voglu. Izvoz sira po vsej državi; 2 letna živinska sejma. Večje število lesnih industrijskih podjetij z izvozom lesa (v Italijo); več žag in mlinov, raznovrstni obrtniki, hotelska in gostilniška gostišča (tujske sobe). Ribogojnica za potočne postrvi in amerik. šarenko; letna produkcija ca 30.000 kg rib in nad 2 milijona iker. Glavno središče železniškega, avtomobilskega, turistovskega in letoviškega prometa za Bohinj. Izhodišče za ture na Ratitovec (5 ur), v Selško dolino (Sorica 4 ure), na Možica (5 ur), Baško sedlo (2 uri) in na Črno prst (3—4 ure). Krajši izleti k izviru Bistrice z močnim slapom (1 uro) in k slapu Grmečici (pičlo uro); markirana pota na okoliške planine, rovte in senožeti. Avtobusna zveza do jezera (6 km). Prilika za smuko in sankanje izredno ugodne.

Bohinjski svet je zgodovinsko pomemben radi železarstva, ki sega nazaj v prazgodovinsko in rimsko dobo (odkriti kupi žlindre med Ajdovskim gradcem in Jelovico, na robovih katere so dobivali železno rudo). Na prazgodovinsko dobo spominja tudi utrjeni »Ajdovski gradec«, 200 m visok, klobuku podoben grič v. od Boh. Bistrice (znan iz Krsta pri Savici). Staroslovenski grobovi iz 8. in 9. stol. Vas je 1061 mejni grof Ulrik podaril briksenskim škofom. V 16. stol. se je tu razvilo fužinarstvo. Fužine je postavil 1540 Maulner; plavži na Pozabljenem so začeli obratovati 1562; uporabljali so vodno moč potoka Bistrice. Izdelke (razno žico in druge železne produkte) so spravljali v Italijo s tovornimi konji, ki so se vračali obloženi z živili in vinom. Po stari poti preko Baškega sedla na Tolmin so gonili tudi drobnico in govedo na sejme v Furlanijo. V Bohinj so prihajali na letna sejma, ki sta se vršila okrog cerkve sv. Janeza, tudi Italijani. Za časa barona Žige Zoisa je bilo fužinarstvo v najlepšem razvoju, toda v 19. stol. sta začela rudarstvo in žel. obrt nazadovati. Serafina, vdova Karla Zoisa, je prodala fužine 1868 Kranjski industrijski družbi, ki je 1891 ugasnila zadnjo peč (razvaline so še vidne poleg nekdanjega gradu, kjer je zdaj šumska uprava) in prenesla obrat na Jesenice. Poslej »srce Bohinja več ne utriplje«. Leta 1895. so prešla vsa fužinska posestva v last kranjskega verskega sklada. Sosedni rudniki so se obdržali do 1901. Po opustitvi fužin so poskusili v Bohinju razviti žebljarsko obrt, kar pa se ni obneslo. V poslopju gostilne pri Becu je bila svojčas predilnica, kar priča še danes na hiši lev, ki drži v roki klopčič preje. Šolski pouk se je začel v vasi že okoli 1800. Z otvoritvijo bohinjske železnice 1906 je kraj dobil možnost novega gospodarskega napredka. Župnija Bohinjska Bistrica (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 2226 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža je bila zgrajena 1884 brez izrazitega stila. Prvotno je bila podr. radovljiške prafare, pozneje župnije v Srednji vasi. L. 1788. je postala župnija, vendar je imela stalne duhovnike že davno preje. Kot duhovnija se navaja že 1296. Tukaj rojeni: Mencinger Jakob (1826—1891), šolski nadzornik, pospeševalec sadjarstva in cvetličarstva; Ravnik Janko (r. 1891), prof. kons. in komponist; Švab Gašper († 1866), pastoralist, nabožni pisatelj.

Brod, 150-24-20-4-0. Sr so du Radovljica 30 km, žand fin o pTt š žup Boh. Bistrica 2 km, zdr Bohinj 2 km, žel Bistrica-Boh. jezero 2 km. Nm 515 m. Prijeten zatišen kmetski kraj pod Rudnico (946 m), na l. bregu Savice, 5 min. od ban. ceste. Pod gorskim vrhom boksitni rudnik, sicer lepa razgledna in smučarska postojanka. Nižje planine v Storeči ravni in Bareči pl., višje za Osredki. V smeri k jezeru star kamnolom (za bohinj. predor). Podr. cerkev sv. Marije Magdalene je posvetil ljubljanski škof Ravbar 1521. Sedanja oblika iz 17. stol. Odtod doma: Mencinger dr. Janez (1838—1912), eden prvih utemeljiteljev slov. pripovedništva (Abadon, Moja hoja na Triglav).

Kamnje, 173-40-30-10-0. Sr so du Radovljica 30 km, žand fin o pTt š Boh. Bistrica 2 km, zdr Bohinj 2 km, žel Bistrica-Boh. jezero 2 km, žup Boh. Srednja vas 5 km. Nm 515 m. Večja kmetska vas ob ban. cesti sredi med Boh. Bistrico in jezerom. Polje po dosti rodovitnih rečnih terasah, srenjske planine (skupne s Savico in Žlanom) za Liscem pod Črno prstjo.

Lepence, 30-6-6-0-0. Sr so du Radovljica 25 km, žand fin o pTt š žup Boh. Bistrica 2 km, zdr Bohinj 2 km, žel Bistrica-Boh. jezero 2 km. Nm povpr. 550 m. Leže v tesnem v. zaključku Spod. Boh. doline, ob nizki vzpetini med l. bregom Savice in gorskim vznožjem z ban. cesto in železnico. Rodovitno polje preko vode (brv) pod strmo odsekanim Ajdovskim gradcem. Planina skupina z Bitnjami. Grob iz hallstattske dobe.

Nemški Rovt, 180-32-20-15-2. Sr so du Radovljica 30 km, žand fin o pTt š žup Boh. Bistrica 3 km, zdr Bohinj 2 km, žel Bistrica-Boh. jezero 2 km. Nm 693 m. Zavzema dno širokega sedla konec suhe doline, pol ure nad Boh. Bistrico. Občinski kolovoz, razhodišče potov proti Možicu, Ratitovcu in Jelovici. Pod zaselkom Lome (na isti terasi) izvor Grmečice (slap), na višji planjavi rovti Strmne, kjer se ustavljajo letoviščarji; vaška planina tudi na Pečani (Ratitovec). Polje je slabo, glavni dohodek daje živinoreja; gozdarstvo in trgovina z drvmi. Kraj je bil nekdaj rudarska naselbina. Podr. cerkev posvečena 1492 sv. Ahaciju in sv. Barbari, zaščitnikoma rudarjev.

Nomenj, 368-55-32-21-2. Sr so du Radovljica 23 km, žand fin o pTt žup Boh. Bistrica 5 km, zdr Bohinj 5 km, žel š v kraju. Šola ust. 1899, 1 odd. Gas. Nm 493 m. Združuje vsa selišča ob dolinskem prehodu iz Bleda v Bohinj. Jedro je ljubka vznožna naselbina v kotliču med pravim Bohinjem in Sotesko. Od ban. ceste izhodišče za Gorjuše in Koprivnik (1½ ure), preko Save Bohinjke na Ratitovec (preko Bitenjske pl.) in Jelovico; vzpenjače do vrha planote, odkoder spravljajo les v dolino. Preživljanje z živinorejo (pl. Javornik), poljedelstvom, gozdarstvom, lesno industrijo in trgovino, obrtjo. Mlini, gostilna. Na bregu Savice je bilo nekdaj razvito železarstvo, ki sega celo v 11. stol. Pod Strženico nasproti vasi se svet še danes imenuje pri Plavžu. Onstran žel. postaje izliv Grmečice (slikovit stopničast slap). V smeri na Bohinj na obeh bregovih Savice zaselek Log (Loze), nad njim slap Pirašica. V. od N. preko Savice gozdarski zaselek Pod koritom; v skal. tesnen v blejski smeri zaselek Soteska z žel. postajo in eračično lesno industrijo. Odtod je najbližji prehod v Selško dolino (4 ure). Na sz. teče po Gorjuških pečeh slapovita Korenščica. Kraj se je nekdaj imenoval Štenge, po stopnicah, ki so bile vdelane v skalo in so vodile proti Obrnam v dobi, ko še ni bilo sedanje ceste. Cesta v Bohinj je bila razširjena 1554. Štirje napisi na »Turški skali« so verjetno značke trgovskih ali prevoznih podjetnikov.

Polje, 204-51-29-15-7. Sr so du Radovljica 30 km, žand fin o pTt š Boh. Bistrica 3 km, zdr Bohinj 3 km, žel Bistrica-Boh. jezero 3 km, žup Boh. Srednja vas 5 km. Nm 523 m. Leži na rečni terasi v z. vznožju Dobrave. Hišne številke se nadaljujejo kljub posebnim krajevnim imenom v vseh zaselkih ob ban. cesti do jezera in njegovem j. bregu (bukovske vasi). Kmetje se bavijo zlasti z živinorejo; z Laškim rovtom skupna sirarna in mlekarna; senožeti za Gradcem, vaška planina Poljana (»Bukovska«). Par obrtnikov, gostilna. Manjše izhodišče v planine na jugu, 5 min. do Hansenove skakalnice. Z. od Polja zaselek Laški rovt s kmetijami in planino v Suhi (vstop v Rodico, 4 ure). Domneva se, da se imenuje po priseljenih italijanskih fužinarjih, ki so se naselili na koncu vasi. Zaselek Ribičev laz leži ob ban. cesti blizu jezera na vršaju Velike Suhe, ki je poleti skoraj brez vode, ob nalivih pa močno poplavlja. K zaselku spadata tudi pretežno letoviški selišči Sv. Janez (530 m) in Sv. Duh (527 m), obe že na jezerskih terasah, a s hišami po ozkih gozdnih krčevinah, da ne motijo miru jezerske okolice. Domačini žive zlasti od tujskega prometa, ki ga pospešujejo 3 hoteli, par manjših gostišč in nekaj zasebnih letoviških zgradb. Prometno važen prehod v Gor. Boh. dolino (razcep ban. cest pri Sv. Janezu); onstran jezera drugi dohod v Triglavsko krajino. Markacija k Voglu (»Rjava skala«, 3 ure). Prim. še opis Stare Fužine in Studorja v obč. Bohinjska Srednja vas.

Ravne, 110-17-15-2-0. Sr so du Radovljica 28 km, žand fin o pTt š žup Boh. Bistrica 3 km, zdr Bohinj 3 km, žel Bistrica-Boh. jezero 3 km. Nm 714 m. Najvišja vas na nagnjeni gorski terasi nad žel. predorom j. od Boh. Bistrice. Trdna obč. cesta v dolino, dovoz z vsemi vozili (sankališče). Tik z. nad vasjo dobri rovti (smuka, razgled!), planina v Črni gori. Mimo vodi pot na Črno prst, Baško sedlo in Možica (2—4 ure).

Savica, 80-15-10-5-0. Sr so du Radovljica 28.5 km, žand fin o pTt š žup Boh. Bistrica 1.5 km, zdr Bohinj 1.5 km, žel Bistrica—Boh. jezero 1.5 km. Nm 515 m. Prva vas ob cesti z. od Boh. Bistrice, v s. vznožju Dobrave. Most preko Savice. Gospodarstvo kot Kamnje in Žlan.

Žlan, 25-5-4-1-0. Sr so du Radovljica 31 km, žand fin o pTt š Boh. Bistrica 4 km, zdr Bohinj 4 km, žel Bistrica-Boh. jezero 4 km, žup Boh. Srednja vas 6 km. Nm 585 m. Vznožna vasica na kopici s talno moreno, na j, robu kotline in z. pod Dobravo. Kmetje goje mnogo lanu. Planina kot Kamnje. Skakalnica; turistična pot na Črno prst mimo slapa Bistrice (dobri 2 uri do koče). Dostop z vozom, 1 km od ban. ceste.

Občina Bohinjska Srednja vas

Preb. 2749, hiš 542, posest. 475, koč. 53, najem. 43. Površina 19.991 ha: njiv in vrtov 439, trav. in paš. 5051, gozdov 7286, ostalo 7215. Občina leži v eni naših najlepših planinskih pokrajin; zavzema pretežno gorsko ozemlje med Triglavom in Bohinjskim jezerom. Gorski svet naglo menjava talne oblike, nagiblje pa se največ na jug in vzhod. Izpod Triglava se ob drž. meji na z. proži mogočen venec golih gorskih vrhov (Kanjevec 2568 m, Vogel 2348 m, Bogatin 2008 m, Vel. Škrbina 2054 m), dokler se meja na Konjskem vrhu (1527 m) ne obrne na j. breg Boh. jezera; po vrheh hribovite pregraje med obema Bohinjskima dolinama (Rudnica 946 m, Šavnice 656 m) krene meja na Pokljuko, ki jo preseka v črti Goli vrh (1365 m)-Vernar (2225 m), in nato na Triglav. Med slemeni, ki jih pošilja triglavski blok proti j., leži ob drž. meji suha in razdrapana planota Komna z Dolino Triglavskih jezer (narodni park), na sv. pa razčlenjena in razjedena Pokljuka, ki ima značaj valovite planote, pokrite z gozdom. Osrednja gorska pokrajina med Komno in Pokljuko razpada v sestav manjših planot, kont in dolin, ki jih je onstran Tičarice (2000 m) strnil v enotno vrsto veliki bohinjski ledenik. Glavne konte (t. j. izredno globoke in široke kraške vrtače, ki jim dno izpolnujejo »polja«, »blata« ali jezerca) se drže v dvojni raztrgani vrsti črte Studor (vrh 1781 m)-Krma ali pa smeri večjih vodnih tokov. Najvišje gorske doline in polja segajo še blizu triglavskega območja, 1700—1800 m visoko. Le ob velikih ledeniških tirih se je vodni eroziji posrečilo izdolbsti skoraj enotne in sklenjene doline tja do globoke in vegaste gornje Bohinjske kotline: ob Mostnici (s Suho) in Ribnici (ta ima še dva slapova v dolinskih pragih), ki se skupno izlivata v Savo Bohinjko. V. odtod so vodni tokovi spet prekinjeni; to so predvsem presihajoči potoki in ponikalnice Češnjica, Jereka, koprivniški Mrzli potok in Potok (gorjuški). Vodovje se zbira v Savico, ki izvira v 97 m visokem slapu sredi odsekane stene v Komarči (805 m). Ker je z. del gornje Boh. kotline nižji (dno ima nm 478 m), je tu nastalo izrazito hidrografsko središče. Izpolnjuje ga znamenito Bohinjsko jezero (523 m), dolgo 4.5, široko povpr. 1 km, površina 6.6 km², globoko do 45 m. Po legi in obliki ga prištevamo nad najlepša alpska jezera. Je sicer najhladnejše naših gorskih jezer, a še primerno za kopanje. Njegov okvir se naglo zmanjšuje z nasipanjem po meliščih, snežnih plazovih, okrušenih skalah, zlasti pa po hudournikih, ki so zasuli Konec (»Ukanco«), z. konec jezerske kotanje; hudourniki se vrste posebno na s. bregu izpod Vogarja v obliki slapov, med katerimi je Govic (polotok na Jami, 526 m) ob deževju enako mogočen kot Savica. Med bistrimi Triglavskimi jezeri (skupaj jih je sedem; prvo v Italiji, drugo ob drž. meji) sta največji IV. (Ledvica) in VI. Sedmo (Črno jezero) leži že v drugi dolinski črti. S temi se meri po lepoti in velikosti še Jezero pod Vodičnim vrhom (1627 m), ki oddaja pod zemljo vodo v Suho. Po kontah in pokljuških kotanjah dobimo še nekaj barjanske površine, ki se naglo suši.

Gospodarska izraba tal zadeva na velike ovire; dobra tretjina zemlje je sploh nerodovitna. Pri 2200 m kmalu preneha vsako rastje; pod to črto do gozdne meje prevladuje rušje, le izjemoma planinska trata. Nižje planote pokriva predvsem gozd (smreka in macesen, malo tudi jelka in bukev), dočim je drevje na strmih ploskvah in morenah šibko in skoraj brez cene. Glavni gozdni lastnik je verski sklad. V visokih skrilastih plasteh in v dnu kraških kont so se razvili prostrani pašniki. Najvišje planine segajo preko 2000 m (Konjska planina 2020 m), sicer pa nehajo že v višini 1600—1700 m; raztresene so zlasti v dveh oddaljenih lokih: v pusti Komni na z. (Govnjač, Pl. na Kraju, Pl. pod Kalom, Lopučnica) in od Pršivca do Tosca (Ovčarija, Viševnik, pri Jezeru, Dedno polje, Vel. Laze, Krstenica, Jezerca, Mišeljska pl., Velo polje, Tosec in Trstje, Konjščica). Planine niže na jv. postajajo večje in plodnejše. Združene so najprej z rovti (enkratna košnja), potem niže z zidanimi »hišicami« in njivami (zlasti za oves in krompir), končno celo s sadovnjaki (črešnje i. dr.); rovti s svisli segajo največ 1400, hišice z njivami pa 1250 m visoko. Te leže že deloma v območju Mostnice in Suhe; najnižja med temi je prostrana plan. Voje (povpr. 700 m), največja Uskovnica, najlepša, v obliki vasi zgrajena, pa pl. Žajamniki. Na j. robu Pokljuke prehajajo rovti v stalna selišča Koprivnika in Gorjuš,

ki imajo oddaljene planine v Goreljeku (1250 m). Manjši pašniki segajo na rob in celo v dno doline (Ukanca na z. strani jezera), kjer je za njive in travnike premalo prepereline. Pravi travniki so šibki, ker večino ravnih, zlasti dolinskih tal izkoriščajo za njive. Poljski pridelki (krompir, bob, fižol, rž, v vznožju koruza i. p.) ne zadoščajo za prehrano. Domačinom je običajno skuta s krompirjem glavna hrana. Lan sejejo precej, a manj kot kdaj poprej. Glavni dohodki prihajajo iz živinoreje, gozdarstva, prevozništva, izredni zlasti od tujskega prometa. Goje izvrstno živinsko pasmo, izdelujejo sir, izvažajo les. Nekdaj cvetoče železarstvo je propadlo, zaostalo je kopanje boksita (začeto l. 1909 v Rudnici), nazadovala tudi domača obrt (tkalstvo in preja, izdelovanje čeder in vivčkov). Promet teži na Bohinjsko Bistrico in Nomenj, kamor vodi ban. cesta; njen odcep veže Srednjo vas z Bistrico in jezerom. S Pokljuke drži planinska gozdna cesta na v. (Rudno polje—Gorje), proti s. pa občinska na Uskovnico; na rob Koprivniško-gorjuške planote dve vzpenjači za les. Gorska pota so gosto razpredena in zaznamovana. Večja gorska gostišča so: Planinski dom na Komni, koča pod Bogatinom, Aleksandrov dom pod Triglavom, koča pri Triglavskih jezerih, Vodnikova koča na Velem polju, smučarski dom in hotel na Pokljuki (Goreljek), planinski dom na Uskovnici, hotel Zlatorog ob Boh. jezeru. Ob jezeru stoji mnogo letoviških stavb, pensionov in gostiln. Tujci (letovičarji, turisti in smučarji) prihajajo v občino v vseh letnih časih. V nobeni gorenjski občini ni združenih toliko pokrajinskih lepot, slikovitih talnih oblik razgledišč, planinskih postojank, prilik za oddih in telesno okrepčilo kot tu. Kraj sam je poleg tega ohranil mnogo starin v stavbarstvu, gospodarskih napravah, okrasju in noši, pa tudi posebnosti navad in ljudskih šeg, tako da mu gre glede privlačnosti poleg Bleda prvo mesto v Sloveniji.

Bohinjska Srednja vas, 496-87-80-7-10. Sr so du Radovljica 30 km, žand fin Boh. Bistrica 5 km, zdr Bohinj 5 km, žel Bistrica-Boh. jez. 5 km, o pt š žup v kraju. Šola ust. 1878, 6 odd. Gosp. nad. š. Kat. prosv. d. »Savica«, Gas., SPD, Tujsko prometno d., PJS. Nm povpr. 590 m. Do otvoritve Bohinjske žel. (1906) vodilni kraj vsega, zdaj samo še središče Zgornjega Bohinja. Osrednja dolinska vas z izvrstno lego ob ban. cesti in ob vstopu Ribnice iz gorske soteske v ravan. Slikovita gruča hiš je raztegnjena pod prisojnim strmim obronkom Pokljuke, ki jo varuje proti s. Močno živinorejo podpirajo najboljše bohinjske planine, nižje (paša do sv. Petra in Pavla, jeseni od Malega šmarna dalje) v Uskovnici in Praprotnici, višje (za visoko poletje) na Šeh, Javornici in Konjščici. Sir izdelujejo poleti v planinah, sicer doma; priprave vodi skupna sirarna. Smrekovi in bukovi gozdi. Izdaten tujski promet; gostinske in letoviške naprave v vasi, planinski dom in smuška vežbališča v Uskovnici (1½ ure). Turistična pota na Kredarico (8 ur), na pokljuško stran, k slapoma Ribnice, na Studor, Senožeta in Rudnico (po 1 uro), na Konjščico (3 ure). L. 1907. so odkrili staroslovenske grobove iz 8. in 9. stol. na »Podolnicah« in »Žalah«. V srednjem veku so posedovali kraj radovljiški Ortenburžani (do 1418), Celjani (do 1456) in nato Habsburžani. Na koncu vasi stoji najstarejša vaška zgradba, kašča z letnico 1604. Okrog oken se še poznajo sledovi stare ornamentike. Župnija Srednja vas v Bohinju (dek. Radovljica, škof. ljubljanska) ima 2600 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina (620 m) se prvič omenja 1342, nato 1502. Novo prostorno romansko cerkev so zgradili v 17. stol., sedanjo pa 1755. Cerkev je tipična svetla stavba terezijanske dobe, zgrajena po italijanskih vzorih; lega odlična. Nad glavnim oltarjem freska Fr. Jelovška (1755, renoviral Železnik), drugod je stene poslikal M. Koželj (1894); dva stranska oltarja imata sliki M. Langusa (Sv. Jožef in Križanje); 4 slike Mat. Wärla (Krist. trpljenje). Zadnjič je bila cerkev renovirana ok. 1875. Prvotno je bila podr. radovljiške prafare. Vikariat je bil ustanovljen pred 1296. Župnija je mati župnije v Boh. Bistrici in Koprivniku. Že 1461 je prafara pripadla ljubljanski škofiji.

Češnjica, 484-94-82-12-5. Sr so du Radovljica 29 km, žand fin Boh. Bistrica 4 km, zdr Bohinj 4 km, žel Bistrica-Boh. jez. 4 km, š pt Boh. Srednja vas 1 km, o žup Boh. Srednja vas 2 km. Nm povpr. 598 m. Močna dolinska vas ob ban. cesti, v. od Srednje vasi, v slično zavarovanem položaju pod gorskim vznožjem. Šibko polje. Izrablja poleg bližnjih planin Javornice in Zajamniki (dobro uro) tudi zelo oddaljene v Komni (pl. na Kraju, Lopučnica) in na s. (Krstenica, Velo polje). Sirarna. Gostilna s prenočišči. Prazgodovinske najdbe.

Gorjuše, 314-64-59-5-18. Sr so du Radovljica 24 km, žand fin pTt Boh. Bistrica 11 km, zdr Bohinj 11 km, žel Nomenj 5 km, o 10 km, š v kraju, žup Koprivnik 4 km. Šola ust. 1928, 1 odd. SKJ. Planinska vas, raztresena po velikem kotlu na j. robu Pokljuke; j. in v. od Hribarice (1095 m) leži v višini 900—980 m (Spodnje Gorjuše), na s. strani pa preko 1000 m (Zgornje Gorjuše). Zgornji del vasi ima skrilasto dno z močvirnimi ravnicami in kraškim obodom. Hiše v redkih skupinah, obkrožene s svisli in planinskimi stanovi. Spodnji del ima razorano apniško površino s suhimi dolinami, le zaselek Potok ima tekočo vodo; v kotanji Blatu presihajoče jezerce, mnogo vrtač. Njive in rovti se drže največ moren. Vodovje odteka proti Nomenju, odkoder je naselbina nastala kot stalno poseljena planina; Nomenjci imajo še vedno precej gorjuškega sveta v lasti. Vaška planina Javornik. Poleg živinoreje preživlja vas gozdarstvo, nekaj tudi še izdelovanje pip (vivčkov, čeder). Dovoz po kamenitih in strmih obč. potih: iz Boh. Bele 2 uri, iz Nomenja 1½ ure, iz Boh. Bistrice 2½ ure. Prijubljena in zanimiva izletna točka. Nad vasjo koča smučarskega kluba Slalom. Gostilna s prenočišči.

Jereka, 186-36-32-4-0. Sr so du Radovljica 28 km, žand fin pTt Boh. Bistrica 3 km, zdr Bohinj 3 km, žel Bistrica-Boh. jez. 3 km, o žup Boh. Srednja vas 3 km, š Boh. Srednja vas 2 km. Nm 615 m. Zavzema v. zaključek Zgornjega Bohinja ob odcepu obč. ceste na rob Pokljuke. Sončen, mestoma puščoben svet namaka potok Jereka (Jerečnica), ki se po ozkih tesneh vštric z ban. cesto prebije v dolini Savice. Vas uporablja iste planine kot Češnjica, posebej še planino pod Mišeljskim vrhom. Na visoki terasi nad vasjo sam. kmetija Zevtar. Podr. cerkev sv. Marjete je bila zgrajena 1502 pod vplivom renesanse, prenovljena v 18. stol. Veliki oltar nosi letnico 1685, oltar sv. Notburge pa 1740. Glavni oltar je lep primer »zlatih« rezljanih umetnin, sicer je stavba sama preprosta. Metzingerjev križev pot. Tu se je 1902 rodil Odar dr. Alojzij, docent cerkv. prava na ljublj. univerzi, pravni pisatelj.

Koprivnik, 325-56-50-6-4. Sr so du Radovljica 32 km, žand fin pTt Boh. Bistrica 7 km, zdr Bohinj 7 km, žel Bistrica-Boh. jez. 7 km, o 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1899, 1 odd. Prosv. d. »Vodnik«. Nm 969 m. Zavzema obod plitve obrobne pokljuške kotanje s središčem ob presihajočem Mrzlem potoku, ki priteka izpod Goreljeka. Vas uporablja iste pašnike kot Češnjica in Jereka, ki sta dali naselbini prve stalne prebivalce in jo še zdaj povečujeta. Terasi Pokrovec in Ravne sta še vedno zvečine v lasti teh izvornih vasi. Le neznaten del peščenih tal je prikladen za njive (pretežno jaro žito in zelenjadno rastlinstvo), ostalo pokriva sočna nizka trava in skoraj v isti meri smrekov in bukov gozd. Dovoz iz Jereke 1¼ ure, strma bližnjica iz Nomenja 80 minut. Prikladna so nadaljna pota: na Goreljek (1 uro; skupno ime za planine Vodnice, Sp. Goreljek, Črneč vrh, Poljane, Sivec itd.) z največjo letoviško kolonijo v Pokljuki s športnim hotelom smučarskega kluba Ljubljana, hotelom »Pokljuka« in okr. 10 zasebnimi poletnimi hišami, Mrzli Studenec (1½ ure), odtod zveza na triglavsko, bohinjsko in blejsko stran. Bližji izleti: Vodnikov razglednik nad Jereko (1017 m) z lepim pogledom na jezersko kotlino, Javorov vrh (1482 m, 45 minut) z razgledom na Triglav, Gorjuše. Kraj je znan kot planinsko okrevališče, ima gostilno s prenočišči, smučarske terene. Hrani precej stavbinskih zanimivosti. Župnija Koprivnik v Bohinju (dekanija Radovljica, škof. ljublj.) ima 650 duš. Pokopališče. Župno cerkev Najdenja sv. Križa so sezidali v sodobnem slogu 1791—1793. Cerkev je bila prvotno podr. Srednje vasi; od 1792 je župnija. Kot prvi stalni duhovnik je tu služboval 1793—1796 Valentin Vodnik.

Podjelje, 133-23-23-0-0. Sr so du Radovljica 30 km, žand fin Boh. Bistrica 5 km, zdr Bohinj 5 km, žel Bistrica-Boh. jez. 5 km, o pt š žup Boh. Srednja vas 4 km. Pobočna stopnjevinasta naselbina ob obč. poti iz Jereke proti Zajamnikom, oprta na gorski terasi v višini 800—830 m (Spodnje Podjelje) in 900 do 950 m (Zgornje Podjelje). Ime po planini Jelje na sv. Vas ima isti izvor in podobno preživljanje kot Koprivnik, le nekaj bolj strmo prisojno lego, a pripravnejši dovoz. Vaška kapelica, postavljena okoli 1875. Star kip sv. Martina so premestili sem iz farne cerkve v Boh. Srednji vasi.

Stara Fužina, 581-122-108-14-5. Sr so du Radovljica 33 km, žand fin Boh. Bistrica 8 km, zdr Bohinj 8 km, žel Bistrica-Boh. jez. 8 km, š v kraju (eksp. šole v Srednji vasi), o pt žup Boh. Srednja vas 3 km. Nm 546 m. Ima slikovito lego na skrajni v., prvotni jezerski obali in hkrati na morenskem grušču, ki ga je Mostnica nanesla izpod Triglavskega pogorja. Mostnica se je globoko zajedla v lastni nanos; pod vasjo se strne z Ribnico in tik pod jezerom izliva v Savico. Zemlja je v grušču in malo preperelih jezerskih terasah mestoma jako pusta, dobra poljska površina neznatna. Stalen temelj preživljanju daje živinoreja (z najstarejšo sirarno v Bohinju, ust. 1887) in gozdarstvo; propadlo železarstvo je nadomestil tujski promet. Glavni letoviški kraj v občini; 4 pensioni, več gostiln, prenočišča po zasebnih hišah, letoviške vile. V bližini (10 min.) kopališče v jezeru, lepi smuški tereni in turistovska pota na triglavsko stran. Vasi pripadajo glavne planine na sz. do doline Triglavskih jezer; nižje so: Voje (druga največja in najnižja

bohinjska planina), Vogar, Blato, Vodični vrh, Grintovca; višje pa: Viševnik, Pri jezeru, Ovčarija, Dedno polje, Laz, Jezerce, Tosec.

Kraj je dobil svoje ime po fužinarstvu, ki sega nazaj v rimsko in celo v prazgodovinsko dobo. Ostanki utrjenih topilnic so še vidni. Fužine so bile last Ortenburžanov, Celjanov in nato Habsburžanov. L. 1680. se omenjata kot njihova lastnika Jurij in Vincencij Locatelli, nato pa Angelo in Žiga Zois. Po Valvasorjevem poročilu so topili na Starem kladivu (tako se je kraj tudi imenoval) mnogo železa in izdelovali tudi žeblje. V 19. stoletju je začelo fužinarstvo radi industrijske konkurence propadati. L. 1868. je kupila Kranjska indutrijska družba vse bohinjske fužine; 1891 je ugasnila zadnja peč. Obrat so prenesli na Jesenice. Vas varujeta na obeh koncih znameniti podr. cerkvici, ob Boh. jezeru sv. Janeza, na v. strani sv. Pavla. Prva spada med arhitektonsko in pokrajinsko najučinkovitejše podr. cerkve na Slovenskem. Prvotno cerkev so postavili najbrž Ortenburžani. Sedanja stavba je bila zgrajena 1475 v preprosti gotski obliki, skladno povečana z lopo in barociziranim zvonikom, znotraj in zunaj poslikana na svež omet (več slojev), glavne freske izdelal Jernej iz Loke. V 17. stol. je dobila novo notranjščino: 1668 veliki, 1635 stranski oltar, 1711 prižnico. Stolp so postavili 1737. Zanimiva je v cerkvi slika, na kateri je upodobljen hudobec popolnoma bel. Na deski za oltarjem je lastnoročni podpis pesnika Val. Vodnika. Freske sv. Barbare (spominjajo na nekdanje rudokope in fužine), sv. Lenarta (zaščitnika živinorejcev) in sv. Volbenka (zaščitnika pastirjev, drvarjev in čolnarjev). Cerkvica je bila ves srednji vek važno križišče bohinjskega življa. V cerkveni lopi so se vršili sejmi, na katere so prihajali Italijani kupovat živino in železno rudo in razpečavat svoje sukno in vino. Vsako leto sta se vršila dva velika sejma. L. 1461. jih je Friderik III. prepovedal. Odslej so nosili Bohinjci sami preko Bače železne kepe, gonili živino in drobnico, pozneje nosili v »dežah« maslo, tovorili škafe in dr. Cerkvica sv. Pavla je ohranila na fasadi gotske freske iz 1. pol. 15. stol. (dobro jih je obnovil P. Železnik); letnica 1529 z latinskim in glagolskim napisom. Cerkev so morda postavili že Ortenburžani, znana je od 1502. Sedanji stolp je iz 1763. Odtod doma Klementini Anton (1744—1826), ravnatelj bogoslov. študij na lj. liceju, nabožen pisatelj, jožefinec.

Studor, 218-46-41-5-1. Sr so du Radovljica 31 km, žand fin Boh. Bistrica 6 km, zdr Bohinj 6 km, žel Bistrica-Boh. jez. 6 km, o pt š žup Boh. Srednja vas 1 km. Nm povpr. 590 m. Leži nad ban. cesto z. od Srednje vasi, prislonjena na strmi v. rob istoimenskega vrha (999 m). Gospodarstvo in promet kot sosednje vasi. Vaška posest obsega pašnike od razgledne Studorja (1 uro, pl. Blatice) tja do Velega polja in Aleksandrovega doma pod Triglavom; v lasti imajo tudi z. in j. stran jezera, kjer stoji vaška podr. sv. Duha, lična renesančna stavba z dobro opravo. Prvič se omenja 1502. Staro je trikratno letno romanje k tej cerkvi. Po ustnem izročilu so jo zgradili kot zaobljubo v času slabe letine. Vaščani so pošiljali v Innichen vsako tretje leto miloščino, zadnjič ob slabi letini 1917.

Ukanca (Ukanec, Konec), 12-14-0-0-0. Sr so du Radovljica 34 km, žand fin Boh. Bistrica 10 km, zdr Bohinj 10 km, žel Bistrica-Boh. jez. 10 km, o žup Boh. Srednja vas 8 km, pTt Sv. Janez ob Boh. jez. 4 km, š Stara Fužina 6 km. Nm 523 do 651 m. Zavzema osojno, valovito ravnico na z. koncu Boh. jezera zaprto med deloma prepadne gorske stene (Komarča, Peršivec, Mali vrh, Vogel). Stari jezerski breg so tod čisto zasuli tokovi Ukanške Suhe, Žagarjevega grabna in Savice, ki privre iz Komarče (805 m) v 97 m visokem slapu. Zemlja je peščena, pripravna le za pašo, ki jo tu Bohinjci slovesno zaključujejo o sv. Mihaelu. Svet spada v gospodarsko območje vasi Studor. Hiše so predvsem sezijske letoviške stavbe. Hotel Zlatorog (SPD), krasno vojaško pokopališče, ob slapu električna centrala za Bohinj. Pomembno izhodišče v dolino Triglavskih jezer (4 ure), Komno in planino na Kraju (5 ur), v južni bohinjski greben (3—4 ure); vsi ti kraji slove poleg turistike po razsežnih smuških planjavah z dolgotrajnimi snežišči in zaznamovanimi potmi.

Občina Breznica

sedež Moste

Preb. 1648, hiš 299, posest. 273, koč. 202, najem. 49. Površina 4766 ha: njiv in vrtov 903, trav. in paš. 1979, gozdov 1482, ostalo 402. Občina zavzema ves zgornji trikot Radovljiške ravni, vendar jo je treba radi gorskega zaledja, ki določa njen gospodarski značaj, šteti med planinske pokrajine. Pripada ji slikovito j. pobočje Karavank od v. vrha Vajneša (2024 m), preko Stola (2236 m), Belščice (1960 m) in Vis. Vrtače (2180 m) do Nemškega vrha (2077 m), odkoder se meja obrne na Begunjščico (2063 m) in po njenem z. slemenu nazaj k Savi Dolinki. Tako oklepa vso gorsko dolino Završnice, ki je izdolbla globok jarek med mogočnim karavanškim grebenom in Pečmi, mnogo nižjim (658—1120 m) slemenom tik nad ravnino, ki spada že v sklop Savinjskih Alp. Prisojno karavanško pobočje je skoraj do vseh vrhov pokrito s trato; srednje lege imajo precejšnjo gozdno površino, ki pa je v gorskih policah ob studencih iztrebljena za planine (900—1600 m visoko). Po ogromnih drčah polze navzdol beli posipi melišč in ustvarjajo za kraj tako značilne proge, znane pod posebnimi ljudskimi nazivi (monstranca, kelih i. p.). Plazovite in skalnate so tudi Peči, na več mestih povsem nedostopne. Manj je razgibana ravan, ki jo obroblja za 70—80 m poglobljeno savsko korito. Pokrita je s prodom, zato nima tekočega vodovja, vendar pa precej močno preperelino; po večini je tu možna izraba tal za njive, drugod vsaj za travnike; pusti pašniški svet je omejen le na ozko obsavsko področje. Tako se praviloma vrste od Save do vrhov kulturni pasovi; v ravnini naselbine in polje, na obeh straneh Završnice pomladni pašniki, više gozd, med njim poletni, najviše pa ovčji pašniki. Poljski pridelki zadoščajo le kmetom, za prodaj preostaja živina, zlasti pa sir in mleko, nekaj tudi lesa. Svet je ugoden za sadje, manj za čebelarstvo. Kmetski naseljenci se vedno bolj oprijemljejo tovarniškega dela (Jesenice, Javornik), napreduje tudi obrtni sloj. Važne dohodke prinaša še tujski promet, ki stalno narašča. Turistom je na razpolago 5 večjih planinskih domov (Valvasorjeva in Prešernova koča na Stolu, Vilfanova koča in Roblekov dom na Begunjščici, koča na Zelenici). Letoviščarji se drže podgorskih vasi, odkar pa je (tik pred svetovno vojno) nastalo z zgradbo završniške vodne centrale umetno jezero pod Stolom, se je v okolici razvila vrsta zasebnih letoviških zgradb, ki segajo tudi v razgledne planine (Zabreška pl., ca 1200 m). Gorska pota so dobro oskrbovana in zaznamovana. Izborni smuški tereni (Zelenica, Begunjščica, Srednji vrh). Tujski promet je povzročil, da se je kot prometno središče razvila zlasti Žirovnica, stikališče obeh dovoznih žil, železnice (postaja) in drž. ceste, hkrati pa tudi meja med pretežno kmetskimi vasmi na v. in obrtnimi ter delavskimi selišči na z. Pod Stolom, zlasti v Žirovniški planini in pod Zelenico so bili nekdaj jeseniški železni rudniki; mnogo sledov je še videti okrog Valvasorjeve koče, nekdanjega rudnega upravnega poslopja; zeleniški rudokopi so prenehali šele v tem stoletju.

Breg, 82-16-14-10-3. Sr so du zdr Radovljica 7 km, žand Begunje 7 km, fin Jesenice 8 km, žel pT Žirovnica 1 km, o š Breznica 2 km, žup Breznica 3 km. Nm 537 m. Prometno važno selišče ob prehodu (obč. cesta in most) čez Savo Dolinko. Najbližja pot v Gorje in na Bled, prirejena tudi za avtomobilski promet. Hkrati edini kraj v občini, ki se je razvil na savskem bregu. Preživlja se s kmetovanjem in delom v tovarnah. Njive so šibke in plitve, največ sveta v travnikih. Nekaj sadjarstva. Podr. cerkev sv. Radegunde.

Breznica, 121-22-20-15-3. Sr so du zdr Radovljica 6 km, žand Begunje 5 km ali Javornik 6 km, fin Jesenice 7 km, žel pT Žirovnica 2 km, o 2 km, š žup v kraju. Šola ust. 1836, 6 odd. SKJ, PJS, Gas., Vincenc. konfer., Slov. kat. izobr. d. Nm 544 m. Osrednja podgorska vas z lepo prisojno lego, zavarovana s Pečmi (892 m) proti s., umaknjena v breg, pičel km od drž. ceste. Dovoz z vsemi vozili po obč. cesti. V zad. stol. je doživela majhen porast kot sedež župnije, ohranila pa je skoraj neokrnjen kmetski značaj. Zadružna mlekarna. Preko Peči dobro utrta steza v dolino Završnice (½ ure). Župnija Breznica (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 1870 duš. Pokopališče. Župna cerkev Žalostne M. b. je bila zgrajena 1821, ko so sem prenesli sedež župnije od cerkve sv. Klemena na Rodinah (gl. Rodine). Hrani gl. sliko Jan. Subica, 3 Ogrinove, 1 Metzingerjevo. Znameniti rojaki: bratje Janša: Anton (1734—1773), slikar in čebelar, utemeljitelj čebelarstva v Avstriji; Lovro (1749—1812), prof. pokrajinskega slikarstva na Dunaju; Valentin (1747 do 1818), risarski mojster na dun. akademiji; Žemlja Josip (1805 do 1843), pesnik in filolog.

Dosloviče (Doslovče), 112-22-20-15-6. Sr so du zdr Radovljica 6 km, žand Begunje 4 km ali Javorniški Rovt 7.5 km, fin Jesenice 7 km, žel pT Žirovnica 2 km, o 2 km, š žup Breznica 1 km. Nm 542 m. Prikupna vrstna vas ob obč. cesti tik v. od Breznice, 1 km nad drž. cesto. Srednje rodovitno peščeno polje, močni jelovi gozdovi, nekaj sadja, čebelarstvo; glavni dohodek iz živinoreje. Tu se je 1871 rodil župnik Finžgar Franc Sal., eden vodilnih pisateljev novejše dobe, dramatik, urednik Moh. družbe; verjetno tudi dijaški mecen Knafelj Luka (okr. 1620 do 1671), ustanovnik številnih štipendij.

Moste, 235-37-35-32-8. Sr so du zdr Radovljica 10 km, žand Begunje 6 km in Javornik 4 km, fin Jesenice 6 km, žel pT Žirovnica 0.5 km, o v kraju, š žup Breznica 2 km. Nm 551 m.

Dolinska vas v prometni legi ob izstopu Završnice iz gorskih tesni in ob mostu z drž. cesto. Nad hišami visok železniški most. Ukvarja se v majhni meri s poljedelstvom in živinorejo. Večje število obrtnikov, nekaj delavcev, gostilne, prenočišča. Radi poletnega hladu in slikovite okolice priljubljeno manjše letovišče. Stikališče vseh gorskih poti ob Završnici (Valvasorjeva koča 1½ ure, Stol 5 ur, enako Zelenica in Begunjščica).

Rodine, 101-17-15-11-3. Sr so du zdr Radovljica 5 km, žand Begunje 2 km in Javornik 7 km, fin Jesenice 8 km, žel pT Žirovnica 3 km, o 4 km, š žup Breznica 2 km. Nm 545 m. Izrazita kmetska vas v položnejšem v. vznožju Peči (1120 m), 1 km nad drž. cesto. Dostop z vsemi vozili. Pod vasjo kup dveh morenskih nasipov in nekaj močvirnega sveta (paša). Izhodišča zaznamovanih gorskih poti k Sv. Petru (1 uro), gorenji Završnici in na Begunjščico (Vilfanova koča 3 ure). Podr. cerkev sv. Klemena je bila zidana 1602 na mestu prejšnje pogorele cerkve. Sedež radovljiškega vikariata in pozneje župnije od 1788—1821. Prenovljen Layerjev križev pot.

Selo, 118-24-21-17-5. Sr so du zdr Radovljica 9 km, žand Begunje 6 km ali Javornik 5 km, fin Jesenice 7 km, žel pT Žirovnica 1 km, o 1 km, š žup Breznica 1 km. Nm 565 m. Trdna kmetska vas v slikovitem prisojnem bregu nad drž. cesto jv. od Žirovnice. Prodajajo les (v Moste), mleko in sadje v Javornik in Jesenice. Večja letoviška gostilna. Steza k jezeru ob Završnici (¾ ure), razgledna višinska pot v Breznico.

Smokuč, 223-42-38-21-5. Sr so du zdr Radovljica 6 km, žand Begunje 3 km ali Javornik 6 km, fin Jesenice 7.5 km, žel pT Žirovnica 2 km, o 3 km, š žup Breznica 1 km. Nm 540 m. Zaokrožena naselbina z zavarovano sončno lego pod v. vznožjem Peči. Preko teh slikovit razgleden kolovoz mimo znamenja v sedlu (878 m) k Završnici, hkrati pot k vaški planini pod Srednjim vrhom. Dovoz kot Rodine. Gostilna. Pri Žnidarju hišna slika sv. Barbare, Layerjevo delo. Odtod doma msgr. Zupan Tomo (r. 1839), nar. delavec in pedag. pisatelj, Prešernov biograf.

Vrba, 113-24-18-6-4. Sr so du zdr Radovljica 6 km, žand Begunje 6 km in Javornik 6 km, fin Jesenice 8 km, žel pT Žirovnica 2 km, o 3 km, š žup Breznica 1 km. Nm 539 m. Leži na odprtem polju, vrh terasnega zavoja, med železnico in drž. cesto, oddaljeno za pičel km kolovoza. Preživlja se s kmetijstvom, ki izrablja plodnejšo zgornjo ravninsko ploskev za njive, nižjo obsavsko stran s šibko prstjo pa za pašnike, deloma travnike. Zelo obiskana izletna točka, dostopna z Bleda v 1 uri, iz Žirovnice v ½ ure. Na v. strani vasi pomembna podr. cerkev sv. Marka, ki je ohranila sledove prvotne gotske oblike; lepe freske na j. strani (Sv. Krištof, Križanje), delo Jerneja iz Loke. Rojstni kraj lj. škofa Pogačarja dr. Janeza (1814—1884) in Prešerna dr. Franceta (1800—1849), prvega velikega pesniškega genija med Slovenci.

Zabreznica, 191-38-36-30-4. Sr so du zdr Radovljica 7 km, žand Begunje 6 km in Javornik 5 km, fin Jesenice 7 km, žel pT Žirovnica 1.5 km, o 2 km, š žup Breznica 0.5 km. Nm 558 m. Vrstna kmetska vas ob stiku podgorske obč. ceste z drž. Na vaški planini pod Stolom, ki slovi po obsežnem lepem razgledu (1200 m), letoviško selišče. Preživlja se s kmetijstvom; za prodaj ostaja nekaj lesa, mleka, živine, sadja, jajc. Izdatno čebelarstvo. Gostilna s prenočiščem. Pota kot Selo in Žirovnica. Vaško znamenje s soho sv. Lavrencija, ki so jo 1821 prenesli iz tedaj podrte cerkve sv. Lavrencija sredi Peči.

Žirovnica, 352-57-56-45-8. Sr so du zdr Radovljica 9 km, žand Begunje 7 km in Javornik 5 km, fin Jesenice 6.5 km, žel pT v kraju, o 0.5 km, š žup Breznica 2 km. Nm 560 m. Glavni prometni in letoviški kraj v občini z izvrstno lego ob izstopu savske in završniške doline v ravan in stikališču železnice z drž. cesto in vseh gorskih in ravninskih poti. Za vasjo cevovod glavne elektrarne KDE, s prodorom skozi z. konec Peči (658 m) do centrale v savskem koritu. Kmetska posest deloma razdrobljena, večino imajo že obrtniki in tovarniški delavci. Pet letoviških gostiln, zelo obiskana planina z lepim razgledom (1195 m). Za prodaj sadje, mleko, jajca, jelov les. Pota ista kot Moste. Podr. cerkev sv. Martina s. nad vasjo se učinkovito sklada s pokrajino. Zidana je v gotskem slogu v začetku 15. stol. Gotsko slikan presbiterij z lepim slavolokom. V bližini so odkrili staroslovensko grobišče. Tu so se rodili: Čop Matija (1797—1835), Prešernov mentor, vodilen kritik in estet svoje dobe, »velikan učenosti«; njegov brat Janez (1810—1846), fin. uradnik, nar. delavec in prevajalec; Svetina dr. Ivan (1851 do 1936), č. kanonik, prof. matematike in verouka.

Občina Dovje-Mojstrana

Preb. 1499, hiš 244, posest. 35, koč. 0, najem. 99. Površina 10.351 ha: njiv in vrtov 164, trav. in paš. 1792, gozdov 4649, ostalo 3746. Občinsko ozemlje je stisnjeno med vrhove Karavank in Julijskih Alp. Globoka Gornjesavska dolina odpira svet le proti jv. in sz. V teh smereh potekajo tudi glavne prometne zveze, žel. proga in ban. cesta. Prečna dolina Vrata in nekaj krajši Kot razčlenjujeta svet proti j. in odpirata pogled v osrčje Julijskih Alp, na ponosni Triglav. Voda se steka v Savo Dolinko, ki se ji pridruži izpod Karavank le nekaj manjših potokov kakor: Belica, Mlinca, Presušnik in Sedučnikov potok ter Bistrica, ki priteče izpod Triglava. Pokrajina ima povsem alpski značaj. Poletja so kratka in ne prevroča, zato se drže velika snežišča ob vseh višjih vrhovih in je nevarnost pozebe podaljšana še daleč v poletje. Vkljub manj povoljnim podnebnim razmeram uspevajo tu še vsa žita in ostali poljski sadeži toliko, da v glavnem krijejo domače potrebe. Manj rodovitni svet predstavljajo zložni in prisojni obronki Karavank, ki jih prekriva ilovnata, mestoma plazovita plast prsti. Nižinska tla so delo rečnega nanosa in zato manj rodovitna. Kulturni svet je omejen le na Savsko dolino in najnižja pobočja. Ostalo površino predstavlja visokogorski svet, obrastel z obsežnimi iglastimi gozdovi, iznad katerih se bočijo strmi skalnati vrhovi. Nad gozdovi obširni planinski pašniki. Prebivalci se do ⅔ bavijo s poljedelstvom in živinorejo, ostali z raznimi obrtmi in delom v tovarnah. Odkar je lesna trgovina v zastoju, nudi prebivalstvu edini znatnejši zunanji vir dohodkov dobro se razvijajoči tujski promet. Dovje in Mojstrana sta znani izhodišči za ture v Julijske Alpe in Karavanke. Tako vodi od žel. postaje Dovje-Mojstrana dvoje zaznamovanih potov ob potokih Belici in Mlinci na Kepo (2144 m, 5 ur) ter po grebenih proti v. na Golico (1835 m), proti z. pa preko Korenskega sedla (1071 m) na Peč (1511 m). Z vseh vrhov Karavank je lep razgled na Koroško, na Savsko dolino in vrhove Julijskih Alp. Skozi Mojstrano vodi pot v veličastno gorsko dolino Vrata, ki jo zaključuje preko 1000 m visoka severna stena Triglava (2863 m). V spodnji tretjini Vrat pada s stene v dolino 40 m visok, veličasten, dvojen slap Peričnik, nad njim ca 20 m visok drugi šum. Konec doline stoji hotel SPD Aljažev dom (998 m, 3 ure), odtod dobro zaznamovana in zavarovana pot na Triglav (Tominškova in preko Praga), pod njim Staničeva koča (2461 m) in Triglavski dom na Kredarici (2515 m) ter na Skrlático (2738 m), katere vrh krasi visok železen križ, podobno kakor vrh Triglava znani Aljažev stolp. Drug zložnejši dohod po občinskem ozemlju na Triglav gre skozi dolino Kot (8 ur). Za smučarje koča na Mežaklji.

Dovje, 611-11-30-0-38. Sr du Radovljica 26 km, so zdr fin Kranjska gora 13 km, žand Mojstrana 0.7 km, žel Dovje-Mojstrana 0.7 km, o š žup v kraju, p Mojstrana 1 km. Šola ust. 1854, 5 odd. Kmet. nad. š., Gospod. nad. š. Javna knjiž., SKJ, PRK, PJS, PCMD, PSPD, Gas., Tujsko prom. d., PČD, Strel. druž. Elektrika, vodovod. Nm 703 m. Lepa dolinska naselbina, prislonjena na prisojno pobočje Kepe (planini Brinje in Planica). Ozemlje sestavlja velik vršaj, delo številnih studencev, ki dajejo danes vasici vodo za vodovod. Po terasi niže vasi ban. cesta Jesenice—Podkoren, prav ob Savi žel. proga. Hiše so večinoma zidane in krite z lesenimi strehami. Prebivalci se bavijo večinoma s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom. V zadnjem času se dobro razvija tujski promet. K vasi spadata zaselek Belica in sam. kmetija Sedučnik. Ob iztoku potoka Belice velika vodna žaga. Pri Belici so še pred nedavnim kopali lapor za cementno tovarno v Mojstrani. Vas je znano izhodišče za ture v Karavanke in Julijske Alpe pa tudi prijetno gorsko letovišče in zimska športna postojanka.

Kraj se omenja že 980 in ponovno 1033, ko ga je cesar podaril brižinskim škofom; ti so ga priključili škofjeloški gospoščini. Vas je trpela od povodnji v 1851, 1878 (dvakrat), 1882, 1885, 1926; večji požari so jo upepelili 1847, 1854 in 1900. Župnija Dovje (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 1488 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela. Prvotno stavbo so zgradili v zač. 14. stol. nemški kolonisti grofov Ortenburžanov. L. 1829. so cerkev prenovili v renesančnem slogu in ji prizidali kapelo na j. strani, kor in pod njim lopo. V 1928—1930 je bila prenovljena vsa cerkvena notranjščina. V zid pokopališča vzidana plošča z napisom spominja na francoske čase. Slika Brezmadežne je delo H. Langusa. V zunanjo steno so vzidali 1927 nagrobni spomenik znamenitega »triglavskega« župnika Aljaža, pospeševatelja turizma in skladatelja. Vojni spomenik iz 1925. Prvotno je bila cerkev podr. radovljiške prafare, od 1362 vikariat in od 1491 samostojna župnija. Patronatske pravice so izvrševali do 1418 Ortenburžani, nato do 1456 Celjani, pozneje Habsburžani. Od teh je patronat prešel na graščino Loko, ki ga je obdržala do 1912. Rojstni kraj Klančnika Janeza (1823 do 1871), trgovca s slonovo kostjo; bil je prvi Evropejec ob sr. Kongu.

Mojstrana, 888-133-5-0-61. Sr du Radovljica 26 km, so zdr fin Kranjska gora 13 km, žand p v kraju, žel Dovje-Mojstrana 0.6 km, o š žup Dovje 1 km. Nm 641 m. Leži j. od Dovja, na terasi ob sotočju Save in Bistrice. Lične zidane hiše, razpore-

jene na obeh bregovih Bistrice. Nastanek in razvoj vasi je v zvezi s fužinarstvom in cementno tovarno, ki so jo pred nedavnim opustili. Tovarna s par sto metrov dolgim in visoko speljanim vodovodom sameva ob vstopu v Vrata. Vas je mnogo trpela radi divjanja Bistrice, ki je zdaj regulirana. Ob prehodu iz Kota v Krmo zaselek Zgornja Radovina. Večina prebivalcev se bavi z obrtjo, manj z živinorejo, poljedelstvom in lesno industrijo. Planine v Kotu in Vratih. Izdaten dohodek donaša tujski promet. Za udobnost letoviščarjev in turistov (izhodišče za ture v Julijske Alpe) skrbi hotel Triglav in več gostiln s tujskimi sobami. Na razpolago je več izprašanih gorskih vodnikov. V Valvasorjevi dobi je obstajal v Mojstrani bogat železni rudnik. Podr. cerkev sv. Klemena je zelo stara čisto romanska stavba. Po tradiciji je bila zgrajena na mestu, kjer sta na svojem potovanju v Rim (868) prenočevala sv. brata Ciril in Metod, ki sta nosila s seboj ostanke sv. Klemena. Mali cerkveni zvon je iz 14. ali 15. stol. Kapelo sv. Cirila in Metoda v Vratih (1015 m) poleg Aljaževega doma je 1928 postavil Aljažev klub. Kapelico Vnebovzetja Dev. M. je zgradil hkrati s kočo župnik Aljaž 1896. V vasi je deloval Ambrožič Mihael (1846—1904), organizator čebelarstva. Od tod doma Lavtižar Fran (1874—1930), min. tajnik in šolski nadzornik, organizator dobrodelnosti in ustanovitelj Karitativne zveze.

Občina Gorje

Preb. 3199, hiš 610, posest. 89, koč. 484, najem. 37. Površina 13.644 ha: njiv in vrtov 440, trav. in paš. 3680, gozdov 7389, ostalo 2135. Gorjanska občina sega od prvega podolja s. nad Bledom do blizu pod vrh Triglava, na sz. do s. roba Mežaklje, od Jesenic dalje pa do Save Dolinke. Na meji Gorenjske ravni leže nizki griči in slemena, prekinjena po toku Radovine in njenih dotokov Ribščice in Rečice, ves ostali svet pripada gorskim planotam v Pokljuki in Mežaklji. Ob sz. koncu Pokljuke nadaljuje dolino Radovine mogočna koritasta dolina Krma, položena v skalnat okvir Rjavine (2532 m), Vernarja (2225 m), Tosca (2275 m), Draškega vrha (2243 m) in Debele peči (2007 m). Pokljuka predstavlja okrog 10 km široko in nekaj daljšo kraško stopnjevinasto planoto, ki se naslanja na Triglavsko skupino in pada h Gorjanskemu kotu; v najvišjem predelu je polna globokih »kont« (Meja, Klek, Pekel i. p.), nižje prevladujoče površje (v višini 1200—1300 m) je ponekod povsem ravno, drugod prekinjeno s suhimi dolinami in barji, le proti Savi Bohinjki prehaja v kopaste vrhove (Hotunjski vrh 1106 m, Kokošinjica 1393 m, Goli vrh 1365 m). Tod leže v gosti vrsti zasebni rovti in planine, ostala planota ima le redke trate (planine: Javornik, Kranjska dolina, Mrzli studenec); sicer pa je v lasti verskega sklada in pokrita z odličnim smrekovim in macesnovim gozdom tja do višine 1750 m. Mežaklja je podaljšek Pokljuke med Radovino in Savo Dolinko, razgiban s suhima dolinama in nagnjen na j. in z. Ob obč. meji ima najvišje vrhove v Repikovcu (tudi Jerebikovec, 1593 m), Petelinu (1446 m) in Plavskem vrhu (1299 m), dočim je jv. obrobje močno razklano (dolina Rečice, Poljane, Vintgar). Vodovje tega ozemlja je preusmeril bohinjski ledenik, ki je zavrnil Radovino skozi Vintgar in skupno z radovinskim in savskim ledenikom dal zadnjo obliko Gorjanskemu kotu. Radi tega se tod rodovitnost in sestava tal hitro menjavata. Ker poljske zemlje primanjkuje, se kmet bavi zlasti z živinorejo, deloma živi od gozda, manjši posestniki se preživljajo s prevozništvom, bliže Save pa z obrtjo in tovarniškim delom. Poleg lesa ostaja za prodaj sir in mleko, živinska prireja, fižol, zelje, precej sadja in goznih sadežev. Mnogo pokupijo domači delavci, za ostalo imajo ugoden trg v neposredni bližini (Bled, Jesenice). Kot domača obrt je razvito in daleč znano izdelovanje živinskih zvoncev. Občinsko in srenjsko lovišče Zasipa je vzel v najem kraljevi dvor (ca 7500 ha); ta redi v Krmi mnogo jelenov. Ribolov je last KID. Velikemu prometu je kraj približala šele bohinjska železnica, ki ima tod dve postaji. Naselbine vežejo med seboj ban. ceste: Javornik—Bled, Sp. Gorje—Krnica, Bled—Zasip, Zasip—Podhom. Za avtomobilski promet sta prirejeni še pokljuška cesta Gorje—Mrzli studenec—Rudno polje (odtod le še 4 ure do Triglava) in radovinska pot, ki ima zvezo s Krmo in preko Kosmačevega sedla na Mojstrano. Cestne gradnje so visoko povzdignile tujski promet. Dotlej so bile turistom in izletnikom, deloma letoviščarjem dobro znane le Gorje in pot skozi Vintgar, poslej so dobile sloves številne druge pokrajinske lepote in zanimive talne oblike, s katerimi je pokrajina kar posejana, zlasti pa se je zvišalo število letoviščarjev in celo stalnih naseljencev v planinskih zdraviliščih v Pokljuki (Mrzli studenec, Kranjska dolina, Goreljek). Planinska in smučarska zavetišča imajo še v Mežaklji, Krmi in v Blejski koči. Gorske trase za smučarje, ki imajo na Pokljuki skakalnico, odtod pa zveze na Draški vrh, Lipanco, Javornik, Klek in Kranjsko dolino. Občina se je uvrstila s tem med naše prve tujskoprometne pokrajine s celoletnim obiskom gostov.

Blejska Dobrava, 576-85-11-59-15. Sr so du Radovljica 20 km, žand Javornik 4 km, zdr fin Bled 6 km, žel p š v kraju, o 4 km, žup Zasip 4 km. Šola ust. 1887, 2 odd. SKJ, PRK, PJS, Ml. j., Gas., Savez met. rad. Nm 577 m. Leži na ravnici, nanosu Save Dolinke med Borštom in Homom, pred izlivom Radovine. Pretežno kočarji in delavci, ki so preje imeli zaslužek v dobravski tovarni elektrod, zdaj pa na Jesenicah in Javorniku. Njiv primanjkuje, obsežni travniki in gozd. Nekaj obrtnikov, gostilne s prenočišči. Izhodišče k slapu Šum, 20 m visokem padcu Radovine ob izstopu iz Vintgarja, naše najlepše alpske tesni z do 200 m visokimi stenami. V Vintgarju pol ure hoje po Žumrovih galerijah; 50 m nad dolino železniški most. Ob Šumu elektrarna. Podr. cerkev sv. Štefana je preprosta stavba, v sedanjo obliko prezidana 1743, podaljšana še 1861; Srce Mar. in križev pot slikal J. Potočnik. Do 1788 je podr. spadala pod blejsko župnijo, zdaj pod Zasip.

Grabče, 128-28-0-27-1. Sr so du Radovljica 13.5 km, žand o p š žup Gorje 0.5 km, zdr fin Bled 4 km, žel Podhom 3.5 km. Nm 612 m. Dolinska vas ob Radovini, tik pod ban. cesto iz Zg. Gorij v Krnico. Zaselek Dolgo brdo (letovišče). Brez kmetij; obrtniki, gozdni in industrijski delavci z nekaj zemlje. Žaga, 2 mlina, gostilna.

Krnica, 320-62-0-62-0. Sr so du Radovljica 14.5 km, žand o p š žup Gorje 1 km, zdr fin Bled 4 km, žel Podhom 4 km. Nm 625 m. Zavzema polkrožni kotlič ob zavoju Radovine okrog j. Mežaklje. Stikališče cest na Pokljuko, ob Radovini in na Gorje. V prodnatem svetu se izgublja iztek Ribščice; od j. priteka regulirani Hotušnik. Vas se preživlja večinoma z obrtjo (opekarstvo, mlin, žaga, mizarji, tesarji), prevozništvom in gozdnim delom. Nabiranje gozdnih sadežev. Gostilna, lesna trgovina. K. naselbini spadajo više ležeči zaselki: Pokljuka, Zabrezno (letoviško selišče), Postojna (kočarsko in delavsko naselje), Hotunje (soteska »Vrtci«, skalnata dvorana »Pokljuška luknja« in Galerije kraljeviča Andreja), Zatrnik. Ob končnem stiku stare in nove pokljuške ceste leži Mrzli studenec, imenovan tudi Močilo (1214 m, 3 ure), ena najlepših planinskih postojank s poslopji šumske uprave, delavskimi kočami in večjo gostilno; od tu je prehod na Goreljek in Rudno polje (konec pokljuške ceste velik planinski hotel). Krnica se prvič omenja sredi 11. stoletja.

Mevkuž, 123-24-1-22-1. Sr so du Radovljica 12.5 km, žand o p š žup Gorje v kraju, zdr fin Bled 3 km, žel Podhom 3 km. Nm 623 m. Polkrožna naselbina med vznožjem Višelnice (732 m) in d. bregom Radovine. Malj posestniki in industrijski delavci, izdelovanje zvoncev. Mlin in žaga. Dostop z avtom, 200 m od ban. ceste. Podr. cerkev sv. Miklavža v poznem gotskem slogu (16. stol.) je po tradiciji sezidal radovljiški grof v zahvalo za srečno rešitev iz gozda, v katerem se je na lovu zgubil (slika psa in zajca na zvonu). Baročni zvonik (1739) je okrnil staro fresko sv. Krištofa.

Podhom-Sebenje, 281-63-11-49-3. Sr so du Radovljica 9 km, žand o p š žup Gorje 3 km, zdr fin Bled 3 km, žel Podhom v kraju. Podhom je v jedru kmetska vas nad žel. postajo (560 do 580 m). Lepo zaokrožena skupina hiš, dobre njive, mokrotni travniki v Blatih, paša na Homu. Zadnji čas imajo večino mali posestniki, ki so obenem gozdni, tovarniški ali železniški delavci, deloma obrtniki. Tovarna lesnih izdelkov, 2 restavraciji, hotel. Manjše, zelo mirno letovišče, dostopno z avtom. V zaselku Vršče (ob vstopu v Vintgar) v vzvišeni legi observatorij prof. Belarja. Ob Radovini zaselek Spodnji Graben. Sebenje je pretežno delavsko selišče, v smeri na Zasip tik pod Homom. Lep razgled. Dostop z avtom. Prebivalci obdelujejo zemljo, večina najeto od podr. cerkvice sv. Trojice, ki jo je zgradila po 1582 grofica Marija, zadnja iz rodu Lenkovičev, jo obdarila s posestvom in si tu izdrala grobnico. Arhitektonsko zanimiva zgradba, ob vhodu zidana lopa s korom. Kapela ima zvon iz 15. ali celo 14. stol. Vas se omenja že v 2. pol. 11. stoletja.

Poljšica, 288-57-8-46-3. Sr so du Radovljica 10 km, žand Gorje 2 km, zdr fin Bled 3 km, žel Podhom 2 km, o p š žup Gorje 1 km. Nm okr. 575 m. Razmaknjena vas z lepo, nekoliko dvignjeno vznožno lego ob izstopu Rečice izpod Trate (688 m). Zaselek Trata (Za Trato). Za vasjo podzemski jami (zijalki). Cele kmetije so v manjšini proti manjšim posestvom, nekaj je tovarniških in železniških delavcev. Prodajajo les, živino, sadje in mleko. Dostop z vozom, 1 km od ban. ceste v Gorjah.

Radovina, 127-22-3-17-2. Sr so du Radovljica 26 km, žand o p žup Gorje 14 km, zdr fin Bled 20 km, žel Podhom 17 km, š Dovje 6 km. Raztresena naselbina v dolini Radovine med Pokljuko in Mežakljo, ki se ob vhodu v Krmo začne z Zgornjo Radovino (nm 705—790 m, 4 ure od Gorij). Obsega še Srednjo

Radovino (nm 695 m) in Spodnjo Radovino (639 m), ki je izrazita delavska naselbina in se po nekdanjih fužinah imenuje tudi Fužine. Zemlja in velika elektrarna v lasti KID na Jesenicah (daljnovod preko grebena). Vodovod iz Zmrznika za blejsko in domačo občino. Nad vasjo v Mežaklji planinski kmetski zaselek Pernike (okr. 840 m). Vsi zaselki razen Pernika so dostopni z avtomobilom.

Spodnje Gorje, 530-106-11-89-6. Sr so du Radovljica 10 km, žand Gorje 0.5 km, zdr fin Bled 3 km, žel Podhom 3 km, o p š žup Gorje 1 km. Nm 569 m. Prometno važna naselbina ob križišču cest na Radovino, Pokljuko, Jesenice in Bled. Tu se vršita vsakoletna gorjanska sejma za blago in živino. Kmetski izvor vasi so zabrisali številni priseljenci, ki so mali posestniki, gozdni in tovarniški delavci, prevozniki in obrtniki. Lesna trgovina, dve parni žagi, več gostiln. Vaški gozdovi, večinoma smrekovi, leže na Mežaklji in Pokljuki, planine le na Pokljuki. Travniki so zamočvirjeni, njive ne nudijo dovolj za prehrano. Vaško območje se nadaljuje v smeri ceste na Jesenice z zaselkoma Zgornji Graben in Fortuna; ob poti lep slap Radovine, v dolini Poljani legendarni skalnati steber »Baba«. Podr. romansko cerkev sv. Ožbolta so sezidali 1629, 1844 pa popravili; preprosta stavba brez stilnih posebnosti; Potočnikova slika M. b.

Spodnji Lazi, 76-16-3-13-0. Sr so du Radovljica 14 km, žand Gorje 2 km, zdr fin Bled 6 km, žel Podhom 5 km, o p š žup Gorje 2.5 km. Nm povpr. 700 m. Leže na prisojni polici ob j. robu Mežaklje. Hišna imena kažejo, da je vas nastala v krčevini. Preživlja se s kmetskim delom in gozdarstvom. Dovoz po obč. kolovozu, 1½ km od ban. ceste v Grabnu. Radi vzvišene lege prostran razgled.

Višelnica, 86-16-5-10-1. Sr so du Radovljica 12.5 km, žand Gorje 1 km, zdr fin Bled 4 km, žel Podhom 4 km, o p š žup Gorje 0,5 km. Nm 630 m. Vznožna vas z bogatim razgledom pod enako zvanim hribom (732 m) med Sp. Gorjami in Mevkužem, ki ju veže ban. cesta. Preživlja se s kmetovanjem in obrtjo (izdelovanje zvoncev).

Zasip, 312-69-20-48-1. Sr so du Radovljica 8 km, žand Gorje 4 km, zdr fin pTt Bled 3 km, žel Podhom 2 km, o Gorje 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1859, 1 odd. PJS, Gas., Prosv. d. Nm 553 m. Leži v j. vznožju Homa (844 m), ki je po Radovini odsekan del Mežaklje, ob cesti z Bleda in Podhoma. Po značaju se približuje tipu kmetskih vasi na l. bregu Save Dolinke, preko katere vodi most; na terasi nad njim zaselek Mužje. Kmetje in manjši posestniki, zaposleni v obrti in tovarniškem delu pri KID. Zasip in Mužje se prvič omenjata v 2. pol. 11. stol. Ob izletniški poti preko Homa mimo slapa Šuma (pol ure) na Dobravo lepa razgledna točka podr. cerkvica sv. Katarine (634 m). Cerkev se omenja prvič že 1500. Sledovi pozne gotike (presb.), rezljan stranski oltar, lopa. Najstarejši zvon ima letnico 1720. Visoko obzidje okrog cerkve je najbrž ostanek nekdanjega tabora. Nekdaj znana božja pot. Vsako leto so domačini zaklali kravo in jo brezplačno razdelili romarjem. Župnija Zasip (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 851 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Krst. je bila na novo sezidana 1778 v podobi križa z visoko kupolo. Štiri glavne slike so delo L. Layerja, Srce Jezusovo njegovega učenca M. Kavke; precej pokvarjen kip škofa Lamberga iz zelenega marmorja. Prvotna cerkev je znana že iz 14. stol. Bila je najprej podr. radovljiške prafare. Beneficij je tu ustanovil pred 1465 grof Lamberg, posestnik Kamna v Begunjah in lastnik več zemljišč v Zasipu. Patronatske pravice ima zato še danes graščina Kamen. Župnija od 1580.

Zgornje Gorje, 250-46-12-30-4. Sr so du Radovljica 12 km, žand o p š žup v kraju, zdr fin Bled 4 km, žel Podhom 3 km. Šola ust. 1835, 8 odd. Gospod. nad. in Kmet. nad. š. SKJ, JS, PJS, Gas., Bral. d., PSPD, Strel. druž. Nm 605 m. Leže vrh položnega slemena, ki veže vznožje Pokljuke z izrastki Mežaklje tostran Radovine. Slikovita razgledna lega. Vas posreduje cestne zveze med vsemi deli občine. Jedro je kmetsko, posestva deloma razbita, gozdovi na Pokljuki, planine v Kranjski dolini in Radovini, pičle in plitve njive, precej sadja, prodaja mleka. Nekaj obrtnikov in delavcev. Letoviški kraj z izhodišči v Vintgar, Radovino in Pokljuko (Pokljuška luknja 1 uro, Mrzli studenec 2½ ure, Rudno polje 3½ ure, na Triglav več poti po 10 ur). Župnija Gorje (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 2511 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. V presbiteriju so vidni ostanki prvotne gotske stavbe, zazidana okna, freske. Lična oprava, na koru Šubičeva slika sv. Valentina, Layerjeve v stranskih oltarjih. Cerkev je znana že od 1173. Sedanja je bila sezidana 1687, a 1894 prenovljena v romansko-renesančnem slogu. Sprva je bila podr. radovljiške prafare, iz katere se je izločila kot vikariat že v 13. stol. L. 1377. se omenja kot župni patron grof Friderik Ortenburški. Ko so ti 1418 izumrli, je patronat prešel na Celjske grofe, 1456 pa na avstrijske vladarje. Prvi znani župnik se omenja 1465. Friderik III. je 1461 župnijo inkorporiral ljubljanski škofiji. Do tedaj je pripadala oglejskim patriarhom. Znani rojaki: Černe Jernej (1857—1906), strok. učit. kmetijstva, spisal Umno čebelarstvo; Tonejec-Samostal Matej (1846—1882), prof. na Dunaju, prirodoslovni pisec.

Zgornji Lazi, 102-16-4-12-0. Sr so du Radovljica 14.5 km, žand o p š žup Gorje 3 km, zdr fin Bled 5 km, žel Podhom 4.5 km. Nm okr. 700 m. Leže ob koncu suhe doline, sz. od Gorij. Preživljajo se s kmetijstvom. Dovoz po obč. cesti iz Krnice, 1½ km.

Občina Jesenice

Preb. 6793, hiš 683, posest. 626, koč. 32, najem. 0. Površina 3851 ha: njiv, vrtov, travnikov, pašnikov in gozdov 5399*, ostalo 252. Občina zavzema dolinska tla ob Savi Dolinki, strma, porasla s. pobočja Mežaklje ter ozko dolino in povirje potoka Jesenice, ki sega do grebenov Karavank. Zdravo gorsko podnebje. Glavno prometno os tvorita vzporedno z dolino in tokom Save žel. proga in drž. cesta. Občina je središče železne industrije na Gorenjskem. Odtod velika gostota prebivalcev, ki so večinoma zaposleni v tovarnah KID, pri železnici, obrti in trgovini. Pravih kmetovalcev je le neznatno število. Velik uvoz življenjskih potrebščin in izvoz raznih železnih izdelkov po celem Balkanu. Izvoz lesa je nekoliko ponehal. Znaten dohodek donaša tujski promet. Lepe izletne točke v Karavankah, med njimi najbolj znana Golica (1835 m) po krasnem razgledu in bujni flori, ter obilica lepih in lahko dostopnih smuških terenov privabljajo vse leto številne izletnike.

Hrušica, 888-70-47-6-0. Sr du Radovljica 21 km, so Kranjska gora 20 km, žand zdr fin o pTt š žup Jesenice 3 km, žel v kraju. Nm 610 m. Prijazna vasica pod karavanškim žel. predorom. Z j. strani jo oklepata žel. progi Jesenice—Rateče—Planica in Jesenice—Podrožica, ki se po visokem nasipu vzpenja do 7877 m dolgega žel. predora. Jedro tvorijo kmetski domovi, večinoma še z lesenimi strehami in prislonjeni v prisojno pobočje, razporejeni na obeh straneh drž. ceste. Novejši del vasi so velike hiše železničarske kolonije, ki so bile zgrajene okoli predora za časa njegove gradnje (1906). Večina prebivalstva je zaposlena pri železnici in v tovarnah KID. Več lokalnih delavskih vlakov vzdržuje dnevno zvezo z Jesenicami. Ob obč. meji na koncu vasi priteče iz soteske v dolino potok Dobršnik, ki ima v svojem gornjem toku več lepih slapov. Na tkzv. »Belem polju« leži ob drž. cesti vojaško pokopališče.

Jesenice, mesto, 5097-472-472-0-0. Sr du Radovljica 18 km, so Kranjska gora 23 km, žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Drž. meš. šola, ust. 1920, 9 odd. Nar. š., ust. 1814, 23 odd. Gospodinjska š., Obrtna nad. š., Francoski tečaj, Esperantski tečaj. Društva: SKJ, RK, PJS, PCMD, PSVD, ČD, PSPD, Gas., Udruž. voj. inv., Konf. sv. Lenarta, Podr. sv. Vincenca, Izobr. d. »Bratstvo«, Kat. prosv. d., Krekovo prosv. d., Klub »Esperantistov«, Prosv. dom, Akad. krožek, Krožek prijateljev Francije, »Soča«, Strel. druž., Jugosl. Matica, Pev. d. »Sava« in »Aljaž«, Izobr. pev. d. »Golica«, Godb. d. »Planinka«, Udruženje jugosl. nac. žel. in brod., Del. podp. d., Strok. skupina kovinarjev, D. nameščencev KID, D. zas. in avtonom. nameš., Zveza del. in delavk kov. ind. v Jugosl., Savez metalnih radnika, Okr. d. delovodij in ind. uradn., D. obrtnikov, Skupno združ. obrtnikov Jesenice-Fužine, Združenje krojačev in krojačic, D. stan. najem., Pogrebno d., D. hiš. posest., Savez železn. Jug., Moto-klub, Podr. NSZ, Splošno del. zv. Jug., Ljudska kuhinja, Turist. klub »Skala«, »Orjem«, Zveza del. žen in deklet, Šah. klub, Olep. d., Koles. d. »Žarja«. Elektrika, vodovod.

Nm 584 m. Leže v ozki Gornjesavski dolini. S s. obdajajo mesto prisojna, porastla in plazovita pobočja Karavank, z j. pa zelo strma apniška pobočja gozdnate planote Mežaklje. Usmerjenost doline narekuje mestnemu razvoju in prometu le dvoje možnih dohodov in sicer proti sz. in jv. Prvotno naselje, najstarejši del mesta, je prislonjeno v pobočje Karavank (Murova) in stisnjeno okoli župne cerkve, stoječe v bregu nad glavnim dnom doline. Razvoj železarstva in gradnja železnic pa sta pospešila napredek, da je dobil kraj povsem industrijski značaj. Velike tovarne na Savi. Hiter gospodarski razmah je v novejšem času združil obe naselji (Jesenice in Savo) v skupno mestno naselbino. Železniška proga Ljubljana—Trbiž ju loči v povsem industrijski mestni del Savo s številnimi delavskimi hišicami in kolonijami, ter bolj v celoto povezane trgovsko-obrtne Jesenice. Kot križišče žel. prog Ljubljana—Trbiž in Dunaj—Trst so J. ob novih političnih

* Podrobnih podatkov nismo mogli dobiti.

mejah precej izgubile svoj pomen. Danes je skoraj ves promet usmerjen v notranje predele države. S širitvijo na z. so Jesenice pridobile novo predmestje v bivšem zaselku Plavžu nad iztekom potoka Jesenice v Savo. Prometno os tvori drž. cesta, ki poteka vzporedno z železnico; vzdolž nje so razporejene vse večje in lepše stavbe s trgovinami in uradi. Večina prebivalstva je zaposlena v tovarnah KID, pri železnici in v raznih obrtih. Le prebivalci skrajnih perifernih delov se v malem bavijo tudi še z živinorejo in poljedelstvom. Jesenice so pomembne zlasti kot središče naše težke železarske industrije. Tovarne KID zavzemajo ogromen prostor, nekaj obratov pa leži tudi na bližnjem Javorniku. Vse naprave so prometno zvezane z ozkotirno električno železnico. Tovarne so najmodernejše urejene; zavzemajo prvo mesto v državi in na Balkanu. Njih letna kapaciteta znaša ca 150.000 ton, ki pa je navadno izrabljena le do polovice. Producirajo polfabrikate in dokončne železne izdelke. Izdelujejo predvsem paličasto in fazonsko železo za uporabo v železarskih obrtih, grobe valjane žice, tenke žice in nad 1000 vrst žičnikov. Za specialne svrhe pocinkujejo izdelke trakastega železa, hladno valjanega ali vlečenega. Znatno je tudi izdelovanje grobe, srednje in tenke pločevine v debelini od 0.25 mm do močnih oklopnih ladijskih plošč. Pričeli so tudi izdelovati vsakovrstne cevi (tudi pohištvene), specialno betonsko železo in šamotno opeko. Jeklo proizvajajo izključno iz domačega surovega železa. Uporabljajo le domač rjav premog, ki ga konsumirajo letno do 65.000 ton. Surovo železo dobiva tovarna iz Vareša in Topuska (30%), večji odstotek (70%) uvaža (iz Nemčije) kot staro železo. Tovarna zaposluje do 2600 kvalificiranih delavcev in nameščencev. Električni tok ji dajeta dve lastni hidroelektrarni in deloma še elektrarna na Završnici. Proizvode prodajajo v notranjost države in po ostalem Balkanu. Obrt in trgovina delata največ za domači trg, razen lesne trgovine, ki pa je sedaj v zastoju. Radi prometne lege v osrčju naših planin je mesto znano kot turistovska postojanka s krasnimi izleti v Karavanke, predvsem na Golico s krasnim razgledom in dvema plan. kočama (Spodnja 1582 m, Kadilnikova 1835 m). Z vrha Golice izleti po grebenih ob drž. meji na Klek 1754 m, sedlo Rožico 1594 m, Hruški vrh 1777 m ali pa proti v. do mogočnega Stola (2236 m). Zlasti pa ožive Jesenice v zimskem času radi lepih, lahko dostopnih smuških terenov okoli Sv. Križa in Plavškega Rovta. Idealno sankališče v lepih cestnih zavojih proti Sv. Križu. Mesto ima vse pogoje alpskega letovišča (elektrika, vodovod, več hotelov s tujskimi sobami, kopališče, park v »Hrenovici«).

Prometni pomen J. je narastel po zgraditvi žel. proge Ljubljana—Trbiž (1870), še bolj pa po otvoritvi turške železnice (1906), ko je tu nastalo važno žel. križišče. Kot obmejna postaja so Jesenice po 1918 dobile carinarnico in obmejni komisariat. J. so že od davnaj slovele zaradi železarstva. Že Rimljani so kopali v okolici žel. rudo in z njo zakladali Italijo. Srednjeveško rudarstvo in fužinarstvo se je v 14. stol. razvilo v goratih predelih nad J. Okoliš je pripadal Ortenburškim grofom. Takrat so J. dobile trške pravice. Fužine so kmalu prešle v roke Italijanov, ki so jih premestili z gora na Javornik in Plavž. Prvi ital. posestnik fužin, Bernard Bucellini iz Bergama, se omenja 1526. Ta je sezidal na Savi grad, pri katerem si je s cesarjevim dovoljenjem 1538 postavil plavže. V 17. stol. so tu izdelovali najboljše jeklo na Kranjskem. Tedaj so zgradili znamenit most na verige, ki ga je 1851 odnesla povodenj. Fužinarji so po rudarskem redu iz 1575 volili lastne rudarske sodnike. Konec 17. stol. je začelo fužinarstvo propadati. Obratovala je samo še stara topilnica na Rožici, last Bucellinija iz Save. Radi dolgov so Bucelliniji prepustili fužine rodbini Garzoni, od nje pa jih je kupila 1766 rodbina Ruard, ki je začela kopati na Kočni in na več krajih pri Gorjah in Kranjski gori. Bucelliniji so 1730 začeli iskati srebrne in zlate žile; 1751 je imel Julij A. Bucellini na J. suknarno. L. 1868. je kupila vse fužine KID. Ta je modernizirala obrat z uvedbo strojev in zgradila nove stavbe. L. 1890. je premestila iz Bohinja vso železarsko industrijo na Jesenice, ker so tamošnje fužine zgorele. Tedaj so na J. zgradili novo tovarno, temelj sedanjih obratov. Protestantizem se je razširil na Jesenicah iz Radovljice in Bleda. V času franc. okupacije so imeli francoski vojaki 1809 na Jesenicah kovačnico za podkovanje konj. Ostanki kovačnice so še vidni. Požari so uničili Jesenice 1783 in 1815. L. 1929. je bil trg povzdignjen v mesto. Graščina Ruard-Bucellini, ki je bila zgrajena okoli 1526, je menjala gospodarje kot fužine. Grad je večkrat oblegala roparska druhal, zato je imel močno stražo, trdno obzidje in strelne line. Kosov grad, zgrajen 1521, je danes last mestne občine. Župnija Jesenice (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 6540 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lenarta ima 2 stranska oltarja Al. Götzla. Znana je že iz 1469. Nanovo je bila zgrajena 1524. L. 1930—1931 so jo prenovili in povečali po načrtu arh. Faturja. Prvotno je bila cerkev podr. radovljiške prafare, iz katere se je izločila v dobi mogočnega razvoja fužinarstva pred 1523. L. 1788. se je izločila iz nje župnija Koroška Bela, 1843 Sv. Križ. Podr. cerkev Vnebovzetja D. M. na Savi je bila zgrajena 1606. V njej sta 2 Potočnikovi in 1 Herleinova slika (sv. Anton). Kapelico D. M. Pomočnice kristjanov na Plavžu so zgradili 1910. Tu je v 17. in 18. stol. stala cerkev sv. Barbare, zaščitnice rudarjev. Sedaj so komaj vidni sledovi. Pomembni rojaki: Herbitz Franc (u. po 1809), duh., knjižničar dun. terezijanske akademije, Pohlinov prijatelj; Košmerl dr. Franc (r. 1864), župnik, prof. cerkv. prava na univ. v Chicagu; župnik Mesar Ivan (1832—1895), ustan. prvo sirarsko dr. v Bohinju, sirarsko šolo, delal za izboljšanje planin.

Planina (Sv. Križ nad Jesenicami), 298-68-41-20-0. Sr du Radovljica 23 km, so Kranjska gora 28 km, žand zdr fin žel o pTt š Jesenice 5 km, žup Sv. Križ v kraju. Nm 933 m. Raztresena vas v prisojnem gorskem svetu j. pod Golico (1835 m). Iz Jesenic vodi sem dobra ban. cesta, ki se v ključih vzpne prav od Savskih jam (nekdanjega rudnika za železo). Jedro vasi je okoli župne cerkve sv. Križa, ostalo sestavljajo skupinice domov na obeh bregovih potoka Jesenice, in visoko med gozdovi ležeče samotne kmetije Ment, Budnar itd. Razvite gospodarske panoge so le živinoreja, gozdarstvo in v malem poljedelstvo, ki pa ne krijejo domačih potreb; zato je večina mož zaposlenih v jeseniških tovarnah. V zadnjem času si je zgradilo v območju te vasi več premožnejših Jeseničanov svoje vile, pa tudi delavci si grade tu majhne letne hišice. Prehodna točka za izlete na Golico. V spomladanskem času mnogo snežnobelih narcis (ključavnic) in drugih planinskih cvetlic. Bogati razgledi na Julijske Alpe s Triglavom. Krasni in lahko dostopni smuški tereni (Pusti Rovt, Črni Vrh itd.). Prijazna vasica ima vse pogoje za mirno gorsko letovišče (gostišča s prenočišči, elektrika, dobra pitna voda, telefon).

Že v 14. stol. se tu omenjajo zidane železarske nemške peči in kladiva. Kraj je bil takrat last Ortenburških grofov; njih podložniki so krčili gozdove in kopali železno rudo pod Golico, v Kočni in Belščici. Fužinarji so že 1381 dobili lastno sodstvo. Fužine so prešle konec srednjega veka v roke Benečanov; ti so jih premestili v dolino. Na Planini so prebivali poslej le mali posestniki, drvarji, oglarji in vozniki. Opuščeni rudnik (l. 1907.) in plavž Reichenberg v Savskih jamah spominjata na zadnjega Bucellinija barona de Reichenberg. Od 1872 so železokopi last KID. Župnija Sv. Križ nad Jesenicami (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 313 duš. Pokopališče. Župna cerkev Povišanja sv. Križa je arhitektonsko zanimiva podolžna stavba s kupolo. V slogu zakasnelo posnemanje gotike. Cerkev so zgradili 1683. Cerkev je bila podr. jeseniške župnije. L. 1844. je postala lokalija, 1899 župnija. V župnišču lepa teološka knjižnica z ritualom iz 1706.

Plavški Rovt, 100-16-9-6-0. Sr du Radovljica 20 km, so Kranjska gora 26 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Jesenice 4 km. Nm 890 m. Mala vasica v prisojnem pobočju na d. strani globoko urezane doline Jesenice, ki priteče izpod Golice. Ker je plodnega sveta premalo, iščejo prebivalci zaposlitve v tovarnah KID. Živinoreja in gozdarstvo. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili. Električna razsvetljava. Bližnja okolica nudi lepe smuške terene.

Podmežaklja, 410-57-57-0-0. Sr du Radovljica 19 km, so Kranjska gora 24 km, žand zdr fin žel o pTt š žup Jesenice 1 km. Nm 570 m. Naselbina predstavlja predmestje Jesenic, delavsko kolonijo na d. savskem bregu, tik pod zelo strmimi, osojnimi pobočji Mežaklje. Dostop z vsemi vozili. Naselje ima osojno lego, da ga par zimskih mesecev ne obsije sonce, kakor ne poleti par mesecev luna.

Občina Kamna gorica

sedež Spodnja Lipnica

Preb. 960, hiš 195, posest. 139, koč. 56, najem. 47. Površina 3820 ha: njiv in vrtov 182, trav. in paš. 661, gozdov 2904, ostalo 73. Občina obsega ozemlje ob zgornji Lipnici, tja do d. brega Save in globoko v planoto Jelovico. Z. meja zapusti kmalu nad sotočjem s Savo Dolinko strugo Save Bohinjke in doseže v Lipniški planini svoj najvišji vrh (1335 m). Nato se meja izogne Kroparski gori (Črni vrh 1307 m) in Kroparski kotlini ter krene nazaj k Lipnici in Savi, ki jo doseže pod izlivom Zgoše. Okorna kraška gmota Jelovice se proti s. čedalje bolj zožuje in znižuje, njen v. rob je najprej strmo odsekan, med Lipnico in Kropo pa podrt. Lipnica z Vrčico in močnimi dolinskimi izviri odvaja vodo s kraške Jelovice. Glavna selišča spremljajo tok Lipnice, Savo dosežejo le ob ravnici nasproti Radovljice. Planoto pokriva črna jelovina, ki se na pobočjih meša z bukovjem. Jelovica skriva po večjih vrtačah planinske pašni-

ke, imenovane večinoma po vaseh. Tudi vznožne ravnice razmejujejo smrekovi gozdi, močno mešani z različnimi listovci, zlasti v osojnih pasovih in strmih ježah. Ker so za poljedelstvo prikladna le manjša ravna in malo nagnjena površja, je kmetsko prebivalstvo v manjšini. Poljski pridelki zadostujejo le nekaj vasem. Izdatnejša je živinoreja, ki jo umno negujejo. Močno gozdarstvo s številnimi žagami dela tudi za izvoz. Dovoz in izvoz gre na obe žel. postaji, ki ju veže ban. cesta Radovljica—Lancovo—Kamna gorica—Podnart. Pomanjkanje plodne zemlje in ruda v Jelovici (v Pečeh) in v Vrečo nad Zg. Dobravo sta vplivala na razvoj železarske obrti. Kopanje bobovca so opustili, imajo pa še kamnolom za porfir v Lancovem. Za tujca ima pokrajina radi svoje lepote, številnih starinskih zanimivosti in očarujočih razgledov na gore veliko privlačnost. Kot letoviški kraj se je razvila Kamna gorica, bodočnost ima še Lancovo.

Brda, 35-8-8-0-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Radovljica 4.5 km, o 2 km. Nm 565 m. Leže v zgornjem koncu ravnice med Lancovskim hrbtom in sv. robom Jelovice (Kodrasti vrh 877 m). Od Boh. Save jih ločijo morenski nasipi, od Jelovice pa suha globel nad izvirom Lipnice. Dovoz po obč. kolovozu iz Lancova (1 km). Razsežne senožeti v planjavah pod porfirnim Tolstim vrhom (885 m); med njim in pravo Jelovico leži slikovita gorska dolinica, ki je poleti poseljena (seniki). Gozdne planjave pokriva smreka, jelka, bukev in hrast. Preživljanje s kmetovanjem in gozdnim delom. Izletna pot na Kupljenik in Babji zob (2 uri).

Kamna gorica, 398-72-72-0-40. Sr so du žand zdr fin Radovljica 6.5 km, žel Otoče, Podnart, Radovljica 6.5 km, o 2 km, p š žup v kraju. Sola ust. 1845, 2 odd. SKJ, JS, PJS, Gas., Kat. prosv. d. Nm 495 m (cerkev), vas povpr. 480 m. Obrtna naselbina, stisnjena v plitvo dolinico ob Lipnici. Pogonsko silo zdaj že redkim žebljarskim kovačnicam »vigencem« in žagi daje Lipnica in njena obrtna struga, obe s precejšnjim padcem. Preživlja se le malo z obdelovanjem plodne zemlje. Glavni zaslužek daje žebljarstvo. Več obrtnikov, lesna trgovina. Dovoz po ban. cesti Radovljica—Podnart, nova brv na radovljiško postajo (pičlo uro). Po vojni se je tu razvilo lepo letovišče; 4 gostilne s 30 prenočišči, letoviška hiša »Jelovica«. Z višjih leg krasni razgledi, markirana pot na Suherno (dobro uro). Gozdarska koča šum. uprave na Martinčku (v Jelovici). Pusti grad (40 min.). Ob Vrčici (½ ure) dva zdravilna vrelca »kislice«.

Začetki železarstva segajo morda že v keltsko dobo. Gotovo pa so tu kopali rudo Rimljani. Srednjeveško fužinarstvo in plavžarstvo je tu obstajalo že v 13. ali 14. stol. Prvotne fužine na obronkih in lazih so v 15. in 16. stol. prestavili v dolino k vodi, kjer so zgradili stalne peči. Rudo so kopali na Jelovici. Rudarji in fužinarji so imeli svoj rudarski red, ki ga je izdal Ferdinand I. 1550 za Kamno gorico, Kropo in Lipnico. Kamnogoriški rudarji, večinoma Italijani, so imeli svoje posebne sodnike. Od lastnikov plavžev so posebno znani Kappusi, ki so bili 1693 radi velikih zaslug za obrt povzdignjeni v plemiški stan. Železne izdelke so spravljali predvsem čez Jamnik in Sorico v Benetke, Trst, Čedad in Videm. Fužinarstvo je najbolj uspevalo v 16., 17. in 18. stol. V 19. stol. je začelo nazadovati radi pomanjkanja rud in razmaha moderne kovinske industrije. L. 1828. je pogorel večji del naselbine, 1855 pa je kuga pomorila mnogo prebivalstva. Nekoliko je oživela žebljarska obrt po 1895, ko je bila ustanovljena zadruga. Na tisočletno železarsko obrt spominjajo skoraj samo še napol razpadli vigenci in starodavni običaji spuščanja razsvetljenih barčic po vodi na večer pred sv. Gregorijem. Do tega časa so namreč obrtniki delali še pri luči, ob koncu zimske teme pa so vrgli luč v vodo, da jo je odnesla. Z u p n i j a Kamna gorica (dek. Radovljica, škof. ljubljj.) ima 685 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Trojice je skladna baročna stavba, ki jo krase oltarji Vurnikove delavnice, Götzlov križev pot in sv. Jožef; dve Langusovi sliki. Cerkev je bila zgrajena 1648—1652, razširjena 1754—1757. Prvotno je bila podr. radovljiške prafare. L. 1751. je postala vikariat, 1787 pa župnija. Pomembni rojaki: člani rodbine Kappus pl. Pichlstain: Ivana, mati Žige Zoisa; Jožef (1664), jurid. pisatelj, operoz, vicedomski tajnik; Marko (1657—1717), mehikanski misijonar; Vladimir (r. 1883), publicist, mlad. pesnik, urednik »Lovca«. Kordeš Leopold (1808—1879), pisec kritik, črtic in pesmi; Megušar dr. Franc (1876—1916), zoolog in biolog; Langus Matej (1792—1855), slikal cerkve in portrete; Toman dr. Lovro (1827—1870), politik, pesnik, ustanovitelj Slov. Matice.

Lancovo, 185-41-23-18-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Radovljica 3.5 km, o 1.5 km. Nm 514 m. Vas leži na bregu Save nasproti Radovljici. Laborasto osnovo prikrivajo morenski nasipi. Pod vasjo se spušča v lepem ključu ban. cesta s hrbta v ravnico ob Savi. Blizu lomijo porfir. Poleg kmetovanja se vas preživlja z gozdarstvom. Na spodnji ravnici zaselek Selce, ob Savi zaselek Žaga (sedež lesne industrije, mlin, izdelovanje orgel, gostilna). Mnogo izletnih in sprehodnih potov, naravno kopališče za Cajhnovim jezom, sotočje obeh Sav. Kraj je primeren za letovanje. V gozdni samoti podr. cerkvica sv. Lamberta, zavetnika Ortenburžanov; je povečana gotska kapela, okrog nje taborsko obzidje.

Mošnja, 20-4-4-0-0. Sr so du žand zdr fin žel Radovljica 6.5 km, o 1 km, p š žup Kamna gorica 1 km. Nm povpr. 462 m. Raztresene kmetije po stopnjevinah nad bregom Save, j. od Radovljice. Pokrajinsko pomemben svet, pokrit z morenskim drobirjem. Pusto zemljo zavzemajo gozdne krpe, plodnejša zemlja v njivah in travnikih. Samoten in slikovit svet.

Spodnja Lipnica, 145-33-11-22-0. Sr so du žand zdr fin žel Radovljica 4.5 km, o v kraju, p š žup Kamna gorica 2 km. Nm 484 m. Večje selišče v širšem dolinskem dnu ob potoku Lipnici, ki tu doseže ban. cesto na Radovljico. Glavno polje leži na valoviti ravni nad vasjo. Precejšnja lesna industrija, vzpenjača za les na planoto; žage, mlin, par gostiln. Mogočen izvir Lipnice pod »Častitljivo jamo« v zaselju Kolnica; v njej opuščene fužinarske naprave. Manjše letovišče. Glede železarstva prim. Kamno gorico in Kropo.

Vošče, 57-12-8-4-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Radovljica 4.5 km, o 2 km. Nm 530 m. Leže na istem terenu kot Brda, na mestu, kjer se v suho globel ob vznožju Jelovice spusti močen zgornji izvir Lipnice. Dostop po kolovozu, 2 slaba km od ban. ceste. Z. od vasi krasne senožeti pod Kodrastim vrhom (877 m); za njim travnata globel s potočkom, ki pronica, ker mu je bohinjski ledenik zasul dolinski izhod do Save. Zvečine gozdarski delavci.

Zgornja Lipnica, 120-25-13-12-1. Sr so du žand zdr fin žel Radovljica 4.5 km, o 1.5 km, p š žup Kamna gorica 1.5 km. Nm povpr. 520 m. Zavzema vzhodno višjo ravan nad Sp. Lipnico in ban. cesto med potokom Lipnico in Savo. Gornji del ima podobno oblikovan svet kot Mošnja, v spodnjem so plodna tla strnjena, po slemenih močan in mešan gozd. Kmetje in lesni delavci, par obrtnikov. Nad pokrajino gospoduje razgledna morenska kopa (586 m) z ruševinami Pustega gradu (Wallenburga), ki se dvigajo nad strmim bregom Save. Grad je bil zgrajen že v 12. stoletju. Bil je središče lipniške gospoščine Ortenburžanov, ki so imeli tu za ministeriale Lipniške gospode (prvič omenjeni 1228). Po 1418 so gospoščino dobili Celiski grofje, po 1456 pa Habsburžani. Ti so jo dajali skupno z Radovljico, sodstvom in mestno mitnico v najem. L. 1439. je Jan Vitovec v borbi s Habsburžani grad razrušil. Po obnovi je grad v 16. stol. pogorel in ostal v razvalinah.

Občina Koroška Bela

Preb. 3045, hiš 358, posest. 28, koč. 113, najem. 270. Površina 2966 ha: njiv in vrtov 134, trav. in paš. 1213, gozdov 1445, ostalo 174. Zelo hribovito ozemlje ob potokih Javorniku in Beli do grebenov Karavank. Ravninski predel občine predstavljajo samo terase in vršaji na l. savskem bregu. Bujni iglasti gozdovi na pobočjih Karavank. Večja naselja na obrobju obsavske ravnice, le Javorniški Rovt raztresen visoko v pobočjih. Prebivalci so zvečine posestniki in delavci v tovarnah na Javorniku. Vsi kraji imajo dobro pitno vodo in so oskrbljeni z električno razsvetljavo. Promet in zvezo občine z ostalo banovino pospešujeta železniška proga in drž. cesta (Ljubljana—Jesenice). Lepi izleti na vrhove Karavank (Stol 2236 m, Vajneš 2102 m, Belska planina, Veliki vrh 1949 m in Golica 1835 m, 4—5 ur). Planinski in smučarski zavetišči v Valvasorjevi koči (do 2 uri) in v Pustem Rovtu.

Javornik, 2044-196-2-19-216. Sr du zdr Radovljica 13 km, so Kranjska gora 26 km, žand o š žup Koroška Bela 1 km, fin Jesenice 3 km, žel pTt Slovenski Javornik v kraju. Nm 558 m. Radi obsežnih tovarniških objektov KID velika, pretežno industrijska vas na vznožju Karavank ob Javorniškem potoku. Delavske hišice in kolonije so razporejene po široki savski terasi in vzdolž drž. ceste in žel. proge. Večini prebivalstva daje zaslužek le delo v tovarni. Ostale prometne in gospodarske razmere kot na Jesenicah. Elektrika in vodovod. Izhodišče izletov na Golico (1835 m, skozi Javorniški Rovt, 4 ure), Stol (2236 m) ter prehod čez Medji dol (1684 m) in drž. mejo v Bistrico v Rožu (6—7 ur, do Valvasorjeve koče 2 uri). Bližnji izleti Dobrava-Vintgar (¾ ure); okamenela Baba na Poljanah (1 uro). Predzgodovinske gomile (ok. 300 grobov) pričajo o prastarem železarstvu. Fužine so tu obstajale tudi v starem in v srednjem veku; v času turških vojn so izdelovali predvsem orožje, v Valvasorjevi dobi pa zlasti jeklo, ki so ga izvažali predvsem v Italijo. Lastniki fužin so bili v 17. stol. ba-

roni Bucelliniji, od 1747—1819 pa baron Žiga Zois. V francoski dobi so imele fužine že visoke plavže. Javorniška graščina je bila nekdaj last baronov Zoisov; sedaj last in sedež KID. V gradu je stara kapela.

Javorniški Rovt, 126-24-12-7-3. Sr du zdr Radovljica 17 km, so Kranjska gora 30 km, žand o žup Kor. Bela 4 km, fin Jesenice 7 km, žel pTt Javornik 4 km, š v kraju, ust. 1928, 1 odd. Gosp. nad. š. Nm od 900—950 m. Samotne kmetije v povirju Javorniškega potoka v prisojni legi pod grebeni Karavank (Korenščica 1764 m, Belska Planina 1703 m, Veliki vrh 1940 m). Mala posest in delo v javorniški tovarni. Ob dobri prodaji tudi gozdarstvo in lesna trgovina. Več vodnih žag in mlinov. Dostop le z vozom. Nad vasjo stoji znamenje, spomin na pokopališče francoskih bojevnikov.

Koroška Bela, 763-119-9-73-45. Sr du zdr Radovljica 14 km, so Kranjska gora 27 km, žand o š žup v kraju, fin Jesenice 4 km, žel pTt Javornik 1 km. Šola ust. 1878, 11 odd. SKJ, JS, PJS, PRK, Slov. kat. izobr. d., Vinc. konf., Kršč. š., Gas., Skup. kovinarjev JSZ, »Edinost«, Zveza metal. radnika. Nm 609 m. Leži skrita v dolini potoka Bele na gorskem vznožju sv. od Javornika. Del vasi v ravnini, jedro prislonjeno v pobočje, razporejeno okoli farne cerkve. Lasten vodovod in električna razsvetljava. Večini prebivalstva daje zaslužek delo v javorniški tovarni in raznovrstne obrti. Kmetov je malo. Dostop z vsemi vozili. Med svetovno vojno je velik del vasi pogorel radi italijanskega letalskega napada. Skozi vas markirana pot na Stol (2236 m, 4 ure). V okolici je bilo že davno razvito železarstvo (rudnik v Belščici); sledovi utrjene rudarske naselbine iz keltske dobe. Na njo še spominja krajevno ime Ajdinja. S. od vasi pod Karavankami so »turške jame«, ljudska zavetišča pred turškimi napadi. L. 1789. je ob povodnji hrib Cikla zasul 40 hiš. Župnija Koroška Bela (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 3045 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ingenuina in Albuina je bila sezidana 1361 in ponovno 1754. Po požaru 1761 so 1771 sezidali sedanjo prostorno baročno rotundno stavbo. L. 1875. jo je poškodovala strela. Hrani nekaj umetniških slik, kot Potočnikovo M. b., morda je njegov tudi križev pot. Bila je podružnica radovljiške, pozneje jeseniške župnije. L. 1681. je bil tu ustanovljen beneficij, 1788 lokalija, 1875 župnija.

Potoki, 112-19-5-14-6. Sr du zdr Radovljica 11 km, so Kranjska gora 28 km, žand o š žup Koroška Bela 2 km, fin Jesenice 6 km, žel pTt Javornik 2 km. Nm ca 600 m. Mala vasica na karavanški vznožni polici nad drž. cesto in žel. progo jv. od Kor. Bele. Kmetijstvo in delo v javorniški tovarni. Dostop z vsemi vozili. Nad vasjo na ostrem hribu so razvaline starega gradu Ajdinja, najbrž ostanek starega predzgodovinskega železokopa z močnimi utrdbami. Na meji vasi Potoki in Koroška Bela so razvaline gradu Soteske, o katerem nimamo nobenih zgod. podatkov.

Občina Kranjska gora

Preb. 1629, hiš 352, posest. 85, koč. 237, najem. 25. Površina 12.037 ha: njiv in vrtov 257, trav. in paš. 1625, gozdov 6831, ostalo 3324. Občina zavzema j. pobočja Karavank od Petelinka do Maloškega poldna, Savsko dolino, dolini obeh Pišnic in Martuljkov kot v Julijskih Alpah. Nad polovico površine zavzemajo gozdovi, več kot ¼ gorski neplodni svet, ostalo travniki in pašniki, prav malo pa njive in vrtovi. Povsem gorsko podnebje v višjih legah onemogoča rast običajnim poljskim rastlinam. Vsi večji kraji so v Savski dolini; samo Srednji vrh leži na prisojnem nivoju v Karavankah, novo nastajajoča letoviška naselja pa v dolini Pišnice. Primanjkljaj v gospodarstvu je do nedavna krilo gozdarstvo in lesna trgovina, v zadnjem času pa tujski promet. Danes so vsi tukajšnji kraji zelo znana gorska letovišča in izhodišča za gorske ture; oskrbljeni so z vodovodi in elektriko. Dostop po železnici (Jesenice—Rateče) in z vsemi vozili po drž. in ban. cesti.

Gozd-Rute, 309-68-22-34-3. Sr du Radovljica 34 km, so žand zdr fin o pTt š (spodnji del) žup Kranjska gora 4 km, š (zgornji del) Dovje 3 km, žel Gozd-Martuljek v kraju. Nm 750 m. Prijazna naselbina v ravnini v. od Kranjske gore ob drž. cesti. Živinoreja, poljedelstvo in tujski promet. K vasi spada zaselek Podkuže. Poleg naselja globoko urezana dolina potoka Belice, ki tvori obč. mejo. Dohod v obe selišči z vsemi vozili. Od žel. postaje dostop pod veličastno skupino divjih vrhov Martuljkove skupine; pod njimi polkrožna dolina Martuljek, više gori dolina Za Akom z dvema slapovoma. Podr. cerkev Srca Jezusovega je bila sezidana 1914. Lesena kapela Dev. M. Snežnice v Martuljku iz 1929 je last ljubljanskih bogoslovcev.

Kranjska gora, 787-167-22-137-8. Sr du Radovljica 38 km, so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1821, 5 odd. SKJ, RK, JS, PJS, PRK, Gas., Protitub. liga, Obmejno prosv. d., Pev. d. Cecilija, PCMD, Podr. Branibora s knjiž., Strel. druž., PSPD, Tujsko promet. d., D. hiš. in zemlj. posest. Elektrika, vodovod. Nm 810 m. Gorsko letovišče in zimskošportna postojanka v sotočju Save Dolinke in potoka Pišnice. Iz Karavank sprejme Sava le manjša potoka Hladnik in Jerman. Vas je razporejena v ravnini, deloma ob drž. cesti in žel. progi. Kot sedež uradov ima po zunanjem videzu (lepe hiše, hoteli, trgovine) že značaj trga. Večina poslopij je krita z deskami in grajena v prikupnem alpskem slogu. Prebivalstvo se preživlja z dohodki tujskega prometa, živinoreje in poljedelstva. Znaten del življenjskih potrebščin morajo uvažati. Zelo priljubljeno gorsko letovišče, ki ga poseča vsako leto večje število gostov raznih narodnosti. Sloves ji dajejo predvsem planine, ki se kažejo tu v vsej svoji krasoti in veličini. Okrog dolin Velike in Male Pišnice se vrste vrhovi: Mojstrovka (2332 m), Prisojnik (2547 m), Razor (2601 m), Križ (2410 m), Rogljica (2582 m), Škrlatica (2738 m), Špik (2472 m) itd. Nekatere severne stene spadajo med težke ture, vendar so vsi vrhovi dostopni (5—7 ur), zlasti po dolini Pišnice, po kateri drži nekdanja vojaška cesta na Vršič (1661 m). Ob njej sta dve koči SPD (na Gozdu 1226 m, Erjavčeva 1523 m) in lepa lesena kapela v ruskem slogu, delo ruskih vojnih ujetnikov. Ob odcepu turistovske poti proti koči v Krnici (1038 m) je v zadnjem času nastala kolonija privatnih vil, razvrščenih okoli gorskega hotela Erike. Nad elektrarno ob Pišnici kopališče Jasna. Priljubljeni lažji izleti v Karavanke: na Srednji vrh (1000 m), Blekovo planino in razgledno Trupejevo poldne (1932 m, 3 ure). Vsa planinska pota so dobro zavarovana in markirana. (Vodniki na razpolago v vasi.)

Prvotno se je Kranjska gora imenovala Borovška ves in prebivalci Borovci. Kraj so naselili najbrž v 11. stol. Slovenci iz Koroške. Vas se ponovno omenja že v 2. pol. 11. stol. V 12. stol. je bila Kr. gora z okolico last Ortenburžanov, ki so te kraje kolonizirali. Njihovi dediči, Celjski grofje, so 1431 sezidali grad Belo peč, ki ji je pripadala Kranjska gora do 1848. Skozi vas je vodila že v 14. stol. trgovska cesta proti Trbižu. Z zgraditvijo železnice 1870 je kraj dobil še večji prometni pomen. Turki so izropali Kranjsko goro 1476 na pohodu iz Kranjske na Koroško. Župnija Kranjska gora (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 1629 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vnebovzetja D. M. Prvotno cerkev so zgradili najbrž Ortenburžani v zač. 14. stol. Baročen, čebuljast zvonik, pokrit z macesnovino. Cerkev je ohranila gotske oblike različnih dob z dosti skladno opremo. Po tradiciji se je nekdaj imenovala Marija na belem produ, ker je poleg nje tekla Pišnica, ki se je pa pozneje daleč odmaknila. Cerkev je bila prvotno podr. radovljiške prafare. L. 1362. je postala vikariat, 1630 pa župnija. Že 1461 je bila cerkev skupno z materjo faro inkorporirana ljubljanski škofiji. Pomembni rojaki: Lavtižar Josip (r. 1851), župnik v Ratečah, pisatelj potopisov, zgod. povesti, spevoiger i. p.; Majciger Janez (1819—1909), prof., rodoljub in pisatelj; Matjašič Radovan (r. 1885), gen. ravnatelj Suzorja v Zagrebu, finančni strokovnjak; Vandot Jože (r. 1884), mladinski pisatelj in časnikar; župnik Robič Simon (1824—1897), svetovno znani entomolog in malakolog (njegova bogata zbirka v lj. muzeju).

Log, 59-15-10-6-3. Sr du Radovljica 36.5 km, so žand zdr fin o pTt š žup Kranjska gora 1.5 km, žel Gozd-Martuljek 1.5 km. Nm 780 m. Vasica leži ob drž. cesti, tik v. poleg Kranjske gore. Iste gospodarske in prometne razmere.

Podkoren, 381-86-23-53-10. Sr du Radovljica 41 km, so žand zdr fin o pTt š žup Kranjska gora 3 km, žel v kraju. Elektrarna, vodovod. Nm 847 m. Leži z. od Kranjske gore, stisnjen v dolini malega potoka Krotnjaka, ki priteče izpod Korenskega sedla (1073 m). Prisojna vznožna lega. Lepe zidane hiše, krite z lesenimi strehami, ob drž. cesti, ki se v lepih vijugah vzpenja na Korensko sedlo, deloma tudi ob ban. cesti, ki se tu odcepi proti Ratečam. Živinoreja, poljedelstvo, tujski promet in lesna trgovina. Najlepši in najlažji prehod preko z. Karavank v Avstrijo. Znano gorsko letovišče s krasnimi smuškimi tereni in lepimi izletnimi točkami (prim. Kr. goro). Vas je starejša naselbina kot Kranjska gora. Že od nekdaj je vodila čez Koren prometna pot na Koroško. Zelo zgodaj zasledimo tu carinarnico. Zanimiva je na hiši št. 52 vzidana spominska plošča Sira Humphrya Davyja († 1829), naravoslovca in oznanjevalca naših gorskih krasot. Podr. cerkev sv. Andreja je znana že iz 16. stol. Odtod doma: Volc Josip (r. 1869), stol. kanonik, urednik in vzgojeslovni pisatelj; Volc Jurij (1805—1885), stol. dekan v Lj., glavni prevajalec Wolfove izdaje Sv. pisma.

Srednji vrh, 93-16-8-7-1. Sr du Radovljica 36 km, so žand zdr fin o pTt š žup Kranjska gora 4 km, žel Gozd-Martuljek

2 km. Elektrika, vodovod. Nm ca 960 m. Naselbina v karavanškem pobočju v. od Kranjske gore. Zidane hiše starih kmetij na s Savsko dolino vzporednem nivoju. Dva potoka z globoko urezanima strugama ga delita v tri dele. Dostop peš po strmi stezi preko Rebri (30 min.), ali pa z vozom po nekaj daljši obč. cesti, ki se pri vasi Rute (Gozd) odcepi od drž. ceste. Kmetijstvo in oddaja sob letoviščarjem donašata prebivalcem edini dohodek, odkar je zastala trgovina z lesom. Precej razvito sadjarstvo. Vkljub razmeroma rodovitni, ilovnati zemlji, pridelki ne zadoščajo. Nepopisno lep razgled na Martuljkovo gorsko skupino. Tu se je rodil Lavtižar Lovrenc (1820—1858), misijonar ob Rdečem Jezeru (Minn.).

Občina Kropa

Preb. 584, hiš 92, posest. 92, koč. 0, najem. 77. Površina 476 ha: njiv in vrtov 11, trav. in paš. 54, gozdov 379, ostalo 32. Občina obsega samo eno naselje in to trg Kropo.

Kropa, trg, 584-92-92-0-77. Sr so du zdr fin Radovljica 9.5 km, žand žel Podnart 7 km, o pT š žup v kraju. Šola ust. 1790, 3 odd. SKJ, PJS, Gas., Kat. prosv. d., Žebljar. zadr. Nm 531 m. Edina naselbina v kotlinasti dolini Kroparice (Krope), okrog katere se širi občinsko ozemlje. Dostop v trg iz Otoč (1 uro peš) ali z avtobusom iz Podnarta, kamor vodi ban. cesta. Svet predstavlja globok udor v v. rob Jelovice; zaključuje ga amfiteatralni zavoj divjih pečin Kroparske gore, ki vršiči v Črnem vrhu (1307 m) in slepo zapira dolino na z., pozimi pa zastira sonce. Po prepadnem skoraj nedostopnem pobočju teko manjši hudourniki, Kroparica pa privre z vel. silo izpod vznožnih skal. Oba dolinska bregova pokrivajo pretežno list. gozdovi (oglje za kovače), izjemoma tudi strme senožeti, le proti dnu na sv. strani je nekaj njiv. Trg se je razširil po vsem zgornjem koncu kotliča, kjer je vodni padec še močan. Obdelovanje zemlje redi le malo ljudi. Neznatna je tudi živinoreja; lesa gre le malo v kupčijo. Večina živi od železarske obrti, ki jo je do 90% združil tovarniški obrat Žebljarske zadr. za Kropo in Kamno gorico, ostanek pa 2 drugi žebljarski podjetji. Izdelke prodajajo zlasti po Balkanu, deloma tudi po ostali Evropi. Ostali tržani so obrtniki, gozdni in kmetski delavci, trgovci in prevozniki. V domači obrti izdelujejo sode. Ko je ugasnila večina ročnih delavnic na vodni pogon (vigenci, vica), je trg ostal po zgradbah in ostankih starih naprav še zanimiv muzej izumrlega železarstva. Najlepše ga kažejo vodne naprave tik pod izvirom Kroparice ob stari fužini. Krajevne in zgodovinske zanimivosti privabljajo precej izletnikov, hladno poletje in bližina gozdnate Jelovice pa tudi nekaj letoviščarjev. Izhodišče za razgledno Vodiško planoto in klimatsko zdravilišče na Mošenjski planini (1—2 uri), Jamnik (1 uro), podzemno jamo v Rovtih (1 uro).

Kroparska železarska obrt sega morda že v keltsko, gotovo pa v rimsko dobo. Srednjeveško rudarstvo se je začelo v 13. in 14. stol. Opiralo se je na železno rudo, ki so jo dobivali pod Jelovico in Ratitovcem (predvsem rjavi železovec in bobovec). V Zgornji Kropi (Staro kladivo) so že v 14. stol. sezidali slovensko peč na volka, v Spodnji Kropi pa so zgradili plavž na volka 1442. Spodnje fužine so postavili v dolini 1558 (letnica na kamnu, ki je sedaj v vodnem nabiralniku), hkrati verjetno tudi zgornjo fužino, ki je sedaj razrušena. Fužinarji so imeli razne privilegije in svoboščine. Rudarski red za Kropo, Kamno gorico in Lipnico je izdal 1550 cesar Ferdinand I. Rudarji so imeli takrat lastnega sodnika za določen pomerij, ki ga je konfin ločil od radovljiške sodnije. Ta mejnik z napisom in letnico 1728 rabi sedaj za železno ograjo pri kapelici v Kropi. Z novim rudarskim redom iz 1575 so graščinske gosposke izgubile kazensko sodno oblast nad fužinarji, rudarji in oglarji. Fužinarji so bili dolgo časa večinoma Italijani, šele pozneje so prešle fužine deloma v domače roke. Železo in železne izdelke so spravljali zlasti v Trst, Gorico, Videm in Čedad. V trg je bila povzdignjena Kropa menda že konec 15. stol., gotovo pa v 1. pol. 16. stol. L. 1547. so si tržani izprosili dva letna sejma. Ker so bili Kroparji po odloku iz 1759 prosti vojaške službe, je nastal zato naval kmečkih fantov v fužine; 1780 so imele 800 delavcev. Z dekretom iz 1780 in 1793 so bili prosti vojaščine tudi oglarji in drvarji. Vse te ugodnosti so prenehale s francosko okupacijo. Fužinarstvo je začelo ok. 1870 propadati radi primanjkovanja rud in tovarniške konkurence. Okolne rudokope, v kolikor so se še ohranili, je 1856 prevzela družba »Železne topilnice in rudnik Zgornja Kropa«; 1880 je kopanje železne rude popolnoma prenehalo. L. 1895. ustanovljena Prva žebljarska in železoobrtna zadruga v Kropi in Kamni gorici je z nabavo modernih strojev za izdelovanje žebljev naselbino rešila propada. V trgu stoji znamenje iz dobe reformacije, ko so se protestantizma oprijeli zlasti kovači. L. 1900. je požar upepelil del trga. Zgodovinsko znameniti Mozzolov gradič, v katerem je danes nastanjena osnovna šola, je dal 1620 postaviti Mozzol, lastnik fužin v Kropi. Tudi več drugih zgradb spominja na umetniški okus in blagostanje kroparskih »gospodov«.

Župnija Kropa (dek. Radovljica, škofija ljublj.) ima 587 duš. Sedanja župna cerkev sv. Lenarta, ki je bila zgrajena 1468, kaže sledove mnogih predelav, ki niso vse posrečene. Glavna slika je J. Potočnikova, sv. Trije kralji so Layerjevi, dve sliki Langusovi, križev pot Plankov (po Füchrichu). Pokopališče pri prvotni cerkvi se omenja že 1303. Na novo je bilo posvečeno 1575. Sprva je bila cerkev podr. radovljiške prafare; v župnijo jo je povzdignil škof Tomaž Hren 1620. Podr. cerkev D. Marije, imenovana »Pri kapelici«, je bila zidana v lepem baročnem slogu na strmem bregu nad trgom v 1712 do 1713. Postavili so jo na mestu, kjer so trije dečki 1705 našli čudodelno Marijino podobo, ki je sedaj v velikem oltarju. L. 1768. je bila cerkev prenovljena in povečana. Na s. strani ima vzidano kamenito glavo in poleg nje nabiralnik, kamor so potniki in trgovci, ki so prevažali železo v Italijo, dajali milodare. Pri njihovem odhodu je v zvoniku vedno zapel »navček« (mrtvaški zvon). Znameniti kroparski rojaki: Pibroutz Karol, geolog-samouk, ki je dal Müllnerju največ podatkov za knjigo »Eisen in Krain«; Potočnik Janez (1752—1834), gluhonem slikar portretov, cerkv. slik in kopij; jezikoslovec Šolar Janez (1827—1883), dež. š. nadzor. za Kr. in Dalmacijo; pesnica in publicistka Suler (Schuller) Kristina (r. 1866); Zupan Ignacij (1853—1915), zgradil z bratom Ivanom 128 orgel po Slov. in Hrv.; akad. slikar Žmitek Peter (1874—1936), prof., slikal pokrajine in portrete.

Občina Lesce

Preb. 1082, hiš 197, posest. 100, koč. 86, najem. 14. Površina 997 ha: njiv in vrtov 258, trav. in paš. 661, gozdov 28, ostalo 50. Občina zavzema osredni del Radovljiškega polja in je najbolj ravninska v vsem srezu. Ima skoraj pravokotno obliko, kjer je z. stranica Sava Dolinka od izliva Rečice do združitve s Savo Bohinjko, v. stranica pa ob drž. cesti proti Jesenicam. Poseljena ravan se po zložnih terasah in ježah znižuje proti širokemu savskemu koritu, čigar dno je 80 m nižje. Sv. najvišji predel občine je prekrit z ledniškim drobirjem; ježe in suhe doline kažejo na starejši savski tok. Svet je v celoti prodnat in skoraj brez nadzemskih vodnih tokov. Pod najnižjo ježo prihaja vodovje z veliko močjo na dan in se pred izlivom ustavlja v stalni lokvi Jezernici. Obsavski prostor zavzemajo pašniki in gošča, ki se deloma pojavlja tudi drugod. Tako zmanjkuje prostora za večje poljsko površje; pridelki komaj zadoščajo za dom. Temelj preživljanja je živinoreja (prodaja mleka in sira). Prodajajo sadje in zelenjavo. Nekaj dohodkov daje tujski promet, obrt in industrija. Odkar so skoraj vzporedno z drž. cesto zgradili gorenjsko žel., je nastalo v Lescah važno prometno križišče. K žel. postaji se stekajo ban. ceste: iz Radovljice, Hraš, Begunj in Bohinja (do Bleda zgrajena kot avtomobilska cesta). Iz Lesec je glavni dohod na Bled in Begunje. Radi ugodnih zvez in dobre organizacije tujsko-prometnih naprav se v občini ustavlja tudi mnogo letoviških gostov.

Hlebce, 120-27-25-0-2. Sr so du žand zdr fin Radovljica 4 km, žel o pTt š žup Lesce 2 km. Nm povpr. 523 m. Izrazita kmetska vas s hišami v vrsti, ki jo prečka banovinska cesta na Begunje. Leži ob manjšem presihajočem potoku kraj številnih morenskih nasipov. Peščena zemlja večinoma v travnikih in gozdnih krpah, lepi sadovnjaki. Zanimive stavbe.

Hraše, 135-30-17-9-4. Sr so du žand zdr fin Radovljica 4 km, žel o pTt š žup Lesce 1 km. Nm 525 m. Leže na sredi med Lescami in drž. cesto. Slikovita lega med najbolje ohranjeno savsko ježo in morenskimi kopami v ozadju. Kmetje, nekaj obrtnikov, zadružna sirarna. Tu rojen Brence Matej (1856 do 1887), novelist, časnikar.

Lesce, 700-103-33-70-3. Sr so du žand zdr fin Radovljica 2.8 km, žel Lesce 0.3 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1830, 3 odd. Obrtna nad. š., Gosp. nad. š. PRK, PJS, JS, Kult. d., Šport. d. Nm 504 m, postaja 494 m. Ima slikovito razgledno lego v suhi savski dolini, ki jo uporablja železnica, in po ježi nad njo. Cestno križišče in prometno središče občine in široke okolice. Kmetsko jedro z deloma razdrobljenimi posestvi so zabrisale prometne, industrijske in obrtne stavbe. Zelo peščeno polje s plitvo prstjo, paša ob Savi, tam in v Jelovici tudi gozd. Tovarna čokolade, druga za verige, strojno pletiljstvo, cementni izdelki, hotel, več gostiln s prenočišči. Priljubljeno letovišče. Kopališče v Savi (¼ ure). Izhodišče za ture na Dobrčo in Begunjščico (3—4 ure). Smuška skakalnica.

Vas je že 1004 cesar Henrik II. podaril briksenskim škofom. Protestantizem se je pod zaščito sosednih graščakov močno razširil; učil ga je zlasti bivši župnik Peter Kupljenik

od 1564 dalje. Župnija Lesce (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 950 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vnebovzetja Dev. M. Že v 11. stol. je tu obstajala lesena cerkvica, ki je bila najstarejša Marijina božja pot na Gorenjskem. L. 1173. so sezidali zidano gotsko stavbo, ki je po predelavah (1655, 1736 in 1871) dobila sedanjo obliko. Po slogu, legi in opravi je mogočen kulturno-zgodovinski spomenik. Glavna slika je delo L. Layerja. Križev pot in slika J. Potočnika, baročna slikarija na stropu presbiterija iz 1736 F. Jelovška, oltar Tomčev (1871). Gotski zvonik iz 1524 so dozidali 1664. Cerkev je bila prvotno podr. radovljiške prafare, od 1787 je župnija. Pokopališče je med najlepšimi na Slovenskem. V Lescah sta se rodila: Gollmayer Jurij (1755—1822), lj. stol. prošt, borec za slov. šolstvo, janzenist; Walland dr. Franc (r. 1887), pedag. pisatelj.

Nova vas, 42-16-16-0-0. Sr so du žand zdr fin Radovljica 3 km, žel o pTt š žup Lesce 2 km. Nm 523 m. Leži tik z. od potoka Zgoše, ob ban. cesti Radovljica-Begunje. Rahlo nagnjen svet, na j. strani pretežno v travnikih. Kmetijstvo, izdelki iz cementa. Ime kaže na mlajši postanek vasi. Tu doma: Božič Janez († 1884), beneficiat, nar. borec, poljudni pisatelj; Balant Jožef (1763—1834), goriški nadškof, jožefinec.

Studenčice, 85-21-9-7-5. Sr so du žand zdr fin Radovljica 5 km, žel o pTt š Lesce 2 km, žup Breznica 3 km. Nm 524 m. Leže sz. od Hraš, na mestu, kjer se v veliki ježi med prodom izgublja potok Blatnica. »Blato« jeseni zalije voda, ki ob nalivih odteka dalje mimo Studenčic in Hlebc. Dovoz z vsemi vozili, 1 km od drž. ceste ali iz Hraš. Precej dobra poljska zemlja. Preživljanje s kmetskim in deloma s tovarniškim delom. Podr. cerkev sv. Florijana.

Občina Mošnje

Preb. 2151, hiš 420, posest. 235, koč. 170, najem. 11. Površina 2357 ha: njiv in vrtov 520, trav. in paš. 773, gozdov 922, ostalo 142. Občina sega od izliva Ljubenščice navzgor do v. roba Dobrče (1634 m), odtod krene meja preko Žalostne gore (582 m) na l. breg potoka Zgoše (morenska Ledevnica, 537 m), do izliva, naprej pa po Savi. Večji del ozemlja pripada nizkemu terciarnemu gričevju, ki ga razjedajo globoko utrti savski dotoki, zlasti Peračica; ob teh in ob Savi so se razvile deloma mlajše naplavine, nad savskimi d. bregom pa so se ohranili terasasti pasovi ravnic v Ljubenskem, Brezjanskem, Mošenjskem in Otoškem polju. Tem podoben je svet v posipu pod Dobrčo, v Lešanjski kotlini, ki ima radi izredno ugodne lege ime »Gorenjska Vipava«. Samo višje prodnate površine so prikladne za njive, ostale so pokrite z ilovico ali morenskim drobirjem, zato se tod širi jelov ali mešan gozd, mestoma tudi sočne trate. Radi izdatne plodnosti tal se je razvilo zlasti ravninsko kmetijstvo, le v Lešanjskem kotu, ki ima planine po Dobrči, obstaja tudi planinsko kmetovanje, ki so ga drugod (Mošenjska planina v Jelovici) skoraj opustili. Poljski pridelki splošno zadoščajo za dom, za prodaj ostaja precej živine, mleka in lesa. Važne dohodke dobe iz sadjarstva, kjer uvajajo sadni izbor, in čebelarstva, ki ima največ uspeha pod Dobrčo. Nekaj donašajo še gozdni sadeži, dobro napreduje tudi perutninarstvo. Ugodno je za občino, da ima za kmetske pridelke trg v bližini (Tržič, Bled, Jesenice). Tujski promet se v malem obsegu razvija v obsavski črti, največ pa na Brezjah, kjer se poleg romarjev mude tudi letoviščarji. Obrtništvo je malo razširjeno, uspevajo pa dobro gostinska obrt, mlini in žage, deloma gozdarstvo in prevozništvo. Delavski sloj je neznaten, navezan zlasti na tržiške tovarne. Prometu stavljajo velike ovire dolinski prepadi in savske ježe, zato je, razen drž. ceste na Jesenice in Ljubljano z dovozom na Radovljico in ban. ceste v podgorju (Tržič—Begunje), malo dobrih cest. Lepa izletna pota po valovitem gričevju so premalo znana (Brezje—Radovljica in Tržič, na Leše ali Ljubno—Tržič); edina planinska koča je v Dobrči (1450 m).

Brezje, 440-82-76-4-2. Sr so du žand zdr fin Radovljica 7.5 km, žel Otoče 2.5 km, o š žup Mošnje 1.5 km, pt v kraju. Nm 485 m. Glavna naselbina na v. robu odprtega Brezjanskega polja z najplodnejšimi njivami v široki okolici, 0.8 km od drž. ceste. Izredno zanimiv svet ob meji starega diluvialnega površja in terciarnih dobrav, obkrožen od savskih teras in erozijskega področja potoka Peračice, ki dobiva odtod iz konglomeratnih skal manjši dotok. Poleg močnega kmetskega jedra s hišami v vrstah ima vas večje število obrtnikov, 7 gostiln s prenočišči, nekaj trgovin in izvoščkov; vsem je v izdatno pomoč sloveča božja pot, združena z največjim letoviščem v občini. Na zunanji trg prodajajo zlasti les in mleko. Dobro napredujoče sadjarstvo, deloma tudi čebelarstvo. Izvrstno izvedena in zaznamovana izletna pota, slikovit razgled na glavne gorenjske planine. Kraj se je po izročilu imenoval prvotno »Brežice«, po kmetskem jedru na bregu na jv. strani. Ravnica je bila še zaraščena z gozdom. V srednjem veku so tu kolonizirali Nemce (odtod številna nemška rodbinska imena). Prvič se omenja vas sredi 11. stol. Cerkev sv. Vida s svetiščem Marije Pomagaj. Prvotna mala cerkvica sv. Vida je stala že v 15. stol. Poleg nje je sezidal 1800 mošenjski župnik Ažbe še Marijino kapelico. S tem je bil položen temelj poznejše božje poti, ki je postala zelo obiskovana po 1814, ko je slikar Leopold Layer podaril kapelici svojo zaobljubljeno podobo Marije Pomagaj, napravljeno po L. Cranachu. Layer je poslikal tudi stene v kapelici. Nenavadna ozdravljenja v 1863 so povzročila ogromna romanja, kljub prepovedi okrajnega glavarstva v Radovljici 1866 (radi grozeče kolere). Radi silnega navala je postala cerkev premajhna, zato so sezidali v 1889—1900 po načrtu stavbenika Roberta Milkovicza in arh. Fr. Faleschinija novo veličastno cerkev, ki je bila 1900 posvečena. Kapelo M. b. so obdali z zidom nove cerkve in ji zgradili kupolo. Cerkveno je pripadala še najprej kot podr. mošenjski župniji, dokler niso 1898 sezidali na Brezjah frančiškanskega samostana, ki oskrbuje sedaj neposredno škofu podrejeno cerkev. Še bolj so zaslovele Brezje kot romarska cerkev od 1907, ko je knezoškof A. B. Jeglič slovesno kronal čudodelno podobo. Brezje obišče letno 150.000 do 200.000 romarjev. Slogovno se svetišče naslanja na renesanso. V glavnem oltarju, delu Jan. Vurnika st., slika v mozaiku; sliki 2 stranskih oltarjev (sv. Antona Pušč. in Pad.) je prispeval lv. Grohar, enega (Jez. Srca) J. Vavpetič, orgle Mauracher in Dernič, drugo opravo J. Resman in J. Pavlin.

Črnivec, 87-20-20-4-0. Sr so du žand zdr fin žel Radovljica 4 km, o š žup Mošnje 1 km, pt Brezje 1 km. Nm povpr. 500 m. Izrazita kmetska vas na s. koncu Brezjanskega polja, raztresena zlasti od drž. ceste proti v. Razpolaga z dobrim poljem in gozdom (kostanj, smreka, bukev). Na prodaj stavlja mleko in sadje. Šibka obrt, gostilna s prenočiščem. Pripravno za letovanje. Tu je bil doma Kocjančič Ivan (1826—1853), misijonski sodelavec Knobleharjev v Kartumu.

Dobro polje, 66-15-13-2-0. Sr so du žand zdr fin Radovljica 6 km, žel Otoče 2 km, o š žup Mošnje 1 km, pt Brezje 1 km. Nm 465 m. Edino selišče na spodnji stopnji Brezjanskega polja, ob drž. cesti in tik nad strmim savskim bregom. Preživlja se s kmetijstvom podobno kot Črnivec, le da je tu zemlja bolj plitva. Zanimive starinske stavbe.

Globoko, 38-8-5-1-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt Radovljica 5 km, o š žup Mošnje 1 km. Nm povpr. 400 m. Leži v podolžnem obsavskem kotliču, nasproti krajevno važnega mostu in ob vhodu v Otoški graben s potokom Dobručo. Občinski kolovoz, 1½ km od ceste v Mošnjah. Poljedelstvo in živinoreja, mlin. Mimo vodi obiskana pešpot iz Lipniške doline v Mošnje in na Brezje.

Gorica, 80-16-15-1-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Radovljica 3 km, o š žup Mošnje 3 km. Nm povpr. 530 m. Zavzema z. pobočje skoraj ravne miocenske terase v. od Zgoše, ½ km od ban. ceste na Radovljico, 1 km od drž. ceste. Preživlja se skoraj izključno s kmetijstvom; prodaja mleka in lesa, napredujoče sadjarstvo, čebelarstvo in perutninarstvo.

Leše, 205-46-6-40-0. Sr so du zdr fin Radovljica 10 km, žand Begunje 5 km, žel Otoče 7 km, o 6 km, pt Brezje 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1883, 2 odd. Kat. prosv. d., PRK, Gas. Nm 519 m. Leže v zložno nagnjenem vznožju Dobrče, vrh Lešanjske kotline. Prikupna, razgledna in prisojna lega, zavarovana na s., odprta na jug. Zemlja pripravnejša za živinorejo kot poljedelstvo. Mleko in surovo maslo prodajajo zlasti v Tržič. Precej obrtnikov, mlini ob Lešanjščici. Izredno sadonosen kraj, prikladen za čebelarstvo, ki daje največ stranskih dohodkov. Občinska cesta, 1 km pod banovinsko skozi podgorje, proti j. le obč. kolovoz. Zaznamovana turistična pot na Dobrčo s planinskim stanom v vaški planini. Preprosto, zelo zdravo letovišče. Kraj se prvič omenja sredi 11. stol. Župnija Leše (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 377 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba st. je stala že 1468. Novo so zgradili ok. 1660, zvonik pa 1668. Sedanja romanska stavba je iz 1822. Poslikal jo je Bradaška. Cerkev je bila najprej podr. radovljiške prafare. Beneficij je bil ust. 1745 in 1763, 1783 vikariat, 1862 župnija. Odtod doma: Bohinjec dr. Joža (r. 1890), ravnatelj OUZD in sociolog.

Ljubno, 520-92-18-70-5. Sr so du zdr fin Radovljica 9 km, žand žel pTt Podnart 4 km, o 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1854, 1 odd. SKJ, Gas., JS, Kat. prosv. d. Nm 595 m. Gosto strnjena prisojna vas na kopičastem robu Ljubenskega polja, ki se strmo spušča k Savi in Peračici in lahno znižuje proti Ljubenščici. Srednje rodovitno, ilovnato in peščeno polje. Pridelke porabljajo in prodajo doma, v izvoz gre (zlasti na Jesenice) nekaj lesa in gozdnih sadežev. Starodavno lončarstvo in pečarstvo se je deloma umaknilo čevljarski obrti; nekaj je drugih obrtnikov, gostilna s prenočišči. Božja pot je precej

opuščena, obisk izletnikov in letoviščarjev se kljub izvrstni razgledni legi in bližini drž. ceste (10 minut) ne more razviti. Dovoz po obč. cesti tudi z avtom. Lončarska zadruga se tu omenja že 1538. Izdelovali so glazirano ali neglazirano posodo. Župnija Ljubno (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 520 duš. Pokopališče. Župna cerkev D. Mar. Pomagaj. Prva cerkev je stala že 1538; imenovala se je sv. Lovrenc v Lešovju in je bila podr. Podbrezja; l. 1737. je postala kuratni beneficij, 1786 župnija. Kapela sv. Treh kraljev pri zakristiji s čudodelno udarjeno Marijo iz 1692, ko je podobo M. b. udaril neki zidar. Nekdaj je kapela slovela kot znamenita božja pot. Romarji so prihajali iz Kranjske, Štajerske, Koroške in celo Hrvatske. Wolfov križev pot pp Führichu. Na zas. hiši 2 Layerjevi freski.

Mošnje, 176-42-11-22-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Radovljica 4.5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1876, 4 odd. SKJ, Kat. prosv. d., Gas., PJS, PRK, PSVD, Tuj. prom. d. Nm 483 m. Leže v bregu nad Dobručo, iztekom Otoškega grabna, in na robu polja v. od Zgoše. Srednje ploskve zavzemajo njive, višje večinoma smrekovi in bukovi gozdovi. Močno razvito zadružno gospodarstvo, sreska drevesnica, izdatno čebelarstvo. Nekaj obrtnikov, mlina in žaga, gostilna s prenočišči. Dobra obč. cesta, ½ km od drž. ceste. Radi bližine Save (15 min.) in drugih ugodnosti je kraj primeren za letovanje. Odkrito rimsko skladišče za mozaik. Že blizu drž. ceste leži Podvinski gradič. Prvotni utrjeni stolp (Podvinski turn) je bil last Podvinskih gospodov, od katerih se 1331 omenja Herbert. Rod je izumrl 1397. Njihovi nasledniki so bili grofje Lambergi in Wagen. Gradu je bil podložen dvorec Aurizhof (Rečica) blizu Blejskega jezera. Danes je grad last francoske rodbine Polignac. Župnija Mošnje (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 1130 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja je bila zidana že pred 1156. Sedanjo gotsko cerkev so 1399 prezidali (letnica na pročelju), 1679 pa restavrirali. Prezidave so močno zabrisale prvotne slogovne oblike. M. spadajo med najstarejše slovenske župnije. Beneficij je bil ustanovljen pred 1156. Kot župnija se omenja že 1296. Župni patroni so bili v 14 stol. Ortenburžani, zatem Celjski grofi in avstrijski vladarji. Friderik III. je že 1461 inkorporiral župnijo ljublj. škofiji. Farne matrike se začenjajo 1609. Mošenjski rojak: prof. Berce Josip (1883—1914), romanist in kritik.

Noše, 24-4-3-0-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Radovljica 6 km, o š žup Mošnje 1.5 km. Nm 482 m. Leže tik sz. od Brezij, pičel km od drž. ceste. Gospodarstvo kot sosedni Črnivec.

Paloviče, 135-17-2-15-1. Sr so du zdr fin Radovljica 10 km, žand Begunje 5 km, žel Lesce 9 km, o 4 km, pt Brezje 4 km, š žup Leše 1 km. Nm 520—580 m. Leže v zložno padajoči vznožni ploskvi pod Dobrčo, z. od Leš, za slab km niže podgorske ban. ceste. Gospodarstvo kot v Lešah; skoraj brez obrtnikov.

Peračica, 45-6-4-2-0. Sr so du zdr fin Radovljica 7 km, žand Begunje 7 km, žel Otoče 5 km, o 4 km, pt Brezje 2 km, š žup Leše 2 km. Nm 455 m. Tiha kmetska vas kraj manjše ravnice skoraj s. od Brezij, kamor vodi obč. kolovoz. Težka in peščena zemlja, pretežno v travnikih in gozdu. Pridelki kot v Lešah. Zasebna elektrarna za vso vas.

Posavec, 40-13-10-3-0. Sr so du zdr fin Radovljica 9 km, žand pTt Podnart 3 km, žel Otoče 1 km, o 4 km, š žup Ljubno 1 km. Nm 395 m. Raztresena vrsta malih posestev vzdolž drž. ceste j. od Ljubnega. Šibko polje na zavojih savskih teras. Gostilna. Most čez Savo na Otoče, izhodišče za Ljubno.

Praproče, 30-7-5-2-0. Sr so du zdr fin Radovljica 9 km, žand žel pTt Podnart 6 km, o 4 km, š žup Ljubno 2 km. Nm 490 m. V plitvi uleknini sredi gozdnatega gričevja skrita vas, za 2 km kolovoza s. od Ljubnega. Prevladuje srednja in mala posest, pretežno pod gozdom.

Spodnji Otok, 122-22-20-1-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Radovljica 4 km, o š žup Mošnje 2 km. Nm 513 m. Gručasta vas v. od drž. ceste in Otoškega grabna. Ob njem precej širok pas plodnega polja, drugod zvečine smrekov gozd. Kmetijstvo kot v Mošnjah, neznatna obrt. Odcep pešpoti na Brezje. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. je bila v dobi turških napadov obdana s taborskim obzidjem. Po tradiciji zvoni tu poldne že ob 11. uri radi tega, ker je ob priliki turškega napada začel zvon sam zvoniti, česar so se Turki prestrašili in zbežali. V reformacijski dobi so se tu zbirali protestanti. Cerkev hrani figuralno slikan lesen strop iz ok. 1530, delo Jerneja iz Loke; freske na fasadi zakriva streha nad lopo.

Vrbnje, 79-15-14-0-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š Radovljica 2 km, o žup Mošnje 4 km. Nm povpr. 505 m. Leže ob Zgoši na robu Radovljiškega polja, 0.6 km od drž. ceste. Nad vasjo hrib Ledevnica (537 m), ki ga sestavljajo kupi ledeniškega drobirja in moren. Vsestransko razvito kmetijstvo, prodaja mleka in sadja. Lesna trgovina, mizarstvo in tesarstvo.

Zgornji Otok, 64-15-13-2-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt Radovljica 5 km, o š žup Mošnje 1.5 km. Nm 503 m. Kmetska vas, ki se širi v loku od drž. ceste proti Spodnjemu Otoku, s katerim ima podobno gospodarstvo, a nekaj šibkejšo poljsko površino. Od nekdaj pomembne vozniške postaje je ostala le gostilna. Rojak: Resman Ivan (1848—1905), časnikar in pesnik »L. Z.«, delaven narodnjak.

Občina Ovsiše

sedež Otoče

Preb. 1182, hiš 238, posest. 47, koč. 159, najem. 25. Površina 1853 ha: njiv in vrtov 341, trav. in paš. 475, gozdov 940, ostalo 97. Občina oklepa dobravski svet med Jelovico in d. savskim bregom v. od črte Zgoša — sotočje Kroparice z Lipnico—Golo brdo (nad Sv. Primožem). Južna meja se krije s sresko vse do izliva Nemiljščice. Samo na jz. se svet dvigne nad 540 m in se potem polagoma znižuje v smeri proti Savi. Poseljena je predvsem nižja dobravska ploskev s povprečno višino 450 do 500 m, redko oba savska dotoka, Lipnica in Poljščica, gosteje spet območje savskih teras na v. Sestava tal najbolj prija mešanemu gozdu, za tem tratam; razdrobljene police izkoriščajo za polja. Gospodarski temelj daje kmetovanje, ki daje splošno dovolj pridelkov za prehrano; v izvoz gre precej živine in krompirja, malo mleka in izdatne količine lesa. Stranske zaslužke dajejo perutninarstvo, zbiranje gozdnih sadežev, sadjarstvo in čebelarstvo. Glavni trg v Kropi in Kamni gorici, manj v Kranju, Radovljici in na Bledu. Obrtniki delajo za dom, delavci so zaposleni v gozdu, na dnini in pri železnici, povsod v stiku z obdelovanjem zemlje. Železnica je gospodarsko težišče prenesla v Podnart, ki je izhodišče edine cestne zveze na drž. in ban. ceste na Radovljico, hkrati središče manjše industrije in tujskega prometa; tu je glavni most čez Savo. Posredniško vlogo manjšega pomena ima drugi savski most pri postajici Otoče, dočim je tretji pri Globokem le lokalne važnosti. Prometne zveze proti jugu so pomanjkljive. Ozemlje ima obilo pokrajinskih lepot, ki jih radi dolinskih poti vidi le malo izletnikov na Kropo, Kamno gorico, Jamnik in k Nemiljščici. Obisk letoviških gostov in smučarjev je v stalnem porastu. Električni tok dajejo KDE.

Brezovica, 12-4-1-3-2. Sr so du zdr fin Radovljica 8 km, žand žel pTt Podnart 5 km, š Dobrava 1.5 km, o 2 km, žup Ovsiše 4 km. Nm 465 m. Zavzema d. teraso Lipnice tik pod sotočjem s Kroparico, 300 m od ban. ceste. Od barjanskih tal ob Lipnici jo loči strma ježa, od drugih selišč bukovi in smrekovi gozdovi. Poljedelstvo in delavski zaslužek, zlasti pri lesu. Gozdni in vrtni sadeži, izdelovanje suhe robe.

Dobravica, 42-7-0-3-1. Sr so du zdr fin Radovljica 11 km, žand žel pTt Podnart 2 km, o 4 km, š žup Ovsiše 1 km. Nm 420 do 490 m. Raztreseno selišče na precej položnem d. bregu Lipnice z. od Ovsiš. Občinska pot iz Podnarta. Mali posestniki in delavci. Lepi mešani gozdi. Za prodaj goje štajerske kokoši (za Bled). Ugodna smučarska vežbališča.

Češnjica, 100-17-5-10-1. Sr so du zdr fin Radovljica 10 km, žand žel pTt Podnart 3 km, o 4 km, š žup Ovsiše 2 km. Nm 480 m. Leži na lepi ravnici vrh j. dobravske planote, sredi med Ovsišami in Kropo, 1.5 km zložne obč. poti od ban. ceste. Težka zemlja v obsežnih prisojnih poljih. Na trg oddaja krompir, nekaj sadja, deske, oglje in drva, piščeta in jajca (zlasti v Kropo in na Bled). Izletna pot na Jamnik. Podr. cerkev sv. Tomaža z lepo vzvišeno lego je bila zidana 1696, popravljena 1763 in 1814. Preprost baročni slog.

Lipnica, 44-8-0-7-1. Sr so du zdr fin Radovljica 7 km, žand žel pTt Podnart 5 km, š Dobrava 1 km, o 2 km, žup Ovsiše 5 km. Nm 442 m. Široko razpostavljena sovodenjska vas ob odcepu ban. ceste na Kropo. Več kot s poljedelstvom se preživlja z obrtjo, ki se zlasti opira na vodne sile in tovorni promet. Tovarna žičnikov, mlin in žaga, kovač in sedlar. Kamnolom. Spada med najlepše in najbolj obiskane kraje v občini; izhodišče številnih izletnih potov.

Mišače, 64-15-4-10-1. Sr so du zdr fin Radovljica 6 km, žand pTt Podnart 6 km, žel Otoče 1.5 km, o 1.5 km, š žup Dobrava 1 km. Nm 444 m. Miren, tih kraj na meji večjih ravnic pod d. savskim bregom, na vse strani obkrožen z mešanimi gozdi. Srednje rodovitna prodnata zemlja. Na trg pošilja mleko, jajca, hlode in drva (most v Globokem). Tu rojen Bastiančič Jernej (1754—1818), dekan, nab. pisatelj.

Otoče, 98-24-3-15-6. Sr so du zdr fin Radovljica 6 km, žand pTt Podnart 4 km, žel o v kraju, š žup Dobrava 1 km. Nm 403 m. Vas leži na prometno važnem mestu ob zložnem prehodu dobravskega površja v savske terase. Postajališče in občinska cesta (z mostom) na drž. cesto (0.8 km). Kmetje, obrtniki, železničarji, gostilna s tujskimi sobami. Glavno izletno izhodišče za Kropo in romarje na Brezje. Mična sprehodna pota. Moderen vodovod (1935). Podr. cerkev sv. Antona Pušč. je bila

do 1788 podružnica župnije Podbrezja. Posrečena baročna prezidava prvotno gotske stavbe iz 1480. Sledovi gotike na portalu in presbiteriju, ki hrani zunaj slabo sled freske Jerneja iz Loke. M. Layerjeva Ecce homo in prižnica.

Ovsiše, 95-23-4-19-0. Sr so du zdr fin Radovljica 11 km, žand žel pTt Podnart 1.5 km, o 5 km, š žup v kraju. Š. ust. 1896, 2 odd. SKJ s knjiž. Nm 417 m. Leže na robu dobravske planote, na d. strani Lipnice, tik nad njenim izlivom, ½ km od ban. ceste. Pičlo plodno polje po savskih in lipniških terasah, na j. stran močan smrekov in bukov gozd. Poljske pridelke, sadje in mleko porabijo in prodajo doma, izvažajo les in živino. Nekaj perutninarstva in čebelarstva. Par obrtnikov. V Lipnici dobre postrvi. Vaški vodovod. Izhodišče za Jamnik. V okolici lep smuški teren s skakalnico, sankališče. Župnija Ovsiše (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 387 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža je večkrat prezidana preprosta stavba, ki je stala že 1568. Bila je podr. prafare v Šmartnu pri Kranju. L. 1731. je bil tu ustanovljen vikariat, 1862 župnija.

Podnart, 125-27-6-15-6. Sr so du zdr fin Radovljica 10 km, žand žel pTt v kraju, o 4 km, š žup Dobrava 4 km. Nm 379 m. Leži na koncu obsavske ravnice ob vhodu v dolinski jarek Lipnice. Radi žel. postaje in dobre zveze z drž. cesto preko Save glavni prometni in letoviški kraj v občini. Preživlja se s kmetovanjem, trgovino in obrtjo. Izvoz lesa in žebljarskih izdelkov iz Krope; lesna industrija, kemični laboratorij in tovarna za kozmetična sredstva (»Cimean«)«; večji letoviški pension in gostilna. Kraj ima prikupne stavbe, izredno čist zrak, krasne jelove gozde, naravna kopališča v Savi in bogato izbiro izletnih postojank (pota markirana). Obiskujejo ga predvsem gostje iz južnih banovin. Odtod doma vitez Pogačnik Josip († 1932), dež. in drž. poslanec, prvi predsednik nar. vlade za Slovenijo, jugosl. poslanik na Dunaju, vpliven gospodarstvenik.

Poljščica, 93-22-7-10-1. Sr so du zdr fin Radovljica 12 km, žand žel pTt Podnart 2.5 km, o 6 km, š žup Ovsiše 1 km. Nm 482 m. Leži vrh dobravskih obronkov, obrnjena k Savi (nasproti izliva Trž. Bistrice) in potoku Poljšici, 2 km obč. poti od ban. ceste v Podnartu. Preživlja se s kmetijstvom; za prodaj ostaja nekaj živine, krompirja, mleka, sadja, piščancev in jajc, lesa (hlodi, drva) in gozdnih sadežev. Ima ločeni hišni skupini za kmete in kočarje; zadnji hodijo na delo in opravljajo obrt.

Prezrenje, 77-12-3-8-1. Sr so du zdr fin Radovljica 11 km, žand žel pTt Podnart 1 km, o 3 km, š Ovsiše 1.5 km, žup Dobrava 3 km. Nm 465 m. Zavzema visoko ravan z. nad Podnartom, ¼ km s. od ban. ceste. Radi prav dobre, težke zemlje med gospodarsko najtrdnejšimi kmetskimi vasmi v okolici. Prodaja zlasti krompir, mleko (v Podnart), češnje (v Kranj in Jesenice), piščance (na Bled) in deske. Osamljeno selišče v zelo lepi prisojni legi.

Rovte pri Podnartu, 51-8-3-6-0. Sr so du zdr fin Radovljica 13 km, žand žel pTt Podnart 4 km, o 6 km, š žup Ovsiše 3 km. Nm povp. 500 m. Leže na vznožni polici v. pod Sv. Primožem na Jamniku 834 m (bližnji Mali vrh 811 m). Valovito ravan izpodjedata oba kraka potoka Poljšice. Dostop z vozom od ban. ceste Podnart—Kropa (3 km). Kmetje in par obrtnikov. Glavne dohodke daje les (deske, drva in oglje), živinoreja (s perutninarstvom), malo še krompir, sadje in gobe; čebelarji. Prikupna razgledna lega. Markirana izletna pot na Jamnik. Za streljaj nad vasjo stopničaste podzemne kotline »Turkove jame«. Kužno znamenje.

Spodnja Dobrava, 56-7-1-6-0. Sr so du zdr fin Radovljica 8 km, žand pTt Podnart 3 km, žel o Otoče 1.5 km, š žup Dobrava 1 km. Nm ca 475 m. Zatišna prisojna lega na ravnici vrh l. lipniškega brega, 1 km dobre obč. poti od ban. ceste. Ker je skrbno izrabljena poljska površina prešibka, neguje uspešno še sadjarstvo, perutninarstvo, čebelarstvo in domačo obrt (škafarstvo), zbiranje gozdnih sadežev. Zelo razvito gozdarstvo (bor, smreka, bukev, hrast, jesen); les deloma predelujejo doma.

Srednja Dobrava, 93-16-8-7-1. Sr so du zdr fin Radovljica 7 km, žand pTt Podnart 4 km, žel o Otoče 1.2 km, š žup v kraju. Šola ust. 1878, 2 odd. Kmet nad. š. Gosp. nad. teč. SKJ, Prosv. d., DKfid, PSVD. Nm 500 m. Leži na lepi sončni planoti s. nad Lipnico, 1 km obč. poti od ban. ceste (dostop tudi z avtom). Preživlja se s kmetovanjem in gozdarstvom, stranski dohodki kot v Spod. Dobravi. Stikališče izletnih potov na Brezje (1 uro), Jelovico (Vodice 866 m, Martinček 1250 m, 3 ure), Kropo (1 uro), zdravilni vrelec Vrčice (½ ure); lepe razgledne točke (Stolec in Ostra peč 20 min., Pogled ½ ure), kopališče (naravno) v Savi in Lipnici, gost. s tuj. sobami. Župnija Dobrava (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 820 duš. Pokopališče. Župna cerkev povišanja sv. Križa je bila podr. župnije v Mošnjah, dokler ni tu 1788 nastala lokalija, 1876 pa župnija. Lična stavba, v njej L. Layerjev križev pot in 2 sliki M. Stroja.

Zaloše, 86-17-2-10-2. Sr so du zdr fin Radovljica 10 km, žand žel pTt Podnart 1 km, o 2 km, š Ovsiše 2.5 km, žup Dobrava 2.5 km. Nm 390 m. Leže vrh sav. ježe med Otočami in Podnartom (1 km obč. poti). Nad vasjo mična razgledna višina (Stolec, 474 m), preko železnice precej pusto peščeno polje. Preživlja se s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom.

Zgornja Dobrava, 146-31-0-30-2. Sr so du zdr fin Radovljica 6.5 km, žand pTt Podnart 5 km, žel o Otoče 1.5 km, š žup Dobrava 0.5 km. Nm 518 m. Najmočnejša naselbina v občini, na najvišji plodni dobravski ravnini s. nad Lipnico, 1 km vozne poti nad ban. cesto. Sončna razgledna lega s prometnimi zvezami kot sosedna Sred. Dobrava. Mala zemljišča. Ob pičli poljski zemlji prihaja glavni dohodek iz živinoreje, gozda, sadjarstva, poklicne in domače obrti (škafarji). Uspešno čebelarstvo. V Vreču nad vasjo ostanki rudnikov železa. Pomemben rojak: Mihelič Janez (r. 1750), beneficiat v Lj., Pohlinov sodelavec, prvi zbiratelj slov. pregovorov.

Občina Radovljica

Preb. 1180, hiš 203, posest. 35, koč. 60, najem. 80. Površina 493 ha: njiv in vrtov 174, trav. in paš. 223, gozdov 45, ostalo 51. Občina obsega skoraj enako širok kot dolg pas levega savskega pobrežja od sotočja Save Bohinjke z Dolinko tja do izliva potoka Zgoše. Tu se strne obsavska aluvialna površina, razčlenjena v brazde 7 rečnih teras, z Radovljiško diluvialno ravnino. Ta je na več mestih pokrita z valovitimi morenskimi nanosi, najvidneje v slemenu Oble gorice (495 m, Volčev ali Zgajnarjev hrib), prekinja jo pa tudi vrsta suhih dolin (»dolcev«), ki jih je ustvaril prejšnji savski tok. Največjo od teh so uporabili za železniško progo, druga loči obe občinski naselbini, po tretji, v Šmidolu, teče voda ob večjih povodnjih, zadnjo izpolnjuje Zgoša. Ker se ravan dvigne na preko 500 m, je videti od savske strani kot gričevje. Bregovi imajo šibko prst, splošno prikladno le za travo in srednje visok gozd (smreka, borovec, hrast, gaber, bukev); za boljšo poljsko kulturo je sposobna le srednja ravninska lega, zlasti na s. in v. Zemlja more tako prehranjati nekaj nad polovico naseljencev, ostali žive od obrti, trgovine, prometne in upravne službe, zadnja leta še posebej od tujskega prometa. Občina je gospodarski posrednik med ravninskim kmetskim zaledjem in med gozdnim in obrtnim okoliščem pod Jelovico (železarstvo, les). Stara domača obrt, izdelovanje sukna, je propadla, mesto nje se je razvilo strojno pletiljstvo, bolj neposredno ga nadomešča tovarna klobukov. Sicer je kraj ohranil 6 letnih sejmov, vendar je kupčiji bilo v škodo, da tu prvotno železnica ni imela postaje, nato le postajališče, šele med svetovno vojno tudi tovorno skladišče, ki pa se radi oblike tal ne more razviti. Sedež občine je ostal tudi 3½ km proč od državne ceste, vendar si je kot upravno središče gorenjega Posavja pridobil dobre cestne dovoze; ima ban. ceste na Lesce—Bled—Bohinj, na Mošnje—drž. cesta in na Zapuže—drž. cesta, Begunje—Tržič; proti z. vodi ban. cesta na Kamno gorico, Podnart in Kropo. Posebno dobro se je uveljavila občina v tujskem prometu, ki ga dviga slikovita, lahko dostopna sončna in zdrava lega, prilika za kopanje in smuko, bližina Bleda, Jelovice in Karavank, dobra voda, lepi sprehodi in izleti. Na leto ima kraj nad 500 gostov, posebno letoviščarjev.

Predtrg, 340-87-15-40-30. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Radovljica 0 km. Nm povpr. 490 m. Pol kmetsko in pol obrtno radovljiško predmestje, ki zavzema v. obrobje mestnega pomola, največ v bregu med suhim jarkom in ravnino. Izhodišče cest na Mošnje in Begunje. Prebivalci imajo večinoma peščeno polje na terasah vrh Šmidola, na v. strani naselja; gozdovi v Jelovici. Glavne dohodke daje živinoreja, čeprav so planine v Jelovici prodali erarju; prodaja poljskih pridelkov in sadja. Sezonski delavci (gozdarji in zidarji). Novi del vasi na s. je znan pod imenom Žale. Zanimive starinske zgradbe. Tu so odkopali mnogo rimske opeke. Na posestvu Zupana Janeza (št. 45) je nekdaj stal Pipanov grad. V 17. stol. ga je kupil Ivan grof Thurn in ga na novo pozidal. Z ženitvijo ga je dobil Leopold V. Moskon, ki je tu gospodaril še v Valvasorjevi dobi. Pozneje je grad razpadel. Ostala sta edino še klet in vodnjak, ki ju še sedaj uporabljajo. Sedanjo hišo so 1864 sezidali s kamenjem grajskih razvalin, poleg tega pa še odprodali 700 voz kamna. Na Pipanovo še danes spominja travnik Pipanka. V kraju se je 1884 rodil arhitekt Vurnik Ivan, predstavnik stare umetniške družine, prof. ljublj. univerze in vodja oddelka za arhitekturo.

Radovljica, mesto, 840-116-20-20-50. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Sedež sreskega načelstva. Šola ust. 1775, 6 odd. Obrtna nad. š. Drž. učna delavnica za pletarstvo. SKJ z gled odr. in pev. d., PJS, JS, Gas., RK, Kat. prosv. d.,

VINKO SAVNIK - RADOVLJICA
DRAVSKA BANOVINA
ZALOGA: PEKO - TIVAR
ima bogato zalogo manufakture in galanterije
USTANOVLJ. L. 1912
NAJVEČJA VRSTE
TRGOVSKA HIŠA
POSEDUJE PODRUŽNICI:
JESENICE - BLED
KARAVANKE
JULIJSKE ALPE
KAMNIŠKE ALPE
POHORJE
KOTLINA KRMAČA
Kepa
Srednji vrh
Gazd-Rute
Hanulijeh
Dom Ilirije
Kranjska gora
Lop
Podkoren
Rateče-Planica
Peč
Karavanški sedlo
Jalovec
Razor
Triglav
Triglavski dom
Aleksandrov dom
Kredarica
Triglavska jezera
Kozja dolina
Prisojnik
Begunjščica
Jesenice
Javornik
Koroške Bele
Mostrana
Dovje
Hrušica
Podmežakija
Mežaklja
Sava Dolinka
Sava Bohinjka
Radovljica
Bled
Lesce
Bohinjska Bela
Bohinjska Bistrica
Ukanca
Bohinjsko jezero
Savica
Vogel
Rodica
Črna prst
Mežic
RATITOVEC
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne pošlne zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča

PSVD, LD, Vinc. konf., JUU, Tuj. prom. d., Šport. klub, Združ. trgovcev, Združ. čevljarjev. Nm 491 m (postaja 470 m). Zavzema ozek rob 75 m visoke savske terase, ki jo je globok dolec na v. izoblikoval v strmo odsekan pomol. Na zgornji ravnici stoji staro mestno jedro s hišami v dvoranski obliki, katere zunanji obod predstavlja edino utrdbo; ta je imela oporo v gradu, cerkvi in pristavi. Poznejši prirastek hiš je moral seči v prometno važni savski breg, še več pa v s. smeri, ob cesti na Lesce, kjer stoji nov mestni del z lepimi javnimi zgradbami in vilami. Mesto razpolaga s skoraj enako močnim poljem kot vasi v soseščini, zato je poljedelstvo še vedno temelj gospodarstva; njive leže na s. in z. strani mesta. Današnje gospodarstvo kaže še pičle ostanke obrtnih in prometnih privilegijev, ki jih je v kraju vzdrževala zemljiška gosposka (lesno in železarsko tržišče, suknarstvo). Propadanje kraja je prenehalo ob prerodu slovenske narodne zavesti, ko so domačini obnovili trgovska in obrtna podjetja, ustvarili tu kulturno središče za zgornje Gorenjsko, hkrati pa je mestu omogočil razvoj in obstoj sedež drž. uradov. Danes je tu obsežna trgovina z manufakturo, lesom in železnino, razvito sejmarstvo, strojarstvo, tovarna klobukov, strojno pletilstvo, posebno močna gostinska obrt. Kot mirno in stalno napredujoče letovišče se je razmahnilo zlasti po 1933, ko je dobilo odlično kopališče pod Oblo gorico; že prej je slovelo kopališče ob Cajhnovem jezu (savsko sotočje). Brv čez Savo je mesto približalo Kamni gorici in Jelovici (¾ ure, oz. ca 3 ure), dočim je od vznožja Karavank oddaljeno le 1 uro in je zato tudi neposredno izhodišče za Dobrčo in Begunjščico (3—4 ure). Mesto hrani lepe zgodovinske zanimivosti, okolica pa izredno bogastvo površinskih oblik.

Srednjeveška naselbina se je razvila pod okriljem Pustega gradu. Sredi 11. stol. se v Radovljici omenja dvor briksenskih škofov. Pozneje je prešla Radovljica z gradom v last Ortenburžanov, po njih izumrtju (1418) pa v roke Celjskih grofov. V zač. 14. stol. je kraju podelil trške pravice najbrž koroški vojvoda in češki kralj Henrik († 1335). Zadnji Celjan Ulrik II. je povečal trgu sodno pravico in dovolil 1455 privilegije prodajanja soli na drobno. V bojih za celjsko dedščino je dal poveljnik Lamberg Radovljico zažgati. Kot last Habsburžanov je postala deželnoknežji trg in kmalu nato mesto, ki se prvič omenja 1510. Mestni grb z možem, ki drži kolo, je nastal po napačni nemški razlagi mestnega imena; novejši grb ima le kolo kot znak slov. sončnega boga Radole. Ime izvira iz imena Radman (Rado). V zač. 16. stol. je imela R. svoje sodstvo, trgovino z vinom in s soljo ter mitnice v mestu, v Bohinju in na Jesenicah. Maksimilijan I. je 1510 prepovedal vse nemestne gostilne. Jožef II. je mestu podelil tedenski tržni dan na torek. L. 1787. je Radovljica postala municipij, ki je bil izročen radovljiški graščini (grofu Thurnu); s tem je izgubila svojo samoupravo. L. 1840. je postala sedež okrajne gosposke in 1868 okrajnega sodišča. Turki so napadli Radovljico 1475. Kmečki upor v 1515 je segal tudi v radovljiško gospoščino. Protestantizem so tu širili pl. Dietrichsteini, odpadli kovorski župnik Peter Kupljenik ter radovljiški rojak in blejski predikant Krištof Fašang. Požar je uničil mesto 1654, posebno pa 1835. Radovljiški grad poleg župne cerkve ima odlično fasado, portal, stopnišče in stukaturne okraske (iz 18. stol.) Sezidali so ga Ortenburški grofje. Habsburžani so grad z mestom in mestnimi pravicami dajali v najem: 1476 Kacijanarjem, 1515 za 70 let rodbini pl. Dietrichstein. L. 1616. je nadvojvoda Ferdinand prodal radovljiško gospoščino, ki je obsegala 441 kmetij po celi Gorenjski, grofu Thurn-Valsassina. Lepo ohranjeni grad je še danes last njegovih naslednikov. Iz gradu je nekdaj držal poseben hodnik na veliki graščinski vrt, ki je bil izven stare Radovljice, med pristavami in obdan z visokim zidom. Radovljiški graščaki so bili večkrat lastniki fužin v Kropi, Kamni gorici in Kolnici.

Župnija Radovljica (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 1508 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra. Prva cerkev je bila zgrajena pred 1263. L. 1495. so v pozno gotskem slogu zgradili novo, ki je bila pozneje večkrat prenovljena (1713 in 1895). Dvoranska stavba ima 3 ladje in rebrast svod na 2 vrstah vitkih stebrov. Na portalu letnica, fiale in grbi; zvonik ima vitko piramido. Stropna slikarija je nova, a po prvotnih vzorcih. Glavni oltar iz črnega marmorja je baročno delo (1713) z novejšimi dostavki (tabernakelj: Ivan in Helena Vurnik). Glavna slika Jan. Šubica. En stranski oltar ima sliko Matere ljubeznive neznanega beneškega umetnika (18. stol.), oltar sv. Krvi je izdelal Janez Vurnik st. (relikviarij), oltarna slika sv. Ane in križev pot M. Stroja. Slike v kapelici sv. Ane na poti v Lesce so delo L. Layerja. Pod cerkvijo zazidane kripte. Župnijo navaja že desetinski seznam oglejske škofije iz 1296 in ponovno 1323 seznam župnij oglejskega patriarha Pagana. Patronatske pravice so izvrševali grofje Ortenburžani, 1418 do 1456 Celjski grofje, nato pa cesar Friderik III. Ta je župnijo s podrejenimi cerkvami podaril stolnemu kapitlju nove ljubljanske škofije in jo tako izločil iz oblasti oglejskega patriarha. Stolni prošti so kot radovljiški župniki nastavljali vikarje do 1891, ko so postali župniki samostojni; le patronat je še obdržal stolni kapitelj. Prvotno zelo obsežna radovljiška pražupnija je mati vseh sedanjih župnij v dekaniji, razen Mošenj. Pomembni radovljiški rojaki: Bukovec Avgust (r. 1878), izvedenec in organizator čebelarstva; Fister dr. Anton (1808—1881), univ. prof. na Dunaju, znan revolucionar l. 1848.; goriški nadškof Gollmayer dr. Andrej (1797—1883), vnet delavec za cerkev in slovenstvo; Bežek Božidar (1866—1935), juridični znanstvenik; Hočevar Josipina r. Mulej (1824—1911), podpornica revežev in ustan. Josefina v Ljubljani, župnije v Krškem, darovala mestu Radovljici 100.000 gld.; Hudovernik Josipina (m. Eleonora, r. 1863), glasbenica, ravnateljica uršul. mešč. šole; Pfeifer p. Godfrid O. F. M. (1707—1775), šolnik in lat. pisatelj; Mazek Anton (1836—1920), ravnatelj gimn. v Požegi, filolog; Remb Franc Karel (r. 1674), deloval kot slikar v Ljubljani in Gradcu.

Občina Rateče-Planica

Preb. 725, hiš 144, posest. 125, koč. 19, najem. 0. Površina 5122 ha: njiv in vrtov 137, trav. in paš. 1169, gozdov 1705, ostalo 2111. Ozemlje predstavlja lepo zaokroženo zemljepisno enoto ob skrajnem sz. koncu banovine in države, ki jo oklepata na j. in z. Italija, na s. pa Avstrija. Naraven obod mu dajeta na s. položen greben Karavank od Peči (1511 m, tromeja!) do Petelinjka (1546 m), na j. pa mogočna stena Julijskih Alp od Mojstrovke (2332 m) do Jalovca (2643 m). Med s. izrastki teh dveh leži slikovita alpska dolina Planica, dočim se dolina Save Dolinke slepo konča ob drž. meji z važnim dolinskim razvodjem proti Ziljici (Dravi). Samo v tej smeri je odprta pot prometu med Italijo in Jugoslavijo. Prvi izvir Save je visoko nad Planico v pobočju Ponce (slap Nadiže, 1203 m). Takoj ko voda priteče v dolino, ponikne v prodnatem svetu, ki zbira vodovje še iz Prodov, Voglov, potokov Trebiže in Kravnjaka. Vnovič privre voda na dan v Strugah kot drugi in pravi izvir Save, ki se takoj s padcem ravnine obrne proti v. V času visokega vodnega stanja se talna voda dvigne v nestalno Rateško jezero (na Ledinah). Zemlja je zvečine peščena in malo rodovitna. Njive, travniki in pašniki so omejeni na dolinske predele in na nižja prisojna pobočja Karavank, ostalo površje pokrivajo obsežni iglasti gozdovi, nad katerimi se dvigajo skalnati razorani vrhovi in grebeni. Dolgotrajne zime in hladna poletja dopuščajo uspevanje samo nekaterim poljskim rastlinam (rž, ječmen, oves, krompir, repa, zelje, malo koruze). Najbolj razvita gospodarska panoga je živinoreja; nekdaj živahno trgovanje z lesom je nadomestil močan tujski promet, ki privablja v kraj vse leto turiste, letoviščarje in smučarje.

Ráteče-Planica, 725-144-125-19-0. Sr du Radovljica 44 km, so žand zdr fin Kranjska gora 6.5 km, žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1847, 2 odd. Knjiž., SKJ, PRK, PJS, Gas., Slov. kat. izbr. d., Tuj. prom. d., PSVD, Šport. klub, Strel. druž. Vodovod. Nm 870 m. Zadnja, najviše ležeča vas Savske doline in hkrati edina naselbina v občini. Jedro vasi med potokoma Kravnjakom in Trebižo, ob obč. in drž. cesti. Poljski pridelki krijejo domače potrebe komaj za ¾ leta, primanjkljaj morajo uvažati. Izvažajo živinorejske pridelke in les, nekaj dohodkov jim daje tudi led, ki ga prodajajo v Zagreb. Največ donaša tujski promet. Mično zidane hiše in gospod. poslopja so krita z lesenimi deskami po zgledu Koroščev, na katere spominja tudi ljudska govorica. V zadnjem času je postala vas svetovno znana zimskošportna postojanka, ki se ponaša z izvrstnimi smuškimi tereni in tremi skakalnicami, med njimi največjo na svetu. Smučarska šola za skoke, na Slatini (950 m) smučarski dom Ilirije, v Tamarju koča SPD (1108 m). Poleti je vas priljubljeno gorsko letovišče. Kratki in lažji izleti v Planico in Podkoren ter Kranjsko goro. Lahko dostopna vrhova v Karavankah sta Petelinjek in Peč. Izleti do Belopeških jezer (že v Italiji). Slemena, ki obkrožajo Planico so dokaj strma in mestoma težko dostopna, tako Ponce (Mala 1901 m, Visoka 2272 m, Srednja 2221 m, Zadnja 2234 m), Jalovec (prav v kotu doline, 2643 m, 8 ur), ki ga kuloar loči od Travnika (2379 m) in Mojstrovke (2332 m). Tik nad krajem se dviga trdnjavi podobno skalovje Babjega gradu. Na potres v l. 1348., ko je v dolino prihrumelo skalovje s Ciprnika, spominja še danes krajevno ime v Kamnju. Turki so kraj opustošili 1476. Župnija Rateče-Planica (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 725 duš. Župna cerkev sv. Duha je bila zidana v gotskem slogu ok. 1550. Povečali so jo 1785 in ji napravili raven strop. Okrog nje zidovje, podobno obramb. taboru. Prvotno podr. Kranjske gore, od 1785 lokalija, od 1875 župnija. Podr. cerkev sv. Tomaža na pokopališču je okoli 1550

prenovljena gotska stavba, v osnovi morda starejša od župne cerkve. Bronast zvon z napisom v gotici nosi letnico 1521. Še starejši je zvonik (1360) z novo streho. Gotski presbiterij. Layerjev križev pot.

Občina Ribno

Preb. 1519, hiš 311, posest. 249, koč. 57, najem. 5. Površina 8568 ha: njiv in vrtov 308, trav. in paš. 2902, gozdov 5244, ostalo 114. Občini pripada planinski svet z. in j. od Bleda. V. mejo njej pripadajoče ravnine tvori Sava Dolinka pod izlivom Rečice, dalje pa Dobra gora (621 m) in Kozarca (558 m); pri kolenu Bohinjske Save se meja vzpne na Osojnico (754 m) in v. rob Pokljuke (Rečitno-Pleša, 1331 m, Za jamo), pred Sotesko krene nazaj v Jelovico in v ostrem kotu doseže celo Gladki vrh v Ratitovcu (1666 m), nakar zavije k sotočju obeh Sav. Občinsko ozemlje obsega torej po bohinjskem ledeniku izbrušeni gorski oklep dolenje Save Bohinjke s hudourniško Belico. V boke Jelovice in Pokljuke je ledenik izdolbel podolžni planinski kotanji, ki sta še poseljeni, dočim so višje planjave in kadunje obljudene le poleti. Rob Jelovice je na sz. okrušen do strmih sten (Babe z Babjim zobom, 1128 m), v v. smeri pa dobiva milejše oblike. Poleg srednjegorskih planot ima občina v obrušenih osamelih gričih okrog Bleda, v morenskih nasipih in suhih dolinah ostane ledeniškega delovanja. Zato je tudi nižji svet, delo mlajših voda, precej pust in peščen; najbolj rodovitna je bivša jezerska površina nad Bodeščem. Kakor pokrajina ima tudi gospodarstvo planinski značaj. Kljub intenzivni izrabi poljske zemlje pridelki ne krijejo domačih potreb. Izvrstno se obnaša živinoreja. Ta razpolaga poleg travnikov z ravninskimi in gorskimi pašniki (ob rekah, v Pokljuki in Jelovici). Glavne planine se imenujejo po vaseh; najbolj oddaljene so v Jelovici (Rovtarica, Selska in Ribenska plan.). Vmesne lege izpolnjujejo nižje senožeti in višji rovti s seniki, iz katerih spravljajo seno šele pozimi. Goje pincgavsko pasmo, prašiče in drobnico; dober sloves ima na trgu sir zadružnih sirarn, mleka prodajajo le malo. Ob ugodni lesni kupčiji daje največji dohodek pretežno jesenov in bukov gozd. Velike ploskve ima v lasti verski zaklad. Razen lesne industrije in obrti ter spravljanja in prevažanja lesa daje dohodke močno čebelarstvo (pred vojno izvoz matic v inozemstvo), sadjarstvo in vrtnarstvo. Tujski promet prinaša največ belanski kotlinici, kjer so na razpolago poleg gostilniških še številne zasebne sobe; letoviške goste privablja sem ugodno planinsko podnebje in bližina Bleda. Prilike za kopanje v Savi, izvrstna smuka po senožetih. Izletniki najbolj obiskujejo očarljivo razgledno okolico Kupljenika in Babji zob, kjer je več apniških jam. Promet teži k bohinjski železnici, ban. cesti Bled—Bohinj in obč. cesti Bled—Ribno. Za turiste in izletnike gosta mreža zaznamovanih potov.

Bodešče, 185-33-28-4-1. Sr so du žel Radovljica 4 km, žand zdr fin pTt Bled 3 km, o š žup Ribno 1 km. Nm 481 m. Izrazito kmetska vas, nad sotočjem obeh Sav z važnim mostom preko Save Bohinjke. Na jv. slikovit zaselek Na pečeh (Na skali). Skopo odmerjeno polje in prostrano travnato in gozdnato ozemlje. Glavne dohodke daje živinoreja, perutninarstvo in les. Sibka obrt. Dovoz z vsemi vozili po obč. potih na Bled. Sodarjeva ubožnica. V Savi Boh. naravna kopališča. Podr. cerkev sv. Lenarta Na pečeh je gotska stavba iz 15. stol., do danes ohranjena v skoraj neizpremenjeni obliki; oprava in lopa baročna. Slikana je bila tudi zunaj, kjer se je izvrstno ohranil sv. Krištof (iz zač. 15. stol.); fasadna slikarija v lopi, na zunanjščini presbiterija Kristus (stil poznogotski, grobo realističen).

Bohinjska Bela, 559-114-84-30-2. Sr so du Radovljica 11 km, žand zdr fin pTt Bled 4 km, o 5 km, žel š žup v kraju. Šola ust. 1852, 2 odd. Slov. kat. izobr. d., PJS, ČD. Nm 468 m. Leži v posebnem kotliču v jz. delu Blejskega kota, ki ga od jezera loči strma Osojnica (754 m). Hiše so razmeščene v treh skupinah: ob Belici (Spodnja vas), po grobeljskem griču pod Iglico (Zgornja vas) in j. del z žel. postajo. Vas leži ob ban. cesti in železnici. V »Rojah« pod vasjo skrbno obdelano prepičlo polje, rovti Za jamo, planina Za Plešo. Glavni dohodki iz živinoreje, gozdarstva, lesne kupčije, obrti in perutninarstva; par čebelarjev, nekaj lesnih in poljskih delavcev. Mirno letovišče, gosti deloma tudi po zasebnih stanovanjih. Izletna pota na Bled (½ ure), Pokljuko, Gorjuše-Koprivnik in Kupljenik-Jelovico. Kopališče v Savi. Župnija Bohinjska Bela (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 756 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete v renesančnem slogu. Po obliki zidave je podobna cerkvici na Blejskem otoku in je bila najbrž postavljena istočasno (v zač. 17. stol.), 1754 temeljito prenovljena. Ob zidanju železnice so jo povečali skoraj za tretjino s tem, da so lopo združili z ladjo. Pod korom lep kasetiran strop v raznih lesovih, delo Zumra iz Gorij. L. 1895. je cerkev močno poškodoval potres. Prvotno je bila podr. blejske prafare. Iz nje se je izločila 1787 do 1789 kot lokalija. Prava župnija od 1876.

Koritno, 120-23-21-2-0. Sr so du Radovljica 6 km, žand zdr fin pTt Bled 2 km, žel Lesce-Bled 3 km, o š žup Ribno 1 km. Nm 482 m. Osamljeno selišče na ježi, deloma še v širokem koritu Dolinske Save jv. od Bleda, 1 km od ban. ceste. Izdatno polje v ravnih Jaršah za vasjo. Preživljanje s poljedelstvom, živinorejo (prodaja mleka), gozdarstvom in delom na Bledu, ki odvzema tudi perutnino in sadje. Vas se omenja že v 2. pol. 11. stoletja.

Kupljenik, 88-20-10-10-0. Sr so du Radovljica 9 km, žand zdr fin pTt Bled 6 km, žel š žup Boh. Bela 2 km, o 4 km. Nm 646 m. Edina naselbina v dveh hišnih skupinah nad d. bregom Save Boh. Leži v plitvem sedlu med predgorskim gričevjem in s. skalnimi stenami Jelovice. Polja je premalo, obsežno pa je senožetno, planinsko in gozdno površje; zato daje glavne dohodke živina, les in sadje. Dovoz po belskem ali selskem mostu (¾ ure). Krasne smučarske planjave v senožetnem Tolstem vrhu (885 m), izhodišče k Babjem zobu (zase stoječa pečina ob pravokotnem zavoju Jelovških sten) in k največji kapniški jami v Julijskih Alpah (ca 1 uro). Staro ime za Kupljenik je »Pukljenik«, vzeto po morfologiji. Podr. cerkev sv. Štefana se prvič omenja v 1. pol. 16. stol. Bila je zidana v poznogotskem slogu. Mali in srednji zvon je vlil 1558 Lienhardt v Ljubljani. Cerkev je bila nekdaj znamenita božja pot, na katero so prihajali romarji na konjih z bogatimi darovi. O tem je pričala do nedavna ohranjena zidana ograja okrog cerkve z vzidanimi obroči za privezovanje konj; 1911 so jo odstranili. Dobro ohranjeno staro štirioglato zidano kužno znamenje.

Ribno, 305-64-59-5-0. Sr so du Radovljica 5 km, žand zdr fin pTt Bled 2 km, žel Lesce-Bled 5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1888, 2 odd. Kat. prosv. d., PRK, PJS, Ml. j., Gas. Nm 468 m. Središče ravni med dolinama Save Boh. in Dolinke ob koncu dobre obč. ceste z Bleda, prislonjeno k valovitemu vznožju Strgavnika ali Ribenske gore (588 m). Pod vasjo izjemno zložno obrežje Save Boh., v njej naravna kopališča z lepimi sipinami. Glavni vir dohodkov daje živinoreja (daleč znano sirarstvo) in les, deloma obrt; izletniški gostje, največ z Bleda; krasna gozdna sprehajališča. Gostilne, mlini, žage. Vas se prvič omenja 1245 kot last briksenskih škofov. Župnija Ribno (dek. Radovljica, škof. ljublj.) ima 800 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba star. je znana že od 1400. V novejšem času so jo večkrat prenovili in podaljšali. Oprava je zelo lična. Prvotno je bila podr. blejske župnije. Iz nje se je izločila 1785 kot lokalija, ki je prenehala že 1812. Od 1839 je bila tu ekspozitura z upokojenimi duhovniki, 1901 je bila nanovo ustanovljena župnija.

Selo, 202-43-39-4-1. Sr so du Radovljica 6.5 km, žand zdr fin pTt Bled 2 km, žel Boh. Bela 4.5 km, o 1 km, š žup Boh. Bela 4 km. Nm ca 460 m. Leži v j. vznožju Dobre gore, deloma ločeno kot zaselek Log (tik ob razširjenem koritu Save Boh.). Pod vasjo most. Izhodišče za jeloviško pobočje. Nad vasjo krasno izvedena pot po globeli k Blejskemu jezeru (½ ure). Ostalo kot Ribno. Vas se prvič omenja v 2. pol. 11. stoletja.

Slamniki, 60-14-8-2-1. Sr so du Radovljica 13 km, žand zdr fin Bled 6 km, žel pTt š žup Boh. Bela 2 km, o 7 km. Nm ca 895 m. Leži v lepi podolžni planinski kotanji v pobočju Pokljuke, deloma proti Boh. Beli (zaselek Laznik), par hiš j. odtod v šibkem kotliču ob Savi Boh. (zaselek Obrne). Izrazito živinorejska naselbina, po zgradbi in mestoma po legi podobna Kupljeniku. Težaven dovoz iz Boh. Bele (1 uro), prehod v Pokljuko in Gorjuše. Izvrsten razgled na Blejski kot in Karavanke.

Srez Slovenj Gradec

Splošen pregled

Srez meri 483.5 km². Njegove meje so v prirodi dobro izražene na z. in s., manj na j. in v. Na z. krene meja iz spodnje Mislinjske doline, ki jo preseka s. od Št. Janža pri Dravogradu, takoj na razvodno hribovje med Mežo in Mislinjo, kjer se najviše vzpne na Plešivec ali Uršljo goro (1696 m). J. od Plešivca se drži meja razvodnice med Mežo na eni ter Pako in Savinjo na drugi strani prav do Smrekovca (1569 m). Tu se obrne sreska meja proti jv., prestopi Pako niže Šoštanja in se dvigne na Goro Oljko (734 m); nato se nadaljuje proti v. črez potok Ložnico v povirje Pirešice. Tu zavije meja proti s. na Paški Kozjak (Basališče 1273 m), s katerega se spusti v jarek Pake, pa se znova dvigne ob Mislinjski grabi na Pohorje. Od Ribniškega sedla teče meja proti sz. po razvodju med Mislinjo in Dravo čez Črni vrh (1543 m), Veliko Kopo (1542 m) in Kremžarjev vrh (1161 m) na Jesenkov vrh (927 m). Sz. odtod doseže Mislinjsko dolino. V srezu se stika več prirodnih enot. Njegov sz. del izpolnjuje s. skupina Karavank z Uršljo goro, ki je najvišji vrh v srezu. V skrajni z. del sreza segajo izrastki Golt s Smrekovcem, na j. se naslanja srez na z. del Vitanjske gorske skupine, ki se najviše dviga v Paškem Kozjaku; njegovo sv. stran pa izpolnjuje masivno Pohorje s svojimi širokimi hrbti in položnimi kopami. V osrčju sreza ležita ožja Mislinjska in širša Saleška dolina. Vse ostalo ozemlje izpolnjuje nizko in močno razrezano gričevje.

Geološka zgradba našega ozemlja je zelo raznolika. Na Pohorju nahajamo pri Pamečah slabo spremenjene karbonske glinaste skrilavce, ki prehajajo v filit. Na njih leže proti s. permski in werfenski skrilavci. Oboje prodira na več mestih eruptivni dacit. Ta nastopa tudi na Jesenkovem vrhu, ki je zgrajen iz krednega konglomerata in apnenca. Karbonski skrilavci prehajajo proti v. v vedno bolj izrazit filit, ki pokriva blestniške skrilavce do Vitanjskega sedla. Od Komisijskega sedla do Planinke prevladuje že tonalit, ki se je strdil pod večjim pritiskom v večji globini. V Mislinjskem jarku je mnogo temnozelenega amfibolita, ki je prišel v obliki žil na dan. Od potoka Razborce do Spodnjega Doliča se vleče širok pas granitovega gnajsa. Od Slovenjega Gradca do Št. Janža nastopa na l. bregu Mislinje blestnik, ki je le močno spremenjen paleozojski glinasti skrilavec. J. od Selovca do Slov. Gradca ga nadomešča filit, ki je tudi paleozojski glinasti skrilavec, pa manj spremenjen. Med omenjenim filitom in Plešivcem leži 2—3 km širok pas spodnjega miocena. Plešivec sam je zgrajen iz triadnih apnencev in dolomitov od školjkovitega do dachsteinskega apnenca. Med Plešivcem in eruptivnim tonalitskim pasom na j. se razprostirajo kontaktno spremenjeni paleozojski skrilavci in diabazovi zeleni skrilavci neznane starosti. Oboji so razširjeni zlasti pri Razboru in z. odtod. Tonalitski eruptivni pas se razprostira v širini 2—3 km od Staknetovega vrha pri Smrekovcu do Plešivca pri Sopoti. J. pobočje tonalitskega pasu spremljajo dolnje in srednje triadni apnenci, ki se mimo Vitanja nadaljujejo proti v. Med Pohorjem in Plešivcem ter med tonalitskim in apnenčevim pasom leži Slovenjgraško-vitanjska terciarna kotlina, ki je nastala tako, da se je ozemlje med labodsko prelomnico in prelomnico ob tonalitskem pasu pogreznilo. Večji del kotline j. od Sv. Miklavža pokrivajo oligocenske plasti socke, ob robovih s. dela, zlasti pri Podgorju, pa miocenske plasti. Med Dobravo in Sl. Gradcem so ohranjene diluvialne terase; aluvialne tvorbe nahajamo le ob Mislinji in ob Suhodolskem potoku. Med Sv. Miklavžem in Spodnjim Doličem se vzdigujejo iz kotline vrhovi glavnega dolomita pogreznjene triade. Na j. strani tonalitskega eruptivnega pasu se je pogreznila ob prelomnici, ki poteka od Smrekovca mimo Šoštanja in Velenja, Velenjska kotlina. Ob prelomnici je prevrel na dan na več mestih andezit, medtem ko pokrivajo okolico večinoma vulkanski grohi (tufiti). Iz teh usedlin molijo pogreznjeni deli triadnih apnencev in dolomitov, kakor Skorno, Gora Oljka itd. Velenjsko kotlino pokrivajo pliocenske usedline, deloma pa tudi aluvij; le v. od Velenja pridejo na dan laporji spodnjega miocena. Starejše tvorbe, kakor so karbon, perm in werfen, opazimo v ozkih pasovih med Škalami pri Velenju in Lipo pri Vitanju. V tektonskem oziru je slovenjgraški srez zelo porušen in nagiban. Ob jz. pobočju Pohorja poteka labodska, mimo Velenja pa velenjska prelomnica. Ob obeh so nastale obširne kotline, ki jih je v srednjem in mlajšem terciaru zalilo morje. Ko je to odteklo, se je razvilo v preostalih jezerinah bujno rastlinstvo, iz katerega je pozneje nastal premog. Ob velenjski prelomnici je delovalo v miocenu več vulkanov, ki so izmetavali andezitsko lavo in vulkanski pepel v bližnje morje. Največji vulkan je bil Smrekovec, drugi je bil pri Belih vodah, tretji pri Velenju itd. Toplice pri Topolščici pričajo, da se vulkanska žarja v globini še ni ohladila. Istočasno kot tu so delovali vulkani tudi na z. Pohorju. Ob prelomih prinašajo termalni vrelci s seboj tudi mnogo rudnih raztopin, ki se na zemeljski skorji nabirajo in ustvarijo v dolgih dobah bogata rudišča. Tako je nastal ob Mislinji siderit, pri Škalah železna okra, med Razborom in Sv. Vidom pa galenit z manganovo rudo.

S. del sreza se nagiba k Dravi, j. k Savinji. Razvodje med obema drži po Vitanjski gorski skupini. Na s. zbira vode Mislinja, pritok Meže, ki teče v Dravo. Z desne strani sprejema Mislinja vodnate pohorske potoke, dočim so njeni l. pritoki manj izdatni. Na j. teče v Savinjo Paka, ki predre Vitanjsko gorsko skupino v soteski Hudi luknji, kjer nastopajo v bližini osamljeni kraški pojavi. Nad Velenjem vstopa Paka v Saleško dolino, kjer dobiva številne d. pritoke. J. odtod predre dvignjeno pločo v ozki globoki dolini, a ko doseže Celjsko kotlino, se takoj združi s Savinjo. Predeli na j. se po potokih Ložnici in Pirešici odmakajo neposredno v Savinjo. Podnebje je subalpinsko. Poletja so hladna, zime precej mrzle, zlasti v Mislinjski in Saleški dolini, ker se v njih nabira mrzel zimski zrak. Povprečna letna temperatura znaša v Slovenjem Gradcu 8.4° C, v Št. Ilju pod Turjakom 7.3° C. Najmanj padavin je v osrednjem in j. nizkem delu sreza (Slovenj Gradec 1196 mm, Velenje 1200 mm). Paški Kozjak dobi letno 1200—1400 mm, Pohorje in Karavanke 1400—1600 m, Golte do 2000 mm padavin. S. od Vitanjske gorske vrste imajo največ padavin poletni, j. odtod jesenski meseci.

Nižje predele sreza pokrivajo mešani, višje bukovi, smrekovi in jelovi gozdovi. Zanimivo planinsko vegetacijo ima Uršlja gora. V gozdnem območju rastejo med drugimi: kranjska krhlika (Rhamnus fallax), alpski nagnoj (Laburnum alpinum), kranjska kačnica (Astrantia carniolica), gorska orlica (Aquilegia vulgaris var. alpestris), ob skalah pa bledorumeni česenj (Allium ochroleucum) in skorjasta kamenokrečnica (Saxifraga crustata). Po tratah v pasu rušja in nad njim nastopajo: koroška bilnica (Festuca violacea var. carnica), togi in vednozeleni šaš (Carex firma in sempervirens), Traunfellnerjeva zlatica (Ran. Traunfellneri), skalna smiljka (Cerastium rupestre), brezstebelna lepnica (Silene acaulis), bohinjski repnjak (Arabis bohinensis) in še mnoge druge za Karavanke in Savinjske Alpe značilne rastline. Zaradi nekaterih zaostankov višjealpskih rastlin je botanično zanimiva Huda luknja. Tu rastejo stebelnati petoprstnik (Potentilla caulescens), aurikelj, skorjasta in klinolista kamenokrečnica, slanozor (Heliosperma eriophorum), škržolica Hieracium glaucum in bledorumeni česenj. Močvirja in barja okrog Sl. Gradca imajo isto floro kot po Pohorju. Značilnejši rastlini sta tu Epipactis palustris in Arabis Halleri pri Radušah. Floro nižjih predelov sreza moremo staviti v panonsko območje, višjih pa v predalpsko evropske gozdne flore. Po dolini od Dravograda preko Sl. Gradca na Vitanje poteka že omenjena s. meja mnogih rastlin, zlasti malega jesena in črnega gabra. V vsej banovini je na Uršlji gori edino nahajališče rdečega zvončka (Cortusa Matthioli). Druge manj redke rastline so še: praprot Cystpoteris fragilis pri Sl. Gradcu, kamenokrečnica Saxifraga paradoxa v Hudi luknji, vrbovec Epilobium obscurum pri Šoštanju, dlakavi sleč ob Mislinji v višini 200—300 m, grmičasti jetičnik (Veronica fruticosa) na Uršlji gori, Senecio aurantiacus in Senecio erucifolius pa na Legnu pri Sl. Gradcu. Po smrekovih gozdovih

alpskega predgorja dobro uspevata rjavi in žemljasti ježek (Hydnum imbricatum in repandum).

Zoogeografsko pripada srez triglavski pokrajini. Najbolj številne lovne živali so poljski zajci, gozdni jerebi, srne, lisice, veverice, vrane in srake; manj je poljskih jerebic, prepelic, divjih rac, divjih petelinov, ujed, divjih gosi, ruševcev in gamzov. V ribarskem oziru je zanimiv Suhodolski potok, v katerem živi zlatovščica (Salmo fontinalis) čiste pasme, še ne križane s potočno postrvjo, kakor je v drugih vodah. V vodah tega sreza biva pohra (Barbus petenyi), ki pa je redka. Edina strupena kača je modras. Ostalo živalstvo je isto kot v sosednih srezih.

Mislinjska dolina je polna predzgodovinskih gradišč, gomil in raznih predmetov, ki spominjajo na keltske Tavriske. Njihovo središče je bilo v Starem trgu pri Sl. Gradcu. Na obrambne nasipe latènskega gradišča v Grajski vasi pri Sl. Gradcu še spominja krajevno ime »šance«. V rimski dobi je držala po Mislinjski dolini cesta v Virunum na Gosposvetskem polju. V srednjem veku je bil »Gradec« (današnji Stari trg), od 13. stol. dalje Slovenj Gradec imenovan, središče tkzv. »slovenjgraške province«, ki je zavzemala Mislinjsko dolino in se raztezala od poznejše koroške meje do Pohorja na v. in do Drave na s. Njeni lastniki so bili prvotno grofje Weimar-Orlamündski, v 11. in v zač. 12. stol. pa verjetno plemiška rodbina Breže-Seliška. V 1. pol. 11. stol. so prevzeli tukajšnja posestva koroški vojvode Spanheimi, 1147 grofje Traungavci, 1164 pa Andeški grofje, ki so 1251 podarili tukajšnjo posest oglejskim patriarhom. Slovenjgraški teritorij, t. j. Mislinjska dolina preko Sl. Gradca do Hude luknje in Stenice ter okolica Vitanj je tudi pozneje še ohranil poseben položaj med koroško, štajersko in savinjsko krajino. Šele v 15. stol. je bil priključen Štajerski.

V srednjem in novem veku je vezala Mislinjsko in Saleško dolino le slaba prometna pot, ki je držala čez hribovje mimo Podgorja in Šmiklavža. Šele 1828 zgrajena cesta po soteski Hude luknje je ustvarila dobro zvezo Sl. Gradca s Saleško dolino. Železnica Velenje—Sl. Gradec—Dravograd je stekla 1900. Od 1850 je Sl. Gradec sedež okrajnega glavarstva za sodne okraje Sl. Gradec, Marenberg in Šoštanj. Marenberški sodni okraj so 1922 priključili dravograjskemu srezu. Najstarejše organizirane dušnopastirske postaje so bile ustanovljene v Šmartnem, Starem trgu pri Sl. Gradcu in v Škalah. Iz njih so se izločile vse župnije v srezu razen Belih voda iz mozirske in Št. Andraža pri Velenju iz polzelske prafare. Cerkveno je spadal prvotno ves srez pod oglejske patriarhe. L. 1461. je bila prideljena ljubljanski škofiji škalska prafara (z župnijami: Šmihel, Šmartno pri Šaleku, Št. Janž na Peči in Št. Ilj pri Velenju), 1533 pa še starotrška prafara (z župnijami: Sl. Gradec, Št. Ilj pod Turjakom in Razbor). Ostale župnije so pripadale oglejskim patriarhom in savinjskemu arhidiakonatu do 1751, ko so jih pridružili k goriški nadškofiji. Končno je 1787 prevzela vse župnije lavantinska škofija.

L. 1931. je imel srez 29.835 prebivalcev. Gostota (62 na km²) ne dosega povprečka v naši banovini. Zelo gosto je naseljena Saleška dolina (ca 110 ljudi na km²), čemur sta vzrok poleg rodovitnosti zlasti močna usnjarska industrija in pridobivanje premoga. Gosto obljudeno je tudi vinorodno gričevje j. od Velenja (v obč. Št. Ilju biva celo 166 ljudi na km²), dočim znaša v Mislinjski dolini gostota ca 100 ljudi na km². Pohorje, Vitanjska gorska skupina in ostali hriboviti predeli so redko obljudeni; tu so večji areali celo povsem neposeljeni. Najredkeje je naseljena občina Razbor jv. od Plešivca (24 ljudi na km²). Večje sklenjene vasi nastopajo le v Saleški in Mislinjski dolini. Tu leže tudi najpomembnejši kraji v srezu: Sl. Gradec, Šoštanj in Velenje. Po gričevju in hribovju so le manjši raztreseni zaselki in samotne kmetije. Prevladujejo mali posestniki. Veleposestva, ki so večja od 50 ha, obsegajo le 4% vsega ozemlja. Večinoma leže na Pohorju.

Osnovo gospodarskega življenja tvorita predvsem poljedelstvo in živinoreja, manj sadjarstvo in perutninarstvo. Pomembno pa je tudi gozdarstvo, rudarstvo, obrt in industrija. Od celotne površine odpade spričo pretežno hribovitega značaja na njive in vrtove le 17.4% (8401 ha) vsega sreza. Največ obdelane zemlje je v Saleški in Mislinjski dolini ter na gričevju v j. delu sreza. Od poljskih pridelkov so 1934 pridelali v srezu na 1754 ha 100.000 q krompirja (56.7 q na 1 ha), na 1700 ha 12.000 q pšenice (7.2 q na 1 ha), na 1600 ha 4900 q rži (3 q na 1 ha), na 880 ha 3900 q ovsa (4.6 q na 1 ha), na 560 ha 7000 q koruze (12.5 q na 1 ha), in na 500 ha 4600 q ječmena (9 q na 1 ha). Donos na 1 ha je, razen pri ječmenu, povsod globoko pod povprečnim donosom za vso banovino, ki znaša za krompir 63.4, pšenico 8.9, rž 7.7, oves 9, koruzo 15.3 in ječmen 8.9 q na 1 ha. V Saleški dolini gojijo ponekod hmelj, v Mislinjski dolini pa v manjšem obsegu lan. Važna panoga gospodarstva je živinoreja. Na travnike in pašnike odpade 29% (14.010 ha) vse površine sreza. L. 1934. je bilo stanje naslednje: goveje živine 9500, svinj 8200, konj 1000, ovac 3300 in perutnine 27.500. Vinogradi nastopajo samo po gričevju j. in jz. od Saleške doline; obsegajo 238 ha (0.49%). Manj pomembno je tudi čebelarstvo. Na visoki stopnji je sadjarstvo. V srezu je okrog 88.000 jablan, 40.000 hrušk, 24.000 sliv, 7700 češenj in 6400 orehov. L. 1934. so pridelali 18.500 q jabolk (21 kg na drevo), 8000 q hrušk (20 kg na drevo), 3700 q sliv (15.4 kg na drevo), 2000 q češenj (9.5 kg na drevo) in 720 q orehov (11 kg na drevo). Prinos na 1 drevesu je mnogo nad povprečnim donosom za vso banovino.

Gozd pokriva polovico sreza (24.107 ha, t. j. 49.8%). Na Pohorju, kjer je ob močnih potokih mnogo žag, nastopajo lepi iglasti gozdovi, v j. delu sreza pa se bolj uveljavlja listnato drevje. Lesna trgovina in industrija tvorita v gospodarstvu važno aktivno postavko. Močna je tudi usnjarska industrija, pomembno izdelovanje poljedelskega orodja; ostale industrijske panoge so bolj skromne. Precejšnje važnosti je rudarstvo. V Velenjski kotlini dobivajo lignit, pri Sl. Gradcu lomijo kremenov konglomerat, v apnencu pri Gori Oljki in pri Št. Andražu pa kopljejo ponekod boksit. Na mestu produkcije pretvarjajo lignit v električno energijo, ki daje pogonsko silo in razsvetljavo velikemu delu naše banovine (velenjska kalorična elektrarna).

Promet se steka v Mislinjsko in Saleško dolino, po kateri drži lokalna železnica Celje—Velenje—Dravograd in ban. cesta. Tu je odličen prehod iz Dravske doline proti Jadranu. V. in j. del sreza vežejo ban. ceste z Vitanjem, Vojnikom in Petrovčami. V gradnji je ban. cesta iz Šoštanja preko Št. Vida v Črno v Mežiški dolini.

Občina Mislinja

sedež Straže

Preb. 3726, hiš 665, posest. 507, koč. 71, najem. 101. Površina 10.372 ha: njiv in vrtov 1351, trav. in paš. 2287, sadovnjakov 43, gozdov 6525, ostalo 166. Občina leži na v. strani sreza, obsegajoč povirje Mislinje in Pake, torej prehodno ozemlje iz dravskega v savsko porečje. Pripada ji jz. stran Pohorja do Črnega vrha (1543 m), strmo s. pobočje Paškega Kozjaka (Basališče 1273 m), na z. pa sega do Smodivnika (923 m), Metulovega vrha (813 m) in Fričovega vrha (877 m). Občinsko ozemlje ni zaokroženo. Kajti Mislinja izvira že v konjiškem srezu, ob zgornji Paki pa drži nekaj časa sreska in občinska meja. Glavna dotoka Mislinje, ki vstopa iz Pohorja pri Stražah v široko Mislinjsko dolino, sta zlasti Dovžanka s Turičnico in Mevlja. Paka, ki izvira pod Prešarjevimi rutami, teče sprva proti jz.; pri Zg. Doliču vstopa v pravo dolino, napravi koleno proti j. ter kmalu predre hribovje v slikoviti soteski Hudi luknji. Tod nastopajo kraški pojavi; tu je več jam, med katerimi je najbolj znamenita Huda luknja; iz nje teče v Pako potok Ponikva, ki izgine preje v hribu Tisniku. Zemlja je peščena in ilovnata ter večidel rodovitna. Najgosteje naseljena je Mislinjska dolina, kjer so vasi sklenjenega tipa; v hribih nastopajo le raztresena naselja. Prebivalstvo živi predvsem od poljedelstva in živinoreje. Dolinske vasi prodajo precej krompirja, surovega masla in nekaj sadja v Sl. Gradec. Govedo je pretežno marijadvorske, svinje nemške, perutnina štajerske pasme. Izvoz goveje živine v Italijo, prodaja jajc domačim trgovcem. Domači jabolčnik. Donosno čebelarstvo. Večinoma iglasti gozdovi; med listovci je največ bukev. Vodno silo potokov izkoriščajo mnoge žage in majhne elektrarne. Lesna industrija izdeluje sode, lepenko in razno lesovino. Les se izvaža v obliki polfabrikatov in drv v Italijo. Promet oskrbuje železnica Celje—Dravograd in ban. cesta Šoštanj—Slovenj Gradec z odcepom proti Vitanju. Turisti obiskujejo Pohorje in Hudo luknjo.

Dovže, 236-45-31-0-10. Sr so du fin Slovenj gradec 13 km, žand zdr o pTt Mislinja 3 km, žel Dovže 1—2 km, š žup Št. Ilj pod Turjakom 2 km. Gas. Nm 573 m. Dolinska in deloma pobočna vas na d. bregu Mislinje. Kraj sestavljata Spodnje

Dovže, ob izlivu Dovžanke, in 1 km sv. odtod pod oblo Razborico (815 m) ležeče Zgornje Dovže ob sotočju Dovžanke in Turičnice. Do ban. ceste Šoštanj—Slovenj Gradec vodi čez Mislinjo obč. cesta, ki je dostopna vsem vozilom. Kmetijstvo, gozdarstvo, vodne žage. Trgovanje s krompirjem, živino in lesom. Nemarkirana pot na Veliko Kopo (1542 m, 3 ure). V vasi so našli rimski napisni kamen, ki je zdaj vzidan v žup. cerkvi v Št. Ilju. Podr. cerkev sv. Urha je iz 17. stoletja.

Kozjak, 498-104-73-31-27. Sr fin Slovenj Gradec 22 km, so du Konjice 29 km, žand Vitanje 14 km, zdr o pTt Mislinja 7 km, žel žup Zg. Dolič 4 km, š Sv. Jošt na Kozjaku 5 km. Šola ust. 1900, 1 odd. Nm povpr. ca 450—950 m. Zelo raztreseno naselje v hriboviti legi na s. strani Paškega Kozjaka v kolenu Pake. Do ban. ceste 1—4 km daleč po obč. cesti, sposobni le za vozni promet. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo s prodajo živine in lesa. Podr. cerkev sv. Mohorja je bila prvotno značilna poznoromanska stavba z malo ladjo in štirikotnim presbiterijem. Ohranjen je le še visok zvonik s freskami iz 15. stol. L. 1870. so prizidali k zvoniku sedanjo cerkev, nekdanji presbiterij pa tvori sedaj lopo zvonika. Starinske freske so dobro in popolno ohranjene in so primer nikdar prebeljenega gotskega presbiterija.

Mala Mislinja, 319-57-45-6-6. Sr so du fin Slovenj Gradec 12 km, žand zdr žel o pTt Mislinja 4 km, š žup Št. Ilj pod Turjakom 3 km. Nm 700—900 m. Samotni domovi in raztreseni zaselki po pobočju Pohorja nad jv. robom Mislinjske doline med Mislinjo in Dovžanko. K vasi spada tudi Potoška graba. Od ban. ceste so najbližje hiše oddaljene ca 1.5 km. Dostop z vozom po strmi obč. poti. Poljedelstvo, živinoreja, izraba gozda. Prodaja živine in lesnih polfabrikatov.

Razborica, 203-35-23-2-10. Sr so du fin Slovenj Gradec 15 km, žand zdr žel o pTt Mislinja 3 km, š žup Št. Ilj pod Turjakom 3 km. Nm 700—1000 m. Samotne kmetije po prisojnem pobočju Pohorja med potokoma Turičnico in Dovžanko nad vasjo Dovže. Do ban. ceste najmanj 1 km; dostop le z vozom. Kmetijsko in gozdarstvo. Prodaja krompirja, živine in lesa.

Straže, 339-61-38-1-22. Sr so du fin Slovenj Gradec 14 km, žand zdr žel o pTt Mislinja v kraju, š žup Št. Ilj pod Turjakom 1 km. Gled. oder, Športno d. »Planinka«. Nm 613 m. Lepa vas v krasni legi pod stožčastim Turjakom (793 m) ob ban. cesti Velenje—Slovenj Gradec. Obvlada razvodje med Pako in Mislinjo. Zaselka Sv. Lenart in Vokarje. Poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo, trgovina in obrt. Prodaja krompirja, živine in sadja. Les izvažajo v Italijo. Prirodno kopališče v Mislinji. Gostilne s tujskimi sobami. Izhodišče izletov v Hudo luknjo, k razvalinam gradu Valdeka in na Pohorje; markirane poti na razgledni Črni vrh (1543 m, 3 ure), na Veliko Kopo (1542 m, 4 ure), k Senjorjevemu domu čez Tratice ali skozi Mislinjsko grabo (4 ure), na Roglo (1517 m) itd. Na Pohorju idealni smuški tereni. Podružna cerkev sv. Lenarta v Stražah je bila zidana 1652, podr. cerkev sv. Ahca v Vokarju pa že v 14. stol.

St. Ilj (Mislinjski), 54-17-15-2-0. Sr so du fin Slovenj Gradec 14 km, žand zdr žel o pTt Mislinja 2 km, š žup Št. Ilj pod Turjakom 0—1 km. Kraj obsega oni del Št. Ilja pod Turjakom, ki je svoj čas spadal pod obč. Mislinjo, ko je še obstajala obč. Št. Ilj pod Turjakom. Opis glej spodaj!

St. Ilj pod Turjakom, 154-26-19-0-7. Sr so du fin Slovenj Gradec 13 km, žand zdr žel o pTt Mislinja 1 km, š žup v kraju. Šola ust. 1834, 5 odd. SKJ, PJS, PRK, Bral. d., Pev. d., PCMD, 2 Gas., PSVD, PCD, PLD, Mlad. šport. d., Gled. oder, godba. Nm 593 m. Leži v zgornjem delu Mislinjske doline na d. strani potoka pod Pohorjem, 0.5 km od ban. ceste Velenje—Slovenj Gradec. Po obč. poti dostop tudi z avtom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja krompirja, živine, surovega masla in sadja v Slovenj Gradec. Razvito čebelarstvo. Župnija Št. Ilj pod Turjakom (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 2340 duš. Pokopališče. Župna cerkev se prvič omenja 1375. Prvotno je obsegala le malo ladjo in zvonikovo pritličje, ki je služilo kot presbiterij. L. 1815. so prenovili zvonikovo pritličje, zvoniku prizidali novo ladjo in zazidali gotski slavolok. Na j. strani cerkve je vzidana rimska napisna plošča, najdena v vasi Dovže. Za cerkvijo so nagrobni spomeniki nekdanjih lastnikov graščine Mislinje. Cerkev je bila sprva podr. pražupnije Starega trga, iz katere se je izločila najbrž v 2. pol. 15. stol. Prvi znani župnik se omenja 1494. Do 1533 je pripadala oglejskim patriarhom, nato ljubljanski škofiji, od 1751 do 1787 je bila podrejena goriški nadškofiji in končno lavantinski škofiji.

St. Vid nad Valdekom, 360-35-35-0-0. Sr so du fin Slovenj Gradec 15 km, žand zdr žel o pTt Mislinja 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1895, 1 odd. Kmet. nad. š. Prosv. d., PSVD, PJS. Nm 811 m. Leži na široki planoti nad levim bregom potoka Ponikve, z jedrom okoli cerkve. Do ban. ceste je po obč. poti ca 4 km. Dostop z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Večina posestnikov ne pridela dovolj in mora hrano kupovati. Živino, hlode, tesan les in drva prodajajo v večje bližnje kraje. Vas se imenuje po bližnjih razvalinah gradu Valdeka (gl. Zg. Dolič). Župnija St. Vid nad Valdekom (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 700 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida je zelo stara. Iz pražupnije sv. Martina pri Slovenjem Gradcu se je izločila v dobi Marije Terezije. Mati fara še vedno izvršuje patronatske pravice. Matične knjige datirajo od 1770.

Tolsti vrh, 343-50-40-7-3. Sr so du fin Slovenj Gradec 15 km, žand zdr žel o pTt Mislinje 2 km, š žup Sv. Florijan v Doliču 2 km. Nm ca 750—1000 m. Raztreseni domovi med zgornjima koncema dolin Mislinje in Pake v hriboviti legi. K vasi spadata zaselka Turja glava in Turjak pod hribom Turjakom (793 m). Dostop z vozom po obč. poti, 2 km od ban. ceste. Poljski pridelki le za dom. Prodaja živine, jajc in lesa.

Velika Mislinja, 589-118-99-12-7. Sr so du fin Slovenj Gradec 15 km, žand zdr žel o pTt Mislinja 2 km, š žup Št. Ilj pod Turjakom 1 km. Nm ca 360 m. Raztreseni domovi, deloma v hribovitem svetu nad Mislinjo, pred njenim vstopom v široko Mislinjsko dolino. Južni del vasi leži blizu ban. ceste, proti sv. pa pelje skozi slikovito Mislinjsko grabo od spodnje žage ca 8 km dolga ozkotirna ind. žel. proga na električni pogon, last industrijca Pergerja, v osrčje Pohorja pod Odstruščico (1498 m). Uporabljajo jo za prevoz lesa in tudi potnikov. Vas tvorijo zaselki: Fužine, Mislinjska graba in Stare Glažute visoko v Pohorju. Kmetijstvo in gozdarstvo. Poljski pridelki le za dom. Prodaja živine, jajc in lesa. Velikega pomena je lesno ind. podjetje, ki zaposluje do 150 oseb in izdeluje rezan les, sodčke za barve, zaboje in lepenko. Rezan les se izvaža največ v Italijo, ostalo pa se porabi v mejah države. V Fužinah so stali nekdaj plavži železne rude, ki so jo dobivali pri Vitanju in Šoštanju. Fužinarstvo je cvetelo v 18. stol. in prenehalo šele konec 19. stol. Železo so izvažali v Italijo.

Završe, 252-50-29-7-5. Sr so du fin Slovenj Gradec 14 km, žand zdr žel o pTt Mislinja 4 km, š žup Št. Vid nad Valdekom 4 km. Nm ca 730 m. Vas sestavljajo Spodnje Završe, ki leže na planoti na l. strani nad potokom Mevljo, in Zgornje Završe, ki se nahajajo j. odtod nad d. bregom Ponikve. Dostop z vozom po obč. poti, 5 km od ban. ceste. Kmetijstvo in gozdarstvo s prodajo živine in lesa.

Zgornji Dolič, 379-67-60-3-4. Sr so du fin Slovenj Gradec 15 km, žand zdr žel o pTt Mislinja 1 km, š žup Sv. Florijan v kraju. Šola ust. 1882, 4 odd. SKJ, PRK, PJS, Gas., PSVD. Nm 579 m (cerkev sv. Florijana). Razložena vas pod gozdnatim Turjakom (793 m) v gričevnatem svetu na d. bregu Pake, ležeč na važnem razpotju ban. cest proti Slovenjem Gradcu, Vitanju in Velenju. Poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo. Prodaja živine, lesnih polfabrikatov in drv. Na križišču cest gostilna s tujskimi sobami. Od žel. postaje Zgor. Dolič ca 2 km proti jz. se začne globoka soteska Huda luknja ob Paki, ki si je tod izdolbla pot med apnenima hriboma Tisnikom in Pečovnikom. V soteski spom. piramida iz 1829, ko so tod zgradili cesto. Nekoliko niže na d. strani Pake je velika kapniška jama Huda luknja, iz katere priteka Ponikva, ki ponikuje v Tisniku. Pol ure odtod navzgor je jama Pilenca in v gori Tisniku jama Špehovka; v tej jami je prof. Srečko Brodar 1936 odkril novo paleolitsko postajo. Nad žel. postajo se dvigajo razvaline gradu Valdeka, ki je odlično varoval prehod skozi Hudo luknjo. Njegovi lastniki Valdeški gospodje se omenjajo od 1140 do 1429. Pozneje so gospodarili na gradu Auffensteini; grad je kmalu razpadel. Župnija Sv. Florijan v Doliču (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 1163 duš. Prvotno je tu stala le majhna kapela. Cerkev je bila zgrajena 1792, obokana 1800 in razširjena 1914. Sprva je bila podr. prafare sv. Martina pri Slov. Gradcu, od Jožefa II. pa je samostojna. Župno kroniko vodijo od 1863.

Občina Pameče

sedež Sv. Jedert

Preb. 1425, hiš 221, posest. 173, koč. 47, najem. 25. Površina 1732 ha: njiv in vrtov 300, trav. in paš. 670, sadovnjakov 14, gozdov 698, ostalo 50. Občini pripada spodnji del Mislinjske doline sz. od Sl. Gradca, hribovito ozemlje v kotu med Mežo, Mislinjo in Sečnico (Selovec 886 m), ter pobočja Pohorja. Zemlja je najboljša v dolini, v višjih legah ni tako rodovitna. Preživljanje s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom. Razvito sadjarstvo (jabolka za prodajo) in perutninarstvo (prodaja piščancev in jajc). Od poljskih pridelkov se proda le nekaj krompirja in ovsa. Bogati gozdovi dajejo lesne polfabrikate in drva, ki jih prodajajo v Slovenj Gradec in Dravograd. Strnjena naselja so v dolini ob ban. cesti in železnici; v hribovju so le samotne kmetije.

Bukovska vas, 168-30-24-5-6. Sr so du žand zdr fin Slovenj Gradec 5 km, pTt Meža 4 km, žel Sv. Jedert 1 km, o 1 km, š žup Št. Janž pri Dravogradu 1 km. Nm 363 m. Obcestna vas v

dolini na l. bregu Mislinje ob izlivu Sečnice. K naselju spada zaselek Sv. Jedert. Skozi vas drži ban. cesta Slovenj Gradec—Dravograd in žel. proga. Poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo. Razvito sadjarstvo, polovico pridelka jabolk vnovčijo. Mleko prodajajo mlekarski zadrugi v Slovenjem Gradcu. Slovenj Gradec kupuje tudi svinje, jajca, deske in tesan les. Nekaj lesa se proda v Dravograd. Vas se prvič omenja ok. 1168.

Pameče, 709-102-80-22-0. Sr so du žand zdr fin pTt Slovenj Gradec 4 km, žel Sv. Jedert 3 km, o 3 km, š žup v kraju. Šola ust. 1893, 2 odd. Gas., Ljudski oder, PJS. Nm 400—756 m. Jedro vasi leži ca 2 km s. od Slovenjega Gradca ob vznožju Pohorja pod Kremžarjevim vrhom (1161 m); pripadajoči zaselki in samotne kmetije so na z. pobočju Pohorja vse do Sv. Ane (756 m). Do ban. ceste drži 0.7 km dolga obč. pot, dostopna tudi z avtom. Kmetijstvo, gozdarstvo, izdelovanje opeke. Prodaja krompirja, živine, jabolčnika in lesa v Slovenj Gradec. Župnija Pameče (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 570 duš. Župna cerkev sv. Jakoba. Sedanja stavba je bila zidana 1869. Prvotno je bila cerkev podr. prafare sv. Martina pri Slovenjem Gradcu; iz nje se je izločila v jožefinski dobi. Krstne knjige od 1787. Podr. cerkev sv. Ane je bila zidana okoli 1530.

Selovec, 338-54-40-14-11. Sr so du žand zdr fin Slovenj Gradec 6 km, pTt Meža 4 km, žel Sv. Jedert 2 km, o 2 km, š žup St. Janž pri Dravogradu 1 km. Nm 500—700 m. Zelo raztresene hribovske kmetije na j. in z. pobočju Selovca (886 m), v kotu med Mežo in Mislinjo. Dostop le za vozove. Poljedelstvo le za dom. Dobro uspeva sadje, najbolj jabolka. V Slovenj Gradec prodajajo mleko, jajca, svinje, sadje, lesne polfabrikate in drva.

Št. Janž pri Dravogradu, 210-35-29-6-8. Sr so du žand zdr fin Slovenj Gradec 6 km, pTt Meža 3 km, o 3 km, žel š žup v kraju. Šola ust. 1852, 4 odd. Javna knjiž., Mlad. ods. SKJ, PRK, PJS, Kat. prosv. d., Strel. druž., Gas., PSVD. Nm 366 m. Gručasta vas na nizki terasi na l. bregu Mislinje ca 2.5 km j. od sotočja Meže in Mislinje. Po obč. cesti, 0.5 km od ban., morejo v vas vsa vozila. Kmetijstvo, izraba gozda. Poljski pridelki le za dom. V Slovenj Gradec prodajajo jabolka, mleko, jajca, svinje in les, slednjega deloma pošiljajo tudi v Dravograd. L. 1917. se je tu vršil pomemben političen shod, pri katerem so za Slovence manifestirali tudi ruski ujetniki, kar je v inozemstvu zbudilo veliko pozornost. Župnija Št. Janž pri Dravogradu (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 946 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Krstnika. Prvotna cerkev (sedanji presbiterij) je bila zidana v 13. stol. Prvič se omenja 1305. Cerkev je bila sprva podr. prafare sv. Martina pri Slovenjem Gradcu; iz nje se je izločila ok. 1744; od takrat datirajo krstne knjige. Mati fara še vedno izvršuje patronatske pravice.

Občina Podgorje

Preb. 1241, hiš 359, posest. 258, koč. 42, najem. 14. Površina 3905 ha: njiv in vrtov 800, trav. in paš. 1147, sadovnjakov 45, gozdov 1831, ostalo 82. Občina se razprostira z. in j. od Sl. Gradca v pretežno hribovitem in goratem svetu, razčlenjenem po potokih tekočih v Suhodolnico, ki se s. od Slovenjega Gradca združi z Mislinjo. Prebivalstvo se bavi predvsem s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom, v manjši meri s sadjarstvom, perutninarstvom in čebelarstvom. Zaradi visoke lege sejejo poleg pšenice dosti rži, ječmena in ovsa. Mnogo je iglastega in mešanega gozda. Žage ob potokih. Kmetijske proizvode, lesne polfabrikate in drva prodajajo največ v Slovenj Gradec. Promet je osredotočen na ban. cesto Slovenj Gradec—Podgorje—Šmiklavž.

Graška gora, 80-26-18-7-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Slovenj Gradec 9 km, o 7 km, š žup Šmiklavž 4 km. Nm 600 do 800 m. Raztresena vas v hriboviti prisojni legi nad kolenom potoka Velunje na njenem l. bregu. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo, gozdarstvo. Prodaja lesa, živine, jajc in sadja. Podr. cerkev sv. Helene (693 m) je ljubka romanska stavba, najbrž iste starosti kot župna cerkev sv. Miklavža pri Slovenjem Gradcu.

Spodnje Podgorje, 316-117-87-8-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt Slovenj Gradec 5 km, o š žup Podgorje 2—3 km. Nm 430 do 700 m. Zelo raztresena vas ob potoku Suhodolnici in po sosednem hribovju. K vasi spada tudi zaselek Sredne, ki leži na gozdnati dobravi nad Mislinjsko dolino. Nekatere hiše leže ob ban. cesti Slovenj Gradec—Šmiklavž. Gospodarstvo kot Zgornje Podgorje. Podr. cerkev sv. Duha (696 m) leži v prisojnem bregu nad zgornjo Suhodolnico.

Šmiklavž, 305-77-54-11-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt Slovenj Gradec 8 km, o 3 km, š žup v kraju. Šola ust. 1850, 2 odd. Prosv. d. Nm 564 m. Vas je raztresena po gričih z. in jz. od žel. postaje Dovže. Dostop do spodnjega dela vasi z vsemi vozili po ban. cesti na Slovenj Gradec. Gospodarstvo kot Graška gora. Župnija Šmiklavž (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 512 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža. Prvotna cerkev je bila zelo stara in do 1265 podr. prafare Šmartna. Prvič se omenja šele 1447 kot podr. pražupnije Starega trga. Sedanja stavba je iz 1692. L. 1818. jo je požgala strela, nakar so jo restavrirali. Presbiterij je zgrajen v gotskem, ladja v romanskem slogu. Cerkev ima dve stranski kapeli; novejša je iz 1912. Veliki gotski oltar je iz 1882. Prižnico je izvršil Ivan Cesar iz Mozirja. Župnija je bila ustanovljena najbrž pred 1533, ko je bila skupno s starotrško materjo župnijo inkorporirana ljubljanski škofiji. Prvi znani župnik se omenja 1627 (napis na podstavku krstnega kamna). Patronatske pravice izvršuje vodriška graščina, ki je cerkev tudi dala postaviti. Matrike segajo do 1615 nazaj.

Vodriž, 110-28-21-7-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt Slovenj Gradec 10 km, o 3 km, š žup Šmiklavž 2 km. Nm povpr. ca 600 m. Raztresena vas v osojnih straneh med potokoma Burčnico in Jenino z. od Šmiklavža. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Graška gora. Ob Burčnici so razvaline gradu Vodriža, ki so ga prvotno posedovali gospodje Galli kot fevdniki oglejskih patriarhov. Sedanja lastnica je ga. Marija Kac iz Šmartnega pri Slovenjem Gradcu.

Zgornje Podgorje, 430-111-78-9-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Slovenj Gradec 6 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1820, 3 odd. Kmet. nad. š. Gas., Strel. druž., PJS. Nm 437 m. Leži deloma v ravnini ob potoku Suhodolnici z jedrom ob ban. cesti Slovenj Gradec—Šmiklavž, deloma pa obsega tudi raztresene kmetije po hribovju na d. strani Suhodolnice vse do potoka Velunje. Kraj se deli v Spodnjo, Srednjo in Zgornjo vas, Presko in Velunjo. Kmetijstvo, lesna trgovina. Mnogo mleka se proda v Slovenj Gradec. Župnija Podgorje (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 780 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ulrika se prvič omenja 1375. Sedanja stavba je bila zidana pred 1652. L. 1839. so zvišali zvonik, 1913 pa prenovili notranjščino cerkve. Cerkev je bila sprva podr. pražupnije sv. Martina pri Slovenjem Gradcu. V jožefinski dobi je postala samostojna kuracija, 1891 pa župnija. Matične knjige datirajo od 1790. Župna kronika se vodi od 1891. Iz Zg. Podgorja doma: dr. Rogina Anton (r. 1862), predsednik viš. sod. v Ljubljani v p.; dr. Šmid Konrad (r. 1886), član glavne kontrole v Beogradu.

Občina Razbor

Preb. 689, hiš 121, posest. 44, koč. 12, najem. 30. Površina 2895 ha: njiv in vrtov 382, trav. in paš. 1000, sadovnjakov 14, gozdov 1442, ostalo 57. Občina obsega visoki, hriboviti svet v. in jv. od Plešivca (1696 m) med grapama potokov Suhodolnice in Velunje. Tod nastopajo zgolj velike samotne kmetije sredi obsežnih gozdnih kompleksov. Posamezne kmetije imajo stara imena po raznih prirodnih značilnostih, n. pr. Suhodolnik, Grobeljnik, Pistotnik, Prevalnik, Razbornik itd. V gospodarstvu igra najvažnejšo vlogo gozdarstvo.

Spodnji Razbor, 383-72-32-10-11. Sr so du žand zdr fin žel pTt Slovenj Gradec 15 km, o š žup Razbor 8 km. Kat. izobr. d. Nm ca 550—800 m. Zelo raztresena vas v hribovitem svetu med potokoma Suhodolnico in Velunjo. Dostop le z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Ponekod sejejo lan. V Slovenj Gradec prodajajo les, oves, piščance in jajca. Jajca prodajajo tudi v Šoštanj in Črno.

Zgornji Razbor, 306-49-12-2-19. Sr so du žand zdr fin žel pTt Slovenj Gradec 15 km, o š žup Razbor v kraju. Šola ust. 1874, 1 odd. Prosv. d. Nm 884 m (župna cerkev). Zelo visoko ležeča vas, raztresena po jv. pobočju Plešivca in po hribovju na l. strani Velunje. Do ban. ceste 8 km in več. Dostop le z vozom. Gospodarstvo kot Sp. Razbor; le koruza tu ne uspeva več. Še dobro ohranjeni grad Zavlar (Feldenhofen) so zgradili po tradiciji graščaki vodriškega gradu. V 17. in 18. stol. je bil v posesti rodbine Saurer. Župnija Razbor (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 689 duš. Župna cerkev sv. Danijela, prvotno brez dvoma zelo stara, je v sedanji obliki iz dobe ok. 1600. Bila je sprva podr. župnije Stari trg, po 1533 je postala samostojna kuracija, 1788 župnija. Vendar se Razbor navaja kot župnija že 1106. L. 1533. je bila skupno z materjo župnijo inkorporirana ljubljanski škofiji, ki vrši še danes patronatske pravice.

Občina Slovenj Gradec

Preb. 1509, hiš 186, posest. 192, koč. 6, najem 162. Površina 142 ha: njiv in vrtov 69, trav. in paš. 50, sadovnjakov 3, ostalo 20.

Slovenj Gradec, mesto, 1509-186-192-6-162. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Slovenj Gradec 0.5 km. Sresko načelstvo z oddelki: upravni, prosvetni, kmetijski, šumarski,

sanitetni, veterinarski in vojaški. Sreski cestni odbor. Sresko sodišče. Davčna uprava z oddelkom finančne kontrole. Žandarmerijska stanica. Mestna župnija. Banovinska bolnica z internim in kirurgičnim oddelkom ter oddelkom za nalezljive bolezni. Šest zdravnikov, živinozdravnik, notar, 3 odvetniki. Drž. mešč. šola, ust. 1920, 4 odd. Narodna šola, ust. 1740—1780, 9 odd. Obrtna nad. šola, trg. nad. šola. SKJ, PCMD, PRK, PJS, Kolo jug. s., Krajevna zaščita dece in mladine, Gas. župa, PSVD, JUU srez. d., Pev. d. Olepš. tujsko-promet. d., PSPD, ČD, Lovsko d., Šah. klub, JS, RK, Protitub. liga, Obrtno d., Strel. druž., Športni in koles. klub Mislinja, PNSZ, Združenje trgovcev, Skupno združ. rokodelcev, D. zaseb. in trg. namešč.

Nm 409 m. Slovenj Gradec leži sredi Mislinjske doline na l. bregu Mislinje. Na v. ga obdaja gozdnato Pohorje, na z. nižje hribovje s skalnatim Plešivcem (1696 m) v ozadju. Glavni prometni žili sta cesta in železnica, ki držita iz Celja v Dravograd. Mesto je v bistvu obcestnega tipa z glavno cesto, ki se v središču močno razširi, proti nekdanjim mestnim vratom pa koničasto zožuje. Več stranskih ožjih ulic. Prebivalstvo se bavi s trgovino, obrtjo, industrijo in deloma tudi s poljedelstvom. Najmočnejša je usnjarska in lesna industrija; dalje so tu tovarne kos in srpov, meril, perila in ovratnic. Mesto ima ban. bolnico in lastno elektrarno. Mlekarna predeluje mleko v sir, maslo itd. Priljubljeno letovišče. Dva udobna hotela, več restavracij s tujskimi sobami. Letno kopališče ob postrvi bogati Mislinji. Krasni krajši in daljši izleti na razgledni Stari grad, k Rimskemu vrelcu (2 uri) in v Hudo luknjo (z vlakom ½ ure), predvsem pa na Plešivec (1696 m, 4 ure) in na Pohorje: poletne in smučarske ture na Veliko Kopo (1542 m, 4 ure) in na Kremžarjev vrh (1161 m, 2 uri). Vse poti so markirane.

Prvotna slovenjgraška naselbina je bila v »Gradcu«, t. j. Starem trgu. Slovenj Gradec je dobil veljavo v 2. pol. 12. stol., ko je dobil najbrž trške pravice (gl. Stari trg). Vendar se omenja prvič kot trg šele 1251, ko je imel že lastno župnijo, carinarnico in kovnico denarja. Kot mesto se imenuje kraj prvič 1267. Obdano je bilo z močnim obzidjem in jarkom; ostanki so deloma še vidni. V mesto so vodila vrata na s. in j. strani. Že v 13. stol. je bil Slovenj Gradec sedež deželske sodnije. Mestno pravo datira iz 1440. Uprava je bila v rokah magistrata, ki mu je načeloval mestni sodnik. Kraj so zelo obiskovali trgovci, obrtniki in menjalci denarja. Konec 13. stol. so se tu pojavili celo toskanski bankirji. Najstarejši ohranjeni privilegij je iz 1396; z njim je dobil Slovenj Gradec svoje mestno sodstvo. L. 1455. je cesar Friderik III. dovolil meščanom sejem na dan sv. Elizabete, 4 leta pozneje pa je odredil, da preneha v okolici vsa kmečka obrt in trgovina. Cesar Karel V. je dovolil, da se je v mestu ustanovila glavna zaloga ausseejske soli za ves okraj. To pravico je mesto obdržalo do 1835. Glavni turški napadi na Slovenj Gradec so se vršili 1473, 1476, 1478 in 1529. L. 1810. so mesto zavzeli Francozi. Ker so se meščani uprli, so jih za kazen mnogo postrelili. Razne kužne bolezni so zahtevale v mestu mnogo žrtev 1473, 1679—1682, 1786—1787 in 1855. Požari so upepelili mesto 1509, 1623, 1632 (na ta požar spominja kip sv. Florijana v cerkvi sv. Duha), 1811, 1903. Bolnica in sirotišnica sta obstajali že 1419. O nekdanjih lastnikih Slovenjega Gradca in o tukajšnem gradu Rothenturnu gl. Stari trg. Zgodovinsko zanimiv je župni urad, ki hrani kroniko ter originalne bule in dokumente od 1347 dalje. V rojstni hiši slavnega komponista Hugona Wolfa pripravljajo majhen muzej. Sedanjo mestno hišo je kupilo mesto 1612. Od 1850 je Slovenj Gradec sedež okrajnega glavarstva. L. 1900. je dobil železnico.

Župnija Slovenj Gradec (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 1309 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Elizabete. Prvotna romanska stavba je bila zidana med 1235 in 1251. Posvetil jo je oglejski patriarh Bertold, stric ogrske kraljice sv. Elizabete, katere rod izhaja po materi iz Slovenjega Gradca. Sedanja cerkev je bila zgrajena v gotskem slogu, po požaru 1633 pa barokizirana. Sledovi gotike so še vidni na zvoniku in v presbiteriju. Cerkev je lepo opremljena in ima mnogo zanimivih nagrobnih spomenikov. Baročni glavni oltar in baročna prižnica sta deli graškega kiparja Jakoba Schoyja. Sliko sv. Elizabete je napravil Strauss st., tri slike v stranskih oltarjih pa njegov sin. Oltarno sliko sv. Katarine je izvršil Mihael Skobl. V zakristiji je poleg lepe baročne omare ohranjena še gotska omara iz 1486. Cerkev je bila prvotno podr. prafare Sv. Pankracija v Starem trgu; v 15. stol. je postala vikariat, pod škofom Tomažem Hrenom pa župnija. Glede cerkvene pripadnosti v preteklosti in patronatskih pravic velja isto kot za Stari trg. Podr. cerkev sv. Duha so zgradili 1494. S svojim zvezdnatim svodom, polstebri s kapitlji ter drugimi detajli kaže poznogotske oblike. Cerkev je bila nekdaj bolniška kapela, iz katere je držal hodnik v bolnišnico. Tu so skozi stol. volili mestnega sodnika. Cerkev hrani znamenite pasijonske freske iz 1450 (Andrej iz Ottinga). Na slavoloku upodobljena Poslednja sodba je iz zač. 16. stol. V baročnem glavnem oltarju (kipar Schoy) je Strantzova slika; slike v stranskih oltarjih pa je napravil v 1. pol. 17. stol. Mihael Skobl. Kapela Brezmadežne Dev. M. v bolnišnici; Lurška kapela na mestnem pokopališču. Iz Slovenjega Gradca so doma: Goll Ernest (1887—1912), nemški pesnik; Ješenak Janez Pavel (1755—1827), nar. gospodar.; Strauss Franc Mihajlo (1674—1740) in njegov sin Ivan Andrej (1721—1783), baročna slikarja; Wolf Hugo (r. 1860), nemški skladatelj.

Občina Stari trg pri Slovenjem Gradcu

Preb. 2179, hiš 416, posest. 311, koč. 91, najem. 35. Površina 3772 ha: njiv in vrtov 756, trav. in paš. 891, sadovnjakov 40, gozdov 2008, ostalo 77. Občini pripada ozemlje tik z. od Slovenjega Gradca. Tvori ga hribovje, ki se končuje nad mestom s starotrškim holmom Sv. Pankracija in s. od mesta nad Mislinjo z Rahtelovim vrhom (666 m). Razen Starega trga nimamo strnjenih naselbin, temveč le raztresene hribovske kmetije, ki segajo visoko v pobočje Plešivca (1696 m). Na to razgledno goro drže iz Slovenjega Gradca čez ozemlje občine zaznamovana pota. Poljedelstvo ne krije povsod domačih potreb; glavne dohodke nudi prebivalstvu prodaja lesa. Tržišče zanj je Slovenj Gradec; tja prodajajo tudi sadje, perutnino in jajca. Vozni promet gre po obč. kolovozih na Stari trg, deloma pa po dolini Sečnice proti Dravogradu.

Gmajna, 328-76-54-14-10. Sr so du žand zdr fin pTt Slovenj Gradec 2 km, žel Sv. Jedert 1 km, o žup Stari trg 1 km, š Slovenj Gradec 1.5 km. Nm ca 500 m. Raztresene kmetije na j. pobočju Rahtelovega vrha (666 m) in po prisojni strani slemena, ki se vleče odtod proti sz. na l. bregu Mislinje. Od ban. ceste možen dostop z vozom po 2 km dolgi obč. poti. Kmetijstvo, gozdarstvo. Prodaja lesa v Slovenj Gradec.

Raduše, 334-55-35-17-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt Slovenj gradec 5 km, o 3 km, š žup Podgorje 3 km. Nm povpr. 350 m. Vas sestoji iz raztresenih kmetij v gričevju na levi strani ceste Podgorje—Slovenj Gradec ob potoku Radušnici. Gospodarstvo kot Vrhe.

Sele, 386-92-65-17-6. Sr so du žand zdr fin žel pTt Slovenj Gradec 6 km, o 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1800, 2 odd. Javna knjiž., Bralno in izobr. d. Nm 583 m (sv. Rok). Lepa raztresena vas na položnih pobočjih in planotah sv. od Plešivca (1696 m). Dostop le z vozom po obč. poti 6 km od ban. ceste pri Slovenjem Gradcu. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Prodaja sadja, svinj, piščancev, jajc in lesa v Slovenj Gradec. Gostilna s tuj. sobami. Markirana pot na Plešivec (2½ ure). Župnija Sele (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 338 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Roka je bila zidana 1642—1644 v spomin na kugo. V gotskem presbiteriju hrani stare freske iz 17. stol. Glavni oltar v baročnem slogu. Oltarni sliki v kapelici sv. Frančiška od slikarjev Straussov. V kapelici sv. Križa je upodobljen živeči Kristus na križu. Ladjo so ornamentalno poslikali 1925; slikana okna iz 1933. Izmed dveh križevih potov je zelo zanimiv stari, nepopolni, s slikami na steklo. Prvotno je bila cerkev podr. prafare sv. Martina pri Slovenjem Gradcu. Župnija je bila ustanovljena za časa Jožefa II. Župna kronika obsega dogodke po 1876.

Stari trg, 712-127-106-21-10. Sr so du žand zdr fin žel pTt š Slovenj Gradec 1 km, o žup v kraju. Bralno d., Gas., Kršč. š. z gled. odrom. Nm 427 m. Kraj je nekako predmestje Slovenjega Gradca. Leži deloma v dolini, deloma na griču 1 km z. od mesta. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja, obrt, precej močno čebelarstvo. Prodaja lesa, ovsa, mleka, sadja, perutnine in jajc v Slovenj Gradec. V prazgodovinski dobi je stala na grajskem griču keltska naselbina. Ob rimski cesti, ki je držala iz Celja na Gosposvetsko polje, pa se je razvilo na župnijskem polju Starega trga rimsko selišče. S. od cerkve sv. Pankracija so odkrili staroslovensko grobišče. Kraj je bil prvotna slovenjgraška naselbina, ki je že zgodaj dobila trške privilegije. Te so pozneje prešle na Slovenj Gradec; na nekdanjo vlogo sedanje vasi spominja le še ime. V 9. stol. so si posestniki Mislinjske in Savinjske doline, grofje Weimar-Orlamündski, postavili na starotrškem griču svoj grad, ki je bil deloma že v 11. stol. predelan v cerkev sv. Pankracija. Obdajalo jo je staro utrjeno poslopje, imenovano Gradec. Poslej so bili lastniki gradu vsakokratni posestniki Slovenjega Gradca: konec 11. in v zač. 12. stol. grof Werigant, ki je bil domnevno iz rodu bl. Heme Breže-Seliške, od 1106—1147 koroški vojvode Spanheimi, do 1167 Traungavci, do 1251 Andeški grofje in nato oglejski patriarhi. Ti so postavljali na gradu svoje oskrbnike, od katerih se 1242 prvič omenja Ulrik iz Slovenjega Gradca, ustanovitelj rodbine poznejših knezov Windischgrätzov. L. 1267. je imel grad in mesto kot oglejski fevd v posesti koroški vojvoda Ulrik, 1270 pa je oboje zavzel

češki kralj Otokar II. L. 1307. sta bila grad in mesto že last Habsburžanov; 1316 so ju posedovali Auffensteini, ki so 1361 odstopili grad oglejskim patriarhom, ti pa 1362 avstrijskim vojvodom. L. 1489. so Ogri zavzeli grad in mesto, a ju je že naslednje leto zopet dobila v roke cesarska vojska. Takrat je cesar Maksimilijan podelil grad Ladislavu Prangerju in 1493 Francu Prangerju, ki je razpadajoče poslopje podrl in v obrambo proti sovražniku utrdil v Slovenjem Gradcu Schulz-Heinzingerjev stolp, t. j. današnji grad Rothenturn, v katerem ima zdaj prostore osnovna šola.

Župnija Stari trg (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 2522 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Pankracija. Prvotna kapela je bila zgrajena 850. Konec 11. stol. so sezidali pravo cerkev na mestu prejšnjega gradu. O utrjenosti gradu še priča močno obzidje s strelnimi linami. Na veliko starost cerkve kaže zgradba sama: vse štiri oboke podpirajo močni marmornati stebri z rimskimi kapitlji, ki izvirajo najbrž od nekdanjega Mitrovega templja. Masivni zvonik, ki stoji ločen od cerkve, je najbrž prvotno služil za obrambni stolp. Cerkev se prvič omenja 1174, grad, ki oklepa cerkev, pa 1226. Prvotna grajska kapela je pripadala pražupniji v Šmartnem, a je postala najbrž že pred 1106 samostojna župnija. Tukajšnji župniki so dobili od oglejskih patriarhov in avstrijskih vojvod razne privilegije (n. pr. lov in ribolov na cerkvenih zemljiščih, sodstvo nad svojimi podložniki v mestu in okolici, izvzemši krvno sodstvo). L. 1453. je cesar Friderik III. podelil starotrško župnijo svojemu svetovalcu Eneju Silviju Piccolominiju, poznejšemu papežu Piju II. Župnija je mati fara: Slovenjega Gradca, Razbora, Šmiklavža pri Vodrižu in Št. Ilja pod Turjakom. Cerkveno je pripadala do 1533 oglejskim patriarhom, nato do 1787 ljubljanski škofiji in slednjič lavantinskim škofom. L. 1533. je bila župnija inkorporirana ljubljanskim škofom, ki še danes tu izvršujejo patronatske pravice. Podr. in sožupnijska cerkev sv. Radegunde je bila 1529 razširjena in povečana. Iz Starega trga doma Brezovnik Anton (1853—1923), mladin. pisatelj in politik.

Vrhe, 419-66-51-22-6. Sr so du žand zdr fin pTt Slovenj Gradec 4 km, žel Sv. Jedert 2 km, o žup Stari trg 1 km, š Sele-Vrhe 1 km. Nm 395—600 m. Raztresene kmetije na položnih prisojnih pobočjih nad dolino Sečnice ob obč. poti, 4 km od ban. ceste. K vasi spada naselje Brdine, v kolikor pripada slovenjgraškemu srezu. Kmetijstvo, sadjarstvo, čebelarstvo in gozdarstvo. V Slovenj Gradec prodajajo oves, živino in živinorejske proizvode, sadjevec ter lesne polfabrikate. Podr. cerkev sv. Urbana ob Sečnici je bila zgrajena 1390, ona sv. Neže na Brdinah pa 1554.

Občina Sv. Andraž pri Velenju

Preb. 863, hiš 218, posest. 192, koč. 19, najem. 7. Površina 1771 ha: njiv in vrtov 240, trav. in paš. 462, sadovnjakov 50, vinogradov 85, gozdov 907, ostalo 27. Občina obsega živahno razrezano terciarno gričevje med Goro Oljko (734 m) na z. in potokom Ložnico na v. Prebivalstvo se bavi z raznimi kmetijskimi panogami, zlasti s sadjarstvom in vinogradništvom. Poljski pridelki se povečini porabijo doma, proda pa se mnogo kvalitetnega namiznega sadja, zlasti jabolk, v razne kraje drav. banovine in v inozemstvo. Del vinskega pridelka pokupijo okoliški gostilničarji. V ostalem prodajajo govedo, perutnino, jajca (največ v Trbovlje), drva in lesne polfabrikate. Prometnogeografsko težij občina proti Celju, kamor vodi ban. cesta Sv. Andraž—Polzela.

Dobrič, 296-56-45-9-2. Sr Slovenj Gradec 33 km, so du fin Šoštanj 8 km, žand zdr žel pTt Velenje 6 km, o š žup Sv. Andraž pri Velenju 3 km. Nm ca 400 m. Vas je raztresena po obsežnem, od desnih pritokov Ložnice živahno razrezanem gričevju med Goro Oljko (734 m) na z. in Sv. Andražem pri Velenju na v. strani. Vključuje zaselka Grebence in Tajno. Kmetijstvo, vinogradništvo, lesna trgovina. V dobrih letinah pridelajo mnogo namiznega sadja. Gora Oljka je hvaležna razgledna točka, vidna po vsej Savinjski dolini. Prvič se omenja 1243 kot »Križna gora«. Vrh nje stoji podr. cerkev sv. Križa, zgrajena v 1754—1757 po vzoru vzhodnih cerkva; prvotno je tu stal križ in kapela, ki se omenja že v 17. stol. Cerkev je bila znamenita božja pot; od 1763—1788 je imela kar tri duhovnike. L. 1837. jo je vžgala strela, a so jo zopet obnovili. Kraj cerkve že od nekdaj zažigajo cirilmetodijske kresove. L. 1932. je kres po nesreči zažgal cerkev in jo močno poškodoval. Pri cerkvi gostilna. Najbližji dostop na Goro od Šmartna ob Paki (1 uro).

Sv. Andraž pri Velenju, 567-162-147-10-5. Sr Slovenj Gradec 32 km, so du fin Šoštanj 8 km, žand zdr pTt Velenje 4 km, žel Velenje 4.5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1885, 3 odd. Kat. prosv. d., PRK, PJS, PSVD, Tamb. d. Nm 384 m. Raztresena slemenska vas v prisojni legi na d. strani potoka Ložnice v. od Gore Oljke (734 m). Sestavni deli: Brezovec, Jajce, Kotunje, Loče, Sevčnik, Sv. Andraž, Topolovec. Ca 1 km pod vasjo drži ob Ložnici ban. cesta Velenje—Sv. Andraž—Polzela (avtobusni promet). Dostop po obč. poti z vsemi vozili. Kmetijstvo, razvito sadjarstvo, nekaj vinogradništva. Župnija Sv. Andraž pri Velenju (dek. Braslovče, škof. lavant.) ima 887 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja je stala že 1229, ko se prvič omenja kraj, nazvan po tej cerkvi. Je romanska zgradba, obdana s še deloma ohranjenim taborskim obzidjem. Cerkev je bila sprva podr. polzelske župnije; 1772 je postala vikariat, 1780 župnija. Polzelska graščina še danes izvršuje patronatske pravice. Podr. cerkev sv. Neže je bila prvotno zgrajena okrog 1518. Prvič je pogorela 1834, vnovič 1932. Odtod doma Praprotnik Fran (1849—1933), sadjar.

Občina Škale

Preb. 1823, hiš 334, posest. 251, koč. 44, najem. 29. Površina 2718 ha: njiv in vrtov 523, trav. in paš. 756, sadovnjakov 74, vinogradov 8, gozdov 1341, ostalo 16. Občina zavzema jezerske terase v sv. delu Šaleške doline ter s. in sv. odtod ležeče hribovje do Ljubela (778 m), Smodivnika (923 m) in soteske ob Paki. Vodovje teh hribov dovajata v Šaleško dolino potoka Ljubela in Lepena. Ves ta predel je naseljen v obliki razloženih naselij. Kmetijstvo krije le za silo domače potrebe. V normalnih razmerah donaša lepe dohodke izkoriščanje obsežnih in lepih gozdov. Vrednost lesa je tem večja spričo dovolj ugodnega prometnega položaja Šaleške doline in radi bližine velenjskega premogovnika in kalorične elektrocentrale. To podjetje se najaha na ozemlju škalske občine in je za vso Šaleško dolino življenjskega pomena.

Plešivec, 318-82-70-8-4. Sr Slovenj Gradec 22 km, so du fin Šoštanj 6 km, žand zdr žel pTt Velenje 6 km, o žup Škale 5 km, š v kraju, ust. 1874, 1 odd. Nm 585 m. Leži na prisojnih pobočjih na d. strani potoka Ljubele in sz. od hriba Ljubele (778 m). Kraj sestavljajo: Črna gora, Črni potok, Plešivec in Pusta gora. Dostop z vozom po obč. poti, 6 km od ban. ceste Šoštanj—Velenje. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja žel. pragov, hlodov in tesanega lesa v Velenje. Podr. cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1328. Od 1787—1797 je tu obstajala lokalija.

Sv. Bric, 282-56-29-14-3. Sr Slovenj Gradec 24 km, so du fin Šoštanj 6 km, žand zdr žel pTt Velenje 4 km, o š žup Škale 3 km. Nm 592 m. Hribovita prisojna lega sv. od Velenja, na z. strani strmo vrezane doline Pake. Vključuje tudi naselji Drucevo in Hrastovec. Dostop le z vozom po obč. cesti, 5 km, od ban. ceste pri Velenju. Kmetijstvo, gozdarstvo, deloma preživljanje z delom v premogovniku. Podr. cerkev sv. Brikcija.

Škale, 812-137-109-10-18. Sr Slovenj Gradec 28 km, so du fin Šoštanj 4 km, žand zdr žel pTt Velenje 3 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1820, 6 odd. Javna knjiž., PJS, PSVD. Nm 442 m. Leže na prijaznem griču na prisojni strani Šaleške doline. Do ban. ceste drži 1 km dolga obč. cesta, ki je dostopna tudi z avtom. K vasi spadajo po gričevju raztresena naselja: Brezovce, Lažišče in Pleterje. Najvažnejša gospodarska panoga je rudarstvo, mnogo manj poljedelstvo, živinoreja in izkoriščanje gozda. Vino (izabela) porabijo doma, mleko prodajajo rudarjem. Ob ban. cesti j. od vasi se nahaja na zadnjih terasah nad Pako rudnik lignita, ki mu je priključena električna kalorična centrala, oboje v drž. lasti. Velenjski premogovnik je v obratu od 1887. Tudi elektrarna je obratovala že zgodaj, toda v omejenem obsegu; 1927 pa je bila zelo povečana. L. 1932. je znašala produkcija lignita 105.000 ton, oddaja električne energije pa je dosegla 2,500.000 KW ur; kapaciteta je seveda mnogo večja. Rudnik zaposluje več sto oseb. Z najbližjo žel. postajo Pesje je zvezan po 1.4 km dolgi ozkotirni progi. Velenjski lignit je pliocenske starosti in ima ca 2900 kalorij. Rudnik je globok 160 m. Zaloge premoga znašajo 250 milijonov ton. Izkop se vrši le v zelo majhnem obsegu. Talnina je sestavljena iz triadnega dolomita, nad katerim so soteške plasti, nato andezit in talni laporji; tem sledi sloj premoga v debelini 10—100 m, ki ga prekriva lapornata krovnina. Rovi segajo do talne vode, ki se uporablja v elektrarni in za vodovod. Radi slabe kakovosti premog ne najde odjemalcev (veliki prevozni stroški). Dosedaj ga je največ konsumirala država; kopanje lignita pa se kljub temu ni izplačalo in je le s kalorično elektrarno rešeno vprašanje njegovega obstoja. Po ban. načrtu je velenjska elektrarna ogrodje elektrifikacijskega načrta vse banovine. Že sedaj je zvezana z Završnico, Zagradcem in Žirovnico. Preko Podloga je vod izpeljan do Črnuč in od tu dalje kabel do Ljubljane. Območje elektrarne sega do Jesenic, Grosupelj in Zagradca. Projektiranih je še več vodov. Velenjska kalorična centrala ima v primeri s hidrocentralami to prednost, da se ji ni treba boriti z raznimi vremenskimi motnjami (nizko

Šentjanž pri Dravogradu
Selovec
Plakovska vas
Sv. Jedert
Parneče
Vrhe
Gmajna
Gradišče
Slovenj Gradec
Stari trg
Sele
Lepen
Šmartno pri Slov. Gradcu
Roduše
Uršlja gora (Plešivec)
Zg. Podgorje
Sp.
Gavabuka
Brde
Dovže
M. Mislinja
Razborje
Št. Ilj pod Turjakom
Vel. Mislinja
Straže
Dobrave
Vodriž
Šmiklavž
Zg. Razbor
Sv. Vid
Sp.
Grajska gora
Tolsti vrh
Zg. Dolič
Sv. Vid nad Valdekom
Zavodnje
Ravne
Završe
Smrekovec
Bele vode
Topolšica
Plešivec
Kazjak
Šmartinske
Škalske Cirkovce
Paški Kazjak
Besaličje
Sv. Florijan
Gaberke
Sv. Bric
Kazjak
Šoštanj
Družmirje
Šole
Skorno
Lokovica
Prelogje
Konovo
Zg. Šalek
Stara vas
Sp.
Lipje
Podgorje
Bevče
Velenje
Zabrda
Lapelnik
Št. Janž na Vinski gori
Podkraj
Kavče
Selo
Prelska
Lokce
Št. Ilj pri Velenju
Arnače
Silovo
Gora Oljka
Dobrič
Ložnica
Črnova
Sv. Andraž pri Velenju
Kremžarjev vrh
Vel. Kope
Senjorjev dom
Črni vrh
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne poštne zveze
drž. meja
sreska "
sedež občine
" sreza
sedež županije
" dekanije
planin. koča

stanje vode i. p.). Ker pa je kakovost lignita slaba, morajo paziti, da imajo z njegovim izkopavanjem čim manj stroškov. Radi tega rovov večinoma ne zasipavajo. Zato nastajajo na površini zelo vidni udori; v njih so bajerji in močvirja. Velenjski rudnik ni bistveno vplival na rast naselij v okolici, ki so z izjemo Pesja, obdržala na zunaj kmetsko lice.

Na vznožju hriba Ljubela stoji grad Turn, ki je dobil sedanjo obliko v 17. stol. Njegovi ustanovitelji in prvi posestniki so bili grofje Thurni, lastniki Šoštanja in več gradov na Slovenskem. Omenjajo se pogosto v 13., 14. in 15. ter v začetku 16. stol. Poslej so se lastniki hitro menjavali. Sedanji posestnik gradu je vitez Komersinsky. Župnija Škale (dek. Šaleška dolina, škof. lavant.) ima 3495 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija. Prvotna gotska cerkev je bila zidana že v 10. stol. Cerkev so prezidali in razširili 1722. Iz te dobe je tudi ladjin svod in obe stranski kapeli. Zvonik je iz 1607. Fara se tu prvič omenja že 1154. Cerkveno je pripadala sprva oglejskemu patriarhu, ki je 1261 odstopil patronatske pravice gornjegrajskemu samostanu. L. 1461. je bila prafara podrejena ljubljanski škofiji kot užitnici gornjegrajske graščine, ki ima še danes tu patronatske pravice. Šele 1787 je pripadla lavantinski škofiji. Zavetniki škalske župnije so bili do 1288 graščaki Thurni, nato pa gornjegrajski samostan. Meje nekdanje škalske veležupnije se ujemajo z mejami sedanje šaleške dekanije izvzemši župnijo Bele vode. Župnija je mati fara: Škal, Šmartina pri Šaleku, Št. Janža na Peči, Št. Ilja pri Velenju, Šmihela pri Šoštanju, Gornjih Ponikev in Zavodnja. V Škalah rojen dr. Kranjc Jožef (1821—1875), slovit pravnik.

Škalske Cirkovce, 209-30-22-6-2. Sr Slovenj Gradec 22 km, so du fin Šoštanj 7 km, žand zdr žel pTt Velenje 6 km, o žup Škale 5 km, š v kraju, ust. 1911, 1 odd. PSVD. Nm 620 m. Leže na jz. pobočju Smodivnika (923 m) in v zgornjem delu doline potoka Lepene med Ljubelo (778 m) in Stropnikom (860 m). Dostopne po obč. cesti 6 km od ban. ceste. Kmetijstvo in sadjarstvo le za dom. Prodaja lesa. Podr. cerkev sv. Ožbalta je bila svoj čas obdana z močnim taborskim obzidjem, ki so ga v najnovejšem času odstranili. Cerkev opisuje vizitacijski zapisnik iz 1641. Od 1787—1791 je bila pri cerkvi lokalija.

Šmartinske Cirkovce, 202-29-21-6-2. Sr Slovenj Gradec 22 km, so du fin Šoštanj 7 km, žand žel pTt Velenje 6 km, o žup Šmartno pri Šaleku 4 km, š Škalske Cirkovce 2 km. Nm ca 740 m. Hribovita lega na sedlu med Smodivnikom (923 m) in Stropnikom (860 m). Preko Škalskih Cirkovcev jih veže 8 km dolga obč. pot z ban. cesto Šoštanj—Velenje. Dostop le z vozom. Na žel. postajo Pako in ban. cesto Velenje—Slovenj Gradec se pride po strmi, ca 3 km dolgi pešpoti. Gospodarstvo kot Škalske Cirkovce.

Občina Šmartno pri Slovenjem Gradcu

Preb. 3548, hiš 501, posest. 383, koč. 116, najem. 51. Površina 5736 ha: njiv in vrtov 1167, trav. in paš. 1748, gozdov 2623, sadovnjakov 73, ostalo 125. Občina obsega najširši srednji del Mislinjske doline jv. od Slovenjega Gradca ter z. in jz. pobočja Pohorja do njegovih najvišjih vrhov. Zemlja v dolini je plodna, na pobočju Pohorja manj rodovitna. Prebivalstvo se bavi največ s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom, precej pa tudi sadjarstvom in perutninarstvom, manj s čebelarstvom. Nekateri hodijo na delo v slovenjgraška industrijska podjetja. Zemlja rodi več kot se porabi doma, zato prodajajo poljske pridelke, zlasti oves v Slovenj Gradec; ta pokupi tudi mnogo sadja, živine, jajc in lesnih polfabrikatov. V dolini so strnjene vasi, na pohorskih pobočjih pa samotne kmetije. Promet je navezan na ban. cesto Mislinja—Slovenj Gradec in železnico Celje—Dravograd.

Brde, 372-50-42-8-5. Sr so du žand fin pTt Slovenj Gradec 8 km, zdr Mislinje 7 km, žel Dovže 2 km, o š žup Šmartno pri Slov. Gradcu 5 km. Nm 563 m. Zaselki in samotne kmetije v Mislinjski dolini ob vznožju Pohorja in deloma po njegovem jz. pobočju med potokoma Tunglavom in Turičnico. Po obč. poti dostop z vozom do ban. ceste Velenje—Slovenj Gradec. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, gozdarstvo. Prodaja poljskih pridelkov, sadja, živine, jajc in lesa v Slovenj Gradec. Gostilna s tujsko sobo. Nad vasjo je več razglednih točk, posebno Turičnik (1123 m), in krasni smuški tereni. Podr. cerkev sv. Andreja (563 m) je bila zidana 1700, ona sv. Magdalene (719 m) pa 1610.

Dobrova, 567-84-60-24-9. Sr so du žand zdr fin pTt Slovenj Gradec 6 km, žel Turiška vas 2 km, o š žup Šmartno pri Slovenjem Gradcu 4 km. Nm 450—540 m. Vas leži deloma na široki terasi med Mislinjo in potokom Jenino ca 1 km od ban. ceste (naselje Dobrava), deloma sredi Mislinjske doline ob ban. cesti (naselje Turiška vas). Kmetijstvo, izraba gozda, razvito sadjarstvo in čebelarstvo. V Slovenj Gradec prodajajo živino, sadje, jajca, deske ter tesan, jamski in stavbni les. Sz. od Dobrove stoji Streuerjeva graščina (Hartenstein). Njeni prvi znani lastniki so bili gospodje Galli, pozneje grofje Attemsi in Jöchlinger. L. 1878. je družba Hüttenberger Eisenwerk Gesellschaft začela tu žgati oglje. Dobro ohranjeni grad ima obliko lovskega dvorca ter hrani mnoge starinske znamenitosti; ribnik in konjsko dirkališče. Grad zelo obiskujejo letoviščarji. Sedaj ga poseduje rodbina Streuer.

Golavabuka, 408-63-49-14-6. Sr so du žand zdr fin pTt Slovenj Gradec 7 km, žel Turiška vas ½—2 km, o š žup Šmartno pri Slovenjem Gradcu 4 km. Nm 440—900 m. Raztresene kmetije na jz. pobočju Pohorja pod razglednim Turičnikom (1123 m). H Golavabuki spada Tomaška vas, gručasto naselje ob Mislinji s. od izliva potoka Tunglava. Do ban. ceste drži obč. pot, ki je do Tomaške vasi dostopna vsem vozilom. Gospodarstvo kot Brde. Gostilna s tujskimi sobami. Najbližja izletniška točka je Turičnik (1123 m, 2 uri). Markirane poti drže tudi na 3 ure odaljeni Črni vrh (1543 m) in Veliko Kopo (1542 m). Podr. cerkev sv. Tomaža je bila zidana 1700, ona sv. Filipa (Št. Lipš, 652 m) pa okoli 1500.

Gradišče, 676-107-72-35-10. Sr so du žand zdr fin pTt š Slovenj Gradec 3 km, žel Slovenj Gradec 3.5 km, o 4 km, žup Šmartno pri Slov. Gradcu in Stari trg 4 km. Sestoji iz naselij Gradišča in Troblja. Gradišče (nm ca 650 m) obstoji iz samotnih kmetij, raztresenih po slemenu nad Kremžarjevim potokom sv. od Slov. Gradca; Troblje (nm 413 m) pa leži na v. robu Mislinjske doline ob vznožju Pohorja, 2 km s. od Slov. Gradca. Oddaljenost Gradišča od ban. ceste znaša 1 km, Troblja pa 0.5 km. Dostop je možen z vozmi. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in gozdarstvo kot Dobrava. V Trobljah je tovarna za kose in srpe. Kose se prodajajo največ v naši državi. Lepa izletniška točka, zlasti za smučarje, je 1 uro oddaljeni Kremžarjev vrh (1161 m) s plan. zavetiščem. Začetek gradu Gradišče sega po tradiciji v dobo, ko je Mislinjska dolina bila še jezero, iz katerega sta grad Gradišče in Stari trg štrlela kot otoka. Zelo zgodaj je bil grad priključen gospoščini Legen in grajski lastniki so od tedaj isti kot tam. Grad s krasnim razgledom po vsej Mislinjski dolini je danes v rokah kmetske rodbine Werdnik-Ferk. Podr. cerkev sv. Barbare (825 m) je bila zidana 1519 in posvečena sv. Barbari, zaščitnici rudarjev, ki so kopali rudo na Pohorju. Podr. cerkev sv. Marije v Troblju je bila zidana 1762.

Legen, 812-100-80-20-20. Sr so du žand zdr fin pTt Slovenj Gradec 2.5 km, žel Slovenj Gradec 3 km in Šmartno pri Slov. Gradcu 1 km, o š žup Šmartno 1 km. Nm 478 m (cerkev sv. Jurija). Vas tvorijo naselja: Brezova vas, Dvorska vas, Legen, Polje in Praprotišče. Leži deloma v Mislinjski dolini ob vznožju Pohorja v. in v neposredni bližini Slov. Gradca, deloma v stranski dolini Barbarskega potoka in na položnih pobočjih Pohorja. Skozi vas vodi ban. cesta Šmartno—Legen—Slovenj Gradec. Kmetijstvo, izkoriščanje gozda. V Slovenj Gradec prodajajo oves, razno sadje, svinje, jajca, deske in tesan ter jamski les. Industrijsko izdelovanje usnja in meril. Tovarna usnja izdeluje podplate, notranjike, galanterijsko in barvano usnje ter razno drugo blago, večinoma iz domačih surovin (kože iz dravske in savske banovine). O predzgodovinski obljudenosti kraja pričajo izkopine iz hallstattske dobe ter gomile iz mlajše bronaste ali starejše železne dobe s svetločrnimi žarami. Legenski grad je bil sezidan najbrž v 16. stol. Prvi znani lastniki so bili pl. Keisser. L. 1737. je prešel v posest rodbine Thurn; ker je ta stanovala na gradu v Radovljici, je začel legenski grad razpadati in danes je v razvalinah. Bližnji grad Gallenhofen je lepo ohranjen. Slovi po svoji lepi legi ter ima tujske sobe za letoviščarje. V 17. stol. je bil last grofov Tattenbachov. V 19. stol. sta živela na gradu baron Gallenfels, izvrsten ekonom, in baron Czörnig, znamenit statistik. Od njega je kupil grad knez Windischgrätz, ta pa ga je konec 19. stol. prodal grofu Šafgoču. Tik gradu stoji podr. cerkev sv. Jurija. Odtod doma Berneker Franc (1874—1930), kipar.

Šmartno pri Slovenjem Gradcu, 713-97-80-15-1. Sr so du žand zdr fin pTt Slovenj Gradec 3 km, žel o š žup v kraju. Šola ust. 1811, 6 odd. Mlad. ods. SKJ, PRK, PJS, Kat. prosv. d., Strel. druž., Gas. Nm 435 m. Velika, lepa vas leži sredi Mislinjske doline jv. od Slovenjega Gradca ob ban. cesti in žel. Sestavni deli precej razmaknjene vasi: Homec, Lepa vas, Mala vas, Šmartno, Trebaška vas, Žabja vas. Poljedelstvo, živinoreja, lesna industrija, trgovina ter obrt. Pridela se tudi nekaj hmelja. Izvrstno rode jabolka, hruške in slive. V Slovenj Gradec se prodajajo poljski pridelki, mleko, sadje, svinje, jajca, deske in tesan les. Izvodišče za ture na Plešivec (Uršljo goro 1696 m) in Pohorje. Gostilne s tujskimi sobami. Lepa vas se prvič omenja v nepristni listini iz 1196 kot last šentpavelskega samostana. Župnija Šmartno pri Slov. Gradcu (dek. Stari trg, škof. lavant.) ima 3000 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv.

Martina. Prvotna zelo stara cerkev je bila domnevno zidana že 850. Sedanja stavba je bila posvečena 1913. Začetki šmartinske prafare segajo morda že v 10., gotovo pa v 11. stol. Okoli 1146 je grof Bernhard Spanheim podaril cerkev z zemljišči šentpavelskemu samostanu na Koroškem. L. 1448. in ponovno 1459 je dobila patronatske pravice deželna vlada. Šmartinska veležupnija je mati župnije Stari trg in župnij, nastalih iz te prafare: Sv. Vida nad Valdekom, Pameč, Doliča, Kronske gore, Podgorja, Sel, Vuzenice, Vitanj, St. Janža pri Dravogradu, Skomarij, Kotelj in Stranic. Cerkveno je prafara pripadala do 1751 oglejskemu patriarhu, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom. Podr. cerkev sv. Marije na Homcu (471 m) z. od vasi je iz ok. 1600.

Občina Šoštanj mesto

Preb. 1735, hiš 219, posest. 167, koč. 24, najem. 71. Površina 282 ha: njiv in vrtov 92, trav. in paš. 86, sadovnjakov 2, gozdov 85, ostalo 17.

Šoštanj, mesto, 1735-219-167-24-71. Sr Slovenj Gradec 33 km, so du žand zdr fin žel o pTt š v kraju, žup Sv. Mihael pri Šoštanju 1 km. Sresko sodišče. Davčna uprava z glavnim oddelkom finančne kontrole, Zandarmerijska stanica. Trije zdravniki, živinozdravnik, notar, 2 odvetnika. Drž. mešč. šola, ust. 1920, 4 odd. Nar. šola, ust. 1777, 19 odd. Obrtno nad. š. (3 razr.), 2 razr. trg. nad. š. Gosp. nad. teč. RK, PRK, 2 Gas., Protitub. liga, DKfid, Kat. izobr. d., NO, PJS, JS, SKJ, Strel. druž., Šah. klub, Branibor, CMD, Slov. Straža, Del. kult. d. Vzajemnost, Godba Zarja, Del. pev. d. Cankar, Pev. d. Šoštanj, JUU, Obrtno d., PSVD, PČD, PSPD, Športni klub, Olepš. in tujsko-prom. d., 4 javne in strok. knjiž., Skupno združ. obrtnikov, Spl. del. strok. zveza, Zveza usnjar. del. Jug., Selekcijsko d. za slov. belo govedo, Združ. obrt. oblač., lesnih, kovin. in sorod. strok, Podpor. d. Sloga.

Nm 368 m. Prijazno mestece v z. delu Šaleške doline ob Paki, ki sprejema tu in v neposredni bližini več levih pritokov. J. od mesta se dviga strmo hribovje, na s. pa bolj položno gričevje. Najvažnejši prometni poti sta ban. cesta in železnica iz Celja v Slovenj Gradec. Tu se odcepita ban. cesti v Topolšico in proti St. Vidu. Prebivalstvo je zaposleno v trgovini, obrti in industriji (usnjarstvo, predelovanje lesa); deloma se bavi s kmetijstvom. Usnjarska ind. je navezana na uvoz surovih kož. Usnje se izvaža v Nemčijo, Avstrijo in Madjarsko, deloma se proda v naši državi. Lesna industrija proizvaja jamski, tesan in rezan les ter doge in dna za sode. Kraj je primeren za letovišče. Obilo prilik za izlete: na Goro Oljko (734 m, 2 uri), k Sv. Križu pri Belih vodah (1044 m, 3 ure), na Plešivec (1696 m, 7 ur), Smrekovec (1569 m, 5 ur). Šoštanj se prvič omenja okoli 1200. Trške pravice so mu najbrž dali že Celjski grofje. Trg (prvič omenjen 1348) je imel lastno sodstvo, pravico do tedenskega tržnega dne ob četrtkih in do več sejmov ter važne trgovske predpravice. L. 1436. so dobili tržani pravico trgovine s soljo vse do Sl. Gradca; 1492 je prepovedal cesar Friderik III. izven trga točenje vina in vsako trgovino. Trške pravice so bile pozneje ponovno v celoti potrjene, zadnjič 1815. Gospodarji Šoštanja so bili vsakokratni posestniki šoštanjskih gradov in lastniki šoštanjske gospoščine. Prvi znani gospodarji so bili oglejski patriarhi, od 2. pol. 13. stol. do 1322 Vovberžani, nato Celjani, od 1456 dalje Habsburžani, v zač. 16. stol. kranjski dež. glavar Ivan Kacijanar in pozneje med drugimi tudi grofje Thurni (od 1681—1802). Turki so izropali trg 1473 in 1532. Razne epidemije so tu morile 1473, 1679—1682, 1786—1787 in 1855. L. 1880. je postal Šoštanj samostojna občina, od 1911 je mesto.

Nad Šoštanjem so razvaline Pustega gradu, od katerega so ohranjene le tri stene grajskega stolpa. Prvi znani grajski posestniki so bili Šoštanjski gospodje (omenjajo se že okoli 1200), ki so tu bivali kot ministeriali oglejskih patriarhov. Grad je morda razrušil 1439 v bojih s Habsburžani Jan Vitovec ali pa so ga 1473 razdejali Turki. Grajske razvaline so zdaj last rodbine Vošnjak. Po razrušitvi Pustega gradu je bil sedež gosposke prenešen v niže ležeči spodnji šoštanjski grad (Amtshaus). Ta se prvič omenja 1372. L. 1473. so ga izropali in poškodovali Turki, 1635 uporni kmetje, 1734 pa ga je popolnoma uničil požar; o njem ni danes več sledov. Tretji šoštanjski grad je končno še danes ohranjeni in obljudeni grad Turn, ki stoji nasproti razvalinam Pustega gradu. Zgrajen je bil v 2. pol. 16. stol.; sprva je služil za shrambo desetine, po požaru Amtshausa pa je postal sedež šoštanjskega urada. Od 1916. je last tovarnarja Vošnjaka in je prirejen za stanovanja tovarniških delavcev. V šoštanjskih gradovih je bila nameščena tudi privilegirana krvna deželska sodnija s pomeriji: trškim šoštanjskim, velenjskim, turnskim in gradiškim, od 1623 dalje pa še lilienberškim in forhteneškim. Po ustanovitvi samostojnega velenjskega deželskega sodišča v 1623—1658 pa je pripadal šoštanjskemu sodišču le še trški in forhteneški pomerij. Sodne obravnave so se vršile v trgu, vislice pa so stale na Goricah, kjer še nanje spominja krajevno ime »Gavgec«. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata se prvič omenja 1434; sedanja stavba je iz 1776. Od 1787—1804 je bila samostojna kuracija oz. ekspozitura. Gotski oltar je delo kiparja Andreja Cesarja iz Mozirja. Znameniti šoštanjski rojaki: Ravljen Davorin (r. 1898), pisatelj in novinar; Vošnjak Ivan (1851—1933), nar. borec in dež. posl.; dr. Vošnjak Josip (1834—1911), politik; inž. Vošnjak Mihael (1837—1920), politik in gospod. organizator.

Občina Šoštanj okolica

sedež Družmirje

Preb. 2327, hiš 409, posest. 310, koč. 170, najem. 9. Površina 2826 ha: njiv in vrtov 555, trav. in paš. 812, sadovnjakov 30, vinogradov 35, gozdov 1332, ostalo 62. Občina leži v skrajnem z. delu Šaleške doline ter po gričevju s. in j. od Šoštanja. Skoraj polovica tal je porastla z iglastimi in mešanimi gozdi. Najboljše njive so v dolini, gričevje je manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Poleg običajnih žitnih vrst, okopanin in stročnic uspevajo dobro proso, lan in hmelj. Razvito sadjarstvo in čebelarstvo. Pridelovanje vina za dom. Mleko pošiljajo v Šoštanj in Topolšico. Jajca, sadje, lesne polfabrikate in drva prodajajo v Šoštanj. Majhna in razložena naselja. Promet se steka na železnico in ban. cesto v Šoštanju.

Družmirje, 422-68-60-8-0. Sr Slovenj Gradec 32 km, so du žand zdr fin žel pTt š Šoštanj 1 km, o žup v kraju. Gas., DKfid. Nm ca 370 m. Večja vas v Šaleški dolini na v. strani Šoštanja ob ban. cesti proti Velenju. Kmetijstvo, sadjarstvo (največ hruške in jabolka), gojenje hmelja, gozdarstvo. Prodaja mleka, sadja, jajc in lesa. Hmelj se izvaža v tujino. Župnija Sv. Mihael pri Šoštanju (dek. Šaleška dolina, škof. lavant.) ima 5600 duš. Pokopališče. Žup. cerkev sv. Mihaela. Prvotna cerkev je bila zelo stara, a se prvič omenja šele 1348; v času turških napadov so jo obdali s taborskim obzidjem in obrambnimi stolpi. Sedanja cerkev je bila dograjena 1735 (spominska plošča na steni). Oltarji in prižnica so iz srede 18. stol. Cerkev je bila podr. pražupnije sv. Jurija v Škalah do 1261, ko je postala vikariat. Iz obsežne župnije se je 1783 oz. 1787 izločila župnija Zavodnje, od 1787—1804 pa začasno tudi Šoštanj in Lokovica. Cerkveno je pripadala župnija do 1461 oglejskim patriarhom, nato ljubljanski škofiji in od 1787 lavantinski škofiji. Patronatske pravice izvršuje ljubljanska škofijska graščina Gornji grad. Kapela sv. Florijana na pokopališču je bila zgrajena 1896.

Gaberke, 319-53-28-23-2. Sr Slovenj Gradec 35 km, so du žand zdr fin žel pTt š Šoštanj 2 km, o 1 km, žup Sv. Mihael 1 km. Gas. Nm ca 400 m. Leže v dolini, deloma po gričih na na obeh straneh potoka Velunje. Do ban. ceste pri Družmirju drži obč. cesta, dostopna vsem vozilom. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in gozdarstvo kot Družmirje. Podr. cerkev sv. Urha se prvič omenja 1545. Sedanja stavba je iz 1828.

Lokovica, 648-127-100-25-2. Sr Slovenj Gradec 35 km, so du žand zdr žel pTt š Šoštanj 2 km, o 2 km, žup Sv. Mihael 2 km. Nm povpr. 450 m. Vas obsega več zaselkov in samotnih kmetij v pretežno prisojni pobočni legi na gričevju j. od Šoštanja nad Lokoviškim potokom. Dostop z vozom po obč. cesti, 2 km od ban. ceste Šoštanj—Velenje. Ilovnato, manj rodovitno. Poljski pridelki in vino (šmarnica, izabela) le za dom. V Šoštanj prodajajo les, sadje in jaca.

Ravne, 938-161-122-34-5. Sr Slovenj Gradec 27 km, so du žand zdr fin žel pTt Šoštanj 3 km, o 3 km, š v kraju, žup Sv. Mihael 3 km. Šola ust. 1929, 2 odd. Javna knjiž., ZKD, PSVD, PRK, PJS, Strel. druž. Nm 517 m. Zelo raztresena vas s. od Šoštanja po prisojnih gričih in v dolinah potokov Bešovnice in Klančnice. Po ca 3 km dolgi obč. cesti od Šoštanja je dostopna tudi z avtom. Zemlja je težka, ilovnata in srednje rodovitna. Kmetijstvo, izkoriščanje gozda; vino (šmarnica in izabela) le za dom. Prodaja jabolk, hrušk, lesa in jajc v Šoštanj. V vasi stoji zgodovinski marofski grad (Gutenbüchel), sedanja Vošnjakova graščina. Prvotni grad, ki je stal niže od sedanjega, so po tradiciji zgradili Celjski grofje. Sprva so ga posedovali lastniki šoštanjskih gradov. L. 1575. je postal grad samostojen. Ko je konec 17. stol. pogorel, je tedanji lastnik Karel Sigismund pl. Hohenwarth sezidal okoli 1700 sedanje poslopje. Od 1925 ga poseduje rodbina Vošnjak, ki ga je 1931 preuredila. V gradu hranijo dragocen arhiv in razne starine, med drugim tudi sabljo Mihaela Vošnjaka (očeta dr. Josipa V.), ki je 1848 načeloval šoštanjski narodni gardi. S. od graščine je nekdaj stal grad Ravne (Forchtenegg). Njegov prvi znani lastnik je bil šentpavelski samostan na Koroškem, ki je dal grad v fevd

najprej Vovbržanom; ko so ti 1322 izumrli, pa Celjanom. Po 1456 so grad dobili Habsburžani in ga izročali v zastavo raznim oskrbnikom. V zač. 17. stol. je prešel grad v druge roke. Od 1623—1658 je imel lasten pomerij z nižjim sodstvom L. 1687. je bil že v razvalinah, ki so danes še komaj vidne. Podr. cerkev sv. Duha se prvič omenja 1545. Sedanja stavba je iz 18. stol. V protestantski dobi je tu deloval predikant Jurij Beršec, ki se je polastil že takrat zanemarjene cerkve sv. Lenarta. Pozneje cerkve niso restavrirali in je danes v razvalinah.

Občina Št. Ilj pri Velenju

Preb. 1818, hiš 412, posest. 296, koč. 89, najem. 28. Površina 1122 ha: njiv in vrtov 226, trav. in paš. 319, sadovnjakov 60, vinogradov 77, gozdov 410, ostalo 30. Občina leži v prisojnem gričevju j. od Velenja v povirju potokov Ložnice in Trnave. Pripada ji tudi lepa šentiljska kotlinica, ki jo omejuje na s. hrib Koželj (581 m). Rodovitna zemlja in ugodno podnebje dajeta prebivalstvu možnost, da se preživlja s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom, perutninarstvom in gozdarstvom. Poljski pridelki se v celoti porabijo doma, prodajo pa mnogo namiznega sadja (največ jabolk), živine, jajc, perutnine, vina in lesa. Promet posreduje ban. cesta proti Velenju, Polzeli in Petrovčam.

Arnače, 173-38-30-6-2. Sr Slovenj Gradec 30 km, so du fin Šoštanj 8 km, žand zdr žel pTt Velenje 4 km, o š žup Št. Ilj pri Velenju 1 km. Nm ca 380 m. Vas leži 1 km z. od Št. Ilja ob ban. cesti Velenje—Št. Ilj. Gospodarstvo kot Št. Ilj.

Kavče, 157-39-9-25-5. Sr Slovenj Gradec 28 km, so du fin Šoštanj 6 km, žand zdr žel pTt Velenje 2 km, o š žup Št. Ilj pri Velenju 1.5 km. Nm povpr. 440 m. Razložena vas na prisojni strani griča nad izvirom Ložnice sz. od Št. Ilja ob ban. cesti Velenje—Št. Ilj. Gospodarstvo kot Št. Ilj.

Laze, 295-63-56-4-3. Sr Slovenj Gradec 29 km, so du fin Šoštanj 7 km, žand zdr žel pTt Velenje 4 km, o š žup Št. Ilj pri Velenju 1.5 km. Nm povpr. ca 400 m. Raztresena vas v pobočni legi, ca 2 km sv. od Št. Ilja, v povirju potoka Trnave. Dostop po obč. poti z vozom. Gospodarstvo kot Št. Ilj. Dober km v. od Št. Ilja stoji šentiljska graščina, imenovana tudi Gradič ali Schwarzenstein. Nekdanji grajski posestniki so bili gospodje Flaming (v 15. stol.). V novejši dobi je odvetnik dr. Pirnat prodal grad in zemljišče Družbi sv. Cirila in Metoda, ta pa današnjemu lastniku Goričarju iz Šoštanja.

Ložnica, 107-34-25-5-4. Sr Slovenj Gradec 30 km, so du fin Šoštanj 7 km, žand zdr žel pTt Velenje 4 km, o š žup Št. Ilj pri Velenju 1 km. Nm ca 360 m. Leži deloma v dolini, deloma po pobočju nad istoimenskim potokom z. od Št. Ilja, ob ban. cesti Velenje—Polzela. Gospodarstvo kot Št. Ilj.

Silova, 177-32-28-4-0. Sr Slovenj Gradec 31 km, so du fin Šoštanj 8 km, žand zdr žel pTt Velenje 4 km, o š žup Št. Ilj pri Velenju 1 km. Nm ca 360 m. Leži v kotlini ca 1 km jv. od Št. Ilja. Dostop do ban. ceste po obč. poti z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Št. Ilj. K vasi spada naselje Kote.

Št. Ilj pri Velenju, 909-206-148-45-14. Sr Slovenj Gradec 30 km, so du fin Šoštanj 10 km, žand zdr pTt Velenje 4 km, žel Velenje 4.5 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1819, 3 odd. Javna knjiž., Kmet. nad. š. (5 mes.), Prosv. d., Gas., SVD. Nm 363 m. Leži jv. od Velenja v prijazni kotlinici, ki jo brani pred s. vetrovi hrib Koželj (581 m) in jo odmakata v Savinjo tekoča potoka Ložnica in Trnava. Skozi vas vodi ban. cesta Velenje—Petrovče. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Prodaja goveda, svinj in masla v Velenje, Dobrno in Celje. Velike množine sadja izvažajo tudi v inozemstvo. Vino pokupijo okoliški gostilničarji, jajca in perutnino pa zdravilišče Dobrna. Mnogo se proda tudi drv in raznih lesnih polfabrikatov. Kraj z okolico je nekdaj pripadal gornjegrajskim benediktincem. Glasom urbarja gornjegrajske gosposčine iz 1426 je bil tu sedež urada, ki so mu bili podrejeni sledeči kraji: Sv. Andraž pri Polzeli, Rakovnik, Silova, na Vrhu, pod Kožljem pri Št. Ilju, Gorica, Družmirje, Šoštanj in Dobrava pri Št. Janžu na Vinski gori. V reformacijski dobi so graščaki iz bližnjega Gradiča tod razpečavali Dalmatinovo biblijo. Župnija Št. Ilj pri Velenju (dek. Saleška dolina, škof. lavant.) ima 930 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ilja. Prvotna cerkev je bila zidana pred 1261 in se prvič omenja 1356. Cerkev je bila sprva podr. škalske prafare, iz katere se je izločila kot vikariat pred 1426. V 1642—1649 je bila združena z vikariatom Št. Janžem na Peči. L. 1787. se je izločila iz župnije kuracija Gornja Ponikva. Cerkev je bila 1261 inkorporirana skupno z mäterjo župnijo gornjegrajskemu samostanu, 1461 pa ljubljanski škofiji. Šele 1787 je pripadla lavantinski škofiji, vendar izvršuje patronatske pravice še vedno graščina Gornji grad. Odtod doma dr. Oštir Karel (r. 1888), univ. prof., lingvist.

Občina Št. Janž na Vinski gori

Preb. 1248, hiš 232, posest. 210, koč. 46. najem. 11. Površina 2023 ha: njiv in vrtov 368, trav. in paš. 536, sadovnjakov 98, vinogradov 31, gozdov 942, ostalo 48. Občina leži na razvodju med Saleško dolino in dolino Pirešice, ki odvaja vodo že proti Savinji. Obsega precej gosto poseljeni predel v povirju Pirešice, prisojne strani pod Vinsko goro (814 m) in z. gozdnata pobočja Paškega Kozjaka nad sotesko Pake, kjer so le redke samotne kmetije. Prisojna lega godi sadju, ki ga precej prodajo v Velenje (jabolka in češnje), in deloma tudi vinski trti; vendar goje le samorodnice za domačo porabo. Le ime Vinske gore priča o nekdaj mnogo intenzivnejšem vinogradništvu; še 1900 je bil v občini ca 60 ha vinogradov. Gozdovi so lepi in obsežni; iz njih dobavljajo velenjski lesni trgovci stavbni les in drva. Občina je važna v krajevno prometnem pogledu, ker se tu stekajo ban. ceste od Velenja, Petrovč in Vojnika.

Crnova, 191-40-35-5-1. Sr Slovenj Gradec 35 km, so du fin Šoštanj 13 km, žand zdr žel pTt Velenje 7 km, o š žup Št. Janž na Vinski gori 2—3 km. Nm ca 380 m. Leži v zg. delu proti j. odprte doline potoka Pirešice tik ob ban. cesti Velenje—Petrovče. Poljedelstvo in živinoreja le za dom. Sadjarstvo je precej razvito, vendar prodajajo le jabolka v Velenje. Uspeva žlahtni kostanj. Raznovrstne lesne polfabrikate kupujejo okoliški trgovci. K vasi spada dvorec Dobrova (Gutenhart), ki je zdaj v kmečkih rokah. Njegovi nekdanji lastniki so bili Anton Ingolič (1790), Franc Sutor (1798) in Ivan Pergar (1850).

Kozjak, 155-20-17-3-3. Sr Slovenj Gradec 29 km, so du fin Šoštanj 12 km, žand zdr žel pTt Velenje 5 km, o 1—3 km, š žup Sv. Jošt na Kozjaku 3 km. Nm 600—900 m. Gorsko vasico tvorijo samotne kmetije v jz. pobočju širokega Paškega Kozjaka (Basališče 1273 m) v. od ban. ceste Velenje—Slovenj Gradec. Dostop z vozom. Zemlja je kamenita in malo rodovitna. Zaradi visoke lege uspevajo le rž, oves in ječmen. Les prodajajo v Velenje. Tujske sobe v vasi. Skozi vas drži pot na razgledni Paški Pozjak (Basališče, Sv. Jošt na Kozjaku, Špik, 1—2 uri).

Lipje, 206-59-45-10-4. Sr Slovenj Gradec 30 km, so du fin Šoštanj 10 km, žand zdr žel pTt Velenje 4 km, o š žup Št. Janž na Vinski gori 4 km. Nm ca 550 m. Leži na strmem z. pobočju Paškega Kozjaka 1 km v. od ban. ceste Velenje—Slovenj Gradec. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Prodaja jabolk in lesa v Velenje. Vinogradništvo je slabo razvito, največ je izabele.

Lopatnik, 121-20-15-5-0. Sr Slovenj Gradec 30 km, so du fin Šoštanj 11 km, žand zdr žel pTt Velenje 5 km, o š žup Št. Janž na Vinski gori 2 km. Nm povpr. ca 600 m. Pobočna hribovita lega sz. od Št. Janža ob obč. poti, 3 km od ban. ceste Velenje—Petrovče. Kmetijstvo za dom, prodaja hlodov in tesanega lesa v Velenje.

Pirešica, 107-20-20-0-0. Sr Slovenj Gradec 31 km, so du fin Šoštanj 10 km, žand zdr žel pTt Velenje 5 km, o š žup Št. Janž na Vinski gori 1 km. Nm ca 370 m. Gručasta vas z nekaterimi raztresenimi domovi leži v zg. širokem delu doline potoka Pirešice ob ban. cesti Velenje—Petrovče. Poljski pridelki samo za dom. Jabolka in češnje prodajajo v Velenje, jajca tudi v Dobrno. Nekaj vinogradništva (izabela). Izkoriščanje gozda; les pokupijo trgovci v Velenju.

Prelska, 219-43-35-8-2. Sr Slovenj Gradec 34 km, so du fin Šoštanj 12 km, žand zdr žel pTt Velenje 6 km, o š žup Št. Janž na Vinski gori 2 km. Nm ca 380 m. Leži v mali kotlini j. od Vinske gore (814 m). Dostop po obč. cesti z vsemi vozili, 2 km v. od ban. ceste pri Pirešici. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Uspeva žlahtni kostanj. Prodaja jabolk, češenj, jajc in lesa.

Selo, 111-31-21-10-1. Sr Slovenj Gradec 35 km, so du fin Šoštanj 13 km, žand zdr žel pTt Velenje 7 km, o š žup Št. Janž na Vinski gori 2 km. Nm ca 500 m. Leži na j. pobočju Vinske gore (814 m), 2.5 km v. od ban. ceste pri Pirešici. Dostop le z vozom. Kmetijstvo, gozdarstvo. Prodaja jabolk in jajc.

Št. Janž na Vinski gori, 138-27-22-5-0. Sr Slovenj Gradec 32 km, so du fin Šoštanj 11 km, žand zdr žel pTt Velenje 6 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1888, 3 odd. Gas., PSVD, Prosv. društvo. Nm 473 m. Leži na strmih jz. pobočjih Vinske gore (814 m) ob obč. poti, 1—2 km od ban. ceste Velenje—Vojnik. Dostop z vozom in avtom. Cerkev sv. Janeza stoji na robu skalnatega pomola, v katerem je precejšnja kapniška votlina. Radi te lege ima vas tudi ime Št. Janž na Peči. Kmetijstvo, sadjarstvo, gozdarstvo. Zavarovana j. lega omogoča tudi vinogradništvo. Goje izabelo, portugalko in žlahtnino. Vino se porabi doma. Prodaja jabolk, jajc in lesa v Velenje. Župnija Št. Janž na Vinski gori (dek. Saleška dolina, škof. lavant.) ima 1093 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza. L. 1536. so tu postavili navadno kapelo brez zvonika v gotskem slogu. Bila je obdana z visokim obzidjem. Zvonik so zgradili 1580 in ga

1709 prezidali. Cerkev so večkrat prezidali in prenovili, zadnjič je bila povečana 1875. Oboki in stene so bogato poslikani, a slike nimajo večje umetniške vrednosti. Veliki oltar je v baročnem slogu, stranski v kapelah v rokokoškem. Stari tristrano zaključen gotski presbiterij ima gotska okna in lep gotski rebrast svod. Prvotno je bila cerkev podr. škalske prafare, pred 1261 pa je postala samostojna duhovnija. Ohranjene župne matrike segajo do 1685. L. 1461. je cerkev pripadla ljubljanski, 1787 pa lavantinski škofiji. Patronatske pravice izvršuje še vedno graščina Gornji grad.

Občina Topolšica

Preb. 2752, hiš 411, posest. 264, koč. 110, najem. 37. Površina 6453 ha: njiv in vrtov 907, trav. in paš. 2646, sadovnjakov 32, gozdov 2781, ostalo 87. Občina obsega hribovito ozemlje sz. in z. od Šoštanja do Smrekovca (1569 m) in skoraj do podnožja Plešivca (1696 m). Vodovje odteka deloma proti j. k Savinji (potok Ljubija), deloma proti jv. k Paki (izvirnice Šentflorijanskega potoka). Iglasti in listnati gozdovi pokrivajo skoraj polovico občine. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom. Precej je razvito perutninarstvo, manj sadjarstvo in čebelarstvo. Pšenica v višjih legah ne uspeva. Preko domačih potreb prideluje le krompir, ki ga precej prodajo v Šoštanj. Les pokupijo šoštanjski trgovci, živino, maslo in jajca pa konsumira drž. zdravilišče Topolšica. Promet gre po obč. cestah proti Šoštanju. Strnjenih vasi ni; kmetije so na daleč raztresene po hribovju.

Bele vode, 508-77-62-13-2. Sr Slovenj Gradec 42 km, so du žand zdr fin žel pTt Šoštanj 10 km, o 8 km, š žup v kraju. Šola ust. 1905, 1 odd. Cerkv. knjiž., Ml. j., Izobr. d. Nm 797 m (župna cerkev). Raztresene kmetije v zelo hriboviti legi na prisojnem pobočju Grebena (1035 m) in Sv. Križa (1044 m) med potokom Ljubijo, pritokom Savinje, in Hudim potokom z. od Topolšice. Kraj se deli v Spodnji in Zgornji konec, Visočki vrh in tkzv. Oslov vrh s cerkvijo sv. Križa, hvaležno izletno točko. Do ban. ceste pri Šoštanju vodi ca 10 km dolga in zelo strma obč. pot, po kateri se more priti z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo. Od žitnih vrst uspevajo največ oves, rž in sorščica. V Šoštanj prodajajo krompir, jajca, perutnino in tesan les, v Topolšico pa zlasti maslo. Gostilna s prenočišči. Izletna točka je Smrekovec (1569 m, 2—3 ure), z. od vasi, s stalno oskrbovano planinsko kočo. Na s. strani vasi je Mornova zijalka, v kateri je prof. Srečko Brodar 1936 odkril koščeno in kameno orodje iz stare kamene dobe ter bronaste predmete. Župnija Bele vode (dek. Saleška dolina, škof. lavant.) ima 388 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Andreja se prvič omenja 1482. Sedanja stavba je bila zidana 1775. Bila je podr. mozirske župnije. L. 1786. je postala kuracija in pozneje župnija. Podr. cerkev sv. Križa je sloveča božja pot. Mesto prejšnje lesene kapele so tu zgradili 1840 romarsko cerkev, do katere vodijo svete stopnice, postavljene 1873, ki jih je s slikami okrasil Tomaž Fantoni; istočasno je poslikal tudi oratorij. Iz te dobe so tudi freske v presbiteriju. Za Sv. Križem je v rimski dobi vodila cesta, ki jo še danes imenujejo »rimsko cesto«.

Skorno, 301-51-45-5-1. Sr Slovenj Gradec 34 km, so du žand zdr fin žel pTt š Šoštanj 6 km, o 5 km, žup Sv. Mihael pri Šoštanju 7 km. Nm 656 m (cerkev). Vas je raztresena deloma po planoti, ki se na s. in v. strmo spušča k Šentflorjanskemu potoku in Paki, proti j. pa se polagoma znižuje v Savinjsko dolino, deloma pa leži v dolini Pake ob ban. cesti. Kmetijstvo in gozdarstvo. V Šoštanj prodajajo krompir, sadje, perutnino, jajca in les. Kraj se prvič omenja 1243. Podr. cerkev sv. Antona. Prvotna cerkev je bila morda najstarejša v šmihelski župniji, vendar se prvič omenja šele 1545. Sedanja stavba je bila zidana v 17. stol. in 1901 prenovljena. Presbiterij je še gotski; ima ozka šilasta okna ter rebrast svod. Ohranjeni so ostanki velike freske iz 1526.

Sv. Vid, 184-28-12-12-4. Sr Slovenj Gradec 32 km, so du žand zdr fin žel pTt Šoštanj 16 km, o 6 km, š žup Zavodnje 6 km. Nm 1065 m (cerkev). Raztresena hribovska vas na razvodju med Savinjo in Pako, Mežo in Mislinjo. Leži ob ban. cesti Šoštanj—Črna, ki je še v gradnji. Kmetijstvo in izraba gozda. Prodaja krompirja in lesa v Šoštanj. Odtod na Plešivec (1696 m) je ca 2 uri. Podr. cerkev sv. Vida se prvič omenja 1545. Nanovo zgrajena cerkev je bila 1609 povečana. Mesto te majhne cerkvice so 1870 zgradili sedanjo stavbo.

Sv. Florijan, 289-37-21-14-2. Sr Slovenj Gradec 34 km, so du žand zdr fin žel pTt š Šoštanj 3—4 km, o 2 km, žup Sv. Mihael pri Šoštanju 4 km. Nm 454 m (cerkev). Vas sestavlja več zaselkov na planoti in na prisojnem pobočju na l. strani Šentflorjanskega potoka. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti ca 4 km od ban. ceste Šoštanj—Sv. Vid. Kmetijstvo, izkoriščanje gozda. V Šoštanj prodajajo krompir, jajca in smrekov les. Podr. cerkev sv. Florijana se prvič omenja 1545. L. 1669. so zgradili sedanjo stavbo (letnica nad vrati). Znamenit raven strop s staro slikarijo. Starodavna božja pot. V cerkev je vzidana spominska plošča z opisom Katzensteinskega gradu, ki je nekdaj stal blizu cerkve. Prvi znani grajski lastniki so bili Ptujski gospodje; ti so tu postavljali svoje ministeriale Katzensteine, ki se omenjajo 1173 in nato pogosto v 13. stol. L. 1327. so bili grajski lastniki že Celjski grofje. V bojih med Habsburžani in Celjani je bil grad razrušen ter ni bil več obnovljen. Ohranjeni so le mali ostanki razvalin. Kapelica ob cerkvi sv. Florijana je bila zgrajena 1818. V njej hranijo kroglje, baje iz dobe turških napadov.

Topolšica, 1090-170-108-42-20. Sr Slovenj Gradec 30 km, so du žan zdr fin žel Šoštanj 4 km, o pTt š v kraju, žup Sv. Mihael pri Šoštanju 5 km. Šola ust. 1884, 2 odd., PRK, PJS, Gas. (gled. oder., pev. ods.). Gozdna šola, ust. 1927, 1 odd. Nm od 390 (zdravilišče) do 900 m. Raztresena vas leži po hribih med Šoštanjem in Sv. Vidom z jedrom na zaključku ban. ceste Šoštanj—Topolšica v dolini potoka Toplice in na pobočjih na obeh straneh potoka. Višji hribovski del se imenuje Lom. Dolina je odprta proti j. in jv. in zavarovana proti s. Hribi, ki jo obdajajo, so pokriti s krasnimi iglastimi gozdovi. Kraj ima mnogo sončnih dni in svež gorski zrak brez megle. Zato je postal zelo obiskovano zdravilišče za jetične. Tu se nahaja drž. sanatorij in več zasebnih vil z vsem komfortom. Sanatorij sprejema otroke, za katere se je bati, da bodo oboleli za tuberkulozo in odrasle ter otroke obeh spolov z ozdravljivimi obolenji pljuč in ostalih organov, razen kosti in sklepov. V zdravilišču izvira ogljikovokisla termalna voda 30° C. Za kopanje sta na razpolago dva basena. Prijetni sprehodi in izleti v bližnjo in daljno okolico. Prebivalci se bavijo s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom. Precej goje čebele in perutnino. Zdravilišče zalagajo s perutnino, jajci, mlekom in maslom. Les kupujejo trgovci v Šoštanju. Toplice so bile znane že v 16. stol. L. 1617. jih je obiskal ljubljanski škof Tomaž Hren. L. 1838. so bile že odprte za javno uporabo. L. 1898. so jih preuredili in modernizirali. Po prevratu so prešle v last države. Gospodinjstvo in postrežba bolnikov je v rokah šolskih sester, ki imajo v dravski banovini že 29 postojank: od teh 6 v Mariboru, 4 v Ljubljani, 3 v Kranju, po 2 v Celju, Ptuju in Tržiču in po 1 v Domžalah, Kamnici pri Mariboru, Mali Loki na Dol., Repnjah pri Vodicah, Središču pri Ormožu, Svečini, Št. Vidu nad Ljubljano, Škofji Loki in na Vrhniki. Povsod tu se udejstvujejo šolske sestre na vzgojnem ali šolskem polju ali pa z gospodinjstvom in nego bolnikov. Podr. cerkev sv. Jakoba se prvič omenja 1545. Sedanja stavba je bila zidana okoli 1730.

Zavodnje, 380-48-16-24-8. Sr Slovenj Gradec 36 km, so du žand zdr fin žel Šoštanj 8 km, o pTt Topolšica 3 km, š žup v kraju. Šola ust. 1881, 2 odd., PJS, PSVD, DKfid, Izobr. d. Nm 645 m (cerkev). Raztresena gorska vas v zelo razgibani pokrajini ob ban. cesti Šoštanj—Črna. Kmetijstvo, gozdarstvo, močno čebelarstvo in sadjarstvo. V Šoštanj prodajajo krompir, sadje, nekaj masla in živine ter les. V Topolšico pa predvsem perutnino in jajca. Lepi smrekovi gozdovi; milo podnebje, ugodno za okrevajoče in slabotne. Gostilna s tujskimi sobami. Na vrhu Šambergu je nekdaj stal utrjen gradič, last grofov Schaumburgov. Vidno je samo še temeljno zidovje in trije obrambni jarki. Gradič so razdejali najbrž Turki. Župnija Sv. Peter v Zavodnjem (dek. Saleška dolina, škof. lavant.) ima 543 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra se prvič omenja 1545. Sedanja romanska stavba je iz 1813. Cerkev je bila prvotno podr. škalske in pozneje šmihelske fare. Iz slednje se je izločila 1783 kot kuracija. Z materjo župnijo je bila 1461 podrejena ljubljanski škofiji. Od 1787 pripada lavantinski škofiji. Odtod doma Napotnik Ivan (r. 1888), kipar.

Občina Velenje

Preb. 3332, hiš 509, posest. 275, koč. 234, najem. 138. Površina 2611 ha: njiv in vrtov 665, trav. in paš. 600, sadovnjakov 68, vinogradov 2, gozdov 1182, ostalo 94. Občina zavzema v. del gospodarsko močne Saleške doline; na sv. sega ob soteski Pake navzgor v pobočja Paškega Kozjaka, na j. in jv. pa ji pripada gričevje do razvodja proti Ložnici in Pirešici. Občina je zelo gosto naseljena (132 na 1 km²). Temu je vzrok deloma krepka gospodarska osnova v kmetijstvu in gozdarstvu, nič manj pa tudi vpliv bližnjega premogovnika (na ozemlju sosedne škalske občine), ki zaposluje velik del tukajšnjega prebivalstva ali mu pa nudi vsaj stranski zaslužek. Poljedelstvo samo za dom. V Saleški dolini je precej hmelja. Živinoreja je na visoki stopnji; govedo je večinoma marijadvorske pasme in dobro gojeno; svinje rede za prodajo. Razvito sadjarstvo (jabolka in

hruške) in čebelarstvo. Vinska trta uspeva v neznatnem obsegu le v gričevju na j.; goje le odpornejše samorodnice. Velikega pomena so gozdovi, ki nudijo znatne količine lesa za izvoz in prebivalstvu precej zaslužka. Šaleška dolina je bila na prehodu iz Savinjske v Mislinjsko dolino že pred razvojem velenjskega rudnika v gospodarskem in prometnem oziru zelo važna radi svoje lege.

Bevče (Bevčka vas), 227-44-20-24-10. Sr Slovenj Gradec 29 km, so du fin Šoštanj 9 km, žand zdr o pTt š Velenje 2 km, žel Velenje 2.5 km, žup Šmartno pri Šaleku 2 km. Nm 462 m. Vas z jedrom okoli cerkve na prisojnem pobočju v kotu med ban. cestama Velenje—Slovenj Gradec in Velenje—Petrovče, s katerima jo vežeta do 2 km dolgi obč. cesti. Dostop z vozom. Kmetijstvo za dom, gozdarstvo. Malo samorodne trte. Prodaja desak in tesanega lesa v Velenje. Podr. cerkev sv. Miklavža je stala morda že v 13. stol. L. 1750. so ji prizadali zvonik. Do 1858 je bila podr. škalske župnije.

Konovo, 110-14-12-2-6. Sr Slovenj Gradec 26 km, so du fin Šoštanj 7 km, žand zdr o pTt š Velenje 1 km, žel Velenje 2 km, žup Šmartno pri Šaleku 0.5 km. Nm ca 460 m. Prisojna lega na hrbtu širokega pomola, 1 km z. nad ban. cesto Velenje—Slovenj Gradec. Vasi pripada tudi naselje Šmartno pri Šaleku ob robu ravnine. Kmetijstvo, prodaja desak v Velenje. Odkrit rimski napisni kamen. Župnija Šmartno pri Šaleku (dek. Šaleška dolina, škof. lavant.) ima 1945 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvotna cerkev zgrajena ok. 1243 je bila pozneje večkrat prezidana. Oprema iz 17. stol. kaže prehod renesanse v barok. Cerkev je bila sprva podr. škalske prafare, pred 1261 je postala vikariat. Cerkveno je pripadala sprva oglejskemu patriarhu, ki jo je 1461 odstopil ljubljanski škofiji. Lavantinski škofiji pripada šele od 1787; patronatske pravice izvršuje še vedno graščina Gornji grad.

Paka, 343-63-48-15-12. Sr Slovenj Gradec 20—26 km, so du fin Šoštanj 4 km, žand zdr o pTt š Velenje 2—8 km, žel Selo in Paka v kraju, žup Šmartno pri Šaleku 2—8 km, 1 oddelek velenjske šole v kraju. Nm 420—460 m. Raztreseno naselje leži deloma v ozki dolini ob Paki kraj ban. ceste in žel. proge, deloma na gričevju z. odtod pod Paškim Kozjakom (1273 m). Vključuje tudi naselje Selo. Kmetijstvo in gozdarstvo. Poleg goveje živine rede tudi ovce. Lesne polfabrikate prodajajo v Velenje. Žganje apna. Kraj se prvič omenja okoli 1200.

Pesje, 589-58-12-46-60. Sr Slovenj Gradec 30 km, so du fin Šoštanj 4 km, žand zdr o pTt Velenje 2 km, žel v kraju, š žup Škale 1.5 km. Bolnica bratovske skladnice. Nm ca 380 m. Razloženo naselje ob Paki sredi Šaleške doline, ca 0.5 km od banovinske ceste. Uradniške in delavske hišice uslužbencev velenjskega rudnika. Prebivalstvo živi večinoma od dela v velenjskem premogovniku; v manjši meri se bavi s kmetijstvom. H kraju spada naselje Zabrdo. Z. od njega so razvaline starega gradu, domnevno prvotnega limbarskega gradu (Lilienberg). Prvotno so ga posedovali Limbarski gospodje, ki se omenjajo prvič 1263. Sedanji grad stoji pod prvotnim na l. bregu Pake. Zgrajen je bil v 16. stol., a so ga pozneje prezidali. Pred svetovno vojno ga je prodal tedanji lastnik Lapp državi, ki ga je priredila za stanovanje rudarjev; v to svrho služi še danes. Podr. cerkev sv. Jakoba v Zabrdu je stala že v 1. pol. 17. stol.

Podgorje, 148-30-6-24-4. Sr Slovenj Gradec 30 km, so du fin Šoštanj 2 km, žand zdr žel o pTt Velenje 2 km, š žup Škale 2 km. Nm ca 440 m. Razložena vas po prisojnem pobočju Limbarskega griča, ki se strmo dviga nad j. robom srednjega dela Šaleške doline. Oddaljenost od ban. ceste 2 km. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo, manj gozdarstvo. Pridelujejo izabelo in šmarnico le za domačo porabo.

Podkraj, 373-80-50-30-6. Sr Slovenj Gradec 30 km, so du fin Šoštanj 7 km, žand zdr žel o pTt š Velenje 2—3 km, žup Škale 4 km. Nm ca 500 m. Raztresena vas na slemenu in na pobočju v povirju potoka Ložnice, 3 km jz. od Velenja. Dostop z vozom. Zaselki: Prihova, Ropreče in Tajna. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo; gozdarstvo manj pomembno. Na prisojnih obronkih uspevajo samorodne trte; vino le za dom.

Preloge, 107-20-17-3-2. Sr Slovenj Gradec 31 km, so du fin Šoštanj 1 km, žand zdr žel o pTt Velenje 3 km, š žup Škale 2 km. Nm 376 m. Leži v Šaleški dolini 3 km v. od Šoštanja in 0.5 km od ban. ceste. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo. Prodaja jajc v Šoštanj. Goje nekaj hmelja.

Stara vas, 409-64-20-44-12. Sr Slovenj Gradec 28 km, so du fin Šoštanj 6 km, žand zdr žel o pTt š Velenje 0.5 km, žup Škale 2 km. SKJ, Gled. oder, Pev. d., Strel. druž. Nm ca 390 m. Obcestna vas v Šaleški dolini. Leži pod nizko teraso sz. od Velenja ob ban. cesti. Naselje je stari del Velenja (prim. Velenje) in ima nekaj delavskih hišic. Zaselki: Boršt, Gorica, Žabja vas. Kmetijstvo, hmeljarstvo, gozdarstvo. Kajžarji delajo v drž. premogovniku.

Šalek, 378-57-48-9-8. Sr Slovenj Gradec 27 km, so du fin Šoštanj 7 km, žand zdr o pTt š Velenje 1 km, žel Velenje 2 km, žup Šmartno pri Šaleku 1 km. Nm ca 400 m. Raztreseno vas tvorita Zgornji in Spodnji Šalek. Leži ob obeh bregovih Pake pred njenim vstopom v Šaleško dolino. Skozi vas vodi ban. cesta in železnica. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, gozdarstvo. Prodaja desak in tesanega lesa v Velenje. Kraj se prvič omenja 1154. Na strmem skalnatem bregu so razvaline starega šaleškega gradu. Ohranjen je edino še veliki stolp. Grad je menda pogorel konec 18. stol. Do 1770 so še stanovali v njem. Dolgoletni posestniki gradu so bili Šaleški pospodje, ki se omenjajo še 1446. Nekaj časa so bili lastniki gradu tudi Celjani. Sedanji lastnik razvalin je grof Corronini-Kronberg. Pol ure od vasi Šalek stoji gradič Gorička ali Gorica (Eggenstein). Grad je bil prvotno skupno s šaleškim last gospodov Eggensteinskih, ki se omenjajo 1314, pozneje grofov Celjskih in po 1456 Habsburžanov. Že pred 1620 je bil grad opuščen, nakar je začel razpadati. Sedež gospoščine so zato premestili v goriško pristavo, ki se je razvila v pravi grad. Ta je danes last Irme Ježovnik iz Arje vasi. Podr. cerkev sv. Andreja pri Šaleku je bila zidana 1516 (letnica na kamnu na koru). Cerkev ima še starinski gotski svod z rebri, presbiterij ozka visoka gotska okna, ladja gotsko profiliran portal. Oporniki so zvezani zgoraj s polkrožnimi loki in segajo pod strešni zidec. Veliki oltar, postavljen 1617, ima nekaj delov starega lepo rezljanega gotskega oltarja. Na zunanji strani cerkve je ohranjenih več fresk; med njimi velika slika sv. Krištofa, ki je bila 1775 renovirana.

Velenje, trg, 648-79-42-37-18. Sr Slovenj Gradec 28 km, so du fin Šoštanj 6 km, žand zdr o pTt š v kraju, žel Velenje 0.5 km, žup Šmartno pri Šaleku 1 km. Šola ust. 1816, 10 odd. Trg. obrt. nad. š., SKJ, RK, PJS, Gas., Hmelj. podr., PČD, Pev. d., Strel. druž., 2 zdravnika. Nm 398 m. Velenje je za Šoštanjem prvo pomembno gospodarsko središče Šaleške doline in okoliških vasi. Leži v jv. delu Šaleške doline na l. bregu Pake ob vznožju grajskega griča. Trg je važno prometno središče; tu se stekajo ban. ceste iz Šoštanja, Petrovč, Vojnika in Slovenjega Gradca. Ca 1 km s. odtod drži žel. proga Celje—Dravograd. Prebivalstvo se bavi s trgovino, obrtjo, lesno industrijo in deloma s poljedelstvom; mnoge zaposluje rudnik. Krasna okolica nudi obilo prilik za krajše in daljše izlete. Markirane poti na Goro Oljko (734 m, 3 ure) in na Basališče (1273 m, 4—5 ur), najvišji vrh Paškega Kozjaka. Tujske sobe. Velenjski premogovnik (lignit) in kalorična elektrocentrala spadata k vasi Škale (glej obč. Škale).

Velenje se prvič omenja 1250. Radi živahne trgovine je kmalu dobilo trške pravice. Kot trg se prvič navaja 1374. Prvotna starejša naselbina je bila današnje Staro Velenje (Stara vas), ki se kot tako navaja že 1374, za razliko od »Nove vasi«, t. j. Velenja, ki se je razvil pod gradom. L. 1892. je dobilo Velenje žel. zvezo s Celjem, 1900 pa z Dravogradom. Visoko na skali stoji velenjski grad, ki je obvladoval tedanje trgovske poti. Prvi znani grajski lastniki so bili Kunšperški, imenovani tudi Velenjski gospodje. Omenjajo se od 1275 dalje. Od konca 14. stol. dalje so posedovali grad blizu 200 let gospodje Liechtensteinski. Pozneje se je vrstilo več lastnikov. Dobro ohranjena graščina je sedaj last grofa Corronini-Kronberga iz Gorice. Na gradu so 1623—1658 ustanovili privilegirano deželsko sodišče. Podr. cerkev Škapulirske M. b. Prvotno zelo stara gotska cerkev se prvič omenja 1427. Pozneje so jo popolnoma prezidali v poznorenesančnem slogu. Sedanji zvonik iz 1801 ima lepo baročno streho. Bogat veliki oltar z letnico 1744 je bil renoviran 1911. V 2. pol. 16. stol. so se cerkve polastili protestanti, 1600 pa je bila zopet katoliška. L. 1787. je bila pri cerkvi ustanovljena lokalija, ki je pa bila že 1791 ukinjena. L. 1927. so cerkev temeljito predelali. Iz Velenja doma: Ježovnik Vinko (1856—1910), politik; Korun-Koželjski Fran (r. 1868), glasbenik in skladatelj.

Srez Slovenske Konjice

Splošen pregled

Konjiški srez je med najmanjšimi srezi v dravski banovini. Meri komaj 334.93 km². Ima podobo spačene stisnjene elipse, ki se razteza od sz. proti jv. dobrih 30 km daleč. V smeri jz.-sv. je srez največ do 15 km širok. Srez sestavljajo v glavnem trije predeli: na s. mu pripada središčni del južnega Pohorja s pripadajočim gričevjem, na j. sv. stran Paškega Kozjaka (Basališče 1273 m), s. pobočje Stenice (1092 m) in celotna Konjiška gora (1014 m), vmes pa leži Vitanjska kotlina in zgornja Dravinjska dolina. Sreska meja na Pohorju se samo ponekod ujema z razvodjem Dravinje. Kajti precej ga prekorači s. od Rogle (1517 m) in Skrivnega hriba (1534 m), kjer doseza srez najvišji vzpon. Docela prestopa srez dravinjsko razvodje na z., kjer mu pripada ne le povirje Mislinje in Pake, ampak tudi zgornje porečje Hudinje do Paškega Kozjaka, Socke in Stenice. Kot Stenica je tudi njeno nadaljevanje, dolga in strma Konjiška gora, le stransko razvodno gorovje. Kajti na njeni j. strani teče dravinjski pritok Žičnica. Šele j. od doline Žičnice nahajamo na malo izrazitem, le 500—600 m visokem gričevju važno razvodje med Podravjem in Posavjem. S to razvodnico se ujema tudi naša sreska meja proti v. vse do povirja Bele pod Bočem (980 m). Kot na z., je sreska meja tudi na v. malo prirodna. Od povirja Bele se namreč spusti meja k Dravinji (tu je v višini 264 m najnižje mesto v srezu), spremlja nato njen pritok Ličnico do vasi Ličnice, prestopi drž. cesto 4 km jz. od Slov. Bistrice, nakar se vzpenja na Pohorje k Sv. Trem kraljem in dalje k Velikemu vrhu (1347 m) in k Javorskemu vrhu (1284 m).

Glavna reka v srezu je Dravinja, ki izvira pod Roglo, visoko na Pohorju. Sprva teče kakih 10 km po globoki in ozki grabi, nakar stopa pri Zrečah v pravo dolino, ki je navadno 500—1500 m široka, a se na več mestih zoži tudi v pravo sotesko. Zaradi čestih poplav Dravinje je dolina precej mokrotna. Najdaljša pritoka Dravinje sta Oplotnica, ki izvira na jv. strani Rogle, in Žičnica, ki teče v ozki dolini na j. strani Konjiške gore.

Pohorje je mlad vulkan, ki je ugasnil v pozni terciarni dobi. Njegovo jedro tvorita granitu podobni tonalit in dacit, ki ju preprezajo razne temnejše in svetlejše žile. Pohorski tonalit je v glavnem eruptiven čok ali lakolit, pri katerem je večji del eruptivne kamenine skrepenel pod zgornjimi zemeljskimi plastmi; le manjši del je prodrl na površino in se tam strdil. V dolgih geoloških dobah je denudacija odstranila krovne plasti, da je prišla eruptivna kamenina na dan. Zato so vrhovi Pohorja zgrajeni iz tonalita, tega pa obdaja naokrog plašč skrilavcev, ki so tonalit nekdaj pokrivali. V našem srezu nahajamo tonalit med Konjiškim sedlom, Roglo in skoraj do Keblja. Na jugu obrobija tonalit najprej blizu pol km širok pas porfirja, nato pa 2—5 km širok pas blestnika ali tinjčevega skrilavca. V tem skrilavcu je več žil amfibolita, pegmatita ali tudi eklogita. Na blestniku je ohranjen ponekod še filit, kakor pri Valovcu in Vitanjskem sedlu. Blestnik in filit sta le kontaktno spremenjena glinasta skrilavca kake starejše geološke dobe. Ob robu Pohorja sledi za blestnikom stari peskoviti gnajs, ki pa nima s tonalitom nič skupnega; ta gnajs je le del starejših tvorb, ki jih je erupcija dvignila na površje. Pas gnajsa se vleče od Sp. Doliča do Tinja. Od Vitanja do Oplotnice nastopa še enkrat pas blestnika. V njem so debele plasti belega marmorja. Od Ljubnice skoraj do Zreč nastopa ob blestniku še pas karbonskih skrilavcev, pri Zrečah pa še manjši pas školjkovitega apnenca in krede.

Na j. strani Pohorja drži mimo Konjic podaljšek znane prelomnice Labod-Mislinja-Konjice, ob katerem se je sv. del ozemlja pogreznil, da je nastala kotlina. Pokrivajo jo mlajše usedline; njen sz. del do Rude pri Zrečah pokrivajo terciarne plasti oligocena, s. od Zreč pa se nahaja še del miocenskega konglomerata. Diluvialne terase so ohranjene pri Zrečah, Konjicah in okrog Dobrove. Najnižje dele ob rekah krijejo aluvialne tvorbe. Hribovje, ki zapira kotlino na jz., je zgrajeno iz srednje- in gornjetriadnih apnencev. Ob njegovem j. pobočju se zopet pojavi karbon, tako pri Žičah in Konjiški gori. Gora Stabernik pri Bukovljah je zgrajena iz eruptivnega andezita, ki je prodrl v miocenu kot lava na dan. Ob zgoraj imenovani prelomni črti je dvoje manjših termalnih vrelcev: eden neznaten pri Lipi blizu Zreč, drugi pri Zbelovem.

V podnebju zgornje Dravinjske doline je čutiti že panonske vplive s Ptujskega polja. Povprečna letna toplina znaša ca 9° C, povpr. julijska temperatura 19—20° C, januarska pa —2° C. Trajni zimski mraz znaša 2½ mes. Množina letnih padavin se polagoma stopnjuje od v. proti z., naraščajoč obenem precej naglo z nadmorsko višino. Zgornja Dravinjska dolina ima 1100—1200 mm padavin, bližnje hribovito obrobje jih dobiva kakih 100 mm več, najvišji pohorski predeli pa jih sprejemajo okrog 1500 mm na leto. Kot na Ptujskem polju je tudi tu poleti največ padavin (zlasti v juniju).

Srez pripada v celoti subalpinskemu območju srednjeevropske gozdne flore. Iglasti gozdovi (smreka in jelka) pokrivajo prav s. dele sreza nad Vitanjem. V. odtod so bukovi in po gričevju v. od Konjic mešani listnati gozdovi s primešanim navadnim borom. Po višjih vrhovih in grebenih j. Pohorja in po Konjiški gori je bukovje, po pobočjih zopet mešan gozd. Od listnatih dreves dosegata tu črni gaber in mali jesen s. mejo. Podraščevino tvorijo rastline, ki so že opisane pri srezih Brežice in Celje. Travniki tega in obeh južnih srezov so spomladi posuti s sredozemskim žafranom (Crocus neapolitanus), kasneje pa jih krase posebno razne kukavice. Od ilirsko-panonskih rastlin raste nad Vitanjem poljska draguša (Lepidium campestre), na Konjiški gori pa rumeni lan (Linum flavum), navadni blušč (Tamus communis) in še nekaj drugih. Oba kraja nudita zanimive rastlinske združbe. Socka pri Vitanju se odlikuje po predalpskih rastlinah: petoprstniku (Potentilla caulescens), avrikeljnu, kamenokrečnicah (Saxifraga incrustata in cuneifolia), slanozoru (Heliosperma eriophorum), škržolici (Hieracium glaucum) in bledorumenem česnu (Alium ochroleucum). Na Konjiški gori je posebno lepo razvit grmičasti gozd iz dlakavega hrasta (Quercus lanuginosa), črnega gabra in malega jesena šumaha (Cotynus coggygria); vmes rasto številne košeničice (Genista) in kukavice (n. pr. Ophrys aranifera). Redke so: praprot Polystichum lonchitis (na Konjiški gori), zobunec (Tunica prolifera) na razvalinah vitanjskega gradu in grobeljnik (Alyssum montanum) samo na razvalinah žičkega samostana.

V zoogeografskem oziru sega srez s svojim sz. delom v triglavsko pokrajino, v. del pa leži v nižinskem pasu. Važnejše lovne živali so: zajci, srne, poljske jerebice, gozdni jerebi, lisice, veverice, ujede, fazani, divji petelini, sloke, divje race in prepelice. V Dravinji in Oplotnici žive poleg belic potočne postrvi in ščuke. Če je uspeh lova na strupene kače kaj verjetna slika pravih razmer, potem je modras tu silno redek.

V starem veku je držalo skozi ozemlje konjiškega sreza več rimskih cest. Najvažnejša med njimi je bila cesta Oglej—Ljubljana—Celje—Konjice—Ptuj; od nje se je odcepila pri Konjicah prometna pot na Koroško mimo Zreč in Vitanja. Tretja cesta je vezala Celje in Vitanje preko Frankolova; od te poti se je s. od Frankolova pri Belem potoku odcepila cesta na Konjice, držeč dalje mimo Sp. Grušovja proti Lipnici v Avstriji (Flavium Solvense). V srednjem in novem veku je šla skozi današnji srez najvažnejša prometna pot, ki je vezala Podonavje s Primorjem (Dunaj — Maribor — Konjice — Celje—Ljubljana—Trst). Železniško progo Konjice—Poljčane so zgradili 1892; 1920 so jo podaljšali do Zreč.

Večina krajev v srezu je bila v preteklosti tesno povezana z zgodovino žičkega samostana, ki je tod in tudi izven sreza posedoval mnogo ozemlja. Žička gospoščina je imela 5 uradov: urad Škedenj je obsegal dolino ob Žičnici (samostanu so jo odstopili Konjiški gospodje); uradu v Dramljah so pripadala posestva, ki so jih podarili Vojniški, Lemberški, Rogaški in Žovneški gospodje; urad v Žički vasi, ki jo je 1173 podaril oglejski patriarh Ulrik I.; uradu v Oplotnici so pripadali Oplotnica (darilo mejnega grofa Otokarja VI. 1182 in Otokarja Konjiškega 1208), Zreče (vas je podaril 1281 Henrik Freudenberški,

svoj ondotni dvorec pa zadnji Konjiški gospod Leopold 1390), Ložnica (dar Konjiških gospodov 1234) in Slov. Bistrica (1311 je kupil samostan v okolici mnogo posestev, v mestu pa si je zgradil svoj žički dvorec); urad v Mariboru je obsegal Rače (od 1247), Vitanje in Hotinjo vas (od 1429) ter Zg. Hajdino (od 1190). V pomembnejših trgih in mestih (v Kamniku, Mariboru in dr.) so imeli žički kartuzianci svoje dvorce, ki jim je pripadala važna trgovska vloga. L. 1671. so kartuzianci povečali svojo posest z nakupom Tattenbachovih graščin in gospoščin. Na vseh teh posestvih so bili menihi deležni mnogih privilegijev v sodnem in trgovskem oziru. Toda mnogo pomembnejše od trgovskega je bilo njihovo kulturno delovanje.

V cerkvenem oziru so bile župnije konjiškega sreza do 1751 podrejene oglejskemu patriarhatu, nato goriški nadškofiji in od 1787 lavantinskim škofom. Najstarejša organizirana krščanska postaja je bila v Konjicah. Iz te prafare, ki je obsegala razen sedanje konjiške dekanije tudi Laporje, Poljčane, Studenice in Crešnjice, so nastale skoraj vse današnje župnije v srezu. Iz vitanjske prafare sta se izločili župniji Stranice in Skomarje.

Zadnje ljudsko štetje 1931 je v srezu izkazalo 22.622 prebivalcev. Na 1 km² biva povpr. 67 ljudi. Zelo močno je naseljena Dravinjska dolina in njeno nizko gričevnato obrobje (gostota ca 100), le redko pa njen j. gorski rob in predeli na Pohorju. Stenica, najvišja pobočja Pohorja ter osrednji in s. del Konjiške gore vobče pogrešajo stalno naseljenih prebivalcev. V skladu s tem je najbolj obljudena mala konjiška občina (gostota 184), potem pa sledita občini Loče (87) in Tepanje (85). Najbolj redko sta naseljeni občini Vitanje (42.5), ki obsega pretežno zelo gorat in gozdnat svet, in Konjice-okolica, ki ji poleg dela Dravinjske doline pripada večina Konjiške gore s samotno dolino ob potoku Žičnici. Vse kaže, da nasprotje med gosto in redko obljudenimi predeli v tem srezu še narašča; kajti dočim se prebivalstvo Dravinjske doline in gričevja sv. odtod iz leta v leto množi, izkazujejo nekateri hriboviti predeli z zadnjem času zastoj in ponekod celo upadanje prebivalstva. Konjiški srez je predel izrazito zelo majhnih in razdrobljenih selišč. 70% vseh krajev nima niti po 200 ljudi, a tudi kraji, v katerih biva nad 500 prebivalcev (takih je v vsem srezu samo 8), so v večini slučajev dejansko sestavljeni zgolj iz raztresenih zaselkov in samotnih kmetij. Nad 700 ljudi imajo le Slov. Konjice (1095) in Oplotnica (800). S. od Vitanja segajo posamezne kmetije še do 1200—1300 m visoko, v. odtod nad Zrečami in Oplotnico pa le izjemoma nad 1000 m.

Življenjski pogoji prebivalstva, ki jih narekujejo gospodarske razmere, so skoraj izključno odvisni od razširjenosti posameznih kultur tal. Kajti trgovina, obrt in industrija zaposluje zelo malo ljudi. Med kulturami tal obstaja to-le razmerje: na njive in vrtove odpade 17.7% vsega ozemlja (skupaj 5940.7 ha), na travnike in pašnike (33.489.7 ha) 22.8%, na gozdove (17.906.7 ha) 53.5%, na vinograde (710 ha) 2.1%, na sadovnjake (510.1 ha) 1.5% ter na močvirna in neplodna tla (793.9 ha) 2.4%. Razširjenost poljske zemlje je torej precej omejena, k temu pa se pridružuje še to, da tla, zlasti v hribovju, niso posebno rodovitna in relativno še daleč ne donašajo toliko kot kje drugod v ravnini. Največ polj imajo občine, ki jim pripada dobršen del Dravinjske doline (Tepanje 24.5%, Loče 23.7%), najmanj pa jih imajo one, ki so pretežno gorate (Vitanje 15.4%, Oplotnica celo komaj 12.8%). L. 1934. so na 1167 ha pridelali 96.000 q krompirja, na 1097 ha pa 12.200 q pšenice; glede posejane površine sledi na tretjem mestu že oves (749 ha, 5850 q pridelka), nato pa koruza (630 ha, 6700 q), rž (496 ha, 3800 q) in ječmen (440 ha, 4100 q). V Dravinjski dolini poskušajo ponekod tudi z gojitvijo hmelja, ki pa tu nima bodočnosti (1934 so obsegali hmeljniki samo 6 ha). Travniki in pašniki se predvsem uveljavljajo tam, kjer je največ njiv. Največ jih ima občina Tepanje (35% vse površine), predzadnja je občina Vitanje (21.1%) in zadnja Oplotnica (16.5%). Stevilčno stanje živine ni posebno veliko. Goved je okrog 900, svinj 7300, koz 500; sorazmerno zelo veliko pa je ovac (3100, t. j. skoraj desetina vseh v banovini) in perutnine (41.000). Ponekod goje racionalno čebelarstvo. Vseh panjev je okrog 900.

Zelo važno je gozdarstvo. Ne samo, da je srez glede relativne razširjenosti gozda v naši ban. že na tretjem mestu (le za dravograjskim in laškim srezom), ampak tudi kvalitetno se gozd odlikuje. Sklenjeni gozdni kompleksi pokrivajo vso Stenico, dobršen del Paškega Kozjaka, skoraj vso Konjiško goro in nad 1000 m visoka pobočja Pohorja. Gozd je podlaga intenzivni lesni industriji. Zage se vrste zlasti ob Dravinji, Oplotnici in Hudinji, nastopajo pa ponekod tudi v Dravinjski dolini, kjer so pomembnejša središča lesne industrije (zlasti Konjice, Žiče, Loče in Zbelovo). Zanimivo je, da je gozd najbolj razširjen tam, kjer je najmanj polj in travnikov in obratno: v občini Oplotnici pokriva 66.7% površja, v občini Vitanje 58.5%, a v občini Tepanje 32.7 % in v občini Loče 41.6%. Prav velike gozdne ploskve so vzrok, da sta občini Oplotnica in Vitanje najmanj obljudeni. Kot krije v hribovju izdatke za živila gozdarstvo, ki je tu življenjskega pomena, tako se marsikje v gričevju druži s kmetijstvom vinogradništvo. Popolnoma brez vinogradov sta samo občini Konjice-trg in Vitanje. Večji vinogradniški kompleksi pa nastopajo na treh mestih: s. in sv. od Konjic v Skalcah in okoli Bezine, z., j. in v. od Loč okoli Klokočovnika, Kraberga in Zbelovske gore ter okrog Oplotnice in v. odtod pri Čadramu in Okoški gori. Sadjarstvo je bolj ali manj razvito povsod. Sadnih dreves je okrog 100.000; skoraj polovica je jablan, nad četrtina sliv, mnogo je še hrušk (17.500), manj češenj (5500) in orehov (3000 sadnih dreves).

V srezu je nekaj rud. Tako nahajamo železno rudo siderit pri Vitanju, Konjicah in Zalogu; pri Rakovcu ob Pohorju se nahaja svinčeni sijajnik, bogat s srebrom, obenem z belim in zelenim svinčencem. Premog nastopa pri Zrečah (črni premog), pri Stranicah, pri Jamniku blizu Zreč in pri Sv. Jerneju. Pri Zrečah dobivajo lep bel marmor, pri Vitanju dolomit kot primes za ognjestalne keramične izdelke, pri Cizlaku pri Oplotnici pa lomijo tonalit (pohorski granit) za tlak in za spomenike.

Promet med posameznimi deli sreza se vrši manj po železnici in več po cestah (več rednih avtobusnih zvez). Ob jv. robu sreza drži proga Zidani most—Maribor (med Lipoglavom in Poljčanami), od katere se odcepi lokalna ozkotirna proga v zgornjo Dravinjsko dolino mimo Konjic do Zreč. Konjice so gospodarsko in prometno središče le velikega dela konjiškega sreza. Tu je križišče cest proti Slov. Bistrici (in dalje v Maribor), proti Stranicam (in dalje v Celje), v Oplotnico in Žiče. Kot je Dravinjska dolina prometno usmerjena proti v., tako teži z. rob sreza k Paki in Mislinji na bližnjo žel. progo Celje—Dravograd, Vitanjska kotlina pa na j. v Savinjsko dolino (redna avtobusna zveza Vitanje—Celje). Tujski promet čaka še lepa bodočnost. Zaenkrat ima srez velik pomen le v turističnem oziru (izhodišča na Pohorje), letoviščarski kraji so pa deležni še majhnega obiska.

Občina Loče

Preb. 3737, hiš 828, posest. 541, koč. 208, najem. 117. Površina 4282.65 ha: njiv in vrtov 1020.08, trav. in paš. 1141.10, vinogradov 183, gozdov 1762.16, sadovnjakov 44.32, ostalo 131.99. Občina se razprostira na obeh straneh Dravinjske doline med Konjiško goro (1014 m) in Bočem (980 m) v jv. delu konjiškega sreza. Rodovitno in sorazmerno ozko Dravinjsko dolino oklepa na s. položno in zelo razčlenjeno gričevje, med katerim se po deloma močvirnatih dolinicah vijejo potoki, ki se iztekajo v Dravinjo. Nasprotno omejuje dolino na j. sklenjeno in znatno bolj strmo in visoko hribovje, na katerem leži razvodnica med Podravjem in Posavjem. Dočim prevladujejo v dolinah njive in travniki, pokrivajo višje predele sklenjeni in deloma še malo izrabljeni gozdovi. V ugodnih pobočnih legah nastopajo tudi vinogradi, ki dajejo mestoma celo glavni značaj dotični pokrajini (Klokočovnik, Lipoglav). Povprečni letni pridelek vina v občini se ceni na ca 4000 hl (bela in rdeča vina, tudi šmarnica). Precej sadja, zlasti jabolk, ki jih izvažajo v tujino. Napredni čebelarji v nekaterih krajih. Več industrijskih obratov, predvsem žage in kamenolomi. Ribolov v Dravinji in Žičnici ter v ribnikih. Mnogo užitnih gob in borovnic. Lepa lovišča (zajci, lisice, srne, jerebice). Kot letoviščarska kraja prihajata za sedaj v poštev le Žiče in Loče.

Breg, 45-9-8-1-1. Sr so du fin Slov. Konjice 8 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 1 km. Nm ca 285 m. Majhna vas v sončni legi na levem bregu Dravinje, ki dela tu ovinek in se zajeda s svojo strugo globoko v zemljo. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti 0.5 km od ban. ceste Loče—Ličenca. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Pridelovanje masla za prodajo v Loče. Izvoz jabolk po prekupcih v tujino. Čebelarstvo z dobro pašo. Nekateri posestniki imajo vinograde v Vel. Lipoglavu in Klokočovniku. Belice in klini v Dravinji.

Brezje, 71-13-9-4-1. Sr so du fin Slov. Konjice 7 km, žand zdr žel o pTt Loče 5 km, š žup Sv. Jernej 2.5 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas v nekoliko pobočni legi nad potokom Oplotnico kraj obč. ceste 1 km od ban. ceste Loče—Ličenca. Dostopno z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in precejšnje gozdarstvo. Prodaja jabolk; domači sadjevec. Zaradi nizke lege malo vinogradov; največ samorodnica. Lepi smrekovi in borovi gozdovi. Oddaja kmetijskih proizvodov in lesa v Loče.

Draža vas, 317-63-42-17-11. Sr so du fin Slov. Konjice 5 km, žand zdr žel o pTt Loče 4 km, š žup Žiče 1 km. Nm 285 m. Vas leži v dolini na obeh straneh Dravinje, v katero se v bližini izliva Oplotnica, kraj ban. ceste, ki se 2 km sz. odtod pri Tepanji vasi odcepi od drž. ceste. H kraju spada zaselek Zafošt. Pretežno polja in travniki, gozda malo. Precejšnje poljedelstvo in živinoreja. Razne vrste jabolk za izvoz. Napredno čebelarstvo. Nekateri posestniki imajo svoje vinograde v Klokočovniku in Vel. Lipoglavu. Precej obrtnikov. Ribolov v Dravinji. Mnogo užitnih gob in borovnic. Važna žel. postaja za nakladanje pohorskega granita (kocke, spomeniki itd.), ki ga izvažajo v razne kraje naše države.

Klokočovnik, 188-43-35-3-5. Sr so du fin Slov. Konjice 8 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 1 km. Nm povpr. ca 350 m. Na široko razloženo naselje, h kateremu spada zaselek Zloderžnik, ob obč. poti povpr. 1 km z. od ban. ceste pri Ločah. Dostop z vozom. Kraj se razteza preko štirih hribov in treh dolinic. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo, vinogradništvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Zlahtna bela in rdeča vina; letna produkcija ca 800 hl. Boljše vrste jabolk za prodajo. Bukov, hrastov, smrekov in borov gozd. Les prodajajo na žage v Loče. Mnogo gob in borovnic.

Koblje, 104-23-15-6-2. Sr so du fin Slov. Konjice 8 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 2 km. Nm ca 290 m. Razložena vas, ki jo tvorita zaselka Spodnje in Zgornje Koblje, na pobočju dveh gričkov, med katerima se vije manjši potok. Mimo drži ban. cesta Loče—Ličenca. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo, sadjarstvo, racionalno gozdarstvo. Še malo izkoriščeni mešani gozdovi. Jabolka, zlasti za izvoz v dunavsko banovino in v tujino; domači sadjevec. Posestniki imajo vinograde v Klokočovniku in Vel. Lipoglavu. Dnevni dovoz mleka v Loče. Vas se prvič omenja 1165, ko jo je štajerski mejni grof Otokar podaril žičkemu samostanu.

Kolačno, 48-8-6-2-0. Sr so du fin Slov. Konjice 8 km, žand zdr žel o pTt Loče 2.5 km, š žup Sv. Jernej 1.5 km. Nm ca 320 m. Vas leži ob obč. poti 1 km z. od ban. ceste Loče—Ličenca na prijaznem gričku. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Koblje.

Kraberg, 102-22-18-3-1. Sr so du fin Slov. Konjice 6 km, žand zdr žel o pTt Loče 5 km, š žup Špitalič 2 km. Nm povpr. ca 450 m. Vas leži ob obč. poti 1 km od ban. ceste Žiče—Špitalič. Dostop z vozom. Raztresene hiše po hribih in vmesnih dolinicah. Ilovnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo in sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Pridelovanje masla in smetane za prodajo v okolico. Izvoz jabolk v dunavsko banovino in v inozemstvo. Boljša bela in rdeča vina; letni pridelek ca 200 hl. Obsežni, a še malo izkoriščeni gozdovi.

Kravjek, 80-12-7-3-2. Sr so du fin Slov. Konjice 10 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 2 km. Nm ca 300 m. Vas leži v precej močvirni grapi ob Kravješkem potoku kraj obč. poti 2 km s. od ban. ceste pri Zbelovem. Dostop z vozom. Manj rodovitno. Kmetijstvo, racionalno gozdarstvo (smreka, bor, hrast, gaber). Vinogradov malo, največ samorodnica. Tudi sadje slabo uspeva. Mnogo užitnih gob in borovnic. Prodaja kmetijskih proizvodov in lesa na Zbelovo in v Loče.

Ličenca, 202-39-21-16-3. Sr so du fin Slov. Konjice 8.5 km, žand zdr žel o pTt Loče 6.5 km, š žup Sv. Jernej 3 km. Nm ca 290 m. Precej razložena vas z zaselkoma Čretom in Ličensko gorco, deloma v nizki zelo močvirni legi, deloma na okolnem gričevju ob sklepu ban. ceste, ki pridrži semkaj iz Loč. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Sadjarstvo v skromnem obsegu. Domači sadjevec. Obsežni, še skoraj neizkoriščeni gozdovi (smreka, bor, gaber, hrast). Kmetje posedujejo vinograde na Zbelovski gori. Trgovanje s kmetijskimi proizvodi in z lesom.

Loče, 273-55-40-5-19. Sr so du fin Konjice 8 km, žand zdr žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1813, 7 odd., Obrt. nad. šola, Javna knjiž., SKJ z gled. odrom, Gas., DKfid, Kurjerejsko d., Strel. druž., zdravnik, vodovod in elektrarna. Nm 281 m. Kraj leži ob ban. cesti Poljčane—Konjice poleg Dravinje, v katero se tu iztekata Žičnica in Klokočovnik. Vas, h kateri spada tudi zaselek Železnik, obdajajo na j. strani vinorodni griči, v ostalem pa polja in travniki. Gozdovi v okolici. Kmetijstvo, razna obrt in industrija (izdelovanje opeke, parna žaga, valjčni mlin). Precej sadja (boljše vrste jabolk). Prebivalci posedujejo vinograde pri Vel. Lipoglavu in Klokočovniku. Ribolov v Dravinji. Pripraven kraj za letovišče. Gostilne s tujskimi sobami. Nekateri domnevajo, da je v kraju stala rimska postaja Ad Lotodos ob važni rimski vojaški cesti Poetovio—Virunum na Koroškem. Vas se prvič omenja 1165, ko jo je štajerski mejni grof Otokar podaril žičkemu samostanu. Od 1751—1772 je v kraju morila kuga, 1855 pa kolera in tifus. L. 1776. je vas pogorela.

Župnija Loče (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 2180 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Duha se prvič omenja 1430. Južna kapela je bila postavljena pred 1731, severna pred 1757, zvonik in zakristija pa 1734. Ladja je križno svodena, tristrano zaključeni presbiterij pa banjasto s kapami. Oboka presbiterija in ladje sta okrašena s freskami. Na slavoloku je letnica 1891, ko so stavbo prenovili. Cerkev je bila prvotno podr. konjiške pražupnije, iz katere se je izločila kot vikariat 1689. Prvi lokalni kapelan se navaja že 1604. Župnija je bila ustanovljena 1751. Nadžupnija Konjice še danes izvršuje patronatske pravice. Cerkev, imenovana Sv. Duh na jezeru, je bila do jožefinskih reform znamenita božja pot. Župnija je mati sedanjih župnij: sv. Duha v Ločah, Žič in Sv. Jerneja pri Ločah. V župnišču je zanimiva kronika, ki jo je 1901 strokovnjaško zasnoval zgodovinar Matej Slekovec, župnik pri Sv. Marku niže Ptuja.

Mlače, 172-33-26-4-3. Sr so du fin Slov. Konjice 8.5 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 1 km. Nm ca 300 m. Vas leži med Ločami in Zbelovim na malem griču kraj banovinske ceste na levi strani Dravinje. H kraju spadata zaselka Vesela Breza in Vrhek. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Pridelovanje masla in smetane za prodajo v Loče, Zbelovo in Poljčane. Razne vrste jabolk za stiskanje, sušenje in konserviranje. Nekaj sadja se tudi proda v savsko banovino in v tujino. Napredno čebelarstvo. Vinograde imajo nekateri posestniki na Zbelovski gori. Znatno in racionalno gozdarstvo. Zlasti graščak Possek uvaja italijanski bor. Prodaja lesa na Zbelovo in v Loče. Užitne gobe in borovnice. Pod gradom Pogledom, ki stoji v zaselku Vrhku, so trije ribniki, kjer je razvito ribogojstvo. Pogled se prvič omenja 1369 kot last poljčanskega graščaka Ulrika Grasela. L. 1436. so imeli v Pogledu več kmetij Celjski grofje, pozneje, najbrž po 1456, pa rodbina Strmol pri Rogatcu in nato rodbina Schrott (do 1616). Slednja si je postavila pred 1542 majhen zidan dvorec kot upravni sedež pogledskih zemljišč. Tu je bil tudi sedež nižje sodnije za to gospoščino. L. 1617. so vitezi Plöschen zgradili sedanji grad, ki je nato menjaval gospodarje. Od 1829 je last rodbine Possek. Grad, ki je še danes popolnoma ohranjen, ima obliko kvadrata in na zunanji strani vogalov okrogle stolpe. Na jv. oglu je kapela z oltarjem Marijinega obiskovanja z mašno licenco. Grad ima lepo urejeno posestvo.

Penoje, 34-7-6-1-1. Sr so du Slov. Konjice 9 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 1.5 km, fin Poljčane 6 km. Nm ca 300 m. Majhna vas jv. od Loč na desnem bregu Dravinje na pobočju gozdnatega gričevja poleg križišča ban. cest, ki drže v Žiče, Poljčane in na Ponikvo. Kmetijstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Skoraj sami bukovi gozdovi. Ribolov v Dravinji.

Petelinjek, 51-10-5-4-1. Sr so du Slov. Konjice 8 km, žand zdr žel o pTt Loče 5 km, fin Konjice 7 km, š žup Sv. Jernej 1 km. Nm ca 340 m. Kraj leži ob ban. cesti Loče—Ličenca. Pod vasjo se razprostira ožja močvirna dolina z več ribniki, ki so last pogleške graščine v Mlačah. V njih goje krape. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo v skromnem obsegu in gozdarstvo. Vinogradov ni, pač pa jih imajo posestniki na Zbelovski gori. Gozdovi so večidel last pogleške graščine.

Podob, 22-5-5-0-0. Sr so du fin Slov. Konjice 7 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 3 km. Nm ca 290 m. Prijazna lega na j. vznožju griča Vrhka (362 m) ob obč. poti 1 km od ban. ceste Loče—Ličenca. Dostop z vozom. Tu se v Dravinjo izliva Oplotnica. Kmetijstvo, gozdarstvo. Znatna prodaja jabolk v inozemstvo. Prodaja lesa (bukev, hrast, smreka) na Zbelovo in v Loče. Za vasjo je opuščen kamnolom. Uporabljali so ga zlasti pri gradnji lipoglavskega železniškega predora in viadukta nad Dravinjo pri Zbelovem.

Podpeč, 84-20-7-10-3. Sr so du Slov. Konjice 12 km, žand zdr o pTt š žup Loče 4 km, fin Poljčane 4 km, žel Loče 4 km in Poljčane 4 km. Nm ca 400 m. Razložena vas na s. pobočju Ljubečnega (527 m) in ob njegovem vznožju na desni strani Dravinje ob obč. poti 1 km od ban. ceste Loče—Poljčane. Dostop z vozom. K vasi spadata zaselka Jagodnik in Klučarje. Manj rodovitno. Kmetijstvo, vinogradništvo, gozdarstvo, zaslužek z dnino. Goveda malo, ker rede največ koze. Nekaj jabolk in češenj. Boljša vina in šmarnica. Letni vinski pridelek ca 400 hl. Lepi in še malo sekani bukovi in borovi gozdovi so večinoma last pogleške graščine v Mlačah. Ribolov v Dravinji.

P O H O R J E
Koča na Pesku
1382
Rogla
1517
Vel. Vrh
1347
Mislinja
Oplotnica
Resnik
Padeški vrh
Kot
Planina
Božje
Modrič
Sp. Dolič
Paka
Hudinja
Skomarje
Koroška vas
Kebelj
Jesenica
Boharina
Sv. Kunigunda
Koritno
Grad
Zlopona vas
Loška gora
Kovaški vrh
Zlopona gora
Okoška gora
PAŠKI KOZJAK
1273
Brezen
Bezovje
Lačna gora
Čadram
Okoška vas
Ljubnica
Črešnova
Oplotnica
Zlakova
Straža
Kocenek
Vitanje
Brezje
Gorica
Korplje
Dravinja
Dobrova
Raskovec
Stenica
Malahorna
Barje
Vrholje
Zreče
Gračič
Sp.-
Križevec
Markečica
Prihova
Čadramski
Oplotnica
Radeno vas
Dobriška vas
Dobrova
Prelope
Stranice
Gojka
Gabrovlje
Strteneк
Pobrež
Zgor.-
Sevec
Bezina
Grušovje
Zeče
Gabrovnik
Brdo
Spod.-
Prepuže
Bukovlje
Dobrava
Škalce
Vešenik
Tepenjski vrh
Tepanje
Ličenca
Prelope
Polene
Pristava
Zg.- Prevrat
Brezje
Spod.-
Dobrnež
Slov. Konjice
Brezje
Perovec
Petelinjek
KONJIŠKA GORA
1014
Blato
Brep
Nova vas
Kolačno
Podporje
Kamna gora
Konjiška vas
Draža vas
Podob
Sv. Jernej
Črešnjice
Zgor.-
Brdce
Sojek
Tolsti vrh
Žiče
Kablje
Brep
Kravjek
-Lože
Spod.-
Stare Slemene
Špitalič
Škedenj
Vrh
Zbelovo
Žičnica
602
Klokočovnik
Mlače
Krabergo
Suhadol
Loče
Penoje
Dravinja
Podpeč
Vel. Lipoplav
473
Zbelovska gora
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne poštne zveze
drž. meja
sreska meja
sedež občine
" sreza
sedež župnije
" dekanije
planin. koča
0 1 2 3 4 5km

Spodnje Laže, 201-39-15-20-10. Sr so du Slov. Konjice 12 km, žand zdr o pTt š žup Loče 4 km, fin žel Poljčane 4 km. Nm 265 m. Prijazna lega na gričku in na njegovem prisojnem obronku tik nad ban. cesto Poljčane—Loče na levi strani Dravinje. Zaselka Grič in Prelož. Kmetijstvo, gozdarstvo; mnogi hodijo na delo v bližnje tovarne. Gozdovi so le na s. strani vasi. Izvoz boljših vrst jabolk. Hruške, tepke in moštnice. Domači vinogradi, zgolj samorodnica; nekateri posedujejo vinograde tudi v sosednji Podpeči. Prodaja lesa na Zbelovo. Ribolov v Dravinji. Več obrtnikov, gostilne s prenočišči.

Suhadol, 82-12-6-6-0. Sr so du fin Slov. Konjice 8 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 2 km. Nm povpr. ca 400 m. Razložena vas na hribu med Klokočovniško grabo in dolino Žičnice. Dostop z vozom po slabi obč. poti 2 km od ban. ceste. Laporнato, manj rodovitno. Okrog vasi se razprostirajo lepi vinogradi, na s. strani hriba pa obsežni gozdovi. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Razno sadje, največ jabolka za domače potrebe in za prodajo. Domači jabolčnik. Boljša bela in rdeča vina, ki jih prodajajo v Konjice, Celje in Slov. Bistrico. Letni vinski pridelek ca 600 hl. Prodaja lesa v Loče in Zbelovo (letno ca 500 m³). Nekdanji suhadolski grad je bil pristava žičkih kartuziancev. Samostan, ki je dobil vas v oblast že 1207 od vojvode Leopolda, je postavil pristavo v 2. pol. 16. stol. Danes je v rokah kmeta Vinka Cugmusa, vulgo »Grajskega«. Njegov dom se še vedno imenuje »grad«.

Sv. Jernej, 205-36-24-10-8. Sr so du fin Slov. Konjice 9 km, žand zdr žel o pTt Loče 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1870, 3 odd. Kmet. nad. š., Bral. d., SKJ. Nm 360 m. Lepa slikovita vas med nizkim gričevjem, kraj ban. ceste Loče—Ličenca. Več skupin hiš. Zaselek Gorinska (ali Stransko). Ilovnato, precej rodovitno. Kmetijstvo in zelo razvito gozdarstvo. Obširni, večidel smrekovi gozdovi, ki obdajajo polja in male vinograde. Pridelovanje surovega masla tudi za prodajo v okolico. Precej jabolk za prodajo, hruške za domači sadjevec. Razvito, a še ne racionalno čebelarstvo. Za vinogradništvo so manj povoljni pogoji. Goje le samorodnice, ker žlahtna trta zaradi nizke lege tu ne uspeva. Prodaja mehkega in trdega lesa v Loče in na Zbelovo (letno ca 150 m³). Blizu vasi so trije večji in dva manjša ribnika, ki so last loškega graščaka Posseka (obilo krapov). Užitne gobe. Gostilna s tujskimi sobami. S prijaznega holma, kjer stoji farna cerkev, je lep razgled po Dravinjski dolini. Župnija Sv. Jernej (dekanija Konjice, škofija lavantinska) ima 943 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja je bila zgrajena v 14. stoletju; prvič se omenja že 1405. Od te cerkve je ostala le sedanja ladja. V prvi polovici 18. stoletja so ladji prizidali stransko kapelo in ji postavili zvonik. V 2. polovici 18. stoletja pa so obokali ladjo in zgradili nov presbiterij. L. 1931. je cerkev poslikal slikar Simon Fras. Ladja ima križni svod med oprogami. Te počivajo na pilastrih, ki pa ne segajo do tal. Presbiterij je tudi križno svoden. Dobro delo je kip sv. Jerneja v glavnem oltarju. Prvotno konjiška podr. in nato podr. župnije sv. Duha v Ločah, je postala cerkev 1785 samostojna kuracija. Prvi župnik je bil Franc Pinter († 1895).

Veliki Lipoglav, 195-49-12-26-12. Sr so du fin Slov. Konjice 9 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 1 km. Nm povpr. ca 370 m. Razložena vas z zaselki Drežo, Svibovcem in Malim Lipoglavom (Unišče) ob razvodju med Savo in Dravo, na dveh hribih, ki ju loči manjša dolina. Dostop z vsemi vozili po obč. poti 1 km od ban. ceste Ponikva—Penoje. Manj rodovitno. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Izvoz jabolk v tujino. Obsežni in lepi vinogradi. Letno pridelajo do 1000 hl boljših belih in rdečih vin ter šmarnice.

Vrh, 111-24-18-6-2. Sr so du Slov. Konjice 12 km, žand zdr žel o pTt Loče 5 km, fin Poljčane 5 km, š žup Sv. Jernej 2 km. Nm povpr. ca 300 m. Razložena vas, z zaselkoma Sele in Stušeče, se razprostira na treh gričih. Dostop z vozom po obč. poti 1 km s. od ban. ceste pri Zbelovem. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo, sadjarstvo, zelo razvito racionalno gozdarstvo. Prodaja jabolk v tujino. Domači hruševec. Radi neugodne lege goje doma le samorodnice, sicer pa posedujejo kmetje vinograde tudi na Zbelovski gori. Prodaja lesa v Loče in na Zbelovo.

Zbelovo, 189-33-14-10-7. Sr so du Slov. Konjice 10 km, žand zdr žel o pTt š žup Loče 3 km, fin Poljčane 5 km. Gas. Nm 268 m. Kraj leži na levem bregu Dravinje pod Zbelovsko goro (394 m) v ozki dolini, ki se na koncu vasi razširi. Mimo drži ban. cesta Konjice—Poljčane. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Izvoz jabolk v dunavsko banovino in v tujino. Posestniki imajo vinograde na Zbelovski gori. Mešani gozdovi v okolici. Lesna industrija. Ribolov v Dravinji. Gostilne s prenočišči. V neposredni bližini vasi je velik železniški viadukt, pod katerim teče Dravinja in drži ob njej konjiška ozkotirna proga. Blizu kraja tolmun z izredno toplo vodo v zimskem času. Izhodišče izletov na Ljubečno (518 m, ¾ ure), kjer je romarska cerkev sv. Marije. Tik nad žel. postajo stoji zbelovska graščina, ki so jo po 1568 zgradili grofje Thurni. Po prevratu je bil grad preurejen v tovarno upognjenega pohištva lesno-industrijske družbe Drave, zdaj pa je last g. Zelenka iz Maribora in se preureja v barvarno.

Zbelovška gora, 360-147-120-21-6. Sr so du Slov. Konjice 12 km, žand zdr o pTt š žup Loče 4 km, fin Poljčane 5 km, žel Loče ali Poljčane 4 km. Povpr. nm ca 370 m. Zelo razložena vas j. od Zbelovega kraj ban. ceste in po sosednjem hribovju, kjer je razvodnica med pritoki Save in Drave. Kraj leži deloma v globoki dolini, deloma na dveh, nasproti si stoječih gričih. Kmetijstvo, gozdarstvo, vinogradništvo, precej ljudi hodi na delo v bližnje tovarne. Znatno perutninarstvo; poleg kokoši goje tudi purane in gosi. Sadjarstvo manj pomembno; le češplje in kostanji. Boljša bela in rdeča vina (letni pridelek ca 700 hl), ki jih prodajajo v Poljčane in Zbelovo. Prodaja lesa (letno ca 250 m³) in kmetijskih proizvodov. V Šednah je star opuščen premogovnik, ki je last g. Klausa iz Berlina. K vasi spadajo mali zaselki: Dole, Goli vrh, Kamenik, Gradišče, Krajnice, Krtnik, Lubično, Nunska gora, Prenuš, Prevole in Šedne. Tu je nekdaj stal zbelovski grad, ki je danes v razvalinah. Prvi znani grajski lastniki so bili Zbelovski gospodje, ki se omenjajo od 1202 do okoli 1400. Veliko je grad trpel od vojske celjskega vojskovodje Jana Vitovca. L. 1439. ga je Vitovec zavzel, a ga je že 1443 osvojila cesarska vojska. Od 1443—1580 je bil grad last deželnega kneza, ki je tu postavljal svoje oskrbnike. L. 1515. so kmečki uporniki osvojili in izropali grad. Nekako v tej dobi je grad razpadel. V zbelovskem gradu je bil nekdaj sedež obsežne priviligirane deželske sodnije, ki so ji bile podrejene sodnije v Slov. Gradcu, Fali, Slov. Bistrici, Borlu, Halozah in Ptuju. Ko je grad razpadel, so sodnijo premestili v novo zbelovsko graščino (glej Zbelovo), kjer je obstajala do 1848.

Zgornje Laže, 204-38-20-15-5. Sr so du Slov. Konjice 12 km, žand zdr žel o pTt Loče 5 km, fin Poljčane 4 km, š žup Sv. Jernej 1 km. Nm ca 285 m. Deloma razložena vas v pobočni legi nad potokom Ličenco kraj obč. poti 2 km s. od ban. ceste pri Spodnjih Ložah. Dostop z vozom. H kraju spadajo zaselki Lažanska gora, Novine in Ponevnik. Manj rodovitno. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo kot Vrh. Precej razvito čebelarstvo.

Žiče, 397-88-62-15-14. Sr so du fin Slov. Konjice 6.5 km, žand zdr žel o pTt Loče 1.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1847, 3 odd. Kmet. nad. š., Gosp. nad. š., PJS, Kat. prosv. d., Gas. Nm 289 m. Obcestna vas v lepi idilični legi, prislonjena ob prisojno pobočje Žičke gorce (427 m), ki je zasajena z vinogradi. V kraju je križišče ban. cest, ki drže proti Draži vasi, Ločam, Špitaliču in Konjicam. Mimo teče potok Žičnica, ob kateri sega kraj na z. strani v prijazno sotesko »Sotansko«. K vasi spadata zaselka Sotansko in Žička gorca. Kmetjistvo, vinogradništvo, gozdarstvo in razna obrt. Pridelovanje masla. Izvoz sadja, zlasti jabolk v Vojvodino in v inozemstvo. Razvito čebelarstvo. Bela in rdeča vina, letni pridelek do 400 hl. Dobičkanosno in racionalno gozdarstvo. Bukev, hrast, bor in smreka. Postrvi v Žičnici, ob kateri so mlini in žage. Prijetno kopanje v potoku. V Sotanskem velik dolomitni kamnolom. Primeren kraj za letovišče. Gostilna s prenočišči, izletna točka: razvaline žičke kartuzije (1½ ure). Župnija Žiče (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 740 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra je bila zidana najbrž kmalu po 1305; prvič se omenja šele 1392. V 16. stol. so ji prizidali zvonik, ki še danes stoji. V 17. stol. so cerkev podrli in zgradili 1661 (letnica na podbojih južnih vrat) sedanjo prostorno stavbo. Cerkev je bokana v presbiterij z enim, v ladji pa s štirimi križnimi svodi. Svod ladje in presbiterija je 1903 poslikal slikar Franc Horvat iz Gornje Radgone. Dobro delo sta oba stranska oltarja. Prvotno je bila cerkev podr. konjiške prafare. Od 1689—1732 je pri cerkvi obstajal vikariat, od 1788 pa je samostojna župnija. Župna kronika se vodi od 1850.

Občina Oplotnica

Preb. 4158, hiš 854, posest. 551, koč. 165, najem. 146. Površina 6795.81 ha: njiv in vrtov 870.26, trav. in paš. 1121.67, vinogradov 94, gozdov 4533.50, sadovnjakov 75, ostalo 101.38. Občini pripada j. pobočje Pohorja na obeh straneh potoka Oplotnice, ki teče tu po globoki in tesni grabi. Nekaj ravninskih tal je le j. od vasi Oplotnice, kjer zapušča istoimenski potok gorovje. Nad dve tretjini pokrajine je pod gozdom, ki je v višjih legah docela sklenjen. Le na nižjih in sončnih slemenih se gozd umika travnikom in njivam, med katerimi se

belijo manjši zaselki in samotne kmetije. Na poslednjih izrastkih Pohorja se uveljavljajo celo vinogradi z žlahtnimi trtami. Tu so tudi lepi sadovnjaki, kjer goje jabolka za prodajo. Ob večjih potokih, zlasti ob Oplotnici, je obilo vodnih žag. Zato donaša prebivalstvu prodaja lesa poglavitne dohodke. Granitolomi. Precejšnji tujski promet (več letovičarskih krajev, turistična pota, zimski šport).

Božje, 126-25-15-6-4. Sr so du fin žel Slov. Konjice 9 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 2 km, žup Čadram 2 km in Sv. Kunigunda 7 km. Nm povpr. ca 850 m. Zelo hribovita lega nad potokom Oplotnico ob obč. poti 6 km s. od ban. ceste v Oplotnici. Dostop z vozom. Kmetijstvo, trgovina z lesom.

Brezje, 128-27-20-5-5. Sr so du fin žel Slov. Konjice 9 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 2 km, žup Čadram 2 km. Nm ca 360 m. Dolinska in deloma nekoliko hribovita lega na s. strani Brinjeve gore ob obč. poti 2.5 km od ban. ceste pri Oplotnici. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Javnik. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo kot Gorica.

Čadram, 184-35-28-4-3. Sr so du fin žel Slov. Konjice 8 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 1 km, žup v kraju. Prosv. d. Nm 402 m. Kraj leži vzhodno od Oplotnice ob hribovju pretežno v ravnini. Tu se konča ban. cesta, ki pridrži semkaj iz Konjic mimo Oplotnice. Skozi vas teče potok Čadramica, ki goni več žag in mlinov. Kmetijstvo in gozdarstvo. Jabolka in hruške za domači sadjevec, deloma tudi za prodajo. Razvito čebelarstvo. Pridelovanje manjših množin belega in rdečega vina. Smreka, jelka, mecesen, bukev, gaber. Lesna trgovina. Izhodišče markiranih poti na Pohorje (gl. Oplotnica). Tod mimo je vodila rimska cesta, ob kateri se je razvila naselbina. Na njo še spominja krajevno ime »Belo mesto« j. od Čadrama.

Župnija Čadram (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 2612 duš. Pokopališče. Nekdanja župna cerkev sv. Janeza Krst. je obstajala že pred 1251. Kasneje prizidani gotski zvonik je dobil sedanjo obliko v 17. stol. Ohranjeni del prvotne stavbe je sedanja glavna ladja, ki je bila ravno krita. L. 1765. so ladjo obokali in stene razčlenili s pilastri ter postavili nov presbiterij. Stransko ladjo so prizidali 1792. Freske v presbiteriju je izvršil Tomaž Fantoni 1861, dekorativni okras obeh ladij pa je iz 1878. Križni svod glavne ladje se opira na slope, stranske ladje pa na pilastre. Presbiterij je kupolno svoden. Nastavek glavnega oltarja je dobro delo iz 2. pol. 18. stol. V času turških napadov so cerkev obdali z močnim taborskim obzidjem. Prvotno je bila cerkev podr. konjiške prafare. Iz nje se je izločila pred 1542 kot ekspozitura, ki je bila 1762 povzdignjena v župnijo. Nadžupnija Konjice še danes izvršuje tu patronatske pravice. L. 1785. se je izločila iz župnije kuracija na Keblju. Ko so 1895—1899 zgradili novo cerkev v sosednji Oplotnici, so tja prenesli sedež župnije. Vendar se ta še vedno imenuje župnija Čadram. Župna kronika se vodi od 1877. Podr. cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1391. L. 1914. so stavbo renovirali. Najstarejši del cerkve je presbiterij z ladjo, ki je iz 2. pol. 13. ali zač. 14. stol. Zvonik datira iz 15. stol. Današnja veža cerkve je bila do 17. stol. odprta lopa. Arhitektonsko zanimiva cerkev je bila nekdaj vsa poslikana. Kjer je odpadel omet, so vidni ostanki fresk, ki jih je staviti v 13. ali zač. 14. stol., deloma pa tudi v 15. ali 16. stol. Cerkev je bogato opremljena. Preprosto leseno prižnico krase poznogotske slike, ki so gotovo prvotno služile drugemu namenu. Ladja ima raven kasetiran strop, čigar polja krase črno naslikane rozete. Kvadratični presbiterij ima križni obok z rebri, ki počivajo na konzolah. Podr. cerkev sv. Barbare so 1457 zgradili iz rezanega kamna v gotskem slogu. Na južnem oporniku presbiterija je vklesana letnica 1452, ko so položili temeljni kamen. Visoka gotska okna. Značilno ostra zvonikova streha kaže, da je bil zvonik postavljen v 17. stol. Severno kapelo so prizidali ladji 1689. Pevski kor je šele iz 18. stol. Tristrano zaključeni presbiterij krije zvezdnati obok z rebri, ki počivajo na šestih oglatih služnikih. Sklepnike na svodu krase reliefi svetnikov. Dve zanimivi skulpturi služita kot kapitela na preprostem slavoloku. Ladjo, ki je imela prvotno lesen strop, so kasneje obokali in naslonili svod na štiri slope. Veliki oltar je izborno delo »nemške renesanse« iz 1651. Kompozicija nastavka in detajli kažejo še močno smer pozne gotike. Stranski oltar sv. Družine kaže prehod od preprostosti v smislu renesanse k pompoznosti in bogastvu baroka. L. 1878. so cerkev prenovili in dekorativno poslikali. Tu rojena: dr. Leskovar Josip (r. 1875), odvetnik in politik, bivši mariborski župan in predsednik mariborske oblasti; dr. Somrek Josip (1871—1936), prof. bogosl. v Mariboru, nabožni pisatelj.

Gorica, 158-46-30-10-6. Sr so du fin žel Slov. Konjice 7 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 1 km, žup Čadram 1 km. Nm povpr. ca 400 m. Nekoliko hribovita lega ob obč. poti 1 km jv. od ban. ceste pri Oplotnici. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo, v skromnem obsegu vinogradništvo in gozdarstvo. Domači sadjevec. Prodaja jabolk in hrušk trgovcem v Oplotnico. Pridelovanje belih in rdečih vin. Mešani gozdovi.

Grad (pravilno le Podgrad in Nadgrad), 163-23-18-2-3. Sr so du fin žel Slov. Konjice 9 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 2 km, žup Čadram 2 km ali Kebelj 1 km. Nm ca 800 m. Vas tvorita razložena zaselka Podgrad in Nadgrad, ki ležita kraj Keblja na zelo hribovitem ozemlju. Dostop z vozom po obč. poti 3—4 km s. od ban. ceste pri Oplotnici. Manj rodovitno. Poljedelstvo in lesna industrija. Prodaja rezanega in tesanega lesa trgovcem v Oplotnico. Užitne gobe. Na vzvišenem mestu stoji starodavni kebeljski grad (812 m), po svojem lastniku tudi Zajčev grad imenovan. Grad sestoji iz 12 m visokega okroglega stolpa, od katerega je ohranjena le s. stran z malimi ozkimi linami. Pritličje stolpa je še 3.3 m visoko. Stolp obdaja širok jarek za vodo, ki so jo dobivali izpod »Treh kraljev«. Očividno je grad ali stolp služil za ječo. Začetki gradu segajo v 12. ali 13. stol. Prvi znani posestniki so bili Kebeljski gospodje, ki se omenjajo od 1251 do 1387. Nato je krški škof Janez izročil grad in kebeljski urad Celjskim grofom. Tem je služil najbrž za ječe. Pozneje je grad razpadel, urad pa je prešel v roke cesarja, ki ga je kot deželnoknežji fevd izročal v zastavo skupno s Slov. Bistrico.

Kebelj, 169-28-22-4-2. Sr so du fin žel Slov. Konjice 10 km, žand zdr o pTt Oplotnica 3 km, š žup v kraju. Šola ust. 1856, 3 odd. SKJ z gled. odrom. Nm 720 m. Prijazna in zelo hribovita lega na j. pobočju Pohorja ob obč. poti 4 km od ban. ceste v Oplotnici. Dostop z vozom. Vas tvorita zaselka Spodnji in Zgornji Kebelj. Kmetijstvo, lesna trgovina. Jabolka in hruške za prodajo v Oplotnico in Čadram, v ostalem za domači sadjevec. Obsežni gozdovi (smreka, jelka, mecesen, bukev). Vodne žage. Mimo vasi drže markirane poti h koči na Pesku (1382 m) in na Veliki vrh (1347 m). Lep razgled izpred župne cerkve. V njeni neposredni bližini so ostanki nekdanje kebeljske graščine, ki so jo na skali nad potokom konec 14. ali v začetku 15. stol. zgradili zadnji Kebeljski gospodje. Ta grad, ki se po sedanjem lastniku naziva Zbegov grad, se prvič omenja 1440, zadnjič pa 1502, ko ga je grof Hardeški prodal Ivanu Turjaškemu. Pozneje je grad razpadel. Ostal je le še štirioglati stolp, ki je do 2. nadstr. popolnoma ohranjen. Grad oziroma stolp je verjetno služil kot stražni stolp, v varstvo prometne poti, ki je tod mimo vodila iz Dravinjske doline preko Pohorja. Župnija Kebelj (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 1073 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete. Od prvotne gotske cerkve, ki je stala že pred 1251, je še ohranjen zvonik. Prvo nadstropje zvonika in pritličje imata križni obok namesto prvotno lesenega stropa. V 17. stol. so k zvoniku prizidali novo cerkev. Njena notranjščina je razčlenjena s pilastri, fresko poslikana s prizori iz življenja svetnikov in ornamentalno dekorirana. Freske, ki imajo letnico 1750, so prenovili 1874 in 1893. Najboljše slike so v presbiteriju. Lepo delo je prižnica. Zanimiv je srebrn in pozlačen gotski kelih. Sprva podr. konjiške prafare in pozneje čadramske župnije, se je cerkev iz slednje 1785 izločila kot samostojna duhovnija. Podr. cerkev sv. Lenarta je iz konca 14. ali zač. 15. stol. Okrog 1630 so cerkvi podaljšali ladjo in prizidali zvonik. Ohranjena so še tri gotska okna s krogovičjem. Tristrano zaključeni presbiterij ima gotski svod z rebri, ki se opirajo na konzole; ladja ima lesen kasetiran strop. V pritličju zvonika je zakristija. Oltarni nastavki so iz 2. pol. 17. stol.

Koritno, 245-40-30-4-6. Sr so du fin žel Slov. Konjice 9 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 2 km, žup Čadram 2 km. Nm 676 m. Vas leži ob obč. poti 2 km s. od ban. ceste pri Oplotnici ob potoku Oplotnici in z. odtod na hribovju. Dostop z vozom. H kraju spadata zaselka Tanja in Voda. Kmetijstvo in gozdarstvo. Vodne žage, lesna trgovina. V vasi so odkrili rimske spomenike.

Kot, 385-86-70-6-10. Sr so du fin žel Slov. Konjice 11 km, žand zdr o pTt Oplotnica 4 km, š žup Kebelj 3 km. Nm ca 700 do 1050 m. Zelo raztresena vas na prijaznem pobočju Pohorja med Roglo (1517 m) in Velikim vrhom (1347 m) v povirju drveče Oplotnice. Dostop po obč. poti povpr. 7 km od ban. ceste v Oplotnici možen le z vozom. H kraju spadajo zaselki Lokánja ob Oplotnici, kjer je več žag in veliko lesno skladišče, 3 km sz. odtod ležeči Jurgov prostor (lesno skladišče) in Kaponhof na j. strani že omenjenega Velikega vrha. Zaradi znatne višinske lege se goji kmetijstvo le v skromnem obsegu. Lepi in obširni gozdovi (smreka, jelka, bukev, bor, hrast). Nad 20 žag ob Oplotnici. Jabolka za pridelovanje domačega sadjevca in deloma za prodajo. Raznovrstna hišna obrt je še precej ohranjena. Ribolov. Mnogo užitnih gob. Izletne točke v osrčje Pohorja (Rogla, Veliki vrh, koča na Pesku itd.).

Kovaški vrh, 56-10-10-0-0. Sr so du fin žel Slov. Konjice 10 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 3 km, žup Čadram 3 km. Nm ca 500 m. Hribovita lega ob obč. poti 2—4 km sz. od ban. ceste v Oplotnici. Dostop z vozom. Raztresene hiše. Kmetijstvo in gozdarstvo. Vodne žage.

Lačna gora, 165-40-30-5-5. Sr so du fin žel Slov. Konjice 8 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 1 km, žup Čadram 1 km. Nm ca 450 m. Zelo razložena vas v hriboviti prisojni legi ob obč. poti 1 km s. od Čadrama. Dostop z vozom. H kraju spadata zaselka Lačna vas in Sujek. Kmetijstvo in vinogradništvo kot Čadram. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata je bila zgrajena že v 11. ali 12. stol. Prvotno sta bila ladja in presbiterij ravno stropana, zato nima stavba opornikov. Konec 15. stol. so cerkev prezidali v poznogotskem slogu. Zvonik in zakristija sta najbrž iz 17. stol. L. 1753. so obokali ladjo in postavili kor. L. 1881. je bila vsa cerkev renovirana. Ladja je razčlenjena s pilastri in obokana z banjo z vrezanimi kapami; presbiterij pa ima gotski obok z rebri, ki rastejo iz sten.

Malahorna, 219-47-40-5-2. Sr so du fin žel Slov. Konjice 8 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 1 km, žup Čadram 1 km. Nm ca 350 m. Lega v ravnini ob ban. cesti Konjice—Čadram kraj potoka Malahorne, ki se tu izliva v Oplotnico. K vasi spadata zaselka Lašek in Zatopole. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo kot Gorica. Vodne žage ob potoku Malahorni. Opekarna. Kraj se prvič omenja 1165, ko jo je štajerski mejni grof Otokar podaril žičkemu samostanu. Pri vasi je nekdaj stal dvorec Malahorna na prostoru sedanje njive »Groblje«, ki je last Jožefa Kmeteca. Dvorec se prvič omenja 1448. L. 1486. je bil last rodbine Minderhofer. Po 1497 je dvorec izginil iz zgodovine.

Markečica, 125-20-20-2-3. Sr so du fin žel Slov. Konjice 8 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 1 km, žup Čadram 1 km. Nm ca 330 m. Dolinska lega ob potoku Oplotnici kraj obč. poti 1 km jv. od ban. ceste pri Malahorni. Dostopno z vozom. K vasi spada zaselek Drage. Gospodarstvo kot Gorica. Več vodnih mlinov.

Modrič, 608-139-80-30-29. Sr so du fin žel Slov. Konjice 11 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 4 km, žup Čadram 4 km. Nm ca 650 m. Hribovita romantična lega v. od Keblja ob občinski poti 3 km od ban. ceste pri Čadramu. Dostop z vozom. Prav rodovitno. Kmetijstvo in razvita lesna trgovina. Jabolka, hruške, slive in češnje. Polovico sadnega pridelka prodajo domačim trgovcem. Pri vasi so odkrili bogu Mitri posvečen rimski tempelj in rimske reliefne kamne.

Okoška gora, 219-61-0-40-21. Sr so du fin žel Slov. Konjice 8 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 2 km, žup Čadram 2 km. Nm povpr. ca 420 m. Razložena vas v hriboviti prisojni legi ob obč. poti 2 km v. od Čadrama. Dostop z vozom. Kmetijstvo, gozdarstvo, lepi vinogradi.

Okoška vas, 128-22-10-7-5. Sr so du fin žel Slov. Konjice 9 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 2 km, žup Čadram 2 km. Nm povpr. ca 360 m. Razložena vas v valoviti pokrajini poleg Okoške gore ob obč. poti 2 km v. od Čadrama. Kmetijstvo, gozdarstvo in vinogradništvo.

Oplotnica, 685-125-80-20-25. Sr so du fin žel Slov. Konjice 7 km, žand zdr o pTt v kraju, š žup Čadram 0 km. Šola ustanovljena 1820, 9 odd. Obrtna nad. šola. SKJ z gled. odrom, PJS, Tuj. prom. d. DKfid, Gas. Nm 360 m. Lepa vas v ravnini tik pod j. izrastki Pohorja kraj ban. ceste Konjice—Čadram in ob potoku Oplotnici, ki vstopa tu iz gorovja v širšo dolino. H kraju spadajo zaselki Gmajna, Foršt, Fužine in Partovec. Kmetijstvo, vinogradništvo, zelo razvita obrtnost in lesna industrija. Pridelovanje krompirja za prodajo v razne kraje naše banovine. Mnogo sadja. Boljše vrste jabolk prodajajo v tu- in inozemstvo (letno do 10 vagonov). Vinogradi po sosednjem nižjem hribovju. Pridelovanje boljših belih in črnih vin (letno ca 800 hl). Razvito čebelarstvo. V višjih legah nad vinogradi so obsežni smrekovi in bukovi gozdovi. Vodne žage in elektrarna na Oplotnici. Znaten izvoz lesa (letno do 500 vagonov) v razne kraje Jugoslavije in tujino. Postrvi v potoku. Priznano letovišče, kamor prihaja poleti mnogo tujcev na počitnice. Gostilne s tujskimi sobami. Romantična okolica. Važna postojanka smučarjev. Izhodišče izletov na Kebelj (720 m, razgledna točka, 1 uro), v zaselek Cezlak (1 uro; velik granitolom, odkoder razpošiljajo granitne kocke v razne mesta naše države in v tujino; zaposlenih ca 120 delavcev). Markirane poti na v. in centralno Pohorje, tako na Veliki vrh (1347 m, 3½ ure), ki je najvišja vzpetina vzhodnega Pohorja (z. pod njim ljubko jezerce, iz katerega teče Černeva, pritok Lobnice), na Hudi vrh (1231 m, 3 ure, lovska koča), na Roglo (1517 m, 3 ure, osrčje Pohorja, centralno križišče poti na vse strani), na Pesek (1282 m, 3 ure, planinska koča, velik poset turistov, smučarske tekme pozimi itd.).

Kraj se prvič omenja 1182, ko je štajerski vojvoda Otokar VI. tu podaril žičkemu samostanu eno kmetijo. L. 1208. je Otokar Konjiški podaril samostanu tu še nova posestva, ki so tvorila skupno z Zrečami, Ložnico in Slov. Bistrico poseben urad Oplotnico. V vasi je nekdaj stal grad Oplotnica, ki je bil prvotno zgrajen v 11. stol. Prvi njegovi znani posestniki so bili gospodje Oplotniški. L. 1182. je štajerski vojvoda Otokar Traungavski podaril skupno z Oplotnico gotovo tudi ta grad žičkemu samostanu, ki je tu gospodoval točno 600 let. Kartuzianci so zgradili v 17. stol. na desnem bregu Oplotnice novi, sedanji grad. Po odpravi samostana 1782 je oplotniški grad s posestvi pripadel državi. Ta ga je priključila konjiški gospoščini. L. 1828. je kupila gospoščino rodbina pl. Windischgrätz, ki grad še danes poseduje. Zdaj ga uporabljajo za stanovanja uradnikov. V gradu je znamenita kapela s križnim svodom, ki je okrašen s stuko ornamenti. Med drugim je zanimiva tudi lepa kovana ograja, ki loči kapelo od predsobe. Župno cerkev sv. Janeza Krstnika so zgradili v 1895—1899 in k njej premestili sedež čadramske župnije (gl. Čadram). Cerkev ima ladjo s predstoječim zvonikom, dve stranski kapeli, presbiterij z zakristijo, nad katero je oratorij. Vsa stavba je križno svodena. Stene so razčlenjene s pilastri; velika okna so ornamentalno in figuralno poslikana. Presbiterij je 1908 fresko poslikal Anton Bradaška iz Kranja. Lepa dela so veliki oltar, prižnica s kipi štirih evangelistov in starinski lestenec, ki je morda iz 18. stol. V oratoriju nahajamo sliko Jezusa na Oljski gori z letnico 1497. Slika je izvršena na les in ima poznogotski okvir. Tu rojen Magerl Peter (1862—1935), veleposestnik, graščak in strokovnjak v lesni industriji; nemškim rokam je odkupil graščino Viltuš v Selnici z umetn. zgodov. spomeniki, postavil je 2 moderni žagi in izdeloval lesno volno.

Straža, 55-11-11-0-0. Sr so du fin žel. Slov. Konjice 10 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 3 km, žup Čadram 3 km. Nm ca 410 m. Nekoliko vzvišena lega nad ravnino ob obč. poti 2 km od ban. ceste pri Čadramu. Dostop z vozom. Kmetijstvo, gozdarstvo, vinogradništvo.

Zlakova, 124-24-20-0-4. Sr so du fin žel Slov. Konjice 10 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 3 km, žup Čadram 3 km. Nm 587 m. Razložena vas v hriboviti legi na sz. strani Brinjeve gore (623 m) ob obč. poti 5 km z. od ban. ceste pri Oplotnici. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Gorica.

Zlogona gora, 135-30-10-10-10. Sr so du fin žel Slov. Konjice 9 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 2 km, žup Čadram 2 km. Nm ca 550 m. Hribovita lega nad Čadramskim potokom ob obč. poti 1.5 km sev. od ban. ceste pri Čadramu. Dostop z vozom. Kmetijstvo in lesna trgovina.

Zlogona vas, 81-15-7-5-3. Sr so du fin žel Slov. Konjice 9 km, žand zdr o pTt š Oplotnica 2 km, žup Čadram 2 km. Povpr. nm ca 550 m. Precej strnjene kmetije v hriboviti prisojni legi na sv. strani Zlogone gore ob obč. poti 2 km od ban. ceste pri Čadramu. Poljedelstvo in živinoreja za domače potrebe. Glavne dohodke nudi lesna trgovina.

Občina Slovenske Konjice okolica

sedež Slovenske Konjice

Preb. 4454, hiš 874, posest. 511, koč 318, najem. 168. Površina 5942.38 ha: njiv in vrtov 958.64, trav. in paš. 1272.15, vinogradov 312.93, gozdov 3163.49, sadovnjakov 76, ostalo 159.17. Občini pripada precej obširno in pokrajinsko raznoliko ozemlje okrog Konjic. Nekako hrbtenico te pokrajine tvori dolgi in strmi greben Konjiške gore (1014 m), ki je ves pod gozdom in nudi le redke in slabe prometne zveze med s. in j. delom občine. J. od Konjiške gore obsega občina še zgornje porečje Žičnice, ki teče med hribi po ozki dolini, na s. pa ji pripada široka dolina ob Dravinji in obrobno nizko gričevje, kjer se gozd umika poljem, travnikom ter prav obširnim vinogradom in sadovnjakom. Prebivalstvo trguje z lesom (vodne žage ob Dravinji in Žičnici), jabolki in ponekod tudi z vinom. Na več mestih so manjša ležišča zelo dobrega rjavega premoga, ki ga pa kopljejo samo v Stranicah.

Bezina, 304-63-55-5-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 3 km, o 3 km. Nm povpr. ca 400 m. Razložena vas v nekoliko hriboviti legi kraj ban. ceste Konjice—Oplotnica. Ilovnat svet. K vasi spada zaselek Razbor. Kmetijstvo, intenzivno sadjarstvo. Boljše vrste jabolk za prodajo. Precej vinogradov. Mešana vina (rizling, burgundec, črnina in tudi šmarnica). Gozdovi (smreka, jelka, bukev, kostanj).

Brdce, 57-12-9-3-0. Sr so du žand zdr Slov. Konjice 10 km, fin pTt Vojnik 8 km, žel Celje 17 km, o 10 km, š žup Črešnjice 3 km. Nm ca 400 m. Vas leži v ozki dolini jv. od Črešnjic pod Konjiško goro (1014 m) ob občinski poti 4 km od državne ceste

Vojnik—Konjice. Dostop mogoč le peš. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Boljše vrste jabolk, navadne hruške in češplje. Letno pridelajo ca 150 hl mešanega vina. Smreka, jelka, bukev.

Brdo, 87-21-19-0-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 3 km, o 3 km. Povpr. nm ca 370 m. Hribovita lega med vinskimi goricami na s. strani Tepanjskega vrha ob obč. poti 1.5 km od drž. ceste pri Dobrnežu. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in v malem obsegu gozdarstvo kot Bezina.

Breg, 147-23-9-14-4. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 3.5 km, o 3.5 km. Nm ca 325 m. Ravninska lega ob Dravinji, 0.5 km od ban. ceste Konjice—Žiče. Dostop po obč. cesti z vozom. Prodaja sadja, živine in jajc v Konjice. Več mlinov, žaga.

Bukovlje, 153-25-14-11-3. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 6.5 km, o 6.5 km. Povpr. nm ca 500 m. Hribovita lega j. od Stranic ob obč. poti 1 km od drž. ceste. Dostop z vozom. Ilovnato, manj rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in trgovina z lesom. Neznatno pridelovanje vina (šmarnica in žlahtno vino). Več mlinov, žaga. Ribnik in ribogojnica.

Črešnjice, 63-11-7-3-1. Sr so du žand zdr Slov. Konjice 10 km, fin pTt Vojnik 9 km, žel Celje 18 km, o 10 km, š žup v kraju. Šola ust. 1896, 2 odd. Nm 527 m. Precej razložena vas na prisojni strani Konjiške gore (1014 m) z lepim razgledom proti Savinjski dolini. Dostopno le peš po obč. poti 4.5 km od drž. ceste Vojnik—Konjice. Precej rodovitno. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Lepi gozdovi na Konjiški gori, odkoder se nudi lep razgled zlasti proti j. Pridelovanje rizlinga in mešanih vin (letno ca 300 hl). Mnogo užitnih gob. Župnija Črešnjice (dek. Nova cerkev, škof. lavant.) ima 600 duš. Pokopališče. Župna cerkev Naše ljube Gospe. Najstarejši del stavbe je tristrano zaključeni presbiterij, ki sega v 15. stol. Presbiterij ima rebrasti svod, šilasta gotska okna in na zunanjščini opornike. Cerkev so večkrat prezidali in popravili. L. 1669. (letnica nad glavnim portalom) so nadomestili ladjin leseni strop z obokom. S prizidavo stranskih kapel 1649 in 1731 je dobila arhitektonsko preprosta cerkev, ki so jo 1899 poslikali, v tlorisu obliko križa. Cerkev je bila prvotno podr. konjiške prafare. Kot vikariat se omenja že 1249, kot župnija pa prvič 1402. Samostojna župnija datira od 1732. Nadžupnija Konjice še danes izvršuje nad njo patronatske pravice. V župnišču hranijo župno kroniko, ki jo je začel pisati Kos Alojzij. Kot župnik je tu deloval od 1878 do 1892.

Dobrava, 192-34-11-21-6. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 3.1 km, o 3.1 km. Nm ca 350 m. Vas leži v ravnini kraj ban. ceste sz. od Konjic. H kraju spada zaselek Dobje. Poljedelstvo, živinoreja in sadjarstvo. Pridelovanje šmarnice in žlahtnega vina v malem obsegu. Opekarna, več mlinov, žaga. Lesna trgovina. Vas se prvič omenja 1375, dvorec Dobje pa 1497. L. 1750. je kupil Dobje Franc Blagatinšek iz Laškega, ki je okoli 1763 postavil sedanjo zgradbo. Dobro ohranjeni gradič z gospodarskimi poslopji poseduje sedaj Aleksander Sermage.

Gabrovlje, 144-27-12-15-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 6.5 km, o 6.5 km. Nm ca 400 m. Dolinska in deloma hribovita lega na levi strani Dravinje s. od Konjic ob obč. poti 1.5 km od drž. ceste. Dostop z vozom. Kmetijstvo in sadjarstvo. Neznatno pridelovanje šmarnice in žlahtnega vina.

Gabrovnik, 102-31-21-3-7. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 2 km, o 2 km. Povpr. nm 380 m. Razložena vas z. od Brda v podobni hriboviti legi. Dostop z vozom po obč. poti 1 km od ban. ceste Konjice—Oplotnica. Manj rodovitno. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo kot Beznica. Znaten vinski pridelek.

Gojka (tudi Planje ali Hebenštrajt), 185-33-8-24-18. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 5 km, o 5 km. Nm ca 340 m. Nekoliko pobočna lega tik drž. ceste 1 km zah. od Konjic. Avtobusna zveza proti Celju in Mariboru. Poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja. Vas je dobila ime po nekdanjem Hebenštrajtovem dvorcu, ki je stal v voglu med sedanjo staro in novo drž. cesto. Dvorec se prvič omenja 1476 kot last gospodov Hebenštrajtov. Pozneje so ga med drugim posedovali tudi grofje Tattenbachi in žički kartuzianci. Gradič je pozneje izginil iz zgodovine in ni danes vidno niti mesto, kjer je nekdaj stal.

Kamna gora, 108-26-16-10-2. Sr so du pTt Slov. Konjice 5 km, žand zdr fin žel Slov. Konjice 6 km, o 5 km, š žup Črešnjice 4 km. Nm ca 700 m. Razložena vas na j. pobočju Konjiške gore (1014 m) ob obč. poti 3 km od ban. ceste Žiče—Sv. Jurij. Dostop z vozom. H kraju spadata zaselka Kumno, kjer stoji lovska koča in je lahek prehod čez Konjiško goro, ter Raučni dol. Gorat, kamenit in manj rodoviten svet. Precejšnji gozdovi (smreka, jelka, bukev, gaber). Jabolka za prodajo, hruške za sadjevec. Nekaj vinogradov. Letni vinski pridelek ca 100 hl.

Konjiška vas, 235-44-23-20-4. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 3.1 km, o 3.1 km. SKJ. Nm ca 340 m. Gručasta vas v nekoliko vzvišeni legi na j. robu Dravinjske doline, kraj ban. ceste Konjice—Žiče. H kraju spadata zaselka Hrovate in Pečice. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Malenkostno pridelovanje navadnih mešanih vin. Poleg vasi je ležišče rjavega premoga, last g. V. Brabetza iz Žič. Zaselek Pečice se prvič omenja že 1207. Tu je nekdaj potekala meja posestev žičke kartuzije.

Križevec, 182-30-24-6-3. Sr so du zdr fin žand žel pTt Slovenske Konjice 6 km, o 6 km, š žup Stranice 2—3 km. Nm ca 500 m. Razložena vas v prisojni hriboviti legi ob občinski poti 0.5 km s. od banovinske ceste pri Stranicah. Dostop z vozom. Manj rodovitno. H kraju spadata zaselka Greben in Osredek. Kmetijstvo. Ležišče rjavega premoga (last g. Milinova iz Zagreba), ki se ne izkorišča. Mimo je nekdaj vodila rimska cesta iz Ptuja na Koroško.

Nova vas, 85-17-13-14-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 4.8 km, o 4.8 km. Nm ca 320 m. Nekoliko hribovita lega na d. strani Dravinje pod Žičko goro (427 m) ob obč. poti 1 km s. od ban. ceste Konjice—Žiče. Dostop z vozom. H kraju spada zaselek Žička gora. Poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja. Malenkostno pridelovanje vina.

Podgorje, 79-16-8-5-3. Sr so du žand zdr Slov. Konjice 11 km, fin pTt Vojnik 8 km, žel Celje 16 km, o 11 km, š žup Črešnjice 2 km. Nm ca 450 m. Precej hribovita lega z. od Črešnjic pod Konjiško goro (1014 m) ob obč. poti 3.5 km od drž. ceste Vojnik—Konjice. Dostopno le peš. Prav rodovitno. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in razvito gozdarstvo. Boljše vrste jabolk, hruške, domače češplje. Povpr. letni vinski pridelek ca 450 hl rizlinga in raznega mešanega vina. Smreka, jelka, bukev.

Polena, 130-25-11-14-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 4.5 km, o 4.5 km. Nm ca 450 m. Hribovita lega na s. strani Konjiške gore (1014 m) ob obč. poti 2 km od drž. ceste. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Vrhovlje. Gospodarstvo kot Nova vas.

Preloge, 107-21-5-16-5. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 4.5 km, o 4.5 km. Nm ca 430 m. Hribovita lega ob obč. poti 1 km z. od drž. ceste pri Dobravi. Dostop z vozom. H kraju spada zaselek Preserje. Gospodarstvo kot Nova vas.

Prežigal, 31-7-4-3-2. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 1.8 km, o 1.8 km. Nm ca 300 m. Ravninska lega na levem bregu Dravinje ob obč. poti 0.5 km od drž. ceste, od katere se tu odcepi ban. cesta proti Žičam. Dostopno z vozom. Rodovitno. Poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja.

Sojek, 135-30-20-6-3. Sr so du žand zdr fin žel Slov. Konjice 9 km, o 9 km, pTt Vojnik 10 km, š žup Črešnjice 2 km. Nm povpr. ca 570 m. Zelo razložena vas na j. strani Konjiške gore (1014 m) blizu izvira potoka Žičnice. Dostop z vozom po obč. poti 3 km z. od ban. ceste Žiče—Sv. Jurij. H kraju spadajo zaselki Borovje, Bruse, Koprivnica, Krapna in Vodule. Hribovit in kamenit svet. Manj rodovitno. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Močno izsekani gozdovi. Precejšnji vinogradi; letni pridelek ca 400 hl belega in črnega vina.

Spodnja Pristava, 41-6-3-3-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 1.5 km, o 1.5 km. Nm ca 300 m. Pretežno ravninska in deloma hribovita lega na desni strani Dravinje pod Žičko gorco (427 m). Dostop z vozom po obč. poti 1 km od ban. ceste pri Draži vasi. Poljedelstvo, sadjarstvo in živinoreja. Prodaja kmetijskih proizvodov v Konjice.

Stare Slemene, 214-52-31-6-13. Sr so du Slov. Konjice 10 km, žand zdr žel Loče 8 km, fin Slov. Konjice 11 km, o 10 km, p š žup Spitalič 1 km. Šola v Spitaliču ust. 1822, 3 odd. SKJ s knjiž., PJS, Kat. izobr. d. Nm 386 m. Zelo razložena vas ob ban. cesti Žiče—Sv. Jurij kraj potoka Žičnice, ki teče tu po ozki dolini, in po sosednjem hribovju. H kraju spadata zaselka Spitalič in Žički samostan. Kmetijstvo, sicer pa prevladovanje gozdov, ki so zelo lepi in večinoma mladi; jelka, smreka, bukev. Mnogo pašnikov. Jabolka, hruške za mošt, malo sliv in češenj. Precej vinogradov; povpr. letni pridelek ca 300 hl belega in rdečega vina. Žaga in mlin ob Žičnici. Lesna trgovina. Iz vasi drži več markiranih poti čez Konjiško goro, tako preko Kumne (730 m) in čez Čajž (641 m) v Konjice. V gozdnem zatišju med hribi stoji kraj Žičnice nekdaj slavni, a danes zapuščeni kartuzianski žički samostan, ki je vreden ogleda, a ga le malokdo obišče. Samostan je ustanovil 1164 štajerski mejni grof Otokar III. Traungavski. Po glavni samostanski cerkvi sv. Janeza

se je kraj začel imenovati »Dolina sv. Janeza«. Prvotno majhno samostansko naselbino so sčasoma razširili in jo obdali z močnimi utrdbami. Tudi samostanska posestva so kmalu narasla v pravo obsežno gospoščino z mnogimi podložniki, ki so pripadali uradu Škednju, Dramljam, Žički vasi, Oplotnici, Žrečam, Ložnici, Slovenski Bistrici, Mariboru in Ptuju. Samostanski bratje in podložniki so razvili živo trgovino. Od 1259 do 1383 so oskrbovali 1160 ustanovljeni gostinjec na Semeringu. Veliki dobrotniki samostana so bili Celjski grofje, ki so bili od 1436 njegovi zavetniki. Friderik Celjski je potrdil samostanu sodno pravico, ki mu jo je podelil najbrž ustanovitelj sam 1164, izvzemši krvno sodstvo, ki ga je izvrševalo deželsko sodišče. Isti grof je kartuziance oprostil plačevanja vinskega davka. Višek razvoja in ugleda je dosegel samostan v dobi od 1391—1410, ko je postal sedež generalnega priorja in kraj občnih zborov vseh kartuzianskih samostanov. Samostan je bil ta čas tudi središče kulturnega delovanja. Z razvojem bogastva pa je začela pešati samostanska disciplina. Propadanje samostana so pospešili turški napadi (1494, 1529), reformacija in kmečki upori. L. 1635. so samostan izropali uporniški kmetje. Najhujšo krizo pa je preživljal samostan v dobi reformaceje, ko je moralno in gospodarsko propadal; od 1564—1595 je samostan faktično prenehal. Ko so samostansko življenje 1595 obnovili, se je samostan mirno razvijal do 1782, ko ga je cesar Jožef II. odpravil. Ohranjen je le še del stavbe, ki jo uporabljajo za pristavo. Od cerkve sv. Janeza Krstnika, ki je bila nekdaj krasna stavba, zidana v prehodu romanskega v gotski slog, je ostalo še pročelje ter nekaj grobnic in obrambnih stolpov. Bolj ohranjena je pokopališka poznogotska kapela, ki je bila najbrž postavljena 1469. V tlorisu osmerokotna stavba je svodena z mrežastim obokom z rebri. Ti počivajo na konzolah. Zunanje stene so razčlenjene s služniki, ki odgovarjajo gotskim opornikom. Na preprostem oltarju v kapeli stoji kip Matere božje z detetom iz konca 17. stol. Celotna nekdanja žička kartuzija je od 1828 dalje last rodbine Windischgrätz. Špitalič je dobil ime po hospitalu kartuziancev. Hospital, tudi spodnji samostan imenovan, so tu zgradili istočasno z žičko kartuzijo okoli 1160 za brate lajike in tuje obiskovalce. Ko so okoli 1464 utrdili gornji samostan v obrambo proti Turkom, so poleg njega postavili nova poslopja bratom za stanovanje in tako opustili spodnji samostan v Špitaliču. Tu je poslej ostalo samo še gostišče-hospital, ki se omenja še 1485. Ko so slednjič pred vhodom v žičko kartuzijo pozidali za goste prostorno in udobno poslopje (sedanji gastuž), je Špitalič ohranil le še ime in pokopališče za posvetne ljudi.

Župnija Špitalič (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 785 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije datira kot žički samostan iz 2. pol. 12. stol. Zanimiva je v našem stavbarstvu malo rabljena arhitektura stavbe, ki kaže stilni prehod romanskega v gotski slog. Dobro sta še ohranjena stranski portal v j. steni ladje in lep romanski portal, ki je vzidan v zvonik. Čelo portala je bogato profilirano; v njegovem polju je »Jagnje Božje«, delo iz romanske dobe. Iz iste dobe je tudi sedile na epistelski strani v presbiteriju. V novejšem času so okna povečali; v prvotni obliki je ohranjeno le okno za velikim oltarjem. Cerkev ima nizke opornike. K prvotni stavbi so 1839 prizidali zakristijo, nato zvonik, pevski kor in dohod na prižnico. Cerkev je svodena z romanskim križnim obokom. V presbiteriju počivajo rebra v kotih na stebričih. Dokler je tu obstajala žička kartuzija, je služila cerkev menihom za opravljanje njihovih pobožnosti. Cerkev je bila sprva podr. konjiške pražupnije. Po odpravi žičkega samostana je postala 1783 župna cerkev. Vendar je bil sedež župnije do 1797 v žičkem samostanu. Graščina Žiče še danes tu izvršuje patronatske pravice.

Stranice, 800-105-70-35-4. Sr so du žand zdr žel fin pTt Slovenske Konjice 6 km, o 6 km, š žup v kraju. Šola ustanovljena 1856, 3 odd. Javna knjiž., DKfid, PJS, Kat. prosv. d. Nm 452 m. Dolinska in deloma nekoliko hribovita lega na j. obronkih Pohorja na križišču drž. in ban. ceste, ki se tu odcepi proti Vitanju. Avtobusna zveza s Celjem in Mariborom. K vasi spadajo majhni in zelo raztreseni zaselki: Kraje, Lipa, Mala gora, Stenica, Tesnič, Trebnje, Zaborg in Zgornja vas. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Mnogo klavne živine. Jabolka, hruške in češplje. Iglasti gozdovi. Vinogradi, kjer pridelujejo letno do 300 hl šmarnice. Lesna trgovina. Precej obrtnikov. Izdelovanje jerbasov in košev kot hišna obrt. Lesna trgovina. Postrvi v potokih. Blizu vasi je majhen premogovnik, ki je last g. Hasenbichla iz Konjic. Premog je znan kot dober kovaški premog in ima 5000 kalorij. Rudnik zaposluje povprečno 40 delavcev. Kraj je bil obljuden že v starem veku, kajti v bližini Stranic je domnevno stala rimska postaja Ad Lotodos, ob važni vojaški cesti Virunum—Poetovio. Nekateri odkopani rimski miljniki, reliefi in nagrobni spomeniki so vzidani v zidu cerkve in župnišča. Kraj se prvič omenja 1241 kot last žičke kartuzije. Isto leto je Viljem iz Vojnika poklonil žičkemu samostanu 5 kmetij v zaselku Lipi. Župnija Stranice (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 1100 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lovrenca je bila zgrajena v gotskem slogu. Presbiterij in zvonik sta najbrž iz 16. stol.; od prvotne ladje je ohranjen le del ob slavoloku. Kasneje so sezidali novo ladjo, obe kapeli in zakristijo. L. 1873. je bila vsa cerkev prenovljena in obokana s plitvimi kupolami, 1905 pa povišan zvonik. Presbiterij ima šilasta gotska okna brez krogovičja. Ladjo je poslikal Tomaž Fantoni. Prvotno je bila cerkev podružnica vitanjske župnije. Iz nje se je izločila 1788.

Strtenek, 52-11-9-2-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 3 km, o 3 km. Nm povpr. ca 380 m. Razložena vas na sz. strani Brda v hriboviti legi. Dostop z vozom po obč. cesti 0.5 km od ban. ceste Konjice—Oplotnica. Ilovnato, manj rodovitno. Kmetijstvo, znatno sadjarstvo in precejšnje vinogradništvo. Povprečni vinski pridelek ca 300 hl na leto. Mešani gozdovi (smreka, bor, hrast).

Škalce, 374-93-34-59-68. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 2 km, o 2 km. Povpr. nm ca 380 m. Zelo razložena vas v hriboviti prisojni legi ob obč. poti 1 km s. od drž. in ban. ceste pri Konjicah. Dostop z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja mleka in sadja v Konjice. Letno pridelajo do 1200 hl sortiranih in mešanih vin, ki jih prodajajo v razne kraje.

Škedenj, 104-27-18-2-2. Sr so du fin Slov. Konjice 9 km, žand zdr žel Loče 7 km, o 9 km, p š žup Špitalič 3 km. Nm ca 340 m. Razložena vas v ozki dolini ob potoku Žičnici kraj ban. ceste Žiče—Sv. Jurij in po sosednjem hribovju. Kmetijstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Razna jabolka za prodajo, hruške za domači sadjevec. Po prisojnih rebrih so vinogradi, ki dajejo bela in rdeča vina; povpr. letni vinski pridelek ca 500 hl. Mladi gozdovi (bukev, smreka, jelka). Več vodnih mlinov. Na v. strani vasi prehaja dolina v ozko romantično tesen Sotansko, ki jo zapirata Veliki Slom (584 m) in Gola reber (660 m).

Tolsti vrh, 158-51-41-1-4. Sr so du fin Slov. Konjice 9 km, žand zdr žel Loče 8 km, o 9 km, p š žup Špitalič 2 km. Povpr. nm ca 550 m. Precej razložena vas v hriboviti in strmi legi tik pod Čajžem v Konjiški gori (1014 m). Dostop z vozom po obč. poti 1 km od ban. ceste Žiče—Sv. Jurij. Kmetijstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Mnogo jabolk, hruške za domači mošt. V dobri letini pridelajo do 600 hl belega in rdečega vina. Pretežno bukovi gozdovi. V bližini ležišče rjavega premoga, ki je last g. Foglarja iz Poljčan.

Žeče, 185-33-16-17-8. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 4.1 km, o 4.1 km. DKfid. Nm ca 380 m. Vas leži kraj drž. ceste Konjice—Stranice in z. odtod po hribovju. Avtobusna zveza proti Celju in Mariboru. H kraju spada zaselek Polšje. Manj rodovitno. Gospodarstvo kot Nova vas.

Občina Slovenske Konjice trg

Preb. 1598, hiš 219, posest. 186, koč. 10, najem. 23. Površina 870.56 ha: njiv in vrtov 178, trav. in paš. 247, gozdov 404, sadovnjakov 11, ostalo 30.56. Razen konjiškega trga obsega občina še bližnjo okolico in sicer nižavje ob Dravinji in gozdnato pobočje Konjiške gore. Tu je glavno prometno križišče ter gospodarsko središče vse Dravinjske doline.

Blato, 166-28-19-9-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Slov. Konjice 2 km. Nm ca 350 m. Vas leži v Dravinjski dolini ob vznožju Konjiške gore kraj ban. ceste Konjice—Žiče. Kmetijstvo, sadjarstvo in domača obrt kot Prevrat.

Prevrat, 178-27-26-1-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Slov. Konjice 1 km. Vodovod, elektrika. Nm 319 m. Prijazna lega na v. strani Konjic ob vinorodnih Škalcah kraj drž. ceste, od katere se tu odcepi ban. cesta proti Oplotnici. Avtobusna zveza proti Mariboru in Celju. Kmetijstvo. Sadje, zlasti jabolka, češplje in češnje. Prodaja jabolk v Nemčijo. Kmetje imajo vinograde v sosednji občini Konjice-okolica (Škalce). Mizarstvo in čevljarstvo kot domača obrt.

Slovenske Konjice, trg, 1095-135-112-0-23. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Sedež sreskega načelstva z oddelki: upravni, prosvetni, veterinarski, sanitetni, kmetijski in vojaški. Sresko sodišče. Sreski cestni odbor. Davčna uprava. Žand. stanica. Dekanija, arhidiakonija in nadžupnija. Oddelek finančne kontrole. Bolnica Rdečega križa. Trije zdravniki, 1 živinozdravnik, 2 advokata, 1 notar, lekarna. Šole: Deška nar. šola, ust. 1763, 6 odd. Dekliška nar. šola, ust. 1892, 6 odd. Obrt. nad. in gosp. nad. šola. Društva: SKJ, JS, PJS, RK, PRK, PCMD, PSPD, PSVD, JUU, ČD, NO, DKfid, Podr.

NSZ, Gas., Jug. Matica, Strel. druž., Udruž. voj. inval., Podr. Kršč. šole, Kat. izobr. d., Rib. d., Godb. d. »Dravinja«, Nem. pev. d, Sok. in farna knjiž., Sport. klub »Slov. Konjice«, Obrt. d., Vin. podr., Združenje trgovcev v Slov. Konjicah, Združenje mlinarjev in žagarjev v Slov. Konjicah, Skupno združenje rokodelcev v Slov. Konjicah.

Nm 322 m. Važna prometna lega v zgornji Dravinjski dolini kraj drž. ceste Maribor—Celje, od katere se tu odcepita ban. cesti proti Oplotnici in Poljčanam. Avtobusne zveze z Mariborom, Celjem in Oplotnico. Na j. strani obdaja Konjice strma gozdnata Konjiška gora (1014 m), na s. pa nizke vinorodne Škalce z najjužnejšimi obronki Pohorja v ozadju. Zaradi tako zavarovane lege zlasti na s. ima kraj izredno ugodno in milo podnebje. K. so naravno gospodarsko središče Dravinjske doline. Mnogo trgovcev in obrtnikov. Usnjarstvo, valjčni mlin, lesna industrija. Izvoz lesa v Nemčijo, Švico in Italijo. V bližnjih Škalcah posedujejo nekateri meščani toliko vinogradov, da trgujejo z vinom, ki ga prodajajo zlasti v Savinjsko dolino. K. napravljajo vtis zelo snažnega in ljubkega kraja. Več vil. Lepo urejeni vrtovi in sadovnjaki. Idealen kraj za letovišče. Kadne kopeli, kopališče v Dravinji, lepi sprehodi. V bližini je več zanimivih gradov. Najbolj priljubljene izletne točke so: razvalina Tattenbach (pol ure), Konjiška gora (poldrugo uro, krasen razgled), žički samostan (2 uri), Zreče (1¼ ure), Oplotnica (1½ ure), Brinjeva gora (623 m, 1½ ure), vinske gorice v Škalcah (½ ure). Markirana pota.

Kraj je bil obljuden že v starem veku. Domneva se, da je stala tu v bližini rimska postaja Radaganda ali Lotodos, mimo katere je držala cesta Emona—Celeia—Poetovio (izkopani rimski reliefi, sarkofag, miljniki itd., ki jih hrani Joanneum v Gradcu in deloma mariborski muzej). Srednjeveška naselbina se je pod okriljem Starega konjiškega gradu (gl. Zg. Pristava) kmalu razvila v pomemben kraj, ki se prvič omenja že 1146. V 13. stol. je že imela trške pravice; v 1237—1243 se omenjajo konjiški tržani, 1251 pa se izrecno navaja konjiški trg. Trg je imel lastno nižje sodstvo in grb: zastavo in konja, kar kaže, da je bila naselbina slovenskega porekla. Krvno sodstvo so si pridržali Konjiški graščaki, ki so bili trški gospodje, dokler ni Leopold Konjiški (1357—1391) prodal vseh pravic do trga. L. 1365. so si začasno pridobili čast trških gospodov Celjski grofje. Zaradi svoje lege ob važni cesti Dunaj—Maribor—Ljubljana je bila v trgu poleg obrti zelo razvita tudi trgovina. Nevaren napad Madjarov na Konjice 1446 je odbil celjski vojskovodja Jan Vitovec. Turki so napadli trg 1473, 1529 in 1533. V 16. veku je tudi sem prodrla reformacija in so imeli tržani svoje predikante (1570 predikanta Pankracija). Požari so upepelili trg 1600 (nanj še spominja freska sv. Florijana na Ogorevčevi hiši), 1615, 1616 (spominska plošča s to letnico na hišni štev. 42 na Glavnem trgu), 1765 in 1786. Kuga je morila v trgu 1473. K. so znane iz dobe narodnega preporoda. L. 1871. je bilo ustanovljeno Slovensko društvo, ki je izvedlo narodno organizacijo in vodilo borbo za uvedbo slovenske uprave. L. 1892. je bila zgrajena žel. proga Poljčane—Konjice, odkoder so jo 1920 podaljšali do Zreč. Tik nad K. stoji pod Konjiško goro nad obširnim gozdnim parkom trebniški dvorec, ki je še dobro ohranjen in obljuden. Dvorec se prvič omenja 1404 kot gospodarski urad gospodov Trebniških, ki so bili tudi lastniki gradu Stattenberga v Makolah in gradu Račja. Ko je ta rodbina okoli 1627 izumrla, so njihova posestva prešla v last pl. Tattenbachov. Ti so v drugi polovici 17. stol. sezidali na mestu prvotnega dvorca pravi grad. Zadnji te rodbine je bil Ivan Erazem Tattenbach, ki je bil 1671 radi soudeležbe v Zrinjsko-Frankopanski zaroti obglavljen v Gradcu. Poznejši lastniki trebniške gospoščine so bili žički kartuzianci (1692—1782), nato po ukinitvi samostana verski sklad in končno od 1828 rodbina pl. Windischgrätz, ki jo poseduje še danes. Arhitektura gradu je brez znamenitosti. V knežjem stanovanju je več oljnatih slik iz 19. stol. Baročni kip sv. Magdalene in trije kipi v graščinskem parku so bili nekdaj na fasadi žičke kartuzije.

Arhidiakonija in nadžupnija Slov. Konjice (dek. Slov. Konjice, škof. lavant.) ima 5153 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija je bila prvotno romanska cerkev, ki je tu stala že pred 1146; cerkev je imela ravno krito ladjo in nizki zvonik. Stransko ladjo so prizidali pred 1369, sredi 15. stol. pa so postavili nov presbiterij, ki še sedaj kaže sledove pozne gotike. Takrat so tudi presvodili stransko ladjo. Pred 1484 so bili zgrajeni v srednji ladji močni slopi, ki drže obok ladje. Služniki, ki nosijo v presbiteriju svodna rebra, počivajo na konzolah; sklepniki so okrašeni z grbi. Presbiterij ima na zunanjščini visoke opornike, ki se končajo z baročnimi nastavki mesto prvotnih gotskih fial. V jedru je cerkev še danes romanska. Mesto male kapele iz 17. stol. so v 18. stol. zgradili večjo novo roženvensko kapelo, ki je centralna stavba s kupolo. V 18. stol. je bila zgrajena nova zakristija z oratorijem in povišan zvonik, v 19. stol. pa vhodna veža pri stranski ladji; v tem času so tudi zazidali nizko bokano kripto sredi glavne ladje. Vhod v cerkev je skozi zvonico. Presbiterij sta fresko preslikala 1862 Tomaž Fantoni in Jakob Brollo. Svod je dekorativno poslikan, na stenah so pa razvrščene podobe svetnikov. Ladja je bila poslikana 1866; vse freske je 1903 obnovil Ožbalt Bierti. Kupola roženvenske kapele je poslikana z ornamenti, ki posnemajo plastične okvirje iz stuka. V teh okvirjih so štiri Marijine slike. Freske štirih letnih časov spominjajo na laško umetnost. V cerkev je vzidanih več nagrobnih spomenikov. Zanimiv je kropilnik z letnico 1657 in lep gotski kelih iz druge pol. 15. stol. V času turških napadov je cerkev obdajalo taborsko obzidje. Nadžupnijska hiša je zelo stara stavba, ki je bila 1631 prezidana po vzorcu laških dvorcev. Konjiška prafara, ki se omenja že 1146, je mati župnij sv. Jurija v Konjicah, Prihove, Loč, Laporja, Sv. Kunigunde na Pohorju, Špitaliča, Sv. Jerneja pri Ločah, Črešnjic, sv. Križa v Poljčanah, sv. Janeza v Oplotnici, sv. Marjete na Keblu, sv. Ilije v Zrečah in dveh pozneje ukinjenih samostanov: kartuzije v Žičah ter dominikanskega samostana v Studenicah. L. 1251. je konjiški župnik Peter odstopil podružnici v Laporju in Poljčanah, ki so ju inkorporirali studeniškemu samostanu, v zameno za podružnici v Tinjah in Venčeslu. Konjiški župniki so bili večkrat savinjski arhidiakoni. Oglejskemu patriarhu je župnija pripadala do 1751. Nato je bila do 1787 podrejena goriški nadškofiji in šele od 1787 dalje lavantinski škofiji. Marijin steber v Konjicah datira iz srede 18. stol.; kip Brezmadežne je izklesal konjiški mojster Frančišek Zambling. V vdolbini na fasadi kapelice Žal. M. b. je ohranjen zanimiv gotski kip, predstavljajoč »Pietà«.

V K. rojeni: Bartholotti Janez, teolog (1729—1788), borben jožefinec s številnimi lat. deli; Gallenberg Vencelj Robert, (1778—1832), lastnik advokacije in glasbenik; dr. Pajek Jožef (1843—1893), prof. kanon. prava, pisec biografij slov. književnikov, nabiralec narodnega blaga.

Zgornja Pristava, 159-29-29-0-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Slov. Konjice 2 km. Nm 381 m. Vas leži na z. strani Konjic ob obč. poti 1 km od drž. ceste. Dostop z vozom. Nekoliko vzvišen položaj s krasnim razgledom po Dravinjski dolini in na Pohorje. Kmetijstvo. V bližini stoji vrh gozdnatega hriba pod Konjiško goro stari grad Tattenbachov, obsežna razvalina z impozantnim triogelnim stolpom. Grad se prvič omenja 1148 kot last Konjiških gospodov, ki so tu gospodarili do 1329. Poznejši lastniki so se večkrat menjali. Od 1469 so grad posedovali nad 100 let deželni knezi, ki so ga dajali v zastavo, oziroma so v njem postavljali svoje oskrbnike. Cesar Friderik III. je na gradu ustanovil konjiško deželsko sodišče za ozemlje konjiške veležupnije. Od 1597 je bil grad v rokah grofov Tattenbachov; po njih se zdaj tudi imenujejo grajske razvaline. L. 1635. je grad veliko trpel od kmetskih upornikov. Po obglavljenju Ivana Erazma Tattenbacha (1671) je grad pričel razpadati. Od 1828 poseduje grajska posestva rodbina pl. Windischgätz (gl. Konjice). Podr. cerkev sv. Ane je v drugi pol. 16. stol. enotno zgrajena stavba, ki združuje znake gotske in renesančne dobe. Iz novejšega časa je le dolga veža pred zvonikom. Presbiterij kaže osmerostrani obok in ima mala šilasta okna brez krogovičja. Ladja, ki ima opornike, in kapela sta križno svodeni. Zanimiva je slika Žal. M. b., ki je delo kakega južnoštajerskega slikarja iz 17. stoletja. V cerkvi je grobnica Tattenbachov. Pokopališče.

Občina Tepanje

Preb. 2183, hiš 494, posest. 275, koč. 146, najem. 51. Površina 2578.60 ha: njiv in vrtov 630.74, trav. in paš. 902.27, vinogradov 100.07, gozdov 842.07, sadovnjakov 64.31, ostalo 39.14. Občina se razprostira sv. od Konjic, kjer obsega nekaj ravninskega sveta v Dravinjski dolini, v ostalem pa ji pripada močno razgibano sredogorsko ozemlje na obeh straneh drž. ceste Konjice—Slov. Bistrica. Tod teče več potokov, od katerih sta večja le Oplotnica in Čadramski potok. Prebivalci bivajo le v manjših razloženih vaseh in se bavijo skoraj izključno s kmetijstvom in gozdarstvom. Obrtnikov ni skoraj nobenih. Ker nedostaja domačih žag, prodajajo les večinoma v Slov. Bistrico ondotnim lesnim podjetjem. Na sončnih pobočjih so obsežnejši vinogradi, vendar je vinogradništvo le stranska gospodarska panoga. V veliko večji meri je razširjeno sadjarstvo; predvsem goje jabolka. V ravnini, kjer je malo gozda, so lepa polja. Še več pa je travnikov, ki zavzemajo v občini celo večje površje nego gozdovi. Pomen imata zlasti govedo-

reja in svinjereja. Tujski promet je še nerazvit, so pa zanj dani dobri pogoji. Ugodna lovišča; srne, zajci, lisice in jerebice. Več pomembnih zgodovinskih gradov.

Barje, 65-17-5-8-4. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 8 km, žand Oplotnica 7 km, žel Slov. Bistrica 6 km, o 4 km, p š žup Prihova 3 km. Povpr. nm ca 380 m. Vzvišena lega na z. strani Vrholj ob obč. poti 1 km od drž. ceste. Dostop z vsemi prevoznimi sredstvi. Zelo raztresene hiše. Kmetijstvo in gozdarstvo. Znatno pridelovanje jabolk. Nekaj vinogradov z žlahtno trto. Prodaja lesa večinoma v Slov. Bistrico. V kraju leži grad Vinarje, ki je bil v novejši dobi renoviran. Danes ga ima v posesti rodbina Schweighart.

Dobrova, 55-9-0-3-0. Sr so du zdr fin žel Slov. Konjice 7 km, žand Oplotnica 4 km, o 3 km, p š žup Prihova 2 km. Nm ca 330 m. Ravninska in nekoliko pobočna prisojna lega ob obč. poti 2 km sz. od drž. ceste. Dostop z vozom. Kmetijstvo in v manjši meri gozdarstvo.

Dobriška vas, 87-15-10-4-1. Sr so du zdr fin žel Slov. Konjice 6 km, žand Oplotnica 3 km, o 2 km, p š žup Prihova 3 km. Nm ca 315 m. Ravninska lega ob potoku Oplotnici kraj ban. ceste Tepanje—Oplotnica. Rodovitno. Največ kmetijstvo in živinoreja (zlasti svinje). Gozdarstvo v malem obsegu (hrast, bor, smreka).

Dobrnež, 89-17-14-3-0. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 2.6 km, o 1.4 km. Nm 308 m. Ravninska lega pod vinorodnim gričevjem ob drž. cesti kraj potoka Bezine. Avtobusna zveza s Celjem in Mariborom. Ilovnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Lepi gozdovi (bukev, hrast, smreka). Razvita sadjereja; zlasti jabolka, češplje in češnje za prodajo. Na z. strani vasi stoji grad Golič. Lastniki prvotnega gradu so bili Goliški gospodje, od katerih se v 1265 omenja Henrik Goliški. L. 1542. je Adam Lindeški sezidal sedanji grad (napisna plošča na vzhodni strani), ki so ga pa 1635 razdejali uporni kmetje. Grad je pozneje večkrat menjal lastnike. Zdaj ga poseduje češka rodbina Hertl. Enonadstropna kvadratična stavba ima bogato izklesan portal, dva stolpa in pomol na sv. strani.

Kačenek, 83-27-9-5-1. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 9 km, žand Oplotnica 6 km, žel Slov. Bistrica 6 km, o 5 km, p š žup Prihova 3 km. Nm 427 m. Vas leži deloma v dolini ob potoku Ložnici, deloma na hribu med vinogradi, ki so zasajeni z žlahtno trto. Več skupin hiš. Dostop z vozom po obč. poti 2 km od drž. ceste pri Vrholjah. Kmetijstvo, razno sadje za prodajo, večji mešani gozdovi. Povprečni letni pridelek vina ca 100 hl. Razne užitne gobe.

Korplje, 69-22-6-8-4. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 10 km, žand Oplotnica 6 km, žel Slov. Bistrica 4 km, o 6 km, p š žup Sv. Venčesl 2 km. Povpr. nm ca 350 m. Kraj leži deloma v ravnini blizu potoka Ložnice, pretežno pa na hribu ob obč. poti 2 km od drž. ceste pri Vrholjah. Dostop z vozom. Več skupin hiš. K vasi spada zaselek Srobotje. Rodovitno. Kmetijstvo. Znatno pridelovanje boljših vrst jabolk. Vinogradništvo v malem obsegu. Lepi mešani gozdovi.

Perovec, 72-12-11-1-0. Sr so du žand zdr fin žel žup Slov. Konjice 6 km, o p š Tepanje 1 km. Nm ca 295 m. Kraj leži v ravnini ob obč. poti 1 km jv. od drž. ali ban. ceste pri Tepanju. Dostop z vozom. Skozi vas teče potok Oplotnica. Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo (bukev, hrast, bor). Izdelovanje stavbnega lesa in drv.

Pobrež, 145-24-16-5-3. Sr so du zdr fin žel Slov. Konjice 6 km, žand Oplotnica 3 km, o 2 km, p š žup Prihova 3 km. Nm ca 310 m. Kraj leži v ravnini jv. od Dobriške vasi ob potoku Oplotnici kraj ban. ceste. Gospodarstvo kot Dobriška vas. Vodne žage.

Preloge, 147-34-20-11-3. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 7 km, žand Oplotnica 7 km, žel Draža vas 5 km, o 4 km, p Prihova 2 km, š žup Prihova 3 km. Nm ca 350 m. Več skupin hiš v vzvišeni legi kraj drž. ceste jz. od Vrholj. Avtobusna zveza proti Celju in Mariboru. Kmetijstvo in gozdarstvo. Neznatno pridelovanje vina. Mešani gozdovi. Letno prodajo nad 100 m³ lesa večinoma v Slov. Bistrico. Užitne gobe. Gostilna s prenočišči.

Prepuže, 103-19-15-4-0. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 9 km, žand Oplotnica 9 km, žel Slov. Bistrica 5 km, o 6 km, p š žup Prihova 5 km. Nm ca 320 m. Nekoliko hribovita lega ob obč. poti 1 km s. od ban. ceste Ličenca—Loče in 2 km j. od drž. ceste pri Vrholjah. Dostop z vozom. Več skupin hiš. Kmetijstvo in gozdarstvo. Razvito sadjarstvo. Vinogradništvo (samorodnice) le za domačo porabo. Mešani gozdovi. Izvoz jabolk, prodaja lesa v Slov. Bistrico in Loče.

Prihova, 74-19-19-0-0. Sr so du zdr fin žel Slov Konjice 8 km, žand Oplotnica 5 km, o 4 km, p š žup v kraju. Šola ust. 1871, 3 odd. Farna knjiž., Slov. kat. d., PJS. Nm 411 m. Slikovita obcestna vas v valoviti pokrajini ob obč. poti 2 km s. od drž. ceste pri Zgor. Grušovju. Dostop z vozom ali avtom. Zdravo podnebje, sončna lega. Ilovnato ali prodnato, precej rodovitno. Poljedelstvo, znatna živinoreja (zlasti govedo in svinje) in gozdarstvo, ki je prav za prav glavni vir dohodkov (bukev, smreka). Razvita sadjereja. Jabolka, češnje in češplje za prodajo tujim trgovcem. Precej vinogradov. Boljše vrste vina. V gozdovih mnogo gob, predvsem jurčkov. Pripraven kraj za mirno in ceneno letovišče. Iz vasi je eno uro daleč do Oplotnice in dve uri do Tinj na Pohorju; iz obeh krajev drže izvrstno markirana pota po vsem Pohorju. Rimske najdbe pričajo, da je bil kraj naseljen že v starem veku. Župnija Prihova (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 1433 duš. Pokopališče. Župna cerkev Matere božje, ki se prvič omenja v zač. 16. stol., je bila zgrajena po 1357. Stara cerkev je še ohranjena v dvetretjinskem delu ladje. Zvonik je iz srede 16. stol. in ima vzidani dve plošči iz 1557 in 1562. Ladjo so obokali v 17. stol., 1743 pa so jo podaljšali; obenem so zgradili nov presbiterij in preuredili veliki oltar, katerega nastavek je lepo delo v slogu nemške renesanse iz dobe okrog 1650. Zvonica je rebrasto svodena, ladja in presbiterij pa banjasto s čepicami. Nastavki stranskih oltarjev so iz srede 18. stol. Stari tabernakelj glavnega oltarja je ohranjen na stranskem oltarju sv. Roka. Cerkev ima fresko slike iz 1897. Prvotno je bila cerkev podr. konjiške nadžupnije, iz katere se je 1766 izločila kot vikariat. Nadžupnija Konjice še danes izvršuje patronatske pravice. Cerkev je znana božja pot.

Raskovec, 94-26-8-16-2. Sr so du zdr fin žel Slov. Konjice 8 km, žand Oplotnica 4 km, o 4 km, p š žup Prihova 2 km. Nm ca 350 m. Vas leži z. od Prihove na hribčku nad Čadramskim potokom ob obč. poti 2½ km od drž. ceste pri Zgor. Grušovju. Dostop z vozom. Precej raztresene hiše. H kraju spada majhen zaselek Stara gora. Kmetijstvo, znatna živinoreja in gozdarstvo, ki nudi največ dohodkov. Trd in mehek les. Mnogo sadja, največ jabolka, češnje in češplje. Vino zgolj šmarnica. Obilo užitnih gob, zlasti jurčkov.

Sevec, 58-12-8-3-1. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 8 km, žand Oplotnica 8 km, žel Slov. Bistrica 7 km, o 4 km, p š žup Prihova 4 km. Nm ca 310 m. Vas leži v. od Prepuž na prisojni strani nizkega griča ob obč. poti 2 km jv. od drž. ceste pri Vrholjah. Dostopno z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Jabolka za prodajo. Vinogradništvo (samorodnica) v skromnem obsegu. Letno prodajo ca 80 m³ večinoma mehkega lesa raznim lesnim trgovcem.

Spodnje Grušovje, 181-40-25-12-3. Sr so du zdr fin žel Slov. Konjice 6 km, žand Oplotnica 6 km, o 2 km, p š žup Prihova 1 km. Nm ca 330 m. Ravninska in deloma nekoliko hribovita lega kraj drž. ceste in j. odtod ob potoku Tajni. Avtobusna zveza proti Celju in Mariboru. K vasi spadajo zaselki Križanice, Slamnik, Senjska gora, Tajna in Vrhi. Rodovitno. Gospodarstvo kot Raskovec.

Tepanje, 315-73-50-20-3. Sr so du žand zdr fin žel žup Slov. Konjice 5 km, o p š v kraju. Šola ust. 1893, 2 odd. SKJ, Gas., DKfid, PJS. Nm ca 295 m. Precej razložena vas v ravnini kraj drž. ceste Konjice—Slov. Bistrica ob potoku Oplotnici. Na jz. strani kraja se odcepi ban. cesta proti Žičam. K vasi spadata zaselka Brode in Nemeč. Poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo. Lepi gozdovi (hrast, bor, smreka).

Tepanjski vrh, 103-28-10-10-8. Sr so du žand zdr fin žel pTt žup Slov. Konjice 3 km, o š Tepanje 1 km. Povpr. nm ca 350 m. Vas leži na nižjem vinorodnem griču na s. strani Dobrneža ob obč. poti 1 km od drž. ceste. Dostop z vozom. Več skupin hiš. Ilovnato, srednje rodovitno. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo in gozdarstvo kot Raskovec. Užitne gobe, zlasti jurčki. V vasi stoji spomenik v obliki stolpa. Znamenje spominja na dobo turških napadov in je bilo postavljeno okoli 1500. Tu rojena: Jerovšek Franc (r. 1854), prof. v p., jezikoslovec, prevajalec raznih Lockejevih spisov; dr. Napotnik Mihael (1850—1922), lavantinski škof, kot pisatelj obravnaval zgod., etnograf., in bogosl. vprašanja, začel izd. »Ljubitelja kršč. umetnosti«.

Vešenik, 156-43-16-12-15. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Slov. Konjice 2 km, o 3 km. Povpr. nm ca 360 m. Prisojna, nekoliko hribovita lega sv. od Konjic ob obč. poti 1 km od drž. ceste. Dostop z vozom. Več skupin hiš. Kmetijstvo, zlasti živinoreja in sadjarstvo. Pridelovanje jabolk in češenj za prodajo. Manjši vinogradi. Lepi smrekovi in bukovi gozdovi. Užitne gobe, predvsem jurčki.

Vrholje, 213-42-23-17-2. Sr so du zdr fin Slovenske Konjice 9 km, žand Oplotnica 8 km, o 5.3 km, žel Slov. Bistrica 5 km, p š žup Prihova 4 km. Nm ca 350 m. Leži pretežno na hribčku kraj drž. ceste. Avtobusna zveza proti Mariboru in Celju. Kmetijstvo in gozdarstvo. Sadje, največ jabolka. Pridelovanje

vina v glavnem za dom. Mešani gozdovi (smreka, jelka, bukev, gaber, hrast itd.). Letno prodajo ca 150 m³ mehkega in trdega lesa v Slov. Bistrico. Mnogo užitnih gob. Gostilna s prenočišči.

Zgornje Grušovje, 74-15-10-4-1. Sr so du zdr fin žel Slov. Konjice 6 km, žand Oplotnica 4 km, o 2 km, p š žup Prihova 2 km. Nm ca 310 m. Vas leži ob drž. cesti in v njeni bližini kraj Čadramskega potoka. Avtobusna zveza proti Mariboru in Celju. Hribovito, več skupin hiš. Lepi bukovi in smrekovi gozdovi. Mnogo užitnih gob. Kmetijstvo, gozdarstvo, sadjarstvo in vinogradništvo kot Prihova.

Občina Vitanje

Preb. 3525, hiš 599, posest. 350, koč. 64, najem. 149. Površina 8128.76 ha: njiv in vrtov 1248.73, trav. in paš. 1713.56, gozdov 4765.32, sadovnjakov 156.51, ostalo 244.64. Občina je v konjiškem srezu največja in najbolj hribovita. Pripada ji j. stran Pohorja skoraj do Šentlovrenških jezer ter vsa s. stran strme Stenice (1092 m) in sv. pobočje Paškega Kozjaka (1273 m). Na s. sega občina prav v osrčje Pohorja. Kajti tu izvirajo blizu skupaj njegove glavne vode Mislinja, Paka, Dravinja in nekoliko bolj na j. Hudinja, ki teče prav po sredi našega ozemlja po ozki in globoki grabi. Ker sprejema Hudinja glavne pritoke istočasno šele na robu Pohorja pod Stenico in Paškim Kozjakom, je ob stiku teh voda naravno prometno križišče in gospodarsko središče vse občine. V tem gorskem kotlu leži Vitanje, ki je daleč naokoli edini večji in sklenjeno pozidani kraj. Veliki gozdovi, ki obsegajo skoraj ²/₃ občine, in obilica vodnih sil dajejo podlago intenzivnemu izkoriščanju gozdov in lesni industriji. Kmetijstvo, predvsem poljedelstvo je tako skromno, da ne more kriti domačih potreb. V nekaterih krajih ima nekaj pomena sadjarstvo. Kljub ugodnim pogojem za tujski promet, prihaja kot letovišče zaenkrat vpoštev le Vitanje, ki pa je kot naravno izhodišče izletov na Pohorje zaradi odročne lege od glavnih prometnih žil še malo upoštevano.

Brezen, 410-72-50-8-8. Sr so du fin Slov. Konjice 18 km, žand zdr o pTt š žup Vitanje 1—5 km, žel Celje 25 km. Nm 488 m. Zelo raztresene kmetije po sv. in v. pobočju Paškega Kozjaka (1273 m) ob obč. potih in deloma kraj potoka Hudinje ob ban. cesti Vitanje—Vojnik. K vasi spadajo zaselki: Sv. Anton, Trebuhinja in Vitanjske Fužine. Kamenit, deloma kraški svet trpi pomanjkanje vode. Lepi smrekovi in bukovi gozdovi. Lesna trgovina, v ostalem kmetijstvo. Mnogo sadja. Vodni mlini in žage ob Hudinji, ki pada tu v lepem slapu (»Dantejev pekel«). Iz Vitanjskih Fužin, ki leže v romantični soteski Socki poleg sreske meje, drži pot k bližnjim razvalinam lindeškega gradu. Podr. cerkev sv. Antona je imela prvotno nastrešni stolpič; 1890 so zgradili na z. strani zvonik. Glavni oltar je iz 1628. Tristrano zaključeni presbiterij je bokan, ladja pa je ravno stropana. K njej sta prizidani dve stranski kapelici.

Hudinja, 611-85-52-7-26. Sr so du fin Slov. Konjice 18 km, žand zdr o pTt Vitanje 5 km, žel Celje 27 km, š Rakovec v kraju, žup Škomarje 3 km. Šola ust. 1890, 1 odd. PRK. Nm 856 m. Razložena gorska vas na j. strani Pohorja v povirju potoka Hudinje. Dostop z vozom po obč. poti 3—6 km s. od Vitanja. K vasi spadata zaselka Komisija in Rakovec. Zelo raztresene hiše v globeli ob potoku in na gorskih slemenih do 1200 m visoko. Kmetijstvo v skromnem obsegu. Precej jabolk, hrušk, češpelj in češenj. Nekaj čebelarstva. Izdelovanje domače raševine. Krasni smrekovi in bukovi gozdovi, ki so večinoma last grofa Thurna. Mnogo žag, lesna trgovina. Veliko lesno skladišče v zaselku Rakovcu (1050 m), ki leži pod izvirom Hudinje. Tu je bila še pred 100 leti razvita steklarska industrija, na katero spominja ljudsko ime »Glažuta«. Mimo Rakovca drži iz Vitanja markirana pot na Roglo (1517 m) in h koči na Pesku (1382 m). Primeren kraj za letovišče. Blizu cerkve sv. Vida v Hudinji (856 m) lomijo bel pohorski marmor. Skozi Hudinjo je nekdaj držala rimska cesta, ob kateri so odkrili rimske grobove. Podr. cerkev sv. Vida ima krožno zaključeni presbiterij, ki je bil prvotno ravno stropan; 1835 so ga obokali in istočasno je bila najbrž vsa cerkev več ali manj prenovljena, ker so jo na novo posvetili. Do 1890 je imela cerkev lesen nastrešni stolpič; sedanji zvonik je cerkvi predzidan.

Ljubnica, 516-73-48-5-16. Sr so du fin Slov. Konjice 9 km, žand zdr o pTt š žup Vitanje 0.5—6 km, žel Slov. Konjice 8—12 km ali Celje 23—27 km. Povp. nm ca 570 m. Razložena vas ob ban. cesti Vitanje—Stranice in po sosednjem hribovju. H kraju spada zaselek Bukova gora. Smrekovi in bukovi gozdovi. Žage ob potoku Hočni. Lesna trgovina. V ostalem kmetijstvo, zelo razvito čebelarstvo. Ca 2000 sadnih dreves, predvsem jablane in hruške. Tu rojen: Sojč Ivan (r. 1879), cerkv. in nagrobni kipar.

Paka, 635-96-52-7-35. Sr so du fin Slov. Konjice 21 km, žand zdr o pTt š žup Vitanje 1—8 km, žel Slov. Konjice 21 km ali Celje 22 km. Raztresene kmetije v pretežno zelo hriboviti legi med povirjem Pake in Hudinje z nm ca 500—1000 m. Dostop po obč. potih 0—5 km od ban. ceste Vitanje—Zgornji Dolič. Kmetijstvo, čebelarstvo. Do 1000 sadnih dreves (jabolka, hruške, češnje, češplje). Smreka, jelka, bor. Znatna lesna industrija in trgovina. Nad 30 mlinov in ca 40 vodnih žag. Postrvi v potokih. Izdelovanje domačega sukna tudi za prodajo v bližnjo okolico.

Spodnji Dolič, 636-110-65-17-22. Sr so du fin Slov. Konjice 23 km, žand zdr o pTt Vitanje 1—7 km, žel Zg. Dolič 2—10 km ali Celje 23—33 km, š žup Sv. Florijan 1—8 km. Nm 707 m. Zelo raztresena vas v kotlini med Pohorjem in Paškim Kozjakom ob ban. cesti Zgornji Dolič—Vitanje. Smrekovi in bukovi gozdovi. Vodne žage. Lesna trgovina. Prodaja kmetijskih proizvodov v okolico. Okrog 2500 sadnih dreves (največ jablane, hruške in češplje). Nekaj čebelarstva. H kraju spada zaselek Lošperg, v katerem so odkrili rimske grobove in staro zidovje. Tu stoji cerkev sv. Marjete, ki je bila 1893 popravljena in močno prezidana. Ladja, presbiterij in zakristija imajo gotski obok. V 19. stol. so bila okna v gotskem slogu obnovljena. Cerkev ima kripto.

Stenica, 183-42-23-5-8. Sr so du fin Slov. Konjice 9 km, žand zdr o pTt š žup Vitanje 1—5 km, žel Celje 23—27 km. Povpr. nm ca 550 m. Pretežno hribovita lega kraj ban. ceste Vitanje—Stranice in j. odtod tik pod gozdnato Stenico (1092 m). Manj rodovitno. Zelo pičlo poljedelstvo. Reja goveda in ovac. Obsežni iglasti in bukovi gozdovi. Prodaja hlodov v Vitanje.

Vitanje, trg, 386-89-37-10-26. Sr so du fin Slov. Konjice 12 km, žand zdr o pTt š žup v kraju, žel Celje 22 km. Šola ust. 1763, 6 odd. Obrt. nad. š., Nar. čit., SKJ, PRK, PJS, Gas. Zdravnik. Nm 478 m. Prijazen kraj ob Hudinji, ki sprejema tu pritoka Jesenico in Hočno, v gorskem kotlu med Paškim Kozjakom (1273 m) in Stenico (1092 m); na s. obronki Pohorja. Tu je križišče ban. cest proti Vojniku, Stranicam in Zg. Doliču. Avtobusna zveza s Celjem. H kraju spada zaselek Jelševa Loka. Srednje rodovitno. Razna obrt in trgovina, deloma tudi kmetijstvo. Vse vrste poljskih pridelkov. Največ jabolka in hruške. Čebelarstvo v razvoju. Smreka, jelka, bukev, bor, hrast. Mlini, mnogo vodnih žag. Izdelovanje desak, drv in žel. pragov. Mizarstvo, suknarstvo. Izvoz živine v Avstrijo in Italijo. V dobri letini prodajo obilo sadja. Trgovanje z lesom, ki se izvaža največ v v. dele naše države (letno do 100 vagonov). Kamenolom v bližini. Mnogo postrvi. Prijetno letovišče. Gostilne s tujskimi sobami. V Hudinji in Jesenici pripravno za kopanje. Krasni sprehodi po okolici. V bližini je zanimiva kotlina Žimpreh z lepimi šetališči in slapom. Na j. ob Hudinji je romantična soteska Socka, po kateri drži pot v Dobrno (2½ ure). Lepe razgledne gore so Paški Kozjak (Basališče 1273 m), Špik (1122 m, razgledni stolp) in Stenica (1092 m). Izhodišče izletov na Pohorje; markirane poti na Roglo (1517 m) in h koči na Pesku (1382 m, 3½ ure, smuški tereni).

Kraj je bil obljuden že v predzgodovinski dobi (izkopano neolitsko orodje). V starem veku je bila v bližini rimska postaja Upellae, mimo katere je držala cesta iz Ptuja na Koroško. Prvi znani lastniki V. in okolice so bili Breže-Seliški, ki sta jim konec 10. oziroma zač. 11. stol. tu podarila obsežna posestva cesarja Oton II. in Henrik II. Upravno središče te gospoščine, ki je segala do vrha Stenice in Brezja, je bilo v gradu nad V. V smislu oporoke bl. Heme († okoli 1045) so vitanjska posestva prešla najprej v roke ženskega samostana v Krki na Koroškem, po odpravi samostana (med 1067 in 1071) pa v last krške škofije, ki ga je obdržala do 1783. Krški škofje so zgradili na j. strani trga nov utrjen grad (prvič omenjen 1140), ki so ga dajali v najem svojim ministerialom; med njimi so bili najbolj znameniti Vitanjski gospodje, ki se tu navajajo od 12. stol. pa do izumrtja 1429. Njihov grb so bile tri školjke. Po poročilu kronista je 1201 grad razrušil potres. Pozneje so grad obnovili, okoli 1437 pa ga je domnevno razrušil Jan Vitovec. Razvaline so še danes vidne nad trgom. Novi spodnji vitanjski grad niže v trgu je bil do 1783 last krških škofov, nato pa je zelo pogosto menjal lastnike. Tu je bil nekdaj sedež deželskega sodišča. Še dobro ohranjena dvonadstropna stavba je last lesnega trgovca in posestnika Kušarja. Pod okriljem prvotnega gradu se je razvila naselbina, ki se prvič omenja že 1155, kot trg pa šele v 14. stol. Trg je veliko trpel v bojih Celjskih grofov s Habsburžani in od Turkov (1473, 1532). Zato so ga obdali z močnim obzidjem. L. 1473. je morila tu tudi kuga. Trg je imel lasten grb, prevzet po grbu Vitanj-

skih gospodov. V Vitanju je nekdaj stal škofijski dvorec, v katerem je stanoval krški škof, kadar se je tu mudil. V okolici so imeli svoja posestva tudi žički kartuzianci. Šola je obstajala že 1763. Petnajst minut jv. od trga je nekdaj stal vrh strmega skalnatega hriba z dvojnim obzidjem utrjen stari Goležev grad, ki je zdaj v razvalinah. Bil je zgrajen pozneje kot stari trški grad. V 2. polovici 18. stol. je bil še obljuden; ko je pa konec 18. stol. pogorel, so ga opustili. V Vitanju rojen: dr. Jankovič Franc (1871—1934), zdravnik in politik, dež. in drž. poslanec, namestnik dež. glavarja v Gradcu, minister za vere.

Vitanje, vas, 148-32-23-5-8. Sr so du fin Slov. Konjice 12 km, žand zdr o pTt Vitanje 0.5 km, žel Celje 22 km, š žup Vitanje v kraju. Nm 478 m. Kraj leži tik Vitanja v podobni legi. Avtobusna zveza s Celjem. Izrazito obrten kraj. Tekstilna industrija in izdelovanje železnih izdelkov v malem obsegu. Gostilne s tujskimi sobami. Prijetno letovišče; izhodišče izletov (gl. Vitanje). Župnija Vitanje (dek. Nova cerkev, škof. lavant.) ima 2762 duš. Župna cerkev sv. Petra in Pavla. Prvotno cerkev je dala zgraditi že bl. Hema v začetku 11. stol. Sedanja stavba datira iz dobe okrog 1400—1450. Zvonik in presbiterij sta zgrajena v čistem gotskem slogu. Ostanki fresk na slavoloku in na j. zunanjščini so iz prve pol. 14. stoletja in kažejo zgodnjegotski slog; freske v ladji so približno 100 let mlajše. Prvotno ravni leseni strop v ladji so nadomestili v zač. 16. stol. z obokom, ki ima sledove gotskih form. S stranskimi kapelami, ki so jih prizidali v tej dobi, je dobila cerkev obliko križa. Tristrano zaključeni presbiterij ima šilasta okna in na zunanjščini opornike ter je svoden s križnim obokom. Zvonik je bil prenovljen 1809, presbiterij 1868. Veliki gotski oltar je Fantonijevo delo iz 1877. Cerkev ima več nagrobnih spomenikov. Cerkev je bila sprva podružnica prafare sv. Martina v Slov. Gradcu, ki je še danes njen patron. Vikariat je bil ustanovljen že v 11. stoletju in kmalu nato župnija. Iz nje sta se 1788 izločili kuraciji v Skomarju in Stranicah. Cerkveno je pripadalo Vitanje do 1751 oglejskim patriarhom, do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinski škofiji. Matične župne knjige segajo do 1697. Podr. cerkev Matere božje na hribu je stala prvotno že okoli 1154. Sedanja stavba je iz 18. stol. L. 1854. so ji prizidali zvonik. L. 1893. so vso cerkev renovirali.

Občina Zreče

Preb. 2967, hiš 595, posest. 452, koč. 48, najem. 101. Površina 4893.90 ha: njiv in vrtov 1034.22, trav. in paš. 1230.56, vinogradov 20, gozdov 2436.13, sadovnjakov 83, ostalo 89.99. Občini pripada izključno j. pobočje Pohorja z zgornjo Dravinjo kot centralno vodo, ki pa že izvira v vitanjski občini. Vsa pokrajina je močno hribovita in razrezana po globokih grabah, ki jih poleg Dravinje namakajo njeni številni levi pritoki. V j. delu občine se Dravinjski jarek toliko razširi, da daje prostora nekaterim naseljem. Povsod drugod so v dolinah poleg redkih hiš le vodni mlini in žage, dočim nahajamo nad njimi razložena selišča na sončnih pohorskih hribih in razglednih vrhovih. Polovica pokrajine je v večinoma iglastih gozdovih, ki so podlaga znatni lesni industriji in trgovini. Tudi travnikov in pašnikov je precej. Poljedelstvo pa je tako skromno, da je prebivalstvo stalno navezano na kupovanje poljskih pridelkov. V nižjih legah dobro uspeva sadje in prodajo precej jabolk. Nad Zrečami so celo manjši vinogradi. Za tujski promet so dani izvrstni pogoji. Zreče se vedno bolj uveljavljajo kot letovišče in izhodišče izletov na Pohorje.

Bezovje, 89-13-12-0-1. Sr so du fin Slov. Konjice 6 km, žand zdr Oplotnica 5 km, žel o pt š žup Zreče 2 km. Nm ca 620 m. Gorska vas na jv. strani Sv. Kunigunde ob obč. poti 6 km od drž. ceste. Dostop z vozom. Manj rodovitno. Gozdarstvo in kmetijstvo. Jabolka, hruške, slive za domačo porabo. Prodaja lesa v tujino.

Boharina, 181-31-28-2-1. Sr so du žand zdr fin Slov. Konjice 11 km, žel o pt š žup Zreče 2 km. Povpr. nm ca 550 m. Razložena vas v ozki dolini ob Dravinji in po sosednem hribovju. Dostop po obč. poti 6 km s. od drž. ceste z vozom in deloma z avtom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja jabolk v tujino. Vodni mlini.

Črešnova, 65-11-11-0-0. Sr so du fin Slov. Konjice 8 km, žand zdr Oplotnica 4 km, žel o pt š žup Zreče 4 km. Nm ca 650 m. Gorska vas j. od Sv. Kunigunde ob obč. poti 5 km od drž. ceste. Dostopno z vozom. K vasi spada zaselek Lokva. Nerodovitna ilovnata zemlja. Kmetijstvo v skromnem obsegu. Prodaja hlodov domačim trgovcem.

Dobrava, 172-37-30-4-3. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 5 km, žand Oplotnica 6 km, žel o pt š žup Zreče 1—2 km. Nm ca 420 m. Vzvišena lega na sz. strani Zgornjih Zreč ob obč. poti 3 km od drž. ceste Vojnik—Konjice. Dostop z vozom. K vasi spadata zaselka Borh in Jamnik. Kmetijstvo in gozdarstvo. Izvoz jabolk v tujino. Cirilova vodnjaka z mlačno vodo, o katerih kroži legenda, da sta tu počivala sv. Ciril in Metod, ko sta bila na potu v Rim. Zgodovinska pomembnost kraja je grad Jamnik, ki je danes v razvalinah. Grad se prvič omenja 1342 pod imenom Hollenstein. Prvi njegovi znani lastniki so bili gospodje Konjiški. L. 1342. so poleg gradu zgradili cerkvico sv. Pankracija, pri kateri se je ustanovil beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Ko so cerkev 1873 opustili, je začela razpadati. Zidovje deloma že podrte cerkve je lastnik Jožef Potočnik prodal vodstvu bližnjega premogovnika, ki je njene ostanke 1911 razstrelilo.

Gračič, 68-16-10-4-2. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 8.5 km, žand Oplotnica 4 km, žel Radana vas 1 km, o pt š žup Zreče 3 km. Nm ca 470 m. Hribovita lega na j. strani Brinjeve gore (623 m) ob obč. poti 2 km z. od ban. ceste Konjice—Oplotnica. Dostop z vozom. Kmetijstvo in gozdarstvo. Pridelovanje jabolk za izvoz. Nekaj vinogradov. Nad vasjo stoji na Brinjevi gori podr. cerkev sv. Neže na Goliki (608 m), ki je bila zgrajena 1724 na mestu prejšnje lesene kapele. Vsa cerkev, v katero drži vhod skozi zvonico, je svodena s križnimi oboki, ki počivajo na pilastrih. Arhitektonski členi imajo čisto baročno formo. V prostor je dobro komponiran veliki oltar, ki je lepo baročno delo. Nastavka stranskih oltarjev sta od istega umetnika.

Koroška vas, 109-12-11-1-1. Sr so du fin Slov. Konjice 19.3 km, žand zdr Oplotnica 6 km, žel o pt Zreče 5 km, š žup Sv. Kunigunda 1 km. Nm povpr. ca 780 m. Vzvišena razgledna lega na Pohorju s. od Sv. Kunigunde ob obč. poti 5 km od ban. ceste pri Oplotnici. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Rute. Manj rodovitno. Gozdarstvo in kmetijstvo kot Bezovje.

Loška gora, 203-32-25-4-3. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 16.6 km, žand Vitanje 6 km, žel o pt š žup Zreče 3 km. Povpr. nm ca 650 m. Razložena vas ob potoku Ljubnici in po sosednem hribovju ob obč. poti 4 km v. od ban. ceste Vitanje—Stranice. Kmetijstvo, mnogo sadja. Lesna trgovina. Letno izvozijo v tujino ca 4000 kg jabolk. Tujske sobe v gostilnah. Tu je vrh hriba nekdaj stal grad Loška gora ali Lušperg, ki se prvič omenja 1279. Grad je bil last krških škofov, ki so tu postavljali svoje fevdnike. Po 1611 se več ne omenja. Obrambni zid, ki je grad obdajal, je stal nekoliko niže na hribovitih bokih. Danes je grad v razvalinah, ki bodo kmalu izginile.

Padeški vrh, 130-15-15-11-0. Sr so du fin Slov. Konjice 9 km, žand zdr Oplotnica 6 km, žel o pt Zreče 5 km, š Resnik 1 km, žup Sv. Kunigunda 4 km. Nm povpr. ca 900 m. Vas leži med gorskima dolinama Dravinje in Oplotnice na j. obronkih Pohorja ob obč. poti 8 km s. od drž. ceste. Zelo raztresene kmetije, ki segajo mestoma do 1050 m visoko. Manj rodovitno. Kmetijstvo, trgovanje z mehkim in trdim lesom (smreka, jelka, bukev). Izdelovanje platna in raševine za dom.

Planina, 178-41-26-3-15. Sr so du žand zdr fin Slov. Konjice 37 km, žel o pt Zreče 17 km, š Resnik 3 km, žup Sv. Kunigunda 16.8 km. Nm ca 800 m. Zelo hribovita lega na Pohorju sv. od Sv. Kunigunde ob obč. poti 6 km od ban. ceste pri Oplotnici. Dostop z vozom. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdno delo. Obširni iglasti gozdovi (smreka, jelka, bor). Prodaja hlodov domačim trgovcem. Lep razgled naokoli.

Radana vas, 136-26-21-3-2. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 3 km, žand žel v kraju, o pt š žup Zreče 2 km. Nm ca 375 m. Lega v dolini kraj Dravinje, ob obč. poti 0.5 km od drž. ceste. Dostop z vozom. Kmetijstvo. Umetni mlin. Po prisojnih rebrih bližnje Brinjeve gore (623 m) vinogradi.

Resnik, 215-35-26-8-8. Sr so du žand zdr fin Slov. Konjice 29.2 km, žel o pt Zreče 18 km, š v kraju, žup Skomarje 12 km. Šola ust. 1880, 1 odd. Nm 932 m. Razložena vas v vzvišeni legi na pobočju Pohorja ob obč. poti 9 km s. od ban. ceste Vitanje—Stranice. Dostop z vozom. Manj rodovitno. Gospodarstvo kot Planina. Zelo sončen kraj z lepim razgledom na Dravinjsko dolino in Ptujsko polje. Podr. cerkev sv. Jakoba je iz konca 15. veka. Prvič se omenja v prvi pol. 16. stol. Nekako v sredi 18. stol. so ladjo podaljšali in postavili zvonik, katerega zvonica se uporablja kot zakristija. L. 1885. so cerkev prebelili in presbiterij preprosto dekorirali. Cerkev ima šilastoločna okna. Presbiterij ima križni gotski svod brez reber, ladja pa banjasti obok s kapami. Kapela Matere božje blizu cerkve s kipom Matere božje je iz 15. stol.

Skomarje, 278-44-27-10-0. Sr so du fin Slov. Konjice 12 km, žand Vitanje 7 km, zdr Vitanje 8 km, žel o pt Zreče 7 km, š žup v kraju. Šola ust. 1882, 1 odd. Nm 944 m. Gorska vas na j. obronku Pohorja ob obč. poti 6 km od ban. ceste Vitanje—Stranice. Dostop komaj z vozom. Kraj tvorijo zaselki Spodnje

in Zgornje Skomarje ter Ločnik. Kmetijstvo, predvsem živinoreja. Obsežni iglasti gozdovi. Prodaja lesa lesnim prekupcem v Zreče. Izdelovanje raševine za dom. Užitne gobe, maline in brusnice. Tujske sobe. Mimo drži markirana pot iz Zreč na Roglo (1517 m, 2½ ure) in h koči na Pesku (1382 m, 2½ ure). Župnija Skomarje (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 470 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lamberta. Prvotna kapela je obstajala že 1157, poznejša cerkev pa je iz 13. stol. Prvič se omenja 1313. Od prvotne stare stavbe je ohranjen del ladje ob vhodni strani z gotskim glavnim vhodom in gotskim oknom. V 17. ali 18. stol. so to prvo, z ravnim stropom krito ladjo podaljšali in obokali ter ji prizidali tristrano zaključeni presbiterij in zvonik. L. 1834. so zgradili še Marijino kapelo. L. 1892. je cerkev poslikal Andrej Pavlič, Fantonijev učenec. Dobri deli sta baročna prižnica s štirimi evangelisti in glavni oltar. Cerkev je bila sprva podr. vitanjske župnije. V dobi jožefinskih reform je postala samostojna kuracija. Odtod doma Vodovnik Jurij (1791—1858), ljudski pesnik.

Spodnje Zreče, 226-45-38-4-3. Sr so du zdr fin Slov. Konjice 6.7 km, žand Oplotnica 5 km, žel o pt š žup Zreče 1 km. Nm ca 390 m. Vas leži kraj Dravinje jv. od Zgornjih Zreč ob obč. cesti 1.5 km od drž. ceste. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo, precej sadja, nekaj vina za dom. Izvoz sadja v tujino (letno 1 vagon). Ostalo glej Zgornje Zreče. Znamenitost kraja je nekdanja zreška graščina ali grad Freundenberg, ki je stal v bližini podr. cerkve Matere božje na Brinjevi gori in je danes v razvalinah. Prvič se grad omenja 1224. Bil je last krških škofov, ki so tu postavljali svoje ministeriale, Zreške gospode. Od 2. pol. 14. stol. dalje so se posestniki gradu večkrat menjavali. Okoli 1466 ga je posedoval deželni vladar, nato pa je grad kmalu izginil iz zgodovine. Urad so priključili konjiški gospoščini. Blizu grajskih razvalin stoji vrh Brinjeve gore podr. cerkev Matere božje, ki sestoji iz dveh kupolno svodenih kvadratnih prostorov. Presbiterij je bil sezidan 1769, ladja pa šele 1830. K njej so pozneje prizidali pevski kor, nad katerim se dviga zvonik. Za glavnim oltarjem je velika freska, ki predstavlja arhitekturo s pilastri, stebri, ogredjem in atiko ter svetniki in je nadomeščala sedanji nastavek. Cerkev slovi kot božja pot. Kip Matere božje je tu tako podoben Materi božji na Višarjah, da so nekdaj cerkev imenovali Male Višarje.

Sv. Kunigunda, 387-77-63-0-9. Sr so du fin Slov. Konjice 8 km, žand zdr Oplotnica 4 km, žel o pt Zreče 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1877, 4 odd. Nm 748 m. Položna hribovita lega na prostrani planjavi z lepim razgledom v. od Boharine. Dostop z vozom po obč. poti 6 km s. od drž. ceste. K vasi spada zaselek Gorenje. Kmetijstvo, predvsem živinoreja in lesna trgovina. Obsežni iglasti gozdovi. V novejšem času se uspešno razvija sadjarstvo. Mimo vasi drži iz Zreč markirana pot na Roglo (1517 m, 3 ure) in h koči na Pesku (1382 m, 3 ure). Župnija Sv. Kunigunda (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 1350 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Kunigunde je bila zidana okoli 1391, ko se prvič omenja. K masivnemu zvoniku, ki je najstarejši del stavbe, so pozneje prizidali gotsko ladjo s štirimi oporniki. Okrog 1550 so k ladji prizidali še obe kapelici in presbiterij. Ko so v 16. ali 17. stol. ladjo obokali, so obok naslonili na štiri nove notranje slope. Najnovejša dela stavbe sta zakristija in kor. L. 1899. je bila zunanjščina cerkve prenovljena. Vhod v cerkev je pod zvonikom. Ladja in stranski kapeli imajo križni svod, presbiterij pa banjast svod s kapami. Kamenita miza glavnega oltarja je iz nekdanjega žičkega samostana. Cerkev je bila sprva podr. konjiške pražupnije. Iz nje se je izločila 1675 kot vikariat, ki je bil 1785 povzdignjen v župnijo. Iz Gorenj doma: Koprivšek Janez (1849 do 1912), prof., pisec metod. prirodop. razprav.

Zgornje Zreče, 434-84-69-5-17. Sr so du žand zdr fin Slov. Konjice 6 km, žel o pt š žup v kraju. Šola ust. 1815, 5 odd. SKJ s knjiž. in tamb. zborom, Kat. izobr. d., PJS. Elektrarna. Nm 397 m. Kraj leži v ožji dolini ob Dravinji med gozdnatim hribovjem kraj obč. ceste 2 km s. od drž. ceste Stranice—Konjice. Kmetijstvo, gozdarstvo, tovarniško delo. Razne vrste jabolk in hrušk. Veliko skladišče pohorskega lesa. Izdelovanje raznega poljskega orodja. Lesna industrija. Postrvi v Dravinji. Izvoz sadja (letno 3 vagone) v tujino. Trgovanje z lesom in deloma s poljskimi pridelki. Ugodno za letovišče. Tujske sobe. Nad krajem vrh griča cerkev sv. Martina (587 m, križev pot). Na jv. strani vinske gorice z gozdnato Brinjevo goro (623 m, božjepotna cerkev Matere božje in cerkev sv. Neže, 2.5 km), kjer je manjši premogovnik, ki ni v obratu. (Izvrsten kovaški premog.) Premogovnik je last g. S. Milinova, Zagreb. Izhodišče izletov na Pohorje; markacija na Roglo (1517 m, 3½ ure) in h koči na Pesku (1382 m, 3½ ure), idealni smuški tereni). Ob nekdanji cesti Vitanje—Konjice so našli številne rimske najdbe. Prvi znani lastniki vasi so bili žički kartuzianci, ki so dobili Zreče 1281 od Henrika Freudenberškega. Zadnji Konjiški gospod Leopold jim je ca 1390 poklonil še svoj ondotni dvorec. Zreče so skupno z Oplotnico, Ložnico in Slov. Bistrico tvorile zaseben žički urad Oplotnico. L. 1718. sta postavila sredi vasi brata Pavel in Andrej Kronabetvogel zreški dvorec, ki ga sedaj poseduje tukajšnja Štajerska železoindustrijska družba. Stavba na zunaj sicer ni izgubila prejšnje oblike, znotraj pa so jo popolnoma predelali in preuredili za stanovanja tovarniških delavcev.

Župnija Zreče (dek. Konjice, škof. lavant.) ima 1823 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Egidija. Prvotno cerkev so po tradiciji zgradili žički kartuzianci najbrž že v 13. stol. Sedanja stavba je bila v glavnem sezidana v 16. veku. Ladja cerkve je starejša in sega morda v 15. stol. Kapela Matere b. je bila prizidana ob prehodu iz 18. v 19. stol., kapela sv. Cirila in Metoda pa 1878. Sredi 19. stol. so cerkev podaljšali; takrat so povečali tudi malo zakristijo iz srede 17. stol. Presbiterij in ladja sta banjasto svodena, a v ladji je svod razčlenjen z vrezanimi kapami. Na slavoloku je letnica 1893, ko so ga povišali in razširili in je bila cerkev dekorativno poslikana. Zvonik se dviga nad presbiterijem, čigar stene so ojačene z oporniki. Prva posestva je dobila cerkev od Henrika Zreškega. L. 1390. ji je Leopold Konjiški podelil svoj dvorec poleg cerkve, ki so ga 1932 podrli. Cerkev je bila sprva podr. konjiške pražupnije. Proti koncu srednjega veka je imela že beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. L. 1542. se navaja kot ekspozitura. L. 1675. je bil ustanovljen vikariat, ki so ga pozneje povzdignili v župnijo. Nadžupnija Konjice še danes tu izvršuje patronatske pravice. L. 1785. se je izločila iz župnije novoustanovljena kuracija Sv. Kunigunde na Pohorju. Podr. cerkev sv. Martina. Najstarejši del sedanje stavbe je v. del ladje s poznogotskim vhodom. Staro ladjo, ki je imela prvotno raven strop, so pozneje proti z. podaljšali, nekoliko razširili in obokali. L. 1664. so zgradili tristrano zaključeni presbiterij in zvonik, katerega pritličje služi kot zakristija. Ladja je okrašena s pilastri, ki nosijo križni svod; presbiterij pa ima banjasti svod z vrezanimi kapami. Nastavka oltarja sv. Lucije in sv. Ožbalta sta dobri deli iz 17. stol. Lep je tudi glavni oltar.

Srez Škofja Loka

Splošen pregled

Ta najmlajši srez dravske banovine se je razvil tako, da so 1927 ustanovili v Šk. Loki za z. polovico velikega kranjskega sreza ekspozituro, ji 1932 povečali stvarno pristojnost in jo 1936 napravili neodvisno. Srez meri 476 km² in že zdaj kaže življenja zmožno upravno in gospodarsko celoto v porečju reke Sore. Z osamosvojitvijo je oživela enota loškega gospodstva, ki je bila od sekularizacije 1803 preveč zapostavljena. Vendar ozemlje v novem srezu ni več zemljepisna celota, ker mu je odpadlo razen pasu ob Savi zlasti še povirje Poljanske Sore. Občina Žiri, ki zavzema ta prostor, je bila do 1918 v idrijskem okraju, nato so jo pridelili pod Logatec, ker je bil kranjski okraj že prevelik. Zdaj je razmerje spremenjeno in bi z dodelitvijo Žirov v škofjeloški srez bil razbremenjen predolgi logaški srez, izboljšana in okrepljena pa nova upravna enota, ki bi združila vse porečje Sore. Odstraniti je treba tudi nesmiselno enklavo pri Javorjevem dolu; ta kraj, ki spada pod Žiri in srez Logatec, je obkrožen od treh strani s škofjeloškim srezom, od četrte pa z drž. mejo. Povsod drugod je sreska meja urejena po zemljepisnih vidikih, ki se v veliki meri krijejo z zgodovinsko enoto loškega gospostva. Na s. strani sega srez v gorato obrobje Jelovice, se drži razvodnice med Savo in Soro, razen v področju Nemiljščice, kjer se v smislu kolonizacije pomakne na savsko stran. Meja na Sorškem polju je utemeljena zgodovinsko, vendar ne v nasprotju z zemljepisnim stališčem; ob j. razvodnici Poljanščice se obe načeli dobro krijeta, samo na jz. ne, kjer je potrebna nova razmejitev; zdaj gre tod meja ob razvodju Sovodnjice. Le petina sveta pripada ravnemu Sorškemu polju in njegovemu valovitemu robu ob Žabnici in Suhi. Ostalo je močno razgibano, srednjevisoko predgorje Julijskih Alp, ki mu gre po sili skupno ime Škofjeloškega pogorja. Vrhovi na robu Jelovice so namreč naravni podaljšek bohinjskega gorskega grebena in planot v vznožju Triglavske skupine (Travh 1549 m, Kačji rob 1540 m, Ratitovec 1672 m, Kotlič za Dražgoško goro 1410 m), južni so vraščeni v Polhograjske dolomite in Idrijsko gričevje (Tošč 1021 m, Pasja ravan 1030 m, Goli vrh 961 m, Koprivnik 918 m). Osrednji del, pravo Škofjeloško pogorje je pretrgala Selška Sora, pa tudi dotoki Poljanske, v več gmot z močno razraščenimi slemeni in brdi. Predstavljajo ga odrastki Blegaša (1562 m), ki se prožijo na jv. in z. zlasti pa v zaviti črti na v. (Koprivnik 1389 m, Mladi vrh 1370 m, Stari vrh 1205 m, Gabrška gora 963 m, Lubnik 1024 m); na l. bregu Selščice se nadaljuje osrednji greben še v Lavtarskem vrhu (823 m) in Sv. Mohorju (948 m). Bolj kot gorske vrste, veže ozemlje med seboj vodovje reke Sore, ki ima ob združitvi Poljanske in Selške Sore v Škofji Loki močno hidrografsko središče. Poljanščica in Selščica imata močno razvite dotoke, ki zbirajo vodovje v širokih povirjih, iztekajo pa se redno v tesnih dolinskih grlih. Tako kot potoki se večkrat zoži Selška Sora, v manjši meri tudi Poljanska, ki pa ima širše stranske zbiralne kotliče (Žiri, Javorje). V večjih razdobjih nastopajo v dolinah hude poplave. Razmere se zboljšajo šele v ravnini, kjer mnogo padavin použije pesek; Sora si je tu izdolbla globljo strugo, zato stranski dotoki z leve radi usihajo. Kraško vodovje je omejeno na neznaten obseg ob sreskih mejah.

Geološko leži srez ob robu Gorenjske kotline, kjer se končuje litijska karbonska antiklinala in se začenjajo Julijske Alpe. Ker se je Gorenjska kotlina v zgodnjem terciaru pogreznila, so geološke plasti po starosti razvrščene tako, da prihajamo iz kotline v vedno starejše plasti, od oligocena čez triadne školjkovite apnence in skrilavce do karbonskih skrilavcev. Najstarejše tvorbe na tem ozemlju so staropaleozojski sericitovi skrilavci in drobniki z diabazovim grohom. Razširjeni so pri Selcih in okrog Blegaša. Točne starosti jim še ni bilo mogoče določiti. Po obliki so podobni silurskim skrilavcem na Jezerskem. Tem slede karbonski skrilavci, ki so zelo razširjeni na l. bregu Poljanske Sore od Hotavelj do Zminca pri Škofji Loki; na s. segajo čez Selško dolino skoraj do Sv. Jošta. Na d. bregu Poljanske Sore se razteza karbon na široko proti Ljubljani, le na j. in na s. strani ga prekriva vrsta triadnih plasti. Pri Gorenji vasi in s. od Lučin leže na plasteh gornje triade krpe barbona, ki so preostale od večjega narinjenega krova. Zelo razširjeni so tudi rdeči permski skrilavci, ki segajo v širokem pasu od Fužin pri Trati do Smrečja pri Podlipi; ti obdajajo tudi triadni obrobni pas pri Škofji Loki od j. in z.

Od triade imamo zastopane vse horizonte od werfenskih skrilavcev do glavnega dolomita, oz. dachsteinskega apnenca; prevladujejo pa školjkoviti in kasianski apnenci. Pri Škofji Loki so razviti ob robu kotline predvsem školjkoviti apnenci in skrilavci; werfenskih slojev je le malo, kakor pri Gabrovu in pri Križni gori blizu Praprotnega. Ob prelomu, ki poteka med Gorenjo vasjo in Podlipo, prevladujejo na v. pestrobarvni rabeljski, na zahodu pa karbonski in permski skrilavci. Glavni dolomit se pojavlja na z. od Hotavelj, na Blegašu, Malenskem vrhu in s. od Leskovice kot geološko okno, ki ga je denudacija razkrila izpod narinjenega karbona. Vrhovi: Koprivnik, Mladi in Stari vrh so preostanki triade, ki leži pravilno na narinjenem paleoziku. Sestavljeni so iz werfena in školjkovitega apnenca. Z. od Selc in Železnikov oklepa gornjetriadni apnenec ozek pas gornjih jurskih skrilavcev, ki so po obliki zelo podobni karbonskim. Ti skrilavci se proti z. tako razširijo, da segajo od severnega pobočja Porezna do j. pobočja Možica. Terciarni oligocenski konglomerat in lapor dobimo med Škofjo Loko in Srednjim Bitnjem. V večji množini so ohranjene diluvialne terase. Te pokrivajo obširno polje v. od Škofje Loke, manj jih je ob Gorenji vasi.

V tektonskem oziru je ozemlje zelo porušeno. Dinarski podolžni in prečni prelomi ga delijo na več delov. Poleg tega so narinjeni veliki deli starejših plasti na mlajše. Skoraj vse ozemlje prekriva ogromna karbonsko-permska plošča, izpod katere so prišli na več mestih na dan gornji deli triade (n. pr. Blegaš in vsa triada na jv. od Poljan). Znani prelom Ljubljana-Karlovec se nadaljuje na sz. čez Škofjo Loko in Selca dalje v Alpe. Ob tem prelomu in ob črti Škofja Loka-Kranj se je pogreznil z. del Gorenjske kotline. Prvi črti vzporedna je smer Trata-Horjul; ob njej je narinjen paleozoik na v. ležečo triado, podobno kakor ob Poljanski Sori proti j. Karbonske plasti, ki ležijo na gornji triadi pri Poljanah in s. od Lučin, so le denudacijski preostanki krova.

V vsem področju vlada planinsko podnebje, ki je radi bližine morja sicer manj ostro, pa bolj vlažno kot v osrednjem in v. Gorenjskem. Glede toplinskih razmer v srezu smo navezani le na primerjanje s sosednimi kraji. Za v. ravninski pas moremo računati blizu 9° C letne topline, nekaj več kot v Kranju (8.6°). Razpored topline je podoben kot v Ljubljani; le julijska temperatura je nekaj višja, enako tudi letno kolebanje topline (okoli 20° C). Izjemno ugodnost uživa zatišna uleknina v sovodenjskem prostoru okrog Škofje Loke, kjer so nekdaj gojili vinsko trto. Ostali svet ima radi svoje višine hladnejše podnebje, beleži pa zopet v zavarovanih prisojnih kotličih mnogo več toplote kot v osojnih in s. vetrovom izpostavljenih področij. Najbolj se to pozna v Selški dolini, kjer je desna stran občutno prizadeta z močno snežno odejo in pozno letino, leva pa ima njive v izrednih višinah (blizu 1200 m). Poljanska dolina je toplejša, ker je obrnjena na jz. in ima bolj enakomerno razvrstitev slemen. V j. polovici sreza je tudi po gričih tako toplo, da uspevata kostanj in ajda, ki drugod v gorah ne obrodita, razen v prisojnih bregovih. Velike so tudi razlike v padavinah, ki se od 3000 mm na sz. gorskem robu, znižajo do pod 1500 mm letno na v. Gorski blok med Idrijo in Julijskimi Alpami je močan vodni kondenzator, ker odtod v smeri na morje ni višjih gorskih pregraj. Osrednje višine, pa tudi glavni deli obeh dolin, dobe okrog 2 m letnih padavin. Škofja Loka jih ima zopet manj, ker leži na padajoči strani vetrov; njen povpreček je okrog 1450 mm, ima pa več deževnih dni v letu kot Kranj. Meglo poznajo v majhni meri doline, višine pa dobivajo mnogo sonca. Pomladna in jesenska zmrzlina redno sadežev ne ogroža. Razpored padavin po letnih časih se ne loči od ostale Gorenjske. V celoti so podnebne razmere toliko ugodne, da se je na vsem področju razvila košata

rastlinska odeja in so neplodna tla omejena le na strma skalnata pobočja, deloma tudi na široke vodne struge. Ravan Sorškega polja pokriva gozd in močno kulturno rastlinstvo. Dolinsko dno je povsod izrabljeno za polja in travnike, isto velja za gorske police, razvrščene v 2 do 4 pretrganih pasovih, ločenih po gozdnatih pobočjih. Poljanska dolina in južni del Selške obdelujeta z uspehom predvsem široka brda, kjer se zlasti v skrilavcu dobro obnaša vse kulturno rastjé.

V obeh dolinah pokrivajo pobočja deloma mešani gozdovi iglavcev in listovcev, deloma pa so gozdovi izsekani za polja in senožeti (»košenine«). Čiste gozdove tvori ponekod bukev, n. pr. na Blegašu do gorne gozdne meje, drugod smreka, zlasti na manj prisojnih mestih in v višjih legah. Planinski pašniki in trate so na Blegašu nad gozdno mejo (1500 m), Ratitovec je splošno z gozdi malo obraščen. Na njem se začne planinska flora že pri 1000 m s plan. vetrnico (Anemone alpina) in laniko (Thesium). Sestava in pripadnost rastlinstva je v posameznih pasovih v glavnem ista kot v kranjskem, kamniškem in radovljiškem srezu. Nekatere redkejše rastline, ki se tu in tam dobe tudi v drugih srezih, so praprot kosmata ščitnica (Aspidium Brauni) na vznožju Kuka pri Sorici in v sosednjih delih radovl. sreza; navadna peruša (Onclea struthiopteris) od Železnikov do Sorice (Karavanke, Savinjske Alpe in Kuželj ob Kolpi); na Blegašu raste ilirsko-panonska klasnata zvončica (Campanula spicata).

V zoogeografskem oziru pripada ozemlje po večini slovenski kraški gorski pokrajini, le deli s. od Železnikov so bolj pod vplivom triglavske pokrajine. O lovnih živalih glej srez Kranj. Selška Sora je izvrstna postrvja voda s potočno postrvjo, dočim je Poljanska že bolj nižinska postrvja voda, kjer živi tudi lipan. V Alpsko-kraškem prehodnem gorovju (od Sorice do črte Vrhnika-Logatec) je bilo ulovljenih l. 1912. 2285 gadov in modrasov. Na Lubniku je jama Kevderc z jamsko fauno. Po Lubniku je imenovana podvrsta Anophthalmus schmidti ssp. lubnicensis. V Sori ima svojo mejo razširjenja po obliki zelo spremenljivi polž Anphimelania hollandri.

Ozemlje sreza je arheološko še malo raziskano. Slovenska kolonizacija se je izvršila zelo zgodaj. Že 973 je cesar Oton II. podaril brižinskemu škofu Abrahamu Loko s Selško dolino in vsem ravnim svetom okrog Škofje Loke, med Idrijo, Radovljico in Bohinjem. Novembra istega leta je priključil loškemu gospostvu še Poljansko dolino. Henrik II. je 1002 daroval škofom Stražišče in ves svet med Savo, Soro in Lipnico, kralj Konrad pa še Dovje 1033. Škofje so svoja posestva zaokrožili z nakupom zemlje v okolici: 1215 so kupili Gosteče in Pungert, 1274 pa jim je kralj Otokar II. Přemysl podaril Okroglo pri Naklem. Pozneje so si škofje pridobili še žirovsko okolico, tako da je obsegalo loško gospostvo v dobi največjega razmaha vse porečje Sore in svet na d. strani Save od Krope do Mavčič. Njegove mejne točke so bile nekdanja deželna kranjsko-goriška meja od Podbrda do Spodnje Idrije, nato kraji Žerovnica, Zavrac, Hlevni vrh, Goli vrh, Lučine, Pasja ravan, Tošč, Osolnik, Sora, Medvode, Praše, Sava (onstran Save edino Okroglo in Žeje), Ovsiše, Lipnica in hribi Jamnik, Ratitovec in Možic nad Petrovim brdom. Redko naseljeni svet so škofje kolonizirali. Na Sorškem polju med Loko in Kranjem so naselili že v 10. stol. Bavarce, na katere spominjajo še danes rodbinska imena (Zicherl, Homan, Triller itd). Ob d. bregu Sore od Loke do Poljan, posebno okrog Hrastnice, so naselili Korošce, ki so pa bili Slovenci, ker 1291 srečavamo tu večinoma samo slovenska imena (Svetec, Svobodni, Valkun itd). Gozdnate predele okrog Sorice so naselili Škofje 1283 s Tirolci iz Pustrske doline. O njih še danes pričajo rodbinska imena (n. pr. Kobler, Košir, Frelih, Taler itd.). Nemške naselbine se sredi slovenske okolice niso obdržale. Najdalje se je ohranila nemščina med Soričani. Loško gospostvo je bilo že 1160 razdeljeno na tri okrožja: okrožje Bavarcev, Koroščev in Slovencev. Urbar iz 1291 ima razdeljeno gospoščino v 15 županstev. Od 16. stol. dalje je obstajalo 19 županstev, ki so pobirala davščine in posredovala med gosposko in podložniki. Večina vasi sega že v 12. ali 13. stol. Loško gospostvo je bilo za brižinske škofe važna postojanka za poznejše pridobitve na jugu. Na Dolenjskem so si pridobili županstvo Zagrad, t. j. Belo cerkev in še 27 vasi blizu Krke, prav tako obsežno ozemlje pa tudi v Istri. L. 1803. je avstrijska vlada vsa njihova posestva v bivši Avstriji sekularizirala. Njih imetje je prešlo v drž. last. Ker so bili brižinski škofje skoraj do ukinitve fevdalstva edini zemljiški gospodje na tako obsežnem kompleksu, nimamo tu, razen par izjem, mogočnih gradov, ki jih je ostala Slovenija tako bogata. Skozi škofjeloški srez je vodila v srednjem in novem veku važna pot iz Štajerske v Italijo (Celje—Kamnik—Smlednik—Škofja Loka—Poljanska in Baška dolina—Tolmin—Čedad); ta pa je izgubila pomen glavne prometne zveze s Furlanijo, čim je bila v 17. stol. zgrajena dunajska cesta (Dunaj—Ljubljana—Trst), ki je prevzela večji del trgovine s Primorjem.

Cerkveno je pripadalo ozemlje do 1751 oglejskim patriarhom in gorenjskemu arhidiakonu, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej ljubljanskim škofom. Le sorška prafara je prišla že 1461 pod ljubljansko škofijo. Prva župnija je bila ust. pred 1074 v Stari Loki in je najbrž poleg Bele cerkve na Dolenjskem najstarejša prafara v vsej Sloveniji. Iz nje so se najpozneje konec 13. stol. izločile župnije v Poljanah, Selcih in Sori. Iz teh prafara so se pozneje razvile vse ostale današnje župnije.

Po ljudskem štetju iz 1931 ima škofjeloški srez 22.729 prebivalcev, samo 1019 več kot 1921. Naravni prirastek, ki bi tako ne znašal niti cele 4.7%, je v resnici mnogo večji, ker moramo prišteti številne izseljence, ki s kmetov silijo v mesta, predvsem v Kranj. Premikanje prebivalstva znotraj upravnega področja je bilo neznatno, vendar vedno v korist dolinskim naselbinam, ki razen Železnikov vse napredujejo, najbolj pa Škofja Loka. Gostota izkazuje malo manj kot 48 ljudi na km². Ta povpreček dosegajo samo dolinske občine, hribovske na z. in j. meji stoje mnogo niže (29 na km²), daleč ga presegata obe pretežno ravninski občini (tod je gostota malone 130). Na Sorškem polju prevladujejo sklenjene, na v. izrazite »gozdne« vasi. Strnjena, vendar splošno gručasta so tudi večja dolinska središča; po gričih prevladujejo samotni kmetski dvorci, ki se večkrat ponašajo s ponosnimi zgradbami. Izjemoma segajo prave načrtne (vrstne) vasi visoko v gore (preko 1100 m), zlasti v območju Jelovice.

Splošno se opira preživljanje na kmetijstvo. Velikih gozdnih posestev je 10, ostala zemlja je razdeljena na srednje kmetije. Kar zadeva kulturo tal obstaja tole razmerje: njive in vrtovi zavzemajo 5531 ha (11.1%), trav. in paš. 16.791 ha (33.6%), gozdovi 25.381 ha (50.8%), sadovnjaki 555 ha (1.1%), ostala zemlja 1717 ha (3.5%). Komaj polovica vseh njiv leži na ravnem, kjer se jim pridružuje skoraj le še borov ali mešan gozd. Hribovske njive imajo splošno težko zemljo in po rodovitnosti ne zaostajajo za dolinskimi. Poljski pridelki ne krijejo vseh domačih potreb, vendar je uvoz neznaten; za izvoz redno ostaja po več vagonov krompirja, fižola, mestoma tudi zelja in celo žita (oves, proso). Živinoreja prinaša kmetom rednejše in večje dohodke, zlasti z izvozom mleka in presnega masla, pa tudi goved in prašičev. Paša in s tem reja drobnice je izginila skoraj povsod razen na z. robu Selške doline, ki ima nad tretjino pašnega sveta. Statistika kmetskih pridelkov kaže v 4 letih od 1931 dalje naslednji povprečni pridelek: pšenice 13.500, rži 5.700, ječmena 5.300, ovsa 8.800, koruze 1.300, fižola 500, krompirja 60.000, zelja 5.700 qu. Podatki o živinoreji kažejo povsod nazadovanje, razen v reji prašičev in pri perutnini. L. 1934. je bilo: goved 11.644, konj 1.171, svinj 4.363, ovac 886, perutnine 22.362, čebelnih panjev 2.043. Gozdna površina izkazuje v ravnini kupčijsko manjvredno iglasto in mešano drevje (borovec, breza, gaber itd.), v Selški dolini pretežno visokovredni gorski smrekov gozd, v Poljanski pa malo mehkejšo jelovino, le izjemoma še macesen, pač pa mnogo pohištvenega lesa (kostanj, češnja, jesen, javor, oreh). Prodaja lesa splošno določa kupno moč hribovskega prebivalstva. Sadjarstvo kaže v vsem ozemlju živahen razvoj, vendar je nega sadnega drevja večinoma še premajhna. Dobro izkoriščajo gozdne sadeže (kostanj, gobe, borovnice, maline, brusnice), ki dajejo važne stranske dohodke zlasti malim posestnikom. Za ostale statistične podatke prim. srez Kranj!

V srednjem veku je imel okraj obilo rudarskih obratov, ki so pa v zadnjem stoletju vsi ustavili delo. Med koristnimi rudninami je važen cinober z živim srebrom pri Sv. Tomažu sz. od Škofje Loke. V permskih peščenjakih in skrilavcih nahajamo pogosto sledove bakrenih rud, ki so jih že kopali pri Novinah. Sledilne jarke so kopali tudi v Hobovškem jarku pri Novi in Stari Oselici, pri Koprivniku, pri Škofjem, v Martinjem vrhu in v okolici Škofje Loke. Pri Novinah nastopa poleg bakrenih kršcev tudi svinčeni sijajnik s srebrom, redkeje bakreni sijajnik ali kršec. V jurskem skrilavcu na Vancovcu pri Železnikih dobimo manganov skrilavec z železno rudo, ki so jo nekdaj pridno izrabljali; danes obrat stoji, dasi je plast manganovega skrilavca dva metra debela. V istem jurskem skrilavcu je pri Zalem Logu velik kamnolom za strešnike. Na Kamnitniku pri Škofji Loki daje oligocenski konglomerat prvovrsten gradbeni kamen. Z njim so obzidavali karavanški predor. Pri Hotovljah dobivajo lep rožnat marmor, ki pripada najbrž rabeljskim plastem.

Industrija se je razmahnila edinole v okolici Škofje Loke, kjer ima stare jarmenike za predelavo lesa, nekaj novih tovarn za tekstilne izdelke, velik valjčni mlin, tovarno turbin, mlinskih strojev, klobukov. Manjši strojni obrati so raztreseni po obeh dolinah, ki imata tudi večje število vodnih žag, mlinov in elektrarn; v zvezi s KDE je edino žirovska elektrarna na Fužini. Obrt ima toliko obratov kot v malokaterem drugem

srezu (559 v l. 1936.). Domača obrt je razširjena povsod (ogljarstvo, košarstvo, glavnikarstvo, gojenje sadik, čipkarstvo, žganjekuha). V trgovini se močno pozna zastoj, ker je drž. meja odvzela srezu značaj prehodnega ozemlja na goriško stran. Največ prometa daje trgovina z lesom in kmetijskimi pridelki. Dovoz k drž. cesti oskrbujejo tri ban. ceste, ki se drže vodnih tokov. Avtobusne zveze do žel. postaje Škofja Loka iz obeh dolin; iz Poljanske doline tudi do Ljubljane. Selška dolina pogreša cestne zveze tako na bohinjsko kot na savsko in poljansko stran; za prvo je na razpolago naravni prehod v višini 1287, za obe drugi pa v višini 691 m. Tujski promet je razvit na vsem ozemlju, tako od Škofje Loke do Sore, v Selški dolini (tu imata vodstvo Češnjica in Sorica) in skoraj po vsej Poljanski dolini (zlasti v Poljanah, Srednji Gorenji vasi). Izletna in gorska pota so povsod skrbno zaznamovana; postojanke SPD imata Ratitovec in Lubnik.

Občina Javorje nad Škofjo Loko

Preb. 1000, hiš 181, posest. 73. koč. 92, najem. 12. Površina 2565 ha: njiv in vrtov 258, trav. in paš. 920, sadovnjakov 28, gozdov 1307, ostalo 52. Občina zavzema izključno gorski svet j. pod najvišjimi razvodnimi grebeni med Selško in Poljansko dolino (Blegaš 1562 m, Koprivnik 1389 m, Mladi vrh 1370 m, Stari vrh 1205 m, Božičev vrh 728 m). Razčlenjena grmada Malenskega vrha z vitkim vršičem (1050 m) deli ozemlje v dve kotlasti krajini; iz z. odvaja vodo tesna Logarjeva grapa v Hotáveljščico, bolj odprta in večja v. kotanja pa se odpira k Ločilnici. J. obč. mejo tvori lok od prevala med obema odtokoma (vas Malenski vrh) na vrh Blegaša in na najnižji prehod med obema dolinama, Predole (691 m). Drugi prehodi v Selško dolino so kljub večji višini zložnejši in uporabnejši (Brdo 1143 m, Črni Kal 1107 m). Vse naselbine so majhne in navezane na prisojne pobočne police. Plodna prst menjava debelino, pa tudi kakovost od težke ilovnate do puste peščene. V obsežnem gozdu izpodriva smreka bukev do najvišjih leg. Izvoz lesa je skoraj eksistenčni pogoj. Rednejše dohodke daje živinoreja, oprta na dobre travnike in višje »košenine«, ki segajo do 1389 m visoko. Pašniki, tudi na Blegašu, so zelo opuščeni. Rede ovce (le po gorah), pincgavsko govedo, povsod še prašiče. Pridelki gredo na trg v Škofjo Loko in Kranj, mleko tudi na Bled in v Ljubljano. Gospodarske organizacije manjka, kar posebno čuti še sadjarstvo, ki ima tod lepe pogoje. Le izjemoma gredo na trg poljski pridelki (krompir, oves); večinoma živež dokupujejo. Uspevajo vsa žita razen koruze. Stranski dohodki prihajajo iz domače obrti (čipke), gozdnih sadežev, žganjekuhe, delavskega in obrtnega zaslužka. Sezonski delavci, precej izseljencev, prej v Ameriko, zdaj v tovarne (Kranj). Prom. zvezo posreduje ban. cesta Škofja Loka—Poljane, na v. tudi ban. cesta na Selško dolino; povsod dvakrat dnevno avtobus. Dovoz po trdnih obč. potih, za izletnike in smučarje zaznamovana pota. Mnogo etnograf. posebnosti po prostornih kmetskih poslopjih. Občina nima elektrike in stalne pošte. Zelo bogat občinski in v Blegašu zasebni lov (srne, zajci, jazbeci, lisice, jerebice, divji petelin).

Četena ravan, 53-8-4-2-2. Sr so du Škofja Loka 18 km, žand pTt Poljane 7.5 km, zdr Trata 11 km, fin Gorenja vas 11 km, žel Škofja Loka 21 km, o š žup Javorje 3 km. Nm 914 m. Gručasta vas v zatišni, plitvi in vodnati kotanji v zgornji j. terasi Starega vrha (1205 m) pod prehodom v Selško dolino. Kmetijstvo; žito ne zadošča vsem potrebam, preostaja pa živinorejskih (drobnica) in gozdnih pridelkov. Na kmetskih domovih je mnogo starinskih zanimivosti (freske Jerneja iz Loke). Dostop po obč. poti na Javorje, do ban. ceste v Poljanah 7.5 km. Podr. cerkev sv. Brikcija je preprosta baročna stavba iz zač. 18. stol., predelana iz poznogotske osnove. Freske Jerneja iz Loke, zlat oltarček. V kraju je bil doma Krek dr. Gregor (1840—1905), univ prof. v Gradcu, znamenit slavist.

Dolenčiče, 104-17-7-8-1. Sr so du Škofja Loka 17 km, žand pTt Poljane 5.4 km, zdr Trata 8 km, fin Gorenja vas 8 km, žel Škofja Loka 20 km, o š žup Javorje 0.9 km. Nm 650 m. Gručasta vas v uleknini z. za gričkom z javorsko farno cerkvijo. Razteguje se v smeri poti v Sevnico, slikovito prepadno grapo z dvema mlinoma. Težka zemlja, mnogo studencev. Poljski pridelki izdatni; za prodaj živina, les, gozdni in vrtni sadeži. Domača obrt, zlasti čipkarstvo. Vas leži tik ob dobri obč. poti na Poljane, do ban. ceste 5 km. Tu se je rodil Ažbe Anton (1862 do 1905), vodja slovite slikarske šole v Monakovem.

Dolenja ravan, 14-3-2-1-0. Sr so du Škofja Loka 18 km, žand pTt Poljane 6.5 km, zdr Trata 8 km, fin Gorenja vas 8 km, žel Škofja Loka 21 km, o žup Javorje 5.8 km, š Malenski vrh 1.9 km. Nm 680 m. Majhna naselbina nad teraso (»ravan«) v strmem z. pobočju Malenskega vrha (1050 m). Večji del zemljišč, predvsem gozd, leži preko grape v Blegašu. Dohodki iz mešanih gozdov in živinoreje. Izvoz čajnega masla. Veliko sadja. Dovoz preko vasi Malenski vrh do ban. ceste v Poljanah 7 km. Mlin, žaga. Tu se je rodil Jereb Gregor (1845—1893), nar. delavec v Trstu in pisatelj biografij.

Dolenja Žetina, 86-17-6-9-1. Sr so du Škofja Loka 21 km žand pTt Poljane 9.6 km, zdr Trata 10 km, fin Gorenja vas 10 km, žel Škofja Loka 23.8 km, o š žup Javorje 5.7 km. Nm 820 m. Leži nad raztrgano spodnjo teraso pod Koprivnikom (1389 m) in v krčevini ob njenem robu. Obilo vodnih izvirov; v obeh grabah pod vasjo opuščeni mlini. Kmetijstvo goji poleg zadostnega žitnega pridelka lepo bohinjsko govedo in ovce. Vaški pašniki vrh Blegaša. Prodajajo živinorejske pridelke in les. Čipkarstvo in gozdarstvo. Prometna zveza preko Javorjev na ban. cesto v Poljanah.

Gorenja ravan, 28-6-3-2-1. Sr so du Škofja Loka 18 km, žand pTt Poljane 6.5 km, zdr Trata 8 km, fin Gorenja vas 8 km, žel Škofja Loka 21 km, o žup Javorje 5.5 km, š Malenski vrh 1.8 km. Nm 765 m. Hiše stoje v vrsti ob poti na robu zgornje z. terase v Malenskem vrhu (1050 m), razvrščene ob studencih. Obsežne košenine. Prebivalce hranijo njive, primanjkljaj krijeta gozd in živinoreja. Dostop z vozom na Malenski vrh in Volčo, do ban. ceste 7 km.

Gorenja Žetina, 97-17-8-6-1. Sr so du Škofja Loka 21 km, žand pTt Poljane 10 km, zdr Trata 10 km, fin Gorenja vas 10 km, žel Škofja Loka 238 km, o š žup Javorje 5 km. Nm 960 m. To najvišjo naselbino v občini sestavljata dve skupini hiš, večja strnjena na gorski terasi pod Koprivnikom (1389 m), druga v okolici znana kot Brinje, po postanku mlajša in razbita, že na pobočju Mladega vrha (1370 m) nad prelazom Hlevišče (865 m). Izredno prisojna lega, težka zemlja, razsežni travniki (košenine do vrha Koprivnika) in pašniki, bogat jelov in bukov gozd. Izvažajo les, govedo in drobnico, maslo, sadne in gozdne pridelke. Važen vozel turistovskih poti: iz Javorjev in Poljan na Koprivnik in Blegaš, dva prehoda v Selško dolino (čez Kal, z zadnjim dobrim studencem pod vrhom Blegaša in preko Brda). Nad z. skupino hiš dela potočič dvojen slap. Stavbinsko zanimiva poslopja iz 18. stol. Dostop po zložni obč. poti na Javorje, od ban. ceste v Poljanah dobrih 10 km. Na ravnici pod Koprivnikom (»pod srednjim brdom na Burnizi«) so kopali v 17. stol. železno rudo in jo spravljali preko Kala in Far. potoka v Železnike.

Jarčje brdo, 27-5-3-1-1. Sr so du Škofja Loka 15 km, žand pTt Poljane 9 km, zdr Trata 12 km, fin Gorenja vas 12 km, žel Škofja Loka 17.8 km, o š žup Javorje 4 km. Nm 655 m. Razbito selišče na v. robu Starega vrha (1205 m). Izvoz živine, čaj. masla in jelovega lesa. Prometno teži na Selško dolino, do ban. ceste preko Luše 5 km. Na Javorje vodi položna obč. pot. Podr. cerkev sv. Valentina ob turist. poti iz Selške v Poljansko dolino in na Blegaš je prostorna stavba, v okraju znana božja pot. Prvotno cerkev iz 17. stol. je v uspelem novogotskem slogu prezidal 1854 Mollinaro; zvonik iz 1728 in vhod je ostal stari; nov je presbiterij in obok. Veliki oltar iz 1907 je izdelal kipar M. Peternel iz Selc. Slike Jan. Šubica. Kipi iz stare gotske cerkve pri Mežnarju v zidnih vdolbinah.

Javorje, 185-36-14-20-2. Sr so du Škofja Loka 18 km, žand pTt Poljane 5.5 km, zdr Trata 9 km, fin Gorenja vas 9 km, žel Škofja Loka 20.8 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1905, 2 odd. Jav. knjiž., RK, PRK. Nm 695 m (pri cerkvi, vas 740 m). Jedro vasi v plitvi kotanji sv. od farne cerkve. Kmetijstvo nudi za prodaj nekaj živine in presnega masla, domača obrt pa filé in idrijske čipke. Prisojna lega. Jelovi gozdi v bližini, ugodni pogoji za klimatsko zdravilišče. V okolici lepa smuka. Najpripravnejši sestop in dostop na Blegaš (2½ ure), na Malenski vrh (1050 m, 1 uro), več prehodov iz Selške v Poljansko dolino. Dostop do avtobusne zveze v Poljanah 1¼ ure, v Selški dolini 1¾ ure. Razgledna pot po grebenih na Škofjo Loko 3½ ure. Do koče na Lubniku 2¼ ure. Gostilna s tuj. sobami, nekaj obrtnikov. Po urbarju loškega gospostva iz 1291 je bil tu sedež javorskega županstva s podrejenimi kraji: Volča, Podobeno, Lomi, Delnice, Jelovica, Dolenja in Gorenja Žetina, Murave, Javorje, Podvrh, Četena ravan, Za Prevalom, 1584 pa še Domačejek. Župnija Javorje nad Škofjo Loko (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 752 duš Pokopališče. Župna cerkev sv. Tilna (Egidija). Sedanja cerkev je na gotski podlagi l. 1710. zgrajena baročna stavba, restavrirana in povečana 1924. Oltarje je izdelal Štefan Šubic, kipe

M. Bradaška, glavno oltarno sliko in sv. Družino Jan. Šubic, križev pot Layerjev. Cerkev je bila prvotno podr. poljanske prafare; 1788 je postala lokalija, 1875 pa župnija. V kapelici sredi vasi lepa poznogotska Pietà. V Javorjih se je rodil Jeran Luka (1818—1896), kanonik, pedagog in nabožni pisatelj.

Jazbine, 61-11-4-7-0. Sr so du Škofja loka 18 km, žand pTt žup Poljane 5.5 km, zdr Trata 9 km, fin Gorenja vas 9 km, žel Škofja Loka 20.8 km, o 4.5 km, š Malenski vrh 1 km. Nm povpr. 690 m. Vas je prislonjena v južno pobočje Malenskega vrha (1050 m). Sončne njive, strme senožeti in šibak gozd (precej dom. kostanja); za prodaj nudi nekaj živinoreja. Poleg kmetov gozdni delavci in obrtniki. Dovoz po vaški poti na Malenski vrh, do ban. ceste v Poljanah 5.5 km. Podr. cerkev M. b. na Malenskem vrhu je baročna, svetla in prostorna zgradba iz zač. 18. stol. (na svodu letnica 1703); glavni oltar je izredno lep, zapoznel zlati oltar (iz 1788); je po renovaciji 1862 izgubil precej rokokojskega okrasja. Glavna slika Vnebovzetja je delo Layerjeve šole, v stranskih oltarjih Šubičevi sliki (Štefanov sv. Andrej, 1881, Alojzijev sv. Tomaž 1892). Po stenah ostanki gotskih sklepnikov in kipov iz prvotne gotske cerkve.

Jelovica, 36-6-3-2-1. Sr so du Škofja Loka 21 km, žand pTt žup Poljane 9 km, zdr Trata 8 km, fin Gorenja vas 8 km, žel Škofja Loka 23.8 km, o 6 km, š Malenski vrh 4 km. Nm 890 m. Leži na veliki jv. terasi v blegaškem rebru; 2 hiši »Za robom« loči od ostalih apniška pečina, za njo potoček z opuščenim mlinom. Ilovnate njive, izvrstna paša. Slab žitni donos, živinoreja, zlasti reja ovac, poljsko in gozdno delo. Dobra gozdna pot spaja vas s Hotavljami, do ban. ceste 8 km. Na Blegaš vodi tu zanimiva varianta turist. poti preko Prve ravni (1205 m).

Krivo brdo, 24-3-2-1-0. Sr so du Škofja Loka 16 km, žand pTt Poljane 11 km, zdr Trata 15 km, fin Gorenja vas 15 km, žel Škofja Loka 18.8 km, o š žup Javorje 8 km. Nm 585 in 720 m. Hiše stoje v 2 skupinah na zložnejših policah Krivega brda (885 m), blizu potočka, ki odvaja vodo v Lušo. Tla so prikladnejša za gozd (zvečine listovci) in travnike kot za njive. Sadje, kostanj, maline, borovnice, gobe. Redni promet preko Luše k ban. cesti (5 km). Tod odvažajo les, živino, surovo maslo, jajca, deloma žganje.

Malenski vrh, 78-14-2-10-2. Sr so du Škofja Loka 17 km, žand pTt žup Poljane 5 km, zdr Trata 6 km, fin Gorenja vas 6 km, žel Škofja Loka 20 km, o 5 km, š v kraju, ust. 1905, 1 odd. PRK. Vodovod. Nm 705 m. Glavno selišče v »Gori« Malenski vrh (1050 m), na njenem j. dolgem slemenu, ki prehaja v Brda (762 m). Krajevno važno križpotje v prevalu med Ločilnico in Hotaveljščico. Kmetsko jedro leži na najvišji ravninici, kočarji so razvrščeni ob njej in ob poti na robu prevalnega hrbta. Plodnejše njive pripadajo kmetijam, po bregeh strme kočarske njive, travniki in sočni gozdovi, zlasti jelovi. Nekaj obrtnikov in gozdnih delavcev. Dobra pot skozi Volčo do ban. ceste v Poljanah; zaznamovana pot na Blegaš. Smuški teren. V vasi znamenje s Tuškovimi freskami.

Mlaka, 49-9-3-6-0. Sr so du Škofja Loka 16 km, žand pTt Poljane 8 km, zdr Trata 12 km, fin Gorenja vas 12 km, žel Škofja Loka 18.8 km, o š žup Javorje 5 km. Nm povpr. 750 m. Leži na spodnji terasi Starega vrha (1205 m). V ilovnatih travnikih voda na mnogih krajih zastaja, njive so v bolj suhem svetu. V prodaj gredo živinorejski in sadni pridelki, les, surovo maslo, čipke. Promet se razdeljuje na obe dolini, do ban. ceste 7.5 km.

Murave, 62-13-4-9-0. Sr so du Škofja Loka 18.5 km, žand pTt Poljane 5.5 km, zdr Trata 9 km, fin Gorenja vas 9 km, žel Škofja Loka 21.3 km, o š žup Javorje 0.5 km. Nm 790 m. Vas je razpostavljena v dveh gručah ob straneh nizkega grebena, ki deli dolenjo starovrško stopnjevino sz. od Javorjev. Površje je močno razgibano, zlasti v območju lepih, jelovih gozdov in travnikov. Poleg kmetov obrtniki in delavci. (Mlinarstvo, izdelovanje cementnih izdelkov, opeke, čipkarstvo, streharstvo, čebelarstvo, žganjekuha). Dostop po obč. poti na Javorje, od ban. ceste 6.5 km.

Podvrh, 45-9-4-5-0. Sr so du Škofja Loka 20 km, žand pTt Poljane 7 km, zdr Trata 11 km, fin Gorenja vas 11 km, žel Škofja Loka 22.8 km, o š žup Javorje 2 km. Nm 900 m. Leži na j. strani Starega vrha. Visoka terasa tvori tu trikotno ravnico z njivami in strmim robom. Položaj in gospodarstvo kot v Gor. Žetini in Četeni ravni. Dostop z vozom. Pri kmetu Strgarju na hiši ohranjene freske Jerneja iz Loke.

Zapreval, 51-7-4-3-0. Sr so du Škofja Loka 21 km, žand pTt Poljane 9.5 km, zdr Trata 13.5 km, fin Gorenja vas 13.5 km, žel Škofja Loka 23.8 km, o š žup Javorje 4.5 km. Nm 820—910 m. Leži na položnem delu gornje starovrške terase, sv. od vrha. Izrazito kmetsko selišče, podobno Podvrhu. Poleg kmetskega dela gozdni posli in lesna obrt. Dostop iz obeh dolin, običajnejši na Lušo, kjer je do ban. ceste 8 km.

Občina Oselica

sedež Fužine

Preb. 2112, hiš 398, posest. 168, koč. 227, najem. 9. Površina 5462 ha: njiv in vrtov 680, trav. in paš. 1830, sadovnjakov 22, gozdov 2800, ostalo 130. Občina leži v goratem obmejnem pasu od Blegaša (1562 m) do vrhov Koprivnika (918 m) na j. Na v. seče meja dvakrat Poljansko Soro, tako da oklepa še Kladje na d. bregu, izloča pa Hotavlje, največje križišče potov za ta del Polj. doline. Tudi sicer je meja neprimerna; na s. sega še na selško stran (Blegašar in del Davče), na j. izključuje nekaj domov (enklava Javorjev dol ob drž. meji spada obč. Žiri). Tako obsega občina 3 skoraj ločene predele: jz. pobočje Blegaša z apniško planoto Makovico do topliške prelomnice, široke skrilaste planjave Ermanovčevih slemen (Stara Oselica) ter dolini Sovodnjice in Polj. Sore. Vode zbira le Polj. Sora in sicer: Sovodnjico (Hobovščico), ki doteka od onstran meje in ima radi skrilastih tal široko strugo in zložne bregove, ter Hotaveljščico, slednja sprejema Voljaščico (z izvori v Blegašu) in Kopačnico, ki izvira na ital. strani, nakar se skozi divje topliške tesni prebije na v. Vasi v hribih imajo skoraj izključno raztresene velike kmetske domove, zgoščene najbolj v Leskovici. V dolinah prehajajo raztegnjene vrstne vasi v gručasta selišča, kjer se kmetskemu življu pridružuje obrtnik. Rudarstvo ob Hobovščici in Kopačnici je zastalo. Poljski donos radi močne ekstenzivnosti pri velikih kmetijah ne odgovarja posejani površini; hrano uvažajo za tretjino leta. Močnejša je živinoreja, ki goji pincgavsko pasmo, polovico manj pa prašiče, še manj ovce. Najboljše trate daje apniški svet, v skrilastem prerašča travnike vresje. Redni dohodek daje presno maslo, ki ga oddajajo preko mlekarne v Sovodnju na ljubljanski trg, deloma po hotoveljski mlekarni na Sušak in Bled. S. apniški del je splošno siromašnejši. V gozdu prevladuje v sredini hrast in bukev, na s. in j. jelovina. Sadjarstvo je šibko, nudi le za bom mošt in žganje; suše le hruške in češnje. Čipkarstvo propada. Gozd daje večje množine kostanja, gob, borovnic, brusnic in brinja. Obsežna zasebna in obč. lovišča. Glavna prometna žila je ban. cesta v Škofjo Loko; v prečno smer vodita k drž. meji ban. cesti Hotovlje—Podpleče in Trebija—Sovodenj. Dovoz nanje oskrbujejo redka obč. pota. Dvojna dnevna avtobusna in dvakratna tedenska tovorna avtomobilska zveza s Škofjo Loko, oz. Ljubljano, vendar je promet radi daljave šibek. Manjka tudi lastna pošta. Za letovanje so primerne vasi ob Polj. Sori.

Davča (Leskovška Davča), 43-8-2-6-1. Sr so du Škofja Loka 35 km, žand zdr fin pTt Železniki 15 km, žel Škofja Loka 38 km, o 17 km, š žup v kraju. Šola ust. 1896, 1 odd. Nm 1000 do 1100 m. Po drž. meji od soseske Leskovice ločeno ozemlje v pobočju Črnega vrha (1304 m), veznega slemena med Blegašem in Poreznom. Kmetijstvo in zlasti gozdarstvo. Dovoz od Davči in Žali, do Leskovice le pešpot. Na specialkah označeno selišče Davča v jz. pobočju Ermanovca ne obstaja.

Debeni, 40-8-4-4-1. Sr so du Škofja Loka 24.8 km, žand o Fužine 6 km, zdr Trata 6 km, fin pTt Gorenja vas 6 km, žel Škofja Loka 23 km, š žup Leskovica 5 km. Nm 680 m. Gručasta naselbina nad Voljaško grapo v j. blegaškem predgorju. Kmetska posest zavzema položnejše v. predele Makovice (918 m); kočarji imajo svoj svet in hiše v strminah. Njive ne zadoščajo. Izdatnejša je živinoreja; jelov in mešan gozd. Postranski zaslužek dajejo gobe, lesna obrt in čipkarstvo. Obč. pot na Leskovico in Hotavlje (1 uro).

Fužine, 118-23-11-12-2. Sr so du Škofja Loka 22.9 km, žand o v kraju, zdr Trata 6 km, fin pTt Gorenja vas 6 km, žel Škofja Loka 23 km, š Trebija 1 km, žup Stara Oselica 4 km. Ban. elektrarna. Nm 465 m. Leži ob začetku ban. ceste Fužine—Savodenj—Cerkno, z jedrom v trikotnem pomolu med Polj. Soro in izlivom Sovodnjice. Nekdanje fužinarsko selišče za bakreni in železni rudnik, v sosednjih Hobovšah se je obdržalo kot prometni in obrtni kraj, oprt na obilje vodnih sil. Kmetska zemlja sega visoko v strmo reber in položnejše police Kranjskega brda (859 m). Polovica prebivalcev išče zaslužka v obrti, prometu, dnini in javni službi. Prometne zveze veliko trpe spričo posipnega skrilavega ozemlja, ki ga rušita obe vodi. Cesta proti Sovodnju je po povodnji 1927 izklesana v trdne apnene stene. Dve žagi, mlin, gost. in trg., izdelovanje cementne opeke. Hidrocentrala Žiri-Fužine ob Polj. Sori, ki jo je zgradila 1924 Elektr. in gospod. družba Žiri, je obratovala le 7 mesecev, ker je povodenj odnesla betonski in naslednje leto že nov leseni jez. L. 1926. je voda porušila cevovod; gospodarsko katastrofo je preprečil lj. oblastni odbor, ki je napravo obnovil, dokler je ni prevzela 1933 banska uprava in vključila v KDE. Zajema vso Polj. Soro z 32,5 m visokim jezom z ribjo stezo in 3 zatvornicami. Dve turbini v obratnem prostoru izvajata pri 23 m padcu 300 in 218 HP. Poleg bližnje okolice oskrbuje s tokom Žiri, Vrhniko, Logatec, Planino, Rakek in Cerknico.

Hobovše, 103-17-6-11-0. Sr so du žel Škofja Loka 32 km, žand o Fužine 3 km, zdr Trata 9 km, fin pTt Gorenja vas 9 km, š žup Stara Oselica 3 km. Nm 520—560 m. Raztresena vas na l. bregu Sovodnjice, v razširjeni soteski med St. Oselico in Koprivnikom. Osojna lega. Glavni dohodek iz živinoreje in lepih gozdov. Nekaj močnejših kmetskih domov. Ostale preživlja lesna in domača obrt. Žage, mlin, gost. s prenoč. V v. delu vasi ostanki rudnikov.

Kladje, 106-17-8-9-1. Sr so du žel Škofja Loka 26.7 km, žand o Fužine 1 km, zdr Trata 6 km, fin pTt Gorenja vas 6 km, š Trebija 1 km, žup Stara Oselica 4 km. Nm 520—800 m. Raztresena kmetska naselbina v dveh policah Kovšakovega griča (760 m) in na sz. robu Žirovskega vrha nad Fužinami in Trebijo. Obsežne njive, mnogo manj travnikov, nekaj mešanega gozda. Srednja posest, izvoz živine in lesa. Dovoz le z lahkim vozom na Fužine, do ban. ceste 2 km. Lepa gozdna pot proti Trati in Žirem. Med njivami vrh slemena (primerno za smuko) razkošen razgled.

Kopačnica, 83-17-6-11-1. Sr so du žel Škofja Loka 23.9 km, žand o Fužine 7 km, zdr Trata 6 km, fin pTt Gorenja vas 6 km, š žup Leskovica 3 km. Nm povpr. 535 m. Leži na obeh straneh istoimenskega potoka, pravokotno na ban. cesto Hotavlje—Podpleče, v soteski med Tičjim brdom in Makovico. Hiše so odmaknjene v strme bregove, porasle s travo in pičlim gozdom, njive leže na prisojnem jugu, kjer so močnejše kmetije. Mala obrt in delavski zaslužek. Skozi naselje vodi obč. cesta na Leskovico. Potok Kopačnica je znan po izvrstnih postrvih.

Koprivnik, 251-45-22-23-0. Sr so du žel Škofja Loka 27.7 km, žand o Fužine 3 km, zdr Trata 9 km, fin pTt Gorenja vas 9 km, š žup Nova Oselica 4 km. Nm 515—810 m. Raztresena brdarska vas na d. bregu Sovodnjice. Glavno kmetsko selišče je razvrščeno po slemenih in rupah planote istega imena, obrtni del ob potoku nasproti Hobovšam. Koprivniška planjava sega preko 900 m visoko, onstran meje nad 1000 m (Prapretno brdo 1006 m). V ozemlju se prerivajo apnenčeve in skrilavčeve plasti in se slikovito menjavajo polja in travniki, sadni vrtovi in gozdi. Glavni dohodek daje živinoreja, pomožni pa macesnov, smrekov in bukov les. Sadje (pozne češnje, žganjekuha), gozdni sadeži, lesna in domača obrt. Vabljive krajevne lepote, planinska flora, starinske hiše in smuški teren. Dovoz z vozom od ban. ceste na Fužinah, v Sovodnju ali na Selu pri Žireh (povpr. 3 km). Dve vodni žagi.

Laniše, 94-16-6-10-0. Sr so du Škofja Loka 30.5 km, žand o Fužine 6 km, zdr Trata 12 km, fin pTt Gorenja vas 12 km, žel Škofja Loka 31 km, š Savodenj 1 km, žup Nova Oselica 2 km. Nm okr. 640 m. Obmejno selišče v gorski dolinici j. od Sovodnja, med vznožjem Bevkovega vrha (1050 m, v Italiji) in z. robom Koprivnika (kota 810 m). Krajevno važen preval med Sovodnjico in Idrijco. Razmetana vas, pripada obema državama, več dvolastnikov. Svet je prikladnejši travnikom in gozdu kot njivam. Dohodke dajejo presno maslo, govedo, prašiči in gozd (macesen, smreka, bukev). Udoben dovoz po obč. cesti iz Sovodnja (1.3 km od ban).

Leskovica, 154-27-9-18-0. Sr so du žel Škofja Loka 30.5 km, žand o Fužine 10 km, zdr trata 9 km, fin pTt Gorenja vas 9 km, š žup v kraju. Šola (zasilna) ust. 1851, 1 odd. Vodovod. Nm 804 m. Podolžna gručasta vas z lepo sončno in razgledno lego v večji planjavi jz. pobočja pod Blegašem (1562 m). Važno stikališče in križišče gorskih potov, ki vodijo iz Cerkna nad dolino Kopačnice v Voljaško grapo, iz doline v Blegaš in preko prelazov ob Črnem vrhu (1304 m) v Davčo in Selško dolino. Venec dokaj plodnih njiv prehaja na s. in v. v senožeti, ki so v okviru gozdov. Glavni vir dohodkov in živinoreje; nekaj kmetov pase govedi in ovce po Blegašu. Gozdna veleposest Fr. Hajnriharja. Domačini zaslužijo kot gozdni delavci. Poleg žganjekuhe in ogljarstva se komaj še vzdržuje čipkarstvo. Obč. cesto, ki se odcepi od ban. v Kopačnici (3 km), dopolnuje zasebna do Hajnriharjeve žage (skoraj 1000 m), obe dostopni za lahke avtomobile. Poleg blegaške ture (1½ ure) zanimiva gorska pot skozi senožeti na Jelovico, Žetino in Javorje (3 ure). Zdrava voda. Gostilna s tujskimi sobami. Župnija Leskovica (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 365 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Urha je baročno prenovljena poznogotska stavba, posvečena 1517. Kamnit veliki oltar izdelal J. Vurnik (1879), gl. slika je Groharjeva (1896). Cerkev je bila sprva podr. poljanske prafare, iz katere se je izločila 1762 kot vikariat. Beneficiatura je obstajala pri cerkvi že od 1753. Ob jožefinski reformi je postala lokalija, prava župnija 1853. Patronatske pravice so izvrševali do 1803 škofje, nato graščina Loka. V L. sta se rodila: Čeferin Luka († 1805), slikar; Krek dr. Miha (r. 1897), odvetnik in politik, minister.

Mrzli vrh, 48-8-6-2-0. Sr so du žel Škofja Loka 35.3 km, žand o Fužine 5 km, zdr Trata 11 km, fin pTt Gorenja vas 11 km, š žup Žiri 4 km. Nm povpr. 780 m. Leži tik ob drž. meji j. od Sovodnja v širokih policah pod z. vrhom Koprivnika (810 m). Kmetije z obsežnimi košenicami in šibkim gozdom. Dostop z vozom od Sovodnja, do ban. ceste 2—3 km.

Nova Oselica, 40-9-3-6-0. Sr so du žel Škofja Loka 30.5 km, žand o Fužine 7 km, zdr Trata 13 km, fin pTt Gorenja vas 13 km, š Savodenj 3 km, žup v kraju. Kat. prosv. d. z gled. odrom. Nm 810 m. Razmaknjeno selišče na prisojnem jv. slemenu Cerkljanskega vrha (953 m, v Ital.) in nad d. bregom gornje Sovodnjice. Zemljišča segajo preko drž. meje, lepi jelovi gozdi zvečine v strmejšem s. pobočju. Dohodki iz živinoreje. Do ban. ceste Trebija—drž. meja pri Sovodnju obč. cesta. V govorici, noši in običajih se ljudem pozna tolminski izvor. Po višinah pri Novi Oselici je potekal rimski obrambni zid med Italijo in Panonijo (»Sance«). Sledovi so še vidni. Brižinski škofje so kraj kolonizirali v 2. pol. 16. stol. Po urbarju iz 1560 je bil tu sedež županstva Nove Oselice, ki so mu bile podrejene naslednje vasi: Nova Oselica, Laniše, Jazne, Mrzli vrh, Novake, Hobovše in Sovodenj. Župnija Nova Oselica (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 594 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Nep. ima slikovito lego vrh griča. Sredi 18. stol. močno prezidana starejša zgradba. Lična oprava, kamenit vel. oltar baje iz nekega oglejskega samostana. Cerkev je bila prvotno podr. župnije v Cerknem; 1764 je postala samostojen vikariat. Patronatske pravice je za škofi prevzela 1803 graščina Loka. Glavni del župnije je ostal pod Italijo. Iz N. O. je bil doma Peternel Miha (1808—1884), duh., prvi ravnatelj ljublj. realke, eden prvih slov. prirodoslovcev in geografov.

Podgora, 155-32-6-26-0. Sr so du žel Škofja Loka 19.2 km, žand o Fužine 5 km, zdr Trata 4 km, fin pTt Gorenja vas 4 km, š žup Stara Oselica 4 km. Nm 430 m. Razmaknjena gručasta naselbina v dnu plitve kotlinice pod vznožjem planin Ključja (851 m) in Bele. Pod vasjo in ban. cesto strmi, slikovito razorani levi breg Polj. Sore. Preko teras vodi stara cesta, ob njej starinsko poljsko znamenje in kamnolom. Visoko ležeče obsežne senožeti, šibek gozd v strminah. Močna živinoreja; nekaj obrtnikov in delavcev, čipkarstvo. Prometna, sončna lega, več naravnih kopališč in smuški tereni. Gostilna s tujskimi sobami.

Podjelovo brdo, 183-34-14-20-0. Sr so du žel Škofja Loka 32.4 km, žand o Fužine 7 km, zdr Trata 7 km, fin pTt Gorenja vas 13 km, š Savodenj 2 km, žup Nova Oselica 4 km. Nm 640 do 880 m. Skupina samotnih kmetij, mešanih s kočarji, nad Sovodnjico v j. pobočju Vrhovčevega griča (1047 m, v It.). Drž. meja je oddelila 1/3 vasi Italiji. Skrilavčev svet, polje na dveh polkrožnih policah, okrog mešan gozd. Živinoreja uspešno goji pincgavsko pasmo; izvoz presnega masla, goved in prašičev na ljubljanski trg. Čipke. Mlin. Mlekarna in avtomobilski tovorni prevoz.

Savodenj (Sovodenj), 153-32-4-28-0. Sr so du žel Škofja Loka 26,7 km, žand o Fužine 5 km, zdr Trata 11 km, fin pTt Gorenja vas 11 km, š v kraju, žup Nova Oselica 2 km. Šola ust. 1925, 3 odd. Sok. jav. knjiž., PRK, PJS, SKJ, Strel. druž., DKfid, Prosv. d. Elektrarna. Nm 592 m. Leži v kotlinici, v kateri Sovodnjica zbira prve dotoke, ob važnem obmejnem križišču potov. Kotlina je najbolj odprta na z. stran; ne v. večje strmine Koprivnika in Ermanovca, med njima soteska proti Fužinam z ban. cesto II. reda. Cesta se nadaljuje preko meje na Cerkno (12.5 km), v dolino Idrijce pa vodijo le kolovozi (zračna črta 3.5 km). Obilo vodnih sil; domača in poklicna obrt ter trgovina. Sušnikov bakreni rudnik »Slovenija« je obratoval še do 1870. Zdaj večinoma počiva. Vsebuje bakren sijajnik, kršec in malahit. Rudni skladi ob Sovodnjici imajo preko meje zvezo na Škofje nad Cerknom (974 m). Skoraj 2/3 kulturne površine pokriva zvečine jelov gozd. Poljskim pridelkom škodi močvirna in senčna lega. Mlekarna. Gostilni s tujskimi sobami, več trgovcev in obrtnikov.

Stara Oselica, 374-73-52-19-2. Sr so du žel Škofja Loka 27.5 km, žand o Fužine 2 km, zdr Trata 7 km, fin pTt Gorenja vas 7 km, š žup v kraju. Šola ust. 1914, 1 odd. PRK. Prosv. d. Nm (pri cerkvi) 722 m. Skupno ime za vrsto gorskih zaselkov in samotnih kmetij v območju Ermanovca (1026 m) in Planine (851 m), med dolinama Kopačnice in Sovodnjice. Z. stran se približuje že drž. meji, povsod je od kraja do kraja vasi nad uro hoda. Tod so v dolomitu vidni že kraški pojavi (Homovec!). Domovi po prisojnih slemenih in 4 policah (600—900 m). Obseg kmetij se je zmanjšal, popolnih je samo še 27, druge so prešle na malo posest. Njive preživljajo mestoma slabo, živinoreja donaša srednje, malone polovico površine pa zavzema lep gozd (smreka, bukev, hrast in nekaj kostanja). Dostop le z lahkim vozom. Do ban. ceste največ 4 km. Zanimivi domovi in pestra flora. Župnija Stara Oselica (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 941 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Pavla je bila svoj čas posvečena sv. Mariji in Pankraciju. Napis na zvoniku jo datira z l. 1102. Sedanja stavba je iz 2. pol. 17. stol. (tip z grbasto streho). Prvotno podr. poljanske prafare je postala 1753 vikariat, 1785 lokalna kaplanija, 1875 župnija. Patronatske pra-

vice kot Leskovica. Pripadala je do 1751 Ogleju, nato do 1787 Gorici, poslej ljubljanski škofiji.

Studor, 43-12-5-7-0. Sr so du žel Škofja Loka 27.7 km, žand o Fužine 9 km, zdr Trata 8 km, fin pTt Gorenja vas 8 km, š žup Leskovica 1 km. Nm 620—670 m. Raztresena naselbina v ulekninah s. od Makovice (918 m). Žitni donos v plitvi prsti je šibak, večina zemlje pripada travnikom; bukovi in jelovi gozdi. Prometno teži na Hotavlje, od ban. ceste 5 km. Skozi vas obč. pot iz Voljake v Leskovico.

Trebija, 84-20-4-15-1. Sr so du žel Škofja Loka 21 km, žand o Fužine 1 km, zdr Trata 5 km, fin pTt Gorenja vas 5 km, š v kraju, žup Stara Oselica 2 km. Šola ust. 1891, 2 odd. Gosp. nad. š. PRK, PJS, Gas. Nm 435 m. Raztegnjena vas nad ban. cesto v. pod Staro Oselico. Važen prometni kraj, kjer se odcepi cesta II. reda proti Sovodnju in stara tovorna pot po slemenih na Cerkno. Jedro leži ob Trebišniku, posamične hiše pa visoko v bregeh. Polje v prisojnih stopnjevinah, više bukovi in jelovi gozdi, v šibki prsti po Planini strme sončne senožeti. Del vasi se preživlja z obrtjo in težaškim delom. Trgovina, dva mlina.

Občina Poljane nad Škofjo Loko

Preb. 1887, hiš 367, posest. 145, koč. 217, najem. 28. Površina 3912 ha: njiv in vrtov 529, trav. in paš. 1142, sadovnjakov 50, gozdov 2069, ostalo 122. Združuje dokaj zaokroženo ozemlje srednje Poljanske doline med Brdi (762 m) in Gabrško goro na s. ter s. pobočji Pasje ravni (1030 m) na j. Poleg Poljanske doline (od Srednje vasi do Loga) obsega obč. še stranski dolini Ločilnice in Hotoveljščice. Tla so po dolini naplavinska, na s. težka ilovnata, na j. višinah apnena. Vasi so srednje velike, po hribih močno raztresene, v dolini bolj strnjene. Tu se umikajo pod bregove, da se izognejo poplavam, ki nastopajo v vel. obsegu, čeprav v dolgih presledkih (največje so bile 1722, 1805, 1926/27). Gozd presega druge kulture, travniki pa njive. Največ je smrek in bukev, zatem macesna, hrasta in kostanja, javorja, jesena, orehov, češenj. V Škofjo Loko prodajajo deske, hlode, trame, drva in oglje. Iz gozda dobe mnogo gob, borovnic, brusnic in malin. Živinoreja daje večji rednejši dohodek, zato skrbno negujejo travnike. Goje pincgavsko in montafonsko pasmo (1900 glav), prašičev (1000), koze in ovce (100). Presno maslo prodajajo konsumentom, mleko tudi v mlekarno v Poljanah. Živinski trg v Kranju in Kamniku. Razvito čebelarstvo (456 Znidaršičev). Sadja je mnogo, a izvoz ni organiziran. Polje je skrbno obdelano, v izvoz gre le krompir in fižol. Pretežno kmetskemu delu se posvečajo le v hribih, v dolini prednjačita trgovina in obrt; povsod cvete čipkarstvo in žganjekuha. Glavni tržišči v Poljanah in Škofji Loki. V tujskem prometu se odlikujejo vasi v glavni dolini. Izdaten lov in ribolov. Lepi smuški tereni.

Bukov vrh, 200-35-31-4-0. Sr so du fin Škofja Loka 15 km, žand o pTt š žup Poljane 2.5 km, zdr Trata 6.5 km, žel Škofja Loka 18 km. Nm 832 m. Vrsta močnih samotnih kmetij na istoimenski planoti jv. od Poljan; nekaj hiš leži ob Hotoveljščici. Vrh planote kaže kraško lice. Na j. prehaja svet v senožeti. S. konec ima dovozno pot na Visoko, ostali deli pa po hotoveljski grapi do ban. ceste (2—4 km). Prisojne njive in travniki, gozd v pobočju. Na trg stavljajo poljedelske proizvode, presno maslo, živino in kostanj. Ob gornji Hotoveljščici čipkarstvo in gobarstvo. Ena najlepših izletnih točk v dolini. Turistovske poti na Pasjo ravan (1030 m, 1½ ure), Črni vrh in Polhov Gradec (3½ ure iz Poljan). Podr. cerkev M. b. je širši okolici znana božja pot »Sv. Sobote«. Zvonik iz 1687; ostala, v osnovi gotska stavba, obnovljena baročno 1739. Slike iz Facijeve delavnice (sv. Jernej) in Janeza Šubica (sv. Notburga).

Delnice, 130-27-17-10-0. Sr so du fin Škofja Loka 18.5 km, žand o pTt š žup Poljane 5 km, zdr Trata 8 km, žel Škofja Loka 21.5 km. Nm 450 m. Naselbina ob gornji Ločilnici. Jedro vasi leži ob križišču obč. ceste iz Poljan v Lušo in poti iz Javorjev v Gabrško goro, druga skupina v vznožju Gabrške gore, tretja zaselek Pod prevalom. Kmetski mlini, žaga. Jelov in listnat gozd. Tretjino vaščanov redi poleg zemlje še obrt in delavski zaslužek, nekaj še čebelarstvo in čipkarstvo. Nad vasjo najnižji prehod (preval Predole 691 m) iz Polj. v Selško dolino.

Dobje, 24-8-2-6-0. Sr so du fin Škofja Loka 14.5 km, žand o pTt š žup Poljane 1 km, zdr Trata 2.5 km, žel Škofja Loka 17.5 km. Nm 400 m. Leži ob ban. cesti z. od Poljan. Polja zmanjkuje, zato živi polovica vaščanov od malega zaslužka v obrtnem in poljskem delu. Tu se je rodil prof. Franke Ivan (1841 do 1927), ak. slikar in ribarski izvedenec.

Dolenje Brdo, 87-19-10-9-0. Sr so du fin Škofja Loka 15.5 km, žand o pTt š žup Poljane 3 km, zdr Trata 3 km, žel Škofja Loka 18.5 km. Nm 685 m. Glavni kraj v Brdih, v gričevju med dolenjo Ločilnico in Hotaveljščico s. od Gorenje vasi. Zemlja donaša srednje, nudi pa priliko tudi za stranske zaslužke iz gozda, sadjarstva in čebelarstva. Zložna pota v Poljane in Gor. vas, odkoder prihajajo izletniki in smučarji; glavna prometna pot na Dobje (do ban. ceste, povpr. 3 km). Podr. cerkev sv. Križa s kapelico Žal. M. b. stoji v gozdni jasi že blizu nad Srednjo vasjo. Staro ime Brezje. Stavba je iz 18. stol., stil kaže prehod v rokoko, posebno posrečeni so 3 oltarji. Umetniška slika sv. Janeza Nep. (v stranskem oltarju) iz 1767, delo poljanskega slikarja Antona Tuška, ki je verjetno slikal tudi Kalvarijo v glavnem oltarju. Iz Dobja so nekdaj hodile sem v postu velike procesije. V kapelici poleg cerkve freske Št. Šubica.

Gabrška gora, 77-16-6-10-0. Sr so du fin Škofja Loka 16.5 km, žand o pTt š žup Poljane 4 km, zdr Trata 8 km, žel Škofja Loka 19.5 km. Nm 826 m. Skupina malih zaselkov med cerkvijo (826 m) in Gabrško goro (963 m) sv. od Poljan. Hiše so postavljene v zavetni in prisojni legi v policah s skrilasto prstjo, ki je drugod za njive preplitva. Redki, pretežno hrastovi in bukovi gozdi. Malo znana, a slikovita gorska pot iz Poljan na Lubnik (1024 m, 2½ ure). Od te odcep na Sopotnico (dobri 2 uri). Dovoz le z lahkim vozom, od ban. ceste 4 km. Podr. cerkev sv. Primoža je skromna, v 18. stol. baročno prezidana, v osnovi še romanska stavba. V njej lepa kombinacija polstebrov.

Gorenje Brdo, 81-15-8-7-1. Sr so du fin Škofja Loka 16.5 km, žand o pTt š žup Poljane 4 km, zdr Trata 4 km, žel Škofja Loka 19.5 km. Nm povpr. 736 m. Razmaknjeno selišče vrh Brd (762 m), s. od Gorenje vasi. Gospodarstvo kot v Dol. Brdu. Prometno teži na Poljane. Strma višinska pota iz doline na Malenski vrh in Blegaš.

Hotóvlje, 211-43-3-40-4. Sr so du fin Škofja Loka 13.5 km, žand o pTt š žup Poljane 1 km, zdr Trata 5 km, žel Škofja Loka 16.5 km. Nm 400 m. Stisnjeno vrstno selišče v ozkem grlu Hotoveljske grape in okrog izliva Hotoveljščice v. od Poljan. Nad vasjo strme stene Kuclja s porušenim taborom ob vhodu v sotesko. Mnogo vodnih sil in stikališče potov; prometno in obrtno dopolnilo Poljan. Pičlo lepo polje ob Sori, kamor se širi novejši del vasi, ostala zemlja pust apnen in dolomitni svet. Hotoveljščica je postrvi bogata voda. Ob njej stoji poljanska zadružna elektrarna. Rojstni kraj Baragovega sodelavca in naslednika, škofa Mraka Ignacija (1810—1901).

Kovski vrh, 30-6-5-1-0. Sr so tu fin Škofja Loka 12 km, žand o pTt š žup Poljane 3.5 km, zdr Trata 7.5 km, žel Škofja Loka 15 km. Nm povpr. 700 m. Kmetska naselbina z lepimi samotnimi kmetijami na d. strani Poljanske doline med Visoškim potokom in Sovpotjo. Glavne kmetije se ponašajo z mogočnimi poslopji (zlasti iz 18. stol.), ki so razvrščena po policah ob precej redkih studencih (apnena tla!). Glavni dohodek daje živinoreja in les. Dobro sadje. Dostop le z vozom, od ban. ceste 2—4 km.

Kremenk, 55-9-9-0-0. Sr so du fin Škofja Loka 16 km, žand o pTt š žup Poljane 4.5 km, zdr Trata 7.5 km, žel Škofja Loka 19 km. Nm povpr. 690 m. Raztreseni kmetski domovi okrog Planinškovega griča (765 m) v z. slemenu Pasje ravni. Njive po zložnih prisojnih planjavah, gozdi proti dolini Hotoveljščice in Kremenškega potoka. Vozna pota usmerjena na Poljane (4.5 km). Glavni vir dohodkov je živina in jelov gozd. Izletna pot na Vinharje in Pasjo ravan (1030 m, 2½ ure).

Log, 83-15-7-8-0. Sr so du fin Škofja Loka 9.5 km, žand o pTt š žup Poljane 3.5 km, zdr Trata 7.5 km, žel Škofja Loka 12.5 km. Nm 400 m. Leži na l. bregu Polj. Sore nad ban. cesto Škofja Loka—Žiri. Vaščane preživlja zemlja, stranski zaslužki iz gozda in prometa. Šibka posest. Kot »Poljanski« Log se loči od gospodarsko trdnejšega »Loškega« Loga (obč. Zminec) na d. rečnem bregu. Na strmem griču (488 m) nad vasjo stoji zelo obiskana božjepotna podr. cerkev sv. Volbenka (Volnika), ki je redek primer arhitektonsko učinkovite poznorenesančne stavbe (iz 18. stol.), nastale iz gotske osnove. Okrog cerkve so vidni ostanki močnega tabora, spremenjenega v venec spovednic za velike romarske shode. Pred cerkvijo mogočne stare lipe. V razpadu je duhovska hiša, kjer so stanovali po več tednov poljanski duhovniki. Slikarski okras notranjščine sta pripravila Lojze (sv. Volbenk) in Janez Šubic (Marija s sv. Frančiškom in Ignacijem Lojolskim, sv. Matija).

Lom, 52-8-4-4-0. Sr so du fin Škofja Loka 16.5 km, žand o pTt š žup Poljane 4 km, zdr Trata 8 km, žel Škofja Loka 19.5 km. Nm 600—450 m. Jedro vasi je gruča hiš v jv. podnožju Malenskega vrha, j. od Javorjev; ostale hiše pa so v »Medvedovi grapi« z. odtod. Zgornji del živi od kmetijstva in gozdarstva, spodnji se posveča še mali obrti. Prometno težita oba preko Volče k ban. cesti v Poljanah.

Lovsko brdo, 29-6-4-2-0. Sr so du fin Škofja Loka 17.5 km, žand o pTt š žup Poljane 5 km, zdr Trata 9 km, žel Škofja Loka 20.5 km. Nm 610—470 m. Selišče na sv. slemenu Brd, obstoječe iz dveh razmaknjenih zaselkov na zatišnih policah.

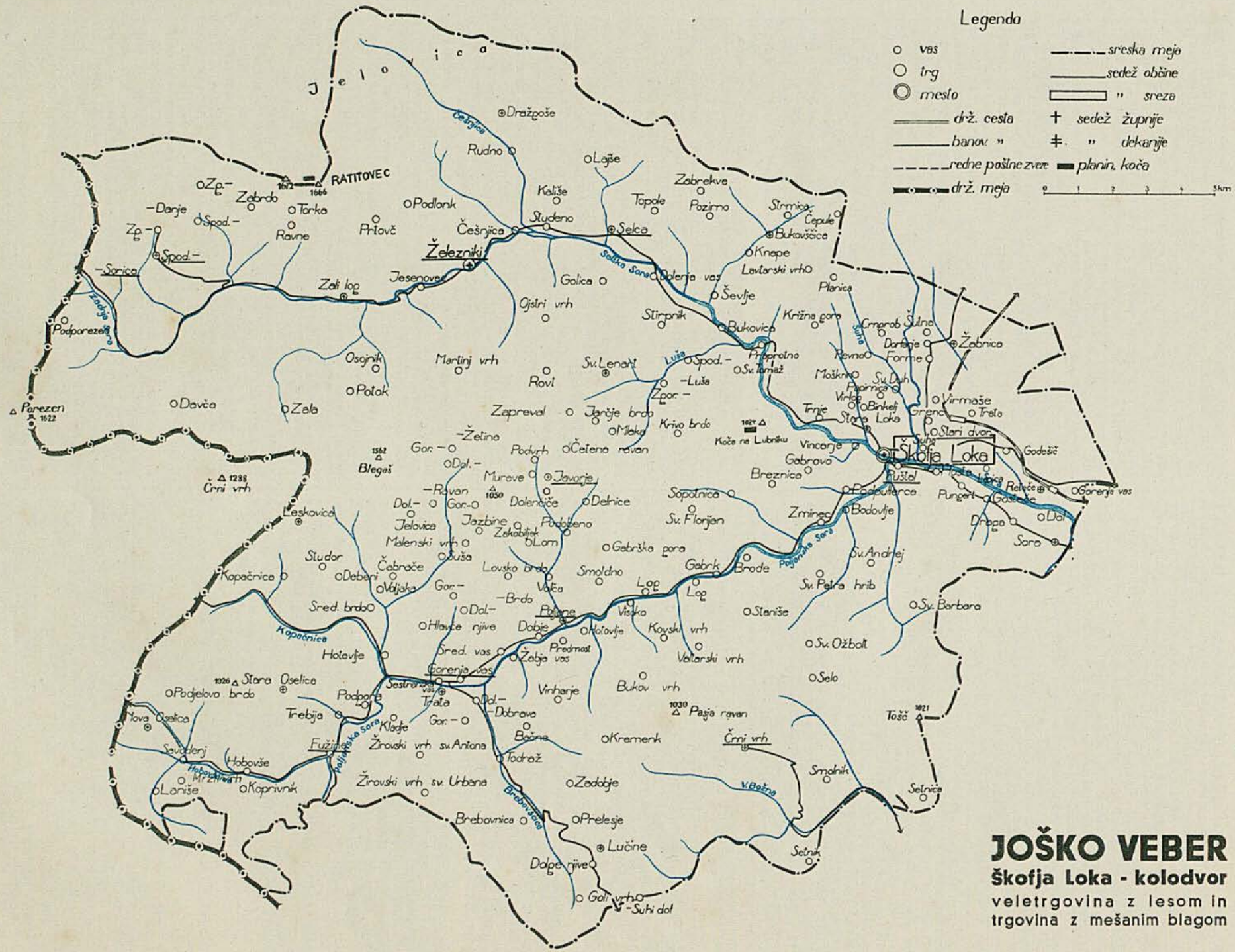

JOŠKO VEBER
Škofja Loka - kolodvor
veletrgovina z lesom in
trgovina z mešanim blagom

Negovan gozd (smreka, bukev in kostanj). Dobri poljski pridelki; živinoreja, sadjarstvo in čebelarstvo. Razgledi in pripravni smuški prostori, turistovska pot iz Poljan na Malenski vrh (1 uro) in Blegaš (3 ure); do ban. ceste v Poljanah ¾ ure.

Podobeno, 84-12-3-9-1. Sr so du fin Škofja Loka 16.5 km, žand o pTt š žup Poljane 4 km, zdr Trata 8 km, žel Škofja Loka 19.5 km. Nm 437 m. Leži na nizkem bregu nad Ločilnico, v katero se tu izliva Sevnica, ob stiku obč. poti iz Poljan, Javorjev in Delnic. Prevladuje mala posest. Nekaj ponosnih kmetskih domov. Obrtniki in delavci, zlasti v lesni stroki, kot v Delnicah, le da je tu večji donos zemlje in močnejši promet. Lesna trgovina in žaga.

Poljane, 267-60-10-50-8. Sr so du fin Škofja Loka 12.5 km, žand o pTt š žup v kraju, zdr Trata 4.5 km, žel Škofja Loka 15.5 km. Šola ust. 1785, 6 odd. SKJ, PRK, PJS, Gas., Kmet. bral. društvo, Kat. prosv. d., PSVD, PČD. Vodovod. Elektrika. Nm 391 m. Glavni prometni kraj in središče srednje Poljanske doline ob ban. cesti Škofja Loka—Žiri. Avtobusna zveza z Ljubljano in vsemi vlaki post. Škofja Loka. Gručasto vaško jedro je radi tesnega prostora ob Ločilnici umaknjeno v breg na z. in v. Njive v položnih terasah nad ban. cesto in ob Ločilnici, travniki ob reki, mešani in jelovi gozdi v pobočjih. Zemlja redi le manjši del vaščanov. Izrazit prehod iz kmetske osnove v pol trški značaj. Večina ljudi živi od trgovine, poklicne in domače obrti, upravne službe in prevozništva. Dva sejma na leto. Zadnja leta močen dvig tujskega prometa; poleg rednih otroških kolonij 200—300 letnih gostov. Lepo kopališče na Sori, gostilne s tujskimi sobami, električna razsvetljava, ugodne prilike za smuko ter sprehode ob Ločilnici k Sv. Križu in na Brda; izleti na Gabrško goro, Bukov vrh, Vinharje in slikoviti Kovski vrh (po 1 uro). Turistovska pota: na Koprivnik in Blegaš (3—4 ure), Malenski vrh (pičli 2 uri), proti j. na Pasjo ravan (dobri 2 uri).

Vas se prvič omenja 1160. Po urbarju iz 1291 so bile Poljane sedež poljanskega županstva, s podrejenimi vasmi: Predmost, Poljane, Dobje, Srednja vas, Na Kolku (Gorenje Brdo), Dolenje Brdo, Petelin, Malenski vrh, Vinharje, Kremenk, Dolenja ravan, Gorenja ravan, Jazbine, Lovsko brdo, Gorenja vas, Sestranska vas, Dol. Dobrava, Gor. Dobrava, Todraž, Lajše, Zadobje, Prilesje, Lučine in Dolge njive. L. 1584. so županstvu pripadale še vasi: Bočna, Brdo, Hotovlje, Pod Tabrom, Suša in Suhi dol. Župnija Poljane nad Škofjo Loko (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 2377 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvotno prastaro cerkev so 1705—1710 nadomestili z veliko baročno kupolasto stavbo s 3 m debelim zidovjem, galerijo in mogočnim zvonikom. Stilno je trpela radi prezidav (1895). Pomembna notranja oprava. Gotska monstranca je druga najstarejša v škofiji, srebrni svečniki iz mekinj. samostana, klopi in zlasti vel. oltar iz delavnice Št. Šubica, vezenine na paramentih, ciborij Plečnikov, nebo Vurnikove šole. Slikarji: L. Layer, Jur. in Jan. Šubic, J. J. Remb. Prvotno podr. starološke prafare, se omenja kot vikariat že 1296; župnija 1417. Iz nje so se pozneje izločile župnije: Stara Oselica, Leskovica, Javorje, Lučine in Trata. Patronatske pravice so imeli do 1893 bržižinski škofje, nato graščina Loka. V Poljanah so se rodili: Alič Jurij (1779—1845), dekan v laškem Vidmu, pomemben šolnik v dobi nar. preporoda; Jesenko Janez (1838 do 1908), zgodovinar in geograf; Perko Pavel (r.1877), župnik, pisatelj; znani predstavniki umetniške družine Šubicev: Janez Šubic (1850—1889), cerkv. in pokr. slikar, Jurij (1855—1899), njegov brat, portretist in dekorator, oba sinova kiparja in slikarja Štefana Š.; Ivan Š. (1856—1924), organizator slov. obrtnega šolstva, strokovni in potopisni pisatelj; Tavčar dr. Ivan (1851—1923), odv., politik, ljublj. župan, realistični romantik in domačijski pisatelj; Ušeničnik dr. Aleš (r. 1868), univ. prof. teol., predstavnik kat. filozofije in sociologije; Ušeničnik dr. France (r. 1866), prof. pastoralke na lj. univ. in strokovni pisatelj.

Predmost, 43-8-1-5-6. Sr so du fin Škofja Loka 13 km, žand o pTt š žup Poljane 0.5 km, zdr Trata 4 km, žel Škofja Loka 16 km. Nm 395 m. Razmaknjeno selišče na d. bregu Poljanščice nasproti Poljanam. Vaščani se bavijo po večini z malo, poklicno in domačo obrtjo. Trgovina z dež. pridelki.

Smoldno, 30-5-5-0-0. Sr so du fin Škofja Loka 15 km, žand o pTt š žup Poljane 2.5 km, zdr Trata 7 km, žel Škofja Loka 15 km. Nm povpr. 600 m. Raztresena vas na šibkih policah v strmem j. pobočju Gabrške gore (963 m). Proti Poljanam obč. vozna pot. Močan listnat gozd, ilovnate njive. Srednja zemljiška posest, šibkim poljskim pridelkom škodijo še pogosta neurja. Razgledna pot iz Poljan v Sopotnico (pičli 2 uri). V »Borštu« so nekdaj kopali železno rudo in jo prodajali v Železnike.

Srednja vas, 81-12-5-7-0. Sr so du fin Škofja Loka 15 km, žand o pTt š žup Poljane 2.5 km, zdr Trata 2 km, žel Škofja Loka 18 km. Nm 400 m. Raztegnjena vas ob ban. cesti med Poljanami in Gor. vasjo, hiše umaknjene v vznožje Brd. Par močnih kmetij zaposluje manjše posestnike s poljskim in gozdarskim delom. Skrbno obdelane travnike ogroža Sora, njive na prisojnih terasah dobro donašajo. Lesna trgovina in obrti. Naravno kopališče, dostop k smuškim terenom v Brdih; kot letoviški kraj zavzema drugo mesto v občini. Za izlete primerjaj Poljane. Gostilni s tuj. sobami, lesna trgovina, žaga.

Vinharje, 75-12-6-5-1. Sr so du fin Škofja Loka 14.5 km, žand o pTt š žup Poljane 2 km, zdr Trata 7 km, žel Škofja Loka 17.5 km. Nm povpr. 650 m. Brdarska naselbina z lepimi in trdnimi kmetijami j. od Poljan na sz. razraščenem slemenu Pasje ravni (621, 698, 715 m). Prisojna lega v skrilastem svetu s prehodom v apneno zemljo. Kmetijstvo in gozdarstvo. Kočarski del vasi se preživlja še z ročnim delom in zbiranjem gozdnih sadežev. Promet teži na Poljane, kamor vodi položna obč. vozna pot. Gozdi imajo mnogo divjačine (jelovi Vinharski boršt). Izletna pot na Pasjo ravan preko Kremenka (iz Poljan dobri 2 uri).

Visoko, 28-4-3-1-1. Sr so du fin Škofja Loka 10 km, žand o pTt š žup Poljane 2.5 km, zdr Trata 7 km, žel Škofja Loka 13 km. Nm 378 m. Skupno ime za posamič stoječe kmetske dvorce na d. bregu Polj. Sore, preko katere vodijo trije mostovi k ban. cesti Škofja Loka—Žiri. Prostor za naselbino je dala šibka ravnica pod podanki strmega Bukovega in Kovskega vrha. Največji kmetski dvor z graščinskim značajem, prvotno lovski dvorec loške gospode, je kupil dr. Ivan Tavčar; zdaj je letoviški in lovski gradič njegovih dedičev. V policah nad njim, kjer so namesto prvotnih njiv lepi smrekovi nasadi, kapelica z grobnico dr. Tavčarja; v stilno zanimivem poslopju važen rodbinski arhiv (Visoška kronika!) in velika izbira starih zemljevidov. Graščina ima v lasti ribolov v Polj. Sori in njenih pritokih. Vaščane redi izdatna zemlja in lesna obrt. Naravna kopališča, izhodišča za izlete (na Bukov vrh 1 uro, Pasjo ravan 2 uri, Kovski vrh 1 uro, Sv. Volbenk 20 min.). Mlin, žaga, lesna trgovina, elektrarna. Tu se je rodil prof. Debeljak Matija (1807 do 1867), časnikar in nar. voditelj v Trstu.

Volča, 126-24-4-18-2. Sr so du fin Škofja Loka 14.5 km, žand o pTt š žup Poljane 2 km, zdr Trata 6 km, žel Škofja Loka 17.5 km. Nm 466 m. Leži s. od Poljan, v dolinici Ločilnice. Hiše so razvrščene pod izrastkom Lomskega hriba v arhitektonsko zanimivo skupino s fresko slikanim znamenjem v središču. Bajtarska in mlajša poslopja v bregovih. Množica potov dovaja promet s hribov k obč. cesti od Javorjev na Poljane. Poljedelstvo, živinoreja, prometna lega in lesna obrt, ki izrablja precejšnje vodne sile. Odcep poti na Malenski vrh in Blegaš. V hiši št. 11 (pri Dolenjcu) v obokanih kleteh ostanki graščinskih zaporov iz časa bržižinskih škofov. Žaga in lesna trgovina. Podr. cerkev sv. Jurija nad vasjo je preprosta, baročno prezidana, poznogotska cerkev. Prvotni slog je ohranjen v presbiteriju, ki hrani zabrisane gotske slike na omet (zač. 16. stol.); 3 zlati oltarji. V vasi znamenje s Tuškovimi freskami. Tu je bil doma Dolinar dr. Jurij (1764—1858), prof. kan. prava in cerkv. zgod.

Zakobiljek, 42-10-2-8-1. Sr so du fin Škofja Loka 17 km, žand o pTt š žup Poljane 4.5 km, zdr Trata 8 km, žel Škofja Loka 20 km. Nm povpr. 580 m. Naselbina v dveh razmaknjenih vrstah v jv. slemenu Malenskega vrha (1050 m). Križišče številnih gorskih potov. Srednja in mala posest; deloma iščejo zaslužka v gozdarskem in poljskem delu ter domači obrti. Prometno teži na Poljane (po obč. poti na Lom in Volčo). Po »Rožnem brdu« najbližja pot iz Poljan na Malenski vrh (1½ ure).

Zabja vas, 52-13-0-13-3. Sr so du fin Škofja Loka 15 km, žand o pTt š žup Poljane 2.5 km, zdr Trata 2.5 km, žel Škofja Loka 18 km. Nm 400 m. Leži na d. bregu Sore, nasproti Srednje vasi, ½ km od ban. ceste. Pičlo odmerjena poljska zemlja. Delavci in mali obrtniki.

Občina Selca nad Škofjo Loko

Preb. 2780, hiš 536, posest. 278, koč. 258, najem. 0. Površina 7315 ha: njiv in vrtov 656, trav. in paš. 1668, sadovnjakov 49, gozdov 4773, ostalo 169. Občina zavzema osrednji del Selške doline od ožine z. od Selc (Petrovo brdo) do neposeljene Soteske na jv. Hribovska meja se splošno drži razvodne črte; umetno prikrojena je le v območju potoka Češnjice. Razen roba Jelovice je svet srednje visoko gričevje, ki doseže višino 1000 m šele ob meji. Po hribih so raztresene gručaste vasice, v dolinah, kjer se je zgostil promet, in visokih zatišnih legah leže domovi v sklenjenih vrstah ali gručah. Naselbine se izmikajo Sori na višje lege, zlasti na konec stranskih dolin (ob Bukovščici in Luši). Prevladuje kmetijstvo; le v območju Jelovice in Hrastnika delo v jelovih gozdih verskega zaklada in zasebnih podjetnikov. Obrtniki delajo splošno le za domači

trg. Rodna prst je tudi v višjih legah dosti izdatna, vendar poljske pridelke le redkokje izvažajo (krompir, fižol). Večji in stalnejši izvoz daje živinoreja (pincgavska pasma); prodajajo govedo, prašiče, mleko, presno maslo. Les uživa dober sloves (hlodi, deske, sodi; manj drva). Na prodaj stavljajo še oglje, maline, lubje. Neizrabljeno je ležišče manganove rude v pobočju Sv. Miklavža. Prometno zvezo z žel. postajo v Škofji Loki vzdržuje ban. cesta na Železnike—drž. meja. Občina obvladuje glavne prečne prehode na poljansko in savsko stran. Letoviških gostov je malo, čeprav so za to ugodni pogoji (naravna kopališča, gorski zrak, sončna lega, razgledne postojanke, izvrstna markacija potov, prilika za smuko). Dobra gozdna lovišča in ribolov.

Bukovica, 134-29-20-9-0. Sr so du Škofja Loka 8 km, žand zdr fin Železniki 9 km, Škofja Loka 11 km, o pTt žup Selce 4 km, š v kraju, ust. 1903, 2 odd. PRK, Gas. Nm 395 m. Raztegnjena vas tik ob ban. cesti Škofja Loka—Železniki ob vhodu v osrednji kotlinasti del doline. Hiše stoje na neznatni vzpetosti nad d. bregom Sore. Gospodarsko trdna vas z ličnimi zgradbami. Kmetijstvo in gozdarstvo. Mlad jelov veleposestniški gozd v hribu Hrastniku (802 m). Poleg ¾ km širokega Bukovškega polja, najobsežnejšega v dolini, sega vaška posest na levo stran Sore, kjer je okr. 1540—1580 obratoval železni rudnik Bukovica (ime »Rudnik« v grapi Jablenovci, j. od Zabrekev). Sončna lega, ugodne prometne zveze na Škofjo Loko, naravno kopališče. L. 1291. je imela vas 8 kmetij. Podr. cerkev sv. Florijana se prvič omenja 1622. Svetla barokizirana gotska stavba z učinkovitim rokokojskim oltarjem, na stolpu slike Jerneja iz Loke.

Bukovščica, 133-24-14-10-0. Sr so du Škofja Loka 12 km, žand zdr fin Železniki 12 km, žel Škofja Loka 15 km, o pTt Selca 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1907, 1 odd. Jav. knjiž., PRK, PJS, Kat. prosv. d. Nm 450 m. Raztresena vas ob istoimenskem potoku, ki se odteka po ozki grapi v Selško Soro. Spremlja ga obč. cesta v 4 km oddaljeno Bukovico. Hiše so strnjene deloma ob farni cerkvi, deloma ob potoku in stranskih zaselkih: Hrib, Kras (kraške oblike v apnencu), Dunaj in Laško. Okrog selišča kotlast nepregleden svet, porasel z gozdnim in sadnim drevjem, razdeljen na malo posest. Vaščani se radi pomanjkanja zemlje posvečajo obrti (mlinarstvo). Izletne točke: Sv. Jošt nad Kranjem (iz Bukovice 1 uro 30 min., markacija), Sv. Mohor (948 m, 1½ ure), Planica (823 m, 1 uro) in Crngrob (2 uri). Župnija Bukovščica (dek. Loka, škof. ljubljanska) ima 450 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Klemena je močno prezidana gotska stavba z ukrivljeno ladjo; v tlorisu še dobro vidna preprosta romanska osnova. Veliki oltar Štefana Šubica, v stranskih sliki J. Franketa. Bila je prvotno podr. starološke, nato selške prafare. Od 1789 župnija. Zaselek Dunaj je nastal po 1560 in dobil ime po šegavi razlagi imena za zaselek Laško. Laško je 1291 štelo 3 kmetije, kot danes; verjetno se imenuje po imenu Laz (veliki kompleks sv. od vasi).

Dolenja vas, 261-53-40-13-0. Sr so du Škofja Loka 10 km, žand zdr fin Železniki 7 km, žel Škofja Loka 13 km, o pTt š žup Selca 2 km. Nm 414 m. Leži jv. od Selc v prometno važni legi sredi spodnje Selške doline. Poleg urejene skupine prvotnih domov nad ban. cesto na d. bregu Sore, spadata h kraju še zaselka Kršivnik in Hudo. Obdelovanje zemlje dobro donaša radi sončne lege; na prodaj stavijo zlasti živinorejske in gozdne pridelke. Čebelarstvo. Gostilni s prenočišči, žaga, mlin, več obrtnikov. Odtod izvirajo kmetski predniki dr. J. Evang. Kreka.

Dražgoše, 444-80-40-40-0. Sr so du Škofja Loka 22 km, žand zdr fin pTt Železniki 9 km, žel Škofja Loka 25 km, o 10 km, š žup v kraju. Šola ust. 1894, 2 odd. SKJ, Kat. prosv. d., Bral. d., Gled. oder. Nm 853 m (pri cerkvi). Leže v prisojnih policah pod Jelovico (Kotlič za Dražgoško goro 1410 m), ki se konča nad Selško dolino s strmim, odsekanim robom. Vas je postavljena tik pod gozdnat rob, vzdolž obč. ceste, ki se na treh mestih spušča v dolino (na Češnjico k ban. cesti 5 km). Selišče se deli na dve večji skupini: Dražgoše Pri cerkvi (pod farno cerkvijo) s seniki, ki segajo 4 km daleč na z. pod pečine Dražgoške gore, in Dražgoše Na pečeh, 10 minut v. od cerkve. Blizu odtod stoji zase zaselek Jelenšče. Preko potoka Češnjice samotna Novakova kmetija. Prebivalci so bili sprva vsi poljedelci, nato so prevzeli gozdno delo in lesno obrt (gozdni delavci, oglarji, vozniki in sodarji). Gozd povečini pripada zunanjim posestnikom in verskemu skladu, vaščanom manjše parcele in pašniki (senožeti). Električna razsvetljava iz Rudna; žična tovorna vzpenjača na planoto. Okrog vasi so prvotno kmetje, nato rudarji kopali železno rudo za plavže v Železnikih; ostanki rovov so deloma še vidni (Lajški vrh, Trogovec, Jelenšče). Kraj je prikladen za planinsko letovišče in zdravilišče. Izhodišče za ture v Jelovico in dalje na Sotesko (3 ure) in Bled (iz Rovtarice, oz. Selske pl. ca 4 ure), na Ratitovec (1682 m, 3½ ure; Krekova koča), na Podnart in Kropo (3 do 4 ure). Sledovi staroslovenske naselbine. Vas je 1291 spadala pod županstvo na Rudnem in je štela Pri cerkvi 8, Na pečeh 9, na Jelenščah 2 kmetiji. Vse tri so 1931 združili v eno vas. Župnija Dražgoše (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 444 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lucije se prvič omenja 1535. Sedanja baročna stavba je iz 1642—1647. Posebna znamenitost cerkve so 4 zlati oltarji iz 1658, najlepši tovrstni umetnostni spomeniki v Sloveniji; marmornat podstavek vel. oltarja iz 1934. Iz selške prafare se je izločila kot župnijski vikariat 1756. Matične knjige od 1757. V Jelenščah se je rodil 1857 Jelenc Luka, organizator učiteljstva, publicist in drž. poslanec na Dunaju.

Golica, 83-13-9-4-0. Sr so du Škofja Loka 14 km, žand zdr fin Železniki 8 km, žel Škofja Loka 17 km, o pTt š žup Selca 3 km. Nm 590—810 m. Leži j. od Selc ob prehodu skrilastih stirpniških reber v apneno pobočje Sv. Miklavža (957 m). Zgornja Golica je gručasta skupina hiš ob prelazu od Stirpnika v Studensko grapo; više, že preko slemena, zaselka Hodica in Rastovka. Spodnja Golica leži sredi pobočja, koder vodi najbližja vozna pot v Selca, do ban. ceste 3—4 km. Naporno obdelovanje prisojnih tal. Gozdarstvo in sadjarstvo. Na razglednem vrhu z. od vasi podr. cerkev sv. Miklavža, ki spada med najstarejše podr. v župniji, čeprav se omenja šele 1622. Močno prezidana preprosta romanska stavba. V oltarju slika Št. Šubica.

Kališe, 84-15-6-9-0. Sr so du Škofja Loka 16 km, žand zdr fin pTt Železniki 5 km, žel Škofja Loka 19 km, o š žup Selca 4 km. Nm 868 m. Zatišna kmetska naselbina na j. pobočju Slemena (893 m) sz. od Selc. Dobre prisojne njive, obkrožene z bogatim gozdom. Odkriti hallstattski grobovi. Kupi žlindre na Štalici pod vasjo so verjetno ostanek primitivnega železarstva iz časov pred 14. stol. Okr. 100 m nad vasjo podr. gotska cerkev sv. Križa, postavljena v 15. stol. Do 70 let prejšnjega stol. je imela lesen raven strop, ki so ga radi razpadanja odstranili in cerkev obokali. Ohranila je dve ladji in izvrstne freske iz zač. 15. stoletja na pročelju.

Knape, 94-19-10-9-0. Sr so du Škofja Loka 11 km, žand zdr fin Železniki 9 km, žel Škofja Loka 14 km, o pTt Selca 4 km, š žup Bukovščica 1 km. Nm 445 m. Leže ob obč. cesti v ozki grapi Bukovščice z. za Hrastnikom (802 m). Vas se prvič omenja 1642 kot naselbina bukovških rudarjev, ki so po opustitvi rudnika v Jablenovcu kopali železno rudo do 1874 za Mujevcem pod Pozirnom. Pozneje so se začeli baviti z obdelovanjem malih posestev in drugim stranskim zaslužkom. Dostop (od ban. ceste 4 km) tudi z malimi motornimi vozili.

Lajše, 44-24-10-14-0. Sr so du Škofja Loka 17 km, žand zdr fin Železniki 10 km, žel Škofja Loka 20 km, o pTt š žup Selca 5 km. Nm 705—857 m. Kraj sestavlja več zaselkov po mali globeli v. od Slemena (883) in pod j. koncem Jelovice s. od Selc. Domovi s srednjo posestjo po zavitih policah; travniki in gozdi, razen onih tik pod Jelovico, v hudih strminah. Plitva prst, šibek poljski donos. Nekaj gozdnih delavcev. Na robu najvišje police podr. cerkev sv. Jederti, preprosto zgrajena stavba v poznogotskem slogu, 1713 preoblikovana v barok. Krasna streha na zvoniku.

Pozirno, 61-11-5-6-0. Sr so du Škofja Loka 15 km, žand zdr fin Železniki 10 km, žel Škofja Loka 18 km, o pTt Selca 5 km, š žup Bukovščica 3 km. Nm ca 640 m. Skromna kmetska vas na veliki prisojni polici pod Sv. Mohorjem (948 m). Precej jelovega gozda. Do ban. ceste 7 km obč. poti.

Praprotno, 77-18-10-8-0. Sr so du Škofja Loka 7 km, žand zdr fin Železniki 10 km, žel Škofja Loka 10 km, o pTt žup Selce 6 km, š Bukovica 2 km. Nm 400 m. Edina večja naselbina v ožjem spodnjem delu doline, tik nad d. bregom Selške Sore, ki se tu stiska pod vznožjem Hrastnika (802 m). Polje v smeri rečnega zavoja proti Soteski, deloma v plodnem naplavinskem, deloma v zamočvirjenem skrilastem svetu. Gozd v Hrastniku. Izhodišče za Lubnik (mimo Sv. Tomaža 1¼ ure), Križno goro (678 m, ½ ure) in Planico (823 m, ¾ ure). Malo obiskan, miren letoviški kraj. Gostilne.

Rovt, 87-15-10-5-0. Sr so du Škofja Loka 14 km, žand zdr fin Železniki 15 km, žel Škofja Loka 17 km, o pTt Selca 9 km, š žup Sv. Lenart 2 km. Nm povpr. 900 m. Brdarska naselbina j. od Selc in z. nad Lušo. Močne kmetije stoje posamič na obsežnih prisojnih plodnih policah; manjši posestniki bliže skupaj vrh slemena. Kmetijstvo in gozdarstvo. Skozi vas gre več potov iz Selške v Poljansko dolino in na Blegaš (4—5 ur); tovorni promet se obrača po Luši na Praprotno, do ban. ceste 8 km.

Selca, 440-89-20-69-0. Sr so du Škofja Loka 12 km, žand zdr fin Železniki 5 km, žel Škofja Loka 15 km, o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1778, 6 odd. Jav. knjiž., SKJ, PRK, PJS, Kat. prosv. d., Gas., Tuj. prom. d., PSVD, PCD, Bralno in pev. d. »Ratitovec«. Nm 436 m. Leže ob s. robu Selške doline. V vasi doseže Selnica ravnino in seče ban. cesto Škofja Loka—Železniki. Obcestno

podolžno skupino hiš preseka druga dvojna hišna vrsta v ozki globeli med Sv. Križem (868 m) in Kozlovim vrhom (831). Selca so prometno središče doline radi svoje lege in najstarejše fare z močno gospodarsko in prosvetno organizacijo. Razpolagajo s plodnim, skoraj ravnim Selškim poljem, precejšnjo vodno silo in zalogo jelovega in bukovega gozda. Reja pincgavske pasme, čebelarstvo in sadjarstvo na zadružni podlagi (vpliv dr. J. Kreka). Obrt, lesna in druga trgovina. Napreduje tudi tujski promet; redne avtobusne zveze na Škofjo Loko, na vse strani izvrstne markacije; v Sori dobro naravno kopališče, šibke pa so še stanovanjske in gostinske naprave (le 3 gostilniške tujske sobe). Pripravno izhodišče za Sv. Miklavž (957 m) in Sv. Križ (868 m, oba 1 uro), Sv. Mohor (948, 1 uro) in Dražgoše (843 m, 1½ ure), na savsko stran vodita izletni poti na Jamnik (827 m) in Sv. Jošt (845 m, do 2½ ure), čez Jelovico pa v Sotesko v Bohinju (6 ur). Kraj omenja že 973 darilna listina Otona II. Selca so 1291 in 1560 štela 18 kmetij. L. 1291. je bil v vasi sedež županstva za vasi: Dolenjo vas, Topole, Smoljevo, Češnjico, Ostri vrh, Penovnik, Podlonk, Škovine, Golico, Dobroslavico, Zali log, Železnike, Studeno ter Sp. in Zg. Gorico. Župnija Selca nad Škofjo Loko (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 3050 duš. Pokopališče; v pokop. kapeli Grošljevo Križanje. Župna cerkev sv. Petra. Postanek ni znan, sega pa verjetno v prvo dobo po naselitvi. Stavba je bila zadnjič prezidana, potem ko je 1809 pogorela. Stilno še prevladuje barok 17.—18. stol. Sv. Peter Langusov, sv. Štefan in križev pot Layerjev, dve sliki Rembovi. Cerkev je bila prvotno podr. starološke prafare; kot vikariat se navaja že 1296. Začetek župnije 1454. Selška župnija je mati župnij: Železnikov, Sorice, Dražgoš, Zalega loga, Bukovščice in Sv. Lenarta. Zadnja razmejitev 1920. Patronat: do 1803 brižinski škofje, nato graščina Loka. Pripadala je do 1751 Ogleju, nato do 1787 Gorici, poslej ljubljanski škofiji. Pri »Štoku« (zdaj prosvetni dom) zadnji dom dr. J. Kreka (spominska plošča). Drugi pomembni rojaki: Blaznik Blaž (1786—1862), župnik v Naklem, pisec memoarov za dobo nar. preporoda; Kos dr. Franc (1853—1924), zgodovinar; Krek France (1858—1921), plodovit mladinski pesnik; Urbanija Josip (r. 1877), ak. kipar in slikar.

Spodnja Luša, 94-23-15-8-0. Sr so du Škofja Loka 9 km, žand zdr fin Železniki 10 km, žel Škofja Loka 12 km, o pTt š Selca 5 km, š Bukovica 3 km. Nm 400—450 m. Vas sestavljajo 3 zaselki ob dolenjem toku Luše, zadnjega d. pritoka Selške Sore. Spodnji del vasi se dotika ban. ceste, ostalo veže občinska. Dolinica je močvirna, zato so njive zvečine v bregu. Šibko kmetijstvo podpirajo lesna obrt, sadjarstvo, čebelarstvo, mlinarstvo, gobarstvo in delavski zaslužek. Vas se je včasi zvala Spodnji Štirpnik in Potoki.

Stirpnik, 93-14-4-10-0. Sr so du Škofja Loka 12 km, žand zdr fin Železniki 10 km, žel Škofja Loka 15 km, o pTt žup Selca 5 km, š Bukovica 5 km. Nm 600—700 m. Skupina samotnih kmetij in koč v hribovju med Selško Soro in Lušo. Polja na prisojnih policah, glavno premoženje v mešanih gozdih. Po vozni poti 3 km do Bukovice ali Dolenje vasi. Zanimiva izletna točka. Po urbarju iz 1291 je bil tu sedež županstva za vasi: Stirpnik, Praprotno, Kozlov vrh (Sv. Tomaž), Rantovše, Bukovica, Sevlje, Črnovec, Spodnja Luša, Zgornja Luša, Rovt, Rastovke, Dragobaček, Ravne, Mlaka in Jarčje brdo.

Strmica, 73-15-6-9-0. Sr so du Škofja Loka 14 km, žand zdr fin Železniki 12 km, žel Škofja Loka 17 km, o pTt Selca 7 km, š žup Bukovščica 2 km. Nm 565 m. Leži nad Bukovščico na mestu, kjer prisojna polica prehaja v strmo pobočje Špičastega hriba (835 m). Pod vasjo kraške oblike. Promet odvaja dolina Bukovščice na Bukovico, do ban. ceste 6 km. Izletna pot na Sv. Jošt (1 uro). Po urbarju iz 1291 je bil tu sedež županstva za kraje: Hudi laz, Zabrekve, Bezovnica, Zali Potok, Pozirno, Hrib, Laško, Bukovščica, Štibernica, Čepule, Lavtarski vrh, Planica, Srednik, Križna gora, Cavrno, Poljščica, Olše in Brezovica.

Sv. Lenart, 142-27-20-7-0. Sr so du Škofja Loka 12 km, žand zdr fin Železniki 10 km, žel Škofja Loka 15 km, o pTt Selca 8 km, š žup v kraju. Šola ust. 1896, 1 odd. PRK, Trez. ml., Kat. prosv. d. Nm 753 m. Vas je nastala 1931 po združitvi nekdanjih vasi: Ravne, Dragobaček in Črna. Je neenotna naselbina v Brdu, v. odrastku Martinjvrha; dva potoka, ki se stekata v Lušo, jo delita na tri dele. Pičlo poljsko zemljo kosajo gozdne parcele (večinoma smreka, deloma bukev in hrast). Najslikovitejša postojanka ob prehodu iz Selške v Poljansko dolino. Prevladuje mala zemljiška posest; kmetje, mali obrtniki in delavci (drvarji, oglarji, dninarji). Dostop le z vozom, glavna prometna zveza na Praprotno, kjer doseže ban. cesto (ca 5 km). Župnija Sv. Lenart (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 507 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lenarta je stala že pred 1400. Ko je 1841 cerkev in zvonik poškodovala strela, so 1853 zgradili nov zvonik, cerkev restavrirali in zabrisali gotske osnove. Pomembne slike: Metzingerjev sv. Lenart, Jan. Šubica Immaculata; stranski oltarji Egartnerjevi. Iz selške prafare se je izločila 1790 kot lokalija, povzdignjena v župnijo 1862. Stalni duhovniki že od 1785. V vasi lepo Gosarjevo znamenje.

Sv. Tomaž, 81-9-7-2-0. Sr so du Škofja Loka 8 km, žand zdr fin Železniki 11 km, žel Škofja Loka 11 km, o pTt žup Selca 7 km, š Bukovica 3 km. Nm 655 m. Leži na sz. podaljšku Lubnika, ki se končuje ob Luši in Selški Sori pri Praprotnem (2 km z vozom od ban. ceste). Hiše so raztresene po prisojni rebri, med njimi sadno drevje (češnje, češplje, kostanj za prodaj). Priporočljiva izletna pot na Lubnik (1024 m). Podr. cerkev sv. Tomaža je barokizirana gotska stavba, zgrajena pred 1595, ko se prvič omenja.

Sevlje, 109-23-10-13-0. Sr so du Škofja Loka 9 km, žand zdr fin Železniki 9 km, žel Škofja Loka 12 km, o pTt žup Selca 4 km, š Bukovica 1 km. Nm 430 m. Leže sz. od izliva Bukovščice v Selško Soro, 1 km od ban. ceste na Bukovici, zvečine na šibki terasi v podnožju Sv. Mohorja. Kmetije se navadno družijo v skupine po dve in dve, kočarji so raztreseni. Štirim prvotnim kmetijam so se priključili bivši bukovški rudarji, ki so se oprijeli poljedelstva. Srednja rodovitnost, sadje slabo uspeva.

Topole, 60-9-7-2-0. Sr so du Škofja Loka 12 km, žand zdr fin Železniki 8 km, žel Škofja Loka 15 km, o pTt š žup Selca 3 km. Nm povpr. 680 m. Leže v prisojni plitvi kotanji pod Kozlovim vrhom, sv. od Selc. Dobra zemlja pripravna za obdelovanje; srednja posest. Za prodaj gozdni in živinorejski pridelki ter sadje.

Zabrekve, 76-11-9-2-0. Sr so du Škofja Loka 15 km, žand zdr fin Železniki 11 km, žel Škofja Loka 18 km, o pTt š žup Selca 6 km. Nm povpr. 925 m. Gručasta naselbina močnih kmetov na zgornji polici pod razglednim Sv. Mohorjem (949 m). Gospodarsko šibkejši zaselek Bezovnica. Podr. cerkev sv. Mohorja iz dobe umirajoče gotike (zač. 17. stol.). Neodgrnjene freske Jerneja iz Loke. Prvovrstna izletna točka. Dostopi: od Sv. Jošta (2 uri), Podnarta (2 uri), Selc (1 uro), od Bukovice preko Bukovščice (2 uri).

Zgornja Luša, 110-15-6-9-0. Sr so du Škofja Loka 10 km, žand zdr fin Železniki 11 km, žel Škofja Loka 13 km, o pTt Selca 6 km, š žup Sv. Lenart 3 km. Nm povpr. 450 m. Osrednji kraj v dolini Luše, največjem stranskem odcepu Selške doline. Iz vasi izhaja več manjših dolinic, predvsem v smeri na Sv. Lenart in k razvodju na Poljansko dolino (Predole 691 m). Prvotne močne kmetije in novejši manjši posestniki, ki žive več od obrti in prometa kot od zemlje. Promet je usmerjen k ban. cesti v Sp. Luši (3½ km). Razhodišče izletnih poti na Sv. Lenart in preko Sv. Valentina v Poljansko dolino (Javorje 1¾ ure, Blegaš 3½ ure, Poljane 2¼ ure).

Občina Sorica

Preb. 1727, hiš 255, posest. 128, koč. 112, najem. 15. Površina 6714 ha: njiv in vrtov 396, trav. in paš. 4176, sadovnjakov 16, gozdov 2007, ostalo 119. Izrazita planinska občina. Pričenja v ozki zaviti soteski z. od Železnikov in obsega odtod dalje vse povirje Sore do drž. meje. Tako oklepa še Gladki vrh (1672 m), gornje planine v Ratitovčevi planoti, doseže drž. mejo v. od Možica (1602 m) in jo spremlja čez prelaz Petrovo brdo (vhod v dolino Bače, 804 m) na pobočje Porezna (1622 m) in planjavo nad Črnim vrhom (1288, 1304 m), na kar se loči od nje in razvodnice v loku na Mali Blegaš (1079 m). Ozemlje so razkosali pritoki Selške Sore: Danjski potok, Zadnja Sora in Davča, Kulturna tla tvorita na s. vrsta do 1200 m visokih polic pod skalnatim robom Ratitovca, na j. pa Davška planota. Dolinske tesni so bile prvotno brez selišč; sedanji naseljenci izkoriščajo predvsem njih vodne sile. S. del občine ima strnjene vasi (zaselke), j. pretežno samotne kmetije. Na s. segajo selišča (na j. le posamezne kmetije) do 1200 m visoko, poletni stanovi za Ratitovčevimi čermi in Sorško pečjo pa še znatno više. Prisojna leva stran doline ima krasno razvite planinske pašnike in senožeti, blizu hiš travnike. Paša in gozd sta večkrat v skupni posesti ene ali več vasi (srenje). V bolj osojnem jugu je obseg travnikov večji, pravih pašnikov malo, skupna last izginja. Gozdi, največ jelovi, pokrivajo nižja pobočja tja do dolinskega dna. Pridelek poznega žita (oves, rž, pšenica) kmetom splošno komaj zadošča. Izdatnejši je pridelek krompirja; dvojna setev le v nižjih legah. Za izvoz preostaja mnogo lesa (hlodi, deske, oglje, drva) in živine (dobra pincgavska pasma, malo prašičev, ovac in koz) ter presno maslo. Trg imajo v Škofji Loki, Boh. Bistrici in Jesenicah. Sir, sadje in perutnina le za dom; pičlo čebelarstvo, čipkarstvo v propadanju. Prometna os je ban. cesta vzdolž ob Sori z odcepom na Sorico. Markirana turistovska pota. Planinsko letovanje v Sorici in Zalem logu;

največ obiska ima Krekova koča na Ratitovcu. Sirne planjave z ugodno smuko. Dovoz do Železnikov z avtobusom, dalje do Sorice poštni voz; žel. postaja tudi v Boh. Bistrici. Izredno bogato lovišče (srne, divje koze, zajci, lisice itd.).

Davča, 470-61-42-15-4. Sr so du Škofja Loka 35 km, žand zdr fin Železniki 15 km, žel Škofja Loka 38 km, o pT Sorica 7 km, š žup ekspoz. v kraju. Šola ust. 1896, 1 odd. Nm 967 m. Združuje široko razpostavljene samotne kmetije na visoki planoti med Poreznom (1622 m, vrh v It.) in Črnim vrhom (1288 m). Vaško ozemlje sega od ovinka Zadnje Sore na j. do drž. meje. V prostrano skrilasto površje se je zajedel potok Davča, desni pritok Sore, in ga razdelil v dve slemeni, ki se strneta nad njenim izvirom (tu lep slap). V grapi nekaj mlinov in žag, dve zasebni elektrarni. Kmetije iščejo prisojne bregove, senčne kraje pokriva pretežno jelov gozd. Ker je ozemlje proti j. zaprto, je zima dolga in pridelek jako pozen. Žitni donos (oves, rž, jara pšenica, izjemno ajda) ni zadosten; prodajajo pa živino (pincgavska pasma), prašiče, presno maslo, hlode in oglje, gozdne sadeže. Sadje le za dom. Promet se drži dobre obč. ceste (le za vozove) do ban. ceste v Zalem logu (5 km). Mnogo krajevnih lepot. Ture na Blegaš (3 ure), Črni vrh in Porezen (po 2 uri). Gostilna s prenoč. Kraj so 1560—1580 kolonizirali s Slovenci, ki so sprva pripadali županstvu Sorici, v zač. 17. stol. pa je dobila vas samostojno županstvo. Ekspozitura Davča (žup. Sorica, dek. Loka, škof. ljublj.) ima 470 duš. Cerkev N. L. Gospe je bila zidana 1878. V vel. oltarju svetle, slogovno neizrazite stavbe je lepa slika Jur. Šubica. Od 1928 ekspozitura soriške župnije; matične knjige od 1923. Po rapalski pogodbi je del ekspoziture prešel iz goriške nadškofije (župnija Novake) v administracijo ljublj. škofa.

Osojnik, 26-3-3-0-0. Sr so du Škofja Loka 23 km, žand zdr fin pTt Železniki 5 km, žel Škofja Loka 25.8 km, o 9 km, š žup Zali log 1 km. Nm 760—780 m. Leži na s. strani Malega Blegaša (1079 m) nad Osojniškim potokom. Močno preperel apnenčev in dolomitni svet. Ob potoku mlini. Razsežna kmetska posest. Do ban. ceste pod Zalim logom 5 km. Turistovska zveza na poljansko stran (Blegaš 2 uri).

Podporezen, 59-9-8-1-0. Sr so du Škofja Loka 28 km, žand zdr fin Železniki 12 km, žel Škofja Loka 30.8 km, o pTt š žup Sorica 5 km. Nm 600—1100 m. Združuje razkropljene kmetije med pobočjem Lajnarja (1549 m) in Hoča (1512 m), edinega jugoslovanskega vrha v Poreznu. Velike kmetije, zlasti v visokem planinskem svetu. Dolina ob Zadnji Sori z ban. cesto preko drž. meje je skoraj neposeljena. Gozd se prične redčiti šele v planoti nad višino 900 m. Večina obdelanega sveta je obrnjena na v. Zaselek pri žagi; lesna industrija, gostilna s prenoč. Izgovoru se pozna nemškorutarski izvor naseljencev.

Potok, 103-18-10-8-0. Sr so du Škofja Loka 23 km, žand zdr fin pTt Železniki 5 km, žel Škofja Loka 25.8 km, o 8 km, š žup Zali log 3 km. Nm 680—840. Leži v globoki, ozki globeli Farjega potoka pod Malim Blegašem. Do ban. ceste ca 2.5 km. Postanek naselbine v osojnem dolinskem dnu je fužinarski; ostanki fužin so še vidni. Vodne sile zdaj izrabljajo mlini in mala obrt. Večja posestva le v višjih legah.

Ravne, 48-9-7-2-0. Sr so du Škofja Loka 32 km, žand zdr fin Železniki 16 km, žel Škofja Loka 35 km, o pTt žup Sorica 6.5 km, š Zabrdo 1 km. Nm povpr. 1020 m. Zavzemajo j. rob v gorskem terasnem pomolu Ratitovca. Hiše stoje v strmini in na plodnejši zemlji, dočim je precej skalnata »ravan« okrog Gredl vrha, obkrožena s šibkim gozdom, ostala le za vaško senožet in pašo (deloma skupna posest). Pod vasjo močni vodni izviri; par mlinov. Promet po višji gorski poti na Sorico ali po Lajtniku naravnost k ban. cesti za Zalim logom (3 km); hkrati je to turistovska pot na Ratitovec (iz doline 3 ure).

Spodnja Sorica, 173-23-8-11-4. Sr so du Škofja Loka 28 km, žand zdr fin Železniki 12 km, žel Škofja Loka 31 km, o pTt š žup Sorica v kraju. Šola ust. 1852, 2 odd. Knjiž. prosv. d. PRK, PJS, Gas. Nm 816 m. Največja naselbina s sončno gorsko lego v gornjem koncu Selške doline nad izvirom Sore. Lahek dostop v dolino, s katero jo veže ban. cesta. Složen prehod tudi na Bohinj. Prvotno vrsto kmetskih domov in samotni kmetiji (V dolini) so zgostili manjši posestniki in obrtniki. Precej razdrobljene njive, krasne senožeti, skupna paša (deloma na bohinjski strani) in sočen gozd. Dobre gospodarske naprave in organizacije, Gostilniška obrt, prenočišča. Ob strnitvi obeh ban. cest zaselek Podrošt (575 m). Turistovske poti na Ratitovec (3 ure), Donnerskogel (1312 m, 1¼ ure) in v Boh. Bistrico (tudi za smučarje, 3 ure) z odcepom na Črno prst (5 ur). Za obisk bližjih obmejnih vrhov je treba dovoljenja. Bogata lovišča, smuški tereni, prijetno gorsko letovišče. Do Železnikov avtobusna, naprej poštna zveza.

Kraj omenja že loška listina 973. L. 1283. so se sem naselili nemški kolonisti iz Pustriške doline. Do najnovejše dobe je še obstajala stara navada, da so Soričani vsako leto poslali cerkvi v Innichen sveče in denar za sv. maše. L. 1291. je imela vas 19, 1318 23, 1560 pa le 15 kmetij. Tu je bil sedež županstva za vasi: Trojar, Sp. in Zg. Danje, Zabrdo, Torko, Ravne, V dolini, Prtovč in Davčo. Župnija Sorica (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 841 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža je tipična stavba iz 2. pol. 17. stol.; grbasta streha. Umetniške slike Jan. Šubica, M. Langusa in Iv. Groharja. Prvotno je bila cerkev podr. starološke, nato selške prafare; od 1656 je ekspozitura, 1683 vikariat, 1862 župnija. Patronatske pravice so imeli do 1803 brižinski škofje, nato graščina Loka. Tu se je rodil slikar Grohar Ivan (1867—1911).

Spodnje Danje, 167-20-12-8-0. Sr so du Škofja Loka 28 km, žand zdr fin Železniki 12 km, žel Škofja Loka 31 km, o pTt š žup Sorica 3 km. Nm 871 m. Strnjena naselbina pod Kačjim robom (1540 m) sv. od Sorice. Ime označuje plitvo globel v gorski polici, na kateri leži vas. V. od vasi polica naglo pada v prepadno, gozdnato in neposeljeno Danjsko grapo. Ob potoku nekaj mlinov. Vas je vzorno urejena. Prehod iz živinorejske v poljedelsko naselbino. Njiv je premalo, obsežna pa skupna posest v gozdu in paši. Brižinski škofje so tu naselili Nemce, ki so ohranili deloma še nemški govor s slovenskimi oblikami, vendar ga skrivajo pred tujci. Lažji promet se obrača preko Sorice, velik izvoz lesa gre naravnost v dolino; do ban. ceste 3 km. Podr. cerkev sv. Marka je barokizirana gotska stavba s slikami S. Ogrina.

Torka, 28-3-2-1-0. Sr so du Škofja Loka 32 km, žand zdr fin Železniki 16 km, žel Škofja Loka 34.8 km, o pTt žup Sorica 6.5 km, š Zabrdo 0.5 km. Nm 1175 m. Leži na nizkem hrbtu pod najvišjim vrhom Ratitovca (1672 m), ki se prišteva vaškemu območju. Prisojne njive, žito je pozno. Gozd radi težkega odvoza (8 km do ban. ceste) malo izkoriščajo, dobro pa se ponaša živinoreja (gorska paša). Iz vasi na vrh Ratitovca tovorna in turistična pot.

Zabrdo, 27-6-4-2-0. Sr so du Škofja Loka 32 km, žand zdr fin Železniki 16 km, žel Škofja Loka 34.8 km, o pTt žup Sorica 6 km, š v kraju, ust. 1906, 1 odd. Nm ca 1140 m. Ima slikovito zatišno lego na jz. pobočju Ratitovca. V. pod njo izvira močan dotok Danjskega potoka. Vozna obč. pot na Sorico, težji dostop iz Podrošta (6 km).

Zala, 10-3-2-1-0. Sr so du Škofja Loka 23 km, žand zdr fin pTt Železniki 9 km, žel Škofja Loka 25.8 km, o 8 km, š žup Zali log 1 km. Nm 890 m. Leži na najbolj neugodnem svetu v smeri od Davče na Blegaš. Planoto razjeda potok Zala, dotok Davče. Vrh strmih osojnih pobočij njive in sončne senožeti. Glavni dohodek daje les. Gozd deloma že v tuji lasti. Težaven dovoz ob Zali in Davči, od ban. ceste 4—5 km.

Zali log, 223-42-13-26-3. Sr so du Škofja Loka 22 km, žand zdr fin pTt Železniki 5 km, žel Škofja Loka 24.8 km, o 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1856, 2 odd. Slov. kat. izobr. d. Nm 534 m. Zadnja dolinska naselbina v dnu gornje Selške doline, ki temelji na kmetijstvu. Leži na nizkem vršaju nad Soro. Zemljiška posest, obsega pičlo polje, predvsem pa pašnike in gozd. Močna lesna trgovina in obrt. Nad vasjo lomijo v modernem obratu skrilaste ploščice (za strehe in tablice). Mirno letovišče, izhodišče za Ratitovec (3 ure) in Blegaš (4 ure). Do avtobusne zveze v Železnikih 1 uro (poštni voz). Prvotno selišče se je razvilo med 1318 in 1500 v više ležečih Grobljah (1080 m) med Prtovčem in Ravnami, kjer so še zdaj vaške senožeti. Pred 1500 so se prebivalci izselili v dolino. Župnija Zali log (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 742 duš. Župna cerkev Vneb. D. M. Sedanja baročna stavba je bila zgrajena 1743 na gotski osnovi. V starem presbiteriju Gosarjeve freske, gl. slika Wolfova. Pri prvotni podr. selške prafare je bila 1762 ustanovljena lokalija z matrikami. L. 1787 je postala župnija samostojna. Podr. Lavret. M. b. na Suši (561 m) straži na strmem pomolu vhod v vas. Centralna stavba (iz 1877), nazarenski slog; 3 Gosarjevi oltarji, Wolfove slike.

Zgornja Sorica, 333-50-11-35-4. Sr so du Škofja Loka 32 km, žand zdr fin Železniki 12 km, žel Škofja Loka 35 km, o pTt š žup Sorica 1 km. Nm povpr. 880 m. Lega in značaj kot Sp. Sorica. Poslopja stoje raztreseno, polja zaokrožena, zarasla skupna posest razdeljena, paša vaška in srenjska. Poleg kmetov mnogo kočarjev, obrtnikov, lesnih delavcev. Izvir Sore.

Zgornje Danje, 60-8-6-2-0. Sr so du Škofja Loka 31 km, žand zdr fin Železniki 15 km, žel Škofja Loka 34 km, o pTt žup Sorica 5 km, š Zabrdo 1.5 km. Nm 1180—1200 m. Leže skrite v zatišnem kotu pod strmim jz. pobočjem Ratitovca. Polje kljub prisojnosti ne rodi zadosti žita. Obsežna skupna paša, nekaj v zvezi s Sp. Danjami in Zabrdom, deloma nad gozdnim kompleksom. Živinoreja in gozdarstvo. Ob turistovski in obč. vozni poti proti Ratitovcu zaselek Trojar.

Občina Stara Loka

sedež Stari dvor

Preb. 4118, hiš 778, posest. 269, koč. 361, najem. 82. Površina 4447 ha: njiv in vrtov 1400, trav. in paš. 999, sadovnjakov 226, gozdov 1647, ostalo 175. Občina zavzema z. trikot Sorškega polja in večji del gričevja med Sv. Joštom in Selško Soro. Meja ob Selščici in Sori se drži še stare, deloma opuščene rečne struge od Soteske do v. dela Gorenje vasi, kjer krene v loku k potokoma Žabnici in Suhi (Sušici). Z. stran občine ima prisojna gozdnata pobočja z redkimi selišči vrh širokega slemena. Ob prehodu v vzvalovljeno ravan se prične gruča razmetanih vasi, ki prenehajo ob skupini apnenih gričkov starološkega Kamnitnika in Frjula. Tretja strnjena in široka, prema vrsta naselbin se drži najugodnejše ravninske ploskve ob Sušici v smeri na potok Žabnico; zadnja in manjša vrsta vasi pa leži v prečni črti ob terasnih brežinah Sore. Izrazito kmetskim vasem se pridružujejo pod griči kočarske, v bližini mesta in postaje Trate čedalje bolj industrijske delavske naselbine. Polje je precej rodovitno, predvsem ob obeh potokih, edinem nadzemnem vodovju Sorškega polja. Proti v. postaja prst vrh proda plitvejša. Dobro uspevajo vsi poljski pridelki; zunanji trg deloma dosežejo: krompir, fižol, repa, zelje, včasi ajda in proso. Več dohodkov prinaša živinoreja; na domači trg oddajajo meso in mleko, presno maslo tudi v Kranj, Bled in Ljubljano. Manjši pomen ima perutninarstvo, sadjarstvo, čebelarstvo, gobarstvo, reja malih živalic. Gozd je omejen skoraj le na rob občine; za prodaj ostaja les samo na sz. Velika elektrarna ob Selški Sori. Trata je s Staro Loko ena naših najmočnejših središč lesne industrije. Razen tega je tu nekaj tekstilne industrije, mlinarstva in sitarstva. Obrobne vasi goje v malem obsegu domačo obrt (pridobivanje apna, gojenje sadnih drevesc, pletenje košar, izdelovanje škafov). Število poklicnih obrtnikov in delavcev stalno narašča. Promet je močno razvit. Največ teži na žel. postajo Trato, zatem na Gorenjo vas in Žabnico. Odtod cestne zveze na Škofjo Loko, razen teh ban. cesta Suha—Kranj z odcepom na Staro Loko. Zaznamovana gorska in izletna pota. Občina dobiva nekaj letoviških gostov, ima izvrstne prostore za izlete in smučarje (Kamnitnik, Frjul, Križna gora, Planica). Ugodna kopališča ob Sori (Gorenja vas, Reteče). Bogato občinsko lovišče.

Binkelj, 118-18-8-6-4. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 1 km, žel Škofja Loka 3.5 km, o 2.5 km, žup Stara Loka v kraju. Nm 366 m. Podaljšek Stare Loke na s. in z. v loku od ban. ceste preko potoka Planice. Kmetje, obrtniki, delavci. Izhodišče za Sv. Jošt (preko Križne gore in Planice, 2¾ ure).

Crngrob, 47-12-3-6-1. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 4.5 km, žel Škofja Loka 5 km, žup Stara Loka 3.5 km, o 4 km, š Žabnica 1 km. Nm 424 m. Leži na vzvišenem robu ravnine, vrh položnih gozdnatih dobrav v. od Križne gore, 1.5 km od ban ceste v Dorfarjih. Vaščane preživlja živinoreja, gozd, prodaja sadja, perutninarstvo, gobarstvo. Kužno znamenje v gozdu poleg Crngroba spominja na kugo v 1580 in 1582 in hrani lepe gotske slike. Vrh dobrave pred vasjo stoji sloveča podr. cerkev Mar. Oznanj., božjepotno svetišče, ki spada med največje umetnostno zgodovinske znamenitosti slovenske zemlje. Stavba izhaja deloma še iz romanske dobe (pred 1300); od nje sta nam ohranjeni dve steni, vključeni v trodelno gotsko ladjo iz časa okrog 1350. L. 1453. so v cerkvi odstranili lesen strop in jo obokali; v zač. 16. stol. pa so prizidali mogočen presbiterij (delo J. Streita, 1521—1524) in stolp (z novejšo streho). Lopa iz 19. stol. (Molinaro). Izredno uspela združitev različnih dob v gotskem slogu, posebno odlično zgrajen presbiterij (prostor in okras svoda s figural. sklepniki). Krasni »zlati« oltarji, zlasti veliki, največji na Kranjskem. V stranski ladji znano »rebro ajdovske deklice« (kost fosilne živali). V cerkvi so odkrili vrsto izredno pomembnih stenskih slik, marijanski ciklus iz zač. 14. stol. (prvotna cerkev), in ciklus iz Krist. življenja po vzoru Giottove tehnike (pročelje druge cerkve). Najmanj so ohranjene številne slike mojstra Wolfganga iz 1453 (obok nad srednjo stavbo). Posebne zgodovinske važnosti so freske iz delavnice Janeza Ljubljanskega na zunanji strani pročelja pod sedanjo lopo in na steni prvotnega zvonika, edinstvene v našem gotskem slikarstvu, ker ponazorujejo življenje obrtnikov v tej dobi (15. stol.). Taborsko obzidje je le deloma ohranjeno.

Cepule, 43-7-4-2-1. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 11 km, žel Škofja Loka 10.5 km, o 9.5 km, š Bukovščica 1 km, žup Bukovščica 4 km. Nm 660—680 m. Leži na sedlu sredi med Sv. Joštom in Planico. Stik gorskih potov iz selške, loške in kranjske strani; markacija Stara Loka—Sv. Jošt, gostilna. Šibek žitni pridelek, glavno površino pokriva gozd (bukev, smreka, bor); izraba gozdnih sadežev za stranski zaslužek. Dovoz po obč. cesti iz Bukovščice ali Bitnja, od ban. ceste 6 km.

Dorfarje, 153-31-9-10-9. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 4 km, žel Škofja Loka 4.5 km, o Stara Loka 3.5 km, š žup Žabnica 1 km. Nm 368. Razmaknjena gruča kmetij in malih posestev ob prvem ovinku ban. ceste Suha—Kranj. Valovit svet na robu Sorškega polja, prav dobra poljska zemlja z glinastim nasipom, pripravna zlasti za zelnejadno rastlinstvo; med travniki in njivami gozdne krpe (borovec). Prodajajo žito, mleko, sadje. Zadružno gojenje drevesnic; sadike prodajajo po vsej Sloveniji. V vasi je nekdaj stal Demšarjev grad, ki je bil v začetku 19. stol. popolna razvalina; sedaj o gradu ni več sledu. Znamenita rojaka: Dolinar dr. Tomaž (1760—1839), kanonist, eden prvih slov. pravnih pisateljev; Hafner Mate (r. 1865), notar in prirodoslovec (zbirke hroščev in metuljev v Nar. muzeju).

Forme, 53-11-0-8-1. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 3.2 km, žel Škofja Loka 3.7 km, o 2.7 km, š žup Žabnica 1 km. Nm 366 m. Kočarsko selišče ob ban. cesti j. od Dorfarjev. Za prodaj živinorejski pridelki, sadje, krompir in fižol; moko dokupujejo.

Godešič (Godešče), 348-72-20-32-0. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 4 km, žel Gorenja vas-Reteče 1.5 km, o 2.5 km, š žup Reteče 1 km. Nm 345 m. Leži na zgornji ježi Sore ob večjem ovinku ban. ceste Suha—Jeperca. Most čez Soro; njena struga je oddaljena za cel km od prvotne, ki je šla tik pod vasjo. Talni načrt kaže dve enostranski vrsti hiš. Srednje dobra zemlja pretežno v njivah. Prodajajo mleko, zelenjavo, krompir, jajca, nekaj sadja, gobe. Za domači trg pletejo košare iz protja. Avtobusna zveza Žiri—Ljubljana. Več zanimivih zgradb. Vas se prvič omenja v 1. pol. 11. stol., kot last brižinskih škofov. Po urbarjih iz 1160 in 1291 je pripadala županstvu Godešče in štela 18 kmetij. Podr. cerkev sv. Miklavža, pozna gotska stavba z zlatimi oltarji in prizidano baročno kapelo. Na pročelju freska poslednje sodbe iz zač. 15. stol. (pod streho angeli trobentači): deloma še freske Jerneja iz Loke (16. stol.). Tu je bil doma Kavčič Pavel (1852—1895), prirodoslovec.

Gorenja vas, 176-34-8-12-0. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 6 km, žel Gorenja vas-Reteče v kraju, o 4.5 km, š žup Reteče 1 km. Nm 355 m. Leži na malo dvignjenem svetu v gozdnem presledku med ban. cesto na Jeperco in žel. Dobra poljska zemlja; nekaj preostankov v živinoreji in sadjarstvu; gozdni sadeži. Vas se širi proti novemu žel. postajališču. Izvrstna kopališča v Sori; prehod po brvi. Nad reko lepi smrekovi gozdovi.

Grenc, 77-16-12-4-0. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 2 km, žel š Škofja Loka 1 km, o 0.9 km, žup Stara Loka 2 km. Nm 360 m. Kmetska vas na robu Sorškega polja med železniškim ovinkom in ban. cesto Suha—Kranj. Deloma še starinske hiše so redko razpostavljene med sadnim drevjem in prehajajo v sosednji Stari dvor ter Virmaše. Plodno polje na v., v razgibanem ilovnatem svetu na z. iglast gozd. Za prodaj zlasti krompir, repa in zelje, nekaj sadja.

Križna gora, 101-16-9-7-0. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 5 km, žel Škofja Loka 8 km, o 7 km, š Bukovica 3 km, žup Stara Loka 4 km. Nm 678 m. Brdarska vas na širokem hrbtu enako zvanega slemena s. nad Sotesko. Ozemlje pada v Selško dolino v strmih pobočjih, v. bregovi so zložni in močno razjedeni; vse pokriva gozd, največ listnat. Pičle njive. Na trg stavijo precej živine, masla, sadje, gobe, znatno količino lesa. V v. pobočjih na širši polici zaselek Cávern. Dovoz iz doline po obč. poti (4 km). Na ugodnem razgledišču krasno ležeča pozno gotska podr. cerkev sv. Urha, od 1867 patrocinij spremenjen (zdaj sv. Križ). Stala je že pred 1500. Izredno lep slikan gotski svod v presbiteriju; svetniške legende (sv. Urha) iz zač. 16. stol., 24 polj, v dobri kompoziciji; spodnji del fresk uničen. Delo nemškega slikarja zgodnje renesanse. Oltar baročen. Priporočljiva izletna točka; markacija Stara Loka—Sv. Jošt.

Lavtarski vrh, 31-4-3-1-0. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 9.5 km, žel Škofja Loka 12 km, o 11 km, š Bukovščica 2 km, žup Bukovščica 5 km. Nm 740 m. Leži na visoki polici ob stiku Hrastnika in Planice. Strm dovoz mimo zaselka Srednika (mlin), 3 km od ban. ceste na Praprotnem. Gospodarstvo kot Križna gora. Vas se je 1291 imenovala Hrastnica (po bližnjem hribu).

Lipica, 48-8-4-2-2. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 2.5 km, žel Škofja Loka 1.5 km, o 1.5 km. Nm 338 m. Manjša naselbina na spodnji levi terasi Sore. Okrog vasi šibek ostanek gozdnega površja. Pod vasjo izliv Žabnice v Soro. Sorazmerno velik izvoz krompirja, mleka in presnega masla. Do ban. ceste Jeperca—Škofja Loka 0.5 km.

Moškrin, 31-5-3-2-0. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 2 km, žel Škofja Loka 4.5 km, o 3.5 km, žup Stara Loka 1.5 km. Nm 380 m. Leži na robu nizke dobrave nad vstopom potoka

Planice v valovito ravan. Manjše kmetije; izvažajo krompir, mleko, čajno maslo in sadje. Sibek mešan gozd. Do ban. ceste v Stari Loki 2 km dobrega kolovoza.

Papirnica, 50-11-0-11-0. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 3 km, žel Škofja Loka 4 km, o 3 km, žup Stara Loka 2.5 km. Nm 380 m. Skrita, razmaknjena vasica na v. strani pustih frjulskih dobrav. Manjši vodni izvir z odtokom v bližnjo (Pevensko) Suho. Kamenit in glinast svet. Na prodaj stavijo le živinorejske pridelke in nekaj sadja. Dovoz na cesto Stara Loka—Sv. Duh (½ km).

Pevno, 66-13-10-2-1. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 4 km, žel Škofja Loka 5 km, o 4 km, žup Stara Loka 3 km. Nm 399 m. Gručasta vas ob vstopu (Pevenske) Suhe na ravan, tik pod pobočjem Planice. Plodno prisojno polje med ostanki mešanega gozda. Na trg gre polovico krompirja in večina mleka, nekaj sadja, gob in medu, izjemoma tudi les. Dovoz oskrbuje obč. cesta (2 km). Podr. cerkev sv. Uršule, zidana v gotskem slogu, 1858 temeljito predelana, ima krasen zlat oltar. V pročelju freske zač. 15. stol. V vasi se je rodil Kalan Andrej (1858—1933), prelat in st. prošt, ljudski pisatelj in vodja kat. nar. pokreta.

Planica, 40-6-4-1-1. Sr so du žand zdr fin žel pTt Škofja Loka 7 km, o 6 km, š Bukovščica 3 km, žup Stara Loka 6 km. Nm 823 m. Zavzema v., malo nagnjeno ploskev enako zvanega slemena. Mnogo iglastih in mešanih gozdov, pomanjkljiv poljski donos. Dovoz iz Stare Loke po slabem kolovozu. 80 m nad vasjo ljubka podr. sv. Gabrijela. Pozni gotski slog, po potresu 1895 nov presbiterij, lična stranska oltarja iz 18. stol.

Reteče, 220-38-11-10-0. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 5 km, žel Gorenja vas-Reteče v kraju, o 3 km, š žup v kraju. Šola ust. 1891, 3 odd. Javna knjiž., SKJ, Gas., Kat. prosvetno d. Nm 353 m. Leži na zgornji levi sorški terasi v večjem gozdnem presledku. Nad vasjo žel. proga in ban. cesta na Škofjo Loko; do drž. ceste 2 km, Nad polovico sveta zavzemajo srednje plodne njive. Odprodajajo poljske pridelke razen žita, živino, mleko, perutnino, jajca in gobe v Škofjo Loko, Kranj in Ljubljano. Pletenje košar iz protja. Manjše letovišče; izvrstno kopališče na Sori. Najbližji dostop od železnice v Polhograjske dolomite (Sv. Katarina, 2 uri, Osolnik 1½ ure). Vas se prvič omenja 1160. L. 1873. in 1887. je pogorelo pol vasi, 1890 cela vas. Župnija Reteče (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 795 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Janeza Ev. je razširjena in modernizirana gotska stavba. L. 1861. so prizidali prostorno zakristijo, 1885 cerkev podaljšali, prizidali ji nov zvonik in stranski kapeli, 1914 pa prostorno kapelo sv. Cirila in Metoda. Egartnerjeve in Wissiakove slike. Prvotno je bila podr. starološke, pozneje mestne škofjeloške fare. Iz zadnje se je izločila 1848 kot samostojna duhovnija.

Stara Loka, 451-75-16-46-13. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 1 km, žel Škofja Loka 3.5 km, o 3 km, žup v kraju. Nm 362 m. Leži ob vstopu v Selško dolino, na levi rečni terasi, pretrgani po potoku Planici, zadnjem levem dotoku Selščice. Hiše prehajajo brez presledka v škofjeloško Kapucinsko predmestje. Prehod iz kmetskega v trgovsko in obrtno naselbino; polja in gozda primanjkuje. Pridelkov ni dovolj za dom. Domača obrt (škafarstvo) propada, število poklicnih obrtnikov, posebej še delavstva, raste (lesni obrati, tovarne). Vas se v šolstvu popolnoma, v gospodarstvu in prometu deloma navezuje na bližnje mesto. Manjši obisk izletnikov in letoviščarjev; naravna kopališča, izhodišče za ture in izlete, lep smuški teren.

Vas je prvotna loška naselbina in jo omenja že darilna listina 973. Kot Stara Loka, za razliko od pozneje nastale Škofje Loke, se prvič omenja 1286. Po urbarju iz 1291 je vas pripadala županstvu Bavarcev, ki so mu bile podrejene še vasi: Okroglo, Stražišče, Šmarjetna gora, Bitnje, Žabnica, Dorfarje, Sv. Duh, Virmaše, Stari dvor, Trata, Suha, Puštal, Hosta, Pevno, Gorenja Sava in Lipnica; 1584 pa še Ajmanov grad. Starološki Strahlov grad je bil sezidan v 14. stol. na prostoru prejšnjega dvorca. V 16. stol. so ga prezidali in pozneje večkrat renovirali. Grajski lastniki so bili v 15. in 16. stol. grofje Lambergi, pozneje pa so se večkrat menjali. L. 1819. je Frid. Anz. Strahl, iz erfutske patricijske rodbine postal edini lastnik gradu. Njegov sin Edvard je grad ok. 1855 prezidal in mu z novim traktom dal današnjo obliko. Po zgledu svojih prednikov se je odlikoval posebno kot zbiratelj umetnin in izdelkov umetnostne obrti. Postal je ustanovitelj najobsežnejše kranjske zbirke umetnin, znane kot Strahlova zbirka, v kateri so zastopani skoraj vsi kranjski slikarji zadnjih dveh stoletij. Stare listine in urbarje starološke graščine so pozneje odstopili Nar. muzeju v Ljubljani. Ostalo bogato zbirko hrani deloma Narodna galerija in deloma Narodni in Etnografski muzej v Ljubljani. Ko je Edvard Strahl 1929 umrl, je grad kupil lesni trgovec Dolenec in od tega Društvo slepih, ki ga je preuredilo v svoje namene. Drugi starološki grad Frauenhof je stal za župno cerkvijo. Stenske slike iz umetnostno zanimive stavbe (delo Jerneja iz Loke) so pred razpadom pogorelega gradiča rešili za Nar. muzej. Zadnja lastnica M. Bernakova je umrla 1935.

Župnija Stara Loka (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 2200 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jurija muč. Ima pokrajinsko značilno lego na vršaju nad ban. cesto. Prvotna cerkev spada med najstarejše cerkve v Sloveniji. Nova je bila 1863 zgrajena v novoromanskem slogu. Iz prve cerkve so ohranjeni srednjeveški epitafi, sv. Jurij iz 16. stol. in lepa Madona (1750). Bogat okras sedanje cerkve so pripravili zlasti Wolf (slike), Gosar (oltarji), Zajec st. (kipi). Župnija se navaja že 1074. Iz nje je nastalo 20 današnjih župnij na Sorškem polju ter po Selški in Poljanski dolini. Cerkveno je župnija pripadala do 1751 oglejskemu patriarhu, ki je potrjeval in vmeščal duhovnike, katere je postavljal brižinski škof. Graščina Loka je še danes patron župnije. Od 1751—1787 je pripadala Gorici, poslej ljubljanski škofiji. Starološki župniki so bili pogosto arhidiakoni za Gorenjsko. Na pokopališču med drugimi lep nagrobnik škofjeloškega graščaka P. pl. Raspa iz 1. pol. 16. stol. Roženvenska kapelica sredi vasi hrani rokokojsko pupo in Gosarjeve freske. Rojstni kraj bivšega tržaškega in lavant. škofa Karlina dr. Andreja (1857—1933), ki se je uveljavil kot ljudski pisatelj, govornik in potopisec.

Stari dvor, 246-36-17-19-0. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 1 km, o v kraju, žup Stara Loka 2.5 km. Nm 353 m. Zavzema valovit in raven svet v. od Kamnitnika in potoka Suhe do žel. proge. Široko razpostavljeno naselbino sečejo ceste iz Škofje Loke na postajo, Jeperco in Kranj. Z. del je izrazito kmetski; letno prodajo ca 3 vagone krompirja, mnogo prašičev, mleka in sadja. V. del se urašča v novo nastajajoče postajno selišče z lesno industrijo, trgovinami, gostilniškimi obrati in delavstvom. Ob Sušici mlin. Vas je dobila ime po nekdanjem dvorcu, o katerem ni več sledu. Lastniki so bili plemiči de Angersburg.

Suha, 346-74-13-48-13. Sr so du žand zdr fin žel pTt š žup Škofja Loka 1.2 km, o Stara Loka 0.5 km. Nm 350 m. Leži na levih sorških terasah tik v. od Škofje Loke. Dolnji tok Suhe (Sušice), ki se tod izliva v Soro, jo deli v dva dela. Obsežno, srednje rodovitno polje nudi za izvoz do 9 vagonov krompirja, repe in zelenja. Mleko oddajajo v ban. mlekarsko šolo v Puštalu, sadje v Kranj in Ljubljano. Vasi pripada nekaj novejših delavskih hiš postajnega selišča; v stari naselbini več lepih veljaških kmetskih poslopij. Par gostiln, nekaj obrtnikov. Vas omenja že 973 darilna listina Otona II. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. Gotska, z obzidjem obdana zgradba, je imela prvotno raven strop. L. 1747. so postavili sedanji zvonik, 1893 so cerkev obokali. Cerkev je tipičen primer gotsko slikanega svetišča za sredo 15. stol., presbiterij pa višek okrašenega »kranjskega presb.«. Slike Jerneja iz Loke (16. stol.), krasni zlati oltarji (izdelal Jamšek).

Sv. Duh, 268-50-18-27-5. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 3.5 km, žel Škofja Loka 3 km, o 2 km, žup Stara Loka 3 km. Nm 350 m. Leži v zgornji polovici nepretrgane hišne vrste vzporedno s Sušico. Od ban. ceste Suha—Kranj se tu odcepi cesta na Staro Loko. Izdatna površina srednje dobre zemlje. Na trg stavijo do 13 vagonov poljskih pridelkov (brez žita), večino mleka in precej živine, malo sadja. Ok. 1683. je dal tu oskrbnik loških posestev Franc Matija Lampfrizheim v elegantnem nemškem renesančnem slogu sezidati tkzv. Ajmanov grad. V francosko-ilirski dobi so ga uporabljali za sodišče in ječe. Pozneje je v njem stanoval kranjski dež. glavar Oton Detela. Sedanji lastnik dr. Demšar hrani v njem pomembno staro knjižnico in zbirko zgod. portretov (Savoya i. dr.). Poleg gradu baročna kapelica M. b. z Jelovškovim slikanim oltarjem. V kraju se je rodil Cegnar Fran (1826—1892), pripovednik, pesnik, kritik in najboljši prevajalec svoje dobe.

Šutna (Šutina), 203-47-19-20-9. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 4.5 km, žel Žabnica 2.1 km, o 4 km, š Žabnica 1 km, žup Žabnica 0.2 km. Nm 374 m. Rahlo strnjena vas, 0.3 km nad ovinkom ban. ceste na Kranj. Zemlja v gozdni krčevini ob Sušici, razdeljena na male deleže. Večina išče zaposlitve izven doma, zlasti v kranjskih tovarnah.

Trata, 75-18-4-8-6. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 3.5 km, žel Škofja Loka 0.5 km, o 0.5 km. Nm 364 m. Do izvedbe žel. proge osamljena kmetska vasica na Sorškem polju, zdaj v. del škofjeloškega postajnega selišča. Ob suši se potok Žabnica, ki se dotika vasi, porazgubi v prodnatih tleh. Boljše polje ob progi na j. strani. Od izdatnih kmetskih proizvodov ostaja za prodaj dobršen del zelenjadnih rastlin (tri vagone krompirja, zelja in repe) ter mleko, perutnina in sadje.

Trnje, 88-18-4-11-3. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 1.5 km, žel Škofja Loka 4.5 km, o 3.5 km, žup Stara Loka 0.5 km. Nm povpr. 375 m. Leži na v. vznožju Križne gore tik

nad ban. cesto v Selško dolino. Poljske pridelke prodajajo le izjemoma, več donaša živinoreja. Prevladuje mala posest. Lesna trgovina, gozdni in drugi delavci.

Vešter, 172-30-5-22-3. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 2 km, žel Škofja Loka 5 km, o 4 km, žup Stara Loka 1 km. Nm 380 m. Raztresena vas ob ban. cesti poleg Trnja, tik pred vhodom v Sotesko ob Selški Sori. Obseg sicer prav dobrega polja ne zadošča za prehrano. Nekaj delavcev; pridobivanje apna.

Virlog, 83-16-4-9-1. Sr so du žand zdr fin pTt š Škofja Loka 1.5 km, žel Škofja Loka 4 km, o 3 km, žup Stara Loka 0.5 km. Gornji konec strnjene naselbine preko Binklja v Staro Loko. Hiše raztresene po nizkih dobravicah ob potoku Planici. Kmetsko delo, delavski zaslužek, v domači obrti še škafarstvo.

Virmaše, 250-48-13-30-5. Sr so du žand zdr žel fin pTt š Škofja Loka 2.5 km, o 1 km, žup Stara Loka 2.5 km. Nm 362 m. Pretežno kočarska naselbina med Grencem in Sv. Duhom. Pičla tretjina močnih kmetov, ki jim preostaja za kupčijo do 15 vagonov poljskih pridelkov (razen žita), mleko in čajno maslo, izjemno tudi les. Nekaj je delavcev in obrtnikov. Ban. cesta na Kranj.

Žabnica, 334-64-48-5-4. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 4.5 km, o 4 km, š žel žup v kraju. Šola ust. 1869, 3 odd. Gas., Slov. kat. izobr. d. Nm 366 m. Leži ob ban. cesti med Škofjo Loko in Kranjem, v dolgi razmaknjeni vrsti nad bregom potoka Žabnice; polje v pravilnih progah na v. strani. Večji del površja zavzemajo že močno prodnate njive, glavne dohodke daje živinoreja; mleko oddajajo največ v Škofjo Loko. Ravninski iglast gozd za domačo uporabo. Gospodarski razvoj podpirajo zadruge. Najdbe rimskega zidu in manjših rimskih predmetov na sedanjem pokopališču. Vas je stala l. 973. na v. meji loške posesti. Okrog prvotne slovenske naselbine so škofje kolonizirali mnogo Nemcev, ki so še v Valvasorjevi dobi govorili mešanico slovensko-nemškega jezika in se še danes ločijo po izgovoru od drugih. Že 1160 je tu stal dvor brižinskih škofov. Župnija Žabnica (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 889 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Urha. Prvotna cerkev je stala že pred 1500. Poznejšo gotsko cerkev, ki se omenja 1773, so podrli in 1851 zgradili novo uspelo zgradbo. Ostal ji je le gotski zvonik. Tomčevi oltarji (glavna slika Grilčeva). Pri tej podružnici starološke prafare je bila 1840 ustanovljena ekspozitura; od 1899 je župnija.

Občina Škofja Loka

Preb. 2400, hiš 285, posest. 164, koč. 121, najem. 200. Površina 589 ha: njiv in vrtov 67, trav. in paš. 96, sadovnjakov 21, gozdov 360, ostalo 45. Občina zavzema ozemlje ob sotočju obeh Sor. Meja se drži Selške Sore od prvih tesni nad mestom do gornjega konca Soteske, obide Lubnik (1024 m) in se vrača skoraj vzporedno nazaj do Poljanske Sore; od sotočja obeh rek krene pod Kamnitnik (414 m) in hitro nazaj k Selščici. Ves z. gorati, gozdnati, od s. skoraj nedostopni del je neposeljen; za obdelavo je vsaj deloma prikladna le v. tretjina površja. Tod je naplavinska ravan in strmo pobočje zvečine v travnikih; njive po šibkih terasah. Razjedena travnata planjava nad mestom ima pičlo in skalnato kraško zemljo. V gozdu bliže mesta prevladuje smreka, naprej predvsem bukev in gaber. Poljedelstvo preživlja deloma obe vasici, v mestu primanjkuje zemlje celo za vrtove. Nekaj posestnikov oddaja na trg les (hlode, deske in drva); hrano dokupujejo vsi. Ker manjka pravih kmetovalcev, temelji preživljanje v obrti, industriji in trgovini, uradniškem in delavskem zaslužku, prevozništvu in tujskem prometu.

Podpulferca, 40-7-3-4-2. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Škofja Loka 1.5 km, žel Škofja Loka 4.5 km. Nm 360 m. Raztreseno selišče nad poljansko ban. cesto, dober km z. od mesta (»za brajdami«). Preživlja se z obdelovanjem strme zemlje in delavskim zaslužkom. Ugodna lega za sadje. Proti mestu apnenčev kamnolom. Odcep nove višinske ceste med obema dolinama; ob njej opuščena smodniška shramba. Kraj se prvič omenja šele 1584; ime je dobil po smodniku, ki so ga nekdaj tu izdelovali.

Škofja Loka, mesto, 2307-267-157-110-192. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Škofja Loka 3 km. Sedež sreskega načelstva. Sresko sodišče. Davčna uprava. Žand. stanica. Mestna župnija. Zdravniki, živinozdravnik, advokati, notar. Šole: Zas. žensko učiteljišče uršulink (s pravico javnosti od 1932), ust. 1906, 1 odd. Drž. mešana mešč. šola, ust. 1932, 2 odd. Zas. mešč. šola uršulink (s pravico javnosti od 1924, ust. 1900, 4 odd. Deška nar. šola, ust. 1627, 10 odd. Zas. dekl. nar. šola (v samostanu, s pravico javnosti od 1932), ust. 1782, 7 odd. Obrt. nad. in grem. trg. nad. šola. Banov. mlekarska šola (1 šol. leto). Društva: SKJ, PRK (s kuhinjo), PJS, JS, NO, JUU, PSVD, PCD, PSPD, Gas., Kolo j. s., Kraj. odbor voj. inval., Prosv. in podp. d. »Edinost«, Kat. prosv. d., Strel. druž., Vodovodno d., Olepš. d., Šah. klub, Krožek prijateljev Francije, SK »Sora«, Strok. skup. oblač. del., Združenje obrtnikov, Združenje krojačev in krojačic.

Nm 349 m. Upravno in gospodarsko pomembno, zgodovinsko važno mesto tik nad sotočjem Poljanske in Selške Sore. Ima izvrstno prisojno in vzvišeno lego pod jv. izrastki Lubnika (1024 m); strma pobočja grička nad mestom (472 m) so v zvezi z obojno strugo zgradila pravo naravno trdnjavo. V tem zavarovanem okvirju, na meji hribovja in ravnine Sorškega polja ter ob vhodu v obe dolini, se je razvilo srednjeveško središče loškega gospostva, ki je ohranilo svoje bistvene poteze do danes. Strateški pomen kraja je poudarjal močan grad na strmi skali, ki je bil zvezan z mestom po obrambnem zidu. Zunaj so varovali naselbino utrdba na Kranclju (zidovje podrto) in postojanki grajskih podložnikov ob vstopu v obe dolini (sedanji vasici Vincarji in Podpulferca). S privilegiji podprta škofovska postojanka je razvila veliko trgovino, cehovsko obrt in fužinarstvo. Trgovina se je posluževala zlasti poti, ki je tod skozi držala iz Savinjske doline preko Kamnika na Tolmin in Gorico. Po propasti gospostva je politično upravo in mnogo trgovine prevzel Kranj, zlasti potem, ko je škofjeloška žel. p. ostala 3 km daleč na Sorškem polju. Po svetovni vojni je mesto radi obmejne važnosti obeh dolin pričelo obnavljati staro veljavo. Pridobilo je važna politična oblastva, razen prejšnjih uršulinskih in drž. šol novo meščansko in strokovno šolo, vojašnico planinskega polka, obnovilo pa je tudi gospodarsko delavnost z dvigom industrije in tujskega prometa. Stari del mesta okrog značilnih podolgovatih središč na Zgornjem in Spodnjem trgu je ohranil v glavnem svojo starinsko obliko. Mesto se je razširilo preko Selščice, seglo s svojimi ustanovami celo v okoliške vasi in pritegnilo žel. postajo na Trati kot gospodarsko ekspozituro, zlasti za lesno, tekstilno in mlinarsko industrijo. Mesto ima tovarno za klobuke, za tekstilne izdelke, posteljnino, turbine in mlinske stroje, številne trgovine, (deželni pridelki, manufaktura, les), mnogo obrtnikov (cvetoče mizarstvo, strojno glavnikarstvo i. p.), posebno pa delavcev. Iz Škofje Loke se cestni vozel razpleta od nove ceste na žel. postajo v ban. ceste: na Poljansko dolino (Gorenja vas —Žiri—drž. meja), na Selško dolino (Škofja Loka—Železniki—Podrošt—drž. meja), na sv. (Suha—Kranj), na v. (Suha—Jeperca—Smlednik—Vodice—Moste) in jv. (Sora—Medvode). Dva zidana in 1 lesen most preko obeh rek, slikovita »hudičeva brv« v Puštal. Glavni je kapucinski most, postavljen že pred 1351. Poleg rastočega osebnega in blagovnega prometa močan dotok tujcev (letoviščarji, kopalci, smučarji, turisti). Tujskemu prometu v korist je posrečena lega v slikoviti okolici, bogastvo umetnostnih in kulturnih zgodovinskih spomenikov (zlasti stavbinskih), urejene tujsko prometne naprave (veliko kopališče v Poljanščici, vpeljani gostilniški obrati) in odlične možnosti izletov proti Sv. Joštu, na Škofjeloško hribovje in Polhograjske dolomite. Razkošen razgled s Kranclja tik nad mestom in z Lubnika, ki tvori slikovito gorsko ozadje mesta (2 uri, koča, mnogo prepadov in jam). Radi posebno ugodnega podnebja (v okolici so gojili škofje trto; »brajde« na poljanski strani in Kamnitniku) uživa kraj sloves klimatskega zdravilišča.

V arheološkem oziru mestno področje še ni dovolj preiskano. Doslej so odkrili le rimski kamen. Kot srednjeveška naselbina je Škofja Loka mlajša od sosednje Stare Loke, poleg katere se je razvila kot sedež gospostva brižinskih škofov (973—1803). Že 996 je dal cesar Oton III. škofom pravico kovati denar, pobirati mitnino in trgovati. Kot trg se Škofja Loka prvič omenja 1248, kot mesto že 1274. Starejši del mesta je Zgornji trg, mlajši Spodnji ali Novi trg. Po svojih glavarjih so izvrševali škofje popolno upravo nad vsem gospostvom. Sodno oblast nad podložniki jim je izročil oglejski patriarh Gregor 1257, Otokar II. pa 1274. Prizivi zoper razsodbo glavarjev so šli na škofa v Freisingu. Na smrt obsojene so obglavljali na griču pri Fr. Dolencu (»Krvavo znamenje«), obešali pa so jih za Kamnitnikom (na »Gavžniku«). L. 1451. je potrdil škof Janez III. Grünwalder Ločanom posebne pravice glede mestnega sodstva, svetovalstva, mere, tehtnice na trgu, trgovine in prekupovanja na kmetih. Ko je Ferdinand III. 1548 omejil sodno oblast, se loški upravnik ni več smel imenovati glavar, temveč oskrbnik. Prizive zoper njegove razsodbe je reševala deželna vlada. L. 1321. je dobilo mesto močno obzidje s stolpi in trojnimi vrati. Od 1789 podrtega obzidja so ohranjeni le še ostanki na z. strani, kjer je bil jarek (danes »Graben«) in na steni Martinove hiše. Meščani so bili večinoma obrtniki, organizirani v cehe (krojaški, krznarski, čevljarski, kovaški, lončarski, pekovski, mesarski in strojarski). Znana je bila Jesenkova ključavničarska delavnica iz 18. stol. Mnogo me-

ščanov se je bavilo s trgovino. O trgovinskih stikih z Italijo in prometnih potih gl. sreski pregled. L. 1457. in 1458 je Škofjo Loko v bojih za celjsko dediščino razrušil in požgal Jan Vitovec. L. 1476. so mesto napadli Turki. Od 1509—1582 je tu razsajala kuga, 1511 je mesto razrušil potres, 1660 in 1698 pa ga je večinoma upepelil požar. Protestantizem sta v mestu podpirala škofova oskrbnika Lenart in Filip pl. Siegersdorfer. L. 1561. so radi kuge v Ljubljani v loškem gradu zborovali deželni stanovi. Zborovanja se je udeležil tudi Primož Trubar. L. 1582. je bil v Loki nastavljen za župnika Dalmatin. Reformacijska komisija škofa Hrena je tu sežigala tri dni protestantske knjige in prisilila meščane k vrnitvi v katoliško cerkev. Svoj privilegirani položaj je izgubila Škofja Loka 1803, ko so posestva brižinskih škofov prešla v drž. last. Že v francoski dobi je bila podrejena Kranju. Mesto je dobilo že 1547 špital. Po požaru 1698 so 1720 postavili novega. Špitalska cerkev je bila iz gotske osnove prezidana v 17. stol.; ima tri krasne istodobne oltarčke. Zgodovinske znamenitosti v mestu so: stare hiše v Spodnjem trgu s tipičnimi prizidki, Homanova hiša na Glavnem trgu (tip veljaških stavb iz 15. in 16. stol.), poslopje »farovške šole«, ki jo je sezidal 1627 storološki graščak Papler, in žitnica (kašča) brižinskih škofov iz zač. 16. stol. z vzidanim škofovskim grbom. Kamenit kapucinski most čez Soro je zgradil v 14. stol. škof Leopold pl. Schaunburg. Loško graščino tik nad mestom so postavili že v 10. stol. kot sedež oskrbnikov. Prvič se omenja grad 1215, kapela sv. Ane pa 1315. Škofje so se često mudili na gradu. Škof Konrad je bil 1411 tu celo umorjen. Po potresu 1511 je škof Filip sezidal na razvalinah starega nov grad. Po 1803 so ga uporabljali za prostore drž. uradov. L. 1864. ga je kupil na dražbi Fidelij Terpinc, od tega 1874 Baumgarten. L. 1891. so ga prevzele uršulinke ter ga preuredile za penzionat in 1892 so ga zvezale s starim samostanom ob cerkvi.

Župnija Škofja Loka (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 4480 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jakoba se omenja že 1271 in 1293, a je verjetno še starejša. L. 1471. so jo sezidali nanovo v gotskem slogu, presbiterij po 1511, ostalo so dogradili 1538. V zač. 18. stol. so jo spet deloma predelali, notranjščino pa 1931 slogovno primerno obnovili. Iz baročne dobe je ohranila dva oltarja in streho na zvoniku, ostala oprava je gotska, nove so le orgle (Jenko). Prvotno je spadala Škofja Loka pod župnijo Staro Loko, dobila je šele 1532 vikariat in 1804 samostojno župnijo; iz te se je 1848 izločila župnija Reteče. Župni patron je loška graščina. Kapucinski samostan in cerkev sv. Ane sta bila zgrajena 1707—1709. Tipičen zgled italijanskega stavbarstva za zač. 18. stol. Gosarjeva in Ogrinova stenska slikarija, Sternenova Terezija. Kapucini so prišli iz Kranja. Uršulinski samostan in cerkev Brezmad. spoč. D. M. Prvotna cerkev je bila zgrajena 1393 pri samostanu klarisinj, ki ga je 1351 ustanovil Otokar Blagoviški, župnik v Kamniku, in mu 1358 podaril 37 kmetij. L. 1660. je cerkev s samostanom pogorela, nakar so jo do 1669 restavrirali. Lep barok, 2 vzorna rokokojska oltarja, par umetniških epitafov, slike Franketove in Langusove. Že klarisinje so v samostanu vzdrževale šolo. Ko pa je bil ta red 1782 odpravljen, je država prepustila poslopje in cerkev uršulinkam. L. 1892. so renovirali cerkev in grad; pri njem so postavili nove objekte. Grajska kapelica je posrečena stavba iz 18. stol. z lepimi vloženimi lesenimi oltarji in sliko sv. Ane (Tom. Basso 1737).

Znameniti loški rojaki: Andrej iz Loke, arhitekt (2. pol. 15. stol.), deloval na Goriškem; Basar o. Jernej (1683—1738), sloveči jezuitski pridigar; Blaznik dr. Pavel (r. 1903), zgodovinski pisatelj; Čadež Lovrenc (16. stol.), dekan in rektor dunajske univerze; Debeljak dr. Valentin (r. 1903), pesnik in slovstveni kritik; Dolinar Ivan (1840—1886), politik, ust. političn. društva »Edinost«; Gaber Ante (r. 1883) umetn. zgodovinar; Grbec dr. Ludvik (1805—1880), sloveč fizik in okulist; Jesenko dr. Franc (1875—1932), univ. prof. botanike v Lj.; Jugovic dr. Fran (1725—1797), kranjski protomedik in operoz; Jurčič Jurij (1827. umrl v Carigradu) slikar portretist; Kramer dr. Ernest (1854—1907), kemik in bakteriolog, gospodarski pis., raziskovalec Barja; Košir France (r. 1906), ak. slikar, krajinar; Leskovec Anton (1891—1930), dramatik; Maclar Ivan (1857—1919), prof. naravoslovja in strok. pis.; Mercina Matej (1528—1602), župnik v Kranju in Kamniku, vnet borec zoper luteranstvo; Mihelič France (r. 1907), prof. risanja, litograf; Pirc Gustav (1859—1923), gosp. organiz. in pis.; Pokorn Franc (r. 1861), zgodovinar, škof. arhivar; Skupin o. Sigismund (1688—1755), organiz. franč. reda, designirani škof v Dunajskem Novem m.; Sušnik Ivan (r. 1854), st. kanonik lj. botanik, astronom, organizator gospodar. in karit. ustanov; Žontar dr. Josip (r. 1896), prof. v Kranju, raziskovalec slovenske, zlasti pravne zgod.

Vincarje, 53-11-4-7-6. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Škofja Loka 1 km, žel Škofja Loka 4 km. Nm 350 m. Leže ob strmem d. bregu Selške Sore, z. od Škofje Loke. Nad vasjo stoje razvaline starega gradu, ki je bil nekdaj last Loških gospodov, znanih od 13. do 15. stol. Že Valvasor je našel tu le razvaline. Pičla, a rodovitna poljska površina. Razen kmetov delavci v tekst. tovarni in gozdarji. Priljubljena izprehodna pota ob Selščici. Do mesta par minut senčnate ceste. Vas je dobila ime po viničarjih, ki so obdelovali škofove vinograde in pozneje vozili vino iz Dolenjskega.

Občina Trata

sedež Gorenja vas

Preb. 2333, hiš 493, posest. 213, koč. 226, najem. 46. Površina 5085 ha: njiv in vrtov 490, trav. in paš. 1808, sadovnjakov 42, gozdov 2230, ostalo 515. Obč. ozemlje obsega široki ravninski trikot sredi Poljanske doline in ozemlje ob Hotaveljščici in Brebovnici, dveh močnih pritokih Polj. Sore. Obe stranski doliniči imata ponekod značaj pravih sotesk. V glavnem ravninskem prostoru se rečni tok ustavlja; med Trato in Dobravo so celo barska tla. Dolina razpolaga z dobro naplavinsko zemljo, ki jo izkoriščajo zlasti za njive in travnike; gozd pokriva le pobočja. Najvišja slemena imajo zopet lepe njive, zraven pa mnogo trat in gozda. Naselbinski tip je v dolini raztegnjena gruča, v hribih zaselek in zaokrožene kmetije. Živeža dokupujejo do 25%, čeprav nekaj kmetij pridela krompirja, fižola in žita preko domačih potreb. Redno prodajajo živinorejske pridelke, zlasti mleko in presno maslo (mlekarna »Blegaš«). Gozd je pretežno jelov, letna prodaja do 1000 m³. Stranski donos daje prodaja sadežev. Dobro napreduje sadjarstvo, čebelarstvo, perutninarstvo, izdelava opeke; nazaduje pa čipkarstvo. H glavni ban. cesti Škofja Loka—Žiri dovajata promet cesti Trata—Lučine—Vrhnika in Hotavlje—Kopačnica—drž. meja. Redna avtobusna zveza s Škofjo Loko in Ljubljano. Stalno rastoč dotok letoviščarjev in smučarjev; markirane izletne poti, izvrstna naravna in umetna kopališča, pokrajinske lepote, etnografske zanimivosti, izdaten lov in ribolov.

Bačne, 54-10-5-5-0. Sr so du Škofja Loka 21 km, žand žup Poljane 8 km, zdr o š Trata 4 km, fin pTt Gorenja vas 4 km, žel Škofja Loka 23.8 km. Nm 600—640 m. Raztresena vas na prisojnem slemenu, ki ga oklepata Brebovščica in Kremenški potok, jv. od Trate. Domovi leže na visokih policah Ajdovega brda; njive prehajajo v nižji, pretežno jelov in hrastov gozd. Dobra živinoreja; na trg oddajajo krompir, žito dokupujejo; precej sadnega pridelka. Prometno teže na Trato; od ban. ceste dostop le z vozom (2 km).

Brebovnica, 132-23-7-15-1. Sr so du Škofja Loka 22.4 km, žand Poljane 9.4 km, zdr o Trata 5.4 km, fin pTt Gorenja vas 5.4 km, žel Škofja Loka 25.2 km, š žup Lučine 3.6 km. Nm 500—800 m. Podolžno razmaknjena vas v ozki soteski Brebovščice, ki jo tu zapusti ban. cesta na Lučine, deloma po položnih bregeh z. odtod. Močna vodna sila. Kmetje in obrtniki. Gospodarsko važen je jelov gozd v Žali (cf. Tavčarjevo povest). Izdelovanje stolov, mlin in žage. Gostilna.

Čabrače, 61-13-9-4-0. Sr so du Škofja Loka 23 km, žand žup Poljane 10 km, zdr o š Trata 6 km, fin pTt Gorenja vas 6 km, žel Škofja Loka 25.8 km. Nm 665 m. Leže v prisojni plitvi kotanji sredi širokega j. blegaškega slemena. V vas spadata samotni veliki kmetiji Izgorec (Likar) in Logar. Polje rodi dobro, ugodno uspeva sadje in čebelarstvo; glavni dohodek daje živina (deloma ovčereja), stranski gozdarstvo. Dovoz oskrbuje od Hotavelj dalje ca 3.5 km obč. ceste. Pot na Blegaš (dobri 2 uri). Podr. cerkev sv. Jederti iz 18. stol.; arhitektonsko posrečena baročna prezidava gotike. Lepa glavna slika je delo Štefana Šubica. Pod cerkvijo znamenje s Tuškovimi freskami.

Dolenja Dobrava, 182-37-18-15-4. Sr so du Škofja Loka 18 km, žand Poljane 5 km, zdr o š žup Trata 1 km, fin pTt Gorenja vas 1 km, žel Škofja Loka 20.8 km. Nm 401 m. Precej strnjena vas na nizkem hrbtu v. od Trate. Zgornji del vasi tvori zaselek Dobravica. Prehod iz poljedelske osnove k deležu na prometu in obrti. Visoko stoji živinoreja, perutninarstvo, sadjarstvo in čebelarstvo, obdelava zemlje intenzivna. Skozi vas vodi ban. cesta Gor. vas—Lučine—Vrhnika. Gostilna, nekaj obrtnikov, lesna trg., mlin in žaga.

Dolge njive, 40-8-6-2-0. Sr so du Škofja Loka 26.6 km, žand Poljane 13.6 km, zdr o Trata 9.6 km, fin pTt Gorenja vas 9.6 km, žel Škofja Loka 29.4 km, š žup Lučine 0.6 km. Nm 645 m. Leži na j. robu Lučinskega kraškega ravnika. Svet je v nižjih legah v travnikih in njivah, više pokrit z lepo jelovino. Gospodarski poudarek velja živinoreji. Prometno se že v precejšnji meri obrača na Vrhniko.

Goli vrh — Suhi dol, 43-8-4-4-0. Sr so du Škofja Loka 28 km, žand Poljane 15 km, zdr o Trata 11 km, fin pTt Gorenja vas 11 km, žel Škofja Loka 30.8 km, š žup Lučine 2 km. Nm 689—920 m. Vas se širi v loku od Špika (850 m) na Goli vrh

(961 m) z dvojnim gručastim jedrom ob ban. cesti Lučine—Horjul. Plodnost je splošno majhna, osojna lega deloma ovira žitni donos. Močna živinoreja in gozdarstvo, ki izrablja zlasti trdno planinsko jelovino. Okolica slovi po pokrajinski lepoti. Odlična smučarska tura Žiri—Nova vas—Goli vrh—Lučine—Gorenja vas.

Gorenja Dobrava, 113-29-4-23-2. Sr so du Škofja Loka 19 km, žand Poljane 6 km, zdr o š žup Trata 2 km, fin pTt Gorenja vas 2 km, žel Škofja Loka 21.8 km. Nm 426 m. Raztresena vas v valovitem svetu j. od Dol. Dobrave, od katere jo loči potok Držak nad izlivom v Brebovnico. Vas zaostaja v gospodarski moči za Dol. Dobravo. Močna gozdna posest; stranske gospodarske panoge so perutninarstvo, sadjarstvo, čebelarstvo, domača obrt; nekaj delavcev. Ban. cesta na Gor. vas. Podr. cerkev sv. Urbana s slikovito razgledno lego (569 m). Stavba spada med stilno najpopolnejše poznogotske zgradbe v dolini. V presbiteriju bogati figuralni sklepniki, freske pod beležem, 3 lepi pozni zlati oltarji. Tuškov križev pot.

Gorenja vas, 284-64-23-36-5. Sr so du Škofja Loka 17 km, žand Poljane 4 km, zdr o š žup Trata 0 km, fin pTt v kraju, žel Škofja Loka 19.8 km. Skupno združenje obrtnikov. Nm 408 m. Leži ob ban. cesti Škofja Loka—Žiri na mestu, kjer se podanki j. brdarskega slemena tesno in strmo pomaknejo k Poljanski Sori. Hiše v zaviti vrsti tik pod bregom, največ okrog Tabra, izpod katerega se odcepi ban. cesta na Lučine. Prometna lega je vas dvignila iz močne kmetske osnove do upravnega in skupaj s Trato do kulturnega središča srednje Poljanske doline. Glavno pažnjo posvečajo živinoreji; mleko in čajno maslo prodajajo konsumentom ali v mlekarno v Hotavlje. Dobra polovica prebivalcev išče zaslužka v pridobitnih poklicih, zlasti v trgovini in obrti. Večje središče tujskega prometa; letoviške goste privablja sončna lega, naravno in umetno kopališče v Sori; možnost lepih izletov: markirane poti k Sv. Trem kraljem (4 ure), na Žiri (2 uri), Pasjo ravan (3 ure), Malenski vrh (2½ ure), Koprivnik ali Blegaš (4—6 ur, več potov). Gostilne s tujskimi sobami, potniško in tovorno avtopodjetje, obrti vseh vrst.

Hlavče njive, 49-10-8-1-1. Sr so du Škofja Loka 19.6 km, žand Poljane 6.6 km, zdr o š žup Trata 2.6 km, fin pTt Gorenja vas 2.6 km, žel Škofja Loka 22.4 km. Nm povp. 650 m. Brdarska vas, razpostavljena po dveh prisojnih terasah jz. slemena Brd s. od Trate. Trdni kmetje. Do ban. ceste (z vozom) na Gor. vas in Hotavlje 2 km. Skozi vas najlepša razgledna gorska pot na Malenski vrh in Blegaš.

Hotavlje, 216-58-21-19-10. Sr so du Škofja Loka 20.5 km, žand Poljane 7.5 km, zdr o š žup Trata 3.5 km, fin pTt Gorenja vas 3.5 km, žel Škofja Loka 23.3 km. Nm 412 m. Vas z dvojno zavito vrsto hiš v ozkem dolinskem grlu nad iztokom Hotaveljščice v Polj. Soro. Leži ob stiku ban. ceste Šk. Loka—Žiri z ono, ki gre v Kopačnico. Kmetski domovi so razmeščeni po višji terasi nad obrtnim delom ob cestah in vodah. Zemlja je v dolini deloma močvirna, v višinah pa skrilava in apnena (samotna kmetija Slajkar v kraški kadunji Vranškovega griča). Del vaščanov išče delavskega in obrtnega zaslužka, se posveča prometu in domači obrti, perutninarstvu in mlekarstvu (mlekarska zadruga »Blegaš«, izvoz na Sušak), deloma se izseljuje. Gostilna s prenočišči, mlin, žaga, nekaj drugih obrtnikov. Nekdaj sloveči sejmi so močno nazadovali. V smeri na Srednje brdo ležišča krist. apnenca. Fužine v Rudi nad vasjo se prvič omenjajo 1643. Železno rudo so spravljali v Šk. Loko in Železnike. Ok. 1870 je kopanje popolnoma prenehalo. L. 1291. je bil tu sedež županstva za vasi Hotavlje, Kladje, Hobovše, Staro Oselico, Trebijo, Podgoro, Holmovec, Preserje, Krnice, Lajše, Robidnico, Studor, Dobene, Kopačnico, Leskovico, Volako, Izgorec, Sušo, Čabrače, Hlavče njive, Srednje brdo in 1584 še Jezeršek. Podr. cerkev sv. Lovrenca je baročno predelana starejša stavba. Po stropu krasna štukatura. Rojstni kraj: Pintarja Luke (1857—1915), jezikoslovca, kritika in prevajalca, ravnatelja lic. knjižnice v Ljubljani; Čadeža Ant. (r. 1870), vzgojeslovnega pisatelja in publicista.

Lučine, 155-31-10-18-3. Sr so du Škofja Loka 26 km, žand Poljane 13 km, zdr o Trata 9 km, fin pTt Gorenja vas 9 km, žel Škofja Loka 28.8 km, š žup v kraju. Šola (zasilna) ust. 1897, 1 odd. Kat. prosv. d. z jav. knjiž. Nm 639 m. Leže sredi lepe planinske pokrajine v j. delu občine nad ban. cesto, ki vodi po brebovniški soteski na Lučinski kraški ravnik. Hiše stoje blizu ponikalnega potočka, umaknjene pod j. greben Pasje ravni (Bozovice 920 m). Živinoreja in gozd v kraški zemlji bolje donašata kot polje. Obrtniki, gozdni delavci, vozniki. Izdelovanje stolpnih ur, nekaj drugih obrti, gostilna s prenočišči. Župnija Lučine (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 538 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida. Prvotno je stala pri lovskem gradiču brižin. škofov (zdaj v razvalinah) kapelica povečana v 16. stol. Sedanjo cerkev je dal 1898—99 zgraditi župnik Dolinar A. v psevdoromanskem slogu. Poslikal jo je domačin Bradaška Mat. (1852—1915), cerkveni slikar Šubičeve šole. Oltarja je izdelal J. Grošelj iz Selc. Lučinska župnija se je iz poljanske prafare izločila 1784 kot lokalija, ki je 1875 dosegla samostojnost.

Prelesje, 59-12-6-3-3. Sr so du Škofja Loka 25 km, žand Poljane 12 km, zdr o Trata 8 km, fin pTt Gorenja vas 8 km, žel Škofja Loka 27.8 km, š žup Lučine 1 km. Nm povp. 680 m. Leži na prisojnih zavojih s. roba Lučinskega ravnika, 0.8 km v. od ban. ceste Lučine—Gor. vas. Kraške dolinice, isti življenjski pogoji kot v Lučinah. Lesni izvoz.

Sestranska vas, 66-15-6-8-0. Sr so du Škofja Loka 17 km, žand Poljane 4 km, zdr o š žup Trata 0 km, fin pTt Gorenja vas 0 km, žel Škofja Loka 19.8 km. Nm 402 m. Leži tik ob d. bregu Polj. Sore kot srednji del enotne naselbine Trata—Gor. vas. Lesen most spaja glavno ban. cesto Šk. Loka—Žiri z dvema dovoznima cestama. Ozek pas orne zemlje ogrožajo povodnji; močne vodne sile. Razen polja in gozda goje perutnino in sadje.

Srednje brdo, 77-20-9-9-2. Sr so du Škofja Loka 22.3 km, žand Poljane 9.3 km, zdr o š žup Trata 5.3 km, fin pTt Gorenja vas 5.3 km, žel Škofja Loka 25.1 km. Nm 450—580 m. Leži na vrhu v. slemenastega podaljška planote Makovice, ki se med Kopačnico in Voljaščico približa Hotavljam. V soteski ob Kopačnici v ozkem dolinskem dnu samoten dom »Toplice«, ob njem topel vodni izvir (18° C; preprosto, krajevno znano kopališče). Kmetijstvo kot v sosednih vaseh. Promet odteka po vozni obč. poti na Hotavlje, do ban ceste 2 km. Priljubljena izletna točka. »Na ulici« pri Toplicah so do 1869 kopali bakreno rudo.

Suša, 60-11-6-4-1. Sr so du Škofja Loka 24.3 km, žand žup Poljane 6.8 km, zdr o Trata 7.3 km, fin pTt Gorenja vas 7.3 km, žel Škofja Loka 27.1 km, š Malenski vrh 3 km. Nm 481—580 m. Kmetsko zaselje v najnižji blegaški terasi s široko raztresenimi domovi ob gor. Hotaveljščici. Do ban. ceste na Hotavljah 3 km. Goje lepo živino. Močni jelovi gozdi. Nekaj delavcev in obrtnikov.

Todraž, 41-8-3-3-2. Sr so du Škofja Loka 19.8 km, žand Poljane 6.8 km, zdr o š žup Trata 2.8 km, fin pTt Gorenja vas 2.8 km, žel Škofja Loka 22.6 km. Nm 415 m. Leži ob ban. cesti Gorenja vas—Lučine, ob izlivu Kremenškega potoka v Brebovnico. Poljedelstvo pasivna naselbina; živi zlasti od bogatih smrekovih, bukovih in hrastovih gozdov. Lesna trgovina.

Trata, 218-47-18-24-6. Sr so du Škofja Loka 17 km, žand Poljane 4 km, zdr o š žup v kraju, fin pTt Gorenja vas 0 km, žel Škofja Loka 19.8 km. Šola ustanovljena 1853, 5 odd. RK, PRK, PJS, SKJ, Prosv. d., Strel druž., Gas., PSVD. Nm 407 m. Večji kraj na d. bregu Poljanske Sore, ki tvori s Sestransko in Gorenjo vasjo središče Poljanske doline. Sem spada gručasta hišna skupina okoli farne cerkve in zaselek Lajše. Glavna skupina hiš dostopna z avtom. Prevladuje kmetijstvo. Perutninarstvo, večje število obrtnikov, prenočišča za tujce. Tujskega prometa nekaj manj kot v Gorenji vasi. Župnija Trata (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 1519 duš. Pokopališče. Cerkev sv. Janeza Krst. se prvič omenja šele 1623. Sedanja stavba je bila zgrajena 1752, povečana po požaru 1862. Posebno lep rokokojski zvonik. V stranskem oltarju Wolfova slika M. b. V podrti lopi je stala slika sv. Antona, po katerem je dobil kraj in del Žirov. vrha svoje ljudsko ime (Pri sv. Antonu). Do osamosvojitve 1788 je Trata pripadala poljanski prafari. Tu sta se rodila: Dolinar dr. Ant. (r. 1894), glasbenik; Regen dr. Ivan (r. 1868), prof. zoolog, svetovnoznani raziskovalec murnov (ekolog).

Voljaka, 113-22-12-8-2. Sr so du Škofja Loka 23 km, žand žup Poljane 10 km, zdr o š Trata 6 km, fin pTt Gorenja vas 6 km, žel Škofja Loka 25.8 km. Nm povpr. 540 m. Raztegnjena naselbina v dolinici Voljaščice (pritok Hotaveljščice), deloma v prisojnem j. blegaškem pobočju. Tiha, gospodarsko in prometno precej zapuščena naselbina, 3 km od ban. ceste na Hotavljah. Poljedelstvo pičlo, domača obrt in gozdarsko delo. Turistovska pot po dolinici mimo izvora Voljaščice na Blegaš (3 ure).

Zadobje, 123-21-9-11-1. Sr so du Škofja Loka 27 km, žand Poljane 14 km, zdr o Trata 10 km, fin pTt Gorenja vas 10 km, žel Škofja Loka 29.8 km, š žup Lučine 2 km. Nm 725 m. Leži na zložni prisojni planjavi s. od Lučinskega ravnika. Prostrani smrekovi in hrastovi gozdi. Poljedelstvo pasivno, dobro uspeva živina. Obilo sadja (češnje). Težak dostop izven prometnih poti. Pri Kovkarju rojstna hiša ameriškega misijonarja msgra Buha Jožefa Franca (1833—1922).

Žirovski vrh sv. Antona, 51-15-9-5-1. Sr so du Škofja Loka 20.5 km, žand Poljane 7.5 km, zdr o š žup Trata 3.5 km, fin pTt Gorenja vas 3.5 km, žel Škofja Loka 23.3 km. Nm 600—742 m. Sibki zeselki in posamični domovi j. od Trate, v sv. pobočjih Žirovskega vrha, raztreseni od širokega hrbta do doline Brebovnice. Poljedelstvo in gozdarstvo, nekaj obrti, mlin. Ime vasi gl. Trata.

Žirovski vrh sv. Urbana, 196-31-20-9-2. Sr so du Škofja Loka 23 km, žand Poljane 10 km, zdr o š žup Trata 6 km, fin pTt Gorenja vas 6 km, žel Škofja Loka 25.8 km. Nm 512 do 882 m. Južni del v. pobočja Žirovskega vrha, ki prometno teži na Todraž (do 3 km). Vas se razprostira na 5 km dolgih zavitih in razjedenih policah, deloma v močno osojni legi. Skrilasta zemlja daje proti vrhu vedno pičlejšo prodno prst, zato so tod razsežnejše senožeti in macesnov gozd. Najvišja točka (Brona nad Javorčem 900 m), nudi lep razgled.

Občina Zminec

sedež Puštal

Preb. 2084, hiš 421, posest. 256, koč. 165, najem. 38. Površina 6620 ha: njiv in vrtov 470, trav. in paš. 1632, sadovnjakov 80, gozdov 4191, ostalo 247. Občina obsega s. pobočja Polhograjskih dolomitov do Poljanščice in Sore na s. Zapadno mejo tvori potok Sovrat in njemu nasprotni Sorin dotok izpod Zadobja, v. mejo spodnji tok Ločnice. Na levem bregu Poljanske Sore oklepa občina še notranja pobočja Lubnika (1024 m) in Črnega vrha (v Gabrški gori 943 m). Najvišja točka na j. je obmejni Tošč (1021 m); odtod gre meja po razvodnih grebenih proti Osolniku (857 m) in Kuzovčevem sedlu (850 m) blizu Pasje ravni. Prave ravnine občina ne premore; plodne rečne terase ne dosegajo nikjer 1 km širine. Stranski potoki so razkosali svet v dolga slemena, strmo prisekana proti Sori in ločena po globokih grapah (Sopotniška na levi, Bukov potok in Hrastnica na desni strani). Večina selišč se drži vznožja, večkrat v bregu in osojah, da štedijo s kulturno zemljo in se izognejo poplavam. Redko poseljeni so samo še srednjevisoki hrbti (600—700 m) in nekatere prisojne gorske police. Gospodarsko je najpomembnejša gozdna površina. Les dobavljajo lesnim trgovcem in mizarjem v Škofjo Loko. Številne žage. Drugo mesto zavzema živinoreja; izredno obsežni so travniki in košenine, mestoma v hudih strminah. Rejo drobnice so močno opustili. Izvažajo govedo in prašiče v Škofjo Loko in Kranj, mnogo mleka v mlekarsko šolo. Polje daje dovolj pridelkov za dom; malenkostne presežke použije kranjski in loški trg (krompir, fižol). Poklicni obrtniki so se naselili bliže mesta, ki zaposluje tudi nekaj delavcev, ostali služijo v lesni stroki. Nekdaj močna domača obrt zastaja (izdelava metel, glavnikov, škafov, košev, čipk, oglja); važen stranski dohodek daje prodaja sadja in gozdnih sadežev. Prometna os za z. del je ban. cesta po Poljanski dolini, za v. pa ban. cesta Škofja Loka—Sora—Medvode. Železniška postaja Škofja Loka, manj Medvode. Občina ima precej tujskega prometa. Razpolaga z dobrimi kopališči in krasnimi izletnimi točkami. Zelo bogata lovišča.

Bodovlje, 90-17-15-2-2. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 2 km, žel Škofja Loka 5 km, o 2 km. Nm 350 m. Leže na d. bregu Polj. Sore, ½ km od ban. ceste. Tesno odmerjeno plodno polje ob rečnem ovinku, negovan gozd (precej jelovine), sadno drevje, nekaj čebel. Parna žaga in lesna trgovina. Podr. cerkev sv. Petra je pozna gotska cerkvica s slikami na belež, v presbiteriju slike Jerneja iz Loke; dograjena 1578. Na pročelju in v ladji sledovi slik iz 15. stol. Zelo lični oltarji iz 2 pol. 18. stol.

Breznica, 105-20-18-2-2. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 6 km, žel Škofja Loka 9 km, o 6 km. Nm pri cerkvi 580 m (vas okr. 100 m više). Slikovita lega v j. Lubnikovem slemenu, v. nad Sopotniško grapo. Jedro vasi na prostornem prevalu, zaselek Suša tik pod Lubnikom. Dostop z vsemi vozili po novi gorski cesti iz Škofje Loke 4—6 km. Šibak poljski pridelek, izvoz živine, lesa in sadja. Žaga. Razgledna gorska pot v Poljansko dolino, odcep na Lubnik. Na robu slemena nad dolino podr. sv. Lovrenca, zgrajena v zreli gotiki; zlat oltar, novo odkrite freske furlanskih mojstrov iz 15. stol. (ciklus Kristus. življenja). Cerkev je do požara 1824 imela raven lesen strop, nato so jo obokali. Tu sta rojena Kern (Javh) dr. Frank (r. 1887), zdravnik, publicist in vodja amer. Slovencev ter Šušnik dr. Lovro (r. 1887), prof. in strok. pis., prosv. nač.

Brode, 75-13-12-1-1. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 6 km, žel Škofja Loka 9 km, o 6 km. Nm 382 m. Leže na d. bregu Poljanske Sore sredi med Škofjo Loko in Poljanami. Most na ban. cesto. Donos njiv ne zadošča za prehrano, primanjkljaj krije gozd in živina. Nekaj zanimivih starih poslopij. Po urbarju loškega gospostva iz 1291 je bil tu sedež županstva za naslednje kraje: Brode, Breznico, Gabrovo, Sušo, Trato, Bodovlje, Zminec, Šefert, Na Griču-Gobovec, Okroglek, Gabrk, Log, Visoko, Smoldno, Lubnik, Za gradom in 1584 še Podpulferco. Na višji ravni ploskvi podr. cerkev sv. Tomaža; zgodnja gotika, lep rokokojski oltar (18. stol.), Tuškove slike in križev pot, freske Jerneja iz Loke. Rojstni kraj Šubica Simona (1830—1903), univ. prof. v Gradcu, znamenitega fizika in znanstv. pisatelja.

Dol, 58-11-4-7-1. Sr so du žand zdr fin Škofja Loka 5 km, žel Gorenja vas-Reteče 2 km, o 5 km, pTt Medvode 4.5 km, š žup Sora 1 km. Nm 337 m. Vas leži na terasi na d. bregu Sore jv. od Reteč, pol km od ban. ceste. Šibka zemljiška posest, izjemoma tudi v gozdu. Kmetje in tovarniški delavci (papirnica v Goričanah). Podr. cerkev sv. Mihaela se prvič omenja 1631. Novo so zgradili v renesančnem slogu 1781 (letnica nad vrati), 1868 pa prenovili.

Draga, 88-17-8-9-4. Sr so du žand zdr fin Škofja Loka 4 km, žel Gorenja vas-Reteče 3 km, o 4 km, pTt Medvode 5 km, š žup Sora 1 km. Vodovod. Nm 341 m. Gručasta vas ob izstopu manjšega potoka na ravnino, z. od Sore. Preživlja se s kmetijstvom; nekaj delavcev. Prodajajo krompir in živino, malo sadja, moko dokupujejo. Ban. cesta na Škofjo Loko.

Gabrk, 56-14-11-3-0. Sr so du žand zdr fin pTt žup Škofja Loka 7 km, žel Škofja Loka 10 km, o 7 km, š v kraju, ust. 1929, 2 odd. Gosp. nad. š. PJS, PSVD. Nm 400 m. Leži na valovitem vršaju na l. bregu Poljanske Sore nad ban. cesto. Prisojno vznožje hribov je izjemno položno in sposobno za poljsko kulturo. Spodnje polje je izpostavljeno poplavi. Nezadosten žitni pridelek krije izvoz živine in lesa. Zanimive stavbe.

Gabrovo, 35-7-5-2-2. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 4 km, žel Škofja Loka 7 km, o 4 km. Nm 625 m. Ima slikovito prisojno lego na šibki polici v jv. slemenu Lubnika. Glavna površina v mešanem gozdu. Veliko sadja, zlasti češenj in kostanja. Zaznamovana pot na Lubnik; nad vasjo podzemna jama Lubniški kevder. Dovoz po novi cesti, od ban. 2 km.

Gosteče, 68-14-9-5-0. Sr so du žand zdr fin pTt Škofja Loka 3 km, žel Škofja Loka 3 km, o 3 km, š žup Sora 2 km. Nm 343 m. Zavzema položno vznožje ob ban. cesti, sredi med Soro in Škofjo Loko. Premožna kmetska vas z obsežnim dobrim poljem. Na trg stavijo krompir (okr. 2 vagona), živino, sadje in nekaj lesa. Vas se omenja že 989; 1215 jo je kupil brižinski škof Oton. Podr. cerkev sv. Andreja je bila po tradiciji zgrajena na kraju poganskega templja. Leži pod hribom Gradišče, kjer je stala prazgodovinska naselbina. Cerkev ima nad vhodom letnico 1015. Prezidana je bila 1334. Luknja in sled udarcev v starih, močnih cerkv. vratih, baje spominja na turške napade. Cerkev spada po notranjščini med umetniško najučinkovitejše gotske stavbe na Slovenskem. Posebno lep kasetiran strop (po 1660), v ladji ohranjene, v presbiteriju deloma porušene slike na presno apno (svetniške legende iz 1. pol. 15. stol.). Rojstni kraj pesnika in pisatelja Golarja Cvetka (r. 1878).

Hosta, 38-7-7-0-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 1 km, žel Šokfja Loka 2 km, o 1 km. Nm 360 m. Vas ima na razpolago le ozek prostor na d. bregu Sore, nasproti Suhe, s katero jo veže most. Hud klanec ban. ceste na Škofjo Loko. Poljedelstvo in obrt.

Log, 127-29-24-5-0. Sr so du žand zdr fin pTt žup Škofja Loka 8.5 km, žel Škofja Loka 11.5 km, o 8.5 km, š Gaberk 1.5 km. Nm 374 m. Leži na valoviti ravni na d. bregu Poljanske Sore, na z. meji občine. Pobočja se proti j. dvigajo jako zložno, na njih del njiv, ki se umikajo nižjemu poplavnemu ozemlju. Spada med gospodarsko trdnejše, lepo zgrajene kmetske vasi. Izdatna obrt, sadjarstvo in prevozništvo, lesna trgovina.

Puštal, 377-67-6-61-10. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 0 km, žel Škofja Loka 3 km, o v kraju. Nm 336 m. Predstavlja obrtno škofjeloško predmestje na d. bregu Polj. Sore, tik pod njenim stikom s Selščico. Rečno obrežje je deloma osojno, deloma izpostavljeno poplavam, zato je poljska zemlja mnogo prepičla. Strme senožeti. Glavnikarska domača obrt, večja žaga, mnogo delavcev. Mestno kopališče v topli Poljanščici; glavno izhodišče za Polhograjske dolomite; mnogo prilik za smuko. Kraj je dobil ime po puštalskem gradu (Burgstall), bivši pristavi brižinskih škofov. Njeni oskrbniki so postali imeniten rod, ki se prvič omenja 1215 (Oton Puštalski). L. 1531. je bil Krištof Puštalski kranjski deželni oskrbnik, 1543 deželni poslanec. Pozneje je grad večkrat prehajal iz rok v roke. Od 17. stol. je last baronov Wolkenspergov, po izvoru Oblakov iz Žirov, ki so si za Marije Terezije pridobili plemstvo. Danes uporablja prostore ban. mlekarska šola. V gradu je kapela Snemanja presv. Telesa Gosp. V njej izvrstno ohranjene Quaglieve freske (1706); oljnata slika Dolorose je v resnici Metzingerjeva (podpis ponarejen). Na pokrajinsko značilnem pomolu proti Sori stoji podr. cerkev sv. Križa (na Hribcu 380 m), kot Kalvarija prirejena stavba s kripto ob koncu 14 postajnih znamenj. Zgrajena v zač. 18. stoletju, še pozneje slikana; freske Tuškove, Sv. Franč. Pavelski in sv. Peter Janeza Šubica; lep veliki oltar. V reformacijski dobi so se cerkve polastili protestanti in v njej prirejali shode. Kmetje so odtod 1585 pregnali Jurija Dalmatina.

Pungert, 30-13-5-8-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 2.5 km, žel Škofja Loka 3 km, o 2.5 km. Nm 339 m. Leži kraj ban. ceste z. od Gosteč s prav takim položajem. Dobra poljska zemlja, precej gozda; kmetske pridelke prodajajo v Puštal in Škofjo Loko. Vas so okoli 1215 kupili brižinski škofje.

Sopotnica, 92-16-14-2-2. Sr so du žand zdr fin pTt žup Škofja Loka 7 km, žel Škofja Loka 10 km, o 7 km, š Gabrk 2 km. Nm 600—800 m. Glavni kraj v hribih nad Sopotnico in z. od Lubnika. Močne raztresene kmetije po policah nad grapo, predvsem na s. strani. Prisojne njive, obsežen mešan gozd, v njem mnogo jelovine in kostanja. Poleg živine in lesa prodajajo še gozdne sadeže. Tu se je rodil 1884 prof. Dolenc Ivan, stenograf dun. in beogr. parlamenta, prosv. inspektor, strokovni in biografski pisatelj.

Sora, 229-46-20-26-5. Sr so du žand zdr fin Škofja Loka 6 km, žel pTt Medvode 4 km, o 6 km, š žup v kraju. Šola ust. 1873, 4 odd. PRK, PSVD, Slov. kat. izobr. d., Gas. Nm 370 m. Središče desnega sorškega brega s slikovito lego na vršaju nad Ločnico. Prehod iz kmetskega v prometno, obrtno in delavsko selišče. Nad dve tretjini sveta je v poljih in travnikih. Moko dokupujejo, prodajajo pa krompir (okr. 2 vagona), živino, nekaj lesa, sadja, zelenjave, kokoši in jajc. Trg v Goričanah, Medvodah, Škofji Loki, Ljubljani in Kranju. Radi zdrave lege, bližine kopališča v Sori in lahkega dohoda ob Ločnici v osrčje Polhograjskih dolomitov precejšen obisk izletnikov, nekaj letoviščarjev. Zaznamovana pot na Osolnik (iz Medvod 2 uri). Sorška tla so že 973 pripadala loškemu gospostvu. Župnija Sora (dek. Ljubljana-okol., škof. ljublj.) ima 1510 duš. Pokopališče. Zupna cerkev sv. Štefana. Prvotna cerkev je tu stala že v 13. stol., drugo iz 1463 so 1731, 1749 in 1820 prezidali, 1882 pa podrli in zgradili sedanjo v novem gotskem slogu. Tudi začetki fare segajo že v 13. stol. Prvi župnik se omenja 1295. Izpod oglejskega patriarhata je 1461 prešla k novi ljubljanski škofiji. Patronatske pravice je patriarh odstopil 1342 vetrinjskemu samostanu, ta pa 1631 župnijo stiškemu samostanu (do 1733) v zameno za drugo župnijo. Sora je mati župnije Preske in delov sosednih župnij.

Staniše, 34-7-6-1-0. Sr so du žand zdr fin pTt žup Škofja Loka 8 km, žel Škofja Loka 11 km, o 8 km, š Gabrk 3 km. Nm povpr. 720 m. Vrsta samotnih kmetij na širokem slemenu j. od Selščice med Logom in gornjim Bukovim potokom. Izredno obsežna posest, zlasti v mešanem gozdu. Pridelki zadoščajo, prodajajo les in živino. Kolovoz na Brode in Bodoveljsko grapo, do ban. ceste 3—5 km.

Sv. Andrej, 78-16-14-2-2. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 4 km, žel Škofja Loka 7 km, o 4 km. Nm 616 m. Leži na gorskem hrbtu med Hrastnico in Bodoveljsko grapo j. od Puštala. Kmetje imajo malo polja in močan gozd. Krasna slemenska pot in kolovoz na Puštal (¾ ure). Poletna in smučarska izletna točka. Podr. cerkev sv. Andreja je zanimiva stavba s pozno gotskim presbiterijem in renesančno ladjo; obokana 1831. Odličen oltar iz 2. pol. 18. stol., Tuškova slika. V lopi freske Jerneja iz Loke in votivne slike.

Sv. Barbara, 124-31-23-8-0. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 5 km, žel Škofja Loka 8 km, o 5 km. Nm 640 m. Zavzema prisojne planjave tik v. nad srednjo Hrastnico. Pridelki zadoščajo za dom, na prodaj gre les in živina. Ljubka pokrajina, dostopna iz Šk. Loke v pičli uri. Izletna točka Kozjek. Reja severnih lisic. Mnogo starin. L. 1291. je vas pripadala županstvu Koroščev, ki so mu bile podrejene še naslednje vasi: Hrastnica (v dolini pod Sv. Barbaro), Osolnik in Sv. Mohor; 1584 pa še vasi: Trata, Log, Žerovnik, Hojke pri Sv. Ožboltu, Valtarski vrh, Hrib, Sopotnica, Ob potoku (t. j. Sopotnici), Srnice, Bukov vrh, Hotovlje, Plečno brdo, Mihač in Gabrška gora. Podr. cerkev sv. Barbare, zidana kot kapelica 1448, pozneje povečana. Pozni gotski slog, zlat oltar, lični rokokojski kipi v stranskem oltarju.

Sv. Florijan, 38-6-5-1-1. Sr so du žand zdr fin pTt žup Škofja Loka 8 km, žel Škofja Loka 11 km, o 8 km, š Gabrk 2 km. Nm 589 m. Osamljene kmetije po slemenu na d. strani Sopotniške grape, 3—5 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Obsežni gozdovi. Težko poljsko delo, za prodaj ostaja les in živina. Žaga. Vrh slemena podr. cerkev sv. Florijana, zgodnjegotska ladja s freskami furlanskih mojstrov (15. stol.). Na steni zgodovinsko pomembna votivna slika stare Škofje Loke z obzidjem (v spomin na požar 1698).

Sv. Ožbolt, 136-29-20-9-4. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 9 km, žel Škofja Loka 12 km, o 9 km. Nm 860 m. Leži na slemenu med Hrastnico in Bukovim potokom jz. od Puštala. Zaokrožene kmetije z močnimi gozdi (smreka, macesen, mnogo kostanja) in senožetmi. Njive donašajo dobro, obdelovanje težko. Zaselek Hojke (Fojke). Kolovoz po Bodoveljski grapi, do ban. ceste 9 km. Lepa razgledna točka. Izletna mark. pot od Škofje Loke mimo Sv. Andreja, primerna tudi za smučarje (2 uri). Slikovita grebenska pot v smeri na Črni vrh in Poljane (1½ ozir. 2 uri). Podr. cerkev sv. Ožbolta je prenovljena gotska stavba. Iz pozne gotike (1527) izvira presbiterij z bogatimi sklepniki; stenske slike Jerneja iz Loke (1534).

Sv. Petra hrib, 41-7-7-0-1. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Škofja Loka 5 km, žel Škofja Loka 8 km, o 5 km. Nm povpr. 600 m. Raztresene dobre brdarske kmetije med Bodoveljsko grapo in Polj. Soro. Imenuje se po cerkvi v Bodovljah, kjer se hrib strmo konča. Do ban. ceste ca 2.5 km kolovoza.

Valtarski vrh, 24-5-2-3-0. Sr so du žand zdr fin pTt žup Škofja Loka 10 km, žel Škofja Loka 13 km, o 10 km, š Gabrk 3 km. Nm 687 m. Manjše brdarsko selišče nad Sovratom (Ložansko grapo), 3 km j. od ban. ceste na Poljane. Skrito osojno sleme, zvečine poraslo z gozdom. Šibke njive, žaga in mlin. Podr. cerkev sv. Filipa in Jakoba »V hribih« je pozna gotska stavba z istodobnim kipom Madone v stranskem oltarju; dva lepa zlata oltarja; presbiterij poslikal na presno apno Jernej iz Loke.

Zminec, 141-29-21-8-1. Sr so du žand zdr fin pTt š žup Šk. Loka 3 km, žel Škofja Loka 6 km, o 3 km. Nm 355 m. Na dolgo razpostavljena vas nad l. bregom Polj. Sore. Kmetijstvo in gozdarstvo, nekaj obrtnikov in gozdnih delavcev. Gostilni s prenoč., žaga in mlin. Zanimive kmetske zgradbe. V smeri na Brode zaselek Šefert; ime je dobil po nekdanjem dvorcu Šefertu, ki je stal pod cesto na Poljane. Njegovi lastniki so bili v Valvasorjevem času Scarlichijevi dediči, preje Pečaherji. Danes je v kmetskih rokah.

Občina Železniki

Preb. 2179, hiš 346, posest. 197, koč. 149, najem. 95. Površina 4908 ha: njiv in vrtov 329, trav. in paš. 1539, sadovnjakov 13, gozdov 1929, ostalo 1098. Občina obsega z. del Selške doline z gorskim zaledjem do roba Jelovice in Ratitovca na sz. in do razvodnih vrhov proti Poljanski dolini na j. (Koprivnik 1389 m, Mladi vrh 1370 m). Dolina se na v. meji pred Selci zelo stisne, na z. pred Zalim logom skoraj popolnoma zapre. Tesni gorski obod se ob potokih Dašnjici in Češnjici toliko razmakne, da se je nad njunim izlivom razvila večja ravan. Kmetske naselbine so se mogle razviti le na zgornjem robu ravnine, nekaj še v Rudenskem kotliču, drugod samo po pobočjih in slemenih. Brez zveze s poljedelsko okolico je nastala v tesni dolini Sore nekdaj močna fužinarska, zdaj pretežno obrtna in trgovska naselbina — trg Železniki, ki se opirajo na gozdno posest, promet in vodne sile. Novodobni promet pomika gospodarsko težišče iz trga na v. k geografskemu središču občine. Le dolinski kmetje stavljajo na prodaj tudi poljske pridelke (krompir, fižol, žito), drugod zgolj živinorejske pridelke in les iz pretežno smrekovih gozdov. Stalen stranski dohodek dajejo gozdni sadeži. Izven občine gre les, živina in presno maslo; mleko pokupijo deloma domačini. V domači obrti izdelujejo sode in čipke. Kopanje železne rude je povsem prenehalo, enako kovanje žebljev; ležišče manganove rude v Jesenovcu ni izrabljeno. Obč. ozemlje je že dolgo časa odprto tujskemu prometu, zlasti območje Ratitovca (Krekova koča, bogat razgled, izvrstna smuka) in Jelovice (krasne gozdne pokrajine, več planinskih zavetišč in lovskih koč). Letoviški gostje se ustavljajo le v ravnini. Dovoz oskrbuje večkrat dnevno avtobus Škofja Loka—Železniki po ban. cesti Škofja Loka—drž. meja.

Češnjica, 294-43-20-23-16. Sr so du Škofja Loka 15.5 km, žel Škofja Loka 18.3 km, žand zdr fin o pTt Železniki 1 km, š žup Železniki 1 km in Selca 3 km. Nm povpr. 450 m. Pomemben prometni kraj ob ban. cesti na robu ravni tik pred Železniki. Izliv Češnjice in Dašnjice v Selško Soro. Odcep obč. ceste na Rudno. Kmetijstvo, usnjarstvo, sodarstvo, razne druge obrti, gozdarstvo, lesna trgovina. Močno razvito zadružno gospodarstvo. Glavni letoviški kraj v dolini, izhodišče za izlete in ture (Ratitovec 3 ure, Dražgoše, Sv. Križ 1 uro, Jelovica nad 2 uri); kopališče ob Sori, tujske sobe. V okolici je pred 14. stol. cvetelo fužinarstvo. Na Češnjici se je rodil Jelenc dr. Franc (1749 do 1805), jožefinski kanonik, publicist, direktor pravne fakultete v Innsbrucku.

Jesenovec, 24-3-2-1-2. Sr so du Škofja Loka 16.9 km, žel Škofja Loka 18.7 km, žand zdr fin o pTt š žup Železniki 1 km. Nm povpr. 500 m. Zahodni, v izvoru poljedelski podaljšek Železnikov. Vodne sile potoka Plenšaka so izrabili za fužinarstvo. V kraju je stala velika peč z valjarnico za železo, danes v ruševinah. Naseljenci so se pozneje spet vrnili h kmetijstvu, deloma gozdarstvu in obrti. Okolica ima dobro založene gozdove, odkoder prihaja les na žago. Izhodišče dveh poti na Prtovč (dobro uro). Kraj ima s trgom zaporedne hišne številke.

Martinj vrh, 309-55-35-20-8. Sr so du Škofja Loka 25.8 km, žel Škofja Loka ca 28 km, žand zdr fin o pTt Železniki 2—8 km,

š v kraju, žup Železniki in Zali log 4—6 km. Šola ust. 1907, 1 odd. PRK, PJS. Nm 600—1060 m. Široko razpostavljene vrste gorskih kmetij med Prednjo in Zadnjo Smoljevo (desna pritoka Selške Sore), zlasti v položnih s. pobočjih Mladega vrha (1370 m), Koprivnika (1389 m) in Mrzlega vrha (1057 m). Dokaj osojno višavje, ki ga zapira proti Selški dolini Vancovec (1078 m) in skupina nižjih vrhov; med njimi globoke in ozke grape. Dostop le z vozom po 3 občinskih poteh, 1—2 uri od ban. ceste. Huda in dolga zima. Ekstenzivno obdelovanje težke poljske zemlje; bolje uspeva živinoreja. Prodaja lesa iz pretežno jelovih gozdov. 3 zasebne elektrarne; sledovi bakrene žile. K vasi spada zaselek Smoljeva v strmem pobočju Špika, j. od Železnikov. Kraj so škofje kolonizirali s Slovenci okoli 1560—1580.

Ojstri vrh, 61-9-5-4-3. Sr so du Škofja Loka 18.3 km, žel Škofja Loka 20 km, žand zdr fin o pTt Železniki 2—4 km, š žup Sv. Lenart 2 km. Nm ca 875 m. Leži na sedlu med Smoljevsko in Studensko grapo, 1 uro občinskega kolovoza j. od Železnikov (Češnjice). Zemlja je osojna, zelo strma in prikladna le za živinorejo. Pol ure od vasi piramidasti vrh Sv. Miklavža, najlepša razgledna točka na desni strani Selške doline.

Podlonk, 253-33-14-19-8. Sr so du Škofja Loka 20.7 km, žel Škofja Loka 22.5 km, žand zdr fin o pTt Železniki 5 km, š v kraju, žup Selca 6 km. Šola ust. 1904/20, 1 odd. Nm 610—910 m. Zavzema v. pobočne police in bregove Kosmatega vrha v Ratitovcu. Kmetje skrbno obdelujejo zemljo, goje zlasti živino (paša v Ratitovcu in Jelovici) in prevažajo les. Ostali se preživljajo z gozdarjenjem, zlasti v gozdih verskega sklada. Dovoz po Dašenjski grapi s Češnjice. V smeri na Železnike leži zaselek Draboslovica.

Prtovč, 45-7-2-5-4. Sr so du Škofja Loka 22.6 km, žel Škofja Loka 25.5 km, žand zdr fin o pTt Železniki 6 km, š Podlonk 1 km, žup Selca 8 km. Nm 1011 m. Gorska vasica vrh sedla med Plenšakom in Dašnjico, v jv. Ratitovčevem pobočju. Kljub prisojnosti dozore le pozna žita (zlasti ječmen in oves), obdelovanje zemlje je težko. Obsežne senožeti in planinska paša. Vaški vodovod. Kraj je znan po letovanjih dr. J. Kreka. Lep razgled, stikališče gorskih potov (Ratitovec—Bohinj). Dohod mogoč z lahkim vozom, od ban. ceste 1½ ure. Podr. cerkev M. b. Stara kapelica se omenja že 1622, nova je skromna, stilno nepomembna zgradba.

Rudno, 206-35-16-19-12. Sr so du Škofja Loka 18.8 km, žel Škofja Loka 21.6 km, žand zdr fin o pTt Železniki 3 km, š Dražgoše 3 km, žup Selca 5 km. Nm povpr. 525 m. Izpolnjuje dno kotliča pod strmim j. pobočjem Jelovice. Dostop z vsemi vozili po obč. cesti vštric potoka Češnjice (Rudenščice), 2.5 km od ban. ceste. Stikališče potov iz v. pobočja in osrčja Jelovice; dostop k najnižjemu prehodu čez planoto (Raztoke 1130 m, do Soteske v Boh. 4—5 ur). Poleg kmetov in obrtnikov gozdarski uslužbenci, lesni delavci in prevozniki. Sodarska domača obrt. Skladišče lesa, ki ga vlačijo največ pozimi iz Jelovice ali tovorijo z njenega vrha z vzpenjačo in vozijo v Šk. Loko. V kraju so odkrili bronasto fibulo. Ime spominja na skladišče rude, ki so jo sem tovorili z Jelovice. Tu je bil 1291 sedež županstva za vasi: Rudno, Spodnje in Zgornje Lajše, Podblico, Nemilje, Log, Kališe, Jamnik, Dražgoše, Pri cerkvi in Na pečeh, Jelenšče in Rovte. V vasi se je 1896 rodil Šolar Jakob, prof. v Št. Vidu, šolnik, slovstveni kritik in urednik.

Studeno, 126-21-13-8-6. Sr so du Škofja Loka 14.5 km, žel Škofja Loka 17.3 km, žand zdr fin o pTt Železniki 2 km, š žup Selca 2 km. Nm 455—500 m. Dolinska kmetska vas ob ban. cesti tik pred Češnjico. Polje je deloma močvirno. Vse panoge kmetijstva. Nekaj obrtnikov in sodarjev.

Skovine, 25-6-4-2-0. Sr so du Škofja Loka 16.9 km, žel Šk. Loka 19.7 km, žand zdr fin o pTt š žup Železniki 0.5 km. Nm povpr. 465 m. Leži na l. bregu Selške Sore tik trških hiš in župne cerkve. Obsega tudi naselje Griva. Naselbinsko samostojnost je selo ohranilo le radi prvotno kmetskega značaja, ki mu je deloma še ostal. Strojna delavnica za kovinske izdelke (zaponke in žebljičke), mizarstvo.

Železniki, trg, 831-133-85-48-36. Sr so du Šk. Loka 16.9 km, žel Šk. Loka 19.7 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1815, 4 odd. Čipkarska šola. PCMD, SKJ, PRK, PJS, Gas., Slov. bral. d., Kat. izobr. d. Skupno združ. obrtnik. Nm 455 m. Stara fužinarska naselbina, ki se je razvila v začetku tesne gornje Selške doline, strogo ločena od kmetskih vasi. Prepadna pobočja Kovaškega vrha (846 m), Špika (864 m) in Štedl vrha (1154 m), ki stiskajo tok Selške Sore, ovirajo razvoj poljedelstva. Nasprotno nudijo obilne vodne sile Selščice in njenih pritokov Smoljeve in Savivnika (oba regulirana) oporo obrtnemu središču. Trg leži ob ban. in vzporedni obč. cesti ter se deli v tri dele: Racovnik (ali Sp. Železniki), Trnje (Sr. Železniki) in Gor. konec. Na j. mu pripada zaselek Smoljevska grapa. Obilica železne rude in bližnjega gozda sta dala naselbini prvo podlago. Zdaj kopanje rude ni več rentabilno; zadnjič so jo topili 1901. Bogastvo fužinarjev, njihove industrijske naprave in kovaške delavnice na vodni pogon še danes dajejo trgu značilno lice. Nekatere starejše hiše imajo značilne okraske na zunanjih stenah v obliki lokov po vzoru italijanskih mest (»palmade«). Posebno značilne so tudi železne okrašene naoknice. Poleg veleposesti je tu malo hišnih in zemljiških posestnikov. Gospodarski obstoj trga rešujejo z dvigom močnih obrti in trgovine. Tu so nastale žage, usnjarne in strojarne, strojno in ročno mizarstvo, mesarije, gostilne in specialne trgovine. Nekaj dohodkov prinaša čipkarstvo. Mirna osojna lega blizu gozdov privablja nekaj letoviških gostov. Izhodišče v povirje Selške Sore, zlasti v Sorico, proti Blegašu (4—5 ur) in Ratitovec (3 ure, več mark. potov).

Od 973—1803 je kraj pripadal brižinskim škofom. Ti so ga kolonizirali s furlanskimi fužinarji, deloma z Nemci, čim so 1277 dobili na vseh svojih posestvih rudarsko-gorsko pravico. Prvotne gorske fužine so italijanski fužinarji okoli 1340 premestili k vodi v sedanje Železnike. Kamenita plošča pri stari peči na Racovniku ima letnico 1422. Pozneje so ustanovili fužine ob Dašnjici in Farjevem potoku, kjer so še vidni njih sledovi, dalje na Gor. koncu. Rudo so dobivali v okoliških planinah in v Poljanski dolini. Ker so bili lastniki fužin večinoma Italijani, so imenovali domačini novo naselbino »Lahovše«, kar se je ohranilo do danes. Rudarji so bili povečini Slovenci; ti so kmalu postali tudi posestniki fužin. Ok. l. 1600. je ustanovil Matija Notar na Farjevem potoku plavž in fužino (»slovensko kladivo«), ki pa je morala že po nekaj letih radi pomanjkanja rude prenehati. Sicer pa je uspevalo fužinarstvo do 19. stol. L. 1628. je bilo v Železnikih baje nad 2000 fužinarjev in delavcev. Takrat so tu obstajale dve fužini, dva plavža, pet fužinic in mnogo vigencev pri 110 jelšah. Fužinarji so bili prosti vseh dajatev razen od 1515—1521, ko so izgubili vse privilegije, ker so se takrat pridružili kmetskemu uporu. Čim je dobil kraj lastnega rudarskega sodnika, je postal deželnoknežji trg. L. 1781. so Železnike v čisto rudarskih zadevah podredili gorskemu sodišču v Ljubljani, v sodnem in političnem oziru pa gospoščini v Škofji Loki. L. 1848. so dobili tržani župana mesto rudarskega sodnika. V 19. stol. je fužinarstvo nazadovalo tudi zaradi visoke uvozne carine v Italijo, kamor so izvažali večino svojih izdelkov (žeblje, železne droge, žage itd.). Globočniki, zadnji in od 1909 edini lastniki obratov, so fužinarstvo nadomestili z žagami. Da je železarstvo takrat propadlo, je veliko kriva tudi angleška, ruska in skandinavska konkurenca. L. 1933. so brez uspeha poskušali žebljarstvo obnoviti. Požari so trg večkrat hudo razdejali, zadnjič 1846.

Župnija Železniki (dek. Loka, škof. ljublj.) ima 954 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Antona pušč. je verjetno nastala neposredno po naselitvi fužinarjev. Prvič se omenja pred 1600. Ko je 1620 pogorela, so do 1623 zgradili novo. Sedanjo stavbinsko uspelo cerkev je 1874 postavil Faleschini. V notranjosti prevladuje korintski slog. Freske v presbiteriju Grilčeve, sv. Anton Wolfov, stranski oltarji Gosarjevi. Cerkev je bila prvotno podr. starološke prafare, nato selškega vikariata. Od 1622 je župnija. Podr. cerkev sv. Frančiška Ksav. na Logu je baročna stavba, zgrajena 1706. V njej stoji stilno pomemben vel. rokokojski oltar z Layerjevo sliko, v stranskih oltarjih je kipe in slike napravil V. Metzinger. Pomembni železniški rojaki: Boncelj ing. Josip (r. 1884), strojni tehnik, docent ljublj. univ.; Crobath dr. Blaž (1794—1848), odvetnik, Prešernov šef, kulturni mecen; Dagarin Josip (1785—1850), dekan v Kranju, Prešernov učitelj, prof. moral. teol.; Demšar dr. Jer. (r. 1876), zdravstveni pis.; Dermota dr. Anton (1876—1914), politik in publicist Masarykove smeri; Globočnik Anton pl. Sorodolski (1825—1912), upr. uradnik in zgodovinar (monografija o Žel.); Koblar Anton (1854—1928), dekan v Kranju, zgodovinar, ust. I. M. K.; Koblar France (r. 1889), prof. in kritik, urednik D. S.; Lavtar Luka (1846—1915), metodik računstva; Levičnik dr. Jernej (1808—1883), pesnik, Metelkov učenec in Slomškov sodelavec; Mlakar Janko (r. 1874), prof. verouka, humoristični in planinski pisatelj.

Srez Šmarje pri Jelšah

Splošen pregled

Srez meri 568 km². Dobro prirodno mejo ima na v. s savsko banovino, kjer poteka po Sotli od v. izrastkov Orlice (698 m) prav do njenega izvira v Maclju (Belinovec 715 m). Z Maclja se spusti meja v dolino potoka Rogatnice, držeč nato po z. delu Haloz čez Jelovec (624 m) in mimo Sv. Ane (463 m) na Veliko kopo (661 m) in nato čez Plešivec (832 m) na Boč (980 m). Z Boča, ki deli porečje Dravinje, Sotle in Savinje, krene meja na razvodno gričevje proti Konjiški gori (1114 m). Z. meja sreza gre po gričih in nizkih planotah z. od Ponikve in Grobelna, teče nato v. od Slivniške planote po razvodju med Voglajno in Bistrico, preseka z. od Planine dolini Gračnice in Sevnične in se dvigne na Bohor (1023 m). Na jugu drži meja po hrbtu Bohorja in čez Vetrnik (712 m) v dolino Bistrice, ki jo prekorači j. od Kozjega, jo ponovno preseka med Podsredo in Trebčami, nakar se dvigne na Orlico, potekajoč preko Sv. gor (521 m) in Kunšperškega hriba (598 m) do Sotle.

Orografski sestav pokrajine je enostaven. Prevladuje nizko gričevje, ki ga razčlenjujejo številne globoke doline potokov v nepregledno množico gričev, slemen in kop. Iz tega gričevja pa se više dvigajo tri vzporedne vrste hribovja, potekajoč od z. proti v. in pripadajoč skrajnim v. izrastkom Alp. Na s. se vzpenjajo mogočni in široki hrbet Boča (980 m), lepi stožec Donačke gore (883 m) in prostrani Macelj (715 m). J. odtod sledi med povirjem Voglajne in Sotlo nižja osamljena Rudnica (687 m), skrajni j. deli pa pripadajo Bohorju (1023 m) in Orlici (698 m). Ravnega sveta je malo, največ ob Sotli. Ob izlivu Bistrice v Sotlo se razprostira veliko Šentpetrsko polje. Kraški pojavi so razviti zlasti v sz. delu sreza v obliki vrtač, ponikalnic in podzemeljskih jam. Največji del sreza je nagnjen proti j. in se odteka v Sotlo. Njena glavna pritoka sta Mestinjščica, ki sprejema Šmarski, Zibiški in Tinski potok, in Bistrica. Z. dele sreza odmaka Voglajna v Savinjo, s skrajnih sv. predelov pa odteka voda proti s. v Dravinjo.

Geološko leži srez ob skrajnih obronkih alpskih gub, kjer se te zgubljajo pod usedline terciarnega panonskega morja. Južna meja poteka še po vzhodnem delu litijske karbonske antiklinale. Najstarejše plasti so karbonski skrilavci med Sevnico in Planino, na Svetih gorah, pri Klanjcu in ob j. pobočju Boča. Ozek pas werfenskih skrilavcev se vleče ob vrhu Bohorja ob karbonu pri Klanjcu, na Rudnici pri Podčetrtku in pri Trajni. Dol. in sred. triadni apnenci so razviti največ med Bohorjem in Podsredo ter na Rudnici. To so predvsem školjkoviti, wettersteinski in wengenski apnenci. Na Boču in na Svetih gorah imamo le wettersteinske apnence. Vse drugo ozemlje pokrivajo terciarne miocenske plasti; le ob Boču poteka do dva km širok pas oligocenskih soteških plasti proti v. do Gorencev ob potoku Rogatcu. Miocenske plasti sestavljajo razni peščenjaki, vulkanski groh, lapor in litavec. Preostanke diluvialnih teras opazujemo samo pri Šmarskem potoku pri Šmarju, ob Bistrici pri Kozjem itd., aluvialne tvorbe pa le ob rekah. Eruptivne kamenine nahajamo na Rudnici pri Podčetrtku (diabaz), ter pri Sv. Florijanu in pri Sv. Juriju pri Celju (andezit). Imenovani andezit je prišel na dan ob isti prelomnici, ki poteka tudi skozi Laško, oni pri Sv. Florijanu je pa v zvezi s prelomnico, ki prihaja iz Labodske doline.

Podnebje je vplivano po bližini Panonskega nižavja. Zato so poletne temperature razmeroma zelo visoke, zlasti v nizkih v. delih sreza, zime pa so precej ostre. Dolina Sotle ima na leto povpr. 108 dni s temperaturo pod 0° C. Povpr. letna temperatura Rog. Slatine znaša 9.4° C. Letna množina padavin je največja v hribovju na z. (1400—1600 mm); višji s. predeli dobe letno 1200—1400 mm, ostali pa 950—1200 mm padavin. Šmarje pri Jelšah dobiva letno povpr. 975 mm, Rogaška Slatina 1014 mm padavin.

Kakor po sosednih srezih nastopa tudi tu po pobočjih in nižjih hribih mešan listnat gozd ali grmovje, po višjih gorah pa bukovje s svojim značilnim rastlinskim spremstvom. Na Boču je zelo tipično razvita naskalna stepska združba, ki se ujema z ono na Humu pri Laškem. Loči se od te po bilnicah Festuca silvatica in montana in nekaterih drugih manj značilnih rastlinah. V okviru panonske pokrajine hrastovega gozda, ki ji srez pripada, nastopajo na Donački gori nekateri predstavniki alpske flore, n. pr. zimzelena gladnica (Draba aizoides) in hopejev klinček (Diathus Hoppei). Ilirsko floro zastopajo: ranjek Anthylis Jacquinii, penuša Cardamine polyphylla in rman Achillea distans. Od mediteranske flore uspevata pri Podčetrtku detelja Trifolium fragiferum in lepnica Silene cretica, praprot Ceterach officinarum pa pri Rogatcu. Redkejše rastline v srezu so: tisa na Maclju in Boču; pirenejska krvomočnica (Geranium pyrenaicum), velika ramšelica (Polygala majus) in gladki naprstec (Digitalis laevigata) na Donački gori; jalovi petoprstnik (Potentilla sterilis) pri Rog. Slatini; sovec (Oenanthe fistulosa) v dolini Sotle po jarkih in močvarah; na Boču raste mošnjak Thlaspi praecox, ki je pa nekoliko različen od onega v celjskem srezu. Na Boču je precej pogost užitni goban (Boletus edulis). Zoogeografsko pripada srez v celoti nižinskemu pasu. Lovne živali so: poljske jerebice, prepelice, sloke, divje gosi, divji prašiči, zajci, srne, gozdni jerebi, veverice, ujede, jazbeci, lisice, kune ter srake in vrane. Sotla je v spodnjem teku bogata ščuk, v zgornjem teku in v pritokih pa ima tudi mnogo postrvi. V jami Glija pri Planini nad Sevnico živi Acheta Fivri, ki je sicer znan že iz Italije.

Najstarejše najdbe v srezu izvirajo iz neolitske dobe. Rimljani so tod skozi zgradili cesto, ki je držala iz Celja v Ptuj mimo Šmarja pri Jelšah, Sv. Petra na Medvedjem selu, Cest, Sv. Trojice, Rogatca (Mansio Ragandonae). Tlak in dalje ob vznožju Donačke gore (Mons Claudius) čez Kačji dol. S to cesto se je križala prometna pot, ki je držala od Sloma čez Ponikve in Šmarje v Podčetrtek in dolino Sotle. V srednjem in novem veku je bila najbolj prometna cesta, ki je šla iz Celja čez Šmarje v Rogatec; tu se je križala s cesto Poljčane—Podčetrtek—Brežice. Žel. progo Grobelno—Rogatec so zgradili 1905 in jo 1928 podaljšali do Krapine. Skoraj vse tukajšnje ozemlje je v srednjem veku pripadalo grofom Breže-Seliškim, ki so posedovali velika posestva tudi v sosednih pokrajinah. Zgradili so si mnogo gradov, poleg katerih so se razvili vsi sedanji trgi. Sredi 11. stol. so prešla posestva v smislu oporoke bl. Heme v roke ženskemu samostanu v Krki na Koroškem, 1072 pa jih je prevzela krška škofija. Krški škofje so dajali gradove in posamezna posestva v najem svojim ministerialom, poznejšim gospodom Pilštanjskim, Planinskim, Kozjanskim, Rogaškim, Kunšperškim ter gospodom iz Podčetrtka in Ponikve. V 15. oz. 16. stol. so postali lastniki te zemlje in gradov deželni knezi, ki so posestva sčasoma prodali.

Ozemlje šmarskega sreza je bilo sprva del celjskega okrajnega glavarstva. L. 1878. so v Šmarju ustanovili okrajno sodišče, od 1924 pa je tu sedež samostojnega sreza, ki obsega razen šmarskega še rogaško in kozjansko sodno okrožje. Najstarejša dušnopastirska postaja v srezu je bila ustanovljena že v 10. stol. v Pilštanju. Iz nje sta nastali poleg vseh župnij kozjanske dekanije tudi župniji: sv. Valentina v Žusmu in sv. Lovrenca na Bizeljskem. Najmanj v 13. stol. sega prafara na Ponikvi. Iz nje so se izločile župnije šmarske dekanije (razen sv. Valentina v Žusmu) in župnija St. Rupert nad Laškim. Iz prafare Sv. Križa pri Rog. Slatini so nastale vse župnije rogaške dekanije razen župnij Žetale (iz hočke prafare) in Stoperce (iz majšperške prafare). Župnija Zdole je nastala iz videmske prafare. Cerkveno je bil srez prvotno podrejen oglejskim patriarhom. L. 1461. je pripadla pilštanjska prafara z vsemi do tedaj in pozneje izločenimi župnijami ljubljanski škofiji. Ostale župnije so do 1751 pripadale oglejskim patriarhom in savinjskemu arhidiakonatu. L. 1787. so prišle oglejske in ljubljanske župnije pod lavantinsko škofijo. Ljubljanski škofje so si kot užitniki gornjegrajske graščine zadržali v nekaterih župnijah samo še patronatske pravice.

L. 1931. je imel srez 45.533 prebivalcev. Zaradi skoraj izključno agrarnega značaja sreza je gostota 81 ljudi na 1 km² razmeroma visoka. V zadnjih desetletjih prebivalstvo stagnira in ponekod celo nazaduje zaradi bega iz dežele v mesto. V gostoti naseljenosti med posameznimi predeli ni velikih razlik.

Najbolj naseljena je občina Rog. Slatina (gostota 122), slede Sv. Peter na Medvedjem selu (117), Podčetrtek (100) in Zibika (98). Najmanj obljudena je občina Kozje (60). V splošnem je najbolj naseljeno gričevje, manj hribovje, ki je večidel pod gozdom, in doline potokov, ker so dna ponekod zamočvirjena. Meja med savsko in dravsko banovino ob Sotli velja tudi za mejo med Slovenci in Hrvati. Razlike v govoru med obema narodoma so v obmejnem pasu razmeroma majhne, toda različen zgodovinski razvoj in prometna politika Madjarov, ki so ovirali medsebojne stike, sta povzročila precejšnjo odtujitev v mišljenju in čustvovanju. Večjih naselij je malo. Največja so na s. Tu nahajamo Šmarje pri Jelšah, ki kot sedež sreza in središče trgovine lepo napreduje, trgovski in obrtni Rogatec in zdravilišče Rog. Slatino. Večje strnjene vasi so le v dolini Sotle; drugod prevladujejo manjša naselja, zaselki in samotne kmetije, ki leže najčešče na pobočjih in hrbtih, redkeje v dolinah. Razmeroma dosti je starih trgov, toda prebivalstvo v njih se danes bavi v veliki meri s kmetijstvom. Mnoge griče krase cerkve, med njimi več božjepotnih.

Prebivalstvo se preživlja z raznimi panogami kmetijskega gospodarstva ter z obrtjo in trgovino. S. del sreza ima velik dobiček od tujskega prometa. Kmetije so večidel majhne, donos zemlje je zato majhen in je življenjski nivo skromen. J. deli sreza, ki so od glavnih prometnih žil precej odmaknjeni in so bili zlasti v preteklosti zanemarjeni, so gospodarsko še zaostali. Tu je mnogo kočarjev, ki se preživljajo pretežno z dnino; močno je tudi izseljevanje, posebno v Zagreb. Od celotne površine sreza odpade na njive, vrtove in sadovnjake 21.3% (12.070 ha). Med poljskimi pridelki so najvažnejši: pšenica, koruza, krompir, zelje in fižol. L. 1934. je bilo največ njiv posejanih s pšenico (3185 ha, pridelek 38.100 q), slede koruza (2655 ha, 32.000 q), krompir (2584 ha, 60.000 q); razmeroma malo pridelujejo ječmena (485 ha, 5200 q), ovsa (404 ha, 4000 q), rži (218 ha, 2600 q) in prosa (112 ha, 600 q). Zelja (pridelek 56.200 q) in fižola (10.000 q) se je tega leta pridelalo največ v vsej banovini. Na trav. in paš. odpade 27.5% vse površine (15.651 ha). Stanje živine je naslednje: govedi 15.000, svinj 13.000, konj 800, perutnine 56.000. Prodaja svinj, perutnine in jajc donaša precej dohodkov. Vinska trta uspeva na prisojnih pobočjih zaradi visokih poletnih temperatur še do 600 m visoko. Podnebni pogoji ugodno vplivajo na kvaliteto vina, vendar se večinoma še premalo pazi na pravilen izbor vrst. Z vinsko trto je bilo 1934 zasajenih 3221 ha (5.7%) in se je pridelalo 40.500 hl vina. Kot v vinogradništvu, večinoma tudi v sadjarstvu ni smoternosti. V srezu je okrog 300.000 sadnih dreves, in sicer 110.000 sliv (največ v banovini), 133.000 jabolk, 27.000 hrušk, 13.000 orehov in 7500 češenj. Ker se sadje zaradi slabih prometnih razmer in prevelike oddaljenosti večjih tržišč težko vnovči, predelujejo mnogo jabolk in hrušk v sadni mošt ali jih posuše za domačo uporabo. Precej je plemenitega kostanja. Čebelarstvo je manjšega pomena. Pomembno je gozdarstvo. Pod gozdno odejo je 42.7% (24.271 ha) površja našega sreza. V višjih legah nastopa iglast, v nižjih mešan in listnat gozd, zlasti bukve in hrasti. Industrijska predelava lesa, ki ni posebno velika, predstavlja poleg redkih drugih podjetij, vso tukajšnjo industrijo. Tudi rudarstvo ni posebno razvito. Železno rudo siderit dobivajo pri Planini na Bohorju in na Rudnici, limonit pri Podčetrtku in pri Olimju. Pri Zlatečem s. od Krašnjice so kopali pirit z zlatom. Slatina pri Rogatcu je daleč znana mineralna voda. Ime Slatina pri Lipoglavu priča o mineralnem vrelcu. V bližini Rog. Slatine lomijo v miocenskem peščenjaku dobre bruse in dobivajo ognjestalno glino. Pri Podčetrtku je tudi poldragi kamen jaspis. Končno naj omenimo še glinasti železovec pri Planini in železno okro pri Fužinah.

Do nedavna so bile prometne razmere zelo pomanjkljive. Z zgraditvijo nekaterih prepotrebnih cest so se sicer nekoliko izboljšale, toda težko se v večjem delu sreza občuti velika oddaljenost od železnic, ker je prevoz po cestah, ki imajo večinoma polno klancev, zamuden in drag. Prebivalstvu bi bilo mnogo pomagano, ako bi se zgradila železnica po dolini ob Sotli. Kraji s. od Rudnice, razen skrajnega sv. dela, ki je usmerjen v Ptuj, gospodarsko in prometno teže proti Celju, kamor imajo dobro zvezo po železnici Rogatec—Grobelno—Celje in po ban. cesti iste smeri. Jz. stran sreza okoli Planine gravitira proti Sevnici, ostali predeli j. od Rudnice pa prometno teže po ban. cestah deloma proti Rajhenburgu in Brežicam, deloma pa tudi proti Celju. Neugodne posledice slabih prometnih razmer se kažejo v nepovoljnih gospodarskih razmerah in nezaupljivosti prebivalstva, med katerim se je ohranilo še mnogo starih običajev. Poleg tega je j. del sreza prav zaradi prometnih nevšečnosti kljub svoji lepoti in zanimivosti med najmanj znanimi pokrajinami naše banovine.

Občina Kostrivnica

Preb. 1547, hiš 452*. Površina 2072 ha: njiv in vrtov 369, trav. in paš. 479, vinogradov 169, gozdov 1015, ostalo 40. Občina obsega j. pobočje Boča (980 m) ter deloma ravninsko, deloma valovito pokrajino j. odtod do žel. proge Grobelno—Rogatec. S. gorati del občine je ves v gozdovih, pod njimi so vinogradi, ki se razprostirajo v skoraj sklenjenem pasu, povpr. 100 m nad dolino. Pokrajina je dobro obljudena. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, vinogradništvom, sadjarstvom, kuhanjem oglja in žganjem apna. V Rog. Slatino prodajajo maslo in smetano, perutnino in jajca, v okolico in Savinjsko dolino vino, v razne kraje pa les, apno in oglje. Sadje, zlasti jabolka, izvažajo v tujino. V občini je 10 zidanih zdravilnih vrelcev in nekaj prostih. Splošno priznane so čisto alkalične slatine: Ignacijev (bogat joda), Kraljev ter Aleksandrov vrelec. Prometno teži občina k žel. progi na Podplat in na ban. cesti Šmarje—Rogatec in Podplat—Poljčane. Na Boč (980 m) z razglednim stolpom vodi s postaje Kostrivnica-Podplat markirana pot. Do restavracije pri Sv. Miklavžu je 1¾ ure, na vrh pa 2½ ure. Ca 150 m z. od vrha je podzemeljska jama Balunjača.

Brezje, 29-11. Sr du Šmarje pri Jelšah 7 km, so Rogatec 13 km, žand zdr fin Rog. Slatina 7 km, o š žup Kostrivnica 2 km, pTt Podplat 1.5 km, žel Kostrivnica-Podplat 1.5 km. Nm ca 280 m. Majhno naselje pol km v. od ban. ceste Podplat—Poljčane s. od Podplata. Gospodarstvo gl. obč. pregled.

Čača vas, 279-68. Sr du Šmarje pri Jelšah 9 km, so Rogatec 11 km, žand zdr fin Rog. Slatina 5 km, o š žup Kostrivnica 1 km, žel Kostrivnica-Podplat 3 km, pTt Podplat 3 km. Nm ca 300—600 m. Razloženo naselje v hriboviti legi na j. pobočju Boča v. od Kostrivnice. Gospodarstvo gl. obč. pregled. Podr. cerkev sv. Margarete nad Glažuto je bila domnevno zgrajena že v 15. stol.; prvič se omenja 1545. Tristrano zaključeni presbiterij je rebrasto svoden, ladja pa ima raven lesen strop. Ločilni obok je gotski. Zakristija se nahaja v pritličju zvonika, ki je spodaj štirikoten, zgoraj osmerokoten. L. 1881. je bila cerkev renovirana.

Drevenik, 241-90. Sr du Šmarje pri Jelšah 11 km, so Rogatec 15 km, žand zdr fin Rog. Slatina 9 km, o š žup Kostrivnica 3 km, žel Kostrivnica-Podplat 5 km, pTt Podplat 5 km. Nm povpr. ca 500 m. Hribovita lega na j. pobočju Boča. Zelo raztresene kmetije. Dostop z vozom po obč. poti 3—4 km s. od Kostrivnice. K vasi spada zaselek Sv. Lenart. Gospodarstvo gl. obč. pregled. Mimo cerkve sv. Lenarta je nekdaj držala stara pot za pešce in jezdece, katerih patron je bil sv. Lenart. S. od te cerkve je stal na strmem griču grad Dor, katerega temelje danes pokriva zemlja. Podr. cerkev sv. Lenarta je bila zgrajena v 2. pol. 12. stol. V 15. stol. so romansko cerkev prezidali in gotizirali, o čemer pričajo: svod presbiterija in ladje, katerih rebra slone na polstebrih, šilasta okna v presbiteriju, zazidana gotska okna v ladji in oporniki ter šilastoločni glavni in stranski portal. L. 1876.—1877. so cerkev zadnjikrat renovirali. Cerkev je bila prvotno podr. pražupnije Sv. Križa pri Rog. Slatini. Od 1545—1768, ko je stavbo razdejala povodenj, je bil tu sedež župnije, nakar so jo prenesli v Kostrivnico. Podr. cerkev sv. Miklavža so sezidali med 1301 in 1456 Celjski grofje. Zraven nje ima SPD planinsko postojanko.

Gabrovec, 56-20. Sr du Šmarje pri Jelšah 9 km, so Rogatec 13 km, žand zdr fin Rog. Slatina 7 km, žel Kostrivnica-Podplat 3 km, o š žup Kostrivnica 1 km, pTt Podplat 3 km. Nm ca 280 m. Leži ob cesti Rog. Slatina—Gabernik ca 2 km sz. od Zg. Kostrivnice. Gospodarstvo gl. obč. pregled.

Kamna gorca, 91-22. Sr du Šmarje pri Jelšah 7 km, so Rogatec 11 km, žand zdr fin Rog. Slatina 5 km, žel Kostrivnica-Podplat 1.5 km, o š žup Kostrivnica 2 km, pTt Podplat 1 km. Nm ca 270 m. Dolinska in deloma pobočna lega v. od Podplata, ca 1 km s. od ban. ceste Šmarje pri Jelšah—Rog. Slatina. Gospodarstvo gl. obč. pregled.

* Podatkov o številu posestnikov, kočarjev in najemnikov nismo mogli dobiti.

Podplat, 92-22. Sr du Šmarje pri Jelšah 6 km, so Rogatec 12 km, žand zdr fin Rog. Slatina 6 km, žel Kostrivnica-Podplat v kraju, o š žup Kostrivnica 2 km, pTt v kraju. Nm ca 260 m. Leži v dolini ob ban. cesti in železnici Grobelno—Rogatec. Križišče in izhodišče cest proti Rogatcu, Šmarju in naseljem na j. pobočju Boča. Gospodarstvo gl. obč. pregled

Podturn, 67-15. Sr du Šmarje pri Jelšah 9 km, so Rogatec 14 km, žand zdr fin Rog. Slatina 8 km, žel Kostrivnica-Podplat 4 km, o š žup Kostrivnica 2 km, pTt Podplat 4 km. Nm ca 300 m. Razloženo naselje sv. od Zg. Kostrivnice med Sp. in Zg. Gabernikom. Gospodarstvo gl. obč. pregled.

Spodnja Kostrivnica, 144-36. Sr du Šmarje pri Jelšah 7 km, so Rogatec 13 km, žand zdr fin Rog. Slatina 7 km, žel Kostrivnica-Podplat 1 km, o š žup Kostrivnica 1 km, pTt Podplat 1 km. Nm ca 280 m. Razložena vas ob cesti Podplat—Zg. Kostrivnica 1 km s. od žel. postaje Kostrivnica-Podplat. V vasi se nahajata Kraljev in Ignacijev vrelec, ki vsebuje nenavadno mnogo joda. Gospodarstvo gl. obč. pregled.

Spodnji Gabernik, 122-29. Sr du Šmarje pri Jelšah 8 km, so Rogatec 15 km, žand zdr fin Rog. Slatina 8 km, žel Kostrivnica-Podplat 3 km, o š žup Kostrivnica 2 km, pTt Podplat 3 km. Nm 263 m. Leži kraj ban. ceste Podplat—Poljčane j. od Zg. Gabernika v nekoliko nagnjeni legi. Gospodarstvo gl. obč. pregled. Prazgodovinske, verjetno hallstattske izkopine. V starem veku je tod držala rimska cesta iz Celja proti Poljčanam. Pri slatinskem izvirku »Rimski vrelec« so našli rimske predmete. Nekdanja starinska cerkvica sv. Marije Magd. se omenja že 1545. Ko so jo 1861 podrli, se je ohranila le kapela sv. Rozalije, ki so ji prizidali današnjo cerkev sv. Rozalije z osmerokotnim zvonikom. Nekdaj priljubljena božja pot.

Zagaj, 178-41. Sr du Šmarje pri Jelšah 10 km, so Rogatec 10 km, žand zdr fin Rog. Slatina 4 km, žel Kostrivnica-Podplat 4.5 km, o š žup Kostrivnica 2 km, pTt Podplat 4 km. Nm 300—500 m. Hribovita lega na podnožju Boča v. od Čače vasi. Gospodarstvo gl. obč. pregled.

Zgornja Kostrivnica, 113-36. Sr du Šmarje pri Jelšah 8 km, so Rogatec 12 km, žand zdr fin Rog. Slatina 6 km, žel Kostrivnica-Podplat 2.5 km, o š žup Kostrivnica v kraju, pTt Podplat 2.5 km. Šola ust. 1820, 4 odd. Kmet. nad. š., Kat. prosv. d., SD, Gas. Nm 259 m. Razložena vas v dolini tik pod j. podanki Boča, na križišču dobrih cest na Podplat, Rog. Slatino in proti Poljčanam. Gospodarstvo in ostalo gl. obč. pregled. Kraj se prvič omenja 1322. Župnija Kostrivnica (dek. Rogatec, škof. lavantinska) ima 1463 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije je bila zgrajena 1752—1766 v baročnem slogu. L. 1768. so prenesli sem sedež župnije od sedanje podr. cerkve sv. Lenarta v Dreveniku.

Zgornji Gabernik, 135-62. Sr du Šmarje pri Jelšah 10 km, so Rogatec 15 km, žand zdr fin Rog. Slatina 9 km, žel Kostrivnica-Podplat 5.5 km, o š žup Kostrivnica 3 km, pTt Podplat 5 km. Nm povpr. ca 350 m. Raztresena vas v prisojni pobočni legi pod Bočem. Mnogo vinogradov. V kraju je več slatinskih vrelcev (Aleksandrov vrelec). Gospodarstvo gl. obč. pregled.

Občina Kozje

Preb. 1613, hiš 369, posest. 251, koč. 128, najem. 76. Površina 2666 ha: njiv in vrtov 550, trav. in paš. 614, vinogradov 88, gozdov 1359, ostalo 55. Občina obsega terciarno gričevje na l. strani Bistrice, s. od Kozjega do potoka Buče. Na j. ji pripada sv. del triadnega Bohorja (1023 m) ter Oslica (863 m) in Vetrnik (712 m); med gričevje in hribovje pa se vriva dolina potoka Bistrice. Potok sprejema tu daljši desni pritok Bistriški graben, ki teče po romantični soteski. Rodovitnost zemlje je največja v s. gričevitem delu, v dolini je zaradi vlažnih tal manjša; tu prevladujejo zato travniki; najslabša pa je na kamenitem Bohorju, ki je pokrit večidel z iglastimi in listnatimi gozdovi. Naselja so razen Kozjega vsa raztresenega tipa. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, vinogradništvom, sadjarstvom in perutninarstvom; deloma je zaposleno še v lesni industriji ter v prevozništvu. Prodaja manjše množine poljskih pridelkov, večinoma v Kozje, živino, vino, sadje, jajca, bukove stole, lesne polfabrikate in drva. V Bistrici in drugih potokih je mnogo belic in klenov. Lovski revirji nudijo zajce, srne, divje svinje in jerebice. Promet posredujejo ban. ceste: Kozje—Podsreda, Kozje—Pilštanj in Kozje—Prelasko. Zaradi velike oddaljenosti od železnice in hudih klancev je prevoz drag, kar ovira gospodarski razvoj teh krajev.

Ješovec, 168-40-26-14-2. Sr Šmarje pri Jelšah 28 km, so du žand zdr fin o pT š žup Kozje 2 km, žel Rajhenburg 24 km. Nm ca 360 m. Raztresena vas na jv. pobočjih Rebra (470 m) ob ban. cesti Kozje—Prelasko. Pripadajoči zaselki so: Cerje, Dobrova, Duplo, Gluha peč, Gruška, Ključiče, Opečnik in Sušica. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja poljskih pridelkov, živine, sadja, vina in jajc. V bližini Gruške je podzemeljska jama. Vas se prvič omenja 1169. Kapelica v vasi spominja na Turke, ki so v 15. stol. ta kraj dvakrat oblegali.

Klake, 166-36-24-12-6. Sr Šmarje pri Jelšah 26 km, so du žand zdr fin o pT š žup Kozje 4 km, žel Rajhenburg 26 km. Nm ca 290 m. Raztresena vas po pobočjih ob potoku Bučici, 1—3 km od ban. ceste Kozje—Prelasko. Dostop z vozom. Pripadajoča zaselka: Ortenca in Zdrhost. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, sadja, vina in jajc.

Kozje, trg, 566-106-67-39-45. Sr Šmarje pri Jelšah 30 km, so du žand zdr fin o pT š žup v kraju, žel Rajhenburg 22 km, Šola ust. 1882, 4 odd. Javna knjiž. SKJ z gled. odrom, PJS, Strel. druž., Gas., Čitalnica, Branibor, Drž, kraj. zašč. dece, SD, PSVD, PSPD. Nm 284 m. Trg leži v široki dolini Bistrice ob izlivu Bistrega grabna tik pod s. vznožjem gozdnatega Kozjaka (664 m) in Vetrnika (712 m). V kraju se odcepi od ban. ceste Lesično—Podsreda ban. cesta v Prelasko. Avtobusna zveza s Celjem in Rajhenburgom. Trgu pripadajo zaselki: Bistri graben, Mirje, Podreber in Sonovo. Prebivalci so deloma uradniki, deloma obrtniki in trgovci; okoličani pa se bavijo s kmetijstvom in vinogradništvom. Prodaja poljskih pridelkov, živine, mleka, sira, masla, sadja, vina in jajc. V gozdovih prevladujejo bukve in iglavci. V bližini trga je parna žaga, ki izdeluje stole iz bukovine ter polfabrikate za izvoz. Kozje se v novejšem času zaradi samotne in mirne lege, hladnega podnebja, lepih gozdov in obilice krajših ter daljših izletov v okolico uveljavlja kot privlačno letovišče. Markirane poti čez Klakoče v Rajhenburg (3 ure), na Oslico (863 m, 2 uri), Bohor (1023 m, 4 ure), ob Studenčnici v Lesično (1½ ure) in na razgledni Vetrnik (712 m, smučarski tereni, 1½ ure). Med krajevne znamenitosti spada skalni previs Gluha peč ob ban. cesti Kozje—Podsreda in hrib Zličar (40 min. nad Kozjem) s kamenitimi možmi.

V trgu in njegovi okolici so našli sledove iz neolitske, bronaste in rimske dobe. Prvi znani lastniki Kozjega so bili grofje Breže-Seliški, ki jim je 1016 podelil cesar Henrik III. 30 kmetij v tem kraju. Že takrat je bil najbrž sezidan prvotni grad Kozje, čigar razvaline so še vidne nad trgom na Bradiču. Grad je bil popolna razvalina že v 17. stol. Tu je bilo eno od upravnih središč obsežnih posestev bl. Heme. Grofica Hema je v zač. 11. stol. podarila grad s posestvi krškemu samostanu na Koroškem, 1072 pa je pripadel krški škofiji. Kot ministeriali krških škofov so najprej posedovali grad vitezi iz Kozjega. Ti se omenjajo prvič 1197, ok. 1500 pa so izumrli. Poznejši lastniki so se hitro menjavali. Kozjanski vitezi so imeli za grb stolp, okoli katerega se vije zmaj (odtod nemško ime Drachenburg za Kozje). Njihovi nasledniki so stari grad zapustili in si tik cerkve postavili novega. Ta je bil odstranjen ok. 1850, ko je bil zgrajen tretji grad, t. j. sedanje grajsko poslopje. Zdaj ga poseduje Vladimir Kobi iz Ljubljane. Kdaj je bilo naselje Kozje, ki se je razvilo pod gradom, povzdignjeno v trg, ni znano. Kot trg se omenja 1646. L. 1828. so dobili tržani pravico do treh letnih sejmov. Od teh se dva še vršita, tretjega pa je prevzel Sv. Peter pod Sv. gorami. Grad in trg sta veliko trpela pred Turki (n. pr. 1476 in 1494). V velikem slovensko-hrvatskem kmečkem uporu 1573 so sodelovali v vojski Ilije Gregoriča tudi tukajšnji kmetje. Kuga je morila v trgu in okolici 1358, 1578, 1529, 1625, a najhuje od 1646—1652. L. 1809. so se valile skozi Kozje francoske čete. L. 1825. je bila dograjena cesta na Buče čez Ključice. Od 1855 je trg sedež okrajnega sodišča in davkarije. Normalna šola je bila odprta 1805. Župnija Kozje (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 1502 duši. Pokopališče. Župna cerkev Marijinega Vneb. Prvotna cerkev je stala že v 12. stol. Sedanjo so sezidali pred 1516. Sprva je bila podr. pilštanjske prafare, iz katere se je izločila 1786 kot samostojna lokalija. L. 1802. se je sedež nadžupnije in dekanije preselil iz Pilštanja v Kozje. Cerkvena pripadnost nekdaj in sedaj ista kot Pilštanj. Podr. cerkev sv. Eme. Kapela sv. Eme je bila sezidana 1466. Cerkev je iz 1717, zvonik iz 1739. Presbiterij je v gotskem slogu, ladja, kateri sta prizidani dve stranski kapeli, pa v romanskem. V 2. četrtini 19. stol. so vso cerkev renovirali.

Veternik, 413-82-46-36-8. Sr Šmarje pri Jelšah 34 km, so du žand zdr fin o pT žup Kozje 4 km, žel Rajhenburg 20 km, š Kozje ali Zagorje ali Koprivnica 4 km. Nm povpr. 600 m. Zelo raztreseno naselje v hribovitem in planotastem predelu med Vetrnikom (712 m) in Oslico (863 m), ca 4 km jz. od Kozjega. Dostop samo peš. Pripadajoči zaselki so: Brezina, Cerovec, Črešnjevec, Glažuta, Kališče, Klakoče, Kranjčev vrh, Laze, Medvednica, Pokonjek, Poslavje in Toplice. Zemlja je pretežno kamenita in malo rodovitna. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom. Prodaja živino, jajca, hlode in drva. Ime zaselka Glažute spominja na nekdanjo steklarno, ki je že dalj časa opuščena. Krasen smuški svet, lep razgled z Vetrnika.

Zdole, 196-71-52-19-6. Sr Šmarje pri Jelšah 29 km, so du žand zdr fin o pT š žup Kozje 4 km, žel Rajhenburg 24 km. Nm ca 420 m. Raztreseno naselje na valovitem in plazovitem terenu s. od Rebra (470 m), ca 1—3 km od ban. ceste Kozje—Prelasko. Dostop le z vozom. Vas se deli v Zg. in Sp. Zdole; pripadajo pa ji še zaselki: Belo, Groblje, Hoste in Vrhe. Gospodarstvo kot Klake.

Zeče, 104-34-36-8-7. Sr Šmarje pri Jelšah 28 km, so du žand zdr fin o pT š žup Kozje 5 km, žel Rajhenburg 25 km. Nm ca 450 m. Leži na planotastem in rahlo valovitem svetu v. od Pilštanja in ca 2 km od ban. ceste Kozje—Prelasko. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Klake.

Občina Pilštanj

Preb. 2599, hiš 729, posest. 417, koč. 194, najem. 40. Površina 4674 ha: njiv in vrtov 858, trav. in paš. 1142, vinogradov 184, gozdov 1387, ostalo 103. Občina zavzema terciarno gričevje v zgornjem delu močnega potoka Bistrice med Rudnico (687 m) na s. in širokim Bohorjem (1023 m) na j. Ob Bistrici, ki jo sestavljata dva potoka tega imena, so se zlasti ob sotočju pri Lesičnem naložili aluvialni sedimenti. Zemlja je pretežno ilovnata in lapornata ter precej rodovitna. Najlepši iglasti in mešani gozdovi so na Bohorju. Prebivalstvo se bavi zlasti s kmetijstvom, vinogradništvom, sadjarstvom in perutninarstvom. Gozdarstvo je manjšega pomena. Poljski pridelki zadostujejo komaj za dom, ponekod jih morajo še dokupovati. Domači sadjevec. Prodaja vina, živine, jajc in sadja, predvsem jabolk. Les gre v savsko banovino. Gospodarski razvoj ovira velika oddaljenost od železnice.

Bistrica, 118-32-24-3-1. Sr Šmarje pri Jelšah 29 km, so du žand zdr fin Kozje 10 km, žel Sv. Jurij pri Celju 18 km, o p š Pilštanj 5 km, žup Zagorje 4 km. DKfid. Nm 339 m. Leži v dolini Bistrice pod Loščem (630 m). K vasi spada Pokorna vas, ki leži z. odtod nad Bistrico. Dostop samo z vozom po 3 km dolgi obč. poti od ban. ceste Lesično—Sv. Jurij pri Celju. Kmetijstvo. Prodaja živine, jajc in sadja. Podr. cerkev sv. Andreja je bila sezidana in posvečena 1535.

Dobje, 100-22-18-1-1. Sr Šmarje pri Jelšah 25 km, so du žand zdr fin Kozje 10 km, žel Sv. Jurij pri Celju 17 km, o 6 km, p Slivnica pri Celju 11 km, š žup Prevorje-Lopaca 2 km. Nm ca 450 m. Hribovita lega na desni strani Bistrice. Zahodno odtod zaselek Cirkuše. Do ban. ceste 3 km. Dostop z vozom po obč. poti. Kmetijstvo, sadjarstvo, neznatno vinogradništvo. Prodaja živine, mladih pujskov, jabolk, piščancev in jajc. Podr. cerkev sv. Ožbalta se prvič omenja 1545 kot pilštanjska podružnica. Sedanja stavba je bila posvečena 1737. L. 1873. so jo renovirali.

Dobležiče, 190-58-12-27-3. Sr Šmarje pri Jelšah 28 km, so du žand zdr fin Kozje 8 km, žel Sv. Jurij pri Celju 24 km, o p š žup Pilštanj 5 km. Nm ca 350 m. Zgornje in Spodnje Dobležiče leže v gričeviti pokrajini na obeh straneh Dobležiškega potoka ca 3.5 km od ban. ceste Lesično—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo (zlasti slive). Prodaja vina, živine, sadja in jajc. Podr. cerkev sv. Trojice se prvič omenja 1545. V reformacijski dobi je v njej pridigoval Primož Trubar. Od 1786—1788 je bila samostojna kuracija.

Drensko rebro, 202-63-26-30-2. Sr Šmarje pri Jelšah 26 km, so du žand zdr fin Kozje 7 km, žel Sv. Jurij pri Celju 23 km, o p š žup Pilštanj 3.5 km. Nm ca 400 m. Naselje tvorijo samotne kmetije in zaselki, ki leže na valovitem svetu s. od Pilštanja. Največji zaselki so: Penkovo selo, Poljane in Vinji dol. Od ban. ceste pri Lesičnem je 1—5 km daleč. Dostop le z vozom. Kmetijstvo, znatno vinogradništvo in sadjarstvo. Trgovanje z živino, sadjem (jabolka, slive in češnje) in z vinom. Sz. od pilštanjskega trga so še vidni ostanki nekdanjega drenskega gradu (Hartenstein), katerega zgodovina je skoraj neznana. Njegovi lastniki so bili med drugimi rodbina Reisig pl. Drönikhoff (1617—1716), za njo pa grofje Attemsi, ki so posedovali grad do najnovejše dobe. Grad je bil do 1810 še pod streho. Razen razvalin nekdanje grajske kapelice stoji še gospodarsko poslopje »štok«, v katerem so shranjevali žito. Zdaj je last tržana Martina Straška, ki je stavbo predelal v stanovanjsko hišo.

Gubno, 324-62-32-20-3. Sr Šmarje pri Jelšah 26 km, so du žand zdr fin žup Kozje 7 km, žel Sv. Jurij pri Celju 22 km, o p š Pilštanj 4 km. Nm 463 m. Raztresena vas na gričevitem ozemlju med potokoma Bistrico in Lesičnico sz. od Pilštanja. K vasi spadajo zaselki: Gloše, Ješovec, Marof, Polje in Vrhe. Dostop z vozom po obč. poti, 1 km od ban. ceste. Gospodarstvo kot Drensko rebro. V vasi stoji pristava žusemskih graščakov. »Marof« je še danes v dobrem stanju in last posestnika Kovačiča. Podr. cerkev sv. Primoža in Felicijana je bila sezidana v 16. stol. Prvič se omenja 1545.

Krivica, 219-58-45-6-7. Sr Šmarje pri Jelšah 24 km, so du žand zdr fin Kozje 8 km, žel Sv. Jurij pri Celju 17 km, o 5 km, p Slivnica pri Celju 12 km, š žup Prevorje-Lopaca 2 km. Nm ca 440 m. Leži v hribovitem svetu nad izvirom potoka Lesičnice, ca 4 km sz. od Pilštanja. Vas tvorijo zaselki: Jasen, Krivica, Krka, Prevorje in Skopečno. Z ban. cesto je zvezana po 2 km dolgi obč. poti, ki je sposobna za vozni promet. Kmetijstvo, gojitev jabolk, gozdarstvo. Jabolka prodajajo v Celje, vino domačim gostilničarjem. Prodajajo tudi hrastove hlode in žel. pragove. Župnija Sv. Ana na Prevorju (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 1100 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Ane. Ko so prvotno cerkev 1470 ali 1494 razrušili Turki, so okoli 1590 zgradili novo stavbo, ki so jo pa 1807 podrli. Takrat so sezidali sedanjo baročno stavbo, ki so ji 1817 prizidali zvonik. Cerkev je zelo prostorna in ima v tlorisu obliko križa. Prvotno podr. pilštanjske prafare je postala 1787 samostojna kuracija, 1871 pa prava župnija.

Lesično, 271-74-32-42-0. Sr Šmarje pri Jelšah 24 km, so du žand zdr fin Kozje 12 km, žel Sv. Jurij pri Celju 22 km, o p š žup Pilštanj 1 km. Nm ca 310 m. Leži v široki dolini Bistrice ob stikališču ban. cest, ki drže proti Sv. Juriju pri Celju, v Kozje in Planino. Avtobusna zveza Celje—Podsreda. Vas obsega samotne kmetije in zaselke: Bobovec, Gorico, Log, Osojnik in Slatino. Kmetijstvo in vinogradništvo; izvrstno uspeva sadje, predvsem jabolka in češplje. Mlekarna Mlekarske zadruge. Prodaja svinj, sadja, vina in jajc. Podružna cerkev sv. Urha. Prvotna cerkev je bila zidana v 14. stol. Prvič se omenja 1394. Sedanja stavba je iz 1707; 1750 so jo prezidali. Obok cerkve krasi preprosta in učinkovita ornamentika z narodnimi motivi. Na trati pred cerkvijo stoji Kristusov spomenik iz 1713. Odtod doma Kaspret Anton (1850—1920), zgodovinar.

Lopaca, 186-45-32-6-7. Sr Šmarje pri Jelšah 24 km, so du žand zdr fin Kozje 12 km, žel Sv. Jurij pri Celju 15 km, o 7 km, p Slivnica pri Celju 10 km, š žup Prevorje-Lopaca v kraju. Šola ust. 1842, 4 odd. Jav. knjiž., PJS, DKfid. Nm 552 m. Naselje je raztreseno po gričih na l. strani Bistrice ob ban. cesti Lesično—Sv. Jurij pri Celju. Avtobusna zveza Celje—Podsreda. Lopaci pripadajo zaselki: Dol, Pustike in Trebeže. Kmetijstvo, gozdarstvo, v manjši meri vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja jabolk, vina, ter žel. pragov, hlodov in drv.

Pilštanj, trg, 339-113-68-32-13. Sr Šmarje pri Jelšah 30 km, so du žand zdr fin Kozje 5 km, žel Sv. Jurij pri Celju 23 km, o p š žup v kraju. Šola ust. 1802, 5 odd., Kmet. in gosp. nad š., PJS, Prosv. d., Gas., PSVD. Nm 381 m. Krasna lega na pomolu nad dolino Bistrice z lepim razgledom proti jv. Plazovit teren. Pod trgom, 0.5 km daleč, vodi ban. cesta Sv. Jurij pri Celju—Podsreda. Avtobusna zveza Celje—Podsreda. K trgu se prištevajo: Klačenca, Koštel, Pungert, Stari trg, Suhodol, Stangrabe, Trška gora in Vinja gora. Prebivalci žive večinoma od poljedelstva, živinoreje, sadjarstva in vinogradništva, nekaj tudi od lončarstva. Prodaja vina, jabolk, češpelj, jajc in lesa. Privlačne izletniške točke v okolici. Markirane poti na Oslico (863 m, 2 uri) in Sterco (923 m) na Bohorju. V bližini trga je slatinski vrelec, ki se pa še ne izkorišča. Ozemlje cele današnje kozjanske dekanije s Pilštanjem je bilo v 10. stol. last Svetopolka Selškega in nato savinjskega mejnega grofa Engelberta Pilštanjskega. Njegova hči je bila grofica bl. Hema, ki se je rodila v Pilštanju najbrž 982. Po smrti svojega moža Viljema je bl. Hema (okoli 1043) podarila poleg drugih posestev tudi Pilštanj ženskemu samostanu v Krki na Koroškem. Ko je samostan prenehal, je 1072 Pilštanj pripadel krški škofiji. Kot ministeriali krških škofov so bivali v pilštanjskem gradu (ki je bil zgrajen najbrž v 1. pol. 10. stol.) Pilštanjski gospodje. Ti se tu prvič omenjajo 1140. V 14. stol. so bili grajski posestniki že Konjiški gospodje, nato zopet krški škofje. L. 1570. je dal krški škof podreti stari razpadajoči grad in postaviti novo poslopje (kamenita plošča nad velikimi vrati pilštanjske župne cerkve). Od 1617 dalje so se lastniki večkrat menjali. V 2. pol. 19. stol. je začela razpadati tudi nova graščina, ki je danes v razvalinah. Na gradu je bil nekdaj sedež deželskega sodišča.

Pod okriljem pilštanjskega in sosednega drenskega gradu se je razvila pilštanjska naselbina, ki se kot vas prvič omenja 1167. L. 1404. se Pilštanj omenja že kot Novi trg, za razliko od prvotne naselbine Starega trga. Trg je imel lastno sodstvo, tedenski tržni dan in v 15. stol. že 6 sejmov na leto. Nekdanji sramotilni kamen (pranger) še stoji na trgu. Tudi stari, še ohranjeni vodnjak spominja na prvotni trg. Turki so plenili v Pilštanju in okolici posebno 1476 in 1494. L. 1646. je umrlo v župniji za kugo 2000 ljudi. Kmečki uporniki so napadali pilštanjski grad 1515 in 1573. Šola se v trgu omenja že 1466. Na z. robu trga štrli skala, o kateri pravi pripovedka, da je okamenela ajdovska žena z detetom. Župnija Pilštanj (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 2000 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela. Stara cerkev z monumentalnim stropom je bila

zgrajena najbrž v 10. stol.; kot prvotna stavba se smatra sedanja j. krajša stranska ladja, ki je iz romanske dobe, toda že popolnoma prezidana. Novo cerkev so postavili med 1796 do 1812. Bila je večkrat prezidana, zadnjikrat 1894. Župnijo so ustanovili najbrž že Pilštanjski gospodje v 10. stol. Prvi župnik se omenja 1167, 1237 pa se tukajšnji župnik že navaja kot dekan. Župnija je bila sprva podrejena oglejskemu patriarhu, ki jo je 1254 inkorporiral gornjegrajskemu samostanu. Ta jo je 1261 zamenjal za škalsko župnijo. Ponovno je inkorporiral cerkev omenjenemu samostanu 1364 patriarh Bertrand. L. 1461. je bila župnija z vsemi vikariati podrejena ljubljanski škofiji, pod katero je ostala do 1787, ko je pripadla lavantinskim škofom. Vendar izvršuje ljubljanska škofija še sedaj patronatske pravice. L. 1802. se je sedež nadžupnije in dekanije preselil v Kozje; Pilštanj je postal takrat navadna podružnica, ki je bila pozneje povzdignjena v lokalno kapelanijo in 1828 v župnijo. Iz prvotne pilštanjske veležupnije so se razvile župnije: Kozje, Sv. Peter pod Sv. gorami, Podsreda, Podčetrtek, Sv. Vid na Planini, Olimje, Dobje, Buče, Polje pri Podčetrtku, Zagorje, Prevorje, Planina, Bizeljsko in Zusem. S Pilštanja doma: Gnus Anton (r. 1863), šolnik, nar. gospodar.

Pristava, 64-21-12-9-0. Sr Šmarje pri Jelšah 29 km, so du žand zdr fin Kozje 10 km, žel Sv. Jurij pri Celju 27 km, o p š žup Pilštanj 5.5 km. Nm ca 380 m. Prisojna lega na j. pobočju Rudnice (687 m) med Dobležiškim in Virštanjskim potokom. Od ban. ceste 6 km obč. poti, sposobne za vozni promet. Kmetijstvo, mnogo vinogradov. Prodajajo vino in jajca, da si dokupijo hrano.

Straška gorca, 153-65-32-8-1. Sr Šmarje pri Jelšah 26 km, so du žand zdr fin Kozje 10 km, žel Sv. Jurij pri Celju 18 km, o 5 km, p Slivnica pri Celju 12 km, š žup Prevorje-Lopaca 2 km. Nm ca 480 m. Hiše so raztresene v hriboviti legi med potokoma Bistrico in Gložnico. Pripadata ji zaselka Brezje in Dragomirje. Obč. kolovoz, dolg 2 km, vodi do ban. ceste Lesično—Sv. Jurij pri Celju. Zemlja slabo rodi. Kmetijstvo. Prodaja živine, jabolk in jajc. Na Saličevem posestvu št. 3. so našli zlat rimski denar iz 4. stol. po Kr.

Topolovo, 83-19-14-2-0. Sr Šmarje pri Jelšah 29 km, so du žand zdr fin Kozje 9 km, žel Sv. Jurij pri Celju 19 km, o 5 km, p Pilštanj 4 km, š žup Zagorje 4 km. DKfid. Nm ca 470 m. Majhno raztreseno naselje na s. pobočju Lošča (630 m) nad Bistrico. Zraven spadajo Straže. Ca 4 km dolga obč. pot veže kraj z ban. cesto. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, sadjarstvo. Prodaja jajc.

Zagorje, 350-97-70-8-2. Sr Šmarje pri Jelšah 31 km, so du žand zdr fin Kozje 10 km, žel Sv. Jurij pri Celju 23 km, o p Pilštanj 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1857, 2 odd. Javna šol. knjiž. PJS, DKfid. Nm 450 m. Raztresena vas leži v gričeviti kotlini, med Loščem (630 m) na s. in gozdnatim Bohorjem (1023 m) na j. Proti v. prehaja kotlina v ozko dolino ob Bistrici, proti z. pa proti Planini. Ca 1 km dolga obč. pot vodi do ban. ceste Lesično—Planina in se v sili porablja tudi za promet z avtomobili. K vasi spadajo zaselki: Artiče, Bobovec, Gabrje in Preska. Kmetijstvo, vinogradništvo. Prodaja živine, sadja in jajc domačim trgovcem; deske in rezan les izvažajo v savsko banovino. Na razgledno Oslico (863 m) na Bohorju drži 1 uro dolga gozdna pot. Krajevno ime »Gradišče« j. od vasi spominja verjetno na prazgodovinsko selišče. Domnevno je tu stal srednjeveški grad, last graščakov iz Podčetrtka in Pilštanja. Četrt ure od Zagorja je bil »Na fužinah« nekdaj plavž, kjer so topili železno rudo in prodajali lito železo. Radi slabih prometnih zvez so ga 1899 opustili. Župnija Zagorje (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 591 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije. Baročno cerkev so sezidali grofje Attemsi ok. 1661 v zahvalo za srečno rešitev iz turškega ujetništva. Dogodek je vrezan v bakreni plošči in tudi naslikan v cerkvi. Cerkev so zgradili zraven gotske kapele, katero so sezidali v 14. ali 15. stoletju Celjski grofje. Kapela je zvezana z novo cerkvijo (na oboku je grb Celjskih grofov). Cerkev ima dve stranski kapeli in visok masiven zvonik. Svod je okrašen z dobrimi fresko slikami iz 1708 (delo neznanega mojstra). Prižnica je bogato okrašena. Zagorska Mati božja je daleč naokrog znana romarska cerkev. Prvotno je bila podr. pilštanjske prafare, 1787 je postala lokalija, 1882 župnija.

Občina Planina pri Sevnici

Preb. 4459, hiš 867, posest. 814, koč. 49, najem. 4. Površina 5362 ha: njiv in vrtov 900, trav. in paš. 1773, vinogradov 25, gozdov 2419, ostalo 245. Občina obsega planotast in hribovit svet v zgornjem delu potokov Gračnice in Sevnične; na s. se razprostira do hriba Puharja (621 m) jz. od Rudnice (687 m), na j. pa sega na s. in sz. pobočje Bohorja (1023 m). Zemlja je večinoma peščena ilovka in srednje rodovitna. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom in živinorejo; zelo razvito je sadjarstvo in reja perutnine. Vinogradi uspevajo le v zelo ugodnih legah. Velik del površine pokrivajo iglasti in listnati gozdovi. Poljske pridelke porabijo večinoma doma; le nekatere vasi prodajajo oves, fižol in krompir, največ na Planino. V glavnem daje dohodke prodaja goveje živine, svinj, perutnine, jajc in jabolk. Les se izvaža največ v savsko banovino, posebno v Zagreb. Občina teži prometno proti Sevnici.

Brezje, 130-25-22-3-0. Sr Šmarje pri Jelšah 20 km, so du Kozje 20 km, žand zdr o Planina 4 km, fin žel Sv. Jurij pri Celju 15 km, p š žup Dobje 2 km. Nm ca 500 m. Zg. in Sp. Brezje leže na planoti med potokom Dobje in zgornjim tokom Gračnice, nad ban. cesto Planina—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Zraven spada Dobrovo. Kmetijstvo, sadjarstvo, gozdarstvo. Prodaja ovsa, jabolk, živine, jajc, hlodov in drv.

Brdo, 135-23-22-1-0. Sr Šmarje pri Jelšah 26 km, so du Kozje 19 km, žand zdr o p š žup Planina 2 km, fin žel Sv. Jurij pri Celju 17 km. Nm ca 510 m. Razložena vas leži deloma na planoti nad potokom Gračnico, deloma v dolini ob ban. cesti Planina—Sv. Jurij pri Celju. Zaselki: Dvor, Gračnica, Rožni dol. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Prodaja ovsa, živine, jabolk, perutnine, jajc, hlodov in žel. pragov. Mleko se deloma prodaja mlekarni v Dobje, deloma izdelujejo doma maslo, ki ga prodajajo trgovinam na Planini.

Dobje, 436-76-73-3-0. Sr Šmarje pri Jelšah 15 km, so du Kozje 22 km, žand Slivnica 8 km, zdr o p Planina 6 km, fin Sv. Jurij pri Celju 14 km, žel Sv. Jurij pri Celju 10 km, š žup v kraju. Šola ust. 1686, 6 odd. PRK, PJS, Kat. izobr. d. Nm ca 550 m. Krasna odprta lega na planoti na l. strani potoka Dobje, 1 km nad ban. cesto Planina—Sv. Jurij pri Celju. Vključuje naselji Podgorico in Ravno. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Prodaja fižola, ovsa, sira, živine, sadja in lesa. Župnija Dobje (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 1700 duš. Pokopališče. Župna cerkev Dev. Marije. Prvotna kapela je bila posvečena sv. Barbari; prvič se omenja 1651. Sprva podr. pilštanjske prafare, odnosno župnije Sv. Vida pri Planini, je postala 1785 župnija. Pripadnost cerkve nekdaj in sedaj ista kot Pilštanj.

Doropolje, 179-42-41-0-1. Sr Šmarje pri Jelšah 27 km, so fin žel Sevnica 17 km, du Brežice 44 km, žand zdr o p š Planina 2 km, žup Planina in Sv. Vid 2 km. Nm ca 600 m. Leži na planoti ob stikališču ban. cest, ki drže v Planino, Podsredo in v Sevnico. Avtobusna zveza Planina—Sevnica. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo kot Brezje. Razen ovsa pridelujejo preko potreb tudi krompir.

Golobinjek, 108-80-78-2-0. Sr Šmarje pri Jelšah 28 km, so fin žel Sevnica 21 km, du Brežice 48 km, žand zdr o p š žup Planina 5 km. Nm 475 m. Leži na valovitem planotastem svetu j. od Planine nad sotesko Sevnične, ob kateri vodi ban. cesta Planina—Sevnica. Dostop z vozom, 1 km od ban. ceste. K vasi spadajo zaselki: Gavge, Manga, Postate in Prihova. Gospodarstvo kot Brezje.

Hrušovje, 185-17-17-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 24 km, so du fin Kozje 17 km, žand zdr o Planina 5 km, žel Sv. Jurij pri Celju 14 km, p Žegar 1 km, š žup Sv. Vid 7 km. Nm ca 800 m. Kraj je raztresen po hribovitem svetu sv. od Planine. Do ban. ceste Sv. Jurij—Pilštanj dostop z vozom. Ostalo kot Presečno.

Loke, 150-58-56-2-0. Sr Šmarje pri Jelšah 24 km, so du fin Kozje 20 km, žand zdr o p žup Planina 1 km, žel Sv. Jurij pri Celju 17 km, š Sv. Vid 4 km. Nm 527 m. Leži na valovitem planotastem svetu v zgornjem delu Gračnice ca 1 km od ban. ceste Planina—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vsemi vozili. Zraven spadajo zaselki: Bobovec, Karlovec, Kladje in Ratova Loka. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo. Prodaja živine, sadja, žel. pragov in stavbnega lesa.

Planina, trg, 228-52-48-3-1. Sr Šmarje pri Jelšah 26 km, so fin žel Sevnica 21 km, du Brežice 48 km, žand zdr o p š žup v kraju. Šola ust. 1817, 3 odd. Gas., Strel. druž., PSVD, SPD, Gosp. bral. d. Nm 588 m. Krasna razgledna lega v prisojnem položaju na visoki planoti ob križišču ban. cest proti Sevnici, Sv. Juriju pri Celju in Podsredi. Avtobusna zveza s Sevnico. Prebivalstvo se preživlja s trgovino in obrtjo, kmetijstvom in gozdarstvom. Prodaja živine, jabolk, perutnine in jajc. Hlode, drva in deske pošiljajo v Italijo. Lepa gozdna okolica, sončna lega in čist zrak so ugodni pogoji za letovišče. Gostilne s tujskimi sobami. Markirane poti na Sv. Križ (733 m, ½ ure), Bohor (1023 m, 2 uri) in Lisco (947 m, 3—4 ure).

V starem veku je vodila mimo rimska cesta. V 9. stol. je bilo tukajšnje ozemlje last karantanskega vojvode Valhuna, v 10. stol. pa je pripadalo savinjskemu mejnemu grofu Engelbertu Pilštanjskemu, očetu bl. Heme (gl. Pilštanj). V tej dobi je bil verjetno na mestu prejšnje rimske postojanke na strmi skali zgrajen planinski grad, ki je služil kot obrambna trdnjava proti napadom Madjarov. V njem je bilo obenem upravno

središče tukajšnjih posestev bl. Heme. Ko je 1072 prevzela posestva krška škofija, je dajala grad v najem raznim upravnikom. Najimenitnejši med njimi je bil Ortolf Planinski (omenja se 1190 in 1199), utemeljitelj rodu Planinskih gospodov (von Montpreis), ki so pa izumrli že okoli 1250. Nato je krški škof podaril Planino rodbini Ostrovrharjev ali Svibenskih, ki so si tudi prevzeli naslov Planinskih gospodov. Prvi med njimi je bil Henrik (u. 1284 ali 1285). Ker so njegovi nasledniki zabredli v denarne stiske, so 1339 zastavili del gradu Frideriku Celjskemu; 6 let nato se je ta polastil vsega gradu. L. 1363. je umrl zadnji Planinski gospod Henrik II. kot posestnik Slov. Gradcu. Celjskim grofom je Planina služila za lovski grad. Dalj časa je bival tu le grof Friderik Celjski z Veroniko Deseniško. Po 1456 je Planina postala deželnoknežja last in Habsburžani so jo dajali v najem raznim plemičem. V 19. stol. je začel grad (danes Stari grad imenovan) razpadati; 1882 so ga začeli podirati in je danes v razvalinah. V njem je bil nekdaj sedež deželskega sodišča. Pod vznožjem Starega gradu stoji od 1867 nova graščina. Zgraditi jo je dal baron Gustav Blome. Sedanji njen lastnik Mühlhaimb stanuje v Sevnici; v gradu imata svoje prostore gozdarski urad in žandarmerija.

Naselbina Planina se omenja 1190 in 1209 kot vinogradna vas, 1345 pa že kot trg. Okoli 1550 je trg pogorel in z njim vsi starejši trški privilegiji. V železni blagajni na rotovžu hranijo le dve pergamentni listini cesarja Franca I. iz 1793 in 1832. Z njima je trg dobil poleg dotedanjih treh še tri nove letne sejme. Turki so opustošili in izropali trg z okolico 1494, požar pa ga je ponovno uničil 1862. L. 1646. je pomorila kuga okrog 1000 ljudi. Nanjo spominja kamenit steber na poti iz Planine proti Visočem. Planinski grad in trg sta veliko trpela pred kmečkimi uporniki. L. 1573. je kmečka vojska pod vodstvom Ilije Gregoriča začasno zavzela Planino. L. 1635. pa so kmetje izropali grad. Kmečki upor planinskih podložnikov 1790 je bil udušen pod gradom. Prvo šolo je ustanovil v trgu graščak Jožef Protasi že 1817. Šolski prostori so bili v starem rotovžu. Novo šolsko poslopje je bilo zgrajeno 1822. L. 1868. je dal baron Gustav Blome zgraditi cesto Doropolje—Sevnica. Župnija Planina pri Sevnici (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 731 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marjete je bila zidana pred 1452 (morda 1347) v gotskem slogu. L. 1871. so jo popravili in povečali. Presbiterij ima še stari križni obok z rebri, ki počivajo na konzolah, sklepniki so okrašeni z zvezdami. Prvotno je bila cerkev podr. pilštanjske pražupnije; iz nje se je izločila pred 1296 kot kapelanija in pred 1353 kot župnija. L. 1571. so sedež župnije prenesli v Št. Vid pri Planini in Planina je postala navadna podružnica. L. 1787. je bila ustanovljena planinska kapelanija, 1866 ekspozitura in 1909 samostojna župnija. Podr. cerkev sv. Križa je bila zidana pred 1400. Zvonik je iz 1737 (letnica na portalu).

Planinska vas, 173-38-38-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 25 km, so du žand fin Kozje 18 km, zdr Planina 4 km, o p Planina 5 km, žel Sv. Jurij pri Celju 18 km, š žup Sv. Vid 2 km. Nm 595 m. Hribovita lega na valoviti planoti v. od Planine, ca 2 km od ban. ceste Planina—Podsreda. Dostop z vsemi vozili. Vas sestavljajo zaselki: Glinja jama, Laze, Planinska vas in Sv. Miklavž. Kmetijstvo, sadjarstvo, gozdarstvo kot Brezje. Nekaj vinogradov. Kraj vasi je kapniška jama, v kateri so našli okostje jamskega medveda. Podr. cerkev sv. Miklavža je bila zgrajena pred 15. stol. Zvonik so prizidali 1767 (letnica na portalu).

Podlog, 187-45-38-7-0. Sr Šmarje pri Jelšah 34 km, so du fin Kozje 10 km, žand zdr o p Planina 6 km, žel Sv. Jurij pri Celju 23 km, š žup Sv. Vid 2 km. Nm ca 500 m. Raztresena vas v hribovitem svetu ob izvirnem delu Bistrice in na s. pobočju Bohorja, ob ban. cesti Planina—Podsreda. Pripadajoči zaselki so: Drvišče, Fužine in Ležene. Gospodarstvo kot Brezje. Na nekdanje tukajšnje fužinarstvo spominja ohranjeno zidovje in tri večje lepo ohranjene hiše. Kapelo sv. Marije so sezidali 1868.

Podpeč, 97-19-16-3-0. Sr Šmarje pri Jelšah 32 km, so du Kozje 13 km, žand zdr o p Planina 4 km, fin žel Sv. Jurij pri Celju 19 km, š žup Sv. Vid 2 km. Nm ca 540 m. Vas leži v dolini ob potoku Bistrici in na sosednem pobočju ca 2 km od ban. ceste Planina—Podsreda. Pripadajo ji zaselki: Grabne, Jez, Podjasen in Zakelj. Gospodarstvo kot Brezje. Razen ovsa pridelajo preko potreb tudi krompir.

Podvinje, 98-17-17-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 31 km, so du fin Kozje 14 km, žand zdr o p Planina 5 km, žel Sv. Jurij pri Celju 20 km, š žup Sv. Vid 3 km. Nm ca 500 m. Pobočna lega na l. strani Bistrice ca 3 km od ban. ceste Planina—Podsreda. Dostop po obč. poti z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo kot Brezje. Razen ovsa pridelajo preko potreb tudi krompir in fižol. Nekaj vinogradov.

Presečno, 385-45-39-6-0. Sr Šmarje pri Jelšah 29 km, so du fin Kozje 14 km, žand zdr o p Planina 6 km, žel Sv. Jurij pri Celju 14 km, š žup Sv. Vid 6 km. Nm ca 500 m. Raztresena vas v hribovitem svetu sv. od Planine ca 1 km od banovin. ceste Sv. Jurij pri Celju—Pilštanj. Dostop po obč. poti z vozom. Pripada ji zaselek Jazbena. Gospodarstvo kot Brezje. Razen ovsa pridelajo preko potreb tudi fižol.

Repuš, 158-10-10-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 20 km, so du Kozje 20 km, žand zdr o Planina 4 km, fin žel Sv. Jurij pri Celju 14 km, p š žup Dobje 2 km. Nm ca 520 m. Leži ob potoku Gračnici ca 3 km od ban. ceste Planina—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Brezje.

Suho, 577-90-85-5-0. Sr Šmarje pri Jelšah 16 km, so du Kozje 24 km, žand Slivnica 8 km, zdr o p Planina 4 km, fin žel Sv. Jurij pri Celju 10 km, š žup Dobje 1 km. Nm ca 540 m. Raztresena vas na valoviti planoti na razvodju med Voglajno in Gračnico, dober km od ban. ceste Planina—Sv. Jurij pri Celju. K njej spadajo zaselki: Gorica, Jezerce in Slatna. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Brezje.

Sv. Vid, 516-105-98-5-2. Sr Šmarje pri Jelšah 24 km, so du fin Kozje 20 km, žand zdr o p Planina 5 km, žel Sv. Jurij pri Celju 21 km, š žup v kraju. Šola ust. 1878, 3 odd. Prosv. d., DKfid, Bral. d. Nm 615 m. Lepa vas ima krasno, proti s. zavarovano lego v razvodnem predelu med Bistrico in Sevnično ob ban. cesti Planina—Podsreda. Pripadajoči zaselki so: Griči, Jelše in Lipa. Gospodarstvo kot Brezje. Lepa in zdrava okolica nudi lepe možnosti za razvoj kraja v letovišče. Bogati iglasti in mešani gozdovi na Bohorju. Župnija Sv. Vid pri Planini (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 2004 duše. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida stoji vrh pol ure oddaljenega razglednega hriba (733 m). Cerkev je bila sezidana 1453, zvonik 1682 (letnica na zvoniku). Okoli cerkve je bilo do 1854 pokopališče, ki so ga takrat premestili na jv. konec vasi. Prvotno je bila cerkev podr. pilštanjske pražupnije. Pred 1452 je postala vikariat. Cerkvena pripadnost nekdaj in sedaj kot Pilštanj.

Škarnice, 160-29-27-2-0. Sr Šmarje pri Jelšah 19 km, so du Kozje 21 km, žand zdr o Planina 5 km, fin žel Sv. Jurij pri Celju 15 km, p š žup Dobje 1 km. Sp. Škarnice (nm ca 480 m) leže v dolini potoka Dobje ob ban. cesti Planina—Sv. Jurij pri Celju, Zg. Škarnice (nm ca 600 m) pa na pobočju na d. strani potoka, dober km nad ban. cesto. Dostop z vozom. Zaselki: Zaloge, Zapečje in Završje. Poljedelstvo, živinoreja, posamezniki se preživljajo tudi kot vozniki. Prodaja fižola, krompirja, ovsa, živine, jajc in hlodov.

Tajhte, 94-13-8-5-0. Sr Šmarje pri Jelšah 28 km, so du fin Kozje 21 km, žand zdr o p š žup Planina 3 km, žel Sv. Jurij pri Celju 18 km. Nm 460 m. Leži na široki terasi na l. strani zgornjega toka Gračnice, ca 2 km od ban. ceste Planina—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Poljski pridelki komaj za dom. Prodaja živine, jajc in žel. pragov.

Večje brdo, 68-12-12-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 19 km, so du Kozje 20 km, žand zdr o p Planina 4 km, fin žel Sv. Jurij pri Celju 14 km, š žup Dobje 2 km. Nm ca 500 m. Majhno naselje, sestoječe iz Sp. in Zg. Večjega brda, leži na valovitem svetu na d. strani potoka Dobja, 1 km od ban. ceste Planina—Sv. Jurij pri Celju in do 2 km od ban. ceste Planina—Sevnica. Gospodarstvo kot Brezje. Poleg ovsa pridelajo zlasti mnogo fižola.

Visoče, 138-19-18-1-0. Sr Šmarje pri Jelšah 22 km, so fin žel Sevnica 21 km, du Brežice 48 km, žand zdr p š žup Planina 2 km. Nm ca 540 m. Leži sredi rahlo valovite planote jv. od Planine med Sevnično in Gračnico, 2—3 km od ban. cest Planina—Sevnica in Planina—Jurklošter. Zraven spadajo Sele. Dostop po obč. cesti z vozom. Gospodarstvo kot Brezje.

Vrh, 91-20-19-1-0. Sr Šmarje pri Jelšah 33 km, so du fin Kozje 14 km, žand zdr o p Planina 4 km, žel Sv. Jurij pri Celju 14 km, š žup Sv. Vid 4 km. Nm ca 540 m. Raztresena vas na širokem slemenu sv. od Planine z zaselkoma Trebež in Topole. Oddaljenost od ban. ceste Planina—Podsreda ca 3 km. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in gozdarstvo kot Brezje. Pridelovanje ovsa in krompirja tudi za prodajo. Malo vinogradov.

Žegar, 166-32-32-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 25 km, so du fin Kozje 15 km, žand zdr o p Planina 5 km, žel Sv. Jurij pri Celju 15 km, š žup Prevorje 3 km. Nm ca 550 m. Zg. in Sp. Žegar ležita na j. in jv. pobočju hriba Puharja (621 m) ob ban. cesti Podsreda—Sv. Jurij pri Celju. Avtobusna zveza Podsreda—Celje. K vasi spadajo še zaselki: Brinje, Kote in Križ. Gospodarstvo kot Brezje. Kužno znamenje z napisom in letnico 1644.

Občina Podčetrtek

Preb. 2294, hiš 556, posest. 417, koč. 19, najem. 6. Površina 2276 ha*: njiv in vrtov 520, trav. in paš. 521, vinogradov 240, gozdov 897, ostalo 98. Občina obsega redko poseljena pobočja

* Vpoštevana nista kraja Imeno in Imenska gorca, ki sta bila šele 1936 priključena od obč. Sedlarjevo.

gozdnate Rudnice (687 m), široko dolino potoka Slivje, ki je v spodnjem delu pokrita večidel s travniki, in nizko vinorodno gričevje med Virštanjskim potokom in Sotlo. Zemlja je splošno rodovitna, manj ugodna le na Rudnici. Prebivalstvo se preživlja po večini z raznimi kmetijskimi panogami, deloma pa tudi z obrtjo in izkoriščanjem gozdov. Vinogradništvo je razvito zlasti v j. delu občine. Dohodke donaša prodaja živine, sadja, vina in lesa. Cvetličarna v Podčetrtku izdeluje umetne cvetlice. V prometnem oziru je najvažnejša ban. cesta, ki vodi ob Sotli proti Mestinju, kamor teži občina.

Gostinca, 119-48-22-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 31.2 km, so du Kozje 8 km, žand zdr fin o Podčetrtek 7 km, žel Mestinje 20 km, p Buče 4 km, š Virštanj 2 km, žup Pilštanj 3 km. Nm ca 300—350 m. Raztreseno naselje v gričih jz. od Podčetrtka, v povirju Virštanjskega potoka. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja vina in sadja. Vasi pripada zaselek Zmaj selo.

Imeno, 250-49-47-1-1. Sr Šmarje pri Jelšah 20 km, so du Kozje 8 km, žand zdr fin o pTt š žup Podčetrtek 3 km, žel Mestinje 15 km. Gas. Nm ca 205 m. Velika in dolga vas na z. robu Sotelske doline ob ban. cesti Podčetrtek—Sv. Peter pod Sv. gorami. Deli se v Zg. in Sp. Imeno. V vasi se odcepi cesta v savsko banovino. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja živine na okoliške sejme, mleka sirarnam, vina v Savinjsko dolino. Izvoz sadja v inozemstvo.

Imenska gorca, 181-35-12-18-5. Sr Šmarje pri Jelšah 20 km, so du Kozje 8 km, žand zdr fin o pTt š žup Podčetrtek 3 km, žel Mestinje 15 km. Nm 290 m. Leži na gričevju z. in sz. od Imenega nad Sotelsko dolino. Dostop z vozom po obč. potih 1 km od ban. ceste. Gospodarstvo kot Imeno. Podr. cerkev sv. Križa se prvič omenja 1651. Sedanja stavba je iz 1682.

Pecelj, 132-34-30-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 23.4 km, so du Kozje 8 km, žand zdr fin o pTt Podčetrtek 6 km, žel Mestinje 19 km, š žup Buče 1 km. Nm ca 300 m. Leži na slemenu in j. pobočju Trebeža (306 m) ca 1 km s. od Buč. Dostop po obč. poti je z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, vina in sadja.

Podčetrtek, trg, 383-86-82-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 16 km, so du Kozje 14 km, žand zdr fin o pTt š žup v kraju, žel Mestinje 13 km. Sola ust. 1892, 3 odd. Prosv. d. Sotla, Gas., Strel. druž. Nm 220 m. Trg leži v ozki dolini pod v. odrastki Rudnice (687 m) ob ban. cesti Prelasko—Mestinje. Nad krajem stoji mogočni Stari grad. Trgu pripadata Trata (žaga) in zaselek Škofja gora. Avtobusna zveza Celje—Sv. Peter pod Sv. Gorami. Kmetijstvo, vinogradništvo, obrt. Prodaja živine v okolne kraje, sadja v inozemstvo, svinj, perutnine in jajc v Celje, orehovega, hrastovega in gabrovega lesa les. trgovcem. Cvetličarna v večjem obsegu. Ugoden letoviški kraj. Naravno kopališče v Sotli, izleti na gozdnato Rudnico in na razgledni Stari grad. Gostilne s tujskimi sobami.

Podčetrtek z okolico je pripadal v 10. in v 1. pol. 11. stol. rodbini Breže-Seliški, pozneje (1072) pa je prešel z drugimi posestvi vred v roke krške škofije. Najkasneje v zač. 12. stol. je bil postavljen v Podčetrtku grad, ki se omenja že 1162, kot last grofa Friderika Landsberga, fevdnika krške škofije. Ta grad je služil kot obrambna trdnjava proti Madjarom in je stal na ravnici nad sedanjim, pozneje sezidanim gradom; ta prostor se še danes imenuje »Stari grad«. L. 1441. je izročil krški škof Ivan grad cesarju Frideriku III. L. 1614. so kupili gospoščino grofje Tattenbachi, ki so bili že od 1549 grajski zakupniki. Ti so ga posedovali do 1671, ko je bil Erazem Tattenbach radi udeležbe pri zaroti proti Habsburžanom v Gradcu usmrčen. L. 1682. so bili posestniki gradu grofje Attemsi; ti so 1874 poslopje restavrirali in olepšali. Na gradu je bil nekdaj sedež dežel. sodišča. Podčetrtek je bil nekdaj veliko pomembnejši kot je danes. Trški privilegij (sejmi, lastno sodstvo in dr.) so tekom zgodovine prenehali. Naselbina je, kakor bližnja Podsreda, dobila ime po četrtku, ko se je vršil tržni dan in je graščak vršil sodstvo. Trg je ležal ob važni prometni poti, ki je držala iz Podčetrtka na Poljčane in dalje v Sl. Bistrico. Župnija Podčetrtek (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 2000 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Lovrenca. Prvotna cerkev je bila zelo stara. Nanovo je bila sezidana 1347. L. 1712. so jo temeljito predelali, pri čemer je izgubila prejšnjo gotsko obliko. Cerkev je bila sprva podr. pilštanjske pražupnije, iz katere se je izločila pred 1462 kot vikariat. L. 1785. se je iz župnije izločila župnija v Olimju. Zgodovina cerkvene pripadnosti je ista kot jo ima Pilštanj.

Rudnica (Radenca), 67-13-10-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 25 km, so du Kozje 9 km, žand zdr fin o Podčetrtek 7 km, žel Mestinje 21 km, p žup Buče 5 km, š Virštanj 3 km. Nm ca 520 m. Leži na planoti na j. strani Rudnice pod Vrenskim zobom (687 m). Dostop do ban. ceste pri Podčetrtku po ca 7 km dolgi obč. poti le z vozom. Poljedelstvo, živinoreja, izraba gozda. Prodaja drv. Lep razgled proti jugu.

Sele, 179-41-33-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 23.2 km, so du Kozje 9 km, žand zdr fin o Podčetrtek 5 km, žel Mestinje 18 km, p žup Buče 4 km, š Virštanj 2 km. Nm ca 220 m. Leže deloma v dolini, deloma po pobočjih nad Golobinjskim potokom ca 2 km z. od ban. ceste pri Imenem. Dostop po obč. poti z vozom. H kraju spada zaselek Trebeže. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja vina, sadja, živine in žita. Posestva v vasi so 1677 dobili redovniki pavlinci iz Olimja. Podr. cerkev sv. Filipa se prvič omenja 1545.

Slake, 162-27-27-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 16 km, so du Kozje 17 km, žand zdr fin o pTt š žup Podčetrtek 3 km, žel Mestinje 16 km. Nm ca 240 m. Leži deloma na j. obronkih Rudnice (687 m), deloma v dolini Golobinjskega potoka ca 2 km od ban. ceste pri Podčetrtku. Dostop po obč. cesti z vozom in avtom. Zraven spadajo: Bršnjak, Podlog in Devica Marija na Pesku z istoimensko podr. cerkvijo, ki je bila zgrajena 1682. Poljedelstvo in živinoreja.

Sopote, 281-59-57-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 23.7 km, so du Kozje 22 km, žand zdr fin o pTt Podčetrtek 4 km, žel Mestinje 15 km, š žup Olimje v kraju. Šola ust. 1822, 2 odd. Javna knjiž., PJS. Nm ca 280 m. Raztresena vas v prisojni legi na j. obronkih Rudnice (687 m) in v ozki dolini potoka Slivje, ca 3 km z. od ban. ceste pri Podčetrtku. Dostop po obč. cesti z vozom, za silo tudi z avtom. Kmetijstvo, sadjarstvo, izraba gozda. Prodaja sadja in drv. K vasi spadajo še naselja: Orešje, Slivje, Zaborovec, Trdiče, Sv. Andraž v Dolini in Olimje, kjer je sedež župnije.

Olimje se prvič omenja 1208. Tedaj je tu stal grad, ki ga je baje zgradila že bl. Hema (v 1. pol. 11. stol.). Tudi ta grad je bil eden od upravnih središč njenih obsežnih posestev. Ko so njena posestva 1072 prešla na krško škofijo, jih je ta dajala z gradom vred v najem ministerialom. Renoviran, oz. znova je bil grad sezidan 1550 (letnica nad glavnim vhodom). Bila je to štirivogelna stavba s štirimi stolpi. Danes je ohranjena samo še v. fronta z dvema stolpoma. Grad je obdajal globok jarek z dvigljivim mostom. Poznejši grajski lastniki so bili grofje Mordaksi in Tattenbachi. L. 1663. je podaril graščak Ivan baron Zakhmardy de Dyankoch grad olimjskim eremitom pavlincem, ki so ga spremenili v samostan. Ti so zgradili 1675 na z. strani gradu veličastno renesančno cerkev Mar. Vneb. Na v. grajskem stolpu je še ohranjena fresko slika Matere b. Pavlinci so ustanovili v Olimju tudi šolo. Ko je bil red pavlincev ukinjen (tu je obstajal od 1661—1782), so posestva in samostanska poslopja pripadla štajerskemu verskemu skladu; 1805 jih je kupila sedanja lastnica rodbina Attems. Ta je prejšnja samostanska poslopja preuredila v grad. Nad gradom je nekdaj stala steklarna, ki je pa prenehala. Šola, ki je prenehala 1782, je bila obnovljena na pobudo domačega župnika Jakoba Prežnikarja († 1822). Župnija Olimje (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 986 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vneb. D. M. je nekdanja samostanska cerkev. Prostorni presbiterij je okrašen z lepimi baročnimi slikami iz zač. 18. stol. Vsa poslikana je tudi kapela sv. Frančiška Ks., ki so jo 1728 prizidali na j. strani cerkve. Freske so iz 1766. Lepa sta baročni veliki oltar in oltar s sliko sv. Frančiška Ks. Vsa oprema je bila v 1885 in 1886 renovirana. V cerkvi so tri rakve z menihi pavlinci. Prvotno je bila cerkev podr. pilštanjske pražupnije, odnosno župnije Podčetrtek. Iz slednje se je izločila 1785. Patronatske pravice izvršuje graščina. Župno kroniko vodijo od 1856. Podr. cerkev sv. Andreja nad Olimjem je iz konca 15. stoletja.

Verače, 273-56-48-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 27.6 km, so du Kozje 9 km, žand zdr fin o Podčetrtek 6 km, žel Mestinje 19 km, p Buče 4 km, š Virštanj 2 km, žup Buče 2 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas po slemenih nad Golobinjskim potokom, ca 2 km od ban. cest Prelasko—Podčetrtek in Prelasko—Buče. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine in sadja. Zraven spada naselje Malčanjsko.

Virštanj, 267-108-49-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 26.7 km, so du Kozje 8 km, žand zdr fin o Podčetrtek 8 km, žel Mestinje 20 km, p žup Buče 4 km, š v kraju, ust. 1898, 2 odd. PRK, PJS, Gas. Povpr. nm ca 350 m. Raztresena vas v dolini Virštanjskega potoka in po pobočjih, ca 5 km jz. od Podčetrtka. Zaselka Kristan vrh in Podvrba. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja velikih količin prvovrstnega vina in sadja. Lep razgled. Vas se omenja že v 16. stol., ko je tu obstajala večja kmetija in gotovo tudi mali gradič Virštanj. Od posestnikov se omenja 1578 neki Anton Gerezi. L. 1677. so kupili tukajšnja posestva redovniki iz Olimja, ki so tu imeli tudi velike vinograde, tako v Podvrbi, kjer je še ohranjena majhna soba, bivša kapelica pavlincev. Sredi lepih Šušičevih goric (v 19. stol. so posedovali tod Šušiči velika zemljišča) stoji velika klet, imenovana »Ritterkeller«. Nekdaj je bila last Celjskih grofov.

Občina Ponikva

Preb.* 2536, hiš 437, posest. 270, koč. 165, najem. 51. Površina 3825 ha**: njiv in vrtov 1086, trav. in paš. 990, vinogradov 165, gozdov 1498, ostalo 86. Občini pripada gričevnat in planotast svet j. od zadnjih odrastkov Konjiške gore (1014 m) in jz. od Boča (980 m) na obeh straneh žel. proge Ponikva—Grobelno —Lipoglav. Ozemlje ima zlasti v z. delu občine kraški značaj. Potoki, ki teko proti j. v Voglajno, so deloma ponikalnice. Zemlja je na splošno rodovitna, ponekod pa tudi pusta in kamenita. Prebivalstvo se preživlja največ s poljedelstvom in živinorejo; lepo razvita je reja svinj, na visoki stopnji pa je tudi perutninarstvo in sadjarstvo. Vinogradništvo ima večji pomen le v s. delu občine. Precejšnje je izkoriščanje gozda. Poljski pridelki krijejo domačo porabo, le ponekod ostajajo za prodajo. Svinje prodajajo v zahodni del dravske banovine in v Celje, kamor pošiljajo tudi perutnino, jajca in mleko. Sadje, predvsem namizna jabolka, izvažajo v Nemčijo. Vino oddajajo raznim krajem v dravski banovini, les pa industriji v bližnjih krajih. Občina teži proti Celju. Promet posredujejo železnica Maribor—Celje in ban. cesti Loče—Ponikva—Teharje in Ponikva—Sv. Vid pri Grobelnem.

Bobovo, 146-20-16-4-1. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 8 km, žand o p š žup Ponikva 8 km, fin Sv. Jurij pri Celju 10 km, žel Lipoglav 1 km. Nm ca 340 m. Leži na valoviti planoti v kolenu zgornjega dela Cecinjskega potoka. Do ban. ceste Ponikva—Loče vodi dober km dolga obč. vozna pot. Kmetijstvo, sadjarstvo in izraba gozda. Sadje izvažajo v Nemčijo, svinje na bivše Kranjsko, drva in stavbni les pa v Loče.

Boletina, 140-29-18-11-5. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 7 km, žand o p š žup Ponikva 2 km, žel Ponikva 3 km, fin Sv. Jurij pri Celju 6 km. Nm ca 340 m. Leži v. od Ponikve v ozki dolini neznatnega potoka in po okolnih kamnitih gričih tik ob ban. cesti Ponikva—Loče. Pripadajoči zaselek Pustike. Kraški svet z mnogimi izvirki dobre pitne vode, ki pa sredi vasi ponikujejo in pridejo na dan pri »Periščuc ob cesti Ponikva—Sv. Vid pri Grobelnem. Prodaja živine, poljskih pridelkov in lesa. Jabolka izvažajo v Nemčijo.

Dobovec, 160-27-14-10-2. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 8 km, žand žel o p š žup Ponikva 3 km, fin Sv. Jurij pri Celju 8 km. Nm ca 310 m. Leži v dolini in po pobočjih nad Cecinjskim potokom ca 1 km od ban. ceste Ponikva—Loče. Vasi pripada zaselek Žabljek. Dostop z vozom. Kmetijstvo. Prodaja živine in perutnine; jajca pokupijo domači trgovci.

Dolga gora, 319-41-20-21-6. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 9 km, žand o p Ponikva 9 km, fin Sv. Jurij pri Celju 14 km, žel Lipoglav 1 km, š žup Sladka gora 3 km. Vodovod. Nm 300 m. Raztresena vas v lepi legi ob vznožju in na j. pobočjih Dolge gore (473 m) nad zgornjim delom Cecinjskega potoka, 1—2 km od ban. ceste Ponikva—Loče. Razvito vinogradništvo, v ostalem kmetijstvo, sadjarstvo in čebelarstvo. Znatna prodaja vina v razne kraje dravske banovine; sadje izvažajo v Nemčijo. Lepi razgledi z bližnjih vrhov. Na kraju, imenovanem »Grobljec, so odkopali več rimskih napisnih kamnov.

Hotunje, 140-32-17-16-4. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 8 km, žand o p š žup Ponikva 4 km, fin Sv. Jurij pri Celju 3 km, žel Ponikva 2 km. Nm ca 320 m. Vas leži na rahlo valoviti nizki planoti nad Cecinjskim potokom z. od Ponikve. Do ban. ceste pri Ponikvi vodi obč. pot, dostopna vsem vozilom. Kmetijstvo, sadjarstvo, izraba gozda. Prodaja živine, perutnine in jajc. Sadje se izvaža v Nemčijo, stavbni les v Italijo. V okolici so veliki umetni ribniki, v katerih goje ščuke in krape. Kraj se prvič omenja 1043 kot last grofice bl. Heme. Odtod je doma slavni slov. geograf in kartograf Blaž Kocen (1821 do 1871).

Lutrje, 150-33-21-12-2. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 8 km, žand žel o p š žup Ponikva 2 km, fin Sv. Jurij pri Celju 6 km. Nm ca 320 m. Leži na nizki valoviti planoti med Zagajskim in Cecinjskim potokom s. od Ponikve. Do ban. ceste Ponikva—Loče vodi 2 km dolga obč. pot, ki je dostopna vozovom. Gospodarstvo kot Hotunje.

Mali Lipoglav, 102-19-13-6-3. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 10 km, žand o Ponikva 9 km, fin Sv. Jurij pri Celju 11 km, p š žup Loče 3 km, žel Lipoglav 2 km. Nm ca 380 m. Raztresena vas po gričih v povirju potoka Ostrožno ob ban. cesti Ponikva —Loče. Svet je kamenit in nerodoviten. Dninarstvo in vinogradništvo (šmarnica). Od poljskih pridelkov se goji skoro le krompir. Kozjereja.

Okrog, 125-28-18-10-2. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 7 km, žand žel o p š žup Ponikva 3 km, fin Sv. Jurij pri Celju 11 km. Nm ca 300 m. Leži na planotastem griču 3 km v. od Ponikve. Dostop po obč. poti z vozom. K vasi spadata Dole in Zavorje. Kmetijstvo, izkoriščanje gozda. Sadje izvažajo v Nemčijo, svinje v razne kraje dravske banovine, perutnino in jajca v Celje. Okolica ima kraški značaj. Tu je več podzemeljskih jam in požiralnikov.

Ostrožno, 195-39-24-15-3. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 8 km, žand o p š žup Ponikva 6 km, žel Ponikva 7 km, fin Sv. Jurij pri Celju 8 km. Nm ca 340 m. Raztresena vas na hribovitem ozemlju v povirju Cecinjskega potoka in potoka Ostrožno na obeh straneh žel. proge in ban. ceste Ponikva—Loče. K vasi spadata zaselka Cecinje in Zales. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja živine. Svinje izvažajo v Nemčijo, perutnino in jajca pokupijo konjiški trgovci, les pa tovarna v Ločah.

Ponikva, 290-40-30-10-8. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 8 km, žand o p š žup v kraju, fin Sv. Jurij pri Celju 8 km, žel Ponikva 2 km. Šola ust. 1786, 6 odd. Jav. knjiž., SKJ, PRK, PJS, Gas., Strel. druž., DKfid. Vodovod. Nm 345 m. Lepa obcestna vas leži na nizki, ozki planoti nad Cecinjskim potokom in žel. progo Celje—Maribor, na križišču ban. cest proti Teharjem, Ločam in Sv. Vidu pri Grobelnem. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, čebelarstvo, izkoriščanje gozda. Prodaja krme, perutnine in jajc, sira in čajnega masla, ter raznovrstnih lesnih polfabrikatov. Izvoz jabolk v Nemčijo. Gostilne s tujskimi sobami.

Ob nekdanji rimski cesti, ki je tod vodila, so odkrili rimske predmete in grobove. Prvič se omenja Ponikva 1043 kot last grofice bl. Heme. Že takrat je nastal na mestu prejšnje rimske utrdbe grad Ponikva, ki je bil večje gospodarsko središče. Prvotni grajski posestniki so bili gospodje s Ponikve. Omenjajo se 1197 in 1213. Pozneje so se lastniki pogosto menjavali. Končno so ga dobili v dedno last skupno z gradom v Šmarju Celjani. Služil jim je za lovski dvorec. Po 1456 je postala gospoščina deželnoknežja last, nato pa je znova večkrat menjala lastnike. L. 1635. so grad, ki je bil obdan z zidom in jarkom, razdejali uporni kmetje. L. 1836. je prevzel grad polkovnik pl. Guggenthal, ki je začel zemljo razprodajati. Gradu je dozidal še eno nadstropje in d. od njega pritlično sodnijo z zapori. Njegov sin Aleksander je grad 1876 prodal in se preselil v novozgrajeno sodnijo, ki jo je imenoval villa Rozenau. Po prevratu jo je kupil Štefan Gobec. Današnja lastnica gradu je Ana Ernestina Auffarth. Župnija Ponikva (dek. Šmarje pri Jelšah, škof. lavant.) ima 2018 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Martina. Prvotno zelo staro cerkev so v dobi turških napadov obdali z močnim taborskim obzidjem s 4 obrambnimi stolpi. Prižnica je ena najlepših baročnih prižnic v Sloveniji. Sedanja stavba je bila zidana v 1732—1758. Župnija je zelo stara; prvi znani župnik se omenja že 1236. Cerkev je bila podrejena oglejskemu patriarhu, ki je 1304 podaril posestva v Ponikvi Ulriku Žovneškemu in 1393 patronat nad cerkvijo celjskemu grofu Hermanu. Po 1456 so patronatske pravice prešle v roke Habsburžanov. Ti so župnijo 1494 skupno z vikariati inkorporirali zbornemu kapitlju v Novem mestu, ki izvršuje še danes patronatske pravice. Župniki iz Ponikve so bili večkrat savinjski arhidiakoni. Veležupnija je mati župnij: Šmarja pri Jelšah, Sv. Jurija pri Celju, Zibike, Sladke gore, Dramlja, Kalobja, Slivnice, Sv. Štefana pri Žusmu, Sv. Vida pri Grobelnem in Sv. Ruperta nad Laškim. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom.

Ponkvica. Večji del vasi je 1936 pripadel občini Sv. Vid pri Grobelnem. V obč. Ponikva so ostale le h. št. 5, 13, 25—35 in 39.

Slatina, 190-29-20-9-3. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 8 km, žand žel o p š žup Ponikva 3 km, fin Sv. Jurij pri Celju 8 km. Nm 305 m. Leži sv. od Ponikve v dolini potoka Slatine in po prisojnih pobočjih nad njim. Pripadajo ji zaselki Ajdernica, Tičevo in Videž. Dostop z vozom po 2 km dolgi obč. poti do ban. ceste Ponikva—Loče. Kmetijstvo, vinogradništvo, gozdarstvo. Prodaja vina in živine. Izvoz jabolk v Nemčijo. Perutnino in jajca pokupi Celje, les pa industrijska podjetja v Ločah in Zbelovem. Izviri kisle vode, odtod ime vasi. S Tičeva krasen razgled. Odkopano kamenito orodje iz neolitske naselbine.

Srževica, 125-24-14-10-3. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 4 km, žand o p š žup Ponikva 4 km, žel Ponikva 6 km, fin Sv. Jurij pri Celju 5 km. Nm ca 340 m. Leži v. od Ponikve na valoviti kraški planoti. Dostop do ban. ceste Ponikva—Loče z vozom po obč. poti. Zaselek Zlateče. Poljedelstvo, živinoreja, neznatno vinogradništvo, izraba gozda. Prodaja poljskih pridelkov in živine. Izvoz sadja v Nemčijo. V vasi stoji kamenito kužno znamenje iz 1722. Nad posestvom v Zagradišu so razvaline nekdanjega gradu, na drugem hribu pa ostanki zidovja neke naselbine.

* Vpoštevan ni oni del vasi Ponkvica, ki je 1936 ostal pri obč. Ponikvi, dočim je bil večji del priključen obč. Sv. Vid.

** Pred priključkom vasi Sp. Selce, Završe in deloma Ponkvice sosedni obč. Sv. Vid pri Grobelnem (1936).

Sv. Ožbalt, 102-18-10-8-2. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 5 km, žand žel o p š žup Ponikva 1 km, fin Sv. Jurij pri Celju 4 km. Nm 362 m. Prisojna lega na griču 1 km j. od Ponikve. Dostop po obč. cesti z vzemi vozili. H kraju spadata Vrteče in Mala vas. Gospodarstvo kot Slatina. Podr. cerkev sv. Ožbalta je bila sezidana 1737 in renovirana 1914.

Uniše, 88-18-8-10-4. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 5 km, žand žel o p š žup Ponikva 1 km, fin Sv. Jurij pri Celju 4 km. Nm ca 310 m. Vas leži j. od Ponikve na valovitem pobočju nad Slomskim potokom, ca 1 km od ban. ceste Ponikva—Teharje. Pripada ji zaselek Slom. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo kot Slatina. Poljski pridelki ostajajo tudi za prodajo. Žaga na parni in vodni pogon. Kraj je v zemljiško-gosposkem oziru nekdaj pripadal graščini Rudnek nad Rečico ob Savinji; od 1578 do 1848 pa je bil podložen gornjegrajski graščini. Ko so 1631 uporni kmetje razdejali grad Rudnek, je bil tu ustanovljen poseben urad Slom, ki je bil združen z Gornjim gradom. Slom je prestavljal samo večjo kmetijo. Tukajšnji rojak je slavni lavantinski škof Anton Martin Slomšek (1800—1862); na njegovi rojstni hiši je vzidana spominska napisna plošča z vrisano škofovsko kapo, palico in križem.

Zagaj, 124-21-15-6-1. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 8 km, žand o p š žup Ponikva 2 km, fin Sv. Jurij pri Celju 6 km, žel Ponikva 1 km. Nm ca 300 m. Leži v gozdnati pokrajini na terasi nad močvirno dolino Zagajskega potoka ca 2 km sz. od Ponikve. Dostop z vozom. K vasi spadajo zaselki: Pečice, Rženo selo in Zabukovje. Manj rodovitno. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja živine, jajc in hlodov. Odtod doma Zagajšek Mihael (1739—1827), književnik.

Zgornje Selce, 140-19-12-7-2. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 6 km, žand o Ponikva 4 km, fin Sv. Jurij pri Celju 3 km, žel p š žup Ponikva 2 km. Nm ca 320 m. Pobočna vznožna lega nad Slomskim potokom ca 2 km s. od Grobelna. Dostop po obč. poti z vozom. Kmetijstvo in sadjarstvo. Prodaja živine in živinorejskih proizvodov. Izvoz jabolk v Nemčijo. Vas je v dvajsetih letih 3 krat pogorela.

Občina Pristava

Preb. 1711, hiš 413, posest. 207, koč. 206, najem. 9. Površina 2241 ha*: njiv in vrtov ca 600, trav. in paš. 720, vinogradov ca 170, gozdov ca 650, ostalo 101. Občini pripada široka spodnja dolina Mestinjščice j. od sotočja s Šmarskim potokom do izliva v Sotlo; razen tega obsega spodnjo dolino Tinskega potoka ter gričevje med Sotlo in Mestinjščico ter med Tinskim in Zibiškim potokom. Vinorodno gričevje je precej gosto poseljeno, medtem ko so dna dolin večinoma v mokrotnih travnikih in le redkokje poseljena. Prebivalstvo se preživlja s kmetijstvom, vinogradništvom in sadjarstvom. V inozemstvo izvaža jabolka, od poljskih pridelkov pa prodaja fižol. Vino prodaja v razne kraje banovine, živino na okoliških sejmih in v Celje, jajca pa pokupi večinoma veletrgovina Edo Suppanz v Pristavi. V prometnem oziru teži občina k Mestinju, kamor vodi od Podčetrtka preko Pristave ban. cesta. Po ban. cesti je zvezana tudi s Sv. Jurijem pri Celju.

Cmerečka gorca, 188-55-20-35-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 11.6 km, žand zdr fin Podčetrtek 4 km, žel Stranje 6 km, o pTt š Pristava 3 km, žup Sv. Ema 5 km. Nm ca 300 m. Leži na gričevju med Mestinjo, Sotlo in Tinskim potokom, ca 1 km od ban. ceste Pristava—Podčetrtek. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja goveje živine, svinj, vina, perutnine in jajc. Jabolka izvažajo v inozemstvo. Zraven spadata Roginče in Sv. Urban (324 m). Podružno cerkev sv. Urbana so zgradili med 1842 in 1850 na mestu prvotne cerkve, postavljene po 1545. Veliki oltar je iz 1860; stranska oltarja sta še iz stare cerkve. Pri Sv. Urbanu je bila od 1784 do 1791 kuracija s stalnim duhovnikom.

Dol, 65-12-10-2-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 9 km, žand zdr fin Podčetrtek 4 km, žel Stranje 5 km, o pTt š Pristava 2 km, žup Sv. Ema 5 km. Nm ca 210 m. Majhno naselje v dolini med Mestinjo in Zibiškim potokom ca 2 km z. od Pristave. Dostop z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Roginska gorca.

Mestinjska vas (Spodnje Mestinje), 48-13-10-3-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 11 km, žand zdr fin Podčetrtek 6 km, žel Stranje 2 km, o pTt š Pristava 5 km, žup Zibika 4 km. Nm ca 210 m. Leži na l. bregu Mestinjščice ca 2.5 km sz. od Pristave. Dostop z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Roginska gorca.

Nezbiše, 233-52-20-32-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 10 km, žand zdr fin Podčetrtek 4 km, žel Stranje 6 km, o pTt š Pristava 2 km, žup Sv. Ema 3 km. Nm ca 220 m. Leži v dolini Nezbiškega potoka in na sosednem pobočju tik pred izlivom potoka v Mestinjo. Do ban. ceste Pristava—Podčetrtek 2 km vozne poti. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja goveje živine, svinj, fižola, jabolk in sliv; perutnino prodajajo v Rog. Slatino, jajca v Pristavo. Podr. cerkev sv. Katarine se omenja že 1545. Razpadlo cerkev so kasneje podrli in 1772 zgradili sedanjo. Zidan zvonik je dobila cerkev 1886. Do 1849 je bila podr. župnije sv. Križa.

Pristava, 210-44-30-14-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 7.2 km, žand zdr fin Podčetrtek 4 km, žel Mestinje 6 km, o pTt š v kraju, žup Sv. Ema 3 km. Šola ust. 1897, 3 odd. Javna knjiž. Gosp. nad. š. PJS, Gas. Nm ca 210 m. Lepa vas na v. robu široke doline Mestinjščice ob ban. cesti Mestinje—Podčetrtek. Avtobusna zveza Celje—Podčetrtek. K vasi spada zaselek Bukovje. Kmetijstvo, vinogradništvo, sadjarstvo. Prodaja goveje živine, svinj, vina in perutnine v Celje. Izvoz fižola in jabolk v inozemstvo. Veletrg. Ed. Suppanz izvaža mnogo jajc v Švico, Nemčijo, Francijo, v razne kraje pa tudi precej fižola in orehov.

Roginska gorca, 180-47-20-27-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 11.2 km, žand zdr fin Podčetrtek 4 km, žel Stranje 6 km, o pTt š Pristava 4 km, žup Sv. Ema 5 km. Povpr. nm ca 270 m. Razložena vas na slemenu med Zibiškim in Tinskim potokom ca 1 km od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja goveje živine, vina, svinj in perutnine v Celje in Rog. Slatino, jajc v Pristavo. Izvoz fižola in sadja.

Sodna vas, 182-43-24-19-1. Sr so du Šmarje pri Jelšah 10.1 km, žand zdr fin Podčetrtek 3 km, žel Mestinje 8 km, o pTt š Pristava 3 km, žup Sv. Ema 3 km. Nm ca 200 m. Leži ob sv. vznožju Rudnice (687 m), j. od sotočja Mestinjščice in Tinskega potoka, kraj ban. ceste Podčetrtek—Pristava. Gospodarstvo kot Roginska gorca.

Sv. Ema, 165-44-15-29-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 11.7 km, žand zdr fin Podčetrtek 8 km, žel Mestinje 8 km, o pTt Pristava 4 km, š žup Sv. Ema 1 km. Šola ust. 1848, 2 odd. Javna knjiž. Nm 349 m. Leži na živahno razgibanem gričevju s. od izliva Mestinjščice v Sotlo. Vključuje Marčjo vas. Do ban. ceste Pristava—Podčetrtek vodi 1 km dolga obč. vozna pot. Gospodarstvo kot Roginska gorca. Razen jabolk izvažajo tudi slive. Župnija Sv. Ema (dek. Rogatec, škof. lavant.) ima 1698 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Eme. Prvotna kapela je bila zgrajena v 1463—1466. Na istem mestu so sezidali 1717 pravo cerkev, kateri so 1739 dozidali zvonik. Presbiterij je gotski, ladja, kateri sta prizidani dve stranski kapeli, pa romanska. V drugi četrtini 19. stol. so cerkev renovirali. Cerkev je bila prvotno podr. prafare Sv. Križa pri Rogaški Slatini. L. 1756. ustanovljeni vikariat je bil v jožefinski dobi povzdignjen v župnijo. Patronatske pravice izvršuje še vedno mati fara. Od Sv. Eme doma Drobnič Josip (1812—1861), pisatelj, ustanovitelj »Slov. Čbele«.

Sv. Vid, 138-22-10-12-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 11.9 km, žand zdr fin Podčetrtek 6 km, žel Mestinje 10 km, o pTt Pristava 5 km, š žup Sv. Ema 3 km. Nm 324 m. Leži jv. od Pristave na slemenu in prisojnih pobočjih nad Sotlo. Dostop z vozom od ban. ceste Podčetrtek—Pristava. Ostalo kot Roginska gorca. Podr. cerkev sv. Vida se prvič omenja 1545. Tristrano zaključeni presbiterij je bil v novejšem času podaljšan in kupolno svoden. Ladja je imela do 1879 raven lesen strop. Stranska kapela ob ladji nosi letnico 1691; veliki oltar je iz 17. stol.

Virovce, 62-30-20-10-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 11 km, žand zdr fin Podčetrtek 4 km, žel Stranje 6 km, o pTt š Pristava 4 km, žup Sv. Ema 5 km. Nm ca 240 m. Pobočna lega na d. bregu Tinskega potoka nasproti Roginski gorci. Ostalo kot Roginska gorca.

Vonarje, 240-51-28-23-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 12 km, žand zdr fin Podčetrtek 5 km, žel Mestinje 12 km, o pTt Pristava 6 km, š žup Sv. Peter na Medv. selu 3 km. Nm ca 210 m. Vas leži v dolini Sotle ob vznožju griča pod cerkvijo Sv. Eme (349 m). Do ban. ceste Podčetrtek—Pristava drži 3 km dolga vozna pot. Zraven spadata zaselka Globoko in Sv. Areh. Gospodarstvo kot Roginska gorca. Podr. cerkev sv. Areha se prvič omenja 1545.

Občina Rogaška Slatina

Preb. 4757, hiš 1040, posest. 1040, koč. 279, najem. 107. Površina 3931 ha: njiv in vrtov ca 1098, trav. in paš. ca 967, vinogradov ca 302, gozdov ca 1492, ostalo 72. Občina obsega na s. južna pobočja Plešivca (832 m) in gričevnat svet do izliva potoka Teršnice v Sotlo; na j. ji pripada živahno razrezano vinorodno gričevje med Nezbiškim potokom in Sotlo, z vasjo Plat pa sega še na d. stran Nezbiškega potoka. Velik del občine je pokrit z listnatimi in mešanimi gozdovi. Prebivalstvo se preživlja pretežno s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom, perutninarstvom in tujskim prometom. Večje

* Tu je vštet tudi areal vasi Bezgovica, Pustika in Zibiška vas, ki so 1936 pripadle obč. Zibika.

število delavstva zaposluje steklarna v Tržišču. Poljske pridelke, sadje, vino, jajca in mleko prodajajo večidel v Rogaško Slatino; slednja je zdravilišče svetovnega slovesa in privablja s svojimi zdravilnimi in mineralnimi vrelci vsako leto veliko število letoviščarjev. Promet oskrbuje žel. proga Grobelno—Rogatec—Zabok. Na ban. cesto, ki vodi ob železnici, in na ban. cesto Pristava—Mestinje se stekajo številne stranske poti.

Brestovec, 154-49-56-20-4. Sr du Šmarje pri Jelšah 16 km, so Rogatec 6 km, žand zdr fin žel o pTt Rogaška Slatina 3 km, š žup Sv. Križ 1.5 km. Nm ca 260 m. Prisojna lega v povirju Nezbiškega potoka blizu Sotle j. od Rog. Slatine, ca 2 km od ban. ceste Rog. Slatina—Rogatec. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, vina in sadja.

Cerovec, 521-112-120-50-20. Sr du Šmarje pri Jelšah 16 km, so Rogatec 9 km, žand zdr fin žel o pTt š Rogaška Slatina 3 km, žup Sv. Križ 5 km. Nm ca 350 m. Leži na vznožju in jv. pobočju Boča (980 m), ca 4 km sv. od Rog. Slatine. Dostop le z vozom po obč. cesti. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine in sadja.

Negonje, 291-70-71-35-3. Sr du Šmarje pri Jelšah 16.5 km, so Rogatec 10 km, žand zdr fin žel o pTt š Rogaška Slatina 3.5 km, žup Sv. Križ 5 km. Nm ca 300 m. Prisojna pobočna lega tik pod Bočem (980 m), ca 3 km s. od ban. ceste pri Rogaški Slatini. Dostop po obč. poti z vozom. Kmetijstvo, vinogradništvo, sadjarstvo in gozdarstvo.

Nimno, 123-28-29-6-3. Sr du Šmarje pri Jelšah 19 km, so Rogatec 10 km, žand zdr fin žel o pTt Rogaška Slatina 6.5 km, š žup Sv. Križ 5 km. Nm ca 240 m. Prisojna lega na griču in deloma v dolini Sotle, ca 5 km j. od ban. ceste Rog. Slatina—Rogatec. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Brestovec.

Plat, 221-50-51-20-9. Sr du Šmarje pri Jelšah 11 km, so Rogatec 9 km, žand zdr fin žel o pTt Rogaška Slatina 6 km, š žup Sv. Križ 4 km. Nm ca 260 m. Raztresena vas po gričih na d. strani Nezbiškega potoka jz. od Rog. Slatine. Dostop do ban. ceste Pristava—Mestinje po ca 2 km dolgi obč. poti le z vozom. Zaselki: Gabrce, Seče, Skrabnik, Stari potok, Straže. Gospodarstvo kot Brestovec.

Rajnkovec, 195-22-23-5-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 14 km, so Rogatec 7 km, žand zdr fin žel o pTt Rogaška Slatina 5 km, š žup Sv. Križ 2.5 km. Nm ca 280 m. Proti v. odprta lega na gričevju nad Sotlo j. od Rog. Slatine. Dostop do ban. ceste Rog. Slatina—Rogatec po ca 3 km dolgi obč. poti. Vasi pripada zaselek Vinec. Gospodarstvo kot Brestovec.

Ratanska vas, 302-82-80-35-15. Sr du Šmarje pri Jelšah 12 km, so Rogatec 8 km, žand zdr fin žel o pTt š Rogaška Slatina 0.5 km, žup Sv. Križ 2 km. Nm ca 250 m. Dolinska in deloma pobočna vas na sz. strani Rog. Slatine, ob ban. cesti in železnici. Zaselek Gajšek. Kmetijstvo, vinogradništvo, obrt. Od tod doma univ. prof. dr. Kidrič Franc (r. 1880), lit. zgodovinar.

Rogaška Slatina, 686-128-64-3-6. Sr du Šmarje pri Jelšah 13 km, so Rogatec 7 km, žand zdr fin žel o pTt š v kraju, žup Sv. Križ pri Rog. Slatini 1.5 km. Šola ust. 1898, 6 odd. Javna knjiž., Obča obrt. nad. š. SKJ, CMD, RK, PRK, Gas., Pev. d., JS, Strel. druž., NO, SPD, Kolo j. s., DKfid. Nm 228 m. Zdravilišče leži v lepi dolinici, ki jo je napravil potok Rakovec, pritekajoč s Plešivca (832 m) med prijaznimi, pretežno z bukovimi gozdovi poraslimi griči: Janino, Tavčarjevim gričem in Tržaškim vrhom. Potok teče pod zdraviliškim parkom in se pred glavnim kopališčem izliva v Ložnico, ki teče dalje v Sotlo. Zdravilišče leži ob ban. cesti in žel. progi Grobelno—Zabok. Redka pokrajinska pestrost in slikovitost so odlike Rog. Slatine. Gosto obraslo sredogorje, ki ga predstavljajo Gabernik, Boč, Hrastovec in Plešivec, varuje zdravilišče mrzlega severa in vzhodnika. Klima je subalpinska s toplovlažnim gozdnim zrakom. Srednja letna temperatura je 8.7° C, povpr. toplina sez. mesecev pa 14.36° C. V Rog. Slatini in okolici so številni izviri alkalosaliničnih zemeljskih mineralnih voda, ki uživajo spričo izredne zdravilne moči svetoven sloves. Najbolj znani vrelci so Tempel, Styria in Donat. Vodo razpošiljajo v tu- in inozemstvo; Tempel predvsem kot namizno vodo, Styrio in Donat pa kot izrazito zdravilno vodo. Dolgoletne izkušnje in raziskovanja so pokazala, da so slatinski vrelci zdravilni v sledečih slučajih: bolezni želodca in črevesja (kronični želodčni in črevesni katarji), bolezni na jetrih (žolčni kamni), bolezni presnavljanja (debelost, giht, sladkorna bolezen), bolezni v krvnem obtoku (srčne hibe, arterioskleroza, srčna nevroza), krvne bolezni (kloroza in anemija), bolezni ledvic in kroničnega vnetja mehurja, lahke živčne bolezni (nevrastenija, histerija, nespečnost, nervoznost in glavobol). Zdravilišče nudi gostom ves mogoč komfort. Izhodišče za izlete na Boč (980 m, 3 ure), na Donačko goro (883 m, 3 ure) in dr.

Kraj je bil obljuden že v starem veku, ko je mimo vodila rimska cesta. Rudninski vrelci so morali biti znani že v prvem ali najmanj 2. stol. po Kr. V slatinski rudninski vodi so našli srebrne keltske kovance. Prvič se omenja tukajšnji studenec 1141. Točno opisuje vrelec 1572 Leonhard Turneiser. L. 1679. je Pavel Sorbait, telesni zdravnik cesarice Eleonore, žene Leopolda I., uvedel slatinsko vodo kot zdravilno sredstvo. Kot »Acidulae Roidschenses« so razpošiljali zdravilno slatinsko vodo po avstrijskih in nemških deželah, po Italiji in Poljskem. Prvi je opisal zdravilni vrelec dr. Benedikt Gründel, fizik v Mariboru, in to 1685 v latinskem in 1687 v nemškem jeziku. Pozneje je bilo to delo prevedeno v srbohrvaščino. Že v 17. stol. so začeli prodajati zdravilno vodo. Blizu sedanje podr. sv. Marjete so zgradili tovarno za steklenice, nakar še spominja krajevno ime »Glažuta«. Voda je bila prvotno dostopna vsakomur, dokler ni kupil studenca Peter Curti, grajščak na Strmolu, ki je začel vodo zelo drago prodajati. Omenjeni posestnik je dal 1676 zgraditi poslopje za goste. L. 1683. je dobil izključno pravico prodajanja slatine Ambrozij Frank, dunajski gostilničar, od 1706 Konrad pl. Henkl in od 1721—1782 družba enajstih dunajskih lekarnarjev, ki je 1732 postavila kip sv. Janeza Nepomuka blizu tempelskega studenca. Okoli l. 1800. je Rogaška Slatina prišla v roke štajerskih deželnih stanov. Posebno tedanji deželni glavar grof Ferdinand Attems ima prav posebne zasluge, da se je Rogaška Slatina razvila v pravo zdravilišče. L. 1928. so mu na Tavčarjevem hribu postavili spominsko poprsje. Rogaška Slatina, kot urejeno zdravilišče, je bila od 1801—1919 deželna last, od 1919—1929 državna, sedaj pa je banovinska. Že 1804 je bil tu nastavljen prvi zdraviliški zdravnik. L. 1810. je bilo zgrajeno večje kopališče. L. 1819. so z istrskim marmorjem obzidali in s templom v visokih jonskih stebrih obdali najstarejši vrelec Tempel. L. 1836. je bilo vse kopališče modernizirano. L. 1886. so zajeli nov vrelec, imenovan Styria. Najmočnejši izvir, imenovan Donat, so odkrili 1908. V novejšem času so zdravilišče še bolj modernizirali, tako da ima danes svetovni sloves. Med obiskovalci Rog. Slatine so bili tudi mnogi imenitniki, tako n. pr.: avstrijski cesar Ferdinand in njegova žena Ana Marija, Ludovik Bonaparte, princ Peter Karadjordjević in njegov sin princ Aleksander, djakovski škof Strossmayer, škof Slomšek, monsignor Franjo don Bulić, zagrebški nadškof dr. Anton Bauer in Stritar, ki je tu preživljal zadnja leta svojega življenja. Leto za letom so posečale zdravilišče velike ekipe zdravnikov iz tu- in inozemstva. L. 1901. je znašal letni obisk nad 3000, 1936 pa celo 7800 gostov. Zdravilišče hrani tudi obilo zgodovinskih znamenitosti in umetnin (kipov, slik, fresk). Kapelica sv. Ane je preprosta staroromanska stavba iz 1903. Pravokotni apsidi je prizidana majhna zakristija. Ladja ima lesen banjast strop. Vdolbini ob presbiteriju nakazujeta prečno ladjo. Pravosl. kapelica sv. Petra in Pavla stoji od 1922.

Spodnje Sečovo, 428-118-120-5-2. Sr du Šmarje pri Jelšah 15 km, so Rogatec 5 km, žand zdr fin žel o pTt š Rog. Slatina 2 km, žup Sv. Križ 3 km. Nm 235 m. Razložena vas v zavetni legi pod Bočem sv. od Rog. Slatine, ob obč. poti, 1—2 km od ban. ceste Rog. Slatina—Rogatec. Dostop z vozom. Pripadajoči zaselki: Dol, Janina in Turnovec. Rodovitna tla. Kmetovalci.

Sv. Katarina, 167-26-28-10-2. Sr du Šmarje pri Jelšah 13 km, so Rogatec 9 km, žand zdr fin žel o pTt Rogaška Slatina 7 km, š žup Sv. Križ 5.5 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas po gričevju nad dolino Nezbiškega potoka, ca 2 km v. od ban. ceste pri Pristavi. Večinoma ilovnata zemlja. Kmetovalci.

Sv. Trojica, 471-96-100-28-8. Sr du Šmarje pri Jelšah 16 km, so Rogatec 7 km, žand zdr fin žel o pTt Rogaška Slatina 3 km, š žup Sv. Križ 1 km. Nm 328 m. Leži na valovitem svetu j. od Rog. Slatine, ca 1 km od ban. ceste pri Sv. Križu. Dostop z vozom. Kraj vključuje tudi naselja: Ceste, Pernek, Vel. Rodne in Vrhovnico. Vas se prvič omenja 1441 kot last solnograških nadškofov. Ime »Ceste« spominja še na nekdanjo rimsko cesto, ki je tod mimo držala na Hajnsko—Podčetrtek in proti Sv. Križu. Podr. cerkev sv. Trojice je bila zgrajena v 15. stol. v obliki križa. Lega in močni stolp spominjata na nekdanji obrambni tabor pred Turki. Tristrano zaključeni presbiterij ima nizke opornike. Ladja je imela prvotno raven lesen strop; sedaj je kupolno svodena. K njej sta prizidani dve stranski kapeli. L. 1855. je bil zvonik povišan in prekrit z novo streho. Lep oltar v nemškem preporodnem slogu iz konca 17. stol. Tabernakelj je novejše delo.

Sv. Križ, 218-43-45-6-3. Sr du Šmarje pri Jelšah 14.5 km, so Rogatec 6 km, žand zdr fin žel o pTt Rogaška Slatina 1.5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1824, 8 odd. Javna knjiž., Kmet. in gosp. nad. šola, PRK, PJS, Pev. d. Nm 224 m. Leži v dolini pod Janino (362 m) ob železnici in ban. cesti. Kmetijstvo, več obrtnikov in trgovcev. Vključuje naselja Jeršovec ter Spodnji in Zg. Rjavec. Nad vasjo je začasno opuščen premogovnik (lignit). Odkopani rimski predmeti ob stari rimski cesti Celje—Ptuj.

Župnija Sv. Križ na Slatini (dek. Rogatec, škof. lavant.) ima 4652 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Križa. Na mestu, kjer je stala stara romanska stavba iz 12. ali zač. 13. stol. s tlorisno obliko križa, so zgradili 1864 triladijsko baziliko s prečno ladjo in zvonikom, ki se dviga nad glavno ladjo. L. 1910. sta cerkev okrasila slikarja Markovič iz Rožeka na Koroškem in domačin Košak. Okna cerkve so slikana; veliki oltar je iz 1900. Tudi začetki župnije so zelo stari. Prvič se omenja 1304. Cerkveno je pripadala pražupnija do 1751 pod oglejski patriarhat, nato do 1787 pod goriško nadškofijo in poslej pod lavantinsko škofijo. Oglejski patriarh je 1304 podelil patronatske pravice Celjskim grofom. Ko so ti 1456 izumrli, je patronat prešel na deželne vladarje. Veležupnija je mati župnij: Rogatca, Sv. Roka ob Sotli, Sv. Florijana pod Bočem, Kostrivnice, Sv. Petra na Medvedjem selu in deloma župnije Zibike.

Sv. Mohor, 157-40-40-19-4. Sr du Šmarje pri Jelšah 11 km, so Rogatec 11 km, žand zdr fin žel o pTt Rogaška Slatina 4 km, š žup Sv. Križ 3.5 km. Nm 361 m. Leži na gričevju z. od Rogaške Slatine, ca 1 km od ban. ceste Mestinje—Rog. Slatina. Dostop po obč. poti z vozom. Vasi pripadajo: Jurk, Male Rodne in Topole. Podr. cerkev sv. Mohorja je bila zidana najbrž v 15., gotovo pa že v zač. 16. stol. Ladja in presbiterij sta iz 16., stranska kapelica iz 17. stol., j. iz 18. stol. Zvonik je iz novejše dobe; ima križno svodeno zvonico, skozi katero je vhod v cerkev, ki ima spričo prizidanih kapel obliko križa. Tristrano zaključeni presbiterij z oporniki ima rebrast svod, ki se opira na služnike. Nekdanji zvezdnat svod ladje nadomešča sedanji kupolni. Renesančni oltarji so iz 16. stol. Notranjščino krasi mnogo votivnih podob iz 18. stol. Kapelica v Topolah spominja na kugo, ki je tu morila 1681.

Tekačevo, 404-106-120-30-12. Sr du Šmarje pri Jelšah 11 km, so Rogatec 9 km, žand zdr fin žel o pTt š Rogaška Slatina 2 km, žup Sv. Križ 3.5 km. Nm ca 250 m. Razložena vas po valovitem svetu na obeh straneh ceste Mestinje—Rog. Slatina. Na kugo, ki je tu morila 1681, spominja zidana kapelica. Tu rojen Čebular Jakob (1844—1915), fizik.

Tržišče, 419-70-93-7-15. Sr du Šmarje pri Jelšah 15 km, so Rogatec 5 km, žand zdr fin žel o pTt Rog. Slatina 2 km, š žup Sv. Križ 1 km. Nm ca 220 m. Dolinska lega pod gričem s cerkvijo sv. Marije (296 m) ob ban. cesti Rog. Slatina-Rogatec. Kmetijstvo, obrt in delo v tukajšnji steklarni, ki izdeluje fino brušeno steklo in slike na steklo. Steklarna plasira svoje izdelke pri nas, izvaža pa jih tudi v Turčijo, Italijo in U. S. A. Ima lasten premogovnik pri Sv. Križu, odkoder drži v steklarno žična železnica. Steklarna zaposluje ca 200 ljudi. Kvalificirano delavstvo stanuje deloma v privatnih, deloma v tovarniških poslopjih. Gostilne s tujskimi sobami. Podr. cerkev sv. Marije je stara gotska cerkev iz 15. stol. Gotski tristrano zaključeni presbiterij je brez opornikov in ima okna okrašena s poznogotskim krogovičjem. Rebrasti svod presbiterija počiva na služnikih. Prvotno ravno krita ladja je sedaj kupolno svodena v dveh poljih. Pod pevskim korom je križni obok. Stene ladje so razčlenjene s slopi. K ladji prizidana kapela je iz 1665; končuje s polkrožno apsido. Portal je polkrožno zaključen; nad pročeljem se dviga osmerooglati zvonik z dvočebuljnato streho.

Občina Rogatec

Preb. 4088, hiš 1122, posest. 578, koč. 381, najem. 151. Površina 4906 ha: njiv in vrtov 833, trav. in paš. 955, vinogradov 142, gozdov 2854, ostalo 122. Občina obsega na z. pretežno nizko valovito ozemlje, ki ga odmakajo pritoki Sotle: Teršnica, Odenca in Draganja. Na s. se dvigne pokrajina v pobočje Plešivca (832 m) na gozdnati Ženčaj (613 m) in na strmi stožec Donačke gore (883 m), ki slovi po lepem razgledu. Na v. pripada obč. velik del z mešanimi in iglastimi gozdovi poraslega Maclja (715 m). Na j. jo povsod loči Stotla od savske banovine. Prebivalstvo nizkega in rodovitnega z. dela občine se bavi ponajveč s kmetijstvom, sadjarstvom in vinogradništvom. Prodajajo živino, vino, jajca in surovo maslo v Rogatec in Rog. Slatino, jabolka v Nemčijo in Avstrijo. Uspeva tudi čebelarstvo. V v. delu občine poljski pridelki ne zadoščajo za dom. Zato se prebivalstvo preživlja tudi z drvarstvom in dninarstvom ter hodi na delo v steklarno v Stražo pri Rogatcu. Lesne polfabrikate kupujejo domači trgovci, bukov in kostanjev les pa strojarna v Majšperku. Kot domača obrt je razvito izdelovanje žrmelj (kamnov za ročne mline) v Sv. Juriju. Veliki kamnolomi peščenca, iz katerega se izdelujejo predvsem brusni kamni, na jz. pobočju Maclja, zlasti pri Dobovcu. Gospodarsko in prometno središče občine je Rogatec, ki leži ob žel. in je važno križišče ban. cest na vse strani.

Brezovec, 56-10-9-1-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 21 km, so žand zdr žel o pTt š žup Rogatec 2 km, fin Rog. Slatina 5 km. Nm ca 220 m. Mala vas leži na j. v vznožju Gruče (365 m) ob Sotli, 2 km z. od Rogatca ob ban. cesti. Močno kmetijstvo.

Ceste, 103-23-6-10-7. Sr du Šmarje pri Jelšah 25 km, so žand zdr žel o pTt š žup Rogatec 2 km, fin Rog. Slatina 9 km. Nm ca 230 m. Leže v ozki dolini Sotle v. od Rogatca ob ban. cesti. Tu priteka v Sotlo potok Žahenberk. Pasiven kraj. Prebivalstvo se preživlja z dninarstvom v Rogatcu in z delom v steklarni v bližnji Straži v sav. banovini. Skozi vas (ime!) je držala stara rimska cesta, ki je bila dobro ohranjena še v dobi slovenske kolonizacije. Ceste se omenjajo že 1141. Tu se je rodil Lendovšek Josip (1854—1895), šolnik in koroški nar. buditelj.

Črešnjevec, 60-9-8-0-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 31 km, so žand zdr o pTt Rogatec 8 km, fin Rog. Slatina 14.5 km, žel Sv. Rok-Lupinjak v kraju, š žup Sv. Rok 1 km. Nm ca 250 m. Leži ob j. vznožju Maclja (715 m) po znamenito božjepotno cerkvijo sv. Roka (399 m) v nekoliko močvirni dolini Sotle. Skozi vas vodi ban. cesta iz Rogatca v Krapino. Poljedelstvo, živinoreja.

Dobovec, 102-19-9-8-2. Sr du Šmarje pri Jelšah 29 km, so žand zdr o pTt Rogatec 6 km, fin Rog. Slatina 12.5 km, žel Sv. Rok-Lupinjak 2 km, š žup Sv. Rok 2 km. Nm ca 240 m. Leži tik Sotle in nad njo na sz. pobočju hriba, na katerem stoji cerkev sv. Roka (399 m). Skozi kraj drži ban. cesta Rogatec—Krapina. Poljedelstvo in delo v kamnolomu, ki zaposluje okrog 50 delavcev. Tu lomijo peščenec, ki se zelo lahko obdelava in je obenem izvrsten stavbni material. Izdelujejo brusne kamne, okenske in vratne okvire ter stopnice. Brusne kamne izvažajo tudi v inozemstvo (v Bolgarijo, Grčijo, Romunijo, Madjarsko in Češkoslovaško). Župnija Sv. Rok ob Sotli (dek. Rogatec, škof. lavant.) ima 806 duš. Župna cerkev sv. Roka je bila sezidana okoli 1625; strela jo je močno poškodovala 1753. Oprema je delo celjskega kiparja I. Oblaka iz 2. pol. 19. stol. Sprva je bila podr. Sv. Križa pri Rog. Slatini, oz. župnije Rogatca. Vikariat je postala 1757, župnija pa 1787. Nadžupnija Rogatec ima še danes patronatske pravice.

Donačka gora, 1018-186-90-70-26. Sr du Šmarje pri Jelšah 29 km, so žand zdr žel o pTt žup Rogatec 6 km, fin Rog. Slatina 13 km, š v kraju, ust. 1881, 3 odd. Kmet. gosp. nad. š., SKJ, Gas. Nm ca 300 m. Zelo raztresena vas leži deloma v dolini Draganje, deloma na valovitih tleh ob j. vznožju Donačke gore (883 m). Skozi vas pelje ban. cesta Rogatec—Žetale. Sestavni deli kraja: Brezje, Gabrje, Lehno, Log, Mršečka vas, Podsekalje, Sv. Donat, Zgornja vas in Žale. Težka ilovnata zemlja slabo rodi. Poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo in precej razvito čebelarstvo. Prodaja živine, vina in jajc. Jabolka prodajajo v Nemčijo, kostanjev in bukov les strojarni v Majšperk. Gostilna s tujskimi sobami. Donačka gora (883 m) ima krasen razgled in turistovsko kočo SPD. Markirana pota, 2½ ure iz Rogatca. V prazgodovinski dobi je tu stal tempelj keltske boginje Herte, v času rimskega gospodstva pa je bil vrh Donačke gore, tedaj imenovane Mons Claudius, Mitrov tempelj, čigar razvaline so še vidne. Na mestu tega templja so pozneje postavili cerkev sv. Donata, ki jo je 1740 in ponovno 1741 uničila strela; pri tem je strela ubila 59 ljudi; zvonovi pa so se strkljali navzdol po pobočju do tam, kjer stoji sedanja cerkev sv. Donata. L. 1843. so cerkev obokali, nov pevski kor pa so postavili 1863. Nad pročeljem se dviga lesen stolp.

Glažuta, 19-3-1-2-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 33 km, so žand zdr o pTt Rogatec 10 km, fin Rog. Slatina 16.5 km, žel Sv. Rok-Lupinjak 2 km, š žup Sv. Rok 2 km. Nm ca 270 m. Leži ob zgornji Sotli, kraj ban. ceste, nedaleč od Sv. Roka. Ostalo gl. Stara Glažuta.

Log, 230-30-5-4-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 30—35 km, so žand žel o pTt Rogatec 7—15 km, fin Rog. Slatina 14—22 km, š žup Sv. Rok 3—5 km. Povpr. nm ca 400 m. Raztreseno naselje v z. delu Maceljskega pogorja. Prim. Zg. Log.

Rogatec, trg, 815-382-220-93-71. Sr du Šmarje pri Jelšah 23 km, so žand zdr žel o pTt š žup v kraju, fin Rog. Slatina 7 km. Šola ust. 1806, 4 odd. Javna knjiž. PJS, Mlad. zbor, SKJ, JS, Bral. d., Čitalnica, Gas. Strel. družˇ., NO, Gled. oder. Nm ca 220 m. Trg leži deloma v tesni dolini Draganje tik pred njenim izlivom v Sotlo, med Gručo (365 m) in Tržiščem (399 m), deloma (mlajši del trga) v dolini Sotle. Pripadajo mu naselja Draganja, Krče in Trška gorca. Rogatec je važno križišče ban. cest proti Rogaški Slatini, Krapini, Pregradi in Žetalam, 1 km s. od trga se odcepi še ban. cesta v Majšperk. V poletni sezoni se vrši skozi trg redni avtobusni promet med Zagrebom in Rog. Slat. ter med Ptujem in Rog. Slatino. Prebivalstvo se bavi z obrtjo, trgovino, kmetijstvom in čebelarstvom. Manjšega pomena je gozdarstvo in domača pletarska obrt. Prodaja jabolk v Avstrijo, vina in desk v razne kraje, perutnine in jajc v domače trgovine. Letoviščarski kraj s hotelom in gostilnami, ki

razpolagajo s tujskimi sobami. Lepe prilike za izlete: na Donačko goro (883 m), v dolino Sotle, proti Žetalam, Rog. Slatini, na Boč in v savsko banovino.

Na nekdanjem prazgodovinskem taborišču (odkopani predmeti iz neolitske dobe) se je v Rogatcu razvila rimska naselbina »Mansio Ragandonae«, ki je bila po cestah zvezana s Celjem in Ptujem. V zač. 11. stol. je bilo tu eno izmed upravnih središč obširnih posestev rodbine Breže-Seliške. Po smrti bl. Heme († 1043) je dobil vsa njena posestva najprej ženski samostan v Krki na Koroškem, 1072 pa krška škofija. V tej dobi je bil najbrž zgrajen grad Rogatec (prvič omenjen 1192), na katerem so gospodovali kot fevdniki krške škofije Rogaški gospodje do 1296. Iz te rodbine je bila Zofija, ustanoviteljica studeniškega samostana. Nato so dobili rogaško gospoščino Lihtensteini. Od Otona II., sina viteškega pesnika Ulrika Lichtensteinskega, je 1301 kupil grad Ulrik Žovneški. Ponovno so Celjski grofje dobili grad 1441. Po 1456 so postali lastniki gradu Habsburžani, ki so tu postavljali svoje oskrbnike. Pozneje je grad pogosto prešel iz rok v roke. L. 1805. so ga dobili Attemsi, ki so ga prodali sedanji lastnici, rodbini knezov Windischgrätzov. Grad je danes v razvalinah. Tu je bil nekdaj sedež deželskega sodišča. Rogatec se prvič omenja kot trg 1283. Turki so ga izropali 1476 in 1532. Takrat je bil trg obdan z močnim obzidjem, ki je pozneje razpadlo in bilo 1867 popolnoma odstranjeno. Od 1550 dalje so imeli tržani pravico do tedenskega tržnega dneva in do treh sejmov na leto. L. 1786. so dobili pravico do 9 letnih sejmov. Kuga je razsajala v trgu in okolici 1358, 1529, 1625, najhujše pa od 1646—1652. Na njo spominja več kužnih znamenj v okolici. Železniško zvezo z Grobelnim je Rogatec dobil 1905. Grad Strmol je bil prvotno last gospodov Strmolskih, ki se omenjajo v 15. stol. Pozneje so se lastniki večkrat menjali, dokler ga niso 1807 kupili grofje Attemsi, lastniki Rogatca. Še dobro ohranjeni grad z velikimi kompleksi gozdov je sedaj last knezov Windischgrätzov.

Župnija Rogatec (dek. Rogatec, škof. lavant.) ima 1907 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja. Stara cerkev, ki je bila grajska kapela, je stala že v 2. pol. 14. stol. Novo stavbo so sezidali 1743, sedanji zvonik pa 1809. Presbiterij je ravno zaključen. Ladja ima na vsaki strani dva prizidka. Freske v cerkvi so bile 1859 renovirane. V stene je vzidanih več nagrobnikov. Starinski kelih ima letnico 1532. Cerkev je bila sprva podr. pražupnije Sv. Križa pri Rogaški Slatini; vikariat je bil ustanovljen gotovo že v 1. pol. 15. stol., kmalu po 1491 pa samostojna župnija. Od 1393 so imeli patronatske pravice nad Rogatcem Celjski grofje, po 1456 pa so prešle na deželne kneze. Župnija je mati vikariatov pri Sv. Roku ob Sotli in pri Sv. Florijanu pod Bočem. Cerkveno je pripadala do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom. Podr. cerkev sv. Hijacinte je bila zidana v 1730—1738. Iz Rogatca sta bila Lendovšek Mihael (1844—1920), književnik in dr. Šanda Dragotin (1881—1919), pesnik, esejist.

Stara Glažuta, 15-3-0-3-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 36 km, so žand zdr o pTt Rogatec 13 km, fin Rog. Slatina 20 km, žel Sv. Rok-Lupinjak 5 km, š žup Sv. Rok 4 km. Povpr. nm ca 300 m. Leži na prisojni strani Maceljskega pogorja v ozki močvirni soteski ob Sotli, ca 3.5 km od ban. ceste Rogatec—Krapina. Dostop z vozom. Poljedelstvo, drvarstvo, kamenarstvo.

Stojno selo, 470-156-96-47-13. Sr du Šmarje pri Jelšah 24.5 km, so žand zdr žel o pTt Rogatec 5 km, fin Rog. Slatina 8 km, š žup Sv. Florijan v kraju. Šola ima 4 odd. PRK, Strel. druž. Nm ca 320 m. Leži na nizki planoti nad potokom Teršnico ob jv. vznožju Boča (980 m), ca 2 km z. od ban. ceste Rogatec —Majšperk. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo, sadjarstvo, vinogradništvo, dninarstvo in drvarstvo. Prodaja živine in živinorejskih proizvodov, sadja, vina, drv, dog in kostanjevega lesa za tanin. K vasi spadajo razstreseni zaselki: Cigane, Gajce, Grabne, Sp. in Zg. Dol, Orešje, Ravno Cerje, Sp. in Zg. Gradišče, Sp. in Zg. Svino, Žabnik ter župnijsko središče Sv. Florijan. Župnija Sv. Florijan (dek. Rogatec, škof. lavant.) ima 865 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Florijana. Od prvotne stavbe, ki je bila zidana 1658, stoji še gotski presbiterij z ozkimi, šilasto zaključenimi okni. Cerkev je imela prvotno raven strop, pozneje so jo obokali. Sprva podr. Sv. Križa pri Rogaški Slatini in nato župnije Rogatca se je odtod izločila 1760, odnosno 1775 kot vikariat. Nadžupnija Rogatec še danes izvršuje patronatske pravice. Tu rojen Beg Ante (1870), narodno obrambni delavec in novinar.

Strmec, 214-37-25-12-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 31 km, so žand zdr žel o pTt Rogatec 8 km, fin Rogaška Slatina 15 km, š žup Sv. Florijan 3 km. Nm ca 360 m. Leži na j. pobočju istoimenskega hriba (414 m) ca 1 km z. od ban. ceste Rogatec—Majšperk. Kmetijstvo, vinogradništvo.

Sv. Jurij, 83-35-18-12-5. Sr du Šmarje pri Jelšah 28 km, so žand zdr žel o pTt žup Rogatec 5 km, fin Rog. Slatina 12 km, š Donačka gora 3 km. Nm 343 m. Romantična lega na južnem vznožju Donačke gore (883 m) nad potokom Draganjo tik ban. ceste Rogatec—Žetale. Vinogradništvo, drvarstvo, živinoreja, manj poljedelstvo. Prodaja vina, drv, hlodov, perutnine in jajc v Rogatec in Rog. Slatino. Kot domača obrt je razvito izdelovanje žrmelj (kamnov za ročne mline) iz kremenjaka, ki ga lomijo na Donački gori. Žrmlje uporabljajo doma in jih prodajajo po dravski banovini, v Zagreb in v Varaždin. K vasi spada planinska koča na Donački gori (883 m, 1½ ure). Podr. cerkev sv. Jurija je bila zgrajena v 14. ali 15. stol. Ko so jo 1532 Turki požgali, je bila obnovljena. Starinski gotski presbiterij je tristrano zaključen. K s. strani ladje, ki je bila do 1856 ravno stropana, je prizidana stranska kapela. Stolp je osmerokoten. Glavni portal ima letnico 1658, veliki oltar je iz 1674.

Tlake, 234-73-57-17-4. Sr du Šmarje pri Jelšah 27.5 km, so žand zdr žel o pTt žup Rogatec 4 km, fin Rog. Slatina 11 km, š Donačka gora 3 km. Nm ca 290 m. Razložena vas na valovitih tleh j. od Ženčaja (613 m), ca 1 km v. od ban. ceste Rogatec—Majšperk. Dostop z vozom. Tlakam pripadajo zaselki: Draganja, Gruškovje, Kranjica, Vičja vas in Ženčaj. Kmetijstvo, vinogradništvo in gozdarstvo. Prodaja živine, živinorejskih proizvodov, suhih sliv, vina, drv in jamskega lesa. Tod je nekdaj držala rimska cesta, po kateri je dobila vas svoje ime.

Trlično, 50-9-7-2-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 33 km, so žand zdr o pTt Rogatec 10 km, fin Rog. Slatina 17 km, žel Sv. Rok-Lupinjak 2 km, š žup Sv. Rok 3 km. Nm ca 260 m. Leži pod Macljem (715 m) ob izhodu Sotle iz ozke soteske v širšo dolino. Ca 1.5 km dolga obč. pot veže vas z ban. cesto Rogatec—Krapina. Gospodarstvo kot Zg. Log.

Vidina, 40-7-7-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 27.5 km, so žand zdr o pTt Rogatec 5 km, fin Rog. Slatina 12 km, žel Sv. Rok-Lupinjak 4 km, š žup Sv. Rok 3—4 km. Nm ca 250 m. Leži deloma v dolini Sotle, deloma na jz. pobočju Maclja nad izlivom Videnskega potoka v Sotlo ob ban. cesti Rogatec—Krapina. Ostalo kot Zg. Log.

Zgornji Log, 350-70-0-70-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 28.3 km, so žand zdr o pTt Rogatec 8 km, fin Rog. Slatina 15 km, žel Sv. Rok-Lupinjak 5 km, š žup Sv. Rok 5 km. Nm ca 380 m. Raztresena hribovska vas v z. delu Maceljskega pogorja. Od Dobovca na cesti Rogatec—Krapina vodijo obč. poti dostopne le vozovom. Zemlja je kamenita in peščena in rodi mnogo premalo. Dninarstvo in izdelovanje brusnih kamnov.

Zahenberg, 229-70-20-30-20. Sr du Šmarje pri Jelšah 27.5 km, so žand zdr o pTt žup Rogatec 4 km, žel Rogatec 5 km, fin Rog. Slatina 11 km, š Donačka gora 3 km. Nm ca 270 m. Leži na valovitih tleh ob z. vznožju Maclja (715 m), ca 1 km od ban. ceste Rogatec—Žetale. Dostop z vsemi vozili. Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, dninarstvo.

Občina Sedlarjevo

sedež Polje

Preb. 1777, hiš 326, posest. 220, koč. 114, najem. 5. Površina 2791 ha*: njiv in vrtov 876, trav. in paš. 922, vinogradov 503, gozdov 445, ostalo 45. Občina se razprostira na d. strani Sotle, od vasi Golobinjek na s. do podankov Križanega vrha (442 m) na j. Prevladuje valovito gričevje. Ravninska tla so le v dolini Sotle in ob njenem pritoku Buči. Ob Sotli prevladujejo sklenjene obcestne vasi, v gričevju pa razložena naselja z zaselki in posamičnimi kmetijami. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, živinorejo, vinogradništvom in sadjarstvom. Živino prodaja na okoliških sejmih, svinje deloma v sav. banovino, vino največ v Savinjsko dolino, sadje pa v inozemstvo. Glavni promet se vrši po ban. cesti, ki vodi ob Sotli od Podčetrtka proti Sv. Petru pod Sv. gorami. Od nje se pri Prelaskem odcepi ban. cesta v Kozje, v Sedlarjevem pa v sav. banovino.

Brezovec, 286-39-20-19-0. Sr Šmarje pri Jelšah 26.5 km, so du zdr pT Kozje 5 km, žand Sv. Peter pod Sv. gorami 8 km, fin Podčetrtek 7 km, žel Mestinje 19 km, o 1 km, š žup Polje 2 km. Nm ca 300 m. Leži na osojnih pobočjih pod Križanim vrhom (442 m) jz. od Sedlarjevega, ca 2 km z. od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Peter. Sestavljajo ga Sp. in Zg. Brezovec ter zaselki Drenošča, Globoko in Palovec. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Buče.

Buče, 327-57-27-30-0. Sr Šmarje pri Jelšah 23.6 km, so du zdr pT Kozje 6 km, žand Sv. Peter pod Sv. gorami 11 km, fin Podčetrtek 6 km, žel Mestinje 18 km, o 4 km, š žup v kraju. Šola ust. 1846, 4 odd. PJS, PSVD, Kmet. prosv. d., Gas. Nm 222 m. Leže na valovitih tleh ob potoku Buči tik ban. ceste Prelasko—Kozje. Sestavni deli: Spodnje in Zgornje Buče, Buč-

* Tu je všteta tudi še vas Imeno, ki je bila 1936 priključena obč. Podčetrtek.

ka gora in Pijovce. Kmetijstvo, vinogradništvo, sadjarstvo. Prodaja živine na okoliških sejmih, vina v Savinjsko dolino. Izvoz sadja v inozemstvo. Podzemska jama Gruska. Na njivi »Grobljа« na sv. strani cerkve so odkopali prazgodovinske predmete. Vas se prvič omenja 1347. Z u p n i j a Buče (dek. Kozje, škof. lavant.) ima 1127 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra. Prvotna cerkev oz. večja kapela je bila zgrajena že v 16. stol. Cerkvica je bila 1746 posvečena, kar kaže vzidani spomenik na sedanji cerkvi za velikim oltarjem. Sedanja stavba je iz 1793. Prvotno pokopališče je bilo okoli cerkve, od 1841 pa je na sedanjem mestu v. od cerkve. Cerkev je bila sprva podr. pilštanjske pražupnije. L. 1786. je postala kuracija, 1873 župnija.

Golobinjek, 70-14-13-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 21 km, so du Kozje 7 km, žand zdr fin pTt š žup Podčetrtek 4 km, žel Mestinje 16 km, o 3 km. Nm ca 200 m. Obcestna vas v dolini Sotle ob Golobinjskem potoku in ban. cesti Podčetrtek—Sv. Peter pod Sv. gorami. Gospodarstvo kot Sedlarjevo.

Lastnič, 388-79-58-31-4. Sr Šmarje pri Jelšah 23 km, so du Kozje 8 km, žand zdr Sv. Peter pod Sv. gorami 7 km, fin pTt Podčetrtek 7 km, žel Mestinje 20 km, o 1 km, š žup Polje 1 km. Nm ca 240 m. Leži na osojnih pobočjih j. od Sedlarjevega tik nad dolino Sotle. Mimo vasi drži ban. cesta Podčetrtek—Sv. Peter. Sestavni deli: Čajna sela, Dečni dol, Dobrava, Kopinja Loka, Krn vrh, Mali Lastnič, Marof, Reberca, Veliki Lastnič. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine na okoliških sejmih, svinj v Celje in Zagreb, vina v Savinjsko dolino, sadja v inozemstvo. V Lastniču velik ribnik, nad vasjo podzemeljska jama.

Polje, 96-18-17-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 23 km, so du Kozje 8 km, žand zdr Sv. Peter pod Sv. gorami 7 km, fin pTt Podčetrtek 7 km, o Sedlarjevo v kraju, žel Mestinje 20 km. Šola ust. 1863, 3 odd. PRK, PJS, Gas. Nm 203 m. Vzvišena lega na d. robu doline potoka Buče tik pod njegovim izlivom v Sotlo. Do ban. ceste pri Sedlarjevem drži 1 km dolga obč. pot. Gospodarstvo kot Lastnič. Z u p n i j a Polje (dek. Kozje, šk. lavant.) ima 1093 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Miklavža se prvič omenja 1545. Povečana in obokana je bila 1745 in ponovno 1881. Prvotno je bila podr. župnije Sv. Petra pod Sv. gorami. L. 1786. je postala kuracija, 1874 župnija.

Prelasko, 100-17-16-1-1. Sr Šmarje pri Jelšah 21 km, so du Kozje 9 km, žand zdr Sv. Peter pod Sv. gorami 6 km, fin pTt Podčetrtek 5 km, žel Mestinje 19 km, o 1 km, š žup Polje 1 km. Nm ca 200 m. Sklenjena vas v dolini Sotle sz. od Sedlarjevega na križišču ban. cest v Podčetrtek, Sv. Peter in Kozje. Gospodarstvo kot Sedlarjevo. Tu so odkrili rimski denar iz 1. in 2. stol. po Kr.

Sedlarjevo, 194-32-30-2-0. Sr Šmarje pri Jelšah 22 km, so du Kozje 8 km, žand zdr Sv. Peter pod Sv. gorami 7 km, fin pTt Podčetrtek 6 km, žel Mestinje 18 km, o 1 km, š žup Polje 1 km. Nm 185 m. Velika vas tik ob Sotli, s. od izliva potoka Buče. Skozi vas vodi ban. cesta Podčetrtek—Sv. Peter, od katere se tu odcepi cesta v savsko ban. Kmetijstvo in sadjarstvo. Prodaja živine na okoliške sejme, sadja v inozemstvo. Vas se prvič omenja 1208 kot last krške škofije.

Vrenska gorca, 316-70-39-31-0. Sr Šmarje pri Jelšah 22 km, so du zdr pT Kozje 6 km, žand Sv. Peter pod Sv. gorami 9 km, žel Mestinje 18 km, o 4 km, fin Podčetrtek 6 km, š žup Buče 1 km. Povpr. nm ca 300 m. Leži na gričevju j. od Buč ob ban. cesti Prelasko—Kozje. Gospodarstvo kot Buče.

Občina Slivnica pri Celju*

Preb. 2496, hiš 513, posest. 347, koč. 113, najem. 33. Površina 2766 ha: njiv in vrtov 571, trav. in paš. 861, vinogradov 152, gozdov 1114, ostalo 68. Občina se razprostira na z. do Voglajne, na j. do razvodja med Voglajno, Gračnico in Bistrico, na v. do z. odrastkov Rudnice (687 m) in do Drobinskega potoka, na s. pa do široke doline Voglajne pri Črnolici. Pokrajino izpolnjuje terciarno gričevje ter hribovje, ki je deloma planotastega značaja. Zemlja je na splošno rodovitna in daje prebivalstvu možnost preživljanja s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom, vinogradništvom in perutninarstvom. Živino prodajajo na okoliških sejmih, sadje (zlasti jabolka, hruške in slive) izvažajo v večje kraje naše ban., vino pokupijo bližnji gostilničarji, jajca pa domači trgovci. Prometne zveze so zelo dobre. Ban. ceste drže v Sv. Jurij pri Celju, proti Jurkloštru, Lesičnemu in Podčetrtku. Geografsko in gospodarsko teži občina k Celju.

Bukovje, 182-34-19-15-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 18 km, žand o p š žup Slivnica 3 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 8.5 km. Nm povpr. ca 400 m. Leži jv. od Slivnice na slemenu in pobočjih kraj ban. ceste Sv. Jurija pri Celju—Lesično. K vasi spadata Cerje in Vinarje. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja živine, vina in sadja.

Drobinsko 67-12-10-2-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 17 km, žand o p š žup Slivnica 5 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 8.5 km. Nm ca 300 m. Leži deloma v dolini, deloma po pobočjih nad Drobinskim potokom ob ban. cesti Sv. Jurij pri Celju—Podčetrtek. Kmetijstvo in sadjarstvo. Prodaja živine in sadja.

Gorica, 136-28-25-3-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 13 km, žand o p š žup Slivnica 4 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 4 km. Nm ca 380 m. Vas tvorijo Velika in Mala Gorica ter Gradišče. Razložena vas na dveh precej strmih gričih pri Sv. Urbanu, v. od potoka Voglajne. Mimo vasi drži ban. cesta, ki se j. odtod razcepi na Podčetrtek in Lesično. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, vina, sadja in jajc.

Javorje, 217-48-32-9-4. Sr so du Šmarje pri Jelšah 16 km, žand o p š žup Slivnica 2 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 7 km. Nm ca 400 m. Leži na z. pobočju in deloma ob ban. cesti Sv. Jurij pri Celju—Lesično v. od Slivnice. Kmetijstvo.

Jelce, 168-17-7-8-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 23 km, žand o p Slivnica 6 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 12 km, š žup Dobje 4.5 km. Nm ca 520 m. Raztresena vas v gričevju j. od Slivnice, 2 km z. od ban. ceste Sv. Jurij pri Celju—Lesično. Kmetijstvo, sadjarstvo, deloma vinogradništvo in gozdarstvo.

Košnica, 135-27-12-13-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 20 km, žand o p š Slivnica 5 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 10 km, žup Prevorje 5 km. Nm ca 400 m. Raztresena vas v hribovitem svetu na z. strani Rudnice (687 m), ob ban. cesti Sv. Jurij pri Celju—Lesično. Gospodarstvo kot Jelce.

Paridol, 379-55-34-15-3. Sr so du Šmarje pri Jelšah 22 km, žand o Slivnica 6 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 12 km, p š žup Dobje 3.5 km. Nm ca 480 m. Vas leži v hribovitem svetu na razvodju med Voglajno, Gračnico in Bistrico sredi med ban. cestama Sv. Jurij pri Celju—Jurkloštter in Sv. Jurij pri Celju —Lesično. Do obeh cest vodijo ca 3 km dolge obč. poti, dostopne le za vozove. Gospodarstvo kot Jelce.

Rakitovec, 74-15-14-0-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 16 km, žand o p š žup Slivnica 4 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 8 km. Nm ca 310 m. Leži v dolini potoka Tratne ob ban. cesti Sv. Jurij pri Celju—Podčetrtek in po sosednih pobočjih. Vas sestavljata Mali in Veliki Rakitovec. Kmetijstvo in sadjarstvo. Prodaja goveda, svinj in sadja.

Sele, 77-21-9-8-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 18 km, žand o p š žup Slivnica 1.5 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 7.5 km. Nm ca 500 m. Leže na z. pobočju slivniške planote na d. strani zgornjega toka Voglajne, ca 1 km od ban. ceste Sv. Jurij pri Celju—Jurkloštter. Dostop z vozom. Vasi pripada Vrhek. Gospodarstvo kot Slivnica.

Slivnica pri Celju, 89-24-17-2-4. Sr so du Šmarje pri Jelšah 18 km, žand o p š žup v kraju, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 8 km. Šola ust. 1858, 5 odd. Javna knjiž., SKJ, Gas., PJS, DKfid. Nm 490 m. Gručasta vas ima lepo sončno lego na planoti med ozko dolino zgornje Voglajne in ban. cesto Sv. Jurij pri Celju —Lesično. Do ban. ceste drži ca 1.5 km dolga obč. pot, ki je sposobna tudi za avtomobilski promet. Zaselek Col. Kmetijstvo, sadjarstvo, neznatno vinogradništvo. Prodaja razno sadje (predvsem jabolka, hruške in slive), živino, perutnino in jajca. Z u p n i j a Slivnica pri Celju (dek. Šmarje pri Jelšah, škof. lavant.) ima 1750 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Magdalene. Sedanja stavba je iz 1710, zvonik pa iz 1515. Hrani lepo gotsko monštranco. V turški dobi je bila cerkev obdana s taborskim obzidjem, katerega ostanki so še ohranjeni. Cerkev je bila sprva podr. pražupnije Ponikve, oz. župnije Sv. Jurija pri Celju. Od 1760 je župnija. L. 1494. je bila cerkev skupno z materjo župnijo in pražupnijo inkorporirana stolnemu kapitlju v Novem mestu, ki izvršuje še danes patronatske pravice. Odtod doma Lesjak Davorin (r. 1872), nar. in plan. delavec v Rušah.

Sv. Janez, 43-16-10-4-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 19 km, žand o p š žup Slivnica 1 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 9 km. Nm 509 m. Leži na j. robu valovite slivniške planote med dolino zgornje Voglajne in ban. cesto Sv. Jurij pri Celju—Lesično. Do nje vodi ca 2 km dolga obč. pot sposobna za vozni promet. Gospodarstvo kot Sv. Helena. Podr. cerkev sv. Janeza Krst. Sedanja cerkev je bila zidana 1729. Prejšnja je bila v turški dobi obdana s taborskim obzidjem, ki je deloma še ohranjeno.

Sv. Helena, 38-18-12-3-1. Sr so du Šmarje pri Jelšah 18 km, žand o p š žup Slivnica 4 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 9 km. Nm ca 500 m. Leži v. od Slivnice na slemenu in prisojnem pobočju 531 m visokega hriba med ban. cestama proti Podčetrtku in v Lesično. Dostop po 1—2 km dolgi obč. poti le z vozom. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, vina in sadja. Podr. cerkev sv. Helene ima gotski presbiterij. Ladjo, ki je imela prvotno raven lesen strop, so 1848 zvišali in obokali.

* Od 1936 pripada celjskemu srezu.

Sv. Urban, 110-27-22-3-1. Sr so du Šmarje pri Jelšah 15 km, žand o p š žup Slivnica 4.5 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 6.5 km. Nm 313 m. Leži v dolini ob sotočju potokov Voglajne in Tratne na križišču ban. cest v Sv. Jurij pri Celju, Lesično in Podčetrtek, Avtobusna zveza Celje—Podsreda. Zaselki: Glinca, Gorica in Kote. Kmetijstvo in sadjarstvo. Prodaja živine in sadja. Podr. cerkev sv. Urbana je bila zidana 1620.

Tratna, 87-21-12-6-3. Sr so du Šmarje pri Jelšah 17 km, žand o p š žup Slivnica 5 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 9 km. Nm povpr. ca 400 m. Hribovita pobočna lega sv. od Slivnice nad istoimenskim potokom, ca 1 km od ban. ceste Sv. Jurij pri Celju—Podčetrtek. Dostop z vozom. Zaselek Rove. Gospodarstvo kot Slivnica.

Turno, 140-34-30-3-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 16 km, žand o p š žup Slivnica 2 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 7 km. Nm ca 320 m. Pobočna lega v. od Slivnice nad ban. cesto Sv. Jurij pri Celju—Podsreda. Gospodarstvo kot Slivnica. Vas je dobila ime po starem gradu ali turnu, katerega razvaline so še vidne. Na grad spominja tudi hišno ime Turner ali Turnšek v bližini.

Vezovje, 234-52-39-6-4. Sr so du Šmarje pri Jelšah 18 km, žand o p Slivnica 3 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 7 km, š žup Kalobje 3 km. Nm ca 300 m. Leži v dolini zgornjega toka Voglajne ob ban. cesti Sv. Jurij pri Celju— Jurklošter in po sosednih pobočjih. Zaselki: Cerova gora, Trno, Trska gorca in Voglajna. Gospodarstvo kot Sv. Urban.

Vodice, 53-12-7-3-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 19 km, žand o p š žup Slivnica 3 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 8 km. Nm ca 440 m. Leže na j. robu in po prisojnem pobočju slivniške planote ca 500 m od ban. ceste Sv. Jurij pri Celju—Jurklošter. Zaselek Rogatec. Gospodarstvo kot Slivnica.

Voduce, 224-44-28-10-3. Sr so du Šmarje pri Jelšah 21 km, žand o p š žup Slivnica 5 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 10 km. Nm ca 420 m. Raztresena vas v hribovitem povirju Voglajne j. od slivniške planote. Do ban. cest iz Sv. Jurija pri Celju v Jurklošter in Lesično vodijo 1—2 km dolge obč. poti, ki so dostopne z vozom. Pripadajoči zaselki so: Dolna, Lazarje, Njivice, Stopa in Završe. Gospodarstvo kot Slivnica.

Voglajna, 43-8-8-0-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 17 km, žand o p š žup Slivnica 3 km, zdr fin žel Sv. Jurij pri Celju 6 km. Nm ca 290 m. Leži ob Voglajni in po osojnih pobočjih tam, kjer se dolina potoka nekoliko razširi pri Sv. Urbanu. Mimo vasi drži ban. cesta Sv. Jurij pri Celju—Jurklošter. Gospodarstvo kot Slivnica.

Občina Stoperce*

Preb. 590, hiš 87, posest. 58, koč. 25, najem. 6. Površina 1101 ha: njiv in vrtov 121, trav. in paš. 270, vinogradov 68, gozdov 628, ostalo 14. Občina leži v z. delu Haloz ob sreski meji. Proti j. sega skoraj do Donačke gore (883 m), proti s. pa v bližino Dravinje. Promet se steka v dolino potoka Skrabska, kjer drži ban. cesta Rogatec—Majšperk. Prebivalstvo se bavi največ s kmetijstvom in sadjarstvom. Pobočja gričev so večinoma pokrita z listnatim gozdom. V ugodnih prisojnih legah nastopajo vinogradi. Kraj njih so majhni zaselki. Večina hiš leži v dolini ob ban. cesti in v drugih stranskih dolinicah.

Čermožiše. V občino spada le sz. del kraja (h. št. 1—6, 8—12, 91 in 94); opis in vse ostalo gl. obč. Žetale.

Grdina, 170-17-12-5-2. Sr Šmarje pri Jelšah 38 km, so du Ptuj 22 km, žand zdr žel pTt Rogatec 9 km, fin Ptujska gora 12 km, o š žup Stoperce 1 km. Nm ca 290 m. Dolinska in deloma pobočna lega ob ban. cesti Rogatec—Majšperk. Vključuje zaselke: Gabrnik, Prašnjak in Češnjevo grabo. Gospodarstvo kot Stoperce.

Nadole. Občini pripada le del kraja (h. št. 50—53, 55—58, 71, 74, 82, 83, 86, 91 in 109); vse ostalo gl. občina Žetale, kamor spada večji del.

Sitež. Občini je bil priključen 1936 iz obč. Majšperk, srez Ptuj, le del kraja (h. št. 32, 34—45 in 47); opis gl. obč. Majšperk v ptujskem srezu.

Stoperce, 420-70-46-20-4. Sr Šmarje pri Jelšah 37 km, so du Ptuj 23 km, žand zdr žel pTt Rogatec 8 km, fin Ptujska gora 13 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1819, 4 odd. Javna knjiž., Gled. oder, Prosv. d., Tamb. d. Nm 295 m. Lepa lega v dolini potoka Skrabska, ki teče proti s. v Dravinjo, in po sosednih pobočjih. Skozi vas drži ban. cesta Rogatec—Majšperk. Pripadajoči zaselki so: Benetek, Skrote, Stara graba in Viničje. Kmetijstvo, vinogradništvo, sadjarstvo in čebelarstvo. Prodaja živine, jabolk, sliv in lesa (zlasti orehovina in kostanjev les). Župnija Stoperce (dek. Rogatec, škof. lavant.) ima 1017 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Antona Pušč. se prvič omenja 1441. Prvotna gotska stavba je bila večkrat prezidana in v 2. pol. 19. stol. prenovljena. Prvotno je bila podr. majšperške župnije. L. 1788. je postala lokalija, 1872 župnija.

Sveča. Del kraja (h. št. 1, 4, 5, 7, 9—12, 14, 15, 17—19, 46, 47, 49, 50—53) je bil 1936 priključen občini iz obč. Majšperk v ptujskem srezu, kjer se nahaja opis kraja.

* Uradni podatki se nanašajo le na kat. obč. Stoperce in ne vpoštevajo delov krajev Čermožiše, Nadole, Sitež in Sveča, ki spadajo od okt. 1936 k občini.

Občina Sv. Peter na Medvedjem sedlu

Preb. 1051, hiš 269, posest. 162, koč. 107, najem 7. Površina 893 ha: njiv in vrtov ca 315, trav. in paš. ca 260, vinogradov ca 50, gozdov ca 235, ostalo 33. Občini pripada nizko gričevje na l. bregu Mestinjščice jv. od žel. proge Grobelno—Rogatec in s. od Pristave. Sama razložena naselja. Prebivalstvo se bavi z vsemi panogami kmetijstva in z vinogradništvom. V razne kraje prodajajo dobro namizno vino, v Celje in Rog. Slatino živino, jajca v Pristavo, v Nemčijo pa sadje, predvsem jabolka. Promet oskrbujejo ban. ceste proti Pristavi, Šmarju in Rog. Slatini ter železnica Grobelno—Rogatec.

Grliče, 190-46-25-21-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 7 km, žand zdr fin Podčetrtek 6 km, žel Mestinje 2 km, o š žup Sv. Peter na Medvedjem selu 2 km, pTt Pristava 4 km. Nm ca 270 m. Leži v gričevitem svetu sz. od Pristave na l. strani Mestinjščice tik ban. ceste Pristava—Mestinje in žel. proge Grobelno—Rogatec. Gospodarstvo kot Kristan vrh.

Hajnsko, 210-41-30-11-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 7 km, žand zdr fin Podčetrtek 5 km, žel Mestinje 3 km, o š žup Sv. Peter na Medvedjem selu 2 km, pTt Pristava 3 km. Nm ca 260 m. Prisojna lega ca 1 km s. od Pristave. Dostop z vozom. K vasi spada zaselek Macilovec. Gospodarstvo kot Kristan vrh.

Kačji dol, 198-49-29-20-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 8 km, žand zdr fin Podčetrtek 6 km, žel Mestinje 3 km, o š žup Sv. Peter na Medvedjem selu 1.5 km, pTt Pristava 5 km. Nm povpr. ca 320 m. Leži na valovitem svetu ca 1 km j. od ban. ceste Mestinje—Rog. Slatina. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Kristan vrh. Tu je bilo nekdaj križišče rimskih cest proti Celju, Poljčanam in Ptuju.

Kristan vrh, 324-107-60-47-3. Sr so du Šmarje pri Jelšah 5.6 km, žand zdr fin Podčetrtek 6 km, žel Mestinje 3 km, o š žup Sv. Peter na Medvedjem selu 1 km, pTt Pristava 5 km. Šola ust. 1846, 4 odd. Javna knjiž., PJS, DKfid, Pev. odsek. Nm 276 m. Razloženo naselje po gričih ca 1 km v. od ban. ceste Pristava—Mestinje. Kmetijstvo, vinogradništvo in sadjarstvo. Prodaja goveje živine, svinj, vina, perutnine, jajc in fižola. Jabolka izvažajo v Nemčijo. V starem veku je tod vodila rimska cesta iz Ptuja v Celje. Župnija Sv. Peter na Medvedjem selu (dek. Rogatec, škof. lavant.) ima 1010 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra je bila zidana v 15. stol. Prvotno podr. pražupnije Sv. Križa pri Rog. Slatini je postala 1768 vikariat, v jožefinski dobi pa župnija. Mati fara še vedno izvršuje patronatske pravice.

Laše, 129-26-18-8-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 4 km, žand zdr fin Podčetrtek 7 km, žel Mestinje 1 km, o š žup Sv. Peter na Medvedjem selu 2 km, pTt Pristava 6 km. Nm ca 240 m. Leži na položnem valovitem hrbtu nad dolino Mestinjščice, ca 1.5 km v. od ban. ceste pri Zg. Mestinju. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Kristan vrh.

Občina Sv. Peter pod Sv. gorami

Preb. 2313, hiš 470, posest. 430, koč. 97, najem. 13. Površina 3103 ha: njiv in vrtov 736, trav. in paš. 1050, vinogradov 204, gozdov 1008, ostalo 105. Z. del občine se razprostira po vinorodnem terciarnem gričevju med spodnjim tokom Bistrice in Sotlo, na v. pa obsega občina naplavljeno ravan med Sotlo, Bistrico in triadno Orlico (698 m). Na j. ji pripadajo s. pobočja tega hribovja. Ljudstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, vinogradništvom in sadjarstvom. Ker kajžarji in slabši kmetje ne pridelajo zadosti hrane, se morajo baviti z dninarstvom. Izvrstna vina se izvažajo v večje kraje dravske banovine in na Hrvatsko, vendar ga največ pokupita Trbovlje in Hrastnik, kamor prodajajo tudi jabolčnik. Pokrajina je sicer bogata prirodnih lepot, a je še vse premalo poznana in vpoštevana. Gospodarstvo se ne more prav razvijati spričo slabih prometnih razmer, predvsem velike oddaljenosti od železnice. Prometno teži občina deloma proti Mestinju, deloma proti Brežicam; po ban. cestah je zvezana tudi s Podsredo in savsko banovino.

Črešnjevec, 114-22-15-7-0. Sr Šmarje pri Jelšah 32 km, so du Kozje 14 km, žand zdr pT o š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 2.5 km, fin Podčetrtek 16 km, žel Brežice ali Mestinje 26 km.

Nm ca 270 m. Sončna lega na valovitem svetu v kolenu potoka Trebčice, 1 km od ban. ceste Podsreda—Sv. Peter. Kraj obsega še zaselke Dalečno gorco, Gabršek, Jezero in Vimele. Dostop po obč. poti z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja goveda, svinj, sadja in vina. Kraj se prvič omenja 1213. Kamenito znamenje na polju pri vasi (»Zvezani Zveličar«) je postavil 1642 Jurij Narat; ima napis in letnico.

Dekmanca, 232-47-44-3-0. Sr Šmarje pri Jelšah 28 km, so du Kozje 13 km, žand zdr pT o š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 3 km, fin Podčetrtek 11 km, žel Brežice 27 km ali Mestinje 21 km. Nm ca 190 m. Vzvišena lega tik nad dolino Sotle pod Križanim vrhom (442 m) ob ban. cesti Sv. Peter—Mestinje. Zraven spadajo zaselki: Bobovce, Gmajna in Tečni dol. Avtobusna zveza Sv. Peter—Celje. Gospodarstvo kot Črešnjevec.

Hrastje, 176-41-34-7-3. Sr Šmarje pri Jelšah 30 km, so du Kozje 15 km, žand zdr pT o š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 2 km, fin Podčetrtek 14 km, žel Brežice 26 km ali Mestinje 22 km. Povpr. nm ca 250 m. Raztresena vas v zelo razgibanem gričevitem predelu na l. strani potoka Bistrice nad izlivom Trebčice. Del kraja leži ob ban. cesti Sv. Peter—Mestinje. Pripadajoči zaselki: Dalečna gorca, Okič in Videže. Gospodarstvo kot Črešnjevec. Staro kamenito znamenje (»Ahac«) je po tradiciji kužno znamenje iz 1646.

Križan vrh, 187-28-23-10-0. Sr Šmarje pri Jelšah 28 km, so du Kozje 8 km, žand zdr o pT š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 5 km, fin Podčetrtek 14 km, žel Brežice 29 km ali Mestinje 23 km. Nm ca 420 m. Raztresena vas po gričih v povirju potoka Trebčice okrog Križanega vrha (442 m). Zaselka Bojni vrh in Jezero. Težak dostop z vozom po obč. poti, 2—3 km do ban. ceste pri Trebčah ali Dekmanci. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, jabolk, sliv ter vina. Mnogo užitnih gob. V vasi stoji staro kužno znamenje.

Kunšperk, 168-37-31-6-1. Sr Šmarje pri Jelšah 32 km, so du Kozje 16 km, žand zdr o pT š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 1.5 km, fin Podčetrtek 15 km, žel Brežice 25 km ali Mestinje 24 km. Nm ca 220 m. Leži ob vznožju Kunšperka (598 m) na robu široke Sotelske doline, ca 1.5 km od ban. ceste pri Sv. Petru. Dostop z avtom. Rodovitna črnica. Kmetijstvo, intenzivno sadjarstvo. Prodaja živine in sadja, zlasti sliv. Najdbe iz starejše bronaste dobe. Kunšperški grad na hribu (598 m) nad vasjo je dal zgraditi verjetno že grof Engelbert Pilštanjski (936—980), prvi znani posestnik tukajšnje okolice. Nasledila ga je sorodniška rodbina Breže-Seliška, ki je imela tu eno izmed upravnih središč svojih obsežnih posestev med Bočem, Savo in Sotlo. L. 1072. je prevzela vsa njihova posestva krška škofija, ki je dala kunšperški grad v najem. V tej dobi (1167) je dal krški škof Henrik podreti stari grad in sezidati novega. L. 1395. je Andrej Kunšperški volil grad z vsemi pripadajočimi posestvi Celjskim grofom, nakar ga jim je izročil krški škof v fevd. L. 1456. je postal grad deželnoknežja last. Poslej so tu Habsburžani postavljali svoje oskrbnike. L. 1681. je grad prešel v last grofov Tattenbachov. Ker so pa stalno bivali na bizeljskem gradu, je začel Kunšperk kmalu razpadati. Od njega so ostale samo še razvaline. Pri gradu je bila poleg deželskega sodišča že v 15. stol. tudi mitnica. Naselbina v dolini pod gradom je bila v preteklosti mnogo pomembnejša kot danes. Kot trg se Kunšperk navaja 1566 in 1575 v pritožbi, ki so jo vložili tržani pri kralju zoper Gašperja Stubenberga, ki je trgu nasilno ukinil tedenske sejme. Pozneje so trški privilegiji prenehali.

Ples, 102-26-19-7-0. Sr Šmarje pri Jelšah 30 km, so du Kozje 15 km, žand zdr o pT š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 3 km, fin Podčetrtek 13 km, žel Brežice 27 km ali Mestinje 21 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas na s. in v. pobočjih Vine gore (326 m) med Sotlo in ban. cesto Sv. Peter—Mestinje, do katere je mogoč dostop po ca 1 km dolgi obč. poti z vozom. Gospodarstvo kot Črešnjevec. Podružna cerkev sv. Križa na Vini gori je bila zidana 1665.

Polje, 108-23-23-0-0. Sr Šmarje pri Jelšah 31 km, so du Kozje 15 km, žand zdr o pT š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 1 km, fin Podčetrtek 14 km, žel Brežice 25 km ali Mestinje 23 km. Nm 180 m. Leži v sv. delu ravnine med Sotlo in potokom Bistrico blizu njunega sotočja. Kraj obsega vasico Polje, ki leži ca pol km od ban. ceste, in naselje Bistrico ob ban. cesti Sv. Peter—savska banovina. Zelo rodovitna črnica. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja živine, svinj in jajc.

Srebrnik, 185-43-25-18-2. Sr Šmarje pri Jelšah 28 km, so du Kozje 15 km, žand zdr o pT š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 3 km, fin Podčetrtek 13 km, žel Brežice 27 km ali Mestinje 21 km. Nm ca 230 m. Raztresena vas na j. pobočjih Vine gore (326 m) ob ban. cesti Sv. Peter—Mestinje. Avtobusna zveza Celje—Sv. Peter. Gospodarstvo kot Črešnjevec. V vasi stoji znamenje (križ iz klesanega kamna), postavljeno 1749.

Sv. Peter pod Sv. gorami, 340-85-77-8-3. Sr Šmarje pri Jelšah 30 km, so du Kozje 15 km, žand zdr o pT š žup v kraju, fin Podčetrtek 15 km, žel Brežice ali Mestinje 24 km. Šola ust. 1829, 7 odd. SKJ, PRK, PJS, Gas., Strel. druž., Kat. izobr. d. Nm 213 m. Lepa velika vas v krasni razgledni legi na široki terasi ob vznožju Sv. gora (521 m) na važnem križišču ban. cest proti Brežicam, Podsredi, Mestinju in v savsko banovino. Pripadajoči zaselki: Čehovec, Koče in Marof. Avtobusna zveza s Celjem. Prebivalstvo se bavi s kmetijo, trgovino in obrtjo. Prodaja živine, sadja in jajc. Ugodno podnebje, razpoložljive sobe za tujce, možnost kopanja v Bistrici in Sotli in lepa okolica, vse to so pogoji za letoviščarski kraj. Tu je izhodišče lepih izletov v sotesko Bistrice, na Vino goro (ali Sv. Križ 326 m), k razvalinam kunšperškega gradu, v sotesko Sotle med Cesar gradom (509 m) in Kunšperkom (598 m), imenovano »Zelenjak«, proti Bizeljskemu; predvsem pa k Materi b. na Sv. gore (521 m), ki privabi vsako leto na Mali šmaren (8. sept.) na tisoče romarjev iz v. krajev Slovenije in iz Hrvatskega Zagorja. Predzgodovinske izkopine iz ilirske dobe. V srednjem veku se je vas prvotno imenovala Leskovec. L. 1475. so Turki na povratku iz Koroške pri vasi popolnoma uničili vojsko polkovnika Žige pl. Pohlheima. Kuga je tod morila 1645 in 1646. Med Sv. Petrom in Stadlerjem stoji staro kužno znamenje »beli križ«. Podobno kužno znamenje stoji ob cesti proti Podsredi.

Župnija Sv. Peter pod Sv. gorami (dek. Kozje, škofija lavant.) ima 2799 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Petra. Prvotna cerkev se omenja že 1054. Sedanji zvonik je bil zidan 1654. V turški dobi je cerkev s treh strani obdajalo taborsko obzidje, ki je deloma še ohranjeno. V 1868—1872 je vso cerkev poslikal Tomaž Fantoni. Ob tej priliki so stavbo popravili in svod prenovili. Cerkev je bila prvotno podr. pilštanjske prafare, iz katere se je izločila kot župnija pred 1257. Pozneje je bila župnija ukinjena, Pilštanjski pražupniji je ponovno pripadala do 1394, ko je postala samostojen vikariat. L. 1545. je imela župnija enajst podružnic. Cerkveno je pripadala oglejskemu patriarhu, ki je cerkev skupno z materjo župnijo 1254 in ponovno 1364 inkorporiral gornjegrajskemu samostanu. L. 1461. je bila župnija podrejena ljubljanski, 1787 pa lavantinski škofiji. Kljub temu imajo še danes ljubljanski škofje kot užitniki graščine Gornjega gradu patronatske pravice. Župnija je mati 1786 izločene kuracije sv. Miklavža v Polju in 1564 ustanovljene župnije sv. Lovrenca v Bizeljskem. Rojaki od Sv. Petra: Gabron Anton (1855—1927), nar. delavec na Koroškem; notar dr. Geršak Ivan (1838—1911), nar. gospodar in politik; dr. Hohnjec Josip (r. 1873), prosv. organizator in politik; Morie Darian Ado (r. 1895), tenorist; dr. Ulaga Jožef (1826—1881), prof. bogosl.

Trebče, 451-64-90-26-2. Sr Šmarje pri Jelšah 32 km, so du Kozje 13 km, žand zdr o pT š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 2 km, fin Podčetrtek 14 km, žel Brežice 26 km ali Mestinje 25 km. Zg. Trebče (nm ca 300 m) leže na živahno razrezanem terenu med dolino potoka Trebčice in »Grabnom«, ca 2 km od ban. ceste Sv. Peter—Podsreda. Sp. Trebče (nm ca 220 m) pa so deloma v dolini Trebčice ob ban. cesti, deloma na s. pobočju Bukovce (426 m). K Trebčam spadajo zaselki: Bukovica, Laze, Lesjakov graben, Skopečno, Trebička gora. Poljedelstvo, živinoreja, intenzivno vinogradništvo in sadjarstvo. Trgovanje z živino. Vino, sadje in jabolčnik prodajajo v Celje, Trbovlje in Hrastnik; jajca v Sv. Peter pod Sv. gorami.

Zagaj, 250-54-49-5-2. Sr Šmarje pri Jelšah 33 km, so du Kozje 14 km, žand zdr o pT š žup Sv. Peter pod Sv. gorami 1 km, fin Podčetrtek 15 km, žel Brežice 25 km, ali Mestinje 26 km. Nm ca 190 m. Leži v dolini ob izhodu Bistrice iz soteske med Bukovco (426 m) in Sv. gorami (521 m), ob ban. cesti Sv. Peter—Podsreda. Zaselki: Čret, Obrež, Sodomje in Vrhovnica. Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, vina in jajc. V vasi v obliki stebra zgrajeno staro znamenje z vdolbinami. K vasi spadajo upravno tudi Sv. gore (521 m), po katerih je dobil svoje ime bližnji Sv. Peter. Sv. gore se prvič omenjajo 1265 kot »Gora sv. Marije Dev. pri Kunšperku«, pozneje pa kot »Gora naše ljube Gospe«. L. 1642. pa se že nazivajo »Svete gore«. Ko so prvotno zelo staro, radi velikega obiska romarjev premajhno cerkev na Sv. gorah podrli, so zgradili večjo in jo posvetili 1611. Na ta dogodek spominja Osojnikov križ ob potu s Sv. gora proti Pišecam; postavili so ga namreč na prostoru, kjer so sprejeli ljubljanskega škofa Tomaža Hrena ob priliki posvetitve. To stavbo so konec 17. in v 1. pol. 18. stol. popolnoma prenovili. L. 1693. so zgradili večji presbiterij iz rezanega kamna in v njem postavili nov veliki oltar. V cerkvi so zgradili mogočne slope, ki dele stavbo v tri ladje; dalje so postavili galerijo, večji pevski kor in dve kripti. Konec 18. in v 1. pol. 19. stol. je bila cerkev zanemarjena in v slabem stanju, zato so stavbo in opremo kasneje prenovili. L. 1872. je vso cerkev poslikal Tomaž Fantoni. Impozanten je veliki oltar. Stranski oltarji ob slopih imajo lepe nastavke s kipi in oltarnimi slikami. Lepa je tudi prižnica s podobami 4 evangelistov. Zanimiv, a brez večje umetnostne vrednosti, je Marijin prestol,

ki stoji sredi ladje. Cerkev ima mnogo zaobljubljenih podob. Radi velikega števila romarjev, predvsem iz Hrvatske in Štajerske, so okrog cerkve postavili štiri kapele: sv. Bolfenka (sedaj Lurške M. b.) 1518, sv. Boštjana 1647, sv. Martina 1651 in sv. Jurija 1667. Kapele so različne v tlorisih, stropih in obokih ter v detajlih. Njih arhitektura je poznogotska. Lurška kapela (preje kapela sv. Bolfenka): presbiterij ima rebrast obok, v ladji pa je lesen strop v obliki oboka. Gotski oltar je novejše delo iz 1872, ko so kapelo prenovili in poslikali. Kapela sv. Boštjana: k prostornemu presbiteriju so kasneje prizidali vežo. Enoten prostor je prekrit z ravnim stropom in ima lepo gotsko okno. Zanimiv je oltar iz 1662. Kapela sv. Martina: ima 3 rebrasto obokane prostore, in sicer gotsko vhodno lopo, ladjo, ki je najstarejša, in presbiterij. Okna so majhna in ostroločno zaključena. Obok ladje je poslikan dekorativno z ornamentiko in figurami. Slike so preprosto delo iz konca srednjega veka. Enake stare freske v presbiteriju in na slavoloku so še ohranjene pod sedanjimi slikami iz 1670. Oltarni nastavek je lepo rezljan in je iz 1665. Kapela sv. Jurija: prvotno je bil zgrajen samo gotski presbiterij, ki ima rebrast obok. Pred 1651 pa so prizidali ladjo, sprva krito z ravnim stropom. Okna so polkrožno zaključena. Oltar je iz 1667. Odkar so se 1779 zaobljubili prebivalci Dravskega polja romati na Sv. gore, da odvrnejo živinsko kugo, prihajajo sem vsako leto 5. avgusta ondotni kmetje na božjo pot. Podoba v cerkvi še spominja na ta dogodek. Radi jožefinskih reform ter odiranja cerkve in romarjev od strani bizeljskega graščaka in svetogorskega zavetnika Hirschhoferja je cerkev konec 18. stol. izgubila sloves božje poti, nakar je začela razpadati. V novejši dobi je romanje zopet oživelo. Znana je kapela »Božja noga« z razpelom. Pod Kristusovo nogo izvira studenec, ki mu romarji pripisujejo čudodelno moč.

Občina Sv. Štefan

Preb. 1258, hiš 372, posest. 315, koč. 15, najem. 7. Površina 1525 ha: njiv in vrtov ca 280, trav in paš. ca 420, vinogradov ca 140, gozdov ca 435, ostalo 40. Občina se razprostira po gričevju na obeh straneh potoka Babne reke, ki se izliva v Turski potok. Sega tudi v povirje Zibiškega potoka. Prebivalci se preživljajo s poljedelstvom, živinorejo, sadjarstvom in vinogradništvom. Najvažnejša prometna žila je ban. cesta, ki drži iz Podčetrtka proti Sv. Juriju pri Celju in na drugo stran proti Pristavi.

Babna brda, 172-54-46-2-0. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 8 km, žand p Loka pri Žusmu 4 km, žel Sv. Jurij pri Celju 12 km, o š žup Sv. Štefan 2 km. Nm ca 380 m. Hribovita lega nad dolino potoka Babne reke, ca 3 km v. od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Zraven spadajo zaselki: Brezovec, Cire in Dol. Kmetijstvo, neznatno vinogradništvo. Prodaja živine, svinj, jabolk, perutnine, jajc in vina.

Babna gora, 165-61-52-5-1. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 9 km, žand p Loka pri Žusmu 4 km, žel Sv. Jurij pri Celju 11 km, o š žup Sv. Štefan 3 km. Nm 443 m (cerkev). Raztresena vas leži deloma na planoti med Dolgim potokom in Babno reko, deloma na l. bregu Dolgega potoka ob ban. cesti Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Vključuje zaselke: Dolgi potok, Obršnica in Podbrege. Gospodarstvo kot Babna brda. Podr. cerkev sv. Ane so zgradili 1690 verjetno žusemski graščaki, ki so imeli uradne sodnijske dneve v cerkveni hiši. V njej hranijo od tistih časov starodavno mizo in glinasto peč. Lep kamenit baročni oltar.

Babna reka, 107-42-34-2-0. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 9 km, žand p Loka pri Žusmu 2 km, žel Sv. Jurij pri Celju 13 km, o š žup Sv. Štefan 3 km. Nm povpr. ca 260 m. Raztresena vas v dolini potoka Babne reke in po sosednih osojnih pobočjih, ca 2 km s. od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. H kraju spada zaselek Prišenca. Gospodarstvo kot Babna brda.

Brezje, 61-10-10-0-0. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 6 km, žand p Loka pri Žusmu 5 km, žel Sv. Jurij pri Celju 13 km, o š žup Sv. Štefan 2 km. Nm ca 340 m. Leži na valovitem planotastem svetu nad izviroma Zibiškega potoka in Ločnice, ca 4 km v. od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Gospodarsvo kot Babna brda.

Bukovje, 109-34-31-0-0. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 10 km, žand p Loka pri Žusmu 6 km, žel Sv. Jurij pri Celju 10 km, o š žup Sv. Štefan 3 km. Nm ca 360 m. Leži deloma na hribovitem svetu na d. strani Drobinskega potoka, deloma v dolini ob ban. cesti Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, jajc, jabolk, sliv in vina. Poljski pridelki ne krijejo domačih potreb.

Grobelce, 209-64-51-2-2. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 9 km, žand p Loka pri Žusmu 7 km, žel Sv. Jurij pri Celju 9 km, o š žup Sv. Štefan 2.5 km. Nm ca 340 m. Hribovita lega na d. strani Drobinskega potoka in v njegovi dolini ob ban. cesti Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Zaselek Drobinsko. Gospodarstvo kot Babna brda.

Lekmarje, 122-29-27-1-1. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 7 km, žand p Loka pri Žusmu 6 km, žel Sv. Jurij pri Celju 11 km, o š žup Sv. Štefan 1 km. Nm ca 400 m. Raztresena vas v prisojni legi na planotastem in rahlo valovitem svetu med zgornjim delom potokov Ločnice in Babne reke. Dostop z vozom 4 km od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Prodaja živine, svinj, perutnine, jajc in polovice vinskega pridelka.

Sv. Štefan, 205-46-41-1-3. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 8 km, žand p Loka pri Žusmu 5 km, žel Sv. Jurij pri Celju 11 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1851, 4 odd. Nm 358 m. Raztreseno naselje na valovitem svetu nad izirom potoka Babne reke, ca 3 km od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Dostop po obč. poti z avtom in vozom. Zraven spadajo zaselki: Okroz, Perkinče, Rakotnica in Vodole. Gospodarstvo kot Babna brda. Župnija Sv. Štefan (dek. Šmarje, škof. lavant.) ima 1120 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Štefana je bila zidana 1699. Cerkev je bila prvotno podr. pražupnije Ponikve, pozneje župnije Zibike. L. 1761. je postala kuracija. L. 1494. je bila cerkev skupno z materjo župnijo inkorporirana stolnemu kapitlju v Novem mestu, ki tu še danes vrši patronatske pravice.

Št. Janž pri Žusmu, 108-32-23-2-0. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 10 km, žand p Loka pri Žusmu 4 km, žel Sv. Jurij pri Celju 15 km, o š žup Sv. Štefan 4 km. Nm 406 m. Leži v razvodnem predelu med Babno reko, Zibiškim in Tinskim potokom. Gospodarstvo kot Babno brdo. Podr. cerkev sv. Janeza, nekdaj božja pot, je bila zidana pred 1690.

Občina Sv. Vid pri Grobelnem

Preb. 1391*, hiš 281, posest. 218, koč. 63, najem. 20. Površina 1520 ha**: njiv in vrtov ca 465, trav. in paš. ca 385, vinogradov ca 60, gozdov ca 565, ostalo 45. Občini pripada gričevje na obeh straneh žel. proge Grobelno—Sv. Vid pri Grobelnem. Vodo zbirata Slomski potok in Ločnica in jo odvajata v Voglajno. Prebivalstvo se bavi največ s poljedelstvom, živinorejo, deloma dninarstvom; lepo uspeva reja svinj in perutnine. Jajca in mleko prodaja v Celje, živino v razne kraje. Občina teži v Celje po ban. cesti in železnici.

Bodrež, 190-42-37-5-2. Sr so du žand zdr fin Šmarje pri Jelšah 7 km, žel o š žup Sv. Vid pri Grobelnem 1.5 km, pTt Grobelno 3 km. Nm ca 320 m. Leži na valovitem svetu v. od Grobelna ca 1 km od ban. ceste pri Sv. Vidu. Deli se v Sp. in Zg. Podrež. Dostop z vozom. Poljedelstvo in živinoreja. Prodaja goveda, svinj, perutnine, jajc in mleka v Celje. Poljske pridelke mora prebivalstvo še dokupovati.

Bodrišna vas, 141-29-28-1-0. Sr so du žand zdr fin Šmarje pri Jelšah 5 km, žel o š žup Sv. Vid pri Grobelnem 1 km, pTt Grobelno 4 km. Nm ca 280 m. Razložena vas na rahlo valovitih tleh ca 1 km s. od ban. ceste pri Sv. Vidu pri Grobelnem. Dostop po obč. poti z vsemi vozili. Kmetijstvo. Trgovanje z živino in živinorejskimi proizvodi.

Gornja vas, 94-27-25-2-0. Sr so du žand zdr fin Šmarje pri Jelšah 4 km, žel o š žup Sv. Vid pri Grobelnem 1.5 km, pTt Grobelno 4 km. Nm ca 300 m. Leži v. od Sv. Vida ob ban. cesti. Gospodarstvo kot Bodrež.

Grobelno, 98-21-21-0-2. Sr so du žand zdr fin Šmarje pri Jelšah 8.5 km, žel pTt v kraju, o š žup Sv. Vid pri Grobelnem 3 km. Nm ca 275 m. Leži v plitvi dolini ob sotočju Slomskega in Šentviškega potoka ob ban. cesti Celje—Šmarje pri Jelšah. Važno železniško križišče. Od glavne proge Celje—Maribor se tu odcepi 1905 zgrajena železnica proti Rog. Slatini. Gospodarstvo kot Bodrež.

Lipovec, 82-16-14-2-2. Sr so du žand zdr fin Šmarje pri Jelšah 12 km, žel pTt Grobelno 4 km, o š žup Sv. Vid pri Grobelnem 6 km. Nm 300 m. Majhno, raztreseno naselje v dnu široke doline in po pobočjih ob sotočju Ločnice in Dobrinskega potoka j. od Grobelna 1—2 km s. od ban. ceste Sv. Jurij pri Celju—Podčetrtek. Dostop z vozom. Prodaja živine, perutnine in jajc. Poljski pridelki ne zadoščajo za dom.

Platinovec, 110-23-18-5-1. Sr so du žand zdr fin Šmarje pri Jelšah 8.5 km, žel pTt Grobelno 2 km, o š žup Sv. Vid pri Grobelnem 3 km. Nm povpr. ca 340 m. Hribovita lega jv. od

* Tu je vštet del vasi Ponkvica (h. št. 5, 13, 25—35, 39), ki pripada obč. Ponikva.

** Tu je vštet tudi kraj Zg. Selce, ki pripada obč. Ponikva, ni pa vštet pod (*) navedeni del vasi Ponkvica.

Grobelna, ca 1 km od ban. ceste. Dostop le z vozom. Gospodarstvo kot Bodrež.

Ponkvica*, 250-36-22-14-3. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 6 km, žand žel p Ponikva 5 km, fin Sv. Jurij pri Celju 9 km, o š žup Sv. Vid pri Grobelnem 2.5 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas v dolini neznatnega potoka, ca 2.5 km s. od ban. ceste pri Sv. Vidu. Dostop z vsemi vozili. Zaselka Bevšek in Jerebinjek. Kraški svet. Vse vode ponikajo. Kmetijstvo, sadjarstvo, gozdarstvo. Prodaja poljskih pridelkov, živine, hlodov in desak. Izvoz jabolk v Nemčijo. V starem veku je tod vodila rimska cesta čez Ponikvo v Podčetrtek.

Rakovec, 110-26-19-7-1. Sr so du žand zdr fin Šmarje pri Jelšah 9.5 km, žel o š žup Sv. Vid pri Grobelnem 4 km, pTt Grobelno 4 km. Nm ca 380 m. Razložena vas v dolini neznatnega l. pritoka Ločnice in po sosednih slemenih jv. od Grobelna. Zaselek Trno. Do ban. ceste pri Sv. Vidu drži 4 km dolga obč. pot (le za vozove). Gospodarstvo kot Bodrež.

Sv. Vid pri Grobelnem, 162-30-16-14-3. Sr so du žand zdr fin Šmarje pri Jelšah 5.5 km, žel o pTt š žup v kraju. Šola ust. 1835, 4 odd. PCMD, PJS, PSVD, Gas. z dram. in pev. od., SKJ. Nm 275 m. Vas leži v dolini Šentviškega potoka ob ban. cesti Grobelno—Šmarje pri Jelšah in ob železnici. Pripadata ji zaselka Mlače in Štekolec. Gospodarstvo kot Bodrež. Župnija Sv. Vid pri Grobelnem (dek. Šmarje pri Jelšah, škof. lavant.) ima 1642 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Vida je bila sezidana 1673. Prvotno je bila podr. prafare Ponikve; od 1786 je župnija.

Spodnje Selce, 70-11-8-3-2. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 8 km, žand Slivnica 8 km, fin Sv. Jurij pri Celju 6 km, žel pTt Grobelno 2 km, o š žup Sv. Vid pri Grobelnem 2 km. Nm ca 290 m. Leži sv. od Grobelna v dolini Selškega potoka dober km od ban. ceste. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo in gozdarstvo. Prodaja živine, živinorejskih proizvodov, drv in desak v Celje.

Završe, 84-20-10-10-4. Sr so du zdr Šmarje pri Jelšah 10.5 km, žand Ponikva 7 km, fin Sv. Jurij pri Celju 7 km, žel Grobelno 2 km, o p š žup Sv. Vid pri Grobelnem 4 km. Nm 338 m. Leži 1 km s. od Grobelna na terasi med Slomskim in Selškim potokom. Dostop do ban. ceste z vsemi vozili. Prodaja goveda in svinj. Podr. cerkev M. b. dobrega sveta je bila zidana 1455.

Občina Šmarje pri Jelšah

Preb. 4967, hiš 1383, posest. 837, koč. 403, najem. 159. Površina 5074 ha: njiv in vrtov 1158, trav. in paš. 1627, vinogradov 357, sadovnjakov 26, gozdov 1746, ostalo 160. Občina se razprostira pretežno po nizkem valovitem svetu, ki ga odmakajo pritoki Mestinjščine; le v s. delu se pokrajina više vzpne na jz. obronke Boča. Na zapadu sega občina z vasema Ješovec in Kamenik že v območje Ločnice, pritoka Voglajne. Na j. ji pripada zelo razčlenjeno gričevje do razvodnega hrbta Zibiškega potoka, na v. pa dolini Šmarskega potoka in Mestinjščice. Zemlja je sicer razmeroma rodovitna, vendar polje zaradi goste naseljenosti prebivalstva v velikem delu obč. ne rodi dovolj za domačo porabo in se mora hrana dokupovati. Naselja so večidel manjše vasi in zaselki raztresenega tipa. Upravno in gospodarsko središče občine je trg Šmarje pri Jelšah, lepo gospodarsko bodočnost imajo spričo ugodne lege Mestinje, medtem ko stari trg Lemberg zaostaja. Prebivalstvo se bavi povečini s poljedelstvom in živinorejo. Prisojna pobočja gričev dajo izvrstno kapljico. Zelo donosno je sadjarstvo; goje zlasti prvovrstna namizna jabolka. Dohodke nudita tudi perutninarstvo in prodaja mleka, ki ga večinoma kupuje mlekarna v Šmarju. Manjši del občanov se preživlja z obrtjo in trgovino. Nekaj lesne industrije je v Mestinju. Občina teži prometno in gospodarsko predvsem proti Celju, kamor je usmerjen živahen promet po žel. in ban. cesti. Dobra prometna pota drže tudi na v. (žel. in ban. cesta proti Rog. Slatini), na z. proti Ponikvi, na s. proti Poljčanam in preko Mestinje v Sotelsko dolino.

Belo, 145-34-20-8-6. Sr so du žand zdr fin o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3 km. Nm ca 220 m. Leži v dolini Šmarskega potoka v. od Šmarja ob žel. progi in ban. cesti. Vas sestavljajo Sp., Zg. Belo in Lešje. Kmetijstvo, sadjarstvo, čebelarstvo in obrt. Prodaja goveda, svinj, jabolk, perutnine in jajc; mleko oddajajo v mlekarno v Šmarje. Gostilna s tujskimi sobami.

Bobovo, 109-42-29-10-3. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3 km. Nm povpr. ca 340 m. Razložena vas na nizkem prisojnem gričevju s. od Šmarja ca 2 km v. od ban. ceste Ponikva—Loče. Dostop po obč. cesti z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Poljske pridelke morajo še dokupovati. Prodaja živine, jajc, namiznih jabolk in ¾ vinskega pridelka; mleko kupuje mlekarna v Šmarju.

Cerovec, 140-29-26-3-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 6 km. Nm ca 320 m. Raztresena vas v dolini potoka Ločnice in po sosednih pobočjih ca 3—4 km od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Dostop po obč. poti le z vozom. Kraj sestavljajo Sp. in Zg. Cerovec, Ločnec in Apače. Gospodarstvo kot Bobovo.

Dol, 147-48-18-25-5. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 5 km. Nm 350 m. Leži j. od Šmarja v kotlini na rahlo valovitih tleh. Dostop po obč. poti do ban. ceste pri Šmarju le z vozom. Gospodarstvo kot Bobovo.

Dragomilo, 116-29-19-9-1. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 5 km. Nm ca 320 m. Pretežno dolinska lega sv. od Dola ca 2 km od ban. ceste Šmarje—Mestinje. Dostop le z vozom. Zaselek Jazbine. Gospodarstvo kot Bobovo.

Dvor, 169-46-32-10-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 2 km. Nm ca 240 m. Razložena vas v dolini ca 1 km sz. od Šmarja, kamor drži obč. pot, ki je dostopna vsem vozilom. Gospodarstvo kot Bobovo. Mlini ob potoku.

Globoko, 79-18-16-2-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 2.5 km. Nm ca 280 m. Dolinska in deloma pobočna lega v gričevju 1—2 km jz. od Šmarja, s katerim ga veže obč. pot, sposobna le za vozni promet. Gospodarstvo kot Bobovo.

Gaj, 42-10-7-1-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3 km. Nm ca 240 m. Leži 2—3 km v. od Šmarja na rahlo valovitem svetu. Dostop po obč. poti z vozom. Gospodarstvo kot Korpule.

Ješovec, 41-12-8-3-1. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3 km. Nm ca 250 m. Prisojna lega na valovitih tleh v povirju potoka Ločnice jz. od Šmarja. Dostop po obč. poti z vozom ali avtom. Gospodarstvo kot Bobovo.

Kamenik, 72-23-2-20-1. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 5 km. Nm ca 400 m. Raztresena vas v hriboviti legi v povirju potoka Ločnice ob obč. poti 5 km jz. od Šmarja. Dostop le z vozom. Zemlja je peščena in rodi dobro v vlažnih letih. Kmetijstvo in sadjarstvo. Poljski pridelki zadostujejo komaj za 5 mesecev. Prodaja živine, jajc in sadja; mleko oddajajo mlekarni v Šmarje.

Konuško, 33-14-8-4-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 5 km, žel tudi Stranje 1 km. Nm ca 300 m. Osojna lega na gričevju na z. strani doline Mestinjščice, ca 1.5 km od ban. ceste pri Sp. Mestinju. Dostop po obč. poti z vozom in avtom. Gospodarstvo kot Bobovo.

Koretno, 101-34-24-8-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 6 km, žel tudi Stranje 1 km. Povpr. nm ca 320 m. Hribovita lega nad dolino Mestinjščice ca 1 km od ban. ceste Šmarje—Zibika. Gospodarstvo kot Bobovo.

Korpule, 111-26-19-3-3. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 2—3 km. Nm ca 260 m. Leži dober km v. od Šmarja ca 500 m j. od ban. ceste Šmarje—Mestinje, na d. strani Šmarskega potoka. Dostop po obč. poti tudi z avtom. Kmetijstvo. Prodaja živine, jajc in sadja. Gradič Korpule, ki je danes že prezidan, je nekdaj služil Celjskim grofom za lovski dvorec. L. 1635. so ga oplenili in poškodovali uporni kmetje.

Lemberg, trg, 210-56-37-7-2. Sr so du žand zdr fin o Šmarje pri Jelšah 6 km, žel Mestinje 3 km, pTt Podplat 3 km, š v kraju žup Sladka gora 2 km. Šola ust. 1808, 3 odd. PJS, Gas. Nm 237 m. Trg leži v ozki dolini potoka Lemberžice ob ban. cesti Mestinje—Poljčane. Tržani se preživljajo s kmetijstvom, vinogradništvom in obrtjo. Prodaja živine, sadja in vina. Odkriti keltski novci. V srednjem veku je bila lastnica Lemberga plemiška rodbina Breže-Seliška, ki je imela v tukajšnjem gradu eno izmed gospodarskih središč svojih obsežnih posestev. Ta so prešla v 40 letih 11. stol. v roke ženskega samostana v Krki na Koroškem, 1072 pa v last krške škofije. Grad, ki je stal na griču nad cerkvijo sv. Pankracija, so kot fevdniki krške cerkve posedovali dolgo časa Žovneški gospodje, ki so se imenovali tudi Lemberški gospodje. Od Lemberških se najprej omenja 1173 Gebhard II. Sto let kasneje (ok. 1273) so dobili grad v fevd Ptujski gospodje, 1387 pa Celjski grofje. V borbi Celjskih grofov s Habsburžani je Jan Vitovec 1452 grad razrušil. L. 1456. je prešel grad v roke rodbini pl. Schaumburg, ki je poslopje 1468 nanovo sezidala. Poznejši grajski lastniki so se hitro menjavali. Kdaj je grad razpadel, ni znano; domnevno so ga razrušili Turki 1469. Grajsko posestvo so pozneje razprodali; deloma ga poseduje lemberški trg. Naselbino Lemberg, imenovano tudi Lengenberg ali Lemberžič, ki se je razvila pod lemberškim gradom, je po ljudskem izročilu prvotno obdajalo 7 gradov, ki so tvorili nekak prirodni trdnjavski pas. Na hribih Videršniku, Predigerju, Figožarju in Stumbergu so še ostanki zidov in jarkov teh gradov. Lemberška naselbina je dobila trške pravice že 1244. Trški sodnik, ki je načeloval trš-

* Vštevši oni del vasi (h. št. 5, 13, 25—35, 39), ki pripada obč. Ponikva.

kemu magistratu s svetovalci, je imel celo pravico do krvnega sodstva. Na nekdanje sodne pravice še spominja pranger ob j. strani rotovža in sodniški meč, ki ga hranijo na rotovžu. Na drugem vogalu rotovža štrli iz poslopja roka z mečem. Pred leti je bil meč še bogato pozlačen; prodali pa so ga baje graškemu muzeju in ga nadomestili z lesenim mečem. V trgu še stoji stara obč. hiša, imenovana rotovž. V pritličju pod stopnicami je luknja, gotovo nekdanja ječa. Trg je imel lasten grb: jagnje z dvignjeno desno nogo in upognjeno podgolenjo. Grad je imel pravico pobirati davke in voditi zemljiško knjigo. O njegovi nekdanji slavni preteklosti še pričajo številni starinski predmeti, ki so shranjeni na rotovžu (privilegijske listine iz 16., 17. in 18. stol., stare sulice, sablje, meči, boben, stare slike in dr.). V trgu je bila svoj čas zelo razvita obrt in trgovina. Od obrtnikov so bili najbolj znani lončarji, najbogatejši pa usnjarji. Slednji so bili organizirani v usnjarski ceh, katerega patron je bil sv. Miklavž. Domneva se, da je dal ta ceh sezidati podr. cerkev sv. Miklavža v trgu. Še danes stoji v Lembergu bivša usnjarska delavnica (sedaj Jagodičeva klet) in prodajalna usnja (sedaj gostilna Baštevc). Ostali obrtniki so bili žebljarji, steklarji, izdelovalci glavnikov in dr. Bilo je tudi precej gostiln, mesarjev in trgovcev, kajti tu je bilo križišče cest na Poljčane, proti Rogatcu in proti Mestinju. Poleg obrti in trgovine so bili sejmi glavni vir trških dohodkov. Poleg tedenskega tržnega dneva vsak četrtek so imeli tržani pravico do 6 letnih sejmov in dveh prošenj: na dan sv. Pankracija in sv. Ulrika. Ti sejmi so še danes znani in dobro obiskani. Kako blagostanje je vladalo v trgu, kaže to, da ni občina do 1924 pobirala nikakšnih obč. doklad, temveč je vse potrebe krila z dohodki sejmov. Iz zavisti so zato nastale med okoličani številne šale in zbadljivke na račun tržanov. Trg je bil v dobi turških napadov važna obrambna točka. Še danes živi v ljudskem spominu neki boj na Pečici. Ulrikovo proščenje naj bi bilo nekak spomin tega boja. Zato so to proščenje tržani obhajali že od nekdaj z velikimi slovesnostmi. Po tradiciji je trg dvakrat pogorel. V okolici Lemberga so imeli nekdaj svoja posestva tudi gornjegrajski benediktinci. Blizu trga so imeli svoj urad, ki so mu bili podrejeni: Brezje (v župniji Št. Jurij pri Rifniku), Hotunje, Slom pri Ponikvi, Sp. in Zg. Predel, Slatina, Jelše pri Šmarju in Vojnik. Nad trgom so za Goro sv. Mihaela še vidne razvaline viteškega gradu Widerschneck, ki so ga nekdaj posedovali grofje Tattenbachi. Grad je razrušila cesarska vojska 1671, ko je bil last Erazma Tattenbacha, ki je sodeloval v Zrinjsko-Frankopanski zaroti.

Podružna cerkev sv. Miklavža. Prvotna cerkev je stala že 1334. Sedanja stavba kaže gotsko osnovo. Nato spominjajo šilastoločno zaključena okna, ločilni obok, portal ter rebrasti svod tristrano zaključenega presbiterija. Ladja ima raven lesen strop. V 16. stol. so premestili sem sedež župnije od cerkve sv. Pankracija nad trgom; ko so ga pa 1786 odtod premestili k cerkvi Dev. M. na Sladki gori, je ostala v Lembergu samo kuracija, ki je pa bila 1790 ukinjena. Podr. cerkev sv. Pankracija nad Lembergom se kot kapela prvič omenja 1262. Prava cerkev je tu gotovo stala 1334, ko je Celjski grof Friderik izročil ta kraj žičkim kartuziancem. Prvotno je bila cerkev podr. pražupnije Ponikve, iz katere se je izločila okoli 1500 kot župnija. V 16. stol. so sedež župnije premestili k cerkvi sv. Miklavža v trgu. Pod cerkvijo je grobnica, v kateri so bili pokopani bivši lemberški graščaki. Kasneje so tu pokopavali tudi župnike.

Lemberg-okolica, 221-64-40-24-3. Sr so du žand zdr fin o Šmarje pri Jelšah 5 km, žel pTt Podplat 4 km, š Sladka gora 2 km in Lemberg 2 km, žup Sladka gora 4 km. Nm ca 280 m. Sem spadajo naselja: Beli potok, Jerovska vas, Krtince, Maleše in Sv. Benedikt, ki so raztresena po gričevju pod skrajnimi z. podanki Boča (980 m). Sv. Benedikt leži ob Mestinjščici kraj ban. ceste Šmarje—Podplat, ostala naselja pa so z ban. cesto zvezana po 1—2 km dolgih obč. potih. Gospodarstvo kot Bobovo. Podr. cerkev sv. Benedikta. Prvotna kapelica je spadala k župniji Sv. Križ pri Slatini, pozneje k župniji Lembergu. Glavni oltar sv. Benedikta je bil postavljen 1648.

Mala Pristava, 103-21-16-3-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 1.5 km. Nm ca 260 m. Leži sv. od Šmarja na prisojnih položnih kopah terciarnega gričevja kraj ban. ceste Šmarje—Mestinje. Avtobusna zveza s Celjem in Sv. Petrom pod Sv. gorami. K vasi spada zaselek Orehek. Gospodarstvo kot Bobovo. Odkopani temelji rimskih zgradb.

Mestinje, 186-43-35-8-3. Sr so du žand zdr fin o Šmarje pri Jelšah 3 km, žel v kraju, pTt Podplat 2 km, š Lemberg 3 km, žup Sladka gora 5 km. Gas. Nm ca 240 m. Leži večinoma v široki dolini Mestinjščice, deloma pa po nizkih okolnih gričih. Kraj ima zelo važen prometni položaj ob žel. progi Grobelno—Rogatec in na križišču ban. cest proti Šmarju, Rogatcu, Pristavi in Lembergu. Avtobusna zveza proti Celju in Sv. Petru pod Sv. gorami. V Mestinje prometno teži velik del Sotelske doline. Prebivalstvo se bavi pretežno s kmetijstvom, deloma tudi z lesno industrijo, trgovino in obrtjo. Prodaja goveje živine, svinj, perutnine in jajc. Mleko oddajajo mlekarni v Šmarje. Odkopani temelji rimskih zgradb.

Nova vas, 97-21-18-3-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt Šmarje pri Jelšah 5 km, š žup Sladka gora 2 km. Nm ca 250 m. Leži na j. strani Sladke gore v dolini majhnega potoka in po sosednjih položnih pobočjih. Dostop po obč. poti ca 2 km od ban. ceste Mestinje—Lemberg. Zaselek Stepance. Kmetijstvo in vinogradništvo kot Bobovo.

Pijovce, 232-62-36-26-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt Šmarje pri Jelšah 4 km, š žup Sladka gora 2 km. Nm ca 360 m. Razložena vas v gričevju s. od Šmarja, s katerim je zvezana po obč. poti. Zaselka Ržišče in Strmec. Gospodarstvo kot Bobovo.

Polžanska gorca, 151-42-20-20-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt Šmarje pri Jelšah 5 km, š žup Sladka gora 2 km. Povpr. nm ca 300 m. Osojna pobočna lega s. od Šmarja nad dolino Polžanskega potoka. Dostop z vozom po obč. poti 10 km s. od ban. ceste pri Šmarju. Pripadajoči zaselki: Gradec, Laze in Polžanšek. Gospodarstvo kot Bobovo.

Polžanska vas, 97-17-15-4-0. Sr so du žand zdr fin žel o pTt Šmarje pri Jelšah 5 km, š žup Sladka gora 1 km. Vodovod. Nm ca 260 m. Dolinska in deloma pobočna lega v povirju Polžanskega potoka s. od Šmarja. Dostop z vozom po obč. poti 4 km od ban. ceste Mestinje—Lemberg. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja sadja, živine in jajc.

Predel, 87-35-18-10-7. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 4 km. Nm ca 340 m. Leži na nizki valoviti planoti jz. od Šmarja, 1.5 km od ban. ceste Grobelno—Šmarje, do katere vodi obč. pot, uporabna le za vozni promet. Gospodarstvo kot Bobovo.

Predence, 35-15-7-0-3. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3 km. Nm ca 240 m. Sončna lega na nizkem valovitem hrbtu na d. strani Šmarskega potoka jv. od Šmarja. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Bobovo.

Preloge, 114-46-28-11-7. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 2.5 km. Nm ca 240 m. Zelo raztresena vas na prisojnem gričevju med Šmarskim potokom in Mestinjščico v. od Šmarja. Od ban. ceste Šmarje—Mestinje je do 3 km daleč. Zaselka Okrožič in Prelovšek. Gospodarstvo kot Bobovo.

Senovica, 179-47-32-12-3. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3 km. Nm ca 300 m. Raztresena vas z. in jz. od Šmarja v dolini ob ban. cesti in j. odtod na gričevnatem planotastem svetu. Pripadajo ji zaselki: Gorica, Štangrob in Vrbovica. Avtobusna zveza proti Celju in Sv. Petru pod Sv. gorami. Gospodarstvo kot Polžanska vas.

Sladka gora, 130-45-34-10-4. Sr so du žand zdr fin o pTt Šmarje pri Jelšah 4 km, žel Mestinje 5 km, š žup v kraju. Šola ust. 1854, 3 odd. PRK, PJS, Gas., Izobr. d. Vodovod. Nm 301 m. Lepa lega na sončnih j. pobočjih pod skrajnimi z. odrastki Boča (980 m), j. od hriba Sv. Mihaela (494 m). Do ban. ceste pri Mestinju vodi ca 4 km dolga obč. pot, uporabna za vozila vsake vrste. Sladki gori pripadata zaselka Lučovec in Sopot. Kmetijstvo, zelo razvito vinogradništvo. Prodaja večjih količin izvrstnega vina v Maribor, Celje, Šmarje in druge večje kraje, živine, jajc in mleka v Rog. Slatino. Župnija Sladka gora (dek. Šmarje, škof. lavant.) ima 1800 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Marije je bila zgrajena v čistem baročnem slogu 1754. Nekdaj je stala tu še starejša cerkev iz konca 14. stol. Znamenite freske na svodu cerkve so delo mojstra Franca Jelovška iz srede 18. stol. Lepi oltarji v rokoko slogu. V zvoniku je visel do svetovne vojne zvon z letnico 1487, vlit v Benetkah. Cerkev je bila podr. pražupnije Ponikve, oz. župnije sv. Pankracija in nato sv. Miklavža v Lembergu. Ker je postala znamenita božja pot, ki so jo obiskovali romarji predvsem iz Ogrske in Hrvatske, so 1786 sedež župnije končno prenesli k tej cerkvi. L. 1494. je bila cerkev skupno z matorjo župnijo inkorporirana stolnemu kapitlju v Novem mestu, ki še vedno tu vrši patronatske pravice. Župno kroniko so začeli pisati 1849. Sega nazaj do l. 1786. Cerkev je še danes zelo obiskovana božja pot.

Sotensko, 106-30-18-10-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3.5 km. Nm ca 340 m. Leži na rahlo valovitem planotastem svetu ca 3 km s. od Šmarja, kamor vodi obč. pot sposobna za vozni promet. Gospodarstvo kot Bobovo.

Stranje, 119-26-18-4-4. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3 km, žel tudi v kraju 0.5 km. Nm ca 240 m. Vas se deli v Spodnje in Zgornje Stranje. Leži na prisojnih pobočjih griča med Šmarskim potokom in Mestinjščico ca 0.5 km od ban. ceste pri Mestinju. Dostop po obč. poti z avtom. Gospodarstvo kot Bobovo.

Sv. Barbara, 58-25-13-8-4. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 2 km. Nm 292 m. Vas leži jz. od Šmarja na hrbtu griča Vinski vrh, ki je dal ime majhnemu zaselku. Razen njega spada k vasi tudi grad Jelše. Ca 1 km dolga obč. pot vodi do Šmarja. Dostop z vsemi vozili po obč. poti 1—2 km do ban. ceste pri Šmarju. Gospodarstvo kot Bobovo. Grad Jelše, Jelševec ali Jelšingrad je bil sezidan najbrž v 11. stol., a je bil pozneje popolnoma prezidan. Prvotno so ga posedovali gospodje Erlach, ki se pogosto omenjajo od 1146—1355. Erlachi so bili strah podložnih kmetov. Slika na hodniku v 1. nadstopju gradu kaže, kako je grof Erlach premagal uporne kmete in jih obešal na drevesa. V 2. pol. 14. stol. so bili grajski posestniki že grofje Hohenwarti. Celjski grofje so imeli grad kot dedno last skupno z gradom Ponikvo. Nato so imeli gospoščino kot deželnoknežji fevd grofje Gaissrucki (do 1799). L. 1635. so grad oplenili in poškodovali uporni kmetje. Sedanje lice so dali gradu baroni Gödel, ki so ga posedovali od 1878 dalje. Danes je grad last družbe Jelšingrad, ki se bavi z lesno trgovino. Podr. cerkev sv. Barbare so prvotno sezidali okoli 1400 Celjski grofje. Na sedanji stavbi se še opazijo sledovi gotike. Cerkev je bila do 1781 sedež šmarskega vikariata, ki so ga takrat premestili v Šmarje.

Sv. Lovrenc, 89-30-20-8-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 4 km. Nm 411 m. Prisojna lega na položnem griču sz. od Šmarja ca 2 km od ban. ceste Sv. Jurij pri Celju—Šmarje. Dostop po obč. poti z vsemi vozili. Gospodarstvo kot Bobovo. K vasi spada zaselek Močle. Podr. cerkev sv. Lovrenca je bila zidana 1600.

Sv. Mihael, 181-50-10-40-2. Sr so du žand zdr fin o pTt Šmarje pri Jelšah 7 km, žel Poljčane 4 km, š žup Sladka gora 2 km. Nm 501 m. Raztresena vas na skrajnem z. odrastku Boča (980 m). Dostop do ban. ceste pri Zbelovem mogoč po ca 4 km dolgi obč. poti le z vozom. Gospodarstvo kot Bobovo. Podr. cerkev sv. Mihaela. K prvotni kapeli so pozneje prizidali stolp. Do svetovne vojne je imela cerkev zvonove z letnicami 1643 in 1668.

Sv. Miklavž, 54-26-7-15-4. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3 km. Nm ca 260 m. Leži deloma na prisojnem j. pobočju 361 m visokega griča, deloma pod njim v ravnini ca 2.5 km sz. od Šmarja, kamor vodi obč. pot, dostopna za vozove. Gospodarstvo kot Bobovo. Podr. cerkev sv. Miklavža je bila zidana v 17. stoletju.

Sv. Rok, 56-28-11-0-5. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 1 km. Nm 369 m (cerkev). Vas je raztresena po pobočjih hriba Sv. Roka j. od Šmarja. Dostop po obč. poti z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine in jajc; jabolka se prodajajo v Avstrijo, Češkoslovaško in bližnja mesta, vino v Celje in domačim gostilničarjem. Priznana razgledna točka. Podr. cerkev sv. Roka. Cerkev so zgradili 1651 j. od župne cerkve v Šmarju na 140 m visokem griču, kot zaobljubo v kužnem letu 1645. Zgrajena je na mestu prejšnje male lesene kapelice. L. 1882. so stavbo restavrirali. V renesančni arhitekturi se še močno opaža vpliv gotike. Lepe freske in rokoko okraski. Sloveča romarska cerkev. Stara slika nad vrati zakristije predstavlja trg Šmarje. K cerkvi vodi 6 malih in 8 večjih kapel križevega pota, ki so bile zidane v času župnikovanja dr. Mateja Vrečerja (1743—1753). Nekatere kapele imajo lepe fasade iz kamna in dobre kipe. Dobro ohranjeni roženvenski pot trpljenja. V 2. postaji so še ohranjene freske. Znamenita sveta votlina (scala santa).

Sv. Tomaž, 183-61-29-27-5. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3 km. Nm 310 m. Raztresena vas v gričevnatem svetu jv. od Šmarja. Dostop do ban. ceste po 3 km dolgi obč. poti mogoč za vozove. Vas tvorijo naselja: Zgornji in Spodnji Sv. Tomaž ter Mušešnik. Gospodarstvo kot Bobovo. Podr. cerkev sv. Tomaža je bila zidana v 15. stol. in predelana 1673.

Serovo, 156-34-22-9-6. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 4 km, žel tudi Stranje 1 km. Nm ca 220 m. Raztresena vas, leži deloma v dolini Šmarskega potoka, deloma na sosednem osojnem pobočju. Pripada ji Draškovo selo. Do ban. ceste Šmarje—Pristava vodi ca 1 km dolga obč. pot, ki je dostopna tudi avtomobilom. Gospodarstvo kot Bobovo.

Šmarje pri Jelšah, trg, 433-77-60-2-45. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup v kraju. Sresko načelstvo z oddelki: obči, kmetijski, sanitetni, veterinarski, prosvetni in vojaški. Sreski cestni odbor. Sresko sodišče. Davčna uprava z oddelkom finančne kontrole, Žandarmerijski vod in stanica. Zdravnik, notar, 3 advokati. Šola ustanov. 1878, 11 odd. Kmet. in gosp. nad. tečaj, obrtna nad. šola. Javna knjiž., SKJ, JS, Gas., NO, Strel. druž., JUU. Nm 227 m. Trg leži ob ban. cesti Sv. Jurij pri Celju—Mestinje v plitvi široki dolini Šmarskega potoka, obdani z nizkimi, deloma z gozdovi poraslimi, deloma s trto zasajenimi griči. Na njegovi j. strani se dviguje razgledni hrib Sv. Roka (369 m). Skozi kraj vodi žel. proga Grobelno—Rogatec. Kot sedež raznih uradov ima trg uradniški značaj, razen tega pa je prebivalstvo zaposleno v trgovini, obrti in poljedelstvu. Želo razvita sadna in vinska trgovina. Sadje, zlasti jabolka, prodajajo v bližnja mesta in v Avstrijo ter Češkoslovaško, vino pa največ v Celje in Ljubljano. Tukajšnja mlekarna razpošilja sir in maslo predvsem v Celje in Rog. Slatino. Lesna ind. izdeluje deske in žel. pragove. Šmarje so priljubljen izletniški kraj, katerega obiskujejo posebno gosti, ki se mude v Rog. Slatini. Bližnji priporočljivi sprehodi: na Sv. Rok, Sv. Miklavž in na Sladko goro (glej opise teh krajev); daljši izleti na Boč (980 m) in na Donačko goro (883 m). Na z. strani trga je plavalno kopališče. Več gostiln s sobami za tujce.

Kraj je bil obljuden že v starem veku. Ob nekdanji rimski vojaški cesti, ki je držala tod mimo iz Ptuja v Celje, je stalo 6 rimskih razkošno opremljenih vil; ena med njimi se je nahajala nasproti sedanjemu gradu nad Šmarskim potokom na Dvoru. L. 1875. je postalo Šmarje sedež okrajnega sodišča; takrat je bilo tudi povzdignjeno v trg. Kuga je morila v Šmarju in okolici 1358, 1529, 1625, a najhuje 1645—1652. Župnija Šmarje pri Jelšah (dek. Šmarje, škof. lavant.) ima 4188 duš. Pokopališče. Župna cerkev Vnebovzetja Dev. M. Cerkev je stala že 1348, ko se kraj, ki je dobil ime po Marijini cerkvi, prvič omenja. K prvotni cerkvi so kasneje prizidali zvonik, okrog 1600 pa glavno ladjo sedanje cerkve. Tako je prišel zvonik med prvotno kapelo in pravo cerkev. V turški dobi je bila cerkev obdana z močnim taborskim obzidjem. L. 1878. so cerkev renovirali, dozidali obe stranski kapeli sv. Križa in sv. Mihaela in porušili taborski zid, kjer je bilo 14 kapel križevega pota. Cerkev je sedaj baročna stavba z rokoko okraski. V notranjščini so še deloma ohranjene zanimive freske. Veliki oltar stoji sredi cerkve, za njim pa v stari cerkvi stranski oltar. Cerkev je bila sprva podr. pražupnije Ponikve. Pred 1528 je postala vikariat (toda sedež vikariata je bil ves čas pri sedanji podr. cerkvi sv. Barbare), 1781 pa župnija. L. 1494. je bila cerkev z materjo župnijo inkorporirana novoustanovjenemu zbornemu kapitlju v Novem mestu, ki ima še danes tu patronatske pravice. Nekdaj je cerkev slovela kot znamenita božja pot, imenovana »Marija na jezeru«. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom.

Vodenovo, 127-33-27-3-3. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 4 km. Nm ca 280 m. Raztresena vas v rahlo valoviti pokrajini sz. od Šmarja pri Jelšah. Dostop do ban. ceste po obč. poti sposobni za vozni promet. Pripadajoči zaselki so: Banji vrh, Globoče, Loke in Prekože. Gospodarstvo kot Bobovo.

Vrh, 132-46-21-20-5. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 3.5 km. Nm ca 340 m. Prisojna pobočna lega nad izvirom Šmarskega potoka ca 2 km s. od ban. ceste Grobelno—Šmarje, do katere vodi obč. pot sposobna za vozni promet. Vasi pripadata zaselka Zgornji Vrhovšek in Rebre. Gospodarstvo kot Bobovo.

Zadrže, 93-28-12-10-6. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 2 km. Nm ca 240 m. Leži z. in jz. od Šmarja ob ban. cesti in j. od nje. Gospodarstvo kot Bobovo.

Zastranje, 33-10-5-3-2. Sr so du žand zdr fin žel o pTt š žup Šmarje pri Jelšah 1 km. Nm ca 280 m. Vasica leži sz. od Šmarja na položnih pobočjih. Dostop po obč. poti z vsemi vozili. Zaselek Grobelce. Gospodarstvo kot Bobovo. Kakih 500 m od postaje Šmarje so na holmcu v Grobelcah na posestvu Antona Grobelška odkopali razkošno opremljeno rimsko vilo iz 3—4. stol. Izkopavanja je vodil šmarski rojak dr. Fr. Lorger. Izvrstno ohranjene predmete (štukature, slike, marmorne ostanke in dr.) hrani mariborski muzej.

Občina Zibika

Preb. 1397, hiš 427, posest. 246, koč. 174, najem. 10. Površina 1441 ha*: njiv in vrtov ca 330, trav. in paš. ca 365, vinogradov ca 170, gozdov ca 540, ostalo 36. Občini pripada dolina Zibiškega potoka, ki se pri Pristavi izliva v Mestinjo, in sosednje vinorodno gričevje. Z vasmi Zg. in Sp. Tinsko sega v dolino Tinskega potoka. Ker Zibiški potok dolino večkrat poplavi, je ta, zlasti v spodnjem delu, redko poseljena in večinoma v travnikih. Nasprotno je gričevje mnogo bolj naseljeno. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom in živinorejo, mnogo pa pridela tudi vina in sadja. Živino, vino in perutnino prodajajo v Celje, jajca v Pristavo, jabolka in fižol pa izvažajo v inozemstvo. Ob Zibiškem in Tinskem potoku vodijo ceste k Pristavi in odtod k žel. progi pri Mestinju.

* Tu še ni všteta površina vasi Bezgovica in Zibiška vas (z zaselkom Pustike), ki sta bili 1936 priključeni občini.

Bezgovica, 23-5-0-5-0. Sr so du Šmarje pri Jelšah 13 km, žand zdr fin Podčetrtek 4 km, žel Stranje 6 km, o 3 km, pTt Pristava 3 km, š žup Zibika 2 km. Nm 403 m. Leži na slemenu na l. strani Tinskega potoka ca 1 km od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Ostalo kot Sp. Tinsko.

Spodnje Tinsko, 200-48-37-8-1. Sr so du fin Šmarje pri Jelšah 7 km, žand p Loka pri Žusmu 0.5 km, zdr Podčetrtek 5 km, žel Mestinje 16 km, o š žup Zibika 6 km. Nm ca 220 m. Raztresena vas v spodnji dolini Tinskega potoka na s. vznožju Rudnice (687 m) ob ban. cesti Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Kmetijstvo, vinogradništvo. Prodaja goveje živine, svinj, perutnine, jajc in vina. Podr. cerkev M. b. je bila zgrajena v 15. stol. v gotskem slogu. Lep gotski Marijin kip na vel. oltarju. Podr. cerkev sv. Ane je bila sezidana v 14. stol. in so jo 1733 povečali. L. 1911. so cerkvico prenovili.

Sv. Jernej, 223-55-40-15-1. Sr so du Šmarje pri Jelšah 20.1 km, žand zdr fin Podčetrtek 8 km, žel Stranje 4 km, o š žup Zibika 1 km, pTt Pristava 8 km. Šola ust. 1894, 5 odd. Javna knjiž. PJS. Nm 229 m. Raztresena vas leži v dolini in po pobočjih nad Zibiškim potokom. Skupno ime za več vasi, ki imajo svoje središče pri Sv. Jerneju, je Zibika. K Sv. Jerneju spadata Artiče in Brunka vas. Dostop do 4 km oddaljene ban. ceste Pristava—Mestinje z vsemi vozili. Kmetijstvo, intenzivno vinogradništvo in sadjarstvo. Prodajajo živino, vino, perutnino, jajca (v Pristavo), sadje in fižol (v inozemstvo). Kraj se prvič omenja 1332. Župnija Sv. Jernej v Zibiki (dek. Šmarje pri Jelšah, škof. lavant.) ima 1973 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Jerneja. Prvotna cerkev, ki se omenja že 1405, je bila sezidana konec 13. ali v zač. 14. stol. Sedanja stavba je iz 1629. Zadnjič je bila cerkev prenovljena 1930. Sprva podr. prafare sv. Martina na Ponikvi, je postala 1657 vikariat, 1669 župnija. L. 1494. je bila cerkev skupno z materjo župnijo inkorporirana stolnemu kapitlju v Novem mestu, ki še vedno izvršuje patronatske pravice. Iz župnije se je 1760 izločila nova župnija Sv. Štefana pri Žusmu. Cerkveno je pripadala župnija do 1751 oglejskim patriarhom, nato do 1787 goriški nadškofiji in poslej lavantinskim škofom.

Sv. Magdalena, 210-65-30-35-4. Sr so du Šmarje pri Jelšah 11.5 km, žand zdr fin Podčetrtek 9 km, žel Stranje 8 km, o Zibika 2 km, pTt Pristava 9 km, š žup Sv. Peter na Medvedjem selu 5 km. Nm ca 320 m. Razloženo naselje po slemenu in prisojnih pobočjih na obeh straneh Zibiškega potoka. K vasi spadata Planinica in Vršna vas. Do ban. ceste Pristava—Mestinje vodi ca 4 km dolga obč. pot, ki je sposobna za vozni promet. Gospodarstvo kot Sv. Jernej.

Strtenica, 98-44-28-16-1. Sr so du Šmarje pri Jelšah 14.5 km, žand zdr fin Podčetrtek 10 km, žel Stranje 6 km, o š žup Zibika 5 km, pTt Pristava 10 km. Nm ca 240 m. Leži v zgornjem delu Zibiške doline ca 5 km od ban. ceste Pristava—Podčetrtek. Dostop po obč. cesti z vsemi vozili. K vasi spadata Breška gorca, Drozgomet in Vrbovec. Gospodarstvo kot Sv. Jernej.

Skofija, 124-60-15-45-2. Sr so du Šmarje pri Jelšah 9 km, žand zdr fin Podčetrtek 8 km, žel Stranje 4 km, o š žup Zibika 1 km, pTt Pristava 8 km. Nm ca 340 m. Leži na prisojnem slemenu s. nad Zibiško dolino. Vključuje zaselka Božanovec in Polena. Gospodarstvo kot sv. Jernej.

Št. Janž-Tinsko, 76-25-21-1-0. Sr so du fin Šmarje pri Jelšah 5 km, žand p Loka pri Žusmu 0.5 km, zdr Podčetrtek 5 km, žel Mestinje 13 km, o š žup Zibika 3 km. Nm 406 m. Raztresena vas na slemenu med Tinskim in Zibiškim potokom sv. od Loke pri Žusmu. Dostop z vozom ca 1 km od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, perutnine, jajc, jabolk, sliv in polovice vinskega pridelka.

Št. Janž pri Zibiki, 138-26-14-12-0. Sr so du fin Šmarje pri Jelšah 21.7 km, žand zdr Podčetrtek 12 km, žel Stranje 11 km, o š žup Zibika 5 km, pTt Pristava 8 km. Nm 406 m. Razloženo naselje po slemenu in prisojnih pobočjih nad Tinskim potokom. Do ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju vodi obč. pot, ki je dostopna za vozove. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, jac in vina; izvoz jabolk.

Zibiška vas, 180-60-25-35-1. Sr so du Šmarje pri Jelšah 15.2 km žand zdr fin Podčetrtek 4 km, žel Stranje 6 km, o š žup Zibika 2 km, pTt Pristava 3 km. Nm ca 210 m. Naselje v najnižjem delu Zibiške doline. Zraven spada zaselek Pustike. Gospodarstvo kot Sv. Jernej.

Zgornje Tinsko, 125-39-36-2-0. Sr so du fin Šmarje pri Jelšah 7 km, žand p Loka pri Žusmu 3 km, zdr Podčetrtek 5 km, žel Mestinje 13 km, o š žup Zibika 5 km. Nm ca 240 m. Leži v dolini Tinskega potoka na s. vznožju Rudnice (687 m) ob ban. cesti Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Kmetijstvo, vinogradništvo. Prodaja živine, jajc in polovice vinskega pridelka.

Občina Žetale*

Preb. 3637, hiš 645, posest. 627, koč. 96, najem. 29. Površina 4369 ha: njiv in vrtov ca 480, trav. in paš. ca 1000, vinogradov ca 250, gozdov ca 2550, ostalo 89. Občini pripada j. del živahno razrezanega terciarnega gričevja vinorodnih Haloz. Na j. sega do Donačke gore (883 m) in na s. pobočja z lepimi smrekovimi gozdovi poraslega Maclja (715 m). Največji del občine se razprostira v zgornjem delu doline Rogatnice in po okolnih gričih. Zemlja je v dolini dobra, v višjih legah pa slabo rodi: Prebivalstvo se preživlja največ s poljedelstvom, govedo- in svinjerejo. Poljske pridelke v celoti porabijo doma, živino prodajajo v razne kraje; svinje, perutnino in jajca pa največ v Ptuj. Zelo razvito je sadjarstvo; goje zlasti jabolka, hruške in orehe. Velike množine sadja prodajo v Ptuj in Maribor, precej ga pa tudi posuše ali pa porabijo za jabolčnik. Dobro uspeva vinska trta (renski rizling, silvanec, mozler in druge vrste); dobršen del letnega pridelka prodajo domačim gostilničarjem. Bukova drva vozijo v Ptuj in kmetom na Dravsko polje, kostanjev les pa pokupi tvornica za tanin v Majšperku. V prometnem oziru teži večji del občine proti Ptuju, manjši pa proti Rogatcu.

Čermožiše, 579-91-91-15-5. Sr du Šmarje pri Jelšah 29 km, so zdr žel žup Rogatec 6 km, žand o p š Žetale 4 km, fin Rogaška Slatina 10 km. Nm ca 400 m. Hribovita lega na s. obronkih Donačke gore (883 m) ca 2 km v. od ban. ceste Rogatec—Majšperk. Vasi pripadata Strmec in Travni potok. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine in jabolk v Ptuj, vina v Rogatec, kostanjevega lesa v Majšperk. Neolitske in bronaste najdbe. Ob nekdanji rimski cesti, ki je tod držala v Ptuj, so odkrili rimsko orožje, ki je zdaj v graškem muzeju. Podr. cerkev Marije Tolažnice je znana romarska cerkev, ki je bila sezidana 1725. Del vasi (h. št. 1—6, 8—12, 91 in 94) pripada od okt. 1936 obč. Stoperce.

Dobrina, 385-79-79-10-2. Sr du Šmarje pri Jelšah 40 km, so zdr žel žup Rogatec 14 km, žand o p š Žetale 4 km, fin Rogaška Slatina 18 km. Nm ca 280 m. Raztresena vas leži sv. od Žetal deloma v dolini potoka Rogatnice ob ban. cesti, deloma po okolnih gričih. Pripadajo ji s. in v. ležeča naselja: Boriče, Dobrinjska gora, Sp. in Zg. Globočec, Sp. in Zg. Prekorje, Sp. in Zg. Ravno in Veliki vrh. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. V Ptuj prodajajo sadje, vino, svinje, perutnino, jajca in drva.

Kočice, 405-75-75-10-4. Sr du Šmarje pri Jelšah 40 km, so zdr žel Rogatec 15 km, žand o p š žup Žetale 4 km, fin Ptujska gora 8 km. Nm ca 380 m. Prisojna lega v hriboviti pokrajini s. od Žetal, kamor pelje za vozni promet sposobna pot. Gospodarstvo kot Dobrina.

Krhiče, 100-20-18-2-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 28 km, so zdr žel Rogatec 10 km, žand o p š žup Žetale 2 km, fin Rogaška Slatina 15 km. Nm ca 400 m. Leži na planotastem griču nad potokom Rogatnico v. od Žetal, ca 1 km od ban. ceste. Dostop z vozom. Zaselek Podlog. Gospodarstvo kot Dobrina.

Krošlji vrh, 19-3-3-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 34 km, so zdr žel Rogatec 15 km, žand o p š žup Žetale 6 km, fin Ptujska gora 8 km. Nm ca 350 m. Majhno naselje na pobočju nad Peklaškim potokom s. od Žetal. Dostop do ban. ceste Žetale—Majšperk z vozom (ca 3 km). Kmetijstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, vina in jajc.

Medgore, 21-3-3-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 26 km, so zdr žel Rogatec 8 km, žand o p š žup Žetale 4 km, fin Rogaška Slatina 14 km. Nm ca 500 m. Hribovita lega med Donačko goro (883 m) in Resenikom (733 m) nad izvirom Rogatnice. Dostop z vozom 2 km od ban. ceste Žetale—Rogatec. Gospodarstvo kot Dobrina.

Mrže, 98-11-11-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 32 km, so zdr žel Rogatec 7 km, žand o p š žup Žetale 3 km, fin Rogaška Slatina 12 km. Nm 367 m. Prisojna lega na pobočju Resenika (733 m) nad dolino Rogatnice tik ban. ceste Žetale—Rogatec. Gospodarstvo kot Dobrina.

Nádole, 413-79-79-19-5. Sr du Šmarje pri Jelšah 40 km, so zdr žel Rogatec 14 km, žand o p š žup Žetale 4 km, fin Rogaška Slatina 16 km. Nm ca 400 m. Zelo raztresena vas na živahno razrezanem terciarnem svetu ob ban. cesti Žetale—Majšperk. Pripadajo ji zaselki: Jesenice, Kupčin vrh, Marina vas, Menik, Raden dol, Sv. Mohor, Tornanje in Zavinjek. Gospodarstvo kot Dobrina. Podr. cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Prvot. cerkev je bila domnevno že iz dobe pokristjanjenja Slovencev. Kor in ladja imata raven lesen strop. Zvonik in zakristijo so prizidali šele med 1438 in 1448. Že 1507 ji je papež podelil odpustke in je postala cerkev obiskovana božja pot. Ko so Turki 1532 župno

* Uradni podatki pred priključitvijo dela krajev Čermožiše in Nadole občini Stoperce (okt. 1936).

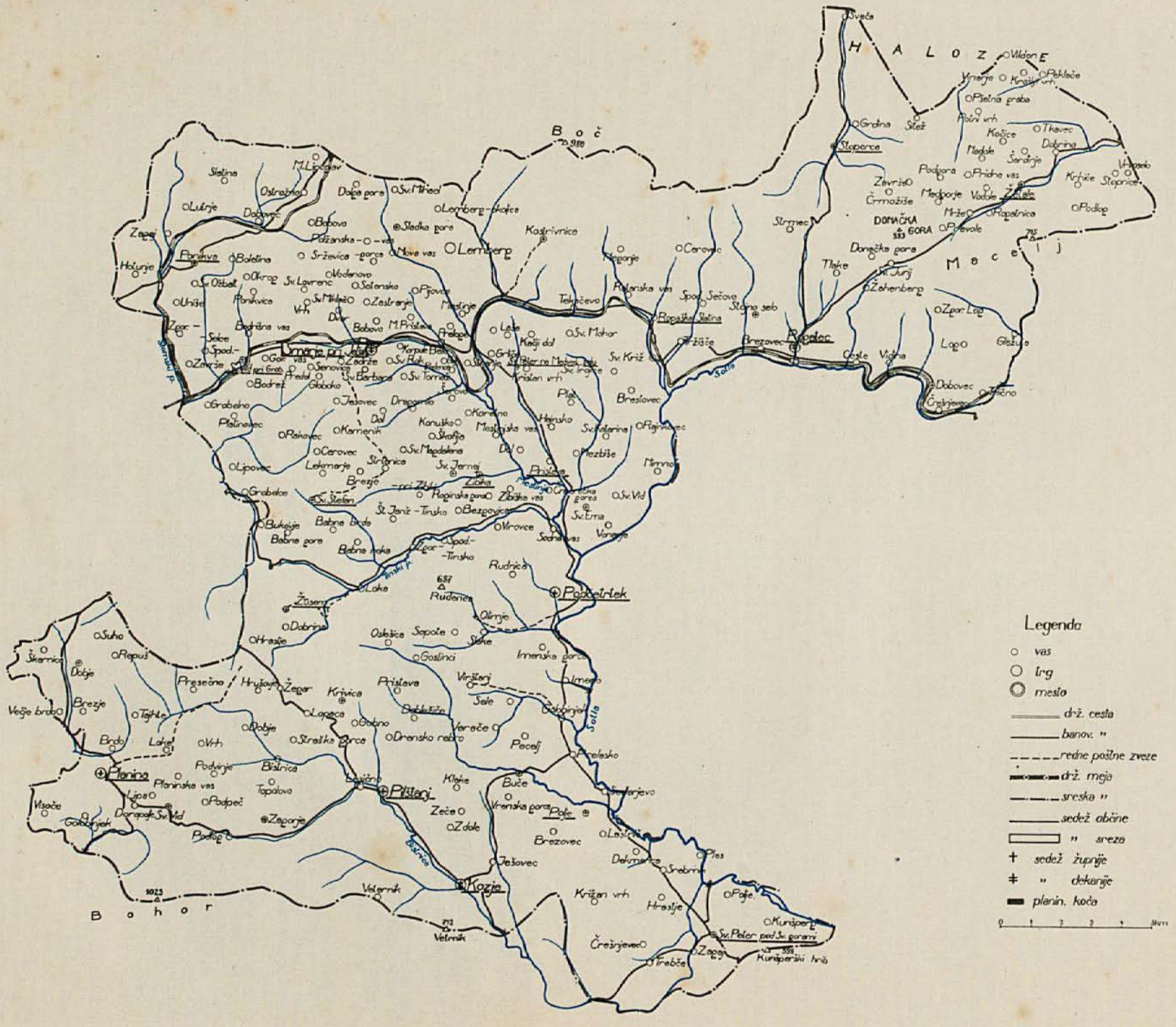
H A L O Z
B o č
Lemberg
Ormož
Ptuj
Podvinci
Planina
Pišinci
Kozje
Podčetrtek
Rogaška Slatina
Donačka gora
M a c e l j
B o h o r
Legenda
vas
trg
mesto
drž. cesta
banov. "
redne poštne zveze
drž. meja
sreska "
sedež občine
" sreze
sedež župnije
" dekanije
planin. koča

cerkev oskrunili, je bil nekaj časa pri sv. Mohorju sedež vikariata. Del vasi (h. št. 50—53, 55—58, 71, 74, 82, 83, 86, 91 in 109) pripada od okt. 1936 obč. Stoperce.

Peklače, 100-17-17-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 35 km, so zdr žel Rogatec 20 km, žand o p š žup Žetale 8 km, fin Sv Andraž pri Leskovcu 12 km. Nm ca 300 m. Leži na prisojnem pobočju nad Peklaškim potokom s. od Žetal. Dostop z vozom do ban. ceste Žetale—Majšperk po ca 3.5 km dolgi obč. poti. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, sadja, vina in jajc.

Podgora, 53-9-6-0-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 29 km, so zdr žel Rogatec 10 km, žand o p žup Žetale 3 km, fin Rogaška Slatina 3 km, š Stoperce 2 km. Nm ca 420 m. Hribovita lega med Resenikom (733 m) in Ilovnikom (509 m) ca 2 km od ban. ceste Žetale—Majšperk. Dostop le z vozom. Gospodarstvo kot Dobrina.

Podlog, 48-7-7-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 32 km, so zdr žel Rogatec 13 km, žand o p š žup Žetale 4 km, fin Rogaška Slatina 18 km. Nm ca 420 m. Majhno razloženo naselje na s. pobočju z jelovimi gozdovi poraslega Macelja (715 m), v. od Žetal. Dostop po obč. poti do ban. ceste pri Žetalah le z vozom. Prodaja živine, sadja in jajc; smrekove hlode kupuje steklarna v Straži pri Rogatcu.

Potni vrh, 61-10-10-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 36 km, so zdr žel Rogatec 16 km, žand o p š žup Žetale 8 km, fin Ptujska gora 5 km. Nm ca 360 m. Vasica leži na planotastem griču s. od Žetal. Dostop do ban. ceste Žetale—Majšperk le z vozom (ca 1 km). Gospodarstvo kot Peklače.

Prevole, 70-13-13-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 24 km, so zdr žel Rogatec 8 km, žand o p š žup Žetale 4 km, fin Rogaška Slatina 13 km. Nm ca 440 m. Hribovita lega na prevalu med Donačko goro (883 m) in Macljen (715 m) ob ban. cesti Žetale—Rogatec. Kmetijstvo, vinogradništvo. Prodaja živine, jabolk, vina, svinj, jajc in bukovih drv.

Pridna vas, 22-4-4-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 28 km, so zdr žel Rogatec 10 km, žand o p š žup Žetale 2 km, fin Rogaška Slatina 15 km. Nm ca 380 m. Prisojna lega na sv. obronkih Resenika (733 m) ob ban. cesti Žetale—Majšperk. Kmetijstvo, vinogradništvo. Prodaja živine, jajc in bukovih drv v Ptuj.

Pšetna graba, 46-7-7-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 34 km, so zdr žel Rogatec 12 km, žand o p š žup Žetale 5 km, fin Ptujska gora 10 km. Nm ca 360 m. Hribovita lega s. od Žetal. Dostop z vozom, 2 km od ban. ceste Žetale—Majšperk. Kmetijstvo, malenkostno vinogradništvo.

Rogatnica, 85-13-12-2-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 21 km, so zdr žel Rogatec 7 km, žand o p š žup Žetale 3 km, fin Rogaška Slatina 12 km. Nm ca 340 m. Leži v dolini Rogatnice z. od Žetal ob ban. cesti. Zaselek Sv. Boštjan. Gospodarstvo kot Dobrina. Podr. cerkev sv. Boštjana je bila po ljudski tradiciji zgrajena ok. 1414, ko je tu morila kuga. V letih kuge 1646 in 1680 je bila znamenita božja pot. Ozka polkrožna zaključena romanska okna kažejo na veliko starost stavbe. Najstarejši del je tristrano zaključeni rebrasto svodni presbiterij, ki je ločen od ladje s polkrožnim obokom. Ladja ima dva dela: starejšo širšo in ožjo ladjo; obe sta ravno stropani. Cerkvica ima na strehi lesen stolpič. Glavni oltar je iz 18., stranski so iz 17. stol. Starinski kelih ima letnico 1563.

Stopnice, 85-11-9-1-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 30 km, so zdr žel Rogatec 12 km, žand o p š žup Žetale 4 km, fin Rogaška Slatina 18 km. Nm ca 320 m. Leži na griču nad dolino Rogatnice v. od Žetal ca 2 km od ban. ceste. Gospodarstvo kot Dobrina.

Šardinje, 46-7-7-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 32 km, so zdr žel Rogatec 12 km, žand o p š žup Žetale 3 km, fin Sv. Andraž v Halozah 10 km. Nm ca 300 m. Leži v dolini istoimenskega potoka s. od Žetal. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Dobrina.

Tkavec (Tkauc), 37-8-7-0-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 36 km, so zdr žel Rogatec 16 km, žand o p š žup Žetale 4 km, fin Sv. Andraž v Halozah 12 km. Nm ca 380 m. Malo naselje na griču nad Rogatnico, ca 3.5 km s. od Žetal. Dostop z vozom. Gospodarstvo kot Dobrina.

Vildon, 30-6-6-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 32 km, so zdr žel Rogatec 13 km, žand o p žup Žetale 7 km, š Naropolje 4 km, fin Ptujska gora 7 km. Nm ca 450 m. Sončna lega na slemenu nad Peklaškim potokom, ca 3 km v. od ban. ceste Žetale—Majšperk. Kmetijstvo, sadjarstvo in vinogradništvo. Prodaja živine, hrušk, orehov, vina, jajc in drv.

Vinarje, 74-14-14-0-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 35 km, so zdr žel Rogatec 16 km, žand o p žup Žetale 6 km, fin Ptujska gora 8 km, š Naropolje 4 km. Nm ca 400 m. Hribovita lega nad izvirom Peklaškega potoka, dober km od ban. ceste Žetale—Majšperk. Dostop z vozom. Prodaja živine, vina in jajc.

Vodole, 61-12-10-4-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 29 km, so zdr žel Rogatec 10 km, žand o p š žup Žetale 2 km, fin Rogaška Slatina 15 km. Nm ca 400 m. Leži na v. pobočju Resenika (733 m) ob ban. cesti Žetale—Majšperk. H kraju spada naselje Brezje. Gospodarstvo kot Dobrina.

Vrvoselo, 100-18-15-4-0. Sr du Šmarje pri Jelšah 32 km, so zdr žel Rogatec 12 km, žand o p š žup Žetale 5 km, fin Rogaška Slatina 17 km. Nm ca 360 m. Leži na valovitem planotastem svetu na s. vznožju Debelega vrha (621 m) v. od Žetal. Do ban. ceste vodi ca 2 km dolga obč. kolovozna pot. Prodaja živine, jabolk, orehov, vina in jajc. Drva vozijo v Ptuj.

Završe, 48-14-10-4-1. Sr du Šmarje pri Jelšah 28 km, so zdr žel Rogatec 6 km, žand o p žup Žetale 4 km, fin Rogaška Slatina 11 km, š Stoperce 4 km. Nm ca 440 m. Leži nad izvirom potoka Jesenice, ca 2 km od ban. ceste Žetale—Majšperk. Dostop z vozom. Prodaja živine, vina, jabolk, perutnine in jajc; kostanjev les kupuje tovarna tanina v Majšperku.

Žetale, 651-114-114-25-5. Sr du Šmarje pri Jelšah 35 km, so zdr žel Rogatec 10 km, žand o p š žup v kraju, fin Rogaška Slatina 15 km. Šola ust. 1813, 6 odd. Javna knjiž., PJS, Kat. bral. in izobr. d. Nm 322 m (cerkev). Slikovita lega v zgornjem delu doline Rogatnice pod gozdnatim Macljem (715 m). Jedro vasi je okrog cerkve, ki leži na griču, posamezne hiše pa stoje v dolini in po pobočjih visoko nad potokom Rogatnico. Skozi vas vodi ban. cesta Rogatec—Ptuj. Kmetijstvo, vinogradništvo, intenzivno sadjarstvo. Prodaja živine, vina, perutnine in jajc domačim trgovcem; prvovrstna namizna jabolka izvažajo v Maribor in Ptuj. Svinje pokupijo trgovci v Ptuju in Rogatcu, kostanjev les pa tvornica tanina v Majšperku. Gostilna s tujskimi sobami. Mnogo lepih izletnih točk v okolici: Donačka gora s turistovsko kočo (883 m, 3—4 ure), Resenik (733 m, 2 uri), Belinovec na Maclju (715 m, 2 uri). Neolitska najdišča. Vas se prvič omenja že 1228. Župnija Žetale (dek. Rogatec, škof. lavant.) ima 2513 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Mihaela je bila zgrajena 1450. Presbiterij je najstarejši del cerkve (iz 14. stol.). Svoden je rebrasto; vitki služniki počivajo na konzolah. V tristranem zaključku ima dvoje šilastih oken. Ločilni obok in notranja zakristijska vrata sta gotsko profilirana. Ladja, ki je danes obokana, ter zvonik in zakristija so iz prve pol. 17. stol. Prvotno je bila podr. hočke prafare; iz nje se je izločila pred 1374 kot vikariat. Ker so 1532 Turki oskrunili cerkev, je do 1563 vikariat prenehal (gl. Nadole). Nadžupnija Hoče ima še danes pravico patronatske reprezentance.

Občina Žusem

Preb. 1341, hiš 284, posest. 251, koč. 3, najem. 4. Površina 1856 ha: njiv in vrtov ca 275, trav. in paš. ca 500, vinogradov ca 35, gozdov ca 1010, ostalo 36. Občina obsega zgornjo dolino Tinskega potoka in hribovje v njegovem povirju proti z. Prebivalstvo se bavi s poljedelstvom, živinorejo, vinogradništvom, sadjarstvom in perutninarstvom, deloma pa dobi zaslužek v tovarni kopit, zaklopnih stolov in šotorov v Loki pri Žusmu. Les dobavlja tvornica iz obsežnih listnatih in mešanih gozdov na Rudnici. V razne kraje prodajajo vino, govedo, svinje, perutnino, jajca in zlasti jabolka. Promet posreduje ban. cesta, ki veže obč. na sz. s Sv. Jurijem pri Celju, na v. pa s Pristavo. V 19. stol. je obstajala v občini steklarna (zaselka Stara Glažuta in Glažuta), ki je izvažala steklo v Italijo.

Dobrina, 394-83-76-0-1. Sr so du zdr fin Šmarje pri Jelšah 24 km, žand p Loka pri Žusmu 4 km, žel Sv. Jurij pri Celju 17 km, o š žup Žusem 1.5 km. Nm povpr. ca 450 m. Zelo raztresena vas deloma v hriboviti legi na obeh straneh potoka Brode in deloma v dolini. Pripadajo ji daleč narazen ležeči zaselki: Artiče, Brezje, Brode, Drenovce, Orešje, Molavica, Podvrh, Svetlika in Stara Glažuta. Hiše so raztresene med ban. cestama Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju in Lesično—Sv. Jurij pri Celju. Oddaljenost do njih do 4 km. Dostop z vozom. Kmetijstvo, sadjarstvo, malenkostno vinogradništvo. Prodaja goved, svinj, perutnine, jajc in jabolk. Tujske sobe. Na mestu, imenovanem »Na turnu«, je nekdaj stal grad. Podr. cerkev sv. Jakoba je dobro ohranjena gotska stavba iz 13. stol. Zvonik so zgradili 1665. Pri cerkvi je bil nekdaj sedež župnije, dokler ga niso 1791 premestili k sedanji župni cerkvi sv. Valentina.

Hrastje, 372-79-68-0-0. Sr so du fin Šmarje pri Jelšah 26 km, žand p Loka pri Žusmu 5 km, zdr Podčetrtek 16 km, žel Sv. Jurij pri Celju 14 km, o š žup Žusem 3 km. Nm ca 360 m. Raztresena vas v hribovitem svetu na obeh straneh potoka Brode in deloma v dolini, do 3 km od ban. ceste Lesično—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Zraven spadajo zaselki: Gmajna, Plešivec in Rojnica. Kmetijstvo, neznatno vinogradništvo. Prodaja živine, jabolk in jajc.

Loka pri Žusmu, 412-94-81-2-3. Sr so du fin Šmarje pri Jelšah 20 km, žand p š v kraju, zdr Podčetrtek 12 km, žel Sv. Jurij pri Celju 16 km, o žup Žusem 4 km. Šola ust. 1896, 2 odd. PRK, PJS, PSVD, Strel. druž. Nm 243 m. Obsežna in zelo raztresena

vas leži deloma v dolini z jedrom ob sotočju Dolgega in Tinskega potoka, kraj ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju, deloma pa so pripadajoči zaselki raztreseni po Rudnici (687 m) in dostopni le z vozom ali celo peš. Zaselki so: Glažuta, Drenovice, Malovice, Primožno, Rudnica, Vrhunca in Žamark. Kmetijstvo, gozdarstvo, nekaj trgovine in obrti. Zaselek Žamark se prvič omenja 1197.

Oslešica, 112-18-17-1-0. Sr so du fin Šmarje pri Jelšah 23 km, žand p š Loka pri Žusmu 3 km, zdr Podčetrtek 15 km, žel Sv. Jurij pri Celju 19 km, o žup Žusem 5 km. Nm ca 360 m. Raztresena vas po pobočjih Rudnice (687 m) v povirju Virštanjskega potoka ca 4 km od ban. ceste Lesično—Sv. Jurij pri Celju. Dostop z vozom. Pripadajoči zaselki: Grmada, Javoršica in Zavrečnica. Kmetijstvo s prodajo živine, jabolk in jajc.

Žusem, 51-10-9-0-0. Sr so du fin Šmarje pri Jelšah 24 km, žand p Loka pri Žusmu 4 km, zdr Podčetrtek 16 km, žel Sv. Jurij pri Celju 14 km, o š žup v kraju. Šola ust. 1854, 2 odd. SKJ, PJS. Nm ca 400 m. Raztreseno hribovsko naselje v sz. delu Rudnice (687 m), ca 4 km j. od ban. ceste Podčetrtek—Sv. Jurij pri Celju. Dostop le deloma z vozom. Zemlja kamenita. Kmetijstvo. Prodaja živine in jajc. Tujske sobe. Lepa razgledna točka. Odkopano neolitsko orodje. L. 1494. so vas izropali Turki. L. 1645. je tu divjala kuga. Na Babni gori so razvaline nekdanjega žusemskega gradu. Prvi znani grajski posestniki so bili Žusemski gospodje, ki so bili vazali krških škofov. Omenjajo se najprej 1203. Okoli 1376 so postali vazali Celjskih grofov. Po izumrtju Celjanov 1456 je žusemska gospoščina postala deželnoknežja last. Pozneje so se lastniki večkrat menjali. L. 1871. so grad porušili. Župnija Žusem (dek. Šmarje, škof. lavant.) ima 1199 duš. Pokopališče. Župna cerkev sv. Valentina je bila zidana pred 1394 in renovirana 1714. Ohranjeni so ostanki gotskih fresk iz 14. ali 15. stol. Prvotno je bila cerkev podr. pilštanjske prafare, iz katere se je izločila 1394 kot zaseben vikariat. L. 1254. in ponovno 1364 je bila cerkev skupno z materjo župnijo inkorporirana gornjegrajskemu samostanu. L. 1461. je bila podrejena ljubljanski, a 1787 lavantinski škofiji. Ljubljanska škofija ima še vedno patronatske pravice.

Dodatek

Zadnje upravne spremembe in večji stvarni popravki

Srez Brežice

Splošen pregled. Oktobra 1936 sta bili pridruženi srezu občini Čatež in Velika Dolina iz sreza Krško. S tem je pripadlo srezu ozemlje j. in jv. od Brežic na desni strani Save in spodnje Krke do slemen Gorjancev. Srez meri sedaj ca 468 km²; njiv in vrtov je 10.753, trav. in paš. 11.908, vinogradov 2257, sadovnjakov 448, gozdov 19.873 in ostalo 1526 ha. Prebivalcev ima 39.537.

Občina Artiče. Julija 1936 sta pripadla občini del vasi Curnovec (16 hiš, 67 preb.) in del vasi Volčje (7 hiš, 28 preb.). Tako povečana občina ima zdaj 1903 preb. in meri 1493 ha; njiv in vrtov je 508, trav. in paš. 391, vinogradov 66, sadovnjakov 30, gozdov 424, ostalo 74 ha.

Občina Bizeljsko. Sedež občine je Spodnja Sušica.

Občina Čatež. Sedanja občina (s Krško vasjo vred) meri 3310 ha; njiv in vrtov je 1020, trav. in paš. 585, vinogradov 70, sadovnjakov 25, gozdov 1480, ostalo 130 ha.

Občina Dobova. Novembra 1936 sta odpadla iz občine zaselka Župelevečka sela (5 hiš, 22 preb.), in Vrhovečka sela (4 hiše, 16 preb.), ki sta doslej spadala k vasi Sela. Tako zmanjšana občina ima zdaj 2786 ljudi in meri 2929 ha; njiv in vrtov je 933, trav. in paš. 1160, vinogradov 2, sadovnjakov 45, gozdov 520, ostalo 269 ha.

Občina Kapéle. Novembra 1936 sta ji bila priključena zaselka Vrhovečka sela in Župelevečka sela, prvi spada k Župelevcu, drugi k Vrhju. Občina ima zdaj 1605 ljudi in meri 1624 ha; njiv in vrtov je 426, trav. in paš. 590, vinogradov 23, sadovnjakov 43, gozdov 486, ostalo 56 ha.

Občina Sromlje. Curnovec, v kolikor je ostal v tej občini, ima 187 ljudi in 44 hiš, Volčje 191 ljudi in 45 hiš. V občini biva 961 prebivalcev; površina znaša 1514 ha, in sicer je njiv in vrtov 64, trav. in paš. 525, vinogradov 165, sadovnjakov 3, gozdov 727, ostalo 30 ha.

Občina Velika Dolina, ki je spadala preje h krškemu srezu, je dodeljena srezu Brežice.

Srez Celje

Splošen pregled. Oktobra 1936 je pridobil srez na jv. ozemlje celotne občine Slivnice pri Celju (dotlej v srezu Šmarje). Sedanje površje celjskega sreza znaša 62.590 ha; njiv in vrtov je 13.242, trav. in paš. 16.984, vinogradov 1785, gozdov 28.727, ostalo 1851 ha. Število prebivalstva znaša 50.507.

Občina Braslovče. Pri opisu vasi Braslovče popravi v 3. vrsti: 1884 (nam. 1804). — Vas Št. Rupert (nam. Sv. Rupert).

Občina Dobrna. Pri opisu kraja Dobrne popravi v 2. vrsti: 1831 (nam. 1860).

Občina Dramlje. L. 1936. so oddelili od občine vasi Bezovico, Gabrovec in Hrastnik (zdaj v občini Vojnik okolica). Občina ima še 1646 ljudi; površina še ni poznana.

Občina Kalobje. K vasi Vodruž spada zaselek Gradiše (ne Gradišče).

Občina Nova cerkev je bila ustanovljena septembra 1936. Pripadajo ji sledeče vasi: Creškova, Homec, Hrenova, Landek, Lemberg, Nova cerkev, Novake, Polže, Razdelj, Selce, Socka, Straža, Trnovlje, Velka Raven, Vine, Vizore in Zlateče (vsi kraji dotlej v občini Vojnik okolica). Občina meri 2282 ha in ima 1971 prebivalcev. — Pri vasi Novake popravi v 3 vrsti: sv. (nam. sz.).

Občina Šmartno v Rožni dolini je bila ustanovljena septembra 1936. Obsega sledeče vasi: Brezovo, Jezerce, Konjsko, Loče, Otemno, Pepelno, Rožni vrh, Rupe, Slatino in Šmartno v Rožni dolini (dotlej v občini Vojnik okolica) ter dele vasi Gorice (113 preb.), Sv. Jungerti (55 preb.) in Zavrha (24 preb.); omenjeni trije kraji so bili preje v celoti v občini Velika Pirešica. Občinsko ozemlje meri 1762 ha; število ljudi znaša 1393.

Občina Tabor se je marca 1937 preimenovala v občino **Sv. Jurij ob Taboru.** Oktobra 1936 so bili od nje izločeni sledeči kraji: Čeplje, Creta, Prekopa, Stopnik, Selo, Sv. Jeronim, Tešova in Vologa (zdaj v občini Vransko). Občina meri v sedanjem obsegu 3700 ha; njiv in vrtov je 592, trav. in paš. 991, vinogradov 31, gozdov 2027, ostalo 59 ha. Prebivalcev ima 1934. — Sv. Miklavž ima zaselek Zaržišče (ne Zaršišče).

Občina Velika Pirešica. Sept. 1936 so odpadli iz občine deli vasi Gorice (h. št. 1—16, 48, 54—57 in 78), Sv. Jungerti (h. št. 30—40, 45—49, 54, 56, 74 in 75) in Zavrha (h. št. 27—37), ki so bili prideljeni k občini Šmartno v Rožni dolini. S tem je občina izgubila 192 prebivalcev.

Občina Vojnik okolica. Oktobra 1936 je izgubila vse kraje, ki pripadajo sedanji občini Nova cerkev (gl. zgoraj) in 10 vasi, ki spadajo sedaj k občini Šmartno v Rožni dolini (gl. zgoraj). V istem času pa so pripadle občini vasi Bezovica, Gabrovec in Hrastnik, ki jih je odstopila občina Dramlje. V sedanjem obsegu meri občina 2978 ha in ima 2285 prebivalcev. — Pri vasi Jankova popravi v 5. vrsti: vzhodno (nam. zahodno); pri vasi Male Dole v 3. vrsti: vzhodno (nam. zahodno); pri vasi Razgorce v 3. vrsti: v. (nam. z.); pri vasi Rove v 3. vrsti v. (nam. z.).

Občina Vransko. L. 1936. so ji pripadli kraji Čeplje, Creta, Prekopa, Stopnik, Selo, Sv. Jeronim, Tešova in Vologa (dotlej v občini Tabor). Tako povečana občina meri 3917 ha; njiv in vrtov je 661, trav. in paš. 950, vinogradov 44, gozdov 2207, ostalo 55 ha. Prebivalcev ima 2564.

Mestna občina Celje. Vas Lokrovec (ne Lukrovec).

Srez Črnomelj

Splošen pregled. Na strani 118 popravi v 9. vrsti, levo: Sošice (nam. Ločice); v 36. vrsti, levo: Damelj (nam. Damlje); v 59. vrsti levo: in Rakovca (nam. v Rakovco); v 36. vrsti, desno: —0.8° C (nam. —8° C); istotam: —0.5° C (nam. 0.5° C).

Občina Adlešiči. Septembra 1936 so izločili iz občine kraja Dragoši in Griblje in ju pridružili občini Gradac. Občina meri zdaj 4081 ha.

Občina Črnomelj okolica. Pri vasi Loka popravi v prvi vrsti: o v kraju (nam. o Črnomelj 0.5 km).

Občina Gradac. L. 1936. sta pripadla občini kraja Dragoši in Griblje. Tako povečana občina meri 4683 ha; njiv in vrtov je 1417, trav. in paš. 1815, vinogradov 20, sadovnjakov 30, gozdov 1385, ostalo 16 ha. Pri vasi Gradac popravi v 3. vrsti: Gas. (nam. Sas.).

Občina Metlika okolica. Konec 1936 so izločili od občine vasi Cerovec, Črešnjevec, Gradnik, Hrib, Krvavčji (Krvoški) vrh, Praproče in Sodji vrh ter jih priključiti občini Semič. Občina meri zdaj 6147 ha.

Občina Radatovići. Vas Kamenci (nam. Komenci).

Občina Semič. Konec 1936 so pripadli občini kraji, ki so jih oddelili od občine Metlika okolica (gl. zgoraj). Tako povečana občina meri zdaj 7308 ha.

Srez Dravograd

Splošen pregled. S. 1. aprilom 1937 so se uradi sreskega načelstva preselili iz Prevalj v Dravograd.

Občina Vuhred. K vasi Sv. Anton na Pohorju spada zaselek Planina.

Srez Kamnik

Splošen pregled. Srez meri sedaj (brez vasi Dragomelj, Povodje, Rašica, Skaručina in Vojsko, ki so pripadli srezu Ljubljana okolica) 575.5 km²; njiv in vrtov je 12.850 ha, trav. in paš. 12.147 ha, sadovnjakov 759 ha, gozdov 28.409 ha, ostalo 3387 ha. Prebivalcev ima 39.428.

Občina Blagovica meri sedaj (brez Velikega in Malega Rakitovca, ki pripadata občini Tuhinj) 2579.4 ha: njiv in vrtov je 482, trav. in paš. 338, gozdov 1569.8, sadovnjakov 25.5, ostalo 64.1 ha.

Občina Domžale meri sedaj (brez Dragomlja, ki so ga oktobra 1936 pridelili k občini Podgorica, srez Ljubljana okol.) 982.2 ha; njiv in vrtov je 376.2, trav in paš. 509.5, sadovnjakov 10.4, gozda 0.4, ostalo 85.7 ha. Občina ima 2568 prebivalcev.

Občina Kamniška Bistrica. Vas Klemenčevo ima zaselek Slatino.

Občina Komenda. Vas Vopolje ima pravilno nm 364 m.

Občina Krašnja. Oktobra 1936 je bila obnovljena ta bivša občina tako, da jo tvorijo kraji: Krašnja, Kompolje, Koreno, Krajno brdo, Loke, Trnjava in Vrh. Občina meri 1246 ha; njiv in vrtov je 338, trav. in paš. 192.5, sadovnjakov 6, gozda 674, ostalo 35.5 ha. Prebivalcev ima 909.

Občina Lukovica. Z odstopitvijo krajev, ki tvorijo sedanjo občino Krašnjo, se je občina znatno zmanjšala. Njeno sedanje površje znaša 2776.5 ha; njiv in vrtov je 732, trav. in paš. 540.5, sadovnjakov 26, gozda 1475, ostalo 3 ha. V njej biva 1914 ljudi.

Občina Mengeš. Sedanja občina (vključivši kraja Dobeno in Loko pri Mengšu) meri 2132.5 ha; njiv in vrtov je 936.5, trav. in paš. 253.5, sadovnjakov 23, gozdov 849.5, ostalo 70 ha.

Občina Nevlje. Vas Studenec obsega zaselka Zgornji in Spodnji Studenec.

Občina Trzin. Po odločitvi Rašice, ki je pripadla občini Šmartno pod Šmarno goro, srez Ljubljana okol., meri občina 858.5 ha; njiv in vrtov je 139.4, trav. in paš. 299.5, sadovnjakov 7.1, gozdov 387.1, ostalo 25.4. Prebivalcev ima 732.

Občina Vodice. Po odločitvi Povodja, Skaručine in Vojskega, ki so jih pridelili k občini Šmartno pod Šmarno goro, srez Ljubljana okol., meri občina 2330.4 ha; njiv in vrtov je 901.4, trav. in paš. 290, sadovnjakov 29, gozda 1030, ostalo 80 ha. Občina ima sedaj 2094 prebivalcev.

Srez Kočevje

Splošen pregled: Na str. 210 popravi v 10. vrsti: (668 m) v (688 m), v 17. vrsti: (1168 m) v (1188 m).

Občina Dolenja vas. V sedanjem obsegu meri občina 4341 ha; njiv in vrtov je 575, trav. in paš. 1651, gozda 1955, sadovnjakov 19, ostalo 141 ha. — Za vas Grčarice se pravilno glasi nm 520 m, za vas Kot 495 m, za vas Lipovec 483 m.

Občina Ribnica. Sedanja občina meri 9244 ha: njiv in vrtov je 1355, trav. in paš. 3302, sadovnjakov 63, gozdov 4381, ostalo 143 ha. — Vas Zadolje ima nm 549 m.

Občina Sodražica. Vas Betonovo ima nm ca 860 m, vas Gorenji Lazi (ne Gorenje Laze) 610 m, vas Kržeti ca 900 m, vas Ravni dol 570 m.

Občina Stari log. Vas Grintovec ima nm ca 500 m, Komolec 868 m, Polom 375 m, Rdeči kamen ca 860 m.

Občina Velike Lašče. Vas Uzmani ima nm ca 680 m, vas Veliki Ločnik 570 m, vas Vrh ca 800 m.

Občina Videm-Dobrepolje. Za vas Ilovo goro se pravilno glasi nm 538 m, za vas Podgoro 439 m.

Srez Kranj

Občina Besnica. Pri vasi Zg. Besnica vstavi za 18. vrsto: Župnija Besnica (dek. Kranj, škof. ljublj.) ima 520 duš.

Občina Golnik je bila ustanovljena novembra 1936. Sedež občine je Goriče. Pripadajoče vasi so Golnik (preje v občini Križe) ter Babni vrt, Čadovlje, Goriče, Kamnjek, Letence, Pangeršica, Povlje, Spodnje Tenetiše, Srednja vas, Zalog, Zgornje Tenetiše in Žablje (preje v občini Preddvor). Občina ima 1386 prebivalcev; površina še ni poznana.

Občina Kranj. Novembra 1936 se je občini pridružila vsa bivša občina Primskovo (t. j. kraji Čirčiče, Gorenje, Huje, Klanec, Primskovo in Rupa). Povečana kranjska občina meri 1533 ha in ima po ljudskem štetju iz 1931 6078 prebivalcev.

Občina Križe. Oktobra 1936 se je izločil kraj Golnik in priključil občini Golnik. Občina meri sedaj 2065 ha in ima 2490 ljudi.

Občina Preddvor. L. 1936. so odpadle vasi Babni vrt, Čadovlje, Goriče, Kamnjek, Letence, Pangeršica, Povlje, Spodnje Tenetiše, Srednja vas, Zalog, Zgornje Tenetiše in Žablje. Tako zmanjšana občina meri 10.740 ha in ima 1693 prebivalcev.

Srez Krško

Splošen pregled. Leta 1936. so odpadle od sreza: občina Sv. Jurij pod Kumom (sedaj v srezu Litija) ter občini Čatež in Velika Dolina (zdaj v srezu Brežice); nasprotno sta srezu pripadla zaselka Kozjek (del vasi Zabukovja) in zaselek Sotla (del vasi Trstenika). Oba kraja sta bila preje v srezu Novo mesto. V sedanjih mejah meri krški srez 75.857 ha; njiv in vrtov je 17.107, trav. in paš. 12.915, vinogradov 3475, sadovnjakov 808, gozdov, 39.074 in ostalo 2478 ha. Srez se je zmanjšal za približno 90 km²; izgubil je ozemlje na skrajnem jv. in sz. Srez ima 48.748 prebivalcev. — Na strani 254 popravi v 2. vrsti levo: pod Vidmom (nam. pod Vimom).

Občina Bučka. Vas Dule ima zaselek Ograje (nam. Orje).

Občina Leskovec. Vas Apnenik (nam. Aplenik) se deli v D. in G. Apnenik (nam. Aplenik). K vasi Ravni spada zaselek Vindija (ne Vindiji).

Občina Raka. Pri opisu vasi Rake popravi v 3. vrsti: z. od Rake (nam. v. od Rake).

Občina Št. Rupert. Oktobra 1936 sta pripadla občini zaselka Kozjek (h. št. 16, 17, 20, 23, 27, 29, 36, 54 in 56 kraja Zabukovje) in zaselek Sotla (h. št. 16, 19 in 20 kraja Trstenik), ki sta bila dotlej v občini Mirna, srez Novo mesto. S tem se je občinsko ozemlje povečalo za ca 200 ha in je dobilo 74 prebivalcev. — V opisu vasi Hrastno popravi v 3. vrsti: sv. od Št. Ruperta (nam. sz. od Št. Ruperta).

Občina Trebelno. Pri vasi Čužnja vas popravi v 5. vrsti: vinogradniško (nam. vinogradništvo).

Občina Tržišče. V opazki pod črto popravi: Bruna vas (nam. Perma vas). — K vasi Škovec spadata zaselka Dolina in Petelinjek (nam. Dolince in Petrinjek). — Pri vasi Vodale popravi v 4. vrsti: od Tržišča (nam. od Tržiča). — Vas Vrhek ima zaselek Sončnik (nam. Stučnik).

Srez Laško

Občina Hrastnik. Po najnovejši preureditvi je odpadla od občine vas Sv. Katarina, ki spada zopet k občini Trbovlje. Pravi areal hrastniške občine znaša 4160 ha; od tega je 1990 ha gozda, 1810 ha polj in vrtov, 361 ha ostalega. Sedež občine je Dol. — Vas Hrastnik I. se uradno imenuje tudi Stari Hrastnik. Okoli 1875 se je začela vas zaradi kopanja premoga v hribu ugrezati. Zato je bil rudnik primoran, da je odkupljal tukajšnja posestva; tu so zdaj rudniški travniki. — Vas Hrastnik II. se uradno imenuje tudi Hrastnik ob Savi. Med društvi je tu omeniti še: JS, PJS, RK, PRK, Prijatelj prirode, Kovinar, Dr. sv. Barbare, 2 godb. dr., 2 Gas. č, dalje 3 javn. knjiž., rudniška bolnica, lekarna, 2 zdravnika, Drž. posv. za matere. Pri opisu vasi popravi: potok Boben (ne Bobnarica), TPD je rudnik prevzela 1874 (ne 1880). Dodati je še: Najlepša stavba v Hrastniku je 1894 zgrajeni Burgerjev grad; ima kapelo, v kateri se vrši tedensko služba božja. Cerkev Kristusa Kralja ima od 1929 lastno duhovnijo. Spada k trboveljski župniji.

Občina Jurklošter. Sedež občine je Mišji dol. Vas Blatni vrh ima zaselek Lešje (nam. Lešče), vas Marijina vas zaselek Slavisjo vas (nam. Slavislo vas), vas Mrzlo polje zaselek Puršenco (nam. Poročnico), vas Podpeč zaselek Meniško Podpečje (nam. Meniško in Peč).

Občina Laško. Pri opisu Laškega popravi v 30. vrsti: ing. Roedl (nam. ing. Riedl).

Občina Marija Gradec. Pri vasi Lahomšek popravi v 7. vrsti: pridelajo kmetje (nam. vsak kmet); dr. Ivan Topolovšek ni bil tu doma, temveč se je rodil v Marija Gradcu. Vas Lože ima zaselka Brstovnico (nam. Brestovnico) in Leskovc (nam. Leskovo); v zadnji vrsti je dodati: pa bukovo drevje in jesen, ki daje. — V vasi Marija Gradec se ni rodil Krajnc Jurij, temveč je bil doma v Lahomšku. — Pri vasi Stopce popravi v 4. vrsti: do 1800 m (nam. do 1800 km). Vas Sv. Peter ima zaselka Bezgovje (nam. Razgovje) in Vrbon (nam. Vrbov). Pri vasi Tevče se mora glasiti 11. vrsta: Mimo kraja je do 1936 držala rud. železnica v Trobni dol.

Občina Sv. Krištof. K vasi Slivno spada zaselek Ladna Raven (nam. Ladna, Raven), k vasi Trnov hrib spada zaselek Govce (nam. Govče).

Občina Trbovlje. K občini spada zopet vas Sv. Katarina, ki je bila nekaj časa v hrastniški občini. Pravi areal sedanje občine znaša 3513 ha, od tega je 2113 ha gozda, 480 ha njiv in vrtov, 920 ha ostale zemlje.

Občina Zidani most. Vas Čelovnik ima zaselek Pleš (nam. Za plešo). V vasi Lokavec obstaja šola od 1886 (nam. od 1880). Pri vasi Marija Širje se naj glasi zadnji stavek: L. 1872. so jo povečali, okoli 1910 pa opustili in izpraznili. Vas Račica (nam. Račice). Pri opisu Zidanega mosta popravi v 9. vrsti: Prevoz s čolnom čez Savo.

Srez Lendava

Splošen pregled. Na strani 300 (levo) popravi v 40. vrsti: 440 ha (ne 4400 ha).

Občina Črensovci. K vasi Dolnja Bistrica spada zaselek Bednja.

Srez Litija

Splošen pregled. L. 1936. je pripadla srezu vsa občina Sv. Jurij pod Kumom (preje v srezu Krško); odpadle pa so vasi Žalna, Plešivica, Velika Loka, Mala Loka, Luče, Zagorica, Sv. Križ in Vrh pri Sv. Križu (zdaj v srezu Ljubljana okolica). S tem je srez pridobil na v. gorato ozemlje okrog Kuma, manjše površine pa je izgubil na z. V sedanjih mejah ima srez 31.467 prebivalcev in meri ca 723 km².

Občina Dole pri Litiji. Vas Goba ima še zaselka Gadne in Lubež.

Občina Kresnice je leta 1936. izgubila kraje Zagorico, Sv. Križ in Vrh pri Sv. Križu (zdaj v občini Dolsko, srez Ljubljana okolica). Občina meri sedaj 2593 ha; njiv in vrtov je 548, trav. in paš. 313, gozdov 1624, ostalo 108 ha. Prebivalcev ima 1418.

Občina Polšnik. K vasi Konjšica spada zaselek Smeškovec (ne Smeškavec), k vasi Tepe zaselek Klevišča (ne Klenovišča).

Občina Kolovrat-Mlinše je bila ustanovljena oktobra 1936. Njen sedež je zaselek Mlinše, ki spada k vasi Briše. Občina obsega vasi Briše, Borje, Kolovrat, Ravno, Zabava in Žvarovlje (preje v občini Vače). Prebivalcev ima 1143; površina še ni znana.

Občina Primskovo. Vas Gorenji vrh ima zaselek Sevno, vas Mišji dol zaselke Golce, Mihelco in Staro goro, vas Poljane zaselka Presko in Kremenjek, vas Primskovo zaselek Primsko goro.

Občina Šmartno pri Litiji. K vasi Gradišče spada zaselek Dobovec (ne Dobavec).

Občina Vače je izgubila oktobra 1936 vasi Briše, Borje, Kolovrat, Ravno, Zabavo in Žvarovlje (zdaj v občini Kolovrat-Mlinše). Tako zmanjšana občina ima 1053 prebivalcev; površina še ni znana.

Občina Višnja gora je izgubila l. 1936. kraje Žalno, Plešivico, Veliko Loko, Malo Loko in Luče (zdaj v občini Slivnica-Žalna, srez Ljubljana-okolica). Površina sedanje občine znaša 5085 ha; njiv in vrtov je 1278, trav. in paš. 1252, gozdov 2156, ostalo 399 ha. V občini je še ostalo 2462 prebivalcev.

Občina Zagorje ob Savi. Pri vasi Izlake popravi v 8. vrsti: nad Orehovico (ne na Orehovico).

Srez Ljubljana okolica

Splošen pregled. L. 1936. so se sreske meje bistveno spremenile; odpadla je vsa občina Črni vrh, ki je bila priključena srezu Škofja Loka, pridružene pa so mu bile vasi Rašica, Dragomelj, Skaručina, Povodje in Vojsko (preje v srezu Kamnik) ter kraji Žalna, Plešivica, Velika Loka, Mala Loka, Luče, Zagorica, Sv. Križ in Vrh pri Sv. Križu (preje v srezu Litija). S tem se je na s. sreska meja pomaknila nad Skaručino, na vrh Rašice (641 m) in čez spodnjo Pešato; na v. sega zdaj čez Dolsko do Sv. Križa, na jv. čez Žalno in Luče, na z. pa je srez izgubil del Polhograjskih dolomitov. Točna površina sedanjega sreza še ni znana, a se ni skoraj nič izpremenila. Prebivalcev je okoli 61.500.

Občina Dol. L. 1936. so iz občine izpadli kraji Podgrad (zdaj v občini Polje), Pešata, Sv. Jakob ob Savi, Podgorica, Soteska (zdaj v občini Podgorica) ter Dolsko, Klopce, Petelinje, Senožeti, Vinje in Laze (zdaj v občini Dolsko). Občina ima sedaj 1030 prebivalcev; (vključivši še Laze) meri 1162 ha; njiv in vrtov 439, trav. in paš. 382, gozdov 310, ostalo 131 ha.

Občina Dolsko je bila ustanovljena novembra 1936. Obsega kraje Dolsko, Klopce, Laze, Petelinje, Senožeti in Vinje (preje v občini Dol) ter Sv. Križ, Vrh pri Sv. Križu in Zagorico (preje v občini Kresnice, srez Litija). Površina občine (brez vasi Laze) znaša 1727 ha; njiv in vrtov je 414, trav. in paš. 325, gozdov 831, ostalo 157 ha. Občina ima 1235 prebivalcev.

Občina Grosuplje. L. 1936. so oddelili od nje kraja Ilovo goro, Malo Račno, Malo Gabrje, Veliko Račno in Predole (zdaj o občini Račna) ter Spodnjo Slivnico, Veliko Mlačevo, Malo Mlačevo, Zagradec in Boštanj (zdaj v občini Slivnica-Žalna). Tako zmanjšana občina ima 1510 prebivalcev in meri 1883 ha; njiv in vrtov je 538, trav. in paš. 362, gozda 837, ostalo 146 ha.

Občina Podgorica je bila ustanovljena novembra 1936. Obsega vas Dragomelj (preje v občini Domžale, srez Kamnik) in kraje Pešato, Podgorico, Sotesko in Sv. Jakob ob Savi (preje v občini Dol). Občina meri 859 ha; njiv in vrtov je 294, trav. in paš. 369, gozdov 138, ostalo 58 ha. Prebivalcev ima 990.

Občina Polhov Gradec. V smislu zadnje prekomasacije pripada občini večina vasi Setnik (razen h. št. 6, 7 in 22), ki je opisana pri občini Črni vrh.

Občina Polje. L. 1936. so ji priključili vas Podgrad (preje občina Dol). Površje sedanje občine še ni znano.

Občina Račna je bila ustanovljena oktobra 1936. Obsega vasi Veliko Račno, Ilovo goro, Malo Gabrje, Malo Račno in Predole (preje v občini Grosuplje). Površina znaša 1612 ha; njiv in vrtov je 197, trav. in paš. 410, gozdov 974, ostalo 31 ha. Prebivalcev ima 657.

Občina Slivnica-Žalna je bila ustanovljena oktobra 1936. Sedež občine je zaselek Lobček. Občina obsega Spodnjo Slivnico, Veliko in Malo Mlačevo, Zagradec in Boštanj (preje v občini Grosuplje) ter Žalno, Plešivico, Veliko Loko, Malo Loko in Luče (preje v občini Višnja gora, srez Litija). Občina meri 2994 ha; njiv in vrtov je 633, trav. in paš. 889, gozdov 1388, ostalo 84 ha. Prebivalcev ima 1754.

Občina Šmartno pod Šmarno goro. L. 1936. so ji pridružili Rašico (iz občine Trzin, srez Kamnik) ter Skaručino, Vojsko in Povodje (iz občine Vodice, srez Kamnik). Občina (brez Rašice in Vojskega) meri 2474 ha; njiv in vrtov 796, trav. in paš. 401, gozdov 1123, ostalo 154 ha. Prebivalcev ima 2866.

Srez Logatec

Občina Begunje. Iz občine Begunje je bilo izločenih 25 krajev, ki tvorijo novo občino Sv. Vid nad Cerknico (imena krajev glej spodaj). V sedanjem obsegu ima občina 1702 prebivalca. Površje še ni ugotovljeno.

Občina Cerknica. Pri vasi Dolenje Jezero popravi v 7. vrsti: Kebe (ne Hebe).

Občina Gorenji Logatec. Na podlagi najnovejšega uradnega poročila meri občina 2043 ha; njiv in vrtov je 124, trav. in paš. 1166, sadovnjakov 10, gozdov 697, ostalo 46.

Občina Planina. Po najnovejših uradnih podatkih meri občina 3230 ha; njiv in vrtov je 214, trav. in paš. 1123, sadovnjakov 19, gozdov 1848, ostalo 26.

Občina Rakek. Pri opisu vasi Rakek popravi v 15. vrsti: vsak mesec (ne vsak četrtek).

Občina Sv. Vid nad Cerknico je bila ustanovljena februarja 1937. Obsega kraje: Bečaje, Cajnarje, Čohovo, Gošič, Hribljane, Hruškarje, Jeršiče, Korošče, Koščake, Kremenca, Krušče, Lešnjake, Milava, Osredek, Pirmane, Ponikve, Ravne, Rudolfovo, Slugovo, Sv. Vid, Ščurkovo, Štrukljeva vas, Tavžlje, Zahrib in Zala (preje v občini Begunje). Občina ima 997 ljudi; površina še ni znana.

Srez Maribor levi breg

Splošen pregled. L. 1936. so bili izločeni iz sreza deli krajev Andrenci, Smolinci in Župetinci (zdaj v srezu Ptuj).

Občina Cerkvenjak. Marca l. 1937. je bila občina preimenovana v **Sv. Anton v Slov. goricah.**

Srez Murska Sobota

Podatki o sedanjih občinah Bodonci, Cankova, Križevci, Mačkovci, Prosenjakovci in Tišina uradno še niso ugotovljeni in jih zato ne moremo priobčiti.

Srez Novo mesto

Splošen pregled. L. 1936. sta odpadla od sreza zaselka Kozjek in Sotla (gl. stran 475), s čimer se je srez zmanjšal za 2 km² in je izgubil 74 ljudi. — Na strani 465 popravi v prvi vrsti, levo: Temenico-Prečno (nam. Temenico, Prečno).

Občina Bela cerkev (ne Bela Cerkev).

Občina Črmošnjice. Vas Občica (ne Občice).

Občina Mirna. Po odločitvi Kozjeka in Sotle šteje občina 2339 ljudi in meri ca 3100 ha.

Občina Šmarjeta. Pri opisu občine popravi v 11. vrsti: Vinji vrh (nam. Vinji hrib).

Občina Trebnje. Pri opisu občine popravi v 10. vrsti: Štemple (nam. Štomple). — Vas Lukovek ima zaselek Ječkovec (ne Ježkovec).

Srez Ptuj

Splošen pregled. Oktobra l. 1936. so izločili iz sreza del kat. občine Sveča in del kat. občine Sitež (glej stran 505), priključili pa so mu dele krajev Andrenci, Smolinci in Župetinci iz sreza Maribor-levi breg (glej opazko na strani 510). Podatkov o sedanjem obsegu sreza in števila prebivalstva nismo mogli dobiti.

Občina Majšperk. Vas Koritno vključuje zaselek Jejše (ne Jenjše).

Občina Podlehnik. K vasi Podlehnik spada zaselek Dolenski vrh (ne Dolenjski vrh), k vasi Rodni vrh spada zaselek Pungert (ne Pungart).

Občina Sv. Barbara v Halozah. Vas Veliki Okič (ne Veliki Obič).

Občina Sv. Marko niže Ptuja. Za vas Sobetinci je pravilen opis (za uradnimi podatki) tale: Nm 218 m. Ravninska lega ob obč. cesti, 1 km s. od ban. ceste Ptuj—Muretinci. Dostop z vsemi vozili. Kmetijstvo, pretežno kajžarji. Za vasjo borovi gozdovi. — Vas Stojnci je na strani 515 pomotoma izpuščena; uradni podatki so sledeči: 650-121-128-0-4. Sr so du fin Ptuj 10 km, žand zdr Sv. Marjeta 6 km, žel pTt Moškanjci 6 km, o š žup Sv. Marko 5 km. Nm 211 m. Nadaljni opis kraja se pomotoma nanaša na vas Sobetince (stran 515).

Občina Sv. Vid pri Ptuju. Vas Barislovci (ne Barislavci); Dravinjski vrh ali Tranberk (ne Trauberk).

Srez Radovljica

Občina Dovje-Mojstrana. V drugem odstavku pri opisu Dovjega popravi: H. Langusa v H. Langusove.

Občina Jesenice. Na koncu občinskega pregleda je dodati: Smučarski koči na Črnem vrhu (1250 m) in Rožici (1405 m).

Srez Škofja Loka

Splošen pregled. Novembra 1936 je srezu pripadla celotna občina Črni vrh (preje v srezu Ljubljana okolica). S tem se je sreska meja bistveno izboljšala na j. v območju Polhograjskih dolomitov. Srez meri sedaj 510 km² in ima po štetju iz l. 1931. 23.963 prebivalcev.

Občina Oselica. M. Peternel je bil rojen v Lanišah (ne v Novi Oselici).

Občina Selca. Pri opisu vasi Selca popravi v 26. vrsti: Zg. Golico (nam. Zg. Gorico).

Občina Stara Loka. Pri opisu Lavtarskega vrha popravi v 2. in 3. vrsti: š Bukovica 5 km, žup Bukovščica 2 km (nam. š Bukovščica 2 km, žup Bukovščica 5 km). — Vas Virlog ima nm 375 m.

Srez Šmarje pri Jelšah

Splošen pregled. Oktobra 1936 se je oddelila od sreza celotna občina Slivnica pri Celju (zdaj v celjskem srezu), priključena pa sta mu bila dela vasi Sitež in Sveča (prej v ptujskem srezu). V sedanjem obsegu meri srez ca 543 km² in ima približno 43.200 prebivalcev.

Občina Podčetrtek. Pri vasi Rudnici popravi: Rudenca (nam. Radenca).

Občina Stoperce. K vasi Stoperce spada zaselek Vinišje (ne Viničje).

Občina Sv. Vid pri Grobelnem. Vas Bodrež se deli v Sp. in Zg. Bodrež (ne Podrež).

Občina Žetale. K vasi Dobrina spada zaselek Dobrinska gora (ne Dobrinjska gora).

Bistrica ob Dravi
913(497.4-2)(031)
KRAJEVNI ...
55001232
MARIBORSKA KNJIŽNICA
COBISS